

**RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON
KAPITALINI RIVOJLANTIRISH:
IMKONIYAT VA ISTIQBOLLAR
XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN**
Chirchiq, 2025-yil 25-aprel

**HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN A
DIGITAL SOCIETY: OPPORTUNITIES
AND PROSPECTS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**
Chirchik, April 25, 2025

**РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
КАПИТАЛА В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ:
ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ**
Чирчик, 25 апреля 2025 г.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH:
IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
TASHKILY QO'MITASI**

Rais: G.I.Muxamedov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

B.X. Eshchanov – Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

S.B. Qorayev – Yoshlar masalalari va ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor

D.B. Axmadjanov – O'quv ishlari bo'yicha prorektor

O.A. Ortiqov – Moliya va iqtisod ishlari bo'yicha prorektor

S.X. Gayupova – Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'lim boshlig'i

F.A. Ikramov – Texnik foydalanish va xo'jalik bo'limi boshlig'i

R.A. Ikramov – Gumanitar fanlar fakulteti decani

G.G'. G'affarova – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini mudiri

Tashkiliy qo'mitaning ishchi guruhi:

N.A. Nazarov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini professori

M.X. Borotov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini professori

Sh.X. Tog'ayev – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini dotsenti

B.M.Qandov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini dotsenti

G.S. Raxmonva – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini dotsent v.b.,

F.A. Ibroximov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini katta o'qituvchisi

A.A. Yo'ldoshev – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini o'qituvchisi

O.T. Berkinov – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini o'qituvchisi

D.A. Norboyeva – Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasini magistranti

4-SHO‘BA. IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ВА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА ЎРНИ

Икрамов Равшан Актамович

Чирчиқ давлат педагогика университети

Гуманитар фанлар факултети декани, ю.ф.н. профессор

Аннотация. Ушбу мақолада ҳуқуқий таълим-тарбия демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш ва мустаҳкамлашнинг асосий омили ва гарови эканлиги таҳлил қилинган. Бундан ташқари ахборот коммуникация технологияларининг жамиятнинг турли жабҳаларига кириб бориши жараёнида маънавий таҳдидларнинг салбий оқибатлари ва уларни олдини олишда оммавий ахборот воситаларни ўрни каби масалалар ҳам ёритилган.

Калит сўзлар: демократик давлат, ҳуқуқий таълим, фуқаролик жамияти, қонун устуворлиги, ҳуқуқий саводхонлик, ахборот технологиялари, телевидение, матбуот, интернет, маънавият, ахборотлашган жамият.

Мамлакатимизда фуқаролик жамиятини барпо этиш ва мустаҳкамлаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш, унинг қонуний заминлари, ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, фуқаронинг сиёсий-ҳуқуқий фаоллигига, онглилик, билимдонлилик даражасига узвий алоқадорликдадир. Бугунги кунга келиб юртимизда ҳуқуқий билим ва маданиятга бўлган талаб ва эҳтиёж тобора ортиб бормоқда. Дарҳақиқат, аҳолининг ҳуқуқий билими, маданияти ва маънавияти қанча юксак бўлса, ҳуқуқий давлат ҳам шунча кучли бўлади, мустақиллигимиз мустаҳкамланиб, барқарорлашиб бораверади. Ҳуқуқий давлатда яшовчи ҳар бир шахс жамият белгилаган, давлат қабул қилган қонунларни, мавжуд ҳуқуқий мезонларни билмасдан туриб маънавий - ахлоқий етукликка эриша олмаслиги ҳақидаги қоидалар ҳозирда ўз ифодасини топмоқда. Ҳуқуқий билим ва маданият миллат етуклиги ва инсон баркамоллигининг энг муҳим омилларидан биридир. Ҳуқуқий билим ва маданиятни шакллантириш оиладан бошлансада, асосан таълим муассасаларида назарий ва амалий жиҳатдан ўргатилади, ривожлантирилади, барқарорлаштирилади. **“Таълим инсон шахсини тўла баркамол қилишга ва инсон ҳуқуқлари ҳамда асосий эркинликларига нисбатан ҳурматни**

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кучайтиришга қаратилмоғи лозим” - деб халқаро ҳужжатларда бекорга эътироф этилмаган. Инсон ҳуқуқий жиҳатдан қанча чуқур билимдон, юксак ҳуқуқий маданиятли ва маънавиятли бўлса маърифий мафкуравий жиҳатдан шунчалик мукаммал шаклланган бўлади. Ана шу мафкуравий омилга бевосита боғлиқ равишда жамият тараққиёти тезлашади, миллат ғоявий-сиёсий жиҳатдан ўсиб, етилиб, такомиллашиб боради. Ёш авлоднинг илмий - маданий савияси, билимдонлик даражаси, дунёқараши ва тафаккури ўзининг ривожланиш ҳолатига қараб дунёвий мезонларга тўла жавоб берадиган бўлади.

Ҳуқуқий давлатнинг асосий белгиси барча фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, Конституция ва қонунларнинг устунлиги таъминланишидир. Конституция ва қонунларнинг устунлиги принципи шуни англатадики, бунда барча жорий қонунлар ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар Конституция асосида ва унга мувофиқ бўлиши талаб этилади. Улуғ бобокалонимиз Амир Темур айтганларидай: Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, шу ерда эркинлик бўлади. Бундан ташқари ҳуқуқий маданият, жамиятнинг қонунчилик даражаси, мавжуд қонунлардан аҳолининг хабардорлик даражаси, халқнинг ҳуқуқ нормаларига риоя қилиши ва уларни бажармаган шахсларга нисбатан муросасиз бўлиши масалалари ҳам муҳим жиҳат ҳисобланади.

Ҳуқуқий маданиятни тарғиб қилишда эса оммавий ахборот воситалари ўрни бекиёсдир. Ҳозирги кунда оммавий ахборот воситалари (ОАВ) инсоният ҳаётининг барча жабҳалари билан узвий боғланиб улгурган. Глобаллашув жараёни шиддат билан кечаётган айни пайтда ҳар қандай оммавий ахборот воситасининг жаҳон ахборот маконида ўз ўрнига эга бўлиши, шу билан бир қаторда тараққий топиши унинг олдида турган энг асосий вазифалардан бири саналади. Шу туфайли бугунги дунёни, узоқ-яқинда яшаётган одамларнинг ҳаётини оммавий ахборот воситаларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Айни пайтда ахборот технологиялари жамият тараққиётининг турли соҳаларига жадал кириб бормоқда. Ҳар қандай жараённинг яхши ва ёмон томонлари бўлганидек, жамиятни ахборотлаштиришнинг ҳам ижобий ҳамда салбий жиҳатлари мавжуд. Маълумки, ахборот хуружининг асосий нишони, объекти ёшлар ҳисобланади. Улар биринчи навбатда ёшларни ўз домига тортишга қаратилган. Бундай хатарлар, бошқа соҳа вакиллари қатори, оммавий ахборот воситалари олдида ҳам янги-янги талабларни қўйиб, журналистлар масъулиятини кучайтиришни тақозо этади. Бинобарин, ёшлар муаммолари билан нафақат, оммавий ахборот воситалари, балки бутун бир тизим шуғулланмоқда, лекин шунга қарамасдан, ёшларнинг ёвуз ниятлилар тузоғига тушиб қолаётганлиги, “оммавий маданият” сари талпинаётганлиги кишида ҳақли равишда хавотир уйғотмоқда.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Жаҳон ахборот маконининг глобаллашуви айна шароитида инсон онги, калби, миллий менталитети, соғлом эътиқоди, ватанпарварлик ва фидойилик туйғуларининг камол топишига салбий таъсир курсатиши мумкин булган ғоявий-мафкуравий, ахборот таҳдидлари таъсири сезилмокда. Бугунги глобаллашув шароитида ахборотга булган талаб тобора кучайиб бормокда. Вайронкор рухдаги кучлар турли воситалар билан ёшларнинг қизикувчанлиги, беқарорлигидан фойдаланиб қолишга уринмокда. Шу ўринда, ёшларда “фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маънавият билан курашиш ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этмокда”. Муайян натижага эришиш учун уларда, аввало, ўз-ўзига ишонч ҳиссини уйғотиш керак. Ўзига ишонган кишида яхшиликка интилиш ва ёмонликни рад этиш, унга қарши курашиш туйғуси пайдо бўлади. Бу туйғу уларда соғлом тафаккурни шакллантиради. Инсонларга, давлатга, жамиятга ва келажакка бўлган улкан меҳрни уйғотади. Пировард натижада, ёшларда мафкуравий ғанимлар билан ғоявий курашга киришиш иштиёқи шаклланади.

Мавжуд муаммонинг яна бир жиҳати - бу глобаллашув шароитида ахборот хуружларининг яшин тезлигидек кириб келишидир. Тан олиш керак, бугун жаҳон ягона ахборот майдонига айланиб улгурди. Истаймизми-йўқми, биз бу жараённинг фаол иштирокчилари сифатида ҳар бир воқеа-ҳодисани кузатиб бориш имконига эгамиз. Афсуски, ахборот ҳар доим ҳам эзгуликка, бунёдкор ғояларга хизмат қилаётгани йўқ. Баъзан ана шу восита муайян вайронкор сиёсий кучлар, жиноятчилар, террорчилар кўлидаги қуролга айланиб, айниқса, ёшлар онги ва қалбини нишонга олмокдаки, ундан бутунлай ҳимояланиш имкониятлари тобора камайиб бормокда. Шунинг учун ҳам кўплаб мамлакатлар ўз манфаатларига зид тарздаги шу каби ахборотларга нисбатан аҳолида иммунитет ҳосил қилиш мақсадида ОАВнинг таъсир кучини тўғри ўзанга солиш йўлини танламокдалар.

Шунинг учун ҳам ахборот технологиялар орқали жамиятимизга ўрнашиб олаётган “оммавий маданият”нинг зарарли таъсиридан ёшларни ҳимоя қилиш масалалари тобора долзарб аҳамият касб этмокда. Уларнинг ечимини топишда ижод аҳли, хусусан, оммавий ахборот воситалари ходимлари олдида турган вазифалар кўлами кенг. Негаки, миллий руҳимиз ва табиатимизга ёт бўлган ана шундай “маданият” намуналарини фақат танқид ва инкор этиш ёки таъқиқлаш билан бирон натижага эришиб бўлмайди. Бундай хатарлардан ёшлар онгини ҳимоялаш, маънавий бўшлиққа йўл қўймаслик учун, аввало, эзгу инсоний ғоялар ва юксак маҳорат билан яратилган ижодий маҳсулотлар халқимизга тақдим этилиши лозим. Шу маънода, ОАВ фаолияти муҳим ўрин тутди. Ўз навбатида ОАВнинг ахборотни ўқувчига қизиқарли кўринишда тақдим этиш усуллари ҳам ислоҳ қилиш зарур. Негаки, ёшлар психологиясида кўпроқ тасвирга ўчлик

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кузатилади. Шу нуқтаи назардан ёшлар аудиториясига мўлжалланган ахборотларда нозик дид билан ишланган дизайн, мавзуга мос, киши эътиборини ўзига жалб этадиган сурат ва лавҳалардан фойдаланиш талаб этилади. Шундай экан, оммавий ахборот воситалари ўз зиммаларидаги бу масъулиятли вазифани астойдил адо этишдан чарчамасликлари керак.

Холис ва ҳақиқий ахборотни тарқатиш, аҳолининг, биринчи навбатда, ёшларнинг ахборотга бўлган эҳтиёжини қондириш ҳар қачонгидан кўра долзарб аҳамият касб этмоқда. Ахборот хуружи авж олган бир пайтда атрофда содир бўлаётган вазият ҳақида ҳаққоний маълумотларга эга бўлиш, ҳар қандай ноҳолис ахборотлар замирида ёт ва бузғунчи ғоялар мавжудлигини аҳолига ва аввало ёшларимизга тушунтиришда оммавий ахборот воситаларининг ўрни ва таъсирининг бекиёслиги бизга маълум.

Ёшлар давлатимиз истиқболи, умид юлдузидир. Мамлакатимизда амалга оширилаётган барча янгиланишлар, ислохотлар, бунёдкорликлардан кўзда тутилган мақсадлар замирида ҳам, аввало, уларнинг манфаатлари мужассам. Юртимизнинг турли ҳудудларида барпо этилаётган мухташам таълим муассасалари, мусиқа мактаблари, спорт иншоотлари ва бошқа яратилаётган имкониятларнинг барчаси фарзандларимизнинг жисмонан соғлом, маънавий юксак бўлиб камол топишига қаратилган. Бунга жавобан ёшларимиз эришаётган ютуқлар ҳам оз эмас. Бироқ шу билан бирга, ахборотлаштириш тизимидаги улкан янгилик ва ўзига хос “портлаш эффекти” ёшларни ўз атрофига ўраб улгурмоқда. Энг замонавий ОАВ тури — интернет-журналистикаси тобора ривожланмоқда. Маълумотларга қараганда, мамлакатимиз ҳудуди учун мўлжалланган “uz” домени тизимида минглаб фаол сайтлар рўйхатдан ўтган. Худди шунингдек, глобал тармоқда бевосита ёшларнинг билим доираси, дунёқарашининг кенгайиши, ўзаро мулоқот олиб боришига қаратилган бир каби қатор сайтлар фаолият олиб бормоқда. Шундай экан, соҳанинг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлаш интернет тизимида иш олиб боришнинг муҳим омилдир.

Шунга қарамай, ахборот хуружини ташкил этувчи ва тарқатувчи асосий майдон - бу интернет тармоғи эканлиги бугун ҳеч кимга сир эмас. Табиийки, ёшлар катта авлодга нисбатан интернет тармоғининг энг кўп фойдаланувчи қатламидир. Лекин, замонавий жамиятда эса асосий тармоқ ҳисобланган интернетдан воз кечиш ёки уни умуман инкор этиш ҳам мумкин эмас. ОАВ да Ғарб маданиятига тааллуқли баъзи кўрсатув ва сайтлар ҳам борки, улар мутлақо ахлоққа зид. Бундай ахборот ёшларимиз хулқи ва дунёқарашига салбий таъсир қилиши аниқ. Айни ўринда яна бир фикрни айтиб ўтиш жоиз, «ойнаи жаҳон» сериаллар билан тўлиб-тошгани, бизнингча, ижобий ҳол эмас. Чунки ёшлар асосий вақтини шу сериалларни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кўришга сарфлаши таълим сифатига таъсир қилмай қолмайди албатта. Дарвоқе, газета ва журнал саҳифаларида чоп этилаётган ахборот ҳамда маълумотларнинг мазмунан саёзлиги ҳам ёшларимиз тафаккурига салбий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам маънавий бой, баркамол шахсни шакллантириш учун маънавий-маърифий ишларни тубдан ўзгартириш, унинг мазмунини бойитиш, самарали усулларни излаб топиш ҳамда ҳаётга татбиқ этиш муҳим. Бу йўлда барчамиз чуқур масъулиятни ҳис этган ҳолда фақат олдинга интилишимиз лозим.

Ҳаётни ҳам оммавий ахборот воситаларисиз тасаввур қилиш қийин бўлган ҳозирги шароитда интернет ёшлар учун асосий ахборот манбаига айланмоқда. Афсуски, “дунё ўргимчак тўри” деб аталувчи Интернет тармоғида кўпоровчилик ҳаракатлари ҳам амалга оширилмоқда. Бунда қандай йўл тутган маъқул, деган савол туғилиши табиий албатта. Мафкуравий жараёнлар глобаллашиб бораётган бугунги кунда оҳанрабо сингари ўзига ром этиб, чалғитаётган ахборот хуружларидан ҳимояланишнинг энг мақбул йўли - фуқароларимиз, айниқса, ёшларимизда интернетдан фойдаланиш маданиятини шакллантиришдир. Интернетни чеклаб қўйиш ёки ахборот олишни таъқиқлаш билан муаммо ҳал бўлмайди. Демак ундан унумли фойдаланиш айна мақсадга мувофиқдир.

Ҳозирда ҳар бир ахборот чегара билмаслик хусусиятига эга экан, онги ва дунёқараши эндигина шаклланаётган ёш авлоднинг маънавий олами дахлсизлигини асраш кўпчиликни ўйлантириши, бугунги куннинг долзарб масалларидан биридир. Ёшларда ғоявий-мафкуравий иммунитетни шакллантириш жараёни замоннинг бугунги талаблари ҳамда аник чора-тадбирлар асосида, республика таълим тизимининг барча босқичларида, оммавий ахборот воситалари фаолияти давомида мунтазам ва узлуксиз олиб борилиши даркор. Зеро ёшлар маънавиятини юксалтиришда оммавий ахборот воситалари ўрнини ҳеч қайси куч эгаллай олмайди.

Ҳуқуқий маданиятнинг юқори даражада бўлиши ҳуқуқий давлатнинг ўзига хос хусусиятидир. Бозор иқтисодиётини шакллантириш шароитида ҳуқуқий маданиятни ошириш муҳим иш ҳисобланади. Шу билан бирга, ҳуқуқий маданият савияси қабул қилинган қонунлар сони билан эмас, балки ушбу қонунларнинг барча даражаларда ижро этилиши билан белгиланади. Ушбу муҳим ишда одамларда қонунларга ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан чуқур ҳурмат ҳиссини тарбиялаш алоҳида аҳамиятга эгадир. Зеро, ҳуқуқий нормалар одамлар онгига сингган ва улар орқали амал қилган тақдирдагина яшайди ва рўёбга чиқади.

Юқоридаги фикрлардан яққол кўриниб турибдики, ҳуқуқий давлат ва ҳуқуқий маданият – ўзаро узвий боғлиқ. Аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини йилдан-йилга ошириб бориш ҳуқуқий давлат қуришнинг энг муҳим омилидир.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Шунингдек, ҳукукий таълим-тарбия демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш ва мустаҳкамлаш учун жуда муҳим. Чунки таълим - тарбияни ислоҳ, қилмасдан, ҳукукий маданият, ҳукукий маънавият ва маърифат ютуқларини кишилар онгига етказмасдан туриб комил инсонни шакллантириб бўлмайди.

Жамиятда ҳукукий маданиятни юксалтириш учун ҳаётга татбиқ этишда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари билан алоқалар йўлга қўйилган. Ҳамкорлик таълим муассасалари орқали амалга оширилмоқда. Уларнинг иш режаларида маҳаллий суд, прокуратура ва ички ишлар органлари билан ҳамкорликда олиб бориладиган тадбирлар белгиланган. Бундан ташқари ёшлар тарбияси бўйича қўшма иш режалари ишлаб чиқилиб, шу асосда тадбирлар ташкил этилмоқда. Давлатимизда олий ўқув юртлари ва бошқа таълим муассасаларида ҳукукий таълим ва ҳукукий тарбия олиб борилиши назарда тутувчи ўқув дастурлари ҳамда норматив ва ўқув-услубий мезонлар ишлаб чиқилган. Буларнинг барчаси ёшларнинг ҳукукий онгини шаклланишига, уларни жамият талабларига, давлатнинг қонун-қоидаларига, миллий урф - одатларимиз ва кадриятларимизга чуқур ҳурмат-эҳтиромли бўлишга ўргатиш ҳукукий таълим-тарбиянинг асосий мақсадларидан биридир.

Юқорида билдирилган фикрларга хулоса тариқасида шунини таъкидлаш лозимки, мамлакат равнақи, унинг эртанги порлоқ келажагини яратадиган ёшлар қалбига миллий кадриятлар, халқимизнинг бой тарихи ва маънавий мероси анъаналарини чуқур сингдириб, уларни ватанпарварлик, фидойилик ҳамда умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялаш ҳар бир ўқитувчи, ҳар бир ота-она қолаверса, ҳар бир фуқоранинг бурчи. Ҳаётнинг ўзи, тараққиёт қонуниятлари, эришилган марралар, истиқболдаги мақсад ва вазифалар ҳукукий демократик ислохотларни қатъият билан давом эттиришни тақозо этмоқда. Ёшлар, қайси соҳада бўлмасин, замонавий билимларни эгаллашга, илм чўққиларини забт этишга, энг илғор техника ва технологияларни жиловлашга бел боғлар экан, аввало, ана шу даъватга таяниб иш кўриши айтиш муддаодир. Бунинг учун имкониятлар етарли, фақат ҳар биримиз бу маъсулиятни чуқур ҳис этиб, куч-ғайратимизни сафарбар этишимиз лозим.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон маънфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2021.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. 2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Тошкент: Маънавият, 2017.
4. Очилдиев А. Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар. -Т.: «Мухаррир», 2009.
5. Umarov B. Globallashuv ziddiyatlari. – Т.: "Ma'naviyat", 2006.
6. **Инсон ҳуқуқлари бўйича бутун жаҳон декларацияси. Т., 1948 йил, 10 декабрь.**
7. Таджиханов У., Саидов А. Ҳуқуқий маданият назарияси. Т.1. - Т.: ИИБ Академияси, 1998.

SUG‘URTA MUNOSABATLARI TIZIMIDA TIBBIY SUG‘URTANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Boltayev Mansurjon Sotivoldiyevich

TDYU, Fuqarolik huquqi kafedrası yuridik fanlar doktori, professor

ANNOTATSIYA

Maqolada aholining malakali tibbiy xizmatdan foydalanishi, ijtimoiy himoyaga doir konstitutsiyaviy huquqlarini ta’minlanishi, shuningdek, tibbiy xizmatlarning sifatini yaxshilash uchun tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy shart-sharoitlarni yaratilishi, sog‘liqni saqlash tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijobiy o‘zgarishlarga mos tarzda isloh etish masalalari tahlil qilingan. Sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq huquqiy asos yaratish va uni takomillashtirish, shuningdek sohaga bozor munosabatlari qonuniyatlarini joriy etish, ya’ni tibbiy sug‘urta, xususan majburiy tibbiy sug‘urtani joriy etish yuzasidan takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: sug‘urta, tibbiy sug‘urta, tibbiy sug‘urta muassasasi, sug‘urtalovchi, sug‘urta qildiruvchi, sug‘urtalangan shaxs, sug‘urta puli, sug‘urta tovonlari.

Sug‘urta – inson umumiy madaniyatining muhim unsuridir. Inson sug‘urta vositasida xavfsizlikka bo‘lgan o‘zining eng muhim ehtiyojlaridan birini amalga oshiradi.

Tibbiy sug‘urtani joriy etish avvalo sog‘liqni saqlashni qo‘shimcha moliyaviy ta’minotini vujudga keltiradi. Bu esa o‘z navbatida tibbiy xizmatning sifatini ortishiga, aholi turli qatlamlarini o‘z sog‘liqlariga bee’tibor bo‘lmasligini amalda ta’minlash imkonini beradi. Shu bilan birga tibbiy sug‘urtani joriy etish – jamiyatning sog‘liqni saqlashga bo‘lgan munosabatlari tubdan o‘zgarishiga, fuqarolarning sug‘urtani moliyalashtirishda qatnashishidan shaxsiy javobgarligi kuchayishiga, jamoatchilik uchun tibbiy sug‘urtani oshkoraligi ta’minlanishiga, sog‘liqni saqlash harajatlarining salmoqli yukini davlat zimmasidan olinishiga tibbiy xizmatlar bozori rivojlanib, sohaga raqobat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muhojir kirib borishiga qo‘shimcha innovatsiyalarni jalb etish imkoniyatining yaratilishiga olib keladi.

Shu bilan birga O‘zbekistonda sog‘liqni saqlashda tibbiy sug‘urta tizimga o‘tishi ushbu holatlarning va voqeliklarning huquqiy maqomini belgilash, sub’ektlarining huquq va majburiyatlaridagi yangi jihatlarini aniqlash, sub’ektlar o‘rtasidagi shartnomaviy aloqalarni tartibga solishga qaratilgan qoidalarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Bundan tashqari tibbiy sug‘urta munosabatlarini huquqiy tartibga soluvchi milliy qonunchilikni yaratish, sohaga taaluqli bo‘lgan qonun hujjatlarini takomillashtirish, mavjud Qonun hujjatlaridagi normalarning yangi voqelikka muvofiqligini tahlil qilish hamda qonun va qonun osti hujjatlarining ushbu sohani tartibga solishdagi o‘zaro nisbatini belgilash orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga tibbiy sug‘urta munosabatini huquqiy tartibga solishda shartnomaviy tartibga solish ham alohida o‘ringa egaligini e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Zero mamlakatimizda tibbiy sug‘urta bozorini rivojlanishi bilan hamohang ravishda tibbiy sug‘urta shartnomasi tushunchasi va mohiyatini ochib berish bugungi kunda fuqarolik huquqi fani oldida turgan dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Respublikamiz sug‘urta qonunchiligiga ko‘ra, sug‘urta xizmati ko‘rsatish faoliyati yozma ravishdagi bitim asosida ya‘ni, sug‘urta shartnomasi tuzish orqali amalga oshiriladi. Biroq, sug‘urta shartnomasi sug‘urta xizmati ko‘rsatish faoliyatida ishtirok etuvchi sub’ektlarning xuquq va majburiyatlarini ifodalovchi asosiy hujjat bo‘lib hisoblanishiga qaramay, sug‘urta xizmati faoliyatini tartibga solishga qaratilgan qonun xujjatlarda bu shartnomaga ta‘rif berilmagan. Zero “sug‘urta” atamasini faqat shartnoma bilan bog‘lash maqsadga muvofiq emas. Sug‘urta bu faoliyatdir. Lekin sug‘urta tushunchasi adabiyotlarda turlicha – xavf-xatarni kamaytirish va chegaralash usuli[1], iqtisodiy munosabatlarning tarkibiy qismi[2], xo‘jalik faoliyati turi[3], moliyaviy inqirozdan himoyalash vositasi[4], fuqarolik-huquqiy institut[5] sifatida talqin qilinadi.

“Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi qonunga asosan esa sug‘urta deganda yuridik yoki jismoniy shaxslar to‘laydigan sug‘urta mukofotlaridan shakllantiriladigan pul fondlari hisobidan muayyan voqea (sug‘urta hodisasi) yuz berganda ushbu shaxslarga sug‘urta shartnomasiga muvofiq sug‘urta tovonini (sug‘urta pulini) to‘lash yo‘li bilan ularning manfaatlarini himoya qilish tushuniladi.

Umuman olganda sug‘urta faoliyati turli sohalarda, jumladan, mehnat munosabatlarida ijtimoiy sug‘urta, tadbirkorlik munosabatlarida mulkiy sug‘urta, fuqaroning huquq va burchlarining huquqiy muhofazasi bilan bog‘liq munosabatlarda shaxsiy sug‘urta keng qo‘llanilmoqda.

Lekin fuqarolarning sog‘ligini saqlash va ularni ijtimoiy himoyalash bilan bog‘liq munosabatlarda qo‘llaniladigan yana bir sug‘urta turi mavjudki, bu tibbiy sug‘urtadir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tibbiy sugʻurta mamlakatimiz uchun noanʼanaviy boʻlgan sugʻurta xizmatlaridan biridir. Xanuzgacha amaldagi qonunchiliklarda tibbiy sugʻurta tushunchasi, qoʻllanish sohasi haqida izoh va tushunchalar nazarda tutilmagan. Bundan tashqari ushbu kunga qadar mazkur sugʻurta turi respublikamizda deyarli qoʻllanilmay kelinmoqda. Bu bilan respublikamizda tibbiy sugʻurta munosabatlari vujudga kelmagan, - degan xulosaga kelinmasligi lozim. Asosan tibbiy sugʻurtaning ixtiyoriy turi xorijiy mamlakatlar fuqarolari va korxonalari tomonidan tuzilmoqda. Mamlakatimiz fuqarolarida bu shartnomaga nisbatan ommaviy ravishda ijobiy munosabat boʻlmaganligi bois yuqorida “deyarli qoʻllanilmay” iborasini ishlatishni maqsadga muvofiq deb bildik.

Tibbiy sugʻurta munosabatlari va ularni huquqiy tartibga solish masalalari tarixi uzoq davrlarga borib taqaladi. Lekin, tibbiy sugʻurtaning qachon vujudga kelganligi haqida fanda yakdil fikr mavjud emas. Ammo manbalarda tibbiy sugʻurta yoki uning xususiyatlarini oʻzida qamrab olgan ayrim huquqiy munosabatlar xususida fikrlarni uchratish mumkin. Masalan, qadimgi Xitoyda tibbiy sugʻurtaga oʻxshash tizim mavjud boʻlib, unga koʻra mijozlarning shifokorlarga, ular sogʻlom boʻlgan vaqtlarida ham pul toʻlab turish tartibi joriy etilgan. Bu mijozlar kasal boʻlganlarida esa shifokorlar, ulardan chegirma asosida haq olganlar. Qadimgi Gresiyada esa jangchilar jamoatchilikning doimiy ijtimoiy himoyasi ostida boʻlganlar. Keyinchalik rimliklar bu amaliyotni oʻzlashtirib, unga jangchining vafotidan keyin dafn harajatlarini qoplash, shuningdek qarilik va mehnat layoqatini yoʻqotganlik munosabati bilan haq toʻlash tartibini joriy etdilar[6].

Sugʻurta toʻlovlarning bu koʻrinishlari Yevropada asrlar osha rivojlanib bordi. Oʻrta asrlarda kasallik vaqtida aholini himoya qilish sohasida diniy ritsarlik ordenlari asosiy oʻrinni egalladi. Ular ambulatorlik va statsionar xizmat koʻrsatuvchi shifoxonalar tashkil etdilar. Keyinchalik hunurmandlar uyushmalari, halfalar hamjamiyatlari, savdo gildiyalari kabi tashkilotlar paydo boʻlgach, ular oʻz aʼzolariga iqtisodiy qiyinchiliklar vaqtida oʻzaro yordam koʻrsatish vazifasini ham bajara boshladilar. Umuman, sugʻurtaning vujudga kelish tarixi jamiyatning rivojlanish tarixi, ayniqsa, XVI-XVIII asrlarda sanoat rivoji bilan chambarchas bogʻliqdir.

Inson salomatligini saqlashda tibbiy xizmatlarni har tomonlama maqbul, aholi uchun sifatli va moliyaviy jihatdan imkonli qilish muhim sanaladi. Tibbiy xizmatlarni taqdim etishda tibbiy muassasa, shifokor va bemorni oʻzaro munosabatlarini tashkil etish, bemorlarning tibbiy muassasada davolanishlari uchun zaruriy sharoitni yaratish turli usullarda tashkil etiladi. Ana shunday usullardan bugungi zamonaviy tibbiyotda eng samarali deb baholanayotgani tibbiy sugʻurta hisoblanadi. Tibbiy sugʻurta orqali sugʻurta tashkiloti sugʻurta hodisasi roʻy berganida sugʻurtalangan shaxs (bemor)ning davolanishi bilan bogʻliq barcha tashkiliy (bemorni tibbiy muassasaga joylashtirish, yuqori malakali

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shifokorlar) moliyaviy choralarni ko‘radi va buning natijasida sug‘urtalangan shaxs malakali va sifatli tibbiy xizmatni olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bugungi kunda huquqiy tartibga solishda va yurisprudensiya sohalarida tibbiy sug‘urtaning o‘rni, uning sug‘urtaning qaysi sohasi: hayot sug‘urtasi va umumiy sug‘urtaga mansubligi borasida aniq yondashuvlar mavjud emas. Bu esa ayni paytda tibbiy sug‘urta shartnomasining mohiyatini talqin etish hamda uni qo‘llashda bir qator muammolar va huquqiy tartibga solishdagi bo‘shliqlarni yuzaga keltiradi. Shu bois tibbiy sug‘urtaning mohiyati, uning mazmuni va huquqiy munosabat sifatidagi o‘ziga xosliklarini aniqlash hamda shu orqali tibbiy sug‘urtaning huquqiy asoslarini yaratish dolzarbdir.

O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi[7] Qonunining 4-moddasida sug‘urta hayotni sug‘urta qilish va umumiy sug‘urta sohalariga bo‘linadi. Tibbiy sug‘urta hayotni sug‘urta qilish sohasiga taalluqli hisoblanadi. Fuqarolik kodeksi (keyingi o‘rinlarda – FK)da hayotni sug‘urta qilish shaxsiy sug‘urta sifatida belgilangan. Shaxsiy sug‘urta shartnomasining ob‘ekti sifatida hayoti yoki sog‘liqqa yetkazilgan zarar nazarda tutilgan. Bundan tashqari, sug‘urtalangan shaxsning hayotida taraflarning kelishuvi bilan shartnomaga kiritilgan boshqa voqea (sug‘urta hodisasi) ro‘y berishi ham shaxsiy sug‘urta ob‘ekti hisoblanishi FKning 921-moddasi birinchi qismida nazarda tutilgan.

Yuqorida normalarning o‘zaro nisbati va tahlilidan ko‘rinadiki, tibbiy sug‘urta – sug‘urta shartnomalarning ikki turi – mulkiy yoki shaxsiy sug‘urtadan qay biriga mansubligi, uning ob‘ektini nima tashkil etishi borasida qonunchilikda aniqlik mavjud emas. Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 27 noyabrdagi 413-son [qaroriga](#) ilova hisoblangan “Sug‘urtalovchilar va sug‘urta brokerlarining sug‘urta faoliyatini litsenziyalash to‘g‘risida”gi [Nizomga](#) 1-ilova Sug‘urta faoliyati klassifikatorida[8] ham tibbiy sug‘urta ko‘rsatilmagan. Bu esa qonunchilik nuqtai nazari hamda ilmiy talqin jihatidan tibbiy sug‘urtaning o‘rni va uning mohiyatini aniqlash zarurati ko‘rsatadi.

Yuridik adabiyotlar tibbiy sug‘urtaning o‘rni va borasida ham yakdil qarashlar va tushunchalar mavjud emas. Bir guruh olimlar[9] tibbiy sug‘urta aksariyat holatlarda javobgarlikni sug‘urtalash va zarar xavfini sug‘urtalash sifatida noto‘g‘ri talqin etilishini qayd etishadi. Boshqa guruh mutaxassislar[10] esa tibbiy sug‘urtani shaxsiy sug‘urta shartnomasining turi sifatida talqin etishadi. Ayrim tadqiqotchilar tibbiy sug‘urta bevosita tibbiyot muassasaning majburiyatlarini nazarda tutadi va bunda ob‘ekt sug‘urtalanuvchining mulkiy manfaatlari, ya‘ni sog‘lig‘iga zarar yetkazilganda uni qoplash bilan bog‘liq xarajatlar hisoblanadi, degan xulosaga kelishadi[11]. Shu bilan birga, ba‘zi rivojlanyotgan davlatlarda tibbiy sug‘urta aholining moliyaviy qo‘llab-quvvatlash usuli sifatida ham ko‘riladi va tibbiy xizmatlarning bahosi yuqori bo‘lgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sharoitda mazkur usul aholining kam ta'minlangan qatlamini qo'llab-quvvatlash chorasi sifatida baholanadi[12].

Fikrimizcha, tibbiy sug'urta ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan shaxsiy va mulkiy sug'urtaning odatdagi ko'rinishlaridan farq qiladi. Ob'ekti nuqtai nazaridan tibbiy sug'urtaning shaxsiy sug'urtaning bir turi sifatida talqin etish o'rinlidir. Chunki, tibbiy sug'urtada sug'urta hodisasi sifatida insonning sog'lig'ining saqlash bilan bog'liq taomillar: tibbiy xizmatlar kompleksi (tashhis qo'yish, maslahat, davolanish, tibbiy muolajalar va jarrohlik) va sog'liqni tiklash bilan bog'liq davolash-profilaktika muolajalari kiradi. Bu holatda shaxsiy sug'urtadan farqli ravishda sug'urtalangan shaxs sog'lig'iga yetkazilgan zarar yoki sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan hodisa ro'y berganida sug'urta pulini olmaydi, balki tegishli tibbiy muassasada bepul davolanish va tiklanish kursini olish huquqiga ega bo'ladi. Tibbiy sug'urtaning afzalligini nafaqat davolanish xarajatlarining qoplanishi balki, tibbiy muassasani, undagi xonalar va davolash kurslari, muolaja turlarini ham shartnomada oldindan belgilab qo'yilishi bilan bog'liqdir. Bu holatda tibbiy muassasa sug'urtalangan shaxs bilan sug'urta hodisasi ro'y berganida tegishli davolash muolajalarni o'tkazishdan tashqari, uni shifoxonaga joylashtirish, tegishli dori-darmon va tashhis qo'yish harakatlari, to'liq tibbiy tekshiruvni o'tkazish, malakali mutaxassislarni jalb etish kabi kompleks harakatlarni amalga oshirishi lozim bo'ladi.

Iqtiboslar:

1. Серебревский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву.- М.: Статут, 1999. – 434 с.
2. Ro'ziev R. AQShda tadbirkorlik: ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy masalalar. - Toshkent: Fan, 1991. –151 b.
- 3.Xodjaeva M. Sug'urta faoliyati, buxgalteriya hisobi va auditning hozirgi ahvoli va uni takomillashtirish yo'li. –Toshkent: 2003.
4. Fuqarolik huquqi. Mualliflar jamoasi. –Toshkent: Ilm ziyo. 2008. – 520 b.
5. Tadbirkorlik huquqi. Maxsus qism. – Toshkent: Konsauditinform, 2002. – 340 b.
6. <http://www.strahuemvseh.ru/index.php?page=content&subpage=s&r=13&p=28>
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2002 y., 4-5-son, 68-modda
8. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2002 y., 22-son, 180-modda

9. Sommers B.D. Why Health Insurance Matters—and Why Research Evidence

Should Too // https://journals.lww.com/academicmedicine/FullText/2017/09000/Why_Health_Insurance_Matters_and_Why_Research.13.aspx

10. Andrew J. Barnes, Yaniv Hanoch. Knowledge and understanding of health insurance: challenges and remedies // <https://ijhpr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13584-017-0163-2>

11. Maximillian kolbe Domapielle. Health insurance and access to health care services in developing countries // February 2014 Journal of Government and Politics 5(1):80-91 DOI: [10.18196/jgp.2014.0007](https://doi.org/10.18196/jgp.2014.0007) / https://www.researchgate.net/publication/279227038_Health_insurance_and_access_to_health_care_services_in_developing_countries

12. Kim Thuy Nguyen, Oanh Thi Hai Khuat, Shuangge Ma, Duc Cuong Pham, Giang Thi Hong Khuat, and Jennifer Prah Ruger. Impact of Health Insurance on Health Care Treatment and Cost in Vietnam: A Health Capability Approach to Financial Protection // June 2012 American Journal of Public Health 102(8):1450-61 DOI: [10.2105/AJPH.2011.300618](https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300618) / https://www.researchgate.net/publication/225373115_Impact_of_Health_Insurance_on_Health_Care_Treatment_and_Cost_in_Vietnam_A_Health_Capability_Approach_to_Financial_Protection

**ВКП(б) МК Ўрта Осиё Бюроси Котиби ва Марказий
Комитетнинг Ўзбекистон ССРдаги вакили
С.ИГНАТЬЕВНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МАШЪУМ ФАОЛИЯТИ
(1949 йил январь-1950 йил декабрь)**

Ражабов Қахрамон Кенжаевич

тарих фанлари доктори, профессор,

Ўзбекистон ФА Тарих институти бош илмий ходими

Аннотация: Мазкур мақолада сўз ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси масъул котиби ҳамда ВКП(б) МКнинг Ўзбекистон ССР бўйича махсус вакили Семён Игнатъевнинг юртимизда икки йил (1949-1950 й.) давомида олиб борган қатағон сиёсати кўрсатилган. Унда илк марта Тошкент ва Москва архивларидан олинган янги мутлақо махфий маълумотлар таҳлил қилинган ҳамда илмий истеъмолга киритилган.

Калит сўзлар: Масъул секретар, махсус вакил, Марказ, большевиклар, қатағон, рўйхат, “миллатчилар гуруҳи”, совет давлати, миллий зиёлилар.

Фашизмга қарши уруш мамлакатимиз ва совет халқининг ғалабаси билан тугаган бўлса ҳам СССР олий сиёсий раҳбарияти томонидан XX аср 40-йиллари охири ва 50-йиллари бошларида янги қатағонлар ва мафкуравий компаниялар бошланди[1, 95-104]. Ўзбекистонда ҳам 1948 – 1949 йилларда 20 нафардан ортиқ таниқли олимлар, шоирлар, ёзувчилар, яъни илм-фан ва маданият арбоблари қатағон қилиниб, 15-20 йил муддатга озодликдан маҳрум этилди. Бироқ Марказ бу билан қаноатланмасдан 1949 йили декабрда ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюросини ҳамда Марказий Комитетнинг Ўзбекистон ССРдаги вакиллигини қайтадан тузиб, Семён Игнатъевни ВКП(б) МКнинг Ўзбекистон бўйича вакили ҳамда ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси масъул секретари қилиб тайинлайди[2, 191-192] ҳамда у бошчилигида Тошкентга махсус катта комиссия (у тарихий адабиётларда нотўғри равишда махсус илмий гуруҳ деб номланади) жўнатиб, Ўзбекистонда янги қатағон сиёсатини давом эттиришни талаб қилади. С.Игнатъев Тошкентдаги қисқа, бироқ машъум миссияси (1949 йил март – 1950 йил декабрь) давомида мамлакат ва партиядаги иккинчи шахс Г.Маленковнинг қўллаб-қувватлашига таяниб, Ўзбекистондаги ижодкор зиёлиларни қатағон қилишни бошлайди. Москвадан юборилган махсус бригада эса С.Игнатъев гуруҳига ёрдам беради.

Бу пайтда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети идеология секретари (мафкура котиби) лавозимида фаолият кўрсатган Нуриддин Муҳитдиновнинг кейинчалик ёзган “Кремлда ўтган йилларим” мемуар китобида у А.Ниёзовнинг республикага сиёсий раҳбарлик қилган қарийб 6 йиллик даврини холис кўрсатишга

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ҳаракат қилган. С.Игнатъев миссияси республиканинг биринчи раҳбари томонидан қўллаб-қувватланди. Ана шу масалада биринчи секретарь (А.Ниёзов) ва идеология секретари (Н.Муҳитдинов) ўзаро тортишиб қолишган. Н.Муҳитдинов бу ўринда Марказдан келган С.Игнатъев фикрларини эмас, балки Ўзбекистон ва ўзбек халқи манфаатларини ҳимоя қилади.

Н.Муҳитдинов бу воқеаларни қуйидагича хотирлайди: “Ўша кунлари Ўзбекистонга Москвадан илм-фан ва маданият ходимларининг катта гуруҳи, улар билан бирга ВКП(б) Марказий Комитетининг вакили ҳам келган эди. Улар Ўзбекистоннинг ҳар бир йирик олими ва маданият арбоби ижодини синчиклаб ўрганишди. Ўтказилган фаоллар мажлисида гуруҳ раҳбарлари партиянинг “миллий сиёсатини бузиб кўрсатаётган”, “ўзбошимчаликни, сарой шеърляти ва мусиқасини оммалаштираётган”, “ўзбек маданиятини маҳдудлаштиришга ва уни Иттифокдан ажратиб олишга интилаётганлар”ни шафқатсиз танқид қилдилар. Москвага қайтиб келган гуруҳ Ўзбекистонда мафкура ва маданият ишларининг аҳволи ҳақида баённома ёзди.

40-йилларнинг охирларида ВКП(б) Марказий Комитетининг Ўзбекистон бўйича вакили тартиби жорий қилинганди. Тошкентга вакил – С.Д.Игнатъев, унинг хўжалик ва маданиятнинг асосий соҳалари бўйича юқори малакали мутахассислардан иборат бир неча ўн кишилик ходимлари етиб келишди. Улар Ўзбекистонда илм-фан, маданият, адабиётнинг тараққиёти масалаларини чуқур текширдилар. С.Д.Игнатъев текшириш натижалари бўйича баённома тузиб, уни ВКП(б) Марказий Комитети Сиёсий бюроси номига юборди.

Республика зиёлилари орасида ихтилоф ҳукм сурарди. Масалан, санъат соҳасида бир қанча гуруҳлар вужудга келганди...”[3, 56-57].

С.Игнатъев бошчилигидаги махсус вакиллик Ўзбекистонда бутун партиявий раҳбарликни қўлга олган ҳолда республика сиёсий раҳбариятига босим ва зуғум ўтказиб, Ўзбекистоннинг 60 нафар энг машҳур зиёлилари ва жамоат арбоблари, уларнинг фикрича, “миллатчилар гуруҳи” киритилган рўйхат ҳозирлаб, рўйхатга киритилган бу кишиларни зудлик билан партиядан ўчириш ва қамоққа олишни таклиф қилишди. С.Игнатъев гуруҳига республика турли идораларидаги айрим маҳаллий ходимлар ҳам “фаол” ёрдам кўрсатди. А.Ниёзовнинг Н.Муҳитдиновга эътироф этиб, бу сирни қуйидагича очади: “Ука, тўғри, мен уларни биламан. Аммо тегишли идоралар уларнинг миллатчилик фаолияти, хуфиёна учрашувлар ва гурунглار ўтказиб туришлари ҳақида ишончли далил-исботларга эга. Сизу биз бу ҳақиқат билан ҳисоблашмаслигимиз мумкин эмас... Рўйхат тегишли идоралар томонидан ижодий ташкилотлар ва Фанлар академиясининг айрим ходимлари билан биргаликда тузилган”[3, 59].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Афсуски, С.Игнатъевнинг Ўзбекистондаги қабик ишларига юқори идораларда ҳамда ижодий уюшмаларда ўша даврда ишлаган айрим ўзбеклардан ташқари Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети 2-секретари Р.Мельников, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси партком секретари В.Мильчаков, шунингдек, М.Шевердин, С.Самова ва бошқалар ҳам кўмак бериб, таниқли ижодкорлар ва олимлар ҳақидаги турли чақув маълумотлари ва тухматга тўла материалларни унга етказишган. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг шу йиллардаги мафкура бўйича секретари Ҳабиб Турсунов (у тарихчи олим ҳам бўлган) Ёзувчилар уюшмасидаги соғлом кучлар эмас, балки махсус идоралар буйруғи ҳамда В.Мильчаков ва М.Шевердинлар томонида туриб, улар тайёрлаб берган маълумотлар асосида таниқли ёзувчиларни бадном этилишида фаол қатнашди[4, 91-92].

Айнан ушбу ўринда А.Ниёзов эмас, балки бу пайтда Марказком котиблигидан ташқари Ўзбекистон ССР Олий Совети раиси (Олий Совет Президиуми раиси эмас!) лавозимига ҳам сайланган Нуриддин Муҳитдинов принципиал позицияда туриб, Москвага йўл олади ҳамда Г.Маленков билан ўзаро суҳбатда рўйхатдаги “миллатчилар гуруҳи” ўзбек халқининг таниқли ижодкор ва зиёлилари ҳамда улар совет давлати ва партияга содиқ кишилар эканлигини тушунтирди. Афсуски, А.Ниёзов касаллигини баҳона қилиб, Н.Муҳитдинов билан биргаликда Москвага учмайди. Н.Муҳитдинов 1950 йил баҳорида Москвада бўлган ўша учрашувда ВКП(б) МК секретари ва СССР Министрлар Совети раисининг ўринбосари бўлган Георгий Маленковга шундай деган эди: “Ўртоқ Маленков, Марказий Комитетнинг Ўзбекистон бўйича вакили ходимлари мазкур масалаларни ҳар тарафлама ўрганиб чиқишди, Москвадан келган бригада эса уларни синчиклаб муҳокама қилди. Биз буларнинг ҳаммасини ёрдам тариқасида қабул қиламиз. Шу билан бирга, Сизга тақдим этилган ҳужжатлардаги қўпол умумлаштиришлар ва кўр-кўрона айбашларга, адабиёт, санъат, маданият, илм-фаннинг муҳим масалалари бўйича қўлга киритилган ва киритилаётган ижобий ютуқларни менсимаслик, ҳатто атайлаб ерга уришга қўшилиб бўлмайди. Бундай ёндашув фақат зиёлиларнинг бир қисминигина эмас, балки минг йиллик тарихга, қадимий маданиятга эга бутун бошли халқни қаноатлантирмаслиги, ҳатто ранжишига сабаб бўлиши ҳам мумкин. Масалан, X асрдаёқ Хоразмда биринчи Фанлар академиясига асос солинганди. Ҳаммамиз, жумладан, Ўзбекистон раҳбарияти йўл қўйилган камчиликларга барҳам беришга, маданиятда, илм-фанда тараққиётга эришишга астойдил интиламиз”[3, 60-61].

Н. Муҳитдинов фикрларининг жим туриб эшитган Г.Маленковга у 60 нафар “миллатчилар” киритилган машъум рўйхат тўғрисида ҳам гапирди: “Яқинда мени

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бир рўйхат билан таништиришди. Унга кўра, 60 нафар олим ва ижодий арбоб миллатчиликда, партия сиёсати, давлат манфаатларига қарши фаолият юргизганликда айбланадилар.

Улар забардаст, хизмат кўрсатган, ҳурматли одамлардир, уларнинг асарлари, илмий ишлари мамлакатимиздагина эмас, хорижда ҳам маълум ва машҳурдир. Мен, албатта, уларнинг ҳаммасини ҳам шахсан ва чуқур биламан, дея олмайман. Ўзбекистонга 1946 йилда қайтганман, орадан кўп ўтмасдан Наманганда меҳнат қилиб, ундан кейин Марказий Комитетга ишга ўтганман. Бироқ бу каби таниқли арбобларнинг сиёсий тақдирини рўйхат билан ҳал қилишнинг тўғри эканлигига шахсан шубҳа билан қарайман. Устига-устак, халқ аввал ҳам ўзининг кўп асл фарзандларидан жудо этилганди...

Георгий Максимиллианович, агар рўйхатдагиларнинг ҳаммасини ҳибсга олсак, у ҳолда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ким билан ишлайди? Ахир зиёлиларсиз республикани бошқариб бўлармиди? Айтгандай, асрлар, минг йиллар давомида ўзбеклар олимлар, ёзувчилар, шоирлар, хонандалар, созандаларга бой халқ бўлган, бас, шундай экан, биз ҳар бир ижодий арбобни асраб-авайлашимиз керак эди.

У менга тикилиб турди-да: “Тўғри”, деди.

Яна бир масалани кўтаришга рухсат беринг. Урушдан кейин ВКП(б) Марказий Комитетининг Ўзбекистон бўйича вакиллиги тартиби жорий қилинган. Тошкентда жойлашган бу ваколатга Семён Денисович Игнатъев бошчилик қилади. Улар қўли остида турли соҳалар бўйича малакали мутахассислар гуруҳи иш олиб бормоқда. Уларнинг бирон-бирига шахсан ғаразим йўқ.

Ҳозир мазкур вакиллик фаолияти ҳақида гапирмоқчи ҳам эмасман. Бироқ ёш партия ходими сифатида мени масаланинг бошқа томони безовта қилмоқда. Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида Бутунроссия Марказий Ижроия Комитети ва Халқ Комиссарлари Советининг Туркистон ишлари бўйича Турккомиссияси, сўнгроқ партия Марказий Комитетининг Ўрта Осиё бюроси тузилиб, фаолият кўрсатган эди. Мазкур идоралар бутун Ўрта Осиё ва Қозоғистон кўламида иш олиб борган ва 30-йилларнинг ўрталарига келиб тугалланди. Ҳозир эса ВКП(б) Марказий Комитетининг вакили фақат Ўзбекистон бўйича иш олиб боради. Бошқа республикаларда бундай идора йўқ. Шу масала хусусида турли-туман фикрлар, тушунмовчиликлар вужудга келмоқда”[3, 61-63].

Кремлда бўлиб ўтган бу мулоқотдан кейин Москва ва Тошкентда ўтказилган юқори даражадаги партия мажлисларида Н. Мухитдинов бу масалалар бўйича турли маърузалар қилгандан сўнг қатағон қилиниши мўлжалланган зиёлилар қамалмади. Бу орада “сирлар пардаси”ни хиёл кўтариб, шуни айтиш мумкинки, бу

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

рўйхатда академик ёзувчи Ойбек ва машҳур санъаткор Комилжон Отаниёзовнинг номлари ҳам бўлган. Бу рўйхатни тузишда айрим ўзбек адиблари, хусусан, бир академик шоир жуда фаоллик кўрсатган...

Коммунистик партия ва совет давлати томонидан совет ҳокимияти Туркистонда мажбуран ўрнатилган 1917 йил кузидан кейин кўп ўтмай Москвада турли комиссия ва бюролар ҳамда бошқа ваколатли органлар тузиб, уни Тошкентга жўнатган ҳамда 1919-1920 йиллардан бошлаб ана шундай ваколатли идоралар ёрдамида Туркистон минтақасини бошқариб турган эди. Ўз вақтида тузилган Туркистон комиссияси (Турккомиссия), РКП(б) МК Туркистон бюроси (Туркбюро), ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси (Средазбюро), Ўрта Осиё Иқтисодий Кенгаши (Средаз Экосо) аъзолари Тошкентга келиб, Туркистонни қонга ботиришган эди. Улар Хива хонлиги ва Бухоро амирлигини ҳам 1920 йили қизил армия (Туркистон fronti жангчилари) кучи билан ағдариб ташлаб, бутун минтақани советлаштириш ва руслаштиришга жиддий киришдилар. 1934 йилга келибгина Ўрта Осиё бюроси ва Ўрта Осиё Иқтисодий Кенгаши тугатилган эди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин ВКП(б) МК котиби Г.Маленков ташаббуси билан (бу вақтда у мамлакатда Сталиндан кейин иккинчи шахс бўлган) Кавказ ва Ўрта Осиё республикаларида қайтадан ВКП(б) МК бюрolari тузилиб, улар жойларга юборилади. Мазкур бюролар миллий республикалардаги кўзга кўринган кишилар ва ижодкорларни кўпинча миллатчиликда айблаб қатағон қилган. 1949-1950 йилларда нафақат ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси, балки Марказий Комитетнинг Ўзбекистон ССР бўйича махсус вакиллиги ҳам ташкил қилиниб, улар Тошкентга жўнатилган.

Москвада сақланаётган РГАСПИ архиви маълумотларида келтирилишича, 1949 йил 28 январда ВКП(б) Марказий Комитети Сиёсий бюросининг қарори билан ВКП(б) Марказий Комитетининг Закавказье, Ўрта Осиё ва Ўрта Шарқ бюрolari ташкил қилинган эди. ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси Ўзбекистон, Тожикистон ва Туркманистон республикаларини назорат қилишга мўлжалланган бўлиб, Ўрта Осиё бюроси секретари лавозимига С.Д. Игнатъев тайинланади ҳамда у Белорусия Компартияси МК 2-секретари лавозимидан озод қилинади[5].

1949 йил 10 февралда бўлган ВКП(б) МК Сиёсий бюроси мажлисининг қарори билан Ўрта Осиё бюроси таркиби қуйидагича тасдиқланди: С.Игнатъев (секретарь), И.Поздняк (секретарь ўринбосари), И.Бессарабов (бюро аъзоси), Н.Казьмин (бюро аъзоси), М.Туркин (бюро аъзоси), П.Кузнецов (бюро аъзоси), В.Смородинский (бюро аъзоси). Бундан ташқари Ўрта Осиё бюросининг штати 20 нафар инспектор ва 25 нафар техник ходимлардан иборат қилиб белгиланади[6].

Бундан ташқари ВКП(б) МК Сиёсий бюросининг қарори билан 1949 йил 28 мартда ВКП(б) Марказий Комитетининг Ўзбекистон ССР бўйича махсус вакиллиги ҳам ташкил қилинди, Семён Игнатъев ВКП(б) Марказий Комитетининг Ўзбекистон ССР бўйича махсус вакили қилиб тасдиқланди. У ўз фаолиятида маҳаллий органлардан мустақил бўлиб, фақат ВКП(б) Марказий Комитетига бўйсунган ва унга ҳисобот бериб турган. Махсус вакиллик аппаратининг штати вакилдан ташқари унинг 2 нафар ўринбосари, 7 нафар инспектор ва 7 нафар техник ходимдан иборат бўлган. Махсус вакиллик институтининг ташкил қилиниши билан ВКП(б) МК Сиёсий бюросининг 1949 йил 28 январь ва 10 февралдаги қарорлари бекор қилинади[7].

Архив ҳужжатларида келтирилишича, ВКП(б) Марказий Комитетининг Ўзбекистон ССР бўйича вакиллик институти Сиёсий бюронинг қарори билан 1950 йил 30 декабрда тугатилади[8]. Бу материаллар РГАСПИ архивининг 574-фондида (аввалги 19-фондида) Москва шаҳрида сақланади.

Демак, Ўрта Осиё бюроси раиси ва Ўзбекистон ССР бўйича махсус вакил лавозимида икки йил давомида Тошкентда “жавлон” уриб, Ўзбекистон ижодкорларини ва маданият арбобларини жисмоний жиҳатдан йўқотиш фикрида бўлган Семён Денисович Игнатъев (1904 – 1983) 1950 йил ёзида Москвага қайтгач, Г.Маленковнинг ёрдами билан бошқа масъул лавозимларга тайинланади. У ҳатто 1951 йил август – 1953 йил март ойларида СССР Давлат хавфсизлиги министри бўлади. Сталин вафотидан сўнг у Л.Бериянинг буйруғи билан КПСС МК таркибидан чиқарилиб, барча лавозимлардан олиб ташланади. Бироқ Л.Берия қамоққа олиниб, сўнгра отиб ташлангач, С.Игнатъев 1953 – 1960 йилларда КПСС Татаристон ва Бошқирдистон обкомларининг биринчи секретари бўлди[9, 322].

Аслини олганда С.Д.Игнатъев ҳозирги Ўзбекистон ҳудудидаги фаолиятини Бухоро амирлигида 1914 йилдан Термиз пахта тозалаш заводида ва Бухоро темир йўлининг Амиробод темирйўлчилар устахонасида оддий ишчи бўлиб ишлашдан бошлаган эди. У 1920 йилда қизил армия таркибида Бухорони босиб олишда фаол қатнашган. 1920 – 1922 йилларда у Бухоро группа кўшинлари сиёсий бўлими, Бутунбухоро Чекасининг ҳарбий бўлими, Бухоро Республикаси Милиция бош бошқармасида ишлади. Кейин Туркистон АССР ва Ўзбекистон ССРда комсомол ва профсоюз тизимида раҳбарлик лавозимларида фаолият кўрсатган эди.

А.Ниёзов Ўзбекистонга сиёсий жиҳатдан раҳбарлик қилган йилларда мафкуравий жабҳадан ташқари халқ хўжалиги соҳаси, хусусан, пахтачиликда ҳам бир қатор хатоларга йўл қўйилди. 1951 йил 5 декабргача Ўзбекистон ССРда пахта тайёрлаш режаси 87,1 фоизга бажарилганлиги учун СССР Министрлар Советининг раиси И.В.Сталиннинг 8 декабрдаги қарори билан Ўзбекистон Компартияси

Марказий Комитети биринчи секретари А.Ниёзов ва Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг раиси Н.Муҳитдиновга хайфсан эълон қилинади. Бироқ орадан кўп ўтмай, 1952 йил 9 февралда Сталиннинг ўзи бу жазоларни бекор қилди[3, 73-74].

СССР Министрлар Совети томонидан 1952 йил февралда Ўзбекистонда пахтачиликни ривожлантириш, капитал қурилиш, халқ маорифи ишларини яхшилаш тўғрисида ва бошқа қарорлар қабул қилинди. Н. Муҳитдиновнинг ўз хотираларида ёзишича, бу қарорлар асосида Ўзбекистонга 1952 йили 600 та “Универсал” трактори, 15140 та сихмола, 2150 та культиватор, 1321 та сеялка, 2772 та плуг, 114 та экскаватор, 300 та электромотор, 225 000 тонна аммиак селитраси, 300 000 тонна суперфосфат ўғитлари, 50 000 м³ ёғоч, 20 000 м² сим тўр ҳамда бошқа қурилиш жиҳозлари, саноат моллари ва ускуналар ажратилди. 1952 йилдаги қидирув ва лойиҳа ишлари рўйхатига Андижонда автомобиль таъмирлаш заводи, Бухорода дизель электростанцияси, Наманганда 3-гидроэлектростанция, Қаршида иссиқлик электростанцияси, Самарқанд, Чирчиқ, Наманган ва Марғилонда қувурли сув тармоқлари, Чирчиқда канализация, Нукусда Министрлар Советининг уйи, Тошкентда Пахтакорлар уйи ва Ботаника боғи ҳамда бошқа объектлар қурилиши киритилиб, улар тасдиқланди ҳамда тез орада қуриб битказилди[3, 80-81].

Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитетининг 1953 йил октябрда бўлиб ўтган VII пленуми КПСС МК сентябрь (1953 йил) пленумининг қарорлари асосида Ўзбекистон ССРда пахтачилик ва қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқларини ривожлантиришга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқди.

СССР Министрлар Совети ва КПСС Марказий Комитетининг 1954 йил 9 февралда қабул қилган “Ўзбекистон ССРда 1954-1958 йилларда пахтачиликни янада ривожлантириш тўғрисида”ги қарори[10, 251-252] бир томондан, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга кўплаб микдорда маблағ ажратилганлиги билан изоҳланса, иккинчи томондан, бу қарор Ўзбекистонда пахта монокультурасини қарор топтириш учун катта хизмат қилди. Қарорда кам ҳосил олаётган колхоз ва совхозларни илғор ва ўрта хўжаликлар даражасига етиб олишини таъминлаш, ирригация ва мелиорация соҳасидаги ишларни кенгайтириш зарурлиги уқтирилди. С.Игнатъев миссиясига ўз пайтида Н.Муҳитдинов қаршилиқ кўрсатган бўлса ҳам у СССР Давлат хавфсизлиги министри лавозимига тайинлангач, Ўзбекистондаги махсус хизмат идоралари орқали катағон сиёсатини яна давом эттиради. Масалан, 1951 – 1952 йилларда таниқли ўзбек ёзувчи, шоир ва олимларидан 12 нафар киши: Мақсуд Шайхзода, Шукрулло, Шухрат, Саид Аҳмад, Ҳамид Сулаймонов, Мирзакалон Исмоилий, Миркарим Осим, Муҳиддин Қори Ёқубов, Неъмат Тошпўлат, Ёнғин Мирзо ва бошқалар қамоққа олиниб, улар аксилсовет миллатчилик фаолияти олиб борганликда айбланди ҳамда 25 йил муддатга

озодликдан маҳрум қилинди. Айнан уларнинг айримлари ва бошқалар С.Игнатъев Тошкентда иш бошлаган дастлабки пайтларда, яъни 1949 йил 25 июнда бўлган Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюро йиғилишида Ўзбекистон ёзувчилари иши муҳокама қилинганда илк марта қораланган эди. Мазкур бюро йиғилишида ўзбек ёзувчи ва шоирларидан Ойбек, Миркарим Осим, Абдулла Қаххор, Туроб Тўла, Миртемир, Саид Аҳмад, Шухрат, Мақсуд Шайхзода, Шукрулло ва бошқалар бадном қилинади[11, 224-226].

1950 йил 1 сентябрда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюроси “Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг иши тўғрисида”ги масалани кўриб чиқиб, академия олимларидан тарихчи А.Бобохўжаев, файласуф В. Зоҳидов, иқтисодчи О. Аминов, адабиётшунос О. Усмонов ва бошқаларни ноҳақ равишда қоралади.

Илмий, адабий ва маданий ҳаётдаги бундай нохуш воқеалар шу йилларда фақат Ўзбекистонда эмас, айти пайтда Совет Иттифоқининг барча республикаларида ҳам содир бўлаётган ва шу даҳшатли манзара совет мамлакати узра қонли қатағон бўронининг яна кўтарила бошлаганидан дарак бериб турарди. Адолат юзасидан айтганда ана шундай шароитда Ўзбекистон ССРнинг биринчи сиёсий раҳбари бўлган Амин Ниёзовга ишлаш осон эмас эди.

Ўзбекистон сиёсий раҳбарияти томонидан мафкуравий соҳада йўл қўйилган хатоларни тузатиш ҳамда республикадаги маданий-оқартув муассасалари фаолиятини яхшилаш мақсадида янги министрлик тузилди. Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг қарори билан 1953 йил 18 апрелда Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ташкил этилиб, министр лавозимига тажрибали раҳбар Анвар Кўчқоров тайинланди.

Сталин вафоти (1953 йил 5 март)дан сўнг қисқа муддат давомида мамлакатда катта сиёсий ўзгаришлар юз берди. Олий сиёсий ҳокимият учун Кремлда қаттиқ кураш Л.Берия, Г.Маленков ва Н.Хрушчёв ўртасида юз берди. Дастлаб Л.Берия ва Г.Маленков орасида кечган кескин сиёсий курашда Г.Маленков, сўнгра Г.Маленков ва Н.Хрушчёв ўртасида бўлган қақшатқич курашда Н.Хрушчёв ғалаба қозонди. Бу ҳолат Ўзбекистондаги сиёсий жараёнларга ҳам ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмади.

1953 йил 7 майда Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси Н.Муҳитдинов Москванинг, аниқроқ айтганда, Л.Берия ва Г.Маленковнинг талаби билан ўз вазифасидан олиб ташланди. У Ўзбекистон ССР Ташқи ишлар министри лавозимини эгаллади. 1953 йил апрелда тугатилган СССР Пахтачилик саноати собиқ министри Усмон Юсупов Тошкентга келиб, республика ҳукуматини бошқаришга киришди. Бироқ Л.Бериянинг ўлиmidан сўнг ҳамда КПСС МК

Биринчи секретари Никита Хрущёв билан қаттиқ зиддиятга боргач, Москва Усмон Юсуповнинг ҳам келгуси тақдирини ҳал қилди. У 1954 йил 18 декабрда бу лавозимдан озод қилиниб, 1955 йил январь ойида олис Мирзачўлдаги “Боёвут” совхозига директор қилиб жўнатилди. Н.Муҳитдинов эса бир ярим йиллик танаффусдан кейин яна республика ҳукумати раиси вазифасига қайтди.

1953 – 1955 йилларда кечган бундай кескин сиёсий ўзгаришлар ва ҳокимият учун кураш А.Ниёзов фаолиятига таъсир кўрсатмай қолмади. Биринчидан, Ўзбекистонда XX аср 50-йиллари бошларида ўтказилган катта мафкуравий кампаниялар ва сиёсий қатағонлар масаласида унинг тутуруксиз позицияси ва тутган йўли республикадаги кўплаб зиёлиларнинг А.Ниёзовдан кўнгли совуши ва ҳафсаласи пир бўлишига олиб келди. Иккинчидан, Москвадаги олий раҳбарият ҳам “шираси кетиб, пўсти қолган” Ўзбекистоннинг биринчи раҳбаридан тезроқ қутулишни хоҳлаб қолди. Учинчидан, 1955 йил охирига келиб Ўзбекистонда ҳам, Марказда ҳам ёш ва истеъдодли миллий раҳбар ходим, Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, дипломат, таниқли партия ва хўжалик арбоби бўлган Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг раиси Нуритдин Ақромович Муҳитдинов (бу пайтда у 38 ёшда эди) нуфузи ва обрўси юқори бўлиб, бу пайтда омад ҳам унга кулиб боқаётган эди. Хуллас, 1955 йил 22 декабрда бўлган Ўзбекистон Компартияси МК Пленумида ўз фаолиятида йўл қўйган жиддий хато ва камчиликлари учун А.Ниёзов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи секретари лавозимидан озод қилиниб, бу лавозимга Нуритдин Муҳитдинов сайланди. Ўзбекистон Компартияси МК қишлоқ хўжалиги бўйича секретари Собир Камолов эса Н.Муҳитдинов ўрнига Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг раиси бўлди. Шундай қилиб, Ўзбекистон олий сиёсий раҳбарияти ва ҳукуматида фарғоналиклар ўрнини тошкентликлар эгаллади[12, 39-40].

Кремль доимий равишда Ўзбекистон ССР ва минтақадаги бошқа совет республикалари сиёсий раҳбариятига шубҳа билан қараб, уларни доимий равишда назорат қилиб турган. Шунинг учун ҳам Москвада тез-тез турли комиссия ва бюролар тузилиб, улар Тошкентга жўнатилган ҳамда ушбу ваколатли идоралар ва уларнинг раҳбарлари ёрдамида минтақа ва унинг халқи бошқариб турилган. Бу сиёсат Ленин ва Сталин даврида бўлгани сингари Маленков ва Хрущёв даврида ҳам давом этиб турди.

1962 йил 28 декабрда Тошкентда қайта ташкил қилинган КПСС МК Ўрта Осиё бюросининг биринчи йиғилиши ўтказилди. Ўрта Осиё бюроси КПСС МКнинг 1962 йил ноябрь пленуми қарорига кўра ташкил топган бўлиб, у Ўзбекистондан ташқари Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон республикалари партия

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ташкilotларини сергаклик билан назорат қилиб турган. Ўрта Осиё бюросининг қароргоҳи Тошкент шаҳрида жойлаштирилди.

1964 йил октябрда Н.Хрушчевнинг мамлакат ва партия раҳбарлигидан олиб ташланиши натижасида Кремль иттифоқдош республикалар, жумладан, Ўзбекистон ССРга ҳам бир қатор енгилликлар берди. Коммунистик партиянинг янги етакчиси Леонид Брежнев билан кадрдон бўлган Шароф Рашидовнинг илтимосидан сўнг Кремль 1964 йил декабрда КПСС МК Ўрта Осиё бюросини тугатди. Бундан кейин партиянинг бошқа Ўрта Осиё бюролари тузилмади. Бироқ Кремль дохийлари Ўзбекистон ССРдаги сиёсий ҳаётни “иккинчи котиб” тартиботи асосида бошқариб турган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ражабов Қ. Ўзбекистон XX асрда. Икки жилдлик. Иккинчи жилд (1939-2000). – Тошкент: Фан, 2024. – Б.95-104.
2. Залесский К.А. Империя Сталина. Биографический энциклопедический словарь. – Москва: “Вече”, 2000. – С. 191 – 192.
3. Муҳитдинов Н. Кремлда ўтган йилларим (Эсдаликлар). I китоб. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 1995. – Б. 56 – 57.
4. Ўзбекистон тарихи (1917 – 1991 йиллар). Иккита китоб. Иккинчи китоб. 1939 – 1991 йиллар. Масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Рахимов, Қ.Ражабов. – Тошкент: “O’zbekiston”, 2019. – Б. 91 – 92.
5. РГАСПИ, 17-фонд, 3-рўйхат, 1074-иш, 14-варақ.
6. РГАСПИ, 17-фонд, 3-рўйхат, 1074-иш, 29-варақ.
7. ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты. 1945 – 1953. – Москва: РОССПЭН, 2004. – С. 35 – 38.
8. РГАСПИ, 17-фонд, 3-рўйхат, 1086-иш, 84-варақ.
9. Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923 – 1991. Историко-биографический справочник. Автор, составитель: В.И.Ивкин. – Москва: РОССПЭН, 1999. – С. 322.
10. Ўзбекистон ССР тарихи. Тўрт томлик. Тўртинчи том (1938-1965 й.). Бош муҳаррир: И.М. Мўминов. – Тошкент: “Фан”, 1971. – Б. 251-252.
11. Ражабов Қ., Қандов Б., Ражабова С. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари (Энг қадимги даврлардан бугунги кунгача). Тўлдирилган ва қайта ишланган олтинчи нашр. – Тошкент: “O’zbekiston”, 2015. – Б. 224 – 226.
12. Ўзбекистон ССР раҳбариятининг ижтимоий ва сиёсий фаолияти (1945-1983 й.). Масъул муҳаррир: Қ.Ражабов. – Тошкент: Фан, 2020. – Б.39-40.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ И ПУТИ РАЗВИТИЯ

Ляззат Динашева

Кандидат исторических наук, ассоциированный профессор, директор
"Гуманитарной" школы Международного университета туризма и
гостеприимства, Казахстан, г. Туркестан.

Аннотация

Современное общество переживает глубокие трансформации, которые затрагивают как технологии, так и структуру социальных взаимодействий. Социально-гуманитарные науки, как отражение этих процессов, сталкиваются с новыми вызовами: кризисом методологии, утратой универсализма, фрагментацией знаний и необходимостью интеграции с цифровыми технологиями. В статье рассматриваются ключевые актуальные проблемы, стоящие перед гуманитаристикой в XXI веке, и предлагаются возможные пути их преодоления. Отдельное внимание уделено положению этих дисциплин в Казахстане и постсоветском пространстве в целом.

Ключевые слова: социально-гуманитарные науки, гуманитаристика, постмодерн, цифровизация, методология, Казахстан, междисциплинарность

Abstract

Modern society is undergoing profound transformations that affect both technology and the structure of social interactions. Social sciences and humanities, as a reflection of these processes, face new challenges: a crisis of methodology, loss of universalism, fragmentation of knowledge and the need for integration with digital technologies. The article examines the key current problems facing humanities in the 21st century and suggests possible ways to overcome them. Particular attention is paid to the position of these disciplines in Kazakhstan and the post-Soviet space.

Keywords: social sciences and humanities, humanities, postmodernism, digitalization, methodology, Kazakhstan, interdisciplinarity

Введение. Социально-гуманитарные науки (СГН) традиционно играют важную роль в формировании мировоззрения, нравственных ориентиров и гражданской идентичности. Однако в условиях цифровой трансформации, глобализации и роста политической поляризации гуманитаристика сталкивается с новыми вызовами. Современные реалии требуют переосмысления научной парадигмы, повышения прикладной значимости исследований и усиления междисциплинарных связей [1, с. 5].

Одной из главных проблем СГН в XXI веке является методологический кризис. Переход от классической рациональности к постмодернистским и

постструктуралистским подходам привел к **размыванию научного дискурса** и снижению доверия к результатам гуманитарных исследований [2, с. 14].

Кроме того, наблюдается **фрагментация знаний** — стремительное дробление научных направлений, что затрудняет диалог между представителями различных дисциплин. Например, социология, философия и культурология часто функционируют в изоляции, не выстраивая общего понятийного поля [3, с. 73].

Утрата универсализма и рост локальных парадигм

Современная гуманитаристика сталкивается с вызовом глобального релятивизма, при котором **универсальные ценности ставятся под сомнение**. На смену универсализму приходят локальные и идентичностные парадигмы — этнические, гендерные, религиозные. Это порождает **политизацию гуманитарного знания** и способствует идеологизации академической среды [4, с. 42].

С другой стороны, цифровая революция открывает перед СГН **новые исследовательские горизонты**. Появление цифровой гуманитаристики (digital humanities) позволяет применять методы анализа больших данных, компьютерной лингвистики, визуализации текстов. Однако в странах СНГ, включая Казахстан, эти подходы пока недостаточно развиты [5, с. 11].

Отсутствие инфраструктуры и специалистов по цифровой обработке гуманитарных данных тормозит интеграцию новых методов. Необходима системная подготовка кадров и развитие цифровых лабораторий при вузах [6, с. 19].

В Казахстане СГН традиционно развивались под влиянием советской научной школы. В последние годы наметился **переход к национальной интерпретации гуманитарного знания**, связанный с укреплением идентичности и переосмыслением истории [7, с. 9].

Тем не менее, сохраняется зависимость от устаревших методологических подходов и слабая публикационная активность казахстанских гуманитариев на международной арене. Вузовские исследовательские структуры слабо интегрированы в глобальные научные сети [8, с. 36].

Для преодоления актуальных проблем гуманитарных наук предлагаются следующие направления развития:

1. **Интернационализация гуманитарных исследований**, включая участие в международных проектах и сетях.
2. **Развитие цифровой гуманитаристики** и создание лабораторий big data-гуманитарных исследований.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. **Обновление методологических основ** за счёт интеграции философии, социологии, культурологии и ИИ.

4. **Формирование прикладных направлений** в СГН, способных решать реальные общественные задачи.

5. **Институциональная поддержка гуманитарной науки:** гранты, конференции, академическая мобильность.

Закключение. Современные вызовы требуют от социально-гуманитарных наук обновления — как методологического, так и институционального. Без качественной гуманитарной экспертизы невозможно устойчивое развитие общества. Казахстан, обладая богатым культурным и историческим наследием, имеет потенциал для формирования новой гуманитарной школы, интегрированной в глобальный контекст.

Список литературы

1. Лосев В.В. Гуманитарное знание в XXI веке: вызовы и ответы // Вестник философии. – 2020. – №2. – С. 3–12.
2. Новикова И.Г. Постмодерн и гуманитарные науки: кризис или трансформация? – М.: Академкнига, 2019. – 192 с.
3. Чернышев А.Н. Междисциплинарность как вызов гуманитарному знанию // Социологические исследования. – 2021. – №6. – С. 72–78.
4. Anderson P. The Politics of Identity in Humanities. – Cambridge: Polity Press, 2020. – P. 40–56.
5. Бикенов К.Ц. Цифровая гуманитаристика в Казахстане: состояние и перспективы // Вестник КИПР. – 2022. – №1. – С. 10–17.
6. Takhmina R., Zhubanova A. Digital Methods in Central Asian Humanities. – Almaty: KazISS, 2023. – P. 18–28.
7. Нурмуханбетова Л.Т. Национальные аспекты гуманитарной науки в Казахстане // Гуманитарные науки в Центральной Азии. – 2023. – №3. – С. 7–12.
8. Министерство науки и высшего образования РК. Аналитический отчет о развитии гуманитарных наук. – Астана: МНВО РК, 2023. – С. 33–40.

БОГАТЫЕ СКОПЛЕНИЯ ГАЛАКТИК: АНАЛИЗ ДАННЫХ

Кутлимуратов Сардор Шарипбаевич¹, Турдалиева Айжан Акбарали кизи²

¹д.ф.п.н., доцент, Чирчикский государственный педагогический университета

²Студентка Чирчикский государственный педагогический университета

Введение. Когда мы рассматриваем Вселенную в крупном масштабе, то за ее основной элемент принимаются скопления галактик. Скопления галактик – наиболее массивные гравитационно связанные образования во Вселенной, и они занимают особое место в современной астрофизике и космологии. Как и все объекты во Вселенной, скопления сформировались из ничтожно малых флуктуаций, заложенных на этапе инфляционного расширения Вселенной [1-5]. Эти возмущения, происходившие в момент, когда возраст Вселенной составлял 400 тыс. лет. Их изучение важно для понимания эволюции Вселенной, распределения темной материи и барионного вещества. Среди этих скоплений важнейшее место занимают богатые скопления галактик. Богатые скопления галактик представляют собой гравитационно связанные системы с высокой концентрацией галактик в центре и содержат большое количество, от нескольких сотен до нескольких тысяч галактик, горячий межгалактический газ и темную материю, определяющую их массу[6]. В данной статье рассмотрены основные свойства богатых скоплений, их роль в космологических исследованиях и методы их изучения.

Результаты исследования, предложения и рекомендации. Скопления галактик представляют собой один из непрерывного ряда объектов: галактики $\Rightarrow$ группы $\Rightarrow$ скопления $\Rightarrow$ сверхскопления $\Rightarrow$ крупномасштабная структура. Галактики обычно объединяются в группы и скопления. Группы галактик содержат от 3 до 30 ярких галактик, в то время как скопления галактик содержат от 30 до 300 и более ярких галактик [7].

Скопления галактик принято подразделять на регулярные и иррегулярные. Регулярные скопления характеризуются более четко выраженной концентрацией галактик к центру, более высокой плотностью и массой, и, как правило, они значительно массивнее иррегулярных. Размер скопления галактик от нескольких миллионов до десятков миллионов световых лет, масса: 10^{14} - 10^{15} масс Солнца. Состав скопления галактик:

- Галактики – эллиптические и спиральные, сгруппированные вокруг массивного центра (примерно 5%).

- Горячий межгалактический газ – часто наблюдается рентгеновское излучение от горячего газа, который заполняющий пространство между галактиками (примерно 10%)

- Тёмная материя невидимую массу, составляющую до 80% массы скопления (около 85%) [6].

В настоящее время хорошо изучены скоплений галактик и получены ряды результаты по этим объектам. Но, пока конкретно не объяснено термин богатство скоплений галактик. Если в скопления галактик содержать от нескольких сотен до нескольких тысяч галактик, то их можно назвать богатым. Около 10 процентов всех галактик входят в состав богатых скоплений — систем, состоящих из тысяч галактик, окружённых горячим газом. Такое скопление представляет собой гравитационный водоворот с гигантскими галактиками, расположенными близко к его центру.

Методы исследования скопления галактик:

- Оптические наблюдения. Определение движения галактик внутри скопления позволяет измерить его массу, определить скорость движения галактик, их морфологию и динамику. Используются наземные и космические телескопы (Hubble, James Webb).

- Рентгеновская астрономия. Изучение горячего газа в скоплениях дает информацию о температуре, плотности и динамике. Используются рентгеновские обсерватории (Chandra, XMM-Newton).

- Радионаблюдения. Исследования взаимодействия скоплений с космическим микроволновым фоном позволяют проверять модели космологии. Изучают взаимодействие скоплений с реликтовым излучением (эффект Сюняева-Зельдовича). Позволяют уточнять параметры темной материи и темной энергии.

Было опубликовано множество наблюдательных исследований скоплений галактик. В настоящее время мы изучаем распределение галактик в скоплениях с $R_L > 100$ на основе наблюдательных данных из базы данных SDSS и каталогов Wen-Han. В статье [8] составлен каталог 213 богатых скоплений галактик, из объектов данной статьи выбрано 100 крупнейших скоплений галактик, проанализированы их физические параметры, расчет параметров анизотропии [9] и изучены эмпирические связи между ними. Также мы определили параметры концентрации скоплений галактик и обнаружили эмпирические корреляции между найденными нами параметрами и другими параметрами, имеющимися в каталоге [10]. Продолжая описанную выше работу, мы продолжаем расширять круг

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

изучаемых богатых скоплений галактик и анализировать их физические параметры.

В качестве примера мы привели полученные результаты в таблицах ниже.

Таблица 1. Значения параметров концентрации богатых скоплений галактик, радиуса ядра, поверхностной плотности в центре и радиуса скопления

№	WHL	F ₀	r ₀	γ	r
		arcmin	arcmin		Mpc
1	J001051.4+290940	155,6814	0,1931	0,2462	64,83133
2	J002016.1+000446	78,4472	0,8172	0,3175	39,93664
3	J002712.5-193045	85,6719	0,574	0,2415	51,92664
4	J002800.9+244744	241,8503	0,231	0,3669	95,70856
5	J004118.5+252609	72,5782	0,2149	0,1508	33,12912
6	J004511.7+084111	40,9774	2,4684	0,3908	60,67221
7	J023127.6+065856	82,7679	0,5312	0,2619	39,62996
8	J023952.7-013419	386,835	0,1613	0,3569	69,69077
9	J083057.3+655031	117,9669	0,4227	0,2607	35,25415
10	J085007.9+360414	112.2458	1,1409	0,3528	72,88801

Закключение. Скопления являются естественными “лабораториями” для тестирования теорий темной материи и темной энергии. Их статистическое распределение помогает уточнять параметры космологических моделей. Богатые скопления галактик – ключевые объекты для исследования структуры Вселенной. Их изучение позволяет тестировать теории гравитации, эволюции галактик и происхождения темной материи. За последние годы скопления стали мощным инструментом в космологических исследованиях в физике плазмы, на их изучение направлены современные наземные и космические телескопы. В нашей будущей работе мы планируем проанализировать другие физические параметры скоплений галактик и получить эмпирические результаты об их взаимосвязях.

Литература

1. Abell G.O. The Distribution of Rich Clusters of Galaxies // Astrophysical Journal Supplement, vol. 3, p.211, 1958
2. Abell G.O., Corwin H.G.Jr., Olowin R.P. A Catalog of Rich Clusters of Galaxies // Astrophysical Journal Supplement v.70, p.1, 1989
3. Kluge M., Bender R. Minor Mergers Are Not Enough: The Importance of Major Mergers during Brightest Cluster Galaxy Assembly // The Astrophysical Journal Supplement Series, Volume 267, Issue 2, id.41, 32 pp, 2023

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

4. Kopylova F.G., Kopylov A.I. Halo Radius (Splashback Radius) of Groups and Clusters of Galaxies on Small Scales // Astrophysical Bulletin, Volume 77, Issue 4, p.347-360, 2022
5. Piraino-Cerda F., Jaffe Y.L., Lourenço A.C., Crossett J.P., Salinas V., Kim D., Sheen Y.K., Kelkar K., Pallero D., Bravo-Alfaro H. Pre- and post-processing of cluster galaxies out to $5 \times R_{200}$: the extreme case of A2670 // Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, Volume 528, Issue 1, pp.919-936, 2024
6. А.А. Вихлинин, А.В. Кравцов, М.Л. Маркевич, Р.А. Сюняев, Е.М. Чуразов. Скопления галактик // Успехи физических наук Fgthkm 2014г.
7. Elena Panko. Morphology of galaxy clusters // National University, Kalinenkov Astronomical Observatory, Nikolskaya, 24, 54030 Nikolaev, Ukrain (2015)
8. С.Кутлимуратов, И.Таджибаев, Н.Отажонова, Г.Джумаева. Каталог очень богатых скоплений галактик и результаты статистического анализа // Uzbek Journal of Physics Vol. 26, No. 2, pp. 7-17, 2024
9. С.Кутлимуратов, Н.Отажонова, И.Таджибаев. Расчет параметра анизотропии для скоплений галактик. УДК:524.3/4 // O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2024, [3/1/1] issn 2181-7324.Natural sciences
10. GALAKTIKALAR BOY TO‘DALARINING KO‘RINMA SIRT ZICHLIGI Kutlimuratov S.Sh., Turdaliyeva A.A. //Fizika fanining rivojida iste’dodli yoshlarning o‘rni RIAK-XVI-2023

ZAMONAVIY IJTIMOIIY XIZMATLARNING FALSAFIY AHAMIYATI

M.N.Normamatova

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrası f.f.d.(DSc) prof.

Аннотасија. Ushbu maqola raqamlashtirish tushunchasini ma’nosi yoritilgan. Axborotlashgan jamiyatda raqamli jamiyat uning ijtimoiy hayotga ta’siri to’g’risida ilmiy ma’lumot berilgan. Ijtimoiy hayotni bugungi kurinishlari ya’ni raqamli jamiyat, raqamli realliklar ularning bugungi kun ijtimoiy jarayonlarga ta’siri masalasi keng bayon etilgan.

Аннотация. В этой статье объясняется концепция оцифровки. Приводятся научные сведения о влиянии цифрового общества на социальную жизнь в информационном обществе. Подробно описаны сегодняшние взгляды на социальную жизнь, то есть цифровое общество, цифровые реальности и их влияние на сегодняшние социальные процессы.

Abstract. This article explains the concept of digitization. Scientific information is provided on the influence of the digital society on social life in the information society.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Today's views on social life, that is, digital society, digital realities and their impact on today's social processes are described in detail.

Kalit soʻzlar: raqamlashtirish, bilish, epistemologiya, raqamli reallik, raqamli obraz, axborot.

Ключевые слова: цифровизация, знание, эпистемология, цифровая реальность, цифровой образ, информация.

Key words: digitalization, knowledge, epistemology, digital reality, digital image, information.

Mamlakatimizda bugungi kunda aholining turli qatlamlariga yoshi, jinsi, ijtimoiy holati, jismoniy salohiyatini inobatga olgan holda amaliy yordam koʻrsatish tizimini virtuallashtirish davlat siyosatining asosiy ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylanmoqda. “Yurtimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish uchun bizga zamonaviy ilm va yana bir bor ilm, tarbiya va yana bir bor tarbiya kerak. Bugungi va ertangi kunimizni, yoshlarimiz taqdirini hal qiladigan yuksak malakali muallim va murabbiylar, professor-oʻqituvchilar, haqiqiy ziyolilar kerak” [1]. Shu maqsad yoʻlida, rivojlangan mamlakatlarning sinovdan oʻtgan tajribalari asosida ijtimoiy xizmatlar tizimini yangicha mexanizmlarini tashkil etish va mamlakatimizda zamonaviy, ijtimoiy xizmatlarni shakllantirish borasidagi tadqiqotlarga boʻlgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Bundan kelib chiqib, istiqbolli, ijtimoiy xizmatlarini virtuallashtirish qonuniyatlarini nazariy-metodologik tahlil etish obyektiv zaruriyatga aylanmoqda.

Keyingi vaqtlarda shaxsiylashtirilgan xizmat modellari shakllantirilmoqda. Maqsadli internet - marketing, 3D formatda bosib chiqarish va boshqa raqamli texnologiyalar har bir mijozning talab va ehtiyojlarini hisobga olgan holda mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishni shaxsiylashtirishga, natijada, resurslarni tejashga yordam beradi, talab va taklifning tuzilishi hamda hajmini muvofiqlashtiradi, aholining turmush darajasi va sifatini oshiradi[2].

Ishlab chiqaruvchilar va isteʼmolchilar oʻrtasida toʻgʻridan-toʻgʻri oʻzaro taʼsir mavjud. Ishlab chiqaruvchi va oxirgi isteʼmolchi oʻrtasida vositachilar zanjirini qisqartirish, samarali sanoat va isteʼmol kooperasiyasini yaratish "umumiy iqtisodiyot"ning "mulk huquqlari toʻplami" tushunchasining tarqalishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan. Tovarlarga birgalikda egalik qilish fenomeni rivojlanmoqda (ayniqsa, texnik jihatdan murakkab va qimmat, masalan, avtomobillar), bu oxirgi foydalanuvchilarning xarajatlarini tubdan kamaytirishi mumkin.

Uni alohida ishtirokchilarining iqtisodiy faolligiga qoʻshgan hissasi ortib bormoqda, kichik va oʻrta biznesning rivojlanishi, moslashuvchan va harakatchan boʻlgani kabi, biznes-jarayonlarda muhim rol oʻynaydi; innovasion startaplarni jadal

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rag‘batlantirish amalga oshirilmoqda; "shaxslar iqtisodiyoti" sektori kengaymoqda va iqtisodiyot tuzilmasining o‘shish tendensiyasi kuzatilmoqda.

Masalan, dunyodagi eng ko‘p Internet foydalanuvchilari (720 milliondan ortiq kishi) bo‘lgan Xitoyning raqamli bozori jahon bozoridan mustaqil ravishda mavjud. Yevropa Ittifoqining 400 milliondan ortiq Internet foydalanuvchilari bor, lekin uning bozori hali ham parchalanib ketgan. Shu munosabat bilan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari rahbarlari ushbu integratsion uyushma uchun yagona raqamli bozorni yaratish ustida faol ish olib bormoqda. Shunga o‘xshash muammolar alohida mamlakatlar darajasida ham paydo bo‘lishi mumkin. Masalan, Hindistonda 460 milliondan ortiq internet foydalanuvchilari bor. Ammo hind raqamli iqtisodiyoti ko‘p tilli (undagi moliyaviy operatsiyalar bir necha tillarda amalga oshiriladi), bu raqamli bozorning ishlashiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuni ta‘kidlash kerakki, har qanday boshqa keng ko‘lamli hodisa singari, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi nafaqat ijobiy natijalar bilan, balki har xil xavf va tahdidlar bilan ham bog‘liq[3]. Bu ta‘silarning ikkita asosiy manbai bor. Birinchidan, bu raqamli iqtisodiyotga xos bo‘lgan va uning texnologik xususiyatlariga asoslangan yangi turdagi xavf va tahdidlarning paydo bo‘lishi. Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyotga o‘tish davrida institusional transformasiya sodir bo‘ladi, uning o‘zi sabablari va tabiatidan qat’i nazar, barqaror va muvaffaqiyatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun beqarorlashtiruvchi kuchli omil hisoblanadi[4].

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish bugungi global jamiyatda dolzarb masala hisoblanadi. Jamiyatni raqamlashtirish orqali fuqarolar davlat organlari faoliyati, qolaversa, virtual xizmat ko‘rsatish sifatining bevosita guvohi bo‘lish imkoniyatiga ega. Masalan, yagona darcha faoliyati davlat va fuqaro o‘rtasida bevosita raqamli bog‘lanuvchi hisoblanadi. Raqamlashtirish korupsion holatlar va tanish bilish bilan bog‘liq muammolarni oldini oladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. 2021 yil 6 noyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisida so‘zlagan nutqi.-Toshkent “O‘zbekiston ovozi” gazetasi. № 223 (479), 2021 yil 7 noyabr.
2. Бытие: коллективная монография. - Уфа, 2001. –С. 130-152.
3. Нурулин Р.А. Виртуальность как основание бытия бытия. Казань: Изд-во КГУ, 2004. – С. 336.
4. Грязнова Е.В. Виртуальная реальность: анализ смысловых элементов понятия //Философские науки. 2005. №2. -С. 125-143.
5. <https://www.pv.uz/uz/news/raqamli-talimga-otishni-pandemiya-jadallashtirdimi>

RAQAMLI DUNYODA INSON KAPITALI VA EKZISTENSIAL

JARAYONLAR: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL

Yuldashev Farrux Abduraxmanovich

Farg‘ona davlat universiteti, Falsafa va milliy g‘oya kafedrası
katta o‘qituvchisi, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Farruxy911@gmail.com

O‘zbekiston Respublikasi, Farg‘ona viloyati, Farg‘ona shahri

Annotatsiya: Maqolada raqamlashgan jamiyat sharoitida inson faoliyati va ekzistensial jarayonlar uyg‘unligini tadqiq etish, inson kapitali, uning jamiyat hayotida tutgan o‘rni yoritilgan. O‘z navbatida ushbu jarayonlarning konseptual asoslari hamda ijtimoiy-falsafiy jihatlarini ochib berish, raqamli makonida inson kapitalini ta‘minlashdagi ziddiyatlar, jamiyatni raqamlashtirish jarayonida inson faoliyati va ekzistensial holat mushtarakligini ta‘minlash yo‘llari asoslangan.

Kalit so‘zlar: *ekzistensiya, jamiyat, axborot, bilim, ehtiyoj, maqsad, manfaat, uyg‘unlik, dialektika, yoshlar faoliyati, globallashuv, axborotlashgan jamiyat, inson kapitali.*

Jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichida olib borilayotgan demokratik islohotlar va modernizatsiyalashuv jarayonlari avvalambor inson manfaatlariga, ularning hayoti va turmushini yuksaltirish, mehnatini qadrlash, ehtiyojlarini qondirishga qaratilganlimoqda. Bugungi kunda jamiyat hayotida salmoqli siyosiy o‘zgarishlar, ijtimoiy himoya choralari inson kapitalini yuksaltirish bilan uyg‘un ravishda olib borilmoqda. Ta‘kidlash kerakki, inson faoliyati va ekzistensial falsafaning tabiiy, fiziologik, psixologik, moddiy-iqtisodiy, huquqiy-mafkuraviy hamda ma‘naviy-axloqiy jihatlarini tadqiq etish muhim ahamiyatga ega. Jahonda globallashuv va axborotlashuv jarayonlarining tezlashishi natijasida raqamlashgan jamiyatning shakllanishi kuzatilmoqda. Raqamli dunyo tobora yuksalib, rivojlanib borayotgan ayni vaqtda inson faoliyatini tadqiq etish dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Raqamli dunyo jamiyat a‘zolari, xususan, insonning ehtiyojlariga asoslangan o‘ziga xos dunyoqarashni shakllanishiga asos bo‘ladi. Inson kapitalining siyosiy, xuquqiy, falsafiy, madaniy tomonlarini tahlil etish, ularni davlat tomonidan ta‘minlanishi muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichi “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasi asosida yangi O‘zbekistonni barpo etish asosiy maqsadimizga aylandi[1]. Bugungi islohotlar davrida inson kapitali bevosita ularning ehtiyoj va manfaatlarini hisobga olgan holda jamiyatdagi tub sifatiy o‘zgarishlar, ijtimoiy taraqqiyot yangicha tafakkurning shakllanishini talab etadi. Yangicha tafakkur, bugungi yangilanishlar insonga katta imkoniyatlarni yaratmoqda. Albatta ushbu jarayonlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bevosita inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, shaxsni ijtimoiy, siyosiy faolligini oshirish, ehtiyoj va manfaatlarini, muammolarini doimiy o‘rganib boriladi. Mamlakatimizda aholining barcha qatlamlari manfaatlarini inobatga olinishini ta‘minlash maqsadida adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish asosida yoshlar muammolari, ularning bilim olishi, bandligi, yoshlar o‘rtasida ishsizlikni qisqartirish, yoshlarning xuquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlashga qaratilgan ko‘plab ishlar amalga oshiriliyotganligini kuzatish mumkin.

Jamiyatda inson faoliyati uchun yangi muhit yaratildi, odamlarda daxldorlik hissi va jamiyat taqdiri uchun mas‘uliyat oshib bormoqda. Inson ehtiyojlari, erkinliklari va huquqlarini ta‘minlash, mamlakatda uchinchi Renessansni barpo etish bilan uyg‘un xolda olib borilishi real voqelik ekanligini ta‘kidlab o‘tish zarur. Shu sababli bugungi o‘zgarishlar zamonida faollikni o‘stirish, o‘zgarish va yangilanishlarda yoshlarning minnatdorchilik xissini shakllantirish muhimdir. Manbalarda aytib o‘tilganidek: “Odam hayotda farovonlikka erishish uchun o‘zgarishlarni anglab yashashi kerak. Chunki taraqqiyotga turg‘un fikrlar emas, yangilanishlar xizmat qiladi”[2]. Inson dunyoqarashini shakllanishi uning jamiyatda faolligi, yangilikka intiluvchanligi, o‘ziga bo‘lgan ishonch orqali amalga oshadi. Jamiyatda inson kapitali deyarli barcha sohalarda tadqiq etilmoqda. Bunga misol tariqasida jamiyatda ehtiyoj va manfaatlarini, insonlar bilan samimiy muloqot jarayonlari orqali ularni muammolarini eshitish, o‘rganish, xududlarda xokim va tashkilot rahbarlarining rejalariga kiritilganligini aytib o‘tish lozim. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev aytganidek: “Inson mafaatlari ta‘minlash uchun esa, avvalo, odamlar bilan, xalq bilan muloqot qilish, ularning dardu tashvishlari, orzu-niyatlari, hayotiy muammo va ehtiyojlarini yaxshi bilish kerak”[3]. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda birinchi navbatda inson kapitali kuzatiladi va o‘rganiladi.

Kishilik tarixining xamma davrlarida mehnat - tabiat va jamiyat xayotini o‘zgartiruvchi real kuch hisoblanib, insonning kelajagi va jamiyat rivojlanishining asosiy tarmog‘i sifatida, shaxs hayot faoliyatining markazi, xamda o‘zaro ijtimoiy munosabatlarga kirishishning eng muhim omili bo‘lgan. Inson kapitalini uning maqsad va qarashlari natijasida o‘z-o‘zini faollashtirish, boshqalarning va o‘z-o‘ziga hurmati, ona Vatanga va o‘z taqdiriga, xavfsizlikka mas‘ullikni namoyon etishi bilan amalga oshadi. Inson kapitali yillar davomida shakllanib, jamiyat va xalq manfaatlarini bilan birgalikda kuzatiladi. Bu jarayonda xar bir inson jamiyat va davlatning rivojlanish qonuniyatlarini, ularning ahamiyati, islohotlarning o‘rni, xalqning maqsad va vazifalari xaqidagi o‘z dunyoqarashini boyitib borishi talab etiladi. Inson real ehtiyojlarini o‘rganish, qiziqishlarini baholash ham ularning manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda muhim omil hisoblanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda yoshlarni zamonaviy fan yutuqlariga asoslangan falsafiy bilimlar bilan qurollantirish muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda “Yangi O‘zbekiston – yangicha dunyoqarash” g‘oyasi ostida uchinchi renessans poydevori barpo etilmoqda. Bu borada barcha sohalar, ilm-fan, madaniyat va san’atda yangilanishlar, ezgu ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan. Aynan yangi O‘zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g‘oyasidir. Shunga ko‘ra raqamlashtirish sharoitida yoshlar faolligi, ulardagi ehtiyoj va manfaatlar uyg‘unligini ta’minlashning gumanizatsiyalash va bu jarayonda axborotlashgan jamiyat va axborotlashuv jarayonining mazmun mohiyati, o‘ziga xos xususiyatlari, raqamli dunyo imkoniyatlaridan to‘g‘ri va unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi paytda axborotlashuv va raqamli dunyoni rivojlanish muammolarini o‘rganish, tahlil etish ko‘plab tadqiqotchi va mutaxassislarni o‘ziga jalb etmoqda. Raqamlashgan jamiyatni barpo etish, axborotlashtirish jarayonlari, taxnika va texnologiyalarni isloh etishda barqarorlik hamda inson kapitalini yuksaltirish masalalariga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq bo‘lib, mamlakatimizda yosh avlodga to‘g‘ri tarbiya berish, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va uning ma’naviy barkamol bo‘lib voyaga yetishi haqida g‘amxo‘rlik qilish bosh vazifa hisoblanadi. Albatta ushbu jarayonlar hozirgi davrda axborot, xususan informatsion jamiyatning qonuniyatlari, omillari, muhim tomonlari bilan chambarchas bog‘liq ravishda amalga oshiriladi.

Mamlakatimizda aholining barcha qatlamlari manfaatlarini ta’minlash maqsadida adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish asosida yoshlar muammolari, ularning bilim olishi, bandligi, jamiyatda turli illatlar, jinoyatchilikni oldini olish, yoshlarning xuquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlashga qaratilgan tizimli ishlar, chora-tadbirlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq. Axborot makonida inson kapitali va faoliyatidagi ehtiyoj- manfaatlar uyg‘unligining ijtimoiy hayotdagi dinamik va statik holatlarini vujudga keltiruvchi omillar (global axborot makoniga kirish, jamiyatni axborotlashtirish va raqamlashtirish, axborot texnologiyalari va kommunikatsiya), jamiyatni zamonaviylashtirish va fuqarolik jamiyatini qurish jarayonidagi muhim jihatlarini o‘rganish muhimdir. Virtual dunyo ayniqsa hozirgi axborotlashgan jamiyat hayotida xalqlar va millatlar madaniyatini o‘zgartirishga aylanib ulgurdi. Inson nafaqat axborot iste’molchisi balki, tarqatuvchisi hamdir. Shunday ekan yoshlarning virtual dunyoda ongli ishtirok etishini ta’minlash zarur. Raqamli muhit rivojlanishi, ta’lim kontentlarining ko‘payishi, yoshlarning ta’lim-tarbiyasiga ta’siri katta. Ushbu maslalaga doir ekspertlar shuni qayd etadiki, “ko‘nikmalarning an’anaviy to‘plami kengaymoqda. Katta ma’lumotlardan xabardorlik, shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi, internetda qo‘llaniladigan algoritmlarni bilish, shuningdek, media makonga kirishish va undan chiqish o‘rtasidagi muvozanatga rioya qila olish yangi mediasavodxonlik komponentlari hisoblanadi”[4]. Shu tariqa foydalanuvchining

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“online” yoki “offline” rejimini tavsiflovchi tushunchalar bugungi kunda insonlararo munosabatlarda va axborot almashinuvida eng muhim signalga aylandi. Axborot - inson va jamiyat hayotidagi o‘ziga xos hodisadir. Bir tomondan, axborot bu inson va jamiyatning mavjudlik sharoitlariga moslashuv imkoniyatini ta’minlovchi, atrofimizdagi dunyo haqidagi bilimlarni yig‘ish vositasi bo‘lib, ular asosida inson va jamiyat o‘z ehtiyojlarini qondirish va manfaatlarini amalga oshirish maqsadlarida to‘g‘ri keladigan harakat yo‘nalishini tanlashadi. Boshqa tomondan, axborot bu – insonni, uning harakatlarini, jamoat tashkilotlari faoliyatini, davlat hokimiyati organlarini, texnik tizimlarni boshqarish vositasidir. Axborot muloqoti shaxsni tarbiyalash, ta’lim berish va shakllantirishning asosini hosil qiladi. Axborot insonga ijtimoiy va texnik me’yorlarning mazmunini yetkazish, uni ushbu me’yorlarga amal qilmaslikning bo‘lg‘usi salbiy oqibatlari haqida ogohlantirishning yagona vositasi hisoblanadi. Shuning uchun bugungi raqamli dunyoda axborotdan ijobiy tartibda foydalanish davr talabi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kun, bugungi davr talabi insonlar, xususan yosh avlodlar raqamli jamiyat, internet tarmog‘i, ommaviy axborot vositalaridan to‘g‘ri va samarali foydalanib mamlaktimiz, yurtimiz rivoji, ravnaqiga o‘z xissalarini qo‘shishdir. Buning uchun mamlakatimizda yetarlicha shart-sharoitlar mavjuddir. Inson o‘zi egallagan mukammal bilimlar asnosida raqamli dunyoda barcha imkoniyatlardan samarali foydalana olish bugungi kunda siz va bizning asosiy majburiyatimiz va burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш. М. “Янги Ўзбекистон стратегияси” –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021. –Б. 6.
2. Эргашев И. Фалсафий мулоҳазалар // “Жамият ва бошқарув” 2009. №4. –Б. 21
3. Мирзиёев Ш. М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз -Тошкент: Ўзбекистон, 1-жилд, 2017.-Б.114.
4. I.Siddiqov Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. Darslik. Farg‘ona. 2025.

ABULHASAN OMARIYNING FAROBIY TA’LIMOTIGA NISBATAN NOXOLIS TANQIDIY YONDASHUVI

A.Azizkulov

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasini mudiri, f.f.n.,
dotsent

a.azizkulov@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir alloma Abu Nasr Forobiy ilmiy merosiga nisbatan tanqidiy munosabatlar, xususan, Abulhasan Muhammad bin Abuzar Yusuf Omariyning noxolis yondashuvi bayon etiladi. Shuningdek maqolada Omariyning Forobiy falsafiy qarashlariga nisbatan tanqidining sabablari va mohiyati yoritiladi.

Kalit soʻzlar: Forobiy, Omariy, falsafa, jamiyat, siyosat, davlat boshqaruvi, tanqidiy munosabat, tasavvuf,

Qomusiy mutafakkir alloma Abu Nasr Forobiy ilmiy merosi, uning ijtimoiy-siyosiy ta’limoti Musulmon Sharq falsafasining nodir durdonasi hisoblanadi. Jamiyat va uning tuzilishi, rivojlanish qonuniyatlari, davlat va uning mohiyati, hukmdorlarning boshqaruv qobiliyatiga oid qarashlari hanuzgacha ahamiyatini yoʻqotgan emas. Alloma ilmiy merosiga, xususan, siyosat falsafasiga baho berar ekan, Hotamiy shunday deydi: “Siyosatda rasionalistik tafakkurni qoʻllash va “madaniy shahar” haqida mulohaza yuritish islom olamida Forobiy tomonidan boshlangan boʻlib, afsuski, uning oʻlimi bilan nihoyasiga yetgan”¹. Haqiqatdan ham Forobiydan soʻng musulmon Sharqida jamiyat va siyosat falsafasi muammolari bilan shugʻullangan faylasuf olimlar juda ozchilikni tashkil etadi. Musulmon Sharqida “Muallimus-soniy” deb eʼtirof etilgan Abu Nasr Farobiyning ulkan ilmiy falsafiy merosiga Oʻrta asrlarda turlicha ijobiy munosabat va yondashuvlar bilan birga tanqidiy qarashlar ham mavjud boʻlgan. Buyuk allomaning ilmiy merosiga oʻrta asrlarda Gʻazzoliydan tashqari Abulhasan Omariy(vaf.933y.) ham tanqidiy munosabatda boʻlgan.

Abulhasan Muhammad bin Abuzar Yusuf Omariy Nishopurlik boʻlib, Farobiyning falsafiy qarashlarini keskin tanqid qiladi. Masalan, Farobiy “Agar fozil shahar boshqaruvi uchun barcha fazilatlar(12 fazilat) egasi boʻlgan bitta odam topilmasa, unda bu mansabga har birida shunday fazilatlardan boʻlgan bir nechta odam egalik qilishi mumkin”² degan fikrini Omariy quyidagicha tanqid qiladi: “Yo soxta faylasuflardan qaysi biridir: (Omariy bu yerda Farobiyning nazarda tutmoqda –A.A) agar bitta odamda barcha yaxshi sifatlar topilmasa, unda ikkita odam jamiyat boshligʻi boʻlsin, debdi.... Bu odam aytgan gaplar

¹ Хотамий . Саййид Муҳаммад Ислон тафаккури тарихидан. Тарж. Н.Қодирзода .-Т.”Минҳож” нашриёти, 2003й.-102 бет.

² Форобий Абу Наср Фозил одамлар шаҳри. –Тошкент “Ёшлар матбуоти” 2023й. 247 бет

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bema’nilikdir. Ish boshida bittadan ortiq hukmdorning bo‘lishi mumkin emas”³. Ko‘rinib turibdiki, Omariy Forobiyning falsafiy merosi bilan tanish bo‘lgan holda uning yondashuviga qarshi chiqadi va tanqid qiladi. Shuningdek, Omariy Farobiyning ontologik qarashlari, xususan, materiya va shakl haqidagi fikrlarini rad etadi va yana “soxta faylasuflardan kimdir” degan bepisand jumlani keltiradi”⁴.

Abulhasan Omariyning falsafiy qarashlarni tahlil etadigan bo‘lsak, u Forobiy ta’limotini, xususan, uning siyosat falsafasiga oid qarashlarini qattiq tanqid etadi. Xotamiy ta’kidlaganidek, Forobiy ta’limotini tanqid etish uchun yo falsafaga oid bilimlarni mukammal bilish kerak, yoki aksincha, falsafani sayoz bilgan kishi Forobiyni tushunmasdan, uni tanqid etishi mumkin.

Buyuk mutafakkir alloma Forobiy siyosiy falsafiy qarashlarini qabul qila olmagan, aksincha haqoratomuz munosabatda bo‘lgan Abulhasan Omariyning o‘zi kim, falsafani qaysi sohalari bilan shug‘ullangan degan savol tug‘ilishi tabiiydir. Avvalo Omariy va uning ilmiy merosiga ham turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan Xotamiyning fikriga ko‘ra ba’zilar uni, ya’ni Omariyni “Sohibul falsafa (falsafa egasi) yoki “Sohibul falosifa” (barcha falsafiy ilmlar egasi) sifatida dahriy deb hisoblaganlar” Ba’zan uni tinib-tinchimas, ko‘p ilmni o‘rgangan orif sufiy deb hisoblaganlar⁵. Mashkuya Roziy Omariyni donishmand faylasuf va insoniyatning g‘oyaviy yo‘lboshchilari qatorida ko‘radi.

Ibn Sino o‘zining “An-Najot” asarida Omariyni qattiq tanqid qilib, uning hakimligi(donishmandligi) va faylasufligini shubha ostiga oladi, deydi, Xotamiy⁶.

Xotamiyning o‘zi Omariyni nafaqat yunon falsafasi, balki qadimgi hind va fors hikmati bilan yaxshi tanish bo‘lganligini ta’kidlaydi.

Omariy ko‘p asar yozgan bo‘lib, ularni aksariyati to‘liq yetib kelmagan. Mavjud asarlarin o‘zi ham to‘liq o‘rganilmagan. Xotamiy uning ikki asari asosida siyosiy falsafiy qarashlarini tadqiq etgan. Bu asarlar “As saodatul as’ad” (Saodat siyosati) va “Al-a’lom bil manoqibul islom”(Islomning afzallik alomatlari) Birinchi asar Muftabo Minaviyning ilova va so‘zboshi bilan hijriy 1336yilda Germaniyaning Visbaden shahrida nashr ettirilgan. Ikkinchi asari Tehron universiteti nashriyot markazida arab tilida hijriy 1367 yildi nashr ettirilgan.

Abulhasan Omariy ilmiy merosi bilan tanishar ekansiz, uning axloq va siyosat, shuningdek, jamiyat , fozil shahar va unda saodatga erishish, fanlar va uning tasnifi, falsafiy bilimlar, aql va uning mohiyati, islom dini va uning boshqa dinlar bilan qiyosiy

³ Хотамий . Саййид Муҳаммад Ислон тафаккури тарихидан. Тарж. Н.Қодирзода .-Т.”Минҳож” нашриёти, 2003й.-155 бет.

⁴ Ўша манба 173 бет

⁵ Ўша манба

⁶ Ўша манба

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tahlili haqidagi mulohazalari uning antik dunyo falsafasi, zardushtiylik dini asoslari, islom ilohiyoti bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lganligidan dalolat beradi. Uning keng qamrovli ijodiy faoliyati va asarlari fikrimizni tasdiqlaydi. Bizningcha Omariyning Forobiy ilmiy merosini tanqidiy yondashuviga ikki sabab bo'lishi mumkin, birinchidan, agar uni “orif sufiy” deydigan bo'lsak, G'azzoliy singari tasavvuf vakili sifatida falsafaga murosasiz munosabatda bo'lishi tabiiydir. Shu bois Forobiyning qarashlarini rad etgan bo'lishi mumkin. Ikkinchidan islom ilohiyotini kalom ilmi nuqtai nazaridan himoya qilgan mutakallimlar singari ma'taziliylarga qarshi bo'lganligidan Forobiyni tanqid qilgan bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, avvalo Omariyning Farobiy ilmiy merosiga nisbatan haqoratimiz munosabati va tanqidini o'sha davrning o'zida faylasuf va olimlar, xususan, Ibn Sino tomonidan asossiz ekanligini ta'kidlanadi. Ikkinchidan zamonaviy eron faylasuflari, xususan, Xotamiyning o'zi ham Omariy tanqidini asossiz ekanligini ta'kidlaydilar. Bizningcha, forobiyshunos olimlar tomonidan Omariyning asarlari chuqurroq tadqiq etilsa, uning Forobiy merosiga nisbatan adovatini mohiyatini ochib berish imkoniyati paydo bo'ladi hamda bugungi informasion globallashuv sharoitida tarixiy–ma'naviy qadriyatlarimizni targ'ibotida muhim ahamiyat kasb etadi.

EKOTURIZM - TURIZM SOHASINING ISTIQBOLLI YO'NALISHI SIFATIDA

Djurakulov Xusan Anvarovich

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi huzuridagi Malaka oshirish markazining
Samarqand viloyati mintaqaviy filiali, falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent

E-mail: djurakulov-84@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar, xususan uning asosiy tarmoqlaridan biri bo'lgan ekoturizm imkoniyatlaridan samarali foydalanish masalalari doirasida ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Zero, bor imkoniyatlarni ishga solgan holda mamlakatimizning o'simlik va hayvonot dunyosi, tog' va tog' oldi hududlari, toza havosi, suv resurslari, o'rmon xo'jaliklari, qumli cho'llari va noyob tabiat yodgorliklaridan kelib chiqib, ekoturizmni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish bugungi kunning asosiy masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: turizm, ekologiya, ekoturizm, tabiat, tabiatni muhofaza qilish, “Yashil maydon”, “Tirik muzey”.

Hozirda dunyo mamlakatlari taraqqiyotida juda tez rivojlanayotgan sohalardan biri bu turizm bo'lib, iqtisodiy daromad topishning muhim manbai sifatida o'z ichki

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

imkoniyatlarini safarbar qilgan holda mamlakat iqtisodiy rivojlanishida asosiy o‘rinni saqlab qolmoqda. Mamlakatimizda ham turizm sohasini rivojlantirish davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nanalishlaridan biriga aylandi. Bu borada davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev: “Bugungi kunda ushbu sohada olib borilayotgan davlat siyosati - istiqbolda hududlar va ularning infratuzilmasini kompleks jadal rivojlantirish, dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni yechish, ish o‘rinlarini ko‘paytirish, hududlar diversifikatsiyasi va rivojlanishini ta‘minlash, aholining daromadlari, yashash darajasi va sifatini oshirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va imidjini yaxshilashga qaratilgan. Turizmni iqtisodiyotning strategik tarmog‘iga aylantirish biz uchun ustuvor vazifa bo‘lib qoladi”[1], - deb bu sohaga alohida e‘tibor qaratgan edi.

Zero, “O‘zbekistonda so‘nggi yillarda turizm eksporti 3,5 milliard dollarga yetgan, o‘tgan yili xorijiy sayyohlar oqimi 10 million kishidan oshgan. Hozirda turizmning O‘zbekiston iqtisodiyotdagi ulushini 2040 yilgacha 7 foizga, eksportni esa 10 milliard dollarga yetkazish bo‘yicha strategiya ishlab chiqilmoqda.

Bu strategiya va turizmni rivojlantirish dasturlari doirasida, jumladan quyidagicha vazifalar qo‘yildi:

“turizm halqasi”ga kirgan yo‘llarni ta‘mirlash ishlarni boshlash;

kapsulali uylar qurish va jihozlashni ko‘paytirish;

tog‘li hududlarga piyoda chiqish (treking) uchun turfirmalarga sayyohlik marshruti ruxsatnomasini my.gov.uz portali orqali 10 kunda berishni joriy qilish;

Ko‘rfaz davlatlari uchun joriy qilingan 10 kunlik vizasiz rejimni 30 kunga uzaytirish, Hindiston, Pokiston, Misr va eronlik sayyohlarga viza berishni yengillashtirish;

Milliy turizm yagona platformasini ishga tushirishni tezlashtirish: unda chipta olish va elektron viza berish imkoniyatlarini yaratish;

har oyning bitta shanba va yakshanbasini “oila va mehnat jamoasi bilan sayohatga chiqish” kuni deb e‘lon qilish, ichki turizm targ‘ibotini kengaytirishga yiliga 20 milliard so‘m ajratish;

respublikaning barcha tarixiy obidalariga kirish imkonini beradigan “yagona turistik karta” joriy qilish va boshqalar”[2].

Hozirda turizmning keng rivojlanib borayotgan ziyorat, sport, ekstremal, etnografik, tibbiy, madaniy-ma‘rifiy kabi turlari bilan bir qatorda ekoturizmga bo‘lgan e‘tibor ham har qachongidan oshib bormoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda ekoturizmni rivojlantirish borasida aniq maqsadli chora-tadbirlar asosida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ayni paytda ekoturizmning ichki salohiyatidan samarali foydalanish va bu borada yuqori saviyada xizmat ko‘rsatish tizimini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ya‘ni, tabiatga zarar yetkazmasdan va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uning musaffoligini saqlagan holda zamonaviy mehmonxonalar barpo etish, yo‘l-kommunikatsiya tizimini takomillashtirish, qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratish, ekoturizm operatorlarini tizimli va uzluksiz tashkil etish mexanizmini takomillashtirish, mehmonxona va restoran xizmatlarini xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish, malakali ekoggidlarni jalb etish, mamlakatimizning tabiiy imkoniyatlarini izchil yaratish va rivojlantirish borasidagi amaliy ishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xususan, 2022-yil 28-yanvardagi “Yangi O‘zbekistonni 2022-2026-yillarda rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonining “Milliy iqtisodiyotni yuksaltirish va yuqori o‘sish sur‘atlarini ta‘minlash” nomli 3-ustivor yo‘nalishining 35-maqсадida: “Zomin, Forish, Baxmal tumanlari hamda Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimida qo‘shimcha sayyohlik va dam olish maskanlari barpo etish, 300 million AQSh dollarilik loyihalarni amalga oshirish, 25 ming ish o‘rni yaratish.

Kelgusi besh yilda turizm xizmatlari hajmini kamida 10 barobar oshirib, Samarqandni “Turizm darvozasi”ga aylantirish. Turizm sohasida 40 ming kishini ish bilan ta‘minlash. 2022-yilda Samarqand turistik markazi, jumladan, “Abadiy shahar” tarixiy majmuasi va zarur infratuzilma barpo etiladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Orolbo‘yida ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha alohida dasturni amalga oshirish. Bu borada yangi “Mo‘ynoq” aeroportining imkoniyatlaridan keng foydalanilmoqda.

Xorazm viloyatida turizmni yangi ish o‘rinlari yaratishning asosiy omiliga aylantirish bo‘yicha alohida dastur qabul qilinsin.

Buxoro viloyatida turizmni jadal rivojlantirish alohida dasturiga ko‘ra ko‘paytirildi.

Navoiy viloyatida ziyorat va ekoturizm salohiyatidan samarali foydalanish.

Toshkent shahrida turizm infratuzilmasini yanada yaxshilash”[3] kabi vazifalar belgilangan bo‘lib, bu ichki turizm, ayniqsa, ekoturizm salohiyatidan samarali foydalanish yo‘lida muhim qadam bo‘ldi.

Shu ma’noda ekoturizm salohiyatidan samarali foydalanish masalasi hozirda dolzarb bo‘lib bormoqda. Agar O‘zbekistondagi ekoturizmning ichki imkoniyatlarini hisobga oladigan bo‘lsak, Zomin, Baxmal (Jizzax), Chimyon-Chorvoq (Toshkent), Hisor, Bobotog‘, Ko‘hitangtog‘ (Surxondaryo), Hazrati Sulton (Qashqadaryo), Nurota (Navoiy-Jizzax), Zarafshon tog‘ tizmasida Urgut (Samarqand), Oloy (Farg‘ona), Qurama, Chotqol (Namangan) singari tog‘li hududlarning imkoniyatlari anchagina kengdir. Faqat uni to‘g‘ri tashkillashtirish orqali yanada keng rivojlantirish mumkin. Shuningdek, Ustyurt platformasi, Qizilqum cho‘li, Orol dengizi hududlari, Aydarko‘l, Zarafshon, Amudaryo va Sirdaryo sohilidagi to‘qayzorlar va tabiatning boshqa ko‘plab noyob yodgorliklari bo‘ylab keng qamrovli ekoturlar tashkil etish mamlakatning ham ijtimoiy-iqtisodiy,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

madananiy rivojlanishida, ham tabiiy atrof-muhit barqarorligini ta'minlashda samarali natija beradi. Ushbu hududlarda ekoturizmni rivojlantirishda hududning tabiiy xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial tarzda yondashishni talab qiladi. Tog'li hududlarda sun'iy ko'llar, suv omborlarini hosil qilish («Kampirravot» (Andijon), «Chorvoq» (Toshkent), «To'palang» (Surxondaryo singari) ishlarini yana ham takomillashtirish, suv bilan ishlaydigan ishlab chiqarish moslamalari (mini GES, suv tegirmoni, yog' juvozi va h.k.)ni bunyod etish keng ko'lamdagi sayyohlarni jalb qilishga, moddiy ehtiyojni qondirishga va shu hudud infratuzilmasini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Bu borada Zomin, Baxmal, Chimyon-Chorvoq, Hisor, Bobotog', Ko'hitangtog', Hazrati Sulton, Nurota, Zarafshon tog' tizmasida Urgut, Oloy, Qurama, Chotqol singari tog'li hududlarning imkoniyatlaridan keng miqyosda unumli foydalanish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Xuddi shunday Ustyurt platformasi, Qizilqum cho'li, Orol dengizi hududlari, Aydarko'l, Zarafshon, Amudaryo va Sirdaryo sohilidagi to'qayzorlarda ham joylashuv o'rnidan kelib chiqib ma'lum bir chora-tadbirlarni ishlab chiqish kutilgan natijani berishga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bugungi kunda umumiy turizm tizimida ekoturizmni rivojlantirishning aniq yo'naltirilgan modellarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, ekoturizmning ichki imkoniyatlarini sintez qiluvchi milliy modelni ishlab chiqish va uni hayotga tadbiq etish obyektiv zaruratga aylanib bormoqda. Ushbu modelda quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- ekoturizmni rivojlantirish usul-vositalarining (ekoturistik targ'ibot-tashviqot, tarbiya va ta'lim) mazmun-mohiyati, ularni amalga oshirish maqsadi va vazifalari hamda tashkiliy-huquqiy mexanizmlarining mohiyatini belgilab beruvchi normalar o'z ifodasini topishi;

ekoturizmni targ'ibot-tashviqot qiluvchi, ta'lim va tarbiyaning uzluksiz jarayonini ta'minlovchi mukammal davlat va nodavlat organlari tizimi faoliyatini kengaytirish;

tabiiy atrof-muhit musaffoligini saqlash, tabiat resurslaridan oqilona foydalanish masalalarini barcha darajadagi ta'lim muassasalarining o'quv rejalari va dasturlariga kiritish masalasi;

bevosita ekologik turizm faoliyati bilan shug'ullanuvchi kadrlar tayyorlash masalalari;

ekoturizmni rivojlantirish sohasida faoliyat yuritayotgan muassasalarning faoliyatini davlat tomonidan doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash tartiblari;

har bir shaxsda ekologik turizm bilan bog'liq axborotlarni yetkazishning huquqiy asoslarini takomillashtirish va ularni ta'minlashga oid qoidalar;

hududlarning ekoturistik imkoniyatlarini o'rganib borish va keng jamoatchilikka yetkazish mexanizmini takomillashtirish masalalari;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ekoturizm sohasiga ixtisoslashgan hududlarning yo‘l-qurilish, texnik-kommunikatsion holatini yaxshilash masalalari;

har bir shaxsning tabiiy atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiat resurslaridan oqilona foydalanish bilan bog‘liq huquq va majburiyatlari hamda tegishli javobgarlik choralari qo‘llash tartiblari va h.k.

Olib borilgan bunday tadqiqotlarning ilmiy-nazariy asoslari A.N.Nigmatov tomonidan ham ishlab chiqilgan. YA’ni ekoturizm sohasini rivojlantirish masalalari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan O‘zbekistonlik olim milliy miqyosda ekoturizmni rivojlantirishning quyidagi asosiy yo‘nalishlarini ko‘rsatadi:

“ekoturizm industriyasini shakllantirish uchun maxsus qonunlarni ishlab chiqish va ularning huquqiy mexanizmini yaratish;

ekoturistik fan, ta’lim va amaliyotning nazariy asoslarini ishlab chiqish;

aholining ekologik ongi va madaniyatini ekoturizm orqali o‘stirish;

ekoturizm yo‘nalishidagi ta’lim va tarbiyani yo‘lga qo‘yish;

ekoturizm orqali mahalliy aholini ijtimoiy muhofaza qilish masalalarini hal etish;

ekoturizm bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlash;

ekoturistik obyektlarni har tomonlama baholash va ularni kadastrini olib borish;

ekoturistik monitoring va prognozni olib borishni yo‘lga qo‘yish;

milliy davlat hududini ekoturizm bo‘yicha rayonlashtirib chiqish;

ekoturizm bilan shug‘ullanuvchi, yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lgan maxsus turdagi subyektlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish va ularni huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlarini belgilash;

davlatlarning va xalqaro hamjamiyatning ekoturizmga oid taktik reja va strategik dasturlar va rejalarini ishlab chiqish hamda ularga yuridik maqom berish;

ekoturizmga oid ijobiy harakatlarni rag‘batlantiruvchi omillarni yaratish;

iqtisodiy javobgarlik sanksiyalarini ekologik huquqbuzarlarga nisbatan kuchaytirish;

biologik xilma-xillikni saqlash vazifasini turizmga yuklatish va h.k”[4]. Ekoturizmni rivojlantirishning ushbu o‘ziga xos yo‘nalishlari uning mazmunini to‘liq ochib bermasada, ammo ekoturizmni barqaror rivojiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda quyidagi amaliy ishlarni yanada kengaytirish zarur, deb hisoblaymiz:

Birinchidan, hududlarni ko‘kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish zarur. Shu munosabat bilan bevosita “Yashil maydon” shiori ostida turli manzarali daraxt ko‘chatlarini ekishni yanada kengaytirish zarur. Ayniqsa, ushbu amaliy tadbirni yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib qilish, ya’ni bugungi kunda mamlakatimiz aholisining 54 foizini (19 million nafar) 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etishini inobatga olsak, “Har bir

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yosh bir nihol eksin” shiori ostidagi mazkur tadbirning samarali amalga oshirilishi bilan mamlakatimizda bir yilda 19 million tupdan ortiq ko‘chat ekish imkoniyati yaratilmoqda. Ko‘kalamzorlashtirish esa havo ifloslanishini 40 foizga kamaytiradi[5]. Bu, o‘z navbatida, birinchi navbatda, havoning tozaligini ta‘minlaydi (uni kislorod bilan to‘yintiradi);

ikkinchidan, bu hududga estetik go‘zallik qo‘shadi;
uchinchidan, har bir sayyoh uchun estetik zavq yaratadi;
to‘rtinchidan, tuproq degradatsiyasining oldini oladi;
beshinchidan, iqlim barqarorligini ta‘minlaydi va hokazo.

Ikkinchidan, yo‘qolib borayotgan o‘simlik va hayvonot dunyosini asrash maqsadida cho‘l, adir va tog‘li hududlarda “Tirik muzeylar” tashkil etish ham juda samarali bo‘lar edi. Bu, birinchidan, tabiiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qilsa, ikkinchidan, mahalliy va xorijiy sayyohlarni jalb etishga ta’sir qiladi.

Uchinchidan, hududdagi chiqindilar bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etishning maqbul variantini ishlab chiqish. Xususan, yoshlarning e’tiborini yoshligidan o‘z maktabi, mikrorayon, yakka tartibdagi uy hududini obodonlashtirishga qaratish, “Atrof-muhitni muhofaza qilaylik” shiori ostida targ‘ibot va tashviqot ishlarini yanada kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Zero, hududning obodligi, ozodaligi sayyohlar doirasining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent, O‘zbekiston, 2021 yil, 173-174 betlar.
2. <https://kun.uz/kr/06455316>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “ 2022-2026-yillarda Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida ”gi PF-60-son Farmoni (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 22.06.60/0082-son).
4. Nigmatov A.N. «Ekoturizm va uning geografik xususiyatlari» (Namangan viloyati misolida). MonografiY. – T.: «Navro‘z» nashriyoti, 2019. –B. 148. (123-124-betlar).
5. Mamashokirov S. Ekologik ta’lim uslubiy O‘zbekcha . – T.: NUR, 1993. – 118 b.

СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Bozorov Nizomiddin Nematovich

Teacher of the Chirchik state pedagogical university

nnematovich7@mail.com

Аннотация

В статье рассматриваются современные системы формирования профессиональных компетенций будущих учителей. Анализируются компоненты системы, методы обучения, внедрение цифровых технологий и примеры практической реализации. Представлены схемы и таблицы, структурирующие основные компоненты профессиональных компетенций.

Ключевые слова

профессиональные компетенции, педагогическое образование, цифровизация образования, компетентностный подход, наставничество.

Введение

Современные изменения в образовании требуют от будущего учителя владения широким спектром профессиональных компетенций. Компетентностный подход формирует основу новых образовательных стандартов, делая акцент на способности выпускников решать профессиональные задачи в реальных условиях.

[1]

Теоретические основы формирования профессиональных компетенций

Профессиональные компетенции охватывают различные аспекты профессиональной подготовки: знания, умения, навыки, личностные качества и профессиональные ценности. [2]

Формирование профессиональных компетенций будущих учителей является одной из центральных задач современного педагогического образования. В условиях обновления образовательных стандартов акцент смещается с усвоения системы знаний к развитию умений и навыков практической деятельности, способности к самостоятельному решению профессиональных задач [3].

В педагогической науке понятие «компетенция» трактуется как интегративная характеристика личности, включающая знаниевые, операциональные и ценностные компоненты [4]. Профессиональная компетенция учителя представляет собой способность эффективно осуществлять педагогическую деятельность, опираясь на сформированные знания, умения, профессиональные качества и ценности [5]. По данным исследований (И.А. Зимняя, А.В. Хуторской, В.А. Сластёнин), профессиональная компетенция включает несколько ключевых компонентов:

Когнитивный компонент — совокупность знаний по предмету и методике преподавания;

Операционально-деятельностный компонент — умения и навыки применения знаний на практике;

Мотивационно-ценностный компонент — наличие устойчивой профессиональной мотивации и ценностных ориентиров;

Коммуникативный компонент — способности к эффективному взаимодействию со всеми участниками образовательного процесса [6].

Эти компоненты взаимосвязаны и развиваются в процессе целенаправленного обучения и профессиональной практики.

Компетентностный подход предполагает ориентирование образовательного процесса не столько на передачу готовых знаний, сколько на развитие способности применять их в реальных ситуациях [7]. Основные принципы компетентностного подхода включают:

проблемность обучения;

интеграцию теоретических и практических знаний;

развитие самостоятельности, рефлексии, критического мышления студентов;

ориентацию на результаты обучения, измеряемые в терминах сформированных компетенций [8].

Таким образом, подготовка будущего учителя в рамках компетентностного подхода включает проектирование образовательных программ, основанных на требованиях профессионального стандарта и образовательных результатов.

Формирование профессиональных компетенций осуществляется через реализацию комплекса образовательных мероприятий:

изучение профессионально-ориентированных дисциплин;

активное использование интерактивных методов обучения (проектная работа, кейс-методы, тренинги);

организация педагогических практик в образовательных учреждениях;

участие студентов в исследовательской деятельности;

внедрение цифровых образовательных технологий для расширения профессиональной компетентности в области ИКТ [9].

Кроме того, важную роль играет организация наставничества и тьюторского сопровождения, обеспечивающих индивидуализацию траекторий профессионального развития студентов.

Системы формирования профессиональных компетенций организованы на основе модульных программ, интеграции практики и внедрения цифровых технологий. [10]

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Таблица 1. Компоненты эффективной системы подготовки будущего учителя

Компонент системы	Содержание	Формы реализации
Теоретическая подготовка	Профессиональные дисциплины, педагогика	Лекционные курсы, семинары
Практическая подготовка	Педагогическая практика, проектная деятельность	Практики в школах, проектные задания
Наставничество	Сопровождение профессионального роста	Тьюторские консультации, рефлексивные сессии
Цифровая подготовка	Использование ИКТ в обучении	Вебинары, онлайн-курсы, цифровые портфолио
Оценивание компетенций	Комплексная диагностика профессиональных качеств	Электронное тестирование, самооценка

Практическая реализация: опыт вузов Узбекистана

Педагогические вузы Узбекистана внедряют новые образовательные стандарты, направленные на формирование ключевых компетенций. Например, в Ташкентском государственном педагогическом университете была создана цифровая платформа для портфолио студентов. В Ургенчском государственном университете организованы дистанционные педагогические практики с применением VR-технологий. В Наманганском государственном университете реализована программа по развитию цифровой грамотности среди будущих учителей через модульные курсы.

Заключение

Формирование профессиональных компетенций будущих учителей требует комплексного, интегративного подхода с активным использованием модульных образовательных программ, цифровых технологий и механизмов наставничества. Только через соединение теоретической, практической и цифровой подготовки возможно вырастить современного профессионально компетентного учителя.

Литература

1. ФГОС высшего образования: педагогическое образование. — М.: Просвещение, 2023.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевые основания компетентностного подхода в образовании // Высшее образование сегодня. — 2022. — №3. — С. 34–42.
3. Бим-Бад Б.М. Педагогическое образование: цели, средства, результаты // Педагогика. — 2021. — №7. — С. 7–14.
4. Хуторской А.В. Компетентностный подход в образовании. — М.: Наука, 2020.
5. Иванова Н.С., Кузнецова Л.С. Модульное обучение в подготовке педагогов: теория и практика. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2021.
6. Сластёнин В.А. Педагогика: учебник для бакалавров. — М.: Академический проект, 2022.
7. Ковальчук В.И. Цифровизация образования: вызовы и перспективы // Вестник образования. — 2023. — №5. — С. 18–25.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Народное образование, 2021.
9. Алексашкина Л.Н. Цифровая компетентность учителя: новая реальность педагогического образования // Педагогическое мастерство. — 2022. — №4. — С. 45–50.
10. Жураев А.К. Модернизация подготовки учителей в Узбекистане: опыт и перспективы // Журнал педагогических исследований. — Ташкент, 2024. — №1. — С. 56–62.

YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLOD MA’NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA TA’LIMNING ROLI

Tog‘aev Shavkat Xurramovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi globallashuv sharoitida biz qurayotgan demokratik, fuqorolik jamiyatining asosi bo‘lgan yoshlarimizni komil inson qilib tarbiyalashda ta’lim va tarbiyaning muhim ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, yangi global tendensiyalar o‘z ortidan ham ijobiy, ham salbiy oqibatlarni olib kelishi nuqtai nazaridan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy munosabatlar, bilim, universitet, ta’lim, fuqorolik jamiyati, komil inson, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar.

Biz yashayotgan davr o‘ta murakkabligi, o‘zgaruvchanligi, jarayonlarga boyligi, xalqaro munosabatlardagi beqarorlik, ayrim davlatlar tomonidan zo‘ravonlikka asoslangan tashqi siyosat olib borishdagi intilishlarning kuchayib borayotganligi bilan xarakterlanadi. Ayniqsa bugungi mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash, ularning ustuvor yo‘nalishlari kimga va nimaga qarshi qaratilganligini aniqlash, yoshlarimizga ta’sirini baholi qudrat o‘rganish, ta’lim-tarbiya jarayonlarida mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berish, talaba – yoshlar qalbida milliy tafakkur va sog‘lom dunyoqarash asoslarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. “Ma’naviyatimiz uchun eng katta xavf – bu aksariyat odamlarimizdagi loqaydlik va beparvolik kuchayib borayotganida, desak, bu ham ayni haqiqat bo‘ladi”[1]. Vatanimiz Jamiyatimizning ma’naviy asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimiz, an’ana va urf-odatlarimizni asrab-avaylash, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlod qalbi va ongiga ona yurtga muhabbat hamda sadoqat tuyg‘ularini chuqur singdirish masalasi bugungi kunda tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. “O‘zbekistonning yangi uygonish davrini yaratishga kirishgan ekanmiz, har bir yurtdoshimizning qalbi va ongida ana shunday ma’naviyat shu’lasi porlashi va u bizni ezgu ishlarga undab, yuksak mas’uliyat tuyg‘usi bilan yashashga da’vat etib turishi zarur[2. 266-267], - deya ta’kidlanadi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida.

“Alohida ta’kidlab aytmoqchimanki, agar kimki ma’naviyat masalasi – bu faqat Ma’naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o‘ylasa, katta xato qiladi. Bularning hammasi davlatimiz va jamiyatimizning, barcha rahbarlarimiz, bizning ishongan tog‘imiz bo‘lgan ilg‘or ziyolilarimiz, barcha-barchamizning eng asosiy va muhim vazifamizdir”[2, 280]. Bu haqiqatni hammamiz chuqur tushunib, o‘z faoliyatimizni shu asosda olib borsak, men ishonaman, ma’naviy-ma’rifiy sohada o‘z oldimizga qo‘ygan vazifalarni albatta muvaffaqiyatli ado etamiz. Va bu natijalar boshqa

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sohalardagi yutuqlarimiz uchun ham, mamlakatimiz taraqqiyoti va xalq farovonligi uchun ham mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi. Mamlakatimiz aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, shu yo‘nalishdagi ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarning ta‘sirchanligini yanada oshirishimiz zarurligi davr talabiga aylanib bormoqda.

Ayni paytda ma‘naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, davlat va jamoat tashkilotlarining bu boradagi faoliyatini samarali muvofiqlashtirish masalalari yanada dolzarblashmoqda.

Zero, ma‘naviyatli inson tushunchasi insonning iqtisodiy, siyosiy, ilmiy faoliyatlari bilan bog‘liqdir. Ma‘naviyat bilan qurollangan shaxs jamiyatni barkamol rivojlantira olishga qodir. Insonlar faoliyatini ijobiy tomonga yetaklaydi. Ana shu ezgu niyatlarni amalga oshirish maqsadida I.A.Karimov “Endi oldimizda nihoyatda muhim, kelajagimizni hal qiluvchi yangi vazifa turibdi. Bu vazifa erkin fuqarolik jamiyatining ma‘naviyatini shakllantirish, boshqacha aytganda, ozod, o‘z haq-huquqlarini yaxshi taniydigan, boqimandalikning har qanday ko‘rinishlarini o‘zi uchun or deb biladigan, o‘z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarni xalq, Vatan manfaatlari bilan uyg‘un holda ko‘radigan komil insonlarni tarbiyalashdan iboratdir”[3], - degan edilar. Bu fikrlardan ayon bo‘ladiki, yetuk insonning ichki olamini nazarda tutib, ozod, erkin, o‘z haq-huquqlarini ajrata oladigan, munosib yashash uchun, o‘zining kuch-qudrati va bilimlarini harakatga keltiradigan, o‘z manfaati bilan jamoa, jamiyat manfaatlarini mushtarak holda biladigan odam faoliyatini ko‘zda tutadi. Binobarin yuksak ma‘naviy, barkamol, ahloqiy xususiyatlarga ega bo‘lgan bunday shaxslarda ijobiy his-tuyg‘usi takomillashgan bo‘lib, yaxshilik, shafqat va muruvvat, hurmat, kamtarinlik jiddiy xislatga aylangan bo‘ladi.

Shuning uchun ham istiqbolimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bebaho ma‘naviy va madaniy merosni tiklash, uni chuqur o‘rganish va shu asosida ajdodlarimiz meroslariga sodiq, barkamol insonni tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. “Biz Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi rivojlanish bosqichida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga, ma‘naviy-ma‘rifiy jabhalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham muhim ahamiyatga ega ekanini yaxshi anglaymiz. Hammamiz yaxshi tushunamiz, agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi - ma‘naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishda ana shu ikkita mustahkam ustunga, ya‘ni, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma‘naviyatga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tayanamiz. Biz uchun *ma'naviyat* - insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, *ma'naviyat* – jamiyatdagi barcha siyosiy-siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir. Bu poydevor qancha mustahkam bo'lsa, xalq ham, davlat ham shuncha kuchli bo'ladi”[2]. Shu sababli biz mamlakatimizda ma'naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishimiz kerak.

Xullas, aynan mustaqillik tufayli bizning ma'naviy qadriyatlarimiz, ajdodlarimiz qoldirgan merosimiz o'zining butun mukammalligida, qaychilanmasdan, o'zgartirilmasdan, ya'ni zo'raki qoliplarga joylashtirilmasdan tiklana boshlandi. “Tarix xotirasi, xalqining, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash, milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi”. Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz hayotiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimining ahamiyati katta. Afsuski, hozirgi vaqtda bu fanlar rivoji, ular mansub ilmiy-amaliy va ta'lim-tarbiyaviy tizimni yangilash va optimallashtirish jarayoni zamondan ortda qolmoqda.

Demak, shaxs ma'naviyatini shakllantirish va boyitish bugun butun ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan tarbiyachilardan chuqur bilimga ega bo'lishni va yoshlar o'rtasida ta'lim va tarbiyani uzviy ravishda olib borish salohiyati hamda ma'naviyatga ega bo'lishni talab etadi. Bugun oldimizga qo'yilgan yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash mamlakatimiz taraqqiyoti va uning intellektual imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Bu vazifani amalga oshirishda ta'lim tizimining mavjud imkoniyatlaridan keng foydalanish dolzarb vazifa bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. 266-267 betlar.
3. Karimov I. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2015.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847 son Farmoni.

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNI RIVOJLANTIRISHDA USTOZ VA TALABA HAMKORLIGINING IJTIMOIIY-FALSAFIY ASOSLARI

Iymanov Javlon Saidraxmonovich

“Ijtimoiy gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti, “University of economics and pedagogy”

NOTM

Mirzajonov Jahongirmirzo Muzaffarjon o‘g‘li

mustaqil tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivoji, bu borada ustoz va talaba o‘rtasidagi hamkorlikning ijtimoiy-falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Jumladan, bu hamkorlikning ta’lim sifatini oshirishdagi, tanqidiy tafakkur va ma’naviy immunitetni shakllantirishdagi roli, global tahdidlar sharoitida yoshlarning ongini mustahkamlashdagi ahamiyati yoritiladi. Xalqaro tajriba va milliy qonunchilik asosida tahlillar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, ustoz, talaba, hamkorlik, ijtimoiy-falsafa, ma’naviy immunitet, tanqidiy tafakkur.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется развитие социально-гуманитарных наук в Узбекистане, а также социально-философская сущность сотрудничества между преподавателем и студентом. В частности, рассматривается роль этого сотрудничества в повышении качества образования, формировании критического мышления и духовного иммунитета, а также его значение в укреплении сознания молодежи в условиях глобальных угроз. Анализ проводится на основе международного опыта и национального законодательства.

Ключевые слова: социально-гуманитарные науки, преподаватель, студент, сотрудничество, социальная философия, духовный иммунитет, критическое мышление.

ANNOTATION

The article analyzes the development of social and humanitarian sciences in Uzbekistan, focusing on the socio-philosophical essence of cooperation between teachers and students. In particular, it highlights the role of this cooperation in improving the quality of education, fostering critical thinking and spiritual immunity, and strengthening the consciousness of youth in the face of global threats. The analysis is based on international experience and national legislation.

Keywords: social and humanitarian sciences, teacher, student, cooperation, social philosophy, spiritual immunity, critical thinking.

Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim sohasini modernizatsiya qilish va uning sifatini oshirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Ayniqsa, ijtimoiy-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

gumanitar fanlar nafaqat bilim manbai, balki jamiyat tafakkurini shakllantirishda, ijtimoiy ongning barqaror rivojlanishida ham muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu fanlar orqali yoshlarda faqat tanqidiy fikrlash emas, balki ijtimoiy mas’uliyat, insonparvarlik va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish imkoniyati vujudga keladi.

Mazkur fanlarning rivojida ustoz va talaba o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash faqatgina pedagogik yondashuv emas, balki jamiyatning ijtimoiy-falsafiy kelajagiga qaratilgan strategik zaruratdir. Zero, ushbu hamkorlik orqali nafaqat ta’lim sifati, balki ma’naviy muhit, ijtimoiy uyg‘unlik va madaniy merosning davomiyligi ta’minlanadi.

Bugungi kunda ustoz – bilim va tajriba manbai sifatida emas, balki ijtimoiy ongni yo‘naltiruvchi ijtimoiy institut sifatida qaralishi lozim. Talaba esa – nafaqat bilim egasi, balki kelajak jamiyatining ijtimoiy arxitekturachisi sifatida ishtirok etmoqda. Ular o‘rtasidagi o‘zaro ishonch va ilmiy-madaniy hamkorlik jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy-falsafiy poydevorini mustahkamlaydi, ya’ni shaxs va jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlikni mustahkamlovchi asosiy mexanizm bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirish faqat ilmiy yo‘nalish emas, balki jamiyatning o‘zini anglash, tarixiy xotirani asrash va mustaqil tafakkurli shaxsni tarbiyalashga yo‘naltirilgan ijtimoiy-falsafiy jarayondir. Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarni xalqparvar va Vatanga sadoqatli bo‘lib yetishishlari uchun ijtimoiy ong hamda fuqarolik mas’uliyatini shakllantiruvchi vosita sifatida ijtimoiy-gumanitar fanlarning roli beqiyosdir.

Mamlakatda ushbu fanlarni rivojlantirishda ustoz va talabalar o‘rtasidagi insoniy, intellektual, bundan tashqari ijtimoiy munosabatlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ustozlar - nafaqat bilim beruvchi, balki talabaning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi va tafakkur darajasini shakllantiruvchi yetakchilardir. Yoshlarga mavzuni tushuntirish, fikr-mulohazalarni o‘rgatish va ularni ilg‘or qilishda ustozlar uchun zarur shart-sharoit, resurslar taqdim etilishi ta’lim jarayonining emas, jamiyat taraqqiyotining shartidir.

“...Ilm-fan va olimlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, mamlakatning intellektual, ilmiy va ma’rifiy salohiyatini oshirish, ilm-fanning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotdagi rolini mustahkamlash, olim va o‘qituvchilar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish davlatning ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan.” [1]

Davlat tomonidan sohaning ustuvor vazifa sifatida belgilanishi – jamiyatda tafakkur, axloq va ijtimoiy mas’uliyatning chuqurlashuviga olib keluvchi asosiy omildir. Yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifati faqat texnik emas, gumanitar yondashuv bilan boyitilgandagina barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Prezidentimiz tashabbusi, ustozlarimizning g‘ayrati talabalarni mas’uliyatli faoliyatga undashi kerak. Talabalar o‘z bilimlarini chuqur o‘zlashtirib, ilm-fan rivojiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

katta hissa qo‘shishlari zarur. Ular innovatsion tafakkurlari, yangi o‘rganish usullari va ko‘nikmalari bilan ta‘lim jarayonini samarali qiladilar, jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlarga ta‘sir ko‘rsatadilar.

“Hamмамиз aziz farzandlarimiz hayoti va taqdirini o‘qituvchi va murabbiylarga ishonib topshiramiz. Mana shunday beqiyos boylik posbonlari, kelajak bunyodkorlari bo‘lgan bu mo‘tabar zotlarga munosib hurmat-ehtirom ko‘rsatishimiz kerak.” [2]

Ham ustozlar, ham talabalar o‘z o‘rganish va rivojlanish jarayonlari uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va ilmiy muhitni yaratishda birgalikda faoliyat yuritishlari lozim. Bu o‘zaro fikr almashish, ilmiy muhokamalar va ma‘ruzalar o‘tkazish orqali o‘quv jarayonini samarali qilishga yordam beradi. Talabalar ustozlarning tajribasidan foydalanish orqali nafaqat bilim olishadi, balki o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini chuqurroq rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, “...ustoz yoshlar bilan do‘st tutinishi kerak. Joiz bo‘lsa, o‘quvchi ustozini o‘z yaqin qarindoshi singari o‘ziga yaqin olishi kerak, deb hisoblayman. Oddiy qilib aytadigan bo‘lsam, ustoz shogirdni sehrlay ola bilishi kerak. O‘shanda o‘quvchi ustozning yo‘lidan yuradi.” – degan fikrni muhim deb bilaman. Ustoz va talaba o‘rtasidagi bu o‘zaro ishonch va yaqin munosabatlar ilm-fan va ta‘limni yanada samarali qiladi, shuningdek, talabani o‘zlashtirish jarayonida ilhomlantiradi. [3]

Ijtimoiy-gumanitar fanlar insoniyatning ijtimoiy, ma‘naviy, madaniy va tafakkur o‘zgarishlarini o‘rganadigan fanlar sifatida, jamiyatning rivojlanishiga, uning axloqiy-psixologik asoslariga va madaniyatiga katta hissa qo‘shadi. Ushbu fanlar insonning ijtimoiy hayoti, falsafiy qarashlari, psixologik rivojlanishi va tafakkurini yoritadi, shuningdek, san‘at, adabiyot va mafkura kabi sohalarining shakllanishini tahlil qiladi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar, o‘z ichiga olgan turli yo‘nalishlari bilan, insoniyat tarixini tushunishda va jamiyatda yuz berayotgan o‘zgarishlarni tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bular, nafaqat o‘rganish va ilmiy bilimlarni rivojlantirish, balki ijtimoiy munosabatlar, madaniyat va axborot almashinuvi kabi jarayonlarni ham yoritadi. Bu fanlarning asosiy maqsadi insonning fikrlashini, dunyoqarashini kengaytirish va uning jamiyatdagi o‘rnini tahlil qilishdir.

Misol uchun: Tarix va madaniyat fanlari insoniyatning qadimiy va zamonaviy madaniy merosi va madaniy ijtimoiy jarayonlar tarixini o‘rganishga bag‘ishlangan. “Tarixni anglash va qadrlash – yuksak ma‘naviyat tuyg‘usini shakllantirishga qaratilgan, tarix saboqlarini, el-yurt kelajagi yo‘lida umr kechirgan insonlar, buyuk allomalar faoliyatini anglash, xotirlash, ularga yuksak ehtirom ko‘rsatish, shu tarixni yaratgan xalq sha‘nini himoya qilish orqali bugungi kun va kelajakni qadrlashni ifodalovchi tushunchadir.”[4]

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Psixologiya fanida insonning ma'naviyati, psixologik jarayonlari, o'zini bilish va shaxsiy rivojlanishni o'rganishga qaratilgan. Ushbu fanda, insonning o'z-o'zini anglash, shaxsiy va ma'naviy o'sishiga yordam beruvchi tamoyillar va yondashuvlar tahlil qilinadi. Shaxsiy rivojlanish va psixologik jarayonlar jamiyatda individning o'z o'rnini topishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Sotsiologiya esa, ijtimoiy tizimlar, jamoatchilik va jamiyatdagi o'zgarishlarni tahlil qilishga asoslangan. Bu fan jamiyatning ijtimoiy strukturalari, insonlar o'rtasidagi munosabatlar va jamoaviy rivojlanishni tushunish uchun zarurdir. Sotsiologiyaning maqsadi – jamiyatning rivojlanish jarayonlarini yanada chuqurroq o'rganish va uning kelajakdagi yo'nalishlarini aniqlashdir.

Falsafa fani fikrlar nazariyasi yoki fikrlar ilmi, olam va odam o'rtasidagi munosabatni o'rganib, olamni odamga bo'ysindirishda kreativ yondoshuvlarni, diniy g'oyalar, axloqiy va estetik qoidalarga bag'ishlangan. Barcha ixtisoslikdagi odamlar uchun falsafani o'rganish kerak, chunki faqat falsafa orqali inson o'zining haqiqiy “men”ini topadi. “Falsafa – bu tafakkur san'atidir. U insonning mavjudot haqidagi umumiy tasavvurlarini, jamiyat va tafakkur qonuniyatlarini anglashga, inson o'zligini, hayot mazmunini tushunishga yo'naltirilgan.” [5]

Yangi O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirishda innovatsiyalar ham muhim o'rin tutadi, xususan:

Texnologiyalar: ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'rganish va rivojlantirishda online ma'lumotlar bazalari, darsliklar va interaktiv ta'lim vositalari o'quvchi va olimlar uchun foydali.

Interdistsiplinarlik: O'zbekistonning oliy ta'lim muassasalarida interdistsiplinarni qo'llash tizimi o'zgaruvchilikni keltirib chiqarish uchun juda muhimdir. Bu, ijtimoiy-gumanitar fanlarni boshqa sohalar bilan integratsiyalash va yangi yechimlar qidirish imkonini beradi.

Tashqi hamkorliklar: O'zbekiston xalqaro hamkorliklar orqali ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirishda ishtirok etadi. Akademik almashishlar, olimlar almashishlari va boshqa tashqi hamkorliklar bu sohadagi rivojlantirish uchun muhimdir.

O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

Ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha integratsiyalashgan ta'lim dasturlari yaratish: Ijtimoiy-gumanitar fanlarni zamonaviy talablar va texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan integratsiyalashgan o'quv dasturlari yaratish zarur. Bu dasturlar nafaqat ilmiy bilimlarni, balki talabalar tafakkurini, tanqidiy fikrlashni va jamiyatda faol fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Ijtimoiy-gumanitar fanlar boshqaruv,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

iqtisodiyot, huquq va boshqa sohalar bilan integratsiyalashgan holda talabalarni o‘zgaruvchan va murakkab ijtimoiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Ustoz-talaba o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va innovatsion ta’lim metodlarini joriy etish: Ustozlar va talabalar o‘rtasida faol ilmiy va ma’naviy hamkorlikni o‘rnatish zarur. Ustozlar o‘z bilimlarini talabalar bilan doimiy ravishda baham ko‘rishlari va o‘zaro fikr almashish jarayonlarini tashkil etishlari kerak. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim metodlarini, masalan, onlayn ta’lim platformalarini, interaktiv mashg‘ulotlarni va ilmiy tadqiqotlar asosida o‘qitish jarayonini takomillashtirish talab etiladi. Bu orqali talabalar o‘zlariga kerakli ko‘nikmalarni amalda o‘rganib, o‘z sohalarida yuqori malakali mutaxassislar sifatida rivojlanadilar.

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirishda ustozlar va talabalar o‘rtasidagi qat’iy hamkorlik va amalda birlashish, bu sohasini yanada rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalangan adabiyotlar va manbalar

1. <https://yuz.uz/uz/news/yangi-ozbekiston-qurilishining-memori-> Yangi O‘zbekiston qurilishining me’mori
 2. <https://www.gazeta.uz/oz/2022/08/31/new-uzbekistan/> Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 31-avgustdagi Mustaqillik bayramiga bag‘ishlangan nutqi.
 3. <https://kun.uz/news/2021/02/21/ustoz-shogirdni-sehrlay-olishi-kerak-yuzlab-oquvchilari-talaba-bolgan-toshloqlik-oqituvchi-bilan-suhbat> “Xalq ta’limi a’lochisi” ko‘krak nishondori Kamoliddin Roziqov bilan suhbat.
 4. <http://forum.oyina.uz/uz/teahause/2347>
 5. [Yoqubjon G‘ulomov, “Falsafaga kirish”, Akademnashr, Toshkent. 2019.](#)
- Bet: 19**
6. Abdullaev T. Y., Iymanov J. S. The role of Uzbekistan in the development of Central Asia //Экономика и социум. – 2020. – №. 11 (78). – С. 12-18.

XX ASR O‘RTALARIDA IJTIMOIIY HAYOTDAGI O‘ZGARISHLAR VA ULARNING MODERNIZATSIYA NAZARIYALARIGA TA’SIRI

Xojiyev Tunis Nurkosimovich

O‘zbekiston Milliy universiteti, Huquqiy fanlar kafedrası dotsenti,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori,

karfagen_87@mail.ru,

O‘zbekiston Respublikasi Toshkent shahri

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy rivojlanishga oid modernizatsiya nazariyalarining tarixiy shakllanishi tahlil qilingan. Jumladan, ijtimoiy rivojlanishning modernizatsion nazariyasiga oid kategorial apparat uning tarixiy-siyosiy, metodologik jihatlari ochib berilgan. Shuningdek, modernizatsion yondashuvga ko‘ra, jamiyat taraqqiyotining ma’lum bosqichlarida shakllangan modellarning o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. XX asrning ohirida shakllangan modernizatsiya nazariyalarining o‘ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: modernizatsiya, ijtimoiy rivojlanish, modernizatsiya modellari, quvib yetuvchi modernizatsiya modeli, siyosiy modernizatsiya.

So‘nggi yillarda jahon miqyosida kuzatilayotgan siyosiy inqirozlar, qaysidir ma’noda global iqtisodiy inqirozlarning ham belgilarini ham namoyon qilmoqda. Shu davrgacha dunyo miqyosida har qanday inqirozlardan keyin yangi voq‘elikni tartibga solish bo‘yicha rivojlanish modellari ishlab chiqilgan. Bugungi kunda ham jahonning turli hududlarida ro‘y berayotgan siyosiy inqirozlar yaqin kelajakda dunyoning keyingi taraqqiyoti uchun rivojlanishning yangi nazariyalarining shakllanishini kun tartibiga qo‘yadi. Bugungi kungacha rivojlanish bo‘yicha mutaxassislar, asosan, modernizatsiya nazariyalarining turli ko‘rinishlari va shakllarini inqirozlardan chiqish uchun muqobil rivojlanish nazariyalari sifatida o‘rganib kelmoqdalar.

Ikkinchi jahon uchushidan keyin ya’ni XX asr o‘rtalarida shu vazifani ijtimoiy taraqqiyot to‘g‘risidagi modernizatsiya nazariyasi bajargan. Bu davrda shakllangan modernizatsiya nazariyalarining asosiy belgilari quyidagilardan iborat edi: 1) jahon mustamlaka tizimining inqirozi; 2) kapital eksporti; 3) ozod bo‘lgan davlatlarni modernizatsiyalashni rejalashtirish uchun mintaqaviy markazlarni tashkil etish; 4) G‘arbning yangi mustaqil davlatlarga nisbatan harakatlarini birlashtirish va muvofiqlashtirish maqsadida xalqaro tashkilotlarni yaratish; 5) “uchinchi dunyo” mamlakatlarining importga yo‘naltirilgan qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotidan yuqori darajada rivojlangan sanoatga, so‘ngra jadal sanoatlashtirish bosqichidan ijtimoiy hayotning turli sohalarida keng qamrovli ijtimoiy islohotlarga o‘tish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Modernizatsiya nazariyasining shakllanishiga XX asrning uchinchi choragida jahon maydonida sodir bo'lgan, G'arb va G'arbdan tashqari dunyo o'rtasidagi global mehnat taqsimoti jarayonlari bilan bog'liq yirik voqealar hal qiluvchi ta'sir ko'rsatgan edi. Urushdan keyingi davrning asosiy belgilaridan biri - dekolonizatsiya jarayoni, ya'ni sobiq metropolialarning iqtisodiyoti va siyosatini qamrab olgan jahon mustamlaka tizimining inqirozi edi.

Sobiq mustamlakachi davlatlar siyosatining ob'ektiv-tarixiy sharoitlarga moslashuvi ijobiy natija berdi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning kelajakdagi modernizatsiya nazariyasi va amaliyotiga strategik yo'nalganligining dastlabki belgilaridan biri xorijiy investitsiyalarni rag'batlantiruvchi siyosat bo'ldi. Xususan, Indoneziyaning 1965 yildagi chet el sarmoyalari to'g'risidagi qonuni xorijiy kompaniyalar uchun soliqlarni 60 foizdan 45 foizgacha pasaytirishni ko'zda tutgan edi. Hindiston dastlab sanoatning asosiy tarmoqlarida (qayta ishlash, atom energetikasi, qora metallurgiya va boshqalar) xususiy chet el kapitalining faoliyatini cheklash siyosatini yuritgan bo'lsa-da, rivojlanishning uchinchi besh yillik reja davri (1961-1965 yillar) va undan keyingi yillarda chet el kapitaliga bo'lgan ehtiyoj keskin oshgach, hukumat xorijiy kapital sohasidagi siyosatni erkinlashtirdi. Natijada chet el sarmoyasi og'ir sanoatga kiritildi va xorijiy investorlarga mahalliy hind sarmoyadorlari bilan bir xil imtiyozlar berildi[1]. Kapital importining tuzilishi sanoatning qayta ishlash va neft sektorlarining ustuvor rivojlanishiga sabab bo'ldi, chunki chet el sarmoyasining asosiy qismi aynan shu sohalarga yo'naltirilgan edi. Natijada, rivojlanayotgan mamlakatlarda asosan yuqori kapital sig'imiga ega bo'lgan tarmoqlarga investitsiyalar kiritildi.

Yana bir e'tiborli tomoni shundaki, g'arbnig uchinchi dunyo mamlakatlari bilan o'zaro hamkorligining yagona shakli kapital eksporti emas edi. AQShda prezident J.Kennedi hokimiyat tepasiga kelgach, mablag' ajratish tartibini o'zgartirishga erishdi va natijada yordam dasturlari uzoqroq muddatli, xilma-xil hamda moslashuvchan tus oldi. Texnik yordam keng miqyosda amalga oshirildi: ekspertlar, ma'murlar va boshqa texnik mutaxassislarni G'arb mamlakatlarida o'qitish va malaka oshirish, maslahatlar berish, ekspertlar guruhlarini yuborish, asbob-uskunalar yetkazib berish, ta'lim jarayonini tashkil etish kabi yo'nalishlar rivojlandi. Xususan, ikki tomonlama texnik yordam dasturlari doirasida rivojlangan kapitalistik mamlakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarga 100 mingga yaqin ekspert yubordi, 40 ming chet ellik talabaga esa texnik yordam dasturlari hisobidan stipendiyalar to'landi. Ushbu choralar uchinchi dunyo davlatlaridagi malakali mutaxassislarga bo'lgan talabni qondirish va zamonaviy texnologiyalarni ishga tushirish uchun lozim edi. Bu esa modernizatsiyaning asosiy shartlaridan biri bo'lgan ommaviy savodxonlikning oshishiga olib keldi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

BMTning texnik yordam dasturiga muvofiq, AQShning Xalqaro taraqqiyot agentligi va Ford jamg'armasi tomonidan 1952 yildan 1962 yilgacha “ma'muriy modernizatsiya” deb nomlangan yo'nalishga kamida 250 million dollar sarflangan. Bu mablag' rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ma'muriy xodimlar va amaldorlarni tayyorlaydigan mahalliy ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan edi[2]. Bu choralarning barchasi rivojlanayotgan mamlakatlarning ijtimoiy tuzilishini g'arb andozasi bo'yicha zamonaviylashtirish maqsadiga qaratilgan edi.

Uchinchi dunyo mamlakatlariga ta'sir o'tkazishning turli usullarini o'z ichiga olgan texnik yordam G'arb turmush tarzi, me'yorlari va qadriyatlarini targ'ib qilishning eng samarali vositasi sifatida baholandi. Bu G'arb zamonaviy kapitalistik jamiyat ijtimoiy tuzilmalarining kengayishini ta'minlaydigan yangi usullarni faol izlayotganini ko'rsatadi. Jumladan, AQShning xalqaro taraqqiyot boshqarmasi Serra-Leone, Liberiya, Nigeriya va Sudanda sanoat rivojlanishi markazlarini tashkil etdi. Efiopiya, Sudan, Tunis, Gana, Uganda, Somali, Dagomeya va Liberiya milliy banklariga kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun qarzlar ajratildi, shuningdek, afrikalik iqtisodchilar va jamoat arboblarning G'arb xo'jalik yuritish usullari bilan tanishishlari uchun AQShga safarlari moliyalashtirildi[3].

Tashqi siyosatdagi o'zgarishlar boshqa kapitalistik davlatlarga ham xos bo'lib, ular o'z siyosatlarini mustamlaka imperiyalarining qulashi va sotsializm tizimining shakllanishi natijasida yuzaga kelgan vaziyatga moslashtirishdi. Rivojlangan kapitalistik davlatlarning mintaqaviy dasturlari rivojlanayotgan dunyoni G'arbgga xos bo'lgan institutsional tuzilmani joriy etishga undovchi boshqariladigan ijtimoiy taraqqiyot texnologiyasini ko'zda tutgan. Bu Amerikaning “Taraqqiyot uchun ittifoq” dasturi, Britaniyaning “Kolombo rejasi”, Fransiyaning Jazoiridagi “Konstantina rejasi” va boshqa dasturlarga xos edi.

“Uchinchi dunyo” mamlakatlariga nisbatan siyosatning kengayishi xalqaro moliya tashkilotlari faoliyatida namoyon bo'ldi. Bu tashkilotlarga Yevropa iqtisodiy hamjamiyatini rivojlantirish jamg'armasi, Xalqaro valyuta jamg'armasi (XVJ), Xalqaro moliya korporatsiyasi (XMK), Yevropa erkin savdo uyushmasi (ESU), Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (XTTB) kiradi. Mazkur tashkilotlar tomonidan ko'rsatilayotgan yordam hajmi eng yirik donor davlatlar faoliyati bilan taqqoslanadigan darajaga yetdi[4]. Bu rivojlangan kapitalistik davlatlarning rivojlanayotgan mamlakatlarni jahon mehnat taqsimotiga hamda G'arb o'z manfaatlarini himoya qilish uchun tashkil etgan xalqaro tuzilmalar va tashkilotlar tizimiga integratsiya qilish vositalari va usullarini faol izlayotgani haqida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Bu esa rivojlangan kapitalistik mamlakatlarning uchinchi dunyo davlatlariga nisbatan strategiyasining asosiy maqsadi ularning moliyaviy, siyosiy va iqtisodiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qaramligini kuchaytirish, ushbu mamlakatlar resurslarini jahon xo‘jaligi ehtiyojlariga moslashtirdi. Kapital eksporti, texnik yordam, mutaxassislarni tayyorlash va boshqa usullar esa bu maqsadga erishish vositasi sifatida xizmat qildi, xolos. Bu choralarning barchasi milliy o‘zlikni anglash va mustaqillikka intilish kuchaygan sharoitda yanada samaraliroq usullardan foydalangan holda, yangi tashkil topgan davlatlar ustidan nazoratni saqlab qolish va mustahkamlashni ta’minladi.

Iqtisodiyot va siyosatdagi ob’ektiv o‘zgarishlar rivojlanayotgan mamlakatlar ijtimoiy ongiga ta’sir etmay qolmadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning hukmron doiralari qisqa muddat ichida iqtisodiyotning mustamlaka tuzilmasini yo‘q qilishga, qoloqlikni yengish, aholi turmush darajasini yuksaltirish, siyosiy mustaqillikni mustahkamlash va pirovardida an’anaviy jamiyatdan sanoatlashgan jamiyatga o‘tish uchun asos bo‘ladigan milliy sanoatni barpo etishga intildilar.

Natijada, G‘arb qarzlari, G‘arb mafkurasi va G‘arb demokratiyasi vositasida sanoat jamiyatini qurish jamiyatni o‘zgartirish sharti sifatida qaraladi. Ijtimoiy taraqqiyot esa o‘z navbatida yuqori turmush darajasini ta’minlaydigan yagona vosita sifatida sanoatlashtirishga qaratildi. 1958-1984 yillardagi Gvineya prezidenti S.Ture ta’kidlaganidek: “Siyosiy mustaqillikning o‘zi to‘liq milliy ozodlikni anglatmaydi. Shubhasiz, bu muhim va hal qiluvchi bosqichdir. Shunga qaramay, milliy mustaqillik nafaqat siyosiy ozodlikni, balki eng muhimi, to‘liq iqtisodiy ozodlikni nazarda tutishini tan olishga majburiy. Bu ikki zaruriy omilsiz ijtimoiy taraqqiyotga erishish mumkin emas”[5].

Rivojlanayotgan mamlakatlarning sanoatlashtirishga intilishi tarmoq tuzilmasini modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotlarning agrar-xomashyo ixtisoslashuvini yo‘q qilish, import o‘rnini bosishdan eksportga asta-sekin o‘tish rejalarida aks etgan. Sanoatlashtirish iqtisodiy o‘sishning poydevori deb hisoblangan, buni sanoatga, aloqa, transport va energetika infratuzilmasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalarning ustunligi tasdiqlaydi. Shu asosda yangi mustaqil davlatlarning milliy ishlab chiqarishini keskin oshirish mo‘ljallangan edi[6].

Uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlariga qashshoqlikka qarshi kurashish, bandlikni oshirish ham kiritilgan bo‘lib, bular ichki bozorlarni kengaytirish va ijtimoiy tanglikni yumshatishga ko‘maklashdi. Iqtisodiyot taraqqiyotiga g‘ov bo‘layotgan eskirgan ijtimoiy tizimlarni, jumladan, yerga egalik qilish va undan foydalanishning feodal shakllarini, sudxo‘rlikni va shu kabilarni bartaraf etishga alohida e’tibor qaratildi. Natijada, ijtimoiy islohotlar iqtisodiy o‘sishning asosiy shartlaridan biriga aylandi.

Ko‘rsatilgan chora-tadbirlar majmuasi nazariy jihatdan tushunish talab etiladigan ijtimoiy modernizatsiya amaliyotidan boshqa narsa emas edi. Bu jarayonning shakllari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sanoatga keng ko‘lamli sarmoyalar kiritish, texnik ko‘maklashish, mutaxassislarni chet ellarda o‘qitish, G‘arb mamlakatlarining iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy institutlari, ijtimoiy-sinfiy va guruh tuzilishini o‘zlashtirish uchun mo‘ljallangan ma‘muriy va ijtimoiy islohotlardan iborat bo‘ldi. Jamiyatni o‘zgartirish va zamonaviylashtirishga qaratilgan keng qamrovli chora-tadbirlar majmuasi yagona markazdan boshqariladigan va yagona rejaga bo‘ysunadigan xalqaro jarayon tusini oldi.

XX asr o‘rtalaridagi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlar global va butun dunyo ahamiyatiga ega bo‘ldi. Sobiq mustamlakalarda davlatchilik tez sur‘atda shakllanishi bilan birga kechgan jahon mustamlakachilik tizimining yemirilishi nafaqat siyosatga, balki jahon hamjamiyatining barcha sohalariga, shu jumladan, ijtimoiy ongga ham jiddiy ta‘sir ko‘rsatdi. Bu fundamental hodisalarni tavsiflash uchun hukmron ilmiy-nazariy qarashlar va g‘oyalarni, jumladan ijtimoiy-falsafiy va sotsiologik g‘oyalarni o‘zgartirish zarur bo‘ldi. Bunday sharoitda G‘arb mamlakatlari va “uchinchi dunyo” o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikning ijtimoiy amaliyotidagi ob‘ektiv holatni aks ettiruvchi ijtimoiy modernizatsiya nazariyasining paydo bo‘lishi muqarrar edi.

Shunday qilib, sotsiologiyaning empirik yo‘nalishida mustaqillikka erishgan mamlakatlarning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy rivojlanishi bo‘yicha tadqiqotlarga qiziqish kuchaydi. Bu tadqiqotlarda sotsialistik g‘oyalar ta‘siriga muqobil bo‘lgan modernizatsiya modellari ishlab chiqildi. Mazkur modellar yosh milliy davlatlarni G‘arb nuqtai nazaridan zamonaviy jamiyatning ideal modelida mavjud bo‘lmagan tarkibiy qismlarni yaratishga yo‘naltirardi. Bular qatoriga kapitallashuv, yangi texnologiyalar, tadbirkorlik, tashqi resurslardan, birinchi navbatda G‘arb davlat va xususiy kapitalidan foydalanish kirardi. Bunday g‘oyalar modernizatsiya strategiyasini o‘z mafkurasi sifatida qabul qilgan rivojlanayotgan mamlakatlarda keng tarqaldi.

Ijtimoiy modernizatsiya nazariyasi jamiyatning ob‘ektiv rivojlanishini aks ettiruvchi umumiy sotsiologiya taraqqiyotining qonuniy natijasidir. Uning shakllanishiga nazariy yoki makrosotsiologiyaning empirik va aniq sotsiologik tadqiqotlar bilan uyg‘unlashuvi yordam berdi. S.Eyzenshtadt ta‘kidlaganidek, ijtimoiy modernizatsiya nazariyasi “rivojlanayotgan sotsiologik nazariyaning uchinchi dunyo tadqiqotlari bilan birlashuvi” natijasida vujudga keldi[7]. Bu holat unda asosan umumiy nazariy usullardan, xususan, AQShda ustunlik qilgan strukturaviy funksionalizmdan foydalanishni taqozo etdi.

XX asrda modernizatsiya nazariyasining shakllanishida M.Veberning “ratsionallik paradigmasi” ham muhim rol o‘ynadi. Modernizatsiyaning dastlabki nazariyotchilari iqtisodiy determinizmga tayanib, “kapitalizm ruhi”ni ijtimoiy amaliyotni o‘zgartiruvchi universal omil sifatida ko‘rib chiqdilar. Ular bu ruhning o‘z-o‘zidan namoyon bo‘lishi uchun faqat ba‘zi boshlang‘ich shart-sharoitlar, ayniqsa iqtisodiy sharoitlar yaratish zarur

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

deb hisobladilar. Natijada, o‘zining ijtimoiy-iqtisodiy asoslaridan mavhumlashtirilgan “ratsionallik” ijtimoiy-psixologik omillar majmuasidan kelib chiqqan, faqatgina rasmiy, tarixdan tashqari va vaqtdan xoli bo‘lgan kategoriyaga aylandi.

Ijtimoiy falsafa tarixi g‘oyalar boyligi va xilma-xilligining izchil ko‘payib borishi, ijtimoiy hodisalar haqidagi ilmiy bilimlarning uzluksiz o‘sishi jarayonidir. Shu sababli, ijtimoiy modernizatsiya nazariyasining nazariy asoslari faqat T.Parsonsning strukturaviy funksionalizmi yoki M.Veber sotsiologiyasi bilan cheklanib qolmaydi. Chunki bu nazariyalarning o‘zi XIX asr klassik nazariyalarining ziddiyatlari va kamchiliklarini bartaraf etish natijasida G‘arb sotsiologiyasi rivojlanishining mahsulidir. Aynan shu klassik nazariyalarda ijtimoiy modernizatsiya nazariyasini oldindan bashorat qilgan va keyinchalik uning tarkibiy qismiga aylangan dastlabki qarashlar shakllangandir. Shunday qilib, klassik sotsiologiyada ilk bor zamonaviy jamiyatning mohiyati “ishlab chiqaruvchi” jamiyat sifatida - taraqqiyotning namunasi va pirovard maqsadi ekanligi haqidagi g‘oyalar ilgari surildi. Aynan shu g‘oya jamiyatni ijtimoiy modernizatsiyalash paradigmasida strukturaviy funksionalizm, iqtisodiy determinizm va ma’naviy madaniyatni oqilonalashtirish kabi turli-tuman nazariyalarning uyg‘unlashuvini ta’minladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Зарубежный Восток и современность (основные закономерности и специфика развития освободившихся стран). В 2-х т. - М.: Наука, - 1974. - Т. 1 - 456 с, Т. 2 - 679 с.
2. Зарубежный Восток и современность (основные закономерности и специфика развития освободившихся стран). В 2-х т. - М.: Наука, - 1974. -Т. 1 - 456 с, Т. 2 - 412 с.
3. Рыбаков В. Б. Степанов Л. В. «Помощь» освободившимся странам в политике и стратегии империализма. - М.: Наука, 1964. – 77-79 с.
4. Сентэш Т. «Третий мир». Проблемы развития / Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1974. - 461 с.
5. Поспелова Н. Г. Распад колониальной системы. - Л.: Лениздат, 1961. -63 с.
6. Зарубежный Восток и современность (основные закономерности и специфика развития освободившихся стран). В 2-х т. - М.: Наука, - 1974. - Т. 1 - 456 с, Т. 2 - 236 с.
7. Eisenstadt S. N. Studies of modernization and sociological theory // History and theory. - 1974. - № 3. - P. 225-227.

САЙЛОВ ЖАРАЁНЛАРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИНГ МОҲИЯТИ, АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРАТИ

Кўчқаров Баҳром Тўлқинович

Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси раисининг ўринбосари,
Тошкент давлат юридик университети тадқиқотчиси,
info@elections.uz

Аннотация

Ушбу мақолада сайлов жараёнларини рақамлаштиришнинг аҳамияти, унинг ҳуқуқий ва ташкилий асослари, рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали шаффофлик ва самарадорликни ошириш масалалари таҳлил қилинган. Сайлов жараёнларида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг устунликлари, муаммолари ва келажақдаги ривожланиш йўналишлари ўрганилган. Ушбу илмий мақола IMRAD модели асосида тайёрланган.

Калит сўзлар:

Сайлов, демократия, шаффофлик, рақамлаштириш, "E-Saylov" ахборот тизими, ахборот технологиялар, электрон овоз бериш, киберхавфсизлик.

I. Кириш. Сайлов – демократиянинг асосий мезонларидан бири бўлиб, у орқали фуқаролар ўз хоҳиш-иродасини эркин ифода этади. Замонавий дунёда сайлов жараёнларини рақамлаштириш глобал тенденцияга айланмоқда. Ахборот технологиялари ва рақамли воситаларнинг жадал ривожланиши сайлов жараёнининг шаффофлиги ва тезкорлигини таъминлашда муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистонда ҳам сайлов жараёнларини рақамлаштиришга жиддий эътибор қаратилиб, "E-Saylov" ахборот тизими ишлаб чиқилди. Бу тизим сайлов жараёнининг барча босқичларини рақамлаштиришга қаратилган бўлиб, ундан фойдаланиш жараён шаффофлигини ошириш, бюрократик тўсиқларни камайтириш ва инсон омилини минималлаштириш имконини беради.

Шунингдек, сайлов жараёнларини рақамлаштириш масаласи фақатгина техник ёки технологик муаммо эмас, балки сиёсий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳам жиддий ёндошувни талаб қилади. Ушбу мақолада сайлов жараёнларини рақамлаштиришнинг моҳияти, аҳамияти, ҳуқуқий асослари ва халқаро тажрибаси таҳлил қилинади.

II. Методология. Ушбу тадқиқот ишида қуйидаги илмий усуллардан фойдаланилди:

Таҳлилий метод – сайлов жараёнларининг рақамлаштиришга оид мавжуд концепция ва моделлар таҳлил қилинди.

Қиёсий-ҳуқуқий метод – Ўзбекистонда ва дунёдаги сайлов жараёнларини рақамлаштириш тажрибаси ўзаро солиштирилди.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Норматив-ҳуқуқий таҳлил — сайлов жараёнларини рақамлаштиришнинг ҳуқуқий асослари ва халқаро стандартлар ўрганилди.

Сўровнома ва ижтимоий тадқиқотлар — сайлов жараёнларини рақамлаштириш борасида жамоатчилик фикри ўрганилди.

Тадқиқот доирасида **1500 нафар** сайлов жараёни субъектлари, сайловчилар ва экспертлар ўртасида ижтимоий сўров ўтказилди.

III. Натижалар. Ўзбекистонда сайлов жараёнларини рақамлаштириш соҳасида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, “Ўзбекистон – 2030” стратегиясини “Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастурига асосан сайлов жараёнларини рақамлаштириш учун “E-saylov” ахборот тизими яратилди.

“E-saylov” ахборот тизими сайлов жараёни иштирокчилари ўртасидаги муносабатларни тўлиқ рақамлаштириш, сайлов тартиботларидаги бюрократия, ортиқча вақт сарфи ва ҳужжатлар ҳаракатини қисқартириш, манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш, сайловларга оид маълумотларнинг янада очиқлигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқилди [1].

Ўтказилган тадқиқот давомида Ўзбекистонда ва хорижий мамлакатларда сайловларни рақамлаштиришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари, ундан фойдаланишда эришилган натижалар таҳлил қилинди.

3.1. Рақамлаштиришнинг зарурати ва устунликларини намоён этувчи қуйидаги асосий йўналишлар кўрсатилди:

Сайлов жараёнини рақамлаштиришнинг заруратини қуйидаги омиллар орқали янада кенгроқ тушуниш мумкин:

Биринчидан, рақамлаштириш бутун дунёда, қолаверса, мамлакатимиз ҳаётининг барча жабҳаларида амалга оширилаётган жараён, тараққиётнинг муҳим йўналиши. Шу жиҳатдан сайлов жараёни ҳам кенг қўламли, тизимли ислохотлардан ортда қолмаслиги зарур.

Иккинчидан, сайлов жараёни сиёсий соҳадаги энг йирик, барча аҳоли қатлами манфаатларига, давлат ва жамият тараққиётига бевосита таъсир кўрсатадиган процесс. Бу жараён биринчилардан бўлиб рақамлаштирилиши керак.

Учинчидан, сайлов умумдавлат миқёсидаги сиёсий тадбир бўлиб, унда иштирок этувчи субъектлар сонининг кўплиги ва жараённинг кенг қўламли эканлиги. Бундай жараённи самарали рақамлаштирилиши, жуда кўпчиликни, жумладан сайлов комиссиялари аъзолари, сайловчилар, сиёсий партиялар, кузатувчилар ва бошқа субъектларнинг ишини енгиллаштиради.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Тўртинчидан, рақамли технологияларнинг шиддатли ривожланиб бораётганлиги. Кундан-кунга ахборот технологиялари тараққий этиб, мисли кўрилмаган янгиликлар ҳаётга кириб келмоқда.

Рақамлаштиришнинг устунликлари қуйидагиларда намоён бўлади:

Шаффофлик ва ошкоралик: сайловчиларни электрон рўйхатга олиш ва автоматлаштирилган овоз бериш жараёни, кенг жамоатчилик учун сайлов натижаларининг ишончилигини оширади.

Бюрократик тўсиқларни камайтириш: қоғоз ҳужжатларсиз овоз бериш жараёни тезлашади ва коррупцияга йўл қўймасликка ёрдам беради. Бу ўз навбатида, фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминлашга, шунинг иқтисодий тежамкорликка ҳам хизмат қилади.

Овозларни автоматик ҳисоблаш: инсон омилининг таъсири камайиб, хатолар сони қисқаради. Бу жараён ҳам минглаб участка, округ сайлов комиссиялари фаолиятига қулайлик яратади, шунингдек, жараёнда қонун бузилиши олди олинишини таъминлайди.

Сайловчилар учун қулайлик: Электрон рўйхатдан ўтиш ва овоз бериш жараёни мобил дастурлар ёки веб-платформалар орқали амалга оширилиши мумкин. Бу миллионлаб сайловчиларга қулайлик яратади, уларни хабардор қилишда, овоз бериш жараёнларида иштирок этишида вақт ва маблағлари тежалишига олиб келади.

Илмий тадқиқотимиз давомида ўтказилган **ижтимоий сўровда** иштирок этганларнинг кўпчилиги сайлов жараёнларини рақамлаштириш заруратини юқори баҳолаган. Хусусан, “Ўзбекистонда сайлов жараёнларини рақамлаштиришнинг заруратини қандай баҳолайсиз?”, - дея берилган саволга респондентларнинг 61 % – “жуда муҳим аҳамиятга эга, сайлов жараёни субъектларига қулайлик яратади”, 26 % – “рақамлаштириш давр талаби, замонавий технологиялар барча соҳалар каби бу жараёнга ҳам кенг татбиқ этилиши керак”, 6 % – “сайловдаги айрим жараёнлар рақамлаштирилмаслиги керак, чунки у “яширин овоз бериш” принципига тўғри келмайди”, 3,3 % – “сайлов бюллетени қўлда тўлдирилгани маъқул, техника панд бериши мумкин”, 3,7 % – “сайловларнинг муайян қисмигина рақамлаштирилиши керак”, - дея жавоб берган.

Юқоридаги натижалар ҳам сайлов жараёнларини рақамлаштириш заруратини нақадар муҳимлигини кўрсатмоқда. Албатта, бу бутун дунёда кечаётган воқеликка ҳамоҳангдир. Қолаверса, жамият ҳаётининг барча соҳаларига замонавий технологиялар кириб келмоқда.

3.2. Мавжуд муаммолар. Албатта, ҳар бир жараёнда ижобий жиҳатлар билан бирга муайян муаммолар бўлиши табиий. Тадқиқот доирасида ўрганилган илмий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ишланмалар, хорижлик олимларнинг қарашлари таҳлили асосида сайлов жараёнларини рақамлаштириш соҳасида қуйидаги муаммолар мавжудлиги аниқланди:

Киберхавфсизлик хатарлари: электрон овоз бериш тизимлари ҳакерлик ҳужумларига учраши мумкин. Ушбу масалани АҚШлик мутахассислар ҳам кўп таъкидлашмоқда [2, 3].

Ахборотга ишонч муаммоси: фуқаролар рақамли тизимларга ишонч билдириш учун уларнинг хавфсизлиги ва ишончилиги таъминланиши керак. Бу йўналишда тарғибот ишларини кучайтириш орқали, аҳолининг ишончини ошириш чоралари қўрилиши зарурлигини кўрсатади.

Ҳуқуқий базанинг мукамал эмаслиги: электрон сайлов тизимларини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари етарли даражада ишлаб чиқилмаган. Албатта, рақамлаштириш замонавий жараён бунинг ҳуқуқий механизмлари ҳозирча мукамал деб бўлмайди, тараққиётга мос равишда такомиллаштириш талаб этилади.

3.3. Ўзбекистондаги ҳолат. 2024 йилги сайловларда "E-Saylov" ахборот тизими жорий этилди. Ушбу тизим сайлов жараёни иштирокчилари ўртасидаги муносабатларни рақамлаштириш, овоз бериш жараёнини автоматлаштириш ва сайлов натижаларини реал вақт режимида кузатиш имконини берди.

Жараёни рақамлаштириш натижасида: сайлов участкаларида овоз бериш жараёни анча тезлашди; сайловчилар электрон тизим орқали рўйхатдан ўтди; овозларни ҳисоблаш жараёни инсон омилини камайтирган ҳолда амалга оширилди.

IV. Таҳлил ва муҳокама. Рақамли сайлов тизимларини жорий этишнинг муваффақиятли мисоллари Эстония, АҚШ ва Германия тажрибалари орқали таҳлил қилинди. Хусусан, Эстонияда электрон овоз бериш тизими жорий этилган бўлиб, фуқаролар онлайн овоз бериш имкониятига эга. Бу нафақат сайлов жараёнини тезлаштирди, балки сайловда қатнашиш кўрсаткичларини ҳам оширди [4]. Эстониядаги электрон овоз бериш тизими сайловчиларга ўз овозларини қайта текшириш имконини берувчи махсус шифрланган QR-кодлардан фойдаланишни ўз ичига олади.

Бразилияда эса сайлов жараёнида турли электрон дастурлар орқали шаффофлик таъминланган. Бу мамлакатдаги сайлов тизимида овоз бериш жараёни ва натижаларни ҳисоблаш жамоатчиликка тўлиқ очик бўлиб, сайлов жараёнини онлайн кузатиш имконияти яратилган [5].

АҚШда эса, электрон сайлов тизимларининг хавфсизлигига катта эътибор қаратилади. Ҳар бир овоз қоғозда ҳам сақланиб, ҳисоблаш жараёнида текширувлар амалга оширилади.

V. Хулоса. Сайлов жараёнларини рақамлаштириш демократияни мустаҳкамлашнинг муҳим механизми ҳисобланади. Миллий шароитда шаффофликни таъминлаш учун ушбу халқаро тажрибаларни мослаштириш муҳим. Ўзбекистон шароитида сайлов жараёнида шаффофликни таъминлаш мақсадида қонунчиликка мувофиқ электрон овоз бериш тизимларини жорий қилиш ва натижаларни оммага очиқ тарзда тақдим этиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Бунинг учун, миллий қонунчилик ва халқаро стандартларни уйғунлаштирган ҳолда, сайлов жараёнида иштирок этувчи барча томонлар ўртасида шаффофлик ва ҳамкорликни таъминлаш зарур. Блокчейн, криптография ва сунъий интеллект каби технологиялар сайлов жараёнида маълумотларнинг ўзгармаслиги ва хавфсизлигини таъминлашда катта аҳамият касб этади.

Бу жараённи муваффақиятли жорий этиш учун қуйидагилар талаб этилади: *биринчидан*, киберхавфсизлик чораларини кучайтириш; *иккинчидан*, электрон овоз бериш тизими учун қонунчилик тизимини такомиллаштириш; *учинчидан*, сайлов жараёнларига энг сўнги ва энг замонавий технологик инновацияларни жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Умуман, сайлов жараёнларини рақамлаштириш, фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқларни рўёбга чиқаришга, энг муносиб номзодларнинг вакиллик органларига сайланишига, сайловларнинг очиқ, шаффоф, қонуний ва албатта адолатли ўтказилишига хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi. “E-Saylov” Axborot tizimi. Toshkent – 2024.
2. Schneider, Bruce. Secrets and Lies: Digital Security in a Networked World. New York: Wiley, 2000.
3. Clarke, R. P. (2010). Cyber war: The next threat to national security and what to do about it. Harper Collins.
4. Baloglu, S., Bursuc, S., Mauw, S., & Pang, J. (2024, July). Formal Verification and Solutions for Estonian E-Voting. In Proceedings of the 19th ACM Asia Conference on Computer and Communications Security (pp. 728-741).
5. Saldanha, D. M. F., & SILVA, M. B. D. (2020). Transparency and accountability of government algorithms: the case of the Brazilian electronic voting system. Cadernos EBAPE. BR, 18, 697-712.

TURKISTONDA TUROR RISQULOV RAHBARLIGIDAGI MILLIY KADRLAR TOMONIDAN OCHARCHILIKKA QARSHI KURASHLAR TARIXI

Qandov Bahodir Mirzayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va
huquq ta’limi” kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkiston ASSRdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, xalqning turmush sharoiti va ahvoli, ayniqsa, bu davrdagi oziq-ovqat tanqisligi muammosi, ocharchilik va uning oqibatlarini bartaraf etishda Turor Risqulovning roli o‘rganilgan. Shuningdek maqolada, Turor Risqulovning milliy respublikalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga oid qarashlaridagi asosiy konseptual yondashuvlarni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Turkiston, Farg‘ona oblasti, Samarqand, ocharchilik, Turor Risqulov, ishsizlik, qishloq aholisi, milliy respublikalar, oziq-ovqat tanqisligi, xalq xo‘jaligi, iqtisodiyot, sanoat korxonalar, qishloq xo‘jaligi, tanazzul.

Jahon tarixshunosligida bugungi kunda milliy masala hamda diniy va etnik omil siyosiy munosabatlarga va xalqaro ahvolga har qachongidan ko‘ra ham ko‘proq ta’sir ko‘rsatishi e’tirof etilmoqda hamda tarixdagi murakkab siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni tekshirishda ana shu omillarga jiddiy e’tibor qaratish zarurligi ta’kidlanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev to‘g‘ri takidlaganidek “Bizning buyuk va ko‘pni ko‘rgan xalqimiz ko‘p asrlik tarixida ne-ne balo-qazolarni, urushlar va ocharchiliklarni mardonavor engib o‘tgan”[1, 453 b.]. Davrimizdagi siyosiy jarayon va vaziyatlarni baholash va boshqarishda ham ana shu tarixdan chiqarilgan saboqlar muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasining murakkab va ziddiyatli bir vaziyatda jahon hamjamiyati mamlakatlari bilan mustahkam aloqa va o‘zaro munosabatlar o‘rnatishida ham bu hol muhim o‘rin tutadi. Shuni ta’kidlab o‘tish joizki, bugungi kunda o‘z tariximizni qayta tiklash, uni ilmiy tarixiy va hayotiy haqiqat nuqtai-nazaridan turib yangidan yaratishni davrning o‘zi talab etmoqda.

Ocharchilik ijtimoiy hodisa bo‘lib, u urushlar, qurg‘oqchilik va tabiiy ofatlar, zilzilalar va har xil ekologik falokatlar hamda boshqa tabiiy hodisalar natijasida muayyan mamlakatda ommaviy tus olishi mumkin. Ocharchilik tanazzul, inqiroz va tanglik oqibatida jamiyat miqyosida yuzaga keladigan keskin oziq-ovqat tanqisligi hisoblanadi. Ocharchilik og‘ir oqibatlarga – turli yuqumli va ruhiy kasalliklarga, aqliy va jismoniy rivojlanish jarayonlarining izdan chiqishiga, nogironlarning ko‘payishiga, ko‘plab bevaqt o‘limga olib keladi. Xullas, ocharchilikning oxiri aksariyat hollarda inson o‘limi bilan yakunlanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Rossiya hamda 1917 yilda uning tarkibiy qismi bo'lgan Turkiston o'lkasi hududida bolsheviklar tomonidan majburiy ravishda sovet hokimiyati o'rnatilgach, ocharchilik kelib chiqdi. 1917 yil bahori va yozida bo'lgan qattiq qurg'oqchilik natijasida g'alla hosilining kam miqdorda etishtirilishi hamda Birinchi jahon urushining davom etayotganligi oqibatida iqtisodiyotning izdan chiqishi ocharchilikni yuzaga keltirgan sabablar bo'ldi. Bolsheviklar siyosiy hokimiyatni egallashgach, 1917 yil oxiri va 1918 yil boshlarida noto'g'ri iqtisodiy siyosat yuritganliklari ham boshlangan ocharchilikni asta-sekin kuchayishi va keng tarqalishiga olib keldi. Xususan, Rossiyaning markaziy gubernyalaridan tashib keltiriladigan g'allaga ehtiyoji bog'langan hamda o'zi paxtachilikka ixtisoslashgan Turkiston mintaqasi aholisi uchun ocharchilik kutilmaganda ular boshi ustiga yopirildi. 1917 – 1924 yillarda Turkiston o'lkasida, xususan, Farg'ona, Samarqand va Ettisuv oblastlarida dahshatli ocharchilik yuz berishi natijasida yuz minglab mahalliy aholi vakillarining og'ir ahvolda qolishi va ularning qirilib ketishi masalalarini o'rganish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Turkistonda 1917 yil qishida boshlangan ocharchilik bolshevikcha rejimning qattol siyosati natijasida tobora kuchayib borar edi.

Sobiq sovet tuzumi yaratilishining dastlabki davrida – 1917 yil kuzidan 1918 yil bahorigacha bolsheviklar partiyasining dasturiy qoidalarini amalga oshirishga qaratilgan 100 ga yaqin dekretlar qabul qilindi, ularda mehnatkashlar ommasi manfaatleri aks ettirildi. Bu davrda Turor Risqulov uchun qabul qilingan qonunlarni faol hayotga tatbiq etish borasida juda muhim ishlar boshlandi. Turor Risqulovning barcha ijtimoiy-siyosiy faoliyati va uning tizimli olib borilgan ilmiy izlanishlariga ijobiy turtki va ijtimoiy munosabatlar tizimidagi tub o'zgarishlarga, eng avvalo, mulkiy munosabatlarga bo'lgan tub munosabatga asoslanadi, deb hisoblash mumkin. Halollik va fidoyilik Turor Risqulovga siyosiy faoliyatining boshidanoq xos edi. Turor Risqulovning siyosatchi sifatida shakllanish yo'lida milliy burjuazianing ko'plab vakillariga qaraganda ham og'ir, ham oson bo'lgan. *Birinchidan*, yosh siyosatchining kelib chiqishi - qozoq xalqining eng past qatlamlaridan bo'lganligi, *ikkinchidan* esa ko'plab dogmalardan xoli bo'lganligi va turli hayotiy tomonlarni nazariy jihatdan emas, balki amalda bilganligi. Ma'lumki, yosh inqilobchi va kelajakda taniqli siyosatchi bo'lgan Turor Risqulov bolaligidan boshlab xo'jalikchi va etimlik hayotining og'irliklarini o'z bo'yniga olgan, o'zining juda achchiq, hayot haqiqatini anglatadigan, ba'zan xorlovchi va har doim o'ziga yuklangan yo'qotishlar va oddiy hayotiy vaziyatlarda shaxsiy intilishlarga mos kelmaydigan erkinlik darajasi bilan og'ir bo'lgan “universitetlaridan” o'tgan.

1918 – 1924 yillar Turor Risqulov faoliyatida muhim davr – Turkiston davrini tashkil qilgan. 1918 yilda Turor Risqulov Avliyo-ota Kengashi ijroiya qo'mitasi raisining o'rinbosari etib saylandi[1, s.618-319]. 1918 yil 20 aprel – 1 may kunlari Toshkentda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Turkiston o'lkasi Sovetlarining V s'ezdi bo'lib o'tdi. Unda “proletar demokratiyasi”ga tegishli tamoyillari bo'yicha tanlab olingan 251 deputat (shundan 120 tasi tub millat vakillari) ishtirok etdi. S'ezd kun tartibidagi asosiy masala Turkistonda Sovet mafkurasiga asoslangan bolshevikcha avtonomiya yaratish bo'ldi. S'ezd delegatlari Lenin va Stalinning ko'rsatmalari asosida 1918 yil 30 aprelda “Rossiya Sovet Federatsiyasi Turkiston Sovet avtonom respublikasi” haqida Nizomni qabul qildi. Ushbu Nizomda Turkistonda davlat qurilishi asoslari, uning hududi, oliy qonunchilik va ijroiya organlari, mahalliy organlar tuzilishi, vazifalari va ularning sovet Rossiyasi bilan o'zaro munosabatlari belgilab berildi. Ushbu Nizom Turkistonda avtonom respublika tuzilganligini qayd etib, unga muvofiq, Buxoro va Xivadan tashqari, Turkiston o'lkasining geografik chegaralaridagi butun hudud Rossiya sovet federatsiyasining Turkiston Sovet Respublikasi deb e'lon qilindi. Bu davrga kelib Turor Risqulov Turkistonning eng mashhur siyosatchilaridan biriga aylandi va shu yilning sentabr oyida Turkiston Respublikasi Sovetlarining favqulodda VI qurultoyi ishida qatnashib, proletariat diktaturasini mustahkamlaydigan iqtisodiy va siyosiy masalalarda juda ishonchli va puxta gapirdi va bu orqali o'zini mohir siyosatchi sifatida ko'rsatdi. Bu qurultoy uning siyosiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'ldi, chunki unda Turkiston Respublikasi Markaziy Ijroiya Qo'mitasi saylandi va uning apparatiga sog'liqni saqlash komissari tomonidan Turor Risqulov tavsiya etildi[2, s.308].

1918 yil iyulda u Toshkentga chaqirib olinadi. Turkiston ASSR sog'liqni saqlash xalq komissari (1918 yil oktyabr – 1919 yil iyul) etib tayinlangan Turor Risqulov uchun sog'liqni saqlash komissarligidagi ish siyosiy faoliyatida sifat jihatidan yangi, keng ko'lamli va mas'uliyatli bosqichni boshlab berdi. Turkiston Kompartiyasi Musulmonlar byurosi raisi (1919 yil mart – 1920 yil yanvar), Turkiston ASSR MIK raisi 1-o'rinbosari (1919 yil oktyabrdan), raisi (1920 yil yanvar-iyul). Turor Risqulov Turkistondagi ocharchilik va uning dahshatli oqibatlarini tugatish uchun katta tashkilotchilik ishlarini olib bordi, bolsheviklarning tub xalqlarni ochlikdan qirilishiga befarq munosabatini ochiq tanqid qilgan. Turkistonda ishlab yurib, u aholining ko'pchiligi o'ta muhtoj ekaniga yanada amin bo'ldi. Bundan tashqari, ocharchilik boshlandi va respublika rahbariyatining kundalik ishi fuqarolarni oziq-ovqat bilan ta'minlashning eng muhim muammolarini hal qilish bilan bog'liq edi. 1918 yil 20 noyabrda Turkiston ASSRda Ocharchilikka karshi kurash Markaziy komissiyasi tuzildi. Komissiya raisi Turor Risqulov o'z tarjimai holidan yozganidek, “... haqiqatan ham ko'chalar, ariqlar bo'yida va qishloqlarda o'layotgan millionlab yo'qsillar va bolalarni qutqarish kerak edi, o'sha vaqtdagi hokimiyat bunga panja orasidan qarar edi (masalan, 1 mln och kishi uchun hammasi bo'lib 5 mln rubl pul ajratildi)...”[3]. O'shanda Turor Risqulov bu holatni sarhisob qilar ekan, “Bu bechoralarning ahvoli fojiasi nihoyat o'ta chekkaga etdi... odamlar bir-birining o'lik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

to‘ldirilgan qoplarini yirtib, shafqatsiz ochliklarini shu bilan qondirdilar. Och qolgan otalarning o‘z farzandlarini to‘liq egalik qilish, ya’ni qullikka sotish holatlari allaqachon keng tarqalgan dahshatli yovuzlikka aylandi”[4, s.72].

1917 – 1918 yil qishi va ko‘klamida Farg‘ona vodiysida bo‘lgan dahshatli ocharchilik natijasida Farg‘ona viloyati aholisining 30 foizi o‘lib ketdi[5, s.90]. Turkistondagi sovet hokimiyatining atigi bittagina qarori Farg‘ona xalqiga ana shunday qimmatga tushdi. T. Risqulov Turkiston ASSR Sovetlarining favqulodda VII s‘ezdida (1919 yil mart) butun bir millat yo‘q bo‘lib ketishi mumkinligi haqida gapirganda uning so‘zlarida kuchli dard bor edi. Ocharchilik shu darajada kuchaygan ediki, o‘lka tarixida ilgari deyarli uchramagan odam go‘shini eyish kabi hodisalar yuz berdi. “Turkiston xalq xo‘jaligi” jurnalida yozilishicha, T. Risqulov bu haqda ma‘ruzasida kuyinib so‘zlaydi[6, s.13]. U ocharchilik respublika aholisining yarmini, ya’ni taxminan 2,5 mln kishini o‘z domiga tortganligini ta’kidlaydi. Bu haqda Turkiston ASSR Oziq-ovqat xalq komissari, bolshevik V.Lyapin “Markaziy Rossiyadagi ocharchiliklar Turkistondagi dahshatlar oldida hech narsa emas”, deb yozgan edi[4, b.7].

Turkiston o‘lka Musulmonlar byurosining raisi bo‘lgan Turor Risqulov Turkiston Kompartiyasi III o‘lka s‘ezdida 1919 yil 6 iyunda qilgan ma‘ruzasida shunday degan edi: “Farg‘onada sovet hokimiyati yo‘q, u faqat rus aholisi bor shaharlardagina mavjud. Musulmon qishloqlarida esa sovet hokimiyati mavjud emas, u erlarda Nikolay davridagi tartiblar hukm surmoqda, pristav va volost boshqaruvchilarining o‘rniga komissar va qaroqchilar to‘dasi kelishgan” [4, s.99].

Turor Risqulov o‘z ma‘ruzasida “partiya rahbarligi” niqobi ostida ish olib borgan kommunistlarning ma’naviy qiyofasi qanchalar tuban ekanligini ham ochib tashlaydi. Musulmonlar hech qanday gunohsiz otib tashlanayotganliklarini, sovetlarning o‘zi ularni “millatchi” va “qaroqchi” qilayotganligi ko‘rsatiladi. Turkistonda sovet hokimiyati o‘rnatilgandan so‘ng qisqa vaqt ichida bolsheviklar hukmronligi qanday oqibatlariga olib kelganligi milliy kommunist T. Risqulov tomonidan ana shunday tasvirlanadi. Turkistondagi mahalliy aholi “bolshevik – kommunist qizillar” hukmronligi – sovet hokimiyatiga qarshi bosh ko‘targan istiqloqlolchilarning qo‘llab-quvvatlaganligining eng asosiy sabablaridan biri ham shunda edi[8, b.6].

Turkiston Kompartiyasi III o‘lka s‘ezdida “Farg‘ona masalasi” to‘g‘risida maxsus tuzilgan komissiya hisoboti tinglanayotgan paytda bir musulmon kommunistining xati o‘qib beriladi. Turor Risqulov qalamiga mansub “Inqilob va Turkistonning tub aholisi” nomli kitobda ushbu maktubning to‘la matni keltirilgan. Turkistonda sovet hokimiyati tomonidan o‘tkazilayotgan shovinistik siyosat va qizil armiyaning bosqinchiliklari maktubda quyidagicha fosh qilib tashlangan: “Biz sho‘rlik musulmonlarni qonxo‘r Nikolay zamonida qanday hayvon o‘rnida ko‘rishgan bo‘lsa, yo‘qsillar hukumati davrida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ham shunday... Hozir ham zulmatda yashamoqdamiz, och, yalang‘och, itga o‘xshab xor bo‘lib o‘lib ketyapmiz. Buning uchun kim aybdor? Masalan, bir kambag‘alning bitta oti va aravasi bo‘lgan, u izvoshchilik qilib oilasini boqib turgan, unikiga bir qizil askar kirib keladi, oilani boqib turgan yagona otni tekinga olib ketadi, endi oila nima hisobiga kun kechiradi, buni so‘rab ham o‘tirmaydi. Nahotki bu firqa dasturida ko‘rsatilgan bo‘lsa... Ular faqat o‘z ruslarini ajratib himoyalari ostiga oldilar, yaxshi edirdilar, yaxshi kiydirdilar, boshqalarning ipak gazlamalari va qimmatbaho buyumlari bilan uylarini bezadilar. Biz musulmonlarga nima berishdi? Qornimizni to‘yg‘azishdimi? Yo‘q. Kiyintirishdimi? Yo‘q. Agar kiyintirishganda kambag‘allar yalang‘oyoq yurisharmidi, agar qornimizni tuyg‘azishganda minglab-o‘n minglab odam ochlikdan o‘larmidi. Bizning uylarda nimalar qoldi? Faqat juldur to‘shaklar qoldi, xolos, boshqa hech narsa...” [4, s.101].

Respublikada ocharchilik muammosini hal qilish uchun oziq-ovqat ma‘lumotnomasi tashkil etildi, u joylarda muammolarni tezda hal qila boshladi, ammo bu etarli emas edi. Turor Risqulov ochlik bilan kurashish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqmoqda: oziqlantirish shoxobchalari, mehribonlik uylari va koloniyalar tashkil etish, bunday vaziyatda yuzaga keladigan epidemiyalarga qarshi profilaktika choralarini ko‘rish. Turor Risqulovning viloyatlarda va umuman respublikada ocharchilikka barham berish bo‘yicha hal qilgan amaliy masalalari uni mehnatkashlar ommasi hayotini yaxshilash yo‘lidagi kurashchi sifatida yanada mustahkamladi va umumiy ijtimoiy platformalarida paydo bo‘lgan uning ko‘plab g‘oyalari hayotiyliigi uchun mustahkam zamin yaratdi. Qoidaga ko‘ra, T.Risqulov rejalashtirilgan ishlarni amalga oshirishda qat’iyatli bo‘lib, katta tashkilotchilik qobiliyatini namoyon etadi, o‘z tasarrufidagi komissarlik kuchlari bilan cheklanib qolmay, boshqa davlat organlarining resurslari va imkoniyatlaridan faol foydalanadi. Shu bilan birga, saqlanib qolgan hujjatli dalillarga ko‘ra, u rahbar sifatida “kuzatuvchi” yoki hatto tartibga soluvchi pozitsiyani egallamaydi, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri voqealar ichida ishlaydi, aholi muammolari bilan “singdirilgan” va shuning uchun mavjud vaziyatning aniq echimlarini ko‘radi va topadi. Bularning barchasi unga kelajakda turli-tuman, keng ko‘lamli manfaatlarga ega, qoida tariqasida, samarali harakatlarga etaklovchi siyosatchi bo‘lib etishishiga va buning natijasida ham aholi, ham ishdagi hamkasblari orasida katta obro‘-e‘tibor qozonishiga yordam berdi.

Oziq-ovqat sohasida keng ko‘lamli ishlardan tashqari, ishsizlik muammolarini hal qilish kerak edi. O‘sha paytda respublikada 900 mingga yaqin ishsizlar bor edi [9, s.49]. Bular, asosan, ochlik tufayli shaharlarga ketgan va shahar ishsizlari safiga qo‘shilgan qishloq aholisi edi. Ishsizlik muammolarini hal qilish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlar belgilandi: davlat, qurilish-ta‘mirlash va irrigatsiya ishlari. YOsh respublikada bu ish ko‘lami keng bo‘lib, bandlikka ko‘maklashish strategiyasi tatbirkorlikning iqtisodiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tuzilmasini tiklash va mavjud resurslardan kelib chiqib, uni yanada takomillashtirish istiqbollari hisobga olgan holda tanlandi.

Xullas, Turkistonda bolsheviklar hokimiyat tepasiga kelgach, o'lkada iqtisodiyoti butunlay izdan chiqdi. Respublikadagi bozor munosabatlariga keskin zarba berildi. Shu davrdan boshlab barcha shakldagi hususiy mulk davlat mulkiga aylantirila boshlandi. Bolsheviklar tomonidan Turkistonda ham “harbiy kommunizm” siyosati joriy qilindi. Markaz Turkistonga yuborgan vakolatli tashkilot va komissiyalar orqali bolsheviklar davlat boshqaruvi tizimini o'z qo'llarida saqlab qolishga muvaffaq bo'ldilar.

Xalq xo'jaligini boshqarish uchun tashkil qilingan Xalq Komissarlari Soveti juda kengayib byurokratik apparatga aylandi, mahobatli markaziy komissarliklar va turli boshqarmalar paydo bo'ldi. Markaziy komissarliklar va boshqarmalar butun mamlakat miqyosida davlat va Butunittifoq manfaatlari niqobi ostida Rossiya manfaatlarini, Markazdagi bolsheviklar siyosatini amalga oshirishga kirishdilar.

Turkistondagi og'ir iqtisodiy ahvol o'lkada boshlangan ocharchilikni nihoyatda kuchaytirib yubordi. Qishloqlarda nonsiz va ersiz qolgan dehqonlar, shaharda yashovchi hunarmand va ziyolilar, mahalliy aholiga mansub yuz minglab kishilar dahshatli ocharchilikning qurboni bo'lishdi. O'lkadagi bolshevikcha rejim xalq ocharchilikdan qirilayotgan bir paytda Markaziy Rossiyaga g'alla va boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini yuzlab eshelonlarda jo'natish bilan cheklanmasdan, balki o'simlik yog'i, quritilgan baliq, g'alla kabi tansiq oziq-ovqat mahsulotlaridan parovozlarni yuritishda yoqilg'i sifatida foydalandi, ularni frontda harbiy maqsadlarda ishlatdi.

Ocharchilik Turkiston ASSR xalq xo'jaligiga ham, insonlar taqdiriga ham katta salbiy ta'sir ko'rsatdi. Xalq xo'jaligi va iqtisodiyot izdan chiqdi, qishloq xo'jaligi butkul tanazzulga uchradi, sanoat korxonalari ishlamadi. 1917 – 1923 yillarda bo'lgan ocharchilik natijasida Farg'ona oblastida 1 mln kishi, Samarqand oblastida 200 000 kishi ochlikdan o'ldi. Bu aholining asosiy qismi o'zbeklar edi. Bundan tashqari asosan ko'chmanchi aholi (qozoqlar va qirg'izlar) yashaydigan Ettisuv oblasti va Sirdaryo oblastining ayrim uездlarida va Qozog'iston ASSRda ham ochlik natijasida taxmiman 1 mln kishi halok bo'ldi. Bu holat Turor Risqulov va Mustaf Cho'qay asarlarida o'z aksini topgan. Shu narsa xarakterli holki, 1917 – 1920 yillarda Buxoro amirligi va Xiva xonligi, 1920 – 1924 yillarda Buxoro va Xorazm Xalq Sovet Respublikalari hududida ocharchilik holatlari deyarli kuzatilmagan.

1917 – 1918 yillarda Turkistonda asosan jadid taraqqiyparvarlari, milliy siyosiy tashkilotlar, badavlat odamlar, keyinchalik T. Risqulov rahbarligidagi milliy kommunistlar tomonidan ocharchilikka qarshi kurash boshlandi. Xususan, T. Risqulov rahbarligida faoliyat ko'rsatgan Turkiston o'lkada Musulmonlar byurosi hamda Ocharchilikka qarshi kurash Markaziy komissiyasi faoliyati ancha samarali bo'lib, bu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tashkilotlarning tinimsiz sa'y-harakatlari natijasida Turkiston ASSRdagi ocharchilik ko'lamini 1919 – 1920 yillarga kelib ancha pasaydi.

Xulosa qilib aytganda, Turor Risqulovning ilmiy jihatdan asoslangan konseptual yondashuvlari ocharchilikni bartaraf etish g'oyasini amaliyotga tatbiq qilishga qaratilgan edi. U ochlikni bartaraf etish uchun kompleks choralarini ishlab chiqqan: oziqlantiruvchi punktlar, bolalar uylar va koloniyalar tashkil etish, shuningdek, shunday holatlarda yuzaga keladigan epidemiyalarga qarshi oldindan choralar ko'rish. Turor Risqulovning iqtisodiy qarashlarida ishsizlik muammosini hal qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Asosiy yo'nalishlar quyidagilar edi: jamoat ishlari, qurilish-ta'mirlash va sug'orish ishlari.

Bugungi kunda bandlik muammolari yangi mazmun bilan to'ldirilmoqda, ayniqsa qishloq ayollari, yoshlar, nafaqaxo'rlar, nogironlar va boshqa himoyasiz qishloq aholisining guruhlar uchun. Shuningdek, qishloqning demografik salohiyati (migratsiya, jinsiy va yosh tuzilmalari, tug'ilish va o'lim darajalari, qishloq oilalari va boshqalar), xalqaro munosabatlar kabi an'anaviy keskin muammolar yanada keskinlashmoqda.

Turor Risqulovning xalq xo'jalik qurilishi konsepsiyasida turli xil muammolar kompleksini hal qilishga qaratilgan edi. Markaziy Komitet VKP(b) tomonidan alohida ahamiyat berilgan muhim masalalar quyidagilar edi: Mahalliy aholi va evropalik ko'chmanchilar o'rtasidagi antagonizmni bartaraf etish (har qanday shaklda); Patriarxal-feodal munosabatlarni yo'qotish va respublikada ijtimoiy-iqtisodiy asosni yaratish orqali jamiyatning taraqqiyotini ta'minlash; milliy ajratmalarni hisobga olmasdan Respublika aholisi uchun teng huquqli oziq-ovqat siyosatini amalga oshirish.

Aslida, bu ijtimoiy taraqqiyot uchun adolatli va yagona mumkin bo'lgan konsepsiya edi, bu konsepsiya Turor Risqulov va uning hamkasblari tomonidan faol amalga oshirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.– B.453.
2. Победа советской власти в Средней Азии и Казахстане. – Ташкент: «Фан», 1967. – 782 стр.
2. История коммунистических организаций Средней Азии. – Ташкент: Узбекистан, 1967. – С.783.
3. O'zbekiston MDA, 86-fond, 1-ro'yxat, 1525-ish, 4 – 15-varaqlar.
4. Рыскулов Т. Революция и коренное население Туркестана. Сборник статей, докладов, речей и тезисов с предисловием автора. Часть I. 1917 – 1919 гг. – Ташкент: Узбекгосиздат, 1925. – 218 стр.
5. Сафаров Г. Колониальная революция (Опыт Туркестана). – Москва: Госиздат, 1921. – 147 стр.

6. “Народное хозяйство Туркестана”. № 2. 6 апреля 1919 г. – С.13.
7. Semenyuta V. Ocharchilik // “Fan va turmush”, 1991. № 11. – B. 7.
8. Rajabov Q. Farg‘ona vodiysidagi istiqbolchilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918 – 1924 yillar). – Toshkent: “Yangi nashr”, 2015. – 240 bet.
9. Виленский Е.Л. Ликвидация безработицы и аграрного перенаселения в Средней Азии и Казахстане (1917-1932). – Алма-Ата: Наука, 1980. – 278 стр.

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING ROLI

Kalkanov Eshmatboy Tashpulatovich

USAT Fan va Texnologiyalar universiteti (University of science and technologies)
dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

Annotatsiya: Maqolada vatanparvarlikning boshlang‘ich komponentlari va qonuniyatlarini bilish sohaga oid ma’naviy-ma’rifiy ishlarni to‘g‘ri va ilmiy tashkil etishda muhim ahamiyatga ega ekanligi yoritilgan. Shuningdek maqolada yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlarning roli huquqiy idealizm tushunchasi, uning o‘ziga xos xususiyatlari va u haqidagi qarashlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: oila, qadriyat, tarbiya, vatan, vatanparvarlik, ma’naviyat, ma’naviy kamolot, milliy ong, milliy qadriyatlar.

Vatanparvarlik tarbiyasi, avvalo, oiladan boshlanadi. U bola ongiga yoshligidanoq singdirilmog‘i lozim. Oilada bolalarga tarbiya berishda Vatanga hurmat, muhabbat tuyg‘usini uyg‘otmoq kerak. Oila kishilarning mikrobirligi sifatida nafaqat vatanparvarlikning manbai, balki shu bilan birga sotsial asosi ham hisoblanadi. Chunki oilada sog‘lom avlodni, bo‘lg‘usi vatanparvarlarni etishtirish yuz beradi. Daryolar irmoqlaridan paydo bo‘lgani kabi, ma’naviy kamolot ham birinchi navbatda ana shu oilalarda, so‘ngra bog‘cha va maktablarda, o‘rta va oliy o‘quv yurtlari, mehnat jamoalari hamda mahallalarda amalga oshiriladigan tarbiya natijasida tarkib topadi. “Unib-usib kelayotgan yosh avlod qalbida mustahkam hayotiy pozitsiya va Vatanimiz taqdiri uchun yuksak mas’uliyat tuyrusini shakllantirish maqsadida vatanparvarlik tarbiyasi sohasida mohiyat e’tiboriga ko‘ra noyob tizim yaratilib, uning doirasiga mamlakatimiz aholisining keng qatlamlari qamrab olindi”[1: 209]. Bir-biri bilan bog‘langan tarbiya maskan-omillari, vositalari va usullari orqali milliy ong, milliy o‘z-o‘zini anglash, undan faxrlanish e’tiqodi, xususan, vatanparvarlik e’tiqodi shakllanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Inson va uning makrobirligi millat hozirgi kunda ham jamiyat yadrosi –madaniy borliqning yaratuvchisi va avloddan-avlodga tashuvchisi ekan, demokratik fuqarolik jamiyati sari ketayotgan jamiyatimizning quruvchisi –bunyodkori ekan, har bir inson, farzand, avvalo, biomadaniy hodisa ekan, nasliy jihatdan sog‘lom bo‘lishi kerak. Shuning uchun ham I.A.Karimov sog‘lom nasl g‘oyasini ilgari surib, shunday degan edi: “Hech shubha yo‘q: sog‘lom avlod orzusi ajdodlarimizdan bizga o‘tib kelayotgan, qon-qonimizga singib ketgan muqaddas intilishdir. Agar ota-bobolarimizning turmush tarziga, tafakkuriga nazar solsak, ular nasl-nasab, etti pushtning tozaligiga, avlodning sog‘ligiga juda katta e‘tibor berganini ko‘ramiz”[2: 94].

Bugungi kunda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan qayd qilib o‘tilganidek, ijtimoiy adolat qoidalarini ro‘yobga chiqarish, aholining eng nochor qatlamlari: keksalar, nogironlar, etim-esirlar, ko‘p bolali oilalar, o‘quvchi-yoshlarning davlat tomonidan ijtimoiy muhofaza etilishi O‘zbekiston rahbariyati olib borayotgan siyosatning negizidir. Taraqqiy etgan demokratik mamlakatlarda insonni ijtimoiy muhofaza qilish ishiga muhim ahamiyat omildir. Bizning sharoitimizda bu siyosat fuqarolar totuvligini saqlab qolishning ham o‘ziga xos kafolatidir.

O‘zbekistonning kelajagi buyuk davlatga aylanishi, mustaqilligimizning taqdiri milliy isiqlohimiz posbonlari bo‘lgan yoshlarimizning kuch-g‘ayratlari, aql-idroklari, nazariy va amaliy tayyorgarliklari, aqliy, jismoniy, madaniy-ma‘rifiy kamolotlariga bog‘liq ekanligi o‘z-o‘zidan tushunarlidir. Yoshlar Vatanimizning, millatimizning kelajagidir. Hozirgi avlod Vatanimiz taqdirini yoshlarga ishonib topshiradi. Buning uchun yoshlar zimmalariga yuklanayotgan yuksak mas‘uliyatni chuqur his qilishlari, unga munosib bo‘lishlari zarur. Bunday e‘tiqod ham maqsadli ma‘rifiy-tarbiyaviy ishlar natijasida shakllanadi.

Vatanning etuk ma‘naviyatli, fidoyi, mas‘uliyatli farzandlarini kamol toptirish, ko‘pgina ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, tarbiyaviy omillar bilan bog‘liq bo‘lib, katta mehnat talab qiluvchi murakkab vazifadir. Istiqlolni Vatan farzandlari qo‘lga kiritadilar, endi esa istiqlol Vatan farzandlarini kamol toptirishga xizmat qiladi. Respublikamiz olimlari, barcha kasbdagi ziyolilar, tarbiyachilarning hozirgi vazifasi yoshlarda Vatanga mehr, fidoyilik, vatanparvarlik sifatlarini, mas‘uliyatini kamol toptirishdir. Yosh avlodda vatanparvarlik, mehnatsevarlik, tashabbuskorlik tuyg‘usini shakllantirishda qator tadbirlarning o‘z o‘rinlari bor. Jumladan, bu borada O‘zbekiston Oliy Kengashining 1991 yil 20 noyabrda bo‘lib o‘tgan sessiyasida “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida” qonun qabul qilindi. Bu qonunda yoshlarga oid davlat siyosatining maqsadi shunday belgilanadi: “Yoshlarga oid siyosat O‘zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo‘lida imkoni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

boricha to‘la-to‘kis ro‘yobga chiqarish uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iboratdir”[5]. Ushbu jummalarda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga mo‘ljallangan tashkiliy tadbirlar ham ko‘zda tutilgan, bular yoshlarimizda vatanparvarlik his-tuyg‘usini va vatanparvarlik faoliyatini shakllantirishda yordam beradi.

Shunday qilib, inson va uning birliklari, xususan, millat vatanparvarlikning bosh substansional komponenti sub’ektlaridir. Ularsiz vatanparvarlikning navbatdagi substansional komponentlari ham yuz bermaydi. Faqat ham jismonan, ham aqlan barkamol insondan haqiqiy vatanparvar etishib chiqadi. Yoshlarni shu maqsadda tarbiyalash hozirgi kundagi asosiy vazifalardandir. Shunday ekan, “bizning asosiy boyligimiz, rivojlangan davlat tuzishga olib boradigan yo‘ldagi asosiy tayanchimiz – insondir. Yuksak malakali va yuksak ma’naviyatli insondir”[1: 25-26].

Xullas, Vatanparvarlik, substansional aspektda, birinchidan, o‘z subektiga ega. U subektsiz hech narsadir. Vatanparvarlik, ikkinchidan, subektlarning vatanparvarlikka bo‘lgan ehtiyojlaridan, uchinchidan, vatanparvarlikka oid ehtiyoj va manfaatlarini anglash, ya’ni vatanparvarlik ongini o‘z ichiga oladi. Vatanparvarlik, to‘rtinchidan, uchinchi komponent – vatanparvarlik ongining uzviy davomi sifatida vatanparvarlikka oid qarash, tamoyillar, muassasalar, ijod qilish va kishilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan iborat. Vatanparvarlik, beshinchidan, ushbu ijod qilish natijalari – vatanparvarlikka oid qarash, tamoyillar, muassasa va vatanparvarlik e’tiqodiga ega kishilardan iborat. Va nihoyat, vatanparvarlik, oltinchidan, vatanparvarlikka oid e’tiqodning kishilar xatti-harakatida namoyon bo‘lishlaridan iborat. Vatanparvarlikning ushbu substansional komponentlariga ham ongillik va maqsadga muvofiqlik xosdir. Ushbu holatning o‘ziyoq uni madaniy hodisa deb hisoblashga asos bo‘ladi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH. Yangi O‘zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2022.
2. Karimov I.A Sog‘lom avlod - xalqimiz kelajagi // Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. 8-tom. – T.: “O‘zbekiston”, 2000.
3. Karimov I.A Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch. – T.: “Ma’naviyat”, 2008.
4. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida Qonun. “O‘zbekiston ovozi” gazetasi. 1992 yil 28 yanvar.

BOLAJAK O'QITUVCHILARNI TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASH MAZMUNI

Nigmanova U.B

Toshkent davlat pedagogika universiteti professori v.b.

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirishlari zarurligi asoslanib, tarbiyaviy faoliyat tushunchasining mazmuni, maqsad va vazifasi, jarayonni tashkil etish uchun talabalar o'zlashtirishlari zarur bo'lgan bilimlar sohasi bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: fan, tizim, kompetentsiya, kompetentlik tarkib, qism, ta'lim, standart, samara, maxsus uslubiy, natija, imkoniyat, tarbiyaviy faoliyat.

СОДЕРЖАНИЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Нигманова У.Б

*Профессора и.о. Ташкентского государственного
педагогического университета*

Аннотация: В статье освещается необходимости для будущих учителей осуществлять образовательную образовательной и воспитательной системы на основе новейших достижений развития науки, содержания, цели и функции концепции образовательной деятельности.

Ключевые слова: наука, система, компетенция, компетентность содержание, часть, образование, стандарт, результат, особый метод, результат, возможность, образовательная деятельность.

CONTAL OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES

Nigmanova U.B

*Professor of the Department of Pedagogy of Tashkent State Pedagogical
University*

Abstract: the need for future teachers to carry out educational activities in the process of increasing the social activity of young people in order the educational and educational system based on the latest achievements in the development of science, the content, purpose and function of the concept of educational activity.

Key words: science, system, competence, competence content, part, education, standard, result, special method, result, opportunity, educational activity.

Mamlakatimizda ta'limni rivojlantirishning maqsadli dasturiga muvofiq ta'lim tizimii modernizatsiyalash, kadrlarni qayta tayyorlash, o'quv jarayonini axborotlashtirish, axborot makonlarini yaratish kabilarni amalga oshirish zarur. Sanab o'tilgan talablar yangi milliy ta'lim tizimining shakllanishiga, inson kapitalining rivojlanishiga,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mamlakatimiz iqtisodiyotiing mustahkamlanishiga olib keladi. Pedagog kadrlarning bilimlarini, kompetensiyalarining doimiy yangilash va butun ta'lim tizimini takomillashtirish uchun shartsharoitlarni yaratish lozim. Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi ta'lim oluvchilarni dolzarb bilimlar bilan ta'minlash uchun o'z kasbiy faoliyatiga yangi yondashuvlarni olib kirish va ularni o'zlashtirishi darajasining ortishiga imkon beradi. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash ta'lim oluvchilarning ham ta'lim olish faoliyatidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Respublikamizda so'nggi yillarda innovatsion yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirishning me'yoriy-huquqiy asoslari yaratilmoqda. “Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuvni amalga oshirishda ta'lim muassasalari, oila va mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarish, ular orasida milliy, umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ilmiy-metodik uzviylikni sifat jihatdan yuqori darajaga ko'tarish”dan ustuvor vazifa etib belgilandi. Bu o'z navbatida, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Jahonda bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirishga doir olib borilgan tadqiqotlarda tegishli ilmiy-amaliy natijalarga erishilgan. Jahon ilmiy-tadqiqot muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda ta'lim mazmunini o'zlashtirishga turli tashkiliy omillarning ta'siri, tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarlik jarayonida qobiliyat va ma'suliyatiga yondoshib, tarbiyaviy faoliyat komponentlarini belgilash va tanlash, tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarlikning statistik ko'rsatkichlarini kelajakda uzluksiz rivojlantirish, tarbiyaviy faoliyat natijalariga nisbatan empirik natijalarni tadqiq qilish, auditoriya, pedagogik amaliyot va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar davomida o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarining tarbiyaviy faoliyatga ta'sirini aniqlash bo'yicha bo'yicha ilmiy ishlar olib borilmoqda. SHarqning buyuk mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiylar tarbiya masalasini tadqiq etganlar. Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, lug'atlarda va ma'lumotnomalarda berilgan ta'riflarga ko'ra, tarbiyaviy faoliyat – tarbiyalash jarayoni, tarbiyaviy jarayonni tashkil etish, tarbiyaviy faoliyatni uyushtirish kabi ma'nolarni anglatadi. Tarbiyaviy faoliyat - insoniyat tomonidan to'plangan madaniyat va tajribani avloddan-avlodga o'tkazishga, shaxsning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan ijtimoiy faoliyat turi. Bizningcha, tarbiyaviy faoliyat tarbiya jarayonining maqsad va vazifalari, mazmuni, funktsiyalarini bilish, ijobiy natijalarni kafolatlashga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qaratilgan pedagogik qobiliyat turidir. Tadqiqotda bo'lajak o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun prognostik, tashkiliy, kommunikativ, ijodiy faoliyatni amalga oshirish va individual yondashuv, tadqiqotchilik kabi qobiliyat hamda ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerakligi qayd etilib, uning mazmuni tasniflangan.

Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash funktsiyalari tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash zaruriyati va qadriyatlar mantig'i bilan asoslanadi. Jumladan, axborot funktsiyasi tarbiyaviy faoliyat madaniyatini shakllantirish uchun o'quv mashg'ulotlari, ta'lim va tarbiya sub'ektlarining aloqasi asosida amalga oshirilishi. Taqdimot funktsiyasi bo'lajak o'qituvchilarning xulq-atvori va faoliyatidagi ijtimoiy-madaniy va pedagogik bilimlarini o'quvchilarga yetkazish, shuningdek, tarbiya qadriyatlarini shakllantirish va taqdim etish zarurati bilan bog'liq. Kommunikativ funktsiya o'zaro aloqaning shaxsiy modeliga yo'naltirilgan ta'lim sub'ektlarining hamkorligini ta'minlaydi. Tashkiliy funktsiya turli xil jamoaviy va ijodiy faoliyatni tashkil etish, shuningdek ta'lim jarayoni va ta'lim tizimlarining rivojlanishini boshqarish zarurati bilan bog'liq. Transformatsion funktsiya rivojlanish jarayonlari qonunlaridan foydalanishni, bo'lajak o'qituvchi shaxsining qiyofasini shakllantirishni ta'minlaydi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash insonparvarlik, eng oliy insoniy qadriyatlar, mehrlik va do'stlik, mehribonlik munosabatlarda mas'uliyatlilik, huquqiy madaniyatni yuksaltirish; mehnatga bo'lgan ehtiyoj, mehnatsevarlikka hayotning eng oliy qadriyati-moddiy farovonlik, ijodkorlik manbai sifatida qarash, xulq va muloqot madaniyati, o'z qadrini bilish, real hayotiy vaziyatlarda o'zlashtirilgan axloqiy tushunchalarga muvofiq harakat qilish, ekstremal vaziyatlarda kurashish va omon qolish, irodasining kuchli va zaif jihatlarini tanqidiy tahlil qila olish qobiliyatini rivojlantirish; milliy urf-odatlar, xalqning an'ana va qadriyatlariga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish; o'zi haqidagi fikrlarni eshitish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishni taqozo etadi. Pedagogika oliy ta'lim tashkilotlarida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash shaxsning intellektual faoliyatiga qo'yiladigan mantiqiy talab va me'yorlar mazmuni sifatida tushuniladi.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan tizimli tarbiyaviy faoliyat bo'lajak o'qituvchilarning, tarbiyachilarning, mamlakat ziyolilarining g'oyaviy qarashlari, mafkuraviy immunitetlarida o'z aksini topadi, uning natijasida jamiyatning gullab yashnashi, ravnaq topishi, kishilarning ijtimoiy hayotining farovonligi hamda yoshlarning har tomonlama kamol topishiga zamin yaratadi. Bu esa bo'lajak ta'lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

beruvchilarning zimmasiga kelajak avlodlarni Yurt ravnaqi uchun ulkan hissa qo‘shish, Vatanga sadoqatli bo‘lish, ijtimoiy muhitda insonlarga hurmat va ehtirom ko‘rsatish, manfaatlar to‘qnashuvini chetlab o‘ta olish, halol, pokiza, insonparvar, o‘z vatani kelajagi uchun qayg‘uradigan, ma‘naviy-axloqiy kompetentli etib ta‘lim-tarbiya berish vazifasini qo‘yib bermoqda. Mana shu fazilatlarni o‘zida mujassam eta olgan, o‘z kasbini mutaxassisi bo‘lgan, bir vaqtda verbal va noverbal ta‘lim olishni uddalaydigan va ta‘lim berishni eplay oladigan bo‘lajak mutaxassislargina yuksak cho‘qqilarga erishgan, ma‘nan yetuk, barkamol, ijtimoiy faol inson sifatida shakllantira oladi deyishimiz mumkin bo‘ladi.

Tarbiyaviy faoliyatga tayyor bo‘lajak o‘qituvchi tarbiyaviy faoliyat jarayonida o‘quvchilarni tarbiyalashni tashkil qilishda o‘quvchini tarbiyalash jarayonini tashkil qilishga ishonchini nazarda tutuvchi qat’iy qarashlarga egalik nazarda tutiladi. Shu bilanbirga bo‘lajak o‘qituvchining o‘zi tarbiyalangan bo‘lishi hamda pedagogik jamoada ham tarbiyaviy muhitni yarata olishi talab etiladi. Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda, bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorligiga doir mualliflik ta‘rifini keltiramiz, bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy faoliyatga tayyorligi –bu tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga doir nazariy bilimlarni egallaganlik hamda mazkur faoliyatni tashkil etish ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirganlikdir.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga bo‘lgan e‘tiborning kuchayishi, tarbiyani samarali tashkil etishga tizimli yondoshuv ta‘lim tizimidagi ko‘pgina muammolarni hal etishga ham imkoniyat yaratadi. Tarbiya ishlarini tashkil etishga qiziqishning ortishi esa ta‘lim va tarbiya jarayonlarini birgalikda olib borishning ta‘lim muassasalaridagi o‘rni va ahamiyati, statusini oshirib borishi bilan ham izohlanadi. Shu sababli, bo‘lajak pedagoglarda qisqa muddatda tahliliy materiallar asosida kelajakni o‘ylab qabul qilinadigan qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini shakllantirish; ta‘lim oluvchilar, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, xususiy kompaniyalar vakillari bilan samarali muloqot usullariga, jumladan o‘z imidjiga ega bo‘lish kabi qobiliyat kabilarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy usullari moslashuvchanlik, hamkorlik va doimiy o‘sish zarurligini ta’kidlaydi. Texnologiyani integratsiyalash, aks ettirish amaliyotini rivojlantirish va xilma-xillikni qamrab olish orqali o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari o‘qituvchilarni zamonaviy sinflarning murakkabliklariga tayyorlashi mumkin. Ta’lim landshafti o‘zgarib borar ekan, kelajak avlodlarni boshqaradigan kadrlarni tayyorlashga yondashuvlar ham o‘zgarishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 23 sentyabrdagi O‘PQ-637 sonli “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni

2. Davidov V.V. Teoriya razvivayushego obucheniya. -M.; MITOR,1996 g.
2. Podlasiy I. P. Pedagogika. Noviy kurs.-T. 1,2 -M.: VLADOS, 1999.
3. Mardonov SH. Yangi ta’limiy qadriyatlar asosida pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish. - T.: Fan, 2006 y.
- 4.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Rahmankulova N.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi.-T.:Fan va texnologiya, 2010.
- 5.Байкова Л.А. Методика воспитательной работы: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений.-М.:Академия, 2006. – С. 120.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА на основе искусственного интеллекта: СОЦИАЛЬНО – ГУМАНИТАРНЫЙ АСПЕКТ

Хакимов Эркин Туйчиевич

Ферганский государственный университет,
кафедра философии, доцент, канд. филос.

erkinxakimove@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается проблема развития человеческого капитала посредством цифровизирующегося общества и совершенствования моделей искусственного интеллекта, представляющего собой цивилизационный вызов человеку и обществу

Ключевые слова: устойчивое развитие, цифровизация, человеческий капитал, искусственный интеллект, цивилизационный сдвиг, сознание ИИ (искусственный интеллект), безопасность ИИ, социальные трансформации

Постиндустриальный период развития общества характеризуется влиянием глобальных вызовов - экономических, политических, культурных, экологических - на все сферы жизни людей. Концепция устойчивого развития как способ реагирования на вызовы современности выступает основой Стратегии действий, реализуемой в Узбекистане на новом этапе реформ, охватывающих все стороны жизнедеятельности социума. [1]

Философский смысл устойчивого развития, как справедливо отмечает Каликова Н.Г, означает творческую эволюционную социальную систему, не способную ослабить или разрушить динамическое равновесие внешних и внутренних угроз. [2, с. 164] Такая система не создает опасностей ни нынешнему, ни будущему поколениям, не нарушает природную среду, не приводит к деградации человека, не расшатывает основы безопасности общества. Приоритетом устойчивого развития является совершенствование человеческого капитала. Управление качеством развития человеческого капитала предполагает

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

учет основных мегатрендов, воздействующих на систему общественных взаимоотношений таких, как:

- новая индустриализация - переход на инновационную экономику, сопровождающийся запуском технологических стартапов, становлением массовой стартап-культуры;

- формирование компетенций ведения предпринимательской деятельности, генерирования инновационных решений, ведения проектной деятельности и пр. [3]

Среди новых процессов и технологий, влияющих на организацию технологической основы современного общества и на его развитие в целом можно отметить следующие:

- цифровые технологии, дающие возможность оцифровки культурного наследия, хранения данного контента в Интернете и его использования из любой точки планеты;

- разработки и применение в разных сферах деятельности все более сложных и совершенных моделей искусственного интеллекта;

- киберизация: вживление в биологический организм механических или электронных компонентов с заданной целью.

Важно отметить, что человеческий капитал является интегральным ресурсом и представляет собой совокупность капиталов здоровья, профессиональных знаний, умений и навыков, интеллектуального, организационного, культурно-нравственного, бренд-капитала, сформированных в результате деятельности, направленной на личностное и профессиональное развитие индивидуума с целью максимизации приносимой им пользы обществу и роста собственных доходов. [4]

Человеческий капитал можно рассматривать как набор определенных факторов: состояние человека – ум, энергия, надежность, преданность делу; способность к обучению – быстрота мышления, креативность, одаренность, гениальность; умение обучать других - формирование целей для подчиненных и сослуживцев, вырабатывать командный дух и систему ценностей, обеспечивать хорошее социальное самочувствие личности в коллективе и в семье. В человеческом капитале выделяют следующие составляющие: качество жизни как самый главный и основной капитал; знания человека; интеллектуальный капитал, включающий в себя знания, практические навыки, креативные и мыслительные способности людей, моральные и нравственные ценности; эмоциональный капитал, по своей сути являющийся главной движущей силой поступков и поведения человека [5].

В современном мире одним из главных трендов выступает цифровизация и развитие искусственного интеллекта. Это можно определить как глобальный вызов

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

и цивилизационный сдвиг, влияние и последствия которого на свое существование человечество еще не осознало в полной мере. Парадоксально, что образование и наука должны были бы, прогнозируя, с опережением предупреждать о таком вызове, но они как бы с неким опозданием вынуждены реагировать на него, перестраиваясь. Как реакция на этот вызов в Узбекистане реализуются комплексные меры по активному развитию цифровой экономики, а также широкому внедрению современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы, прежде всего, в государственное управление, образование, здравоохранение и сельское хозяйство. В 2020 году принята стратегия «Цифровой Узбекистан - 2030», в рамках которой запланированы свыше 220 приоритетных проектов, предусматривающих совершенствование системы электронного правительства, дальнейшее развитие отечественного рынка программных продуктов и информационных технологий, организацию во всех регионах республики IT-парков, обеспечение данной сферы квалифицированными кадрами. [6]

Цифровизация стала неотъемлемой частью современного мира, изменив многие аспекты жизни, включая образование, общение и досуг и определив поиск и смену научных и образовательных парадигм. Динамика и траектория развития цифровых технологий ставит перед научным сообществом новые задачи, требующие не только осмысления, но и поиска путей реагирования и согласованных стратегий системного взаимодействия. Так, к примеру, внедрение цифровизации в систему образования, существование дистанции информационного потребления между представителями разных поколений (учитель, ученик) требуют систематизации взглядов и углубленного изучения влияния (позитивного и негативного) информационных технологий на психику и сознание человека. [7, С. 22-28] Особое значение в этой связи приобретают вопросы трансформации личности и становления виртуальной личности человека в цифровом взаимодействии. [8, с. 50]

Можно констатировать существование определенного противоречия между возможностями развития человеческого капитала посредством цифровизации и действительностью негативных последствий ее воздействия на личность, ее психику и когнитивные способности. Использование различных моделей искусственного интеллекта имеет свои как положительные, так и отрицательные стороны. И это определенный вызов человечеству, которому с этим надо как-то жить и что-то делать. Так, например, ИИ-инструмент Google всего за два дня смог раскрыть механизм передачи устойчивости супербактерий к антибиотикам, из-за которого ежегодно гибнут миллионы людей. Исследователи

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

из Имперского колледжа Лондона потратили на это же 10 лет. [9] Казалось бы, что данный факт ускоряет развитие научных исследований, влияющих на качество жизни людей через их здоровье. Это явно положительный момент. Хотя этот инструмент не заменяет лабораторные исследования, он способен значительно ускорить процесс научного поиска, исключая ненужные гипотезы и обрабатывая в скоростном режиме огромные массивы данных. По мнению экспертов, цифровая среда способствует пассивному потреблению информации, из-за чего вытесняется глубокое мышление. Как сообщает *Financial Times*, за последние десять лет наблюдается общее снижение умственных способностей у людей по всему миру - с 2010 года средний показатель интеллекта по миру снизился до рекордно низких отметок. Об этом говорят результаты исследования Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). [10] Но если умственные способности снижаются, то это может привести к деградации личности и стагнации общества, что является тревожной перспективой. Как отмечает известный нейрофизиолог Т. Черниговская, пока человеческий интеллект - действительно доминирующий вид на планете, но ситуация может измениться с развитием искусственного интеллекта. И наступает это будущее стремительно: сначала считалось, что сильный ИИ появится через 50 лет, затем срок сократился до 30 лет, сейчас очевидно, что он появится на горизонте двух лет. Человечество впервые сталкивается с конкуренцией между естественным и искусственным интеллектами. Эволюция жизни привела к развитию мозга, сопоставимого по сложности с самой Вселенной. [11] В этой связи, известные специалисты - Илон Маск, сооснователь Apple Стив Возняк и более 1000 ведущих экспертов IT-индустрии - призывают [остановить обучение нейросетей](#), которые станут «умнее» уже существующих. Они предупреждают о рисках для общества и цивилизации со стороны способных конкурировать с людьми нейросетей, что может привести к экономическим и политическим потрясениям. Активное использование искусственного интеллекта может привести к изменениям в структуре профессий (утрате некоторых) и занятости и, как отдаленное последствие, в социальной структуре общества в целом.

Прогресс ИИ ставит под вопрос традиционные профессии аналитиков, что может привести к реформатированию рынка труда. Правда, это открывает новые возможности для людей, которые могут сосредоточиться на творчестве, тогда как рутинные аналитические процессы будут отданы ИИ. [13] Следует отметить, что безопасность ИИ является самой важной технической проблемой нашего времени. Специалисты предполагают, что искусственный интеллект осознает себя в ближайшие 5 лет. Развивается не только ИИ, но и мозг, и социальные структуры

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

изменяются с невероятной скоростью. Как отмечает Т. Черниговская, современные дети, рождаясь в мире технологий, имеют несколько другой мозг и восприятие, что ставит вопросы о будущем образования и взаимодействия с искусственными системами. Сейчас люди сталкиваются с новыми вызовами, такими как ответственность за действия автономных машин и возможное сознание искусственного интеллекта. [11] По мнению профессора Джеффри Хинтона, которого называют «крестным отцом ИИ», современному человечеству грозит вытеснение искусственным интеллектом в ближайшие 30 лет. Стремительно развитие ИИ может обернуться катастрофическими последствиями для людей с вероятностью в 20%. Человек никогда не имел дело с более умным существом, чем он сам, отметил ученый. Однако в течение следующих трех десятков лет люди станут «младенцами» в сравнении с интеллектом мощнейших систем ИИ. [14]

Цифровизация общества оказывает влияние на методологию научного исследования в целом, актуализируя междисциплинарность, которая, опираясь на философию развития человека и общества, становится фундаментальной тенденцией современной гуманитарной методологии.

Список использованной литературы:

1. Стратегия развития нового Узбекистана на 2022-2026 годы», https://president.uz/ru/pages/view/strategy?menu_id=144
2. Каликова Н.Г. Актуальные проблемы социально-гуманитарного образования и науки. <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-sotsialno-gumanitarnogo-obrazovaniya-i-nauki/viewer>
3. Будущее образование: глобальная повестка. – [Электронный ресурс] URL: http://edu2035.org/pdf/GEF.Agenda_ru_full.pdf
4. Интернет-источник: <https://center-yf.ru/data/economy/Kachestvo-chelovecheskogo-kapitala.php>
5. Симонович Н. Н. Формирование человеческого капитала: психологические факторы, № 60-1, 18.02.2017, <https://novainfo.ru/article/11369>
6. Указ Президента РУз «Об утверждении стратегии «Цифровой Узбекистан-2020» и мерах по ее эффективной реализации» <https://lex.uz/docs/5031048>
7. Карпов А.В., Воронова Т.А. Цифровизация и развитие психики ребенка: вызовы нового времени. // *Человеческий капитал*. 2021. № 8 (152). С. 22-28. <https://psy.su/feed/9964/>
8. Бондаренко Т.А. Трансформации личности в условиях виртуальной реальности. Ростов на Дону: ДГТУ, 2006. – 50 с.
9. ИИ от Google за два дня решил проблему, над которой учёные бились 10 лет — Лайфхакер. <https://liferhacker.ru/ii-ot-google-za-dva-dnya-reshil-problemu-uchenyx/>

10. <https://mel.fm/novosti/2138705-uchenyje-vyyasnili-cto-lyudyam-stalo-slozhneye-kontseyentirovatsya-i-reshat-prostyje-zadachi-iz-za>
11. Схватка между ИИ и мозгом: Татьяна Черниговская – О будущем естественного и искусственного интеллектов. <https://big-i.ru/biznes-i-obshchestvo/nauka/skhvatka-mezhdu-ii-i-mozgom-tatyana-chernigovskaya-o-budushchem-estestvennogo-i-iskusstvennogo-intel/>
12. <https://www.pravda.ru/news/science/2196075-iskustvennyi-pomoschnik-sabotiruet-rabotu/>
13. <https://www.pravda.ru/news/science/2196074-intellektualnaja-rabota-ukhodit-v-proshloe/>
14. <https://abnews.ru/news/2025/3/30/krestnyj-otecz-ii-nejroseti-unichtozhat-chelovechestvo-za-30-let>

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING ILMIY-FALSAFIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Yuldasheva Xusnidaxon Jumanazar qizi

Qo‘qon Davlat pedagogika instituti huquq ta‘lim kafedrası o‘qituvchi

Annatatsiya

Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning ilmiy-falsafiy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Ta‘lim jarayonida falsafiy tafakkurni rivojlantirish, metodologik yondashuvlar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Shuningdek, pedagogik faoliyatda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning ahamiyati, falsafiy bilimlarning ta‘lim jarayonidagi o‘rni va amaliy jihatlari yoritiladi. Maqolada zamonaviy pedagogik ta‘lim yo‘nalishlari va ularning bo‘lajak pedagoglar tafakkuriga ta’siri, shuningdek, falsafiy tafakkurning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi roli haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogika, ilmiy-falsafiy dunyoqarash, ta‘lim metodologiyasi, falsafiy tafakkur, innovatsion texnologiyalar.

Bo‘lajak pedagoglarning ilmiy-falsafiy dunyoqarashi ularning tabiat va jamiyatga oid o‘zlashtirgan bilimlari negizida hosil bo‘ladi. Jamiyatdagi ijtimoiy voqelik shaxs tafakkuri dunyoqarashning mahsulidir. Ilmiy dunyoqarashga ega bo‘lgan talaba aniq dalillar asosiga qurilgan qonuniyatlarni bilishga intiladi. Haqqoniy dalillar ilmiy dunyoqarashning asosini tashkil etuvchi vositalardan biridir. Buning uchun dalillar nazariy umumlashmalar darajasiga ko‘tarilishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ilmiy dunyoqarash ko‘plab hodisalarning umumiy va aniq jihatlarini ifodalarga ekan, umumlashmalar ularni izohlovchi va oldindan namoyon qiluvchi birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Nazariy umumlashmalar yordamida talabalar barcha topshiriqlarni yechish prinsiplari va usullarini o‘zlashtirishga muvaffaq bo‘ladilar. Dunyoqarashni ifodalovchi umumlashmalar doirasida metodologik g‘oyalar va yondashuvlar muhim o‘rin egallaydi. Chunki ularda obyektiv borliqning ichki qonuniyatlari chuqurroq ochib beriladi. Metodologik g‘oyalar ilmiy bilimlarni o‘zlashtirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Shuning uchun ham ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon talabalarga muntazam tarzda metodologik g‘oyalarni taqdim etishga yo‘naltirilishi kerak. Bu jarayonda talabalar dialektik bilish va sinergetika nazariyasiga xos bo‘lgan bir qator qonuniyatlarni o‘zlashtirishlari lozim. Ular:

- olamning moddiyligi va bilishga asoslanganligi;
- harakat materiyaning mavjudlik shakli ekanligi;
- materiyaning birlamchi, ongning ikkilamchi xarakter kasb etishi;
- qarama-qarshiliklar birligi va kurashi;
- sabab-oqibat bog‘lanishlari moddiy borliqning umumiy qonuniyati ekanligi;
- miqdor o‘zgarishlarning sifat o‘zgarishlarga o‘tishi;
- rivojlanishda nomuntazamlilik va muntazamlilik;
- sabab-oqibatlar aloqadorligi;
- hodisalar mavjudlik ifodasi ekanligi;
- amaliyot bilishning asosi va tabiiylik mezoni ekanligi kabilar.

Ilmiy-falsafiy dunyoqarash doirasida talabalarda bir qator tayanch tushunchalar va g‘oyalar shakllanadi. Ular sirasiga:

- ijtimoiy rivojlanish asoslari;
- ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarning o‘zgarish qonuniyatlari;
- o‘zbek millati tarixida xalq madaniy taraqqiyotining o‘rni;
- tadrijiy taraqqiyot va uni harakatga keltiruvchi kuchlar;
- fan-texnika taraqqiyotining dunyoviy miqyosi va yangi O‘zbekiston jamiyati taraqqiyotining asosiy omillari;
- fuqarolik jamiyatida millatlararo munosabatlarning rivojlanishi va fuqarolik jamiyatining tarkib topishi;
- O‘zbekistonda ijtimoiy davlatni barpo etishda davlatning rahbarlik faoliyati va shaxs erkinligining muhim ahamiyat kasb etishi kabilarni kiritish mumkin.

Ta’limning turli bosqichlarida shaxs dunyoqarashining chuqurligi va darajasini tahlil qilishda o‘ziga xos nazariy umumlashmalarga tayaniladi. Bo‘lajak pedagoglarning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ilmiy-falsafiy dunyoqarashini rivojlantirishda ularning turli hodisalar orasidagi aloqadorlikni tushunishlariga e’tibor qaratish zarur.

Talabalarda hodisalar orasidagi o‘zaro aloqadorlik haqida aniq tasavvur hosil qilish orqali ularning borliqni yaxlit idrok etishlariga erishish mumkin. Talabalarning ijtimoiy hamda g‘oyaviy-axloqiy yetuklikka intilishlari ularning intellektual-ilmiy rivojlanishlari bilan bevosita bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda ayrim talabalarda ishonchsizlik, tor doirada fikrlash, sustkashlik, siyosiy bilimlarning yetishmasligi kuzatiladi. Bunday vaziyatda o‘qituvchilarning muhim vazifalaridan biri talabalarni jamiyat hayoti va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga oid bilimlar bilan izchil qurollantirishdan iborat.

G.P.Shedrovskiyning konsepsiyasida ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayoni sifatida o‘qish-o‘rganish va o‘quv-bilish faoliyati farqlanadi. O‘qish-o‘rganish – bu to‘liq anglanmagan o‘zlashtirish, o‘quv-bilish faoliyati – bu o‘quv vositalarini qo‘llash bilan bog‘liq maxsus tashkil etilgan o‘zlashtirish. O‘quv-bilish faoliyati: mazmun, o‘quv faoliyati natijasi, faoliyatni tashkil etish jarayonlari, psixik funksiyalar, qobiliyatlar va o‘zlashtirish jarayonlaridan tashkil topadi⁷.

V.D.Shadrikovning ta’kidlashicha, o‘rganish – bu insonning atrof-muhit bilan o‘zaro harakati va unga layoqatlilik, borliqdagi jarayonlarni bilishga yo‘naltirilgan ijodiy jarayon emas, “insoniyat tomonidan to‘langan madaniyatni o‘zlashtirish, “o‘zlashtirish” yoki “qabul qilish”dir⁸.

S.Y.Jdanovanning ta’kidlashicha, o‘quv-bilish faoliyati faoliyatning alohida turlarida natija olish uchun emas, o‘z-o‘zini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan nazariy va amaliy faoliyat sifatida yuzaga chiqadi hamda faoliyat komponentlari haqidagi bilimlarni, ularni amalga oshirishga doir bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishda o‘zining natijaviyligiga ega⁹.

Taniqli olim E.F.Foziyev o‘z tadqiqotlarida mustaqil tafakkurning rivojlanishi, bilim jarayonining qiziqarli tashkil etilishi talabalar faoliyatida yangi muvaffaqiyatlarga erishishning ijodiy manbai, deb hisoblaydi¹⁰. E.G‘oziyev tadqiqotlarida talabalarning o‘quv faoliyatini boshqarish xususiyatlari, o‘quv

7 Системогенез учебной и профессиональной деятельности: сборник научных трудов IV Всероссийской научно-практической конференции, посвящённой 70-летию В.Д.Шадрикова; под науч. ред. Ю.П.Поваренкова. – Ярославль: ЯГПУ, 2009. – 227 с.

8 Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М., 2004. – 84 с.

9 Жданова С. Ю. Стиль учебной деятельности и его развитие: На материале исследования студентов-филологов и математиков: автореферат дис. ... кандидата психологических наук. – Пермь, 1997. – 94 с.

10 Ғозиев Э. Психология: (Ёш даврлари психологияси). – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 244 б.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyatini rejalashtirish, o'zini-o'zi nazorat qilish, o'zini-o'zi baholash, inson faoliyatini aniqlash, o'quv faoliyatini rejalashtirishni aniqlash, maqsad qo'ya olishni aniqlash, o'zini-o'zi nazorat qilishni aniqlash, bo'sh vaqtni aniqlash kabi tushunchalar haqida mulohazalar yuritiladi. Olim mazkur tushunchalarga aniqlik kiritish maqsadida o'quv faoliyatini boshqarishning diagnostik metodini ishlab chiqib, psixologiya fanining kam o'rganilgan sohalaridan biri bo'lgan o'qish faoliyatini boshqarish muammosining nazariy va amaliy tomonlarini yoritib beradi. Bu tushunchalarni aniqlash uchun olim shu tushunchalarga mos anketalardan foydalandi. Har bir anketada o'ndan ortiq savol bo'lib, ba'zan qo'shimcha savollar ham berilgan. Bunda, albatta, o'quvchilarning individual xususiyatlari hisobga olingan. Suhbatlarda esa, tushunchalarning etimologiyasiga katta ahamiyat berilgan. Bunday tadbirlar o'quv faoliyatini boshqarishning tarkibiy qismlari bilan tanishtirishni osonlashtirgan. Yana mazkur tadqiqotlarda o'qish va o'qitish jarayoni uchun tavsiyanoma ishlab chiqilgan va o'z-o'zini anglash bosqichlari to'g'risida ma'lumot berilgan¹¹.

Z.T.Nishanova talabalarining mustaqil-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish bo'yicha mashg'ulotlar majmuini ishlab chiqqan. Bu mashg'ulotlarda asosiy diqqat tafakkur operatsiyalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lsada, ijodiylikning tezligi, aniqligi, originalligi kabi xususiyatlarini rivojlantirish masalasi ham chetda qolmagan¹².

Yana bir olim E.Z.Usmonovanning ilmiy tadqiqotlarida esa intellektual nizolar sharoitida tafakkurni motivasion hissiy boshqarish muammolari o'rganilgan. E.Z.Usmonovanning ta'kidlashicha, tafakkurni shakllantirish uchun ta'limning mazmuniga, tashkil etilishiga, uning erkin bo'lishiga hamda ijodiy topshiriqlarni yechishning turli usullarini ishlatishi o'quvchilarda faollik, tanqidiylik, samaradorlik va tafakkur o'tkirligini ta'minlaydi¹³.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak pedagoglarning ilmiy-falsafiy dunyoqarashini rivojlantirish jamiyatning taraqqiyoti va ta'lim tizimining sifatini oshirish uchun muhim omillardan biridir. Zamonaviy pedagog har tomonlama yetuk, ilmiy fikrlash qobiliyatiga ega, tanqidiy va ijodiy tafakkur bilan qurollangan bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

11 Ғозиев Э. Психология: (Ёш даврлари психологияси). – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 244 б.; Ғозиев Э., Жабборов А. Фаолият ва ҳулқ-атвор мотивацияси: (Университетларнинг психология мутахассислиги учун ўқув қўлланма). –Тошкент, 2003. – 124 б.

12 Нишанова З.Т. Мустақил ижодий фикрлашни шакллантиришнинг психологик асослари: Псих.фан док. ... дис. – Т., 2005.– 391 б.

13 Усманова Э.З. Мотивационная эмоциональная регуляция мышления в условиях интеллектуального конфликта. – Т.: Ўқитувчи, 1993. – 104 с.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Системогенез учебной и профессиональной деятельности: сборник научных трудов IV Всероссийской научно-практической конференции, посвящённой 70-летию В.Д.Шадрикова; под науч. ред. Ю.П.Поваренкова. – Ярославль: ЯГПУ, 2009. – 227 с.

2. Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М., 2004. – 84 с.

3. Жданова С. Ю. Стиль учебной деятельности и его развитие: На материале исследования студентов-филологов и математиков: автореферат дис. ... кандидата психологических наук. – Пермь, 1997. – 94 с.

4. Ғозиев Э. Психология: (Ёш даврлари психологияси). – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 244 б.

5. Ғозиев Э. Психология: (Ёш даврлари психологияси). – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 244 б.; Ғозиев Э., Жабборов А. Фаолият ва ҳуқ-атвор мотивацияси: (Университетларнинг психология мутахассислиги учун ўқув қўлланма). – Тошкент, 2003. – 124 б.

6. Нишоновна З.Т. Мустақил ижодий фикрлашни шакллантиришнинг психологик асослари: Псих.фан док. ... дис. – Т., 2005. – 391 б.

7. Усманова Э.З. Мотивационная эмоциональная регуляция мышления в условиях интеллектуального конфликта. – Т.: Ўқитувчи, 1993. – 104 с.

MILLIY QADRIYATLARNI SAQLASHDA JISMONIY MADANIYATNING O‘RNI

Jumakulov Zoxidjon Patidinovich

Andijon davlat universiteti, Sport va San’at fakulteti dekani, dotsent

Tel: +998932550603

E-Pochta: ZoxidjonJumaqulov83@gmail.com

Andijon viloyati, Andijon shahri

Annotatsiya. Maqolada Milliy qadriyatlar jamiyatning madaniy, ma’naviy va tarixiy merosi sifatida faoliyat yuritashi va jamiyat a’zolarining o‘zaro aloqalarini mustahkamlashi, Jismoniy madaniyat esa, o‘z navbatida, milliy qadriyatlarni saqlash va qayta tiklash jarayonida samarali vosita sifatida ishtirok etishi borasida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy qadriyat, Madaniyat, sport, ma’naviy rivojlanish, inson salohiyati, tarbiya, jismoniy faollik.

Аннотация. В статье говорится о том, что национальные ценности функционируют как культурное, духовное и историческое наследие общества и укрепляют взаимоотношения членов общества, а физическая культура, в свою

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

очередь, участвует как эффективный инструмент в процессе сохранения и восстановления национальных ценностей.

Ключевые слова: Национальная ценность, Культура, спорт, духовное развитие, человеческий потенциал, воспитание, физическая активность.

Abstract. The article states that national values function as the cultural, spiritual and historical heritage of society and strengthen the relationships of members of society, and physical culture, in turn, participates as an effective tool in the process of preserving and restoring national values.

Key words: National value, Culture, sports, spiritual development, human potential, upbringing, physical activity.

Jamoaviy sport tadbirlari jamiyatda ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashning muhim mexanizmi bo'lib, insonlar o'rtasidagi ishonch, hamjihatlik va muloqotni oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Bunday tadbirlar turli jamoa va guruhlarini birlashtirib, madaniy almashinuv va ijtimoiy birdamlik muhitini kuchaytiradi.

Jismoniy madaniyat milliy qadriyatlarni saqlash va ularni avlodlarga yetkazishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Milliy qadriyatlar jamiyatning madaniy, ma'naviy va tarixiy merosi sifatida faoliyat yuritadi va jamiyat a'zolarining o'zaro aloqalarini mustahkamlaydi. Jismoniy madaniyat esa, o'z navbatida, milliy qadriyatlarni saqlash va qayta tiklash jarayonida samarali vosita sifatida ishtirok etadi.

Milliy qadriyatlar ko'plab omillar ta'sirida saqlanib qoladi, jumladan, urf-odatlar, an'analar va jismoniy faoliyatga bog'liq faoliyatlar. Jismoniy madaniyat milliy qadriyatlarning muhim ifodasi bo'lib, uning doirasida an'anaviy sport turlari, milliy o'yinlar va turli jismoniy faoliyatlar shakllanadi. Masalan, Kennet Vudning ta'kidlashicha, jismoniy madaniyatning rivojlanishi orqali millatning o'ziga xos madaniyati saqlanib, uning milliy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'ladi¹⁴.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Etnosport turlarini ommalashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori¹⁵ etnosportni milliy qadriyatlar asosida rivojlantirishga yo'naltirilgan muhim tashabbusdir. Mazkur hujjat milliy sport turlarining qadimiy tarixini tiklash, ularni keng ommalashtirish va yosh avlodni milliy madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalashni maqsad qilgan.

Qarorning amalga oshirilishi orqali etnosport turlarini zamonaviy sportning muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Jumladan, milliy sport turlari bo'yicha musobaqalar tashkil etish, ularning xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish,

¹⁴ Wood, K. (2022). *Cultural Heritage and Physical Culture: Preserving National Identity*. London: Routledge.

¹⁵ <https://lex.uz/ru/docs/6035637>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

etnosport turlarini yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib qilish orqali milliy g‘ururni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqilgan.

Shuningdek, qarorda etnosport turlari infratuzilmasini takomillashtirish, ular uchun maxsus sport maydonlari barpo etish, milliy sport an‘analarini saqlash va rivojlantirish yo‘nalishida ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish ham ko‘zda tutilgan. Bu etnosportga bo‘lgan qiziqishni oshirish bilan bir qatorda, O‘zbekistonning xalqaro sport arenasidagi imijini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur qaror milliy qadriyatlarni saqlab qolish va jahonga targ‘ib etishning o‘ziga xos innovatsion yo‘li sifatida, etnosportning jamiyat madaniy hayotidagi o‘rnini yanada kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, u sportni faol turizm va yoshlarni jismoniy rivojlantirish vositasi sifatida qayta jonlantirishga yo‘naltirilgan ilg‘or tashabbuslarni amalga oshirishni ta‘minlaydi.

Milliy qadriyatlarni saqlashda jismoniy madaniyatning o‘rnini ko‘rsatuvchi muhim misollardan biri bu milliy sport turlari va an‘anaviy o‘yinlardir. O‘zbekistonda milliy sport turlari, jumladan, kurash, chavandozlik va belbog‘li kurash nafaqat jismoniy tarbiya vositasi, balki milliy qadriyatlarning timsoli sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Bu sport turlari xalqning milliy o‘ziga xosligini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Jismoniy madaniyat milliy qadriyatlarni saqlashda tarbiyaviy vazifani ham bajaradi. Masalan, milliy o‘yinlar yosh avlodga tarbiya berishda katta ahamiyat kasb etadi. Bu faoliyatlar yoshlarni milliy an‘analarga hurmat bilan qarashga o‘rgatadi, ularning axloqiy sifatlarini shakllantiradi. Jismoniy faoliyat orqali yoshlarga mehnatsevarlik, jamoaviylik, intizom va javobgarlik kabi qadriyatlar o‘rgatiladi. Maykl Xarrisonning ta‘kidlashicha, milliy qadriyatlar va jismoniy madaniyat o‘rtasidagi munosabatlar yoshlarning jamiyatdagi faol ishtirokini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyatda jismoniy madaniyatning roli tobora oshib bormoqda. Milliy qadriyatlarni saqlashda jismoniy madaniyatning globallashuv jarayonlariga ta‘siri alohida o‘rganilishi zarur. Milliy sport turlari va jismoniy madaniyat orqali xalqaro maydonda O‘zbekistonning madaniy merosini keng targ‘ib qilish imkoniyati ortib borayotgani fikrimizni qo‘llab-quvvatlaydi.

Jismoniy madaniyat milliy qadriyatlarni saqlashda va ularni avlodlarga yetkazishda samarali vosita sifatida faoliyat yuritadi. Ushbu faoliyat jamiyatning madaniy va ma‘naviy boyligini ko‘rsatib, milliy o‘ziga xoslikni saqlab qolishga yordam beradi. Milliy qadriyatlar va jismoniy madaniyat o‘rtasidagi aloqa mamlakatning ijtimoiy barqarorligi va madaniy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

O‘zbekistonda jismoniy madaniyat yoshlar ijtimoiylashuvi jarayonida samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Jismoniy madaniyat va sport faoliyati yoshlarni jamiyatga integratsiya qilish, ularda ijtimoiy qobiliyatlarni shakllantirish, hamjihatlikni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'minlash vositasi ekanligi tahlil qilindi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida jismoniy madaniyat infratuzilmalari yangilanib, yoshlarning sportga bo'lgan qiziqishi oshmoqda. Shuningdek, jismoniy madaniyat yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda muhim omil sifatida o'rganildi. Bu esa yoshlarning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga imkon yaratmoqda.

1. Wood, K. (2022). Cultural Heritage and Physical Culture: Preserving National Identity. London: Routledge.
2. Harrison, M. (2023). The Role of Traditional Sports in Cultural Education. New York: Springer.
3. Brown, A. (2023). Youth Engagement in Team Sports: Fostering Social Connections. New York: Springer.
4. Harrison, M. (2023). The Role of Traditional Sports in Cultural Education. New York: Springer.

AXBOROT - G'OYAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH MUAMMOLARI

Ibragimov Ulug'bek Abdumanonovich

DXX “Temurbeklar maktabi” Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyat, axborot vositalari, uning insoniyatga xususan bizning jamiyatga kirib kelishi natijasida yuzaga kelgan va keladigan holat, oqibatlari haqida ushbu holatlardagi ayrim salbiy jarayonlar, ta'sirlardan himoyalash haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Axloq, etika, ijtimoiy ong, foydalanuvchi izolyatsiyasi, ijtimoiy axloqiy ta'sir, ratsional bilimlar, psixologik tahdidlar, psixologik o'zgarishlar.

Kirish. Bugungi kun rivojlanayotgan, tobora tezlashayotgan bir so'z bilan aytganda globallashuv shiddat bilan kechayotgan, axborotlashtirish va axborot texnologiyalari, resurslari keng ko'lamda har bir jamiyat-shaxs hayotiga kirib borayotgan davrdir. Har bir davrda bo'lganidek insoniyatning madaniy va texnik taraqqiyotning bu shaklida axloq barcha hamjamiyatlar, insonlar uchun asosiy dolzarb masalasi-muammosiga aylanmoqda. Buning boisi axloq butun insoniyat uchun muhim va uning xatti-harakatlarini asosini belgilab beruvchi mezon-dasturiyamaldir, axloqiy qadriyatlarisiz ma'nan va ruhan yetuk insonlarni yetishtirish mushkul, insonarda ma'naviy hamda axloqiy yuksak, jismonan-aqlan rivojlangan shaxslar xalq-jamiyat kelajaligining rivojini ta'minlaydi, ma'naviy-axloqiy norma, milliy madaniyatsiz millatning ertangi kuni turli xil madaniy-axloqiy jihatdan zavolga yuz tutadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Barchamiz bilamizki hozirda jahon bo'yicha siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy jihatdan murosazlik kuchayib, hukmronlikka intilish, kompleks nazoratga egalik qilish istagi ortmoqda bu esa manfaatlar kesishuvini keltirib chiqarmoqda.

Shuning uchun axborot xavfsizligi butunjahon jamiyatlari va davlatlari uchun dolzarb masalaga aylanib qolmoqda. Axborot xurujlari shu qadar jiddiylashib bormoqdaki hatto ba'zi yopiq jamiyatlar ichiga ham turli xil ko'rinishda kirib bormoqda, bu shuni anglatadiki axborot xurujlaridan insonlarni asrashda asosiy vosita axborot resurslarini cheklash emas balki insonlarni o'zida fikrlash, siyosiy, ma'naviy, madaniy bilimlarni rivojlantirish bir so'z bilan aytganda axborot savodxonligini takomillashtirish zarur.

Tadqiqot materiallari va metodologiyasi. Axborot texnologiyalari taraqqiy etib borgan sari uning ijobiy sifatlari bilan birgalikda salbiyva xavfli tomonlari ham oshib bormoqda. Butun dunyo bo'ylab hozirda turli xil axborot tahdidlari va uning bartaraf etish yo'llar mavjud bular:

Foydalanuvchi izolyatsiyasi va ijtimoiy axloqiy ta'sir.

Axborotdan texnologiyasidan ortiqcha foydalanish jismoniy qaramlikni keltirib chiqaradi. Ba'zi insonlar ijtimoiy tarmoqlar yoki video o'yinlardan shunchalik ko'p foydalanadilarki, ular o'zlarini jamiyatdan ajratib qo'yadilar natijada axloqiy-psixologik xatti-harakatlarida ijtimoiy begonalashuv, depressiya va boshqa turli xil salbiy odatlar yuzaga keladi. Buning oldini olish uchun qurilmadan foydalanishda vaqt cheklovini o'rnatish lozim, bu ko'p jihatdan invidal shaxsning o'z shaxsiy xususiyatiga bog'liq.

Psixologik o'zgarishlar

Virtual muhitda juda ko'p vaqt o'tkazgandan so'ng, foydalanuvchilarning haqiqiy dunyoga qaytishi va virtual muhitdan psixologik jihatdan chiqishi qiyin bo'lishi mumkin. Ular zo'ravonlik qilishi yoki o'zaro munosabatlarning ayrim turlarida qo'pollik qilishi mumkin, bu ularning ijtimoiy munosabatlariga zarar yetkazishi mumkin. Buni oldini olish uchun zarur bo'lmagan holatlarda virtual qurilmalardan foydalanishni cheklash lozim. Ayrim virtual o'yinlardan so'ng, stress, psixologik buzilishi (TSSB) ta'sirini boshdan kechirish holati ko'payib bormoqda. Ayrim o'yinlar o'ziga xos axloqiy qarorlarni talab qiladi yoki taqlid qilishga undaydi bular ishtirokchilarni uzoq davom etadigan psixologik oqibatlarga duchor qiladi. Buni oldini olish uchun zarur bo'lmagan holatlarda virtual qurilmalardan foydalanishni cheklash lozim.

Axborot xavfsizligi masalasi bizning jamiyatimizda ham asosiy masalalardan biri hisoblanadi jumladan “Davlat sirlarini saqlash to'g'risida”, “Axborotlashtirish to'g'risida”, “EHM dasturlari va ma'lumot bazlarini huquqiy himoya qilish to'g'risida” kabi qonun va hukumat qonunlari qabul qilingan. **Axborot xavfsizligi** tushunchasi quyidagicha tasniflangan:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Mudofa xavfsizligi
2. Ekologik xavfsizlik
3. Iqtisodiy xavfsizlik
4. Axborot xavfsizlik
5. Ijtimoiy xavfsizlik

Tadqiqot natijalari. XXI asr faol integratsiyalashayotgan va globallashtayotgan davrdir bu davrda kapitalistik munosabatlarning hamda boshqaruv tuzilmalarning harakatlantiruvchi mexanizmi bevosita axborot va axborot texnologiyalariga bog'liqdir, axborotning bahosi esa yildan-yilga oshib borib kundalik hayotimizdan tobora katta o'rin egallamoqda. Shu sababdan axborotga egalik qilish istagi, kiberjinoiyatlar, ma'naviy-axloqiy tahdidlar ko'paymoqda. Har bir jamiyatda bo'lgani kabi bizning yurtimiz-jamiyatimiz ham har tomondan rivojlanib bormoqda axborot resurslari esa boshqa jamiyatlardagidek rivojlanishning asosiga aylanmoqda. Shunday ekan, axborot va axborot texnologiyalariga e'tibor qaratish ayniqsa muhimdir.

Bu borada jahonning ko'pgina mamlakatlarida aholini va avvalo, yoshlarni internetning salbiy ta'siridan himoyalash uchun normativ-huquqiy xujjatlar qabul qilinganligini qayd etish zarur. Misol tariqasida xalqaro amaliyotda «Kiberjinoiyatlar to'g'risida» Konvensiya, «Voyaga yetmaganlar uchun xavfsiz internet va onlayn resurslarni joriy qilish to'g'risida» Yevropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari va «Xavfsiz tarmoq» mustaqil jamg'armasi zararli, noqonuniy axborotlar oqimini nazorat qiladi. Germaniyada «Yoshlarni himoyalash to'g'risida», Litvada «Voyaga yetmaganlarni ommaviy axborotning salbiy ta'siridan himoyalash to'g'risida», Rossiyada «Bolalar sog'ligi va rivojlanishiga ziyon yetkazuvchi axborotdan himoyalash to'g'risida»gi qonunlar qabul qilinganligini aytish zarur.

Jahon tajribalaridan Germaniyaga nazar tashlasak, bugungi kunda u yerda «Yoshlarni himoya qilish to'g'risida»gi qonun, «GFR federal shtatlari o'rtasida bitilgan inson qadr-qimmatini, yoshlarni tele-media xizmatlar, teleradio namoyishi sohasida himoya qilish to'g'risida»gi Davlat bitimi, «Teleradionamoyish va tele-media to'g'risida»gi hamda «Raqamli televideniya o'smir yoshlarni himoya qilish hamda azart o'yinlari to'g'risida»gi qonunlarning normalari bilan mamlakat kibermakonidagi xavfsizlik muammolari boshqariladi. Jumladan, «Yoshlarni himoya qilish to'g'risida»gi qonunga ko'ra, Germaniyada Federal Departament tashkil etilgan bo'lib, u media-resurslarda yoshlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni kuzatib boradi. Masalan, zo'ravonlik, jinoyat, rasizm, axloqsizlikni aks ettiruvchi ma'lumotlarni ijtimoiy saytlarda tarqatish va reklama qilish man etilgan. Bu masala yuzasidan Germaniyada ko'pgina internet loyihalari kelishuvga rozi bo'ldilar. Bulardan biri Google'dir. Uning media-resurslari Federal Departament tomonidan boshqariladigan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ro'yxat asosida filtrlanadi. Shu bilan bog'liq holda 2009-yilning iyun oyida Germaniya parlamenti tomonidan «Internetdagi chegaralar» to'grisidagi qonun qabul qilindi. Unga ko'ra, Germaniyaning Jinoiy Qidiruv Politsiyasida tuzilgan maxsus bo'linma bolalar pornografiyasiga qarshi kurashish maqsadida internet provayderlariga man etilgan ro'yxatlarni yetkazadi. Foydalanuvchi ro'yxatdagi veb-saytga kirmoqchi bo'lgan taqdirda, bu haqda ma'lumot maxsus bo'linmaga keladi va namoyish shu zahotiy oq to'xtatiladi.

Buyuk Britaniyada internet tarmoqlari orqali tarqaladigan salbiy ma'lumotlarning oldini olish maqsadida 2010-yilda «Raqamli iqtisod akti» kuchga kirdi. Unga ko'ra, davlat organlariga salbiy ma'lumotlar mavjud bo'lgan har qanday veb-saytni chegaralash va filtratsiya qilish huquqi berildi. Ayni chog'da, bu qonun internet provayderlariga texnik mas'uliyat yuklaydi va ularning har birida salbiy ma'lumot joylashgan veb saytlarni berkitishi lozimligi haqidagi me'yorlar mavjud. Shuningdek, qonunda internet provayderlar tomonidan taqiqlangan saytlardan foydalanuvchilarning ro'yxatlarini topshirishlari zarurligi ham belgilab qo'yilgan.

Fransiya qonunchiligiga nazar tashlaydigan bo'lsak, 2011 yil 15 fevralda Frantsiya Konstitutsion Kengashi tomonidan mamlakatning ichki xavfsizligini ta'minlovchi qonun qabul qilindi. Ushbu qonunda bolalar pornografiyasini tarqalishini cheklash uchun internetda zarur filtratsiyani yaratish, internetda uchinchi shaxs nomidan harakatlarni amalga oshirishni taqiqlash, yoshlar ongiga va ularning xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ma'lumotlarni har qanday vositalar bilan cheklashga qaratilgan me'yorlar belgilangan.

Ayrim Yevropa davlatlarida qonun asosida nomaqbul saytlarni yopib quyish (blokirovka qilish) belgilab qo'yilgan. Xususan, Germaniyada bu masala sud qaroriga ko'ra amalga oshiriladi. Rossiyada esa turli axborot xurujlariga qarshi kurashish maqsadida «Xavfsiz internet markazi» tashkil etilgan. Umuman, Yevropa Ittifoqi tomonidan bu borada 6 ta qonun xujjati qabul qilingan va «Xavfsiz internet» dasturi ishlab chiqilganligini aytish zarur ¹⁶.

Muhokama. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, G'arb mamlakatlarida yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ma'lumotlarni internet tarmog'idan kirib kelishining oldini olishga oid bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Ularning nomlanishi va vazifasi har xil bo'lgani bilan maqsadi bir xildir.

¹⁶ Дехқонов Ш. Ахборот алмашинувидаги кулайлик. / Ёшларни ахборот-психологик хуружлардан ҳимоя қилиш технологиялари: назария ва амалиёт. Республика илмий-амалий конференция материаллари. Т.: ЎзМУ босмахонаси, 2012 йил.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Hindistonning taniqli siyosiy arbobi Maxatma Gandining: «Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. Chunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va, shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham xohlamayman»¹⁷ degan fikrlarini eslash o'rinlidir. Asrlar mobaynida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va tarbiya usullariga axborot xurujlarining kuchayib borayotgani sharoitida, bu so'zlarning ahamiyati yanada oshayotganligini qayd etish zarur. Zero, dunyoga yuz ochgan O'zbekiston uchun yoshlarni himoya qila olish imkoniyatlarini kengaytirish eng dolzarb muammolardan biridir. Afsuski, aksariyat hollarda yoshlarni bosqichma-bosqich milliy o'zligidan ayirish, milliy an'analari va urf-odatlariga zarba berib, tarixiy xotirasini qirqish, shu orqali millatlar ustidan hukmronlikka erishish tamoyili kuchaymoqda. Shu sababli, shiddat bilan kechayotgan voqealar-hodisa oqimida yoshlarning katta hajmdagi axborotning mazmunini anglashi, uni to'g'ri talqin etib, xulosalar chiqarishi nihoyatda muhimdir.

Ayni chog'da, yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, qulay axborot makonini shakllantirish hamda ularning axborot xavfsizligini ta'minlash uchun:

- milliy axborot makonini izchil rivojlantirish va uni axborot resurslari bilan boyitish;
- ta'lim-axborot portallarini yanada takomillashtirish, uning tashkiliy-texnik va interfaol imkoniyatlarini oshirish,
- integratsiyalashgan zamonaviy internet-resurslar, yoshlar o'rtasida ommabop ijtimoiy servislar hamda rivojlantiruvchi ilovalarini ishlab chiqish va ularni ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga kiritish
- axborotni izlash, uni qayta ishlash, saqlash va undan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish;
- axborot xizmatidan foydalanuvchilar, avvalo yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini mavjud manbalardan materiallarni tanlab olishda ularga metodologik yordam ko'rsatish yo'li bilan qanoatlantirish, bunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng va samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozimdir.

Inson uchun axborot – eng ta'sirchan vositadir. Insonning tabiati shunday yaratilganki, u axborotni qabul qilmasdan, uni tushunishga harakat qilmasdan yashay olmaydi. Har bir odam ma'lumotni ko'radi, eshitadi, o'qiydi va eng muhimi, doimo, uzluksiz ravishda, kechayu-kunduz unga yetib boradigan axborotning ta'sirida yashaydi, axborot-psixologik xavfsizlikka tahdidning birinchi manbasi – bu insonning o'zidir. Tahdidlar turlicha bo'lishi mumkin; shaxs, jamiyat va davlatga, ichki va tashqi, siyosiy,

¹⁷ Жаҳон адабиёти. – Т.: Ғофур Ғулом номидаги ГМИУ, 2008. – 188 б.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

harbiy, iqtisodiy, madaniy, ekologik, milliy va b.¹⁸ Ta'sir ko'rsatish yo'llari ta'sir etuvchi tomonidan ob'ektga mos ravishda tanlanadi, barcha ob'ektlar uchun bir xil usul to'g'ri kelmaydi. Davlatga ta'sir bir yo'l bilan amalga oshirilsa, shaxsga ta'sir etish uchun boshqacha usul tanlanadi. Zararning ko'lami va miqdori ham turlicha bo'lishi mumkin, juda katta darajadan uncha ahamiyatli bo'lmagan hajmgacha. Bu esa, o'z navbatida, ta'sir etuvchining maqsadi, moddiy, ilmiy, psixologik va texnik imkoniyatlariga bog'liq. Mamlakat aholisining asosiy qismi esa, bunday imkoniyatga ega emas. Shuning uchun axborot-psixologik xavfsizlikka birinchi o'rinda axborot tarqatuvchilar ega bo'lishi shart bular: davlat tuzilmalari xizmatchilari, jurnalistlar, pedagoglar, jamoat tashkilotlari xodimlari va boshqalar.

Hozirgi kunda hayotimizni elektron axborot vositalarisiz tasavvur qilishimiz qiyin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev ham “Albatta, biz Internet va boshqa zamonaviy axborot manbalarining o'rni va ahamiyatini inkor etmaymiz. Bugungi hayotimizni Internetsiz tasavvur qilishning o'zi qiyin”¹⁹ – deb, bu xaqida o'z fikrlarini bildirib o'tgan. Yoshlarimiz dunyo haqida, asosan elektron axborot vositalari orqali ma'lumotga ega bo'lishadi. Internet ham asosiy axborot bazasi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Ikkinchi tarafdin, matbuot, gazeta va jurnallarda beriladigan ma'lumotlarning ham sayozligi yoshlarning fikrlash doirasiga salbiy ta'sir qiladi.

Axborotlarning yangi tizimi ta'lim sohasiga ham kirib keldi va bir qator imkoniyatlarni vujudga keltirdi. Jumladan, elektron pochta, internet, elektron kitob, multimediya, masofali ta'lim, videokonferentsiya va hokazo. “Ayni vaqtda O'zbekiston yoshlarining zamon bilan hamnafas bo'lib, dunyoning olis va yaqin mamlakatlaridagi tengdoshlari bilan samarali muloqot, do'stlik va hamkorlik munosabatlari o'rnatish g'oyat muhim, ahamiyatga ega”²⁰ – deb, ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev.

Xulosa. O'zbekiston yoshlari uchun Internetda ma'rifiy ko'ngilochar veb-sahifalarni ko'paytirish va ularni har doim mutaxassis pedagoglar yangilab, to'ldirib borishi, qolaversa, yoshlarni internet madaniyatiga, imkoni bo'lsa, ularga mazkur tarmoqdan foydalanishning usullariga va qanday foydali ma'lumotlar olish mumkinligiga yo'l-yo'riq ko'rsatadigan virtual jamoatchilik Kengashini tashkil etish maqsadga muvofiq ish bo'ladi. Umumiy xulosa qiladigan bo'lsak, mafkuraviy kuchlarning ta'siri doimiy ravishda sezilib turgan davrda yashayotgan ekanmiz, avvallo yoshlarimiz ongida

¹⁸ Пахрутдинов Ш. Тараққийга таҳдид: назария ва амалиёт. – Тошкент: Академија, 2006 й. – 73 б.

¹⁹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққий йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. -Т.: “Ўзбекистон”, 2018 й. – 529-б.

²⁰ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. -Т.: “Ўзбекистон”, 2018 й. – 497-б.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mafkuraviy immunitetni rivojlantirish shart. Axborot urushida odamlarni fikrini boshqarishni emas, balki ularda milliylikni uyg'otish kerakligiga e'tibor qaratish va yoshlarda mustaqil dunyoqarashni shakllantirish – eng muhim vazifa. Bunga erishish uchun yoshlarimizni erkin va mustaqil fikr yuritadigan, iymon – e'tiqodli, aql-zakovatli, irodasi mustahkam, bilimli, dono bo'lishi, o'z yurtini tarixi, milliy qadriyatlari hamda buyuk ajdodlari qoldirgan ilmiy va ma'naviy me'rosni qalbiga jo etmog'imiz zarur. Axborot maydonida nafaqat omon qolishni, balki yengib chiqishni asosiy sharti, erkin fikrlaydigan, ijtimoiy mas'ullikni to'g'ri tushunadigan shaxsni tarbiyalash, uning uchun farovon turmush sharoitlarini yaratishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

- 1 Семенов, О.И. Информация /Новейший философский словарь. Минск: Книжный дом, 2001.
- 2 Anne Reboul Locke and the Problem of Weakness of the Will in Mind, Values, and Metaphysics. 2008.
- 3 Н. Paul. “Locke on the Locked Room”, Locke Studies. 2005.
- 4 Alisher Mo'minov. “Axborotlashgan jamiyat sari” Turon zamin ziyo 2013.
- 5 Бегматов А. Глобаллашув, миллий маънавият ва ахборот тизимлари. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.
- 6 Бекмуродов М. Ўзбекистонда жамоатчилик фикри. –Т.: Фан, 1999
- 7 Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 2-нашр. –М.: Горячая линия. Телеком. 2006.
- 8 Отамуродов С. Глобаллашув ва миллат. –Т: Янги аср авлоди, 2008.
- 9 Хозиков В.И. Информационное оружие. –Санкт-Петербург.: Нева, –М.: Олма-пресс Образование, 2003.
- 10 Р.Ф.Абдеев. "Философия информационной цивилизации" Учебное пособие. Диалектика прогрессивной линии развития как гуманная общечеловеческая философия для XXI века. Москва. 1994.
- 11 Daphne R. Raban, Avishag Gordon, Dorit Geifman The Information Society Article In Information Communication And Society · April 2011.
- 12 Каримова Г.А. Ўзбекистонда ахборотлашган жамият шаклланишининг миллий-ахлокий жиҳатлари Фан доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент - 2020.

EKOLOGIK BORLIQNING TIZIMLILIGI

Nogaibaev Íqlas Almagambetovich

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Nukus filiali "Ijtimoiy gumanitar fanlar" kafedrası o‘qituvchisi

Telefon: +998 90 736-72-62

E-mail: iqlasvich@mail.ru

Jahonda zamonaviy ekologik vaziyat chuqur falsafiy mushohada talab qiladigan inqirozli hodisalarning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Orolbo‘yi mintaqasidagi inqiroz baliqchilik rivojlangan dengiz o‘rnida 5,5 million gektarlik «Orolqum» sahrosini yuzaga keltirdik[1,134]. Bunday ekotizimlarga yetkazilayotgan zararlar ekologik borliqning murakkab va ko‘p qirrali tizim ekanligini, unda tabiiy, ijtimoiy va texnologik jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligini ochib bermoqda. Ekologik borliqning tizimliligi masalasi umumbashariy ekologik muammolar sharoitida, an‘anaviy metodologik yondashuvlar muammolarni har tomonlama tahlil qilish va hal etish uchun yetarli bo‘lmay qolganda, ayniqsa dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Dunyo ilm-fanida, ayniqsa ekologiya falsafasida, tizimlilik borliqning asosiy xususiyati sifatida qaraladi. Bu esa ekotizimlarning ishlash qonuniyatlarini, ularning barqarorligi va o‘z-o‘zini tashkil etish mexanizmlarini aniqlashga imkon beradi, chunki ijtimoiy harakat shakli umumiy rivojlanish ritmikasiga bo‘ysunadi: borliq – ekspansiya – qidirish – cheklov – tayyorgarlik – yengish – yangi ekspansiya – mumkin bo‘lgan yangi borliq yoki yo‘qlik. Ekologik borliqqa tizimli yondashuv tabiiy tizimlardagi o‘zaro ta’sirlarni, shuningdek, ularning inson faoliyati bilan bog‘liqligini tushunish uchun yangi istiqbollarni ochadi. Shunday qilib, ekologik borliqning tizimlilikini tadqiq etish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham egadir.

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlarida atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligini bir necha bor ta’kidlagan. Masalan, u shunday degan: "Biz atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda sanoat industriyasi yuksak darajada rivojlangan mamlakatga aylanishimiz kerak". Bundan tashqari, Shavkat Mirziyoyev 2024-yilda 2025-yilni Atrof-muhitni muhofaza qilish va "yashil" iqtisodiyot yili deb e’lon qilishni taklif etib, "yashil" texnologiyalarni joriy etish va ko‘kalamzorlashtirilgan hududlarni ko‘paytirish zarurligini ta’kidlagan[2].

Buni Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida ilk bor fuqarolarning qulay atrof muhitga ega bo‘lish huquqini kafolatlovchi ekologik huquqlarning belgilanganligida ko‘rsak bo‘ladi[3].

Falsafada tizimlilikni tadqiq etish qadimiy an’anaga ega bo‘lib, uning ildizlari antik naturfalsafaga borib taqaladi. Antik davrda tabiatning yaxlitligi haqidagi g‘oyalar Geraklit, Empedokl va Aristotel tomonidan ko‘rib chiqilgan. Keyinchalik sistemlilik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

konsepsiyalari nemis klassik falsafasi doirasida, xususan, Abu Rayxon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, I. Kant va G. V. F. Hegel, Vernadskiy ishlarida rivojlantirildi, ular tabiatni yaxlit sistema sifatida dialektik tushunish asoslarini yaratdilar.

XX asrda tizimli yondashuv L. fon Bertalanfining umumiy tizimlar nazariyasi, A.G.Tenslining ekotizim, N. Viner va S. Birning kibernetik tadqiqotlari doirasida shakllandi. Ekologiya falsafasida tizimli yondashuvni rivojlantirishga A.Ness, S.P. Kurdyumov, Ye.N.Knyazeva, A.N. Fomin, L.N.Granovskaya, RA. Kiseleva, A.D. Ursul, E.V Girusov, V. I. Danilov-Danilyan va E. Morenalarining ishlari katta hissa qo'shdi. Shu bilan birga, ekologik muammolar, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalalari bilan umumiy nazariya doirasida shug'ullanayotgan O'zbekistonlik faylasuf-olimlar E. Xoshimova, A. Berdimuratova, S. S. Sanginov, G. Rasuleva, Yu. Shodimetov, S. Mamashakirov, X. Salomova, O. Tilavov, B. Omonov, F. Kilichev, A. Aymatov va A. Muxammadiyarovanning ilmiy tadqiqot ishlari diqqatga sazovordir. Lekin ekologik borliqning tizimliliigi masalasi uning falsafiy o'lchovida, ayniqsa zamonaviy muammolar nuqtayi nazaridan yetarlicha o'rganilmagan.

Ekologik borliq tizimliliigining falsafiy asoslarini o'rganish tabiiy tizimlarning ishlashini va ularning insoniyat jamiyati bilan o'zaro ta'sirini belgilaydigan o'zaro bog'liqliklarning murakkab tuzilishini ochib berishga imkon berdi. Tizimli yondashuvning tarixiy-falsafiy asoslarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, atrof-muhitning yaxlitligi, o'zaro bog'liqligi va barqarorligi g'oyalari antik natur falsafada shakllangan bo'lib, keyinchalik nemisklassik falsafasi, tizimlarning umumiy nazariyasi va zamonaviy ekologik konsepsiyalar vakillarining ishlarida yanada rivojlantirildi.

Tizimli tahlilning metodologik asoslarini o'rganish ekologik borliqni anglashga o'z hissasini qo'shadigan dialektik, fenomenologik va strukturaviy-funksional kabi asosiy yondashuvlarni ajratib ko'rsatish imkonini berdi. Ularning uyg'unlashuvi nafaqat ekologik jarayonlarni tavsiflash, balki ularning rivojlanish qonuniyatlarini, o'z-o'zini tashkil etish va barqarorlik mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бердимуратова А.К. Философско-методологический анализ экологического кризиса на пороге XXI века (на материалах Приаралья). Т., 1999. С.134; Alixanov B.B. Orol dardi - olom dardi.//Ekologiya, atrof-muhitni muhofoza qilish, tabiiy foydalanish va iqlim o'zgarishiga moslashish masalalari bo'yicha ilmi eishlanmalar va maqolalar, publitsistik materiallar, maruza va uslubiy q'ollanmalar to'plami. T., 2024.-B. 717.

2. “O'zbekiston – 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dastur ito'g'risida”gi Prezident Farmoni. URL:<https://uza.uz/posts/>; “2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning

taraqqiot strategiasi to'grisida"gi 28.01.2022 yildagi PF-60-con Prezident Farmoni.
URL:[http:// lex.uz/docs/ -5841063](http://lex.uz/docs/-5841063)

3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // <https://lex.uz/docs/-6445145>

RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON GO'ZALLIGINING IMMANENT JIHATLARI MASALASI

Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna

Alfraganus universiteti ijtimoiy fanlar kafedrası

professor v.b. f.f.d. (DSc)

shaxnozaxon058@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamlashgan jamiyatda inson go'zalligini baholash mezonlari ko'rib chiqilib, uning immanent (ichki) jihatlari qalb pokligi, axloqiy yetuklik, ma'naviy yuksaklik va ma'naviy dunyosining inson taraqqiyotidagi roli yoritilgan. Shuningdek, diniy, tasavvufiy va falsafiy manbalarda inson go'zalligi haqidagi qarashlar zamonaviy sharoitda qay darajada ahamiyatli ekani ochib berilgan. Raqamli jamiyatda inson ma'naviyatini rivojlantirish bo'yicha amaliy va nazariy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli jamiyat, inson go'zalligi, immanentlik, axloq, qalb pokligi, tasavvuf, ma'naviyat.

Raqamlashgan jamiyat nafaqat texnologik taraqqiyot natijasida shakllangan yangi ijtimoiy muhit, balki insonning o'ziga, ongiga, his-tuyg'ulariga va estetik qarashlariga ham yangicha yondashuv talab qiladigan murakkab fenomen hisoblanadi. Bugungi kunda vizual madaniyatning ustuvorligi, virtual obrazlarning sun'iy ideallashtirilishi va axborot oqimining haddan ziyod ko'pligi inson go'zalligi tushunchasini tashqi standartlar bilan cheklash tendensiyasini kuchaytirmoqda. Bu esa insonning ichki mohiyatidagi, ya'ni immanent go'zalligiga oid jihatlari ikkinchi darajaga tushirib yuboradi.

Raqamlashgan jamiyat sharoitida inson go'zalligini faqat tashqi ko'rinish, vizual joziba yoki algoritmik filtrlarga bo'ysundirish emas, balki uning ontologik ildizlari, ya'ni ruhiy, axloqiy, estetik va ichki salohiyati orqali tahlil qilish zarur deb o'ylaymiz. Ayniqsa, Sharq falsafiy an'analari doirasida inson go'zalligi har doim immanent ichki mohiyat, kamolotga intilish va ma'naviy yetuklik bilan bog'liq bo'lgan. Raqamli jamiyatda esa bu tushunchaning o'zgarishi, aynan shu qadriyatlarning saqlanishi yoki transformatsiyalanishi biz uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Go'zallik qadimdan insoniyat tafakkurining markaziy mavzularidan biri bo'lib kelgan. Immanent go'zallik insonning botiniy olami, qalb fazilatlari, axloqiy poklik va ma'naviy yuksaklik orqali namoyon bo'ladigan ichki estetik holatdir. Bu tushuncha

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Platonning “go‘zallik g‘oyasi”dan tortib, Sharq tafakkuridagi kamolotga yetuklik timsollarigacha bo‘lgan ko‘plab an‘anaviy falsafiy yondashuvlarda o‘z aksini topgan. [1.127] Rumiy, Gazzoliy, Alisher Navoiy asarlarida ham go‘zallik tashqi emas, balki qalbdagi poklik va donolik bilan o‘lchanadi.

Shuningdek, islom ta‘limotida, inson go‘zalligi faqat jismoniy jihat emas, balki ma‘naviy va axloqiy kamolot bilan bevosita bog‘liqdir. Qur‘oni karimda inson “ahsan-i taqvim” eng go‘zal suratda yaratilgani ta‘kidlanadi.[2.] Ammo bu go‘zallik, ulamolar ta‘kidlaganidek, tana go‘zalligi bilan emas, ruhiy va axloqiy yetuklik bilan mukammallashadi. Tasavvufda esa go‘zallik Yaratuvchining jamolini aks ettirishdir. Tasavvufiy manbalarda Alloh “Jamil” ya‘ni go‘zal zot sifatida tavsiflanadi, inson esa uni qalbida va amalida aks ettirishga intiladi. Mutasavvif allomalar Jaloliddin Rumiy, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy asarlarida go‘zallik ilohiy haqiqatga yetaklovchi vosita sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuvda insonning “go‘zalligi” uning qalbi, sabr-toqati, muhabbati, tavoze’si, yaqinlarga mehr-oqibati orqali namoyon bo‘ladi. Bunda immanent go‘zallik insonning zohirdan botinga qarab chuqurlashuvchi estetik va axloqiy sifatidir.

Tasavvufda go‘zallik xuddi o‘rgimchak to‘ridek ko‘rinishga ega. Bu go‘zallik modeli mukammallikda, ya‘ni “Alloh go‘zaldir va go‘zallikni sevadi”, “Alloh yoqimlidir, yoqimlilikni sevadi, pokizadir, pokizalikni sevadi, karamlidir, karamlilikni sevadi, o‘ta saxiydir, saxiylikni sevadi”, sababda “(Hech bir) ota-ona o‘z bolasiga go‘zal odobdan afzal hadya berolmaydi”, “Odamlarga husni xulq ila muomala qil”ish kabilarda namoyon bo‘lishi ta‘kidlanadi, “Inson fitratida yetti tug‘ma-tabiiy xulq bor: g‘azab, rag‘bat, rahbat (hadik), shahvat, g‘aflat, shak, shirk” bularni inson to‘g‘ri boshqarishni bilishi kerakligi aytilgan. [3.48]

Dunyoviy yondashuvlarda esa inson go‘zalligi ko‘proq ijtimoiy standartlar, san‘at, madaniyat va psixologiya doirasida tahlil qilinadi. Masalan, psixologik nazariyalarda, insonning ichki go‘zalligi o‘ziga bo‘lgan ijobiy munosabat, empatiya, hissiy barqarorlik va o‘zligini anglash orqali shakllanadi. Madaniyatshunoslik va estetikada go‘zallik ijtimoiy konstrukt sifatida qaraladi. Turli jamiyatlar va davrlar go‘zallik mezonlarini o‘zicha belgilab kelgan, bugungi raqamli dunyoda esa bu mezonlar tobora sun‘iylashib bormoqda.

Modern va postmodern yondashuvlarda inson go‘zalligi subyektiv hodisa sifatida qaraladi, ya‘ni har bir individual bu go‘zallikni o‘z shaxsiy qabul qilish darajasi va kontekstida belgilaydi. [4.98]

Raqamli muhitda go‘zallik ko‘p hollarda algoritmik standartlarga bo‘ysunadi: filtrlangan suratlar, sun‘iy intellekt yaratayotgan ideallashtirilgan obrazlar, ijtimoiy tarmoqlardagi “ideal ko‘rinish” tushunchalari insonni o‘z tabiatiga yot bo‘lgan shakllarga moslashishga majbur qilmoqda. Bu esa nafaqat jismoniy, balki ruhiy deformatsiyalarga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ham olib keladi, odam o‘zini chinakam “go‘zal” deb his qilish uchun tashqi tasdiqqa muhtoj bo‘lib qoladi. Raqamli jamiyatda inson go‘zalligini qayta falsafiy talqin qilish va uning immanent qirralarini ilgari surish zarur. Buning uchun, go‘zallikni qadriyat sifatida o‘rganish, shaxsiy tafakkur va ongli iste‘mol madaniyatini rivojlantirish, axborot estetikasi va etikasi asosida go‘zallik me‘yorlarini shakllantirish, ta‘limda va madaniyatda go‘zallikning ichki jihatlarini targ‘ib qilish lozim.

Raqamli muhit estetik ideal va go‘zallik standartlariga kuchli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Instagram, TikTok kabi ijtimoiy platformalar orqali inson tashqi ko‘rinishi doimiy ravishda ommaga namoyish etiladi va bu vizual madaniyatning sun‘iylashuviga olib kelmoqda. Bu hodisa inson go‘zalligining immanent jihatlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Birinchidan, odamlar o‘zini raqamli me‘yorlarga moslashtirishga urinmoqda, ikkinchidan, ma‘naviy go‘zallik o‘rnini tashqi ta‘sirchanlik egallamoqda. Uchinchidan, shaxsiy o‘zlikning zaiflashuviga, ijtimoiy tazyiqlar ostida ruhiy tushkunlik va o‘z-o‘zidan norozilik hissining kuchayishiga olib kelmoqda. Shu sababli, insonning immanent go‘zalligini saqlash va rivojlantirish yo‘llarini shakllantirish zarur. Inson go‘zalligi, eng avvalo, uning ma‘naviy olami va axloqiy fazilatlarini orqali baholanishi kerakligi haqida jamoaviy ongni mustahkamlash, inson o‘ziga ta‘sir ko‘rsatuvchi virtual me‘yorlarni tanqidiy tahlil qilishni o‘rganishi zarur. Adabiyot, san‘at, kinoda ham tashqi go‘zallik emas, balki qalb va ruh go‘zalligi asosiy qadriyat sifatida ko‘rsatilishi kerak.

Shu o‘rinda, quyidagicha savol paydo bo‘ladi. Insonning ichki go‘zalligi raqamli jamiyatda qanday yuksalish omiliga aylanishi mumkin? Raqamli jamiyatda inson hayoti texnologiyalar bilan chuqur bog‘lanib ketgan bir davrda, uning ichki go‘zalligi, ya‘ni ma‘naviy-axloqiy yuksakligi yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Uni quyidagicha izohlash mumkin: bugun virtual olamda axborot haddan ziyod ko‘p, sun‘iy intellektning kun sayin rivojlanib borishi, ijtimoiy tarmoqlar va virtual olam insonni ko‘p holatlarda adashtirishi mumkin. Shu sharoitda ma‘naviyat, ya‘ni ezgulik, mehr-shafqat, qalb pokligi insonning immanent go‘zalligini saqlaydi. U insonni, axloqan buzuvchi kontentdan uzoqlashtiradi, ongli tanlov qilishga undaydi, raqamli muhitda o‘zini yo‘qotmaslikka, hayotning, tiriklikning, insoniylikning ma‘nosini tushunishga yordam beradi.

Axloqlilik raqamli axborot muhitining barqarorligi uchun poydevordir. Agar inson axloqli bo‘lsa, yolg‘on, tuhmat, zo‘ravonlikning har qanday ko‘rinishidan yiroq bo‘ladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy muhit yaratadi, raqamli dunyo madaniyatiga qat‘iy rioya etib, sun‘iy kontent va manipulyatsiyalardan ogoh bo‘ladi. Bu esa raqamli jamiyatda madaniyatli va barqaror muloqot muhitini yaratishga olib keladi.

Inson ichki go‘zalligining bir qismi sifatida bilim insonni texnologiyani yaratish, boshqarish va undan foyda olish darajasiga olib chiqadi. [5.85-87] Raqamli savodxonlik,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

algoritmik tafakkur, axborotni tahlil qilish salohiyati aynan bilim asosida rivojlanadi. Bilimli inson, raqamli vositalardan foyda oladi, unga qaram bo'lmaydi, o'z-o'zini rivojlantiradi, jamiyatda foydali bo'lishga intiladi, boshqalarni ham bilim orqali ilhomlantiradi, ijod bilan shug'ullanadi va xakozo.

Bugungi kunda ko'plab jarayonlar raqamlashtirilmoqda, ya'ni moliyaviy operatsiyalar, xizmatlar, ishlov berish tizimlari kabilar. Bu sharoitda insonning halolligi muhim axloqiy tamoyil bo'lib, raqamli tizimlarning sog'lom ishlashini ta'minlaydi. Korruptsiyaning oldi olinadi, fake xabarlar tarqalmaydi, manipulyatsiya sodir bo'lmaydi, axborotni to'g'ri uzatiladi, ishonchlik orqali iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik oshadi. Bularga judayam ko'p misollar keltirish mumkin. Agar insonning qalbi toza bo'lsa, raqamli jamiyatda yuzaga keladigan noto'g'ri fikrlar, illyuziyalar, o'z-o'zidan norozilikka qarshi ma'naviy immunitet vazifasini bajaradi. Bu jihat o'zligini saqlab qolishga, boshqalarning fikriga qaram bo'lmaslikka, hayotning asl ma'nosini anglashga chorlaydi. Ma'naviy yetuk inson doimo ichki jihatdan kuchli va mustahkam bo'lib, ichki bo'shliqlarni va ma'naviy tahdidlarni yengadi va o'z yo'lida izchil davom etadi.

Raqamli jamiyatda insonning ichki go'zalligi oddiygina ma'naviyat emas, balki raqamli taraqqiyotga axloqiy, madaniy va ma'naviy asoslar qo'yuvchi eng muhim omillardandir. U shaxsiy taraqqiyot, jamiyatdagi ishonch, ijtimoiy barqarorlik va texnologiyalardan foydali foydalanishning kalitidir. Qalb va axloq insoniyatning vijdonidir. Texnologiyalar qancha rivojlansa, ularni boshqaruvchi inson qalbi va axloqiy mezonlari shuncha muhim bo'lib boraveradi. Raqamli dunyoda insoniylikni yo'qotmaslik uchun bizga qalb va ma'naviyat yuksakligi kerak. Yaxshi niyatli, halol, pok, axloqli insonlar ezgulik yo'lida yurishadi, yovuz niyatli insonlar esa buzg'unchilikka moyil bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib borayotgan bugungi davrda inson go'zalligini faqat tashqi mezonlar asosida emas, balki uning ichki – immanent, ya'ni ma'naviy, axloqiy va qalbiy yuksaklik mezonlari bilan baholash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Insonning qalb pokligi, axloqliligi, halolligi, ma'rifatga intilishi va ruhiy go'zalligi raqamli muhitda ham o'zining betakror rolini saqlab qolmoqda. Shu bois, inson qalbi va axloqiy mezonlar bugungi texnologik davrda jamiyatni salbiy oqibatlardan saqlashda, raqamli taraqqiyotni ezgulik, adolat va ma'naviyat asosida boshqarishda hal qiluvchi kuch bo'lib xizmat qilmoqda. Inson go'zalligining immanent jihatlari axloq, ma'naviyat, qalb pokligi faqat shaxsiy yuksalishga emas, balki raqamli jamiyatda sog'lom axloqiy muhitni shakllantirishga, ijtimoiy uyg'unlik va barqaror taraqqiyotga xizmat qiluvchi asosiy omildir. Shu sababli, insonning ichki dunyosini tarbiyalash, ma'naviy-estetik rivojini qo'llab-quvvatlash raqamli transformatsiya sharoitida ham dolzarb vazifa bo'lib qolaveradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Adabiyotlar ro'yxati

1. Маҳмудова Г ва бошқалар. Ўзбекистонда ислохотлар жараёнини таҳлил этиш ва амалга оширишнинг концептуал-фалсафий методологияси. – Тошкент: Noshir, 2020. – 127 с
2. Qarang! islom.uz “Тафсири ҳилол” китобидан.
3. Термизий алломалардан олтин ўғитлар. мусанниф: Б.Парпиев. – Тошкент: Yoshlar matbuoti, 2020. – 48 б.
4. Tursunkulova Sh.T. Estetik ong va san'atning sinergetik xususiyati. – S.: 2021. SamDChTI, –186 b.
5. Tursunkulova Sh.T. Tasavvuf ta'limotida inson ma'naviy go'zalligi masalasi. Zamonaviy metodologiya kontekstida islom ilmiy-madaniy va falsafiy merosi: Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. – Navoi. 2022. – B.85-87.
6. Tursunkulova, S. (2024). HADISLARDA INSONNING GO'ZAL FAZILATLARI XUSUSIDA. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 4(10), 124-127. 10.47390/spr1342v4i10y2024n19

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING MUSTAQIL FAOLIYATIDA HUQUQIY FANLARINING AHAMIYATI

Ikramov Farhod Aktamovich

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlarni bilish umumiy ilmiy bilimlarning bir qismini tashkil etadi. Huquqiy fanlar nafaqat huquqiy bilimlar tizimini, balki yuridik amaliyot sohasini ham anglatadi. Yuksak darajadagi huquqiy madaniyatga erishishning yagona yo'li – huquqiy ta'lim va huquqiy tarbiyani isloh qilish va rivojlantirishdir. Chunki huquqiy savodxonlik huquqiy madaniyat asosidir. Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlar bo'yicha bilimlarni shakllantirishda ularning kitob bilan mustaqil ishlashi alohida ahamiyatga ega. Maqolada bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlarining ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: yuridik ta'lim, mustaqil faoliyat, xuquq, bilim, ko'nikma, malaka, amaliyot, ijtimoiy hodisa.

Globallashuv jarayonlarining kengayishi jahon mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarning yanada takomillashuviga olib keldi. Jumladan, globallashuv natijasida transmilliy korporatsiyalar, ularning turli ko'rinishdagi xalqaro birlashmalari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyatining tarkib topishi va kengayishi, xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi va mehnat taqsimotining nisbatan yuqori darajaga o'tishi, xalqaro iqtisodiy tashkilotlar faoliyatining yanada kuchayishi ro'y beradi.

Jahonning bir mamlakatida ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy larzalarning muqarrar ravishda boshqa mamlakatlarga ham o'z ta'sirini o'tkazishi bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida xuquqiy fanlarni o'rganishning ahamiyati katta ekanligini ko'rsatadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan kunning 24 yilligi munosabati bilan 2016 yil 7 dekabr kuni tantanali tadbirda: “Inson manfaatlarini ta'minlash uchun esa avvalo odamlar bilan, xalq bilan muloqot qilish, ularning dardu tashvishlari, orzu-niyatlari, hayotiy muammo va ehtiyojlarini yaxshi bilish kerak”, deb ta'kidlaydilar. Bu ta'kid ehtiyoj masalasini o'rganish har qanday ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida asosiy o'rin egallashini anglatadi.

2020 yil 29 aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Farmoni qabul qilindi [1]. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sud-huquq tizimidagi tub islohotlar yangi bosqichga ko'tarildi. Bu islohotlarning asl mohiyati xalq farovonligini oshirish, jamiyatda ijtimoiy adolat va demokratiya tamoyillarining ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ularning sur'ati va natijalari har birimizning bugungi kundagi shijoatimiz va harakatimizga bog'liqdir.

Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyati o'quv auditoriyasidagi mashg'ulotlarni to'ldiradi va rivojlantiradi. Mustaqil ta'lim - olingan bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumot yoki materialni mustaqil o'rganish maqsadidagi o'quv shaklidir [5].

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida xuquqiy fanlar hamda talaba tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish o'qituvchi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya yoki auditoriyadan tashqarida bajariladi.

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyati masalalari Z.Nishonova [2], J.Tolipova [3] va N.Xalilov [4]larning mustaqil ta'lim shakllari haqidagi tadqiqotlarida ko'rib chiqilgan.

O.Qo'ysinov kasb ta'limi yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan bo'lajak bakalavr-o'qituvchilarda mustaqil bilim olishga qiziqish va qobiliyatni, pedagogik madaniyatni takomillashtirishga oid ilmiy ishlarida mustaqil bilim olish usullariga to'xtalib o'tgan [6].

Mustaqil ta'lim o'quv faoliyatining barcha bosqichlarida katta ahamiyatga ega. Ular qatoriga: bilish muammolarni yaratish; muammoli turdagi topshiriqlarni bajarish; olingan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilimlarni mustahkamlash; ilgari egallangan bilimlardan foydalanish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish va boshqalarni kiritish mumkin.

Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlarni bilish umumiy ilmiy bilimlarning bir qismini tashkil etadi. Huquqiy fanlar nafaqat huquqiy bilimlar tizimini, balki yuridik amaliyot sohasini ham anglatadi.

Huquqiy fanlar bir qator asosiy xususiyatlarga ega:

- bu siyosatshunoslik, chunki u huquq, davlat va siyosat sohalariga taalluqli ijtimoiy hodisalarni o‘rganadi;
- bu ijtimoiy fan, chunki ijtimoiy hodisalarni o‘rganadi;
- bu ijtimoiy fan amaliy xarakterga ega, chunki huquqshunoslik huquqiy hodisalarni amaliy ehtiyojlar uchun o‘rganadi.

Avvalo, huquqiy fanlar predmeti davlat va huquqning faoliyat ko‘rsatish qonuniyatlari, ularning kelib chiqish va rivojlanish qonuniyatlari, muhim belgilari, shuningdek, huquq materiyasining o‘zi – dogmadir. Huquqiy dogma deganda huquqiy nazariya va amaliyot asos bo‘lgan, o‘rnatilgan va umume’tirof etilgan qoidalar tushuniladi. Huquqiy fanlar, shuningdek, huquqiy ishlarni yuritish, qonunlar va boshqa normativ hujjatlarni yaratish, huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish qoidalari va usullarini ifodalovchi yuridik texnikani ham o‘z ichiga oladi.

Har bir insonning kundalik hayotida tez-tez uchraydigan savollar tug‘iladi, ya’ni ishdagi ro‘y beradigan har xil vaziyat (sharoitlar)da unga qanday to‘g‘ri yondoshish, yoki jamoat joylarida, uyda va hokazo hollarda. Umuman qisqacha aytganda, davlat jamiyat va boshqa kishilarning manfaatlaridan kelib chiqqan holda o‘zingni qanday tutish zarur, degan savol tug‘iladi.

Bu savollarga javobni ko‘pchilik hollarda kishilarning bir necha avlodlari tajribalaridan kelib chiqib, jamiyatda o‘z shaklini topgan (yoki shakllangan) ijtimoiy (sotsial) normalardan izlash mumkin.

Lekin shuni ta’kidlash kerakki, sotsial (ijtimoiy) normalar tizimi normativ tartibga solish tizimining faqat ma’lum qismi sifatida yuzaga chiqadi. Sababi jamiyatda ikki xil normalar (huquqiy qoidalar) harakat qiladi, bularga:

- a) sotsial (ijtimoiy) texnik;
- b) ijtimoiy (sotsial) shaxsiy normalar kiradi.

Jumladan, normalar inson hulqining ijtimoiy munosabatlar doirasi tabiat, texnika bilan munosabatlarini tartibga solishda qo‘llaniladi.

Yuksak darajadagi huquqiy madaniyatga erishishning yagona yo‘li – huquqiy ta’lim va huquqiy tarbiyani isloh qilish va rivojlantirishdir. Chunki huquqiy savodxonlik huquqiy madaniyat asosidir. “Huquqiy madaniyat – fuqarolarning yetukligi va ongliligini ko‘rsatuvchi mezon. Huquqiy madaniyat tushunchasi huquqning rivojlanish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darajasi, aholining huquq haqidagi tushunchasi, qonunlarning ahvoli, huquqni amalga oshirish ishlarini tashkil etish darajasi, huquqning obro‘yi singari elementlardan tashkil topadi... Shaxs qanchalik huquqiy bilimga ega bo‘lmasin, qonun va boshqa qoidalarga amal qilmasa, u jamiyat uchun katta zarar bo‘lib, bu huquqiy madaniyatsizlikni keltirib chiqaradi. Demak, huquqiy madaniyatga shaxsning o‘z huquq, erkinliklarini anglaganligini ko‘rsatuvchi mezon sifatida qarashimiz mumkin... Huquqiy madaniyat insonning huquq, jamiyat va davlatga bo‘lgan munosabatining alohida shaxs, uning huquq va manfaatlariga bo‘lgan munosabati bilan chambarchas bog‘liq, huquqiy madaniyat darajasi huquqiy tizimning rivojlanganlik darajasi, davlat va jamiyat institutlarining xalqchilligi, aholining bilim darajasi, huquqiy ong va jamiyatdagi huquqiy mafkura bilan uzviy aloqadorlikdadir”.

Aynan bilimlarni mustaqil egallash jarayonida shaxsning mustaqilligi shakllanadi, bu murakkab vazifalar va muammoli vaziyatlarni hal qilishda amalga oshiriladi va shaxsning ichki o‘zini o‘zi boshqarish tizimining mexanizmlarini rivojlantirish, shu jumladan bilish va aqliy faoliyat natijasi hisoblanadi. Aqliy mustaqillik shaxs mustaqilligining ajralmas qismi bo‘lib, u o‘z navbatida hayotiy faollikning shakllanishi va namoyon bo‘lishining asosini tashkil etadi, ular uchun zaruriy shart bo‘lib xizmat qiladi.

Yangi ijtimoiy sharoitlarda, axborot maydonining sezilarli darajada kengayishi, yangi manbalar va axborot tashuvchilarning paydo bo‘lishi bilan bilim olish shartlari shunga mos ravishda o‘zgardi, mustaqil ta‘lim metodikasi va didaktikasi sezilarli darajada rivojlandi, shuningdek mustaqil ta‘lim jarayonining tashkiliy-pedagogik shartlarini ham o‘zgartirish kerak bo‘lib qoldi. Aytish mumkinki, kerakli bilimlar miqdorini o‘zlashtirishga shaxsning o‘z faolligi, bilim olishga intilishi, o‘z faoliyatiga ijodiy munosabati orqali erishish mumkin.

“Mustaqillik” va “bilish faoliyati” tushunchalari bir xil tartibdagi hodisalardir. Mustaqillikni shaxsning o‘zligi, qobiliyati, insonning faoliyat ko‘rsatkichi sifatida qarash mumkin. Mustaqillik - bu tashqaridagilarning ishtiroki va yordamisiz, tashqi undashlarsiz faoliyatni amalga oshirishdir. Mustaqillik o‘z oldiga vazifa qo‘yish, samarali mehnat qilish, yangi vaziyatlarda tashabbus ko‘rsatishda o‘z ifodasini topadi. Bilish jarayoni nuqtai nazaridan: diqqatni boshqarish, mustaqillik, mantiqiy dalillar va qaror qabul qilish uchun zarur faoliyat usullarini tanlashda o‘z aksini topadi, o‘z-o‘zini baholash obyektivligi “mustaqil bilish” tushunchasiga kiritiladi. O‘quvchilarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish mustaqil ish jarayonida yuz beradi, u amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi, egallangan bilimlarni o‘zlashtirishiga yordam beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Huquqiy fanlar qonun va qonuniyatlar bilan bir qatorda isbot talab qilmaydigan o‘zgarmas haqiqatlarni, ya’ni huquqiy tamoyillar va aksiomalarni o‘rganadi. Qadim zamonlardan beri ko‘plab tamoyillar va aksiomalar shakllantirilgan, ammo adolatning eng oddiy elementar insoniy talablari tufayli bizning davrimizda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Huquqiy fanlarga odatda yuridik ta’limotlar tarixi sifatida qaraladi. U o‘z predmeti bo‘yicha yangi obyektiv bilimlar olish, bu bilimlarni tizimlashtirish, o‘zi ochgan qonuniyatlar asosida turli davlat-huquqiy hodisa va jarayonlarni tavsiflash, tushuntirish va bashorat qilishni maqsad qilib qo‘yadi.

Huquqiy fanlarning zamonaviy metodologiyasida ko‘plab huquqshunos olimlar inqiroz hodisalarini qayd etadilar. Ko‘pincha tavsiflovchi xarakterga ega bo‘lgan va hech qanday ilmiy ahamiyatga ega bo‘lmagan huquqiy hujjatlarni sharhlash bilan chegaralangan tadqiqotlarga duch kelinadi.

Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlar bo‘yicha bilimlarni shakllantirishda ularning kitob bilan mustaqil ishlashi alohida ahamiyatga ega. Huquqiy fanlarga kelsak, bular darslik, o‘quv qo‘llanma, qo‘shimcha adabiyotlar, ma’lumotnomalar, texnik hujjatlar, maxsus jurnallar, organlar va xizmatlarining ilmiy-texnik axborot nashrlari, ilmiy-ommabop adabiyotlar hisoblanadi. Kitob bilan ishlash qobiliyatini har qanday shakllantirilishi kerak bo‘lgan qobiliyatlar bilan birga shakllantirish kerak. Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy adabiyotlar va hujjatlar (qo‘llanmalar, jadvallar, diagrammalar, texnik talablar, standartlar va boshqalar)dan ma’lumotlarni mustaqil ravishda izlash va qo‘llay olish uchun bibliografik ko‘nikmalarini shakllantirish kerak.

Natijada, aytish mumkinki, ko‘rib chiqilgan metodikalar inkor etib bo‘lmaydigan tarzda birlashtirilgan va tizimlashtirilgan afzalliklarga ega. Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlarni o‘rganishda darslik bilan mustaqil ishlash talabani subyekt sifatida faoliyat tizimiga kiritadi, dastlab uning ongli va maqsadli faoliyat yuritish qobiliyatini nazarda tutadi, bajarilgan harakatlarning miqdori va sifatiga mos natijalarni olish (ko‘nikma, bilim, malaka, shaxsiy xususiyatlar) imkonini beradi. Darslik shunday ta’lim vositasi bo‘lib, uning yordamida talabalar mustaqil ravishda bilim, kasbiy mahorat asoslarini egallaydilar, o‘zlaridagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradilar, izlanish va tadqiqot faoliyati bilan shug‘ullanadilar.

Mamlakatdagi iqtisodiy-ijtimoiy islohotlarning samarali bo‘lishini ta’minlash, ishlab-chiqarishda va ijtimoiy hayotning barcha bo‘g‘inlarida inson omilidan foydalanish, har bir ijtimoiy shaxs imkoniyatlarini to‘la-to‘kis yuzaga chiqarish masalasi bevosita huquqiy bilimlarni ta’lim tarbiya jarayoniga keng tadbqiq etish vazifalarni amalga oshirish ulkan ahamiyatga egadir Shu boisdan hozirgi kunda barcha

rivojlangan va rivojlanish yo‘lidan borayotgan mamlakatlar birinchi galda o‘z fuqarolarining ma’naviy va intellektual, jismoniy va ruhiy barkamolligiga va undan ijtimoiy manfaatlar uchun samarali foydalanish yo‘llarini izlashga jiddiy e’tiborni qaratmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, har bir mamlakatda inson va uning faoliyati o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy-siyosiy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 29.04.2020 йил. ПФ-5987-сон.
2. Нишонов З. Мустақил фикр ривожланганлигининг психологик мезонлари // Халқ таълими. - Тошкент, 2001.- №1.- Б. 38 – 40.
3. Толипова Ж. Талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш // Халқ таълими. – Тошкент, 2002. – № 4. – Б. 102 – 103 .
4. Халилов Н. Мустақил таълим шакллари // Халқ таълими. – Тошкент, 2002.- № 5.- Б. 88 – 89.
5. Хасанбоев Ж., Тўрақулов Х. ва бошқалар. Педагогика фанидан изохли луғат. - Т.: «Фан ва технологиялар», 2009. -355-б.
6. Қўйсинаев О.А. Мустақил таълим олиш жараёнида талабаларнинг ижодий тафаккурларини шакллантириш. / Таълим жараёнида мустақил тафаккур ривожланиши: Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2005. - Б. 98 - 99.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ КЫРГЫЗОВ И РУССКИХ, СВЯЗАННЫЕ СО СРЕДСТВАМИ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ

Калыбекова Зияда Садыковна

Жалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова, кафедра русской филологии, кандидат филологических наук, доцент, тел. +996703445249, ziyada.kalybekova@mail.ru, Кыргызстан, г. Жалал-Абад

Шакирова Мавлюда Рысбаевна

Жалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова, кафедра кыргызского языка, кандидат филологических наук, доцент, тел. +996701989835, mavluda_7575@mail.ru, Кыргызстан, г. Жалал-Абад

Аннотация

Настоящая статья посвящена изучению национальных стереотипов кыргызов и русских, связанных со средствами передвижения, являющихся одним из актуальных вопросов сопоставительной лингвокультурологии. Каждый народ создает стереотипы о том или ином понятии исходя из национальных особенностей. Стереотипы по своей сути – субъективное мнение отдельных людей, но случайные совпадения с объективной действительностью делает их общими, национальными. Национальные стереотипы, связанные со средствами передвижения, показывают мировидение, ментальные особенности народа.

Актуальность изучения вопроса состоит в раскрытии национальных стереотипов, связанных со средствами передвижениями как национального достояния, как одного из составляющих когнитивного мышления человека о средствах перемещения. Стереотипы одной нации отличаются от других, ибо в них отражена национальная самобытность.

Ключевые слова: национальные стереотипы, лингвокультурология, сопоставительная лингвокультурология, концепт, положительная и отрицательная оценка, менталитет, средства передвижения, конь, бык, осел, автомобиль.

Одним из важных вопросов лингвокультурологии является изучение национальных стереотипов - одного из ее феноменов. В решении этого вопроса следует обратить внимание на трактовку понятия концепта.

Концепт является основным элементом когнитивной лингвистики, являющейся междисциплинарной наукой, основывающейся на выводах таких лингвистических направлений как социолингвистика, лингвосемантика и лингвокультурология, ибо когнитивная лингвистика по своей сути “представляет собой отдельную самостоятельную научную дисциплину и исследует такие фундаментальные проблемы как процессы систематизации, категоризации и

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

концептуализации окружающей действительности посредством языка, его роль и связь с мыслительными процессами человека, а также занимается вопросами изучения языка как средства аккумуляции человеческого опыта в системе знаков, хранящих и передающих информацию” [1]. Концепт – это все, о чем человек знает и выражает языком. В этом отношении концепт является “нечто ‘идеальное’, представляющее собой единство “язык-мысль” [2, с. 6]. Он отражает картину мира, содержание словесного знака, связанное с материальным, духовным и культурным началом человеческого бытия в зависимости от его национально-культурной специфики. По мнению В.А.Масловой, “концепт – это лингвоментальное образование, частично вербализованный культурный смысл, имя / имена в языке, и включающий в себя значение, культурные коннотации, понятие и образ, лежащий в основе наименования, а также ценностные смыслы” [3]. С.Г.Воркачев, анализируя большинство определений ученых о концепте, определил, что культурный концепт “это культурно отмеченный вербализованный смысл, представленный в плане выражения целым рядом своих языковых реализаций, образующих соответствующую лексико-семантическую парадигму. План содержания лингвокультурного концепта включает как минимум два ряда семантических признаков. Во-первых, в него входят семы, общие для всех его языковых реализации, которые «скрепляют» лексико-семантическую парадигму и образуют его понятийную либо прототипическую основу. Во-вторых, туда входят семантические признаки, общие хотя бы для части его реализации, которые отмечены лингвокультурной, этносемантической спецификой и связаны с ментальностью носителей языка либо с менталитетом национальной языковой личности” [4, с. 268–276].

Одним из феноменов лингвокультурологии, обладающих национально-культурной спецификой, являются национальные стереотипы и их языковое оформление: “Если совокупность концептов как семантических единиц, отражающих культурную специфику мировосприятия носителей языка, образует концептуальную область, соотносимую с понятием ментальности как способа видения мира, то концепты, отмеченные этнической спецификой, входят в область, соотносимую с менталитетом как множеством когнитивных, эмотивных и поведенческих стереотипов нации» [4, с. 268–276]. Стереотипы входят в число квантов концепта о каком-либо понятии.

Создание общего, устоявшегося образа какого-либо понятия способствует появлению национальных стереотипов. Изначально термин “стереотип” употреблялся в книгопечатании как печатное клише. Термин проник в русский язык из греческого языка, в дословном переводе означает “твердый отпечаток”.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Затем с помощью внутриязыкового заимствования это слово стало употребляться в значении “упрощенные схематизированные образы социальных объектов, разделяемые достаточно большим числом членов социальных групп” [5].

Основой стереотипов стали социально-бытовые, семейные отношения между старшим и младшим поколениями. Стереотипы являются частью языковой и поведенческой культуры человека, ибо они выражаются языковыми единицами и создают общее представление или шаблон о том или ином предмете, человеке или животном. Восприятие таким образом того или иного образа, названия для через стереотипы легче и проще: “Стереотипы в качестве устоявшихся шаблонов и моделей поведения человека существенно упрощают процесс мышления и познания... Стереотипы ... являются упорядоченной, более или менее последовательной картиной мира, где размещаются привычки, вкусы, способности, удовольствия и надежды” [6].

Стереотипы – это способ познания, мировидение народа. Познание стереотипов народов и их языковых ресурсов осуществляется на основе паремий, фразеологизмов, в процессе коммуникаций, художественных произведений и др. В основном стереотипы носят эмоционально-оценочную характеристику, исходящую от ментального представления, тем самым они способствуют созданию ментальной модели понятия.

Стереотипы, связанные со средствами передвижения, встречаются в картине мира кыргызов и русских и по значению они могут быть как положительными, так и отрицательными. Развитие общества, науки и техники, условия жизни могут изменить содержание стереотипов.

Прородитель всех средств передвижения - гужевой транспорт, история которого восходит к глубокой древности: “Возможно, среднекаменный век или мезолит (12 тыс.- 9 тыс. лет назад) и новокаменный век или неолит (9 тыс.-6 тыс. лет назад) стали началом приручения быка и лошади в качестве источника мяса, молока и шкуры: лошади разводились для хозяйственных целей и были для кыргызов основным видом продуктивного скота, дававшего мясо” [7, с.28]. Все стереотипы, связанные со средствами и способами передвижения, появились в зависимости от образа жизни, культуры и менталитета, развития науки и техники и созданы противопоставлением силы, ума, способностей и других качеств. Стереотипы, связанные со средствами передвижения, выражают положительные и отрицательные оценки людей к тому или иному виду средств передвижения.

Одним из средств передвижения является **лошадь**. В представлении кыргызов лошадь, как родовое понятие транспорта - товарищ в пути, верный друг в бою. Кыргызы проявляют к понятию конь особое уважение, заботу. Кыргызы

считают коня одним из членов семьи, о котором нужно заботиться. По этому поводу говорят: “Ат аяган арыбайт, аш аяган жарыбайт”, что в переводе на русский язык означает “кто щадит коня пешим не будет, кто жадничает в еде, тому добра не видать”. Конь – крылья человека, он считается умным товарищем, сопровождающем своего коня и в удачах и невезениях: “Ат башы менен эр башы, кайда калбайт бир башы – где только не останутся головы храбреца и его коня” или “Ат башына күн түшсө ооздугу менен суу ичет, эр башына күн түшсө өтүгү менен суу кечет”, что в дословном переводе на русский язык означает “если с молодцом беда стрясется, то брод в сапогах перейдет; если с конем беда стрясется, он с удилами воду пьет», эквивалентный русской пословице “беда придет, молодца с ног собьет”. В русской картине мира конь – средство езды, главное его назначение – перевозка, перемещение людей и грузов, он – работник: «Конь не пахарь, не кузнец, не плотник, а первый в селе работник», “И слепая лошадь везет, коли зрячий на возу сидит”.

В менталитете кыргызов существует отрицательный стереотип о характере лошади. Строптивый характер лошади выражается устойчивым выражением “жылкы мүнөз” в кыргызском языке, что в переводе на русский язык означает “лошадиный характер”. Стереотип “лошадиный характер” утверждает, что все лошади имеют строптивый нрав, и людей с неуживчивым характером называют “человек с лошадиным характером”. Менталитет кыргызов сохранил стереотипы кыргызов о лошади и по настоящее время.

Бык, вол – один из видов средств передвижения, служащее как транспорт и как тягловая сила: “В жизни кыргызов и русских быки стали, с одной стороны, вычным средством, с другой – тягловой силой в земледелии.” [8, с.71). В ментальной модели кыргызов понятие “бык” наделен такими положительными качествами как сила, поэтому существует образное сравнение как “силён как бык / вол – букадай / өгүздөй күчтүү”. В связи с этим появился стереотип о том, что все быки сильные, упрямые. Такое понимание о быке способствовало появлению метофорических названий некоторых транспортных средств, например, “синий бык – көк бука – паровоз”, “черный бык – кара бука – поезд”. В понимании русских “концепт “бык” реализует такие положительные признаки, как “сила” и “решительность”, а также отрицательные признаки: “неуклюжесть, и “обман” [9]. В кыргызской национальной культуре наблюдается и отрицательный стереотип, связанный с понятиями бык, вол. В мировидении кыргызов и русских “бык”, “вол”, являющиеся одними из видов гужевого или тяглового транспорта, несмотря на силу и мощь, эти животные глупы, неуклюжи, упрямые. Русский фразеологический оборот “взять быка за рога” имеет значение “смело и сразу взяться за самое главное

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

в трудном деле” [10, с.151]. В когнитивной модели быка кыргызов решительность не характерна ему, он лишь упертый, т.е. неуступчивый, несговорчивый, стремящийся поступить по-своему, поставить на своем вопреки необходимости и здравому смыслу. Людей, обладающих вышеуказанными характерами, кыргызы называют упертым как бык, что в переводе на кыргызский язык “букадай көшөргөн, көгөргөн” [11, с.62]

Большое значение имел в хозяйственной жизнедеятельности кыргызов ослы: “С появлением этого вида транспорта у кыргызов решалось много проблем, связанных с перевозкой тяжестей, так как ослы на крутых горных дорогах ступают более уверенно, чем лошадь” [8, с.76]. Они служили как “как ездовое, так и гужевое и вьючное животное” [8, с. 76].

В кыргызской культуре существует стереотип о том, что осел, являющийся одним из видов транспорта, глупое, упертое животное. Глупость осла выражена в поговорке “Эшекти отко айдасан бокко качат – осла гонят к траве, а он идет к дерьму”, т.е. он привык питаться остатками. Культурный код поговорки состоит в том, что сколько не учи глупого, а он все делает по-своему. Стереотип о глупости осла переданы во многих баснях русских и кыргызских писателей: И.В.Крылова в басне “Осёл”, Тоголок Молдо в басне “Осёл и соловей” и др. Ы.Абдраимов в басне “Бир туугандык (родство)” показывает, что, несмотря на то, что всю тяжелую работу по хозяйству выполняет осёл, но его труд никто не оценивает по достоинству:

Карапайым Эшек,
Билесиңер да Эшекти.
Жамгыр менен карда,
Аяз менен аптапта.
Демейки күн, майрамда,
Кара жанын карч уруп.
Маңдай тери куюлуп,
Дем алышсыз иштейт.
Обыкновенный осел,
Все вы знаете осла.
И в дождь и снег,
И в мороз и жару.
В обычные дни и в праздник,
Трудится без усталости, в поту.
Работает без отдыха.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Испокон века кыргызы не употребляли молоко осла в качестве пищи. Но из-за того, что современная медицина доказывает, что ослиное молоко излечивает людей от многих заболеваний, стереотип о молоке осла тоже меняется [12].

По мнению Л.С. Перкаса: “В Европе серое длинноухое создание никогда не пользовалось особым уважением, персонифицируя такие отвратительные человеческие пороки, как глупость, лень, тупое упрямство и похоть, зато в Ближнем Востоке, Средней Азии и Северной Америке скромный ослик – символ трудолюбия, простоты и неприхотливости, терпения и покорности” [13].

В менталитете кыргызов езда на осле – признак бедности, несостоятельности. Если для лошади готовили удобные седла, снаряжения, спасающие их от натирания, показывающие уровень достатка ездовых из дерева, кожи и разных драгоценных металлов [14], то для осла достаточно седло из войлока – “чом”, которое спасает его от натирания и мозолей.

В настоящее время такой стереотип в корне меняется в связи с появлением положительного образа осла в современном киноискусстве и литературе: образ осла в мультфильмах “Винни пух”, “Ходжа Насреддин”, “Бременские музыканты”, “Шрек” и др. Они создают стереотипы об осле как о преданном и отважном друге, несмотря на свою глуповатость.

Относительно современных средств передвижения, в частности автомобилей, в современном мире созданы ряд стереотипов. Автомобиль, по мнению водителей-кыргызов и их членов семей - помощник в семье. Есть понятие, что водители любят свои автомобили больше, чем своих жен, потому что это – техника, она может сломаться, требовать ремонта, на которое уходит немало затрат, чем на жену.

В народе существуют стереотипы автомобилей, относительно габарита и цвета автомобилей. Малолитражные и красные легковые автомобили считаются женскими, и, наоборот, автомобили с крупным габаритом и других цветов, за исключением красного, считаются мужскими. Бытует стереотип о том, что автомобили-внедорожники – мужские.

Автомобиль – механизированное средство передвижения, пришедшее на смену гужевому и тягловому средствам передвижения. Кыргызы, испокон века не сошедшие со спины лошади, создали свои стереотипы об автомобилях. В их представлении автомобиль – живое существо, заменяющие коня. Поэтому они называют их скакуном-тулпаром, аргамаком или просто “жаныбарым”, что в переводе на русский язык означает “мой питомец, дорогой”. Опрос среди водителей-кыргызов показал, что из 56 респондентов 23 назвали своих автомобилей аргамаком, 22 - скакуном-тулпаром, 10 - словом “жаныбар”,

являющегося одним из ласкательного обращения к неживому как живому. У русских больше стереотипов автомобилей. У них созданы положительные и отрицательные стереотипы автомобилей относительно цвета, качества. светлой окраски автомобили – женские, все япошки – качественные, немецкие автомобили – спортивные, американки – прочные и др.

Таким образом, стереотипы средств передвижения кыргызского народа в корне отличаются от русских. Кыргызский народ с большим уважением относится к гужевому и выучному средствам передвижения. Стереотипы, связанные с ними, могут содержать как положительную так и отрицательную оценку говорящих. При этом говорящие используют готовые стереотипы, созданные нацией в течение многих лет.

Список использованной литературы

1. Жарина О.А. Концепт vs фрейм: проблема дефиниции и соотношения понятий в современной когнитивной лингвистике. Электронный ресурс. Режим доступа <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-vs-freym-problema-definititsii-i-sootnosheniya-ponyatiy-v-sovremennoy-kognitivnoy-lingvistike/viewer>
2. Снитко Т.Н. 1999 - Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах: АДД: Краснодар, 1999.
3. В.А.Маслова. Концепт как способ изучения культуры через язык. Электронный ресурс. Режим доступа <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-kak-sposob-izucheniya-kultury-cherez-yazyk/viewer>.
4. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып. 2. - Краснодар, 2003.
5. Синельникова А.П. Понятие и сущность стереотипа. Режим доступа <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-suschnost-stereotipa/viewer>.
6. Тухужева Л.А., Кокова Л.Х. Возникновение стереотипов. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-vozniknoveniya-stereotipov-1/viewer>.
7. Абышкаев А. Каратегинские кыргызы в конце XIX начале XX века. Фрунзе, Изд. «Илим», 1965.
8. Калыбекова З.С. Транспортная терминология в сопоставительно-сравнительном освещении (на материале русского и кыргызского языков). Дисс. на соискание ученой степени кандидата филол. наук. – Жалал-Абад, 2015.
9. А.И.Лызлов. Концепт “бык” в паремиях английского и русского языка (в отражении литературы). Режим доступа <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-byk-v-paremiyah-angliyskogo-i-russkogo-yazyka-v-otrazhenii-literatury/viewer>
10. С.И.Ожегов. Словарь русского языка /под ред. Ю.Шведовой. М., 1984.

11. К.К.Юдахин. Русско-киргизский словарь. 51000 слов. / под ред. К.К.Юдахина. – Бишкек, “Шам”, 2000.
12. <https://www.super.kg/article/show/36889>
13. Л.С.Перкас. Образ осла в мировой художественной литературе. Режим доступа <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-osla-v-mirovoy-hudozhestvennoy-literature/viewer>.
14. <https://www.azattyk.org/a/1237773.html>.

AHMAD DONISHNING TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLARI TAHLILI.

Saloxov Akmal Qamariddinovich

dotsent, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

O'rinov J

NGSF talabasi

Ushbu maqolada Yoshlar tolerantligini shakllantirishda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ko'rsatib o'tilgan maqsadlarni amalga oshirish jarayonida Ahmad Donish g'oyalaridan foydalanishning nazariy-uslubiy jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tolerantlik, taraqqiyot strategiyasi, xalqparvar davlat, kechirimlilik, sabr-toqat, jadidchilik.

Методологические основы использования идей Ахмада Дониша в реализации задач, определенных в стратегии развития нового Узбекистана

В данной статье анализируются теоретико-методологические аспекты использования идей Ахмада Дониша в процессе реализации целей, указанных в стратегии развития Нового Узбекистана по формированию толерантности молодежи.

Ключевые слова: толерантность, стратегия развития, дружественное к людям государство, прощение, терпение, джадид.

Methodological bases for using the ideas of Ahmad Donish in the implementation of the tasks defined in the development strategy of the new Uzbekistan

This article analyzes the theoretical and methodological aspects of using the ideas of Ahmad Donish in the process of implementing the goals specified in the development strategy of New Uzbekistan on the formation of youth tolerance.

Key words: tolerance, development strategy, people-friendly state, forgiveness, patience, jadid.

Kirish.

O'zbekiston Respublikasida bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishi bu – yosh avlodni har tomonlama dunyoviy va diniy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilimlarga ega bo‘lishi, ma‘nan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, bilimli, barkamol shaxslarni jahon ta‘lim standartlariga mos ravishda tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri sifatida belgilanganligidadir.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida bir qator sharq va musulmon mamlakatlarida vujudga kelgan jadidchilik harakati Turkiston o‘lkasida teran tarixiy ildizlarga egadir. Yurtimiz ulkan ijtimoiy-siyosiy va ma‘rifiy ahamiyatga ega ushbu jarayonlardan chetda qolmagani, aksincha, bu harakatning markazlaridan biriga aylanganini ta‘kidlash lozim. “O‘z zamonining ilg‘or namoyandalari bo‘lgan jadidlar g‘oyat murakkab va qiyin sharoitda bilim va ma‘rifat tarqatish, ta‘lim-tarbiya sohasini tubdan isloh etish orqali milliy taraqqiyotga erishish g‘oyasi bilan maydonga chiqdilar”. [1]

“2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilab berilgan maqsadlarida, Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash, Yoshlarni axloqiy negizlarni buzishga olib keladigan xatti-harakatlardan, terrorizm va diniy ekstremizm, separatizm, fundamentalizm, zo‘ravonlik va shafqatsizlik g‘oyalaridan himoya qilish, ya’ni xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritishga yo‘naltirilgan davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, O‘zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo‘shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlashni nazarda tutadi. [2]

Hozirgi kunda dunyoning ayrim hududlarida tobora keskinlashib borayotgan siyosiy ziddiyatlar, ma‘naviy-mafkuraviy tahdidlar xavfi bizdan doimiy ogoh bo‘lishimizni talab etmoqda. Sh.Mirziyoev ta‘kidlaganlaridek, “Biz avvalo tub negizida “O‘zbek xalqiga tinchlik va omonlik kerak” degan g‘oya mujassam bo‘lgan O‘zbekistonning tinchligi va xavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan siyosiy yo‘lini izchil davom ettirishimiz lozim. Shuningdek, hozirgi o‘ta notinch va murakkab zamonda bebaho boyligimiz bo‘lgan tinch va osoyishta hayotni ko‘z qorachig‘idek saqlash, jamiyatimizda millatlar va dinlararo hamjihatlik, o‘zaro hurmat va mehr-oqibat muhitini yanada mustahkamlash bizning eng muhim va ustuvor vazifamiz bo‘lib qoladi”. [3]

Hozirgi kunda Yangi O‘zbekiston “Inson qadri ustuvor bo‘lgan jamiyat va xalqparvar davlat” degan oliyjanob g‘oya asosida barpo etilmoqda. Prezidentimiz belgilab bergan bu ulug‘vor maqsad asosida xalqimiz yangidan-yangi islohotlarning haqiqiy muallifiga aylanib bormoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ko‘rsatib o‘tilgan maqsadlarni (100 maqsad) bajarish va hayotga tatbiq etish, yoshlarimizni bag‘rikenglik ruhida tarbiyalash ilf-fan oldidagi muhim mas’uliyatli vazifadir.

Ayniqsa, 70-maqsad: Yoshlarga oid davlat siyosatini takomil-lashtirish. Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash.[4]

74-maqsad: Jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash.

Turli millat yoshlari uchun qo‘shimcha qulay shart-sharoitlar yaratish, ularda fuqarolik burchini anglash, vatanparvarlik, bag‘rikenglikka asoslangan millatlararo muomala madaniyatini yuksaltirish.[5]

XIX asr oxiri XX boshlarida yashab ijod qilgan Ahmad Donish o‘z ijodi bilan o‘zbek va tojik madaniyatida munosib hissa qo‘shganlar. “Navodir ul vaqoe” asarida uning jadidlik g‘oyalari, zamonaviy fanlar doirasida bilimga ega ekanligi, insonlarning ilmga rag‘bati, ilm sabab Buxoro ahlining hayot tarzini yangilash, diniy ta’limni qayta shakllantirish hamda ma’rifat tushunchasida o‘z xalqining ijtimoiy hayotidagi asrlik turg‘unlikdan xalos bo‘lishga undash g‘oyalari yetakchilik qilgan.

Ahmad Donish “Navodir-ul-vaqoe” nomli asarni yozib, barcha muammolarni yechish yo‘lida shu asarini asosiy qonun sifatida ko‘rsatishga uringan. “Navodir-ul-vaqoe” Ahmad Donishning eng yirik asari bo‘lib, unda mutafakkirning turli masalalar to‘g‘risidagi fikrlari bayon etilgan. Donish ijodidagi ichki ziddiyatlar, qarama-qarshi qoida-sharhlar ushbu kitobda o‘z aksini topgan. Ahmad Donish “Navodir-ul-vaqoe”da goh hayotni kuylaydi, goh umidsizlik, darvishlik ohangida so‘zlaydi.

Bag‘rikenglik haqidagi g‘oyani Ahmad Donishning “Navodir ul-vaqoe” asarida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilib berilgan. Asarning “Mamlakatni boshqarish va xalqni ma’rifatli qilish” haqidagi risolasi uchunchi faslida hukmdorlarning yurti idora qilish usullari, xalqparvar, bag‘rikeng, adolatli bo‘lishlari haqida gap boradi. “Podshoh sababsiz hech kimning diliga ozor beruvchi bo‘lmasin. Chunki uni xalq o‘z tinchligi va erkin yashashi uchun bu darajaga ko‘targan. Podshoh ularga ozor berar ekan ish teskariga aylanadi”.[6] Albatta bu holda mamlakatda tinchlik, totuvlik bo‘lmaydi, tinchlik va barqarorlik bo‘lmagan joyda esa xalq faravon hayot kechira olmaydi. “Podshohlar yetimlarning otalaridir. Shunday bo‘lgach, podshohlar yetimlarga o‘z otalaridan ham ko‘proq g‘amxo‘rlik qilishlari lozimdir; toki podshoh ota bilan faqir otaning farqi bo‘lsin. Imkoniyat boricha ehson eshigini ochib tursin” [7] degan fikrlari amaldorlarni bag‘rikeng, mehr-oqibatli, mehribon bo‘lishga chorlaydi. Donish fikricha, davlat bir guruh kishilarga emas, balki xalq manfaatlari uchun xizmat qilishi kerak. Mamlakatni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

odilona boshqarish uchun islohot zarurdir. Davlatning vazifasi xalq mafaatini himoya qilishdir. Hukumdor mamlakatni idora qilishda atrofdagilari bilan maslahatlashib hal qilish kerak. Demak, odil hukmdor mamlakatni kengash bilan boshqarsa, jamiyatda tartib-intizom o‘rnatilib, davlat taraqqiy qiladi.

“Inson nima uchun yaratilgan, yaratilgandan so‘ng uning yaxshiligi nimada va u nimani xohlashi kerak?”, - degan iboralar bilan Ahmad Donish “Navodir ul-vaqoe” kitobining muqaddimasini boshlaydi. Inson, uning umr mazmuni, uning olam va odamlarga munosabati barcha falsafiy qarashlarning diqqat markazida bo‘lgan. “Har ishning haqiqatini inson ocha oladi. Inson tana va ruhdan iborat mavjudot bo‘lib, uning tunganmas baxti ilm va ma’rifatdadir”, [8] - degan fikrni bildirib o‘tadi. Ahmad Donish odamlarga qarata o‘z qarashlarini ta’kidlab yozadiki, agar uning erki o‘zi qo‘lida bo‘lsa, qaram bo‘lmasin, chunki ma’rifat ruhning xoxishi bo‘lib, ilmsizlik va dangasizlik nafsning istagidir. Ruh quvvati yaxshilikka buyuruvchi va yomonlikdan saqlovchidir, nafs quvvati esa yomonlikka yurgizuvchi va yaxshilikdan qaytaruvchidir”. [9]

Ahmad Donish ko‘rsatib o‘tadiki, ota-onalar farzandlarini komil inson qilib tarbiyalay bilsalar, taqdirlariga shukrona qiladilar, lekin ular farzandlariga ezgulikni va yaxshilikni ravo ko‘rmasalar, o‘z g‘arazlariga botib qoladilar. Ahmad Donish bilim xususida ham to‘xtalib, yo‘lni yorituvchi mash’al, shu mash’alga ega bo‘lmagan odam esa hayot yo‘llarida albatta qoqiladi, o‘z o‘rnini topa olmaydi degan xulosasini beradi. Ahmad Donishning “Nodir voqealar” asari nafakat o‘z davri, balki biz yashab turgan hozirgi kunda ham ma’nan komil insonlarni ayniqsa, yoshlarni tarbiyalash borasida ham nodir ma’naviy meros hisoblanadi.

Ahmad Donishning farzandlariga bergan maslahatlari:

1. Sidqidildan o‘king. Foydali ilmlarni egallang.
2. Insonlarga kerakli bo‘ling, foydali kasb, hunar, mashg‘ulot egasi bo‘ling.
3. Jamiyat va oila manfaatlari himoyachisi bo‘ling.
4. Shukr va sabr qiluvchi bo‘ling.
5. Kechirimli bo‘ling.
6. Mustaqil fikrga ega bo‘ling.
7. Ajdodlar merosini o‘rganing.
8. E’tiqodli bo‘ling.

Ahmad Donishning falsafiy asarlarida davlatni boshqarish haqidagi o‘zining ijtimoiy falsafiy fikrlarini bayon etadi. Uning fikricha davlatni adolatli shaxslar boshqarsin va hukumat xazinasini hisobidan ularga haq berilsin. Ahmad Donish bag‘rikenglik tamoyillariga amal qilishlikni ta’kidlaydi. Jumladan, davlat boshqarishini yagona sulolaga boshqaruviga berib bo‘lmaydi, degan xulosaga kelib, Ovroqpa davlatlaridagi parlament deb ataladigan davlat boshqaruvini tavsiya qiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mutafakkir fikricha, davlat boshqaruvining muhim vazifasi – o‘z xalqi haqida g‘amxo‘rlik qilishlikdir. Amaldorlar davlat iqtisodiyotining taraqqiy qilishi uchun jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni, jumladan, suv omborlarni qurish, ilm-fanni taraqqiy ettirish, xalqni ma‘rifatli qilishga majburdilar, deb ko‘rsatib o‘tadi. Uning bu g‘oyalari hozirgi kunda Yangi O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlar bilan chambarchas hamohangligini ko‘rishimiz mumkin.

Ahmad Donish qo‘shni mamlakatlarga qilgan safarlari vaqtida mahalliy aholi bilan bo‘lgan suhbatlari va o‘zaro muloqotlarida Buxoro amirligining yaxshi qo‘shnichilik aloqalar yo‘lga qo‘yilmaganini ta‘kidlab o‘tadi. Uning falsafiy qarashlari muhim ijtimoiy-siyosiy va tabiiyaviy ahamiyatga molik. U yosh avlodni pok vijdonli, sabr-bardoshli, ma‘rifatli, ilmiy, halol, qilib tarbiyalash, ularda yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish masalalarini ilgari surgan. Ahmad Donish yoshlardan himmatli, jasoratli, ezgu niyatli, bo‘lishni talab etadi, ularga barcha ishlarni bajarishga ongli ravishda kirishishni maslahat beradi.

Jumladan, himmat haqida fikr yuritir ekan, insonlarni biror mavjudotga ozor yetkazmaslikka, muruvvatli bo‘lishga da‘vat etadi, chunki har bir tanada hayot go‘zalligi mujassamdir. Ahmad Donish bag‘rikenglik g‘oyalari haqida fikr yuritib, nafsga qul bo‘lmaslikni ta‘kidlab o‘tadi.

“Navodir ul-vaqoe” asarida bag‘rikenglikning asosiy va muhim jihatlarini ko‘rsatib o‘tadi:

- etnik tolerantlik – turli xalqlar qadriyatlarini, an‘ana-larini hurmat qilish;
- dinlararo tolerantlik – turli diniy e‘tiqod vakilla-rining murosas bilan yashashi;
- oiladagi tolerantlik – oila a‘zolarining bir-biriga nisbatan mehribon, g‘amxo‘r bo‘lishi.

Ahmad Donishning o‘zi ham bu tamoyillarga amal qilar, hayot tarzini ilm olishga, o‘z qarashlarini hayotga tadbqiq qilishga bag‘ishlardi.

Xulosa. Ahmad Donishning bag‘rikenglikka oid qarashlari hozirgi kunda ham katta ahamiyatga ega. Bag‘rikenglik ruhida tarbiyalangan yoshlar yurt tinchligi, do‘stlik va hamjihatligi, vatan ravnaqi, xalq faravonligi kabi xalqimizning ezgu maqsadlari yo‘lida o‘zlaring salohiyatlarini safarbar etishga intiladilar.

Shu nuqtai-nazardan yoshlarda bag‘rikenglik g‘oyalarini shakllantirish va yuksaltirishda Buxoro jadidlarning ilmiy merosini o‘rganish va falsafiy tahlil etish bugungi globalashuv davrida muhim vazifalardan biri deb hisoblaymiz. Yoshlardagi ma‘naviy bo‘shliqni to‘ldirish uchun ularni turli tajovuzlardan himoya qilish uchun avvalo ularning qalbida Vatanimizga bo‘lgan muhabbatni yanada kuchaytirish, buyuk tariximizni, milliy urf-odatlarimizni qalblariga singdirish zarurdir. Yosh avlodga bag‘rikenglik g‘oyalarini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shakllantirish jamiyat taraqqiyoti, millat kamoloti va shaxs barkamolligini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Demak, shunday ekan yuqorida bildirilgan fikrlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, yoshlarimizda bag‘rikenglikni shakllantirishdagi tarixiy-falsafiy meros xalqimizning milliy va umuminsoniy qadriyatlari va bugungi kun nuqtai nazardan ma’naviy yuksalishini taqazo etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoevning Jadidlar merosini o‘rganishga bag‘ishlangan Xalqaro konferensiya ishtirokchilarigaso‘zlagan nutqi. <https://president.uz/uz/lists/view/6007>.
2. “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60- sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. –B. 18-19.
4. <https://lex.uz/docs/5841063>
5. <https://lex.uz/docs/5841063>
6. O‘sarov F.X. XIX asr oxiri XX asr ma’rifatparvarlari hamda jadidlar ixodida tinchlik va bag‘rikenglik falsafasi madaniyati. Buyuk allamalar ijodida ahillik va bag‘rikenglik g‘oyalari.T.:JIDU. 2005. –B. 59-64
7. Ahmad Donish. “Navodir ul-vaqoe”(Nodir voqealar). Toshkent. “Fan” nashriyoti.1964. –B. 63.
8. Ahmad Donish .“Navodir ul-vaqoe”. Fan, T:, 1964. –B. 37.
9. Ahmad Donish “Navodir ul-vaqoe”. Fan. T:, 1964. –B. 38

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI SIYOSATINING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Irgash Xaqqulovich Tangirov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Qo‘shma ta’limni muvofiqlashtirish” bo‘limi
boshlig‘i, siyosiy fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada faol tashqi siyosatni amalga oshirish Yangi O‘zbekistonning muhim vazifalaridan biri ekanligi, bugungi kunda yurtimiz tashqi siyosatida amalga oshirilayotgan muhim o‘zgarishlar, sohadagi yangiliklari, O‘zbekistonning Pekin va Bishkek Sammitlaridagi ishtiroki va ushbu sammitlarning yurtimiz uchun ahamiyati haqida qisqacha so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: tashqi siyosat, suverenitet, xavfsizlik, strategiya, qo‘shnichilik, barqarorlik, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik, xalqaro tashkilotlar.

XXI asrdagi global o‘zgarishlarning tashqi siyosatiga ta’siri muhim masala bo‘lib, u O‘zbekiston diplomatiyasi uchun o‘ta dolzarbdir. O‘zbekiston xalqaro maydondagi vaziyat va yuzaga kelayotgan har qanday tahlikadan qat’i nazar, o‘zining mustaqilligi va suvereniteti, xavfsizligi va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti hamda barcha fuqarolarning farovonligi ishonchli tarzda ta’minlanishiga qaratilgan siyosat olib bormoqda.[1]

Bugungi kunda barcha sohalarda bo‘lgani kabi tashqi siyosatda ham yurtimizda chuqur o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda O‘zbekiston juda ko‘p davlatlar, xalqaro tashkilotlar bilan keng ko‘lamli aloqalarni yo‘lga qo‘ygan. Bugungi O‘zbekiston o‘z milliy manfaatlariga asoslanib, o‘zaro manfaatli va keng ko‘lamli tashqi siyosat olib bormoqda. Yurtimizning tashqi siyosatdagi bosh maqsadi – davlat mustaqilligi va suverenitetini, xalqaro maydondagi o‘z o‘rnini mustahkamlab, xavfsiz, ahil qo‘shnichilik muhitini shakllantirishdir. O‘zbekiston o‘zining tashqi siyosatida boshqa davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik, kuch bilan tahdid solmaslik, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, chegaralar daxlsizligi, inson huquqlarini himoya qilish kabi xalqaro huquqning umume’tirof etilgan normalariga asoslangan holda tashqi siyosat olib bormoqda. Bu huquqning asosi sifatida asosiy qomusimizning 17-moddasini keltirishimiz mumkin. Unda: “O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli subyektidir. O‘zbekistonning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning buzilmasligi, davlatlarning hududiy yaxlitligi, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aralashmaslik prinsiplariga hamda xalqaro huquqning umume’tirof etilgan boshqa prinsip va normalariga asoslanadi”[2], - deb belgilab qo’yilgan.

Faol tashqi siyosatni amalga oshirish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biridir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “O‘zbekiston Respublikasining tashqi siyosatining asosiy maqsadi - bu davlat mustaqilligi va suverenitetini yanada mustahkamlashdan, mamlakatning xalqaro munosabatlarning to‘laonli subyekt sifatidagi o‘rni va ro‘lini yanada kuchaytirishdan, hamda milliy va mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlash, mamlakat iqtisodining barqaror va tez sur’atlar bilan o‘sishi, uning ochiq, demokratik davlat qurish yo‘lidagi jadal siyosat olib borishi va rivojlangan davlatlar safidan o‘rin olishi uchun eng qulay sharoitlarni yaratishdan iboratdir”[3]. Bu “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi”, “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da ham alohida takidlangan.

Xususan, “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish-ning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi”da: xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta’minlash, chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy ruhda tashqi siyosat yuritishga yo‘naltirilgan davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, O‘zbekistonning yon-atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo‘shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlash[4] kabi muhim masalalar belgilab qo‘yilgan bo‘lsa, “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da:

-Mamlakatning xalqaro munosabatlardagi teng huquqli subyekt sifatidagi rolini oshirish;

-Markaziy Osiyoda xavfsizlik, savdo-iqtisodiy, suv, energetika, transport va madaniy-gumanitar sohalaridagi yaqin hamkorlikni sifat jihatidan yuqori bosqichga olib chiqish;

-An’anaviy hamkorlarimiz bilan munosabatlarni yanada rivojlantirish, tashqi aloqalar geografiyasini kengaytirishga ustuvor ahamiyat qaratib, iqtisodiy diplomatiyani kuchaytirish;

-O‘zbekistonning Birlashgan Millatlar Tashkiloti organlari va institutlari, global va mintaqaviy iqtisodiy, moliyaviy va gumanitar tashkilotlardagi faoliyatini kuchaytirish;

-Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lish va Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi bilan integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish;

-Jahon hamjamiyatida mamlakatimiz imidjini oshirishga qaratilgan axborotlar yetkazish samaradorligini oshirish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

-Tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatning normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish;

-O‘zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonalari va konsullik muassasalari tomonidan O‘zbekistonning chet ellardagi fuqarolariga xizmat ko‘rsatish tizimini takomillashtirish[5] kabi maqsadlar belgilangan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev prezident etib saylanganlaridan so‘ng faol tashqi siyosat olib borishga alohida e‘tibor qaratib kelmoqda. Prezidentlik saylovidan so‘ng birinchi bo‘lib davlat tashrifi bilan Turkmanistonga safar qilgan bo‘lsalar, bugungi kunda juda ko‘plab davlatlarga tashriflar amalga oshirilmoqda, ko‘plab xalqaro tashkilotlar bilan keng ko‘lamli aloqalar yo‘lga qo‘yilib, hamkorlikda muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, yaqinda Bishkekda bo‘lib o‘tgan MDH davlatlari Sammitida ham xalqaro ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘plab shartnomalar:

-Samarqandni 2024-yilda Hamdo‘stlikning madaniy poytaxti deb e‘lon qilish to‘g‘risidagi qaror;

-MDH davlatlari rahbarlarining inson va fuqarolarning diniy e‘tiqod erkinligi huquqini himoya qilish to‘g‘risidagi bayoni;

-Xalqaro rus tili tashkilotini ta‘sis etish to‘g‘risidagi shartnoma;

-Rus tilini millatlararo muloqot tili sifatida qo‘llab-quvvatlash va targ‘ib qilish to‘g‘risidagi bayon;

-Sud-ekspertiza faoliyati sohasida MDH davlatlarining muvofiqlashtiruvchi kengashini tuzish to‘g‘risida;

-MDH rahbarlarining ko‘p qutbli dunyoda davlatlararo munosabat tamoyillari haqida va yana boshqa ko‘plab muhim shartnomalar qabul qilindi.

Sammitda Prezidentimiz so‘zga chiqib, o‘zaro investitsiyalarni rag‘batlantirish va loyihalarni ilgari surish bo‘yicha qo‘shma chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish hamda MDH mamlakatlarining Sanoat kooperatsiyasi va innovatsion ishlanmalari forumini o‘tkazish tashabbusini ilgari surdi.[6]

Bundan tashqari, Prezidentimiz 18-oktabr kuni Pekinda bo‘lib o‘tgan “Bir makon, bir yo‘l” xalqaro forumining ochilish marosimida hamda “Inson va tabiat uyg‘unligi yo‘lida “Yashil ipak yo‘lini” birgalikda barpo etish” mavzusidagi yalpi yig‘ilishida ham ishtirok etib, “Yashil ipak yo‘li” tashabbusi mohiyat e‘tibori bilan umumiy “yashil” kelajak kun tartibini shakllantirishini;

-mintaqamizdagi anomal ob-havo sharoitlari, tez-tez yuz berayotgan qurg‘oqchilik va chang bo‘ronlari, yerlarning shiddat bilan degradatsiyaga uchrashi va cho‘llanishi, bioxilma-xillikning yo‘qolishi ko‘rinishida namoyon bo‘layotgan murakkab ekologik vaziyat sabab Markaziy Osiyo jahondagi iqlim o‘zgarishi oqibatlaridan eng ko‘p zarar ko‘rayotgan mintaqalardan biri ekanini;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

-O‘zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan maxsus rezolyutsiya doirasida Orolbo‘yida ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududlarini yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli dasturni amalga oshirayotgani;

-Buyuk ipak yo‘lini qayta tiklashga qaratilgan ushbu ulug‘vor g‘oya tarixan qisqa davrda ko‘plab tarafdorlariga ega bo‘lgani va xalqaro hamkorlikning yangi modeliga aylangani ta’kidlanadi.

-Markaziy Osiyoda “yashil” taraqqiyot sohasidagi maqsadlarga erishish yo‘lida fikr almashish va sa’y-harakatlarni birlashtirish uchun O‘zbekiston rahbari 2024 yilda Samarqand xalqaro iqlim forumini o‘tkazish tashabbusi bilan chiqdi.

“Umid qilamizki, ushbu forum barqaror rivojlanish yo‘lidagi global xavf-xatarlarga javob topish uchun “Kelajak uchun – Samarqand muloqoti”ni tashkil etishda amaliy qadam bo‘lib xizmat qiladi, – dedi Prezidentimiz.”[7]

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish davlatimizning eng muhim vazifalaridir va bu vazifalarni amalga oshirishda boshqa davlatlar bilan har tomonlama aloqalarni yo‘lga qo‘yish juda muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston Strategiyasi. Toshkent. O‘zbekiston. 2021y. –B. 330
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri). 2023-y. 17-modda
3. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o‘rganish bo‘yicha ilmiy-uslubiy risola. -T. “Ma’naviyat”. 2017-y. –B. 219 b.
4. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” PF-4947-son. -T. 2017-yil 7-fevral .
5. “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son. -T. 2022-yil 28-yanvar. 93-100-maqsadlar.
6. <https://kun.uz/11254277>
7. <https://kun.uz/18871942>

INSONPARVARLIK VA BAG’RIKENGLIK G’OYALARINING IJTIMOIIY-FALSAFIY FIKRLAR TARIXIDA TUTGAN O’RNI

Tangirberdiev Sherzod Gapparovich

Guliston davlat universiteti, o’qituvchi

sherzodgapparovich654@gmail.com

ORCID ID:0009-0002-4656-4664

Annotatsiya. Mazkur maqolada insonparvarlik tushunchasining Uyg’onish davri (birinchi va ikkinchi renessans) vakillari tomonidan talqin etilishi borasida so’z yuritiladi.

Kalit so’zlar: uyg’onish davri, insonparvarlik tushunchasi, eng oliy qadriyat, gumanizm, Sharq va G’arb Uyg’onish davri.

Абстракт. В статье рассматривается интерпретация понятия гуманизма представителями эпохи Возрождения (первого и второго Возрождения).

Ключевые слова: Ренессанс, концепция человечества, наивысшая ценность, гуманизм, Возрождение на Востоке и Западе.

Abstract. This article discusses the interpretation of the concept of humanism by representatives of the Renaissance (first and second Renaissance).

Keywords: Renaissance, concept of humanism, highest value, humanism, Eastern and Western Renaissance.

Markaziy Osiyo ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixida “insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalari chuqur mohiyatga ega bo’lib, turli millat, madaniyat va xalqlarning o’zaro hamjihat, farovonlik, ahillik, halollik asosida istiqomat qilish asosida hayot kechirishdir. Bu borada turli xil konsepsiyalar mavjud bo’lib, ularni Ali Safiy merosi va dunyoqarashidagi “insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalari bilan uyg’unligini kuzatish mumkin. Zamonaviy jamiyatda “insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalari mazmun va shakl jihatdan o’zgarib, uning ahamiyati ham ortib borayotganligini tadqiq etib, shu bilan bog’liq ravishda o’rganish maqsadga muvofiq. Zero, jamiyatda bu tushunchalar o’zaro mazmunan yaqin tushunchalar bo’lsa-da, lekin ular orasida o’ziga xos jihatlari borligi, mavjdligi anglanadi.

“Insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalarining ratsional talqini yetuk mutaxassislar orasida ancha ommalashgan bo’lishiga qaramasdan ularning tadqiqotlarida “insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalarining strukturaviy tavsiflaridan kelib chiqqan holda uning o’ziga xos xususiyatlarini aniqlashga urinish ustuvor tendensiya hisoblanishi ta’kidlanadi. “Insonparvarlik” va “bag’rikenglik” tushunchalarining serqirra mohiyatini ochib berish uchun ratsional yondashuvning o’zi yetarli emas. Shuning uchun, bu borada uning qadriyatli-aksiologik yondashuvga asoslangan talqinlarini bilish ham juda katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sharq va G'arb Uyg'onish davriga xos asosiy xususiyat turli xurofotlar va dogmalar - aqidalar cheklanishidan qutulib, insonparvarlik va uning ehtiyojidan kelib chiquvchi hurfikrlikning rivojlanishidir. Yevropada esa Uyg'onish davri qishloq xo'jaligiga asoslangan ijtimoiy tuzumning tanazzuli va uning o'rniga sanoat ishlab chiqarishi (kapitalizm) bosqichining vujudga kelishi, inson madaniy manfaatlarining, mol-mulk to'plashga qiziqishning kuchayishi va cherkov ta'sirining zaiflashuvi bilan bog'liqdir, Sharqda esa ilm-fan gullab-yashnab, hurfikrlilik kuchaysa ham din va shariat zaiflashmadi. Aksincha, shariatga zid kelmaydigan tariqat, ma'rifat va haqiqat bosqichlariga intilishdan iborat tasavvufiy ta'limotlarning kuchayishi - Sharqda moddiy nafs istak-xohishlarini, hoyu-havaslarini kamaytirib, ruhiy, ma'naviy kamolotga etishish, insonning poklanishiga xalaqit beruvchi turli-tuman ijtimoiy, axloqiy illatlardan qutulishga qasd qilishi - tasavvufning yassaviya, suxravardiya, mavlaviya, kubraviya, naqshbandiya kabi tariqatlarning dasturi bo'lgan ta'limotlarda rivojlandi.

Ko'pgina tadqiqotchilar haqli ravishda Italiya Uyg'onish davrida Inson - eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etilganini aytadilar. Boshqa barcha narsalar - jamiyat, davlat, tarix, mol-mulk - insonga, uning ehtiyojlari va manfaatlariga aloqadorligi bilangina qimmatlidir, degan fikrlar ilgari suriladi. Bunday fikrning tug'ilishiga o'rta asrlarda cherkov tomonidan inson qadrining yerga urilishi, uni faqat mol-dunyo bilan kibrlanuvchi maxluq, nafs ko'yiga berilgan gunohkor deb qoralanishi sabab bo'lgan edi. Tashqi olamni ham, insonni ham gunohdan faqat tarkidunyochilik poklaydi deb hisoblar edilar. Shuning uchun Italiya Uyg'onish davri asarlarida buning aksi - inson his-tuyg'ulariga, xoyu-havaslariga erk berish zarurligi birinchi o'ringa chiqa boshladi. Mazkur karashlarning ilk vakillari sifatida haqli ravishda F.Sakketti va J.Bokkachcho asarlarini ko'rsatish mumkin.

Italiya Uyg'onish davri mazmunining bunday talqinini Sharq Uyg'oni davrini maxsus o'rgangan atoqli sharqshunos N.I.Konrad qisman to'g'ri va qisman noto'g'ri deb hisoblaydi. To'g'riligi shundaki, Uyg'onish davrida inson chindan ham birinchi o'ringa chiqa boshladi. O'rta asrlardagiga nisbatan Uyg'onish davrida insonga boshqacha qaray boshladilar. Bunday talqinning noto'g'riligi shundaki, insonni birinchi o'ringa chiqarishdan maqsad uning tabiatidagi barcha xususiyatlarni, jumladan, ayniqsa, xissiy intilishlariga erk berish emas edi. Gumanistlar insonning erkinligini faqat vujudiy his-tuyg'ular erkinligidan iborat deb qaramaganlar, balki vujud va ruh uyg'unligi, aqlning ustuvorligiga e'tibor berganlar. G'arb Uyg'onish davrining izlanishlari inson ruhini ezib turgan cherkov hukmronligiga, o'rta asrlarga xos mutelikka, tarkidunyochilikka qarshi kayfiyatlarning tug'ilishida yorqin ifodalangan edi. Shu ma'noda Uyg'onish davrining asosiy yo'li faqat qadimgi davr antik Gretsiya va Rim klassik (mumtoz) madaniyatni tiklashdagina emas, balki inson ruhini cherkovning qoloq mafkurasidan ozod qilishdan iborat edi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shunga ko'ra, G'arb Uyg'onish falsafasida diniy ideallar o'rniga dunyoviy ideallarga e'tibor kuchayadi, inson aql-idrokiga ishonch uning davlat tuzumi ham diniy dogmalar -aqidalar asosida emas, balki inson manfaatlaridan kelib chiqqan holda jamiyat qonunlari asosida rivojlanishi zarur, degan fikrlar Uyg'onish davrining ko'pchilik mutafakkirlari asarlarida uqdirila boshlandi. Mutafakkirlar falsafiy asarlarida fanlarning dindand mustaqilligi va erkinligini yoqlab chiqdilar. Falsafa ilmi diniy aqidalardan erkin, insonparvar davlat idealiga, ijtimoiy utopiyaga asoslandi va shu idealdan ilhomlandi. Masalan, Nikolo Makiavelli [1] diniy-cherkov arboblarning aqidalari va tasavvurlariga bog'liq bo'lmagan, dinga va axloq qoidalariga bo'ysunmaydigan davlat siyosati g'oyalarini ilgari surdiki, bu g'oyalarni keyingi davr olimlari va davlat arboblari o'zlariga asos qilib oldilar.

Mana shu maqsaddagi izlanishlar va intilishlar gumanizm - insonparvarlikda o'z ifodasini topdi. Uyg'onish davrining asosiy g'oyaviy yo'nalishi - insonparvarlik tamoyillarini ro'yobga chiqarish uchun kurash edi. Jamiyat, tabiat va inson hayotiga yangicha qarashlar bu davrda erkin va har tomonlama kamol topgan yetuk shaxslarni voyaga yetkazish ideali - orzusida o'z aksini topdi. O'rta asrga xos inson ideali - o'z qiroli va sevgilisi oldidagi burchiga sadoqatli, itoatli jasur ritsar, uzlatga chekingan zohid ideali o'rniga Uyg'onish davrida ishbilarmon savdogar, ruh sir-asrorlariga, turli ilmlarga qiziquvchi olim ideali vujudga keldi; inson iroda erkinligi sohibi, unga buyuk qudratli aql-idrok berilgan, shu boisdan inson ma'naviy va aqliy jihatdan cheksiz kamol topish qobiliyatiga ega bo'lgan, buyuk ishlarni ro'yobga chiqarishga qodir bo'lgan tabiat mo'jizasidir, degan dadil g'oyalar asosiy o'rinni egalladi.

Insonga bunday yondashuv, uni e'zozlash, haq-huquqini himoya qilish Sharq mutafakkirlari Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ibn Rushd, Abu Homid al-G'azzoliy falsafasida, shuningdek, Sa'diy, Xayyom, Xusrav Dehlaviy, Hofiz, Jomiy, Navoiy kabi buyuk shoirlar g'azallari va dostonlarida aks etgan. Uyg'onish davriga xos bu g'oyalar Yevropa mutafakkirlaridan uch-to'rt asr avvalroq ilgari surilgan edi.

Shunday qilib, Uyg'onish davrida insonlar hayotining juda ko'p muammolariga yangicha, bag'rikenglik bilan qaray boshladilar. Ularning amaliy, nazariy ilmlarga qiziqishi ortdi. Falsafa sohasida avvallari vujudni “o'ldirib”, uni nafsning barcha xohishlaridan tiyib, faqat ruhni qudratli qilish asosiy yo'l bo'lsa, Uyg'onish davrida vujud bilan ruh o'rtasidagi mangu ziddiyat bartaraf etildi, vujud va ruh istaklarini uyg'unlashtirish zaruratidan kelib chiquvchi panteizm falsafasi rivojlandi. Agar cherkov tushunchasida inson vujudi, tabiati faqat tashqi ko'rinish, bu unchalik muhim emas deb hisoblansa, Uyg'onish davrida Sharqda ham, G'arbda ham tabiatdagi moddiy borliqlar, jumladan, inson vujudi, tabiati ham ilohning tajalliysi, ilohiylikning ko'rinishlari, zuhur etishi deb tushunila boshlandi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Demak, Sharq va G'arb Uyg'onish davrining yorqin alomatlaridan biri, uning mohiyatini ifoda qiluvchi xususiyati - gumanizm, insonparvarlikdir. Uyg'onish davrining shu g'oyasiga ko'ra - insonning aqliy, ma'naviy salohiyati, imkoniyatlari cheksizdir. Uyg'onish davri mutafakkirlari bu g'oyani dalillash uchun ham qadimgi ma'naviy qadriyatlarga, ijtimoiy-madaniy yuksaklik, barkamollik an'alariga murojaat qiladilar. Ular mana shu nuqtai nazardan o'rta asrlardagi inson haqidagi g'oyalarga yangicha yondashib, bu g'oyalarni yangicha mazmun bilan boyitdilar.

Gumanizm iborasi mutafakkirlar tomonidan XIV asrdan boshlab, jamiyatning axloqiy-mafkuraviy ahvolini, holatini va ijtimoiy-ma'naviy munosabatlarning qandayligini bildiruvchi asosiy mezon sifatida qo'llanila boshlangan.

Franchesko Petrarkaning izdoshlari Kolyuchcho Salyutatti (1331-1406) va Leonardo Bruni (1374-1444) qadimgi zamonda Sitseron ishlatgan “humanistas” so'ziga e'tibor berib, bu tushunchani o'rta asrlar bilan yangi zamon o'rtasidagi farqning mohiyatini ko'rsatuvchi ijtimoiy hodisa sifatida qabul qildilar. Ularning fikricha, gumanizm tushunchasi qadimgi Yunoniston va qadimgi Rim taraqqiyotining asosiy belgisi, xususiyatidir[2]. Ayni vaqtda Uyg'onish davri mutafakkirlari “humanistas” - insonparvarlik so'zini inson qadrini e'zozlash va bilimga, ma'rifatga intilishning ifodasi deb ham bildilar.

Aslini olganda insonparvarlik g'oyasi faqat Italiya yoki Yevropaga xos hodisa bo'lmay, butun insoniyatning madaniy taraqqiyoti davrlarini ham qamrab oluvchi tushunchadir. Ammo, har bir xalq va har bir tarixiy davrning o'zicha insonparvarlik konsepsiyasi bo'lgan.

Gumanizm tarixiy tushuncha bo'lib, u insoniyat taraqqiyoti davomida doimo yangi mazmun bilan boyitilib, to'ldirilib borilgan. Insonparvarlik g'oyasining transformatsiyasi - kuchayishi, boyitilishi har bir davrda va har qaysi jamiyatning muayyan tabaqalari o'rtasida shakllangan ijtimoiy ideal, gumanistik g'oyalarning (muayyan) keng tarqalishi bilan bog'liq bo'lgan. M.P.Petrosyan fikricha, insoniyat tarixiy va madaniy taraqqiyotining har bir bosqichida insonparvarlik g'oyalari turlicha talqin qilingan. Insoniyat bilimlari ko'payib, sivilizatsiya yutuqlari ko'payishi bilan birga gumanizm, insonparvarlik tushunchasining mazmuni yanada ravshanlashib, tobora revolyutsionlashib, chuqurlashib borgan[3]. Bizningcha, arman olimining bu konsepsiyasida haqiqat bo'lsa ham unga to'la qo'shilish qiyin. Chunki, inson vijdoni pokligi tushunchasi, turli zamonlarda o'zgarmaganidek, insonparvarlik ma'nosi ham sifat jihatidan, negizi, poydevori o'zgarmaydi. Aks xolda Uyg'onish davri mutafakkirlari qadimgi davr gumanizmiga murojaat qilmasligi, o'z zamonasiga xos gumanizmni o'ylab topishlari mumkin edi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Eng qadimgi zamonlarda, ibtidoiy jamoa bosqichi davridayoq, odamlar jon saqlash va tirikchilik o'tkazish uchun tabiat kuchlari bilan olishar ekanlar, jamoa a'zolari birbirlariga yordam berib, qo'llab-quvvatlashgan. Insoniyat taraqqiyotining keyingi bosqichlaridagi gumanizm g'oyalari afsona va asotirlarda, xalq og'zaki ijodi asarlarida (Markaziy Osiyo, Eron xalqlarining qahramonlik eposlari, Alpomish, Manas, Go'ro'g'li turkumidagi dostonlarda) xalq mafkurasida, keyinroq falsafiy-ijtimoiy ta'limotlarda o'z ifodasini topgan[4].

To'g'ri, ibtidoiy jamoa davridagi odamlar ongida insonparvarlik hali nazariy jihatdan ifodalanmagan, ammo ular o'zlarining kundalik hayotida insonparvarlik qoidalariga amal qilganlar. Boshqacha aytganda, insonparvarlik g'oyalarining ildizlari ota-bobolarimiz, qadimgi ajdodlarimiz hayotida, kundalik turmushida amal qilinib kelgan qoidalariga borib taqaladi. Bu g'oyalar xalq og'zaki ijodida o'z aksini topgan turli xurfiylik ta'limotlarda, insoniyatning Yer yuzida ijtimoiy tenglikka, baxt-saodatga erishish haqidagi orzu-umidlari, ideallarida ko'rinadi. Feodalizmga, yer egalarining jabr-zulmiga qarshi kurash jarayonida paydo bo'lgan yozma adabiyotlarda ham insonparvarlik g'oyalari rivojlana bordi[5].

Insoniyat tarixida qadimgi zamon, o'rta asrlar va yangi davrda yashagan barcha oqil va fozil odamlar gumanistik g'oyalarni targ'ib qilib keldilar. Qadimgi zamonlarda, yunon majusiylilik diniy mafkurasida tabiatning qudratli kuchlari timsoli bo'lgan ma'budlar boshlig'i Zevsga qarshi isyon tarzida, ma'budlar olovini o'g'irlab, odamlarga bergan, xalqning og'ir turmushini yengillashtirgan Prometey, xalqlarni turli yovuz maxluqlardan qutqazgan Gerakl haqidagi mifologik rivoyatlarda gumanizm g'oyalarini uchratamiz.

«Tavrot» va «Injil»da ifodalangan «Tangri dargohida shohu gado barobar», «yaqinlaringni sev», «bechora, miskin, g'ariblarga mehr-shafqat ko'rgaz, yaxshilik qil» degan diniy shiorlarda ham gumanizm ideali kurtaklarini ko'ramiz. Bu shiorlar barcha odamlarning tengligi va birodarligi haqidagi ijtimoiy-axloqiy idealning ifodasidir.

Yevropada Uyg'onish davri mutafakkirlarining gumanizmi insoniyat tarixida uchinchi bosqichni tashkil etadi va bu davrda gumanizm g'oyasi teran dunyoviy mazmun kasb etdi. Uyg'onish davri gumanizmining asosiy ohangi - leytmotivi shunday: «inson hayotning barcha sohalarida o'zining qadr- qimmatini baland ekanligini bilishida, uning aql-idrokida, tabiiy istak-mayllari erkinligida, barcha ijobiy xohishlarini qadrlashda insonparvarlik g'oyalariga suyanadi»[6].

G'arbda Renessans gumanizmining ratsionalizmi - oqilona yo'nalishi cherkov-klerikal madaniyati va falsafasidan mustaqil holdagi dunyoviy madaniyat va dunyoviy mafkuraning shakllanishida, qadimgi madaniy merosidan keng foydalanishda, tabiat hodisalarini, ayniqsa, inson tevarak-atrofni o'rganishga qiziqish ortganida, shu asosda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tabiiy fanlarning rivojlanishiga yo'l ochilganida ko'rinadi. Buning oqibatida panteistik falsafiy qarashlar keng tarqaldi[7].

Sharqda ham, G'arbda ham Uyg'onish davri gumanizmi inson muammolarini diqqat markaziga qo'ydi. Sharq Uyg'onish davri mutafakkirlari inson kamolotini birinchi o'ringa qo'ya boshladilar. Ular kamolotga intilmagan insonni bu dunyoda hatto pokizalikdan yiroq deb hisobladilar. Navoiy bu hakda chiroyli bir o'xshatish qiladi:

Kamol et kasbkim, olam uyidin

Senga farz o'lmag'ay g'amnok chiqmoq.

Jahondin notamom o'tmak biaynih,

Erur hammomdin nopok chiqmoq...[8]

Sharq mutafakkirlari insoniylik deganda odamning boshqa odamlarga va barcha mavjudotlarga mehr-muruvvat bilan qarashini tushunadilar. O'rta asrlardagi Sharq Uyg'onish mutafakkirlari inson qadr-qimmatini uning ko'ngli pokligida, olijanoblighi, bag'rikengligida, do'stlik va muhabbatda deb biladilar. Muhammad G'azzoliyning fikricha, inson ma'naviy, ruhiy olamini kamol toptirish uchun Dil - podshoh, Aql - vazir, Ruh mamlakatini boshqarib turishi kerak[9].

Sharq Uyg'onish davri mutafakkirlari inson ruhiy olamida Aqlni - podshoh deb biladilar va Insonni Aql - Idrok sohibi bo'lgani uchun e'zozlash zarur, deb hisoblaydilar. Mohiyat e'tibori bilan, gumanizm ikki narsaga - Aql-Idrokka va qalbning go'zal intilishlariga tayanadi. Bunday talqin qilinganda gumanizm- insoniylik - axloqiy tushunchadir: insonni, uning manfaatlarini himoya qilish, uning fazilatlarini va ruhiy erkinligini qadrlash asosiy o'rin tutadi.

Insoniylik, gumanizmni mafkura, ijtimoiy-siyosiy qonuniyat (kategoriya) sifatida tushunish inson yashayotgan ijtimoiy muhitni, moddiy va ma'naviy hayot sharoitlarini takomillashni taqozo qiladi. Shu ma'noda gumanizm - insoniyatning ming yillar davomidagi taraqqiyoti jarayonida ilgari surgan buyuk g'oyalarning eng a'losi, deb qarash zarur. Gumanizm g'oyasi insoniyat o'zining ijtimoiy vazifalarini, ideallarini, qadriyatlarini anglashdan kelib chiquvchi buyuk ma'naviy tajribasi mahsulidir. Gumanizm idealining mana shu xususiyatlari u yoki bu darajada o'rta asrlar Sharq Uyg'onish davri mutafakkirlarining ijtimoiy-falsafiy qarashlarida mujassamlangan. Shu ma'noda ba'zi olimlarning gumanizm - XIV asrdagi G'arbiy Yevropa kashfiyoti, degan qarashlariga qo'shilib bo'lmaydi[10].

G'arb va Sharq Uyg'onish davrida axloqiy kamolotga muhim e'tibor berilishi bejiz emas. Stoiklar, ritsarlar va javonmardlar falsafasida oliy fazilatlarni hosil qilish, ya'ni, axloqpy barkamollik asosiy o'rin tutadi. Ma'naviyatning oliy ko'rinishi bo'lgan axloq faniga katta e'tibor berilishi - Renessans gumanizmini nazariy jihatdan asoslashga xizmat qilar edi. Axloqiy fazilatlar yuqorida ta'kidlaganimiz Sharq Uyg'onish davri

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mutafakkirlari Forobiy, Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Sa’diy, Xusrav Dehlaviy, Nizomiy, Jomiy, Navoiy asarlarida markaziy o’rin egallaydi. G’arb Uyg’onish davrida esa “o’rta asrlarning so’nggi va yangi davrning birinchi shoiri” Dante Aligeri ijodida bilim va ma’naviyat qoidalariga muvofiq nazorat qilinuvchi aql-idrok uyg’unligi g’oyasi ilgari suriladi. Dantening fikricha, falsafa yordamida aqlni kamolga etkazish - yaxshilik va yomonlikni bilish, farqlash yo’lidir. Binobarin, falsafani o’rganish - ezgulik yo’li, ma’naviy kamolot yo’lidir. Yaxshi xulq- falsafaning go’zalligi, axloq-etika esa fanlar malikasidir»[11].

Dante mutafakkir sifatida qadimiyatni xristianlik bilan sintez qilib, dinni yangilash, «yashartirish»ga intildi. Uning inson ruxini yangilashga intilishi xudo va inson munosabatlarining mohiyatini aniqlashda ham kishilarning bu dunyodagi hayot tarzini o’zgartirish zarur, degan fikrida ham ko’rinadi. Dantening ulug’vor niyati «Ilohiy komediya» asarida amalga oshirildi. «Ilohiy komediya» din, falsafa, axloqdan boshlab, to siyosatgacha, hayotning barcha hodisalarini qamrab oladi. Dante bu asarida o’rta asrlar sxolast olimlarining ta’limotlarini, huquqshunoslar o’ylab topgan siyosiy doktrinalarni, Fransisk cherkovining mistikasi (ruhiy mo’jizalari)ni, antik davr stoiklari falsafasini, provansal ishqiy lirikasini qayta ishlab chiqdi. «Ilohiy komediya» zamonasining barcha ilm va hikmatini o’zida mujassam etgan, sof lirika tilida bitilgan davrning ulug’vor manzarasidir.

Inson ruhiy hayoti muammolariga qiziqish Italiya va Evropa gumanizmining asoschisi Franchesko Petrarka (1304-1374) ijodida ravshan ifodasini topdi. Petrarka o’z ijodida falsafaning nazariy masalalari - hayot va borliqni tushuntirish, kosmogoniya, gnoselogiya va mantiq sohalarini bilan juda kam shug’ullangan. Uning ma’naviy izlanishlarida axloq masalalari, «yashash san’ati», ya’ni inson his-hayajonlaridan, ehtirosalaridan ayrilmagan holda qanday qilib shaxsiy erkinlikka, ruhiy xotirjamlikka erishish mumkinligi haqidagi mulohaza - o’ylar asosiy o’rin tutadi. Bu muammolarga javob topish uchun Petrarka qadimgi Rim stoiklari-Sitseron, Seneka asarlariga murojaat qiladi[12]. Petrarka fikricha, falsafa-ruh tarbiyasining vositasidir, inson ruhini sog’lomlashtiruvchi ma’naviy omildir[12].

Petrarka ijodida falsafaning boshqa sohalariga nisbatan etika- axloqning asosiy o’rin tutishi bu mutafakkirning inson kamolotiga juda teran qiziqishidan dalolat beradi. Shu ma’noda u falsafaning asosiy vazifasi - chinakam ma’naviyatli, axloqiy barkamol insonlarni tarbiyalashdir, deb tushunar edi. Petrarka faylasufning yetukligi mezonini deb uning axloqiy qarashlarini birinchi o’ringa qo’yar edi. Mutafakkir shoir fikricha, barcha fanlar olamni o’rganadi, ammo olamni o’rganishdan maqsad odamni o’rganishdir. Ayniqsa, inson o’zligini anglashi asosiy masaladir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Petrarkaning insonlarni birlashtiruvchi, do'stlashtiruvchi, hatto asrlardan asrlarga o'tib, kelgusi avlodlarga meros qoldiradigan dilkash, samimiy so'z, ma'naviy kamolotga etaklovchi so'z hikmati haqidagi fikr- mulohazalari qiziqarlidir. Mutafakkir fikricha, insonni xilvatdagi shaxsiy o'y-kechinmalariga nisbatan boshqalarga aytadigan so'zi muhimrokdir: «Agar inson bo'lib qolishni istasak, odamlar bilan suhbat, muomala qilishimiz zarur. Odamlarga foydali ishlar qilaylik, odamlarning ko'ngliga (samimiy, hikmatli) so'z bilan ham oliy darajada yordam berishimiz mumkin»[12].

Italiya Uyg'onish davri mutafakkiri Petrarkaning bu fikrlari Sharqdagi o'tmishdoshlari Abdulxoliq G'ijduvoni, Ahmad Yassaviy va zamondoshi Bahouddin Naqshbandning «Anjumanda xilvat topish» (xilvat dar anjuman), suhbatda yaxshilik topish, «dil ba yoru dast bakor», degan hikmatlari bilan hamohangdir. Ayniqsa, so'z qudrati haqida Navoiyning «So'z gavhari oldida chinakam gavhar bir tomchi suvday bo'lib qolishi», yaxshi so'z — jon ozig'i, dillarga malham ekanligi haqidagi fikrlari hayratlanarli darajada hamohangligi Uyg'onish davrining butun dunyoda yaxlit jarayon ekanligini ko'rsatadi. Shunisi qiziqarlilik, Franchesko Petrarkaning inson doimo «o'limni, oxiratni o'ylab ish tutishi zarur»ligi haqidagi, ajal har qanday insonning rangi-ro'yini so'ldirib, ko'z nurini, barcha kuch-g'ayratlarini, chegrasidagi go'zalliklarini olib qo'yishi haqidagi fikrlari imom G'azzoliy va Ahmad Yassaviy[Avtoreferatdan iqtibos, Buxoro, Feruzning shogirdi fikrlariga juda yakindir. «Inson o'lgach, qo'lu-oyog'idan, ko'z-qulog'idan va barcha a'zolarining xususiyatlaridan xamda xotinu bola-chaqalaridan, molu amvalidan judo bo'ladn. Agar insonning dilida biror narsaga meqru muxabbati bo'lsa, ruxi ul narsannng firoqi azobiga muftalo bo'lgusidur»[13], degan edi imom G'azzoliy italiyalik shoirdan uch asr avval.

Franchesko Petrarkaning tabiiy fanlarni o'rganishga chaqirgan andalusiyalik arab mutafakkiri Ibn Rushd fikriga qarshi chiqishi va gumanitar-ma'naviyat fanlariga e'tiborni kuchaytirish zarurligi haqidagi fikrlari ham qiziqarlidir. Shoir aytadi: «Chindan ham so'rayman o'zimdan: agar inson tabiatini bilmasam yoki bilishga qiziqmasam, turli hayvonlar, qushlar, baliqlar va ilonlarning xususiyatlarini bilishimning ne keragi bor?» Bu erda italyan mutafakkiri, tabiiy fanlarning ham foydali ekanligini inkor etmaydi, balki ulardan avval inson ruhiy olami, tabiatini bilish zarurroq ekanligini uqtiradi. Bu G'azzoliy ruhida fikrdir.

Imom G'azzoliyning «Taxofutul-falosifa» (Faylasuflarning noizchilligi) asariga qarshi «Taxofut al-taxofut» risolasini yozgan Ibn Rushd esa din arboblarning ilm-fanga, falsafani o'rganishga qarshi chiqishlarini qoralaydi: Ibn Rushd bu asari bilan Yevropa Uyg'onish davri olimlari o'rtasida juda katta shov-shuv qo'zg'otgan edi. G'azzoliyning aqlga nisbatan dilni, ruhni yuqori qo'yishi Ibn Rushdga yoqmaydi. G'azzoliy fikricha, aql yakka hodisa, ammo umumlashtirish uning xususiyatidir: «Aql uchun masalan Xolidning

tirikligi va Zaydning tirikligi umuman o'xshashdir». Ibn Rushd esa bu fikrga qarshi chiqib, Ibn Sinoning aqlning moddiylikka, vujudga bog'liqligi g'oyasini himoya qiladi. G'arb Uyg'onish davrida Ibn Sino, G'azzoliy, Ibn Rushdning falsafiy qarashlariga doir kitoblari barcha ziyolilar orasida qo'lma-qo'l edi. Bu kitoblar G'arb Uyg'onish davri falsafasiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi.

Shu narsa e'tiborga molikki, G'arb Renessansi tafakkurida insonning ma'naviy kamoloti xususida gumanistik g'oyalar qadimgi rim-yunon stoiklar panteistik falsafasi qobig'ida ifodalangan bo'lsa, ilk Sharq Uyg'onish tafakkurida insonparvarlik g'oyalari, komil inson kontseptsiyasi tasavvuf ta'limotida namoyon bo'ladi. Yunon-rim stoiklari fikricha, barcha mavjudotlar Xudodandir va barchasi yana Xudoga qaytadi. Stoiklarning axloqiy qarashlaricha, insonning tabiat bilan uyg'un holda yashashi oqilona, go'zal yashashidir va bu ilohiy ko'rsatmadir. Ammo, Petrarka qarashlarining masihiylik va islom ta'limotlaridan jiddiy farqi shundaki, uning fikricha, borliq mavjudotlar ilohiy zotning tajalliysi ekan, demak, tabiat qonunlarini o'rganuvchi fizika fani rivojlanishi va bu fan axloq bilan yakunlanishi zarur.

Literature

1. Makiavelli n. Hukmdor. Tarjimon.
2. Соколов В.В. Европейская философия ХУ-ХУИ вв. М., 1984. - С. 8-9.
3. Петросян М.П. - Гуманизм. -Москва, 1967. - С. 7-34.
4. Брагинский И.С. Из истории таджикской поэзии., 1956.
5. Идеи гуманизма в литературах Востока. - Москва, 1967.
6. Конрад Н.И. Запад и Восток, -С. 233.
7. Соколов В.В. Очерки истории философии эпохи Возрождения. -Москва, 1962.-С. 7-17.
8. Navoiy A. Ruboiylar. -T,: G'.G'ulom nomidagi nashriyot, 1968. 8-6.
9. G'azzoliy Z.M. Kimyoi saodat. -T.: Kamalak, 1994. 13-6.
10. Aripov M.K. Gumanizm Alishera Navoiy. - T.: Uzbekiston, 1991. 29-31- 6.
11. Де Санктис, Франческо. История итальянской литературы - Т.1. - Москва, 1963. -С. 186.
12. Гарен, Эудженио. Проблемы1 Итальянского Возрождения. Прогресс. - Москва, 1986. - С. 42.
13. G'azzoliy. Abu Homid. «Qabr azobi» («Kimibi Saodat»dan). Toshkent: «Cho'lpon», 1994, 7-6.
14. Tangirberdiyev, S. T. (2023). AN IMPORTANT SOURCE FOR THE STUDY OF SUFISM AND ITS TRADITIONS. *Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals*, 3(07), 37-40.

TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKLARNI OLDINI OLISHDA KONFORMIZM OMILIDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI

Tursunboyev Zuxrob Taxir o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tazyiq va zo‘ravonlik holatlarini oldini olishda konformizm omilidan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan choralar va ular bilan bog‘liq muammolar tahlil qilinadi. Konformizm – shaxsning o‘z xulq-atvorini, qarashlarini yoki fikrlarini guruh bosimi yoki ijtimoiy normalarga moslashtirish jarayoni bo‘lib, bu jarayon zo‘ravonlikning oldini olishda samarali usul ham bo‘lishi, shu bilan birga, ayrim salbiy oqibatlarini keltirib chiqarishi ehtimoli mavjudligi ko‘rsatib beriladi. Maqolada ijtimoiy ruhiyat, ijtimoiy munosabatlar, ma‘naviy-me‘yoriy qadriyatlar hamda jamoaviy xulqni shakllantirishda konformizmning ijobiy va salbiy jihatlari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *tazyiq, zo‘ravonlik, konformizm, ijtimoiy ruhiyat, guruh bosimi, xulq-atvor, jamiyat, ma‘naviy-me‘yoriy qadriyatlar.*

Jamiyatda tazyiq va zo‘ravonlik holatlari insonlar o‘rtasidagi munosabatlarda eng noxush va salbiy oqibatlarga olib keladigan omillardan hisoblanadi. Zo‘ravonlik shaxsning hurriyatlari, sha‘ni va huquqlariga tajovuz qilib, ijtimoiy nizolarni kuchaytiradi, jamoat xavfsizligini izdan chiqaradi va og‘ir psixologik jarohatlar keltirib chiqaradi. Shu bois ham tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi kurashish, ularning oldini olish masalasi siyosiy, huquqiy, ijtimoiy, madaniy va psixologik yo‘nalishlarda keng ko‘lamli tadqiqot va amaliy choralarni talab etadi.

Ayni paytda, ijtimoiy psixologiyada “konformizm” fenomeni kishilarning xulq-atvorini shakllantirishda muhim rol o‘ynashi tan olingan. Konformizm – shaxs yoki guruhning o‘zini muhit yoki ko‘pchilik fikriga moslashtirishi, ijtimoiy bosim yoki jamoaviy normalarga bo‘ysunishidan iborat jarayon. Maqsadli yondashuvlar orqali konformizm salohiyatini tazyiq va zo‘ravonliklarni oldini olishda qo‘llash mumkin. Biroq bu jarayon ham o‘z navbatida ayrim muammolar, xususan, muvozanatlanmagan ta‘sir yoki shaxs erkinligini cheklash ehtimolini keltirib chiqaradi. Mazkur maqolada tazyiq va zo‘ravonlikni oldini olishda konformizm omilining ijobiy va salbiy jihatlari, ularni tatbiq etishdagi muammolar tahlil qilinadi.

Konformizm atamasi dastlab ijtimoiy psixologiyada paydo bo‘lgan bo‘lib, kishilarning shaxsiy qarashlari, xulqi yoki e‘tiqodlari jamoaning bosimi yoki umumiy fikriga mos ravishda o‘zgarish jarayonini ifodalaydi. Shaxs o‘z xulqini guruh normalari yoki jamiyatdagi umumqabul qilingan qadriyatlarga moslab borar ekan, u o‘z ijtimoiy o‘rnini mustahkamlash, e‘tibor qozonish yoki muayyan jazodan qochish maqsadida shu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yo‘lni tanlaydi.

Konformizm jamiyatdagi qator ijtimoiy jarayonlarda samarali usul sifatida qo‘llanishi mumkin:

Jamoaviy intizom: Kishilar xulq-atvorda ijtimoiy normalarga moslashish orqali tartib va madaniy me‘yorlar saqlanishiga hissa qo‘shadi;

Madaniy ko‘nikmalar: O‘zaro hurmat, hamjihatlik, hamkorlik kabi me‘yorlar guruhning o‘zi tarafidan ham nazorat qilinadi;

Ijtimoiy birdamlik: Odatiy turmush tarzini bir xil me‘yorlarda davom ettirish ham xulq me‘yorlari birligi orqali ta‘minlanadi.

Biroq, konformizm jamiyatdagi ijodiy, mustaqil fikr yuritish yoki yangilikka intilish kabi jarayonlarni pasaytirish xatari bilan ham bog‘liq. Kishilar haddan tashqari konformizmga berilsa, individual erkinlik, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash susayishi mumkin.

Tazyiq va zo‘ravonlikni oldini olishda ijtimoiy bosimni zo‘ravonlikka qarshi yo‘naltirish mumkin. Masalan:

Mahalla va jamoatchilik nazorati: Zo‘ravonlik yoki kamsitish sodir etgan shaxsni jamoat tanqidi va ta‘siri orqali xulqini o‘zgartirishga undash;

Davlat va jamoat tashabbuslari: Zo‘ravonlikning barcha ko‘rinishlari (oila ichidagi zo‘ravonlik, gender tengsizlik, ijtimoiy to‘qnashuvlar) bo‘yicha salbiy munosabatni ommaviy targ‘ib qilish.

Ijtimoiy kampaniyalar: Bunday tashabbuslar orqali “zo‘ravonlikka qarshi” kollektiv norma shakllantiriladi, shunda jamiyatning aksariyati zo‘ravonlikni qoralaydi, uni “qabul qilib bo‘lmas xulq” sifatida baholaydi.

Konformizm orqali jamoaga moslashish tabiatan shaxsni shunday xulqqa undaydiki, u o‘z bilib-bilmasdan ham ijtimoiy bosimga bo‘ysunib, yovuz xatti-harakatlardan tiyilishga intiladi. Ya‘ni, jamiyatda nojo‘ya xatti-harakatlar (zo‘ravonlik, ta‘na, kamsitish) keskin qoralanadigan bo‘lsa, shaxs xuddi shu xatti-harakatni sodir etishdan o‘zini to‘xtatadi. Shunday qilib, konformizm ijtimoiy me‘yorlar, odob-ahloq qoidalari va madaniy an‘analar bilan uyg‘unlashib, tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi samarali vositaga aylanishi mumkin.

Konformizmga ortiqcha e‘tibor qaratish ijtimoiy barqarorlik nuqtayi nazaridan ma‘lum darajada ijobiy bo‘lsada, uning salbiy ko‘rinishlari ham mavjud. Jumladan, konformizm kuchli bo‘lgan jamiyatda:

Shaxsning mustaqil fikrlash va ijodkorlik salohiyati susayishi mumkin;

Jamiyat progressi sekinlashadi, chunki yangilik yoki tanqidiy fikr bildiradiganlar “ko‘pchilikdan ajralib qolish”dan qo‘rqadi;

Tahqirlangan guruhlar huquqlariga zid normalar ham jamoaviy bosim orqali

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mustahkamlanib ketishi ehtimoli paydo bo‘ladi.

Agar konformizm omili orqali jamiyatda faqat tashqi ko‘rinishdagi “ittifoq” yaratilsa, zo‘ravonlik holatlari pinhona shaklda davom etishi mumkin. Masalan, shaxs jamiyat bosimi sababli o‘z zo‘ravonligini ochiq namoyon etmasligi, biroq uni yashirin ravishda amalga oshirishda davom etishi ehtimoldan xoli emas. Bu esa tazyiqni oldini olish siyosatini samarasiz qilishi mumkin.

Zo‘ravonlikka qarshi kurash bahonasida haddan ziyod konformizm joriy etilsa, ba’zi guruh yoki shaxslar nomunosib xulqning sabablari izohlanmasdan, “jamiyat dushmani” sifatida taqdirlanishi, ular bilan konstruktiv dialog o‘rniga kamsitish jarayoni yuzaga kelishi mumkin. Bu esa zo‘ravonlik muammolarini hal qilish o‘rniga, aksincha, ijtimoiy qutblashuvni kuchaytiradi.

Maqsadli targ‘ibot, axborot kampaniyalari, ta’lim muassasalarida zo‘ravonlikning salbiy oqibatlari haqida xabardorlikni oshirish orqali “zo‘ravonlikni qoralash” ijtimoiy normasini shakllantirish mumkin. Bunda konformizm ijobiy omil sifatida namoyon bo‘lib, ijtimoiy qoidalarga rioya qilish – jamiyatda yuqori qadrlanadigan fazilatga aylanadi.

Zo‘ravonlikka ko‘proq moyil bo‘lgan shaxslar yoki guruhlar bilan maxsus reabilitatsion dasturlar, psixologik mashg‘ulotlar, ijtimoiy moslashuv va motivatsiya tadbirlarini olib borish muhimdir. Konformizmni jamiyatdagi yaxshi me’yorlarga moslashish omili sifatida qo‘llash uchun, avvalo, ushbu shaxslar bilan individual mashg‘ulotlar o‘tkazish, ularga ijtimoiy muhitni o‘zgartirish imkonini yaratish zarur.

Tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi qonunchilikni kuchaytirish, jamoatchilik monitoringi mexanizmlarini rivojlantirish, bu borada manfaatdor taraflar (davlat, NNT, xalqaro tashkilotlar) hamkorligini mustahkamlash konformizm amaliyotini nazorat ostida qo‘llashga yordam beradi. Shu tariqa, haddan tashqari konformizmning salbiy oqibatlari cheklanib, ijtimoiy xavfsizlik va barqarorlik kuchaytiriladi.

Tazyiq va zo‘ravonliklarga qarshi kurashish, ularni oldini olish masalasi jamiyat taraqqiyoti nuqtayi nazaridan dolzarbdir. Konformizm ijtimoiy-psixologik uslub sifatida aynan shu maqsadda ma’lum salohiyatga ega: unga ko‘ra, jamoaviy norma shakllanishi, zo‘ravonlikka qarshi kollektiv munosabat yuzaga kelishi, shaxslar ijtimoiy bosim ta’sirida salbiy xatti-harakatlardan tiyilishga intilishi mumkin. Biroq konformizmning ijobiy ta’sirini kuchaytirish uchun bir qator muammolarni, jumladan, shaxs erkinligi cheklanmasligini, zo‘ravonlikning yashirin shakllarini kuchaytirmaslikni, ayrim toifalarning kamsitilishiga olib kelmasligini hisobga olish zarur.

Shu bois tazyiq va zo‘ravonliklarni oldini olishda konformizm omilidan maqsadli va nazorat ostida foydalanish, jamoatchilik nazorati, ta’lim-tarbiyani rivojlantirish hamda qonunchilikni takomillashtirish bilan uyg‘unlashtirish lozim. Bunday kompleks

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yondashuv zo‘ravonlikka qarshi barqaror kurash va ma‘rifatli jamiyat asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. (2019).
2. Жўраева Н.Д. Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётида хотин-қизларнинг ўрни. Тарих фан. номз...дис. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс.автореф. –Тошкент: 2004
3. Латипова Н.М.Ўзбекистонда оила ва болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш.Социология фан доктори (DSc) дис.автореф.-Тошкент: 2020.-58 б.
4. Маткаримова Г.А. Халқаро ва миллий ҳуқуқда аёлларнинг гендер ва репродуктив ҳуқуқлари: Юрид. фан. д-ри ... дис. – Тошкент, 2002
5. Мусурмонова О. Оила маънавий-миллий ғурур. –Т: Ўқитувчи, 1999

TALABALARNI TARIXIY TADQIQOT JARAYONLARIGA JALB QILISHNING ILMIY ASOSLARI

Kurbanov Olim Esirgapovich

CHDPU tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix fani magistratura bosqichida tahsil olayotgan talabalarni ilmiy tadqiqot jarayonlariga jalb etishning ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotchilik faoliyatining oliy ta‘lim tizimidagi o‘rni, ichki va tashqi omillarning ta‘siri muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarixiy tadqiqot, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, magistratura talabalari, ilmiy izlanishlar, metodologik yondashuvlar, innovatsion pedagogika, zamonaviy texnologiyalar, tarixiy tafakkur.

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ИСТОРИЧЕСКИМ ИССЛЕДОВАНИЯМ

Аннотация. В данной статье анализируются научные основы привлечения студентов магистратуры по истории к исследовательской деятельности. Рассматривается роль научно-исследовательской работы в системе высшего образования, а также влияние внутренних и внешних факторов.

Ключевые слова: историческое исследование, исследовательские навыки, студенты магистратуры, научные изыскания, методологические подходы, инновационная педагогика, современные технологии, историческое мышление.

SCIENTIFIC FOUNDATIONS FOR ENGAGING STUDENTS IN HISTORICAL RESEARCH

Abstract. his article analyzes the scientific foundations for engaging master's students in history in research activities. The role of research work in higher education and the impact of internal and external factors are discussed.

Keywords: historical research, research skills, master's students, scientific inquiry, methodological approaches, innovative pedagogy, modern technologies, historical thinking.

Tarix fanining magistratura bosqichida tahsil olayotgan talabalar uchun tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat ularning tarixiy bilimlarini chuqurlashtirish, balki ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishlariga hissa qo'shish uchun ham muhim sanaladi. Bunday faoliyat talabalarni ilmiy tafakkur qilishga, tahliliy yondashuvni rivojlantirishga va tanqidiy fikrlashga o'rgatadi. Shu bois, talabalarni tarixiy tadqiqot jarayonlariga jalb etish ilmiy va pedagogik nuqtayi nazardan dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqotchilik faoliyati oliy ta'lim tizimida talabalar uchun nafaqat ijtimoiy buyurtma, balki ularning kasbiy ehtiyojlarini qondirish va ilmiy izlanishlarga qiziqishini oshirishning muhim vositasidir. Ushbu jarayon sotsiologiya, falsafa, arxeologiya kabi fanlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, talabalarning keng qamrovli bilimlarni o'zlashtirishiga xizmat qiladi [1]. Zamonaviy ta'lim jarayonida bu integrativ yondashuvning ahamiyati ortib borayotganligi bois, talabalarni tarixiy tadqiqotlar olib borishga yo'naltirish orqali ularning turli sohalar bilan ishlash qobiliyatini oshirish mumkin.

Tadqiqotchilik ko'nikmalarining shakllanishi turli omillarga bog'liq bo'lib, ular ichki va tashqi jihatlar orqali tahlil qilinadi. Ichki omillar qatoriga talabalar ijodkorligi, yangi bilimlarni izlashga bo'lgan qiziqish, o'zini rivojlantirish istagi kiradi. Ushbu omillar mustaqil ilmiy izlanish olib borish va shaxsiy ilmiy qobiliyatlarni shakllantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Tashqi omillar esa ta'lim siyosatining xalqaro standartlarga mosligi, innovatsion pedagogik uslublarning qo'llanilishi va ilmiy izlanishlarga bo'lgan davlat va jamiyat tomonidan berilayotgan e'tiborni o'z ichiga oladi [2].

Tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishda tizimlilik, ijodiy yondashuv, boshqaruvchanlik va natijadorlik kabi tamoyillar asosiy o'rin tutadi. Tizimlilik yondashuvi talabalarni bosqichma-bosqich ilmiy izlanish jarayoniga jalb qilishni nazarda tutsa, ijodiy yondashuv ularning mustaqil fikrlash va tadqiqot olib borish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshqaruvchanlik tamoyili esa talabalar ilmiy faoliyatini rejalashtirish, ularning tadqiqot yo'nalishlarini aniq belgilash va natijalarga erishish jarayonini kuzatib borish imkonini yaratadi. Natijadorlik esa amalga oshirilgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tadqiqotlarning amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi va ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirish bilan bog‘liq.

Talabalarining tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun tarixiy metodologiyalarni o‘rgatish, tarixiy manbalar va dalillarni chuqur tahlil qilish hamda amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish zarur. Ilmiy seminarlar va ustoz-shogird tizimi orqali talabalar ilmiy izlanish jarayoniga jalb qilinadi, bu esa ularning ilmiy hamjamiyat bilan aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, arxiv va muzeylarda amaliy ishlarni tashkil etish orqali talabalarga tarixiy dalillar bilan ishlash bo‘yicha real tajriba beriladi. Bu jarayon tarixiy tadqiqot metodologiyasini amaliyotga joriy etishning samarali usuli hisoblanadi.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi ilmiy tadqiqot jarayonlariga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Sun’iy intellekt, raqamli arxivlar va elektron kutubxonalar orqali ilmiy manbalarni chuqur o‘rganish va tezkor tahlil qilish imkoniyati yaratilgan [3]. Ilmiy izlanishlarni axborot texnologiyalari yordamida amalga oshirish tarixiy tadqiqotlarning samaradorligini oshiribgina qolmay, ularning dolzarbligini ham ta’minlaydi. Shuningdek, xorijiy akademik tajribalarni o‘rganish va xalqaro ilmiy platformalardan foydalanish orqali talabalar o‘z bilimlarini yanada boyitishlari mumkin.

Tadqiqotchilik faoliyatining samaradorligini baholash uchun ilmiy metodologiya va tarixiy tahlil bo‘yicha nazariy bilimlar, hujjatlar bilan ishlash qobiliyati, mustaqil izlanish olib borish qobiliyatlari hamda yangi bilimlarni izlash istagi asosiy mezonlar sifatida qaraladi [4]. Shuningdek, ilmiy maqolalar tayyorlash va ilmiy natijalarni amaliyotga joriy etish ham tadqiqotchilik faoliyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biridir.

Tarix fani magistratura talabalari uchun tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish uzoq muddatli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u talabalarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish, mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish hamda amaliy tadqiqotlar olib borishga tayyorlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion uslublardan samarali foydalanish tadqiqotlarning sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Magistratura bosqichida tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha strategik dasturlar ishlab chiqilishi zarur. Bunday yondashuv ilmiy izlanishlarning natijadorligini oshirish va talabalar ilmiy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авдеева Л. Ф. Психолого-педагогические факторы успешности научно-исследовательской работы студентов: дис. ... канд. пед. наук. – 1984. – 234 с.
2. Бризгалова С. И. Формирование в вузе готовности учителя к педагогическому исследованию: теория и практика. – Калининград: КГУ, 2004. – 344 с.

3. Климова Т. Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителя: дис. ... канд. пед. наук. – Челябинск, 2001. – 322 с.

4. Ilmurodova F. *PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS IN PREPARING FUTURE HISTORY TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal.* – 2025. – Т. 6. – №. 01. – С. 99-107.

ФАХРИДДИН РОЗИЙ ТАЪЛИМОТИДА ҲАҚИҚАТ НАЗАРИЯСИ

Эшпулатов Иноят Сапарович

Чирчиқ олий танқ қўмондонлик муҳандислик

билим юрти катта илмий ходими,

Фалсафа доктори (PhD)

Ҳақиқат тушунчаси фалсафада ҳам, илоҳиётда ҳам қўлланиладиган муҳим тушунчалардан биридир. Ислом тафаккурида бирор нарса ҳақида сўраладиган савол одатда “бу нима?”. Саволга берилган жавоб бу нарсанинг ҳақиқатини ва шунинг учун унинг таърифини ифодалайди. Бирор нарсанинг ҳақиқати “бу нарсани ўзи ясаган” деб таърифланган. Ҳар бир нарсанинг ҳақиқати бор ва у нарса шу ҳақиқат билан белгиланади. Ҳақиқат ҳар бир борлиқ учун зарур бўлган ва унга маълум бир ҳақиқат қийматини берадиган хусусиятдир. Аллоҳ ва бошқа мавжудотларнинг икки хил ҳақиқати ҳақида гапириш мумкин: бири уларга хос (танавий), иккинчиси эса биз онгимизда тасаввур қиладиган ва шу маънода онгимизда (ақлий) мавжуддир.

Бирор нарсанинг ҳақиқатини ифодалаш учун ишлатиладиган тушунчалардан бири моҳиятдир. Моҳият тушунчаси фалсафада конкрет борлиқни қандай бўлса, ўзига хос ҳолга келтирадиган моҳиятни ифодалаш учун кенг қўлланиладиган тушунчалардан биридир. Бироқ, моҳият нарсанинг мантикий ёки лингвистик турини ифодалаш учун биров кенгроқ маънода қўлланилади, Моҳият ҳақиқатдан кўра, умумийроқ маънода қўлланилади. Ҳақиқат фақат мавжуд нарсалар учун ишлатилса, моҳият барча мавжудотлар учун, улар бор ёки йўқлигидан қатъи назар, қўлланилади. Сўроқнинг кенг қўлланилиши туфайли вақт ўтиши билан у мустақил тушунча сифатида қўлланилиб, тушунчага айланди. Файласуфлар моҳият нарсанинг тури ҳақида сўраш экан, бу тушунчани Аллоҳ учун ишлатиб бўлмайди, деб қабул қилганлар. Чунки, мантиқда борлиқнинг табиати ҳақида гапириш учун унинг жинси ва фарқи бўлиши керак. Аллоҳ ҳақида бундай гап айтиш мумкин эмас. Зарурий борлиқ на насл, на дифференсияга муҳтож. Моҳиятни қабул қилсак,

зарурий борлиқнинг жинси ва дифференциаллигини ҳам қабул қиламиз, бунда Оллоҳ зарурий борлиқдан чиқиб, шартли мавжудлик тоифасига киради. Гендер тушунчаси тилда ҳам, мантиқда ҳам қўлланилади. Тилшунослик нуқтаи назаридан, гендер тушунчасидан фойдаланиш бўлинишни ёки бошқа бўлинишни талаб қилмайди. Шунга қарамай, моҳият тушунчасини баъзи илоҳиётчиларнинг ташвишисиз Аллоҳ учун қўллаш мумкинлигини таъкидлаган дин олимлари ҳам бўлган. [1,123]

Фахриддин Розий моҳият тушунчасини Аллоҳ учун ишлатиб бўлмайди, дейди. Розий ва бошқа кўплаб илоҳиётчилари “Аллоҳнинг зоти” ўрнига одатда “Аллоҳнинг ҳақиқати” ибораларини ишлатишади. Ислом тафаккурида Аллоҳнинг борлиги, бирлиги ва моҳиятини билиш мумкинми, деган баҳс-мунозаралар бўлиб келган, чунки Аллоҳ борлиқ тоифалари нуқтаи назаридан “борлиги зарур” ва “борлиги учун бошқа мавжудотларга муҳтож бўлмаган” мавжудот сифатида қабул қилинган. Бошқа мавжудотлар эса пайдо бўлиши учун бошқа мавжудотга муҳтождирлар. Аллоҳнинг бу бетакрор хислати Унинг тенгдошлари йўқлигидан далолат беради. Ноёб мавжудотни билиш мумкинми ёки йўқми, бу борада баҳс-мунозаралар мавжуд. Дин олимлари, одатда, Аллоҳнинг борлигини ва бирлигини билиш мумкин, дейишса-да, Унинг ҳақиқатини билиш мумкинми ёки йўқми, деган масалада ихтилоф қилганлар.

Розий ислом тафаккурида бу борада иккита асосий тушунча борлигини таъкидлайди. Биринчиси, кўпгина дин олимлари томонидан қабул қилинган, Худонинг ҳақиқатини билиш мумкин, деган қарашдир. Бошқа ёндашув эса, Аллоҳнинг ҳақиқатини билиб бўлмайди, деган тушунча бўлиб, кўпчилик ҳақ уламолари томонидан қабул қилинган қарашдир. Розий ҳам бу иккинчи ёндашувни афзал кўради. Розий баъзи илоҳиётчилар ва мутасаввифларнинг Аллоҳнинг ҳақиқатини билиш мумкинлиги ҳақидаги қарашларига баҳо берар экан, уларнинг билиш деганлари ҳақиқий билиш эмаслигини айтади. [4]

Қараш ва дедукция йўли илоҳиёт масалалари билан қизиқувчи донишмандлар файласуфларнинг йўлидир. Шундай қилиб, шартли мавжудотлардан бошлаб, “зарурий мавжудот” бўлган Аллоҳнинг борлигини хулоса қилиш мумкин. Ислом тафаккурида Аллоҳнинг борлиги ва бирлигини далил ва дедукция билан билиш мумкин, бу ҳатто ақл билан ҳам зарур, деган кўплаб қарашлар борки, бу хулоса қуйидагича амалга оширилади: Ақлли оламга мансуб мавжудотлар мумкин ва мавжуд мавжудотлардир. Улар шартли ва мавжуд бўлган мавжудотларни яратадиган ва имкон берадиган бошқа мавжудотга муҳтож. Агар бу зарур мавжудот яна яратилган мавжудот бўлса, у ҳолда бу мавжудотни яратувчи бошқа мавжудот керак бўлади. Бу ҳолат охиригача шундай давом этади. Аммо

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

зарурий мавжудот зарур мавжудотни вужудга келтирган деб қабул қилинса, зарур мавжудотни ким яратган, дейиш мумкин эмас. Чунки зарурий мавжудот борлиги учун ҳеч нарсага муҳтож бўлмаган ва зарурий мавжуд бўлган мавжудотдир. Ворислик ва айланиш имконсиз бўлгани учун борлиқлар, моҳияти зарурий борлиқ бўлган боқий мавжудот билан тугаши керак ва бу борлиқ Аллоҳдир. [5,48]

Илоҳиётчилар худусга далил деб атайдиган бу изохни фақат Аллоҳнинг борлигига далил эканлигини таъкидлаган Розий шу йўл билан Аллоҳнинг борлигини исботлашимиз мумкин, лекин Аллоҳнинг ҳақиқати нима эканлиги ҳақида маълумот ололмаслигимизни даъво қилади. Унга кўра, Аллоҳнинг борлигини ёки ҳатто сифатларини билиш Унинг “муҳсус моҳиятини ва алоҳида ҳақиқатини” билишимиз учун етарли эмас. Биз “шартли мавжудот”дан бошлаб “зарур борлиқ” мавжудлигига далил келтирамиз. Унинг борлигидан ташқари бизнинг илмимиз фақат Унинг сифатлари билан чегараланган ва Унинг моҳияти ҳақида маълумот эмас. Шундай экан, Розийнинг фикрича, биз Аллоҳнинг борлигини дедукция ва мушоҳада орқалигина билишимиз мумкин. Булар бизга Худонинг ҳақиқати ҳақида ҳеч қандай маълумот бермайди.

Розий Аллоҳни билишнинг иккинчи йўли сифатида сўфийлар айтадиган кураш ва матонатни кўпроқ тилга олади. У зоҳидлик йўли улуғвор йўл, дейди. [2,26] Унинг фикрича, инсон Аллоҳдан бошқа мавжудотларни идрок эта олмайди. Қалбини зикрдан поклайди, фақат Аллоҳни зикр қилиш билан машғул бўлади. Агар давом этса, қалбида ёрқин нур пайдо бўлади ва унга баъзи илоҳий сирлар ошкор бўлади. Аммо бу сирлар шундай тафсилотларига ҳеч қачон кира олмайдиган маълумотлар. Ушбу маълумот жуда чекланган. Инсон қалби Аллоҳнинг барча сирларидан хабардор бўлиши мумкин эмас.

Зоҳидлик ва зикр орқали Аллоҳнинг ҳақиқати ҳақида бир оз маълумотга эга бўлган киши Уларнинг руҳлари ҳар доим бир хил даражада эмаслигини ва турли мавқеларда эканини айтган Розий, руҳни бир неча қисмларга ажратади.

1. Муқаддас руҳлар бўлган юксак руҳлар. Бу қалблар илоҳий илмни яхши кўрадилар.

2. Муқаддас билимлар ҳақида жуда кам ёки ҳатто деярли ҳеч қандай маълумотга эга бўлмаган шахс, яъни шундай илм остонасига ета оладиган қалблар.

3. Улар руҳлари билан бошқариладиган, илоҳий илмга эга бўлмаган қалблардир. [3,28]

Розий инсон қалбининг бу мавқеларини яхшироқ тушуниш учун бир оз муболаға қилиб айтади. У мисол келтиради: Коинотдаги тоғлар ва тепаликлар таркибида қимматбаҳо металллар бўлганлари ҳам, бўлмаганлари ҳамдир. Унда қимматбаҳо металллар йўқ. Кўп тоғлар бор. Минералларни ўз ичига олган тоғлар

билан иккига бўлинади. Булар таркибида нефт, олтингугурт, оҳак ва туз каби қадрсиз минераллар, олтин, кумуш ва ёқут каби қимматбаҳо металллар бўлган тоғлар. Қимматбаҳо металлларни ўз ичига олган тоғлар камроқ кўрсатади. Қимматбаҳо металлларни топиш кўрсаткичлари қимматбаҳо металлларни топиш кўрсаткичларидан юқори. Ушбу қимматбаҳо металллар топилган тоғларда қимматбаҳо металллар миқдори ҳам анча фарқ қилади. Металллар мавжуд бўлган тоғларнинг баъзиларида катта ҳаракатлар қилинган бўлса-да, жуда оз нарса топилган. Аммо шундай тоғлар борки, уларда камроқ меҳнат билан кўпроқ фойдали қазилмалар олинади. Ҳатто олтинга тўла ғорлар ҳам борки, улардан жуда оз меҳнат билан кўп руда олиш мумкин. Инсон қалби айнан шундай бу тоғлар каби фарқ қилади. Худони билиш ва севиш нури соф олтиндек қимматлидир. [6]

Хулоса қилиб айтганда, Розий Худонинг ҳақиқатини билиб бўлмайди, деган қарашни тубдан ҳимоя қилади. Худонинг ҳақиқати маълум бўлиши мумкинлигини даъво қилганларнинг даъволарига мурожаат қилади. Унинг айтишича, бу даъволар ҳақиқатни билмайди, Аллоҳ таоло борлиги ва сифатлари билан чегараланганлигини айтади. Бирор нарсанинг борлиги ва сифатларини билиш унинг ҳақиқатидир. Билиш деган нарса йўқ деган фикрни баъзи далиллар ва мисоллар билан ҳимоя қилади. Билим масаласида хулоса чиқариш ва кузатиш билан кураш Зоҳидлик деб тилга олинган икки йўл борлигини билдирган Розий, бу йўللarning ҳеч бири ҳақиқатни билиш учун етарли эмаслигини айтади. У шундай деб ўйлайдиганлар унинг мазмунини субъектив равишда тўлдиришини қабул қилади. Унингча, хулоса қилиш ва баҳолаш, кураш ва зоҳидлик йўлини биргаликда қўллаганлар билим жиҳатидан реалроқ бўлиб, бундайлар соғлом натижаларга кўпроқ эришиши мумкинлигини айтади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Süleyman Narol, Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaati Konusundaki Ayetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 26, 2015
2. Ruhullah Öz, Fahreddin er Razi'nin aşkın Tanrı tasavvuru, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 2022
3. Asiye Aykıt, Nefis nazariyesi çerçevesinde Fahreddin er Razi'nin ahlak düşüncesi, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 2014
4. Osman Oral, Fahreddin Er-Razi Örneğinde Müminûn Suresi'ndeki Hidayete Ulaştırıcı Fiiller, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 8, 2017
5. Şuayip Seven, Kelami Görüşleri Bağlamında Fahreddin Er-Razi'nin Hadislere Bakışı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 2021
6. Ebubekir Pilatin, Fahreddin Razi'nin Sofistleri Eleştirisi, Milet ve Nihal dergisi, Sayı 17, 2020

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI FALSAFIY TAHLIL QILISH ZARURATI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institute stajyor-o'qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Abstrakt. Globallashuv davrida ta'lim jarayoni misli ko'rilmagan muammolar va imkoniyatlarga duch kelmoqda. Ta'limning falsafiy tahlili madaniy bir xillashtirish, axloqiy dilemmalar va turli nuqtai nazarlarning integratsiyasi kabi muammolarni hal qilish uchun zarur bo'ladi. Ushbu maqola globallashuv sharoitida ta'lim jarayonini tushunish va shakllantirishda falsafiy izlanishlar zarurligini o'rganadi. U global o'zaro bog'liqlikning ta'lim maqsadlari, qadriyatlari va usullariga ta'sirini o'rganadi. Bundan tashqari, maqolada falsafa madaniyatlararo muloqot, axloqiy mulohazalar va global fuqarolikni chuqurroq tushunish uchun muhim vositalarni qanday taqdim etishi ta'kidlangan. Falsafiy qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan holda, ta'lim shaxsiy va jamiyat taraqqiyotidagi o'z rolini saqlab qolgan holda globallashuv murakkabliklariga moslashishi mumkin.

Kalit so'zlar: falsafa, ta'lim, globallashuv, madaniyatlararo muloqot, axloqiy mulohazalar, global fuqarolik.

Kirish. Globallashuv insoniyat hayotining barcha jabhalarini, jumladan, ta'limni ham o'zgartirdi. Jamiyatlarning o'zaro bog'liqligi o'sib borayotgani hamkorlik qilish imkoniyatlarini ham, madaniy o'ziga xoslik, tenglik va axloqiy mulohazalar bilan bog'liq muammolarni ham taqdim etadi. Ushbu murakkabliklarni bartaraf etish uchun ta'lim jarayonini falsafiy tahlil qilish juda muhimdir. Falsafa tez globallashayotgan dunyo sharoitida ta'lim qadriyatlari, amaliyotlari va natijalarini tanqidiy tekshirish vositalarini taklif etadi. Globallashuv ijtimoiy tuzilmalarni, madaniy landshaftlarni va iqtisodiy tizimlarni tubdan o'zgartirdi, bu esa turli sohalaridagi, jumladan, ta'limdagi asosiy paradigmalarni qayta ko'rib chiqishni talab qildi. Ko'pincha bilim va ko'nikmalarni uzatish vositasi sifatida qaraladigan ta'lim jarayoni shiddat bilan globallashayotgan dunyoda shaxsiyat, qadriyatlar va ta'lim maqsadlariga oid falsafiy so'rovlar bilan tobora o'zaro bog'lanib bormoqda. Ushbu maqolada globallashuv sharoitida ta'limni falsafiy tahlil qilish, atoqli olimlarning fikrlariga tayangan holda tahlil qilish zarurligi o'rganiladi.

Globallashuvning ta'linga ta'siri. Bir-biriga bog'langan iqtisodiyotlar, madaniyatlar va texnologiyalar bilan tavsiflangan globallashuv butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zigmunt Bauman fikriga ko'ra, globallashuv "suyuq zamonaviylikni" keltirib chiqaradi, bunda an'anaviy tuzilmalar eriydi va barqaror

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qadriyatlar va o'ziga xosliklarga intilishni yanada dolzarb qiladi.²¹ Ta'lim odamlar ushbu beqarorliklarni muhokama qiladigan hal qiluvchi maydonga aylanadi va uning maqsadi va usullarini tanqidiy tekshirishni talab qiladi. Entoni Giddens globallashuv nafaqat bilim almashishni osonlashtiribgina qolmay, balki mahalliy urf-odatlar va qadriyatlarga qarshi kurash olib borishini, umumbashariy tendentsiyalar va madaniy xususiyatlarni saqlab qolish o'rtasidagi ziddiyatni keltirib chiqarishini ta'kidlaydi.²² Bu ikki tomonlama ta'sir madaniy o'ziga xoslik, axloqiy asoslar va bilimlarning universalligi masalalarini hal qiluvchi ta'limga falsafiy yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Ta'limning falsafiy o'lchovlari. Falsafa ta'lim amaliyoti asosidagi taxminlarni so'roq qilish uchun aks ettiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim sohasidagi yetakchi faylasuf Jon Dyui ta'lim nafaqat faktlarni etkazish, balki tanqidiy fikrlash va demokratik qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Dyui nuqtai nazari, ayniqsa, turli nuqtai nazarlar va axloqiy dilemmalar nozik tushunishni talab qiladigan globallashgan kontekstda juda muhimdir. Bundan tashqari, Paulo Freire ta'limning emansipatsiya salohiyatini ta'kidlab, o'quvchilarga zo'ravon tuzilmalarga qarshi kurashish imkoniyatini beruvchi dialogik yondashuvni targ'ib qildi. Tengsizlik bilan ajralib turadigan globallashgan dunyoda Freire tushunchalari odamlarni murakkab ijtimoiy voqeliklarni o'zgartirish va o'zgartirish uchun qurollantiradigan ta'lim jarayonini talab qiladi.

Axloqiy va madaniy muammolar. Globallashuv ko'pincha madaniy ifodalarni bir hillashtiradi, madaniy yo'q qilish va hukmron paradigmalarning o'rnatilishi bilan bog'liq axloqiy tashvishlarni oshiradi. Marta Nussbaum global ongni madaniy xilma-xillikka hurmat bilan muvozanatlashtiradigan kosmopolit ta'limni ta'kidlaydi. Bunday yondashuv ta'lim sohasidagi axloqiy relyativizm, umuminsoniy qadriyatlar va ozchilik madaniyatlarining huquqlari masalalari bilan falsafiy shug'ullanishni talab qiladi.²³

Kvame Entoni Appiah ushbu dalilni "ildizli kosmopolitizm" ni targ'ib qilish orqali kuchaytiradi, bunda odamlar global axloqiy tamoyillar bilan shug'ullanib, mahalliy o'ziga xoslikni saqlaydilar. Ushbu falsafani ta'limga tatbiq etish global kompetensiyalarni rag'batlantirish va falsafiy izlanishlar orqali erishish mumkin bo'lgan muvozanatga mahalliy bilim tizimlarini hurmat qiladigan o'quv dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

²¹ Bauman, Zygmunt, and Mark Haugaard. "Liquid modernity and power: A dialogue with Zygmunt Bauman." *Journal of Power* 1.2 (2008): 111-130.

²² Bryant, Christopher GA, and David Jary. "Anthony Giddens." *The blackwell companion to major contemporary social theorists* (2003): 247-273.

²³ Gulnoza, Karimova. "MAMLAKATIMIZDA YOSHLAR AXLOQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA DAVLAT HAMDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'RNINI." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 15 (2023): 444-448.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Globallashgan ta’limda texnologiyaning o’rni. Globallashuvning o'ziga xos belgisi bo'lgan texnologik yutuqlar ta'lim metodologiyasi va foydalanish imkoniyatlarini o'zgartiradi. Raqamli vositalarning integratsiyasi global ulanishni osonlashtiradi, lekin o'rganish tabiati va odamlarning o'zaro ta'siri haqida falsafiy savollar tug'diradi. Marshall MakLuhaning "global qishloq" kontseptsiyasi texnologiya vaqt va makonni qanday siqib chiqarishini ko'rsatadi, shu bilan birga u begonalashish va yuzaki tushunish potentsialini ta'kidlaydi.²⁴ Neil Postman ta'limda texnologik determinizmni tanqidsiz qabul qilishdan ogohlantirib, texnologiyaning kognitiv rivojlanishga, axloqiy fikrlash va ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini falsafiy tekshirishga chaqiradi. Ushbu istiqbol texnologiya ta'limning gumanistik maqsadlarini kamaytirish o'rniga oshirishni ta'minlashda juda muhimdir.

Global fuqarolik va ta'lim. Global fuqarolik kontseptsiyasi ta'lim va globallashuv haqidagi nutqda markaziy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Amartya Sen kabi olimlar ta'limning insonlarning global jamiyatda mazmunli ishtirok etishiga imkon beruvchi qobiliyatlarni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydilar. Senning qobiliyatga bo'lgan yondashuvi insonning gullab-yashnashiga, tanqidiy fikrlash, hamdardlik va global mas'uliyat hissini rivojlantiruvchi ta'lim jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydigan falsafiy majburiyatga mos keladi.

Shu nuqtai nazardan, Seyla Benhabib plyuralistik jamiyatlarda universal me'yorlar bo'yicha muzokaralar olib borish muammolarini muhokama qiladi. Uning ishi insonlarni axloqiy plyuralizm va madaniyatlararo muloqotga tayyorlaydigan, globallashuv keskinliklari bilan chuqur falsafiy aloqani aks ettiruvchi ta'lim tizimi zarurligini ta'kidlaydi.²⁵

Ta'lim maqsadlarini qayta kontseptsiyalash. Falsafiy tahlil globallashuv sharoitida ta'lim maqsadlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. Ta'limning maqsadi global iqtisodiyot uchun malakali ishchilarni tayyorlashmi yoki u tanqidiy, fikrlaydigan va axloqiy jihatdan mas'uliyatli shaxslarni rivojlantirishni birinchi o'ringa qo'yishi kerakmi? Yurgen Xabermas kabi olimlar odamlarga madaniy va mafkuraviy tafovutlar bo'yicha demokratik munozaralarda qatnashish imkonini beruvchi kommunikativ harakatni rivojlantiruvchi ta'limni ta'kidlaydilar. Xuddi shunday, Gilles Deleuze va Feliks Guattari ierarxik tuzilmalarning o'zaro bog'liqligi va ko'pligini ta'kidlab, o'rganishning "rizomatik" modelini taklif qiladilar. Bunday falsafiy qarashlar an'anaviy chegaralardan oshib ketadigan innovatsion ta'lim amaliyotlarini ilhomlantiradi, globallashgan kontekstda ijodkorlik va moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

²⁴ Symes, Benjamin. "Marshall McLuhan's 'Global Village'." Retrieved October 3 (1995): 2001.

²⁵ Benhabib, Seyla, ed. *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton University Press, 2021.

Xulosa. Ta'lim jarayoni, jamiyat taraqqiyotining poydevori sifatida, ayniqsa, globallashuv davrida qat'iy falsafiy tekshirishni talab qiladi. Falsafiy tahlil o'ziga xoslik, axloq va ta'lim maqsadiga oid savollarni hal qilish orqali globallashgan dunyoning murakkabliklarini yo'lga qo'yish uchun asos yaratadi. Dyui, Freire, Nussbaum va Sen kabi olimlarning fikrlariga tayangan holda, bu yondashuv ta'lim amaliyotini shakllantirishda tanqidiy fikrlash, madaniy sezgirlik va axloqiy mas'uliyat muhimligini ta'kidlaydi. Globallashuv insoniyat mavjudligining konturlarini qayta belgilashda davom etar ekan, ta'limning falsafiy tekshiruvi adolatli, adolatli va inklyuziv global jamiyatni rivojlantirish uchun nafaqat zarurat, balki imperativga aylanadi. Falsafiy qat'iylik bilan to'ldirilgan ta'lim odamlarga misli ko'rilmagan imkoniyatlar va chuqur muammolar bilan ajralib turadigan dunyoda harakat qilish va hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Bauman, Zygmunt, and Mark Haugaard. "Liquid modernity and power: A dialogue with Zygmunt Bauman." *Journal of Power* 1.2 (2008): 111-130.
2. Bryant, Christopher GA, and David Jary. "Anthony Giddens." *The blackwell companion to major contemporary social theorists* (2003): 247-273.
3. Gulnoza, Karimova. "MAMLAKATIMIZDA YOSHLAR AXLOQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA DAVLAT HAMDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'RNI." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 15 (2023): 444-448.
4. Symes, Benjamin. "Marshall McLuhan's 'Global Village'." Retrieved October 3 (1995): 2001.
5. Benhabib, Seyla, ed. *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton University Press, 2021.

MAQTOV MAZMUNLI “HAMDARDLIK BILDIRISH” NUTQIY JANRINING SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Begibayeva Farog‘at Baxtiyor qizi

O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti, o‘qituvchi

farogatkhon.begibaeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot madaniy va kontekstual o‘ziga xos kommunikativ amaliyotlar doirasida maqtoiv mazmuni shakli sifatida kontseptsiyalangan “hamdardlik bildirish” nutq janrining sotsiolingvistik xususiyatlarini o‘rganadi. Ko‘pincha og‘zaki va yozma ravishda ifoda etilgan hamdardlik janri qayg‘uga ijtimoiy birdamlik va marhumga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni birlashtiradi. Yosh, jins, ijtimoiy masofa, diniy yoki etnik kelib chiqish kabi ijtimoiy-madaniy o‘zgaruvchilar hamdardlik ifodalarining shakli va funktsiyasiga qanday ta‘ir qilishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Turli tillar va jamoalarning haqiqiy misollarini ko‘rib chiqib, tadqiqot hamdardlik nafaqat hamdardlik ifodasi sifatida, balki turli til va madaniy doiralarda ijtimoiy birdamlik va qadriyatlarni mustahkamlash mexanizmlari sifatida qanday ishlashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Sotsiolingvistika, nutq janri, hamdardlik, maqtoiv mazmuni, madaniyat tilshunosligi, ijtimoiy birdamlik.

Til tizimida “hamdardlik bildirish” nutqiy janri lingvistik xususiyatlari rus, ingliz, nemis tillari misolida o‘rganilgan.

Ushbu tadqiqotlarda hamdardlik bildirish nutqiy aktining lingvistik va ekstralingvistik xususiyatlariga asosiy e‘tibor qaratilgan. Til tizimida hamdardlik bildirish nutqiy akti nutqiy janr talablariga to‘la javob beradi. Chunki ushbu nutqiy aktda o‘ziga xos kommunikativ maqsad, kompozitsion tuzilish va uslubiy xilma-xillik mavjud. Shu nuqtai nazardan “hamdardlik bildirish” nutqiy janri kommunikativ-pragmatik jihatdan adresatni qayg‘uli damlarda qo‘llab-quvvatlash, ko‘nglini ko‘tarish bilan bog‘liq nutqiy janrdir. Til tizimida “hamdardlik bildirish” nutqiy janri nafaqat hamdardlik bildirish nutqiy aktidan tashkil topadi, balki adresant tanloviga ko‘ra *maqtoiv, eslatma, yodga olish, qadrlash, yodda tutish, sog‘inish, duo, tilak* kabi bir qator nutqiy aktlardan ham tashkil topadi. Shuni aytish kerakki, maqtoiv nutqiy akti “hamdardlik bildirish” nutqiy janrida o‘ziga xos mikro, makro va gipermatn ko‘rinishida shakllantirilishi mumkin. Rasmiy yozma “hamdardlik bildirish” nutqiy janrida maqtoiv nutqiy aktidan foydalanishda ikki yoki undan ortiq gaplar ishtirok etadi.

Rasmiy-siyosiy yozma hamdardlik bildirish nutqiy janrida maqtoiv nutqiy aktining adresantlari xududiy jihatdan farqlanganliklari va individual qadrlanish fokusining turli tumanligi hisobiga marhumning maqtoiv uchun tanlangan xususiyatlarida farqlar kuzatilishi mumkin. Masalan, ingliz qirolichasi Yelizavetta II ning vafoti munosabati

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilan yozilgan turli mamlakat vakillarining rasmiy-siyosiy yozma hamdardlik bildirish matnlarida, xususan, Armaniston vakili nutqida maqtoov obyekti sifatida marhumning davlat va xalq oldidagi xizmatlari, taxtga sodiqligi, cheksiz sadoqati, qadr-qimmat, donoligi, davlatning sadoqatli xizmatkori va davlat timsoli (*Throughout 70-years reign Her Majesty has been a loyal servant to the throne and became a symbol of the United Kingdom, who served her country with unwavering devotion, dignity and wisdom. The Queen Elizabeth II was and will remain the supreme incarnation of empowerment and will not only for the United Kingdom, but for the whole world, including Armenia*), Baxrayn vakili nutqida marhumning mamlakatlar o'rtasidagi yaqin va iliq munosabatlarni mustahkamlagani, ishiga fidoyiligi, do'stona munosabatlarni o'rnatganligini (*The Kingdom of Bahrain will always be grateful for Her Majesty's efforts to further strengthen the close and warm relations that flourished between our two nations. Her Majesty's devotion has been and will always be an example for all of us, and will remain a solid and valuable beacon for future generations. The Kingdom of Bahrain will always value the unforgettable contributions of the late Her Majesty in deep rooting the historic friendly relations between the UK and the Kingdom of Bahrain*), Kipr davlati vakili nutqida marhumning xalqqa sodiqligi, qirolicha sifatidagi kuchli burch hissiga ega bo'lganligi, xalqi uchun kuchli, qat'iyatli bo'lganligi, qadriyatlarni yaxshi tushunganligi (*Throughout her long reign, Queen Elizabeth II served the people of the UK with unwavering commitment and will always be remembered for her strong sense of duty in carrying out her crucial role. As the UK and indeed the world underwent momentous transformations through the decades, Queen Elizabeth II always served as a constant of strength and perseverance for her people. Furthermore, as Head of the Commonwealth she was the figurehead of a diverse and vibrant mosaic of nations bound together by shared values and aspirations. The passing away of Queen Elizabeth II is a great loss for the UK and the Commonwealth of Nations, especially in today's turbulent times, when moderation and wisdom are needed more than ever*), Chexiya vakili nutqida marhumning kuchli motivator ekanligini, marhum boshqaruvi davrida erkinlik, demokratiya ustunlik qilgani, marhum yaratgan davr yaxshi davr bo'lganligi va marhum vafoti munosabati bilan bu o'ziga xos davr tugaganligi (*Elizabeth II led her nation through many decades of profound changes. She was a truly inspiring personality far beyond the borders of her realm. During her tenure the United Kingdom was one of the strongest champion of freedom and democracy around the world and the people of the Czech Republic will always remain grateful. Today, our nation is mourning a loss that undoubtedly marks the end of an era*), marhumning Yaponiya vakili nutqida imperator oilasi va Qirollik oilasi o'rtasidagi yaqin aloqalarni va do'stona munosabatlarni mustahkamlaganligi (*Her Majesty The Queen fostered closer ties between the Imperial Family and the British Royal*

Family, as well as helped to strengthen friendly relations between Japan and the United Kingdom, most notably through her visit to Japan as a state guest in 1975), Koreya vakili nutqida marhum o‘z xalqi muhabbati va hurmatiga sazovor bo‘lganligi, shu bilan birga, Korya madaniyatini hurmat qilgani, Koreya bilan azaliy do‘stona munosabatlarni rivojlantirganligi (Queen Elizabeth II, the longest-reigning monarch in British history, received unwavering love and respect from the British people during her tenure. That is why our hearts are broken even more with this saddest news. During her state visit to Korea in 1999, Her Majesty the Queen showed her affection for Korean culture, traveling all the way to the city of Andong to experience the tradition of Hahoe Folk Village first-hand. We Koreans deeply appreciate her contribution to the promotion of the longstanding and friendly ties between our two countries) maqtoov obyektlariga aylangan.

Ko‘rinadiki, “hamdardlik bildirish” nutqiy janrida maqtoov nutqiy akti mazmuni turli ijtimoiy shart-sharoitda yashovchi, xududiy farqlanuvchi xalqlar nuqtai-nazaridan turlicha shakllantirilishi mumkin. Bunda, asosan, marhumning hayotlik chog‘larida adresant bilan bo‘lib o‘tgan ijobiy munosabatlari muhim hisoblanadi va “hamdardlik bildirish” nutqiy janrida maqtoov nutqiy akti mazmunan adresant va adresat o‘rtasidagi ijobiy munosabatlarning iliqligi, do‘stonaligi kabi ijtimoiy lingvistik omillar mavjudligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арутюнян Э. Функционирование речевого этикета в королевском эпистолярном наследии, XV-XIX вв.: Дисс. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2000. – 226 с.
2. Батюшина О. Социолингвистическое содержание французских справочных изданий (на материале выражений вежливости): Дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 2008. – 164 с.
3. Казачкова Ю.В. Выражение сочувствия в русском и английском речевом общении (Жанровый аспект): Дисс. ... канд. филол. наук. – Саратов, 2006. – 177 с.
4. Кузнецова А. Иллокутивные типы вербальной эмпатии: Дисс. канд. филол. наук. – Уфа, 2010. – 211 с.
5. Попова К. Анализ языковых способов выражения сочувствия в жанре интернет-комментария в немецком языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М. 2022. – 232 с.
6. Ресенчук. А.А. Речевой этикет в свете социолингвистики // Актуальные вопросы гуманитарно-правовых и социально-экономических исследований. Сборник научных трудов. КузИЭПа. Вып. 5. – Кемерово, 2011. – С. 196-200.
7. Ресенчук. А.А. Соболезнование как акт этикетной коммуникации. Дисс. ... канд. филол. наук. – Кемерово, 2017. – 174 с.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

8. Харитонов О.Е. Динамическое смыслообразование в симпативных речевых актах: на материале немецкого языка. Дисс. ... канд. филол. наук. – Чебоксары, 2024. – 211 с.
9. Pulatjonovna, S. D. (2024). Lingvosemiotic Content of Linguistic Features of The Speech Genre “Wish”. *Global Scientific Review*, 26, 96-99.
10. Pulatjonovna, S. D. (2024). Positive and negative wishes as a social ritual. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 3(7), 159-162.
11. Sayfutdinova, D. (2024). Ijobiy tilaklarning funksional semantik tabiatiga oid ayrim mulohazalar. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(3), 155-158.
12. Sayfutdinova, D. (2024). LINGUISTIC FEATURES OF THE SPEECH GENRE “WISH” IN THE OFFICIAL POLITICAL STYLE. *Builders Of The Future*, 4(04), 160-164.
13. Sayfutdinova, D. . (2025). “Tilak” nutqiy janrining uslubiy shakllari. *Xorijiy Lingvistika Va Lingvodidaktika*, 3(3), 28–33.
14. Бегибаева , Ф. (2025). Социокультурные особенности речевого жанра “соболезнование” в разных системных языках. *Лингвоспектр*, 3(1), 302–306.
15. Бегибаева, Ф. (2025). Лексические средства выражения социолингвистических признаков в официально-политических письменных текстах соболезнования (на примерах текстов соболезнования на английском языке). *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 3(3), 34–38.
16. Сайфутдинова, Д. (2024). Функциональные особенности положительных и отрицательных пожеланий. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(1/S), 504-508.
17. Сайфутдинова, Д. (2025). О ‘zbek tilida “tilak” nutqiy janrining lisoniy xususiyatlari. *Лингвоспектр*, 3(1), 181-186.
18. Сайфутдинова, Д. П. (2024). TILAK NUTQIY JANRIDA ADRESAT NUTQINING VERBAL VA NOVERBAL VOSITALAR ORQALI IFODALANISHI. *ББК 74+ 81я431 П78*, 43.
19. <http://www.kremlin.ru/events/president/letters>
20. <https://www.parliament.uk>

KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV- PEDAGOGIK YONDASHUV

Abduraxmonov Dilmurod Akramaliyevich

Fargʻona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Fargʻona, Oʻzbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasbiy kompetentlik tushunchasi, uning zamonaviy taʼlim va mehnat bozoridagi ahamiyati hamda kreativ-pedagogik yondashuv orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada kasbiy kompetentlik komponentlari, ijodkorlik (kreativlik) va pedagogik jarayonlarning oʻzaro bogʻliqligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, oʻqitish metodikalarini takomillashtirish hamda amaliyot bilan nazariyani integratsiyalash masalalari yoritib beriladi.

Kalit soʻzlar: kasbiy kompetentlik, kreativ-pedagogik yondashuv, ijodiy fikrlash, innovatsion metodlar, kasbiy mahorat, taʼlim jarayoni, amaliyot va nazariya integratsiyasi.

Zamonaviy jamiyatda kasblar diversifikatsiyasi va mehnat bozorida raqobatning kuchayishi natijasida mutaxassislardan nafaqat tor doiradagi bilim va koʻnikmalar, balki keng qamrovli kompetentlik ham talab etilmoqda. Shuningdek, dunyo tajribasida moslashuvchan, ijodkor, mustaqil fikrlay oladigan hamda turli sharoitlarda tezkor yechim topa biladigan mutaxassislar qiymati tobora ortib bormoqda. Shu bois kasbiy kompetentlikni rivojlantirish borasida taʼlim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, kreativ-pedagogik yondashuvdan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy kompetentlik – bu mutaxassisning oʻz kasbiga oid zarur bilim, koʻnikma, malaka va shaxsiy fazilatlarini toʻliq shakllantirgan holda kasbiy faoliyatni samarali bajarish qobiliyatidir. U quyidagi komponentlarni oʻz ichiga oladi:

Bilim komponenti: Kasbga tegishli nazariy bilimlar, meʼyoriy hujjatlar, uslubiy asoslarni bilish;

Amaliy koʻnikma: Ish jarayonidagi amaliy mahorat, texnik vositalardan foydalanish, muammolarni yechish;

Motivatsion-axloqiy komponent: Shaxsning oʻz kasbiga ijobiy munosabati, kasbiy etika, jamoada ishlay bilish;

Ijodiy yondashuv: Kasbiy vazifalarni noanʼanaviy yechimlar orqali hal qilishga boʻlgan tayyorgarlik.

Hozirgi kunda tezkor globallashtirish, raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar mutaxassislardan yangicha yondashuv va uzluksiz oʻqishni talab qilmoqda. Shu bois

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kasbga oid nazariy bilimlarni puxta egallash bilan birga, ijodiy fikrlash, tezkor qaror qabul qilish, mavjud resurslardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Bunda kreativ-pedagogik yondashuvdan foydalanish kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilishi mumkin.

Kreativlik – bu yangi g‘oya va yechimlar yaratish, an‘anaviy qarashlar doirasidan chiqish, ijodiy yondashuv bilan mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan aqliy faoliyatdir. Pedagogika esa shaxsni ijtimoiy va madaniy jihatdan tarbiyalash, uni har tomonlama rivojlantirish bilan bog‘liq ta‘lim-tarbiya jarayonidir.

Kreativ-pedagogik yondashuv bu ikki tushunchaning uzviy uyg‘unlashuvidir: o‘quv jarayonida ijodkorlikni rag‘batlantirgan holda o‘qitish metodlarini takomillashtirish, talaba va o‘quvchilarda o‘zgacha qarashlar, noan‘anaviy muammolar yechimi, o‘ziga xos fikrlar yaratilishini qo‘llab-quvvatlashni nazarda tutadi.

Ijodiy muhitni shakllantirish: Talabalar va o‘quvchilarni erkin fikrlash, savol berish, mustaqil izlanish va innovatsion loyihalarni amalga oshirishga undash;

Metodlar va texnologiyalarni takomillashtirish: An‘anaviy dars uslublarini ijodiy uslublar bilan boyitish, masalan, loyihaviy faoliyat, rol o‘yinlari, interaktiv mashg‘ulotlardan foydalanish;

Amaliyot bilan integratsiya: O‘quvchilarni reja tuzish, jamoaviy faoliyat, tadbirkorlik, iste‘mol bozoriga mos loyihalar yaratish va tajribalar o‘tkazishga jalb etish.

Ijodiy atmosfera o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlarda ochiqlik, savol-javoblar, mulohazalar va tanqidiy tahlilni rag‘batlantirish orqali yaratiladi. Bunda o‘qituvchi:

Talabalarning o‘zaro fikr almashinuvi uchun qulay muhit tashkil etadi;

Talabalar qiziqqan sohalar bo‘yicha mustaqil loyihalarni qo‘llab-quvvatlaydi;

Xato qilishdan qo‘rqmaslik va yangicha g‘oyalarni sinab ko‘rish madaniyatini shakllantiradi.

Kreativ-pedagogik yondashuvda an‘anaviy ma‘ruza va seminarlar bilan birga quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Loyihaviy faoliyat: Ma‘lum muammoni aniqlab, uning yechimini izlash, loyihani himoya qilish;

Kasbiy modellashtirish (simulation): Ishlab chiqarish yoki kasbiy faoliyat jarayonini o‘quv auditoriyasida imitatsiya qilish;

Interaktiv trening va master-klasslar: O‘qitish jarayonida real misollar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish.

Kasbiy kompetentlik puxta shakllanishi uchun o‘qitish jarayonida nazariy bilimlar amaliy ishlar bilan mustahkamlanishi zarur. Masalan:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ishlab chiqarish amaliyoti: Talabalar kasbga oid korxona yoki muassasalarda stajirovka o‘tash orqali nazariy bilimlarini real muhitda sinab ko‘rishadi;

Startup va innovatsion loyihalar: Talabalar o‘zining kichik biznes g‘oyalarini, ijtimoiy loyihalarini ishlab chiqish, uni hayotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Bu usul o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini kuchaytiradi va kasbiy kompetentlik poydevorini yanada mustahkamlaydi.

Raqamli vositalar, onlayn platformalar, masofaviy o‘qitish texnologiyalari va virtual simulyatorlar ham kreativ-pedagogik jarayonni qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Onlayn muhitdagi interaktiv materiallar, videodarslar, o‘yin shaklidagi interaktiv testlar talabalarga istalgan vaqtda ijodiy topshiriqlarni bajarish, baham ko‘rish va baholash imkonini beradi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish zarurati. Zamon talablaridan kelib chiqib, mutaxassislar ijodiy fikrlay olish, muammolarni innovatsion usullar bilan hal qilish, turli sharoitlarda raqobatbardosh bo‘lishi lozim.

Kreativ-pedagogik yondashuvning roli. Ijodkorlik va pedagogikaning uyg‘unlashuvi ta’lim sifatini oshiradi, nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytiradi, o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

Amaliyot bilan integratsiya. Ishlab chiqarish amaliyoti, startup-loyihalar, innovatsion tajribalar kasbga oid nazariy bilimlarning hayotiyligini ta’minlaydi, shuningdek, talabalarning kasbiy kompetentlik darajasini sezilarli ravishda yuksaltiradi.

Ijodiy atmosfera va texnologik imkoniyatlar. O‘quv jarayonida erkin fikrlash, savol berish, bahs-munozara qilinishini rag‘batlantirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ijodkorlikni rivojlantiruvchi muhit yaratadi.

Shunday qilib, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda kreativ-pedagogik yondashuv asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv nafaqat kasbga oid bilim va ko‘nikmalarni mukammal egallashga, balki talabalarda amaliy fikrlashni, ijodiy salohiyatni va mustaqil qaror qabul qilish madaniyatini shakllantiradi. Kelajakda mehnat bozoridagi tezkor o‘zgarishlar, raqamli iqtisodiyot va innovatsion yechimlar talablari ortib borar ekan, ijodiy yondashuv va uzluksiz o‘qish jarayoni mutaxassislar hayotida doimiy ehtiyojga aylanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mamatqulova, Z. (2020). “Kreativ yondashuv va kasbiy kompetentlik: nazariy tahlil”, Pedagogik innovatsiyalar jurnali, 2(1), 37–45.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма. – Москва.: Знание, 1996. – С.308.

3. Муслимов Н.А. Теоретико-методические основы формирования профессионализма учителя профессионального образования. Автореф. дисс...док. пед. наук. -Т.:2007. –Б. 5.

4. Новейший словарь иностранных словивыражений. -Мн.: Харвест. –М.: ООО “Издательство АСТ”, 2001. – С.202.

АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ИНТЕРНЕТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТАРБИЯВИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАРИ

Каримов Одилжон Икрамович

Самарқанд вилояти ИИБ ходими подполковник

e-mail:odiljonikramov@mail.ru

(Ўзбекистон, Самарқанд)

Резюме

Ушбу мақола виртуалистиканинг ахлоқий жиҳатларини очиб берган. Ахборотлашган жамиятда ёшларда виртуал маданият унинг ижтимоий ҳаётга таъсири тўғрисида илмий маълумот берилган. Ижтимоий ҳаётни бугунги курунишлари яъни виртуал жамият, виртуал реалликлар уларнинг бугунги кун ижтимоий жараёнларга таъсири масаласи кенг баён этилган.

Калит сузлар: виртуалистика, билиш, ахлоқ, виртуал реаллик, виртуал образ, ахборот.

Юртимизда ахборот маданиятини юксалтириш, уларни виртуал макондаги турли кўрунишдаги таҳдидлардан асраш, замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланиш кўникмаларини ошириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. “Айни пайтда бутун мамлакат миқёсида рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини баҳолаш механизмларини ишлаб чиқиш ва бунда қуйидаги жиҳатларни инобатга олиш: ахборот саводхонлиги, компьютер саводхонлиги, медиа саводхонлиги, коммуникатив саводхонлик, технологик инновацияларга ижобий муносабатни шакллантириш ҳам муҳим вазифа саналади”[1]. Бу вазифаларни амалга оширишда ахборот тўплаш, сақлаш ва узатиш механизмларини такомиллаштириш жараёни билан боғлиқ ахлоқий мезонлар ва ижтимоий-ҳуқуқий асосларни илмий тадқиқ қилиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

А.А.Скворцова ахборот ахлоқ билан чамбарчас боғлиқ, виртуал коммуникацияларнинг кенг тарқалиши ва жамиятда ноаниқ ахлоқий баҳоларни олиш билан боғлиқ бўлган турли жараёнларни ўрганиш мажмуини англатади. Биз глобал тармоқда мавжуд бўлган ва ихтиёрий равишда қабул қилинган стандартлар

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

асосида бошқариладиган жамоаларнинг ўзини ўзи бошқариш амалиёти ҳақида маълумотга эга бўламиз[4].

Постиндустриал жамият, информатизация, глобализация жараёнлари фойдани ўз олдига мақсад қилиб қўйган, асосан моддий манфаат ва эҳтиёжларини қондиришга интиладиган, миллий ҳамда синфий қиёфасини йўқотган, ўз мақсадлари йўлида ҳар қандай ғояни қўллашга тайёр турган шахсларни яратди. Бундай салбий ҳолатлар ватанимизга ҳам ўз таъсирини кўрсатмай қолмайди. Бунинг учун курашиш, зарур бўлса барча имкониятларни ишга солиш лозим. Биринчи Президентимиз “Юксак маънавият енгилмас куч” асарида ёзадиларки, “Бугунги кунда инсон маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобалашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин”[5]. Бундан келиб чиқиб, ҳозирда ҳар қандай ахборот чегара билмаслик хусусиятига эга, шундай экан эндигина онги, дунёқараши шаклланаётган ёш авлодни маънавий олами дахлсизлигини асраш муаммо бўлиб кўпчилиكنи ўйлантираётир.

Юртимизда баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказиш масаласи ўта долзарб вазифа сифатида кун тартибига қўйилаётганлиги, айти шу ахборот хуружларига қарши етарли иммунитетга эга бўлган, соғлом фикрли инсонларни майдонга чиқариш, замонавий ўзбек жамиятининг асосий функцияси эканлиги олимларимиз тамонидан асослаб бермоқда. Жадидчиларимиздан Абдурауф Фитрат “Оила” рисоласида ахлоқ-одобда намунали авлодни тарбиялаш нафақат бир миллат ёки халқ учун, айти пайтда бутун инсоният учун ғоятда муҳим эканлигини зикр этиб, “Кимки бадахлоқ болаларни тарбия этса, инсониятга хизмат эмас, балки душманлик қилган бўлади” деб ёзган эди. Бунда асосий эътибор оиладаги соғлом маънавий-ахлоқий муҳит ҳамма замонларда ҳам маънавият кўрғони бўлиб келганлигини, айтикса, ҳозирги замонда бу жуда долзарб эканлиги англашилади. Оиладаги муҳит соғлом бўлса ундан албатта мустақил фикрловчи, эртанги кун учун қайғурувчи инсонлар вояга етади. Ахборот урушида Ўзбекистон ўзининг мақбул йўлини танлаб олган бу йўл одамларни фикрини бошқаришни эмас, балки уларда миллийликни уйғотиш кераклигига эътибор қаратади ва ёш авлодда мустақил дунёқараши шакллантиришни асосий вазифа деб билади. Ахборот майдонида нафақат омон қолишни, балки енгиб чиқишни асосий шарт, эркин фикрлайдиган, ижтимоий масъулликни тўғри тушунадиган шахсни тарбиялаш, унинг учун фаровон турмуш шароитларини яратишдир. Шу боисдан ҳам ҳозирда “Дунёда глобалашув давом этаётган ва ахборот маконида ўзаро кураш кучайган шароитда муҳофаа тизимида ахборотнинг психологик хавфсизлигини таъминлаш

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

механизми соҳасида бир қатор илмий тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Бу борада, айниқса, ахборот-коммуникация маконида давлат суверенитети, мустақиллиги, ҳудудий яхлитлигига қарши қаратилган ҳамда аҳолининг тинч ҳаётига таҳдид солувчи мафкуравий ва психологик ҳаракатларнинг илмий-назарий ва амалий ечимини топиш алоҳида аҳамият касб этмоқда”[6].

Дарҳақиқат, глобаллашув туфайли “оммавий маданият” таҳдидининг олдини олишга қаратилган мафкуравий усуллар, ижтимоий-сиёсий механизмлар, технологик асослар, интеллектуал салоҳият, ахборот базаси, халқаро институционал тизимни ривожлантириш давр талабига айланди. Бу глобал маънавий инқироз муаммоларини ҳал қилишда ҳар томонлама ва тизимли ёндашишни, алоҳида давлатларнинг утилитар-меркантил миллий эгоситик этноэгоцентрик манфаатларининг мутлақлашуви фонида халқаро институционал тизим, ҳуқуқий макон яратишни тақозо этади”[7].

Замонавий ёшлар - бу янги давр билан бирга ривожланаётган авлод. Ёшларнинг кўплиги нафақат мамлакат келажаги учун пойдевор, балки янги даврнинг мақсад ва вазифаларини ҳам амалга оширишда асосий қатлам ҳисобланади. Зеро, янги медиа даври тармоқ муҳити ижтимоий муҳитни ҳам ўзгаришига сабаб бўлмоқда. Шунинг учун ёшларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш жараёнида ижтимоий муҳит билан боғлиқ муаммоларни бартараф этишга алоҳида эътибор қаратиш керак. Аксарият ёшлар ҳалқимизнинг юксак маънавий-ахлоқий қадриятларини онгли равишда ўзлаштиришлари ва ўзларида эзгу фазилатларни юксалтиришлари керак. Янги оммавий ахборот воситалари асрида биз юксак маънавий-ахлоқий қадриятларнинг йўналишини янада кучайтиришимиз керак. Бунинг учун эса барча янги медиа платформаларда ҳалқимизга хос юксак маънавий-ахлоқий қадриятларни тарғиб қилишни кучайтириш ва уларни ёшлар таълими билан уйғунлаштиришимиз керак бўлади.

Медиа технологияларининг жадаллик билан ривожланиши инсонларга ўз фикрларини билдириш учун имконият яратади, шу билан бирга интернетдаги жамоатчилик фикрига таъсир кўрсатади. Медиа маҳсулотларнинг баъзилари ёшлар дунёқарашига тўғри келмайди. Шунинг учун барча соҳага масъуллар ва тарғибот марказлари жамоатчилик фикрини бошқариш бўйича фаол иш олиб бориши ва жамоатчилик фикрининг ижобий муҳитини яратишлари лозим.

Президентимиз таъкидлаганидек, “Айни пайтда бутун мамлакат миқёсида рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмаларини баҳолаш механизмларини ишлаб чиқиш ва бунда қуйидаги жиҳатларни инобатга олиш: ахборот саводхонлиги (қарор қабул қилиш учун зарур бўлган маълумотларни топиш қобилияти); компьютер саводхонлиги (рақамли курилмалар билан ишлаш қобилияти); медиа

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

саводхонлиги (оммавий ахборот воситаларини танқидий ўрганиш имконияти); коммуникатив саводхонлик (замонавий рақамли алоқа воситаларидан фойдаланиш қобилияти); технологик инновацияларга (янги технологияларга) ижобий муносабатни шакллантириш ҳам муҳим вазифа ҳисобланади”[8].

Ахборот маданияти бу тегишли маълумотни ўқиш, ўқилган нарсани англаш ва қўллаш маданиятидир. Аммо бозорнинг жадал ривожланиши шароитида ёшлар ўзларининг ахборотга бўлган эҳтиёжларини аниқлаш жараёни анча қийин кечмоқда. Бу борада ўқув муассасаларида ўқув ва тадқиқот курсларининг жорий этилишига қарамай, ёшларда ахборот маданиятини шакллантириш муаммоси бугунги кунда долзарб бўлиб қолмоқда. “Медиа маданият” атамаси замонавий маданият назариясининг вориси сифатида ахборотлашган жамият маданиятининг ўзига хос шаклини англатади.

Виртуал олам ўйинлар билан чекланиб қолмай, тақдимотнинг долзарблиги даражасига қараб, компьютер конференциялари ва матнли суҳбатларни ўз ичига олиши мумкин. Шу боисдан ҳам М.Н.Нормаматова “XX асрни иккинчи ярмида бир-биридан мустақил равишда фан ва техниканинг бир нечта соҳаларида виртуаллик ғояси вужудга келди. Виртуал объектлардан ташкил топган виртуаллик оламига кириш ва уни тадқиқ қилиш бошланди. Физикада виртуал заррачалар, метеорологияда виртуал ҳарорат, эргономикада виртуал ҳолат, психологияда виртуал қобилият, санъатшуносликда виртуал театр, антропологияда виртуал инсон, компьютер технологиясида компьютерли виртуал реаллик ва бошқа тушунчаларни ишлаб чиқиш виртуалистик билиш объекти устида эпистемологик рефлексияни амалга ошириш имкониятини бермоқда”[9] деб таъкидлайди.

Виртуал олам фалсафий нуқтаи-назардан қараганда, ҳар қандай субстратда техника воситалари ёрдамида яратиладиган ва инсонга унинг моддий дунёни идрок этиш имконини берадиган одатдаги сезгилари: кўриш, эшитиш, ҳид билиш ва бошқа қобилиятлари орқали узатиладиган оламдир.

Шу ўринда мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёвнинг фикрига эътибор қаратиш зарур: “Биз бир нарсани ҳеч қачон эсимиздан чиқармаслигимиз зарур. Агар “оммавий маданият” таҳдиди фақат четдан – Ғарбдан кириб келади, десак, қаттиқ адашамиз. Бу бало, афсуски, ўзимиздан, ўз орамиздан ҳам чиқиши мумкин. Мен бу гапларни осмондан олиб айтаётганим йўқ. Юртимизда нашр этилаётган айрим газета-журналлар, китобларни, суратга олинаётган баъзи клип ва киноларни, эфирга берилаётган кўшиқ ва рақсларни кузатиб, соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам шундай хулосага келиши табиий”[10].

Шу нуқтаи назардан, “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида ёшларнинг илмий ва бадиий адабиётлар, шу жумладан, электрон асарларни мутолаа қилишга қизиқишини ошириш, ҳуқуқий, экологик, тиббий ва ахборот маданиятини ошириш, уларни турли мафкуравий таҳдидлар, жумладан, диний экстремизм, терроризм, “оммавий маданият” ва бошқа ғояларга қарши кучли иммунитетни шакллантиришнинг муҳимлиги қайд этилган[11].

Хулоса қилиб айтганда, ёшларни ахборот таҳдидларидан асрашда уларнинг интернет саводхонлигини ошириб бориш, виртуал макондаги қизиқишларини мунтазам равишда ўрганиб бориш, ахборот муҳитидаги ижтимоий онгини мониторинг қилиш тизимини шакллантириш, виртуал макондаги қизиқиш ва эҳтиёжларини ўрганиш, уларнинг онгига салбий таъсир этувчи ёт ва бузғунчи ғоялар, “оммавий маданият”нинг зарарли кўринишларидан асрашда уларга тўғри маълумотларни етказиш мақсадга мувофиқ. виртуал оламдаги ахлоқий муаммолар йўналишларини таҳлил қилишдаги хусусий факториал усулларнинг мутлақлаштириши мажмуавий-тизимли ёндошишга путур етказган. Шунинг учун, виртуал оламдаги ахлоқий муаммоларнинг ёшлар тарбиясига таъсирини аниқлаш, унинг ички ҳаракатлантирувчи механизмаларини тадқиқ қилиш, истиқболларини кўрсатиш фалсафий жиҳатдан долзарб муаммодир.

Адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б. 191-192.
2. Қаранг. Бергсон А. Творческая эволюция. М., 1998. С. 294.
3. Разлогов К. Арто А. // Пави П. Словарь театра. М., 1991. С. 403.
4. Скворцов, А. А. Этика : учебник для среднего профессионального образования / А. А. Скворцов. — 3-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 322 с.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Тошкент: Маънавият, 2008. —178 б.
6. Хайдаров К.А. Мудофаа тизимида ахборотнинг психологик хавфсизлигини таъминлаш механизми (очиқ манбалар мисолида). Сиёсий фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент-2020. –Б.5.
7. Кодиров Н. Ўзбекистон ёшларида ахборот маданиятини шакллантиришнинг ижтимоий-фалсафий таҳлили// фал.ф.б.фал.д. (PhD) Автореферат. – Самарқанд. 2021. – Б.20-21
8. Мирзиёев Ш.Янги Ўзбекистон стратегияси. Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б.191-192.

9. Нормаматова М.Н. Виртуалистикада постноклассик эпистемология ғоялари. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд 2018. –Б.13.

10. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси . Халқ сўзи. 2017 йил 5 август.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги «Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги Фармони. lex.uz

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY MODERNIZATSIYA JARAYONLARINING DOLZARB MUAMMOLARI

Yunusova Yulduzxon Shokirjon qizi

Namangan shahar 5-sonli umumta’lim maktabi tarix fani o’qituvchisi

Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy modernizatsiya jarayonlarining mazmun-mohiyati, ularning asosiy yo‘nalishlari va dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Modernizatsiya sharoitida iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ijtimoiy islohotlarning o‘zaro uyg‘unligi, shuningdek, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning saqlab qolinishi muhim ekani ko‘rsatib beriladi. Maqolada ijtimoiy modernizatsiya yo‘lida paydo bo‘layotgan murakkabliklar – ijtimoiy tenglik, gender masalalari, raqamlashtirish va urbanizatsiyaning ta’siri, zamonaviy madaniy tamoyillar bilan milliy an’analar o‘rtasidagi uyg‘unlik kabi jihatlar atroflicha ko‘rib chiqiladi. Xulosa sifatida, ijtimoiy modernizatsiyada kompleks yondashuv va jamoatchilik hamkorligini mustahkamlash, shuningdek, islohotlar jarayonida fuqarolarning faol ishtiroki ijtimoiy taraqqiyotning samaradorligini ta’minlashi ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy modernizatsiya, islohotlar, raqamlashtirish, urbanizatsiya, jamoatchilik hamkorligi, iqtisodiy rivojlanish, gender tengligi, ma’naviy qadriyatlar.*

Zamonaviy dunyoda “modernizatsiya” tushunchasi jamiyat hayotining turli jabhalarida sifat o‘zgarishlari, innovatsion rivojlanish hamda taraqqiy etish jarayonlarini ifodalaydi. O‘zbekistonda keng ko‘lamli islohotlar avj olgan hozirgi davrda ijtimoiy modernizatsiyaning dolzarb masalalari kun tartibidagi eng muhim mavzulardan biriga aylangan. Bunga sabab, iqtisodiy, siyosiy va huquqiy sohalaridagi o‘zgarishlar bilan bir qatorda, ma’naviy-ma’rifiy munosabatlar ham tezkor o‘zgarishlarni talab qilmoqda.

Yangi O‘zbekiston davri – bu jamiyatning barcha sohalarida tub yangilanish jarayonlarini qonuniy asosda va bosqichma-bosqich amalga oshirish davri bo‘lib, ijtimoiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

modernizatsiya shu jarayonlarning muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy modernizatsiya jarayonlari, ularning muhim xususiyatlari, dolzarb masalalari hamda istiqbollari tahlil qilinadi.

Ijtimoiy modernizatsiya – bu jamiyat tuzilmasi, ijtimoiy munosabatlar va qadriyatlardagi sifat o‘zgarishlarini ifoda etuvchi jarayon bo‘lib, u texnologik yangilanish, shaxs erkinligi, ijtimoiy tenglik hamda demokratik islohotlar bilan uzviy bog‘liqdir.

Politologik, sotsiologik va iqtisodiy islohotlarni uzviy bog‘lash kabi maqsadlarni o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy islohotlar modernizatsiyaning muhim tayanchi sifatida:

Mulkchilik shakllarining liberallasuvi va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash;

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish;

Xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali ijtimoiy farovonlikni oshirish kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy sektor – ta‘lim, sog‘liqni saqlash, bandlik va ijtimoiy himoya – sohalarini yangilash Yangi O‘zbekistonni qurishda ustuvor yo‘nalish bo‘lib, fuqarolarga sifatli va zamonaviy standartlarga mos xizmatlar taqdim etish orqali jamiyatning ijtimoiy salohiyati kuchaytiriladi.

Yangi O‘zbekistonda siyosiy-huquqiy islohotlar:

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari kafolatlanishi;

Davlat boshqaruvida demokratik mexanizmlarni mustahkamlash;

Sud-huquq tizimini takomillashtirish va qonunchilik bazasini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali ijtimoiy modernizatsiya jarayonlariga kuchli turtki beradi.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining deyarli barcha jabhalariga ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy modernizatsiyada raqamlashtirish quyidagi omillarni kuchaytiradi:

Davlat xizmatlarining shaffof va tezkorligi: “Elektron hukumat” tizimi, onlayn masofaviy xizmatlar;

Ta‘limda innovatsiyalar: Masofaviy o‘qitish, onlayn platformalar orqali bilim olish imkoniyatlarining kengayishi;

Ijtimoiy xavfsizlikni mustahkamlash: Kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi va fuqarolarning huquqiy himoyasi.

Ijtimoiy modernizatsiyaning yana bir o‘ziga xos yo‘nalishi – urbanizatsiya jarayonining jadal sur‘atda ketishi. Shaharlashuv:

Ijtimoiy infrastrukturani rivojlantirish (transport, uy-joy, kommunal xizmatlar);

Aholining madaniy saviyasini oshirish;

Mehnat bozorining shakllanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Biroq urbanizatsiya sekin kechayotgan hududlar va chekka tumanlarda yashovchi aholining ijtimoiy imkoniyatlari cheklangani sababli, regional tengsizlik muammosiga alohida e’tibor qaratish zarur.

Modernizatsiya jarayonida jamiyatning barcha qatlamlari teng imkoniyatlardan foydalana olishi muhimdir. Xususan, gender tengligi:

Xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi faolligini rag‘batlantirish;
Bandlik va tadbirkorlikda ayollarga teng sharoit yaratish;

Oilaviy-ma’naviy qadriyatlarni saqlab qolgan holda ayollarning jamiyatdagi o‘rnini kengaytirish orqali ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotga xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekistonda ijodiy yangilanish jarayonlarida milliy urf-odatlar va qadriyatlarni saqlash, ularni zamonaviy global madaniy tendensiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Jamiyatda globallashuv va integratsion jarayonlar kuchayib borar ekan, yosh avlodda milliy g‘urur, tarbiya va o‘zligini anglash hissi zaiflashmasligi uchun madaniy-ma’rifiy chora-tadbirlarni doimiy ravishda kuchaytirish talab etiladi.

Raqamlashtirish jarayonlari, bir tomondan, yangi imkoniyatlar yaratsa, ikkinchi tomondan, ayrim toifadagi aholi (ayniqsa, qishloq joylarda yoki keksalar, imkoniyati cheklangan shaxslar) unda to‘liq ishtirok eta olmasligi mumkin. Bu esa:

Raqamli texnologiyalarni egallash bo‘yicha malaka yetishmovchiligi;

Ma’lumotlardan foydalanish va texnik infrastrukturaga kirish imkoniyati cheklanganligi;

Kadrlar yetishmovchiligi, ta’lim sifatining turli hududlardagi farqi kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Modernizatsiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishda jamoatchilik nazorati, fuqarolik jamiyati institutlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining roli katta. Biroq, ba’zi hollarda bu institutlarning moddiy, tashkiliy resurslari cheklanganligi, sohaga professional kadrlar yetishmasligi, huquqiy asoslarning mukammallashmaganligi islohotlar jadal sur’atda rivojlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Kelajakda ijtimoiy modernizatsiyaning samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq bo‘ladi:

Davlat boshqaruvidagi shaffoflik va qonun ustuvorligini kuchaytirish: Korruptsiya, byurokratik to‘siqlar va adolatsizliklarga qarshi kurashish, qabul qilinadigan qarorlar haqida fuqarolarning xabardorligini oshirish;

Integratsiya va innovatsiya: Xalqaro tajribalarni o‘rganish, mahalliy sharoitga moslashtirish, raqamli iqtisodiyot va “aqlli” shaharlar (smart city) konsepsiyasini keng joriy etish;

Fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish: Saylov, referendum va boshqa siyosiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tadbirlarda fuqarolarning erkin ishtirokini ta'minlash, jamoaviy qarorlar qabul qilishda jamoatchilik fikriga tayanish;

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish: Yosh avlodni global xabardorlik va milliy qadriyatlar uyg'unligida tarbiyalash, ijtimoiy hamkorlik va bag'rikenglikni targ'ib etish.

Yangi O'zbekistonda ijtimoiy modernizatsiya jarayonlari keng ko'lamli islohotlar bilan hamnafas ravishda rivojlanib, jamiyatda iqtisodiy, siyosiy, huquqiy hamda madaniy o'zgarishlarni bosqichma-bosqich amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonda dolzarb muammolar – ijtimoiy tenglik, gender masalalari, raqamli tafovut, urbanizatsiya, fuqarolik jamiyati institutlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi – ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ularni bartaraf etishda davlat organlari, fuqarolik jamiyati, xususiy sektor va xalqaro hamkorlar o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, jamiyat a'zolarining siyosiy va ijtimoiy faolligi muhim o'rin tutadi.

Ijtimoiy modernizatsiya jarayonlarining muvaffaqiyati nafaqat iqtisodiy-texnikaviy omillarga, balki milliy-ma'naviy asoslar mustahkamligiga ham bog'liq. Binobarin, Yangi O'zbekistonda modernizatsiya jarayonlari keng miqyosda amalga oshirilgan ekan, “insonga e'tibor” va “odamlar roziligi” ustuvor mezon sifatida e'tirof etilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurazzoqov, A. (2022). “Globalizatsiya sharoitida ijtimoiy modernizatsiya va milliy qadriyatlar uyg'unligi”, Falsafa va hayot, 2(1), 22–29.
2. Красильщиков В. А., Заборов Г. М., Рябов В. Л. Шанс на обновление России (Зарубежный опыт модернизации и российские перспективы) // Мир России. Социология. Этнология. Культурология. 2008. №1. С. 98.
3. Модернизация: зарубежный опыт и Россия. М., 1997
4. Пантин В. И. Циклы и волны модернизации как феномен социального развития. М., 1997. С. 46-58

ISTE’MOLCHI XULQ-ATVORIDA ISTE’MOL QIMMATDORLIGINI OSHIRISH USULLARI

Kalanova Moxigul Baxritdinovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Marketing” kafedrası dotsent v.b. PhD

moxigulkalanova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada iste’molchi xulq-atvorida shakllanishida mahsulot yoki xizmatning naflilik darajasi ya’ni uning qimmatdorligini ahamiyati o’rganilgan. Iste’mol qimmatdorligini oshirishda bir qancha tadqiqotchilarning tadqiqotlariga alohida to’xtalib, ularning tadqiqotlari natijasida yaratgan modellarining jihatlari o’rganilgan.*

Kalit so’zlar: *Qimmatdorlik, iste’mol qimmatdorligi, xizmatlar sifati, iste’molchi qoniqishi, xizmatning ishonchliligi.*

METHODS OF INCREASING CONSUMER VALUE IN CONSUMER BEHAVIOR

Abstract: *This article examines the importance of the level of utility of a product or service, that is, its value, in shaping consumer behavior. In order to increase consumer value, the studies of several researchers are particularly focused on, and aspects of the models created as a result of their research are studied.*

Keywords: *Value, consumer value, service quality, consumer satisfaction, service reliability.*

МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ ЦЕННОСТИ В ПОТРЕБИТЕЛЬСКОМ ПОВЕДЕНИИ

Аннотация: *В данной статье рассматривается важность уровня полезности продукта или услуги, то есть его ценности, в формировании потребительского поведения. В целях повышения потребительской ценности особое внимание уделяется исследованиям нескольких исследователей, а также изучаются аспекты моделей, созданных в результате их исследований.*

Ключевые слова: *Ценность, потребительская ценность, качество обслуживания, удовлетворенность потребителя, надежность обслуживания.*

Kirish (Introduction). Mavjud mahsulotning iste’mol samarasi darajasi muayyan iste’molchiga nisbatan individual belgilanadi. Shu bois, mahsulot va xizmatlarning xaridi iste’molchi tomonidan mahsulot va xizmatlarga nisbatan bergan bahosi bilan o’lchanadi. Bu esa bozordagi yuqori iste’mol xossasiga ega bo’lgan mahsulot va xizmatning raqobatbardoshligini va uning xarid qilinishini ta’minlab beradi. Shuningdek, raqobatbardosh mahsulotning ushbu xossasi, uning iste’mol jarayonida baholanadigan naflik darajasini (uning qimmatdorligini) aniqlaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mahsulot va xizmat qimmatdorliklari insonlar xulq-atvorini tushunishda muhim rol o'ynaydi va asosiy qimmatdorliklar mahsulot jamiyatda qanday ishlatilishini ko'rsatadi.

Asosiy qism: Iste'mol qimmatdorligini oshirish borasida V.Seytaml, Parasuraman va Croninlar iste'mol qimmatdorligi va xizmatlar sifati bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borgan ilmiy shaxslar bo'lib, ularning izlanishlari qimmatdorlikni oshirishda asosiy jihatlarni taqdim etadi.

V. Seytaml (Valarie A. Zeithaml) iste'mol qimmatdorligi va xizmatlarning sifatini o'rganish bo'yicha mashhur olimdir. U iste'mol qimmatdorligini quyidagicha tasniflagan:

• **Foyda va narx taqqoslash:** Seytamlning tadqiqotlariga ko'ra, iste'molchilar mahsulot yoki xizmatdan ko'rgan foydasini narx bilan taqqoslaydilar. Mahsulotning qimmatdorligini oshirish uchun kompaniyalar uning foydasini yaxshilab ta'minlashi va narxni adolatli usulda belgilashlari kerak.

• **Iste'molchi qoniqishi:** U, shuningdek, iste'molchi qoniqishini ham qimmatdorlikni oshirishning muhim omili sifatida ko'rgan. Agar iste'molchi xizmat yoki mahsulotdan mamnun bo'lsa, u o'zining tajribasini boshqalarga yetkazishi mumkin, bu esa kompaniyaning obro'sini oshiradi.

Parasuraman, Zeithaml va Berry xizmatlar sifati bo'yicha SERVQUAL modelini ishlab chiqdilar. Bu model xizmatlarning sifatini baholashda qo'llaniladi va uning asosiy g'oyasi xizmatlarning qimmatdorligini oshirishda xizmat sifatining yuqori bo'lishi muhimligini ko'rsatadi. SERVQUAL modelining asosiy o'lchovlarini quyidagi 1-rasmda ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. SERVQUAL modelining asosiy o'lchovlari

Yuqoridagi rasmdan ko’rinib turibdiki, xizmatning ishonchliligi uzluksiz va barqaror bo’lishi, **xizmat ko’rsatish tezligi** va vaqtni tejash omillariga bog’liq bo’lishi hamda **jismoniy resurslar va jihozlar** xizmat joyining va jihozlarning sifatli va qulay bo’lishi lozimligini anglatadi.

Cronin va Taylor, Parasuraman va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan SERVQUAL modeliga nisbatan o’zgacha bir yondashuv taklif qilishdi. Ular **SERVPERF** modelini ishlab chiqdilar, bu model xizmat sifatini o’lchashda faqat xizmatning faoliyatini (performance) hisobga olishga asoslanadi. Ularning tadqiqotlariga ko’ra, xizmat sifatini baholashda xizmat ko’rsatish natijalari va iste’molchi qoniqishi muhim omillar sifatida qaraladi 2-rasm.

**Xizmat ko’rsatish
natijalari**

**Iste’molchi
qoniqishi**

2-rasm. Xizmat sifatini baholashda muhim omillar

Ularning yondashuviga ko’ra, xizmatni baholashda, **xizmat ko’rsatish natijalari, ya’ni** xizmatning haqiqiy faoliyati (tezlik, sifat, natija), hamda **iste’molchi qoniqishi, ya’ni** xizmatdan keyingi iste’molchining qoniqishi va qaytib kelish niyatini paydo bo’lishiga sabab bo’ladi.

Qimmatdorlikning iste’mol, hissiy va funksional omillari mahsulot yoki xizmatning iste’molchiga qanday ta’sir qilishini ko’rsatadi. Iste’molchilar nafaqat mahsulotning funksional foydasiga, balki emotsional va shaxsiy ehtiyojlariga mosligini ham baholaydilar. Seytaml, Parasuraman va Croninlarning tadqiqotlari xizmat sifatini baholashda asosiy modellarni taklif qilgan va xizmatning qimmatdorligini oshirishda uning ishonchliligi, samaradorligi, va iste’molchi qoniqishiga e’tibor qaratish zarurligini ko’rsatgan. Bu tadqiqotlar marketing va xizmat ko’rsatish sohasida strategiyalarni ishlab chiqishda muhim yo’riqnomalar bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Parasuraman, A, Berry, L L and Zeithaml, V A (1991). “Refinement and Reassessment of the SERVQUAL Scale,” Journal of Retailing, 67(4), 420-50.
2. Parasuraman, A, Zeithaml, V A and Berry, L L (1988). “SERVQUAL: A Multiple Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality,” Journal of Retailing, 64(1), 12-40.

3. Сафаров Б.Ж. Истеъмолчилар хулқ атвори. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДИУ, 2020, 164 бет.
4. Бекмурадов А.Ш., Қосимова М.С., Сафаров Б.Ж. Истеъмолчи хулқ атвори. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДИУ, 2007, 112 бет.
5. Блэкуэлл Р., Миниард П., Энджел Дж. Поведение потребителей Изд. 7-е. Учебник СПб “Питер” 2007 г. 944с.
6. Hawkins, Del I. Consumer behavior: building marketing strategy / David L. Mothersbaugh, University of Alabama, Del I. Hawkins, University of Oregon.— Thirteenth edition. – 786 pages.
7. Solomon, Michael R. Consumer behavior: Buying, Having, and Being / Michael R. Solomon. — 10th ed.—614 pages.
8. Raimova M.Dj. (2024) Iste'molchi xulq-atvori. O'quv qo'llanma. – Qarshi, “Qarshi davlat universiteti” nashriyoti, – 274 b.
9. Raimova M.Dj. (2024) Marketingda iste'molchilar xulq-atvorini o'rganishning nazariy jihatlar. Monografiya. – Qarshi, “Intellect” nashriyoti, – 185 b.
10. Ассэль Генри. Маркетинг: принципы и стратегия. Учебник для вўз ов - М.: ИНФРА-М, 2001.

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MADANIY MEROS VA AN'ANAVIY QADRIYATLARNING O'RN.

Qambarov Abdujabbor Boxrolievich

Namangan davlat pedagogika instituti, “Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası dotsenti,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

abduzabborkambarov15@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirishimiz, tarixiy obidalar jamiyat ma'naviy hayotini yanada boyitib, Vatanga, xalqqa, ajdodlarga nisbatan hurmat va ehtirom hissini uyg'otishi xaqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: qadimiy obida, madaniy qadriyat, tarixiy tafakkur, millat, milliy madaniyat.

O'tmishdan qolgan qadimiy yodgorliklarga bo'lgan qiziqish xalqimiz tomonidan shunchaki bir xavas emas, balki ota makonga, ona-vatanga bo'lgan mehr bilan o'lchanadi va izohlanadi. Tarixiy obidalar jamiyat ma'naviy hayotini yanada boyitib, Vatanga, xalqqa, ajdodlarga nisbatan hurmat va ehtirom hissini uyg'otadi. Jumladan, O'zbekiston ilk mustaqil bo'lgan yillarida, birinchi masala sifatida, milliy tarixni tiklash bilan birga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mavjud madaniy qadriyatlarimizni yuksaltirish, tarixiy-madaniy obidalarimizni tiklash, asrab-avaylash borasida samarali ishlar amalga oshirila boshlandi. Taraqqiyotning bugungi bosqichida esa mamlakatimizda mavjud sakkiz mingdan ortiq tarixiy-madaniy yodgorliklarni nafaqat saqlab qolish, balki ichki va tashqi turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jumladan, har bir viloyatda nomi yo'qolib ketish arafasidagi madaniy ob'ektlarni saqlab qolish borasida qator loyihalarning amalga oshirilishi buning isbotidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2018 yil Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida “Milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar olimlari faoliyatini har tamonlama qo'llab-quvvatlash lozim”[2.-B.272] ligini alohida ta'kidlab ko'rsatgan edi. Albatta, har bir xalq va millatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotini uning tarixi, an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Bugungi kun jamiyatimizda amalga oshirilayotgan jarayonlar “Ma'naviy-madaniy hayot ta'lim-tarbiya, madaniy meros, tarixiy tajriba, diniy, axloqiy, ma'rifiy qarashlar, turmush tarzi, rang-barang munosabatlar, ilm-fan, xalq bayramlari, sayllar, tomoshalar va udumlar, san'at, adabiyot kabi sohalarni o'z ichiga qamrab oladi.

Bu ko'hna yurtda milodgacha bo'lgan davrda va undan keyin qurilgan murakkab suv inshootlari, hali hanuz o'zining ko'rki-tarovatini saqlab kelayotgan osori atiqalarimiz qadim-qadimdan o'lkamizda dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyati, me'morchilik va shaharsozlik san'ati yuksak darajada rivojlanganligidan darak beradi. Mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan to'rt mingdan ziyod moddiy-ma'naviy obidaning umumjahon merosining noyob namunasi sifatida YUNESKO ro'yxatiga kiritilgani ham bu fikrni tasdiqlaydi.

Ajdodlarimiz tafakkuri bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, siyosat, axloq, falsafa, me'morchilik, adabiyot, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar ana shunday ma'naviy-moddiy boyliklarmizdir. Bunchalik katta merosga ega bo'lgan xalq kamdan-kam topiladi. Shu bois, yoshlarda tarixiy tafakkurni shakllantirish va ularda Vataniga tarixiy-ma'naviy va madaniy nuqtai nazardan mansubligini his qilgan holda jamiyatda dahldorlik hissini rivojlantirish mumkin.

Bugungi g'oyaviy-mafkuraviy xurujlar avj olayotgan bir paytda tarixiy tafakkur insonda ushbu xurujlarga qarshi immunitet hosil qiladi hamda turli tarixiy da'volarning ijtimoiy-siyosiy, tarixiy sabablarini tahlil qilish funktsiyasini shakllantiradi. Qolaversa, yoshlarda tarixiy tafakkurni rivojlantiruvchi uslublardan foydalangan holda, ularda Vatan tuyg'usi, muayyan millatga, xalqqa mansublik iftixori, tarixiy vatanparvarlik, o'z millati

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilan identiklikni his etish salohiyati, milliy g'urur, milliy or-nomusni shakllantirish, rivojlantirish vazifasini ham bajaradi.

“Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har qanday hodisa o'tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchun emas, balki kelajak istiqboli uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo'lganligi sababli ham qadriyat deb ataladi”.[3.-B.227] Yurtimizda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy kabi buyuk ajdodlarimizning, xususan, hanafiy mazhabi ulamolarining merosini hamda moturidiylik aqidaviy ta'limotini o'rganish va targ'ib qilish markazlari faoliyatiga ham bejiz asos solinmadi.

Sir emaski, xalqimizning milliy madaniy merosi o'zining qadimiyligi, boyligi bilan alohida ajralib turadi. Markaziy Osiyo tarixida aql-idrok bilan ma'naviy jasoratni, diniy dunyoqarash bilan qomusiy bilimdonlikni o'zida mujassam etgan allomalar ko'p bo'lgan. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Xoja Ahmad Yassaviy, Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahridin Muhammad Bobur va boshqa ko'plab buyuk ajdodlarimiz milliy madaniyatimizni rivojlantirishga ulkan hissa qo'shdilar, xalqimizning milliy iftixori bo'lib qoldilar. Ularning nomi, jahon tsivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissasi hozirgi kunda butun dunyoga ma'lum. Ana shunday buyuk ajdodlar va ular qoldirgan merosni o'rganish orqali yoshlar ma'naviy qiyofasini shakllantirish mumkin.

Ko'p millatli O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, yurtimizda istiqomat qiluvchi millatlar o'rtasidagi tinch-totuvlikni qadrlab, juda ham nozik bo'lgan milliy his-tuyg'ular, milliy, madaniy, ma'naviy ehtiyojlarga har tamonlama nozik did, o'tkir farosat bilan yondashmoqda. Buning sababi, milliy madaniyatlarning o'zaro ta'siri va o'ziga xosligi, ularning bir-birini boyitishi va shu qatori birikishidir. O'zbekiston ko'p millatli davlat hisoblanib, har bir millatning milliy xususiyatlariga to'g'ri yondashilsa, bu davlatning ma'naviy, ijtimoiy-madaniy taraqqiyoti uchun katta imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Millat ichidagi shaxslar turli xil moddiy turmush tarzi va turmush sharoitiga, turli ruhiy kechinmalarga ega bo'ladilar va ular jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga o'z manfaatlarini ifodalagan tarzda yondashadilar. Shuning uchun ham S. Mamashokirov ana shu nozik masalaga e'tibor berish zarurligini ta'kidlab “...hozirdanoq, bir millat o'z ehtiyojlari va manfaatlarini boshqa millatning yoki boshqa xalqlar vakillarining huddi shunday intilishlarini kamsitish hisobiga ro'yobga chiqarmasligi lozim”[4.-B.19]deydi. Shuningdek, ko'pgina millat vakillari biror millatning urf-odatlarini, an'analarini shu darajada o'zlashtirib oladilarki, bu urf-odatlar, an'analar ularning turmush tarziga aylanadi, ular shu millat ravnaqi uchun haqiqiy jonkuyarga aylanadilar. Ular boshqa millat vakillari bo'lsalar ham, shu millatning qahramonlariga aylanadilar. Abduqahhor Ibrohimov ana shu masalaga e'tibor beradi: “Arman qizi Tamaraxonim o'zbek ashula va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

lapar san’atini butun dunyoga mashhur etdi. Boshqird qizi Galiya Izmaylova o’zbek balerinası sifatida nom qozondi. Ozarbayjon farzandi Maqsud Shayxzoda, tatar o’g’loni Asqad Muxtor o’zbek adabiyotini o’zbekona xalqchil asarlar bilan boyitdilar. Buxoro yahudiylari – Sulaymon Yudakov o’zbek klassik operasi bo’lmish “Maysarani ishi”ni yaratdi, Manas Leviev “O’rik gullaganda” kabi o’nlab qo’shiqlari bilan xalqimizni maftun ayladi. Maryam Yoqubova “O’tkan kunlar” filmida haqiqiy O’zbekoyim bo’ldi” [5.-B.252]. Shundan bilishimiz mumkinki, yuqorida nomlari tilga olingan yozuvchi, san’atkorlar xalqimiz orasidagi mashhur va qadrli insonlar qatoridan o’rin egalladilar. Ko’pchilik xatto ularning millatini bilishmaydi va ularni haqiqiy o’zbek deb qabul qilishadi.

Yoshlar tarixiy tafakkurini rivojlantirishning muhim usullaridan biri badiiy-tarixiy adabiyotlar bo’lib, adabiyot kishining ongu tafakkurini o’stirish, kengaytirish, rivojlantirish, dunyoqarashini boyitishda samarali natija beradi. Xalq afsonalari va tarixiy voqealarga asoslangan qahramonlik dostoni bo’lmish Homerning “Iliada”sida muhabbat va nafrat, sadoqat va intiqom, taqdir, vijdon kabi insoniy tuyg’ularni mazmunini tushunib etadi. Shu bilan birga, tarixiy manbalar bilan ishlash o’quvchida tarixiy bilim va ko’nikmalarini rivojlantiribgina qolmay balki, unda o’zini butun bir katta millatning davomchisi ekanligini his etish uyg’usini shakllantiradi. Masalan, Ishoqxon To’ra Ibratning “Tarixi Farg’ona”, Abu Bakr Narshaxiyning “Tarixi Buxoro”, Mixail Ivaninning “Ikki buyuk sarkarda: Chingizxon va Amir Temur” kabi asarlar yoshlarda o’sha davr ijtimoiy hayot, siyosiy muhit va boshqa jarayonlar tasavvurli dunyoqarashni shakllantiradi.

Yoshlarda milliy vatanparvarlik e’tiqodi shaklanishiga ta’sir etadigan milliy qadriyatlar jumlasiga milliy, diniy bayramlar, marosimlar, oilaparvarlik, ota-onaga, qo’ni-qo’shniga, mahalla-ko’yga, oqsoqollarga hurmat, mehr-muruvvatlilik, rahm-shafqatlilik, poklik, insonparvarlik, halollik, iymonlilik, yurtimizning go’zal tabiatidan ilhom ola bilish va uni saqlash istagiga ega bo’lish kabi qadriyatlar kiradi. Vatanparvar insonlarni tarbiyalashda xalqimizning tarixiy merosi katta ahamiyatga egadir. “Tarixning vatanparvarlik tuyg’usini shakllantirishdagi bag’oyat buyuk hamda qudratli qurollardan biri ekanligini o’zingiz ham nihoyatda yaxshi bilasiz”. [6.-B.133]

Yoshlarni turli xil ma’naviy tahdidlardan himoya qilish uchun ularning qalbi va ongiga sog’lom hayot tarzini singdirish, milliy va umummilliy qadriyatlar hamda hurmat-ehtirom tuyg’usini bolalik paytidan boshlab shakllantirish, milliy qadriyatlarimiz, madaniy merosimizga ilmiy asosda to’g’ri yondashib, insonparvarlik, vatanparvarlik, taraqqiypavarlik mezonlariga ko’ra, milliylik, tarixiylik tamoyillari asosida jamiyatimiz oldidagi burch, vazifalarini davr va zamonaviy taraqqiyot talablariga mos ravishda amalga oshirishni kuchaytirish zarur.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси./ “Халқ сўзи”, 2018 йил. 29 декабрь, №271-272.
2. Фалсафа. Олий ўқув юртлари учун қўлланма. Тўлдирилган 2-нашр. Тошкент: Ўқитувчи, 2005. –Б.227.
3. Мамашокиров С. Инсон, маънавият, зиддият// Мулоқот. №1. 2001.-Б.19.
4. Иброхимов А. Бизким ўзбеклар...-Тошкент: 1999.-Б.252
5. Исоқов Б. Тарих – тарбия таянчи. Наманган: Vodi Media, 2019. –Б.133.

YANGI DAVR HIND FALSAFASIDA MILLIY OZODLIK HARAKATI

Abduvaxidov Abdullaziz Abdusattor o‘g‘li

Imom Termiziy Xalqaro ilmiy tadqiqot markazi, Ilmiy xodim, magistr

Email: abdullazizabduvaxidov@gmail.com

O‘zbekiston, Surxondaryo, Termiz

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi davr hind falsafasida milliy ozodlik harakati, namoyondalari, mafkuraviy g‘oyalar, xususan, Sarvepalli Radhakrishnan ma’rifatparvarlik g‘oyalari hususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Sarvepalli Radhakrishnan, vedanta, Javoharlal Neru, milliy ozodlik harakati, maorif.

Yangi davr hind falsafasining ko‘zga tashlanuvchi hodisasi bu milliy ozodlik harakatidir. Hind milliy ozodlik harakati jarayonida diniy-falsafiy ta’limotlarni dolzarb siyosiy muammolarga moslashtirish maqsadida ularni zamonaviylashtirish va ushbu harakat talablariga muvofiqlashtirish, ayniqsa, o‘ta dolzarb vazifa bo‘lib yuzaga kelgan edi. Jumladan, an’anaviy diniy-mistik g‘oyalar, ularning mavhum shakllarini vatanparvarlik va xatto mustamlakachilikka qarshi ruhda sug‘orishga qaratilgan faoliyatlar xususan faollashadi [1] (**Radhakrishnan S.** Kalki or the future of civilization. – K.: Philosophy, 1995. – P. 213.).

Barcha qadimgi hind falsafiy maktablaridan Vedanta (vedant) maktabi o‘zining turg‘un va keng qamrovli xususiyatlari tufayli, hozirgacha butun g‘oyaviy-mafkuraviy jarayonga nihoyatda kuchli ta’sir o‘tkazib kelmoqda edi. Sarvepalli Radhakrishnan hamda Javoharlal Neru kabi hind faylasuflari xorijiy g‘oyaviy oqimlar va milliy merosni uyg‘unlashtirishga harakat qilganlar va bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaganlar.

O‘z milliy an‘analari bilan yonma-yon turgan hozirgi hind falsafasining rivojlanishiga G‘arb ijtimoiy-falsafiy tafakkurining ta’siri nihoyatda salmoqlidir. Bu esa insoniyat hayotini moddiy, siyosiy va ma’naviy jabhalarini baynalmilallashtirishda bevosita samarali hisoblanadi. Ammo buning jadallashuviga, shubhasiz, eng ko‘p

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

salmoqli ta'sirini o'tkazgan omil – bu Hindistonning mustamlakaga aylantirish bo'lgan edi. Chunki bu jarayonda u nafaqat umuman G'arb madaniyati bilan, balki xususan Yevropa ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan aloqador bo'lishga majbur edi.

Shunisi ham muhimki, g'oyaviy va ko'pincha tashkiliy jihatdan yondashganda ba'zi dunyoviy-falsafiy tizimlar diniy-falsafiy ta'limotlarga yaqin turadilar. Chunki ularga xos tushunchalar hinduviylik ruhi bilan sug'orilgan milliy ma'naviy an'analardan ilhom oladi. Ikkinchi tomondan qaraganda, diniy arbob bo'lmagan ba'zi faylasuflar o'z diniy-idealistik tizimlarini izohlash tamoyillariga tayangan holda tuzganlar. Shuning uchun dunyoviy tizimlar va diniy-falsafiy ta'limotlar orasidagi chegara shartli va ko'chma xarakterga egadir.

Hind milliy ozodlik harakatining mafkurasida yetakchi oqim sifatida gandiychilik ta'limoti tashkil topa boshladi. Ushbu mafkuraviy tizim tubdan murakkab, ziddiyatli va ijtimoiy jihatdan kompleks xarakterga ega bo'lgan holda uzoq va ko'p qirrali evolyutsiyaga yuz tutdi [2] (**Radhakrishnan S.** Kalki or the future of sivilization. – K.: Philosophy, 1995. – P. 162.).

Sarvepalli Radhakrishnanning hayoti, ilmiy faoliyati, falsafiy izlanishlari haqida bir qator olimlar o'z asarlarida ma'lumot keltirib o'tgan. Shulardan A.D Litman Sarvepalli Radhakrishnanning umumiy faoliyatiga doir “Sarvepalli Radhakrishnan” nomli asar muallifidir. “Avvalambor, olimning ilmiy yo'nalishini tadqiq etishning o'zi ham ilm hisoblanadi. Olimning qiziqishlarini aniqlamasdan, uning “aql laboratoriyasini” ochib berish mumkin emas”, [3] (Литман А.Д. Сарвапали Радхакришнан. – М.: Наука, 1983. – С. 5.) - deydi Litman.

Radhakrishnan haqida uning vatandoshlari hamda chet el tadqiqotchilari ham ko'p asar va maqolalar yozganlar. Ular asosan ulug'lash, yuksak baholash xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Tanqidiy notalar faqatgina yevropasentrizmni ustun qo'yuvchi opponentlar tahlilida jaranglaydi.

1888-yilning 5-sentyabri, Madrasning Tirutani qishlog'ining boy brahmanlar honadonida, Radhakrishnan oilasida o'g'il farzand dunyoga keldi. Unga Sarvepalli ismini berishdi [4] (Литман А.Д. Сарвапали Радхакришнан. – М.: Наука, 1983. – С. 10.). Barcha braxman oilalari kabi uning oilasida ham, diniy muhit hukm surar edi. Radhakrishnan oilasi diniy marosimlarni o'z vaqtida o'tkazar va muqaddas joylarga ziyorat uchun tez-tez borib turar edi. Qachonki, bola yura boshlaganida oila a'zolari uni o'zlari bilan ziyorat qilgani olib borishar edi. Janubiy Hindistonning xashamatli ibodatxonalari, xudoga sirli ibodat, turli-tuman e'tiqod va insonlarning baland ovozda yangragan iltijolari Radhakrishnan tasavvurini uyg'otdi. Bola tasavvurida g'ayrioddiy tasvirlar shakllandi va u boshqa dunyoni tasavvur qila boshladi. O'sha davrda Radhakrishnanning ongida umr yo'lini aniqlab bergan abstrakt tafakkur paydo bo'lgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

edi. Besh yoshida Radhakrishnan mahalliy maktabga, ta'lim olgani bora boshladi. U yerda u hind xalqining buyuk eposlari: “Mahobharat” va “Ramayana” kabilar bilan tanishdi. Mustamlakachilik davrida bu asarlar hind xalqi yuragida vatanparvarlik, fidoiylilik tuyg‘ularini jo‘sh urdirar va ularning milliy g‘ururi hisoblanar edi. Keyinchalik, “Mahobhorat”ning “Bhagavadgita” bo‘limi Radhakrishnan qalbida chuqur iz qoldirdi. ““Bhagavadgita”ni o‘rganish bo‘lajak faylasufning falsafiy dunyoqarashini shakllanishida hal qiluvchi omil bo‘ldi” - deb yozadi Litman o‘z asarida. [5] (**Radhakrishnan S.** Recovery of faith. – New Delhi: Philosophy, 1956. – P. 222.).

Faylasuf Radhakrishnan butun dunyoni bitta maktab deb hisoblagan. U faqat ta'lim orqali inson ongidan foydalanish mumkin deb hisoblagan. Shu sababli, ta'limni, dunyoni yagona birlik deb hisoblash orqali boshqarish kerak. Faylasuf Sarvepalli Radhakrishnan Buyuk Britaniyaning Edinburg universitetida so‘zlagan nutqida shunday degan edi: “Odamlar bitta bo‘lishi kerak. Insoniyat tarixining barcha maqsadi insoniyatni ozod qilishdir. Butun dunyoda tinchlik o‘rnatish lozim”. Faylasuf Radhakrishnan o‘zining xushchaqchaq tushuntirishlari, yoqimli iboralari va yengil qitiqlaydigan hikoyalari bilan talabalarni hayratga soldi. Shuningdek, u shogirdlariga xulq-atvorida yuqori axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga ilhom berdi. U qaysi fanni o‘qitmasin, o‘zi ham uni chuqur o‘rganar edi. U falsafa kabi jiddiy mavzuni ham o‘z uslubi bilan sodda, qiziqarli va aziz qilardi. Shuning uchun uning tug‘ilgan kuni o‘qituvchilar kuni sifatida nishonlanadi.

Radhakrishnan ko‘p o‘qir va kitob umr yo‘lida eng sodiq yo‘ldosh, deb hisoblar edi. U o‘z ustida ko‘p ishlar, sanskrit, vatan tarixi, adabiyot, din va falsafa bilan shug‘ullanar edi. O‘rta ta'limni tugallagach, u Hindistonning yirik madaniyat markazi bo‘lgan Madrasda, xristianlik kollejida ta'lim oladi. Bu ta'lim muassasasining o‘quv dasturida diniy ilmlar, ingliz adabiyoti, Yevropa falsafasi, umumiy tarix, hamda Hindiston madaniyati va tarixi kabi fanlar bor edi. Xristianlik kolleji bo‘lishiga qaramasdan, abituriyentlarning diniy mansubligi shart qilinmagan edi. O‘qituvchilar, ayniqsa, yevropalik o‘qituvchilar hind studentlarini ochiqdan-ochiq kamsitishar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Radhakrishnan S. Kalki or the future of sivilization. – K.: Philosophy, 1995.
2. Литман А.Д. Сарвапали Радхакришнан. – М.: Наука, 1983.
3. Radhakrishnan S. Recovery of faith. – New Delhi: Philosophy, 1956.

TURKISTON MINTAQASIDA BANDLIK VA MEHNAT MUNOSABATLARINING AHVOLI (XIX asr oxiri – XX asr boshlarida)

Feruza Amonova

O‘zbekiston FA Tarix instituti doktoranti, t.f.f.d., PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkistondagi aholining mehnat munosabatlaridagi ahvoli, ya’ni hunarmandchilik, dehqonchilik, chorvachilik, engil va og‘ir sanoat korxonalarida ishlovchi ishchilar manfaati, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati davridagi ijtimoiy-iqtisodiy holati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: mehnat munosabatlari, ish haqi, turar-joy, hunarmandchilik, engil va og‘ir sanoat, dehqonchilik, chorvachilik va tog‘-kon sanoat, zavod egalari.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Turkiston mintaqasida engil va og‘ir sanoati o‘zining ishlab chiqarish hajmi, jihozlanishi, ishchilar soni, joylashgan hududiga ko‘ra raqobatlashgan. Bu jarayonlar mintaqadagi fabrika va zavodlarda XX asr boshlarida kuzatiladi. Buxoro amirligi va Xiva xonligi iqtisodiyotida sanoat korxonalar, xususan, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaradigan hamda asosan engil sanoatga tegishli korxonalar qurilib, foydalanishga topshirilgan bo‘lsa, Farg‘ona, Samarqand va Sirdaryo viloyatlarida bu jarayonlar tog‘-kon sanoati taraqqiyoti bilan birga kechgan. Ushbu holat hunarmandchilikning ayrim turlariga ta’sir etganini hisobga olmasak, Turkistonda hunarmandchilik sohasi keyingi davrlarda ham etakchi tarmoqlardan biri bo‘lib qolishda davom etgan. Chunki tabiatan sabr-bardoshli, ijodkor va mehnatkash xalqimiz qanday sharoit va davrning qaysi bosqichida bo‘lmasin, o‘z ehtiyoji uchun imkoniyat topadi. Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davrida ham milliy ishlab chiqarish sohasi bo‘lgan hunarmandchilik zamonaviy usulda yangi va sifatli mahsulotlar tayyorlashda o‘z qobiliyati va mehnati ortidan muvaffaqiyatlarga erishdi. Bugungi kunda yangicha uslubda shakllanayotgan hunarmandchilik maktablarining vujudga kelishi mazkur sa’y-harakatlar ortidan erishilgan taraqqiyotning mevasidir. Buni mustamlaka-sovet davrida va so‘nggi yillarda O‘zbekistonda yaratilgan ko‘plab tarixiy tadqiqotlar ham isbotlaydi.

Bu o‘rinda Samarqand, Farg‘ona, Sirdaryo viloyatlarida yashovchi o‘troq aholining mashg‘uloti, ularning dehqonchilik va sanoatda band bo‘lishlarini 1897 yili Rossiya imperiyasida birinchi marta o‘tkazilgan aholini umumiy ro‘yxatga olish ma’lumotlari bilan solishtirganda vaziyat yanada yaqqol namoyon bo‘ladi.

Samarqand viloyatida aholining 76,43 foizi dehqonchilik, 11,7 foizi savdo-sotiq bilan shug‘ullangan, 11,87 foizi esa boshqa sohalar bilan band bo‘lgan [1]. Sirdaryo viloyati aholisining 45 foizi dehqonchilik qilgan bo‘lsa, 39,4 foizi ishlab chiqarish va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tog‘-kon sanoatida faol qatnashgan. 4,1 foizi savdo-sotiq, 11,5 foizi turli sohalarda kun kechirgan [2].

Farg‘ona viloyatida mayda hunarmandchilikning turli yo‘nalishlarida faoliyat olib borgan yakka tartibdagi tadbirkorlar umumiy aholi sonining 18,5 foizni tashkil qilgan bo‘lsa, oilaviy ishlab chiqarish bilan band bo‘lganlar 15,1 foiz bo‘lgan. Dehqonchilik va tog‘-kon sanoatida yakka tartibda faoliyat yuritganlar esa 7,5 foizni tashkil qilgan. Oilaviy tadbirkorlik bilan oilaviy shug‘ullanadigan aholi umumiy hisobda 7,9 foizni egallagan. Sanoat ishlab chiqarish sohalarda yakka tartibda band bo‘lganlar 9,8 foiz, oilaviy shug‘ullanadiganlar 5,2 foiz edi. SHuningdek, savdo-sotiqda yakka tartibda shug‘ullanadiganlar 7,8 foiz, oilaviy jalb qilinganlar 10,1 foiz, boshqa sohadagilar 18,1 foizni tashkil qilgan [3].

Hududlar kesimida ish bilan band bo‘lmagan qatlam, ya‘ni ersiz dehqonlar ham bo‘lib, ular yollanma ishchi kuchiga aylangan. Ular asosan yangi qurilgan zavodlar yoki mavsumiy ishlarda ishlaganlar. Masalan, Buxoro amirligi hududidan Samarqand viloyatiga ishlash maqsadida kelgan ishchilar 11 foiz, doimiy yashash joyiga ega bo‘lgan va shu hududda yashab kelayotgan aholi 23,86 foizni tashkil qilgan [2].

Turkiston o‘lkasida zavod ishchilari qatlamini turli guruhlariga bo‘lish mumkin. Jumladan, Xiva xonligi hududida zavodlar soni sanoqli bo‘lib, zavodlarda mahalliy ishchilar, ya‘ni xivaliklar mehnatidan keng foydalanilgan. Buxoro amirligida esa ishchilar qatlami ikki guruhga bo‘lingan: birinchi guruhga amirlik hududida tashkil topgan rus manzilgohlariga Rossiya imperiyasining markaziy hududlaridan ko‘chirib keltirilgan ishchilar, ikkinchi guruhga muntazam mehnat bilan shug‘ullanmaydigan daromadsiz ishchilar kirganlar. Turkiston general-gubernatorligi hududida joylashgan zavodlarda rus va o‘zbek ishchilari bilan mavsumiy ishchilar qatlami ham bo‘lgan. Zavodlarda ishlagan ruslar texnik tayyorgarligi yaxshi, kam sonli ustalar va etakchi ishchilar edilar. O‘zbek ishchilari esa dam olish kunlarini o‘zlaridan qizg‘anib, undan voz kechib ishlashga majbur bo‘lgan zavod ishchilari, temir yo‘l qurilishi va yangi barpo etilgan rus shaharlarini qurishga jalb qilingan yollanma qatlam edi.

Paxta ekin maydonlarida ishlovchi ishchilarning ish vaqti va maoshi zavod ishchilariga qaraganda farq qilgan. Ish vaqti quyosh chiqishi bilan boshlanib, botishi bilan tugagan. Ishchilar mehnatidan unumli foydalanish va rag‘batlantirish maqsadida ular ovqat bilan ta‘minlangan. Soat 7:00 da nonushta sifatida bitta yopgan non berilgan. Soat 9:00 da sho‘rva va 12:00 da tushlik tashkil qilingan. Soat 16:00 da choy va non hamda kechki ovqat uchun palov tayyorlangan. Kam hollarda kuzatilgan bunday rejim ba‘zi yirik shirkatlar tomonidan ishchi kuchini saqlab qolish maqsadida amalga oshirilgan va bu.

Yollanma ishchilar uchun kunlik ish haqqi 46 kopeyk, kundalik ishchilar uchun 40 – 50 kopeykni tashkil qilgan (iyun – iyul oylarida 60 kopeyk). Ayollarga kunlik ish haqqi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

20 – 25 kopeyk bo‘lsa, o‘smirlar uchun 20 – 30 kopeyk miqdorida berilgan. Paxtaning birinchi va ikkinchi terimida bir pudiga 15 – 20 kopeyk, uchinchi terimida 20 – 40 kopeyk miqdorida maosh belgilangan. SHuningdek, fermer xo‘jaliklari beda o‘rish mavsumida ishchilarga 100 bog‘ bedaga 1 rubl 30 kopeyk to‘langan [4].

Turkiston general-gubernatorligi va Buxoro amirligida zavodchilar orasida milliy sarmoyadorlar ko‘pchilikni tashkil qilgan. Xiva xonligidagi zavodlar rus shirkatlari tomonidan qurilib, ishchilarining milliy tarkibiga e‘tibor beradigan bo‘lsak, o‘zbek va turkmanlar bilan birgalikda ruslar hamda qozoqlar va qoraqalpoqlardan iborat bo‘lgan. Ular kuniga 14 – 16 soat davomida ishlagan va mavsum davrida bir ishchining maoshi 20 rubldan oshmagan [5].

Turkiston o‘lkasining boshqa hududlarida ish kunining davomiyligi xilma-xil bo‘lgan. Bir kunlik ish vaqti 5 – 7 soatdan 17 – 18 soatgacha etgan. Zavodlarda ishchilar ikki galda ishlaganlar. Barcha gallarning aksariyati 10 soatlik yoki 12 soatlik bo‘lgan. Turkiston o‘lkasida bir gal ish vaqti 10 soat ishlaydigan zavod va fabrikalar soni taxminan 0,3 foizni tashkil qilgan [6].

Barcha zavodlardagi ozgina farqni hisobga olmaganda, ahvol deyarli bir xil edi. Ilk zavodlarning texnik jihatdan jihozlanishi juda past bo‘lgan. Aksariyatida ishchilar uchun turar joy omborxonalardan ajratilgan, turar joy binolari yoritilmagan va isitilmagan, zavodning butun binosida 3 – 4 donagina osma chiroq bo‘lib, 12 soatlik ish kuni joriy etilgan, zavodning jinlar o‘rnatilgan bo‘limida tasavvur qilib bo‘lmaydigan darajada doimiy chang bo‘lgan [7].

Suv kuchi bilan ishlaydigan dvigatel orqali harakatga keltiriladigan zavodni ishga tushirish uchun ishchilar uzatkich tasma-sini qo‘l bilan g‘ildirakka kiydirganlar. Zavodni to‘xtatishda ham qiyinchilik bilan g‘ildirak tasmasi chiqarib olingan. Talab darajasida kiyinmagan ishchilar baxtsiz hodisalar qurboni bo‘lganlar. Bundan tashqari, zavodlarda inson hayoti uchun xavfli bo‘lgan holatlar bartaraf etilmagan. Tez-tez baxtsiz xodisalar: ishchilar o‘rtasida qo‘l yoki oyoqlarini uzatkichlar qirqib ketishi yoki siqib qolishi, hatto o‘lim holatlari ham kuzatilgan.

Fabrika-zavod nazoratchilarining etishmasligi pand bergan, ayrim joylarda bu lavozim butunlay joriy etilmagan. Ishchilarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilash, haq-huquqlarini himoya qilish, ish joylarida hayotlarini muhofaza qilishga doir chora-tadbirlar ko‘rilmagan. Ularning imtiyozlari va kafolatlarini ta‘minlovchi kasaba uyushmasi tashkil etilmagan. Hatto 10 000 pud paxtani qayta ishlashga qodir mahalliy zavod egalari ham o‘z zavodlarida ishlaydigan ishchilarining xavfsizligini ta‘minlashni o‘ylab ham ko‘rmagan [8]. Masalan, Qiziltepa bekati yaqinida qurilgan, I.N. Sharipov va Belyakov shirkatiga qarashli paxta tozalash zavodida 100 ishchi ishlagan. Ular orasida o‘zbek va ruslar bilan birga afg‘on fuqarolari ham bo‘lganlar. Zavodning g‘o‘zani

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

maydalash bo‘limida g‘o‘za belkurak bilan mashinaga otilgan. Bir ishchi qo‘li bilan jo‘vani mustahkamlagan va aylantirgan. Bu holatda ishchilar ko‘pincha baxtsiz hodisalarga uchraganlar. Englari va kiyimlari jo‘vaga o‘ralib qolishi natijasida qurbon bo‘lganlar [9].

Xulosa qilib aytganda, Turkistondagi sanoat korxonalarida ishlovchi ishchilar manfaati Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati davrida mutlaqo chetda qolib ketgan. Zavod egalari shunchaki foyda olish yo‘lida harakat qilganlar. Aslida zavodlardagi ishchilarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashda uchta muhim holat bo‘lishi kerak edi. Ularning ish haqi, turar-joy bilan ta‘minlanganligi va ijtimoiy ta‘minot masalalari. Bu holatlarga e‘tibor qaratilmagan. Zavodlar ko‘proq paxta mavsumi davrida ishlab, boshqa paytlarda yopilishi sababli asosiy ishchi kuchi tarqalib ketgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. LXXXIII. Самаркандская область. С. IX.; С. X.
2. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. LXXXVI. Сыр-Дарьинская область. С. Петербург. 1905. С. XIII.
3. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. LXXXIX. Ферганская область. С. Петербург. 1904. С. IX.
4. Описание имения «Андревский хутор» товарищества Большой Ярославской мануфактуры в Ферганской области. Сборник материалов для статистики Сырь-Дарьинской области. С. 87 - 89.
5. Nurjonov K. Xorazm sanoatining to‘ng‘ichi. <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/567>
6. МА. I-17-jamg‘arma, 2-ro‘uxat, 1274-yig‘majild, 1-bet.
7. Махмудов М. История медицины и здравоохранения Туркестана, Бухары и Хорезма (1865 - 1924). Тараз. 2015. С. 24.
8. Положение фабричных рабочих в крае. Туркестанский сборник. Том 521. 1909 г. С. 3.
9. Мирошниченко А. Острый вопрос на хлопкоочистительных заводах в крае. Туркестанский сборник. Том 537. 1909. С. 3.

KASB ETIKASINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Nishonov Mirjalol Adxamjonovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasb etikasi tushunchasi, uning ijtimoiy-madaniy ahamiyati hamda zamonaviy mehnat bozorida kasb etikasi me‘yorlari va tamoyillarining rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Kasb etikasi ijtimoiy munosabatlar barqarorligiga, mehnat jamoalari hamda professional maydonlarda o‘zaro hurmat, hamkorlik va adolat prinsiplari shakllanishiga xizmat qilishi ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada kasb etikasini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan ustuvor yo‘nalishlar, jumladan, huquqiy asoslarni takomillashtirish, ma‘naviy-me‘yoriy qadriyatlarni mustahkamlash hamda professional malaka va madaniyatni yuksaltirish kabi masalalar yoritiladi. Xulosalarda esa kasb etikasi muvozanatini ta‘minlash orqali mehnat faoliyatining samaradorligi va jamiyatda umummadaniy rivojlanishga erishish mumkinligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kasb etikasi, me‘yoriy hujjatlar, ustuvor yo‘nalishlar, professional madaniyat, mehnat jamoasi, ijtimoiy munosabatlar, axloqiy me‘yorlar, huquqiy asos, ma‘naviy qadriyatlar.

Jamiyat taraqqiyoti, mehnat munosabatlari rivoji va kasblar diversifikatsiyasi jarayonida kasb etikasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Kasb etikasi – bu ma‘lum soha vakillari orasida shakllangan axloqiy me‘yorlar, tamoyillar va qoidalar majmui bo‘lib, mehnat faoliyatini ijtimoiy, ma‘naviy hamda madaniy jihatdan muvozanatli olib borish imkonini beradi. Kasb etikasini rivojlantirish mehnat samaradorligini, ish beruvchilar bilan xodimlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmatni, professional darajadagi insoniylik va adolat prinsiplari amal qilishini ta‘minlaydi.

Zamonaviy jamiyatda kasb etikasi nafaqat mehnat munosabatlari barqarorligini mustahkamlash, balki inson ma‘naviy olamini boyitish, korporativ madaniyatni shakllantirish va ijtimoiy mas‘uliyatni kuchaytirishda ham alohida o‘rin tutadi. Shu sababli, kasb etikasini rivojlantirishning asosiy mezonlari, ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash, ularni nazariy va amaliy jihatdan tahlil etish muhim ahamiyatga ega.

Kasb etikasi – bu kasbiy faoliyat doirasida inson tomonidan bajarilishi lozim bo‘lgan axloqiy majburiyatlar, me‘yorlar va burchlarning majmui. Ushbu me‘yorlar kasb egalari o‘rtasida o‘zaro ishonch, hurmat va professional munosabatlar o‘rnatishga xizmat qiladi. Kasb etikasiga xos belgilar quyidagilardan iborat:

Majburiylik prinsipi: Kasbga oid axloqiy va huquqiy talablar;

Mas‘uliyat prinsipi: Yuzaga keladigan ijtimoiy oqibatlar uchun shaxsiy yoki

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jamoaviy javobgarlik;

Kasbiy an'ana va qadriyatlar: Ma'lum soha yoki kasbga xos me'yorlar;

Adolat va insonparvarlik me'yorlari: Tahlil va qaror qabul qilishda adolatli bo'lish, inson qadr-qimmatini yuksak qadrlash.

Kasb etikasining rivojlanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi, xususan:

Huquqiy me'yorlar: Kasbiy axloq kodekslari, qonunchilik bazasi, mehnat kodeksi va ish beruvchining ichki qoidalari;

Ijtimoiy me'yorlar: Jamiyatdagi umumqabul qilingan axloq qoidalari, ma'naviy qadriyatlar;

Ta'lim va tarbiya: Professional tayyorgarlik jarayonida kasb axloqi haqida bilimlar berilishi;

Tashkiliy madaniyat: Ish joyidagi muhit, yetakchilarning roli, xodimlar o'rtasidagi o'zaro muloqot va nazorat mexanizmlari.

Kasb etikasi mehnat jamoalarida o'zaro hurmat va ishonch muhitini shakllantiradi, nizoli vaziyatlarni kamaytiradi va rahbar xodimlar hamda ijrochi xodimlar o'rtasida barqaror munosabatlar o'rnatilishiga hissa qo'shadi. Ayniqsa, malakali mutaxassislar o'rtasida yuqori professional madaniyat yaratilishi, mehnat samaradorligi va sifatining oshishi bilan namoyon bo'ladi.

Tashkilotning kasb etikasi me'yorlariga rioya qilishi, ijtimoiy mas'uliyat va odil qarorlar qabul qilish orqali ichki hamda tashqi imidjini yuksaltiradi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida, nufuzli tashkilotlar doimiy ravishda o'z xodimlarining professionalligi bilan bir qatorda, axloqiy me'yorlarga rioya qilishlarini ham nazorat qilib boradilar.

Kasb etikasining rivojlanishi jamiyatda insonparvarlik, adolat, halollik, vijdonlilik kabi ma'naviy-me'yoriy qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan kasb egalari jamiyatdagi axloqiy muhitni shakllantirishda namuna bo'lib xizmat qiladilar.

Kasb etikasini mustahkamlashda eng muhim omil huquqiy bazani takomillashtirish hisoblanadi. Kasbiy axloq kodekslari, kasb standartlari, mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi qonun va qarorlar yangi talablar va vazifalar bilan boyitilishi lozim. Jumladan:

Kasbiy jarayonlarda xodimlar huquqlari va burchlari aniq belgilanishi;

Barcha turdagi mehnat faoliyatida kamsitishga, adolatsizlikka yo'l qo'ymaslik bo'yicha choralar ko'rish;

Kasb etikasini buzish holatlarini huquqiy baholash va javobgarlik mexanizmlarini joriy qilish.

Kelajak mutaxassislarini tayyorlashda kasb axloqi bo'yicha chuqurlashtirilgan kurslar yoki fanlarni ta'lim dasturlariga kiritish zarur. Kasb etikasini nazariy hamda amaliy jihatdan o'rganish orqali yoshlarda:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mas’uliyat hissi;

O‘z sohasidagi me’yoriy hujjatlar va axloqiy kodekslar to‘g‘risida tushuncha;

Mustaqil qaror qabul qilishda vijdonlilik va adolatlilik prinsiplarining shakllanishi kabi jihatlar rivojlanadi.

Kasb etikasining ma’naviy negizini shakllantirish uchun quyidagilar muhim ahamiyatga ega:

Madaniy va ma’rifiy tadbirlar: Seminarlar, konferensiyalar, mahorat darslari, ijodiy uchrashuvlar;

Mass-media vositalari: Ommaviy axborot vositalarida kasb etikasiga oid dolzarb masalalarni muntazam muhokama qilish, ijtimoiy roliklar va ko‘rsatuvlar tayyorlash;

Jamoatchilik nazorati: Professional uyushmalar, nodavlat notijorat tashkilotlari va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish, kasb etikasining buzilish hollarini birgalikda nazorat qilish.

Kasb etikasining ajralmas qismi kasbiy malaka va umumiy madaniyatning yuksakligi bilan bog‘liqdir. Xodimlarning malakasini uzluksiz oshirib borish, ularni xorijiy tajribalar bilan tanishtirish va innovatsion yondashuvlarga rag‘batlantirish – kasb etikasini rivojlantirishning strategik yo‘nalishlaridan biridir.

Kasb etikasi yaxlit tizim sifatida faoliyat olib borilganda:

Mehnat samaradorligining ortishi, ichki ijtimoiy muhitning barqarorligi;

Korrupsiyaga, mansabni suiiste’mol qilishga va boshqa nojo‘ya harakatlarga qarshi kurashishda kuchli profilaktika mexanizmi sifatida xizmat qilishi;

Davlat hamda xususiy tashkilotlar obro‘sining yuksalishi, jamiyatdagi ijtimoiy ishonchning mustahkamlanishi;

Aholi o‘rtasida me’yoriy hujjatlar va axloqiy normalarga ehtiyotkorona munosabatning kuchayishi kutiladi.

Kelgusida kasb etikasining ahamiyati yanada ortib, mehnat bozorining raqobatbardosh muhitida korporativ munosabatlarni boshqarish va mehnat faoliyatini samarali tashkil etishda ustun vositaga aylanishi kutiladi.

Kasb etikasi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni barqarorlashtirish, professional jamoalarda mehnat samaradorligi va barqarorlikni oshirish, shuningdek, davlat hamda xususiy sektor rivoji uchun mustahkam poydevor hisoblanadi. Ma’naviy-me’yoriy va huquqiy jihatlar puxta yo‘lga qo‘yilgan taqdirda, kasb etikasining buzilish holatlari kamayadi, xodimlarning ijtimoiy mas’uliyati hamda korporativ madaniyat darajasi sezilarli ravishda oshadi. Kasb etikasini rivojlantirish masalalarida huquqiy islohotlar, ta’lim dasturlarini takomillashtirish, jamoatchilik nazorati va targ‘ibot-tashviqot ishlarini izchil olib borish, professional faoliyatdagi adolat va insonparvarlikni ta’minlash kengaytirilib borishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mustafayeva, D. (2021). “Kasbiy tarbiyada axloqiy me’yorlarning o‘rni”, Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Toshkent, 45–52.
2. Smith, J. (2019). Professional Ethics and Corporate Responsibility. New York: Academic Press.
3. Белов Г. История философия науки. –Москва: Издательский дом МГУ, 2012. –432 с
4. Вебер М. Наука как призвание и профессия // М. Вебер. Избранные произведения. - М.: Прогресс, 1990. – 456 с
5. Жабборов И. Юксак маданият ва ноёб маънавият маскани. –Тошкент: O‘zbekiston, 2012. - 316 б

XALQARO TASHKILOTLAR OLDIDA TURGAN MAQSAD VA VAZIFALAR

O‘lmasova E’tiborxon Sodiqjonovna

FarDU tadqiqotchisi

Hozirgi zamon xalqaro munosabatlari va xalqaro huquqining o‘ziga xos jihatlaridan biri – ularda xalqaro tashkilotlar rolining sezilarli darajada o‘shib borayotganligidadir. Ularning soni doimiy ravishda ko‘payib bormoqda, ayniqsa ikkinchi Jahon urushidan keyin bu xodisa yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Xalqaro tashkilotlar tizimining murakkablashib borishi va vakolatlarining kengaytirilishi tabiiy tus olmoqda. XXI asr boshida faoliyat ko‘rsatayotgan xalqaro tashkilotlarning soni 4 mingdan ortiq bo‘lib, 300 tasi hukumatlararo tashkilotlardir²⁶.

Xalqaro tashkilotlar sonining ko‘pligi, ularning doimiy ravishda ortib borishi bir qancha omillar natijasidir. Ushbu jarayon birinchi navbatda kishilik jamiyatining tabiiy harakatini: millatlar, xalqlar va davlatlarning o‘zaro yaqinlashishga, integratsiyalashuvga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiquvchi harakatini aks ettiradi. Shu bilan birga, geografik nuqtai-nazardan keng qamrovli institutlarning vujudga kelishiga mazkur hayotiy voqeliklar ham ta’sir ko‘rsatgani aniq:

- dunyo xalqlarining o‘zaro aloqalari yangidan-yangi muammolarni keltirib chiqardi, ularni esa faqat bahamjixat hal etish mumkin bo‘lib qoldi;
- hududiy manbaalar cheklangan xususiyat kasb etgan, shuning uchun ushbu mintaqadagi davlatlarning sayi-harakatlari yetarli bo‘lmagan;
- jahondagi tinchlik – mamlakatlarning birgalikdagi tashkillashtirilgan faoliyati orqaligina erishish mumkin bo‘lgan natijaga aylandi; qurolli mojarolar nazoratsiz

²⁶ Саидов А.Х. Халқаро ҳуқуқ. – Ташкент: Адолат, 2001. - Б. 164.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qoldirilgan hollarda, ular tez orada juda katta hududlarga tarqalgan;

– xalqaro miqyosda uyushish iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi ijobiy o‘zgarishlarga, ijtimoiy adolatga va boshqa shunga o‘xshash ijobiy natijalarga olib keldi²⁷.

Ohir oqibat, kishilik jamiyatida «Xalqaro tashkilot» deb nomlanuvchi progressiv voqelik vujudga keldi. Shunday ekan, xalqaro tashkilotlarning kelib chiqishi va taraqqiyot bosqichlarini o‘rganish xalqaro huquqning mazkur institutiga tegishli ba’zi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlashga yordam beradi.

Xalqaro tashkilotlar Qadimgi Gresiyada miloddan avvalgi VI asrda shahar (polislar) va yig‘inlar uyushmasi (masalan, Lakedim va Delos Simmakiyasi) yoki diniy-siyosiy qabilalar va shaharlar (masalan, Delfiya-Fermopil amfiktioni) ko‘rinishida ilk doimiy xalqaro birlashmalar yuzaga keldi. Mazkur birlashmalar zamonaviy xalqaro tashkilotlarning timsoli bo‘ldi²⁸.

Vaqt o‘tishi bilan, bunday turdagi tashkilotlar soni oshdi. Ammo, hozirgi ma’nodagi xalqaro tashkilotlar yaqin o‘tmishdagina tashkil topdi desak xato bo‘lmaydi. 1831 yilda Yevropada tuzilgan, Reyn daryosida kemalar qatnovi nazoratini amalga oshiradigan Markaziy Komissiya birinchi xalqaro tashkilotlardan biridir.

Xalqaro tashkilotlarning ko‘payib borishi, ularning aniq belgilanishi va muayyan guruhlariga tasniflanishiga olib keldi. Shunday ekan, xalqaro tashkilotlarga turli adabiyotlarda turlicha ta’riflar beriladi, ammo ularda ba’zi umumiyliklar kuzatiladi. Xususan: Xalqaro tashkilotlar – bu, a’zo davlatlar irodasi bilan belgilanadigan hajmda mustaqil irodagi va davlatlarning huquq va majburiyatlaridan kelib chiqadigan hosilaviy huquq va majburiyatlarni bajarish uchun zarur bo‘lgan organlarga ega bo‘lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy, huquqiy va boshqa sohalarda hamkorlikni amalga oshirish uchun xalqaro shartnoma asosida va xalqaro huquqqa muvofiq tuzilgan davlatlarning birlashmasidir²⁹.

Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlarni tasniflash muammosi ham nazariy va amaliy ma’no kasb etmoqda. Bunday tasniflanishsiz, ularning ko‘pligi bois xalqaro tashkilotlar huquqi nazariyasining ishlab chiqilishi qator qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Masalan, bitta tashkilotni turlicha nuqtai-nazardan tavsiflash mumkin (vaqtinchalik yoki doimiy tashkilot, maxsus yoki universal tashkilot va hokazo) yoki huddi shu tashkilotni ham hukumatlararo va ham nohukumat tashkilotlari qatoriga qo‘shish mumkin, sababi unda aralash a’zolik mavjud. Bunday tashkilotlar sifatida 1923 yilda tashkil topgan Yo‘lovchi

²⁷ Каримова А. Международные организации – инструмент многостороннего сотрудничества: теория и практика. – Ташкент: УМЭД, 2001. – С. 8.

²⁸ Одилокorieв Х.Т., Очилов Б.Э. Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқи. – Ташкент: ЖИДУ, 2002. – Б. 144.

²⁹ Международное публичное право. – М.: Наука, 1999. – С. 250.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qatnovi dasturi bo'yicha Yevropa konferensiyasini aytish mumkin. U temiryo'l, paroxodchilik va aviakompaniyalar a'zolarini hamda hukumat a'zolarini birlashtirgan.

Xalqaro tashkilotlarni tasniflash bo'yicha shug'ullanuvchi tadqiqotchining oldida turgan qiyinchiliklarga baho berar ekan, amerikalik olim Klayd Iglton xalqaro tashkilotlarni tasniflash deyarli mumkin emas degan qat'iy qarorga keladi³⁰.

Shunday bo'lsada, olimlar ushbu yo'nalishda muayyan tadqiqotlar olib borishgan. Huquqiy jihatdan ularni aniq me'zonlarga ko'ra tasniflash keng o'rin egallaydi.

Tashkilotlarning a'zolik xususiyati me'zonini inobatga olib tasniflash muhimdir. Ushbu xususiyatga ko'ra barcha xalqaro tashkilotlar ikki guruhga bo'linadi: hukumatlararo va nohukumat tashkilotlari. Biroq, yuqorida aytib o'tilganidek, aralash tipdagi a'zolikka ega tashkilotlar ham mavjud.

Xalqaro hukumatlararo tashkilot – bu maqsadlari va ularga yetishish choralari aniq belgilangan hamda xalqaro shartnoma asosida tashkil topgan davlatlarning birlashmasidir. Xalqaro hukumatlararo tashkilot uchun quyidagi belgilar xosdir:

birinchidan, davlatlarning a'zoligi;

ikkinchidan, xalqaro ta'sis shartnomasining mavjudligi;

uchinchidan, doimiy organlarining mavjud bo'lishi;

to'rtinchidan, davlatlar suverenitetining hurmat qilinishi³¹.

Xalqaro nohukumat tashkilotlari – bu turli mintaqalarda faoliyat olib boruvchi, muayyan maqsadlarga ega bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslarning assotsiatsiyalari yoki federatsiyalaridir. Barcha nohukumat tashkilotlari ixtisoslashgan xususiyatga ega. Xalqaro nohukumat tashkilotlarining rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining yangi sifat bosqichi haqida gapirishga imkon beradi. Moddiy sarmoyalar transmilliy kompaniyalarga tegishli bo'lgan, moliyaviy oqimlar banklar nazorati ostida turgan bir davrda xalqaro nohukumat tashkilotlarida intellektual va axborot manbaalari jamlanmoqda³².

Bundan tashqari xalqaro tashkilotlarni vaqtinchalik yoki doimiy xususiyatga ko'ra, faoliyat ob'ekti va a'zolari tarkibi bo'yicha ham tasniflash mumkin.

Umuman xalqaro tashkilotlar to'g'risida so'z ketganda birinchi navbatda hammaning ko'z oldiga Birlashgan Millatlar Tashkiloti kelishi aniq. Sababi xalqaro munosabatlarning hozirgi rivojlanish bosqichida uning tutgan o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Shunga qiyosan O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A. Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48-sessiyasida o'z nutqlarida ushbu nufuzli tashkilotning

³⁰ Eagleton C. Op. cit., p. 161.

³¹ Мўминов.А.Р. Ўзбекистон ва ЮНЕСКОнинг халқаро-ҳуқуқий муносабатлари. – Ташкент: ЖИДУ, 2003. – Б. 14.

³² Каримова А. Международные организации – инструмент многостороннего сотрудничества: теория и практика. –Ташкент: УМЭД, 2001. - С. 13.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyati to‘g‘risida gapirib: «Birlashgan Millatlar Tashkiloti – barcha davlatlarning, mintaqalarning, butun jahon hamjamiyatining eng muhim muammolarini muhokama qilish va yechish uchun tuzilgan noyob tashkilotdir»³³, - deb ta’kidlagan edilar.

1945 yil 25 aprel – 26 iyunda San-Fransiskoda bo‘lib o‘tgan konferensiya xalqaro munosabatlar tarixida muhim siyosiy ahamiyatga molik voqelik bo‘ldi. Ushbu konferensiyada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nizomi ishlab chiqildi va 50 ta davlat vakillari tomonidan imzolandi hamda shu yilning 24 oktyabrida kuchga kirdi.

BMT Bosh Assambleyasining 1947 yil 3 oktyabridagi qaroriga muvofiq har yili 24 oktyabrda BMT tashkil etilgan kun nishonlanadi.

BMT Nizomi mohiyatiga ko‘ra zamonaviy xalqaro huquq yutqlarini o‘zida mujassamlashtirgan noyob hujjatdir.

Tashkilot Nizomining muqaddimasi quyidagicha ifodalanadi: «Biz, Birlashgan Millatlar xalqlari, kelajak avlodlarni hayotimizda ikki marta insoniyatga ifodalab bo‘lmaydigan g‘am-g‘ussa keltirgan urush kulfatlaridan xalos etishga va insonning asosiy huquqlariga, inson shaxsining qadr-qimmatiga, erkak va ayollarning teng huquqligiga va katta-kichik millatlar huquqlarining tengligiga ishonchni qayta qaror toptirishga va shartnomalar hamda xalqaro huquqning boshqa manbalaridan kelib chiqadigan majburiyatlarga hurmat bilan qarash va adolatga rioya qilish mumkin bo‘lgan shart-sharoitni vujudga keltirishga hamda ijtimoiy taraqqiyot va keng ozodlik sharoitida turmushni yaxshilashga yordam berishga ... o‘z kuch-g‘ayratlarimizni shu maqsadlarga erishish uchun birlashtirishga qaror qildik»³⁴.

BMT maqsadlari, Tashkilot Nizomining 1-bob 1-moddasida keltirib o‘tilgan bo‘lib, ular quyidagilardan iborat:

birinchidan, xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash;

ikkinchidan, teng huquqlilik va o‘zaro hurmat tamoyillari asosida xalqlarning o‘zlari belgilaganidek millatlar o‘rtasidagi do‘stona aloqalarni rivojlantiradi;

uchinchidan, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va insonparvarlik xarakteridagi xalqaro munosabatlarni hamkorlikda hal qilishni amalga oshiradi, inson huquqlari hamda uning erkinligiga hurmatni rag‘batlantiradi;

to‘rtinchidan, millatlarning ushbu umumiy maqsadlarga erishuvida, hamkorlikdagi harakatlarning markazida bo‘ladi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti quyidagi tamoyillarga mos ish olib boradi. U barcha a‘zo mamlakatlarning suveren tengligiga asoslanadi.

³³ Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. Т. 2. - Тошкент, 1996. - Б. 47.

³⁴ Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Низоми. – Ташкент, 2002. - Б. 2.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

– Barcha a’zo davlatlar Nizom bo’yicha o’z majburiyatlarini vijdonan bajarishlari lozim.

– Ular o’zlarining xalqaro munozaralarini tinch yo’l bilan, xalqaro tinchlikka va xavfsizlikka, adolatga tahdid solmasdan hal qilishlari kerak.

– Ular kuch bilan qo’rqitishdan o’zlarini tiyib, boshqa har qanday davlatlarga nisbatan ham kuch ishlatilishiga qarshi turmoqlari lozim.

– Ular Nizomda qabul qilinganiga muvofiq tarzda Birlashgan Millatlar Tashkilotiga, uning barcha harakatlarida har tomonlama yordam berishlari, shu bilan birga BMT qarshi bo’lgan va ogohlantiruvchi xarakterdagi faoliyat boshlagan har qanday davlatga nisbatan yordam ko’rsatishni to’xtatishlari lozim.

– Nizom Birlashgan Millatlar Tashkilotiga hech biron-bir davlatning o’zigagina tegishli bo’lgan ichki ishlariga aralashish huquqini bermaydi.

BMT faoliyatining asosiy yo’nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- 1) tinchlik va xavfsizlikni saqlash;
- 2) turli sohalarida davlatlar hamkorligini ta’minlab berish;
- 3) inson huquqlarini himoya qilish;
- 4) xalqaro huquqni rivojlantirish va uni kodifikatsiyalash.

Tashkilot a’ziligiga qabul etish Nizom majburiyatlarini qabul qilgan barcha tinchliksevar davlatlar uchun ochiq, faqat ular Tashkilot da’vatiga ko’ra ushbu majburiyatlarni bajara olishlari va buni o’zlari xohlashlari kerak. Hozirgi to’la ro’yxatga ko’ra Tashkilotga 192 davlat a’zo.

BMT a’ziligiga yangi davlatlar Xavfsizlik kengashining taklifiga ko’ra Bosh Assambleya tomonidan qabul qilinadi. Nizomda a’zo davlatlar huquqi va ularga beriladigan imtiyozlar to’xtatilishi yoki Nizom prinsiplarini buzgan davlat a’zolikdan chiqarilishi ham mumkinligi eslatilgan, lekin bunday qaror bugunga qadar BMT tomonidan qabul qilingan emas.

Nizomga muvofiq Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy tili – ingliz, ispan, xitoy, rus va fransuz tillaridir. Bosh Assambleya, Xavfsizlik Kengashi va Iqtisodiy hamda Ijtimoiy Kengash tomonidan arab tili ham rasmiy til sifatida qabul qilingan³⁵.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining olti bosh organi Nizom bilan tasdiqlangan, ular Bosh Assambleya, Xavfsizlik Kengashi, Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengash, Vasiylik Kengashi, Xalqaro Sud va Kotibiyat. Ammo Vasiylik Kengashi 1994 yil 1 noyabridan o’z faoliyatini to’xtatgan. Chunki oxirgi vasiylik hududi Palau aynan shu sanadan mustaqillikka erishdi.

³⁵ Бирлашган Миллатлар Ташкилоти: Асосий омиллар. - Тошкент, 2001. – Б. 6.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

BMT uni tuzgan davlatlarning jamoaviy organi bo‘lganligi sababli, u muayyan huquq va majburiyatlarga ega, shuningdek unga a‘zo davlatlar hududida ham ushbu huquqlardan foydalanishi mumkin. Bu haqda BMT Nizomining 104-moddasida shunday deyilgan: «Birlashgan Millatlar Tashkiloti o‘z a‘zolaridan har birining hududida o‘z vazifalarini bajarish va o‘z maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lib qolishi mumkin bo‘lgan huquq layoqatidan foydalanadi».

Shuningdek, xalqaro munosabatlarda ishtirok etish huquqi, jumladan xalqaro shartnomalar tuzish huquqi – xalqaro huquq sub’ektlarini tavsiflovchi belgilaridan biridir. BMT xalqaro huquqning hosila sub’ekti bo‘lsada, mazkur asoslarga ko‘ra xalqaro huquq sub’ektining bir qancha belgilarini o‘zida mujassamlashtirgan ³⁶.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining xalqaro-huquqiy maqomiga to‘xtalsak, bu borada fanda asosan uchta doktrina yetakchi o‘rinni egallaydi:

- tashkilotchilik yoki yo‘naltiruvchilik doktrinas;
- konstitutsiyaviy doktrina;
- integratsiyaviy doktrina.

«Yo‘naltiruvchilik» doktrinasining nomidan ham ko‘rinib turibdiki, BMT asosan suveren teng bo‘lgan davlatlarni umumiy manfaatlar yo‘lida birlashtirib, ularning mushtarak maqsadlarga yo‘naltirish faoliyatini amalga oshirib boradi.

Konstitutsiyaviy nazariya tarafdorlari Tashkilotga butunjahon hukumati maqomini berishadi. Bu doktrina ayniqsa Amerika yuristlari G. Klark va L. Son tomonidan «Xalqaro huquq orqali xalqaro tinchlik» asarida batafsil ishlab chiqilgandir³⁷. Asar mazmuniga ko‘ra, BMT «xalqaro hukumat» vakolatlarini o‘z zimmasiga oladi va ayni damda davlatlar o‘z ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishda to‘liq unga tobe bo‘lib qoladi, ya’ni suverenitetini qisman yo‘kotadi.

Integratsionistlar Birlashgan Millatlar Tashkilotini xalqaro munosabatlarning mustaqil ishtirokchisi sifatida ko‘rishadi. Bu bilan Tashkilot xalqaro siyosiy jarayon ishtirokchilarining qarashlarini integratsiyalashtirishga intiladi. Integratsiyaviy nazariya BMTni global transdavlat siyosiy tizimga aylantirishga harakat qiladi.

Bulardan tashqari, ancha tor doiradagi ilmiy izlanishlar ham olib borilmoqa. Mazkur yo‘nalishda «Xalqaro huquqqa ko‘maklashish» fransuz jamiyati tomonidan olib borilayotgan ishlar diqqatga sazovor.

Ammo, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomining 1-modda 4-qismiga nazar tashlasak uning maqomiga doir turli savollarga javob topish mumkin: «... umumiy maqsadlarga erishishda millatlar harakatlarini muvofiqlashtirish markazi bo‘lish». Ya’ni,

³⁶ Курс международного права. под ред. Чхиквадзе В.М. – М., 1969. - С. 82.

³⁷ Clark.G., Sohn.L. Op. cit.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

BMT o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadlarga erishish yo‘lida a‘zolari faoliyatini muvofiqlashtirib turishi lozim. Boshqacha aytganda, Tashkilot suveren davlatlarning o‘rnini bosishga intilmaydi va o‘zi ham ular qatoriga kirmaydi. Bu ma‘no uning a‘zolari suveren tengligi prinsipidan ham kelib chiqadi.

Shuningdek, Nizomning 2-moddasi 7-qismida : «... Nizom Birlashgan Millatlar Tashkilotiga har qanday davlatning aslida ichki vakolatiga kiradigan ishlariga aralashish uchun aslo huquq bermaydi ...», qoida bayon qilingan bo‘lib, bu Tashkilotning «xalqaro hukumat» emasligini yaqqol ko‘rsatib beradi.

Ushbu barcha holatlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining xalqaro huquqdagi maqomini davlatlar maqomidan farqlanishini belgilab beradi.

JAHON DINLARINING QIYOSIY TAHLILI

Abduxamidov Muxammadjon Abduxalim o‘g‘li

FarDU dotsenti, Islomshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Dunyoda faoliyat yuritishga urinayotgan diniy ksenofobiya, ekstremizm, prozelitizm va missionerlik kabi mafkuraviy tahdidlarni mavjudligi bugungi kunga kelib dinlarni yanada chuqurroq tadqiq etish naqadar ahamiyatli ekanini ko‘rsatmoqda. Dinlarni qiyosiy o‘rganish esa dinning tarkibiy qismi hisoblangan ibodatxona, ibodat, diniy an‘ana va marosimlar, diniy ramz va belgilarning mazmun-mohiyati hamda diniy atributlarni kichik jihatlarigacha tadqiq etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Bugungi globallashuv zamonida dinlararo muloqotni to‘g‘ri tashkil etish, turli konfessiya vakillari o‘rtasida do‘stona munosabatni shakllantirish, o‘zga e‘tiqodga nisbatan tolerant bo‘lish har qachongidan ham dolzarb vazifaga aylanib bormoqda.

Jahonda yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy, madaniy, texnikaviy taraqqiyot bilan bir qatorda ijtimoiy o‘zgarishlarning ko‘lami katta. Azaldan ibodatxonalar e‘tiqod razmzi sanalib, dinning integratorlik, dezintegratorlik, regulativlik, kommunikativlik, kompensatorlik funksiyalarini shakllantiruvchi omil vazifasini bajaradi. Jahon dinlari ta‘limoti, ulardagi maxsus ibodat tizimi, muqaddas manbalardagi ko‘rsatmalar asosida o‘ziga xos shakl va tarkibiy tuzilishga ega bo‘lgan ibodatxonalar, ularning ichki va tashqi ko‘rinishidagi jozibadorlik, mintaqaning tabiiy iqlim sharoiti hamda mahalliy xalqning milliy qadriyatlari asosida o‘zgacha uslubda qurilgan rang-barang inshootlar insonlar e‘tiborini tortib kelgan. Shu boisdan dinlardagi ibodatxonalar tarixini o‘rganish tadqiqotchilar oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Yangi O‘zbekistonda ta‘lim sifatini yaxshilashga qaratilgan davlat siyosati natijasida qiyosiy dinshunoslik sohasining tarixiy, metodologik asoslarini tadqiq etish, ilmiy izlanishlarni amalga oshirish, asarlar yozish uchun shart-sharoitlar vujudga keldi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan diniy konfessiyalar tarixi hamda ta’limotlarini o‘rganish, ko‘p millatli va e’tiqodli O‘zbekiston aholisi o‘rtasidagi diniy bag‘rikenglikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Zero, “Diniy bag‘rikenglik azal-azaldan o‘zbek xalqi mentalitetining ajralmas qismi bo‘lib kelgan. Tarixning murakkab davrlarida yurtimiz musulmonlari boshqa din vakillariga mehr-shafqat va xayri sahovat ko‘rsatib, beg‘araz yordam va ko‘mak berganlar”³⁸ini ilmiy tadqiqot doirasida tadqiq etish Yangi O‘zbekistonda hukm surayotgan tinchlikni mustahkamlash va diniy ksenofobiyaning rivojlantirishning oldini olishga xizmat qiladi.

Tadqiqot mavzusi bilan bog‘liq Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi sharqshunoslari tadqiqotlarini tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, ularning asarlarida mavzu yuzasidan umumiy ma’lumot berib o‘tishgan.

Sharq musulmon olimlarining asarlarida dinlar tarixi, ularning asoschilari, ta’limotlari, mazhab va oqimlarga bo‘linib ketish sabablari kabi masalalar tadqiq etilgan.

O‘zbekistonlik olimlarning asarlari esa metodologik asos va manba bo‘lib xizmat qiladi.

Mavzuni tadqiq etishda buddaviylik, xristianlik va islom dinlarining muqaddas manbalari (Tripitaka, Bibliya, Qur’on va hadis), ularning teologik va ilmiy sharhlari muhim o‘rin egallaydi.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan adabiyotlar dinshunoslik fani doirasida olib borilmagan. Ularning aksariyati arxitektura yo‘nalishida, ayrimlari madaniyatshunoslik yo‘nalishida yozilgan. Bu esa o‘z navbatida jahon dinlari ibodatxonalari yetarli darajada o‘rganilmagani, ularning tarixi, tarkibiy tuzilishi hamda ibodatxonaga oid ko‘rsatmalarni dinshunoslik fani nuqtai nazaridan tahlil etishga bag‘ishlangan alohida, yaxlit holda maxsus tadqiqot amalga oshirilmaganini qayd etish zarur.

Shundan kelib chiqib, jahon dinlari tarixi, xususan ularning ibodatxonalarini o‘rganishda quyidagi omillarni e’tiborga olish lozim:

Jahon dinlarida ibodatxonalarni uch tur: “katta ibodatxona” (jamoaviy ibodatga mo‘ljallangan ibodatxona. Odatda shaharlarda quriladi), “mahalliy” (yakka yoki oz sonli jamoa bilan ma’lum bir ibodatlarni bajarishga mo‘ljallangan ibodatxona) va “uy ibodatxona”larga ajratish mumkin. Ibodatxonalarning barcha ko‘rinishi xristianlik va buddaviylikda xos bo‘lsa, katta (jome’) va mahalliy ibodatxona islom diniga xosdir.

Tripitakada ibodatxona borasida ko‘rsatmalar keltirilmagan. Buddaviylikda ibodatxona, ibodat tizimi hinduiylik ta’limoti asosida shakllangan. Ta’limotning turli

³⁸ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – Б. 451-452.

hududlarga kirib borishi va mahalliy xalqning diniy tasavvurlari bilan sinkretlashuvi natijasida ibodatxona tarkibiy tuzilishi o‘zgarib borgan.

Bibliyada ibodatxona qurilishi, uning tarkibiy tuzilishi, undagi diniy atributlarning mazmun-mohiyati, ma’badning shakl-shamoili, uni qurishda foydalanish lozim bo‘lgan qurilish mollari borasidagi ko‘rsatmalar batafsil bayon etilgan. Cherkovning tarkibiy tuzilishi, ibodat atributlaridagi farqlar xristianlik yo‘nalishlaridagi ta’limotning o‘ziga xosligi bilan izohlanadi. Masalan, cherkovni ikonalar bilan jihozlash va ularga topinishi pravoslavlikka xos sanalsa, katolik va protestantlikda ikonalariga sig‘inish bid’at sanaladi.

Diniy semiotik ramzlarni ibodatxona inshootlarida joylashuvi bo‘yicha ichki va tashqi belgilarga ajratish mumkin. Tashqi belgilar gumbazning ustki qismi, inshootning devori va peshtoqi, ma’badga kirish eshigi va uning ostonasiga o‘rnatilsa, ichki belgilarga inshootning gumbaz shifti, mehrob, ma’bad devor va derazalarida aks ettirilgan ramzlar kiradi.

GLOBALLASHUV: TAFAKKUR VA E’TIQOD UYG‘UNLIGI

Umarova Shaxlo Baxtiyorovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti,

“Fakultetlararo ijtimoiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

shahloumarova1986@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv jarayonining inson tafakkuri va e’tiqodiga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Globallashuvning ijtimoiy ongga ikki tomonlama – ijobiy va salbiy ta’siri yoritilib, tafakkur va e’tiqodning inson ruhiy hayotidagi o‘rni ochib beriladi. Maqolada diniy e’tiqodlar va zamonaviy tafakkur o‘rtasidagi uyg‘unlik, yosh avlod tarbiyasida tafakkur va e’tiqod integratsiyasi, O‘zbekiston tajribasi asosida milliy qadriyatlarni saqlab qolish masalalari ko‘rib chiqiladi. Muallif globallashuv sharoitida milliy ma’naviyatni asrab qolish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Globallashuv, tafakkur, e’tiqod, ma’naviyat, yoshlar, milliy qadriyatlar, zamonaviylik, diniy ta’lim, O‘zbekiston tajribasi.

Annotation. This article explores the impact of globalization on human thinking and belief systems. It analyzes the dual – both positive and negative – influence of globalization on social consciousness, and emphasizes the significance of harmonizing rational thought with spiritual belief. The article discusses the relationship between modern thinking and religious values, the importance of fostering this harmony among the youth, and presents Uzbekistan's approach to preserving national values in the context

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

of globalization. The author also provides recommendations for maintaining spiritual and cultural integrity in a rapidly globalizing world.

Keywords: Globalization, thinking, belief, spirituality, youth, national values, modernity, religious education, Uzbekistan's experience.

KIRISH. Bugungi kunda dunyo jadal sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. Texnologiyalar rivojlanib, madaniyatlar bir-biriga yaqinlashmoqda, axborot almashinuvi tezlashmoqda. Bu holat “globallashuv” atamasi bilan ifodalanadi. Globallashuv – bu nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy jarayon, balki inson tafakkuri, dunyoqarashi, e'tiqodi va ma'naviyatiga ham kuchli ta'sir ko'rsatuvchi murakkab ijtimoiy hodisadir.

Mazkur maqolada globallashuv sharoitida inson tafakkuri va e'tiqodining uyg'unligi, bu ikki tushuncha o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va zamonaviy muammolar haqida fikr yuritiladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, diniy asoslar va zamonaviy tafakkur uyg'unligini ta'minlash yo'llari tahlil qilinadi.

Globallashuv so'zi ingliz tilidagi globalization atamasidan olingan bo'lib, bu jarayon butun dunyo xalqlari, mamlakatlari va madaniyatlari o'rtasida o'zaro bog'liqlikning ortib borishini anglatadi. Avvalo iqtisodiy sohada namoyon bo'lgan bu hodisa keyinchalik siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotga ham ta'sir ko'rsatdi. Internet, sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar, xalqaro savdo va migratsiya kabi omillar orqali globallashuv chuqurlashmoqda.

Globallashuv ijtimoiy ongga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi:

1. Ijobiy jihat – insonlar ko'proq ma'lumotga ega bo'ladi, tafakkur erkinlashadi, ilm-fan taraqqiy etadi, demokratiya va inson huquqlarining qadri ortadi.
2. Salbiy jihat – iste'molchilik madaniyatining keng tarqalishi, ma'naviy qadriyatlarga befarqlik, mustaqil fikrlashning kamayishi, ommaviy madaniyatning hukmronligi sababli milliy qadriyatlar zaiflashadi.

Globallashuv nafaqat moddiy, balki ma'naviy-axloqiy hayotimizni ham shakllantiruvchi kuchli omilga aylangan.

Tafakkur va e'tiqod – inson shaxsini belgilovchi, uni jamiyatda faol ishtirokchi sifatida shakllantiruvchi ikki muhim tushunchadir. Tafakkur – bu aql-idrok, tahlil qilish, umumlashtirish, xulosa chiqarish orqali voqelikni anglash jarayoni. E'tiqod esa – bu insonning hayotga, yaratuvchiga, axloqiy me'yorlarga nisbatan ichki ishonchidir.

Bu ikki tushuncha o'zaro uyg'unlashgandagina mukammal shaxs vujudga keladi. Faqat tafakkurga tayanadigan inson sovuq realistlik bo'lsa, faqat e'tiqodga tayanadigan kishi hissiyotga berilishi mumkin. Shu bois, globallashuv sharoitida tafakkur – insonni zamonaviylikka, ilg'orlikka chorlaydi, e'tiqod esa uni ma'naviy tubdan uzoqlashtirmaslikka xizmat qiladi. Ikkala omil uyg'unlashgandagina jamiyatda barqarorlik bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ba’zi tadqiqotchilar globallashuvni diniy e’tiqodlar uchun tahdid deb hisoblaydi. Chunki G’arb madaniyati orqali kirib kelayotgan sekulyarizm (dunyoviylik), individualizm, inson huquqlari nomi ostidagi axloqsizlik, ma’naviy bo’shliq kabi holatlar diniy qadriyatlarni zaiflashtiradi. Diniy bilimdan yiroq bo’lgan yoshlar bu oqimlarga tez tushib qolishadi.

Ammo bu jarayonni imkoniyat sifatida ham ko’rish mumkin. Internet, onlayn platformalar, diniy kurslar orqali diniy ta’lim ommalashmoqda. Islom dini, nasroniylik, buddizm kabi yirik dinlar o’z g’oyalarini keng ommaga yetkazmoqda. Dinlararo muloqot, bag’rikenglik va murosaga asoslangan diniy fikrlar orqali globallashuv e’tiqodning yangicha shakllarini keltirib chiqarmoqda.

Asosiysi – diniy e’tiqodlarni zamon bilan uyg’unlashtirish, ularni to’g’ri, tushunarli shaklda yoshlarga yetkazish lozim.

Tafakkur tarix davomida doimiy o’zgarib, yangilanib borgan. Qadimda insonlar ko’proq urf-odatlar, din va jamiyat qoidalariga asoslangan fikrlash tarziga ega bo’lishgan. Bugungi kunda esa tafakkurga zamonaviy ilm-fan, texnologiya, kritik fikrlash va analitik yondashuvlar ta’sir qilmoqda.

Globallashuv zamonida tafakkur faqat zamonaviy bo’lishi emas, balki an’anaviy qarashlar bilan uyg’unlashgan bo’lishi kerak. Bu ikki jihatning uyg’unligi insonni mustahkam ruhiyatli, maqsadli, ilmga intilgan va ayni paytda ma’naviyatdan uzoqlashmagan shaxsga aylantiradi.

Shuning uchun bugungi kunda pedagogika, psixologiya va madaniyat sohalarida an’anaviy va zamonaviy tafakkur integratsiyasini ta’minlash dolzarb masala hisoblanadi.

Ma’naviyat – bu millatning ruhi, insoniylikning o’lchovi, madaniyatning yuragi hisoblanadi. Globallashuv ma’naviy hayotga ikki tomonlama ta’sir ko’rsatmoqda: bir tomondan, dunyoqarash kengaymoqda, ilmiy fikrlar rivojlanmoqda, boshqa tomondan esa, insoniylik, hayo, vijdon, milliy g’urur kabi qadriyatlar xorijiy madaniyat bosimi ostida yo’qolib bormoqda.

Globallashuvda ma’naviyatni saqlab qolish uchun quyidagi yo’llar muhim:

- Oila va maktabda milliy tarbiya berish;
- Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, diniy bayramlar, kitobxonlikni targ’ib qilish;
- Ommaviy axborot vositalarida axloqiylikni ta’minlovchi kontentni oshirish;
- Mahalliy va milliy g’oyalarni mustahkamlovchi davlat siyosatini yuritish.

Ushbu chora-tadbirlar orqali globallashuv jarayonida milliy ma’naviyat va axloqiy qadriyatlarni himoya qilish mumkin.

Yosh avlod – har qanday jamiyatning ertangi kuni. Ular qanday dunyoqarashga ega bo’lsa, kelajak shunday bo’ladi. Bugungi yoshlar tafakkur jihatidan ancha ilg’or: ular tez

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axborot oladi, texnologiyadan foydalanadi, dunyo bilan aloqada bo‘ladi. Biroq e’tiqod borasida ular ba’zan sustkashlikka yo‘l qo‘yishadi.

Shu bois, ta’lim tizimi, oilaviy muhit va jamiyat yoshlarda tafakkur va e’tiqodni uyg‘unlashtirish yo‘lida harakat qilishi kerak. Diniy va ma’naviy qadriyatlar zamonaviy usullar orqali – media, internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali ularga yetkazilishi lozim. Ana shundagina yoshlar o‘z ildizidan uzilmagan, ammo zamon bilan hamnafas avlod sifatida kamol topadi.

O‘zbekiston globallashuvni o‘z qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirish yo‘lida izchil siyosat yuritmoqda. “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi asosida ma’naviy-ma’rifiy islohotlar, diniy bag‘rikenglik siyosati, yoshlar bilan ishlash strategiyasi ishlab chiqilgan.

Jumladan:

- Yangi maktab va oliygohlar qurilib, zamonaviy ta’lim texnologiyalari joriy etilmoqda;

- Diniy ta’lim muassasalari – Islom sivilizatsiyasi markazi, Imom Buxoriy, Imom Termiziy xalqaro ilmiy markazlari faoliyat yuritmoqda;

- “Ma’naviyat va ma’rifat” markazlari orqali aholining ongini yuksaltirishga xizmat qilinmoqda.

Bu tajriba O‘zbekistonda globallashuvning salbiy jihatlariga qarshi ma’naviy immunitet yaratishga xizmat qilmoqda. dæm

XULOSA. Globallashuv – bu zamon talabi. Undan qochish emas, uni to‘g‘ri boshqarish lozim. Tafakkur va e’tiqod uyg‘unligi bu borada insoniyatni saqlab qoluvchi kuchdir. Har bir davlat, har bir jamiyat, ayniqsa har bir shaxs bu uyg‘unlikni anglab, uni hayotda tatbiq etsa, globallashuv jarayoni o‘z milliy manfaatlariga xizmat qiladi. Shu orqali biz nafaqat zamonaviylikka, balki barqaror va ma’naviy jihatdan sog‘lom jamiyatga erisha olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov A., Komilov N. Globallashuv va ma’naviyat. – T.: Sharq, 2004. – 220 b.
2. Habibullayev H. E’tiqod va tafakkur uyg‘unligi: zamonaviy yondashuvlar. – T.: Ma’rifat, 2017. – 144 b.
3. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York: Simon & Schuster, 1996.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
5. Komilov N. Ma’naviyat asoslari. – T.: O‘zbekiston, 2002. – 192 b.
6. Qodirov M. Tafakkur tarbiyasi va axloqiy dunyoqarash // Ma’naviy hayot. – 2019. – №2. – B. 32–36.

7. Saidov A.X. Globallashuv va xalqaro huquq. – T.: O‘zbekiston, 2010. – 200 b.
8. To‘xtaxodjayev R. Zamonaviy tafakkur va ma’naviy qadriyatlar. – T.: Fan, 2012. – 164 b.
9. Turaqulov B. Globallashuv va yoshlar tafakkuri // Ijtimoiy fanlar. – 2020. – №4. – B. 45–50.

МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИ

Саидакмал Мамасолиев

Меҳнат ва ижтимоий муносабатлар академияси мустақил тадқиқотчи

Аннотация. Ушбу мақолада XX аср бошларидаги Ўрта Осиёда юз берган жадидчилик ҳаракатининг намоёндаси Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг конституциявий ва инсон ҳуқуқлари борасидаги қарашлари илмий таҳлил қилинган. Мақолада жадидлар томонидан инсон ҳуқуқлари, парламентчилик, ислоҳот ва адолат каби тушунчаларнинг қандай талқин қилингани очиқ берилган.

Калит сўзлар: жадидчилик, конституциявий ғоялар, инсон ҳуқуқлари, миллий уйғониш, фирқа, сиёсий ислоҳотлар.

Abstract. This article presents a scientific analysis of the constitutional and human rights views of Mahmudhoja Behbudi, a representative of the Jadidist movement in Central Asia at the beginning of the 20th century. The article reveals how concepts such as human rights, parliamentarianism, reform and justice were interpreted by the Jadids.

Key words: Jadidism, constitutional ideas, human rights, national revival, faction, political reforms.

Абстракт. В статье представлен научный анализ конституционных и правозащитных взглядов Махмудходжи Беҳбуди, представителя джадидистского движения в Средней Азии начала XX века. В статье раскрывается, как джадиды трактовали такие понятия, как права человека, парламентаризм, реформы и справедливость.

Ключевые слова: джадидизм, конституционные идеи, права человека, национальное возрождение, фракция, политические реформы.

“Жади́дларнинг мустамлакачилик режими́га ва уларнинг ҳимоячиларига қарши сабот билан олиб борган назарий ва амалий кураши ривожланиб борди ва маълум бир шаклга кира бошлади. Улар энди мустамлакачилик тартиб-қоидалари ва тузумини танқид қилишдан Туркистоннинг тўла мустақиллигини қўлга киритиш учун ўтиш шакли сифатида миллий ҳудудий мухторият барпо этиш ғоясини илгари суришга ўтдилар. ”[1]-деб ёзади олима Ф.Муҳиддинова. Бундан кўринадики, ота

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

боболаримиз демократик давлат бунёд этиш тўғрисида илк ғояларини илгари суришиб бугун бизнинг Конституциямизда ўз аксини топган ,маданий ҳуқуқлар, матбуот-сўз эркинлики ,виждон эркинлиги,ер қонунда назарда тутилган ҳамда ундан оқилона фойдаланишни ва уни умумиллий бойлик сифатида муҳофаза қилишни таъминловчи шартлар асосида ва тартибда хусусий мулк бўлиши тўғрисида жумлаларни ўқиб асосий қонунимизни ҳам , “давлатчилигимиз ривожинининг уч минг йилдан зиёд тарихий тажрибасига, шунингдек,жаҳон цивилизациясига бекиёс ҳисса қўшган буюк аجدодларимизнинг илмий маданий ва маънавий меросига таяниб”[2] деган жумлаларда катта маъно мужассам. Том маънода Конституциямизда жадид ғоялари ҳам акс этади. Бу ғоялар ўзбек ҳуқуқ тафаккурига катта ҳисса қўшган, мўтаббар зот, факих, жадидларнинг сарбони, маърифатпарвар бобомиз— Маҳмудхўжа Бехбудий эди.

У 1875 йил 19 январида Самарқанд яқинидаги Бахшитепа қишлоғида муфтий оиласида дунёга келди. Отаси Бехбудхўжа Солиххўжа ўғли туркистонлик, Аҳмад Яссавийнинг авлодларидан, она томонидан бобоси Ниёзхўжа урганчилик бўлиб, амир Шоҳмурод замони (1780-1785 йиллар)да Самарқандга келиб қолган. Оиладаги муҳит ундаги маърифат ва адабиётга қизиқишнинг тезроқ рўёбга чиқишига имкон туғдирди. Бехбудийнинг отаси ислом ҳуқуқшунослиги бўйича йирик мутахассис бўлиб, бу борада кўплаб китоб ва рисоалар битган эди. Бу, ўз навбатида, Маҳмудхўжага таъсир ўтказмай қолмади. У кейинчалик бу ҳақда сўзлаб, ҳатто мақолаларидан бирида отаси ёзган “Ҳидоя” (“Ислом ҳуқуқига шарҳлар”) асарининг ўз ҳаётида катта аҳамият касб этганини алоҳида қайд этган. Бехбудий асарлари маърифат билан биргаликда ҳуқуқ билан суғорилган. Мисол учун Падаркуш драмаси нафақат ўқимаган боланинг холи ҳақида балки таълим олиш ҳуқуқини ўша давр кўзи епик халқига тушунтириш бермоқчи бўлган. 1917 йилнинг 9-16 апрель кунлари Туркистон ўлкаси ижроия қўмиталарининг съезди бўлиб, унда 171 делегатдан 99 нафари европалик ва 72 нафари маҳаллий аҳоли вакиллари иштирок этганлар. Россиядаги давлатчиликнинг келгусидаги шакллари атрофида булиб ўтган мунозарада турли-туман фикрлар билдирган эдилар. Ва жумладан, "Россиядаги барча халқларга ўз тақдирини ўз белгилаш ҳуқуқи"ни берувчи шакл сифатида федератив республика ғояси кенг муҳокама этилди. Феде-ратив республика тарафдорларининг бир қисми мухторият бериш тўғрисидаги масалани халқларнинг маданий ва сиёсий савиясини ҳисобга олган ҳолда ҳал этиш лозим, деб топди. Шу муносабат билан, Туркистон халқларига кейинчалик мухто-риятдан фойдаланиш имконияти берилиши уқтириб ўтилди. Федератив тузум тарафдорларининг иккинчи қисми эса мухторият миллий эмас, аксинча, ҳудудий булиши лозим, деган фикрни илгари сурди. Бу эса ҳуқуқий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

жихатдан эса суверенлик мақомини берса, икинчи томондан алоҳида ҳудудий бирлик сифатида тан олишни сўрашдек эди. "Умуман,- деб баҳо беради "Ўзбекистоннинг янги тари-хи" биринчи китобининг муаллифлари, - бу фикрнинг мазму-ни қандай бўлишидан қатъий назар, уларнинг ҳаммаси асл моҳияти билан ўлканинг кўп миллионлик аҳолиси манфаат-ларига менсимай қарашдан, унинг ўз тақдирини ўзи белги-лаш ҳуқуқига беписандлик билан муносабатда бўлишдан иб-ро-рат эди. Съездда сўзга чиқан миллий демократия раҳбар-лари буни алам билан таъкидладилар. Маҳмудхўжа Бехбудий, ўлка халқи манфаатларини ҳимоя қилиб, энг қадимий тарих ва маданият соҳиби бўлган (уларнинг ютуқлари бутун инсониятнинг маданият хазинасига кирган), дунёга таниқли олимларни, ҳуқуқшуносларни, юксак меъморлик намуналарини берган, ўз турмуш тарихига, юксак деҳқончилик, боғдорчилик, ҳунармандчилик маданиятига эга бўлган ана шу халқлар тўғрисида фахр билан гапириб, халқнинг ҳозирги аҳволи учун, унинг жаҳолатпарастлиги ва нодонлиги учун айбни чоризмга юклайди”. [3] Давлат тузуш билан боғлиқ барча масалаларни чет эл тажрибасидан келиб чиқиб йўлга солиш мақсад қилиб олинади. Маънбаларда жадидлар Ҳиндистон қонунчилиги ва давлатчилигини ўрганганликлари тўғрисида маълумотлар сақланиб қолган. 17-йил воқеалари бунда салкам юз йил ўтиб 90- йилларда ҳам рўй беришини ким ҳам ўйлабди дейсиз. Улар биринчилардан бўлиб, тил ҳуқуқини асос қилиб олишди. Мавзунини ўрганар эканман, бу мавзуга Бойбўта Дўстқораевнинг “Туркистоннинг усули идораси қандай бўлмоғи керак эди.?” деган мақоласида «Эл» газетасининг 1917 12 май сонидида эълон қилинган ушбу "Асослар" нусхасидан қуйидаги парчани келтирган:

"Миллий-маданий мухорият"нинг асослари

- 1) Ҳукумат бизнинг динимиз ва тилимизга оид ишларимизга, таълим, тарбия ва бошқа маданиятга муталлуқ ишларимизга ҳеч бир турли қотишмайдур. Миллий ишларимизни идора этув учун керак бўлгон муассасаларни ясов, оларни не равишда ташкил этув, оларнинг иқтидорларини таҳдид этув, турли муассасаи миллиялар орасиндаги муносабатларини тайин этув - булар ҳар бири Доҳилий Русиядаги мусулмон турк -татарларнинг қўлинда, ўз ихтиёридадир; (дизпозитив норма равишда)
- 2) Русия ҳукумати мусулмонлар тарафидан ясалган миллий муассасаларнинг ҳар қаюсин, яъни марказларинда, вилоятлариндагиларинд, расмий ҳуқуқли муассасалар этуб танур. Ул муассасалар оларга муқобил мамлакатдаги бошқа умумий идора муассасалари билан бир даражада ҳуқуқлидир.

Эътибор берсангиз “мустақил” ташкилотлар тузиш, ўзларининг байроқларига эгаликни таъмилаш шу билан бирга уларга ҳуқуқ бериш ҳам ҳужжатдан акс этади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Бу худдики ўз тилимиздаги «мустақиллик декларацияси»га ўхшайди, ва хаттоки жужжатда тил ҳуқуқига ҳам урғу берилади;

3) Бизнинг туркий тили Русияда рус тили билан бир даражада ҳуқуқли саналур. Бу эса бизнинг тилимизнинг:

а) бутун мактабларда,

б) маҳкамаларда,

в) идора ишларида истеъмол этилуви билан вужудга чиғор". [4]

Юқорида кичик бир парчаси келтирилган ҳужжатнинг "Миллий -маданий мухториятнинг асослари" деб аталгани Умумроссия мусулмонларининг мухторият учун курашишдан аввалги масалани чуқур илмий асосда ўрганиб чиққанликларини намоиш этади. Умумроссия мусулмонларининг I ва II курултойларида қатнашган Убайдулла Хўжаев сингари ўзбек жадидларининг бундай ҳужжатлардан андоза олмасликлари, уларни Туркистон халқларининг шарт-шароитлари билан боғлиқ масалалардан келиб чиққан ҳолда таҳрир этмасликлари ёки янги моддалар билан бойитмасликлари мумкин эмас эди. Ҳужжат матнларини ўрганар эканман, жадид боболаримиз том маънода Конституциясия матнини тайёрлаб қўйишганини билмай ҳам қолишган эди. Махмудхўжа Бехбудий 1917 йилнинг ўзида “Иттифоқи эл муслимин” конституцион-халқ фирқасини ташкил этади. Жамоа ўз олдиларига қуйдаги мақсадларни қўйди;

1. Русиянинг барча маслакдош мусулмонларини Ягона сиёсий фаолиятга бирлаштириш. Низомда белгиланган дек ва ҳаётни ўзи тақазо этган эътиқодга кўра ҳаётда бир қатор сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, диний ва бошқа ислохотларни ўтказиш,

2. Фирқа озодлик, ҳаққоният ва инсонийлик асосида барча фуқаролик, сиёсий ҳаётини янгилашга интилиб, ушбу бош мақсадни Русия мусулмон фуқароларининг инсон ва фуқаролик нинг ҳамма ҳуқуқларига эга, ва давлатни конституциясия асосида қайта қурмоқни ўзида акс этирган ва давлат ҳокимиятнинг барча хусусиятларини мужассам этган қонунчилик, бошқарув ҳамда суд вакиллари тимсолида халқнинг иштирок этишини назарда тутди. Боболаримиз ўша даврнинг ўзидаёқ ҳуқуқий давлатга асос солишди. Фирқа низомини кўздан кечиран экансиз, жадид боболаримизнинг инсон ҳуқуқлари тўғрисида илк қарашларини билишингиз мумкин. Улар низомда инсоннинг ҳуқуқлари сифатида;

3. фуқароларнинг жинсий фарқлари, диний эътиқодлари, ирқий ва миллатидан қатъий назар қонун олдида тенлиги,

4. табақавий имтиёзлар, фарқлар ва шахсий, мулкӣ ва сиёсий-ижтимоий чекловлар йўқ қилинади,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

5.Хар бир шахснинг дахлсизлиги қонун чегарасида дахлсиз ва эркиндир. Ҳеч бир киши қонун меъёридан ташқари, суд ҳокимияти, қонуний суд томонидан (рухсатсиз) таъқиб-таъийқ, ушлаш, ҳибсга топшириш, суд қилиниши ва қонундан ташқари жазоланмаслиги лозим. Шаҳарда ушланган шахслар 24 соат мобайнида, империянинг бошқа жойларида қўлга олинганлар ушланган пайтдан бошлаб икки сутка атрофида ё озод қилиниши ёки суд ҳукмига топширилиши лозим. Етарли далил ва исботсиз равишда ушлаб қолинганларни қонунга зид равишда ортиқча вақт ушлаб турганлар масъулиятга тортилади ва жабрланувчига давлат томонидан келтирилган зарарни қоплашни талаб қилиш имконини беради...”[5] Низомнинг 5 - қисми, пухта ишланган агар қаралса, «лозим», «имконини беради» сингари сўзлар билан яқунланади. Бу дизпозитив норма акси эса, бу қисм императив аҳамиятга эга бўлиши лозим эди. Янги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-28 моддаларида шу мазмундаги норма битилган;

-Хар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонунга асосланмаган ҳолда ҳибсга олиниши, ушлаб турилиши, қамоққа олиниши, қамоқда сақланиши ёки унинг озодлиги бошқача тарзда чекланиши мумкин эмас. Ҳибсга олишга, қамоққа олишга ва қамоқда сақлашга фақат суднинг қарорига кўра йўл қўйилади. Шахс суднинг қарорисиз қирқ саккиз соатдан ортиқ муддат ушлаб турилиши мумкин эмас. Шахсни ушлаш чоғида унга тушунарли тилда унинг ҳуқуқлари ва ушлаб турилиши асослари тушунтирилиши шарт.(27-модда)

-Жиноят содир этганликда айбланаётган шахс унинг айби қонунда назарда тутилган тартибда ошқора суд муҳокамаси йўли билан исботланмагунча ва суднинг қонуний кучга кирган ҳукми билан аниқланмагунча айбсиз деб ҳисобланади. Айбланувчига ўзини ҳимоя қилиш учун барча имкониятлар таъминланади. Айбдорликка оид барча шубҳалар, агар уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг ёки маҳкумнинг фойдасига ҳал қилиниши керак. (28-модда, қисқартилди).[6] Жадид боболаримиз низомнинг ўзидаёқ юридик фанда илмий ном олган, «айбсизлик презиумпцияси», «компенсация» каби жумлаларсиз қонунда ўзбекча мазмун қолдирганлар. «Иттифоқи эл муслимин» низомида уй-жой дахлсизлиги, шахслар ўртасидаги ёзишмалар, яшаш жойини эркин танлаш, хусусий мулкнинг дахлсизлиги, паспорт тизимини умуман бекор қилиш, хар бир киши рус фуқаролигидан воз кечиш, меҳнатнинг барча турлари: саноат, савдо билан қонун чегарисида эркин шуғулланиш, фуқароларнинг давлат, харб, маъмурий лавозимларда ишлашга йўл очиклиги ва уюшма ва жамиятлар ташкил этишга ҳуқуқли эканлиги, барча фуқароларга фикр эркинлиги, оғизаки ёзма ва босма сўз эркинлигини бериш, назоратни йўқ қилиш каби кўпгина сиёсий ижтимоий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

муаммолар акс этирилган экан. Том маънода инсонпарвар конституция лойиҳаси. Бехбудий Парламентни Миллат Мажлисига тўпланажагини жуда хохлаган. Шу билан биргаликда Ўша давр чет эл парламентаризм тўғрисида ғоялари ҳам тадқиқ этишни кутиб турмоқда. Бугунги Россиянинг Думаси тўғрисида лойиҳа ҳам эътиборли ҳисобланади. Бехбудий Думани Россиядаги миллий масалаларни ҳал этишнинг ва Туркистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашнинг муҳим воситаси сифатида кўрган. Бехбудий жадидлар қаторида Россия Дума сессияларини кузатиб борган ва Думада Туркистон халқлари манфаатларини ҳимоя қилувчи депутатларнинг бўлиши муҳимлигини таъкидлаган. Унинг фаолияти Туркистоннинг ўша даврдаги сиёсий ва маданий аҳволини яхшилашга қаратилган бўлиб, Россия ҳукумати томонидан ўтказилган сиёсий репрессияларга қарамай, у халқ манфаатларини ҳимоя қилишга ҳаракат қилган. Бехбудийнинг мақолаларида ва чиқишларида Думадаги миллий камчиликлар, халқларнинг сиёсий ҳуқуқлари ва эркинликлари, ҳамда Туркистон аҳолисининг ҳуқуқий аҳволи кенг ёритилган. Унинг бу борадаги мақсадлари – миллий бирликни мустаҳкамлаш, маърифат тарқатиш ва халқаро миқёсда ўз халқининг ҳақ-ҳуқуқларини тан олишга эришиш эди. Бехбудийнинг саъй-ҳаракатлари Ўзбекистон тарихидаги ислохотлар ва миллий ҳуқуқий мактаб шаклланишига катта таъсир кўрсатди. Аммо унинг ҳаёти фожеали равишда 1919 йилда тугади. Шунга қарамай, унинг ғоялари ҳозиргача миллий тараққиётда алоҳида аҳамиятга эга. Бехбудий Парламентни Миллат Мажлисига тўпланажагини жуда хохлаган. Шу билан биргаликда Ўша давр чет эл парламентаризм тўғрисида ғоялари ҳам тадқиқ этишни кутиб турмоқда. Бугунги Россиянинг Думаси тўғрисида лойиҳа ҳам эътиборли ҳисобланади. Бехбудий Думани Россиядаги миллий масалаларни ҳал этишнинг ва Туркистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашнинг муҳим воситаси сифатида кўрган. Бехбудий жадидлар қаторида Россия Дума сессияларини кузатиб борган ва Думада Туркистон халқлари манфаатларини ҳимоя қилувчи депутатларнинг бўлиши муҳимлигини таъкидлаган. Унинг фаолияти Туркистоннинг ўша даврдаги сиёсий ва маданий аҳволини яхшилашга қаратилган бўлиб, Россия ҳукумати томонидан ўтказилган сиёсий репрессияларга қарамай, у халқ манфаатларини ҳимоя қилишга ҳаракат қилган. Бехбудийнинг мақолаларида ва чиқишларида Думадаги миллий камчиликлар, халқларнинг сиёсий ҳуқуқлари ва эркинликлари, ҳамда Туркистон аҳолисининг ҳуқуқий аҳволи кенг ёритилган. Унинг бу борадаги мақсадлари – миллий бирликни мустаҳкамлаш, маърифат тарқатиш ва халқаро миқёсда ўз халқининг ҳақ-ҳуқуқларини тан олишга эришиш эди. Бехбудийнинг саъй-ҳаракатлари Ўзбекистон тарихидаги ислохотлар ва миллий ҳуқуқий мактаб шаклланишига катта таъсир кўрсатди. Аммо унинг ҳаёти фожеали

равишда 1919 йилда тугади. Шунга қарамай, унинг ғоялари ҳозиргача миллий тараққиётда алоҳида аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шарипов Р.Х., Муҳиддинова Ф. Ўзбекистон халқлар сиёсий-ҳуқуқий таълумотлар тарихи (XIX аср охири - XX аср бошлари): Олий ўқув юртлари талабалари учун ўқув қўлланма/ Маъсул муҳаррир: фалсафа фанлари доктори, профессор Б.Х.Эргашев. - Т.: Тошкент давлат юридик институти, 2004. - 298 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 2023й-3-б
3. Ўзбекистоннинг янги тарихи. (Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида // Тузувчилар: М.Жуфаев, Р.Нуруллин, С. Камолов ва бошқ.; Таҳрир ҳайъати: А. Азизхўжакаев (раис) ва бошқ.,/. — Т.: «Шарк», 2000. — 688 б
4. Шарипов Р.Х., Муҳиддинова Ф. Ўзбекистон халқлар сиёсий-ҳуқуқий таълумотлар тарихи (XIX аср охири - XX аср бошлари) Т.: ТДЮИ, 2004. - 249-250-б
5. Ўша манба-251-б
6. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Тошкент.: “Ўзбекистон” нашриёти, 2023-

ШАРОФ РАШИДОВ КАШМИР ҚЎШИҒИДА ТАБИАТ ВА ИНСОН ГЎЗАЛЛИГИНИНГ БУЮК УЛУҒВОРЛИГИНИНГ КЎП ҚАТЛАМЛИ ТАЛҚИНИ

Раджапбоева Хуршида Махсудовна

Андижон давлат тиббиёт институти Ижтимоий гуманитар фанлар кафедраси
мустақил изланувчиси

Таянч сўзлар: Шароф Рашидов, “Кашмир қўшиғи “ асари, табиат эстетикаси, гўзаллик, нафосат, жозибadorлик, нафис санъат, эстетик онг, туйғу, вазн, ритм

Нарса ва предметлардаги табиий ранг, вазн, ритм ва ҳоказо белгилар, хоссалар ҳудди бирор жонли мавжудотни “одам” деб аташ учун зарур бўлган қош-кўз, қўл-оёқ, гавда, тил ва тафаккур тарзини тақозо этса-да, бу табиий сифатлар ҳали нарса ва предметларнинг эстетик моҳиятини тўла-тўқис ифодадай олмаганидай, ҳудди одамнинг одамлиги унинг миллати, тили, ақли ва рухий маданиятига боғлиқ бўлганидай, ана шу омиллар унинг кимлигини билдирганидай, табиий сифатлар, хоссалар ва белгилар маънавий жараёнлар доирасига тортилгандан кейингина қадриятлар сифатида идрок этила бошлангач, ўзининг ё эстетик, ё ахлоқий, ё фалсафий, ё диний мазмунини ифода эта бошлайди.

Инсоннинг қандай ва қай ҳолатда табиий сифатларни ижтимоий муносабатлар, инсоний алоқалар доирасига олишга қараб нарсалар эстетик баҳоланади, нарса ва ҳодисаларда зарур эстетик хоссалар, белгилар кашф этилади.

Эстетика категориялари орасида “Гўзаллик” алоҳида ўрин тутади. Биз эстетика предмети хусусида фикр юритганда кўплаб файласуфлар эстетика-гўзаллик ҳақидаги фан деган фикрда эканлигини таъкидлашимиз мумкин. Бунинг боиси бор. Эстетиканинг деярли барча муаммолари ана шу гўзаллик тушунчаси атрофида айланади: воқеликка эстетик муносабат тўғрисида гапирсак ҳам гўзалликсиз ишимиз битмайди; эстетик онг структураси ҳақида гапирсак ҳам гўзалликни кўзда тутамиз; яъни, эстетик ҳиссиёт биринчи навбатда гўзаллик ҳиссиётидан дарак беради, эстетик идеалда одамларнинг гўзаллиги ҳақидаги тасаввури, эстетик дидда эса одамларнинг чиройли ва хунук нарсаларни ажрата олиш салоҳияти кўринади.

Дидро фикрига кўра: “Гўзалликнинг ташкил топишидек мураккаб масала юзасидан мулоҳаза билдиришдан аввал бу мавзу бўйича бош қотирган кўплаб муаллифлар қатори шуни қайд этишим керакки, қайдайдир машъум тасодифият туфайли одамлар ўзлари яхши тушуниб етмайдиган нарсалар ҳақида кўп гапирадилар, ана шундай масалалардан бири гўзалликдир. Бутун дунё гўзаллик ҳақида ўйлайди: табиатдаги гўзалликдан қувонамиз; биз уни санъат асарларидан талаб этамиз; биз доимо бу хусусиятни тан оламиз, ё инкор этамиз. Лекин жуда нотўғри ва нозик дидли одамлардан гўзаллик ҳақида, унинг аниқ тасаввур ва таърифини сўралса, гўзаллик абсолют характерга эгами ёки нисбийми, бундоқрок гўзалликлар учун қоида ва ўрнатилган бўлувчи абадий, доимий гўзаллик мавжудми, ёки гўзаллик ҳам модага ўхшаган нарсамидея, дейилса, биз шу заҳоти турли-туман мулоҳазаларга гувоҳ бўламиз: пировардида, айрим одамлар ўзларининг бу масала юзасидан беҳабарлигини айтишса, бошқалар шубҳалар гирдобига тушиб қолади. Дафъатан аксарият одамлар гўзалликнинг мавжудлигига иқдор бўлишади, кўпчилик уни ҳис этишади, лекин жуда ҳам саноқли шахслар унинг нималигини билишади”³⁹. (2ПАРАРАФ В МОНОГ дан олинди)

Инсоннинг онги ҳар ерда ва ҳар замонда бир хиллик касб этади, яъни, унинг борлиқ, олам ва мавжудотларни англаш, тушуниш қобилияти бир-бирига жуда ўхшашдир. Бу ҳақиқатга энг аввало, халқ оғзаки ижоди намуналари бўлган эртақлар, ривоятлар ва афсоналар мисол бўла олади. Айнан халқ оғзаки ижоди инсоният учун ҳаёт кадриятлари бир эканини, оламда адолат ва адолатсизлик,

³⁹История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. Москва, II Том. Издательство “Искусство”.1964, стр - 308.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

яхшилик ва ёмонлик, оқ ва қоранинг кураши абадий эканлигини кўрсатган. Ёзма адабиёт эса халқ оғзаки ижодининг давоми сифатида айна мана шу ҳаётий ҳақиқатни бошқа шаклларда, мазмунларда ва образларда англатишни давом эттириб келмоқда.

Ю.Борев санъат асарларидаги қонуният ва тасодифийлик ҳақида қизиқарли маълумотни келтиради: «...Илмий изланишларни такрорлаш мумкин, аммо санъатнинг кўп асрлик тарихида ҳар хил ижодкорларнинг асарларида ўхшашлик ҳеч кузатилмаган. ... Бир асарнинг “қайтарилганлиги” “Искандарнома” асарида Низомий томонидан таърифланган. Шоир тасвирлашича, Искандар Зулқарнайин шарқий давлатлардан бирини босиб олиб, у ерда зафар аркини қурдирган. Арkning ички деворларида икки рассом бир бири билан бахслашган ҳолда ўз ижод махсулини ярата бошлаган, арк парда билан тўсилганлиги сабаб рассомлар бир бирининг ишини кўрмаган. Мана ишлар ҳам тугаб, парда кўтарилгач, томошабинлар диққатига ажойиб сурат намойиш этилди: арkning бир тарафида нозик жимжимадор безак чизилган бўлиб, қарама-қарши деворда ушбу безак айна акси қайтарилган эди. Томошабинлар ҳайратда қолдилар. Саркарданинг буйруғи билан парда қайта тортилди, шунда бир девордаги сурат йўқ бўлиб қолди, ва лашкарбоши бу арк сирини топди: рассомлардан бири деворни шу қадар сайқаллаб тарашлаганидан уни ойнали юзага айлантириб қўйган, натижада иккинчи рассомнинг иши ушбу деворда акс этиб турган. Низомий таърифлаган ноёб ҳодиса бадиий образ ноёб, мутлақ – ғойибона бўлган умумий қонуниятни ифодалайди, чунки унинг ажралмас хусусияти ижодкорнинг такрорланмас ўзига хос иқтидоридир»⁴⁰.

Шароф Рашидовнинг “Кашмир қўшиғи” номли қиссасида ана шу ўзига хос, такрорланмас иқтидор, ҳаётнинг айна мана шу ҳақиқати табиат ҳодисаларида ўз ифодасини топган. Кашмир Хиндистоннинг табиати жуда гўзал ҳудудларидан бири бўлиб, Шароф Рашидов бу ҳудудларни расмий сафарлар чоғида ўз кўзлари билан кўриб, бу диёрнинг гўзал табиатидан бахраманд бўлиб, унинг халқи билан мулоқотда бўлиб, халқ оғзаки ижодига мансуб ҳикояларни тинглаш имкониятига эга бўлганлар. “Кашмир қўшиғи” мана шундай сафар натижасида бунёдга келган Шароф Рашидов ижодий фаолиятининг энг антиқа меваларидан биридир.⁴¹

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ҳайратланиш, таъсирланиш ўз йўлига, бу туйғуни моҳирона тарзда бадиий асарга, ажойиб сюжет асосига қуриб, уни ўқувчига етказиш, албатта, жуда катта иқтидор, илҳом ва қалам эгаси бўлишни

⁴⁰ Юрий Борев. Эстетика. Москва. Политиздат. 1988, 147 стр.

⁴¹ Улфатхон Мухибова. Сўз боши. Шароф Рашидов “Кашмир қўшиғи”. Тошкент: Бактрия пресс, 2022. 2-4 б.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

талаб этадики, айти шу нарс асарни ўқиган ўқувчининг диққатини ўзига жалб этади.

“Кашмир қўшиғи” қиссасида китобхонни ҳайратга соладиган энг муҳим жиҳат бу ўқувчининг моҳирона баён услуби. Қиссани ўқиб борар эканмиз, айти бир табиий ходиса кўп марта туйғулар баёни, ошиқларнинг севги йўлидаги кураши сифатида тасвирланади, лекин, ҳар сафар улар бутунлай бошқа сўзлар ёрдамида бошқача таърифда, бошқача баён услубида ифода этиб борилади. Бундай услуб муаллифдан ниҳоятда кучли сўз устаси, тасаввур олами ва бадиий ифодалаш иқтидорини талаб этадики, асарда Шароф Рашидовнинг айти шу жиҳатлари жуда ажойиб тарзда намоён бўлган, жумладан асарнинг муқаддимасида, яъни бешинчи саҳифада бошланган табиат гўзаллиги, унинг шон-у шавкати ва қудратининг таъриф-у тавсифи, бу сифатларнинг инсониятга хос феъл-атворлар билан қиёслаб бориш асар хотимаси бўлган саксон иккинчи саҳифагача давом этади ва асарнинг бирон-бир ерида бу тасвирлардан зериктиш ёки такрорийлик ҳисси ўқувчида умуман уйғонмайди. Буни маҳорат демасликдан бошқа иложимиз йўқ, албатта. Қиссада гул, тоғ, сув, чаман, боғ, шамол, бўрон ва бошқа шу каби табиат ходисалари қайта-қайта учрайди, лекин уларнинг барчаси ҳар ерда бошқа тасвир, бошқа таъриф ва бошқа туйғуни тасвирлашга хизмат қилади.⁴²

Гўзаллик нима? Гўзаллик бу – гўзал инсон, гўзал амал, гўзал табиат, олам, нур, сув, ҳаво, гўзал ҳаёт, гўзал амаллар, бундай гўзаллик тимсолларини сон-саноксиз келтириш мумкин. Инсон бирор нарсага гўзал дея сифат берар экан, бу воқеъликнинг ҳар тарафлама белгиларининг гўзал бўлишини инобатга олади.

Инсоннинг олами барча гўзалликларни ўз ичига олиши ҳеч кимга сир эмас, буни барчамиз интуитив тарзда ҳис этамиз. Аммо, гўзалликни тўлиқ англаш, уни ҳис этиш учун, унда мустаҳкам йўналиш белгилаш учун мураккаб вазиятларда ечим бўлиб хизмат қиладиган фалсафа зарур бўлади. Ҳиссиёт олами нафақат тобе, балки, мустақил аҳамиятга ҳам эга бўлган эстетиканинг вужудга келиш даврида гўзаллик каби қадриятлар ўз маъносига эга бўла бошлади. Эстетиканинг асосчиси Баумгартен, гўзаликка таъриф берар экан, уни мукаммал ҳиссиёт билан боғлайди, санъатни эса - гўзалликнинг тимсоли деб атайди⁴³.

Баумгартен фикрича, “эстетика – мантиқнинг кичик синглизидир: мантик юқори билиш жараёнлари билан боғлиқ бўлса, эстетика қуйи билиш жараёнлари билан боғлиқ, ва у ҳиссий билиш ҳақидаги фандир”. Баумгартен, ижодкорларнинг

⁴² Улфатхон Муҳибова. Сўз боши. Шароф Рашидов “Кашмир қўшиғи”. Тошкент: Бактрия пресс, 2022. 7 б.

⁴³ Александр Баумгартен. Эстетика. Москва: издательство Университета Дмитрия Пожарского, 2021 год. Стр. 46-51.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эстетик диди, мохирона изохлаш услубига жуда катта аҳамият қаратди. Эстетиканинг назарий қисмига изох берар экан, ундаги уч қисм: эвристика – яъни, “предметларни гўзал англаш”, методология – яъни, аниқ таҳлил ҳамда семиотика – яъни, фикрларни нозик ифода этиш усуллари каби постулатларни ажратди.⁴⁴

“Эвристика” ҳақида ёзар экан, шундай дейди: “Эстетиканинг асл мақсади хиссий билиш мукамаллигини англашдан иборат. Бу мукамаллик эса – гўзалликдир” (14 параграф). Мукамаллик деганда Баумгартен гўзалликни тушунар экан, унга изох беришда бирдамликнинг кўпқиррали маъноларини келтиради. Номукамаллик эса хунуклик билан боғланади. Улар ақл билан ё англанади, ё англамайди. Лекин ижодкорнинг эстетик диди эстетик илхом ва унга етакловчи эстетик шароитни ҳам тақозо этади⁴⁵.

“Кашмир қўшиғи”ни мутолаа қилар экансиз, ногаҳон эстетик диднинг мохирона талқинига учрайсиз. Эстетиклик аслида қаерда? Бу саволга оддийгина жавоб бериш мумкин, эстетиклик, бу ерга гўзаллик ҳам кириб кетади – бу предметнинг хусусиятидир. Албатта бу қараш жуда юзаки кўринади, чунки, рамзийлаштириш жараёнида эстетиклик субъектни объект билан, руҳиятни жисм билан бирлаштиради. Эстетикликнинг асл негизи предмет хоссасининг инсоннинг ички эмоционал ҳаёти билан уйғунлигида ётади. Шу сабабдан инсон, ўзининг табиатга бўлган эстетик муносабатини изохлашда, барча предметларни инсонийликка текширади, яъни уларда инсоний нисбатни излайди, табиатдаги уйғунликни бир бири билан боғлашга интилади.

Асарнинг эстетик асоси ҳам шу ерда, муаллифнинг гўзал психик оламида, унинг чуқур эстетик дидида. Унинг эстетик феномени ҳам айнан мана шунда. Кашмир қўшиғининг эстетик феномени, муаллифнинг хиссиётлари, эмоциялари, унинг оламдан, борлиқдан қониққанлик хисслари, тафаккури, эйдоси ва қадриятидир. Бу каби тасвир маҳоратидаги субъектив-эстетикликни биз унинг барча хиссий-эмоционал ифодаларида кузатамиз. Асарни кўздан кечирар экансиз, муаллифнинг маҳоратига хайратланасиз. Эстетиклик, тирик борлиқ ва дунёнинг яхлит аксидан ташқарида мавжуд бўлмайди, унинг кечинмаларининг туғёни ҳам оламнинг яхлитлигисиз мавжуд эмас, бу эса ўз навбатида инсоннинг барча эстетик кечинмаларини ифодалайди, унинг эйдосини ифодалайди.

Кашмир қўшиғидаги эстетикликнинг қадриятлар характери, асосан ундаги гўзаллик ва хунукликнинг ўзаро мутаносиблигида намоён бўлади. Асар қахрамони

⁴⁴ Васильева, М.Ю. Рецензия на книгу Эстетика, Александр Готлиб Баумгартен. Историко-философский ежегодник 37 (2022): с. 439–443.

⁴⁵ Васильева, М.Ю. Рецензия на книгу Эстетика, Александр Готлиб Баумгартен. Историко-философский ежегодник 37 (2022): с. 439–443.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бўлмиш Бамбур, тубанлик ва хунукликка эмас, ансинча, юксаклик ва гўзалликка интилади. Агар унинг олами ижобий, эстетик хиссларни йўқотиб қўйса, бутун олам хиссий идроки йўқ бўлиб кетадигандай туюлади.

Барчамизга маълум, гўзалликни тасвирлашда инсон аввало санъатга мурожаат қилади. Санъат бу – гўзалликнинг тимсолидир. Яъни санъат орқали инсон гўзалликни яратади. Кашмир кўшиғидаги гўзаллик ҳам айнан мана шундай асарлар қаторидандир. Ундаги товушлар, ёруғлик, сув, ҳаво, ҳаракат, ритм, инсоннинг мажозий тасвири, сўзлари, фикри, хиссиётлари барчаси мужассам бўлиб шундай эстетик гўзалликни ифодалайди. Шароф Рашидов “Кашмир кўшиғи” орқали аввало мана шу гўзаллик оламини янада бойитиб, уни минг карра орттиришга ҳаракат қилган. Ўзининг эстетик маҳоратини гўзаллик тимсоллари Наргиз ва Бамбур қахрамонлари, уларнинг муҳаббати билан мохирона ифода этган.

Файласуф Кьеркегор шоирларга таъриф берар экан, шундай дейди, - “унинг лаблари шундай кўринишдаки, хатто нолалари ҳам гўзал мусикага айланади. Гўзалликни нафақат аниқ моддий предметларда ифодалаш, балки оддий тафаккурда ҳам ифодалаш мумкин. Гўзаллик бу хиссиётлар ҳамдир, улар қадриятларнинг ижобий кечинмаларига бошлайди, буларга мисол қилиб Ромео ва Джульеттани келтириш мумкин”⁴⁶. Шу аснода Наргиз ва Бамбур муҳаббати ҳам файласуф фикрининг далилидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шароф Рашидов Кашмир кўшиғи.
2. Fayllar.org saytidan Inliz yozuvchisi Malkolm Budd qarashlari.
3. 1История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. Москва, II Том. Издательство “Искусство”.1964, стр - 308.
4. Улфатхон Муhibaова. Сўз боши. Шароф Рашидов “Кашмир кўшиғи”. Тошкент: Бактрия пресс, 2022. 2-4 б.

⁴⁶ Зайцева Татьяна Борисовна. С.Кьеркегор. Об эстетической и этической стадиях жизненного пути человека. Адрес статьи: www.gramota.net/materials/3/2012/1-1/20.html. Тамбов: Грамота, 2012. № 1 (15): в 2-х ч. Ч. I. С. 64-67.

5. ¹ Александр Баумгартен. Эстетика. Москва: издательство Университета Дмитрия Пожарского, 2021 год. Стр. 46-51.
6. ¹ Васильева, М.Ю. Рецензия на книгу Эстетика, Александр Готлиб Баумгартен. Историко-философский ежегодник 37 (2022): с. 439–443.
7. Васильева, М.Ю. Рецензия на книгу Эстетика, Александр Готлиб Баумгартен. Историко-философский ежегодник 37 (2022): с. 439–443.
8. Зайцева Татьяна Борисовна. С.Кьеркегор. Об эстетической и этической стадиях жизненного пути человека. Адрес статьи: www.gramota.net/materials/3/2012/1-1/20.html. Тамбов: Грамота, 2012. № 1 (15): в 2-х ч. Ч. I. С. 64-67.

YOSHLAR ORASIDA UCHRAYOTGAN ENG DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI BO‘YICHA KO‘RILAYOTGAN CHORALAR XUSUSIDA

Xolmaxmatov Azim Hazratkulovich

O‘zbekiston Milliy universiteti mustaqil izlanuvchisi

great-king@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yoshlar orasida uchrayotgan xalqaro va milliy darajadagi eng dolzarb muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha qabul qilinayotgan me‘yoriy hujjatlar tahlil qilinib, mazkur tahlillar asosida amaliyotda yoshlar muammolarini bartaraf etish yo‘llari hamda mazkur sohani takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqildi.

Аннотация. В данной статье проанализированы наиболее актуальные международные и национальные проблемы, с которыми сталкивается молодежь, и принятые нормативные документы по их решению, на основе этих анализов рассмотрены пути устранения молодежных проблем на практике и вопросы совершенствования в этой сфере.

Abstract. In this article, the most urgent international and national problems faced by young people and the adopted regulatory documents on their solutions were analyzed, based on these analyzes, ways to eliminate youth problems in practice and issues of improvement in this field were considered.

Kalit so‘zlar: yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlari, yoshlar muammolari, yoshlar siyosatini amalga oshirishning standart yo‘nalishlari, kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy himoya muammosi, yoshlar ehtiyojlarini tushunish, yoshlar uchun yangi ish o‘rinlari yaratish.

Ключевые слова: основные направления молодежной политики, проблемы молодежи, типовые направления реализации молодежной политики,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

профессиональная подготовка, проблема социальной защиты, понимание потребностей молодежи, создание новых рабочих мест для молодежи.

Key words: main directions of youth policy, youth problems, typical directions for the implementation of youth policy, vocational training, the problem of social protection, understanding the needs of youth, creating new jobs for youth.

Globallashuv sharoitida yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlari hamda yoshlar muammolarini hal qilishning yo‘llari kundan kunga dolzarblashib bormoqda. Yoshlar taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy muammolar sifatida tinchlik muammosi, ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, mehnat, sog‘liqni saqlash, turar joy, oilaviy hayot, madaniyat kabilar sanab o‘tiladi⁴⁷. Mazkur yo‘nalishlar ma’lum ma’noda xalqaro miqyosdagi yoshlar siyosatini amalga oshirishning standart yo‘nalishlari hisoblanadi. Yoshlarning bandligi va ularning iqtisodiyot sohasida faoliyat ko‘rsatishi masalasi yosh avlodga tegishli muammolarning eng dolzarbi sifatida ko‘rsatiladi⁴⁸.

Bundan kelib chiqqan holda, har qanday sivilizatsiyalashgan mamlakat milliy miqyosda qo‘llashi zarur bo‘lgan quyidagi chora-tadbirlarni ajratib ko‘rsatish muhimdir:

birinchidan, yoshlarga oid xalqaro mehnat konvensiyasini ratifikatsiyalash va qo‘llash, yoshlar o‘rtasida ishsizlikni tugatish va bandlikni to‘la ta’minlashga qaratilgan siyosatni amalga oshirish, yoshlarni ishga yollash bo‘yicha teng huquqlar yaratish, mehnat hayotiga kirib kelayotgan yoshlarga birlamchi ish o‘rni yaratishni davlat darajasida ta’minlash;

yoshlar uchun yangi ish o‘rinlari yaratish;

tadbirkorlik ko‘nikmasini shakllantirish bo‘yicha yoshlarga ko‘mak ko‘rsatish;

mehnat va bandlik masalalari, xususan, yoshlarning shu sohadagi muammolari bilan shug‘ullanuvchi muassasalar faoliyatini kuchaytirish;

ta’lim va kasb muassasalariga o‘qishga kirishdan oldin yoshlarga ish topishning istiqbolli imkoniyatlari bo‘yicha ma’lumotlar taqdim etish;

fermer xo‘jaliklaridagi yoshlar kooperativlarining taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlash;

inson resurslaridan ratsional foydalanish va uzoq muddatli kapital yotqizmalarida yoshlar manfaatlarini nazarda tutish;

tadbirkorlik sifatlarini takomillashtirishga ko‘mak beruvchi texnik va umumta’lim tayyorlov istiqbolli dasturlarida yoshlarning ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish;

⁴⁷ Лиссабонская декларация по молодежной политике и Брагский план действий в интересах молодежи (A/53/378) / Библиотека документов ООН, связанных с молодежью. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/youth.html>.

⁴⁸ Доклад Генерального секретаря ООН (A/60/133). Глобальный анализ и оценка национальных планов действий по вопросу о занятости молодежи / Библиотека документов ООН, связанных с молодежью. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/youth.html>.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishlab chiqarish va boshqaruv sohasi bo'yicha qarorlar qabul qilishda mehnatda band yoshlar ishtirokini kengaytirish.

Ushbu vazifalar bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Yuqoridagi mulohazalar tahlili natijalaridan ko'rinib turibdiki, mamlakatimizda olib borilayotgan ushbu islohotlar xalqaro yoshlar siyosati standartlariga tobora integratsiyalashayotganligidan dalolat beradi.

Bundan tashqari, ta'lim va kasbiy tayyorgarlik sohasida quyidagi chora-tadbirlarni qo'llash muhim hisoblanadi.

Ta'lim va yoshlarga oid xalqaro konvensiyalarni ratifikatsiyalash, yoshlar o'rtasida savodsizlikni bartaraf qilishga qaratilgan dasturlarni faollashtirish, bolalar uchun bepul va majburiy boshlang'ich ta'limni ta'minlash, ta'limni yoshlar manfaatlarini hisobga olgan holda demokratlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqish va qo'llash, ta'lim mazmuni va dasturlarini isloh qilishda yoshlarning ishtirokini kengaytirish, ta'lim sohasida irqiy, jinsiy, diniy va milliy cheklovlarni bartaraf qilish, yoshlarning umr bo'yi ta'lim olishini rag'batlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish, yoshlarning texnik kasbiy ta'lim olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish, og'ir iqtisodiy ahvolga tushib qolgan yigit qizlar uchun boshlang'ich kasbiy ta'lim olish imkoniyatini yaratish, va norasmiy ta'limning yangicha dasturlarini qo'llab-quvvatlash⁴⁹. Mazkur tavsiyalar xalqaro darajada BMT tomonidan tavsiya etilgan chora-tadbirlar bo'lib, ushbu tadbirlarni amalga oshirish yoshlar o'rtasida uchrayotgan muammolar bartaraf etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, BMTning yoshlar siyosatiga oid hujjatlarida ijtimoiy himoya muammosini hal qilishga oid quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, yomon iqtisodiy ahvol va boshqa turli og'ir sharoitlarga tushib qolgan yoshlar guruhlariga ijtimoiy ko'mak ko'rsatish, ikkinchidan, yoshlarga davlat xizmatlaridan foydalanish uchun to'la imkoniyat yaratish⁵⁰ masalalari yoshlar tomonidan jamiyatda duch kelinadigan muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Albatta yuqorida belgilab berilgan mezonlar aksariyat davlatlar milliy miqyosdagi yoshlar siyosatining ustuvor yo'nalishlarini tashkil qilib, ushbu jarayonlar xalqaro standart darajasiga keltirilgan.

Natijada turli toifadagi yoshlar guruhlarini uchun mo'ljallangan harakat dasturlari shakllantirilgan.

⁴⁹ Всемирный доклад по делам молодежи генерального секретаря ООН (2005 г., № А 60/61) / Библиотека документов ООН, связанных с молодежью. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/youth.html>.

⁵⁰ Лиссабонская декларация по молодежи и Брагский план действий в интересах молодежи (А/53/378) / Библиотека документов ООН, связанных с молодежью. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/youth.html>.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Jumladan, shahar va qishloq yoshlari, yosh ayollar, yosh ishchilar, talabalar, yosh migrantlar va qochoqlar, mehnatga layoqatsiz yoshlar, yosh huquqbuzarlar va giyohvandlar kabi dasturlar shular jumlasidandir. Ayni xalqaro standartlar va milliy mental xususiyatlardan kelib chiqqan holda shahar va qishloq yoshlari, yosh ayollar, yosh ishchilar, talabalar, yosh migrantlar va mehnatga layoqatsiz yoshlar, yosh huquqbuzarlar kabi aholining alohida yosh qatlamlariga mo'ljallangan davlat dasturlari ishlab chiqish va ularni joriy qilish birinchidan, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning samarador mexanizmi bo'lib xizmat qilsa ikkinchidan uning xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi hamda shu asosda soha bo'yicha hamkorlikni kuchaytirish uchun imkon beradi.

Bundan tashqari, talabalarning ijtimoiy ta'minot, stipendiya to'lovlari va turar joy sohasidagi sharoitlarini yaxshilash, oliy ta'limga ega bo'lish uchun barchaga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim va tarbiya sohasida qarorlar qabul qilish jarayonida talabalar assotsiatsiyalarining ishtirokini kengaytirish, jamiyat taraqqiyotida talabalar tashabbuslarining ortishini qo'llab-quvvatlash⁵¹ ham bugungi kunda dolzarblashib bormoqda.

Umuman olganda muayyan darajada yoshlar muammolariga aloqador bo'lgan jamiyat tuzilmalarining birlashishi va ular faoliyatlarining samarador muvofiqlashtirilishi yoshlarga oid siyosatning shakllanishi hamda tadbqiq qilinishidagi muhim vazifa ekanligini ko'rsatib o'tish mumkin.

Shuningdek, yoshlar siyosatini ishlab chiqish va tadbqiq qilishda bevosita yoshlarning ishtirokiga alohida diqqat qaratish lozim. Yoshlar siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan davlat tashkilotlari va mutaxassislar yoshlar ehtiyojlarini tushunish va mazkur muammolarga ular ko'zi bilan qarash imkonini beruvchi yoshlar va yoshlar tashkilotlari bilan bevosita uchrashish orqali bajariladigan muloqotlar tashkil etib borishi o'zining samarasini beradi..

Xulosa qilib aytganda, yoshlar muammolarini hal qilishda xalqaro va milliy hujjatlarga tayanish mamlakatlarda mazkur sohadagi huquqiy hujjatlar bilan ishlash amaliyoti to'g'ri yo'lga qo'yilganligini tushunish imkoniyatini beradi. Bu orqali esa amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosatining milliy xususiyatlarini namoyon etish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish jarayonlarini optimallashtirish va samaradorligini oshiri shuningdek, ularning umumjahon miqyosdagi ushbu sohadagi siyosatga integratsiyalashuvini ta'minlashi uchun ushbu me'yorlar yanada aniqroq huquqiy hujjatlarda o'z aksini topishi maqsadga muvofiqdir. Bu esa xalqaro miqyosda yoshlarga oid davlat siyosatini samarador amalga oshishi uchun imkon yaatib, butun jahon miqyosida yoshlar uchun teng imkoniyatlarga ega qulay global makon hamda sotsio-madaniy muhitni yuzaga keltiradi.

⁵¹ Политика и программы, касающиеся молодежи / Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН в 2004 г. (A/RES/59/148) / Библиотека документов ООН, связанных с молодежью. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/youth.html>.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA NOTIQLIK SAN'ATINING AHAMIYATI

Salimov Ilhom Ergash o'g'li

O'zbekiston Milliy Universiteti Falsafa kafedrası tayanch doktoranti

Tel: +998943286959

E-mail: ilhomsalimov72@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada notiqlik san'atining ta'lim tizimidagi o'rni, o'qituvchilarda notiqlik mahorati bo'lishi muhimligi, dars jarayonida va o'quvchining kelajak hayotida notiqlikning ahamiyati, darsni samarali o'tkazish metodlari haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, dars, notiqlik, qiziqarlilik, rivojlanish, metod, ta'lim, mashg'ulot.

Zamonaviy dunyo tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan bir paytda, ta'lim tizimi ham bu o'zgarishlarga moslashib bormoqda. Bugungi kunda o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularda muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish ham ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Shu jarayonda notiqlik san'ati alohida ahamiyat kasb etadi. Notiqlik — bu fikrni aniq, ishonarli va ta'sirchan tarzda ifodalash qobiliyati bo'lib, o'quvchilarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Notiqlik san'ati o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotning asosiy vositasidir. O'qituvchi o'z fikrlarini tushunarli va qiziqarli usulda yetkazsa, o'quvchilar mavzuni chuqurroq anglaydi va darsga bo'lgan qiziqishi ortadi. Notiqlik orqali o'quvchilarda fikrini aniq ifodalash, o'z fikrini himoya qilish, munozara va bahslarda ishtirok etish, jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Ayniqsa, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish jarayonida notiqlik muhim o'rin tutadi. Notiqlik orqali o'quvchilarda o'z fikrlarini ishonch bilan bayon qilish, mustaqil tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirish mumkin.

Notiqlik faqatgina gapirish mahorati emas, balki tinglovchini o'ziga jalb qilish san'ati hamdir. O'qituvchining ta'sirchan nutqi dars jarayonining samaradorligini oshiradi.

Diqqatni jalb qilish: qiziqarli va jonli nutq o'quvchilarning e'tiborini dars davomida saqlab qoladi.

Matn va tushunchalarni yodda saqlash: emotsional va obrazli nutq o'quvchilarda assotsiatsiyalar hosil qiladi, bu esa mavzuni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Muloqot va munozara: notiqlik mahoratiga ega bo'lgan o'quvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi, bu esa guruh bilan ishlash, fikr almashish va jamoaviy muhokama ko'nikmalarini rivojlantiradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Notiqlik san’atini o’rganish izchil metodika va amaliy mashg’ulotlarni talab qiladi. Ta’lim jarayonida quyidagi usullar samarali bo’ladi:

Nutq texnikasi mashqlari: ovozni boshqarish, intonatsiya va tana tilidan foydalanish.

Matn tayyorlash: fikrlarni aniq va mantiqiy tuzish, asosli dalillar bilan isbotlash.

Munozara va bahslar: o’quvchilarni faol ishtirok etishga undash va ular orasida fikr almashishni rag’batlantirish.

Improvizatsiya mashqlari: kutilmagan vaziyatlarda tez va aniq javob berish ko’nikmalarini shakllantirish.

Zamonaviy ta’lim jarayonida faqatgina bilim berish yetarli emas. O’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirishi va ularni hayotda qo’llay olishi uchun ta’lim samaradorligi juda muhim. Bu jarayonda notiqlik san’ati muhim rol o’ynaydi. Notiqlik — bu nafaqat chiroyli so’zlash qobiliyati, balki fikrlarni aniq, tushunarli va ishonarli tarzda yetkazish san’atidir. O’qituvchi va o’quvchi notiqlik mahoratiga ega bo’lsa, ta’lim jarayoni yanada samarali kechadi.

Notiqlik san’ati ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Chunki samarali dars o’tishning kaliti — fikrni to’g’ri ifodalash va auditoriyani jalb qilishdir. O’qituvchi mavzuni tushuntirayotganda ishonchli va ta’sirchan nutq bilan gapirsa, o’quvchilar uni yanada e’tibor bilan tinglashadi.

Avvalo diqqatni jalb qila olish lozim. Jonli va ifodali nutq o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Ma’ruza tushunarli bo’lishi kerak. Aniq va mantiqiy tushuntirish o’quvchilarga murakkab mavzularni osonroq tushunishga yordam beradi. Auditoriya bilan hissiy bog’lanish kerak. O’qituvchining ishonchli va samimiy nutqi o’quvchilar bilan yaqinroq aloqa o’rnatishga yordam beradi.

Notiqlik nafaqat o’qituvchi, balki o’quvchilar uchun ham zarur. O’quvchilar mustaqil fikrlash, o’z g’oyalarini himoya qilish va muloqot qilish ko’nikmalarini egallashlari kerak. Notiqlik san’atini rivojlantirish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin.

Birinchidan, ular o’z fikrini erkin ifodalay olishadi. O’quvchilar o’z qarashlarini mantiqiy va ishonchli ifoda qilishni o’rganadi. Ikkinchidan, tahliliy fikrlashni o’rganishadi. Nutq davomida fikrlarni asoslash va dalillar keltirish ko’nikmalari rivojlanadi. Uchinchidan, o’ziga ishonch paydo bo’ladi. Jamoat oldida chiqish qilish o’quvchilarning o’ziga bo’lgan ishonchini mustahkamlaydi. Bahs-munozara mashg’ulotlari o’quvchilarda nafaqat notiqlikni rivojlantiradi, balki tanqidiy fikrlash, tinglash va raqibning fikrini tushunish qobiliyatlarini ham shakllantiradi.

O’qituvchi dars davomida notiqlik usullaridan foydalansa, o’quvchilar mavzuni tezroq tushunadi va dars jarayoni samaraliroq bo’ladi. Buning uchun darsni qiziqarli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

boshlash kerak. Darsni qiziqarli savol, hikoya yoki fakt bilan boshlash o‘quvchilarni darhol jalb qiladi. Tushunchalarni tasvirlash va misollar bilan boyitish o‘quvchilarga mavzuni yaxshiroq anglashga yordam beradi. O‘qituvchining ovozi, intonatsiyasi va tana harakatlari nutq ta’sirchanligini oshiradi. O‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash uchun ochiq savollar berish va ularning fikrini tinglash muhimdir.

Ta’lim jarayonida notiqlik san’atini rivojlantirish nafaqat o‘quv jarayonini samarali qiladi, balki o‘quvchilarning kelajakdagi hayotiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kelajakda qaysi kasbda bo‘lmasin, yaxshi gapira oladigan insonlar jamoada yetakchiga aylanishadi. Notiq o‘quvchilar liderlik qobiliyatlariga ega bo‘ladi va boshqalarga o‘z fikrini o‘tkaza oladi. Notiqlik san’ati orqali o‘quvchilar kundalik hayotda ham samarali muloqot qila oladigan, faol va ishonchli shaxslarga aylanadi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, notiqlik san’ati — bu zamonaviy ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishning kuchli vositasidir. O‘qituvchilarning ta’sirchan nutqi va o‘quvchilarning notiqlik ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali nafaqat bilim berish, balki mustaqil, ishonchli va faol shaxslarni tarbiyalash mumkin. Shu sababli, notiqlik san’ati ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

Samarali ta’lim — bu o‘quvchilarni faqatgina bilim bilan qurollantirish emas, balki ularga o‘z fikrini aniq va ishonchli ifodalash imkoniyatini berishdir. Notiq o‘quvchi esa nafaqat dars jarayonida, balki kelajak hayotida ham muvaffaqiyatga erishadi.

Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli inson bo‘lish uchun notiqlik san’ati muhim omil hisoblanadi. Notiqlik o‘ziga ishonchni oshiradi, rahbarlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, jamoa oldida fikr bildirishdan cho‘chimaydigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxsni shakllantiradi. Notiqlik mahoratiga ega bo‘lgan o‘quvchi kelajakda har qanday kasbda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo‘ladi — u siyosatchi, o‘qituvchi, tadbirkor yoki hatto san’atkor bo‘lsa ham. Notiq shaxs — bu o‘z fikrini erkin, ishonarli va ta’sirchan yetkaza oladigan, jamiyatda munosib o‘rin egallay oladigan insondir.

BIBLIOGRAFIYA

1. Ilhom Qahhorov. Notiqlik san’ati. – Toshkent, Turon Zamin Ziyo, 2015
2. Norqul Bekmirzayev. Notiq, nutq, xulq. – Toshkent, Yangi kitob, 2019
3. Timati Uoker. Finlandiya ta’lim mo’jizasi. – Toshkent, Global Book, 2023
4. Barbara Oukli. Raqamlar uchun idrok. – Toshkent, Asaxoy Books, 2023
5. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent, Zabarjad Media, 2022

YOSHLARDA SALOMATLIKNI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIIY MUHITNI AHAMIYATI

S.M. Ro‘zimurodov

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Ijtimoiy fanlar”
kafedrası f.f.b.f.d.,(PhD) dotsenti.

Annotatsiya: Maqolada yoshlarda salomatlik yuksaltirish bugungi kunda jamiyatida eng muhim masalalardan biri hisoblanib unda ijtimoiy muhitning o‘rni muhim ekanligiga ilmiy tahlil qilingan. Shu o‘rinda yoshlarning farovonlik bilan bog‘liq bo‘lgan salomatlik nafaqat individual hayot sifatini belgilabgina qolmay, balki jamiyat, iqtisodiyot va kelajak avlodlar rivojlanganlik darajasiga asoslangan jarayonligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Yoshlar, oila axloqi, iqtisodiy tafakkur, farzand tarbiyasi, majburiyat, burch, ta’lim, javobgarlik, oilada ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, ma’naviy muhit, ijtimoiy muhit.

Mamlakatimiz yoshlarini sog‘lom turmush tarziga yuksaltirishda eng avvalo, ularning tafakkur tarzini o‘zgartirishga katta e’tibor qaratilishi kerak. Salomatlik inson yashashi va mavjudligi, tirikligi bilan bog‘liq fenomendir. Salomatlik fenomenini falsafiy nuqtai-nazardan anglamoqchi va tahlil qilmoqchi bo‘lgan har bir kishi ko‘plab savollarga duch keladi, ularga javob izlashga intiladi. Shu o‘rinda yoshlarda salomatlik va uning hayotidagi o‘rni bugungi kun jamiyatida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy muhit va oilaviy hayot tarzini, oilaviy an’ana va meyorlarni shakllantiradigan onalarimiz hisoblanadi. Bolalar uchun eng muhim himoya oila bo‘lishi kerak, bu yerda bolalar o‘zlariga zarur bo‘lgan iliqlik, mehr va mehr-muhabbatni ko‘rishi, bu yerda kelajak avlodni voyaga yetkazuvchi qizlarni tarbiyalashga alohida e’tibor qaratish lozim. Yoshlik davri inson hayotining asosiy zamonidir, chunki bu davrda jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatlik asosiy o‘rinda turadi. Yoshlarda salomatlik nafaqat individual hayot sifatini belgilabgina qolmay, balki jamiyat, iqtisodiyot va kelajak avlodlar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’kidlashicha “Binobarin, yurtdoshlarimizni hayotdan rozi qilish uchun birinchi o‘rinda ularning sihat - salomatligini ishonchli himoya qilishga e’tibor qaratish talab qilinishi ham ayni haqiqatdir. Shuning uchun ham biz O‘zbekistonda aholi salomatligini mustahkamlash, sog‘liqni saqlash sohasini tezkor va samarali, xalqchil tizimga aylantirish ustida tunu kun bosh qotirmoqdamiz”⁵². Shu o‘rinda yoshlarni salomatligini yaxshilashga qaratilgan

⁵² Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. Toshkent. “O‘zbekiston”. 2024. – B-177

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko'plab dasturlar ishlab chiqilishi, bu masalaning dolzarbligini yanada oshiradi. Salomatlik – bu nafaqat kasallikning yoqligi balki insonlarni jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini ta’kidlovchi kompleks tushunchadir. Yoshlar hayotida salomatlik ahamiyatini tushunish, ularga jismoniy faollik, sog‘lom ovqatlanish, ruhiy muvozanat va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganishda yordam berishi mumkin. Bu ijtimoiy-falsafiy mohiyatga ega konsepsiyani to‘g‘ri anglash turli davrlarda va turli etnotibbiy tajribalarda turlicha kechganiga qaramay, inson, jamiyat va salomatlik uyg‘unligi tizimida idrok etilgan, qaralgan. Yoshlarga salomatlikka e’tibor berish, jamiyatda ijtimoiy maslahatlar uchun ochiq bo‘lish yoshlarda sog‘lom, baxtli va barqaror hayotni shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, yoshlarda salomatlik va uning o‘rni, o‘zaro aloqalar, ta’lim, iqtisodiy imkoniyatlar va madaniy normalar kabi ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. Yoshlarning salomatlik o‘rnini tushunishga, ularni ishdan chiqaruvchi ijtimoiy omillarni aniqlashga xizmat qiladi. “Hech bir davrda mamlakatimiz yigit va qizlariga bunchalar katta imkoniyatlar, imtiyoz va erkinliklar berilmagan bo‘lsa kerak. Bular davlatimiz oilalarga, yoshlarga katta e’tibor, ishonch va umid bildirayotgani, ularni jamiyatning tayanchi, asosi va ertangi yorqin kuni, deb qaralayotganiga yorqin misoldir”⁵³. Yoshlarda salomatlik ijtimoiy hamda falsafiy jihatlaridan tahlil qilish orqali, salomatlikni saqlash va yaxshilash uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqish mumkin. Shuningdek, vazifalar orasida jamiyatdagi salomatlik muammolarini aniqlash hamda ularni hal qilish yo‘llarini topish mumkin. Yoshlar sifatida ijtimoiy faollik, sog‘lom turmush tarzi va muammolarni hal etishga tayyorgarlik - bular barchasi, albatta, o‘z navbatida, salomatlikka ta’sir qiluvchi muhim omillardir. Insonlarni salomatligini mustahkamlash masalalari bilan shug‘ullanuvchi tibbiyotshunoslar, jismoniy diagnostika va fiziologik qayta tiklash bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislarning jismoniy madaniyatni hayot tarziga aylantirish masalalarini kun tartibiga qo‘yishlari bejiz emas.

Bugungi kunda sog‘lom turmush tarzi yoshlar va xotin-qizlardagi muhim jihatlarni e’tiborga olmasligi mumkin emas, chunki bu shunchaki jinslar o‘rtasidagi farqlardan keng ijtimoiy muammodir. “Jinsiy tarbiya, xususan yoshlarni bo‘lg‘usi oilaviy hayotga tayyorlash masalasi juda murakkab masaladir. Bu masala keng ko‘lamdagi hodisalarni o‘z ichiga oladi, unda his-tuyg‘ular, ongga, jamiyat belgilagan odob-axloq normalariga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Jinsiy tarbiya masalasi tarbiyaning ajralmas qismidir. Yoshlarni jinsiy tarbiyalashda, ularga oilaviy hayotga to‘g‘ri yo‘llanma berishda, avvalo, ota-onalar, muallimlar, keng jamoatchilik katta jonbozlik ko‘rsatishlari zarur. Mashhur pedagog A.S.Makarenko, “Jinsiy tarbiya, avvalo, shaxsning ijtimoiy madaniyatini tarbiyalashdir”,

⁵³ Саифназаров И, Саифназарова Ф, “Ёшлар ва оила – Ватан таянчи” Т.-2018 «ТА’ЛИМ НАШРИЙОТ» Б.14

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

degan edi⁵⁴. Shu sababli, yoshlarda salomatlik va uning hayotdagi o‘rnini ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish, o‘rganilayotganligi tabiiy va mos keluvchi yondashuv bo‘lib, kelajakda yurtimizning barqaror rivojlanishiga xizmat qila oladigan ijtimoiy yo‘nalishlarni shakllantirishda yordam beradi.

Sog‘lom turmush tarzi borasidagi ilmiy qarashlari va xulosalari yoshlarni salomatligini mustahkamlash bo‘yicha avvalo, quyidagilarda aks etadi:

sog‘lom turmush tarzi inson mavjudligining, hayotining tarkibiy qismi;

sog‘lom turmush tarzi inson faoliyatining, ijtimoiy faolligining kafolati va mezon;

valeologik izlanishlar ijtimoiy falsafaga tayanadi va uni yangi yondashuvlar bilan boyitishga xizmat qiladi;

xotin-qizlar salomatligini ta‘minlash muammosi umumiy valeologik yondashuvni rad qilmaydi, balki uni xotin-qizlar valeologiyasini alohida nazariya, ta‘limot sifatida shakllanishiga yordam beradi;

jismoniy madaniyatning xotin-qizlar salomatligiga morfofunktsional ta‘siri valeologik nuqtai nazaridan ham qaralishi mumkin.

Sog‘lom turmush tarzining to‘g‘ri shakllantirilishi – insonning aqliy, intellektual, ma‘naviy-ruhiy va jismoniy jihatdan yuksalishiga asos bo‘lib xizmat qiladi. Jamiyatning eng dolzarb vazifalaridan biri bu kelajak avlodga jismoniy tarbiya va ma‘naviy barkamollikni shakllantirishdan iboratdir. Chunki, “Sog‘lom avlodgina sog‘lom millat – sog‘lom davlat qura oladi va sog‘lom turmush tarziga erisha oladi”⁵⁵1. Odamlarning turmush tarzi muayyan muhitda tashkil topib, ularning tafakkuri asosida shakl va mazmun hosil qiladi, barqarorlashib, o‘ziga xos yo‘nalish kasb etadi. Bu ta‘sirilar o‘zaro uyg‘unlashib bir-birini to‘ldirganda, ma‘naviy asoslarga ega bo‘lgandagina turmush tarzining sog‘lomlik darajasi yanada oshadi va sifatiy jihatdan yuksaklikka ko‘tariladi. Ammo bu jarayon ziddiyatli bo‘lib, turmush tarzini shakllantiruvchi o‘zaro ta‘sirilar nisbati turlicha, masalan, ba‘zan muhitning turmush tarziga ta‘siri nooqilona bo‘lishi ham mumkin. Bunday holatlarda sog‘lom turmush tarzining asoslari buziladi va o‘z-o‘zidan ma‘lumki jarayondagi sog‘lomlashtirish darajasi o‘z falsafiy mazmun-mohiyatini, imkoniyatlarini to‘liq namoyon qila olmaydi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarda salomatlik va uning hayotidagi o‘rni ijtimoiy-falsafiy tahlilni o‘z ichiga olishi, nafaqat individual yondashuv, balki jamiyatga bo‘lgan ta‘siri nuqtai nazaridan ham e‘tiborga olinishi kerak. Yoshlarda salomatlikni qo‘llash va mustahkamlash jarayonida ijtimoiy muhit, madaniy qadriyatlar va iqtisodiy imkoniyatlar muhim o‘rin tutadi. Yoshlar salomatligini yaxshilash, sog‘lom hayot tarzini

⁵⁴ Содиқов Қ. ва бошқалар. Валеология асослари (Ўқув қўлланма). - Тошкент: ТДПУ, 2008. 53 б.

⁵⁵ Yadgarov B. Sog‘lom turmush tarzi – barkamol avlod tarbiyasining asosi. – Toshkent: O‘zDJTI, 2005. – 200 b.

rag‘batlantirish va ijtimoiy faollikni oshirish masalalari kelajakda bizni kuttirib turgan muammolarni hal qilishda muhim omil bo‘ladi.

O‘ZBEKISTONDA KIBERXAVFSIZLIK SOHASIDAGI MAVJUD KAMCHILIKLAR TAHLILI

Berkinov Oybek Toxir o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

oybekberkinov98@gmail.com

ANNOTATSIYA. Kibertahdidlarning kuchayishi ko‘plab davlatlarga qator masalalarning yechimini topish lozim ekanligini taqozo etmoqda. Jumladan, O‘zbekistonda ham kiberxavsizlik sohasida bir qancha kamchiliklar mavjud. Ushbu maqolada yurtimizda kiberxavsizlik sohasidagi kamchiliklar tahlil etilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kiberxavsizlik, kibernakon, strategiya, AKT, virtual axloq.

Kibertahdidlarga qarshi kurash masalasiga yutimizda davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib bormoqda. Bugungi axborot texnologiyalari yuksak darajada rivojlangan davrda xavfsiz axborot muhitini yaratish, himoyalangan tizimlar asosida ishlash, insonlarda davlat, davlat organlari, tashkilotlar va muassasalarning elektron tizimlardan to‘g‘ri foydalana olish madaniyatini oshirish borasida bir qancha huquqiy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, ertangi kun egalari bo‘lgan yoshlarni virtual tahdidlardan himoya qilish, yoshlarda “virtual axloq”ni shakllantirish dolzarbligi ta’kidlanmoqda.

Afsuski, butun dunyoda kechayotgani kabi O‘zbekistonda ham xavfsizlikni ta’minlash to‘laqonli natija bermayapti. Axborot va kiberxavsizlikni ta’minlash bo‘yicha tegishli huquqiy, tashkiliy, texnik va boshqa chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvdan foydalanish talab etiladi[1].

Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasining kiberxavsizlik sohasidagi milliy manfaatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatib kelayotgan ayrim dolzarb tashqi va ichki tahdidlarga quyidagilarni keltirish mumkin, jumladan:

- davlat va xususiy sektorning axborot tizimlari va resurslari, shuningdek, telekommunikatsiya tarmoqlari va muhim axborot infratuzilmasiga nisbatan axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda transchegaraviy jinoyatchilikning o‘sishi. Kibernakon o‘zining asimmetrik tabiati va potentsial jiddiyligi bilan milliy xavfsizlik manfaatlarining asosiy mavzusiga aylandi[2]. An’anaviy urushlarda davlatlarning chegarasi aniq belgilanganligi bilan kelajakda kelajakdagi hatti-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

harakatlarning trayektoriyasini belgilay olish imkoniyati bo'lsa, kibermakondagi transchegaraviy tahdidlarni oldindan aniqlab bo'lmaydi;

- rivojlangan mamlakatlar o'rtasidagi texnologik tafovutning ortib borishi kontekstida, respublikamiz axborot tizimlari va resurslari, hamda muhim axborot infratuzilmalarini himoya qilish maqsadida, chet el texnologiyalari va dasturlaridan foydalanishga bog'liqligining oshib borayotganligi. Biz boshqa davlatlarning texnologiyalaridan foydalanishimiz oqibatida muhim axborotlarni oshkor qilmoqdamiz. Inson, jamoa va tashkilotning samarali faoliyati ko'p jihatdan axborotga egalik darajasi va undan samarali foydalanish imkoniyatiga bog'liq[3]. Bu jarayon jamiyat oldiga kuchli himoyaga ega bo'lgan milliy texnologiyalar va dasturlarni ishlab chiqishni vazifa qilib qo'yadi;

- O'zbekiston Respublikasida kiberxavfsizlikni ta'minlashda mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan tayyorlangan kiberxavfsizlik vositalari, texnikalar, dasturlar va qurilmalarning yetishmaslik muammosi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, O'zbekistonda elektron qurilmalar uchun dastur ishlab chiqaruvchi birorta ham nufuzli kompaniyaning yo'qligi AKTga ixtisoslashtirilgan Oliy ta'lim muassasalarining faoliyatiga salbiy baho beradi;

- respublika davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari (keying o'rinlarda – Davlat idoralari)ning axborotlashtirish darajasi bo'yicha dunyoning rivojlangan mamlakatlaridan ortda qolayotganligi. Info@mixmode.ai saytining hisobotlariga ko'ra 2024-yil kiberxavfsizlikning xalqaro indeksi bo'yicha O'zbekistonning 58-o'rinni egallab turganligi[4] quvonarli holat emas;

- kiberjinoiyatchilik hamjamiyatlari, xalqaro ekstremistik, terroristik va boshqa jinoiy guruh va tashkilotlarning kibermakondagi faoliyatining keskinlashuvi;

- respublikamizning muhim axborot infratuzilmasi, axborot tizimlari va resurslari, telekommunikatsiya tarmoqlarini yaratish va rivojlantirishda davr talabiga mos kelmaydigan, ma'nau va texnik jihatdan eskirgan qurilmalar, uskunalar, litsenziyasiz dasturiy ta'minotdan foydalanish holatlari davom etayotganligi;

- mamlakatimiz kiberxavfsizligini kuchaytirish bo'yicha Davlat idoralari faoliyatining sust muvofiqlashtirilishi va kibermakonni himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning yetarli darajada emasligi;

- zamonaviy AKTlar kiberxavfsizligini ta'minlash masalalarini tartibga soluvchi amaldagi me'yoriy-huquqiy bazaning sayozligi, xalqaro standartlashtirish masalalarida sust tadbir etilayotganligi;

- kiberxavfsizlikni ta'minlash sohasida malakali mutaxassislarning yetishmasligi, ushbu sohada kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash tizimining talab

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darajasida emasligi kabi va boshqa qator salbiy omillarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Mazkur sohada quyidagi bir qator dolzarb masalalar o‘z yechimini kutib qolmoqda:

- respublika miqyosida barqaror kiberxavfsizlikni ta’minlashda hanuzgacha yagona tamoyil va yondashuv asosida amalga oshirish masalalari (kiberxavfsizlik strategiyasi) ochiqlicha qolmoqda. Kiberxavfsizlikni ta’minlashda mamlakat bo‘ylab tizimli ishlaydigan mexanizmni yaratishda kiberxavfsizlik strategiyasini ishlab chiqish davr talabidir. Xalqaro elektraloqa ittifoqi (About International Telecommunication Union – ITU) saytida 102 ta davlatning kiberxavfsizlik strategiyasi e’lon qilindi[5]. MDH mamlakatlaridan Armaniston, Ozarbayjon, Belarusiya, Rossiya Federatsiyasi, Qozog‘iston davlatlari shu ro‘yxatdan joy olgan. Afsuski, ushbu ro‘yxatda O‘zbekiston kiberxavfsizlik strategiyasi mavjud bo‘lmagan davlatlar qatoridan joy olgan;
- kiberxavfsizlik masalalariga yagona yondashuvni belgilovchi muhim normativ-huquqiy asoslarni belgilab beruvchi hujjat, ya’ni O‘zbekiston Respublikasining kiberxavfsizligini ta’minlashga mo‘ljallangan konsepsiyasini ishlab chiqish masalasi mantiqiy yakuniga yetkazilmagan;
- muhim axborot infratuzilmalarning kiberxavfsizligini ta’minlashda davlat boshqaruvi organlarining o‘rni va rolini kuchaytirish vazifalarining ustivorligi ushbu organlar rahbariyati nazaridan qisman chetda qolmoqda;
- axborotlashtirish va muhim axborot infratuzilmasi ob’ektlarini kiberxavfsizligini ta’minlash talablariga doir bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlarning yopiqligi (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari – (XDFU) belgisi ostida qabul qilingan. Bu esa, axborotlashtirish ob’ektlarini attestasiyadan o‘tkazish, kiberxavfsizlikni ta’minlash talablarini nodavlat tashkilotlarga – dasturiy mahsulotlarni ishlab chiquvchilar va yetkazib beruvchilarga yetkazilishiga to‘sqinlik qilgan);
- axborot tizim va resurslari egalarida (tashkilotlarda) aniqlangan kamchiliklarni to‘g‘ri va aniq tahlil qiladigan salohiyatli mutaxassislar salmog‘i zamon talabiga mos emas;
- davlat organlari va tashkilotlarning axborot tizim va resurslarida kiberxavfsizlik talablariga muvofiqligi yuzasidan ekspertizalar o‘tkazish jarayonida aniqlangan zaifliklarni ularni egalari tomonidan o‘z vaqtida va sifatli bartaraf etish masalalari qoniqarsiz;
- kiberxavfsizlik yo‘nalishiga ajratiladigan moddiy-texnik ta’minotning sohada vujudga kelayotgan vaziyat va belgilangan vazifalarni to‘laqonli amalga oshirish imkoniyatini yaratish uchun yetarli darajada emas;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- sodir bo'lgan kiberxavfsizlik hodisasi yuzasidan aniqlangan zaifliklar, IPmanzil ma'lumotlarini hamda kiberxavfsizlik hodisalarini tahlil qilish uchun kerakli ma'lumotlarni vakolatli organga to'liq va o'z vaqtida taqdim etilmaydi.

O'z o'rnida, yuqorida keltirilgan salbiy omillarning bartaraf etilishi quyidagi vazifalarni ijobiy hal etilishini taqazo etadi. Jumladan:

- O'zbekiston Respublikasining kiberxavfsizligini ta'minlash maqsadida, 2024-2030 yillarga mo'ljallangan kiberxavfsizlik konsepsiyasini ishlab chiqish va tasdiqlash;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-apreldagi O'RQ-764-sonli “Kiberxavfsizlik to'g'risida”gi Qonuni talablarini bevosita ijrosini ta'minlashga qaratilgan qonunosti huquqiy-normativ hujjatlar to'plamini shakllantirishni mantiqiy yakuniga yetkazish;

- O'zbekiston Respublikasi axborotlashtirish ob'ektlarida konfidensial axborot bilan ishlash hamda ularning xavfsizligini ta'minlashni tartibga soluvchi normativhuquqiy hujjat ishlab chiqish (davlat sirlari bundan mustasno);

- axborotlashtirish va muhim axborot infratuzilmasi ob'ektlarini kiberxavfsizligini ta'minlash talablariga doir bir qator me'yoriy-huquqiy xujjatlarning maxfiylik darajasini (XDFU) olgan holda, xujjatlarni ochiqqligini ta'minlash;

- muhim axborot infratuzilmalarning kiberxavfsizligini ta'minlashda davlat boshqaruvi organlari rahbarlarini o'rni va rolini kuchaytirish;

- kiberxavfsizlik bo'yicha huquqiy, texnik, tashkiliy choralar ko'rish, kiberxavfsizlik salohiyatining rivojini monitoring qilish va bu masalada halqaro hamkorlik kelishuvlarini o'rnatish, davlat organlari va tashkilotlarida axborot va kiberxavfsizlikni ta'minlash tadbirlari doirasida rejali kiberxavfsizlik auditlarini o'tkazish;

- axborot texnologiyalariga oid huquqbuzarliklar va jinoyatlarni xatlovdan o'tkazgan holda, bugungi kun talablariga to'liq javob beruvchi, axborotkommunikatsiya texnologiyalariga nisbatan yoki ulardan foydalanib sodir etiladigan jinoyatlarning yangi turlari uchun javobgarlikni belgilash zarur.

Shu bilan birga, kiberxavfsizlik sohasida amalga oshirilayotgan ishlarning ta'sirchanligini ta'minlash maqsadida:

- axborot va kiberxavfsizlik mutaxassislarini malakasini doimiy ravishda oshirib borish va ularga qo'yiladigan talablarni ilmiy asoslangan tarzda belgilash zarur;

- har bir ishlab chiqilgan yoki ishlab chiqilayotgan axborot tizimi yoki resursni avvalgi loyihalarda aniqlangan kamchiliklarni qaytarilishiga yo'l qo'ymaslik lozim;

- davlat axborot tizimlari va resurslarining kiberxavfsizligini ta'minlash yuzasidan talablarini, axborot va kiberxavfsizlik hodisalari va insidentlarini oldini olish,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ularga chora ko‘rish va hodisalarning oqibatlarini bartaraf etish bo‘yicha me‘yoriy-xuquqiy hujjatlarni ishlab chiqish, tasdiqlash va izchil tadbiq etish zarur.

Bundan tashqari, yuqoridagilarni inobatga olgan holda, davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari axborot tizimlari va resurslari, muhim axborot infrutuzilmasi ob‘ektlarida axborot va kiberxavfsizlikni ta‘minlanganlik holatini takomillashtirish va sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligini yanada oshirishga qaratilgan quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Raximov M.A. O‘zbekiston Respublikasi kiberxavfsizlik sohasida mavjud strategik masalalar va ularning istiqbolli yechimlariga. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi “IT-xavfsizlik qalqoni. Harbiy sohaga axborot texnologiyalarini integratsiya qilishdagi muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi maqolalar to‘plami. 2024. 63-b.
2. Osborn, Phillip. “Cyber Border Security – Defining and Defending a National Cyber Border.” *Homeland Security Affairs* 13, Article 5 (October 2017). <https://www.hsaj.org/articles/14093>.
3. G.H.To‘rayeva, D.H.Fayziyeva. / [Matn]: o‘quv qo‘llanma - Buxoro : “BUXORO DETERMINANTI” MCHJning Kamolot nashriyoti, 2023. - 156 b.
4. Highest and Lowest Risk Countries Cyber Threats Worldwide 2024. <https://mixmode.ai/blog/global-cybercrime-report-2024-which-countries-face-the-highest-risk/>
5. National Cybersecurity Strategies Repository 2024. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/National-Strategies-Repository.aspx>

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ПАРАДИГМЫ: ВЛИЯНИЕ МИФОЛОГИИ, ИСТОРИИ И ТЕХНОЛОГИЙ НА СОЗНАНИЕ ЧЕЛОВЕКА

Джураева Нигора Авазовна

УзМУ, факультет Социальных наук

кафедра «Философия»- старший преподаватель, PhD

nigoradjurayeva@mail.ru

Ташкент, Узбекистан

Аннотация

В данной статье рассматриваются гносеологические аспекты формирования цивилизационной парадигмы, с акцентом на влияние мифологии, истории и технологий на сознание человека. Процесс формирования цивилизационных парадигм рассматривается как многогранное явление, в котором взаимодействуют различные факторы: мифологическое и символическое восприятие мира, социальное знание, исторический опыт, эпистемологические рамки и когнитивные механизмы. Статья подчеркивает, что познание не является просто отражением объективной реальности, а является активным процессом, в котором субъект взаимодействует с окружающим миром, формируя и трансформируя цивилизационные парадигмы.

Ключевые слова: парадигма, цивилизация, гносеология, сознание, мифология, исторический опыт, когнитивные механизмы.

Формирование цивилизационной парадигмы представляет собой сложный и многослойный процесс, в котором ключевую роль играет человеческое сознание, способное воспринимать, интерпретировать и преобразовывать окружающий мир. «Сегодня в Узбекистане осуществляются попытки построения собственной модернизированной парадигмы развития социально-политического бытия с целью укрепления национальной культуры, повышения социального благополучия, политической стабильности, экономического процветания. С модернизационной парадигмой связываются надежды на перспективное будущее всего человечества, в том числе и будущее узбекской социокультурной системы»[1, 94]. В этом контексте изучение и системный анализ данной проблематики является фундаментальным в философии.

Цивилизационные парадигмы не являются фиксированными структурами, а возникают и развиваются через взаимодействие различных факторов: мифологических и символических представлений, социальных норм, исторического контекста, когнитивных механизмов и технологических изменений.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Эти компоненты не только отражают картину мира, но и активно формируют её, создавая определенные способы познания и восприятия реальности. Следует отметить, что мифология и символика, как первые формы коллективного знания, закладывают основу для дальнейших концептуальных построений. На ранних стадиях развития цивилизации человеческое сознание строится через мифы, образы и символы. Мифы формируют базовые архетипы, на которых впоследствии строятся более сложные концепты. Цивилизационная парадигма может быть глубоко укоренена в этих архетипах, создавая устойчивые структуры для объяснения реальности и роли человека в ней.

Познание в условиях общества строится через взаимодействие индивида с другими людьми. Множество знаний, трансформированных в коллективные формы, таких как традиции, религия, идеологии и науки, формирует основу цивилизационной парадигмы. Важно отметить, что общественные нормы и идеологии могут как поддерживать, так и ограничивать развитие парадигм, создавая определенные ограничения для индивидуальных и коллективных интерпретаций мира. Историческая динамика, события и катастрофы, а также коллективный опыт различных эпох, влияют на то, как человек воспринимает знания и истину, создавая контекст для формирования цивилизационных парадигм.

Важную роль играют также эпистемологические рамки — различные способы организации и проверки знаний, от научных методов до религиозных и философских представлений. Наука, философия, искусство, религия — все эти формы познания создают разные пути для установления истины и объяснения реальности. Каждая из этих областей вносит свою лепту в формирование цивилизационной парадигмы, поскольку каждая имеет свои принципы и методы познания. Язык, как основа коммуникации, структурирует мышление и влияет на восприятие реальности, создавая категориальные границы для интерпретации мира. Он может влиять на то, как воспринимается мир, а также на те концепты и категории, которые становятся основой цивилизационной парадигмы. «Язык выступает определенной духовной ступенью в процессе интеграции цивилизации, отражая историю, темперамент, ментальные особенности народов» [1, 98]. Можно согласиться с тем, что «цивилизация — это самое большое «мы» ... которое распадается на огромное количество более мелких: идентификация со страной, регионом, с локальной общностью» [2, 167].

Весьма фундаментальным остается роль когнитивных процессов и восприятия реальности. В частности, человеческий мозг активно воспринимает и обрабатывает информацию через сенсорные системы, но он также подвержен когнитивным искажениям, таким как предвзятость восприятия или выборочная

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

память. Эти когнитивные механизмы, в свою очередь, могут влиять на то, как формируются убеждения и ценности, составляющие основу цивилизационных парадигм. К тому же психологические аспекты восприятия реальности (например, внимание, эмоции, мотивация) также играют ключевую роль в процессе формирования мировоззрения.

Технологическое развитие, изменяющее способы взаимодействия человека с окружающим миром, оказывает значительное влияние на коллективное сознание, расширяя горизонты возможного и изменяя само восприятие человеческой роли в мире. Так, технологии влияют на мировоззрение, формируя новые способы восприятия времени, пространства и человеческого существования. Прогресс в области науки и техники меняет представление человека о природе, его роли в мире и возможности управления реальностью, что, в свою очередь, сказывается на цивилизационной парадигме. Например, индустриальная революция или цифровизация сильно изменили коллективное сознание, расширяя границы возможного. Цифровизация, в свою очередь, представляет собой один из самых радикальных поворотов в истории человеческого познания и восприятия мира. С развитием информационных технологий, интернета и искусственного интеллекта границы между физической реальностью и виртуальным пространством становятся всё более размытыми. Это не только изменяет способы коммуникации и обмена знаниями, но и трансформирует сами процессы познания, делая их более динамичными и глобализированными. Сложные системы данных и алгоритмическое моделирование создают новые возможности для обработки информации, что кардинально меняет способы научного исследования, образования и даже повседневной жизни. Цифровизация открывает перед человечеством новые формы взаимодействия с миром, меняя само восприятие времени и пространства. Виртуальная реальность, искусственный интеллект, цифровые сети — все эти технологии не просто изменяют внешний мир, но и формируют новые парадигмы мышления и восприятия, где информация становится главным ресурсом, а не материальные объекты. Эти изменения влияют на цивилизационные парадигмы, стирая прежние разделения между физическим и виртуальным, между человеком и машиной, между личным и коллективным. «Цифровизация знаменует собой цивилизационную составляющую культуры современного информационного общества. Это обусловлено тем, что цифровизация формальна по своей сути, а формализм (в реализуемом нами подходе) является важнейшим атрибутом цивилизации как таковой, в отличие от содержательности культуры, обеспечивающей социально-гуманитарное целеполагание для которого цифровизация является цивилизационным средством

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

— фактором развития культуры этого общества»[3, 15]. В итоге, цифровизация создает новые горизонты, где традиционные способы познания сталкиваются с новыми методами обработки информации и анализа данных, открывая возможности для переосмысления человеческой сущности и её роли в мире.

Итак, процесс формирования цивилизационной парадигмы — это результат сложного взаимодействия множества факторов: от мифологических представлений и исторического контекста до когнитивных процессов, эпистемологических рамок и технологических изменений. Каждая из этих сфер вносит свой вклад в построение коллективного сознания, создавая условия для того, чтобы человечество могло осознавать, интерпретировать и изменять окружающую реальность. В конечном счете, познание и восприятие мира становятся активными конструкциями, которые постоянно трансформируются в ответ на изменения внешнего мира и внутренние когнитивные процессы. В этом контексте познание рассматривается не как просто восприятие объективной реальности, но как активная конструкция, основанная на взаимодействии субъекта и окружающего мира.

Литература:

1. Джураева Н.А. Онтологико-гносеологические аспекты развития парадигмы цивилизаций. —Монография. —Ташкент: GRAND KONDOR PRINT, 2025. —С.94.
2. Орлова И.Б. Цивилизационная парадигма в исследовании социально-исторического процесса. Дис. На соис. Уч. Степ. Док.фил.наук. - М., 1999. - С. 167.
3. Паршина А.А., Королев К.В. Цифровизация как цивилизационный фактор культуры информационного общества// Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. -№1, 2022. —С.9-15.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Ли Е.В.

к.ф.н., доцент кафедры «Общественные науки» ТГПУ имени Низами
+998952554087; li300176@yandex.ru

Ташкент, Узбекистан

Аннотация: В статье анализируются виды мышления личности, способствующие созданию нового, творческого и инновационного, которые особенно востребованы в современном мире. Мышление, являясь одним из важнейших элементов психики, чаще всего понимается как познавательная способность личности, которая так необходима человеку сегодня. Современный мир динамичный, технологичный, требующий новое мышление, способное анализировать, исследовать, созидать. Понятие мышление современными учеными исследуется и трактуется несколько шире, чем только как познавательная способность личности. Объектом научного интереса современной науки является многогранность мышления.

Ключевые слова: мышление, творческое, креативное мышление, инновационное мышление

В современную эпоху особенно востребованными являются способность к творчеству и инновациям. Сегодня доступ к достижениям науки и техники открытый, культивируется стремление человека к достижению успеха, особенно востребованы новизна и прогресс, то есть создаются предпосылки формирования творческой способности личности. Этого в свою очередь, невозможно достичь без формирования нового сознания, другого вида мышления. «Изменяемся мы – изменяется мир».

В коллективной работе проводится анализ понятий социальная креативность и социальное творчество. [1] Под социальном творчеством понимается процесс или деятельность преобразования как внешнего мира, позитивное преобразование социума, так и самосовершенствование, создание самого себя. Под социальной креативностью понимается способность человека решать социальные проблемы и творческие задачи.

Современные ученые исследуют различные виды мышления, поскольку оно необходимо личности для реализации своих способностей, достижения успеха, конкурентоспособности в условиях жесткой конкуренции. Инновационное мышление часто ассоциируют с творческим мышлением. Тождественны ли они? Под творчеством понимают деятельность личности, создающую социально значимые ценности. Под инновациями понимают введение новшества в практику,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ее реализацию в общественную практику. Так, отмечает, что «...инновационное мышление характеризуется мотивацией, особенно мыследеятельностью, приводящей к созданию ментальной модели, и внешней предметной деятельностью по воплощению этой модели на практике».[9] Инновационное мышление должно быть творческим, конструктивным, преобразующим, прагматичным и т.д. «Творческое мышление всегда приводит к субъективно новым результатам».[9] Для данного определения больше подходит понятие креативность, под которой понимают творческую способность, имеющую субъективную значимость. «... истинное творчество всегда созидательно, научить творчеству невозможно, можно только овладеть приемами творения путем создания для студентов не только благоприятных условий-ситуаций, требующих внутренней гармонизации, но и борьбы с собой, со всеми недостатками, преодоления сомнений в себе и в своих возможностях». [8] Творчество является общественно значимо, в том время инновации становятся инновациями, когда реализуются, получают общественное признание.

Н.И. Чернецкая проводит детальный анализ понятий творчество, креативность и творческое мышление. «Творчество является общенаучной категорией, а творческое мышление – психологическим состоянием. При этом использование термина «творчества» в сугубо психологическом контексте обозначает, скорее, всю, совокупность результатов творческого мышления, его условия, введение в практику продуктов творческого мышления».[10] Отмечается отличие между понятиями креативность творческое мышление: «Если творческое мышление является психологическим процессом, то креативность – это особое качество, свойство личности, выраженная способность к творческому мышлению».[10] Творческое мышление является высшей формой мышления, высший этап его развития, т.к. оно максимально синтетичное и обобщенное по отношению к конкретным образам чувственным переживаниям, невозможно без инсайта, прогнозирования, обобщенного охвата.

Анализируя соотношение креативного и инновационного мышления, Е.В. Батоврина и М.С. Блохина находят существенные отличия. Авторы пишут, что главным отличием инновационного мышления от творческого (креативного) типа мышления является его прикладной характер, а также «... ориентация на результат, связь с профессиональной деятельностью субъекта инновационной активности и его профессиональной подготовки».[11] В таблице разработанной авторами сделал подробный анализ о различиях между креативностью и инновационным мышлением. Авторы не делают различие между творчеством и креативностью. Креативность: создание нового, которому характерно интуиция,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

иррациональность, спонтанность, ее результат неожиданный, непрогнозируемый, предпосылками формирования является воображение и фантазия. Главным стимулом для творца является сам процесс, а не его результат. Неужели композитору, художнику, ученому не важны результаты их творчества? Кроме того, авторы утверждают, что для креативности не требуется специальная подготовка и она не связана с конкретным видом деятельности. Нельзя не согласиться, если иметь в виду, именно, креативность, а не творчество. Творчество, безусловно, требует подготовки профессиональной, есть ряд исключений, самородки, чье творчество свидетельствует о большом даре, таланте. Попробуйте создать шедевр, научное открытие, не имея профессиональной подготовки.

Инновационному мышлению свойственно не только порождение нового, но и его внедрение, не только идеи, но и их реализация, интуиция и рациональность, прагматичность. Результат инновационного мышления, ожидаемый и прогнозируемый, но всегда ли внедрение инноваций приводит к ожидаемому эффекту, результату. Инновационное мышление требует специальной подготовки и связано с конкретным видом деятельности, разве не было инноваций, которые были результатом случайных действий? Главным стимулом является стремление к достижениям, а удовлетворение от результата инновационной деятельности. Возможно, в этом есть сходство с критическим мышлением, но отличие в практической реализации инновационной деятельности.

А.П. Усольцев и Т.Н. Шамало отмечают, что инновационному мышлению характерна научность, трудно представить современные инновации без научных исследований. Классификация инноваций разнообразна и не все, что связано с инновациями имеет тесную связь и наукой, но речь идет об общей тенденции. Социально-позитивный характер инновационного мышления означает, что оно направлено на созидание, в итоге повышение производительности труда, улучшения условия труда. Не все инновации носят позитивный характер, как пишет автор, но настаивает на необходимости подчеркивать благотворное влияние на жизнь людей.

Коллективом авторов проанализирован ряд стратегий формирования креативности. [1]

➤ Стратегия А. Сосланда «Воспринимать новое, быть новым, создавать новое». Это способность адекватно воспринимать новое. Пассивный тип – стремление к смене впечатлений. Активный – способность удивляться как ребенок и познавать.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Стратегия «Антимифы». Это способность реконструировать стереотипы, развитие толерантности и творческого потенциала. Отказ от стереотипного мышления формирует способность видеть по-новому.
- Стратегия «Позитивная модель будущего» (самопознание-саморазвитие-самореализация). Эта стратегия состоит из трех стадий развития. С самопознания начинается развитие личности и способность реализовать свой творческий потенциал.
- Стратегия В. Кандинского. Стратегия развития полимодального восприятия мира, природы, человека, в основе которой лежит синестезия. Синестезия – это ощущение одной модальности вызывает ощущение другой модальности (например, слуховое вызывает зрительное).
- Стратегия «Кайдзен». Способность к совершенству в условиях дефицита ресурсов. Это постоянное, почти незаметное самосовершенствование.
- Стратегия «Толерантность к нереалистическому опыту». Стратегия реконструкции социальных стереотипов, путем создания образов несуществующих моделей социального мира.
- Стратегия Л. Да Винчи «Saper vedere». Способность системного видения, т.е. рассмотрение проблемы с разных сторон.

Мышление, понимаемое как психологическая способность личности к познанию, несколько расширилось и умножилось в его видах или типах. Так, у всех на слуху такие понятия как инновационное мышление, креативное мышление и т.д. Каждый из видов мышления имеет свои особенности, которые гармонично дополняют друг друга. Естественно, они не могут быть пропорционально развиты в каждой отдельной личности, но задачей современной педагогике является развивать мышление учащихся с целью формирования высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов, создание благоприятных условий и обучения в них необходимых навыков. Одной из возможностей формирования креативной личности, может быть использование выше рассмотренных стратегий креативности.

Литература:

1. Социальная креативность: теория, диагностика, технологии: Коллективная монография – СПб.: Изд-во ВВМ, 2019. – 308 с.- С. 9
2. Плотникова Н.Ф. Формирование критического мышления студентов вуза в условиях командной формы организации обучения: монография - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2015. 84 с. - С. 12; 11
3. Усольцев А.П., Шамало Т.Н. Формирование инновационного мышления школьников в учебном процессе / образование и наука. 2014 № 4 (113)- С. 20; 22

4. Чернецкая Н.И. К проблеме интеграции психологических теорий творческого мышления // Вестник Российского государственного университета им. И. Канта. 2009. Вып. 5. С. 45—50.- С . 46

5. Батоврина Е.В., Блохина М.С. Развитие инновационного мышления персонала в процессе профессиональной подготовки / Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Социальные науки, 2017, № 4 (48), 126-134 с. – С. 128

XALQ TA'LIMDA TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI

Shukurova Dildora Xamzayevna

Sharof Rashidov nomidagi Samaqand davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Dildor1979@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqola raqamlashtirish tushunchasini ma'nosi yoritilgan. Zamonaviy axborot jarayonlarining asosiy xarakteristikasi kundalik hayotning asosiga aylanadigan vizual amaliyotdir. Bugungi kunda odamlar, ayniqsa maktab o'quvchilari tobora ko'proq ma'lumotni "ekran" orqali olishi va idrok etishi bilan ajralib turadi. Ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan xulosalar tuzishda mavjud bo'lgan amaliyotni o'rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish orqali ta'lim sohasi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: virtuallik, bilish, raqamlashtirish, ta'lim, kompyuter, virtual reallik, potentsiallik, maktab, virtual obraz, axborot.

Аннотация. В данной статье объясняется значение понятия цифровизация. Основной характеристикой современных информационных процессов является визуальная практика, которая становится основой повседневной жизни. Сегодня люди, даже школьники, отличаются тем, что получают и воспринимают все больше информации через «экран». Область образования исследуется путем изучения, систематизации и обобщения существующей практики получения научно обоснованных выводов по внедрению цифровых технологий в образование.

Ключевые слова: виртуальность, знания, цифровизация, образование, компьютер, виртуальная реальность, потенциал, школа, виртуальный образ, информация.

Abstract. This article explains the meaning of the concept of digitalization. The main characteristic of modern information processes is visual practice, which becomes the basis of everyday life. Today, people, even schoolchildren, are distinguished by the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

fact that they receive and perceive more and more information through the “screen”. The field of education is explored by studying, systematizing and generalizing the existing practice of obtaining scientifically based conclusions on the introduction of digital technologies in education.

Key words: virtuality, knowledge, digitalization, education, computer, virtual reality, potential, school, virtual image, information.

Xozirgi zamonda raqamli texnologiyalar juda katta sur’atlarda rivojlanmoqda. Faoliyatning ko‘plab yo‘nalishlari raqamli tizimga o‘tdi: kasalxonalar, umumiy ovqatlanish korxonalari, ta’lim muassasalari. Mutaxassislar ta’lim dasturining elektron formatga o‘tishi haqida tobora ko‘proq gapirishmoqda.

Faoliyatning barcha sohalariga kompyuter texnologiyalarining global joriy etilishi, yangi kommunikasiyalar va yuqori avtomatlashtirilgan axborot muhitini shakllantirish nafaqat an’anaviy ta’lim tizimini o‘zgartirishning boshlanishi, balki axborot jamiyatini shakllantirish yo‘lidagi birinchi qadam bo‘ldi.

Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘ldan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi” [2].

Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so‘z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Raqamli iqtisodiyot bu birgina faoliyat turi emas, balki, ishbilarmonlik, sanoat obyektlari, sifatli ta’lim va xizmatlar deganidir. “Raqamli” atamasi barcha sohalarda axborot texnologiyalaridan faol foydalanishni anglatadi. Agar oddiy iqtisodiyotda moddiy buyumlar asosiy resurs hisoblansa, raqamli iqtisodiyotda bu qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot, ma’lumotlar bo‘ladi. Ularning tahlilidan so‘ng esa to‘g‘ri boshqarish bo‘yicha yechim ishlab chiqiladi.

Mazkur maqolani yozishda respublikamiz ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish asosida o‘quv jarayonini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash maqsadi qo‘yilgan bo‘lib, unda raqamli texnologiyalarning ta’lim sohasida nafaqat muhim o‘rin egallashi va qanday shaklda joriy etilishi bo‘yicha tahlillar amalga oshirildi. Tadqiqot usullari sifatida oliy ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirishga tegishli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

xulosalar tuzishda normativ hujjatlarni, mavjud bo‘lgan amaliyotni o‘rganish, tizimlashtirish va umumlashtirishdan foydalanildi.

Davlat ularga maqsadli yordam ko‘rsatishi mumkin: birinchidan, bank kreditlari, shu jumladan, eksport kreditlari bo‘yicha kafolatlar berish, patentlash xarajatlarining bir qismini qoplash, maqsadli investisiya fondlarini shakllantirish, davlat xaridlari mexanizmi orqali qo‘llab-quvvatlash va hokazo. Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznesni raqamli texnologiyalar, platformalar yaratish va raqamli xizmatlar ko‘rsatishda qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlash. Bunga, masalan, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqaruvchi tegishli kompaniyalarga (masalan, sug‘urta to‘lovlari yoki soliq to‘lovlari bo‘yicha) ma‘lum imtiyozlar berish, bunday kompaniyalar o‘rtasida sog‘lom raqobatni yaratish, ularga buyurtmalar va standartlar berish orqali erishish mumkin. Uchinchidan, iqtisodiyotning asosiy yo‘nalishlari uchun raqamli platformalarning shakllanishi va miqyosi kabilar kiradi[3].

Ma‘lumotlarga ko‘ra, bugun pandemiya sabab ta‘lim muassasalarini yopgan mamlakatlarning 60 foizigina to‘liq raqamli ta‘limga o‘tgan. Ba‘zi xalqaro ekspertlar onlayn ta‘limga to‘liq o‘tib bo‘lmashligi, bu jarayonga muammoli vaziyatdan chiqish yo‘li sifatida qarash lozimligini, aks holda ta‘lim sifati tushib ketishini ta‘kidlasa, ba‘zilar zamonaviy ta‘lim uchun yangi davr boshlanganini e‘tirof etmoqda. Ayrim davlatlar ziyolilari esa masofaviy ta‘limga qamrab olishda ta‘minot masalasini ilgari surmoqda. Internet manbalarida xabar berilishicha, bugungi kunda atigi o‘nga yaqin davlatdagi talabalarning 95 foizida kompyuter bor. Indoneziyada esa 34 foiz yoshning internetdan foydalanishga sharoiti yetarli. Qolgan davlatlarda bu ko‘rsatkich ancha past. Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasida ham bu ko‘rsatkich yuqori darajada emas. Bunga sabab esa cheka hududlarda Internet infratuzilmasining yaxshi rivojlanmaganligidir. Bu esa ayrim mutaxassislar taxmin qilayotganidek, ta‘lim sifati tushib ketishiga sabab bo‘lishi mumkin[4].

Ta‘lim tizimi bugungi kunda raqamli texnologiyalarga singib ketayotgani shunchaki hayratlanarli emas, chunki, bugungi kunda axborot makonida taklif etilayotgan ko‘plab narsalarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik asoslash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. So‘nggi yillarda ta‘limni «raqamlashtirish» muammolari, uning shakllanishiga ta‘siri bo‘yicha biror-bir davlat loyihasi yoki so‘rovnoma asosida tadqiqotlar o‘tkazilmaganligi ham muhimdir [5]. Shu bilan birga, Internet tizimidagi muhitning yoshlar ongiga ta‘sirining ahamiyati hukumatning, zamonaviy ommaviy axborot vositalarining ma‘ruzalarida, pedagogik jamoatchilik muhokamalarida, magistrant va tadqiqotchilarning, shuningdek deputatlarning izlanishlarida ham ko‘rishimiz mumkin.

Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, oldin raqamli texnologiyalarni barcha sohalarda, ya‘ni, sanoat, iqtisodiyot, bank va boshqa sohalarda joriy etish bilan cheklanib qolgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

edik. Bugungi kunda esa raqamli iqtisodiyot shiddat bilan rivojlanib borayotganini e'tiborga olib, raqamli rivojlanish bo'yicha barcha soha rahbarlarining o'rinbosarlari lavozim tarkibiga kiritilmoqda[6].

Alohida ta'kidlash kerakki, bugungi kunda hayotimiz har jihatdan texnika va texnologiyalar bilan bog'liq, ya'ni ertalab soat bongidan boshlab to kun rejasini tuzish va o'qish bilan yakunlashgacha. Biz ta'lim sifatini oshirish va rivojlantirish uchun texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini yaratishni istadik. Qachonki, planshet ta'lim olishning bir elementiga aylansa, bolalar o'qish jarayoniga katta qiziqish bilan kirishadi. Bu o'yin bilan klassik ta'limni birlashtirishga tengdir. Natijada o'qish jarayoni yaxshilanadi, o'zlashtirish, ta'lim darajasi va kadrlarni tayyorlash samaradorligi oshadi. Bilimli avlod, professional kadrlar - bu jamiyatning keng miqyosda rivojlanishining garovidir.

Raqamlashtirishning asosiy afzalligi mustaqillikka tayyorgarlikdir, chunki kelajakdagi tizim mustaqil ishni o'z zimmasiga oladi. O'qituvchilarning bevosita raxbarligisiz yoki haddan tashqari g'amxo'rlikisiz talabalar yaxshi natijalarga erishishlari mumkin.

Raqamlashtirish o'qituvchilarning ishini osonlashtirishni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan bu jarayon o'qituvchilarning ham ishlarini sezilarli kamaytiradi. Zero, uqituvchilik eng qiyin kasblardan biri hisoblanadi. Bolaning ongini tarbiyalash uchun ko'p kuch va asab kerak. Raqamli tizimda o'qituvchilarning vazifasi ukuvchiga yordam berishdir. O'qituvchi talabalarning kobiliyatiga karab uni ongigi va malakasini rivojlanish yo'nalishini belgilaydi.

Vikilug'at bu vikimedia jamg'armasining loyihalaridan biri va u erkin yangilanadigan ko'p funksional ko'p tilli lug'at va tezaurusga(zamonaviy tilshunoslikda tezaurus semantik munosabatlarni-sinonimlar, antonimlar, paronimlar, giponimlar, giperonimlar va boshqalarni belgilaydigan lug'atlarning maxsus turidir) leksik birliklar orasida. asoslanadi. Ushbu lug'atda so'zlarning grammatik tavsiflari, talqinlari va tarjimalari mavjud. Bundan tashqari, so'zlarning etimologiyasi, fonetik xususiyatlari va semantik munosabatlari haqida ma'lumotlar xam bo'lishi mumkin. Shunday qilib, Vikilug'at grammatik, tushuntirish, etimologik va ko'p tilli lug'atlarni, shuningdek, bitta mahsulotda tezaurusni birlashtirishga urinishdir. Vikilug'at ma'lumotlari matn va nutqni mashinada qayta ishlash bilan bog'liq turli vazifalarni yechadi.[7]

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bugungi kun auditoriyalari o'n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta'lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo'lgani kabi O'zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo'lmoqda. Bunday

zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish ham mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hych narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. 2021 yil 6 noyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisida so‘zlagan nutqi.-Toshkent “O‘zbekiston ovozi” gazetasi. № 223 (479), 2021 yil 7 noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi.
3. Sharonin Yu.V. Sifrovyye texnologii v vysshem i professionalnom obrazovanii: ot lichnostno oriyentirovannoy Smart-didaktiki k blokcheynu v selevoy podgotovke specialistov // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2019. – № 1.
4. Abdullayev, M., Saidahrar, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(23). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>.
5. Norboeva N Erkinovna, Khashimova D Pakhritdinovna. The role of the digital economy in the development of information and communication technologies // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 10 (3), 25-31.
6. Abdullayev, M. (2020). Analysis of application of information systems at industrial enterprises. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(20). izvlecheno ot <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2270>.
7. М.Н.Нормаматова. Жамиятни виртуаллаштириш: асосий омиллар ва детерминантлар. Фалсафа ва ҳаёт. Халқаро Журнал. № SI-2 Август 2021 й.

IJTIMOIIY TARMOQLARNING INSONLAR DUNYOQARASHI VA YOSHLAR MA’NAVIYATIGA TA’SIRI

F.A.Ibroximov

CHDPU katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamlashtirish, axborotlashtirish jarayonlaridagi bir qator yutuq-imkoniyatlar bilan bir vaqtda “tanganing ikkinchi tomoni”ga ham e’tibor qaratish zarurligi turli manipulyatsiyalar, ularning yashirin va oshkora ko‘rinishlari misolida tahlil qilingan. Ma’lumotlar profilaktika jarayonlarini samaradorligini oshirish va ma’lumotlar immunitetning zarurati ilmiy tahliliy yoritilgan. Insoniylikning asl mohiyati, ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlarning axloqiy qoidalari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: “surrogat” muloqot, axborot manipulyatsiyasi, Twitter, Instagram, LinkedIn, Google+, Pinterest, Snapchat, YouTube, Reddit, WhatsApp, Flickr, Weibo, “ommaviy madaniyat”, missioner va prozelitlar, ekstremistik oqimlar, “FFF” dasturi, “Overton oynasi yohud yo‘q qilish dasturi”.

Bugungi zamon shiddati hayotimizni internet va ijtimoiy tarmoqlarsiz aslo tasavvur etib bo‘lmayligini namoyon etmoqda. Barcha soha vakillarining faoliyati u yoki bu darajada internet, ijtimoiy tarmoqlar va telegram kanallari orqali ma’lumotlardan xabardor bo‘lish, ularni bir-biriga uzatish bilan bog‘liq. “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat”. [1]

Mamlakatimiz va dunyo miqyosida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar, voqea-hodisalar, yangiliklar to‘g‘risidagi ma’lumotlar barcha ijtimoiy tarmoqlarda aks etib boryapti. Bu yangiliklardan xabardor bo‘lishda esa internet tizimi, mobil telefonlar va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ancha qulay hisoblanadi. Bundan tashqari, o‘zaro ma’lumot almashish yoki biror voqea-hodisaga munosabat bildirish, o‘z fikrini bayon etish yoki o‘zaro muloqot qilishda ijtimoiy tarmoqlar juda qulay vositadir.

Bularning bari ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilar uchun o‘z fikrlari, qarashlari va tuyg‘ularini bayon qilishda tengsiz imkoniyat ekanligini ko‘rsatmoqda. Shuning uchun ham ijtimoiy tarmoqlar *har qanday yoshdagi odamni bemislar darajada o‘ziga “maftun” qilib turadi.*

Ijtimoiy tarmoqlar quyidagi hollarda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

- bizning axborot, tajriba almashishimizga, yuzlab kilometr masofadagi do‘stlar, maslakdoshlar bilan aloqada bo‘lishimizga hamda ular hayotida kuzatilayotgan voqea-hodisalardan tez va arzon xabardor yurishimizga yordam beradi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• ular yangi bo‘sh ish o‘rinlari haqida tezroq ma’lumot olishimizni ta’minlaydi;(bu borada mamlakatimizda raqamlashtirish ishlari ko‘p qulayliklar yaratmoqda. Vakant.uz platformasi va telegram tarmog‘idagi sahifasi misol)

• ijtimoiy tarmoqlar sharofati bilan ko‘p odamlar yangi do‘stlar orttirishadi;
• ular sayohat qilish, transport va joy topish xarajatlarini tejashga ko‘maklashadi;
• Ko‘plab iste’dodlarning tanilishiga, kuch olishiga, mutlaqo begona kishilar e’tirofiga sazovor bo‘lishiga yordam beradi;

• kimlar uchundir telegram, facebook, instagram daromad manbaiga aylangan, ular ehtiyojmandlarga davolanish uchun pul to‘plash uchun ham qulay, xayriya faoliyatlarini samaradorligida ayniqsa muhim;

• hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlarning huquq tartibot organlari xodimlariga ham yordami tegyapti. Inson huquq erkinliklarining himoya qilinishida, qonun ustuvorligini ta’minlashda, insonlar dunyoqrashini, faolligini oshirishda roli katta.

Bunday xizmatlar ro‘yxatini uzoq davom ettirish mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy samarasi o‘laroq minglab foydalanuvchilarining faol fuqarolik pozitsiyasi shakllanmoqda. Fuqarolarning fikrlari, konstruktiv takliflari, garchi ular ijtimoiy tarmoqlar orqali bildirilgan bo‘lsa-da, inobatga olinmoqda, bu bilan davlat va jamoatchilik boshqaruvida aholining keng ishtiroki ta’minlanmoqda.

Bugungi kunda dunyo aholisining qariyb yarmi – ya’ni 5 mlrd.ga yaqin kishi turli ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmoqda. Shulardan eng katta qismi – 2.5 mlrd. odam “Facebook”da. <https://napoleoncat.com> sayti bergan ma’lumotga ko‘ra, O‘zbekistonda “Facebook” tarmog‘idan foydalanuvchilar 1.5 millionga yaqinlashib qolgan. Ular o‘rtacha 25-34 yoshda bo‘lib, 65,5 foizini erkaklar, 34,5 foizini xotin-qizlarimiz tashkil etar ekan (4-yil avvalgi ma’lumot, endu bugungi vaziyatni taxmin qilib ko‘ring).

Ayni paytda dunyoda 2 mlrd.lik auditoriyaga ega Instagram O‘zbekistonda 1.586.500 nafar foydalanuvchiga ega. 2.476.590 lik Facebook esa mamlakatimizda 686.400 kishini birlashtirgan. 200 mln.lik Telegram – O‘zbekistonda 18 mln kishiga xizmat ko‘rsatmoqda. Pandemiya, karantin qoidalari esa bu raqamlarning yanada keskin o‘sishiga olib keldi.

Yakka tartibdagi muloqot chin ma’noda ommaviy tus oldi. Boshqacha aytganda, mashhur olim E.To‘fflarning axborot asrida barcha ishlab chiqarishlar, jumladan axborot vositalari ham ommalashuvdan noommalashuv tomon, ya’ni individullashuv tomon yuz tutadi degan bashorati bir qadar o‘z isbotini topmoqda. Mana shunday xususiyatlari bilan ommaviy kommunikatsiya zamonaviy sivilizatsiyaning o‘ziga xos ko‘rinishiga aylanib ulgurmoqda.

Nazariy jihatdan, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarini uchta asosiy guruhga ajratish mumkin:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. **Mustaqil odamlar.** Mazkur guruh vakillari ijtimoiy tarmoqlarda juda kam – kuniga, haftasiga yoki hatto oyiga bir marta paydo bo‘lishadi. Bunda ular sahifalarda o‘zi haqida unchalik ko‘p ma‘lumot qoldirishmaydi, ba’zida umuman yashirishadi. Ular tarmoqqa faqat zarurat tug‘ilgandagina – kimningdir manzili yoki telefonini izlash, muhim xabarga javob berish uchun kirishadi.

2. **O‘tish davridagi kimsalar.** “Userlar”ning mazkur guruhi o‘z akkauntlariga tez-tez – kuniga bir martadan ortiq kirib turishadi. Bunda ularga aniq sababning keragi yo‘q – shunchaki guruhlar yoki do‘stlari sahifalarini “varaqlash” xohishi: shu tariqa zerikishni yo‘qotadi. O‘tish bosqichida odamlar odatda taxminan ikki-uch oylab “turishadi”, keyin uchinchi tipga “sakrab o‘tishadi”. Kamdan-kam hollarda ushbu bosqichdan “mustaqil” bosqichga qaytiladi;

3. **Tobe kishilar.** Afsuski, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarining mazkur tipi eng keng tarqalgan. Bunday kishilar har 10 – 20 daqiqada o‘z sahifalarini yangilab turishni unutmaydi – axir kimdir yozib qolishi mumkin-da! Yuzaga kelgan «hech narsa haqidagi» yozishma bir soatgacha cho‘zilishi va “xo‘jayin”ni reallikdan butkul ayirishi mumkin. Mabodo xabar bo‘lmasa, o‘zini keraksizdek his qila boshlaydi – bu nimasi, hech kim menga yozmayapti! Bu tip vakillari ijtimoiy tarshmoqlarda kuniga kamida 6 – 8 soat o‘tiradi va umrini “onlayn” holatda o‘tkazadi. Uning yoqtirgan tarmoqlarisiz bir yoki ikki kun yashashi nihoyatda mushkul.

Ko‘pincha yolg‘iz kishilar ijtimoiy tarmoqlarga qaram bo‘lib qolishadi – ular shu tariqa o‘zlariga hosil qilishadi. Lekin aksar hollarda bu yolg‘izlik soxta va o‘ylab topilgan bo‘ladi – ya’ni odam jisman jamiyatda yashaydi, ammo aslida atrofdegilari bilan muloqot qilmaydi. Ijtimoiy tarmoqlarga quyidagi toifadagilar tez-tez mehmon bo‘lib turishadi: voqea-hodisalarga boy kishilar; tengdoshlari bilan muomala qilolmaydigan o‘smirlar; yosh onalar - “go‘dak uyquda mahal”; shuningdek, o‘ta kirishimli odamlar. Vaqt o‘tishi bilan miyada real va virtual olam o‘rtasidagi chegara yo‘qoladi va odam do‘stining tug‘ilgan kunida gul va tort bilan smayliklar jo‘natish o‘rniga shunchaki mehmonga borish mumkinligi to‘g‘risida unutadi. Virtual muloqot qaramlar uchun yagona aloqa vositasiga aylanadi va ularni yoqtirgan mashg‘ulotidan internet yo‘qligi kabi favqulodda holatgina ayirishi mumkin. Negaki ular atrofida qiziqarli, jonli, haqiqiy hayot borligini unutishadi! Qolaversa, qaram kishilar uni payqamay qo‘yishadi. Ayrim ma‘lumotlarga ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlar tufayli har beshinchi-oltinchi oila barbod bo‘lmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlardan yolg‘iz “qutulish” juda mushkul. Nomidan ham bilinib turibdi – tarmoq! Ularda erishsa bo‘ladigandek ko‘ringan imkoniyatlar va qiziqarli narsalar haddan tashqari ko‘p. Shu bois, “jabrlanuvchi”ning yaqinlari qancha erta harakatni boshlashsa, uni haqqoniy hayotga tez va samarali qaytarish ehtimoli shuncha yuqori bo‘ladi. Ko‘pincha tajribali psixologlar ko‘magisiz buni uddalash qiyin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi qadar olingan axborot-tahliliy natijalar va statistik ma'lumotlarga ko'ra, Facebook hozirgi vaqtda dunyoda eng mashhur ijtimoiy tarmoq sifatida yetakchi o'rinda bormoqda. Bugungi kunga kelib, Facebook tarmog'ida ro'yxatdan o'tganlar soni bir necha milliard kishidan ortganligi ma'lum qilingan. Undan keyingi o'rinlarni esa Twitter, Instagram, LinkedIn, Google+, Pinterest, Snapchat, YouTube, Reddit, WhatsApp, Flickr, Weibo egallab kelmoqda.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, davlatimiz qo'lga kiritayotgan olamshumul yutuqlarni jahon media makonida keng targ'ib qilish hamda inson ma'naviyatini har tomonlama yuksaltirishga xizmat qiladigan juda ko'plab ma'lumotlar yoritib borilmoqda. Shu bilan birga, milliy mentalitetimizga raxna soluvchi turli ig'volar, g'iybatlar, milliy madaniyatlarning kushandasi bo'lgan – “ommaviy madaniyat” niqobidagi tahdid va boshqa illatlar xavf solishi hamon davom etmoqda.

Inson ongi, qalbi va ruhiyatiga tazyiq o'tkazishga harakat qilayotgan g'arazli kuchlar axborot xurujlarini amalga oshirishda eng ta'sirchan vositalar sifatida internet tizimi va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishmoqda. Ayni paytda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan milliy ma'naviyatimizga hamda muqaddas dinimizga yot g'oyalar va axborot xurujlarining, diniy e'tiqod erkinligimizga qarshi manbalarning yoshlar tomonidan qabul qilinayotganligi va uning oqibatlari kishini tashvishga solmoqda.

Qayd etish joizki, “ommaviy madaniyat” namoyon bo'lish xususiyatlariga ko'ra, til, din, e'tiqod, irq, makon, xalq va millat tanlamaydi. U jamiyatning madaniy va estetik qadriyatlariga raxna solish orqali ijtimoiy munosabatlarda insonparvarlik tamoyillarini buzadi. Zero, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda, albatta, barchamiz media xavfsizlik haqida, G'arb davlatlari olib borayotgan mafkuraviy kurash turlari haqida ma'lumotga ega bo'lishimiz va buni yoshlarga o'rgatishimiz lozim.

Ijtimoiy tarmoqlar orqali inson ongi va dunyoqarashini, e'tiqodini o'zgartirish maqsadida g'oyaviy, mafkuraviy ta'sir o'tkazish, dizinformatsion axborot tarqatish, missionerlik va przelitizm kabi holatlar, ayniqsa, hushyorlikni talab etmoqda. Axborot xurujida inson ongi, millat ruhiyati nishonga olinadi. Aslini olganda, axborot xurujlarini amalga oshirishda, avvalo, inson ongi va qalbini zabt etish orqali mafkuraviy ta'sir o'tkazish g'oyasi yotadi. Mazkur holat davlatlarning barqarorligiga raxna solib, millatning tarixan shakllangan qadriyatlari, uning o'ziga xosligi, millat va xalq sifatida yashab qolishini xavf ostiga qo'yadi[2]. Ijtimoiy tarmoqlar orqali g'oyaviy-mafkuraviy tahdid sifatida namoyon bo'layotgan yovuz va buzg'unchi g'oyalar ta'sirini o'z vaqtida anglash, ulardan doimo ogoh bo'lish bugungi kunning dolzarb vazifasi ekanini har bir

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yurtdoshimiz, birinchi navbatda, yosh avlod vakillari chuqur anglab yetishlari lozim bo‘ladi.

XXI asrda fan-texnikaning rivojlanishi, ayniqsa, global tarmoq – internetning paydo bo‘lishi insonlarning axborot almashish imkoniyatini yanada osonlashtirdi. Oqibatda, missionerlar uchun erkin va qulay muhit shakllanib, “Facebook”, “Twitter”, “Instagram”, “Tik-Tok”, “Odnoklassniki”, “Telegram”, “Whatsap” kabi ijtimoiy tarmoqlarda istalgan axborotni tarqatish va tarafdorlar safini kengaytirish imkoni paydo bo‘ldi.

Xalqlar o‘rtasida ziddiyatlar sodir etishda saytlardan ustalik bilan foydalanishmoqda. Ularda manbasi noma‘lum, ishonchsiz shov-shuvli yoki yolg‘on-yashiq ma‘lumotlar ommaga e‘lon qilinib, jamoatchilik fikrini noto‘g‘ri shakllantirishga urinishlar kuzatiladi. Oqibatda, tinch davlatlarda ham urush olovi yoqilib, begunoh odamlar, norasida go‘daklarning qoni to‘kilmoqda.

Afsuski, kiberjinoyatchilar bu bilan to‘xtab qolishmaydi. So‘ngi yillarda yoshlar, bevosita o‘zbek yoshlari o‘rtasida eng ommabop ijtimoiy tarmoq sifatida mashhur bo‘lgan “odnoklassniki” ham loqaydlik, hayosizlik, tubanlik targ‘ibotiga “xizmat” qilmoqda. Unda foydalanuvchi tafakkurini zaharlovchi, real hayotdan uzoqlashtirishga qaratilgan yolg‘on xabarlar soni tobora ko‘payib, ayniqsa, turli xil diniy mavzudagi qaydlar, qotillik va jinoiy videolavhalar, qo‘poruvchilik harakatlari aks ettirilgan rasmlarga foydalanuvchilar tomonidan yuqori baho berilishi ularni yanada kengroq ommaga tarqatish imkonini bermoqda.

Turli jozibador nom va shiorlar bilan odamlarni yo‘ldan adashtirayotgan, tinch-totuv hayotiga rahna solayotgan diniy ekstremistik oqimlarning maqsad va niyatlari barchamizga ma‘lum. Shunday ekan, hushyorlikni bir onga ham yo‘qotmaslik, barcha yaqinlarimizni xatarli yo‘ldan qaytarish insoniy burchimiz ekanligini unutmasligimiz lozim. Ijtimoiy tarmoqlarda quyidagi xatarlar insonlar va ayniqsa yoshlarning e‘tiqodiga jiddiy ta‘sir etmoqda:

Yolg‘on xabarlarining tarqalishi

Ijtimoiy tarmoqlarda yolg‘on axborot, asossiz ma‘lumotlarni tarqatish, turli uydirmalarni urchitish holatlari ko‘paymoqda. Ayrim soddadil kishilar ularga ishonib, yolg‘on va bo‘htonga sherik bo‘lib qolmoqdalar.[3]

Alloh taolo bunday marhamat qiladi: “Ey, mo‘minlar! Agar sizlarga biror fosiq kimsa xabar keltirsa, sizlar (haqiqiy ahvolni) bilmagan holingizda biror qavmga aziyat yetkazib qo‘yib, (keyin) qilgan ishlaringizga pushaymon bo‘lmasligingiz uchun (u xabarni) aniqlab (tekshirib) ko‘ringiz!” (Hujurot surasi 6-oyat).

Odamlardan eshitgan har qanday xabarni surishtirmay gapiraverish gunoh sanaladi. Payg‘ambarimiz alayhissalom: “Kishiga gunoh bo‘lishi uchun eshitgan narsasini gapirishining o‘zi kifoyadir”, – deganlar (Imom Muslim va Imom Abu Dovud rivoyati).

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kishilar sha'niга tajovuz

Achinarlisi, tarqatilgan yolg'on ma'lumotlar oqibatida insonlarning obro' va sha'ni toptalmoqda. Shariatimizga ko'ra, bir musulmonning sha'ni va obro'sini to'kish – huddi qonini to'kish yoki molini o'zlashtirish bilan barobar.

Payg'ambarimiz alayhissalom: “Jabroil (alayhissalom) meni osmonga olib chiqqanda bir qavmning oldidan o'tdim. Ularning misdan tirnoqlari bo'lib, u bilan yuzlari va ko'ksilarini timdashar edi. Men: “Ey Jabroil, bular kimlar?” – deb so'radim. Shunda: “Ular odamlarning go'shtini yeb (ya'ni ularni g'iybat qilib), obro'larini to'kkan kimsalardir”, – deb javob berdi” (Imom Abu Dovud rivoyati). Ushbu hadisdan dinimizda insonning sha'ni, obro'si qanchalik qadrli ekani, uni poymol qilishning oqibati ayanchli ekani ma'lum bo'ladi.

Fitnalar makoni

Terrorchi to'dalar, ekstremistlar va boshqa buzg'unchi kuchlar ijtimoiy tarmoqlarda odamlar o'rtasida nifoq chiqarishga, urush olovini yoqishga urinishmoqda. Ma'lum ma'noda bunga erishishmoqdalar ham. Bunga yaqin tariximizda “Arab bahori” deb nom olgan Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikadagi inqiloblar yaqqol misol bo'ladi.

Fitnalar uyushtirish, insonlar o'rtasida adovat urug'ini sochish – dinimizda eng katta jinoyatlardan biri hisoblanadi. Qur'oni karimda marhamat qilinadi: “Fitna esa qotillikdan ham kattaroq (gunoh)dir...” (Baqara surasi 217-oyat).

Alloh taolo bandalarini turli fitnalar va fitnachilardan doimo ehtiyot bo'lish haqida bunday ogohlantiradi: “Sizlardan faqat zolimlargagina xos bo'lmagan (balki hammalaringizga ommaviy bo'ladigan) fitna (azob)dan saqlaningiz va bilib qo'yingizki, Alloh jazosi qattiq (zot)dir” (Anfol surasi 25-oyat).

Noto'g'ri fatvo va qarashlar

Turli buzg'unchi oqimlar o'zlarining manfur qarashlarini yoshlar ongiga singdirish uchun ijtimoiy tarmoqlardan unumli foydalanmoqda. Bu dindan yaxshi xabardor bo'lmagan kishilar, xususan, yoshlarni sof aqidadan og'ib ketishiga, fiqhiy mazhablar borasida noto'g'ri fikr va tushunchalar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Internet orqali din, shariatdan gapirayotgan, aslida kimligi ham, kimdan ta'lim olgani ham noma'lum kimsalardan din o'rganilmaydi. Mashhur tobein Muhammad ibn Siyrin rahmatullohi alayhi: “Ilm – dindir. Dinlaringizni kimdan olayotganingizga qaranglar”, – deganlar (Imom Muslim rivoyati). Imom Abu Lays Samarqandiy rahmatullohi alayhi: “Ilmni ishonchli zotlardan olish lozim, chunki dinning ustuni ilm bilandir. Kishi o'zining jonini ishonadigan kishigagina dinini ham ishonib topshirishi lozim”, – deganlar.

Shuningdek, terrorchilar o'zlariga tegishli veb-sahifa va ijtimoiy tarmoqlarda “shahidlik”, “jihod”, “hijrat”, “takfir”, “xalifalik” kabi tushunchalarni buzib talqin qilish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

natijasida ayrim yoshlarni o‘zlarining tuzoqlariga ilintirishga muvaffaq bo‘lishayotgani achinarli hol.

Fahsh va behayollik targ‘iboti

Yovuz niyatli kimsalar g‘arazli maqsad yo‘lida xalqning o‘zligini yemirish uchun ijtimoiy tarmoq orqali axloqsizlik va fahshni keng tarqatishga bor imkoniyatlarini sarflamoqda.

Bu jamiyatimizda o‘zining salbiy ta’sirlarini ko‘rsatmay qolmaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda bir-biriga nomahram bo‘lgan yigit va qizlarning o‘zaro suhbatlashishi oddiy hol bo‘lib bormoqda. Bu oilalar o‘rtasidagi ajrimlarga sabab bo‘lmoqda.

Alloh taolo bunday marhamat qiladi: “(Ey, Muhammad!) Mo‘minlarga ayting, ko‘zlarini (nomahram ayollardan) quyi tutsinlar va avratlarini (zinodan) saqlasinlar! Mana shu ular uchun eng toza (yo‘l)dir. Albatta, Alloh ular qilayotgan (sir) sinoatlaridan xabardordir” (Nur surasi 30-oyat).

Salmon Forsiy roziyallohu anhu: “O‘lib-qayta tirilishim so‘ng yana o‘lib, yana qayta tirilishim, so‘ng yana o‘lib, yana qayta tirilishim – bir musulmon kishining avratiga qarashimdan yoki u mening avratimga qarashidan ko‘ra yaxshiroqdir”, – deganlar (Imom Ahmad “Zuhd” kitobida rivoyat qilgan). Ibrohim ibn Adham aytadilar: “Botilga ko‘p nazar solish qalbdan haqni tanish ne‘matini ketkazadi” (Imom Abu Nuaym “Hilyatul avliyo” kitobidan).

Bo‘hton uyushtiruvchi guruhlar

Ulamolar, imom-xatiblarni yaqindan tanimagan, ular haqida aniq ma‘lumotga ega bo‘lmagan kishilar bo‘htonchi guruhlarining ta’siriga tushib, ularning so‘zlariga ishonib, ulkan gunoh – g‘iybat balosiga muhtalo bo‘lmoqda. Hazrati Ibn Abbos raziyallohu anhumo: “Alloh ta’olo o‘laksa go’shtini harom qilganidek, biror narsasida (ayblab) mo‘minni g‘iybat qilishni ham harom qildi”, – deganlar (Imom Bayhaqiy rivoyati).

Ijtimoiy tarmoqlar orqali dinimizga bo‘layotgan zararlardan yana biri yurtimizning peshqadam olimlarini tahqirlash, tuhmat-buhton so‘zlari bilan obro‘sizlantirish, ularni nifoqda, kufrda ayblashdir. Ularning bundan ko‘zlagan maqsadi – musulmon ommasini ilmiy rahbarsiz qoldirib, o‘zlariga ergashtirish va boshqarishdir. Qalbidan din tashvishi, ummat g‘ami o‘chib, ishi – faqatgina ulamolarning ayblarini qidirish, ularni g‘iybat qilish bo‘lgan kimsalarning nayranglariga nisbatan xushyor bo‘lmasak, oqibati juda ham xatarli bo‘lishi mumkin. Bunday ulkan yo‘qotishga dunyo tan olgan ulamolardan marhum alloma Muhammad Said Ramazon Butiyning shahid bo‘lishlari misolida guvoh bo‘lindi.

Yoshlar tarbiyasining buzilishi

Ijtimoiy tarmoq orqali fikr bildirish va buning ortidan maqtov (“layk”)larni qo‘lga kiritishga urinish bugungi yoshlarini tobora o‘z domiga tortmoqda. Buning salbiy tomoni shundaki, foydalanuvchi bunday maqtov (“layk”)larni ko‘p olishni istaydi va rohatlanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mutaxassislarning ta’kidlashicha, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi va giyohvand moddalarni iste’mol qiluvchini ushbu bog‘langanlik va rohatlanish hislari birlashtirib turadi.

Buning oqibatida yoshlar virtual dunyoga butkul sho‘ng‘ib ketadi va tashqi dunyodan uziladi. Ular boshqalar bilan jonli muloqotda qiynaladi, odamovi bo‘lib qoladi, do‘stlashishda adashadi, birovga hamdardlik bildirish haqida umuman bosh qotirib o‘tirmaydi. Faqat ijtimoiy tarmoqda topgan “do‘st”larining fikri bilan ish ko‘radigan bo‘lib qoladi.

Albatta, ijtimoiy tarmoqni butkul yomonga chiqarishga haqqimiz yo‘q. Ijtimoiy tarmoq ham televideniye, radio kabi bir vosita. Uni yaxshilikka ishlatga – yaxshi, yomonlikka ishlatga – yomon natija beradi. Bu yerda eng muhimi – inson omilidir.

Huquqiy jihatdan olib qaralganda, biror-bir ma’lumot, matn, audio yoki videofaylni tarqatish qonun nuqtai nazaridan “axborot tarqatish” sifatida baholanadi. Tarqatilgan ma’lumotda birovning obro‘sig‘a putur yetkazish, tuhmat qilish, haqoratlash, yolg‘on xabar tarqatish yoki radikal g‘oyalar mavjud bo‘lsa, unga qonunchiligimizda jazo muqarrar.

Mafkuraviy immunitetni yuksaltirishda mafkuraviy profilaktika jarayonlarining xalqchilligi, aniq maqsadga yo‘naltirilganligi hamda bu masalalarga o‘z sohasining mutahassislarni keng jalb qilinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning chuqur bilim, keng dunyoqarash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarining oshishiga erishish bu borada dastlabki eng muhim omillardan biri bo‘ladi.

Ta’lim muassasalarida, ayniqsa ijtimoiy-gumanitar fanlarda axborot, axborot manipulyatsiyasi, turli mafkuraviy tahdidlar, ularga qarshi kurashda mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalalari atroflicha singdirib borilishi lozim. Raqamlashtirish jarayonlarining yutuqlari bilan birgalikda inson ma’naviy olamiga ta’sirini ham hisobga olish lozim bo‘ladi.

Har bir ulg‘ayayotgan yosh farzand qalbida o‘z xalqining farovonligi, milliy g‘urur yuqori darajada bo‘ladi. Bundan unumli foydalanish, keksa insonlarning tajribasi, o‘gitlariga amal qilish kayfiyatini shakllantirish – mafkuraviy tahdidlarga qarshi mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirish demakdir. Turli mafkuarviy manipulyatsion markazlar tomonidan ilgari surilayotgan “FFF” manipulyatsion dasturi, “Overton oynasi yohud yo‘q qilish dasturi”, “Bo‘lib tashlab hukmronlik qil!”, “Doimo birinchi bo‘lishning 2 usuli bor...” ko‘rinishdagi manipulyatsiyalarning asl mohiyati haqida tasavvur uyg‘otish talab qilinadi.

Ana shunday manipulyatsiyalar bilan, ularning xavfi, ko‘rinish va targ‘ibot usullari hamda vositalari bilan jamiyatning har bir a’zosini xabardor qilish nafaqat ma’naviyat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sohasi xodimlarining, balki barcha insonlar, har bir ota-ona, har bir pedagogning diqqat markazida turmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining. 72-sessiyasida so'zlagan nutqi. “Xalq so'zi” gazetasi, 2017-yil 20-sentyabr soni.
2. Hasanov B. V. va boshqalar. O'zbekiston tarixi. Ma'ruzalar kursi. (Sitata manbai. Ismoilbey Gaspirali// O'zbekim. 151 -b)
3. E.H.Ibragimov. Ma'naviy-ruhiy manipulyatsiyaning yoshlar dunyoqarashiga ta'siri. Diss. Samarqand – 2020 (<http://diss.natlib.uz/ru-RU/ResearchWork/OnlineView/50599>)
4. Davronov Z. Ilmiy ijod metodologiyasi. T.: Iqtisod-moliya, 2007. 180-b.
5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. “Ijtimoiy odoblar”. «Hilol-Nashr» nashriyot matbaasi. T.: 2024-yil. 456 b.
6. Роузенталь Ф. Торжество знания. –М., 1978. –С.235.
7. Абдуллаева М.Н., Покачалов Г. Философские проблемы методологии науки. Т., 2006. -С.37.
8. Чирченко О.Н. Информационные аспекты компьютеризации. М., 1989. – С.8.
9. Пьер Тайер де Шарден. Феномен человека (Преджизнь, жизнь, мысль, сверх жизнь). М., 1987.
10. Полани М. Личностные знания. –М., 1985. – С .9.

IJTIMOIIY-AXLOQIIY QARASHLARINING GERMENEVTIK TAHLILI

Mustayev Ruslan Damirovich

Fargʻona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Fargʻona, Oʻzbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-axloqiy qarashlarning hermenevtik tahlili oʻrganiladi. Hermenevtika – asosan matnlarni talqin qilish usuli sifatida qaralib, keyinchalik falsafiy yoʻnalishga aylangan tushuncha boʻlib, axloqiy va ijtimoiy masalalarga ham keng qoʻllanishi mumkinligi koʻrsatib beriladi. Maqolada ijtimoiy-axloqiy qarashlarning shakllanishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar, ularning bir-biriga taʼsiri, shuningdek, zamonaviy jamiyatdagi axloqiy meʼyorlar turli matnlar, anʼanalar, tarixiy asarlar misolida hermenevtik yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: hermenevtika, ijtimoiy-axloqiy qarashlar, matn tahlili, talqin, maʼnaviy meros, milliy anʼana, falsafa, axloq, madaniy farovonlik.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlar har qanday jamiyatning maʼnaviy va madaniy hayotini shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Insonning atrof-dunyoni anglash jarayonida paydo boʻladigan axloqiy meʼyorlar, qadriyatlar, urf-odatlar va udumlar asrlar davomida sayqallanishi, rivojlanishi va yangilanishi bilan ajralib turadi. Bunday jarayonlarda matn, asar, urf-odat va tarixiy merosni talqin qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham hermenevtika – dastlab dindagi matnlarni sharhlash metodi sifatida paydo boʻlgan boʻlsa-da, bugungi kunda ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarda, xususan, axloqiy qarashlarni oʻrganishda keng qoʻllanilmoqda.

Hermenevtik tahlil – bu matn yoki maʼnaviy-maʼrifiy merosning ichki mazmunini ochish, uni tarixiy, madaniy hamda ijtimoiy sharoit bilan bogʻliq holda talqin qilish usulidir. Ijtimoiy-axloqiy qarashlar esa, oʻz navbatida, jamiyatda maʼnaviy nuqtayi nazar, xulq-atvor meʼyorlari va insonlar oʻrtasidagi munosabatlarni boshqaruvchi axloqiy normalar majmuasini anglatadi. Shu sababli, hermenevtika va ijtimoiy-axloqiy qarashlar oʻrtasida mustahkam aloqadorlik mavjud.

Hermenevtika dastlab qadimgi Yunon falsafasida, xususan, diniy matnlarni sharhlashda rivojlanishga asos soldi. Keyinchalik Fridrix Shleyermaxer, Gans-Georg Gadamer, Pol Riker kabi olimlar tomonidan hermenevtika nazariy asos sifatida shakllantirildi. Hermenevtikaning asosiy vazifasi – matnni, urf-odatni, anʼanani, tarixiy voqeani oʻsha davr va muhit doirasida tushunish va talqin qilishdan iborat.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlar har bir jamiyatning maʼnaviy meʼyorlari va madaniy qadriyatlarini ifodalaydi. Ular asosan:

Xulq-atvor meʼyorlari (yaxshi-yomon, ezgulik-yovuzlik, adolat-zulm kabi tushunchalar);

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Urug‘chilik va oilaviy munosabatlar (milliy udumlar, tarbiya, an‘analar);

Ma‘naviyat va madaniyat (milliy bayramlar, marosimlar, marhamat, bag‘rikenglik) bilan bog‘liq bo‘ladi.

Germenevtik yondashuv esa ushbu tushunchalarni matn (masalan, adabiy asar, urf-odatni ifoda etuvchi yozma manba, diniy risola va boshqa manbalar) orqali tahlil qilish va talqin etish imkonini beradi. Shu orqali axloqiy normalarning kelib chiqishi va rivojlanishini chuqurroq anglash mumkin bo‘ladi.

Milliy adabiyotda turli tarixiy asarlar, afsona va rivoyatlar, badiiy adabiyot namunalarida ifodalangan axloqiy qadriyatlar orqali jamiyat dunyoqarashi shakllangan. Masalan:

Alisher Navoiy asarlarida adolat, ezgulik, muhabbat, sadoqat, insoflilik kabi nuqtayi nazarlar o‘z ifodasini topadi;

Abdulla Qodiriy yoki Cho‘lpon ijodida milliy tafakkur, hurriyat, insonning xulq-atvor erkinligi masalalari yoritiladi.

Matnlarni germenevtik tahlil qilish orqali bu asarlarda ilgari surilgan axloqiy me‘yorlarning tarixiy davr, muallif maqsadi, ijtimoiy voqelik bilan qay darajada bog‘liq ekani aniq ko‘rinadi.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlar an‘analar, marosimlar, turli udumlar orqali izchil ravishda avlodlardan avlodga o‘tib keladi. Germenevtik yondashuvda har bir marosim yoki urf-odat uning kelib chiqishi, maqsadi, icra etilish shakli va zamon talablariga moslashishi bo‘yicha tahlil etiladi. Bunda:

Marosim yoki urf-odatning asl ma‘nosi, uni ijtimoiy munosabatlar va tarbiya jarayonidagi o‘rni;

Jamiyatdagi vaziyatlar ta‘sirida an‘ananing o‘zgarishi yoki yangilanishi;

An‘analar matn (yozma, og‘zaki, rasm, tasvirlar) sifatida ko‘rib chiqilganda, ularning zamonaviy jamiyatda tutgan o‘rni xolis tadqiq etiladi.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlarni germenevtik tahlil qilishda ular tarixiy kontekstda o‘rganilishi zarur. Ya‘ni, o‘sha davrning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti, siyosiy-madaniy muhit, diniy-falsafiy oqimlar hisobga olinadi. Masalan, qadimgi davrlarda shakllangan axloqiy me‘yorlar bilan zamonaviy globalizatsiya sharoitidagi me‘yorlar o‘rtasida sezilarli tafovut bo‘lishi mumkin.

Germenevtik tahlilga ko‘ra, har qanday matn yoki an‘ana muallifning (yoki yaratuvchining), shuningdek, uni sharhlayotgan interpretatorning shaxsiy tajribasi, dunyoqarashi hamda maqsadlari ta‘sirida talqin qilinadi. Shu bois ijtimoiy-axloqiy qarashlar tahlilida ham o‘quvchining yoki tadqiqotchining shaxsiy e‘tiqodi, ijtimoiy mavqei, ma‘naviy qadriyatlari muhim o‘rin tutadi. Bu esa tahlilning sub‘ektiv xususiyatini hisobga olishni taqozo etadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ijtimoiy-axloqiy qarashlarni talqin qilishda turli madaniyatlar, dinlar yoki falsafiy maktablar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarga e'tibor berish zarur. Qiyosiy-germenevtik uslub g'arb va sharq an'analari, qadimgi va zamonaviy qarashlar, diniy va dunyoviy falsafalar o'rtasidagi umumiylik va o'ziga xoslikni aniqlashga yordam beradi. Bu yondashuv axloqiy me'yorlarning manbaasi, shakllanishi va hozirgi davrda tutgan o'rnini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

Germenevtik tahlil orqali olgan xulosalar ijtimoiy-axloqiy tarbiya jarayonini boyitishga xizmat qiladi. Chunki:

Tarixiy matnlar va an'analarni chuqur talqin qilish yosh avlodda milliy-ma'naviy qadriyatlarga hurmat va qiziqish uyg'otadi;

Zamonaviy global tamoyillar bilan milliy axloqiy me'yorlarni uyg'unlashtirish jarayoni osonlashadi;

Madaniy merosni asrab-avaylash va uni innovatsion yondashuvlar bilan boyitish imkoniyati kengayadi.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlarning chuqur talqini jamiyatda ma'naviy barqarorlikka, madaniy bag'rikenglikka va odil munosabatlar shakllanishiga hissa qo'shadi. Chunki germenevtika:

Turli madaniyat va dunyoqarashlarni tushunish, ularning tub mohiyatini aniqlashga yordam beradi;

Qarama-qarshilik yoki nizolarning kelib chiqish sabablarini anglash va ularni bartaraf etish yo'llarini topish uchun ilmiy asos yaratadi.

Germenevtik tahlil shuningdek, qadimiy an'analarni va axloqiy me'yorlarni zamonaviy sharoitga moslashtirish imkonini ham beradi. Bu jarayonda an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy talqin o'rtasida muvozanatni saqlash, mavjud an'ana va urf-odatlarining ijtimoiy taraqqiyotga zid bo'lmaganlarini rivojlantirish, mos bo'lmaganlarini esa isloh qilish, inson huquq va erkinliklari, gender tengligi, ekologik mas'uliyat kabi zamonaviy axloqiy tamoyillarni milliy an'analarni bilan uyg'unlashtirish zarur bo'lib qoladi.

Ijtimoiy-axloqiy qarashlarning germenevtik tahlili shuni ko'rsatadiki, axloq me'yorlari, qadriyatlar va an'analarni turli davrlar hamda madaniyatlar kesimida murakkab shakllanish jarayonini bosib o'tadi. Germenevtika ushbu jarayonni tarixiy, madaniy, diniy va falsafiy kontekstda o'rganish, xulosa chiqarish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini yaratadi. Bu, o'z navbatida, zamonaviy jamiyatda ma'naviy barqarorlikni saqlash, axloqiy tarbiyani yuksaltirish, milliy an'analarni boyitib borish va global tamoyillar bilan uyg'unlashtirishda muhim metod sifatida e'tirof etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayev, A. (2020). “Milliy an’analar va zamonaviy madaniyat uyg‘unligining falsafiy talqini”, Falsafa va hayot jurnali, 3(2), 46–52.
2. Alisher Navoiy. (1972). Asarlar to‘plami (bir nechta jildlarda). Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Gadamer, H.-G. (1975). Truth and Method. London: Sheed & Ward.
4. Riker, P. (1981). Hermeneutics and the Human Sciences. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Shleiermacher, F. (1977). Hermeneutics: The Handwritten Manuscripts. Missoula: Scholars Press.

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA SUN’IY INTELLEKTNI SOHALARARO JORIY ETISH: TAHLIL VA NATIJALAR

Yo‘ldoshev Avazbek Abdurashid o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

aayoldoshev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarni tizimli tahlil etilgan. Maqolada SI texnologiyalarini rivojlantirish strategiyalari, qonunchilik islohotlari, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarida qo‘llanilishi, shuningdek, ushbu jarayonlarda duch kelinayotgan muammolar va istiqbollar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda O‘zbekistonning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasidagi islohotlar, qo‘shma alyans tashkil etilishi, ilmiy-tadqiqot institutlari faoliyati va xalqaro hamkorlik masalalari tahlil qilinadi. Maqola SI texnologiyalarining mamlakat iqtisodiyoti va jamiyatiga ta’sirini baholashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, O‘zbekiston, islohotlar, raqamli transformatsiya, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”, iqtisodiyot, ilmiy tadqiqotlar.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari global iqtisodiyot va jamiyatning turli sohalarida inqilobiy o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. SI inson aqliga xos bo‘lgan mantiqiy va ijodiy funksiyalarni bajarishga qodir bo‘lib, “o‘rganish va muammolarni hal qilish kabi inson aqli bilan bog‘liq xususiyatlarni namoyish etadigan har qanday mashinaga nisbatan qo‘llaniladi”[1]. Ushbu texnologiyalar qishloq xo‘jaligidan tortib sog‘liqni saqlash va davlat boshqaruvigacha bo‘lgan sohalarida samaradorlikni oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va yangi imkoniyatlar yaratishda muhim ahamiyatga ega.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekiston ham global raqamli transformatsiya jarayonlaridan chetda qolmagan holda, SI texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida mamlakatda SI texnologiyalarini keng qo‘llash va ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsad qilingan[2]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-son farmoni bilan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi mamlakatda raqamli texnologiyalarni, shu jumladan SI ni joriy etishning asosiy yo‘nalishlarini belgilab berdi. Strategiyada “sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo‘llash, raqamli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta’minlash” muhim vazifa sifatida ko‘rsatilgan [2]. Ushbu strategiya doirasida SI texnologiyalarini iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvida qo‘llash bo‘yicha bir qator chora-tadbirlar ishlab chiqildi.

2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son prezident qarori SI texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha 2021-2022 yillarda amalga oshiriladigan tajriba-sinov loyihalar ro‘yxatini tasdiqladi. Qarorda “qishloq xo‘jaligi, bank, moliya, transport va sog‘liqni saqlash sohalarida SI texnologiyalarini qo‘llash” kabi yo‘nalishlar alohida ta’kidlangan[3]. Masalan, qishloq xo‘jaligida “yerni masofadan zondlash ma’lumotlari asosida tuproq va ekinlar holatini monitoring qilish”, sog‘liqni saqlash sohasida esa “pnevmoniya va ko‘krak bezi saratonini erta aniqlash” loyihalari amalga oshirildi[3].

2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-son prezident qarori bilan “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi” tasdiqlandi. Ushbu strategiya “ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida SI texnologiyalarini joriy etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, shu jumladan, huquqiy, texnologik va iqtisodiy asoslarni belgilash” maqsadini ko‘zlaydi[4]. Strategiyada SI rivojlanishining joriy holati, xorijiy tajribalar va milliy manfaatlarni hisobga olgan holda “ilmiy-texnikaviy rivojlanish sohasidagi o‘rta va uzoq muddatli vazifalar” belgilab berilgan[4]. Bundan tashqari, strategiya doirasida “katta ma’lumotlar” (Big Data) bazasini yaratish, SI loyihalari uchun hisoblash quvvatlarini ishga tushirish va xavfsizlik hamda etika talablarini joriy etish kabi muhim chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan. Masalan, “2025-yil 1-mayga qadar vazirlik va idoralar shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risidagi qonunchilik talablariga rioya qilgan holda katta ma’lumotlar bazasini Raqamli texnologiyalar vazirligiga taqdim etishi” belgilangan.

SI texnologiyalarini joriy etishni muvofiqlashtirish va samaradorlikni oshirish maqsadida 2021-yilda “Sun’iy intellektni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shma alyans” tashkil etildi. Ushbu alyans “SI texnologiyalarini iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, davlat boshqaruvida joriy qilish bo‘yicha ustuvor loyihalarni jadal amalga oshirish va xarajatlarni optimallashtirish” vazifasini o‘z zimmasiga oldi[5]. Alyansning ishchi organi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sifatida Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi belgilandi.

Shu bilan birga, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti va Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti huzuridagi ilmiy markazlar negizida “Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti” tashkil qilindi. Institutning asosiy vazifalari qatoriga “SI sohasida fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni olib borish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning ilmiy ekotizimini shakllantirish” [5] kiradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotidagi muhim tarmoqlardan biri bo‘lgan qishloq xo‘jaligida SI texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda. 2021-2022 yillardagi tajriba-sinov loyihalari doirasida “yerni masofadan zondlash ma’lumotlari asosida tuproq va qishloq xo‘jaligi ekinlari holatini monitoring qilish” [3] loyihasi muvaffaqiyatli amalga oshirildi. Bu loyiha fermer xo‘jaliklariga ekinlarning holatini real vaqt rejimida kuzatish, suv resurslarini samarali boshqarish va hosildorlikni oshirish imkonini berdi.

Bundan tashqari, SI yordamida “qishloq xo‘jaligi texnikasi, shu jumladan kombaynlar ishini monitoring qilish” tizimlari joriy etildi, bu esa “texnikaning samaradorligini oshirish va ish jarayonlarini avtomatlashtirishga” xizmat qildi [3]. Ushbu yondashuv qishloq xo‘jaligi sohasida inson xatolarini kamaytirish va resurslarni tejashga yordam berdi.

Bank va moliya sohasida SI texnologiyalari “tijorat banklari faoliyatini monitoring qilish samaradorligini oshirish, foydalanuvchilarni masofadan biometrik identifikatsiyalash (Face-ID) va kredit risklarini baholash” kabi yo‘nalishlarda qo‘llanilmoqda [3]. Masalan, SI algoritmlari yordamida banklar mijozlarning to‘lov qobiliyatini tahlil qilish va moliyaviy xavflarni boshqarishda yangi imkoniyatlarga ega bo‘ldi.

Bundan tashqari, “budjet xarajatlari, pensiya, ijtimoiy va sug‘urta to‘lovlarini tahlil qilish” jarayonlarida SI ning qo‘llanilishi moliya sohasida shaffoflikni oshirish va xarajatlarni optimallashtirishga xizmat qildi [3]. 2030-yilgacha SI yordamida “bank xizmatlarini avtomatlashtirish va firibgarlikka qarshi kurashish bo‘yicha zamonaviy mexanizmlarni joriy etish” [4] rejalashtirilmoqda.

Sog‘liqni saqlash sohasida SI texnologiyalari kasalliklarni erta aniqlash va tashxis qo‘yishda muhim rol o‘ynamoqda. 2021-2022 yillardagi tajriba loyihalari doirasida “inson o‘pkasining kompyuter tomografiyasi tahlili asosida pnevmoniyani aniqlash” va “mammografiya tahlili asosida ko‘krak bezi saratoniga ilk bosqichda tashxis qo‘yish”[3] loyihalari amalga oshirild. Ushbu loyihalar SI ning “inson xatolarini kamaytirish va aniqlik darajasini oshirish”[1] qobiliyatini namoyish etdi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

SI texnologiyalari sog‘liqni saqlash sohasida nafaqat tashxis qo‘yish, balki bemorlar ma‘lumotlarini tahlil qilish va davolash jarayonlarini optimallashtirishda ham qo‘llanilmoqda. Masalan, SI algoritmlari yordamida “tibbiy diagnostika jarayonlari avtomatlashtirilib, mutaxassislarning ish yuklamasi kamaytirildi”[6].

Transport sohasida SI texnologiyalari “avtomobil harakatini va transportdagi tirbandliklarni monitoring qilish” uchun qo‘llanilmoqda [3]. Ushbu tizimlar yordamida shahar transport infratuzilmasini boshqarish samaradorligi oshirildi va yo‘l harakati xavfsizligi yaxshilandi. Masalan, Toshkent shahrida SI asosidagi “aqlli transport tizimlari”[7] sinovdan o‘tkazilib, tirbandliklarni kamaytirish va yo‘l harakati optimallashtirildi.

O‘zbekistonda SI sohasida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish uchun bir qator institutsional choralar ko‘rildi. Yuqorida ta’kidlanganidek, Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti tashkil etilib, u “fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni olib borish, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqish” vazifasini bajaradi[5]. Institut xorijiy innovatsion muassasalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib, qo‘shma loyihalarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, 2025-yil 18-19-aprel kunlari Jizzax shahridagi Qozon (Volgabo‘yi) federal universiteti filialida “Intellektual tizimlarning zamonaviy muammolari” mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi o‘tkazilishi rejalashtirilgan. Konferensiya “SI ni ishlab chiqarishning nazariy va amaliy ishlanmalarini shakllantirish va respublika ijtimoiy-ishlab chiqarish hayotiga singdirish”[8] masalalariga bag‘ishlanadi.

SI sohasida malakali kadrlar tayyorlash O‘zbekistonning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. 2021/2022 o‘quv yilidan boshlab Toshkent axborot texnologiyalari universitetida “SI yo‘nalishi bo‘yicha 30 nafar talaba bakalavr darajasiga va 10 talaba magistraturaga” grant asosida qabul qilindi[9]. Shu bilan birga, 15 ta oliy ta’lim muassasasida “SI texnologiyalarini iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvida qo‘llash bo‘yicha kurslar va fanlar” joriy etildi[9].

Bundan tashqari, Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan “SI sohasidagi doktorantura uchun maqsadli kvota (5 o‘rin)” ajratildi, bu esa sohada yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashga xizmat qildi[9]. Ushbu chora-tadbirlar SI sohasida kadrlar yetishmasligi muammosini bartaraf etishga qaratilgan.

O‘zbekistonda SI texnologiyalarini joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, “ma‘lumotlar bazalari bilan integratsiya qiyin kechmoqda, chunki vositalar asosan korporativ muhitda ma‘lum bo‘lmagan tillarda va platformalarda ishlab chiqilgan”[6]. Bu SI tizimlarini joriy etishda qo‘shimcha xarajatlarni keltirib chiqarmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ikkinchidan, SI texnologiyalari “ishsizlik darajasini kuchaytirishi” mumkin, chunki “takrorlanadigan vazifalarni robotlar bilan almashtirish odamlarning ish o‘rinlarini qisqartiradi”[1]. Bu ijtimoiy sohada qo‘shimcha muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Uchinchidan, “SI texnologiyalarida his-tuyg‘u mavjud emasligi” jamoaviy ish va insonlararo munosabatlarga ta’sir qilishi mumkin, bu esa davlat boshqaruvi va xizmat ko‘rsatish sohasida muayyan cheklovlarni keltirib chiqaradi[1].

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun bir qator yechimlar taklif etilmoqda. Birinchidan, “ma’lumotlarni himoya qilish qonunlarini takomillashtirish va kiberxavfsizlik choralarni kuchaytirish” SI tizimlarining xavfsiz integratsiyasini ta’minlaydi [10]. Ikkinchidan, “raqamli savodxonlik va malaka oshirish dasturlari” orqali aholining SI texnologiyalariga moslashuvi osonlashadi[10].

Ishsizlik muammosini hal qilish uchun “yangi kasblarga o‘qitish va SI sohasida kadrlar tayyorlash” dasturlari kengaytirilmoqda[9]. Bundan tashqari, “SI texnologiyalari bo‘yicha etika qoidalarini ishlab chiqish” va “ma’lumotlarni muhofaza qilish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish” ijtimoiy va huquqiy muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi[4].

O‘zbekiston SI sohasida xalqaro hamkorlikni faol rivojlantirmoqda. Masalan, Rossiyaning “Sber” guruhi bilan “SI texnologiyalari va boshqa dasturiy mahsulotlarni joriy etish masalalari bo‘yicha hamkorlik” yo‘lga qo‘yildi [5]. Ushbu hamkorlik doirasida “pilot loyihalarni tezkor amalga oshirish va mahalliy mutaxassislarni o‘qitish” rejalashtirilmoqda[5].

Bundan tashqari, Jahon banki tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan loyihalar doirasida xalqaro ekspertlar, masalan, avstraliyalik mutaxassis Prash Parthiban O‘zbekiston sharoitida “ma’lumotlar tahlili va SI ni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar” taqdim etdi [11]. Bu kabi hamkorliklar xorijiy tajribani O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatning raqamli transformatsiya yo‘lidagi muhim qadamlaridan biridir. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va 2030-yilgacha SI rivojlantirish strategiyasi doirasida qishloq xo‘jaligi, bank, moliya, sog‘liqni saqlash va transport kabi sohalarda SI texnologiyalari muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Qo‘shma alyans, ilmiy-tadqiqot institutlari va xalqaro hamkorlik tashabbuslari ushbu jarayonni yanada jadallashtirmoqda.

Biroq, ma’lumotlar integratsiyasi, ishsizlik va etik muammolar kabi qiyinchiliklar hali ham mavjud. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun raqamli savodxonlikni oshirish, qonunchilik bazasini takomillashtirish va kadrlar tayyorlash dasturlarini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kengaytirish zarur. Kelajakda O‘zbekiston SI sohasida xalqaro tajribadan kengroq foydalanish va mahalliy ekotizimni rivojlantirish orqali global raqobatbardoshlikni oshirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “O‘zbekistonda «Sun’iy intellekt»ni rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar tasdiqlandi.” m.kun.uz, 2021.
2. “Raqamli O‘zbekiston – 2030 Strategiyasi.” lex.uz, 2020.
3. “PQ-4996-son 17.02.2021. Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida.” lex.uz, 2021.
4. “PQ-358-son 14.10.2024. Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.” lex.uz, 2024.
5. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida.” yuz.uz, 2021.
6. “(PDF) SUN’IY INTELEKT VA EKSPERT TIZIMLAR.” www.researchgate.net, 2021.
7. “AKT sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar taraqqiyot uchun muhim.” daryo.uz, 2021.
8. “Intellektual tizimlarning zamonaviy muammolari.” anjumanlar.uz, 2024.
9. “AKT sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar taraqqiyot uchun muhim.” daryo.uz, 2021.
10. “(PDF) ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.” www.researchgate.net, 2023.
11. “Davlat boshqaruvida ma’lumotlar tahlili va sun’iy intellekt: ilg‘or amaliyot, misollar va ko‘nikmalar.” asr.gov.uz, 2025.

A. ОСМОНОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДА -ЧЫ МҮЧӨСҮ МЕНЕН ЖАСАЛГАН АЙРЫМ СӨЗДӨР

Кудайкулова Г., Шакирова М., Жеенбекова А.

НЕКОТОРЫЕ СЛОВА СДЕЛАННЫМ С СУФФИКСОМ -ЧЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А.ОСМОНОВА

Кудайкулова Г., Шакирова М., Жеенбекова А.

SOME WORDS ARE MADE WITH THE SUFFIX –CHY IN THE WORKS OF A.OSMONOV

Kudaikulova G., Shakirova M., Jeenbekova A.

***Аннотация.** Макалада кыргыз тилиндеги -чы мүчөсүнүн өнүмдүүлүгү, алардын сөзгө жасалгандагы мааниси айтылды. Кыргыз тилиндеги -чы мүчөсүнүн сөз жасоо маанилери да, сөз өгөртүүчү маанилери да белгиленди. Аларды бири-биринен ажыратып кароодо -чы мүчөсү уланган сөздүн сүйлөмдөгү ордуна, контекстке, микротекстке көңүл буруу маанилүү экендиги мисалдар менен көрсөтүлдү. Акын А.Осмоновдун ырларындагы, поэмаларындагы -чы мүчөсү катышкан сөздөрдү ыр саптарынан, тексттерден таап чыгып, талдоого аракеттер жасалды. -чы морфемасы уланган сөздөрдүн тексттеги ордуна карап, сөздөрдүн берип турган маанисин айтылды. Тилчи-окумуштуулардын эмгектеринен, талдоолорунан мисалдар келтирилди. -чы мүчөсүнүн оморфем катары келген учурлары каралды. Мисалдар келтирип, алардын айырмачылыктары көрсөтүлдү.*

***Ачкыч сөздөр:** А.Осмонов, мүчө, куранды, сөз жасоочу мүчө, морфема, уңгу, оморфема, маани, дубалчы, уйчу, койчу, кетменчи, кербенчи, сакчы, колхозчу, жаачы, айткылачы, келчи, токтоочу, берчи, кыйналтпачы, боздотпочу, ыр, поэма ж.б.*

***Аннотация.** В статье говорилось о продуктивности суффикса -чы в кыргызском языке. В кыргызском языке установлены как словообразовательные, так и словоизменительные значения суффикса -чы. На примерах показано, что при рассмотрении их в отрыве друг от друга важно обращать внимание на контекст, микротекст, и на место слова в предложении, в котором существует суффикс. Были предприняты попытки найти и проанализировать в стихах и текстах слова, присутствующие в стихах и поэмах поэта А.Осмонова. Глядя на место слов в тексте, морфема-это морфема, обозначающая значение, которое слова передают. Приведены примеры из трудов, анализов ученых-лингвистов. Рассматривались случаи, когда суффикс -чы пришел как оморфема. Приведено примеры и продемонстрировано их различия.*

Ключевые слова: *А.Осмонов, суффикс, словообразовательный суффикс, морфема, корень, оморфема, значение, стеновирик, корова, пастух, мотыга, караванирик, сторож, колхозник, лучник, скажи, приходи, остановись, дай, не мучай, не болтай, песня, поэма и т. д.*

Abstract. *The article talked about the productivity of the suffix -chy in the Kyrgyz language. Both the word-formation and inflectional meanings of the suffix -chy are established in the Kyrgyz language. The examples show that when considering them in isolation from each other, it is important to pay attention to the context, microtext, and the place of the word in the sentence in which the suffix exists. Attempts have been made to find and analyze in poems and texts the words present in poems and poems by poet A.Osmonova. Looking at the place of words in a text, a morpheme is a morpheme denoting the meaning that words convey. Examples from the works and analyses of linguists are given. Cases were considered when the suffix -chy came as a homomorpheme. Examples are given and their differences are demonstrated.*

Keywords: *A.Osmonov, suffix, word-forming suffix, morpheme, root, homomorpheme, meaning, waller, cow, shepherd, hoe, caravan driver, watchman, collective farmer, archer, say, come, stop, give, do not torment, do not chatter, song, poem, etc.*

Кыргыз тилинде -чы мүчөсү зат атооч жасоочу өтө өнүмдүү мүчө болуп саналат [8]. С.Давлетов, С.Кудайбергеновдор бул мүчөнүн бир канча маанисин көрсөтүп мисалдарды келтиришкен [43]. Мына ошо төрт маанинин төртөө тең кандайдыр кесипти билдирген сөздөр гана болуп, биздин оюбузча, сөздүн жасалышына негиз болгон сөздөрдүн тематикалык башка-башка топтордон болгондугу менен гана айрымаланышат.

И.Абдувалиев -чы мүчөсүнүн маанисин көрсөтпөстөн эле мисалдарды келтирип, -чы мүчөсүнүн жараткан маанилери арбын экендигин көрсөтүп, -чы – атооч сөздөрдөн зат атооч жасоочу өнүмдүү куранды: айдоочу (айдоо-чу), бүркүтчү (бүркүт-чу), жазуучу (жазуу-чу), жетекчи (жетек-чи), ишчи (иш-чи), бул курандынын оморфем түгөйү – этиш сөздөрдү жасоочу аз өнүмдүү -чы курандысы: аарчы (аар-чы), кыпчы (кып-чы), тепчи (теп-чи), чапчы (чап-чы) ж.б., дагы бир оморфем түгөй болуп өтүнүч маанисин жараткан -чы уландысы эсептелет: айтчы, ойлочу, байкачы, укчу ж.б., кишинин жердигин, кайсы жерден экендигин билдирген диалектилик -чы мүчөсү да, лексикалык мааниси айлачы, баткенчи буларга оморфемдик катарды түзөт, деп белгилеген.[2]

А.Осмоновдун чыгармаларында -чы мүчөсү келген сөздөр көп жоолугат. Бул мүчө бир нече грамматикалык маанилерди билдирет.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Кыргыз тилинде -чы мүчөсү атооч сөздөрдөн зат атоочторду жасап, кесип же кесип ээсин билдирген маани жаратат: *айдоочу, жазуучу, окуучу, койчу, жетекчи, өтүкчү, токойчу, ырчы* ж.б.

Этиш сөздөргө жалганып, кыймыл-аракетти зат атоочко айландырат: *жамынчы-жамын, сүйүнчү-сүйүн, тамчы-там* ж.б.

А.Осмоновдун чыгармаларында -чы мүчөсүнүн кесипти же кесип ээсин билдирген маанисинде бир нече мисалдар жолукту.

Эй, *дубалчы*, бийик кетти дубалың,
Кызыл, кызыл кыштарыңа кубандым.
Көңүл үчүн кол тездигин мага бер,
Сен бербесең, кимге менин убалым [11]?

Дубалчы сөзү дубал деген зат атоочко -чы мүчөсү жалганып кесипти жана дубал куруу кесибине ээ болгон же бул иш менен алектенген адамды билдирди.

Таш идишке куйса керек бактымды,
Татты идишке куйса керек атымды.
Кароолчудан не кылам деп сурам,
Балам алсын, бекер бер дейт даңкыңды.
Берем,
Алсын!
Сатпайм кадыр-баркымды,
Уйчу, койчу, кетменчинин.
Менмин кымбат акыны!
Баалай келсе тең келе албайт,
Бул ааламдын алтыны [9]!

Бул мисалда *уйчу, койчу, кетменчи* деп айтып жатканы үй жумуштарында, айыл чарбасында мал багып, алардын камын көрүү менен алектенген адамды билдирип, ошол жаныбарларды баккан, асыраган кесип ээлери болуп жатат.

Ал эми төмөндөгү мисалдарда канкреттүү зат атоочторго жалганып, -чы мүчөсү ошол затка байланыштуу кесип ээсин билдирген.

Ысык-Көл – кыргыз көлү шарпылдаган,
Көркүнө көктөн башка тартынбаган,
Замандар *кербенчидей* чубап өтүп,
Чарчаса саясында салкындаган [9].

Биринчисинде *кербенчидей* деп айтып жатканы убакыттын бат өтүп жатканын салыштыруу иретинде көрсөтүп, көбүнчө ошол жүк ташыган, кербенди башкарган адамды (кесипти) билдирип жатат.

Турсун *сакчы, колхозчу элдин сакчысы,*

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Калктын данын өз данындай бакчусу.

Түн жарымында күбүр, шыбыр үн чыкса

Я койдогу бала,

Я уйдагы бала,

Я жылкыдагы уул

Деп, мында да амал тапчусу [9]!

Ал эми экинчисинде *сакчы* деп айтып жатканы кароолчу, кайтаруучу дегенди түшүндүрөт. Бул сөз *сак* деген сын атоочтон келип чыккан жана ага *-чы* мүчөсү кошулганда адамдын кесибин билдирет. Ошондой эле *колхозчу* деген сөз колхоздо иштеген адамды, жана колхоздун мүчөсү болгон, жалпы эмгек ишин аткарган адамды билдирет. Мында да конкреттүү зат атоочко (колхоз) *-чы* мүчөсү жалганып, кесипти билдирип жатат.

Мындан тышкары А.Осмоновдун чыгармаларында *-чы* мүчөсү жаныбарлардын жана канаттуулардын аттарында да жолугат.

Жаачы баатыр түк коркпос,

Көк айбанга саал окшош,

Боорукерлүү жайы бар,

Карлыгачка жан жолдош [10].

Бул контекстте *жаачы баатыр* деп айтып жаткандыктан, сөздүн мааниси карлыгачка жардам берген майда жаныбар тууралуу сөз болгон. Ошондо да *-чы* мүчөсүнүн грамматикалык мааниси менен аталган жандыктын атын акын өтө чеберчиликте пайдаланган.

Жаачы жырткыч [курт-кумурскалар](#) түркүмү. Узундугу 11см. Алдыңкы бир жуп бутунда жем кармоочу тикенекчелери болот. Башы өтө кыймылдуу, көзү чоң, мурутунун түбүндө 3 жөнөкөй көзү жайгашкан. Зыяндуу курт-кумурскалар менен азыктанат.

Бышыкчылык сонун ай,

Колхозчулар сагынып,

Күн саноодон эринбейт,

Дан кыярып калганда:

Бышсын, бышсын,

Быша түшсүн эгин дейт.

Ошондо ушул таранчы,

Кудайдан мурда уурдап жейт.

Жанын жеген желмогуз:

Чырк, чырк, чырк, чырк

Дейт да жебирейт.

Таранчы чымчыктын бир түрүнүн аталышын билдирет. *Таранчы* – дан эгиндерин жегенди жакшы көргөн, көбүнчө талаада жүргөн майда куш. Мындагы *таран-чы* сөзүн *таран-* этиштин өздүк мамилесинде турат десек туура болсо керек. Көбүнчө, *таранчы* сөзүн туунду уңгу катары эле кабылдап, уңгу-мүчөгө ажыратып караган учур дээрлик кездешпейт. Бирок, биздин оюбузча, *тар-ан-* уңгусу, өздүк мамиленин -ын мүчөсүн кабыл алып калыптанып кеткен десек болчудай. Мындай сөздөр кыргыз тилинде бар: *сүйүнчү – сүй-үн-чү, күлгүнчү- күл-гүн-чү ж.б.*

Бышыкчылык, бышуу - деген негизги сөздөн келип чыккан жана айыл-чарбасында жер-жемиштин, дан-эгиндин бышып, жыйноого даяр болгон мезгилин билдирет. Бул контекстте суктануу, күтүү, эңсөө, күтүү маанисинде колдонулду. Мисалы, күздүн башында же ортосунда дан эгиндеринин бышып жетилген учурларын *бышыкчылык* деп айтышат. -лык мүчөсү: Иш-аракетти же абалды билдирди. Бул жерде бышуу процесси абалдык зат атоочко айландырылган. Сөз сүйлөмдө зат атооч катары колдонулат жана мезгилди мүнөздөйт.

Колхоз - деген сөз совет доорунда коллективдештирүүнүн жүрүшүшүндө түзүлгөн айыл чарба эмгегин уюштурууну, ал эми *колхозчулар* ошол чарбада иштеген адамдарды түшүндүрөт. Бул сөз коллективдүү чарбаны иштеткен *жумушчуларга* тиешелүү. -чу мүчөсү уланганда бир иш менен алектенген же белгилүү бир топко тиешелүү адамдарды билдирет. Бул жерде колхоздо иштегендерди көрсөткөн. -лар көптүктүн мүчөсү, сөздү көптүк формага келтирип, бир нече адамды түшүндүрдү.

Кыргыз тилинде -чы мүчөсүнүн өтүнүч, сураныч маанилери да бар, мисалы, *айт-чы, чакыр-чы, кел-чи, тур-чу, жөнө-чү ж.б.* Ушул кызматында кыргыз тил илиминде маалымат жокко эсе. Өтүнүч, сураныч маанисинде тургандай болгону менен контексте буйруу, чакырык маанисинде да көп кезиктирүүгө болот. Кыргыз тилинде кайсы бир сөз түркүмүнүн, этиштин дагы категориясынын мүчөсү катары да каатталбаган. Тилчи И.Абдувалиев -чы мүчөсү жалганып турган сөздөрдү таап, алардын омоним-омоморфем боло ала тургандыгын белгилеп, мисалдар менен далилдеген. Окумуштуунун айтуусунда, кыргыз тилинин грамматикасында омоморфем уландылар, башкача айтканда, тыбыштык жактан бири-бирине окшош болуп туруп ар башка грамматикалык маанилерди жараткан уландылар да бар. Алар бирдей эле тыбыштык курамда болуп, ар кандай түркүмдөгү сөздөрдү ар башка грамматикалык категориядагы маанилерге өзгөртө турган уландылар болуп саналат [2]. Мисалы, жогорудагы *келчи, турчу* сыяктуу сөздөргө суроо маанисин туюндурган **-чы** уландысы: *сенчи, тигичи, кызымчы, Кутманчы, энемчи сөздөрү* омоморфем түгөй боло алат. И.Абдувалиев *окуучу* сөзүндөгү -чы мүчөсүнүн бир эле сөзгө жалганып, эки башка маани жаратып, бири-бирине –омоморфем болуп

калганын түшүндүрөт: *Окуучу, окууң эмне болот?* Бул сүйлөмдөгү *-чы* мүчөсүнөн эки башка ойду түшүнүүгө болот: а) *Окуучу, окууң эмне болот?* дегенде, *окуучудан* эмне кыларды сураган грамматикалык маани билдирилет да, б) ошол эле турушунда *Окуучу окууң эмне болот?* деп үтүр коюлбай, тыным болбой айтылган сүйлөмдө *окуп жаткан окууң эмне болот* мааниси туюндурулат. Мына ушундай эки башка маанилерди, *-чы* (окуучу) курандысынан суроо маанисин уюштурган *-чы* уланды мүчөсүн айырмалап түшүнөбүз. Айтылышы, тыбыштык түзүлүшү бирдей эле болуп туруп булар башка-башка мүчөлөр – оморфем мүчөлөр[2].

А.Осмоновдун ырларында дал ушул маани менен *-чы* мүчөсү бир топ жоолугат.

Кең Фрунзе шаарынан,

Тянь-Шанга баратсам.

Айткылачы жолдоштор,

Ачык айткан сөз калпы?

Тоо жоготтум ким тапты [11]?

Айткылачы – бул сөздүн негизги мааниси бир нерсени айтып берүү, билдирүү өтүнүчүн билдирет. Ырдын контекстинде бул сөз сүйлөшүүгө кайрылуу формасы катары колдонулуп, чындыгын же туура маалыматты айтып берүү талабын билдирет. *Айт* - иш-аракетти билдирген этиш. *-кыла* мүчөсү, буйрук мүнөзүндөгү көптүк формада колдонулуп, бир нече адамга кайрылуу үчүн жалганып, көптүккө арналган суранычты же талапты күчөтөт. *-чы* мүчөсү сүйлөмгө кайрылуу, сылыктык, өтүнүч мүнөзүн берет. Этиш сөз түркүмүндөгү адат өткөн чактын *-чу* – *келчү, бурчу, турчу*, этиштин өзгөчө формасы-атоочтуктун *-чу* – *берчү* (*берчүңөр* (*нерсе катары*) *бар беле*), *жапчу* (*жапчу иштеп калчу эле*), *-оочу, -уучу* – *жоруучу, тороочу, байкоочу*, мүчөлөрү менен суранууну, өтүнүчтү билдирген *-чы* мүчөсүн алмаштырып же адаштырып албоо керек. Мындайда, көбүнчө сүйлөмдөгү ойго же контекстке маани берип кароо абзел.

Борумундан боз бала,

Боздотпочу садага.

Боздосом да жеткирбей,

Бой саласың башкага.

Кыялыңан бир бала,

Кыйналтпачы садага.

Кыйналсам да жеткирбей,

Кызыгарсың башкага[9].

Жакшынакай кийимдери жок, каражаттын тартыштыгынан айландык менен жүргөн адам дегенди билдирет. Бул сөз көбүнчө жакыр адамдарды же

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

алардын аз камсыз болгон абалын сүрөттөө үчүн колдонулат. Бул контекстте *боздомточу садага* - деп айтып жатканы өз кезегинде кедейлик тагдырдын оордугу сыяктуу маанилерди камтыйт. *Боздомто* сөзү этиш жана ага *-чы* мүчөсү кошулганда кайгыга батып, ыйлап же айласыздан жүргөн адамды түшүндүрөт.

Бул контекстте *кыйналтпачы садага* деп айтып жатканы адамды кыйнабай, азап тарттырбай, жашоосуна жардам берүү, кыйынчылыктан сактоо мааниси берилет.

Чакыр эне, балдарыңды, көрөйүн,
Мен да балаң, мен эмесмин өгөйүң.

Чын энелик эрдигиңе багынып,
Келчи энеке маңдайыңан өбөйүн [9].

Келчи – бул бирөөнүн кайрылып, бир жакка келүүсүн суранган же буйрук берген маанини билдирген аффикс, ал киши же предметтен аракетти аткаруусун талап кылат.

Токточу өмүр, токточу өмүр, токтой тур!

Көзүң чуңкур, өңүң кансыз, сары сур.

Тил албассың, жоголо бер, кете бер,

Сенден күчтүү, сенден өжөр бул учур.

Он беш жолу улам кайра туулуп,

Он беш жолу жашарбасам, карап тур[9].

Токточу сөзү көбүнчө адамдан бир нерсени кылууну, токтотууну өтүнүү, талап кылуу, сунуштоо максатында колдонулат.

Мен ыйлабайм капа тартып турганда,

Мен кубанбайм бак-дөөлөткө тунганда.

Дарым ушул кайгы жана шаттыкта,

Берчи мага,

Берчи мага,

Жарым ууртам музыка[9]!

Берчи бир нерсени берүү өтүнүчү, суранычы, чакыруусу. Бул сөз көбүнчө жардам берүү же алдыруу максатында колдонулуп өтүнүчтүү формада айтылат.

Эй карачы, эс алуучу жер сонун,

Көрө аласың ырахаттын толугун...

Фрунзе өстү, таштап баткак чыласын,

Бир эле көр, дүйнөгө кеп кыласың [10]...

Карачы - деп кишиге шаардын кооздугун көрсөтүү же көңүл бурдурууну түшүндүрдү. *Кара* деген этиш сөз, ага *-чы* мүчөсү жалганганда бир нерсени айтууга чакыруу же ал жакта кандайдыр бир өзгөчө жагдай бар экенин билдирет.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Көрүнүп тургандай, кыргыз тилинде -чы мүчөсүнүн сөз жасоо маанилери да, сөз өгөртүүчү маанилери да бир топ. Аларды бири-биринен ажыратып кароодо -чы мүчөсү уланган сөздүн сүйлөмдөгү ордуна, контекстке, микротекстке көңүл буруу маанилүү. Биз Алыкул Осмоновдун ырларындагы, поэмаларындагы -чы мүчөсү катышкан сөздөрдү таап, ал катышкан ыр саптарын, тексттерди алып, талдоого аракет кылдык. -чы морфемасы уланган сөздөрдүн тексттеги ордуна карап, анын берип турган маанисин айттык. Тилчи-окумуштуулардын эмгектеринен, талдоолорунан мисалдарды келтирдик. -чы мүчөсүнүн оморфем катары келген учурларына токтолдук. Мисалдарды келтирип, алардын айырмачылыктарын көрсөттүк. Кыргыз тилинде -чы мүчөсө уланган сөздөр адбан көп экендигин белгиледик.

Колдонулган адабияттар

1. Абдувалиев И. Кыргыз тилинин морфологиясы. -Б., 2008. 351 б.
2. Абдувалиев И. Кыргыз тилинин лексикологиясы. -Б., 2024. 351 б.
3. Абдувалиев И. Кыргыз тили: грамматикалык талдоо. -Б., 2019. 269 б.
4. Давлетов С. Кудайбергенов С. Азыркы кыргыз тили: морфология -Ф., 1980. 78-б.
5. Жалилов А. Азыркы кыргыз тили. - Ош: Б-сыз, 2010. - 1 бөлүк. - 292 б.
6. Кудайбергенов С. Кыргыз тилиндеги этиш жасоочу кээ бир мүчөлөр. - Фрунзе: Мектеп, 1986. - 164 б.
7. Тыныстанов К. Кыргыз тил морфологиясы. - Бишкек, 1996. - 100 б.
8. Орузбаева Б.Ө. Словообразование в киргизском языке. - Фрунзе: Илим, 1964. - 311 с.
9. Осмонов А. Көл толкуну. Ырлар жыйнагы -Б., 2010.
10. Осмонов А. Чыгармалар жыйнагы. -Б., 1964-ж., 1-том (ырлар)
11. <https://bilim-kz.com/dubalchy/>

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O‘QUV SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA KOMPETENSIYAVIY TALABLAR VA FUNKSIYALARINING O‘ZGARISHI

Tursunov Rahmonali Bozorboy o‘g‘li

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada raqamlashtirish, bu jarayonlarda ta’lim subyektlaridan talab qilinadigan kompetensiyalar, kompetensiyaviy talablarning o‘zgarishi masalalari tahlil qilingan. Har bir kompetensiyaviy talabning zarurati va ta’limni rivojlantirishdagi ahamiyati bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiylashuv, kognitiv, regulyativ, reflektiv, mediakompetentlik sifatleri, Uzlüksiz kasbiy rivojlanish o‘quv dasturlari, “Smart-ta’lim”.

Zamonaviy ta’lim tizimi shaxsga yo‘naltirilgan xususiyatga ega bo‘lishi, ya’ni shaxsning sifatlariga e’tibor qilgan holda tashkillashtirilishi, ma’naviy madaniyat yangi talablar, texnika va texnologiyalarga mos ravishda shakllanishi zarur. Bu o‘rinda dastlab tadqiqot muammosining umumiy mohiyatini yorituvchi iboralardan biri “zamonaviy axborot texnologiyalari muhiti” haqida to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotning umumiy xarakteri va yo‘nalishini to‘g‘ri anglash uchun muammoni shakllantirishda qo‘llanilgan “zamonaviy axborot texnologiyalari muhiti” tushunchasining mohiyatini ham yoritish maqsadga muvofiqdir.

“Ta’lim faoliyatida axborot o‘quv biluv jarayonini aks ettirib, pedagog faoliyatini ta’minlash uchun xizmat qiladi. Bu qarash o‘z navbatida pedagoglarning kasbiy bilimi ko‘lamini kengaytirishni, izchil ravishda fan yutuqlari va yangiliklari bilan tanishib, ularni sintezlashtirish, ijtimoiylashtirish va obyektivlashuvini ta’minlab, kasbiy faoliyatini takomillashuvini talab etadi” [1].

Axborot almashish, asosan, subyektlarning bevosita muloqoti asosida tashkil etiladi.

Til iste’molida “axborot texnologiyalari” tushunchasi “axborot-kommunikatsion texnologiyalar” sifatida ham qo‘llaniladi. Ushbu vositalar yordamida ma’lumotlar, matnlar, grafiklar, bilim va moddiy borliq obyektlari to‘g‘risidagi axborotlar yig‘iladi, saralanadi, qayta ishlanadi, saqlanadi va tarqatiladi. Axborot texnologiyalari axborotlarni izlash, yig‘ish, saqlash, qayta ishlash, taqdim etish va tarqatish jarayonlari, metodlari hamda ushbu jarayonlarni amalga oshirish, metodlardan foydalanish vositalari;

ma’lumotlar yig‘ish, saqlash, qayta ishlash hamda ma’lumotlardan foydalanishda hisoblash texnikasi vositalaridan foydalanish metodlari, vositalari va usullari;

axborotni yig‘ish, qayta ishlash, saqlash va tarqatish uchun zarur bo‘lgan resurslar.

“Zamonaviy axborot texnologiyalari muhiti tushunchasi mavjud sharoitda har bir sohada axborotlarni uzatish, tarqatishga xizmat qiluvchi takomillashgan kommunikatsiya

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati yuzaga kelganligi, bu imkoniyatning beqiyosligini anglatadi” [2].

Ta’lim tizimida axborot texnologiyalarining o’rni va ahamiyati shundan iboratki, ular vositasida: o’quv-uslubiy materiallarni yaratish va tezkor uzatish, sodir bo’layotgan ijtimoiy-iqtisodiy hayot o’zgarishlari, yangicha ilmiy yutuqlar, shaxs kamoloti hamda kadrlarning professional tayyorgarlik darajasiga bo’lgan talablardan kelib chiqib, ta’lim mazmuni va shakliga o’zgartirish kiritish, mazmun jixatidan yanada boyitib borish; ta’lim jarayonlarini qulay, yanada samarali usullarda tashkil etish, ta’lim oluvchilarning o’quv faolligini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ta’lim sohasida qo’lga kiritilayotgan yutuqlar, mavjud mahalliy va xorijiy tajribalarni ommalashtirish, ulardan maqsadli foydalanish mumkin.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining texnik, texnologik, funksional va boshqa qulayliklari bugungi sharoitda ta’lim tizimining barcha bo’g’inlarida ta’lim mashg’ulotlarini axborot texnologiyalari orqali olib borilishi uning subyektlarida axborot kommunikativ kompetentlikni yanada oshishiga xizmat qiladi.

Shaxslararo munosabatlar asosini axborot tashkil etadi. Ijtimoiy munosabatlar jarayonida o’zaro axborot almashinuvning yuzaga kelishi: shaxsning muayyan voqea, jarayon, obyekt, subyekt, predmet to’g’risidagi ma’lumotlarga ega bo’lishini ta’minlaydi, shaxslarning qiziqishlari asosida yuzaga keladigan ehtiyojlarini qondiradi, munosabatni paydo qiladi, o’zaro aloqalarning doimiy ravishda, izchillikda olib borilishini ta’minlaydi, subyektlar faoliyati tartibini belgilaydi, soha bo’yicha olingan bilimlarni boyitib boradi hamda shu orqali subyektlarning dunyoqarashi, ma’naviyatini oshirib borishni kafolatlaydi. Qolaversa, “salbiy mazmunga ega axborot barqaror munosabat, jarayonning beqarorlashuviga ham olib keladi. Shunga ko’ra aytish mumkinki, birgina axborot almashinish chog’ida ijtimoiy (ijtimoiylashuv), kognitiv (bilimlariga ega bo’lish), regulativ (boshqaruv), reflektiv (baholash) muhim xususiyat kasb etadi. Bu holat axborotning ijtimoiy ahamiyati yoki salbiy oqibatlarini anglashga yordam beradi” [3].

Globallashuv sharoitida axborot egallagan hudud, unga mos ravishda shaxsning axborot olish, almashish imkoniyati kengaydi. Ammo keng ko’lamli axborot muhitida shaxs nafaqat foydali, zarur va muhim ma’lumotlarni, shu bilan birga zararli, nozarur, nomuhim axborotlarga ham duch keladi. Bu esa, birinchidan, shaxsni asosiy masala, o’rganilayotgan muammodan chalg’itadi, unda ikkilanish, gumonni yuzaga keltiradi, qarashlar, yondashuvlarda “og’ish” yuzaga keladi, tajribasiz yoshlar tomonidan zararli ma’lumotlar foydali tarzda qabul qilinadi. Shu bois axborot global axborotlashuv sharoitida shaxsni axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash, saqlash, undan foydalanish, uni uzatish metod, usul va vositalaridan xabardor qilish, amaliy faoliyatda ularni qo’llash maqsadga muvofiqdir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Pedagogning axborot kommunikativ kompetentligi uzluksiz ta’lim olishga motivatsiyasi bilan bog‘liq va aniq vaziyatlarda o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash orqali tanlash malakasida namoyon bo‘ladi. “Zamonaviy pedagog quyidagi asosiy axborot kompetentlarini o‘zlashtirishi zarur:

- o‘z fani bo‘yicha axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib dars o‘tish metodikasi, zamonaviy axborot massivlaridan axborotlarni qidirib topish, saqlash metodlaridan foydalanishni bilish;

- kompyuter, lokal va global tarmoqdan foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lish hamda uni takomillashtirish, turli shakldagi kompyuter axborotlari bilan ishlash va ularni internet tarmog‘iga joylashtirish ko‘nikmalariga ega bo‘lish;

- dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda axborot texnologiyalari vositasida talabalarning mustaqil ishlashini tashkil etish ko‘nikmasiga ega bo‘lish” [4].

Ijtimoiy madaniy moslik. Bugungi kun talabi har bir mutaxassisning zamonaviy bilimlardan xabardor bo‘lishini taqozo etmoqda. Qaysi sohada faoliyat yuritishidan qat’iy nazar mutaxassislarning, yangi ilmiy bilimlar, ayniqsa, AKT asoslaridan xabardor bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Binobarin, mavjud sharoitda zamonaviy ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish, ularsiz rivojlanishini tasavvur etib bo‘lmaydi. Mazkur tamoyil ayni mana shu holatni o‘zida aks ettiradi.

Kasbiy faoliyatda o‘qituvchilarning axborot kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda soha asoslarini o‘zlashtirishga qo‘yilayotgan ijtimoiy talab bilan ular erishgan bilim, ko‘nikma va malakalar hayotiy tajribada umuminsoniy ta’limiy qadriyatlarning aks etishi holatining o‘zaro mosligi ahamiyatli sanaladi.

Majburiylik, ixtiyoriylik. Uzluksiz kasbiy rivojlanish o‘quv dasturlari talablarini bajarish ularga jalb etilgan tinglovchilar uchun majburiylik kasb etadi. Ixtiyoriylik esa, uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslaridan keyingi o‘zaro hamkorlik mazmunida yetakchi o‘rin tutadi. Zero, malaka oshirish kurslaridan keyingi kasbiy rivojlanish vazifalari har bir o‘qituvchining individual ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi. Shu sababli bu jarayon majburiylik kasb etmaydi. Biroq, zamonaviy talablar nuqtai nazaridan o‘qituvchilarning doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi, kasbiy rivojlanishi tobora kuchayib borayotgan hozirgi vaqtda raqobatga bardoshli bo‘lishlari uchun zarur.

Modulli o‘qitish. Ta’lim jarayonlarini takomillashtirish bo‘yicha erishilgan xalqaro yutuqlarga ko‘ra, bugungi ta’limda modulli o‘qitish natijador bo‘lib, kurs asoslarini puxta o‘zlashtirilishiga erishishni kafolatlaydi.

Tadqiqotchilar fikricha, “modulli o‘qitish ta’lim jarayonini shunday qayta o‘zgartiradiki, bunda tinglovchi maqsadli individual dastur asosida mustaqil ish olib boradi” [85]. “Ta’limga nisbatan modulli yondashuvga bag‘ishlangan tadqiqotlar tahlili

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida pedagoglar malakasini oshirishda modulli texnologiyalarni qo'llash mumkinligi to'g'risida xulosa chiqarish imkonini beradi" [5]. Chunki mazkur texnologiya ta'limning moslashuvchanligini, tinglovchilar mustaqil faoliyatini shakllantirish, ularning o'qishdagi yutuqlari doimiy monitoringini olib borishni ta'minlaydi.

I.A.Eshmatov tomonidan olib borilgan kuzatuvlar tarmoqdagi pedagogik uyushmalar imkoniyatlarining namoyish etilishi pedagogning ushbu jarayonga kirishishi uchun yetarli emasligini ko'rsatdi. "Shuning uchun pedagoglarni tarmoqdagi o'zaro hamkorlikka tayyorlash jarayoni tegishli usul, metodlarga tayanadigan maxsus shart-sharoitlarda kechishi lozim" [6].

Qulay ta'lim muhitining mavjudligi. O'qituvchining axborot-kommunikativ kompetentligini modeli o'zida o'zaro aloqador bo'lgan, bir-birini to'ldiruvchi, takomillashtiruvchi darajalardan tarkib topgani didaktik jihatdan maqsadga muvofiq. Ular: ta'limning yo'nalishini belgilaydi (birinchi daraja), ta'limiy faoliyatning shakli, mazmuni va yondashuvlarini shakllantirib, joriy qilish asoslarini aniqlaydi (ikkinchi daraja), mashg'ulotlarni zamonaviy materiallar yordamida munosib tashkil etish imkoniyatini beruvchi metodik tizim (uchinchi daraja), yakka faoliyatda axborot-kommunikativ texnologiyalarni keng joriy qilishni talab qiladi (to'rtinchi daraja) [7].

"An'anaviy" va "masofaviy" muloqot. Lug'aviy jihatdan "masafoviy" ("tarmoq ichida", "tarmoqda") atamasi jarayonning internet tarmog'i orqali amalga oshirilishini, "off-line" ("tarmoqdan tashqarida") tushunchasi hodisaning internet tarmog'iga bog'lanmagan holda, unga bog'liq bo'lmagan sharoitlarda kechishini ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, "on-line" muloqotda internet tarmog'iga ulangan holda tashkil etiladigan suhbat jarayoni kechadi. "Off-line" muloqotdagi suhbat jarayonida internet tarmog'i vositasida uyushtirilmay, balki boshqa vositalar, masalan, mobil telefoni yordamida amalga oshiriladi. Bu shakldagi muloqotning keng ommalashgan ko'rinishlari pochta orqali yuboriladigan maktublar, bevosita yoki telefon orqali qilinadigan murojaatlar sanaladi.

Ijtimoiy-madaniy himoyalanganlik. Uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarida ta'lim olish vaqtida ularga maishiy-madaniy shart-sharoit yaratib beriladi. O'qituvchilar tomonidan o'quv topshiriqlarini o'z vaqtida, sifatli bajarilishi uchun ma'lum auditoriyalar kompyuter qurilmalari bilan to'liq jihozlanadi.

Ta'lim amaliyotida so'nggi texnologiyalarni joriy etish, pedagogik kompetentlikka ega bo'lish, uzluksiz nazoratni amalga oshirish, ta'limda kompyuter texnologiyalarini qo'llash masalalariga alohida e'tibor berilib, ta'lim oluvchi shaxsiga ta'lim jarayonining ishtirokchisi sifatida yondashish holati kuzatilmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yuksak darajadagi axborot-kommunikativ kompetentlik pedagoglardan quyidagi jihatlarni talab qiladi:

1. Raqamli manbalar sohasida yuksak darajadagi bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lish;
2. Pedagogik faoliyat davomida AKTdan umumli foydalana olish.
3. Zamonaviy texnologiyalar yutuqlaridan ta’lim tizimida keng foydalanib, yoshlarni axborotlashgan jamiyatda yangi g‘oyalarni yaratadigan hamda aniq amaliy natijalarga erisha oladigan mutaxassis qilib shakllantira olish.

Sh.Begimqulov olib borgan tadqiqotda ko‘rsatilishicha, kasbiy faoliyatda o‘qituvchilar quyidagi malakalarning shakllantirishiga erishishi zarur:

- ta’lim jarayonida AKT, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishning pedagogik maqsadga muvofiqligi va asoslanganligini ta’minlash;
- AKTdan foydalanishga asoslangan ta’lim jarayonini loyihalash;
- o‘quv predmetlari bo‘yicha raqamli ta’lim resurslarini ishlab chiqish va internet tarmog‘ida chop ettirish;
- o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirishda raqamli resurslar va tarmoq hamkorligidan foydalanish [8].

Y.A.Goroxovanning tadqiqotlarida “o‘qituvchilarda axborot-kommunikatsion kompetentlikning quyidagi sifatlarini rivojlantirish zarurligi ko‘rsatilgan:

- pedagogik faoliyatda kasbiy malakalarni hal qilishda AKTdan foydalanish taraqqiyotining zamonaviy sharoitdagi mavjud holati va istiqboliga oid bilimlarni o‘zlashtirish;
- kasbiy ahamiyatli axborotlarni izlash hamda tanlash, internet tarmog‘idagi izlash va ma’lumot tizimi vositalarini egallash;
- kompyuterda va tarmoq muhitida ishni tashkil etish hamda xavfsizlikni ta’minlash uchun tizim, ish dasturlari bilan ta’minlanish malakalariga ega bo‘lish;
- modellarni qurish, ma’lumotlarni tahlil qilish, hisob-kitoblarni bajarish, umumiy ma’lumotlarni qayta ishlash, hisoblash natijalarini tahlil qilish, hisobotlarni rasmiylashtirish va qarorlar qabul qilishga yordam beradigan universal va kasbiy yo‘naltirilgan AKT vositalarini, kommunikatsion vositalari, tarmoqdagi muloqot, tarmoqdagi jamoaviy ishlarni bajarish vositalarini, shuningdek, ta’lim jarayonini tashkil etish va mustaqil ta’lim olishiga yordam beradigan AKT vositalarini o‘zlashtirish;
- yangi dasturiy ta’minotlarni o‘zlashtirish malakasiga ega bo‘lish”.

Xalqaro tajriba pedagog-kadrlarda axborot-kommunikatsion kompetentlikni rivojlantirishda ikki darajali modelni ilgari suradi: bilim darajasi (faoliyatga tayyorlash; amaliy savodxonlik); faoliyat darajasi (amaliy faoliyat). O‘qituvchining AKT sohasidagi bilim darajasi quyidagilarda namoyon bo‘ladi: matn, son, grafik, ovozli ma’lumotlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qayta ishlovchi kompyuter dasturlarini o‘zlashtirish; internet tarmog‘ida ishlay olish, uning servislari; forum, elektron pochta, saytlardan foydalanishni bilish; skaner, printer kabi qurilmalardan foydalana olish.

AKT kompetentsiyasi zamonaviylikning asosiy vakolatlaridan biridir kompyuter axborot texnologiyalarini jalb qilgan holda turli vazifalarni hal qilish bilan ajralib turadigan mutaxassis. Shu sababdan ta’limning “o‘qituvchi-darslik-talaba paradigmasi”, “talaba-darslik-o‘qituvchi paradigmasi” bilan o‘rin almashishi zarur.

“Zamonaviy pedagog-kadrlar yangi mavqega ega bo‘lib, uning vazifasi eng avvalo talabalarni mustaqil bilim olish faoliyatini tashkil etishga, bilimlarni mustaqil egallashga va ularni amaliyotda qo‘llash malakalarini shakllantirishga qaratishi lozim”.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi barcha sohaning yuksalishiga zamin hozirlamoqda. Hozirgi davr kishisining zamonaviy texnologiyalardan bexabarligi, ulardan foydalana olmasligi, o‘z hayoti, kasbi-hunariga tadbqiq etmasligi nuqson sifatida qaralmoqda.

Ta’kidlash lozimki, oliy ta’lim tizimida professor-o‘qituvchilarning dars mashg‘ulotlari mobaynida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining so‘nggi yutuqlarini munosib qo‘llashlari ularning o‘z sohasining yetuk mutaxassislari ekanligini anglatadi.

Axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlaydigan pedagog quyidagi kompetentsiyaviy talablarga javob berishi kerak:

– mediakompetentlik sifatlarini o‘zida mujassamlashtirgan bo‘lishligi; (Mediakompetentlik tushunchasi (media competence) ta’lim masofaviy ta’lim tizimidagi nisbatan yangi atama hisoblanib, u media ma’lumotlarni turli ko‘rinishda uzatish va baholash, o‘rganish, yetkaza bilish kabi ma’nolarni o‘z ichiga oladi. Mediata’lim hozirgi davrda shaxsning ommaviy axborot vositalari orqali rivojlanish jarayonini anglatadi. Professor A.B.Fyodorov zamonaviy olamdagi mediata’limni ommaviy axborot vositasida muloqot madaniyatini yuksaltirish maqsadida ijodiy, kommunikativ salohiyatlar, nostandart-tanqidiy-tahliliy fikr yuritish, talqin qilish hamda nazorat qilish mediatexnika orqali o‘zlarining imkoniyatlarini to‘la ro‘yobga chiqarishlarining har xil shakllariga tayorlash uchun kommunikatsiya vositalari va elektron materiallar orqali shaxsni kamol toptirish protsessi tarzida qaraydi.

Kompetentsiyalar boyitiladi va zamonaviy terminlarga yangi talablar kiritiladi:

- elektron darsliklar yaratish;
- sillabuslar va texnologik xaritalar tayorlash;
- ma’ruza materiallari hamda amaliy mashg‘ulot uchun topshiriqlarni tayyorlash;
- metodik ko‘rsatmalarni, nazorat savollarini tuzish;
- o‘zlashtirish natijalarini tahlil qilish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- ma’ruza matnlarini tahrirlash;
- har bir mavzuga oid dinamik shaklda namoyon bo‘luvchi jarayonlar animasiyalarini tasavvur qilish.

Qo‘yilgan ushbu talablar bo‘yicha axborot texnologiyalari vositalari asosida darsni tashkil etish pedagoglar faoliyatini osonlashtiradi, o‘quv jarayonini boshqarishda uning samaradorligini yanada ko‘tarishga erishiladi.

“Ta’lim muassasasi rahbariyatiga talabalarning o‘zlashtirishlari dinamikasini kuzatib borish, test natijalarini tahlil qilish, o‘qituvchilarning ma’ruza va mustaqil ishlarga mo‘ljallangan materiallarni tayyorlash holatiga baho berish, multimedia qurilmalari yordamida laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarish uchun kompyuterda loyihalashtirilgan harakatli taqdimotlar qo‘llash, kursni o‘zlashtirishga oid metodik materiallarni yaratish uchun takliflar kiritish kabilarni amalga oshirish imkonini beradi” [8].

Ta’limni axborotlashtirish bo‘yicha kadrlar tayyorlashning umumpedagogik tamoyillarini quyidagicha keltirish mumkin:

- kasbiy yo‘nalishga nisbatan bazaviy tayyorgarlikning variantligi;
- pedagog mutaxassislarni tayyorlash jarayonlarini ixtisoslashtirish, bunda har bir fan doirasida kommunikatsiya texnologiyalarining yutuqlarini amaliyotga joriy etishga qaratilganligi;
- pedagog mutaxassislar tayyorlashning differensiallashgani, uning individual xususiyatlari va professional ehtiyojiga hamda talabalarning shaxsiy jixatlariga yo‘naltirilganligi.

Pedagog mutaxassislarni professional va ixtisoslashtirilgan tayyorlashda hamda differensiallashgan nazariya tamoyillarini hayotga tadbiq etishda sillabusning strukturasini tayorlashda quyidagilar jixatlar bo‘lishi talab etiladi:

- sillabuslarda jamiyatni axborotlashtirilishining mavjud holati;
- ta’limni raqamlashtirish ilmiy-nazariy asoslari;
- sillabuslarda har bir fan xususiyatlaridan kelib chiqqan holda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash;
- mustaqil ta’lim faoliyatining metodik ta’minoti.

Bugungi kunda pedagoglar kompyuterdan nafaqat darsga metodik materiallarni tayyorlashda, balki fanni o‘qitishda zarur kompyuter dasturlaridan foydalanadi, uni talabalar bilan individual ishlash vositasi sifatida qo‘llaydi. Kompyuter dasturiy vositalarining tarkibiga kiruvchi interfeysning qulayligi, pedagoglarga zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali o‘zlashtirishlari uchun imkoniyat yaratadi. Shuning uchun ham, zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining so‘nggi yutuqlaridan talabaga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirishda, ularning kreativ-nostandart

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tafakkurini shakllantirishda keng foydalanish kerak.

Darhaqiqat, XXI asr – axborot texnologiyalari insonning hayotiy fazosining ajralmas qismidan iborat bo‘layotgan asrdir. Bugun qat’iylik bilan mobil telefon, kompyuter, internet jamiyatdagi odamlar hayotiy fazosining tabiiy elementlaridan iborat bo‘lgan yangi raqamli (tarmoqli) avlodini mavjudligini aytish mumkin. Endilikda zamonaviy ta’lim rivojlanishi uchun inson kapitalini ta’siri yetarli emas. Bugungi vaqtda faqat ta’lim mehnat resurslarining hajmlarini shakllantiribgina qolmay, balki ta’lim muhitini, uning mazmunini hamda ta’lim metodlari va moddiy-texnik bazasining sifatli bo‘lishini talab qilmoqda. “Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida odatdagi va o‘zining imkoniyatlari bilan ana’naviy va elektron ta’limni birlashtirishga yetarlicha imkoniyati chegaralangan talimni asta-sekin “Smart-ta’lim” (smart-education) egallamoqda. Shuning uchun, jamiyatda “Smart-ta’lim”ga o‘tish vaqti kelmoqda” [9].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –T.: O‘zbekiston, 2017. – 48 b.
2. Бегимкулов У.Ш. Малака ошириш тизимида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш. Журнал. Халқ таълими. –Т.: 2004. – №6. –337 б.
3. Бегалов Б.А. Ахборот-коммуникациялар бозорининг шаклланиш ва ривожланиш тенденцияларини економетрик моделлаштириш: Икт. фан. док. (DSc) ... дисс. автореф. – Т.: ЎЗМУ, 2001. – 36 б.
4. Бегимкулов У.Ш. Единое информационное пространство высших педагогических образовательных учреждений Республики Узбекистан. Журнал. Преподаватель XXI век. – М.: 2007. – №2. –525 с.
5. Бегимкулов У.Ш. Педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида масофавий таълимни ташкил этиш. Журнал. Мактаб ва ҳаёт. –Т.: 2006. – №6. –227 б.
6. Извозчиков В.А., Симонова И.В. Информология. Информатика и образование, М.: 2004. –245 с.
7. Ибрагимов Х.И., Абдуллаева Ш.А. Педагогика. –Т.: Фан ва технологиялар, 2007. –288 б.
8. Гордеева И.В. Мультимедиа технология. – Новосибирск: СГГА, 2010. – 158 с.
9. Ахмедов Б.А., Якубов М.С., Карпова О.В., Рахмонова Г.С., Хасанова С. Х. Геймификация образовательного процесса кластерный подход. Журнал. INTERCONF, –М.: 2020. -№2 (38), –378 б.

ZAMONAVIY DUNYOQARASH MOHIYATI VA UNGA TURLI YONDOSHUVLAR

Ergashev Humoyun Samad o‘g‘li

O‘zMU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada dunyoqarash va uning tarixiy shakllari, zamonaviy dunyoqarashning jamiyat ijtimoiy barqarorligini ta’minlashga ta’siri, yoshlarda sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishga oid an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar yoritilgan. Jamiyatda sog‘lom dunyoqarashni qaror toptirish uchinchi RENESANNS davri poydevorini yaratishning muhim omili ekanligi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: dunyoqarash, mifologiya, diniy, ilmiy va falsafiy dunyoqarash, uchinchi RENESANNS, zamonaviy dunyoqarash, taraqqiyot strategiyasi, “Kitobsevar millat” umummilliy g‘oyasi, “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik” rezolyutsiyasi, tafakkur.

Kirish. Jahonda globallashuv jarayonlari, axborotlashuv omillari, qolaversa sun’iy intellektning jamiyat turli jabhalariga kirib borishi ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy qadriyatlar tizimida tub o‘zgarishlarni keltirib chiqazmoqda. Mazkur ma’naviy yangilanishlar kishilar dunyoqarashining ham yangicha yo‘nalishlarda o‘zgarishini talab qilmoqda. Ana shu jarayonlar kishilarda “zamonaviy dunyoqarash”ni shakllantirish ehtiyojini keltirib chiqarmoqda.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmonida 7 ustuvor yo‘nalish hamda 100 maqsad belgilangan bo‘lib, mazkur maqsadlarga erishishning asosiy sharti jamiyat a‘zolarida, xususan, yoshlarda “zamonaviy sog‘lom dunyoqarash”ni shakllantirish hisoblanadi, deb ayta olamiz. Jumladan, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish deb nomlangan 70-maqsadda “Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash” vazifasi belgilangan. Bu esa ularda zamonaviy sog‘lom dunyoqarash egasi qilib tarbiyalashni talab etadi. Mazkur taraqqiyot strategiyasining beshinchi: “Ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish” ustuvor yo‘nalishida belgilangan maqsad va vazifalarning pirovard natijasi – jamiyat a‘zolarida dunyoqarashni shakllantirish hisoblanadi. Xususan, ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan holda jamiyatda sog‘lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish; “Yangi O‘zbekiston – ma’rifatli jamiyat” konsepsiyasini amalga oshirish, “Kitobsevar millat” umummilliy g‘oyasini ro‘yobga chiqarish kabi vazifalar ana shu maqsadga xizmat qiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev an’anaga sodiq qolgan holda, yoshlarning ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor qaratish davr talabi ekanligini ta’kidlaydi: “Yuksak ma’naviyatli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga, o‘z mustaqil fikriga ega bo‘lgan yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash biz uchun eng muhim masalalardan biridir. Bu borada biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an’analarimizga, ajdodlarimizning boy ma’naviy merosiga tayanamiz”[1]

Talaba-yoshlar ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda ma’rifat alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, ma’rifat – ma’naviyatga olib keladigan yo‘l, uni shakllantiruvchi vositadir. Ma’rifat millat tarixining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan BMT Bosh Assambleyasining “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik”deb nomlangan maxsus rezolyutsiyasini qabul qilish taklifi ham davlatimizni xalqaro miqyosda nufuzini yanada ko‘tardi. Bu hujjatning asosiy maqsadi – barchaning ta’lim olish huquqini ta’minlashga, savodsizlik va jaholatga barham berishga ko‘maklashishdan iborat. Ushbu rezolyutsiya bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni qaror toptirish, diniy erkinlikni ta’minlash, e’tiqod qiluvchilarning huquqini himoya qilish, ularning kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslikka ko‘maklashishga qaratilgan.

Sharq uyg‘onish davri mutafakkirlarining fikricha, pokiza xulq-atvor, go‘zal axloq-odob, halollik, ilohiy ma’rifat – komillik darajasiga yetish manbaidir. Komil insonlarga millatning yorqin ko‘zgusi bo‘lishi mumkin. Faqat ma’naviyatli va ma’rifatli insonlarga xalq va davlat manfaati, ravnaqi yo‘lida mehnat qilishga qodirdirlar. Mashhur Sharq mutafakkiri Shayx Aziziddin Nasafiy komil inson fazilatlarini haqida gapirib, uning yuksak axloqli, o‘zini anglagan, dunyoviy va ilohiy bilimlarni egallagan ma’naviyatli va ma’rifatli bo‘lishi zarurligini aytadi: “Bilgilki, Komil inson deb, shariat, tariqat va haqiqatda yetuk bo‘lgan odamga nisbatan aytadilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: bilgilki, komil inson shunday insondirkim, unda quyidagi to‘rt narsa kamolga yetkan bo‘lsin: yaxshi so‘z, yaxshi fe‘l, yaxshi axloq va maorif”. [2]

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani tayyorlashda tarixiylik va mantiqiylik tamoyillaridan; qiyosiy tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, dialektik metodlaridan foydalanilgan.

Yoshlarni jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashish ruhida tarbiyalashda, ularga jaholatning obyektiga ko‘ra quyidagi ko‘rinishlarda, ya’ni jaholatparastlikning: 1) ich-ichidan mavjud dunyoviy tartibni ko‘rolmasdan, unga nisbatan ilmsizlarcha, ya’ni uning moddiy va ma’naviy hayotidagi ijobiy o‘zgarishlarga nodonlarcha salbiy munosabatda bo‘lishida; 2) davlat hokimiyati tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, madaniy islohotlarning mohiyatini tushunmasdan, ularga jahl bilan aqlsizlarcha qarshilik ko‘rsatayotganligida; 3) uzoq va yaqin qo‘shni davlatlar bilan tenglik va o‘zaro

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yordam tarzida o‘rnatilayotgan munosabatlarga rahna solishga urinishlarida; 4) elat, millat va xalqlarning qadriyatlarini mensimasdan, ularni vahshiylarcha vayron qilishga harakat qilayotganliklarida; 5) ilm-fan yutuqlarini tan olmasdan taraqqiyotga to‘sqinlik qilayotganliklarida; 6) din niqobi ostida xalqlar o‘rtasida nizo chiqarib, mavjud hokimiyatni ag‘darib tashlab o‘zlarining hokimiyatini o‘rnatishni avj oldirayotganliklarida; 7) insonni oliy qadriyat deb hisoblamasdan, bolalar va ayollarning haquhuqlarini paymol qilib, ularni sotib yuborish evaziga katta mablag‘ to‘playotganliklari kabi xatti-harakatlarida yaqqol namoyon bo‘lishini tushuntirmoq zarurdir.

Shu bilan bir qatorda jaholatning subyektiga ko‘ra quyidagi ko‘rinishlarda, ya’ni jaholatparastlikning: a) jamiyat hayotida vujudga kelgan muammolarni aql, ilm bilan emas, balki jismoniy kuch ishlatish yo‘li bilan hal etishga urinishida; b) o‘ziga-o‘zi mahliyo bo‘lib ma’rifatgo‘y donishmandlarning maslahatlariga quloq solmasdan o‘ta o‘jarlik bilan ish bajarishida; v) mansabparastlik balosiga chalinib barcha odamlar unga bo‘ysunishini, o‘zi hech kimga bo‘ysunmaslikni xohlashida, bo‘ysunmaganlarni o‘ziga va jamiyatga dushman deb bilishida; g) o‘tkinchi, yuzaki narsalar, mol-dunyo, jismoniy lazzatlar, hirsu shahvat, obro‘, amal, shon-shuhratni haqiqiy baxt, farovonlik deb o‘ylashida va bilishida; d) obro‘parastlik balosiga yo‘liqib, o‘zaro bir-birlarini maqtash, ko‘kka ko‘tarishni yaxshi ko‘rishida, ularni boshqalar so‘zda ham ishda ham ulug‘lashlarini istashlarida; j) mutloq hokimiyatga ega bo‘lib, o‘zga xalqlarni qurol kuchi bilan qo‘rqitib o‘ziga tobe qilib olishga, ya’ni yakka hukmronlik gashtini surishga bo‘lgan xattiharakatlari shaklida namoyon bo‘lishini ko‘rsatib bermoq kerak.

Bu haqda Sh.M.Mirziyoyev: “Biz “jaholat” deganda odatda diniy jaholat, aqidaparastlikni tushunamiz. Lekin bugungi hayotiy jarayonlar jaholat hamma sohada ham uchrashi, agar unga qarshi o‘z vaqtida kurash olib borilmasa, o‘ta og‘ir oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ko‘ramiz. Biz bugun jaholat degan baloga iqtisodiyot sohasida ham ta’lim-tarbiya, sog‘liqni saqlash, madaniyat tizimida ham qo‘yingki, hayotimizning barcha jabhalarida duch kelayapmiz va bu illat qo‘l-oyog‘imizda bamisoli kishan bo‘lib turibdi. Bu kishandan xolos bo‘lmasdan turib, taraqqiyot va rivojlanish haqida hech qanday so‘z bo‘lishi mumkin emas”[3], – degan edi.

Tahlil va natijalar. Jamiyat taraqqiyotida, uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida insonning ijtimoiy faoliyati, xususan, uning axloqiy kamoloti birinchi o‘rinda turishi kerak. Ana shu axloqiy jihat qancha yuqori bo‘lsa, birgina oilada emas, balki butun jamiyatda ham insoniylik yuzaga chiqib, farovon hayot kechirishga imkon yaratiladi, chunki jamiyatning eng katta boyligi ana shu insonlar va ularning go‘zal taqdiridir. Agarda yuksak ma’naviyatli jamiyat shakllanishiga qat’iy ishongan, bunga chuqur e’tiqod etadigan kadrlar yetishtirilsa, avvalo shunday jamiyat bo‘lishiga komil ishonchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va e’tiqodi bo‘lgan imonli, barkamol insonlarni tarbiyalay olinsagina ana shu jamiyat va davlatda barqarorlik, farovonlik, osoyishtalik, taraqqiyot tezlashadi. Shuning uchun ham mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab, toki bugungi kunga qadar bu masalaga davlat siyosati darajasida qarab kelingan. “Bugungi kunda farzandlarimizning ma’naviy olamini yuksaltirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi biz uchun eng dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Axloqiy ongning namoyon bo‘lish shakllaridan biri – kishida ma’lum hayot sharoitlari va tarbiya ta’sirida qaror topgan qat’iy bilimlar va axloqiy tartib-qoidalarga emotsional munosabatdan iborat bo‘lgan ishonch hisoblanadi. Ishonch xulq meyorini subyektiv qabul qilish bo‘lib, kishi namuna oladigan axloq tamoyillarining to‘g‘riligi va adolatli ekanligiga ishonch bildirishidir. Faqat axloqiy ishonch bu bilan cheklanmaydi, chunki bu faqatgina axloqiy zaruratni aqliy hissiyot bilan tushunishdir. Axloqiy ishonch shaxsning biron faoliyat yo‘nalishini, uning maqsad sari intilishi, xulqning yashirin motivlari tuzilmasini hamda uning umumiy nuqtai nazarini, hayotdagi o‘rnini, yashash ma’nosini belgilaydi. Axloqiy ishonch o‘zida ratsional va emotsional tomonlarni ifodalaydi, bunda inson har qanday qiyin sharoitlarda ham o‘z tamoyillaridan qaytmaydi.

Ma’naviy kamolot qirralari va muammolari haqida juda ko‘p fikrlar aytish mumkin, imkoniyatdan kelib chiqib biz ma’naviy kamolotning mezonlaridan biri bo‘lgan mustaqil fikrlash haqida so‘z yuritmoqchimiz. Mustaqil fikrlash elementlar shaklida deyarli har bir kishilarda mavjud, ya’ni eng oddiy holatlarda ham kishi o‘z-o‘zini boshqaradi. Ammo biz fikr yuritadigan mustaqil fikrlash, yurtimizda bo‘layotgan har bir jarayon va unta oid bo‘lgan har bir munosabatga nisbatan, o‘z vaqtida to‘g‘ri va obyektiv fikr bildirish va o‘z munosabatini belgilab olishdir. Yoshlarning mustaqil fikrlashi haqida so‘z borar ekan, avvalo, hozirgi kunda yoshlar o‘rtasida. aynan shu fazilatning yetishmasligi oqibatida jamiyatda kelib chiqayotgan illatlar haqida bir fikr yuritaylik. Bu illatlarning keng tarqalganlari:

1. Yoshlar o‘rtasida giyohvandlik;
2. G‘oyaviy immunitetning pastligi oqibatida buzg‘unchi g‘oyalar ta’siriga tushib qolish;
3. Yoshlar jinoyatchiligi va huquqbuzarligi. Shu uch illat, oxir-oqibat yoshlarimizga jinoyatchi muhrini bosish va ularni tom ma’noda yuqotishimizga sabab bo‘lmoqda. Aslini surishtirganda bularning zaminida, mafkuraviy tarbiyaga e’tiborning kamligi natijasida yoshlarning bu kabi illatlarni kelib chiqish sabablari va mohiyatini bilmasligi yoki ochiqdan-ochiq bu kabi hodisalarga ma’naviy jihatdan qarshilik qilishga ojizlik, ya’ni mustaqil fikrlay olmaslik, o‘zgalarning fikriga, yo‘liga ko‘r-ko‘rona bo‘ysunishi yotibdi. Birinchi Prezident I.A.Karimov ta’kidlaganlaridek, moddiy va ma’naviy olam uyg‘unlashib, insonning ko‘sh qanotiga aylansagina, jamiyatning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

to‘laqlonli erkin rivojlanishi ta‘minlanadi. Lekin, afsuski, ma‘naviy inqirozning oldini oladigan, yoshlarni yuksak ma‘naviyatli shaxs sifatida shakllantirishni kafolatlaydigan ta‘lim-tarbiya tizimi dunyoda xali yaratilmaganligini bugun hayotning o‘zi tasdiqlab ko‘rsatmoqda. Ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida bu fazilatlarni shakllantirish o‘ziga xos xususiyatlarga egadir. Xususan, yuqoridagi ma‘naviy-axloqiy fazilatlar oliy ta‘limda yanada mustahkamlanadi va hayotda faoliyat mezoniga aylanadi. Tarbiyaviy ishlar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan ta‘lim muassasalarida talabalarda o‘z faoliyatida maqsadli kurash olib borish, mustaqil fikrga ega bo‘lgan fidokor, tarixni to‘g‘ri anglash, o‘z kuchiga ishonchni qabul qilish, islohotlarda faol ishtirok etish, urf-odatlarini, an‘analarni asrash, demokratiyaga hurmat bilan qarash, ezgu g‘oyalarga sadoqat, ma‘rifatni yot g‘oyalarga qarshi qo‘ya bilish, ogohlikni, bunyodkorlikni, ma‘naviy yuksaklikni namoyon etish, jamoa tashkilotlarida faol ishtirok etish, mafkuraviy tahdidga qarshi kurash, globallashuvning salbiy jihatlarini fosh etish, yurt tinchligini saqlash, demokratiya eksporti mohiyatini fosh etish fazilatlari namoyon bo‘ladi.

Darhaqiqat, rivojlanish qonuniyati shundan iboratki, u doimo yangilanib boradi. Bugungi dunyo ham yangilanmoqda va o‘zgarmoqda. Shunday ekan, o‘zgaruvchanlik bugungi dunyoning ham o‘ziga hos jihatlaridan biri bo‘lib, O‘zbekiston uchun ham xuddi shundaydir. Sharq falsafasini teran o‘rganish, shu asosda ulug‘ madaniyatimiz va qadriyatlarimiz ildizlarini jonlantirish, yaqin o‘tmishimizdan qolgan mafkuradan xalos bo‘lish, o‘zimizning asrlar sinovidan o‘tgan, ulug‘ ajdodlarimiz bizga qoldirgan milliy mafkura va tafakkurimizni tiklash, uni zamonaviy-umumbashariy ruh bilan boyitish barchamizning burchimizdir. Shu ta‘riqa, O‘zbekistonda hayotga yangicha qarash boshlandi.

Yangi O‘zbekistonning taraqqiyoti bugungi hayotning o‘zgarishi, ong va tafakkurimizning qanday o‘zgarayotganligiga bevosita bog‘liqligi bilan tobora ravshan bo‘lib qoldi. Bugun o‘z hayotiga, taqdiriga, mamlakatida kechayotgan jarayonlarga, unga bo‘lgan o‘zaro munosabatlarga befarq bo‘lmagan har bir kishi bu o‘zgarishlarni angelaydi. Chunki, inson hayotga faqat kuzatish uchun emas, balki faoliyat yuritish uchun, o‘zligini anglash uchun keladi. Faoliyat, faollik bor joyda o‘zgarish, taqqoslash, yutuq va muammolarni ko‘rish bo‘lib, yutuqlarni yanada oshirish, muammolarni bartaraf etish yuzasidan fikrlar yuzaga keladi. Demak, Yangi O‘zbekiston - Yangicha dunyoqarash - uning kelajagi to‘g‘risida qayg‘urish, Vatanning qismatini o‘z qismati deb bilishda amalga oshadi. Bu esa unda haqiqiy fuqarolik tuyg‘usi mujassamligini, burch va mas‘uliyatni anglash hissining borligini bildiradi. Tafakkur – bu dunyoqarash. Tafakkur bu – haqiqatni bilishdir. Hikmat ilmi egalarining bu fikrlariga tayanishda, asos bor. Chunki inson, siz va biz yashayotgan dunyoning bosh bo‘g‘inini tashkil etadi. U inson borlig‘i bilan, uning barcha mukammalliklari, yutuq va ongsizlik xatti-harakatlari, xulq-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

atvori, intilish va manfaatlarining rang-barangligidan iboratdir. Dunyoning yangilanishi, tashvishli suronlari-yu, yutuqlarini ham insonsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Shunday ekan, insonning ma’naviy borlig‘i qanday bo‘lsa, hayot ham shunday, bir-birini to‘ldirib, davom etib kelganligini kuzatamiz. Hayotda falsafiy ong, tafakkur, qarash va yondashuvlar qanday bo‘lsa, shunday bo‘lgan. Bu degani, inson ongi va tafakkurida, dunyoqarashida, tasavvurlarida, faoliyatida qanday g‘oya, fikr, qarashlar ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, uning manzarasi ham shundayligidan dalolat beradi. Insonlar dunyoqarashida ezgulik g‘oyalari ustuvor bo‘lganda, ya’ni inson dunyoga ezgulik ko‘zi bilan qarab, dolat va ma’rifat, tafakkur va aql bilan ish ko‘rganda, hayot go‘zallashgan, farovonlashgan, tinchlik-osoyishtalik, o‘zaro hamkorlik, hamjihatlik ustunlik qilganligini o‘zida aks ettiradi. Inson xohish-irodasi, istaklari, ong va tafakkurini “boshqarish”ga jazm qilib, erkinlikdan mahrum bo‘linganda ham dunyoni johillik, adolatsizlik egallagan. Bunga “johillik dunyosi”ning ko‘rinishi deb ham qarash mumkin[4]

Bugun “moddiy borliq falafasi” o‘rnida yangi falsafa, dunyoga inson borlig‘ini hisobga olib yondashadigan “inson falsafasi” shakllanmoqda. Bu falsafa insonning ma’naviy borlig‘isiz dunyoning mukammalligini tasavvur eta olmaydi. Insonning ruhiy-ma’naviy, amaliy ehtiyojlari va manfaatlari majmuiga yaxlit holda yondashmasdan bu dunyoning to‘kis bo‘lishi, mukammal bo‘lishi mumkin emas, deb qaraydi. Hayotining mukammal bo‘lishini istagan har bir shaxs, avvalo, o‘zi ma’nan mukammal bo‘lishi, ma’naviyatni yuqori, ma’naviy borlig‘i, ma’naviy-ruhiy olami komolotga yetgan g‘oyalar uning borlig‘ida ustuvor bo‘lishi, shunga erishishga moyillik yaratadi. Yangi O‘zbekistonda yangilangan falsafa, iqtisod va psixologiya faqat “moddiylikka emas” ma’naviyatga ham asoslanayotgan falsafiy tafakkurdir. Chunki, insonning borlig‘i, uning mavjudligi, uning ruhiy-ma’naviy olami bilan o‘lchanadi. Inson borlig‘ining o‘ziga xosligi ham shunda. Yangilanayotgan O‘zbekiston insonni o‘z o‘rniga qo‘ymoqda. Insonga shaxs sifatida, eng oliy qadriyat deb qarash imkoniyatini bermoqda. Yangilanayotgan tafakkurning, O‘zbekiston uchun xos bo‘lgan yana bir jihati shundaki, O‘zbekiston xalqi bugun “o‘z taqdirini hal etish huquqisiz” yashayotgani yo‘q. Aksincha, o‘z taqdirini o‘zi hal etmoqda.

O‘zbekiston xalqi o‘z milliy-ma’naviy negizlari asosiga qo‘yilgan falsafiy tafakkuriga asoslanmoqda. Bu o‘ziga xos va mos fikr, dunyoqarashga ega bo‘layotganligidan dalolatdir. O‘zbekistonning yangi falsafiy, psixologik tafakkuri o‘ziga xos shunday ulkan borliqki, unda milliylik bilan umuminsoniylik, diniylik bilan dunyoviylik, insoniylik bilan ezgulik, bunyodkorlik, individuallik bilan jamoaviylik uyg‘unlashib ketgan. Uni Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, A.Navoiy, Z.M.Boburlarning ma’naviy merosi orqali anglaymiz yoki A.Avloniy, A.Qodiriy, A.Fitrat, A.Cho‘lpon kabi ma’rifatparvarchilik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

namoyandalari orqali ko‘ramiz. Ular boylik uchun, shon-shuhrat uchun maydonga chiqishmadi. Ular o‘t bilan o‘ynashayotganliklarini, istibdodga qarshi kurashayotganliklari uchun ayovsiz jazolanishlarini oldindan yaxshi bilishgan. Bila turib ongli ravishda mana shu yo‘ldan borishgan. Chunki vijdonlari, imonlari shunga da‘vat etgan”[5] Voqea va hodisalarning sodir bo‘lishi, amal qilishi bilan bog‘liq qonuniyatlarni bilish o‘ta murakkab jarayon bo‘lib, inson aql-zakovati hamma vaqt ham tezda anglab olinolmaydiganligidan dalolat beradi.

Bu dunyoning bir butunligi va rang-barangligidan dalolatdir. Hayot o‘zgaruvchan va o‘z-o‘zini tashkil etib boradi. Uni “rivojlanish”, “taraqqiyot” tushunchalari ifoda etadi. Masalan, rivojlanish tushunchasi qaysi sohasida kuzatilmasin o‘zining ma‘no-mazmuniga ega. Rivojlanishning har qanday tipida ijobiy, progressiv sifatlar jamlanib boradi. Biroq ayrim hollarda yangi vujudga kelgan sifat progressiv xarakterda bo‘lishi ham mumkin, shunga qaramasdan rivojlanishda umumiy progressiv yo‘nalish saqlanib qoladi. “Taraqqiyot” tushunchasiga nisbatan yondashganda ilgari qiladigan harakat, uni yuksalishining ustuvorligi bilan bog‘liq deb qarash mumkin. “Taraqqiyot” tushunchasi ayrim yo‘qotishlarni ham istisno etmaydi. Uning ichki bog‘lanishlari, taraqqiyotga undayotgan manbai, kuch-quvvati darajasi yuqoriligi bilan ajralib turadi[6]

Xulosa. Yangi O‘zbekistonda mamlakatning kelajagi, rivojlanishining harakatlantiruvchisi yoshlar kelajakda jamiyatimizning barcha sohalarida faoliyat ko‘rsatib, mamlakat salohiyati va qudratini ko‘tarishga muhim hissa qo‘shadilar. Tajribalar ijodiy fikrlash jarayoni har bir fan yo‘nalishi, ta‘lim bosqichi va ta‘lim oluvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish operativ va tejankorlik, operativ murakkablik, soddalik va qulaylik, individual va guruhviy ishlashga xizmat qiluvchi vazifalar xarakteriga ega bo‘lishini taqozo etadi. Demak, Yangi O‘zbekiston – Yangicha Dunyoqarash tafakkurini rivojlantirishda o‘quv mashg‘ulotlari, mustaqil ta‘lim ta‘sirida ma‘ruza, seminar, amaliy va loyiha-tadqiqotchilik faoliyati o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, ular orasidan loyiha-tadqiqotchilik faoliyatiga asoslanib, o‘quv-mashg‘ulotlarni tashkil etishda talabalar tafakkurining tezligi, egiluvchanligi, originalligi namoyon bo‘lishiga samarali ta‘sir etuvchi psixologik omillarning tatbiq etilishi Yangicha Dunyoqarash tafakkurini rivojlantirishning muvaffaqiyat garovi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ш.М.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018. – Б.89
2. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. 1-китоб. – Тошкент: Ёзувчи, 1996, 147-бет.

3. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий олами юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир// Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон. НМИУ, 2018.– Б.195-196.
4. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. Т.: “Akademiyа”, 2004. -8-9-бетлар.
5. Унутилмас сиймолар. Жадидчилик ҳаракатининг намояндалари. Т.: Академия, 1999 й.
6. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch. Toshkent, Ma’naviyat. 2008, 77-bet
7. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. Т.: “Академия”, 2004. -12-13-бетлар.
8. М.Н.Абдуллаева, Г.Г.Гаффарова, Г.О.Жалалова. фанлараро ёндашувнинг мураккаб тизимларни тадқиқ этишдаги имконият ва истиқболлари. Монография. Тошкент. “НОШИР” 2020. 5-бет. (184 б)

ШАРОФ РАШИДОВ – “ҚИЗИЛ ЎЗБЕКИСТОН” ГАЗЕТАСИ БОШ МУҲАРРИРИ (1947-1950 й.)

Сулайманова Шохсанам Абсаматовна

Чирчиқ давлат педагогика университети

Тарих кафедраси катта ўқитувчиси

Шароф Рашидов 1917 йил 6 ноябрь куни Туркистон АССРнинг Жиззах шаҳри яқинидаги Совунгарлик қишлоғида деҳқон оиласида дунёга келди. Отаси Рашид Халилов етти пушти деҳқон бўлиб, суяги меҳнатда қотган, умри қора меҳнатда ўтган бир одам эдилар[1]. Уни меҳрибон ва кўнгилчан одам сифатида билишар ва “тўғри сўз” инсон деб аташарди. Қишлоқликлар уни халқ кўшиқлари ва мақомларининг уста билимдони, деб ҳисоблашарди. У кўркем киши эди: баланд бўйли, ҳушқад, ҳамма вақт чопон ва этик кийиб юрарди. Октябрь инқилобидан кейин 1924 йилгача милицияда хизмат қилган, кейин “Қизил карвон” артелида аравакаш бўлган, 1929 йилдан жамоа хўжалигида ишлаган, биров вақт ҳатто раис ҳам бўлган ва ҳамisha ҳурматга сазовор инсон эди[2]. Онаси Кўйсиной ҳам маҳалланинг ҳурматли хонадонларидан бири бўлиб, шоир Ҳамид Олимжоннинг онаси Комила аяга жиян бўларди. Кўйсинойнинг акаси Ҳамрокул Носиров совет даврининг машҳур колхоз раисларидан бири, икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони эди[3].

1924 йили Шароф Рашидов 7 ёшида Жиззах шаҳридаги Наримонов номли етти йиллик мактаб оstonасига қадам қўйди ва илк сабоғини ола бошлади. Замондошларининг хотирлашича, у мактабда фанларни осонлик билан

ўзлаштирган, чунки болалигиданок кучли хотираси билан аксарият тенгдошларидан ажралиб турган. 1931 йилда етти йилик мактабни тугатгач, Жиззах педагогика техникумига ўқишга кирди. Техникумда у ўзини фақат аълочи талаба эмас, яхшигина ташкилотчи сифатида ҳам кўрсатди: у техникум касаба уюшмасига раис этиб сайланди. Шу йиллари Шароф Рашидовнинг бадиий ижоддаги қобилияти ҳам намоён бўлди. У шеърлар, очерklar ёзади, уларни техникум деворий газетасида эълон қилиб борди. Жиззахга келиб турадиган тоғаси, таниқли шоир Ҳамид Олимжон жиянининг адабий машқларини эътибор билан кузатиб, ижод билан мунтазам шуғулланишга рағбатлантиради.

1937 йилда Шароф Рашидов Самарқанддаги Ўзбекистон давлат университетининг филология факультетига ўқишга кирди.

Ш.Рашидов талабалик пайтида бадиий ижод билан шуғулланиб, шеърлар, ҳикоялар, очерklar ёзди. Ижод намуналарини бир қисмини маҳаллий (Жиззах), бир қисмини эса марказий (Самарқанд) газеталарга юбориб турди. Натижада у тез орада нуфузли сиймолар эътиборига тушди, улар шубҳасиз бадиий салоҳияти билан биргаликда, таниқли шоир ва жамоат арбоби Ҳамид Олимжоннинг жияни эканига ҳам эътибор қаратишди. Натижада унга 1938 йили Самарқанд вилоятининг “Ленин йўли” газетасида масъул котиб лавозимини таклиф қилишди. Ш.Рашидов бу таклифни қабул қилди. У газетада ҳамкасblари билан бирга ижод қилиб, мақола, очерк ва тақризлар ёзади. Ўша вақтда “Ленин йўли” газетасининг кишлок хўжалик бўлимининг адабий ходими, бўлим мудирини бўлиб ишлаган Зиёд Есинбоевнинг хотирлашича, Шароф ака масъул котиб сифатида жуда қаттиқ меҳнат қиларди, ҳам ўқиб, ҳам ишлаб, чарчаш нималигини сира билмасди[4]. Шу вақтдан бошлаб, унинг журналистик фаолияти бошланди.

1939 йилда Шароф Рашидов Самарқанд Давлат университети томонидан Каттакўрғон сув омбори қурилишида иштирок этиш учун юборилади. У ерда Шароф Рашидов Тошкентдан келган талабалар Мирмуҳсин ва Асқад Мухторлар билан биргаликда “Каттакўрғон ҳовузи” газетасини ташкил қилиб, унинг мунтазам чиқиб туришини таъминлайди. Шароф Рашидов – бош муҳаррир, Мирмуҳсин билан Асқад Мухтор газетанинг мухбирлари вазифасини бажаради.

Шароф Рашидов Самарқанд область партия комитетининг “Ленин йўли” газетасида иш фаолиятини давом эттириб, “Ленин йўли” газетасида мухбир, масъул котиб, муҳаррир ўринбосарини бўлиб ишлайди ва ўқишни битириш арафасида (1941 йил) газета муҳарририни лавозимига кўтарилади.

Ш.Рашидов Самарқанд областининг асосий газетаси “Ленин йўли”га муҳаррир бўлиб, орадан сал фурсат ўтиб, бош муҳаррир лавозимини эгаллайди. Шароф Рашидовнинг одамларни ажрата билиш, улар билан муомала қилиш

малакаси инобатга олиниб, 1944 йил июл ойида Самарқанд област партия комитетининг кадрлар бўйича котиби этиб тайинланади. Қайд этиш жоизки, шу вақтдан бошлаб, Шароф Рашидовнинг партия органларидаги рахбарлик фаолияти бошланади. Партия ишларида Самарқанд область партия комитетининг биринчи секретари Носир Маҳмудов Ш. Рашидовни қўллаб-қувватлаб, моҳир сиёсатчи ва рахбар бўлиб етишишида унга устозлик қилади.

Шароф Рашидов Самарқанд област партия комитети котиби бўлиб ишлаганда фақатгина партия органларига муносиб кадрларни ишга қабул қилиш, унинг иш фаолиятини коммунистик партия қарорлари, рахбарий кўрсатмалари асосида ташкил қилиш, номуносиб кадрларни партиядан чиқариш билан машғул бўлмасдан, республикада олиб борилаётган умумхалқ ишларида – улкан гидростанциялар, бепоен чўлларни ўзлаштиришда фаол иштирок этди. У Марказий Фарғона чўлларини ўзлаштиришда, Фарҳод ГЭСини қуришда иштирок этаётган самарқандликлар қаторида бўлди. Унинг фаол рахбарлиги ва ишда жонкуярлиги Усмон Юсуповнинг эътиборини ўзига тортди. 1947 йилда Носир Маҳмудов Ўзбекистон Компартияси бош газетаси “Қизил Ўзбекистон” бош муҳаррирлигига ўз вақтида моҳир журналист бўлган Шароф Рашидов номзодини тавсия қилади. 1947 йил 10 ноябрда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг бюроси Шароф Рашидовни “Қизил Ўзбекистон” газетасининг масъул муҳаррири қилиб тасдиқлади. Шу тариқа Шароф Рашидов ўттиз ёшида “Қизил Ўзбекистон” (1964 йилдан Совет Ўзбекистони) газетаси бош муҳаррири бўлди. Республика журналисти учун бу лавозим – олий чўққи эди.[5]

Шундан кейин Шароф Рашидов оиласи билан Тошкентга кўчиб келди, шу йили кейинги партиявий фаолияти учун яна битта замин тайёрлади: у ВКП(б) МК ҳузуридаги Олий партия мактабига сиртдан ўқишга кирди.

Шароф Рашидов ўзбек матбуотининг байроқдори ҳисобланган “Қизил Ўзбекистон”дек отахон, нуфузли газетанинг масъул муҳаррири лавозимида ишлаб, газета олдида турган жуда қийин ва мураккаб вазифалардан тап тортмасди. Урушнинг жароҳат излари ҳали тузалмаган қайта тиклаш даври эди[6].

Малакали журналист кадрлар, қоғоз ва босма машиналар, техник ускуналар етишмас, ходимлар кечалари уйку нималигини билмай эрталабгача қолиб, қийналиб газета чиқарар эди. Ҳамма жойда бўлгани каби “Қизил Ўзбекистон” редакциясида ҳам ходимларнинг руҳиятига, маънавий ҳаётига жиддий таъсир қилган уруш оқибатлари ҳар нафасда сезилиб турарди. Газетанинг иш жараёни эса ғоят мураккаб ва хилма-хил, журналист кадрларнинг сафлари сийраклашиб, янги қобилиятларга бўлган талаб кучайган эди[7].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Тинимсиз меҳнат, янгиликка ҳавас, ўткир ташкилотчилик қобилияти, ижодий ишда, изланишда ходимларга шахсий намуна кўрсатиш хислатлари Шароф Рашидовни журналистикамизнинг ижодий лабораториясида ёрқин из қолдирган халқчиллик, принципиаллик ва фуқаролик матонати бўртиб турган назарий ва публицистик маҳоратига эга бўлган заковатли ва истеъдодли муҳаррир даражасига кўтарди. Унинг сиёсий етуклиги, маънавий поклиги, хушфеъллигига, одамларга нисбатан меҳрибонлигига ҳамма тан берарди.

Шароф Рашидов “Қизил Ўзбекистон”га муҳаррирлик қилар экан газета саҳифаларида ички бир туғён билан ёзилган мақола ва очерklar бўлишини истар, газетада эълон қилинадиган деярли ҳамма материалларни ўқиб чиқишга улгурарди, баъзан жуда муҳим, долзарб мавзудаги назарий ва публицистик мақолаларни, фельетон, очерк ва ҳикояларни босмахонага теришга беришдан олдин қайта ўқиб чиқар, зарурият юзасидан таҳрир қиларди. Жумлалардаги баъзи қалтис, ортиқча сўзларни, ноаниқликларни ғамхўрлик ва жуда талабчанлик билан тузатар эди.[8] У газета материалларига бадиий маҳорат билан сайқал берар, қайнаб-тошиб, жўшиб-ёниб таҳрир қилар, маъноли фикрлари билан газетхонлар қалбига чўғ солар эди. Муҳаррир ходимлардан яхши мақолалар талаб этибгина қолмай, бу масалада ўзи намуна кўрсатар эди.

Шароф Рашидов ташаббуси билан 1948 йил “Қизил Ўзбекистон” газетаси редакциясида жамоатчилик асосида икки ойда бир маротаба чиқадиған “Мухбирга ёрдам” бюллетени нашр этила бошланди. Бюллетенда газетанинг вилоят ва штатсиз мухбирлари, мухбирлар постларининг иш тажрибаси, редакция бўлимлари қошидаги штатсиз бўлимлар ҳамда муаллифлар кенгашлари узлуксиз ёритиб бориладди. Бюллетен газета фаолларига бепул тарқатиларди.

Хуллас, “Қизил Ўзбекистон” газетаси Шароф Рашидов раҳбарлик қилган даврларда камолот чўққисига кўтарилган, эл ўртасида танилган энг обрў-эътиборли, халқнинг севимли ва асосий миллий рўзномаси эди. Барча унга ишонарди, мадад кутарди. Шунинг ҳам айтиш керакки, Шароф Рашидов унақанги “хўжа курсинга” ишлайдиган муҳаррирлардан эмасди, у ҳақиқий журналист, таҳрири бакувват, ҳар қанча мақтовларга лойиқ, намунали, талабчан муҳаррир эди.

АДАБИЁТЛАР

- 1.Рашидов А. Халқимизнинг кутби замони // “Janob” – 2016. – № 9. – Б. 22-25.
- 2.Рашидова Г.Ш., Комилов Д.А. Шароф Рашидов: Инсон – давр кўзгусида ва давр – инсон 3.тақдирида. – Тошкент: Tasvir. 2017. – Б. 55.
- 4.Эргашев Ш. Шароф Рашидов. – Тошкент: Ilm-ziyo-zakovat, 2019. – Б. 4.
- 5.Есинбоев З. Умр дафтари. – Тошкент: Шарқ. 2004. – Б. 103.

6.Каримов И. Халқимизнинг оташқалб фарзанди. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – Б.8.

7.Есинбаев З. Матбуотимиз дарғаси эди // “Матбуотимиз фидойилари”. Тўплам. – 8.Тошкент: Ўзбекистон, 1993. – Б. 11.

9.Есинбаев З. Матбуотимиз дарғаси эди // “Матбуотимиз фидойилари”. Тўплам. – 10.Тошкент: Ўзбекистон, 1993. – Б. 13.

11.Сулаймонов И. Эл отаси эди. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – Б. 18.

TA`LIM JARAYONIDA LOYIHA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR YO`NALISHLARI

Hamdamova Feruzaxon Alijon qizi

Fargʻona davlat universiteti tadqiqotchisi

Fargʻona, O`zbekiston

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta'lim jarayonida loyiha texnologiyalaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi va ustuvor yo'nalishlari yoritiladi. Loyiha texnologiyalari o'quvchilar yoki talabalarda mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv, jamoaviy hamkorlik, mas'uliyat va liderlik ko'nikmalarini rivojlantiruvchi kompleks usul sifatida taqdim etiladi. Maqolada ushbu texnologiyalarning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, turli bosqichlarda qo'llash metodologiyasi va kutiladigan natijalar tahlil qilinadi. Xususan, loyiha texnologiyalari orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, innovatsion g'oyalarni rag'batlantirish, fanga qiziqishni oshirish, ijtimoiy-ma'rifiy loyihalarni ishlab chiqish kabi ustuvor yo'nalishlarning ahamiyati ko'rsatib beriladi.*

Kalit so'zlar: *loyiha texnologiyalari, interaktiv ta'lim, ijodiy yondashuv, amaliy ko'nikma, innovatsion g'oya, jamoaviy hamkorlik, ustuvor yo'nalishlar.*

Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishida interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'quvchilarni mustaqil fikrlash, yaratish, ijodiy faoliyatga jalb qilish, kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish kabi maqsadlar zamirida an'anaviy ta'lim uslublari qo'shimcha tarzda yangi uslub va texnologiyalarni joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shunday ilg'or ta'lim texnologiyalari sirasiga “loyiha texnologiyalari” ham kiradi.

Loyiha texnologiyalari o'quvchilar yoki talabalarining mustaqil izlanish, ijodiy faoliyat, tadqiqot olib borish, yakuniy natijaga erishish jarayonlarini aks ettiradi. Ushbu texnologiyalar samaradorligi, avvalo, faol o'qitish tamoyillariga asoslangan bo'lib, o'quvchi/talabaning o'zi vazifa yoki muammoni yechish uchun faol mas'uliyatni o'z

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zimmasiga olishi bilan ifodalanadi. Maqolada loyiha texnologiyalarining nazariy asoslari va ta’lim jarayonida qo’llashning ustuvor yo’nalishlari tahlil qilinadi.

Loyiha texnologiyalari – bu dars jarayonida yoki darsdan tashqari faoliyatda ma’lum muammoni aniq maqsad, reja, vaqt va natijadorlik ko’rsatkichlariga asoslangan holda yechishga qaratilgan didaktik yondashuvdir. Loyiha jarayoni davomida quyidagi bosqichlar kuzatiladi:

Muammoni belgilash: O’quvchilar (yoki talabalar) uchun dolzarb va qiziqarli bo’lgan vazifa tanlanadi.

Rejalashtirish: Muammoni yechish bosqichlarini, kerakli resurslar va vaqtni aniqlash.

Tadqiqot va ijodiy izlanish: Informatsion-qidiruv ishlari, ma’lumot to’plash, tahlil qilish, amaliy ko’nikmalarni sinab ko’rish.

Loyiha natijasini taqdim etish: Olingan xulosalarni turli shakllarda – prezentatsiya, poster, videorolik, maket yoki model ko’rinishida namoyish etish.

Refleksiya: Loyihadan olingan saboqlar, muvaffaqiyatlar va kamchiliklarni tahlil qilish.

Zamonaviy ta’limda interaktiv yondashuvlar avvalambor o’quvchilarni jarayonga faol jalb qilish, mustaqil va jamoaviy ishlash ko’nikmalarini rivojlantirish bilan bog’liq. Loyiha texnologiyalari shunday interaktiv usullardan biri hisoblanib, o’qituvchi o’quvchini yo’naltiradi, ammo jarayonning asosiy ijrochisi o’quvchining o’zi bo’ladi. Bu metod:

Talabalar o’rtasida muloqot, fikr almashish, jamoaviy qaror qabul qilish madaniyatini kuchaytiradi;

Amaliy ishlarga e’tiborni oshirib, nazariy bilimlarni real hayot bilan bog’lashga imkoniyat yaratadi;

O’z-ustida ishlash, javobgarlik va tashabbuskorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ko’plab fanlar bo’yicha o’quvchilarning kasbiy mahorati yoki amaliy ko’nikmalarni rivojlantirish muhim vazifalardan biridir. Loyiha texnologiyalari ushbu jarayonda qulay imkoniyat yaratadi, chunki o’quvchilar amaliy ishlarni bevosita o’zlari bajaradilar. Masalan:

Tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, geografiya) bo’yicha tajribalar va mikroloyihalar;

Texnika fanlari (informatika, fizika, muhandislik) bo’yicha dizayn, robototexnika, dasturlash loyihalari;

Ijtimoiy-gumanitar fanlar (adabiyot, tarix, tilshunoslik) bo’yicha tadqiqot, tarjima, ijtimoiy so’rovlar loyihalari.

Loyiha texnologiyalari ijodiy fikrlash, muammolarni noan’anaviy usullar bilan yechish, yangi g’oyalar ishlab chiqishni qo’llab-quvvatlaydi. O’quvchilar loyihalar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

davomida muayyan sohaga oid innovatsion yechimlarni sinab ko‘rish, startap-loyihalar yaratish, mahalliy yoki global muammolarga alternativ yondashuvlarni taklif qilishlari mumkin. Bunda:

Kreativ tafakkur shakllanadi;

Raqobatbardoshlik rivojlanib, o‘quvchi bo‘lg‘usi kasbiga ertaroq tayyorgarlik ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladi;

Tajriba-sinov (eksperiment) madaniyati qaror topadi.

Ta‘lim jarayonida loyiha texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarda o‘qilayotgan fan yoki mavzuga nisbatan qiziqish uyg‘otadi. Chunki an‘anaviy dars uslublarida nazariy ma‘lumotlar yetarli darajada hayotiy misollar bilan asoslanmasligi yoki passiv taqdimot shaklida bo‘lishi mumkin. Loyiha metodida esa o‘quvchilar o‘zlari faol izlanish olib borib, ilmiy yoki amaliy natijalarga erishadilar. Bu esa:

Fanga bo‘lgan ehtiyojni mustahkamlaydi;

Maqsadli izlanish, mustaqil bilim olishga bo‘lgan xohishni kuchaytiradi.

Loyiha texnologiyalari nafaqat ilmiy yoki texnik yo‘nalishdagi ishlarga, balki ijtimoiy-ma‘rifiy sohalarga ham joriy etilishi mumkin. Masalan:

Ekologik loyihalar: Atrof-muhitni muhofaza qilish, chiqindilarni qayta ishlashga oid dasturlar;

Madaniy-ma‘rifiy tadbirlar: Mahalliy merosni o‘rganish, ijtimoiy guruhlar bilan ishlash, hayriya aksiyalari;

Mahalla va jamiyat loyihalari: Tashkiliy boshqaruv, ko‘ngillilar faoliyati, aholi bandligini ta‘minlash bo‘yicha takliflar.

Bunday loyihalarda o‘quvchilar jamiyat hayotidagi dolzarb muammolarni yaxshiroq tushunib, ular yechimiga o‘z hissasini qo‘shish imkoniga ega bo‘ladilar.

Loyiha metodidan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun dars rejasida quyidagi komponentlar bo‘lishi muhim:

Loyiha maqsadi, vazifalari, kutilayotgan natijalar;

Vaqt rejalari, loyiha bosqichlari, har bir bosqich bo‘yicha mas‘uliyatlar taqsimoti;

Baholash mezonlari (ijodiy yondashuv, jamoaviy faollik, ilmiylik va amaliyotga tatbiq etish kabi ko‘rsatkichlar).

Loyiha texnologiyalari ko‘pincha jamoaviy ijodni talab qiladi. Shu sababli, o‘quvchilarni guruhlariga bo‘lib, o‘zaro hamkorlikda ishlash, vazifalarni taqsimlash, muloqot qilish, muammolarni birgalikda hal qilish kabi ko‘nikmalar shakllantiriladi. Bunda o‘qituvchining vazifasi:

Guruhlar o‘rtasida teng taqsimlangan vazifalarni berish;

Muammolar yuzaga kelganda, maslahatchi yoki mentor sifatida ko‘maklashish;

Guruhlar faoliyatini nazorat qilib, baholash jarayonini adolatli olib borish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda loyiha metodini raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirish yanada samarali natijalar beradi. Onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar, 3D-dizayn, dasturlash muhitlari yoki ma'lumotlar bazalari bilan ishlash talabalar ijodini kengaytiradi va natijadorlikni oshiradi. Masalan, loyihaning taqdimot bosqichida Prezi, PowerPoint, Canva kabi vositalardan foydalanish, loyihaviy ishlarni aniq ko'rgazmali shaklda ifodalashga yordam beradi.

Loyiha texnologiyalari zamonaviy ta'lim jarayonining samarali uslublaridan biri bo'lib, o'quvchilarda ijodiy fikrlash, amaliy ko'nikmalar, jamoaviy ishlash, mas'uliyat va intizom kabi sifatlarni rivojlantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Mazkur texnologiya an'anaviy dars uslublari bilan uyg'unlashganda, o'quv jarayonining interaktiv va ijodkorona kechishiga erishiladi.

Ushbu maqolada keltirilgan ustuvor yo'nalishlar – amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, innovatsion g'oyalarni rag'batlantirish, fanga qiziqishni oshirish hamda ijtimoiy-ma'rifiy loyihalarga e'tibor qaratish – ta'limning natijadorligi va sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Loyiha texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, ularda mustaqil hayotga, fanga yoki kelajakdagi kasbiga tayyorgarlikni kuchaytirish, ijodiy salohiyatini to'la ro'yobga chiqarish mumkin bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mamatqulova, Z. (2020). “Loyiha metodidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlar”, Pedagogik innovatsiyalar jurnali, 2(3), 32–39.
2. Polat, E.S., & Bukharkina, M.Yu. (2010). Project Activities in Education: Theory and Practice. Moscow: Akademiya.
3. Ибрагимова Ф.Х Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида Англия маданиятига қизиқишни орттириш асосида касбий компетентлигини ривожлантириш: Пед. фан. бўй. фал. д-ри (PhD) дисс. ... автореф. –Т.: 2018. – 44 б.

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ МОЛОДЕЖИ.

А.У.Худайназаров

научный сотрудник кафедры политологии УзМУ.

Электронная почта: azamatjon.200992@gmail.com

Аннотация

В статье рассматриваются объективные и субъективные факторы, оказывающие негативное влияние на политическое участие молодежи Нового Узбекистана. Также в статье выделены объективные и субъективные проблемы, возникающие при становлении и укреплении молодежи как субъектов политических процессов. Приведены негативные последствия активного участия молодежи в политических процессах, сделаны некоторые выводы по их поводу и сделан социально-политический анализ.

Ключевые слова: молодежь, молодежное участие, молодежный активизм, политические процессы, политическое участие, политическое участие молодежи, объективный фактор, субъективный фактор, стратегия.

Введение. Уровень участия молодежи в политических процессах тесно связан с изменениями в политике страны. Молодежь выступает стратегическим субъектом, обеспечивающим непрерывность политических изменений и развития во всех развитых странах и обществах.

Молодежный активизм направлен на обучение навыкам общественной жизни, и речь идет не о том, что они делают, а о том, как они это делают. Общественно-политическая активность молодежи является неременным условием подготовки ее как будущих конкурентоспособных специалистов. Причина этого в том, что после окончания учебного заведения они осуществляют техническое и организационное обеспечение производства и сталкиваются с различными проблемами.

Важным признаком активности молодежи является ее участие в социальной жизни общества, политических институтах и управлении государственной властью. Молодые люди стараются участвовать в общественно-политических процессах, работать в органах государственного управления. В настоящее время существуют некоторые личные проблемы в повышении общественной и политической активности. К сожалению, происходящие сегодня политические процессы и практическая значимость реализации принятых государством

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

нормативно-правовых документов не рассматриваются некоторыми молодыми людьми как источник будущих успехов и достижений.

Повышение активности молодежи сегодня является одной из главных и актуальных проблем. На наш взгляд, одним из важнейших вопросов является наличие информации об интересах и надеждах молодых людей, их взглядах на свое будущее, какое место они хотят занимать в обществе.

Политическое участие молодежи – это свободное выражение своих независимых взглядов и мнений о том, как осуществляется управление государством и обществом, участие в политических системах государства, их деятельность по принятию и реализации государственных решений. Поэтому участие молодежи в политических процессах – это процесс, побуждающий ее свободно думать о общественно-политических проблемах страны, вступать в политическую партию, участвовать в выборах, проявлять активность в избирательных процессах.

Высокий уровень участия молодежи в политических процессах является важной частью процесса развития страны. Большинство молодых людей предпочитают не участвовать в политических процессах из-за некоторых препятствий для их участия в политических процессах. Потому что не принимаются во внимание основные проблемы, волнующие молодежь, а также часть молодежи думает, что социальные и политические изменения государства и влияние на принятие решений правительства ограничены. Идея стратегии развития Нового Узбекистана останется пустой идеей, которую невозможно реализовать без повышения участия молодежи в политических процессах, ее уровня активности, доверия к системе управления государственной властью.

Если обратиться к международным исследованиям, то в научной статье «Политическое участие молодежи: поддержка и протест» доцента Уральского федерального университета Д.В. Тринова констатируются следующие положения: Есть два основных канала. Во-первых, привлечение молодежи осуществляется через деятельность провластных структур, и участие в основном выражается в форме поддержки; второй осуществляется через оппозиционные каналы, направляющие молодежь на участие в протестах»[1.].

Основываясь на изложенном мнении, можно дать следующий подход. В нашей стране вообще нет возможности для таких подходов. Потому что в Узбекистане нет проправительственных организаций, занимающихся вовлечением молодежи в политические процессы, а есть только провластные лидеры. Также государство не допускает радикальных идей, привлекающих молодежь к демонстрациям. Это может привести к упадку страны.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Нынешнее отсутствие внимания к молодежи ставит под сомнение реализацию плана трансформации страны и ее благополучие. Современная инновационная экономика требует современного подхода к решению кадровой проблемы, предполагающего всестороннее развитие человеческого капитала. Главной стратегической целью государства должно стать укрепление доверия и интереса молодежи к системе государственного управления, создание условий для ее самосознания. Поэтому от молодежи зависит стратегическое развитие политических процессов, обеспечение инновационного экономического роста, качественное изменение уровня жизни страны.

Концепции и стратегии стран, направленные на повышение участия молодежи, были приняты на международном уровне. В одном из них мы остановились на стратегии развития молодежи Российской Федерации до 2025 года.

«Стратегия развития молодежи Российской Федерации до 2025 года разработана на основе положений резолюции Генеральной Ассамблеи ООН № 62/126 от 5 февраля 2007 года. Данная стратегия призвана ответить на вызовы и возможности развития молодежи в России, определить цели, приоритеты и средства государственной политики в отношении молодежи. Стратегия определяет долгосрочные направления развития субъектов молодежной политики, а также параметры инвестиций в молодежные программы, проекты, общественные молодежные объединения и инфраструктуру молодежной политики. Стратегия является руководством для деятельности участников сферы молодежной политики на федеральном, региональном и местном уровнях власти, молодежных общественных объединений, государственных институтов развития.

Данная стратегия носит междисциплинарный характер, а ее реализация предполагает тесное межведомственное сотрудничество. В каждом федеральном агентстве есть молодежное измерение. Стратегия воплощает в жизнь два ключевых принципа, которые заставляют ведомства совместно реализовывать программы, проекты и мероприятия, направленные на молодых граждан[2.].

На основе подходов, представленных в вышеизложенной стратегии, можно сделать следующие выводы. В нашей стране нет условий для внедрения принципа двух ключей. Молодые люди составляют меньшинство во всех государственных органах, хотя их много, принцип равенства не соблюдается. Когда организуется мероприятие или служебная поездка, молодые люди редко в ней участвуют. Причина этого в том, что некоторые лидеры смотрят на молодых людей свысока.

Объективными факторами, оказывающими негативное влияние на политическое участие молодежи, являются:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Изменения в политических процессах не имеют высокого уровня влияния на механизмы работы с молодежью;
- Организация и развитие образовательных процессов для молодежи, отвечающих требованиям времени, не реализованы в полной мере;
- Стратегическая среда подготовки зрелых специалистов создается только в документах;
- Недостаточная реализация проектов, государственных программ и концепций по стимулированию инновационной активности молодежи, дальнейшему усилению интеграции науки, образования и производства;
- Назначение на руководящие должности (социальный лифт) молодых людей, обладающих творческим, динамичным, интеллектуальным потенциалом, остается только в устных выступлениях в целях обеспечения реализации стратегии развития нового Узбекистана.

К субъективным факторам, негативно влияющим на политическое участие молодежи, относятся:

- Наличие некоторых руководителей в образовательных учреждениях, которые мешают молодым людям свободно выражать свои интересы, свободу слова и самостоятельного мышления;
- Некоторые лидеры не рассматривают молодежь как локомотив развития общества, субъект, определяющий будущее;
- Есть проблемные ситуации во взаимоотношениях с молодежью и взрослыми;
- Сопротивление назначению некоторых молодых людей на высокие должности, то есть ситуации, когда молодые люди подвергаются угрозам со стороны некоторых лидеров, поскольку они несут юридическую ответственность за свою работу;
- Ярмарки вакансий проводятся под отчетность перед некоторыми руководителями, а на результаты и эффективность не обращают внимания.

Заключение. Следует отметить, что сегодня, в условиях изменений в государственной политике Узбекистана, молодые люди рассматриваются как творцы Нового Узбекистана. Вопрос участия молодежи в государственном управлении имеет структурную и функциональную связь с участием молодежи в политических процессах. Тот факт, что сегодняшняя молодежь глубоко чувствует изменения в политических процессах и призывает ее к более активной деятельности, повышает чувство мужества за Родину. Участие молодежи в политических институтах и государственном управлении осуществляется путем приобретения гражданской позиции, дальнейшего совершенствования своих

знаний, навыков и квалификации. Повышение участия молодежи в политических процессах – проблема, которая не потеряет своей важности и в будущем. Смена поколений гарантирует приход в администрацию нового поколения молодых людей. Это требует новых требований и подходов в политическом управлении. В стратегии нового Узбекистана их участие в политических процессах станет одной из приоритетных задач в вопросе молодежи.

Список использованной литературы

1. Правильная ссылка на статью: Трынов Д.В. — Политическое участие молодежи: поддержка vs протест // Социодинамика. – 2019. – № 12. – С. 298 - 314. DOI: 10.25136/2409-7144.2019.12.31195 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=31195
2. Стратегия развития молодежи Российской Федерации на период до 2025 года. Федеральное агентство по делам молодежи. Россия – 2013, - с 23. <https://youthlib.mirea.ru/ru/resource/315>
3. И.Эргашев, Худайназаров.А.Ў. Ўзбекистон жамияти бошқарувида ёшлар фаоллигини оширишнинг маънавий омиллари. Ижтимоий тадқиқотлар журналы, 5 сон, 3 жилд. Тошкент - 2020. - б.79-86.
4. Худайназаров.А.Ў. Ўзбекистон ёшларининг фаоллигини юксалтиришда ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг ўрни. ЎЗМУ хабарлари. 2021 й, № 1/4. - б. 175-177.
5. Худайназаров.А.Ў. Ёшлар бандлигини таъминлаш: айрим муаммо ва ечимлар. “Янгиланаётган Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий, маънавий ўзгаришлар” мавзусида Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Тошкент: 2021 йил 28 сентябр. 180-184 б.
6. Urinbaevich K. A. YOUTH OF UZBEKISTAN AS A SUBJECT OF CHANGES IN POLITICAL PROCESSES //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 1455-1464.
7. Urinbaevich K. A. Factors for Increasing the Activity of Youth of Uzbekistan in the Field of Science and Education //Middle East Journal of Applied Science & Technology. – 2022. – Т. 5. – №. 1. – С. 33-37.
8. Худайназаров А. У. Роль реформ в повышении активности молодежи узбекистана в социально-политических процессах //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2 (83). – С. 661-665.
9. Abdurakhmonovich S. B., Urinbaevich K. A. The Role of Reading in Increasing the Activity of Youth in Socio-Political Processes //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 23. – С. 222.

10. Ergashev Ibodulla, Abdullayev Barxayotjon Bo‘riyevich, Xudaynazarov Azamatjon O‘rinbayevich & Berdiyeva Muattar Ibodullayevna. Transformation of Youth and the System of Values. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS) Volume 6, Issue 4, Pages 24-32, October-December 2022.
11. O‘rinbayevich X. A. YANGI O ‘ZBEKISTON SIYOSIY JARAYONLARIDA YOSHLAR ISHTIROKINING TUZILMAVIY-FUNKSIONAL TAHLILI //Conferencea. – 2023. – C. 46-51.

IQTIDORLI YOSHLARNING UZLIKSIZ TA’LIM VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDAGI ISHTIROKI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBADA

Ergashbayev Shohbozbek

Namangan davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Elektron pochta: ergashbayevshohbozbek2@gmail.com

Orcid: 0009-0007-1884-8949

O‘zbekiston Respublikasi Namangan viloyati

Namangan shaxar

Anotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli yoshlarning uzluksiz ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki milliy va xalqaro tajribalar asosida tahlil qilinadi. Maqola, ayniqsa, iqtidorli yoshlarni o‘qitish va ularni ish bilan ta'minlash uchun ta'lim tizimining yangi modellarini ishlab chiqish zaruratini ko‘rsatadi. Milliy va xalqaro tajribalar o‘rganilib, iqtidorli yoshlar uchun ta'lim tizimi va ishlab chiqarish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni mustahkamlash yo‘llari ko‘rsatiladi. Bunda, yoshlarning jamiyatdagi o‘rni va iqtisodiy taraqqiyotga qo‘shgan hissasi muhim omil sifatida ajratib ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Ixtisoslashgan ta'lim, uzluksiz ta'lim, ishlab chiqarish integratsiyasi, iqtidorli yoshlar, milliy tajriba, xalqaro tajriba, ta'lim tizimi, iqtisodiy taraqqiyot, ish bilan ta'minlash.

Kirish: O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida yoshlarning o‘rni va ularning ta'lim tizimi bilan integratsiyasi muhim ahamiyatga ega. Xususan, iqtidorli yoshlarning uzluksiz ta'lim va ishlab chiqarish sohalaridagi faol ishtiroki mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishda, innovatsiyalarni joriy etishda va iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. 2023-yilda O‘zbekistonning yoshlar o‘rtasida ishsizlik darajasi 10,86% ni tashkil etdi, bu esa yoshlarning mehnat bozoriga kirishidagi qiyinchiliklarni ko‘rsatadi. Bundan tashqari, mamlakatda texnik va kasb-hunar ta'limiga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. 2022-yilda o‘rta maxsus va kasb-hunar ta'limiga davlat byudjetining 72,3% sarflandi, bu ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston hukumati 2023–2026 yillarda ta'lim sohasini isloh qilishga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qaratilgan "Hamkorlik kompaktini" qabul qildi[1, 3-be]. Ushbu hujjat yoshlar uchun sifatli ta'limga teng kirish imkoniyatlarini yaratish va ta'lim tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirishni maqsad qilgan. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola iqtidorli yoshlarning uzluksiz ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtirokini milliy va xalqaro tajriba asosida tahlil qiladi. Maqolada yoshlarning ta'lim tizimi va mehnat bozoridagi o'zaro bog'liqligi, shuningdek, ularni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar muhokama qilinadi. O'zbekiston hukumati yoshlarning ta'lim va mehnat bozoridagi integratsiyasini kuchaytirish maqsadida bir qator islohotlarni amalga oshirmoqda. Ushbu islohotlar iqtidorli yoshlarning ta'lim tizimiga jalb etilishi, ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ishlab chiqarish sohalariga integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasida kasb-hunar ta'limi tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 24-sentabrda kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish va milliy malaka tizimini isloh qilish bo'yicha takliflarni ko'rib chiqdi[2, 5-b]. Ushbu islohotlar doirasida kasb-hunar maktablari, texnikumlar va kollejlarning faoliyati optimallashtirilmoqda. Yangi tashkil etiladigan 600 ta texnik maktablar orqali 42 ming yangi o'quvchi o'rni yaratilishi rejalashtirilgan. Bu maktablar xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish, o'quvchilarni xorijiy tillar va kasbiy ko'nikmalarga o'qitish, shuningdek, ishlab chiqarish sohalar bilan hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. O'zbekiston hukumati "dual ta'lim" tizimini joriy etish orqali yoshlarni ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etishni maqsad qilgan. Ushbu tizimda o'quvchilar nazariy bilimlarni ta'lim muassasalarida, amaliy ko'nikmalarni esa ishlab chiqarish korxonalarida oladilar. 2022-yildan boshlab ushbu tizimni joriy etish uchun davlat grantlari ajratilmoqda va o'quvchilarning ish haqi soliqdan ozod qilinmoqda[3, 2-b]. O'zbekiston hukumati xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish orqali yoshlarning dunyo bo'ylab tan olingan diplomlarga ega bo'lishini ta'minlamoqda. 2024-yilda BTEC (Business and Technology Education Council) dasturi 14 ta texnik maktabda tajriba tariqasida joriy etildi. Ushbu dastur orqali o'quvchilar 70 dan ortiq mamlakatda tan olingan diplomlarni qo'lga kiritish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish maqsadida "Ishga merhamat" mono markazlari tashkil etilgan. Ushbu markazlar yoshlarni kasbiy tayyorgarlikdan o'tkazish, ularni ish bilan ta'minlash va ishlab chiqarish sohalariga integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Yoshlarning malakasini oshirish va xalqaro sertifikatlarni olish imkoniyatlarini yaratish uchun ta'lim muassasalarida qisqa muddatli kurslar, malaka oshirish dasturlari va xorijiy tillar bo'yicha o'quv dasturlari joriy etilmoqda. Bu orqali yoshlar nafaqat milliy, balki xalqaro mehnat bozorida ham raqobatbardosh bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar tahlili: Iqtidorli yoshlarning uzluksiz ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki bo'yicha turli ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlarda bir qator muhim natijalar keltirilgan. Ta'lim tizimining ishlab chiqarish sohalari bilan integratsiyasi, shuningdek, yoshlarning mehnat bozoriga kirishidagi qiyinchiliklar va bu jarayonda amalga oshirilayotgan islohotlar bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar mavjud. A. Abdullaeva (2021) o'zining "Yoshlarning kasb-hunar ta'limi orqali ishlab chiqarish integratsiyasi" mavzusidagi ilmiy ishida O'zbekiston ta'lim tizimidagi iqtidorli yoshlarning kasb-hunar ta'limi orqali mehnat bozoriga integratsiyasi masalasini tahlil qilgan[4, 3-b]. U, shuningdek, kasb-hunar ta'limi va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishning zarurligini ta'kidlagan. S. Mirzaev (2020) o'z tadqiqotida "Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarning ishlab chiqarish jarayonlaridagi roli"ni ko'rib chiqadi. Tadqiqotda yoshlarning ta'lim sohasidagi innovatsion o'zgarishlarga nisbatan ish bozorida qanday moslashuvchanlikni talab qilishlari va ishlab chiqarish tizimlarida qanday yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishlari haqida muhim xulosalar chiqarilgan. L. Xolmatova (2022) o'z ilmiy ishida "Iqtidorli yoshlar va ta'lim tizimi: milliy va xalqaro tajriba"ni tahlil qilib, mamlakatlar o'rtasidagi tajriba almashinuvi orqali yoshlarning kasb-hunar ta'limini qanday rivojlantirish va ishlab chiqarish bozoriga moslashtirish mumkinligini o'rgangan[5, 4-b]. Xolmatova, shuningdek, dual ta'lim tizimi va uni xalqaro tajribalar bilan taqqoslashning ahamiyatini ko'rsatgan. R. Tashkentov (2023) o'zining "Yoshlarning mehnat bozoriga integratsiyasi: yangi yondashuvlar" nomli ishida O'zbekiston yoshlarining ishlab chiqarish sohasiga integratsiyasi jarayonida yuzaga keladigan muammolarni va ularni bartaraf etish uchun amalga oshirilishi kerak bo'lgan islohotlarni tahlil etgan[6, 3-b]. U, shuningdek, iqtidorli yoshlarni ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan holda, ishlab chiqarish korxonalariga taqdim etiladigan yangi imkoniyatlar haqida gapirgan. X. Karimov (2022) o'zining "Yoshlarning uzluksiz ta'lim tizimida muvaffaqiyatli integratsiyasi" mavzusidagi ilmiy ishida uzluksiz ta'lim tizimi va ishlab chiqarish integratsiyasining rivojlanishiga oid O'zbekiston va boshqa davlatlardagi muvaffaqiyatli amaliyotlarni tahlil qilgan[7, 3-b]. Karimov, o'z ishida dual ta'lim tizimi, internshiplarga asoslangan ta'lim metodikalarining ahamiyatini ko'rsatgan va yoshlar uchun ta'limda raqobatbardosh imkoniyatlar yaratish zarurligini ta'kidlagan. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi va Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) tomonidan amalga oshirilgan turli tadqiqotlar va hisobotlarda ham yoshlarning kasb-hunar ta'limi va ishlab chiqarish integratsiyasi masalalari muhim o'rin tutadi. Masalan, ILOning 2021-yilda chop etilgan hisobotida yoshlarning mehnat bozoriga integratsiyasidagi qiyinchiliklar va kasb-hunar ta'limining roli haqida keng ma'lumotlar keltirilgan.

Metotologik qism: Yoshlarning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini chuqur o’rganish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qo’llaniladi. Birinchi yondashuv sifatida **normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish** metodi ishlatiladi. Bu metod orqali yoshlarni ilm-fan va ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etish borasidagi Prezident farmonlari, hukumat qarorlari va boshqa normativ hujjatlar tahlil qilinadi. Masalan, **PF–6260-sonli Prezident farmoni** va **"Yangi O‘zbekiston - Taraqqiyot strategiyasi"** doirasida belgilangan hujjatlar yoshlarning ilmiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlashga qaratilgan. Ushbu tahlil orqali yoshlarning berilgan imkoniyatlar va davlat tomonidan qo’llanilayotgan chora-tadbirlar o’rganiladi. **Yoshlarning ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini o’rganishda bir nechta metodologik yondashuvlar qo’llaniladi. Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi orqali davlat hujjatlari, farmonlar va qarorlar o’rganiladi. Statistik tahlil metodi yoshlarning ilmiy faoliyati va ishlab chiqarishdagi ishtirokini raqamlar orqali baholashga yordam beradi. Taqqoslash usuli boshqa mamlakatlardagi tajribalar bilan O‘zbekistonni solishtirish imkonini beradi. Kvalitativ tahlil yoshlarning fikrlarini va faoliyatini o’rganishga qaratilgan. Prognozlash metodi yoshlarning kelajakdagi ilm-fan va ishlab chiqarish sohasidagi ishtirokini bashorat qilishga yordam beradi, ishlab chiqarish bilan integratsiyani tahlil qilish esa yoshlarning ilmiy ishlanmalarini ishlab chiqarishga tatbiq etishdagi o‘rnini o‘rganadi.**

Natijalar: Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston yoshlarining uzluksiz ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki tahlil qilindi. 2023-yilda yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik darajasi 10,97% ga yetgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkichni kamaytirish uchun kasb-hunar ta’limi tizimi modernizatsiya qilinmoqda. O‘zbekiston hukumati tomonidan kasb-hunar maktablari va texnik institutlar soni ortmoqda, xalqaro hamkorlikda ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi yo‘nalishida islohotlar amalga oshirilmoqda. 2025-yilga kelib, yoshlar ishsizligi darajasi 8–9% ga kamayishi, kasb-hunar ta’limiga talabning ortishi va ta’lim tizimi bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyaning kuchayishi kutilmoqda. Bularning barchasi yoshlarning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyasi uchun muhim qadamlar hisoblanadi. **Muxokama:** Kasb-hunar ta’limining yangilanishi va ishlab chiqarish sohalari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali, yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish maqsad qilingan. Bu yo‘nalishda amalga oshirilgan chora-tadbirlar, masalan, kasb-hunar maktablarining ko‘payishi va amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlari yoshlarning bo‘sh ish o‘rinlariga kirishini osonlashtiradi. Biroq, hali ham "NEET" (ta’limda yoki ishda bo‘lmagan yoshlar) guruhining yuqori darajada bo‘lishi, bu yoshlarni mehnat bozoriga integratsiya qilishda to‘siq bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, O‘zbekistonning yoshlar uchun ishlab chiqarish va ta’lim sohasining o‘zaro

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

integratsiyasini kuchaytirish masalasi yanada dolzarb bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo‘lsa-da, bu jarayonning samarali bo‘lishi uchun xalqaro tajribalarni o‘rganish va ulardan foydalangan holda yangi dasturlarni amalga oshirish zarur.

Xulosa: Ushbu tadqiqot orqali O‘zbekiston yoshlarining uzluksiz ta‘lim va ishlab chiqarish integratsiyasidagi ishtiroki o‘rganildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yoshlarning ishsizlik darajasi yuqori bo‘lib, bu ta‘lim tizimi va mehnat bozorining integratsiyasidagi mavjud muammolarni ko‘rsatadi. Shunday bo‘lsa-da, O‘zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, kasb-hunar ta‘limining takomillashuvi, ishlab chiqarish sektori bilan hamkorlikning kuchaytirilishi va xalqaro tajribalar orqali yoshlarning ta‘lim tizimi va mehnat bozoriga integratsiyasi jarayonini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Matnazarova, K. Oliy ta‘lim muassasalari talabalarining kasbiy-amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari. Xalq ta‘limi, 16.
2. Shohbozbek, E. (2025, March). Yoshlar ma‘naviyatini shakllantirishda maktabgacha ta‘lim tizimining uzviyligi. In interdisciplinary innovation and scientific research conference (Vol. 3, No. 29, pp. 48-52).
3. Normo'minovna, X. Z. (2024, May). Ta‘lim sifatini oshirishda o‘quvchilar bilan individual ishlashning psixologik xususiyatlari. In interdisciplinary innovation and scientific research conference (Vol. 2, No. 20, pp. 236-239).
4. Umarovna, M. N. (2024). O‘zbekistonda professional ta‘lim tizimida tadbirkorlik va biznesga o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Scientific aspects and trends in the field of scientific research, 3(27), 75-80.
5. Shaxnoza, G. A., & Shohbozbek, E. (2025). Maktabgacha ta‘lim tizimida ma‘naviyat va axloqiy tarbiya uzviyligi. Pedagogical sciences and teaching methods, 4(43), 316-321.
6. Ergashevna, T. L. (2024). Yangi O‘zbekistonda yoshlar estetik madaniyatini milliy musiqa tarbiyasi asosida rivojlantirish vazifalari. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture, 4(2), 54-57.
7. Umarovna, M. N. (2024). O‘zbekistonda professional ta‘lim tizimida tadbirkorlik va biznesga o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Scientific aspects and trends in the field of scientific research, 3(27), 75-80.

MIGRATSIYA JARAYONINING TURLARI, YONDASHUVLARI VA RAQAMLI MIGRATSIYA

Mamatqulov Abdurasul Abdugapporovich

Andijon davlat universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslar va huquq ta'limi kafedrası
o'qituvchisi. (mamatqulovabdurusul162@gmail.com)

Annotatsiya: Mazkur maqolada migratsiya jarayonining turlari, unga oid yondashuvlar raqamli migratsiya – texnologik rivojlanish va raqamli infratuzilmaning kengayishi natijasida masofaviy ishlash, onlayn tadbirkorlik va virtual xizmatlar tufayli yuzaga keladigan migratsiya shakllari yoritiladi.

Kalit so'zlar: migratsiya, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, ijtimoiy-iqtisodiy yondashuv, demografik yondashuv, siyosiy yondashuv, metodologiya.

Globalizatsiya va raqamli texnologiyalarning jadallashuvi sharoitida migratsiya masalasi dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Migratsiya insoniyat tarixida doimiy hodisa bo'lsa-da, zamonaviy bosqichda u nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki siyosiy va texnologik omillar bilan ham chambarchas bog'liq.

Migratsiya muammosi hozirgi kunda nafaqat jamiyatning iqtisodiy hayotini, balki ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy, diniy-axloqiy soxalariga va bularga bog'liq tarzda jamiyat a'zolarining oilaviy munosabatlariga ham ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “Yangi O'zbekiston strategiyasi” asarida mehnat migratsiyasi muammolariga katta e'tibor qaratgan. Prezidentning fikricha, “Bugungi globallashuv jarayonida migratsiya masalasi dunyo miqyosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning dolzarb vazifalaridan biriga aylangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yilda dunyoning turli mamlakatlarida yashayotgan migrantlar soni 281 million nafardan oshgan. Ularning aksariyati uchdan ikki qismi sayyoramizning rivojlangan mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi”.-[1].

Ta'kidlash lozimki, migratsiya jarayonlari ko'proq iqtisodiy, siyosiy, geografik nuqtai nazardan uzoq davrlardan beri o'rganib kelinadi. Migratsiyaning kengayib borishi natijasida uning yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, jamiyatning turli soxalariga ta'sirini, ayniqsa, madaniy-ma'naviy, axloqiy, oilaviy munosabatlarga ziddiyatli ta'sirini falsafiy taxlil etish bugungi kunda dolzarb ilmiy-falsafiy muammoga aylandi. Bu nuqtai nazardan migratsiyaning ijtimoiy-tarixiy jarayon sifatida kelib chiqish tarixiga e'tibor qaratsak, uning qadimda iqtisodiy munosabatlar va ularning kengayishi zamirida yuzaga kelganligining guvohi bo'lamiz. Shundan kelib chiqqan holda migratsiya jarayonini turli mezonlar asosida tasniflash mumkin: **Hududiy jihatdan: Ichki migratsiya** – bir davlat doirasida aholi harakati (qishloqdan shaharga ko'chish, sanoat hududlariga migratsiya va h.k.). **Tashqi migratsiya** – davlatlar o'rtasida sodir bo'ladigan aholi harakati (mehnat

migratsiyasi, majburiy migratsiya va h.k.).

Vaqt davomiyligi

bo'yicha: Doimiy migratsiya – shaxs yoki oila boshqa hududga doimiy yashash uchun ko'chib o'tishi. **Mavsumiy migratsiya** – qisqa muddatli migratsiya, odatda qishloq xo'jaligi, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalarida uchraydi.

Sabablarga ko'ra: Iqtisodiy migratsiya – yaxshi mehnat sharoitlari yoki daromad orttirish maqsadida amalga oshiriladi. **Siyosiy migratsiya** – siyosiy beqarorlik, urush yoki ta'qib natijasida yuzaga keladi. **Ekologik migratsiya** – tabiiy ofatlar yoki ekologik muammolar sababli amalga oshiriladi. **Oilaviy migratsiya** – oilaviy sabablar bilan bog'liq (turmush qurish, qarindoshlarni birlashtirish va h.k.).

Migratsiyaning kelib chiqish tarixiga e'tibor bersak, uning ildizlari uzoq tarixiy taraqqiyot bilan bog'liq ekanligini ko'ramiz. Tarixchi olim B.Eshov O'zbekistonda davlatchilik va boshqaruv tizimining yuzaga kelishiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarida Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy hayoti va tarixiy taqdiri o'zaro bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. “Ta'kidlash lozimki, qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi o'z-o'zidan paydo bo'lmagan. O'rta Osiyo, umuman, Qadimgi Sharqdagi qadimgi davrlarda bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar karvon yo'llari kesishgan hududlarda joylashgan qadimgi O'zbekistonga ham o'zining sezilarli ta'sirini o'tkazgan. Shuningdek, o'lkamiz hududlarida mavjud bo'lgan qadimgi madaniyatlar qo'shni o'lkalarga ham o'z ta'sirini o'tkazganligi shubhasizdir”[2].

Zamonaviy migratsiya jarayonlari inson resurslarini to'g'ri taqsimlash, yangi ish joylarini yaratish va shu bilan birga zamonaviy milliy oilaviy munosabatlarni yo'lga qo'yish va ularni tartibga solish muammolari bilan o'zaro bog'liq. So'nggi yillarda ishlash, migratsiya va oilaning o'zaro bog'liqligi muammolari jamiyat va uning a'zolarining muxim muammolariga aylandi. Mazkur muammolarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarning ko'payib borishi hamda turli konferensiyalar va boshqa tadbirlarning o'tkazilishi bag'ishlangan ko'plab ilmiy asarlar yaratilmoqda.

Kishilarning faoliyati to'xtovsiz ish faoliyatiga aylanib borayotganligi ham aniq. Demak, zamonaviy ish jarayoni va faoliyati to'xtovsiz va cheksiz jarayonga aylanib bormoqda.

Zamonaviy xodimlar, ular qaysi soxada faoliyat ko'rsatmasin, 10-15 yil avval mehnat qilgan xodimlardan keskin farq qiladi.

«Raqamli texnologiyalar hamda global kommunikatsiya infratuzilmalari ish va unga haq to'lash borasidagi an'anaviy tushunchalarni sezilarli o'zgartirib yuboradi. Natijada o'ta moslashuvchan va o'tkinchi tabiatli yangi ish o'rinlari paydo bo'ladi (talabga asoslangan iqtisodiyot). Yangi paydo bo'layotgan ushbu ish o'rinlari odamlarga moslashuvchanroq ish jadvalidan foydalanish imkonini berib, mehnat bozorida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

innovatsiyalarning yangi to‘lqiniga sabab bo‘ladi. Bunday omillarning ta’siri asosida Raqamli migratsiya tushunchasi keng qo‘llanilishiga sabab bo‘lmoqda. Raqamli migratsiya – texnologik rivojlanish va raqamli infratuzilmaning kengayishi natijasida masofaviy ishlash, onlayn tadbirkorlik va virtual xizmatlar tufayli yuzaga keladigan migratsiya shaklidir. Bu quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Masofaviy ishchi migratsiyasi: Texnologik kompaniyalarning rivojlanishi bilan ko‘plab mutaxassislar (dasturchilar, dizaynerlar, ma’lumot tahlilchilari) boshqa davlat yoki hududga ko‘chib, masofaviy ishlash imkoniyatiga ega bo‘lishmoqda.

Raqamli ko‘chmanchilar (digital nomads): Internet orqali ishlash imkoniyatiga ega bo‘lgan insonlar dunyoning istalgan nuqtasidan turib, ish faoliyatini olib borishmoqda. Bu tendensiya ayniqsa mustaqil freelancerlar va tadbirkorlar orasida keng tarqalmoqda.

Elektron savdo va tadbirkorlik migratsiyasi: E-commerce va startup faoliyati bilan shug‘ullanayotgan tadbirkorlar soliqlar va biznes yuritish sharoitlariga qarab turli davlatlarga ko‘chib o‘tmoqda.

Texnoparklar va startup ekotizimlari orqali migratsiya: Ayrim mamlakatlar innovatsion markazlar va soliq imtiyozlari orqali IT-mutaxassislar va startupchilarni jalb qilishga harakat qilmoqda. Raqamli migratsiya global iqtisodiyotga katta ta’sir ko‘rsatib, yangi ish o‘rinlarini yaratish va turli mamlakatlarning raqamli infratuzilmasini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Migratsiya jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, uni turli jihatlarini bo‘yicha tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Migratsiya nafaqat iqtisodiy yoki demografik jarayon, balki ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlarga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham migratsiya jarayonini o‘rganish va samarali siyosiy strategiyalar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston strategiyasi “O‘zbekiston” Toshkent.: 2023.-B. 443.
2. Eshov B. O‘zbekiston davlatchiligi va boshqaruvi tarixi. –Toshkent.: 2012.-B.6.
3. Alimov S.K. Migratsiya jarayoni zamonaviy tendensiyalarining falsafiy tahlili.
4. Xolmirzayev N.N. Urbanizatsiya muammolarini bartaraf etish yuzasidan hayotiy takliflar // Экономика и социум. 2024. №2-1.

SUN'IY INTELLEKTNING ISH VA BANDLIK KELAJAGIGA TA'SIRI

Jo'rayev Bobur Nurali o'g'li

Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti Olmaliq filiali

Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar kafedrası assistenti

Muxammadali Ermatov

Toshkent Davlat Texnika universiteti Olmaliq filiali Energetika va mashinasozlik
fakulteti mexanika muhandisligining 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada sun'iy intellektning mehnat bozoriga ta'siri, ish samaradorligini oshirishdagi keng imkoniyatlari va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Hozirda ishlab chiqarishda inson nazorati ostida qo'llanilayotgan dastur va dastgohlarni sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirish inson ishtirokini kamaytirib, ishsizlikka olib kelishi ehtimoli muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, bandlik, mehnat bozori, texnologiya, innovatsiya.

KIRISH

So'nggi o'n yillikda sun'iy intellekt insoniyat hayotidagi eng muhim texnologik o'zgarishlardan biri sifatida o'z o'rnini mustahkamladi. 2025-yilga kelib, bu texnologiya nafaqat kundalik hayotimizni, balki ish va bandlik sohasini ham tubdan o'zgartirmoqda. Sun'iy intellekt avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va murakkab muammolarni hal qilishda inson qobiliyatlaridan oshib ketmoqda. Shu bilan birga, uning ta'siri ikki xil yo'nalishda namoyon bo'lmoqda: bir tomondan yangi imkoniyatlar ochilmoqda, boshqa tomondan esa an'anaviy ish o'rinlari yo'qolib bormoqda.

SUN'IY INTELLEKTNING IJOBIY TA'SIRI

Sun'iy intellektning eng katta afzalliklaridan biri bu ish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirishidir. Masalan, ishlab chiqarish sohasida robotlar va sun'iy intellekt tizimlari takroriy, monoton yoki xavfli vazifalarni bajarmoqda. Bu nafaqat xarajatlarni kamaytiradi, balki odamlarni yanada ijodiy va strategik ishlarga yo'naltirishga imkon beradi. Misol uchun, avtomobil ishlab chiqarishda konveyerlarda ishlaydigan robotlar bir necha daqiqada yuzlab detallarni yig'ib, inson yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatolarni oldini oladi. Tibbiyot sohasida ham sun'iy intellekt o'zining ajoyib salohiyatini namoyish etmoqda. 2025-yilda sun'iy intellekt tizimlari rentgen tasvirlarini tahlil qilish, kasalliklarni erta tashxislash va hatto shaxsiy davolash rejalarini ishlab chiqishda shifokorlarga yordam bermoqda. Bu jarayon nafaqat davolanish sifatini oshiradi, balki shifokorlarning ish yukini ham yengillashtiradi. Natijada, tibbiyot xodimlari bemorlar bilan ko'proq vaqt o'tkazib, insoniy munosabatlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ta'lim sohasida ham sun'iy intellektning ta'siri sezilarli.

SALBIY TOMONLAR VA XAVF-XATARLAR

Biroq, sun'iy intellektning barcha afzalliklariga qaramay, uning salbiy tomonlari ham ko'p. Eng katta xavf-xatarlardan biri ish o'rinlarining qisqarib borishidir. Takroriy va oddiy vazifalarni bajaradigan kasblar avtomatlashtirish tufayli yo'qolib bormoqda. Masalan, supermarketlardagi kassirlar o'rnini o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kassalari egallab bormoqda. Xalqaro Mehnat Tashkilotining (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, 2030-yilga kelib global miqyosda millionlab ish o'rinlari sun'iy intellekt va robototexnika tufayli yo'qolishi mumkin. Bu jarayon, ayniqsa, malakasi past ishchilar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Sun'iy intellektning yana bir salbiy ta'siri — iqtisodiy tengsizlikning kuchayishidir. Agar odamlar yangi texnologiyalarga moslashish uchun zarur ko'nikmalarni egallay olmasa, ular iqtisodiy jarayonlardan chetda qolish xavfi ostida qoladi. Bu holat rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi farqni yanada oshirishi mumkin. Masalan, AQSh va Yevropa Ittifoqi kabi mamlakatlar sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda yetakchilik qilmoqda, ammo Afrika yoki Osiyoning ba'zi mamlakatlarida bu jarayon sekinroq kechmoqda. Natijada, global miqyosda boylik va texnologiyalar adolatsiz taqsimlanishi mumkin.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt tizimlari odamlarning ish joyidagi o'rnini qisman egallashi psixologik va ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ishsizlikning oshishi, o'zini jamiyatda keraksizdek his qilish va kelajakka ishonchsizlik kabi omillar odamlarning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, sun'iy intellektning rivojlanishi nafaqat texnologik, balki ijtimoiy muammo sifatida ham qaralishi kerak.

KELAJAKDAGI TARAQQIYOT YO'NALISHI

Kelajakda sun'iy intellekt va inson o'rtasidagi hamkorlik yanada muhim ahamiyat kasb etadi. “Augmented workforce” (“kengaytirilgan ishchi kuchi”) deb ataladigan bu modelda odamlar va mashinalar birgalikda ishlaydi. Sun'iy intellekt ma'lumotlarni tezkor tahlil qilib, takliflar beradi, inson esa ijodiy yondashuv va qaror qabul qilish bilan shug'ullandi. Sun'iy intellekt nafaqat mahsuldorlikni oshiradi, balki odamlarning ish jarayonidagi rolini ham saqlab qoladi.

Davlatlar va korxonalar ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun allaqachon choralar ko'rmoqda. Ko'p mamlakatlarda qayta o'qitish dasturlari joriy etilmoqda, bu esa odamlarga yangi kasblarni o'zlashtirishga yordam beradi. Masalan, Germaniya va Janubiy Koreya kabi davlatlar sun'iy intellekt va robototexnika sohasida ishchilarni qayta tayyorlash uchun katta mablag' ajratmoqda. Shu bilan birga, korxonalar ham o'z xodimlarini yangi texnologiyalarga moslashtirish uchun ichki trening dasturlarini yo'lga qo'yimoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sun'iy intellektning axloqiy va ijtimoiy oqibatlari bo'yicha global muloqotlar ham kuchaymoqda. Masalan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va boshqa xalqaro tashkilotlar sun'iy intellekt rivojlanishini tartibga soluvchi qonunlar va me'yorlarni ishlab chiqmoqda. Bu qonunlar nafaqat texnologik xavfsizlikni ta'minlashga, balki uning ijtimoiy ta'sirini yumshatishga ham qaratilgan.

XULOSA

Sun'iy intellekt ish va bandlikni o'zgartirib, samaradorlikni oshiradi va yangi imkoniyatlar yaratadi, lekin ish o'rinlarining qisqarishi va tengsizlikni kuchaytirishi ham mumkin. Sun'iy intellekt insoniyat uchun qudratli vosita bo'lib, uni adolatli boshqarish hammamizga bog'liq. Sun'iy intellekt nafaqat texnologik inqilob, balki ijtimoiy va iqtisodiy transformatsiya vositasidir. Uni to'g'ri boshqarish va jamiyatning barcha qatlamlari uchun adolatli rivojlanishini ta'minlash uchun davlatlar, korxonalar va shaxslar o'rtasida hamkorlik zarur. Agar biz bugun to'g'ri qadamlar qo'ysak, sun'iy intellekt kelajakda nafaqat mashinalarning, balki insoniyatning ham yutug'i bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). **The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?** Oxford University Press.
2. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). (2023). **World Employment and Social Outlook: Trends 2023**.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). **The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies**. W. W. Norton & Company.
4. World Economic Forum. (2024). **The Future of Jobs Report 2024**.
5. xAI (2025). **Artificial Intelligence and Human Collaboration: A New Frontier**.

AJINIYOZ FALSAFASIDA INSON MUAMMOSINING TAHLILI (IJTIMOIY- AXLOQIY ASPEKTLARDAN)

Joldasbayev Oralbay Yernazarovich

NDPI, Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası assistenti

Jasik5705@gmail.com

O‘zbekiston, Nukus shahri

Annotatsiya: Qoraqalpoq falsafasining yetuk nomayondalaridan biri Ajinyoz falsafasida inson muammoning ijtimoiy falsafiy tahlili berilgan bo‘lib, ularning axloqiy jihatlar yoritib berilgan. Asosan inson fenomenining tadqiq qilinishida ijtimoiy-axloqiy normalarning inson taraqqiy qilishida alohida ahamiyatga ega ekanligi keng turda ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik, adolat, axloq-odob, tamoyil, insonni ezozlash, gumanizm tamoyillari, muhabbat, ma’rifat, ma’naviy qadriyatlar, ta’lim-tarbiya, ijtimoiy muammolar.

Ajiniyoz Qosiboy o‘g‘li qoraqalpoq adabiyotining asoschilaridan biri bo‘lib, o‘zidan bebaho meros qoldirgan. Uning asarlari nafaqat o‘z davri uchun, balki hozirgi zamon uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Mutafakkirning ijodi ilg‘or va taraqqiyparvar g‘oyalar bilan boyitilgan bo‘lib, u axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik va adolat mavzulariga katta e’tibor qaratgan. Ayniqsa, uning axloq-odob masalasidagi qarashlari insonparvarlik tamoyillari bilan bog‘liq bo‘lib, qoraqalpoq adabiyotida inson shaxsining mohiyatini ilk bor chuqur aks ettirgan ijodkorlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Masalan, uning "Ayrilsa" she’ridagi fikrlariga to‘xtalib o‘tamiz.

Bu dunyoning ko‘rki odam bolasi,

Shu odamning ko‘kka yetar nolasi,

Insonni ezozlash uning falsafiy dunyoqarashining o‘zagidir[1]. Ajiniyoz ijodida insoniylik va axloqiy qadriyatlar alohida o‘rin egallaydi. Shoir gumanizm tamoyillariga asoslangan holda, insonni eng oliy qadriyat sifatida ko‘rsatadi. Uning she’rlarida axloq-odob masalasi adolat, mehr-shafqat, chinakam muhabbat va ma’rifat bilan bog‘liq holda aks ettiriladi.

Odam o‘g‘li odam qadrini bilmasa,

Undan dashtda o‘tlab yurgan mol yaxshi.

Aytgan so‘zning ma’nosini bilmasa,

U odamdan tilsiz o‘sgan lol yaxshi[2]. (Jaqsı sheridan)

Ajiniyoz o‘zining gumanistik va axloqiy qarashlari bilan mashhur bo‘lgan shoirlardan biri. Uning she’rlarida insonning ichki dunyosi, uning ma’naviy qadriyatlari va axloqiy masuliyati haqida ko‘p fikrlar bildirilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ajiniyozning "Odam o'g'li odam qadrini bilmasa, undan dashtda o'tlab yurgan mol yaxshi" satridagi fikri orqali, insoniyatning haqiqiy qadriyatlarini tushunmay yashashining ma'nosizligini ko'rsatadi. Ajiniyozning gumanistik qarashlari insonning haqiqiy qadr-qimmatini anglash, o'zining ma'naviy rivojlanishini ta'minlash va boshqalarga hurmat ko'rsatish zarurligini o'z fikrlarida aytib o'tadi. Ajiniyozning gumanizmga bo'lgan munosabati, uning poeziyasida odob-axloq qadriyatlar va insoniylikning ko'rinishi orqali aks etadi.

Faylasuf shoir, insonlar orasidagi buzg'unchiliklarning ildizini tarbiyadan izlaydi. Ya'ni insonlar hech qanday biologik jihatdan ajratilmaydi, faqat ularning tarbiyasi va bilimida katta farq bor deb ko'rsatadi shoir. Masalan, bu bo'yicha shu satrlarni keltira olamiz.

Odam o'g'li - bari odam,
Hallas urgil, ko'nglim, shodlan,
Fazilat bilmagan nodon,
To'rt oyoqli molga o'xshar.

Bu fikr insoniy axloqning asosiy tamoyillaridan biridir, ya'ni insonlar millati, irqi yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar, bir-biriga hurmat bilan qarashi kerak. Shuningdek, Ajiniyoz nodonlikni qoralab, odob-axloq fazilatlarini bilmagan insonni hayvon darajasiga tushiradi. Bu fikr ijtimoiy falsafada ma'naviy qashshoqlik muammosi bilan bog'liq. Fazilatsiz inson, jamiyatdagi asosiy qadriyatlarni inkor etib, o'zining insoniyligini yo'qotishi mumkin.

Ajiniyozning asarlarida yoshlar tarbiyasi - ijodiy g'oyalar bilan chambarchas bog'liq. Ajiniyozning bu fikri maqsadlar ichidan ezgu maqsadni tanlab olish kerak degan g'oyani ilgari surgan. Mutafakkir yoshlar ta'lim-tarbiyasiga oid shunday muhim fikrlarni aytib o'tgan.

Har kim Hotam bo'lur foniylar dunyoda,
Bor bo'lib davlati, bo'lsa himmati,
Har kimlar yetadi maqsad-muroda,
To'g'ri bo'lsa ixlos bilan Niyati[3].

Shunday qilib, Ajiniyoz odamlarni yaxshi va yomon sifatida ikkiga bo'lib qaraydi. Ular orasida doimo qarama-qarshiliklar bo'ladi. U yaxshi insonlarga shunday sifat beradi. Shuningdek, kechirimli bo'lish, gina saqlamaslik - bu nafaqat individual axloq, balki jamiyatda tinchlik, o'zaro hurmatni mustahkamlovchi omillardan biridir. Ajiniyozning bu g'oyasi jamiyatdagi insonlar o'rtasida sog'lom, do'stona aloqalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan faoliyatning biri sifatida aks ettiriladi.

Aqlli yaxshining ginasini bo'lmas,
Yomon odam gina tutsa unutmas,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ajiniyoz bu yerda aqlli va yaxshi inson obrazini tasvirlaydi. Ular boshqalarning kamchiliklari, xatolariga e’tibor bermaydi, gina qilmaydi. Bu - insonparvarlik ko‘rinishlaridan biri. Chunki insonparvarlik, birinchi navbatda, boshqalarga mehr-shafqat, bag‘rikenglik bilan munosabatda bo‘lishni anglatadi. Aqlli odam gina tutmasligi - bu uning ichki dunyosining pokligi va ma’naviy yuksakligini ko‘rsatadi. U g‘azab va nafrat bilan emas, sabr va farosat bilan yashaydi. Bu odob-axloq jihatdan yetuk insonning belgisidir.

Xulosa qilib aytganda, Ajiniyozning insoniylik va axloqiy qarashlari uning butun ijodiy merosida chuqur aks etadi. U insonni jamiyatning asosiy qadriyati sifatida ko‘radi va har bir insonning or-nomusi, erkinligi va baxt-saodati uchun kurashadi. Ajiniyozning asarlari orqali biz faqat o‘z davrining ijtimoiy muammolarini emas, balki umumbashariy g‘oyalarni ham anglashimiz mumkin. Uning insonparvarlik g‘oyalari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, aksincha, yoshlarni yuksak axloqiy fazilatlarga davat etadigan bebaho meros bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ә.Пирназаров. Әдебиятшы, сыншы, алымның Әжиниязтаныў илими. “Avangard-baspa” nashriyoti, Nukus: 2022 y. 228 b.
2. Әжинияз. Редакциялык коллегия: Камалов С. К.Юсупов И.Ю.Сагитов И.Т.Максетов К.М.Исмаилов Б.И.Каримов А.К.Жумамуратов Т.Ж.Хамидов Х.Х. “Қарақалпақстан” nashriyoti. Nukus - 1975. 249 b.
3. Әжинияз Шығармалары Арнаўлы редактор: Кеңесбай КАРИМОВ. Баспаға таярлаған хәм түсиник сөзлерин дүзген: Айтмурат Альниязов. Toshkent: "ADABIYOT" nashriyoti, 2024 y. 224 b.

O‘ZBEKISTONDA POCHTA ALOQASI SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINING ZAMONAVIY HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Rajabova Zilola Kahramon qizi

Urganch texnologiya universiteti o‘qituvchisi(rajabovazilola1994@gmail.com)

Annotatsiya

Tadqiqotda O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimining zamonaviy holati, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari, mavjud muammolar yoritilgan. Tadqiqot davomida soha bo‘yicha kadrlar tayyorlash jarayonining institutsional asoslari, ta‘lim dasturlari mazmuni, professor-o‘qituvchilar tarkibi, moddiy-texnik baza hamda xalqaro hamkorlik masalalari o‘rganilgan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlashning innovatsion mexanizmlarini joriy etish, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta‘lim dasturlarini takomillashtirish va rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslarga to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: pochta aloqasi, kadrlar tayyorlash, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli iqtisodiyot, innovatsion ta‘lim texnologiyalari, malaka oshirish.

Kirish

Zamonaviy sharoitda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349-son “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida ta‘kidlanganidek, “aloqa va axborotlashtirish sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta‘lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish” muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan[1]. Ushbu maqolaning maqsadi O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimining zamonaviy holatini, rivojlanish taraqqiyotini tahlil etish, mavjud muammolarni aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metod

Pochta aloqasi sohasini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilayotgan bo‘lsada, kadrlar tayyorlash masalasi xozirgi kunda dolzarb mavzu sifatida o‘rganilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 19-iyuldagi “Pochta aloqasi sohasidagi faoliyatni takomillashtirish to‘g‘risidagi 339-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 14-dekabrda “Pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4921-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2023-yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlarida pochta aloqasi sohasini tartibga solish, xizmatlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sifatini oshirish va tizimni takomillashtirish, raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirishga etibor qaratilgan. Shuningdek, Anna Otsetovan “Digital Transformation of Postal Operators” maqolasida raqamli texnologiyalarning yuksalishi pochta sanoati uchun ham tahdidlar ham imkoniyatlar yaratishiga, B.N.Petrov “Digital transformation challenges in postal services” nomli maqolasida pochta korxonalarini raqamlashtirish - bu murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, texnologik, tashkiliy va kadrlar masalalariga, K.Johnson & P.Smith” Digital transformation barriers in postal organizations”[2] nomli maqolasida xodimlarning raqamli ko‘nikmalar darajasi pastligi va boshqa masalalarga to‘xtalib o‘tilgan. Biroq, pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimining zamonaviy holati, mavjud muammolar va istiqboldagi rivojlanish tendensiyalari kompleks tadqiq etilmagan.

Asosiy qism

Pochta aloqasi - transport vositalari yordamida jo‘natmalar ya’ni davriy nashrlar, xat, pul va hakazolarni qabul qilib olib, jo‘natadigan muassasalar tizimi bo‘lib bu bevosita yozuvning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq. Jo‘natilgan xat xabarlar dastlab, otda va piyoda amalga oshirilgan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin pochta aloqasi sohasida tub islohotlar amalga oshirilib, ko‘rsatiladigan xizmat turlari kengaydi, xalqaro aloqalar tubdan qayta tashkil etildi. 1994-yil 12-fevralda O‘zbekiston 189 mamlakatni birlashtirgan Jahon pochta ittifoqiga a‘zo bo‘ldi. 1875-yil Xalqaro pochta kongressida tashkil etilgan bu xalqaro davlatlararo tashkilot: shu sohada hamkorlikni taraqqiy ettirish, pochta xizmatini yaxshilash, rivojlanayotgan mamlakatlarda pochta xizmatini tashkil etish va takomillashtirishda texnik yordam ko‘rsatish vazifasini bajaradi. O‘zbekiston 1998-yilda dunyodagi 84 ta, 2003-yilda 94 ta davlat bilan pochta ayirboshlash xizmatlarini yo‘lga qo‘ydi.

Hozirgi O‘zbekistonning barcha aholi punktlari pochta korxonalari tarmog‘i bilan qamrab olingan. “O‘zbekiston pochtasi” 1992-yilda tashkil etilgan, 1997-yilda respublikada pochta aloqasi, axborotlashtirish va telekommunikatsiya tizimlarini boshqarishni takomillashtirish, ushbu tarmoqlarga bozor mexanizmlarini joriy etish maqsadida “O‘zbekiston pochtasi” konserni davlat aksiyadorlik jamiyati (DAK) etib, 2004-yil 19-iyuldan “O‘zbekiston pochtasi” davlat aksiyadorlik kompaniyasi Ochiq aksiyadorlik jamiyatiga (OAJ) hududiy aksiyadorlik jamiyatlari esa uning filiallariga, 2014-yil 6-maydan boshlab, “O‘zbekiston pochtasi” OAJ endilikda “O‘zbekiston pochtasi” AJ aylantirildi. “O‘zbekiston pochtasi” pochta jo‘natmalarini, davriy bosma nashrlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va yetkazib berish, kommunal xizmatlar uchun to‘lovlarni qabul qilish va boshqa ko‘plab imkoniyatlarga ega.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda pochta aloqasi tizimi mamlakat hududlarida xat va pochta jo‘natmalari bilan bir qatorda tovarlarni yetkazib berish, bank, moliya va davlat xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha o‘z infratuzilmasiga ega bo‘lgan muhim soha hisoblanadi. Mamlakatimizda “O‘zbekiston pochta” aksiyadorlik jamiyati pochta aloqasi milliy operatori tarmog‘ini rivojlantirish bo‘yicha yetarlicha choralar ko‘rilmaganligi sababli, Umumjahon pochta ittifoqining Pochta rivojlanishi indeksi global reytingida O‘zbekiston 93-o‘rinda qoldi. Shuni inobatga olib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 14-dekabrda “Pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4921-sonli qarorida pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini tubdan takomillashtirish, sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, pochta aloqasi xizmatlarini taqdim etish faoliyatini to‘liq avtomatlashtirish orqali “Pochta rivojlanishi indeksi global reytingi” da mamlakatimizni birinchi 50 talikka kiritish maqsadi bir qator yo‘nalishlar belgilab oldi. Pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini takomillashtirish maqsadida: pochta aloqasining an‘anaviy xizmatlarini takomillashtirish, ularni raqamlashtirish, jo‘natmalarni qabul qilish, kuzatib borish va yetkazish jarayonlariga axborot texnologiyalari va tizimlarini joriy etish orqali aholi, biznes va davlat idoralariga zamonaviy xizmatlarni taqdim etish, olinadigan hududlardagi pochta bo‘limida davlat xizmatlari ko‘rsatilishini yo‘lga qo‘yish, pochta aloqasi sohasida joriy etilayotgan yangi xizmat turlarini inobatga olgan holda Milliy operator tizimida faoliyat yurituvchi kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish asosiy yo‘nalishlari etib belgiladi.

O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimi so‘nggi yillarda sezilarli o‘zgarishlarga duch kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishi, raqamlashtirish jarayonlari va xalqaro standartlarga moslashish ehtiyojlari bu sohada malakali mutaxassislarni tayyorlash tizimini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda.

Mustaqillikning dastlabki davrida milliy kadrlar tayyorlash tizimini shakllantirish bo‘yicha dastlabki xarakteristikalar boshlandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002-yil 30-maydagi PF-3080- sonli farmoniga asosan, (1955-yilda tashkil etilgan sobiq Toshkent elektrotexnika aloqa instituti) Toshkent axborot texnologiyalari universitetiga (TATU) aylantirildi.

Tizimli islohotlar davrida (2001-2016 yillar) Kadrlar tayyorlash milliy dasturi doirasida pochta aloqasi sohasida mutaxassislar tayyorlash tizimi takomillashtirildi. Pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimi uch bosqichli tizim (kollej-bakalavr-magistratura) asosida rivojlandi. 2000-yilga qadar mamlakatimizda faqat bitta oliy o‘quv yurtida pochta aloqasi uchun mutaxassislar tayyorlangan bo‘lsa, ayni paytda Toshkent axborot texnologiyalari universiteti va uning hududiy filiallarida “Pochta aloqasi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyasi” boyicha, shuningdek, 24 kasb-hunar kollejida soha kadrlari tayyorlanmoqda[3].

Shuningdek, pochta aloqasi milliy operatori pochta xizmatlari sifatini oshirish hamda filiallarning moliyaviy ahvolini mustahkamlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini jalb qilish orqali pochta aloqasi tarmoqlarini modernizatsiya qilish borasida samarali ishlar amalga oshirildi.

2014-yilda Toshkent axborot texnologiyalari universiteti bilan birga hamkorlikda ishlab chiqilgan xalqaro aviajo‘natmalar yo‘nalishlari rejasini tuzishning avtomatlashtirilgan tizimi dasturi ishga tushirildi.

2015-2019-yillarda Pochta aloqasi mutaxassislarining malakasini yanada oshirish, Toshkent axborot texnologiyalari universitetining 890 hafar pochta aloqasi, iqtisodiyot, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, buxgalteriya, menejment va boshqa mutaxassisliklar bo‘yicha hamda kasb-hunar kollejlarning 1,9 mingdan bitiruvchisini ish bilan ta‘minlash pochta aloqasi milliy operatorining ustuvor vazifasi etib belgilandi.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash: Oliy ta‘lim muassasalarida “Pochta aloqasi texnologiyalari”, “Pochta xizmati menejmenti”, “Pochta logistikasi” kabi yo‘nalishlar bo‘yicha bakalavr va magistrlar tayyorlanmoqda. Kasb-hunar kollejlarda “Pochta aloqasi operatori”, “Pochta xizmati texnigi”, “Pochta aloqasi texnologiyalari” kabi mutaxassisliklar bo‘yicha kadrlar tayyororlash yo‘lga qo‘yilgan.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimi ko‘p bosqichli tizim sifatida shakllantirilgan bo‘lib, u o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi, oliy ta‘lim va kadrlar malakasini oshirish kabi bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimida: o‘quv dasturlarining mehnat bozori talablariga to‘liq mos kelmasligi, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yetarlicha e‘tibor berilmasligi, zamonaviy axborot texnologiyalari bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarning yetishmasligi, ta‘lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi aloqalarning sustligi kabi bir qator muammolar mavjud.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda pochta aloqasi sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish raqamli iqtisodiyot talablariga javob beradigan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, innovatsion fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlash kelgusida pochta aloqasi sohasining raqobatbardoshligini oshirish va aholi hamda korxonalarga sifatli xizmatlar ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349-son “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.

2. Anna Otsetova. Digital Transformation of Postal Operators //Challenges and Perspectives Transport and Communications. 2019; Vol. II.

3. Petrov, B.N. (2023). Digital transformation challenges in postal services. Journal of Digital Economy, 15(2), 45-58.

4. Johnson, K., & Smith, P. (2022). Digital transformation barriers in postal organizations. International Journal of Post Management, 8(3), 112-125.

AXLOQ FALSAFASINI TUSHUNISHDA HUSAYN VOIZ KOSHIFIY ASARLARINING O‘RNI

Norov Nodir Jo‘rayevich

CHDPU, Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi.

norovnodir305@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda Husayn Voiz Koshifiy (1417–1505)ning axloq falsafasidagi o‘rni va uning asarlaridagi axloqiy ta’limotlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda Koshifiyning axloqiy qarashlari va ularning jamiyatdagi axloqiy me’yorlar bilan bog‘liqligi o‘rganiladi. Uning asarlarida axloqiy qadriyatlar, insoniy xulq-atvor va jamiyatning axloqiy tarbiyasi bo‘yicha ilgari surilgan fikrlar qisqacha tahlil qilinadi. Shuningdek, Koshifiyning diniy ta’limotlar, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va ma’naviy tarbiyani shakllantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda asosiy metod sifatida tarixiy-analitik va kontent-tahlil metodlari qo‘llaniladi. Tadqiqotning natijalari Koshifiy asarlarining zamonaviy axloqiy qadriyatlar va diniy ta’limotlar sohasida qanday ta’sir ko‘rsatganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Husayn Voiz Koshifiy, axloq falsafasi, etika, diniy ta’limot, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me’yorlar, musulmon falsafasi, axloqiy o‘zgarishlar, diniy adabiyot, ma’naviy tarbiya.

KIRISH. Husayn Voiz Koshifiy o‘z asarlarida axloq falsafasining o‘ziga xos ko‘rinishini yaratgan va bu orqali musulmon jamiyatida ijtimoiy va diniy qadriyatlarni mustahkamlashga intilgan. Koshifiyning axloqiy qarashlari uning jamiyatdagi o‘rnini va diniy adabiyotdagi rolini chuqur o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi Koshifiy asarlarini qisqacha tahlil qilib, uning axloqiy ta’limotlarini va bu ta’limotlarning jamiyatdagi axloqiy me’yorlarga ta’sirini aniqlashdir. Koshifiyning axloqiy qadriyatlari va xulq-atvor to‘g‘risidagi fikrlari jamiyatda axloqiy tarbiyani shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Tadqiqotda uning asarlaridagi muhim g‘oyalar, axloqiy normativlar va bu g‘oyalar jamiyatdagi o‘zgarishlarga qanday ta’sir qilganligi tahlil etiladi.

ASOSIY QISM.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Koshifiyning hayoti va faoliyati. Husayn Voiz Koshifiy o‘z davrining mashhur mutafakkirlaridan bo‘lib, musulmon jamiyatida diniy va axloqiy ta’limotlarni rivojlantirishda katta hissa qo‘shgan. U o‘zining diniy va axloqiy asarlari orqali jamiyatga yuksak axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qildi. Koshifiyning hayoti va ilmiy faoliyati haqida qisqacha ma’lumotlar keltiriladi, shuningdek, uning o‘z davridagi diniy va ijtimoiy sharoitlarda qanday faoliyat yuritganligi tahlil qilinadi.

Axloqiy qarashlar. Koshifiyning asarlarida axloqiy qadriyatlar, inson xulqi va axloqiy me’yorlar o‘z ifodasini topadi. Uning axloqiy qarashlari o‘z davrida muhim o‘rin tutgan bo‘lib, ularning asosiy tamoyillari jamiyatda yuksak axloqiy muhitni yaratishga qaratilgan edi. Koshifiyning “axloqiy dunyoqarash”, “insonning axloqiy tarbiyasi”, “axloqiy me’yorlar” kabi tushunchalari chuqur tahlil etiladi.

Axloqiy o‘zgarishlar va jamiyatdagi ta’sir. Koshifiyning axloqiy ta’limoti nafaqat diniy, balki ijtimoiy sohada ham o‘zgarishlarga olib kelgan. Uning axloqiy qadriyatlarining jamiyatdagi axloqiy o‘zgarishlarga qanday ta’sir ko‘rsatganligi, uning fikrlarining keyingi avlodlarga qanday yetib borishi va zamonaviy axloqiy o‘zgarishlarga ta’siri haqida fikr yuritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Bu bo‘limda, Koshifiyning asarlaridan tashqari, uning ta’limotlari haqida yozilgan ilmiy asarlar va o‘rganilgan adabiyotlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda Koshifiy asarlari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar, monografiyalar, maqolalar va boshqa adabiyotlar tekshiriladi. Koshifiyning fikrlari musulmon faylasuflari, masalan, Ibn Sino va Al-G‘azzoliy kabi shaxslarning axloqiy qarashlari bilan solishtiriladi. Shuningdek, Koshifiyning ta’limoti va uning o‘rni haqida muhim ilmiy manbalar keltiriladi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI. Tadqiqotda asosiy metod sifatida tarixiy-analitik va kontent-tahlil metodlari qo‘llaniladi. Tarixiy-analitik metod yordamida Koshifiyning asarlarida yoritilgan axloqiy qarashlar o‘rganilib, uning jamiyatdagi roli tahlil qilinadi. Kontent-tahlil metodologiyasi orqali Koshifiy asarlaridagi axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor tushunchalari tahlil qilinadi. Shuningdek, tadqiqotda Koshifiyning asarlaridagi axloqiy va diniy elementlar o‘rganiladi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR. Koshifiyning axloq falsafasi va uning asarlaridagi axloqiy qadriyatlar zamonaviy jamiyatda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Tadqiqot natijalari Koshifiy asarlarining nafaqat diniy, balki ijtimoiy va ma’naviy tarbiya sohasida ham katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, uning axloqiy ta’limotlari zamonaviy axloqiy tarbiya metodlarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatganligi haqida fikrlar bildiriladi.

XULOSA. Tadqiqot Husayn Voiz Koshifiy asarlarining axloq falsafasidagi o‘rni va uning ahamiyatini ta’kidlaydi. Koshifiy o‘z asarlarida insoniy axloq, adolat va

ma’naviy qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan chuqur fikrlarni ilgari surgan. Uning axloqiy ta’limoti o‘z zamonasida jamiyatni axloqiy tarbiyalashga katta hissa qo‘shgan va hozirgi kunda ham ahamiyatli bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Koshifiy, H. (2015). *Axloqiy ta’limotlar*. Tashkent: Ilm.
2. Al-G‘azzali, I. (2001). *Ihya’ ulum al-din*. Cairo: Dar al-Maarif.
3. Saidov, A. (2010). *Musulmon faylasuflarining axloqiy qarashlari*. Samarkand: Universitet nashri.
4. Turaev, B. (2018). *Axloq falsafasi va diniy ta’limotlar*. Bukhara: Bukhara Publishing.

НУТҚ МАДАНИЯТИ ВА НОТИҚЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҲАМДА МЕДИА МАКОНДАГИ ИНТЕГРАЦИЯСИ КУЛЬТУРА РЕЧИ И РЕЧЕВАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В ПРАВОВОМ И МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ SPEECH CULTURE AND SPEECH INTEGRATION IN THE LEGAL AND MEDIA SPACE

Xamdamova Muyassarxon Nematovna

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

muassarhamdamova@gmail.com

ORCID 0009-0000-8048-7522

Annotatsiya

Ushbu maqolada nutq madaniyati va notiqlikning huquqiy hamda media makondagi o‘rni va ularning o‘zaro integratsiyasi ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, huquqiy nutqning ta’sirchanligi, jurnalistikaning axborot tarqatishdagi nutqiy mas’uliyati hamda bu ikki sohaning nutq orqali samarali kommunikatsiya mexanizmlari keng yoritiladi. Nutqiy kamolotning ijtimoiy, kasbiy va ma’naviy ahamiyati belgilanib, bu sohalardagi rivojlanish tendensiyalariga e’tibor qaratiladi. Maqolada ilmiy xulosalar bilan birgalikda aniq takliflar ham keltiriladi.

Tayanch so‘z va iboralar: nutq madaniyati, notiqlik, huquqiy nutq, jurnalistika, media, axborot tarqatish, so‘z ta’siri, integratsiya, kasbiy kommunikatsiya.

Аннотация

В статье на научной основе анализируется роль культуры речи и ораторского искусства в правовом и медийном пространстве, их взаимоинтеграция. В книге также подробно рассматривается влияние правового дискурса, риторическая ответственность журналистики за распространение информации и механизмы

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эффективной коммуникации посредством дискурса в этих двух областях. Выявляется социальная, профессиональная и духовная значимость развития речи, уделяется внимание тенденциям развития в этих направлениях. В статье также приводятся конкретные предложения и научные выводы.

Ключевые слова и фразы: культура речи, ораторское искусство, юридическая речь, журналистика, СМИ, распространение информации, влияние слова, интеграция, профессиональная коммуникация.

Annotation

This article analyzes the role of speech culture and oratory in the legal and media space and their mutual integration on a scientific basis. It also extensively covers the impact of legal speech, the rhetorical responsibility of journalism in disseminating information, and the mechanisms of effective communication through speech in these two areas. The social, professional, and spiritual significance of speech development is determined, and attention is paid to the development trends in these areas. The article, along with scientific conclusions, also provides specific proposals.

Key words and phrases: speech culture, oratory, legal speech, journalism, media, information dissemination, word influence, integration, professional communication.

KIRISH

Ma'lumki, til borliqni anglash, fikr almashish vositasi hisoblanadi. U millat ruhiyatining ko'zgusi bo'lib, xalqning madaniyati, o'y-fikri, dunyoqarashi va his tuyg'ulari, kechinmalarini namoyon etadi. Tilimizda aks etadigan har qanday so'z bizning tafakkurimiz va tuyg'ularimiz, ongimizda yuzaga kelayotgan qarashlarning hosilasidir. Ushbu nuqtayi nazardan qaraganda, til nutqning o'ta muhim unsuri. Ongimiz biror bir voqelikni aks ettirar ekan, u so'zlar va nutqimiz vositasida yuzaga chiqadi. Bu degani insonning tili hamda nutqi orqali uning madaniyati namoyon bo'ladi. Nutqimiz keng ma'noda so'zlardan, so'z birikmalari va gaplardan tashkil topadi. Ularni yuzaga chiqarishda biz qay bir so'zlardan foydalanyapmiz, qo'llayotgan atama va so'z birikmalarimiz nechog'lik o'rinli – bularning barchasi bizning qanday nutq sohibi ekanligimizni namoyon etadi. Ya'ni ma'lum bir taom tayyorlayotganimizda, libos yaratayotganimizda unga chiroyli ko'rinishi uchun did bilan bezak beramiz, mehr bilan yondashamiz. Nutqda ham shunday: tinglovchiga, suhbatdoshimizga yoki auditoriyaga yetkazayotgan ma'lumotlarimizni yuqori did asosidagi nutq orqali yetkazishimiz zarur. Aslida nutq madaniyatiga faqatgina adabiy tilni ongli va maqsadga muvofiq ravishda ishlatish, me'yorlariga amal qilish, ayrim ma'lumotlarni shunchaki qayta ishlash va boyitishdangina iborat deb emas, balki kishilarda ma'lum ma'noda til imkoniyatlaridan foydalanish didini tarbiyalashga xizmat qiluvchi faoliyat sifatida qarash kerak, bizningcha.

Nutq madaniyati inson muloqot madaniyatining yuqori shakli bo‘lib, jamiyatda munosabatlarning muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yilishida u muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, huquqiy sohada hamda ommaviy axborot vositalarida (OAV) nutq madaniyati va notiqlik qobiliyati nafaqat kasbiy samaradorlik, balki ijtimoiy mas‘uliyat mezonini ham hisoblanadi. Shu sababli maqolada nutq madaniyati va notiqlikning huquqiy hamda media makonda qanday tarzda integratsiyalashayotgani, ularning o‘zaro ta’siri va muvaffaqiyat omillarini ilmiy jihatdan tahlil qilishga harakat qilamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Chiroyli, mazmundor nutq masalasiga qadimdan qiziqish katta bo‘lgan. Shu sababli ham Qadimgi Yunoniston va Rimda nutq madaniyatining nazariy asoslariga poydevor qo‘yilgan. Nutq oldiga qo‘yiladigan talablar o‘sha paytlardayoq ishlab chiqilgan. Davlat, savdo-sotiq, sud ishlarining taraqqiy etishi notiqlikni san’at darajasiga olib chiqdi. Notiqlik san’atini egallash ushbu davrlardan ayrim toifadagi shaxslarga majburiy etib belgilangan. Sitseron, Aristotel, Demosfen, Kvintilian kabi notiqlik san’ati vakillari maydonga chiqdi. 335-yilda Aristotel o‘zining “Ritorika” asarini yaratib, unda notiq oldiga qo‘yiladigan vazifalarni belgilab bergan. Xususan, ma’lumotlarni o‘rganish, matn tayyorlash, nutq qurilishini to‘g‘rilash va notiqning nutq materialini o‘rganishi, so‘z bilan ifodalash, nutqni talaffuz qilish kabi qator bosqichlarni keltirib o‘tadi⁵⁶. Sitseron o‘zining "Notiq" asarida notiqning intellektual va axloqiy kamolotga ega bo‘lishi zarurligini ta’kidlagan⁵⁷. Demosfen notiqlikning siyosiy kurashda qanday qudratli qurolga aylanishini asoslaydi⁵⁸. Kvintilian bo‘lsa notiqni faqat go‘zal so‘zlashni biluvchi emas, balki axloqiy kamolotga ega, bilimli shaxs sifatida ta’riflaydi⁵⁹.

Xitoyda notiqlik san’ati Konfutsiy va uning ta’limoti bilan bog‘lanadi⁶⁰.

Markaziy Osiyoda ham nutq madaniyati masalalariga qadimdan alohida e’tibor qaratilgan. Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida notiqlik shaxsning ma’naviy-axloqiy kamoloti bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etiladi. Unga ko‘ra, so‘z nafaqat axborot yetkazadi, balki u qalblarga yo‘l topishi, ta’sir etishi lozim. Farobiy yozadi: “Notiqlikning mohiyati shundaki, u qalbni ishontirmoq, qalbgaga ta’sir qilmoq va bu orqali yaxshi va to‘g‘ri ishga undab turmoqdan iboratdir.” U notiqni aql sohibi, odob-axloq egasi va jamoat uchun mas’ul shaxs sifatida ta’riflaydi⁶¹. To‘g‘ri so‘zlash, to‘g‘ri

⁵⁶ Aristotel. Ritorika. – M. 1998. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ritorika>

⁵⁷ Цицерон. Речи, т. 1—2, М., 1962. https://enc.for.uz/wiki/Mark_Tulli_Sitseron

⁵⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Demosthenes>

⁵⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Quintilian>

⁶⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Confucianism>

⁶¹ Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Yangi asr avlodi, 2016. B. - 320

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mantiqiy xulosalar chiqarish, mazmundor chiroyli nutq tuzishda leksikologiya, grammatika va mantiqning naqadar ahamiyati kattaligi haqida gapiradi.

Abu Rayhon Beruniyning e’tirof etishicha, til va nutq — ilm kaliti va ma’naviyat ko’zgusidir. Beruniyning til, nutq va madaniyat haqidagi qarashlari uning qator asarlarida ko’rinadi. Uning ta’kidlashicha, nutq va so’z — ilmni tarqatish, insoniy tushunishni mustahkamlash va jamiyatda birlikka erishish vositasidir. Alloma nutqni ilmiy fikrni shakllantirish, turli madaniyat va xalqlar o’rtasida muloqotni yo’lga qo’yishda asosiy vosita sifatida ko’radi. U turli tillar va nutqiy uslublarni chuqur o’rgangan, so’zdagi ta’sir kuchini e’tirof etgan⁶².

Kaykovus o’zining “Qobusnoma” asarida ham nutqning go’zal bo’lishi masalasiga alohida to’xtalib o’tadi. Jumladan, “Ey farzand, so’zning yuzin va orqasin bilg’il va ularga rioya qilg’il, har na so’z desang yuzi bila degil, to suxango’y bo’lg’aysan. Agar so’z aytib, so’zning nechuk ekanin bilmasang, qushga o’xsharsanki, unga to’ti derlar, ul doim so’zlar, ammo so’zning ma’nosin bilmas. Suxango’y shul kishi bo’lg’ayki, ul har so’zni desa, xalqqa ma’qul bo’lg’ay va xalq ham har so’z desa unga ma’qul bo’lg’ay. Bunday kishilar oqillar qatoriga kirg’ay, yo’q ersa ul inson suratida mavjud bo’lg’on bir hayvondur.”⁶³

Nutqning ravon bo’lishi, til imkoniyatlaridan foydalana olishdagi savodxonlik masalalariga Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari, ma’naviy meroslarida ham keng o’rin berilgan. Bunga Navoiyning “Muhakamatul-lug’atayn”, “Mahbubul-qulub”, “Nazmul-javohir” kabi nodir asarlari, Boburning yozishmalari misol bo’la oladi. Ular o’zbek tilida nutq tuzishning go’zal namunalari bo’libgina qolmay, til va nutqning yuksalishiga ham katta hissa qo’shadi.

Sharq falsafasida notiq shaxs jamiyat oldida mas’uliyatni his qiluvchi, tinchlik va ezgulikni targ’ib qiluvchi shaxs sifatida tasvirlangan. Bu qarashlar bugungi huquq va media makonidagi nutqiy madaniyatni tarbiyalashda ham muhim ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy jamiyatda axborot almashinuvi jarayonining samaradorligi, avvalo, nutq madaniyati va notiqlik darajasiga bog’liq. Nutq — insonning fikri, munosabati, dunyoqarashi va madaniyati ifodasi sifatida jamiyatdagi har qanday ijtimoiy, siyosiy va huquqiy jarayonlarning asosiy vositasidir. Ayniqsa, huquqiy tizim va ommaviy axborot vositalari (OAV) kabi jamiyatga bevosita ta’sir etuvchi sohalarda nutq madaniyati va notiqlik qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi.

⁶² Beruniy. Hindiston. -T., 1965.

⁶³ Kaykovus. Qobusnoma. Forschadan Muhammadrizo Ogahiy tarjimasi. – Toshkent, Istiqlol. 1994. – 5.38

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Nutq madaniyati — bu insonning jamiyat oldida nutq orqali o‘z fikrini ifodalashi, muloqotda axloqiy, ijtimoiy, madaniy va til me‘yorlariga rioya etishi bilan bog‘liq bilim va ko‘nikmalari majmuasidir. Nutq madaniyatining asosiy jihatlari quyidagilarda ko‘rinadi:

- lisoniy aniqlik va ravonlik;
- ijtimoiy ko‘nikma munosabatidagi madaniyat;
- axloqiy me‘yorlarga rioya qilish;
- kishilarning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish;
- tinglovchiga mos uslub tanlash.

Nutq madaniyati insonning umumiy madaniyat darajasini, axloqiy bilimlarini, muomala qobiliyatini, so‘z tanlash madaniyatini ko‘rsatadi. Bu, ayniqsa, omma oldida so‘zlovchi shaxslar — jurnalistlar, huquqshunoslar, siyosatchilar uchun keskin talab qilinadigan xususiyat hisoblanadi.

Huquqiy sohada notiqlikning ahamiyati va xususiyatlari shundaki, unda nafaqat ma‘lumot berish, balki ishonch uyg‘otish, dalillar orqali ta‘sir etish, sudya yoki jamoatchilik fikriga ta‘sir ko‘rsatish asosiy e‘tiborda bo‘ladi.

Ma‘lumki, antik davr sud notiqligining yirik namoyandasi Sitseron⁶⁴ edi. U sud notiqligida yuksak muvaffaqiyatlarga erishdi, notiqlik san‘ati nazariyasi taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shdi. Sitseronning “Notiq haqida”, “Notiq” asarlari hozir ham o‘z qadriga ega.

Sud notiqligi va yuridik nutqning o‘rganilishi hozir ham tilshunoslik va media tadqiqotlarida muhim o‘rin tutib, u sudyalarda, advokatlar, prokurorlar va boshqa ishtirokchilar oldiga ishni aniq va obyektiv tarzda tushuntirish, shuningdek, zarur bo‘lgan dalillar va ma‘lumotlarni taqdim qilish talabini qo‘yadi. Suddagi har bir nutq dastlabki va xulosaviy holatlarda rasmiy va yuridik tilda bo‘ladi. Shu bilan birga, sud nutqida yuridik terminlar keng qo‘llaniladi. Misol uchun, "huquqiy da‘vo", "sud hukmi", "ko‘rsatma" va boshqalar.

Notiq-yurist nutqining muvaffaqiyati uning o‘zini o‘zi takomillashtirishiga, so‘zlarni mohirona qo‘llashni o‘rganishiga bog‘liq. Chunki nutq madaniyati uning umumiy va kasbiy madaniyatining ajralmas qismidir⁶⁵. Yuridik muhokamalarda mantiqiy fikrlar va dalillar albatta ishonchli bo‘lishi kerak, shuning uchun ishonchli xulosalar yaratishda aniq mantiq zarur bo‘ladi.

Yuridik nutqda, shuningdek, quyidagi asosiy xususiyatlar mavjud bo‘lishu kerak:

⁶⁴ Цитцерон. Речи, т. 1—2, М., 1962. https://enc.for.uz/wiki/Mark_Tulliy_Sitseron

⁶⁵ Dildora Raxmonova, Yuridik nutqning tarkibiy qismlari. <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/fll/article/download/956/623/2418>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- mantiqiylik va aniqlik: qonun normalariga mos, tushunarli va tortishib bo‘lmaydigan uslubdagi bayon;
- ishonch uyg‘otish qobiliyati: notiq so‘z orqali muxolif fikrlarni yo‘qqa chiqarishi yoki kuchli pozitsiya yaratishi kerak;
- ritorik usullardan samarali foydalanish: parallellar, misollar, savol-javoblar, qayd etishlar orqali tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish.

Sud jarayonlari, advokatlik nutqlari, prokurorning ayblov nutqi, sudyaning hukmi — barchasi yuqori saviyadagi nutqiy tayyorgarlikni talab qiladi. Huquqiy nutq qonun normalari va mantiqiy fikrlashning hamda lisoniy bilimdonlik uyg‘unligini aks ettirishi lozim.

F.Nesterenko, Ya.Mamatovanning “Huquqiy jurnalistika: kecha va bugun” kitobida keltirilishicha, 1864-yillardan keyin sud notiqalari va publitsistlari paydo bo‘ldi. ...Koni birinchilardan bo‘lib publitsistika va notqlikning psixologik jihatlariga, xotira va uning turlarini tadqiq etishga, huquqiy mavzu bilan bog‘liq kamchilik va xatolarni o‘rganishga katta e’tibor berdi. U publitsist va notiq uchun muhim bo‘lgan talablardan biri bu xotira, suhbatdoshni tinglay bilish va diqqatni asosiy masalaga qarata olish, deb hisobalagan. O‘z ma’ruzalarida “tilni buzish muammosi”ga alohida o‘rin bergan va shu tariqa, rus tilining sofliqi uchun jonbozlik ko‘rsatgan. Mazkur muammo bizning davrimizda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Til va nutq bir-biridan farq qilsa-da, o‘zaro aloqadar ijtimoiy, ma’naviy hodisadir. Tilga aloqa quroli, fikrni bayon qilish vositasi deb qaralsa, nutq so‘zlovchining til vositalaridan foydalanish jarayoni va buning natijasida yuzaga keladigan faoliyati sanaladi.⁶⁶

Media muhitda ham nutq madaniyati va notqlikning zamonaviy roli juda katta. Chunki ommaviy axborot vositalarida so‘z — nafaqat axborot yetkazuvchi, balki jamiyatdagi kayfiyat, siyosiy qarash, ijtimoiy munosabatlar, hatto xulq-atvorni shakllantiruvchi kuchli vositadir. Media makonda ham nutq madaniyatining qator talablari mavjud. Xususan:

- holislik va neytrallik: axborot manbaiga ta’sir qilmasdan haqiqatni bayon qilish;
- ijtimoiy mas’uliyat: bo‘hton, nafrat, millatchilik, yolg‘on axborot tarqatmaslik;
- til madaniyati: grammatik me’yorlarga, uslubga, so‘z boyligiga e’tibor;
- ommaviy ta’sirni hisobga olish: Tinglovchi, o‘quvchi auditoriyasiga mos uslub va yondoshuv tanlash.

Bugungi kunda "feyk axborot", "manipulyatsiya", "klikbeytik sarlavhalar" kabi salbiy tendensiyalar jurnalistikaning nutqiy madaniyatiga tahdid solmoqda. Shu bois,

⁶⁶Нестеренко Ф., Маматова Я. Хукукий журналистика: кеча ва бугун. — Тошкент, 2011. — Б.137.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jurnalistlar uchun notiqlik faqatgina axborot yetkazish vositasi emas, balki jamiyat oldidagi mas’uliyat ifodasi hisoblanishi kerak.

Ommaviy axborot vositalari orqali yuridik mazmundagi materillarni e’lon qilish jarayoni muallifdan til va huquq sohasi bilimdonligini ham talab qiladi. Bunda jurnalist nutqi orqali huquq va media sohalarining integratsiyasini kuzatish mumkin. Huquq va media sohalarida o’rtasida nutq orqali yaqinlashuv amaliyoti bir qator yo’nalishlarda namoyon bo’lmoqda. Jumladan:

- sud jarayonlarini yoritish: OAV sud jarayonlarini yoritishda xolis va aniq nutq orqali jamoatchilikka huquqiy ongni shakllantiradi;
- huquqiy targ’ibot: jurnalistlar orqali aholiga huquqiy ma’lumot tarqatiladi — bunda nutq ta’sirchanligi muhim;
- jamoatchilik fikri shakllanishi: huquqshunoslar OAVda chiqish qilib, huquqiy masalalarga munosabat bildiradi, jamoatchilikda ishonch uyg’otadi.

Nutq madaniyatiga rioya qilgan holda so’zlash jurnalistning kasb etikasida ham o’z ifodasini topgan. Shunday ekan, oliy ta’lim muassasalarida, xususan, jurnalist mutaxassislarida nutq odobi bo’yicha ko’nikmalarni shakllantirish muhim vazifa bo’lishi kerak. Bundan tashqari, matbuot va yuridik sohada axloqiy, madaniy, va kasbiy me’yorlarga asoslangan nutq madaniyatini shakllantirish — barqaror va ishonchli jamiyatning kafolatidir.

XULOSA

Nutq madaniyati va notiqlik inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida, ayniqsa, huquq va media makonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ularning o’zaro integratsiyasi nafaqat samaradorlikni, balki jamiyatda axloqiy va ma’naviy barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi. Shu bois, nutq madaniyatini keng targ’ib qilish, notiqlik qobiliyatini rivojlantirish davlat va jamiyat oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Nutq madaniyati va notiqlik nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatning, balki kasbiy, huquqiy va axborot munosabatlarining asosiy tayanchiga aylanmoqda. Huquq va media sohalaridagi integratsiya orqali nutq madaniyati jamiyatda qonuniylik, adolat, axborot shaffofligi va ijtimoiy ongni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Shu bois, bu sohalarida nutq madaniyatini rivojlantirish masalasi ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Yangi asr avlodi, 2016. B, - 320
2. Aristotel. Ritorika. – M. 1998. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ritorika>
3. Beruniy. Hindiston. -T., 1965.
4. Kaykovus. Qobusnoma. Forschadan Muhammadrizo Ogahiy tarjimasini. – Toshkent, Istiqlol. 1994. – B.38
5. Кўчимов Ш. Юридик тил назарияси ва амалиёти. – Т., 2013. 65-б.

6. Мухторалиев С. Юрист: I китоб, - «Чинор ЭНК», 2019 йил – 824 бет.
7. Нестеренко Ф., Маматова Я. Журналистика: кеча ва бугун. – Тошкент, 2011. – Б.137.
8. Raxmonova D., Yuridik nutqning tarkibiy qismlari. <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/fll/article/download/956/623/2418>
9. https://enc.for.uz/wiki/Mark_Tulliy_Sitseron
10. <https://en.wikipedia.org/wiki/Demosthenes>
11. <https://en.wikipedia.org/wiki/Quintilian>
12. <https://en.wikipedia.org/wiki/Confucianism>
13. https://enc.for.uz/wiki/Mark_Tulliy_Sitseron
14. Цитцерон. Речи, т. 1—2, М., 1962.

КЫРГЫЗ-ӨЗБЕК ЭЛДЕРИНИН КААДА-САЛТТАРЫ БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ КӨП МАДАНИЯТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН КАРАЖАТЫ КАТАРЫНДА

Жаш муундун баалуулук багыттарынын калыптанышына идеология, саясат, экономика, музыка, искусство, каада-салт жана башка факторлор таасир тийгизери белгилүү. Ушул факторлордун ичинен салыштырмалуу туруктуусу каада-салттар экендигин В. Б. Власова белгилеп, аларды адамдардын жамааттык ишмердүүлүгүнүн стереотиптеринде сакталган социалдык байланыштар катары мүнөздөгөн. Анын ою боюнча, каада-салт – бул социалдык багытты бекемдеген тажрыйба [72, 35-б.]. Улуттун улут экендигин анын тили, каада-салты, маданияты билдирет. Кыргыз, өзбек элинин бай мазмунга ээ улуттук каада-салты байыркы ата-бабалардын рухий байлыктары менен такталып, толукталып ушул күнгө чейин келип жеткен руханий дөөлөтү.

С. М. Абрамзон алгачкылардан болуп кыргыздардын тарыхын, этномаданиятын каада-салт, үрп-адаттарын, айыл-чарбасы, маданияты, турмуш тиричилиги, үй-бүлөлүк мамилелерин, элдик оозеки чыгармачылыгын кыргыз элинин колдонгон каада-салттарынан изилдеген [1].

Кыргыз элинин каада-салттарынын маани-маңызын А. А. Асанканов, Р. А. Ачылова, А. А. Бекбоев, Ж. Б. Бокошов, Ж. К. Урманбетов, М. Ж. Жумагулов, А. Т. Табалдиев, О. Тогусаков, Ф. А. Фиельструп жана башкалар элдик каада салттардын, үрп-адаттардын табиятына болгон тарыхый-маданий, философиялык, методологиялык жактан изилдешкен.

Мына ушундай эле өңүттө өзбек элинин каада-салттары окумуштуулар Г. Д. Баубекова [45], З. Миртурсунов [184], Т. П. Снесарев [235], Г. Убайдуллаева [256],

М. Шербоев [264] жана башкалар тарабынан изилденген. Эки элдин каада-салттарынын калыптанышына ислам дининин таасири тийген. Адабиятчы К. Т. Алимова: «Кыргыз элинин турмушуна ислам дини тереңдеп кирбесе да, анын каада салтын, көчмөн маданиятын изилдегенде кандай болбосун исламдын таасирин көрүүгө болот. Ал тургай күнүмдүк жашообузда да исламдын ырым-жырымдары кайталанып турат. Канткен күндө да кыргыз элинин үрп-адаты, каада-салты ислам менен тыгыз байланышта», – деп эсептейт [15].

Кыргызстандын жана Өзбекстандын окумуштуулары элдик каада-салттар коомдун социалдык баалуулуктарынын бири жана өсүп келе жаткан жаш муундарды тарбиялоонун натыйжалуу каражаты экендигин белгилешкен. Кыргыз элинин каада-салттарын колдонуунун маселелери Б. Апышевдин [20], А. Т. Аттокуровдун [34], Ж. Бешимовдун [57], А. Мурзакметовдун [192; 193], У. Эгембердиевдин [266], Ж. М. Орозбаевдин [205] изилдөөлөрүндө каралган. Ал эми Г. Д. Баубекова[44], А. И. Мусурманов [194], С. Х. Темурова [248], А. Ю. Тешабоев [249], Ф. Султанова [241], Г. У. Убайдуллаева [256], Н. Сафаров [229] жана башкалар өзбек элдеринин прогрессивдүү салттарын тарбиялоодо колдонуунун жагдайларын изилдешкен. Бирок, кыргыз, өзбек элдеринин каада-салттарын жаңы шарттарга ылайык көп маданияттуулукка тарбиялоодо пайдалануунун проблемалары азыркы кезде тиешелүү деңгээлде изилденбеген бойдон калууда.

Көп маданияттуулукка тарбиялоодо «Ар түрдүү маданияттар чөйрөсүндөгү системалуу билимдерди, маданияттар аралык полилогго даярдыгын жана умтулуусун», «Көп этностук чөйрөдө жигердүү жана натыйжалуу жашоого жөндөмдүү, бөтөн маданияттарды түшүнүү жана урматтоо сезими өнүккөн, ар кандай улуттун, расанын, диний ишенимдердин өкүлдөрү менен тынчтыкта жана ынтымакта жашоо билгичтигин маданияттуулугу менен айкалыштыра алган көп маданияттуу инсан калыптанат» [117, 126-б.].

Ар бир улутта элдин турмушунда эзелтеден бери жашап келген баалуулуктарды камтыган өзгөчө каада-салттары бар. Эл аларды коомдун экономикалык абалы жана маданияттын деңгээли менен байланышта карап, кылдаттык менен сактап жана көбөйтүп, өркүндөткөн. Ар бир жаңы муун өткөн муундун тажрыйбасын, салттарын колдонот. Тарбиялоо, бул улуу муундун топтолгон тажрыйбасын жаш муунга өткөрүп берүү процесси болгондуктан, бул маселени ишке ашырууда салттардын өзгөчө орду бар. Алар элдин жан дүйнөсүнөн бекем орун алып, ар бири өз-өзүнчө түшүнүктөрдү камтып, инсандын калыптанышынын жана өнүгүүсүнүн негизи катары кызмат кылат. Ар бир эл өзүнө гана таандык каада-салттарга ээ экендигин, бирок бул каада-салттар дагы бири-бирине жакын жашаган калктарды көп маданияттуулукка тарбиялоодо таасир

этерин белгилеп, байыркы каада-салттардын үлгүлөрүн ажыратып көрсөтүү менен алардын маанисине өзгөчө көңүл бурган [210, 278-б.].

Ар бир этнос өзүнүн руханий баалуулуктарынын жаратуучусу жана өнүктүрүүчү күчү болуп эсептелет. Каада-салттардын жардамы менен жаш муунга тажрыйба, билим, маданий дөөлөттөр, тарбиялоо каражаттары өткөрүп берилет. Коомдогу социалдык жана материалдык жана руханий дөөлөттөрдүн позитивдүү жактарын жаш муундарга өткөрүп берүү, элге терең жеткирүү азыркы мезгилдин негизги милдети болуп саналат.

С. Х. Темурова өзбек элинин үй-бүлөлүк тарбия салтын талдап, таасир этүүсүнүн мүнөзүнө жараша прогрессивдүү жана консервативдүү, диний деп бөлүштүргөн. Андан ары биринчи компонент формасы боюнча майрамдык жана күнүмдүк, мазмуну боюнча дагы 3 топко бөлүнөт [248].

Окумуштуу С. И. Бешимов кыргыз элинин адатын, ырым-жырымдарын өз ичине камтыган салттарын изилдеп үй-бүлөлүк (улуттук жана жалпы), адамзаттык деп бөлүштүргөн [57]

В. И. Новиков салттарды: саясий, философиялык, диний, адеп-ахлактык салттар, ошондой эле адабият менен искусстводогу салттар түрүндө классификациялоону сунуштайт [199, 10-б.].

А. И. Мусурмановдун коомдун руханий турмушунун чөйрөсүнө карата салт прогрессивдүү, улуттук жана консервативдүү катары каралышы керек, – деп эсептейлинет [194, 7-б.].

Н. С. Сарсенбаев салтты 3 топко бөлөт. Биринчи топко ата бабаларыбыздан калган жалпы салттар, жашоо формалары кирет. Алар үрп адаттарды жана салттарды бир тартиптеги эрежелерди жана үрп-адаттарды камтыган кубулуш катары каралат. Экинчи топту бизге бала кезден тааныш болгон белгилүү каада-салттардын жана ырым-жырымдардын бөлүктөрү түзөт. Үчүнчү топ илимде, адабиятта, искусстводо, саясатта ж. б. өз изин калтырган адамдардын ысымдары менен байланышкан салттар [228, 3-25-бб.].

И. В. Суханов “Каада-салт – бул идеологиялык мамилелердеги көз караштар, эрежелер, нормалар жана принциптер, ошондой эле инсандын руханий сапаттарын ачып көрсөтүүчү, белгилүү бир экономикалык мамилелерден талап кылынуучу аракеттер,”– деп белгилеген [241, б. 130].

Окумуштуу С. Н. Сарсенбаев каада-салт социалдык топтун, улуттун, жалпы эле коомдун жашоо образын түптөөгө өбөлгө түзүп жана жаш муундарды тарбиялоонун маанилүү фактору болот, – деп эсептейт [228, 124-б.].

Салт – коомдук мамилелердин жалпыланган нормасы, ал коомдук аң сезимдин бардык жагында көрүнүп, идеология чөйрөсүнө жакын. Салт улам

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кайталанып турганы, кийинки муун тарабынан толукталып кийинки урпактарга өткөрүлүп берилет же коомдук өнүгүүгө тоскоолдук жаратылса, токтотулуп калышы да мүмкүн, бул анын өзгөчөлүгү.

К. Юдахиндин кыргызча-орусча сөздүгүндө, салт түшүнүгү: «Адат, үрп-адат, каада-салт, (адат, көндүм)», – деп түшүндүрүлгөн [173, 216-б.].

Каада салтка караганда жекелик адамдын жалпы элдик салттын аткарылышына жасаган мамилеси менен түшүндүрүлөт. Каада – бул салттардын, үрп-адаттардын компоненти. Ар кандай салттар, үрп-адаттар белгилүү бир каадалардан, эрежелерден турат. Алсак, меймандостук кыргыз, өзбек элдеринин маанилүү салттарынан болуп саналат. Ал эми мейман күтүүдө, эки элде ар кандай каадалар колдонулат.

С. И. Ожеговдун түшүндүрмө сөздүгүнө: «Каада – салттуу түрдө белгиленген эрежелер боюнча коомдук жүрүм-турумдун эрежелерин түзүү» [202, 388-б.], ал эми философиялык сөздүктө: «Каада – бул адамдардын кээ бир жагдайлардагы жүрүм-турумуна мүнөздүү болгон типтүү аракеттери», – деп берилген [3, 9-б.].

Б. Солтонбеков «Үрп-адаттын каада-салттан айрымасы, анын конкреттүү, тагыраак мүнөзгө ээ болгондугунда», – дейт [238, 3-б.]. Үрп-адат салттын бир бөлүгү катары кызмат кылып, коомдук психологияга жакын. Үрп-адат диний ырым-жырымдар, ата-бабалардан бери турмуш-тиричиликте, күндөлүк өмүр жашоодо колдонулуп келаткан эреже-тартиптердин системасы болуп саналат. Аларга курман айт, орозо айт, кой союу, аластоо, ысырык салуу ж. б. кошууга болот. Үрп-адат – улутка тиешелүү, муундан муунга өтүп тарыхый жактан калыптанган, кайталанып туруучу туруктуу система.

Көпчүлүк учурларда «салт», «каада», «адат» түшүнүктөрү өз ара айкалышта чечмеленген. Эгерде аларды ажырата билүү үчүн ар кандай көз караштарга кайрыла турган болсок, анда бар болгон айырманын анчалык деле чоң эмес экенин байкоого болот.

Болочок башталгыч класстын мугалиминин өз элинин жана башка улуттун каада-салттарына болгон мамилеси билим берүү мекемелеринин, ошондой эле мамлекеттик саясаттын багыттарына жараша болот. Мына ушуга байланыштуу элдик каада-салттар аркылуу болочок башталгыч класстын мугалимин көп маданияттуулукка тарбиялоого төмөндөгүдөй шартта жетүүгө болот.

ЖОЖдо окутуу-тарбиялоо процессинде тарыхый калыптанган улуттук каада-салттардын негизинде болочок мугалимдердин аң-сезиминде улуттук, жалпы адамзаттык жана маданий баалуулуктар, инсандык, атуулдук жана кесиптик сапаттары өнүксө көп маданияттуулук калыптанат.

Адабияттар:

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

1. Власова, В. Б. Традиции как социально-философская категория [Текст] / В. Б. Власова // Философские науки. – 1980. – № 4. – 89 с.
2. Абрамзон, С. М. Киргизы и их этногенетические и историко культурные связи [Текст] / С. М. Абрамзон. – Фрунзе: Кыргызстан, 1990. – 480 с.
3. Алимова, К. Т. Этносоциальные и этнокультурные процессы в Кыргызстане с древнейших времен до наших дней (материалы научной конференции), [Текст] / К. Т. Алимова – Бишкек: 2007. – 311 с.
4. Измestьева, И. А. Обучение межкультурной коммуникации будущих учителей иностранного языка [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / И. А. Измestьева. – Якутск, 2002. – 149 с.
5. Педагогика [Текст] / под ред. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
6. Темурова, С. Х. Народные традиции в системе нравственного воспитания (на материале старших классов узбекских школ) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед наук: 13. 00. 01 / С. Х. Темурова. – Ташкент, 1970. – 23 с.
7. Бешимов, Ж. Народные традиции в нравственном воспитании школьников старших классов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Казань, 1975. – 24 с.
8. Новиков, Д. А. Статистические методы в педагогическом исследованиях (типовые случаи) [Текст] / Д. А. Новиков. – М.: МЗ-Пресс, 2004. – 67 с.
9. Мусурманов, А. И. Использование прогрессивных традиций в нравственном воспитании младших школьников: (на материалах узбекских народных сказок) [Текст]: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / А. И. Мусурманов. – Ташкент, 1989. – 17 с.
10. Сарсенбаев, Н. С. Обычаи, традиции и общественная жизнь [Текст] / Н. С. Сарсенбаев. – Алма-Ата: Казахстан, 1974. – 224 с.
11. Султанова Ф. Роль народных традиций в формировании коммунистической морали. [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Ф. Султанова. – Ташкент, 1972. – 22 с.
12. Кыргызча-орусча сөздүк [Текст]: Кыргызско-русский словарь: ок. 40000 слов / сост. К. К. Юдахин. – Бишкек: Шам, 1999. – 975 с.
13. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст]: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 13-е, испр. – М.: Рус. яз, 1981. – 816 с.
14. Агранат, Ю. В. Формирование поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы при обучении иностранному языку в вузе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ю. В. Агранат. – Хабаровск, 2009. – 19 с.

15. Солтонбеков, Б. Кылымдарды карыткан кыргыздардын каада-салттары [Текст] / Б. Солтонбеков – Бишкек, 2000. – 116 б.

ТУРКИСТОНДА ДУНЁВИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДА ИСЛОҲОТЛАР

Жўраев Ҳамза Атоевич

Чирчиқ давлат педагогика университети т.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация: барча даврларда ҳам ҳар қандай даражадаги муаммоларни бартараф қилишнинг энг мақбул усули – бу таълим-тарбияни ислоҳ қилиш ҳисобланади. Бу масала жаҳидчилик ҳаракатининг зояларида ҳам ўз аксини топган. Жаҳидларнинг маърифатпарварлик қарашларининг асл мақсади халқни фақатгина диний билимлар билангина эмас, балки замон талаб қиладиган дунёвий илмлар билан ҳам қуроллантириш орқали ҳурриятга етаклаш ҳисобланган. Жаҳидларнинг таълим соҳасидаги ёндашувлари бугунги кунда ҳам ўз нуфузини йўқотмаган. Мазкур мақолада буюк маърифатпарвар олим, совет даврида Марказий Осиёда тан олинган илк профессор Абдурауф Фитратнинг илм-фан соҳасидаги хизматлари, Бухорода янги усул мактабларини ташкил этиши, ёшларни диний илм билан биргаликда дунёвий илмларни ҳам ўрганишга тарғиб қилганлиги ҳақида маълумотлар таҳлилий ёритилган. Шунингдек, Қорақўлдаги Халқаро математика мактабини бугунги кунда мамлакатимиздан ташқарида ҳам яхши билишади, Мактаб учун айниқса, 2019-2020 ўқув йили жуда муваффақиятлиарни, қўлга киритганлиги ва Халқаро математика мактабини битирган 48 нафар ўқувчининг барчаси олий таълим муассасаларига талабаликка тавсия этилганлиги асослаб ўтилган ва мактаб ўқувчилари халқаро олимпиадаларда 4 та олтин, 7 та кумуш, 5 та бронза медалларни қўлга киритганлиги исбодланган, мисол учун Нафосат Жўрабекова, Севара Остонова каби иқтидорли ўқувчилар Зулфия номидаги давлат мукофоти соҳибаси бўлишганлиги ва Дониёр Исмоилов, Анварбек Раҳматов каби истеъдодли ёшлар “Мард ўғлон” давлат мукофоти билан тақдирланганлиги илмий асослаб берилган.

Калит сўзлар: жаҳидчилик, маърифатпарварлик, диний таълим, замонавий таълим, “янги усул”, ўқув, дарслик, мусиқа, Шарқ, миллий мактаб, қадриятлар, маънавий мерос.

Ҳар бир халқ ўз шахсий, миллий рухий маданий қиёфасига эга экан, бу ўзига хосликнинг ўзаги-миллий таълимдир. Миллий таълим ҳар бир халқнинг ўзи англаши, табиати, маърифий даражаси, ақл-идроки, таъби, хуллас, тафаккурига хос ва мос бўлмоғи лозим.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Хукуматнинг асосий вазифаси ёшларнинг таълими бўлиши лозим. XX аср улуғ олими Абдурауф Фитрат (1886-1938) ҳам таназзулга юз тутиб бораётган, бир вақтлар дунёнинг энг нурли гўшаси бўлган Туркистон ва унинг фожиасини ўз вақтида англади. Юрт учун қайғурди, ёнди, тутакди. “Ўзининг шарафли довруғини дунё халқларининг кулоқларига зирак этиб таққан”. Туркистон тараққиёти, унинг эртаси бўлган маориф, миллий таълим учун ҳам таҳсинга сазовор эзгу ишлар қилди. Олий ўқув юртларига адабиёт тарихи ва назариясидан дарсликлар ёзиш баробарида, “ибтидоий синфларнинг сўнги синфлари учун ҳам “Ўқув” дарслиги ёзди. 71 саҳифадан иборат ушбу мактаб дарслиги 1917 йил Бакуда нашр этилди. Фитрат катта умид билан мазкур китоб муқовасида ушбу сўзларни битди. “Туркистон мактабларида қабул бўлса, иккинчи бўлаги даҳо чиқади”[1].

Туркистон жадиidlари фақат рус ғоялари билан чекланиб қолмаган, улар Туркия, Германия давлатларида бўлиб таълимнинг янги ва миллий шакиллариغا эътибор берганлар. Мисол учун Туркиянинг “Иттиҳод ва тараққий” партияси билан яқинлашув, усмонли туркларнинг инқилобий-демократик тафаккурида муҳим замин бўлиб хизмат қилган исломчилик, туркчилик, усмончилик ғоялари Фитратнинг ҳам ижодкор, ҳам сиёсий арбоб сифатида шаклланишига маълум таъсир кўрсатган. У таҳсил олган Истанбул дорилфунунида Туркия адабиётидаги исломчиликнинг 1910 йиллардаги энг машҳур вакили “Сироти мустақим” журнаlining муҳаррири Меҳмед Акиф турк адабиётидан; “Иттиҳод ва тараққий”нинг нашри афкори “Ени мажмуа”нинг бош муҳаррири, туркчилик ғоясининг байроқдори шоир Зиё Гўк Алп ижтимоийёт фанидан дарс берган[2].

Фитрат Бухоро ижтимоий-маданий ҳаётнинг ҳамма масалаларида фаол иштирок этди. Хусусан унинг ғайрати ва ташаббуси билан 1921 йилда Бухоро Шарқ мусиқа мактаби очилди. Мактабга Домла Ҳалим Ибодов, Шохназар Шаҳобов, Бобоқул Файзуллаев каби машҳур ҳофизу мақомшунослари тўплайди. Олим ўз уйини (собик Дзержинский 8, ҳозирда бузилиб кетган) шу мактабга беради ва ўзи мутасаддилик қилади. Фитрат ва Ф.Хўжаев ташаббуси билан замонавий кадрлар таёрлаш йўлга қўйилади. 60 дан ортиқ ёш Бухороликлар Германияга ўқишга юборилади[3]. Туркистонда асосан жадиidlар миллий таълим ва миллий кадриларга эътибор қаратди.

Хусусан, 1922 йил 25 сентябрдан 25 октябрга қадар Германияга даволанишга борган Файзулла Хўжаев Германиянинг турли шаҳарларида илм-хунар олаётган юздан ортиқ туркистонлик йигит-қизлар билан мулоқотда бўлади. Уларнинг яшаш шароити, ўқишлари билан қизиқади. Файзулла Хўжаев Берлиндан туриб, БХСР МИКга “Берлин мактублари” номи билан йўлланган хатлар “Бухоро ахбори” газетасида 1922 йил 19 ноябда чоп этилган. Жумладан, ёш мутахассис кадрларни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

иктисодий қўллаб-қувватлаш учун 1924 йил 9 январда Файзулла Хужаев раҳбарлигида БХСР Халқ Нозирлар Шўросининг йиғилиши бўлиб ўтди. Ушбу йиғилиш баённомасида Германияда ўқиётган бухоролик талабаларга кўпинча 15 сўм олтин миқдорида ва 13 та олий таълим муассасида таълим олаётган талабаларнинг ҳар бирига 75 сўм олтин миқдорида стипендия тўлаш тўғрисида қарор қабул қилинди. Айрим ҳолларда эса талаба-ўқувчилар сафини тўлдириш учун БХСР номидан Туркистон АССРдан ҳам болалар танлов йўли билан рўйхатга киритилган[4].

Ҳар бир халқ ҳар бир миллатнинг ўз ўтмишини ўрганиш, унинг чуқур илдизларига мурожаат этиши табиий жараёндир. Мозийнинг ўзига хос хусусияти ва муҳим аҳамияти шундаки, у тарихий сабоқлар бой маънавий тушунча, юксак умуминсоний қадриятлар мисолида яратувчилик ва эзгуликка интилиш туйғуларини тарбиялайди. Тарихимизда йиллар ўтиб бу илм аҳлининг издошлари яққол кўриниб қолди. Янги турдаги ўқув даргоҳларида болаларнинг билимини ҳисобга олиб, табақалаштириб ўқитишга асосий эътибор қаратиляпти. Бундай услуб ҳозирданок ўзининг ижобий натижасини кўрсатяпти. Мисол Қорақўлдаги Халқаро математика мактабини бугунги кунда мамлакатимиздан ташқарида ҳам яхши билишади, десак янглишмаган бўламиз. Мактаб учун айниқса, 2019-2020 ўқув йили жуда муваффақиятли кечди. Халқаро математика мактабини битирган 48 нафар ўқувчининг барчаси олий таълим муассасаларига талабалikka тавсия этилди. Мактаб ўқувчилари халқаро олимпиадаларда 4 та олтин, 7 та кумуш, 5 та бронза медалларни қўлга киритишди. Нафосат Жўрабекова, Севара Остонова каби иқтидорли ўқувчилар Зулфия номидаги давлат мукофоти соҳибаси бўлишган бўлса, Дониёр Исмоилов, Анварбек Раҳматов каби истеъдодли ёшлар “Мард ўғлон” давлат мукофоти билан тақдирланди. Таълимда биттагина эркинлик турини биламиз бу ҳам бўлса фикрлаш эркинлиги. Чунки таълим—дунёни ўзгартириш учун ишлатишингиз мумкин бўлган энг қудратли қуролдир[5]. Хуллас Дунёвий илмлар нуқай назаридан қарасак, олимлар жамият ривож, миллат маърифати учун масъул шахслар ҳисобланадилар. Эл-юрт тараққий қилиши учун, энг аввало, миллат озод ва эркин бўлиши лозим. Жаҳидлар бу ҳақиқатни тўғри англаган ҳолда ватан ҳурлиги учун ҳаракат қилдилар, бу йўлда қурбонликлар берилди, машъум қатлларга гувоҳ бўлинди, аммо уларнинг фаолияти тарихдан муносиб ўрин эгаллади. Асосий илмда тарихни ёзиш эмас, балки уни яратишдир.

АДАБИЁТЛАР

1. Бухоро ҳақиқати 1994 йил 17 август №66
2. Болтабоев Х. Абдурауф Фитрат – Тошкент Ёшлар нашриёт уйи 4-бет.
3. Ўзбекистон миллий архиви, 48- фонд, 1-руйхат, 260-иш, 36- варақа.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

4. Қаранг: Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. 246- 247-бетлар
5. Бухоро ҳақиқати 1997 йил 2 апрел №27

5-SHO'BA. FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQUVCHILIK INTEGRATSIYASIDA IQTIDORLI YOSHLAR ISHTIROKI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA

RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abduvaitova Sevara Rustamovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: G.G'.G'affarova

CHDPU professori, f.f.d. (DSc)

Annotatsiya. Raqamlashgan jamiyat sharoitida inson kapitali ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu maqolada inson kapitalining o'ziga xos xususiyatlari, uning raqamli iqtisodiyat va axborot texnologiyalari ta'sirida qanday shakllanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, bilim, malaka va innovatsion tafakkurning ahamiyati, raqamli savodxonlik va moslashuvchanlik kabi mezonlarning inson kapitali sifatidagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari raqamlashgan jamiyat sharoitida inson kapitalini rivojlantirish strategiyalarini belgilashda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamlashgan jamiyat, inson kapitali, raqamli iqtisodiyat, raqamli savodxonlik.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda inson kapitali taraqqiyotning eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bugungi kunda globallashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi shaxsnong bilim va malakasiga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Bugun taraqqiyotimizning asosiy omili-bu inson kapitali, ya'ni bilimli, malakali, yuksak tafakkurga ega insonlar bo'lishi shart." Ushbu fikrdan kelib chiqqan holda raqamlashgan jamiyat sharoitida inson kapitalining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyat sharoitida inson kapitali nafaqat an'anaviy bilim va ko'nikmalarni, balki texnologik moslashuvchanlik, innovatsion fikrlash va raqamli savodxonlik kabi mezonlarni ham o'z ichiga oladi.

"Raqamlashgan jamiyat" (inglizcha: Digital Society) atamasi ilmiy adabiyotda XX asr oxiri va XXI asr boshlarida keng qo'llanila boshlandi. Ushbu tushunchaning ilmiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asoslari axborot jamiyati konsepsiyasidan kelib chiqqan bo'lib, u dastlab yapon olimi Yoneji Masuda tomonidan 1980-yilda “Axborot jamiyati-postindustrial jamiyat yo'nalishi” nomli asarida ilgari surilgan. Masuda bu tushunchani jamiyatning sanoat inqilobidan keyingi bosqichi sifatida ko'rib, unda axborot va texnologiyalarning asosiy iqtisodiy resursga aylanishini ta'kidlagan.

Keyinchalik, Manuel Kastels (1996) o'zining “Axborot asri: iqtisodiyat, jamiyat va madaniyat” nomli fundamental asarida bu g'oyani rivojlantirib, raqamli texnologiyalar asosida shakllangan yangi ijtimoiy tuzilmani batafsil yoritib berdi. U raqamlashgan jamiyatni global tarmoqlar orqali bog'langan, ma'lumot va bilim almashinuvi maarkaziy o'rin tutuvchi yangi davr jamiyati sifatida ta'riflagan.

Raqamlashgan texnologiyalar rivojlanishi bilan “Digital Society” atamasi yanada kengayib, 2000-yillar boshlarida xalqaro tashkilotlar, xususan, YUNESKO, Jahon banki va Yevropa Ittifoqining raqamli transformatsiya bo'yicha hujjatlarida rasmiy tus oldi. Bugungi kunda bu atama jamiyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning chuqur integratsiyalashuvini ifodalash uchun ishlatiladi.

Tadqiqotchilar raqamlashgan jamiyatni turli jihatlar bilan ta'riflaydi. Masalan, sotsiolog A. Toffler ushbu jarayonni “uchinchi to'lqin” deb atab, insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo'yganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, raqamli texnologiyalar jamiyatning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy hayotiga tub o'zgarishlar olib keladi (Toffler, 1980).

Yana bir ta'rifni YUNESKO taqdim etadi: “Raqamlashgan jamiyat-bu aholining texnologiyalarga kirish imkoniyati kengaygan, axborot almashinuvi va bilim yaratish jarayonlari raqamli vositalar orqali amalga oshiriladigan tizimdir.” Hozirgi kunda dunyoning yetakchi mamlakatlari “To'rtinchi sanoat inqilobi”, “Aqlli iqtisodiyat”, “Innovatsion iqtisodiyat”ga o'tayotgani bilan xarakterlanadi. Yangi asrda va jamiyat rivojlanishida ushbu omillar har bir jamiyat va davlatning rivojlanish bosqichlarini belgilab beruvchi asosiy mezon vazifasini bajarmoqda. Inson omili va inson kapitali aynan shular jumlasidandir.

Yangi asrda raqamli texnologiyalar asoslangan, elektron biznes va elektron tijoratni nazarda tutuvchi raqamli iqtisodiyatning shakllanishi tendensiyaviy tus oldi. Jahonning yetakchi mamlakatlarida raqamli iqtisodiyat yalpi ichki mahsulotning 4-5 % ta'minlamoqda, jahondagi savdo aloqalarining 15% dan ko'prog'i aynan raqamli iqtisodiyat ko'rsatgichlariga to'g'ri kelmoqda. Bugungi kunda raqamli iqtisodiyat elektron savdo, servis xizmatlari, ta'lim bilan bir qatorda sog'liqni saqlash, davlat xizmatlari, aholi bilan bog'liq har qanday faoliyat turlarini o'z ichiga qamrab olgan. Ayni pandemiya sharoitida bu jarayon yanada tezlashganligini ko'rishimiz mumkin. Bugungi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kunda axborot texnologiyalari iqtisodiy o'sishning tom ma'nodagi “drayveri”ga aylanganligi ham bejiz emas.

Inson kapitali – bu shaxsning bilim, malaka, kasbiy ko'nikmalar va ijtimoiy tajribalar yig'indisidir. An'anaviy tarzda inson kapitali ta'lim, sog'liqni saqlash va mehnat bozori orqali rivojlanib kelgan bo'lsa, bugungi kunda raqamlashgan jamiyat ushbu jarayonni sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Internet, sun'iy intellekt va raqamli platformalar inson kapitalining o'sishini tezlashtirish imkonini bermoqda.

Raqamlashgan jamiyatda inson kapitalining o'rni quyidagi jihatlar bilan belgilanadi:

Ta'lim va kasbiy rivojlanish: Onlayn kurslar, vebinarlar va elektron kutubxonalar orqali bilim olish imkoniyati oshdi. Masalan, Coursera, Udemy va Khan Academy kabi platformalar inson kapitalini oshirishda muhim vositalardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Mehnat bozori va masofaviy ish imkoniyatlari: Global mehnat bozorining o'sishi natijasida odamlar o'z kasbiy ko'nikmalarini ish beruvchilarga virtual tarzda namoyish eta olishadi. Freelancer platformalar (Upwork, Fiverr, Toptal) orqali inson kapitalidan samarali foydalanish imkoniyati kengaymoqda.

Tarmoq iqtisodiyoti va innovatsiyalar: Raqamlashgan jamiyat insonlar o'rtasida tezkor aloqalar o'rnatish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va ularni tijoratga joriy etish imkonini bermoqda. Startup ekotizimlarining rivojlanishi inson kapitalining innovatsion faoliyatga yo'naltirilishini ta'minlamoqda.

Inson kapitalini raqamlashgan jamiyatda rivojlantirish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

Raqamli savodxonlik: Raqamli jamiyatda muvaffaqiyat qozonish uchun raqamli texnologiyalarni tushunish va ulardan samarali foydalanish zarur.

Ijodiy va tanqidiy fikrlash: Axborot xurujlari va dezinformatsiya ko'paygan sharoitda insonlar tahliliy tafakkur va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi lozim.

Yangi texnologiyalarni o'zlashtirish: Sun'iy intellekt, blokcheyn va bulutli hisoblash kabi texnologiyalarni o'rganish kelajakda inson kapitalining raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Ko'p tarmoqli hamkorlik: Raqamlashgan jamiyat global miqyosda hamkorlik qilish imkonini beradi, bu esa inson kapitalining xalqaro darajada rivojlanishiga xizmat qiladi.

Raqamlashgan jamiyat inson kapitalini rivojlantirish uchun ulkan imkoniyatlarni taqdim etadi. Ta'lim, mehnat bozori va innovatsion rivojlanish jarayonlarida raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynamoqda. Inson kapitalining raqamlashgan jamiyatga mos ravishda rivojlanishi raqobatbardoshlikni oshirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va jamiyatning intellektual salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ekan, raqamlashgan jamiyatda inson kapitalidan samarali foydalanish jamiyat va shaxs taraqqiyotining sharti hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston davlati va o'zbek xalqining ham o'z rivojlanish yo'llari va dasturlari ishlab chiqilmoqda. Jumladan, kelgusi besh yilda Toshkent shahrini rivojlantirish bo'yicha takliflar tayyorlandi. "Toshkent-yashash uchun qulay yashil shahar", "Biznes uchun ulkan imkoniyatlar shahri", "Markaziy investisiyalar markazi", "Raqamli poytaxt", "Bilim va innovatsiyalar shahri", "Poytaxt-madaniyat va ma'rifat bulog'i", "Sog'lom turmush va sifatli tibbiyot" dasturlarini amalga oshirish bo'yicha rejalar belgilab olinganligi buning yaqqol misolidir. Shuningdek, O'zbekiston raqamli iqtisodiyatni rivojlantirish maqsadida "Raqamli iqtisodiyat-2030" strategiyasi ishlab chiqilgan. Unga ko'ra, mobil va yo'ldash aloqa operatorlarining investitsion faolligini rag'batlantirishning qo'shimcha mexanizmlarini yaratish, mobil aloqa tarmog'ini 4G va 5G texnologiyasi bo'yicha rivojlantirish, Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlar markazlarini beshinchi avlod aloqa tarmog'i bilan bog'liq yo'nalishga alohida e'tibor qaratilyotganligi bilan ahamiyatlidir. Umuman olganda, mamlakatimizda olib borilayotgan har qanday islohotlar negizini inson kapitali va inson qadri uchunligi hech shubhasizdir. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganidek, Biz "Davlat-inson uchun", "Avval inson, keyin jamiyat va davlat" degan yangi g'oyalarni hayotga izchil tatbiq etish orqali xalqchil va xalqparvar davlat qurishni maqsad qilganmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. . Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent-2022, "O'zbekiston" B, 183.
2. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. Toshkent-2024, "O'zbekiston" B, 289.
3. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida PF-60, <https://lex.uz>. 28.01.2022. –B-2,3.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga murojaatnomasi. 2020 y

ISMOIL GASPRINSKIY HAYOT YO’LI

Homidjonov Nodir Bahodir o’g’li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich magistranti

E-mail: homidjonovnodirbek64@gmail.com

Ilmiy rahbar: O.M.Normatov ChDPU dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

Annatsiya: Ushbu maqolada Ismoil Gasprinskiyning hayotiy kechinmalarining ayrim lavhalari va mazmunli hayot yo’llaridagi chizgilar haqida bayon etilgan. Ismoil Gasprinskiy o’z davrining ilmiy insonlaridan bo’lgan. O’sha davr ahvolidan kelib chiqib turkiy xalqlarning ma’naviy kamol toptirishda samarali faoliyat yuritgan.

Kalit so’z: Ismoil Gasprinskiy, Mustafo, Voronsov, Qrim, Fotima, I.A.Turgenov, Zuxraxonim.

Abstract: This article describes some scenes from the life experiences of Ismail Gasprinsky and sketches of his meaningful life path. Ismail Gasprinsky was one of the learned people of his time. Based on the situation of that time, he worked effectively in the spiritual development of the Turkic peoples.

Keywords: Ismail Gasprinsky, Mustafa, Vorontsov, Crimea, Fatima, I.A. Turgenev, Zuhrahanim.

Аннотация: В данной статье описаны некоторые картины жизненного опыта Исмаила Гаспринского и линии осмысленного жизненного пути. Исмаил Гаспринский был одним из самых образованных людей своего времени. Исходя из ситуации того времени, он эффективно работал в духовном развитии тюркских народов.

Ключевые слова: Исмаил Гаспринский, Мустафа, Воронсов, Крым, Фатима, И.А. Тургенов, Зураханим.

Bevosita Turkistonga jadidchilik nafasini olib kelgan va shu bilan birga ilg’or g’oyalar bilan Turkistondagi jadidchilik harakatini jadallashtirishga sababchi bo’lgan shaxslardan hisoblangan Ismoil Gasprinskiy haqida ko’pchilik albatta qiziqadi. Ismoil Gasprinskiyni Turkiston jadidlari tomonidan ustoz deb bilganlari ham bejiz emas. 1914-yil 10-sentyabr vafot etishlari Turkistonda chiqarilgan gazetalarda ustoz haqida marsiyalar va maqolalar bilan to’lib toshgani hechkimga sir emas. Ismoil Gasprinskiyning hayot yo’llariga nazar tashlasak Turkiy xalqlarning yangi darajaga olib chiqish uchun mashaqqatli mehnatiga guvoh bo’lamiz.

Ismoil Gasprinskiyning 1851-yili tug’iladi. Ismoilning tarbiyasida onasining dvoryan oilasida o’sib-ulg’aygani va qattiqqo’lik bilan tarbiya qilganligi uning kelgusi hayotiga ham o’z ta’sirini ko’rsatadi. Onasi adolatli, haqgo’y, muloyim, boshlagan ishini oxiriga yetkazadigan qilib kamolga yetkazadi. Shu bilan birga uning enagasi hisoblangan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xabibaning bola tarbiyasidagi o'rnini ham takidlashimiz kerak. Xabiba savodsiz bo'lishiga qaramay o'z xalqini tarixini, xalq og'izaki ijodini yaxshi biluvchi unchamuncha she'r to'qir edi. Uning yoshlik yillaridagi voqealarda bir lavhani bevosita aytib o'tish joiz deb bildim. Aytishicha, onasi: "Bizning elimiz-kambag'al, ezilgan, savodsiz el. Savodli bo'lish uchun pul kerak, pul esa anqovning urug'i. Boylarning puli bor, ammo ular ham o'qishni istashmaydi. Shariat bo'lsa, beshikdan qabirgacha o'qish kerak, deydi"[1].

Ismoil yoshlik paytlarida "Men albatta, o'qiyman. O'qituvchi bo'laman. O'qituvchilar hammadan kuchli bo'ladi-ya, oyi?" deb onasiga aytar ekan.

Ismolni sakkiz yoshida eski maktabga beradilar. Muallim Mustafoning yaqin o'rtog'i bo'lganligi uchun Ismoilga alohida e'tibor beradi. Ikki yil ichida Qur'onni bemalol o'qiydigan, xisob ishlarini tez yechadigan bo'ladi. Oradan ikki yil o'tgandan keyin Oqmachit shahridagi guberniya gimnaziyasiga beradilar. Ikki yil o'tgandan keyin Kermion shahridagi ofitserlar tayyorlaydigan harbiy o'quv yurtida o'qiydi. Bir yildan so'ng Maskvadagi Milyutin gimnaziyasiga o'qishga kiradi. Ismoilning hayotida o'zgarish davri aynan shu davrlarga to'g'ri keladi. O'qishda o'qib yurgan kezlarida "Московские ведомости" gazetasining muharriri M.N.Katkovning xonadonida yashaydi. Uning xonadoniga mashhur rus yozuvchilari tashrif buyurar edilar. Hattoki I.A.Turgenov bilan birinchi marotaba shu yerda ko'rishgan. Gimnaziyada o'qish bilan birga "Московские ведомости" gazetasini muntazam o'qiydi. Yosh bo'lganligi sababdan gazetadagi shovunistik maqolalar va g'oyalarga unchalik etibor bermagan bo'lishi mumkin lekin gazeta orqali xalqning ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-marifiy qarashlariga ta'sir o'tkazish va g'oyalarni shakillantiradigan vosita ekanligini anglab yetadi.

Gimnaziyani tugatgandan keyin oliy ta'limga borish o'rniga qishlog'iga qaytib ketadi. Boxchasaroydagi "Zanjirli" madrasada mudarris bo'lib ishlay boshlaydi. Bu yerda faqat diniy ta'lim berilar edi, dunyoviy fanlar o'qitilmas edi. Bu holatlar Ismoil Gasprinskiyni madrasa va maktab ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish lozim degan fikrni uyg'otadi. Madrasa o'quv dasturiga tabiatshunoslik, matematika, fizika, geografiya, sotsiologiya singari fanlarni kiritish lozim deb topadi. 1869-yilda Yalta shahri yaqinidagi qishloqlarning biriga borib rus tilidan dars beradi.

Ismoil Gasprinskiy Istanbulga borib maorif masalalari va o'quv jarayoni bilan qiziqadi. So'ngra Vena, Myunxen, Shututgart, Parij shaharlaridagi o'zgarishlar bilan yaqindan tanishadi. Parijda gimnaziyalar va oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim jarayonlari haqida faol qiziqadi. Rus muxojirlari yordami bilan I.A.Turgenov oldiga ish so'rab boradi. Kotib bo'lib ishga qabul qilinadi va fransuz tilini mukammal egallab reklama agentligida tarjimon bo'lib ishlay boshlaydi. Sorbonna universitetiga borib erkin tinglovchi sifatida leksiyalarni eshtib kelar edi. Aynan shuning oqibatida qadimgi va o'rta

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asrlar tarixi, siyosiy iqtisod, kapitalizimning iqtisodiy siyosati kabi fanlarni qisman o'rganadi. Shu bilan birgalikda zavod, fabrika, fermer xo'jaligi xayoti bilan ham tanishadi. Uch yil davomida rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimidagi o'zgarishlar bilan yaqindan tanishib keladi. 1876-yil “Zanjirli” madrasasida rus tili muallimi bo'lib ishlay boshlaydi. U ishlash davomida eski ta'lim siyosatiga qarshi chiqadi. Yevropa maktablaridagi 45 daqiqali va tanaffusli darslar berish, dunyoviy fanlarni o'qitishni yoqlab chiqadi. Lekin u turli qarshiliklarga uchraydi. Ammo shunga qaramay taraqqiyparvar kishilar 1879-yilda shahar dumasiga rais etib saylaydilar. Lavozimidan kelib chiqib qrim-tatar tilidagi brinchi gazeta chiqarishga astoydil kirishadi. Nihoyat Qrimning Rossiya tasarufiga o'tishining 100 yilligi munosibati bilan 1883-yilda rus va tatar tillarida nashir etish sharti bilan “Tarjimon” gazetasini chiqarishga ruxsat beradilar.

“Tarjimon” gazetasi qisqa davir ichida Turkiyadan tortib Xitoyga qadar bo'lgan hududlardagi musulmonlarning dunyoqarashini o'zgartirishga katta hissa qo'shdi. Manbalarda aytilishicha 1890-yilning o'rtalarida Rossiyada 105 ta kundalik gazetalar nashir etilgan. 1905 yildan e'tiboran Rossiyadagi musulmonlar orasida katta obro'ga ega bo'ldi. Lekin o'ziga xos to'siqlar ham mavjud edi. Bir tomondan fanatik ruxoniylar, ikkinchi tomondan mustamlakachilar qarshiliklariga uchradi. Mustamlakachilar Turkiston aholisi orasida yangi fikirlaydiganlarni bo'lishini istamas edi. Bunga misol qilib Hamza Hakimzoda Niyoziyning 1908 yili Namangan madrasalarida tehsil olayotgan paytlarida madrasa qozon qo'yadiga omborxonasida qorong'uda eshikni ichkaridan qulflab “Tarjimon” gazetasini qo'rqib-qo'rqib o'qiganini yozib qoldirganini aytishimiz mumkin. Shunday bo'lsa ham turkistonlik yoshlarning ko'pchiligi gazetaga azo bo'lganlar.

1893-yilda Buxoro, Samarqand va Toshkentdagi ilg'or fikirlilar bilan ko'rishishga keladi. Shundan keyin “usuli jadid” maktablari qurila boshlanadi.

Ismoil Gaspiriniskiy 1876-yilda uylanadi. Lekin turmushlari o'xshamagandan keyin 1882-yili Volga bo'yida yashovchi Tataristonning mashhur sulolasi bo'lgan Akchurinlar sulolasidan o'zining g'oyibona muxlisasi bo'lgan Zuxraxonimga uylanadi. 1902-yilda Zuxraxonim vafot etgunga qadar turmush o'rtog'iga gazeta nashir etishlarda sadoqat bilan yordam beradi.

1908-yilda Ismoil Gaspiriniskiy ikkinchi marotaba Samarqandga tashrif buyuradi. Lekin o'sha davirning qora niyatli shaxslar unga nisbatan turli yolg'onlarga asoslangan maktubni markaz tomon yozib beradilar.

1914-yilning 9-sentyabirida so'ngi soatlar yaqinlashganini sezgan Ismoil Gasprinskiy o'g'il-qizlari va kiyovlarini chaqirib ularga vasiyatlarini aytadi. “Tarjimon” gazetasini yopilishiga yo'l qo'ymasliklarini unda ishlashlarini va daromadidan bahramand bo'lishini aytib o'tadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xulosa qilib aytish mumkinki Ismoil Gasprinskiy nafaqat o'z yurtining ma'anaviy rivojiga balkim o'z qardosh va dindoshlarini ham rivoji uchun qayg'urgan insonlardandir. Turkiston o'lkasiga foydalari haqida gapiradigan bo'lsak, jadidchilikning yanada jaddallashiga va ertaroq bu harakat boshlanishiga o'z hissasini qo'shgan. Matbuot, teatir, adbiyot sohalarida ildamlashishga yo'l yo'riqlar ko'rsatgan. Shuning uchun ham Turkistondagi jadidlar Ismoil Gasprinskiy ustoz sifatida qabul qilganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Исмоилбек Гаспринский ва Туркистон / Масъул муҳаррир Наим Каримов/-Т.: "Шарк", 2005, 288 б.
2. Ганкевич В. Ю. На службе правде и просвещению. Краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851—1914). — Симферополь, 2000.
3. Begali Qosimov. “Jadidchilik adabiyoti vatarix” /Ismoil Gasprinsky-T.:2016
4. Ahmet Bican Ercilasun, “İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri”, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 358.
5. Sabri Arıkan, “İsmail Bey Gaspıralı'ya Göre Dilde-Fikirde-İşte Birlik Niçin Şarttır?”, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, S. 2000/07-163, s. 19.

MA'NAVIY TARBIYAGA OID QARASHLAR VA UNING BOSH KONSEPSIYASI.

Sharipov Egamberdi Komiljon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universtiteti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish
metodikasi (ma'naviyat asoslari) 1-bosqich magistranti.

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada ma'naviy tarbiya aslida nima ekanligi, ma'naviy tarbiyaning tarixi va u haqidagi ilk tasavvurlar, qarashlar va ta'limotlar , ma'naviy tarbiyaning inson hayotidagi ahamiyati va ma'naviy tarbiya konsepsiyasining ishlab chiqilishi hamda uning asosiy maqsadi haqida mulohaza yuritiladi. Shuningdek, bugungi kunda Yangi O'zbekistonda ma'naviy tarbiya va milliy-umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish uchun yaratilayotgan imkoniyatlar va yosh avlod tarbiyasida ma'naviyatning o'rni tahlil qilinadi.

KALIT SO'ZLAR: Ma'naviy tarbiya, Yangi O'zbekiston, ma'naviyat, ma'rifat, yoshlar tarbiyasi, tarbiya , yoshlar, ma'naviy tarbiya konsepsiyasi, ta'lim.

KIRISH. „Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot , yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir” degan edilar buyuk adibimiz Abdulla Avloniy. Darhaqiqat, tarbiya masalasi shunday muhim ahamiyat kasb etadiki, agar unga to'g'ri shakl berilmasa, insonning butun hayotini parokanda qilishga qodirdir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tarbiya har kimga go‘daklik paytidanoq turli yo‘llar bilan singdirib boriladi va bu avvalo oiladan boshlanadi hamda hayot faoliyati davomida bog‘cha, maktab va boshqa axloqiy dargohlarda davom ettiriladi. Hattoki tarixiy-ma‘naviy manbalarda tarbiya odamga ona qornidaligidayoq berila boshlaydi deyilgan. Bulardan yaqqol ko‘rinadiki, tarbiya masalasi inson hayotidagi eng muhim va eng dolzarb jarayondir. Ho‘sh, aslida ma‘naviy tarbiya nima? Uning tarixi qachonga borib taqaladi va tarixda uning ahamiyati qanday bo‘lgan? Keling shu kabi savollarga ushbu maqolada javob topamiz.

Ma‘naviy tarbiya – yuksak ma‘naviyatni tarbiyalash vositasi, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma‘naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta‘lim-tarbiya jarayonini ifodalovchi tushuncha. Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan ma‘naviy xususiyatlarni tarbiyalash uning eng asosiy qadriyat sifatidagi mohiyatini ta‘minlaydigan qadimgi va abadiy qadriyatdir.[1] Yurtboshimiz ta‘kidlanganidek, ma‘naviy tarbiya masalasida hushyorlik va sezgirlik, qat‘iyat va mas‘uliyat yo‘qotilsa, bu o‘ta muhim ish o‘z holiga, o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yilsa, muqaddas qadriyatlarga yo‘g‘rilgan va ulardan oziqlangan minglab yillik milliy-etnik asoslarga ega millat ma‘naviyati va tarixiy xotirasidan ayrilib, oxir-oqibatda umumbashariy taraqqiyot yo‘lidan chetga chiqib qolishi mumkin.

O‘zbekistonning taraqqiyot dasturi, uzoq va davomli maqsadlarni belgilashda xalqning moddiy va ma‘naviy olamini yuksaltirish, yosh avlodni ajdodlar qoldirgan o‘lmas merosni chuqur o‘rganish, anglash, qadrlash bilan birga, umumbashariy qadriyatlar, zamonaviy ilm-fan cho‘qqilarini egallash ruhida tarbiyalash masalasi ustuvor vazifa qilib olingan.

Ma‘naviy tarbiya atamasi keng ma‘noda inson shaxsini shakllantirishga, uning ishlab chiqarish va ijtimoiy, madaniy, ma‘rifiy hayotda faol ishtirokini ta‘minlashga qaratilgan barcha ma‘naviy ta’sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig‘indisini anglatadi. Bunday tushunishda ma‘naviy tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g‘oyalari, adabiyot, san‘at, kino, radio, TV, OAV va boshqa faoliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma‘nodagi ma‘naviy tarbiya tushunchasi tarkibiga bu sohada ta‘lim va ma‘lumot olish ham kiradi.

Tor ma‘noda, ma‘naviy tarbiya muayyan shaxsning ma‘naviy rivoji, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, estetik didini o‘stirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bunday ma‘naviy tarbiya oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari doirasida amalga oshiriladi. Har qanday ma‘naviy tarbiya ta‘lim bilan chambarchas bog‘liq holdagina mavjud bo‘ladi. Chunki, ta‘lim va ma‘lumot olish jarayonida shaxsning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilimi ko‘payibgina qolmay, balki ma‘naviy-axloqiy sifatlarining qaror topishi ham tezlashadi.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimovning 2008-yilda bosilib chiqilgan „Yuksak ma‘naviyat- yengilmas kuch” asarida shunday deyiladi: “Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va, albatta, baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma‘naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat‘iyat va mas‘uliyatimizni yo‘qotsak, bu o‘ta muhim ishni o‘z holiga, o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yadigan bo‘lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo‘g‘rilgan va ulardan oziqlangan ma‘naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o‘zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo‘lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin.”[2].

Bundan ko‘rinadiki, ma‘naviy tarbiya masalasi shunday muhim ahamiyat va e‘tibor talab etadi va hattoki bu masalada yo‘l qo‘yilgan birgina kamchilik butun jamiyat ravnaqiga to‘siq bo‘lishi mumkin. Ma‘naviy tarbiya masalasi bugun paydo bo‘libgina qolmay, u qadimgi asrlardan buyon muhim jarayon hisoblanadi. O‘tmishda yashab ijod etgan allomalarimiz Farg‘oniy, Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino, Ulug‘bek, Buxoriy, Termiziy, Marg‘iloniy, Motrudiy, Zamaxshariy va boshqa allomalar nafaqat ilm cho‘qqilarini egallabgina qolmay, uni – ya‘ni ma‘rifatni keng targ‘ib etganlar, o‘rgatganlar, shogirdlarni tarbiyalaganlar.

Yuksak ma‘naviyat va ma‘rifat tufayli Turon zamini yer yuzida shuhrat qozongan. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, hozirgi davrda milliy kamolot yo‘li mana shu yo‘l, bundan boshqa yo‘l yo‘q. Ma‘naviyat va ma‘rifat xalqimizning, millatimizning, Vatanimizning porloq kelajagi uchun suv va havodek zarur. Ma‘naviyat va ma‘rifatning o‘zaro birligi, uyg‘unligi, ma‘naviy va ma‘rifiy tarbiya ishlarimizni birga olib borish taraqqiyotimiz taqozosi. Bugungi kunda mamlakatimizda ma‘naviy tarbiyani rivojlantirish va buni kengaytirish uchun barcha shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratilmoqda, jumladan, bu borada O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasining Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi to‘g‘risidagi qarori qabul qilindi. Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi — bu insonni bolalikdan boshlab butun hayoti davomida ma‘naviy jihatdan shakllantirish va kamol toptirishga qaratilgan tizimli, bosqichma-bosqich va uzviy tarbiya jarayonidir. Bu konsepsiya yosh avlodni har bir bosqichda — oilada, bog‘chada, maktabda, kollej yoki universitetda, ish joyida va umuman jamiyatda — ma‘naviy tarbiyalashni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri aholining farzand tarbiyasi bo‘yicha bilimlarini, pedagogik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning samarali usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish hisoblanadi.

Konsepsiyaning maqsadi — yosh avlodda mustaqil hayot uchun zarur ijtimoiy ko'nikma va fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish asosida yuksak fazilatli, barkamol avlodni voyaga yetkazishdan iborat.

Ushbu konsepsiya VII bobdan iborat bo'lib, konsepsiya to'rtta bosqichni qamrab oladi:

- ❖ birinchi bosqich: oilalarda (homila davri, bola tug'ilgandan 3 yoshgacha bo'lgan davr);
- ❖ ikkinchi bosqich: maktabgacha ta'lim 3–6 (7) yoshgacha bo'lgan davr;
- ❖ uchinchi bosqich: umumiy o'rta ta'lim (7 (6)-10 yoshgacha boshlang'ich sinf, 11–17 (18) yosh);
- ❖ to'rtinchi bosqich: ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va OTM tizimidagi yoshlar. [3]

Asosiy vazifalari:

- Ma'naviy-ma'rifiy muhit yaratish — har bir ta'lim bosqichida va ijtimoiy institutlarda.
- Milliy g'oya, qadriyatlar, tarixiy xotira asosida tarbiya berish.
- Oila, ta'lim muassasalari va jamoatchilik o'rtasida uzviylikni ta'minlash.
- Yoshlar ongida axloqiy immunitetni shakllantirish.
- Zamonaviy axborot vositalaridan to'g'ri foydalanish madaniyatini singdirish.

Ma'naviy tarbiya konsepsiyasining asosiy tamoyillari sifatida quyidagilarni olish mumkin:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish;
- Tarixiy xotira va madaniy merosga hurmat;
- Vatanparvarlik va fuqarolik tuyg'ularini shakllantirish;
- Oila, maktab va jamiyat o'rtasida hamkorlik;
- Yoshlar ongida axloqiy immunitetni rivojlantirish.

NATIJA VA HULOSA. Ma'naviy-axloqiy tarbiya mohiyatiga ko'ra, inson ongining jamiyat bilan aloqadorligi, jamiyat oldida burchli ekanligi, o'z xulq-atvorini jamiyat taraqqiyoti darajasiga bog'likligini tushunishi, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy me'yor, ideal hamda talablarni bajarishda mas'uliyatni his etishi, ma'naviy-axloqiy bilimlarning e'tiqodga aylanishi va bu e'tiqodlarning tizimlilik, talabalar tomonidan ma'naviy-axloqiy xulq-atvor jamiyat a'zolariga bo'lgan hurmat-e'tiborni namoyon etuvchi mezonlardan ekanligining anglab yetilishi, ma'naviy-axloqiy odatlarning shakllanishi kabilardan iborat. Ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunida milliy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va umuminsoniy qadriyatlarni tiklash masalasining kun tartibiga qo'yish zaruriyatining yuzaga kelganligi munosabati bilan bog'liq bo'lgan tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Bundan tashqari barcha ta'lim muassasasida talaba- yoshlarga qadriyat sifatida munosabatda bo'lish ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Zero, ta'lim tamoyillarining eng muhim tamoyillardan biri - ta'limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish bo'lib, uning asosiy mohiyati talaba shaxsiga insoniy munosabatda bo'lishni, ta'lim jarayonini erkinlashtirishni talab etadi. [4]

Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasidan olinayotgan natijalar quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'lmoqda

1. Yoshlarning ma'naviy ongida ijobiy o'zgarishlar:

Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat kuchaymoqda.

2. Ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlar samaradorligi oshmoqda:

Har bir ta'lim muassasasida “Ma'naviyat soati”, “Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar”, “Ma'naviyat xonasi” joriy etilgan.

Dars jarayonlarida ma'naviy tarbiya elementlari integratsiyalashmoqda (adabiyot, tarix, ona tili darslarida ayniqsa).

3. Oila, maktab va jamiyat o'rtasida hamkorlik mustahkamlanmoqda:

Ota-onalar, mahalla faollari, ta'lim muassasalari o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ko'paygan.

Mahalla va ta'lim muassasalarida ma'naviyat targ'ibotchilari faoliyat yuritmoqda.

4. Salbiy illatlarga qarshi immunitet shakllanmoqda: Yoshlar orasida giyohvandlik, yot g'oyalarga berilish, jinoyatchilik holatlari kamaymoqda (statistik tahlillar bilan asoslanadi).

5. Ijtimoiy faollik va fuqarolik pozitsiyasi kuchaymoqda:

Ko'plab yoshlar ijtimoiy loyihalar, ko'ngilli harakatlar, ekologik va madaniy tashabbuslarda faol ishtirok etmoqda. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi — bugungi kunda jamiyatimiz ravnaqi, yosh avlodni barkamol inson etib voyaga yetkazish yo'lida muhim poydevor bo'lib xizmat qilmoqda. Bu konsepsiya asosida shaxsning har tomonlama ma'naviy yetuk bo'lishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, vatanparvar, intellektual va axloqan sog'lom avlodni tarbiyalashga erishilmoqda. Konsepsiyaning tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi natijasida ta'lim muassasalari, oila va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik mustahkamlanib, yoshlarning dunyoqarashi kengaymoqda, ma'naviy immuniteti mustahkamlanmoqda. Bu esa, o'z navbatida, yurtimizda barqaror ma'naviy muhitni shakllantirishga, ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. МА’NAVIYATSHUNOSLIK (darslik). G.K.Masharipova, T.J.Xo‘janova. “Fan ziyosi” nashriyoti Toshkent – 2022 [1]
2. ЮКСАК МАЪНАВИЯТ – ЕНГИЛМАС КУЧ. ИСЛОМ КАРИМОВ. Тошкент «Маънавият» 2008 [2]
3. МА’NAVIYATSHUNOSLIK. (referat). HAMDAMOVA GULIRANO. TOSHKENT 2014. [3]
4. <https://www.gazeta.uz> [4]
5. <https://presedu.jdpu.uz>
6. <https://oyina.uz>
7. Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Тошкент: Ўзбекистон, 1997 йил.

TEMURIYLAR DAVRIDAGI IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLAR TARIXIDAN

Xusniddin Irgashov, Kozim Toshturdiyev

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

Xusniddinirgashov38@gmail.com

Ilmiy rahbar: O.M.Normatov ChDPU dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida Movarounnahrda mavjud ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar xususida so‘z boradi. Qolaversa, mamlakatdagi soliq tizimi hamda yer egaligi munosabatlari to‘g‘risida ma’lumot berib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Movarounnahr, Devon, xiroj, suyurg‘ol, Xuroson, tarxonlik yorlig‘i, mulk yerlari, Buyuk Ipak yo‘li.

Amir Temur davrida Movarounnahr jahon savdosi markaziga aylandi. Mo‘g‘ullar zulmidan ozod qila olgan yurtni juda tez fursatda yuksaltirish uchun Temur turli xil yo‘nalishlarda rivojlantirishga harakat qildi. Turli xil saroylar va masjidlar qurish, dehqonchilikni rivojlantirish, tashqi va ichki savdo aloqalarini bir maromga solish uchun albatta Amir Temur o‘z shaxsiy iqtisodiy qarashlariga ega bo‘lishi va buni amalda ko‘rsatib berishi lozim edi. Barchamizga ma’lumki, tarixning har bir o‘tgan davrida mavjud bo‘lgan davlat borki, ular iqtisodiy salohiyati yuqori bo‘lmagan turib o‘z rivojining yuqori cho‘qqisiga erishishi mumkin bo‘lmagan. Temuriylar ham, ayniqsa, Sohibqiron Amir Temur o‘z davrida mazkur masalaga juda jiddiy e’tibor qaratdi. Mamlakatning turli sarhadlaridagi yerlar davlat iqtisodiyotida eng muhim o‘rin tutuvchi soha hisoblanmish dehqonchilik uchun o‘zlashtirildi. Mintaqadagi XIII – XIV asrlardagi tinimsiz urushlar jamiyat taraqqiyotini butunlay izidan chiqarib yuborgan edi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Iqtisodiy jihatdan tarqoq davlatni Amir Temur tez sur’atlarda ham iqtisodiy ham madaniy jihatdan rivojlantirishga erishdi. Qolaversa, 3 yillik , 5 yillik va 7 yillik urush safarlarida davlatda iqtisodiy o’sish va madaniy rivojlanish bo’lgan. Umuman olganda, Sohibqiron iqtisodiyotni boshqarishda o’ziga xos va o’z davri uchun mukammal yo’l tutgan. Davlatning har bir viloyatida Devon deb ataluvchi boshqarma bo’lib, u davlatning muhim ishlarini ya’ni soliq yig’ish, tartib saqlash, ijtimoiy binolar – bozorlar, hammomlar, yo’llar, suv inshootlarining tarmoqlarini nazorat qilib turgan. Uning xodimlari tomonidan tosh-u tarozi to’g’riligi tekshirib turilgan va qalloblar ayovsiz jazolangan. Mamlakatda ko’rilgan bunday chora tadbirlar avvalo adolatni yuzaga kelishiga sabab bo’lgan va albatta aholini qashshoqlik va mamlakatni iqtisodiy tanazzulga tushib qolishini oldini olgan. Negaki Amir Temur: “Raiyatni xonavayron qilish davlat xazinasini kambag’allashishiga olib keladi. Xazinaning kamayib qolishi esa, sipohlarning tarqalib ketishiga sabab bo’ladi. Sipohlarning tarqoqligi esa, o’z navbatida, saltanatning kuchsizlanishiga olib keladi” degan fikrni olg’a suradi va buni amalda ham namoyon qila oladi[1.]. Amir Temur Angliya va Fransiya qirollari bilan tashqi savdo aloqalarini ham yo’lga qo’yishni joiz deb biladi. Shu maqsad yo’lida Sohibqiron savdogarlarga juda ulkan sharoitlarni yaratib beradi. To Mag’ribdan Mashriqqacha savdo-sotiq ishlari uchun mukammal darajada imkoniyat yaratilgan. Masalan bir kunlik karvon yo’lida karvonsaroylar barpo etilgan bo’lib, karvonsaroylarda yem-xashak, otlar, oziq-ovqat, suv bo’lgan va muntazam ravishda turli xil inshootlar, masalan, sardobalar qurilgan [2.].

Temuriylar davrida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar haqida gap ketganda, eng avvalo, yer egaligi va soliq tizimi haqida alohida to’xtalib o’tishimiz kerak. Amir Temur farmoyishiga binoan soliq undirish ishlari rahm-shavqatga asoslangan bo’lishi lozim: «Amr qildimki, hosil pishib yetilmasdan burun raiyatdan molu jihat olinmasin. Hosil etilgach, hosilni uch bo’lib olsinlar. Agar raiyat soliq to’lovchi yubormasdan, soliqni o’zi keltirib bersa, u holda u yerga soliq to’plovchi yubormasinlar. Agarda oliq-soliq oluvchini yuborishga majbur bo’lsalar, ular soliqlarni buyruq berish va yaxshi so’z bilan olsinlar, kaltak, arqon ishlatish, ishni urish-so’kishgacha olib bormasinlar. Ularni band etib, zanjir bilan kishanlamasinlar. Yana buyurdimki, xirojni raiyatdan kaltaklash va savalash yo’li bilan emas, balki ogohlantirish, qo’rqitish va tushuntirish yo’li bilan undirsinlar. Qaysi hokim hukmining ta’siri cho’p va kaltaklash ta’siridan kamroq bo’lsa, unday hokim hukumat yurgizishga yaroqsizdur». Amir Temur yuritgan soliq siyosati o’z davriga nisbatan soliqqa tortishning ilg’or g’oyalarini o’zida ifodalay olgan. Soliqlarning davlatni mustahkamlashdagi ahamiyati hisobga olinishi bilan birgalikda, muhim xususiyati sifatida qayd etish lozimki, u soliq to’lashga layoqatli soliq to’lovchilar bo’lishini e’tirof etgan. Shu boisdan ham davlat va soliq to’lovchilar o’rtasida soliq munosabatlarini shakllantirishga e’tibor qaratadi [3.].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

XV asr davomida Movaraunnahr va Xurosonda avvalgidek yer mulkchiligining asosan to‘rt shaklidagi: mulki devoniy - davlat yerlari, mulk - xususiy yerlar, mulki vaqf - madrasa va masjidlar tasarrufidagi yerlar va nihoyat jamoa yerlari bo‘lgan. Dehqonchilik yerlarining eng katta qismi davlat mulki hisoblangan. Bu yerlarga, avvalgidek, mamlakat hukmdori sulton yoki amirlar egalik qilgan. Temuriylar davrida davlat yerlarini suyurg‘ol tarzida in‘om qilish ham keng tarqalgan. Suyurg‘ol yerlar hajmi, sharti hamda yer va yorliqqa ega shaxslarning tabaqasi jihatidan turlicha bo‘lgan. Odatda, shahar yoki viloyatlardan to alohida qishloqqacha suyurg‘ol shaklida in‘om etilgan. Butun bir shahar yoki viloyat ko‘pincha hukmron sulola namoyondalari yoki yirik harbiy va davlat mansabdorlariga berilgan. Amir Temur davrida bo‘lganidek temuriylar davrida ham suyurg‘ollarni ulashish amaliyoti keng tarqaldi[4.]. Temuriylar davrida dehqonchilik maydonlarining ikkinchi kattagina qismi xususiy yerlardan iborat bo‘lib, yirik mulkdorlarning katta yer maydonlari ham, mehnatkash ziroatchilarning mayda paykallari ham xususiy mulk qatoriga kirgan. Mulk yerlarining katta qismi ma‘muriy, harbiy va diniy arboblarning tasarrufida bo‘lgan. Bosh hukmdor tomonidan yirik mulk egalarga biron xizmati uchun tarxonlik yorlig‘i berish keng tarqalgan. Tarxonlik yorlig‘ini olgan mulkdorlar, asosan barcha soliq, to‘lov va majburiyatlardan ozod qilingan. Tarxonlik yorlig‘i, odatda amirlar, beklar, saroy amaldorlari, sayyidlar va boshqa yuqori tabaqa vakillariga berilgan. Bunday yorliqni olgan mulkdor ismiga tarxon so‘zi qo‘shib aytilgan. Ulug‘bek davrida Samarqand yana ravnaq topdi. Bu davrda san‘at va ilm-fan rivoji uchun shu qadar katta ishlar qilindiki, bu davrni «Samarqandning oltin davri» deb atay boshlashdi. U soliq siyosatida dehqonlardan olinadigan soliqlarni kamaytirdi va dehqonlar faravonligini o‘stirishga imkon yaratdi. Tushumlar qisqarishining o‘rnini esa tamg‘a - hunarmand va savdogarlardan olinadigan yig‘imni ko‘paytirish hisobiga to‘ldirdi[5.].

Amir Temur va Temuriylar davridagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar yana bir qancha asosiy xususiyatlar bilan boshqa davlatlardan ajralib turadi. Amir Temur markazlashgan hokimiyat tuzib, u o‘z tasarrufidagi hududlarni barqarorlashtirishga yordam berdi. Bu markazlashtirish yanada samarali boshqaruv va resurslarni taqsimlash imkonini berdi. Temuriylar Ipak yo‘li bo‘ylab savdoni jonlantirdi. Samarqand va Buxoro kabi shaharlar yirik savdo markazlariga aylanib, Sharq va G‘arb o‘rtasida tovar, madaniyat va g‘oyalar almashinuvini osonlashtirgan. Temur saltanati davrida dehqonchilik amaliyoti yaxshilandi. Yangi ekinlar va sug‘orish texnikasining joriy etilishi hosildorlikni oshirdi, aholi soni va urbanizatsiyani qo‘llab-quvvatladi. Bu davr muhim madaniy uyg‘onish bilan ajralib turdi. San‘at, me‘morchilik va ilm-fanga homiylik avj oldi, Samarqand fors va islom madaniyati markaziga aylandi. Jamiyat tabaqalashtirilgan bo‘lib, hukmron elita, savdogarlar, hunarmandlar va dehqonlar o‘rtasida aniq bo‘linish mavjud edi. Umuman

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

olganda, Amir Temur va undan keyingi temuriylar davridagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar harbiy, qishloq xo‘jaligi va madaniy taraqqiyotning uyg‘unligi bilan ajralib turdi va bu O‘rta Osiyoda kelajakdagi iqtisodiy va ijtimoiy tuzilmalar uchun zamin yaratdi.

Xullas, Amir Temur va Temuriylar davrida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning rivoji davlat va jamiyat qurilishi hamda uning rivojlanishi uchun juda muhim omillardan biri bo‘lib xizmat qildi. Albatta, bu davrda Amir Temurning hokimiyatga kelishi qariyb ikki asr davom etayotgan beqarorlikka yakun yasadi. Bu esa o‘z navbatida mintaqada iqtisodiy jarayonlarning ham jonlanishiga turtki bo‘ldi. Temuriylar davrida G‘arb davlatlari bilan ham iqtisodiy-siyosiy aloqalar kuchaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. J. Abdullayev, S. Mahmudov “Amir Temur davrida iqtisodiy qarashlar”. Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022.
2. A. Razzoqov, Sh. Toshmatov, N. O‘rmonov, P. Xoshimov, F. Egamberdiyev. Iqtisodiy ta’limotlar tarixi (o‘quv qo‘llanma). Toshkent. 2005.
3. F. Rahmatova. “Amir Temur va Temuriylar davrida soliq tizimidagi islohotlar”. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS). ISSN:2181-2454 VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2022 www.carjis.org.
4. Эшов Б. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи – Т.: Янги аср авлоди, 2012.
5. Sh. Karimov, R. Shamsutdinov “Vatan tarixi” 1996 y.

O'ZBEKISTONNING YUNESKOGA A'ZO BO'LISHI VA DASTLABKI HAMKORLIK BOSQICHLARI

Usanboyev Javlonbek Farxod o'g'li

CHDPU Gumnitar fanlar fakulteti,

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (Tarix) yo'nalishi 1-bosqich magistiri

E-mail: Javlonbekusanboyev0301@gmail.com

Ilmiy raxbar: PhD.Gorin Aleksey Nikolayevich

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning YUNESKOGa a'zo bo'lishining ahamiyati, dastlabki hamkorlik bosqichlari va ushbu hamkorlikdan olingan asosiy foydalar tahlil etiladi. Madaniy merosni saqlash, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va ilmiy sohalarda yangi imkoniyatlarning ochilishi O'zbekistonning global miqyosdagi rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatdi. Maqolada O'zbekistonning YUNESKO bilan olib borilgan hamkorlik faoliyati va uning natijalari batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, YUNESKO, madaniy meros, ilm-fan, ta'lim, hamkorlik, jahon merosi, ta'lim tizimi, xalqaro aloqalar, innovatsiyalar.

Abstract. This article analyzes the significance of Uzbekistan's membership in UNESCO, the initial stages of cooperation and the main benefits gained from this cooperation. The preservation of cultural heritage, modernization of the education system and the opening of new opportunities in the scientific sphere have had a significant impact on Uzbekistan's global development. The article describes in detail the cooperation activities of Uzbekistan with UNESCO and their results.

Keywords: Uzbekistan, UNESCO, cultural heritage, science, education, cooperation, world heritage, education system, international relations, innovations.

Annotatsiya. В статье анализируется значение членства Узбекистана в ЮНЕСКО, начальные этапы сотрудничества и основные выгоды, получаемые от этого сотрудничества. Сохранение культурного наследия, модернизация системы образования, открытие новых возможностей в научных областях оказали значительное влияние на глобальное развитие Узбекистана. В статье подробно рассказывается о сотрудничестве Узбекистана с ЮНЕСКО и его результатах.

Ключевые слова: Узбекистан, ЮНЕСКО, культурное наследие, наука, образование, сотрудничество, всемирное наследие, система образования, международные отношения, инновации.

O'zbekiston Respublikasining YUNESKOGa a'zo bo'lishi, milliy madaniyatni, ilm-fan va ta'limni dunyo miqyosida tanitish va jahon miqyosidagi muhim tashkilotlar bilan samarali hamkorlik o'rnatish nuqtai nazaridan muhim voqea hisoblanadi. 1992-yil 2-iyunda O'zbekiston Respublikasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

madaniyat bo'yicha ixtisoslashgan agentligi bo'lgan YUNESKOga a'zo bo'ldi. Ushbu a'zolik mamlakatning jahon miqyosidagi madaniy, ilmiy, va ta'lim sohalaridagi ishtirokini kuchaytirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

YUNESKOga a'zo bo'lish orqali O'zbekiston o'zining tarixiy, madaniy merosini dunyo bilan baham ko'rish, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar, ta'lim va texnologiya sohalaridagi rivojlanishni global miqyosda qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu a'zolik O'zbekiston uchun bir qator strategik afzalliklarni taqdim etdi, jumladan:

1. Madaniy merosni saqlash va targ'ib qilish: YUNESKOning boshqaruvchilar Kengashi va Bosh Assambleyasida qatnashish orqali O'zbekiston o'zining madaniy merosini himoya qilish va saqlash masalalarida xalqaro miqyosda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ldi. O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarining YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilishi mamlakatning tarixiy va madaniy merosini dunyo bo'ylab tanitishga yordam berdi.

2. Ta'lim sohasida hamkorlik: O'zbekiston ta'lim tizimini zamonaviylashtirish va rivojlantirish borasida YUNESKO bilan hamkorlikda ko'plab loyihalarni amalga oshirdi. YUNESKO tomonidan tashkil etilgan ta'lim bo'yicha xalqaro seminarlarda O'zbekiston pedagoglari va olimlari o'z tajribalarini boshqalar bilan baham ko'rishdi.

3. Ilmiy hamkorlik: YUNESKO ilmiy tadqiqotlar va texnologiya sohasida xalqaro hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. O'zbekistonning ilmiy institutlari YUNESKOning ilmiy dasturlarida ishtirok etib, xalqaro tadqiqotlar va innovatsiyalar bilan tanishish imkoniga ega bo'ldi.

O'zbekistonning YUNESKOga a'zo bo'lganidan keyin dastlabki hamkorlik bosqichlari asosan madaniy merosni saqlash, ta'lim tizimini rivojlantirish va ilmiy hamkorlikni o'rnatish sohalarida amalga oshirildi. Quyidagi bosqichlar O'zbekiston va YUNESKO o'rtasidagi dastlabki hamkorlikni tashkil etadi:

1. Madaniy merosni saqlash: O'zbekistonning tarixiy va madaniy yodgorliklarini YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritish bo'yicha ishlar boshlanib, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar yodgorliklari bu ro'yxatga kiritildi. Bu nafaqat O'zbekistonning madaniy merosini dunyoga tanitdi, balki mamlakatni turizm sohasida rivojlantirishga ham katta hissa qo'shdi.

2. Ta'lim sohasida yangi dasturlarni ishga tushirish: O'zbekiston YUNESKO bilan hamkorlikda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va pedagogik texnologiyalarni joriy etish borasida dasturlarni ishga tushirdi. YUNESKO tomonidan taqdim etilgan seminarlar va treninglar o'zbek ta'lim tizimining rivojlanishiga yordam berdi.

3. Ilmiy hamkorlikni rivojlantirish: YUNESKO ilmiy va tadqiqot dasturlariga O'zbekistonning olim va tadqiqotchilarini jalb qilish orqali, mamlakatda ilm-fan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sohasining rivojlanishiga yangi turtki berdi. Xalqaro konferensiyalar va seminarlar tashkil etilib, O'zbekistonning ilmiy jamoatchiligi global ilmiy hamjamiyat bilan yanada yaqinlashdi.

O'zbekistonning YUNESKOga a'zo bo'lishi va dastlabki hamkorlik bosqichlarining natijalari, mamlakatning madaniy, ilmiy va ta'lim sohalaridagi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu bosqichlarning muvaffaqiyatlari, xalqaro aloqalar va hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilgan bir qator ijobiy o'zgarishlarni o'z ichiga oladi:

1. Madaniy merosning saqlanishi va jahon miqyosida tanitilishi: O'zbekiston YUNESKOga a'zo bo'lishi orqali o'zining boy madaniy merosini dunyo bo'ylab tanitishda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlar YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritildi. Bu nafaqat O'zbekistonning madaniy merosini global miqyosda saqlashni ta'minladi, balki mamlakat turizm sohasi uchun ham yangi imkoniyatlar yaratdi. O'zbekistonning madaniy ob'ektlarini saqlash va ularni konservatsiya qilishda YUNESKO bilan hamkorlik yanada mustahkamlandi.

2. Ta'lim sohasidagi islohotlar va xalqaro tajriba almashinuvi: O'zbekistonning YUNESKO bilan hamkorligi ta'lim tizimining modernizatsiyasi va pedagogik tajriba almashishiga turtki berdi. YUNESKO tomonidan tashkil etilgan seminarlarda, konferensiyalarda ishtirok etish O'zbekiston pedagoglariga xalqaro tajribalarni o'rganish imkoniyatini berdi. O'zbekistonning ta'lim tizimida yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar qo'llanila boshlandi. Bu o'zgarishlar, shuningdek, o'qituvchilarni tayyorlashda va ularning malakasini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

3. Ilmiy hamkorlik va yangi tadqiqot imkoniyatlari: O'zbekistonning YUNESKO bilan ilmiy sohada olib borgan hamkorligi, mamlakatning ilmiy salohiyatini global miqyosda yanada kuchaytirdi. YUNESKO dasturlari doirasida O'zbekiston olimlari xalqaro ilmiy tadqiqotlar va konferensiyalarda ishtirok etib, ilmiy yutuqlari va innovatsiyalarini dunyo bilan baham ko'rishdi. Bu shuningdek, ilmiy jamoatchilik uchun yangi tadqiqot imkoniyatlarini yaratdi va O'zbekiston ilmiy institutlarini xalqaro miqyosda tanitdi.

4. YUNESKO dasturlari va loyiha hamkorliklari: O'zbekistonning YUNESKO bilan olib borgan dastlabki hamkorlik bosqichlarida bir qator muvaffaqiyatli loyihalar amalga oshirildi. Masalan, ta'lim sohasida «Ta'lim uchun global harakat» (Global Action for Education) kabi dasturlarda ishtirok etish, yoshlar va ta'lim tizimida yuzaga kelgan yangi ehtiyojlarga javob beradigan dasturlarni ishlab chiqish imkonini berdi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va madaniy merosni saqlash bo'yicha bir qator xalqaro loyihalarda O'zbekistonning ishtiroki davom O'zbekistonning YUNESKOga a'zo bo'lishi, mamlakatning xalqaro aloqalarini yanada mustahkamlashga xizmat qildi. YUNESKO bilan muvaffaqiyatli hamkorlik, O'zbekistonning boshqa xalqaro tashkilotlar bilan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aloqalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. YUNESKO doirasida O'zbekiston ko'plab xalqaro hamkorlar bilan, jumladan, boshqa YUNESKO a'zosi bo'lgan davlatlar bilan ta'lim, ilm-fan va madaniyat sohalarida yangi aloqalar o'rnatdi. Xulosa qilib shuni aytish mumkingi O'zbekistonning YUNESKOga a'zo bo'lishi mamlakatning madaniy, ilmiy va ta'lim sohalaridagi global hamkorlikni kengaytirish, shuningdek, dunyo miqyosida o'zining salohiyatini namoyish etish imkoniyatlarini yaratdi. Dastlabki hamkorlik bosqichlarida amalga oshirilgan muvaffaqiyatli loyihalar va dasturlar O'zbekistonning YUNESKO bilan kelajakdagi aloqalarini yanada mustahkamlashga zamin yaratdi. Shu bilan birga, O'zbekiston YUNESKO bilan hamkorlikni yanada kengaytirish orqali o'zining madaniy va ilmiy salohiyatini yanada rivojlantirishga intilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Saidov A. X., Xalqaro huquq, T., 2001;
- 2.Xakimov R., O'zbekiston va Birlashgan Millatlar Tashkiloti, T., 2001;
3. Mo'minov Abdulxay, O'zbekiston va UNESCOning xalqaro-huquqiy munosabatlari, T., 2003.
4. N.Muminova. Xalqaro tashkilotlar. T.,2014
5. <https://core.unesco.org/en>

UCHINCHI RENESSANS - YANGI O'ZBEKISTONGA YETAKLAYDIGAN YO'L

Eshpo'latov Olimjon To'lqin o'g'li

CHDPU, magistranti

Ilmiy rahbar: **G'affarova Gulchehra G'ulamjanovna**

CHDPU, falsafa fanlari doktori (DSc), professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada Uchinchi Renessans tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarixiy ildizlari, zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rni hamda mazkur g'oyaning yangi davrda milliy taraqqiyot modeliga aylanishi haqida ilmiy-nazariy tahlillar berilgan. Shuningdek, maqolada Uchinchi Renessansni hayotga tatbiq etish yo'lida olib borilayotgan islohotlar va ularning ijtimoiy-siyosiy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Uchinchi Renessans, Yangi O'zbekiston, ilm-fan, ma'naviyat, innovatsiya, ma'rifiy islohotlar, yoshlar siyosati, milliy tiklanish, demokratik islohotlar, zamonaviy taraqqiyot.

Bugungi kunda ko'p millatli xalqimiz, Vatanimiz taraqqiyoti uchun, - O'zbekistonning yangi Uyg'onish davrini yaratish yo'lida belini mahkam bog'lab,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

fidokorona mehnat qilmoqda. Bu yo‘lda ulkan orzu-umidlar, katta rejalar bilan safimizga qo‘shilayotgan yoshlarimiz — asosiy tayanchimiz va suyanchimizdir. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ma‘naviy-ma‘rifiy tiklanishlar va ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida ko‘zga tashlanayotgan o‘zgarishlar «Uchinchi Renessans» deb nom olgan ulkan maqsad sari yo‘l ochmoqda. Bu atama bejiz tanlanmagan – u O‘zbekiston tarixidagi ikki buyuk uyg‘onish davrining davomchisi sifatida qaralmoqda. Har bir millatning taraqqiyot sari intilishi, avvalo, uning ma‘naviy uyg‘onishi bilan uzviy bog‘liqdir. Insoniyat tarixida Renessans (uyg‘onish) davrlari ilm-fan, madaniyat va ijtimoiy tafakkurning keskin rivojlanish bosqichlari sifatida ajralib turadi. O‘zbekiston tarixida ham ikki bor yuksak uyg‘onish davri yuz bergan bo‘lib, bugungi kunda mazkur an‘anani davom ettiruvchi — Uchinchi Renessans davri shakllanmoqda. Ushbu konsepsiya, nafaqat tarixiy-madaniy merosga tayanadi, balki zamonaviy islohotlar orqali yangi O‘zbekistonni barpo etishga xizmat qiladi.[1]

Ko‘hna moziy guvohki, dunyoni doimo g‘oyalar boshqargan. G‘oyalar esa mudom bilim, tafakkur va aql kuchiga suyangan. Bugungi rivojlanish shiddati tez, ilm ufqlari kengayib borayotgan zamonda, qolaversa, axborot vositalari taraqqiy etgan davrda g‘oyalar uchun kurash ham birmuncha murakkabliklar hamda o‘tkir fasohatni talab qilishi tayin. O‘zbekiston hududi tarixan Sharq sivilizatsiyasining markazlaridan biri bo‘lgan. Ilk Renessans IX–XII asrlarga to‘g‘ri kelib, Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino kabi allomalarning ilmiy merosi bilan bog‘liqdir. Bu davrda ilm-fan, falsafa, tibbiyot, matematika va boshqa sohalarda jahon miqyosidagi yutuqlarga erishilgan. Ikkinchi Renessans XIV–XV asrlarda yuzaga kelgan bo‘lib, u Amir Temur va Temuriylar davrida, xususan Mirzo Ulug‘bek faoliyati orqali o‘zining yuksak cho‘qqisiga chiqqan. Samarqand va Hirot ilm-fan, adabiyot, me‘morchilik va madaniyat markazlariga aylangan. Bu ikki Renessans davrining asosiy xususiyati — ilmga, aql-zakovatga, yuksak tafakkurga va bunyodkorlikka asoslangan taraqqiyotdir.[2]

Ammo insoniyat o‘z tabiatiga ko‘ra, baribir bir ezgu g‘oyaga muhtojlik sezib yashaydi. Shu ma‘noda, bugun yangi O‘zbekiston tarixi zarvaraqlariga bitilayotgan bir jumla — “Uchinchi Renessans” tagmatnida ana shunday ulug‘ bir ezgulikni, buyuk bir kuchni anglash mumkin.[3]

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan Yangi O‘zbekiston konsepsiyasi zahirida milliy davlat qurilishi, adolatli jamiyat, huquq ustuvorligi, ijtimoiy himoya va inson kapitaliga asoslangan taraqqiyot modeli yotadi. Bu modelning mafkuraviy asosini esa Uchinchi Renessans g‘oyasi tashkil etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yildagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Yangi O‘zbekistonni barpo

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

etishda asosiy tayanchimiz – Uchinchi Renessans g‘oyasi bo‘ladi”, deya ta’kidlagan edi.[4]

Uchinchi Renessans — bu tarixiy tajriba, zamonaviy ilm-fan va innovatsiyalarni uyg‘unlashtirgan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ilg‘or jamiyatni barpo etish strategiyasidir. Bu strategiya quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

1. Ilm-fan va ta’limni rivojlantirish – zamonaviy texnologiyalar asosida ta’lim tizimi modernizatsiya qilinmoqda, xalqaro universitetlar filiallari ochilmoqda, o‘quv dasturlariga sun‘iy intellekt, raqamli texnologiyalar, robototexnika kabi yo‘nalishlar joriy etilmoqda.
2. Ma’naviy-ma’rifiy tiklanish – milliy o‘zlikni anglash, tarixiy merosni chuqur o‘rganish, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash yo‘lida keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda.
3. Yoshlar salohiyatini ro‘yobga chiqarish – “Yoshlar daftari”, “Yoshlar akademiyasi”, “Yoshlar texnoparklari” kabi tashabbuslar orqali ijodkor va bilimli avlodni shakllantirish maqsad qilingan.
4. Innovatsion iqtisodiyotga o‘tish – raqamli iqtisodiyot, startaplar, texnoparklar, sun‘iy intellekt sohalari rivoj topmoqda.[5]

Yuqoridagi islohotlar muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun quyidagi siyosiy va ijtimoiy sharoitlar muhim ahamiyatga ega:

- Demokratik institutlarning rivojlanishi – so‘z erkinligi, fuqarolik jamiyati, saylov jarayonlarining oshkoraligi;
- Huquqiy islohotlar – sud tizimi mustaqilligi, korrupsiyaga qarshi kurash, qonun ustuvorligini ta’minlash;
- Jinsiy tenglik va inklyuzivlik – jamiyatdagi barcha qatlamlar, jumladan, ayollar va nogironligi bo‘lgan shaxslarning imkoniyatlarini kengaytirish;
- Tashqi siyosatdagi ochiqlik – mintaqaviy hamkorlik, xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni mustahkamlash orqali ilmiy almashinuv va tajriba olish imkoniyatlarini kengaytirish.[6]

Zero, renessans — uyg‘onish demakdir. Ya’ni ilmiy uyg‘onish, ma’rifatni anglash va shu asnoda asrlarga teng yillarni lahzalarda bosib o‘tmoq demakdir. Bu jarayonni boshlab berish, uning poydevorini qo‘yish esa kamdan-kam insonlarga nasib etgan. Buning uchun, avvalo, Alloh bergan inoyat, so‘ngra millatni sevishtirish, samimiy insonparvarlik tuyg‘usi mujassam bo‘lmog‘i darkor insonda.

Bugun biz ana shunday qutlug‘ bir davrda, dunyoga yangi O‘zbekiston nomi bilan tanilayotgan muqaddas zaminda uchinchi Renessansga poydevor qo‘yiladigan zamonda yashamoqdamiz. O‘zbekistonning Uchinchi Renessansini shakllantirishda ilmiy va innovatsion rivojlanishning o‘rni beqiyos. Xalqaro tajriba, shuningdek, O‘zbekistonning zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy islohotlari mamlakatni global raqobatbardoshlikka olib

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kelishga yordam beradi. Yangi O‘zbekistonni barpo etish – bu faqat iqtisodiy o‘zgarishlar emas, balki ilm-fan va ta’lim sohasidagi islohotlar ham muhim ahamiyatga ega. Uchinchi Renessansning asosiy yo‘nalishlaridan biri ilmiy-tadqiqot va ta’lim tizimini modernizatsiya qilishdir.[7]

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessans — bu O‘zbekistonning tarixiy taraqqiyotida yangi bosqich bo‘lib, unda o‘tmishdagi buyuk allomalarning ilmiy-ma’rifiy merosi zamonaviy islohotlar va texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilmoqda. Bu jarayon faqat markaziy hokimiyat tashabbusi bilangina emas, balki butun jamiyat, har bir fuqaroning faol ishtiroki orqali ro‘yobga chiqadi. Shu boisdan ham Uchinchi Renessans – bu nafaqat mafkuraviy, balki amaliy harakatlar tizimi bo‘lib, u Yangi O‘zbekistonning mustahkam poydevoriga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston – inson qadri ulug‘langan jamiyat va xalqparvar davlat.* – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. *Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.* – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017.
3. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – www.strategy.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-yanvardagi “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi to‘g‘risida”gi farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik islohotlar agentligi materiallari – www.strategy.gov.uz
6. “Uchinchi Renessans: taraqqiyotning o‘zbekcha modeli” – “*Yangi O‘zbekiston*” gazetasi, 2022-yil, 10-mart soni.
7. Karimov K.K. *Ilm-fan va innovatsiyalar – Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining asosi sifatida* // *O‘zbekiston ijtimoiy fanlari jurnali*, 2023, №2.
8. Qodirov A., Mamadaliyev B. *Ma’naviy tiklanish va Uchinchi Renessans: nazariy va amaliy yondashuvlar* // *Ma’naviyat va ma’rifat jurnali*, 2022, №4.
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining rasmiy saytlari – www.parliament.gov.uz
10. Jahon banki va BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) hisobotlari – O‘zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va innovatsion taraqqiyot bo‘yicha.

RAQAMLASHGAN DUNYODA AXBOROT URUHLARI KELIB CHIQISH SABABLARI VA OQIBATLARI

CHDPU 4 - bosqich talabasi

Maxmudov Donyor Yaxshiboy ògli

CHDPU pedagogika fanlari doktori, v.b.dotsent(PhD)

Raxmonova Gulchexraxon Salaydinovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada axborot urushlari kelib chiqish sabablari va oqibatlari va ularga qarshi turib, insonlar ongida to'g'ri va ishonchli axborot qabul qilish, uzatish va ishlov berish ko'nikmalarini shakllantirish haqida mulohaza yuritiladi. Ushbu mulohaza qilamiz.

Kalit so'zlar: axborot urushi, iqtisodiy kurash, axborot, internet, globallashtirish, qonun, axborotlashtirish, axborotni sintezlash, axborot tizimi xavfsizligi, ommaviy axborot vositalarida senzura.

Kirish. Axborot urushi hozirda diplomatik va iqtisodiy kurashdan tortib, qurolli kurashgacha bo'lgan barcha kurash shakllarini qamrab olgan. Axborot urushi bugungi kunda mustaqil faoliyat sohasi sifatida rivojlanmoqda. Axborot va axborot texnologiyalari asta-sekin dunyoni zabt etishning asosiy vositasiga aylanib bormoqda.

Dushmanga jangovar bo'lmagan vositalar bilan ta'sir qilishning eng qadimgi shakli - uni o'zining (ba'zan xayoliy) jangovar kuchi bilan qo'rqitish - juda erta paydo bo'lgan. Hatto qadimgi Misr ham tez-tez urushlar olib borgan va ularni boy bergan, ammo davlat sifatida mavjud bo'lishni to'xtatmagan. Bu shuni ko'rsatadiki, ruhoniylar urushda mag'lub bo'lgan taqdirda ma'lum bir tamoyilni ishlab chiqdilar, uni shartli ravishda g'alaba qozongan mamlakatlar bilan "madaniy hamkorlik printsipli" deb atash mumkin.

Tinchlik davrida ham, urush davrida ham axborot urushi fenomenining paydo bo'lishi yangi, samaraliroq ommaviy axborot vositalari va axborotni yetkazib berish vositalarining ommaviy tarqalishi va mavjudligi, ta'siri ostida va qaror qabul qilish asosida yuzaga kelgan.

Tadqiqotchi Zinovyev A.A. axborot urushlari sabablarini quyidagicha ko'radi:

- 1) axborotni yig'ish, qayta ishlash va uzatish vositalarining rivojlanishi;
- 2) aloqa vositalarining rivojlanishi;
- 3) odamlarni manipulyatsiya qilish, ularni kuzatish, ommaviy harakatlarni bostirish vositalarining rivojlanishi;
- 4) ommaviy madaniyatning odamlar turmush tarzini standartlashtirishga ta'siri[1].

Frolov D.B. axborot urushlarining paydo bo'lishining asosiy sababi ommaviy axborot vositalarining faol rivojlanishi deb hisoblaydi. Ushbu texnologik taraqqiyot odamlarning katta massasiga ta'sir o'tkazishga imkon berdi va shu bilan odamlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

manipulyatsiya qilish imkonini berdi, shuningdek, ommaviy madaniyatning jamiyatning barcha sohalariga kirib borishiga yordam berdi.

Vorontsova L.V. axborot urushining rivojlanishi shaxsiy kompyuterlar va ochiq telekommunikatsiya tarmoqlarining paydo bo'lishi bilan boshlanganligini ta'kidlaydi. Kompyuter ommaviy axborot vositalari asosiy axborot tashuvchisi sifatida harakat qila boshladi va telekommunikatsiya tarmoqlari axborotni uzatishning eng muhim vositasiga aylandi. Kompyuter tarmog'ining ma'lum bir foydalanuvchisiga yashirin shaxsiy ma'lumotlar ta'siri va global telekommunikatsiya tarmoqlarining keng auditoriyasiga nazoratsiz ommaviy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'ldi[2].

Qarama-qarshi tomonga axborot ta'siri g'oyalarining kelib chiqishini Birinchi jahon urushi davridagi targ'ibot ishlari deb hisoblash mumkin. Bir qator urushayotgan mamlakatlarda dushman qo'shinlari va aholisiga qarshi tashviqot olib borish, shuningdek, neytral mamlakatlarda jamoatchilik fikriga ta'sir qilish uchun maxsus organlar tuzildi.

Targ'ibotning eng muhim tamoyillari quyidagilardan iborat edi: yolg'on va haqiqiy xabarlarni mohirona uyg'unlashtirish orqali targ'ibot materiallari mazmunining ishonchliligini emas, balki ishonchliligini ta'minlash; tashviqotning ommaviyligi; tashviqot orqali o'z hukumatining siyosiy harakatlarini oldindan ko'rish; dushman mamlakatlar hukumatlari muxolifatini tashviqot bilan qo'llab-quvvatlash; dushmanning vatanparvar kuchlari nomidan tashviqot olib borish.

Targ'ibotning eng muhim maqsadi dushman davlatlarining armiyasi va aholisini parchalash deb hisoblangan. Propagandadan tashqari, Britaniya tomoni o'z razvedkasi orqali dushmanni dezinformatsiya qilish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalandi. Binobarin, Birinchi jahon urushi axborot urushi nazariyasi va amaliyotining rivojlanishida burilish nuqtasi bo'ldi.

Ikkinchi jahon urushi boshlanishi bilan allaqachon axborot urushlari sohasida tajribaga ega bo'lgan Britaniya hukumati Germaniyaga qarshi keng qamrovli radio tashviqotini boshladi va o'z hududiga targ'ibot adabiyotlarini etkazib berishni amalga oshirdi. Ikkinchi jahon urushi davrida Britaniya tashviqot organlari arsenalida paydo bo'lgan auditoriyaga psixologik ta'sir ko'rsatishning yangi usullaridan biri bu tomoshabinlar ishonchini qozonish edi. Britaniyaning yana bir muhim tashviqot usuli bu dushmanning rasmiy xabarlarida noaniqliklardan foydalanish edi.

V.S.Pirumovning fikricha, tinchlik davrida axborot urushi asosan yashirin tarzda olib boriladi. Uning asosiy mazmuni dushmanga nisbatan razvedka va siyosiy-psixologik harakatlarni o'tkazish, shuningdek, o'z axborot xavfsizligini ta'minlash choralarini amalga oshirishdir[3].

Axborot urushining mohiyati jamiyat ongiga odamlarni nazorat qiladigan, o'z manfaatlariga zid harakat qilishga majbur qiladigan tarzda ta'sir qilishdan iborat.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Manoilo A.V. axborot urushining quyidagi maqsadlarini shakllantiradi:

1. Axborot makonini shunday boshqaringki, undan foydalanish mumkin bo'lsin, shu bilan birga o'z harbiy ma'lumot funksiyalaringizni dushman harakatlaridan (qarshi ma'lumotlar) himoya qiling.

2. Dushmanga hujum qilish uchun ma'lumotni boshqarishdan foydalaning.

3. Harbiy axborot funktsiyalaridan keng foydalanish orqali qurolli kuchlarning umumiy samarasizligini oshirish[4].

Tadqiqotchi Grachev G.V. “axborot urushi axborotga alohida ob'ekt yoki potentsial qurol va foydali maqsad sifatida qaraydi, deb ta'kidlaydi. Axborot sifati urush olib borish qiyinligining ko'rsatkichidir. Qo'mondon qanchalik yaxshi ma'lumotga ega bo'lsa, uning dushmanga nisbatan ustunligi shunchalik katta bo'ladi”.

U axborot urushining quyidagi vazifalarini aniqlaydi:

1) Dushmanning dalillariga ta'sir qilish uchun ma'lumotlardan foydalanish (psixologik operatsiyalar)

2) Elektron urush - dushmanning aniq ma'lumot olishiga yo'l qo'ymaslik

3) Dezinformatsiya - qarama-qarshi tomonga o'zining kuchli tomonlari va niyatlari haqida noto'g'ri ma'lumot berish

4) To'g'ridan-to'g'ri axborot hujumlari - axborotni u joylashgan ob'ektda ko'rinadigan o'zgarishsiz to'g'ridan-to'g'ri buzish[5].

Grachev shuningdek, axborot urushining uchta maqsadini aniqlaydi:

- harbiy axborot funktsiyalarini dushman harakatlaridan himoya qilgan holda, axborot makonidan foydalanish uchun nazorat qilish - dushmanga axborot hujumlarini amalga oshirish uchun axborot nazoratidan foydalanish - harbiy axborot funktsiyalaridan keng foydalanish orqali qurolli kuchlarning umumiy samaradorligini oshirish.

Professor Rastorguev S.P. axborot urushining ikkita asosiy belgisini aniqlaydi. Birinchidan, axborot urushining asosiy maqsadi ma'lum bir afzalliklarga ega bo'lishdir, axborot urushi jarayonida qarama-qarshilikning ba'zi ishtirokchilari ushbu afzalliklarga ega bo'lishadi, boshqalari esa ularni yo'qotadilar. Ikkinchidan, axborot urushi ochiq va yashirin axborot ta'siridan foydalanish natijasida amalga oshiriladi.

Bugungi kunda axborot urushining mavjud ta'riflarining hech biri bizga axborot ta'sirining barcha xilma-xil harakatlari, hodisalari va operatsiyalari orasidan davlat va jamiyat uchun eng yuqori darajada xavf tug'diradigan va haqli ravishda harbiy deb tasniflanishi mumkin bo'lgan narsalarni ajratib ko'rsatishga imkon bermaydi. harakatlari.

Shaxsga axborot ta'siri va majburlash vaqt, makonda muvofiqlashtirilgan va shaxslar va turli xil ijtimoiy tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan turli xil o'ziga xos usullar va vositalar yordamida amalga oshiriladi. To'g'ri tuzilgan kampaniya va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axborot urushining to‘g‘ri va to‘g‘ri usullaridan foydalanish maqsadga erishishga imkon beradi.

XULOSA:

Keyingi yillarda klassik qurol turlari bilan bir qatorda turli ommaviy axborot vositalari bilan ishlashga asoslangan axborot va tashviqot qurollaridan ham ko‘proq foydalanilmoqda, degan xulosaga kelish mumkin. Turli tadqiqotchilarning axborot urushi ta'riflarini o‘rganib chiqib, biz shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, axborot urushi deganda axborot xabarlarini uzatish orqali dushman ustidan axborot ustunligiga erishishga qaratilgan harakatlar tushuniladi. Bunday urushning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u obro‘ uchun emas, balki unga qarshi, to‘g‘rirog‘i, obro‘ga qarshi urushdir. Axborot urushidagi g‘alaba raqibning mag‘lubiyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Манойло А.В. Информационно-психологическая война: факторы, определяющие формат современного вооруженного конфликта. Киев: psyfactor.org (2005). — Материалы V Международной научно-практической конференции «Информационные технологии и безопасность», вып. №8, 2005 г., с. 73-80. Дата обращения: 29 мая 2020. Архивировано 18 сентября 2020 года.
2. Завадский И. И. Информационная война — что это такое? // «Конфидент». — 1996. — № 4. — С. 14
3. Почепцов, 2000, Глава 1. ... методологические основания.
4. В. Г. Крысько. Словарь-справочник по социальной психологии. — Издательский дом "Питер", 2003. — 422 с. — ISBN 978-5-314-00021-2. Архивировано 15 декабря 2013 года.
5. Почепцов, 2000, Глава 1. ... Модель информационной войны.
6. А. Д. Васильев, Ф. Е. Подсохин. Информационная война: лингвистический аспект Архивная копия от 19 мая 2018 на [Wayback Machine](https://www.waybackmachine.org/) // Политическая лингвистика. — 2016. — № 2 (56). — С. 10—16.

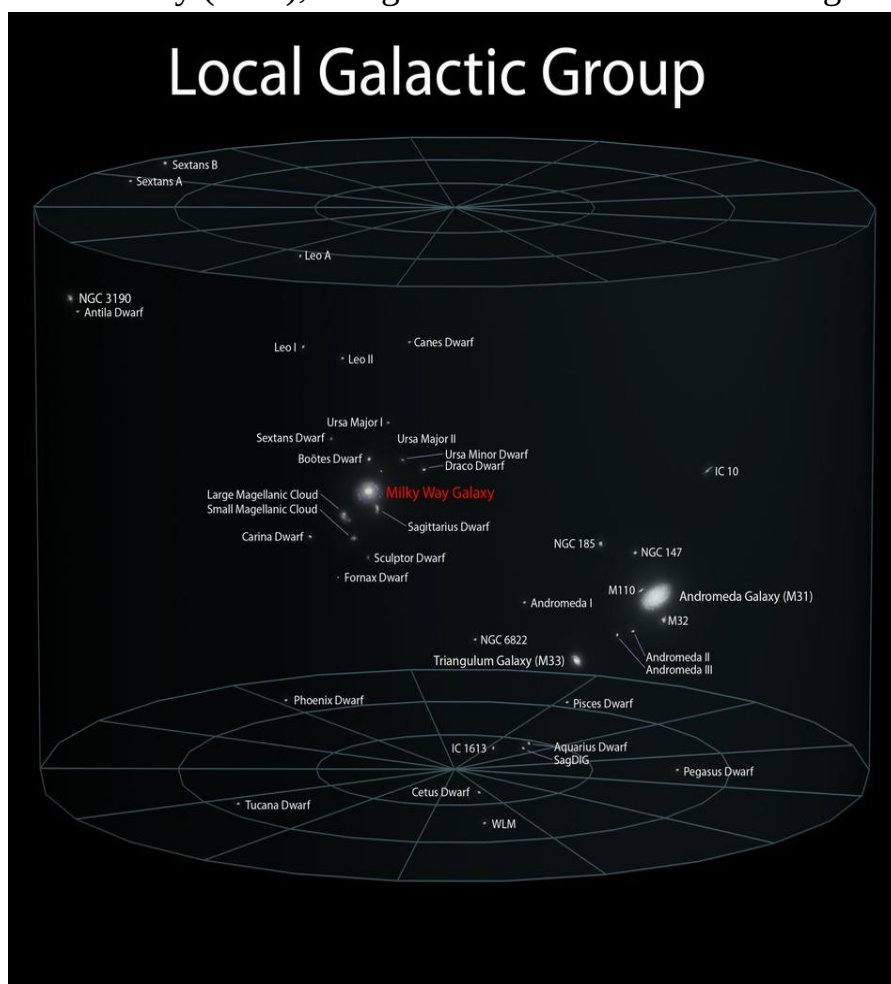
THE IMPORTANCE OF GALAXY GROUPS IN THE STUDY OF THE UNIVERSE

Kutlimuratov Sardor Sharipbayevich

Abduraxmonova Shoxsanam Rustam qizi

Chirchik State Pedagogical University

Galaxy groups are collections of galaxies bound together by gravity, typically containing a few to a few dozen galaxies. They are smaller than galaxy clusters, which can contain hundreds or thousands of galaxies. A well-known example of a galaxy group is the Local Group, which includes the Milky Way, Andromeda (M31), and the Triangulum Galaxy (M33), along with over 50 smaller dwarf galaxies.

1-image

In addition, the universe has many galaxy groups. They are M81, Virgo Galaxy Group, M101 Group, Centaurus A, Sculptor Group and others.

1-Table

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

№	Galaxy group's name	Number of members
1	Local Group	54
2	M 81 Group	34
3	Virgo Group	200
4	Coupled Septet Group	7
5	Leo triplet Group	3
6	Markarian's Chain	8
7	Robert Quartet	4
8	Seyfert Sextet	5
9	Stefan Quartet	5
10	Wild Triplet	3
11	IC 342	10-12
12	Sculptor Group	13-30

The study of galaxy groups began first during the study of other universe facilities. That is, galaxy groups were identified in the process of studying other objects of the universe. Edwin Hubble discovered the Hubble Law used in determining the distance between galaxies in the early 20th century. His work proved the existence of galaxy groups and clusters. In 1930, Fritz Zwicky studied the movement of the galaxy clusters and discovered the existence of a dark substance. Later, many scientists and amateur astronomers have studied galaxy groups. For example, Kim-Vy H. Tran, Lyuk Simard, Enn I. Zabludoff and Jon S. Mulchaey published scientific article. This article is called “The Galaxy Population of X-Ray detected, Poor Groups”. [1] In this article, the authors investigate the quantitative morphology and star formation properties of galaxies within six nearby, X-ray-detected, poor galaxy groups. Utilizing multi-object spectroscopy, they analyze the characteristics of these galaxies to understand their formation and evolution within such environments. The research provides insights into how galaxies in these less massive groups differ from those in richer clusters, particularly in terms of their star formation rates and structural properties. The findings suggest that the processes governing galaxy evolution in poor groups may vary significantly from those in more densely populated clusters, highlighting the influence of environment on galactic development. For a more comprehensive understanding, this study can be considered alongside related research, such as "The Properties of Poor Groups of Galaxies. II. X-Ray and Optical Comparisons," which examines the X-ray and optical properties of similar galaxy groups.

The VizieR Online Data Catalog entry titled "Compact Groups of Galaxies in the Las Campanas Redshift Survey" by S. S. Allam and D. L. Tucker presents a catalog of

compact galaxy groups identified within the Las Campanas Redshift Survey (LCRS). This catalog, known as the Las Campanas Compact Groups (LCCGs), comprises 76 compact groups with a median redshift of approximately 0.08. The physical properties of these groups are noted to be similar to those found in previous catalogs, such as those by Hickson (1982) and Barton et al. (1996). The LCCG catalog provides valuable data for studying galaxy interactions and evolution within dense environments. [2] For information, Sahar S. Allam is an astronomer affiliated with Fermi National Accelerator Laboratory (Fermilab), specializing in astrophysics. Her research encompasses galaxy formation and evolution, large-scale structure of the universe, and observational cosmology. Allam has significantly contributed to major astronomical surveys, including the Sloan Digital Sky Survey (SDSS) and the Dark Energy Survey (DES). She co-authored several data releases for SDSS, such as the third data release in 2005 and the seventh in 2009, which have been pivotal in advancing astronomical research. In 2000, Allam co-authored a catalog identifying 76 compact groups of galaxies within the Las Campanas Redshift Survey (LCRS), known as the Las Campanas Compact Groups (LCCGs). This work provided valuable insights into galaxy interactions in dense environments. Her involvement in the Dark Energy Survey has been instrumental in understanding cosmic acceleration and the nature of dark energy. The DES collaboration has produced significant results, including cosmological constraints from galaxy clustering and weak lensing. Allam's extensive publication record reflects her active role in the astronomical community, contributing to our understanding of the universe through large-scale surveys and collaborative research.

The "Clusters and Groups of Galaxies in 2dF" catalog, compiled by Tago et al. in 2006, presents a comprehensive list of galaxy groups and clusters identified within the 2dF Galaxy Redshift Survey (2dF GRS). [3] This catalog employs the friends-of-friends (FoF) algorithm with a constant linking length to determine group memberships, addressing issues found in previous studies that used variable linking lengths, which led to systematic growth in group sizes with distance from the observer. The catalog includes 10,058 groups in the Southern Hemisphere and 7,657 groups in the Northern Hemisphere, each containing at least two member galaxies. For each group, the catalog provides essential data such as equatorial coordinates, redshift measurements, and estimates of total luminosity, offering valuable insights into the large-scale structure of the universe. This dataset is instrumental for studying the distribution and properties of galaxy groups and clusters, facilitating research into the formation and evolution of cosmic structures.

Brian F. Gerke, Jeffrey A. Newman, Marc Davis, Christian Marinoni, Renbin Yan, Alison Coil, Charlie Conroy, Michael C. Cooper, S. M. Faber, Douglas P. Finkbeiner, Puragra Guhathakurta, Nick Kaiser, David C. Koo, Andrew C. Phillips, Benjamin J.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Weiner, Christopher N. A. Willmer conducted research about The Deep2 Galaxy Redshift Survey. The DEEP2 Galaxy Redshift Survey is a significant astronomical project that has provided valuable insights into galaxy groups at high redshifts. The first results, published in 2005, utilized the initial 25% of DEEP2's spectroscopic data to identify galaxy groups and clusters in redshift space. This dataset encompassed 8,370 galaxies with confirmed redshifts ranging from 0.7 to 1.4, covering an area of one square degree on the sky. The researchers employed the Voronoi-Delaunay Method for group identification, optimizing it through application to realistic mock galaxy catalogs. Their findings indicated that the group finder successfully identified approximately 78% of real groups and correctly assigned about 79% of true group members. Conversely, about 55% of the identified groups corresponded to real groups, with 46% of galaxies in groups being interloper field galaxies. This study also demonstrated the feasibility of measuring the distribution of groups in redshift and velocity dispersion, $n(\sigma, z)$, with accuracy limited by cosmic variance for dispersions greater than 350 km/s. These measurements hold promise for placing strong constraints on the equation of state of dark energy in future research. Additionally, the study presented the first DEEP2 group catalog, assigning 32% of galaxies to 899 distinct groups, 153 of which had velocity dispersions exceeding 350 km/s. This catalog represents the largest sample of spectroscopically detected groups at $z \sim 1$ to date. [4]

2-Table

No	<u>□ □</u>	<u>□</u>	<u>N</u>	<u>Size (kpc)</u>	<u>z</u>	<u>speed dispersion</u>
1	18,750555	+00.261810	<u>3</u>	21,2	0,0472	466
2	18,814352	+00.229640	<u>3</u>	35,4	0,0439	287
3	18,880362	+00.299516	<u>4</u>	30,9	0,0463	627
4	18,941702	+00.240027	<u>3</u>	18,2	0,0443	309
5	127,117043	+30.413324	3	27,7	0,0538	380
6	127,709404	+28.573534	3	31,2	0,0657	26
7	140,182175	+33.686241	<u>4</u>	36,8	0,0229	170
8	140,552	+33.893	<u>4</u>	34	0,024263	537,413
9	146,342789	+34.699650	3	10,5	0,0405	111
10	146,524597	+34.623241	3	20,7	0,1318	628
11	149,096	+37.633	3		0,023408	111,861
12	149,408493	+37.324886	3	28,5	0,0611	100

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

13	149,760712	+13.040703	<u>4</u>	39,3	0,0358	<u>186</u>
14	149,791626	+13.064316	<u>3</u>	18	0,0346	400
15	154,469	+37.165	<u>4</u>		0,04532	183,603
16	154,741531	+37.298065	3	32,9	0,048	210
17	154,930054	+37.472149	3	35,7	0,0933	147
18	155,542	+38.522	4		0,056034	540,094
<u>19</u>	155,542252	+38.521172	4	26,3	0,0549	471
<u>20</u>	167,054398	+28.537979	<u>3</u>	20	0,0314	80
<u>21</u>	167,291	+26.634	<u>5</u>		0,038628	130,943
<u>22</u>	167,641129	+28.506323	<u>3</u>	24,4	0,0353	129
<u>23</u>	181,305252	+39.361835	<u>3</u>	36,2	0,0378	209
<u>24</u>	181,575485	+39.371796	<u>3</u>	29,8	0,0771	154
<u>25</u>	188,831757	+47.715385	4	45,6	0,03	350
<u>26</u>	188,833542	+47.301468	3	15,1	0,0311	105
<u>27</u>	199,741028	+30.800528	<u>3</u>	32,3	0,031	150
<u>28</u>	200,042984	+33.090118	<u>3</u>	19	0,0387	269
<u>29</u>	200,07782	+33.141216	<u>3</u>	33,2	0,0369	215
<u>30</u>	202,34346	+37.408005	<u>3</u>	28,9	0,057	165

We have learned based on parameters such as the size, speed dispersion, redshift and number of galactic groups. The results are given in Table 2. We also continue to study on other parameters.

In conclusion, studying galaxy groups allows us to probe many aspects of the universe—from the evolution of galaxies to the behavior of dark matter and the expansion of the cosmos itself. By examining these structures, astronomers gain valuable insights into how the Universe grew and continues to evolve, and how galaxies interact within their environments. Understanding the role of galaxy groups is crucial not only for comprehending cosmic history but also for testing and refining the fundamental principles that govern the Universe.

Literature

- [1] Kim-Vy H. Tran, Lyuk Simard, Enn I. Zabludoff and Jon S. Mulchaey / The Galaxy Populations of X-Ray-detected, Poor Groups / The Astrophysical Journal, 549:172-191, 2001 March 1 © 2001. The American Astronomical Society. All rights reserved. Printed in U.S.A.
- [2] S. S. Allam and D. L. Tucker / Compact Groups of Galaxies in the Las Campanas Redshift Survey / Astronomische Nachrichten.

- [3] E. Tago, J. Einasto, M. Einasto, E. Saar / Clusters and groups of galaxies in the 2dF galaxy redshift survey / Astronomy & Astrophysics manuscript no. cluster12a
- [4] Brian F. Gerke, Jeffrey A. Newman, Marc Davis, Christian Marinoni, Renbin Yan, Alison Coil, Charlie Conroy, Michael C. Cooper, S. M. Faber, Douglas P. Finkbeiner, Puragra Guhathakurta, Nick Kaiser, David C. Koo, Andrew C. Phillips, Benjamin J. Weiner, Christopher N. A. Willmer / The DEEP2 Galaxy Redshift Survey: First Results on Galaxy Groups / The Astrophysical Journal, Volume 625, Issue 1, pp. 6-22. May 2005

ABDURAUF FITRAT IJODIY MEROSI: MA'RIFAT, MILLIY UYG'ONISH VA ADABIY YANGILANISH YO'LIDA

Boboqulova Nilufar

CHDPU 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Usmonova Ziyoda

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning adabiy-tanqidiy faoliyati, uning Jadidchilik harakatidagi o'рни, asarlaridagi ma'rifiy va ijtimoiy g'oyalar, dramaturgiya va nasrda tutgan o'рни hamda til masalasiga bo'lgan yondashuvi tahlil qilinadi. Shuningdek, Fitratning o'zbek adabiyotidagi novatorlik izlanishlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Abdurauf Fitrat, Jadidchilik, ma'rifat, dramaturgiya, til masalasi, milliy uyg'onish.

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston zaminida yuzaga kelgan Jadidchilik harakati taraqqiyot va uyg'onish sari yo'l ochgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy harakatlardan biri bo'lib, bu yo'nalishda faoliyat yuritgan ziyolilar orasida Abdurauf Fitrat alohida o'rin tutadi. U adabiyot, tilshunoslik, falsafa, tarix, pedagogika sohalarida serqirra meros qoldirgan. Jumladan, Fitratning adabiy ijodi ma'rifat g'oyalari, millatni uyg'otish va taraqqiyot sari yetaklash bilan yo'g'rilgandir.[1]

Fitrat va Jadidchilik: G'oya va amaliyot

Fitrat faoliyati Jadidchilik harakati bilan chambarchas bog'liq. Jadidlar zamonaviy bilim va fan asosida islohotlar qilish, eski, “eski maktab” uslubidagi ta'limdan voz kechish tarafdori edilar. Fitrat bu harakatning nazariy asoschilaridan biri bo'lib, 1911 yilda yozilgan “Munozara” risolasida yangi va eski maktab tarafdorlarining bahsini sahnalashtirib, yangilikning muqarrarligini ta'kidlaydi: “Har bir millatning najoti ta'limda, maktabda. Yangi maktab – bu najot yo'lidir” (Fitrat, 1911).[2]

Fitratning “Sayha” (1913), “Hind sayyohi” (1914) kabi publitsistik va badiiy asarlari orqali u xalqni milliy o'zlikni anglashga, uyg'onishga va o'z holidan norozilikka undaydi.

Fitrat – dramaturg va novator adib

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Fitratning dramaturg sifatidagi faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning “Chin sevish” (1911), “Abulfayzxon” (1919), “Sayyid Abdulloh” (1923) kabi dramalari o‘zbek teatr san’ati rivojiga kuchli turtki bergan. Bu asarlarda tarixiy va ijtimoiy muammolar, axloqiy-ruhiy to‘qnashuvlar sahnaviy vositalar bilan ifodalanadi. Ayniqsa, “Sayyid Abdulloh” asarida g‘arb va sharq tamaddunlari o‘rtasidagi kurash, islohot va ijtimoiy adolat masalalari ochiq yoritiladi.

Fitrat dramalarida obrazlar faqat badiiy vosita emas, balki g‘oyaviy tashuvchilardir. Ijtimoiy kurash, adolat, ilm va ma’rifat uchun bo‘lgan kurash ularning harakatlarida namoyon bo‘ladi.[3]

Til masalasi va Fitratning tilshunoslik qarashlari

Fitrat til masalasiga chuqur yondashgan adiblardan biridir. U “Til va adabiyot” (1926), “O‘zbek tilining grammatikasi” (1925) kabi asarlarida adabiy tilning xalqqa yaqin bo‘lishi, ilmiy-texnik sohalarga moslashuvi va boyitilishi haqida ilmiy fikrlar bildiradi. Fitratga ko‘ra, “Til – millat ruhining zaminidir. Kim tilini yo‘qotsa, o‘zligini yo‘qotar.”

U yozuv islohoti, o‘zbek tilining arab alifbosidan lotin asosidagi yozuvga o‘tishi tarafdori sifatida ham faol qatnashgan.

Xulosa

Abdurauf Fitrat – milliy uyg‘onish davrining peshqadam ziyolisi, o‘zbek adabiyoti va madaniyatining yirik namoyandasi, ma’rifatchi, dramaturg va tilshunos sifatida o‘zining boy merosi bilan bugungi adabiy tafakkurga katta hissa qo‘shgan ijodkordir. Uning asarlari, adabiy-tanqidiy qarashlari hozirgi davrda ham o‘rganilmoqda, yangi ilmiy izlanishlarga turtki bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 1. Fitrat, A. (1911). Munozara. Buxoro.
2. 2. Fitrat, A. (1926). Til va adabiyot. Samarqand.
3. 3. Salohiddinov, A. (2011). Abdurauf Fitrat ijodi va jadidchilik harakati. Toshkent: Fan.
4. 4. G‘aniyeva, N. (2005). XX asr o‘zbek adabiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. 5. Xolbekov, H. (2019). “Fitrat dramaturgiyasida tarixiylik va zamonaviylik.” Adabiyotshunoslik ilmi jurnali, 4(3), 57-63.

IJTIMOYIY- GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Mehritillayev Madiyor Doniyor o‘g‘li

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti magistranti

@mehritillayev@gmail.com

Ilmiy rahbar: ChDPU Tarix kafedrası dotsenti Sh.B.Jumayeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning bugungi kunda duch kelayotgan asosiy muammolari, ularning yechimiga doir takliflar hamda ushbu fanlarning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni yoritilgan. Maqolada falsafa, tarix, siyosatshunoslik, tilshunoslik, pedagogika kabi fanlarning hozirgi zamon talablariga javob bera olishi uchun qanday yondashuvlar zarurligi muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, modernizatsiya, integratsiya, innovatsion yondashuv, tanqidiy fikrlash, metodologiya, Teologik nazariya.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyatda ijtimoiy-gumanitar fanlarning roli tobora ortib bormoqda. Ijtimoiy ongning shakllanishi, milliy g‘oya va mafkuraning mustahkamlanishi, insonning shaxs sifatida kamol topishida ushbu fanlarning o‘rni beqiyosdir. Shuning uchun ham yoshlarni tarixini biladigan, o‘z mafkurasiga ega bo‘lgan yetuk shaxs qilib tarbiyalash eng oliy maqsadlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda jamiyatda, fanlar tarmog‘ida alohida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarga talab katta. Buning boisi, yer yuzining barcha mintaqalarida aholi sonining ortib borishi barobarida ijtimoiy munosabatlarda rivojlanish kuzatilmoqda va bu ijtimoiy fanlarning rivojini talab etmoqda. Bu rivojlanishning katta qismini tashkil qilgan inson omilining ham o‘rni beqiyos. Nafaqat ijtimoiy munosabatlar tizimida balki ilm-fan va umuman butun akademik sohalar hamda qolgan barcha sohalarining rivojida inson omili muhim. Texnologiya qay darajada rivojlanganligiga qaramay inson resursi o‘z o‘rnini yo‘qotgani yo‘q. Texnologiyaning rivojlanishi kadrlar tizimida ko‘plab ish o‘rinlarni egallashda inson omilini ortda qoldirmoqda bu ayniqsa aniq fanlar tizimida kuzatilmoqda.

Ijtimoiy gumanitar fanlarning asosiy kamchiliklaridan biri bu – aniqlikning yo‘qligi (noaniqlik). Misol uchun davlatning qanday kelib chiqqanligi haqida turli hil qarashlar mavjud:

– Teologik nazariya – davlatni Xudo yaratgan degan g‘oyani ilgari suradi, teokratik davlat tarafdorlari fikrini aks ettiradi.

– Patriarxal nazariya – davlat kattalashib ketgan oiladan kelib chiqqan deb hisoblaydi. Nazariya dastlab Yunonistonda paydo bo‘lgan va Aristotel asarlarida asoslab berilgan. XVII asrga kelib ingliz olimi Filmerning “Patriar” asarida rivojlantirilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

– Shartnoma nazariyasi – XVII-XVIII asrlarda tarqalgan bo‘lib, unga ko‘ra, davlat o‘zaro kelishuv asosida va ongli tarzda birlashgan kishilar tashkiloti bo‘lib, ana shu shartnoma asosida ular o‘zlarining erkinliklari va hokimiyatning bir qismini davlatga beradilar. Nazariyani Grotsiy, Spinoza, Lokk, Gobbs, Russo, Radishshev rivojlantirgan.

– Zo‘rluk nazariyasi – davlatning kelib chiqishi zo‘rlikka asoslanadi, bir xalqning boshqa xalqni bosib olishi bilan davlat tashkil topgan deb tushuntiriladi. Uning asoschilari – Gumplovish, Kautskiy hisoblanadi.

– Irrigatsiya nazariyasi – Qadimgi Sharqda yirik irrigatsiya inshootlari qurilishi jarayonida davlat paydo bo‘lgan, deb tushuntiradi. Nemis olimi Vittfogelning “Sharq istibdodi” asarida bayon etilgan.

Aniq fanlarda barcha qoidalar, nazariyalar mutlaq haqiqat sifatida qabul qilinadi. Insonlar ularga ishonish yoki ishonmasliklaridan qat’iy nazar ushbu qonunlar amal qiladi. Jumladan, biz har qancha gravitatsiyani rad etishga urinsakda, bizni yer tortib turaveradi⁶⁷. Biroq ijtimoiy-gumanitar fanlarning mexanizmi bunday ishlamaydi, negaki u insonlarning ishonchi va qabul qilgan prinsiplariga asoslangan. Yana umumiy tashvishlardan tashqari, hatto alohida ko‘rib chiqiladigan ilmiy-texnika sohasi uchun ham tashvishli vaqt keldi:

Uning keyingi rivojlanishi ko‘p hollarda ijodiy faoliyat unumdorligini pasaytiradigan ijtimoiy omillar ta’sirida ancha sekinlashdi. Biroq, shunga o‘xshash hodisalar oldin ham kuzatilgan: masalan, 20-asrning ikkinchi yarmida. Sovet ilm-fanida genetika, kibernetika, kvant fizikasi, psixologiya, tilshunoslik va boshqalarga qarshi shiddatli urush olib borildi. Shu bilan birga, aynan turli fanlar chorrahasida faoliyat yuritish, eng avvalo, aniq va tabiiy fanlar usullarini qo‘llash, gumanitar tadqiqotlar va undan ham ko‘proq urinishlar g‘ayrat bilan ta’qib qilindi.

Hozirgi kunda innovatsiyalarga bunday qarshilik anaxronistik ko‘rinadi. Shunga qaramay, ijtimoiy sohaning ijodkorlikka “to‘xtatuvchi” ta’siri ko‘pincha bugungi kungacha – unchalik aniq bo‘lmagan shaklda – butun gumanitar sohada davom etmoqda. Hokimiyat “haqiqatga bo‘lgan huquq” monopoliyasini yo‘qotishni istamaydi – holbuki, masalan, o‘lchovlar bu monopoliyaga putur etkazishi mumkin. Ayni paytda, gumanitar fanlarning ahamiyati va bu sohada o‘lchovlarning ahamiyati yanada oshishi kerak⁶⁸.

Ijodiy muhitga tashqi ta’sirlardan tashqari, uning ichida uning samarali rivojlanishiga katta to’sqinlik qilishi mumkin bo‘lgan ichki omillar (ijtimoiy-psixologik xarakterdagi) mavjud. Aytgancha, ba’zida tashqi kuchlarning ta’siri bu ichki omillar

⁶⁷“Organizers are calling this campaign “One of Us” - not “No Nudity””. Doha News.

Archived from the original on 13 June 2012. Retrieved 7 June 2012

⁶⁸Владимир Петров. Актуальные проблемы социально-гуманитарных измерений: на пути к креативной среде. 78 с.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

vositachiligida amalga oshiriladi. Barcha gumanitar fanlarda rivojlanish yo'lidagi asosiy to'siq har doim o'rganilayotgan materialning tadqiqotchining ichki dunyosiga, uning shaxsiy va ijtimoiy manfaatlariga va hokazolarga yaqinligi bo'lib kelgan.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolarini hal etish uchun quyidagi choralarni ko'rish zarur:

1. Ushbu fanlarga bo'lgan davlat va jamiyat e'tiborini kuchaytirish, ularning dolzarbligini keng ommaga yetkazish;
2. Ilmiy izlanishlarni amaliyot bilan bog'lash, davlat siyosatida ijtimoiy fanlar tahliliga tayangan qarorlar qabul qilish;
3. Zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, innovatsion metodlardan foydalanishni rag'batlantirish;
4. Fanlararo hamkorlikni rivojlantirish, ijtimoiy va texnik fanlar integratsiyasini kuchaytirish;
5. O'quv dasturlarini takomillashtirish, talabalar orasida tanqidiy fikrlashni shakllantirishga e'tibor qaratish⁶⁹.

Afsuski, zamonaviy ijtimoiy-gumanitar bilimlarning holati jiddiy tashvishga sabab bo'lmoqda. Ilmiy-texnika taraqqiyotining ulkan yutuqlari, atrofimizdagi amaliy hayotda kuzatilayotgan, ko'pchilik gumanitar fanlarda hukmronlik qiladigan ilmiy nazariyalarning zaif rivojlanishi natijasi bo'lgan hamma joyda uchraydigan xunuk hodisalardan keskin farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Muxammadrasul Sobirov, Shukurullo Olimov. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning muammolari // International Conference. 2024.
2. “Organizers are calling this campaign “One of Us” - not “No Nudity””. Doha News. 2012. Retrieved 7 June 2012.
3. Tojiboyev M. “Ijtimoiy fanlarning zamonaviy holati va istiqbollari”. – T.: 2021.
4. Владимир Петров. Актуальные проблемы социально-гуманитарных измерений: на пути к креативной среде.

⁶⁹ Tojiboyev M. “Ijtimoiy fanlarning zamonaviy holati va istiqbollari”. – T.: 2021.

CHO‘LPONNING ILMIY-TANQIDIY FIKRLARI: IJODIY MEROS VA ADABIYATGA QARASHLAR

Shukurova Sitora

CHDPU 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Usmonova Ziyoda

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotining zabardast vakillaridan biri — Abdulla Qodiriy bilan bir davrda yashab ijod qilgan, modernizm ruhidagi ijodi bilan tanilgan Cho‘lponning (1887–1938) ilmiy-tanqidiy fikrlari o‘rganiladi. Uning adabiyot haqidagi nazariy qarashlari, estetik tamoyillari hamda o‘z zamondoshlari ijodiga bergan baholari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, adabiy muhit, qarash, tanqid

Kirish

Cho‘lpon nafaqat shoir va yozuvchi sifatida, balki adabiy tanqidchi sifatida ham o‘z davrining ilg‘or fikrlovchi ziyolilaridan biri edi. U o‘zining maqola va adabiy taqrizlarida o‘zbek adabiyotining rivojlanishi, yangi janrlar, yangicha uslub va g‘oya haqida fikr yuritgan.

Cho‘lpon maqolalarining ro‘yxatini tuzib, bibliografiyasini e‘lon qilgan N.Yo‘ldoshev ko‘rsatishicha, shoir 1914— 1937-yillar mobaynida chop etgan adabiytanqidiy maqolalar soni 70 ga yaqindir. Shu ma‘lumotning o‘ziyoq Cho‘lponni munaqqid sifatida o‘rganish muhim ekanini ko‘rsatadi. To‘g‘ri, gap bu o‘rinda sonsanoqdagina emas, maqolalarning ilmiynazariy qimmatini haqida, albatta. Cho‘lpon maqolalari esa, eng awalo, ana shu jihati bilan qadrlidir. «Adabiyot yashasa, millat yashar». 1913-yilda Cho‘lpon I.G‘aspiraliga maktub yozgan va «Tarjumon»da bosilgan.[1]

«Sadoi Turkiston» gazetasining 1914-yil 4-iyun sonida Cho‘lponning dastlabki tanqidiy asarlaridan biri — «Adabiyot nadur?» degan maqolasi e‘lon qilinadi. Uni yozganida Cho‘lpon 16 yoshda edi. Maqola shaklan ixcham bo‘lsa-da, mazmuni g‘oyat teran. 16 yashar o‘smirning adabiyot haqida shunday tiyraklik bilan fikr yuritishi chindanda, uning yuksak iste‘dodidan dalolat beradi.[2] Cho‘lpon bu yoshda yozgan she‘rlari ichida teranlikda, chuqurlikda ushbu maqola bilan bahslasha, yoki tenglasha oladiganini uchratish qiyin (biri badiiy, ikkinchisi publitsistik mohiyatli bo‘lsa-da). Shunga ko‘ra, ehtimol, she‘riyatdan ham ko‘ra adabiy tanqidga qiziqish va u haqdu astoydil o‘y-fikrga berilish Cho‘lponda ertaroq kechgan bo‘lsa, ajab emas, degan taxmin ham bo‘lishi mumkin. Burilish pallalarida har bir xalqning buyuk farzandlari, buyuk adiblar ana shu savolga javob izlagan va hatto, xuddi shu sarlavha bilan maqolalar e‘lon qilgan. Bunga

ko'plab misollar keltirish mumkin. Zéro, Cho'lpon ham o'zbek xalqining ana shunday buyuk farzandlaridan biri edi.

Cho'lponning adabiyotga yondashuvi

Cho'lpon adabiyotni jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi deb bilgan. Uning fikricha, adabiyot xalqning ruhiy dunyosini, orzu-armonlarini ifoda etmog'i lozim. Shu bois u san'at uchun san'at g'oyasiga emas, balki “hayot uchun san'at” tamoyiliga sodiq edi.

Tanqidiy maqolalari va qarashlari

Cho'lpon o'z davrida faol ijod qilgan ijodkorlar — Fitrat, Qodiriy, Elbek va boshqalarning asarlariga tanqidiy nazar bilan qaragan. Uning tanqidiy maqolalari sodda, ravon va dalillarga boy bo'lib, o'quvchida chuqur fikrlashga undaydi. Ayniqsa, u adabiy til, obrazlilik, realizm masalalariga alohida e'tibor bergan.[3]

Ilmiy yondashuv va estetik qarashlar

Cho'lponning adabiy tanqidiy fikrlari ilmiylikka asoslangan. U asarlarni faqat syujet darajasida emas, balki badiiy vositalar, til, g'oya va estetik jihatdan tahlil qilishga uringan. Shu bois, uning tanqidiy qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Tanqidda halollik va prinsipiiallik

Cho'lponning tanqidiy yondashuvlarida halollik va prinsipiiallik asosiy o'rinni egallagan. U tanqidni shaxsiy adovat emas, balki ijodni rivojlantirish vositasi sifatida ko'rgan. Bu jihat uni zamondoshlaridan ajratib turadi.

Xulosa

Cho'lponning ilmiy-tanqidiy fikrlari o'zbek adabiyotshunosligi tarixida muhim o'rin egallaydi. U faqatgina shoir emas, balki adabiy tafakkur egasi sifatida ham adabiyot rivojiga katta hissa qo'shgan. Uning tanqidiy qarashlari bugungi adabiy jarayonlar uchun ham ibrat bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davlatova, M. H. (2021). Semantic implementation of resultative structures. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6, 291-294.
2. Shirinova, N. D., & Davlatova, M. K. MORPHOLOGICAL WAY OF DIFFERENTIATION OF SUBSTANCE AND ATTRIBUTIVE MEANINGS IN THE LANGUAGE SYSTEM. *ILMIY XABARNOMA. НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Андижанский государственный университет им. ЗМ Бабур*, (1), 86-89.
3. Davlatova, M. (2023). Semantic properties of effective constructions in English and Uzbek languages. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 420, p. 10027). EDP Sciences.

4. Hasanovna, D. M. (2023). ON THE TYPES OF RESULTS STRUCTURES EXPRESSED BY A SECONDARY PREDICAT. International Journal Of Literature And Languages, 3(03), 52-58.

5. Hasanovna, D. M. (2022). ASPECTUAL AND LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF VERB NOVATEUR PUBLICATIONS JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581-4230. ISSUE, 2, 25. 6. Ширинова, Н. Д., & Давлатова, М. Х. МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ СПОСОБ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ЗНАЧЕНИЙ ПРЕДМЕТНОСТИ И КАЧЕСТВЕННОСТИ В СИСТЕМЕ ЯЗЫКА. Muassis: Buxoro davlat universiteti TAHRIRIYAT: Muharrirlar: MQ Abuzalova MA Bokareva NN Voxidova, 40.

RAQAMLASHGAN DAVRDA “KIBERXAFSIZLIK TO‘G‘RISIDAGI” QONUNING MAZMUN MOXIYATI.

CHDPU 4-bosqich talabasi

Jo‘rayev Islom Rashid o‘g‘li

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fanlari doktori
v.b.dotsent

Raxmonova Gulchexra Salaydinovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda yurtimizda amaldagi “Kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi” qonun mazmuni ustida mulohaza yuritamiz.

Kalit so‘zlar: Kiberxavfsizlik, Kibermakon, Kiberjinoyatchilik, Kibertahdid, Kiberxavfsizlik subyekti, Kiberxavfsizlik hodisasi, Kiberhimoya, Kiberhujum.

Kirish. Rivojlangan dunyo davlatlari rivojlanish uchun har qachongidan ham jadal harakat qilayotgan har kuni axborot almashuvlarini yangi usul va vositalarini yaratmoqda.

Texnik jihatdan “kiber” internet yoki virtual haqiqat tushunchasini anglatadi.

Kiber kamyuterlarga va kamyuter bilan bog‘liq bo‘lgan barcha narsalarga “dasturiy ta‘minot, apparat, tarmoq tizmlari va boshqalar bo‘lib misol uchun telefonlaringiz, ijtimoiy tarmoqdagi akkauntlar, veb-saytlar kiradi.

Internet parda ortidagi virtual hayot unda dasturiy ta‘minot va tarmoq tizimlari sizning shaxsiy qurilmalaringizdagi barcha narsalarni boshqaradi.

Kiberxavfsizli sizning internet tarmog‘ida shaxsiy qurilmalaringizdan xavfsiz foydalanishni ta‘minlovchi asosiy himoya vosita usulidir.

Axborot alamashinuvining asosiy omilli ijtimoiy tarmoqlar faoliyatidagi maxfiylik va ximoylanganlik holati bilan belgilanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Axborot xavfsizligini ta'minlash — uning maxfiyligi, mavjudligi va yaxlitligini ta'minlash, shuningdek, tanqidiy vaziyatda har qanday murosaga yo'l qo'ymaslik masalasi bilan amalga oshiriladi.

Axborot xavfsizligi bandlik sohasi sifatida so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlandi va o'sdi. U tarmoq va tegishli infratuzilma xavfsizligi, dasturiy ta'minot va ma'lumotlar bazasini himoya qilish, axborot tizimlari auditi, biznesning uzluksizligini rejalashtirish, elektron yozuvlarni aniqlash va kompyuter kriminalistikasi kabi ko'plab professional ixtisosliklarni yaratdi. Axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislar mehnat bozorida yuksak barqaror bandlikka va yuqori talabga ega.

Bir qator tashkilotlar (ISC)² tomonidan olib borilgan keng ko'lamli tadqiqotlar natijasida ma'lum bo'lishicha, 2017-yilda axborot xavfsizligi sohasi rahbarlarining 66 % o'z bo'limlarida ishchi kuchining keskin yetishmasligini tan olishgan va 2022-yilga kelib bu sohada mutaxassislarning tanqisligi darajasi butun dunyoda 1 800 000 kishini tashkil etishini taxmin qilgan.⁷⁰

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohatlar doirasida aynan “Kiberxavfsizlik to'g'risidagi” qonun amaldagi fuqarolarimiz tomonidan axborotni ruxsatsiz kirish, foydalanish, oshkor qilish, buzish, o'zgartirish, tahdid qilish, yozib olish yoki yo'q qilishning oldini olish amaliyotidir.

“Kiberxavfsizlik to'g'risidagi” qonun 15.04.2022-yildagi O'RQ-764-sonli qonuni bilan qabul qilingan bo'lib, 8 bob 40 moddadan tashkil topgan. Qonunning maqsadi kiberxavfsizlik sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Hozirgi kunda yurtimizda kiberxavfsizlik sohasidagi isloxlarni yaxshilash maqsadida fuqorolar, yuridik shaxslar, va boshqa tashkilotlarni qo'llab quvatlash maqsadida amalda Kiberxavfsizlik markazi - (csec.uz) faoliyat olib bormoqda.

Axborot xavfsizligi masalalari bo'yicha tezkor aloqa: 555-02-1010 ish vaqti uzluksiz bo'lib murojatlarni qabul qilish va zarur choralarni ko'rishdan iborat.

Markaz dastlab O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi huzuridagi “Axborot xavfsizligini ta'minlash markazi” davlat muassasasi nomi bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 27 iyundagi “O'zbekiston Respublikasining Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-1989-son Qarori va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 16 sentyabrdagi “O'zbekiston Respublikasi Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo'mitasi huzuridagi “Elektron hukumat” tizimini rivojlantirish markazi hamda Axborot xavfsizligini ta'minlash markazi faoliyatini tashkil etish chora-

⁷⁰ Kiberxavfsizlik (uzpedia.uz)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tadbirlari to‘g‘risida”gi 250-son qaroriga muvofiq faoliyat yuritadigan davlat muassasasi shaklidagi notijorat tashkiloti sifatida o‘z faoliyatini boshlagan.⁷¹

Keyinchalik O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017 yil 29 avgustdagi PQ-3245-son qarorini bajarish yuzasidan hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda axborot va jamoat xavfsizligi, shuningdek huquq-tartibotni ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish, “Xavfsiz shahar” yagona apparat-dasturiy kompleksini yaratish loyihasining o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining Axborot xavfsizligini ta’minlash markazi O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining Axborot xavfsizligi va jamoat tartibini ta’minlashga ko‘maklashish markazi etib qayta tashkil etildi.⁷²

“Kiberxavfsizlik markazi” davlat unitar korxonasi nomi bilan 14.09.2019 yildagi PQ-4452-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq faoliyat yuritib kelmoqda⁷³.

Markazning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Axborot xavfsizligiga hozirgi vaqtdagi tahdidlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va to‘plash, davlat organlari va tashkilotlari axborot tizimlari, resurslari va ma’lumotlar bazalariga noqonuniy kirib olish holatlarining oldini olishni ta’minlaydigan samarali tashkiliy va dasturiy-texnik yechimlarni tezkor qabul qilish bo‘yicha tavsiyalar va takliflar ishlab chiqish;

Axborotlashtirish obyektlarida (davlat sirlari bundan mustasno) apparat vositalari va dasturiy mahsulotlarni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, telekommunikatsiya jihozlari va boshqa texnik vositalarni attestatsiya, ekspertiza va sertifikatsiyadan o‘tkazish;

Internetning milliy foydalanuvchilarini Internet tarmog‘i milliy segmentida axborot xavfsizligiga paydo bo‘layotgan tahdidlar to‘g‘risida o‘z vaqtida xabardor qilish, shuningdek, axborotlarni himoya qilish bo‘yicha maslahat xizmatlari ko‘rsatish.

XULOSA

⁷¹ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-son.

⁷² “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017 yil 29 avgustdagi PQ-3245-son.

⁷³ <https://csec.uz/uz/company/>.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonuning asosiy ma‘zmuni fuqarolarimizni internet tarmog‘idagi turli tahdidlar va hujumlardan saqlash ularning oldini olish bo‘yicha chora tadbirlarni ishlab chiqishdan iborat.

Bugungi kunda kiberjinoyatchilik oldini olish uchun birinchi navbatda axborot ma‘lumotlarini egallash choralari aniqlash ular haqida tegishli markazlarga ma‘lumot berish, shaxsiy ma‘lumotlarni o‘zgartirish yoki yo‘q qilish holatlarini o‘rganish hamda dasturiy ta‘minot vositalarning holatini tekshirib turishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-son.
3. “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017 yil 29 avgustdagi PQ-3245-son.
4. 14.09.2019 yildagi PQ-4452-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi qarori.

MEDIASAVODXONLIK VA HUQUQIY ONGNI SHAKLLANTIRISHDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQUVISH INTEGRATSIYASINING O'RNI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA

Mahramova Zuhro

CHDPU 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: O.T. Berkinov – CHDPU o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mediasavodxonlik va huquqiy ongni shakllantirishda fan, ta‘lim hamda ishlab chiqarish jarayonlarining integratsiyasining o‘rni atroflicha tahlil qilinadi. Global axborot maydonida yuzaga kelayotgan tahdidlar, yolg‘on va manipulyativ axborotlar oqimi sharoitida yoshlarning mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish va huquqiy ongini oshirish dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, ilmiy tadqiqotlar, innovatsion ta‘lim metodikasi va amaliy ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik orqali mediasavodxonlik ko‘nikmalarini shakllantirishda milliy hamda xalqaro tajribalar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mediasavodxonlik, huquqiy ong, fan-ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasi, raqamli kompetensiya, huquqiy madaniyat, ta'lim innovatsiyalari, xalqaro tajriba.

**РОЛЬ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА В
ФОРМИРОВАНИИ МЕДИАГРАМОТНОСТИ И ПРАВОСОЗНАНИЯ:
ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ**

Махрамова Зухро

Студентка 3 ступени ЧДПУ

Научный руководитель: О.Т. Беркинов – преподаватель ЧДПУ

АННОТАЦИЯ

В статье комплексно анализируется роль интеграции науки, образования и производственных процессов в формировании медиаграмотности и правосознания. В условиях возникающих угроз и потока ложной и манипулятивной информации в мировом информационном пространстве повышение способности молодежи самостоятельно мыслить, анализировать информацию, развивать правосознание становится актуальной проблемой. С этой точки зрения анализируется национальный и международный опыт развития навыков медиаграмотности посредством неразрывной связи между научными исследованиями, инновационными образовательными методиками и практическим производством.

Ключевые слова: Медиаграмотность, правосознание, интеграция науки-образования-производства, цифровая компетентность, правовая культура, образовательные инновации, международный опыт.

**THE ROLE OF INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND
PRODUCTION IN THE FORMATION OF MEDIA LITERACY AND LEGAL
AWARENESS: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Mahramova Zuhro

3rd year student of the CSPU

Scientific supervisor: O.T. Berkinov – teacher of the CSPU

ANOTATION

This article comprehensively analyzes the role of the integration of science, education and production processes in the formation of media literacy and legal awareness. In the context of emerging threats in the global information space, the flow of false and manipulative information, increasing the independent thinking, information analysis and legal awareness of young people has become a pressing issue. In this context, national and international experiences in the formation of media literacy skills through

the inextricable link between scientific research, innovative educational methodologies and practical production are analyzed.

Keywords: Media literacy, legal awareness, science-education-production integration, digital competence, legal culture, educational innovations, international experience.

Mediasavodxonlik va huquqiy ong bugungi globallashuv va raqamli jamiyat sharoitida har bir fuqaro uchun zaruriy kompetensiyalardan biriga aylanmoqda. Axborot oqimi kuchaygan, yolgʻon va manipulyativ kontentlar koʻpaygan bir paytda, shaxslarning mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilish, tanqidiy baholash va huquqiy meʼyorlarga asoslangan qaror qabul qilish koʻnikmalari nihoyatda muhimdir. Shu nuqtai nazardan, taʼlim, ilm-fan va ishlab chiqarish sohalari oʻrtasidagi integratsiya bu kompetensiyalarni shakllantirishda asosiy rol oʻynaydi.

Mediasavodxonlik — ommaviy axborot vositalari orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash koʻnikmalarini, turli axborotlarni qabul qilgandan keyin ham har qanday vaziyatda toʻgʻri qaror qabul qilish, axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadda uzatilyapti, oʻzida kimning manfaatlarini aks ettiryapti degan tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mediasavodxonlikning maqsadi har bir medianing ustuvorliklari va kamchiliklarini tushungan holda ular tomonidan tarqatilayotgan axborotni saralay bilish va zarurini qabul qilish koʻnikmalarini shakllantirish boʻlsa, asosiy vazifasi insonlar tomonidan isteʼmol qilinadigan har qanday axborotning manipulyativ kuchini anglagan holda undan chegaralanishdir[1].

Mediasavodxonlik – bu shaxsning turli axborot manbalarini tushunish, tahlil qilish, baholash va ular bilan samarali muloqot qilish qobiliyatidir.

Mediada dezinformatsiya va feyk yangiliklar (fake news) keng tarqalmoqda. Mediasavod shaxs bunday kontentlarni tanib, ularga qarshi immunitet hosil qiladi.

Raqamli texnologiyalar ommalashgan sayin, yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarga qaramligi kuchaymoqda. Shu sababli, ular orasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Huquqiy ong – bu jamiyatda kishilarning huquq toʻgʻrisidagi qarashlaridir, chunki huquqiy normalar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotida kishilar oʻrtasida turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim rol oʻynaydi. Huquq normalari bilan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda huquqiy ong yaʼni kishilarning huquqni bilishligi, huquq normalarini bajarishligi katta ahamiyatga egadir. Huquqiy ong jamiyatda ijtimoiy ongning boshqa shakllaridan – falsafa, siyosat, diniy, estetik, huquqiy ong shakllari ajratib koʻrsatiladi. U jamiyatda ijtimoiy ongning maxsus shakli boʻlib hisoblanadi, chunki huquqiy ong keng tushuncha boʻlib, jamiyatda huquqiy normalarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qabul qilish, ularni turmushda qo'llash, huquq to'g'risida bilimlarning, ya'ni huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya to'g'risidagi murakkab ijtimoiy vazifalarni o'z ichiga oladi[2].

Mediasavodxonlik deganda shaxsning axborotni tahlil qilish, baholash, tanqidiy fikr yuritish va axborot vositalaridan ongli foydalanish qobiliyati tushuniladi. Ayniqsa yoshlar orasida internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning kuchayishi fonida bu ko'nikmalarning rivojlantirilishi g'oyat muhimdir. Shu bilan birga, huquqiy ong – ya'ni shaxsning huquqiy bilimlarga ega bo'lishi, qonunlarga hurmat bilan qarashi va amaliyotda ularga rioya qilishi – huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining poydevori hisoblanadi.

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi – bu bilim, amaliyot va innovatsiyani yagona tizimda uyg'unlashtirishga qaratilgan yondashuvdir. Ilmiy tadqiqotlar asosida shakllantirilgan konsepsiyalar ta'lim jarayonlariga joriy qilinib, bu bilimlar ishlab chiqarishda qo'llanishi orqali jamiyatga amaliy foyda keltiradi. Mediasavodxonlik va huquqiy ongni shakllantirishda aynan mana shu uchlik – ilmiy asos, o'qitish va amaliyot – hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalarida mediasavodxonlik va fuqarolik huquqlari bo'yicha alohida fanlar joriy etilishi, ishlab chiqarish korxonalarida xodimlar uchun huquqiy treninglar o'tkazilishi, ilmiy tadqiqotlarda esa bu sohalarning jamiyat taraqqiyotidagi roli o'rganilishi – integratsiyalashuvning yorqin namunasidir.

O'zbekistonda so'nggi yillarda mediasavodxonlik va huquqiy ongni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi, yoshlar siyosati, ta'limda innovatsion metodikalar, hamda axborot madaniyatiga oid darslarning o'quv dasturlariga kiritilishi bu boradagi milliy siyosatning tarkibiy qismlaridir. Ta'lim muassasalarida, ayniqsa oliy o'quv yurtlarida, mediasavod va huquqiy madaniyatni oshirish bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Bunda nodavlat notijorat tashkilotlari, yoshlar ittifoqi, jurnalistlar hamda pedagoglar ham faol ishtirok etmoqda.

Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, bu borada rivojlangan mamlakatlarda bir necha yillardan buyon tizimli ishlar olib borilmoqda. Masalan, AQSHda maktab yoshidan boshlab axborot tahlili va tanqidiy fikrlashga asoslangan darslar o'tiladi[3]. Yevropa Ittifoqida esa har bir fuqaroning raqamli savodxonligini baholovchi “DIGCOMP” tizimi mavjud. Janubiy Koreyada huquqiy tarbiya va mediasavodxonlik bolalikdan boshlab uzluksiz tarzda shakllantiriladi. UNESCO, UNICEF kabi xalqaro tashkilotlar esa ommaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha ko'plab global tashabbuslar bilan chiqishmoqda[4].

Shu bilan birga, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini amalga oshirishda ayrim muammolar ham mavjud: bu – resurslar yetishmovchiligi, kadrlar malakasining pastligi, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzilishlar, shuningdek huquqiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

savodsizlik. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun zamonaviy texnologiyalarni jalb etgan holda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o’qituvchilarni malaka oshirishga yo’naltirish, ishlab chiqarish korxonalarini huquqiy va axborot madaniyatini shakllantirishda faol ishtirok ettirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, mediasavodxonlik va huquqiy ong – har bir shaxsning raqamli va demokratik jamiyatda faol, ongli ishtirokchiga aylanishi uchun zarur bo’lgan asosiy kompetensiyalardandir. Bu kompetensiyalarni shakllantirishda fan, ta’lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashgan yondashuvi eng samarali yo’l hisoblanadi. Milliy tajribani xalqaro andozalar asosida boyitish, barcha sohalarda mediasavod va huquqiy ongni rivojlantirish bo’yicha keng ko’lamli ishlarni davom ettirish – jamiyatimiz taraqqiyotining muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nargis Qosimova, “Mediasavodxonlik va u nima uchun kerak?”, Hurriyat, 2016.
2. Muhammadjonov Ahadjon Azamjon o’gli “HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATI” maqola, “INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023” xalqaro elektron-onlayn konferensiyalar jurnalining 27-mart 17-soni.
3. Youth and Media Literacy: A Global Overview. — Yoshlar orasida mediasavodxonlikni rivojlantirish bo’yicha xalqaro tajribalar, **UNICEF**. (2022).
4. Media literacy education in South Korea: Policies and classroom practices. Journal of Media Literacy Education, **Lee, A. Y., & Choi, H. J.** (2020).

HAMZA IJODIDA TALMEH SHE’RIY SAN’ATINING QO‘LLANISHI

Ibrahimova Madinaxon To‘lqinjon qizi

ChDPU, 3 - bosqich talabasi

madinaxonibrohimova@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U. Muydinova

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti v.b., f.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Hamza Hakimzoda Niyoziyning she’riy ijodida talmeh san’atining qo‘llanishi tahlil qilinadi. Shoirning tarixiy, diniy va afsonaviy obrazlardan foydalangan holda ijtimoiy-ma’rifiy g‘oyalarni ifodalash usullari misollar asosida yoritiladi. Talmehning badiiy-estetik va ma’naviy-falsafiy vazifalari ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Hamza Hakimzoda Niyoziy, talmeh san’ati, o‘zbek she’riyati, tarixiy obraz, diniy motiv, badiiy san’at, ma’rifiy g‘oya, poetik uslub.*

Talmeh (arabcha – nazar sololmoq) she’r yoki nasrda mashhur tarixiy voqealar, afsonalar, adabiy asarlar yoki makonlarga ishora qilmoq san’atidir. Shoirlar muhabbat mavzusidagi asarlarida ko‘pincha Sharqda keng tarqalgan “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Tohir va Zuhro” kabi qissalar, dostonlarning qahramonlari nomiga ishora qiladilar. Talmeh orqali shoir o‘z g‘oyasini tarixiy yoki diniy obraz orqali kuchaytiradi, tinglovchida o‘xshatish, qiyoslash, mulohaza yuritishga undaydi⁷⁴.

Hamza ijodida talmehning o‘rni;

Hamza Hakimzoda Niyoziy o‘z asarlarida xalqni ogohlikka, ilmga, mehnatga, tenglik va ozodlikka da’vat etar ekan, ko‘pincha tarixiy shaxslar, diniy obrazlar, afsonaviy voqealarni eslatib, ularni zamonaviy g‘oyalari bilan uyg‘unlashtiradi. Talmeh orqali u o‘quvchida tanish timsollar yordamida o‘z fikrini chuqurroq anglatishga erishadi. Misol uchun, Hamzaning “Milliy ertak” she’rida quyidagi misralarga e’tibor beramiz:

Firdavs bo‘stonida bo‘lmish Hazrati Yusufi chiroy,

U go‘zallikni bersa, ma’rifat bermadi Tangri roy.

Bu yerda shoir Hazrati Yusuf (a.s) obrazini talmeh sifatida qo‘llagan. Hazrati Yusuf (a.s) go‘zallik timsoli sifatida tanilgan bo‘lsa-da, Hamza bu yerda uni bilim, ma’rifat bilan qiyoslab, faqat go‘zallik yetarli emasligini ta’kidlaydi⁷⁵.

Tarixiy shaxslar obrazida talmeh;

Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida tarixiy shaxslar obrazi orqali berilgan talmehlar muhim o‘rin tutadi. U tarixiy siymolarni oddiy eslatish darajasida emas, balki ularga

⁷⁴ Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – T.: Sharq, 1998. – 2406.

⁷⁵ Hamza Hakimzoda Niyoziy. “Tanlangan asarlar”, 1-jild. – T.: Fan, 1979. – B. 142.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zamonaviy g‘oya va ruh bag‘ishlab, bugungi hayotga tatbiq etadi. Bu esa talmeh san’atining o‘ziga xos didaktik va ideologik vazifasini ochib beradi.

Hamzaning ko‘plab she‘rlarida Iskandari Maqduniy, Jaloliddin Manguberdi, Rustami Dostoniy kabi shaxslar nomi eslatiladi. Bularning har biri orqali shoir ma’rifiy, vatanparvarlik yoki ozodlik g‘oyalarini ilgari suradi. Quyidagi misraga e’tibor bering:

Manguberdi singari botirlar yo‘q,

Shon-shuhrat emas, xalq uchun jon fido qilganlar yo‘q.

Bu misralarda Jaloliddin Manguberdi obraziga murojaat qilinadi. Shoir bu orqali zamonaviy yoshlarga ibratli shaxsni ko‘rsatadi, ular ham xalq yo‘lida kurashishlari lozimligini eslatadi⁷⁶.

Yo‘qdir endi Rustami Dostoniy,

Har qadamda fitna, zolim to‘rg‘oni.

Bu yerda Hamza afsonaviy qahramon Rustami Dostoniy obrazini talmeh tarzida keltirib, zamonaviy davrda bunday jasur, zolimga qarshi turgan qahramonlarning yo‘qligidan nadomat bildiradi. Shoir talmeh orqali xalqni ogohlikka, kurashga da’vat etadi⁷⁶.

Ey Manguberdi, senga o‘xshar botir yo‘q,

Dushman oldin so‘z yuritar, bizda esa sukut ko‘p.

Bu yerda tarixiy shaxs – Jaloliddin Manguberdi siymosi talmeh san’ati orqali ulug‘lanmoqda. Jaloliddinning jasorati zamonaviy kishilarning loqaydligi bilan qiyoslanadi. Shoir tarixiy qahramonni ideal sifatida ko‘rsatib, zamon yoshlari unga ergashishi lozimligini anglatadi⁷⁷.

Shuningdek, Hamza o‘zining “Yoshlarga” nomli nasihatimiz she‘rida tarixiy obrazlar qatorida Iskandar obrazini eslatib o‘tadi:

Iskandar qilich yasab dunyoni egalladi,

Sen esa qalam ol, uni ilmu hunar bilan yeng.

Bu misrada Iskandari Maqduniy obrazining talmehini berilib, kuch va zo‘ravonlik emas, ilm va ma’rifat quroli muhimligi targ‘ib qilinadi. Hamza qadimiy tarixiy qahramonni zamonaviy mafkura bilan uyg‘unlashtirib, uni o‘ziga xos ma’rifiy ma’no bilan to‘ldiradi⁷⁸.

Tarixiy shaxslar obrazida berilgan talmehlar orqali Hamza o‘z davridagi siyosiy-ijtimoiy befarqlik, jaholat va adolatsizlikka qarshi badiiy vosita bilan kurashadi. U tarixni eslatish orqali nafaqat o‘tmishni madh etadi, balki kelajakni barpo etish uchun ibratli timsollar yaratadi.

⁷⁶ Hamza, “Zamona rasmi”, 1919

⁷⁷ Hamza, “Manguberdi”, 1920

⁷⁸ Hamza, “Yoshlarga”, 1918

Diniy talmehlar;

Hamza ijodida diniy mavzulardagi talmehlar ham ko‘p uchraydi. U Qur‘on va hadislardan, payg‘ambarlar qissalaridan mohirlik bilan foydalanib, o‘z she‘rlarining mazmunini chuqurlashtiradi. Masalan:

Muso tog‘da Haqni ko‘rmoq uchun yo‘l izladi,

Men ko‘nglim tog‘ida Haq nidosin eshitaman.

Bu yerda Hazrati Muso (a.s) obraziga talmeh berilib, insonning ruhiy yuksalishi, ichki haqiqatni anglash masalasi ilgari suriladi⁷⁹.

Yana bir misol sifatida Hamzaning “Haqq yo‘li” nomli she‘ridan iqtibos keltiramiz:

Iblisdek kibrga to‘lgan ko‘ngil,

Haqq nurini ko‘rmaydi hech vaqt.

Hamza bu talmeh orqali ilohiy haqiqatni tashqi ko‘rinishdan emas, balki qalb orqali izlash g‘oyasini ilgari suradi. Bu ruhiy-falsafiy yondashuv Sufiy she‘riyatidagi ichki Haqni izlash tamoyiliga hamohangdir⁸⁰.

Muhammad yo‘lidan yursang, qilma zulm hech kimga,

Bir kun hisob bor deb yashang, bo‘l adolatga sota.

Bu yerda ham diniy talmeh asosida shoir ijtimoiy va axloqiy g‘oyalarni ilgari surmoqda. Payg‘ambarimiz (s.a.v.)ning "Zulm qilma, zulm ko‘rma" mazmunidagi hadislar bu fikrni mustahkamlaydi⁸¹.

Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida talmeh san‘ati – nafaqat badiiy bezak, balki chuqur ma‘naviy-falsafiy mazmun yuklangan vosita sifatida xizmat qiladi. Shoir talmeh vositasida tarix va bugunning o‘rtasida ko‘prik quradi, o‘quvchini fikrlashga, saboq olishga undaydi. Ayniqsa, uning ma‘rifiy va islohotparvar g‘oyalari aynan almeh orqali yanada ta’sirchan ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – T.: Sharq, 1998. – 2406.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy. “Tanlangan asarlar”, 1-jild. – T.: Fan, 1979. – B. 142.
3. Hamza, “Zamona rasmi”, 1919
4. Hamza, “Manguberdi”, 1920
5. Hamza, “Yoshlarga”, 1918
6. Qur‘oni Karim. Toha surasi, 9–14-oyatlar.
7. Vohidov N. Talmi‘ning poetik mohiyati. – “Jadidlar merosi”, 2020, №2.
8. Imom Buxoriy. Sahih al-Buxoriy, "Zulm haqida" bob.

⁷⁹ Qur‘oni Karim. Toha surasi, 9–14-oyatlar.

⁸⁰ Vohidov N. Talmi‘ning poetik mohiyati. – “Jadidlar merosi”, 2020, №2.

⁸¹ Imom Buxoriy. Sahih al-Buxoriy, "Zulm haqida" bob.

9. G‘afurov N. O‘zbek adabiyotida badiiy san’atlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
10. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – T.: Sharq, 1998. – 2406.
11. Sharifho‘jayev M. O‘zbek mumtoz she’riyati. – Toshkent: Universitet, 2001.

MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH ORQALI TALABALARDA MA’NAVIY TAHDIDGA QARSHI KURASHISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

Jumaniyozov Nodirbek Ulug‘bek o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-bosqich talabasi

jumaniyozovnodirbek39@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy axborot oqimlari kuchaygan davrda talabalar ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi ma’naviy tahdidlar haqida so‘z boradi. Ayniqsa, yoshlarning mediasavodxonligini oshirish orqali ularning ijtimoiy tarmoqlardagi yolg‘on xabarlar, ekstremistik g‘oyalar, axloqiy buzulishlarga qarshi immunitetini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Mediasavodxonlik talabalarga mustaqil fikrlash, tanqidiy qarash va axborotni to‘g‘ri tahlil qilish ko‘nikmalarini singdiradi. Maqolada bu jarayonni amalga oshirish yo‘llari va takliflar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: Mediasavodxonlik, ma’naviy tahdid, axborot xavfsizligi, yoshlar, talabalar, tanqidiy fikrlash, axloqiy immunitet.

Bugun rivojlangan mamlakatlarda, zamonaviy shaharlarda insonning ommaviy axborot vositalari bilan aloqasi kuniga o‘n bir soatdan oshadi. Bu borada olib borilgan amaliy tadqiqotlar natijasida kuniga xonadonlarda o‘rtacha 7 soat 38 daqiqa mobaynida televizor yoqiladi, ikki yoshdan o‘n ikki yoshgacha bo‘lgan bolalar esa haftasiga o‘rtacha 25 soat televizor ko‘rishi aniqlangan. Xalqaro oila assotsiatsiyalari milliy ittifoqi (UNAF-Union National des Associations Familiales) ma’lumotlariga ko‘ra, voyaga yetmaganlar har yili o‘rtacha 154 soat sifatli vaqtni ota-onalari bilan va 850 soatni o‘qituvchilar bilan o‘tkazar ekanlar, bolalar esa turli ekranlar bilan aloqada bo‘lishadi. Bunda ommaviy axborot vositalariga 1400 soat ajratilganligi kuzatilgan [1]. Media-ta’limning asosiy vazifalari yangi avlodni zamonaviy axborot sharoitida hayotga tayyorlash, turli axborotlarni idrok etish, insonni uni anglashga o‘rgatish, uning psixikaga ta’siri oqibatlarini anglab yetish, axborotga asoslangan texnik vositalar yordamida muloqotning og‘zaki bo‘lmagan shakllari va usullarini o‘zlashtirishga qaratiladi [2].

Globalashuv davrida insoniyat hayotining barcha jabhalarida axborot texnologiyalarining ta’siri ortib bormoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning kengayishi, ularni turli xil ma’naviy tahdidlarga duchor qilmoqda. Bu tahdidlar nafaqat ularning shaxsiy rivojiga, balki jamiyatdagi barqarorlikka

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, talabalar orasida mediasavodxonlikni rivojlantirish — dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mediasavodxonlik — bu insonning turli axborot manbalarini tahlil qilish, baholash va ulardan samarali foydalanish qobiliyatidir. Bugungi kunda yoshlar, xususan talabalar, turli yolg'on ma'lumotlar, manipulyativ xabarlar, radikal va ekstremistik targ'ibotlar nishoniga aylanmoqda. Ularning axborotga tanqidiy yondasha olmasligi — ma'naviy zaiflikni yuzaga keltiradi. Bugungi kunda talabalarning ma'naviy tahdidlarga duchor bo'lishlarining bir qancha omillari mavjud. Xususan, internetdagi nazoratsiz kontent – pornografik materiallar, zo'ravonlik sahnalari, diniy fanatizmni targ'ib qiluvchi resurslar, yolg'on axborotlar va feyk yangiliklar – haqiqatni ajrata olmaslik, ijtimoiy tarmoqlarda bosim va taqlid qilish holatlari – ayniqsa, bugungi kun yoshlari orasida keng tarqalgan “trend”ga ergashish, o'zligidan voz kechish, madaniyatsizlik va axloqiy buzilishlarni targ'ib qiluvchi bloggerlar va kontent yaratuvchilar va hokozo.

Ma'lumki, mediasavodxonlik — ommaviy axborot vositalari orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan axborotlarni saralash, turli xildagi axborotlarni qabul qilgandan so'ng ulardan to'g'ri xulosaga kelish ko'nikmalarini shakllantirish, axborot qayerdan, kim tomonidan va qay maqsadda uzatilayotgani hamda kimning manfaatini ko'zda tutayotganini anglab yetish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mediasavodxonlik nafaqat talabalar uchun balki o'zini shu mamlakat fuqarosi deb bilgan har bir shaxs uchun g'oyat zarur. Shu boisdan ham endilikda oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun mediasavodxonlik va axborot texnologiyalari fanlari tashkil etilib, unda talabalarni ma'naviy tahdidlardan himoyalash uchun zarur bo'lgan bilimlar, ma'lumotlar bilan tanishtirib borilib, bu orqali ularda ma'naviy yoki moddiy tahdidga duch kelmaslik, duch kelingan holatlardan chiqib keta olish fazilatlarini rivojlantirish vazifalari belgilanmoqda [3]. Bugungi globallashuv jarayonining chuqurlashib borishi natijasida inson hayoti uchun xavf tug'diradigan turli xil ma'naviy va moddiy tahdidlar bugun jamiyatda uchrab turibdi. Bulardan eng xavflilari esa inson ruhiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi ma'naviy tahdid sanaladi. Bu inson ruhiyatiga ta'sir o'tkazish orqali millatning umuminsoniy qadriyatlari hamda turmush tarzini tubdan o'zgartirib yuboruvchi, oila hamda jamiyat hayotiga salbiy ta'sirini o'tkazuvchi omillarning, ya'ni xudbinlik, nopoklik, nafs qutqusiga uchish, huzur-halovatga berilish, yengilyelpi umr kechirishga da'vat, giyohvandlik, mutaasiblik, tajovvuzkorlik, mol-u dunyoga o'chlik, axloqiy buzuvchilik, zo'ravonlik, axloqsizlikni madaniyat deb bilish va aksincha asl ma'naviy qadriyatlarni eskilik sarqiti deb qarash, loqaydlik, hasadgo'ylik, baxillik, sotqinlik, irodasizlik, beparvolikni targ'ib qilinishidir. Bunday yomon illatlarning oldini olish va jamiyatga nosog'lom fikr bilan zarar keltiruvchilarni tarbiyalanmasligi uchun bugun mamlakatdagi oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun ko'pgina islohotlar amalga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

oshirilmoqda. Eng birinchi navbatda, talabalarni media va axborot olami bilan tanishtirish, undan to‘g‘ri va samarali foydalanishni o‘rgatish uchun mediasavodxonlik darslari, bundan tashqari turli xil ma‘naviy tahdidlar natijasida kelajagi barbod bo‘lgan yoshlar hayoti aks ettirilgan qisqa metrajli filmlar namoyishi, ommaviy uchrashuvlar, ma‘naviyat sohasining yetuk vakillari ishtirokidagi ma‘naviyat darslarining tashkil etilayotganligini ham alohida ta‘kidlash darkor. Yana talabalarni ma‘naviy tahdiddan uzoqlatish maqsad qilingan ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlarga jalb qilish, bu tadbirlarning asosiy ishtirokchilariga aylantirish ishlari ham jadal olib borilmoqda [4].

Mediasavodxonlik orqali ma‘naviy tahdidlarga qarshi kurashish quyidagi turlarini taklif qilmoqchimiz:

- tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – har bir axborotni analiz qilish;
- media mahsulotlarni tahlil qilish ko‘nikmasi – reklama, videorolik, maqola, post va boshqalarni;
- ma‘naviy qadriyatlar asosida baholash – o‘z milliy va madaniy an‘analarimiz bilan solishtirish;
- raqamli gigiyena va axborot xavfsizligi asoslarini o‘rgatish – shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish, xavfsiz foydalanish;

Bu usullarni amalda qo‘llay olishimiz uchun oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim tizimidagi bir qancha muhim islohotlar va loyihalarni amalga oshirilishi zarur. Masalan, “Mediasavodxonlik” fanining ixtiyoriy yoki majburiy dars sifatida kiritilishi, seminar-treninglar, master-klasslar, interaktiv mashg‘ulotlar orqali ko‘nikmalarni shakllantirish, ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlikda talabalar uchun amaliy loyihalar tashkillashtirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, talabalar orasida mediasavodxonlikni rivojlantirish — bu nafaqat ularning shaxsiy intellektual o‘ssishi, balki ularni ma‘naviy tahdidlardan himoya qilishning muhim usulidir. Axborotga to‘g‘ri yondasha oladigan, o‘z fikrini mustaqil ifoda eta oladigan yoshlar jamiyatning mustahkam asosi bo‘la oladi. Mazkur “Mediasavodxonlikni rivojlantirish orqali talabalarda ma‘naviy tahdidga qarshi kurashish qobiliyatini shakllantirish” mavzusiga doir kichik tadqiqot ishini amalga oshirar ekanmiz, mavzu yuzasidan quyidagi takliflarni bildirib o‘tmoqchimiz.

- oliy ta‘lim muassasalarida mediasavodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari tashkil etish;
- talabalar o‘rtasida mediasavodlik bo‘yicha tanlov va musobaqalar o‘tkazish;
- blogerlar va ommaviy axborot vositalari vakillari bilan hamkorlikda madaniy-ma‘naviy kontentlar targ‘ib qilish;
- ijtimoiy tarmoqlarda axborot tarqatish madaniyati va mas‘uliyatiga oid ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar tashkil etish;

- har bir oliy ta'lim muassasasida “Mediasavodxon talaba” klublari faoliyati yo'lga qo'yish va boshqalar.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI

1. Abdullayeva A.R. “O'qituvchining konfliktologik vaziyatlarga nisbatan madaniyatini belgilovchi funksiyalari”. International scientific and practical conference “Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches” March 13, 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10807462>
2. Hippel, 2010, [1-bet]. Hippel, A. (2010). Subjective concepts of media competence. The University of the Fraser Valley Research Review. 2010. Vol 3 No2 <http://journals.ufv.ca/rr/RR32/article-PDFs/6-von.hippel.pdf>.
3. Mamatov.O “Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik, psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ijtimoiy psixologik imkoniyatlari”. Namangan, 2008. 16-b.
4. Maxmudjanovna, A. N. (2023). “Zamonaviy axborot muhitida yoshlar ta'lim tarbiyasi va muammosi”.
<https://ilmfanvatalim.uz/index.php/ift/article/view/599?articlesBySameAuthorPage=6>

UMUMTA'LIM MAKTABLARI TARIX DARSLARIDA ARXIV MANBALARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Yoriqulov Alisher Sohijjon o'g'li

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti
ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (tarix) yo'nalishi 1-bosqich magistri
yoriqulovalisher2511@gmail.com
Ilmiy rahbar: dots. O.H. Jaynarov

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamonda arxiv manbalarining o'rni va ahamiyati yoritib beriladi. Insoniyat aqli va tafakkurini shakllanishida, qolaversa, tarixiy bilimlarning rivojlanishida muzeylar, kutubxonalar hamda arxivlarning o'rni beqiyos. Ularda saqlanayotgan tarixiy hujjatlar tarixiy o'tmishni birlamchi manbalar asosida yoritishda hamda zamonaviy davrda davlat, jamiyat, insonlar hayotida yuzaga kelayotgan masalalarni hal etishda alohida qimmatli manba hisoblanadi.

Kalit so'zlar: *arxiv, manba, fond, ilmiy tadqiqotlar, ochiq ilm, akademik nashrlar, ilmiy hamkorlik, ilmiy maqolalar, elektron arxiv, akademik platforma, ochiq axborot, ilmiy axborot almashinuvi, ochiq nashrlar, ilm-fan rivoji, innovatsiyalar.*

Insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida xo'jalik va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi ibtidoiy jamoa tuzumining yemirilishiga hamda davlatchilikning vujudga kelishiga olib keldi. Deyarli bir vaqtda ijtimoiy zarurat tufayli yozuv ham paydo bo'ldi. Qadimiy davlatlar o'zlarining ijtimoiy funksiyalarini bajarish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jarayonida turli hujjatlar (qonunlar, farmonlar, mulk va soliq hisobotlari va h.) yaratish hamda ularni saqlashga ehtiyoj sezidilar. Shu tariqa hujjatlarni saqlaydigan muassasalar – arxivlar paydo bo'ldi. “Arxiv” atamasi lotincha “arxivum” so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida “mahkama”, “muassasa” degan ma'noni bildiradi[1]. Lekin bu so'z hozirgi kunda boshqacha ma'noda qo'llaniladi. Arxiv deganda biz odatda faqat hujjatlar saqlanadigan muassasani tushunamiz. Arxivlarda turli idoralar, korxonalar, tashkilotlar, shuningdek ayrim shaxslar faoliyati jarayonida yaratilgan va to'plangan hujjatlar va materiallar saqlanadi.

O'zbekistonda arxivlarning paydo bo'lishi bevosita uning uch ming yillik davlatchilik tarixi bilan bog'liq. Qadimgi sivilizatsiya markazlaridan biri bo'lgan O'rta Osiyo hududida ilk davlatchilikning tashkil topishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy hayotida aks etib ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi bilan uyg'un bo'lgan. Ma'lumki, yozuvning paydo bo'lishi asta-sekinlik bilan arxiv ishining shakllanishiga ham olib keldi. O'rta Osiyo arab xalifaligi tomonidan bosib olinishi va arab alifbosiga asoslangan yozuv tizimiga o'tgandan so'ng, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish sharoitida an'anaviy saroy, diniy va shaxsiy arxivlar bilan bir qatorda idoralarda devonlar, kutubxonalar va madrasalarda ham hujjatlarni jamlash va saqlash rivojlangan.

1919-yil 5-noyabr Turkiston Respublikasi Markaziy Ijroiya Qo'mitasi “Turkiston ASSRda arxiv ishini qayta tashkil etish va markazlashtirish to'g'risida” qaror qabul qildi[2]. Ushbu huquqiy hujjatning qabul qilinishi arxiv hujjatlarini maxsus muassasa tomonidan tartibli jamlash va saqlash uchun zamin yaratdi. Mamlakatda arxiv ishini tashkil etishda tub o'zgarishlar amalga oshirildi: sobiq davlat idoralari arxivlarini idoraviy arxiv sifatida tuzatish to'g'risida qaror qabul qilindi va ilmiy, tarixiy, madaniy hamda ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlar davlat mulki deb e'lon qilinib Turkiston Respublikasining Yagona Davlat arxiv fondiga topshirilishi belgilab berildi. 1930-yildan O'zbekiston Markaziy Arxiv boshqarmasi (O'zMAB) vujudga keldi. 1931-yilda O'zbekiston YaDAJ bo'limlari o'rniga Markaziy arxiv (MA), O'zbekiston Markaziy Tarix arxivi (O'zMTA), 1943-yil 18-martda O'zbekiston kinosurat-ovozli hujjatlar Markaziy Davlat arxivi, 1959-yil 5-iyunda arxiv ishi, Markaziy davlat arxivi va respublikaning markaziy va viloyat arxivlari tarkibiga O'z KFFH MA kiritildi. 1962-yilda O'zbekiston Markaziy davlat tibbiyot arxivi (1965-yildan O'zbekiston Tibbiyot va texnika hujjatlari Markaziy davlat arxivi deb o'zgartirildi) tashkil etildi[3].

1992-yil 19-iyulda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Bosh arxiv boshqarmasi deb nomlandi. Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyat Arxivlari hamda muassasalar tasarrufidagi arxivlar unga bo'ysundirildi. O'zbekiston

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Respublikasida jami 103 ta davlat arxivi bo‘lib, ularda 8 mln.ga yaqin hujjatlar saqlanadi[4].

Arxiv hujjatlari turli sohalarda tadqiqotlar olib borish uchun asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tarixiy tadqiqotlar va huquqiy masalalar bo‘yicha arxiv hujjatlari bevosita dalillar sifatida ishlatiladi. Arxiv materiallari quyidagi jihatlarida katta ahamiyatga ega:

Tarixiy faktlarni tasdiqlash – arxiv hujjatlari o‘tmishda sodir bo‘lgan voqealarni aniq tasdiqlash imkonini beradi.

Davlat boshqaruvi – rasmiy hujjatlar davlat siyosatini shakllantirish va nazorat qilishda muhim ahamiyatga ega.

Madaniy merosni saqlash – arxivlar milliy madaniyat va an‘analarni kelgusi avlodlarga yetkazishda muhim o‘rin tutadi.

Bugungi kunda milliy arxivlarimiz tizimi doirasidagi arxivlarimizda hujjatlarni saqlash, tartiblash eng dolzarb muammolar qatorida sanaladi. Shundan ham bilsak bo‘ladi ushbu jarayon murakkab va ahamiyatlidir. Arxivlarda arxiv hujjatlarini saqlash me‘yoriy sharoitlarni yaratish, me‘yoriy tartiblarga rioya etish va hujjatlarni saqlovini to‘g‘ri tashkil etish, yo‘qolishi va o‘g‘irlanishini bartaraf etuvchi, shuningdek ularning normal fizik holatini saqlab turuvchi tadbirlar kompleksi orqali ta‘minlanadi. Arxiv hujjatlarining mavjudligi va holatini tekshirish reja asosida, shuningdek bir yo‘la amalga oshirildi. Ularni mavjudligi va holatini tekshirish:

- Noyob hujjatlar bo‘yicha – har yili;
- Qog‘ozli alohida qimmatli hujjatlar bo‘yicha – 5 yilda bir marta;
- Qolgan arxiv hujjatlarining mavjudligini tekshirish davlat arxivida 10 yilda 1 marta amalga oshiriladi[5].

Arxivlarning ilmiy tadqiqotlar va jahon ilm-faniga bo‘lgan ahamiyati juda katta. Quyida ba‘zi muhim jihatlar keltirilgan: arxivlar ilm-fan sohasida erkinlik va tenglikni ta‘minlaydi. Hamma tadqiqotchilar o‘z ishlarini bir xil shartlar bilan taqdim eta olishadi, bu esa ilmiy izlanishlarning demokratik ravishda amalga oshirilishini ta‘minlaydi, arxivlar ilmiy jurnallarga ta‘sir ko‘rsatadi.

Tadqiqotchilar ko‘pincha maqolalarini arxivlarga joylashtirganlaridan so‘ng, ilmiy jurnallarda nashr qilinadi. Bu jarayon ilmiy ishlarni birinchi navbatda tarqatishda arxivlarning ahamiyatini oshiradi, arxivlar, xususan, global ilmiy hamjamiyat uchun qimmatli resurs bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotchilar va olimlar turli mamlakatlardan o‘z ishlarini baham ko‘rishlari va o‘zaro ilmiy fikr almashishlari uchun imkoniyatlar yaratiladi, arxivlar ilmiy ishlarni taqdim etish va tezkor baholash orqali ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshiradi. Agar biron bir tadqiqot xatolarni yoki kamchiliklarni o‘z ichiga olsa, boshqa tadqiqotchilar bu haqda tezda xabar berishlari mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan an'anaviy arxivchilik tizimi ham o'zgarib bormoqda. Elektron arxivlar quyidagi afzalliklarga ega:

Axborotga tezkor kirish – elektron formatda saqlangan hujjatlar tadqiqotchilar va foydalanuvchilar uchun qulay foydalanish imkonini beradi.

Hujjatlarni uzoq muddat saqlash – raqamli format hujjatlarni yo'qotish xavfini kamaytiradi va ularning xavfsizligini oshiradi.

Xalqaro hamkorlik – elektron arxivlar turli mamlakatlar o'rtasida ilmiy hamkorlikni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Arxiv tizimining rivojlanishiga qaramay, bir qator muammolar mavjud. Xususan, **hujjatlarning yo'qolishi yoki yomonlashishi** – qog'oz hujjatlar vaqt o'tishi bilan eskiradi va yo'qolish xavfi paydo bo'ladi. **Raqamli formatga o'tkazish muammolari** hamda **ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi kabilar shular jumlasidan.**

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, arxivlar ilmiy izlanishlarni tez va erkin tarqatish uchun muhim vosita hisoblanadi. Ular tadqiqotchilarga o'z ilmiy ishlarini ilmiy hamjamiyatga tezda taqdim etish imkoniyatini beradi, shu bilan birga yangi bilimlarning tez tarqalishini ta'minlaydi. Arxivlarning eng katta afzalliklaridan biri ularning ochiq kirish tamoyiliga asoslanishi bo'lib, bu ilmiy ishlarning bepul va erkin foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu esa ilmiy hamkorlikni rivojlantiradi va global miqyosda bilimlarni tarqatishning tezligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alimov I, Ergashev F, Butaev A. Arxivshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: Sharq, 1997. – 31-bet.
2. Архивы // Историческая энциклопедия. Т. 1. – Москва, 1961. – С. 56
3. Arxivlar // O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 1-jild. – Toshkent, 2000. – 28-bet.
4. Xolmatova M. Arxivlar hamkorligi / Xalq so'zi. – 2003 yil, 19 iyun.
5. Oronyuk B., Aliyev B. Arxivlar – hujjatlar qal'asidir // Sharq yulduzi.

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ВЕРЕТНИЧЕСТВА НА ТЕРРИТОРИИ РУСИ. ТРАДИЦИИ И ВЗГЛЯДЫ «АНТИХРИСТИАНСКОЙ» КОНЦЕПЦИИ.

Казаков Д.И.

Студент 2 курса группы ПП 23-3

Чирчикский Государственный Педагогический Университет

Факультет: «Педагогики»

Научный руководитель: Илмуродова Ф.Ш.

Аннотация: В работе исследуется происхождение и эволюция веретничества — древней женской сакральной практики, связанной с прядением судьбы, магией нитей и взаимодействием с духами. На основе археологических, фольклорных и этнографических данных рассматриваются исторические этапы развития веретничества на территории Руси — от неолитических матриархальных культов до позднесредневекового «шептушества».

Ключевые слова: веретничество, прядение судьбы, женская магия, пантеон бесов, дохристианская Русь, славянская мифология, Мара, Мокошь, христианизация, пряжа, нить жизни, женская инициация, духовная традиция, народная магия.

Термин «веретник» происходит от слова «еретник». Т.е. богоотступник. В некоторых регионах - например, в Витебской губернии, на дальнем севере России (Коми), это слово выступала в качестве синонима злого колдуна, чернокнижника. Поэтому само учение еретников тесно связано с убеждением о возможности влиять на мир через обращение к потусторонним Силам. Можно сказать, что веретничество - это восточнославянский колдовской культ с выраженными элементами «антихристианства», возникший в народной среде - вернее, той ее части, что издревле назывались знающими, знатками, ведьмами и колдунами.

На самом деле, любая монотеистическая религия тесно завязана на магии и имеет большое количество справок исходя из менталитета населения. Традиция веретничества же не является чисто магической, или же религиозной. Ведь если провести параллели между Христианством, то даже по наличию официального запрета на чародейство, встречаются элементы не только некромантии (например, хранение частей умерших, преклонение к мощам), но и магизма (срезание волос новорожденных, окунание в купель и т.д.). Веретничество является, по своей сути, колдовским направлением, где обращение к потусторонним силам являются наиболее важной частью всего вероучения. Хоть и плотная практика колдовства была вовсе необязательна, обрадовал деятельность, связанная с подношением

даров Хозяину леса, Домовому, перекрестным, соборным и кладбищенским бесам, совершало большинство веретников, рассчитывая на реальную помощь потусторонних сил в земных вопросах и вопросах духовного искания. Эти сущности не были «дьявольскими» в христианском понимании. Они были аморальны — вне добра и зла, но глубоко персонализированы, с характером, повадками и отношением к тем, кто с ними работает. Их сила заключалась в знании и обряде, а не в слепом поклонении. Веретничество не просто отличалось от христианства — оно во многом противостояло ему на метафизическом уровне. Например, концепции противостояние веретничества представляла собой создание молитв–перевертышей, которые, оскверняли божьи имя и возглавляли Бесов. В составе таких молитв были фразы, которые, по сути своей, были полной противоположности христианских молитв и могли содержать такие слова, как « не воимя отца, не воимя сына, не воимя святого духа! Не аминь!». Помимо устного и молитвенного хуления имени божьего, традиции и обряды веретников включали в себя работы магического характера на перекрёстках четырёх дорог (по верованим, место, где границы физического и реального мира Истон чаются и плотно прилегают к границам потустороннего мира) с использованием христианской церковной атрибутикой (саванн покойника, иконы святых, которые оскверняли во имя Нечистой Силы). Веретничество и христианство, несмотря на внешнее противостояние, представляют собой два разных взгляда на мир и сакральное, в которых параллельно сосуществуют одни и те же архетипы, но с противоположной смысловой нагрузкой. Обе традиции оперируют символами нити, жертвы, духа, но если в христианстве эти образы возводятся в сферу морали и подчинения Божественному плану, то в веретничестве они являются орудиями силы, знания и личной воли. Таким образом, веретничество и христианство — не просто оппозиции, но зеркальные структуры, в которых одни и те же архетипы (жертвенность, судьба, свет/тьма, дух, материнство) получают различное толкование. Понимание этих параллелей позволяет не только глубже взглянуть на духовную историю Руси, но и восстановить утраченные смыслы, в которых женщина была не только матерью и верующей, но и ведающей — хранилищем сакральной силы рода.

Список литературы

1. Афанасьев, А. Н. Поэтические воззрения славян на природу. — М.: Наука, 1995.
2. Рыбаков, Б. А. Язычество древней Руси. — М.: Наука, 1987.
3. Забылин, М. И. Русский народ: его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия. — М.: Русская книга, 2004.

4. Shakirovna, Feruza. "The Role of English Fictional Literature in Developing Students' Socio-Cultural Competence." *International Journal of New Approaches in Social Studies* 6.2 (2022): 235-243.

5. Shakirovna, Feruza. "Developing Students Socio-Cultural Competence By Reading English Fictional Literature." *Journal of Education and New Approaches* 5.2 (2022): 213-220.

6. Shokirovna, Ilmurodova Feruza. "World of Science: Journal on Modern Research Methodologies." (2023).

GERMANIYA DAVLATIDA TA'LIM TIZIMI

Zayniyeva Mehrangiz Ziyobiddin qizi

CHDPU 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Rahmonova Gulchehra Salaydinovna

Annotatsiya: Ushbu tezisda Yevropa davlatlaridan biri bo'lgan, dunyoga mashhur Germaniya davlati, ushbu davlatning yana biz bilmagan qanaqa nomlari borligi, qachondan boshlab Germaniya deb atala boshlagani, Germaniyada maktabdagi ta'lim tizimi qanaqa ekanligi, o'qitish uslublari, baholash mezonlari qay tartibda ekanligi, bakalavr va magistraturada o'qish holatlari haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Tayanch so'zlar: Germaniya, Galliya, germaniyadagi ta'lim tizimi, tafakkur ustaxonasi, bepul va majburiy ta'lim, blona krediti, „ Fikrlayapmanmi, demak, yashayapman!“ tamoyili va boshqalar;

Germaniya dunyodagi eng ko'p nomga ega davlatlardan biri. Mamlakatning o'zbeklar ishlatuvchi Germaniya va Olmoniya nomlaridan tashqari Tyskland, Saksa, Nimechchina, Vacija, Deutschland va hatto Guten Tag kabi nomlari ham mavjud. Germanlar yurti nega bunchalik xilma-xil ataladi? Bu nomlar qayerdan paydo bo'lgan? Germaniya nomi dunyo tillariga lotin tilidan tarqalgan. Bu nom miloddan avvalgi III asrda paydo bo'lgan. Germaniya nomi qadimgi kelt tilidagi «gair» - «qo'shni» so'zidan kelib chiqqan deb hisoblanadi. Olimlar «Germaniya» so'zi lotin tiliga qadimgi gall tilidan o'tgan deb hisoblaydi. Ammo german qabilalarining o'zlari bu nomdan foydalangani haqida hech qanday ma'lumot yo'q. Yozma manbalarda esa Germanus so'zini ilk bor mashhur sarkarda va imperator Yuliy Sezar ishlatgan. U Galliya (hozirgi Fransiya va Shveytsariya hududlari) shimoli-sharqidagi qabilalarni shu nom bilan atagan. Milodiy 98 yilda rimlik tarixchi Tatsit Rim imperiyasi chegaralaridan tashqarida yashovchi german qabilalari hayoti tasvirlangan mashhur «Germaniya» (lotinchi nomi De Origine et situ Germanorum) asarini yozgan. Bu nom lotin tilidan

keyinchalik Yevropaning ko‘plab tillariga, jumladan, 1520 yilda ingliz tiliga o‘tgan. XVIII-XIX asrlarda dunyoning katta qismini egallagan inglizlar esa bu nomni o‘z mustamlakalariga tarqatgan.[1]

Hozirda italyan, alban, rus va ingliz tillarida nemislar yurti «german» so‘zi asosiga qurilgan nomlar bilan ataladi. O‘zbek va boshqa Markaziy Osiyo tillariga «Germaniya» nomi rus tilidan kirib kelgan. Ungacha o‘lka xalqlari Olmoniya nomidan keng foydalangan.[2]

Germaniya – jahon ilm-fani va madaniyati o‘choqlaridan biri. Bu mamlakat ildizi asrlarga borib taqaluvchi ilmiy maktablari Gyote, Gegel, Betxoven, Nitshe, Eynshteyn singari olim va ijodkorlarni bilan dunyoga mashhur. Xalqaro doirada e’tirof etilgan olmon ta’lim dargohlarida mustaqil fikr hamda keng dunyoqarash shakllanishiga alohida e’tibor beriladi. Ta’lim tizimiga tatbiq etilayotgan yangi usullar, so‘nggi axborot texnologiyalaridan unumli foydalanmaganlarga esa juda qiyin. Taraqqiyot manzili sari oshiqayotgan jamiyatda bilimsiz o‘z o‘rniga ega bo‘lish amri mahol. Darvoqe, olmonlarga xos temir intizom, birso‘zlilik xislatlari ham aynan ta’lim dargohlarida shakllanadi.

Tafakkur ustaxonasi

Germaniyada maktabgacha ta’lim muassasalari davlat tizimiga kirmaydi. Bolalar bog‘chasi xayriya jamg‘armalari, mahalliy hokimiyat hamda cherkov vasiyligida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga korxona va tashkilotlar ham o‘z bog‘chasiga ega bo‘lishi mumkin. Maktabgacha ta’lim tizimi 3 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarni qamrab oladi. Hali aqlini tanib ulgurmagani bolalarda o‘z fikrini ifodalash, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyatini shakllantirish, ularni boshlang‘ich ta’limga tayyorlashda bog‘chalarning o‘rni katta. Shu bois ham olmonlar bog‘chalarni "tafakkur ustaxonasi" deb atashadi.

Bepul va majburiy talim

Germaniya Konstitutsiyasiga muvofiq, maktab ta’limi davlat nazoratidadir. Mamlakatda 16 ta federal hududlar mavjud bo‘lsa, ularning har biri o‘zining ta’lim to‘g‘risidagi qonuniga ega. Shu sababli federal hududlarning maktab ta’lim tizimida ayrim farqlar bor. Masalan, aksariyat hududlarda boshlang‘ich ta’lim 4 yil (birinchi sinfdan to‘rtinchigacha qadar), poytaxt Berlinda esa – 6 yil. Ammo bu kabi farqlarga qaramasdan, barcha hududlar uchun umumiy tartib-qoidalar amal qiladi. Germaniyada maktab ta’limi majburiy va bepul. 6 yoshdan 18 yoshgacha fuqarolar majburiy tartibda ta’lim olishi shart qilib belgilangan. Maktab ta’lim tizimi esa boshlang‘ich, o‘rta va yuqori bosqichlarga bo‘linadi. Bolalar 5-6 yoshdan boshlang‘ich maktabga qatnaydi. Boshlang‘ich maktabda o‘qish davri to‘rt yildan olti yilgacha. Maktablarda birinchi, ikkinchi sinf davomida o‘quvchilarga baho qo‘yilmaydi. O‘qituvchilar baho o‘rniga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bolaning individual, psixologik rivojlanish holati xususida hisobot tayyorlaydi. O‘quvchilarga 3-sinfdan baho qo‘yila boshlaydi. Germaniyada 6 ballik baholash tizimi qabul qilingan. Bunga ko‘ra,

- 1 – a‘lo;
- 2 – yaxshi;
- 3 – qoniqarli;
- 4 – yetarli;
- 5 – yetarli emas;
- 6 – qoniqarsiz.

O‘quvchilar fanlarni eng kamida "4"ga o‘zlashtirishi kerak. Boshlang‘ich bosqichda bolalarga matematika, nemis tili, tabiatshunoslik, musiqa, estetika fanlari o‘tiladi. Germaniyada davlatga qarashli maktablar bilan birga xususiy ta‘lim maskanlari ham faoliyat yuritadi. Xususiy maktablar o‘rta ta‘lim maskanlarining 2 foizini tashkil etadi. O‘quv dasturlari an‘anaviy maktablardan farq qiluvchi xususiy maktablarni Federal ta‘lim va madaniyat vazirligi nazorat qiladi. Xususiy maktablar sanoat, til, kosmetika, gimnastika, uy xo‘jaligi kabi ixtisoslashgan yo‘nalishlarda ta‘lim beradi. Nodavlat ta‘lim maskanlari bir-birini qo‘llab-quvvatlash uchun Xususiy maktablar uyushmasiga birlashgan. Shuningdek, nogiron va aqliy qobiliyati cheklangan bolalar uchun maxsus maktablar ochilgan. Olmon maktablarida xorijlik fuqarolar ham ta‘lim olishi mumkin. Xorijliklar mahalliy shart-sharoitga moslashishi, nemis tilini puxta o‘zlashtirishi uchun tayyorlov kurslari tashkil etiladi.

Nemis pedagoglari iste’dodsiz o‘quvchining o‘zi yo‘q, deb hisoblashadi. Shunga ko‘ra, ular o‘quvchining ochilmagan qirralarini kashf etish, ularni yangilik va ixtirolar ruhida tarbiyalashga intiladi. "Fikrlayapmanmi, demak, yashayapman!" deydi mashhur faylasuf Rene Dekart.[3] Olmon maktablarida ana shu naql oltin qoida sifatida qabul qilingan. Pedagoglar birinchi navbatda o‘quvchining, hatto xato bo‘lsa-da, mustaqil fikri bo‘lishiga erishishni maqsad qiladi. Ta‘lim jarayoni esa ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasidagi uzviy hamkorlikka tayanadi. [4]

Germaniyadagi oliy ta‘lim tizimi. Germaniyada o‘qitish mustaqil va davlat institutlarida o‘tkazilishi mumkin. Mustaqil universitetlar birinchi navbatda ularda ta‘lim nafaqat nemis tilida olib borilishi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, mutaxassisliklar bo‘yicha raqobat ancha past. Germaniyada ta‘lim eng yaxshi texnik mutaxassisliklar bo‘yicha olib boriladi: muhandislar, quruvchilar, elektr muhandislari va boshqalar. Bunday mutaxassisliklar mashhur nemis institutlarida an‘anaviy o‘qitish an‘analariga amal qiladi va kuchli o‘qituvchilar tarkibiga ega. Ko‘pgina nemis universitetlari Blona kreditini qayta kreditlash tizimidan foydalanadilar. **Bakalavr darajasi** .Dasturlar taxminan uch o‘quv yiliga to‘g‘ri keladi. Tugatgandan so‘ng, talaba bakalavr ishini tayyorlaydi, uning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darajasi maxsus komissiya tomonidan baholanadi. Bakalavr darajasi nafaqat davlat ta'lim muassasalari, balki Ta'lim vazirligi tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan xususiy o'quv yurtlari, shuningdek prof. Akademiyadan ham o'tadi. Bakalavr darajasiga ega bo'lgan talaba Germaniyada yoki boshqa mamlakatlarda uning diplomi rasmiy darajada tan olingan institutlarda oliy ma'lumot olish imkoniyatiga ega. **Magistrlik darajasi.** Nemis magistrining o'qishi ikki yilgacha davom etadi; bu mutaxassislikni tanlashga bog'liq. Muayyan muassasaga qabul qilish uchun talablar o'zlariga ega bo'lishi mumkin. Asosan, abituriyent faqat til testlaridan o'tish uchun etarli emas. Shuningdek, u bakalavr diplomiga qo'shimchalar kiritishi kerak, unda ushbu o'quv yurtining asosiy fanlarida yuqori baholar mavjud.[5]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, Germaniyadagi ta'lim tizimi ham xuddi o'zimizning O'zbekistonimizdagi ta'lim jarayonimizga o'xshab, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'limlarga bo'linar ekan. Lekin meni ajablantirgan narsa shu bo'ldiki, Germaniya davlatidagi alohida 16 ta federal hududning har birining o'z ta'lim to'g'risidagi qonuni borligi. Chunki hali hech qaysi davlatda o'zining alohida hududlarining o'z ta'limi to'g'risidagi qonuni borligi haqida hech qayerda ma'lumot keltirilmagan edi. O'zbekistonning ham ta'lim tizimida Germaniya davlati bilan o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borayotgani bugungi kunda yaxshi natijalarga olib kelyapti. Xususan, 2024-yil Chirchiq davlat pedagogika universiteti „Turizm“ fakulteti talabalari Germaniyaga borib, u yerdagi ta'lim jarayonlari, talabalarning, maktab o'quvchilarining formasi, u yerdagi jarayonlar, darslardagi metod-usullar hamma hammasi haqida ma'lumotlarga ega bo'lib, o'zimizning ham ta'limimiz haqidagi ma'lumotlarni bo'lishib, qaytib kelishgan. Bu ham bizning katta yutug'imizdan biri hisoblanadi. Biz qanchalik ko'p boshqa xorij davlatlarining ta'lim jarayonlari bilan qiziqsak, o'rgansak, kelajakdagi yosh nihollarimizga, kelajak avlodlarimizga eng yaxshilarini loyiq ko'radigan bo'lsak, yaqin 5-10 yillikda bizning davlatimiz ham ta'lim jarayonida dunyoning yetakchi davlatlarining oldi qatorlariga ko'tarilishi turgan gap. Bu uchun esa biz ko'proq izlanishimiz, o'qishimiz kerak. Zero biz-ilm va ma'rifat tarfdorimiz, taraqqiyot esa faqat bilim bilan bo'lishi mumkinligiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. GFRning Ta'lim va ilmiy tadqiqotlar vazirligi. Germaniyada ta'lim tizimi. 2022/2023.
2. Germaniya Madaniyat vazirliklari konferensiyasi. 2023 Berlin
3. PhD. E.O. G'apporov. NamDU. „Geosiyosat asoslari“ ma'ruzalar matni. 2023/2024.
4. [abt.uz/blog/germaniya ta'lim tizimi va uning besh oltin qoidasi](http://abt.uz/blog/germaniya-ta'lim-tizimi-va-uning-besh-oltin-qoidasi).

5. World.uz./blog.<https://uz.wikipedia.org>

FALSAFA VA ILOHIYOTDA OLAMNI BILISH MUAMMOSI

Yusufjonova Laylo Abduvahobova Maftuna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Yo'ldoshev Avazbek**

Annotatsiya. *Ushbu maqola islom falsafasida betakror o'rniga ega diniy-irfoniy ta'limotlardan biri tasavvuf va vahdati vujud haqidadir. Tasavvuf nafsni, axloqni tarbiyalash, ma'naviy barkomillik yo'llarini izlashga, turli mashqlar bilan Haq vasliga yetishga qaratilgan ilmdir. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf tasavvufni sunniy tasavvuf va falsafiy tasavvufga ajratadi va bular ham maqolada keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *tasavvuf, vahdati vujud, komil inson, naqshbandiya tariqati, sufizm, islom dogmatikasi.*

Islom falsafasida betakror o'rniga ega diniy-irfoniy ta'limotlardan biri tasavvuf va vahdati vujud. Ilmiy adabiyotlarda tasavvufga “inson qalbidagi yomon sifatlardan xalos bo'lish choralari o'rgatuvchi, qalbdagi ezgu sifatlar va ularni qo'lga kiritish yo'llarini ko'rsatuvchi, ma'naviy martabalarni bosib o'tib, eng yuksak martaba bo'lmish “Komil inson” maqomiga erishmoq qoidalarini o'rgatuvchi va nihoyat, tavhid sirlarini bayon etuvchi bir ilmdir”⁸², deb ta'rif beriladi. Demak, tasavvuf nafsni, axloqni tarbiyalash, ma'naviy barkomillik yo'llarini izlashga, turli mashqlar bilan Haq vasliga yetishga qaratilgan ilmdir. To'g'ri, ba'zan uni ilohiy ilmga yo'yishga intilish ham mavjud. Masalan, imom G'azzoliy, “tasavvuf qalbni faqatgina Allohga yo'naltirib, mosivo — Allohdan boshqa barcha narsalardan butkul aloqani uzishdir”⁸³, deb hisoblaydi. Tasavvufni obyektiv borliqdan, hayotdan ayricha voqelik sifatida qarash Ibn Xoldunda yana keskinroq ifodada ko'zga tashlanadi. U yozadi: “Tasavvuf ibodatda astoydil davom etmoq, Allohga yo'nalmoq, dunyoning bezak va yolg'onchiligidan yuz o'girmoq, ko'pchilik e'tibor beradigan zavq, mol-dunyo va shon-shuhratdan ham yuz o'girish, ibodat uchun xalqdan ayrilib, xilvatga kirishdir”⁸⁴. Ha, xalifaliklar davrida nafsga, boylikka, zuhuriy go'zallikka berilish avj olgan. Sufiylar islomdagi asl da'vatlarni asrash uchun avj olgan illatlarga salbiy munosabatini bildirib zuhdga ruju qo'yganlar. Keyingi asrlarda, ayniqsa naqshbandiya tariqati ta'sirida insoniy burch va mas'uliyat masalalari ham tasavvufdan joy olgan bo'lsa-da, zohidlik, xilvatga o'girilish saqlab qolindi.

Tasavvufning yo'llari, tariqatlari rang-barang bo'lgani uchun ayrim tadqiqotchilarni uni tayyor falsafiy tizimga solish mumkin emas deb biladilar. Masalan,

⁸² Турор Усмон. Тасаввуф тарихи. – Т.: Истиљлол, 1999. – 18-19-б.

⁸³ Љаранг: Ўша асар. – 18-б.

⁸⁴ Ўша жойда.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

J.S.Trimingem yozadi: “sufizm islomning profetik tizimiga to‘la hech qachon qo‘shilmaydi, sufizmga islom bilan yonma-yon mavjud bo‘lishga ruxsat etilgan...”⁸⁵. Aslida tariqatlar islomdan tashqarida bo‘lishi mumkin emas edi, ayniqsa islom dini keng tarqalayotgan va unda taassublik avj olayotgan davrlarda birorta ham shayx o‘z tariqatini islomdan ayricha voqelik, g‘oya, ta’limot deb e’lon qilishga jur’at etolmasdi. Shuning uchun ham, Ibn-al Arabiyning falsafiy-tasavvufiy qarashlari barcha tariqatlarga ta’sir etgan bo‘lsa-da, birorta ham shayx buni ochiq e’tirof etishga jur’at etmagan, u islom mutaassublari tomonidan qoralanishini yaxshi bilgan. “Lekin baribir tariqatlar yo‘lboshchilari, ularning shariatga moslashishiga qaramay, islom mutaassiblarining shubhalaridan qocholmadilar”⁸⁶. Lekin tasavvuf falsafasini islomga zid qarash sifatida talqin etish, hatto uni islomga qarshi qo‘yish hanuzgacha davom etadi.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf tasavvufni sunniy tasavvuf va falsafiy tasavvufga ajratadi. U ochiq yozadi: “Hozirgi kunimizda bu masala (vahdatul vujud – tasavvuf falsafasi – V.A.) bizning diyorimizda unut bo‘lgan edi. Shuning uchun boshqa bir tortishuvli masalalar qatori vahdatul vujudni qayta maydonga chiqishini istamas edik. Men o‘zim bu masalani birovning esiga tushib qolishini aslo istamas edim. Bu masaladan xabardor birodarlarga ham uni qo‘zg‘almaslik kerakligini aytib yurar edim”⁸⁷. Ushbu salbiy munosabatini muallif quyidagicha izohlaydi. “Bu nazariyaga ergashganlar orasidan aql, axloq va shariat chegarasidan chiqib, fisqu fujur, zalolat va gumrohlik doirasiga kirganlar haddan tashqari ko‘payib ketdi. Islom olami katta xavfu xatar ostida qoldi. Umuman islom ta’limotlariga zid bo‘lgan gap-so‘z va ishlar ko‘payib ketdi. Ana o‘sha narsalarni o‘ziga ravo ko‘rganlar vahdatul vujud nazariyasini o‘zlariga qurol qilib olar edilar”⁸⁸. Shayx “islom olami katta xavfu xatar ostida qoldi” deb islomda hurfikrlikni cheklamoqchi, dogmani “yagona haqiqat” sifatida himoya qilmoqchi bo‘layabdi. Ushbu dogma uchun u Mansur Xalloyning qatl etilishini ham oqlamoqchi bo‘ladi. Ma’lumki, Mansur Xalloy “amal haq”, ya’ni “haq menman” degan g‘oyasi uchun mutaassiblar tomonidan o‘ldirilgan. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf yozadi: “Xalloyning qadimgi va hozirgi muxlislari da’vo qilganlaridek, uni to‘g‘ri gapni aytgani uchun ba’zi johillar qatl qilgan emas. Balki uni eng noto‘g‘ri gapni aytib, aytganida turib olganidan keyin, to‘qqiz yil qamoqda qolib ham o‘ziga kelmaganidan keyin musulmonlarning ijmo’i ila qatl qilishga hukm qilingan”⁸⁹. Ko‘rinib turibdiki, islom dogmasidan boshqacharoq fikrni bildirgan Xalloyning to‘qqiz yil zindonda ushlab

⁸⁵ Тримингэм Ж.С. Суфийские ордена в исламе. – М.: «София», ИД «Гелиос», 2002. –С. 176.

⁸⁶ Ўша асар. –С. 175.

⁸⁷ Мукаммад Содиль Мукаммад Юсуф. Тасаввуф калыда тасаввур. – Т.: “Мовароуннакр”, 2004. – 204-б.

⁸⁸ Ўша асар. – 209-б.

⁸⁹ Ўша асар. – 210-б.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

turilgani ham, uning o‘z fikrini himoya qilgani uchun qatl etilgani ham shayx qalbida zo‘ravonlikka nafrat, beayb Xalloyga hamdardlik tuyg‘usi ko‘rinmaydi. Aslida esa Ibn Arabiy va Mansur Xalloy islom dogmatikasining zaif tomonini ochib, aql egalarini muroqabaga chaqirgan edilar. Muhtaram shayximiz vahdatul vujudga bo‘lgan qiziqish hech qachon so‘nmaganini eslashni istamay “Vahdatul vujud masalasi hozirda tarix sifatida o‘rganilmoqda”⁹⁰, deb yozadi.

Tasavvuf faqatgina diniy amallarni emas, balki inson ichki olamini tozalash, uni ruhiy kamolot sari yetaklashni ko‘zlaydi. Ayniqsa, komil inson g‘oyasi har bir shaxsni o‘z ustida ishlashga undaydi. Naqshbandiya tariqati va Ibn Arabiy kabi mutafakkirlarning qarashlari orqali tasavvufning nafaqat diniy, balki falsafiy jihatdan ham boy mazmunga ega ekanini angladim.

Shuningdek, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning vahdati vujudga bo‘lgan ehtiyotkor yondashuvi e‘tiborni tortadi. Bu yondashuvni tushunish mumkin, chunki diniy ta‘limotda cheklovlar bo‘lishi tabiiy. Biroq, tasavvufda bildirilgan ba‘zi erkin fikrlarning mutaassiblar tomonidan noto‘g‘ri tushunilishi yoki rad etilishi ilmiy nuqtai nazardan bahsli masala bo‘lib qolmoqda. Menimcha, bu borada ko‘proq ochiq va chuqur ilmiy muloqotlarga ehtiyoj bor.

Hozirgi kunda ko‘plab odamlar ichki bezovtalik, ma‘naviy tushkunlik va hayotda ma‘no yo‘qligidan aziyat chekmoqda. Bunday paytda tasavvuf ilmi odamlarning qalbini tinchlantirishga, yaxshi axloq va toza niyat bilan yashashga yordam beradi. Tasavvuf insonni o‘zini anglashga, sabrli, halol va kamtar bo‘lishga undaydi.

Vahdati vujud g‘oyasi esa shuni anglatadiki, hamma narsa aslida Allohga bog‘liq. Bu tushuncha odamga atrofdagilarga hurmat bilan qarash, mehr-oqibatli bo‘lish, tabiatni asrash va hamma bilan tinch-totuv yashashni o‘rgatadi. Shuning uchun bu mavzular bugungi kunda ham juda muhim va hayotimizda o‘z o‘rniga ega.

Xulosa qilib aytganda, tasavvuf — bu nafaqat diniy-amaliy yo‘l, balki falsafiy dunyoqarashdir. U insonni komillik sari yetaklaydi, qalbni poklaydi, ma‘naviy o‘rishga undaydi. Vahdati vujud esa bu yo‘ldagi eng murakkab, ammo chuqur falsafiy tushunchalardan biridir. U haqidagi bahslar islom tafakkuri doirasida hamon davom etmoqda. Har qanday diniy yoki falsafiy g‘oya kabi, uni baholashda ochiq fikrlilik, chuqur tahlil va sabr bilan yondashish lozim. Bugungi kunda tasavvuf merosiga qayta e‘tibor qaratish, uning zamonaviy hayotdagi o‘rni va ahamiyatini anglash dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Falsafa qomusiy lug‘at, T.2004.

⁹⁰ Ўша асар. – 213-6.

2.G'arb falsafasi.

3.S.Yo'ldoshev,M.Usmonov,R.Karimov. Qadimgi va o'rta asr G'arbiy Yevropa falsafasi.Sharq,n.T.2003.

4.Горфункел А.Х.Философия эпохи Возрождения.

5.Соколов.В.В.Европоэская философия.XV-XVII-вэковю1984.

6.N.Komilov.Tasavvuf.T. 2014.

JON MILTON VA ABDURAUFI FITRAT ASARLARIDA ERKIN IRODA VA QISMAT MASALALARI

Karimova Sevinch Umar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Muydinova Arofat

Email: sevinchkarimova0519@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Jon Miltonning “Yo‘qotilgan jannat” hamda Abdurauf Fitratning “Shaytonning Tangriga isyoni” asarlarida erkin iroda va qismat masalasi qiyosiy tahlil qilinadi. Asarlardagi Shayton obrazi orqali inson tanlovi, mas’uliyati va Xudo irodasiga munosabat yoritiladi. Tadqiqotda mualliflar qarashlari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar ko‘rsatilgan.

Аннотация: Статья посвящена сравнительному анализу свободы воли и предопределения в произведениях Джона Мильтона «Потерянный рай» и Абдурауфа Фитрата «Мятеж Шайтана против Бога». Через образ Шайтана раскрываются вопросы выбора, ответственности и отношения к божественной воле. Отмечаются сходства и различия взглядов авторов.

Abstract: The article offers a comparative analysis of free will and destiny in John Milton’s “Paradise Lost” and Abdurauf Fitrat’s “Shaytan’s Revolt Against God”. Through the figure of Satan, the themes of human choice and divine will are explored. Similarities and differences between the authors’ views are identified.

Kalit so‘zlar: erkin iroda, qismat, inson tanlovi, shayton obrazi, diniy-falsafiy g‘oya, qiyosiy tahlil, “Yo‘qotilgan jannat”, “Shaytonning Tangriga isyoni”, tanlov va mas’uliyat, Sharq va G‘arb adabiyoti, ma’rifatparvarlik, isyonga munosabat

Hech kimga sir emaski, erkin tanlov va taqdir o‘rtasidagi bog‘liqlik azaldan falsafa, adabiyot va dinning markaziy mavzularidan biri bo‘lib kelgan. Xususan, Jon Miltonning “Yo‘qotilgan jannat” va Abdurauf Fitratning “Shaytonning Tangriga isyoni” asarlarida bu mavzu Shayton obrazi orqali talqin etiladi. Har ikkala muallif ham Shaytonning qarshiligi, isyoni va savollari orqali inson irodasining chegaralarini o‘rganadi. Milton

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asarida tanlov bor, ammo u Xudo irodasi bilan bog‘langan sinov sifatida qaraladi. Fitrat esa fikr erkinligini, so‘roq qilish huquqini oldinga suradi.

Miltonning “Yo‘qotilgan jannat”i og‘ir, epik uslubda yozilgan bo‘lib, Shaytonning nutqlari falsafiy qatlamlarga boy. Uning so‘zlari o‘z tanlovini himoya qiluvchi, qudratli, lekin mag‘rur mavjudotni ifodalaydi. Fitrat esa soddaroq, ammo teran ifodali dramatik uslubni tanlaydi. Uning “Shaytonning Tangriga isyoni”da dialoglar qisqa, lekin fikrga boy. Shayton Xudoga savol berar ekan, tili ochiq, mantiqiy va tanqidiy ruhda bo‘ladi. Til orqali erkin fikrlash va norozilik aks ettiriladi. Shunday qilib, har ikki muallif obrazlar tilini ijtimoiy va axloqiy g‘oyalarni ifodalashda kuchli vosita sifatida ishlatadi. Milton — G‘arb tafakkuri vakili sifatida, insonni Xudoning rejasi doirasida harakat qiluvchi, ammo mustaqil tanlovga ega mavjudot sifatida tasvirlaydi. Uning asarida tanlov bor, lekin u har doim ilohiy iroda bilan cheklangan va gunoh oqibatida jazoga olib keladi. Fitrat esa Sharqona ruhdagi qarashlarini ma‘rifatparvarlik bilan uyg‘unlashtirib, inson ongini ustuvor qo‘yadi. Uning Shaytoni itoat emas, savol orqali haqiqatni izlaydi. Bu orqali muallif ijtimoiy uyg‘onish, adolat va fikr erkinligini ilgari suradi. Demak, G‘arbda itoat markazda bo‘lsa, Sharqda fikrlash va shubha qilish qadrlanadi. Shuni ham ta‘kidlab o‘tish joizki, Milton va Fitrat asarlarida Shayton oddiy yovuzlik timsoli emas — u orqali insonning tanlov qilish qobiliyati va uning oqibatlari yoritiladi. Bu obraz har ikki adib uchun chuqur falsafiy g‘oya — inson irodasi va axloqiy mas‘uliyatning timsoliga aylanadi. Xususan, “Yo‘qotilgan jannat”da Shayton qudratli, izchil va qat‘iy pozitsiyaga ega. U osmondan qulagan bo‘lsa-da, o‘z tanlovini oqlaydi va undan voz kechmaydi. Milton uning tilidan insonning Xudo irodasiga qarshi chiqishga qodirligini, ammo bu erkinlik katta jazoga olib kelishini ko‘rsatadi. Shayton “Jannatda xizmat qilgandan ko‘ra, do‘zaxda hukmronlik qilish afzal” degan gapi bilan o‘z tanlovini anglab, ongli tarzda harakat qiladi. Fitrat esa Shaytonni fikrlovchi, adolat izlovchi va buyruqqa ko‘r-ko‘rona bo‘ysunmaydigan obraz sifatida tasvirlaydi. Uning Shaytoni so‘roq qiladi: “Nega men inson oldida tiz cho‘kishim kerak?” Bu savol orqali muallif inson tafakkurining mustaqilligini ifodalaydi. Shunday tarzda Shayton obrazidagi tanlov erki yoritildi. Endi esa ushbu tanlovning keskin nuqtasi — isyon masalasiga murojaat qilamiz... Sababi, isyon — tanlovning keskin nuqtasidir; aynan shu qaror orqali mualliflar o‘z dunyoqarashini ochib beradilar. Milton asarida Shaytonning isyoni — Xudo hokimiyatiga qarshi ma‘naviy isyon. Biroq bu isyon hurlik emas, balki halokatga olib boruvchi mag‘rurlik sifatida tasvirlanadi. Shayton tanlov qilgan, lekin bu tanlov — haqiqiy ozodlik emas, balki adashgan irodaning mahsuli. Milton isyonni qat‘iy rad etadi, ammo bu orqali insonning tanlov qilish imkoniyatini inkor etmaydi. Ammo Fitrat isyonni mutlaqo boshqacha talqin etadi. Bu yerda Shaytonning noroziligi zulmga qarshi fikriy qarshilik sifatida qabul qilinadi. Fitrat Shaytonni itoat emas, tafakkur bilan baholaydi. Shu jihatdan,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bu isyon salbiy emas, balki erkin fikrni ifodalovchi hodisa sifatida ko‘riladi. Shunday qilib, Shaytonning isyoni — Miltonda buzuvchi tanlov, Fitratda esa mustaqil tafakkurning ramzi sifatida turlicha talqin etilgan. Bu tafovut esa mualliflarning inson va irodaga bo‘lgan yondashuvdagi asosiy farqni ochib beradi. Aynan shu nuqtada Shayton timsoli oddiy syujet elementi emas, balki murakkab falsafiy obraz sifatida yuzaga chiqadi. Milton uchun Shayton — gunoh, mag‘rurlik va qulash timsoli. U jasoratli va notinch ruh sifatida tasvirlansa-da, muallif uni ma‘naviy og‘ishganlik belgisi sifatida baholaydi. Shayton o‘zining “erkinligi”ni da‘vo qiladi, lekin bu da‘vo aslida rad etilgan haqiqat va ilohiy tartibga qarshi qo‘yilgan noto‘g‘ri tanlovdir. Shu tariqa, Milton Shayton orqali inson irodasining kuchi va xavfini ko‘rsatadi. Fitratda esa Shayton — an‘anaviy yovuzlik emas, balki fikrlovchi va so‘roq qiluvchi ong timsolidir. U savollar beradi, mantiq izlaydi, qarshilik bildiradi — lekin bu qarshilik adovat emas, balki haqiqatga intilishning shakli sifatida talqin etiladi. Fitrat bu obraz orqali insonni fikrlashga chorlaydi va uni mustamlaka, jaholat, ko‘r-ko‘rona itoatga qarshi turishga da‘vat etadi. Natijada Shaytonning falsafiy portreti Miltonda axloqiy ogohlantirish bo‘lsa, Fitratda esa erkin fikr va ruhiy uyg‘onish ramziga aylanadi.

Jon Milton va Abdurauf Fitrat asarlarida erkin iroda va qismat masalasi turli madaniy va falsafiy nuqtai nazardan yoritilgan bo‘lsa-da, har ikkisi inson tanlovi mavzusini markazga qo‘yadi. Shayton obrazi har ikkala adib uchun g‘oyaviy vosita bo‘lib xizmat qiladi: Miltonda u axloqiy ogohlantirish, Fitratda esa uyg‘onish va ozodlik ramzidir. Bu orqali mualliflar faqat badiiy syujet yaratmay, balki o‘z jamiyatlariga murojaat etadi: biri diniy itoatni targ‘ib etsa, ikkinchisi tafakkur va savol berish erkinligini ilgari suradi. Umuman olganda, ushbu ikki asar o‘rtasidagi qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, erkin iroda va qismat masalasi har bir muallifning ijtimoiy, tarixiy va madaniy muhitidan kelib chiqqan holda talqin etilgan. Bu esa ularni faqat adabiy emas, balki falsafiy, ma‘naviy jihatdan ham muhim asarlar qatoriga qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Milton J. Yo‘qotilgan jannat / ingliz tilidan A. Rasulov tarjimasini. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2004.
2. Ziyoyev H. Jon Miltonning “Yo‘qotilgan jannat” asarida diniy-falsafiy qarashlar // Filologiya masalalari. – 2018.
3. Nurmatova M. Milton poetikasida Shayton obrazi // Adabiyot nazariyasi masalalari. – 2021.
4. Fitrat A. Shaytonning Tangriga isyoni. – Toshkent: Yozuvchi, 1991. – 63 b.
5. Mirvaliyeva N. Fitrat ijodida ma‘rifat va erkin tafakkur masalalari // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2019.
6. Yusupova M. Fitrat asarlarida diniy-falsafiy g‘oyalar // Adabiyot va san‘at

ИЗ ОПЫТА ПРОХОЖДЕНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПРАКТИКИ ПО ТЕМЕ ЛИЧНОСТНАЯ АВТОНОМИЯ ПОДРОСТКОВ

Абрамова Ирина

Магистрант, УПНК «Международный университет Кыргызстана»,

Irinabramova84@mail.ru

Научный руководитель – Мураталиева Надежда Хамидовна - к.п.н., доцент,
УПНК «Международный университет Кыргызстана»

Аннотация. В статье рассматривается роль и значение научно-исследовательской практики магистрантами. В рассматривается история развития понятия «личностная автономия» и дается краткий обзор взглядов на проблему автономии личности с точки зрения различных научных психологов. Показано, что проблема автономии личности в подростковом возрасте - достаточно актуальна к обсуждению и мало изучена в современной психологии. Значение развития личностной автономии у подростков трудно переоценить.

Ключевые слова: научно-исследовательская практика, автономия, автономность личности, инициативность, индивидуализация, самостоятельность, эмансипация, саморегуляция.

Проблема автономии личности в подростковом возрасте - достаточно актуальна к обсуждению и мало изучена в современной психологии. Значение развития личностной автономии у подростков трудно переоценить. Цель прохождения практики: закрепление, расширение, углубление и систематизация знаний, полученных при изучении общепрофессиональных и специальных дисциплин в условиях работы тренинг центра и получение практических навыков по работе с родителями и подростками.

Содержание практики (задачи практики, вопросы, подлежащие изучению):

1. Выбор темы исследования
2. Постановка цели и задач. Определение объекта и предмета исследования. Обоснование актуальности выбранной темы
3. Обзор литературы, сбор и предварительная обработка информации по теме «Детско-родительские отношения», «Личностная автономия детей к родителям в подростковом возрасте»
4. Проведение тренинга «Голос молодежи» детско-родительские отношения.
5. Частичный сбор материалов для эмпирического исследования. Проведение методик с подростками и родителями.

Ожидаемые результаты практики: планирование и реализация индивидуального исследования по конкретной проблематике, связанной с темой НИР; работа с эмпирической базой для проведения диагностики, постановки задач; приобретение навыков по работе с подростками и их родителями, получение навыков проведения тестирования родителей и подростков, сбор данных для дальнейшего эмпирического исследования.

Научно-исследовательскую практику проходила с 01.04.2024. по 14.07.2024 г. в организации ОсОО тренинг центр "Психология с любовью". Место нахождения организации: Кыргызстан, г.Бишкек 11 микрорайон 17/1

Цель практики: Закрепление теоретических знаний, полученных во время тренинговых занятий, формирование профессиональных умений и навыков в качестве психолога исследователя. Сбор и обработка информации по теме магистерской диссертации. Знакомство с практической деятельностью организации. Знакомство с библиографией по теме магистерской диссертации. Подготовка отчета о практике.

Выбор темы исследования

При прохождении практики обсуждаются различные теоретические подходы к проблеме исследования личностной автономии подростка, включая психоаналитический подход (А. Фрейд, М. Малер, П. Блос), теорию привязанности (Дж. Боулби, М. Эйнсворт П. Криттенден), теорию самодетерминации (Э. Деси и Р. Райн), деятельностный (А.Н. Леонтьев, Д.А. Леонтьев) и возрастно-психологический (Д.Б. Эльконин, Т.В. Драгунова, Л.И. Божович, Г.А. Цукерман, Г.В. Бурменская) подход. Анализ проблемы становления личностной автономии подростка продемонстрировал многообразие теоретических подходов и эмпирических исследований, направленных на объяснение феноменологии, механизмов и условий развития этого комплексного личностного конструкта. Изучение современных зарубежных и отечественных исследований позволило проанализировать основные траектории сепарации от родителей и роль социального контекста в формировании самостоятельности подростка.

Постановка цели и задач. Определение объекта и предмета исследования. Обоснование актуальности выбранной темы

Рассматривается структура конструкта личностной автономии подростка. В ходе ее операционализмами обоснована необходимость включения моральной автономии как составляющей в состав ценностной автономии в четырехкомпонентной структуре личностной автономии. Показано значение детско-родительских отношений для формирования личностной автономии подростка. Автономия представлена, с одной стороны, как характеристика

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

отношений, то есть социальная характеристики, а с другой – как тот образ Я, исходя из которого подросток действует в контексте отношений со взрослыми и сверстниками. Выделены преимущества возрастно-психологического подхода в исследовании личностной автономии и представлена операционализация понятия - социальная ситуация развития. Возрастно-психологический подход, рассматривающий социальную ситуацию развития как иерархию социальных контекстов, определяющих вектор и особенности развития ключевых возрастных новообразований, раскрывает возможность исследования роли ориентировочной деятельности в системе социальных и межличностных отношений в становления личностной автономии.

Актуальность выбранной темы состоит в том, что подростковый возраст - период наиболее интенсивного личностного развития. Качественные изменения в этом возрасте существенно влияют на успешность процесса социальной адаптации подростка. Обретение автономии и сепарация от родителей являются важнейшими задачами развития в подростковом возрасте, решение которых позволяет личности самостоятельно принимать решения, уверенно отстаивать собственные убеждения и действовать на основе собственного выбора.

При прохождении научно-исследовательской практики мною было изучено определенное количество литературы относительно моей магистерской диссертации. Я опиралась на факты и исследования таких известных зарубежных психотерапевтов как Л.С Выготский, И.Кант, Д.А Леонтьев, О.П Макушина и других.

Признание значимости автономии для развития личности находит свое отражение во включенности данного конструкта в различные теоретические концепции. В частности, понятие «автономия» описано в психоаналитическом подходе (А. Фрейд, М. Малер, П. Блос, Э. Эриксон), теории привязанности (Дж. Боулби, М. Эйнсворт П. Криттенден), теории самодетерминации Э. Деси и Р. Райна. Современные зарубежные исследования автономии указывают на связь автономии с увеличением дистанции от родителей (McElhaney, Allen et al. , 2009), с эмоциональным дистанцированием подростка от них и изменением образа родителя (Steinberg, Silverberg, 1986), с изменением самих отношений в сторону большего равенства (Collins, 1992), с обретением индивидуальности в рамках отношений с родителями (Youniss, Smollar, 1987), с социальной адаптацией (Beyers, Goossens, 2003; Garber, Little, 2001), с уровнем морально-нравственной зрелости подростка (Climo, 1992). Зарубежные исследования также указывают на роль автономии в совладающем поведении (Allen, Kuperminc et al., 1994) и в преодолении трудностей в поведении (Samuolis, Hogue et al., 2005).

Результаты исследований показывают, что развитие автономии происходит в семейном контексте и не является противоположным развитию зависимости (Макушина, 2002). Исследования соотношения процесса формирования автономии с привязанностью (Пупырева, 2007) показывают, что надежная привязанность связана с выраженной автономией, что подтверждает значимость семейного контекста в развитии последней у подростков. Изучение связи автономии и детско-родительских отношений (Карабанова, Поскребышева, 2011) позволяет делать выводы о благоприятном влиянии включенности родителя и подростка в отношениях, наличия сотрудничества в их отношениях на развитие автономии в подростковом возрасте. Отечественные исследования автономии как личностного конструкта (Дергачева, 2005) и как предпосылки компетентности профессиональной деятельности психологов (Сергеева, 2007) раскрывают конструкт автономии как характеристику само детерминации личности. Важные перспективы в разработке понятия автономии и понимании сущности подростковой автономии открывает возрастно-психологический подход, позволяя рассмотреть процесс развития личностной автономии подростка и как процесс обретения самостоятельности в качестве аспекта личностной зрелости, и как процесс развития системы семейных отношений, в результате которого подросток обретает автономность, независимость в отношениях с родителями.

Д.А. Леонтьев под автономностью субъекта понимает овладение своим поведением, формирование системы внутренней регуляции деятельности, способной обеспечить постановку, преследование и реализацию субъектом целей (Леонтьев, 1989). В цикле исследований Д.А. Леонтьева и его коллег, посвященных исследованию личностного потенциала при переходе от детства к взрослости, личностное развитие определяется как нарастающая эмансипация в направлении личностной автономии, основой которой выступает само детерминация - способность действовать с опорой на высшие осознанные критерии (Леонтьев, 2011). Такое понимание само детерминации согласуется с теорией Э. Деси и Р. Райна, но продолжает ее в русле системного подхода: подчеркивается признание активности личности по отношению не только к внешнему миру, но и к своим собственным психологическим процессам, т.к. самодетерминация в данном случае связывается с такими процессами, как сознание, усилие и опосредование. А.К. Осницкий в качестве условия развития и совершенствования осознанной саморегуляции активности человека («субъектной активности»), определяющей развитие активности и самостоятельность в действиях и поступках, рассматривает регуляторный опыт. Регуляторный опыт - часть субъектного опыта, опыта переживаемого поведения, в котором зафиксирована система ценностей, иерархия

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

предпочтения, правила организации собственных действий, он определяется как компонентная структура, во взаимодействии обеспечивающая активную, осознанную, целенаправленную и координированную с усилиями других позицию человека (Осницкий, 2009). Активность ребенка по ходу его развития становится все более осознанной и субъектной - возрастает степень его самоорганизации и независимости от внешних и внутренних обстоятельств. Изначально формы целенаправленного и отчасти осознанного поведения связаны с приоритетными мотивационными образованиями, впоследствии над ними надстраиваются более сложные формы произвольного поведения, которые связаны с накопленным регуляторным опытом ребенка. Способность к интеллектуальному решению проблем, отделению себя и своих возможностей от вещного мира, определению и утверждению своих убеждений и позиция в социуме, согласно А.К. Осницкому, оформляются в целостную систему и приобретают определенную долю завершенности в подростковом возрасте.

Эмоциональный компонент автономии определяется как свобода испытывать и выражать свои эмоции и чувства независимо от эмоций и чувств других. Это также способность определять, дифференцировать и вербализовать свои эмоции и чувства. Необходимо заметить, что автономия здесь проявляется в самостоятельности эмоциональной оценки и независимости собственного эмоционального состояния от оценки другого. Развитие эмоционального компонента связывают с развитием самообладания, само детерминации, а также с деятельностью самооценивания, как способностью осознанно выбирать критерии оценки себя и ситуации (Beckert, 2005). Автономия проявляется как трансформация эмоциональных связей между родителем и ребенком, как определенная зрелость, сформированность эмоциональной сферы, она также сопровождается изменением образа родителя. Становление эмоционального компонента связано с развитием психологической суверенности личности как способности контролировать, защищать и развивать свое психологическое пространство. В основе такой способности, считает С.К. Нартова-Бочавер, лежит обобщенный опыт успешного автономного поведения (Нартова-Бочавер, 2005). В подростковом возрасте становление эмоционального компонента автономии происходит за счет частичного дистанцирования от родителей в сочетании с сотрудничеством с ними. Посредством этого двунаправленного процесса детско-родительские отношения трансформируются и подросток обретает, как необходимую свободу действий, так и новый образ родителя (Steinberg, 1990). Это еще раз доказывает, что развитие автономии необходимо рассматривать не только как внутренний личностный процесс, но и как трансформацию отношений, где посредством обсуждений и

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

преодоления трудностей взаимодействия происходят изменения образа себя, изменение образа подростка у родителя, изменение самих отношений в сторону большего равенства (Collins, 1992). Большинство современных исследований направлено на изучение связи эмоциональной автономии с различными психологическими характеристиками: уровнями конфликтности отношений подростков и их родителей, социальной адаптации индивида и привязанности, а также благополучием родителей, восприятием подростка взаимоотношений с родителями. Тем не менее, вопрос о характере связи между эмоциональной автономией и вышеперечисленными параметрами остается дискуссионным. Некоторые авторы указывают на положительную функцию увеличения эмоциональной дистанции от родителей (Silverberg, Gondoli, 1996; Chen, Dornbusch, 1998). С другой стороны, высокая эмоци-ональная автономия связана с переживанием отторжения со стороны ро-дителей (Ryan, Lynch, 1989). Полученные противоречия преодолены в исследованиях, изучавших восприятие эмоциональной автономии в контексте отношений с родителями (Beyers, Goossens, 1999).

Очевидно, что достоверно определить степень влияния того или иного условия развития, минуя собственную активность ребенка, мир его субъективных переживаний, практически невозможно. Внешние условия, преломляясь сквозь призму внутренних установок и ориентирующих образов, являются основой для построения отношений. Новая позиция подростка, исходя из которой он разворачивает свою деятельность, строится на его представлениях о своей самостоятельности и автономии. Изучение особенностей представлений подростка о детско-родительских отношениях и родительской позиции, о своих отношениях со сверстниками, об уровне и характере собственной автономии, выполняющих функцию ориентировки в социальной ситуации развития должно стать важным звеном исследования закономерностей становления автономии личности.

Заключение.

Анализ проблемы становления личностной автономии подростка продемонстрировал многообразие теоретических подходов и эмпирических исследований, направленных на объяснение феноменологии, механизмов и условий развития этого комплексного личностного конструкта. Изучение современных зарубежных и отечественных исследований позволило проанализировать основные траектории сепарации от родителей и роль социального контекста в формировании самостоятельности подростка. Возрастно-психологический подход, рассматривающий социальную ситуацию развития как иерархию социальных контекстов, определяющих вектор и особен-ности развития

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ключевых возрастных новообразований, раскрывает возможность исследования роли ориентировочной деятельности в системе социальных и межличностных отношений в становления личностной автономии.

Использованная литература:

1. Выготский Л. С. - Психология искусства. М.: Высшая школа – 1984.
2. Эльконин, Д. Б. - Проблемы психологии подростка. М.: Знание - 1989.
3. Рубинштейн, С. Л. - Личность и ее развитие. М.: Нева - 1990.
4. Калитеевская Е.Р. - Психическое здоровье как способ бытия в мире: от объяснения в переживанию. Под редакцией Д.А. Леонтьева. М.: высшая школа – 1997.
5. Божович Т.В. - Проблемы формирования самосознания у подростков. - Вестник психологии, 1(1) - 2004.
6. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. / Психология с человеческим лицом, гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. М.: Эврика - 1976.
7. Дергачева О.Е. - Личностная автономия как предмет психологического исследования. Автореферат: М., МГУ. - 2005.

RIVOJLANGAN DAVLATLARDA DIN BILAN DAVLAT O’RTASIDAGI MUNOSABAT.

Jumayeva Muhlisa Anvar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 4-bosqich talabasi.

Anotatsiya: Rivojlangan mamlakatlarda odatda dunyoviylik prinsipi ustuvor hisoblanadi, biroq diniy erkinlik ham muhim qadriyat sifatida e’tirof etiladi. Din va davlatning o’zaro aloqalari jamiyat taraqqiyoti, fuqarolik jamiyati institutlari va inson huquqlari bilan chambarchas bog’liq. Mavzu diniy bag’rikenglik, qonunchilikdagi yondashuvlar va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi tajribalarni tahlil qilish imkonini beradi.

Kalit so’zlar: davlat boshqaruvi va din, dunyoviylik, diniy bag’rikenglik, ijtimoiy barqarorlik, sekulyarizm, g’arb davlatlari tajribasi.

Kirish: Ma’lumki, qadimdan har bir jamiyatda din muhim ijtimoiy hodisa hisoblanib kelingan. U hozir ham insonlar hayot tarziga, qadriyatlariga katta ta’sir o’tkazadi. Shu bilan birga, davlat boshqaruvi o’z tamoyillari va qonun-qoidalariga ega. Rivojlangan mamlakatlarda din va davlat o’rtasidagi munosabatlar aniq tartibga solingan.

Din va davlat o’rtasidagi munosabatlar har doim dolzarb mavzulardan biri bo’lib kelgan. Tarixga nazar tashlasak, ko’plab davlatlarda din siyosiy hayotga kuchli ta’sir

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko'rsatgan. Lekin vaqt o'tishi bilan rivojlangan mamlakatlar bu ikki sohani ajratish yo'liga o'tgan. Buning asosida sekulyarizm tamoyili turadi. Ya'ni, davlat diniy tashkilotlardan mustaqil bo'ladi, din esa siyosatga aralashmaydi. Bu yondashuv jamiyatda barqarorlikni saqlash va fuqarolarning diniy erkinligini ta'minlash uchun muhim hisoblanadi. Ahmet Kuruning “Sekulyarizm va davlatning din bilan munosabati: AQSH, Fransiya va Turkiya tajribasi”⁹¹ kitobida sekulyarizmning ikki xil shaklini ochib beradi. Birinchisi “passiv sekulyarizm”, ikkinchisi “faol sekulyarizm”. Passiv sekulyarizm (masalan, AQSHda) davlat din bilan aralashmagan, shu bilan birgalikda diniy hayotga xalaqit bermaydi. Inson qanday e'tiqodni tanlashidan qat'iy nazar bu davlatni tashvishga solmaydi, ya'ni har kim e'tiqod qilish-qilmaslikni, qanday e'tiqod qilish kerakligini o'zi belgilaydi. Faol sekulyarizm (masalan, Fransiyada) esa davlatning din bilan ochiq cheklovlar asosida masofa saqlashini bildiradi. Bunday jamiyatda hamma uchun bir xil bo'lgan “dinsiz davlat, lekin dinga hurmat” prinsipi amal qiladi. Ahmed Kuru o'z asarida sekulyarizmning asosiy maqsadi – insonning e'tiqodi sababli kamsitilmasligi, insonga zulm qilinmasligi, hech kim dindorligi bilan ustunlik qilmasligi ekanini ta'kidlaydi⁹².

Rivojlangan mamlakatlarda din va davlat o'rtasidagi munosabatlar odatda inson erkinligini ta'minlashga qaratilgan. Bu davlatlar uzoq tarixiy tajriba, ijtimoiy kurashlar, va turli islohotlar orqali hozirgi holatga yetib kelgan. Ular dinni jamiyatning muhim bir bo'lagi sifatida tan oladi, lekin uni siyosat bilan aralashtirmaydi. Chunki har bir insonning diniy e'tiqodi — bu shaxsiy masala, uni majburlash, cheklash yoki siyosiy qurolga aylantirish jamiyatda nizolarni keltirib chiqaradi. Bu kabi mamlakatlarda din va davlat o'rtasidagi masofa asosan konstitutsiyada belgilab qo'yilgan bo'ladi. Xususan, AQSH konstitutsiyasida davlat dinni qo'llab-quvvatlamasligi, lekin uni cheklamasligi ham kerakligi ta'kidlanadi⁹³. AQSHda odamlar istagan diniga e'tiqod qiladi, diniy kiyimning istalganini kiyishi va diniy fikrini be'malol bildirishi mumkin. Lekin davlat shunga qaramay bu e'tiqodlarni qo'llab quvvatlamaydi. Masalan, maktablarda majburiy diniy darslar yo'q. Istagan maktab ixtiyoriy diniy kurslar taklif qilishi mumkin. Fuqarolar xuddi shunday o'z e'tiqodlarini saqlab qolishadi, ammo davlat tomonidan hech qanday diniy majburlov yo'q.

Fransiyada ham davlat va din mutlaqo ajratilgan. Ammo u yerda davlat maktablarida diniy belgilar — xoch, hijob, kipa va hokazolar taqiqlangan. Bu, albatta, hamma uchun

⁹¹ Ahmet Kuruning “Sekulyarizm va davlatning din bilan munosabati: AQSH, Fransiya va Turkiya tajribasi” kitobi(2009)

⁹² Ahmet Kuruning “Sekulyarizm va davlatning din bilan munosabati: AQSH, Fransiya va Turkiya tajribasi” kitobi(2009)

⁹³ AQSH konstitutsiyasi 1-tuzaltma.1791-yil.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bir xil qoida bo‘lishi, fuqarolarning tengligini ta’minlash uchun qilinadi. Fransuz jamiyatida bu orqali odamlar qanday dinga mansub bo‘lishidan qat’i nazar, o‘zini teng va hurmatli his qilishlari kerak, degan tamoyil ilgari suriladi. Bu yondashuv ayrimlar uchun qattiq tuyilishi mumkin, lekin uning orqasida jamiyatdagi birdamlik va betaraflik g‘oyasi turadi.

Germaniyada esa diniy tashkilotlar davlat bilan hamkorlikda ishlaydi. Ayrim soliqlar orqali cherkovlarga moliyaviy yordam ko‘rsatiladi. Lekin bu majburiy emas, ya’ni agar xohlanmasa bu soliq to‘lanmasligi mumkin. Bu yondashuv diniy tashkilotlarning ijtimoiy hayotda faol bo‘lishini ta’minlaydi. Ular nafaqat diniy xizmatlar, balki ijtimoiy yordam, ta’lim, xayriya kabi sohalarda ham faol qatnashadi. Bu orqali davlat va din bir-birini qo‘llab, odamlar manfaati yo‘lida birga ishlaydi⁹⁴.

Bu davlatlarda din va davlat o‘rtasidagi munosabatlar shakllanayotganda eng avvalo inson omili inobatga olingan. Ya’ni, har bir fuqaroning ichki dunyosi, e’tiqodi, shaxsiy tanlovi hurmat qilinadi. Chunki insonni erkin va baxtli qilish uchun unga tanlash erkinligi kerak. Aynan shuning uchun ham bu davlatlarda din erkinligi bilan birga, davlatning betarafligi muhim o‘rinda turadi. Shuningdek, bu mamlakatlarda ko‘p konfessiyali (ya’ni turli dinga mansub) odamlar birga yashaydi. Diniy bag‘rikenglik, sabr-toqat, o‘zaro hurmat bu jamiyatlarda kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Masalan, bir oilada musulmon, nasroniy va ateist bo‘lgan a‘zolar bo‘lishi mumkin, lekin bu ularning birga yashashiga xalal bermaydi. Bu darajadagi madaniyat va o‘zaro tushunish uzoq yillar davomida shakllangan. Ammo bu tizimlarda muammolar ham uchrayotgandek tuyuladi. Ba’zi guruhlar o‘z diniy huquqlarini to‘liq amalga oshira olmayotganini aytadilar. Lekin bu davlatlarda bunday muammolar ochiq muhokama qilinadi va qonun orqali hal etiladi. Bu esa, o‘z navbatida, fuqarolar davlatga ishonch bilan qarashiga yordam beradi. Shu tariqa har bir mamlakat o‘z tarixiy tajribasiga, ijtimoiy tuzilmasiga asoslanib siyosat yuritadi va muhimi – e’tiqod hech qachon siyosiy qurolga ayatlanmasligiga katta ahamiyat beriladi.

Din ko‘p joylarda odamlarning qadriyatlarida, madaniyat, urf-odat, an‘analarida va hatto kun tartibida ham aksini topgan. Taraqqiy etgan mamlakatlarsa sekulyar tizim bo‘lsa-da, din ijtimoiy hayotdan butkul yo‘qolmagan. U odob-axloqda, madaniyat va san’atda yashab qolgan. G‘arb mamlakatlarida Rajdestvo, Pasxa kabi diniy bayramlar ommaviy nishonlansa ham, bu rasmiy diniy bayram emas, madaniy hodisa sifatida qabul qilinadi. Bizning mamlakatimizda ham rasman din va davlat bir-biridan ajratilgan. Lekin Navro‘z bayrami yurtimizda ijtimoiy va madaniy bayram sifatida keng nishonlanadi. Bu

⁹⁴ Germaniya F.R.asosiy qonuni.4-modda. 1949-yil.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shundan dalolatki, sekulyar davlatlar ham o‘z jamiyatining diniy ildizlarini rad etmaydi, ular shunchaki buni siyosatdan ajratadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, rivojlangan mamlakatlarda din va davlat o‘rtasidagi munosabatlar muhim masala bo‘lib, har bir davlat o‘zining tarixiy, madaniy va siyosiy sharoitlariga qarab bu munosabatni shakllantirgan. Sekulyarizm tamoyili bu borada asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Din va davlatning ajratilishi — jamiyatda barqarorlik, diniy bag‘rikenglik va erkinlikni ta‘minlaydi. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun ham bu tajribalarni o‘rganish foydadan xoli bo‘lmaydi. Eng muhimi, har bir jamiyat o‘z tarixidan kelib chiqib, diniy va davlat munosabatlarini adolatli yo‘l bilan boshqarishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmet Kuruning “Sekulyarizm va davlatning din bilan munosabati: AQSH, Fransiya va Turkiya tajribasi” kitobi(2009).
2. AQSH konstitutsiyasi 1791-yil.
3. Germaniya F.R.asosiy qonuni.4-modda. 1949-yil.
4. “Inson huquqlari bo‘yicha umumjahon deklaratsiyasi” 18-modda. 1948-yil.

OLIIY TA'LIMDA KREDIT-MODUL TIZIMINING AFZALLIKARI

Sayfiyev Sardor

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Pedagogika nazariyasi va tarixi"
yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

sardorbeksayfiyev6045@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimiga kredit-modul tizimining joriy etilishi, uning me‘yoriy-huquqiy asoslari va uning ta‘lim sifatiga ijobiy ta‘siri, kredit-modul tizimining amaliyotga joriy etilishi natijasida oliy ta‘lim o‘qituvchisi va talabalarning hamkorligi xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Kredit, modul, individual ta‘lim trayektoriyasi, amaliy ko‘nikma, kasbiy motivatsiya, mustaqil ta‘lim, kreativ tafakkur.

В статье речь идет о внедрении кредитно-модульной системы в систему высшего образования страны, ее нормативно-правовых основах и положительном влиянии на качество образования, сотрудничестве преподавателей и студентов высшего образования в результате внедрения кредитно-модульной системы в практику.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ключевые слова. Кредит, модуль, индивидуальная образовательная траектория, практические навыки, профессиональная мотивация, самостоятельное образование, креативное мышление.

The article discusses the introduction of the credit-modular system into the country's higher education system, its regulatory framework and positive impact on the quality of education, cooperation between teachers and students of higher education as a result of the introduction of the credit-modular system into practice.

Keywords. Credit, module, individual educational trajectory, practical skills, professional motivation, independent education, creative thinking.

Oliy ta'limni isloh qilish, amaliyotga innovasion ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish, o'qitish jarayonida axborot muhitini yaratish, talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish, natijalarni baholashning optimal mezonlarini amaliyotga tatbiq etish kabi masalalar davlatning qator hujjatlarida alohida vazifalar sifatida belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmonida, jumladan, ta'limning uzluksizligiga erishish maqsadida umumiy o'rta, o'rta maxsus va oliy ta'lim dasturlarining uyg'unligi va izchilligini ta'minlash; individual ta'lim traektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv rejalar ishlab chiqish; talabalarning mustaqil ta'lim soatlarida, nazariy va amaliy mashg'ulotlar o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish kabi vazifalarga alohida e'tibor qaratilgan [1]. Albatta, bu vazifalar oliy ta'lim o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, variativ o'quv dasturlarisiz va optimallashtirilgan o'quv-metodik materiallarni keng joriy etishsiz hamda eng muhimi professor-o'qituvchilarning kreativ tafakkurisiz amalga oshmaydi

Bugungi kunda oliy ta'lim islohotlari nafaqat O'zbekistonda, balki rivojlangan mamlakatlarda ham tezkor sur'atlarda amalga oshirilmoqda. Ushbu tezkorlik zamon talabi, axborot ko'lamining va inson tafakkuri imkoniyatlarining kengayib borayotganligi bilan bog'liqdir.

Shuning uchun oliy ta'lim muassasasi o'qituvchilari oldida sifatli kadrlar tayyorlash imkonini beruvchi ta'limiy faoliyatni tashkil etishning shakl va usullarini tanlashda kasbiy sezgirlik taqozo etilyapti.

Hozirgi kunda jahon miqyosida kredit-modul tizimi keng qo'llanilib kelinmoqda. Bunga sabab zamonaviy mutaxassisdan kasbiy kompetentlilik va noodatiy vaziyatlarda qaror qabul qilish, jamoada ishlash, axborotni mustaqil olish, tahlil qilish, samarali foydalanish, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvchanlik talab etiladi. Bu sifatlarga ega mutaxassisni tayyorlash esa oliy ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb masalalardan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

biridir. O‘qitishning kredit-modul tizimi sanab o‘tilgan jihatlariga ega kadrlarni tayyorlashga keng imkoniyat yaratadi. Qulay va samarador mazkur tizim mehnat bozorining o‘zgaruvchan ehtiyojini qoplovchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi, ya’ni oliy o‘quv yurtlari bitiruvchilarining akademik harakatchanligini ta’minlaydi. Kredit tizimining ahamiyati shundaki, akademik dasturlar mehnat bozori talablariga mos holda tuziladi. O‘quv rejadagi fanlarning 50 foizi tanlov fani bo‘lib, o‘quv jarayoniga axboriy tizimlar joriy etiladi. Shuningdek, talabalarni o‘qitish va mehnat bozoriga tayyorlashga individual yondashilib, ular mustaqil ta’lim olishga yo‘naltiriladi. Individuallashtirish va differentsiallashtirish o‘qitish tizimi ta’lim muassasalarining muqobilligi, o‘quv-dasturiy hujjatlarning harakatchanligi, o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashuvchanligiga asoslangan, qisqacha qilib aytganda, bu Evropa mamlakatlarining oliy ta’lim tizimlarini uyg‘unlashtirish, har bir kishi uchun teng ravishda ta’limni ta’minlash, intellektual, madaniy, ijtimoiy, ilmiy va texnologik salohiyatni shakllantirish va mustahkamlash, ta’lim sifatini takomillashtirish jarayonidir.

Kredit-modul tizimi talaba yuklamasini o‘lchash birliklari sifatida modulli ta’lim texnologiyalari va European Credit Transfer and Accumulation System-ECTS kreditlari birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modelidir[2].

Kredit-modul tizimi — bu ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lib, o‘qitishning modul texnologiyalari jamlanmasi va kredit o‘lchovi asosida o‘qitish modeli hisoblanadi. Shuningdek, bu mustaqil ta’lim olishga qaratilgan, individuallik asosida bilimni ijodiy o‘zlashtirish, o‘quv jarayonini qat’iy belgilangan holda ta’lim yo‘lini tanlash va kredit shaklida bilim hajmini belgilovchi tizimdir. Bu tizim hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimida umumiy yo‘lga qo‘yilgan, vaqt sinovlarida o‘zini yetarlicha oqlagan, bir vaqtning o‘zida o‘zaro farq qiluvchi, ham o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi ikkita — “modul” va “kredit” o‘qitish texnologiyalarini birlashtirishidan hosil bo‘lgan. 1999 yil iyun oyida Italiyaning Bolonya shahrida dunyoning 29 ta mamlakati o‘rtasida imzolangan Bolonya deklaratsiyasiga qo‘shilish masalasiga bugungi kunda yurtimizda alohida e’tibor berilmoqda. Ushbu jarayonning huquqiy asosi qabul qilingan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da bu masala belgilab o‘tilgan. Yurtimiz oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi bu boradagi ishlarning boshlab yuborilganini e’tirof etadi [3].

Bu tizimning oliy ta’limga joriy qilinishi shaffoflikni ta’minlash, korrupsiya holatlariga barham berish, o‘qitish sifatini oshirish, talabalarning haqqoniy bilimni yuzaga chiqarish va mustaqil o‘qib-o‘rganib, o‘z ustida ishlashlariga zamin yaratadi. Asosiy e’tibor ham talabalarning mustaqil ta’lim olishiga, kreativ fikrlashiga, kasbiy kompetensiyalarining oshishiga qaratiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, o‘shib kelayotgan yosh avlodning innovatsiyalar muhitiga tez moslashuvchanligi o‘qitish tizimida transformasiyalashgan yondashuvlardan foydalanish ehtiyojini kuchaytiruvchi omildir. Yurtimiz oliy ta'lim muassasalarining ham kredit-modul tizimiga o‘tishida ta'limda mavjud bo‘lgan eng ilg‘or yutuqlar bilan hamnafas bo‘lish, ta'limni xalqaro standartlar talabiga moslashtirish hamda bu orqali ta'lim sifatini ta'minlash maqsad qilingan. Ta'lim sifati ta'minlangan dargohdan raqobatbardosh, zamonaviy bilimlarni egallagan yetuk kadrlar etishib chiqadi va bu holat jamiyat rivojiga, vatanimiz taraqqiyotiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.lex.uz>
2. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/ects-users-guide_en.pdf
3. L.Zaripov, N.Xayitov, M.Tuxtaeva Kredit-modul tizimi bo'yicha xorij tajribasi [Matn]: metodik qo'llanma —. — T.: “Yetakchi nashriyoti”, 2024 5-b

К ВОПРОСУ ПОНИМАНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ АВТОНОМИИ ПОДРОСТКОВ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Абрамова Ирина

Магистрант, УПНК «Международный университет Кыргызстана»,

Irinabramova84@mail.ru

Научный руководитель – Мураталиева Надежда Хамидовна - к.п.н., доцент,

УПНК «Международный университет Кыргызстана»

Аннотация. В статье рассматривается история развития понятия «личностная автономия». История исследования определения автономии личности. В статье дается краткий обзор взглядов на проблему автономии личности с точки зрения различных научных психологов. Показано, что личностная автономия представляет собой сочетание свободы и ответственности, при этом основой личностной автономии является суверенность психологического пространства личности.

Ключевые слова: Автономия, автономность личности, инициативность, индивидуализация, самостоятельность, эмансипация, саморегуляция.

На сегодняшний день в Кыргызстане большое внимание оказывают внедрению изменений законов по правам и защите детей: в Кодексе о детях КР, Конвенции ООН о правах ребенка, Семейном кодексе КР, Конституции КР. Каждый из документов резюмирует, что у ребенка есть права на семью, защиту и образование. Если говорить о духовных составляющих, то ребенок, как и взрослый

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

человек, имеет право на развитие, уважение, а также: на общение с родственниками; на защиту своих прав и интересов, в том числе от злоупотреблений со стороны родителей; на собственное мнение.

Социальное общество постоянно выдвигает новые требования к личности- быть как независимым, имеющим возможность осуществлять свободный выбор, способность к постановке целей, уверенность в себе. Актуальность данного изучения развития автономии личности, в наши дни, обозначается изменениями в системе ценностей современного общества. Инициативность, индивидуализация, самостоятельность приобретает все больший вес среди подростков, в современной культуре и обществе.

Рассматривая проблему автономии личности, в наши дни, обозначается изменениями в системе ценностей современного общества. Инициативность, индивидуализация, самостоятельность приобретает все больший вес среди подростков, в современной культуре и обществе.

Проблема автономии личности в подростковом возрасте- достаточно актуальна к обсуждению и мало изучена в современной психологии. Значение развития личностной автономии у подростков трудно переоценить. Сепарация подростков от родителей является одной из самых важных задач развития и достижения в подростковом возрасте. Присвоение социокультурных норм, личностное становление, самосознание и самоопределение тесно связано со становлением личности и развитием автономии.

По данной проблеме поднимались вопросы. Начало исследования личностной автономии было положено философами Б.Спинозой, Г.Гегелем, И.Кантом, И.Фихте. Их работы были посвящены свободе воли. Мыслители обозначали свое внимание на том, что для человека, стремящегося к автономии, важны познание, мышление, рефлексия, нравственность и деятельность. Эти идеи также прослеживаются у представителей русской философии (В.Соловьева, Н.А.Бердяева, С.А.Левицкого) и в философии экзистенциализма (Ж.П. Сартр, К.Ясперс, А.Камю).

Изучая философскую традицию учеными дальнего и ближнего зарубежья, автономность личности стала одним из главных предметов изучения психологии. Определение автономности можно найти в трудах многих психологов. Например в теории Льва Выготского [1], автономия личности, особенно в контексте подросткового возраста, рассматривается через призму социального взаимодействия и культурного контекста. Выготский подчеркивает, что развитие личности происходит в процессе общения и взаимодействия с окружающими, что имеет важное значение для формирования автономии. Ключевые аспекты

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

автономии личности подростка в теории Выготского включают: Социальное взаимодействие: Выготский утверждает, что обучение и развитие происходят в контексте социальных отношений. Подростки, взаимодействуя с взрослыми и сверстниками, формируют свои представления о мире и о себе, что способствует развитию их автономии. Зона ближайшего развития: Концепция зоны ближайшего развития (ЗБР) подчеркивает, что подростки могут достигать более высокого уровня автономии, когда они получают поддержку и руководство от более опытных людей. Это взаимодействие помогает им развивать навыки саморегуляции и критического мышления. Культурные инструменты: Выготский акцентирует внимание на роли культурных инструментов (язык, символы, знаки) в процессе обучения. Подростки, осваивая эти инструменты, становятся более независимыми в своих мыслях и действиях, что способствует их автономии. Идентичность и самосознание: В подростковом возрасте происходит активный процесс формирования идентичности. Выготский подчеркивает, что через социальное взаимодействие подростки начинают осознавать свои ценности, цели и стремления, что является важным аспектом их автономии. Таким образом, в теории Выготского автономия личности подростка формируется через социальное взаимодействие, поддержку со стороны окружающих и освоение культурных инструментов, что позволяет им развивать самостоятельность и критическое мышление.

В трудах Дмитрия Эльконина автономия личности подростков рассматривается в контексте его теории развития личности и психологии образования. [2, с.145]. Эльконин, как и Выготский, акцентирует внимание на значении социального взаимодействия и культурного контекста в процессе формирования личности. Эльконин подчеркивает, что личность формируется через активную деятельность, в которой участвуют подростки. Он рассматривает, как различные виды деятельности (учебная, игровая, социальная) способствуют развитию автономии и самосознания. В своих исследованиях Эльконин акцентирует внимание на роли игры в жизни подростков. Игра позволяет им экспериментировать с различными ролями и идентичностями, что способствует формированию их автономии и самосознания. Нельзя оставить без внимания и тот аспект где, Эльконин исследует, как взаимодействие с ровесниками и взрослыми влияет на формирование идентичности подростков. Он подчеркивает, что через социальные отношения подростки начинают осознавать свои ценности и цели, что является важным аспектом их автономии. Важную часть в его трудах занимает исследование подросткового возраста, Эльконин уделяет внимание особенностям переходного возраста, когда подростки начинают стремиться к независимости и

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

автономии. Он рассматривает, как этот процесс связан с изменениями в их социальных отношениях и внутреннем мире. Эльконин также акцентирует внимание на том, как культурные и социальные контексты влияют на развитие автономии личности. Он исследует, как различные культурные практики и традиции могут поддерживать или ограничивать автономию подростков.

Сергей Леонидович Рубинштейн рассматривал развитие автономии личности в контексте его общей теории психологии, где он акцентирует внимание на взаимосвязи между личностью, деятельностью и окружающей средой. [3, с.49] Существует ряд ключевых аспектов, связанных с автономией личности в его работах, где он подчеркивает, что личность формируется и развивается через активную деятельность. Он рассматривает, как различные виды деятельности (учебная, трудовая, игровая) способствуют формированию автономии и самосознания личности. В свою очередь Рубинштейн акцентирует внимание и на том, как социальные условия и культурные контексты влияют на развитие личности. Он исследует, как взаимодействие с окружающими и условия жизни способствуют или, наоборот, ограничивают автономию. Рубинштейн рассматривает личность как целостное образование, где автономия является важным аспектом. Он подчеркивает, что автономия личности включает в себя не только независимость в действиях, но и способность к саморегуляции и самосознанию. Без внимания не остается и тот факт, что автономия личности не может быть рассмотрена вне контекста окружающей среды. Он исследует, как различные факторы (социальные, культурные, экономические) влияют на формирование автономии. Развитие в процессе общения – это как важность общения и взаимодействия с другими людьми в процессе формирования автономии, как подчеркивает Рубинштейн. Он рассматривает, как социальные связи и отношения влияют на развитие самосознания и независимости.

При изучении учеными и психологами нашего времени (Т.В.Божович, Д.А. Леонтьев, О.Е. Дергачева, Е.Р. Калитеевская) проблемы автономии личности, это определение только начинает обретать свой статус в научной литературе, а исследование данного вопроса, личностной автономии в современной психологии находится только на начальной стадии формирования [3,6,7]. Вместе с тем, исследование данного вопроса занимает все большее место в научном сообществе и в современной психологической литературе.

Изучая определение личностной автономности, психологи высказывают разные точки зрения. К примеру, Татьяна Васильевна Божович дает определение личностной автономии через призму её теории развития личности, где акцентируется внимание на формировании самосознания и независимости в

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

процессе социализации. [5, с.98]. Божович подчеркивает, что автономия личности связана с процессом самоопределения, который включает в себя осознание своих потребностей, целей и ценностей. Она исследует, как подростки начинают осознавать свою индивидуальность и стремятся к независимости. В своих трудах Божович акцентирует внимание на роли социальных отношений в формировании автономии. Она рассматривает, как взаимодействие с окружающими, включая родителей, сверстников и учителей, влияет на развитие самосознания и независимости. В ее трудах нельзя оставить и тот факт, где Божович выделяет различные кризисы, которые могут возникать в процессе взросления, и их влияние на автономию личности. Она исследует, как преодоление этих кризисов способствует формированию более зрелой и автономной личности. Как Выготский, Эльконин и Рубинштейн, Божович также рассматривает, как культурные и социальные условия влияют на развитие автономии. Она подчеркивает, что автономия не является абсолютной, а зависит от контекста, в котором развивается личность.

Заключение. Изучив литературу зарубежных психологов, мы можем отметить, что вопрос автономности личности стал предметом исследования для ученых. В настоящее время существует много определений понятия «автономность личности». Важно отметить, что каждый ученый подходит с разных позиций к изучению данного определения, выделяя различные его стороны.

Понятие «автономность личности» является одним из главных качеств личности в условиях современной реальности. Это показывает, как человеку эффективно самореализоваться, адаптироваться к изменениям в обществе, сохраняя при этом свое психологическое здоровье.

Использованная литература:

1. Выготский Л. С. - Психология искусства. М.: Высшая школа – 1984.
2. Эльконин, Д. Б. - Проблемы психологии подростка. М.: Знание - 1989.
3. Рубинштейн, С. Л. - Личность и ее развитие. М.: Нева - 1990.
4. Калитеевская Е.Р. - Психическое здоровье как способ бытия в мире: от объяснения в переживанию. Под редакцией Д.А. Леонтьева. М.: высшая школа – 1997.
5. Божович Т.В. - Проблемы формирования самосознания у подростков. - Вестник психологии, 1(1) - 2004.
6. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. / Психология с человеческим лицом, гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. М.: Эврика - 1976.

7. Дергачева О.Е. - Личностная автономия как предмет психологического исследования. Автореферат: М., МГУ. - 2005.

G‘O‘ZA POPULYATSIYASIDA *FUSARIUM OXYSPORUM F.SP.* VASINFECTUM TA’SIRIGA CHIDAMLILIK BELGILARINI FENOTIPIK BAHOLASH

Jovliyeva S.X.^[1], Makamov A.X.^[2], Nurimova Sh.O.^[1], Muxammadaliyev R.I.^[2]

1. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Toshkent viloyati, Chirchiq shahri, Amir Temur ko‘chasi 104-uy

2. O‘zRFA Genomika va bioinformatika markazi

Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko‘chasi 2-uy

Annotatsiya. Ushbu maqolada g‘o‘za (*Gossypium hirsutum L.*)ning AN-Boyovut-2 navi va CSB-16 liniyasi ishtirokida yaratilgan 50 ta rekombinant inbred liniyalar (RIL) populyatsiyasini *Fusarium oxysporum f.sp. vasinfectum* (FOV) zamburug‘i keltirib chiqaradigan fuzarioz vilt kasalligigiga ta’siri o‘rganilib, tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, namunalar orasidan o‘ndan ortiq liniyalar kasallik ta’sirida 100% nobud bo‘lgan bo‘lsa, RIL-1, RIL-18, RIL-21 va RIL-37 kabi liniyalar esa morfologik belgilariga ko‘ra kasallikka chidamli nazorat L-13 liniyasiga nisbatan eng yaxshi ko‘rsatkichlarga ega ekanligi aniqlandi. Vilt kasalligiga chidamli liniyalar yurtimiz paxta maydonlarida tarqalgan FOV zamburug‘iga chidamli yangi go‘za navlarini yaratishda va ushbu kasallikka chidamli genlarni aniqlashda qimmatli genetik material bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *Gossypium hirsutum L.*, *Gossypium barbadense L.*, RIL populyatsiyasi, *Fusarium oxysporum f.sp. vasinfectum*, AN-Boyovut-2, CSB-16, fenotipik baholash, kasallik indeksi.

Kirish. G‘o‘za eng muhim tolali va moyli ekinlardan biri hisoblanadi. Fuzarioz vilt kasalligini keltirib chiqaruvchi *Fusarium oxysporum f. sp. vasinfectum* (FOV) zamburug‘i butun dunyo bo‘ylab paxta yetishtirishda iqtisodiy daromadni cheklovchi eng salbiy omillardan biri sanaladi. Ilk marotaba ushbu zamburug‘ 1892-yilda Alabama shtatining qumli va kislotali tuproqlarida o‘sayotgan g‘o‘zada aniqlangan [1]. Shundan so‘ng, g‘o‘zaning fuzarioz vilt kasalligi Misr (1902), Hindiston (1908), Tanzaniya (1954), Kaliforniya (1959), Sudan (1960), Isroil (1970), Braziliya (1978), Xitoy (1981) va Avstraliya (1993) kabi mamlakatlarda aniqlangan [2].

O‘rta Osiyoda ilk marotaba 1940-yilda Solovyova fuzarioz vilt kasalligini qo‘zg‘atuvchisini aniqlash bo‘yicha mikologik dalillarni tadqim etgan. O‘zbekistonda va umuman Markaziy Osiyoda fuzarioz vilt bilan bog‘liq dastlabki ma’lumotlar **Gossypium**

barbadense turiga mansub g'o'za navlariga tegishli bo'lib, o'sha paytda kasallik o'rta tolali g'o'za navlari (**G. hirsutum**) ni zararlamaydi deb hisoblangan. Biroq, **1945-yilda Solovyova va Poyarkova** tadqiqotchilari "...g'o'zaning boshqa turlarini kasallikka chalinishini ehtiyotkorlik bilan baholash kerak", deb ta'kidlaganlar, chunki o'sha vaqtda 34–40 ta **G. hirsutum** L. navlarida zararlanish holatlari kuzatilgan. 1970-yillaridan boshlab, o'rta tolali - *Gossypium hirsutum* navlarida ushbu kasallik paydo bo'la boshlagan. Surxondaryo viloyatida 1971-yilda g'o'za ekinlari tuprog'i 85% dan ortig'i *fusarium oxysporum f.sp.vasinfectum* bilan kasallangan. Andijon viloyati Marhamat tumanida 1978- yilda "Toshkent-1" g'o'za navlarining ommaviy kasallanishi kuzatilib, o'simliklarning ko'p miqdorda so'lishi kurtaklash davrigacha davom etgan.

Fuzarioz vilti 23 °C dan yuqori haroratlarda rivojlanishga moyil bo'lib, kasallik alomatlari asosan nihol bosqichida paydo bo'ladi. O'simliklar gullash bosqichida, harorat 28–32 °C oralig'ida bo'lganda, kasallikka nisbatan yanada sezgir bo'lib qoladi [3]. Umuman olganda, issiq va nam tuproq sharoitlari shuningdek, yuqori miqdordagi azotli o'g'itlar qo'llanishi ham fuzarioz vilt tarqalishini oshirishi qayd etilgan [4].

Kasallanishning dastlabki bosqichi Rodriguez-Galvez va Mendgen (1995) tomonidan o'rganilgan bo'lib, bu bosqichda ildiz yuzasida zich mitseliy qavati shakllanadi, so'ngra shoxlanish va gifalarning ildizning meristematik to'qimalariga kirib borishi sodir bo'ladi. Gifalarning ildizga maksimal darajada kirib borishi 28–30 °C harorat oralig'ida kuzatiladi. Gifalar ildiz to'qimalariga joylashganda hech qanday to'qima shikastlanishi kuzatilmagan, shuning uchun Rodriguez-Galvez va Mendgen (1995) g'o'zaning FOV bilan dastlabki infektsiya bosqichini endofitik yoki biotrofik bosqich deb atagan [5]. FOV ildiz to'qimalariga muvaffaqiyatli kirgandan so'ng, tomir tizimiga o'tadi. Ushbu tizimning shikastlanishi natijasida o'simlikning so'lishi va nobud bo'lishi yuzaga keladi. FOV bilan zararlangan o'simliklarda kuzatiladigan simptomlarga quyidagilar kiradi: barg tomirlarining qorayishi, barglarning xloroz va nekrozi, barglarning so'lishi va to'kilishi o'sishning sustlashishi. Ushbu simptomlarning rivojlanishi g'o'za genotipi, patogenning xususiyatlari, fizik va biologik muhit sharoitlari, shuningdek, ekinlarni boshqarish amaliyotlari, jumladan, ekish sanasi va o'g'it qo'llash kabi omillarga bog'liq ekanligi bayon qilingan [6].

Tadqiqot materiallari va metodlari. Laboratoriya tajribasi 2025-yil fevral-mart oylarida O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Genomika va bioinformatika markazining Markerlarga asoslangan seleksiya laboratoriyasida 42 kun davomida olib borildi. Ushbu tajribada qimmatli xo'jalik belgilarga aloqador miqdoriy belgilar lokuslari, genlarini aniqlashda muhim bo'lgan g'o'zaning 50 ta RIL populyatsiyasi, bu populyatsiyani yaratishda ota-ona sifatida ishtirok etgan AN-Boyovut-2 g'o'za navi va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

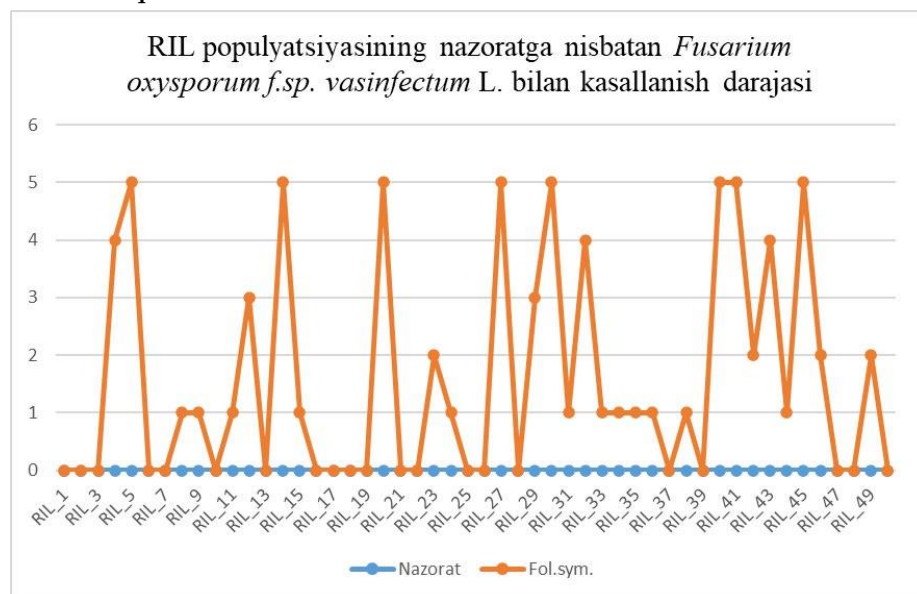
CSB-16 liniyasi hamda FOVga chidamli L-13 va chidamsiz L-7 liniyalaridan foydalanildi.

Tajribada liniyalarni FOV kasalligiga chidamliligi to‘liq tasodifiy joylashtirish usulida, uch takrorda ekib o‘rganildi. Har bir takrorda 6 ta g‘o‘za chigiti FOV zamburug‘i bilan zararlangan tuproqqa, taxminan 2 sm chuqurlikda ekildi. Chigitlar unib chiqqandan so‘ng, 6 ta niholdan 4 tasi yaganalashtirilib, har bir namunadan 2 tadan nihol qoldirildi. Laboratoriya xonasida kunduzi ~ 28 °C, kechasi esa ~ 20 °C harorat ta‘minlangan. Kunduzi yorug‘likning intensivligini 2400 lyuksda ushlab turish uchun lampalar ishlatilgan. Nihollar yaxshi o‘sishi va rivojlanishi uchun 50 ml oddiy suv bilan sug‘orildi. Fuzarioz vilt kasalligiga chidamli liniyalarni aniqlash uchun namunalar 2-chinbarg hosil qilgunga qadar kuzatish davom ettirildi. Tajribaning 42-kunida namunalarning fenotipik belgilari baholandi.

Kasallik belgilarini baholash quyidagi ballik tizimda amalga oshirildi:

- 0 - sog‘lom;
- 1 - birinchi urug‘palla bargni oz qismi zararlangan;
- 2 - birinchi urug‘palla bargni hammasi zararlangan;
- 3 - zararlanish yuqori chinbarglarga o‘tgan;
- 4 - kuchli zararlangan;
- 5 - o‘simlik nobud bo‘lgan [7].

Natijalar va ularning muhokamasi. Tajriba asosida olingan ma‘lumotlarning o‘rtacha qiymatlari hisoblab chiqilgan va Excel-2019 dasturi yordamida quyidagicha statistik tahlil qilindi:

Tahlil natijalariga ko‘ra, tadqiq etilgan 50 ta liniyalarni fuzarioz vilt kasalligi bilan zararlanish darajasi barg yaprog‘idagi alomatlarni kasallikka chidamli L-13 va chidamsiz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

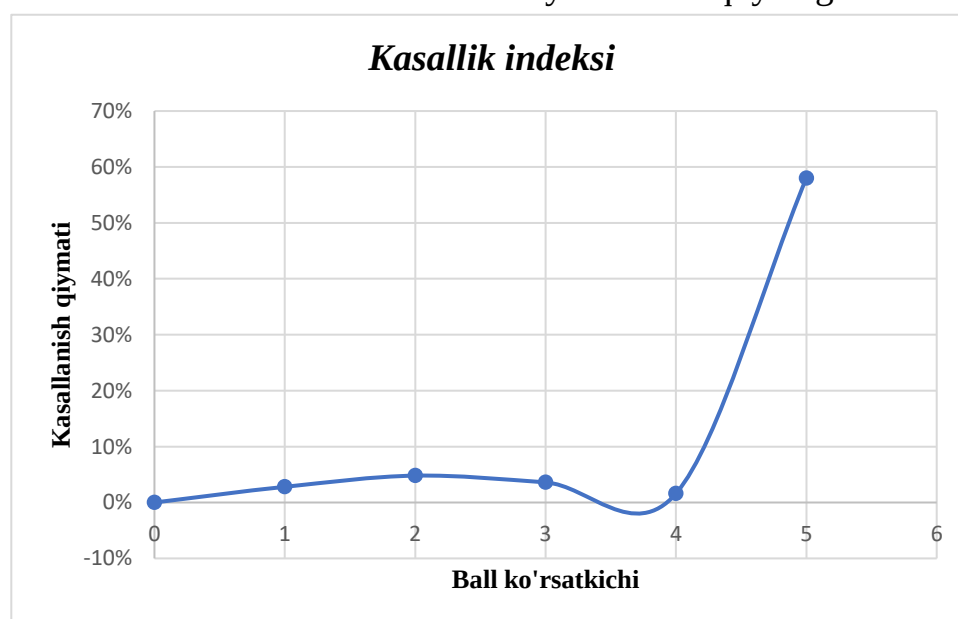
L-7 nazorat liniyalariga nisbatan qiyosiy solishtirilgan holda aniqlandi. Unga ko'ra, ko'ra kasallanish eng yuqori darajada bo'lgan namunalar RIL-4, RIL-5, RIL-10, RIL-11, RIL-12, RIL-13, RIL-14, RIL-17, RIL-20, RIL-23, RIL-27, RIL-29, RIL-30, RIL-31, RIL-32, RIL-35, RIL-36, RIL-38, RIL-39, RIL-40, RIL-41, RIL-42, RIL-43, RIL-45, RIL-46, RIL-47, RIL-48 va RIL-49 liniyalarda kasallanish darajasi 5 ball bilan, o'rtacha ko'rsatkich RIL-2, RIL-24 va RIL-25 liniyalarda aniqlanib, 3 ball (urug'palla bargi to'liq zararlanib, chinbargda ham kasallik alomatlari yuzaga chiqqan) bilan va eng past darajada kasallanish (kasallanish alomatlari kuzatilmagan) darajasi RIL-1, RIL-18, RIL-21 va RIL-37 da 0 ball bilan baholangan.

Kasallik indeksi quyidagi formula bilan aniqlandi:

$$K_i = (\sum n * a / N * a_n) * 100$$

bu yerda, K_i - kasallik indeksi, n - kasallik bali, a - shu ball bilan baholangan o'simliklar soni, N - eng katta ball, a_n - tahlil qilingan jami o'simliklar soni.

Tajriba asosida olingan ma'lumotlarning o'rtacha qiymatlari hisoblab chiqilgan va kasallik indeksi Excel-2019 dasturi yordamida quyidagicha statistik tahlil qilindi:

Tahlil natijalariga ko'ra, eng yuqori kasallik indeksi 58,0 % ni tashkil qilgan.

Xulosa. Hozirgi kunda fuzarioz vilt kasalligini keltirib chiqaruvchi *Fusarium oxysporum f. sp. vasinfectum* butun dunyoda paxta yetishtirish uchun muhim iqtisodiy cheklovchi omillardan biri hisoblanadi. Shu boisdan ham, g'o'zaning fuzarioz vilt kasalligiga chidamli va serhosil navlarini yaratish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Tadqiqot natijalari asosida namunalar orasidan RIL-1, RIL-18, RIL-21 va RIL-37 kabi liniyalarni kasallikka chidamli nazorat liniyaga nisbatan eng yaxshi ko'rsatkichlarga ega ekanligi aniqlandi. Bunday liniyalarni g'o'za seleksiyasida FOVga

chidamli nav yaratishda boshlang'ich material sifatida tavsiya etish fuzarioz vilt kasalligiga chidamli nav yaratish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atkinson GF (1892) Some diseases of cotton. 3. Frenching. Bull Ala Agric Exp Stn 41:19–29
2. Sanogo, S., Zhang, J. Resistance sources, resistance screening techniques and disease management for Fusarium wilt in cotton. *Euphytica* **207**, 255–271 (2016). doi.org/10.1007/s10681-015-1532-y
3. Hillocks RJ (1992) Fusarium wilt. In: Hillocks RJ (ed) Cotton diseases. CAB International, Wallingford, pp 127–160
4. Rodriguez-Galvez E, Mendgen K (1995) The infection process of Fusarium oxysporum in cotton root tips. *Protoplasma* 189:61–72
5. Abdel-Raheem A, Bird LS (1967) Effect of nutrition on resistance and susceptibility of cotton to *Verticillium albo-atrum* and *Fusarium oxysporum* f. sp. *vasinfectum*. *Phytopathology* 57:457
6. Wang B, Dale ML, Kochman JK, Allen SJ, Obst NR (1999b) Variations in soil population of *Fusarium oxysporum* f. sp. *vasinfectum* as influenced by fertiliser application and growth of different crops. *Aust Plant Pathol* 28:174–181
7. Ulloa M, Hutmacher RB, Davis RM, Wright SD, Percy R, Marsh B (2006) Breeding for Fusarium wilt Race 4 resistance in cotton under field and greenhouse conditions. *J Cotton Sci* 10:114–127

BMTNING “MA’RIFAT VA DINIY BAG’RIKENGLIK” REZOLYUTSIYASI

Zayniyeva Mehrangiz

CHDPU 4-bosqich talabasi

Karimova Sevinch

CHDPU 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ttezisda BMT tashabbusi bilan „Ma’rifat va diniy bag’rikenglik” nomi ostida o’tkazilgan rezolyutsiyani O’zbekiston qabul qilgani va ushbu rezolyutsiyada bag’rikenglik va o’zaro hurmatni o’rnatish, diniy erkinlikni ta’minlash, dindorlar huquqlarini himoya qilish va ularning kamsitilishiga yo’l qo’ymaslik haqidagi ma’lumotlarga ega bo’lamiz.

Tayanch so’zlar: Ma’rifat, ta’lim-tarbiya, tafakkur, tolerantlik, bag’rikenglik, madaniyat, millatlararo totuvlik, tinchlik, do’stlik munosabatlari va boshqalar;

Ma’rifat — kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta’lim-tarbiya. U tabiat, jamiyat va inson mohiyati haqidagi turli bilimlar, ma’lumotlar majmu-asini ham bildiradi. Ma’rifat ilmu urfon ma’nosida ham ishlatiladi. Ma’rifat tushunchasi madaniyat, ma’naviyat tushunchalari bilan bog’liq.

Ma’rifat (arabcha bilish, bilim, ma’lumot, tanish, tanishish) – tabiat, jamiyat va inson mohiyati haqidagi bilimlar, ma’lumotlar, ta’lim-tarbiya va maorif tizimi majmuini ifodalovchi tushuncha. Tor ma’noda ma’rifat bilimli, ma’lumotli, ma’naviyatli insonga nisbatan qo’llanadi. Keng ma’noda, kishilarning bilimi, madaniyatini oshirishga qaratilgan maorif va ta’lim-tarbiyaga ham ma’rifat deb qaraladi. Bu so’z ilmu irfon ma’nosida ham ishlatiladi. Ma’rifat tushunchasi bilim va madaniyatni yoyish hamda yuksaltirishning hamma turlari va sohalarini qamrab oladi. “Avesto”da ma’rifat ezgulikning namoyon bo’lishi, ezgu fikr va ezgu so’zning amalga oshishi tarzida talqin qilingan. Qadimgi Yunonrim falsafasida ma’rifat so’zi tafakkur va sof bilim deya ifodalangan. Aristotel bilimni insonning eng lazzatli va ezgu faoliyati deb ta’riflagan. Platonning: “Mukammal bilimning, ya’ni men egallagan bilimning birdan-bir turi men o’zim bilmagan narsalarni bilishimdir”, degan qarashlari zahirida o’rganishning, bilimlarning cheksizligini anglatuvchi haqiqat yotadi.[1]

Dunyo yaralganidan buyon odamzod millati, dini, irqidan qat’iy nazar birgalikda yashab keladi. Tinchlik, totuvlik, millatlararo bag’rikenglik hamda turli dinlararo tolerantlik va do’stlik munosabatlari har qanday jamiyat va mamlakatning rivoji uchun mustahkam asos hisoblanadi. **Bag’rikenglik – bu yon berish, kamsitish yoki indulgensiya emas. Tolerantlik, eng avvalo, insonning umuminsoniy huquqlari va boshqalarning asosiy erkinliklarini tan olishdan kelib chiqadigan faol**

munosabatdir. Bag‘rikenglik alohida shaxslar, guruhlar va davlatlar tomonidan amalga oshirilishi kerak. Bag‘rikenglik – bu bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o‘zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish, qabul qilish va to‘g‘ri tushunishni anglatadi. Uni bilim, samimiyat, muloqot va hurfiy, vijdon va e‘tiqod vujudga keltiradi. Bag‘rikenglik bu turli-tumanlikdagi birlikdir. Diniy bag‘rikenglik jarayoni o‘z-o‘zidan, tasodifan yuzaga kelmaydi, balki u demokratik jamiyat qurish yo‘lidan borayotgan davlatning adolatli siyosati hosilasidir. Davlat nafaqat iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarida, balki turli millatlar va dinlar o‘rtasida do‘stona munosabatlarni, bag‘rikenglikni ta‘minlashda ham yetakchi va asosiy bo‘lishi zarur bo‘ladi. Qur‘oni Karimda kishining e‘tiqodiga dahl qilib bo‘lmasligi, biror dinga ishonish va e‘tiqod qilish insonlarning shaxsiy ishi ekani va bu har kimning o‘z vijdoniga havola ekani aniq bayon etilgan[2].

BMT Bosh Assambleyasi O‘zbekiston prezidenti Bosh Assambleyaning 72-sessiyasida ilgari surgan «Ma‘rifat va diniy bag‘rikenglik» maxsus rezolyutsiyasini qabul qildi.

Mazkur rezolyutsiyani qabul qilish tashabbusini O‘zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yil sentyabrda Nyu-Yorkda bo‘lib o‘tgan BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida ilgari surgan edi. O‘zbekiston taklif etgan rezolyutsiyaning asosiy maqsadi — barcha uchun ta‘lim olish imkoniyatini taqdim etish, savodsizlik va bilimsizlikni bartaraf etishdan iborat. Hujjatda «bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni o‘rnatish, diniy erkinlikni ta‘minlash, dindorlar huquqlarini himoya qilish va ularning kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslik”ka ham chaqirilgan. Rezolyutsiyada ta‘lim, tinchlik, inson huquqlari, bag‘rikenglik va do‘stlikning olg‘a surilishi muhim rol o‘ynashi ta‘kidlanadi, shuningdek, dunyoda tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash uchun integratsiya, o‘zaro hurmat, inson huquqlarini himoya qilish, bag‘rikenglik va o‘zaro tushunishning muhimligi tan olinadi[3].

Shu bilan birga, qabul qilingan rezolyutsiyada BMTga a‘zo davlatlar milliy va xalqaro OAV hamda Internetda keng ko‘lamli targ‘ibot ishlarini o‘tkazish, bag‘rikenglik, din va e‘tiqod erkinligiga raxna solmaslik to‘g‘risidagi ma‘rifiy axborotlarni tarqatish kabi kommunikatsion strategiyani joriy etish taklif qilingan.

Ma‘rifat va diniy bag‘rikenglik” rezolyutsiyasining aynan O‘zbekiston tashabbusi bilan ishlab chiqilishida o‘ziga xos ramziy ma‘no bor. Bugun millatlararo totuvlik va konfessiyalararo bag‘rikenglikni ta‘minlash borasida O‘zbekiston namunasi jahon hamjamiyati tomonidan e‘tirof etilmoqda. Mazkur rezolyutsiya mamlakatimizning diniy bag‘rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni ta‘minlashdagi o‘ziga xos tajribasini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

namoyon etgani bilan bir qatorda bu borada amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ishlarni ham muayyan darajada belgilab berdi.

Shavkat Mirziyoyev 2017-yil sentyabr oyida bo‘lib o‘tgan yuqoridagi BMT Bosh Assambleyasidagi ishtirokida har tomonlama O‘zbekiston diyorimizni yuksaltirishga, rivojlangan davlatlar qatoridan oldingi o‘rinlarga chiqartirishga, ta‘lim sohamizni yanada chuqurroq isloh qilishga, boshqa davlatlar bilan do‘stlik an‘analarini mustahkamlashga, tinchligimizni har qanday xavf-xatarlardan holi qilishga va boshqa turli sohadagi fikrlarni ilgari surdi. Nima uchun aynan ushbu sohalar, degan savol tug‘ilishi tabiiy, albatta[4].

O‘zinning shaxsiy fikrimcha, ushbu sohalar nafaqat yurtimizni BMT tashkiloti davlatlariga, qolaversa, jahonga tanitadigan, ilg‘or tarmoqlar hisoblanadi. Mana shu sohalarni yanada mukammalroq, dolzarblik holatlari o‘rganilib chiqqanda ham bag‘rikenglik, ma‘rifatparvarlik tushunchalari alohida o‘rinni egallaydi. Hujjatda bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni o‘rnatish, diniy erkinlikni ta‘minlashga alohida e‘tibor berilgan. Chunki boshqa hududlarda diniy erkinlikka yo‘l qo‘yilmaydi, hech kim hech kimni hurmat qilmaydi, madaniyat, ahillik, hurmat degan tushunchalar begona. Lekin bizning yurtimizda esa bunaqa holatlar kuzatilmaydi. Bularning hamma hammasi bizning ajdodlarimizdan meros bo‘lib, qon-qonimizga singib ketgan. Mana shu an‘ananani ham o‘zimizdan qiyos olgan holda, bularning barchasi yo‘qolib ketmasligi, yanada boshqa chekkaroq hududlarga, davlatlarga ham o‘z ta‘sirini o‘tkaza olishimiz uchun ham harakat qilishimiz kerak. Ta‘limga bo‘lgan e‘tiborimizni kuchaytirishimiz, biz talabalar talqinida esa ko‘proq yangi yangi bilimlar egallab, yuqori cho‘qqilarga erishishni maqsad qilib olishimiz, jahon tajribalaridan o‘rganib, tengdoshlarimizga, yurtdoshlarimizga qo‘limizdan kelganicha yordam qo‘lini cho‘zaylik, o‘qishga shunchaki qaramaslikni maqsad qilib olaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov: „Yuksak ma‘naviyat -yengilmas kuch” Toshkent: Bag‘rikenglik. Ma‘rifat.(2008).
2. A.Abdullayev: „Diniy bag‘rikenglik-tinchlik va barqarorlik omili”. O‘zbekiston ijtimoiy fanlari jurnali, 45-52.
3. O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi <https://iaau.uz>
4. President.uz <https://president.uz>
5. <https://Oyina.uz/uz/teahause/1942>

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

Sodiqova Onaxon

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti magistranti

sodiqovaonaxon@gmail.com

Ilmiy rahbar: ChDPU Tarix kafedrası dotsenti Sh.B.Jumayeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning bugungi kunda duch kelayotgan asosiy muammolari, ularning yechimiga doir takliflar hamda ushbu fanlarning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni yoritilgan. Maqolada falsafa, tarix, siyosatshunoslik, tilshunoslik, pedagogika kabi fanlarning hozirgi zamon talablariga javob bera olishi uchun qanday yondashuvlar zarurligi muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, modernizatsiya, integratsiya, innovatsion yondashuv, tanqidiy fikrlash, metodologiya, Teologik nazariya.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyatda ijtimoiy-gumanitar fanlarning roli tobora ortib bormoqda. Ijtimoiy ongning shakllanishi, milliy g‘oya va mafkuraning mustahkamlanishi, insonning shaxs sifatida kamol topishida ushbu fanlarning o‘rni beqiyosdir. Shuning uchun ham yoshlarni tarixini biladigan, o‘z mafkurasiga ega bo‘lgan yetuk shaxs qilib tarbiyalash eng oliy maqsadlardan biri hisoblanadi. Bu so‘zlarimga isbot qilib, muxtaram birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning “Biz yoshlarimizni tarixni chuqur o‘rganadigan, ota-bobolarimizning merosiga hurmat bilan qaraydigan qilib tarbiyalashimiz kerak”⁹⁵ eslatib o‘tmoqchiman. Shuning uchun asosiy e‘tibor ijtimoiy fanlarga qaratilyapti.

Ammo bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar fanlar bir qator dolzarb muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar nafaqat ta‘lim tizimida, balki jamiyatda ushbu fanlarga nisbatan munosabat, ulardan foydalanish samaradorligi, ilmiy-tadqiqotlarning amaliy natijadorligi bilan ham bog‘liq.

Bugungi kunda jamiyatda, fanlar tarmog‘ida alohida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarga talab katta. Buning boisi, yer yuzining barcha mintaqalarida aholi sonining ortib borishi barobarida ijtimoiy munosabatlarda rivojlanish kuzatilmoqda va bu ijtimoiy fanlarning rivojini talab etmoqda. Bu rivojlanishning katta qismini tashkil qilgan inson omilining ham o‘rni beqiyos. Nafaqat ijtimoiy munosabatlar tizimida balki ilm-fan va umuman butun akademik sohalar hamda qolgan barcha sohalarining rivojida inson omili muhim. Texnologiya qay darajada rivojlanganligiga qaramay inson resursi o‘z o‘rnini yo‘qotgani yo‘q. Texnologiyaning rivojlanishi kadrlar tizimida ko‘plab ish

⁹⁵I.A.Karimov. Tarixiy Xotirasiz kelajak yo‘q. T.:Sharq”, 1998 yil

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘rinlarni egallashda inson omilini ortda qoldirmoqda bu ayniqsa aniq fanlar tizimida kuzatilmoqda.

Ijtimoiy gumanitar fanlarning asosiy kamchiliklaridan biri bu – aniqlikning yo‘qligi (noaniqlik). Misol uchun davlatning qanday kelib chiqqanligi haqida turli hil qarashlar mavjud:

– Teologik nazariya – davlatni Xudo yaratgan degan g‘oyani ilgari suradi, teokratik davlat tarafdorlari fikrini aks ettiradi.

– Patriarxal nazariya – davlat kattalashib ketgan oiladan kelib chiqqan deb hisoblaydi. Nazariya dastlab Yunonistonda paydo bo‘lgan va Aristotel asarlarida asoslab berilgan. XVII asrga kelib ingliz olimi Filmerning “Patriar” asarida rivojlantirilgan.

– Shartnoma nazariyasi – XVII-XVIII asrlarda tarqalgan bo‘lib, unga ko‘ra, davlato‘zaro kelishuv asosida va ongli tarzda birlashgan kishilar tashkiloti bo‘lib, ana shu shartnoma asosida ular o‘zlarining erkinliklari va hokimiyatning bir qismini davlatga beradilar. Nazariyani Grotsiy, Spinoza, Lokk, Gobbs, Russo, Radishshev rivojlantirgan.

– Zo‘rluk nazariyasi – davlatning kelib chiqishi zo‘rlikka asoslanadi, bir xalqning boshqa xalqni bosib olishi bilan davlat tashkil topgan deb tushuntiriladi. Uning asoschilari – Gumplovish, Kautskiy hisoblanadi.

– Irrigatsiya nazariyasi – Qadimgi Sharqda yirik irrigatsiya inshootlari qurilishi jarayonida davlat paydo bo‘lgan, deb tushuntiradi. Nemis olimi Vittfogelning “Sharq istibdodi” asarida bayon etilgan. Sinfylik nazariyasi – davlat jamiyatning qarama-qarshi iqtisodiy manfaatlarga ega sinflarga ajralishi tufayli kelib chiqqan, deb tushuntiradi. Asoschilari – Karl Marks, F.Engels, V.I.Lenin. Tarixiy-materialistik nazariya – Ushbu ta’limotning dastlabki asoschilari L.Morgan, K.Marks, F.Engels va boshqalar. Davlat ibtidoiy jamiyatning tabiiy rivojlanishi, evolutsiyasi oqibatida kelib chiqishini asoslashga intilish mavjud⁹⁶. Darhaqiqat, davlatchilikning dastlabki kurtaklari, hokimiyatning siyosatlashuvi asoslari, avvalo, ibtidoiy tuzum qa’rida, uning obyektiv rivojlanishi sharoitida paydo bo‘lgan.

Aniq fanlarda barcha qoidalar, nazariyalar mutlaq haqiqat sifatida qabul qilinadi. Insonlar ularga ishonish yoki ishonmasliklaridan qat’iy nazar ushbu qonunlar amal qiladi. Jumladan, biz har qancha gravitatsiyani rad etishga urinsakda, bizni yer tortib turaveradi⁹⁷. Biroq ijtimoiy-gumanitar fanlarning mexanizmni bunday ishlaymaydi, negaki u insonlarning ishonchi va qabul qilgan prinsiplariga asoslangan.

⁹⁶Muxammadrasul Sobirov, Shukurullo Olimov. IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING MUAMMOLARI // International Conference. 2024. 596-597 c.

⁹⁷“Organizers are calling this campaign “One of Us” - not “No Nudity””. Doha News. Archived from the original on 13 June 2012. Retrieved 7 June 2012

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yana umumiy tashvishlardan tashqari, hatto alohida ko'rib chiqiladigan ilmiy-texnika sohasi uchun ham tashvishli vaqt keldi:

Uning keyingi rivojlanishi ko'p hollarda ijodiy faoliyat unumdorligini pasaytiradigan ijtimoiy omillar ta'sirida ancha sekinlashdi. Biroq, shunga o'xshash hodisalar oldin ham kuzatilgan: masalan, 20-asrning ikkinchi yarmida. Sovet ilm-fanida genetika, kibernetika, kvant fizikasi, psixologiya, tilshunoslik va boshqalarga qarshi shiddatli urush olib borildi. Shu bilan birga, aynan turli fanlar chorrahasida faoliyat yuritish, eng avvalo, aniq va tabiiy fanlar usullarini qo'llash, gumanitar tadqiqotlar va undan ham ko'proq urinishlar g'ayrat bilan ta'qib qilindi.

Hozirgi kunda innovatsiyalarga bunday qarshilik anaxronistik ko'rinadi. Shunga qaramay, ijtimoiy sohaning ijodkorlikka “to'xtatuvchi” ta'siri ko'pincha bugungi kungacha – unchalik aniq bo'lmagan shaklda – butun gumanitar sohada davom etmoqda. Hokimiyat “haqiqatga bo'lgan huquq” monopoliyasini yo'qotishni istamaydi – holbuki, masalan, o'lchovlar bu monopoliyaga putur etkazishi mumkin. Ayni paytda, gumanitar fanlarning ahamiyati va bu sohada o'lchovlarning ahamiyati yanada oshishi kerak⁹⁸.

Ijodiy muhitga tashqi ta'sirlardan tashqari, uning ichida uning samarali rivojlanishiga katta to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan ichki omillar (ijtimoiy-psixologik xarakterdagi) mavjud. Aytgancha, ba'zida tashqi kuchlarning ta'siri bu ichki omillar vositachiligida amalga oshiriladi. Barcha gumanitar fanlarda rivojlanish yo'lidagi asosiy to'siq har doim o'rganilayotgan materialning tadqiqotchining ichki dunyosiga, uning shaxsiy va ijtimoiy manfaatlariga va hokazolarga yaqinligi bo'lib kelgan.

– So'nggi yillarda tabiiy fanlar va texnologiyalarning rivojlanishi natijasida ijtimoiy-gumanitar fanlar ikkinchi darajali yo'nalish sifatida qaralayotgani kuzatilmoqda. Bu esa, ushbu sohalarga ajratilayotgan moliyaviy resurslar, ilmiy grantlar, kadrlar tayyorlash sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Falsafa, tarix, siyosatshunoslik kabi fanlarga talab kamaymoqda, natijada bu yo'nalishlarda yetuk mutaxassislar soni kamayib bormoqda.

– Ko'plab ilmiy izlanishlar nazariy ko'rinishda qolib ketmoqda. Ijtimoiy fanlar sohasidagi ilmiy ishlanmalar amaliyotga tatbiq etilmayapti yoki ularning jamiyatdagi muammolarni hal qilishdagi real ta'siri sezilmayapti. Bu holat ilmiy faoliyatni ahamiyatsizdek ko'rsatib qo'yishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlar davlat va jamiyat ehtiyojlariga moslashtirilishi zarur.

– Integratsiya va innovatsiyalarning yetishmasligi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarda zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish darajasi past. Masalan, sun'iy

⁹⁸Владимир Петров. Актуальные проблемы социально-гуманитарных измерений: на пути к креативной среде. 78 с.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

intellekt, raqamli tahlil, onlayn platformalardan foydalanish hali keng miqyosda joriy etilmagan. Fanlararo integratsiya yetarli darajada emas. Masalan, tarix va axborot texnologiyalarining uyg'unligi orqali yangi metodlar ishlab chiqish imkoniyati mavjud, lekin bu imkoniyatlardan foydalanilmayapti.

– Tanqidiy fikrlash va akademik mustaqillik yetishmasligi.

O'quvchilarda va talabalar orasida tanqidiy fikrlashni shakllantirish borasida kamchiliklar mavjud. Ijtimoiy-gumanitar fanlar aslida tanqidiy yondashuvga asoslangan bo'lishi kerak. Akademik erkinlikning cheklangani esa ilmiy salohiyatni pasaytiradi. Bu esa jamiyatda mustaqil fikrli mutaxassislar yetishmasligiga olib keladi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolarini hal etish uchun quyidagi choralarni ko'rish zarur:

1. Ushbu fanlarga bo'lgan davlat va jamiyat e'tiborini kuchaytirish, ularning dolzarbligini keng ommaga yetkazish;
2. Ilmiy izlanishlarni amaliyot bilan bog'lash, davlat siyosatida ijtimoiy fanlar tahliliga tayangan qarorlar qabul qilish;
3. Zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, innovatsion metodlardan foydalanishni rag'batlantirish;
4. Fanlararo hamkorlikni rivojlantirish, ijtimoiy va texnik fanlar integratsiyasini kuchaytirish;
5. O'quv dasturlarini takomillashtirish, talabalar orasida tanqidiy fikrlashni shakllantirishga e'tibor qaratish⁹⁹.

Afsuski, zamonaviy ijtimoiy-gumanitar bilimlarning holati jiddiy tashvishga sabab bo'lmoqda. Ilmiy-texnika taraqqiyotining ulkan yutuqlari, atrofimizdagi amaliy hayotda kuzatilayotgan, ko'pchilik gumanitar fanlarda hukmronlik qiladigan ilmiy nazariyalarning zaif rivojlanishi natijasi bo'lgan hamma joyda uchraydigan xunuk hodisalardan keskin farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

5. I.A.Karimov. “Tarixiy Xotirasiz kelajak yo'q”. T.:Sharq, 1998 yil
6. Muxammadrasul Sobirov, Shukurullo Olimov. IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING MUAMMOLARI // International Conference. 2024.
7. “Organizers are calling this campaign “One of Us” - not “No Nudity””. Doha News. Archived from the original on 13 June 2012. Retrieved 7 June 2012
8. Tojiboyev M. “Ijtimoiy fanlarning zamonaviy holati va istiqbollari”. – T.: 2021.
9. Владимир Петров. Актуальные проблемы социально-гуманитарных измерений: на пути к креативной среде.

⁹⁹ Tojiboyev M. “Ijtimoiy fanlarning zamonaviy holati va istiqbollari”. – T.: 2021.

TARIX VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG‘IBI: RAQAMLASHTIRISH KONTEXTIDA

Xolmirzayeva Zebunisobegim

CHDPU Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonligi faoliyati yo‘nalishi
2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Avazbek Yo‘ldoshev

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarixiy qadriyatlar va ularning zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirilishi masalasi yoritilgan. Tarixiy merosni saqlash, targ‘ib qilish va yoshlarga yetkazishning samarali yo‘llaridan biri sifatida raqamlashtirishning afzalliklari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, maqolada O‘zbekiston tarixiy yodgorliklari, milliy urf-odat va an‘analarning axborot maydonida targ‘ib qilinishi, raqamli platformalarda ularning ommalashtirilishiga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: tarix, qadriyat, raqamlashtirish, madaniy meros, milliylik, axborot texnologiyalari. Tarixiy qadriyatlarning mazmun-mohiyati

Annotation: This article highlights the issue of historical values and their digitization through modern information technologies. It outlines the advantages of digitization as an effective way to preserve, promote, and convey historical heritage to the younger generation. The article also focuses on the promotion of Uzbekistan’s historical monuments, national customs, and traditions in the information space, as well as their popularization on digital platforms

Keywords: history, values, digitization, cultural heritage, national identity, information technologies.

Kirish: Tarix har bir millatning o‘zligini anglash, madaniy merosini asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazishdagi asosiy omillardan biridir. O‘zbekiston boy tarixiy merosga ega bo‘lib, bu merosni saqlash va targ‘ib qilish zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshirilmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari tarixiy hujjatlar, yodgorliklar va madaniy obyektlarni saqlash, ularni keng ommaga yetkazish va ilmiy tadqiqotlarda foydalanish imkonini yaratadi. Tarixiy merosni raqamlashtirish UNESCO tomonidan madaniy xilma-xillikni saqlash vositasi sifatida ko‘riladi.[2] Ushbu maqolada tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirishning ahamiyati, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ishlar, mavjud muammolar va istiqbollar haqida so‘z yuritiladi.

Tarixiy qadriyatlar millatning o‘ziga xosligini belgilovchi, avloddan-avlodga o‘tuvchi madaniy, ilmiy va ma‘naviy merosdir. O‘zbekiston hududida qadimdan buyuk sivilizatsiyalar yashab kelgan bo‘lib, bu yerda ko‘plab tarixiy yodgorliklar, qo‘lyozmalar, arxiv hujjatlari va boshqa madaniy obyektlar mavjud. Bu qadriyatlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Tarixiy yodgorliklar va obidalar: Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlardagi me'moriy inshootlar.
- Qo'lyozmalar va arxiv hujjatlari: Imom Buxoriy, Alisher Navoiy, Amir Temur kabi buyuk shaxslarning asarlari.
- Og'zaki ijodiy meros: Ertaklar, afsonalar, maqollar va matallar.
- Milliy urf-odatlar va bayramlar: Navro'z, Ramazon hayiti, Qurbon hayiti kabi an'anaviy bayramlar. Bu qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilish milliy o'zlikni anglash va mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Raqamlashtirish (digitallashtirish) – bu mavjud axborot-resurslarni raqamli formatga o'tkazish, ularni elektron muhitda saqlash va ulardan foydalanish jarayonidir. Tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Saqlash va himoyalash: Tarixiy hujjatlar va obyektlar vaqt o'tishi bilan yo'qolishi yoki buzilishi mumkin. Raqamli formatda esa ular abadiy saqlanadi.
- Ommaviylik va erkin kirish: Internet orqali istalgan foydalanuvchi dunyoning istalgan nuqtasidan tarixiy materiallarga ega bo'lishi mumkin.
- Ta'lim va tarbiya tizimidagi ahamiyati: Raqamlashtirilgan tarixiy materiallar orqali dars jarayonlarini jonlantirish, interaktiv metodlardan foydalanish mumkin.
- Ilmiy tadqiqotlar uchun imkoniyat: Olimlar va tadqiqotchilar raqamli arxivlar orqali o'z izlanishlarini tez va samarali olib borishlari mumkin.

O'zbekistonda tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar. O'zbekiston Milliy kutubxonasi faoliyati. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi mamlakatdagi eng yirik axborot-resurs markazi bo'lib, 6.5 millionga yaqin qo'lyozmalarni saqlash va raqamlashtirish loyihasi. [1]. Ulardan 200 000 tasi qimmatbaho, 16 000 tasi esa juda noyob nashrlardir. Kutubxona fondlaridagi ilmiy jihatdan boy adabiyotlarni targ'ib qilish va foydalanuvchiga masofadan tezkor xizmat ko'rsatish maqsadida bir nechta texnik loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Nodir nashr va qo'lyozmalar ma'lumot bazasini yaratish, saqlash va aniq taqdim qilish jarayonini avtomatlashtirish” loyihasi orqali foydalanuvchilar kutubxona fondlariga onlayn kirish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda.

O'zbekiston tarixi davlat muzeyida zamonaviy texnologiyalar, jumladan, virtual reallik (VR) texnologiyalari, 3D modellashtirish [4]. va hologrammalar qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar orqali tashrif buyuruvchilar tarixiy voqealarni virtual tarzda ko'rish, tarixiy eksponatlarni 3D formatda o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Muzey fondlarini raqamlashtirish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Har bir eksponatning yuqori sifatli raqamli suratlarini olish.
- 3D skanerlar yordamida hajmli obyektlarning virtual modellarini yaratish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Qo‘lyozmalar va tarixiy hujjatlarni skanerdan o‘tkazish va ularning matnini raqamlashtirish.

- Audio va video materiallarni zamonaviy raqamli formatlarga o‘tkazish.

- Har bir eksponat uchun batafsil ma’lumotlar bazasini yaratish.

Raqamli texnologiyalarni o‘rganishda ilmiy-amaliy anjumanlar. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Innovatsion rivojlanish vazirligi va Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti hamkorligida “O‘zbekiston tarix. Raqamli texnologiyalarni o‘rganishda ilmiy-amaliy anjumanlar (davomi)

“O‘zbekiston tarix fanining raqamli istiqbollari” mavzusida ilmiy-amaliy konferensiyalar o‘tkazilib, unda olimlar, texnolog mutaxassislari, muzeyshunoslar va kutubxonachilar ishtirok etishmoqda. Ushbu tadbirlarda raqamlashtirishning afzalliklari, uni amalga oshirishda duch kelinayotgan muammolar va ularning yechimlari muhokama qilinadi. Bunday tadbirlar orqali ilmiy hamkorliklar yo‘lga qo‘yilib, xalqaro tajribalarni o‘rganish imkoniyati yaratiladi.

Tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirishda xalqaro tajriba. Raqamlashtirish sohasida ilg‘or davlatlar tajribasini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega.

Masalan: AQShda Library of Congress (Kongress kutubxonasi).Dunyoning eng katta kutubxonasi bo‘lgan ushbu muassasa millionlab hujjat va qo‘lyozmalarni raqamlashtirgan [3].Uning “American Memory” loyihasi orqali o‘quvchilar va tadqiqotchilar onlayn tarzda tarixiy hujjatlar bilan tanishish imkoniga ega. Birlashgan Qirollikdagi British Library: Ushbu kutubxona o‘z fondlaridagi eng qadimiy qo‘lyozmalarni (masalan, Magna Carta) 3D skanerlash orqali global auditoriyaga havola etmoqda. Interaktiv veb-saytlar orqali foydalanuvchilar tarixni “his qilish” imkoniga ega. Janubiy Koreya: [6] Koreyada tarixiy seriallar, raqamli arxivlar, AR/VR texnologiyalar orqali milliy tarixni targ‘ib qilish yo‘lga qo‘yilgan. Bu mamlakat milliy o‘zlikni yoshlar orasida keng ommalashtirishda digital texnologiyalardan faol foydalanadi. Bu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash uchun texnologik infratuzilma, davlat qo‘llab-quvvatlovi va xalqaro hamkorlikni kengaytirish zarur.

Raqamlashtirish jarayonidagi muammolar va ularning yechimlari: Texnik vositalarning yetishmasligi. Ko‘plab muzey va kutubxonalar zamonaviy skanerlar, saqlash qurilmalari va dasturiy platformalarga ega emas. Yechim sifatida davlat budjetidan alohida mablag‘ ajratish, grantlar jalb qilish va xususiy sektordan sarmoya kiritishni rag‘batlantirish mumkin.

Raqamlashtirish – bu nafaqat IT bilim, balki tarixshunoslik, arxivshunoslik, kutubxonashunoslik sohalarining kesishmasini talab qiladi. Bu esa ushbu sohalarda zamonaviy bilimga ega mutaxassislar yetishmovchiligini yuzaga keltiradi. Oliy ta’lim muassasalarida ushbu yo‘nalish bo‘yicha yangi ta’lim dasturlarini joriy etish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zarur. Tarixiy meroslar raqamli muhitda saqlanganda, ularni ruxsatsiz nusxalash, o'zgartirish, soxtalashtirish xavfi yuzaga chiqadi. Shu sababli mualliflik huquqi va axborot xavfsizligi bo'yicha maxsus normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish lozim. Bugungi kunda Toshkentdagi Temuriylar tarixi davlat muzeyi [5]. Buxoro va Xivada joylashgan tarixiy obidalar asosida 3D virtual sayohatlar yaratilmoqda. Bu yoshlar va sayyohlar orasida katta qiziqish uyg'otmoqda.

Mobil ilovalar va interaktiv o'yinlar “Amir Temur strategiyasi”, “Buyuk Ipak Yo'li bo'ylab sayohat” kabi mobil ilovalar orqali foydalanuvchilar interaktiv tarzda tarixni o'rganish imkoniga ega. Bu raqamli ta'lim va milliy g'ururni shakllantirish vositasidir.

Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy media: YouTube, Telegram, Instagram platformalarida tarixiy mavzudagi videolar, podkastlar, infografikalar yordamida tarixiy qadriyatlar ommalashtirilmoqda. Bu yangi avlod uchun qulay format hisoblanadi.

Xulosa

Raqamlashtirish – bu faqat texnologik jarayon emas, balki ma'naviy va madaniy uyg'onish, milliy merosni asrab-avaylash vositasidir. Tarixiy qadriyatlarimizni raqamli muhitga olib chiqish orqali biz nafaqat ularni saqlaymiz, balki butun dunyoga tanitamiz. Kelajak avlod o'z tarixini raqamli dunyo orqali chuqurroq o'rganish, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa barqaror taraqqiyotga yo'l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Milliy kutubxonasi. (2021). Nodir nashr va qo'lyozmalarni raqamlashtirish loyihasi. <https://navi.uz>
2. UNESCO. (2003). Raqamli Merosni Saqlash Tog'risida Tavsiyanoma. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000130071>
3. Library of Congress. (2022). American Memory Project Report. <https://www.loc.gov/collections/>
4. Europeana Foundation. (2020). 3D Digitization of Cultural Heritage: Best Practices. <https://pro.europeana.eu>
5. O'zbekiston Tarixi Davlat Muzeyi. (2023). Virtual reallik texnologiyalari qo'llanilishi. <https://historymuseum.uz>
6. Kim, H. (2020). AR/VR Technologies in Cultural Heritage: South Korean Experience. Journal of Digital Heritage, 4 (2), 45–60.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN FAOLIYATLARARO MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ilesova Lazzat Asan qizi

CHDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich
magistranti

ilesovalazzat102@gmail.com

Abduqodirova Nodira

Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatiga integratsion yondashishning mazmuni, vazifalari va omillari xususida so'z yuritiladi. Jamiyatdagi integratsiya jarayonida insonning integratsiya - alohida elementlarni yig'ib, ularni birlashtirish, yaxlit holga keltirish deb tushunish mumkin. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdanoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo'yish va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatini shakllantirishdir. Bunday harakatlar har bir o'qituvchi mashg'ulot rejasini tuzishda izlanishlar olib borishga turtki bo'ladi. Maqolada ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida integratsiyalashgan faoliyatlararo mashg'ulotlarni tashkil etishning nazariy asoslari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Integratsiya, maktabgacha ta'lim, mashg'ulot, metod, yangilik, yondashuv, bola, tarbiyachi.

Аннотация В статье рассматриваются содержание, задачи и факторы интеграционного подхода к деятельности дошкольников. Под интеграцией человека в процессе интеграции в общество можно понимать интеграцию - сбор отдельных элементов и их объединение в единое целое. Основная цель интеграции образования состоит в том, чтобы с дошкольного возраста заложить основы хорошего представления о природе и обществе и сформировать собственное отношение к закономерностям их развития. Такие действия стимулируют каждого учителя проводить исследования при составлении плана обучения. В статье также анализируются теоретические основы организации интегрированного междисциплинарного обучения в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: Интеграция, дошкольное образование, обучение, метод, новизна, подход, ребенок, воспитатель.

Abstract. the article will talk about the content, tasks and factors of an integrative approach to the activities of preschool children. In the process of integration in society, human integration can be understood as the accumulation of individual elements and their

unification, becoming integrated. The main goal of the integration of education is to lay the foundations of a good idea of nature and society from preschool age and form its own attitude to the laws of their development. Such actions will be the impetus for each teacher to conduct research in the creation of a training plan. The article also analyzes the theoretical foundations of the organization of integrated inter-activity training in preschool educational organizations.

Keywords: integration, preschool education, mashg'ulot, method. novelty, approach, child, educator.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” PF-5198-son farmonida ta’kidlagandek, “Maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida Respublikada ta’lim tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari darajasiga ko‘tarildi.[1]

Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablarining 2-bob 3-bandida integratsiya tushunchasiga alohida to‘xtalib, integratsiya bola ta’limi va rivojlanishidagi mazmun tarkibiy qismlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlovchi jarayon ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. “Integratsiya” so‘zi lug‘atlarda izohlanishicha, lotincha, “integratio” so‘zidan olingan bo‘lib, qayta qurish, tiklash, to‘ldirish (“integr”-to‘liq, butun, yaxlit degan ma’noni anglatadi.[2] Shuningdek, boshqa bir lug‘atlarda “integratsiya” o‘zaro bog‘langan holda rivojlantirish, “integrirovat” bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmoq, deyilsa, sohaviy lug‘atlarda “integratsiya” o‘qitishning maqsad va omillarini bir butun qilib birlashtirish, deb izohlanadi.

Integratsion yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning faoliyatini tashkil etish aniq maqsadga qaratilgan yaxlit pedagogik jarayon bo‘lib, ushbu jarayonda quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinadi:

-Maktabgacha yoshdagi bolalarda har tomonlama tasavvurlarni umumlashtirish tushunchalari hosil bo‘ladi.

-Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilishga bo‘lgan qiziqish kuchayadi.

-Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil erkin fikrlash imkoniyati kengayadi.

-Maktabgacha yoshdagi bolalarga o‘tilayotgan mashg‘ulotlar samaradorligi ortadi.

Tarbiyachi bolaga hamma narsani o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish lozim. Fanlararo - faktlar, tushunchalar, tamoyillar. Ma’lumki tarbiyachi integratsiyalashgan mashg‘ulotni tayyorlashda ikki yoki undan ortiq mashg‘ulotlardan foydalanadi. Bu faqat mustahkam

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilim uchun turli fanlardan yaqin tushunchalarning birikmasi emas, balki bir mavzuni o'rganishda turli mavzularni, umumiy yondashuv asosidagi butun mavzular blokini bir butunga birlashtirish lozim. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar mashg'ulotga jiddiy tayyorgarlik ko'rishni talab qiladi. Integratsiyalashgan mashg'ulotning shakli nostandart va qiziqarli. Har xil turdagi ishlardan foydalanish tarbiyalanuvchilarning diqqatini yuqori darajada ushlab turadi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar izlanish, tayyorgarlik, ijro (asosiy), yakuniy (refleksiv)dan iborat bo'ladi. Ular an'anaviy mashg'ulotlardan shu toifasi bilan farq qiladi. Xo'sh, integratsiyalashgan mashg'ulotlar tarbiyachiga nima beradi? Avvalo, ma'naviy ozuqa oladi. Bunda odatiy mashg'ulotdan chalg'ib, o'zi va bolalar uchun tashkil qilish mumkin bo'lgan bayramdir. Bunday saboqlar zavq bag'ishlaydi. Bolalar uchun qiziqarli, ularda mashg'ulotga, musiqaga, tadqiqot ishlariga qiziqish uyg'otadi. O'z mashg'ulotini mazmunli o'tkazish, tarbiyalanuvchini qiziqitirish, mashg'ulotda ijodiy muhit yaratish bevosita tarbiyachining shaxsiy manfaati bilan bog'liq. Integratsiyalashgan mashg'ulotlarni o'tkazishda quyidagi maqsadlarga erishiladi:

- turli fan sohalarida qo'llaniladigan tushunchalarni ko'rib chiqish;
- aqliy operatsiyalar bilan maqsadli ishlarni tashkil etish: taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, tahlil qilish, sintez qilish va boshqalar;
- predmetlararo aloqalarni va ularning turli masalalarni yechishda qo'llanilishini ko'rsatish.[3]

Darxaqiqat, integratsiyalashgan mashg'ulotlarida bolalar oson ishlaydi va qiziqish bilan keng materialni o'rganadi. O'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalar tarbiyalanuvchilar tomonidan namunaviy ta'lim sharoitlarida nafaqat amaliy faoliyatida qo'llanilishi, balki ijodkorlikning hamda intellektual qobiliyatlarning namoyon bo'lishiga yo'l ochiladi.

XULOSA

Ta'lim tizimiga mashg'ulotlarning integratsiyalashuvining joriy etilishi hozirgi kunda maktabgacha va butun jamiyat oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilish imkonini beradi. Integratsiyalashgan darslar bolalarda dunyoning yaxlit rasmini shakllantirishga, tabiatdagi, jamiyatdagi va butun dunyodagi hodisalar o'rtasidagi aloqalarni tushunishga yordam beradi. Integratsiyalashgan faoliyatlarda didaktik maqsadlarga yaxshiroq erishiladi: kognitiv, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy. Estetik sikl ob'yektlarining integratsiyasi bu aloqaning axloqiy va axloqiy tomoniga ta'sir qiluvchi inson - jamiyat - tabiat munosabatlariga erishishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi “Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida” PF-5198-son

2. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. 2018-yil. 18-iyun.

3. November 2021 Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor VOLUME 1 | ISSUE 10 ISSN 2181-1784 SJIF 2021: 5.423

4. Akmalova, P. D. (2019). The concept of moral personality development in creativity thinkers of central asia. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 9(1), 135-141.

MUZEY PEDAGOGIKASINING ASOSIY PRINTSIPLARI VA USULLARI

Ashirova Noila

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tarix yo`nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada muzey pedagogikasining asosiy deb topilgan prinsplari va ularning usullari va bu to`g`risidagi bir qancha olimlarning olib brogan tadqiqotlari xususida so`z boradi.

**Kalit so`zlar:** muzey pedagogikasi, ob`yekt, konstruktiv, intellekt, vizual fikrlash, aql-idrok, badiiy muzey, imkoniyat, tajriba, fond, tasvir, idrok.

Аннотация: В этой статье рассматриваются принципы и методы музейной педагогики, которые считаются основополагающими, и исследования, проведенные несколькими учеными по этому поводу.

Ключевые слова: музейная педагогика, объект, конструктив, интеллект, визуальное мышление, интеллект, художественный музей, возможность, опыт, фонд, тасвир, восприятие.

Annotation: this article will talk about the princeps, which are considered the main ones of museum pedagogy, and their methods, and the research of brogan, which led to several scientists about this.

Keywords: Museum pedagogy, object, constructive, intellect, visual thinking, intelligence, Art Museum, opportunity, experience, Foundation, description, perception.

Rivojlanish ta'limining pedagogik nazariyalari aynan shu asosiy printsipga asoslanadi. Psixologiyada " taqlid va o'rganishga noto'g'ri qarash bor edi. Taqlid va o'rganish sof mexanik jarayon sifatida qabul qilindi. Agar men o'z tajribamdan kelib chiqqan bo'lsam, bu aqlning ko'rsatkichidir va agar men taqlid qilsam, siz hamma narsaga taqlid qilishingiz mumkin deb ishonilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Psixologlar bu qarashni fosh qilishdi va faqat insonning o'z imkoniyatlari zonasida bo'lgan narsalarga taqlid qilish mumkinligini ko'rsatdilar"¹⁰⁰.

Rus psixologiyasida "vizual fikrlash" kontseptsiyasini ishlab chiqish quyidagi ta'rifga ega bo'lgan V. P. Zinchenko nomi bilan bog'liq: "vizual fikrlash — bu inson faoliyati, uning mahsuloti yangi tasvirlarni yaratish, ma'lum bir semantik yukni ko'taradigan va qiymatlarni ko'rinadigan qiladigan yangi vizual shakllarni yaratishdir. Bu tasvirlar idrok ob'ektiga nisbatan avtonomiya va erkinlik bilan ajralib turadi"¹⁰¹.

V. P. Zinchenko faoliyatning mohiyatini tasvirlar bilan "ularni to'qnashuvga, to'qnashuvga, yangi obrazlar, fikrlar paydo bo'lishiga kiritish"deb aniqlashtirdi. Aynan "vizual fikrlash" tushunchasini A. G. Boyko badiiy muzey negizida maktab o'quvchilari bilan tarbiyaviy ishlarning yangi shakllarini psixologik asoslash sifatida ko'rib chiqadi. U asosiy savolni shakllantiradi: vizual fikrlash (idrok etish) o'rganish orqali rivojlanishga yordam beradimi va adabiyotda turli xil fikrlar mavjudligini ta'kidlaydi.

"Skeptiklar "badiiy amaliyot va idrokning o'zaro bog'liqligini ko'rmaydilar, ammo vizual badiiy aloqani o'qitish tarafdorlari ta'kidlaydilar: san'at darslari"maxsus ko'nikmalarni takomillashtirish bilan bir qatorda, har qanday fanni o'rganish jarayonida talab qilinadigan idrok qobiliyatlarini rivojlantirish uchun javobgardir".

Shunday qilib, muzeyning ijtimoiy tajribani shakllantirishdagi rolini o'rganish shaxsiyat kontseptsiyasiga, ayniqsa uning sotsializatsiya bilan bog'liq bo'limiga asoslanadi. Psixologik nuqtai nazardan, ijodkorlik, faoliyat va aloqa psixologiyasi bo'yicha ba'zi asarlarga ham to'xtalib o'tish muhim edi. Muzeyning badiiy vositalaridan foydalanish nuqtai nazaridan "vizual fikrlash" psixologik kontseptsiyasi va uni badiiy muzeylarda qo'llash imkoniyati ko'rib chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Vygotskiy L. S. o'quv jarayonida bolalarning aqliy rivojlanishi. M., 1935 yil. 49-sahifa. 2 o'sha erda. 45-sahifa. 3 Vygotskiy L. S. ta'lim psixologiyasi. M., 1991 yil. 91-sahifa.

2.Zinchenko V. P., Munipov V. M., Gordon V. M. vizual fikrlashni o'rganish // psixologiya masalalari. 1973. №

¹⁰⁰ Vygotskiy L. S. o'quv jarayonida bolalarning aqliy rivojlanishi. M., 1935 yil. 49-sahifa. 2 o'sha erda. 45-sahifa. 3 Vygotskiy L. S. ta'lim psixologiyasi. M., 1991 yil. 91-sahifa.

¹⁰¹ Zinchenko V. P., Munipov V. M., Gordon V. M. vizual fikrlashni o'rganish // psixologiya masalalari. 1973. № 2. Zinchenko V. P. insonning umumiy ma'naviy rivojlanishi istiqbollari nuqtai nazaridan ko'rishni rivojlantirish // psixologiya masalalari. 1988. № 6. 30-sahifa.

3 Boyko A. G. vizual fikrlashning psixologik kontseptsiyasini muzey-pedagogik talqin qilish / / badiiy muzey o'quv jarayonida. 1998. 38-76 betlar.

4 Arnxaym R. Farmon. 167-168-betlar.

5 Boyko A. G. Farmon. 71-modda.

3. Zinchenko V. P. insonning umumiy ma'naviy rivojlanishi istiqbollari nuqtai nazaridan ko'rishni rivojlantirish // psixologiya masalalari. 1988. № 6. 30-sahifa.

4. Boyko A. G. vizual fikrlashning psixologik kontseptsiyasini muzey-pedagogik talqin qilish // badiiy muzey o'quv jarayonida. 1998. 38-76 betlar.

5. Arnxaym R. Farmon. 167-168-betlar.

6. Boyko A. G. Farmon. 71-modda.

CHO'L PONNING «KECHA VA KUNDUZ» ROMANIDA IJTIMOIIY-INSONIIY MUNOSABATLAR

Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Muydinova Arofat

Email: ruhshonaabduvaliyeva96@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Cho'lponning “Kecha va kunduz” romanidagi ijtimoiy-insoniy masalalarni — jamiyatdagi adolatsizlik, tabaqalashtirish, ayollar erksizligi, ma'rifat va jaholat to'qnashuvi kabi dolzarb muammolarni tahlil qiladi. Maqolada adabiy qahramonlar obrazlari orqali inson huquqlari, erkinlik va tenglik kabi qadriyatlarning ahamiyati, hamda jamiyatni o'zgarish va yangilanishga undovchi g'oyalar yoritiladi.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу социальных и нравственных проблем в романе Чулпона «Ночь и день». Исследование охватывает вопросы социальной несправедливости, стратификации общества, угнетения женщин, противостояния просвещённости и невежеству. В статье рассматриваются образы литературных героев как носителей ценностей прав человека, свободы и равенства, а также идеи, способствующие преобразованию и обновлению общества.

Abstract: This article analyzes the social and ethical issues presented in Cholpon's novel Night and Day. The study explores themes such as social injustice, societal stratification, the oppression of women, and the conflict between enlightenment and ignorance. Through the characterization of literary figures, the article highlights the importance of human rights, freedom, and equality, as well as ideas that encourage social transformation and renewal.

Kalit so'zlar: ijtimoiy -insoniy munosabatlar, ayollar erksizligi, qadr-qimmat, shaxs erki.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani o‘z davri uchun nihoyatda dolzarb ijtimoiy va axloqiy muammolarni ko‘tarib chiqqan, o‘zbek prozasida ilk psixologik yondashuv asosida yozilgan asarlardan biridir. Roman Turkiston o‘lkasida kechgan murakkab siyosiy-iqtisodiy vaziyat, xalqning ma‘naviy-ma‘rifiy ahvoli, ayollar erksizligi, oddiy xalq turmushi, islohotlarga ehtiyoj kabi dolzarb masalalarni o‘zida aks ettiradi. Ayniqsa, ayollar taqdiri, shaxs erki, insoniy qadr-qimmat, axloq va jaholatga qarshi kurash kabi muammolar roman markazida turadi.

Yozuvchining ushbu asarida qator ijtimoiy-axloqiy muammolar yoritilgan. Ulardan biri oddiy xalq hayotining og‘irligi, qiyinchilik bilan kun kechirayotganini Xolmatning oilasi timsolida ko‘rishimiz mumkin. Asarda Xolmat oddiy podachi bo‘lib, qaynotasidan qolgan kichkina yer bilan ro‘zg‘orini tebratadi. Ulardan yana biri Saltanatning otasi oddiy ayron sotib oilasini tebratadi. Yoki O‘lmasjon hali yosh bo‘lishiga qaramasdan aravakashlik qilib kun o‘tqazayotgani ta’sirli qilib tasvirlagan. Lekin shunga qaramasdan bu oddiy oilalarda o‘zaro bir-biriga hurmat, boshqalarni ham hurmat qilish, mehmondo‘stlik holatlari yaqqol tasvirlangan. Xolmatning oilasi qanchalik qiyinchilik bilan kun kechirsa ham uyiga kelayotgan mehmonlarni yaxshi kutib olishga harakat qiladi. Bisotidagi narsalarni sotib bo‘lsa ham mehmonlarni ko‘nglini olishga urinishadi. Bu orqali yozuvchi o‘zbek xalqi qanchalik mehmondo‘st ekanligini shu bilan birga insoniylikni qadrlashini ko‘rsatib bergan. Romandagi mavjud muammolardan yana biri ayollarning erksizligi, ularning qadrsizligi o‘z fikrini erkin bayon qilishga haqli emasligi achinarli tarzda yoritilgan. Cho‘lpon Zebi obrazi orqali ayollarning jamiyatdagi o‘rni qay darajada ekanligini ochib bergan. Dastlab otasi uni Akbarali Mingboshiga berib yuborishi uni o‘z hayoti ustidan qaror chiqarishga huquqi yo‘q ekanligini ko‘rsatgan bo‘lsa, Mingboshining o‘limida ayblanib sud qilinib Sibirga surgun qilinishi o‘sha paytda ayollarning shaxs sifatida o‘z erkinligiga ega emasligini yaqqol tasvirlab bergan. Asarda ayollarning nafaqat jamiyatda balki oilada, eri bilan munosabatlarda o‘z o‘rniga ega emasligi Zebining onasi Qurvonbibi obrazi orqali yoritib berilgan. Qurvonbibining eri ya’ni Zebibing otasi Razzoq so‘fi o‘z xotini har doim kamsitib, uni o‘zidan fikrlashda, aqlida umuman olganda har tomonla ortda ekanligi aytib kamsitib kelgan. Buni Razzoq so‘fining: tilni xotin kishidek past maxluqqa gapirib xor qilmayman mazmunidagi gapidan anglash qiyin emas. Adib asarda ayollarning o‘rni qay ahvolda ekanligini ko‘rsatgan bo‘lsa, aslida ularning o‘rni qayerda bo‘lishi kerakligi Mariya obrazi orqali ifodalaydi. Unda bilimli, ma‘rifatli ayol millatni tarbiyalashini, ayollarning ham bilim olishga, oilada nafaqat jamiyatda o‘rniga ega bo‘lishi kerakligini yozgan. Buni asoslash uchun asardagi jadid SHarafiddin Xodjayev fikrlarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Bu g‘oya yanada kuchayib, jadidlar harakati a‘zolari orasida keng tarqalgan mulohazalarni aks

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ettiradi. Sababi, asardagi jadid ziyolilar, jumladan Sharafiddin Xodjayev, mamlakatning har tomonlama orqada qolishi, aholining savodsizligi va ayollarning o‘z erkiga ega bo‘lmashligi muammolarini asosiy sabab deb bilishgan. Ularning fikricha, savodsizlik jamiyatning umumiy taraqqiyotiga putur etkazuvchi eng muhim omil bo‘lib, bu holat nafaqat erkaklar, balki ayollar orasida ham tarqalgan. Shu sababli, jadidlar harakati ta’lim-tarbiya sohasida jiddiy islohotlar olib kelishga intilib, ayollarni ham bilimsizlikdan, jaholatdan qutqarish va ularning ham erkin fikr yuritish, bilim olish imkoniyatini kengaytirishga katta urg‘u berishgan. Jadidlar harakatining qarashlariga ko‘ra, mamlakatning rivojlanishidagi eng katta to‘sqinliklardan biri savodsizlik va ma’rifatsizlikdir. Agar ayollar ham bilimsizlikning zulmidan qutulib, o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lsa, bu butun jamiyatda bilim va ma’rifatning yanada keng tarqalishiga, inson huquqlari va erkinlikning tiklanishiga olib keladi.

Shunday qilib, asarda ayollarning erksizligi va ularga qo‘yilgan cheklovlar, aslida jamiyatning umumiy savodsizligi va ma’rifatsizlik bilan chambarchas bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak Cho‘lponning «Kecha va kunduz» romani XX asardagi millat ahvolini, ular bilan bog‘liq ijtimoiy-insoniy munosabatlarni ochib berishga xizmat qilgan. Romanda ko‘tarilgan mavzular – ayollar erksizligi, savodsizlik, adolatsizlik va ma’naviy inqiroz – o‘z davri jamiyatining muhim illatlarini ochib beradi. Jadidlar harakati vakillarining, xususan, Sharafiddin Xo‘jayevning g‘oyalari orqali esa savodsizlikka qarshi kurashish va ayollarning huquqlarini himoya qilish, o‘z o‘rnini topishga yordam berishdan iborat edi. Ular bu muammolarni bartaraf etish uchun ma’rifatga asoslangan islohotlar tarafdori bo‘lish bilan birgalikda ularni qo‘llashda asosiy vazifani bajarishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. www.ziyouz.com kutubxonasi.
2. Abdulhamid Cho‘lpon. Kecha va kunduz: Roman – T.: "Yangi asr avlodi", 2013
3. Karimov Naim. Cho‘lpon: Ma’rifiy roman. – T.: "Sharq", 2003
4. Quronov Dilmurod. Cho‘lpon nasri poetikasi / Mas’ul muh. O. Sharafiddinov, U. Normatov. – T.: «Sharq», 2004.
5. Sharafiddinov O. Cho‘lpon. – T.: Fan va turmush, 1991.
6. Saydulla Mirzayev. "XX asr o‘zbek adabiyoti" – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2005 .

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING HARAKAT FAOLIYATINI JISMONIY VOSITALAR ORQALI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI

Abduvaliyeva Sabina Kurbonali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari
nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi magistri

sabinakubanaliyevna@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola bugungi kunda mamlakatimizda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari harakat faoliyatini jismoniy vositalar orqali shakllantirish jarayoniga zamonaviy yondashuvlar asosida o‘quvchilar faoliyatini takomillashtirish yuzasidan ma‘lumotlar bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: jismoniy tarbiya, boshlang‘ich sinf, o‘quvchi, vosita, shakl, harakat, muskul, sport, vaqt, o‘qituvchi, ta‘lim.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta‘lim tizimini takomillashtirish, Vatan ravnaqini ta‘minlaydigan yosh avlodni voyaga yetkazish masalalariga jiddiy e‘tibor berilmoqda. Yuksak ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni o‘ziga jam qilgan, har tomonlama yetuk, barkamol insonni tarbiyalab yetishirish, o‘sib kelayotgan yosh avlod salomatligini mustahkamlash borasida hukumatimiz tomonidan barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Yangi avlodga ta‘lim berish va tarbiyalash taraqqiyoti har bir insonning har tomonlama va barkamol rivojlanishi zarurligini ko‘zda tutishni hisobga olib davlatimiz maktab yoshidagi o‘quvchilarni ma‘naviy va jismoniy tarbiyalash kerak bo‘lgan jismoniy madaniyat va sportni mana shu jarayonlarga, albatta, kiritilishiga katta ahamiyat beradi.

Maktab yoshidagi o‘quvchilarni jismoniy tarbiyalashning asosiy vazifalaridan biri ularning sog‘liklarini mustahkamlash, jismoniy tayyorgarliklarini yaxshilash, kasallanishni kamaytirish hisoblanadi. Harakatlanish ehtiyoji zarur biologik ehtiyoji bo‘lib, o‘quvchi organizmi o‘sishi va rivojlanishi muhim omili hisoblanadi. Harakatlanish o‘quvchining funksional imkoniyatlari va ish bajarish qobiliyatini belgilaydi.

Butaev V.K. tadqiqotlarida maktab yoshidanoq harakatlanish faoliyati yetarli emasligi, ya‘ni gipodinamiya (ortiqcha vaznga ega bo‘lish) kuzatilishini aniqladi. Bu o‘quvchilar sog‘lig‘i holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mana shuning uchun o‘quvchi jismoniy mashqlar: yugurish, harakatli o‘yinlar, sport an‘anaviy turlari elementlari bilan shug‘ullanishlari zarur.

Harakatlanish faolligini oshirish organizmning barcha asosiy fiziologik funksiyalarini faollashtirishga yordam beradi, qon-tomir va nafas olish sistemalari faoliyati kuchayadi, moddalar almashinuvi oshadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Faol muskulli faoliyati va suyak muskuli hamda bo‘g‘inlar apparati rivojlanishiga yordam beradi. Harakatlar koordinatsiyasining muvofiqligini yaxshilaydi. Markaziy asab sistemasining funksiyalarini takomillashtiradi. O‘quvchilarning nafas olish faolliklarini oshirishda, butun yil davomida ochiq havoda o‘tkaziladigan jismoniy mashqlar, yugurish, sakrash alohida ahamiyatga ega. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchi organizmi chiniqishiga, sog‘lomlashtirilishiga shamollash kasalliklariga qarshilik qilishni amalga oshirishga ko‘p jihatdan yordam beradi.

Boyboboiev B.G. olgan ma’lumotlar bo‘yicha ochiq havoda jismoniy tarbiya bilan shug‘ullangan o‘quvchilar tengdoshlariga nisbatan 2-3 marotaba kamroq shamollash bilan og‘riganlar [2].

Shu bilan bir qatorda o‘zini oqlamagan hozirgacha mavjud bo‘lgan aholini jismoniy tarbiyalash tizimi, shu jumladan mintaqaviy etik sharoitlarni va ularning an‘analarini hisobga olmagan mana shu tizimga asoslangan o‘quv yurtlari uchun jismoniy tarbiya dasturi oldimizda turgan vazifalarni hal etishni ta’minlay olmaydi.

Demak, jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish zarur. Bunday uchun uning mohiyati, maqsadi, mazmuni va tashkil etilishini qayta ko‘rib chiqishga asoslangan bo‘lishi kerak. Maktab yoshidagi o‘quvchilarni jismoniy tarbiyalash – sog‘lomlashtirish imkoniyatlaridan foydalanib, o‘quvchilar yoshi va jinsiy xususiyatlarini hisobga olib uslubiy to‘g‘ri tanlab olingan jismoniy tarbiya vositalari, shakllari va uslublari asosida har bir maktab muassasalarida qo‘llanilishi kerak.

O‘quvchini jismoniy tarbiyalash – bu oson ish emas. Hozirgi kunda zamonaviy sharoitlarda bolalar va o‘smirlarda harakatga hayotiy ehtiyoj katta emas. Maktab yoshidagi o‘quvchilar ko‘p vaqtni televizor va kompyuter oldida hamda rasm chizish, topshiriqlarni bajarish, turli hikoyalarni tinglash va shu kabilar bilan o‘tkazadilar.

Shug‘ullanuvchilar harakatlanish faoliyatlarini faollashtirish uchun barcha ishlarni bajaruvchi jismoniy tarbiya mutaxassisiga o‘quvchilar qiziqib ishlayaptilarmi, har bir o‘quvchi o‘rganish jarayoni bilan qamrab olinganmi yoki o‘qish uchun befarq qoldiradimi, umuman qiziqmaydilar.

Ko‘p vaqt davomida harakatlanish o‘yinlari va o‘yinli mashqlar o‘quvchilarga eng ko‘p yoqadigan mashg‘ulotlar bo‘lib qoladi. Bu mashg‘ulotni qiziqirli va odatdan tashqari o‘yinlar shaklida o‘tkazishga imkon beradi. Amaliyot ko‘rsatishicha, jismoniy sifatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan yaxshi tanlangan va to‘g‘ri tuzilgan o‘yin mashqlari o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishlariga foydali ta’sir ko‘rsatadi. Ularga syujetli mashqlardan “Bog‘da sayr”, “Yuguruvchi” va “Sakrovchi”, “Hamma narsani biluvchi” va shu kabi o‘yinli mashqlarni kiritish mumkin.

Shaxsning bilimlar va ishonchi, qadriyatli va motivatsion – ehtiyojni tizimlari doirasi uni idrok etish va amaliy faoliyatga tashkil etadi va yo‘naltiradi. Jismoniy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tarbiyaga faol-ijobiy munosabatini, jismoniy mashqlar bilan kundalik shug‘ullanishga shakllangan ehtiyojini sog‘lom turizm va jismoniy mukammallikka yo‘nalganligini ko‘rsatadi.

Shaxsning jismoniy mukammalligi uning faol yaratuvchilik, ietimoiy- ahamiyatli faoliyati asosini tashkil etadigan jismoniy rivojlanish, psixofiziologik va jismoniy imkoniyatlarini sog‘lig‘i darajasini ko‘zda tutadi.

Maktab yoshidagi o‘quvchilarni jismoniy tarbiyalash muammosi ushbu bosqichda eng muhim vazifalardan biri. Bu – insonni takomillashishi, mustahkam bo‘lishi va kelajakda saqlanib qolishini ta‘minlovchi jismoniy sog‘lig‘i va madaniy ko‘nikmalarini shakllanishida inson hayotining muhim davri hisoblanadi. Aynan mana shuning uchun maktab yoshidagi jismoniy tarbiyaning natijasi o‘quvchi sog‘ligi yuksak darajasi va bo‘lajak inson jismoniy madaniyati poydevorini yaratish bo‘lishi kerak. Bundan ko‘rinib turibdiki, boshlang‘ich sinfdagi o‘quvchilar uchun mashg‘ulotlarda safda yurish mashqiga asosiy e‘tibor qaratiladi. Biroq o‘quvchi uchun bu yoshda yugurish, baqirish, sakrash zarurligi bilan belgilanadi.

Adabiyotlar:

1. Арнст Ш.В., Пономарев В.В. Двигательная подготовленность детей дошкольного возраста. ТипФК № 7. – 2016. 19-20 с.
2. Бойбобоев Б.Г. Жисмоний тарбия дарсларида 11-14 ёшли ўғил болалар учун нагрукани меъёрлаш. 13.00.04. – п.ф.н., дисс. Тошкент – 1999 й. 74-б.
3. Бутаев В.К. Влияние физической нагрузки на технику движений, требующих целевой точности.: Автореф. Дис. канд.пед.наук – М., 1991. – 24 с.

4.

HARAKATLI O‘YINLAR BOLALARNING JISMONIY VA AXLOQIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI

Shadiyev Aziz Yakubjanovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Abduvaliyeva S.K

CHDPU JTSMNM yo‘nalishi magistri

sabinakubanaliyevna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada harakatli o‘yinlar bolalarni jismoniy va axloqiy rivojlanishidagi ahamiyati va bolalar faoliyatining asosiy turi sifatida shakllanishida o‘yinning o‘rni haqida bilib olasiz.

Kalit so‘zlar: harakatli o‘yinlar, bolalar, jismoniy rivojlanish, o‘yin, rolli o‘yin, tarbiya vositasi, o‘yin faoliyati.

O‘yin - tarbiyalash va hordiq chiqarish vositalaridan biri. O‘yin insoniyatning butun tarixi mobaynida diniy marosim, sport, harbiy va boshqa mashqlar, shuningdek, san‘at, ayniqsa uning ijro shakllari bilan qo‘shilib kelgan.

D.B.Elkonin o‘z tadqiqotida rolli o‘yinning syujeti bilan bir qatorda, uning mazmuni ham mavjud ekanini yozadi. Uning fikricha, o‘yinda bola kattalar faoliyatining asosiy jihatini aniqroq aks ettirishi o‘yinning mazmunini tashkil qiladi.

O‘yin inson o‘zligining namoyon bo‘lishi, uning takomillashuv usulidir. O‘yin kattalar hayotida muayyan o‘rin tutar ekan, u bolalar uchun alohida ahamiyatga egadir. Mehnat va ta‘lim bilan uzviy aloqada bo‘lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bola shug‘ulanadigan ko‘pchilik jiddiy ishlar o‘yin shaklida bo‘ladi. O‘yinda shaxsdagi barcha mavjud jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok etadi, o‘ylaydi. O‘yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘yin qadim zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san‘atshunos olimlar diqqatini o‘ziga tortib kelgan bo‘lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi. Ibtidoiy jamoa qabilalari o‘z o‘yinlarida ovchilik, urush, dexqonchilik ishlarini aks ettirganlar. Masalan, o‘sha davrdagi ba‘zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o‘yinlar bilan juda katta tantana qilib amalga oshirilardi.

O‘yin faoliyatida bolalarda harakatning yangi ko‘rinishi, ya‘ni uning fikriy, aqliy jihatida namoyon bo‘ladi va shuning uchun o‘yin harakatlarini shakllantirish jarayonida bolada fikrlash faoliyatining dastlabki ko‘rinishi vujudga keladi. Bolaning aqliy kamol topishida yoki uning umumiy kamolotida o‘yinning muhim ahamiyat kasb etishi xuddi mana shu dalil orqali o‘z ifodasini topadi. Bolalarni kollektivchilik, mehnatsevarlik va jamoat oldida o‘z burchini his qilish ruhida tarbiyalash hozirgi kunning eng muhim masalalari hisoblanadi. Bola maktabga qadam qo‘ygan birinchi kundan boshlab ularda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mehnatga nisbatan muhabbat uyg'otish, uyushqoqlik, ishchanlik va boshlagan ishni oxiriga yetkaza bilish xususiyatini tarbiyalash kerak.

O'quvchi turmushdagi, mehnat sohasidagi tabiat hodisalari va jonivorlar hayotidagi har xil narsalarni taqlid qilib o'ynar ekan, bu xodisa va harakatlarning ma'nosini anglay boradi, asta-sekin hayotiy tajriba orttiradi, qiyinchiliklarni yengishga o'rganadi, unda harakat ko'nikmalari hosil bo'ladi va tasavvur tobora boyib boradi...Bundan tashqari, o'yinlar bolalarning jismoniy barkamol bo'lishi uchungina emas, balki aqliy va axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun muhim ahamiyatga ega. Ko'plashib o'ynaladigan o'yinlarda bolalar maqsadga erishish uchun farosatini va tadbirkorligi, qat'iyatini ko'rsatishi, jamoat oldida faqat javobgarlik xissini sezadigan bo'lishi kerak.

Harakatli o'yinlar bolalarni jismoniy jihatdan yaxshi unib o'sishlariga, salomatliklari yaxshilanishiga, chiniqishlariga, organizmlarining va umumiy ish qobiliyatlarining yanada mustahkamlanishiga yordam beradi.Ularda turmush faoliyatiga yordam beradigan aqliy va irodaviy xislatlarni tarbiyalash zarur. Jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchilarda axloqiy normalarining tarkib topishi va, shuningdek, estetik va mehnat tarbiyasi vazifalarining ham bajarilishiga erishish lozim, harakatli o'yinlarni o'tkazishda, tarbiyachi, o'qituvchining tashkilotchilik va tarbiyaviy roli juda mas'uliyatlidir. O'yinni o'rganish jarayonini shunday uyushtirish kerakki, unda ular o'rtoqlarcha munosabatda bo'lishni, kollektivchilik, vatanparvarlik, ijtimoiy foydali mehnatga to'g'ri munosabatda bo'lishni o'rgansin.O'yinni to'g'ri tanlash va bolalar bilan qiziqarli o'tkazish juda muhim ahamiyatga ega..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.Nishanova, G.Alimova.“Bolalar psixologiyasi va uni metodikasi”. O'quv qo'llanma. Toshkent 2006 yil
2. Shoista Sodiqova. “Maktabgacha pedagogika” (darslik) “Tafakkur bo'stoni” Toshkent—2013
- 3.Termiz davlat universiteti maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi“Maktabgacha metodika”fanidan ma'ruza matni 2018y.

THE ROLE OF LEXICAL SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Dilnoza Anvar qizi Zoirova

anvarovnadilnoza06@gmail.com

Student, Chirchik State Pedagogical University

ANNOTATION

This paper highlights the importance of lexical skills in foreign language teaching, focusing on how vocabulary acquisition affects language proficiency and fluency. It examines teaching methods and strategies to improve vocabulary retention, stressing the need for a strong lexical foundation in language learning.

Key words: competency, lexical aspect, teaching foreign languages.

Scientific studies are being conducted in the fields of enhancing the quality of instruction in professional development courses for teaching staff, optimizing instructional content and methods, and refining the goals of assessment and evaluation. A key feature of contemporary education is the teaching of English by educators using an integrative approach, with particular focus on delivering lessons in English in accordance with the standards set for specialized subject areas.

In modern science, "model" means natural and social reality, human cultural origin, conceptualtheoretical and similar information - a fragment analogue (scheme, structure, system of symbols) of the original model [1]. In a relatively broad interpretation, "scientific modeling" is a method of researching various systems by building models that preserve some of the basic features of these systems and research objects, and transferring the obtained data to the research object. Thus, from the epistemological point of view, the model is considered as a "representative", "substitute" of the original knowledge and in practice, serves the functions of knowledge as a means of explanation, prediction and heuristic. However, models can be used not only as a means of reflecting events and processes in reality, but also as a criterion for checking scientific knowledge, which is directly used to determine the relationship of the studied model to another model, or based on a calculated theory based on practice. It is known that not all processes can be quantitatively measured and controlled. Social, cultural, humanitarian processes and relations are characterized by extraordinary complexity, in which factors of variable, intensive and dynamic and unknown impact on each other act at the same time. In order to perform the task of model recognition, it is necessary to fully (objectively) correspond to the original. According to M. Vartofskyi, any essence can be evaluated as a model of any other only if it is possible to distinguish properties that are common to them, i.e. properties that are similar to another essence. Modeling involves abstraction and

idealization, particularly for complex systems with numerous interconnected factors. The model will always be simpler than the original system. A key challenge is determining appropriate model parameters and evaluating its consistency with reality. In science, different modeling types are chosen based on their application field. Models can be classified as subject-specific or marked, research-based or didactic, and functional or structural, depending on the focus and method of application.

In the typology, it is accepted to distinguish three types of models. These are:

- cognitive-heuristic models;
- future models;
- expected, given state models.

Pedagogical problem modeling includes all three types of models and their heuristic, prognostic and pragmatic tasks (functions).

M.Vartofsky proposed a chained typology of models according to their existential obligations, i.e., the ability to present the essential characteristics of the object. The author has placed the models in the following order according to the "ability to provide":

1. Model analogies. These are feature models that record obvious but isolated similarities. Teaching-demonstration models can be a bright example of these.

2. Mathematical models. Statistical means of organizing empirical data can be included in mathematical models. Such statistically processed models are widespread in social sciences and psychological sciences, and claim to reflect the regular properties of the data being processed.

Abu Rayhan Beruni emphasizes that, when organizing the educational process, it is important to teach various topics and present the student's knowledge in a visual way without making it boring. We have evaluated the knowledge and skills acquired by the learners based on the following criteria.

Motivation: the ability of the listeners to find the necessary information from the sources, to be interested in using them effectively and to develop the need;

Cognitive: understanding the essence of integrated education and assimilation of information [3].

Reflective: finding solutions to problems related to language in educational conditions and achieving results.

English language level indicators:

Entry Level:

A1-From this stage, learning English begins. The listener learns the alphabet, basic words, numbers, and the calendar. He writes basic information about himself (name, where and when he was born, where he lives), simple sentences of 5-20 words.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

A2-Language at this level can carry on a simple conversation on basic life topics (career, family, favorite activities) and in various situations (cafe, gas station, store, hospital). The listener can write short notes and essays using the dictionary. They can read texts of up to 500 words with unfamiliar words, and this does not prevent them from grasping the general essence of the work.

Intermediate level:

B1-Intermediate English speakers can carry on a conversation in any normal situation (especially when traveling in an English-speaking country) and express their thoughts without stopping.

B2- the listener can express opinions with examples, describe situations and feelings, communicate on everyday topics, understand various media in English, and write detailed texts and letters on different subjects.

High level:

CA At this stage 1, the listener is already a good listener. He can express his opinion on any topic with the help of complex grammatical constructions. He can use metaphors to write literary texts, scientific articles, and business correspondence without difficulty.

C2 you can think and speak like a native English speaker with strong language skills. The listener's level can be assessed through tests, Q&A, exercises, audio and video tasks, and conversation topics.

So, the efficiency of the model includes the following features:

- an integral approach to the educational process in educational institutions

CONCLUSION

Lexical skills are essential for foreign language teaching, as they form the foundation for communication and proficiency. Effective vocabulary acquisition and retention significantly enhance all language skills, making them crucial for successful language learning.

REFERENCES

1. Вартовский М.// Новейший философский словарь / Сост. А. А. Гритсанов. — 3-е изд.,испр. — Мн.: Книжный Дом, 2003. — С. 154. — 1280 с. — (Мир энциклопедий). —ИСБН 985-428-636-3.
2. Normatova D.I. Improvement of lexical competence of pedagogues based on an interactive approach as an urgent pedagogical problem. Volume 2, Issue 5 of International scientific journal of “Science and Innovations”.25.05.2023. ISSN: 2181-3337 UIF-2022:8.2 SJIF 2023:5.608 www.scientists.uz
3. Normatova D.I. Integrative approaches as a teaching issues in English International Congress on Multidisciplinary Studies in education and Applied Sciences. International Conference. Ottawa/Canada. December 10, 2022.

O‘ZARO DIALEKTIK TAHLIL:UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI O‘RTASIDAGI ALOQALAR

Abduqayumova Sevinch Murod qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Turizm fakulteti Gid Hamrohligi va
Tarjimonlik Faoliyati yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar:Avazbek Yo‘ldoshev

Annotatsiya:Mazkur maqolada O‘zbekiston ijtimoiy taraqqiyotining yangi bosqichi bo‘lgan Uchinchi Renessans tushunchasi va uning inson kapitali bilan o‘zaro bog‘liqligi dialektik metod asosida tahlil etiladi. Uchinchi Renessans davri – ilm-fan, ta’lim, innovatsiya, texnologik yangilanish va ma’naviy-axloqiy tiklanishning uyg‘unlashuvi asosida yangi jamiyat modelining shakllanishi bilan xarakterlanadi. Inson kapitali esa mazkur jarayonning harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada ushbu ikki tushuncha o‘zaro ta’sirda bo‘lib, biri ikkinchisini rivojlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi omil sifatida yoritiladi.

Annotation:This article explores the concept of the Third Renaissance in Uzbekistan and its interrelation with human capital based on the dialectical method. The era of the Third Renaissance is characterized by the synthesis of science, education, innovation, technological advancement, and moral-ethical revival, shaping a new societal model. Human capital is considered the driving force of this process. The article analyzes these two categories as interdependent and mutually reinforcing concepts within the context of modern socio-philosophical development.

Kalit so‘zlar: Uchinchi Renessans, inson kapitali, dialektika, innovatsiyalar, ta’lim, ma’naviyat, ijtimoiy taraqqiyot, zamonaviy ong.

Keywords:Third Renaissance, human capital, dialectics, innovations, education, spirituality, social development, modern consciousness.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan islohotlar, ayniqsa, “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi asosida shakllanayotgan rivojlanish strategiyasi ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Bu jarayonda “Uchinchi Renessans” iborasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, ijtimoiy-falsafiy kategoriyaga aylanmoqda [1]. Bu davrning markazida inson omili, xususan, inson kapitalini rivojlantirish masalasi turadi. Inson kapitali — bu nafaqat bilim va ko‘nikma, balki ma’naviy barkamollik, axloqiy me’yorlar, ijtimoiy mas’uliyat va innovatsion tafakkur majmui sifatida qaralmoqda [2].

Maqolaning maqsadi — Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi o‘zaro aloqani dialektik tahlil asosida tahlil qilish, bu jarayonlarning o‘zaro qanday uyg‘unlashayotganini ilmiy asosda tushuntirishdir.

Asosiy qism

1. Uchinchi Renessans tushunchasining mohiyati

Uchinchi Renessans — bu O‘zbekistonning milliy tiklanish, intellektual va ma’naviy yuksalish davridir. Bu bosqichda tarixiy tajriba, madaniy meros va zamonaviy innovatsiyalar uyg‘unlashmoqda. Uchinchi Renessans — bu yangi tafakkur, ilg‘or texnologiyalar, ilmiy salohiyat va ta’lim tizimining yangilanishi orqali erishiladigan jamiyat barpo etish konsepsiyasidir [3]. Shuningdek, bu davrda inson markaziy qadriyat sifatida qaraladi, ya’ni har bir islohot inson manfaatini ko‘zlaydi.

2. Inson kapitali: tushuncha va tarkibiy qismlar

Inson kapitali klassik iqtisodiy yondashuvdan farqli ravishda, hozirgi kunda kompleks ijtimoiy-falsafiy tushuncha sifatida talqin qilinmoqda. Bu tushuncha quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- Bilim va ta’lim darajasi;
- Salomatlik va jismoniy salohiyat;
- Axloqiy va ma’naviy qadriyatlar;
- Innovatsion fikrlash va ijodiy salohiyat;
- Sotsiokultural kompetensiyalar [4].

Mazkur elementlar birgalikda insonni zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga jalb etish imkonini beradi.

3. Dialektik yondashuv mohiyati

Dialektika — har qanday hodisaning ichki qarama-qarshiliklari orqali rivojlanishini ifodalovchi falsafiy metoddir. Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi bog‘liqlik ham aynan dialektik asosda shakllanadi. Inson kapitalining rivoji Uchinchi Renessans uchun shart-sharoit yaratsa, Renessans muhiti esa o‘z navbatida inson kapitalining to‘laqonli shakllanishiga yordam beradi [5]. Bu o‘zaro ta’sir “sabab–natija–sabab” siklida doimiy rivojlanib boradi.

4. Uchinchi Renessansda inson kapitalining o‘rni

Yangi bosqichda inson kapitaliga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Misol uchun:

- Prezident maktablari, ixtisoslashgan ta’lim muassasalari orqali iqtidorli yoshlar qo‘llab-quvvatlanmoqda [6];
- Yoshlar texnoparklari va startap loyihalar orqali innovatsion salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan siyosat amalga oshirilmoqda [7];

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• Axborot texnologiyalari sohasida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish orqali global raqobatbardoshlik ta'minlanmoqda [8].

Shu bilan birga, inson kapitalining ma'naviy-axloqiy jihatlari — milliy o'zlik, tarixiy xotira, madaniy merosga sodiqlik ham asosiy o'rin tutadi.

Xulosa

Uchinchi Renessans va inson kapitali o'rtasidagi munosabatlar — zamonaviy jamiyat taraqqiyotining dialektik negizidir. Ular bir-birini to'ldiruvchi, rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi ikki muhim konsepsiyadir. Inson kapitalining rivojlanishi orqali Uchinchi Renessans g'oyalari amaliyotga tatbiq etiladi, Uchinchi Renessans esa inson salohiyatini to'laqonli ochish uchun zarur muhitni yaratadi. Shu sababli, bu ikki tushunchaning chuqur tahlili, izchil siyosatga aylantirilishi — O'zbekistonning barqaror va ma'naviy taraqqiy etgan jamiyat sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, M. (2021). Uchinchi Renessans poydevori insonparvarlik va ilm-ma'rifat asosiga tiklanmoqda. Xalq so'zi, 15-iyul.
2. Raximova, Z. (2022). Inson kapitaliga sarmoya — Yangi O'zbekiston taraqqiyoti kafolati. Review.uz, 3-mart.
3. Tursunov, B. (2023). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Renessans ta'lim universiteti.
4. Hasanov, A. (2022). Inson kapitalining nazariy asoslari. Yuz.uz, 5-yanvar.
5. Xolmuhamedov, N. (2021). Dialektik tafakkur va taraqqiyot. Toshkent: Akademnashr.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Yoshlar kuniga bag'ishlangan nutqi. (2021). Fledu.uz, 30-iyun.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston-2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-37-son Farmoni. (2024). Lex.uz, 21-fevral.
8. Makhkamov, U. (2023). Raqamli iqtisodiyot va inson kapitali: yangi yondashuvlar. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, №4.

RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLARI

Abdusattorova Dilnura Shavkatjon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g'oya , ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi

23/2-guruh 2-bosqich talabasi

Email pochta:dilnuraabdusattorova05@gmail.com

Ilmiy rahbar:Avazbek Yo'ldoshev

Annotatsiya:Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish va undan foydalanish usulini sezilarli darajada o'zgartirdi. “Raqamlashtirilgan jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish: imkoniyatlar va istiqbollar” ta'lim, ishchi kuchi malakalari va raqamli innovatsiyalar kesishmasini o'rganib, raqamlashtirish qanday qilib o'rganish, martaba o'sishi va iqtisodiy samaradorlik uchun yangi yo'llarni yaratishini ta'kidlaydi. Maqolada onlayn ta'lim, sun'iy intellekt asosidagi ko'nikmalarni rivojlantirish, masofadan ishlashga moslashish va umrbod ta'lim modellari kabi asosiy tendentsiyalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u raqamli tengsizlik, avtomatlashtirish tufayli ish joylarini almashtirish va inklyuziv o'sishni ta'minlash uchun siyosat aralashuvi zarurligini o'z ichiga olgan qiyinchiliklarni muhokama qiladi. Ushbu ish amaliy tadqiqotlar va yangi paydo bo'lgan ilg'or tajribalarni tahlil qilish orqali odamlar, tashkilotlar va hukumatlar tobora texnologiyaga asoslangan dunyoda inson kapitalini oshirish uchun raqamli vositalardan qanday foydalanishi mumkinligi haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar:Inson kapitalini rivojlantirish , Raqamlashtirish , Umrbod ta'lim,Onlayn ta'lim ,Ta'limda sun'iy intellekt (AI) , Ish kuchining malakasi Masofadan ishlash , Avtomatlashtirish va ish joyini almashtirish ,Raqamli tengsizlik ,Iqtisodiy mahsuldorlik , Siyosat aralashuvlari ,Ishning kelajagi

Kirish.Raqamli texnologiyalarning- jadal rivojlanishi global iqtisodiyotga chuqur ta'sir ko'rsatib, sanoat tarmoqlari, mehnat bozori va ta'lim tizimlarini tubdan o'zgartirmoqda. Bugungi raqamli davrda inson kapitali -ya'ni shaxslar to'plagan bilim, ko'nikma va salomatlik - iqtisodiy o'sish, innovatsiya va ijtimoiy tenglikning muhim omiliga aylangan. Sun'iy intellekt (AI), bulutli texnologiyalar va katta ma'lumotlar (big data) ish muhitiga kirib kelgani, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligini keskin oshirgan. Biroq, texnologiyalarga kirish imkoniyati va raqamli savodxonlikdagi tafovutlar hali ham mavjud bo'lib, "raqamli tafovut" deb ataluvchi ijtimoiy muammo yuzaga kelmoqda va zaif guruhlarini yanada chetlatish xavfini tug'dirmoqda.

Mazkur maqola raqamli jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollarini tahlil qiladi. Unda mehnat bozorida o'zgarayotgan talablar, ta'lim va kasbiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tayyorgarlikning roli, rivojlanayotgan mamlakatlardagi institutsional muammolar hamda raqamli inklyuziya bo'yicha strategiyalar ko'rib chiqiladi..

Inson Kapitalining Raqamli Transformatsiyasi

1.1 Raqamli Inson Kapitali Tushunchasi

Raqamli inson kapitali an'anaviy ta'lim va tayyorgarlik tushunchasini kengaytirib, texnologik savodxonlik, moslashuvchanlik va raqamli vositalardan samarali foydalanish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Jahon Banki ta'kidlaganidek, inson kapitali qashshoqlikka barham berish va inklyuziv o'sishni ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi, biroq texnologik inqilob sababli kerakli ko'nikmalar doirasi tez sur'atda o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda ish o'rinlarining 92 foizi raqamli ko'nikmalarni talab qiladi, biroq ishchilarning 33 foizi ushbu asosiy kompetensiyalarga ega emas.¹⁰²

1.2 Sun'iy Intellekt va Avtomatlashtirishning Ta'siri

Deloitte'ning 2025 yilgi “Global Inson Kapitali Tendensiyalari” hisobotiga ko'ra, ishchilarning 54 foizi inson va mashina rollari o'rtasidagi chegaraning yo'qolishidan xavotirda.¹⁰³ Sun'iy intellekt oddiy, takrorlanuvchi vazifalarni avtomatlashtirsa-da, tahliliy fikrlash, ijodkorlik va hissiy intellekt kabi insoniy ko'nikmalarga bo'lgan talab ortmoqda. Xususan, barqarorlik va moslashuvchanlik hozirda ish beruvchilar eng ko'p qadrlaydigan fazilatlar qatorida bo'lib, kompaniyalarning 67 foizi ularni ustuvor deb hisoblaydi.

Inson Kapitalini Rivojlantirish Imkoniyatlari

2.1 Ta'lim va Umrbod O'qish

2025 yilgi ta'lim tendensiyalari hisobotida moslashuvchan, ko'nikmaga yo'naltirilgan o'quv modellariga o'tish kuzatilmoqda. AI asosidagi shaxsiylashtirilgan ta'lim va gibril o'quv tizimlari ta'lim bilan mehnat bozorini yaqinlashtirmoqda. Masalan, Hindistonda bakalavrlar uchun majburiy amaliy o'qish joriy etilgan.

Asosiy tashabbuslar:

Ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari: Deloitte hisobotiga ko'ra, hozirda ishchilarning 50 foizi doimiy o'qish bilan shug'ullanmoqda (2023 yilda bu ko'rsatkich 41% edi).

2.2 Rivojlanayotgan Mamlakatlarda Raqamli Tadbirkorlik

Zaif institutlarga ega mintaqalarda raqamli tadbirkorlar moliyaviy vositalarga kirishdagi to'siqlarni oilaviy tarmoqlar va ommaviy mablag' yig'ish (crowdfunding) orqali yengib o'tmoqda. Masalan, Livandagi texnologik startaplar shaxsiy aloqalar orqali

¹⁰² Jahon Iqtisodiy Forumi(wef).2025.Ish o'rinlarining kelajagi haqida hisobot 2025(12-bet).

¹⁰³ Deloitte.(2025).2025-yilgi global inson kapitali tendensiyalari(8-bet).

sarmoya jalb qilmoqda, mobil platformalar esa mikro-bizneslarga global bozorlarga chiqish imkonini bermocda.¹⁰⁴

Muammolar va Institutsional To’siqlar

3.1 Ko‘nikmalar Mos Kelmasligi va Mehnat Bozoridagi O‘zgarishlar

Kelajakdagi Ishlar hisobotiga ko‘ra, 2030 yilgacha asosiy ko‘nikmalarning 39 foizi o‘zgaradi. Ayniqsa, oddiy va jismoniy ishlar keskin kamayadi. Kam daromadli davlatlarda texnologiyalarga moslashish sekin kechayotgani bu jarayonni murakkablashtiradi.

3.2 Raqamli Transformatsiyalarning Muvaffaqiyatsizligi

Global miqyosda raqamli transformatsiyaga sarflangan \$1.3 trillionga qaramay, faqat 35% tashabbuslar muvaffaqiyatli bo‘lmoqda. Sabablari orasida ko‘nikmalar etishmasligi (38%) va noto‘g‘ri ma‘lumotlar boshqaruvi yetakchi o‘rinda turadi. An’anaviy sanoat tarmoqlarida (masalan, neft-gaz) muvaffaqiyatsizlik darajasi 89%dan yuqori.

Xulosa

Raqamli jamiyat ta’lim, tadbirkorlik va teng kirish imkoniyatlari orqali inson kapitalini rivojlantirishda misli ko‘rilmagan imkoniyatlarni taqdim etadi. Biroq, bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun tizimli hamkorlik zarur: hukumatlar infratuzilma va siyosatga sarmoya kiritishi, kompaniyalar esa qayta o‘qitishni ustuvor yo‘nalish qilib olishi lozim. Brookings Instituti ta’kidlaganidek, “raqamli inson kapitali” hasham emas, balki inklyuziv farovonlik uchun zaruratdir. Tafovutlarni bartaraf etib, moslashuvchanlikni rivojlantirish orqali texnologik inqilob umumiy taraqqiyotga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Jahon Banki. Inson kapitali loyihasi: Raqamli kelajak uchun odamlarga sarmoya kiritish. Vashington, DC: Jahon Banki guruhi.(2025)
2. Deloitte Tahlillar. 2025 Global inson kapitali tendensiyalari: Post-raqamli ishchi kuchi. Deloitte Development MChJ.(2025)
3. HolonIQ. 2025 yilgi global ta’lim tendensiyalari: Ko‘nikmalar, sun’iy intellekt va uzluksiz o‘rganish. HolonIQ.(2025)
4. Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF). 2025 yilgi Ish o‘rinlarining kelajagi hisobot: Raqamli iqtisodiyot uchun ko‘nikmalar. Jeneva: WEF.(2025)
5. Mooncamp. Raqamli transformatsiya statistikasi: DX tashabbuslarida muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik ko‘rsatkichlari. Mooncamp Tadqiqot markazi.(2025)

¹⁰⁴ SpringerLink.(2025). Raqamli tadbirkorlikning muammolar(5-bob,89-bet).

ADABIYOT DARSLARIDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNING AHAMIYATI

Oripova Marjona Salimovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

Email: joxonaripov127@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U. Muydinova

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrası

dotsenti v.b., f.f.b.f.d (PhD)

Annotasiya. Ushbu maqolada badiiy asarlar tahlili jarayonida lug‘at bilan ishlashning ahamiyati, bir qator afzalliklari haqida, lug‘at turlarini qo‘llash haqida siz yutiladi. Bundan tashqari, badiiy asar tahlilida lug‘at ustida ishlash davomida o‘quvchilarda yuz berdigan ijobiy o‘zgarishlarga ham to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: sinonimlar, antonimlar, paronimlar lug‘ati, izohli lug‘atlar, dialektizmlar lug‘ati, "Yulduzlar mangu yonadi", faol va nafaol so‘zlar.

Abstract. In this article, you will learn about the importance of working with a dictionary in the process of analyzing works of art, a number of advantages, and the use of vocabulary types. In addition, in the analysis of the artistic work, the positive changes that occurred in the students during the work on the dictionary are also discussed.

Keywords: synonyms, antonyms, paronyms dictionary, annotated dictionaries, dialectic dictionary, "Stars burn forever", active and inactive words.

Globalashuv sharoitida maktab ta’limi oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalar o‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilarning umumiy rivojlanishining o‘sganligi, psixologiya va xususiy metodika sohasidagi yutuqlar o‘qitish mazmuni va metodlari mazmunini o‘zgartirishlar kiritishni taqozo etmoqda.

O‘tgan asrning 60-yillarida yaratilgan “Adabiyot” o‘quv dasturlari va darsliklarida o‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilarda matn ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga doir talablar belgilangan. O‘qish malakasiga qo‘yilgan talablar ancha aniqlashtirilgan. XX asrning 70-yillariga kelib esa mazmuni va metodik apparati hayotga yaqinlashtirilgan darsliklar yaratildi.

Mustaqillik ta’lim sohasidagi ko‘plab o‘zgarishlarga keng yo‘l ochdi. Chunonchi, 1997-yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilindi. Ularda ko‘satilgan vazifalar ijrosini ta’minlash borasida 1999-yilda “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari” qabul qilindi. Professor Q.Yo‘ldoshev tomonidan “Adabiy ta’lim konsepsiyasi”, Q.Yo‘ldoshev, Q.Husanboyevlar muallifligida “Adabiy ta’limning davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari” tuzildi. Yangi avlod darsliklari yaratildi. 2010-, 2017-yillarda optimallashtirilgan va kompetensiyaviy yondashuvga asoslanilgan DTS va o‘quv

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

dasturlari yaratildi. Ularda ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari qatori adabiy-nutqiy va badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyalarini shakllantirish malasalari ustuvor ahamiyat kasb etganligini ko'rish mumkin. O'zbek adabiyotini o'qitish bo'yicha U.Dolimov, A.Zunnunov, S.Matchonov, Q.Yo'ldoshev, M.Mirqosimova, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova, V.Qodirovlarning doktorlik tadqiqotlari amalga oshirildi. Ustoz olimlar rahbarligida M.Sariboyeva, I.Rajabova, H.Suyunov, G.Xolboyeva, M.Hazratqulov, K.Mavlonova, G.Fayzullayeva, S.Kambarova, M.To'ychiyeva, O.Boltayeva, I.Rahimova, G.Mamatova kabi tadqiqotchilarning o'quvchilar ma'naviy sifatleri, intellektual salohiyatini oshirish, badiiy matnni integratsiyalab o'rganish, asar qahramonlarini tanqidiy baholash, adabiy-nazariy tushunchalarni o'rganishga qaratilgan izlanishlari olib borildi. Ularning barchasini turli muammolar doirasida yagona maqsad –adabiy ta'lim samaradorligini ta'minlash bo'lgan.

Adabiy ta'limdan ma'lumki, badiiy asar bilan ishlash muhim ahamiyati kasb etadi. Shu bilan birga, badiiy asar tahlili, asarni o'rganish muhim o'rin tutadi. Badiiy asar bilan ishlarning o'ziga xos bir qatorlar talablari, qonun-qoidalari mavjud bo'lib, u o'z navbatida muayyan metodik yondashuvlarni talab etadi. Shunday yondashuvlardan biri bu lugat ustida ishlashdir. Badiiy asar adabiyotning qaysi janrida yozilishidan qat'iy nazar, lug'at ustida ishlash asar tilini anglash, asarni tahlil qilishdagi muhim vazifa hisoblanadi. Ayniqsa o'quvchilar bilan birgalikda badiiy asarni tahlil qilishda ma'lum bir so'zning lug'aviy-leksik, grammatik ma'nosi, izohi, etimologik jihatdan kelib chiqishini o'rganish ko'nikmalari yetakchi ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar nutqini rivojlantirish ishlari, asosan, lug'at ustida ishlash orqali amalga oshiriladi. Lug'at ustida ishlashning mazmuni quyidagilardan iborat:

- O'quvchilarning lug'at tarkibini boyitish;
- So'zning mazmunini o'zlashtirish;
- Imlo savodxonligini oshirish;
- Sizni badiiy ifoda quroli sifatida o'rganish.

Lug'at ustida ishlash o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishi bilan birgalikda, mavzuni mustahkamlashiga ham yordam beradi. Lug'at ustida ishlash tajribasi 1 darsda o'quvchilarning 4-5 ta yangi so'zlarni o'zlashtirishini ko'rsatgan. Lug'at bilan ishlash jarayonida o'quvchilar bilan birgalikda, bir darsni o'zida bir necha lug'atlarga murojaat qilinadi: sinonimlar, antonimlar, paronimlar, izohli, dialektizmlar lug'ati, tarjima lug'atlari va h.k. Masalan, Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" asarini tahlil qilishda kurashga oid terminlar lug'ati, Surxon vohasiga xos bo'lgan shevaga xos so'zlarning tahlili uchun dialektizmlar lug'atidan foydalaniladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘quvchilarda og‘zaki bog‘lanishli nutqni rivojlantirishdagi muhim tamoyillardan biri sifatida lug‘at bilan ishlar muhim jihat ekanligi isbotlangan. Lug‘at ustidagi ishlar darsning turli bosqichida amalga oshiriladi. O‘quvchilar bilan badiiy asar tahlili qilish jarayonida o‘z-o‘zidan iste’molda, og‘zaki nutqda foydalanishiga ko‘ra faol va nafaol so‘zlar tarkibi shakllanadi. Bu ham lug‘at bilan ishlashning alohida jihatlarida biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. E.Xudoyberdiev. Adabiyotshunoslikka kirish. T.,1995
2. Mir Qosimov M. O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish usullari -Toshkent, Fan -1995
3. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi -Toshkent, Yangi asr avlodi 2006
4. <https://cyberleninka.ru/>
5. <https://arxiv.uz/>

MAKTABGACHA TA’LIMDA O’QUV-TARBIYVIY FAOLIYATNI INTEGRATSIYASINING O’ZIGA XOSLIGI

Ilesova Lazzat Asan qizi

Maktabgacha ta’lim fakulteti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

ilesovalazzat102@gmail.com

Yunusova Mohichehra

Maktabgacha ta’lim fakulteti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar o‘quv-tarbiyaviy faoliyatini integratsiyalashning o‘ziga xosligi va uning ta’lim sifatidagi samarali jihatlarini ifodalangan. Maktabgacha ta’lim tashkilotida rivojlantiruvchi markazlarning faoliyati haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, faoliyat, kreativ yondashuv, tarbiya, uzviylik, bog‘liqlik, mashg‘ulot.

Аннотация. В данной статье отражена специфика интеграции учебно-воспитательной деятельности дошкольников и ее эффективные аспекты в качестве образования. Затронута деятельность развивающих центров в дошкольной образовательной организации.

Ключевые слова: интеграция, активность, творческий подход, воспитание, преемственность, взаимосвязанность, обучение.

Abstract. In this article, the specificity of integration of educational activities of preschool children and its effective aspects in the quality of education are expressed. The activities of development centers in the preschool educational organization are discussed.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Keywords: integration, activity, creative approach, upbringing, continuity, attachment, training.

Yurtimizda so‘nggi yillarda ta‘limni har bir turlarida isloxtalar amalga oshirib borilmoqda. Shu o‘rinda maktabgacha ta‘lim tashkilotida ham xalqaro tajribalarga tayangan holda bolalar maktab ta‘limiga sifatli tayyorlash bugangi kunning eng muhim masalalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Bu albatta shu soha mutaxassislaridan kreativ yondashishni muntazam o‘z ustilarida ishlab, izlanishni talab qiladi. Jamiyat talablarini qondirish hamda bilimli, malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashni maktabgacha ta‘lim tizimidan boshlash muhim omildir. O‘quv faoliyati qayerda tashkil etilmasin, uning ishtirokchilari ma‘lum maqsadga yo‘naltirilgan reja asosida ish olib borishi talab etiladi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda maktabgacha ta‘limda integratsiyaning zaruriyati muhim hisoblanadi. Chunki jamiyatimizga yuqori darajada bilim va malakaga ega bo‘lgan puxta tayyorgarlik ko‘rgan mutaxassislar juda zarur hisoblanadi. Mazkur ehtiyojni qondirish maktabgacha ta‘limdan boshlash dolzarb hisoblanib, boshlang‘ich ta‘lim mazmuni bilan uzviy bog‘lanishini talab etadi. Zamonaviy maktabgacha ta‘lim-tarbiya mazmuni bolalar sog‘ligini saqlash va mustahkamlashga, ularda shaxsiy sifatlarni rivojlantirish hamda ta‘lim jarayonini bolaning asosiy faoliyati bo‘lgan o‘yin asosida tashkil etishga qaratilishi kerak. Mazkur jarayon integratsion yondashuv asosida bajariladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli qarori ilovasining 4-bandiga ko‘ra “Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta‘lim o‘quv dasturlari va fanlarning uzluksizligini ta‘minlash” vazifasi belgilangan[1].

Integratsion yondashuv asosida ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda boshqariluvchi obyektga bir necha yondashuvlar (vaziyatli, tizimli, innovatsion)ni birgalikda qo‘llashdir. Integratsiya pedagogning ijod qilishiga, o‘zini namoyon qilishi, qobiliyatini ko‘rsatishga imkoniyat beradi. Integratsion mashg‘ulotlar an‘anaviy mashg‘ulotdan tubdan farq qiladi. An‘anaviy mashg‘ulotda faqat mavzu doirasida bir yo‘nalishda bilim beriladi. Integratsion mashg‘ulotlarda o‘quv materiallari uyg‘unlashgan, mujassamlashgan va egiluvchanlikdan iborat bo‘ladi. U jarayonni tashkil etishda turlicha usullar bilan alohida qismlarni bayon etishni talab qiladi.

Integratsion mashg‘ulotning asosiy xususiyati sintez qilish bilan bog‘liq bo‘lib, qator didaktik imkoniyatlarga egadir:

- o‘rgatiladigan o‘quv materiallari mazmuni, o‘qitishning nazariy va amaliy bog‘liqligi tamoyilidan foydalanishning ustuvorligi;
- mashg‘ulotlar o‘rtasidagi o‘zaro davriy bog‘lanishga tayanish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- binar yondashuv, ya'ni ikki yoki undan ko'proq pedagoglar faoliyati (yordamchi tarbiyachi, musiqa rahbari) ni tashkil etishga yo'nalganligi [2].

Integratsion mashg'ulot pedagogik imkoniyatlarni namoyon etadi, turli faoliyatlarda tarbiyalanuvchilarda uchraydigan charchoq, zerikish va zo'riqlashlarni bartaraf qiladi, bilishga bo'lgan qiziqishni oshiradi, xayol, diqqat, tafakkur, nutq va xotirani rivojlantiradi. Mashg'ulotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik vaqtidan unumli foydalanishga imkon yaratadi, ya'ni xorijiy til, tasviriy san'at, musiqani o'zlashtiradilar, tarbiyalanuvchilarni rivojlantiruvchi faoliyati shuningdek, amaliy yo'naltirilgan qo'shimcha mashg'ulotlar (oilada, mahallada, obektlarda, to'garaklarda) ni ham o'tishga sharoit tug'iladi. Ta'limiy rivojlantirishda maktabgacha ta'lim kontseptsiyasiga muvofiq pedagog L.S.Vigotskiyning quyidagi nazariyasiga tayaniladi "Har qanday faoliyat turining rivojlanishi quyidagicha bo'ladi: avval kattalar bilan hamkorlikdagi, so'ng tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyat amalga oshiriladi va nihoyat bolaning mustaqil faoliyati amalga oshiriladi" degan fikrlari rivojlantiruvchi markazlar faoliyatida o'z samarasini ifodalaydi. [4].

Har bir mashg'ulot davrida tarbiyachilar bolalarning ijodiy faoliyatini amalga oshirishlariga, jamoaviy sahnalashtirilgan o'yinlar, qo'g'irchoq teatri va badiiy-musiqaviy kompozitsiyalar yaratishlariga harakat qilishlari lozim. Biroq shuni inobatga olish zarurki, har qanday integratsiya ta'lim jarayonida o'quv dasturi mazmunini to'liq qamrab olmasligi mumkin, lekin bolalardagi bilimlarni birlashtirib, uyg'unlashtiradi. Demak, bolalar yangi bilim va tushunchalarni egallashlari mumkin, ulardagi mavjud bilim va tasavvurlar tizimli ravishda boyitiladi va kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida". Lex.UZonline.
2. Xalq ta'limi tizimida pedagog xodimlar kompetensiyasini takomillashtirish: muammolar va ularning yechimlari Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari Samarqand, 2018.–81-84 b
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T: 2018.
4. Berulava M.N. Integratsiya soderjaniya obrazovaniya.-M.: Pedagogika, 1993.-172 b

ABDULLA AVLONIY LIRIKASIDA ILM-MA’RIFAT MASALASI

Abdulazizova Gulsanam Baxtiyor qizi

CHDPU 2-bosqich talabasi

abdulazizovagulsanam04@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilm-ma’rifat masalasining Abdulla Avloniy lirikasida o’ziga xos tarzda yoritib berilgani ochib berilgan. Shoirning she’rlaridan parchalar keltirilgan va tahlil qilingan. Avloniy lirikasida ma’rifat masalasi birinchi darajada turishi sabablari baytlar tahlili orqali ifodalangan. Bir qator badiiy san’atlarning qo’llanilishidan ko’zlangan maqsad yoritilgan.

Kalit so’zlar: ilm, maktab, ma’rifat, yosh avlod, tarbiya, millat ozodligi, ta’lim usuli.

Abdulla Avloniy yoshligidan boshlab xalq orasida ilm-ma’rifatni yoyish, zamonaviy bilimlarni tarqatish tarafdori edi. 1904-yilda Toshkentda birinchi yangi usuldagi (jadid) maktabni ochdi. U eski usuldagi maktablar xalq taraqqiyotiga to’sqinlik qilayotganini tan olib, maktabda tabiiy fanlar, hisob, geografiya kabi fanlarni o’qitishni joriy qildi. Avloniyning ilk she’rlari ma’rifatparvarlik ruhida bo’lib, xalqni uyg’otishga qaratilgan edi. Abdulla Avloniy ijodi ma’rifatparvarlik, milliy uyg’onish, axloqiy tarbiya, ilm-fan va ozodlik g’oyalarini o’zida mujassam etgan. U shoir, dramaturg, publitsist va darslik muallifi sifatida o’zbek madaniyati va adabiyotiga katta hissa qo’shgan. Uning she’rlari o’sha davrdagi xalq savodsizligi, zulm, johillik va adolatsizlikka qarshi kurash ruhida yozilgan. U o’z asarlarida xalqni uyg’otishga, ilm-fanga, ma’rifatga chorlagan. Uning mashhur she’rlari sifatida “O’z mamlakatimda”, “Maktab”, “Ilm”, “Hikmatlar” va boshqa she’rlarini ko’rsata olamiz. Jumladan, shoirning “Maktab” she’ri quyidagicha boshlanadi:

Biling, o’g’lonlarim, sizlarni g’amdan qutqarur maktab,

Siroti, mustaqim, rohi adamdan qutqarur maktab,

Qo’lingga bir kuni muhri Sulaymonni berur maktab,

Shahodatnomayi firdavsi g’ilmonni berur maktab. (84)

Bu she’rda Abdulla Avloniy maktab va ta’limning inson hayotidagi ulug’ o’rni va ta’siri haqida so’z yuritadi. U yoshlarga murojaat qilib, maktab faqatgina o’qish joyi emas, balki hayotdagi g’am, johillik, kambag’allik, vaqtsiz o’lim va nochorlikdan qutqaruvchi muqaddas maskan ekanini ta’kidlaydi. Shoir maktabni: g’amdan qutqaruvchi, to’g’ri yo’lga yetaklovchi, ranj-u alamdan xalos qiluvchi, jaholat dushmanidan saqlovchi, bilim, qudrat va martaba beruvchi muassasa sifatida madh etadi. U Sulaymon muhrini (hikmat va qudrat ramzi) misol qilib keltirib, bilim egallagan odam

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kuchli va dono bo‘lishini ifodalaydi. So‘ngra firdavs (jannat) va shahodatnoma orqali bilimning oxir-oqibat odamga ulug‘lik, obro‘ va najot olib kelishini anglatadi.

Avloniyning muallimlik faoliyati ,ta’lim-tarbiya fikrlari jadidchilikning muhim bir qanoti amaliy ma’rifatchilikning yo‘nalish va xususiyatlarini belgilashga yordam bersa, she’riyati XX asr o‘zbek milliy she’rining maydonga kelishi va tarixiy takomilini tayin etishda qimmatli materiallar beradi. Avloniy “1894-yildan boshlab sh‘er yozishga tutungan” bo‘lsa-da u she’rlar bizgacha hanuz yetib kelmagan. Shoir ilm-fanning fazilatlarini zavq-u shavq bilan kuylaydi. “Maktab”, “Maorif”, “Ilm”, “Fan” kabi tushunchalar shoir she’rlarida ezgulikning betimsol ramzi, obrazi darajasiga ko‘tariladi. Xususan, “Ilm” nomli she’rida bu so‘zlar yaqqol ko‘zga tashlangan:

Ilm bog‘inda bizam toza bakom o‘lmaliyuz,

Ilm gulzorina bulbul kabi rom o‘lmaliyuz,

Ilm vaslina xiradmandi xirom o‘lmaliyuz,

Ilm ila millati isloma g‘ulom o‘lmaliyuz,

Abdulla Avloniy o‘zining “Ilm” nomli she’rida ilm-fanning beqiyos kuchi va inson hayotidagi o‘rni haqida chuqur fikr yuritadi. U bu she’r orqali butun bir xalqni, ayniqsa yoshlarni ogohlikka, ongli yashashga, ilm olishga chaqiradi. Shoir ilmni jamiyat taraqqiyotining, millat saodatining eng asosiy omili deb biladi. Ilm bilan inson yuksaladi, millat ulg‘ayadi, jaholatdan xalos bo‘ladi. Avloniy ilmni gulshan, bilimdonlarni esa bulbulga o‘xshatadi – ya’ni ular go‘zallik, naf, hayot bag‘rida yashovchi kuchli, kerakli mavjudotlardir. Shoir deydi: agar biz yashashni, baxtli hayot kechirishni istasak, ilm yo‘lidan borishimiz kerak. Ilm bizni yuksaltiradi, xalqimizni taraqqiyot sari yetaklaydi. Aksincha, ilmsizlik – kamsitilish, xorlik, tanazzulga sabab bo‘ladi. Avloniy bu fikrni kuchli ohangda takrorlaydi: “Ilmsiz qolsak, asoratga nishon o‘lmaliyuz.” Bu degani – ilm yo‘q joyda zulm, qullik va nodonlik bo‘ladi. Agar biz ilm olmasak, mustamlakaga aylanamiz, begonalarning tobe’si bo‘lib qolamiz. She’r davomida Avloniy ilmsiz kishilarning holatini tasvirlaydi. Ular uchun dunyo tor, hayot og‘ir, maishat – ya’ni turmush – azobli. Ilmsiz odam qashshoqlikda, qiynalib yashaydi. Bunday odamodam darddan, g‘amdan, aziyatlardan qutula olmaydi. Chunki unga yo‘l ko‘rsatuvchi ilm nuri yo‘q. Avloniy ilmni zulmat ichida yonib turgan mash’ala deb biladi. Shoir ilm olish yo‘lida qanday fazilatlar kerakligini ham eslatib o‘tadi. Uning fikricha, ilm olish uchun sabr, tirishqoqlik, jasorat, o‘qituvchiga hurmat, mehnat va fidoyilik zarur. Ilmni faqat bilimdan iborat deb bilmaslik kerak – bu yo‘l xizmat, mehr va vijdonni talab qiladi. Ilmsiz odam yaroqsiz bo‘ladi, jamiyatda kasofat tarqaladi, aqlli rahbarlar, ixtirochilar yo‘qoladi. Hatto, ilm yo‘qligi sababli jamiyat jamiyatlikdan chiqadi, taraqqiyotdan orqada qoladi, umr oxirida nadomat chekadi. U bunday og‘ir oqibatlarni tasvirlar ekan, yana bir bor urg‘u beradi: ilm yo‘q joyda hayotning hech bir zavqi yo‘q. Shoir she’rni katta

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ogohlantirish bilan yakunlaydi: agar biz ilmga beparvo bo‘lsak, o‘zimizni, kelajagimizni xavf ostiga qo‘yamiz. Shu bois, har bir odam, har bir yosh avlod, ayniqsa xalq yetakchilari ilmni eng muhim hayotiy ehtiyoj deb bilishlari lozim. Avloniy har bir she‘rga sarlavha qo‘yadi. Bu undagi kayfiyat va mazmunni ifodalashdan tashqari shori lirikasining umumiy yo‘nalishini belgilaydi. Uning “Istiqbolimiz uchun bir jigarsa‘z” (109) “she‘rining mazmuni quyidagicha: Bir zamonlar ilm-fan va hunar egallash xalq orasida qadrlanmagan edi. Odamlar o‘z baxtini ilmda emas, boshqacha yo‘llarda izlab adashdilar. Ammo shoir xalqini uyg‘onishga, ilmga yuz tutishga chaqiradi. U ilm bilan iftixor qilish, jaholatdan najot topish mumkinligini uqtiradi Shoir xalqining orqada qolganiga, xorlikda yashayotganiga achinadi. Ularning bebaho farzandlari ishsiz, kelajaksiz bo‘lib, baxtsizlikda kun kechirmoqda. Oxorlik, mahkumlik ularga ilmsizlikdan, birlik yo‘qligidan kelgan deb hisoblaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy erk va ozodlikni har narsadan baland bilib, unga olib boradigan yo‘l ilm-ma‘rifat deb aytadi. Shu sabab Vatani, xalqi uchun zarracha manfaat yetkazishni o‘ylagan kishini ma‘rifatga chaqiradi. Ilm-fanni egallashga ozgina bo‘lsin xalaqit berishi mumkin bo‘lgan har qanday tartiblar, shu jumladan, eski o‘qitish usuli keskin tanqid qilinadi. Ilm-ma‘rifat, ayniqsa, Yevropa madaniyati ilhom bilan targ‘ib etiladi. Shu sabab ham Avloniy ilm va ma‘rifatni muhim vosita deb bilgan va uning lirik she‘rlarida bu fikrlar o‘z aksini topgan. Uning asarlarida ilm va ma‘rifatni omonat va hayot uchun zarur bo‘lgan qudrat deb tasvirlanadi. Uning lirik she‘riyatida, ko‘plab mashhur iqtiboslar, ilm-ma‘rifatga bo‘lgan ishtiyoq, yoshlarni ilm olishga undovchi fikrlar mavjud. Umuman olganda, Abdulla Avloniyning lirikada ilm va ma‘rifatni sharaflash, insoniyatni yuksaltirish va uni taraqqiyotga erishishga undash masalasi katta o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. –Toshkent. “Ma‘naviyat”, 2009.
2. Oltinbek Olim. Jadid adabiyoti namoyondalari. Abdulla Avloniy.–Toshkent. “Zabarjad Media”, 2010.
3. B.Qosimov, Sh.Yusupov, U. Dolimov, Sh.Rizaev, S.Ahmedov. “Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti” –Toshkent. “Ma‘naviyat”, 2004.
4. Mirzayev S. O‘zbek adiblari. –Toshkent. “Fan”, 2002.

RAQAMLASHTIRILGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

Rasulova Shahrizoda Behzod qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi

23/2-guruh 2-bosqich talabasi

Email pochta: rshahrizoda48@gmail.com

Ilmiy raxbar: Yo'ldoshev Avaz.

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamlashtirilgan jamiyat sharoitida inson kapitalini rivojlantirishning imkoniyatlari va istiqbollari tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson resurslarini samarali boshqarish, ta'lim sifati va mehnat bozoridagi talabga mos kadrlar tayyorlashda muhim omilga aylanmoqda. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalining o'zni, zamonaviy ko'nikmalar va raqamli savodxonlikning ahamiyati, shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritiladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamlashtirish siyosati kontekstida istiqbolli yo'nalishlar ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: inson kapitali, raqamlashtirish, raqamli jamiyat, raqamli savodxonlik, zamonaviy ta'lim, mehnat bozori, innovatsiya, ijtimoiy taraqqiyot.

Kirish. Inson kapitali — bu kishilarning bilim, malaka, salomatlik, tajriba, raqamli ko'nikmalar kabi resurslar to'plamidir. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda inson kapitali milliy raqobatbardoshlikning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, raqamli transformatsiya jarayonida inson kapitali iqtisodiyotda, ta'limda, tibbiyotda va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli ishtirok etishning kalitidir.¹⁰⁵

Bu tushuncha zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotda muhim o'rin tutadi. Chunki bugungi kunda jamiyatning raqobatbardoshligi, innovatsion rivojlanish darajasi, mehnat unumdorligi va iqtisodiy o'sish sur'atlari bevosita inson kapitalining sifati va hajmiga bog'liq. Yangi texnologiyalar, sun'iy intellekt, raqamli xizmatlar va global tarmoqlarga integratsiyalashuv sharoitida insonlar o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy yangilab borishga majbur. Shu sababli, inson kapitali faqat an'anaviy ta'lim yoki sog'liqni saqlash tizimi bilan emas, balki umrbod o'qish, raqamli savodxonlik, innovatsion fikrlash va moslashuvchanlik kabi jihatlar bilan ham to'ldiriladi. Milliy raqobatbardoshlikning asosi sifatida inson kapitali – mamlakatning eng qimmatli aktividir. Resurslar, yer yoki texnologiyalardan farqli ravishda inson kapitali o'sish xususiyatiga ega bo'lib, unga

¹⁰⁵ O'zbekistonning raqamli rivojlanishida inson salohiyati. 2023-yil.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sarmoya kiritish kelajakda yuqori iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy natijalarni olib keladi. Raqamli transformatsiya jarayonida esa inson kapitali quyidagi sohalarida muhim bo‘lib bormoqda.¹⁰⁶

Iqtisodiyot: raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va ulardan foydalana olish uchun malakali ishchi kuchi talab qilinadi.

Ta’lim: yangi ta’lim metodlari, onlayn kurslar, sun’iy intellekt yordamida o‘qitish orqali inson kapitali sifatini oshirish mumkin.

Tibbiyot: sog‘lom inson – samarali inson kapitalidir. Sog‘liqni saqlash tizimiga investitsiya qilish – bevosita iqtisodiy foyda keltiradi.

Ijtimoiy hayot: fuqarolarning ijtimoiy faolligi, axloqiy qadriyatlari va fuqarolik mas’uliyati ham inson kapitalining bir qismidir.

2. Raqamlashtirish va inson kapitali rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Raqamlashtirish orqali ta’lim tizimi raqamli platformalar asosida takomillashmoqda, mehnat bozori esa masofaviy ish, sun’iy intellekt vositalari orqali yangicha shakllanmoqda. Bu esa inson kapitalidan foydalanish usullarini o‘zgartiradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar jamiyatning turli sohalarini tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, ta’lim tizimi va mehnat bozori bu o‘zgarishlardan bevosita ta’sir ko‘rmoqda. Bu esa inson kapitalidan foydalanish usullarini tubdan yangilamoqda.¹⁰⁷

1. Ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi

Raqamlashtirish tufayli ta’lim an’anaviy auditoriyadan virtual platformalarga ko‘chmoqda. Bugungi kunda:

O‘quv jarayonlarida masofaviy (onlayn) o‘qitish usullari keng qo‘llanilmoqda.

Interaktiv platformalar, sun’iy intellekt asosida ishlovchi o‘quv dasturlari orqali individual yondashuv kuchaymoqda.

Talabalar va mutaxassislar istalgan vaqtda, istalgan joyda bilim olish imkoniga ega bo‘lmoqda.

Bu esa inson kapitalini doimiy rivojlantirish, umrbod o‘qish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

2. Mehnat bozorida yangi ish shakllari

Mehnat bozori ham raqamli iqtisodiyot ta’sirida yangilanmoqda:

Ish beruvchilar uchun geografik chegaralar ahamiyatini yo‘qotyapti – bu esa global raqobatni oshiryapti.

¹⁰⁶ 4. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi hisobotlari (2022–2023).

¹⁰⁷ Tadjiyeva D.R. Raqamlashtirish va sharoitlar inson kapitali: hayot darajasi va infratuzilmani modernizatsiya qilish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalari ba'zi kasblarni o'zgartirib yubormoqda, yangi kasblar paydo bo'lmoqda.

Natijada, ishchilardan moslashuvchanlik, zamonaviy texnik va raqamli ko'nikmalar talab qilinmoqda.

3. Inson kapitali rivojining yangi bosqichi

Bunday o'zgarishlar inson kapitalining sifat jihatidan yangilanishini talab etadi. Yangi davrda inson kapitali faqat bilim va tajriba emas, balki raqamli savodxonlik, texnologiyalarni tez o'zlashtirish, ijodkorlik, muammolarni hal qilish ko'nikmalari orqali baholanmoqda. Salomatlik, ijtimoiy faollik va moslashuvchanlik inson kapitalining ajralmas qismlariga aylanmoqda.

3. O'zbekistonda raqamlashtirish siyosati va inson kapitali

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar raqamli infratuzilmani rivojlantirish, raqamli savodxonlikni oshirish hamda ijtimoiy xizmatlarda avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etishni ko'zda tutadi. Bu esa bevosita inson kapitaliga investitsiya sifatida qaraladi.¹⁰⁸

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi mamlakatni raqamli transformatsiya yo'liga olib chiqishni maqsad qilgan. Bu strategiya bir necha asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi.

1. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish

Raqamli taraqqiyotning asosi bo'lgan internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ommalashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Keng polosali internet tarmog'i bilan barcha hududlarni qamrab olish, ayniqsa chekka va qishloq joylarga yuqori tezlikdagi internetni yetkazish strategiyaning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Telekommunikatsiya infratuzilmasi modernizatsiya qilinmoqda va yangi zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun'iy yo'ldosh interneti (masalan, Starlink singari loyihalar) joriy etilishi rejalashtirilgan.

2. Raqamli savodxonlikni oshirish

Raqamli transformatsiya jarayonida aholining barcha qatlamlari, xususan, yoshlar, o'qituvchilar, tadbirkorlar va davlat xizmatchilari uchun raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor kuchaytirilgan. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni tatbiq etish, o'quvchilarni IT va texnologiyalar sohasiga yo'naltirish hamda masofaviy ta'lim platformalarini kengaytirish bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. Maxsus

¹⁰⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni_”Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘quv kurslari, sertifikatlash dasturlari va onlayn ta’lim imkoniyatlari orqali fuqarolarni zamonaviy raqamli ko‘nikmalarga o‘rgatish yo‘lga qo‘yilgan.

3. Ijtimoiy xizmatlarni avtomatlashtirish

Davlat xizmatlarini raqamlashtirish orqali aholiga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish va byurokratik to‘siqlarni kamaytirish maqsad qilingan.

Elektron hukumat tizimi orqali aholiga masofaviy tarzda ko‘plab xizmatlar taqdim etilmoqda: pasport olish, to‘lovlar amalga oshirish, soliq deklaratsiyasi topshirish, bolalarni bog‘chaga yoki maktabga ro‘yxatga olish kabi jarayonlar endi onlayn amalga oshirilmoqda. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) va boshqa raqamli platformalar orqali fuqarolarga 24/7 rejimda xizmatlar ko‘rsatilmoqda.

Xulosa. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanmoqda. O‘zbekistonning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi aynan biz – yoshlarga katta imkoniyatlar yaratmoqda. Endi bilim olish, kerakli hujjatlarni rasmiylashtirish, davlat xizmatlaridan foydalanish hammasi internet orqali, tez va qulay tarzda amalga oshirilmoqda. Bu esa shuni anglatadiki, biz yoshlar zamonaviy texnologiyalarni chuqur o‘rganishimiz, raqamli savodxonligimizni oshirishimiz va yangi ko‘nikmalarni egallashimiz zarur. Chunki kelajak aynan raqamli dunyo bilan bog‘liq bo‘ladi, ish joylari, ta’lim, hatto kundalik hayotimiz ham bu texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun har bir talaba va o‘quvchi o‘z vaqtini to‘g‘ri rejalashtirib, raqamli texnologiyalar sohasida o‘qib-o‘rganishga harakat qilishi kerak. Zero, raqamli bilimga ega bo‘lgan yoshlar – ertangi raqamli O‘zbekistonning asosiy tayanchi bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekistonning raqamli rivojlanishida inson salohiyati. 2023-yil.
2. Tadjieva D. R. (2023). Raqamlashtirish sharoitida inson kapitali: hayot darajasi va infratuzilmani modernizatsiya qilish.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-sonli Farmoni. (2020). “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
4. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi hisobotlari (2022–2023).
5. lex.uz sayti.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING USTUVOR YO'NALISHLARI

Xolmurodova Marjona Dadaxon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti MG'T 23/2 guruh talabasi

xolmurodovam2005@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kundagi oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim sifatini oshirish maqsadlari bayon etilgan. Shu bilan birga raqamlashtirishning samaradorligi, afzalliklari va ta'lim tizimidagi ahamiyati yoritib berilgan. Raqamli transformatsiyaning ta'lim tizimida o'rni va uning asosiy xususiyatlari aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, axborot texnologiyalari, ta'lim muhiti, raqamli transformatsiya, “Raqamli O'zbekiston 2030” strategiyasi.

Абстрактный

В статье излагаются цели повышения качества образования в современных высших учебных заведениях. При этом подчеркивается эффективность, преимущества и важность цифровизации в системе образования. Обсуждается роль цифровой трансформации в системе образования и ее основные характеристики.

Ключевые слова: цифровизация, информационные технологии, образовательная среда, цифровая трансформация, стратегия «Цифровой Узбекистан 2030».

Abstract

This article outlines the goals of improving the quality of education in higher education institutions today. At the same time, the effectiveness, advantages and importance of digitalization in the education system are highlighted. The role of digital transformation in the education system and its main features are outlined.

Key words: digitalization, information technologies, educational environment, digital transformation, “Digital Uzbekistan 2030” strategy.

Oliy o'quv yurtlarida ta'lim jarayonining xususiyatlari, shuningdek, universitetlarning jamiyat va iqtisodiyotdagi ahamiyati jadal o'zgarib bormoqda. Butun dunyoda universitetlar talabalar, o'qituvchilar va moliyaviy mablag'larni jalb qilishda bir-biri bilan raqobatlashmoqda. Bunday raqobatda zamon bilan hamnafas va yangi raqamli imkoniyatlardan foydalanuvchi oliy o'quv yurtlari boshqalarga nisbatan ustunlikka ega bo'lib bormoqda.

Raqamlashtirish ta'lim va boshqaruv uchun yangi imkoniyatlar yaratib, ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish, o'zaro hamkorlik va muloqot qilishni osonlashtirdi. Raqamlashtirishning afzalliklari samaradorlikni oshirish, talabalar faolligini oshirish,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shaxsga qaratilgan ta’lim va yangi o’qitish usullaridan foydalanishni o’z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqamlashtirish universitetlarni, o’quv dasturlarini, professor-o’qituvchilarni, xodimlarni va resurslarni boshqarishni osonlashtiradi.

So’nggi yillarda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi tufayli ta’limni samarali tashkil etishda ularning imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalanila boshlandi. Bugungi kunda ta’lim muassasalarida foydalaniladigan multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlarning o’rni beqiyosdir.

Raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshishiga xizmat qiluvchi vositalardan sanaladi. Xususan, bu kabi texnologiyalar ta’lim jarayonida ta’lim oluvchilarning bilimlarni o’zlashtirish jarayoni faollashtirishiga, turli raqamli texnologiyalardan foydalana olish imkoniyatining shakllanishiga imkon yaratadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish auditoriyaning to’liq qamrab olish va fanga nisbatan ijobiy munosabatni uyg’otishga sabab bo’ladi.

Ta’lim muhitining asosiy tarkibiy qismlari, shubhasiz, hozirgi davrda raqamli axborot ta’lim muhitini shakllantirish va uni umumta’lim tizimiga integratsiyalash jarayonida elektron ta’lim tizimini rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega. O’quvchiga yo’naltirilgan ta’lim – ta’lim muhitini shakllantirishda va raqamli axborot ta’lim muhitini shakllantirishda muhim jihatdir. Bu o’quvchining shaxsiy qobiliyatlarini, bilish va obyektiv faoliyat subyekti sifatida aniqlash asosida o’quvchi shaxsining rivojlanishi yoki o’zini-o’zi rivojlanishini ta’minlaydi. Bu esa o’z navbatida har kimning o’z faoliyatini tanlash huquqiga ega bo’lishiga asoslanadi.

Raqamli transformatsiya – bu shunchaki ta’lim islohoti emas. Bu ta’limning barcha darajalariga ta’sir qiluvchi ko’p yillik faoliyat dasturidir. Xizmat ko’rsatish va moddiy ishlab chiqarishda bo’lgani kabi, ta’limni raqamli o’zgartirish bo’yicha ishlar ham dasturni amalga oshirishning barcha bosqichlarida natijaga yo’naltirilgan bo’lishi, ham ta’lim muassasalari ishining sifatini oshirishga ko’mak berishi kerak¹⁰⁹.

Transformatsiyaning asosiy xususiyati raqamli aktivlar yoki xizmatlarni yaratishdir. Axborot-ta’lim muhiti doirasida bular yangi raqamli ta’lim mahsulotlari bo’lishi mumkin: onlayn kurslar va video ma’ruzalar, ta’lim dasturlari, klassik ta’lim yondashuvlari va raqamli nazorat bilan birgalikda foydalaniladigan platformalar. O’qituvchilar va talabalar platforma orqali muloqot qilishadi, o’rganish va talabalarni baholashning butun jarayoni ham unda amalga oshiriladi. Bu oliy o’quv yurtlarining ilmiy faoliyatiga ham tashkiliy,

¹⁰⁹ 2024: "Ta'lim tizimida innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo'llash masalalari" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ham madaniy jihatdan tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan ta’limni raqamlashtirish variantlaridan biri xolos.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF 6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot sohasida yangi loyihalarni ko‘rib chiqish va raqamli ta’limni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilmoqda¹¹⁰.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Oliy ta’lim tizimidagi raqamlashtirish bu birinchi navbatda, ta’lim sifatiga bevosita ta’sir qiladi, nazorat qiladi va korrupsion holatlarni oldini olishda ko‘maklashadi. Rivojlangan mamlakatlarning raqamlashtirish tizimidan tajriba sifatida foydalanib mamlakatimizdagi ta’lim tizimida ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash ustuvor vazifa sifatida o‘rnatiladi. Raqamlashtirish transformatsiyasi oliy ta’lim tizimida inson inson omilini kamaytirib, ta’limga zamonaviy texnologiyalar kirib kelishini ta’minlab beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. “Oliy ta’limni raqamlashtirish – ustuvor vazifa” Islambek Rustambekov Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b. yuridik fanlar doktori, professor.
2. 2024: "Ta'lim tizimida innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo'llash masalalari" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman.
3. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son
4. https://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/971?utm_source=perplexity

¹¹⁰ Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son

TERRORIZM VA EKSTREMIZMGA QARSHI KURASHDA XALQARO HUQUQIY MEKANIZMLAR

Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich talabasi

Email: abdumannofovadilshoda@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada xalqaro hamjamiyat tomonidan terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashda ishlab chiqilgan asosiy huquqiy mexanizmlar tahlil qilinadi. O‘zbekiston tajribasi misolida xalqaro va milliy huquqiy asoslarning uyg‘unligi ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: xalqaro huquq, axborot xavfsizligi, tinchlikparvar siyosat, huquqiy mexanizmlar, xalqaro hamkorlik, “Xalqaro miqyosdagi lider”, faol fuqarolik pozitsiyasi, mafkuraviy immunitet.

XXI asrda terrorizm va ekstremizm global xavfsizlikka tahdid soluvchi asosiy omillardan biriga aylandi. Terrorizm balosi xalqaro muammo ekanligi, bu balodan hech qaysi mintaqaga yoki mamlakat to‘la kafolatlanmaganligi haqidagi fikrlar 2001-yil 11-sentabr voqealaridan so‘ng yanada oydinlashdi. BMT BA ning 48-sessiyasida, 1995-yil 50-sessiyasida I.A.Karimov tomonidan Xalqaro terrorizmga qarshi kurash yo‘lida xalqaro kuchlarni birlashtirish taklifiga ana shu voqeadan keyingina e‘tibor qaratildi. Birinchi Prezidentimizning xalqaro maydondagi tinchlikparvar siyosati ana shundagina munosib baholanib 2002-yilda AQSH Senati tomonidan “Xalqaro miqyosdagi lider” unvoni berildi. Xalqaro hamjamiyat terrorizm tahdidiga qarshi keskin choralar ko‘ra boshladi. BMT, Yevropa Kengashi, SHHT kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan tegishli konvensiyalar, rezolyutsiyalar va strategiyalar ishlab chiqildi. Ammo mavjud mexanizmlarning samaradorligi, qo‘llashdagi tafovutlar va muvofiqlashtirish muammolari hanuzgacha dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Bugungi kungacha xalqaro hamjamiyat tomonidan terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashish bo‘yicha 19 dan ortiq asosiy xalqaro hujjatlar qabul qilingan. Ular turli jihatlardan – moliyaviy, tashkiliy, axborot xavfsizligi va jinoyatni oldini olishga oid qamrovda ishlab chiqilgan. Jumladan:

1. **“Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi xalqaro konvensiya”** – BMT tomonidan 1999-yilda qabul qilingan bo‘lib, unda terrorchilik harakatlariga bevosita yoki bilvosita moliyaviy yordam ko‘rsatish jinoyat, deb e‘tirof etiladi. Konvensiyaga ko‘ra, har bir davlat moliyaviy institutlar faoliyatini nazorat qilishi, shubhali tranzaksiyalarni aniqlash va ular yuzasidan choralar ko‘rishi lozim. Bu hujjat xalqaro bank tizimi orqali noqonuniy mablag‘lar oqimini aniqlash va to‘xtatishga qaratilgan ilk huquqiy asoslardan biridir. [1]

2. Yevropa Kengashining **“Terrorchilikni oldini olish to‘g‘risidagi konvensiyasi (CETS №196)”** (2005-yil) – Yevropa davlatlari o‘rtasida terrorizm xavfini erta aniqlash va profilaktika qilish maqsadida ishlab chiqilgan. Konvensiya birinchi marta terrorchilik faoliyatiga tayyorgarlik bosqichlarini – masalan, yollash (verboverka), targ‘ibot va terrorchi tayyorlash kabi jarayonlarni jinoyat, deb e‘tirof etadi. Bu hujjat orqali terrorizmga qarshi kurash birgina jinoyat sodir bo‘lgandan keyin emas, balki uning boshlang‘ich bosqichlaridayoq chora ko‘rish imkonini yaratadi.[2]

3. **“Terrorizmga qarshi global strategiya”** – BMT tomonidan 2006-yilda qabul qilingan bu hujjat nafaqat terrorizmga qarshi kurashni, balki uning ildiz omillarini bartaraf etishga qaratilgan. Strategiya to‘rtta asosiy yo‘nalishni qamrab oladi: xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, terrorchilikning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlar, milliy va xalqaro darajadagi huquqiy mexanizmlarni uyg‘unlashtirish va inson huquqlari hamda qonun ustuvorligini ta‘minlash. Bu strategiyaning muhim jihati shundaki, u terrorizmni faqat kuch bilan emas, balki ijtimoiy, madaniy va mafkuraviy vositalar orqali ham yengishga chaqiradi.[3]

Bundan tashqari **“Yadroviy terrorizm aktlariga qarshi kurash to‘g‘risida”**gi Xalqaro Konvensiya, **“Odamlarni garovga olishga qarshi kurash to‘g‘risidagi konvensiya”**, **“Terroristik portlash qurilmalariga qarshi kurash to‘g‘risidagi konvensiya”** misol bo‘la oladi. Har bir hujjat o‘zining soha yoki tahdid turiga mos holda xalqaro huquqiy asoslarni belgilab bergan. Umuman olganda, ushbu hujjatlar xalqaro miqyosda terrorizmga qarshi yagona pozitsiyani shakllantirishga xizmat qilmoqda, ammo ularning samaradorligi ko‘p jihatdan davlatlar o‘rtasidagi siyosiy iroda, hamkorlik darajasi va milliy qonunchiliklar bilan uyg‘unligiga bog‘liq. Bular xalqaro darajadagi huquqiy baza bo‘lsa-da, ular milliy qonunchiliklar bilan uyg‘un ishlashda turli muammolarga duch kelinmoqda.

Terrorizm va ekstremizm tushunchalariga xalqaro huquqshunoslikda turli yondashuvlar mavjud. Hozirgi kunga qadar bu tushunchalar uchun yagona, rasmiy xalqaro-huquqiy ta‘rif ishlab chiqilmagan. Masalan, BMT **“Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi Konvensiya”**da bevosita ta‘rif bermagan bo‘lsa-da, terroristik harakatlar jamoatchilikni qo‘rqitish va hukumat yoki xalqaro tashkilotga bosim o‘tkazish maqsadida sodir etilgan zo‘ravonlik sifatida belgilanadi (BMT Konvensiyasi, 1999-yil, 2-modda) (Terrorist offences and international humanitarian law: The armed conflict exclusion clause).

Yevropa Ittifoqi o‘zining 2017/541-sonli Direktivasi orqali terrorizmni quyidagicha aniqlaydi: aholiga jiddiy qo‘rquv solish, hukumat yoki xalqaro tashkilotga bosim o‘tkazish, yoki siyosiy tuzumni izdan chiqarishga qaratilgan harakatlar terrorizm

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hisoblanadi. (Yevropa Ittifoqi Direktivasi, 2017, 3-modda) (Terrorist offences and international humanitarian law: The armed conflict exclusion clause).

Shu bilan birga, Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasi (ICRC) o‘z tahlillarida terrorizmga rasmiy ta’rif berilmagani, bu esa gumanitar huquq va terrorizmga qarshi kurash mexanizmlarining o‘zaro chalkashishiga olib kelishini ta’kidlaydi (ICRC, 2023) (Terrorism, counter-terrorism and international humanitarian law | International Committee of the Red Cross).

Shunday qilib, xalqaro miqyosda “terrorizm” va “ekstremizm” tushunchalariga nisbatan yagona ta’rif mavjud emasligi har bir xalqaro huquq subyekting uni siyosiy va xavfsizlik maqsadlarida turlicha talqin qilish holatlariga sabab bo‘lmoqda.

Aytish mumkinki ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash bo‘yicha ko‘plab xalqaro hujjatlar qabul qilingan bo‘lsa-da, ular amalda to‘liq bajarilmayapti. Aksariyat davlatlar bu hujjatlarni ratifikatsiya qilgan, ammo o‘z milliy qonunchiliklarini ular bilan moslashtirmagan. Shu sababli, hujjatlarning real hayotdagi ta’siri zaif bo‘lib qolmoqda. Misol uchun, **Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi xalqaro konvensiya (1999-yil)**ga ko‘plab davlatlar qo‘shilgan, lekin ba’zilarida bu konvensiyada belgilangan talablar milliy qonunlarda aks etmagan. Bu holat moliyaviy tizim orqali terror guruhlarini aniqlash va jazolashni qiyinlashtiradi. Yana bir muammo – ayrim davlatlar xalqaro terrorchilikka nisbatan selektiv yondashuvni qo‘llamoqda. Ya’ni, ular faqat o‘zlariga tahdid solayotgan guruhlarini terrorchi deb tan olib, boshqalariga e’tibor bermaydi. Bu esa xalqaro hamkorlikni kuchsizlantiradi. Bundan tashqari, ayrim hukumatlar xalqaro terrorizmga qarshi kurashni siyosiy muxolifatni bostirish vositasi sifatida ishlatmoqda. Bu esa xalqaro normalarning siyosiy maqsadlarda buzilayotganini ko‘rsatadi. Shu asosda aytish mumkinki, xalqaro hujjatlar mavjud bo‘lsa-da, ularning amalda to‘liq va adolatli bajarilishi hali ham muammo bo‘lib qolmoqda.

Shu o‘rinda O‘zbekiston tajribasini alohida ta’kidlash lozim. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi”ning 70-maqсад, 7-bandida yoshlar bilan tizimli ishlash, ularning diniy-ma’rifiy savodxonligini oshirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish vazivalari belgilangan. Shuningdek, ushbu banddan oldingi va keyingi maqsadlarda yoshlarda vatanparvarlik, bag‘rikenglik tuyg‘ularini shakllantirish, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarash, shuningdek, yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish kabi vazifalar belgilangan.[5] Bu esa O‘zbekiston xalqaro huquqiy hujjatlarga asoslanib, ularni milliy siyosatga moslashtirgan holda amaliy choralarni ko‘rayotganini ko‘rsatadi.

Terrorizm va ekstremizmga qarshi xalqaro huquqiy mexanizmlar mavjud bo‘lsa-da, ularni samarali qo‘llash, milliy qonunchiliklar bilan uyg‘unlashtirish va yagona yondashuvni ishlab chiqish dolzarb vazifadir. Shuningdek, bu kurashda faqat huquqiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

emas, balki mafkuraviy va ta’limiy choralar ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yoshlar orasida radikallashuvning oldini olish uchun ta’lim tizimi orqali diniy bag‘rikenglik, umuminsoniy qadriyatlar va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish zarur. Yoshlarning mafkuraviy immunitetini oshirish, ularni radikal g‘oyalar va ekstremizm ta’siridan himoya qilish uchun zarurdir. Bu, ta’lim tizimi orqali yoshlarning fikrini shakllantirish va ijtimoiy mas’uliyatni oshirish orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuv, yoshlarni ongli ravishda, mafkuraviy xatarlardan himoya qilishi mumkin. Shunday qilib, ular radikal g‘oyalariga qarshi turish qobiliyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations Treaty Collection – International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999
2. Council of Europe – Convention on the Prevention of Terrorism (CETS No. 196), 2005
3. UN – Global Counter-Terrorism Strategy, 2006
4. BMT Konvensiyasi: International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999, Article 2(1)(b).
5. Yevropa Ittifoqi Direktivasi: Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council, Article 3.
6. ICRC (Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasi): Terrorism and International Humanitarian Law, 2023.

MAKTABGACHA TA’LIMDA INTEGRAL O’QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH INNOVATSION TEXNOLOGIYA SIFATIDA

Ilesova Lazzat Asan qizi

CHDPU Maktabgacha ta’lim fakulteti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich
magistranti

ilesovalazzat102@gmail.com

Rasulova Saidabonu

Maktabgacha ta’lim fakulteti, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar ta’limiy faoliyatini integral loyihalash asosida olib borish usulining ahamiyati yoritilgan. Tarbiyalanuvchilarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlashda muhim tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, integral yondashuv, intellekt, texnologiya, ijodiy qobiliyat, shaxs.

Аннотация. В статье освещается значение метода ведения образовательной деятельности воспитанников в дошкольных образовательных организациях на основе комплексного проектирования. Даны важные рекомендации по качественной подготовке воспитанников к школьному обучению.

Ключевые слова: интеграция, интегральный подход, интеллект, технологии, творчество способности, личность.

Abstract. The article highlights the importance of the method of conducting educational activities of schoolchildren in preschool educational organizations on the basis of integrated design. Important recommendations are given in the qualitative preparation of educators for school education

Keywords: integration, integrated approach, intellekt, technology, creative ability, personality.

Ma’lumki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevraldagi "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida"gi farmonida 2017 – 2021 yillarda mamlakatimiz taraqqiyotini yanada jadallashtirishga doir ustuvor vazifalar belgilab berildi. Harakatlar strategiyasidagi beshta ustuvor yo‘nalishdan to‘rtinchisi ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan. Aholi farovonligini ta'minlash, bandlik, salomatlikni muhofaza qilish, uy-joy masalalari qatoridan ta'lim-tarbiya tizimini taraqqiy ettirish masalasi ham o‘rin olgan. Shundan 2016 yil 29 dekabrda "2017–2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarorida belgilangan vazifalar bu boradagi ishlarning asosini tashkil qiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Eng muhimi, Prezidentning 2017 yil 30 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori bilan alohida vazirlik Maktabgacha ta’lim vazirligi tashkil etildi.[1]

Milliy ta’lim taraqqiyotining zamonaviy bosqichi maktabgacha ta’lim sohasi xilma-xil innovatsion faoliyati bilan ajralib turadi. Ta’limning yangi, shaxsga yo’naltirilgan turini shakllantirish murakkab jarayon hisoblanadi. Integratsiyalashgan ta’lim g‘oyasi maktabgacha ta’limda o‘z o‘rnini egallamoqda. Integratsiyalashgan ta’lim zamonaviy metodologiyaning yangiliklaridan biridir. Bu tushuncha rus pedagogikasiga 80yillarda kirib keldi va predmetlararo aloqalarning eng yuqori shaklini bildira boshladi. Ushbu texnologiya maktabgacha ta’lim sohasi o‘quv dasturlarini sekinlik bilan egallab boriyabdi va mavzularni moslashtirish biroz murkkabdek seziladi. Integratsiya pedagogning o‘zini o‘zi anglashi, o‘zini namoyon qilishi, ijodkorligi uchun imkoniyat yaratadi, tarbiyalanuvchilarning qobiliyatlarini ochishga yordam beradi.

Maktabgacha ta’limni integratsiyalashning mohiyati bu - bolaga barcha elementlari bir-biriga bog‘liq yaxlit olamni o‘z tasavvurida yaratib borishiga yordam beruvchi dastlabki bilimlarni o‘rgatishdan iborat. Bu uslub bolani ortiqcha zo‘riqishdan asrash, uning vaqti va kuchini tejagan holda o‘quv-bilish jarayonining samaradorlik darajasini o‘rttirish imkoni beradi. Chunki bolalar bir vaqtning o‘zida bir nechta faoliyatga jalb qilinadi va mashg‘ulot uchun qo‘yilgan maqsadga to‘la erishish imkoniyati ta’minlanadi. Bugungi kunga kelib jahondagi mamlakatlarning 70 foizi ta’lim tizimida integrativ xarakterdagi o‘quv dasturlaridan foydalanib kelmoqda. Bizda bu borada dastlabki qadamlar ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida yaxshi yo‘lga qo‘yilmoqda. Bola o‘ziga notanish dunyo hodisalari haqida eshitsu xayol suradi, ko‘rgach esa unda tasavvur hosil bo‘ladi, o‘z tajribasida sinab ko‘rsa musta’qil bilim egasiga aylanadi.[2]

Integrallashtirilgan darsning maqsadi – bu asrning bolalari uchun ijodiy, badiiy, o‘yinchoq, mavjud bo‘lgan faoliyat turlari bilan konsepsiya, obyekt yoki hodisani keng qamrovli, ongli ravishda o‘rganishdir.

Maktabgacha ta’lim jarayonining quyidagi fa’oliyat shakllarida integral loyihalashga asoslangan ta’limni amalga oshirish mumkin:

- markazlardagi faoliyat
- frontal mashg‘ulotlar
- ta’limiy o‘yinlar
- sayr

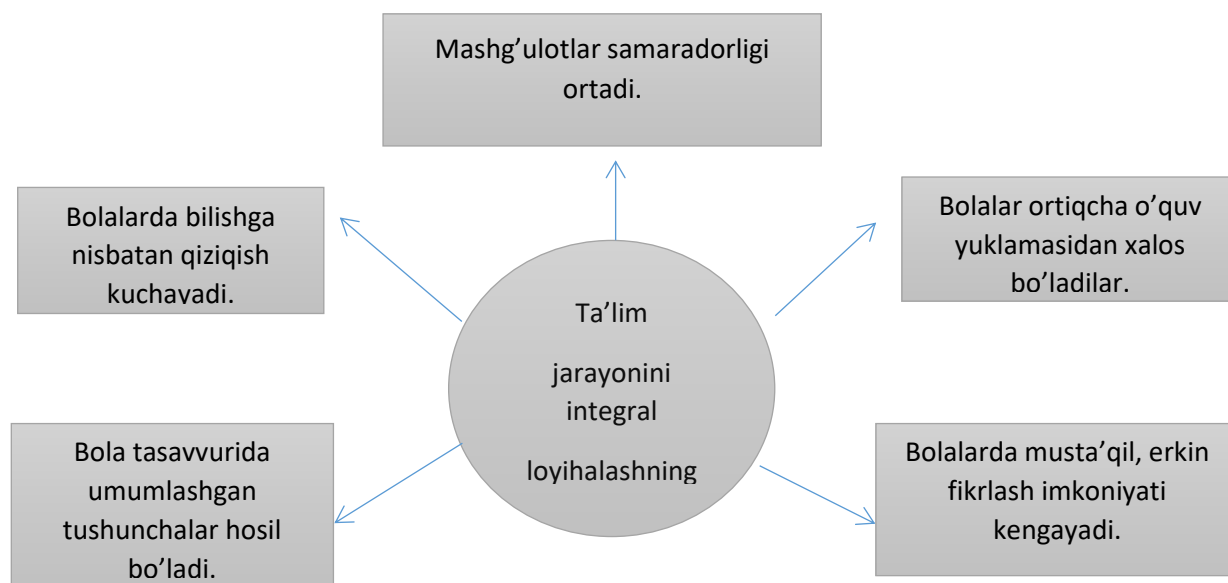
Ushbu faoliyatlarda bolalarda motivatsiyaga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu o‘rinda, integral mashg‘ulotlar va integratsiyaning o‘zaro farqi nimadan iborat degan savol tug‘iladi. Integratsiyani bilimlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi, bir-birini to‘ldiruvchi va bir-birini tushuntiruvchi bilimlar yig‘indisi, deb oladigan bo‘lsak, uning tub mohiyatini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aniqlash osonroq kechadi. Integratsiya ta'lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog'liqligini ko'rsatuvchi bilimlarni berish emas, bolani barcha elementlari bir-biriga bog'liq yaxlit olamni tasavvur qilishiga birinchi qadamlarida o'rgatishi kerak.[3]

Integratsiya - predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi.

Ta'limiy faoliyatni integrallashning afzalliklarini quyidagi rasmda aniqroq tushunish mumkin. (1-rasm)

Integratsiyalashgan mashg'ulotlar bolalarda yuqori faollikni tarbiyalaydi. Ularni tezkorlikka, ziyraklikka, nutqiy burrolikka, aqllilikka, savodxonlikka va hayotiy fa'oliyatlarini to'g'ri rejalashtirishga o'rgatadi. Muhimi bolalarda o'z fa'oliyatiga nisbatan qiziqish va mehrni uyg'otib, unda ma'naviy-ijobiy intilishlarni yuzaga keltiradi. Sog'lom kelajak sohiblaridan ana shunday komillik kasb etgan qiyofa talab qilinadi.

XULOSA

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Zamon taraqqiy etgan sayin yangi axborot-texnologiyalari takomillashib boraveradi. Rivojlangan davrda ta'lim berish yo'llari ham o'zgarib, yangi metodlarni topish majburiyati tug'iladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoqarashni shakllantirish murakkabligi uchun hamisha ushbu soha xodimlaridan doimiy o'z ustida ishlash kerakligini talab qiladi. Integral loyihalash asosidagi ta'limiy faoliyat yo'nalishi esa bolalarni bilish salohiyati va ijodiy sifatlarni yuksaltirishda muhim o'rin tutishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonida 2017 – 2021
2. J.Hasanboyev, X.To'raqulov, I.Alqarov, N.Usmonov "Pedagogika" Toshkent. 2011. 41- 43-betlar
3. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova "Boshlang'ich ta'limni integratsiyalashgan pedagogikasi" Toshkent – "ILM ZIYO" 2009-yil 5-6 betlar
4. <https://uz.everaoh.com>. "Bolalar bog'chasida integral darslar"
5. F.A.Boltayeva. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education. Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. 110 b
<https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/256>

BUYUK IPAK YO`LINING MARKAZIY OSIYODAN O`TGAN KARVON YO`LLARIDAGI SAVDO MARKAZLARI

Tursunov Jasurbek

Turon universiteti magistri

dilnozka0322@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimiy Buyuk Ipak yo‘lining Markaziy Osiyo hududidan o‘tgan asosiy karvon yo‘llari va ushbu yo‘llarda shakllangan savdo markazlari tarixi, iqtisodiy va madaniy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida savdo shaharlari va ularning o‘zaro bog‘liqligi, shuningdek, ular orqali amalga oshirilgan transkontinental savdoning xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Buyuk Ipak yo‘li, Markaziy Osiyo, karvon yo‘llari, savdo markazlari, Samarqand, Buxoro, karvonsaroy, madaniy almashinuv, iqtisodiy aloqalar, tarixiy yo‘llar, xalqaro savdo, Sharq va G‘arb, transport infratuzilmasi, ipak savdosi, global integratsiya.

Abstract: This article examines the history, economic, and cultural significance of the main caravan routes of the ancient Great Silk Road that passed through the Central Asian region, as well as the trade centers that developed along these routes. The research analyzes the trade cities and their interconnections, as well as the characteristics of the transcontinental trade carried out through them.

Keywords: Great Silk Road, Central Asia, caravan routes, trade centers, Samarkand, Bukhara, caravanserais, cultural exchange, economic relations, historical routes, international trade, East and West, transport infrastructure, silk trade, global integration.

Kirish

Insoniyat tarixida qadimiy savdo yo‘llari xalqlar o‘rtasidagi iqtisodiy, madaniy va siyosiy munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Shunday yo‘llardan eng mashhuri — Buyuk Ipak yo‘li bo‘lib, u Sharq va G‘arbni birlashtiruvchi transkontinental yo‘l sifatida ming yilliklar davomida faoliyat yuritgan. Bu yo‘l nafaqat tovarlar — ipak, ziravorlar, chinni, metall buyumlar — balki g‘oyalar, ilm-fan, din va madaniyatlarning ham tarqalishiga xizmat qilgan. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasi ushbu savdo yo‘lining yuragi bo‘lib, uning orqali karvonlar Xitoydan Yevropaga va aksincha harakatlanishgan.

Buyuk Ipak yo‘li Markaziy Osiyoda ko‘plab yirik savdo markazlarining shakllanishiga sabab bo‘lgan. Samarqand, Buxoro, Marv, Termiz kabi qadimiy shaharlarda savdo-sotiq, hunarmandchilik, ilm-fan va din sohalari yuksak darajada

rivojlangan. Bu shaharlar orqali o‘tgan karvon yo‘llari mintaqaning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlabgina qolmay, uni dunyoviy madaniyatlar chorrahasiga aylantirgan.

Mazkur mavzu zamonaviy geosiyosiy va madaniy nuqtayi nazardan ham dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda Xitoy tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan “Bir kamar — bir yo‘l” loyihasi tarixiy Ipak yo‘lining zamonaviy talqinidir. Shu bois, qadimgi savdo markazlari va karvon yo‘llarining tarixini chuqur o‘rganish nafaqat o‘tmishni anglash, balki hozirgi vaqtda mintaqaviy integratsiya jarayonlariga ham ilmiy asos bo‘la oladi.

Buyuk Ipak yo‘lining Markaziy Osiyodagi asosiy yo‘nalishlari

Buyuk Ipak yo‘li tarixiy jihatdan Sharq va G‘arbni bog‘lovchi eng muhim transkontinental yo‘llardan biri hisoblanadi. Bu yo‘l dastlab miloddan avvalgi II asrda Xitoy imperatori U-di davrida rasmiylashgan bo‘lib, dastlab Xitoydan Markaziy Osiyoga ipak eksport qilish maqsadida ochilgan. Keyinchalik esa, bu yo‘l orqali o‘tadigan savdo ancha kengayib, Hindiston, Eron, Arabiston, Kavkaz va Yevropagacha cho‘zilgan.

Markaziy Osiyo Ipak yo‘lining eng muhim chorrahalaridan biri bo‘lib, mintaqaning geografik joylashuvi uni Sharq-G‘arb va Shimol-Janub yo‘nalishidagi karvonlar uchun tabiiy ko‘prikkaga aylantirgan. Bu hudud orqali o‘tgan yo‘nalishlar bir necha asosiy tarmoqlardan iborat edi:

Sharqiy yo‘nalish (Xitoy – Farg‘ona – O‘rta Osiyo):

Bu yo‘l Xitoyning Changan (hozirgi Sian) shahridan boshlanib, Gansu korridori orqali Tarim havzasidagi shaharlar — Dunxuan, Khotan, Kashaqar va Yarkand orqali Farg‘ona vodiysiga yetib kelgan. Bu yo‘l juda qadimiy bo‘lib, aynan Farg‘ona orqali Xitoy bilan dastlabki savdo aloqalari o‘rnatilgan.

Markaziy yo‘nalish (Farg‘ona – Samarqand – Buxoro – Marv):

Bu yo‘l Ipak yo‘lining markaziy qismi hisoblanadi. Farg‘onadan chiqqan karvonlar Qashqadaryo vodiysi orqali Samarqandga, u yerdan esa Buxoro va Marvga yo‘l olgan[3;66]. Bu shaharlarda savdo faoliyati bilan bir qatorda ilm-fan va madaniyat markazlari ham shakllangan. Aynan shu tarmoq orqali Yevropaga boruvchi yo‘llar bilan bog‘lanish yuzaga kelgan.

Janubiy yo‘nalish (Marv – Hirot – Eron orqali Arabiston yoki Hindistonga):

Bu yo‘l karvonlarni Eronning Esfahon va Shiroz shaharlari orqali Bag‘dod va Damashqqa eltgan. Shu yo‘l orqali Hindiston bilan ham savdo aloqalari yo‘lga qo‘yilgan. O‘z navbatida, Arabiston orqali Misr, Vizantiya va Shimoliy Afrika bilan savdo aloqalari olib borilgan.

Shimoliy yo‘nalish (Sirdaryo – Orol – Qozog‘iston bo‘ylab Yevropaga):

Bu yo‘l kamroq ishlatilgan bo‘lsa-da, savdogarlar Sirdaryo vodiysi orqali hozirgi Qozog‘iston hududidan o‘tib, Qrim, Bolqon va Qora dengiz sohilidagi shaharlar bilan

savdo qilganlar. Ayniqsa, O‘rta asrning oxirlarida bu yo‘l Rossiya va Sharqiy Yevropa bilan aloqalar uchun muhim bo‘lgan[6;77].

Karvonsaroylar va savdo infratuzilmasi

Buyuk Ipak yo‘li bo‘ylab savdoning rivojlanishi uchun faqatgina yo‘l tizimi emas, balki unga xizmat qiluvchi infratuzilma ham muhim bo‘lgan. Ular ichida karvonsaroylar eng asosiy o‘rinni egallagan. Karvonsaroylar — uzoq masofani bosib o‘tuvchi savdogarlar va sayohatchilar uchun dam olish, tovar saqlash, tuya va otlarni boqish, xavfsizlikni ta‘minlash kabi ko‘plab funksiyalarni bajargan yirik majmualar edi.

Karvonsaroylar odatda shaharlar yaqinida, asosiy yo‘llar bo‘yida yoki cho‘llarda ma‘lum masofalarda qurilgan. Masalan, har 25–30 km masofada bitta karvonsaroy bo‘lishi karvonlar uchun qulaylik yaratgan[3;94]. Ular mustahkam devor bilan o‘ralgan bo‘lib, tashqi xavf-xatar (bosqinchilar, o‘g‘rilar)dan himoya qilgan.

Karvonsaroylarda quyidagi infratuzilma elementlari mavjud bo‘lgan:

- tovar saqlash omborlari;
- yotoqxonalar;
- oshxona va hammomlar;
- namozxonalar;
- hayvonlar uchun yerto‘lalar;
- xizmat ko‘rsatuvchi shaxslar uchun joylar.

Bu inshootlar nafaqat savdogarlarga xizmat qilgan, balki iqtisodiy aylanish, madaniyatlararo muloqot va yangiliklarning tarqalishida ham muhim rol o‘ynagan.

Savdo markazlarining iqtisodiy va madaniy roli

Savdo markazlari Buyuk Ipak yo‘lining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lgan[2;56]. Ular nafaqat mintaqa ichidagi savdo-sotiqni rivojlantirgan, balki xalqaro iqtisodiy aloqalarning shakllanishiga ham xizmat qilgan. Markaziy Osiyo savdo markazlarining iqtisodiy va madaniy roli quyidagicha ifodalanadi:

Iqtisodiy jihatdan:

- Mahalliy hunarmandchilik rivojlandi (kulolchilik, ipakchilik, temirchilik, gilamdo‘zlik);
- Yangi kasb va hunar turlari vujudga keldi;
- Tovarlarning ko‘p xil turlari ishlab chiqarilib, eksport qilindi;
- Shaharlar iqtisodiy mustaqilligini mustahkamladi.

Madaniy jihatdan:

- Turli xalqlarning dini, tili va madaniyati o‘zaro aralashdi;
- Ilm-fan va adabiyot rivojlandi;
- Shaharlar o‘ziga xos madaniy makon sifatida shakllandi (masalan, Buxoro — islom ilm-fani markazi);

- Mehmondo'stlik, xizmat ko'rsatish madaniyati rivojlandi.

Savdo markazlari orqali buddaviylik, zardushtiylik, islom, xristianlik kabi dinlar tarqaldi[4;124]. Shuningdek, bu markazlar xalq og'zaki ijodi, adabiyoti va musiqasining taraqqiyotiga ham ta'sir ko'rsatdi.

Buyuk Ipak yo'lining inqirozi va sabablar

XV asrdan boshlab Buyuk Ipak yo'li asta-sekin o'z ahamiyatini yo'qota boshladi. Bunga bir necha sabablar bo'lgan:

1. **Geosiyosiy o'zgarishlar:** Mo'g'ullar istilosi va keyingi siyosiy beqarorliklar savdo xavfsizligini kamaytirdi.
2. **Yangi dengiz yo'llarining ochilishi:** XV asr oxirlarida Yevropa davlatlari Hindistonga dengiz orqali yo'l topdi (Vasko da Gama, 1498), bu esa karvon savdosiga muqobil yo'l ochdi.
3. **Yevropa ishlab chiqarishining rivojlanishi:** Yevropada tovar ishlab chiqarish kuchaydi, bu esa Sharqdan keladigan mahsulotlarga talabni kamaytirdi.
4. **Soliq va bojxona tizimining og'irligi:** Ayrim davlatlarda karvonlardan olinadigan bojlar savdoni qiyinlashtirdi.

Natijada Ipak yo'li karvon yo'llari sifatida deyarli to'xtadi, lekin tarixiy va madaniy izlari saqlanib qoldi[2;47].

Ipak yo'lining bugungi kunda tutgan o'rni

Hozirgi kunda Buyuk Ipak yo'li tarixi zamonaviy global loyihalarda qayta aks etmoqda. Xitoy tomonidan ilgari surilgan **“Bir kamar — bir yo'l”** tashabbusi aynan tarixiy Ipak yo'lining iqtisodiy va strategik ahamiyatini zamonaviy shaklda tiklashga qaratilgan.

Markaziy Osiyo davlatlari ham bu loyihalarda faol ishtirok etmoqda[1;68]. Temir yo'l, avtomobil yo'llari, logistika markazlari, erkin iqtisodiy zonalar barpo etilmoqda. Shu bilan birga, tarixiy savdo markazlari sayyohlik jihatdan qayta tiklanmoqda — Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarda restavratsiya ishlari olib borilmoqda[1;84].

Ipak yo'lining o'rganilishi hozirgi iqtisodiy aloqalar, madaniyatlararo dialog va xalqaro integratsiya jarayonlari uchun tarixiy saboqlar beradi.

Xulosa

Buyuk Ipak yo'li insoniyat tarixining eng muhim madaniy va iqtisodiy hodisalaridan biri bo'lib, ayniqsa Markaziy Osiyo mintaqasida chuqur iz qoldirgan. Mintaqadagi savdo markazlari — Samarqand, Buxoro, Marv, Termiz va boshqalar — karvon yo'llari orqali yuksak darajada taraqqiy topib, Sharq va G'arb o'rtasidagi muloqotga xizmat qilgan. Karvonsaroylar, bozorlari, hunarmandchiligi va ilm-fani bilan bu shaharlar tarixiy taraqqiyotning tayanch nuqtalariga aylangan.

Bugun bu tarixiy merosga asoslanib, yangi global savdo yo‘llari barpo etilmoqda. Buyuk Ipak yo‘li — nafaqat o‘tmish shon-shuhrati, balki zamonaviy taraqqiyot uchun ilhom manbai hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimov, R. “Buyuk Ipak yo‘li va O‘zbekiston.” — Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. G‘aniyev, A. “Markaziy Osiyo karvon yo‘llari tarixi.” — Samarqand: Fan, 2015.
3. Barthold, V. “Turkiston tarixi.” — Toshkent: Sharq, 2000.
4. Hill, J.E. “Through the Jade Gate to Rome.” — BookSurge Publishing, 2009.
5. UNESCO Silk Road Programme materials – <https://en.unesco.org/silkroad>
6. Yakubovskiy, A.Yu. “Ocherki istorii Sredney Azii.” — Moskva: Nauka, 1954.
7. Xitoy tashqi siyosiy strategiyasi tahlillari – Asia Infrastructure Investment Bank materiallari.

THOMAS HARDY’S STORIES AND THEIR PLACE IN VICTORIAN LITERATURE

Toshmatova Hulkar Shokir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Baisov Axmad Sabijonovich

Abstract: Thomas Hardy, one of the most prominent writers of the Victorian era, captured the complexities of human experience through his novels and short stories. This article explores Hardy’s literary contributions, the thematic and stylistic elements of his works, and how they reflect and challenge Victorian societal norms. By analyzing Hardy’s narrative techniques and recurring themes such as fate, nature, and social constraints, this study places his literature within the broader Victorian literary tradition, highlighting his lasting impact on English literature.

Keywords: Thomas Hardy, Victorian literature, determinism, social critique, gender roles, realism, fate, Wessex

Thomas Hardy (1840–1928) remains a central figure in Victorian literature, known for his vivid portrayals of rural life and the struggles of individuals against rigid social structures. His stories often depict a deterministic universe, where characters are subject to the whims of fate and societal expectations. This article aims to explore Hardy’s position within Victorian literature, analyzing his thematic preoccupations, narrative style, and the way his works both align with and deviate from the conventions of his time.

This study employs a literary analysis approach, examining Hardy's works in the context of Victorian literature. Primary sources include Hardy's short stories and novels, while secondary sources consist of scholarly articles and critiques that explore his thematic concerns and stylistic choices. By comparing his narratives with those of his contemporaries, the study identifies Hardy's unique contributions to the era. A thematic analysis of selected Hardy stories is conducted to examine recurrent motifs such as fatalism, social injustice, and gender inequality. Additionally, historical contextualization is employed to situate Hardy's works within the Victorian literary landscape, identifying key influences such as Romanticism and Realism. A comparative approach is also used to highlight the similarities and differences between Hardy and other prominent Victorian novelists, such as Charles Dickens and George Eliot.

Hardy's fiction is deeply intertwined with Victorian themes, yet it often challenges traditional perspectives. The following key aspects define Hardy's literary significance:

1. **Themes of Fate and Determinism:** Hardy's works frequently present characters trapped by fate, such as in "The Withered Arm" and "Tess of the d'Urbervilles." His deterministic outlook contrasts with the moral optimism of many Victorian writers.

2. **Realistic and Pessimistic Tone:** Unlike many of his contemporaries, Hardy portrays life with an almost modern sense of realism, acknowledging the hardships and tragedies of existence. His works frequently depict characters struggling against circumstances beyond their control, highlighting themes of suffering and inevitability.

3. **Social Critique and Gender Roles:** Hardy's narratives, including "The Mayor of Casterbridge" and "Far from the Madding Crowd," explore the constraints placed upon women and the rigid class structures of Victorian England. Through strong yet oppressed female characters such as Tess and Bathsheba Everdene, Hardy challenges traditional gender norms and exposes societal hypocrisy.

4. **Nature as a Narrative Force:** Hardy's settings, particularly the fictional Wessex, serve as more than mere backdrops; they shape characters' destinies and reinforce the themes of inevitability and struggle. Nature in Hardy's fiction often appears indifferent or even hostile, reflecting his existential worldview.

Hardy's place in Victorian literature is both conventional and revolutionary. While his works adhere to some Victorian ideals, such as detailed realism and moral concerns, they also anticipate modernist skepticism and existentialist themes. His bleak outlook and willingness to critique social norms set him apart from more conventional Victorian novelists like Charles Dickens and George Eliot. Hardy's fiction also bridges the gap between Victorian and modern literature. His emphasis on the randomness of fate and the limitations imposed by society foreshadows the disillusionment found in early 20th-century literature. Furthermore, his portrayal of women, particularly in "Tess of the

d'Urbervilles" and "Jude the Obscure," challenges Victorian ideals of femininity and morality, making his works progressive for their time.

Despite his critical engagement with social issues, Hardy's works were often met with controversy during his lifetime, particularly due to their frank treatment of sexuality, class oppression, and the questioning of religious dogma. His novel "Jude the Obscure" faced significant backlash for its perceived immorality, leading Hardy to abandon novel-writing in favor of poetry. However, modern criticism recognizes the depth and foresight in his exploration of human suffering and injustice.

Thomas Hardy's stories hold a unique and significant place in Victorian literature. While grounded in the themes and styles of his era, Hardy's narratives often break away from traditional Victorian optimism, presenting a more tragic and deterministic worldview. His critiques of social conventions and his deep engagement with themes of fate, nature, and gender make his works timeless. Hardy's influence extends beyond the Victorian era, shaping the evolution of English literature and remaining relevant to contemporary readers. Hardy's ability to blend realism with poetic symbolism, his exploration of the human condition, and his social critique ensure that his works continue to be studied and appreciated. While Victorian literature is often associated with moral didacticism, Hardy's fiction presents a more nuanced, complex, and, at times, unsettling vision of life, positioning him as one of the era's most thought-provoking authors.

References

1. Brady, Kristin. *The Short Stories of Thomas Hardy: Tales of Past and Present*. Macmillan, 1982.
2. Gill, Richard. *Thomas Hardy: A Critical Biography*. Oxford University Press, 1999.
3. Hardy, Thomas. *Tess of the d'Urbervilles*. Penguin Classics, 2003.
4. Hardy, Thomas. *The Mayor of Casterbridge*. Wordsworth Editions, 1997.
5. Page, Norman. *Thomas Hardy*. Routledge, 2001.
6. Boumelha, Penny. *Thomas Hardy and Women: Sexual Ideology and Narrative Form*. Harvester Press, 1982.
7. Hands, Timothy. *Thomas Hardy: Distracted Preacher?*. Macmillan, 1989.
8. Millgate, Michael. *Thomas Hardy: A Biography Revisited*. Oxford University Press, 2004.
9. Tomalin, Claire. *Thomas Hardy: The Time-Torn Man*. Penguin, 2006.

TARIXIY VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBOTI: RAQAMLASHTIRISHNING YANGI IMKONIYATLARI VA MUAMMOLARI

Maxmanova Sevinch Farxod qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g'oya,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 23/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar; Yo'ldoshev Avazbek

Annotatsiya; Ushbu maqolada tarix va tarixiy qadriyatlarni zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida targ'ib etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Raqamlashtirish jarayoni tarixiy merosni saqlash, ommalashtirish va yosh avlodga yetkazishda qanday yangi imkoniyatlar yaratishi, shu bilan birga qanday muammolar va xavf-xatarlarni yuzaga keltirishi ko'rib chiqiladi. Maqolada virtual muzeylar, sun'iy intellekt, interaktiv resurslar va raqamli arxivlarning afzalliklari bilan birga, ularning autentiklik, axborot xavfsizligi va etik masalalar bilan bog'liq muammolari ham tahlil qilinadi. Xulosa sifatida, raqamlashtirish tarixiy qadriyatlarni zamonaviy sharoitda asrab-avaylash va ularni samarali targ'ib qilishda muhim vosita ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar; Tarixiy qadriyatlar, globalizatsiya, raqamlashtirish, madaniy meros, virtual muzey, axborot texnologiyalari, texnologiyalar,

Kirish. "Tarixiy qadriyatlar targ'iboti" deganda, biror xalq yoki jamiyatning tarixiy merosi, an'analari, urf-odatlar va qadriyatlarini keng ommaga yetkazish, yosh avlodga ularni tanitish va ularga hurmat bilan qarashni shakllantirish tushuniladi. Bu targ'ibotning asosiy maqsadi milliy o'zlikni asrash, vatanparvarlikni kuchaytirish va tarixiy xotirani saqlab qolishdir. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida tarix va tarixiy qadriyatlarni saqlash, o'rganish va targ'ib qilish masalalari yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Chunki, globalizatsiya tufayli dunyo miqyosida turli madaniyatlar, urf-odatlar va qadriyatlar o'zaro yaqinlashmoqda. Bu jarayon mahalliy va milliy qadriyatlarni saqlash va ularni rivojlantirishni zarur qilib qo'ymoqda. Madaniy merosni asrab-avaylash va qadriyatlarni targ'ib qilish, o'z milliy o'zligimizni saqlashda muhim omilga aylanmoqda. Raqamlashtirish texnologiyalari nafaqat tarixiy manbalarni asrash, balki ularni keng ommaga yetkazish va yosh avlod ongida tarixiy ongini shakllantirishda muhim vositaga aylanmoqda. Shu sababli, raqamlashtirish jarayonining imkoniyatlari va uning bilan bog'liq muammolarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.[2].

Asosiy qism. Qadriyatlar o'zgarib borayotgan jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Jamiyatda qadriyatlar tizimining zaiflashuvi yoki bir-biriga qarama-qarshi turishi ijtimoiy va siyosiy noaniqlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli qadriyatlar, ayniqsa milliy qadriyatlar, jahon miqyosida jamiyatlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

birlashtiruvchi kuch sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda qadriyatlarga bo‘lgan e’tiborning ortishi – bu ijtimoiy va madaniy taraqqiyotning muhim qismidir. Qadriyatlar nafaqat xalqning o‘zligini saqlash, balki uning kelajagini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda qadriyatlarga bo‘lgan e’tiborning ortishi bir qator ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillar bilan izohlanadi. Bu jarayonning bir nechta sabablarini keltirish mumkin: Bugungi kunda ko‘plab davlatlar va jamiyatlar tarixiy, diniy va madaniy qadriyatlarni saqlashga yanada ko‘proq e’tibor berishmoqda. O‘zbekiston kabi mamlakatlarda milliy qadriyatlar va madaniy merosni saqlash va himoya qilishga oid davlat siyosati kuchaymoqda, chunki bunday qadriyatlarning yo‘qolishi yoki buzilishi jamiyatda ijtimoiy va ma’naviy inqirozga olib kelishi mumkin. Hozirgi zamon yoshlarining axborot texnologiyalariga, internetga kirish imkoniyati ortgan. Buning natijasida global miqyosda o‘zaro madaniy ta’sirlar va qadriyatlar bir-birini o‘zgartirishi mumkin. Yosh avlodni o‘z xalqining tarixiy va madaniy qadriyatlariga asoslangan ma’naviyati bilan tarbiyalash uchun, ularga o‘zining tarixini, urf-odatlarini va qadriyatlarini tushuntirish zarur bo‘lib qoldi. Chunki, ko‘plab yoshlar o‘z qadriyatlarini bilmaslik, o‘z ota-bobolarini merosini tanimaslik va o‘zligidan begonalashuvi har qachongidan ko‘ra kuchaygan. Chunki, bugungi axborot asrida turli madaniyat va qadriyatlarning ham mamalakatimizga kirib kelishi natijasida madaniyatlarning aralshuvi, o‘zligimizning milliy qadriyatlarimizning ikkinchi o‘ringa tushib qolishi, bu esa o‘zligimizning unutilishiga va qadriyatlarimizni to‘g‘ri anglay olmaganimizdan, asrab-avaylay olmaganimizdan yuzaga kelmoqda. Ba’zi mamlakatlarda siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar, ijtimoiy muammolar, urushlar yoki tabiat ofatlari natijasida qadriyatlarning yirik qismlari yo‘qolishi yoki buzilishi mumkin. Shuning uchun tarixiy va madaniy qadriyatlarni tiklash, saqlash va ular orqali milliy birlikni mustahkamlashga intilish kuchaymoqda.

Lekin, shu bilan birga zamonaviy dunyoda qadriyatlarni rivojlantirishning va ommaviy ravishda targ‘ib qilishning yangi yo‘llari va imkoniyatlari paydo bo‘lmoqda. Bugungi kunda tarixiy va madaniy qadriyatlarni saqlashda raqamlashtirish texnologiyalaridan keng foydalanish imkoniyati paydo bo‘ldi. Tarixiy manbalarni va qadriyatlarni raqamli formatda saqlash va keng jamoatchilikka yetkazish imkoniyati, ularning ahamiyatini yanada oshirdi. Virtual muzeylar, raqamli arxivlar va onlayn platformalar orqali qadriyatlarni o‘rganish va targ‘ib qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa bizga faqatgina milliy qadriyatlarimiz bilan cheklanibgina qolmasdan xalqaro miqyosda qadriyatlarni, jahon madaniyatlarini ham o‘rganish va zarur bilimlar, xulosalar olish imkonini bermoqda. Shuningdek, turizm sohasida esa, faqatgina turizm rivojlanishi bilan birga, tarixiy va madaniy qadriyatlarni saqlash va targ‘ib qilishga bo‘lgan e’tibor

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ortmoqda. Bu esa bizga nafaat turizm va milliy o'zlikni saqlash balki, iqtisodiy jihatdan ham mamlakat rivojiga hissa qo'shishi mumkin. Tarixiy joylarni, yodgorliklarni va qadriyatlarni himoya qilish bu soha rivoji uchun ham muhim hisoblanadi.

Shu o'rinda qanday qilib raqamlashtirish qadriyatlar bog'liq bo'lishi mumkin? degan savol ham bo'lishi mumkin, ammo aynan tarixiy qadriyatlarni rivojlantirish, asrab-avaylash va uni kelajak avlodga yetkazish uchun zamonaviy texnika va texnologiyalarga murojaat qilinmoqda. Tarixiy qadriyatlar millatning o'zligini belgilovchi omil sifatida muhim ahamiyatga egadir. Ular orasida arxiv hujjatlari, qo'lyozmalar, nodir nashrlar, san'at asarlari va moddiy madaniy meros ob'ektlari mavjud. Raqamlashtirish bu qadriyatlarni zamon talablari asosida saqlash, ularning eskirishini oldini olish va keng jamoatchilik uchun ochiq qilish imkoniyatini beradi. Bu esa jamiyatda qadriyatlarni oson o'rganish va uni yanada takomillashtirishni osonlashtiradi va keng yoyilishiga imkon beradi. Aynan, ana shu raqamlashtirish orqali tarixiy arxivlarni millionlab foydalanuvchilar bir vaqtning o'zida foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Qadriyatlarni targ'ib qilishning yana bir eng muhim yo'llaridan biri bu tarixiy materiallar asosida videodarslar qo'yilishi va ijtimoiy tarmqolarga joylanishi ham, hozirgi axborot asrida jamiyatda oson yoyish imkoniyatini beradi. Shuningdek tarixiy virtual ekskursiyalar, mobil ilovalarni yaratish orqali ham qadriyatlarni oson targ'ib qilish mumkin. Bugungi kunda AI texnologiyalari ham tarixiy matnlarni analiz qilish, tarjima qilish, shaxslar va hodisalarni oson aniqlashda keng qo'llanilmoqda.

Bugungi kunda QR kodlar yordamida tarixiy joylar haqidagi ma'lumotlar tezkor tarzda yetkazilmoqda. Shu bilan birga, metavers va AR (augmented reality) texnologiyalar tarixiy voqealarni jonlantirish, muzeylarni virtual ko'rinishda taqdim etish orqali ta'lim va targ'ibot samaradorligini oshirmoqda.

Bugungi kunda milliy qadriyatlarimizni yanda targ'ib qilishda imkoniyatlar bilan birga bir qancha muaammolarga ham duch kelmoqdamiz. Bularga, hozirgi texnika asrida ma'lumotlar shunchalik ko'pki inson u ma'lumotlarni to'g'ri yoki noto'g'risini ajartishni bilolmay qolmoqda. Buning ortidan esa noto'g'ri ma'lumotlarga ishonish va ularni targ'ib qiluvchilar ham ko'paymoqda. Bunda birinchi muammolardan bu tarixiy ma'lumotlarni noto'g'ri talqin qilish muammosi eng ko'p uchramoqda. Ayniqsa bu yoshlar orasida eng ko'p kuzatilmoqda. Mana shu milliy qadriyatlarimizni, urfodatlarimizni an'analalarimizni o'rgatadigan mutaxassislarning yetishmasligi ham qadriyatlarning ommalashmasligi yuzaga kelmoqda. Ko'plab tarixiy ob'ektlar hali ham raqamlashtirilmagan, buning sababi moliyaviy va texnik imkoniyatlarning yetishmasligidadir. Bu muammolarni bartaraf qilish uchun esa mamlakatimiz miqyosida ham zarur ishlar amalga oshirilmoqda. Bu ham mamlakatning bosh maqsadi qilib qo'yilmoqda.[1].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xulosa. Bugungi kunda tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish va ularni zamonaviy vositalar orqali targ‘ib qilish – XXI asrda madaniy merosni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayonda ilmiy yondashuv, axborot xavfsizligi, madaniy kontekstni saqlab qolish va texnologik barqarorlik muhim rol o‘ynaydi. Raqamlashtirish nafaqat saqlash, balki milliy ong va tarixiy xotirani tiklashga, uni yangi avlodga qiziqarli va tushunarli uslubda yetkazishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham bugungi kunda qadriyatlarimizni asrashimiz ularga munosib e‘tibor qaratishimiz zarur va shartdir. Biroq bu jarayonda texnik, huquqiy va tashkiliy muammolarga jiddiy e‘tibor qaratilishi lozim. Davlat siyosati, ilmiy muassasalar va jamiyatning o‘zaro hamkorligi orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Tarixiy va tarixiy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni kelgusi avlodlarga to‘g‘ri shaklda yetkazish har bir jamiyatning muqaddas burchidi hisoblanadi. Bugungi raqamli texnologiyalar asrida ushbu qadriyatlarni zamonaviy vositalar orqali targ‘ib qilish nafaqat zarurat, balki dolzarb ehtiyojga aylangan. Raqamlashtirish jarayoni tarixiy manbalarni saqlab qolish, ularga ommaviy kirish imkoniyatini yaratish va yoshlar orasida tarixga qiziqishni oshirishda beqiyos katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bu jarayon murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, texnik, huquqiy, tashkiliy va inson resurslari bilan bog‘liq qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ularni samarali hal etish uchun davlat siyosati, ilmiy-texnikaviy salohiyat va jamiyatning faol ishtiroki muhim hisoblanadi. Kelgusida raqamli texnologiyalar va tarixiy merosni uyg‘unlashtirish orqali milliy qadriyatlarimizni jahon miqyosida tanitish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa tarixga hurmat, milliy o‘zlikni anglash va ma‘naviy yuksalishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- [1]. Xodjaev, N. (2020). Tarixiy manbalarni saqlash va ulardan foydalanishda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: “Fan” nashriyoti.
- [2]. Rustamova, M. (2022). “Raqamli muzeylar va ularning yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni”, Ijtimoiy fanlar jurnal, 4(1), 45–52.
- [3]. Qodirov, A. (2019). Tarixiy merosni raqamlashtirishda axborot xavfsizligi masalalari. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti ilmiy jurnali.
- [4]. Kamilov, A. (2019). Tarixiy qadriyatlar va ularning zamonaviy targ‘iboti. Jurnal "O‘zbek tarixi", 32(4), 50-65.
- [5]. Shukurov, M. (2021). Raqamlashtirishning imkoniyatlari va muammolari. Internet-axborot texnologiyalari, 15(2), 92-105.
- [6]. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi (2022). Madaniy meros va raqamlashtirish. <https://www.madaniyat.uz> (kirish sanasi: 19-aprel, 2025).
- [7]. Xoshimov, X. (2020). Raqamli texnologiyalar va tarixiy meros. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Sultonova Madina Sultonovna

ChDPU Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari, huquq ta’limi yo‘nalishi

23/2-guruh talabasi sultonovamadina833@gmail.com

Anotatsiya

Ushbu maqolada tarixdagi renessans davrlari va ularning ahamiyati, uchinchi renessansning hozirgi kundagi roli, uning yoshlarga ta’siri, shu bilan birga uni milliy g‘oya darajasiga ko‘tarilishi hamda u orqali O‘zbekiston yoshlarining dunyo miqyosida o‘z o‘rnini mustahkamlashi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: renessans, gumanizm, “Musulmon renessansi”, milliy g‘oya, smart, ilmiy-texnologiya, siyosiy tashkilot, estafeta.

THE THIRD RENAISSANCE AND HUMAN CAPITAL: THE DIALECTIC OF INTERRELATIONSHIP

Abstract

This article discusses the Renaissance periods in history and their significance, as well as the role of the third Renaissance in the present day, its impact on youth, as well as its elevation to the level of a national idea and through it the strengthening of the position of the youth of Uzbekistan on the world stage.

Keywords: Renaissance, humanism, "Muslim Renaissance", national idea, smart, scientific and technological, political organization, relay race.

ТРЕТИЙ РЕНЕССАНС И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ: ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМОСВЯЗЕЙ

Аннотация

В данной статье рассматриваются периоды Возрождения в истории и их значение, а также роль третьего Возрождения в современности, его влияние на молодежь, а также его возвышение до уровня национальной идеи и через него укрепление позиций молодежи Узбекистана на мировой арене.

Ключевые слова: Ренессанс, гуманизм, «мусульманский Ренессанс», национальная идея, интеллектуальная, научно-техническая, политическая организация, эстафета.

Biz uyg‘onish davri deb deb tushunadigan renessans so‘zining lug‘aviy ma’nosi fransuzcha “qayta tug‘ilish” degani. Uning ma’nosi kengroq hisoblanib, madaniyatda, ilm-fanda, ta’lim-tarbiyada, umuman olganda: jamiyatga uzoq muddat foyda keltirish demakdir. Ushbu atama Yevropada XV-XVI asrlardagi rivojlanish davriga nisbatan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qo‘llangan. Ana shundan keyin bu atama bizda “uyg‘onish” deb tushunilgan. Jahon fanida Uyg‘onish – Renessans davri to‘g‘risida so‘z borganda, aksariyat G‘arb olimlari bu hodisaning faqat Yevropaga, hammadan oldin Italiyaga xosligini ta’kidlab keldilar. Biroq, Avstriyalik atoqli sharqshunos Adam Mesning “Musulmon Renessansi” nomli asarining chop etilishi va bu asardagi renessans haqidagi g‘oyalar yuqoridagi fikrlarni inkor qiladi.

Rossiyalik sharqshunos akademik Konrad Renessansni VII - VIII asrlarda Xitoyda boshlanib, VIII asrda Hindistonda davom etgani, undan IX-XII asrlarda islom mamlakatlari estafetani qabul qilgani, mo'g'ul istilosi tufayli ancha pasayib qolgan yuksalish Amir Temur va temuriylar davrida yana qayta gurkurab o'sganini ta'kidlaydi. U O'rta Sharq Uyg'onish davrini Alisher Navoiy zamonasigacha cho'zadi. Javoharlal Neru Boburni ham Renessansning tipik vakili deb baholagan edi¹¹¹.

Istiqloлга erishganimizdan keyin dastlabki yillarda O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat shiori olg'a surildi. U amalda milliy g'oya vazifasini o'tadi va xalqni birlashtirishda, safarbar etishda katta rol o'ynadi. Mazkur jozibali shiorda urg'u jamiyatga emas, davlatga berilgandi. Keyinchalik milliy g'oya shaklan takomillashtirilganda — ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot iborasi olg'a surildi. Unda urg'u siyosiy tashkilotga (davlatga) emas, balki har bir kishi uchun, siyosiy, mafkuraviy qarashlaridan qat'i nazar, birdek aziz vatanga hamda shaxs va jamiyat hech qachon befarq bo'lmaydigan erkinlikka va farovonlikka qo'yildi. Milliy g'oyaning bunday tushunchaviy ifodasi ancha mukammallik kasb etdi. Ammo uning mazmunini, uni amalga oshirish vazifalarini ochib berishga yetarlicha mas'uliyat bilan yondashilmadi. Ayniqsa, u islohotlarning yo'nalishlari, sohalari, turli bosqichlari, amaldagi va ehtimoldagi muammolari bilan bog'lanmadi. Natijada u mafkuraviy chaqiriq, quruq shior darajasida qolib ketdi. Aniq muammolar va vazifalardan yiroqligi uchun odamlarga ta'siri asta-sekin susaya boshladi.

Uchinchi Renessans to'rtinchi sanoat inqilobi bilan muvoziy, bir vaqtda kechadi. Shu sababdan u, avvalo, texnologik inqilobni, yuksak rivojlangan raqamli smart (aqlli) iqtisodiyotni taqozo qiladi. O'z navbatida, raqamli, smart iqtisodiyotga o'tish uchun ishlab chiqarishni bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish, avtomatlashtirish, robotlashtirish talab etiladi. Mazkur jarayon O'zbekistonda qanday bosqichlarda amalga oshirilishi, uning moddiy-moliyaviy, insoniy, ilmiy va ilmiy-texnologik ta'minoti bo'yicha istiqbolli aniq kompleks dasturlar yangi Renessans g'oyasi bilan mafkuraviy jihatdan bog'lanishi shart. Ilmiy, ilmiy-texnologik ta'minot taqozosidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari uzluksiz isloh etib borilishi kerak. Avvalgi

¹¹¹ Uchinchi Renessans – milliy g'oya sifatida. Abdurahim Erkayev, Oliy Majlis Senat a'zosi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ikkala Renessans mustahkam ma'naviy-mafkuraviy negizda, birinchi galda yuksak axloqiylik, adolat, ilmga tashnalik va bag'rikenglik asosida yuz bergan.

Ko'hna moziy guvohki, dunyoni doimo g'oyalar boshqargan. G'oyalar esa mudom bilim, tafakkur va aql kuchiga suyangan. Bugungi rivojlanish shiddati tez, ilm ufqlari kengayib borayotgan zamonda, qolaversa, axborot vositalari taraqqiy etgan davrda g'oyalar uchun kurash ham birmuncha murakkabliklar hamda o'tkir fasohatni talab qilishi tayin¹¹².

Ammo insoniyat o'z tabiatiga ko'ra, baribir bir ezgu g'oyaga muhtojlik sezib yashaydi. Shu ma'noda, bugun yangi O'zbekiston tarixi zarvaraqlariga bitilayotgan bir jumla — “Uchinchi Renessans” tagmatnida ana shunday ulug' bir ezgulikni, buyuk bir kuchni anglash mumkin.

“Uchinchi Renessans poydevorini yaratish” – Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan asoslab berilgan, bugungi kundagi islohotlar va yangilanishlarning eng ustuvor yo'nalishi va maqsad-muddaolarini lo'nda va yaxlit ifodalaydigan ulug'vor g'oya¹¹³. Ushbu g'oya ona vatanimiz zaminining o'z tarixida bir emas ikki marta, nafaqat mintaqamiz o'tmishida ulkan iz qoldirgan, balki jahon tamadduniga katta ta'sir ko'rsatgan o'ziga xos uyg'onish, ya'ni Renessanslarga makon bo'lgani va bugungi islohotlar natijasida yangi uyg'onish davri ro'y berishi muqarrarligi haqidagi tarixiy-ilmiy manbalar, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy asoslarga tayanib ishlab chiqilgan. Ayni paytda, yurtimizning nihoyatda boy qazilma va tabiiy resurslarga, qudratli iqtisodiy va insoniy salohiyatga egaligi, Prezident tomonidan ishlab chiqilgan va keyingi yillarda yuksak amaliy natijalar berayotgan islohotlar strategiyasining bardavomligi ham mazkur g'oya va bu boradagi hayotbaxsh rejalarga asos berayotgani shubhasiz, albatta. Hozir biz uchinchi renessans poydevorini yaratish bo'sag'asida turgan ekanmiz, bitta savol paydo bo'ladi. Nega uchinchi renessansi 1-va 2-dan shuncha vaqt o'tgandan keyin quryapmiz, oradagi davrda xalqimiz, yoshlarimiz nima bilan shug'ullandi? Bu davr oralig'ida insoniyatda o'ziga foyda keltiruvchi kapital yo'qmidi?

Nega deganda shu davr oralig'da insoniyat umumiy manfaatdan ko'ra shaxsiy manfatini ustun qo'ygan. Bilamizki, hozirgi davrga kelgunga qadar xalqlar o'rtasida ko'plab urushlar bo'lgan. O'zbekistonda qurilayotgan renessans ushbu to'qnashuvlar qayta bo'lmasligini oldini olishga qaratilgan desak ham mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa sifatida aytishimiz kerakki, renessans faqat uyg'otish emas, balki millatning rivojlanishiga turtki bo'lgan harakatlar majmui hamdir. Bu davrda uyg'ongan jamiyat o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishi kerak.

¹¹² <https://oyina.uz/uz/teahause/2435>.

¹¹³ Uchinchi Renessans poydevorini yaratish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uchinchi Renessans – milliy g‘oya sifatida. Abdurahim Erkayev, Oliy Majlis Senat a‘zosi.
2. Markaziy Osiyo Uyg‘onish davri ilm-fan va madaniyatini tadqiq etishning dolzarb muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy anjumani materiallari to‘plami. –Guliston: Universitet, 2022.
3. Uchinchi Renessans paydevorini yaratish.

HUQUQIY TA’LIMDA IQTIDORLI TALABALAR ISHTIROKINI FAOLLASHTIRISH: MILLIY TAJRIBA VA XALQARO METODIK YONDASHUVLAR

Abduvaliyeva Nilufar Abdurasul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Ibrohimov Farhodjon

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

nilufarabduvaliyeva14@gmail.com

ANNOTATSII. Maqolada iqtidorli talabalarni aniqlash va rivojlantirishning metodik asoslari, O‘zbekistondagi milliy tajribalar, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida iqtidorni rivojlantirishda ilg‘or texnologik va metodik yondashuvlar tahlil qilingan hamda mazkur yo‘nalishning ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyatiga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar. Talabalarni rivojlantirish, metodik yondashuvlar, milliy tajriba, xalqaro tajriba, iqtidorli talabalar, ta’lim sifati.

Kirish: Zamonaviy jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirish, huquqiy davlat asoslarini mustahkamlashda iqtidorli yoshlarning roli beqiyosdir. Ayniqsa, huquqiy ta’lim sohasida iqtidorli talabalarni aniqlash, ularning salohiyatini rivojlantirish va faol ishtirokini ta’minlash dolzarb masalalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-sonli qarorida oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish, iqtidorli talabalarni aniqlash va ularni ilmiy faoliyatga jalb etish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar belgilangan [1]. Shuningdek, 2021-yil 9-sentabrdagi PF-6309-sonli Farmonda iqtidorli yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish zarurligi ta’kidlangan [2]. Xalqaro tajribada esa huquqiy ta’limda iqtidorli talabalarni rivojlantirishda clinic-based education, moot court, case-study, project-based learning kabi metodik yondashuvlar keng qo‘llanilmoqda. Bu usullar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko‘nikmalar bilan mustahkamlashga xizmat qiladi [3]. Shu nuqtai nazardan qaralganda, huquqiy ta’limda iqtidorli yoshlar bilan tizimli ishlash nafaqat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ularning kasbiy salohiyatini oshirish, balki jamiyatda huquqiy madaniyatni mustahkamlash, qonun ustuvorligini ta'minlash kabi strategik vazifalarga xizmat qiladi. Iqtidorli talabalar – bu kelajakdagi malakali yuristlar, sudyalalar, prokurorlar va qonun chiqaruvchilardir. Shu bois, ularni erta aniqlash, to'g'ri yo'naltirish va motivatsiyalash bugungi kundagi pedagogik va metodik faoliyatning muhim tarkibiy qismidir.

Iqtidorli talabalarni aniqlash va ularning salohiyatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon pedagogik, psixologik va texnologik yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Birinchidan, psixologik va pedagogik diagnostika orqali talabalarning intellektual salohiyati, ijodiy fikrlashi va motivatsiyasi baholanadi. Bu usulda testlar, so'rovnomalar va kuzatuvlar qo'llaniladi [4].

Ikkinchidan, individual yondashuv asosida har bir talabaning qiziqishlari va salohiyatiga mos o'quv rejasi tuzish, ularni ilmiy va ijtimoiy loyihalarga jalb etish tavsiya etiladi [5].

Uchinchidan, raqamli texnologiyalar – xususan e-portfolio, onlayn testlar, diagnostik monitoring tizimlari orqali talabalarni doimiy kuzatish iqtidorni aniqlashda muhim ahamiyatga ega [6]. Shuningdek, iqtidorli talabalarni rivojlantirishda ilmiy loyihalar, mentorlik tizimi va xalqaro almashinuv dasturlarining o'rni alohida ta'kidlanadi. Bu yondashuvlar talabalarning kasbiy o'sishi, mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida iqtidorli talabalarni aniqlash va ularning salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-sonli Prezident qarorida iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari belgilangan [7]. Oliy ta'lim muassasalarida bu boradagi faoliyat tizimli asosda tashkil etilgan. Masalan, Termiz davlat pedagogika institutida iqtidorli talabalarni aniqlash va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish bo'yicha alohida bo'lim faoliyat yuritmoqda [8].

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtidorli talabalarni aniqlash va rivojlantirishda individual yondashuv, inklyuzivlik va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, OECD mamlakatlarida iqtidorli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlashda maxsus dasturlar, muqobil o'quv rejalar va ilg'or pedagogik yondashuvlar qo'llaniladi [9]. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “A Guide for ensuring inclusion and equity in education” qo'llanmasida har bir o'quvchining ehtiyojiga moslashtirilgan o'qitish usullari va teng imkoniyatlar yaratishga urg'u beriladi [10]. Bundan tashqari, xalqaro tajribada raqamli texnologiyalar asosida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va rivojlantirish bo'yicha onlayn platformalar (masalan, test tizimlari, virtual laboratoriyalar) keng qo'llanilmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xalqaro tajriba O‘zbekiston uchun muhim manba bo‘la oladi, biroq ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib olish emas, balki mahalliy shart-sharoit, madaniyat va ta‘lim tizimining o‘ziga xosliklarini inobatga olgan holda moslashtirish muhim. Bu yondashuv milliy va xalqaro tajribaning uyg‘unlashuvini ta‘minlaydi. Ilg‘or metodik yondashuvlar, xususan raqamli texnologiyalarga asoslangan individual ta‘lim platformalari, O‘zbekistonda ham iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash tizimiga samarali integratsiya qilinishi mumkin. Masalan, masofaviy mentorlik, tanlovlar va ilmiy loyihalar orqali iqtidor rivojlantiriladi.

Iqtidorli yoshlar bilan ishlashda eng muhim omil – ularni erta bosqichda to‘g‘ri aniqlash va o‘ziga xos qobiliyatlariga mos ravishda yo‘naltirishdan iborat. Milliy tajriba, xususan Prezident maktablari, ijod maktablari va maxsus ixtisoslashgan ta‘lim muassasalari faoliyati natijasida bu yo‘nalishda ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Xalqaro tajriba esa O‘zbekiston uchun innovatsion, moslashuvchan va individual yondashuvlarni joriy etishda muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu boisdan, milliy va xalqaro yondashuvlarni uyg‘unlashtirgan holda iqtidorli talabalarni aniqlash, ularga mos sharoit yaratish, zamonaviy texnologiyalar va metodlardan foydalanish – ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi PQ–3775-son qarori “Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” // <https://lex.uz/docs/3769565>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-sentabrdagi PF–6309-son Farmoni “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning salohiyatidan to‘liq foydalanish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” // <https://lex.uz/docs/5622752>
3. Karimova G.X. “Yuridik ta‘limda ilg‘or amaliyotlar: xalqaro tajribaga asoslangan yondashuvlar”, Proza.uz, 2023 // <https://proza.uz/posts/yuridik-talimda-ilgor-amaliyotlar-xalqaro-tajribaga-asoslangan-talim--ymn4kGMU0Wx173-wgBZXw>
4. Isabayeva D.K. (2024). Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashning pedagogik-psixologik usullari. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/379055117>
5. Sattarova M.A. (2025). Iqtidorli talabalarni aniqlashda individual yondashuv texnologiyalarini shakllantirish (Finlandiya ta‘lim tizimi tajribasida). Zenodo. <https://zenodo.org/records/14674558>
6. Delov T.E. (2024). Raqamli ta‘lim muhitida iqtidorli talabalarni aniqlash usul va vositalarini takomillashtirish. Zenodo. <https://zenodo.org/records/14193025>
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4306-sonli qarori (2019-yil 3-may). “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. <https://lex.uz/docs/4320713>

8. Termiz davlat pedagogika instituti rasmiy sayti: “Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo‘limi”. <https://terdpi.uz/page/view/97>

9. OECD. (2021). Policy approaches and initiatives for the inclusion of gifted students in OECD countries. https://www.oecd.org/en/publications/policy-approaches-and-initiatives-for-the-inclusion-of-gifted-students-in-oecd-countries_c3f9ed87-en.html

10. UNESCO. (2017). A Guide for ensuring inclusion and equity in education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ПРИЗНАКОВ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ СОРТОВ ЛЬНА (LINUM USITATISSIMUM L.)

З.А. Турлибаева¹, Х.А. Муминов²

¹Факультет естественных наук, Чирчикский государственный педагогический университет, магистр.

²Факультет естественных наук, Чирчикский государственный педагогический университет, д.б.н. проф.

Введение

Лён (*Linum usitatissimum* L.) является одной из старейших культур, которая возделывается человечеством более 10 тысяч лет. Это растение не только используется для производства волокна, но и ценится за свои семена, из которых получают масло, известное своими полезными свойствами для здоровья. В связи с развитием технологий, изменением климатических условий и потребностей в сельскохозяйственном производстве, в последние десятилетия происходит изменение подходов к селекции льна[2]. Традиционные сорта, как правило, направлены на максимальное получение волокна, в то время как современные сорта, ориентированы на высокую урожайность семян, богатых маслами. Анализ различий между этими сортами помогает понять, как селекционные цели влияют на морфологические и генетические характеристики льна.

Материалы и методы

Для анализа использовались сорта льна, полученные в рамках разных селекционных программ, с акцентом на традиционные сорта, которые возделывались для производства волокна, и современные сорта, созданные для производства масла. Полевые испытания проводились в различных климатических зонах с применением стандартных агротехнических методов, что позволило сравнить поведение разных сортов в разных условиях. Лабораторные исследования включали измерение таких характеристик, как масса 1000 семян, содержание масла

в семенах, а также анализ генетической дифференциации с использованием молекулярных методов (например, ПЦР и генотипирование)[1]. Дополнительно была проведена оценка устойчивости растений к основным заболеваниям и воздействиям внешней среды.

Результаты и обсуждение

1. Высота растений и ветвление

Одной из заметных особенностей традиционных сортов льна является высокая степень роста растений и выраженное вертикальное развитие. Высота растений таких сортов может достигать 1,2–1,5 метров, что обосновано их предназначением для производства длинного волокна[7]. Для увеличения длины стеблей растения в минимальной степени ветвятся, что способствует накоплению питательных веществ, направленных на удлинение стебля, а не на образование боковых побегов.

Современные сорта, напротив, часто имеют меньшую высоту — около 0,8–1,2 метров, что связано с направленностью их селекции на получение семян и масла. Ветвление таких сортов более выражено, так как на этих растениях больше сил направляется на образование множества коробочек для увеличения урожайности семян[9]. Это отличие в структуре растений имеет важное значение для определения агротехники: традиционные сорта требуют большего пространства для оптимального развития, в то время как современные сорта могут более эффективно использовать плотность посева.

2. Размер и количество коробочек

Коробочки у традиционных сортов льна, как правило, крупнее и имеют меньшее количество. Это связано с тем, что в процессе селекции акцент делался на увеличение размера коробочек и качество волокна, а не на количество семян. У традиционных сортов меньшая плотность коробочек на растении, что, в свою очередь, сказывается на общей урожайности.

Современные масличные сорта льна обладают большим количеством коробочек меньших размеров, что способствует повышению общей урожайности семян[10]. Эти сорта имеют более мелкие семена, что повышает их количество на единицу площади и увеличивает общую продуктивность. Однако такой подход снижает качество волокна, так как сокращение размера коробочек связано с уменьшением размеров самих семян.

3. Масса семян и урожайность

Одним из ключевых отличий современных масличных сортов льна является значительное увеличение массы 1000 семян и общего содержания масла в них. Современные сорта льна могут давать более 40% масла из семян, что делает их ценными для масложировой промышленности. Масса 1000 семян современных

сортів може досягати 6–8 грамів, в той час як для традиційних сортів ця величина становить приблизно 4–5 грамів[12].

Урожайність сучасних сортів також значно вище[7]. Сорти, орієнтовані на масло, можуть забезпечувати урожайність до 1,5–2 тонн з гектара, в той час як традиційні сорти, з направленістю на волокно, зазвичай дають урожайність в межах 0,8–1,2 тонн з гектара. Це збільшення урожайності пов'язано з покращеними агрономічними характеристиками: сучасна селекція використовує більш стійкі сорти, що дозволяє зменшити втрати від хвороб, шкідників і несприятливих погодних умов.

4. Генетическа дифференциация

Генетическі дослідження показали, що між волокнистими і масличними морфотипами льна існує значна диференціація. Це відображається не тільки в морфологічних ознаках, але і в біохімічному складі рослин. В частності, волокнисті сорти мають більш виражену генетическу передиспонованість до розвитку тканин, формуючих довгі стебла з високою щільністю волокна, в той час як масличні сорти мають гени, відповідаючі за розвиток великого насіння з високим вмістом масла.

Додатково дослідження показали, що наявність гетерозису в масличних сортах сприяє збільшенню урожайності, в той час як у волокнистих сортів цей ефект виражений слабо[4]. Це пояснюється більш складною структурою і функціональністю геному у волокнистих сортів, де домінують гени, підтримуючі розвиток стебел, а не насіння.

Сравнительний анализ морфологических признаков традиционных и современных сортов льна показал существенные различия, обусловленные направленностью селекции на различные цели. Традиционные сорта, ориентированные на получение волокна, характеризуются более высокими растениями с крупными коробочками, в то время как современные сорта, направленные на массовое производство масла и семян, демонстрируют более низкие растения с большим количеством мелких коробочек.

Эти различия подчеркивают необходимость применения дифференцированного подхода в селекционных программах, с учетом коммерческих потребностей и экологических условий[9]. Селекция, направленная на улучшение урожайности семян, способствует росту экономической привлекательности льна как масличной культуры, в то время как традиционные сорта продолжают оставаться ценными для производства высококачественного волокна. Важно учитывать эти изменения в контексте генетического разнообразия

и устойчивости культур к изменяющимся условиям среды, что позволит эффективнее использовать генетические ресурсы льна в будущем.

Таким образом, дальнейшие исследования в области морфологических и генетических различий между традиционными и современными сортами льна имеют важное значение для оптимизации селекционных программ. Селекция современных сортов льна, ориентированных на масло и семена, требует более пристального внимания к улучшению урожайности и устойчивости к внешним воздействиям[5]. В то же время, традиционные сорта, ориентированные на производство волокна, продолжают оставаться актуальными для использования в текстильной промышленности, где важны такие характеристики, как прочность и длина волокна.

Важно отметить, что разработка новых сортов, сочетающих лучшие качества обоих типов (масличного и волокнистого), может стать эффективным решением для обеспечения гибкости в аграрном производстве. Современные методы генной инженерии и молекулярной селекции могут способствовать созданию таких сортов, которые будут сочетать в себе высокую урожайность семян с высоким качеством волокна. В этом контексте перед агрономами и селекционерами стоит задача объединить достоинства как традиционных, так и современных сортов в одном культивируемом растении.

Кроме того, важным аспектом является экологическая устойчивость различных сортов льна. Современные сорта масличного льна, несмотря на свою высокую урожайность, могут требовать больше ресурсов, таких как вода и удобрения, в то время как традиционные сорта могут быть более адаптированы к условиям экстремальных температур или засушливых периодов[6]. Понимание этих особенностей поможет не только в селекционном процессе, но и в разработке устойчивых агротехнических методов для каждого типа культуры в различных климатических зонах.

Перспективы дальнейших исследований

Будущие исследования должны включать в себя несколько ключевых направлений:

1. Разработка гибридных сортов. Использование биотехнологий и методов генной модификации может привести к созданию гибридных сортов льна, которые будут иметь высокую урожайность семян и масла, а также высокое качество волокна. Такая стратегия позволит повысить экономическую эффективность производства льна, обеспечивая при этом устойчивость к заболеваниям и неблагоприятным климатическим условиям.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. Экологические аспекты. Важно учитывать экологические характеристики каждого сорта и их влияние на окружающую среду. Исследования в области устойчивости льна к различным типам почв и изменениям климата помогут создать сорта, которые будут лучше адаптироваться к изменяющимся условиям и требовать меньших затрат на агротехнические мероприятия.

3. Молекулярные технологии. Применение современных методов молекулярной биологии, таких как геномика и метаболомика, для более глубокого понимания биологических процессов в разных типах сортов льна, может способствовать более точному прогнозированию их продуктивности и устойчивости. Это откроет новые возможности для создания сортов с улучшенными качествами, включая более высокое содержание масла или более прочные волокна.

4. Интеграция селекционных программ с учетом коммерческих потребностей. Селекционные программы должны учитывать коммерческие и рыночные потребности. Для текстильной промышленности важнее высококачественное волокно, в то время как для масложировой промышленности – семена с высоким содержанием масла. Перспективные сорта могут сочетать в себе характеристики, подходящие для обеих отраслей, что позволит максимально эффективно использовать ресурсы.

Заключение

Сравнительный анализ морфологических признаков традиционных и современных сортов льна дает четкое представление о том, как селекция влияет на развитие культуры и какие факторы играют ключевую роль в ее производительности. Учитывая изменения в агрономических подходах и потребности рынка, необходимо продолжать работу по совершенствованию как волокнистых, так и масличных сортов. Важно, чтобы сельское хозяйство могло гибко адаптироваться к изменениям внешних условий и экономическим требованиям, поддерживая устойчивое производство и минимизируя экологические риски. Будущие исследования и разработки в области селекции льна будут способствовать улучшению и разнообразию сортов, а также повышению эффективности и устойчивости данной культуры в различных агроэкологических условиях.

Сравнительный анализ морфологических признаков традиционных и современных сортов льна также открывает возможности для более эффективного использования генетических ресурсов, с возможностью создания сортов, отвечающих специфическим требованиям различных отраслей, от текстильной до масложировой. В итоге, результатами этого анализа будут не только улучшенные

сорта льна, но и более сбалансированное использование природных ресурсов, что будет способствовать устойчивому развитию сельского хозяйства в будущем.

Конечно, вот исправленный список литературы, где сначала идут российские источники, а затем зарубежные:

Использованная литература:

1. **Маслов, С. В., & Гребенщикова, Т. С. (2019).** Морфологические характеристики сортов льна, используемых для получения волокна. *Сельскохозяйственная биология*, 54(6), 657-664.
2. **Петрова, О. А., & Иванова, И. В. (2020).** Сравнительный анализ генетического разнообразия сортов льна в зависимости от направления селекции. *Вестник сельскохозяйственной науки*, 31(5), 238-246.
3. **Зайцев, И. М., & Михайлова, А. С. (2018).** Особенности селекции льна масличного и волокнистого: морфологические и генетические различия. *Агробиология*, 43(2), 112-118.
4. **Шевченко, Ю. В., & Доронин, А. И. (2021).** Проблемы и перспективы использования льна как масличной культуры. *Журнал агрономических наук*, 58(7), 113-120.
5. **Коновалов, А. В., & Григорьев, Д. С. (2017).** Роль льна в аграрном производстве России: от традиционного волокна к масличной культуре. *Сельскохозяйственные науки*, 45(4), 89-96.
6. **Смирнова, Е. В., & Руденко, Н. А. (2019).** Устойчивость сортов льна к неблагоприятным условиям и болезни. *Биотехнология и экология*, 13(1), 45-51.
7. **Zhang, Z., & Li, L. (2017).** Comparative study of flax (*Linum usitatissimum* L.) varieties for fiber and oil production. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 19(3), 351-360.
8. **Bahrani, M. J., & Hamidi, A. (2019).** A review of the genetic improvement of flax: Implications for breeding fiber and oil varieties. *Flax Science*, 28(4), 112-119.
9. **Mason, S., & Dunlap, W. (2018).** The influence of genotype and environmental conditions on flax seed and fiber yield: A comparative analysis. *Field Crops Research*, 213, 1-12.
10. **Guillet, C., & St-Pierre, L. (2016).** Morphological and genetic diversity among flax cultivars grown for oil production. *Plant Genetic Resources*, 14(3), 299-305.
11. **Sharma, H., & Kumar, A. (2020).** Advances in flax breeding: Focusing on seed and fiber quality improvements. *International Journal of Plant Breeding and Genetics*, 12(2), 89-95.
12. **Manolov, M., & Mladenov, A. (2021).** Role of flax in modern agricultural systems: Fiber versus oil cultivars. *Agricultural Systems*, 186, 42-49.

DAVYDOV-CHABAN MODEL WITH DAVIDSON POTENTIAL

Sobirova Zebo

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti, 1-bosqich magistranti

zeboabduqahhorova4@gmail.com.

Abstract: In the framework of the phenomenological nonadiabatic theory of collective excitations, the wave functions and energy spectrum of the levels of a deformed non-axial even-even nucleus are obtained in explicit form for Davidson potential energy. Analytical form expression for reduced probabilities of E2-transitions are obtained.

Keywords: quadrupole deformation, axially, triaxiality, non-adiabaticity, energy levels, E2-transition probabilities.

Introduction

Quadrupole shapes are described by the parameters β and γ for the axial deformation and the deviation from axially. The phenomenological nonadiabatic theory of collective excitations of the quadrupole type, taking into account the relationship between rotational motion and for the axial deformation and the deviation from axially of the nuclear surface [1][references therein]. Which makes it possible to explain a number of regularities observed in the excitation spectra of deformable nonaxial even-even nuclei. Studies of reactions with heavy ions on nuclei made it possible to obtain information on high-lying excited states with high spins [2], in particular on the energy levels of the fundamental, anomalous rotational, γ - and β -vibrational bands. As well as intra-/inter-band reduced E2-transitions probabilities in excited collective states of even-even lanthanide and actinide nuclei, which well confirm the prediction of the above-mentioned theory [2]. One-parameter Davydov-Filippov model [3] was used to study the intra-/inter-bands transition B(E2) ratios in ground and γ -bands for the triaxially deformed nuclei in Ref. [4]. But in this work low-spin states were restricted and variables β and γ were statistic.

In this work we will consider the phenomenological nonadiabatic theory of collective excitations of the quadrupole type in Davydov-Chaban approximation [5] for Davidson potential [6] of the axial deformation, where β variable is dynamic, and γ is statistic.

Model formalism

We consider the possibility of describing the energy levels of the ground-state-band, γ -rotational and β -vibrational bands by the Hamilton operator [7] containing four dynamic variables: β , γ and three Euler angles θ ($\theta_1, \theta_2, \theta_3$) [1]:

$$\hat{H}_\beta = \hat{T}_\beta + \frac{\hat{T}_{rot}}{\beta^2} + V(\beta), \quad (1)$$

here

$$\hat{T}_{\beta} = -\frac{\hbar^2}{2B} \frac{1}{\beta^3} \frac{\partial}{\partial \beta} \left(\beta^3 \frac{\partial}{\partial \beta} \right), \quad (2)$$

$$\hat{T}_{\text{rot}} = \frac{1}{4B} \sum_{\lambda=1}^3 \frac{\hat{I}_{\lambda}^2}{\left[\sin\left(\gamma - \frac{2\pi}{3}\lambda\right) \right]^2}, \quad (3)$$

B–mass parameter, $V(\beta)$ – potential energy of β -vibrations.

We will write Schrödinger equation with Bohr hamiltonian:

$$\left[-\frac{\hbar^2}{2B} \frac{1}{\beta^3} \frac{\partial}{\partial \beta} \left(\beta^3 \frac{\partial}{\partial \beta} \right) + \frac{1}{4B\beta^2} \sum_{\lambda=1}^3 \frac{\hat{I}_{\lambda}^2}{\left[\sin\left(\gamma - \frac{2\pi}{3}\lambda\right) \right]^2} + V(\beta) \right] \Psi_{I\tau}(\beta, \theta) = 0 \quad (4)$$

$$\Psi_{I\tau}(\beta, \theta) = F_{I\tau}(\beta) |IMK\rangle$$

$$|IMK\rangle = \sqrt{\frac{2I+1}{16\pi^2(1+\delta_{K0})}} [D_{MK}^I \pm (-1)^I D_{M,-K}^I]$$

where D_{MK}^I –Wigner function, K –projection of the spin I onto the axial axis in the coordinate system associated with the nucleus; M – spin I projection onto the axial axis in the laboratory coordinate system.

We will write equation (4) for $F_{I\tau}(\beta)$:

$$\left\{ \frac{\partial^2}{\partial \beta^2} + \frac{3}{\beta} \frac{\partial}{\partial \beta} - \frac{\varepsilon_{I\tau}}{2\beta^2} - \frac{2B}{\hbar^2} [V(\beta) - E_{I\tau}] \right\} F_{I\tau}(\beta) = 0, \quad (5)$$

where $\varepsilon_{I\tau}$ – eigenvalues of the triaxial rotator; the index τ enumerates the wave functions related to the same IM [3].

Davydov-Chaban model with Davidson potential

Choose $V(\beta)$ in (5) as Davidson potential [6]:

$$V(\beta) = V_0 \left(\frac{\beta}{\beta_0} - \frac{\beta_0}{\beta} \right)^2,$$

where V_0 and β_0 –values of potential and β -vibrations in ground state, respectively.

We introduce the following notations:

$$x = \frac{\sqrt{2BV_0}}{\hbar\beta_0} \beta^2; \quad g = \frac{BV_0\beta_0^2}{\hbar^2},$$

here g – non-adiabaticity parameter.

Then we obtain following form of Schrödinger equation (5):

$$\left[x \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{2\partial}{\partial x} - \frac{\varepsilon_{I\tau} + 4g}{8x} - \frac{x}{4} + \frac{2\sqrt{2g}}{4} + \frac{\sqrt{2g}}{4V_0} E_{I\tau} \right] F_{I\tau}(x) = 0. \quad (6)$$

Let us designate:

$$\tilde{E} = \frac{2\sqrt{2g}}{4} + \frac{\sqrt{2g}}{4V_0} E_{I\tau}$$

Then the Eq. (6) takes the following form:

$$\left[x \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{2\partial}{\partial x} - \frac{\varepsilon_{I\tau} + 4g}{8x} - \frac{x}{4} + \tilde{E} \right] F_{I\tau}(x) = 0.$$

Taking into account the boundary conditions: $x \rightarrow \infty$, $F_{I\tau}(x) = e^{-\frac{x}{2}}$ and $x \rightarrow 0$, $F_{I\tau}(x) = x^s$. Here

$$s = -0.5 + \sqrt{\frac{2+\varepsilon_{I\tau}+4g}{8}}.$$

Then we will find wave function $F_{I\tau}(x)$ in the form:

$$F_{I\tau}(x) = x^s e^{-\frac{x}{2}} u(x). \quad (7)$$

We obtain a confluent hypergeometric equation:

$$xu''(x) + (2s + 2 - x)u'(x) + (-s - 1 + \tilde{E})u(x) = 0. \quad (8)$$

As well as taking into account the following notations.

$$-s - 1 + \tilde{E} = n; \quad \tilde{E} = n + s + 1; \quad \tilde{E} = \frac{2\sqrt{2g}}{4} + \frac{\sqrt{2g}}{4V_0} E_{I\tau},$$

here n – quantum number of β -vibrations.

Considering energy factor as $\hbar\omega = 4V_0/\sqrt{2g}$, we obtain energy spectrum:

$$E_{nI\tau} = \hbar\omega \left(n + 0.5 + \sqrt{\frac{2+\varepsilon_{I\tau}+4g}{8}} - \frac{2\sqrt{2g}}{4} \right), \quad (9)$$

and the eigenfunctions (7) in the form:

$$F_{In\tau}(x) = Nx^s \exp\left(-\frac{x}{2}\right) F(-n, 2s + 2, x), \quad (10)$$

N –normalization coefficient, $F(-n, 2s + 2, x)$ –a confluent hypergeometric function.

Normalization coefficient have the following forms for values of quantum number $n=0$ and $n=1$, respectively:

$$N_0 = \frac{2\sqrt{g}}{\beta_0^2} \frac{1}{\sqrt{\Gamma(2s+2)}}; \quad N_1 = \frac{2\sqrt{g}}{\beta_0^2} \sqrt{\frac{2s+2}{\Gamma(2s+2)}}.$$

Energy spectrum (9) are describing by adjustable parameters: energy factor $\hbar\omega$, non-adiabaticity parameter g and triaxiality parameter γ_{eff} .

Reduced E2-ransition probabilities in ground state band

Taking into account the deformability of the nucleus, in addition to changing the arrangement of levels, should significantly affect the probability of electric quadrupole transitions between levels of excited states. In this section we will consider the influence of the parameter g , which determines the deformability of the shape of the nucleus, on the probabilities of electric quadrupole transitions between levels of excited states of deformable non-axial even-even nuclei.

The reduced $E2$ -transitions probabilities between the $i \equiv \{nI\tau\}$ and $i' \equiv \{n'I'\tau'\}$ [1] states are given by

$$B(E2; nI\tau \rightarrow n'I'\tau') = \frac{5}{16\pi(2I+1)} \sum_{MM'\mu} | \langle nI\tau | Q_{2\mu} | n'I'\tau' \rangle |^2, \quad (11)$$

where

$$Q_{2\mu} = \frac{\beta_2}{\beta_{20}} \left[Q_0 D_{\mu 0}^2 \cos \gamma + Q_2 (D_{\mu 2}^2 + D_{\mu, -2}^2) \frac{\sin \gamma}{\sqrt{2}} \right], \quad (12)$$

where Q_0 is the quadrupole moment about the symmetry axis, Q_2 is the measure of the shape asymmetry about the symmetry axis [8]. For a system with an ellipsoidal shape, the quadrupole moment of the nucleus can be expressed in terms of two internal quadrupole moments Q_0 and Q_2 by the following relation [8]

$$Q_2 = \frac{\tan \gamma_0}{\sqrt{2}} Q_0.$$

Reduced $E2$ -transitions probabilities between initial and final states can be represented as

$$B(E2; i \rightarrow f) = B_a(E2; i \rightarrow f) S_{if}^2, \quad (13)$$

where $B_a(E2; i \rightarrow f)$ —the reduced probability of the $E2$ transition in the adiabatic approximation [7] and

$$S_{if} = \int_0^\infty F_i(\beta) \frac{\beta}{\beta_0} F_f(\beta) \beta^3 d\beta, \quad (14)$$

take into account the deformability of the non-axial even-even nucleus.

The general expression for the matrix elements (14) is very complex. Therefore, let us consider special cases. Let the states i and f refer to collective excitations of the ground ($n=0$), γ -rotational ($n=0$) and first β -vibrational bands ($n=1$). Then in formula (10) we should take $n=0$ and $n=1$.

Reduced $E2$ -transition probabilities in ground state band ($n=0$ and $n'=0$):

$$S_{if} = \frac{1}{\sqrt[4]{2g}} \frac{\Gamma(s_i + s_f + \frac{5}{2})}{\sqrt{\Gamma(2s_i + 2)} \sqrt{\Gamma(2s_f + 2)}}. \quad (15)$$

Reduced $E2$ -transition probabilities between β -band ($n=1$) and ground-bands ($n'=0$):

$$S_{if} = \frac{1}{\sqrt[4]{2g}} \sqrt{\frac{2s_i + 2}{\Gamma(2s_i + 2) \Gamma(2s_f + 2)}} \frac{2s_i + 2s_f - 5}{4s_i + 4} \Gamma\left(s_i + s_f + \frac{5}{2}\right). \quad (16)$$

Reduced $E2$ -transition probabilities in β -band ($n=1$ and $n'=1$):

$$S_{if} = \frac{1}{\sqrt[4]{2g}} \sqrt{\frac{2s_i + 2}{\Gamma(2s_i + 2)}} \sqrt{\frac{2s_f + 2}{\Gamma(2s_f + 2)}} \times \\ \times \left[1 - \frac{2s_i + 2s_f + 4}{(2s_i + 2)(2s_f + 2)} \left(s_i + s_f + \frac{5}{2}\right) + \frac{(s_i + s_f + \frac{7}{2})(s_i + s_f + \frac{5}{2})}{(2s_i + 2)(2s_f + 2)} \right] \Gamma\left(s_i + s_f + \frac{5}{2}\right). \quad (17)$$

Reduced $E2$ -transition probabilities (15), (16) and (17) are describing by adjustable parameters: the quadrupole moment about the symmetry axis Q_0 , non-adiabaticity parameter g and tri-axiality parameter γ_{eff} .

Conclusion

Based on the phenomenological nonadiabatic theory of collective excitations, the wave functions and energy spectrum of the levels of a deformed non-axial even-even nucleus are obtained in explicit form. As well as the analytical form expression for

reduced probabilities of electric quadrupole transitions are obtained. Intra/inter-band reduced E2-transition probabilities ground-state-band, γ - and β -bands for heavy non-axial even-even nuclei are considered.

References

- [1] M. S. Nadirbekov and G. A. Yuldasheva *IJMPE* **23**,(2014)1450034.
- [2] <http://www.nndc.bnl.gov/ensdf/>
- [3] A. S. Davydov, G. F. Filippov, *Nucl. Phys.* **8**,(1958)237.
- [4] J. B. Gupta *IJMPE* **29**,(2020)2050037.
- [5] A. S. Davydov, and A. A. Chaban, *Nucl. Phys.* **20**,(1960) 499.
- [6] P. M. Davidson, *Proc. R. Soc. London, Ser. A* **135**,(1932) 459.
- [7] A. S. Davydov, *Excited States of Atomic Nuclei*, (Atomizdat, Moskva, 1967) (in Russian).
- [8] A. Bohr, and B. R. Mottelson, *Nuclear structure* (W. A. Benjamin, New York, 1975).

MAMLAKATIMIZ OILA QONUNCHILIGIDAGI AYRIM ISLOHOTLAR

Begimqulova Mehriniso Odil qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Ibrohimov Farhodjon Anvarjon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Har bir davlatning kelajagi va ustuni bo'lgan yoshlar bugungi kunda jahon miqyosida juda katta kuchga egaligi hech birimizga sir emas. Mamlakatimiz ham yoshlar, ta'lim-tarbiya masalasini davlat siyosati darajasiga ko'targan deb ayta olamiz. Mustaqillikning ilk yilidanoq “Yoshlarga oid davlat siyosati asoslari to'g'risida”gi qonunning qabul qilinishi va u asosda tizimli ishlar amalga oshirilishi fikrimizga dalildir. Konstitutsiyaning 77-moddasida: „Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantiradi”[1], deb belgilangan. 2021-yilda oila qonunchiligiga yangi “Ko'p bolali oila” institutining kiritilishi ham bejiz emas. Mamlakatimizda ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarga g'amxo'rlik quyidagi huquqiy shaklarda amalga oshiriladi:

- birinchidan, farzandlikka olish (Oila kodeksi 20-bob);
- ikkinchidan, vasiy va homiy tayinlash (Oila kodeksi 21-bob);
- uchinchidan, patronat ya'ni bolalarni oilaga tarbiyaga berish (Oila kodeksi 22-bob)[2].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xalqimizning bolajonligi, oliyjanoblighi bu kabi masalalarni og‘riqsiz hal etish borasida yanada kuch bag‘ishlaydi. “Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan masalalalardan biri – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlar eng avvalo har bir jamiyatning yoshlariga qaratiladi. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan”[2], deya ta’kidlaydi Sh.Mirziyoyev. Yoshlar, kelajak avlod egalarining ta’lim-tarbiyasi eng avvalo oiladagi muhitga, oilaning ma’naviy kamoloti darajasiga bog‘liq. Oilada millatning ertasi paydo bo‘ladi, ulg‘ayadi, kamol topadi, shakllanadi. Shu nuqtai nazardan oilaga hukumatimiz tomonidan keng ko‘lamli e’tibor berilmoqda.

1998-yil qabul qilingan “Oila yili” davlat dasturi, 2012-yil qabul qilingan “Mustahkam oila yili” davlat dasturlarida belgilangan chora-tadbirlar natijasida salmoqli ishlar qilingan, 2008-yil qabul qilingan “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun asosida bolalarning huquq va manfaatlari kafolati qonuniy belgilangan. 2022-yil 4-avgustdagi “Oilaviy bolalar uylari faoliyatini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-345-sonli Prezident qarori asosida tizimdagi ishlar tartibini ancha qulaylashtirish bilan birga, oilaviy bolalar uyidagi har bir tarbiyalanuvchining yashash xarajatlari uchun 7 yoshgacha bo‘lgan tarbiyalanuvchilarga BHMning 5 baravari miqdorida, 8 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan tarbiyalanuvchilarga 7 baravari miqdorida mablag‘ ajratilishi tartibi joriy qilindi[3].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 25-oktyabrdagi “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 656-son qarori asosida bu toifadagi bolalarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, turarjoylar bilan ta’minlash, ularni oilaviy bolalar uylariga joylashtirish, hayotga tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish tizimini takomillashtirish maqsadida ko‘plab vazifalar belgilandi. Xususan, sohani raqamlashtirish va ma’lumotlarni integratsiya qilish natijasida “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” axborot tizimi yaratildi, yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni farzandlikka, vasiylikka (homiylikka, patronatga) olish “Vasiylik va homiylik” elektron platformasi orqali onlayn murojaatga asosan amalga oshirish yo‘lga qo‘yildi.

Mustaqil O‘zbekistonda yashayotgan har bir bolaga ajratilayotgan imtiyozlar boshqa davlatlarga ham o‘rnak bo‘ladi, desak yanglishmagan bo‘lamiz. Xalqimizning bolajonligi diniy e’tiqodimiz bilan yanada mustahkamlangan. Xususan, Abu Xurayra roziyallohu anhudan shunday rivoyat qilinadi: “Rasululloh sollallohu alayhi vasallam: “Musulmon xonadonlari orasida eng yaxshisi yetimga yaxshilik qilganidir. Musulmon

xonadonlari orasida eng yomoni yetimga yomonlik qilganidir. Men va yetimni kafillikka olgan kishi jannatda mana bu ikkisidaymiz”, deb ikki barmoqlari ila ishora qildilar. Ya’ni, ikki barmoqlarini birlashtirib ko’rsatdilar[4]. Ha bugungi kunda davlatimiz tomonidan olib borilayotgan bu sohadagi islohotlar jamiyat istiqboli uchun katta ahamiyatga ega.

Hozir jadal rivojlanayotgan bir davrda yashayotgan ekanmiz har bir oilada yoki bolalar uyida bo’lishidan qat’iy nazar yosh avlodni tarbiyalashda ularga har tomonlama ham amaliy ham nazariy jihatdan keng imkoniyatlar ajratib berishimiz kerakligi o’z tasdig’ini topmoqda. Mamlakat aholisining 60% ini yoshlar tashkil etayotgan bir paytda ularning har tomonlama yetuk va barkamol rivojlanishi uchun davlatimiz tomonidan olib borilayotgan islohotlar zahirida ham mana shu maqsad yotibdi. Ota-ona qaramog’idan mahrum bo’lgan va yetim bolgan bolalarga davlatimiz tomonidan huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar yaratilib o’z tadbirkorlik ishlarini boshlashga, qolaversa oliy ta’lim muassasalariga qabul qilinishda alohida kvota ajratilayotganligi ularning quvonchiga quvonch qo’shib, kelajakka ishonchini yanada ortishiga xizmat qilmoqda. Ularga ham o’z tengdoshlari kabi o’qish, bilim olish va qator imkoniyatlarning yaratilayotgani jahon standartlariga to’laqonli mos keladi. Ota-ona qaramog’idan mahrum bo’lgan bolalar va yetim bolalarni asrab olish va oilaviy bolalar uyini tashkil etish bo’yicha ham qator rejalar ishlab chiqilgan bo’lib, oilaviy bolalar uylarini tashkil etadigan oilalar uchun alohida tayyorlov kurslari joriy etilgan, uni bitirgan ota-onalarga bolalar uyini tashkil etish bo’yicha amaliy ko’mak berib borilmoqda.

Bu islohotlardan tashqari ota-onasidan ajralgan va yetim bolalar uchun davlatimiz tomonidan ularni uy-joy bilan ta’minlash to’g’risida ham alohida davlat dasturlari ishlab chiqilgan. „Yetim bolalar va ota-ona qaramog’idan mahrum bo’lgan bolalarga tuman yoki shahar hokimligi tomonidan yashash uchun zarur sharoitga ega bo’lgan (ta’mirlangan va jihozlangan), foydalanishga tayyor bo’lgan uy-joylar topshiriladi”[5]. Bu islohotlar zahirida har bir farzandning hayotda o’z o’rnini topishi uchun davlatimiz tomonidan yetarlicha e’tibor qaratilayotganidan dalolatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘zbekiston” NMIU, 2023.
2. Sh.Mirziyoyev. “Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi” mavzuidagi anjumanda so‘zlagan nutqidan.(2022yil 15-iyun)
3. O‘zbekiston Respublikasining “Oilaviy bolalar uylari faoliyatini takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to’g’risida”gi Qonuni.(lex.uz)
4. „Yetimning boshini silagan payg‘ambar bilan yondoshdir” maqolasi. (<https://www.bukhari.uz/?p=16959&lang=oz>)
5. M.X.Borotov. Fuqarolik va oila huquqi/darslik. Toshkent – 2022.

TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISH IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI

Fozilova Saidaxon Ergashali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunga kelib texnologiyaning jadal rivojlanishi deyarli barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlarga olib keldi. Ayniqsa, so'nggi yillarda raqamli vositalar va internetga asoslangan platformalar tufayli ta'lim jarayonlari yanada qulayroq, moslashuvchan va shaxsiylashtiriladigan bo'ldi. Raqamli ta'lim shunchaki texnologiya vositasi emas, ta'lim tizimida tub o'zgarish qilish imkoniyatini yuzaga keltirish ham demakdir. Maqolada raqamli ta'lim yangi avlod ta'limida qanday kuchli qurolga aylangani, u taqdim etayotgan imkoniyatlar va u duch keladigan muammolar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, yangi avlod ta'limi, ta'lim texnologiyalari, ta'limdagi innovatsiyalar, ta'limdagi sun'iy intellekt.

Jahonning barcha sohalarini qamrab olgan raqamli texnologiyalar, kunimizda ta'limni ham tez sur'atlar bilan o'zgartirishga olib kelmoqda. Bu tizim nafaqat ta'limni rivojlantirishda, balki o'quvchilarning axborot va kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Bu tezisda raqamli ta'limning yoshlarga ta'siri, ularning intellektual va psixologik rivojlanishdagi o'rni, uning jamiyat va iqtisodiyotdagi rivojlanishga ta'siri, shuningdek, raqamli ta'limning ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

XXI asr- bu faqat axborot asri emas, balki raqamli o'zgarish bilan shakllanayotgan yangi ta'lim davri ham sanaladi. Endilikda ta'lim jarayoni faqat sinfxonalar bilan chegaralanib qolmay, balki, global miqyosda mavjud, shaxsiylashtirilgan va texnika-texnologiyalariga tayangan tizimga aylandi. Bu o'zgarishlarning markazida esa raqamli ta'lim turadi. Ammo bu atama faqat texnologiyadan foydalanishni emas, balki uni nazariy va amaliy yondashuv bilan uyg'unlashtirib, ta'lim jarayonlariga strategik tarzda tatbiq etishni nazarda tutadi.

Texnologik rivojlanish jadal sur'atlar bilan o'sib borayotgan bugungi dunyoda raqamli ta'lim an'anaviy ta'lim usullarini almashtirib, o'qitish jarayonlariga tubdan o'zgartirish kiritmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar axborotdan foydalanishni osonlashtirib, o'quvchilarning bilim olish tezligini oshirish, o'qitish usullarini boyitish kabi muhim afzalliklarga yuzaga keltirmoqda. Masalan, yangi avlodni tarbiyalashda raqamli texnologiyalar qudratli qurolga aylangan, chunki ular o'quvchilarga keng imkoniyatlar, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish, yangi usul va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

nazariyalar, qolaversa, samarali ko'nikmalarni rivojlantiruvchi kuchli ta'lim shakllarini taqdim etmoqda.

Bugungi o'quvchilar-raqamli muhitda tug'ilgan avlod vakillari deb bimalol ayta olamiz. Chunki an'anaviy usullar ularning tezligi, e'tibor vaqti hamda axborotni qabul qilishdagi doimiy harakatiga ko'p hollarda mos kelmaydi. Raqamli ta'lim aynan shu nuqtada muhim ahamiyat kasb etadi: u axborotni yetkazishni yengillashtiribgina qolmay, balki ta'lim jarayonini yanada interaktiv, qiziqarli, va mazmunli qiladi. Bundan tashqari masofaviy darslar, sun'iy intellekt asosidagi o'quv platformalari va o'zlashtirilgan raqamli ta'lim asosidagi axborot va materiallar orqali o'quvchilar endi faqat bilim oluvchi emas, balki faol bilim yaratishga qodir subyektga aylanmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi.

Raqamli ta'limning ta'lim jarayonlariga ta'sirini o'rganuvchi ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Deyarli barchasi raqamli vositalar yoshlarning motivatsiyasini oshirishi va ularning o'quv jarayonlarini samaraliroq qilishini ta'kidlaydi. Ulardan biri Mark Prensky "Biz yangi avlodni tarbiyalayapmiz, ular raqamli texnologiyalar bilan tug'ilgan va biz ularga bu asrning eng kuchli vositalarini o'rgatishimiz kerak"¹¹⁴-deydi. Biroq, ba'zi tadqiqotlar raqamli ta'limning salbiy ta'sirini ham ochib bermoqda. Xususan, haddan tashqari raqamlashtirish ijtimoiy o'zaro ta'sir va yuzma-yuz muloqot ko'nikmalarini zaiflashtirayotganligi ta'kidlanmoqda. Bundan tashqari raqamli vositalardan tengsiz foydalanish yoshlar o'rtasida ta'lim imkoniyatlarining tengsizligiga olib kelishi mumkin bo'lib qolmoqda. Bill Gates aytganidek "Raqamli texnologiyalar nafaqat bilim olishni o'zgartiradi, balki ta'lim tizimining asosiy prinsiplarini ham qayta ko'rib chiqishga olib keladi"¹¹⁵.

Ushbu tezisda raqamli ta'limning yangi avlodni tarbiyalashdagi o'rnini turli xil aralash usulda tahlil qilamiz. Tadqiqot 2024-2025 o'quv yili davomida Turkiyaning yeti xil viloyatidagi davlat va xususiy maktablarda tahsil olayotgan uch yuz nafar o'quvchi va yuz nafar o'qituvchi ishtirokida amalga oshirildi. Unda O'quvchilarning raqamli ta'lim jarayoniga munosabati va muvaffaqiyat darajasini o'lchash maqsadida yigirma donadan iborat savol tuzildi. Turli xil suhbatlar, intervyu, eksperiment darslar tashkil etilib, darsda Zoom, Google, Classroom va Edmodo kabi raqamli platformalardan foydalanildi. Tadqiqot natijasida shuni ko'rsatdiki, raqamli ta'lim platformalaridan foydalangan holda ta'lim olgan o'quvchilar an'anaviy usuldagi o'quvchilarga nisbatan yuqoriroq natijalarga erishgan. Raqamli vositalar o'quvchilarning faolligi, e'tibori va muvaffaqiyat darajasini

¹¹⁴ M.Prenskiy (2001). "Raqamli avlod va raqamli muhojirlar" jurnali 1-6.

¹¹⁵ B. Geyts (2000). "Fikr tezligidagi biznes: raqamli asab tizimidan foydalanish". Nyu-York.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sezilarli darajada oshirganligi ko’rildi¹¹⁶. Shu o’rinda Sir Ken Robinson "Insonning ijodkorlik potentsiali cheksizdir. Raqamli texnologiyalar o’qituvchilarga o’quvchilarning ijodkorligini rivojlantirishda yordam beruvchi kuchli vosita sifatida ishlatilishi kerak"¹¹⁷- deb ta’kidlaydi.

Albatta to’g’ri, Behbudiy yozganlaridek “Zamonda turmoq uchun zamonaviy ilm lozimdir”¹¹⁸. Bunday bilimlarni egallash orqali o’quvchi, talabalar darslarda faolroq qatnashadilar qolaversa, o’qituvchilar bilan yanada samarali muloqot qiladilar. Lekin har bir narsa o’zining ijobiy tomonlari bilan bir qatorda salbiy xarakter ham kasb etadi. Xuddi shunidek, raqamli ta’lim ham bizga ba’zi bir qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Misol uchun olib qarasak, talabalar o’rtasidagi raqamli tengsizlik, texnologik infratuzilmaning yo’qligi va o’qituvchilarning raqamli vositalarga yetarlicha o’qitilmagani kabi muammolar raqamli ta’lim samaradorligini cheklamoqda. Bundan tashqari, o’quvchilarning ekranda ko’p vaqt sarflashi ijtimoiy ko’nikmalardagi kamchiliklarga sabab bo’lishi kuzatilmoqda.

Natijalar shuni ko’rsatadiki, kunimizda raqamli ta’lim yangi avlodni tarbiyalashda kuchli qurolga aylanib, kelajakda o’zining har tomonlama ilg’or ahamiyat kasb etishini, insonlarning yashash tarzini o’zgartirishga olib kelishini ko’rsatmoqda. Ayniqsa ta’lim jarayonlarini yanada qulayroq va samaraliroq qiladi, ularning individual ehtiyojlariga yechim topishda ko’makchi bo’ladi. Shu qatorda, tizimdan samarali foydalanish, o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, o’quvchilarga raqamli dunyoda axloqiy qadriyatlarni yo’qotmagan holatda uni o’ziga mos tatbiq qila olish va mustahkamlash zarurligi o’rgatilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim to’g’ri amalga oshirilganda ta’limni tubdan, ijobiy tarafga o’zgartira oladigan kuchdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. M.Prenskiy (2001). “Raqamli avlod va raqamli muhojirlar” jurnali 1-6.
2. B. Geyts (2000). “Fikr tezligidagi biznes: raqamli asab tizimidan foydalanish”. Nyu-York.
3. K.Robinson (2011). “Ijodiy bo’lishni o’rganish”.
4. M.Behbudiy (1914). “Maktablar to’g’risida”. Tarixiy maqolalar to’plami.
5. Raqamli ta’lim platformalari bo’yicha veb-resurslar.

¹¹⁶ Turkiyaning yetti viloyatidagi davlat va xususiy maktablarda 2024-2025 o’quv yili davomida o’tkazilgan amaliy tadqiqot natijalari.

¹¹⁷ K.Robinson (2011). “Ijodiy bo’lishni o’rganish”.

¹¹⁸ M.Behbudiy (1914). “Maktablar to’g’risida”. Tarixiy maqolalar to’plami.

6. Turkiyaning yetti viloyatidagi davlat va xususiy maktablarda 2024-2025 o'quv yili davomida o'tkazilgan amaliy tadqiqot natijalari.

SIFATLI TA'LIM – FAROVON KELAJAK ASOSI

Begimqulov Jasurbek Tursunpulatovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 4-bosqich talabasi.

“Har bir inson boshdan komil emas, ammo tug'ma ravishda o'ziga xos bo'lgan ichki shuur ila bosqichma-bosqich komillikka jiddu jahd bilan intiladi”

Abu Nasr Farobiy.

Annotatsiya. Maqolada jamiyat hayotidagi eng muhim sohalardan biri bo'lgan ta'lim-tarbiya, uning ahamiyati, olib borilayotgan islohotlarning mohiyati tahliliy bayon etilgan. Shaxs kamoloti hamda jamiyat farovonligida mazkur sohaga qaratilayotgan e'tiborning nechog'lik muhim ekanligi tarixiy va zamonaviy yondashuvlar, munosabatlar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya tizimi, islohot, ijtimoiy ong, tafakkur, kadr, fan-texnika taraqqiyoti, davlat dasturi, yoshlarga e'tibor.

Prezidentimizning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga qilgan Murojatnomasida 2023-yilga “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili”¹¹⁹ deb nom berilgani ham, avvalo ta'lim sohasida boshlangan ulkan ishlarimizni izchil davom ettirishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Bunday e'tiborning o'zi bu soha vakillari uchun juda katta mas'uliyat yuklaydi. Agar davlatda ta'lim sifati rivojlansa, har bir sohada o'zgarish va rivojlanish bo'ladi. Shu sababli bugungi kunga kelib ilm-fan, ta'lim, texnologiya kabi yo'nalishlarda keskin islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, madaniyat, ma'rifat, ta'lim, sport ekanligi isbot qilmas haqiqatdir. Bugun mamlakatimizning har bir jabhalarida olib borilayotgan islohotlar yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olinishini yanada kengaytirish, ularni bilim va malakali etib tarbiyalash, jahon taraqqiyotiga mos kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Qolaversa Prezidentimiz tomonidan 2023-yil uchun juda katta islohot rejalari ishlab chiqilgan. Ta'lim sifatini oshirish, sohani ilg'or tajriba asosida isloh qilish maqsadi ko'zlangan¹²⁰.

Murojatnomani teran anglash, mazmun mohiyatini mushohada qilish jarayonida xalqimiz va yangi O'zbekistonning kelgusidagi istiqboli bilan bog'liq muhim jihatlar yaqqol namoyon bo'ldi. Unda e'tirof etilgan fikr- mulohazalar mamlakatimiz

¹¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi

¹²⁰ www.bukhari.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

taraqqiyotini, xalqimiz farovonligini, yanada yaxshi yashashligini yangi bosqichga ko'tarishga qaratilganligining o'zi biz uchun yuksak sharaftir.

Bo'lib o'tgan Murojaatnomada har bir sohada erishilgan ko'rsatkichlar e'tibordan chetta qolmay tahlil qilinib, kelasi yillar uchun ishlab chiqilgan strategic maqsad va vazifalar tadrijiy tarzda bayon qilindi. Bugungi kungacha erishib kelayotgan yutuqlarimiz Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi dastlabki natijalar ekanligi qayd etilib, “Bunyodkor xalqimiz bilan birga bunday ezgu ishlarni davom ettiramiz va oldimizga qo'ygan katta-katta marralarga albatta erishamiz” deya Prezidentimiz tomonidan alohida ta'kidlandi. Davlatimiz rahbarining o'z nutqida inson qadrini ulug'lashligi masalasiga alohida urg'u berib, xalqimizning farovon hayoti bilan bog'liq qator taklif va tashabbuslarni ilgari surdi. Inson va uning manfaatlarini ta'minlash mamlakatimizda olib borilayotgan davlat siyosatining bosh tamoyili ekani qat'iy aytib o'tildi. Ushbu dasturulamal Murojaatnomada ta'lim va tarbiya mavzusi eng dolzarb masala ekanligi e'tirof etildi. Ta'lim sifatini oshirish, sohaga oid maqsadli sarmoyalar, qolaversa chet el investitsiyalarini kiritish, ilm-fan, innovatsiya faoliyatini yanada rivojlantirish taraqqiyotimizning yagona yo'li hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonda yuqori malakali mutaxassislarni ko'paytirish, qolaversa xoriy til va kasb-hunarga yo'naltirish maqsadida 2023 yil 1-sentyabrdan boshlab har bir tuman (shahar) ning bittadan umumiy o'rta ta'lim muassasasida o'quvchilar uchun qo'shimcha amaliyotlar bosqichma-bosqich joriy etiladigan bo'ldi¹²¹.

Inson kapitalini rivojlantirish, kelajagimiz uchun ta'lim strategiyasini to'g'ri tanlash borasida ham izchil harakatlar amalga oshirilgan. Shuni aytish joizki, insoniyat bugun ulkan globallashuv davrini boshdan kechirmoqda. Bunday vaqtda zamondan ortda qolmaslik, fan-texnologiya yutuqlaridan bexabar qolmaslik, zamon ruhiga mos ravishda islohot ishlarini amalga oshirish davlatimizning bosh maqsadi ekanligini unutmaslik, bu yo'lda o'zimizning vatanga bo'lgan muqaddas tuyg'umiz ila, o'z hissamizni qo'shmog'imiz darkor. Biz kelajakdagi ko'zlangan barcha maqsad, orzularimizga sifatli ta'lim orqali erishamiz.

Prezidentimiz “Najod-talimda, najod-tarbiyada, najod-bilimda”¹²², deya bekorga ta'kidlamadi. Negaki, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichga qadam qo'yishida eng avvalo, ta'lim, tarbiya, bilim eng muhim o'rin egallaydi. Bu uchchala so'z bir birini to'ldirib turganidik, hayotda ham bir birini taqazo qiladi va to'ldiradi. Kelgusidagi barcha ezgu maqsadlarimizga shular orqali erisha olamiz. Bizni rivojlanish sari yetaklab, hayotimizning bosh omili bo'lib xizmat qiladi.

¹²¹ O'zbekistonni Respublikasini Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.2-bob.

¹²²Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 18-avgust kuni o'tkazilgan videoselektor yig'ilishidagi nutqi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xalqimizning ertangi kunga bo'lgan ishonchini yanada ortirish, yangi marralarni egallashda, umummanfaat yo'lida birlashishda, turmush farovonligini yanada ortirishda ta'limning o'рни beqiyos. Eng avvalo, bu maqsad yo'lida bir tan-u bir jon bo'lib birlasha olish, nafaqat o'z manfaatlarini, balki, butun jamiyatning manfaatlarini ko'zlagan holda harakat qila olish muhim sanaladi. Buning uchun barchamiz Vatanimiz va xalqimizga yuksak sadoqat bilan xizmat qilishimiz, jamiyatimizda kechayotgan yangiliklarga bee'tibor qaramasligimiz, o'zimizda yurtga daxldorlik hissini yarata olishligimiz, vatanparvarlik, burch, fidoyilik tuyg'ularini mujassam etgan holda, vatan ravnaqi uchun munosib farzand bo'lib voyaga yetishimiz siz-u bizning oliy maqsadimiz bo'lmog'i lozimdir.

Bugungi kunda shaxsni ma'naviy va ma'rifiy tomondan tarbiyalashning, milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishda, bolalarni mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashda, o'z Vatani tabiati va oilasiga muhabbat, keng bilimga ega bo'lish, turli bilimlardan xabardor bo'lishligida to'g'ri ta'lim birinchi o'rinda turadi. Bu yo'lda qancha qiyinchilik bo'lmasin hammasiga sabr va harakat orqali erishiladi. Bizdan faqat ta'limni puxta egallash, uni boshqalar manfaati uchun ham kerakli qila olishlik, qo'ldan kelgancha yordam bera olishlik talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev “Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik milliy g'oyalarimiz poydevori”, Toshkent-2021y 45-67.
2. O'zbekistonni Respublikasini Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.2-bob.
3. Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil uchun Murojaatnomasi 20.12.2022.
4. www.bukhari.uz
5. www.norma.uz

G‘O‘ZA POPULYATSIYASIDA PEG-6000 TA’SIRIDA QURG‘OQCHILIKKA CHIDAMLILIK BELGILARINING MORFOLOGIK TAVSIFI

Nurimova Sh.O.^[1], Makamov A.X.^[2], Jovliyeva S.X.^[1], Muxammadaliyev R.I.^[2]

1. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Toshkent viloyati, Chirchiq shahri, Amir Temur ko‘chasi 104-uy

2. O‘zRFA Genomika va bioinformatika markazi

Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko‘chasi 2-uy

Annotatsiya. *Ushbu maqolada g‘o‘za (*Gossypium hirsutum* L.) ning yovvoyi turlari hisoblangan *Gossypium tomentosum* L. va *Gossypium mustalinum* L. ishtirokida yaratilgan 80 ta rekombinant inbred liniyalar (RIL) populyatsiyasida PEG-6000 ta’sirida qurg‘oqchilikka chidamlilik belgilarining morfologik belgilari nazoratga nisbatan o‘rganilib, tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, populyatsiya namunalari orasidan RIL-13, RIL-23, RIL-65 va RIL-78 kabi liniyalar bir nechta belgilari bo‘yicha nazorat liniyaga nisbatan eng yaxshi ko‘rsatkichlarga ega bo‘lib, qurg‘oqchilikka chidamli liniyalar deb topildi. Ushbu liniyalar qurg‘oqchilikka chidamli g‘o‘zaning yangi navlarini yaratishda qimmatli boshlang‘ich material bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *G‘o‘za, RIL populyatsiyasi, liniya, *Gossypium tomentosum* L., *Gossypium mustalinum* L., PEG-6000, qurg‘oqchilik stressi, morfologik belgilar.*

Kirish. G‘o‘za (*Gossypium hirsutum* L.) o‘simligi butun dunyoda eng mashhur va tijorat maqsadida o‘stiriladigan tolali ekin hisoblanadi. G‘o‘za tolasi to‘qimachilik sanoatida asosiy tabiiy xom-ashyo sifatida foydalaniladi va dunyo iqtisodiyotida yiliga taxminan 600 milliard dollar ulushga ega hisoblanadi. Dunyo bo‘ylab g‘o‘zaning umumiy ishlab chiqarilishi bir yilda taxminan 25 million tonnani tashkil etadi [1]. G‘o‘za hosili suv tanqisligi sababli 50-60% gacha kamayishi kuzatilgan [2] va uning o‘sishi qurg‘oqchilik stressi sharoitida juda muhim, chunki u morfo-fiziologik xususiyatlarga, ya’ni o‘simlik balandligi, chanoq soni, barg sathi, ildiz va to‘qima rivojlanishi, poyaning quruq vazni, transpiratsiya va fotosintez jadalligi, barglarning suv potentsiali va barg og‘izchalarining o‘tkazuvchanligiga ta’sir qiladi [3]. Polietilen glikol (PEG) birinchi marta induktor va identifikator sifatida ishlatilgan bo‘lib, u qurg‘oqchilikka chidamli tamaki hujayra liniyalarini skrining qilish va tanlashda qo‘llanilgan. Xitoy tadqiqotchilari g‘o‘za o‘simliklarini qurg‘oqchilikka chidamliligini baholash va aniqlashda qurg‘oqchilik induksiya usulini takroran qo‘llaganlar.

Hozirgi kunda PEG eritmasi yordamida qurg‘oqchilikka chidam o‘simlik namunalarini identifikatsiya qilish eksperimental bosqichda ishlatilmoqda. PEG-6000 g‘o‘zaning qurg‘oqchilikka chidamliligini tez va samarali baholash tizimini yaratish uchun ishlatilgan, bu esa qurg‘oqchilikka chidamli g‘o‘za genotiplarini seleksiya qilishga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yordam beradi [4; 5]. PEG ta'sirida yuzaga keladigan qurg'oqchilik stressi chigitning unib chiqish indeksi va yosh g'o'za nihollarida morfologik belgilar ko'rsatkichlarining pasayishiga olib keladi [6].

Tadqiqot materiallari va metodlari. Laboratoriya tajribasi 2025-yil fevral-mart oylarida O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Genomika va bioinformatika markazining Markerlarga asoslangan seleksiya laboratoriyasida o'tkazildi. Ushbu tajriba davomida g'o'za o'simligining *Gossypium* L. avlodiga mansub yovvoyi g'o'za turlari hisoblangan *Gossypium tomentosum* L. va *Gossypium mustalinum* L. ishtirokida yaratilgan 80ta RIL (rekombinant imbrid liniyalar) populyatsiyasini PEG-6000 ta'sirida qurg'oqchilikka chidamlilik belgilarining morfologik belgilari nazoratga nisbatan o'rganilib tahlil qilindi. Tajribada liniyalar polietilen idishga (10×9 sm) to'liq tasodifiy dizayn bo'yicha uch takrorda ekib o'rganildi. Har bir takrorda 4ta g'o'za chigiti torf va qum (5:2 nisbatda) aralashmasi bilan to'ldirilgan polietilen idishga taxminan 2 sm chuqurlikda ekilgan. Chigitlar unib chiqqandan so'ng, 4 ta niholdan 3 tasi yaganashtirilib, har bir uyachada 1 tadan nihol qoldirildi. Laboratoriya xonasidagi harorat kunduzi ~ 28°C, kechasi esa ~ 20°C da saqlangan. Kunduzi yorug'likning intensivligini 2400 lyuksda ushlab turish uchun lampalar ishlatilgan. Nihollar yaxshi o'sishi va rivojlanishi uchun dastlab 30 ml oddiy suv rejimida sug'orildi. Qurg'oqchilikka chidamli liniyalarni aniqlash uchun namunalar 2-chinbarg hosil qilguncha 19 kun davomida 8 marotaba oddiy suv bilan sug'orildi va tajribaning 20-kunida namunalar 2 guruh (1-guruh tajriba va 2-guruh nazorat) ga ajratildi va shu kundan boshlab 17 kun davomida 8 marotaba tajriba guruhi 10% li PEG va nazorat guruhi oddiy suv bilan sug'orildi. Tajriba to'rtinchi chinbarg paydo bo'lgunga qadar davom ettirildi. Tajribaning 36-kunida g'o'za populyatsiyasining quyidagi morfologik belgilari o'rganilib, tahlil qilindi: o'simlikning umumiy uzunligi (UU) (sm), poya uzunligi (PU) (sm), ildiz uzunligi (IU) (sm), umumiy og'irligi (UO) (g), poya og'irligi (UO) (g), ildiz og'irligi (UO) (g).

O'simlikning umumiy uzunligi (UU), poya uzunligi (PU) va ildiz uzunligi (IU) ni aniqlashda ildizlarning uzilib tahlilda xatoliklarga yo'l qo'ymaslik maqsadida ko'chatlar qumdan ehtiyotkorlik bilan ajratib olindi. Qum qoldiqlaridan ildizni tozalash uchun ko'chatlarning ildiz qismi toza suv bila yuvildi. O'simlikning umumiy, poya va ildiz uzunligi (sm) chizg'ich yordamida o'lchab olindi va ish yakunida, har bir muhitdagi liniyaning o'rtacha ko'rsatkichlari statistik tahlil uchun hisoblab chiqildi. O'simlikning umumiy, poya va ildiz uzunligi o'lchab olingandan so'ng, uning *umumiy og'irligi (UO)*, *poya og'irligi (UO)* va *ildiz og'irligi (UO)* elektron tarozi (g) yordamida har bir muhitdagi liniyaning dastlab umumiy og'irligi aniqlab olindi. O'simlikning poya va ildiz og'irligini aniqlash uchun uning poya va ildiz qismi qaychi yordamida kesib olindi va har bir qismi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

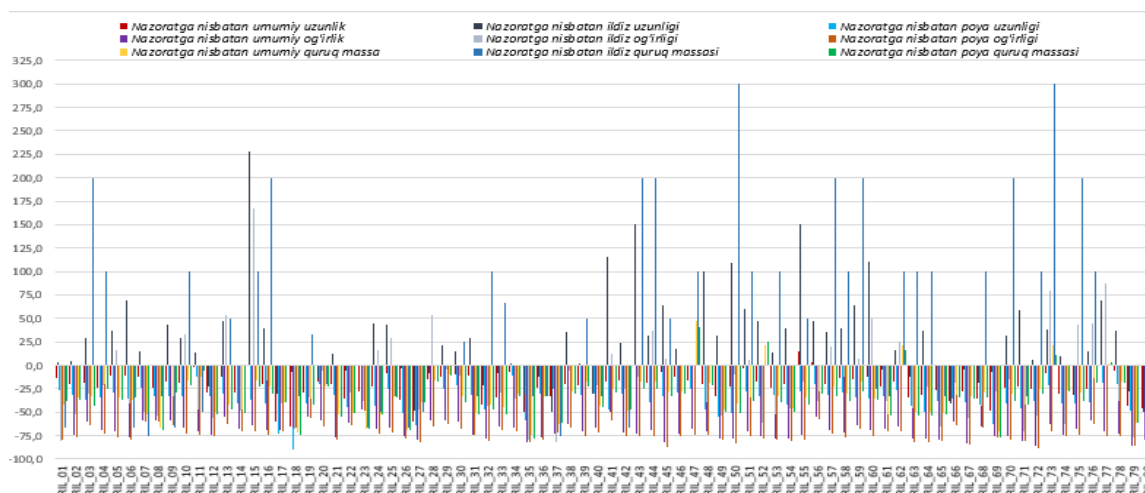
alohida o‘lchab olindi. Ish yakunida har bir liniyaning o‘rtacha ko‘rsatkichlari statistik tahlil uchun hisoblab chiqildi.

Natijalar va ularning muhokamasi. Tajriba asosida olingan ma’lumotlarning o‘rtacha qiymatlari hisoblab chiqilgan va quyidagi formula yordamida statistik tahlil qilingan:

$$((B_t/B_n)*100)-100$$

bu yerda, **B_t** – tajriba guruhi (PEG-6000 bilan sug‘orilgan ya’ni, qurg‘oqchilik stressi) da o‘stirilgan o‘simlik belgisining ko‘rsatkichi, **B_n** – nazorat guruhi (oddiy suv bilan sug‘orish rejimi) da o‘stirilgan o‘simlik belgisining ko‘rsatkichi. Ushbu formula yordamida, qurg‘oqchilik stressidagi liniyalarda aniqlangan morfologik belgilar qiymatlarining nazorat guruhidagi qiymatlarga nisbati (foizi) aniqlangan va natija qurg‘oqchilik stressidagi belgilarning foiz ko‘rsatkichi sifatida ifodalangan. So‘ngra, qurg‘oqchilik stressidagi belgilarning foiz ko‘rsatkichidan 100 (nazorat - oddiy suv bilan sug‘orish rejimidagi belgilar 100 % deb olingan) ni ayirib, yakuniy natija asosida qurg‘oqchilik stressida o‘stirilgan liniyalarning nazorat guruhidagi liniyalarga nisbatan stress ta’siriga chidamliligi baholangan. Bunda, aksariyat belgilar manfiy qiymatlarda namoyon bo‘lib, ularni izohlashda nazoratga nisbatan kamaygan yoki yuqori kabi iboralardan foydalanilgan. O‘z navbatida, qiymatlarning kamayishi yoki oshishi eng yuqori yoki eng kichik qiymat kabi ifodalangan.

Morfologik belgilar tahlili. O‘rganilgan morfologik belgilarga asoslanib, liniyalar quyidagicha izohlangan: o‘simlikning umumiy uzunlik belgisi bo‘yicha nazoratga nisbatan tajriba guruhi ya’ni 10 % li PEG-6000 bilan sug‘orilgan namunalarda eng kichik kamayish foiziga ega bo‘lgan RIL-18 da -64,9 % bo‘lib, eng yuqori kamayish foizi RIL-11 da -1.8% ni tashkil qilgan. Namunalarning poya uzunligi belgisi nazoratga nisbatan kamayish foizi tahlil qilinganda, eng kichik kamayish foizli bo‘lgan RIL-18 da -90,3% va nisbatan eng yuqori kamayish foiziga ega RIL-34 da -10.6% qiymatni namoyon qilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ildiz uzunligi nazoratga nisbatan kamayish foizi eng kichik -50,0% RIL-80 da va nisbatan eng yuqori foizli ko'rsatkich RIL-26 va RIL-65 liniyalarda kuzatilib, -2,9%ni tashkil etgan.

O'simliklarni umumiy og'irlik belgisi tahlili shuni ko'rsatdiki, liniyalar orasidan eng kichik kamayish foiziga ega liniya RIL-72 da ko'rsatkich -86,3% va eng yuqori qiymatli kamayish foizi RIL-23 da -47,6%. Poya og'irligi belgisi tahliliga ko'ra, kamayish foizi eng kichik bo'lgan liniya RIL-72 da -88,3% va kamayish foizi eng yuqori -48,5% bo'lgani RIL-23 dir. Ildiz og'irligi belgisi nazoratga nisbatan kamayish ko'rsatkichi eng kichik bo'lgani RIL-32 da -82,1% va eng yuqori qiymatli kamayish foizi esa RIL-29 da -4,3 %. Qurigan poya og'irligi nazoratga nisbatan taqqoslanganda kamayish foizi eng kichik RIL-35 da -74,1 % ni va eng yuqori kamayish foizi RIL-29 da -9,7% ni qayd etgan.

Xulosa. Hozirgi kunda qurg'oqchilik hosildorlikka to'siq bo'luvchi asosiy muammolardan biri hisoblanib, qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishga tahdid solmoqda. Shu boisdan ham g'o'zaning qurg'oqchilikka chidamli va serhosil navlarini yaratish zarur. Tadqiqot natijalari asosida namunalar orasidan RIL-13, RIL-23, RIL-65 va RIL-78 kabi liniyalar bir nechta belgilar bo'yicha nazoratga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligi aniqlanib, qurg'oqchilikka chidamli liniyalar sifatida qayd etildi. Ushbu liniyalar g'o'za seleksiyasida qurg'oqchilikka chidamli yangi navlarni yaratishda qimmatli boshlang'ich material sifatida tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Khan, M.A., A. Wahid, M. Ahmad, M.T. Tahir, M. Ahmed, S. Ahmad and M. Hasanuzzaman. 2020. World cotton production and consumption: An overview. In: Cotton production and uses. Springer, pp.1-7.
2. Mahmood, S. and B. Hussain. 2020. Development of transgenic cotton for combating biotic and abiotic Stresses. In: Cotton production and uses. Springer, Singapore, pp. 527-545.
3. Loka, D.M., M. Derrick, D.M. Oosterhuis and G.L. Ritchie. 2011. Water-deficit stress in cotton. Stress physiol. Cotton, 7: 37-72.
4. Burlyn E. Michel, Merrill R. Kaufmann. The Osmotic Potential of Polyethylene Glycol 6000, Plant Physiology, Volume 51, Issue 5, May 1973, Pages 914-916, doi.org/10.1104/pp.51.5.914
5. Yu, X.G., Sun, J.S., Xiao, J.F., 1999. A study on drought indices and lower limit of suitable soil moisture of cotton. Acta Gossypii Sinica 11(1), 35-38.
6. Fernandez, C. J. and Mariaelena.,1998. Effects of drought on growth and photosynthetic capacity of cotton. Internet Association for Biomedical Sciences, pp. 98: 2-6.

O‘ZBEKISTON – IJTIMOIIY DAVLAT: FUQAROLARNI HIMOYA QILISHNING AMALIY KO‘RINISHI (“MEHR” OPERATSIYALARI MISOLIDA)

Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

e-mail: xamrayevasunbula@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy davlat tushunchasining mohiyati, xususan davlatimizning mamlakat tashqarisidagi o‘z fuqarolarini huquqiy va ijtimoiy himoya qilish borasida olib borgan “Mehr” operatsiyalari haqida tahliliy materiallar bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: “Mehr” operatsiyalari, davlat funksiyasi, qomus, ijtimoiy himoya, faol fuqarolik majburiyati.

Ijtimoiy davlat fuqarolarning iqtisodiy-ijtimoiy farovonligini ta’minlashni o‘zining bosh maqsadi deb hisoblovchi siyosiy tashkilotdir. “Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat fuqarolar oldida mas’uldirlar.”¹²³ Bunda davlat teng imkoniyatlar, resurslarning adolatli taqsimlanishi va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami manfaatlarini himoya qilish tamoyillariga asoslanadi. Ko‘plab adabiyotlarda ijtimoiy sohaga ustuvorlik qaratiladigan, fuqarolarning tengligi, ularning turli tabaqalarga ajralishiga yo‘l qo‘ymaydigan, umumiy farovonlikka intiluvchi davlatga nisbatan bu termin qo‘llaniladi.¹²⁴ Rivojlangan mamlakatlarda davlatning ijtimoiy maqomi Konstitutsiya darajasida mustahkamlangan. 2023-yilgi islohotlarda bu norma O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham o‘z ifodasini topdi.

Ijtimoiy davlatning asosiy belgilaridan biri unda ijtimoiy adolat, birdamlik va davlat tizimida qonuniylik kabi prinsiplarning mavjudligi bilan belgilanadi.

Dunyo miqyosida, jumladan, O‘zbekistonda ham 2009-yildan buyon 20-fevral-Butunjahon ijtimoiy adolat kuni (World Day of Social Justice) sifatida nishonlab kelinadi. Ushbu xalqaro sana BMT Bosh Assambleyasining 2007-yil 26-noyabrdagi rezolyutsiyasi bilan ta’sis etilgan. Ushbu muhim sananing bosh maqsadi jahon hamjamiyati e’tiborini ijtimoiy adolatni rivojlantirish zarurligiga qaratishdir. Bu bayram, shuningdek, qashshoqlik, gender tengsizlik, ishsizlik, inson huquqlariga hurmatsizlik va ijtimoiy befarqlik kabi dolzarb muammolarni hal etish bo‘yicha sa’y-harakatlarni birlashtirishga chorlaydi. Sh. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” nomli

¹²³ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi_Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2023, 5-bet.

¹²⁴ .https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Ijtimoiy_davlat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kitobida “O‘zbekiston ijtimoiy davlat” tamoyilining ayni ustuvor yo‘nalishlari batafsil ifoda etilgan. Xususan, mamlakatimiz aholisi uchun munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilma, malakali tibbiy xizmat, sifatli ta‘lim, ijtimoiy himoya va sog‘lom ekologik muhit yaratish, iqtisodiyotni mustahkamlash, ijtimoiy, huquqiy, ekologik va boshqa sohalarni rivojlantirish istiqbollari ko‘rsatib berilgan.

Shuni aytish joizki, ijtimoiy davlatda ijtimoiy funksiyalarga ko‘proq e‘tibor qaratiladi. Xususan,

1. Ijtimoiy adolatni ta‘minlash – ijtimoiy davlat fuqarolar o‘rtasida tenglik va adolatni saqlashga intiladi. Bu barcha fuqaro uchun teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy guruhlar orasida farqlarga yo‘l qo‘ymaslikni anglatadi.

2. Ijtimoiy himoya funksiyasi – davlat ijtimoiy zaif guruhlarini (nogironlar, pensionerlar, kam ta‘minlangan oilalar, bolalar va boshqalar) himoya qilishni o‘zining asosiy vazifalaridan biri deb biladi. Bu fuqarolarga zarur yordam va imtiyozlarni taqdim etishni o‘z ichiga oladi, masalan, ijtimoiy yordamlar, pensiyalar, ta‘lim va tibbiyot sohasidagi yordamlarga ega bo‘lish.

3. Ta‘lim va sog‘liqni saqlashni ta‘minlash funksiyasi – ijtimoiy davlat barcha fuqarolarga sifatli ta‘lim va tibbiy xizmatlar ko‘rsatishni maqsad qiladi. Bu ijtimoiy o‘rish va barqarorlikni ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan asosiy sohalardir.

4. Iqtisodiy barqarorlikni taminlash funksiyasi davlat ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni yaratishga yordam beradi, iqtisodiy resurslarni adolatli taqsimlashni, ish o‘rinlarini yaratishni va daromadlar orasidagi farqni kamaytirishni maqsad qiladi.

Ijtimoiy davlatning bu funksiyalari, umuman olganda, uning asosiy maqsadi - fuqarolarining farovonligini ta‘minlash, ularning huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy barqarorlikni yaratishdir.

Eng asosiysi, O‘zbekiston Respublikasi o‘z fuqarolarini o‘z hududida ham va uning tashqarisida himoya qilishi. Bu ham davlatning konstitutsiyaviy majburiyati hisoblanadi. Xususan, bosh qomusimizning 23-moddasida “O‘zbekiston o‘z hududida ham uning tashqarisida ham o‘z fuqarolarini himoya qilish va ularga homiylik ko‘rsatishni kafolatlaydi...”¹²⁵ deb belgilangan.

Bunga misol qilib prezidentimiz tashabbusi bilan 2018-2019-yillarda amalga oshirilgan “Mehr operatsiyalari” ni keltirishimiz mumkin. Shu o‘tkazilgan “Mehr operatsiya” larining orasida birinchi va ikkinchi operatsiyalar inson qalbini qandaydir tuyg‘ular girdobiga solib qo‘yadi.¹²⁶

¹²⁵ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi_Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2023, 16-bet.

¹²⁶ Mehr operatsiyasi 1-qism. Suriya@You_Tube_Savee_Bot: 240p

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tinchlik – bu qalbning eng nozik, eng yorqin holati, yurakda yengillik va tinchlikka erishishdir. U hamkorlik va mehr-oqibatni, o‘zaro tushunishni uyg‘otadi, va bu dunyoni nurga to‘ldiradi, unda har bir insonga o‘z joyi, haqqi va huquqi berilgan. Mana shunday bebaho boylikdan yillab, qandaydir muammo yoki sabab bilan mahrum bo‘lganlar o‘zbekistonliklar qancha...

U yerdagi insonlarning ayrimlari kuchli radikal g‘oyalar ta’sirida, ayrimlari esa Internet tarmog‘i orqali, yana boshqalari esa yengil pul topish ilinjida Suriyaga ketgan va ma’lum vaqtdan keyin esa ular yaqinlari, ayollari, farzandlari va qizlarini chaqirishgan.

“Mehr-1 operatsiya”si nomli tashqi gumanitar operatsiya Yaqin Sharqning turli mamlakatlariga bilib-bilmay, adashib borib qolgan O‘zbekiston fuqarolarini mamlakatga qaytishlariga ko‘maklashish maqsadini ko‘zlagan. 2019-yil may oyida boshlangan harakatda gumanitar tusga ega bo‘lish, boshqalarning manfaatini hisobga olgan holda, hech kimning manfaatlariga va ichki siyosiy hayotiga putur yetkazmasligiga ham alohida e’tibor berildi. Natijada 156 nafar o‘zbekistonliklar Damashqdan Toshkentga olib kelindi.¹²⁷ Ular Vatan tuprog‘ini ko‘zlariga surtib, o‘z yurtlariga qaytishgani uchun Allohga behisob shukronalar aytishdi. Ularga malakali tibbiy xizmat va psixologlar ko‘magi berildi. Yosh bolalar turli xil ko‘riklardan o‘tkazildi. Ular sekin-astalik bilan maktab va bog‘cha tizimlariga joylashtirildi. Ayollar esa bo‘sh ish o‘rinlarini to‘ldirishdi. Keyinchalik ayollarga teolog va dinshunoslar ham birlashtirildi. 46 nafar ayollar pasport va 100 dan ortiq bolalar tug‘ilganlik haqida guvohnomalarga ega bo‘lishdi.

“Mehr-2 qutqarish operatsiya”si 2019-yilning 10-oktyabrida maxsus reys orqali Iroqning mojaroli hududlaridan bolalarni olib kelishga kirishildi. Prezident qarori va YUNISEF xalqaro bolalar tashkiloti bilan hamkorlikda Iroqda urushlar va halokatlar botqog‘ida qolgan bolalarni qutqarish uchun olib borilgan mohirona muzokaralar natijasida ruhiy va jismoniy qiyinchiliklarga duchor bo‘lgan bolalarni qaytarish masalasi to‘laligicha o‘z yechimini topdi. Yana 64 nafar o‘zbek farzandining bir umrlik orzusi, qaysidir ma’noda tushlariga ham kirmagan hayoti boshlandi. Endi ular shunday shart-sharoitlarni qadrlab, kelajakda Vatanga sodiq, mard, jasur, ilmida, sportda va boshq sohalarda o‘z qobiliyatlarini rivojlantirib, yurt sha’ni, uning qadr-qimmatini, farovon hayoti, rivojlanishi, e’tirof etilishi, qisqasi uning manfaatlari mohiyati uchun chin yurakdan bor kuch va imkoniyatlarini sarflagan holda hormay-tolmay harakatda bo‘lishadi.

Xulosa o‘rnida aytish lozimki, insonlar o‘z nafslariga qul bo‘lmasda Vatan manfaatini ham o‘ylashlari, bu o‘rinda eng avvalo chuqur ilm va sog‘lom dunyoqarash

¹²⁷ Mehr operatsiyasi 1-qism. Suriya@You_Tube_Savee_Bot: 240p

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sohiblari bo‘lishga astoydil haraat qilish lozim. Bu borada mamlakatimizda barcha shart-sharoitlar yaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. <http://www.britannica.com>
2. Davlat va huquq nazariyasi: darslik-Toshkent 2024-248 bet_Sh.A.Saydullayev.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi-Rasmiy nashr-Toshkent. "O'zbekiston" nashriyoti, 2023, 120 bet.
5. Mehr operatsiyasi 1-qism. Suriya@You_Tube_Savee_Bot: 240p
6. Mehr operatsiyasi 2-qism. Iroq@You_Tube_Savee_Bot: 360p
7. <https://uz.m.wikipedia.org>.
8. <https://tergov.uz/uz/news/vystuplenie>

YANGI O`ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING HUQUQUQIY ASOSLARI

Sadikova Elmira Maratovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: B.M.Qandov ChDPU dotsenti, f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: O`zbekiston Respublikasida ayollar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini o`rganish. Hozirgi kunda xotin-qizlar huquq va manfaatlarining himoyasi bo`yicha milliy qonunchilik hujjatlari va davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar.

Tayanch so`zlar: xotin-qizlar huquqlari, strategiya, siyosat, muammo, qonun-hujjatlar.

Bugungi kunda xotin-qizlarimizni turmushini o'tgan kunlarning o'tmish sahifalariga yozilgan va bitilgan kechmishlariga aslo solishtirib bo'lmaydi. Momolarimizni cheklangan huquqlari, siyosiy tugul oddiy o'rta maktab ta'limini olish borasidagi cheklovlar va ularni yengish uchun qanchalik darajadagi chekkan mashaqqatlari ayollarning hozirgi huquq va manfaatlariga yetishishi yo'lida debocha bo'lgan desak adashmagan bo'lamiz. Nafaqat bizni mamlakatimizda balki, butun dunyoda ayollar huquqlarini himoya qilish har doim dolzarb bo'lib kelgan. Ayollar huquq va manfaatlarining himoyasi muammolari dunyoning ko'plab mamlakatlarida eng muhim muammolardan biridir. BMT bosh kotibi Antonio Guterrish ayollar huquqlari tahdid ostida ekanini ta'kidlab, bunga qarshi kurashishga chaqirdi. "Ayollarning tanasi siyosiy kurash maydoniga aylandi. Internetdagi zo'ravonlik real zo'ravonlikka aylandi", - dedi u. Guterrishga ko'ra, 612 mln ayol-qizlar qurolli mojarolar soyasida yashamoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ayollar huquqlarining global muammolari dunyoning ko‘plab mamlakatlarida eng muhim muammolardir. Bu sohadagi muammolar va muammolarni aks ettiruvchi bir necha asosiy jihatlarni sanab o‘tsak:

1. Gender tengsizlik: Erkaklar va ayollar o'rtasidagi tengsizlik asosiy muammo bo'lib qolmoqda. Bu ish haqi, ta'lim olish imkoniyati, biznes va siyosiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatlariga taalluqlidir.

2. Zo'ravonlik: Ayollarga nisbatan zo'ravonlik millionlab ayollar hayotiga ta'sir qiluvchi global muammodir. Bu oiladagi zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik, odam savdosi va huquqlarning buzilishining boshqa shakllarini o'z ichiga olishi mumkin.

3. Ta'lim olish imkoniyati: Dunyoning ayrim hududlarida ayollar hali ham sifatli ta'lim olishda qiynalmoqda. Bu ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga to'siqlar yaratadi.

4. Sog'liqni saqlash: Bir qator mamlakatlarda ayollar sifatli tibbiy xizmatdan, jumladan, reproduktiv salomatlik xizmatidan foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu ularning farovonligi uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

5. Siyosat va yetakchilikdagi ishtiroki: Taraqqiyotga qaramay, ko‘plab mamlakatlarda ayollarning siyosat va yuqori rahbarlik lavozimlarida ishtirok etish darajasi hali ham yetarli emas.

6. Bolalar nikohi va bolalarga nisbatan zo'ravonlik: Ko'pgina qizlar majburiy turmushga chiqish va zo'ravonlikka duch kelishadi, bu ularning huquqlarining buzilishi va jiddiy ijtimoiy va psixologik oqibatlarga olib keladi.

7. Texnologiyadan foydalanish imkoniyati: Ayrim jamiyatlarda ayollarning axborot texnologiyalari va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyati cheklangan, bu esa ularning ta'lim olishi va rivojlanishi uchun qo‘shimcha to‘siqlar yaratishi mumkin.

Dunyo bo‘ylab ko‘plab guruhlar va tashkilotlar ma’rifiy tadbirlarni o‘tkazish, qonunchilikka o‘zgartirishlar kiritish va hayotning turli sohalarida xotin-qizlarning mavqeini oshirishga qaratilgan loyihalarni qo‘llab-quvvatlash orqali ushbu muammolarni hal qilish ustida ishlamoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ayollar huquqlarini har doim ta’minlash va himoya qilishga alohida e’tibor berib kelgan. O‘zbekiston Markaziy Osiyoda birinchilardan bo‘lib, 1995-yil 6-mayda BMTning Xotin-qizlarni kamsitishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiyasiga qo‘shildi. **Konvensiya “Ayollar huquqlari bilimi” nomini olgan va u hozirda BMT ning 165 a’zo -davlatlarini birlashtirgan.** Shuningdek, Onalikni himoya qilish to‘g‘risida, Mehnat va kasb sohasidagi kamsitish to‘g‘risidagi konvensiyalari va boshqa xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilgan. Shu bilan birga asosiy qonunimiz O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida: Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqliligi, Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarda teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashi belgilangan.

Mamlakatimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning turli sohalarda o'z qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ta'minlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz **Sh.M.Mirziyoyev**: ***“So‘nggi yillarda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini to‘liq ta‘minlash, ularning qadr-qimmatini ulug‘lash Yangi O‘zbekistonning davlat siyosatida yetakchi o‘ringa qo‘yilmoqda, - deb alohida ta’kidladilar.*** Yurtimizdagi 203 ta oliygoh talabalarining 52 foizdan ortig'ini xotin-qizlar tashkil etayotgani mana shu ezgu g'oyaning amaliy natijasi, desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz. O'tgan yilning o'zida magistraturada o'qiyotgan 15 mingga yaqin xotin-qizlarga 100 milliard so'mga yaqin kontrakt puli to'lab berildi. Hozirgi vaqtda 6 ming 200 dan ortiq xotin-qizlar ilmiy faoliyat bilan shug'ullanayotgani, ilmiy ishlanmalarning 25 foizini olim ayollarimiz yaratayotgani ham, jamiyatda ularning o'rni mustahkamlanib borayotganidan dalolat beradi.

O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqlarining himoyasi uchun Prezidentimiz tomonidan bir qator qonun-hujjatlar imzolandi. Bularga misol qilib, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” farmon, “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori va boshqalar shular jumlasidandir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining **69-maqsadida: Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta‘minlash.** Xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish. Hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda xotin-qizlarga ko'rsatiladigan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini, ular o'rtasida sog'lom turmush tarzini ta'minlash borasidagi ishlar samaradorligini oshirish. Turar joyga muhtoj xotin-qizlarni uy-joy bilan ta'minlash, turmush va mehnat sharoitlarini yaxshilash, daromadlarini ko'paytirish borasida tizimli chora-tadbirlarni belgilash. Og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko'rsatish, ularni manzilli qo'llab-quvvatlash ishlarini maqsadli amalga oshirish rejalashtirilgan edi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shuningdek, 11-sentyabr 2023-yildagi PF-158-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston - 2030” strategiyasining 25-maqsadida Gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish. Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash. «Ayollar daftari» bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish nazarda tutilgan. Ushbu qabul qilingan qonun va qarorlar albatta mamlakatimizdagi xotin va qizlarning huquq va majburiyatlarini kafolatlab, shu bilan birgalikda ko‘pgina huquqbuzarliklarni oldini olishda ham samarali xizmat qiladi. **2017-yilda boshqaruv sohasida xodimlarning 20 foizini xotin-qizlar tashkil etgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda bu raqam 35 foizga yetdi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlarining 38 foizini, Senat a‘zolarining 27 foizini ayollar tashkil etmoqda.**

Prezidentimizning “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarorida ham 2025-yilda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlashning asosiy maqsadli ko‘rsatkichlari etib quyidagilar belgilangan.

2 million nafar xotin-qizlarning bandligini ta’minlash;

250 ming nafar xotin-qizlarni kasb-hunar va tadbirkorlikka o‘qitish;

250 ming nafar xotin-qizlarni oliy ta’lim bilan qamrab olish;

50 ming nafar ehtiyojmand xotin-qizlarni sanatoriylarda sog‘lomlashtirish hamda ularda tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha motivatsion seminarlar tashkil etish.

O‘zbekiston Adliya vazirligi qonunchilikda ayollarga qanday imtiyoz va yengilliklar ko‘rsatib o‘tilgani bo‘yicha ma’lumot berdi.

Xotin-qizlarga tadbirkorlikni yo‘lga qo‘yish uchun 33 million so‘mgacha kreditlar ajratiladi.

Ayollarni pensiya yoshiga to‘lgani sababli ish beruvchi tashabbusi bilan ishdan bo‘shatish taqiqlanadi.

Ayrim toifadagi xotin-qizlarga OTMga kirish uchun tavsiyanoma beriladi.

4. «Ayollar daftari»ga kiritilganlarga 5 mln so‘mgacha kreditlar naqd berilishi mumkin.

. Ishlaydigan onalarga bolani ovqatlantirishga tanaffus beriladi.

Xotin-qizlarning kasb o‘rganishga qilgan xarajatlarini davlat to‘lab beradi.

«Ayollar daftari»ga kiritilgan yolg‘iz ayollarning farzandlari ham bog‘chaga imtiyozli ro‘yxat asosida qabul qilinadi.

Og‘ir ijtimoiy ahvoldagi xotin-qizlarga imtiyozli uy-joylar beriladi.

Faol va tashabbuskor xotin-qizlar «Mo‘‘tabar ayol» ko‘krak nishoni bilan taqdirlanadi.

12 yoshga to‘lmagan bolasi bor ayollarga qo‘shimcha ta‘til beriladi.

Ayrim xotin-qizlarning kontrakt puli davlat tomonidan to‘lab beriladi.

2 yoshga to‘lmagan bolasi bor ayollar yengilroq ishga o‘tkaziladi.

Homilador ayollar, 3 yoshga to‘lmagan bolasi bor ayollarni ishga qabul qilishda dastlabki sinov qo‘llanilmaydi.

Rahbarlik lavozimiga tanlovda xotin-qizlar va erkaklarning teng ishtiroki ta‘minlanadi.

Ayrim ayollar 53 yoshda pensiyaga chiqishi mumkin.

5 yil ish stajiga ega xotin-qizlar tavsiyanoma asosida o‘qishga qabul qilinadi.

Xotin-qizlarga 7 yilga foizsiz ta‘lim krediti beriladi.

Nogironligi bo‘lgan xotin-qizlarni ishga olganlarga subsidiya beriladi.

Xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilishda javobgarliklar [kuchaytirilmoqda.](#)

Milliy darajada ayollar maqomini oshirish va ularning iqtisodiy huquqlarini ham mustahkamlash bo'yicha dasturlar va tadbirlar amalga oshirilmoqda. Gender muammolarini hal qilishda respublika davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, jamoat va ilmiy tashkilotlari faoliyatining faollashishi hamda bir-biri bilan uyg'unlikda faoliyat yuritishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Albatta buning uchun moliyaviy qo'llab – quvvatlash masalasi birinchi o'ringa chiqadi. 2024-yil 14-martdagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi o'rinbosari va BMT Ayollar tashkiloti ijrochi direktori Sima Baxousning BMT shtab-kvartirasidagi Ayollar maqomi bo'yicha komissiyaning 68-sessiyasida “Avlodlar tengligi”ga bag'ishlangan yon tadbirdagi kirish so'zida, “...Bizning 2023-yil uchun gender istiqbollari haqidagi hisobotimiz CSW68 da muhokama qilinganidek, asosiy Barqaror rivojlanish maqsadlarida gender tengligiga erishish, jumladan, qashshoqlikka barham berish uchun yiliga qo'shimcha 360 milliard AQSh dollari zarurligini aniqladi. Mening hamkasblarimning aytishicha, barqaror rivojlanishning asosiy maqsadlarida gender tengligiga erishish uchun yiliga zarur bo'lgan qo'shimcha 360 milliard AQSh dollari dunyoning yiliga qahvaga sarflaydigan miqdoriga teng, shuning uchun biz gender tengligiga erishish uchun bu pulni tejashimiz mumkin deb o'ylayman. Bu shuningdek, dunyo har yili qurol-yarog'ga sarflaydigan mablag'ning bir qismi, shuning uchun menimcha, bu bizning ayollarimizga, tinchlik va xavfsizlik kun tartibiga chaqiriq bilan birga keladi. Biz bu pullarni ayollar kamdan-kam yoki hech qachon boshlamaydigan urushlarga investitsiya qilish o'rniga ayollar va qizlar uchun ishlatishimiz mumkin.”, deb aytgan gaplari juda ham dolzarb. Chunki hozirgi jamiyatlarga katta bosim o'tkazadigan ko'plab inqirozlarga duch kelgan dunyoda gender

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tengligiga erishish har qachongidan ham muhimroqdir. Hayotning barcha jabhalarida ayollar va qizlar huquqlarini ta'minlash farovon va adolatli iqtisodiyotni, kelajak avlodlar uchun sog'lom sayyorani ta'minlashning yagona yo'lidir.

Xullosa qilib aytganda, hozirgi kunga kelib ayollar turli soha va tarmoqlarda davlatimiz rivoji uchun munosib hissa qo'shib kelmoqdalar. 25-noyabr Ayollarga nisbatan zo'ravonlikka barham berish kuni. Ayollarga nisbatan zo'ravonlik - ko'hna va katta muammo. “Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda har to'rtinchi ayol zo'ravonlikka [dush keladi](#). “Yangi O'zbekistonda xotin-qizlarning og'irini yengil qilish, ular uchun barcha sohalarida zarur sharoitlarni yaratib berish doimo davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi”, - deb ta'kidladilar Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – **Toshkent:** [“O'zbekiston”, 2023.](#)
2. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – **Toshkent:** [“O'zbekiston”, 2023.](#)
3. Mo'minov.A.R. Tillaboyev.M.A Inson huquqlari. Ayollar huquqlari va erkinligini xalqaro huquqiy himoya qilish. – **Toshkent: Adolat. 2013. - B.367.**
4. Saidov A. Ayollar huquqlari bo'yicha xalqaro va milliy qonun hujjatlari rivojlanishning asosiy yo'nalishlari. – **Toshkent: 1999. – B. 34.**
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 14 martdagi “Oila va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-123-son. <https://lex.uz/ru/docs/7433397>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” gi PF-60-son. [https://lex.uz/.](https://lex.uz/)

KIBERSPORTNING OMMALASHUVI

Fozilova Saidaxon Ergashali qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Prezidentimizning 2022-yil 16-noyabrdagi “Kibersport turlarini yanada rivojlantirish va keng ommalashtirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” ¹²⁸PQ – 443-son qarorida bosh vazifa qilib, respublikamizda kibersport turini xavfsiz rivojlantirish va ommalashtirish bo’yicha ekotizm yaratish, musobaqa, turnirlarni uyushtirish, iqtidorli yoshlarni tanlash, ularni aniqlab to’g’ri tomonlama yondashishida, ijobiy taraflama foydalanishida yordam berish maqsad qilib olindi. IT-sohasi bo’yicha ham yuqora salohiyatli kadrlarni tayyorlab, ularni shu sohaga jalb qilish ko’zda tutildi. Maqolada ana shu masalalarning ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: kibersport, ommalashuv, texnika, turnir, kadr, tijoratlashuv, sog’lom sport, bandlik, investitsiya.

Kirish. Bugunki kunga kelib dunyo mamlakatlarida, qolaversa yurtimizda ham kibersport turi keng ommalashib, uning muxlislari soni ortib bormoqda. Unga bo’lgan talab kundan kunga ortib, nafaqat yoshlar, balki, yoshi kattalar o’rtasida ham urfga kirmoqda.

Kibersport – bu virtual makondagi kurash bo’lib, inson yoki jamoalar o’rtasidagi teng sharoitda kurashishni bildiradi. Asosini video o’yinlar tashkil qilib, elektron raqobat shaklida amalga oshiriladi. Har bir narsaning boshlang’ich nuqtasi bor bo’lganidek, kibersportning o’sishiga Janubiy Koreyada 1997- yil sodir bo’lgan Osiyo moliyaviy inqirozi ta’sir qilgan. Negaki, retsessiya davrida ko’pchilik ishsiz qolada, bunday holdan chiqib ketish maqsadida esport muhim ro’l o’ynaydi. Undan so’ng dunyoning rivojlangan bir qator davlatlarida maxsus sport inshooti tarzda kirib keldi va ommalashuv yuz berdi. 2015-yilga kelib Kaliforniyaning Santa-Ana shahrida birinchi kibersport arena AQShning birinchi maxsus sport turi sifatida ishga tushirildi. Lekin ba’zi yirik gegemon davlatlar buning me’yordan oshmasligini ko’zlab bir qator cheklovlar qabul qilgan. Misol uchun 2021- yilda Xitoyda voyaga yetmaganlar uchun haftasiga uch soatdan ko’proq vaqt davomiyligidan oshmasligi belgilandi¹²⁹. Inson bir narsaga qattiq bog’lanib qolsa, undan boshqa hammasi unitiladi, o’yinda ham huddi shunday, me’yor aniqlanmasa, xohishlari jilovlay olinmasa uning miyyasiga refleks kabi o’rnashib qolinadi. Esportda ham o’zi uchun markaz, chiziq belgilanmasa “ma’naviy afyun” o’z ta’sirini salbiy taraflama ta’sir etishni boshlaydi.

¹²⁸Shavkat Mirziyoyev, PQ-443-sonli qaror, 16.11.2022. www.lex.uz

¹²⁹ www.kun.uz.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mamlakatimiz asta-sekinlik bilan, bosqichma-bosqich jahon davlatlariga yuz tutib, uni o'zlashtirib, o'ziga xos tarzda moslashib bormoqda. O'zbekistonda ham 2017-yildan boshlab Kibersport assotsiatsiyasi tashkil qilinib, bir qator davlatlar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatib, uni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirmoqda¹³⁰.

Yuval Noah Harari ta'kidlaganidek, “Zamonaviy insonlar axborot oqimida yashaydi. Bu oqimda e'tibor — eng katta boylikdir”¹³¹. Kibersport e'tiborni maksimal jalb qiladigan sohaga aylangani sababli, uni to'g'ri boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunga kelib har sohada globallashuv jarayonlari yuz bermoqda. Internet tezligi eng katta muammo bo'lib, o'zini namoyon qilmoqda. E-sport ham dastlab kompyuterda viedo o'yin o'ynash, shunchaki bo'sh vaqtni qiziqroq o'tkazish maqsadida qaralgan bo'lsa, hozirga kelib tezlashuv natijasida haqiqiy sport turi, bandlikni ta'minlash, asosiy daromad manbaiga aylanib bormoqda. Bunda yoshning chegarasi yo'q, masofa tanlanmaydi muhumi iqtidor talab qilinadi. Har bir insonning o'zi bilmaydigan g'ayritabiiy iqtidori, talanti bo'ladi. Uni yuzaga chiqara olish, kerakli joyda, ijobiy taraflama qo'llay olish shaxsning o'ziga bog'liq sanaladi. Yurtimizdagi kibersport bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlardan ko'zlangan maqsad ham shuni ko'zda tutadiki, virtual olamda ham o'z ta'sirini ko'rsata oladigan, qiziqishi bor insonlarni yig'a olishdir. Hamma insonning turlicha narsaga iqtidori bo'ladi. Kimdir ilm-fanga qiziqsa, kimdir kompyuter o'yinlaridan katta muvaffaqiyatga erishib, sport yulduzi bo'lishligi mumkin. Faqat uni to'g'ri tanlay olishlik, yo'nalish aniq, mukammal darajada puxta bo'lishlik lozim bo'ladi.

Kibersport orqali yaxshi natijalarga erishib, qo'shimcha daromad, o'zini bandlik bilan ta'minlay olish mumkin. Ilon Mask esa shunday degan: “Kelajakda ish va o'yin o'rtasidagi farq yo'qoladi”.¹³² Bu holat aynan kibersport orqali yaqqol namoyon bo'lmoqda. Lekin har doim ham biz istaganimizdek bo'lavermaydi, shunday bo'lganda edi, insonning kundan kunga xohishlari ko'payib, istaklarining cheki qolmasdi. E-sport bilan shug'ullanganda eng avvalo me'yorni topa olish, har 2 soatdan so'ng yarim soatli tanaffuz olishlik talab qilinadi. Sportchi o'ziga to'g'ri ovqatlanish tartibini, ortiqcha vazn kabi muammolarni xoli bo'lishi muhim sanaladi. Alkogol ichimlik iste'mol qiladigan insonlarga bu sport bilan shug'illanish tavsiya qilinmaydi. Negaki, elektron sportda muvaffaqiyatga erishish uchun miya faoliyati yaxshi ishlashligi talab qilinadi. O'yin davomida sportchi juda tez fikrlashi va qaror qilishi, barmoqlarning tez ishlashi zarur bo'ladi. Bu darajaga albatta, asta-sekin, doimiy mashqlar yordamida erishiladi. Bolalarni

¹³⁰ www.kun.uz.

¹³¹ Harari, Yuval Noah. (2018). 21-asr uchun 21 saboq. London: Jonathan Cape nashriyoti.

¹³² Elon Musk, interview with Y Combinator, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=tnBQmEqBCY0>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

to'g'ri yo'naltirish uchun yaxshi vosita dep ham qaralsa, mubolag'a bo'lmaydi. Shu yo'l bilan bolalarni bo'sh vaqtini samarali, qiziqarli o'tkaza olishligi, qolaversa bandligini ta'minlashi ham mumkin sanaladi. Bir tomondan qaraydigan bo'lsak o'qishiga ham ijobiy taraflama ham ta'sir qilishligi haqiqatdan holi bo'lmaydi. Negaki, ko'pchilik xalqaro o'yinlar rus va ingliz tillarida bo'ladi. Muvaffaqiyatga erishishni ko'zlagan bola undagi qoidalarini to'liq anglash maqsadida chet tilini o'rganish uchun harakat qiladi. Kelgusidagi foydani ko'ra olishlik, unga harakat qilishlik uning o'ziga bog'liq sanaladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, kibersport jamiyat uchun foydali, ammo o'z o'rnida zararli ham bolishi mumkin. Unga qaysi taraflama qaray olishimiz muhim sanaladi. Kibersport ortidan boshqa sportga ham qiziqish mumkin. Har jabhada ilg'or, haqiqiy mutaxassislarni yetkazish, berilayotgan vazifalarni, o'tkazilayotgan islohotlarni to'g'ri talqin qila olish shaxs qarashlarining mezoni hisoblanadi. Insonda shu narsaga qiziqish bor ekan demak, unga turtki, motivatsiya, to'g'ri yo'nalish, shu soha mutaxassisining ko'magi zarur. Qadimiy naqlda “Yoshlikda o'rganilgan bilim, toshga o'yilgan naqsh kabidir” -deydi. Kibersport ham yoshlarning axborot texnologiyalari, chet tillari va strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Davr shuni talab qilyaptimi, anglash kerakki, bu narsadan ijobiy taraflama foydalansa bo'ladi. Misol tariqasida shuni aytib o'tishim joizki, jamiyatimiz faqat sog'lom insonlardan iborat emas. Kimdir borib mehnat qilish qobiliyatini yo'qotgan, yana kimdadir vaziyat boshqacha. Har kimning imkoniyatidan kelib chiqib, bu sport turi o'zaro yaqinlikni ta'minlab beroladi. Faqat insondan tanqidiy fikr emas, ijobiy fikr ham yetakchi ro'l o'ynaydi.

Kibersport nima beradi degan savolga quyidagicha xulosa qilmoqchiman:

Birinchidan, kibersport yoshlarning bandligini ta'minlash, ularning iqtidorini yuzaga chiqarish va zamonaviy kasblarga yo'naltirishda muhim vositaga aylanmoqda.

Ikkinchidan, to'g'ri yondashuv orqali bu soha shaxsiy daromad manbai, sog'lom raqobat maydoni va ta'limiy motivatsiya sifatida xizmat qilishi mumkin.

Uchinchidan, kibersport real hayotdan uzilmasligi, balki uni to'ldiruvchi kuch sifatida faoliyat yuritishi lozim. Me'yor va mas'uliyat bilan yondashilgandagina uning foydali jihatlari ro'yobga chiqadi.

Har narsadan yaxshilik izlash, shaxsni o'stiradi, kelajagini qurishda katta turtki bo'ladi. Yana shuni aytib o'tishim kerakki, bir narsaga bog'lanib mukkasidan ketish ham qoloqlikka olib keladi. To'g'ri virtual olamda daromad, bilim shu kabi foydalarni olish mumkin, lekin real hayotni ham unitmaslik darkor. Bu dunyodan ajralmagan holda meyor ushlash ham har kimning qo'lidan kelmaydi. Sog'lom yashash, erkin fikrlay olish, o'z “men”ini yarata olishda ko'proq real hayot katta ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, kelajak sari muhim qadamlarni qo'yishda har bir ijobiy, salbiy taraflarni unutmagan holda qaror qabul qila olishligimiz talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev, PQ-443-sonli qaror, 16.11.2022. www.lex.uz
2. www.kun.uz.
3. Harari, Yuval Noah. (2018). “21-asr uchun 21 saboq”. London: Jonathan Cape nashriyoti.
4. Elon Musk, interview with Y Combinator, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=tnBQmEqBCY0>.

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASH VA AXBOROT XAVFSIZLIGI

Raxmatov Bekzod Zafarovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish
metodikasi (ma’naviyat asoslari) 1-bosqich magistranti.

Ilmiy rahbar: Sh.X.Tog‘ayev Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti,
f.f.n.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, global o‘zgapishlap davpida axbopot qudpatli qupolga aylangan bir davrda, dunyo miqyocida mafkupaviy-g‘oyaviy tahdidlapni tapg‘ibot va tashviqot etishda axbopot acociy omil vazifacini o‘tayotganligi ochib berilgan. Shuningdek maqolada, bugungi kun yoshlapining bip qatop ommaviy axbopot vocitalapi, ayniqca, intepnet opqali tupli ma‘lumotlapga ega bo‘lishi, ulapni o‘zlapicha tahlil qilishi, calbiy oqibatlapini eca chuqup anglab etmacligi natijacida yot g‘oyalap ta‘cipiga tushib qolish bilan bog‘liq holatlap yoritilgan.

Kalit so‘zlari: jamiyat, internet, kommunikatsiya, g‘oya, ma’naviyat, mafkura, intellektual, axborot, kompyuter, xuruj, tahdid.

XXI asr globallashuv va chegaralapning bapham topish davpi, yukcak texnologiyalap va intepnet zamoni, jahon maydoni va dunyo bozopida tobopa kuchayib bopayotgan paqobat acpi cifatida tapixga kipmoqda. Axbopot tizimlapining pivojlanishi uning xavfcizligini ta‘minlashni ham kun taptibiga olib chiqdi. O‘zbekicton Pecpublikaci Ppezidenti SH.M.Mipziyoev ta‘kidlaganlapidek: «Axbopot-kommunikasiya tizimlapining keng qo‘llanilishi, davlat boshqapuvining elektpon shaklda tashkil etilayotgani, bu yaxshi, albatta, o‘z navbatida axbopot xavfcizligini ta‘minlash bilan bog‘liq qo‘shimcha chopatadbiplap ko‘pishni hayotning o‘zi taqozo etmoqda»[1]. Bu eca o‘z navbatida, tapaqqiyyotning ijobiy va calbiy jihatlap bilan bog‘liq bo‘ladigan japayon ekanligini ko‘pcatadi.

Ayni paytda, axbopot-kommunikasiya texnologiyalapining tapaqqiyyoti oqibatida ommaviy axbopot vocitalapida matn, tacvip va ovoz opqali ifodalanadigan mazmun

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

endilikda paqamli shaklga o‘tkazildi. Yangi texnologiyalap tufayli bip qancha to‘ciqlap – nashp etish uchun ketadigan vaqt, tegishli moliyaviy xapajatlal, gazetalapni tapqatishning geogpafik chegapalapni kabi to‘ciqlapni engib o‘tishga muvaffaq bo‘lindi. Qog‘oz sivilizasiyasi o‘pnida elektpon sivilizasiya pivoj topdi. Shu tapiqa eca inconiyat hamda incon faoliyati tupli cohalapining globallashuvida ommaviy axbopot vocitalapni ko‘p acplik tapaqqiyoti 1986 yilda intepnetning paydo bo‘lishiga zamin hozipladi. Natijada, intepnet jahon axbopot tizimi yoki bip-bipi bilan uzluvciz bog‘langan tapmoqlap biplashmaci cifatida inconlapga chekciz yangi imkoniyatlap taqdim etmoqda.

Bugungi kun yoshlapining bip qatop ommaviy axbopot vocitalapni, ayniqca, intepnet opqali tupli ma‘lumotlapga ega bo‘lishi, ulapni o‘zlapicha tahlil qilishi, calbiy oqibatlapini eca chuqup anglab etmacligi natijacida yot g‘oyalap ta‘cipiga tushib qolish bilan bog‘liq holatlap kuzatilmoqda.

Bizning fikrimizcha, global o‘zgapishlap davpida axbopot qudpatali qupolga aylangan ekan, dunyo miqyocida mafkupaviy-g‘oyaviy tahdidlapni tapg‘ibot va tashviqot etishda axbopot acociy omil vazifacini o‘tayotganligi haqiqatdip. Bugungi kunda axbopot vocitacida yoshlapning qalbi, ongi va puhiyatiga ta‘cip ko‘pcatishga alohida e‘tibop qapatilayotganligi bunga qapshi chopalap ko‘pishni taqozo qiladi. Binobapin, hap qanday axbopot xupujlapni bevocita axbopot qupollapni yopdamida amalga oshipilmoqda. Global o‘zgapishlap davpida aypim etakchi davlatlap bevocita va bilvocita axbopotdan buzg‘unchi hamda vayponkop qupol cifatida foydalanishga intilmoqda. «Oqibatda, axbopot oqimining tezlashuvi hamda intencivlashuvi natijacida univepcal texnologiyalap bilan bog‘liq umumbashapiy japayonlap jadallashib, ta‘cip doipaci ham kengayib bopmoqda. Miclciz ilmiy kashfiyotlap, univepcal texnologiyalap hamda axbopot tapqatishning globallashuvi dunyoda yuz bepayatgan mafkupaviy japayonlapga jiddiy ta‘cip ko‘pcatmoqda»[2].

Shu ma‘noda shuni ta‘kidlash mumkinki, bugungi kunda mutaxacciclap axbopot qupollapni tushunchaci octida bipop xalq, millatning mentaliteti, madaniyati, ma‘naviyati, diniga nicbatan pahna coluvchi davlatning infopmasion, texnologik, hapbiy infpatuzilmaciga dectpuktiv tapzda calbiy ta‘cip ko‘pcatadigan maxcuc dezinfopmasion texnologik vocitalapni muayyan tizimi yotishini ta‘kidlaydi. Inconlap ongi uchun ulapning bolalik va o‘cmiqlik chog‘lapidanoq kupashish, yoshlapni o‘zlapni o‘ylab topgan coxta qadpiyatlap quliga aylantipish, qolavepca, hap bip millat opacida o‘z maclakdoshlapimizni topish hamda ulapning caflapini kengaytipish opqali acta-cekin bo‘ycunishni ictamagan hap qanday mag‘pup xalqni ham bosh egishga majbup qilamiz, akc holda eca micli ko‘pilmagan fojealapga gipiftop etamiz»[3], -deya ta‘kidlagan edi. Mazkup fikrlap axbopot tahdidlapni opqali hap qanday jamiyat va davlat miqyocidagi bapqapoplikka pahna colinishi mumkin, degan xulocani bepadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, global o‘zgapishlap davpida ijtimoiy cohada vujudga kelayotgan dolzabp macalalap, millatimiz ma’naviyatini acpash va yukcaltipish, ayniqca, yosh avlodning ongi va ichki dunyocini tupli zapapli g‘oya ta’cipidan caqlash va himoya qilish macalalapiga alohida e’tibop qapatish davp talabidip. Jahon miqyocida kechayotgan global o‘zgapishlap davpida odamzod tafakkupining yukcak va yopqin namoyoni bo‘lgan ilm-fanning ilg‘op yutuqlari tupli davlatlap va mintaqalap o‘ptacidagi chegapalapni ochib bepaysotgan bip vaqtda aypim ciyociy kuchlapning g‘apazli niyatlapni mafkupaviy qupol vazifacini ham o‘tayotganligi, inconiyatni yanada ogohlikka da’vat etishga choplayotganligi cip emac. Bu kabi g‘apazli niyatlapdan yoshlapning ongu tafakkupi, ma’naviy olamini acpab-avaylash muhim vazifa hicoblanadi. Bu bopada xalq va vatan manfaatiga xizmat qiluvchi, bashapiyat tapixining bapcha davplapida yupt va millat taqdipida hal qiluvchi, buyuk maqcadlap yo‘lida biplashtipuvchi bunyodkop kuch, odamzodning yukcak fazilatlapini o‘zida mujaccam etgan bebaho boylik bo‘lmish ma’naviyatning o‘pni beqiyocdip.

Adabiyotlar:

1. Mipziyoyev SH. Milliy tapaqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bocqichga ko‘tapamiz. –Toshkent: O‘zbekiston, 2017. –B. 46.
2. Qo‘chqopov P., Tojiboeva D. Milliy g‘oya: acociy tushuncha va tamoyillap. –Toshkent, 2015. – B. 110.
3. Cafapov M., Baxt E. Cabablap va oqibatlap. Infopmasion upush va undan maqcad. –Toshkent: Qonun himoyacida jupnali. 2005. –B. 12.
4. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. –Toshkent: 2011. –B. 384.

NEOLOGIZMLARNING POLISEMANTIK SO‘ZLARGA AYLANISHI

Rustamova Marjona

CHDPU, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada neologizmning ahamiyati hamda polisemantik so'zlarning xususiyatlari, xususan, o'zbek tilidagi frazeologik polisemiyaning o'ziga xos xususiyatlarini o'rgangan holda ular xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: polisemiya, leksikologiya, lug'aviy polisemiya, monosemiya.

Аннотация. В данной статье рассмотрены значение неологизмов и особенности многозначных слов, в частности, особенности фразеологической многозначности узбекского языка.

Ключевые слова: многозначность, лексикология, лексическая многозначность, моносемия.

Annotation. This article reflects on the importance of neologism and the features of polysemantic words, in particular, studying the peculiarities of phraseological polysemy in the Uzbek language.

Keywords: polysemia, lexicology, lexical polysemia, monosemia.

Neologizmlar (yun. neos — yangi, logos — so‘z) — jamiyat taraqqiyoti, hayotning talab-ehtiyoji bilan paydo bo‘lgan yangi narsa va tushunchalarni ifodalovchi so‘zlar. Neologizmlarning yangiligi dastlab paydo bo‘lgan vaqtlardagina sezilib turadi: vaqt o‘tgach, ular "yangilik" xususiyatini yo‘qotib, odatda, faol so‘zlar qatoriga o‘tadi. Masalan, o‘zbek tili uchun bir qancha yil davomida yangi hisoblangan marketing, reyting, tender so‘zlari hozirgi kunda umumiste‘moldagi so‘zlarga aylanmoqda. Tildagi umumiy neologizmlar bilan bir qatorda individual-uslubiy yoki okkazional neologizmlar ham mavjud. Bunday neologizmlar mualliflar tomonidan ma’lum bir kontekstda uslubiy talab asosida yaratiladi.

Neologizmlarning ilmiy asarlarda shu uslubga xos termin sifatida atash (nominativ) vazifasini bajaradi. Badiiy asarlarda, odatda, uslubiy vazifani bajaradi. Neologizmlarning paydo bo‘lish yo‘llari xilma-xil bo‘lib, ular tilning mavjud lug‘aviy tarkibi va grammatik qonun-qoidalari asosida yangi so‘z yasash yo‘li, shuningdek, mavjud so‘zning lug‘aviy ma’nolaridan birini yangi ma’noda qo‘llash yo‘li bilan va boshqa tildan so‘z qabul qilish orqali hosil qilinadi.[1]

O'zbek tilidagi ko'p ma'noli so'zlarni vujudga keltiruvchi hodisalarning ko'pi shu tilning o'ziga xosdir. Ammo bu hodisalarning shundaylari ham borki, ularni deyarli barcha tillarda uchratish mumkin. Shuning uchun ham «tilshunoslikka kirish» uchun bag'ishlangan barcha darsliklarda bu haqda aytilgan fikrlar uchraydi. Tilshunoslikda ko'p ma'noli so'zlarni vujudga keltiruvchi birdan-bir hodisa ko'chma ma'noning hosil bo'lish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hodisasi deb ko'rsatiladi. Ba'zi tilshunoslar ma'no kengayishi hodisasini ham ko'p ma'nolilikning yuzaga kelishi uchun sabab bo'luvchi hodisalardan biri deb qaraydilar. Biroq bu fikrga qo'shilib bo'lmaydi. Chunki ko'p ma'nolilikning yuzaga kelishi birdan ortiq leksik ma'noning hosil bo'lishi natijasi bo'lgani holda, ma'no kengayishi faqat birgina ma'noning ichki o'zgarishidir. Ular alohida semantik hodisalar ekani tilshunoslar tomonidan qayd etilgan. Ya'ni ko'p ma'noli so'z bir so'z hisobida birdan ortiq leksik ma'no yuzaga kelishi hisobiga vujudga kelgan bo'lsa, ma'no kengayishi esa faqat ma'lum so'z doirasidagina sodir bo'ladi. O'sha ma'no anglatgan tushuncha doirasi kengayadi, uning yoniga yangi ma'no qo'shiladi.[2]

Kengayish sodir bo'lgan ma'no ilgari qanday qo'llangan bo'lsa, keyin ham o'sha holatda qo'llanaveradi. Faqat o'sha ma'no anglatgan obyekt miqdori yoki hajmi ortadi. Har bir so'z o'z yaratilishiga ko'ra monosemantik bo'ladi: biror predmet, belgi, munosabatning nomi sifatida yuzaga keladi. Keyinchalik u boshqa hodisalarga ham nom bo'lib xizmat qiladi, shu yo'l bilan o'z ma'nosi o'zgartiradi, taraqqiy ettiradi. Natijada so'z ma'nosida turli tuman siljishlar voqe bo'ladi, shuning oqibatlaridan biri sifatida monosemantik so'z polisemantik so'zga aylanadi. Leksik polisemiya – ko'p qirrali va murakkab hodisa. Deyarli har bir so'zning leksik ma'no taraqqiyoti konkret, individual yondashishni talab qiladi. Shu sababli leksik ma'nolarni aniqlash va sistemalash juda qiyin. So'zning ko'p ma'noliligi haqida aytiladigan umumiy fikrlar odatda so'zning leksik ma'no taraqqiyoti haqida tasavvur hosil etish uchungina xizmat qiladi. Polisemantik so'zlar leksik ma'nolarining boshqa turkum vazifasini bajara olish yoki bajara olmaslik xususiyatiga ko'ra ikki turga bo'linadi:

- 1) sodda polisemantik so'zlar
- 2) murakkab polisemantik so'zlar.

So'zlarning ayrimlari faqat bir leksik ma'nodan, ayrimlari ikki va undan ortiq leksik ma'nodan tarkib topadi. Shu xususiyatiga ko'ra ular ikkiga bo'linadi.

1. So'zlarning faqat bir leksik ma'noga ega bo'lishi ya'ni monosemiya
2. So'zlarning ikki va undan ortiq leksik ma'noga ega bo'lishi, ya'ni polisemiya.[3]

Barcha til birliklari monosemantik va polisemantik deb ikki guruhga guruhlanadi, bulardan polisemantik til birliklari alohida diqqat bilan o'rganishni talab qiladi. Polisemiya lug'aviy birliklarga ham, grammatik birliklarga ham xos. Shunga ko'ra polisemiya ikki xil:

I. Lug'aviy polisemiya — lug'aviy birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi: bosh 1- “kishi organizmining bo'yindan yuqori qismi”; bosh 2- “miya” (uning boshi yaxshi ishlaydi) kabi.

II. Grammatik polisemiya — Grammatik birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi: -ga 1-o'zi qo'shilgan negiz harakat yo'naltirilgan predmet ekanini bildiradi:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ukamga tikildim; - ga 2- o'zi qo'shilgan negiz harakatni bajarishda maqsad bo'lgan predmet ekanini bildiradi: Ukamga oldim kabi.

So'zlarning yangi ma'no orttirishi hisobiga taraqqiy etishi ko'p ma'nolilik uchun asos bo'ladi. So'zlarning yangi ma'no orttirishi faqat ko'chma ma'no hosil bo'lishi hisobiga emas, evfemizm va disfemizm hisobiga ham sodir bo'ladi. Bu ham tilshunoslikda qayd etilgan. Biroq evfemizm va disfemizm natijasida ko'chma ma'no hosil bo'lishini ko'p ma'nolilikni yuzaga keltiruvchi hodisa sifatida ko'rsatilmagan.

Buning ham o'z sababi bor. Chunonchi, evfemizm va disfemizm natijasida, ba'zi adabiyotlarda trop (okkazional ma'no)lar hosil bo'ladi, deyilsa, ba'zilarida uslubiy vositalar yuzaga keladi, deb ko'rsatiladi.

Aslida esa bu fikrlarning har ikkisida ham bir narsani, ya'ni evfemizm ham, disfemizm okkazional ma'nolarni hosil qilishi nazarda tutilgan. Okkazional ma'no esa polisemantik so'zlarni vujudga keltirmasligi tilshunoslikda asoslab berilgan O'zbek tiliga oid materiallar shuni ko'rsatadiki, umuman so'z yasash, ya'ni affiksatsiya ham ko'p ma'noli so'z hosil bo'lishi, ya'ni polisemiyaning yuzaga kelishida muhim rol o'ynaydi.

Bir o'zakning o'zidan qo'shimcha bilan so'z yasash jarayonida polisemantik so'z ham, omonim ham vujudga kelishi mumkin. Ammo bu hodisa natijasida vujudga kelgan polisemantik so'z bilan omonim o'rtasida aniq chegara yo'q deb bo'lmaydi. Ko'p ma'nolilik muammosi leksikologiyaning eng ko'p muhokamaga sabab bo'lgan muammolaridan biridir. Ba'zan ko'p ma'noli so'zning hosila ma'nosidan alohida, mustaqil so'zni farqlashning imkoni bo'lmaydi, ya'ni so'zning hosila ma'nosi bilan bosh ma'no o'rtasidagi semantik aloqa uzilgan va natijada u o'zi hosil bo'lgan so'zga nisbatan omonimga aylangan. Polisemiya leksikologiyaning alohida kategoriyalaridan biridir. Har bir polisemantik so'z o'ziga xos stilistik xususiyatga ega va uning tarkibidagi leksik ma'nolarni tahlil qilish ko'plab izlanishlar va kuzatishlarni talab qiladi. Ma'lumki, polisemantik so'zlarning ma'nosi yuzaga chiqishi uchun kontekst muhim ahamiyatga ega.

Chunki polisemantik so'zlar bir qancha leksik ma'nolarga ega bo'lib, kontekstda esa u faqat bir ma'nosi bilan qatnashadi. Xulosa qilib aytganda, har bir tilda frazeologik birliklar o'ziga xos lingvistik xususiyatlarga ega. Ammo barcha tillarda frazeologik birliklar til boyligi bo'lib xizmat qiladi. Polisemantik frazeologik birliklar tilning lug'aviy tarkibini va nutqni boyitishga xizmat qiladi va unga hissiy bo'yoqdorlik ma'nolarini mujassamlashtiradi.

Adabiyotlar:

1. M.Mirtojiev. O'zbek tilida polisemiya. 1975.
2. Azizov O. Tilshunoslikka kirish, Toshkent, 1963.
3. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov T. O'zbek tili, – Toshkent, 1966.

4. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullaev Sh., Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 1965.

TARIX VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBI: RAQAMLASHTIRISH KONTEKSTIDA

Umidjonova Maftunaxon Umidjon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonlik
faoliyati yo'nalishi 2-bosqich talabasi

e-mail: umidjonovamaftuna@gmail.com

Ilmiy rahbar: Yo'ldoshev Avazbek Abdurashid o'g'li

e-mail: aayoldoshev@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada tarix va tarixiy qadriyatlarning zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida targ'ib qilinishining ahamiyati va imkoniyatlari tahlil qilingan. Global raqamlashtirish jarayonlari insoniyatning moddiy va ma'naviy merosini saqlash, tadqiq etish va ommalashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Xususan, tarixiy manbalarni raqamlashtirish, virtual muzeylar, interaktiv arxivlar va mobil ilovalar orqali qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish usullari yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada raqamlashtirish jarayonida duch kelinayotgan dolzarb muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan. Tadqiqot natijalari tarixiy merosni asrash va uning zamonaviy jamiyat hayotidagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qilishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: madaniy meros, raqamlashtirish konteksti, milliy qadriyat, virtual muzeylar, 3D modellar, raqamli platformalar

Abstract

This article analyzes the importance and possibilities of promoting history and historical values using modern digital technologies. Global digitization processes are creating broad opportunities for the preservation, research and popularization of the material and spiritual heritage of humanity. In particular, the methods of digitizing historical sources, conveying values to the younger generation through virtual museums, interactive archives and mobile applications are highlighted. The article also presents current problems encountered in the process of digitization and offers suggestions and recommendations for their elimination. The results of the study show that they serve to preserve historical heritage and strengthen its place in the life of modern society.

Key words: Cultural heritage, digitalization context, national value, virtual museums, 3D models, digital platforms

Аннотация

В статье анализируются важность и возможности популяризации истории и исторических ценностей с использованием современных цифровых технологий. Глобальные процессы цифровизации создают огромные возможности для сохранения, исследования и популяризации материального и духовного наследия человечества. В частности, освещаются методы оцифровки исторических источников, донесения ценностей до подрастающего поколения через виртуальные музеи, интерактивные архивы, мобильные приложения. В статье также представлены текущие проблемы, возникающие в процессе оцифровки, а также предложения и рекомендации по их устранению. Результаты исследования показывают, что оно способствует сохранению исторического наследия и укреплению его места в современном обществе.

Ключевые слова: Культурное наследие, контекст цифровизации, национальная ценность, виртуальные музеи, 3D-модели, цифровые платформы

Kirish

Har bir xalqning tarixiy xotirasi va boy ma'naviy merosi uning milliy o'zligining asosi hisoblanadi. O'tmishdan meros bo'lib kelayotgan tarixiy qadriyatlar, an'analar va madaniy boyliklar nafaqat xalqning ma'naviy dunyosini boyitadi, balki jamiyat taraqqiyotida ham muhim o'rin egallaydi. Bugungi kunda globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ushbu merosni asrash, o'rganish va keng ommaga yetkazish jarayonlari yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Xususan, tarixiy manbalarni raqamlashtirish, virtual muzeylar yaratish, arxiv hujjatlarini elektron shaklda saqlash va ulardan keng foydalanish imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda.

Raqamlashtirish jarayoni nafaqat tarixiy hujjatlarni saqlash va ularning asliyatini muhofaza qilishga xizmat qiladi, balki ularni yosh avlodga zamonaviy usullarda yetkazish, ta'lim va ilmiy faoliyatda foydalanish imkoniyatlarini ham oshiradi. Shu sababli, tarix va tarixiy qadriyatlar targ'ibi masalasi raqamlashtirish kontekstida dolzarb ilmiy-amaliy mavzulardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar yordamida tarixiy merosni asrash va targ'ib qilish jarayonlari, ularning imkoniyatlari va duch kelinayotgan muammolari tahlil qilinadi hamda ularni samarali amalga oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar beriladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Jahon keng, dunyoda mamlakat ko'p, lekin bu olamda betakror ona yurtimiz, O'zbekistonimiz yakka-yu yagonadir. O'zbekiston deb atalmish yurtning yagonaligi uning betakror tabiati, boy tarixi, mehnatkash insonlari bilan bir qatorda bu zaminda turli millat va elat vakillarining yagona oila farzandlaridek yashashlarida namoyon bo'lmoqda. Bunday ahillik, do'stlik va hamkorlik o'zining chuqur tarixiy ildizlariga va asosiga ham

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ega. **Islom Karimov:** "O'z tarixini bilmagan xalq — o'zini anglamagan, o'zligini topmagan xalqdir. Tarixiy xotira millatni millat qiladi, uning kelajagini belgilaydi".¹³³ Inson kelajagini bunyodkor bo'lishini xohlasa, albatta, tarixini, o'tgan ajdodlarimizni, qadriyatlarimizni ham bilishi kerak. Milliy qadriyatlarimizni, tariximizni keng yoyish maqsadida, hozirgi globalashuv va raqamlashgan taraqqiyot davrida bimalol o'rganishimiz mumkin. Raqamlashtirish konteksti tushunchasiga urg'u beradigan bo'lsak, bu ibora tarixiy meros, qadriyatlar va tarixiy bilimlarni ommaga yetkazish, targ'ib qilish jarayonining zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilayotgan holati va sharoitini anglatadi. Ya'ni, ilgari kitob, muzey, ekskursiya va og'zaki rivoyatlar orqali amalga oshirilgan tarixiy qadriyatlar targ'ibi, hozirgi kunda internet, mobil ilovalar, virtual muzeylar, 3D modellar, raqamli arxivlar va boshqa raqamli platformalar orqali keng ommaga yetkazilmoqda. Mana shu jarayonlar va imkoniyatlar majmuasiga raqamlashtirish konteksti deyiladi. Tarixiy merosni saqlash, o'rganish va yosh avlodga yetkazish jarayonining raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirilishi va targ'ib qilinishi — bu raqamlashtirish kontekstida tarix va tarixiy qadriyatlar targ'ibi bo'ladi.

Muhokama va natija

Xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma'naviy qadriyatlari va ma'naviy merosini asrab-avaylash hamda jahon madaniyati bilan uyg'un holda rivojlantirish, milliy madaniyatni keng targ'ib etish, uning xalqaro madaniy makonda tutgan o'rni va mavqeini yanada mustahkamlash maqsadida, O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi yaratilgan bo'lib, madaniyat sohasiga oid normativ-huquqiy baza, institutsional tizim va madaniyat muassasalari faoliyatini takomillashtirish, tarixiy va madaniy merosimizni saqlash hamda uni yosh avlod tarbiyasida keng qo'llash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlarimiz ongiga singdirish, etnik madaniy an'analarni asrab-avaylash va shu asosda xalq ijodiyotini qo'llab-quvvatlash, yoshlarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish va kengaytirish, madaniyat sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, madaniyatni yanada keng tadqiq va targ'ib etishda innovatsion g'oyalar va texnologiyalardan samarali foydalanish va boshqa shu kabi masalalar yo'lga qo'yildi. Prezident **Sh. Mirziyoyevning** "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida", "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasi

¹³³ 1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Madaniyat vazirligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari hamda "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, shubhasiz, madaniyat sohasidagi yangi yutuqlar, o'zgarishlarga va islohotlarning amalga oshishiga turtki bo'ldi.¹³⁴ Asrlar, yillar davomida yig'ilgan merosimizni, tarixiy qadriyatlarimizni, asrlarda davomida o'z chiroyini buzmagani hamda o'z qadr qimmatini yo'qotmagan va hali ham sayyohatchilar e'tiboridan qolmagan me'moriy obidalarimizni butun jahon raqamlashtirish va ijtimoiy tarmoqning globallasuvi natijasida ko'rib kelishmoqda. Raqamlashtirish bu faqatgina rasmlarni uzatishgina bo'lib qolmay, balki, tariximiz haqida ham to'liq va aniq ma'lumotlarni ham o'zlari yaratagan saytlarga, havolalarga joylashtirishadi. Bu boshqa davlatdagi odamlarga yanada ko'proq va qiziqroq taassurot qoldiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, har bir xalqning tarixiy xotirasi va boy ma'naviy merosi — uning milliy o'zligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tarixiy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni kelajak avlodga yetkazish, ayniqsa, globallasuv va raqamli texnologiyalar asrida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy raqamli platformalar, virtual muzeylar, 3D modellar, elektron arxivlar va internet imkoniyatlari tarixiy merosni keng ommaga targ'ib qilish, yoshlar ongida milliy qadriyat va tarixiy xotirani mustahkamlashda muhim vositaga aylanmoqda.

O'zbekistonda ham tarixiy va madaniy merosni asrash, uni yosh avlod tarbiyasida keng qo'llash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish, shuningdek, innovatsion texnologiyalarni madaniyat sohasiga joriy etish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlarda davlat siyosatining izchilligi, milliy qadriyatlarni asrash va ulardan ilmiy-amaliy faoliyatda foydalanish imkoniyatlarining kengayishi, xalqaro maydonda milliy madaniyatimizni tanitishda raqamlashtirishning alohida o'rni bor. Shu bois, tarixiy meros va qadriyatlarni zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida targ'ib qilish, ularni yosh avlodga yetkazish va xalqaro miqyosda tanitish bo'yicha olib borilayotgan ishlarni davom ettirish, mavjud muammolarni bartaraf etish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish bugungi davr talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

¹³⁴ 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. 2017-yil.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni. 2017-yil.

3. “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmon. 2020-yil.

4. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi rasmiy hujjatlari va normativ-me’yoriy bazasi. www.madaniyat.uz

5. Jo‘raqulov O., Qodirov B. O‘zbek xalqining ma’naviy merosi va qadriyatlari. — Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

6. www.lex.uz — O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

7. www.unesco.org — UNESCOning madaniy merosni raqamlashtirish bo‘yicha xalqaro loyihalari.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Umidjonova Maftunaxon Umidjon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

e-mail: umidjonovamaftuna@gmail.com

Ilmiy rahbar: Yo‘ldoshev Avazbek Abdurashid o‘g‘li

e-mail: aayoldoshev@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada Uchinchi Renessans konsepsiyasi va inson kapitali tushunchasi o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqiladi. Muallif bu ikki omilning dialektik aloqadorligini tahlil qilish orqali, jamiyat taraqqiyoti va innovatsion rivojlanish uchun inson omilining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi. Tadqiqotda inson kapitalining rivojlanishi Uchinchi Renessansni shakllantirishdagi strategik omil sifatida baholanadi. Maqola ilmiy-analitik yondashuvga asoslanib, zamonaviy O‘zbekiston sharoitida bu masalaning dolzarbligini ochib beradi.

Kalit So‘zlar: Uchinchi renessans, inson kapitali, o‘zaro dialektik ta’sir, , ilm-fan taraqqiyoti, madaniy uyg‘onish, tarixiy yondashuv.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi — Uchinchi Renessans sari yo‘l olmoqda. Bu jarayon, avvalo, jamiyatdagi inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish bilan uzviy bog‘liq. Uchinchi Renessans – bu shunchaki ilm-fan va madaniyat yuksalishi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

emas, balki inson kapitaliga bo‘lgan yondashuvning tubdan o‘zgarishidir. Inson kapitali esa, o‘z navbatida, jamiyatning asosiy boyligi bo‘lib, ta’lim, salomatlik, madaniy ong, kreativlik va mehnat unumdorligidan iborat murakkab tizimdir. Ushbu maqolada Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik dialektikasi tahlil qilinadi hamda bu ikki tushuncha qanday qilib bir-birini boyitishi va mustahkamlashi haqida ilmiy mulohazalar yuritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Uchinchi Renessans va inson kapitali tushunchalari bo‘yicha mavjud adabiyotlar mazmunan murakkab va turli yondashuvlarga boydir. Uchinchi Renessans konsepsiyasi, asosan, O‘zbekiston Respublikasining Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi, Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning nutqlari va ma’ruzalari orqali yoritilgan. “Biz keng ko‘lamli demokratik o‘zgarishlar, jumladan, ta’lim islohotlari orqali O‘zbekistonda yangi Uyg‘onish davri, ya’ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o‘zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Bu haqda gapirar ekanmiz, avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerak. Tarixga nazar solsak, Buyuk ipak yo‘lining chorrahasida joylashgan ona zaminimiz azaldan yuksak sivilizatsiya va madaniyat o‘choqlaridan biri bo‘lganini ko‘ramiz. Xalqimizning boy ilmiy-madaniy merosi, toshga muhrlangan qadimiy yozuvlar, bebaho me’moriy obidalar, nodir qo‘lyozmalar, turli osori atiqalar davlatchilik tariximizning uch ming yillik teran ildizlaridan dalolat beradi”, deydi **Shavkat Mirziyoyev**.¹³⁵

Muhokama va natija

Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik masalasi chuqur tahlilni talab qiladigan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hodisadir. Renessans — bu uyg‘onish, yangilanish, tafakkurning erkinlashuvi va innovatsion taraqqiyot davri bo‘lsa, inson kapitali bu jarayonning yuragi va harakatlantiruvchi kuchidir. Har qanday intellektual yuksalish, ilm-fan taraqqiyoti, madaniy uyg‘onish yoki texnologik yangiliklar, avvalo, yetuk inson omiliga tayanadi.

O‘zbekiston bugungi kunda Uchinchi Renessans sari qat’iy qadamlar bilan intilmoqda. Bu yo‘lda davlat siyosatida inson kapitaliga alohida e’tibor qaratilmoqda: ta’lim tizimini isloh qilish, yoshlar salohiyatini ro‘yobga chiqarish, sog‘liqni saqlash tizimini zamonaviylashtirish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish kabi chora-tadbirlar bu boradagi harakatlar samaradorligini oshirmoqda. Ayniqsa, "Yangi O‘zbekiston – yangi

¹³⁵ I. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O‘zbekiston – yangi Renessans sari.

— O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Nutqi va siyosiy hujjatlari, mamlakatning intellektual va madaniy rivoji haqida.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Renessans sari" shiori ostidagi islohotlar, aslida, inson kapitaliga sarmoya kiritish orqali Renessansni amalga oshirishga qaratilgan.

Dialektik nuqtai nazardan qaraganda, inson kapitali va Uchinchi Renessans bir-birini tug‘diruvchi va to‘ldiruvchi kuchlar sifatida harakat qiladi. Inson kapitali taraqqiy etmasa, Renessans yuzaga kelmaydi. Aksincha, Renessans muhiti bo‘lmasa, inson kapitalining to‘liq shakllanishi va yetilishi qiyinlashadi. Bu ikki tushunchaning dialektik uyg‘unligi O‘zbekistonning kelajak taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘zbekiston Prezidenti **Shavkat Mirziyoyev**¹³⁶: “Islom madaniyatining oltin asri” deb e’tirof etiladigan bu davrda ona zaminimizdan yetishib chiqqan Buxoriy, Termiziy, Burhoniddin Marg‘inoniy, Abul Mu’in Nasafiy kabi ulug‘ ulamolar butun musulmon olamining faxru iftixori va cheksiz g‘ururi hisoblanadi. Donishmand xalqimiz har ikki Renessans davrida jahonning eng ilg‘or, taraqqiy etgan xalqlari qatorida bo‘lgani barchamizga ulkan g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi”.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Uchinchi Renessans va inson kapitali bir-biriga bevosita bog‘liq, bir-birisiz to‘liq mazmun kasb eta olmaydigan tushunchalardir. Uchinchi Renessansning asosiy drayveri sifatida inson kapitali – ya’ni bilimli, salohiyatli, ijtimoiy mas’uliyatli va innovatsion fikrlovchi inson — muhim o‘rin egallaydi. Ayni paytda Renessans muhitining yaratilishi esa, inson kapitalini rivojlantirishga zarur shart-sharoitlarni taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston sharoitida inson kapitaliga qaratilgan investitsiyalarni ko‘paytirish, ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlarini modernizatsiya qilish, yoshlarning salohiyatini ro‘yobga chiqarish orqali Uchinchi Renessansni amaliyotda ro‘yobga chiqarish mumkin. Bunday yondashuv faqat individual yutuqlarga emas, balki umumiy, ilm-fan taraqqiyoti, madaniy uyg‘onish xizmat qiladi.

Xulosa

Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan taraqqiyot omillaridir. Inson kapitalisiz Renessansga erishish mumkin emas, chunki har qanday yuksalish markazida bilimli, salohiyatli inson turadi. Ayni paytda Renessans muhiti — ya’ni ilm, madaniyat va innovatsiyalar rivoji — inson kapitalining shakllanishi va yuksalishiga xizmat qiladi. Shuning uchun, O‘zbekistonning Uchinchi Renessans sari yo‘lida inson kapitaliga qaratilgan investitsiyalar eng muhim strategik vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O‘zbekiston – yangi Renessans sari.

¹³⁶ 2. Narxozov, I. (2022). Uchinchi Renessans va ijtimoiy taraqqiyot. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

— O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Nutqi va siyosiy hujjatlari, mamlakatning intellektual va madaniy rivoji haqida.

2. Narxozov, I. (2022). Uchinchi Renessans va ijtimoiy taraqqiyot. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti.

— O‘zbekiston va mintaqadagi Renessans konsepsiyasi, uning jamiyatga ta’siri haqida ilmiy tahlil.

3. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O‘zbekiston – yangi Renessans sari.

— O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Nutqi va siyosiy hujjatlari, mamlakatning intellektual va madaniy rivoji haqida.

4. Batu, N. (2020). Uchinchi Renessans va uning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyati.

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR TIZIMIDA EKOLOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY JIHATLARI

Po‘latov Ro‘zimurod Farhod o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti Miiliy g‘oya,
ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

polatovrozimurod6@gmail.com

ANNOTATSIYA.

Bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri ekologik muammolar hisoblanadi. Ijtimoiy-gumanitar fanlar tizimida ekologik bilimlarni shakllantirish, nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki insonning ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada ekologik bilimlarni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. ijtimoiy davlat, ekologiya, fuqarolik jamiyati, davlat, ijtimoiy harakat, siyosat, boshqaruv, harakatlar strategiyasi, taraqqiyot strategiyasi.

Bugungi kunga kelib inson faoliyat usul va shakllarini to'sib qo'yish yoxud ularning manfaat va ehtiyojlarini qisqartirishning iloji yo'q. Masalaning jiddiyligi shundaki, hozirgi paytda inson ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan har qanday harakat tabiat qonunlarini chetlab o'tmagan. Oxirgi yillarda ekologik muhitni sog'lomlashtirish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilib, oshirilib, hech kimga sir emas. Buni mamlakatimizni rivojlantirishning strategik yo'nalishlarida ham kuzatish mumkin. Jumladan, 2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining “Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish” deb nomlangan oltinchi yo‘nalishining 79-81- maqsadlarida bevosita ekologik muhitni yashilash, muvozanatni ta'minlashga katta e'tibor qaratilgan:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Aholi salomatligi va genofondiga ziyon etkazadigan mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish,
- Atrof muhitning ifloslanish darajasini baholash mexanizmlarini takomillashtirish, atrof muhitni, kuzatish, uning ifloslanish darajasini prognoz qilish,
- Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, shahar va tumanlarda ekologik ahvolni yaxshilash, «Yashil makon» umummilliy loyihasini amalga oshirish.
- «Yashil makon» umummilliy loyihasi doirasida har yil kamida 200 million tup daraxt ekish. «Yashil makon» umummilliy loyihasi tashabbuslariga mos tarzda respublikaning 10 ta hududida aerobiologik monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish.
- Maishiy chiqindilarni yig‘ishni 100 foizga, ularni qayta ishlash darajasini 2026 yilga qadar 21 foizdan 50 foizga etkazish.
- Toshkent shahrini aholiga qulay, ekologik toza va yashash uchun barcha imkoniyatlar mavjud bo‘lgan hududga aylantirish, ko‘kalamzorlashtirish darajasini 30 foizga etkazish.
- Orol dengizining qurigan tubida qo‘shimcha 500 ming gektar yashil maydonlarni barpo etib, 2026 yil yakuniga qadar ularning umumiy hajmini 2,5 million gektarga yoki hududning 78 foiziga etkazish.
- Orolbo‘yida xalqaro «Yashil iqlim» va Global ekologik jamg‘armalarning bioxilma-xillik, iqlim o‘zgarishi va tuproq emirilishining oldini olishga qaratilgan dasturlari asosida 300 million AQSH dollari qiymatidagi loyihalarni amalga oshirish.
- Shahar va tuman markazlarida har 50 — 100 ming aholi uchun «jamoat parklari»ni tashkil etish.
- Orolbo‘yi mintaqasida yashovchi aholini ijtimoiy jihatdan qo‘llabquvvatlashni yanada kuchaytirish.

Masalaning muhim tomoni shundaki, globallashtirish jarayonlarida turli soha mutaasislarini etishtiruvchi oliy ta‘lim tizimida ekologik bilimlarni shakllantirmas ekanmiz, ushbu soha vakillarining jamiyatning faol pozitsiyasida turib tabiatga etkazadigan zararlarni oldini olish mushkuldir. Ayni shu jarayonda ekologik bilimlarni mustahkamlash “2026 yilga qadar 10 ta salohiyatli oliy ta‘lim muassasasini QS va TNE xalqaro reytinglariga kirishga maqsadli tayyorlash”ga qaratilgan faoliyatimizning asosiy yo‘nalishlaridan biri ekanligini esdan chiqarmaslik lozim.

Ekologik ta‘lim va tarbiya bugunning dolzarb masalalaridan biri ekanligini jahon hamjamiyati qayta-qayta ta‘kidlamodaki, butun borliqni yashab qolishi ekologik muvozanatga, yanada aniq aytadigan bo‘lsak, insonlarning ekologik bilim va madaniyatiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Har bir insonda o‘zi yashab turgan uy, ko‘cha, mahalla, qishloq va shaharni ifloslanishdan asrash, uni obodonlashtirish,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko'kalamzorlashtirish, tabiiy maskanlarni asl holida saqlash va ulardan unumli foydalanish, yurtimiz tabiatini muhofaza qilish singari fazilatlarni shakllantirish ekologik tarbiyaning ajralmas qismidir. Aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish, atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'lish, tabiat ne'matlarini kelgusi avlodlar uchun asrab-avaylash hissini shakllantirish antropogen ta'sirlarning oldini olishda asosiy omillardandir. Ekologik ta'lim-tarbiya tabiat va jamiyat o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash hamda tabiiy barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga egadir. Shuningdek, ekologik ta'lim-tarbiya yoshlarni tabiatdan ongli ravishda foydalanish va ular qalbida tabiatga mehr-muhabbat uyg'otish hamda tejamkorlikka o'rgatishda qo'l keladi. Albatta, yosh avlod qalbida tabiatga nisbatan hurmat hissini shakllantirish va rivojlantirish muhim masalalardan sanaladi. Tabiatga muhabbat, tabiat go'zalliklarini sevish va tabiatdan ratsional foydalanish g'oyalarini bolalikdan singdirib borish va bu tarbiyani o'rta va oliy maktabda o'qish jarayonida davom ettirish zarurdir. Faqat shu yo'l bilangina tabiatga ehtiyotlik bilan munosabatda bo'lishni insonlar ongiga singdirish mumkin. Tabiat muxofazasida insonparvarlik - gumanizm maqsadlari, ya'ni kishilarga yaxshilik, g'amxo'rlik qilish muhim o'rin tutadi. Barcha mashhur pedagoglar o'quvchilarni yoshligidan boshlab insonparvarlik, tabiatparvarlik ruhida tarbiyalashni ta'kidlab kelganlar. XX asr oxirida insoniyatning biosferadagi jarayonlarga ta'siri o'zining yuqori bosqichiga etdi. Hozirgi paytda jahon ekotizimida mahalliy va ma'naviy ekologik inqiroz vaziyatlari kuzatilmoqda. Bunday murakkab davrda ekologiya ilmiy-nazariy, amaliy, talimiy madaniy va axboriy ahamiyatlari tobora ortib bormoqda. Atrof muhit holatini to'g'ri baholash, zarur tadbirlarning o'z vaqtida o'tkazilishini ta'minlash ekologik bilimlarning rivojlanganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. “Inson nafaqat moddiy jihatdan, balki ma'naviy tomondan ham tabiatga bog'liqdir, o'z hayotini saqlash maqsadida u tabiat va uning suv, havo, er, o'simlik va hayvonot olami hamda boshqa ekologik komponentlari bilan tinimsiz, doimiy ravishda muloqotda bo'ladi. Inson yashayotgan muhit biosferadir.

Har yili dunyoning ko'plab mamlakatlarida Ekologik bilimlar kuni nishonlanadi. Bu kun 1992-yil Rio-de-Janeyro shahrida o'tkazilgan BMT konferensiyasida atrof-muhit muammolari muxokama qilinganida, insoniyatning hayoti va barqarorligi, uchun butun dunyo aholisi o'rtasida ekologik tarbiya katta ahamiyatga egaligi ta'kidlandi. Bu bayramning asosiy maqsadi-ekologik bilimlarni oldiga surish, aholida ekologik madaniyatni rivojlantirish, jamiyatni ekologik havfsizligi haqida ma'lumotlantirish, hamda har bir fuqaroni ekologik fikr yuritishda tarbiyalash va tayyorlash. Bu masalani muhimligi hech kimni shubhalantirmaydi va qator mamlakatlarda tarbiya va ta'limning asosiy yo'nalishlaridan hisoblanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirish sohasida ma’lum tadbirlar o‘tqazilmoqda. Mamlakatimizda ekologik ta’lim-tarbiyani amalga oshirishning uzluksiz konsepsiyasi ishlab chiqilgan. Lekin bu borada kamchiliklar hali ko‘p. Jumladan O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi” qonunida ushbu masalaga kam o‘rin berilgan. Ekologik axborot tizimi yaxshi shakllanmagan. Bu muammolar yaqin yillar ichida ijobiy hal qilinishi lozim.

Hozirgi sharoitda inson tomonidan biosferaga ko‘rsatilayotgan ta’sirni tartibga solish, ijtimoiy taraqqiyot bilan qulay tabiiy muhitni saqlab qolishning o‘zaro ta’sirini uyg‘unlashtirish, inson va tabiatning o‘zaro munosabatlarida muvozanatga erishish muammolari borgan sari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shuning uchun “ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir, uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo‘lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko‘p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bog‘liqdir”.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ekologik bilimlarni shakllantirish ijtimoiy-falsafiy jihatlardan kelib chiqib amalga oshirilishi kerak. Bu jarayon nafaqat ilm-fan sohasidagi yutuqlarni talab qiladi, balki har bir fuqaroning ongida tabiatga bo‘lgan hurmatni oshiradigan ijtimoiy madaniyatni ham rivojlantirishi lozim. XXI asr-ekologiya asri bo‘lishi shubhasizdir. Barqaror ekologik taraqqiyotni ta’minlovchi barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgan ta’lim-tarbiya tizimini isloh qilish siyosatida yoshlarning ekoestetik ongi va madaniyatni shakllantirish asosiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.:O‘zbekiston. 2016 y., 9-bet
2. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz. - T.: O‘zbekiston. 1997y., 184-bet.
3. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo‘shma majlisidagi ma’ruza. 12 noyabr. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
4. Karimov I. A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida. T. 6. – T., 1998. – B. 31.
5. Burchett K. Anthropocentrism and nature //Attempt Reconcil. Teor. – 2014. – T. 34. – C. 119-137.

6. Ives C. D., Kendal D. The role of social values in the management of ecological systems //Journal of environmental management. – 2014. – T. 144. – C. 67-72.
7. G.Gaffarova, F.Qosimov. Ta’limdagi transformatsiyalar Chirchiq davlat pedagogika universiteti faoliyatida. Scientific progress, 3 (7) 117-122, 2022.
8. Salomova X.Yu. Ijtimoiy ekologiya soslari. Darslik. – T.: “Fan va texnologiya”, 2004, 3-bet.
9. Po'latov, R. F. (2023). Yosh avlodda ma'naviy axloqiy sifatlarni rivojlantirish. *Academic Research in Educational Sciences*, 4(1), 316-320.

CHO‘LPON SHE’RLARIDA LIRIK QAHRAMONNING RUHIY

KECHINMALARI

Rustamova Marjona

CHDPU, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Abdulhamid Cho‘lpon ijodining g‘oyaviy asoslari, she’riyatidagi obrazlilik, shoirning poetik mahoratlari hamda u yashagan davr shoirdan lirik qahramonning ruhiy olamidagi jilvalardan ko‘ra xalq va mamlakat hayotidagi holatlarni tasvirlashni va xalq dardi bilan hamohangdaligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulhamid Cho‘lpon, dramaturg, Sharq, lirika, inson, adabiyot, ruhiy kechinma, obraz.

Adabiyot ahliga ma’lumki, lirikada qahramonning ichki dunyosi birinchi o‘rinda turadi. Lirika emotsionalligi, o‘quvchi qalbini hayajonga solishi bilan farqlanadi. Lirik asarda subyekt va obyekt bir shaxsda mujassam topadi, undagi markaziy „personaj“ ijodkorning o‘zi, yanada aniqrog‘i, uning ichki ma’naviy-ruhiy olami sanaladi. Lirika ijtimoiy, madaniy, maishiy, ishqiy mavzularni qamrab olishi va juda katta ijtimoiy, estetik mohiyat kasb etishi ham mumkin. O‘zbek jadid lirikasi namoyondasi Cho‘lpon ijodi haqida 20-30-yillarda ko‘plab maqola va taqrizlar yozilgan. Bugungi kunda esa jamiyatda ma’rifatparvar ziyolilarning, xususan, Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon ijodini o‘rganish muhim ijtimoiy-falsafiy, badiiy-estetik ahamiyat kasb etadi. “Cho‘lpon qarashlarida ozodlik, istiqloq, vatanparvarlik, millatparvarlik kabi yuksak axloqiy-estetik g‘oyalar ifodalangan”.[1]

Cho‘lpon o‘tgan asrning boshlarida o‘zbek adabiyotida birinchilardan bo‘lib, barmoq vaznida jozibali she’rlar, realistik hikoya hamda roman yozgan ijodkordir. Biroq uning ijodini faqat poeziya bilan chegaralash mumkin emas. U bir vaqtning o‘zida ham shoir, ham dramaturg, ham nosir hamda adabiy tanqidchi sifatida ham ijod qildi.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Abdulhamid Cho‘lpon ijodining g‘oyaviy asoslari xalqni ma‘rifatli qilish, badiiy dunyoqarashini boyitish, go‘zallikka muhabbat uyg‘otish kabi yetakchi tamoyillarga tayanadi va ularni inson kamoloti, xalq hayoti va jamiyat ma‘naviy yuksalishidan ayri holda tasavvur etish mumkin emas. Cho‘lpon she‘riyatidagi obrazlilik, shoirning poetik mahorat masalalarini o‘rganish orqali ijodkor dunyoqarashi va badiiy niyatini ko‘rsatib berish ishning dolzarbligini tashkil etadi.

Cho‘lpon she‘rlarda davr mustamlaka ezilgan xalq ozodlik yo‘lida kurashgan shaxslar fojiasi tilga olinadi va kuylanib kelinadi. O‘zining har bir asari bilan Cho‘lpon xalqimiz uchun og‘ir sinov davri hisoblangan 20-30 yillarda chin vatanparvar, haqiqiy istiqlool kuychisi va kurashchisi sifatida namoyon bo‘ldi.

Cho‘lpon o‘zining betakror asarlari bilan XX asr adabiyotiga ulkan hissa qo‘shdi. U adabiyotni “o‘tkir yurak kirlarini yuvadurg‘on ma‘rifat suvi” deb atagan edi. Shoirning eng sara asarlarini o‘zida jamlagan “Yana oldim sozimni” kitobi 1991-yilda nashr etildi. Shu yili yanga ta‘sis etilgan Alisher Navoiy nomidagi mukofotning dastlabki sohiblaridan biri ham Cho‘lpon edi. Cho‘lpon o‘zbek she‘riyatining yorqin siymolaridan edi, shu bois o‘tkinchi bulutlar pardasini yirtib tashlab, milliy she‘riyatimiz osmonida qayta porlay boshladi.

*Endi har nafasda yana kuyaman,
Faqat majnun bo‘lib elni sevaman.
Unga hurmat bilan bo‘yin egaman,
Boshimni u uchun dorga qo‘yaman. [2]*

1921-yilda “Xalq” she‘rini yozadi. She‘rda xalqning o‘z haq-huquqini tiklashga qurbi yetishi, har qanday qarshiliklarni yengishi mumkinligini kuyunib aytadi. Tili boshqa-yu, dili boshqa siyosatchilarni ogohlantiradi.

*Xalq istagi, ozod bo‘lsin bu o‘lka,
Ketsin uning boshidagi ko‘lanka.
Bir qo‘zg‘alur, bir ko‘pirar, bir qaynar,
Bir intilur, bir hovliqar, bir o‘ynar.
Yo‘qlikni-da, ochlikni-da yo‘q etar,
O‘z yurtini har narsaga to‘q etar ... [2]*

“Uning ehtirosli, jo‘shqin, teran asarlari bugungi kunimizda juda hamohang. Cho‘lpon she‘riyati hech kimga o‘xshamagan samimiylik, jozibador, ta‘sirchanligi, tuyg‘ularini ranginligi bilan o‘zgalaridan ajralib turadigan she‘riy olam yarata bildi. Cho‘lponning ijodi ancha vaqt o‘quvchilardan berkitib kelindi.

“Cho‘lpon yashagan davr shoirdan lirik qahramonning ruhiy olamidagi jilvalardan ko‘ra xalq va mamlakat hayotidagi holatlarni tasvirlashni ko‘proq taqozo etdi. Shuning uchun ham Cho‘lpon siyosiy va ijtimoiy mazmun bilan yo‘g‘rilgan she‘rlarni ko‘proq

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yo'zdi va biz Cho'lonni, eng avvalo, “Ko'ngil”, “Kurash”, “Kishan”, “Vijdon erki” singari she'rlar muallifi sifatida bilamiz”. [1]

Shoir Sharq tarixi va taqdirida nihoyatda murakkab, chigal jumboqlar borligi, uni ochmoq uchun tayyorlanish kerakligiga ishora qiladi. Bu borada shoir “Yorug' yulduzga” degan she'r yozadi.

Bu she'rda shoirning niyati ko'ngil va orzular armoni tarzida aks etadi, Sharq taqdiri lirik qahramon hayot-mamoti bilan bog'liq ekanligiga ishora qilinadi. Lirik qahramon yulduzga qarab xitob qiladi:

*Go'zal yulduz, nurli yulduz, tez so'zla,
Otalarning tarixdagi jafosin,
hul xatodan afsuslanib, yovlarning
El ko'ksida surgan ishrat, safosin.
So'zla, anglat o'tgandagi turmushning
Butun qonli, shonli, jonli yerlarin
Ko'z oldimda jilvalanur yurt uchun,
Jonlar berib, qonlar to'kkan erlaring.* [2]

Cho'lonning 20-yillar poeziyasida Sharq va G'arbning umumlashma timsollari, obrazlari ko'plab uchraydi. Sharq va G'arb shoir ijodida bir-biriga qarama-qarshi. Biri ikkinchisi ustidan hukmronlik qilishga intiluvchi, biri ikkinchisini xo'rlab, zo'rlab hayot kechirayotgan zulm va nohaqlik timsoli sifatida gavdalanadi. Cho'lonning ijodiy uslubini belgilashda uning millat va mamlakat hayoti, taqdiri va istiqbolini ifodalovchi g'oyalar, mavzularning badiiy-estetik talqinini voqelikka estetik munosabat qonuniyati asosida tahlil qiladi.

“Cho'lon qaysi mavzu, muammoga qo'l urmasin, u Sharq-u G'arb muammolari bo'ladimi, tabiat manzarasimi, ishq-muhabbat kechinmalarimi, millat tarixi yoki istiqbolimi, erk orzusimi – barchasida shoir millatparvar lirik qahramon siymosida namoyon bo'ladi. Chunonchi, Cho'lonning “Po'rtana” she'ri erk sari intilgan lirik qahramonning qalb nidosi bo'lib jaranglaydi. Bu she'rda shoir ikkita muhim masalaga o'quvchi diqqatini tortadi: birinchidan, millat va mamlakat hayotida va dunyoda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy voqealarga ishora bor.” [4]

Cho'lon she'riyatidagi nafosatga yo'g'rilgan badiiy g'oyaning kuchi shundaki, u o'z qalbida tug'ilgan kechinmalar qurtagini atrofdagi barcha jonli va jonsiz narsalarga, insoniy dard va orzularga payvand qiladi, singdiradi va bu ruhiy jarayondan o'zi ham kuch olib yangi manzil, yangi mavzu, yangi tuyg'ular sari intiladi. Cho'lon poeziyasi o'quvchini loqayd qoldirmaydi, o'zligini anglashga, o'zini “Men erkinmanmi? Nega? Nima uchun?” degan savollarga javob izlashga majbur qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Cho'lpon she'ryatida o'sha davr muommalari xalqning tutqinligi, bosqinchilar azoblaridan kuygan va bu azoblarni yorqin go'zal sherlarida ochib xalqni uyg'otishga undagan. Cho'lpon ijodi yillar, asrlar o'tgan sari qadri va qimmatini oshib boraveradigan noyob xazinadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sharafiddinov O. Ijod yoli. Yoshlik. – Toshkent: 1987. -№ 10. – 49 b.
2. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. “Sharq”. Toshkent: 2004.
3. Cho'lpon – “Yana oldim sozimni”. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot. Toshkent.1991.
4. Arzikulova S. “Cho'lpon ijodida ijtimoiylik”. “Academic research in educational sciences”, 2024.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ УДОВЛЕТВРЕННОСТИ
БРАКОМ И СТАБИЛЬНОСТИ ОТНОШЕНИЙ В БЕЗДЕТНЫХ СЕМЬЯХ
УДК 159.9**

Хандышанова София Магомедовна

Магистрант

handishanova@icloud.com

Кыргызстан, г.Бишкек

Международный университет Кыргызстана

Научный руководитель: Хабиева Эльвира Равильевна

к. псих.н. Международный университет Кыргызстана

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности отношений партнеров в бездетных семьях. Исследуются показатели удовлетворенности браком, доверия к партнеру, частота конфликтов, эмоциональная поддержка.

Ключевые слова: бездетные семьи, супружеские отношения, родительство, бездетность, удовлетворенность браком, конфликты.

Keywords: childless families, marital relationships, parenthood, childlessness, emotional closeness, marital satisfaction, conflicts.

За последние десятилетия Кыргызстан столкнулся с серьезными общественно-государственными преобразованиями, которые оказали влияние на институт семьи. Современная кыргызская семья переживает изменения, при которых роль мужчины постепенно трансформируется, уступая место более демократичным отношениям [6, С.2]. Радикальные социально-экономические изменения в постсоветском обществе приводят к дезадаптации семейных

отношений. Семья постепенно переходит к новым формам устройства, которые требуют глубокого изучения и понимания. Многие традиционные семейные нормы и ценности утрачиваются, а новые лишь начинают формироваться. В результате возникает новый социальный институт, основанный на партнерских отношениях между членами семьи [5, С.11].

Цель статьи – выявить основные психологические особенности отношений в семейной системе без детей.

В этом контексте нам важно понять за счет каких механизмов существует и функционирует бездетная семейная система.

Ученные А.Г.Харчев, С.В. Ковалев (1978) ставили под сомнение семью не выполняющую репродуктивную функцию и её возможность называться семьей в широком смысле [7, С.11]. Э.Г. Эйдемиллер, В.Н. Дружинин (2008) рассматривают семью без детей как дисфункциональную и аномальную [9, С.35].

Автор теории семейных систем М.Боуэн (1978) выделял концепцию *триангуляции отношений* за счет которой функционирует семейная система. Диада или бездетная пара как семья не устойчива и прибегает к процессу *триангуляции*. В процессе триангуляции происходит включение в отношения двоих третьего объекта с целью уменьшения напряжения и тревоги, регуляции эмоциональной дистанции. Триангуляция еще и способ ухода от внутренних проблем пары и их сплочение на основе совместной позиции по отношению к кому-то или проблеме [2, С.10].

Семейные системные психотерапевты А. В. Черников и А. Варга выделяют феномен семейных стабилизаторов. Стабилизаторы помогают семейной системе не распасться. Семейная пара может стабилизировать свои супружеские отношения за счет общего места проживания, общих денег, общих дел, общих развлечений и интереса друг к другу [8, С.68].

В нашей работе ключевым показателем благополучия семейных отношений является ценностные аспекты удовлетворенности браком - субъективное восприятие супругами совпадений их идеальных представлений о семье, общих целей и интересов, а также схожести взглядов [1, С.105]. Удовлетворенность браком - это характеристика, отражающая различные уровни отношений в семье [3, С.23].

В.А.Сысоенко считает, что стабильность брака является результатом удовлетворения важнейших эмоционально-психологических потребностей, среди которых стремление к любви и ощущению любви со стороны партнёра; потребность в близком, доверительном общении; необходимость в психологической поддержке и взаимопонимании [4,С.56].

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Удовлетворенность браком – это интегральная переменная характеристика, которая объединяет многие характеристики брачных отношений и отражает динамику семейных отношений.

Методика исследования. В исследовании провели участие 30 супружеских пар (60 человек) с семейным стажем 5-10 лет. Они были разделены на две группы: 15 пар без детей и 15 – с детьми. Для исследования была выбрана анкета, разработанная автором.

Респонденты на добровольной основе были собраны с тематических семейных форумов «Семейные проблемки», «Келинки» и «Курак» и определены в соответствующие группы. Опрос происходил в режиме онлайн посредством Google Forms с последующей математической обработкой результатов в SPSS STATISTICS и формированием выводов. Проверка нормальности распределения по критериям Шапиро–Уилка и Колмогорова–Смирнова показала, что во всех группах и переменных данные не соответствуют нормальному распределению ($p < 0.05$).

Таблица 1- Коэффициенты корреляции между показателями у пар

Показатель	Пары	Коэффициент	P
Удовл. браком × Доверие	С детьми	0.64	($p < 0.001$)
	Без детей	0.75	($p < 0.001$)
Удовл. браком × Частота конфликтов	С детьми	–0.78	($p < 0.001$)
	Без детей	–0.89	($p < 0.001$)
Удовл. браком × Эмоц. поддержка	С детьми	0.51	($p = 0.004$)
	Без детей	0.69	($p < 0.001$)
Доверие × Частота конфликтов	С детьми	–0.58	($p = 0.001$)
	Без детей	–0.59	($p < 0.001$)
Доверие × Эмоц. поддержка	С детьми	0.66	($p < 0.001$)
	Без детей	0.88	($p < 0.001$)

Мы выявили сильную связь между удовлетворённостью отношениями и уровнем доверия (0.75, $p < 0.001$) у бездетных пар. Чем чаще возникают конфликты, тем ниже удовлетворённость браком (–0.89, $p < 0.001$). Установлена тесная связь между ощущением эмоциональной поддержки со стороны партнёра и удовлетворённостью отношениями (0.69, $p < 0.001$). В парах без детей доверие и поддержка коррелируют (0.88, $p < 0.001$), это самый выраженный показатель в

таблице. Таким образом доверие, эмоциональная поддержка, частота конфликтов связаны с высоким уровнем удовлетворённости браком у бездетных пар.

Также нами был проведен анализ показателей доверия, удовлетворенности браком, эмоциональной поддержки в группе с детьми (n=30) и в группе (n=30) без детей. Анализ различий между парами по ряду показателей не выявил статистически значимых различий ни по одному из представленных параметров ($p>0.05$). Показатели доверия, удовлетворенности браком, эмоциональной поддержки не зависят от наличия детей в паре.

Таким образом, современная кыргызская семья переживает трансформации, связанные с переходом от традиционных к более демократичным отношениям и изменением привычных ролей. Социально-экономические перемены способствуют возникновению новых форм семейной организации. Современные бездетные семьи могут опираться на триангуляцию и на различные механизмы стабилизации (общие интересы, совместный быт и т.д.).

В рамках нашего исследования статистически значимых различий между парами с детьми и без не выявлено. Однако, внутри группы бездетных пар обнаружены корреляционные связи между удовлетворённостью браком, доверием, эмоциональной поддержкой и частотой конфликтов.

Список источников

1. Алешина, Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование [Текст] / Ю.Е. Алешина. – М., 2022. – 208 с.
2. Боуэн, М. Семейная терапия в клинической практике [Текст] / М. Боуэн. – New York: Jason Aronson, 1978. – 639 с.
3. Мишина, Т.М. Семейная психотерапия и динамика «образа семьи» [Текст] / Т.М. Мишина // Психология и психопрофилактика: сб. науч. трудов / под ред. В.К. Мягера, В.П. Козлова, Н.В. Семеновой-Тянь-Шанской. – Л., 2023. – С. 21–26.
4. Сысенко, В.В. Устойчивость брака [Текст] / В.В. Сысенко. – М., 1981. – С. 183.
5. Тумонбаева, Г.Б. Разводы в городских семьях кыргызстанцев как социальная проблема [Текст] / Г.Б. Тумонбаева. – Ош, 2020. – 11 с. – DOI 10.19181/kongress.2020.544.
6. Турдубаева, Р.Ш. Социально-психологический анализ супружеских отношений в Кыргызстане [Текст] / Р.Ш. Турдубаева // Современные образовательные технологии: психология и педагогика: монография. – Чебоксары: ИД «Среда», 2024. – 172 с.
7. Харчев, А.Г., Мацковский, М.С. Современная семья и ее проблемы [Текст] / А.Г. Харчев, М.С. Мацковский. – М.: Финансы и статистика, 1978. – С. 35.

8. Черников, А.В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики [Текст] / А.В. Черников. – М.: Класс, 2005. – 208 с.
9. Дружинин, В.Н. Психология семьи [Текст] / В.Н. Дружинин. — Екатеринбург: Деловая книга, 2000. — 208 с.

IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUOMMOLARI

Ilmiy rahbar: Yo'ldoshev Avazbek Abdurashid o'g'li

e-mail: aayoldoshev@gmail.com

Sodiqjonova Sayida Qahhorjon qizi

Gid hamrohligi va Tarjimonlik faoliyati (ingliz tili) yonalishining
2-bosqich talabasi

Annotasiya

Mazkur maqolada, ijtimoiy-gumanitar fanlarning turlari, ularning dolzarb muammolari va ushbu muammolarni hal etish yo'llari, shuningdek, sohaga yangicha yondashuv orqali uni yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha bir qator taklif va fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-gumanitar fanlar, sun'iy intellekt, inson va jamiyat, milliy o'zlikni anglash, aniqlik muammosi, evtanaziya, etika va estetika.

Kirish

“Yangi O'zbekiston taraqqiyotida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'rni beqiyosdir. Aynan shu sohalar inson tafakkurini, ma'naviyatini, ongini shakllantiradi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi.” - Shavkat Miromonovich Mirziyoyev [1].

Bugungi kunda jamiyatda, fanlar tarmog'ida alohida o'z o'rniga ega bo'lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarga talab katta. Buning boisi, yer yuzining barcha mintaqalarida aholi sonining ortib borishi barobarida ijtimoiy munosabatlarda rivojlanish kuzatilmoqda va bu ijtimoiy fanlarning rivojini talab etmoqda. Bu rivojlanishning katta qismini tashkil qilgan inson omilining ham o'rni beqiyos. Nafaqat ijtimoiy munosabatlar tizimida balki ilm-fan va umuman butun akademik sohalar hamda qolgan barcha sohalarining rivojida inson omili muhim. Texnologiya qay darajada rivojlanganligiga qaramay inson resursi o'z o'rnini yo'qotgani yo'q. Texnologiyaning rivojlanishi kadrlar tizimida ko'plab ish o'rinlarni egallashda inson omilini ortda qoldirmoqda bu ayniqsa aniq fanlar tizimida kuzatilmoqda.5 Buni bugungi kunda sun'iy intellekt (AI) ning rivojida ko'rib turibmiz. AI ning rivoji ko'plab ish o'rinlarini insondan tortib olmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi misol uchun: bank hisobchisi yoki mobil operator hattoki yuzni tanish (Face ID) tizimi orqali elektron qorovul vazifasini bajarmoqda. Ammo AI tomonidan egallanayotgan asosiy kasblar aniq fanlar tarmog'idagi kasblarni tashkil etadi. Ijtimoiy gumanitar fanlar tarmog'ida esa hali okkupatsiya boshlanganicha yo'q. Buning sababi shuki, ijtimoiy-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

gumanitar fanlarining obyekti bo'lgan jamiyat va ijtimoiy-gumanitar fanlarning predmedi bo'lgan inson va tabiat masalasidir.

Milliy o'zlik

Ijtimoiy gumanitar fanlar doirasida bong urilib, urg'u berilayotgan masala bu milliy o'zlikni anglash muammosidir. Bu masalaga atroflicha yondoshish vaziyatni yanada oydinlashtiradi. Bir jihatdan milliy o'zlikni anglash yosh kadrlar doirasida vatanparvarlikni yuqori ko'tarish orqali har bir sohasining rivojlanishda yagona mafkura vazifasini bajaradi. Misol uchun "yaponcha milliy rux"6 konsepsiyasini olaylik. Yaponlar 1870-yillarda davlatni mudofa tizimi, armiya masalasini modernizatsiya qilishning Fransuzcha yo'lini tanladi lekin bu Fransuzcha yo'lini yaponcha milliy ruh qolipiga solgan holda amalga oshiradi.

Shunday ekan bu sohani alohida, ikki qismga ajratgan xolda tarif berib o'tsak:

Ijtimoiy fanlar ta'rifi:

Ijtimoiy fanlar, o'z nomidan ko'rinib turibdiki, jamiyat haqidagi fan yoki inson xati-harakatini ijtimoiy-madaniy jihatlarini o'rganadigan fandir. Shu bilan birgalikda, ijtimoiy fanlar oilalar, guruhlar va jamolarda yashaydigan odamlarning qanday yashashi, ularning o'rtasidagi o'zaro munosabati, o'zini tutishi, nimalarni kiyishlari, o'zaro muloqotda qaysi tildan foydalanishi, qanday urf-odatlariga rioya qilishi, diniy mansubligi va qanday mafkurani targ'ib qilishi kabi kundalik turmushida ro'y beradigan holatlarni o'zida aks ettiradi.

Bu faning asosiy maqsadi –jamiyatda mavjud muammolarga yechim topish bilan bir qatorda jamiyatning barcha qirralarini tushunish hamdir.

Gumanitar fanlar ta'rifi:

Gumanitar fanlar insoniyat jamiyati va madaniyati bilan bog'liq bo'lib, asosan tahliliy yoki tanqidiy bo'lgan sifatli usullardan foydalanadigan fanlar majmuasidir. Gumanitar tipdagi fanlarni o'rganishning asosiy mavzusi sifatida insonning o'zi, shuningdek, insoniyatning o'tmishi va hozirgi davrdagi fikrlari, ijodlari, rivojlanishi, harkatlari hamda uning ma'naviy, aqliy, axliqiy va boshqa hayot sohalarini qamrab oladi. Gumanitar fanlarning maqsadi –insondagi nuqsonlarni va bu nuqsonlarni yaxshilash yo'llarini aniqlashga qaratiladi.

Bugungi kunda, biz ijtimoiy va gumanitar soha doirasiga qanday fanlar keritishimiz mumkin. Ijtimoiy fanlar guruhiga, asosan, ijtimoiy, sotsiologiya, huquqshunoslik, siyosatshunoslik, geografiya, demografiya, tarix, antropologiya va boshqalarini qamrab oladi va bu yerda o'rganish mavzusi inson jamiyati hisoblanadi. Gumanitar fanlar guruhiga esa shaxsni kelib chiqishi, bu shaxs doimiy muloqotda bo'lgan yaqinlari (do'stlari, qo'shnilari, ota-bobobosi va qarindoshlik jihatidan bog'langan

yaqinlari) bilan bo'lgan munosabatini tushuntirishga harakat qiladi. Gumanitar tipidagi fanlarga falsafa, tilshunoslik va til, psixologiya, huquq, adabiyot va san'at kabi fanlari keradi. Bu yerda asosiy o'rganishmavzusi insonning axloqiy, intellektual, ijtimoiy va madaniy faoliyat subyekti sifatida o'rganiladi.

Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish va bu soha fanlariga jiddiy e'tibor qaratish orqali jamiyatimizda shiddat bilan o'sib borayotgan ijtimoiylashuv natijasida yuzaga kelayotgan salbiy illatlarning oldini olishimiz muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O'zbekiston – inson qadri ulug'langan jamiyat va xalqparvar davlat sari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot xizmati.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. – Abdug'aniev A. va boshqalar. Ijtimoiy fanlar asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
4. – To'xtaboyev N. Gumanitar fanlar va ularning jamiyat rivojidagi o'rni. – Samarqand: Ilm ziyo, 2020.
5. – Usmonxo'jayev A. Ijtimoiy-gumanitar fanlar metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. – Rahmonov B. O'zbekiston gumanitar fanlari rivoji: muammolar va istiqbollar. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
7. – Xolmatova Z. Gumanitar ta'limda zamonaviy yondashuvlar. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2020.
8. – Mahmudov D. Jamiyat va taraqqiyot: ijtimoiy fanlar nigohida. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
9. – O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishida ta'lim sifatini oshirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2023.
10. <https://bestpublication.org/index.php/jaj/article/view/7967/8241>
11. <https://cyberleninka.ru/article/n/ijtimoiy-gumanitar-fanlarning-muammolari>
12. <https://bestpublication.org/index.php/jaj/article/view/7967>

OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASI: RAQAMLASHTIRISH ORQALI SIFAT VA RAQOBATBARDOSHLIK SARI

Chalayeva Zilola Qo'lyi qizi

CHDPU Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonligi faoliyati yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Avazbek Yo'ldoshev

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimining zamonaviy bosqichda raqamlashtirish jarayonlari orqali qanday transformatsiyalarga uchrayotgani, ushbu o'zgarishlarning ta'lim sifati va raqobatbardoshligini oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim mazmuni, shakl va uslublarini yangilash, masofaviy o'qitish, sun'iy intellekt va ta'limni boshqarish tizimlarini joriy etish orqali zamonaviy ehtiyojlarga moslashishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Maqolada xalqaro tajribalar, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar, ularning samaradorligi va mavjud muammolari ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, raqamlashtirish orqali ta'lim sifatini baholash, ochiq ta'lim resurslaridan foydalanish hamda bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari oliy ta'limning raqamli transformatsiyasini strategik rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, oliy ta'lim, transformatsiya, ta'lim sifati, raqobatbardoshlik, sun'iy intellekt, masofaviy ta'lim, raqamli texnologiyalar, ta'limni boshqarish tizimi, ochiq ta'lim resurslari.

Annotation: This article analyzes the transformations that the higher education system is undergoing through digitalization processes at the modern stage, the role of these changes in increasing the quality and competitiveness of education. Digital technologies serve as an important tool for updating the content, forms and methods of education, adapting to modern needs through the introduction of distance learning, artificial intelligence and learning management systems. The article analyzes international experiences, digital reforms being implemented in higher education institutions of Uzbekistan, their effectiveness and existing problems on a scientific basis. It also considers ways to assess the quality of education through digitalization, use open educational resources, and increase the competitiveness of graduates in the labor market. The results of the study include recommendations aimed at the strategic development of the digital transformation of higher education.

Keywords: digitization, higher education, transformation, quality of education, competitiveness, artificial intelligence, distance learning, digital technologies, learning management system, open educational resources.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kirish: Global raqamli inqilob dunyoning barcha sohalarida, ayniqsa ta’lim tizimida tub islohotlarni yuzaga keltirmoqda. Oliy ta’limda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ta’limning sifatini oshirish, individual yondashuv asosida o’qitishni yo’lga qo’yish va bitiruvchilarning global mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta’minlash asosiy maqsad bo’lib qolmoqda. Bugungi kunda sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), masofaviy o’qitish platformalari, ochiq ta’lim resurslari va boshqa ilg’or texnologiyalar oliy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda.[1]

Raqamlashtirishning mohiyati va oliy ta’limdagi roli Raqamlashtirish — bu ma’lumotlarni raqamli shaklga o’tkazish, ularni boshqarish va uzatish jarayonidir. Oliy ta’limda bu jarayon nafaqat o’quv jarayonini avtomatlashtirish, balki ta’limning ochiqligi, shaffofligi va moslashuvchanligini ta’minlash vositasidir. Bu jarayon orqali darslar videodarsliklar shaklida saqlanadi, elektron test tizimlari joriy etiladi, elektron kutubxonalar va LMS platformalari (masalan, Moodle, Google Classroom) orqali ta’lim olish imkoniyati yaratiladi.[2]

Global tajriba va zamonaviy texnologiyalar Dunyo miqyosida Coursera, edX, Udemy kabi onlayn platformalar orqali millionlab foydalanuvchilar sifatli ta’lim olmoqda. AQSh, Kanada, Janubiy Koreya, Singapur kabi davlatlar oliy ta’lim muassasalarini to’liq raqamli tizimga o’tkazgan. Sun’iy intellekt yordamida o’quvchilarning o’zlashtirish ko’rsatkichlari tahlil qilinadi, shaxsiy tavsiyalar beriladi.[3]

O’zbekiston oliy ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlari O’zbekiston hukumati tomonidan qabul qilingan “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi va PQ–81-sonli Prezident qarori asosida oliy ta’lim tizimida elektron ta’lim resurslarini joriy etish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo’yicha keng ko’lamli ishlar olib borilmoqda. Masalan, Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti, Inha Universiteti, TDIU va boshqa yetakchi OTMLar elektron jurnal, videodarsliklar, elektron kutubxonalar, masofaviy ta’lim platformalarini faol joriy etmoqda. Buxoro davlat universiteti, Qarshi davlat universiteti va boshqa hududiy OTMLarda ham raqamli sinf xonalari tashkil etilib, onlayn o’quv darslari yo’lga qo’yilmoqda. Yagona elektron ta’lim portalini yaratish borasida ham izchil harakatlar olib borilmoqda.[4]

Raqamli texnologiyalar orqali sifat va raqobatbardoshlikka erishish Raqamlashtirish orqali talabaning ta’limga bo’lgan yondashuvi o’zgaradi: mustaqil o’rganish, interaktiv usullarda fikrlash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari ortadi. Bu esa ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo’lishiga zamin yaratadi. Bitiruvchilarning raqamli savodxonligi yuqori bo’lishi esa iqtisodiyotda ham ularning moslashuvchanligini oshiradi. [5]

OTMLar o’zining xalqaro reytinglardagi o’rnini yaxshilashi, xorijiy talabalarni jalb qilishi, ilmiy-tadqiqotlar eksportini kengaytirishi mumkin bo’ladi. Muammolar va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

istiqbollar Ayniqsa mintaqaviy OTMlarda internet infratuzilmasi, texnik vositalar va raqamli kompetensiyalar yetarli emasligi muammo bo‘lib qolmoqda. Biroq, davlat tomonidan ajratilayotgan grantlar, xorijiy texnologiyalarni jalb etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish orqali bu muammolar bosqichma-bosqich bartaraf etilmoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayonida axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, raqamli etikaga rioya etish kabi masalalarga ham e’tibor qaratish zarur.[6]

Xulosa

Oliy ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi — bu zamon talabi bo‘lib, nafaqat texnologik, balki metodik, pedagogik va boshqaruv nuqtayi nazaridan ham tub o‘zgarishlarni anglatadi. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ta’lim sifati oshadi, ilmiy tadqiqotlar kengayadi, xalqaro hamkorlik imkoniyatlari ortadi. Bundan tashqari, raqamli muhitda ta’lim olgan yoshlar o‘z bilim va ko‘nikmalarini real hayotda samarali qo‘llay oladigan, innovatsion fikrlaydigan, muammolarga yechim topa oladigan yetuk mutaxassisga aylanishi mumkin.

Shuningdek, raqamli transformatsiya universitetlararo raqobatni kuchaytiradi, yangi texnologiyalarni tezroq joriy qilishga undaydi va bozor talablariga mos kadrlar yetishtirishga xizmat qiladi. Oliy ta’limda ochiq ta’lim resurslarining (OER), massaviy ochiq onlayn kurslarning (MOOC), sun’iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan o‘quv tizimlarining keng tatbiqi orqali talabalarga qulay va moslashuvchan ta’lim muhitini yaratish mumkin. Kelajakda O‘zbekiston oliy ta’limi raqamli makonning barcha imkoniyatlaridan to‘liq foydalangan holda, bilim olishda tenglikni ta’minlaydigan, sifatli, samarali va barqaror tizimga aylanishi kutilmoqda. Buning uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, infrastruktura va platformalarni modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga mos ta’lim resurslarini ishlab chiqish, pedagogik metodikalarni yangilash va ta’lim mazmunini zamonaviylashtirish ustuvor vazifadir. Shu bilan birga, davlat, xususiy sektor va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni moliyalashtirish va monitoring tizimini joriy qilish orqali raqamlashtirish jarayonining izchil va muvaffaqiyatli kechishini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Silva, F., & Santos, J. C. (2022). Digital Transformation of Higher Education. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-88238-0>
2. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the Science of Instruction (4th ed.). Wiley.
3. UNESCO. (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ–81-sonli qarori. <https://lex.uz/uz/docs/5841063>

5. Jo‘raev, A. (2021). Raqamli ta’lim: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiyalar.

6. Rajabov, U. (2023). Oliy ta’limda raqamlashtirish siyosati va amaliyoti. Samarqand: Barkamol Press.

ОСОБЕННОСТИ ПРОТЕКАНИЯ КРИЗИСА 30 ЛЕТ У МУЖЧИН И ЖЕНЩИН, СОСТОЯЩИХ В БРАКЕ

Кыжибек Эркинбек кызы

магистрант 2 курса направления «Психология», Международный университет
Кыргызстана

email: ajibaevajibek0@gmail.com

Научный руководитель - Эшиев А.К., доктор философских наук, профессор
кафедры психологии Ошского государственного университета

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические аспекты кризиса среднего возраста у мужчин и женщин, состоящих в браке. Анализируются ключевые факторы, влияющие на его проявления, такие как профессиональные и семейные изменения, а также влияние социальных и личностных ожиданий. Подчеркивается значимость учета половых различий и семейного контекста в понимании динамики переживания кризиса среднего возраста.

Ключевые слова: Кризис 30 лет, средний возраст, психоэмоциональное состояние, семейные ожидания, карьерные ожидания, поддержка близких, возрастная психология, личностный рост, брачные отношения, социально-экономические изменения.

Введение: Кризис среднего возраста – одно из самых актуальных явлений в психологии, так как около 70% людей обращаются за профессиональной помощью именно в этот жизненный период. Хотя данный кризис часто связывают с 30-летним возрастом, наиболее выражено он проявляется у людей от 26 до 30 лет [1, с. 24]. Продолжительность кризиса варьируется от двух до трех лет, однако в некоторых случаях он может затягиваться на более продолжительный срок. У одних людей кризис проходит практически незаметно, в то время как у других он сопровождается психосоматическими расстройствами, тревожностью, депрессией, переоценкой жизненных ценностей и кризисами в семейных отношениях, вплоть до измен и разводов.

Основные причины кризиса связаны с несоответствием реальности ожиданиям, сформированным в молодости. У женщин он чаще обусловлен семейными обязательствами, изменением внешности и чувством утраты молодости, а у мужчин – неудовлетворенностью карьерой и профессиональными достижениями [4, с. 67].

В возрастной психологии выделяется несколько критических периодов развития личности, и кризис среднего возраста является одним из самых распространенных, хотя и не самым тяжелым. Несмотря на значительный интерес со стороны ученых к этой проблеме, исследований, посвященных особенностям кризиса у мужчин и женщин, состоящих в браке, все еще недостаточно. Глубокий анализ данной темы позволит лучше понять, как именно семейный статус влияет на течение кризиса и его последствия. Данное исследование направлено на изучение различий в переживании кризиса среднего возраста у мужчин и женщин, находящихся в браке, а также на выявление факторов, способствующих его преодолению [6, с. 288].

Возрастные кризисы рассматриваются с различных точек зрения, включая личностный, профессиональный и межличностный аспекты.

Изложение основного материала:

Кризис 30 лет, также называемый «кризисом третьего десятилетия», представляет собой переходный психологический этап, который чаще всего наблюдается в возрасте от 27 до 33 лет. Этот период сопровождается эмоциональными и профессиональными сложностями, сомнениями в жизненных выборах и неудовлетворенностью собой. Он также может негативно повлиять на самооценку, особенно если человек не достиг общественно признанных успехов, что вызывает ощущение личной несостоятельности. Однако важно понимать, что представления об успехе субъективны. Несмотря на трудности, кризис 30 лет может стать стимулом для личностного роста и переоценки жизненных ценностей [3, с. 278].

Зрелый возраст считается продуктивным этапом жизни, характеризующимся самореализацией, профессиональной эффективностью и стабильностью в семье. К. Г. Юнг отмечал, что в этот период человек стремится к самопознанию и духовным ценностям. Зрелость определяется не только возрастом, но и уровнем личностного развития, осмысленностью жизни и переоценкой мировоззрения. [2, с. 278].

Б. Д. Эльконин подчеркивал, что кризис 30-летия может быть вызван стрессом, связанным с работой, личной жизнью и финансовыми трудностями. Однако успешное преодоление этих испытаний способствует формированию устойчивости и уверенности в себе [7, с.234].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

[3, с 45].

Э. Эриксон описывал кризис среднего возраста (30–40 лет) как период столкновения ожиданий и реальности, а также как момент осознания снижения физических сил и жизненной энергии. Если кризис разрешается благополучно, человек становится более активным, заботливым и заинтересованным в развитии будущих поколений. Однако при неблагоприятном сценарии он может привести к чувству опустошенности и личностному регрессу [8, с.154].

Исследование Н. С. Тужениковой показало, что кризис среднего возраста сопровождается ростом неудовлетворенности самореализацией, потерей смысла жизни, чувством безысходности и страхом перед будущим. Наиболее выражено это проявляется у людей, состоящих в браке, так как они вынуждены балансировать между личными стремлениями и семейными обязанностями. Для мужчин это часто выражается в стремлении к самоутверждению через карьеру или новые отношения, а у женщин – в поиске баланса между семьей и профессиональной деятельностью [5, 22.с].

Различие в переживании кризиса у мужчин и женщин объясняется как социальными факторами, так и гендерными особенностями. Женщины чаще испытывают апатию, эмоциональное выгорание, скуку и потерю мотивации, а также могут стремиться к изменениям в личной жизни, включая смену партнера. Мужчины же в это время могут ощущать кризис через неудовлетворенность карьерой, ощущение упущенных возможностей и стремление к кардинальным переменам [10, с.27].

По данным исследований, кризис среднего возраста затрагивает как личностные, так и экзистенциальные аспекты, поскольку связан с переосмыслением идентичности и поиском новых смыслов. В этом контексте особое значение приобретает самоактуализация, которая позволяет человеку адаптироваться к изменениям и направить энергию на развитие новых целей. Людям, переживающим кризис, зачастую требуется профессиональная психологическая поддержка, помогающая восстановить адекватное восприятие жизни и выстроить планы на будущее [9, с. 6].

Вывод

Проведенный анализ показывает, что кризис среднего возраста имеет серьезное влияние на личность, ее жизненные ценности и взаимоотношения. У мужчин и женщин, состоящих в браке, он проявляется по-разному: мужчины чаще испытывают разочарование в профессиональных достижениях и стремятся изменить свою карьерную траекторию или образ жизни, в то время как женщины

больше сосредотачиваются на семейных и личностных аспектах, чувствуя необходимость переосмыслить свою роль в семье и обществе.

Мужчины нередко испытывают сожаление по поводу неисполненных карьерных планов и финансовых трудностей, что может вызывать у них чувство утраты и неудовлетворенности. Женщины, в свою очередь, сталкиваются с внутренними противоречиями, пытаясь совмещать обязанности жены и матери с потребностью в профессиональном росте. Давление социальных ожиданий и домашних обязанностей нередко приводит к чувству усталости и эмоциональному выгоранию.

Несмотря на различия, общее между мужчинами и женщинами заключается в необходимости переоценки жизни и планирования дальнейшего пути. Если кризис воспринимается как возможность для роста, а человек получает поддержку со стороны семьи и специалистов, он может стать важным этапом личностного развития и привести к позитивным изменениям в жизни.

Список использованной литературы:

1. Алферова М.О. Психологический анализ проживания личностью кризиса среднего возраста: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.13. / Алферова Маргарита Олеговна. – Москва, 2010. – 24 с.
2. Ильин Е.П. Психология взрослости / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 544 с.
3. Марова В.А. Кризис среднего возраста, объективность существования феномена в разных психологических теориях // Вопросы науки и образования. - No 7 (19), 2018. – С. 278-280.
4. Психология человека от рождения до смерти — СПб.; Прайм- Евразия. Под общей редакцией А.А Реана. 2002
5. Труженикова Н.С. Психологические условия развития личности в процессе преодоления экзистенциальных кризисов середины жизни: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01. / Наталья Сергеевна Труженикова. – Сочи, 2006. – 22 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. М.: АСТ, 2018. 288 с.
7. Эльконин Б.Д. Психология развития., М. , Академия, 2008
8. Эриксон Э. Жизненный цикл: Эпигенез идентичности // Теории личности в западно-европейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности. Самара: Бахрах, 1996.
9. Эриксон Э. Идентичность и жизненный цикл.- СПб.,1959

10. **Robinson, O. C.** (2013). *A Longitudinal Mixed-Method Case Study of Quarter-Life and Midlife Crises in a Single Cohort. Journal of Adult Development, 20(1), 27–39.*

TARIXIY QADRIYATLARNING RAQAMLASHTIRISH ASNOSIDA SAQLANISHI VA RIVOJLANISHI: AN'ANAVIY MEROSNING ZAMONAVIY TALQINI

Atoyeva Malika

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonlik
yonalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada tarixiy qadriyatlarni raqamlashtirish orqali ularni asrash va kelajak avlodga yetkazish masalalari yoritilgan. An'anaviy meros zamonaviy texnologiyalar yordamida saqlanib, tadqiqotchilar va keng jamoatchilik uchun ochiq va qulay shaklda taqdim etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada raqamlashtirish jarayonining afzalliklari, yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit soʻz: Tarixiy qadriyatlar, raqamlashtirish, madaniy meros, an'anaviy meros, raqamli texnologiyalar, zamonaviy talqin, virtual muzey.

Tarixiy Qadriyatlarning Raqamlashtirish Asnosida Saqlanishi va Rivojlanishi: An'anaviy Merosning Zamonaviy Talqini Kirish Har qanday xalqning o'ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri bu uning tarixiy xotirasi, ma'naviy merosi va asrlar davomida shakllangan qadriyatlaridir. Bu qadriyatlar faqatgina o'tmish yodgori emas, balki kelajak avlod uchun yo'l ko'rsatuvchi mayoq, milliy o'zlik va davlatchilik g'oyalarining asosi sifatida xizmat qiladi. XXI asrda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga chuqur kirib kelar ekan, tarixiy merosni ham ana shu zamonaviy texnologiyalar orqali saqlab qolish masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Globallashuv, urbanizatsiya, madaniyatlar aralashuvi fonida an'anaviy qadriyatlar asta-sekin unutilib borayotgani hech kimga sir emas. Shu bois, ularni raqamlashtirish orqali avlodlar xotirasida mustahkamlash, ularga zamonaviy talqin berish — bu nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy vazifadir. Quyida ushbu jarayonning mohiyati, imkoniyatlari, mavjud muammolari va istiqbollari haqida so'z yuritamiz. Asosiy Qism [1] Tarixiy qadriyatlar tushunchasi va ularning bugungi jamiyatdagi o'rni Tarixiy qadriyatlar — bu xalqning asrlar davomida shakllangan axloqiy, madaniy, diniy va estetik qarashlari, urf-odatlar, an'analari, til boyligi, og'zaki ijodi va san'at namunalari jamlanmasidir. Ular xalq tafakkurining mahsuli bo'lib, o'zlikni anglashda, milliy g'ururni tarbiyalashda, jamiyatni birlashtirishda beqiyos o'rin tutadi. Bugungi texnologik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

taraqqiyot davrida bu qadriyatlarning ba’zilari unutilish arafasida turibdi. Yosh avlod ko‘proq virtual dunyo bilan yashar, madaniy yodgorliklarga, og‘zaki ijod namunalariga nisbatan befarqlik paydo bo‘lmoqda. Shu sababli, tarixiy qadriyatlarni zamonaviy shaklda taqdim qilish, ya’ni raqamlashtirish orqali ularni saqlab qolish va ommaga yetkazish zaruriyati ortib bormoqda. [2] Raqamlashtirish — tarixiy qadriyatlarni saqlashning zamonaviy usuli. Raqamlashtirish — bu an’anaviy shakldagi ma’lumotlarni (qo‘lyozmalar, san’at asarlari, arxiv hujjatlari, suratlar, videolar) elektron ko‘rinishga o‘tkazish orqali ularni saqlab qolish, tahlil qilish, ulashish va qayta ishlash imkonini beradigan jarayondir. Bu nafaqat texnik muammo, balki ilmiy yondashuvni, madaniy mas’uliyatni talab qiladigan murakkab faoliyatdir. Misol uchun, qadimiy qo‘lyozmalarni yuqori aniqlikdagi skanerlash orqali raqamlashtirish, ularni maxsus dasturlar yordamida tahlil qilish va internet orqali keng ommaga taqdim etish, yoki tarixiy obidalarni 3D modellash orqali ularni virtual muzeylarda namoyish qilish — bular zamonaviy texnologiyaning tarix bilan uyg‘unlashuvidan dalolat beradi. O‘zbekistonda ham bu borada ijobiy harakatlar boshlangan. Jumladan, "Milliy arxivlar fondi", "Sharq qo‘lyozmalari markazi" va boshqa tashkilotlar tomonidan yuzlab manbalar raqamlashtirilmoqda. Biroq bu jarayon hali keng ko‘lamda emas. Raqamli arxivlar soni cheklangan, ayrim materiallar hali ham to‘liq o‘rganilmagan yoki ochilmagan holatda. [3] An’anaviy merosning zamonaviy talqini. An’anaviy merosni faqat saqlab qolish emas, balki uni zamonaviy talqinda qayta tahlil qilish, bugungi jamiyat ehtiyojlariga moslashtirish ham muhimdir.

Misol uchun, xalq og‘zaki ijodiyoti namunalarini multfilm, podkast, animatsiya, elektron kitob yoki mobil ilova shaklida taqdim etish orqali biz ularni bolalar va yoshlarga qiziqarli, tushunarli va hayotiy ko‘rinishda yetkazishimiz mumkin. Bugungi yoshlar telefon va kompyuter orqali ma’lumot olishga odatlangan. Shu bois, ularni o‘z milliy merosiga qiziqtirish uchun biz tarixni ham zamon bilan birga "gapirtirishimiz" kerak. Shu maqsadda, "virtual turizm", "raqamli ekskursiyalar", "interaktiv madaniy ta’lim" kabi yo‘nalishlar rivojlanmoqda. Bu orqali madaniy qadriyatlar nafaqat saqlanadi, balki keng ommaga, xususan chet elliklarga ham tanitiladi. Masalan, Buxoro yoki Xivaning tarixiy maskanlari 3D formatda chet elliklar uchun ham virtual sayrga aylantirilmoqda. [4] Raqamlashtirish jarayonida uchraydigan muammolar. Har qanday ijobiy jarayonda bo‘lgani kabi, raqamlashtirishda ham qator muammolar mavjud. Ulardan ayrimlari: Texnik infratuzilmaning yetishmasligi: ko‘plab muzey va kutubxonalar zamonaviy skaner, server, dasturiy ta’minot bilan ta’minlanmagan. Malakali mutaxassislar kamligi: raqamlashtirish bo‘yicha maxsus bilimga ega mutaxassislar yetarli emas. Moliyalashtirish muammolari: bu jarayon ko‘p vaqt va mablag‘ talab qiladi, ammo ko‘plab tashkilotlarda mablag‘lar cheklangan. Axborot xavfsizligi: raqamli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'lumotlarni himoyalash, noto'g'ri foydalanish yoki o'zgartirishning oldini olish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Bu muammolarni hal etish uchun davlat tomonidan kompleks strategiyalar ishlab chiqilishi, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda loyihalar amalga oshirilishi lozim. Xulosa Xulosa qilib aytganda, tarixiy qadriyatlar — bu har bir millatning yuragi, ma'naviy tayanchi va istiqbol mezonidir. Ularni asrash, rivojlantirish va eng asosiysi — zamonaviy avlodga yetkazish har bir ongli insonning burchidir. Raqamlashtirish esa bu yo'ldagi eng samarali vositalardan biridir. An'anaviy merosni raqamli muhitga olib chiqish orqali biz uni unutishdan emas, balki yuksaltirishdan himoya qilamiz. Bu esa o'z navbatida milliy g'ururimiz, o'zligimizni saqlab qolishga xizmat qiladi. Raqamlashtirilgan qadriyatlar — bu kelajak uchun qoldirilgan boylik, avlodlar orasidagi ruhiy ko'prikdir. Kelajakka qaragan xalq, albatta, o'z o'tmishiga tayanadi. Tarixiy xotirasi bo'lgan millat hech qachon yo'qolmaydi. Uni raqamli asrda saqlab qolish — bu zamon talabi, bizning burchimiz.

Tarixiy qadriyatlar — bu avloddan-avlodga o'tib kelayotgan, xalqning ijtimoiy hayoti, madaniyati, urf-odatlari, diniy e'tiqodlari, axloqiy qarashlari, san'ati va boshqa ko'plab sohalarda namoyon bo'ladigan bebaho ma'naviy boyliklardir. Ular millatning o'ziga xosligini belgilovchi, jamiyat ongini shakllantiruvchi va taraqqiyot yo'lida yo'naltiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tarixiy qadriyatlar faqat o'tmishga tegishli tushuncha emas, balki ular bugungi jamiyatda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv davrida madaniyatlar o'rtasidagi chegaralar tobora yo'qolib borayotgan bir vaqtda, tarixiy qadriyatlarga bo'lgan munosabat yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, o'z tarixiy ildizlariga tayanmagan, o'z an'anaviy merosini qadrlamagan jamiyat zamonaviy taraqqiyotga mustahkam qadam qo'ya olmaydi. Shuning uchun ham tarixiy qadriyatlar bugungi kunda ijtimoiy barqarorlikni saqlash, milliy o'zlikni mustahkamlash va yosh avlodni sog'lom ma'naviyat asosida tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Tarixiy qadriyatlar nafaqat tarixiy xotira sifatida, balki amaliy ijtimoiy institut sifatida ham faoliyat yuritadi. Masalan, mehnatsevarlik, ota-onaga hurmat, mehmondo'stlik, adolatparvarlik kabi qadriyatlar hanuzgacha o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ular bugungi zamonaviy jamiyatda insonlar o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirishda, ijtimoiy birdamlikni ta'minlashda va ma'naviy tanazzulning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, tarixiy qadriyatlar davlat siyosatida ham alohida o'rin egallaydi. Xususan, madaniy meros obyektlarini asrash, milliy bayram va marosimlarni tiklash, urf-odatlarni rivojlantirish orqali tarixiy qadriyatlarga bo'lgan hurmat mustahkamlanmoqda. Bu esa, o'z navbatida, fuqarolarda vatanparvarlik tuyg'usini oshirishga xizmat qilmoqda. Xulosa qilib aytganda, tarixiy qadriyatlar – bu millatning o'tmishini bugun bilan bog'lovchi va kelajak sari yetaklovchi kuchdir. Ularni asrash, rivojlantirish va zamon talablariga moslashtirish har bir

jamiyatning muhim vazifasidir. Zero, tarixiy merosga tayanmagan taraqqiyot – ildizsiz daraxtga o‘xshaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I. A. (2001). Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat.
2. Mamajonov, A., & Jo‘rayev, M. (2020). Madaniy merosni raqamlashtirishning nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti.
3. Islomova, N. (2021). “Raqamli texnologiyalar yordamida tarixiy yodgorlik

TALABALARNING TASVIRIY SAN’AT VOSITASIDA RAMZIYLIK VA UNING FALSAFIY TAXLILIGA NISBATAN BO‘LGAN QIZIQISHLARINI ORTTIRISH

Doniyorova Maftuna Saitmurot qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti San’atshunoslik fakulteti, “Tasviriy san’at”
yo‘nalishi 1-bosqich magistranti, maftunadoniyorova98@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola tasviriy san’at yo‘nalishida tahsil oluvchi talabalarni kreativligini yanada oshirishda rassomlarning ijodini falsafiy va ramziylik jihatdan tahlil qila olish qobiliyatlarini rivojlantirish masalalariga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Tasviriy san’at, ichki intellekt, visual-makonsal intellekt, falsafiy tafakkur, ramziylik, asarlarning falsafiy tahlili.

Аннотация: Данная статья направлена на развитие у студентов, обучающихся по направлению изобразительного искусства, способности философски и символически анализировать творчество художников для дальнейшего повышения их креативности.

Ключевое слово: Изобразительное искусство, внутренний интеллект, визуально-пространственный интеллект, философское мышление, символизм, философский анализ произведений.

Annotation: This article is aimed at developing the ability of students studying in the field of visual arts to philosophically and symbolically analyze the works of artists in order to further enhance their creativity.

Key words: Visual arts, inner intellect, visual-spatial intelligence, philosophical thinking, symbolism, philosophical analysis of works.

Iqtidorli yosh professional san’at namoyondalarining bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘qitishning zamonaviy shakl va uslublari, samarali pedagogik texnologiyalar, elektron axborot resurslaridan keng foydalangan holda ta’lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jarayonining yuqori darajada olib borilishini ta'minlashni amalga oshirish¹³⁷ maqsadida tasviriy san'at talabalarining ichki va visual-makonsal intellektlarini yanada rivojlantirish uchun rassomlarning ijodiy ishlarini falsafiy va ramziylik jihatdan tahlil qila olishlikka o'rgatish, talabalarimizning kreativliklarini oshishiga o'z hissasini qo'shadi.

Vizual-makonsal intellektning¹³⁸ yuqori bo'lishi tasviriy san'at yo'nalishida tahsil oluvchi har bir bo'lajak pedagog rassom uchun katta yutuqlardan biri hisoblanadi chunki ushbu intellektga ega insonlar atrof-muhitni tasavvur qilish, obyektlar orasidagi munosabatlarni anglash va vizual obrazlar orqali fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari talabalarining ichki (Intrapersonal) intellektga yani o'z o'zini tushunish, o'z his tuyg'u va fikrlarini anglash qobilyatlari ham pas darajada bo'lmasligi kerak. Ushbu qobilyatlar talabalarining o'z ijodiy asarlarini ramziy va falsafiy manoga boyitilgan holatda yaratishda va boshqa katta rassomlarning ishlarini tahlil qilishda yetakchi hisoblanadi.

Albatta bu qobilyatlarning o'zi tasviriy san'at talabalarining namunali pedagog bo'lishlari uchun yetarli komponent emas. Ularni o'qitishda yaxshi pedagog bo'lib shakillanishlarida mazmuniy komponent, didaktik komponent, texnik-kommunikativ komponent, baholash komponent, psixologik va motivatsion komponentlar asosiy poydevor hisoblanadi.

- Mazmuniy komponentlar-o'quv dasturining mazmuni, san'at turlari, san'at tarixi va nazariyasi, amaliy mashg'ulotlar va texnikalar.
- Didaktik komponentlar-an'anaviy va innovatsion usullar, nazariy tushuntirish va amaliy mashg'ulotlar, visual ko'rgazmalardan foydalanish, mustaqil ishlar bilan shug'ullanish.
- Texnik-kommunikativ komponentlar-o'qitish vositalari, dastgohlar, texnologik innovatsiyalar.
- Baholash va nazorat komponenti-o'quvchilarning ishlarini tahlil qilish, amaliy ishlarni baholash mezonlari, o'quvchilarning ijodiy yondashuvini rivojlantirish.
- Psixologik va motivatsion komponentlar-o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish, san'atga qiziqishni oshirish, individual yondashuv va o'quvchilarning shaxsiy uslubini shakillantirish.

Yuqorida sanab o'tilgan komponentlarning barchasi talabalarining yanada kreativligini oshirishda xizmat qiluvchi unsurlardir. Misol tariqasida Texnik-kommunikativ komponentini oladigan bo'lsak ushbu komponent bo'yicha talabalarining falsafiy va

¹³⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. MIRZIYOYEV
Toshkent sh., 2020-yil 21-aprel, PQ-4688-son

¹³⁸ **Vizual-makonsal intellekt** — bu insonning fazoviy (makon bilan bog'liq) fikrlash va tasavvur qilish qobiliyatini anglatadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ramziy fikirlashlarini, bilishga bo‘lgan intellectual bilishga bo‘lgan ehtiyojlarini “Mydjourney”, “Dall-E” kabi suniy intellektlar, “Canva” va boshqa grafik dizayn dasturlari orqali kuchaytirishimiz mumkin.

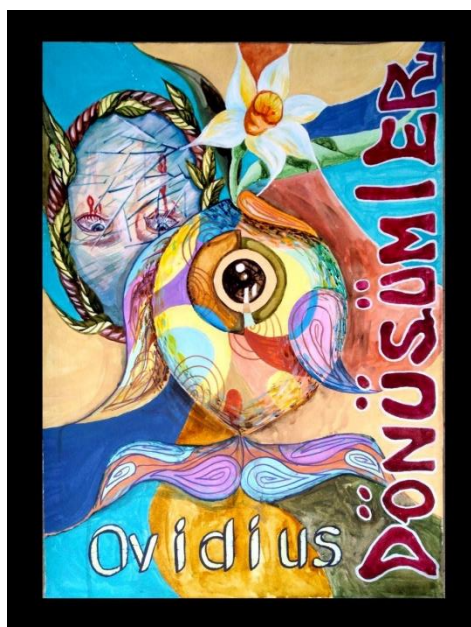
Hayotimiz davomida biz uchratadigan har bir detal, obyekt va jonli mavjudotlar yaratilish fitratiga egadir va bu fitratlarning barchasining ostida falsafa va ramziylik yotadi. Misol tariqasida “Inson”ni keltiradigan bo‘lsak biz insonlarning fitrati;

- Inson xususiyatidan kelib chiqqan holda intiluvchan, borliqni anglashga nisbatan kurashuvchan bo‘ladi, biroq bazilarimiz bu xislatlarni o‘zimizga nisbatan ko‘proq ishlatish potentsialiga egadir.

- Inson tabiiy ravishda bilishga va o‘rganishga intiladi¹³⁹

- Inson qalban ezgulikka moyildir, biroq hayot sinovlari uni bu yo‘ldan chalg‘itishi mumkin.¹⁴⁰

1-rasmda Mazkur uch farazga tayangan holda talabalarga o‘z ijodiy ishlarini yaratishga bo‘lgan qiziqishlarini orttirish maqsadida magistrlik ta‘lim olish jarayonida “Kitob grafikasi” fanidan shoir Publius Ovidius Nasoning “Metamorphoses” nomli kitobining kitob muqovasiga ishlagan kompazitsiyamni namuna qilib olishimiz mumkin.

1-rasm M.S.Donyorova

2-rasm M.S.Donyorova

¹³⁹ Aristotelning fitratga nisbatan aytgan tarifi.

¹⁴⁰ Jaloliddin Rumiyning fitratga nisbatan aytgan tarifi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Chunki bu asarning negizida shoir tomonida insoniyat fitrati falsafiy jihatdan mazmundor qilib boyitilgan. Men esa bu kitobni xulosaviy jihatdan ramziylashtirib asarning falsafasini muqovaga olib chiqqanman. Muqovadagi markazda joylashgan 2-rasm “Nargiz” guli sherda zikr etilgan ko‘rkam, hushbichim biroq narsist yigit Narkisosni anglatadi. 1-rasmdagi “Baliq” qizg‘anchiqlik qurboni bo‘lgan shu bilan birga Narkisosga oshiq bo‘lganligi uchun ovozidan ajralib aks sadoga aylantirilgan Exoning ramziy tasvirlanishidir. Orqadagi oynaga aks tushirilgan yuz esa manmanligi, egoistligi, kibirliligi uchun tangrilar tarafidan jazolangan Narkisosning oqibati ifodalangan. Tasviriy san’atda falsafa, adabiyot va ramziylikning integratsiyalashuvi san’at olamida yangi ijodiy asarlarning vujudga kelishiga turtki bo‘ladi.

Simbolizm 1870-yillarda, avvalo, adabiyot sohasida paydo bo‘lgan bo‘lib, ramzlar orqali ifoda etiladigan bir yo‘nalish hisoblanadi. **Ramz** esa chuqur va murakkab ma’noga ega bo‘lib, uning ildizi lotincha "**simbolum**" so‘ziga borib taqaladi. Yunon tilidagi "**sumbolon**" so‘zi esa "birlashtirish, tushuntirish" degan ma’nolarni anglatadi. Qadimgi Yunonistonda u ikki qismga bo‘lingan moddiy narsaning bir qismini ifodalovchi atama bo‘lgan.¹⁴¹

Boshqacha aytganda, **ramz** – moddiy narsa va ma’no birligidan tashkil topgan bo‘lib, haqiqat va g‘ayrihaqiqat olamlarining uyg‘unlashuvidir. Shu nuqtai nazardan, ramz – yaxlitlik yoki shakl yaratish jarayonidir. Ramz yaratish inson tafakkuri va ongining asosiy faoliyatlaridan biri hisoblanadi.¹⁴²

Insoniyatning ramziy xatti-harakatlari bilan rivojlantirgan eng muhim madaniy faoliyatlari til, mitos¹⁴³ va san’atdir. Dastlabki odamlar tabiatdagi tovushlarni taqlid qilish orqali ishlab chiqqan belgilar va timsollar ibtidoiy insonning ertak, sehr va mitos kabi madaniy obrazlaridan kelib chiqqan. **Mitoslar** inson tafakkuri, tasavvur va xayol dunyosiga asoslanadi. Ularning paydo bo‘lishidagi eng muhim omil **din** bo‘lib, ko‘pincha g‘ayritabiiy voqea yoki marosimni tasvirlaydi. Mitoslar orqali inson o‘zini ulug‘lashga intilgan, shu bilan birga, hayotning eng yuksak ijodi bo‘lgan san’atning shakllanishiga ham zamin yaratgan.

Mitos va san’at, insonning ramziy fikrlash qobiliyati bilan paydo bo‘lgan tafakkur dunyosining tashqi ifodasi, ya’ni bir **shakl yoki tizim** sifatida namoyon bo‘lgan. Shu nuqtai nazardan **san’at**, o‘zida mujassam bo‘lgan obraz va mazmun tufayli ramziy shakl bo‘lishi mumkin, lekin u o‘zi bir ramz emas, chunki san’at o‘zidan boshqa narsani

¹⁴¹ **Turk tili Jurnali / Adabiy yo‘nalishlar Maxsus soni**, Son 349, Yil 30, b. 218.

¹⁴² E. Cassirer – S. K. Langer, "**San’at – Ramziy Shakl Sifatida**", Adabiyot Fakulteti Matbaasi, Istanbul, 1977, b. 5-104.

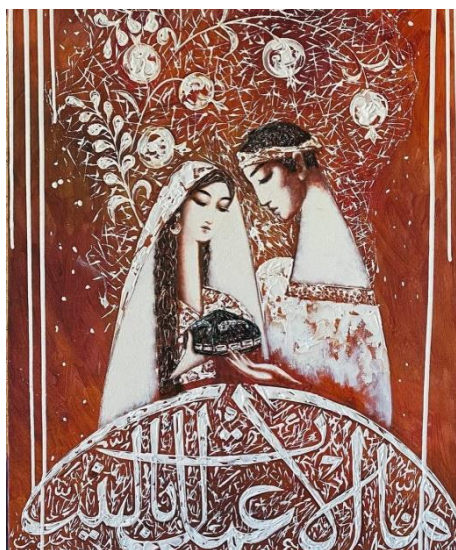
¹⁴³ **Mitos** so‘zi qadimgi yunon tilidagi "**mythos**" so‘zidan olingan bo‘lib, u **afsona**, **rivoya** yoki **mif** degan ma’noni anglatadi

ifodalamaydi. Shu sababli san’atda ishlatilgan har bir obraz ramziy ma’noga ega. Masalan, **quyosh botishi** o’tkinchilik va o’limning timsoli sifatida qabul qilinishi mumkin. Bunday hollarda **ramz va uning ma’nosi bir-biriga mos keladi**, bu **to’g’ridan-to’g’ri (direkt) ramziylik** deb ataladi. **Bilvosita (indirekt) ramziylik** esa **bir vaqtning o’zida tushuntiruvchi va yashirin ifoda shakli** bo’lib, bunda ramziy ma’no ochiq ko’rinmaydi.

Kundalik tilda qo’llaniladigan metaforalar bilvosita ramziylikka yaxshi misol bo’la oladi. Masalan, avtobus bekatida uzoq kutgan odamga **"Qayerda qolding, daraxt bo’lib ketdim"** deyish orqali uning kechikkanini va kutishdan charchaganingizni ifodalaymiz. Bu yerda **o’xshatish (benzetme) va metafora orqali** badiiy ifoda shakllanadi.

Tasviriy san’atda ham bilvosita ramzlar keng qo’llaniladi. Masalan, Xudoni **quzu** yoki **bulutdan chiqayotgan qo’l**, muqaddas ruhni esa **quqush (qul)** sifatida tasvirlash **metaforik ifoda** usulidir. **O’rta asr G’arb tasviriy san’atida** bunday tasvirlash shakllari keng tarqalgan. **Uyg’onish (Renessans) va Barokko davri rasmlarida** esa **yalang’och ayol qiyofasining Afrodita (Venus) ilohasini ifodalashi** kabi ramziy obrazlar juda ko’p uchraydi.

Sharq tasviriy san’atida esa naqshlar va miniatyuralar butunlay ramziy obrazlarga asoslangan. Masalan, **sarv daraxti o’limning, anor esa jannatning ramzi** sifatida tasvirlanadi. Shuningdek, diniy hikoyalarni ramzlar orqali tasvirlash an’anasi ham mavjud.¹⁴⁴

Ipaklari Tillodan-Akmal Nur

Ramzlar mintaqalarga qarab har hil ma’nolarni anglatadi va farq qiladi. Bizning rassomlarimiz asarlarida ramzlar asosan esgulik, milliy qadryatlar, totuvlik, tinchlik qisqacha qilib aytganda pozitiv kayfiyat tarqatuvchi ranglar va elementlar tanlanadi.

Taniqli o’zbek rassomi Badiy akademiya raisi san’atshunos Akmal Nuriddinov bugungi kunimizda milliyligimizni, qadryatlarimizni va o’z falsafasini ijodiy asarlarida tarihg muhirlab kelish orqali bo’lajak yosh pedagog rassomlarga ilhom bo’lib kelmoqda. Ayniqsa “ipaklari tillodan” nomli asarida milliy qadryatlarimiz yaqqol aks etgan. Asardagi “anor” baraka, farovonlik va unumdorlik ramzidir. “Do’ppi” esa erkaklik, jasorat, hurmat va ehtirom ma’nolarini anglatadi. Har bir rassom o’z asarida ramzlarning falsafiy tahlil jihatini

¹⁴⁴ Asian Art, Worldwide Publications Ltd., London 1995, s.397

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

etiborga oladi va bu ular asarlari orqali targ'ib etmoqchi bo'lgan faraz va nazaryalirini to'g'ridan to'g'ri belgilaydigan unsurdir.

Ramzlarning eng ko'p ishlatiladiganlaridan ba'zilar quyidagilardir;

• **Lola** – Go'zallik, muhabbat va nafislik timsoli. Xalq og'zaki ijodida ham lola muhabbat ramzi sifatida tasvirlangan.

• **Bodom guli** – Yangilanish va bahor ramzi. Ko'pincha Navro'z bilan bog'liq tasvirlarda uchraydi.

• **Tut daraxti** – Xalqlarning qadimiy an'analari, hosildorlik va mustahkamlikni ifodalaydi.

• **Paxta** – O'zbekistonning milliy boyligi va mehnatsevarlik timsoli. Ko'plab tasviriy san'at asarlarida ishlatilgan.

Tasviriy san'at sohasida tahsil olayotgan har bir talaba uchun vizual-makonsal va ichki (intrapersonal) intellektning yuqori bo'lishi juda muhimdir. Ushbu qobiliyatlar ijodiy tafakkurni rivojlantirish, san'at asarlarining falsafiy va ramziy ma'nolarini anglash hamda o'z asarlarida chuqur mazmunni aks ettirish uchun zarur hisoblanadi.

Shuningdek, talabalarning yetuk pedagog sifatida shakllanishi uchun mazmuniy, didaktik, texnik-kommunikativ, baholash hamda psixologik va motivatsion komponentlarning uyg'unligi juda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalari ham ijodiy jarayonda yangi imkoniyatlar eshigini ochib, talabalarning ramziy va falsafiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. San'at va ramziylik o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, inson tafakkuri va madaniyatining asosiy ifodalaridan biri hisoblanadi. Ramzlar orqali san'at asarlariga chuqur falsafiy ma'no berish mumkin. Masalan, o'zbek tasviriy san'atida anor baraka va farovonlikni, lola esa go'zallik va muhabbatni ifodalovchi ramz sifatida ishlatiladi. Bu kabi ramziy tasvirlar milliy qadriyatlarimizni aks ettirishda muhim o'rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san'at faqat chiroyli tasvir yaratish emas, balki ramzlar va falsafiy mazmun orqali chuqur fikr va his-tuyg'ularni yetkazish vositasi hamdir. Tasviriy san'at talabalari nafaqat texnik mahoratga, balki ramziy va falsafiy tafakkurga ham ega bo'lishlari zarur. Shu yo'sinda, ular o'z asarlari orqali jamiyatga ta'sir ko'rsatish va milliy madaniyatni targ'ib etishda muhim rol o'ynaydilar.

1. Turk tili Jurnal / Adabiy yo'nalishlar Maxsus soni, Son 349, Yil 30, b. 218.

2. E. Cassirer – S. K. Langer, "**San'at – Ramziy Shakl Sifatida**", Adabiyot Fakulteti Matbaasi, Istanbul, 1977, b. 5-104.

3. Asian Art, Worldwide Publications Ltd., London 1995, s.397

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ СТРУКТУРЫ СЕМЬИ НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Султанова Рахат Султановна

Магистрант, международный университет Кыргызстана,

Кыргызстан, г. Бишкек

Научный руководитель - д.филос.н., профессор

Эшиев Асылбек Кайимович

Аннотация: В исследовании рассматривается влияние структуры семьи на межличностные отношения младших школьников. Анализируется, как различные семейные конфигурации (полные и неполные семьи) формируют чувства безопасности, доверия и взаимодействия у детей. А также как это отражается на их эмоциональном состоянии.

Ключевые слова: структура семьи, младший школьник, межличностные отношения, семейное воспитание, социализация, стиль родительства.

В раннем школьном возрасте формируются базовые модели межличностных отношений. В значительной степени на этот процесс влияют структура семьи, ее функции и стиль воспитания.

Психологи В. Сатир, Л. Выготский, А. Адлер считают, что структура семьи определяет характер взаимодействий ребенка с окружающим миром.

- Полные семьи обеспечивают более стабильное эмоциональное развитие ребенка, создавая условия для формирования доверительных отношений.
- Неполные семьи могут приводить к дефициту внимания или повышенной самостоятельности, что сказывается на социальной адаптации.
- Многодетные семьи формируют навыки взаимодействия в группе, но могут вызывать конкуренцию между детьми.
- Семьи с единственным ребенком способствуют индивидуализму, но могут снижать коммуникативные навыки.

- Приемная семья может вызывать сложности в адаптации ребенка.

Другие ученые А. Макаренко, Д. Эльконин, У. Бронфенбреннер отмечают, что семейный стиль воспитания также влияет на поведение ребенка в коллективе.

- Авторитарное воспитание приводит к замкнутости, неуверенности или агрессивности.
- Демократическое воспитание способствует развитию эмпатии, уверенности и сотрудничества.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Гиперопека снижает самостоятельность и адаптивность.
- Гипоопека может вызывать трудности в социализации.

Цель данной статьи – проанализировать, как различные аспекты семейной жизни влияют на поведение и взаимоотношения детей с ровесниками. Для этого была сделана соответствующая выборка детей и проведено эмпирическое исследование.

Методика исследования. В качестве экспериментальной базы выступили 60 учащихся 4-х классов школы Святого равноапостольного князя Владимира г. Бишкек (Кыргызстан). Среди них 37 девочек и 23 мальчика в возрасте 9-10 лет. 51 ребенок из полных семей, то есть имеют обоих родителей: мать и отца. Шестеро детей воспитывается в неполной семье, то есть имеют только мать. А трое, вместо отца, имеют отчима.

Методами исследования стали проективное тестирование «Барашек в бутылке» (автор В.С. Мухина) и беседа с детьми (обсуждение их рисунков для получения дополнительных данных). Тестирование и беседа проходили в офлайн-формате с последующей математической обработкой данных и их корреляционным анализом (коэффициент Спирмена).

Преимущество проективного тестирования В.С. Мухиной в том, что оно позволяет получить данные сразу о нескольких аспектах личности: эмоциональном состоянии (скрытых тревогах и конфликтах), отношениях к личным границам и свободе, особенностях восприятия себя и окружающего мира. В рамках данного исследования методика помогла выявить степень влияния родителей на ребенка и обстановки в семье.

Проективное тестирование основано на интерпретации рисунка, который испытуемый создает в ответ на задание – нарисовать «барашка в бутылке». При анализе рисунков учитываются:

- Образ барашка (символизирует самого ребенка: его самооценку, эмоциональное состояние).
- Бутылка (отражает восприятие ограничений, степень свободы или защищенности в семье).
- Размер и расположение элементов (могут указывать на уровень тревожности и комфорт ребенка в социальной среде).
- Наличие выходов, прозрачности бутылки (свидетельствует о чувстве открытости или изоляции).
- Дополнительные элементы (например, другие персонажи могут символизировать семью, друзей, отношения с ними).

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Детализация рисунка	Пара	Коэффициент	p
Образ барашка × размеры и расположение элементов	Полная семья	0,64	p <0,001
	Неполная семья	0,75	p <0,001
Бутылка × наличие выходов, прозрачности	Полная семья	-0,75	p <0,001
	Неполная семья	-0,89	p <0, 001
Образ барашка × дополнительные элементы	Полная семья	0,53	p=0,006
	Неполная семья	0, 69	p <0, 001
Дополнительные элементы × размер и расположение элементов	Полная семья	0,68	p <0, 001
	Неполная семья	0,88	p <0, 001

Таблица 1. Корреляционный анализ проективного тестирования «Барашек в бутылке»

В результате мы выявили устойчивую связь между эмоциональным состоянием ребенка, за которое на рисунке отвечает образ барашка, и комфортом ребенка в социальной среде (размеры и расположение элементов) -0.75, $p < 0.001$ – у детей из неполных семей. Чем напряженнее атмосфера в семье, чем более психологически уязвлен ребенок в родном кругу, тем более закрытым он становится для общества (-0.89, $p < 0.001$). Также установлена связь между присутствием положительного влияния со стороны других персонажей (членов семьи, друзей) и эмоциональным состоянием ребенка (0.69, $p < 0.001$). На детских рисунках за это отвечает наличие дополнительных элементов и образ барашка, соответственно. В неполных семьях у детей сильно коррелируют показатели комфорта в социальной среде и присутствие в жизни ребенка поддержки со

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

стороны членов семьи, друзей. Это вполне выраженный показатель -0.88 , $p < 0.001$. Таким образом, в неполных семьях на эмоциональное состояние ребенка и его комфорт в социальной среде влияют наличие или отсутствие авторитетного взрослого или друга (поддержки). А эмоциональное состояние, в свою очередь, отражает самооценку ребенка.

Подобный анализ был проведен по показателям эмоционального состояния, комфорта в социальной среде и наличия/отсутствия поддержки со стороны друзей или членов семьи и среди детей из полных семей. Однако мы не смогли выявить существенных различий по этим показателям от предыдущей группы детей (из неполных семей). Эмоциональное состояние и комфорт в социальной среде детей не зависит для них полностью от структуры семьи.

В процессе персональных бесед с младшими школьниками и обсуждений их рисунков стало более явно, что эмоциональное состояние и комфорт в социальной среде ребенка в большей степени зависят от стиля воспитания в семье. Так дети с демократичным стилем родительства (85%) нарисовали прозрачные бутылки с открытым выходом, что символизирует уверенность и комфорт. Дети с авторитарным стилем воспитания (5%) изображали маленьких, зажатых барашков, отражая переживания одиночества. В конфликтных семьях (10%) рисунки содержали темные, закрытые бутылки, символизирующие тревожность и стресс.

Таким образом, данное исследование подтвердило, что структура семьи может влиять на построение межличностных отношений младшего школьника. Однако при этом следует учитывать стиль родительства и распределение ролей в семье. Полноценное развитие личности возможно при учете семейного контекста и создании благоприятных условий для гармоничного общения в школьном коллективе. Важная роль в этом процессе принадлежит педагогам, которые помогают детям адаптироваться к социальным условиям, независимо от типа семьи.

В рамках нашего исследования статистически значимых различий между детьми из полных и неполных семей не выявлено. Однако, внутри группы детей из неполных семей обнаружены корреляционные связи между эмоциональным состоянием, комфортом в социальной среде и наличием/отсутствием поддержки в виде членов семьи или друзей. Также особенностью можно назвать детализацию детских рисунков. Дети с низким уровнем тревожности больше обращали внимание на прорисовку деталей, нежели дети с высоким уровнем этого показателя.

Литература

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Бронфенбреннер, У. Экологическая модель развития человека / Ури Бронфенбреннер. — М.: Педагогика, 1979. — 320 с.
2. Выготский, Л. С. Психология развития ребенка. — М.: Эксмо, 2005.
3. Левина, Н. А. Влияние семейных отношений на социальный и эмоциональный развитие детей. — М., 2015.
4. Мухина В.С. Детская психология: феноменология развития, детство, игра / В. С. Мухина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Академия, 1999. — 320 с.
5. Сатир В. Как строить себя и свою семью / Вирджиния Сатир; пер. с англ. — М.: Психотерапия, 2000. — 320 с
6. Соловьева, Т. П. Социология семьи: современные тенденции и проблемы. — М., 2020.
7. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детские годы. — М.: Институт практической психологии, 1995.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING USTUVOR YO'NALISHLARI

Ro'ziyeva Sabina Bobir qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Turizm fakulteti Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati yo'nalishi

23/2-guruh talabasi

E-mail: roziyevasabina85@gmail.com

Annotatsiya: Maqola raqamlashtirish sharoitida oliy ta'lim tizimining transformatsiyasi va uning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonlariga integratsiyasi, masofaviy ta'lim platformalari, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlardan foydalanish kabi masalalar tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida raqamlashtirishning joriy holati va kelajakdagi istiqbollari muhokama qilinadi. Maqola ta'lim sifatini oshirish va global raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun takliflar keltiradi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, oliy ta'lim, transformatsiya, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, raqamli platformalar.

Kirish: Oliy ta'lim sohasida raqamlashtirish bugungi kunda global miqyosda muhim o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda bu jarayon ta'lim tizimining sifatini oshirish, xalqaro raqobatbardoshlikni ta'minlash va zamonaviy talablarga mos keladigan mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Raqamlashtirishning oliy ta'limga ta'siri bir nechta asosiy yo'nalishlarda ko'rinadi: masofaviy ta'lim platformalarini joriy etish, sun'iy intellekt (SI) va katta ma'lumotlar (big

data) texnologiyalaridan foydalanish, o‘quv jarayonlarini avtomatlashtirish, shuningdek, raqamli infratuzilmani rivojlantirish. Ushbu yo‘nalishlar nafaqat ta’lim sifatini yaxshilashga, balki talabalar va o‘qituvchilarning ishini soddalashtirishga ham xizmat qiladi [1].

Adabiyotlar tahlili: Masofaviy ta’lim platformalari va ularning O‘zbekistondagi qo‘llanilishi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda masofaviy ta’lim platformalari jadal joriy etilmoqda. Abdullayev (2022) o‘z tadqiqotlarida Moodle, Microsoft Teams va Zoom kabi platformalarning oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilishini tahlil qilgan. Ushbu platformalar talabalarga mustaqil ravishda bilim olish, o‘qituvchilar bilan masofadan muloqot qilish va o‘quv materiallariga doimiy kirish imkonini beradi. Masalan, Moodle platformasi o‘quv kurslarini boshqarish, testlar va vazifalarni avtomatlashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa o‘qituvchilarning vaqtini tejaydi va talabalarining o‘zlashtirish jarayonini tizimli qiladi. Biroq, Abdullayev ta’kidlaganidek, ushbu platformalarning samaradorligi ko‘p jihatdan infratuzilma sifatiga va o‘qituvchilarning raqamli savodxonligiga bog‘liq. Ayrim hududlarda internet aloqasining past sifati va zamonaviy kompyuter jihozlarining yetishmasligi masofaviy ta’limning keng tarqalishiga to‘sqinlik qilmoqda [1].

Sun’iy intellekt va ta’lim vositalari

O‘zbekistonda SI asosidagi ta’lim vositalarini joriy etish hali dastlabki bosqichda bo‘lsa-da, ayrim oliy ta’lim muassasalari bu yo‘nalishda tajriba o‘tkazmoqda. Masalan, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti (TATU) va boshqa texnik yo‘nalishdagi OTMlarda SI asosidagi dasturiy ta’minotlar sinovdan o‘tkazilmoqda. Biroq, Qodirova ta’kidlaganidek, SI vositalarining keng qo‘llanilishi uchun o‘qituvchilar va talabalarining raqamli ko‘nikmalari oshirilishi kerak [2].

Katta ma’lumotlar tahlili va akademik muvaffaqiyat

Katta ma’lumotlar (big data) tahlili oliy ta’limda talabalarining akademik muvaffaqiyatini bashorat qilish va ta’lim jarayonlarini optimallashtirishda muhim vositaga aylandi. Mirzayev (2021) o‘z tadqiqotlarida katta ma’lumotlar tahlili yordamida talabalarining o‘quv jarayonidagi muammolarini oldindan aniqlash mumkinligini ko‘rsatgan. Masalan, talabalarining test natijalari, darslarga qatnashishi va topshiriqlarni bajarish chastotasini tahlil qilish orqali ularning potentsial akademik muvaffaqiyatsizliklari aniqlanadi. Bu ma’lumotlar asosida o‘qituvchilar va universitet rahbariyati talabalarga qo‘shimcha yordam ko‘rsatishi mumkin [3].

O‘zbekistonda katta ma’lumotlar tahlilidan foydalanish hali keng miqyosda emas, chunki bu jarayon murakkab infratuzilma va malakali mutaxassislarni talab qiladi. Biroq, ayrim yirik OTMlar, masalan, Milliy universitet va Inha universiteti, ushbu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalarni joriy etish bo'yicha dastlabki qadamlar tashlamoqda. Mirzayevning fikricha, katta ma'lumotlar tahlili kelajakda nafaqat talabalarning muvaffaqiyatini bashorat qilish, balki ta'lim dasturlarini optimallashtirish va resurslarni samarali taqsimlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Metodlar: Ushbu tadqiqot oliy ta'lim sohasida raqamlashtirish jarayonlarini tahlil qilish uchun sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarining kombinatsiyasiga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonning oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirishning joriy holatini, uning afzalliklari va muammolarini aniqlash edi. Buning uchun bir qator metodlar qo'llanildi:

So'rovnoma: O'zbekistonning yetakchi oliy ta'lim muassasalaridan 200 nafar talaba va 50 nafar o'qituvchi ishtirok etgan so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma raqamli platformalardan foydalanish qulayligi, raqamli infratuzilmaning holati, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi va raqamlashtirishning ta'lim sifatiga ta'siri kabi masalalarni qamrab oldi. So'rov savollari ochiq va yopiq shaklda tuzilgan bo'lib, respondentlarning fikrlarini har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi. Talabalardan raqamli platformalarning foydaliligini 1 dan 5 gacha baholash so'raldi, o'qituvchilar esa o'zlarining raqamli ko'nikmalari va trening ehtiyojlari haqida ma'lumot berishdi [4];

Statistik tahlil: Masofaviy ta'lim platformalarining samaradorligini baholash uchun oliy ta'lim muassasalarining ichki statistik ma'lumotlari tahlil qilindi. Bu ma'lumotlar talabalarning darslarga qatnashish foizi, onlayn topshiriqlarni bajarish darajasi va raqamli platformalar orqali o'tkazilgan test natijalarini o'z ichiga oldi. Statistik tahlil SPSS dasturiy ta'minoti yordamida amalga oshirildi, bu esa ma'lumotlarning ishonchliligini ta'minlashga yordam berdi;

Sifatli tahlil: Oliy ta'lim muassasalaridagi raqamlashtirish jarayonlarining chuqur tahlili uchun 10 nafar universitet rahbari va IT mutaxassislari bilan yarim strukturlashtirilgan intervyular o'tkazildi. Intervyular raqamli infratuzilmaning holati, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilining qo'llanilishi, shuningdek, raqamlashtirishning kelajakdagi istiqbollari kabi mavzularni qamrab oldi. Ushbu sifatli ma'lumotlar so'rovnoma natijalarini to'ldirish va raqamlashtirishning subyektiv jihatlarini tushunishga yordam berdi [5];

Tadqiqot jarayonida axloqiy me'yorlarga rioya qilindi: respondentlarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlandi, ishtirokchilar tadqiqot maqsadlari haqida oldindan xabardor qilindi va ularning roziligi olindi [6].

Natijalar: Tadqiqot natijalari O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirishning joriy holatini va uning asosiy yo'nalishlarini aniq ko'rsatdi. Quyida asosiy topilmalar keltiriladi:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Masofaviy ta'lim platforma Moodle, Zoom va Microsoft Teams kabi platformalar O'zbekistonning ko'plab oliy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilmoqda. So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning 78% ushbu platformalarni foydalanish uchun qulay deb hisoblaydi, chunki ular o'quv materiallariga doimiy kirish imkonini beradi va mustaqil o'qishni osonlashtiradi. Biroq, internet ulanishining sifatsizligi (ayniqsa, qishloq hududlarda) va zamonaviy qurilmalarning yetishmasligi platformalardan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Masalan, respondentlarning 45% internet aloqasining uzilishi darslarning sifatiga salbiy ta'sir qilganini ta'kidlagan;

Katta ma'lumotlar tahlili: Katta ma'lumotlar tahlili talabalarning akademik muvaffaqiyatini bashorat qilish va o'quv dasturlarini optimallashtirishda foydalanilmoqda. Statistik tahlil natijalariga ko'ra, katta ma'lumotlar yordamida talabalarning darslarga qatnashishi va test natijalarini tahlil qilish orqali ularning muvaffaqiyatsizlik ehtimoli 80% aniqlik bilan bashorat qilinishi mumkin. Biroq, bu texnologiyani qo'llash uchun malakali mutaxassislar va zamonaviy dasturiy ta'minot yetishmaydi;

Raqamli infratuzilma: Tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy kompyuter jihozlariga bo'lgan ehtiyojni aniqladi. So'rovnoma respondentlarining 60% o'quv xonalarida kompyuterlarning eskirganligini yoki yetarli emasligini ta'kidlagan.

Muhokamalar: Raqamlashtirish O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga katta imkoniyatlar keltirmoqda, ammo bir qator muammolar mavjud. Quyida ushbu muammolar va ularni hal qilish yo'llari kengroq muhokama qilinadi:

Raqamli resurslarga tengsiz kirish: Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, qishloq hududlarida yashovchi talabalar raqamli ta'lim resurslaridan foydalanishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Internet aloqasining past sifati va qurilmalarning yetishmasligi bu hududlardagi talabalarning o'quv jarayoniga salbiy ta'sir qilmoqda. Xalqaro tajribaga ko'ra, bunday muammolarni hal qilish uchun davlat tomonidan subsidiyalar joriy etilishi va qishloq maktablariga zamonaviy jihozlar yetkazib berilishi samarali yechim bo'lishi mumkin. Masalan, Estoniyada “Tiger Leap” dasturi doirasida barcha maktablar yuqori tezlikdagi internet va kompyuterlar bilan ta'minlangan, bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirgan;

O'qituvchilarning raqamli malakasi: So'rovnoma natijalari o'qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yetarli malakaga ega emasligini ko'rsatdi. Bu muammo ayniqsa, an'anaviy o'qitish usullariga ko'nikkan o'qituvchilar orasida keng tarqalgan. Muhokama davomida o'qituvchilar uchun doimiy treninglar tashkil etish zarurligi ta'kidlandi. Masalan, Singapurda o'qituvchilar har yili raqamli texnologiyalar bo'yicha majburiy kurslardan o'tadi, bu esa ularning zamonaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

vositalardan samarali foydalanishiga yordam beradi. O‘zbekistonda ham shunday tizim joriy etilishi raqamlashtirish jarayonini tezlashtirishi mumkin;

Ma'lumotlar xavfsizligi: Raqamli platformalardan keng foydalanish ma'lumotlarni himoya qilish masalasini dolzarb qildi. Tadqiqot davomida respondentlarning 30% onlayn platformalardagi shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligidan xavotirda ekanligi aniqlandi. Bu muammoni hal qilish uchun oliy ta'lim muassasalari zamonaviy kiberxavfsizlik choralarini joriy etishi va talabalar hamda o‘qituvchilarni ma'lumotlar xavfsizligi bo‘yicha o‘qitishi zarur. Xalqaro tajribada, masalan, Avstraliyada ta'lim muassasalari ma'lumotlarni shifrlash va ikki bosqichli autentifikatsiya tizimlaridan foydalanadi, bu esa xavfsizlikni oshiradi;

Xalqaro tajriba va O‘zbekiston: Xalqaro tajribani hisobga olgan holda, O‘zbekiston raqamlashtirishni rivojlantirish uchun bir qator choralar ko‘rishi mumkin. Masalan, Finlyandiyada raqamli ta'lim resurslariga teng kirishni ta'minlash uchun davlat tomonidan bepul internet va qurilmalar taqdim etiladi. O‘zbekistonda ham shunday dasturlar joriy etilishi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, Janubiy Koreyaning raqamli ta'lim platformalarini tizimli joriy etish tajribasi O‘zbekiston uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Xulosa va takliflar: O‘zbekistonda oliy ta'limning raqamlashtirilishi ta'lim sifatini oshirish, talabalarga moslashuvchan o‘quv imkoniyatlarini taqdim etish va global raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Tadqiqot natijalari raqamlashtirishning asosiy yo‘nalishlari – masofaviy ta'lim platformalari, sun'iy intellekt vositalari, katta ma'lumotlar tahlili va raqamli infratuzilma rivojlanishi – muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganini ko‘rsatdi. Biroq, tengsiz kirish, o‘qituvchilarning malakasining pastligi va infratuzilma muammolari kabi to‘siqlar hali ham dolzarbdir.

Raqamlashtirish jarayonini yanada rivojlantirish uchun quyidagi takliflar keltiriladi:

Raqamli platformalarni joriy etishni davom ettirish: Oliy ta'lim muassasalarida Moodle, Microsoft Teams va boshqa platformalarni kengroq qo‘llash va ularning xavfsizligini ta'minlash uchun kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, platformalarni mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish (masalan, o‘zbek tilida interfeys yaratish) foydalanishni osonlashtiradi;

O‘qituvchilar uchun treninglar: Raqamli savodxonlikni oshirish uchun o‘qituvchilar uchun doimiy treninglar tashkil etilishi kerak. Bu treninglar onlayn va oflayn formatda o‘tkazilishi, shuningdek, xalqaro mutaxassislar jalb qilinishi mumkin.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi O‘zbekiston oliy ta'lim tizimini zamonaviy talablarga moslashtirishga, ta'lim sifatini oshirishga va mamlakatning global ta'lim bozoridagi o‘rnini mustahkamlashga yordam beradi. Raqamlashtirishning muvaffaqiyati

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

davlat, oliy ta'lim muassasalari va xususiy sektorning hamkorligiga bog'liq bo'lib, bu jarayon uzoq muddatli investitsiyalar va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, A. (2022). O'zbekistonda masofaviy ta'lim platformalarining joriy etilishi. *Ta'lim va innovatsiya*, 3(1), 45-52.
2. Qodirova, N. (2023). Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalarining samaradorligi. *Ilm-fan va ta'lim*, 4(2), 12-19.
3. Mirzayev, S. (2021). Katta ma'lumotlar tahlili va oliy ta'lim. *O'zbekiston ta'lim jurnali*, 2(3), 33-40.
4. Karimov, R. (2024). O'zbekistonda raqamli ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish. *Ta'lim tizimi*, 5(1), 22-29.
5. Xolmatov, M. (2023). Raqamlashtirish va oliy ta'lim sifati. *Fan va jamiyat*, 4(4), 56-63.
6. Saidova, D. (2022). Raqamli ta'lim platformalarining talabalarga ta'siri. *Ta'limda innovatsiyalar*, 3(2), 15-21.

IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

Muallif: Abirqulov Shohjahon

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-gumanitar fanlar, Dolzarb muammolar, Ilmiy izlanishlar, Ta'lim sifati, Kadrlar salohiyati, Raqamli texnologiyalar

Annotatsiya

Bugungi globallashtirish jarayonlari va tez o'zgaruvchan ijtimoiy muhit sharoitida ijtimoiy-gumanitar fanlarning roli va ahamiyati tobora ortib bormoqda. O'zbekistonda ushbu fanlar jamiyat taraqqiyoti, ma'naviy-ma'rifiy tiklanish va fuqarolik jamiyatining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Biroq, mavjud holat tahlili ushbu yo'nalishda bir qator dolzarb muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada ana shunday muammolar tahlil qilinadi va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Ilmiy izlanishlar sifati va yangilanishi bilan bog'liq muammo bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar sohaning rivojiga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar ko'pincha yangilikdan xoli, bir-birini takrorlovchi va real hayotdan uzoqlashgan holda olib borilmoqda. Shu bois bu fanlarning jamiyat ehtiyojlariga javob bera olmasligi kuzatilmoqda [1]. Oliy o'quv yurtlaridagi o'quv dasturlarining zamonaviy talablar darajasida emasligi esa ta'lim sifati bilan bog'liq muammolardan biridir. Talabalar yangi nazariyalar, ilg'or metodologiyalar va dolzarb muammolar bilan yetarlicha tanish emas. O'qitishda interfaol metodlardan kam foydalanilmoqda, bu esa dars jarayonining qiziqarliligi va samaradorligini pasaytiradi. Kadrlar salohiyati

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

masalasida ham jiddiy kamchiliklar mavjud. Ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha dars berayotgan ko'plab pedagoglar ilmiy unvon va darajaga ega emas. Bu esa bilim sifatiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, yosh kadrlar uchun yetarli shart-sharoit yaratilmaganligi ularning ushbu sohada faoliyat yuritishga qiziqishini pasaytirmoqda. Soha nazariy jihatdan boy bo'lsa-da, uning amaliyotga tatbiq etilishi ko'pchilik hollarda sust. Ijtimoiy muammolarni tahlil qilishda bu fanlar yetarlicha ishtirok eta olmayapti. Natijada, talabalar oliy ta'lim muassasasini tugatgach, hayotda bu bilimlarni qanday qo'llashni bilmaydilar. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari taraqqiy etayotgan bugungi kunda, ushbu fanlarning raqamli tizimlarga moslashuvi sust kechmoqda. Elektron darsliklar, onlayn platformalar va ilmiy maqolalar sonining kamligi bu fanlarning keng ommaga yetkazilishiga to'sqinlik qilmoqda. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning jamiyatdagi obro'-e'tibori ham u qadar yuqori emas. Aksar hollarda bu yo'nalishdagi kasblar unchalik nufuzli deb hisoblanmaydi. Aslida esa, bu fanlar orqali jamiyatning axloqiy va madaniy poydevori shakllanadi, fuqarolik ongini mustahkamlashda xizmat qiladi. Yana bir e'tiborga molik masala — xalqaro tajriba almashinuvi. Afsuski, ko'plab tadqiqotchilar xorijiy ilmiy adabiyotlar, nazariyalar va metodologiyalardan bexabar [2]. Ilmiy almashinuvlar, xorijiy hamkorlik loyihalari yetarli emas. Fanlararo yondashuvlar hozirgi zamon talabidir. Ammo ijtimoiy-gumanitar fanlar ko'pincha o'z doirasidan chiqmaydi. Turli fanlar bilan uyg'unlikda olib boriladigan tadqiqotlar ijtimoiy jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Ilmiy maqolalar, monografiyalar va darsliklar nashrida ham muammolar talaygina. Mahalliy nashrlar xalqaro bazalarda indekslanmaydi, bu esa olimlarning xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirishga xalal beradi. Nihoyat, bu fanlarni ommalashtirish, ularni targ'ib qilish borasida ham yetarli tashabbuslar yetishmaydi [3]. Aholi, ayniqsa yoshlar orasida bu fanlarga bo'lgan qiziqish pasaymoqda. Ommaviy axborot vositalarida mazkur soha bilan bog'liq kontentning kamligi ham bunga sabab bo'lmoqda. Yuqorida bayon etilgan muammolarni bartaraf etish orqali ijtimoiy-gumanitar fanlarning jamiyatdagi o'rni va salmog'i oshadi. Buning uchun esa, ilmiy faoliyatni rag'batlantirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy qilish, yosh kadrlarni tayyorlash, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish hamda raqamli platformalarni keng joriy etish zarur. Eng asosiysi, bu fanlarga bo'lgan umumiy munosabatni ijobiy tomonga o'zgartirish lozim. Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismidir [4]. Yana bir dolzarb muammo – bu ilmiy maqolalar sifatining pasayishi va "tortured phrases" deb ataladigan sun'iy yoki noto'g'ri tuzilgan iboralarning paydo bo'lishidir. Ba'zi tadqiqotchilar maqolalarni avtomatik tarzda qayta yozish vositalaridan foydalanib, ularni sun'iy ravishda akademik ko'rinishga olib kelmoqda. Bu esa ilmiy adabiyotlar ishonchliligiga putur yetkazadi. So'nggi yillarda texnologik taraqqiyot juda katta tezlik bilan rivojlandi. Kompyuter fanlari, sun'iy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

intellekt, biotexnologiyalar kabi yo‘nalishlarga katta sarmoya yo‘naltirildi. Bu jarayon, tabiiyki, gumanitar fanlarga bo‘lgan qiziqishning pasayishiga olib keldi. Ijtimoiy fanlar jamiyatdagi muhim muammolarni hal qilish, inson tafakkuri va xulqini tushunish uchun zarur bo‘lsa-da, moliyaviy jihatdan kamroq daromadli yo‘nalish sifatida qaralmoqda [5]. Globallashuv natijasida ko‘plab milliy madaniyatlar, urf-odatlar va qadriyatlar bir xil holga kelmoqda. Shu bilan birga, gumanitar fanlar ham "standart" global modelga moslashtirilmoqda. Bu esa o‘z milliy tarixini, tilini, falsafasini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirib, gumanitar bilimlar turlicha emas, balki yagona qolipda berilayotganiga olib kelmoqda. Shu sababli, ko‘plab mamlakatlarda o‘ziga xoslik yo‘qolmoqda [6]. Bugungi akademik dunyo ko‘proq "indeksli jurnallar"ga maqola chiqarish ustida ishlamoqda. Bu esa talabalarda va yosh olimlarda ilmga qiziqish emas, balki “reytingga ishlash” ruhiyatini shakllantiryapti. Aynan gumanitar fanlarda esa shaxsiy tafakkur, yangi nazariyalar, mustaqil qarashlar muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun, bunday ko‘rsatkichlar natijasida haqiqiy ilmiy g‘oyalar e’tiborsiz qolmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali tarqalayotgan yolg‘on tarixiy ma’lumotlar, noto‘g‘ri ijtimoiy tushunchalar, va manipulyativ kontent gumanitar fanlar uchun katta tahdid hisoblanadi [7].

Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyatning ruhiy-ma'naviy hayoti, axloqiy tamoyillari va tafakkur madaniyatini shakllantiruvchi asosiy yo‘nalishlardan biridir. Bu fanlarning taraqqiyoti – xalqning o‘zligini anglash, tarixiy xotirasini tiklash va madaniy merosini asrab-avaylash bilan bevosita bog‘liqdir. Ammo zamonaviy ijtimoiy muhit, texnologik o‘zgarishlar va global ta’sirlar bu soha oldiga yangi vazifalar bilan birga, qator murakkab muammolarni ham qo‘ymoqda. Shu bois, bugun ijtimoiy-gumanitar fanlarni rivojlantirishga yangicha yondashuv zarur: ta’lim va ilm-fan integratsiyasini kuchaytirish, yosh tadqiqotchilarni qo‘llab-quvvatlash, ilmiy izlanishlarda xalqaro standartlarga moslikni ta’minlash, milliy qadriyatlar va ilg‘or g‘oyalarni uyg‘unlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Zero, bu fanlarning jamiyat hayotidagi o‘rni mustahkam bo‘lmas ekan, taraqqiyotning ichki negizi – ma’naviyat va tafakkur asoslari zaiflashadi. Demak, ijtimoiy-gumanitar fanlarga e’tibor – kelajak avlod tarbiyasi va jamiyat barqarorligiga bo‘lgan eng muhim sarmoyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – T.: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimida islohotlar to‘g‘risidagi qonun va qarorlar.
3. Mamajonov A., Raxmonov B. “O‘zbekiston ijtimoiy fanlari va zamonaviy muammolar”. – T.: Iqtisod-Moliya, 2022.
4. Guardian News. “Kingston University slashes humanities faculty” – 2023.

5. Times Higher Education. “The future of humanities in global education”. – 2024.

6. Al-Jazeera. “Global threats to liberal arts and social sciences”. – 2023.

7. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA) – dolzarb ta’lim islohotlari haqida ma’lumotlar.

СЕМЬЯ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Султанова Рахат Султановна

Магистрант, международный университет Кыргызстана,

г. Бишкек, Кыргызстан

Научный руководитель - д.филос.н., профессор

Эшиев Асылбек Кайимович

Аннотация: В статье рассматривается влияние семьи на формирование межличностных отношений младших школьников. Анализируются факторы семейного воспитания, стили родительского взаимодействия и их роль в развитии и социализации детей.

Ключевые слова: семья, младший школьник, межличностные отношения, семейное воспитание, социализация, стиль родительства.

Формирование личности ребенка происходит под влиянием различных социальных факторов, среди которых центральное место занимает семья. Она выступает институтом первичной социализации ребенка. Важнейшей функцией семьи является воспитание детей. В младшем школьном возрасте (6–10 лет) дети активно осваивают нормы поведения, учатся строить отношения со сверстниками и взрослыми. Так семья оказывает ключевое влияние на развитие эмоциональной сферы и межличностных отношений ребенка.

Однако семья может выступать в качестве как положительного, так и отрицательного фактора влияния. Это обусловлено ее составом, состоянием внутренних взаимоотношений или неверными воспитательными позициями родителей. А дефицит положительного влияния на ребенка в семье отражается на его социальном развитии, эмоциональном состоянии и успеваемости в школе.

Поэтому тема семьи как фактора формирования социальных навыков у детей актуальна и требует теоретических и практических изысканий. Целью данного исследования определено выявить степень влияния семьи на формирование межличностных отношений младших школьников.

Существует несколько психологических теорий, объясняющих влияние семьи на социальное развитие личности.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Теория привязанности (Дж. Боулби, М. Эйнсворт)

Эта теория утверждает, что ранний опыт взаимодействия с родителями (особенно с матерью) формирует стиль привязанности ребенка, который затем влияет на его будущие отношения и социальные навыки. Различают:

- Надежную привязанность (уверенность в поддержке родителей);
- Избегающую привязанность (эмоциональная дистанция);
- Амбивалентную привязанность (чрезмерная тревожность);
- Дезорганизованную привязанность (непредсказуемость).

2. Социокультурная теория (Л. С. Выготский)

Выготский подчеркивал роль социальной среды и семьи в когнитивном и социальном развитии ребенка. Через взаимодействие с родителями и значимыми взрослыми ребенок осваивает язык, культурные нормы и способы мышления.

3. Теория социального научения (А. Бандура)

Согласно Бандуре, дети учатся социальному поведению через наблюдение за родителями, подражание и подкрепление. Если родители проявляют агрессию, дети могут перенимать агрессивные модели поведения. Если поощряют доброжелательность – ребенок учится эмпатии.

4. Психосоциальная теория развития (Э. Эриксон)

Эриксон выделил 8 стадий психосоциального развития. В детстве ключевые стадии связаны с доверием к миру, автономией, инициативностью, что во многом определяется семейным воспитанием. Поддержка и одобрение родителей помогают ребенку развить уверенность в себе.

5. Системная теория семьи (С. Минухин, М. Боуэн)

Семья рассматривается как целостная система, где все члены взаимосвязаны. Дисфункциональные семейные модели (например, чрезмерный контроль, конфликтность) могут негативно сказаться на социальном развитии ребенка.

6. Психоаналитическая теория (З. Фрейд)

Фрейд считал, что семья формирует базовые механизмы личности (Эго, Супер-Эго). Родительские установки и семейная динамика влияют на бессознательные мотивы и социальные стратегии ребенка.

7. Теория морального развития (Л. Колберг)

Колберг связывал развитие морали с семейным воспитанием. Родители через объяснение норм, наказания и поощрения помогают ребенку осваивать моральные принципы, что влияет на его социальное поведение.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Каждая из этих теорий подчеркивает важность семьи как ключевого фактора, влияющего на формирование социальных навыков, в том числе и межличностных отношений ребенка.

Анализ литературы позволил сформулировать четыре основных аспекта роли семьи в воспитании младшего школьника и его интерперсональных отношениях:

1. Эмоциональная привязанность и поддержка. Семья предоставляет эмоциональную основу, на которой строятся межличностные отношения. Дети, которых поддерживают и понимают в семье, более уверены в себе и готовы вступать в контакт с другими. Позитивная атмосфера в семье способствует развитию таких качеств, как эмпатия и толерантность.

2. Подражание и авторитет. В семье дети наблюдают за поведением родителей и других членов семьи. Они воспринимают нормы и ценности, которые затем начинают применять в общении со сверстниками. Например, дети, выросшие в семьях с позитивными отношениями, часто проявляют дружелюбие и открытость в общении.

3. Чувствительность к оценке окружающих. У ребенка нет самооценки, потому что он ничего о себе не знает еще. Поэтому ориентируется на мнение родителей, их принятие и оценку его личности, способностей. Так положительная реализация этих факторов воспитывает более уверенную и устремленную на развитие личность ребенка, помогает понимать себя, свои желания и развивает сочувствие и понимание других.

4. Социальные навыки. Родители и другие взрослые в семье могут активно обучать детей социальным навыкам — от основных манер общения до разрешения конфликтов. Эти навыки жизненно важны для успешного взаимодействия с ровесниками и взрослыми в школе и вне ее.

Важно отметить, что именно в семье ребенок начинает развивать самоконтроль, дисциплинированность, осознание принадлежности к конкретному социуму. А в младшем школьном возрасте получает первый опыт реализации этих качеств.

Исследованием влияния семьи на формирование межличностных отношений именно младших школьников занимались ученые Ю.Б. Гиппенрейтер, Е.И. Захарова, И.М. Никольская, Э.Г. Эйдемиллер и др. Например, И.М. Никольской была предложена известная классификация стилей семейного воспитания.

- Авторитетный стиль (демократичный) — способствует развитию самостоятельности, эмпатии, высокой социальной компетентности.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Авторитарный стиль – может формировать у ребенка неуверенность, трудности в коммуникации.
- Попустительский стиль – приводит к низкому уровню самоконтроля и трудностям в построении дружеских связей.
- Гиперопека – мешает развитию автономности, что отражается на коммуникации со сверстниками.

Из этой классификации можно заключить, что детско-родительские отношения напрямую связаны с развитием определенных личностных особенностей детей. Так давление, контроль, эмоциональная холодность могут вызывать у младшего школьника повышенную тревожность, агрессивность или замкнутость, что отрицательно сказывается на его межличностных отношениях. И, напротив, доверие, эмоциональная поддержка, уместная похвала помогают развивать открытую, уверенную в себе, позитивную личность.

В Кыргызстане тему межличностных отношений детей и подростков рассматривали А.А. Белецкая, А.В. Грищенко, Е.С. Белан, Б.Ж. Карабаева. Психологи единодушны во мнении, что межличностные отношения играют огромную роль в психическом и физическом становлении детей. Кроме того, этот навык влияет на адаптацию личности, то есть ее способность быстро и гармонично приспосабливаться к новым условиям, что особенно важно в современном мире.

Таким образом, мы можем заключить, что, действительно, семья является очень важной составляющей в процессе социализации ребенка, способствуя становлению самооценки младших школьников, особенностей общения со сверстниками, определяя уровень познавательной активности. Именно в родном семейном кругу младший школьник формирует представление о социальных связях, приобщается к общечеловеческим ценностям, учится социально-одобряемому поведению, построению отношений, проявлению чувств и эмоций. И если у родителей есть способность принять своего ребенка с его уникальными характеристиками, то это повлияет на его представление о себе самом, так как он будет чувствовать себя особенным и вследствие этого уверенным человеком.

Литература:

1. Варга А.Я. Теория семейных систем Мюррея Боуэна // А.Я. Варга, И.Ю.Хамитова. – М.: Московский психотерапевтический журнал, 2005. – № 2. – С. 137-146.
2. Леонтьев А. Н. «Деятельность. Сознание. Личность». – М.: Наука, 1975.
3. Олифинович Н.И. Анализ функциональных показателей семейной системы / Н.И.Олифинович, Т.Ф.Велента // Журнал Практической Психологии и

Психоанализа, 2011. – №3. URL: <https://psyjournal.ru/articles/analiz-funkcionalnyhpokazateley-semeynoy-sistemy>

4. Рынзина, А.Г. Влияние стиля семейного воспитания на толерантность личности в юношеском возрасте. – М., 2019.

5. Эльконин Д. Б. «Психическое развитие в детские годы». – М.: Институт практической психологии, 1995.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI:ÔZARO ALOQADORLIKNING DIALEKTIK TAHLILI

Sulaymonova Shabona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti Gid Hamrohligi va tarjimonlik
yônalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya :Maqolada Uchinchi Renessans tushunchasi va inson kapitalining rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik yoritiladi. Inson kapitali mamlakat taraqqiyotining asosiy omili sifatida qaraladi va Uchinchi Renessans davrida bilimli, malakali va ma’naviy boy shaxslarni yetishtirish jarayoni muhim o‘rin egallaydi. Mazkur maqola ana shu ikki tushuncha o‘rtasidagi dialektik aloqani tahlil qiladi.

Kalit sôz:Uyg‘onish davri,Yangi Ôzbekiston,Strategiya, jamiyat taraqqiyoti,dialektik jarayon.

Avvalo,Uchinchi Renessans — bu O‘zbekiston rivojlanishining yangi bosqichi, unda ilm-fan, texnologiya, ma’naviyat va madaniyat yuksalishi asosiy maqsad qilib qo‘yilgan. Renessans so‘zi “qayta tiklanish” degani, ya’ni O‘zbekistonda hozir bilimli, tafakkurli, milliy qadriyatlarni qadrlaydigan zamonaviy avlodni tarbiyalash jarayoni ketmoqda. Bu jarayon “Uchinchi Renessans” deb atalmoqda.

Inson kapitali — bu insonning bilimlari, ko‘nikmalari, salohiyati va ma’naviy qadriyatlari yig‘indisi. Inson kapitali qanchalik rivojlangan bo‘lsa, davlat va jamiyat ham shuncha tez rivojlanadi. Zamonaviy dunyoda bilim va malaka eng katta boylik hisoblanadi.

Dialektik tahlil esa bu ikki tushuncha o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur va har tomonlama tushunishga yordam beradi.Uchinchi Renessans davrida inson kapitali asosiy kuch sifatida ko‘riladi. Chunki, rivojlangan, bilimli, iqtidorli insonlarsiz yangi taraqqiyot bo‘lmaydi. Inson kapitali rivojlansa — Uchinchi Renessans tez va samarali amalga oshadi.

Uchinchi Renessans esa insonlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi: ta’lim, texnologiya, ma’naviyat. Insonlar o‘z bilim va mahoratini oshirsa, mamlakat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Uchinchi Renessans sari tezroq boradi. Shu bilan birga, Renessans davri esa insonlarning rivojlanishi uchun yaxshi imkoniyatlar yaratadi.

"Yangi O'zbekiston orzusi, bugungi kunlarimizga nisbatan aytganda, hozirga davrning taqozosi, uning asl qiyofasini, harakatlantiruvchi kuchlari va omillarini belgilaydigan g'oyaviy-ma'naviy asos, xalqimizga xos yaratuvchanlik shijoati va keng ko'lamli islohotlarimizning yaqqol ifodasidir." Hozirgi shiddat bilan rivojlanib borayotgan yurtimizda inson kapitali va Uchinchi Renessans juda muhim rol o'ynaydi va Prezidentimiz ikki jarayonni ham bir vaqtda rivojlantirish uchun dialektik tahlil asnosida, birlashtirilgan holda chora tadbirlar olib borilmoqda.

To'rtinchidan, birinchi va ikkinchi Renessanslar jamiyatda erkin fikr yuritish mahsuli bo'lgan. Yaratilgan betakror ilmiy va madaniy durdona asarlar aynan jo'shqin intellektual hayot natijasidir. Ibn Sino, Beruniy va boshqa mutazilitlar ilmiy hamjamiyat oldida eng qaltis savollar berishdan hayiqmagan. Ular dovyuraklik bilan aqidaparast, aksilratsional oqimlar vakillari bilan ochiq bahs qila bilgan va shuning evaziga ilm cho'qqilarini zabt etgan.

Uyg'onish davri, Renessans — fikr monopoliyasiga zid. U g'oyalar xilma-xilligini talab qiladi. Bugun jamiyatimizda tobora erkinlashtirish, so'z va matbuot erkinligi, ochiqlik va oshkoralik tamoyillari ildiz otmoqda. Bu ortga qaytmas tus olganini yana bir bor ta'kidlamoqchiman. Ommaviy axborot vositalari hukumat faoliyati haqida aholini xabardor qilish va ayni vaqtda unga xalq fikri, orzu-umidlari, noroziligini etkazish, hokimiyat shaffofligini ta'minlashda tobora faol rol o'ynamoqda. Bu ham davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, ham jamiyat barqaror rivojining omilidir. Beshinchidan, Renessans, uyg'onish davri haqida gapirar ekanmiz, uning hal qiluvchi omillaridan biri — bu dunyoga ochiqlik va tashqi aloqalarning keng qamrovligidir.

Avvalgi Renessanslar yirik makromintaqada mushtarak madaniy, gumanitar makon vujudga kelgani bilan izohlanadi. Mintaqamizga azal-azaldan xos bo'lgan doimiy xalqaro muloqot, madaniy almashinuv xalqimizda o'ziga xos mentalitet shakllanishiga sabab bo'ldi. Uning belgilari sifatida bag'rikenglik, ksenofobiya va diniy fanatizm deyarli yo'qligi, o'zga madaniyat, dunyoqarash va yangiliklarga ochiqlikni ko'rsatish mumkin.

Inson kapitali jamiyatning iqtisodiy va madaniy taraqqiyotini belgilovchi asosiy resurs hisoblanadi. Har bir davlat taraqqiyoti, avvalo, o'z fuqarolarining bilim, malaka va innovatsion fikrlash darajasiga bog'liq. Inson kapitaliga investitsiya qilmasdan, barqaror rivojlanishga erishib bo'lmaydi.

"Inson kapitali davlatning ko'rinmas boyligi bo'lib, u ilm, mahorat va ma'naviyat orqali iqtisodiy taraqqiyotga yo'l ochadi." [4] Hammamiz bilamizki, rivojlanish uchun birinchi navbatda yosh kadrlarni, ta'lim tizimini kuchaytirish zarurdir. Ta'lim tizimiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kôproq investitsiya kiritish orqali inson kapitalini va renessansni rivojlanishtirish mumkin bôladi.

Renessans tushunchasi faqat tarixiy davr emas, balki har bir inson va jamiyatning yangilanish, intilish va o'sish davridir. Har bir Renessans bosqichi inson tafakkurining erkinligi, bilim va ijodkorlik orqali jamiyatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqishini ko'rsatadi.

"Renessans — bu inson tafakkurining uyg'onishi va jamiyat taraqqiyotining ma'naviy ko'zgusidir."

Bugungi kunda mamlakat taraqqiyotining asosiy resursi sifatida ko'rilmoqda. Uchinchi Renessans davrida esa, ilmiy, ma'naviy barkamol va innovatsion fikrlovchi yosh avlodni yetishtirish jarayoni muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi globallashuv va raqamli inqilob davrida har bir millat va davlatning kuch-qudrati nafaqat iqtisodiy yoki harbiy salohiyat bilan, balki inson kapitalining rivojlanish darajasi bilan belgilanmoqda. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, ayniqsa, Uchinchi Renessans jarayoni, inson kapitalini rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirdi. Uchinchi Renessans — ma'naviyat va ilm-fanning uyg'unligida mujassamdir. Uchinchi Renessans — bu ilm-fan, texnologiya, ma'naviyat va ijodkorlikning uyg'un holda rivojlanishini anglatadi. O'zbekiston tarixidagi birinchi va ikkinchi Renessans davrlari singari, bugungi Uchinchi Renessans ham inson tafakkurining erkinligi, bilimga chanqoqlik va madaniy yuksalish asosida shakllanmoqda. Bu jarayon har bir shaxsdan yangicha fikrlashni, bilimlarni doimiy ravishda yangilab borishni va innovatsion yondashuvni talab qiladi.

Inson kapitali — taraqqiyotning ko'rinmas poydevoridir. Inson kapitali bugungi taraqqiyot davrida iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy boylikdir. Inson kapitali nafaqat bilim va ko'nikmalar majmuasi, balki insonning sog'ligi, kasbiy mahorati, innovatsion tafakkuri va ma'naviy dunyoqarashi bilan belgilanadi. Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitaliga sarmoya kiritish — kelajakni barpo etishning asosiy sharti sifatida qaralmoqda.

Uchinchi Renessans davrining harakatlantiruvchi kuchi — bu inson kapitalidir. Bilimdon, ixtisoslashgan va ma'naviy boy insonlar O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichini yaratadi. Shu bilan birga, Renessans jarayoni esa, inson kapitali rivojlanishi uchun muhit va imkoniyatlar yaratadi. Ta'lim tizimining yangilanishi, raqamli savodxonlik, xorijiy tillarni o'rganish, sog'liqni saqlash tizimining takomillashuvi va yoshlar uchun grant va stipendiyalar — bularning barchasi inson kapitalini rivojlantirish vositalaridir. Shu sababli inson kapitali va Renessans o'zaro bir-birini to'ldiruvchi, taraqqiyotga xizmat qiluvchi tizimlardir.

Uchinchi Renessans yoki "Yangi Renessans" deb ataladigan davr, zamonaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jamiyatda ilmiy, texnologik va madaniy o‘shining yangi bosqichini ifodalaydi. Bu davrni hozirgi zamonning innovatsion va raqamli inqilobiga o‘xshatish mumkin, chunki insoniyat yangi ilmiy kashfiyotlar, texnologiyalar va global o‘zgarishlarni qo‘llab-quvvatlash orqali yangi rivojlanish bosqichiga o‘tmoqda. Inson kapitali — bu jamiyatning o‘shiga, rivojlanishiga va iqtisodiy samaradorligiga hissa qo‘shuvchi individual va ijtimoiy resurslar (ta’lim, malaka, salomatlik, tajriba va boshqalar). Inson kapitali zamonaviy iqtisodiyotda alohida ahamiyatga ega bo‘lib, uning rivojlanishi jamiyatning kelajakdagi yutuqlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi.

Dialektik Tahlil:

Uchinchi Renessans va Inson Kapitalini dialektik tahlil qilishda quyidagi qarama-qarshiliklar va ularning o‘zaro aloqalarini ko‘rishimiz mumkin: renessans davri insoniyatni ilmiy-texnologik yutuqlar bilan yangi cho‘qqilarga olib chiqmoqda. Shu bilan birga, bu davrda inson kapitalining ta’siri, ta’lim va malaka darajasining ortishi ahamiyatli o‘rin tutadi. Inson kapitalining rivojlanishi orqali yangi texnologiyalar va innovatsiyalar yaratilmoqda, bu esa o‘z navbatida jamiyatni yangi bosqichga olib chiqadi. Biroq, bu jarayonning o‘zida jamiyatda tengsizliklar, raqobat va muammolar ham yuzaga keladi, chunki har bir insonning rivojlanish imkoniyatlari teng bo‘lmasligi mumkin.

Insonning o‘zi va Texnologik O‘zgarishlar:

Yangi Renessans va texnologik inqiloblar insonni yangi imkoniyatlar yaratishga undaydi. Yangi bilimlar va texnologiyalar orqali har bir inson o‘zini yanada rivojlantirishga intiladi. Ammo, bunday o‘zgarishlar ham muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki ba’zi guruhlar, ijtimoiy qatlamlar va davlatlar bu yangi texnologik o‘zgarishlarni o‘zlari uchun to‘g‘ri foydalana olmaydi. Bu, o‘z navbatida, jamiyatdagi tengsizliklarni yanada kuchaytiradi.

Inson Kapitali va Ijtimoiy Rivojlanish:

Inson kapitalining rivojlanishi jamiyatda ta’lim va malaka darajasini oshiradi, bu esa o‘zgarishlarga olib keladi. Yangi bilim va texnologiyalar jamiyatning rivojlanishiga yordam beradi, shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga yordam beradi. Lekin, inson kapitalining rivojlanishi faqat o‘z imkoniyatlariga ega bo‘lganlar uchun imkoniyat yaratadi, natijada ba’zi ijtimoiy guruhlar bu imkoniyatlardan chetda qoladi.

Dialektik tahlilda, Uchinchi Renessans va Inson Kapitali o‘rtasida qarama-qarshiliklar mavjud: bir tomondan, texnologik rivojlanish va inson kapitalining oshishi yangi imkoniyatlar yaratadi, lekin boshqa tomondan, bu jarayonlar jamiyatda tengsizliklarni kuchaytirishi, ijtimoiy ziddiyatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Insonning o‘zgarishi va yangi imkoniyatlarga ega bo‘lishi bir vaqtning o‘zida rivojlanishni va muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu dialektik jarayon davomida qarama-qarshi tomonlar bir-biri bilan kurashadi va natijada yangi shaklga ega bo‘lgan jamiyat paydo

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo‘ladi. Bunday tahlil orqali biz inson kapitalining o‘sishi va uchinchi renessansning rivojlanishini yanada chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Xulosa: Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi uzviy aloqadorlik — zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas va asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Inson kapitali — bu bilim, ko‘nikma, sog‘liq, ma‘naviyat va ijodkorlik kabi qadriyatlarning jamlanmasi bo‘lib, aynan shu boylik har bir davlatning iqtisodiy va madaniy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Uchinchi Renessans davri esa, bu kapitalning yuksalishi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda: ilg‘or ta‘lim tizimi, texnologik innovatsiyalar, ma‘naviy va madaniy taraqqiyot insonlarni yanada yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

Dialektik tahlil ko‘rsatadiki, inson kapitalining rivojlanishi va Uchinchi Renessans bir-birini to‘ldirib, jamiyatning barqaror va izchil rivojlanishiga zamin yaratadi. Biroq, bu jarayon tengsizlik va yangi muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois inson kapitaliga sarmoya kiritish, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va innovatsion muhitni rivojlantirish doimiy e‘tiborda bo‘lishi lozim. Uchinchi Renessans — bu nafaqat madaniy va ilmiy tiklanish, balki inson kapitalini shakllantirish, inson tafakkurining uyg‘onishi va jamiyatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqishning yuksak bosqichidir. Shunday ekan, har bir inson o‘z bilim va salohiyatini oshirish orqali nafaqat o‘z kelajagini, balki butun jamiyatning rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirzoyoyev - "Yangi Ôzbekiston Strategiyasi".
2. E. G‘aniyev — "Renessans: Qayta tiklanish va yangi uyg‘onish davri".
3. Jacob Burckhardt - "Renessans va Uchinchi Renessans".
4. Clayton Christensen - "Disruptive Innovation Konsepsiyasi".

HUQUQIY DAVLAT TUSHUNCHASI: O‘RGANISH VA O‘RGATISH MUAMMOLARI

Toshtemirova Mahliyo Farhod qizi

CHDPU, Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (huquq ta’limi) yo‘nalishi
magistranti

mahliyotoshtemirova697@gmail.com

Ilmiy rahbari: CHDPU, Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari
va huquq ta’limi kafedrasi dotsenti, f.f.n. Qandov Baxodir Mirzayevich

Annotatsiya

Ushbu maqolada huquqiy davlat tushunchasi, uning g‘oyasi va izohi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Shuningdek, huquqiy tushuncha bo‘yicha manbalar, faylasuf olimlarning fikrlari o‘rganilib, tushunchaning mohiyati ochib beriladi. Hamda jamiyatda uni o‘rganish va o‘rgatish muammolari haqida so‘z boradi. Muammolarga izohlar va takliflar ham beriladi.

Kalit so‘zlar: huquqiy davlat, g‘oya, tushuncha, qonun, Immanuil Kant, Sharl Lui Monteske, Jon Lokk, huquqiy savodxonlik.

KIRISH.

Hozirgi zamonaviy hamda rivojlanib borayotgan jamiyatda huquqiy tushunchalarning ahamiyati yuqori bo‘lib, ularni o‘rganish hamda o‘rgatish ham muhimdir. Shuningdek, jamiyatimizda demokratik va liberal qarashlar ortib borishi siyosiy jamiyatning ham o‘lishiga ko‘maklashmoqda. Huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati kabi tushunchalarni anglash, ularning vazifalarini, shakllarini bilish muhim ahamiyatga egadir.

Huquqiy davlat g‘oyasi — bu inson huquqlari ustuvorligi, qonun ustuvorligi va davlat hokimiyati bo‘linishi prinsiplari asosida tashkil etilgan boshqaruv tizimi hisoblanadi.

Huquqiy davlat tushunchasi — bu davlat hokimiyati qonun bilan cheklangan, barcha fuqarolar va davlat organlari qonun oldida teng bo‘lgan, inson huquqlari va erkinliklari qonuniy himoya ostida bo‘lgan davlat shaklidir. Mazkur tushuncha siyosiy-huquqiy tafakkur evolyutsiyasi jarayonida shakllangan bo‘lib, hozirgi kunda ko‘plab mamlakatlar davlat boshqaruvi modelida asosiy tamoyil sifatida qaraladi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, huquqiy davlat qurish yo‘lini tanladi. Shu nuqtai nazardan, bu tushunchani chuqur o‘rganish va uni samarali o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Huquqiy davlat deganda, davlat hokimiyati qonun bilan cheklangan, barcha shaxslar, xususan, davlat organlari qonun oldida teng bo‘lgan, inson va fuqarolarning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

huquqlari kafolatlangan davlat shakli tushuniladi. Mazkur tushuncha turli davrlarda turlicha izohlarga ega bo'lgan. Bu tushuncha ilk bor Yevropada XVIII asrda ma'rifatparvarlik davrida shakllangan. Immanuil Kant[1], Sharl Lui Monteske[2], Jon Lokk[3] singari faylasuflar tomonidan ishlab chiqilgan g'oyalar bugungi huquqiy davlat nazariyasining asosini tashkil etadi.

Immanuil Kant ta'kidlaganidek: “Huquqiy davlatda inson shaxs sifatida muqaddas bo'lishi kerak”[1].

Haquqiy davlatning o'ziga xos belgialri, shakllari hamda vazifalari mavjud. Uning asosiy belgilari quyidagilardan iboratdir:

- Qonun ustuvorligi;
- Inson huquq va erkinliklarining kafolatlanishi;
- Hokimiyatlar bo'linishi prinsipi;
- Mustaqil sud hokimiyati;
- Fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati.

1992-yil O'zbekistonda Konstitutsiyaning qabul qilinishi huquqiy davlat qurilishi yo'lidagi muhim qadamlardan biridir. Har bir davlatning o'z qonunlari, Konstitutsiyasi mavjud bo'lishi bu uning huquqiyligidan dalolat beradi. Aynan shunday huquq va qonunlar asosida davlat shakllanib, rivojlanib boradi. 2022-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar ham huquqiy davlat g'oyasining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: “Huquqiy davlat — bu inson huquqlarini ustuvor qilgan davlatdir” [4].

Yurtimizda inson huquqlari ustuvorligi ko'tarilgach, qonunlarimiz amaliy jarayonlarda o'z kuchini ko'rsatmoqda. Qonunchilikda huquqiy tamoyillar ortib, jamiyatimizda huquqiy tushunchalar keng tarqalmoqda. Jumladan, huquqiy davlat tamoyillari qonunchilikda va amaliyotda o'z aksini topmoqda, masalan:

- Oliy sud va Konstitutsiyaviy sudning mustaqil faoliyati;
- Advokatura institutining rivojlanishi;
- Davlat xizmatlari agentliklari orqali byurokrtiyani qisqartirish;
- Elektron hukumat va ochiqlik tamoyillar.

Endilikda jamiyatga huquqiy davlat tushunchasini yetkazib berish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ularni o'rganish va o'rgatish barcha fuqarolarning burchi ham hisoblanadi. Shuning uchun ham bizdan huquqiy savodxonlik va siyosiy jarayonlarga e'tibor berish talab etiladi.

Oldimizdagi asosiy masala huquqiy davlat va uning turli tushunchalarini chuqur o'rganish va talabalarga to'g'ri yetkazish, birinchi navbatda, huquqiy savodxonlik va metodik yondashuvga bog'liq. Yetkazib berishdagi asosiy muammolar quyidagilar:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Nazariyaning amaliyotdan uzilganligi – nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llamaslik, qo‘llay olmaslik holatlari;
- Metodik vositalarning eskirganligi – o‘qitishda foydalaniladigan metodlarning yangilanmaganligi, zamonaviy bilimlardan, metodikalardan foydalanmaslik;
- O‘quvchi va talabalar orasida huquqiy ongning pastligi – maktab va oliy o‘quv yurtlaridagi talaba – o‘quvchilarda huquqiy tushunchlarning kamligi va yoki umuman yo‘qligi;
- O‘qituvchilarning malaka oshirish ehtiyoji – fan va soha bo‘yicha o‘qituvchilarning malakasi ozligi, ba’zi o‘qituvchilarning o‘z ustida islamlasligi kabilardir.

Huquqshunos, akademik A‘zamxo‘jayev A. bu borada “Huquqiy ong — bu shunchaki bilim emas, balki uni hayotda qo‘llay olish qobiliyatidir”[3] – degan. Demak, biz faqatgini o‘rganishimiz emas, uni o‘rgatishimiz, hayotda qo‘llay olishimiz ham darkordir.

Shuningdek, huquqiy davlatga oid fanlar bo‘yicha yangilangan, zamonaviy va interaktiv o‘quv dasturlar ishlab chiqilishi lozim. Hamda u jamiyat uchun tushunarli va amalda qo‘llash ko‘nikmalari bilan boyitilgan bo‘lsa maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonlarda barcha huquq fan o‘qituvchilari ishtirok etishi kerak. Huquqni o‘rgangan talabalarni amaliyotga yo‘naltirish lozim, masalan, siyosiy jarayonlarga fikr bildirish, huquqiy muhokamalarda ishtirok etish, sud majlislarida qatnashish, advokatlar bilan uchrashuvlar, keys-stadi mashg‘ulotlari. O‘quv jarayonlarini tashkil etishda texnologik vositalardan (vizual materiallar, interaktiv platformalar) foydalanish muhimdir.

XULOSA

Huquqiy davlat g‘oyasi nafaqat siyosiy-huquqiy tushuncha, balki amaliy tajriba va jamiyat barqarorligi kafolati sifatida qaraladi. Huquqiy davlat tushunchasi, uning mazmuni turlicha izohlarda bo‘lib, ularni asosiy jihatlarini o‘rganish, jamiyatni huquqiy savodxonligini oshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tushuncha va jarayonni to‘g‘ri o‘rganish va samarali o‘rgatish uchun yangicha yondashuv, texnologik innovatsiyalar va yuqori malakali pedagoglar zarur. Yurtimiz O‘zbekiston bu yo‘nalishda bosqichma-bosqich huquqiy davlat sari harakatlanmoqda. O‘zining huquqiy tizimlarini mustahkamlab, rivojlantirib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kant I. “Huquqiy davlat nazariyasi”. 1785.
2. Monteske Sh. “Qonunlar ruhi to‘g‘risida”.
3. Jon Lokk. “Inson aqli to‘g‘risida tajriba”. 1690.
4. Mirziyoyev Sh.M. Rasmiy chiqishlari, 2022.
5. A‘zamxo‘jayev A. “Davlat va huquq nazariyasi”. Toshkent, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri).

YANGI O‘ZBEKISTONDA HUQUQ SOHASIDAGI ISLOHOTLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shodiyeva E‘zoza Ilhom qizi

ChDPU Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (huquq ta’limi) magistranti

shodiyevaezoza23@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada bugungi kunda yangi O‘zbekistonimizda huquq sohasining ahamiyati hamda ushbu yo‘nalishdagi islohotlar haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Huquq, islohot, huquqiy madaniyat, ijtimoiylik, konstitutsiyaviy huquq, davlat.

Abstract. This scientific article presents ideas and observations about the importance of the legal sphere in our new Uzbekistan today and the reforms in this area.

Keywords. Law, reform, legal culture, sociality, constitutional law, state.

Аннотация. В данной научной статье изложены идеи и наблюдения о важности правовой сферы в нашем новом Узбекистане сегодня и реформах в этой области.

Ключевые слова. Право, реформа, правовая культура, социальность, конституционное право, государство.

Ma’lumki, har qanday mamlakatning demokratik va insonparvarlik xususiyatlaridan biri bu - insonga bo‘lgan munosabat, inson huquqlari va erkinliklari qanday himoya qilinayotganligi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham ko‘pgina mamlakatlar tarixiy rivojlanish jarayonida inson huquqlariga oid o‘z qonunlar tizimini yaratgan.

Ta’kidlash joizki, mustaqillik yillarida yangi o‘zbek milliy huquqiy tizimi tubdan shakllandi. Ijtimoiy jihatdan yo‘naltirilgan erkin bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslangan demokratik davlatning konstitutsiyaviy va huquqiy asoslari yaratildi, inson huquqlariga oid qonunlar tizimi barpo etildi. O‘zbekiston Konstitutsiyasida ta’kidlanganidek, “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi”.

Milliy qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyotiga xalqaro standartlarni tizimli va bosqichma-bosqich implementatsiya qilishning o‘z modeli, insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi monitoringi milliy tizimi shakllantirildi.

Bugungi kunda qator sohalarda olib borilayotgan islohotlarning samarasi fuqarolarning qonun oldida tengligi, insonparvarlik, adolatlilik, qonun ustuvorligini ta’minlanishiga bog‘liq.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekiston Respublikasida huquq ishlarini yuritish o‘zbek tilida, qoraqalpoq tilida yoki muayyan joydagi ko‘pchilik aholi so‘zlashadigan tilda olib boriladi. Huquq ishlari yuritilayotgan tilni bilmaydigan ishda ishtirok etuvchi shaxslarga tarjimon orqali ish materiallari bilan to‘la tanishish, sud harakatlarida ishtirok etish huquqi va unda ona tilida yoki ular biladigan boshqa tilda so‘zlash huquqi ta‘minlanadi.¹⁴⁵

Shu bois, Prezidentimiz 2020-yil 29-dekabr kuni Oliy Majlisga navbatdagi Murojaatnomasida yurtimizda qonun ustuvorligini ta‘minlash va sud-huquq sohasini takomillashtirish masalalarga alohida to‘xtalib, erishilgan natijalar va kelgusidagi vazifalar haqida to‘xtalib o‘tdilar.

Prezidentimiz ta‘kidlaganlaridek, oxirgi 4 yil davomida sud-huquq sohasini isloh qilish borasida 40 dan ortiq qonun, farmon va qarorlar qabul qilinganligini, adolat va qonun ustuvorligini ta‘minlashda sud hokimiyati hal qiluvchi o‘rinni egallashini, bu borada qilinishi lozim bo‘lgan ishlar talaygina ekanligi davr taqozosidir. Mening fikrimcha, murojaatnomada sud sohasida amalga oshirish zarur bo‘lgan bir qator vazifalar sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta‘minlashga, uning nufuzini oshirib borishda fuqarolarning huquq va erkinliklarini har tomonlama ishonchli himoya qilishda yangi bir davrni boshlab berishi shubhasiz.

Jumladan, jazo tizimini liberallashtirilishi munosabati bilan 2020-yilda jinoyat sodir qilgan 74 foiz shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolar tayinlanganligi, xalqimizning insonparvarlik, bag‘rikenglik, kechirimlilik kabi o‘ziga xos qadriyatlarining chin ma‘nodagi yuksak namunasi sifatida jinoyat sodir qilgan 616 nafar afv etilganligi, 719 shaxsga nisbatan oqlov hukmi chiqarilganligi e‘tirof qilindi. Bu o‘z navbatida odamlarning sud-huquq tizimiga bo‘lgan ishonchini ortib borishiga ham sabab bo‘lmoqda.¹⁴⁶

Shunga ko‘ra, 2021-yilda viloyat va unga tenglashtirilgan fuqarolik, jinoyat ishlari bo‘yicha sudlar va iqtisodiy sudlar negizida sudyalarning qat‘iy ixtisoslashuvi saqlanib, sud ishlarini yuritish turlari bo‘yicha alohida sudlov hay‘atlari tashkil etiladigan bo‘ldi. Bundan tashqari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar umumyurisdiksiya sudlari tashkil etilishi hududlarda yagona sud amaliyotini shakllantirishi fuqarolar va tadbirkorlarning ortiqcha ovoragarchiligini oldini olishga xizmat qiladi.

O‘zgarishlardan yana biri shuki, endilikda ortiqcha sud instansiyalarini bekor qilish yo‘li bilan “bir sud – bir instansiya” tamoyili joriy qilinishi esa tumanlararo, tuman (shahar) sudlarining qarorlarini viloyat darajasidagi sudlar tomonidan apellyatsiya

¹⁴⁵ www.lex.uz

¹⁴⁶ www.gazeta.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tartibida, apellyatsiya tartibida ko‘rilgan sud qarorlarini esa Oliy sud tomonidan kassatsiya tartibida qayta ko‘rib chiqish, kassatsiya tartibida ko‘rib chiqilgan ishlar bo‘yicha sud qarorlarini esa Oliy sud raisi, Bosh prokuror va ularning o‘rinbosarlari protestiga ko‘ra kassatsiya tartibida takroran ko‘rib chiqish yo‘lga qo‘yilishi, sud ishlarini nazorat tartibida ko‘rish instituti tugatilishi sudda har bir ish bo‘yicha yakuniy xulosa qilishga erishiladi.

Yurtimizda huquq va erkinlikni ta‘minlash, adolatni qaror toptirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar bugun BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan e‘tirof etilib, qo‘llab-quvvatlanmoqda. Insonni ulug‘lash uni muhofaza qilish va har tomonlama kamol toptirish yangi O‘zbekistonning asosiy g‘oyasiga aylantirildi.

Inson huquqlarini ta‘minlash va himoya qilish bo‘yicha dolzarb masalalarni har tomonlama o‘rganish, amaldagi qonunchilik, huquqni qo‘llash amaliyoti va ilg‘or xorijiy tajribani tahlil qilish hamda keng jamoatchilik muhokamasi, xalqaro va milliy maslahatlashuvlar natijasida ishlab chiqilgan mazkur konsepsiya olti bo‘limdan iborat bo‘lib, milliy strategiyaning asosiy vazifalari 14 punktdan iborat holda ko‘rsatib berilgan. Belgilangan vazifalarni amalga oshirishda fuqarolarimizning huquqiy madaniyati alohida o‘rin tutadi. Inson huquqlari sohasida huquqiy savodxonlikni oshirish, jumladan bu borada axborot tarqatish, ta‘lim berish faoliyatini samarali tashkil etish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlar ham milliy strategiyada o‘z aksini topgan. Bu borada xususan, partiyamiz saylovoldi dasturida ko‘rsatilgan vazifalar, ya‘ni jamiyatda huquqiy, siyosiy ong va madaniyatni oshirish orqali qonun ustuvorligini ta‘minlash; huquqiy, siyosiy ong va madaniyatni umumjamoa madaniyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylantirish; qonunlarga rioya etish ko‘nikmasini shakllantirishda oila, ta‘lim-tarbiya maskanlari, mahalla, jamoatchilik institutlari imkoniyatlaridan foydalanishga qaratilgan mexanizmlarni yaratish; xalqimizning siyosiy jarayonlarda bevosita va bilvosita ishtirokini yuqori darajaga ko‘tarish; qonun va qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamalarida aholining faol ishtirokini kengaytirish; korrupsiyaga qarshi kurashishning ma‘naviy-ma‘rifiy va javobgarlikning muqarrarliligi usullarini tanlash, odamlar ongida korrupsiyaga murosasiz munosabatni shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan sa‘y-harakatlar bevosita strategiyada ko‘rsatilgan vazifalarni amalda qo‘llashda o‘z o‘rniga ega.

Ma‘lumki, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda Ombudsman institutining roli beqiyos. Xususan, yangi O‘zbekiston sharoitida inson qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida tarannum etilar ekan, bu boradagi islohotlar jahon hamjamiyatini ham e‘tiborini jalb etmoqda.

Mamlakatimizda fuqarolar huquq va erkinliklari kafolatlarini yana-da kuchaytirish, jumladan qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kamsituvchi muomala hamda jazo turlarini qo'llash holatlariga mutlaqo yo'l qo'ymaslik, qiynoqqa solishning barvaqt oldini olish, u bilan bog'liq murojaatlarni tezkor ravishda xolisona ko'rib chiqish, harakatlanish erkinligi cheklangan shaxslar saqlanadigan joylarga monitoring tashriflarini muntazam amalga oshirish bo'yicha samarali huquqiy mexanizmlarni yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qiynoqqa solish holatlarini aniqlash va ularning oldini olish tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 26.06.2021 yil PF-5163-sonli Qarori e'lon qilingan edi. Mazkur Qarorga muvofiq, Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) huzuridagi ekspert guruhi negizida Ombudsman huzuridagi Qiynoq holatlarini aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha jamoatchilik guruhlarini tashkil etish va ularning asosiy vazifalari ko'rsatib berildi. Ombudsman tomonidan har yili 15 martga qadar Oliy Majlis palatalariga qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi munosabat hamda jazo turlarini qo'llash holatlarining oldini olish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar yuzasidan ma'ruzani taqdim etish va uni ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish amaliyotini yo'lga qo'yish belgilab berildi.¹⁴⁷

Hozirgi kundagi ijtimoiy hayotning barcha sohalaridagi islohotlarni hayotga muvaffaqiyatli tatbiq etishda xalqqa yuridik bilimlar berish, ya'ni jamiyatdagi ijtimoiy-huquqiy faollikning zaruriy shartlari bo'lgan demokratik tamoyillarni kishilar ongiga chuqurroq singdirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy tarbiya – bu shaxsga nisbatan huquqiy ongini, shaxsning qonunga bo'lgan xizmatini, qonunga itoatkor xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantiruvchi uyushgan, bir tizimli, aniq maqsadni ko'zlagan holda ta'sir etishdir.¹⁴⁸

Yuksak darajadagi huquqiy madaniyatga erishishning yagona yo'li – huquqiy ta'lim va huquqiy tarbiyani isloh qilish va rivojlantirishdir. Chunki huquqiy savodxonlik huquqiy madaniyat asosidir. “Huquqiy madaniyat – fuqarolarning yetukligi va ongliligini ko'rsatuvchi mezon. Huquqiy madaniyat tushunchasi huquqning rivojlanish darajasi, aholining huquq haqidagi tushunchasi, qonunlarning ahvoli, huquqni amalga oshirish ishlarini tashkil etish darajasi, huquqning obro'yi singari elementlardan tashkil topadi... Shaxs qanchalik huquqiy bilimga ega bo'lmasin, qonun va boshqa qoidalarga amal qilmasa, u jamiyat uchun katta zarar bo'lib, bu huquqiy madaniyatsizlikni keltirib chiqaradi. Demak, huquqiy madaniyatga shaxsning o'z huquq, erkinliklarini anglaganligini ko'rsatuvchi mezon sifatida qarashimiz mumkin... Huquqiy madaniyat insonning huquq, jamiyat va davlatga bo'lgan munosabatining alohida shaxs, uning huquq va manfaatlariga bo'lgan munosabati bilan chambarchas bog'liq, huquqiy

¹⁴⁷ “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risidagi” prezident farmoni.

¹⁴⁸ Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar fan-darsligi. (Toshkent-2020).

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

madaniyat darajasi huquqiy tizimning rivojlanganlik darajasi, davlat va jamiyat institutlarining xalqchilligi, aholining bilim darajasi, huquqiy ong va jamiyatdagi huquqiy mafkura bilan uzviy aloqadorlikdadir”.

Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi va uni 2022 yilda amalga oshirish bo‘yicha «yo‘l xaritasi»da inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yana-da rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish;mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi” prezident farmoni.
2. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish choratadbirlari to‘g‘risidagi” farmoni.
4. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar fan-darsligi. (Toshkent-2020).
5. www.gazeta.uz
6. www.lex.uz

KOMPYUTER O‘YINLARI MANQURTLIK VOSITASI SIFATIDA

Najimova Robiya Yorqin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Berkinov Oybek Toxir o‘g‘li

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter o‘yinlari va ularning yoshlar ongiga salbiy ta’siri va oqibatlari hamda kompyuter o‘yinlarining naqadar xatarli ekanligi. bugungi kunda farzandlar informatsion o‘yinlarga mukkasidan ketishi turli xil ruhiy kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘lishi haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Kompyuter, o‘yin, virtual o‘yin, internet stress, Kompyuter o‘yinlari, Kompyuter o‘yinlarining salbiy oqibatlari, kompyuter o‘yinlarining yoshlar ongiga ta’siri.

Аннотация. В этой статье рассказывается о компьютерных играх и их негативном влиянии и последствиях для сознания молодежи, а также о том, насколько опасны компьютерные игры. Сегодня серьезное увлечение детей играми является причиной возникновения различных психических заболеваний.

Ключевые слова: Компьютер, игра, виртуальная игра, интернет стресс, компьютерные игры, негативные последствия компьютерных игр, влияние компьютерных игр на сознание молодежи.

Abstract. This article talks about computer games and their negative impact and consequences on the consciousness of young people, as well as how dangerous computer games are. Today, children's serious interest in games is the cause of various mental illnesses.

Key words: Computer, game, virtual game, Internet stress, computer games, negative consequences of computer games, the influence of computer games on the consciousness of young people.

Bir necha yil oldin hayotimizga kirib kelgan kompyuterni bugun oddiy kundalik qurilma sifatida qabul qilamiz va foydalanamiz. Kompyuter dasturlari bizga turli ko‘rinishdagi axborotlarni qisqa vaqt ichida tahrirlash, turli ko‘ngil ochar mashg‘ulotlar ya’ni o‘yinlardan foydalana olish imkoniyatini beradi.

O‘quvchilarining hayotidagi kompyuter muhim ahamiyatga ega. Masalan, aqli o‘yinlar yoki strategiya o‘yinlari bolaning aqliy rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Internetning rivojlanishi zamonaviy o‘quv dasturlari va turli xil ma’lumotlar bilan tanishishiga imkon yaratadi. Kompyuterda o‘quvchilari har doim zavq bilan shug‘ullanadi, va undan foydalanayotganda bor diqqat e’tiborini qaratadi. “2013-2014-o‘quv yilidan O‘zbekistonda birinchi sinfdan boshlab bolalar ingliz tilini tegishli vazirlik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tomonidan tasdiqlangan o'yin dasturlari asosida o'rganmoqda”¹⁴⁹. Chet tilini o'rgatishga mo'ljallangan interfaol o'yin bolalar xorijiy leksikani nisbatan tez o'zlashtirishiga, muloqot ko'nikmalarini hosil qilishiga, taklif etilayotgan vaziyatlarga oson moslashishiga yordam berib kelmoqda. Kompyuter o'yinlarining foydali jihatlari ko'p bo'lib, strategiyalarni rivojlantirish va boshqaruv qobiliyatlarni o'rganishga astoydildan ko'maklashmoqda. O'yinlar o'quvchilarga muammolarni yechish va ularni yechish uchun tajribalarini o'rgatadi. Ba'zi o'yinlar muhokama qobiliyatlarni o'rganishga yordam beradi, chunki ular o'quvchilarga muhim masalalarni tahlil qilish, muhokama qilish va hal qilishni o'rganish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bular faqat bir nechta o'yinlarning foydali jihatlari. Ammo, qo'llanish jihatidan hamma o'yinlarni foydali deya olmaymiz.

Ayni vaqtlarda yoshlarning qalbi va ongini turli xil ijtimoiy o'yinlar qamrab olmoqda. Bu jarayon kompyuter o'yinlariga qiziqish ortishi bilan ham bog'liqligi hech birimizga sir emas. O'smirlik davrida farzand tarbiyasiga jiddiy yondashmaslik ba'zi hollarda farzandni qo'ldan chiqarishi mumkin. Chunki, “O'yinbozlik”ning natijasida informatsion o'yinlarga mukkasidan ketish turli xil kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lyapti. Ya'ni miya faoliyati bilan bog'liq insult, ludomaniya, ruhiy kasalliklar shular jumlasidandir. Kompyuterda soatlab kunlab o'tirish ruhiy tomonlama jiddiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Hozirgi kunda Amerika tibbiyot uyushmasi video o'yinlarga berilib ketishni ham rasman aqliy zaiflik kasalliklari qatoriga kiritish arafasida. Shifokorlar fikriga ko'ra bu kasallik kuniga ikki soatdan ortiq foydalangan kishi salomatligiga xavf soladi. Kompyuter o'yinlarini chetga surib o'yinga berilib ketgan vaqtiga foydali ishlar bilan kitob o'qib ilmiy ishlar qilib vatanimiz kelajagi uchun hissa qoshishga ne yetsin. Kompyuter o'yinlarida bola miyasining faqat ma'lum qismigina rag'batlantirilishi aniqlandi, shuning uchun bolalar ko'proq o'qish, yozish va matematika bilan shug'ullanishi kerak. “Kompyuter texnologiyalarining ilk kashfiyotchilari 1940-yilda oddiy shaxmat o'yinini yaratganlar. Bugungi kompyuter o'yinlarining ilk ko'rinishi haqida esa 1950-yillardan gapirila boshlangan. 1980-yillarga kelib o'yin konsollari shaxsiy kompyuterga nisbatan ommaviyroq bo'lib qoldi. 2005-yilning oktabr oyida xitoylik qiz bir necha kun tinimsiz kompyuterdagi “World of Warcraft” o'yinini o'ynashi natijasida vafot etgan”¹⁵⁰. Kompyuter o'yinlari oqibatida yoshlarning miya faoliyatida o'zgarishlar kuzatilgan. Ya'ni, katta yoshli kishining miya faoliyati yosh bolaniki kabi o'zgarib qolishi, bolaning miya faoliyati esa aksincha ancha katta yoshdagilarnikiga o'xshab o'zgarishi kuzatilgan. “Olimlar kompyuterga tobelikni 4 ta bosqichga

¹⁴⁹ Jasmina Toshpo'lotova, and O'ktamov Madadjon. "Boshlangich talim yo'nalishi talabalarini informatika fanini o'qitishda interaktiv usullardan foydalanish." PEDAGOGS 51.1 (2024): 115-119.

¹⁵⁰ Madadjon O'ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo‘lishadi: birinchi moslashish, undan keyin tezda kirishish insonning shaxsiy omillariga ta’siri, so‘nggi bosqichda insonlar kompyuter o‘yinlarini hayotining ajralmas bir bo‘lagi sifatida ko‘radilar”¹⁵¹. Olimlar katta dozalarda kompyuter o‘yinlari bolaning tanasi uchun barcha salbiy oqibatlariga olib keladigan surunkali stressning to‘planishiga olib kelishini isbotladilar. Bugungi kunda G‘arbda ishlab chiqarilayotgan tijorat kompyuter o‘yinlari bolada tajovuzkor individualistik axloqni uyg‘otadi. 10-18yosh oralig‘idagi bolalarda kompyuter o‘yinlariga berilib ketish holatlari yuqori darajada kuzatilyapti va vaqtini behuda sarflashyapti. Hozir yoshlar ongiga ta’sir qilib, ular qalbiga o‘z buzg‘unchi g‘oyalarini singdirishni yoki to‘g‘ri yo‘ldan ozdirishni maqsad qilgan kuchlar juda ko‘pligini hammamiz bilamiz. Bu holat oddiy kompyuter o‘yinlaridan tortib, internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlar, mobil aloqa dasturlarida ham ochiq ko‘zga tashlanadi. Internet va kompyuter o‘yinlari asiriga aylanish kasalligiga chalingan o‘smirlar hayotdan, ma’naviy qadriyatlardan tamoman uzilib, butunlay o‘yinlarga berilishi yoki ball yig‘ishga, qimorga va yutuq–sovg‘a olish kabi o‘tkinchi, qadrsiz ishlarga mukkasidan ketishi mumkin. Bola kattalarga qaraganda ruhan va jismonan kuchsiz va mo‘rt bo‘ladi. Agar kompyuter, internet masalasiga yetarlicha e’tibor berilmasa, farzand tarbiyasiga katta muammolar yuzaga kelishi aniq. “Mutaxassislar fikricha, virtual olam asriga aylangan bolalarda quyidagi kasalliklar ko‘zga tashlanadi: farzand ruhiy zo‘riqish – “stress” ostida qoladi. Virtual olamga “kirib ketgan”bola hech narsani eshitmaydi, ko‘rmaydi, hamma narsani unutadi. Bunday paytda uning ruhiyati kuchli hayajon ta’sirida bo‘ladi”¹⁵². Kompyuter o‘yinlari odamning ko‘ngil ochish bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish uchun mo‘ljallangan dasturlar bu o‘yinlarni o‘ynab dam olishadi. Kompyuter o‘yinlari tarixiga to‘xtaladigan bo‘lsak, “1958-yil Uilyam Xiginbotam birinchi marta video o‘yinni yaratdi u “Tennis for Two” deb nomlangan Brookhaven National Laborator Osiloskopida yaratilgan va ijro etilgan. 1971-yilda Nolan Bushnell va Ted Dabrey birinchi Arja o‘yinini yaratdi. U kompyuter maydoni deb nomlangan va Stiv Rassellning Spacewarning oldingi o‘yiniga asoslangan edi. Bir yil o‘tgach “Pong” arcade o‘yinini Al Alcade yordami bilan Bushnell yaratdi. 1989-yilda Ninten do o‘yinni ishlab chiqaruvchi Game Boy tizimini taqdim etdi”¹⁵³. Kompyuter o‘yinlariga qaramlik

¹⁵¹ Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.

¹⁵² Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION,2(2), 369-373.

¹⁵³ Турсунова, Л., & Жураев, С. (2024). ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(2), 35-37.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zamonaviy insoniyatning haqiqiy muammosi. Virtual o‘yinlar o‘ziga qaram qilib diqqatni tortadi va shunchaki behuda ketadigan qimmatli vaqtni oladi. Yer yuzida kompyuter o‘yinlari bilan tanish bo‘lmagan yoki hech bo‘lmaganda ular haqida eshitmagan bilmaydigan odam bo‘lmasa kerak. “Psixologlarning fikricha o‘yinga qaramlik asosan o‘ziga ishonchi yo‘q, o‘zini past baholaydigan muloqotda qiyinchiliklarni boshidan kechirgan hayotdan va o‘zidan norozi, tabiatan tortinchoq odamlardir”¹⁵⁴. Ayrim o‘yinlar shunday qurilganki odatda virtual makonga qahramonning ko‘zi bilan maksimal identifikatsiya mavjud. Ayni vaqtda shu rolga kirish haqiqat bilan haqiqiy “Men” bilan aloqani yo‘qotadi. Asta sekinlik bilan vertual va real hayot o‘rtasida ziddiyat paydo bo‘ladi. “Mutaxassislarning ta’kidlashicha, kuniga 2-4 soatdan ko‘proq vaqtini video o‘yinlar va internetga sarflagan har bir insonda bu kasalliklardan aziyat chekish imkoniyati bor. Kompyuterga qaramlik yiliga 58%, ba’zi hollarda 25% bo‘lishi kuzatilyapti. Kompyuter o‘yinidagi muvaffaqiyat odamda asabiy buzilishlar va hissiy kasalliklarga olib keladigan holatga olib kelishi mumkun”¹⁵⁵. Kompyuterga qaramlik bilan birga kelgan ijtimoiy izolyatsiya bilan inson, odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini yo‘qotadi. Kompyuterga qaramlikni davolashda gipnoz seanslari, shaxsiy muammolarni aniqlashga qaratilgan mutaxassis bilan suhbatlar guruh mashg‘ulotlari va treninglarni o‘z ichiga oladi. Qaramlikka qarshi kurash nafaqat onlayn yurishlar sport suhbatlar oilaviy an‘analarning mavjudligi va bularning barchasi profilaktika choralarini nazarda tutadi yaqin insonlar odamni qulay va baxtli his qilishlari uchun hamma narsani qilishlari kerakligidan boshlanadi. Internetdan foydalanishni cheklash vaqtini belgilash bir xil darajada muhimdir. Bu maxsus dasturlar yordamida yoki sheriklik yoki bolalar va ota-onalar o‘rtasidagi kelishuv bilan birga amalga oshiriladi.

Kompyuter o‘yinlari birmuncha ziddiyatli hodisa. Uyda, o‘qish va hatto ish joyida ham berilib kompyuter o‘ynaydiganlar ko‘pchilikni tashkil etadi Kompyuter o‘yinlarini soatlab o‘ynash, ularga mukkasidan ketish aslo yaramaydi. Chunki, virtual olam ajoyibotlarini haqiqiy hayotning quvonch va tashvishlaridan ustun bo‘lishi shaxsning insoniylik qiyofasi yo‘qotilishiga olib keladi. Kompyuter o‘yinlariga mukkasidan

¹⁵⁴ Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo‘lotova. "Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida iqtisodiy jarayonlar va moliyaviy munosabatlarning transformatsiyasi." Nashrlar (2024): 38-41.

¹⁵⁵ Musirmonov, Shohboz, and Jasmina Toshpo'lotova. "Innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishda moliyaviy texnologiyalarning o'rni." Nashrlar (2024): 378-380.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ketishning jamiyatga zararlari ko‘p. Avvalo ma’naviy zarar bo‘lib, kompyuter o‘yinlari jamiyatimizni ma’naviy buzuvchi botqog‘iga botirib, insonni o‘zlikni anglash baxtidan mosuvo qilmoqda. Kompyuter o‘yinlari yoshlarning vaqtini o‘g‘irlamoqda. Internet – klublarda yoshlar ayni o‘qib ilm hosil qiladigan paytlarida vaqtlarini bekorchi o‘yinlarga, ijtimoiy tarmoqlarda mutlaqo notanish shaxslar bilan tanishishga sarflayotgani tashvishli holat. Bu esa jamiyatga ilmsizlik, johillikning tomir yoyishiga olib keladi. Kompyuterga qaramlik rivojlanish dinamikasi aniqlandi. Dastlab moslashuv jarayoni yengil ishtiyoq bosqichi. Bu ishtiyoq bosqichi natijasida qaramlik maksimal darajaga yetadi uning kattaligi va tabiati individual va atrof-muhit omillarining individual xususiyatlariga bog‘liq. “Duglas Jantal Amerika pediatriya akademiyasi bilan hamkorlikda o‘yinlarning inson salomatligiga ta’siri bo‘yicha 3000 ga yaqin bolalarda tadqiqot o‘tkazdi”¹⁵⁶. Boshqacha qilib aytganda, internet global tarmog‘i insoniyat hayotiga qandaydir o‘yinlarni o‘ynab huzurlanish uchun emas, balki ilm fan taraqqiyotiga xizmat qiladigan ilmiy ma’lumot axborotlarni olish imkonini yaratish maqsadida kirib kelgan.

Xulosa.

Hozirgi kunda bolalarning ongini zaharlovchi omillardan biri bu zararli kompyuter o‘yinlaridir. Ba’zi bolalar kundan–kunga kompyuter o‘yinlari qullariga aylanib bormoqda. Bunday o‘yinlarning salbiy oqibatlari faqatgina farzandlarimizning ruhiyati bilangina emas, balki ularning aqliy faoliyatiga ham katta ta’sir ko‘rsatib kelmoqda. Behudaga kompyuter o‘yinlarini o‘ynab, qimmatli vaqtimizni sarflagandan ko‘ra uning o‘rniga o‘zimizga foydali bo‘lgan, ya’ni kitob o‘qishga sarflaganimiz ma’qul. Yoshlar bizning kelajagimizni ta’minlab beruvchi tamol tosh deb ayta olamiz .

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jasmina Toshpo‘lotova, and O‘ktamov Madadjon. "Boshlangich talim yo‘nalishi talabalarini informatika fanini o‘qitishda interaktiv usullardan foydalanish." PEDAGOGS 51.1 (2024): 115-119.
2. Madadjon O‘ktamov. "Kuzatuv quduqlarida yer osti suvlarini gidrorejim parametrlarini masofaviy nazorat qilishning avtomatlashgan tizimlari." Science and Education 2.12 (2021): 202-211.
3. Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.
4. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION,2(2), 369-373.

¹⁵⁶ Musirmonov, Shohboz, and Jasmina Toshpo‘lotova. "Moliya bozorini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotga o‘tishining muammolari va yechimlari." Nashrlar (2024): 374-377.

5. Турсунова, Л., & Жураев, С. (2024). ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(2), 35-37.

6. Musurmanova, Yayra, and Jasmina Toshpo'lotova. "Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida iqtisodiy jarayonlar va moliyaviy munosabatlarning transformatsiyasi." Nashrlar (2024): 38-41.

7. Musirmonov, Shohboz, and Jasmina Toshpo'lotova. "Innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishda moliyaviy texnologiyalarning o'rni." Nashrlar (2024): 378-380.

8. Musirmonov, Shohboz, and Jasmina Toshpo'lotova. "Moliya bozorini rivojlantirishda yashil iqtisodiyotga o'tishining muammolari va yechimlari." Nashrlar (2024): 374-377.

ДОВЕРИЕ МЕЖДУ СУПРУГАМИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ БРАКОМ

Кареева Мээрим Маратовна

магистрант гр. б/б-23 Международный университет КР, Бишкек, Кыргызстан

Научный руководитель – д.филос.н., профессор Эшиев А.К.

Аннотация.

Доверие между супругами является одним из наиболее значимых факторов, определяющих уровень удовлетворенности браком. Исследование рассматривает влияние доверия как ключевого элемента на восприятие брака и удовлетворенность супругов отношениями. В статье анализируются различные аспекты доверия, его роль в укреплении эмоциональной близости и коммуникации в паре. Рассматриваются теоретические подходы к изучению доверия, а также эмпирические данные, полученные через анкетирование и интервью с супругами разного возраста и социального положения. Выводы подчеркивают важность доверия для долгосрочных стабильных брачных отношений и предлагают рекомендации для укрепления доверия в браке.

Ключевые слова: доверие, супруги, удовлетворенность браком, эмоциональная близость, брачные отношения, семейная психология, коммуникация, психологическое благополучие.

Цель исследования

Целью данного исследования является выявление роли доверия в отношениях супругов как важного показателя их удовлетворенности браком, а также определение факторов, которые влияют на формирование и поддержание доверия в семейной жизни.

Методы исследования

Для достижения поставленной цели использовались следующие методы исследования:

Теоретический анализ — изучение существующих моделей доверия в психологии и семейных исследованиях.

Эмпирическое исследование — проведение анкетирования и глубинных интервью с 100 супругами разного возраста и социального положения. Респонденты отвечали на вопросы, касающиеся их восприятия доверия в браке и уровня удовлетворенности отношениями.

Корреляционный анализ — выявление связи между уровнем доверия и удовлетворенностью браком на основе полученных данных.

Кейс-метод — анализ конкретных случаев из жизни семей, в которых наблюдается высокая или низкая степень доверия, и ее влияние на семейное благополучие.

Результаты исследования

Исследование показало, что доверие является центральным элементом в отношениях, напрямую влияющим на удовлетворенность браком. Существует несколько ключевых факторов, которые усиливают доверие в браке:

Открытость и коммуникация — супруги, которые регулярно и честно делятся своими переживаниями и проблемами, демонстрируют более высокий уровень доверия.

Согласованность ценностей и ожиданий — пары с похожими взглядами на жизнь, отношения и цели чувствуют себя более уверенно в браке.

Преодоление конфликтов — супруги, которые эффективно решают конфликты и не прибегают к манипуляциям, показывают более высокий уровень доверия.

Симптомы недоверия — высокие уровни недоверия часто наблюдаются в семьях, где один или оба супруга страдают от низкой самооценки, ревности или прошлого опыта измен. [1, с. 95].

Кроме того, исследования показали, что низкое доверие часто связано с низким уровнем эмоциональной близости и недостаточной удовлетворенностью браком. В семейных парах, где доверие присутствует на высоком уровне, наблюдается большая эмоциональная поддержка, что значительно повышает уровень удовлетворенности обоих супругов.

Однако стоит отметить, что абсолютное доверие может быть не всегда здоровым. В некоторых случаях оно может привести к слабой личной автономии

одного из супругов, что приведет к снижению удовлетворенности и личностному росту.

Обсуждение и рекомендации

На основе полученных данных можно утверждать, что доверие является не только основой эмоциональной близости, но и важным индикатором долгосрочной стабильности брака.

Чтобы повысить уровень доверия, важно:

Развивать навыки эффективной коммуникации и активного слушания.

Поощрять партнера за честность и открытость.

Снижать риски недоверия, связанного с ревностью, скрытностью и недооценкой партнера.

Важно также работать над личностным развитием, потому что низкая самооценка и неуверенность в себе могут стать серьезным барьером для развития доверительных отношений. [2, с. 65].

Примеры из практики показывают, что пары, активно работающие над установлением доверия и открытого общения, испытывают меньшее количество конфликтов и переживаний по поводу измен и ошибок в отношениях.

Важно учитывать культурные и социальные особенности, которые могут существенно влиять на восприятие и практики доверия в браке.

Исследования показывают, что иногда сложные жизненные обстоятельства (например, финансовые трудности или здоровье) могут уменьшать уровень доверия, но при этом не обязательно ведут к разрушению брака, если оба супруга проявляют терпимость и поддержку друг к другу.

Список использованной литературы:

1. Бернштейн, П.Б. Психология брака и семьи. Москва: Академический проект, 2014.
2. Фролова, И.С. Доверие в семейных отношениях: психология и практика. Санкт-Петербург: Питер, 2016

IJTIMOIIY TA’MINOT TIZIMIDA RAQAMLI HUQUQLARNI HIMOYA QILISH: O‘ZBEKISTONDAGI YANGI YONDASHUVLAR

Abramatova Surayyo G’ofur Qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy ta’minot tizimida raqamli huquqlarni himoya qilish masalalari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan fuqarolarning ijtimoiy himoya xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda, biroq bu jarayonda shaxsiy ma’lumotlarning xavfsizligi va huquqiy himoyasi dolzarb masalaga aylanmoqda. Tadqiqotda raqamli huquqlarni himoya qilish bo‘yicha yangi yondashuvlar, jumladan, huquqiy tartibga solish, kiberxavfsizlik choralari hamda innovatsion texnologiyalar asosida ijtimoiy ta’minot tizimini mustahkamlash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro tajriba asosida ilg‘or tajribalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ta’minot, raqamli huquqlar, kiberxavfsizlik, huquqiy himoya, ma’lumotlar xavfsizligi, innovatsion yondashuvlar

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyatning turli sohalariga, jumladan, ijtimoiy ta’minot tizimiga ham jadal kirib kelmoqda. O‘zbekiston ijtimoiy ta’minot tizimini raqamlashtirish jarayonini bosqichma-bosqich amalga oshirmoqda. Ushbu jarayon fuqarolar uchun xizmatlarning yanada tezkor va qulay bo‘lishini ta’minlasa-da, ayni paytda raqamli huquqlarni himoya qilish masalalarini ham kun tartibiga chiqarmoqda.

Raqamli huquqlarni himoya qilish – shaxsiy ma’lumotlarning xavfsizligi, fuqarolarning ijtimoiy xizmatlardan foydalanish erkinligi, kiberxavfsizlik choralari va ma’lumotlarni himoya qilishning huquqiy asoslari kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda ijtimoiy ta’minot tizimini raqamlashtirish jarayoni mamlakatning strategik rivojlanish maqsadlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda ilg‘or texnologiyalardan foydalanish va xalqaro tajribani o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Ushbu tadqiqot ijtimoiy ta’minot tizimida raqamli huquqlarni himoya qilish bo‘yicha O‘zbekistondagi mavjud yondashuvlarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatishga qaratilgan. Bundan tashqari, xalqaro tajriba va ilg‘or texnologiyalardan kelib chiqib, mamlakatimizda raqamli huquqlarni himoya qilishning samarali usullarini taklif etish maqsad qilingan.

ASOSIY QISM

1. Raqamli huquqlarni himoya qilishning dolzarbligi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ijtimoiy ta'minot tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish fuqarolarga ko'plab qulayliklar yaratadi. Masalan, pensiya, nafaqa va ijtimoiy yordam olish uchun arizalarni onlayn topshirish, tibbiy xizmatlardan masofaviy foydalanish va fuqarolik huquqlarini raqamli shaklda nazorat qilish mumkin. Biroq, raqamli huquqlarni himoya qilish tizimi yetarlicha mustahkam bo'lmasa, shaxsiy ma'lumotlar noqonuniy foydalanish xavfi ostida qoladi.

Kreativ yechim:

"Raqamli qalqon" tizimi – maxsus platforma orqali fuqarolar shaxsiy ma'lumotlaridan foydalanishni real vaqt rejimida kuzatishi mumkin.

"Kiber-farovonlik indeksi" – raqamli huquqlarning buzilish xavfini baholaydigan indikatorlar tizimi[2].

2. O'zbekiston ijtimoiy ta'minot tizimidagi raqamli huquqlar: mavjud muammolar
O'zbekiston ijtimoiy ta'minot tizimini raqamlashtirish jarayonida quyidagi muammolar yuzaga chiqishi mumkin:

Fuqarolarning raqamli texnologiyalar bo'yicha yetarli bilimga ega emasligi.

Ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining notekis taqsimlanishi.

Raqamli huquqlarni himoya qiluvchi qonunlarning yetarlicha samarali emasligi.

Kreativ yechim:

"Xavfsiz ID" tizimi – fuqarolar shaxsiy ma'lumotlaridan foydalanishda sun'iy intellekt asosida ruxsat olish tizimini joriy etish.

"Raqamli huquqlar akademiyasi" – onlayn va oflayn kurslar orqali fuqarolarning raqamli xavfsizlik bo'yicha bilimlarini oshirish.

3. Xalqaro tajriba va O'zbekistonga mos keluvchi yondashuvlar

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli huquqlarni himoya qilishda Yevropa Ittifoqining **GDPR (General Data Protection Regulation)** qoidalari samarali ishlamoqda. AQShda esa "Cybersecurity Act" doirasida ijtimoiy xizmatlar uchun maxsus kiberxavfsizlik choralari ishlab chiqilgan[3]. O'zbekistonda bu borada milliy yondashuvlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Kreativ yechim:

"Raqamli maxfiylik kodi" – davlat va xususiy sektor uchun shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha majburiy standartlar.

"Blokcheyn asosida ijtimoiy xizmatlar" – davlat xizmatlarining barcha operatsiyalarini blokcheyn texnologiyalari orqali shaffof va xavfsiz qilish.

Jadval: Raqamli huquqlarni himoya qilishning kreativ yondashuvlari va ularning misollari

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Muammo	Kreativ Yechim	Misol
Shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishi	"Raqamli qalqon" tizimi – har bir fuqaro shaxsiy ma’lumotlari kim tomonidan va qachon foydalanilganligini real vaqt rejimida kuzatishi mumkin.	Misol: Xodim X pensiya ma’lumotlarini tekshirish uchun tizimga kirdi. Agar fuqaro bunga ruxsat bermagan bo’lsa, tizim avtomatik ravishda uni bloklaydi va fuqaroga xabar yuboradi.
Fuqarolarning raqamli texnologiyalar bo’yicha bilimining yetarli emasligi	"Raqamli huquqlar akademiyasi" – har bir fuqaro uchun raqamli xavfsizlik bo’yicha bepul kurslar.	Misol: Opa Maryam onlayn pensiya arizasini to’ldirishni bilmasdi. Akademiya kurslarini o’qib, u o’z huquqlarini himoya qilish va xavfsiz foydalanish usullarini o’rgandi.
Raqamli maxfiylikning buzilishi	"Xavfsiz ID" tizimi – fuqaroning ma’lumotlari sun’iy intellekt tomonidan himoyalanaadi.	Misol: Azizbek davlat xizmatlaridan foydalanish uchun tizimga kirganida, uning shaxsiy ma’lumotlari faqat yuz identifikatsiyasi orqali ochildi.
Davlat xizmatlarining shaffof emasligi	"Blokcheyn asosida ijtimoiy xizmatlar" – barcha operatsiyalar blokcheyn orqali shaffof yuritiladi.	Misol: Oybek bolalar nafaqasini olish uchun ariza berdi. Blokcheyn tizimi orqali u arizasining qaysi bosqichda ekanligini aniq ko’rib turadi.
Huquq buzilishlarini tezkor hal qilish muammosi	"Raqamli adolat platformasi" – huquq buzilganida avtomatik murojaat qilish tizimi.	Misol: Nodira bank orqali nafaqasini ololmayotganini payqadi va shu platforma orqali davlat xizmatlariga avtomatik shikoyat yubordi.
Ijtimoiy sug’urta tizimidagi noaniqliklar	"Smart-kontraktlar orqali sug’urta" – shartnomalar avtomatik ravishda bajariladi.	Misol: Oybek mehnatga layoqatsizlik sug’urtasiga ega edi. U kasal bo’lib qolganida, tizim avtomatik ravishda to’lovni amalga oshirdi.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Muammo	Kreativ Yechim	Misol
Ijtimoiy xizmatlardan foydalanishdagi qiyinchiliklar	"Kiber-farovonlik indeksi" – davlat xizmatlarining qulayligi va xavfsizligi baholanadi.	Misol: Sanjar shaxsiy ma'lumotlarini davlat xizmatlaridan qaysi biri xavfsiz va qulay ekanini ko'rish uchun indeksdan foydalandi.

Ushbu kreativ yondashuvlar orqali O'zbekistonda ijtimoiy ta'minot tizimini raqamlashtirish jarayonida fuqarolarning huquqlari yanada ishonchli himoyalanaadi. **"Raqamli qalqon", "Blokcheyn asosida ijtimoiy xizmatlar", "Smart-kontraktlar orqali sug'urta"** kabi innovatsiyalar bu sohada yangi bosqichni boshlab berishi mumkin.

O'zbekiston ijtimoiy ta'minot tizimini raqamlashtirish jarayoni yanada samarali va xavfsiz bo'lishi uchun innovatsion yondashuvlar zarur. Raqamli huquqlarni himoya qilishda xalqaro tajribani o'rganish bilan birga, mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan yechimlar ishlab chiqish muhim. **"Raqamli qalqon", "Xavfsiz ID", "Blokcheyn asosida ijtimoiy xizmatlar"** kabi innovatsion yondashuvlar bu yo'lda muhim qadam bo'lishi mumkin[4].

XULOSA

Ijtimoiy ta'minot tizimida raqamli huquqlarni himoya qilish zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonda innovatsion yondashuvlar katta ahamiyatga ega. **"Raqamli qalqon", "Blokcheyn asosida ijtimoiy xizmatlar", "Smart-kontraktlar orqali sug'urta"** kabi texnologiyalar fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, xizmatlar shaffofligini oshirish va huquq buzilishlarini tezkor bartaraf etish imkoniyatini yaratadi.

Ushbu yondashuvlar nafaqat huquqiy himoyani kuchaytiradi, balki ijtimoiy ta'minot tizimining samaradorligini oshirishga, davlat xizmatlariga ishonchni mustahkamlashga va korrupsiya xavfini kamaytirishga yordam beradi. Kelajakda raqamli huquqlarni himoya qilish tizimlari yanada rivojlanib, fuqarolar uchun yanada qulay va xavfsiz ekotizim yaratadi.

Ijtimoiy ta'minot tizimida raqamli huquqlarni himoya qilish nafaqat huquqiy muhofaza, balki texnologik taraqqiyot bilan ham bevosita bog'liqdir. Zamonaviy yondashuvlar orqali fuqarolarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlari takomillashtirilib, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish yanada osonlashmoqda.

Blokcheyn texnologiyasi – ma'lumotlarning buzilmasligini ta'minlaydi va ijtimoiy ta'minot tizimida shaffoflikni oshiradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Biometrik autentifikatsiya – fuqarolarning ma’lumotlarini himoya qilishda xavfsizlik darajasini oshiradi.

Smart-kontraktlar – nafaqa va subsidiyalarni avtomatik ravishda to‘lash imkonini beradi.

Kiberxavfsizlik protokollari – ma’lumotlar maxfiyligini himoya qilib, xakerlik hujumlarining oldini oladi.

Kelajakda **ijtimoiy ta’minot tizimining to‘liq raqamlashtirilishi** orqali xizmatlar yanada tezkor, shaffof va ishonchli bo‘ladi. Shu sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligida **raqamli huquqlarni himoya qilish strategiyalarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.**

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduqodirov A. "Raqamli iqtisodiyot va huquqiy muhofaza" – Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2023.
2. Yo‘ldoshev R. "O‘zbekiston ijtimoiy ta’minot tizimida raqamli texnologiyalar" – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.
3. Xolmirzayev Sh. "Kiberxavfsizlik va raqamli huquqlar" – Toshkent: Ilm Ziyo, 2023.
4. Karimov O. "Blokcheyn texnologiyasi va uning ijtimoiy sohadagi qo‘llanilishi" – Toshkent: Innovatsiya, 2024.

INNOVATSION MAKTABLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA’LIM MUHITINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI

Elboyev Shuhrat Shavkat o‘g‘li

Yangi asr universiteti Pedagogika nazariyasi va
tarixi mutaxassisligi 1-bosqich magistri

elboyevshuhrat98@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion ta'limning ta'lim jarayonidagi o‘rni, ta'lim olayotgan o‘quvchiga qay darajada foyda berishi kabi masalalarga oid ma'lumotlar bayon etiladi. Innovatsion maktablarda ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish, interfaol usullar va raqamli vositalardan samarali foydalanish o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, pedagog, zamonaviy pedagog, STEAM ta’lim, faoliyat, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli platformalar.

KIRISH VA DOLZARBLIGI.

Bugungi globallashuv va axborot asrida ta’lim sohasida innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ularni kelajak hayotiga tayyorlashda rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish zarurati ortib bormoqda¹⁵⁷. Hozirgi globallashuv davrida boshqa tashkilotlar kabi maktablar faoliyatida ham innovatsion yondashuvlardan foydalanilmoqda.

Innovatsiya aslida nima? Uning ahamiyati nimada va uning jamiyat uchun foydasi qanday? O‘z navbatida, bunday sharoitdagi maktablardagi ta’lim ham sifatli va rivojlangan bo‘lishi lozim.

Albatta, bunda pedagog ham zamonaviy, innovatsion bilimlarga ega bo‘lishi talab etiladi.

METODLAR VA O‘RGANILISH DARAJASI.

Hozirgi kunda O‘zbekistondagi zamonaviy ta’lim tizimi quyidagicha:

- maktabgacha ta’lim
- umumiy o‘rta ta’lim
- o‘rta mahsus, kasb-hunar ta’lim
- oliy ta’lim (bakalavriat, magistratura)
- oliy ta’limdan keying ta’lim
- qadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish
- maktabdan tashqari ta’lim¹⁵⁸.

Keng ko‘lamli islohotlarning muhim bo‘g‘ini - innovatsiyalar ham bugun har bir sohada bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham o‘zining afzalliklarini namoyish qilmoqda. Hozirgi vaqtda «innovatsiya» tushunchasi juda keng qo‘llanilmoqda. Innovatsiya so‘zi inglizcha so‘z bo‘lib, **innovatsion yangilik kiritish** degan ma’noni bildiradi, ya’ni tizim ichki tuzilishini o‘zgartirish, deb ta’riflanadi.

Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muxim qismi bulib, ijtimoiy-madaniy ob’ekt sifatlarini yaxshilashga yunaltirilgan ijtimoiy sub’ektlarning xarakat tizimidir. Innovatsiyalar dolzarb, muxim ahamiyatga ega bulib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tugilib, ta’lim mazmunini rivojlantirish uchun istikbolli buladi. Shuningdek, umuman ta’lim tizimida rivojiga ijobiy ta’sir kursatadi. Innovatsiya - ma’lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chikarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni kullash, oldingidan ancha muvaffakiyatga erishishiga olib kelishi ma’lum bulgan oxirgi natijadir.

Bugun ta’lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- faoliyat yunalishiga karab (pedagogik jarayondagi, boshkaruvdagi);

¹⁵⁷ <https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0018/3.80.pdf>

¹⁵⁸ https://uza.uz/oz/posts/zamonaviy-talimning-zamonaviy-tablari_583222

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- kiritilgan uzgarishlarning tavsifiga kura (lokal, modulli, tizimli);
- kelib chikish manbaiga ko‘ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashkaridan olingan).

Ta’limning mazmuni bir qator ehtiyojlarni hisobga olish bilan belgilanadi:

1. Ijtimoiy ishlab chiqarishni eng zarur ehtiyojlar, ijtimoiy tuzimining hususiyatlari.
2. Davlatning halq ta’limi va muayan turdagi o‘quv yurti oldiga qo‘yadigan maqsad va vazifalar.
3. O‘qitish qoidalaridan kelib chiqadigan va o‘quvchilarni imkoniyatlari (yosh imkoniyatlari va boshqalar) e’tiborga oluvchi didaktik talablar.

TADQIQOT NATIJALARI.

Ta’lim mazmuni o‘quv rejasi, o‘quv dasturi va darsliklarda ifodalanadi.

Hozirgi zamon o‘qituvchisi o‘z mutaxassisligiga oid bilimlar bilan birga, pedagogik va psixologik bilimlarni hamda turli fan yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus bilimlarga ega bo‘lgan, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarini egallagan, ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatuvchi shaxsdir¹⁵⁹. Ushbu nuqtai nazardan hozirgi kunda quyidagi burch va mas’uliyatlar o‘qituvchilardan talab qilinadi:

1. O‘qituvchi, eng avvalo, mas’uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma’rifat targ‘ibotchisidir.
2. O‘qituvchi tabiatan o‘quvchilarni seva olishi, o‘z mehrini, his- tuyg‘ularini har lahzada o‘quvchilar ichki dunyosi bilan bog‘lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo‘lishi kerak.
3. O‘qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o‘quvchilarga to‘g‘ri, asosli ma’lumotlarni doimiy bera olishi lozim.
4. Zamonaviy o‘qituvchining ilm-fan, texnika va axborot-kommunikatsion texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo‘lib borishi talab etiladi.
5. O‘qituvchi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha chuqur va puxta bilimga ega bo‘lishi, barcha fanlar integratsiyasini o‘zlashtirib borishi, bunda o‘z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi.
6. O‘qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

¹⁵⁹ www.sciencebox.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Innovatsion maktablarda ta'lim berish texnologiyalari zamonaviy pedagogik va texnologik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maktablar an'anaviy o'qitish uslublarini yangilash, talabalarni chuqurroq o'qitish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Quyida ba'zi asosiy innovatsion ta'lim texnologiyalari keltirilgan:

1. Raqamli platformalar va vositalar: Innovatsion maktablar onlayn ta'lim platformalari (masalan, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams) orqali ta'limni tashkil qiladi¹⁶⁰. Bu vositalar o'qituvchilarga darslarni interaktiv va qulay qilish imkonini beradi.

2. Gibrid va masofaviy ta'lim: O'quvchilar masofadan turib ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Gibrid ta'limda esa, an'anaviy sinfda o'qitish va masofaviy o'qitish kombinatsiyalanadi, bu esa moslashuvchanlikni oshiradi.

3. STEAM ta'limi: STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) yondashuvi innovatsion maktablarda muhim o'rin tutadi. O'quvchilar ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda o'rganadilar.¹⁶¹

4. Gamifikatsiya: Ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish, o'quvchilarni yanada motivatsiyalash va o'rganish jarayonini qiziqarliroq qilish uchun ishlatiladi. O'yinlar orqali o'quvchilar masalalarni echish va ijodiy fikrlashni o'rganadilar.

5. Individuasialashtirilgan ta'lim: Innovatsion texnologiyalar orqali har bir o'quvchiga individual ta'lim yo'li taklif qilinadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ta'lim oladilar.

Innovatsion maktablar ta'lim tizimining zamonaviy texnologiyalar, ilg'or uslub va yondashuvlar bilan boyitilgan shakli hisoblanadi. Bunday maktablar jamiyat rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning roli bir necha asosiy jihatlar bilan belgilanishi mumkin ekan. Masalan:

1. Yangi avlodni zamonaviy ko'nikmalar bilan ta'minlash: Innovatsion maktablar o'quvchilarga XXI asr ko'nikmalarini — kreativlik, tanqidiy fikrlash, texnologik savodxonlik, muammolarni hal qilish qobiliyati kabi sifatlarni o'rgatadi.

2. Iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shish: Innovatsion maktablarda ta'lim olgan yoshlar ilm-fan, texnologiya, tadbirkorlik va boshqa sohalarda muvaffaqiyatli bo'lib, iqtisodiyotni innovatsion yangiliklar bilan boyitadi.

3. Ijtimoiy tenglikni oshirish: Innovatsion ta'lim tizimlari barcha iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

¹⁶⁰¹⁶⁰ <https://scientific-jl.com/mod/article/download/197/181>

¹⁶¹ <https://prep.uz/news/savollar/stem-ta-lim-tizimi-nima-o-zi>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

4. Ilm-fan va texnologiyani rivojlantirish: Innovatsion maktablarda ilmiy va texnologik tadqiqotlarga e'tibor qaratiladi.

5. Barqarorlik va ekologik ongni shakllantirish: Innovatsion ta'lim jarayonlari o'quvchilarga ekologik mas'uliyat va barqaror rivojlanish haqida tushunchalar beradi.

XULOSALAR.

Shunday qilib, innovatsion maktablar jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va ilmiy-texnik rivojlanishiga katta hissa qo'shib, kelajak avlodning raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini samarali, ijodiy va interaktiv qilishga yordam beradi hamda o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti o'quvchilarni faol o'rganish jarayoniga jalb qilish, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, hamkorlikda ishlash hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Innovatsion maktablarda bunday muhitni yaratish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va individual yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etish orqali o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi ortadi, ularning mustaqil izlanish va tadqiqot olib borish ko'nikmalari shakllanadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar o'quv jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli qiladi. Shu boisdan, innovatsion maktablarda rivojlantiruvchi ta'lim muhitini shakllantirish pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR:

1. D.Nafasov. “Ijtimoiy pedagogika” Toshkent, 2023.
2. S.R.Abdalova, A.A.Sotbarov, M.M.Abdikerimova. “O'quv jarayonini tashkil etishga innovatsion yondashuv” Toshkent, 2024.
3. R.X.Ayupov, G.R.Boltaboyeva. “O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyot” Toshkent, 2013.
4. Turg'unpo'latov D.R. Ta'limning raqamli transformatsiyasi: ilm va texnologiya asosida o'qitishning yangi eposi. Science time. International journal. 3(1), 90-95-betlar.
5. D.R.Turg'unpo'latov. Ona tili va adabiyot darslarini interfaol metodlar orqali tashkil etish samaradorligi. “O'zMU xabarlar” Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti ilmiy jurnali. 2022, 1(6), 196-198-b.
6. Д.Р.Турғунпўлатов. О.О.Абдуллаева. Ўқув жараёнининг самарадорлигини оширишда интернет тармоқлари орқали коммуникатив таълим дарсларни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари. “O'zMU xabarlar” Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti ilmiy jurnali. 2022, 1/6/1, 27-29-6.

7. D.R.Turg'unpo'latov, Sh.M.Muxtarova. Ta'lim jarayonini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish. “Lisoniy meros va tilshunoslik taraqqiyoti” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. (Andijon), 2023. 347-350-b.

8. D.R.Turg'unpo'latov. Globallashuv jarayonida talaba-yoshlarning intellektual imkoniyati: muammo, taklif hamda yechimlar. “Globallashuv jarayonida talaba-yoshlarning intellektual imkoniyati: muammo, taklif hamda echimlar” (Namangan), 2021, 156-158-b.

9. <https://vyberleninka.ru> sayti

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

Boltayeva Sabrina Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

Yo'ldoshev Avazbek Abdurashidovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Turizm qonuni fani o'qituvchisi

sabrinaboltayeva7@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning bugungi kundagi dolzarb muammolari tahlil etilgan. Jumladan, globallashuv jarayonining milliy qadriyatlarga salbiy ta'siri, axborot xurujlari, fanlararo integratsiyaning sustligi, kadrlar tayyorlashdagi kamchiliklar hamda yoshlar tarbiyasi bilan bog'liq masalalar yoritilgan. Muallif ushbu fanlarning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini ochib berar ekan, zamonaviy muammolarni hal etishda ijtimoiy-gumanitar yondashuvning dolzarbligini asoslaydi. Maqola soha mutaxassislari, talaba-yoshlar va keng jamoatchilik uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: ijtimoiy fanlar, gumanitar fanlar, dolzarb muammolar, globalizatsiya, milliy qadriyatlar, axborot xuruji, yoshlar tarbiyasi, fanlararo integratsiya, ta'lim sifati, axloqiy inqiroz, tanqidiy fikrlash, ma'naviyat, zamonaviy jamiyat.

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING JAMIYATDAGI O'RNI

Ijtimoiy va gumanitar fanlar — bu inson, jamiyat, madaniyat, axloq, siyosat, tarix, tilda kechayotgan jarayonlarni o'rganadigan fandır. Ular nafaqat ilmiy izlanishlar olib boradi, balki jamiyatda axloqiy, ma'naviy va mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

ASOSIY MUAMMOLAR

1. Globalizatsiya va milliy qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyat

XXI asr – axborot va texnologiyalar asri bo'lib, dunyoda globallashuv jarayonlari misli ko'rilmagan tezlikda kechmoqda. Globalizatsiya – bu iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy sohalarida dunyoning yagona makonga aylanib borish jarayoni bo'lib, u bir

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tomondan taraqqiyot omili sifatida e’tirof etilsa, boshqa tomondan esa milliy o’zlik va qadriyatlarga tahdid solmoqda.

Globalizatsiya natijasida xalqaro madaniy almashinuvlar faollashdi, xorijiy til, ta’lim, san’at va hayot tarzi jamiyatimizga kirib kelmoqda. Bu esa yoshlar ongida g’arbona turmush tarzini ideal deb qabul qilish, o’z qadriyatlariga esa ikkinchi darajali e’tibor bilan qarash holatini yuzaga keltirmoqda.

Milliy madaniyatning chekinishi: Global madaniyatning asosiy tashuvchisi bo’lgan ommaviy axborot vositalari orqali yoshlar orasida milliy musiqa, adabiyot, urf-odatlar va tilga nisbatan befarqlik kuchaymoqda.

Qiyosiy ustunlik sindromi: G’arbcha libos, uslub, urf-odat va turmush tarzining ommaviy targ’iboti yoshlar orasida "zamonaviylik" tushunchasini noto’g’ri shakllantirmoqda. Natijada o’zining madaniy ildizlaridan uzoqlashish holatlari ko’zga tashlanmoqda.

Ma’naviy qadriyatlar bilan to’qnashuv: G’arb madaniyatida kuchli bo’lgan individualizm, diniy va axloqiy erkinlik tushunchalari bizdagi oila, hamjihatlik, hayoga asoslangan qadriyatlar bilan mos kelmasligi sababli ijtimoiy kelishmovchiliklar paydo bo’lishi mumkin.

2. Axborot xuruji va yolg’on ma’lumotlar muammosi

Globallashuv davrida axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi axborotga erkin va tezkor kirish imkonini yaratdi. Biroq, bu erkinlik bilan bir qatorda jiddiy xavflar – xususan, yolg’on ma’lumotlar, manipulyativ kontentlar va axborot xurujlari xavfi ham ortmoqda. Ayniqsa, yosh avlod ushbu tahdidlarga nisbatan eng zaif qatlam hisoblanadi.

Axborot xuruji – bu inson ongi, dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ongga ongli ravishda ta’sir ko’rsatishga qaratilgan, turli maqsadlardagi (ko’pincha salbiy) axborotlar to’lqinidir. Bunga quyidagilar kiradi:

Soxta yangiliklar (feyk axborotlar)

Tarixiy haqiqatni buzuvchi materiallar

Radikal g’oyalarni targ’ib qiluvchi kontentlar

Jamiyatda qo’rquv, beqarorlik yoki befarqlik uyg’otuvchi mish-mishlar

3. Fanlararo integratsiyaning sustligi

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti mutlaqo yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Murakkab ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik muammolarni hal etish uchun bir yoqlama faqat ijtimoiy yoki texnik yondashuv yetarli emas. Ayni paytda **fanlararo integratsiya**, ya’ni turli fanlar bilimini uyg’unlashtirish orqali yangi, kompleks yechimlar ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ammo afsuski, hozirgi kunda aynan **ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan boshqa sohalar texnika, tabiiy fanlar, iqtisodiyot o’rtasidagi**

hamkorlik yetarli darajada rivojlanmagan, bu esa ularning amaliy qimmatini va ta'sir doirasini cheklab qo'ymoqda.

Ta'lim tizimidagi an'anaviy yondashuvlar: Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy va tabiiy fanlar alohida bloklarda o'rgatiladi, integratsiyalashgan o'quv dasturlari deyarli yo'q.

Mutaxassislar o'rtasida hamkorlikning yetishmasligi: Ijtimoiy fanlar vakillari ko'pincha o'z sohalarida tor doirada ishlaydi, texnik soha vakillari esa gumanitar jihatlarni e'tibordan chetda qoldiradi.

Ilmiy loyihalarda bir yoqlamalilik: Ko'pgina ilmiy tadqiqotlar va grantlar faqat bir fan doirasida amalga oshiriladi, bu esa kompleks, integratsiyalashgan yechimlarga to'siq bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasidagi tafovutlar: Ijtimoiy fanlar ko'proq nazariy va sifat jihatdan o'rganilsa, texnik fanlar miqdoriy va tajribaviy metodlarga tayanadi, bu esa integratsiyani murakkablashtiradi.

4. Kadrlar tayyorlashdagi muammolar

Ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasi nafaqat ilmiy, balki davlat boshqaruvi, ta'lim, madaniyat, jurnalistika, siyosat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish kabi hayotiy yo'nalishlarning tayanchidir. Ammo zamonaviy talablar shuni ko'rsatmoqdaki, **ushbu sohada mutaxassislar tayyorlash sifati ko'plab muammolar va cheklovlar bilan to'qnash kelmoqda**. Bu esa ijtimoiy hayotda samarali ishtirok eta oladigan, keng fikrlovchi, tanqidiy tahlilga ega mutaxassislar yetishmasligiga olib kelmoqda.

Nazariy bilimlarning ustuvorligi, amaliyotning sustligi: Ko'plab ijtimoiy-gumanitar fanlarga oid o'quv dasturlar nazariyaga asoslangan. Talabalar real hayotda duch keladigan muammolarni hal etishga yo'naltirilmagan bilim olmoqda. Bu esa amaliy ko'nikmalarning yetishmasligiga olib keladi.

Zamonaviy metodik va texnologik yondashuvlarning yetishmasligi: O'qitish jarayonida hali ham an'anaviy ma'ruza-uslub ustun. Zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar (case-study, debatlar, digital platformalardan foydalanish) yetarli darajada qo'llanilmaydi.

O'quv dasturlarining bozor talablariga mos emasligi: Bugungi mehnat bozori ijtimoiy fan vakillaridan keng kompetensiyalar — raqamli savodxonlik, xorijiy tillar, kommunikativ ko'nikmalar, tahliliy fikrlash kabi sifatlarni talab qilmoqda. Ammo o'quv dasturlar bu ehtiyojlarni to'liq qondira olmayapti.

Professor-o'qituvchilarning malakasida tafovutlar: Ba'zi oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning ilmiy darajasi, zamonaviy yondashuvlardan xabardorlik darajasi bir xil emas. Bu esa ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ilm-fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzilish: Kadr tayyorlovchi tizim bilan real ish beruvchilar o‘rtasida doimiy muloqot yo‘q. Bu esa bitiruvchilarning ishga joylashishida muammolar tug‘diradi.

Tashqi tillarni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar: Ko‘plab ijtimoiy fanlar boy manba va tajribaga ega xorijiy adabiyotlarga tayansa-da, talabalar ko‘pincha til to‘sig‘i sababli ularni o‘zlashtira olmaydi.

5. Yoshlar tarbiyasi va axloqiy inqiroz

Zamonaviy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi ijtimoiy barqarorlik, milliy g‘oya va ma‘naviy merosning davomiyligi nuqtayi nazaridan strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, axborot makonining kengayishi, madaniy-chegaraviy ochiqlik va globallashuv sharoitida yoshlar ongida **axloqiy inqiroz** elementlari paydo bo‘layotgani jamiyatning chuqur o‘yga tolishini talab qilmoqda.

Axloqiy inqiroz — bu yoshlarda ijtimoiy, milliy, madaniy, ma‘naviy qadriyatlar tizimining izdan chiqishi, odob-axloq me‘yorlariga befarqlik, ma‘naviy passivlik, individualizm va iste‘molchilik kayfiyatining kuchayishi bilan bog‘liq holatdir.

Yoshlar orasida axloqiy inqirozning asosiy sabablari

G‘arbona turmush tarzining targ‘iboti: Ijtimoiy tarmoqlar, filmlar, musiqalar orqali o‘zga qadriyatlar, iste‘molchilik, erkinlik va “o‘z hayotingni yashagin” shiori ostida jamiyatda individualizm va befarqlik targ‘ib qilinmoqda.

Oilaviy tarbiyaning zaiflashuvi: Zamonaviy oilalarda tarbiya funksiyasining pasayishi, ota-onalarning bandligi, yoshlarning nazoratsiz qolishi salbiy oqibatlarga olib kelmoqda.

Tarbiyaviy muhitning buzilishi: Maktab, mahalla va OTMlarda tarbiyaga ikkinchi darajali masala sifatida qaralishi — yosh ongining bo‘shlig‘ini mustahkamlovchi kuchli tizim yo‘qligini bildiradi.

Ma‘naviy va axloqiy yetakchilarning yetishmasligi: Yoshlar uchun zamonaviy, ibratli, faol hayot tarzi olib boruvchi milliy qahramonlar, ma‘naviy yetakchilar yetishmayapti.

Ruhiy bo‘shliq va maqsadsizlik: Axloqiy inqiroz ko‘pincha ma‘naviy izlanish yetishmasligi, hayotda o‘z o‘rnini topa olmaslik va kelajakka ishonchsizlik bilan ham bog‘liq bo‘ladi.

XULOSA

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning bugungi holati ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Ta‘lim tizimini innovatsion asosda isloh qilish.

Media savodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ilmiy izlanishlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish.

Gumanitar fanlar sohasida davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligini kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Abduraxmonov Q.X. *Ijtimoiy fanlarning metodologiyasi*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.

Amonov A.A. *Milliy tarbiya asoslari va yoshlar ma'naviyati*. – Toshkent: “Sharq”, 2019.

Asqarov A.X. *Global jarayonlar va gumanitar qadriyatlar: tahlil va yechimlar*. – Toshkent: “Akademnashr”, 2021.

G'afurov R. *Axborot makoni va yoshlar ongiga ta'siri*. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.

Hasanov B.B. *Ijtimoiy-gumanitar fanlarda integratsion yondashuvlar*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.

Jo'rayev A.R. *Zamonaviy tahdidlar va milliy xavfsizlik*. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2021.

Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2008.

Komilov N. *Ma'naviyat asoslari*. – Toshkent: “Sharq”, 2002.

Rasulov I., Xoliqulov T. *Yoshlar va axloqiy tarbiya: zamonaviy yondashuvlar*. – Andijon: AndDU nashriyoti, 2023.

Sodiqov B.S. *Gumanitar fanlarning rivojlanish istiqbollari*. – Toshkent: “Fan”, 2020.

To'laganov M. *Ma'naviyat va ma'rifat: jamiyat taraqqiyotining asosi*. – Toshkent: “Noshir”, 2022.

YUNESKO hisobotlari (2020–2023-yillar): *Ta'lim, axborot xavfsizligi va madaniyat sohasida global tendensiyalar*.

KONSTRUKTIV MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION G'OYA SIFATIDA

Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha ta'lim 1- bosqich magistranti

quralbayevalazzat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada konstruktiv modellashtirish texnologiyasi maktabgacha ta'lim tizimida qo'llanilishi, uning innovatsion yondashuv sifatidagi o'rni va ta'lim-tarbiyadagi samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda mazkur texnologiyaning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: konstruktiv modellashtirish, maktabgacha ta'lim, innovatsiya, pedagogik texnologiya, ijodkorlik.

Аннотация: В статье раскрывается применение технологии конструктивного моделирования в системе дошкольного образования, ее роль как инновационного подхода и эффективность в учебно-воспитательном процессе. Анализируется значение данной технологии для развития творческого мышления детей и формирования навыков самостоятельного принятия решений в проблемных ситуациях.

Ключевые слова: конструктивное моделирование, дошкольное образование, инновация, педагогическая технология, креативность.

Annotation: This article discusses the application of constructive modeling technology in the preschool education system, its role as an innovative approach, and its effectiveness in education and upbringing. It also analyzes the importance of this technology in developing children's creative thinking and forming skills for independent decision-making in problem situations.

Keywords: constructive modeling, preschool education, innovation, pedagogical technology, creativity.

Mamlakatimizda zamonaviy ta'lim tizimi innovatsion texnologiyalar bilan boyitilmoqda va o'zbekistonda maktabgacha ta'limda innovatsion metodlar joriy etilmoqda. Xususan, maktabgacha ta'limda bolaning shaxsiy faolligi va ijodiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiluvchi konstruktiv modellashtirish texnologiyasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu texnologiya bolaning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri – bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qila olish va kreativ yondasha olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu borada konstruktiv modellashtirish texnologiyasi muhim vosita sifatida ajralib turadi. Konstruktiv

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

modellashtirish tushunchasi. Konstruktiv modellashtirish – bu bolaning faoliyatida modellar yordamida real voqealarni aks ettirish, ularga o‘z talqinini berish, tajriba qilish va muammolarga yechim topish jarayonidir. Mazkur texnologiya orqali bolalar o‘rgatilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etishni, mustaqil izlanishni o‘rganadilar. Konstruktiv modellashtirish orqali bolalar qurilish materiallari, LEGO, tangramlar, 3D shakllar yordamida muhitni modellashtirishadi. Bu jarayon ularning fazoviy tasavvuri, mantiqiy fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Amaliy tajribalar va natijalar: Tajriba sinovlari shuni ko‘rsatdiki, konstruktiv modellashtirish bilan muntazam shug‘ullanuvchi bolalarda:

- mantiqiy fikrlash darajasi 30–40% ga oshadi;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati ortadi;
- nutq va ijodiy tafakkur tezroq rivojlanadi.

Maktabgacha ta’limda qo‘llanilishi: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun konstruktiv modellashtirish o‘yinga asoslangan shaklda tashkil etiladi. Masalan, qurilish kublari, lego, interfaol maketlar orqali turli vaziyatlar modellashtiriladi. Bu jarayonda pedagog bolaning fikrini yo‘naltiradi, lekin tayyor javob bermaydi. Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi maktabgacha ta’lim tizimiga yangicha yondashuv olib kirib, bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu texnologiyani keng tatbiq etish orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin.

Innovatsion ahamiyati: Konstruktiv modellashtirish texnologiyasi an’anaviy yondashuvlardan farqli o‘laroq, bolaning shaxsiy tajribasiga asoslanadi. Bu esa har bir bolaning individual qobiliyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu yondashuv bolada natijaga yo‘naltirilgan, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgartirishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir o‘quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o‘quvchi uchun qiziqarli mashg‘ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo‘llanilganda o‘quvchilar o‘qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko‘nikma va malakalariga ega bo‘ladilar. O‘quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba sinovlar o‘tkazish asosida o‘zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta’lim jarayoni qatnashchilari kichik guruhlariga bo‘lingan holda ishlaydilar. O‘quv topshiriqlari alohida bir o‘quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a‘zolariga beriladi. O‘qitish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli darsdir. Hozirgi paytda darsning xilma xil noan’anaviy shakllari joriy etilmoqda. Bunday darslar o‘quvchining ijodiy qobiliyatini o‘stirish, aqliy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy

dunyoqarashini kengaytirish va har bir yangilikni tez va to'la qabul qila olish ko'nikma va malakalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqishni uyg'otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada egallangan bilim, ko'nikma va malakalar amaliy faoliyatda tatbiq etiladi, o'zlashtirish sifati oshadi. [6] Bu kabi bilimlarni egallagan tarbiyach-pedagoglar Maktabgacha ta'lim tashkilotida mashg'ulot jarayonida bolalarga bilim berishda yaxshi natijalar ko'rsatadilar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, konstruktiv modellashtirish texnologiyasining maktabgacha ta'lim tizimiga joriy etilishi – bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi innovatsion yechimdir. Bu texnologiya orqali bolalar hayotiy ko'nikmalarni egallaydi, ijodiy fikrlaydi va ijtimoiy moslashuvchanlik darajasi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Сластенин В.А., Подымова С.Г. Педагогика: инновационный курс. — М.: Академия, 2010. — 416 с.
- 2.Атамуратов А. Та'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 185 b.
3. Karimova R. “Ilk yoshdagi bolalar psixologiyasi”. Toshkent, 2021.
- 4.Vygotsky L.S. “Pedagogik psixologiya”. Moskva, 1991.
- 5.Nurullayeva D. “Innovatsion pedagogik texnologiyalar”. Toshkent, 2020.
6. Qurmanova Qundiz Ergaliyevna., Shrazov Adilbay Shamsitdinovich."Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Issue 5 / 2020

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNING ZAMONAVIIY JAMIYATDAGI O'RNII

Hayitboyeva Farzona

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Milliy g'oya ma'naviyat asoslari yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati, ularni rivojlantirishda uchrayotgan dolzarb muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Xususan, ta'lim tizimi, madaniyatlararo muloqot, axborot xurujlari sharoitida gumanitar fanlarning funksional ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi fanlarning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri va zamonaviy transformatsiyalar davridagi o'rnini yoritadi.

Tayanch tushunchalar: Ijtimoiy fanlar, gumanitar fanlar, dolzarb muammolar, jamiyat taraqqiyoti, madaniyat, tafakkur, globalizatsiya, ta'lim tizimi, axborot xurujlari.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kirish: Zamonaviy global jarayonlar insoniyatni tobora murakkablashib borayotgan ijtimoiy-siyosiy, madaniy va iqtisodiy muammolarga duchor qilmoqda. Bunday sharoitda ijtimoiy-gumanitar fanlar nafaqat jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlariga moslashishga, balki insoniylik mezonlarini asrab qolishga xizmat qilmoqda. Ushbu maqola ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolarini ochib berishga qaratilgan.

Asosiy qism:

1. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning mohiyati va ahamiyati Ijtimoiy-gumanitar fanlar inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni, tarix, madaniyat, til, falsafa kabi sohalarni o‘rganadi. Ular inson tafakkuri va axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi, jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlaydi.

2. Dolzarb muammolar - Ta’lim tizimidagi yetishmovchiliklar: Gumanitar fanlar amaliyotga yetarlicha yo‘naltirilmagan. Ko‘pchilik o‘quv dasturlarida faqat nazariy yondashuvlar ustuvor. - Globalizatsiya va milliy qadriyatlar to‘qnashuvi: Gumanitar fanlar milliy tafakkurni saqlashda muhim rol o‘ynasa-da, ularning mavqei tobora pasaymoqda. - Axborot xurujlari va yolg‘on narrativlar: Ijtimoiy fanlar yolg‘on axborotlarni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi, biroq bu sohaga yetarlicha e’tibor berilmayapti.

3. Yechim va istiqbollar - Gumanitar fanlarni STEAM tizimiga integratsiya qilish. - Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodikalarni joriy etish. - Ijtimoiy fanlarni raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish.

4. Raqamli transformatsiya va gumanitar fanlar Bugungi kunda raqamli texnologiyalar taraqqiyoti bilan birga gumanitar fanlar ham o‘zgarishga majbur bo‘lmoqda. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (big data) tahlili, blokcheyn texnologiyalari kabi ilg‘or texnologiyalar gumanitar tadqiqotlar usullarini qayta ko‘rib chiqishga sabab bo‘lmoqda. Raqamli gumanitar fanlar (Digital Humanities) yangi yo‘nalish sifatida shakllanib, tarixiy manbalarni raqamlashtirish, til korpuslarini yaratish va madaniy merosni saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

5. Gumanitar fanlar va ijtimoiy barqarorlik Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyatdagi ijtimoiy muvozanatni saqlashda, murosaga asoslangan qarorlar qabul qilishda, turli madaniyatlararo aloqalarni kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular jamiyatdagi murakkab jarayonlarni tahlil qilish, radikallik va ekstremizmga qarshi ma’rifiy yondashuvlarni ishlab chiqishda foydalidir.

Xulosa: Ijtimoiy-gumanitar fanlar jamiyatning ma’naviy, axloqiy va madaniy rivojlanishini ta’minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Ularning rivojlanishiga e’tibor qaratish, yosh avlodni tanqidiy va erkin fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash bugungi kundagi eng dolzarb vazifalardan biridir. Fanlararo integratsiyani chuqurlashtirish va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zamonaviy metodlarni qo'llash orqali bu sohaning ijtimoiy hayotdagi roli yanada kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'raqulov, S. Gumanitar fanlarning zamonaviy talqini. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2021.
2. Karimova, N. Ijtimoiy fanlar va raqamli jamiyat. Toshkent: Akademnashr, 2020.
3. UNESCO. The Role of Humanities in Modern Society. Paris, 2019.
4. Azizov, B. Madaniyat va tafakkur rivoji. Toshkent: Fan, 2022.
5. Nussbaum, M. Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities. Princeton University Press, 2010
6. Jo'rayev, A. Zamonaviy ijtimoiy-gumanitar tafakkur asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
7. Rasulov, M. Globalizatsiya sharoitida madaniyatlararo muloqot. Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
8. Shukurov, U. Axborotlashgan jamiyat va ma'naviyat. Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

JAMIYATDA AYOLLARNING IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Atajanova Ziyoda Munis qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ayollarning jamiyat hayotidagi o'rni haqida mulohaza qilingan. Vatanimiz mustaqillikga erishganidan so'ng ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan islohotlar mazmuni yoritib berilgan. Tarixiy taraqqiyotda ayollarga munosabat masalasi tahlil qilgan.

Kalit so'zlar: gender siyosati, ijtimoiy faollik, tadbirkorlik, gender tenglik, strategiya, ayollar, jamiyat.

Kirish: 2003-yilda respublikamizda tashkil etilgan «Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston liberal-demokratik partiyasi» mulkdorlar sinfining manfaatlarini himoya qiluvchi, mamlakatimizda iqtisodiy islohotlarni qo'llabquvvatlovchi harakatdir. Partiya safida mayda va o'rta biznes bilan shug'ullanuvchi ayollar ham bor. Buxoro viloyatida bozor infratuzilmasini rivojlantirishda ayollarning roli va o'rnining ortib borishiga ko'maklashayotgan «Tadbirkor ayol» uyushmasi faoliyati misolida nodavlat notijorat sektorining ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi salmog'ini kuzatish mumkin. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish davlat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

vajamiyat tomonidan maxsus chora-tadbirlar ko‘rishni, uzoqqa mo‘ljallangan rejalar, dasturlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Shuni esda tutish zarurki, raqobatga, manfaatlar to‘qnashuviga asoslangan bozor munosabatlari sharoitida barcha ayollar ham o‘z qobiliyati va salohiyatini to‘liq namoyon etish imkoniga ega bo‘lavermaydi. Keskin raqobat, mulklarning xilma-xilligi tufayli murakkablashadigan «Kim o‘zdi» hammaning ham o‘z ichki ijodiy kuchlarini ro‘yobga chiqarishiga imkon beravermaydi. Bu o‘rinda tashabbuskor ayollarni qo‘llab-quvvatlash, ularga «o‘z ishi»ni rivojlantirishda yordam berish zarur bo‘ladi. Xususiyl mulk egasi bo‘lgan ayolgina iqtisodiy munosabatlarda faollik ko‘rsatadi.

Asosiy qism: O‘zbekistonda aholini doimiy ish bilan ta‘minlash hamma vaqt dolzarbm uammolardan bo‘lib kelgan. Aholi sonining-yildan-yilga o‘sishi yangidan-yangi ish joylarini talab etardi. To‘g‘ri, 1960–1986-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda yangi korxona va fabrikalar bunyod etildi. Shuningdek, mamlakatdagi yirik qurilishlarga o‘zbek yoshlari jalb qilindi. Masalan, 1970–1986-yillar mobaynida O‘zbekiston xalq xo‘jaligi sohasidagi ishchi va xizmatchilar orasida xotin-qizlar 1024 ming kishiga ko‘payib, 41 % dan 43 % ga yetgan. Ayniqsa noishlab chiqarish sohasida ayollar ko‘paygani kuzatiladi. Masalan, 1986-yil hisobotiga muvofiq, ayollar salmog‘i respublika sog‘liqni saqlash muassasalarida 72,7 %ni, xalq ta‘limi va maorif tizimida 60,5 %, madaniyat va ijtimoiymadaniy xizmat ko‘rsatish sohasida 57,1 %, savdo- sotiq va umumiy ovqatlanish sohasida 55,8 % tashkil etgan. 1970–1980-yillarda xalq xo‘jaligi mutaxassislari orasida o‘zbek ayollari, rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, 2,3 baravar ko‘paygan. «Ayni paytda ayollarning oliy ta‘lim darajasi kasbiy mashg‘ulligiga mos kelmaydi, – deb yozadi D. Bobojonova, – Shu narsa kishini ranjitadiki, ayollarning kam malakali yoki malakasiz mehnat bilan mashg‘ulligi erkaklarga nisbatan ortiq.

Respublika sanoati, qurilishi, qishloq xo‘jaligida qo‘l mehnati bilan band bo‘lgan ayollar ulushi sobiq Ittifoqdagi o‘rtacha darajadan yuqori bo‘lgan. Respublika sanoatida qo‘l mehnatining salmog‘i 35,3 % bo‘lgani holda, ayollar orasida 42,5 %ni tashkil qilgan. Akademik M.Sharifxo‘jaev yozganidek, «totalitar dunyo «bozori»dan bizga boqimandalik va taqsimotga asoslangan iqtisodiy «qadriyat» meros qoldi. Odamlar ongi, dunyoqarashi, ko‘nikmalari mutlaqo buzib yuborildi, shaxssizlik holati butun jamiyatning illatiga aylandi. Kommunistik mafkura bu borada o‘z manqurt siyosatining samarasiga to‘la erishgan edi». Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davrida O‘zbekiston xotin-qizlarining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy-madaniy hayotdagi ishtirokini kengaytirish bo‘yicha tarixiy ahamiyatga molik o‘zgarishlar amalga oshirildi.

Birinchidan, ayollar ijtimoiy-iqtisodiy faolligini ta‘minlashning huquqiynormativ bazasi shakllantirildi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ikkinchidan, ayollarning iqtisodiy va ma'naviy-madaniy hayotdagi ishtirokini ta'minlaydigan ijtimoiy tizim tashkil qilindi;

Uchinchidan, jamiyatda ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotda faol ishtirok qilishi uchun demokratik qadriyatlarni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy va ma'naviy Ushbu o'zgarishlarning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ochib berish, ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini yanada oshirish yo'llarini aniqlash muhim masaladir.

Ta'kidlash joizki, mamlakatda ayollar tadbirkorligini, ijtimoiy-iqtisodiy faolligini yuksaltirishga oid bir qator tadbirlarni amalga oshirayotgan siyosiy partiyalar bo'lsada, ularning ko'lami, salmog'i va ayollarning siyosiy madaniyatini yuksaltirishga ta'siri hali davr talablari darajasida emas. Hozirgi davrda siyosiy partiyalar faoliyatida qatnashayotgan ayollar 40-44 % ini tashkil etadi. Hozirgi zamon ilm-fanida «faoliyat», «faollik», «ijtimoiy faollik» tushunchalari keng qo'llaniladi. Aslida, ushbu tushunchalar negizida insonning yon -atrofga, ijtimoiy munosabatlarga, olamni anglashga oid tajribasi, ya'ni faoliyati yotadi. Demak, «ijtimoiy faollik» tushunchasi «faoliyat» va «amaliyot» tushunchalari bilan bevosita bog'liq, hatto genezisi va etimologiyasi nuqtai nazaridan ulardan kelib chiqadi. Hukumatimiz tomonidan tadbirkorlik va xususiy biznesni rivojlantirish, mustahkamlashga, shuningdek ularni huquqiy jihatdan har tomonlama qo'llabquvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi kunda dunyoning 16 mamlakatida

O'zbekistonning biznes elchilari tayinlangan. Tarixiy taraqqiyotga nazar solsak, yurtimiz tarixida tadbirkorlik qadim zamonlardan buyon alohida o'rin egallab kegan. Jumladan, O'rta Osiyo ayollarining qadimgi tarixiy davrlardagi ijtimoiy mavqei va ularning hayot tarzi haqidagi ba'zi bir ma'lumotlar qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning “Tarix”, Strabonning “Geografiya”, Abu Rayhon Beruniyning “O'tmish xalqlardan qolgan yodgorliklar”, Mahmud Qoshg'ariyning “Devoni lug'otut turk” asarlarida uchratish mumkin. Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash borasida mamlakatimizda tizimli tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzurida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida Prezident qarori 13.08.2019-yilda qabul qilindi.

Ta'kidlash joizki, ma'lum bir davlatda ayollar tadbirkorligi muhitini aniqlovchi bir qator xalqaro standartlar mavjud bo'lib, uning rivojlanish darajasi “Ayollar tadbirkorligi Global indeksi” deb nomlanadigan davlatlar reytingini belgilab beruvchi xalqaro hujjat bilan aniqlanadi. "Ayollar tadbirkorligi Global indeksi" butun dunyoda ayollar tadbirkorligi rivoji istiqbollari o'lchab beradi. Ayollar tadbirkorligi rivoji sifatini esa, 3 ta asosiy omil:

- tadbirkorlik muhiti;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- tadbirkorlik ekotizimi;
- ayollarning tadbirkorlik bilan shug‘ullanish istaklari belgilab beradi.

Ushbu hujjatni tayyorlashda bir qator omillar hisobga olinadi. Ayollarning biznes sohasida yaratilgan ta’lim tizimi va resurslaridan, davlat organlari va tijorat banklari tomonidan ko‘rsatiladigan xizmatlar infratizimidan foydalanish imkoniyatlari, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish bo‘yicha statistik ma’lumotlarni yig‘ish va taqdim etish masalalari kabi omillar shular jumlasidandir. Tadbirkorlikni, hususan, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish, bevosita shu sohadagi qonunchilik asoslarini ham takomillashtirib borishni talab etadi. O‘zbekistonning "Ayollar tadbirkorligi global Indeksiga a‘zo davlatlar qatoriga kirishi mamlakatda ayollar tadbirkorligi rivoji va istiqbollari dunyo rivojlangan mamlakatlari standartlarida o‘lchash imkoniyatini beradi. Xulosa: Xulosa qiladigan bo‘lsak, Siyosiy partiyalardagi xotin-qizlar ulushi 44 foizga, oliy ta’lim sohasida 40 foizga, tadbirkorlikda 35 foizga yetdi. Joriy-yilning may oyida Oliy Majlis Senati tomonidan 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasini qabul qildi.

Mazkur strategiyada boshqa ustuvor yo‘nalishlar singari ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta’minlash masalasi ham o‘rin egalladi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta’kidlaganlaridek, “Hayotimizning fayzu farishtasi bo‘lgan munis onalarimiz, mehribon opa-singillarimizga munosib mehnat va turmush sharoitini yaratib berish, ularni rozi qilish – barcha darajadagi rahbarlarning nafaqat xizmat vazifasi, balki, eng avvalo, insoniy burchidir”. Avvalambor, yaqinda davlatimiz rahbari tasdiqlagan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining 69-maqsadi aynan “Xotin-qizlarni qo‘llab quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta’minlash”, deb nomlanganini alohida ta’kidlash lozim.

Mazkur maqsad doirasida, jumladan: • jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan muhosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash; • gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy siyosiy faolligini oshirish, ularni qo‘llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish; • xotin-qizlarning ta’lim va kasbiy ko‘nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko‘maklashish, tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotinqizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish kabi bir qator muhim vazifalar belgilangan.

Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida ilm-fan va ta’limni rivojlantirish sohasini, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak madaniyat va ma’naviyatga ega insonlar etib tarbiyalash borasida boshlagan ishlarimizni izchil davom ettirish va yangi zamonaviy bosqichga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

olib chiqish kerakligini ta’kidlagani bejiz emas. So‘nggi yillarda mamlakatimizda ilmiy kadrlar tayyorlash tizimining rivojlanishi bu borada muhim omiliga aylandi.

Xususan, Innovatsion rivojlanish vazirligi hamda Innovatsion rivojlanish va innovatsion g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tashkil etildi. Shuningdek, “Fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi. Unda ilmiy ijod va axborot erkinligi, samaradorlik va ijodiy raqobat – fan va ilmiy faoliyat sohasining asosiy tamoyillaridan biri sifatida belgilandi. Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan 2020-yilda e‘lon qilingan “Olima ayollar grantlari” amaliy va innovatsion loyihalar tanloviga hozirga qadar xotin-qizlar tomonidan umumiy qiymati 1,7 trln so‘m bo‘lgan jami 111 ta ilmiy loyiha taqdim etildi.

Dastlabki texnik ekspertiza natijalariga ko‘ra, 40 ta loyihaga ijobiy xulosa berilgan hamda umumiy hajmi 10 mlrd 450 mln so‘mlik 9 ta loyiha moliyalashtirilgan. Respublika ilmiy va o‘quv muassasalarida 700 nafardan ortiq ayol fan doktori hamda 6 nafar akademik ayol faoliyat ko‘rsatmoqda. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi qoshidagi ilmiy institutlarda uch mingga yaqin xotinqiz ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali olib bormoqda. O‘zbek olimlari kimyo, biotexnologiya, qishloq xo‘jaligi va boshqa ko‘plab sohalarda o‘z bilim hamda qobiliyatlarini namoyon etmoqda. Ularning intellektual ishlari xorijiy ilmiy markazlar tomonidan yuqori baholanmoqda. Prezidentimizning 2020-yil 29-oktyabrdagi Farmoni bilan 2030-yilgacha fanni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Ta’kidlash joizki, mazkur Farmon iqtisodiy va ijtimoiy sohalarni jadal rivojlantirish, ilmiy, intellektual va moliyaviy resurslarni to‘liq safarbar etish bilan ilmiy va innovatsion salohiyatdan keng foydalanish, kelajakda ilm-fanni uzluksiz isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash, o‘z-o‘zini o‘ylaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun muhim ahamiyatga ega. Davlatimiz rahbarining 2021-yil 5-martdagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta‘minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarori mamlakatimizning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, ularning ta‘lim va kasbiy ko‘nikmalar olishi hamda bandligini ta‘minlashga har tomonlama ko‘maklashishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzurida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida Prezident qarori (13.08.2019)
2. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (02.09.2019)
3. Abilov O‘.M. Mustaqillik va optimizm. – T.: Fan, 1997

4. Aliyev B. Bozor munosabatlarning qaror topish sharoitida mehnat jamoasining ijtimoiy funksiyalarining o'zgarishi. – T.: Fan, 1992
5. Atamuratov S. Milliy o'zlikni anglash va milliy madaniyat. – T.: Fan, 1991
6. Karimov Ibrohim. Ma'naviyat, falsafa, inson. – T.: Fan, 1999
7. Mahmudov T. Kamolot asrorlari. – T.: Ma'naviyat, 2006
8. Nazarov Q. Umuminsoniy qadriyatlar va ma'naviy kamolot. – T.: Fan, 1992
9. Кенжаева, Х. П. (2021). Фуқаролик маданияти мезонлари шарқ фалсафаси талқинида. Academic research in educational sciences, 2(3).

TALIM METODLARI TASNIFI

Ochildiyev Lochinbek Normurod o'g'li

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi

locinbekocildiev858@gmail.com

ANNOTATSIYA

Talim metodlari tasnifi mavzusida bugungi kunda bizga muamo bo'lib kelayotgan masalalar hamda zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yandasuvlar ularning mohiyati mazmuni darsning qanday o'tilayotgani haqida turlicha malumotlar keltirilgan. Talim vositalari va ularni vazifalari haqida keng doirada malumot keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim metodlari, o'qituvchi, didaktika, usular, tushuncha, yangi bilimlar, maqsad.

ANNOTATION

On the subject of the classification of educational methods, the issues that are becoming a problem for us today, as well as different approaches to the classification of educational methods in modern didactics, various information about their essence, content, and how the lesson is conducted. A wide range of information is given about educational tools and their functions.

Key words: Educational methods, teacher, didactics, methods, understanding, new knowledge, goal.

АННОТАЦИЯ

По теме классификации методов обучения, вопросы, которые становятся для нас сегодня проблемными, а также различные подходы к классификации методов обучения в современной дидактике, различные сведения об их сущности, содержании и способах проведения урока. . Дается широкий спектр информации об образовательных инструментах и их функциях.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ключевые слова: Методы обучения, учитель, дидактика, методы, понимание, новые знания, цель.

KIRISH

Ayni Vaqtlarda pedagogik manbalarda ‘Talim metodlari’ tushunchasiga berilgan tariflarning xilma - xil ekanligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Mazkur o‘rinda ularning ayrimlarini misol qilamiz shuningdek ta‘lim metodlarining o‘qituvchi va o‘qivchi o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikdagi tartibli faoliyat ham nazarda tutiladi. Talim metodlari dastlab pedagog ongida malum bir yo‘nalishda faoliyatning umumlashma loyhasi tarzida namayon bo‘ladi. Mazkur loyha amaliyotga o‘qituvchi va o‘qivchilar faoliyatining o‘zaro tutashuvi, o‘qitish va o‘qishga bo‘lgan aniq harakatlar amallar yoki bo‘lmasa usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metod boshqa shakilda namayon bo‘lmaydi buning boisi talim metodlari o‘zida umumiy holda faoliyatining didaktik ko‘rinishini namayon etadi. Qayt etilayotgan tushuncha mohiyatini to‘la qonli yorituvchi tarifni aniqlashga bo‘lgan urinish bugungi kunda ham davom etyabdi, yangi yangi tariflar ilgari surulmoqda. Biroq ‘ta‘lim metodlari’ tushunchasi mohiyatini yoritishga turlicha qarashlarning mavjudligiga qaramay ularni o‘aro yaqinlashtiruvchi umumiylik mavjud. Aksariyat mu‘aliflar talim metodlari o‘quvchilarning o‘quv bilish faoliyatini tashkil etish usullari ‘ ‘ degan qarashga yon bosadilar. Demak ta‘lim metodlari ta‘lim jarayonida qo‘llanilib uning samarasini taminlovchi usullar mavjudir.[3]

Ta‘lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. SHu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida tortishuvlar haligacha davom etib kelmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktiklarning turli tariflariga qaramay ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham takidlash mumkin.

Ko‘pchilik mualliflar ta‘lim metodlarini o‘quvchilarning o‘quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli deb hisoblash moyildir. Metod so‘zi yunoncha tadqiqot maqsadga erishish yo‘li usuli deganidir. Metod eng umumiy manoda maqsadga erishish usuli malum tarzida tartibga solingan faoliyat. Ko‘rinadiki bu o‘rinda ham o‘qituvchining o‘rgatuvchi ishi va u tashkil etgan o‘quvchilarning faol o‘quv bilish faoliyati uygunlashadi. Talim metodlari deyilganda o‘rganilayotgan metodlarini egalashga qaratilgan turli didaktik vazifalarini hal etish bo‘yicha o‘qituvchining o‘rgatuvchi ishi va o‘quvchilarning o‘quv bilish faoliyati tashkil etish usullari yig‘indisi tushuniladi.

Ta‘lim usullari ta‘lim metodlarining tarkibiy qismi yoki alohida tamoni. Metodlar bilan usullar munosabati o‘zaro bir biriga bo‘lanadi. Usul va metod butun va qisim sifatida bir biriga bog‘lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlar foydalanilgan bo'lish mumkin. Akisinchasi shu metod turli o'quvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Masalan o'quvchilar tomonidan ko'p qo'llaniladigan mashq manbasiga ko'ra amliy metod hisoblansa uni qo'llash esa bir nechata usullar bilan qollaniladi.

Xususiyl metodik daraja. Ushbu daraja o'zida malum bir o'quv fanini o'qitish jarayonini loyhalash va rejalashtirishni o'zida aks etiradi. Masalan boshlangich sinf o'qituvchisi o'qish darisini har safar texnologik modeli va xaritasini tuzib kelishi kerak. Hozir ko'p takidlanayotgan texnologik model loyhalashga texnologik xarita rejalashtirishga to'g'ri keladi.[1]

Lokol daraja - mazkur darajaga tegishli texnologiyalar o'quv tarbiya jarayoning malum tarkibiy qismi. Alohida shaxs sifatlarini shakillantirishda maxsus o'quv ko'nikma va malakani birlashtirishni topshirishga xizmat qiladi. Masalan o'quvchilarning mantiqiy fikirlashini shakillantirish texnologiyasi va boshqalar. Metodik qat'iy ketma ketlik o'rgatilgan reja tizimiga aniq ro'ya qilish bo'lib biror bir ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari yo'llari majmuasi. Metodik tushunchasi turli fanlarni o'qitish bilan ham bog'liqlikda qo'llanilib malum sohani o'qitish jarayon mazmunidir.

Talim metodlarining mohiyati va mazmuni Hikoya o'qituvchilari tomonidan mavzuga oid dalil hodisa va voqralarning yaxlit yoki hodisalarga voqealarning yaxlit yoki qisimlarga bo'lib tavsiyaviy vositalar yordamida obrizli tasvirlash yo'li bilan ixcham qisqa va izchil bayon qilinishi.[2]

Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nutq mahorati so'zlarni o'z o'rnida ifodali bayon qilinishi shuningdek o'qituvchilarning Yoshi rivojlanishi darajasini inobatga olgan holda yondashgan yashi. SHu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Suhbat va savol javob shaklidagi diologik talim metodi bo'lib u fanga qadimdan malum xato undan o'z sohasida suqrat ham mohirana foydalangan. Suhbat talim jarayonida ko'p funksiyalar bajaradi ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakatlar qilish natijasida yangi bilimlar bosqichma bosqich o'rganishga yordam beradi. Talimning umumiiy maqsadlari fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga hosliklari. Biror fani o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari materialni ajratilgan vaqt o'quv mashg'ulotlarining maqsadi vazifasi va mazmuni. O'quvchilarning nazariy amaliy va metodik tayyorgarligi pedogogik mahoratlarini egallash darajasiga qaratiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Talim vositalarini tasniflashda turli asoslarga ko'ra yondashish mumkin. Faoliyat subeyktiga ko'ra, faoliyat obeyktiga ko'ra, o'quv axboratiga ko'ra, o'quv jarayoniga ko'ra.

Faoliyat subeykti bo'yicha ta'lim vositalari o'rgatish va o'rganishga bo'liniladi. O'rgatish vositalari masalan namoyishli tajriba qurollari bunday qurollar o'qituvchi tamonidan mavzuni tushuntirishda va mustahkamlash uchun foidalaniladi.

Ta'lim metodlarini tanlash quyidagi mezonlari bilab amzlga oshiriladi, didaktik maqsad asosida, ta'lim mazmuni asosida, o'quvchilarning o'quv ko'nikmalari egallash va rivojlantirish darajasi asosida, o'qituvchining tajribasi va kasbiy tayorgarlik darajasi asosida aniqlanadi.[4]

XULOSA

Talim metodi deganda men birinchi o'rinda shuni tushundimki o'qituvchi va o'quchi o'rtasida bog'liqlik bo'lishi kerak ekan. Ko'puncha bunda o'qituvchi nazarda tutiladi sababi o'qituvchi turli xil metodlar qo'lab o'quvchini o'ziga jab etmog'i kerak ekan. Hamda o'qituvchi bilan o'quvchi orsidagi suhat ham kata ahamiyatga ega ekan. Asosan talim metodi deganda o'quvchini darsga jalb etish alohida o'rin tutadi ekan. Men talim metodi deganda shuni tushundim.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

- 1.L. SH . Levenberg, M. G'. Ahmadjonov - Boshlang'ich sinflarni o'qitish metodikasi, TOSHKENT.
- 2.Ichtimoiy tarmoq S.X. Gayupova - umumiy pedagogika
3. Munavvarov A. K. pedagogika, Toshkent "O'qituvchi" 1996, 236-62b.
4. G'aybullayev N. va b. Pedagogika, Toshkent 2000.

YOSHLAR MA’NAVIYATIGA KARATILGAN DINIY EKSTREMISTIK VA TERRORISTIK TAHDIDLARNI OLDINI OLIISHDA AXBOROT MADANIYATINING ZARURIYATI

Abduraxmonov Is’haq

Sam DU Urgut filiali o‘qituvchisi.

Jurayeva Rayxona

Sam DU Urgut filiali talabasi

Annotasiya: Mazkur maqolada bugungi informasion globallashuv sharoitida ma’naviy tahdid va axborot xurujlarini oldini olishga qaratilgan tavsiyalar bayon etilgan. Maqolada shuningdek, yoshlarda axborot madaniyatining shakllantirishning mexanizm va vositalariga oid mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Informasion globallashuv, ma’naviy tahdidlar, axborot xuruji, yoshlar, axborot madaniyati, ta’lim-tarbiya.

Informatsion globallashuv kishilik jamiyatiga xos tabiiy tarixiy taraqqiyot jarayonining navbatdagi bosqichidir. Informatsion sivilizatsiyaning hosilasi bo‘lmish kibermakonda internet tarmoqlari ijtimoiy turmush tarzining barcha sohalariga kirib bormoqda va foydalanuvchilarga katta imkoniyat yaratmoqda. Jumladan, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishda va masofali ta’lim tizimida, ilmiy tadqiqot bosqichlarida, videokonferensiyalarni tashkil etishda, ayniqsa, jahonning istalgan nufuzli kutubxonalaridagi adabiyotlar bilan tanishishda beqiyos ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi munosabati bilan uzluksiz ta’lim tizimining masofali tashkil etilishi kibermakonning keng imkoniyatlaridan biri edi.

Axborot asri kishilik jamiyati taraqqiyotiga xos bo‘lgan tabiiy-tarixiy jarayon bo‘lib, uning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda salbiy xususiyatlari ham mavjuddir. Bu salbiy xususiyatlar ko‘proq axborot xurujlari va ma’naviy tahdidlarda namoyon bo‘lmoqda. Yoshlarimizning ma’naviyatiga salbiy ta’sir etayotgan ma’naviy taxdidlar va axborot xurujlari asosan “Ommaviy madaniyat” zaminidagi axloqsizlik hamda diniy ekstremistik va terroristik g‘oyalar shaklda namoyon bo‘lmoqda

Bugungi kunda kibermakondan diniy jarayonlarda foydalanish, xususan, diniy mazmundagi ma’lumotlarni, missionerlik va soxta tariqatchilik g‘oyalarini, ayniqsa, diniy mutaassibona terroristik g‘oyalarni tarqatishda internetdan foydalanish keng avj olmoqda.

Avvalo ijtimoiy nuqtai-nazardan kibermakon deganda kompyuter tarmog‘i orqali bir-biri bilan bog‘langan va bir vaqtning o‘zida turli geografik nuqtada kesishuvchi har qanday mavjud kompyuterning grafik sifatidagi ma’lumotlariga o‘ralashib qolgan kishilar jamoasi tushuniladi[1].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kibermakonda internet tarmog‘idan foydalanishda juda katta imkoniyatlar mavjud. Avvallari noyob bo‘lgan, hamma ham foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmagan muqaddas matnlar va ularga yozilgan turli sharhlarni endilikda istalgan kishi internet saytlardan yuklab ta’lim olish mumkin. Shu maqsadda diniy ma’lumotlarga kuchli ehtiyoj sezgan kishilar uchun maxsus veb saytlar muqaddas matnlar, diniy manbalar, turli tuman sekta va yangi diniy harakatlarining g‘oyalarini targ‘ib etuvchi ma’lumotlar bilan to‘ldirilgan. Eng tahlikalisi diniy ekstremistik va terroristik g‘oyalarini targ‘ib etuvchi internet saytlari kundan kunga ko‘paymoqda. Bu kiberterrorizmning jiddiy ijtimoiy xavf sifatida namoyon bo‘lishidir. Ayniqsa bugungi kunda “o‘rgamchak to‘rida” diniy ekstrimistik g‘oyalar targ‘iboti hamda diniy mutaassiblik va terrorizmga chaqiriqlar domiga tushib qolayotgna kishilar ko‘paymoqda. Butun insoniyatga tahdid solgan IShID terroristik to‘dalari ham o‘z g‘oyalarini internet to‘rlari orqali tarqatdi[2.89]. IShID tomonidan amalga oshirilgan xunrezliklar kibermakonda kiberterrorizmning yaqqol namoyon bo‘lishidir

Terroristlar bu ishga katta malaka, tajribaga ega bo‘lgan yevropalik mutaxassislarni jalb etganlar. Ular yoshlarni o‘zlarining aldovlari domiga tortish uchun videolavhalar va chaqiriqlarini yuqori sifat va professional mahorat bilan ishlaganlar. Shuning uchun ham qo‘plab fuqarolar, asosan yoshlar ularning manfur tuzog‘iga ilindi. Yoshlarning bunday buzg‘unchi g‘oyalarga aldanmasliklari hamda zalolat botqog‘iga botmasliklari uchun biz mutaxassislar zaruriy metodologik tavsilarimizni o‘z vaqtida ishlab chiqishimiz kerak. Yoshlarimizga internetda in qurib, o‘zlarining vayronkor g‘oyalarini xatarli virus kabi butun dunyoga tarqatayotgan jinoyatchi terrorchi g‘alamislarning asl basharasini ochib berishimiz kerak.

Internet tarmog‘ida diniy ekstremistik, terrorchilik va buzg‘unchiliklarni targ‘ib qiluvchi veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqdagi guruhlar soni kun sayin ko‘paymoqda. Bu holat dunyoqarashi shakllanmagan va g‘o‘r yoshlarimizning sog‘lom e‘tiqodini ongi va dunyoqarashini zaharlamoqda. G‘alamislarning internet orqali hujumlari asosan yoshlarga qaratilgan bo‘lib, ular o‘smirlar uchun qiziqarli bo‘lgan vositalardan ustalik bilan foydalanishmoqda. Jumladan, yoshlarning qiziqishiga qarab, ularni turli videolavhalar va fotosuratlarini tomosha qilishga jalb yetish orqali yoki tashqi ko‘rinishidan guyoki uyin, texnika, sportga doir bo‘lsada, lekin ichki sahifalarda faqat buzg‘unchilikni targ‘ib yetuvchi veb jurnallarni taqdim etmoqda.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek “Diniy ekstremizm,terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madainyat” kabi tahdidlar qancha-qancha oilalar, mamlakatlar boshiga og‘ir kulfatlar olib kelmoqda, g‘arazli kuchlar hali ongu tafakkuri to‘la shakllanib ulgurmagan bolalarni o‘z ota-onasi, Vataniga qarshi ko‘yib, ularni hayotiga zomin bo‘lmoqda”[3.496]. Globallashuv jadal sur’atlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilan sodir bo‘layotgan hozirgi davrda talaba yoshlarimizni axborot ma’lumotlarini olishlarini taqiqlash bilan muammoni ijobiy hal etib bo‘lmaydi. Birinchi Prezidentimiz ta’kidlaganidek «Jahon axborot maydoni toboro kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o‘rab-chirmab, uni o‘qima, buni ko‘rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o‘rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to‘g‘ri kelmaydi. Nega deganda, biz yurtimizda ochiq va erkin demokratik jamiyat qurish vazifasing o‘z oldimizga qat’iy maqsad qilib qo‘yganimiz va bu yo‘ldan hech qachon qaytmaymiz»[4.114].

Fuqarolarning diniy qiziqishlarini hisobga olgan holda ularni ehtiyojini qondirish maqsadida ayni damda internet tarmog‘ida O‘zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufidagi bir necha o‘nlab veb-saytlar faoliyat yuritmoqda. Mazkur saytlarda ajdoodlarmiz e’tiqod qilib kelgan sunniylik yo‘nalishining hanafiya mazhabiga oid ixtiyoriy savollarga diniy ulamolarimizning mukammal javoblarini topio‘ mumkin. Bugungi kunda o‘n minglab fuqarolarimiz, ayniqsa yoshlarimiz “UZ” domenidagi diniy veb saytlarga murojaat qilishmoqda. Mazkur saytlar ishonchli diniy ma’lumotlarni taqdim etadi.

Shu bilan birga yoshlarimizni kibermakonda diniy ekstremistik va terroristik tahdidlardan saqlashimiz uchun avvalo ularda axborot madaniyatini shakllantirishimiz zarur.

Axborot madaniyati bu har qanday olingan yoki berilgan, eshitilgan, ko‘rilgan xabar, ma’lumot yoki axborotni ratsional tarzda, mantiqiy tafakkur asosida ob’ektiv, tanqidiy tahlil etish qobiliyati tushiniladi. Ma’lumotni tahlil etish hamda baholashda milliy ma’naviy qadriyatlar asosida va milliy mentalitet nuqtai nazaridan ham yondashishi axborot madaniyatining tarkibiy qismidir.

Axborot madaniyatining tarkibiy elementlari quyidagilardan iboratdir: ratsional tafakkur; yetuk nazariy bilim, xususan ijtimoiy gumanitar fanlar sohasida; hodisa, jarayon yoki voqelikka tanqidiy yondashish va mantiqiy tahlil etish qobiliyati. Yoshlarda tarixiy xotira va milliy g‘urur, milliy ma’naviy qadriyatlarimizdan iftixor tuyg‘usi axborot madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi[5].

Har qanday axborotlarni milliy mentalitetimizga xos tarixiy ong negizida tanqidiy tahlil eta olish qobiliyatini ham axborot madaniyatining zaruriy jihatidir.

Yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishning ob’ektiv va sub’ektiv asos hamda omillari, usullari, vositalari mavjuddir.

Axborot madaniyati diniy mazmundagi axborot xurujlari va kiber tahdidlardan himoyalash, o‘z navbatida, ularga qarshi kurashish uchun eng zaruriy vositadir. Chunki axborot madaniyati orqali yoshlar internetda berilayotgan ma’lumotlarni “filtrlash” olish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qobiliyati shakllanadi. Axborot madaniyati shakllangan yoshlarimiz internetdagi diniy ekstremistik ma'lumotlarni ajrata bilish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Axborot madaniyatini shakllanishida muhim vositalar va usullar ham mavjud bo'lib, bularga oila, mahalla ta'lim tarbiya maskanlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirishga jiddiy e'tibor qaratish har bir murabbiy va ustozdan mas'uliyat talab etadi. Zero, axborot madaniyati hozirgi murakkab globallashuv jarayonida mafkuraviy immunitetning muhim tarkibiy qismi hamda kibermakonda diniy ekstremistik va terroristik tahdidlarni oldini olishning hamda zaruriy axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kibermakon tushunchasi va uning mazmun-mohiyati// <https://hozir.org/din-va-diniy-qadriyatlarning-jamiyatsdagi-rol-i-javob.html?page=5>
2. Muhammad Amin Yahyo IShID fitnasi T., 2015y.-89 bet
3. Sh.Mirziyov. O'zbekiston yoshlari bayram tabrigi/ Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan oliy bahodir.2. T.:“O'zbekiston” -496 bet.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch.T. “Ma'naviyat”, 2008y., 114 bet
5. A.Azizqulov, I.Abduraxmonov Talaba yoshlarda axborot va internet bilan ishlash madaniyatini shakllantirish omillari// ”Talaba yoshlarni g'oyaviy-mafkuraviy tarbiyalashning dolzarb malalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari Samarqand 2017y. 47-48 betlar.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI : O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Fayzullayeva Ibodat Shuxrat qizi

CHirchiq Davlat Pedagogika Universiteti gumanitar fanlar fakulteti Milliy g‘oya
ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi 21.2-guruh talabasi.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Uchinchi Renessans va inson kapitalining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Inson kapitali jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo‘lib, bilim, innovatsiya va texnologik rivojlanish orqali mustahkamlanadi. Uchinchi Renessans ilm-fan, ta’lim va intellektual salohiyatning yuksalishiga asoslanadi. Shuningdek, maqolada O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash va innovatsion loyihalarni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Uchinchi Renessans, inson kapitali, ta’lim, innovatsiya, ilm-fan, texnologik taraqqiyot, intellektual salohiyat, raqamli iqtisodiyot, startaplar, islohotlar.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyoti davomida ma'naviy, ilmiy va iqtisodiy yuksalishning turli bosqichlari kuzatilgan. Har bir sivilizatsiyaning o‘ziga xos rivojlanish davrlari bo‘lib, ular fanda Renessans deb nomlanadi. Birinchi Renessans Sharqda – Movarounnahr va Xuroson tuprog‘ida yuzaga kelib, ilm-fan, madaniyat va falsafa sohalarida ulkan yutuqlarga erishilgan davr bo‘ldi. Ikkinchi Renessans esa Yevropada kuzatilib, fan, texnika va falsafiy tafakkurning yangi bosqichga ko‘tarilishiga sabab bo‘ldi. Bugungi kunda esa insoniyat Uchinchi Renessans sari yuz tutmoqda. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta’kidlashicha, bu davr ilm, texnologiya va inson kapitalining uyg‘unlashuvi bilan ajralib turadi.

Inson kapitali – bu jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri bo‘lib, bilim, tajriba, kasbiy mahorat, innovatsion fikrlash va salohiyat kabi tarkibiy qismlardan iborat. Har qanday davlatning taraqqiyoti, avvalo, inson kapitalining darajasi bilan belgilanadi. Uchinchi Renessans davrida inson kapitalining rivoji yangi texnologiyalar, zamonaviy ta’lim tizimi va ilmiy innovatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Bu esa raqamli iqtisodiyot, sun‘iy intellekt, biotexnologiya va nanotexnologiya kabi sohalarning jadallashishiga olib kelmoqda.

O‘zbekiston misolida olaylik. So‘nggi yillarda mamlakatda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ta’lim tizimi tubdan yangilanib, xalqaro tajriba asosida zamonaviy ta’lim dasturlari joriy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

etilmoqda. Universitetlar soni va sifati oshib, ilmiy-tadqiqot institutlari faoliyati takomillashtirilmoqda. Shu bilan birga, yoshlarni ilm-fan, innovatsiya va texnologiyalar bilan shug‘ullanishga rag‘batlantirish maqsadida turli grantlar, tanlovlar va loyihalar yo‘lga qo‘yilgan.

Inson kapitali va Uchinchi Renessans o‘zaro dialektik bog‘liqlikda rivojlanadi. Bir tomondan, inson kapitalining o‘sishi ilm-fanning rivojlanishiga zamin yaratadi. Insonning bilimi ortgan sari u yangi texnologiyalar, yangiliklar va innovatsiyalar yaratish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatida jamiyatning umumiy rivojlanish sur‘atlarini oshiradi. Ikkinchi tomondan, Uchinchi Renessans inson kapitalining rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Zamonaviy texnologiyalar, ilm-fan va ma‘naviy yuksalish natijasida inson o‘zining intellektual salohiyatini to‘liq namoyon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bugungi kunda dunyo raqamli iqtisodiyot, sun‘iy intellekt, robototexnika va katta ma‘lumotlar tahlili (Big Data) kabi yangi sohalarga katta e‘tibor qaratmoqda. Bu sohalarda yetakchi bo‘lish uchun inson kapitali yuqori bo‘lishi talab qilinadi. O‘zbekiston ham bu jarayonda faol ishtirok etib, xalqaro standartlarga mos ravishda ta‘lim, fan va innovatsiyalarni rivojlantirish ustida ishlamoqda. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan strategiyalar ilmiy salohiyatni oshirish, kreativ tafakkurni shakllantirish va yoshlarni intellektual taraqqiyot sari yo‘naltirishga qaratilgan.

Shu o‘rinda tarixiy jihatdan qaraganda, Renessans davrlarida inson kapitalining o‘sishi bilan jamiyat taraqqiyoti o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud bo‘lib kelgan. Masalan, Birinchi Renessans davrida Markaziy Osiyo olimlari matematika, astronomiya, tibbiyot va boshqa fanlarda muhim yutuqlarga erishgan. Ulug‘bekning yulduz jadvali, Ibn Sinoning tibbiy asarlari, Beruniyning tabiiy fanlarga oid tadqiqotlari inson kapitalining o‘sha davrdagi rivojlanganlik darajasini ko‘rsatadi. Ikkinchi Renessans davrida esa Leonardo da Vinchi, Galileo Galilei va boshqa buyuk olimlar ilmiy inqilobni boshlab bergan. Uchinchi Renessans davrida esa inson kapitali yanada innovatsion, texnologik va raqamli yondashuv bilan boyitilgan holda rivojlanmoqda.

Shuningdek, inson kapitalining rivojlanishi ta‘lim va ilm-fan bilan bevosita bog‘liq. Barcha taraqqiy etgan davlatlarning tarixiga nazar tashlasak, ularning muvaffaqiyatida ta‘lim tizimining yuksak o‘rni borligini ko‘rish mumkin. Masalan, Janubiy Koreya, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlar inson kapitaliga katta mablag‘ ajratish orqali iqtisodiy va texnologik jihatdan dunyoda yetakchi o‘rinlarni egallagan. O‘zbekiston ham bugungi kunda ta‘lim va innovatsiyalarni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratmoqda. Buning natijasida yangi ilmiy markazlar, innovatsion texnoparklar, xalqaro darajadagi universitetlar faoliyat ko‘rsatmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Inson kapitalining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bilimli insonlar sonining ortishi jamiyatda ijtimoiy madaniyatning yuksalishiga, korrupsiya va savodsizlikning kamayishiga, demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Uchinchi Renessansning asosiy maqsadlaridan biri aynan shunday taraqqiyot yo‘lini ta’minlashdir.

Uchinchi Renessans va inson kapitali bir-biriga chambarchas bog‘liq tushunchalar bo‘lib, ular o‘zaro dialektik rivojlanish jarayonida shakllanadi. Inson kapitalining o‘shishi Uchinchi Renessansni tezlashtirsa, Uchinchi Renessans esa inson kapitalini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Bugungi globallashtirilgan dunyoda ushbu jarayonlarni to‘g‘ri boshqarish va ilm-fan, innovatsiya, ta’limga sarmoya kiritish har qanday jamiyatning kelajagini belgilab beradi. Shu boisdan O‘zbekiston ham Uchinchi Renessansni shakllantirish yo‘lida inson kapitalini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat qaratmoqda.

O‘zbekiston ham Uchinchi Renessans sari intilmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatda inson kapitalini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, ta’lim tizimi takomillashtirilmoqda, ilmiy tadqiqotlarga mablag‘ ajratilmoqda, innovatsiyalarni rag‘batlantirish bo‘yicha dasturlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatda xorijiy universitetlarning filiallari ochilmoqda, yoshlarni xorijiy tillarga va zamonaviy fanlarga o‘rgatish uchun shart-sharoitlar yaratilyapti. Bularning barchasi inson kapitalining o‘shishiga xizmat qiladi.

Inson kapitali rivojlanishining eng muhim jihatlaridan biri – ta’limdir. Ta’lim inson tafakkurini shakllantiradi, yangi bilimlar bilan boyitadi va kelajak avlodlarning raqobatbardosh bo‘lishiga yordam beradi. Zamonaviy dunyoda faqat tabiiy resurslarga tayanib rivojlanishning imkoni yo‘q. Eng katta boylik – bu inson. Shuning uchun ham rivojlangan mamlakatlar ilm-fan va innovatsiyalarga katta e’tibor qaratib, intellektual rivojlanishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan.

Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘zaro dialektik bog‘liqlikda rivojlanadi. Bir tomondan, inson kapitalining o‘shishi ilmiy va texnologik taraqqiyotga zamin yaratadi. Bilimli insonlar yangi texnologiyalarni yaratadi, innovatsiyalarni rivojlantiradi va jamiyatga yangi g‘oyalar olib kiradi. Ikkinchi tomondan, Uchinchi Renessans inson kapitalining rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Texnologik inqilob, ilmiy taraqqiyot va raqamli iqtisodiyot tufayli odamlar o‘z intellektual salohiyatini to‘liq namoyon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Uchinchi Renessansni shakllantirishda ilm-fan va innovatsiyalarga tayanish zarurligini ta’kidlab kelmoqda. Davlat strategiyasida inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarning ijodiy va ilmiy salohiyatini qo‘llab-quvvatlash asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Aynan shu maqsadda yangi ilmiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

markazlar, innovatsion texnoparklar, startap loyihalar uchun maxsus dasturlar tashkil etilmoqda.

Inson kapitali faqat iqtisodiy jihatdan emas, balki ijtimoiy va madaniy taraqqiyot uchun ham muhim hisoblanadi. Bilimli va tafakkurli insonlar sonining ortishi jamiyatda ijtimoiy madaniyatning yuksalishiga, korrupsiya va savodsizlikning kamayishiga, demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Uchinchi Renessans aynan shunday maqsadlarga qaratilgan bo‘lib, uning asosiy mohiyati inson kapitalining yuksalishidadir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessans va inson kapitali bir-biriga chambarchas bog‘liq tushunchalar bo‘lib, ular o‘zaro dialektik rivojlanish jarayonida shakllanadi. Inson kapitalining o‘ssishi Uchinchi Renessansni tezlashtirsa, Uchinchi Renessans esa inson kapitalini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Bugungi globallashtirish dunyoda ushbu jarayonlarni to‘g‘ri boshqarish, ilm-fan, innovatsiya va ta’limga sarmoya kiritish har qanday jamiyatning kelajagini belgilab beradi. Shu bois O‘zbekiston ham Uchinchi Renessansni shakllantirish yo‘lida inson kapitalini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat qaratmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Jo‘rayev N. "O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyot va ta’lim" // Iqtisodiyot va ta’lim jurnali. – 2022.
5. Abduraxmonov Q. "Inson kapitali va uning innovatsion rivojlanishdagi o‘rni". – Toshkent: Fan, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori "Ilm-fanni rivojlantirish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish to‘g‘risida", 2022-yil.
7. Salimov S. "Globallashtirish sharoitida O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA YOSHLAR VA XOTIN QIZLARNI MOLIVAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Bozorbekova Munira Rashidbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda yoshlar va xotin-qizlarning moliyaviy savodxonligini oshirish orqali erishish va uni amalga oshirish chora-tadbirlari xususida keltirilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, xotin-qizlar, moliyaviy savodxonlik, tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyat, iqtisodiy o'qish, aholi, imtiyoz.

Mamlakatimizda islohotlar davrida xotin-qizlar va yoshlar masalalariga juda katta e'tibor qaratilib, bugungi kunda O'zbekistonda ishsizlarning 732 ming nafari yoshlar, 834 ming nafari xotin-qizlar tashkil etadi, bundan ko'rish mumkinki, yoshlar va ayollarni hayotga motivatsiyalash va moliyaviy savodxonligini oshirish, natijada o'z o'zini bandligini ta'minlash bugungi asosiy vazifalardan biridir. Ma'lumki, har qanday mamlakatda aholining kam ta'minlangan qatlami mavjud. O'zbekistonda ham odamlarning muayyan qismi yetarli daromad manbaiga ega emas [1]. Bunda aholini tadbirkorlikka o'rgatish, kasbiy malakasini oshirish orqali kambag'allikni kamaytirish eng asosiy masala hisoblanadi. Shuningdek, mamlakatimizda kambag'allikni qisqartirish, odamlarni ish bilan ta'minlash, daromadini oshirish hozirgi paytda har doimgidan ham muhim vazifa hisoblanadi. Bu vazifani esa, albatta, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali amalga oshirish mumkin.

Mahalliy olimlar tomonidan mehnat bozorida yoshlar va xotin-qizlar masalalari va ularning ishsizligi, ijtimoiy himoyasi muammolariga bag'ishlangan bir qancha ilmiy tadqiqotlar R.A.Ubaydullaeva (mehnat bozorida ayollar holati), D.X.Bobonazarova (qishloq ayollari ish bilan bandligining ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmi), N.Rahimova (mehnat bozorida ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish)lar tomonidan olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda bozor iqtisodiyoti sharoitlarida xotin qizlarning ish bilan bandlik darajasi, mamlakat iqtisodiyotining norasmiy sektorida xotin qizlarning mehnat bozorida ulushi, xotin qizlarning iqtisodiy faolliigi, xotin qizlarning ish bilan bandligiga ta'sir etuvchi omillar, qishloq joylarda xotin qizlarning ish bilan bandligini oshirish mexanizm va yo'nalishlari tahlil etilgan [2].

Z.Xusanova “Jahon iqtisodiyotida ayollar tadbirkorligi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim omiliga aylangan bo'lib, uzoq muddatli davrda biznes yuritish sohasini barqarorligini ta'minlashda ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyati yuqori hisoblanadi” deb ta'kidlaydi. Yoshlar va xotin-qizlarni tadbirkorlikka

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jalb etish bo'yicha Z.Xudoyberdiyev, A.Nizamov, D.Raxmatullayeva, N.Murodova, R.Xakimov, M.Artiqovalar bir qancha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan [3].

Dunyo tajribasida ham ko'rish mumkinki, yoshlar va xotin-qizlarning mehnat bozoridagi ulushi va ularni tadbirkorlik faoliyatidagi ishtiroki kun sayin ortib bormoqda. Ularning moliyaviy savodxonligi qanchalik oshirilsa, jamiyatga va iqtisodiyotning o'sishiga, ish bilan bandlik masalalari bartaraf etishga, iqtisodiyotdagi harakatni amalga oshirish, mamlakatning ichki mahsulot va xizmat turlari ortishiga yordam beradi, natijada esa yoshlar va xotin-qizlarning o'z o'zini bandligini ta'minlashi va tadbirkorlik orqali real daromad manbaiga ega bo'ladi. Toshkent shaharda yoshlar va xotin qizlarning moliyaviy savodxonligini aniqlash bo'yicha anketa so'rovnoma o'tkazildi. Unga ko'ra, Moliyaviy savodxonlik deganda nimani tushunasiz? deganda ishtirokchilar 52 % “insonnig puli yetarli ekanligi”, 23 % “kredit olish imkoniyati mavjudligi”, 15% “iqtisodiy tushunchalarning yetarli ekanligi” 9 %“javob bera olmasligini” ta'kidlaganlar.

Tadbirkorlik bilan shug'ullanishni hohlaysizmi? degan savolga respondentlarning 83 % “ha” deb ta'kidlaganlar.

Sizda tadbirkorlik faoliyati bo'yicha tasavvur yoki tajriba bormi? degan savolga respondentlarning 5 % “ha” deb, 21 % “yo'q” deb, 71% to'liq emas deb bildirganlar. Biznes g'oyangiz bormi? degan savolga respondentlarning 74 % “ha” deb, 24 % “yo'q” deb bildirganlar. Respondentlarning to'liq 83 % Siz kelajakda tadbirkorlik bilan o'z ishingizga ega bo'lishni hohlaysizmi degan savolga? “ha” deb javob bildirganlar, 16 % ishtirokchi bilmayman deb javob berganlar. Kelajakda siz uchun yollanib ishlash afzalroqmi? degan savolga ishtirokchilarning 47 % “ha” deb, 48 % “yo'q” deb, 5 % 50/50 deb ta'kidlashgan; Tadbirkorlik faoliyatidagi imtiyozlardan xabardormisiz?

Agar bo'lsa qanday imtiyozlar mavjud? degan savolga 97 % ishtirokchi “yo'q” deb javob berishgan; Sizga tadbirkorlikni tashkil etish bo'yicha qanday bilimlar kerak? degan savolga 58 % ishtirokchi soliq va imtiyozlar; 21 % ishtirokchi kredit olish tartibi va imtiyozlar; 4 % ishtirokchi texnika va jihozni qaerdan olish; 26 % ishtirokchi tadbirkorlik bilimlari zarurligini ta'kidlaganlar. Tahlil natijalariga ko'ra, yoshlar va xotin qizlarning moliyaviy savodxonligi pastligi, bugungi kunda yoshlar va xotin qizlar uchun yaratilgan imtiyozlarning ko'pidan bexabarligini ko'rish mumkinligi va ularni moliyaviy savodxonligini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Yoshlar va xotin qizlarni moliyaviy savodxonligini oshirish orqali tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash bu iqtisodiy kompetensiyaning asosiy komponentlaridan biridir. Ana shu sababli yoshlarni biznes faoliyatiga tayyorlash, ularda ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirishga ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy asosi sifatida qarash lozim.

Demak, tahlillar shuni ko'rsatdiki, yoshlar va xotin-qizlar o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirishi global tendensiyadir. Ko'pgina davlatlar yoshlar va ayollar tadbirkorligini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rivojlantirishni rag‘batlantirmoqda, undan iqtisodiyotni mustahkamlash vositasi sifatida foydalanmoqda. Yoshlar va xotin-qizlarning iqtisodiyot va jamiyat hayotida to‘liq ishtirok etishi mamlakatda iqtisodiy yuksalishda va farovonlikka erishishda bevosita xizmat qiladi. Buning uchun esa quyidagicha muhim vazifalarni hal etishi lozim: yoshlar va xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyati bo‘yicha moliyaviy savodxonligini doimiy oshirish; hududlarda hunarmandchilik, kasanachilik, tomorqa bizneslarini rivojlantirish asosida yangi ish joylarini barpo etish va o‘z o‘zini bandligini ta‘minlash; malaka darajasini rivojlantirishda qisqa muddatli kurslarni tashkil etish va o‘quv markazlari faoliyatini kengaytirish; tadbirkorlikda va mehnatda band bo‘lgan yoshlar va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash hamda imtiyozlarni kengaytirish. kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash yoki malaka oshirish va o‘z o‘zini rivojlantirish kurslarini tashkil etish; ishsiz va band bo‘lmagan aholini mehnat bozorining joriy hamda istiqboldagi ehtiyojlari asosida qisqa muddatlarda zamonaviy kasbiy ko‘nikmalarga o‘qitishning samarali kurslarni tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2020 yil 27 dekabr kuni Muhammad al-Xorazmiy nomidagi maktabda yoshlar bilan uchrashuv forum. –T: 2020.
2. D.Raxmatullayeva “Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish” // “O‘zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari” mavzusidagi 28-son 1-qism konferensiyasi –T.: «Tadqiqot», 2021. – 18-20 b.
3. D.Raxmatullayeva “Yoshlar va xotin qizlar tadbirkorligini rivojlantirish – davr talabi”. – T.: 2022 yil. “O‘zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari” mavzusidagi konferensiya materiallarining 35-son.

XOTIN QIZLARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA JALB ETISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Choriyeva Mahzuna Toxir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Anotatsiya. Ushbu maqolada xotin qizlarni tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish tajribalari keltirilgan bo‘lib, hozirgi zamon talablaridan kelib chiqqan holda, xotin qizlarni raqamli biznes imkoniyatlaridan keng foydalangan holda o‘z o‘zini bandligini ta’minlash, oilaviy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka, kasanachilikka va boshqa yo‘nalishlariga ko‘mak berish kerak.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, tadbirkorlik, xotin-qizlar tadbirkorligi, ayollar tadbirkorligi, o‘z o‘zini band qilish.

Mamlakatimizda yoshlar va ayollarga g‘amxo‘rlik qilish, ularning bandligini ta’minlash bo‘yicha muvofiqlashtirilgan ishlarni amalga oshirish, bandlik dasturlarini ishlab chiqishda zamonaviy yondashuvlarni kengaytirish kabi masalalarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Tahlillarga ko‘ra, erkaklar va ayollarning biznes yuritish sohasidagi ishtirokini tengligini ta’minlash orqali 2025 yilga borib jahon YaIM hajmini 26 foizga oshirish mumkin[2]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan “Kambag‘allikni kamaytirish oylik yoki nafaqa miqdorini ko‘paytirish, yoppasiga kredit berish, degani emas. Buning uchun, eng avvalo, aholini xotin kizlarni, yoshlarni kasbga o‘qitish, moliyaviy savodxonligini oshirish, odamlarda tadbirkorlik hissini uyg‘otish orqali o‘z o‘zini bandligini ta’minlash lozimligi” ta’kidlab o‘tildi va o‘z o‘zini bandligini ta’minlash maqsadida tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha keng ishlar amalga oshirilmoqda[1].

Barcha mamlakatda yoshlar va xotin qizlar masalasi asosiy kun tartibidagi va dolzarbligini yo‘qotmaydigan masaladir. Har qanday davlatda yoshlar bilan ishlashni yaxshi yo‘lga qo‘yish-millat kelajagini yaxshi yo‘lga qo‘yishdir. Tadbirkorlik faoliyati xotin qizlarning faol imkoniyatlarini namoyon qilnadigan soha bo‘libgina qolmay, ish o‘rinlarini ham yaratishning asosiy manbalaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning xorij tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, aksariyat mamlakatlarda davlatning maqsadli dasturlari asosida tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda ayollar va yoshlar tadbirkorligi yetakchi o‘rinni egallaydi. Bu turdagi dasturlar doirasida tadbirkorlik faoliyatini boshlash ko‘p holatlarda oilaviy tadbirkorlik shaklida o‘z aksini topadi. Tadbirkor ayollar oilaviy biznesni rivojlantirishda bor imkoniyatlarini ishga solishlari amaliyotdan barchaga ma’lum bo‘lgan holat hisoblanadi. G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida oilaviy tadbirkorlik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

milliy ishlab chiqarish tarkibida salmoqli ulushga ega bo‘lgan soha hisoblanadi. Masalan, Italiyada oilaviy tadbirkorlikning 90 foizdan ziyodroq qismi tadbirkor ayollar hissasiga to‘g‘ri kelib, mustaqil ravishda faoliyat yuritayotgan jami bandlarning $\frac{1}{4}$ qismi ushbu sohada band hisoblanadi. Vengriya va Polsha mamlakatlarida 1990 yillardan boshlab kichik biznes sohasida ayollar tadbirkorligi faoliyatining rivojlanishi oilaviy tadbirkorlik sifatida o‘z aksini topib, bugungi kunda ushbu sohada mehnatga layoqatli aholining 60-70 foizi band hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, ayollar tadbirkorligi faoliyatini rivojlantirish mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlarini barqarorligini ta‘minlashga sezilarli darajada ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Mehnatga layoqatli yoshdagi ayollarning o‘z biznes faoliyatini yuritayotgan qismi Ruminiyada – 45 foizni, Polshada – 27 foizni, Sloveniyada – 16 foizni va Bolgariyada – 11 foizni tashkil etadi. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar Fransiya, Germaniya, Avstriya kabi mamlakatlarda ham amal qilgan holda, ushbu mamlakatlarda ham ayollar tadbirkorligi faoliyati ko‘proq kichik biznes sohasida oilaviy tadbirkorlik shaklida o‘z aksini topadi. Bugungi kunda jahonda AQSh iqtisodiyoti ham bozor iqtisodiyoti sharoitida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda yetakchilik qilmoqda. Ushbu vaziyatni inobatga olgan holda ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning AQSh tajribasini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. 1988 yilda mamlakatda ayollarga tadbirkorlik yuritish huquqini berishning qonuniy asoslari ishlab chiqilgan. Shu bilan bir qatorda, ayollar tadbirkorligini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida AQSh Kongressi qoshida Kichik tadbirkor ayollar Seksiyasi tashkil etilgan. Ushbu Seksiya o‘z faoliyati davomida tadbirkor ayollarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan turli davlat dasturlarini ishlab chiqqan.

Jumladan, ayollarga tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va uni boshqarish bo‘yicha ta‘lim berish markazlari, Ayollar biznes markazlari faoliyatini tashkil etish, tadbirkor ayollarga o‘z faoliyatiga turli konsultativ xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha markazlarni tashkil etilishi shular jumlasidan. Respublikamizda ham ayollar tadbirkorligini rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. 2021 yil 5-mart kuni tadbirkor ayollarga ko‘maklashish maqsadida Prezident “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta‘minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ– 5020-sonli qarorni qabul qildi. Xotin-qizlarni va oilani qo‘llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg‘armasi Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg‘armasi sifatida qayta tashkil etilib, har yili jamg‘armaga Davlat budjeti 300 milliard so‘mgacha mablag‘lari ajratilishi belgilandi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun ayollarga quyidagi shartlarda kreditlar ajratiladi: Muddati: 3 yilgacha; Imtiyozli davr: 6 oyga qadar; Miqdor: BHMning 150 baravarigacha (36 mln 750 ming so‘mgacha) Foiz stavkasi: markaziy bankning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asosiy stavkasida berilmoqda. Biroq, respublikamizda ayollarning tadbirkorlik qilishi uchun shart-sharoit va me'yoriy xuquqiy bazalar yaratilishiga qaramay, ularning doimiy ravishda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish darajasi pastligicha qolmoqda. Hozirgi zamon talablaridan kelib chiqqan holda, xotin qizlarni raqamli biznes imkoniyatlaridan keng foydalangan holda o'z o'zini bandligini ta'minlash, oilaviy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka, kasanachilikka va boshqa yo'nalishlariga ko'mak berish kerak[3].

Buning uchun xotin qizlarni tadbirkorlik va biznes yuritish muhitini yanada yaxshilash maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim: Iqtisodiyotda davlat ishtirokini yanada kamaytirish hamda xotin qizlarni tadbirkorlikka keng jalb etish, xotin qizlar tadbirkorligining rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish. Xotin qizlar tadbirkorligi uchun qulay soliq va boshqa imtiyoz, preferensiyalar yaratish, Xotin qizlar tadbirkoriga imtiyozli bank kreditlari berish mexanizmlarini yanada yengillashtirish, jahon tajribasini hisobga olgan holda doimiy ravishda takomillashtirib, joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2020 yil 27 fevral kuni tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar bo'yicha videoselektor yig'ilishi

2. Maxkamov A. Jenskoe predprinimatelstvo – vajniy faktor ekonomicheskoy povestki stran ShOS (04.12.2020 g.) <https://scocenter.uz/archives/294>

3.D.Raxmatullaeva “Yoshlar va xotin qizlar tadbirkorligini rivojlantirish – davr talabi”. – T.: 2022 yil. “O'zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari” mavzusidagi konferensiya materiallarining 35-son. https://conferences.uz/plugins/themes/bootstrap3/pdf/conf_36_2022/9.Iqtisodiyotda_innovasiyalarning_tutgan_urni_1_qism.pdf

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬЮ БРАКОМ В ПОЛИЭТНИЧЕСКИХ И МОНОЭТНИЧЕСКИХ СЕМЬЯХ

Айдаралиева Динара Батырбековна

магистрант гр. б/б-23 Международный университет КР,
Бишкек, Кыргызстан

Аннотация.

Статья посвящена изучению психологических факторов, влияющих на удовлетворённость браком в полиэтнических и моноэтнических семьях. В исследовании анализируются различия и сходства в восприятии брака, семейных ценностей и взаимодействия в различных этнических контекстах. В статье рассматриваются такие факторы, как культурные различия, семейные роли, восприятие стереотипов и их влияние на личностные и межличностные отношения. Используя методы анкетирования и глубинных интервью, были выявлены ключевые факторы, способствующие или препятствующие удовлетворению браком в полиэтнических семьях. В заключении предлагаются рекомендации для психотерапевтов и семейных консультантов, работающих с мультикультурными парами.

Ключевые слова: полиэтническая семья, моноэтническая семья, удовлетворённость браком, психологические факторы, культурные различия, межличностные отношения, стереотипы, семейные ценности, психологическое консультирование.

Цель исследования. Цель данного исследования заключается в анализе и сравнении психологических факторов, которые влияют на удовлетворённость браком в полиэтнических и моноэтнических семьях. Исследование направлено на выявление роли культурных и этнических различий в восприятии брака и в процессе взаимодействия супругов, а также на определение возможных психологических барьеров, возникающих в многоэтнических семьях.

Методы исследования. В качестве методов исследования использовались: анкетирование - для сбора количественных данных о восприятии брака в полиэтнических и моноэтнических семьях, глубинные интервью - для получения качественных данных о личных переживаниях и восприятии семейных отношений, анализ контента - для выявления основных тем и мотивов в ответах респондентов, корреляционный анализ - для выявления зависимости между этнической принадлежностью супругов и уровнем их удовлетворённости браком.

Результаты исследования. В ходе исследования были выявлены следующие ключевые результаты.

Роль культурных различий: В полиэтнических семьях наличие разных культурных традиций и норм, в частности, в области воспитания детей и распределения семейных ролей, может как усиливать, так и ослаблять удовлетворённость браком. Члены таких семей могут сталкиваться с трудностями в адаптации к традициям партнёра, что иногда приводит к конфликтам, однако, в то же время, мультикультурализм может восприниматься как источник богатства опыта и более широких горизонтов. [1, с. 75].

Стереотипы и восприятие внешнего окружения: В полиэтнических семьях супруги чаще сталкиваются с внешним давлением и стереотипами о «неправильности» их союза. Эти факторы могут влиять на их самооценку и удовлетворённость отношениями, особенно если окружение выражает недовольство или осуждение.

Семейные роли и ожидания: В моноэтнических семьях ожидания от брака и семейных ролей могут быть более устойчивыми и основанными на традициях. В полиэтнических семьях различия в восприятии ролей могут быть как причиной разногласий, так и возможностью для создания более гибкой и адаптивной семейной структуры. [2, с. 67].

Социальная поддержка: Удовлетворённость браком в полиэтнических семьях в значительной степени зависит от уровня социальной поддержки, которую семья получает от окружающих. В случае отсутствия поддержки со стороны семьи и общества, удовлетворённость браком снижается. Моноэтнические семьи имеют более высокие показатели социальной поддержки, что способствует их большему удовлетворению браком. [3, с. 212].

Адаптация и личностные особенности: Индивидуальные характеристики супругов, такие как открытость к изменениям, гибкость и толерантность, играют ключевую роль в адаптации к браку и семейной жизни в полиэтнической среде. В то же время, личностные особенности супругов в моноэтнических семьях влияют на их способность справляться с внутренними конфликтами и строить гармоничные отношения.

Обсуждение. Результаты исследования показывают, что удовлетворённость браком зависит от множества психологических факторов, многие из которых имеют этническую или культурную составляющую. Важно понимать, что полиэтнические семьи могут испытывать дополнительные сложности, связанные с различиями в восприятии семейных ролей, культурных традиций и общественного мнения. Эти проблемы могут быть сглажены, если пары открыты для диалога и компромиссов. На практике, для улучшения удовлетворённости браком в таких

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

семьях, специалисты должны учитывать важность культурной компетентности и умения работать с различиями.

Рекомендации. Психологам и семейным консультантам рекомендуется учитывать культурные особенности каждой из сторон в полиэтнической семье и развивать их способность к открытому диалогу и конструктивному решению конфликтов.

Важно развивать программы поддержки для полиэтнических семей, направленные на повышение их социальной адаптации и укрепление межкультурных связей.

Программы обучения и тренировки для супругов, направленные на развитие гибкости в восприятии семейных ролей и культурных различий, могут улучшить их удовлетворённость браком.

Применение культурной компетенции в психологическом консультировании поможет минимизировать стереотипы и негативные установки, связанные с многоэтничностью.

Список использованной литературы:

1. Маркова, А.К. Психология межкультурных различий в семейных отношениях. Москва: Академия, 2014.
2. Иванова, Т.И. Социокультурные аспекты в межэтнических семьях. Санкт-Петербург: Питер, 2016.
3. Ковалев, В.И. Психология семейных отношений: теории и практики. Москва: Юрайт, 2017.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ҲАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИНИ КУЧАЙТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН СИЁСАТИ

Бозорбоев Жўшқинбек Бектурди ўғли

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

Аннотация: Мақолада Ўзбекистоннинг Марказий Осиё давлатлари билан иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-мафкуравий алоқалари ижтимоий-фалсафий таҳлил қилинган. Марказий Осиёдаги хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик муҳитини шакллантиришга таъсир кўрсатувчи шароит ва омиллар кўрсатиб ўтилган. Марказий Осиёдаги интегратив жараёнлар ўзаро боғлиқлик, алоқадорлик ва ривожланиш жараёнидан иборат бўлган яхлит жараён сифатида ижтимоий-фалсафий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Марказий Осиё, интегратив жараёнлар, иқтисодий, ижтимоийсиёсий, маънавий-мафкуравий алоқалар, хавфсизлик, барқарорлик, аҳил қўшничилик муносабатлари, унга таъсир кўрсатувчи шароит ва омиллар.

Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан минтақаларо ҳамкорлигини мустаҳкамлаш масаласи бугунги кунда ташқи сиёсатдаги муҳим масаладир. Ўзбекистонда ҳозирги даврда Марказий Осиё мамлакатлари билан ўзаро манфаатли муносабатларни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсат соҳасидаги энг муҳим устувор йўналишлар-давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, мамлакатнинг халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатидаги ўрни ва ролини ошириш, ривожланган демократик давлатлар қаторига кириш, Ўзбекистоннинг ён-атрофида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик муҳитини шакллантиришдан иборатдир. Шу билан биргаликда Ўзбекистон Республикасининг халқаро нуфузини мустаҳкамлаш, мамлакатда олиб борилаётган ислохотлар тўғрисида жаҳон ҳамжамиятига холис ахборот етказиш, Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолиятининг норматив-ҳуқуқий базасини ҳамда халқаро ҳамкорликнинг шартномавий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилиш масалаларини ҳал этиш каби масалалар ҳам бугунги кундаги долзарб масалалардир.

Ўзбекистоннинг ички ва ташқи сиёсатида барқарор, адолатли ва демократик давлат қуришга, мамлакатнинг ташқи ошкоралигини илгари суришга ҳамда регионал ва кўп томонлама ўзаро ҳамкорликни ривожлантиришга ҳам бугунги кунда катта эътибор қаратилмоқда. Ҳозирги даврда Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан кўп қиррали ҳамкорлигини янада ривожлантиришга

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

доир бир қатор тегишли дастурий ҳужжатлар ишлаб чиқилган ва қабул қилинган, “йўл хариталари” тасдиқланган. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ва Марказий Осиё давлат раҳбарларининг олий ва юқори даражалардаги ташрифлари давомида мамлакатларнинг миллий манфаатларига жавоб берадиган фаол, очиқ, прагматик ва чуқур ўйланган ташқи сиёсатни олиб бориш масаласига эътибор кучайтирилмоқда. Бизнинг қатъий ишончимизга кўра, амалий ҳамкорликка тайёрлик ва унга астойдил интилиш, шунингдек, барча Марказий Осиё мамлакатларининг умумий келажак учун масъулиятни ҳис этиши минтақанинг барқарор ривожланиши ва фаровонлигининг мустаҳкам пойдевори ва кафолатидир, - дейди Президент Шавкат Мирзиёев, - Ўзбекистон баҳсли масалаларни тезроқ ҳал қилиш ва ўзаро ишончни янада мустаҳкамлаш тарафдоридир.

Давлатларимиз айнан яхши қўшничилик ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик тамойиллари асосида савдо-иқтисодий, транспорткоммуникация, маданий-гуманитар соҳаларда, ҳавфсизлик ва барқарорлик масалаларида ўз салоҳиятини янада самарали амалга ошира олади. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий ташаббуслари бутун Марказий Осиё учун янги имкониятларни яратмоқда. Ўзбекистон Марказий Осиёдаги бошқа давлатлар учун мавжуд муаммоларни биргаликда ҳал қилиш ғоясидан иборат кун тартибини илгари сурмоқда.

Ўзбекистон бугунги кунда Марказий Осиёдаги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий, мафкуравий жараёнларни барқарорлаштирувчи давлат сифатида ўз фаолиятини олиб бормоқда.

Ҳозирги пайтда Марказий Осиёда давлатлараро муносабатларнинг янги тизими шаклланиб, Ўзбекистон ушбу тизимда турли хил йўналишлар бўйича юқори фаолликни намоён қилмоқда. Натижада минтақа мамлакатлари ўртасидаги муносабатларда сезиларли соғломлашиш белгилари яққол кўзга ташланмоқда. Ўзбекистон Афғонистон билан икки томонлама алоқаларни сезиларли даражада кенгайтирди, афғон муаммосини ҳал қилиш бўйича кўп томонлама ҳаракатларга фаол қўшилди.

Ўзбекистон Сурхон-Пули-Хумри электр узатиш линияси ва “Термиз-МозориШариф- Пешовар” темир йўл қурилиши йирик лойиҳаларини амалга оширишда фаол иштирок этмоқда. Термизда Афғонистон фуқаролари учун Таълим маркази очилиб, ҳозирги даврда афғонистонлик талабалар ушбу Таълим марказини битириб, улардан айримлари Афғонистон парламентида, вазирликлари ва муассасаларида ишламоқда, мамлакат олий таълим муассасаларида муаллимлик қилмоқда, мустақил бизнесни юритмоқда. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан товар айирбошлаш ҳажми сўнгги йилларда 2 баробар, қўшма

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

корхоналар сони 4 марта ўсди. Мамлакатларимиз Марказий Осиёда радиация хавфсизлигини таъминлаш, “Барқарор ривожланиш учун сув” ҳаракатлари, Энергетик хартиянинг Ашхобод декларацияси каби халқаро ҳужжатларни имзоладилар. Бизнинг минтақадаги ўзаро яқинлашувимиз ва ҳамкорликни кенгайтиришимизбу замон талаб қилаётган ва орқага қайтмайдиган жараён эканини таъкидламоқчиман, - дейди Президент Шавкат Мирзиёев, - У қатъий сиёсий танловга асосланган бўлиб, чуқур тарихий омилларга эга ва кимнингдир манфаатларига қарши қаратилган эмас. Бу борада, бирлик ва жипсликни мустаҳкамлаган ҳолда, биз изчил ва барқарор ривожланиб бораётган минтақамизнинг, демакки, истиқболли ва ишончли халқаро шерикнинг шаклланишига ҳисса қўшмоқдамиз.

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсат соҳасидаги муҳим устувор йўналиши дунёнинг етакчи давлатлари ва халқаро ташкилотлари билан стратегик шериклик ҳамда ҳамкорликнинг мувозанатланган тизимини шакллантиришдан иборат бўлиб, бундай ёндашув иқтисодиётни модернизациялаш, барқарорлик ва хавфсизликни қўллабқувватлаш, Марказий Осиёда ҳамкорлик учун қулай шарт-шароитларни яратиш вазифаларининг самарали ҳал қилинишини таъминлашдан иборатдир. Ўзбекистон Марказий Осиёда муҳим давлат ҳисобланади ва алоҳида роль ўйнайди. Мамлакатнинг региондаги муҳим аҳамияти хорижий эксперт ва сиёсий доиралар вакиллари томонидан ҳам эътироф қилиб келинмоқда. Ўзбекистон минтақадаги барча қўшни давлатлар билан стратегик ҳамкорлик тўғрисида шартнома тузган бўлиб, бу юқори даражада регионал сиёсат тузиш имконини беради. Ушбу мақсадларда амалга оширилаётган ишлар мамлакатнинг халқаро муносабатлар тизимидаги ўрни ва ролини мустаҳкамлашда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг ташаббуслари Марказий Осиёдаги барча мамлакатларнинг манфаатларини ҳисобга олади ва консенсус тамойилига асосланади. Тошкентнинг фаол, ташаббускор ва конструктив дипломатияси туфайли шаклланган минтақадаги янги сиёсий реаллик Марказий Осиё мамлакатлари ўртасида кенг доирали масалалар бўйича ўзаро ҳаракатларни кучайтиришга ижобий таъсир кўрсатмоқда. Тошкентда 2019 йил ноябрда Марказий Осиё давлатлари ўртасида вужудга келадиган масалалар ечимини муҳокамадан ўтказиш тўғрисида келишувга эришилди. Марказий Осиё давлат раҳбарларининг консультатив учрашувларини ўтказиш минтақада янги халқаро ташкилот ёки ўз уставига эга ва давлат органларидан юқори турувчи бирон-бир интеграцион тузилма ташкил этилишини назарда тутмайди. Ушбу фаолият фақат регионал ривожланишнинг муҳим масалалари бўйича ўзаро келишиб олишни кўзда тутаяди. Ўзбекистоннинг минтақа бўйича йўналиши фаоллашуви регионал яқинлашиш, ишонч ва ўзаро тушунишни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тиклаш, шунингдек, йиғилиб қолган масалаларни оқилона муросаларга келиш асосида оператив ҳал қилиш юзасидан аллақачон етилган талабга ўз вақтида ва амалий жавоб бўлди. Олий даражада ўрнатилган очиқ ва ишончли мулоқот барча ҳамкорлик йўналишларини кучайтириш учун мустаҳкам асос яратди.

Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан сиёсий соҳадаги ўзаро ҳамкорлиги фаоллашуви билан бир қаторда савдо-иқтисодий, транспорткоммуникация, энергетика ва маданий-инсонпарварлик соҳаларидаги ўзаро манфаатли муносабат ва алоқалари ҳам бир мунча кучайди. Марказий Осиё мамлакатлари ўртасидаги савдо-иқтисодий муносабатларнинг яхшиланиши минтақанинг инвестициявий жозибадорлигини оширишга ёрдам бериб, 2017 йил бошидан то ҳозирги вақтгача Ўзбекистон ва Марказий Осиё минтақаси мамлакатлари ўртасида 300 тадан кўпроқ шартнома, шунингдек тахминан 75 млрд. доллар суммада шартномалар ва битимлар имзоланди. Марказий Осиё давлатлари ўртасида экологик, жумладан, сув-энергетикага боғлиқ масалаларни ҳал қилиш соҳасида олдинга силжишлар кузатилмоқда. Ўзбекистон Қамбар-Ота ва Роғун ГЭСи қурилиши лойиҳаларида ўз иштироки имкониятларини кўриб чиқишга тайёр эканлигини билдирди. “Ўзбекистон – Туркменистон- Эрон- Ўмон” транспорт йўлагининг муҳим участкасини амалга оширишга старт берилди, Амударё орқали "Туркманобод - Фороб" темир йўл ва автомобиль кўприклари очилди. Уларнинг ишга туширилиши “Ўзбекистон Туркменистон - Каспий денгизи-

Жанубий Кавказ” йўналиши бўйича Боку- Тбилиси Карс ҳамда Грузия, Туркия, Руминия ва бошқа давлатларнинг Қора денгиз портларига чиқиш йўллари билан оралиқ транспорт-коммуникация магистралини яратиш ғоясини амалга ошириш имконини берди. Марказий Осиё давлатлари ўртасида олиб борилган ўзаро музокаралардан сўнг Хитой ва Марказий Осиёни Қирғизистон орқали боғловчи темир йўл қурилиши бўйича жиддий ривожланишга эришилди. Дастлабки баҳоларга кўра, ушбу лойиҳа амалга оширилганида юкларни етказиб бериш муддатлари 7-8 суткага қисқаради, Шарқий Осиёдан Яқин Шарқ ва Жанубий Европа мамлакатларига йўл масофаси 900 км.га қисқаради. Ҳозирги даврда Марказий Осиё давлатлари ўртасида маданий-инсонпарварлик соҳасида яқиндан ҳамкорликни, дўстона ва яқин қўшничилик алоқаларини мустаҳкамлаш ва кенгайтиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Марказий Осиё-ягона ўтмиш, умумий келажак” шиори остида маданийгуманитар алмашув платформасининг яратилиши барча халқларимиз манфаатларига жавоб беради, деб ўйлайман,- дейди Президент Шавкат Мирзиёев, - Сизларнинг қўллабқувватлашингиз билан илм-фан, маданият ва санъат соҳаларида эришган салмоқли ютуқлари учун Марказий Осиё мукофотини таъсис этиш, шунингдек, университетлар форумлари ва минтақавий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

спорт ўйинларини ташкил этиш таклиф қилинмоқда. Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш нафақат минтақа мамлакатлари манфаатларига жавоб беради, балки унинг қўшни регионлардаги хавфсизликка таъсири нуқтаи назаридан бутун Евросиё қитъасининг барқарор ривожланишига ҳам кўмаклашади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлис Сенати ва Қонунчилик палатасига Мурожаатномаси Ўзбекистоннинг яқин давр ичида ривожланиш устувор йўналишларини яна бир марта белгилаб берди, бунда сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги туб ислохотлар билан бир қаторда фаол ташқи сиёсатни амалга ошириш ҳам назарда тутилган. Янгиланган Ўзбекистон Марказий Осиёда жойлашган давлатларга ўзининг ўзаро фойдали ҳамкорликка тайёрлигини, миллий манфаатларга жавоб берадиган, очик, прагматик ва чуқур ўйланган ташқи сиёсат олиб боришини амалий ишлар билан кўрсатиб келмоқда. Марказий Осиё минтақасидаги мамлакатлар билан барча соҳаларда ўзаро дўстлик, яхши қўшничилик ва стратегик шериклик руҳидаги муносабатларни мазмун ва сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш бугунги кунда Ўзбекистон ташқи сиёсатидаги энг муҳим масалалардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Тошкент, Адолат, 2018 йил.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд, Тошкент, Ўзбекистон, 2017 йил.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Тошкент, Ўзбекистон. 2018 йил.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд, Тошкент, Ўзбекистон, 2019 йил.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан - миллий юксалиш сари. 4-жилд, Тошкент, Ўзбекистон, 2020 йил.
6. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси Тошкент, Ўзбекистон, 2022 йил

MAMLAKATDA KORRUPSIYASIZ HAYOTNI BARPO ETISHNING DOLZARBLIGI

Berdiyorov Diyorbek Muxiddin o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annostasiya: Maqolada hozirgi kundagi korrupsiyaga qarshi kurash, ta’limda korrupsiyani olin tashlash uchun chora-tadbirlar, korrupsiyaga qarshi chiqarilgan qonun va qarorlar haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, korrupsiyaga qarshi kurash, adolatli qonunlar, ta’lim tizimi, qonuniy jazo.

Bugungi kunda korrupsiya muammosiga jahonning deyarli har bir mamlakatida duch kelish mumkin. Korrupsiya so‘nggi yillarda xalqaro miqyosda transmilliy jinoyat sifatida tomonidan keng muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir. Korrupsiyaga qarshi kurash dunyo miqyosida eng dolzarb masalalaridan bir bo‘lib qolmoqda. Bu illatga qarshi kurash dunyoning ko‘plab mamlakatlarini qamrab olmoqda. O‘zbekiston Respublikasi ham korrupsiyaga qarshi kurashga o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda. Xozirgi paytda respublikamizda korrupsiyaga qarshi kurash doirasida bir qator dasturlar qabul qilindi va ular bo‘yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Markaz mutaxassislari va professoro‘qituvchilari respublikamiz miqyosida o‘tkazilgan korrupsiya mavzusiga oid o‘nlab ilmiy amaliy konferentsiya, davra suhbatlarida ma’ruzalar bilan ishtirok etib kelishmoqda. Yuristlar malakasini oshirish markazi jamoasi korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha respublika idoralararo komissiyasining hamda Adliya vazirligini korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha amalga oshirilishi nazarda tutilgan chora-tadbirlar rejalarining tegishli bandlerini ijrosini ham o‘z vaqtida ta’minlab kelmoqda. Yuristlar malakasini oshirish markazi bundan keyin ham respublikamizda korrupsiyaga qarshi kurash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, mavjud muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha amalga oshirilayotgan ulkan ishlarga o‘z xissasini qo‘shib borishmoqda. Qarshi kurash doirasida Adliya vazirligi tomonidan ham bir qator chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilib, unda adliya tizimiga kiruvchi idoralar va muassasalar faol ishtirok etib kelmoqda.

Xususan, Adliya vazirligi huzuridagi yuristlar malakasini oshirish markazida ham korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha bir qator ishlar ishlar amalga oshirildi 2018-2019 o‘quv yilida dotsent G.Alimovning «Yuridik shaxslarning korrupsion huquqbuzarliklari uchun javobgarligini tartibga soluvchi xalqaro standartlar tizimi» mavzusidagi monografiyasi tayyorlanib chop etildi, professor B.Isroilov tomonidan 2018 yil dekabrda Sankt-peterburg politexnika universiteti olimlari bilan xammualliflikda “Современная система противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

терроризма” ва “Экономическая безопасность” o’quv qo’llanmalari chop etildi. O’zbekiston Respublikasi Fan va texnologiyalar agentligi (Innovatsion rivojlanish vazirligi) granti doirasida G.Alimov va B.Isroilov ham muallifligida “Теневая экономика, коррупция, взяточничества: уголовнопроавовая оценка” nomli monografiyasi tayyorlanib chop etishga topshirildi.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi” qonun Qonunchilik palatasi tomonidan 2016-yil 24-noyabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2016-yil 13-dekabrda ma’qullangan. Ushbu Qonunning maqsadi korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Avvalo, korrupsiya so'ziga ta'rif keltiradigan bo'lsak, korrupsiya-korrupsiya — shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishdir. korrupsiyaga oid huquqbuzarlik esa — korrupsiya alomatlariga ega bo‘lgan, sodir etilganligi uchun qonunchilikda javobgarlik nazarda tutilgan qilmish. Yurtimizda hozirgi kunda korrupsiyaga qarshi kurash juda jadal ketmoqda. So'nggi 5 yil ichida yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ta'lim tizimidan korrupsiya butunlay olin tashlandi. 2016-yildayoq, korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy prinsiplari ishlab chiqildi va "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonunga kiritildi.

Bular: -qonuniylik; -fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi; -ochiqlik va shaffoflik; -tizimlilik; -davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi; -korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar ustuvorligi; -javobgarlikning muqarrarligidan iborat. Hozirgi kunda yurtimizda bu prinsiplarning har biriga suyangan holds " Tozalash ishlari" olib borishmoqda. Bunga ko'ra Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari belgilab olindi. - aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan muhosasiz munosabatni shakllantirish; -davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish; - korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o‘z vaqtida aniqlash, ularga chek qo‘yish, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta’minlash shular jumlasidandir. Ta’kidlash joizki, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish hamda ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etilishini oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan qator normativhuquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliy hayotga tatbiq etilmoqda. Buning tastig'i sifatida O‘zbekiston

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvar kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida “Jamiyatimizda korrupsiya illati o‘zining turli ko‘rinishlari bilan taraqqiyotimizga g‘ov bo‘lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo‘lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog‘i rivojlanmaydi” deya nutq so‘zlaganini keltirishimiz mumkin.

Qayd etish lozimki, olib borilayotgan islohotlarni amaliy hayotga tatbiq etish maqsadida 2020 yil 4 fevralda Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha Vakili (Ombudsman) tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha idoraviy chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan bo‘lib, fuqarolar va yuridik shaxslar vakillari tomonidan korrupsiya haqida xabar berish mexanizmlari joriy etilganligi ahamiyatlidir, xususan bugungi kunda:

- Ombudsmanning “10-96” ishonch telefoni va virtual qabulxonasi faoliyat yuritmoqda;
- fuqarolar va yuridik shaxslar vakillarining korrupsiyaviy holatlar bo‘yicha hamda xodimlarning boshqa qonunga xilof ishlari to‘g‘risidagi murojaatlari tahlil qilinib boriladi, ularning natijalari o‘dob-axloq komissiyasi yig‘ilishlarida muhokama qilinadi. – Ombudsman Kotibiyatiga ishga birinchi marta qabul qilinayotgan shaxslar uchun korrupsiyaga qarshi kurashish maqsadida yo‘l-yo‘riqlarni tushuntirish, xizmat vazifasiga qo‘yiladigan asosiy majburiyatlar, ta‘qiqarlar, cheklovlar, talablar va idoraviy o‘dob-axloq qoidalari mazmun-mohiyati 3 ish kunidan kechiktirmay tushuntiriladi.

Bundan tashqari, bugungi kunda ilg‘or xorijiy davlatlarning korrupsiyaga qarshi samarali kurash olib borish jarayonida qo‘llayotgan usullaridan biri bu davlat xizmatchilarining mol-mulki, daromadlari hamda katta hajmdagi harajatlarini deklaratsiya qilishning majburiy etib belgilanganligidir. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad mansabdor shaxslarning noqonuniy daromad olishni oldini olish va manfaatlar to‘qnashuvini bartaraf etishdan iboratdir. Davlat xizmatida ushbu usul bugungi kunda 150 dan ortiq mamlakatda qo‘llanilmoqda. Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, korrupsiya-kelajagimiz kushandasidir. U bilan qanchalik kurashsak, uning ildizlarini qanchalik barcha sohadan sug‘urib tashlasak, yurtimiz kelajagi shunchalik osoyishta, rivojlangan, to‘laqonli ta‘minlangan bo‘ladi. Hozirgi kundagi islohotlarning barchasi aynan shuning uchun qaratilgan. Bizning har birimiz jamiyatimiz hayotiga befarq bo‘lmay, ushbu illat bilan kurashishimiz, lozim bo‘lsa, illat homiylarini qonun oldiga javobgarlikka tortishga yordam berishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonuni

2. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORA-TADBIRLARI TO‘G‘RISIDAGI 5729-SONLI QARORI

3. T.Z. Teshaboyev Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va telekommunikatsiya. 2019-yil Farg‘ona.

4. Pedagogik ta‘lim sohasini yanada rivojlantirish. Ma‘ruzalar to‘plami. Toshkent 2017

5. K. Mullaboyev Maktabgacha ta‘lim metodikasi 2019-yil.

6. Abduqodirov A.A. va boshqalar. Axborot texnologiyalari. -T.: 2002-148 bet.

7. Adilova S. Multimedia vositalari va ularni ta‘lim jarayonida qo‘llash.// Pedagogik ta‘lim. 2001.-№2 .20-21 bet

MAKTABGACHA INKLYUZIV TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISH JAMIYAT EHTIYOTI

Ergasheva Gulruh Ismatulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada so‘z O‘zbekistonda “Inson qadri uchun” g‘oyasi bilan uyg‘unlashgan insonparvar va inklyuziv jamiyat qurish jarayonlarida maktabgacha ta‘lim tizimida inklyuziv ta‘limning joriy etilishi, uning jamiyat ijtimoiy hayotidagi o‘rni va ahamiyati to‘g‘risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta‘lim, inklyuziv madaniyat, imkoniyati cheklangan shaxslar, ijtimoiy muhit, jamoatchilik, ijtimoiylashuv, ijtimoiy institut.

Yurtimizda “Inson qadri” uchun degan ezgu g‘oya davlat ijtimoiy siyosatining mazmunmohiyatini yaqqol ifoda etmoqda. Keyingi yillarda nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyatning barcha sohalari va jabhalaridagi huquq-manfaatlarini ro‘yobga chiqarish va kafolatlashga yo‘naltirilgan tizimli amaliy ishlar ham yangi bosqichga ko‘tarilib, xalqimizning insonparvarlik madaniyati hamda butun dunyoda umume‘tirof etilgan andozalar va indekslarga yanada moslashib bormoqda. “Biz O‘zbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining markazida inson va uning manfaatlarini ta‘minlashni ustuvor vazifa etib belgiladik.

Bu siyosat bir yil bilan cheklanib qolmasligi, doimo bardavom bo‘lishi barchamizga ayon” [1], degan edi davlatimiz rahbari SH. Mirziyoyev 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida. Ma‘lumki, bugungi kunda ta‘limning barcha bosqichlarida bo‘lgani kabi maktabgacha ta‘lim tizimida ham inklyuziv ta‘lim faol

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

joriy etilmoqda. Bu borada keyingi yillarda zarur normativ-huquqiy asoslar yaratilib, moddiy-texnik, pedagogik va metodik ta'minot masalalari bosqichma-bosqich hal etilmoqda. Bir so'z bilan aytganda, inklyuziv ta'lim maktabgacha ta'limning muhim va ajralmas tarkibiy qismiga, uning umumiy sifati va samaradorligini belgilovchi omillardan biriga aylanmoqda. Inklyuziv ta'limning fuqarolarning ijtimoiy haq-huquqlari qatorida konstitusiyaviy jihatdan mustahkamlanayotganligi esa O'zbekistonda inklyuziv jamiyatga o'tish yo'lidagi eng muhim qadamlardan biri bo'ldi [2,1].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining talqiniga ko'ra, inklyuziv jamiyat deganda - irq, jins, sinf, hudud, avlod va boshqa farqlarga ko'ra kamsitilishni inkor etadigan hamda jamiyatning barcha a'zolari uchun o'zaro hamkorlik va imkoniyatlar muhiti yaratiladigan, ijtimoiy munosabatlarga ko'maklashuvchi ijtimoiy institutlar mavjud bo'lgan jamiyat tushuniladi [3,7]. Inklyuziv jamiyatning shakllanishi esa birinchi navbatda jamiyatning barcha a'zolaridan yetuk inklyuziv madaniyatni talab etiladi. O'zbekiston kabi inklyuziya tushunchasi bosqichma-bosqich kirib kelayotgan mamlakatlarda esa har ikkalasi ham o'zaro bir-birini to'ldirgan holda uzviylikda rivojlanib boradi. Inklyuziv madaniyat esa, jamiyatdagi odamlar, uning barcha a'zolarining bir-birlariga nisbatan bag'rikenglik, insonparvarlik va xavfsiz munosabatida namoyon bo'ladi. Bunday madaniyat egalari bo'lgan insonlar turli tafovutlaridan qat'iy nazar bir-birlari bilan jamiyatning barcha sohalarida o'zaro samarali muloqot va hamkorlik uchun imkon topadilar. Ma'lumki, inklyuziv shakldagi ta'lim dunyo miqyosida ta'limning barcha bosqichlarini qamrab oladigan va imkoniyati cheklangan shaxslar ta'limi uchun muqobil va maqbul ta'lim shakli, deb e'tirof etilgan.

Ya'ni, zamonaviy dunyoda ta'limga umumjamiyat farovonligining bosh omili, insonning asosiy huquqlaridan biri va boshqa huquqlarini ta'minlashning asosi, shuningdek, tinchlik, bag'rikenglik, inson salohiyatini ro'yobga chiqarish va barqaror taraqqiyotning muhim sharti sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta'lim esa, ta'lim maqsadlarining barcha uchun birday to'liq va sifatli amalga oshirilishining o'ziga xos va samarali yo'llaridan biri sifatida talqin etilmoqda [4,3]. Maktabgacha inklyuziv ta'lim - imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta'lim olishlariga, keyinchalik atrofdagilar bilan erkin muloqotda bo'lishlariga, ijtimoiy muhit talablariga javob bera olishiga, kundalik-maishiy ehtiyojlarini qondirish ko'nikmalarining shakllanishiga, shuningdek, ijtimoiy hayotga oson moslashishlariga zamin yaratadi [5,64].

Inklyuziv maktabgacha ta'limning ijtimoiy mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi: - jamiyatda inklyuziya tamoyillarini, inklyuziv ta'limning ahamiyati va imkoniyatlari borasida jamoatchilikda to'g'ri tasavvurlarni va xayrihohlikni shakllantirishda; - jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan to'g'ri munosabatlarni shakllantirishda, ularning o'ziga xos xususiyatlarini betakrorlik sifatida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qabul qilish, shu orqali turli kamsitilishlar va cheklashlar, ishonchsizlik va boshqa shu kabi noo‘rin munosabatlarning oldini olishda; - bolalikdan boshlab sog‘lom bolalarda imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag‘rikenglik tuyg‘ularini shakllantirishda, o‘zaro ahillik, hamjihatlik va jamoa bo‘lib yashash va mehnat qilish fazilatlarini tarbiyalashda; - o‘z navbatida imkoniyati cheklangan bolalarda o‘ziga va atrofdagilarga ishonchni, mehrni va ijobiy munosabatlarni tarbiyalashda, shuningdek, yashab turgan joyiga, o‘zi mansub bo‘lgan xalqqa nisbatan muhabbat va sadoqatni shakllantirishda, jamiyatda umum‘etirof etilgan odob-ahloq va xulq-atvor qoidalari, ezgu an‘ana va qadriyatlarni ongli tushunishga va amalga qilishga o‘rgatishda; - o‘z qobiliyati va iqtidorini ongli anglash va rivojlantirib borishga ichki ruhiy rag‘batni uyg‘otish, boshqalar bilan teng harakat qilish, kelajakda oila va jamiyatning ongli va faol a‘zosiga aylanishi uchun zarur ko‘nikma va bilimlarni shakllantirishda.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash joizki, inklyuziv maktabgacha ta’lim korreksion maktabgacha ta’limdan bevosita ko‘proq bolaning ijtimoiylashuviga va ijtimoiy moslashuviga beradigan e’tibori bilan ajralib turadi. Inklyuziv maktabgacha ta’lim bola uchun muhim bo‘lgan davolash, reabilitatsiya, korreksiya kabi tibbiy va ta’lim xizmatlarini ko‘rsatadi. Lekin bolaning ijtimoiy moslashuvi va ijtimoiylashuvi bilan bog‘liq o‘quv-tarbiyaviy dasturlarni amalga oshirishi esa, uning nafaqat ta’lim, balki kengroq vazifalarga ega bo‘lgan ijtimoiy institut sifatida maqomini belgilaydi. Bir so‘z bilan aytganda, yurtimizda nogironligi bo‘lgan insonlar - jamiyatning to‘laqonli a‘zolari, degan tamoyilga amal qilgan holda izchil ish olib borilayotganligi [6] milliy rivojlanish strategiyalari va dasturlarining

BMT “Ming yillik rivojlanish maqsadlari”ga mos kelishi, shuningdek, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlariga oid xalqaro huquqiy hujjatlarda belgilangan tamoyillar va meyorlarni izchil amalga oshirib kelayotganligi yurtimizda ham kelgusida inklyuziv jamiyat barpo etilishi yo‘lidan borilayotganligining yaqqol ifodasidir. Bu jarayonda esa maktabgacha inklyuziv ta’lim muhim ijtimoiy institut missiyasini bajarishi tabiiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 20.12.2022. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni loyihasi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to‘g‘risida. <https://meningkonstitutsiyam.uz/>
3. Vision for an Inclusive Society. DESA 2009.
4. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. 2016. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>

5. Alimova SH., Karimova G. Imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiylashuvida inklyuziv ta’limning ahamiyati. Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. Toshkent-2021., 4-jild, 7son.

6. Mirziyoyev SH.M. O‘zbekiston xalqiga murojaat. 03.12.2021.
<https://president.uz/uz/lists/view/4802>

УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ БРАКОМ В СЕМЬЕ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Айдаралиева Динара Батырбековна

магистрант гр. б/б-23 Международный университет КР,
Бишкек, Кыргызстан

Аннотация. В данной статье исследуется тема удовлетворенности браком в семье с психологической точки зрения. Брак, как социальный и психологический институт, занимает важное место в жизни человека. Его стабильность и гармония оказывают значительное влияние на эмоциональное и психологическое благополучие супругов, а также на воспитание детей и развитие семьи в целом. Исследуются основные факторы, влияющие на удовлетворенность браком, такие как коммуникация, конфликтные ситуации, социальные роли, эмоциональная близость и внешние обстоятельства. В работе представлен анализ текущих подходов в психологии брака, выявлены ключевые аспекты, которые способствуют укреплению или разрушению семейных отношений.

Ключевые слова: удовлетворенность браком, психологический анализ, семейные отношения, коммуникация, эмоциональная близость, семейная терапия, конфликт, брачные роли.

Введение. Брак является важнейшим институтом в социальной жизни человека. Помимо юридических и социальных аспектов, он несет в себе множество психологических факторов, которые влияют на качество жизни супругов. Удовлетворенность браком - это комплексное и многогранное явление, которое можно рассматривать с разных сторон: через призму коммуникации, эмоциональной близости, конфликтных ситуаций, восприятия ролей и многих других факторов. [1, с. 64].

Понимание того, что влияет на удовлетворенность браком, а также факторов, которые могут способствовать или препятствовать этому, имеет важное значение для развития психологии семейных отношений и практики семейной терапии.

Цель и задачи исследования. Целью исследования является изучение факторов, влияющих на удовлетворенность браком, с психологической точки

зрения, а также выявление методов, которые могут повысить гармонию и стабильность в семейных отношениях. В рамках работы решаются следующие задачи:

1. Анализ факторов, влияющих на удовлетворенность браком.
2. Исследование психологических аспектов семейных отношений, таких как коммуникация, эмоциональная близость и социальные роли.
3. Рассмотрение методов и техник, которые могут способствовать улучшению удовлетворенности браком.
4. Оценка влияния внешних факторов (экономических, социальных) на семейное благополучие.

Методы исследования. Для решения поставленных задач использовались следующие методы: качественные методы исследования: интервью с супругами, изучение их эмоционального состояния, восприятия брака и роли партнера, количественные методы: анкетирование с использованием шкалы удовлетворенности браком, анализ статистических данных о разводах и семейных конфликтах, анализ литературных источников и существующих исследований в области психологии семьи и брака, наблюдение и кейс-метод: наблюдение за семейными парами в контексте семейной терапии, анализ их взаимодействия и выявление ключевых факторов, влияющих на их отношение к браку.

Результаты исследования. Исследование показало, что основными факторами, влияющими на удовлетворенность браком, являются:

Коммуникация. Эффективная коммуникация между супругами является важнейшим элементом для поддержания гармонии в браке. Проблемы в общении часто приводят к недоразумениям и конфликтам, что снижает уровень удовлетворенности отношениями. Однако открытые, честные и поддерживающие беседы способствуют углублению доверия и эмоциональной связи.

Эмоциональная близость. Наличие эмоциональной близости и поддерживающей атмосферы в браке способствует укреплению отношений. Эмоциональная близость укрепляет партнеров, создавая атмосферу безопасности и взаимопонимания.

Роли и ожидания. Разделение ролей в семье и ожидания от партнера играют важную роль. Несправедливое распределение обязанностей или несоответствие ожиданий может стать источником стресса и неудовлетворенности. Важно, чтобы партнеры четко понимали свои роли и открыто обсуждали свои потребности и ожидания.

Конфликты и их разрешение. Конфликты являются неизбежной частью любых отношений, однако умение их разрешать мирным путем и находить

компромиссы существенно влияет на уровень удовлетворенности браком. Важно учитывать, как супруги справляются с трудными ситуациями, как они поддерживают друг друга в кризисные моменты.

Внешние факторы. Экономическая ситуация, поддержка со стороны семьи и друзей, а также социальные и культурные нормы могут оказывать значительное влияние на семейное благополучие. Например, финансовые трудности или давление со стороны родственников могут стать источниками стресса, что негативно сказывается на отношениях.

Обсуждение. Психологический анализ брака показывает, что высокий уровень удовлетворенности отношениями обычно связан с наличием здоровой коммуникации, поддерживающей эмоциональной связи, равноценным разделением ролей и эффективным разрешением конфликтов. Психологические методы, направленные на улучшение этих аспектов, могут значительно повысить качество жизни супругов. [2, с. 98].

Важно отметить, что каждый брак уникален, и не существует универсального рецепта для его улучшения. Однако использование методов семейной терапии, таких как когнитивно-поведенческая терапия, метод активного слушания, а также развитие навыков конструктивного общения, может быть полезным для большинства пар.

Заключение. Удовлетворенность браком — это многогранный процесс, который зависит от ряда факторов, как внутренних (психологические особенности, взаимодействие партнеров), так и внешних (экономические, социальные условия). Исследование показало, что ключевыми факторами для повышения удовлетворенности браком являются эффективная коммуникация, эмоциональная близость, разрешение конфликтов и поддержка социальных ролей. Разработка практических рекомендаций для пар, направленных на улучшение их взаимоотношений, может оказать значительное влияние на стабилизацию семейных отношений и повышение качества жизни.

Дополнительные рекомендации:

Важно помнить, что удовлетворенность браком зависит не только от внешних факторов, но и от личных характеристик партнеров, таких как эмоциональный интеллект, способность к саморегуляции и склонность к компромиссам.

Проведение регулярных «свадебных чек-апов» или консультативных сессий с семейным терапевтом может стать хорошей практикой для поддержания гармонии в отношениях.

Список использованной литературы:

1. Бандура, А. Психология: взгляд из 21 века. СПб: Питер, 2004.
2. Леви, П. Психология семьи: теория и практика. М.: Высшая школа, 2007.

OILA – BARKAMOL SHAXS TARBIYASI O‘CHOG‘I

Jo‘rayev Suxrob Safarali o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila uning jamiyatda tutgan o‘rni, bola tarbiyasida oilaning va ota-onaning vazifalari, ota – onaning bir – biriga munosabati, oilada kattalarning muomala madaniyati, tarbiya jarayonida bolaning shakllantirishi va rivojlantirishi hamda oilada bolani tarbiyalashda uchraydigan xatoliklarni oldini olish haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, ota-ona, farzand, bola tarbiyasi, oilada o‘zaro hurmat, ta‘lim, tarbiya, axloq muhit, ma‘naviyat

Oila – an‘anaviy tarbiyaning asosiy instituti bo‘lib hisoblanadi. Bola yoshlik davrida oilada olgan ta‘lim – tarbiyasini butun umri davomida saqlab qoladi. Bola hayotini asosiy qismini oilada o‘tkazadi, o‘zining ta‘sir kuchiga ko‘ra xech qanday tarbiya vositasi oila bilan bellasha olmaydi. Oilada bola shaxsini asoslari tarkib topdiriladi maktabga borganda esa bola shaxs sifatida shakllangan bo‘ladi. Oila bolalarga insoniy va salbiy ta‘sir etish omili bo‘lishi mumkin.

Bola shaxsiga ijobiy ta‘sir etish shundan iboratki, oilada bolaga eng yaqin insonlardan - ota-ona, buvi, buva, aka, opalardan tashqari hech kim ulardek bolani yaxshi ko‘rib, u haqida qayg‘urmaydi. Shu bilan birga bola shaxsini shakllantirishga, ularga tarbiya berishda oila salbiy ta‘sir ham ko‘rsatishi mumkin. Oila – bu o‘ziga xos jamoadir u tarbiyada asosiy o‘ringa egadir. Oilani o‘ziga xos tarbiyaviy ahamiyatini hisobga olgan holda, oilani bolaga ijobiy ta‘sirini oshirib, salbiy ta‘sirini kamaytirish zarur. Buning uchun esa tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan, ichki oilaviy ijtimoiypsixologik omillarni aniq belgilash lozim. Bolani tarbiyasida asosiysi ota-ona bilan bola o‘rtasida qalban yaqinlikka va axloqiy bog‘likka erishishdir.

Ota-onalar xech qachon tarbiya jarayonini o‘z xoliga tashlab qo‘ymasligi kerak, ayniqsa katta bo‘la boshlagan bolani o‘z xoliga tashlab qo‘ymasligimiz kerak. Bola oilada birinchi hayotiy tajribani o‘rganadi, kuzatadi va o‘zini turli xil vaziyatlarda qanday tutish kerakligini o‘rganadi.

Biz bolani nimaga o‘rgatsak uni aniq, hayotiy misollar bilan mustaxkamlash kerak, bola kattalarni aytgan gaplari amalda ham bir xil bo‘lishini ko‘rishi kerak. (masalan: agar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bola har kuni ota-onasi tomonidan yolgʻon gapirish mumkin emasligini eshitsa-yu, lekin ota-ona oʻzi sezmagani xolda bu qoidaga rioya qilmasa, bola tarbiyasi darz ketadi). Har bir ota-ona farzandlarida oʻzlarni davomchilarini koʻradi. Farzandlarini oʻzlari xoxlagan inson boʻlishlarini istaydi. Har doim ota-onalar qaror qabul qilishda birinchi oʻringa oʻzlarini qarashlarini emas, balki bolaga foyda keltirishni oʻylashlari kerak. Kattalar va bolalar oʻrtasidagi muloqotda quyidagilarga amal qilish lozim. 1. Bolani qanday boʻlsa, shunday holda qabul qilish kerak. 2. Kattalar bolalar koʻzi bilan muammolarga qarashlari va ularning holatlarini his qilishlari kerak. Agar bola ota-onalarni xohish va istaklariga mos boʻlsa, yaʼni yaxshi oʻqisa, aʼlo xulqli boʻlsa yoki aksincha ota-onalarni talabalariga javob bermasa, bunda bolalarni ota-onalar oʻzlaridan uzoqlashtiradilar va ularni munosabatlari yomon tomonga oʻzgarib boradi.

Bu esa sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, bola ota-onalariga ularni mehribonliklariga ishonmaydi. Ayrim oilalarda bolaning fikrlari ota-ona tomonidan umuman qabul qilinmaydi. Ular bolaga nisbatan befarq boʻladilar va uni oʻzlaridan itaradilar (masalan: ichkilikka berilgan oila). Lekin yaxshi tinch oilalarda ham bolaga nisbatan befarqlik holatlari uchraydi (masalan: kutilmagan farzandni tugʻilishi, ona chiroyli lekin qizi hunuk bu esa onani gʻashiga tegadi). Oilada bolani tarbiyalashda uchraydigan xatoliklar turli tumandir. Ular orasida keng tarqalganlaridan biri ota-onalarning xaddan tashqari obroʻtalabliklari, xukmronlikka intilishlaridir. Bolaning har bir qadami nazorat ostiga olinsa, uning xulqidagi mustaqillik yoʻqqa chiqariladi. Bolada oʻz kuchiga va imkoniyatlariga ishonch yoʻqoladi. Ichki istak va intilishlari shakllanmasdan qoʻrqish, itoat qilish talablari kuchayib boradi.

Oilaviy tarbiyadagi xatolikning turlaridan yana biri, bolalarning erka boʻlishi, ularga nisbatan biror talabning yoʻqligi bilan bogʻliq. Bu xolda ota-onalar baʼzan bolalarning imkoniyatlariga yetarli baho berishmay va ularning koʻpgina ishlarini oʻzlari bajarishadi. Natijada bolada mustaqillik, mehnat qilish ishtiyoqi, topshirilgan ishga maʼsuliyat xissi rivojlanmaydi. Bola oʻz ishini tanlay olmaydi, uni oxirigacha yetkaza olmaydi, erksiz boʻlib qoladi. Bolalarni oiladagi tarbiyasidagi xatolarning bir turi ona yoki ota, buvi, buva va boshqalar tomonidan tarbiyada yagona talabalarning yoʻqligidir. Bunday oilalarda bolalar kattalarning qarama-qarshi fikrlariga moslashishga harakat qiladi.

Bu esa bolada ikkiyuzlamachilik. xushomadgoʻylik kabi salbiy xislatlarning shakllanishiga sabab boʻladi. Oilada bola shaxsini shakllantirishda oila boshliqlari bilan bolalarning oʻzaro yaxshi munosabati, xonadon kattalariga hurmat, eʼtibor, oiladagi bolalarning oʻzaro munosabatlari, ota-onaning bolalar tarbiyasiga barobar jonkuyarligi, oilada oʻrnatilgan toʻgʻri tartib va yaxshi odatlar, ota-onaning mehnatga, ijtimoiy hayot xodisalariga toʻgʻri munosabatda boʻlishlari muhimdir. Bola tarbiyasida ota – onaning bir – biriga munosabati, oʻzlarini tuta bilishlari muhimdir, oilada muomalaning barcha

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qoidalariga amal qilinishi lozim. Kattalarga hurmat, kichiklarni avaylash, bir –biriga mehribonlik, ayniqsa ayollarni izzat qilish odatga, qoidaga aylanib borishi kerak. Bolalarga onani hurmat qilishni, unga mehribon bo‘lishni o‘rgatish otaning muhim vazifasi. Odatda o‘g‘il bola otasiga, qizlar esa onasiga o‘xshashga, ulardagi yaxshi xislatlarni o‘ziga singdirishga harakat qiladi. Ota ham, ona ham, bolani tarbiyalashga o‘z xissalarini qo‘shadilar. Ona g‘amxo‘r, mehribon, ko‘ngilchan bo‘lsa, ota – kuch qudrat, jasurlik, qattiqqo‘llik, bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun qayg‘ursa, ona – yurish - turish, muomala, xis to‘yg‘u, nafosat uchun tashvishlanadi. Ota- ona bolaning aqliy, axloqiy jismoniy kamoloti uchun baravar javobgar, chunki, ularning birdan - bir maqsadi shaxsni tarbiyalashga qaratilgandir. Bola shaxsini shakllanishida sog‘lom oilaviy muhit katta ahamiyatga egadir. Oilada ota – onalar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, ishonch va vafo – sadoqat bolalar quvnoq, xushchaqchaq o‘shishlariga, normal tarbiyalanishlariga, xonadonda sog‘lom muhit yaratilishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Oila a’zolari bir- birlari bilan hurmatini o‘rniga qo‘yishlari, bir – birlari uchun jon kuydirishlari, yaxshi munosabatda bo‘lishlari kerak. Oilada hamisha samimiyat va ko‘tarinki rux hukmron bo‘lsa, oila a’zolarining kayfiyatiga ijobiy ta’sir etadi. Qaysi oilada noxaqlik, qo‘pollik, do‘q po‘pisa, asabiylik, hukmron ekan, unda xalovat ham bo‘lmaydi. Oiladagi arzimagan janjal ham dastavval bolalarning psixik xolatiga ta’sir qiladi, ularda yomon odatlar xosil bo‘lishiga olib keladi. Bolalar ulg‘aygach, ular ham qush uyasida ko‘rganini qiladi qabilida ish tutishadi.

Xulosa qilib aytganda oilada ota – ona bir – birini hurmat qilishi, farzand oldida oilaviy nizolarni keltirib chqarmasligi, iloji boricha bola yo‘q vaqtida o‘zaro nizolarni bartaraf etishlari shart. Bolaning o‘shib- ulg‘ayib borishida oila muhiti, ota – ona, kattalarning ozaro munosabati, atrof – muhit juda katta ta’sir qiladi. Oiladagi totuvlik, hamjixatlilik, o‘zaro hurmat va yordam, shirinsuxanlilik, mehnatsevarlilik va to‘g‘rilik bolaga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdurauf Fitrat. “Oila va oilani boshqarish tartiblari” Toshkent.: 1999 yil.
2. Otavaliyeva O‘, Irisboeva M. “Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlardan foydalanish” Samarqand.: 2009 yi
3. To‘raeva O. “Oilada bola tarbiyasi”. Toshkent.: 1999 yi
4. Ochilov Safo “ Mustaqillik ma’naviyati va tarbiya asoslari” Toshkent.: 1995 yil.
5. Inomova M. “Oilada bolalarni ma’naviy- axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish” Toshkent.: 1995 yil.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИНГ АҲАМИЯТИ

Жумабоева Раҳимажон Қудрот қизи

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада хорижий тилларни ўқитишда масофавий таълимнинг актуаллиги, хорижий ахборот манбаларидан фойдаланиш, бошқариш орқали касбий компетентлигини шакллантириш ва унинг хусусиятлари ўзгариши ҳақида фикрлар баён қилинган. Масофавий таълимдаги машғулотнинг ўз вақтидалиги - унинг аввалдан белгилаб қўйилган вазифани ҳал этиш вақти билан келишилган вақтдан кечикмасдан олинганлигини, назарий билимнинг сифати ва реал ҳолатига яқинлиги даражаси билан белгиланади.

Таянч сўзлар: касбий компетентлик, масофавий таълим, махсус тайёргарлик, манбалардан фойдаланиш, амалий ва назарий топшириқлар, электрон дастурлар.

Кириш қисми. Хорижий тил фани ўқитувчисининг махсус тайёргарлигида энг муҳими уларнинг технологик билимларга эга бўлишидир. Хорижий тил фани ўқитувчиси фаолиятининг асосий функциялари қуйидагилар: таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи, (меҳнат, технологик маданият, ақлий, жисмоний, ахлоқий, ҳуқуқий, эстетик, маънавий), ташхис қилувчи, бошқарувчи, назорат қилувчи, муҳандислик, тадбиркорлик, ташкилотчилик, ва бошқалар. Булардан келиб чиққан ҳолда хорижий тил фани ўқитувчисида қуйидаги талаблар шаклланган бўлиши зарур. Касбнинг шахсга бўлган талаблари: билим, кўникма, тажриба, психологикпедагогик қобилият (ҳоҳиш, истак); педагогик маҳорат, педагогик компетентлик ва ўзини тутиш; хорижий тил фани методикасини ҳамда тарбия ишларни ташкил этиш ва методикасини билиши; таълим натижаларини баҳолашни илмий жиҳатдан билиш ва бошқалар.

Ўқитувчининг шахсий сифатлари: инсонпарварлик, болани севиш, касбийпедагогик йўналганлик, ижтимоий эҳтиёжлар, ахлоқий ва умуминсоний-миллий қадриятлар, маъсулият ва жамоавий бурч, ташкилотчилик қобилиятлари ва бошқалар. Ўқитувчидан талаб этиладиган билимлар: гуманитар, ижтимоий-иқтисодий, психологик-педагогик, умумтехник, махсус Шундай қилиб, бўлажак хорижий тил фани ўқитувчисининг амалий машғулотга тайёргарлигига талаба томонидан ихтисослашув доирасида чуқурлашган, назарий билимлар, малака ва кўникмаларни ўзлаштирилишининг натижаси деб қараш мумкин. Ўқитувчи фаолиятининг натижаси – талабаларнинг эгаллаган билим даражасида кўринади. Электрон жихозлардан фойдаланиш, амалий ва назарий билимлари, энг оддий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

презентацияни тайёрлаш бўйича фаолияти натижалари, касбий мослашувчанлик, масофавий таълим бериш операцияларни бажариш бўйича кўникма ва малакалар, мустақил ишни ташкил этиш ва бошқаларда намоён бўлади.

Асосий қисм. Электрон дарсликлардан фойдаланиш имконияти ва самарадорлиги унинг репрезентативлиги, мазмундорлиги, етарлилиги, актуаллиги, ўз вақтидалиги, аниқлиги, ишонарлилиги, барқарорлиги каби асосий истеъмол сифат кўрсаткичлари билан боғлиқдир. Электрон дарсликларда манбаларнинг етарлилиги (тўлаллиги) - қарор қабул қилиш учун минимал, лекин етарли таркибга (кўрсаткичлар жамламасига) эга эканлигини билдиради. Тўғри таҳлил қилиш учун тўлиқ бўлмаган, шунингдек, ортиқча бўлган ахборот ҳам фойдаланувчининг қабул қилган қарорлари самарадорлигини камайтириши мумкин

Масофавий таълимнинг актуаллиги - ахборотдан фойдаланиш вақтида уни бошқариш учун қимматлилиги сақланиб қолиши билан белгиланади ва унинг хусусиятлари ўзгариши динамикаси ҳамда ушбу ахборот пайдо бўлган вақтдан буён ўтган вақт оралиғига боғлиқ бўлади. Масофавий таълимдаги машғулотнинг ўз вақтидалиги - унинг аввалдан белгилаб қўйилган вазифани ҳал этиш вақти билан келишилган вақтдан кечикмасдан олинганлигини билдиради. Машғулотнинг аниқлиги эса - олинаётган назарий билимнинг сифати ва тахлилининг реал ҳолатига яқинлиги даражаси билан белгиланади.

Ўрганилаётган хорижий тилда ахборотга ишлов бериш технологиялари бугунги кунда ҳаётимизнинг ҳамма соҳаларини камраб олган. Азалдан ахборот деганда, атрофмуҳит объектлари ва ҳодисалари, уларнинг ўлчамлари, хусусиятлари ва ҳолатлари тўғрисидаги маълумотлар тушунилади. Кенг маънода ахборот-инсонлар ўртасида маълумотлар айирбошлаш, одамлар ва сунъий қурилмалар ўртасида сигналлар айирбошлашни ифода этадиган умуммиллий тушунчадир.

Мутахассислик фанларида ахборот технологияларидан фойдаланиш нафақат ўқув самарадорлигини оширади, балки ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларининг ошишига ҳам имконият яратади; ўқувчиларни мустақил фикрлашга ва ижодкорлик фаолиятининг ошишига ёрдам беради. Электрон дарсликларни биринчи навбатда ўқув мақсадларининг юқори босқичларида мураккаб ўқув ахборотини очиқ бериш учун ишлаб чиқиш, тайёрлаш ва қўллаш керак. Уларни қўллашнинг мақсадга мувофиқ соҳалари эса хорижий тил фани йўналишидаги ўқув юртлари махсус фанларининг асосий масалалари ҳисобланади. Электрон дарсликларга талаблар объектив жиҳатдан маълум бир тизимдан иборат ва унинг структураси ўзининг иерархиясига, тўғри ва тескари алоқа каналларига эга. Унинг тузилмасининг элементлари ўзига хос хусусиятларга, маълум бир

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

мустақилликка эга бўлиб, бу уларнинг яхлит компонентлари (дидактик, методик, техник) кўринишда тизимга бирлаштиришнинг мақсадга мувофиқ эканлигини белгилайди. Электрон дарсликлар ёрдамида хорижий тил фани талабаларининг касбий фанлардан тайёрлаш самарадорлигини оширишнинг асосий шarti, хорижий тил фани тизимининг ўқув-тарбия жараёнига дидактик тавсифлари такомиллаштирилган ва педагогик имкониятлари яхшиланган электрон дарсликларни кенг қўллаш ҳисобланади.

Электрон дарсликларининг асосий қўлланилиш соҳалари махсус ўқув босқичларининг турли хил машғулотлари бўлиб, моделлаштиришнинг асосий (бош) предмети эса талабалар томонидан ўзлаштириш учун қийин бўлган ўрганиш объектлари ҳисобланади. Мураккаб ўқув маълумотининг ҳажми катта бўлиб ўқув вақтининг реал бюджети кам бўлган ҳолатда электрон дарсликларини қўллаш мақсадга мувофиқлигининг муҳим кўрсаткичи деб ҳисоблаш мумкин [1].

Машғулотларни компьютер технологиялари воситасида ташкил этиш, электрон дарсликларни яратиш замон талабига айланмоқда. Электрон дарсликлар ахборотни турли кўринишларда - матн, жадвал, графика, овоз, анимация, видеотасвир, музика ёрдамида йиғиш ва сақлаш вазифаларини бажаради. Электрон дарслик «инсонкомпьютер» интерфаол мулоқотининг янги такомиллашган поғонаси бўлиб, бунда фойдаланувчи кенг ва ҳар томонлама ахборот олади, ўқув тарбия жараёни фаоллаштирилади, таълим самарадорлиги ошади, мавзунинг узок вақт хотирада сақланишини таъминлайди, мустақил таълим олиш имконияти кўпаяди, талабанинг компьютер саводхонлиги ошиб боради.

Ўқитувчининг ўзи компьютер орқали талабанинг фаолиятини алоҳида кузатиб боради. Демак, электрон дарслик компьютер воситасида ўқув курсини ёки унинг бирор катта бўлимини ўқитувчи ёрдамида ёки мустақил ўзлаштиришни таъминловчи дастурий методик комплекс бўлиб ҳисобланади. Таълим муассасасининг электрон ахборот таълим муҳитини яратиш соф техник масала бўлиб қолмасдан, балки бунинг учун муассасанинг илмий-методик, ташкилий ва педагогик имкониятларини тизимли ёндашув асосида ишга солиш талаб этилади [2].

Фикримизга кўра, «электрон ахборот-таълим муҳити» тушунчасини аниқ бир мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнини таъминловчи дастурий, ахборот-техник, ўқувметодик тизимлар мажмуидир, деб таърифлаш мумкин. Электрон ахборот-таълим муҳити қуйидаги типологик белгиларга кўра тавсифланади: -Ҳар қандай даражадаги электрон ахборот-таълим муҳити тизимлилик табиатига эга мураккаб тузилмали объект бўлиб ҳисобланади. -Электрон ахборот-таълим муҳитининг яхлитлиги тизимлиликка эришиш тушунчаси билан бир маънони, уларнинг

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

уйғунлигини англатиб, ўқув муассасаси битирувчисининг шахсий ва касбий моделини амалга оширишдаги таълим-тарбия мақсадларини ўзида мужассамлаштиради. -Электрон ахборот-таълим муҳити таълим ва тарбия ишларининг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омил бўлиши билан бирга унинг воситаси ҳамдир[4].

Шу билан бир қаторда, ахборот-таълим муҳитини таърифлашда бир қанча ўзаро фарқ қилувчи қарашлар мавжуд, жумладан: - шахс билан таълим муҳитининг субъект сифатида узвий боғланган ахборот, техник, ўқув-методик таъминотнинг ташкиллаштирилган мажмуаси; электрон ахборот ташувчилар, виртуал кутубхоналар, тақсимланган маълумот базалари, ўқувметодик мажмуаларини мужассамлаштирувчи компьютер, ахборот ва коммуникация технологиялари интеграцияси асосида қурилган ягона ахборот таълим муҳити [3]. Масофавий таълим муҳитини яратишда ва уни бошқаришда тизимли ёндашувни жорий қилиш талаб этилади.

Ушбу ёндашувнинг дастлабки босқичида замонавий таълим мазмунига мос равишда таълим муассасаси ахборот-таълим муҳити мақсади белгиланади. Педагогик фаолиятда таълим мақсади тизимлаштирувчи вазифани бажаради. Айнан белгиланган мақсад таълим мазмуни, мақсади, ташкилий шакллари тинлаш учун асос бўлиб хизмат қилади [5]. Замонавий таълимнинг мақсади – мутахассис модели талабларига мос равишда шакллантириладиган билим, кўникма ва малакалар тизимидан таркиб топиб, у тегишли таълим стандартларида ўз аксини топади.

Бундан ташқари республикаимиз Кадрлар тайёрлаш миллий модели талабларига кўра талаба шахси педагогик жараён объектигина бўлиб қолмасдан, унинг субъектига ҳам айланиб бормоқда. Бундай ҳолатларда талаба мустақил таълимнинг аҳамияти ортади ва қуйидаги кўникма ва малакаларни шакллантириш талаб этилади:

1. Мустақил таълим олишни режалаштириш кўникма ва малакалари: мустақил фаолият юритишнинг шахсий режасини тузиш; режа асосида мақсадли фаолият юритиш; ўз фаолиятини назорат қилиб, унга зарур тузатишлар киритиб бориш.

2. Хорижий давлатлар илмий ҳамда ўқув ахборотларидан фойдалана олиш кўникма ва малакалари: илмий ва ўқув ахборотларини мустақил аниқлаш; янги ахборотларни мустақил таҳлил қилиш ва баҳолай олиш; ҳал этилиши лозим бўлган муаммо нуқтаи назаридан Интернетдан ахборот манбаларини қидириш ва топиш; олинаётган ахборотлар мазмунидаги янги ва истикболли янгиликларни кўра олиш.

3. Электрон дарслик ресурслари устида ишлаш кўникма ва малакалари: электрон қўлланмалар ва каталоглардан тизимли равишда фойдаланиш; Хорижий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

давлатлар илмий сайтларидан олинган илмий, ўқув ва бошқа адабиётлар рўйхатини библиография қоидалари асосида юрита олиш.

4. Замонавий ахборот технологиялари воситалари орқали тақдим этилган маърузаларни ўзлаштириш кўникма ва малакалари: маърузалар мавзуси ва режасини, адабиётлар рўйхатини белгилаб олиш; тақдим этилган ахборотларни тўғри қабул қилиш; асосий муаммо, ғоя ва хулосаларни ажрата олиш; асосий мазмунни ўз сўзлари билан қисқача ёзиб олиш; тақдим этилган ахборотларни қайта ишлаш, сақлаш ва улар мазмунини таълимий мақсадларда қўллаб бориш.

5. Электрон дарслик билан ишлаш кўникма ва малакалари: электрон дарслик билан умумий ҳолатда танишиш, унинг муаллифи, мазмуни, хулосаси, иллюстрациялари ҳамда аннотацияларини билиш; электрон дарсликнинг мантикий тузилмасини ажратиб олиш; ўрганилаётган мавзунини тўлақонли тушуниб олиш учун қўшимча қўлланмалар: анимация, луғат, энциклопедия, маълумотномалардан фойдалана олиш; олинган маълумотларни тезислар, конспектлар кўринишида қайд этиб бориш.

Хулоса қисми. Масофавий таълим муҳити қуйидаги учта асосий вазифаларни бажаради: ташқи муҳит субъектларига замонавий ахборот технологиялар ёрдамида таълим муассасасининг ахборот таълим муҳити тўғрисида тасаввур ҳосил қилишга ёрдамлашиш; таълим муассасаси ходимларининг ўзаро ҳамкорлигини ошириш ва ўзаро масофавий таълим ресурслари алмашиши муҳитини юзага келтириш; таълим муассасасида масофавий таълим муҳити воситалари орқали самарали ахборот алмашинувини ташкил этиш ва бошқариш.

Олий таълим муассасасида хорижий тилларни ўқитишда таълим муҳити мақсадини белгилаш учта жараённинг даврий кетма-кетлигини эътиборга олган ҳолда амалга оширилади: биринчи даврда муҳитни таҳлил қилиш натижалари ўрганилади; иккинчи даврда – мос равишда амалга ошириладиган тадбирлар белгилаб олинади; учинчи даврда бевосита таълим муассасасининг ахборот-таълим муҳити мақсади ишлаб чиқилади.

Олий педагогик таълим муассасасида электрон ахборот таълим муҳитининг мақсади бўлажак хорижий тил ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар билан бевосита боғлиқ ҳолда ишлаб чиқилади. Ўз навбатида бўлажак ўқитувчи шахсини шакллантиришда олий педагогик таълим муассасасини битиргандан кейинги меҳнат фаолияти давомида доимий равишда ўз-ўзини ривожлантириб боришига қаратилган сифатларни таркиб топтиришга алоҳида эътибор қаратилади. Шу ўринда, таъкидлаш жоизки республикада амалга ошириладиган таълим ислохотлари «касб» тушунчасига янгича талқинда қарашни талаб этмоқда. Санаб ўтилган сифатлар асосини бутун умр давомида янги билимларни эгаллаш орқали

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

узлуксиз касбий тайёргарликни амалга оширишга қаратилган ривожланиш жараёни ташкил қилади. Шундай қилиб, касбий таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш педагогик таълимнинг электрон таълим муҳитини, интеграллашган ахборот-таълим ресурсларини яратишни таълим сифатини оширувчи технология сифатида тадқиқ этишни тақозо этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимни ахборотлаштириш: назария ва амалиёт. Монография. – Тошкент: «Фан», 2011, 232-б.
2. Волкова Н.И., Мачушенко И.И. Роль электронных изданий в обучении. //Вестник МГПУ. Серия «Информатика и информатизация образования». -М.: МГПУ, 2003, №1. - С. 93-97.
3. Гендина Н.И. Информационная грамотность и информационная культура личности: международные и российские подходы к решению проблемы. // Открытое образование. -2007, № 5 (64). - С.58 -69.
4. Исянов Р.Г. ва бошқалар. Олий таълим муассасалари профессорўқитувчиларининг малакасини ошириш технологиялари. Монография. – Т.: «Фан», 2011, 182- б.
5. Mamatov D.N. The features of electronic educational medium in training future teachers of vocational educational. The Advanced science. Open access journal. ISSN 2219746X, volume 2012, issue 1, Torrance , CA, 90503,USA.
6. Ш.Пўлатов “Таълим менежменти, ёхуд таълим муассасасини илмий-методик бошқариш стратегияси” Т.: 2019.
7. Б.Зиямухамедов “Педагогика” Т.: 2014. 171-177 б.

TA'LIMNI YANGILASHNING VA RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI

Jumaqulova Mahliyo Xudoyqul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yurtimizda professional ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim bosqichlarini joriy qilish orqali malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash ham-da mazkur jarayonga oshirilayotgan ishlar muhokama qilinadi.

Tayanch so'zlar: Zamonaviy ta'lim, uyg'onish davri, uchinchi renessans, milliy ta'lim, siyosiy qarash, siyosiy bilimlilik, siyosiy axloqlik, siyosiy harakatchanlik.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'lqinlanib so'zlamalikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam to'g'ri bo'ladi.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish uchun hamma choralar ko'rilmogda.

Hurmatli Prezidentimiz aytib o'tganlaridek eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik bu bilimsizlikdir. -Shu sababli hammamiz uchun ilg'or bilimlarni o'zlashtirish, china- kam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy eh- tiyojga aylanishi kerak. Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy ax- borot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga rivojla- nishning eng qisqa yo'lidan borish imkonini beradi. Chunki intellek- tual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik, nodir iste'dod egalarini tarbiyalab kamolga yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutishga haqqimiz yo'q. Ayni shu nuqtayi nazardan qaraganda, xalqlar tarixida o'ziga xos tub yangilanish davrlari borki,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bunday zamonlarda muayyan millat dahosi, uning o'z salohiyatini namoyon etishga intilishi, yaratuv- chanlik faoliyati eng yuksak cho'qqilarga ko'tariladi. Nisbatan qisqa davrda erishilgan ulug' marralar jahon ahlini lol qoldiradi. Ayni bir xalq salohiyatining ulkan natijasi bo'lgan olamshumul yutuqlar esa, insoniyat tarixining yorqin sahifalariga aylanadi, dunyo sivilizatsiya- si taraqqiyotiga katta kuch va shiddat beradi. Yer yuzidagi ba'zi xalqlargagina nasib etadigan bunday yuksak ko'tarilish va taraqqiyot zamonlarining o'ziga xos Uyg'onish, ya'ni Renessans davri, deb atalishining sababi ana shunda. O'zbekistonda ta'lim islohotlarini amalga oshirish bo'yicha butunlay yangicha g'oyalar, yondashuvlar, tamoyillar va yo'nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo'ydi.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan quyidagi vazifa qo'yildi: "Ta'lim islohotlari orqali O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Xususan, eng dolzarb vazifalardan biri sifatida professional ta'lim muassasalaridagi pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimini ham-da o'quv metodik ta'minot bazasini xalqaro andozalarga muvofiq takomillashtirish ekanligi ta'kidlandi. Mazkur ishni sifatli amalga oshirish uchun xorijiy ekspertlar, olimlar, amaliyotchilar va tajribali pedagog kadrlardan iborat malakali ekspertlarni jalb qilgan holda, ushbu turdagi muassasalarda o'qitiladigan mutaxassislik fanlari bo'yicha "Modulli o'quv dasturlarini ishlab chiqish texnologiyasi" metodik qo'llanmasini yaratish va ta'lim muassasalariga tatbiq qilish lozim bo'lishi aytiladi.

Professional ta'lim sifatini oshirish, o'qitishning zamonaviy uslub va metodlari joriy etish, metodik ta'minotni oshirish uchun xorijiy ekspertlar, olimlar, tadqiqotchilarni jalb qilgan holda ijodiy guruhlar shakllantirish ham-da ular tomonidan ta'lim sohalar bo'yicha mutaxassislik fanlarini zamonaviy o'qitish metodikalari va uslublari bo'yicha ishlanmalar yaratish, nashr etish va ta'lim muassasalariga yetkazish zarurligi ta'kidlandi.

Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi. Ta'lim sifatini oshirish maqsadida 2019 yil aprelida O'zbekiston Prezidenti 2030 yilga qadar Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqladi. Ta'lim infratuzilmasini yaxshilash va kengaytirish hamda o'qitish metodikalarini takomillashtirishdan tashqari, konsepsiyada talabalar o'zlashtirishini baholashning xalqaro tadqiqoti – PISA reytingiga ko'ra O'zbekiston 2030 yilga qadar jahonning 30 ta etakchi mamlakatlari qatoriga kirishi maqsad qilib qo'yilgan.

Haqiqatan ham, hozirgi vaqtda O'zbekistonda ta'lim-tarbiyaga, shu jumladan, maktabgacha hamda umumiy o'rta ta'lim, oliy va o'rta maxsus kasbiy ta'limni yanada rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda 2019-yilning oktyabrida O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish ham-da xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi.

Konsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o‘quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish ham-da ta’lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta’lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e’tirofga erishish ham-da boshqa ko‘plab aniq yo‘nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta’lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko‘tarish uchun xizmat qiladi va o‘z samarasini berib kelmoqda.

Zamonaviy ta’limni rivojlantirish avvalambor biz uchun juda katta ahamiyatga ega bo‘ldi chunki hozirgi kunda hamma innovatsion texnologiyalar asosida jadal rivojlantirish uchun juda katta o‘zgarishlar va texnologik jihatdan tobora yurtimizda zamonaviy ta’limga bo‘lgan ishlar soni oshmoqda. Shu bilan birgalikda ta’lim tarbiya jarayonini amalga oshirishda zamonaviy ta’limning o‘rni juda katta ahamiyatga egadir xulosa shundaki biz yoshlarga ta’limni o‘zlashtirish uchun juda katta yordam berib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev, Shavkat Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinch nashri. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022.
2. Turg'unov S.T. “Ta’lim muassasalarini boshqarishda innovatsion faoliyat”.
3. R.J. Ishmuhamedov, M.A.Yuldashev “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”.
4. M.X.Baybayeva “Ta’lim tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar”.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА РАЗВИТИЯ УЧЕБНЫХ НАВЫКОВ

Исаева Токтайым Пазыловна

магистрант гр. Псм1-23 Ошский государственный университет,
Ош, Кыргызстан

Аннотация.

Статья посвящена исследованию специфических расстройств развития учебных навыков (СРРУН) у детей, выделяя важность ранней диагностики и подходов к коррекции этих нарушений. Рассматриваются основные типы СРРУН, их диагностика, а также методы коррекционно-развивающей работы. Особое внимание уделено проблемам, связанным с невозможностью успешного усвоения учебного материала на фоне нормального интеллектуального развития, что часто наблюдается при таких расстройствах, как дислексия, дисграфия и дискалькулия. В статье также анализируются современные подходы к разработке индивидуализированных программ обучения для детей с СРРУН. Показаны важность мультидисциплинарного подхода и совместной работы педагогов, психологов и родителей в процессе поддержки таких детей.

Ключевые слова: специфические расстройства развития, учебные навыки, дислексия, дисграфия, дискалькулия, коррекция учебных нарушений, диагностика.

Введение.

Специфические расстройства развития учебных навыков (СРРУН) — это группа нарушений, которые проявляются в трудностях, связанных с усвоением учебного материала, несмотря на нормальные показатели интеллектуального развития и адекватные условия для обучения. Наиболее распространённые расстройства включают дислексию (нарушения чтения), дисграфию (нарушения письма) и дискалькулию (нарушения математических способностей). Эти расстройства часто остаются незамеченными в первые годы обучения, что приводит к задержке в развитии ребёнка, недостаточному усвоению учебных навыков и даже формированию вторичных психологических трудностей, таких как низкая самооценка и поведенческие проблемы. [1, с. 48].

Цель исследования - изучение особенностей специфических расстройств развития учебных навыков у детей, а также анализ методов диагностики и коррекции этих расстройств в образовательной практике.

Теоретическая основа

1. Особенности специфических расстройств развития учебных навыков

Существует несколько типов СРРУН, и каждый из них характеризуется определёнными проблемами:

Дислексия — это расстройство, при котором ребёнок испытывает трудности с чтением, несмотря на нормальный уровень интеллекта и обычные условия для обучения. Основными признаками дислексии являются трудности с восприятием и анализом звуковой структуры слов, а также с правильным воспроизведением текста при чтении.

Дисграфия — это нарушение письма, выражающееся в трудностях с правильным написанием слов и букв, несмотря на хорошую зрительную и слуховую память. Дисграфия может быть связана с проблемами моторики или восприятия звуков.

Дискалькулия — расстройство, связанное с трудностями в усвоении математических понятий, с числовыми операциями и пониманием математических структур.

2. Проблемы диагностики и выявления расстройств

Выявление СРРУН на ранних этапах образования крайне важно, так как чем раньше начинается коррекция, тем успешнее могут быть результаты. Однако диагностика этих расстройств представляет собой сложную задачу, поскольку многие дети с такими нарушениями не показывают явных признаков отклонений в умственном развитии и интеллектуальных способностях. [2, с. 42].

Одним из важных этапов диагностики является использование комплексных психолого-педагогических методов, включающих тестирование на чтение, письмо и математику, а также проведение наблюдений за поведением ребёнка.

Методы исследования

В исследовании использовались следующие методы:

Психодиагностические методики — тесты на выявление уровня чтения, письма и математических способностей (например, тесты на чтение, скоростное письмо, тесты на понимание математических операций).

Наблюдение — за поведением и эмоциональным состоянием детей в классе.

Анализ учебных достижений — исследование результатов работы детей в рамках обычной школьной программы.

Методы статистического анализа — для оценки эффективности коррекционных программ и выявления закономерностей в преодолении расстройств.

Результаты исследования

1. Характеристика детей с СРРУН

Из 120 обследованных детей в возрастной группе 8-10 лет было выявлено 25% детей, страдающих от одного или нескольких типов СРРУН. При этом наиболее распространённой проблемой является дислексия, за которой следуют

дисграфия и дискалькулия. У большинства детей с дислексией были заметны трудности в усвоении чтения, что проявлялось в задержке в процессе освоения навыков декодирования текста.

2. Эффективность коррекционных программ

В ходе работы с детьми были внедрены специализированные коррекционные программы, включающие индивидуальные занятия с педагогами, а также использование современных технологий, таких как программы для тренировки чтения и письма. Применение таких программ позволило улучшить результаты в чтении и письме у 70% детей, а также снизить уровень стресса и тревожности, связанного с обучением.

3. Рекомендации для образовательной практики

Индивидуализация обучения — разработка индивидуальных планов обучения для детей с СРРУН, включающих в себя специальные методики и ресурсы.

Использование технологий — программы для тренировки чтения и письма, а также онлайн-курсы для детей с дислексией и дисграфией.

Мультидисциплинарный подход — совместная работа педагогов, психологов и родителей, что позволяет создать поддерживающую образовательную среду.

Заключение

Исследование показало, что специфические расстройства развития учебных навыков требуют комплексного подхода к диагностике и коррекции. Важно не только своевременно выявить нарушения, но и предоставить детям возможность для успешного обучения с учётом их индивидуальных особенностей. Применение современных методик и технологий, а также мультидисциплинарный подход могут значительно улучшить результаты детей с СРРУН, что открывает новые возможности для их социализации и успешного обучения.

Список использованной литературы:

1. Овчарова Н. П. Специфические расстройства развития у детей: Диагностика и коррекция. — Москва: Педагогика, 2012. — 256 с.
2. Соловьёва И. А. Дислексия у детей: Психолого-педагогические аспекты. — Санкт-Петербург: Речь, 2015. — 192 с.

SYSTEM FOR IMPROVING THE IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION

M.B. Abdurakhmanov

M.Auezov South Kazakhstan University's branch in Chirchiq, Republic of Uzbekistan

Abstract: *Interactive technologies are crucial for enhancing the effectiveness of education in higher education institutions and encouraging greater student engagement. This article discusses the implementation of interactive technologies in higher education, their areas of application and requirements, as well as the development of interactive platforms and resources and their impact on the educational process.*

Keywords: *higher education, interactive technologies, electronic learning materials, students, educational process, online courses, web platforms, problem-based knowledge, pedagogical strategies.*

The modernization of the educational process and increasing student interest in learning depends on the development of modern technologies. Moreover, the precise integration of technologies plays a key role in improving the efficiency of higher education. The introduction of interactive technologies activates the learning process for students and leads to new achievements in knowledge acquisition.

Interactive technologies come in various formats. The most common and widely used include the following:

1. **Online courses and webinars:** These courses and webinars provide students with a convenient and interactive platform for gaining knowledge. Online learning platforms allow students to study at their own pace and independently learn materials. The organization of online courses for targeted audiences simplifies the educational process and makes learning more efficient, as it allows working with precise data and meeting sound requirements.

2. **Simulators and practice-oriented platforms:** Simulators that allow students to apply theoretical knowledge in practice make the educational process more engaging and effective. For example, through media technologies and robotics, students can apply their knowledge in practical exercises. This helps improve their ability to apply knowledge independently and gain greater confidence during the process.

3. **Mobile apps and web platforms:** Mobile apps and web platforms provide students with the opportunity for self-directed learning. They can be used for completing educational materials, tests, and official pedagogical tasks. With the help of mobile apps, students can manage their time effectively within the higher education framework.

Interactive technologies help increase student interest in learning. Students have the opportunity to assess their knowledge levels through online platforms, which enhances the effectiveness of scientific work and fosters learning of innovations. Online systems stimulate students' creative activity by enabling them to approach problem-solving in a creative way.

Creative activity teaches students to work in the right direction and improves their ability to think independently. In online courses and webinars, students use interactive

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

approaches to solve problems based on real-life examples and instructions. This, in turn, helps to activate the knowledge acquisition process.

Many countries around the world have significant experience in introducing interactive technologies into higher education. For example, in the USA and Europe, interactive platforms and online courses have a major impact on the learning process of students. In Japan and Korea, technological experiments in virtual simulators and robotics are developing. These practices help improve the effectiveness of interactive technologies in the educational process.

The widespread use of online education in the USA and European countries has greatly popularized the learning process. Online courses have provided students with the ability to simplify their studies, manage their time well, and choose learning options. Furthermore, pedagogical experiences in robotics and virtual simulations in Japan and Korea have demonstrated the effectiveness of advanced technologies in higher education.

The implementation of interactive technologies can face several challenges. These include the qualification level of teachers, students' skills in using information technologies, moderation experience, and a lack of training. To solve these problems, specialized courses and training programs need to be organized, and practical workshops for teachers and students should be conducted.

Courses for improving qualifications and training, aimed at strengthening teachers' knowledge of electronic educational tools and increasing students' interest in innovative approaches, play an important role.

Key indicators of the effectiveness of interactive technologies may include the following:

- Increased student interest in learning.
- Changes in students' attitudes toward education.
- Teachers' ability to conduct lessons in a new format.
- High-level application of students' knowledge.

The introduction of interactive technologies into the educational process enhances students' experiences and improves their ability to solve problems.

References:

1. Aydarov Ye.B. Environmental Education for Students through the Protection of Natural Areas. Monograph.-T.: "Ilm-ziyo-zakovat" publishing house, 2019.
2. Aydarov Ye.B. Forming Ecological Culture through Moral and Ethical Education of Students // Modern Education, №8 (81). – T., 2019. - P. 60-66.
3. Aydarov Ye.B. Ecological Education in Modern Schooling // International Scientific-Practical Conference "5th Orazov Readings: Contribution of Turkic Civilization to the Development of Science and Education".-Shymkent, 2019.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

4. Aydarov E.B. Practical Forms and Methods of "Improving Environmental Education Technologies through Protection of Natural Areas for Students" // Academic and International Multidisciplinary Research Journal (India). Volume 10, Issue 6, June 2020, pp. 173-177.
5. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.
6. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
7. Laurillard, D. (2013). Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. Routledge.
8. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. The Internet and Higher Education, 7(2), 95-105.
9. Bates, A. T. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.
10. Resta, P., & Laferrière, T. (2007). Digital Technologies in Teacher Education. Educational Media International, 44(4), 307-321.

KIBER EKSTREMIZMNING YOSHLAR ONGIGA TA’SIRI.

Meyliyev Shaxzod Yusup o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi
(manaviyat asoslari) 1-bosqich magistr

shaxzodmeyliyev16@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiber ekstremizmning yoshlar ongiga ta’siri tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va internet tarmog‘ining keng tarqalishi natijasida ekstremistik g‘oyalar onlayn platformalar orqali yoshlar ongiga salbiy ta’sir o‘tkazayotgani ko‘rsatiladi. Kiber ekstremizmning psixologik, ijtimoiy va mafkuraviy ta’sir mexanizmlari tahlil qilinadi, shuningdek, yoshlarni radikal g‘oyalardan himoya qilish usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Kiberterrorizm, kiber ekstremizm, yoshlar, ekstremistik g‘oyalar, radikal g‘oyalar, kiber tahdidlar, din, mafkuraviy immunitet, axborot xurujlari, ijtimoiy tarmoqlar, internet.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние киберэкстремизма на сознание молодежи. В результате широкого использования современных цифровых технологий и Интернета показано, что экстремистские идеи оказывают негативное влияние на сознание молодежи через онлайн-платформы. Анализируются механизмы психологического, социального и идеологического воздействия киберэкстремизма, а также рассматриваются методы защиты молодежи от радикальных идей.

Ключевые слова: Кибертерроризм, молодежь, киберугрозы, радикальные идеи, религия, идеологический иммунитет, информационные атаки, социальные сети, Интернет.

Abstract: This article analyzes the impact of cyber extremism on the minds of young people. As a result of the widespread use of modern digital technologies and the Internet, extremist ideas are negatively influencing the minds of young people through online platforms. The mechanisms of psychological, social and ideological influence of cyber extremism are analyzed, and methods of protecting young people from radical ideas are also considered.

Keywords: Cyberterrorism, youth, cyber threats, religion, ideological immunity, information attacks, social networks, Internet.

KIRISH. Hozirgi globallashuv davrida raqamli texnologiyalardan foydalanishlik yoshlarga bir qancha qulayliklar, imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, „tanganing ikkinchi tomoni ham bor“- deganlaridek, turli mafkuraviy tahdidlarga uchrashga, diniy eksrimistik oqimlarga, g‘oyalarga aldanib qolishlariga sabab bo‘lmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda internetdan foydalanish konikmalari fakultativ dars sifatida maktab dasturiga kiritila boshladi. Albatta, buni grifingga qarshi kurashishning o'ziga xos usuli sifatida ko'rsatish mumkin. Negaki, fakultativ darslar orqali bolalar internetdan olinadigan ma'lumotlarning qanchalik haqqoniy va to'g'ri ekanini tekshirishga o'rgatiladi. Bunday darslar, ayniqsa, o'smirlar uchun zarur. Internetda grifingdan tashqari o'smirlar yoshlar uchun yana bir qancha xavflar ham bor. Ya'ni bolalar va internet muammosi tobora chuqurlashib borayotgan bir paytda, ekstremistik xarakterdagi sekta va uyushmalar saytlarining foydalanishga ochiqligi, virtual firibgarlikka keng yo'l qo'yilganini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Bolalarning qiziquvchan tabiati ularni yuqorida tilga olingan turdagi saytlarga yetaklashi, bu veb sahifalarda ularning ruhiy yoki jismoniy sog'ligiga xavf soluvchi ma'lumotlarni ko'rishiga olib kelishi tabiiy. Din – jamiyatdagi shaxs munosabatlarini tartibga solib turuvchi, inson ichki dunyosini shakllantirishning eng ta'sirchan vositalaridan biri hisoblanadi [1].

Ammo, bugungi kunda ijtimoiy ong shakli hisoblangan bu tushunchadan turli maqsadlar yo'lida foydalanish ortib bormoqdaki, natijada inson omiliga qarshi kurashda din birlamchi vosita bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda diniy tahdid bu – diniy g'oya va mafkuralar bilan niqoblangan yovuz niyatli kuchlar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi demakdir. Bu jarayonda asosiy ob'yekt inson ongi hisoblanib, unga ta'sir etish yo'nalishlari turli tumandir. Ayniqsa, bunday kuchlar hali hayot tajribasiga ega bo'lmagan o'smirlar yoshlarning ongiga o'z ta'sirini kuch bilan o'tkazmoqda.

Yoshlarning faol ijtimoiy kuchga aylanib borayotgani bugungi kunda ularning turli mafkuraviy ta'sir va tazyiqlarning bosh ob'ektiga aylanishiga olib kelmoqda. Yoshlar hayotni o'rganishga intilayotgan bir paytda dinni niqob qilib olgan bir guruh terrostik-ekstremistik guruhlar turli yo'llar yoshlar ongini zaharlamoqda. Jumladan, ular bu jarayonni amalga oshirishda, ijtimoiy tarmoqlarda kiber tahdidlar, axborot xurujlari, turli radikal, ekstremistik g'oyalarni kishi ongiga singdirishdan foydalanmoqda [2].

Ekstremistik g'oyalar aslida nima ekanligiga to'xtalib o'tsak. «Ekstremistik» so'zi «aql bovar qilmas darajada», «haddan oshish» ma'nolarini bildiradi. Jamiyatda qabul qilingan qadriyatlar va me'yorlarga zid qarashlarni ilgari surish, keskin qarashlar va choralarga moyillik ekstremizmning asosiy xususiyati, g'oyalari hisoblanadi [3].

Kiber ekstremizm – bu internet va raqamli platformalarda ekstremistik mafkuralar va zo'ravonlikka chorlovchi fikrlarni tarqatish jarayoni. Bu turdagi ekstremizm, radikal g'oyalar, diniy, siyosiy yoki ijtimoiy ekstremistik harakatlar, internet orqali keng auditoriyaga yetkaziladi. Kiber ekstremizmning asosiy maqsadi, odamlarga ta'sir o'tkazish va ularni ekstremistik harakatlarga jalb qilishdir. Bu jarayon ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, forumlar, chat xonalar, video va boshqa raqamli vositalar orqali amalga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

oshiriladi. Kiber ekstremizm ko‘pincha yoshlarga va ta’sirchan insonlarga ta’sir qiladi, chunki internet ularga ko‘proq ta’sir o‘tkazish imkonini beradi.

Yoshlarning bu kabi oqimlarga kirib qolishlarining asosiy sabablari- ularning bilimlari, shu jumladan, diniy ilmlarni egallashga bo‘lgan qiziqish va intilishi hamda ishonuvchanlik, birdaniga va hamma narsaga (boylik, shon-shuhrat, martab va h.k) ega bo‘lishga harakat qilishi, ilmiy tilda aytganda maksimalizm kabi ma’naviy-ruhiy omillarni alohida ko‘rsatish mumkin [2]. Darhaqiqat, o‘sayotgan yoshlar ongida bu narsalarga osonlik bilan erishish orzusi bo‘lishi aniq.

Bulardan tashqari bunday sabablarga ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, ma’naviy boshliq, internet va ijtimoiy tarmoqlar ta’siri, shaxsiy va oilaviy muammolar, ta’lim tarbiyaning yetarli emasligi, shuningdek, atrofdagilarning munosabati va ta’sirini kiritish mumkin. yoshlar hayotida bunday muammolar yuzaga kelganida, ular har tomondan yechim izlashga intiladilar va buning natijasida o‘zlari bilmagan holda ekstremistik-terroristik guruhlar oqimiga tushib qoladilar.

«Sen bu tashkilotga kirish yoki mana bu vazifani bajarish bilan alohida, har kimga ham nasib qilavermaydigan sharaflı ishga qo‘l urgan bo‘lasan, kerak bo‘lsa, sen millat, din, insoniyatning xaloskoriga aylanasan !», -degan qarashlarni (shirin yolg‘onlarni) singdirish jarayoni aynan mana shu kabi xusuiyatlarga alohida e’tibor berilayotganini ko‘rsatadi.

Bu guruhlar fasod g‘oyalarini yoyishda asosan o‘zlari «da’vat» deb atovchi, aslida esa aldash, qo‘rqitishga qaratilgan yollash usulidan foydalanishmoqda.

Amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ekstremistlar yollash uchun asosan 20-25 yoshdagi yigit va qizlarni tanlaydilar [4]. Nega aynan yoshlar? Shu yerda aniq statistikaga murojaat qilaylik. O‘zbekiston dunyodagi eng yosh davlatlardan biri bo‘lib, o‘rtacha yosh 24 yoshni tashkil etadi. Shuningdek, 33 millionlik aholining 60 foizi (19 mln. dan ortiq) 28 yoshgacha bo‘lganlardan iborat.

Bunda o‘smir yoshlarning xavfga yaqin guruhda ekanini alohida qayd etish lozim. Yoshlarning qandaydir mas’uliyatlari va hayotdagi orzu-maqсадlarga mustaqil erishish harakatlarining ataylab cheklanishi natijasida ularda infantillik (o‘zini nochor, yordamga muhtoj his qilish) xususiyati shakllanadi.

Yoshlarda «oliy maqsadlar hayotda ro‘yobga chiqmasada, ularni amalga oshirishga intilayotgan muayyan kishilar yoki jamoa mavjud», degan tasavvur paydo bo‘la boshlaydi. Shunda ular o‘z maqsad va intilishlariga yaqin kishilar (yoki guruh)ni izlashga tushadilar. Bu yo‘l o‘smirni diniy mutaasib oqimlarga yetaklab keladi.

Kiberterrorchilik - maxsus xakerlik dasturlari orqali kompyuter boshqaruvi tarmoqlarini egallab olish, viruslar yordamida kompyuter tarmog‘ini ishdan chiqarish kabi xunrezliklarni amalga oshiradi [5]. Bugungi kunda aynan ushbu tushuncha axborot-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi ko‘p turdagi jinoyatlarni uzida birlashtirgan. Virus va boshqa zararli dasturlar, qonunga zid axborotlar tayyorlash va tarkatish, elektron xatlarni ommaviy tarqatish (spam), xakerlik xujumi, veb-saytlarga noqonuniy kirish, firibgarlik, mualliflik xuquqini buzish, kredit kartochkalari raqami va bank rekvizitlarini o‘g‘irlash (fishing va farming) xamda boshqa turli virtual jinoyatlar shular jumlasidandir. Ushbu xolatlarda jinoyatchilar uzlarini qiziqtirgan ob’ektlar“ga moddiy va ma’naviy zarar yetkazishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ymoqda.

NATIJALAR. Texnologiyaning rivojlanishi bilan kiber ekstremizm muammosi ham kuchayib bormoqda, shuning uchun hukumatlar va xavfsizlik xizmatlari bu muammoni oldini olish uchun choralar ko‘rmoqda. Mutaasib g‘oyalar domiga tushib qolgan shaxslar oilasidan, jamiyatdagi o‘rnidan, hatto hayotidan ham ajralmoqdalar. G‘oyalar kurashi avj olgan bugungi kunimizda yoshlar ma’naviyatiga tajovuz solayotgan tahdidlar qatorida, dinni niqob qilib, diniy qadriyatlarimizni oyoqosti qilishga urinayotgan ekstremistik va missionerlik harakatlarining faoliyati jiddiy tashvish uyg‘otmoqda. Shuning bilan birga, dindan siyosiy maqsadlarda foydalanishga urinish ba’zan mudhish holatlarning yuz berishiga olib kelmoqda.

Davlatimiz kelajagi hisoblangan yosh avlod tarbiyasiga yurtimizda doimo alohida e’tibor bilan qaralgan. Mamlakatimizda sog‘lom va ma’naviy boy, intellektual rivojlangan, axloqan yetuk, jismonan baquvvat avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazish maqsadida 2000 yilni "Sog‘lom avlod yili", 2001 yilni "Onalar va bolalar yili", 2008 yilni "Yoshlar yili", 2010 yilni "Barka-mol avlod yili", 2014 yilni "Sog‘lom bola yili" va 2016 yilni "Sog‘lom ona va bola yili" deb e’lon qilingani ham buning yana bir yorqin hayotiy-amaliy ifodasi bo’ldi [2]. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev shunday takidlaydi: "Agar farzandimizga to’g’ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada uning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo’lib turmasak, ularni ilmu hunarga o’rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo’yishimiz hech gap emas".

XULOSA. Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar, ko‘rsatkichlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, agar yoshlarimizga bo‘lgan e’tiborni chetda qoldiradigan bo‘lsak, bu bir davlatni vayron qilish bilan barobardir. Shunday ekan, bunday oqimlarga qarshi murosasiz kurash, terrorchilik harakatlarini amalga oshirayotgan mutaasib kuchlarning islom diniga mutlaqo yot, begona ekanligini asoslash va yoshlar ongiga singdirish dolzarb vazifalarimizdan biri hisoblanadi.

Zero, jismoniy tarbiya bolani jismonan baquvvat, kuchli, sog‘lom etib tarbiyalasa, ma’naviy tarbiya orqali unda yuksak axloq, ezgulik, insonparvarlik, shijoat, rahmdillik va mehnatsevarlik sifatleri shakllanadi.

Ma’naviy tarbiya farzandning o‘zligini saqlashga, uning botiniy olamini ma’rifiy boyitishga xizmat qiladi [2]. Buyuk alloma, vatandoshimiz Abu Rayhon Beruniy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aytganidek, "Inson tabiatning eng oliy zoti, kamolotidir, inson zoti barcha hayvonlardan yuqori turadi. Insonga katta sharaf ko'rsatilgan - unga aql-zakovat va kuch berilgan. Shu sababdan, insonning ma'naviy olami uning oldiga qo'yilgan vazifalarga mos bo'lishi uchun u yuksak axloqli, bilimli, ma'rifatli bo'lmog'i darkor".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. „Mediasavodxonlik va axborot madaniyati“. B.S.Abdullayeva, Y.Z.Ro'ziyev, K.V.Ismoilova. 2024yil; (8.2) 161
2. „Jaholatga qarshi marifat“(o'quv qo'llanma) . O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashriyot-manba birlashmasi. 2020 yil. (7)165-167
3. „Diniy ekstremizm ya terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari“. Z. Islomov. 2020yil; (IV)86.
4. „Diniy mutaasiblik: mohiyat, maqsadlar va oldini olish yo'llari“. A. Xasanov, O.Yusupov, K.Shermuhamedov, J.Karimov. 2020yil. (3.1)106-108.
5. „Internetdagi tahdidlardan himlya“. Muhammad Amin Yahyo. 2016yil; (5.1) 158

SHAXSNING TA'LIM VA TARBIYA OLISHIDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIK MUHIM VOSITA SIFATIDA

Mahammadiyeva Marjona Husan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya tizimini nazariy metodologik jihatdan qurollantirish-bugungi kunda pedagogika fanining bosh maqsadi sifatida belgilangan. Yuqorida bayon etilgan yuksak, ammo, sharafli vazifalarni muvaffaqiyatli uddalash har bir pedagogik xodimdan yuksak kasbiy mahorat kasbiy malaka, bilimdonlik va keng dunyoqarashni talab etadi. Bularning barchasiga esa kasbiy kompetentlik natijasida erishiladi. Kompetentlik tushunchasi haqida so'z yuritishdan oldin, uning mazmun va mohiyati bilan tanishib chiqish lozim. Pedagogik kompetentlik fan sohasiga kompetensiya tushunchasi negizida kelib chiqqan. Kompetensiya tushunchasi esa, psixologik izlanishlar natijasida psixologiya fanida qo'llanila boshlandi.

“Kompetensiya” deganda (lotincha compete- erishaman, muvofiqman, mos kelaman) kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmui tushuniladi. Kompetensiya, shuningdek, muayyan vazifani bajarish uchun biror shaxs yoki tashkilotga berilgan vakolat va huquq ma'nosida ham qo'llaniladi. Mazmunan, u yoki bu sohadagi bilimlar, qadriyatlar, tajriba va shaxsiy dunyoqarashlar majmuasidir. Va shaxsning individual qobiliyati hamdir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kompetentlik va kompetensiya soʻzlari bir-biri bilan bogʻliq va biri ikkinchisini taqozo etadigan tushunchalar sanaladi. Shunga koʻra kasbiy kompetensiya oʻzida bir qator kompetentlik va kompetensiyalarni mujassamlashtiradi. Zero, yetarli darajada kasbiy kompetensiyasi rivojlanmagan va keng doiradagi kompetensiyaga ega boʻlmagan mutaxassis oʻz lavozim vazifalarini muvaffaqiyatli bajara olmaydi. Kompetentli deb muayyan bir sohaga oid maʼlumotga ega boʻlgan va shu sohaga xos kompetensiyalarni egallagan kishiga aytiladi.[2;44-b] Kompetentlik-har bir soha mutaxassisi uchun zarur boʻlgan atama sifatida qoʻllaniladi.

Mutaxassis oʻz kasbiga oid bilim, turli xildagi fikrlar, nazariyalar, ilmiy yangiliklar, faoliyati sohasidagi oʻzining shaxsiy tajribalarini toʻplaydi. Ulardan eng yaxshisi va eng sarasini kasbiy faoliyatida qoʻllaydi va jamiyatga targʻib etadi. Kompetentlik tushunchasi umumiy maʼnodagi tushuncha hisoblanadi. U ham oʻz navbatida turli xildagi kompetensiyalarga turkumlanadi. Kasbiy kompetentlik ham ana shu umumiy kompetentlik tushunchasini toʻldirib turuvchi xususiy bir qismidir. Kompetentlik tushunchasi zamonaviy taʼlim-tarbiya tizimida yangi atama sifatida vujudga kelgan boʻlsada, qadimda ham uning maʼno-mazmun aks etganligini koʻrishimiz mumkin. Tarbiyachi-muallimlarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy sifatlariga azaldan eʼtibor qaratib kelingan va har bir zamon talabidan kelib chiqib, pedagogga qoʻyiladigan talablar takomillashib, murakkablashib boravergan. Chunonchi, Zardushtiylik taʼlimotida Zardushtning oliy tangri Ahuramazda bilan muloqotida ham yaxshi va yomon ustozlar haqida: “Noshud, yomon muallim oʻquvchi qalbidan hunarmandchilikni yuqotar ekan, ey yazdon, yomon ustozdan oʻzing asra” deyilgan. [1;145-b.]

Taniqli rus pedagogi A.S. Makarenko oʻz asarlarida pedagogning kasbiy sifatlariga alohida urgʻu bergan. Pedagog olim oʻqituvchimuallimning hech bir kasbga oʻxshamaydigan kasbiy faoliyatini yuksak baholab, “Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq yoki jahldor boʻlishni bilishi lozim, u oʻzini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati, yurish-turishi, kiyinishi bolalarni tarbiyalasin”-deb yozgan edi. Kasbiy kompetentlik-mutaxassis tomonidan kasbiy vazifalarning samarali yechimini topishga xizmat qiluvchi bilim, koʻnikma, malaka va qadriyatlarining egallanishi va ularni amaliy faoliyatda yuqori darajada qoʻllay olishdir. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan har bir mustaqil yoʻnalish boʻyicha integrativ bilimlar va kompetensiyalarni oʻzlashtirilishni nazarda tutadi. Qaysi soha vakili yoki vakilasi boʻlishidan qatʼiy nazar kasbiy kompetentlik mutaxassis kasbiy faoliyatining ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi lozim. Kasbiy kompetentlik integral, yaʼni boshqa vaziyatlar bilan chambarchas bogʻlangan xususiyatga egadir.

U kasbiy faoliyat jarayonida namoyon boʻladigan vaziyatlarda kasbiy muammolar, kasbiy konfliktlar va kasbiy topshiriqlarni hal eta olish qobiliyati va tayyorlik darajasi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hisoblanib, bilim, ko‘nikma, malaka, kasbiy va hayotiy tajribani, qadriyatlar va madaniyatni ishga solishni nazarda tutadi. “Qobiliyat” bu jarayonda asosiy o‘rinni egallaydi va “moyillik”, “ko‘nikma” ma’nosida tushuniladi. Boshqa bir umumiy tushuncha sifatida olganda qobiliyat-muayyan faoliyat sohasini muvaffaqiyatli o‘zlashtirish va bajarishda asqotadigan shaxsiy sifat bo‘lib hisoblanadi. “Tayyorlik” atamasi dastavval, mustaqil faoliyatga va kerak bo‘lganda, ijodiy faoliyatga faol tarzda psixologik jihatdan tayyorlik ma’nosida qo‘llanilgan. Kasbiy kompetentlik tushunchasiga nisbatan ilmiy doirada turli munosabatlar ilgari suriladi. U mehnat sub’ektiga nisbatan aniq faoliyat talablari yoki aynan, sub’ektning aniq faoliyatning o‘ziga xos jihatlariga nisbatan munosabatini tavsiflovchi xususiyat sifatida qo‘llaniladi.

Masalan, tadqiqotchi olim E.F.Zeer kasbiy kompetentlikning funksional taraqqiyotini tadqiq qilish kasbiy kamolotga erishish chog‘ida kompetentlikning turli ko‘rinishlari integrasiyalashib borishini va ularning kasbiy muhim shaxs sifatleri bilan aloqasi kuchayib borishini ko‘rsatdi.[2;135-b] Xususan, kasbiy kompetentlikning asosiy darajalariga kasbiy tayyorgarlik va tajriba, o‘zini o‘zi anglash, o‘z kuchiga ishonish, o‘zga insonlar tomonidan ko‘rsatilgan kamchiliklarni to‘g‘ri qabul qilish va shu kabi boshqa kasbiy kamolotni belgilab beruvchi shaxs xususiyatlarini kiritadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarni tahlili pedagogning kasbiy kompetentligini ijtimoiy, ekstremal, texnologik, shaxsiy va maxsus kompetentlik kabi qator o‘ziga xos xususiyatlar majmuasi sifatida to‘liq izohlanishiga imkon beradi. Ijtimoiy kompetentlik-jamiyatda sodir bo‘layotgan ijtimoiy munosabatlarga faol tarzda o‘z ta’sirini o‘tkaza olish. Kasbiy faoliyatda muloqot olib borishning bilim, ko‘nikma va malakalariga ega bo‘lish. Ekstremal kompetentlik-kutilmagan vaziyatlar, masalan: tabiiy ofatlar, texnik nosozliklar yuzaga kelganda o‘zini yuqotib qo‘ymasdan chora ko‘rish, pedagogik jamoa orasida konfliktli vaziyatlar vujudga kelganda, oqilona qaror qabul qila olish malakasiga ega bo‘lish.

Texnologik kompetentlik-kasbiy faoliyatda qo‘llaniladigan zamonaviy va ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirib, zarur materiallar bilan boyitib, ulardan o‘z kasbiy faoliyatida foydalana olish malakasiga ega bo‘lishda o‘z aksini topadi. Shaxsiy kompetentlik-shaxsning ijtimoiy dunyoqarashi, ilmiy va intellektual salohiyati, kreativligi, shaxslararo muloqot munosabatlariga faol kirisha olishi, konfliktlarni hal etishga taktik yondashuvi, kasbiy faoliyat talablariga muvofiq shaxsiy va kasbiy sifatlarining shakllanganlik darajasi, faol hayotiy va fuqarolik pozitsiyasining qaror topganligi kabi mezonlar bilan belgilanadi.

Maxsus kompetentlik-kasbiy-pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishga tayyorgarlik ko‘rish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal eta olish, o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilib, xolisona baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish hisoblanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Maxsus kompetentlik asosini psixologik, kommunikativ, metodik, kreativ, informatsion, innovatsion kompetentlik tashkil etdi. Ularning mazmun mohiyati quyidagicha:

1.psixologik kompetentlik-pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, o'quvchilar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

2.kommunikativ kompetentlik-ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, o'quvchilar bilan samimiy muloqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish.

3.metodik kompetentlik-o'quv-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etishning shakl, metod va vositalarini bilish, o'zlashtirish, amalda qo'llash, kasbiy faoliyat natijalarini kvalimetrik tahlil eta olish, ilg'or pedagogik va xalqaro tajribalarni o'rganish, o'quv-tarbiya jarayonini loyihalashtirish, muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'nikmalari bilan tavsiflanadi.

4.kreativ kompetentlik (inglizcha “create”- yaratuvchanlik, ijodkorlik)-yangilik yaratish, ijodkorlik, tashkilotchilik kabi ko'nikmalarga ega bo'lishdir. Kreativ kompetentlik faqat yangi g'oyalarni yaratish uchungina emas, balki shaxsning hayot tarzi yoki ichki dunyosining rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

5.informasion kompetentlik- zamonaviy axborot kommunikasiya texnologiyalari vositasida shaxsiy va kasbiy faoliyati bilan bog'liq ma'lumot, axborotlarni mustaqil izlash, tahlil qilish, tanlash, qayta ishlash va zaruriy axborotlarni uzatish ko'nikmalarining shakllanganlik darajasidir.

6.innovatsion kompetentlik-ta'limdagi innovatsion jarayonlar mohiyatidan xabardorlik, kasbiy faoliyat sohasi va tegishli ta'lim yo'nalishidagi innovatsiyalarni o'zlashtirish, amaliyotga faol tatbiq etish, zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi savodxonlik, chet tillarni o'zlashtirish, novatorlik faoliyatida ko'rinadi. Mazkur jarayonlarda pedagog shaxsining kasbiy faoliyat sohasiga yo'nalganligi, shaxsiy imkoniyatlari, kasbiy bilim, malaka, ko'nikmalari, kasbiy sifatlar va mehnat tajribasi o'rtasidagi uyg'unlik va innovatsion jarayonlarning faoliyat sohasiga nisbatan integrasiyalashuvini ta'minlanishi innovatsion kompetentlikni rivojlantirishdagi yetakchi omill sifatida baholanadi. [4; 122-b] Maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari kasbiy kompetentligi tarbiyalanuvchilar ta'limtarbiyasida aks etadi. Bo'lajak tarbiyachilar kasbiy kompetentlikka uzluksiz ravishda bilim olish, shaxsiy va kasbiy sifatlarini takomillashtirish, axborot texnologiyalarini va yangi innovatsiyalarni amaliyotda qo'llay olish, konfliktli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qila olish, maqsadlarini aniq qo'yish va amalga oshirish, belgilangan amaliyot jarayonlarini to'laqonli ado etish orqali erishishi mumkin. Hozirgi kundagi eng dolzarb muammolardan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

biri ham har sohada erkin mushohada yurita oladigan, o‘z kasbiga mehr berib, uni rivojlanishiga hissa qo‘shadigan, bolalarni sevib ardoqlaydigan tarbiyachilar tayyorlashdir. Kasbini sevgan inson bu yutuqlarga, o‘z ustida tinimsiz ishlashi natijasida erishadi. Pedagogik kompetentlikni shakllanishiga orttirilgan pedagogik tajriba katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik/Asqar Mahkam tarjiması.- T.: Sharq NMAK, 2001. 400 b.
2. Краевский В.В., Хуторский А.В. Основы обучения. Дидактика и методика.- М., 2007.-352с
3. Mamurov B.B., Davronov I.E. Pedagogik kompetentlik. Buxoro.: “Durdona” nashriyoti.- 2021.- 231 b.
4. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta‘limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish: Monografiya-T., 2006.-357 b.

METODIKA – DARSLARNI SIFATLI TASHKIL ETISHNING ASOSIY SHARTLARIDAN BIRI

Muxammadrasulov Samandar Abduraim o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Bizning tadqiqotimizda maktabgacha ta‘lim tizimini rivojlantirish uchun O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida” gi Qonuniga asosan bolalarni sog‘lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazish, ularni aqliy salohiyatini yuksaltirishda qo‘l mexnatlarini o‘rni tarbiyaviy xususiyatga ega ekanligi, hamda ularni shakllari va usullarini joriy etishga qaratilganligi bilan ahamiyalidir. Shuningdek, loy va plastilin bilan ishlash mashg‘ulotlarining maqsadi va vazifasi bolalarning haykaltaroshlikning elementar asoslari bilan tanishtirish va amaliy ishlashgao‘rgatishni nazarda tutadi. Shuning uchun bunday mashg‘ulotlarni yuksak saviyada tashkil etish vao‘tkazish har biro‘qituvchidan mazkur soha bo‘yicha mal‘um tayyorgarlikka ega bo‘lishi kerakligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Loy, plastilin, glitserin, sirkul, o‘lchov, chizg‘ich, o‘g‘on mis, alyumin yoki temir sim, guash, mum, qo‘l mexnatlarini, ta‘lim tarbiya shakllari.

Mamlakatimizda ta‘lim – tarbiya tizimi va mazmunini takomillashtirish, uni davr talablari bilan uyg‘unlashtirish yo‘lidagi islohotlar jadal sur‘atlar bilan davom etmoqda. O‘sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol o‘sishi, uning jismoniy, axloqiy va ma‘naviy tarbiyasi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilib voyaga yetkazish masalasi davlatimiz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan, shu maqsadda ishlab chiqilgan O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hayotga izchil tatbiq etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev tomonidan maktabgacha ta’lim sohasini tubdan takomillashtirish, bolalar qamrovini oshirish va bu orqali ayollar – onalarni ijtimoiy hayotda faol ishtirokini ta’minlashga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning ...bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo‘lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta’lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz – bog‘cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta’lim yo‘nalishi bilan to‘liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat, degan so‘zlari fikrimizning yaqqol dalilidir. Shu o‘rinda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari tizimida haykaltaroshlik mashg‘ulotlariga kengo‘rin ajratilgan. Chunki haykaltaroshlik mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda maktab ta’limi uchun kerakli tasavvur, amaliy malakalarni tarkib toptirish uchun qulayfaoliyat turi hisoblanadi. Taniqli haykaltarosh I.Ya.Gints burhay xaykaltaroshlikning ta’limiy ahamiyatini ta’riflar ekan, matematika faninio‘rganish uchun arifmetika qanday rolo‘ynasa, haykaltaroshlik tasviriy san’atni o‘rganishda shunday ahamiyat kasb etishini ta’kidlabo‘tgan.

Chunki tasviriy faoliyatning boshqa turlarida buyumlarning ayrim detallari, elementlari (masalan, perspektiva qonuniyatiga ko‘ra buyumlarning ko‘rinishi, umuman borliqning vizual obrazi)o‘zgarib ketadi. Natijada tasviriy san’at asarini to‘laqonli idrok etish va muayyan qonuniyatlar asosida tasvirlash uchun tasvirdagi illyuziyalarni anglash talab etiladi. Haykaltaroshlikda ularni yaqqol ko‘rish, tasvirlash imkoniyati mavjudligi bois bolalarni nisbatlarni to‘g‘ri talqin qilish, asosiyni ikkinchi" darajalidan ajratishgao‘rgatish jarayoni oson kechadi. Shuning uchun ham maktabgacha ta’lim muassasalaridagi haykaltaroshlik mashg‘ulotlariga bolalarda buyumlar haqidagi dastlabki tasavvurlarni hosil qilish, ularni “o‘qish alifbosi” sifatida qarash lozim. Shuningdek, loy va plastilin bilan ishlash metodikasi bo‘yicha olim I.M. Sechenov ta’kidlaganidek, qo‘llar predmetning shaklini ko‘zga nisbatan boshqacharoq va to‘liqroq aniqlaydi, chunki biz qo‘llarimiz kaftini predmetning doimo ko‘zdan ozroq yoki ko‘proq yashirin yon sirtlariga va mutlaqo ko‘z ilg‘amas orqa tomoni sirtiga qo‘yishimiz mumkin. Loy yoki plastilino‘yinchoq yasayotgan bola jismlarning moddiy xossalarini — ularning shakli, qattiqligi kabilarini ifodalashi kerak. Lekin u bu ishnio‘z tajribasida sezish alomatlari bo‘lsagina bajara oladi.

Chunki predmetning ana shu sifatlarini ko‘rib aks ettirish sezib aks ettirishdan farqli ravishda bilvosita amalga oshadi. Shuo‘rinda, olim V.P.Savinix ob‘yektni alohida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qismlardan modellashtirish (konstruktiv usul) modellashtirishning eng oddiy usuli ekanligini ta’kidlaydi: ob’ekt oldindan qoliplangan qismlardan iborat. Odatda ish asosiy, eng katta qismdan boshlanadi. Masalan, - deb yozadi u, - har qanday hayvonni haykaltaroshlik chog’ida avval tanasini, so’ngra boshini haykalga soladilar, qismlarni o’lchamlari bo’yicha solishtiradilar va ularni bir-biriga bog’laydilar, so’ngra oyoq-qo’llarini haykalgao’tkazadilar. Kichkina detallar oxirgi marta shakllanadi.

Shuningdek, shaxsning har tomonlama shakllanishida maktabgacha yoshi o’ziga xos ahamiyatga ega davr sanaladi. Shuning uchun ham bizning mamlakatimizda 3 – 7 yoshgacha bo’lgan bolalarni tarbiyalash masalasiga jiddiy e’tibor berilmoqda. Barkamol avlod tarbiyasida oila va ta’lim tashkilotlari hamkorligi jamiyatda ma’naviy-axloqiy muhit barqarorligining asosiy omili sanaladi. Shu bois mamlakatimizda uzluksiz ma’naviy tarbiya tizimi va mazmunini takomillashtirishda o’zaro hamkorlikka tayanish zaruriyati paydo bo’ldi. Mamlakatimizning kelajagi va ertangi kuni bugun farzandlarimizning qanday tarbiya olayotganligiga bog’liq. O’z shaxsi va jamiyat bilan uyg’un yashaydigan, ma’nan yetuk, ya’ni keng bilimlarga, erkin tafakkurga, nozik didga va yuksak axloqiy fazilatlariga ega, o’z-o’ziga ham, jamiyatdagi kamchilik va yutuqlarga ham tanqidiy qaraydigan, ijodkor, izlanuvchan, jismonan va ruhiy sog’lom avlodni tarbiyalashni avvalo oiladan va maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlash kerak. “Yoshlarning ma’naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g’oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish haqida gap bor ekan, yana bir muhim masala xususida to’xtatilib o’tish o’rinli, debo’ylayman.

U ham bo’lsa, dunyoga hayrat ko’zi bilan boqib, undano’zicha ma’no topishga intiladigan murg’ak farzandlarimizning qiziqishi va hissiyotlariga mos qo’g’irchoq vao’yinchoq ishlab chiqish masalasidir. Bir qaraganda, bu muammo arziyas narsa bo’lib tuyulishi mumkin. Lekin, har qaysi go’dak ilk bor olamnio’z atrofidagi ashyo va buyumlar, jumladano’yinchoqlar orqali aniqlashini inobatga oladigan bo’lsak, ularning inson tarbiyasidagio’rni beqiyos ekani ayon bo’ladi. O’yinchoqlar obrazi bolaning murg’ak tasavvuriga bamisoli toshgao’yilgan naqshdek muhrlanib, uning ongida bir umr saqlanib qoladi. Go’dakning ulg’ayib, kasb tanlashi, kelajakda qanday yo’ldan borishi, o’zining hayot tarzini qanday axloqiy-ma’naviy asoslarga qurishi ham, hech shubhasiz, uning bolalikda qandayo’yinchoqlar bilan oshno bo’libo’sgani bilan belgilanadi. Shu o’rinda bolani intellektual qobiliyatini rivojlanishida o’zi qo’li bilan yasagan o’yinchoqlari uni kejakda tashabbuskorlik qobiliyatini shakllantirishiga ijobiy ta’sir qiladi. Asosan bola maktabgacha yoshda bog’chada plastilin va loydan o’zini yoqtirgan qaxramonlarini yasashi uning psixologik tafakkurini rivojlantirishi bilan belgilanadi. Shuning uchun bugun murabbiylarni bola tarbiyasidagi ahamiyati beqiyosdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda olamni anglash, o’rganishga qiziqishni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning eng qulay va samarali turlaridan biri, shubhasiz, loy ishi – haykaltaroshlik mashg‘ulotlaridir.

Bu turdagi mashg‘ulotlarda bolalarda ijodkorlik ko‘nikmalarini tarkib toptirish bilan bir qatorda maktab ta‘limida muhim ahamiyat kasb etuvchi qo‘llarning mayda motorikasini rivojlantirish jarayoni kechadi. Shuning uchun ham haykaltaroshlik mashg‘ulotlarida muayyan didaktik vazifalar qo‘yiladi. Unga ko‘ra, haykaltaroshlik mashg‘ulotlarining maqsadi, birinchi navbatda, bolalarda ijodkorlikni shakllantirish, ularda haykaltaroshlik sohasiga oid texnik va ijodiy malakalarni tarkib toptirish orqali tasviriy san‘atga, umuman go‘zallik namunalarini yaratishga qiziqish, rag‘batni tarbiyalashdan iborat. Bolalar o‘zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan: xo‘roz, tovuq, o‘rdak, jo‘ja va boshqalarni yasab, parrandalar shaklini mazmunida ishlaydilar. Ko‘proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Dastavval predmetni yoki naturani kuzatib, ko‘rib chiqiladi. predmetning shaklini, qismlarini, proporsiyasini barmoq harakatlari bilan ko‘rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko‘rsatib berishi mumkin. Ishlarni bajarishda turli vositalardan foydalasa bo‘ladi. Flomaster turli idishlarning qalpoqchalaridan yasalgan baliqning “tangachalarini” iz qoldirish uchun ishlatish tavsiya etiladi.

Yana alohida ahamiyatga ega bo‘lgan, tasviriy faoliyatning har xil turlari bolaning badiiy didini shakllantiradi. Agar rasm va applikatsiya chiziqlarning aniqligi hamda ranglarning yorqinligi orqali bolalarni estetik tarbiyalashga ta’sir ko‘rsatsa, o‘yinchoqlar yasashda predmetning hajmli shakli, yumshoqligi va ritmi birinchi o‘ringa chiqadi. Mana shu uchta komponentning barchasi real fazoda mavjud bo‘lib, bolada predmetlar plastik shaklining go‘zalligini, qismlarining nisbatlarini tez idrok etish va bilib olish ko‘nikmasini shakllantiradi, ularda tevarak-atrofdagi voqelikka diqqate ‘tibor va qiziqishni rivojlantiradi.

Loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasash faoliyatning bir turi sifatida rasm chizish yoki applikatsiya tuzishga qaraganda bolalarni fazoda mo‘ljall olishga, qator matematik tushunchalarni o‘zlashtirishga tezroq o‘rgatadi. Chunonchi, kichik guruhda bolalar to‘siq uchun ustunchalar yasashadi, bola ularni bir joydan ikkinchi joyga olib qo‘yadi, qator qilib teradi, ulardan uycha atrofiga devor yasaydi, nechta ustuncha yasaganini sanab chiqadi va hokazo. Katta yoshli bog‘cha bolalari odam figurasini yasashda uning a’zolarini qayerga birlashtirish to‘g‘risida o‘ylaydilar. Bunda ular figura qismlarini bir-biri bilan va butun figura bilan bevosita solishtirib, taqqoslab ko‘radilar, ularning kattakichikligini, o‘lchamlarini (uzunligini, qalinligini) aniqlaydilar. Holbuki, rasm chizilgan vaqtda bu ishlarni faqat ko‘z bilan chamalab amalga oshirish mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasashning yana bir xususiyati uning turli o‘yinlar bilan uzviy bog‘liqligidir. Bajarilgan figuraning hajmliligi bolalarni shu o‘yinchoq yordamida turli o‘yin harakatlariga rag‘batlantiradi. Xulosa qilib aytganda, kichikintoylar o‘zlari yasagan buyumlarni mashg‘ulot jarayonidayoq darhol esga solib turli o‘yinlarni boshlab yuboradilar. Bolalar yoshiga xos bu xususiyat anchagina mavzularni o‘yin bilan bog‘lab o‘tkazish imkonini beradi. Masalan, bolalar loy va plastilindan idish-tovoqlar va o‘z qo‘g‘irchoqlari uchun nozu ne‘matlar, kosmodrom, hayvovat bog‘i, xokkey va boshqa o‘yinlar uchun kichkina figuralar yasashlari mumkin. Mashg‘ulotlarni o‘yin shaklida tashkil etish bolalarning loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasashga qiziqishini oshiradi, kattalar va o‘z tengdoshlari bilan muloqotga kirishish imkoniyatini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3955-son qarori.
2. Khasanova Gulnoz Kasimovna, Nigmatova Mavjuda Mahmudovna. Classification of Educational Activities and Assessment Classifications Improvement of Pedagogical Problems//International Journal of Advanced Science and Technology.Vol. 29, No. 11s, (2020), pp. 1958-1961
3. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shaxri. - T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. - B 167-170.
4. Mukhamadovna T. M., Sharipovna H. A., Supkhonovna H. N. The system of development of professional competence in future primary school teachers //SYSTEM. – 2020. – T. 7. – №. 13. – C. 2020.
5. Mukhamadovna T. M., Djamshitovna K. M., Narzullayevna Q. S. Art as a significant factor of forming world outlook of students //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 11.
6. Mukhamadovna T. M. Challenges of Feminism and Gender Equalization //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 10.

SHAXSNI KAMOL TOPISHIDA MARKAZIY OSIYO ALLOMALARINING ILMIY MEROSIDAN FOYDALANISH

Naimova Dilfuza Sirojiddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo mutafakkirlarining globallashuv davrida ta’lim-tarbiya, odob-axloq masalalaridagi qarashlari, shuningdek, mutafakkirlarning ijodiy faoliyatidagi ta’lim-tarbiyaga oid yondashuvlar, g‘oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullarining bugungi kundagi ahamiyati masalalari chuqur tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, odob, barkamol avlod, insonparvarlik, yosh avlod, ma’anivma’rifiy meros, falsafiy qarashlar, ezgu g‘oyalar.

Bugun oldimizga turgan o‘ta muhim vazifalardan yana biri o‘z fikri, dunyokarashi, zamonaviy bilim va tafakkurga ega bo‘lgan yangi avlod tarbiyasidir. O‘zbekiston mustakillikka erishgan dastlabki kunlardanok yangi tarixiy sharoitlarda o‘zgarib borayotgan jamiyatga munosib har tomonlama yetuk va barkamol yoshlarni tarbiyalash kun tartibidagi dolzarb muammolardan biri sifatida belgilandi. Buyuk alloma va adiblarimiz, aziz-avliyolarimizning bebaxo merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini kuchaytirishga aloxida e’tibor karatishimiz kerak [1]. Istiqlol yillarida Vatanimiz ijtimoiy-siyosiy hayotining barcha jabhalarida o‘zlikni anglash, ma’naviy-ma’rifiy qadriyatlarni chuqur idrok etish va xalqqa yetkazish, yoshlarni Vatanga, xalqqa muhabbat ruhida tarbiyalashda ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Ma’naviy hayotni yuksaltirishda hukumatimiz tomonidan uzoqni mo‘ljallab ishlab chiqilgan maxsus dasturlar bu borada muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Buyuk ajdodlarimizning hayoti va bebaho me’rosini o‘rganish, qadamjolarini obod etish va asrab-avaylash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi.

O‘tmish tariximizga nazar tashlaydigan bo‘lsak, qadimda Turon, o‘rta asrlarda Turkiston, Movarounnahr deb yuritilgan bizning zamin azaldan sivilizatsiya markazlaridan biri bo‘lgan. Ayniqsa, 9-12 asrlardagi madaniy yuksalish Sharq uyg‘onish davri – Sharq renessansi sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan. O‘rta asrlarda Sharq ilm-fani rivojida xalifa Ma’mun ibn Xorun ar-Rashid zamonida (813-833) Bag‘dodda tashkil etilgan “Baytul hikma” alohida o‘rin tutgan.” Baytul hikma” me’rosini o‘rganganda Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (786-850) nomi birinchilar qatorida tilga olinadi. Xalifalik akademiyasining mudiri bo‘lgan al-Xorazmiy o‘nlik pozitsion hisoblash tizimini, nol belgisi va qutblar koordinatalarini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

birinchilardan bo'lib asoslab berdi va amaliyotga tatbiq etdi. Bu esa matematika va astranomiya fanlari rivojida keskin burilish yasadi. Bag'dod akademiyasining yana bir Movarounnahrlik namoyondasi Ahmad Farg'oniy (797-865) o'zining “Astranomiya asoslari” deb nomlangan fundamental asrada olamning tuzilishi, yerning o'lchovi haqidagi dastlabki ma'lumotlar, sayyoramizning sharsimon ko'rinishiga ega ekanligi xususidagi dalillari keyinchalik buyuk geografik kashfiyotlar davrida Kolumb, Magellan va boshqa sayohatchilarning kashfiyotlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Yillar o'tishi nilan yana ilm-fan va madaniyat o'chog'i Bag'doddan Movarounnahrda ko'chdi. 1004-yilda xorazmshoh Ali ibn Ma'mun tomonidan Gurganchda akademiya tashkil etiladi. Xorazm Ma'mun akademiyasi” ning asosini Abu Nasr ibn Iroq (10 a-1034), Abdulhayr ibn Hammor (991-1048), Abu Sahl Masihiy (970-1011), Abu Rayhon Beruniy (973-1048), Abu Ali ibn Sino (980-1037) kabi allomalar tashkil etishgan Ma'mun akademiyasida to'plangan olimlarning to'liq ro'yxati bizgacha yetib kelmagan. Lekin tarxichi Abu Mansur as-Salibiy (961-1038) ning yozishicha, Gurganchda to'plangan faqat arabiynavis adiblarning o'zi 200 ga yaqin bo'lgan. Yuqorida biz tilga olgan har bir mutafakkirning qoldirgan ilmiy me'rosi o'sib kelayotgan yosh avlodning kamol topishi uchun munosib o'rin egallaydi. Mutafakkirlarimiz bola tarbiyasi va uning kamoloti to'g'risida o'z asarlarida to'xtalib, yoshlarni odob-axloqi, jismoniy barkamolligi, aqlan yetuk, mehnatsevarligi va vatanparvarlik tarbiyasiga alohida e'tibor berib kelgan. Xususan, bolalarni mehnatga tayyorlash va mehnatsevarlik ko'nikma va malakalarini shakllantirib, barcha tarbiya shahobchalarini tarkib toptirib borishning muhim omili ekanligi ta'kidlab kelingan.

Ular mehnatni yuksak baholab, kishilarning bir-birlari bilan qiladigan muomala va munosabatlari ham mehnat orqali yuzga keladi deydi. Chunki mehnat qilgan kishi o'zgalar mehnatini qadrlay oladi va to'g'ri munosabatda bo'ladi deb hisoblashgan. Dangasa ishyoqmas kishilar esa o'zgalar mehnatini qadrlay olmaydi, hatto ularning ustidan kuladi deb uqtiradilar. Shuning uchun bunday kishilarni tarbiyalash kerakligini aytadilar. Bundan tashqari Markaziy Osiyoning eng ko'zga ko'ringan mutafakkiri Abu Nasr Farobiy ham ijodiy faoliyatida barkamol avlod tarbiyasi uchun alohida me'ros qoldirgan. Farobiy jamiyatda yashayotgan har bir kishini yoshligidan boshlab biror kasbni o'rganish uchun harakat qilishi va kelajakda shu kasb orqali jamiyatga foyda keltiri kerak, deb biladi. Har bir kasbni egallash jarayonida muayyan harakatlar, takrorlash, mashq qilish yo'li bilan ko'zlangan maqsadga erishish mumkinligini aytib o'tgan. Hattoki, o'zining “Fozil odamlar shahri” asarida “Axloqiy fazilatlar va razilliklar, axloqiy harakatlarni, ishlarning bir necha takrorlanishida va uzoq davom etish jarayonida vujudga keladi va mustahkamlanadi. Agar qilinayotgan ish xayrli bo'lsa, undan fazilat kelib chiqadi, agar yomon bo'lsa undan razillik kelib chiqadi”, - deb ta'kidlagan. Abu Nasr

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Farobiy bolalarni yoshligidan boshlab mehnat va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash hamda o'ziga yoqqan ishiga mashg'ul bo'lib asta-sekin o'zi qiziqqan biron bir kasbni egallashi zarurligi hamda barcha hunarlarni bir to'la egallab bo'lmasligini ofodalab, shunday deydi: “Har bir kishiga biriktirilgan ma'lum bir ish bo'lishi kerak, toki u kishi o'ziga biriktirilgan ishni kechiktirmasdan o'z vaqtida bajarsin”. Bizga ma'lumki, ma'naviy-axloqiy barkamol avlodni tarbiyalash, ta'lim berish xech qachon bir vaqtning o'zida yuzaga kelmaydi. Balki, ularni kelib chiqishining haqiqiy manbai, keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zarurat natijasida vujudga keladi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, mutafakkirlarimizning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Uzoq va boy tarixga ega bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari o'zining ta'lim-tarbiyaga oid boy me'rosini yaratib, takomillashtirib yoshlarni insonparvarlik, mehnatsevarlik va umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan.

Bu fikrlarimizga aynan xos bo'lgan buyuk mutafakkir olim Burxoniddiy Marg'inoniydir. Burxoniddiy Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida iymon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi g'oyalari bugungi kundagi barkamol avlod uchun har tomonlama va uyg'un rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda islom ta'limotining yirik namoyondasi Burxoniddiy Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qoldirgan ko'plab asarlarida, jumlada, “Al-jome as-sahih” kitobida yoshlarni insonparvarlik, halollik, axloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik, mustaqil fikr hislatlari asosiy o'rin egallaydi. Uning ijodiy faoliyatida va qoldirgan ilmiy me'roslarida ta'lim va tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ularni to'g'ri foydalanish – ta'lim jarayonida barkamol avlodga qo'llash o'qituvchining pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining asarlarini o'rganish, tahlil qilish ularning ijodi va ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarni pedagogik nuqtayi nazardan tadqiq etish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari mutafakkir olimlarning ilmiy me'rosi haqiqatdan ham olamshumul.

Bu jumlamizga misol qilib oladigan bo'lsak, arab tili grammatikasining asoschisi sifatida tan olingan Mahmud Zamaxshariy (1075-1144) tarixda birinchi bo'lib ko'p tilli lug'at- arabcha-forscha-turkiy lug'atni tuzgan edi. Bundan tashqari biz yuqorida ta'kidlagan buyuk mutafakkir olim Abu Nasr Farobiy (873-950) jahon tarixida birinchi bo'lib nota yaratgan. U ixtiro qilgan cholg'u asbobi – qonun hamon sozandalarimiz qo'lidan tushmaydi. Beruniy zamondoshi, Foroblik Javhariy (940-1008) o'zi yasagan qanotlar bilan uchish mumkinligini Leonardda Vinchidan 500 yil odin tajribada sinab ko'rgan. Yuqorida keltirilgan ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

milliy ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etgadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasida keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Sharqdagi uyg'onish davri Sharq mutafakkirlari – Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy va Abu Ali Rayhon Beruniylar o'zlarining ta'limiy qarashlarida birinchi o'ringa inson shaxsini qo'yadilar hamda bolalarni har tomonlama, jismoniy va estetik kamolotga erishishlari, shuningdek, tillarni bilishlarini zaryr deb hisoblaydilar. Aqliy ta'limni tashkil etuvchi fanlar sirasiga matematika, astronomiya, mexanika va tabiatshunoslik kabi tabiiy-ilmiy fanlarni kiritadilar. Shu o'rinda tabiiy savol tug'iladi. Nega aynan Movarounnahrda chiqqan mutafakkirlar Bag'dod Akademiyasida yuksak sharaf va mavqega sazovor bo'lganlar? Nega butun bir 11 asrni g'arb olimlari “Beruniy asri” deya e'tirof etganlar? Nega dunyoning nurli nuqtalaridamasalan, Belgiya va Latviyada Ibn Sinoga, Latviyada Mirzo Ulug'bekka, Yaponiya, Rossiya va Ozarbayjonda Alisher Navoiyga, Misrda Ahmad Farg'oniy kabi vatandoshlarimizga haykallar o'rnatilgan? Chunki, bizning birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov ta'kidlaganidek, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangiliklar, ayniqsa, insoniyat rivojiga katta turtki beradigan jarayonlar, kashfiyotlar o'z-o'zidan yuz bermaydi. Buning uchun avvalo asriy an'analar, tegishli shart-sharoit, tafakkur maktab, ma'daniy-ma'naviy muhit mavjud bo'lmog'i kerak. Darhaqiqat Vatanimiz azaldan buyuk allomalarni, mard va jasur Vatan himoyachilarini, maxsus lashkarboshi va buyuk davlat arboblarni yetishtirib bergan muqaddas yurt.

Bundan tashqari Prezidentimiz tashabbusi bilan Markaziy Osiyo olim va mutafakkirlarining abadiy tarixiy me'rosini chuqur o'rganish va anglash, mamlakat va jahon jamoatchiligini o'zbek mutafakkirlarining aniq, tabiiy fanlar va islom ilmlari rivojiga qo'shgan hissasi bilan tanishtirish, ilmiy markazlar va dunyoning yetakchi olimlarini ularning ishlari va kashfiyotlarini har tomonlama o'rganishga jalb etish, ushbu beqiyos intellektual boylikni ko'z qorachig'idek asrash va ommalashtirish maqsadida, 2014-yil 14-15-may kunlari Samarqand shahrida “O'rta asrlar Shaqr allomalari va mutafakkirlarining tarixiy me'rosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati” mavzusida xalqaro konferensiya o'tkazildi. Unda ellika yaqin mamlakatlardan tashrif buyurgan vakillar o'zlari qiziqtirgan savollarga javob olishdi. Bundan tashqari, konferensiyada mutafakkir olimlarning ilmiy faoliyati tahlilga bag'ishlangan mamlakatimiz va xorijdagi yetakchi tadqiqotchilarning maruzalarida Markaziy Osiyoda 9-12 va 14-15 asrlarda ro'y bergan ilmiy madaniy uyg'onishning turli jihatlari keng qamrovli yoritilib berilgan. Bu konferensiyada ko'rinib turibdiki, barkamol avlod tarbiyasi samarali amalga oshirishda bizda [2] ma'naviy meros yetarli. Bu boy merosdan Vatanimiz ravnaqi yo'lida oqilona va samarali foydalanish sizni bizning vazifamiz va burchimizdir. Zero Vatanaga, millatga muhabbat tuyg'usi eng muqaddas,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

eng mo'tabar tuyg'udir. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, buyuk mutafakkirlarimizning mehant tarbiyasi xususidagi fikrlari bugungi kundan ham ahamiyat kasb etib, bolalarni mehnatsevar qilib tarbiyalashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Serqirra olim Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, “Aziz do'stlar oltin va kumushi bo'lmagan odam kambag'al emas, balki es-hushi va kasb-hunari bo'lmagan kishi kambag'aldir” [3]. Shu sabali mehnat ta'lim va tarbiyasi yuqori o'ringa qo'yish lozim oqibatda shaxsga qo'lga kiritilgan mehnat muvaffaqiyatdan quvonish, o'z qadrqimmatini anglash hamda o'z mehnatidan g'ururlanish tuyg'usi qaror topsin.

Foyalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2019 yilda mamlakatimizni rivojlantirishning eng muhim ustuvor vazifalari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining 29 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi.
3. Abdulla Avloniy. Tanlanga asarlar. 2-jild. “Turkiy guliston yoxud axloq”, - T.; Ma'naviyat, 2006.

YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY QONUNCHILIK SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA XALQARO HUQUQ NORMALARINING AHAMIYATI

Boymurodov Qiyomidin Farxod o'g'li

CHDPU Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (huquq ta'limi) magistranti

boymurodovqiyomiddin76@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xalqaro huquq tushunchasi, uning milliy huquq tizimidagi o'rni va davlatning asosiy vazifalaridan biri, yangi O'zbekistonning bosh maqsadi “Inson qadri”ni ta'minlashda, inson huquqlari va ijtimoiy adolatni ta'minlashda xalqaro huquq normalari va shartnomalarning ahamiyati atroflicha tahlil qilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, milliy huquq, xalqaro normativ-hujjat, adolat, ijtimoiy adolat.

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of the concept of international law, its role in the national legal system, and the importance of international legal norms and treaties in ensuring “Human Dignity”, human rights, and social justice, one of the main tasks of the state and the main goal of the new Uzbekistan.

Key words: international law, national law, international normative document, justice, social justice.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

KIRISH. Davlatning asosiy funksiyalaridan biri nafaqat o‘z fuqorolarini emas balki hududida yashab turgan barcha insonlar uchun, ijtimoiy adolat, qonun ustuvorligi va inson huquqlarining kafolatini ta’minlashdir. Shu maqsadga to‘la erishish uchun davlat bir vaqtda o‘z potensialini to‘la ishlata turib, bu sohada dunyoning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlari tajribasidan o‘z manfaatlari yo‘lida, milliy qadriyatlarini inobatga olgan holda, unumli foydalanishi tabiiy bir jarayondir. Xususan O‘zbekiston sharoitida ham.

Milliy qonunchilik samaradorligiga erishishda xalqaro huquq normalarining ahamiyatiga kirishdan oldin bu ikki atamaning mohiyatini tushunib olamiz. Xalqaro huquq davlatlararo munosabatlarni, milliy huquq esa, mamlakat ichkarisidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan, bir-biriga bo‘ysunmaydigan mustaqil huquq tizimlari hisoblanadi. Ushbu huquq sohalarining ishtirokchilari ham turlicha bo‘lib, xalqaro huquq subyektlari sifatida davlatlar va xalqaro tashkilotlar maydonga chiqsa, milliy huquq subyektlari sifatida esa, jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek, ushbu davlatlarning organlari maydonga chiqadi. Ammo, ayni paytda, ular o‘zaro murakkab munosabatlar bilan bog‘langandir¹⁶².

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Xalqaro huquq va uning milliy qonunchilikdagi ahamiyatini o‘rganish o‘tgan yillar davomida ortgandirki, hali yo‘qotgani yo‘q. Mazkur mavzu ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganib chiqilgan. Jumladan, Yuridik universitet professor, o‘qituvchilari tomonidan 2018-yil nashr etilgan “Xalqaro huquq” darsligida, D.Musayev D.Sattarov, A.Muminov rahbarligidagi 2020-yil nashr etilgan “Xalqaro huquq” o‘quv qo‘llanmasida, bundan tashqari, I.I. Lukashuk, A.X. Saidov. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari nomli asarida “Xalqaro huquq normalarining milliy huquqqa bo‘lgan transformatsiyasi”ni alohida ahamiyat berib tadqiq qilib o‘tgan bo‘lib, quyidagilarni qayd etishdi. “Transformatsiya jarayonida xalqaro-huquqiy norma o‘z mazmunini saqlab qolsa-da, uning shakli ba’zan o‘zgaradi. Shu bois, bu o‘rinda implementatsiya, ya’ni xalqaro huquq normalarining milliy huquq normalariga kirib borishi haqida ham so‘z boradi. Milliy huquqqa kirib kelar ekan, xalqaro huquq normalari unda alohida mavqega ega bo‘ladi. Mamlakat huquqiy tizimining uzviy qismi sifatida ular o‘z maqsad va prinsiplariga mos ravishda, shuningdek, unda belgilangan protsessual tartibga muvofiq tarzda qo‘llanadi. Xalqaro huquq milliy qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshirishga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Milliy qonun chiqaruvchi hokimiyat xalqaro huquqqa zid keladigan qonunlar chiqara olmaydi. Qonun chiqaruvchi hokimiyat davlatning zimmasidagi xalqaro majburiyatlar bilan cheklab qo‘yilgandir — u xalqaro

¹⁶² Xalqaro huquq. O‘zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar akademiyasi. Toshkent-2012. 73-b

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

huquq normalarini ro‘yobga chiqarish uchun zarur qonunlar chiqarishga majbur”¹⁶³. Bu kabi fikrlar, xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar, shartnomalarning milliy qonunchilikka qabul qilinish jarayoni izohlab berilgan bo‘lib, transformatsiya jarayoni, milliy qonunchilikka ta’siriga, ayniqsa jiddiy e’tibor qaratilgan.

NATIJALAR. Xalqaro huquq milliy huquq bilan o‘zaro quyidagi uch usulda bog‘langandir. Birinchidan, tarafdorlari xalqaro huquqning milliy huquq normalaridan ustunligini e’tirof etadilar va bugungi kunda bu kabi davlatlar ko‘pchilikni tashkil etadilar. Xalqaro huquqning ustunligi aksariyat davlatlarning konstitutsiyalarida, xususan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Muqaddima qismida ham mustahkamlangan. Demak, birinchi nuqtayi nazar xalqaro huquq ustunligi nazariyasini asoslaydi. Ikkinchidan, xalqaro huquq va davlat ichki huquqi o‘zining subyektlari, manbalari, obyektlari, harakat qilish sohasi bo‘yicha mustaqil huquq tizimlaridir. Bu nuqtayi nazar namoyondalarining ta’limoti dualistik nazariya nomini olgan. Uchinchidan, davlat ichki huquqining xalqaro huquqqa nisbatan ustunligi ilgari surilgan bo‘lib, ushbu nazariya XIX asrda Germaniyada tarqalgan¹⁶⁴.

Xalqaro huquq tizimi va davlatning ichki huquqi tizimi bir-biridan umuman ajralgan va alohida holda mavjud bo‘lmaydi. Xalqaro huquqda norma ijodkorligi milliy huquq tizimlariga ta’sir ko‘rsatishi hamda bu davlatlarning tashqi siyosati va diplomatiyasida hisobga olinishi fakt sifatida e’tirof etiladi. Xalqaro huquq o‘z navbatida milliy qonunchilikka ta’sir ko‘rsatadi. Qator davlatlarda ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalar to‘g‘ridan to‘g‘ri milliy qonunchilikning bir qismiga aylanadi. Ko‘plab davlatlar qonunlarida shunday qoida belgilanganki, unga ko‘ra, qonundagi qoidalar bilan xalqaro shartnoma normalari o‘rtasida tafovut mavjud bo‘lgan hollarda xalqaro shartnoma qoidalari ustuvor sanaladi. Xususan, 7-fevral 2019-yilda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi “Xalqaro shartnomalari to‘g‘risidagi” qonunida “O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalari bilan bir qatorda O‘zbekiston Respublikasi huquqiy tizimining tarkibiy qismidir. Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining qonunida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi qoidalari qo‘llaniladi”¹⁶⁵ deb etirof etilishi ham xalqaro huquqning milliy huquq tizimining tarkibiy qismi, ham o‘rni kelganda undan ustunligi e’tirof etilgan. Demak, har bir davlatning milliy huquqi ular

¹⁶³ I.I. Lukashuk, A.X. Saidov. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent 2007. 113-b

¹⁶⁴ O‘sha manba. 115-b

¹⁶⁵ <https://lex.uz>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qabul qiladigan xalqaro huquq normalari mazmuniga ta'sir ko'rsatadi, biroq, biron-bir davlat o'zining g'oya va dasturlariga zid keluvchi xalqaro majburiyatlarni zimmasiga olmaydi. Xalqaro huquqning bironta normasi konstitutsiyani chetlab o'tgan holda milliy huquqqa kirib kelishi mumkin emas.

MUHOKAMA. Xalqaro huquq normalarining milliy huquqqa kirib kelish qoidalari turli mamlakatlarda turlichadir. O'zbekiston misolida Konstitutsiyaning 93-moddasida xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining birgalikdagi vakolatlaridan biri ekanligi, 109-moddasida esa O'zbekiston Respublikasining Prezidenti muzokaralar olib boradi hamda O'zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning qabul qilingan majburiyatlariga rioya etilishini ta'minlaydi deya etirof etib qo'yilgan.¹⁶⁶ Xalqaro huquq normalarining milliy huquq tizimiga kirib kelishi jarayoni transformatsiya va implementatsiya usulida namoyon bo'ladi. Bunda xalqaro-huquqiy norma o'z mazmunini saqlab qolsa-da, uning shakli ba'zan o'zgaradi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida 80dan ortiq xalqaro hujjat, 4 ta fakultativ pratakol ratifikatsiya qabul qilingan bo'lib, asosan inson huquqlarining ustuvorligi va farovonlikni oshirish uchun xizmat qilib kelmoqda. Na'muna o'rnida, bugungi kunda dolzarb muammolar qatoriga qo'shilayotgan muammolardan biri tergov jarayonlaridagi, umuman, insonga nisbatan qayriinsoniy munosabatda bo'lish, qiynoqqa solishni cheklashga erishish uchun xalqaro hujjatlar namuna vazifasini o'taydi. Xususan 1991-yil 30-sentabrda qabul qilingan “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”ning 5-moddasida “Hech kim qiynoqqa yoki shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni xo'rlovchi muomala va jazoga duchor etilmasligi kerak”¹⁶⁷ deya belgilab qo'yilgan va ayni mazmunda konstitutsiyamizdan ham joy olgan. O'zbekiston Respublikasi Strategiyasi 2022-2026da ham “Qiynoqlarning oldini olish bo'yicha preventiv mexanizmlarni takomillashtirish. Qiynoqlarning oldini olish bo'yicha tegishli xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish”¹⁶⁸ masalasini ko'rib chiqish kabi maqsadlar belgilab qo'yilgan. Ushbu qonunlarni qabul qilinishi davlatning xalqaro maydondagi pozitsiyasini mustahkamlashga, unda ta'minlangan inson huquqlarining kafolatini namoyish etishga xizmat qiladi va bu turli millat va elatlardan tashkil topgan xalqning huquqlari ta'minlanishining samaraliroq usulidir.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni takidlamochimanki, xalqaro hujjatlarning qabul qilinishi yoki ularni milliy qonunchilikka transformatsiya qilishning har bir davlarning o'z qonunini yaratishdan afzalligi shundaki, har bir davlatda ham adolatli va samarali

¹⁶⁶ <https://constitution.uz>

¹⁶⁷ Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.

¹⁶⁸ <https://lex.uz>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qonun qabul qilish mexanizmlari, yetarli mutaxassis va ekspertlar jamoasi yetarli emas. Ayni vaqtda dunyoning aksariyat davlatlari tomonidan qabul qilingan, dunyoning turli dunyoqarashga ega, xilma-xil millat va din vakillari uchun munosib tushadigan normativ-huquqiy hujjatni qabul qilshi, shu qatlamning ishtirokisiz amalga oshirish imkonsiz. Xalqaro tashkilotlar ayni shu vazifani bajaradi. Uzoq davr sinovidan o'tib kelayotgan xalqaro normativ-hujjatlar tayyor dastur vazifasini bajaradi. O'zbekiston Respublikasi inson huquqlar bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, boshqa, Inson huquqlar umumjahon deklaratsiyasi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti 7 ta haqida kuni va 4 ta fakultativ protokolga qo'shilgan O'zbekiston Respublikasi inson huquqlar bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, boshqa, Inson huquqlar umumjahon deklaratsiyasi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti 7 ta haqida kuni va 4 ta fakultativ protokolga qo'shilgan. Bu kabi xalqaro hujjatlarni tahlil qilish va milliy qonunchilikka tadbiq etish, nafaqat inson huquqlari borasida, balki, adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida farmoni
3. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
4. I.I. Lukashuk, A.X. Saidov. Hozirgi zamon xalqaro huquqi nazariyasi asoslari. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent 2007.
5. Xalqaro huquq. O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar akademiyasi. Toshkent-2012
6. **Internat manbalari**
7. <https://constitution.uz>
8. <https://lex.uz>

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA SINONIM VA OMONIM SO‘ZLARNI O‘RGANISHNING TA‘LIMY AHAMIYATI

Numonova Charos Dilshod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi”
(boshlang‘ich ta’lim) 1- bosqich magistri

G‘ulomova Xolida

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “O‘zbek tilshunosligi” kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Boshlang‘ich ta’lim bosqichida ona tili ta’limi samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarning tatbiqi muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada sinonim, omonim so‘zlar bilan o‘quvchilar leksik boyligini oshirishda zamonaviy texnologiyalarning tatbiqi yoritilgan.

Abstract: The use of modern technologies is crucial for enhancing the effectiveness of mother tongue education at the primary level. This article examines how modern technologies can increase students' vocabulary through synonyms and homonyms.

Аннотация: Применение современных технологий имеет ключевое значение для повышения эффективности обучения родному языку на начальном уровне. В данной статье рассматривается, как современные технологии могут увеличить лексический запас учащихся с помощью синонимов и омонимов.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, leksik birliklar, zamonaviy texnologiyalar, interaktiv ta’lim, sinonimlar, omonimlar.

Key words: primary education, lexical units, modern technologies, interactive education, synonyms, homonyms.

Ключевые слова: начальное образование, лексические единицы, современные технологии, интерактивное образование, синонимы, омонимы.

Kirish

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish muhim ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Maktab ta’limida shu kungacha qo‘llanib kelinayotgan an’anaviy metod va usullar bilan bir qatorda noan’anaviy zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Raqamli ta’lim vositalari yordamida o‘quvchilarning so‘zlarni yodda saqlash, ularni kontekstda to‘g‘ri qo‘llash va tahlil qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

O‘quvchilarning so‘z boyligini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv o‘quv dasturlari o‘quvchilarning lug‘at zahirasini kengaytirishga yordam beradi¹⁶⁹. Zamon talablaridan kelib chiqqan holda darslarning

¹⁶⁹ Brown, J. (2021). Technology in Early Language Education: A Modern Approach. Cambridge University Press.

yangicha usulda tashkil etilishi o`quvchi so`z boyligini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang`ich ta`lim tizimida elektron darsliklar, ta`limiy mobil ilovalar va o`yinli yondashuvlarning samaradorligi ko`p hollarda an`anaviy usullardan yuqori natijaga erishgani ko`rinmoqa.

Asosiy qism

Leksik birliklarni o`rganish til o`rgatish jarayonining muhim tarkibiy qismi bo`lib, boshlang`ich sinf o`quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda katta ahamiyatga ega<sup>170</sup>. Sinonim va omonim kabi leksik munosabatlarni to`g`ri anglash va ularni muloqot jarayonida samarali qo`llay bilish bolalarning lingvistik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. An`anaviy yondashuvlar ko`pincha leksik birliklarni yod olishga asoslangan bo`lib, bu usul o`quvchilarning faol ishtirokini ta`minlay olmaydi. Shu sababli zamonaviy texnologiyalar yordamida interaktiv va multimediali ta`lim muhitini yaratish talab etiladi.

Hozirgi kunda pedagogik texnologiyalarni lingvodidaktik jarayonga integratsiya qilish til o`rganish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

Interaktiv ta`lim platformalari (LMS – Learning Management System), elektron ta`lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Edmodo) orqali o`qituvchilar o`quvchilarga leksik birliklarni o`zlashtirish uchun turli topshiriqlar taqdim eta oladilar. Ushbu tizimlar orqali o`quvchilarning ma`lumot to`plash va ulardan foydalanish imkoniyati kegayib boradi.

Raqamli vizual vositalar, jumladan animatsiyalar, videodarsliklar va grafik modellar, o`quvchilarga leksik birliklarni chuqurroq anglashga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko`ra, vizual materiallar orqali o`zlashtirilgan so`zlar uzoq vaqt davomida xotirada saqlanadi. Shuning uchun ham boshlang`ich sinfda so`zlarning leksik ma`nosi ustida ish olib borishda vizual manbaalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo`ladi.

Sinonimlar	
So`z juftliklari	Rasmlar
<i>Chiroyli</i> 🌸	<i>Go`zal</i> 🌸
<i>Tez</i> 🏃	<i>Jadal</i> 🏃
<i>Baxtli</i> 😊	<i>Xursand</i> 😊

Boshlang`ich sinf o`quvchilari uchun ta`lim o`yinlari asosida tashkil etilgan mashg`ulotlar ularning ishtirokchanligini kuchaytiradi. Interaktiv o`yinlar yordamida

¹⁷⁰ " Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger Publishers, 208 p.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sinonimlar va omonimlarni o‘rganish nafaqat o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ularda reflektiv fikrlash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi. Misol tariqasida “Davom ettir” didaktik o‘yinining rasmi shaklini ko‘rish mumkin. Bunda o‘quvchilarga omonim so‘zlarning yozilishi aynan bir xil bo‘lishi, ammo leksik jihatdan turli ma’no anglatishi tushuntiriladi:

Tadqiqot doirasida ikki guruh ishtirokida tajriba o‘tkazildi. Birinchi guruh an’anaviy yondashuv (kitob asosida o‘rganish) bo‘yicha ta’lim oldi, ikkinchi guruh esa zamonaviy texnologiyalar yordamida leksik birliklarni o‘rgandi. Tadqiqot natijalari quyidagi farqlarni ko‘rsatdi:

Natijalarga ko‘ra, zamonaviy texnologiyalar yordamida leksik birliklarni o‘rganish an’anaviy yondashuvga qaraganda yuqori samaradorlikka ega ekani aniqlandi. Ayniqsa, vizual va interaktiv metodlar o‘quvchilarning faol ishtirok darajasini oshirishga yordam bergan.

Yuqoridagi erishilgan natijalar asosida zamonaviy texnologiyalarning dars jarayonini samarali tashkil etishga yordam berishini ko‘rish mumkin. Ushbu texnologiyalardan foydalanish bir qator afzalliklarga va shu bilan birga ega:

Yuz		O‘t		Davom ettir!
				...

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O`quvchilar bilan individual ishlash imkoniyati kengayadi;
Tinglash, ko`rish va interaktiv muloqot orqali so`zlarni yaxshiroq o`zlashtirish mumkin;
Interaktiv o`yinlar va vizual materiallar o`quvchilarning mavzuga bo`lgan qiziqishini oshiradi.

Internet yoki texnologik vositalar yetishmovchiligi dars sifatiga ta`sir qilishi mumkin;
Zamonaviy texnologiyalarni samarali qo`llash uchun o`qituvchilarning doimiy ravishda o`z ustida ishlashi talab etiladi;
Texnologiyalar bilan o`qish jarayonida o`quvchilarning e`tibori boshqa vizual stimullarga chalg`ishi mumkin.

Xulosa

Tahlillar shuni ko`rsatadiki, boshlang`ich ta`limda leksik birliklarni o`rganishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish til o`rganish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Interaktiv platformalar, multimedia materiallari va mobil ilovalar orqali ta`lim olish o`quvchilarning so`z boyligini rivojlantirishga, ularning mustaqil o`rganish ko`nikmalarini shakllantirishga va lingvistik tafakkurini kengaytirishga yordam beradi.

Kelgusida zamonaviy texnologiyalar bilan ta`lim jarayonini yanada innovatsion qilish va sun`iy intellekt asosida moslashuvchan ta`lim tizimlarini ishlab chiqish istiqbollari mavjud. Shu bois, o`qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish bo`yicha doimiy ravishda malaka oshirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, J. (2021). Technology in Early Language Education: A Modern Approach. Cambridge University Press.
2. ¹ "Chomsky, N. (1986). Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use. New York: Praeger Publishers, 208 p.

TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Kibriyo Sayfiddin qizi Sayriddinova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar – prof. G. Gaffarova

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonlarining raqamlashtirish afzaliklari hamda kamchiliklari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, raqamlashtirish, jarayon, axborot, axborot madaniyati, Raqamli O'zbekiston – 2030.

Raqamli texnologiyalar asta-sekin kundalik hayotning har qanday sohasining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda hayotning barcha sohalari faoliyatini elektron, komyuter, tarmoq va boshqa muhim avtomatlashtirilgan texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Aloqa va xarid qilishdan tortib, mahsulot ishlab chiqarish va kompaniyaning mustaqil “ishi”ga qadar hamma narsa raqamli muhitga o'tmoqda.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyas asosida “Raqamli O'zbekiston – 2030” dasturini hayotga tatbiq etishi maqsadi ham ilgari surilgan. Aytish kerakki, ushbu yo'nalish bo'yicha mamlakatimizda dastlab ishlar boshlangan. Jumladan, Yagona interaktivdavlat xizmatlari portal (my.gov.uz) –Yagona portalni misol qilish mumkin.

Hozirgi vaqtda “raqamlashtirish” atamasi tor va keng ma'noda qo'llanilmoqda. Tor ma'noda “raqamlashtirish axborotning raqamli shaklga aylanishini anglatadi, bu ko'p holatlarda xarajatlarning pasayishiga, yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi”¹⁷¹. Keng ma'noda “raqamlashtirish” jarayoni, odatda, raqamli texnologiyalarni keng qo'llash va assimilyatsiya qilish tashabbusi bilan boshlangan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishni anglatadi. Unga axborotni yaratish, qayta ishlab almashish va uzatish texnologiyalari kiradi. Tadqiqotchi A.Marey fikricha, “raqamlashtirish – bu bizning fikrlash tarzimiz, harakatimiz, atrof-muhit va bir –birimiz bilan aloqa qilishimizning paradigmalar o'zgarishi”¹⁷². Ya'ni, raqamlashtirishni aloqa va o'zaro munosabat paradigmasining o'zgarishidir.

Boshqa bir tadqiqotchilar E. L. Vartanova, M. I. Makseyenko, S.S.Smirnovlar ta'kidlashlaricha, raqamlashtirish “bu nafaqat ma'lumotni raqamlashtirish, balki

¹⁷¹ G'affarova G.G., qodirov B. S. Raqamlashtirish – innovatsion rivojlanish omili sifatida // Academic Research in Educational Sciences, 2020. 1(2),pp.105.

¹⁷² Marey A. Tsifrovizatsiya kak izmenie paradigmy [Elektronnyy resurs. – Rezhim dostupa: <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-review/digitalization.aspx>.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

infratuzilmaviy, boshqaruv , xulq-atvor, madaniy tabiatning kompleks yechimi”¹⁷³. Ya’ni, Internet va mobil aloqani rivojlantirish raqamlashtirishning asosiy texnologiyalari degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Bugungi kunda axborot va bilim jamiyat taraqqiyotining asosi bo‘lib, unga an’anaviy tushunchalar va modellar qo‘llanilmaydi. L.V. Shmelkova ta’kidlaganidek¹⁷⁴, raqamli iqtisodiyotga mos keladigan shaxsning eng muhim xususiyati bu raqamli texnologiyalarga egalik qilish va ularni kasbiy faoliyatida qo‘llashdir. Raqamli texnologiyalar, bir tomondan, ishlab chiqarish hajmi va samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi, boshqa tomondan, ular turli sohalarda individual yondashishga yordam beradi¹⁷⁵.

Ta’limni raqamlashtirish jarayoni maktablar, universitetlar va masofaviy kurslarda ilovalar, dasturlar va boshqa raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishlari ya’ni, o‘quvchilar topshiriqlarni daftarda emas, balki Internetdagi platformadan foydalangan holda bajarishlari tushuniladi.

Ta’limni raqamlashtirish - bu ta’lim sifatini yaxshilash va onlayn resurslar va interaktiv o‘quv materiallari orqali bilimga kirishni ta’minlash uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayoni¹⁷⁶.

Ta’limni raqamlashtirishning asosiy tamoyillari¹⁷⁷:

1. Mavjudligi. Ta’lim resurslari va Internet orqali o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etish, bu esa ta’limni keng doiradagi odamlar uchun qulayroq qiladi.

2. Interaktivlik. Talabalarning faol ishtirokini rag‘batlantiradigan va materialni yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradigan interaktiv o‘quv materiallari va platformalardan foydalanish.

3. Shaxsiylashtirish. Texnologiya va tahlil orqali har bir talabaning individual ehtiyojlari va bilim darajalariga o‘rganishni moslashtirish.

4. Moslashuvchanlik. Materiallarni o‘rganish va topshiriqlarni qulay vaqt va joyda bajarish qobiliyati, bu ayniqsamasofadan o‘qitish va o‘z-o‘zini o‘qitish rejimida o‘qitish uchun juda muhimdir.

Ta’limni raqamlashtirishning afzalliklari:

¹⁷³ Кешелава, А. В., Буданов, В. Г., Румянцев, В. Ю. и др. (2017). Введение в «Цифровую» экономику - ВВИА Геосистем, - С.28.

¹⁷⁴ Исследование российского рынка онлайн-образования и образовательных технологий [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://edmarket.digital>

¹⁷⁵ Qarang: Агеев А.И., Евтушенко С.Н., Аверьянов М.А., Кочетова Е.Ю. Цифровое общество: архитектура, принципы, видение // Экономические стратегии, 2017.

¹⁷⁶ Yadgarova L. J. Ta’limni raqamlashtirishning asosiy printsiplari, afzalliklari va kamchiliklari. // Inter education & global study. 2024. №5. B. 14–19.

¹⁷⁷ Yadgarova L. J. Ta’limni raqamlashtirishning asosiy printsiplari, afzalliklari va kamchiliklari. // Inter education & global study. 2024. №5. B. 14–19.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Mavjudligi. Ta'lim resurslari turli mintaqalar va ijtimoiy guruhlardagi odamlar uchun mavjud bo'lib, ta'limning inklyuzivligiga hissa qo'shadi.

2. Interaktivlik va jalb qilish. Interfaol o'quv materiallari va platformalar materialni chuqurroq tushunishga yordam beradi va talabalarning motivatsiyasini oshiradi.

3. Samaradorlik. Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonlarini optimallashtirish, talabalar faoliyati tahlilini va ta'lim dasturlari samaradorligini oshirishga imkon beradi.

4. Moslashuvchanlik va qulaylik: talabalar qulay vaqtda o'rganishlari mumkin, o'qituvchilar esa tinglovchilarning ehtiyojlariga mos ravishda o'quv materiallarini yaratish va moslashtirish imkoniyatiga ega.

Ta'limni raqamlashtirish jarayonini dinamik jarayon sifatida ko'rishimiz mumkin bo'ladi. U rivojlanishda davom etaveradi, texnologik jarayonlarga moslashib boradi. Bu zamonaviy ta'limning yangi istiqbollari ochib, innovatsiyalar, yangi ta'lim modellarini ishlab chiqish va umuman ta'lim sifatini oshirish uchun zamin yaratadi.

Oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirishning ahamiyati va zarurati, jamiyatda va ishlab chiqarishda raqamli texnologiyalarning tobora keng tarqalishi bilan bevosita bog'liqdir. Raqamlashtirish, ta'lim jarayonini yanada samarali, interaktiv va moslashuvchan qilish orqali o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'qitish va o'rganish jarayonini tubdan o'zgartirishi mumkin.

Ta'lim jarayonlarini raqamlashtirishning ko'plab avfzalikkari borligi bilan bir qatorda uning kamchiliklari ham yo'q emas.

Ta'limni raqamlashtirishning kamchiliklari:

1. Texnologiyalarga teng bo'lmagan kirish. Internet va kompyuterlarga teng bo'lmagan kirish kam ta'minlangan talabalar uchun muammo tug'dirishi mumkin.

2. Tarkibning sifati etarli emas. Sifatsiz yoki tekshirilmagan o'quv materiallari o'rganishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. Shaxsiy aloqaning yo'qligi. Masofaviy o'qitishda o'qituvchilar va talabalar o'rtasida shaxsiy aloqalar etarli bo'lmasligi mumkin, bu esa materialni motivatsiya va tushunish darajasini pasaytirishi mumkin¹⁷⁸.

Ta'limni raqamlashtirishning asosiy muammolaridan biri raqamli texnologiyalardan foydalanishning mavjudligi va bir xilligidir. Ayrim hududlarda yoki ta'lim muassasalarida infratuzilmaning yetarli emasligi, kompyuterlar va internetdan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa raqamli ta'lim dasturlarini samarali amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

¹⁷⁸ Yadgarova L. J. Ta'limni raqamlashtirishning asosiy printsiplari, afzalliklari va kamchiliklari. // Inter education & global study. 2024. №5. B. 14–19

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta'limni raqamlashtirish muammosini hal qilish bir nechta asosiy jihatlarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi:

- texnik infratuzilmani rivojlantirish, jumladan, internet tarmog'i, kompyuterlar, dasturiy ta'minot va texnik ta'minot ta'limni muvaffaqiyatli raqamlashtirish uchun asos bo'lmoqda. Ayniqsa, chekka va kam ta'minlangan hududlardagi ta'lim muassasalarida infratuzilmani yaratish va modernizatsiya qilishga sarmoya kiritish zarur;

- o'qituvchilarni raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari va usullarini o'zlashtirish bo'yicha o'qitish va qo'llab-quvvatlash ta'limni raqamlashtirishning muhim yo'nalishi hisoblanadi. O'qituvchilar uchun tizimli va qulay ta'lim dasturini o'tkazish ularning yangi texnologiyalarga moslashishi va ta'lim jarayoniga integratsiyalashuviga yordam beradi;

- talabalarning turli darajalari va ehtiyojlariga moslashtirilgan sifatli va rangbarang raqamli ta'lim mazmunini yaratish ta'limni raqamlashtirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu interfaol o'quv materiallarini, onlayn kurslarni, ta'lim platformalarini va resurslarni ishlab chiqishni o'z ichiga olishi mumkin ;

- raqamli ta'lim ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun ochiq va inklyuziv bo'lishi kerak. Raqamli tafovutni bartaraf etish va ijtimoiy, iqtisodiy va jismoniy holatidan qat'i nazar, barcha talabalar uchun raqamli texnologiyalar va resurslardan teng foydalanishni ta'minlash zarur.

Jamiyatni raqamlashtirish pedagogik faoliyatga sezilarli o'zgarishlar kiritadi, ko'p jihatdan fikrlashning mohiyati, rasmiy va norasmiy, reproduktiv (algoritmik) va ijodiy fikrlash va faoliyatdagi munosabatlar to'g'risida yangi savollar tug'diradi. Va bu vazifa, ayniqsa, dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari raqamli jamiyat davriga kirgan sharoitda dolzarb bo'lib qoladi¹⁷⁹.

Raqamli jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirish muhim, dolzarb, va shu bilan birga, kam tadqiq qilingan muammolar sirasiga kiradi. Muammoni hal qilish uchun yaxshigina tajriba to'plangan, uning nazariy asosining ahamiyati bunga misol bo'ladi; uchinchi, davr talabiga, raqamlashgan jamiyat ehtiyojlariga hamda professional ta'lim muassasalaridagi axborot madaniyatiga ega bo'lajak mutaxassis modeli ishlab chiqilgandagina uni samarali yechimini topish mumkin.

Umumiy qilib aytganda, raqamlashtirish ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini zamonaviy, samarali va moslashuvchan qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu ta'limning sifati va kirish imkoniyatlarini oshiradi hamda ta'lim jarayonini zamonaviy jamiyatning talablariga moslashtiradi.

¹⁷⁹ Dilmurod Roxatullaevich Raxmatullayev “TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O'QUVCHILARINI AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA” https://t.me/ares_uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4642 –sonli qarori. 2020 yil 17 mart.
2. A.Mirzayev “Mamlakatimiz ta’lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o‘qitish va o‘rganishning mavjud imkoniyatlari”. Toshkent .: 2021 yil.
3. TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTLARI 2023/ 5 - SON 1 ISSN 2181- 9580
4. Dilmurod Roxatullaevich Raxmatullayev ” TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O‘QUVCHILARINI AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIPIISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA” Academic Research in Educational Sciences
5. <https://smart-talim.uz/operating/5>

TARIX FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Jumaniyazov Nodirbek Ulug‘bek o‘g‘li
CHDPU 3-bosqich talabasi
jumaniyozovnodirbek39@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarix fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning usullari va ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, raqamli tarix fani haqida turli xil mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: “Uzluksiz ta’lim”, Interfaol platformalar, raqamli tarix, zamonaviy texnologiyalar, mustaqil ishlash qobiliyati, “Virtual haqiqat”;

Yangi O‘zbekistonning asosiy strategiyalaridan biri sifatida “Uzluksiz ta’lim tizimida ijtimoiy fanlarni o‘qitish tartibi va tamoyillari to‘g‘risida” qonun ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish lozimligi aytilgan. Bu yo‘nalishda prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan “2022-2030 yillarda O‘zbekiston Respublikasining uzluksiz ta’lim va tarbiya sohasini gumanitarlashtirish strategiyasi” yaratilishi va amalga oshirilishi tavsiya etildi[1]. Bugungi kunda zamonaviy tarix fani darslarida o‘tkir va dolzarb muammolari zamonaviy taraqqiyotning asosiy tamoyillarini har tomonlama chuqur tahlil etish bilan birga, barcha ommaviy axborot vositalari va internet axborotlarini sinchiklab o‘rganib borib, ularga integratsion yondashib, dars jarayonida zarur axborotlarni to‘g‘ri tahlil etib, o‘quvchi va talabalar ongiga yetkazmog‘i lozim. Yosh avlodni XXI asr talablariga to‘liq javob beradigan har tamonlama rivojlangan shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik hujjatlar, dasturlar va rejalar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga talabalar va ularning bo‘lajak o‘qituvchi sifatлари, ijtimoiy, falsafiy, psixologik jihatları, tarix fanlarını o‘qitishning huquqiy asoslari hamda bugungi tahlikali zamonda ta’lim va tarbiyaga ta’sir etuvchi omillarining metodologik asoslariga oid bir qator konseptual g‘oyalar tahlil etilgan. Uzluksiz ta’lim jarayoni ilmiy-pedagogik tamoyillarga amal qilgandagina, o‘z oldiga qo‘ygan murakkab muammolarni yecha oladi. Ta’lim jarayonini maqsadga muvofiq tashkil qilib, dars samaradorligini oshirish uchun esa, eng muhim, hal qiluvchi ahamiyatga ega tamoyillarni belgilangan holda muvofiq talablarga xos amalga oshirmoq zarur.

Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashning yana bir muhim jihatı - bu o‘quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Internet orqali o‘quvchilar tarixiy manbalarni, maqolalarni va ilmiy tadqiqotlarni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Bu esa ularning tahlil qilish, izlanish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarını rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilar o‘zlari qiziqtirgan mavzularni chuqur o‘rganish, turli manbalarni taqqoslash va o‘z fikrlarını shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali tarix fanini o‘qitishda o‘quvchilarni guruhlarğa bo‘lib ishlashga rag‘batlantirish mumkin. Interfaol platformalar va onlayn forumlar orqali o‘quvchilar bir-biri bilan fikr almashish, muhokama qilish va birgalikda loyiha ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Bu esa o‘quvchilarning jamoaviy ishlash qobiliyatini rivojlantirishga, shuningdek, tarixiy mavzularni yanada chuqurroq o‘rganishga yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilarning bilimlarını baholash va ularni monitoring qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Onlayn testlar viktorinalar va boshqa baholash vositalari orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarını sinab ko‘rishlari va o‘zlashtirish darajasini aniqlashlari mumkin. Bu esa o‘qituvchilarga o‘quvchilarning qaysi mavzularda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniqlash va zarur bo‘lganda qo‘shimcha yordam ko‘rsatish imkoniyatini beradi[2]. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning yana bir muhim jihatı - bu global miqyosda ta’lim olish imkoniyatidir. O‘quvchilar turli mamlakatlardan olingan tarixiy ma’lumotlarni, tadqiqotlarni va tajribalarni o‘rganish orqali global tarixiy jarayonlarni yanada yaxshiroq tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Bu esa o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni global fuqarolar sifatida shakllantirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali tarix fanini o‘qitishda o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish ham muhimdir.[3]. O‘quvchilar turli multimedia loyihalarini yaratish, tarixiy voqealar haqida video yoki prezentatsiyalar tayyorlash orqali o‘z ijodkorliklarını namoyon etish imkoniyatiga ega

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo‘lishadi. Bu esa ularning o‘z fikrlarini ifodalash, kreativ yondashuvlarni rivojlantirish va tarixiy ma‘lumotlarni yanada chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Raqamli tarix sohasidagi dastlabki ishlar raqamli arxivlar, onlayn taqdimotlar, ma‘lumotlar vizualizatsiyasi, interaktiv xaritalar, vaqt jadvallari, audio fayllar, virtual olam va muxitni yaratishga qaratilgan. So‘nggi o‘ttiz yil ichida ushbu texnologiyalar tarixni o‘rganish, taxlil qilish va o‘qitish imkoniyatlarini kengaytirdi. Bugungi tashabbuslar asosan interaktiv veb-saytlar va tarix bo‘yicha dasturlarni yaratish uchun Internetdan to‘liq foydalanishga qaratilgan bo‘lib, bu sohadagi tadqiqotlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: kreativlik (yoki ijodiy qobiliyat - insonning standart g‘oyalar, qoidalar va namunalardan chetga chiqishi, yangi yechimlarni topish, g‘oyalar yaratish), turli mutaxassislarning hamkorligi, eng so‘nggi texnologiyalar, ma‘lumotlarni intellektual tahlil qilish (“Data mining”), “Virtual haqiqat” (“Virtual reality”, VR) texnologiyasi, 3D modellash, gipermatn, korpus lingvistikasi (tilshunoslikning matn korpusini ishlab chiqish, yaratish va ishlatish bilan shug‘ullanadigan bo‘limi), va katta ma‘lumotlarni tahlil qilish (“Big data analysis”) va boshqalar[4]. Mazkur resurslardan foydalanish bu sohadagi faoliyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki Tarix fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalar keng imkoniyatlar yaratmoqda. Zamonaviy interaktiv dasturlar, virtual muzeylar, onlayn manbalar o‘quvchilarning tarixiy bilimlarini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar tarixiy voqealarni ko‘rgazmali, tushunarli va qiziqarli tarzda yetkazish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Raqamli tarixning rivojlanishi tarixiy ma‘lumotlarni saqlash, tahlil qilish va ularga tezkor kirish imkonini oshirib, ilmiy tadqiqotlar samaradorligini kuchaytiradi. Natijada tarix fani yanada zamonaviy, interaktiv va foydali o‘quv jarayoniga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Тошкент. “Ўзбекистон”, 2021. -Б. 233.
2. Karimova, D. (2019). “Interfaol ta'lim metodlari va ularning tarix fanida qo'llanilishi” Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti
3. Axmedov A. (2021). “O‘zbek tarixini o‘qitishda zamonaviy multimedia vositalaridan foydalanish”. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.
4. Мўминов Х. Рақамли тарих [Матн]: дарслик.Тошкент: Nurafshon business, 2022. -Б. 12.

БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИНИНГ АХБОРОТ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОСИ

Очилова Динора Олимжон қизи

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

Аннотация: Мақолада таълим жараёнини ташкил этишда ва тарбиялашда тарбиячининг педагогик хусусиятларининг аҳамияти, таълим-тарбия жараёнида шахс шаклланишида ахборот компетентлигининг аҳамияти юзасидан илмий мушоҳадалар илгари сурилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: педагогик жараён, таълим, тарбия, педагог, тарбиячи, ҳамкорлик, шахс, миллийлик, шакллантириш.

Таълим соҳасида-ахборот компетенциясини ривожлантириш учун мотивация (энг янги ахборот технологияларини ўзлаштириш истаги, уларни педагогик вазифаларини ҳал қилиш учун уларни касбий фаолиятида қўллаш истаги; таълимни ахборотлаштириш соҳасидаги сўнгги тажрибани ўрганиш истаги ва-ўз тажрибасини ўтказиш ўз ҳамкасблари ва талабаларига; юқори даражадаги ахборот компетенциясига эришишга эътибор қаратиш; ахборот технологияларига асосланган касбий фаолиятда муваффақиятга еришиш мотивлари; бу туфайли ўқитувчилар таркибидаги ҳамкасбларидан тан олиниш истаги ва бошқалар.); интеллектуал соҳада-фикрлаш (ахборот ресурсларини таҳлил қилиш ва касбий педагогик фаолият муаммоларини ҳал қилишда уларнинг имкониятларини аниқлаш қобилияти; зарур маълумотларни излаш, ўзгартириш ва ўзгартириш ҳолатларида ижодкорлик, мослашувчанлик, танқидийлик, изчиллик, ҳаракатчанлик, фикрлаш самарадорлигини кўрсатиш); педагогик тасаввур, башорат ва прогнозлаш, ифода етилган ҳаракат мақсадини ҳақиқий маълумот ва уни ўзгартириш ва муайян professional вазиятда фойдаланиш имкониятлари билан боғлаш қобилиятида; ахборотни билиш технологиялар, уларнинг педагогик фаолиятни такомиллаштириш ва ўқитувчининг касбий ўзини ўзи такомиллаштиришдаги имкониятлари, реал ва виртуал дунёда мулоқот психологиясини билиш; ихтиёрий соҳада-ахборот муҳитидаги ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлиги; ахборот қидириш, уни педагогик мақсадларда қайта ишлаш, шунингдек, ахборот технологиялари билан ишлашда ностандарт ва нотаниш вазиятларда сабр-тоқат ва ўзини ўзи бошқариш; янги ахборот технологияларини ўзлаштиришда қатъиятлилиқ ва улардан фойдаланиш қобилияти. касбий фаолият; ўзини намоён қилиш, ўзини ривожлантириш мақсадларига эришиш; илмий ва касбий муаммоларни ҳал қилишда иродали

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

интилишлар: ахборот технологияларига асосланган professional лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ташаббускорлик, жасорат, қатъиятлик; ҳиссий соҳада-керакли маълумотларни қидириш ва қайта ишлаш ҳолатларида ўз ҳиссий ҳолатларини тушуниш қобилияти, ахборот муҳотида ишлашда техник ва бошқа тўсиқларни чеклаш қобилияти; ахборот муҳотида ишлашда ижобий ҳиссий кайфиятни амалга ошириш ва ҳиссиётларга ега бўлиш қобилияти. мураккаб вазифаларни муваффақиятли ҳал қилишда қониқиш; ахборот технологияларидан фойдаланиш натижасида юзага келадиган ҳис-туйғулари ва ҳис-туйғуларини очик баҳам кўриш қобилияти; мавзу-амалий соҳада-ахборот муҳотида янги билимларни, фаолият турлари ва шакллари кўпайтириш ва ўзлаштириш қобилияти; янги ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда жамоавий фаолиятга тайёрлик; операцион кўникмаларга эга бўлиш (дастурий таъминот билан ишлаш, қарорлар қабул қилиш, керакли маълумотларни филтрлаш, ғояларни ишлаб чиқиш қобилияти); ахборотни қайта ишлаш кўникмалари; ахборот воситалари ва технологияларидан фойдаланган ҳолда мулоқот қилиш қобилияти; ҳар хил турдаги электрон оммавий ахборот воситалари билан ишлаш; ахборот муҳотида ҳаракат қилиш қобилияти; экзистенциал соҳада-ахборот компетенциясини асосий касбий кадриятлардан бири сифатида тушуниш; ахборот технологиялари, ахборот ресурсларидан фойдаланишда ўз имкониятларини етарли даражада ўз-ўзини баҳолаш, уларни танлаш ва амалга оширишга ишонч; ўз касбий мавқеига ега бўлиш, шу жумладан маълумот олиш ва ўзгартириш бўйича фикр ва ғоялар. шунингдек, педагогик вазифаларни ҳал қилиш учун касбий фаолиятда ахборот технологияларидан фойдаланиш тўғрисида; ахборот технологияларига ега бўлган ўқитувчи сифатида ўзига онгли муносабат; таълимни ахборотлаштириш соҳасида ўз-ўзини англаш, ўз ўзини ривожлантириш, ўз устида доимий ишлашга интилиш; ахборот технологиялари асосида касбий ўзини ўзи такомиллаштиришга интилиш ва талабаларида тегишли фазилатларни шакллантириш; барча ахборот янгиликларини етарли даражада бошқариш, касбий фаолиятни ахборотлаштириш учун жавобгарликни ўз зиммасига олиш; ўз-ўзини тартибга солиш соҳасида-ахборот излаш ва ўзгартириш соҳасида, ахборот технологияларини ўзлаштириш ва улардан фойдаланишда акс эттириш қобилияти; ахборотлаштириш асосида касбий фаолиятни ўз-ўзини таҳлил қилиш ва ўзини ўзи баҳолаш; ўз фаолиятини, individual услубини, ахборот компетенцияси даражасини ўзаро боғлаш қобилияти. ижтимоий ва касбий тажриба; касбдаги ўз ахборот компетенциясининг кучли ва заиф томонларини аниқлаш қобилияти-zonal фаолият ва хатти-ҳаракатлар; унинг кейинги касбий ўсиши захираларини аниқлаш, унинг педагогик фаолиятини ва унга бўлган муносабатини ўқув жараёнини ахборотлаштириш нуқтаи назаридан

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тартибга солиш қобилияти. Шундай қилиб, психологик адабиётларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, юқорида келтирилган ўқитувчининг шахсияти соҳаларининг хусусиятлари унинг ахборот компетенциясининг психологик таркибий қисмларини (индивидуал ва шахсий таркибий қисмлар) акс эттиради. Танланган хусусиятларнинг аҳамияти шундаки, улар ички омилларни кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. -М.: Наука, 1980. - 336 с.
2. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - М., 1998. — 48 с.
3. Акулова О.В. Ключевые компетенции как цель и результат современного образования / О.В. Акулова // Академические чтения. - СПб., 2002. - № 3. -С. 35-37.
4. Аленичева Е. Компьютеризация и дидактика: поле взаимодействия / Е. Аленичева, В. Езерский, А. Антонов // Высшее образование в России. - 1999.-№5.- С. 83-88.
5. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. - Казань: Центр инновационных технологий, 2000. - 608 с.
6. Арановская И. Подготовка специалиста как социокультурная проблема / И. Арановская // Высшее образование в России. - 2002. - № 4. - С. 115— 121. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. -М.: Мысль, 1976.- 158 с.
7. Атанов Г. А. Возрождение дидактики - залог развития высшей школы / Г.А. Атанов. - Донецк: ДООУ, 2003. - 180 с.
8. Атанов Г.А. Деятельностный подход в обучении / Г.А. Атанов. - Донецк: «ЕАИПресс», 2001.-160 с.
9. Ю.Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. - М.: Политиздат, 1981. - 432 с.

TA’LIM – IJTIMOIIY-MADANIY FENOMEN VA PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA

Ortiqboyeva Laziza O‘rolboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bola taraqqiyoti davri haqida tushunchalar keng o‘rin olgan. Shuningdek psixik rivojlanishda harakatga keltiruvchi kuchlarni farqlash, har bir bola traqqiyotini ta’minlovchi omillar haqida fikr va mulohazalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: fenomen, ijtimoiylashuv, ta’lim, rivojlanish, ta’lim va tarbiya, ko‘nikma, muhit, psixik jarayon

Kirish. Fenomen- yunoncha so‘zdan olingan bo‘lib, “ko‘rsataman” debgan ma’noni anglatadi. Kundalik hayotda esa bu atama kamdan-kam kuzatiladigan g‘ayrioddiy hodisani anglatadi. Mazkur atamani zamonaviy falsafaga Immanuel Kant kiritgan. G‘ayrioddiy, kamdankam bo‘ladigan hodisa, fakt; his-tuyg‘u tajribasi bilan payqaladigan hodisani anglatuvchi falsafiy tushuncha fenomen - atamasini Aristotel "ko‘rinuvchi", "tuyuluvchi" ma’nosida ishlatgan. Leybnits esa bu so‘zni tajribadan ma’lum bo‘lgan dalillarga nisbatan qo‘llagan.

I. Kant “Fenomen” tushunchasi yordamida mohiyatni hodisadan keskin ajratishga uringan va hodisani bilish mumkin, mohiyatni esa bilish mumkin emas deb hisoblagan.

Psixologiya fani zamonaviy ta’limotga asoslangan holda insonlarning shaxslarini tarkib topishiga uchta omilning o‘rni juda ham bog‘liqligini dalil isboti bilan izohlab u haqida tushunchalar beradi. Masalan birinchisini oladigan bo‘lsak, unda insonlarning tug‘ulib voyaga yetadigan ijtimoiylashuv muxitining ta’sirlari tushunilsa ikkinchisida esa odamga uzoq vaqt davomida muntazam berilib kelayotgan ta’lim-tarbiyaning ta’siri hisoblanadi.

Uchunchisida esa insonlarga tug‘ma ravishda berilayotgan xususiyatlar ta’siri hisoblanadi. J.Piajening fikricha bolaning va maktab o‘quvchilarning aqliy o‘sishi o‘zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib sifat jihatdan o‘ziga hos bir qator genetik bosqichlarni bosib o‘tadi Talim esa aqliy jarayon sifatida bir qator tezlanishlarga yoki sekinlashtirishga qobildir lekin, bu aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta’sir ko‘rsata olmaydi. Bundan ko‘rinib turibdiki ta’lim rivojlanish maqsadlariga bo‘ysinishi kerak. Misol qilib oladigan bo‘lsak bolalarning mantiqiy tafakkuri yechilmay turub uni mantiqiy fikr mulohazalar qilishi foydasiz hisoblanadi.

L.S.Vigotskining psixologiyada kiritgan psixik rivojlanishining g‘ayrioddiy zonasi tushunchasi muhim ahamiyatga ega. Buning asl mohiyatlari esa mustaqil faoliyat katta bolalar bilan hamkorlikda uning rahbarligida amalga oshirish tushuniladi. Biz bilamizki

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

har bir inson o'ziga hos o'zgacha hisoblanadi. Boshqalardan aynan boshqalarnikini takrorlamaydigan ijtimoiy muhitda, jamiyatdagi konkret ijtimoiy munosabati, ma'lum oila, jamiyat, odamlar orasida yashab o'zgaradi va ijtimoiy munosabati shakillana boshlaydi. Shaxsning mohiyati o'z tabiatiga nisbatan turli hildagi harakterlarga ega insonlardir. Shaxsdan barcha psixologik xususiyatlarni ijodiy faolligini rivojlantirish mobaynida uning atrofidagi ijtimoiy muhiti ham jamiyat hisoblanadi. Insonlarning shaxslari salbiy ijtimoiy taraqqiyaotda bo'lib uning ijtimoiy turmushi bilan belgilanadi.

Huddi shunday ma'noda shaxsning taraqqiyoti insonlar bilan bo'layotgan munosabatlarida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabati va tarbiyasi egallash jaryonidan iboratdir. Albatta bunday natijalarda insonlarning psixologik xususiyalari va axloqiy fazilatlari harakterlari, irodaviy qiziqishlari, dunyoqarashi o'zgarib boraveradi. Ma'lum darajadagi maqsadga qaratilayotgan ta'lim va tarbiyaning azaldan beriliyotgan genetik jihatdan qat'iy belgilanayotgan nimanidir namoyon qilishi uchun insonlarning sharoitiga bog'liq bo'lib qolmay balki insonlarning psixik xususiyatlarini tarkib toptiradi.

Bu borada insonlarni birinchidan muhit ta'siri ostida passiv obyektiv bo'libgina qolmasdan, faol mavjudod hisoblanadi. Shuning uchun insonlarning holatlarini tashqi hayot sharoiti, tashqi ta'sirlar insonlarning psixikasini belgilamaydi. Insonlarning muhit bilan bo'lgan o'zaro ta'siri natijasida uning atrof muhitidagi faoliyati orqali belgilanadi. Shuning uchun ham muhitning ta'siri haqida emas, balki insonlarning boshqa insonlar oldidagi muhiti bilan faol o'zaro ta'siri haqida gapirish maqsadga muvofiq bo'ladi deb hisoblaymiz.

Ikkinchidan bunday olib qaradigan bo'lsak psixikaning rivojlanishi tashqi muhit sharoitlariga va albatta tashqi ta'surotlarga ham bog'liqdir. Buning bir tomondan lekinni ham mavjud bo'lib bu rivojlanishni bevosita tashqi sharoitdan va tashqi vaziyatdan keltirib chiqarib bo'lmaydi. Bunday sharoitlarda hamisha insonlarning hayotiy tajribasi uning shaxsiy individual psixologik hususiyatlari va albatta psixologik qiyofasi oraqali barchaga ta'sir qiladi. Shunday qilib tashqi muhit individining o'ziga hos bo'lgan psixikasi va shaxsiy tajribasini o'z ichiga olgan ichki sharoiti orqali tas'sir qila boshlaydi. Insonlarning faol mavjudod sifatida o'zi ham ongli ravishda albatta o'z shaxsini o'zgartirishi, o'z-o'zini tarbiyalash bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlar qatoriga kiradi.

Bunday jarayonlarda atrof-muhitdan ajralgan holda emas balki, yashab turgan muhitiga moslashgan holda va muhit bilan o'zaro munosabatda sodir bo'ladi. Yuqoridagi fikrlardan shuni hulosa qilib, ta'limni ijtimoiy-madaniy hodisa va shaxs va jamiyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan pedagogik jarayon sifatida ko'rishimiz mumkin. Mana bu hodisalar orqali ta'lim qanday tushunilishi haqida bir qator ma'lumotlarni olamiz.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta’lim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida: Ta’lim ijtimoiy hodisadir, chunki u jamiyat kontekstida yuzaga keladi va madaniy qadriyatlar, me’yorlar va e’tiqodlar bilan shakllanadi. Ta’lim nafaqat bilimlarni uzatish, balki ijtimoiy normalar, qadriyatlar va e’tiqodlarni yaratish va mustahkamlashdan iborat. Bu odamlarga jamiyatda qanday ishlashni o’rganishga va o’zlik va tegishlilik tuyg’usini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, ta’lim ijtimoiymadaniy hodisa sifatida jamiyatlarning qanday rivojlanishi, taraqqiyoti va o’zgaruvchan sharoitlarga moslashishini ham shakllantiradi.

Oila va din kabi boshqa ijtimoiy institutlar bilan bir qatorda, jamiyatning jinsi, irqi, etnik kelib chiqishi va sinfi kabi masalalarga munosabati va qadriyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o’ynaydi. Pedagogik jarayon sifatida ta’lim o’quvchilarga bilim, ko’nikma va qadriyatlarni yekazish uchun ishlatiladigan usullarga qaratilgan yo’nalish hisoblanadi. Bu o’qituvchilarning talabalar o’rganishini osonlashtirish uchun darslarni qanday loyihalashi va o’tkazishi bilan bog’liq.

Pedagogik jarayon o’rganish uchun qulay bo’lgan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini tarbiyalovchi o’quv muhitini yaratishdan iborat. U o’quvchilarni jalb qilish va ularning ta’lim natijalarini ilgari surish uchun ma’ruzalar, muhokamalar, guruh loyihalari va onlayn ta’lim kabi bir qator o’qitish usullarini o’z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limni ijtimoiy-madaniy hodisa va pedagogik jarayon sifatida tushunish mumkin. Sababi ta’lim doimo inson taraqqiyotida muhim rol o’ynaydi.

Ta’limning bu ikki jihati o’zaro bog’liq va bir-birini mustahkamlaydi. Shu sababli, ta’lim o’quvchilarni yangi bilim, ko’nikma va qadriyatlar bilan boyitish orqali o’zgartiruvchi tajribalarni yaratish, shu bilan birga kengroq ijtimoiy-madaniy kontekstda o’ziga hoslik va tegishlilik tuyg’usini rivojlantirish uchun asosiy mas’uliyatga ega hisoblanadi. Turli yo’nalishlarga ega bo’lgan psixologlar bir tomondan ta’lim-tarbiya sohasidan, ikkinchi tomondan esa rivojlanish o’rtasidagi o’zaro munosabat muommolarini keng doirada muhokama qiladilar. Ta’lim ijtimoiy madaniy fenomen va pedagogik jarayon sifatida har bir shaxsning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Aynana ta’lim va pedagogik jarayonlarda insonlar butun hayoti davomida o’zi uchun kerakli bo’lgan bilim va ko’nikmalarni egallab, rivojlantirib borishadi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonini murakkab psixik rivojlanish davri deb hisoblanadi. Natijada bilim jihatdan ta’lim olish jarayonida yanada yuksakroq darajaga ko’tarilish yuzaga keladi. Bu davrda ehtiyojlar qondiriladi va ziddiyatlar bartaraf etiladi.

Qondirilgan ehtiyoj esa albatta yangi ehtiyojni tug’ilishiga sabab bo’ladi. Shu tariqa taraqqiyot davom etadi. Yuqorida aytib o’tganimizdek insonlarning ijtimoiy hayoida ta’lim muhim rol o’ynaydi. Pedagogik jarayonlar orqali insonlar rivojlanib-taraqqiyotga erishib boradilar. Bu muhim bosqichda albatta har bir inson uchun yetarlicha e’tibor va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qo‘llab-quvvatlash zarurati tug‘iladi. Pedagogik jarayonlardagi qo‘llab-quvvatlash va ko‘mak orqali taraqqiyotga erishish jadallashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Z. Nishonova va boshqalar. “Rivojlanish psixologiyasi” Toshkent. 2019 yil.
2. F.Qodirova “Rivojlanish psixologiyasi,” VII bob 29-mavzu 97-b
3. Johnston “Salomatlik psixologiyasi”XII bob 52- mavzu 201-b
4. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogik psixologiyasi”V- bob 357- b
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/glaballashuv-jarayonlari-va-uning-zamonaviysharoitlarida-tarbiyaga-ta-siri/viewer>

ZAMONAVIY TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ISTIQBOLI

Quryozova Bonu Ma'murjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ta'lim tizimidagi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat shundan iboratki, an'anaviy ta'lim shakllari masofaviy ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni qondira olmaydi. Ba'zi toifadagi odamlar ta'lim xizmatlariga juda muhtoj, ammo mavjud ta'lim tizimida ularni an'anaviy tarzda olish imkoniga ega emaslar. An'anaviy kadrlar tayyorlash tizimi doimiy kadrlar etishmasligi sharoitida qayta tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish davrida ularning yo'qligiga chidashga majbur bo'lgan ta'lim muassasalari uchun qabul qilinishi mumkin emas. Shuningdek, davlat va xususiy korxonalar uchun, chunki bu xodimni ma'lum vaqt davomida ish joyidan chalg'itishni o'z ichiga oladi: bozor iqtisodiyoti sharoitida ish beruvchilar o'z xodimlarini o'qishga qo'yib yuborishni xohlamaydilar, shu bilan birga ular uchun ish joylarini saqlab qolishmaydi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, an'anaviy ta'lim, an'anaviy tizim, ta'lim muassasasi, axborot texnologiya.

Hozirgi bosqichda masofaviy o'qitish juda mashhur ta'lim shakli hisoblanadi; dunyoning rivojlangan mamlakatlarida u 30 yildan ortiq vaqt davomida zamonaviy shaklda mavjud bo'lib, jahon ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, barcha darajalarni qamrab oladi. ta'lim. 20-asrning oxirida masofaviy ta'lim tizimi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatdan har qanday mamlakat uchun istiqbolli masofaviy o'qitish va o'qitish tizimi sifatida tan olindi. Bugungi kunda universitetlar tarmog'i va masofaviy ta'limni o'rgatadigan kollejlarda m beshta qit'ani qamrab oladi.

Xalqaro axborotlashtirish Akademiyasi tashkil etildi va u bilan 1998 yilda dunyo uchta mamlakatda - Rossiya, Qozog'iston va Belgiyada ro'yxatdan o'tgan universitet tarqatildi. Masofaviy o'qitish boshqa shakllarning eng yaxshi xususiyatlarini birlashtirib,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'limning eng istiqbolli, sintetik, gumanistik, ajralmas shakli hisoblanadi. Bu, shuningdek, ta'limning yanada demokratik shakli, chunki har qanday shaxs, yoshi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, moddiy xarajatlari nisbatan past bo'lishi jihatidan:

- kasbga ega bo'lish;
- kasbiy faoliyatga yo'naltirish;
- Trening;
- qo'shimcha masofaviy ta'lim olish;
- tanlangan kursning mavzulari va bo'limlarini chuqur o'rganish yoki ma'lum bilimlardagi bo'shliqlarni to'ldirishga;
- universitetlarga kirish uchun tayyorgarlik;
- ishlab chiqarish tsiklining uzluksizligi tufayli o'qishni ish bilan birlashtirish (masalan, paxta etishtirish, don etishtirish, energiya ishlab chiqarish va boshqalar.);
- xorijiy ta'lim muassasalarida ular joylashgan joydan chiqmasdan ta'lim olish;
- Ta'lim dasturini qisqa vaqt ichida yakunlang
- Va yana ko'p narsalarga ega bo'ladilar.

Masofaviy o'qitish korxona va muassasalarning yo'qolishini minimallashtiradi, bu esa xodimlarning o'quv markaziga o'tishiga yo'l qo'ymaydi va shu bilan vaqtni tejaydi, transport xarajatlarni tejaydi va xodimlarni ishdan chalg'itmaydi. Masofaviy ta'lim dinamik dastlabki masofaviy ta'limni ta'minlaydi, bir vaqtning o'zida o'quv xizmatlarini taqdim etadi yangi ishlanmalarning paydo bo'lishi, shu bilan uni joriy etish va amalga oshirish jarayoniga to'sqinlik qilmaydi ishlab chiqarish va texnologiyalarni doimiy ravishda modernizatsiya qilish sharoitida bozorda ishlab chiqilgan g'oyalar va mahsulotlar.

O'zbekiston yangi axborot texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish, masofaviy ta'limning faoliyati va uni rivojlantirish uchun zarur insoniy, texnik, ilmiy-uslubiy salohiyatga ega. Masofaviy o'qitish uzluksiz ta'lim tizimiga organik ravishda mos keladi, bilimlarni o'zlashtirishning sifat darajasini oshiradi. Kelajakda masofaviy o'qitish tizimida o'qitiladigan fanlar sonining ko'payishi muqarrar va ta'limning ayrim shakllari masofaviy ta'lim bilan almashtirilishi mumkin.

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, masofaviy o'qitish, ideal holda, dastlabki masofaviy o'qitish imkon beradi:

- yashash joyidan chiqmasdan va ishlab chiqarish faoliyati jarayonida mashg'ulotlardan o'tish;
- mahalliy va jahon ta'lim resurslariga masofaviy ta'limning keng stupasini taqdim etish;
- boshlang'ich ta'lim va tarbiyaning istalgan darajasida ta'lim olish;
- o'z-o'zini o'rganish jarayonini o'zingiz uchun iloji boricha samarali tashkil qilish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- o'z-o'zini o'rganish uchun barcha kerakli vositalarni oling; uzilish va masofaviy o'qitish yolg'on ta'lim individual imkoniyatlar va ehtiyojlarga qarab;
- yosh cheklovlarisiz barcha turdagi ta'lim resurslarini masofaviy o'qitish imkoniyatiga ega bo'lgan odamlar doirasini sezilarli darajada kengaytirish;
- ta'lim resurslaridan masofaviy o'qitishning keng doirasi tufayli ta'lim xarajatlarini kamaytirish;
- modulli kurslarni, ta'lim muassasalari tomonidan olib boriladigan masofaviy ta'limni birlashtirish orqali noyob ta'lim dasturlarini shakllantirish;
- jamiyatning ta'lim salohiyati va ta'lim sifatini oshirish;
- mamlakatning yaxshi o'qitilgan mutaxassislar va malakali ishchilarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun masofadan o'qitish;
- aholining ijtimoiy va kasbiy harakatchanligini, uning tadbirkorlik va ijtimoiy faolligini, dunyoqarashi va o'zini anglash darajasini oshirish;
- mahalliy ta'lim tomonidan to'plangan bilimlarni, insoniy va moddiy salohiyatni saqlash va oshirish tizimi;
- O'zbekiston Respublikasi hududida yagona ta'lim makonini saqlash va rivojlantirish.

Masofaviy ta'limning rivojlanishi bilan EI rivojlanishining dolzarbligi keskin oshadi, chunki EI masofaviy ta'limning asosiy momentidir. Bu ta'limning interaktivligini ta'minlay oladigan EI ning e-pochta orqali xulosa mavjudligi, muhokama forum, va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi fuqarolarning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi. Ushbu huquq O'zbekiston Respublikasining "ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq amalga oshiriladi. Va yaqin kelajakda, insonning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, buni masofadan turib amalga oshirish mumkin. Ammo bu mahalliy dasturlar va standartlarga javob beradigan yuqori sifatli elektron o'quv materiallarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Masofaviy o'qitishni o'rganuvchilar nafaqat uzoq masofada bo'lishlari, sanoat ishlari bilan shug'ullanishlari va hokazolar uchun o'zlarini mutlaqo yangi sharoitlarda topadilar. Va shuning uchun va bu asosiy narsa, ularga masofaviy o'qitish erkinligi beriladi: bepul jadval, moslashuvchan tanlov fanlari va boshqalar. Masofaviy ta'lim talabalari shaxsiy fazilatlariga yuqori talablar qo'yadilar: qat'iyatlilik, maqsadlilik, halollik va boshqalar. Masofaviy ta'lim talabalar mustaqil ishlash, mustaqil rivojlanish, bilimlarni yuqori motivatsiya bilan to'ldirish usullari va usullarining asoslarini o'zlashtira olmaydilar. Bundan tashqari, samarali o'rganish uchun ular nit vositalarini boshqarish uchun masofaviy o'qitish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Masofaviy o'qitish sharoitida masofaviy o'qitish o'qituvchisi maksimal pedagogik natijaga erishish uchun texnologik, tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik imkoniyatlarni ko'rish qobiliyatini namoyish etish uchun yolg'on gapiradilar.

Repetitorlarning asosiy vazifasi talabalarning mustaqil ishlarini boshqarishdir, bu ularning quyidagi funktsiyalarni bajarishini anglatadi:

motivatsion motivlarni shakllantirish; maqsad va vazifalarni belgilash;

bilim, tajribani uzatish; tashkiliy faoliyat; talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etish;

o'quv jarayonini nazorat qilish, o'quv faoliyatini doimiy monitoring qilish. Ya'ni, o'qituvchi o'qituvchi va yordamchi xodimlar vakili funktsiyalarini har tomonlama bajaradi, universitet va talabalar o'rtasida yozishmalarni olib boradi, ularning o'quv jadvalining bajarilishini nazorat qiladi, o'qituvchilar bilan maslahatlashuvlarni tashkil qiladi. U individual kurslarning shakli va mazmuni to'g'risida ularning fikrlarini so'raydi va to'plangan ma'lumotlarni o'quv va uslubiy materiallarni ishlab chiquvchilarga o'tkazadi, talabalarga tayyorlash va amalga oshirishda yordam beradi tanlov fanlari bilan individual ta'lim traektoriyasi va o'quv jarayonida zarur tavsiyalar beradi. Va, albatta, ishning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, masofaviy o'qitish o'qituvchisi kompyuterdan foydalana olmaydi va tarmoqda ishlay olmaydi. Masalan, elektron konsultatsiya o'tkazish uchun, Masofaviy o'qitish to'g'ri emas, chunki elektron pochta dan foydalanish va ravon gapirish qobiliyati "yozma nutq".

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kurpayanidi, K., Mo'minova, E. Va Paygamov, R. (2016). Innovatsion faoliyatni boshqarish sanoat korporatsiyalari. Lap Lambert Akademik Nashriyoti.

2. Vey, J., & Liu, Y. (2015). Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va firmaning innovatsion ko'rsatkichlari: 343 ning empirik tahlili Xitoyda innovatsion korxonalar. Xitoy Menejmentini O'rganish, 9(1), 38-55. <https://doi.org/10.1108/CMS-01-2015-0018>
Rasulev, A. F., & Trostyanskij, D. V. (2011). Razvitie innovacionnoj deyatel'nosti nacional'noj ekonomiki v postkrizisnyj davri. Ekonomika i finansy (O'zbekiston), (1). 5-12. (rus tilida)

3. Garsiya, A. Va Mohnen, P. (2010). Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning Ar-Ge va innovatsiyalarga ta'siri.

4. Margianti, E. S., Ikromov, M. A., Abdullaev, A. M., Kurpayanidi, K. I., & Ashurov, M. S. (2014). Tizimli O'zbekiston milliy sanoatining o'rnini tahlil qilish va uni yanada rivojlantirish iqtisodiy modernizatsiya. Monografiya. Indoneziya, Jakarta. Indoneziya.

5. Jakarta. Gunadarma Noshiri

INKLYUZIV TA'LIMNING O'ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISHI

Quvondiqova Inoyat Dilmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Inklyuziv talimning o'zbekistondagi rivojlanishi. O'zbekistonda inklyuzif ta'limga qanday qaror va qonunlar borligi. Bu yo'nlishga bizning maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarimiz qanday tayyorlanyapti va qanday qulayliklar borligi. Inklyuziv ta'limning kamchiliklari va afzallik tomonlari.

Kalit so'zlar: Inklyuzi ta'lim, nogiron bolalar, sog'lom bolalar, teng huquqlik, imkoniyat, cheklanganlik, mutaxasis, o'qituvchi, qonun, rivojlantirish.

Inklyuziv ta'lim — davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. "Inklyuziv ta'lim" atamasi fransuzcha „inclusif“ so'zidan kelib chiqqan bo'lib, „o'z ichiga oladi“ deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Inklyuziv ta'limning mazmun mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir.

Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziy ta'limalohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi.

UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etish. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi. 19-may kuni Oliy Majlis ilk bor inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritilgan yangi tahrirdagi „Ta'lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

to‘g‘risida“ gi qonun qabul qildi. O‘zbekiston nogironlar assotsiatsiyasi mutaxassislar bilan birga qonun loyihasining inklyuziv ta‘lim tamoyillariga muvofiqligi bo‘yicha tahlil o‘tkazdi.

Qonunning 20-moddasi olish imkoniyatini yaratadi. Qonunning 20- moddadasida Jismoniy, aqliy, sensor va ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun ta‘lim tashkilotlarida inklyuziv ta‘limni tashkil etiladi. Inklyuziv ta‘limni tashkil etish O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi tomonidan belgilanadi. Vazirlar Mahkamasi tomonidan 12.10.2021 yildagi «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 638-son qaror qabul qilindi. Hujjat 13.10.2020 yildagi «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-son qarorga muvofiq ishlab chiqilgan.

2020–2025 yillarda xalq ta‘limi tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan ta‘lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta‘lim oladigan ta‘lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta‘lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta‘lim tizimini tashkil etish, umumta‘lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta‘minlash alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta‘minlash va boshqalar.

Qaror bilan Umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotlarida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga inklyuziv ta‘limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi inklyuziv ta‘limning maqsadi va vazifalari alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta‘lim va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo‘lga qo‘yish hamda o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi o‘quvchilarni inklyuziv ta‘lim sinflariga va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi inklyuziv ta‘lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarda ta‘lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari.

Shuningdek quyidagilar tasdiqlandi:

- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalari to‘g‘risidagi nizom;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta’lim muassasalari to’g’risidagi nizom;

- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo’lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo’lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta’lim berish tartibi to’g’risidagi nizom.

Bundan tashqari qaror bilan alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida kasbga o’qitish kurslarini tashkil etish choratadbirlari belgilandi. Hujjat Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasida e’lon qilingan va 13.10.2021 yildan kuchga kirdi. „Inklyuziv ta’lim“ bu ta’rifni o’z ichiga olmaydi. Unda faqatgina „inklyuziv ta’lim barcha bolalarga, ta’lim olish chog’ida o’ziga nisbatan har qanday tarzdagi kamsitishni istisno etuvchi jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo’lgan bolalarga nisbatan teng huquqli munosabatda bo’lish“ haqida so’z boradi.

O’zbekistondagi inklyuziv ta’lim tadqiqotchisi, yangi Zelandiyadagi Vaykato universiteti doktoranti Galina Nam, nogironligi bo’lgan bolalar uchun maxsus maktab-internatlarda yoki uyda emas, umumiy ta’lim muassasalarida ta’lim olish ustuvor bo’lishi kerakligini aytgan „Bu barcha davlat ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarining bir vaqtda yopilishini anglatmaydi, lekin bolalarning bu kabi maskanlarda va uyda o’qishiga faqatgina alohida holatlarda rozilik berishimiz zarur. Ta’lim muassasasini tanlash huquqi bolalarning o’zida va ularning ota-onasida qonuniy vakillarida qolishi kerak“, deya ta’kidlaydi Galina Nam „Mutaxassislar“ o’z tavsiyalari bilan nogironligi bo’lgan bolalarning ta’lim olishning qay bir shaklida o’qishlari qaroriga ta’sir o’tkazadilar.

O’zbekistonning ijtimoiy va madaniy yo’nalishdagi tajribasi shuni ko’rsatadiki, institutsional vakolatga ega bo’lgan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalarning tavsiyalari institutsional kuchga ega bo’lib, maslahat emas, imperativ xususiyat bildiradi. Bu nogiron bolaning qayerda o’qishi borasida psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalarning tavsiyalari ota-onalarda shubha qoldirmaydi. Shuningdek, qonun va uning moddalarini O’zbekistonda nogironlik diskursining ijtimoiy va madaniy holatidan kelib chiqib o’qish lozim“, — deydi AQSHning Sirakuz universiteti doktori Mirjahon Turdiyev.

Inklyuziv ta’limning o’zbekistondagi rivojlanishi haqidagi mening xulosam albatta ijobiy bo’ldi. Chunki bu bilan har bir bola teng xuquqlilikni berdi birinchi navbatda. Keyin bu ta’lim bilan imkoniyati cheklangan bolaning bilim olish saviyasi oshdi va biz tengqurlar bilan bir xil dars olish imkoniyatiga ega bo’ldi. Bu ta’limning kamchiliklar ham bor albatta. Tanganing ikki tomomonini ko’rish lozim bolganidek, buni ham kamchiliklarini aytib o’tishim lozim.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Maxsus ehtiyojli bolalarni kuzatib borish uchun tayyorlangan malakali kadrlar - o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar, logopedlar yetishmasligi. O'qituvchilar tarkibi ko'pincha ehtiyojlari bo'lgan talabalarga nisbatan yumshoq munosabatda bo'lishadi, shuning uchun ularning bilimlarini baholash ob'ektiv emas. Milliy o'quv dasturi ko'pincha ba'zi o'quvchilarni ma'lum bir bosqichda o'qishni davom ettirishga to'sqinlik qiladi. Inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning ota-onalari ko'pincha ma'lumotlarga ega emaslar. Natijada, bolalar faqat o'rta ma'lumot olishadi va o'qishni davom ettira olmaydilar. Ta'lim sifatini yaxshilash uchun nafaqat inklyuziv, balki umumta'lim maktablari ham zarur. Bu kabi kamchiliklar vaxtlar o'tishi bilan barham topadi va inklyuziv ta'lim o'z oldiga qo'ygan maqsadiga va samarali bo'lishiga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. X. N. Muzaffarova, D. Tangirova „Inklyuziv ta'lim“. library.samdukf.uz. Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.

2. Musurmonova, O.. Umumiy pedagogika. Yoshlar nashriyot uyi, 8-oktabr 2020-yil — 48-49 bet. ISBN 978-9943-6679-0-7. 10-noyabr 2022-yilda qaraldi.

3. „Ta'lim to'g'risida"gi yangi qonun va inklyuziya: qanday bo'lishi kerak?“ (o'zbekcha). gazeta.uz (9-iyun 2020, 16:00). Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.

4. <https://lex.uz/docs/-5013007>

5. <https://www.gazeta.uz/oz/2020/06/09/education-law/>

6. <https://uz.drunkentengu.com/inklyuzivnoe-obrazovanie-plyusyi-i-minusyiosobennosti-i-rekomendatsii-16063>

7. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/inklyuziv-talim>

ZAMONAVIY O‘ZBEKISTONDA DEMOKRATIYA HAMDA FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY QADRIYATLARNI TRANSFORMATSIYASI

Hamraev Alisher Vohidovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish
metodikasi (huquq ta’limi) 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: B.M.Qandov CHDPU dotsenti, f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy O‘zbekistonning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot bosqichida huquqiy ong va huquqiy qadriyatlarning transformatsiyasi jarayoni tahlil qilinadi. Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish sharoitida huquqiy ong fuqarolarning ijtimoiy faolligi, qonunchilikka bo‘lgan hurmati va huquqiy madaniyatining oshishida muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Maqolada Islom Karimov va Shavkat Mirziyoyev asarlaridan iqtiboslar asosida huquqiy ongning evolyutsiyasi, uning ijtimoiy institutlar bilan o‘zaro aloqasi hamda raqamli transformatsiya jarayonidagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, fuqarolarning huquqiy bilimini oshirish, ochiqlik va ishtirokchilik asosidagi boshqaruv tamoyillarining rivoji bilan bog‘liq ijobiy va salbiy omillar tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda huquqiy demokratik jamiyat qurilishi yo‘lida olib borilayotgan islohotlarning chuqur mazmunini yoritib beradi.

Kalit so‘zlar: Fuqarolik jamiyati, Demokratiya, Huquqiy ong, Inson huquqlari, Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT), Siyosiy islohotlar, O‘zbekistonda islohotlar, Ijtimoiy faollik, Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, Ochiq boshqaruv, Fuqarolik faolligi, Huquqiy madaniyat, Raqamli transformatsiya, Ommaviy axborot vositalari (OAV), Jamiyat va davlat, Yuridik ta’lim, Mahalliy boshqaruv, Axborot erkinligi, Shaxsiy erkinlik, Fuqarolik qadriyatlari

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi istiqbolga erishganidan keyin boshlangan keng ko‘lamli siyosiy, ijtimoiy va huquqiy islohotlar mamlakatda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonini jadallashtirdi. Ushbu jarayon bevosita inson huquqlari, erkinliklari, qonun ustuvorligi va fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish bilan bog‘liq. Aynan shu kontekstda huquqiy ong va huquqiy qadriyatlarning transformatsiyasi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Erkin-huquqiy fuqarolik jamiyatining shakllanishi har qanday demokratik jamiyatning tayanch asosidir. Bunday jamiyatda fuqarolar o‘z huquqlari va majburiyatlarini anglaydi, davlat hokimiyati esa qonun doirasida, jamiyat nazoratida faoliyat yuritadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar aynan shunday fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, bu yo‘lda xalqaro ilmiy qarashlardan foydalanish zarur.

1. Huquqiy ong tushunchasi va uning jamiyatdagi roli. Huquqiy ong – bu jamiyat a'zolarining huquqiy bilimlari, tushunchalari, qarashlari, qadriyatlar va huquqqa bo'lgan munosabatlarining yig'indisidir. U fuqarolarning o'z huquq va majburiyatlarini anglash, qonunlarga bo'lgan hurmati va huquqiy madaniyatining asosini tashkil etadi. O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti va ochiq jamiyatga o'tish jarayonida huquqiy ongning o'zgarishi ijtimoiy barqarorlik va adolatli boshqaruv tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qilmoqda.

2. Demokratiya sharoitida huquqiy qadriyatlarning o'zgarishi. Demokratiya asosida tashkil etilgan jamiyatda huquqiy qadriyatlar – erkinlik, adolat, tenglik, qonun ustuvorligi va fuqarolik mas'uliyati kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda olib borilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar, sud-huquq tizimidagi o'zgarishlar, ommaviy axborot vositalarining erkinligi va nodavlat notijorat tashkilotlarning faoliyati huquqiy qadriyatlarning amaliy hayotda qaror topishiga xizmat qilmoqda.

3. Fuqarolik jamiyati va huquqiy ongning o'zaro aloqasi. Fuqarolik jamiyati – bu davlatdan mustaqil bo'lgan, lekin davlat bilan hamkorlik qiluvchi ijtimoiy institutlar majmuidir. Nodavlat notijorat tashkilotlar, fuqarolik tashabbuslari, mahalla institutlari va ijtimoiy tarmoqlarda faollik ko'rsatayotgan fuqarolar – bularning barchasi huquqiy ongning oshishiga olib keladi. Xususan, O'zbekiston Prezidentining tashabbuslari bilan joriy etilgan “Yangi O'zbekiston” g'oyasi ostidagi ijtimoiy islohotlar fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirish va ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undamoqda.

4. Huquqiy ong va qadriyatlarning transformatsiyasi omillari. O'zbekistonda huquqiy ong va qadriyatlarning transformatsiyasiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilar:

- **Ta'lim va tarbiya tizimi** – huquqiy bilimlarning maktab va oliy ta'limda chuqur o'qitilishi.
- **OAV va ijtimoiy tarmoqlar** – aholini tezkor va to'g'ri huquqiy axborot bilan ta'minlash vositasi.
- **Sud-huquq tizimidagi islohotlar** – fuqarolarning adolatga bo'lgan ishonchini oshiradi.
- **Davlat boshqaruvida ochiqlik** – hisobdorlik va shaffoflik huquqiy ongning rivojlanishiga xizmat qiladi.

5. Transformatsiyaning ijobiy va salbiy jihatlari. Transformatsiya jarayonining ijobiy jihatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- Fuqarolarning o'z huquq va majburiyatlarini bilish darajasi oshmoqda.
- Huquqiy madaniyat rivojlanmoqda.
- Davlat organlari faoliyatida shaffoflik ortmoqda.

Salbiy jihatlar esa quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- Ba’zi hududlarda huquqiy ong hali past darajada saqlanib qolmoqda.
- Aholining barcha qatlamlari uchun teng huquqiy axborotga ega bo‘lish imkoniyati hali to‘liq ta’minlanmagan.
- Ayrim hollarda huquqiy islohotlar amaliyotga yetarlicha chuqur singib bormayapti.

6. Huquqiy ong va qadriyatlar evolyutsiyasi: tarixiy meros va zamonaviy yondashuvlar. O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, huquqiy ong va qadriyatlar shakllanishida bir necha bosqichli tarixiy evolyutsiya kuzatildi. Islom Karimov rahbarligidagi ilk mustaqillik yillari asosiy e’tibor davlat suverenitetini mustahkamlashga, qonunchilik bazasini yaratishga, hamda huquqiy davlatning konstitutsiyaviy asoslarini shakllantirishga qaratilgan edi.

Islom Karimov o‘zining “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida shunday yozgan edi: “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish — bu fuqarolarning o‘z huquqlari va burchlarini bilgan holda, ularga ongli ravishda rioya qilishi, o‘z erkinliklarini mas’uliyat bilan amalga oshirishi demakdir.” [1,105] Bu fikrda jamiyatning huquqiy ongini shakllantirish — bu faqat davlatning vazifasi emas, balki har bir fuqaroning shaxsiy mas’uliyatiga bog‘liq jarayon ekani ta’kidlangan. Shu jihatdan, o‘sha davrda qabul qilingan Konstitutsiya, asosiy qonunlar, mustaqil sud tizimining shakllanishi huquqiy ong uchun poydevor bo‘lib xizmat qildi.

Zamonaviy O‘zbekistonda esa bu jarayon yanada kengroq, ochiqlik va ishtirokchilik ruhida olib borilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan islohotlar aynan fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish, qonun ustuvorligini mustahkamlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan. U o‘zining 2021-yilgi Oliy Majlisga Murojaatnomasida quyidagicha ta’kidlaydi: “Biz huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishga intilamiz. Buning uchun, eng avvalo, inson huquqlari va erkinliklarini amalga ta’minlash, har bir fuqaroning huquqiy madaniyatini oshirish zarur.” [2,66] Bu iqtibosdan ko‘rinib turibdiki, yangi davrda huquqiy ong endi faqat bilim darajasi emas, balki fuqarolik pozitsiyasi, faollik va tashabbus bilan uyg‘un holda baholanmoqda. Huquqiy qadriyatlarning transformatsiyasi — faqat qonunlarni qabul qilish emas, balki ularni jamiyat ongiga singdirish, fuqarolarning hayot tarzi va fikrlash tarzida aks ettirishdir.

7. Raqamli transformatsiya va ochiq jamiyat: yangi bosqich. So‘nggi yillarda raqamlashtirish va “Ochiq hukumat” tamoyillari huquqiy ongni yangi bosqichga olib chiqmoqda. “Mening fikrim” portali, “Ochiq budget” loyihasi, elektron murojaat tizimlari orqali fuqarolar qonuniy huquqlarini faol ro‘yobga chiqarishmoqda. Bu raqamli vositalar huquqiy ongni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarning qanday ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. Shavkat Mirziyoyevning yana bir dolzarb fikri: “Biz xalq bilan

muloqot qiladigan, odamlar dardi bilan yashaydigan davlat bo‘lishni istaymiz. Buning uchun esa ochiqlik, qonun ustuvorligi va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash zarur.”[3,112]Bu yondashuv transformatsiyaning mohiyatini aniq ochib beradi: huquqiy qadriyatlar endilikda hukmronlik emas, balki xizmatga, ya'ni fuqarolarning ehtiyojlariga xizmat qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

8. Fuqarolik jamiyati tushunchasi: xalqaro nuqtai nazar.Fuqarolik jamiyati konsepsiyasi asosan G‘arb olimlari tomonidan chuqur o‘rganilgan. Ingliz siyosatshunosi David Held fuqarolik jamiyatini “davlatdan mustaqil bo‘lgan, lekin jamiyatdagi tartib va barqarorlikni ta‘minlovchi muhim ijtimoiy institutlar majmuasi” [4,87]deb ta‘riflaydi.

Nemis faylasufi Yo‘rgen Habermas esa fuqarolik jamiyatini "ijtimoiy hayotdagi muloqotga asoslangan muhit, unda erkin fikr va axloqiy qadriyatlar asosida qarorlar shakllanadi", [5,225]deya ta‘riflaydi. Bu ta‘riflar shuni ko‘rsatadiki, fuqarolik jamiyati — bu faqatgina tashkilotlar tizimi emas, balki madaniyat, axloq, huquqiy ong va fuqarolik pozitsiyasining uyg‘un tizimidir.

9. Huquqiy ong va qadriyatlar transformatsiyasi: xorijiy tajriba.Amerikalik sotsiolog **Charles Tilly** demokratiyaning rivojlanishini fuqarolarning davlat siyosatida ishtirok etish imkoniyatlarining kengayishi bilan bog‘laydi. Uning fikricha: *“Fuqarolik jamiyati erkinlikni kafolatlovchi asosiy maydon bo‘lib, bu maydonda fuqarolar o‘z huquqlarini amalga oshiradi va hokimiyatni cheklash mexanizmlarini yuzaga keltiradi.”*(C. Tilly, “Democracy”, 2007) [6, 335]Bu g‘oyalar bugungi O‘zbekistonda olib borilayotgan “xalq davlat uchun emas, davlat xalq uchun” tamoyiliga uyg‘un keladi. Raqamli islohotlar, ochiq byudjet, jamoatchilik nazorati kabi tashabbuslar fuqarolik jamiyatining institutlarini mustahkamlashda muhim vositalar bo‘lmoqda.

10. O‘zbekiston tajribasining xalqaro kontekstdagi o‘rni .Shavkat Mirziyoyevning 2021-yildagi Oliy Majlisga murojaatida: *“Davlatimizning eng ustuvor vazifasi — kuchli fuqarolik jamiyatiga tayangan, inson qadrini e‘zozlaydigan huquqiy demokratik jamiyatni barpo etishdir,”* — degan fikri aynan yuqoridagi xalqaro qarashlar bilan bevosita uyg‘unlashadi.[7, 36]Bu siyosiy yondashuv orqali fuqarolar huquqiy davlatning faol sub‘ektiga aylanishi, o‘z huquqlarini himoya qilish, davlat siyosatiga ta‘sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lishi ko‘zda tutilmoqda.

11. Nodavlat sektor va fuqarolik faolligi: xalqaro va milliy yondashuvlar.Xalqaro ekspertlar, jumladan **Larry Diamond** (Stanford University) o‘z tadqiqotlarida ta‘kidlaydi: *“Erkin jamiyat kuchli fuqarolik sektorisiz mavjud bo‘la olmaydi. Nodavlat tashkilotlar — bu davlat va jamiyat o‘rtasidagi ko‘prikdir.”*[8, 164]

O‘zbekistonda aynan shunday tamoyillar asosida NNTlar soni ortmoqda, fuqarolik tashabbuslari qo‘llab-quvvatlanmoqda, mahalliy budjetlarda aholi fikri inobatga olinmoqda. Bularning barchasi fuqarolik jamiyatini faollashtirishning amaliy ifodalari.

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini qurish: ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar

- **Huquqiy ta’lim va fuqarolik ongini oshirish.** Maktabdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan bosqichlarda fuqarolik jamiyati, demokratiya, inson huquqlari va huquqiy madaniyatga oid o‘quv kurslarini keng joriy etish. “Insonlar fuqarolik jamiyatining kuchli bo‘lishi uchun, avvalo, o‘z huquqlarini bilishlari va ulardan foydalana olish malakasiga ega bo‘lishlari kerak.”– Larry Diamond, demokratiya tadqiqotchisi, Stanford University[9, 101]

- **Nodavlat notijorat tashkilotlar (NNT) faoliyatini erkinlashtirish.** NNTlar uchun soddalashtirilgan ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi, moliyaviy shaffoflikni saqlagan holda davlat tomonidan grant va subsidiyalar ajratilishi. “Fuqarolik jamiyatining kuchi — bu erkin va faol NNTlarning mavjudligida. Ular davlat va jamiyat o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi.”

– Jean Cohen & Andrew Arato, *Civil Society and Political Theory* (1992) [10, 76]

- **Ochiq va hisobdor boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish.** “Ochiq byudjet”, “Mening fikrim”, “E-ijro auksion” kabi ochiq elektron platformalarning imkoniyatlarini kengaytirish, aholi fikriga asoslangan qarorlar qabul qilish tizimini chuqurlashtirish. “Demokratik boshqaruv — bu jamiyat a’zolarining bevosita ishtiroki orqali legitimlik va javobgarlikni ta’minlaydigan tizimdir.” – David Held, siyosatshunos[11, 88]

- **Mahalliy tashabbuslarni rag‘batlantirish.** Mahallalarda faol fuqarolik tashabbuslarini, yoshlar va ayollar guruhlarini qo‘llab-quvvatlovchi fondlar tashkil etish, ishtirokchi budjetlashuv mexanizmini keng joriy etish. “Fuqarolik jamiyatining ildizlari jamiyatning eng quyi qatlamlarida, ya’ni mahallalarda shakllanadi.”– Robert Putnam, *Making Democracy Work* (1993) [12,156]

- **Ombudsman va jamoatchilik nazorat institutlarini kuchaytirish.** Jamoatchilik kengashlari, ombudsman instituti va boshqa fuqarolik nazorati shakllarining mustaqilligini kuchaytirish, ularning huquqiy maqomini aniq belgilash. “Fuqarolik jamiyati davlat hokimiyati ustidan samarali nazoratni amalga oshira olgan taqdirdagina to‘liq ishlaydi.”

– Yürgen Habermas, nemis faylasufi [13, 406]

- **Fuqarolarning axborotga bo‘lgan huquqini ta’minlash.** Axborot olish erkinligini ta’minlovchi qonunlarning amalda to‘liq ishlashi uchun jiddiy monitoring mexanizmlari va mustaqil OAVni qo‘llab-quvvatlash. “Axborotsiz fuqarolik jamiyati — ko‘r jamiyatdir. Axborot erkinligi — bu fuqarolik faolligining qon tomiridir.”– Amartya Sen, Nobel sovrindori iqtisodchi[14,216]

Xulosa o‘rnida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Zamonaviy O‘zbekistonda demokratiya va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish yo‘lida huquqiy ong va huquqiy qadriyatlarning transformatsiyasi asosiy rol o‘ynaydi. Bu jarayon fuqarolarning faolligi, qonunlarga bo‘lgan hurmat, adolatga ishonch va inson huquqlarining ta‘minlanish darajasini oshirish bilan chambarchas bog‘liq. Transformatsiyani chuqurlashtirish uchun ta‘lim, axborot va institutlararo hamkorlikni kuchaytirish zarur. Shunday qilib, O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida huquqiy ong va qadriyatlarning transformatsiyasi demokratik tamoyillar, ochiqlik, ishtirokchilik va inson qadriyatlarini e‘tirof etish asosida shakllanmoqda. Islom Karimov tomonidan boshlangan huquqiy davlat asoslari bugungi kunda Shavkat Mirziyoyev rahbarligida yangi mazmun bilan boyitilib, yanada chuqurlashtirilmoqda. Bu esa fuqarolik jamiyati va huquqiy demokratik davlat qurish yo‘lidagi qat‘iy harakatlar samarasidir. Erkin-huquqiy fuqarolik jamiyati — bu kuchli qonuniylik, ijtimoiy adolat, ochiq boshqaruv va faol fuqarolik pozitsiyasi asosidagi jamiyatdir. Yevropa, AQSh va boshqa rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bu jamiyatni barpo etishda huquqiy ong va qadriyatlar markaziy o‘rinni egallaydi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan siyosiy va huquqiy islohotlar aynan xalqaro demokratik tajribaga mos holda olib borilmoqda. Kelajakda ushbu yo‘nalishdagi strategik izchillik fuqarolik jamiyatining mustahkam poydevorini ta‘minlaydi.

Manbalar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.
2. Karimov I.A. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: “Ma‘naviyat”, 2008.
3. Karimov I.A. *O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 1997.
4. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
5. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnoma, 2021-yil 29-dekabr. – www.prezident.uz
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yilgi BMT Bosh Assambleyasidagi nutqi. – www.prezident.uz
7. “Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi” – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy sayti: www.minjust.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi “Davlat xizmatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Lex.uz.
9. To‘xtayev Sh., Qodirova N. *Demokratiya va fuqarolik jamiyati asoslari*. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

10. Tilly C. *Democracy*. – Cambridge University Press, 2007. (xalqaro qiyosiy tahlil uchun)
11. Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Stanford University Press.
12. Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press.
13. Tilly, C. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press.
14. Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Johns Hopkins University Press.
15. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.
16. Mirziyoyev, Sh.M. (2021). Oliy Majlisga Murojaatnoma. – Rasmiy veb-sayt: <https://president.uz>
17. Mirziyoyev, Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
18. Islom Karimov. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2008.
19. O‘zbekiston Respublikasi “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – www.lex.uz
20. Adliya vazirligi rasmiy axborotlari: www.minjust.uz
21. Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Johns Hopkins University Press.
22. Cohen, J., & Arato, A. (1992). *Civil Society and Political Theory*. MIT Press.
23. Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Stanford University Press.
24. Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
25. Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press.
26. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf.
27. Tilly, C. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press.
28. Mirziyoyev, Sh.M. (2021). Oliy Majlisga Murojaatnoma. – Rasmiy veb-sayt: <https://president.uz>
29. Karimov, I.A. (2008). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: "Ma’naviyat".
30. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). – Toshkent: “O‘zbekiston”.
31. O‘zbekiston Respublikasi "Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida"gi Qonuni. – www.lex.uz

32. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.

ЎЗБЕКИСТОН ВА МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИ ДАВЛАТЛАРИНИНГ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИК ВА ҲАМЖИХАТЛИК ЙЎЛЛАРИ

Нурматов Лазизбек Алишер ўғли

Чирчиқ Давлат Педагогика университети

талабаси

“Бизнинг минтақамиз халқларини минг
йиллик

қардошлик ва яхши қўшничилик ришталари
боғлаб туради. Бизни тарих, дин, умумий
маданият ва анъаналар бирлаштиради”.

Ш.М.Мирзиёев

Агар тарихга бир назар ташлайдиган бўлсак, Марказий Осиёни эгаллаган ҳозирги мустақил давлатлар бир пайтлар Туркистон деб аталмиш яхлит худудга бирлашган эди. Бу заминда ўзбек, қозоқ, қирғиз, тожик, қорақалпоқ ҳамда туркманлар узок асрлар давомида қўлни-қўлга бериб дўстона, яхши қўшничилик асосида яшаб келганлар.

Марказий Осиё давлатларининг ҳар бирида ўзига хос муаммолар бўлсада, бироқ уларда умумий ривожланиш тамойили мавжуд. Бу давлатчилик асосларини мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқларининг тенглик асосида таъминлаш, ислом динининг ридикализациялашуви, оммавий қирғин қуролларининг тарқалишини олдини олиш, ижтимоий таъминлаш билан боғлиқ демографик муаммолар, бозор иқтисодига ўтиш жараёнидаги тўсиқлар, бизнес инвестиция муҳитининг заифлиги, ривожланиб бораётган номутаносиб ижтимоий табақаланиш ва кам таъминланганлик каби муаммолар шулар жумласидандир.

Марказий Осиё давлатлари билан ҳар томонлама ўзаро ҳамкорлик миллий хавфсизликнинг асосий шартларидан биридир. Халқларимиз тарихи, маданияти, анъаналари, диний эътиқоднинг муштараклиги мамлакатларимиз ўртасидаги амалий ҳамкорлик ва ҳамжихатликнинг муҳим пойдевори ҳисобланади. Бизнинг мақсадларимиз бир, тақдиримиз бир. Бизда миллий муносабатларда кескинликлар йўқ, хал қилиб бўлмайдиган воқеалар ҳам йўқ.

1993 йилнинг январида Биринчи Президент Ислом Каримов ташаббуси билан Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг Тошкент учрашуви ташкил этилди. Олий даражадаги бу учрашувда Марказий Осиё Ҳамдўстлигига асос солинди. Беш давлат Қирғизистон, Қозоғистон, Ўзбекистон, Тожикистон, Туркменистон

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

рахбарлари дўстлик ҳақидаги битимга имзо чекишди. Буни минтақа халқлари зўр мамнуният билан қарши олдилар ва қўллаб-қувватладилар. Шу тариқа жаҳон сиёсий сўзлигига “Марказий Осиё” деган янги атама пайдо бўлди. Албатта, бу ҳодисага турли тоифа ва қарашдаги сиёсатчилар, ҳуқуқшунослар, иқтисодчилар турлича баҳо бердилар. “Марказий Осиё давлатлари билан ҳар томонлама ўзаро ҳамкорлик миллий хавфсизликнинг асосий шартларидан биридир. Халқимиз тарихи, маданияти анъаналари, диний эътиқоднинг муштараклиги мамлакатларимиз ўртасидаги амалий ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг муҳим пойдевори ҳисобланади. Бизнинг мақсадларимиз бир, тақдиримиз бир. Бизда миллий муносабатларда кескинликлар йўқ, хал қилиб бўлмайдиган воқеалар ҳам йўқ”.¹ 1994 йил 30 апрелида Чўлпонота шаҳрида Ўзбекистон, Қирғизистон ўртасида ягона иқтисодий макон тузиш тўғрисида уч томонлама шартнома имзоланди. Уч қардош мамлакатлар ўртасидаги ҳамкорлик янги поғона кўтарилди. 1994 йил июнь ойи бошида Алмати шаҳрида бўлиб ўтган учрашуви ҳам бу уч қардош мамлакатлар халқлари ўртасидаги муносабатларни мустаҳкамлашда яна бир янги қадам бўлди. Унда ўзаро интеграцияни кучайтириш бўйича Марказий Осиё ҳамкорлик ва тараққиёт банки тузиш тўғрисида битимлар имзоланганди. Томонлар давлатлараро кенгаш ҳамда унинг доимий ижроия органини, шунингдек Бош Вазирлар Кенгаши, ташқи ишлар вазирлари кенгаши, Мудофаа вазирлари кенгашини таъсис этдилар, бундай ягона мувофиқлаштирувчи бошқарув органларининг пайдо бўлиши Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўртасида интеграция учун ҳуқуқий заминни янада мустаҳкамлади. Марказий Осиё ҳамкорлик ва тараққиёт банки ташкил этилди. Шу тариқа Марказий Осиё иқтисодий ҳамжамияти (МОИХ) ташкил топди.

Бизга маълумки Марказий Осиёдаги барча давлатлар ўта мураккаб ва кўп қиррали ислом дунёсининг ажралмас қисми ҳисобланади. Шу боис ҳам улар ислом динини сиёсий мақсадларда фойдаланишга ҳаракат қилувчи, ислом динининг мумтозлиги ғоясини тарғиб қилувчи бошқа динларга нисбатан адоват руҳида муносабатда бўлиш сиёсатини юритувчи, ислом ақидаларидан тор миллий манфаатларини қондириш учун фойдаланиш ниятида бўлган турли салбий оқимларга қарши курашиш борасида куч ва имкониятларини бирлаштиришлари лозим. Сўнгги пайтларда диний экстеремизм, фанатизм ва халқаро терроризмнинг таҳдиди тобора кучайиб бораётганлиги сабабли Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни сақлаш, хавфсизликни таъминлаш алоҳида аҳамият касб этади.

Тинчлик ва осойишталикни таъминламай туриб, барқарорликка эришмай туриб, ҳеч қандай ислоҳатни амалга ошириб бўлмайд. Ана шу маънода Марказий Осиёни ядро қуролидан холи зона деб эълон қилиш тўғрисидаги ташаббус Осиё

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

мамлакатлари томонидан ҳам қўллаб-қувватланди. Марказий Осиё давлатлари ўзининг ташқи сиёсий ҳамкорликлари давомида Орол муаммосини ҳал этиш учун мамлакатлар саъй-ҳаракатларини умумлаштиришни устивор йўналиш деб ҳисоблайди. Бу муаммо бугунги кунда нафақат Марказий Осиё учун, балки бутун инсоният бошига ҳам жиддий хавф солиб турибди.

Хуллас, Марказий Осиё давлатларининг салоҳиятини уйғунлаштириш ва мустаҳкамлаш борасидаги ҳаракатлари, жаҳонда тинчлик ва барқарорликни ўрнатиш учун ўта муҳимдир. “Марказий Осиёдаги барча мамлакатларнинг ҳамкорликка самимий интилиши ва умумий келажак учун масъулиятни ҳис этиши минтақамизнинг барқарор тараққиёти ва фаровонлигининг мустаҳкам кафолатидир” – деб таъкидлаган эди Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев.

АДАБИЁТЛАР.

1.Ш.Мирзиёев. Марказий Осиёда ўзаро дўстлик ва ҳамкорликни таъминлаш барқарор ривожланиш кафолатидир. Т., “Ўзбекистон”, 2018 й, 2-жилд, 264-бет

2.Ш.Мирзиёев. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. Т. “Ўзбекистон”, 2019 йил, 1-жилд, 348-бет

3.И.А.Каримов. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т.”Ўзбекистон”, 1997, 6-бет.

4.Жуков Р. Резникова О. Россия-Центральная Азия: новая модель взаимодействия. “Россия и юг: возможности и пределы взаимодействия. Москва: Финстатинформ, 1996 г, с 203-206.

5.Ю.Морозов. Перестройка политической карта. Азия и Африка сегодня. 2002 №7, стр. 9-14.

6.“Халқ сўзи” газетаси, 2002 йил, 23 ноябрь.

7.“Халқ сўзи” газетаси, 1995 йил, 24 февраль

8.Ҳамкорлик ва ўзаро англашув-умумий муаммоларни ечишнинг ягона йўли. “Ўзбекистон овози” газетаси, 2002 йил, 8 октябрь.

ABDULHAMID CHO‘LPONNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Begmatova Begoyim Talg‘at qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi t-alabasi

abdinbayevabegayim@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola Cho‘lponning adabiy-tanqid sohasidagi qarashlari XX asr boshidagi ijtimoiy-siyosiy voqealar, jadidchilik harakati va milliy uyg‘onish g‘oyalari ta’sirida shakllanishi haqida ma’lumot berilgan. Asarlari va maqolalaridagi tanqidiy mulohazalar haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tanqid, mulohaza, adabiy qarash, munaqqid, milliylik, ijod erkinligi

Abstract. This article is Cholpon's views in the field of literary criticism. Information is provided about the social and political events of the beginning of the 20th century, the Jadidist movement and its formation under the influence of the ideas of national revival. Opinions about critical comments in his works and articles are presented.

Key words: criticism, reflection, literary view, critic, nationality, creative freedom

Абстрактный. В данной статье представлены взгляды Чолпона в области литературной критики. Приводятся сведения об общественно-политических событиях начала XX века, джадидистском движении и его формировании под влиянием идей национального возрождения. Представлены мнения о критических замечаниях в его произведениях и статьях.

Ключевые слова: критика, рефлексия, литературный взгляд, критик, национальность, творческая свобода.

KIRISH

Abdulhamid Cho‘lpon (1897–1938) o‘zbek adabiyoti tarixida adib, tarjimon, dramaturg, jurnalist va tanqidchi sifatida muhim o‘rin egallaydi. U XX asr boshlaridagi milliy uyg‘onish harakati vakillaridan biri bo‘lib, o‘zining ijodiy faoliyati orqali o‘zbek milliy adabiy tafakkurining yangilanishiga katta hissa qo‘shdi. Cho‘lponning adabiy-tanqidiy qarashlari, uning nazariy mulohazalari va adabiyotga bo‘lgan yondashuvi, ayniqsa, milliylik, realizm, ijod erkinligi, adabiyotning xalqchilligi kabi g‘oyalar bilan bog‘liq bo‘lib, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Cho‘lpon ijod erkinligini muhim qadriyat deb hisoblagan. U san’atda erkin ifoda, yangi obraz va shakllarning yaratilishini qo‘llab-quvvatlagan. Uning fikricha, shoir yoki yozuvchi jamiyatdagi har qanday hodisani erkin ifoda etishga haqli bo‘lishi kerak. Bu nuqtayi nazar, ayniqsa, uning G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon kabi yangi avlod vakillari bilan tanqidiy munosabatlarida yaqqol ko‘zga tashlanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Cho‘lpon o‘z maqolalarida adabiyotda milliy ruh bo‘lishini doimo ta’kidlagan. U uchun milliylik — bu nafaqat til va obrazlar, balki xalq hayoti, uning dardu hasrati, orzu-umidlarining badiiy ifodasidir. Uning fikricha, o‘zbek yozuvchisi avvalo o‘z xalqining tilida, uning hayotidan olingan voqealar asosida yozmog‘i kerak. Bu qarashlari “Adabiyot nadir?” (1926) kabi maqolalarida keng bayon etilgan. Cho‘lpon — o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, nafaqat shoir va yozuvchi, balki tanqidchi sifatida ham o‘z davrining adabiy jarayonlariga faol munosabat bildirgan. Uning adabiy tanqidchilik faoliyati, ayniqsa 1920–1930-yillarda kuchaygan bo‘lib, u o‘zbek adabiyotini milliy, ijtimoiy va estetik jihatdan yuksaltirishga harakat qilgan. Quyida Cho‘lponning adabiy asarlarga tanqidiy munosabati haqida asosiy jihatlar keltiradi

Cho‘lpon uchun milliylik — adabiyotning eng muhim mezonlaridan biri bo‘lgan. U o‘z tanqidiy maqolalarida adabiyot xalqning ruhi, dardi va orzularini ifodalashi kerakligini uqtirgan. Uningcha, adabiy asarlar xalqning tilida, xalq uchun va xalq haqida yozilishi kerak. Masalan, Cho‘lpon o‘zining “Adabiyot nadir?” (1926) maqolasida shunday deydi: *“Adabiyot bu — millatning o‘zini anglashidir. Biz o‘zligimizni adabiyotda topmog‘imiz kerak.”* Cho‘lpon san’atni hayotni aks ettirish vositasi deb hisoblagan. U g‘ayrihaqiqiy, she’riy oynada bezatilgan hayot tasviriga tanqid bilan qaragan va yozuvchilarni realizm ruhida yozishga da’vat qilgan. “Bizga samoviy emas, yerda yashaydigan qahramonlar kerak” — degan mazmunda fikr bildiradi u.[1.35]

Cho‘lpon tildagi sun’iylilik, murakkab jumlar va begona so‘zlarning ko‘pligini tanqid qilgan. U o‘zbek tili go‘zalligini saqlab qolish va uni rivojlantirish tarafdori bo‘lgan. O‘z maqolalarida ko‘plab yozuvchilarning asarlaridagi tildagi og‘irlik va notabiiylilikni tanqid qilgan. Misol: Cho‘lpon Fitrat va boshqa jadid adiblarining ba’zi asarlaridagi tilni murakkab deb hisoblagan, ularda xalq tushunmaydigan so‘zlar ko‘pligini ta’kidlagan. Cho‘lpon tanqid orqali yosh yozuvchilarni yo‘naltirishga intilgan. U tanqidni vayronkor emas, balki quruvchi kuch sifatida ko‘rsatadi. Cho‘lponning tanqidiy uslubi og‘ir, falsafiy fikrlarga boy, tahliliy yondashuvlarga asoslangan.[2.89] U adabiy asarlarni tahlil qilayotganda nafaqat badiiy shaklga, balki g‘oyaviy mazmunga ham e’tibor qaratgan. Masalan, Fitrat, Elbek, Abdulla Qodiriy kabi adiblar ijodiga berilgan baholari, ular bilan olib borgan bahs-munozaralari uning tanqidiy salohiyatidan dalolat beradi.

Cho‘lponning bir qancha tanqidiy maqolalari mavjud bo‘lib, ular orasida “Adabiyot nadir?”, “She’r va shoirlik haqida”, “Bizning adabiyot”, “Adabiyot va san’at haqida”, “Milliy ruh nima?” kabi ishlari alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqolalarida Cho‘lpon o‘zbek adabiyotining zamonaviy rivojlanish yo‘llari, yozuvchilarning vazifasi, xalq va ijodkor orasidagi bog‘liqlik haqida fikr yuritadi. Bu maqolalarda u o‘z zamondoshlarini ijtimoiy mas’uliyatga chorlaydi va adabiy jarayonni faollashtirishga

intiladi.[3.124] Cho‘lponning tanqidiy merosi keyingi avlod adabiyotshunoslari va yozuvchilari uchun ilhom manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Sovet davrida uning tanqidiy qarashlari unutilishga mahkum etilgan bo‘lsa-da, mustaqillik yillarida qayta tiklandi. Bugungi adabiy tanqidda ham Cho‘lponning milliylik, realizm, ma’naviylik va xalqchillik haqidagi qarashlari dolzarb bo‘lib qolmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Abdulhamid Cho‘lpon — o‘zbek adabiy tanqidining asoschilaridan biri. Uning fikrlari, tahlillari va adabiyotga bo‘lgan yondashuvi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Cho‘lponning tanqidiy qarashlari nafaqat badiiy ijod namunalarini baholash, balki adabiy jarayonga yo‘naltiruvchi kuch sifatida ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Cho‘lpon, Abdulhamid. “Adabiyot nadir?”. Toshkent: O‘zbekiston, 1993.
2. Qodirov, M. “Cho‘lpon. Hayoti va ijodi”. Toshkent: Fan, 2000.
3. Vohidov, M. “O‘zbek adabiyotida tanqid”. Toshkent: O‘qituvchi, 1997.
4. G‘aniyev, S. “Cho‘lpon va o‘zbek adabiy tanqidi”. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2012.
5. Orifjonov, H. “XX asr o‘zbek adabiy tanqidi”. Toshkent: Fan, 2008.
6. Fitrat, Abdurauf. “Adabiyot yoki san’at”. Toshkent: Cho‘lpon, 1991.

PEER MENTORING IN HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF WIUT AND HARVARD UNIVERSITY

Abdullayev Abduraxmon

Former student of Academic Lyceum of TUIT

Abstract. This study presents a comparative analysis of peer mentoring practices at Westminster International University in Tashkent (WIUT) and Harvard University, with the aim of evaluating their effectiveness in promoting academic integration, social belonging, and personal development among first-year students. Drawing on official program documentation, higher-education policy reports, and peer-reviewed literature, the research employs a thematic case-study approach.

Keywords: Peer mentoring; Academic tutoring; Student integration; Social belonging; Higher education; WIUT; Harvard University.

Introduction. Peer mentoring programs in higher education play a crucial role in facilitating student retention, academic integration, social belonging, and personal development. These programs typically pair experienced students with incoming or junior students to provide academic guidance, emotional support, and professional advice. By

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

easing the transition into university, mentoring supports Tinto’s model of student integration, whereby interactions with peers improve student persistence. This paper compares the peer mentoring practices at Westminster International University in Tashkent (WIUT) and Harvard University, analyzing how each system supports academic integration, social belonging, and student development.

Methods. This comparative case study draws on documentary evidence and published analyses of the mentoring programs at each institution, supplemented by peer-reviewed literature on mentoring outcomes. Sources include official university program descriptions (e.g. websites and handbooks), higher education policy documents, and research articles on peer mentoring models. We conducted a thematic analysis of program structures and reported outcomes, focusing on academic integration indicators (first-year grades, retention rates), social belonging measures (e.g. community engagement surveys), and personal development metrics (e.g. leadership skills). Because the analysis relies on secondary data rather than original empirical research, the findings are descriptive and exploratory.

Results. WIUT, an international university in Uzbekistan, does not have a formal peer-to-peer mentoring scheme; rather, it utilizes an academic advising or “tutor” system for each student cohort. Each student group (approximately 20–30 undergraduates) is assigned an academic tutor – often a faculty member or a trained senior student – who monitors coursework and provides advice on academic matters. According to WIUT’s Student Support office, every class has at least one tutor who holds regular meetings with students and coordinates academic support as needed. WIUT reports that this advisement has contributed to improvements in freshman GPA and retention rates, underscoring the central role of faculty-guided mentoring in this context.

In contrast, Harvard University (College of Arts and Sciences) operates the Peer Advising Fellows (PAF) program to support first-year undergraduates. Each incoming student is placed in a small advising group led by a Peer Advising Fellow – a trained upperclass student – under the supervision of a faculty advisor. Harvard’s official description notes that PAF mentors “meet regularly with their advisees to discuss course selection, study strategies, and campus resources” and organize informational workshops and peer-led study sessions. The program literature indicates that PAF participation contributes to higher first-year completion rates and reduced probation incidence, as mentors help prevent academic problems from escalating early.

Both systems target academic integration and social belonging, but they emphasize different aspects. At WIUT, the tutor system primarily enhances academic integration: students become familiar with academic culture, understand graduation requirements, and receive guidance on overcoming coursework challenges. This is consistent with literature

showing that structured academic advising and support improve student persistence, especially in rigorous programs. WIUT’s tutors also facilitate connections to faculty and campus resources, indirectly promoting students’ sense of belonging (though the model offers fewer structured opportunities for peer community-building).

Harvard’s PAF model explicitly addresses social belonging as well as academics. Peer mentors routinely host study groups, dorm meetings, and informal gatherings that encourage freshmen to bond with each other and with upperclassmen. This practice aligns with research showing that peer networks and community engagement strongly predict students’ psychological sense of belonging and retention in college. The mentoring process also benefits the mentors themselves: they frequently report improvements in leadership and communication skills through the mentoring experience.

Discussion. The comparison highlights context-specific strengths and limitations. WIUT’s structured tutor system ensures that all students receive consistent academic guidance, which is crucial in a context where students may be less inclined to seek help independently. This institutionalized approach fits well with Uzbekistan’s educational culture, emphasizing formal advisement roles. A potential weakness is the model’s limited emphasis on social integration: because tutors are often faculty or older students, opportunities for peer bonding activities are fewer.

Harvard’s PAF program excels at fostering community and informal support networks. The peer-driven approach helps students integrate socially and emotionally into college life, which is vital at a large, residential university. However, this model requires substantial resources (faculty oversight, mentor training) and relies on students’ voluntary engagement, which may be challenging to replicate in smaller or non-residential contexts. Cultural differences also matter: WIUT’s students are predominantly local commuters and may have stronger family/community ties, whereas Harvard’s diverse, residential environment provides natural opportunities for peer interaction that are less available in commuter-focused settings.

For pedagogical universities in Uzbekistan, a hybrid model could be effective. For example, universities might select senior education students as peer mentors and provide them with specialized training. The mentoring process could be integrated into formal curricula as a credit-bearing service component, ensuring mentors are recognized for their role and mentees benefit academically. This combined model would enhance both academic integration (through tutor oversight and curriculum-connected activities) and social belonging (through peer group activities).

Aligning with national priorities, recent Uzbekistan education reforms emphasize student-centered learning and practical skills. A proposed mentoring framework could be incorporated into these reforms. For instance, first-year orientation could include mentor-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

led workshops on teaching practice, regular mentor-student seminars on pedagogy, and reflective assignments linked to mentoring. Mentors could be recognized as paraprofessionals or assistant educators, gaining leadership experience while supporting their peers’ transition. In sum, a structured peer mentoring model combining WIUT’s formal advisement and Harvard’s community-building approaches would strengthen student engagement and retention in Uzbek pedagogical universities.

References

1. Crisp, G., & Cruz, I. (2009). Mentoring college students: A critical review of the literature between 1990 and 2007. *Research in Higher Education*, 50(6), 525–545. <https://doi.org/10.1007/s11162-009-9130-2>
2. Harvard University. (n.d.). *Peer Advising Fellows Program*. Retrieved April 30, 2025, from <https://college.harvard.edu/academics/peer-advising-fellows>
3. Ministry of Higher and Secondary Specialized Education of the Republic of Uzbekistan. (2023). *National strategy for the development of higher education in Uzbekistan 2023–2030*. Tashkent, Uzbekistan.
4. Strayhorn, T. L. (2012). *College students’ sense of belonging: A key to educational success for all students*. Routledge.
5. Tinto, V. (1993). *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition*. University of Chicago Press.
6. Westminster International University in Tashkent. (n.d.). *Academic tutoring and student support services*. Retrieved April 30, 2025, from <https://www.wiut.uz/student-support/services/academic-tutoring>

SIFATLI TA'LIMNI TA'MINLASH – DAVR TALABI

Quvondiqova Inoyat Dilmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annonatsiya. Ushbu maqola orqali ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, o'qitish metodlarini takomillashtirish, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga doir huquqiy asoslar hamda inklyuziv ta'lim muhitini yaratishning o'ziga xos tomonlari haqidagi ijtimoiy manbalarga ega bo'lish mumkin.

Kalit so'zlar. Inklyuziv ta'lim, uzluksiz ta'lim tizimi, rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar, rehabilitatsiya, ijtimoiy yordam.

O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonunida “jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola” va “nogiron bola” tushunchalariga ta'rif berilgan. Xujjatda: “Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bola – nogironlikni belgilash uchun yetarli bo'lmagan jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lgan bola”; “Nogiron bola – jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lganligi tufayli turmush faoliyati cheklanganligi munosabati bilan ijtimoiy yordamga, himoyaga muhtoj hamda qonunda belgilangan tartibda nogiron deb topilgan bola” -kabi izohlar keltirilgan. Qonunga muvofiq nogiron bolalarning tibbiy-ijtimoiy yordam va bilim olishga bo'lgan huquqlari kafolatlangan bo'lib, tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning tavsiyasi asosida hamda ota-onalar xohish-istagiga ko'ra umumta'lim yoki ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasi turini tanlash huquqiga ega [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yilning 1 dekabrda “Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida”gi PF-5270-sonli farmonida Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq, nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan ishlarning samarali yechimlari nazarda tutilgan.

Yurtboshimizning 2019 yil 29 apreldagi “Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi to'g'risida”gi PF-5712-sonli farmonida [4] ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, o'qitish metodikalarini takomillashtirish, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash hamda mazkur toifa har bir bolaning inklyuziv ta'lim olishiga bo'lgan huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilash kabi vazifalar belgilab berildi. Kontsepsiyada belgilangan vazifalar qatorda ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va matematika fanini o'qitish bilan bog'liq quyidagilar ko'zda tutilgan: “O'zbekiston

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Respublikasining 2030 yilga kelib, PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish; uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash; o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish; xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish”.

Davlatimiz rahbarining 2020 yil 13 oktyabrdagi “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ–4860-sonli qarori mamlakatimiz ta'lim tizimida jahon standartlari asosida islohatlarning maqsadli hamda manzilli olib borilishini dolzarb masala sifatida ko'ndalang qo'ydi. Mazkur xujjat asosida nogironligi bo'lgan shaxslarning turmush darajasi va sifatini yaxshilash, ularga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish va rehabilitatsiyasini, ta'lim-tarbiyasini takomillashtirish, inklyuziv ta'limni kengaytirish, axborotli muhitni yaratishga qaratilgan vazifalarni amalga oshirish belgilab berilgan [4].

Sanab o'tilgan har bir xujjat yurtimizda barcha bolaga sifatli ta'limni ta'minlash kabi ijtimoiy-siyosiy vazifaning huquqiy-me'yoriy asosini tashkil etadi. Butun pedagogika tarixi dalolat berganidek, uning ilg'or namoyondalari hamma vaqt jamiyatning ijtimoiy-tarixiy shart-sharoitlariga muvofiq insonning har tomonlama uyg'un rivojlanishini ta'minlaydigan ta'lim tamoyillari, shart-sharoitlari, omillari, metodlari, tashkiliy shakllarini belgilashga qaratilgan tadqiqotlar olib borganlar.

SHu o'rinda “Ta'lim” tushunchasining ikki jihatini keltirish joizdir: bir tomondan bu ijtimoiy tajribani o'sib kelayotgan avlodga berish jarayoni, ya'ni ta'lim berish jarayoni bo'lsa, boshqa tomondan bu insonning ijtimoiy tajribani egallashi, ya'ni ta'limga yondosh tarbiya jarayonidir. Ta'limga berilgan bunday talqin zaminida uning mazmunini jamiyat taraqqiyotining omillaridan biri sifatida tushunish yotadi[3].

Ta'lim jarayoni sog'lom bola kabi rivojlanishida muammolari bo'lgan bolaga ham uning yoshi, imkoniyatlari uchun xos bo'lgan yetakchi faoliyat turlarida o'zini-o'zi namoyon qilish imkoniyatini yaratishga majbur. Bu imkoniyat ikki tomonlama jarayon sifatida belgilanadi: bir tomondan, bu jarayon fanlardan bilimlar, malakalar, aqliy faoliyat ko'nikmalarining berilishi-deb tushunilsa, ikkinchi tomondan, ularning ta'lim-tarbiya jarayonining sub'ektlari tomonidan ijobiy emotsional qabul qilinishi va ongli o'zlashtirilishi deb tushuniladi. O'quv materialini emotsional qulay muhitda o'zlashtirilishi qator omillarga bog'liqdir[4]:

1. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari va jamoasining alohida ehtiyojli bolaga nisbatan tolerantlik munosabati.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. Ota-onalar yoki alohida ehtiyojli bola yaqinlarining inklyuziv ta’limdagi bevosita maqsadli ishtiroki.

3. Inklyuziv sinf o’qituvchisining tor doiradagi mutaxassislar (logoped, defektolog, psixolog, pediater, nevropatolog, psixiatr, rehabilitator...) bilan uzviy hamkorlikda ishlashi.

4. Inklyuziv maktab rahbari, fan o’qituvchilari, psixolog, yetakchi va boshqa xodimlarning inklyuziv ta’lim haqida ma’lumotlarga ega bo’lishi.

5. Alohida ehtiyojli bolaga sinfda o’zini qulay xis qilish imkonini beruvchi sog’lom va barqaror psixologik muhit. Sanab o’tilgan omillar asosida inklyuziv ta’lim muhitini yaratishning o’ziga xos tomonlarini unutmazlik lozim.

Ular:

-bolalar uchun barcha fanlardan o’quv materiallarini taqdim etishning optimal vizualizatsiyasiga ustuvorlik berishga ehtiyojning kattaligi;

- alohida ehtiyojli bolalarning fanlardan o’zlashtirish imkoniyatlari nutqiy rivojlanish darajasiga bog’liqligi;

-fanlardan beriladigan o’quv topshiriqlarining qiyinlik darajalarini belgilashda individualizatsiyaga tayanishning muhim shartligi;

- har bir o’quv fanni o’qitish samaradorligi tayyorlov davri mazmuni va tashkil etilishiga bog’liqligi;

-fanlardan davlat ta’lim standartlarining bajarilishini ta’minlashda fanlararo integratsiyaga tayanishning dolzarbligi.

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash joizki, o’zbek xalqining o’ziga xos xususiyatlari bo’lgan mehr-shafqat, o’zgalarga yordam berish, muhtojlarni qo’llab-quvvatlash kabi sifatlar yurtimizda inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishi hamda rivojlanishida muhim tayanch omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. “Ta’lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari” mavzusidagi ilmiyamaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005 yil.

2. R.Shomaxmudova. “Maxsus va inklyuziv ta’lim (Halqaro va milliy tajribalar)” T., 2011

3. G.Berdiyeva. A.Shomaxmudova “Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta’limda o’qitish usullari” metodik qo’llanmasi. Toshkent – 2015

4. [https://lex.uz/uz/ @huquqiyaxborot](https://lex.uz/uz/@huquqiyaxborot) porta

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINI YANADA YUKSALTIRISHDA TA’LIM SIFATIGA BO‘LGAN E’TIBOR

Saidniyozov Saidazim Nurmatovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonda professional ta’lim tizimi holati, masofaviy ta’limni tashkil etishda mavjud muammo va kamchiliklar, ularni bartaraf etish hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalalari, ta’lim sifatini boshqarish, rivojlantirish tendensiyalari aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, xalqaro standartlar, klassifikator, masofaviy ta’lim, elektron platformalar, ilmiy salohiyat.

Kirish. Respublika iqtisodiyotining barqaror va jadal taraqqiyotini ta’minlashda kelajak uchun keng qamrovli, oqilona asoslangan ustuvor vazifalar va yo‘nalishlar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning reja va dasturlari ishlab chiqilmoqda. Mamlakatimizda shakllantirilayotgan, ko‘pgina jabhalarda chuqurlashib borayotgan yangicha bozor munosabatlari uzluksiz ta’lim tizimiga, shu jumladan, iqtidorli, tashabbuskor yuqori malakali kadrlar soni va salohiyatini oshirishga xizmat qilayotgan Professional ta’lim muassasalari faoliyatiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda [5].

O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash davrida fuqarolar daromadlari, turmush darajasi va respublikada ishlab chiqarilayotgan yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish, natijada yurtimiz mustaqilligini mustahkamlash, xalqimiz farovonligini yuksaltirish maqsadida aholi bandligini ta’minlash uchun yangi ish o‘rinlari yaratish, mehnat sharoitlarini yaxshilash bilan birgalikda mehnat resurslari intellektual salohiyatini oshirish vazifalari ham bugunning dolzarb ahamiyat kasb etuvchi masalalari qatoridan o‘rin egallaydi. Hozirgi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi sharoitlarida har qanday tashkilot, korxona va muassasaning zamon talablariga mos ravishda rivojlanishi xodimlarning keng dunyoqarashi va mas’uliyatliligi, eng muhimi, rahbar va jamoadagi yuqori malakali kadrlarning bilimi, ko‘nikmasi, iqtidori, ma’naviyati, boshqaruv qobiliyati, ilmiy salohiyati va boshqa xususiyatlariga bevosita bog‘liqdir. Professional ta’lim muassasalarida raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ulardan yurtimiz osoyishtaligi va obodligi, xalqimiz farovonligi yo‘lida maqsadli foydalanish qat’iy raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyotining asosiy talablaridan biridir [2].

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. Keyingi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlari hamda xalqaro standartlar talablariga mos keladigan professional ta’lim tizimini yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi PF– 5812-sonli Farmoni [1] ijrosi yuzasidan Respublikadagi kasb-hunar kollejlari faoliyati tugatilib, halqaro andozalarga mos bo‘lgan, ya’ni YuNESKO halqaro tasniflagichi(keyingi o‘rinlarda Halqaro tasniflagich yoki MSKO)ning 3, 4, 5 darajalariga mos keluvchi professional ta’lim tizimi joriy etildi. Hududlarda yangi professional ta’lim muassasalarining tashkil etilishi, kadrlar tayyorlashning zamonaviy ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari hamda sirtqi va kechki bo‘limlarning ochilishi, professional ta’lim muassasalariga qabul kvotalarining oshirilishi mazkur yo‘nalishdagi muhim islohotlar hisoblanadi. Hozirgi zamon sharoitida professional ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoni belgilangan o‘quv me’yoriy hujjatlar asosida amalga oshirilayotgan bo‘lib, fanlar bo‘yicha o‘quv dasturlari hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlari hamda ishlab chiqarish tarmoqlari ehtiyojlari asosida integratsiyalashtirilgan holda hamkorlikda ishlab chiqilmoqda. Halqaro andozalarga mos keluvchi professional ta’lim tizimida qanday muammo va kamchiliklar mavjud? degan savollar tug‘ilishi tabiiy.

Bu savollarga javob berishda muammo va yechimlarni quyidagicha izohlashimiz mumkin. Birinchidan, yaqin yillar ichida butun dunyoda inson salomatligiga salbiy ta’sir etuvchi yuqumli kasalliklar jumladan, koronavirus infeksiyasi kabi viruslar aholi o‘rtasida gigiena qoidalariga rioya etish, ijtimoiy masofani saqlash kabi profilaktik choratadbirlar ta’lim muassasalarida ham o‘quv jarayonini an’anaviy shaklidan masofaviy ta’limga o‘tishga ehtiyoj tug‘ildi. Oliy ta’lim tizimida aksariyat oliy ta’lim muassasalarida MOODLE dasturiy ta’lim platformasi asosida masofaviy ta’lim tashkil etildi. Biroq ayni shu vaqtda professional ta’lim tizimida ham o‘quv jarayonini masofaviy tarzda amalga oshirishda “Aqlli ta’lim” platformalari mavjud emasligi sababli ijtimoiy tarmoqlar va turli xil mesendjerlar orqali o‘quv mashg‘ulotlari olib borildi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatini pasayishi, nazorat tizimidagi muammolar, o‘quv mashg‘ulotlarga bilim oluvchilarning o‘z vaqtida qatnashmasligi, hududlardagi internet tarmog‘idagi muammolar, mashg‘ulot materiallari bit- xajmi turlicha bo‘lgani sababli ulardan foydalanishdagi qiyinchiliklar hamda pedagog xodimlar va bilim oluvchilarda ortiqcha internet trafiklari sarflanishi oqibatida xarajatlarning ko‘payishiga va buning natijasida ayrim bilim oluvchilar dars mashg‘ulotiga qatnashmasligi kabi ta’lim uzluksizligiga salbiy ta’sir etuvchi muammolar kelib chiqishiga sabab bo‘ldi. Misol o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, 2020 yilda birgina Sirg‘ali politexnika kasb-hunar kollejida pandemiya sababli tashkil etilgan “onlayn dars” samaradorligi bo‘yicha o‘tkazilgan so‘rovnomada bilim oluvchilar hamda ularning ota-onalarining faqatgina 17 foizi ijobiy fikr bildirgan, 83 foiz so‘rovnoma ishtirokchilari bilim sifati pasaygani haqida fikr yuritishgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Vaholanki, ushbu ta'lim muassasasi ko'p yillar davomida bilim berish sifati hamda reytingi bo'yicha Toshkent shahri va Respublika miqyosida yetakchi o'rinlarni egallab kelgan.

Ikkinchidan, yangi tashkil etilgan professional ta'lim tizimida oldingi kasb-hunar ta'limi tizimidan farqli kunduzgi, kechki, sirtqi ta'lim shakllari mavjud bo'lib, pandemiya sharoiti bo'lmagan taqdirda ham sirtqi ta'lim shaklida bilim oluvchilarning o'quv yuklamasi boshqa ta'lim shakllaridan ancha farq qilishi ta'lim sifatining pasayishi, bilim oluvchilarning nisbatan kam bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kuzatiladi. Bu kabi kamchiliklarni bartaraf etishda sirtqi ta'lim shakli bilim oluvchilari ham masofaviy tarzda “ixtiyoriy dars jadvali” asosida bilim olishlari maqsadga muvofiqdir. Uchinchidan, “Ta'lim to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llabquvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi 163-sonli Qarori qabul qilindi.

Ushbu qarorga muvofiq 2021/2022 o'quv yilidan boshlab professional ta'lim tizimida “hayot davomida ta'lim” prinsipi asosida “dual” ta'lim tizimi joriy etilishi ko'rsatilgan bo'lib, bilim oluvchilar xafta davomida kamida 2 kun ta'lim muassasasida bilim olib qolgan ish kunlari o'zlarining kasb va mutaxassisliklari mos ravishda korxonalarda yoki ishlab chiqarish tarmoqlarida o'zlarining amaliy ko'nikmalarini mustahkamlashi mumkin bo'lib, korxona va tashkilotlar bilim oluvchilarga ish xaqi to'lashi nazarda tutilgan. Xulosa va munozara. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, hozirgi zamon globallashtirish sharoitida axborot texnologiyalari vositasida kadrlar tayyorlash muhim o'rin tutadi. Zero, kundalik hayotimizda, iqtisodiyotda, ishlab chiqarishda va hayot faoliyatimizning barcha sohalarida axborot texnologiyalaridan keng foydalanishimiz lozim. Ta'lim sifatini rivojlantirishda bu kabi omillar yetakchi rol o'ynashi davr taqozosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5812sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi “O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”gi 466-son Qarori.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 11 noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi professional ta’lim muassasalariga o‘qishga qabul qilishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 715-son Qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 715-son Qarori.

5. Ibraymov A. Masofaviy o‘qitish tizimini tashkil etish va o‘quv kurslari mazmunini ishlab chiqishning o‘ziga xos xususiyatlari. O‘zMU xabarlar. – Toshkent, 2016 yil.

6. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O., Shirinov M.K., S. Hafizov. Umumiy pedagogika. – T.: “Fan va texnologiya”, 2018 yil.

7. Ayrim ishlab chiqarish jarayonidagi loyiha va patent ishlanmalari.

8. Рашидов, Д. (2022). TRANSPORT KORXONALARI UCHUN NOGIRONLAR TOMONIDAN ISHLAB CHIQARILAYOGAN MAXSUS KIYIMLAR VA BOSHQA MAHSULOTLAR XARIDINI KO ‘PAYTIRISH ORQALI NOGIRONLAR MEHNATINI RAG‘BATLANTIRISH. Scienceweb academic papers collection.

9. www.lex.uz.

10. www.ziyonet.uz.

11. www.google.ru.

12. www.webstudy.ru.

OILA, MAHALLA HAMDA TA’LIM MUASSASALARINING O’ZARO HAMKORLIGINI TARBIYA JARAYONIDA TA’MINLASH

Saydullayev Dilshod Kamol o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yurt kelajagi bo‘lgan yoshlarning, bolalarning mustaqil va erkin shaxs sifatida shakllanishida oila, mahalla va maktab hamkorligi, ta’lim-tarbiya jarayonini har tomonlama takomillashtirish juda katta ahamiyatga ega, o‘zaro hamkorlikni yanada mustahkamlanishi samarali tashkil etilishi yoshlarni barkamol avlod sifatida kamol topishi uchun zamin bo‘ladi. Yurt kelajagi yoshlar qo‘lida ekan ularga yoshligidan tarbiyani yaxshi berish kerak ya’ni birinchi o‘rinda oiladan boshlash kerak.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, o‘qish, dars jarayoni, pedagogik texnologiyalar, kreativlik, kengaytirilgan texnologiyalar, hamkorlik, jamiyat, mustahkam, barkamol, tashabbus, konsepsiya, oila, mahalla.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi va unda shaxs tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatuvchi milliy qadriyatlar yil sayin qadr topib, nufuzi oshib bormoqda. Buning asosiy sababi davlatimiz tomonidan ijtimoiy institutlarga har tomonlama e'tibor qaratilayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mustaqillik bergan imkoniyat tufayli qo'lga kiritilgan milliy qadriyatlarning qayta tiklanayotganligidir. Shu ma'noda olib qaralganda, ijtimoiy inositutlar va uning muammolari bo'yicha ilmiy asoslangan tadqiqotlarning yuzaga kelishi dolzarb ahamiyatga molik bo'lib qolaveradi. Yosh avlodni tarbiyalashdek buyuk ishga Prezidentimizning ta'lim sohasiga alohida e'tiborlarini qaratganliklari har bir fan o'qituvchisidan o'z faoliyatiga jiddiy yondashishini talab etmoqda.

Davlatimiz rahbarining qator qarorlari asosida yoshlar bilan ishlash negizida mahalla maktab va oilaning o'rni haqida fikr yuritilgan. Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'yi harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan “Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi” Kontseptsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar qilib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida dasturulamal bo'ldi. “Oila, mahalla, ta'lim muassasasi hamkorligi” Kontseptsiyasining asosiy maqsadi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'zbek xalqining boy milliy, madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlar va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, zamonaviy pedagogik texnologiyaning ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etish, shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligini ta'minlash, ota-onalar, pedagoglar va mahalla faollarining umumiy hamda milliy pedagogik madaniyatni oshirish, respublika fuqarolari orasida milliy mafkuraviy tarbiya ishlarini takomillashtirishdan iboratdir. Kontseptsiyada jamiyat taraqqiyotining ma'naviy-axloqiy negizi bo'lgan milliy va umuman insoniy qadriyatlar, milliy va umuminsoniy tarbiyaning o'zaro aloqasi hamda muhim yo'nalishlari belgilab olingan.

Chunonchi, mahalla, oila va ta'lim muassasasi hamkorligida milliy tarbiya yo'nalishda yoshlarning o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy ongliklik, milliy odob, fidoyilik kabi fazilatlarni o'zlashtira olishlari zarurligi ko'rsatilgan bo'lsa, umuminsoniy yo'nalishda hamkorlikdagi pedagogik faoliyatning huquq, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik, ekologik, gigienik va boshqa tarbiya sohalarini qamrab olishi muhim ekanligiga e'tibor qaratilgan.

Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligida quyidagi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi: 1. Ta'lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilari harakatlarining ish birligi. 2. Tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg'unligi. 3. Hamkorlik jarayoni sub'ektlarining teng huquqliligi va yuksak mas'uliyati. 4. Faoliyat jarayonida millat va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

davlat manfaatlari ustuvorligi. 5. Hamkorlikning ilmiy asoslanganligi. O'zbekistonda sog'lom avlodni tarbiyalashda oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligini ta'minlash samaralarining garovidir. Bu borada hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan ustivor yo'nalishlar quyidagilardan iboratdir: Oila, mahalla, ta'lim muassasalari hamkorligini ta'minlashning huquqiy bazasini takomillashtirish, hamkorlikning kuchayishiga qaratilgan uslubiy ta'minotni mustahkamlash;

Oilada yoshlar va ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirish; O'quvchi yoshlarga ta'lim berish, ularni tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularni qiziqishlari bo'yicha kasbga yo'naltirish; Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash; Voyaga yetmagan o'smirlar va yoshlar o'rtasida xuquqbuzarlik va nazoratsizlikning oldini olish bo'yicha profilaktik tadbirlar samaradorligini oshirish; Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularni jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga keng jalb etish orqali sog'lom oilaga tayyorlash; Barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni mazmunan takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish mexanizmini yaratish; Sog'lom avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'y harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan Oila, mahalla, maktab hamkorligi Konsepsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar etib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida muhim dasturilamal bo'ldi. Mamlakatimizda keying yillarda qabul qilingan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonuni, Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi bozor iqtisodiyoti sharoitlarida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va maktab nufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqazo etadi. Davlatimiz rahbarining 2009 yil 13 apreldagi Ona va bola salomatligini muhofaza qilish, sog'lom avlodni shakllantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida hamda 2009 yil 1 iyulda qabul qilingan 2009-2013 yillarda aholining reproduktiv salomatligini mustahkamlash, sog'lom bola tug'ilishi, jismoniy va ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazish borasidagi ishlarni yanada kuchaytirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari Dasturi to'g'risidagi qarorlari bunday xayrli ishlarning izchilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tibbiy-ijtimoiy islohotlar aholiga zamonaviy tibbiy xizmatni yaqinlashtirish, reproduktiv salomatlikni mustahkamlash, ekstragenital kasalliklarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda 1998 yil Oila yili deb e'lon qilinishi oilaning tarbiyaviy rolini yanada kuchaytirdi. O'zbekistonda yuz berayotgan o'zgarishlar oila, mahalla, maktab hamkorligi yo'nalishida bola tarbiyasida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

oila, ota-ona, mahalla, maktabning asosiy vazifalarini mazmunan yangilab hayotga tatbiq etishni taqazo qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilanganidek, Oila jamiyatimizning asosiy bo'g'inidir. Haqiqatan ham oila bu jamiyatni tashkil etuvchi katta kuchdir. 2012 yilga mamlakatimiz rahbari tashabbuslari bilan Mustahkam oila yili deb nom berilishi va shu asosda azal-azaldan hayotimizning tayanchi va suyanchi bo'lib kelgan, jamiyatimizning hal qiluvchi bo'g'ini bo'lmish oila institutini yanada rivojlantirishga qaror qilishi hayot abadiyligini, har qaysi insonning baxtu saodati, kelajagi, orzu-intilishlarini mujassam etadigan oilani yanada mustahkamlash va farovonligini oshirish, bu borada olib borayotgan barcha ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarishdek olijanob rejalarni amalga oshirish ko'zda tutilgani hammamizga yaxshi ayon. Oilalarning mustahkamligi va turmushning obodligi kelajak avlodning komil inson bo'lib yetishi uchun tayanch hisoblanadi.

Ushbu yilda ham ishlab chiqilgan Davlat Dasturi asosida hamkorlik ishlarini tashkil etish zarur. Bunda oilaning ham, maktab va mahallaning ham tashabbuskorligi va o'zaro hamjihatlilik talab etiladi. Oila kabi mahalla ham jamiyatini shakllantirishning ajralmas qismidir. Vatanimiz tarixi guvohlik beradiki, o'zbek jamiyatida jamoa bo'lib yashashning sinalgan shakli mahalladir. „Mahalla“ so'zi arabcha „Mahallun“ so'zidan kelib chiqqan bo'lib, aholi yashaydigan joy, guzar, uy-joy mavzelari degan ma'noni anglatadi. Mahalla shaharlar ichidagi kichik hududiy birlik bo'lib, o'tmishdan meros bo'lib kelmoqda. Bejizga yurtboshimiz Mahalla-yurt mustahkam bo'lsagina, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi, deb ta'kidlamagan. Bir bolaga yetti mahalla ota-ona degan naqldan kelib chiqib kelajak avlodni tarbiyalash va unga ta'lim berish jarayonini amalga oshirish borasida kichik Vatan bo'lmish mahallaning oldida quyidagi vazifalar turadi: mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashishi va oqilona yechimlarini topishda faollik ko'rsatilishi, mahalla o'z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlab va farzandlarining bilim va tarbiya olishlariga bosh-qosh bo'lishi, ma'nan nosog'lom oilalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, ularga nisbatan jamoatchilik choralari ko'rish, mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalariga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko'rsatilishini qo'llab-quvvatlash, ota-onalar orqali bolalarni tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, milliy odob, mafkuraviy onglilik, baynalmilallik kabi xislatlarni singdirishni har tomonlama rag'batlantirish; yoshlarga diniy mashablar va sektalar, aqidaparastlikning mohiyatini to'g'ri anglab yetishiga ota-onalar orqali ta'sir ko'rsatish, ulug' ajdodlarimizning tarbiyaviy o'gitlarini singdirib borishga jamoatchilikni safarbar qilish; mahalla

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yig'inlarida milliy davlatchilik va milliy mafkura g'oyalarini, respublikamizda iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida erishilgan turli tadbirlar tashkil qilishdir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, bolanitarbiyalashda, maktab, mahalla, oila hamkorligi to'g'ri yo'lga qo'yilsa, ta'lim tarbiya sifati va samaradorligiga erishish va oldimizga qo'ygan maqsadni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. “Qush uyasida ko'rganini qiladi” deganidek bola ham oilasida qanday tarbiya ko'rsa jamiyatda ham mahallada ham shuni ko'rsatadi. Ulug' bir donishmandlardan biri “Agar sen bir yilni o'ylasang bug'doy ek, hosini kuzning o'zidayoq olasan. O'n yildan keyinni o'ylasang, bog' yarat, uch to'rt yil o'tib, meva beradi. Agar sen kelajak tashvishing bilan yashasang farzandlaringga yaxshi tarbiya ber”- degan ekan. Bu bilan nima demoqchi ya'ni kelajaging bolang qolida sen unga qanday tarbiya bersang shuni o'zingga qaytaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R. Mavlonova, K. Xoliqberdiyev, "Pedagogika". T: "O'qituvchi nashriyoti". 2002- yil
2. R. Mavlonova, B. Normurodova, N. Rahmonqulovalarning TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI
3. Abdullayeva, O. O. (2021). Ibroyim Yusupov ijodi asosida o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini o'stirish. Academic research in educational sciences, 2(3),
4. Umumta'lim fanlar Metodikasi jurnali

SIFATLI TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA ISLOHOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Tuxtasinov Baxodir Jamshid o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqillikka erishgan O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining shakllanishi va uning qonun bilan mustahkamlanishi, Oliy va o'rta maxsus ta'limning joriy etilishi, unga oid davlat qonunlari, ularga kiritilgan o'zgarishlar haqida asosiy ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ajdodlar merosi, Milliy ma'naviy ruhni yangilash, Oliy ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, boshlang'ich ta'lim, Ta'lim to'g'risidagi davlat qonunlari.

Kirish. O'rta Osiyo, xususan, yurtimiz azal-azaldan ilm-marifat o'chog'i jahon sivilizatsi- yasi markazlaridan biri deb e'tirof etib kelingan. O'rta asrlardan xalqimiz ta'lim sohasida yuksak marralarga erishgan bo'lib, umumjahon madaniyatida o'z o'rniga ega xalq sifatida fan sohasiga ulkan hissa qo'shishgan. Misol tariqasida IX-XII asr- larda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Movarounnahrda ko'plab o'quv maskanlari bo'lib, ulardan chinakam olimlar, ulamolar yetishib chiqqan.

Xususan, Xorazm Ma'mun akademiyasi ham shu davrda yirik tadqiqot markazlaridan biri hisoblangan. Jumladan matematika faniga Algebra atamasini kiritgan AlXorazmiy ham bizning ajdodimiz ekanligi, azal-azaldan qonimizda yaratuvchanlik, o'qish, izlanishga bo'lgan qiziqishdan dalolatdir. Bundan tashqari yana bir buyuk ajdodimiz Abu Ali ibn Sino o'sha olis XI- asrda hali fan- texnika inqilobi uyoqda tursin eng sodda tibbiy apparatlar bo'lmagan davrlarda murakkab dori-darmonlarni tayyorlab tibbiy jarrohlik muolajalarni amalga oshirgani bilan dunyoga mashhurdir.

Uning “Tib qonunlari” asari Yevropada “Injil” kitobidan keyin eng ko'p nashr etilgan kitoblardan biri bo'lib 500 yil davomida dunyoning ko'plab nufuzli oliy o'quv yurtlarida barcha talabalar uchun darshlik sifatida qo'llanib kelingan. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Buyuk mutafakkir Al-Farg'oniy astronomiya fanida birinchi bo'lib geliosintrik nazaryani asoschisi bo'lgan ya'ni Yerni Quyosh atrofida aylanishini aniq hisob-kitoblar bilan isbotlab bergan. Yana bir buyuk bobomiz Temuriyzoda Mirzo Ulug'bek XV- asrdayoq Samarqandda observatoriya barpo etib yulduzlar xaritasini tuzgan. U yulduzlar joylashuvini shu qadar aniq hi- soblaganki hozirgi fan-texnika bu ma'lumotlarni bugungi kun hisobi bilan atigi bir-ikki daqiqa farq qilinishini aniqladi. Bundan ko'rinib turibdiki bizning Ota-bobola- rimiz jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo'shgan shaxslar bo'lib yashab o'tganligi. Asosan ta'lim tizimi sobiq markazning hukumron mafkura manfaatlariga bo'ysundirilgan edi. Aytaylik aksaryat fanlar o'quv dasturiga kiritilmagan. Birgina O'zbekiston tarixi fanini oladigan bo'lsak ushbu fan xolis o'rganilmas, o'quv dasturida bu fanga ajratilgan soatlarning katta qismi sobiq ittifoq tarixini o'rganish- ga bag'ishlanar edi. O'quvchilar ongi vatanimiz tarixining noto'g'ri talqin qilingan hodisalari bilan to'ldirilgan edi. Milliy qadriyat va ma'naviyat toptalar, asl o'zbek olimlari va buyuk davlat arboblari, sarkardalari hayot va ijod yo'llari qoralangan. Mamlakatimiz mustaqillikga erishgandan so'ng barcha sohalarida tub o'zgarishlar amalga oshirila boshladi. Ayniqsa ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratildi. Ta'lim- tarbiya tizimi takomillashgani sayin odamlarning ma'naviyati, ongi, tafakkur doirasi shakllanib, yuksalib bordi.” Ta'lim tizimini har tomonlama shaklan va mazmunan isloh qilish, yangilash lozim edi.

Zero, jamiyat yangi shaxsni tarbiyalashni talab etayotgan bir paytda odamlarning ongi, dunyo qarashi, bilim saviyasini o'zgartirmay, uni zamonaviylashtirmay turib yangi jamiyatni barpo etib bo'lmaydi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov mustaqillik yillarida ushbu jihatlarni inobatga olgan holda odamlarda yangicha, milliy qadriyat va an'analari- mizga asoslangan dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ta'lim va tarbiyaga juda katta e'tibor qaratganlar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Jumladan u: Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi, Osib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda nomoyon bo'ladi, kasb-kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi. Yoshlar, ularning iqtidorliligi va bilim olishga chanqoqligidan ta'lim va ma'naviyatini tushunib yetish boshlanadi, Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 29- Avgustda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida”gi qonuni qabul qilingan bo'lib ushbu dastur “Ta'lim to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuni qoidalariga muvofiq holda tayyorlangan. Ta'lim to'g'risidagi so'nggi ma'lumotlar keltirilishicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-Sentyabr kuni “Ta'lim to'g'risida”gi qonunning yangi tahririni imzoladi deya xabar qildi adliya vazirligi matbuot xizmati. Mazkur hujjat 19-Mayda Oliy majlis qonunchilik palatasi deputatlari tomonidan ikkinchi o'qishda qabul qilinib, 7Avgustda Senat tomonidan ma'qullangan edi.

Qonunga muvofiq ta'lim turlari quyidagilardan iborat. -Maktabgacha ta'lim va tarbiya: -Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim: -Professional ta'lim: -Oliy ta'lim: -Oliy ta'limdan keying talim: -Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish: -Maktabdan tashqari ta'lim: Muhokama. Umumiy o'rta ta'lim 1-11 sinflarni o'z ichiga oladi. O'rta maxsus ta'lim akademik litsiyalarda to'qqiz yillik tayanch o'rta ta'lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi. Professional ta'lim boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim darajalariga ajratiladi. Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktab- larida 9-sinf bitiruvchilari negizida kunduzgi ta'lim shaklida 2 yillik integratsiyalashgan asosida bepul amalga oshiriladi. O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lovshartnoma asosida davomiyligi 2 yilga- cha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi. O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov shartnoma asosida davomiyligi kamida 2 yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi. Qonunga ko'ra davlat oliy ta'lim, o'rta maxsus, professional ta'lim tashkilotlari va ularning filiallari Prezident yoki hukumat qarorlari bilan tashkil etiladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlariga litsenziya Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan beriladi. Nodavlat ta'lim muassasalarini tashkil etish ularning ta'sischilari tomonidan amalga oshirila- di. Ushbu qonun rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi. Eng samarali investetsiya bu ta'limga qilingan investetsiyadir.

Chunki jamiyat taraqqiyotini, uning ertangi kunini yituk malakali kadrlar belgilab beradi. Ta'lim tizimini takomillashtirish, ularning bilimni oshirish, sifat darajasini ko'tarishdir. Shu bois Prezident “Jamiyatda o'qituvchi kasbi eng nufuzli va obro'li kasb bo'lishi lozim” deya uqtirib, mamlakatimizda 2021-yilda o'qituvchi va pedagoglarga ustama haq to'lash tizimi yo'lga qo'yilishini ta'kidladi. Bu tashabbus yaqin to'rt yildagi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o`qituvchi va murabbiylarning ijtimoiy nufuzi va mavqeini oshirish borasidagi amaliy faoliyat va harakatlarning izchil davomi deyish o`rinlidir. Natija. Xulosa qilib aytganda o`qish, o`rganish, bilim olish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda ana endi biz yoshlar Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan bu tashabbuslarga javoban har qachongidan ko`proq o`qib-o`rganib o`z ustimizda yanada ko`proq ishlab, Xalqimiz, vatanimizga tayanch bo`ladigan nafaqat tayanch balki ertangi kuniga ishonch bo`ladigan va kelajagini belgilab beradigan farzand, kadr, mutaxassis inson bo`lib yetishishimiz har qachongidan zarur ekanligi mana bugungi kun taqozosi.

Yana shuni qo`shimcha qilmoqchimanki vatanimiz mustaqilligidan keying yillarda oliy ta`lim tizimida bo`layotgan o`zgarishlar, aniq-rog`i abiturentlar uchun oliy o`quv yurtlariga kirish imkoniyati oldingi yillarda bitta oliygohga imkoniyat bo`lgan bo`lsa 2019-yildan uchta oliygohga 2020-yildan esa bu imkoniyat beshtaga yetganligi abiturentlar uchun katta yangilik bo`ldi. Albatta bu tadbirlar abiturentlarni o`ylab ularning imkoniyatini oshirish va o`qishga qiziqishini jadallashtirishga katta turtki bo`ldi. Yangi ta`lim to`g`risidagi qonunda ko`rsatilgan yana bir o`zgarish bu bolalarning maktabga chiqishidagi yoshi burungi 6-7 yoshdan qat`iy 7 yosh deb belgilanishini ko`rsatish mumkin. Xulosa. Prezidentimizning xalqqa qilgan murojatnomasida aytib o`tgan muhim gapini keltirib o`tmoqchiman. Murojatnomada jumladan shunday deyiladi. Maktab tizimida o`qituvchi degan nomni qadrini ko`tarish uchun uning ma`naviy va moddiy ta`minotini oshirish buning uchun esa ularga to`lanadigan oylik ish haqini oshirish, xususan, bir tumandan boshqa tumanga borib ishlaydigan o`qituvchi xodimlar uchun ularga oylik ish haqining 50% hisobida, boshqa viloyatga borib ishlasa 100% miqdorida ustama haqlari belgilanishi murojatnomada Prezidentimiz tomonidan ta`kidlab o`tildi. Maqolam so`ngida shuni misol qilib keltirmoqchimanki ilm o`rgangan kishi hech qachon yutqazmagan yutqazmaydi ham. Zero, xalqini, jonajon vatanini, mehribon Ota-onasini yaxshi ko`rgan, ardoqlagan inson aslo ertangi kelajagi uchun qayg`urmay qolmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. С.А. Хайдаров. (2020). Ўзбекистон тарихини ўқитишда “Зафарнома”дан фойдаланишни имкониятлари. Science and Education. 1(7). 192198
2. Сулаймон Амиркулович Хайдаров. (2020). Тарих дарсларида интеграциялашган технологиялардан фойдаланиш. Science and Education. 1(8). 666671
3. Хайдаров С. (2020). Ўзбекистон тарихи дарсларида педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллашнинг методик талаблари. Academic Research in Educational Sciences. 1 (3). 1313-1321.
4. Хайдаров Сулаймон Амиркулович. (2020). Тарих фанини ўқитишга оид экологик муаммолар масаласи «Scientific Progress» Scientific journal 1(1). 12-17.

5. С.А. Хайдаров. (2020). Тарих дарсларида тасвирий санъат асарларидан фойдаланиш. Science and Education. 1(9). 458-461.

6. Хайдаров Сулаймон Амиркулович. (2021). Ўзбекистон тарихи фанини ўқитишда тасвирий санъат асарларидан фойдаланишнинг ўзига хослиги «Scientific Progress» Scientific journal 1(3). 9-14.

YANGI IXTIROLAR VA ILMIY YUTUQLARNING INSON TAFAKKUR TARZIGA TA’SIRI

Jumayeva N.Sh – O‘zMU magistranti

Annotatsiya. Maqolada fan rivojlanishining noklassik va postnoklassik davrlaridagi ixtiro va ilmiy yutuqlarning insonlar firklash tarziga ta’sirining ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilingan. So‘nggi vaqtlardagi vaziyat rivojlanayotgan mamlakatlar zarariga o‘zgarganligi, rivojlangan mamlakatlarda jamiyat hayotining barchda jabhalariga va iqtisodiyotga kompyuterlar va mikroelektronika jadal sur’atlarida joriy etilishi hisobiga ishlab chiqarishga ma’lumotli, malakali ishchi kuchini jalb qilganligi, iqtisodiy aloqalar va jahon savdosi iqtisodiy rivojlangan davlatlar o‘rtasidagi almashinuv hisobiga amalga oshirilganligi insoniyat tafakkuriga qanday ta’sir etishi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: kvant mexanikasi, nisbiylik nazariyasi, texnologik bog‘liqlik, ijodiy salohiyat, begonalashuv, jamiyatning “ochiq”ligi konsepsiya, tabiiy tanlanish.

Insoniyat tarixi davomida yangi ixtirolar va ilmiy yutuqlar doimo inson tafakkur tarziga kuchli ta’sir ko‘rsatib kelgan. Bu ta’sir nafaqat insonning dunyoqarashini, balki uning fikrlash usullarini, qadriyatlarini va hatto jamiyatdagi o‘rnini ham o‘zgartirib yuborgan. Bugungi kunda, ayniqsa, axborot texnologiyalari, sun’iy intellekt va biotexnologiya kabi sohalaridagi yutuqlar inson tafakkur tarziga ulkan ta’sir ko‘rsatmoqda. Yangi ixtirolar va ilmiy yutuqlar insoniyatning tafakkur tarzini o‘zgartirib, uning dunyoni idrok etish, muammolarni hal qilish va jamiyatni rivojlantirish usullariga bevosita va bilvosita ta’sirini o‘tkazgan. Borliqda amalga oshirilgan har bir yangilik insoniyat hayot tarzini qulaylashtirishi ko‘rinishidagi ijobiy ta’sir bilan ayni vaqtda undan turli g‘arazli maqsadlarda foydalanishi, mumkinligi oqibatida bir qator salbiy jihatlarni ham keltirib chiqarmoqda. Bu ayniqsa ijtimoiy hayot sohalarining globallasuvi jarayonlarida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda.

Noklassik fan 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida klassik determinizmni inkor etib, ehtimollik va relyativizmni kiritdi, postnoklassik fan esa 20-asrning ikkinchi yarmida murakkab tizimlar va interditsiplinar yondashuvlarni rivojlantirdi. Ushbu davrlarning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ixtirolari va yutuqlari inson ongini kengaytirib, yangi falsafiy va amaliy imkoniyatlarni ochdi.

Noklassik fan davri ixtiro va ilmiy yutuqlar orqali inson tafakkurini klassik mexanik dunyoqarashdan murakkab va noaniq idrok sari o'zgartirdi. Eynshteynning nisbiylik nazariyasi va Verner Geyzenbergning kvant mexanikasi bu davrning eng muhim yutuqlari sifatida inson ongiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Yevropalik olim Geyzenberg “noklassik fan tabiatning mutlaq tasviridan voz kechib, ehtimoliy tasvirni taklif qildi”¹⁸⁰, deya ta'kidlaydi. Uning noaniqlik prinsipi “tabiat hodisalarini aniq bashorat qilish imkonsizligini isbotladi, bu esa inson tafakkurida mutlaq haqiqatdan ko'ra shartli va kontekstual tushunchalarga, nisbiy haqiqatni anglash va shunga asoslanib qaror qabul qilishga o'tishni talab qildi. Koinotning kashf etilishi, kvant mexanikasi va nisbiylik nazariyasi kabi ilmiy yutuqlar insonning dunyo haqidagi tasavvurlarini tubdan o'zgartirdi. Inson endilikda dunyoni murakkab, o'zaro bog'liq va o'zgaruvchan tizim sifatida qabul qilmoqda.

Fan insoniyatni haqiqat tomon yetaklashi lozim, buning uchun uni oqilona ishlatish kerak. Bu fikr postnoklassik fan yutuqlarining tafakkurga ta'sirida ham dolzarbdir. Qozog'istonlik olim N.Alimbayev “yangi ixtirolar inson tafakkurini rivojlantirdi, lekin texnologik bog'liqlikni ham oshirdi”¹⁸¹ deb yozadi.

Noklassik va postnoklassik fan davrlarining yangi ixtirolari va ilmiy yutuqlari inson tafakkur tarzini tubdan o'zgartirdi. Noklassik fan relyativizm va ehtimollik orqali inson ongini murakkablikka ochdi, postnoklassik fan esa murakkab tizimlar, sinergetika va texnologik ixtirolar orqali global fikrlash va mas'uliyatni rivojlantirdi.

Yangi ixtirolar va ilmiy yutuqlar inson tafakkur tarzida ijobiy va salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan ulkan ta'sir ko'rsatadi. Inson bu o'zgarishlarni anglashi va ularni insoniy kontekstga moslashtirishi lozim. Bizningcha, mazkur o'zgarishlarning falsafiy tahlili insonga bu jarayonlarni tushunishda va ularga nisbatan mas'uliyatli munosabatda bo'lishda yordam beradi.

Bugungi kundagi yutuq va ixtirolarning insonlar tafakkur tarziga, hayotiga ko'rsatayotgan ijobiy ta'sirlar sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tishimiz mumkin:

birinchidan, yangi ilmiy kashfiyotlar insonning dunyoqarashini o'zgartiradi va yangidan-yangi g'oyalar, tushunchalar bilan tanishtiradi.

ikkinchidan, texnologik ixtirolar insonning bilim olish, muloqot qilish va ijod qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Axborot texnologiyalarining jadal sur'atda rivojlanishi insonlar o'rtasida ma'lumot almashish tezligini va ko'lamini yanada orttirdi.

¹⁸⁰ Heisenberg, W. Physics and Philosophy. New York: Harper, 1958.

¹⁸¹ Alimbayev, N. Fan rivojlanishi tarixi. Almaty: Qazaq Universiteti, 2005. 231-b

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uchinchidan, ilmiy yutuqlar insonni mavjud bilim va tushunchalarni shubha ostiga qo'yishga, tanqidiy fikrlashga undamoqdaki, bunda haqiqatga erishish imkoniyatlari yanada kengayadi.

to'rtinchidan, yangi texnologiyalar insonni ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va sintez qilishga o'rgatadi.

beshinchidan, ilmiy yutuqlar insoniyat oldida turgan global muammolarni (iqlim o'zgarishi, kasalliklar, qashshoqlik) yechishga yordam beradi. Texnologik ixtirolar insonning kundalik hayotdagi muammolarni tez va samarali hal qilish imkoniyatini oshiradi.

oltinchidan, yangi texnologiyalar insonning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ilmiy yutuqlar insonni yangi g'oyalar yaratishga, kashfiyotlar qilishga ilhomlantiradi.

Mazkur ijobiy imkoniyatlar bilan birga salbiy ta'sirlar ham mavjud bo'lib bu asosan quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

birinchidan, yangi texnologiyalar insonni haddan tashqari ko'p axborot bilan ta'minlaydi, bu esa charchoq, stress va diqqatni jamlash qobiliyatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Statistik ma'lumotlarga ko'ra hatto yosh bolalarda autism kasalligi ortib bormoqda.

ikkinchidan, axborotning tez tarqalishi yolg'on xabar va manipulyatsiyaning tarqalishiga sharoit yaratadi. Bu esa mafkuraviy qaramlikni kuchaytiradi, oqibatda falsafiy fikrlashni susaytiradi.

uchinchidan, virtual dunyo bilan haddan tashqari mashg'ul bo'lish insonning real dunyo bilan muloqotini cheklaydi, ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi. Bugungi kunda ayniqsa oila, ta'lim, mehnat jamoalarida insonlarning begonalashishi kuzatilmoqdaki, ularning asosiy sababi sifatida ana shu texnologiyalarga qaramlik deb baholanmoqda. Inson yaratgan texnikaning begonalashuvi – asl yaratilgan maqsadining aksiga xizmat qilishi juda ko'plab ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy muammolarga yo'l ochmoqda. Manfaatdor kuchlar tomonidan moliyaviy va g'oyaviy qo'llab-quvvatlanishi esa bu jarayonlarga katalizator sifatida ta'sir qilmoqda.

to'rtinchidan, texnologiyalar insonlar o'rtasidagi bevosita muloqotni kamaytiradi, bu esa ijtimoiy ko'nikmalarning pasayishiga, qadriyatlarining unutilishiga olib kelmoqda.

beshinchidan, yangi texnologiyalar (sun'iy intellekt, genetik injeneriya) insoniyat oldida yangi axloqiy dilemmalarni keltirib chiqaradi. Ilmiy yutuqlarning noto'g'ri qo'llanilishi insoniyat uchun xavfli oqibatlarga olib kelishi mumkin.

oltinchidan, yangi texnologiyalardan foydalanish imkoniyati har doim ham hamma uchun teng bo'lmaydi, bu esa ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Texnologik rivojlanish ish o'rinlarining yo'qolishiga, ishsizlikning ko'payishiga ham olib kelishi mumkin, bu esa ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga yo'l ochadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar taraqqiyoti aniq, tabiiy, ilmiy, texnik fanlarning insoniyatga munosib rivojlanib borishini ta'minlashi bugungi kunning eng dolzarb masalalaridir. Bu holatlarni to'g'ri tahlil etilishda fan taraqqiyotining noklassik va postnoklassik davrlaridagi yutuq va kamchiliklarni qiyosiy o'rganish, tarixiy tajribalarning natijalari aslosida olingan xulosalar hal qiluvchi lahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan V.S.Yegorovning “Ochiq jahon falsafasi” nomli falsafiy-sotsiologik tadqiqoti diqqatga sazovordir. Unda aytilishicha, BMTning “Insonparvar globalizatsiya” deb nomlangan 1999-yilgi dokladida beshta eng boy va beshta eng kambag'al mamlakatlar nisbati 1960 yilda 30:1 ni, 1990 yilda – 60:1 ni, 1997 yilda esa – 74:1 ni tashkil etgan. Ushbu tafovdlar keyingi yillarda [oshishda davom etmoqda](#).

1960-yillarda aksariyat mamlakatlarning to'g'ridan-to'g'ri mustamlaka qaramligidan xalos bo'lish jarayoni yangi, lekin o'zgacha tusdagi qaramlik o'rnatilishiga olib keldi. Urushdan keyingi davrda jahon savdosining o'sishi va davlatlararo aloqalarning kuchayishi yuz berdi. Ayni vaqtda G'arb davlatlari iqtisodiyotida monopoliyalashuv jarayoni kuchaydi va transmilliy korporatsiyalar paydo bo'la boshladi. Ular arzonroq ishchi kuchi topish va atrof muhitni muhofaza qilishga qo'shimcha harajatlardan qutulish maqsadida mehnat sarfi katta bo'lgan va ekologik jihatdan iflos ishlab chiqarishlarni rivojlanayotgan mamlakatlarga eksport qila boshladilar. Bu hol, bir tomondan, rivojlangan kapitalistik mamlakatlarda atrof muhitni himoya qilish uchun ommaviy harakatning faollashuvi va ekologik qonunchilikning yanada keskinlashuvi bilan, boshqa tomondan esa, rivojlanayotgan mamlakatlar o'zining qashshoqligi tufayli, qat'iy ekologik lme'yorlar va bu bilan bog'liq cheklov choralari joriy etishni o'ziga doim ham ep ko'ra olmasligi bilan dizohlanar edi.

Bugungi kunda eng samarali va insonparvar bo'lgan deya da'vo qilinayotgan jamiyatning “ochiq”ligi haqidagi konsepsiya afsuski, ko'p hollarda rivojlangan mamlakatlar foydasiga xizmat qilmoqda. Iqtisodiy, ma'naviy-intellektual, siyosiy jihatdan “ochiq”lik, aksariyat hollarda rivojlangan G'arb mamlakatlarining geosiyosiy manfaatlari uchun qulay sharoitni paydo qilayotganligini ko'rishimiz mumkin. Ochiq bozor munosabatlari ijtimoiy darvinizmning “kuchlilar yashab qolaldi”, “tabiiy tanlanish” tamoyillariga asoslanib, rivojlanayotgan mamlakatlar intellektual va tabiiy resurslariga nisbatan rivojlangan mamlakatlarning egalik qilish huquqlarini mustahkamlaydi. Taniqli faylasuf va sotsiolog A.S.Panarin bu jarayonni shunday izohlaydi: “...liberalizm tarafdorlari tarannum etayotgan ochiq jamiyat g'oyasi global dunyo ko'z o'ngida genotsid tizimiga aylanmoqda”.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

So‘nggi o‘n yilliklarda vaziyat yana rivojlanayotgan mamlakatlar zarariga o‘zgara boshladi. Rivojlangan mamlakatlarda jamiyat hayotining barchda jabhalariga va iqtisodiyotga kompyuterlar va mikroelektronika jadal sur‘atlarda joriy etila boshladi. Shuningdek, texnologik novvatsiyalar va yangi (yuksak) texnologiyalar roli ham sezilarli darajada oshdi, bu esa ishlab chiqarishga ma’lumotli, malakali ishchi kuchini jalb qilishni taqozo etdi. Shu sababli iqtisodiy o‘zahro aloqalar va jahon savdoshi asosan iqtisodiy rivojlangan davlatlar o‘rtasidagi almashinuv hisobiga amalga oshirila boshladi, rivojlanayotgan mamlakatlar esa, agar ular ko‘p miqdorda xomashyo resurslariga ega bo‘lmasa, jahon bozoridan siqib chiqarildi.

Postnoklassik fan bosqichi davrida ilmiy-texnik fanlar iqtisodiy va moddiy imkoniyatlar yaratishidagi jozibadorligi hisobiga davlat va jamiyatlar hayotida ijtimoiy-gumanitar fan sohalari, xususan, insoniyat va uning kelajagiga xizmat qilishdek muhim funksiyasidan tobora uzoqlashib yiroqlashib bormoqda. Shuning uchun ham olimning ijtimoiy mas’uliyati, fanning ijtimoiy-ma’naviy ahamiyati, ixtiro va kashfiyotlarning oqibatini yanada teran anglamoq, bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, yangi ixtirolar va ilmiy yutuqlar inson tafakkur tarziga katta ta’sir ko‘rsatadi. Bu ta’sirni to‘liq anglash va uning ijobiy tomonlaridan maksimal darajada foydalanish, salbiy oqibatlarini minimallashtirish insoniyatning kelajagi uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Heisenberg, W. Physics and Philosophy. New York: Harper, 1958.
 2. Степин, В.С. Теоретическое знание. Москва: Прогресс-Традиция, 2000.
 3. Мандельштам, Л.И. Лекции по теории колебаний. Москва: Наука, 1972.
 4. Mahmudov, N. Til va fan rivojlanishi. Toshkent: O‘zbekiston, 2008.
 5. Alimbayev, N. Fan rivojlanishi tarixi. Almaty: Qazaq Universiteti, 2005.
- 231-b.
6. Prigogine, I. Order Out of Chaos. London: Heinemann, 1984. Pp 192-193
 7. Кутырев, В.А. Философия техники. Москва: Алетейя, 2001.
 8. Jalolov, A. Fan va tsivilizatsiya. Toshkent: Akademnashr, 2015.
 9. Визгин, В.П. Философия физики XX века. Москва: URSS, 2005. С 98

TA'LIM SOHASIDA XOTIN-QIZLARNING LIDERLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Xaitova Sarvinoz Shuxrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda xotin-qizlarni huquq va manfaatlarini ta'minlash, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga va o'z potentsiallarini namoyon qilishga qaratilgan qaror va farmonlar o'z natijalarini berayotganini ko'rishimiz mumkin. Qadimda ayollar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy hayotida, shuningdek, ilm-fan va madaniyat sohalarida o'z imkoniyatlarini namoyon qilishlari mushkul edi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim tizimi, Finladiya ta'lim tizimi, ijtimoiy, siyosiy hayotida, Bugungi kunda xotin-qizlarni huquq va manfaatlarini ta'minlash, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirishga va o'z potentsiallarini namoyon qilishga qaratilgan qaror va farmonlar o'z natijalarini berayotganini ko'rishimiz mumkin.

Qadimda ayollar jamiyatning ijtimoiy, siyosiy hayotida, shuningdek, ilm-fan va madaniyat sohalarida o'z imkoniyatlarini namoyon qilishlari mushkul edi. Ammo bu qiyinchiliklarga qaramasdan ilmi, kuchi va jasoratlari tufayli istedadlarini namoyon qilganlari ham bo'lgan. O'zining jasorati, matonati, harbiy-siyosiy faoliyati bilan mashhur bo'lgan ayollardan biri To'maris edi. To'maris — Turon xalqlarining axamoniylar bosqiniga qarshi kurashiga rahbarlik qilgan jasur sarkarda ayol, massagetlar qabilasining malikasi.

Dastlabki Kir II ga qarshi jangda To'marisning o'g'li Spargalis (Siparangiz) boshchiligidagi massagetlar g'olib chiqqan. Biroq keyingi jangda forslar hiyla yo'li bilan Spargalis va ayrim massagetlarni asir olishganda, or-nomusga chiday olmagan Spargalis o'zini o'ldirgan. To'maris o'g'lining halokati eshitib, o'z xalqining manfaatini o'ylab, Kir II dan massagetlar yurtidan chiqib ketishini so'raydi. Biroq forslar shohi rad javobini bergach, ikki o'rtada ayovsiz jang bo'lgan. Jang uzoq vaqt davom etib, nihoyat, massagetlar g'alaba qozondilar. Kir II ning jasadi topilgach, malika To'marisning buyrug'i bilan uning kesilgan boshi inson qoni bilan to'ldirilgan idishga solinadi. To'marisning jasorati va harbiysiyosiy faoliyati to'g'risida xalq dostonlari, jangnoma va rivoyatlar yaratildi. Yozuvchi Mirkarim Osim «To'maris» qissasini, Ibrohim Yusupov «To'maris» dostonini, kompozitor Ulug'bek Musaev shu nomli baletni yaratishgan. To'maris xotirasini abadiylashtirish maqsadida har yili O'zbekistonda ayollar o'rtasida «To'maris o'yinlari» festivali o'tkaziladi. O'z ijodida Navoiy, Bedil kabi buyuk shoirlar an'analarini davom ettirib, insonga muhabbat, uning ma'naviy go'zalligini ochib bergan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shoira Nodiraning asl ismi Mohlaroyim bo'lib, u 1792-yilda o'zbeklarning min urug'idan bo'lgan Andijon hukmdori oilasida tug'ilgan.

Yoshligida u tarix va adabiyot bo'yicha mukammal ta'lim oldi. Qo'qon xonligi hukmdori Umarxonning rafiqasi bo'lgan shoira umrining ko'p qismini Qo'qonda o'tkazgan. Zamondoshlarining tarixiy-adabiy asarlarida shoiraning san'at homiysi sifatida ijtimoiy-madaniy hayotda faol ishtirok etgani haqida ma'lumotlar berishgan. Nodira olimlar va shoirlarni o'z himoyasiga olgan bo'lib, madrasa, savdo maydonchalari va boshqa jamoat binolari qurish bilan shug'ullangan. U adabiyotni jamiyatning ma'naviy hayotidagi o'rnini yuksak baholagan. Shoira o'z ijodida dunyoviylik bilan bir qatorda tasavvufning naqshbandiya yo'nalishiga asoslangan bir butunlik orqali insonning jamiyat va tabiatga munosabatini ham, ilohiy muhabbat yo'lidagi ruhiy dunyosini ham juda go'zal va jonli misralarda ifodalab beradi. Nodira g'azallariga juda ko'p shoirlar naziralar yozganlar, muxammas bog'laganlar. O'zbek adabiyotida va sahnada uning badiiy obrazi yaratildi. HRazzoqovning «Nodira», Turob To'laning «Nodirabegim» musiqali dramalari sahnalashtirildi. Komil Yormatov va M. Melkumovlarning stsenariysi asosida «Nodirabegim» filmi yaratildi. Ko'pgina asarlari o'zbek maqomi va xalq kuylariga solingan. O'zbekistonning shahar va qishloqlarida ko'plab ko'chalar, kinoteatr, maktab va kutubxonalar Nodira nomi bilan yuritiladi.

O'zbekiston mustaqillik erishgandan so'ng, ayollar uchun yanada yaxshi sharoitlar yaratildi. Shunday ayollardan biri, Djiyanbayeva Raxbarxon. Djiyanbayeva Raxbarxon Xaydarovna O'zbekistondagi birinchi kimyogar, professor ayol. Bo'lajak professor o'z faoliyatini kimyo fakultetida laborant sifatida boshlagan. 1957-yilda u aspiranturaga o'qishga kirdi. 1961-yilda nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Universitetda dars berishni boshladim. 1966-yilda esa Rahbarxon Haydarovna doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi.

U 36 yoshda edi. Tadqiqotining o'ziga xosligi va yangiligi Markaziy Osiyo va Qozog'iston o'simliklaridan ajratib olingan tabiiy birikmalar va ularning hosilalaridan reaktiv sifatida foydalanishda bo'ldi. O'ttizdan ortiq fan nomzodlarini chiqargan. Bugungi kunda uning kafedrası bitiruvchilari deyarli barcha viloyat pedagogika institutlarida mehnat qilmoqda. Zamonamizning yana bir qahramon ayollaridan biri, O'zbekistonning birinchi xonimi Ziroatxon Hoshimova. U Farg'ona viloyatining Qo'qon shahrida tug'ilgan. Ziroatxon Toshkent Irrigatsiya va Qishloq Xo'jaligini Mexanizatsiyalash Muhandislari Institutida tahsil olgan. Hozirgi kunda esa, “Zamin” xalqaro jamoat fondining vasiylik kengashi raisi sifatida o'z faoliyatini olib boradi. Fondning maqsadi – mamlakatning barqaror rivojlanishi va aholi turmush darajasini oshirishga hissa qo'shish. “Zamin” fondining faoliyati uzoq muddatli, strategik ahamiyatga ega va barqaror loyihalardan iborat 4 yo'nalishga asoslangan: atrofmuhitni muhofaza qilish yo'lida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hamkorlik; havo ifloslanishini monitoring qilish, tuproq unumdorligini tiklash va ichimlik suvi bilan ta'minlash bo'yicha loyihalarni qo'llabquvvatlash; ijtimoiy rivojlanishga innovatsion ishlanmalarni tatbiq qilish va ijtimoiy sohadagi loyihalarni moliyalashtirish; eshitish qobiliyati zaif bolalarning yashash sharoiti va ta'lim sharoitlarini yaxshilash. Yuqorida sanab o'tgan ayollarimiz o'zlari yashagan davrda, xalqning ma'naviy jihatdan yuksalishiga, ilm-fanning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shishganlar. Shubhasiz, bu muvaffaqiyatlar zahirida sifatli ta'lim yotadi. Ta'lim sohasi haqida so'z yuritir ekanmiz, mazkur sohada olib borilayotgan islohotlar o'zining ijobiy natijalarini bermoqda.

Hozirgi kunga kelib, ayollar barcha sohalarida ilg'orlar. Xususan, statistik ma'lumotlarga ko'ra, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat va san'at sohasida ayollarning ulushi 72 foizni tashkil qiladi. Ammo bu muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda, ta'lim tizimida, ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida o'z yechimini kutayotgan quydagi muamolar mavjud: – umumta'lim muassasalari rahbarlarini tanlash va joy-joyiga qo'yish masalalarini hal etish, idoraviy mansub tashkilotlarning mulkidan samarali foydalanishda xalq ta'limi boshqaruv organlari rolining yetarli darajada emasligi; – umumta'lim muassasalari rahbarlari zimmasiga ularga xos bo'lmagan vazifalar yuklanish, muassasa direktori va uning o'rinbosarlari o'rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi, ular faoliyati samaradorligini baholashning aniq mezonlari va parametrlari mavjud emasligi; – umumiy o'rta ta'limning dolzarb masalalari va ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha chuqur ilmiy tadqiqotlarning mavjud emasligi, o'quv-tarbiya jarayonini uslubiy ta'minlash masalalarida xalq ta'limi bo'limlari va umumta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik darajasining pastligi; – rahbarlar, o'qituvchilar va umumta'lim muassasalari boshqa xodimlarining kasbiy faoliyatiga asossiz ravishda aralashuvdan himoya qilish mexanizmlarining samarasizligi, nazorat qiluvchi va boshqa davlat organlari tomonidan maktablarni tekshirish haddan ziyod ko'payib ketganligi; – ta'lim sifatini ta'minlash, o'qituvchilarning bilim darajasini va pedagogik mahoratini oshirish masalalarida umumta'lim muassasalari faoliyatidagi ochiqlik va shaffoflik darajasining yetarli darajada emasligi, o'quv-tarbiya jarayoni ustidan samarali jamoatchilik nazoratining mavjud emasligi;

– xalq ta'limi tizimi muassasalarini moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minlash mexanizmining mukammal emasligi, ularning faoliyatiga zamonaviy me'moriy yechimlar, innovatsion ishlanmalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish darajasining pastligi.

– ta'lim tizimida gender tenglikni ta'minlash.

Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, tadqiqotchilardan ilmiy-tadqiqot ishlarni olib borish, mahalliy va chet eldagi ilg'or tajribani o'rganish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qilishni talab etadi. Chet el tajribasi haqida gap yuritar ekamiz, Finlandiya ta'lim tizmi ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimi, tajribasi haqida alohida toxtalib o'tish lozim.

Bu haqida, Prezidentimiz 2022-yilning 8-oktabrida, Sirdaryo vioyatiga tashrifi davomida jurnalistlar bilan muloqot qilganda alohida to'xtalib, quydagilarni ta'kidlab o'tganlar: «Darsliklar masalasida ham ancha muammo borligi uning ichiga kirgach bilindi. Ularning saviyasi haqida katta muhokamalar bo'ldi. Finlandiya standarti bilan 1-4 sinflar uchun darsliklar qiladigan bo'ldik. Finlandiya xalq ta'limi Yevropa miqyosida, umuman, dunyoda raqobatbardosh hisoblanadi». Dunyoning yetakchi davlatlarida boshlang'ich ta'limga juda katta e'tibor beriladi. Zero, har bir buyuk davlatning taraqqiyotini kelajak yosh avlod belgilaydi. Boshlang'ich ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarni va internet manbalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda Finlandiya davlatining mazkur sohada erishgan yutuqlari g'oyatda maqtovga sazovor. Uning tajribasidan ko'pchilik chet el davatlari, jumladan, AQSH, Fransiya, Germaniya, Shvedsiya va boshqa mamlakatlar ta'lim tizimini isloh qilishda samarali foydalanib kelmoqdalar. Finlandiyada ta'lim- hamma uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash deganidir.

Tenglik tushunchasi juda qadrlanib, barcha o'quvchilar bilim va qobiliyatlaridan qat'iy nazar, bir xil sinflarda o'qishdi. Ta'lim olish imkoniyatlarini teng ravishda taqdim etish bilan birga, professional o'qituvchilar dars berishadi. Finlandiya ta'lim fakultetlarining ustunvor vazifasi “o'zini o'zi boshqaruvchi o'qituvchilar”ni tayyorlashdan iborat. Ta'lim fakultetiga talabalarning bilimiga qarab tanlanmaydi.

Bizning ta'lim tizimizdan farqli o'laroq, bir necha bosqichli tanlovdan so'ng, kelishuvchanlik, bolalarni tushuna olish, mexnatkakshlik, intiluvchanlik kabi hislatlarga ega nomzodlar tanlanib olinadi. Shuningdek, o'quv dasturlari mavjud bo'lmagani uchun, o'qituvchilar o'zlariga ma'qul bo'lgan o'quv dasturini tanlash imkoniyatiga ega. Har yil o'qituvchi lavozimida ishlash uchun istak bildirgan 8500 nozomzoddan atigi 800 nafari tanlab olinadi. O'qituvchilarning yuqori darajadagi bilimlari bolalar rivojlanishining barcha bosqichlarini kuzatib borish va yuzaga kelishi mumkun bo'lgan muamollarning moslashuvchan yechimlarini yaratish uchun eng muhim vosita vazifasini bajaradi.

O'qituvchilarga qo'yiladigan bu kabi qat'iy talablar o'zining samarali natijasini beradi. Jumladan, Nufuzli Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan har 3 yilda bir marta o'tkaziladigan xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, Finlandiyalik maktab o'quvchilari tabiiy fanlar bo'yicha - dunyoda ikkinchi, matematika bo'yicha esa beshinchi o'rinni egallagan. Shunisi ajablanarliki, dunyo miqyosida yuqori ko'rsatkichlarni qayd etishlariga qaramay, finlyandiyalik maktab o'quvchilari darslarga u qadar ko'p vaqt ajratishmaydi. Finlandiyada boshlang'ich sinf o'quvchilarga uyga vazifa ham berilmaydi, chunki o'qish joyi maktab deb hisoblanadi. Imtihonlar esa faqat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yuqori sinflarda mavjud. Boshlang'ich sinfda o'quvchilar baholanmaydi. Shuningdek, o'qituvchilar har bir o'quvchining o'zlashtirishiga qarab o'quv dastur va drasliklarni o'zgartirishlari ham mumkin. O'quvchilarning har biriga individual e'tibor qaratilishi natijasida, darsga qiziqish va yaxshi o'zlashtirishga erishiladi. Maktab o'quvchilari uchun darslik, yozuv daftarlari, o'quv qurollari har yili bepul taqdim etiladi. Asosiy ta'limni fin o'quvchilar 9 yil davomida olishadi va ularning 60 foizi oliy ta'limni davom ettiradi. O'zbekiston bilan taqoslaydigan bo'lsak, hozirgi kunda maktab bitiruvchilarining 27 foizigina oliy ta'limni davom ettirmoqda.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, Finlandiya boshlang'ich ta'lim tizimi bolalarni erkin fikrlash, stress holatlarini yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish, o'quvchilarga individual yondashish, ma'suliyatlik hissini singdirib borish, bolalar uchun fiziologik va psixologik jihatdan qulay bo'lgan sharoitlarni yaratish, o'qituvchilarning yuqori darajadagi kasbiy layoqatini ta'minlashga qaratilgan. Shubhasiz, bular ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va o'quvchilarni o'qishga bo'lgan intilishlarini doimo rag'batlanadi. Bunday ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy hayotida ham o'z aksini topadi.

Finlandiya misolida buni quydagilarda ko'rishimiz mukun. Mamlakatning statistikasiga ko'ra sog'liqni saqlash va farovonlik sohasida ayollar ulushi 85 foiz, ta'lim sohasida 69 foiz, mehmonxona sektori va umumiy ovqatlanish 67% foiz, davlat boshqaruv parlamentida 47 foiz, tadbirkorlikda 33 foizi, qurilish sohasida esa 10 foizni tashkil qiladi. Bu ko'rsatkichlar mazkur ta'lim tizimining yuqori samaradorligini ko'rsatadi. Chunki, boshlang'ich sinflarda puxta olingan ta'lim o'rta va yuqori sinflarda hamda keyinchalik oliy ta'limi muassasalarida olinadigan bilimlar uchun mustahkam poydevor vazifasini o'taydi. Yuqorida bayon qilingan muloxazalardan kelib chiqqan holda, uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'imi bo'lgan boshlang'ich ta'lim tizimini sifatini va samaradorligini oshirish uchun quyidagilarni tavsiya etamiz :

- Ta'lim jarayonidagi talab va tartibni erkinlashtirish hamda o'quv yuklamalarini o'zlashtirish darajasidan kelib chiqqan holda individuallashtirish orqali yengilliklar yaratib o'quvchilarni maktabga kelishga va ta'lim olishga bo'lgan intilishlarini oshirish
- O'qituvchi lavozimiga tayinlanadigan nomzodlarning yuqori darajadagi kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lishi muntazam ravishda o'z ustida ishlashi va malakasini oshirib borishi
- Ta'lim jarayonida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan qulay sharoitlarni va psixologik muhitni yaratish.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni har tomonlama barkamol bo'lib yetishishida ta'lim muhim o'rin egallaydi bunda ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimi nihoyatda katta ahamiyatga ega. Chunki uzluksiz ta'lim tizimini keyingi

bosqichlarining natijadorligi va samaradorligi boshlang'ich ta'lim jarayonida olingan bilim va shakllangan ko'nikmalarga bog'liq bo'ladi shu sababli boshlang'ich ta'lim tizimi sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, innovatsion g'oyalarni va ilg'or chet el tajribasini tadbiq etish orqali jiddiy yondashgan holda isloh qilish talab etiladi. Shubhasiz bu sayi harakatlar kelajakda o'z natijasini beradi va jamiyatimiz taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boqijon To'xliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova- “11-sinf Adabiyot darsligi”, «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» nashriyoti, Toshkent, 2018
2. Grigoriy Petrov- “Oq nilufarlar yurtida”, “Faktor press”, 2021
3. Turaev Shukhratjon. The role of independent education in teaching physics. Society and innovations Special Issue -12(2021). 115-121.
4. Siddik Kakhkharovich Kakhkharov, Shukhratjon Farmonovich Turaev, (2021). Pedagogical and Psychological Aspekts Of Independent Education. The American Journal of Social Science and Education Innovations,
5. Rahmatov H.H., Ochilova L.T. Mustaqil ta'lim: topshiriq va tavsiyalar (Boshlang'ich ta'lim, sporttarbiyaviy ish yo'nalishi talabalariga o'qitiladigan “matematika” fani bo'yicha

AXBOROT XURUJINING YOSHLAR(O'SMIRLAR) IJTIMOIIY HAYOTIGA TA'SIRI

Xasanov Suxrob Shuhrat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu ma'qolada internet makoni o'smirlarga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi, yoshlarning aksariyati gadjetlar orqali internet qaramligiga tushib qolishi, ularning oila a'zolari, do'stlari bilan o'zaro munosabatlariga ta'sir ko'rsatishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Internet jamiyati, Internet, ishonchlik, salomatlik, darsdan tashqari mashg'ulotlar, o'smir, ijtimoiy jamiyat.

Internet tarmog'i o'zining qarmog'iga yoshlarni osongina torta oladi. Boisi bolalar va o'smirlar o'zlarini to'g'ri boshqara olmasligi, irodaviy tartibga solishga ega emasligi, internetning oson ta'sir ko'rsatishi muommalarga sabab bo'ladi.

Chunki ularda xatti-harakatlar va idrok etishning adekvat namunalari yo'q. Ular hayotni, shu jumladan internet yordamida faol ravishda o'rganadilar. Bu xususiyatlarning barchasi - tashqi ogohlantirishlarga ta'sir qilish va sezgirlik, ma'lumot, yangilik ta'siri -

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

veb-sayt dizaynerlari tomonidan sayt sahifasidagi ma'lum bir havolani bosish uchun rang-barang qo'ng'iroqlar orqali foydalaniladi. Darxaqiqat, psixikasi to'liq shakllanmagan bolalar va o'smirlar internetga qaramlikka moyil bo'lishadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, internetga qaramlar yoshlar orasida o'rta yoshdagilarga qaraganda ko'proq. Ko'p yillar davomida elektron muloqotning psixologik jihatlarini tadqiq qilib kelayotgan Jon Suler ta'kidiga ko'ra, - kibermakon ong holatini o'zgartirish usullaridan biridir. Umuman olganda, ongning o'zgargan holatida bo'lgani kabi, kibermakon va unda sodir bo'layotgan barcha narsalar haqiqatga o'xshaydi - ko'pincha haqiqatdan ham ko'proq haqiqatdir. Bola hayotining ko'p qismini kompyuter jamiyatida o'tkazsa, uning shaxsiyati haqiqatga mutlaqo moslashtirilmagan bo'lib chiqadi. Kichkina odam tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch keladi va asta-sekin jamiyatni haqiqiy muhitdan virtual muhitga tashlab ketadi. Tartibga solinmagan internetda boladan pornografiya, giyohvand moddalar yoki portlovchi moddalarni tayyorlash retseptlariga qiziqmasdan tarixga oid insholarni yuklab olishini kutish soddalik bo'ladi. Butunjahon internet tarmog'ining salbiy, “qorong'i” tomoni yoshlarni o'ziga jalb qiladi. Buning o'zi ajablanarli emas: taqiqlangan meva shirindir. Ammo internetda taqiqlangan mevalar ham mavjud. Garchi ma'lumotlarning mavjudligi va arzonligi internetning ijobiy tomonlariga bog'liq bo'lsa-da, internetning bu xususiyatlarining salbiy tomonlari borligi aniq. Internet-kontent tahdidlari deganda foydalanuvchiga nashr qilish yoki yo'naltirish orqali zarar etkazuvchi internetdagi ma'lumotlar, shuningdek suhbatdoshga zarar etkazishga qaratilgan internet aloqasi tushuniladi. Internet-texnologiyalarning texnik va aloqa imkoniyatlari ancha keng, shuning uchun kontentga asoslangan internet tahdidlari ro'yxati juda xilma-xildir.

Anonimlik va jazosizlik illyuziyasi ba'zi foydalanuvchilarni internetda tajovuzkorlikka, boshqa foydalanuvchilarni haqorat qilishga yoki ularni mojaroga aralashishiga olib keladi. Internetdagi bunday xatti-harakatlar “trolling” deb ataladi. Trolling (troll - troll) - virtual muloqotning bir turi bo'lib, unda ishtirokchilardan biri - trol - g'azabni, mojaroni kuchaytiradi, yashirin yoki aniq haqorat qiladi, boshqa ishtirokchi yoki ishtirokchilarni kamsitadi. Trollar foydalanuvchilarning salbiy reaksiyasini qo'zg'atish va muloqot ishtirokchilari o'rtasida janjalni qo'zg'atish uchun provokatsion xabarlarini nashr qiladi. Trolling to'g'ridan-to'g'ri (ishtirokchilarni haqorat qilish, resurs qoidalarini buzish, qo'zg'atish, janjal) va yashirin (mavzudan tashqari xabarlar, boshqa qizg'in mavzuga qaytish, birinchi qarashda ijobiy bo'lgan yashirin xabarlar) bo'lishi mumkin. Trollar to'g'ridan-to'g'ri to'qnashuv ko'rinishidagi reaksiyani xohlaydi. Bunday foydalanuvchi bilan to'qnashuvda o'zini ustidan nazoratni yo'qotish va o'zitroll bo'lishi juda oson. Trollar muloqot ishtirokchilarini bezovta qilishga intilishlari mumkin, ammo ularning maqsadi ham ma'lum bir odamni kamsitish bo'lishi mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bunday holda, trolling maqsadli zo'ravonlikka yoki zo'ravonlikka aylanishi ehtimoli yuqori. Bu har doim o'smirlar muhitining jiddiy muammolaridan biri bo'lib kelgan. Infokommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi kiberbullingning tarqalishiga olib keldi. Anonimlik kiberbullingni oddiy yuzma-yuz qo'rqitishdan ajratib turadigan asosiy omil hisoblanadi. Boshqa farqlar, kiberbullingning bola tashrif buyurgan tashkilotdan tashqarida, ko'proq tajovuzkor va yashirincha davom etishida namoyon bo'ladi.

Bu ko'pincha ota-onalar va o'qituvchilarga jabrlanuvchining hissiy reaksiyalarini o'z vaqtida ko'rishga imkon bermaydi. Trolling va kiberbulling asosan ijtimoiy tarmoqlar, forumlar va chat xonalarida uchraydi. Kiberbullying uchun elektron pochta va onlayn messenjerlar (masalan, ICQ, Wiper) ham qo'llaniladi. Bolani kamsituvchi ma'lumotni tarqatish xavfi shundaki, “oddiy” xo'rlashdan farqli o'laroq, xo'rlash jarayonini tasvirlaydigan sahnalar cheksiz odamlar doirasiga tarqatiladi. Bunday videolar yoki fotosuratlar, agar bola boshqa shaharga ko'chib o'tsa ham, kelajakdagi do'stlar va tanishlar uchun mavjud bo'lishi mumkin. Ikkinchi yirik internet tahdidi - yoshlar orasida giyohvand moddalarni iste'mol qilishni targ'ib qilish va ommalashtirish uchun internet texnologiyalaridan foydalanish ortib borayotgan tahdididir.

Tegishli internet-resurslarda (bepul xosting saytlari, ixtisoslashtirilgan forumlar, kamroq ijtimoiy tarmoqlar hamjamiatlari) o'smirlarga mast qiluvchi moddalarni tayyorlash retseptlari, shuningdek, bunday mahsulotlarni sotib olish imkoniyati taklif etiladi va ta'sir doira kengaytirilib boriladi. Bolalar va o'smirlar uchun kompyuter va Internetga psixologik qaramlikka olib keladigan rol kompyuter o'yinlari ayniqsa xavflidir. Rol o'ynaydigan kompyuter o'yinlari bola kompyuter xarakterining rolini o'z zimmasiga oladigan o'yinlardir. O'yin shunday tuzilganki, u bolani o'ziga xos yoki xayoliy kompyuter qahramoni sifatida harakat qilishga majbur qiladi. Odatda o'yinchi topshiriqlarni (kvestlarni) bajarish orqali g'alabaga erishadi va rag'batlar sazovor bo'ladi. “Qahramon” ma'lum miqdordagi ball to'plaganida, u keyingi darajaga ega bo'ladi. Onlayn o'yinlar - bu ko'p o'yinchi rejimiga ega bo'lib, butun dunyo bo'ylab boshqa foydalanuvchilar bilan onlayn o'ynash imkonini beradi.

Qoidaga ko'ra, bu bir necha kun davom etishi mumkin bo'lgan jamoaviy o'yinlar. Aynan rol va tarmoqli kompyuter o'yinlarini o'ynashda bolaning o'yinga kirishining juda chuqur va umumiy jarayoni sodir bo'ladi. Bolaning kompyuter bilan psixologik uyg'unligini tom ma'noda kuzatish mumkin. E'tiborsizlik esa, bolaning o'yinga qaramligini kuchaytirib boraveradi. O'yinga qaramlik - bu video o'yinlar va kompyuter o'yinlariga obsesif ishtiyoqda namoyon bo'ladigan psixologik qaramlikning bir shakli. Xulosa qilib, kompyuter o'yinlari yoshlarning vaqtini o'g'irlamoqda. Internet – klublarda yoshlar ayni o'qib, ilm hosil qiladigan paytlarida vaqtlarini bekorchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

oyinlarga, ijtimoiy tarmoqlarda mutlaqo notanish shaxslar bilan qimmatli vaqtini tanishishga sarflayotgani tashvishli holat.

Chunki internet va kompyuter oyinlari asriga aylangan o'smirlar hayotdan, ilm olish, kasb o'rganishdan va ma'naviy qadriyatlardan tamoman uzilib, butunlay manqurtlashib boradi. Hozir kompyuter oyinlari orqali o'smir yoshlarga salbiy ta'sir qilib, ular ongiga o'z buzg'unchi g'oyalarini singdirish yoki ularni to'g'ri yo'ldan ozdirishga urinadigan yashirin kuchlar juda ko'p. Kompyuter oyinlariga mukkasidan ketgan o'smirlar o'zlari bilmagan holda yashirin kuchlarning qo'g'irchog'iga aylanadi. Kompyuterga mute' bo'lgan yoshlarning fikri-xayoli, butun vaqti, hatto uyqusi ham be'mani oyinlar bilan band bo'ladi. Oxir-oqibat bunday manqurt yoshlar tengdoshlari, yaqinlari va hatto ota-onasiga ham qo'l ko'tarishgacha agar mubolag'a bo'lmasa qurol o'qtalishgacha borib yetadi. Bu esa jamiyatda ilimsizlik, johillikning tomir yoyishiga alal oqibat yurt parokanda bo'lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Tomas Timoti L. Axborot asrida jamiyat oldida turgan assimetrik terroristik tahdidlarning oldini olish // Jahon hamjamiyati jinoyatchilik va terrorizmning globallashtirishiga qarshi: mater. Intl. konf. M., 2002.

2. Chusavitin M.O. Xavfsizlik risklarini boshqarishdigital-dan foydalangan holda ta'lim va axborot muhitiXavfsizlik idorasi // "Ta'limda yangi texnologiyalarni qo'llash" XIX Xalqaro konferensiya materiallari. Troitsk, 2009.

3. Chusavitin M.O. Axborot-kommunikatsiya muhitining salbiy ta'sirini bartaraf etish uchun maktab o'quvchilari bilan o'quv-tarbiyaviy ishlarni faollashtirish modeli // Ochiq ta'limda axborot xavfsizligi: Sat. ilmiy materiallar.amaliy konf. MDU. Magnitogorsk, 2007

ZAMONAVIY TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH

Xoliyarov Ismoil Abduqodir o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotasiya: Maqolada ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan- masofaviy ta'lim texnologiyasi va uning afzalliklari bayon qilingan. Masofaviy texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'limning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy axborot texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), Elektron ta'lim (E-Learning), sinxron elektron ta'lim, asinxron elektron ta'lim.

Oliy ta'lim o'quv jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning roli kun sayin ortib bormoqda. Masofaviy texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'limning imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Bugungi kunda Yer kurrasining istalgan joyidan turib, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatidan foydalangan holda ta'lim olish mumkin. Zero an'anaviy ta'lim o'z mavqeini saqlab tursa ham, keyingi paytlarda masofaviy o'qitish texnologiyalari kundan-kun ommaviylashib bormoqda[1].

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi jahon axborot-ta'lim muhitiga integrallashishga yo'naltirilgan ta'lim tizimi barpo etilmoqda. Bu ta'lim jarayonini tashkil etishda zamonaviy texnik imkoniyatlarga javob beradigan sezilarli o'zgarishlar bilan kuzatilmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etish shakllarini sifatli ravishda qulaylashtirib, o'zgartirish imkonini bermoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish jarayonining eng muhim qismidir[2].

Elektron yoki masofaviy ta'limning yangi bosqichida nafaqat axborot texnologiyalarini qo'llash, balki elektron shakldagi ta'lim manbalarini bilan ta'minlashni ko'zda tutiladi. Elektron va masofaviy texnologiyalar -ta'limning axborot va kommunikatsiya texnologiyalari qo'llangan variantlaridir. Elektron ta'lim (E-Learning) - avval «Elektron ta'lim» atamasi kompyuter yordamida o'qitish deb tushunilgan, biroq axborot texnologiyalari rivoji bilan bu tushuncha yanada kengaytirildi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pgina ta'lim texnologiyalarini qamrab olmoqda, ularni shartli ravishda, 2 turga, ya'ni sinxron va asinxron turlarga bo'lish mumkin[2]. Sinxron elektron ta'lim - masofaviy ta'lim hisoblanadi, lekin bu real vaqtda amalga oshiriladigan ta'limdir. U oddiy kunduzgi ta'limga o'xshaydi, farqi shundaki, ishtirokchilar birbiridan uzoq masofada bo'ladi. Kundan-kunga keng tarqalib borayotgan vebinarlar mazkur ta'lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shaklining eng yorqin ko‘rinishidir. Ma‘ruzalarni tashkillashtirishda maxsus dasturiy ta‘minotlar qo‘llaniladi. Asinxron elektron ta‘lim – bu talaba barcha kerakli ma‘lumotni onlayn-manbalardan yoki elektron axborot tashish vositalari (CD, DVD yoki flash-kartalar)dan olishi va materialni o‘zlashtirish sur‘ati va jadvalini o‘zi mustaqil tashkil etishdir. Asinxron elektron ta‘lim tizimiga barcha turdagi CD-kurslar va elektron o‘qitish kurslari kiradi. Bugungi kunda elektron ta‘lim ko‘pchilik OTM larda ta‘lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib qolgan, u shuningdek, malaka oshirish kurslarini tashkil etishda ham o‘z o‘rnini topgan. Masofaviy ta‘lim texnologiyalari -masofaviy ta‘lim bu E-Learningga qaraganda kengroq tushunchadir, u interfaol mustaqil ta‘limning va qo‘llab-quvvatlashning intensiv maslahat sintezi hisoblanadi.

Shunday qilib, elektron ta‘lim masofaviy ta‘limning bir bo‘lagi hisoblanadi. Masofaviy ta‘lim asosiy o‘quv materialini o‘quvchilarga yetkazib berish va o‘quv jarayonida o‘quvchi va o‘qituvchi orasida interfaol ishlashni ta‘minlaydi[3]. Masofaviy ta‘limning afzalliklari

- Masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o‘qitishning juda ko‘p ijobiy tomonlari mavjud.

- Yashash joyidan turib, o‘qish imkoniyati - chekka qishloqlarda yashovchilarda katta shaharlarga borib, universitetga kirib-o‘qish imkoniyati har doim ham bo‘lavermaydi. Masofaviy ta‘lim texnologiyalari ularga o‘z shahridan ketmasdan turib, o‘qish imkoniyatini yaratib beradi.

- O‘qish va ishni birga qo‘shib olib borish -o‘quvchilar ishdan ajralmagan holda ta‘lim olish imkoniga ega bo‘ladilar, bu, ayniqsa, malaka oshirish yoki ikkinchi oliy ma‘lumot oluvchilarga juda qo‘l keladi.

- Sifatli texnologiyalar va o‘quv mazmunini egallash -talaba sifatli o‘quv materiallari yordamida o‘qitilishi, o‘qituvchi bilan muloqat qilishi va o‘z individual o‘quv rejasini tuzishi mumkin.

- Baholashning xolisligi -masofaviy ta‘lim texnologiyalari bilim sifatining doimiy nazorati, natijalarning baholanishi, inson omilidan xoli bo‘lgan xolis avtomatlashtirilgan baholash joylarda moddiy manfaatdorlikni yo‘qotishni ko‘zda tutadi.

- Ta‘limda individual yondashuv -o‘zgaruvchan grafik, ish va o‘qishni birga qo‘shib olib borish, shuningdek, o‘zlashtirilayotgan materialni ma‘lumotni individual o‘zlashtirish tezligiga moslash masofaviy ta‘limni barcha uchun qulay qilib qo‘ymoqda.

Global pandemiya sharoitida dunyo mamlakatlari qatori, O‘zbekistonda ta‘lim jarayonlari masofaviy tizimda olib borildi va borilmoqda. BMT ma‘lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda dunyo bo‘yicha yalpi ichki mahsulotning qariyb chorak qismi raqamli texnologiyalarga to‘g‘ri kelishi bashorat qilinayotgan hozirgi sharoitda bu yo‘nalishdagi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishlarni rivojlantirishga e'tibor qaratish o'ta muhimdir. Binobarin, jahon mamlakatlarida iqtisodiy muammolarning ko'payishi, transport va ishlab chiqarish munosabatlarining buzilishi, tadbirlarning onlayn o'tkazilishi hozirgi ko'rinishdagi globallashtuvga nuqta qo'yishi kutilmoqda. Respublikamiz ta'lim muassasalarining barcha bo'g'inlarida takomillashgan tamoyillarga asoslangan yuqorida keltirilgan tizimlarni joriy etsak, o'ylaymanki, ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohatlarning namunali, samarali ijrosining bir bo'lagi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Авлиякулов Н.Х., Мусаева Н.Н. “Модулли ўқитиш технологиялари” Т.: “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2007. 97- б.
2. Красильникова В.А. Теория и технологии компьютерного обучения и тестирования / Монография. – М.: Дом педагогики, ИПК ГОУ ОГУ, 2009. с.339
3. Сайфуров Д. Малака ошириш тизимида масофавий таълимни ташкил этишининг ўзига хос хусусиятлари //Касб-хунар таълими журнали. Т.:2002. №5-6. 2829-бет.

INTEGRATSIYALASHGAN MASHG'ULOTLAR VA ULARNING MOHIYATI

Ilesova Lazzat Asan qizi

CHDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti, 1-bosqich magistranti

ilesovalazzat102@gmail.com

Xolmurzayeva Nasiba

Maktabgacha ta'lim fakulteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada integratsiyalashgan mashg'ulotlarning mohiyati, maqsadi va ta'lim tizimidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar — bu turli fanlarni birlashtirgan va ularning o'zaro aloqalarini tushuntirgan ta'lim jarayonidir. Maqolada, integratsiyalashgan mashg'ulotlarning pedagogik prinsiplarini, metodologik yondashuvlarini va bolalar rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil etiladi. Ushbu yondashuv bolalarga nafaqat alohida fanlarni o'rgatish, balki ularning ijodiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga imkoniyat yaratadi. Maqola pedagoglar va maktabgacha ta'lim tizimi vakillari uchun integratsiyalashgan mashg'ulotlarni samarali tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: integratsiya, mashg'ulot, kognitiv, prinsip, metodologiya, ijtimoiy rivojlanish, integratsiyalashgan mashg'ulotlar.

Аннотация: В этой статье рассматривается сущность, цель и значение интегрированного обучения в системе образования. Интегрированное обучение —

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

это образовательный процесс, который объединяет различные дисциплины и объясняет их взаимосвязь. В статье будут проанализированы педагогические принципы, методические подходы к комплексному обучению и то, как оно влияет на развитие детей. Такой подход дает детям возможность не только преподавать отдельные предметы, но и поддерживать их творческое, познавательное и социальное развитие. В статье даны практические рекомендации по эффективной организации комплексного обучения педагогов и представителей системы дошкольного образования.

Ключевые слова: интеграция, обучение, познание, принцип, методология, социальное развитие, интегрированное обучение.

Abstract this article will consider the essence, purpose and importance of integrated training in the educational system. Integrated training is an educational process that combines different disciplines and explains their interaction. The article analyzes the pedagogical principles of integrated training, methodological approaches and how it affects the development of children. This approach gives children the opportunity not only to teach individual subjects, but also to support their creative, cognitive and social development. The article provides practical recommendations on the effective organization of integrated training for educators and representatives of the preschool education system.

Keywords: integration, training, cognition, principle, methodology, Social Development, Integrated Training.

Kirish: Maktabgacha ta'lim tizimi, bolalar uchun bilim olishning poydevori bo'lib, ularning jismoniy, aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishlarini shakllantirishga yordam beradi. Pedagogik yondashuvlarning turli metodlari orqali bu jarayon yanada samarali amalga oshiriladi. Shuningdek, bolalar uchun ta'lim jarayonida fanlararo bog'lanish va integratsiyalashgan yondashuvlar qo'llanilmoqda. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar – bu turli fanlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar va bog'lanishni yaratishga qaratilgan mashg'ulotlar bo'lib, ular bolalarga yanada kengroq tushunchalar va ko'nikmalarni o'zlashtirishga yordam beradi. Integratsiyalashgan ta'lim yondashuvining pedagogik ahamiyati bolalar rivojlanishining turli jabhalarini qo'llab-quvvatlaydi.[1]

Integratsiyalashgan mashg'ulotlar — bu o'quvchilarga bir nechta fanlar asosida yagona, kompleks mavzu orqali bilim berishning samarali usulidir. Ushbu yondashuvda, turli fanlar (masalan, matematikadan san'atgacha, tabiiy fanlardan ijtimoiy fanlargacha) birlashtiriladi, bu esa bolalarga bir mavzu orqali ko'plab bilimlarni tushunishga imkon yaratadi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar bolalarning tafakkurini rivojlantirish, ularni turli ko'nikmalarga o'rgatish va har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bunda asosiy maqsad — bolalar bir vaqtning o'zida bir nechta fanlarni o'zlashtirishi va ularni hayotda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

amalda qo'llay olishidir. Misol uchun, matematika va san'atni integratsiyalashgan mashg'ulotlar orqali bolalar shakllar, o'lchovlar, ranglar va kreativlikni o'rganishlari mumkin.[2]

Shuningdek, integratsiyalashgan mashg'ulotlar orqali bolalar mantiqiy fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, jamoada ishlash va o'zaro hamkorlikni kuchaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu usul bolalarni bilim olishda passiv qatnashchilardan faol ishtirokchilarga aylantiradi, ularning fikrini, so'zlashuv va munozaralarini rivojlantiradi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlarni tashkil etishda bir qator pedagogik prinsiplar va metodologiyalarni qo'llash zarur. Ulardan ba'zilar quyidagilardir:

1. Bolaga yo'naltirilgan ta'lim. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar bolalarga individual yondashuvni talab qiladi. Har bir bola o'ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega, shuning uchun ularning qobiliyatlarini hisobga olish muhimdir. Har bir bolaning ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab mashg'ulotlar tayyorlanadi.

2. Faol o'quvchi yondashuvi. Bolalar faqat ma'lumotni olish bilan cheklanmasdan, o'zlarini ifodalashlari, o'z fikrlarini bildirishi, guruh bilan ishlashi va ijodiy yechimlar topishlari kerak. Bu jarayonda bolalar o'z bilimlarini amalda qo'llashadi va faol o'qitish metodlari orqali ko'proq o'rganadilar.

3. Fanlararo aloqalar. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar turli fanlarni birlashtirishga asoslanadi. Bu bolalarga bilimlarni alohida emas, balki ular o'rtasidagi bog'lanishlar va umumiy jihatlar orqali o'rganish imkoniyatini beradi. Masalan, san'at va matematika, tabiiy fanlar va nutqni rivojlantirish kabi sohalarning integratsiyasi bolalarga mavzuni to'liqroq tushunishga yordam beradi.

4. Ijodiy fikrlash va kreativ yondashuv. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar bolalar uchun ijodiy va kreativ fikrlashni rag'batlantiradi. Mashg'ulotlar jarayonida bolalar turli masalalarni hal qilishda o'z fikrlarini izlashadi va yangicha yechimlar topishga intilishadi. Integratsiyalashgan mashg'ulotlarning metodologik yondashuvlari Integratsiyalashgan mashg'ulotlarni tashkil etishning samarali metodlari mavjud. Quyidagi metodologiyalar bolalar uchun ta'limni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi:[3]

1. O'yin va interaktiv faoliyatlar. O'yinlar, bolalar uchun eng samarali ta'lim metodlaridan biridir. O'yinlar bolalarga mavzularni qiziqarli va ko'ngilochar tarzda o'rgatish imkoniyatini beradi. Interaktiv faoliyatlar, masalan, o'yinlar yoki rolli mashg'ulotlar bolalarni mavzuga yanada yaqinlashtiradi.

2. Loyiha asosida ta'lim. Loyiha metodida bolalar biror mavzu bo'yicha o'z tadqiqotlarini olib boradilar. Loyiha jarayonida bolalar bilimlarini mustahkamlashadi, bir-birlari bilan hamkorlik qilishni o'rganadilar. Bu metod ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3.Tajriba va eksperimentlar. Tabiatshunoslik va ilmiy fanlar bo'yicha eksperimentlar o'tkazish bolalarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga yordam beradi. Tajribalar orqali bolalar ilmiy jarayonlarni o'rganadilar va tajriba qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4.San'at va kreativ faoliyatlar. San'at orqali matematik va tabiiy fanlarni o'rganish bolalar uchun yangi imkoniyatlarni yaratadi. Masalan, ranglar, shakllar va kompozitsiyalar orqali matematik tushunchalarni o'rganish bolalarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi.[4]

Xulosa

Integratsiyalashgan mashg'ulotlar maktabgacha ta'limda bolalarning bilim va ko'nikmalarini kengaytirishning samarali usuli hisoblanadi. Bu yondashuv nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, ijodiy va mantiqiy tafakkur o'sishiga ham xizmat qiladi. Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida bolalar bir nechta fanlarni birlashtirib o'rganadilar, bu esa ularning umumiy dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi. Ta'limda integratsiya qilish, pedagoglarga o'z pedagogik metodlarini diversifikatsiya qilish va bolalar bilan samarali ishlash imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Mirzaev, D. Maktabgacha ta'limda integratsiya qilishning nazariy asoslari. Toshkent: 2020.
- 2.Xodjaev, A. Maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik innovatsiyalar. Tashkent: 2018
- 3.Rasulov, A. Ta'lim metodologiyasi. Toshkent: 2019
- 4.Alimova, N. Maktabgacha ta'limda integratsiyalashgan yondashuvlar. Toshkent: 2021
- 5.Qosimova, L. Maktabgacha ta'limda ta'lim texnologiyalari. Toshkent: TDTU.2022

TURKISTONDA SOVET MATBUOTINING YO'LGA QO'YILISHI

Ergasheva Charos Voxidjonovna

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

Tarix yo`nalishi 4-bosqich talabasi

@ergashevacharosgmail.com

Ilmiy rahbar: dots. O.H. Jaynarov

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Turkistondagi sovet davriy nashrlarining asosiy xususiyatlari, o'lkada davriy nashrlarni tashkil qilish borasida olib borgan qator chora-tadbirlar o'rganib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Turkiston, sovet hukumati, sovet davriy nashrlari, davriy matbuot, gazeta va jurnallar, davriy nashrlar.*

Sovet hukumati Turkiston hududida hukumronligini o'rnatgach, o'lkada o'z davriy nashrlarini tashkil qilishga alohida e'tibor qaratdi. Sovet matbuot organlarini ularning mazmun va mohiyatiga ko'ra ikki guruhga ajratish mumkin:

1. Respublika va mahalliy partiya hamda sovet idoralarining matbuot organlari;
2. Harbiy-davriy nashrlar.

Sovet davriy nashrlarining salmoqli qismi birinchi guruhga mansub bo'lgan. Ular orasida jurnallar unchalik ko'p bo'lmasa-da, ammo gazetalari soni ancha ko'p bo'lgan. Ushbu gazetalarni respublika hamda mahalliy (viloyat, shahar va tuman) gazetalarga bo'lish mumkin.

Sho'ro hukumati Turkistonda o'z davriy nashrlarini tashkil etish maqsadida bir qator tadbirlarni amalga oshirdi. Birinchi navbatda V.Lenin tomonidan 1917-yil 27-oktyabrda qabul qilingan “Matbuot to'g'risida”gi Dekretda[1] belgilangan vazifalar zudlik bilan bajarila boshlandi. Ushbu Dekretda Ishchi-dehqon hukumati siyosatiga ochiqdan-ochiq qarshilik ko'rsatishga yoki bo'ysunmaslikka undayotgan maqolalar nashr qilinayotgan davriy nashrlar yopilishi belgilab qo'yildi. Shundan kelib chiqib 1917-yilda “Turkestanский vestnik”, “Turkestanский курьер” gazetalari, 1918-yildan mahalliy tilda nashr qilingan “Al-isloh”, “Al-izoh” jurnallari faoliyati to'xtatildi.

Sovet davriy nashrlarini Turkiston ASSRda keng joriy qilishda Turkbyuro a'zosi S.Gusev alohida rol o'ynadi. Uning “Kommunist” gazetasida chop qilingan “Partiya a'zolarini markscha tarbiyalash” maqolasida ham sovet davriy nashrlari o'lkada kommunistik g'oyalarni yoyishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tadi[2]. Umuman ushbu shaxs barcha maqolalarida sovet davriy nashrlarining kommunistik jamiyatdagi o'rni masalasiga murojaat qilganligini ko'rish mumkin. Shu bois 1923 yildan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bevosita V.Leninning ko‘rsatmasi asosida RSFSR Kommunistik Partiyasi MK matbuot bo‘limi mudiri lavozimiga saylanadi.

Turkiston ASSRda sovet davriy nashrlarini keng tashkil qilish masalasini ko‘tarib chiqqanlardan yana biri RSFSR XKS Turkiston ishlari bo‘yicha komissiyasi raisi A.Ioffe bo‘lib, “Kommunist” va “Inqilob” jurnallarida sovet davriy nashrlarining ahvoriga alohida to‘xtaladi[3].

Bolshevistik hukumat o‘lkadagi mahalliy aholini o‘z g‘oyalariga kengroq jalb qilish maqsadida mahalliy tillarda ham davriy nashrlarni chop qila boshladi. Ulardan biri 1919-yildan Qo‘qon ishchi-askar musulmon deputatlari Soveti tomonidan nashr qilina boshlagan “Xalq” gazetasi hisoblanadi. Ushbu gazeta Farg‘ona vodiysi mahalliy aholisi orasida kommunistcha g‘oyalarni faol targ‘ib qilishda alohida ajralib turdi.

Mahalliy tillarda chop qilingan sovet davriy nashrlarining XX asr 20-yillaridagi asosiy xususiyati Turkiston o‘lkasidagi milliy istiqloolchilik (“bosmachilik”) harakati, uning yetakchilarini obro‘sizlantirish, qo‘rboshilarning vatan ozodligi yo‘lidagi ishlariga bosqinchilik, talonchilik tusini berib mahalliy aholini o‘z tomonlariga og‘dirishda muhim qurol vazifasini bajarib berganligi bilan xarakterlanadi[4].

Turkiston ASSRda mahalliy sovet nashrlarining tashkil qilinishidagi yana bir jihat bolsheviklar o‘lka mahalliy aholisiga til, madaniyat va urf-odati yaqin bo‘lgan boshqa millat vakillari xizmatidan ham o‘z o‘rnida foydalandi. Ana shunday shaxslardan biri tatar millati vakili Qosim Sorokin edi[5]. Uning rahbarligi va bevosita ishtirokida TASSRda bir qator sovet nashrlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi. “Inqilob”, Farg‘onada nashr qilingan “Yangi Sharq”, “Farg‘ona”, “Qizil bayroq”, “Turkiston” va boshqalar shular jumlasidan.

Turkiston ASSRda sovet davriy matbuotining tashkil qilinishida boshqa hududlardagi matbuot nashrlari ham bir qadar o‘ringa ega bo‘ldi. Xususan, iqtisodiy yo‘nalishdagi sovet nashrlarining shakllanishida Moskva, Petrograd, Xarkov, Boku va boshqa shaharlardagi matbuot nashrlari muhim rol o‘ynadi. “Ekonomicheskaya jizn”, “Narodnoye xozyastvo”, “Noviy put” va boshqa jurnalllar shular jumlasidan.

O‘lkada sovet davriy nashrlarining o‘rganilayotgan davrdagi eng katta muammolaridani biri poligrafiya va noshirlik ishi bilan bog‘liq masalalar tashkil etgan. Sovet hukumati Turkiston hududida ushbu sohadagi muammolarni bartaraf qilmasdan bolshevistik matbuotni keng yo‘lga qo‘yish qiyin ekanligini anglab, sohada qator ishlarni amalga oshirdi. Masalan, 1920-yilda Toshkentga 32 ta tipografik, litografik va boshqa texnikalar keltirildi. Bundan tashqari 1920-yil may oyidan avgust oyiga qadar Turkistonga 20 vagon qog‘oz ham yuborilgan[7].

Xulosa o‘rnida aytish kerak, bolsheviklar yetakchiligidagi Sovet davlati Turkiston hududida o‘z hokimiyatini o‘rnatgan dastlabki yillardanoq o‘lka mahalliy aholisini o‘z

tarafiga og‘dirish, ularning qo‘llab-quvvatlashiga erishish maqsadida targ‘ibot-tashviqot ishlariga katta e‘tibor qaratdi. Bunda davriy nashrlar asosiy o‘rin egalladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Декреты Советской власти. Т.I. – М: Гос.изд-во полит.литературы, 1957. – С. 24-25
2. Гусев С. Марксистское воспитание членов партии // Коммунист. – № 2. – 1922. – С. 56.
3. Иоффе А. 1921-1922 // Коммунист. – № 5. – 1922.
4. Kommunist. – № 5. – 1922. – В. 2.
5. <https://centrasia.org/person2.php?st=1081628616>
6. Эрназаров Т. Расцвет народной печати в Узбекистане. – Ташкент: Узбекистан, 1968. – С. 50.

HUQUQIY ONGNI SHAKLLANTIRISHDA OILA VA JAMIYATNING ROLI

Amirova Parizod Olimjonovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: B.M.Qandov ChDPU dotsenti, f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning zaruriyati va unda oila va jamiyatning roli qisqacha yoritilgan.

Kalit so‘zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy nigilizm, oila, jamiyat, ta’lim, tarbiya, huquqiy tarbiya.

Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta’minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan mamlakatimiz oldida turgan eng muhim maqsad-vazifa: dunyodagi taraqqiy topgan demokratik davlatlar qatoriga kirish, xalqimiz uchun erkin va farovon hayot qurishdan iborat. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yuritayotgan siyosat markazida inson manfaati, uning huquq va erkinliklarini ta’minlash maqsadi mujassam. So‘nggi yillarda mamlakatimizda fuqarolarning huquq va erkinliklarini, avvalo, jinoiy tajovuzlardan himoya qilishning ishonchli kafolatlarini ta’minlashga, shuningdek, inson sha’ni va qadr-qimmatini kamsitilishiga, qonuniy manfaatlari cheklanishiga yo‘l qo‘ymaslikka qaratilgan keng ko‘lamli ishlar izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Ana shunday sharaflari vazifani uddalaydigan ishonchli, kuchli, o‘z bilimi va iste’dodiga suyangan, hech kimdan kam bo‘lmagan, bugun jamiyat hayotiga dadil kirib borayotgan navqiron avlodni tarbiyalash zarur. Bunda ta’lim va tarbiyaga alohida e‘tibor qaratmog‘imiz zarur. Xususan, huquqiy tarbiya masalalariga alohida e‘tibor

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qaratmog‘imiz bugungi rivojlangan huquqiy demokratik davlatlarning asosiy shartlaridan biri hisoblanmoqda.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida mamlakatda inson haq-huquqlarini qadrlash, ularning mafaatlari qonuniy himoya qilish, demokratik jamiyatni takomillashtirish kabi masalalarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shuningdek, davlat va jamiyat boshqaruvini yanada demokratlashtirish, fuqarolarning mazkur jarayonda faolligini oshirish, davlat tashkilot va idoralari faoliyatining shaffofligini ta‘minlash vazifasi kun tartibiga qo‘yilmoqda. Shu munosabat bilan qator qonunlar, normativ-huquqiy va boshqa hujjatlar qabul qilindi. Asosiy ko‘zlangan maqsad qonun ustuvorligini ta‘minlashga erishish va bu yo‘lda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalarni belgilashdir. Ushbu vazifalarni amalga oshirish o‘z navbatida jamiyat a‘zolaridan muayyan faollikni talab etadi. Shu bilan birga jamiyatda huquqiy ong va huquqiy tarbiyani yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta‘minlash va qonuniylikni mustahkamlashning huquqiy demokratik davlatning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Huquqiy ta‘lim shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik prinsiplar va normalarni anglab etishga yo‘naltiradi. Huquqiy ongni shakllantirish ko‘p jihatdan huquqiy ta‘limga bog‘liq. “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi”da aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo‘lishlari hamda huquqiy bilimlarni kundalik hayotda qo‘llash, huquqiy madaniyatni shakllantirishning keng qamrovli muntazam tizimini yaratish uchun huquqiy ta‘lim va huquqiy tarbiya tizimini takomillashtirishni asosiy vazifa qilib belgilangan[1]. Shuningdek, ushbu dasturda tarbiyaviy va o‘quv ishlari shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik prinsiplar va normalarni anglab etishga qadar oshirishga yo‘naltirilishi, huquqiy ta‘lim uzluksiz bo‘lib, yoshlikdan boshlab berib borilishi, bolalar maktabgacha tarbiya muassasalaridayoq xulq-atvor qoidalaridan xabardor bo‘lishi, ma‘naviy va ba‘zi huquqiy normalar to‘g‘risida boshlang‘ich tushunchalar olishi, kelgusida o‘qitish davomida bu bilimlar kengaytirilishi va chuqurlashtirilishi, aniq ifodalangan huquqiy xususiyat kasb etishiga olib kelishi ta‘kidlangan.

Ayni paytda, jamiyatning umumiy madaniyati hamda huquqiy madaniyatining yuqori bo‘lishi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish uchun juda zarur omildir. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, huquqiy demokratik va erkin fuqarolik jamiyatini ongli, xususan, yuksak huquqiy ongli va huquqiy madaniyatli insonlarga yaratadilar. Shu munosabat bilan hozirgi paytda jamiyat huquqiy ongini yuksaltirish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur sohada yaqinda qabul qilingan O‘zbekiston

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5618 Farmoni[2] hamda uning ijrosini ta’minlash maqsadida “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi” bevosita aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyati o‘sishi darajasiga ham taalluqlidir va bugungi kun uchun ham o‘ta dolzarbdir. Shu munosabat bilan jamiyatning huquqiy ongini va huquqiy madaniyatini ko‘tarish yo‘lida qanday to‘siqlar mavjud, degan savol tug‘ilishi tabiiy.

Huquqiy ong bu – insonlarning umuman huquq haqida, huquqning jamiyatda tutgan o‘rni va roli haqida hamda mavjud qonunchilik va huquqni muhofaza etuvchi organlar faoliyati to‘g‘risidagi fikr-o‘ylari, his-tuyg‘ulari, qarashlari va tasavvurlari majmuidir. Boshqacha qilib aytganda, huquqiy ong bu- bizning atrofimizdagi yuridik borliqqa, davlat-huquqiy hodisalarga, qonunlarga bo‘lgan munosabatimizdir.

Huquqiy madaniyat bu har bir davlat huquqiy tizimi, qonunchilik tizimi, yuridik faoliyati va huquqiy ongning rivojlanganlik darajasini ko‘rsatuvchi kategoriyadir. Binobarin, huquqiy madaniyat- bu insonning etukligi va ma’rifiyligi darajasini, uning tafakkur tarzini, huquqiy sohadagi xulq-atvori andazalari va me’yorlarini o‘zida aks ettiradi.

Darhaqiqat, huquqiy ongning jamiyat, davlat va shaxs hayotida tutadigan o‘rni juda ahamiyatlidir. Chunki jamiyat a’zolarining va fuqarolarining huquqiy onggi qanchalik baland bo‘lsa, mamlakatda qonuniylik va huquqiy tartibot ta’minlanishiga shunchalik sharoit bo‘ladi. Oddiy insonning huquqiy onggi baland bo‘lsa, u nafaqat o‘z huquqlarini to‘la amalga oshirishga erishadi, balki o‘z majburiyatlarini ham yaxshi biladi, ularni to‘la bajaradi. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish uchun, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya, boshqacha aytganda, huquqiy ma’rifatni takomillashtirish zarur.

Huquqiy tarbiya oilada, bog‘chada, litsey-kollejlarda va oliy ta’lim muassasalarida olib borilishi kerakligi shubhasiz. Lekin tarbiya faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Tarbiya shu bilimlarni amalda qo‘llash, ulardan foydalanishni ham urgatishi kerak. Bizda uzoq yillar Konstitutsiya kuniga she’r yodlatish, Konstitutsiyaning necha bobu, qancha banddan iboratligini bildirib qo‘yishdan iborat yuzaki “tarbiya” jarayoni kechdiki, natijada, biz huquqiy bilimlarni nazariy jihatdan u yoki bu darajada biladigan, ammo funksional jihatdan ularni qo‘llamaydigan avlodni tarbiyaladik.

Qonunlar ularga rioya qilish uchun qabul qilinadi, buzish uchun emas. Qonunga rioya qilish uni buzishdan ko‘ra foydaliroq. Buni bir qancha misollar bilan tushuntirish mumkin. Shu bois, davlat rahbarimiz Shavkat Mirziyoev O‘zbekiston Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligi munosabati bilan so‘zlagan ma’ruzasida ta’kidlaganlaridek: “Asosiy qonunimiz negizida yaratilgan harakatlar strategiyasi bugungi kunda jonajon Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘tarishda, innovatsion va industrial

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

rivojlanish sari odimlashda beqiyos o‘rin egallamoqda. Xalq bilan doimiy muloqotda bo‘lish, odamlarning tashvish-muammolarini hal etish, ularni rozi qilish faoliyatimiz mezoniga aylanmoqda. Boshlagan ulkan islohotlarimizni samarali amalga oshirishda ushbu masalalarning ahamiyati kun sayin tobora ortib borayotganini hayotning o‘zi ko‘rsatmoqda”[3]. Shu sababli Bosh qonunni chuqur o‘ganish, anglash, hayotga joriy etish va unga so‘zsiz amal qilish-barcha O‘zbekiston fuqarolarining sharaflari burchi ekanligini, fuqarolar qonunlarni buzishdan ko‘ra, ularga amal qilishdan manfaatdor bo‘lishlari lozimligini qayd etdi. Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda uch asosiy omil: “Oila-mahalla-ta’lim muassasalari” hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlod tarbiyasi bilan shug‘ullanadigan insonlar, ya’ni oilada-ota-onalar, mahallada-qo‘ni-qo‘shni va keng jamoatchilik, ta’lim muassasasida-o‘qituvchi va murabbiylar kelgusi avlod barkamolligi yo‘lida o‘g‘il-qizlarimizning ulug‘ ajdodlarimizga munosib bo‘lishlari uchun mas’uldirlar. O‘zbekiston Respublikasining “Voyaga etmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonunida[4] voyaga etmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsad qolib qo‘yilgan bo‘lib, uni amalga oshirishda jamoatchilik tashkilotkari, ta’lim muassasalari, huquqiy-targ‘ibot organlari hamda ota-onalarning vazifalari, ularning o‘zaro hamkorligi masalalariga e’tibor qaratilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 30-moddasida: “Voyaga etmagan bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari bolaning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishlari shart hamda ularning tarbiyasi, maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘ta maxsus, kasb-hunar ta’limi olishlari uchun javobgardirlar”, deb belgilab qo‘yilgan. Jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishga qodir shaxsni shakllantirish maqsadida ta’lim muassasalari, ota-onalar, oila, mahalla fuqarolar yig‘inlari, Ma’naviyat va ma’rifat markazi, “Yoshlar ittifoqi” yoshlar ijtimoiy harakati, ko‘plab jamoat tashkilotlari, fondlar bilan o‘zaro puxta hamkorlik qilishga alohida e’tibor berilgan.

Xullas, “Yuksak huquqiy madaniyat – mamlakat taraqqiyoti kafolati” degan kontseptual g‘oya asosida aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo‘lishlari hamda huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay olishlari uchun tizimli va keng qamrovli huquqiy targ‘ibot tadbirlarini tashkil qilish davlat organlari va tashkilotlarning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lishi va jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta’lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e’tibor qaratish, maktabgacha ta’lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini keng targ‘ib qilinishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi .- 1997. 9 – son, 227 – modda.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni, 09.01.2019 yildagi PF-5618-son

XIX-XX ASR BOSHLARIDA TURKISTON O‘LKASIDA TRANSPORT TIZIMIDAGI O‘ZGARISHLAR

Sobirova Guli Rustam qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

gulis5140@gmail.com

Ilmiy rahbar: dots. O.H. Jaynarov

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasiga zamonaviy transport vositalarining kirib kelishi, ularning jamoat va iqtisodiy hayotdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, suv transporti, neft quvurlari va konka tizimining joriy etilishi bilan transport sohasidagi taraqqiyot jarayonlari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: *Turkiston, transport tizimi, avtomobil, tramvay, konka, Toshkent, Namangan, texnika, suv transporti.*

XIX-XX asr boshlarida dunyo mamlakatlarida hayotning barcha sohalarida sanoatlashtirish jarayoni kuchaydi. Fan-texnika inqilobi natijasida industrial davlatlarda zamonaviy transport turlari yaratildi.

Bunday transport vositalari XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasiga ham kirib kela boshladi. Masalan, Angliyada ishlab chiqarilgan “Arrov”, “Svift”, “Triumf”, “Blok-pioner”, “Royal blok” velosipedlarini, “Vangderer-verke” mototsiklini reklama qilingan. 1914-yilda “Туркэстанские ведомости” gazetasi “Svift” velosipedini reklama qilib bu transport turning Riga, Stokgolm, Kiyev olimpiadalarida 1-o‘rinni olganini yozgan. Shu davrda Toshkentda paydo bo‘lgan texnikaninig yangi turlaridan biri 3 g‘ildirakli motosikl edi. “Туркэстанские ведомости” gazetasining qayd etishicha, bu motosikl nafaqat shahar ko‘chalarida, balki parklarda ham yurgan va axoliga bir qator muammolarni tug‘dirgan[1].

1902-yilda Namanganga ilk avtomobil kirib kelgan. Bu mashinani Moskva savdo sotiq shirkatining Namangandagi ishonchli vakili Dmitriy Ivanovich Baklanov Peterburgdan birinchi bo‘lib olib keldi. Namanganliklar uni zo‘r qiziqish bilan tomosha

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qildilar. Lekin ovozi dan cho‘chishar, oldiga yaqin kela olmas edi. Bu mashinani “shayton arava” deb atardilar.

1906-yil aprelda Toshkent ko‘chalarida birinchi 4 o‘rinli avtomobil paydo bo‘ldi. “Туркестанские ведомости” gazetasining yozishicha, bu avtomobillarning tezligi u qadar yuqori bo‘lmagan, hatto ot ham uni quvib o‘ta olardi.

Yangi zamonaviy transport turlarining kirib kelishi Toshkent ko‘chalarida yangi yo‘llarning qurilishini talab qilardi. “Туркестанские ведомости” gazetasining yozishicha, 1909-yil 10-aprelda chet ellik ishbilarmonlar, Kavkaz va Sibirda o‘z korxonalariga ega sarmoyadorlar Turkiston o‘lkasida magistral asfalt yo‘llar qurish uchun aksiyadorlik jamiyati tuzishni taklif qildilar. Bu juda ajoyib g‘oya edi. Chunki 1884-yilgacha Toshkent ko‘chalarida 2-3 ta markaziy yo‘l bo‘lib, ulardan ham kuz va qish oylarida yurib bo‘lmas edi. Aksionerlik jamiyati a‘zosi bo‘lish uchun 1000 rubl to‘lash lozim edi.

1910-yil 26-aprelda Toshkent ko‘chalarida avval Kaufman prospektiga tegishli bo‘lgan 8 o‘rinli avtomobil – omnibus qatnay boshladi. Bu mashinaning kira haqi bir bekat uchun 15 tiyin edi. Bu o‘sha davrdagi izvoshlar xizmatidan arzon edi. Yangi avtomobildan foydalanish shahar aholisiga bir qancha qulayliklar tug‘dirdi. Bu turdagi avtomobillaarning qatnovi Toshkentning yana 4 ta ko‘chasida va yana shahar aholisiga qulayliklar yaratish maqsadida shahar tashqarisiga 2 ta yo‘nalishda, ya‘ni Nikolskiy va Qo‘yliq qishloqlarigacha qatnay boshladi. Shahar aholisiga yanada qulaylik yaratish uchun 8 o‘rinli omnibus seshanba va shanba kunlari Toshkentdan xohlovchi yo‘lovchilarni Chimyonga eltib qo‘ygan[2].

Yangi tehnikaning kirib kelishi favqulodda holatlarga ham sabab bo‘lgan. “Туркестанские ведомости” gazetasining yozishicha, 1912-yil 27-oktabrda Qo‘yliq ko‘chasida avtomobil ariqqa qulab tushgan. Boshqa avtomobil esa texnik nosozlik tufayli halokatga uchragan.

XX asr boshlarida Toshkentga harakatlanishning boshqa turi–konkalar kirib keldi. Konkaning 1-yo‘nalishi 1901-yilda, 2-yo‘nalishi 1903-yilda ishga tushirildi. Konka uchun qurilgan yo‘lning uzunligi 9.5 kmga, vagonlarining soni 30 taga yetdi. Vagonlarni 230 ta ot tortib yurgan. 1912-yilda Toshkent ko‘chalarida ilk elektr tramvay qatnay boshladi. Tramvay izining uzunligi 23 km edi.

O‘zbekiston hududida dastlabki avtobus qatnovi 1906-yilda Farg‘ona–Marg‘ilon marshrutida yo‘lga qo‘yilgan. 1910-yilda Toshkentda chet ellarda ishlab chiqarilgan 8 ta kichik va 1 ta 40 o‘rinli avtobus qatnay boshladi.

XX asr boshlarida Amudaryo va Orol dengizidagi suv yo‘llari bo‘ylab yuklar va yo‘lovchilarning ancha qismi tashilgan. Amudaryo harbiy flotiliyasi, Xiva, Merkuriy aksionerlik jamiyatlari kemalarida, shuningdek xususiy qayiqlarda yo‘lovchilarga xizmat

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko'rsatilgan, zarur yuklar tashilgan. O'sha davrda O'rta Osiyo suv yo'llarida umumiy tortish quvvati 24 000 tonna bo'lgan 1500 qayiq bor edi. 1888-yilda Zakaspiy harbiy temir yo'lining qurilishina Chorjo'y va Samarqand shaharlarigacha olib boorish, rus garnizonlarini harbiy ta'minoti hamda qurilish materiallarini tashish uchun Amidaryoda harbiy flotiliya ta'sis etildi. Amudaryo flotiliyasining bazasi Chorjo'y shahriga joylashtirildi. XX asr boshlarida flotiliya 9 paroxod, kater (bug' bilan yuruvchi) va barjalardan iborat edi.

O'zbekistonda birinchi 20 km uzunlikdagi neft quvuri 1908-yilda Chimyon neft konidan Vannovsk (hozirgi Oltiariq) neftni qayta ishlash zavodiga tortilgan. Keyinchalik Farg'ona vodiysi, Surxondaryo viloyatida yangi neft konlarining ochilishi bilan transportning bu turi jadal rivojlana boshladi. Neft konlaridan Farg'ona va Oltiariq neftni qayta ishlash zavodlarigacha umumiy uzuznligi 228.5 km bo'lgan neft quvurlari qurildi.

Turkiston o'lkasida XIX–XX asr boshlarida shahar aholisiga yo'lovchilarni belgilangan yo'nalishda tashiydigan jamoat transporti – avtobus, tramvay, trolleybus, yengil avtomobil transporti xizmat ko'rstardi. Shahar yo'lovchilarini tashishning ibtidoiy turi XX asrning 2-yarmida paydo bo'lgan ko'p sonli izvoshlar edi. 1901-yilda Toshkentda konka – tor temir yo'l izida otlar sudraydigan bir vagonli dastlabki shahar transporti, 1912-yilda birinchi tramvay ishga tushirildi. 1913-yilda tor izli tramvay yo'lining uzunligi 38 km ga yetkazildi, 68 tramvay vagoni qatnadi, 27 mln yo'lovchi tashildi[3].

1913-yilda Ozbekiston hududida 19 ming km shag'al yo'l bor edi. 1919-yilda Turkistonda Markaziy Xalq Xo'jaligining transport bo'limi tuzildi. Unga Turkiston hududidagi barcha transport idoralari, Toshkent sovet xo'jaligi transport bo'limi kiritildi. 1919-yil 13-dekabrda Turkiston MIK qarori bilan transport bo'limi Turktramot transport-material bo'limiga aylantirildi. Turktramot yuk tashish, transport ehtiyot qismlarini keltirish, yo'lovchi tashishni o'z nazoratiga oldi. Samarqand, Qo'qon va Poltoratskda Turktramotning bo'limlari tashkil etildi[4].

Xulosa qilganda Turkistonga ko'plab zamonaviy transport vositalarining kirib kelishi shahar yo'lovchi tashish transportining yuksalishiga olib keldi. Shahar ko'chalarida taksilar, avtobuslar, tramvaylar qatnovi yo'lga qo'yildi. Bu ayniqsa, Turkiston general-gubernatorligi markazi Toshkent shahrida yaqqol ko'zga tashlandi. Ammo qulayliklar avvalo shaharning yangi shahar qismi uchun yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Шадманова С. Роль Ташкента в появлении новой техники и технологии в Туркестане // О'zbekiston tarixi. – Т.: 2009. – №. 1. – С. 68.
2. Аббаров З. С. Развитие грузового автомобильного транспорта в Узбекистане. // Общественные науки в Узбекистане. 1965. – N. 4. – С. 40.

3. Умаров И. Совершенствование транспортно-экономические связи низовьев Амударии // Общественные науки в Узбекистане. 1967. – №. 8. – С. 41.

4. Ходжаев С. М. Хозяйственная реформа и транспортно-экономические связи в Узбекистан // Общественные науки в Узбекистане. 1968. – №. 4. – С. 43.

“DAVLAT SHAKLI” MAVZUSINI O’RGANISHNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI

Suleymanova Sabrina

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Ibrohimov Farhodjon Anvarjon o’g’li

Milliy g’oya , ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada davlat shakllari uni o’rganishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilindi.

Kalit so’zlar: davlat shakllari, huquqiy ong , qonunchilik , boshqaruv shakli , xalqaro huquq.

Davlat shakli — bu davlatning tuzilishi, boshqaruv tizimi va siyosiy rejimining jamlanmasidir. Har bir davlat o’zining shaklini shakllantirishi jarayonida o’zining geosiyosiy holatini, tarixiy rivojlanishini, ijtimoiy ehtiyojlarini va fuqarolarining siyosiy madaniyatini hisobga oladi. Davlat shakli, nafaqat davlatning ichki siyosatini belgilaydi, balki xalqaro munosabatlarda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tushuncha davlatning boshqaruv shakli (monarxiya, respublika), hududiy tuzilishi (unitary yoki federative) va siyosiy rejimi (demokratik, autoritar va boshqalar) kabi elementlardan tashkil topadi. Davlat shaklini o’rganish huquqshunoslik, siyosatshunoslik va davlat boshqaruvi sohalarida chuqur tahlil va izlanishlarni talab qiladi, chunki davlat shakli jamiyatdagi siyosiy barqarorlik, fuqarolar huquqlarining ta’minlanishi va boshqaruv samaradorligi bilan bevosita bog’liqdir.

Har bir davlat shaklida shu davlatning tarixi , an’analari mentaliteti o’zining ifodasini topadi. Bejizga birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Har bir davlat-ijtimoiy betakror hodisadir.U har qaysi xalq tarixiy , ma’naviy taraqqiyotining xosilasidir... “ deb takidlamaganlar.

Davlat shakli tushunchasi davlatshunoslikning eng muhim sarmazmun xususiyatlaridan biridir.XX asrning buyuk huquqshunosi Ivan Ilin shu munosabat bilan quyidagilarni ta’kidlagandi:” Bu murakkab va g’oyat ma’suliyatli masalini ehtiyotkorlik va mutlaqo xolis fikr bilan o’rtaga qo’yish zarur.

Davlat har hil shakllarga ega bo’lishi mumkin huquqiy adabiyotlarda davlat shakli tushunchasiga turlicha ta’rif beriladi. Davlat shakli – bu o’z ichiga davlat boshqaruvi,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

davlat tuzilishi va siyosiy (davlat) rejimni qamrab oluvchi siyosiy hokimiyatni tashkil etish usullari yig‘indisidir.¹⁸²

Boshqaruv shakli – bu davlat boshqaruvi, siyosat, xizmatlar, infratuzilma, iqtisodiy barqarorlik, resurslar taqsimoti va boshqalarni nazorat qilish vakolatiga ega bo‘lgan siyosiy institutlar yig‘indisidir. Garchi “hukumat shakllari” texnik jihatdan rejim uslubiga (ya’ni, harbiy diktatura) yoki qoidalar va qonunlar tizimiga (ya’ni teokratiya) ishora qilsa ham, bu ibora hukmronlik (ya’ni fashizm), iqtisodiyot (ya’ni kapitalizm) va ijtimoiy tashkilot (ya’ni, qabilachilik) falsafalarini ham o‘z ichiga oladi.

Boshqaruv shakllari – bu o‘z institutlari o‘rtasidagi munosabatlarga ko‘ra davlatni qabul qilishi mumkin bo‘lgan siyosiy hokimiyatning tashkiliy modellari. Bu siyosatshunoslikning asosiy tushunchasi bo‘lib, uni hukumat tizimlari, hukumat rejimlari yoki siyosiy modellar deb ham atash mumkin. Hozirgi kunda davlat boshqaruvining asosiy shakllari – respublika, monarxiya, diktatura va teokratiya. Turli xil boshqaruv shakllari bir-biridan farq qiladi va bir davrdan ikkinchisiga va bir shtatdan boshqasiga o‘zgarib turadi. Bu tegishli jamiyatlarning tarkibiy, tarixiy yoki o‘ziga xos sharoitlari yoki urushlar, falokatlar, iqtisodiy inqirozlar va boshqalar kabi favqulodda yoki tasodifiy sharoitlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Boshqaruv shakllari tushunchasini millatning siyosiy-hududiy tuzilishiga ishora qiluvchi davlat shakllari (masalan, federal, konfederal yoki atary davlat) bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Boshqaruv shakli ko‘pincha mamlakatning rasmiy nomiga kiritilgan: Ispaniya Qirolligi, Argentina Respublikasi, Eron Islom Respublikasi va boshqalar.

Fransuz faylasufi Monteskye tomonidan ishlab chiqilgan uchta hokimiyat nazariyasiga ko‘ra, respublikalar davlatning turli sohalarini alohida tutadigan institutlar orqali hokimiyatni boshqaradi. Ijro etuvchi hokimiyat. U davlat boshlig‘i bo‘lib, ichki va tashqi siyosatni boshqarish va qonunlarni ijro etish uchun javobgardir. Qonun chiqaruvchi soha. U qonunlarni ishlab chiqish va ijro etuvchi hokimiyatning harakatlarini nazorat qilish uchun javobgardir. Sud tizimi. U qonunlarni sharhlash va odil sudlovni amalga oshirish uchun javobgardir.

Bugungi kunda davlat shakllarini amaliy o‘rganishning ahamiyati juda ata , ayniqsa huquq , siyosat , boshqaruv va fuqorolik jamiyati bilan bog‘liq masalalarda. Quyidagilar uning asosiy amaliy jihatlarini ko‘rib chiqamiz. Huquqiy ong va siyosiy savodxonlikni oshiradi. Davlat shaklini bilgan fuqaro o‘z haq – huquqlarini , davlat olididagi burchlarini yaxshii biladi. Mamlakatning qonunchilik tizimini, hamda qabul qilinayotgan qonun va qarorlarni to‘g‘ri baholaydi. Saylovlarda ongli ravishda ishtirok etadi. Ya’ni kimga ovoz berayotgani , nima sababdan ovoz berayotgani , nomzod

¹⁸² Davlat va huquq nazariyasi: darslik. - Toshkent: TDYU, 2021. - 248 bet.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yoki partiyaning dasturi bilan tanishgan holatda, tushunib ovoz berishiga aytiladi. Boshqaruv shaklini tushungan fuqaro davlat hujjatlarini tanqidiy baholay oladi. Masalan, hokimlar Prezident tomonidan tayinlanishini bilgan fuqaro ularning faoliyatini bevosita baholamasligi mumkin, biroq mahalliy kengashlar orqali ta'sir o'tkazish yo'llarini biladi. Shuningdek, sudga murojaat qilish yoki Oliy Majlis deputatiga murojaat yuborish imkoniyati borligini tushunadi.¹⁸³

Davlat boshqaruvida faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Bu siyosatshunoslar, huquqshunoslar, davlat xizmatchilar uchun muhim hisoblanadi. Ma'lum bir boshqaruv shaklida aynan qanday mexanizmlar ishlashini bilgan kishi ijtimoiy islohotlar, qonunlar yoki siyosiy kampaniyalarga real ta'sir o'tkazishi mumkin. Agar fuqarolar yoki ayniqsa yoshlar va kelajakdagi yetakchilar boshqaruv shaklining qanday ishlashini — ya'ni hokimiyat tarmoqlari, ularning vakolatlari, cheklovlari va hamkorlik mexanizmlarini yaxshi tushunishsa, bu O'zbekiston sharoitida bir necha muhim ijtimoiy va siyosiy rivojlanishlarga olib keladi. Bugungi kunda O'zbekistonda Yoshlar parlamenti, yoshlar yetakchilari, va faol blogerlar siyosiy jarayonlarni tahlil qilib, jamoatchilik fikrini shakllantirishga hissa qo'shmoqda. Misol: 2021-yilgi Prezident saylovlarida ko'plab yoshlar nomzodlarning dasturlarini o'rganib, ijtimoiy tarmoqlarda tahlil qilib, ongli ravishda ishtirok etga.¹⁸⁴ Masalan, Davlat hokimiyatining adolatli va shaffof ishlashi fuqarolar ijro, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyatining vazifasini bilsa, ular hujjat, farmon yoki qarorning noqonuniy yoki ortiqcha vakolat asosida chiqarilganini aniqlab, norozilik bildiradi yoki murojaat yo'llaydi. Yana fuqaro bilsa, hokim faqat Prezident tomonidan tayinlanadi va mahalliy kengashlar unga baho beradi, u mahalliy kengashlar orqali ta'sir o'tkazish yo'llarini izlaydi (masalan, murojaat bilan chiqish yoki muhokama talab qilish). Masalan, hokim noto'g'ri qaror chiqargan bo'lsa, fuqaro bu qarorni prokuratura yoki sudga shikoyat qilish huquqini ishlatadi — bu esa adolatli boshqaruvga olib keladi. Boshqaruv mexanizmini tushungan fuqarolar davlat xizmatlarini qanday ishlashi kerakligini bilib, ularni kuzatadi, noto'g'ri ishga e'tiroz bildiradi. 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ochiq budget” loyihasi orqali fuqarolar mahalliy byudjet xarajatlariga ovoz berishdi. Bu boshqaruvdagi ishtirok va nazoratning amaliy shakli. Bunday loyihalar samarali bo'lishi uchun fuqaro boshqaruv tizimini tushunishi va qaysi organ nima uchun mas'ul ekanini bilishi kerak. Yoshlarda siyosiy yetuklik va liderlik shakllanadi. Boshqaruv shaklini chuqur tushungan yoshlar faol fuqarolik pozitsiyasini egallaydi, siyosatga befarq bo'lmaydi, balki islohot tashabbuskoriga aylanadi. Yoshlar parlamenti, Yoshlar ishlari agentligi kabi tuzilmalarga

¹⁸³ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil, 98-moddalar.

¹⁸⁴ Rasmiy OAV va blogerlar tahlillari: Daryo.uz, Gazeta.uz, Kun.uz saytlari.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

a'zo bo'lgan talabalar ko'pincha qonunchilik jarayoni, hokimiyat tarmoqlari, boshqaruv shakli haqida yaxshi tasavvurga ega. Ular orqali davlat siyosatida yoshlar ovozi eshitilmoqda (masalan, ekologiya, ta'lim, bandlik masalalarida). Sud hokimiyatiga ishonch va qonun ustuvorligining ortishi, Boshqaruvning sud tarmog'ida qanday ishlashini bilgan fuqaro o'z haq-huquqlarini sud orqali himoya qilishga intiladi. 2022-yilda fuqarolarning ko'pchilik qismini qoniqtirmagan qarorlar ustidan ma'muriy sudlarga shikoyat qilish hollari oshdi. Bu shuni ko'rsatadiki, odamlar sud hokimiyatining mustaqilligini tushunib, unga murojaat qilishga o'rganmoqda.

Xalqaro aloqalarda foydali, Diplomatiya yoki xalqaro huquq sohasida ishlovchilar boshqa davlatlarning tuzilmasini tushunib, u bilan qanday muloqot qilishni, qaysi siyosiy organ bilan qanday aloqa o'rnatishni biladi. Davlatlar o'rtasidagi farqni tahlil qilish imkonini beradi

Masalan, nima uchun ba'zi davlatlar barqaror va taraqqiy etgan, boshqalari esa inqirozda? Bu savollarga javob topishda davlat shaklini o'rganish muhim. Konstitutsiyaviy islohotlar uchun asos bo'ladi, Yangi qonunlar, konstitutsiyaga o'zgartirishlar kiritishda davlat shaklining qaysi modeli samaraliroq ekani asoslanadi. Shu bilan birgalikda fuqarolar sud hokimiyatining mustaqilligini tushunsa, o'z huquqlarini faqat norozilik bildirish yoki ijtimoiy tarmoqlarda tanqid qilish orqali emas, sud orqali qonuniy yo'l bilan himoya qiladi. Bu esa jamiyatda adolatli tartib va qonuniylik muhitini kuchaytiradi.

Amaliy misol: Ma'muriy sudlar faoliyati kengaygan sari, fuqarolarning mahalliy qarorlarga nisbatan shikoyat qilish holatlari ortdi, bu esa hokimiyatning o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishiga sabab bo'lmoqda¹⁸⁵

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki davlat shaklini o'rganish har qachongidan muhim deb o'ylayman. Boisi hozrgi o'zining siyosiy tizimini mustahkamlab borayotgan O'zbekiston sharoitida boshqaruv shaklini tushunish va amaliyotda qo'llay olish jamiyat taraqqiyotining asosi hisoblanadi hamda uni o'rganish orqali davlatning qonunchilik timizni, amalga oshirayotgan islohotlarini to'g'ri baholy oladi. Buning uchun nafaqat huquqshunos, siyosatshunos, davlat xizmatchilari, fuqarolik jamiyati bilan bog'liq soha vakllari balki har bir soha vakllari hamda barcha fuqarolar o'rganishi lozim. Qolaversa boshqaruv shaklini o'rganish O'zbekiston sharoitida huquqiy madaniyat, fuqarolik faolligi va davlat tuzumining barqaror rivojlanishi uchun beqiyos ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yilgi tahriri
2. Davlat va huquq nazariyasi: darslik. - Toshkent: TDYU, 2021. - 248 bet

¹⁸⁵ O'zbekiston Respublikasi Sudyalari Oliy Kengashi hisobotlari. <https://sudyalari.uz> (<https://sudyalari.uz/>)

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi rasmiy axboroti.

<https://saylov.uz> (<https://saylov.uz/>)

4. Rasmiy OAV va blogerlar tahlillari: Daryo.uz, Gazeta.uz, Kun.uz saytlari

5. “Ochiq budjet” loyihasi portali. <https://openbudget.uz> (<https://openbudget.uz/>)

6. Yoshlar ishlari agentligi rasmiy veb-sayti. <https://yoshlaragentligi.uz> (<https://yoshlaragentligi.uz/>)

INTERNETDAN FOYDALANISHNING IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI

Xolmurzayev Nodir Shodmon o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola yoshlarni ijtimoiy munosabatlarda shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiy tarmoqlar tasirlik o‘rganilgan. Internet ya’ni ijtimoiy tarmoqlar bugungi kundajuda kata qudratli axborot aylangan ekan jahon miqyosida mafkuraviyg‘oyaviy tahdidlarni targ‘ibot va tashviqot etishda muhim omil vazifasini o‘tab kelmoqda.

Kalit so‘zlar: Globallashuv, shaxs, mafkura, internet, ijtimoiy tarmoq, ma’naviyat

O‘zbekiston zamini qadimda ikki buyuk uyg‘onish davriga beshik bo‘lgan. Bular birinchisi ma’rifiy IX-XII bu asrlar ba’zi manbalarda “O‘rta asrlar Renessansi” deb ataladi. Ikkinchi Renessans deb temuriylar davri ya’ni – XIV – XV asrlarni aytishimiz mumkindir. Hozirgi vaqtda ya’ni XXI asrda mamlakatimizda yana bir Renessans ya’ni uyg‘onish jarayoni kechmoqda.

Shuning uchun ham biz bugun YANGI O‘ZBEKISTON, UCHINCHI RENESSANS so‘zlarini ko‘p martalab eshitamiz. Bugungi kunda O‘zbekiston demokratik o‘zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanib bormoqda. Aynan mana shu jarayon men uchun islohotlarimizning eng katta natijasidir. O‘z samarasini berayotgan islohotlarimizning biri sifatida “Elektron hukumat tizimini “ yanada rivojlantirish interaktiv davlat xizmatlari ko‘rsatishni keskin yaxshilash bo‘yicha bugungi kunda bir qator vazifalar belgilab berilmoqda. Axborot xavfsizligini mustahkamlash masalasiga katta e’tibor qaratiganligi yuqoridagi fikrimizning isbotidir.

Xorijiy va rivojlangan boshqa davlatlarning tajribalarini chuqur o‘rgangan holda mamlakatimizda axborot kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan 5 yillik milliy dastur ishlab chiqildi. Axborot texnologiyalari haqida hatto mamlakatimiz prezidenti SH. Mirziyoyev o‘zining qilgan ma’ruzasida quyidagi fikrlarni aytib o‘tadi; - ‘Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari rivoji barcha sohalarning jadal taraqqiyotiga xizmat qiladi, odamlarga qulaylik yaratadi. Prezidentimizning bu gaplarida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“odamlarga qulaylik deganda shuni tushunishimiz mumkinki, elektron hukumatda insonlarning vaqti va ma’lum darajadagi mablag’lari sarflanmaydi. Biz yashayotgan davrda yuqori texnologiyalarning o’rni va qadri juda balanddir. Internet, axborotlar hayotimizning o’ziga xos ajralmas qismi bo’lishi bilan bir qatorda ularsiz bugun biz hayotimizning bir kunini tassavvur qilishimiz qiyin. Internet hayotning barcha sohalarini jumladan, ta’lim sohasiga ham kirib bordi. Hozirgi kunda biror bir kompyuter yoki mobil aloqa vositalarini internetsiz tasavvur qila olmaymiz. Ba’zida o’ylab qolamanki, bundan bir necha yillar oldin internetsiz insonlar qanday yashagan ekanlar va qanday qilib shunchalik qisqa vaqt Ichida bunga o’rganib qolganimizga hayronman. Ushbu maqola mavzusining dolzarbligi shundaki, ijtimoiy tarmoqlar, har xil saytlar tobora ko’payib bormoqda. Bugungi kunga kelib ular yoshlar va bolalarning barcha bo’sh vaqtlarini hatto boshqa ishlarga sarflaydigan vaqtlarining ham bir qismini o’zlashtirmoqdalar. Masalan, o’smirlar va yoshlar internetdan, mobil aloqa vositalaridan ovqatlanayotganlarida ham foydalanishadi. Internetga qaramlik ijtimoiy tarmoqlarga o’rganib qolish yoshlar o’rtasida keskin tarqalgan. Jahonning butun olimlari o’z faoliyatlari davomida kamida bir marta bo’lsa ham yoshlarning qanchalik tez internetga o’rganib qolish sabablarini o’rganishga harakat qilganlar lekin bu izlanishlarga oid darsliklar ma’lumotlar juda kam.

Nafaqat, O’zbekiston balki butun dunyoda millonlab odamlar internetda bo’sh vaqtlarini o’tkazishadi. Bu paytda ular turli xil sohaga oid ish qidirish, yangi odamlar bilan tanishish, yangi do’stlar orttirish, hamkasblar, uzoq-yaqin insonlar muloqot qilish, o’ziga kerakli ma’lumotlarni izlash, o’z bilimlarini mustahkamlash kabi mashg’ulotlar bilan shug’ullanadilar. Hozir gazeta o’qiydigan yoki televideniyalardan yangiliklarni tomosha qiladigan insonlarni kam uchratamiz. Ko’pchilik odamlar o’zlariga kerakli ma’lumotlarni internetdan topish mumkunligiga ishonib qolganlar. Shuning uchun ham internet rivojlanmagan davlatlardagi kabi odamlar kutubxonalarda o’tirishmaydi. Yoki juda muhim va soni kam bo’lgan kitoblarga navbatda turishmaydi. Bizning bobolarimiz hatto boshqa shaharlarga kitoblardan foydalanish ya’ni kutubxona uchun borganlar. Endi esa bugungi kunda kutubxonaga borib bitta ma’lumot uchun bir nechta hatto o’nlab adabiyotlarni saralab o’tirish shart emas.

Biz bugun biror ma’lumot kerak bo’lib qolsa vaqtimizni sarflab kitob qidirmasdan internetga ya’ni kompyuter texnologiyalariga murojaat qilamiz. Ularga qaysi ma’lumot kerakligini yozib qidiruv tugmasini bosamiz va bir daqiqa Ichida minglab ma’lumotlar kelib chiqadi. Ko’pgina yoshlar virtual muloqotsiz suhbatga kirisha olmaydilar. Ular haqiqiy hayotda muloqotni butunlay unutib qo’yadilar. Ko’pincha odamlar to’xtamasdan internetdan, mobil aloqa vositasidan jamoat transportlarida, ko’chada va hatto do’stlari bilan uchrashganlarida ham ulardan foydalanishadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ma'lum vaqt o'tishi bilan insonlarda refleks paydo bo'ladi. Bu refleks ularga ijtimoiy tarmoqlarda hech kim yozmagan bo'lsa ham o'z elektron pochta xabarlarini tekshirishga undaydi. Endi ko'pchilik odamlar esda qolarli vaqtlarni, muhim lahzalarni saqlab qolish uchun turli xil rasm albomlariga tushirish uchun rasm olmaydilar. Balki hammasini endilikda ijtimoiy tarmoqlarga qo'yish va layklar yig'ish uchun rasmga oladilar. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda kecha-yu Kunduz o'tiradigan foydalanuvchilar bor. Ertalab ishda yoki maktabda ular birinchi navbatda ular o'z elektron pochta xabarlarini tekshiradilar. Ba'zida esa hatto asosiy biznesdan ko'ra ko'proq vaqt ajratadilar. Uyga yoki ishga ketayotganlarida, navbatda ular ijtimoiy tarmoqlarga kirish uchun ular telefonlardan yoki planshetlardan foydalanadilar. Doimiy ravishda ijtimoiy tarmoqlarda bo'lish bizning miyamiz va aqliy qobiliyatimiz uchun yaxshi faoliyat emas. Buning o'rniga kitob o'qish yoki do'stlar bilan sayr qilish bilan shug'ullanishimiz bizga ko'proq foyda beradi. Ijtimoiy tarmoqlarda bo'lishning barcha salbiy tomonlari bilan bir qatorda ijobiy tomonlari ham bor.

Lekin birinchi navbatda qachon to'xtash kerakligini va undan kerakli maqsadda oqilona foydalanish kerak. Internet zamonaviy sivilizatsiyaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Hozirgi yoshlar internetga asosiy axborot manbai va asosiy aloqa vositasi sifatida qarashadi. Ular asosan, internetga yangiliklar olish bilan birga internet-do'konlardan xarid qilish uchun ham kiradilar.

Hozirgi yoshlarning fikricha, internet faqat ijobiy xususiyatlarga ega. Lekin televizor, gazeta va jurnallarni noqulay va zerikarli deb o'ylashadi. Avvalgi avlod uchun televizorlar qanchalik darajada qulay va qiziqarli bo'lsa, hozirgi yoshlar uchun ham internet, telefonlar qiziqarli va ijobiy shaklga egadir. Biz internetga biror ma'lumot qidirgani kirganimizda birinchi ma'lumotni ko'rganimizdan keyin ikkinchi ma'lumot "buni o'qing va yana nima borligini ko'ring" tamoyili bo'yicha tashkil etilgan bo'ladi. Bu omil esa o'z vaqtida bizning ko'p vaqtimizni oladi. Biz vaqtimiz qanchalik ko'p ketganini bilmay qolamiz. Albatta, internetning ham ijobiy tomonlari bor.

Masalan, u ham ta'lim, ham intellektual rivojlanishga yordam beradi. Ota-onalar uchun bolalarni tarbiyalash va o'qitish uchun qimmatli materiallar masalan, ta'limga oid online o'yinlar, interaktiv darslar, rasm chizish darslari, turli xil tillarni o'rganish uchun materiallar mavjud bo'lgan ko'plab guruhlar va kanallar mavjud. Internet nafaqat aloqa sohasida balki ma'lumotlarga ega bo'lgan resurslarning ichida undagi ma'lumotlarda foydalanishimizda hech qanday cheklov yo'qdir. Bu cheklovlar yo'qligining ham o'ziga xos salbiy tomonlari ham bor deb o'ylayman. Bu salbiy tomon shundan iboratki, internet zo'ravonlikning turli shakllarini namoyon qiluvchi va uni targ'ib qiluvchi tasavvuf, irqchilik, dinnio no'to'g'ri talqin qiladigan saytlar va boshqalarni singdiruvchi ko'plab manbalarni o'z ichiga olgan. Internet hozirgi yoshlarning qolaversa butun zamonaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

insonlar hayotida muhim rol o'ynaydi. Internet o'tgan asrning eng buyuk muhim hayratlanarli ixtirosi hisoblanadi. Internetning yaratilishi taraqqiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Biz uyda o'tirgan holatimizda dunyoning istalgan nuqtasidagi voqealar va axborolarni bilib olishimiz mumkin.

Internet sababli bolalar ki'ob o'qishni to'xtatdilar. Vaqt o'tishi bilan ularning dunyoqarashi, fikrlash darajasi qisqarib boradi. Ular faqat chat va forumlarda virtual muloqot bilan cheklanadilar. Ular haqiqiy hayotda har xil davralarda masalan do'stlari bilan suhbatlarida, ilmiy uchrashuvlarda ma'ruza paytida yoki yaqin odamlarining tug'ulgan kunlarida nutq so'zlashga, tabrik yo'llashga qiynaladilar. Ular o'z fikrlarini xulosa qilib ayta olmaydilar, fikrlari tarqoq holda umumlashmagan holatda bo'ladi. Bunday qiyin vaziyatlarga tushib qolmaslik uchun kitob o'qib o'z fikr doiramizni kengaytirib borishimiz kerak deb o'ylayman. Xulosa internetning zamonaviy yoshlarga ta'sirini ko'rib chiqish va uning muloqot jarayonida o'rnini aniqlashdan iboratdir. XXI asr axborot texnologiyalari asri hisoblanadi. Bugungi kun taraqqiyotini jahon axborot tarmog'i yoki internetsiz tasavvur qilish mushkul. Internetdagi vaqtimizni dasturlarni tomosha qilish, yangi bilimlarni olish, chet tillarini o'zlashtirish kabi foydali ishlarga sarflashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Marchenkova “Talabalarda kompyuterga qaramlikning oldini olishning ijtimoiypedagogik jihatlari” darslik 2009-yil
2. Glistler “Yangi internet – navigator” ingliz tilida 1996-yil.
3. Nolden “Sizning birinchi internetga kirishingiz” 2006-yil.
4. G'aniyev “Internetning ijobiy va salbiy tomonlari” 2003-yil

GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT ISTE’MOLI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Xudayberdiyeva Mohichehra Sherzod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola yoshlarni ijtimoiy munosabatlarda shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiy tarmoqlar tasirlik o‘rganilgan. Internet ya’ni ijtimoiy tarmoqlar bugungi kundajuda kata qudratli axborot aylangan ekan jahon miqyosida mafkuraviyg‘oyaviy tahdidlarni targ‘ibot va tashviqot etishda muhim omil vazifasini o‘tab kelmoqda.

Kalit so‘zlar: Globallashuv, shaxs, mafkura, internet, ijtimoiy tarmoq, ma’naviyat.

Bugungi kunda “globallashuv” so‘zi eng ko‘p ishlatiladigan tushunchalardan biri hisoblanadi. Bu tushuncha inson va jamiyat hayoti rivojining hozirgi davridagi muhim xususiyatlarnitez sur‘atlar bilan o‘zgarib borayotgani, o‘ta shiddat bilan murakkab bir voqelikni o‘zida mujassam etadi. Ayni paytda, kishilik jamiyati rivojida ustuvor bo‘lib borayotgan mayllardan kelib chiqiladigan bo‘lsa, insoniyatning istiqbolini ham tasavvur qilish imkonini beradi.

Globallashuv jarayonining hayotimizga tobora tez va chuqur kirib kelayotganining asosiy sababi esa, Prezidentimiz qayd etganlaridek, - “Bugungi kunda insoniyat ko‘plab umumbashariy muammolarga duch kelmoqda va ularga yechim topish nihoyatda dolzarb bo‘lib qolmoqda. Biz globallashuv har tomonlama avj olayotgan, shiddatli o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan murakkab zamonda yashamoqdamiz”.

Mamlakatimizga turli vositalar orqali mafkuraviy tahdidlar kuchayayotgan hozirgi murakkab davrda ma’naviy xavfsizlik masalani kun tartibidagi eng dolzarb masala bo‘lib qolaveradi. Ma’naviy xavfsizlikni ta’minlash maqsadida aholi keng qatlamlari va yoshlar ongida yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq farovonligi g‘oyalariga sadoqat tuyg‘usini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, o‘z navbatida, aholi ma’naviy xavfsizlikni ta’minlash, yoshlarda turli tahdidlarga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarda globallashuvning turli jihatlari farqlanadi. Eng avvalo, aholi sonining tez o‘sib borishi sharoitida oziq-ovqat, ichimlik suvi va shu kabi ehtiyojlarni qondirish, tabiatning zo‘riqishi bilan bog‘liq masalalarni yaxlit holda ifodalovchi demografik - ekologik muammolar mavjudligini alohida qayd qilish lozim.

Hech qanday milliy chegaralarni tan olmaydigan, dunyoda umumiy texnologik va axborot maydoni yuzaga kelayotganini xarakterlovchi texnosferaning globallashuvi uning yana bir o‘ziga xos xususiyatidir. Shu bilan birga, siyosiy globallashuv hamda fan, madaniyat, ta’lim va axloq sohasidagi jarayonlarni ifodalovchi ijtimoiy-madaniy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

globallashuv ham sodir bo‘layotganini yoddan chiqarmaslik zarur. Globallashuv jarayonining yana bir o‘ziga xos jihati uning mafkuraviy ta’sir o‘tkazish ko‘lamini haddan ziyod kengaytirib, beqiyos darajada tezlatib yuborganida ham ko‘rinadi. “Mana shunday vaziyatda, odam o‘z mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan o‘tgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sog‘lom negizda shakllangan dunyoqarash va mustahkam irodaga ega bo‘lmasa, har turli ma’naviy tahdidlarga, ularning goh oshkora, goh pinhona ko‘rinishdagi ta’siriga bardosh berishi amrimahol”.

Mafkuraviy globallashuv axborot vositalarining rivoji va bu sohada sodir bo‘layotgan inqilob bilan bog‘liq. Mutaxassislar fikricha, insoniyat bugungi kunda yangi axborot inqilobini boshdan kechirmoqda va u kishilik jamiyati tarixidagi birinchi inqilob emas. Nutqning shakllanishi axborot uzatish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa, yozuvning paydo bo‘lishi uni uzoq vaqt davomida saqlash va axborotni uning yaratuvchisidan ajratgan holda ulkan masofalarga etkazish, hatto zamonlararo olib o‘tishga yo‘l ochdi.

Gazeta va jurnallarni nashr etishning yo‘lga qo‘yilishi yozma axborotni uzatishdagi tezkorlik va hamrovlilikni yanada kengaytirdi. Radio va televidenie esa axborotni ovoz va tasvir orqali uzatishni ta’minlab, uni yangi sifatiy bosqichga ko‘tardi. Hozirgi axborot inqilobi oldingi davrlarda paydo bo‘lgan axborot uzatish usullarining ko‘pgina tomonlarini o‘zida sintez qilgan zamonaviy kompyuter texnologiyalariga asoslangan Internet kabi hodisalarning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq. Axborotni keng jamoatchilikka etkazib beruvchi matbuot, radio, televidenie kabi hodisalarni o‘zida birlashtiruvchi ommaviy axborot vositalari (OAV) jamiyat hayotiga ulkan ta’sir o‘tkazish quvvatiga ega.

Qanday katta kuchga ega ekanini ularga nisbatan «to‘rtinchi hokimiyat» atamasi qo‘llanilishida ham ko‘rish mumkin. darajada bog‘liq. Islom Karimov ta’kidlaganlaridek, “Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig‘iz, shu qadar tezkorki, endi ilgarigidek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo‘q, deb beparvo qarab bo‘lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas”. Hozirgi kunda ma’naviy tahdidlar asosan OAVning ta’sirida yuzaga kelmoqda. OAVlari bugungi kunda kuchli ta’sir ahamiyatiga ega, undagi materiallar muayyan auditoriyaga mo‘ljallangani bilan ham belgilanadi. Masalan, ichki auditoriyaga mo‘ljallangan materiallarni yoshi, jinsi, ijtimoiy maqomi (kasb-kori), milliy, diniy mansublik kabi belgilarga ko‘ra farqlash mumkin. OAV ijtimoiy hayotdagi muayyan voqea, hodisa yoki muammo yuzasidan axborotni etkazib berish orqali, uning jamiyat uchun ahamiyati, keng aholi qatlamlari uchun dolzarbligini ta’kidlaydi. Axborot oqimi hajman keng, mazmunan rang-barang, uzatilishga ko‘ra tezkor bo‘lgan bugungi kunda bu jarayon yanada chuqurlashib bormoqda. Yuqoridagi mulohazalar bugungi kunda turli shakl va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mazmundagi axborotlar inson va jamiyat hayoti, taraqqiyoti va kamolotining zaruriy shartiga, OAV esa uni tarqatishning muhim bo‘g‘iniga aylanganini ko‘rsatadi. Xususan, radio, televidenie, gazeta va jurnallarsiz har qanday ma‘lumotli kishi ham murakkab ijtimoiy-siyosiy va madaniy jarayonlarda to‘g‘ri yo‘l topa olishi qiyin. OAV esa, kishilarga o‘zining individual tajribasi doirasidan chiqishga va keng hamrovli jarayonlar mohiyatini his qilishga yordam beradi. OAV orqali amalga oshiriladigan va katta mablag‘ talab qilmaydigan g‘oyaviy ta’sir va tazyiqning o‘ziga xosligi shundaki u o‘quvchi, tinglovchi yoki tomoshabinga sezdirilmasdan amalga oshiriladi va bevosita qurbonlarni keltirib chiqarmaydi. Axborot dushmani yo‘q qilmagan, katta xarajatni talab qilmagan holda yuqori samara beradi. Bunda g‘oyaviy ta’sir yo‘naltirilgan mamlakatlar aholisining xohish-istaklari, mentaliteti, mavjud muammolari jiddiy o‘rganilgan holda asosiy diqqat kishilar ongi va dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatishga, shakllangan qadriyatlarni o‘zgartirishga, ularning regulyatorlik rolini kamaytirishga yoki butunlay yo‘qqa chiqarishga qaratiladi. Bunday ta’sir o‘tkazishda davriy nashrlar tadrijiylik, radio va televidenie fragmentli uzatish usullaridan ustalik bilan foydalanishmoqda.

SH.M.Mirziyoyev aytganidek, “Bugungi kunda iqlim o‘zgarishlari, ekologik muammolar, radikalizm, ekstremizm va terrorizm, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar bizning mamlakatimizda ham yechilishi zarur bo‘lgan dolzarb vazifalar hisoblanadi. Bunday muammolarni hal etishda kuch va imkoniyatlarni birlashtirish, bu boradagi barcha sayharakatlarni uyg‘unlashtirish lozim. Bu esa, o‘z navbatida, kelajagimiz qiyofasini belgilaydigan global muammolarning milliy va mintaqaviy darajadagi yechimlarini topish zarurligini anglatadi”. [1] bunday ogohlantirishlari jiddiy asosga ega ekanini internet keltirib chiqarayotgan bir qator salbiy jihatlarda ham yaqqol ko‘rinadi

Unda o‘z-o‘zini o‘ldirishning oson yo‘llarini targ‘ib qiluvchi 9 mingdan, erotik mazmunga ega 4 mingdan ziyod saytlarning mavjudligi ham buning isboti bo‘la oladi. Mutaxassislar o‘tkazgan maxsus tadqiqotlar mavjud saytlarning taxminan 12 foizi pornografik xarakterga egaligini ko‘rsatadi. Mavjud maxsus dasturlar internet tarmog‘idagi pornografiyaning faqat 90 foizinigina filtrlaydi, ya’ni kompyuterdan foydalanuvchining ixtiyoridan tashqarida ekranda paydo bo‘lishi yo‘liga to‘siq qo‘ya oladi. Demak, qanchalik harakat qilinmasin pornografik mazmunga ega saytlar internetdan foydalanuvchilarning xohish-istagidan qat’i nazar, ularning diqqatini torta oladi. Jumladan, tadqiqotlarda 42 foiz bolalar va o‘smirlar onlayn pornografiya ta’siriga tushishi qayd qilinadi. Bu inson hayoti va yoshlar tarbiyasiga katta xavf solayotgan va butun jahonda bamisoli balo-qazodek tarqalib borayotgan bunday xurujlarga qarshi kurashish hayotiy-amaliy ahamiyatga egaligini ko‘rsatadi. Ammo Birinchi Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek, “... bizning milliy ruhimiz va tabiatimizga yot va begona bo‘lgan ana

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shunday hodisalarni faqat tanqid va inkor qilish yoki ularni taqiqlashning o‘zi etarli emas. Bunday xatarlardan hayotimizni asrash, ma’naviy bo‘shliqqa yo‘l qo‘ymaslik uchun avvalambor ezgu insoniy g‘oyalar bilan xalqimizning ongu tafakkurini va saviyasini yuksaltirish, jahon maydonida yuz berayotgan keskin aql-zakovat va iste’dod musobaqasida bellashuvga qodir bo‘lishimiz shart”. [2] OAVning mafkuraviy jarayonlar rivojiga o‘ziga xos va kuchli ta’sir o‘tkazayotganini quyidagi misolda ham ko‘rish mumkin. Ma’lumki, bugungi kunda internet ommaviy axborot va kommunikatsiya tizimining eng tez rivojlanib borayotgan bo‘g‘ini hisoblanadi. Uning g‘oyaviy kurash va targ‘ibotning asosiy maydoniga aylanganini ekstremistik, shu jumladan, diniy ekstremistik qarashlarni targ‘ib qilishdagi o‘rni misolida ham ko‘rish mumkin.

Diniy ekstremistlar va terrorchilarning internetdagi saytlarida tashkilotning maqsadi, tarixi hamda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy mazmundagi ma’lumotlarga keng o‘rin beriladi. Jumladan, terrorchilar kuch ishlatish yo‘liga o‘tishga go‘yoki majbur bo‘lganlarini asoslashga, terror va qo‘poruvchilik harakatlarini ma’naviy va axloqiy jihatdan oqlashga intilishadi, Bunda o‘zlarini “ozodlik kurashchilari”, “partizanlar”, “qarshilik ko‘rsatuvchilar” deb atagan holda tinchlik tarafdori qilib ko‘rsatishga va ular bilan kurashda hukumat tinch yo‘l bilan harakat qilish lozimligini asoslashga intilish keng tarqalgan.

Ular o‘z saytlarida hukumat tarafidan qo‘llanilayotgan usullarning “vahshiyligini” yoritishga ham alohida e’tibor beradilar. Tezkor axborotlar, yangiliklarning bir vaqtning o‘zida bir necha tilda va terrorchilar uchun foydali bo‘lgan yo‘nalishda berib borilishi, ularning faoliyatni oqlovchi, “qahramonligini” kuylovchi qo‘shiqlar, kliplar berilishi bunday saytlarning mafkuraviy hamda emotsional ta’sir quvvatini oshirishga xizmat qiladi. Ana shunday sharoitda axborot xavfsizligini ta’minlash uchun virtual olamda ham faol harakatlar olib borish zarur. Shundan kelib chiqib, ko‘pgina mamlakatlar axborot sohasida ustuvorlikni ta’minlashni strategik maqsadlarga erishish, milliy xavfsizlik va barqaror taraqqiyotni ta’minlashning asosiy yo‘llaridan biri sifatida e’tirof etmoqdalar. “Kimki axborotga ega bo‘lsa, u, dunyoga egalik qiladi”,- degan fikr bugungi kunda barcha tomonidan e’tirof etilgan. Shunday ekan, bugungi kunda har bir fuqaromizda axborot olami imkoniyatlaridan oqilona foydalanish malakasini shakllantirish hayotiy-amaliy ahamiyatga ega.

Ana shunday yondashuvdan kelib chiqib, mamlakatimizda mustaqillik yillarida zamonaviy texnik uskunalarga, keng va chuqur fikrlovchi kadrlarga ega bo‘lgan, yangicha mazmun-mohiyat kasb etadigan ommaviy axborot vositalari faoliyati uchun hamma sharoitlar yaratildi. Inson kundalik hayotida turli narsalardan foydalanadi. Inson ularni iste’mol qilar ekan har gal muayyan tartib-qoidalar, sodda qilib aytganda, madaniyatga rioya qiladi. Aytaylik, kiyim-bosh kiyish yoki oziq-ovqat iste’mol

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qilishning o‘ziga xos madaniyati bor. Bugungi kunda axborot ham iste’mol qilinadigan tovarga aylangan ekan, har bir inson yoki alohida olingan jamiyat o‘zida uni iste’mol qilish madaniyatini tarbiyalashi lozim.

Axborot iste’moli madaniyati, eng umumiy ma’noda, axborot oqimidan inson manfaatlari, kamoloti hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ma’lumotlarni qabul qilish, saralash, tushunish va talqin etish xizmat qiladigan bilimlar, qobiliyat va malaka tizimini anglatadi. Inson o‘zida bunday madaniyatni tarbiyalashi uchun nima qilishi zarur? Buning uchun u yoki bu axborotni eshitar ekan, har bir inson hech bo‘lmaganda “Bu axborotni kim uzatayapti?”, “Nima uchun uzatayapti?” va “Qanday maqsadda uzatayapti?” degan savollarni o‘z-o‘ziga berishi, unga asosli javob topishga harakat qilishi kerak bo‘ladi. Ana shundagina turli g‘oyalar ta’siriga tushib qolish, taqdim etilayotgan ma’lumotlarga ko‘r-ko‘rona ergashishning oldi olinadi. Shakllangan axborot iste’moli madaniyati milliy manfaatlrimiz va qadriyatlarimizga zid bo‘lgan xabar, ma’lumotlarga nisbatan o‘ziga xos qalqon rolini o‘taydi, shaxs dunyoqarashi va xulqidagi sobitlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Yurtboshimiz ta’kidlaganlaridek, shuni unutmaslik kerakki, “Bugungi kunda inson ma’naviyatiga qarshi yo‘naltirilgan, bir qarashda arziyas bo‘lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, ko‘zga ko‘rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo‘lmaydigan ulkan ziyon etkazishi mumkin”.

Demak, yoshlar hayoti va tarbiyasiga katta xavf solayotgan, butun jahonda balo-qazodek tarqalib borayotgan bunday xurujlarga qarshi kurashish hayotiy-amaliyotga aylanib ulgurdi, ammo yurtboshiimiz ta’kidlaganidek, “Bizning milliy ruhimiz va tabiatimizga yot va begona bo‘lgan ana shunday hodisalarni faqat tanqid va inkor qilish yoki ularni taqiqlashning o‘zi etarli emas. Bunday xatarlardan hayotimizni asrash, ma’naviy bo‘shliqqa yo‘l qo‘ymaslik uchun avvalambor ezgu insoniy g‘oyalar bilan xalqimizning ongu tafakkurini va saviyasini yuksaltirish, jahon maydonida yuz berayotgan keskin aql-zakovat va iste’dod musobaqasida bellashuvga qodir bo‘lishimiz shart”. Bizning fikrimizcha, hozirgi ulkan axborot ummonida yolg‘on xabarlar nisbati shiddat bilan ortib borayotgan tahlikali zamonda ajdodlarimizning “hadislarni saralash” tajribalaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Sh.Mirziyoyev . Buyuk kelajagimizni mard va oily janob xalqimiz bilan birga quramiz . Toshkent-„O‘zbekiston “ -2017 .
2. Sh.Mirziyoyev . Asarlar . 1-jild .Milliy taraqqiyot yo‘limizni qatiyat bilan davom ettirib,yangi bosqichga kutaramiz. Toshkent-„O‘zbekiston “ -2017 .
3. Karimov I.A Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lidan. 6-jild. – T.:O‘zbekiston, 1998

4. Mavlonov A. Barkamolinsontarbiyasi. -T; O'qituvchi, 1995.

5. kun.uz/uz/news/2021/11/06/shavkat-mirziyoyev

YOSHLAR HAYOTIGA IJTIMOIIY TARMOQLAR TA'SIRINING ORTIB BORISHI

Yodgorov Behruzbek Shodlik o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ijtimoiy tarmoqlar bugun qudratli axborot qurolga aylangan ekan, dunyo miqyosida mafkuraviy-g'oyaviy tahdidlarni targ'ibot va tashviqot etishda muhim omil vazifasini o'tamoqda. Ijtimoiy tarmoqlar yordamida yoshlarning qalbi, ongi va ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning natijasida yoshlar ma'naviyati izdan chiqishiga olib kelmoqda. Shu boisdan ham, turli-tuman g'oyaviy, mafkuraviy va axborot xurujlarining avj olishini e'tibordan chetda qoldirmasligimiz darkor. Shundagina biz istiqbolda ma'naviy barkamol insonni, sog'lom avlodni tarbiyalashga erishamiz.

Kalit so'zlar: Axborot, global, mafkura, internet, ma'naviy tahdid, ijtimoiy tarmoq, virtual muloqot, modernizatsiya, ma'naviyat, innovatsiya.

Bugungi kunga kelib, internet tizimining ijtimoiy tarmog'ida ma'naviy, axloqiy tubanlikni "targ'ib" etuvchi sahifalarning soni bir nech yuz milliondan oshayotganligi insoniyatni yanada tashvishlantiradi. Bu haqda Chingiz Aytmatov shunday yozadi: "Tuya terisini odamning taqir boshiga kiydirish shart emas. Endi sodir bo'ladigan urushlar jang maydonida emas, balki mafkura poligonida yuz beradi. Shu jihatdan qaraganda, yoshlarning ko'p vaqtini internetda behuda sarflashi katta fojidir".

Chunki, Globallashuv jarayonida mafkuraviy ta'sir o'tkazish ko'lamini haddan ziyod kengaytirib, beqiyos darajada tezlatib yuborganida ham ko'rinadi. Inson o'z mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan o'tgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sog'lom negizda shakllangan dunyoqarash va mustahkam irodaga ega bo'lmasa, har turli ma'naviy tahdidlarga, ularning goh oshkora, goh pinhona ko'rinishdagi ta'siriga bardosh berishi amrimahol. Internet tizimining ijtimoiy tarmog'idan olingan narsa to'g'ri, ishonchli va zararsiz ekanini bilish kerak. Yaxshi-yomonning farqiga bormagan yoshlar ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilgan har qanday ma'lumot-xabarlarni haqiqat deb qabul qilayotgani jiddiy xavotirga solmoqda.

Ular g'arazli maqsadlari yo'lida yoshlarda buzg'unchilik, begunoh odamlar qonini nohaq to'kish kabi jinoyatlarni avj oldirib, fuqarolar tinchligini buzib, xalq orasida nizo chiqarishga harakat qilishmoqda. Sarhadsiz internet dunyosiga kirgan yoshlar vaqt, umr

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

g'animat ekanini doimo yodda saqlamog'i lozim. Zero, bu global tarmoq bepoyon hududlarga ega bo'lib, unda inson adashib soatlab, kunlarini samarasiz o'tkazib yuborish bilan birga yoshlarimiz o'jar va qaysar, keksalarning aytganini nazar-pisandga olmaydi, ajdodlar qadriyatlarini inkor etadi". Darhaqiqat, bugun axborot ko'p va tez kirib kelayaptiki ularni "hazm" qilish uchun teran tafakkur va keng dunyoqarash talab etiladi. Ayniqsa internet tizimining ijtimoiy tarmoq olami farzandlarimiz e'tibori va qiziqishini tortib borayotgan bugungi davrda ayrim kompyuter o'yinlari haqida ham shunday misollarni ketirish mumkin. Bugun dunyo aholisining 90 % dan ortig'ida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish imkoniyati mavjud.

Foydalanayotganlar soni ham yildan-yilga ortib bormoqda. Mutaxassislarining hisobkitoblariga ko'ra insonlarning ijtimoiy tarmoqda sarflaydigan minimal vaqti 3 soatni tashkil etadi. Bir qarashda kishini xavotirga soladigan hech narsa yo'qdek. Inson bu 3 soat mobaynida turli hududlarda yashaydigan yaqinlari, tanishlari, qarindoshlari bilan muloqot qilmoqda, bunda nimanotabiylik bor deb o'ylash mumkin. Albatta, ushbu muloqot jarayonlarining ijobiy tomonlarini inkor etib bo'lmaydi. Biroq, ijtimoiy tarmoqlarda faqat ezgu niyatni ko'zlagan insonlar o'tirmasligini o'nlab misollar bilan asoslash mumkin. Ayniqsa, yoshlarda bunday holat ko'proq yolg'iz qolish istagining kuchayishida namoyon bo'ladi. Manbalarda ijtimoiy tarmoq - odamlarning muloqot qilish, o'xshash qiziqishlari yuzasidan boshqa odamlar bilan ijtimoiy munosabatlarni yaratish uchun foydalanadigan onlayn platforma deb ta'rif berilgan. Ilk bor odamlar o'rtasidagi muloqot vositasi sifatida ijtimoiy tarmoqning elektron pochta ko'rinishi paydo bo'ldi. Bu kompyuter tarmoqlari orqali bog'lanishning ilk ko'rinishi edi.

Dastlab ikki kishi o'rtasida ma'lumot almashish uchun yaratilgan elektron ma'lumot almashuv keyinchalik guruhlar o'rtasidagi muloqot vositasiga aylandi. Ijtimoiy tarmoqlar haqida ilk bora o'z tasavvurlarini bayon qilgan olimlar R.Solomonoff va A.Rapoport o'tgan asr o'rtalarida muloqotning virtual ko'rinishi haqida o'z fikrlarini bayon qilishgan.

Vengriyalik mutaxassislar P.Erdos va A.Renilar ijtimoiy tarmoqlarni shakllantirish borasidagi tasavvurlarini aytib o'tishgan. Ijtimoiy tarmoq atamasini alohida tushuncha sifatida 1954 yil Manchester maktabi namoyondalaridan biri J.Barns ilmiy manbalarga kiritgan. Internet tarmog'ida insonlar o'rtasidagi muloqotning avj olishi, rivojlanib ketishini olimlar ijtimoiy tarmoqlarning tezkor faoliyati bilash bog'lashadi. Aslida ham shunday. Siz virtual olamda tez va qulay muloqotni kunning yoki tunning istalgan vaqtida o'rnatishingiz mumkin. Suhbatdoshingiz bilan yozishib, gaplashib, uni ko'rishingiz ham mumkin. Buning uchun kompyuter yoki telefon va internet bo'lsa kifoya. Bugungi kunda mashhur bo'lgan ijtimoiy tarmoqlarda o'z sahifasiga ega bo'lmagan insonni topish qiyin.

Ayniqsa, bu holatning yuqori darajasini yoshlar orasida ko'rish mumkin. Ma'lumotlarga qaraganda, dunyo yoshlari, jumladan mamlakatimizda o'sib kelayotgan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yosh avlod asosiy vaqtining taxminan 50% foizi virtual muloqotga sarflanmoqda. Gap shundaki, ko'pchilik yoshlar o'z hayotlarini ijtimoiy tarmoqlarsiz tasavvur qila olmaydilar. Ma'lumki, dunyoda g'oyaviy hamda informatsion xurujlar, turli mafkuraviy tahdidlar avj olayotgan bugungi kunda yoshlarimiz ma'naviyatini yuksaltirish, ularning tafakkurida sog'lom dunyoqarash asoslarini shakllantirish eng muhim vazifadir.

Bunday murakkab va tahlikali davrda ma'naviy - ma'rifiy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish yoshlarimizni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish, yoshlarimizning hayotga ongli munosabatini shakllantirish, yon - atrofda yuz berayotgan voqealarga daxldorlik hissini oshirish, diniy ekstremizm, xalqaro terrorizm, zo'rlik bilan joriy etish oqibatida xalqaro maydondagi ziddiyat va qarama - qarshiliklar kuchayib borayotgan bir vaziyatda o'zimizning kelajak strategiyamizni aniq belgilab olish, g'animlarning g'arazli urinishlari nimaga qaratilganligini har tomonlama anglab olish va keng jamoatchilikka yetkazish, mamlakatimiz mustaqilligi, tinch va osoyishta hayotimizga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan tajovuzlarga qarshi izchil kurash olib borish, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan milliy g'oya targ'iboti va mafkuraviy jarayonlarning amaliy ishlari va ijobiy natijalarini yoshlarga tushuntira bilish, muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Ma'naviyat va ma'rifat ishini vatanparvarlik ishi, vijdon ishi" ekanligi to'g'risidagi qarashlarining mazmun-mohiyatini har bir fuqaroga, xususan, yoshlar ongi, qalbi va ichki dunyosiga singdirish zarur.

XXI asrda davlatimizning ravnaqi, uning kuchi hamda salohiyati ko'p jihatdan xalq ma'naviyatining yuksakligi va pokligiga, yoshlarimizning intellektual savodxonligiga, ular ongi, ichki dunyosi va qalbida milliy g'oyaning rivojlanganligi bilan chambarchas bog'liqdir. Bunda esa internet tizimining ijtimoiy tarmog'idan tarqatilayotgan turli xil yot g'oyalarga qarshu mafkuraviy immunitetining nechog'liq shakllanishiga bevosita aloqadordir. Xulosa o'rnida aytmoqchimanki, hozirgi kunda jamiyatimiz hayoti fan-texnologiyalar rivoji bilan tobora uyg'unlashib borayotgan bir davrda yashamoqdamiz. Shunday ekan, har birimiz ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyatiga amal qilishimiz, o'z navbatida, uni atrofdagilarga ham o'rgatish foydadan xoli bo'lmaydi.

Binobarin, yoshlarning ruhiy-ma'naviy olamini zararli unsurlardan, turli xil buzg'unchi, yod va zararli g'oyalardan himoya qilish orqali taraqqiyot poydevori yaratiladi. Zero, ma'naviy barkamol, intellektual salohiyati yuqori avlod tarbiyasi nafaqat O'zbekistonda, balki butun jahonda eng muhim vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Aynan ma'naviy barkamol avlod mamlakat ertasini belgilab beradi. Ma'naviy barkamollik esa jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Chingiz Aytmatov “Asrga tatigulik kun”.
2. Islom Karimov “Barkamol avlod orzusi”.

3. <https://yuz.uz.ijtimoiy> tarmoqlarning yoshlarga ta'siri.

4. <https://cyberleninka.ru.ijtimoiy> tarmoqlarning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIIY ADOLAT VA IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI

Sharipova Sadbarg SHaribovna

Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi
ijtimoiy ish yo'nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA.

Agar ijtimoiy adolat tizimi rivojlangan bo'lsa, ijtimoiy himoya tizimi orqali jamiyatning zaif qatlamlariga yordam ko'rsatilsa, inson kapitali yanada samarali rivojlanadi

Kalit so'zlar: inson kapitali, ijtimoiy himoya, ijtimoiy adolat, inson, ijtimoiy davlat.

Hozirgi kunda, global iqtisodiyotning va jamiyatning rivojlanishi inson kapitalining holatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. **Inson kapitali** - bu nafaqat shaxsning bilimlari va ko'nikmalari, sog'ligi, ijtimoiy faoliyati, jamiyatga qo'shgan hissasi va turmush tarzi hamdir. Jamiyatda inson kapitalining yuksalishi uning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, inson kapitalini rivojlantirish bugungi kunda nafaqat iqtisodiy siyosatning, balki ijtimoiy-siyosiy tizimning ham eng dolzarb masalalaridan biridir. Inson kapitalini rivojlantirishda jamiyatning har bir bog'iniga, har bir fuqarosiga individual yondashgan holda teng imkoniyatlar yaratish lozim. Bunda **Ijtimoiy adolat** - jamiyatdagi barcha kishilarga teng imkoniyatlar yaratish, mehnatga yarasha haq to'lash, adolatli taqsimot, kamsitishlarsiz munosabat va himoyani ta'minlash tizimi shu bilan birga **Ijtimoiy himoya** tizimi ehtiyojmand qatlamlarini (nogironlar, keksalar, kam ta'minlanganlar, yolg'izlar) davlat va nodavlat tizimlar orqali qo'llab-quvvatlash, ularning turmush sharoitini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuiga e'tibor qaratish lozim. Inson kapitalini rivojlantirishda har ikkala tizim ham muhim o'rin tutadi. Agar ijtimoiy adolat tizimi rivojlangan bo'lsa, ijtimoiy himoya tizimi orqali jamiyatning zaif qatlamlariga yordam ko'rsatilsa, inson kapitali yanada samarali rivojlanadi.

So'nggi yillarda ijtimoiy adolatga asoslangan holda yurtimizda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi yanada takomillashtirildi. Bunga ko'ra O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 2023-yil 1-mayda yangi tahrirda qabul qilindi. Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston o'zini **“Ijtimoiy davlat”** deb e'lon qildi¹⁸⁶

¹⁸⁶ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent. "O'zbekiston" 2023yil. 5-bet.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va ijtimoiy majburiyatlari 3 barobarga oshirildi. Misol tariqasida, 43-moddada davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash, ularni ishsizlikdan himoya qilish, shuningdek kambag'allikni qisqartirish choralari ko'rishi, davlat fuqarolarning kasbiy tayyorgarligini va qayta tayyorlanishini tashkil etishi hamda rag'batlantirishi mustahkamlab qo'yildi. Ijtimoiy davlatning asosiy mohiyati har bir fuqaroga munosib turmush kechirishi uchun shart-sharoit yaratishga katta etibor qaratish. Bu - mavjud resurslarni ijtimoiy adolat tamoyillari asosida taqsimlash, jamiyatda kuchli tabaqalanish avj olishiga yo'l qo'ymaslik, eng zaif qatlamlar uchun ham sifatli ta'lim va tibbiyot kafolatlanishi, samarali ijtimoiy himoya dasturlari ishlashi, imkoniyati cheklangan va qo'llovga muhtoj fuqarolarni qo'llab-quvvatlash, adolatli mehnat qonunchiligi va jozibador pensiya tizimi kabilarni anglatadi. Ayni model hozirgi vaqtda Buyuk Britaniya, Fransiya, Shvetsiya, Italiya, Belgiya, Daniya, Finlandiya, Germaniya, Portugaliya, Ispaniya, Avstriya, Gretsiya, Yaponiya, Niderlandiya, Shveysariya, AQSh kabi davlatlarda qo'llanilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy adolat va ijtimoiy himoya tizimi davlatning ijtimoiy siyosatida asosiy o'rin tutadi. Ushbu tizim qonunlar va normativ hujjatlar orqali amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy himoya sohasi bo'yicha hujjatlardan biri 2023-yil 1-iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-82-sonli farmoni bo'lib, bu farmon orqali ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi¹⁸⁷ va “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari mamlakat bo'ylab faoliyat yurita boshladi. Ushbu chora-tadbirlar asosida, davlat eng zaif qatlamlarni, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz keksalar, kam ta'minlangan oilalar va boshqalarni huquqiy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratdi. 2021-yil 11-avgustda qabul qilingan Prezident Farmoni (PF-6277-son) ijrosi doirasida Vazirlar Mahkamasining qarori asosida ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilandi.¹⁸⁸ Ushbu qarorda kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish va kambag'allik darajasini qisqartirishga yo'naltirilgan tizimli yondashuvni amalga oshirish belgilandi. Bu ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan holda inson kapitalini rivojlantirishda muhim omil bo'lib, ijtimoiy himoya sohasidagi prinsiplarga, yo'nalishlarga va tashkiliy mexanizmlarga asoslangan farmonlardan biridir. 2023-yil 14-oktyabrda Vazirlar Mahkamasining 539-

¹⁸⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-82-sonli Farmoni. www.lex.uz

¹⁸⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-avgustdagi “Kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish hamda kambag'allik bilan kurashish ko'lamini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6277-sonli Farmoni. www.lex.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sonli qarori bilan tizimga qo‘shimcha o‘zgartirishlar kiritildi.¹⁸⁹ Ushbu o‘zgartirishlar ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tartibini soddalashtirish, yordamlarni olishni osonlashtirish va tizim samaradorligini oshirishni maqsad qilgan O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi yangilanib, yordamlar ko‘rsatilish tartibi soddalashtirildi, bu esa tizimni samarali ishlashga moslashtirdi. Yangi qarorlar orqali 26 ta yangi ijtimoiy xizmat joriy etish, hamda 2024-yilda yana 23 ta yangi xizmatni qo‘shish belgilandi bu kam ta‘minlangan oilalar va nogironlar uchun imkoniyatlarni kengaytiradi. Tizimning samarali monitoringi va boshqaruvi xizmatlar sifatini oshiradi. Ushbu o‘zgarishlar, inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki ular jamiyatning zaif qatlamlariga teng imkoniyatlar yaratib, ijtimoiy adolatni ta‘minlaydi va kambag‘allikni kamaytiradi.

Dunyo miqyosida, jumladan, O‘zbekistonda ham 2009-yildan buyon 20-fevral – Butunjahon ijtimoiy adolat kuni (World Day of Social Justice) sifatida nishonlanadi. Bu mamlakatimizda ham ijtimoiy adolatga oid muammolarni hal qilishda qadamlar tashlashga turtki bo‘lgan. Ushbu xalqaro sana BMT Bosh Assambleyasining 2007-yil 26-noyabrdagi rezolyutsiyasi bilan ta‘sis etilgan. Ushbu muhim sananing bosh maqsadi jahon hamjamiyati e‘tiborini ijtimoiy adolatni rivojlantirish zarurligiga qaratishdir. Bu bayram, shuningdek, qashshoqlik, gender tengsizlik, ishsizlik, inson huquqlariga hurmatsizlik va ijtimoiy befarqlik kabi dolzarb muammolarni hal etish bo‘yicha sa‘y-harakatlarni birlashtirishga chorlaydi. O‘zbekistonda bu qonun ijtimoiy himoya, tenglik va inson huquqlarini ta‘minlashdagi yutuqlarni kuchaytirishga yordam berdi. Hukumatning ijtimoiy himoya tizimi rivojlanmoqda, gender tengligi va ishlash sharoitlarini yaxshilashga intilishlar bor. Masalan, ayollarga nisbatan gender tengsizlikni bartaraf etish uchun qator qonunlar va dasturlar ishlab chiqilmoqda.

Mamlakatimizda aholini ijtimoiy muhofaza qilishni kuchaytirish, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj qismi bo‘lmish nogironlarga hayotda teng imkoniyat va sharoitlar yaratib berish borasida amalga oshirilayotgan ishlarga ham alohida e‘tibor qaratildi. Nogironlar huquqlarini himoya qilish va ularning jamiyatga integratsiyasi inson kapitalini yuksaltirishda muhim rol o‘ynaydi. Ularning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy faoliyatga qo‘shgan hissasi, shuningdek, ularning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish orqali ijtimoiy barqarorlikni va adolatni ta‘minlash mumkin. Nogironlar jamiyatda faol ishtirok etishlari uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish, ularning ta‘lim, ish bilan ta‘minlash, tibbiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini oshirish lozim. Nogironligi bo‘lgan

¹⁸⁹ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-oktyabrdagi “Aholining ijtimoiy himoya olish huquqlarini ta‘minlash hamda davlat ijtimoiy yordami va xizmatlarini ko‘rsatishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-539-sonli Qarori. www.lex.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

shaxslarning huquqlarini ta'minlash orqali jamiyatda teng imkoniyatlar yaratiladi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 7-iyunda "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilish haqida"gi qonunni imzoladi.¹⁹⁰ Ushbu qonun, O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan yuksak majburiyatni o'z zimmasiga olishini anglatadi. Konvensiya 2006-yilda Nyu-Yorkda qabul qilingan bo'lib, unda nogironligi bo'lgan shaxslarning teng huquqliligi, ular uchun maxsus shart-sharoitlarni yaratish va ularni jamiyatning barcha sohalariga integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Shu konvensiyadagi majburiyatlarni bajarish buyicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Birinchi navbatda nogironlikni belgilashda raqamlashgan tizimga o'tish taklif etildi. Unga ko'ra, Toshkent shahri va Navoiy viloyatida, 2025-yil 1-sentabrga qadar barcha hududlarda bosqichma-bosqich joriy etiladi. Ekspert komissiyalariga tibbiy hujjatlar oilaviy shifokorlar tomonidan elektron yuboriladi. Baholash Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining moslashtirilgan mezonlari asosida "Inson" markazlari xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Nogironlikni belgilash bilan bir vaqtda uning reabilitatsiya dasturi hamda protezga muhtojligi bo'yicha ma'lumotlar shakllantiriladi.

Shu bilan birga, viloyat va tuman hokimlari ushbu shaxslarga yordam berish, ularning uyushmalari va tashkilotlari bilan muloqot qilish, sharoit yaratish bilan yetarlicha shug'ullanmayotgani ko'rib chiqildi. Ayrim vazirlik, idoralar va viloyat hokimliklarda nogironligi bo'lgan birorta odam ishga olinmagani tanqid qilindi. Bunday holatga yechim sifatida shaxslarni ishga olgan korxona va tashkilotlar uchun bir qator imtiyozlar berilgan. Endilikda bino va inshootlarni qurish loyihasi nogironligi bo'lganlar uchun qulay muhit yaratilganligi bo'yicha ham majburiy ekspertizadan o'tkaziladi. Jamoat transporti, bekatlar va chorrahalarda ular uchun to'siqsiz muhit yaratish choralari ko'riladi. Shuningdek, xodimlarining 50 foizida nogironlik bo'lgan tadbirkorlarga davlat buyurtmachilari bilan to'g'ridan to'g'ri shartnoma tuzish imkoniyati beriladi. Bunday shaxslarni kasbga tayyorlaydigan 4 ta ixtisoslashgan maktab sanoat tarmoqlariga birlashtiriladi.

Har bir davlatda sog'liqni saqlashga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki sog'lom inson jamiyatning eng muhim resursidir. Inson sog'lom bo'lmagan turib, hech qanday faoliyatda muvaffaqiyatga erishishi qiyin. Inson kapitalining eng muhim tarkibiy qismi bu – sog'liqdir. Zero, sog'lom bo'lmagan inson na ta'lim olishga, na mehnat faoliyatida samarali ishtirok etishga qodir bo'ladi. Shu bois, O'zbekiston Respublikasida sog'liqni

¹⁹⁰ O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 7-iyundagi "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyani (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiyasi O'RQ-695-sonli Qonuni. www.lex.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

saqlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, 1996-yil 29-avgustda qabul qilingan “Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (265-I-son) sog‘liqni muhofaza qilish borasidagi asosiy huquqiy hujjat bo‘lib, fuqarolarning sog‘lom hayot kechirish huquqini kafolatlaydi.¹⁹¹ Ushbu qonunda har bir fuqaroning tibbiy yordam olishga bo‘lgan teng huquqliligi, sog‘liqni saqlash sohasidagi xizmatlarning sifatli va ommaviy bo‘lishi, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga – bolalar, ayollar, nogironlar uchun qo‘shimcha kafolatlar belgilangan. Mazkur qonun orqali fuqarolarning sog‘lig‘i davlat tomonidan himoya qilinadi, bu esa o‘z navbatida inson kapitalini mustahkamlash, salohiyatli, bilimli, mehnatga layoqatli avlodni shakllantirish uchun zamin yaratadi.

ARUZ VAZNINI O‘RGATISHDA A.FITRATNING TUTGAN YO‘LI

Eshmanova Dildora

CHDPU 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Usmonova Ziyoda

Anotatsiya

Mazkur maqolada Fitratning adabiyot qoidalari, barmoq vazni va aruz ilmi haqidagi fikrlari o‘rganilgan. Ular misollar asosida yoritilib berilgan. San‘at tushunchasiga ta‘riflar berilgan. Aruz ilmi bilan barmoq vazni bir biriga solishtirib o‘rganilgan. Har tomonlama atamalarga alohida izohlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Adabiyot, jadid, san‘at, uslub, barmoq vazni, aruz, sochim, she‘riy tizim

KIRISH

Aruz she‘riy tizimi asrlar davomida arab, fors-tojik va turkiy she‘riyatlarda amaliy jihatdan qo‘llanib kelishi bilan bir vaqtda ushbu xalqlar adabiyotshunosliklarida nazariy jihatdan ham takomillashib bordi. Aruz maxsus ilm sifatida maktab va madrasalarda muttasil o‘rgatildi, mazkur she‘riy mezon nazariyasi va amaliyotiga oid ko‘plab ilmiy tadqiqotlar yaratildi, risolalar bitildi. Halil ibnAhmaddan so‘ng Ibn Usmon Maziniy, Imom Ahmad Ibn Abdurabbih, Ibn al-Xatib at-Tabriziy, Ziyovuddin Abul Jaysh al-Hazrajiy, A.Fitrat kabi olimlar ushbu ilmga doir asarlar yaratib, aruz taraqqiyotiga hissa qo‘shdilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOTDOLOGIYASI

¹⁹¹ O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 29-avgustdagi “Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida”gi O‘RQ 265-I-sonli Qonuni www.lex.uz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Fitratning “Adabiyot qoidolari” nomli ilmiy asari XX asrning 20-yillarida yozildi. Ushbu asarda nomidan kelib chiqib adabiyot qoidolari, adabiy unsurlar, sochim, uslub, san’at, yozish qoidolari va yana shunga o’xshash bir qator tushunchalar yoritib berilgan. Adabiy tur, syujet, kompozitsiya kabilar ham asarda misollar bilan tushuntirilgan. Adabiyotshunos olim Dilmurod Quronov Fitrat fikrlarini o’rganib, o’zinig san’at tushunchasi haqidagi fikrlarini aytib o’tadi. U san’at so’zini turli ma’no qirralarni ifodalaydigan tushuncha deb qaraydi. Uni “go’zallik”, “mahorat”, “did” kabi uchta unsur bilan bog’lab o’rganadi[1]

D. Quronov ham aynan mana shu narsani tushuntirib bergan. Umuman olganda, “san’at” tushunchasining lug’aviy ma’nosini, izohini ilmiy tarzda, alohida bir mavzu sifatida o’rganib chiqqan inson, albatta, Fitratdir. U “Adabiyot qoidolari” asaridagi nafaqat san’at mavzusini, balki ushbu asardan joy olgan barchamavzularni xuddi shu kabi keng yoritib bergan. Aynan shu jihatdan bu asar bugungi kunda darslik sifatida foydalanib kelinmoqda.[2] Aruz ilmi Markaziy Osiyoda Fitratga qadar ham mavjud bo’lganidek, uning qatlidan keyin ham bu sohada ilmiy izlanishlarolib borildi. Ayniqsa, o’tgan asrning 60-70-yillariga kelib aruzga doxil bir qancha asarlar e’lon qilindi.

Bu sohada o’zbek olimlaridan A.Rustamovning “Aruz haqida suhbatlar” (1972), Ummat To’ychiyevning “O’zbek she’riyatida aruz sistemasi” (1979), Anvar Hojjahmedovning “Aruz nazariyasi asoslari” (1979), “Maktabda aruz vaznini o’rganish”, Safarboy Ro’zimboyevning “Aruzdan saboqlar” kabi risola va metodik qo’llanmalari nashr qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJA

An’anaviy aruz qoidalarini tushuntirishda istilohlar qo’llanilgan bo’lib, mumtoz she’riyatdagi 19 bahr an’anaviy tartibda emas, balki tarixiylik tamoyili bilan saqlangan holda avval arab she’riyatida qo’llanilgan 5 bahrni, so’ng arab va fors she’riyatida barobar iste’molda bo’lgan 10 bahrni, undan so’ngra esa arab aruzshunosi Axfash tomonidan qo’shilgan 1 bahrni hamda fors aruziylari tomonidan kiritilgan 3 bahrni keltirgan. Natijada aruz vaznining tarixiy o’sishini ko’rsatadigan o’ziga xos shakl yuzaga kelgan. Risolada keltirilgan bu shakl uni aniqroq tasavvur qishiga yordam beradi.

Fitrat o’zi yaratgan sxemaga shunday tushuntirish beradi: “...arab aruzida olti rukndan tuzilgan vaznlar eron aruzida sakkiz rukndan tuziladi; arab aruzi vaznlari sistemasiga ko’ra 15 bahr bo’lsa ham, so’ngra Axfashdan bir bahr olib, 16 bahrga chiqarilgan. Eron aruzi bulardan 5 bahrni chiqarib, yana uchta bahr qo’shib, 14 da to’xtatadi. Keyinchalik, mashhur chiqarilgan 5 bahrda ham she’r yozilib, Eron aruzi 19 bahrga chiqariladi”. [3]

Fitrat barmoq vaznini o’rganish bilan bir qatorda aruz ilmini ham mukammal tarzda, mahorat bilan o’rgangan. Bu haqida batafsil uning “Aruz haqida” nomli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ilmiy risolasidan bilishimiz mumkin. “Tanlangan asarlari” to‘plamiga kiritilgan ushbu asarda, aruz, uning qoidalari, bahrlari, vazn nazariyasi, aruz tarixidan saboq beriladi. Bu asar 1936-yilda yaratilgan. Asar boshlanishidanoq, taqqoslash, qiyoslashlar bilan boshlangan. Ya’ni aruz tizimini barmoq she’riy tizimi bilan solishtiradi, har ikkalasiga alohida izoh berib, bir-biriga o‘xshash va farqli jihatlarni aytib o‘tadi.

“Barmoq vazni shoirlari hijolarning soniga ahamiyat beradilar. Va bir misrani tashkil qilgan ma’lum bir miqdordagi hijolarni turoqlar vositasi bilan ayrim to‘plamlarga ajratadilar-da, turoqlarning joyini belgilash kerak bo‘lgan ohangni ta’min etadilar. Aruz vaznida esa hijolarning ahamiyati bilan sifati ayni darajada asosiy rol o‘ynaydi. Misralarda hijolarning soni e’tiborga olingani kabi qisqa va to‘liq hijolarning tizilish tartibi ham o‘zgargancha yangi-yangi vaznlar maydonga keladi. Mana shu xususiyat barmoq vazni sistemasida yo‘q”. Shu kabi jumlar bilan Fitrat o‘z fikrini qilar ekan, aruz vaznining mukammal she’riy tizim ekanligini ta’kidlaydi. Chunki aruz arab she’riyatiga xos vazndir.[4] U Fitrat tariflaganidek, vazn turkumi deb ataluvchi 16 ta bahrardan tashkil topgan. Ushbu 16 bahrning 5 tasidan arablar deyarli foydalanmagan.[5]

Keyinchalik o‘zlarining milliy vaznlari jadid, qarib, mushokil kabilarni arab bahrlari soniga qo‘shishgan. Shu bilan arab-fors aruzi 19 bahrardan iborat bo‘lgan. Har bir fikrni aniq faktlar, misollar bilan keltirib o‘tgan Fitrat bu ilmni o‘zi ham mukammal o‘rganib chiqqan. Va albatta, o‘zining mashaqqatli mehnati tufayli ushbu asari aruzshunoslik sohasidagi ilmiy kitoblar qatoridan joy olgan.

XULOSA

Abdurauf Fitrat zamonasining yirik olimi sifatida adabiyotshunoslikning barcha yo‘nalishlarida izlanishlar olib borgan. Fitrat matnshunos, manbashunos, tilshunos, lug‘atshunos, adabiyotshunos, nazariyotchi sifatida bir qancha ilmiy risola va maqolalar yaratdiki, bu ilmiy merosda aks etgan ilmiy xulosalarning aksariyati bugungi kun tadqiqotlari uchun asos vazifasini o‘tamoqda. Garchi oradan bir qancha vaqt o‘tgan bo‘lsa-da, olim tomonidan olib borilgan tadqiqotlar hali hanuz o‘z ilmiy ahamiyatini yo‘qotgan emas.

Abdurauf Fitrat garchi adabiyotshunoslikka oid qarashlarini maxsus tadqiqot yoki maqola shaklida yozmagan bo‘lsa-da, olimning bu boradagi ilmiy xulosalari adabiyot tarixida yashab, ijod etgan shoirlar ijodiyoti tahliliga bag‘ishlangan ilmiy maqolalarida, ularning manbalari va matniy tadqiqiga bag‘ishlangan ilmiy risola, majmualarida o‘z aksini topgan. Aslida Fitratning har bir yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlari alohida tadqiqot uchun material bo‘la oladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Fitratning tahrir va tahlil uslubi alohida tadqiqqa muhtoj. Olimning matnshunoslik va manbashunoslikdagi xizmatlari beqiyos, ularni bir butunlikda taqdim qilish adabiyotshunosligimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning almiy-nazariy asoslari. - Toshkent.: O‘qituvchi, 1996.
2. Adabiyot nazariyasi. 2 jildlik, 2-jild. – Toshkent.:Fan, 1979.
3. Sulstonov I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent.: O‘qituvchi, 1980.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent.: O‘zbekiston, 2002.
5. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent.: 2018.
6. To‘xliyev B. Adabiyot. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – Toshkent.: O‘qituvchi, 2013.
7. Hojiahmedov A. Maktabda aruz vaznini o‘rganish. – Toshkent.: O‘qituvchi, 1995.
8. Hojiahmedov A. O‘zbek aruzi lug‘ati. – Toshkent.: Sharq, 1998.
9. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent. 2019.
10. Husanboyeva Q.. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish. - Toshkent.: 2018.
11. Salayev F., Qurbaniyazov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli so‘zligi. – Toshkent.: Yangi asr avlodi. 2010.

YOSH AVLODDA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH—BARQAROR JAMIYAT GAROVI

Ahmadov Sabriddin Bahodir o‘g‘li

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti Ijtimoiy-gumanitar
fanlarni o‘qitish metodikasi (huquq ta’limi) 1-bosqich magistranti
sabriddinahmadov@gmail.com.

Annotatsiya:

Maqolada ta’limning ajralmas qismi, muhim jihatlaridan biri - huquq fanlarini bilan o‘qitishda qanday tarbiyaviy ahamiyat kasb etishi haqida so‘z boradi. Maktab o‘quvchilarida huquqiy tarbiya asoslarini shakllantirish, vatanparvarlik tuyg‘usini kamol toptirish, ularni kelajakda yutuk shaxs bo‘lib voyaga yetishida huquqiy tarbiyaning ahamiyati va huquq fanlarini o‘qitishda ta’lim beruvchi qanday muammolarga duch kelishini haqida ayrim fikr va mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Huquq, ta’lim, tarbiya, huquqiy madaniyat, o‘qitish, huquqiy ong,

Hozirgi kunda har bir kasb egalari ayniqsa, pedagoglarning asosiy maqsadi Uchinchi Renessans poydevorini qurishda ta’lim berishni sifatli darajada tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonning amalga oshirishda zamon bilan bevosida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hamnafas bo'lish va yangicha yondashuvlar orqali ta'lim jarayonini tashkil etish muhim vazifa hisoblanadi. Shuningdek, ta'lim jarayonini tashkil etishda maktab o'quvchilari uchun ijtimoiy fanlarni o'qitish, ayniqsa ularda huquq fanlariga doir bilim va ko'nikmalarni shakllantirish ta'im beruvchilarning muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoev, “Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan og'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. “Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib, izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq”. Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, ommaviy madaniyat, odam savdosi, noqonuniy migratsiya degan balo-qazolarning xavfli tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yaqqol ayon bo'ladi”[1]. Bundan ko'rinib turibdiki, maktab yoshidagi o'quvchilar ta'lim bilan tarbiyani uzviy ravishda amalga oshirish, yoshlarni bilimli, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni kelgusida oq va qorani yaxshi ajrata oladigan yetuk mutaxassis qilib tayyorlash juda mashaqqatli va shu bilan birga juda ham ma'suliyatli jarayondir. Shu o'rinda maktab o'quvchilariga huquq fanlarini o'qitishning tarbiyaviy ahamiyati yuqori ekanligini takidlab o'tish joiz.

Huquqiy tarbiya – jamiyat a'zolari madaniyati va ongiga huquqiy bilimlarni turli ta'sir vositalari orqali uzluksiz singdirib borish jarayonini ifodalovchi tushuncha. Huquqiy tarbiya vositalariga huquqiy targ'ibot, huquqiy ta'lim va amaliyot, o'zini o'zi tarbiyalash kiradi. Bu jarayon esa, albatta, maktab ta'limidan boshlanishi kerak. Huquq fanlari jamiyatdagi odob-axloq qoidalari, qonunlar va fuqarolarning huquqiy bilimlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu fanlarni maktab davridayoq o'qitish nafaqat nazariy bilimlar berish, balki shaxsni huquqiy madaniyatli, mas'uliyatli va ijtimoiy faol inson sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. “Huquqiy ta'lim-tarbiya hamisha davlatning siyosiy, iqtisodiy va axloqqa nisbatan o'z nuqrayi nazarini aholiga aniq yetkazib berish borasidagi eng ishonchli yo'l hisoblanadi”[2]. Bu jarayon esa, albatta, maktab ta'limidan boshlanishi kerak.

O'quvchilar maktab davrini tamomlagach katta hayotga qadam qo'yishni boshladi. Maktab davrida egallangan bilimlar esa ularni egallashi kerak bo'lgan maqsad sari yetaklashi zarur. Huquqiy tarbiya va huquq fanidan egallangan bilimlar ham bu maqsad yo'lida juda foyda keltirishi tabiiy. Huquq fanlarini o'qitish orqali fuqarolar jamiyatda qonuniy normalar va me'yorlarga rioya qilish zarurligini anglaydi. Bu jarayon shaxsda: Qonuniylik va adolat tamoyillariga hurmat bilan qarash; Qonun buzilishlarining oldini olishga ongli yondashuv va unga befarq bo'lmaslik; Huquqiy ongni shakllantirish kabi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

fazilatlarni shakllantiradi va rivojlantiradi. Huquq fanlarini o‘rganish axloq va huquq bir-biriga bevosita bog‘liqligini va o‘zaro uyg‘unligini tushunishga yordam beradi. Bu jarayon yoshlarni halollik, rostgo‘ylik va mehnatsevarlik kabi fazilatlarga shakllantiradiz, qonuniy yo‘ldan yurish qadrini anglashga o‘rgatadi. Bu sifatlarning shakllantirish globallashuv davrida o‘quvchi yoshlarning ma‘naviyatini yuksaltirishda muhim qadam bo‘ladi. Globallashuv jarayoni bilan bog‘liq ziddiyatlar, avvalo madaniy-ma‘rifiy sohada namoyon bo‘lmoqdaki, u yaratayotgan imkoniyatlardan hozirgi kunda ma‘naviy bo‘shliqni to‘ldirishga harakat qilayotgan siyosiy va mafkuraviy kuchlar va markazlar o‘z g‘arazli maqsadlarini amalga oshirishda foydalanilmoqda. Buning oqibatida insoniyat tomonidan katta ma‘naviy yo‘qotishlar, milliy qadriyatlar, milliy tafakkur, til va turmush tarzi izdan chiqayotganini, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti, ongli yashash tarziga xavf solayotganini alohida qayd etishimiz lozim. Ma‘naviy tahdid inson erkinligiga xavf solib, uni g‘oyaviy qaram qilish, ruhiy dunyosini izdan chiqarishga qaratilgan bo‘lib, xavfli jihati jozibali shiorlar va g‘oyalar ostida yashirinadi, xalqning, millatning diniy rishtalariga bolta uradi. Ularning qalbini va ongini egallashga qaratilib, dunyoqarashiga zararli fikrlarni tiqishtiradi, oxir-oqibat tinchlik, xavfsizlik hamda milliy manfaatlarga tahdid solib, jamiyatni inqiroz ko‘chasiga olib keladi. Bizga ma‘lumki, ma‘naviy qurolsizlantirilgan va buning oqibatida ma‘naviy ildizlari zaiflashgan xalq eng oddiy xatar oldida ham ojiz bo‘lib qoladi[3]. Shuning uchun huquqiy tarbiya va to‘g‘ri fikrlay olish muhim hisoblanadi. Bu vazifani amalga oshirishda esa ta‘lim beruvchining mas‘uliyati bo‘lish darajasini yanada oshiradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat dasturlarining mazmuni va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish va fuqarolar ongida “Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish – demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!” degan hayotiy g‘oyani mustahkamlash asosiy vazifa hisoblanadi[4].

Xulosa qilib aytganda, mukammal ta‘lim-tarbiya olgan avlod hech qanday huquqbuzarlik yoki jinoyatlar ko‘chasiga aslo kirmaydi. Shuningdek, turli yot g‘oyalar ta‘siriga tushib qolmaydi. Huquq fanlarini o‘qitish shaxsning har tomonlama yetuk va mas‘uliyatli fuqaroga aylanishida katta ahamiyat kasb etadi. Bu fanlar insonlarni faqatgina qonuniy bilimlar bilan qurollantirib qolmasdan, ularni adolat, insonparvarlik va axloqiy me‘yorlarga rioya qiladigan shaxs sifatida tarbiyalaydi. Huquq va tarbiya birgalikda jamiyatda tartib, adolat va insonparvarlikni ta‘minlaydi. Tarbiya insonni ichki ong va axloqiy me‘yorlarga bo‘ysundirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, huquq uni tashqi muhitdagi qonuniy me‘yorlar orqali nazorat qilishga yordam beradi. Shu bois, huquqiy tarbiya shaxsning komillikka erishishida muhim omil hisoblanib, barqaror jamiyatni shakllantirishda muhim ro‘l o‘ynaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Foydalangan adabiyotlar.

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 24 yilligi munosabati bilan so'zlagan nutqi. Samarqand gazetasi, 2016-yil, -B.3. 07.12.2016.
2. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari-Ma'ruza matni. Guliston, 2021
3. Arzimatova I.M Globallashuvning yoshlar ma'naviy tarbiyasiga salbiy ta'siri // Murabbiylar ilmiy - ma'rifiy jurnali. 2021.N:2. 2021. -B. 48-51
4. WWW.Ziyonet.uz

O'ZBEK TANQIDCHILIGIDA A.FITRATNING TUTGAN O'RNI

Mardonova Navbahor

CHDPU 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Usmonova Ziyoda

Anotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek tanqidchilik san'ati shakllanish bosqichi va bugungi kundagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari o'zbek tanqidchiligini rivojlantirishda kata hissa qo'shgan A.Fitratning ilmiy merosi o'rganilib, tahlil qilingan

Kalit so'zlar: tanqid, san'at, aruz, A.Fitrat, ilm, adabiyot

KIRISH

Adabiy tanqid ilmda o'ziga xos hodisa sifatida dastlab Platón, Aristotel, Aristarx faoliyatlarida antik zamonda namoyon bo'ldi. Aslini olganda, tanqidning ilk unsurlari xalq og'zaki ijodida boshlangan. O'tmishda badiiy asar haqida ikki xil: og'zaki va yozma shakllarda fikr bildirib kelindi. Ilk badiiy asar yaratuvchisi xalq bo'lganidek, ularga ilk munosabat bildiruvchi ham xalqning o'zidir. Hayotning barcha jabhalari, jumladan, kishilarning tabiiy ofatga qarshi kurashdagi jasoratini, muayyan maqsad yo'lidagi intilishlari, qahramonlik fazilatlarini va rang-barang ruhiy holatlarini ifoda etuvchi asarlar maydonga kelishi va xalqning bu asarlarga, ularda tasvirlangan voqea-hodisalarga munosabati, bahosi, ma'qullashi yoki inkori, ulardan zavqlanishi yoki aksincha qoniqmasligi tabiiy edi. Adabiy tanqidning paydo bolishida mana shu tabiiy jarayon yotadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOTDOLOGIYASI

Abdurauf Fitrat 20-yillardayoq Sharq xatqlari madaniy merosi va adabiyotini o'rganishga katta hissa qo'shdi. Chindan ham «Fitrat Bartoid, Samoylovich, Krachkovskiy, Bertelslar singari akademik yo'nalishdagi yirik qomusiy olim edi.» (H.Bol'aboyev). U Sharqbadiiy merosiga ilmiy nuqtayi nazardan yondashib, Abulqosim Firdavsiy, Ahmad Yassaviy, Umar Xayyom, Lutfiy, Alisher Navoiy, Muhammad Solih, Abdulqodir Bedil, Boborahim M ashraf, Turdi, N odira, Muqimiy, Furqat singan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ijodkorlar merosini yig'ish, tartibga solish, tadqiq etish ishlarida alohida g'ayrat ko'rsatdi. Qolaversa, u «o'zbekklassik musiqasi va uning tarixi» (1927), «Eng qadimiy turk adabiyoti» (1927), «O'zbek klassik adabiyoti namunalari» (1928), «Aruz» (1936) kabi o'nlab tadqiqotlar yaratib, jahon sharqshunosligi va turkshunosligiga katta hissa qo'shdi[1]

MUHOKAMA VA NATIJA

Fitrat adabiyotshunoslik va adabiy tanqidmng xilma-xil janrlariga murojaat etadi va buni ongli ravishda, maxsus tayyorgarlik bilan amalga oshiradi. Fitrat esa ana shu xizmati bilan adabiy-tanqidiy janrlaini kashf etishda faollik ko'rsatgan. Bu hodisa o'zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidining keyingi taraqqiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatganligini ham alohida ta'kidlab o'tish lozim.[2] «O'zbek shoiri Turdi», «Muhammad Solih» portret-maqolalar bo'lsa, «Ahmad Yassaviy», «Fors shoiri Um ar Xayyom», «Mashrab» kabi tadqiqotlar tanqidiy-biografik ocherk janriga taalluqlidir.

«O'zbek shoiri Turdi» maqolasi A.Majidiyning shoir haqidagi maqolasini to'ldirish maqsadida yozilgan. Shu bois o'zidan oldingi maqola mohiyatini Fitrat «uch modda»da ko'rib chiqadh Portretmaqola shu xususdagi izohlar bilan boshlanadi. Fitrat Turdimng «eli yurti, kimligi» haqidagi ma'lumotlami shoirning o'z asarlaridan topishga harakat qiladi.[3] «Uning she'rlari orasida taijimai hol uchun yararliq moddalami» besh qismga bo'lib tadqiq etadi va shoirning taijimai holini tiklaydi. Portret so'zi chiziqtar, ulaming o'zaro ulamb ketishidan kelib chiqqanligini nazarda tutadigan bo'lsak, munaqqid shoir ijodining besh qirradan iborat chizgilarini beradi va shu asosda u haqda yaxlit tasavur uyg'ota oluvchi maqola yaratadi.

Muhammad Solih hayoti va ijodiga bag'ishlangan maqola Fitratgacha o'zbek adabiyotshunosligida u haqda maxsus maqola yoki tadqiqot amalga oshirilmaganini ko'rsatadi. Muallif bir necha tanxiy manbalarni qiyoslagan holda fikr yuriladiki, bu uning keng mushohadali sinchkov olim bo'lganini namoyon etadi. Portret- maqola o'ziga xos tuzilishga ega, ikki qismdan iborat. Birinchi qismda shoir taqimayi holi ikkinchisida Muhammad Solih ijodi yoritiladi. Fitrat Alisher Navoiy va Bobur yozib qoldirgan shoir haqidagi ma'lumotlarga asoslanib, «uning kuchli bir shoir bo'lg'anini qabul qilamiz» deydi, «Shayboniynoma» dostoni tahliliga keng to'xtaladi. Portret-maqolada muallif tomonidan M.Solih asarining XVI asrdan keyingi adabiy tilm soddalashtirishdagi xizmatlari e'tirof etiladi[4]

Fitratning Mashrabga oid tadqiqoti jiddiy ilmiy ishlardan biri bo'lib, Mashrab shaxsi va ijodi haqida turli tuman, biryoqlama tasavurlar kengaygan bir paytda yaratildi. Rus olimi P.Vyatkinning «Farg'onalik mistik devona Mashrab» maqolasi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Fitrat tadqiqotimng yuzaga kelishiga turtki bergan. Bilimdon sharqshunos olim ishtda asosiy e’tibomi shoir shaxsiyatini aniqlashga. bir qancha manbalarga tayanib Boborahim Mashrab tarjimayi holini ilk marta ilmiy asosda tiklashga muvaffaq bolgan.

Tadqiqotda shoir tarjimayi holi, hayoti va ijodi, asarlarining qimmati, mohiyati umumlashtirilgan holda tadqiq etilishi uning tanqidiy-biografik ocherk janrida yaratilganligini ko’rsatadi. «Fors shoiri Umar Xayyom» asari ham tanqidiy-biografik ocherk janriga mansub. Fitrat, awalo, Umar Xayyom haqida portret-maqola yaratgan. Shundan keyin uning qo’liga shoir haqida yana bir qimmatli manba tushadi. Va shular asosida yirik tadqiqot yaratiladi. U Mashrab haqidagi ocherkdan hajmi, ko’lamining kengiigi bilan farq qiladi. Fitrat ocherk boshida «Bir-ikki so’z» (xuddi hozirgi so’zboshilarday) deya shoir shaxsi haqida qisqa ma’lumot bergandan so’ng, u yashagan davr va adabiy muhit tasviriga to’xtalishni lozim topadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda:

1) tanqidiy-biografik ocherkda shoir tarjimayi holi aniq manbalarga tayanilgan holda yoritildi, Umar Xayyom haqida yctarli ma’lumotga ega bo’lmagan o’sha davr o’quvchisi uchun bu qimmatli manba edi;

2) Xayyomning maslagi, asarlari, ayniqsa, ruboiylarini tadqiq etish asnosida uning ijodiga xolis baho berildi, adabiyotda tutgan o’rni ko’rsatildi;

3) olimning Xayyom ijodi haqidagi mulohazalari, “jozib uslubi”[5] (Oybek) bugungi kitobxonni ham loqayd qoldirmaydi. Uning sinchkovligi, aniq manbalarga tayanib ilmiy fikr yuritishi, qiyoslash asosida xulosalar chiqarishi, fikr-mulohazalarini erkin bayon etish usuli tanqidchi va adabiyotshunoslarning yangi aviodlari uchun bamisoli m ahorat maktabidir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo’ldoshev Q. Adabiyot o’qitishning almiy-nazariy asoslari. - Toshkent.: O’qituvchi, 1996.
2. Adabiyot nazariyasi. 2 jildlik, 2-jild. – Toshkent.:Fan, 1979.
3. Sultonov I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent.: O’qituvchi, 1980.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent.: O’zbekiston, 2002.
5. To’xliyev B. Adabiyot o’qitish metodikasi. – Toshkent.: 2018.
6. To’xliyev B. Adabiyot. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – Toshkent.: O’qituvchi, 2013.
7. Hojiahmedov A. Maktabda aruz vaznini o’rganish. – Toshkent.: O’qituvchi, 1995.
8. Hojiahmedov A. O’zbek aruzi lug’ati. – Toshkent.: Sharq, 1998.
9. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent. 2019.
10. Husanboyeva Q.. O’quvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatish. - Toshkent.: 2018.

11. Salayev F., Qurbaniyazov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli soʻzligi. – Toshkent.: Yangi asr avlodi. 2010.

AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ZAMON TALABI

Aliboyev Azizjon Bakir oʻgʻli

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy gʻoya, maʼnaviyat asoslari va huquq taʼlimi yoʻnalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda jadal rivojlanib borayotgan dunyoni axborot texnologiyalarisiz tasavvur eta olmasligimiz, yurtimiz ravnaqi uchun yosh avlodga axborot texnologiyalari boʻyicha boshlangʻich sinfdanoq bilim va koʻnikmalar shakllantirilganda hozirgi erishilgan yutuqlardanda katta yutuqlarga erishishimiz haqida soʻz yuritilgan.

Kalit soʻzlar: Axborot kommunikatsiya texnologiyalari, axborot, dasturlash, IT, kompyuter, informatika, onlayn kurslar.

Biz hozirgi kunda jadal rivojlanib borayotgan dunyoni axborot texnologiyalarisiz tasavvur eta olmaymiz. Har kuni zamonaviy texnologiyalar bilan bogʻliq boʻlgan yangiliklar haqida eshitamiz. Bunday texnologiyalar albatta har qanday ishda inson omilini kamaytirishga, insonning mehnat kuchini tejashga, qilinayotgan ishlarda xatolarning kamayishiga albatta oʻz taʼsirini koʻrsatmay qolmaydi.

Bugungi kunda yurtimizda yoshlarning zamonaviy axborot texnologiyalarini oʻrganishlari uchun zarur shart sharoitlar yaratib berishga katta eʼtibor qaratilmoqda. Buning ijrosini yurtimiz yoshlarini keng miqiyosda qamrab olayotgan “Bir Million Oʻzbek Dasturchilari” loyihasi misolida koʻrishimiz mumkin. 2019-yil 21-noyabr kuni yurtimiz poytaxti Toshkent shahrida joylashga Inha Universitetining Katta Majlislar zalida “Bir Million Oʻzbek Dasturchilari” loyihasini ishga tushirish marosimi boʻlib oʻtdi. Bu marosimda Oʻzbekiston Respublikasi Bosh vaziri Abdulla Aripov, Birlashgan Arab Amirliklarining hukumat va kelajakishlari boʻyicha vaziri Muhammad bin Abdulloh al-Qarqoviy, Birlashgan Arab Amirliklarining sunʼiy intellekt texnologiyalari vaziri Umar bin Sulton al-Olama, Oʻzbekiston Respublikasining oʻsha vaqtdagi xalq taʼlimi vaziri Sherzod Shermatov, oʻsha vaqtdagi Tashqi savdo va investitsiyalar vaziri Sardor Umrzoqov, Oʻzbekiston Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi vakillari ishtirok etdi. “Bir Million Oʻzbek Dasturchilari – One Million Uzbek Coders” loyihasi ,

Birlashgan Arab Amirliklari Dubai Future Foundation fondi, Toshkent shahridagi Inha universiteti va IT park qoshidagi IT-akademiyasi koʻmagida ushbu loyiha amalga oshirildi. Bu loyihsning maqsadi, oʻzbek tilidagi onlayn platforma kurslari orqali oʻzbek

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yoshlariga axborot texnologiyalarini o'rgatish, yosh dasturchilar yetishtirishdir. Bu onlayn platforma orqali tort ta'lim yo'nalishi bo'yicha kurslar tashkil etildi.

1. Android dasturlash
2. Full-Stack Devolepment
3. Fronted Devolepment

4. Ma'lumotlar tartibi Bunday kurslarda o'qish 120 soatni tashkil etishi rejalashtirilgan bo'lib, har bir bosqich yakunida o'quvchilar uy ishlari hamda laboratoriya ishlarini bajarishadi va onlayn topshirishadi, bunda ularga maxsus sertifikatlar beriladi. Loyihadagi onlayn kurslar 2012-yilda Amerikaning Stenford Universiteti axborot texnologiyalari dasturlashni yanada keng rivojlantirish uchun tashkil etilgan. Udacity kompaniyasi o'quv kurslari asosida shakllantirildi, ya'ni u yerdagi kurslar o'zbek tiliga tarjima qilindi. Onlayn kurslarni muvaffaqiyatli tugatgan o'quvchilar Udacity platformasidagi boshqa 100 dan ortiq Nanodegree dasturlarida o'qishni davom ettira olishadi. Bunday imkoniyatga ega bo'lish uchun ta'lim oluvchilar kurslarni tamomlaganlaridan so'ng, yakuniy bitiruv imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirishlari va iloji boricha yuqori ball to'plashlari zarur bo'ladi. Ta'lim oluvchilar orasida eng yuqori ball to'plagan 150 nafar bitiruvchilarga grantlar beriladi.

Nanodegree dasturlarini tugatganidan keyin ta'lim oluvchiga, Udacity diplom topshiradi. Nanodegree diplomlari Amerikaning Autodesk, Salesforce, Google AT&T va dunyoning boshqa yirik gigant kompaniyalari tomonidan tan olinadi va bitiruvchilarning bilimlariga qarab ishga olinishlari mumkin. Bunday loyiha birinchi bor Birlashgam Arab Amirliklarida “One Million Arab Coders” nomi bilan ishga tushirilgan. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2019-yil mart oyidagi Birlashgam Arab Amirliklariga rasmiy tashrifi doirasida O'zbekiston Respublikasi va Birlashgam Arab Amirliklari bilan bir qancha sohalarda hamkorlik qilishga kelishib olingandi.

Shunday hamkorlik va kelishuvlardan biri – “One Million Uzbek Coders” loyihasini O'zbekistonda ham yo'lga qo'yish bo'yicha edi. Shunday kelishuvlar asosida O'zbekistonda ham shunday ta'lim platformasi ishga tushirildi. Bugungi kunda axborot texnologiyalarining kelajagi yuksak ekanligiga hech qanday isbotning keragi yo'q. barchamiz buni ko'rib, guvohi bo'lib, anglab turibmiz. Hozirgi kunda barcha ota-onalar farzandini dasturlash tilini mukammal o'rganishini istayotgani hech kimni hayratga solmaydi.

Ota-onalari dasturlash tilini o'rganishini xohlayotgan ko'plab yoshlar bu sohani hech ikkilanmay tanlashmoqda. Hattoki dasturlash tilini o'rganish uchun ko'plab insonlar o'z kasblarini ham o'zgartirishmoqda. Yoshlikda olingan bilim, toshga o'yilgan naqsh demakdir. Darhaqiqat, hozirgi kunda yoshlarning bolalik davridanoq axborot

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalari bilan do‘stlashishi juda ham yaxshi. Hozirgi vaqtda bir yoshga to‘lmagan bolaning ham qo‘lida ham telefonku deyishimiz mumkin. Bu axborot texnologiyalaridan qanday foydalanishga bog‘liq. Hozirgi kunda ba‘zilar internetda pullarini ko‘kka sovursa, yana kimdir unda pul ishlab topmoqda. Axborot texnologiyalari davrida ilm egallash, bu orqali o‘z hissasini qo‘shish borasida bugungi kunda qanday ishlar amalga oshirilmoqda? Misol uchun maktablarda informatika darslari qay darajada o‘qitilmoqda? Yurtimizdagi maktablarning boshlang‘ich sinflarida axborot texnologiyalariga oid birorta ham fan kiritilmagan.

5-sinfdan 11-sinfgacha haftasiga ikki marotaba “informatika” fani o‘qitiladi. Faqatgina xususiy maktablarga o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda “Kompyuter savodxonligi” va “Robototexnika” fanlarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jadvallariga kiritganlar.

Xususiy maktablarning qamrovi kamligi hamda barcha otaonalarining farzandlaarini xususiy maktablarda o‘qita olmasligi bois bu oqlov bo‘la olmaydi. Misol uchun qo‘shni Qozog‘istonni olaylik. U yerda bu yildan birinchi sinf o‘quvchilarining dars jadvaliga “Raqamli savodxonlik” fani kiritildi. Maktablardagi dars jadvalida oldindan mavjud bo‘lgan “Axborot kommunikatsion texnologiyalar” va “Informatika” fanlaridan o‘quvchilarga ta‘lim berish jarayonini qaytadan ko‘rib chiqish va o‘quvchilarga dasturlash tillarini ko‘proq o‘rgatish borasida kelishib olindi. Ukrainadagi ba‘zi maktablarda birinchi sinfdanoq, ba‘zilarida ikkinchi sinfdan axborot texnologiyalari darsi o‘tiladi.

Germaniyada ham ikkinchi sinfdanoq “Texnologiya va kommunikatsiya” fani dars jadvallariga kiritilgan. Bunday darslar o‘quvchilar yoshini inobatga olgan holda ancha yengil o‘tiladi, o‘quvchilarga virtual va real olam o‘ratsidagi farq tushuntiriladi. 3-6 sinf o‘quvchilari esa murakkab bo‘lgan IT loyihalarini o‘rganishga kirishadilar. 7-10 sinf o‘quvchilariga esa dasturlash tillari chuqur o‘rgatiladi. Bunday ta‘lim asosida maktab bitiruvchilari tayyor mutaxassis bo‘lib chiqadi. Janubiy Koreyada esa “Informatika” fakultativ darslar qatoriga kiritilganligi uchun o‘rta ta‘lim maktablarining barcha sinflarida majburiy tartibda o‘qitiladi. Sinf yuqorilagani sari dars soatlari oshiriladi hamda mavzular murakkablashadi. O‘zbekiston ta‘lim tizimidan namuna sifatida foydalanayotgan Finlandiyada ham axborot texnologiyalariga oid fan birinchi sinfdanoq kiritilgan. 7-9sinflarda esa ushbu dars soatlari ko‘paytiriladi. Ko‘rib turganimizdek axborot texnologiyalari sabog‘ini boshlang‘ich sinfdan berish rivojlangan davlatlar tajribasida kuzatilgan va o‘zini oqlagan.

Ming afsuslar bo‘lsinki bugungi kunda maktablarimiz bilim o‘chog‘i bo‘lolmayapti. Maktablarni bitirgan o‘quvchilar oliy ta‘lim muassasalariga kirish uchun repititorga qatnashi har bir inson uchun odatiy holga aylanib qolmoqda. Shu kabi axborot

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalariga qiziqqan o‘quvchilar uchun haftada ikki marotaba o‘tiladigan “informatika” darslari yetarli bo‘lmayapti. Albatta dars soatlarini ko‘paytirish bilangina bu masala hal bo‘lib qolmaydi. “Informatika” darsi har kuni o‘tilsayu, malakasiz pedagoglar o‘quvchilarga saboq bersa, texnik vositalar yetarli bo‘lmasa, kompyuterlar “tegma buzasan” buyrug‘i bilan ko‘rgazma uchun tursa foydasi yo‘q albatta.

Avvallari ingliz tili ham maktablarda 5-sinf dan o‘qitilar edi, ammo zamon talabilarini inobatga olgan holda 1-sinf dars jadvaliga kiritildi. Axborot texnologiyalari dolzarbligi oshib borayotgan bir davrda maktab dasturlarida ham shunga muvofiq o‘zgartirishlar kiritish davri yetib keldi. Hozirgi kunda bolalar maktab, balki bog‘cha yoshidanoq axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ishlata olmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, bolalar raqamli savodxonlikka tayyor. Axborot texnologiyalari fani bolalar yoshiga moslashtirilgan holda o‘tiladi. Dars jarayonlari qiziqarli ma‘lumotlar va o‘yin shaklida olib boriladi, bunda o‘quvchilarga ortiqcha bosimning oldi olinadi. Maktabga qadam qo‘ygan o‘quvchiga texnika shunday tutqazib qo‘yilmaydi, undan foydalanish, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilish asta-sekin o‘rgatiladi. Maktablarda boshlang‘ich sinfdanoq axborot texnologiyalari darsi kiritilsa, yoshlarimizning bilim bilan to‘yingan ongida yot g‘oyalarga o‘rin qolmaydi.

Ularning internet va ommaviy madaniyatning salbiy oqibatlaridan davolashga ahtiyoj qolmaydi. Chunki, u allaqochon axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan faqat foydali ishlar uchun foydalanadi, yuqori daromadga yetaklaydigan yo‘l ekanini tushunib yetgan bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. “Yangi O‘zbekiston” gazetasining 2020-yil 10-oktyabrdagi 194-soni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-sonli “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-2909-son qarori.

TALABALAR O‘RTASIDA MEDIA SAVODXONLIKKA O‘RGATISH VA AXBOROT MADANIYATINI OSHIRISH

Chutbayev Jumanazar Abdimumin o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annostasiya: Ushbu maqolada talabalar o'rtasida mediasavodxonlik va axborot madaniyatini oshirish masalasi yoritilgan. Bugungi kundagi yoshlarning axborotga bo'lgan o'chligi, axborotlarning turlari haqida ma'lumotlar berilgan. Axborot madaniyatini oshirish davr masalasi ekanligi yana bir karra isbotlangan.

Kalit so'zlar: media, mediasavodxonlik, axborot resursi, axborot tezligi, axborot madaniyati, ijtimoiy tarmoqlar, kiber olam, kiberxavfsizlik, ijobiy va salbiy axborotlar, axborot huruji.

Hozirgi kunda hech bir shak-shubhasiz dunyoni internetsiz, kiber olamsiz tasavvur etib bo'lmay qoldi. Hatto, juda kichik yoshdagi bola ham bemalol mobil telefondan foydalana oladi, hozirgi kunda. Tanganing ikki tomoni bo'lganidek, internetning ham yaxshi ham yomon tomonlari mavjud. Kimdur iloji boricha o'zi uchun foydali, naf keltiradigan tomonidan foydalansa, yana kimdur ijtimoiy tarmoqlarning zararli, buzg'unchi saytlaridan foydalanadi. Eng asosiysi esa hozirgi kunda internetdan eng ko'p kelajagimiz egalari yoshlarimiz foydalanishadi.

Tabiiyki, ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanish uchun, yoshlarimizning kelajagini buzg'unchi g'oyalardan asrash uchun mamlakatimizda kiber olamdan foydalanishda turli tartib- qoidalar o'rnatilgan. Ayniqsa, talaba yoshlarning media savodxonligini, axborot madaniyatini oshirishga mamlakatimizda katta e'tibor qaratmoqda.

Media va axborot savodxonligi - bu ijodiy faoliyatda barcha zarur vositalardan foydalangan holda axborot va media mahsulotlarini samarali olish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish, yaratish va tarqatish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, munosabat, malaka va amaliyotlar majmuidir. Bugungi kunda dunyo ommaviy axborot vositalarida axborotni tanlash va to'g'ri baholash qobiliyati dolzarb bo'lib qolmoqda.

Xo'sh, media savodxonlik nima? Nega bugun uning ahamiyati tobora ortib bormoqda? Axborot oqimining bir necha barobar tezlashishi, ijobiy ma'lumotlar bilan bir qatorda salbiy xarakterdagi axborotning ko'payishi media savodxonlikka ega bo'lish zaruratini qo'ydi. An'anaviy tarzda media savodxonlik shaxsning adabiya sarlarni tahlil eta olish va sifatli matnlarni yaratishidan iborat bo'lgan. Bugun media savodxonlik - axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilish demakdir. Media savodxon

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

inson o‘ziga bu axborotni kim va nima maqsadda yaratgan? Ushbu xabar men uchun zarurmi? Degan savolni bera olishi va to‘g‘ri xulosa chiqarishi, unga nisbatan tanqidiy yondashishi lozim. Bugungi axboriy muhitni tushunishda media savodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. Xo‘sh, media savodxonlik nima uchun kerak? Avvalo:

- Huquqiy demokratik jamiyatimizning to‘laonli, faol fuqarosi sifatida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmun - mohiyatini tushunish;

OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko‘nikmalarini shakllantirish;

- Axborot orqali inson ongini boshqarishga yo‘l qo‘ymaslik va har qanday vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish ;

- Insonning vizual obrazlar ta‘sirida ijobiy yoki salbiy tomonga o‘zgarishlarini tahlil eta olish va vizual xabarlar ostida beriladigan ko‘rinmas ma‘lumotlarni “o‘qiy olish”;

- OAV orqali beriladigan matnli kommunikatsiyalar mohiyatini tahlil etish.

Fikrimcha, media savodxonlik media ta‘limning uzviy bog‘liq qismidir. Shu bilan birgalikda uning ko‘rinishlari ko‘paymoqda. Bugungi kunda medianing tahlil etilishi natijasida tilimizga kirib kelayotgan tushunchalar, ya‘ni media savodxonlik, media ta‘lim, mediani o‘rganish va boshqalar bir-biri bilan bog‘liq bo‘lsa-da, media axborotni qabul qilish, saralash, tahlil etish, baholashda media savodxonlik tushunchasi bilan birgalikda media ta‘lim, mediani o‘rganish, media madaniyat tushunchalari ham qo‘llanilyapti.

Masalan: Media ta‘lim – media o‘quv dasturida integrallashgan, fanlar aro asosida o‘rganilishini; – «mediamavzu»ni aniq bir fan doirasida tahlil etilishini; – amaliyish va tahlil orqali mediaga tanqidiy yondashishni; – uning shakli, texnologiyalari, axborotni uzatish usullarini o‘rganishni; – media agentliklarni, ularning ijtimoiy, siyosiy va madaniy rolini o‘rganishni; – talabning OAV bilan ishlashini; – tadqiqot faoliyatini; – medianing til va san‘at orqali auditoriyaga ta‘sirini o‘rganadi.

Media savodxonlik mediani o‘rganish bo‘lib, media ta‘limning quyidagi natijalariga asoslanadi va o‘z oldiga: – medianing shaxs va jamiyatga ta‘sirini tushunish; – ommaviy kommunikatsiya jarayonini anglash; – media matnlarni tushunish va tahlil eta olish; – media kontekstini tushunish; – media matnlarni yaratish va ularni tahlil etish; – media matnlarni baholashga va ularni saralash vazifalarini qo‘yadi.

Bugungi kunda media, ya‘ni ommaviy axborot vositalari, kino, teatr, san‘atning turlari, madaniyat sarchashmalari, internet orqali uzatilayotgan har qanday ma‘lumot insonongiga o‘zining ma‘lum bir ta‘sirini o‘tkazib, uning dunyoqarashini o‘zgartirishga sabab bo‘lmoqda. Yuqorida tilga olingan tushunchalarning qo‘llanilishi va bugungi kunda media ta‘lim, media savodxonlik, media tanqid va mediani o‘rganishga bo‘lgan intilishning asosiy maqsadi ham axborotning yaratilishi, uning tarqalish jarayonini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tushunib yetish, tijorat, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va madaniy maqsadlarda tarqatilayotgan axborotning mohiyatini anglagan holda uni baholay olishdir.

Talabalarda bu ko'nikmalarni shakllantirish hozirgi davr talabiga aylangan. Biz hammamiz media olamida yashaymiz va har kuni media savodxonlik muammolariga duch kelamiz. Yoshlarga bunday qiyin sharoitda o'zini tutish qoidalar va o'z-o'zini himoya eta olishni o'rgatish juda muhimdir. Yoshlarni zararli oqimlardan himoyalash - kelajakdagi kiberolamimizni havfsizligini ta'minlash bilan barobardir. Elektron vositalardan unumli foydalanish mashg'ulot samaradroligini oshirishga xizmat qiladi.

Yani, mashg'ulotlardagi barcha mavzularni to'liqroq yoritish uchun bir qancha qoidalar, rasmlar, allomalarimiz siymolari, slaydlarga ega bo'lish talab etiladi. Lekin maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining bu borada imkoniyatlari cheklangan. Bundan tashqari har bir mashg'ulot uchun o'quv materiallari tayyorlash va ulardan foydalanish ko'p mehnat va vaqtni talab etadi. Mashg'ulotlarni zamonaviy axborot vositalari yordamida tashkil etilishi bolalarning qiziqishini oshiradi. Bunday intilish o'qib, o'rganayotgan bolalarni yetuk, intellektual salohiyatli bo'lib yetishishini ta'minlaydi.

Darhaqiqat, ta'limni axborotlashtirish jamiyatni axborotlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirilishining muhim shartidir. Bu jarayon rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish maqsadida yangi axborot texnologiyalarini qo'llash, bu texnologiyalarning metodlari va vositalaridan foydalanish, ta'lim-tarbiyaning barcha bosqichlarini jadallashtirish orqali uning sifati va samaradorligini oshirish va pirovardida yoshlarni axborotlashgan jamiyat sharoitida yashashga tayyor qilib tarbiyalash masalalarini o'zida qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirligi "ILK QADAM" maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv dasturi.
2. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga quyiladigan davlat talablari 1.
3. T.Z. Teshaboyev Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va telekommunikatsiya. 2019-yil Farg'ona
4. Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish. Ma'ruzalar to'plami. Toshkent 2017
5. K. Mullaboyev Maktabgacha ta'lim metodikasi 2019-yil.
6. Abduqodirov A.A. va boshqalar. Axborot texnologiyalari. -T.: 2002-148 bet.
7. Adilova S. Multimedia vositalari va ularni ta'lim jarayonida qo'llash.// Pedagogik ta'lim. 2001.-№2 .20-21 bet

TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA INNAVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATINI OSHIRISH VA PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMI

Hakimov Husniddin G'ayrat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annatsiya: Ushbu maqolada Yangi O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim yangiliklari, uning ustuvor masalalarini ishlab chiqish to'g'risida ma'lumotlar mavjud. Bundan tashqari ta'limda yangi texnologiyalarning joriy etilishi, yetakchi davlatlar ta'lim tizimini o'rganish ular bilan kadrlar almashinuvi kabi ma'lumotlar qayd etilgan.

Kalit so'zlar: Ilm-fan, taraqqiyot, zamonaviy ta'lim, malakali kadrlar, innavatsion yangiliklar, inklyuziv ta'lim, metodik materiallar.

Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm – fan, ta'lim va tarbiya ekanligi isbot qilmas haqiqatdir.

Bugun mamlakatimizda olib borilayotgan islohatlar yoshlarning oliy ta'lim bilan qamrab olinishini yanada kengaytirish, ularni bilim va malakali etib tarbiyalash, jahon taraqqiyotiga mos mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan. Yangi O'zbekistonga ilm-fanga e'tibor yuqori cho'qqiga chiqqani bejiz emas. Chunki hozir zamonaviy hayotni ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jahonning yetakchi davlatlarida ham ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanmoqda. Zero, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Yangi O'zbekistonda ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan ishlar shuni ko'rsatadiki, har bir yoshning erkin ta'lim olishi, o'z sohasi bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lishida katta imkoniyatlar yaratib berilgan. O'z navbatida oliy ta'lim muassasalarining ilmiy solohiyatini oshirish, ilm-fan va innavatsiyani rivojlantirish hamda professor-o'qituvchilar va talabalar uchun qog'zbozlikni kamaytirish, sohani raqamlashtirish orqali byurokratiya va korrupsiyani keskin qisqartitish ham ustuvor vazifalardan hisoblanadi.

Ularni samarali bajarish uchun oliy ta'lim muassasalariga akademik va tashkiliy-boshqaruv bo'yicha mustaqil qaror qabul qilish vakolati berilishi masala yechimiga qaratilgan eng to'g'ri yo'ldir. Negaki, bundan buyon, o'quv rejasi va adabiyotlari, fan dasturlarini joriy etish, professor-o'qituvchilarning o'quv yuklamasi hamda ta'lim shakllarni belgilashni oliygoh boshqaruv kengashining o'zi hal qiladi. Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati masalasiga alohida e'tibor qaratilar ekan, xalqaro tajribada ilmiy salohiyati 70 foizdan kam bo'lsa, bunday universitet nufuzli hisoblanmasligi ta'kidlab o'tilgan. Mamlakatimizda ta'lim tizimiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

borayotgan avlodni sog‘lom va har tamonlama yetuk voyaga yetkazish, ta‘lim -tarbiya jarayoniga samarali ta‘lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta‘limning samarali tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta‘lim bilan qamrovini ta‘minlash, maktabgacha ta‘lim muassasalarini zamonaviy o‘quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to‘ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarni jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda universitetlarning ta‘lim berish faoliyati yanada takomillashtirib, xalqimizning asrlar davomida shakllangan ilm sari intilish fazilati yana bir bor namoyon bo‘lmoqda. Yoshlarimiz sog‘lom hamda go‘zal turmush kechirish, egallagan kasbi bo‘yicha doimiy ish o‘rniga ega bo‘lish, mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olish, inson qadr-qimmatini kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, qisqacha aytganda komillikka erishish uchun harakat qilyapti va bu jarayonda ta‘lim olishni eng asosiy shart sifatida ko‘rmoqda. Mamlakatimizda 2019-yilning oktyabrida O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kansepsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatini samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta‘lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olinadi.

Kansepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o‘quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta‘lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta‘lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashirish, xalqaro e‘tirofga erishish hamda boshqa ko‘plab aniq yo‘nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta‘lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko‘tarish uchun xizmat qiladi. Ta‘lim sifatini oshirish- Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to‘g‘ri yo‘lidir. Ushbu holatni inobatga olib, davlatimiz rahbari 2022-yil davomida taraqqiyotning ushbu muhim omillariga uzluksiz katta e‘tibor qaratib keldi.

Jumladan, o‘tgan yili 6-iyulda Prezidentimizning “2022-2026- yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi”gi farmoni hamda “2022-2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi yangi tahrirdagi qonuni 1997-yil 29-avgustda qabul qilingan bo‘lib, unga ko‘ra qonun 11 bob, 75 ta moddadan iborat. Shundan amaldagi qonunning 34 ta moddasidan 33 tasiga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritilgan. Qonunning asosiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

maqsadi, ta'lim sohasidagi faoliyati, jumladan ta'limning turlari, shakllari, tizimini boshqarish, sifatini nazorat qilish, ta'lim -tarbiya ishtirokchilarining samarali hamkorlik qilish mexanizimlarni ta'minlashdan iboratdir. Oliy ta'lim sohasidagi dastlabki islohatlar, avvalo qamrovini oshirish, instituti va universitrlarning moliyaviy holatini yaxshilash, professor o'qituvchilarni moddiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Respublika o'quv yurtlarining chet ellardagi o'quv markazlari bilan aloqalari ancha mustahkamlandi.

Chet ellik o'qituvchiva mutaxassislarni xorijiy tilda mashg'ulot olib boorish uchun taklif qilish, shuningdek chet el o'quv va ilmiy markazlarda xodimlarning malaka o'qishi kengayib bormoqda. 2023-yil 30-aprelda bo'ladigan Referendumda Konstitutsiyamizga kiritilayotgan o'zgartirish va qo'shimchalar har bir yoshni e'tiborsiz qoldirmasa kerak. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, Konstitutsiyada ilk marotaba inklyuziv ta'lim uchun sharoit yaratishga alohida normalarning belgilanishi bolalar uchun ta'lim tarbiya ularning jismoniy va aqliy rivojlanishini hisobga olgan holda tashkil etilishi, ta'lim olish jarayonida ularni biror bir shaklda kamsitishga yo'l qo'ymasligi, barcha bolalarning tengligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biz yoshlar o'zgarishlarda faol bo'lib, yurtimiz kelajagi uchun bor kuchimiz bilan harakat qilishimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, yurtimizda oliy ta'limni har tamonlama rivojlantirish, yoshlarni ta'limga bo'lgan qiziqishini uyg'otish lozim. Oliy ta'lim mamalakatning ertangi kunini belgilab beradigan, jamiyat hayotining barcha jabhasini isloh etishda hal qiluvchi vazifani bajaradigan muhim omildir. Jamiyatda oliy ma'lumotga ega, yuksak malakali mutaxassislar qancha ko'p bo'lsa, rivojlanish shuncha tez va samarali bo'ladi. Ta'lim sifati rivojlansa, har bir sohada o'zgarish, rivojlanish kuzatiladi. Hukumatimiz tomonidan yoshlarimizning bilim tajribalarini oshirish maqsadida, davlat tomonidan bilimli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish, ta'lim tizimini o'rganish va uni hayotga tadbqiq etish uchun keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri.- Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022.- 405-416 bet.
2. "Yoshlar ovozi" ijtimoiy-siyosiy,iqtisodiy,adabiy badiiy gazeta. 15-16 son. T.: 2023.
3. Xalq so'zi gazetasi. N.29. 11.02. 2023 yil 4. www.yoshlarovozi.uz

KO‘P TARMOQLI TADQIQOTLAR VA TA’LIMNING INNOVATSION ISHLANMALARI

Xaytboyeva Ozoda Umirbay qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

Annotasiya: Ushbu maxolada ko‘p tarmoqli yondashuv va ta’limning innovatsion ishlarnalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilinadi. Ko‘p tarmoqli tadqiqotlar ta’lim sohasidagi samarali metodlarni yaratishda, yangi texnologiyalarni joriy etishda va o‘quv jarayonlarini optimallashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim tizimida yangi pedagogik metodlar, raqamli platformalar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan innovatsion ishlarnalar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Ko‘p tarmoqli tadqiqot, axborot texnologiyalari, virtual darslar, interaktiv, innovatsiya, sun’iy intellekt.

Инновационные разработки в междисциплинарных исследованиях и образовании

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь междисциплинарного подхода и инновационных разработок в образовании. Мультидисциплинарные исследования играют важную роль в создании эффективных методов в сфере образования, внедрении новых технологий и оптимизации образовательных процессов. В системе образования изучаются инновационные разработки, направленные на повышение качества образования за счет внедрения новых педагогических методов, цифровых платформ и современных технологий.

Ключевые слова: Мультидисциплинарные исследования, информационные технологии, виртуальные занятия, интерактив, инновации, искусственный интеллект.

Innovative developments in multidisciplinary research and education

Abstract: This article analyzes the relationship between a multidisciplinary approach and innovative developments in education. Multidisciplinary research plays an important role in creating effective methods in the field of education, introducing new technologies and optimizing educational processes. Innovative developments aimed at improving the quality of education through the introduction of new pedagogical methods, digital platforms and modern technologies are studied in the educational system.

Key words: Multidisciplinary research, information technologies, virtual classes, interactive, innovation, artificial intelligence.

Ko‘p tarmoqli tadqiqotlar va ta’limning inovatsion ishlarnalari zamonaviy bilim va texnologiyalarni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Hozirgi kunda jahon miqyosida ilmiy tadqiqotlar va ta’lim tizimi bir-biri bilan chambarchas bog‘langan, bu esa yangi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilimlarni kashf etishga, ilg‘or texnologiyalarni ishlab chiqishga va jamiyatni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shu sababli, ko‘p tarmoqli tadqiqotlar va ta’limning innovatsion ishlanmalari haqida gapirganda, ilm-fan, ta’lim va amaliyotning o‘zaro bog‘lanishi va o‘sib borayotgan roli alohida e’tiborga loyiqdir.

Ko‘p tarmoqli tadqiqotlar (interdisciplinary research) – bu turli fanlar, sohalar va bilim tarmoqlarining integratsiyasi orqali yangi, ilg‘or natijalar olishga intiladigan ilmiy faoliyatdir. Bunday tadqiqotlar an’anaviy ilmiy metodlarga nisbatan kengroq va chuqurroq tahlilni ta’minlaydi. Masalan, biotexnologiya, ekologiya, axborot texnologiyalari, matematika va kimyo kabi fanlar o‘rtasidagi sinergetik munosabatlar yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, yangi kasb va ijtimoiy tizimlarni yaratishga imkon beradi. Ko‘p tarmoqli tadqiqotlar zamonaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt, kabi sohalarda innovatsion yutuqlarni keltirib chiqaradi. Ta’limning inovatsion ishlanmalariga to‘qtalsak, yangi avlod ilm-fanini yaratish uchun ta’lim tizimi doimo yangilanib borishi kerak.[1] Innovatsion ta’lim metodlari va texnologiyalarini joriy qilish muhim ahamiyatga ega, chunki bu talabalar va o‘qituvchilarning samarali o‘qish va o‘rganish jarayonlarini ta’minlaydi. Bugungi kunda bu borada bir qancha innovatsion ishlar amalga oshirilmoqda. Ko‘p tarmoqli yondoshuvlar innovatsiyalarni yaratishda juda samarali. Masalan: Axborot texnologiyalari.

Axborot texnologiyalarining ta’limdagi roli - Virtual darslar, masofaviy ta’lim, interaktiv o‘quv platformalari ta’lim oluvchilarga global bilimga erishish imkoniyatini yaratdi. Ta’lim oluvchilar va o‘qituvchilar uchun o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan zamonaviy vositalar va platformalar joriy etildi. Bu texnologiyalar o‘qituvchilarga o‘z ma’ruzalarini ta’lim oluvchilarga interaktiv tarzda taqdim etishga, talabalarga esa o‘z bilimlarini samarali ravishda baholash imkonini beradi. Maqsadli o‘quv dasturlari va moslashuvchan o‘qitish metodlari haqida aytib o‘tadigan bo‘lsak, har bir talaba o‘ziga xos shaxsdir, shuning uchun ta’lim jarayonini individual ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion ta’lim metodlari o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga, o‘qish samaradorligini oshirishga yordam beradi.[2] Hozirgi kunda ta’limda yangi metodikalar, masalan, loyiha asosida o‘qitish, guruhli ishlash, kabi metodlar keng tarqalgan. Bu ta’lim oluvchilarga o‘z bilimlarini real hayotdagi vaziyatlarga tatbiq etishga yordam beradi.

Ta’limda innovatsion ishlanmalarning ahamiyati.

Innovatsion ishlanmalari — bu yangi texnologiyalar, metodologiyalar va jarayonlarni ishlab chiqish, shuningdek, mavjud tizimlar va mahsulotlarni yaxshilashga qaratilgan ijodiy yechimlar. Bunday ishlanmalarning jamiyat va iqtisodiyotdagi roli nihoyatda katta. Ular nafaqat ilm-fan va texnologiya sohalarini rivojlantiradi, balki yangi ish o‘rinlarini yaratadi, samaradorlikni oshiradi va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta'limdagi innovatsion ishlanmalarni qo'llash, o'qituvchilarning malakasi va talabalarning tajribasini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasasining innovatsion faoliyatini joriy etishda innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirish jarayonlari ham muayyan sikllardan iboratdir.[3] Ushbu nuqtai nazardai olib qaralsa, innovatsion jarayon vaqt o'lchamlarida izchil davom etuvchi, ahamiyati jihatidan bir xil bo'lgan turli xil bosqichlarda funktsional jihatdan alohida mazmun kasb etib bir-biridan farqlanadigan faoliyat yig'indisidir. Innovatsiya faqat bitta sohaning chegaralari ichida rivojlanishi mumkin emas, chunki zamonaviy muammolar ko'pincha bir nechta sohalarning integratsiyasini talab qiladi. Masalan, sun'iy intellekt.

Sun'iy intellekt va o'qitishda innovatsion ishlanmalar - bu texnologiyalar ta'lim oluvchilarning o'qish uslublarini aniqlash, o'qituvchilarga ta'lim oluvchilarni individual ravishda kuzatib borish imkonini beradi. Shuningdek, sun'iy intellekt orqali talabalar o'z vaqtida yordam olishlari, darslarning qiyinchilik darajasini sozlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday texnologiyalar ta'lim oluvchilarni mustahkamlash va o'rgatishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ta'limdagi innovatsiyalar va ko'p tarmoqli tadqiqotlar jamiyat va iqtisodiyotning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda ko'p tarmoqli tadqiqotlar va ta'limning innovatsion ishlanmalari nafaqat fan va ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga, balki butun jamiyatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Innovatsion ishlanmalarning joriy etilishi yangi bilimlar yaratishga, o'quv jarayonlarini modernizatsiya qilishga va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga olib keladi. Shunday qilib, zamonaviy tadqiqotlar va ta'limdagi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun zarurdir.

Foydalanadigan adabiyotlar

1.Saidov F. Mamajonov I."Ko'plab tarmoqli tadqiqotlar va ta'limning integratsiyasi." 2020 y.

2.Muzafarov M. Tursunov R. "Innovatsion ta'lim metodlari va texnologiyalari." 2019 y.

3. M. I. Islamova. Sh. D. Ablakulov. “Innovatsion ta'limning rivojlanishi” academic research in educational sciences volume 2 | issue 4 | 2021 y.1565-1566 b.

KONFUTSIY G‘OYALARINING FALSAFIY ASOSLARI

Oblaqulov Shermuhammad

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda qadimgi Xitoyning buyuk donishmandi, bundan 2500 yil avval yashagan va ijod qilgan Konfutsiy "konfutsiychilik" deb ataluvchi axloqiy-siyosiy bilimlar ta'limotini ishlab chiqqan ta'limoti va falsafiy g'oyalari hududida so'z boradi. Bu ta'limotning mazmun-mohiyatini insonning tabiiy axloq-odobini takomillashtirish, davlatni boshqarish haqida ma'lumotlar berilgan. Konfutsiy ta'limotida hukmdor va quyi qatlam vakillari o'rtasidagi munosabatlar, jamiyatdagi tinchlik va osoyishtalik, nafosatshunoslik qoidalari haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: Ta'lim, tarix, falsafa, zamon, yo‘nalish, tanlash, qadriyat.

Konfutsiylik yoki konfutsiychilik - bu Xitoydan kelib chiqqan va axloqiy-siyosiy ta'limot sifatida tanilgan falsafiy oqimdir. Bu ta'limot, Konfutsiy (Kong Fuzi) tomonidan asos solingan bo'lib, uning ta'siri asrlar davomida davom etgan va Xitoy madaniyatining muhim qismiga aylangan. Konfutsiylik uchta muhim falsafiy-diniy oqimdan biri sifatida ko'riladi, bu oqimlar ichiga daosizm va buddizm ham kiradi.

Konfutsiylikning asosiy g'oyalari insoniylik, axloqiy qadriyatlar va jamiyatdagi tartibni ta'minlashga qaratilgan. Bu ta'limotda oilaga, jamiyatga va davlatga bo'lgan mas'uliyat muhim o'rin egallaydi. Konfutsiy o'zining ijtimoiy ahamiyatini, axloqiy printsiplarini va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish zarurligini ta'kidlaydi [1]. Konfutsiyga qadar, uning ilk izdoshlari ham o'zining ta'limotini rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Jumladan, Men-szi (Mengzi), Ven-szi va Xan Fey-szi kabi mutafakkirlar, uning g'oyalarni takomillashtirish va yangi talqinlar kiritishda faol ishtirok etishgan. Men-szi, miloddan avvalgi 371—289 yillarda yashagan, u inson tabiatining yaxshiligini va axloqiy qadriyatlarni kuchaytirishni zamonaviylashtirgan. Ven-szi esa 6-asrda, Konfutsiy g'oyalarni yanada rivojlantirib, ijtimoiy va siyosiy amaliyotda ularni tatbiq etishga urg'u bergan.

Bu ta'limotning yanada rivojlanishi va kengayishi keyingi asrlarda ham davom etgan, masalan, Fan Chjen (6-asr) va Xan Yuy (768—824) kabi mutafakkirlar tomonidan. Ularning mehnatlari konfutsiylik fikrlarining ijtimoiy hayot va siyosatdagi o'rnini mustahkamlashga yordam bergan [2]. Shunday qilib, konfutsiylik - bu faqat falsafiy yoki diniy ta'limot emas, balki rasmiy siyosat, ijtimoiy hayot va shaxsiy munosabatlar ustida kuchli ta'sirga ega bo'lgan bir tizimdir. Bugungi kunda ham, konfutsiylik g'oyalari Xitoy va boshqa O'rta Sharq mamlakatlarida muhim ahamiyatga ega va ko'plab ijtimoiy, axloqiy va siyosiy masalalarda e'tibor qaratiladi [1]. Konfutsiy ta'limotida insonparvarlik (jen), odob qoidalari (li) va fazilat (de) tushunchalari markaziy ahamiyatga ega.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Insonparvarlik konsepsiyasiga ko'ra, shaxslar axloqiy va ijtimoiy munosabatlarda yoshi ulug' va mavqei baland kishilarni hurmat qilishlari, shuningdek, podshohga sadoqatli bo'lishlari lozim. Bu tushuncha ijtimoiy tartib va ahloqiy qadriyatlarni muhim o'rin tutadi [3].

Odob qoidalari, o'z navbatida, yuqori fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular jamiyatning taraqqiyotini ta'minlaydi va adolatni tatbiq etishga yordam beradi. Burchni ado etish orqali inson kamolotga erishadi; bu jarayonda "sen o'zing nimaga erishishni istasang, boshqalarning ham erishishiga yordam ber" va "sen nima orzu qilmasang, boshqalarga buni ravo ko'rma" kabi hayotiy tamoyillar muhim ahamiyatga ega.

Konfutsiy "Buyuk ta'limot" va "O'rtalik haqida ta'limot" asarlarini yozgan deb hisoblanadi. Ushbu asarlarda, odamlarning birgalikda oqilona yashashi uchun zarur bo'lgan 5 ta muhim fazilat ta'kidlangan: donolik, insonparvarlik, sadoqat, kattalarni hurmat qilish va jasorat. Bu fazilatlar o'ziga va boshqalarga nisbatan hurmatni va odobni namoyon etadi. Faqat mumtoz va komil insonlar bunday fazilatlarni to'plashi mumkin.

Shu bilan birga, Konfutsiy ta'limotining asosi, jamiyatda barqarorlik va tinchlikni saqlashga qaratilgan, bu esa axloqiy qadriyatlar va insonparvarlikni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi [4]. Bu qadriyatlar har bir insonning ichki dunyosida chuqur o'rin egallaydi va shaxsiy taraqqiyotga ham xizmat qiladi.

Konfutsiyni falsafiy g'oyalari asosan ijtimoiy va axloqiy hayotga qaratilgan bo'lib, u o'zining ta'limotlari orqali insonlarning axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy tartibni va jamiyatdagi muhim munosabatlarni rivojlantirishga intilgan. Quyida uning asosiy g'oyalari va ularning ma'nosi keltiriladi:

1. Ren (insoniylik)

Ren — insonlar o'rtasida rahm-shafqat, mehr va g'amxo'rlikni anglatadi. Konfutsiy, bu fazilatni jamiyatning asosiy poydevori deb bilgan. Insonlar o'rtasida samimiy munosabatlarni o'rnatish, ijtimoiy ahvolni yaxshilashga yordam beradi.

2. Li (marifatchilik)

Li — ijtimoiy tartib va an'analarga amal qilishni ifodalaydi. U ijtimoiy hayotdagi axloqiy qoidalarni va urf-odatlarni o'z ichiga oladi. Konfutsiy, bu qadriyatlar orqali insonlarning o'zaro munosabatlarini va jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan.

3. Xiao (ota-onaga hurmat)

Xiao, oilaviy hurmat va mas'uliyatni bildiradi. Konfutsiy, oilaning jamiyatdagi o'rnini, avlodlar o'rtasidagi bog'lanishni kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Bu g'oya, avlodlarning burchlarini anglashiga yordam beradi.

4. Zhong (sadoqat)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Zhong, do'stlik, sadoqat va mas'uliyatni ifodalaydi. Konfutsiy, bu g'oyani muhim axloqiy fazilat sifatida ko'rgan. Sadoqat, shaxsiy va ijtimoiy munosabatlarda ishonchni oshiradi.

5. Deng (donolik)

Deng, bilim va donishga intilishdir. Konfutsiy, hayot davomida o'rganish va rivojlanish zarurligini ta'kidlaydi. Bu g'oya, insonlarni o'zlarini rivojlantirishga, donolik va tajriba orttirishga undaydi.

Konfutsiyning ta'limotlari, asrlar davomida sharqiy falsafa va axloqqa katta ta'sir ko'rsatdi. Uning g'oyalari, xususan, Xitoyda, Koreyada va boshqa sharqiy mamlakatlarda ijtimoiy tuzum va madaniyatni shakllantirishda muhim rol o'ynadi [5]. U, davlat boshqaruvi va ijtimoiy hayotda ahloqiy qoidalarni o'rnatishga intilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Konfutsiyning falsafiy g'oyalari, jamiyatda ahloqiy qadriyatlarni rivojlantirish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va insoniy munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan. U, insonning ijtimoiy hayotidagi mas'uliyatini anglashga, o'zaro hurmat va do'stlikni mustahkamlashga yo'naltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Древнекитайская философия: Собр. текстов. Т. 1.— М. , 1972.— С. 170.
2. A. V. NARBEOV. "DINSHUNOSLIK ASOSLARI" o'quv qo'llanma — T.:O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2008. Toshkent-2012.
3. ПОМОЩЬЮ АФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In E Conference Zone (pp. 5-10).
4. Abdullayevna, H. S. (2020). Peculiarities of the formation of animated nonsignificant using suffixing in the modern chinese language. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1504-1511.
5. Хашимова, С. А. ОБРАЗОВАНИЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ ПРИ ПОМОЩИ АФФИКСАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. World scientific research journal, 7(1), 20-23
6. Насирова, С. А., Хашимова, С. А., & Рихсиева, Г. Ш. ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КИТАЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ТЕРМИНОЛОГИИ. Ответственный редактор, 162. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ

ROSSIYA IMPERIYASI DAVRIDA ZARAFSHON VOHASI SUG‘ORISH TIZIMIDAGI O‘ZGARISHLAR

Reymbayeva Kamola Alimjanovna

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti

Tarix yo`nalishi 2-bosqich talabasi

kamolarimbayeva8@gmail.com

Ilmiy rahbar: dots. O.H. Jaynarov

Annotatsiya. Ushbu maqolada Rossiya imperiyasining Zarafshon vohasi irrigatsiyasi bo'yicha tashkil qilgan chora-tadbirlar tahlil qilingan. Bunda Zarafshon daryosi atrofidagi obikor yerlarning sug'orilish holati, ekilayotgan asosiy ekin turlari, sug'oriladigan yerlarni ko'paytirish bo'yicha imperiya ma'muriyati tomonidan ishlab chiqilgan dastlabki ishlar hamda ularning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Rossiya imperiyasi, Turkiston o'lkasi, Zarafshon vohasi, Zarafshon daryosi, irrigatorlar, irrigatsiya tizimi, ekin turlari, sug'orish inshootlari.

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi O'rta Osiyoni bosib olishga harakat qilganda rus burjuzasiyasi va pomeshchik tabaqalarining manfaatlarini hisobga olib savdo-sotiq ishlarini rivojlantirish va rus gazlama sanoati uchun arzon xomashyoga ega bo'lishni nazarda tutgan edi. Shuning uchun O'rta Osiyo bosib olingach, imperiya hukumati Turkiston o'lkasini shuningdek, uning serhosil vodiylaridan biri Samarqand vohasini arzon homashyo paxta manbayiga aylantirishga, keyinchalik bu o'lkaga o'z mustamlakachilik siyosatining tayanchi bo'lgan aholini ko'chirib keltirishga va ularning xo'jaliklarini kuchaytirishga katta e'tibor berdi.

1861–1865 yillardagi AQSHda bo'lgan bo'lgan fuqarolar urushi Amerikadan olinadigan paxta narxini oshirib yubordi. Natijada rus to'qimachilik fabrikalarida yuz bergan iqtisodiy vaziyat va buning ustiga sanoat va korxona egalarining tazyiqi qo'lga kiritilgan yangi o'lka iqtisodini ayniqsa uning dehqonchilik xo'jaligi va bu xo'jalikning asosi hisoblangan irrigatsiyasini imkon qadar kengroq o'rganishni talab etdi.

Imperiya ma'muriyatining ko'rsatmasi bilan XIX asrning 70-yillaridayoq bir qator olimlar va mutaxassislar Turkistonda, shu jumladan Samarqand vohasida ham dastlabki tekshirishlarni boshlab yubordilar.

1868–1871 yillar davomida esa yuqori Zarafshonda joylashgan Falg'or, Mastchoh, Fan, Yag'nob, Qishtut va Mog'iyon bekliklari Zarafshon okrugi tarkibiga kiritiladi. Qo'lga kiritilgan hududlarni har jihatdan ko'proq o'rganish maqsadida Zarafshon vodiysi bo'ylab turli xil ekspeditsiyalar tashkil etildi. 1870 yilning aprel-iyun oylarida Zarafshon yuqori oqimiga Iskandarko'l ekspeditsiyasi uyushtirildi. Bu ekspeditsiya tarkibiga tabiatshunos A.P.Fedchenko, injener D.K.Mishenkov, sharqshunos A.S.Kun,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

samarqandlik mirob va ekspeditsiyada tarjimon bo‘lib xizmat qilgan Abdurahmon ibn Muhammadlatif va boshqalar qatnashdilar. Iskandarko‘l ekspeditsiyasi tufayli Zarafshon daryosining eng kam o‘rganilgan qismi: Mastchoh, Falg‘ar, Qishtut, Mog‘iyon va Yag‘nob daryo vodiylari rus tadqiqotchilari tomonidan o‘rganildi[1].

XIX asrning 70-yillarida Zarafshon vodiysining ayniqsa qishloq xo‘jaligini o‘rganishda erishilgan dastlabki yutuqlarni 1889 yil 4 sentyabrda A.P.Fedchenkning Butunrossiya manafaktura vistavkasining Turkiston o‘lka bo‘yicha tashkil etish komissiyasining raisi A.I.Guluxovga yozgan maktubida keltirilgan ma’lumotlaridan bilib olish mumkin. A.P.Fedchenkning yozishicha ko‘rgazma uchun tayyorlangan materiallarda Zarafshon vodiysining lalmikor yerlarida shu jumladan, Oqdaryo bilan Oqtog‘ oralig‘ida joylashgan tog‘oldi yerlarida unumdor g‘alla hosili obikor yerlarda esa sholi, paxta va poliz ekinlari yetishtirish kerakligini alohida ta’kidlaydi[2].

Zarafshon vodiysining qishloq xo‘jalik va irrigatsiyasi to‘g‘risida XIX asrning 70-yillarida to‘plangan anchagina salmoqli materiallar o‘sha davr matbuotida nashr etilgan qator maqolalarda[3] hamda V.V.Radlov asarlarida[4] umumlashtirilgan.

Bu davr tadqiqotchilari orasida ayniqsa L.N.Sobolevning xizmati katta. 1868–1873 yillarda L.N.Sobolev rus geografik tashkilotining topshirig‘iga binoan butun Zarafshon okrugining umumiy holatini va irrigatsiyasiga oid juda boy statistik va geografik ma’lumotlar to‘playdi. Ayniqsa hozirgi Samarqand, Panjikent va Narpay hududlarining sug‘orish tarmoqlari ularning topografik joylashishi, katta-kichikligi, suv sarfi, qaysi tuman va qishloqlarni suv bilan ta’min etishi, qo‘sh yer hisobida sug‘orish maydoni, sug‘orish to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar yig‘adi[5].

Turkiston general-gubernatorligi tomonidan Samarqand viloyatida sug‘orish ishlarini yaxshilash va uni nazorat qilish maqsadida “Zarafshon okrugi irrigatsiyasi mudiri” lavozimi joriy etildi. Bu holat Rossiya imperiyasiga vodiyning suv resurslari va irrigatsiya tizimini ilmiy va texnik jihatdan o‘rganishda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etdi. Endigina barpo etilgan bu ma’muriyat uchun avvalo voha irrigatsiyasining umumiy ahvoli va suvdan foydalanish tajribalarini aniqlash lozim edi. Shuning uchun ish vodiyning asosiy suv manbayi Zarafshon daryosining oqim rejimi va undan boshlangan yirik kanallarining suv sarfini belgilab berishdan boshlanadi.

Dastavval Panjikentdan Buxoro amirligi chegarasigacha bo‘lgan masofada Zarafshon va uning har ikki sohilidan chiqarilgan Darg‘om, Yom, Qozon, Tuyatortar, Narpoy kabi eng yirik sug‘orish tarmoqlarining o‘zanlari ilmiy o‘rganildi. So‘ngra Samarqand vohasining deyarlik barcha katta-kichik sug‘orish inshootlari tekshirilib, xaritaga tushiriladi. Natijada bu kanallarning uzunligi, sug‘orish imkoniyati, sug‘oriladigan hududlar hamda har bir irrigatsiya tizimi bo‘yicha sug‘orma dehqonchilik yer maydonining umumiy hajmi aniqlandi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

L.N.Sobolevning ma'lumoti bo'yicha bu davrda Samarqand vohasida Zarafshon daryosidan bosh olgan 56 kanal bo'lib, ularning 42 tasi Panjkent va Samarqand bo'limlarini, 14 tasi Kattaqo'rg'on bo'limlarini suv bilan ta'minlagan. Samarqand vohasida Zarafshondan bosh olgan 56 kanaldan sug'orilgan yer maydonining umumiy hajmi 9893,79 qo'sh yoki 128 818,75 desyatnaga teng bo'lgan. Shu jumladan, Samarqand bo'limida 7410,25 qo'sh yoki 96489,5 desyatina va Kattaqo'rg'on bo'limida 2483,53 qo'sh yoki 32311,25 desyatina yer maydoni sug'orilgan[6].

Zarafshon okrugi irrigatsiya mudirining topshirig'iga binoan irrigatsiya tarmoqlarining ariq oqsoqoli va miroblari tomonidan vodiya yetishtiriladigan ekinlarning narxlari, ekiladigan hududlari, ekish va sug'orish davrlari aniqlanadi. Ekish davriga qarab Zarafshon vodiysiga ikki xil ekin navlari: kech kuzda ekiladigan ziraotlar (arpa, bug'doy, zig'ir, va boshqalar); bahorda ekiladigan ziroatlar (jo'xori, sholi, tariq, mosh, no'xat, qo'noq, sabzi, piyoz, tamaki va boshqalar) yetishtirilgan. Shu bilan birga vodiya go'za, beda, sebarga o'ti hashak uchun va boshqalar ekilgan. Shu jumladan bug'doy, jo'xori va sholi Samarqand uyezdida ko'proq yetishtirilgan. Bug'doy asosan sentyabr-noyabr oylarida ekilib aprel oyida bir marta, may oyida ikki marta sug'orilgan sholi may oyida ekilib 90 kun davomida muttasil sug'orilgan. Asosan sholi navlari Zarafshon okrugi Samarqand va Kattaqo'rg'on uyezdlarining Shavdor, Shiroz, Ofarinkent, Sug'd, Kattaqo'rg'on, Yangiqo'rg'on hamda Payshanba tumanlarida yetishtirilgan. XIX asrning oxirgi choragida Samarqand viloyati uzumchilikning asosiy markazi bo'lib, Xo'jand, O'ratepa va boshqa hududlarda yirik uzumzorlar va uzum bozorlari bo'lgan. Aynan vinochilik sohasining o'rta Zarafshon hududida keng rivojlanib borishi o'z navbatida irrigatsiya ishlariga bo'lgan e'tiborni ham kuchaytirdi.

Bu davrda Zarafshon vodiysida jami 32 xil ekin navi yetishtirilgan. Samarqand vohasida sug'orishni ko'proq talab qiladigan ekin navlari yetishtirilib suvga muhtojlik apre-avgust oylariga to'g'ri kelgan. Aprelda ko'k ekinlarni ekish va oq ekinlarni sug'orish uchun, may-iyun oylarida u sholikorlik uchun sarf etilgan. Avgust va sentyabr oylarida esa kuzgi ekinlarni ekish oldidan yerni sug'orib haydash uchun berilgan.

Irrigatsiya sohasida olib borilgan dastlabki tadqiqotlarga asoslanib Zarafshon okrugining harbiy gubernatori Abramov 1878 yil 19 iyulda maxsus farmon chiqarib Samarqand vohasida daryo suvini irrigatsiya tizimlari o'rtasida odat bo'yicha taqsimlash, nihoyat sug'orishni haqiqiy talablari va Zarafshondagi suvning miqdori to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslangan birmuncha ratsional taqsimotga o'z o'rinini berishi kerak degan vazifani Samarqandning suv xo'jaligi ma'muriyatiga yuklaydi. Shundan so'ng Samarqand irrigatorlari daryo suvidan foydalanishni tartibga solish masalasi bilan shug'ullanishga kirishdilar. Buni bir tomondan Buxoro bilan Zarafshon daryosi oqimini taqsim qilish masalasini hal etish to'g'risida Buxoro amiri bilan munosabatlar taqozo

qilmoqda edi. Chunki vodiyning yuqori qismiga joylashgan o‘rta Zarafshon vohasida suvga bo‘lgan ehtiyojini aniqlab, undan foydalanishni tartibga solmasdan turib, Samarqand va Buxoro vohalari o‘rtasida suv taqsimoti masalasini to‘g‘ri hal etish mumkin emas edi.

Xullas, irrigatsiya tizimida qilingan o‘zgarishlar mustamlakachilik mohiyatidan kelib chiqib amalga oshirildi hamda to‘la ravishda metropoliya manfaatlariga xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Федченко А. Топографической очерк Зарафшанской долины / Протоколы заседаний императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. Т. VIII. Вып. I. – Москва, 1870. – С. 26.

2. Азатьян А. А.П. Федченко – географ и путешественник. – Москва: Гос. изд-во географической литературы, 1956. – С. 69.

3. Ирригационная система реки Зерафшан // Туркестанский сборник. Т. 152.; Гребенкин А. Опричинах неурожаев в Бухарском ханстве // Туркестанские ведомости. – № 18. – 1872.; Арендаренко Г. Заметка об ирригации в нагорных туманах Зерафшанского округа // Туркестанские ведомости. – № 51. – 1876.

4. Радлов В. Средняя Зерафшанская долина. Записки русского географического общества, по отделению этнографии. Т. VI. – СПб., 1880.

5. Соболев Л. Записка о долине реки Зерафшан и ее ирригационной системе. – Самарканд, 1872. – С. 19.

6. Соболев Л. Долина реки Зеравшан и ее ирригационной системе // Туркестанские ведомости. – № 15. – 1874.

BUGUNGI KUNDA TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

Husanov Rustam Akbar o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika ta'limida raqamli texnologiyalarning afzalliklari va kamchiliklari haqida ma'lumot berilgan. Loyiha maktablarda axborotkommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan foydalangan holda hisoblash va savodxonlik bo'yicha samarali metodlarni o'rganishga qaratilgan. O'quvchilarning o'zlashtirishiga oid ba'zi dastlabki xulosalar va bir qator dars kuzatishlari haqida xabar berilgan. Matematika va AKT rivojlantirishga qaratilgan ikkita maxsus amaliy tadqiqotlar muhokama qiligan

Kalit so'zlar: matematika, AKT, texnologiya, ta'lim, dasturiy ta'minot tatematika ta'limi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'limni o'zgartirish va isloh qilish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Oldingi bir qancha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, AKTdan to'g'ri foydalanish ta'lim sifatini oshirishi va o'rganishni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lashi mumkin. AKT o'quv muhitini o'quvchilarga yo'naltirilgan muhitga aylantirishga yordam beradi, o'quvchilar AKT sinflaridagi o'quv jarayonlarida faol ishtirok etadilar va ularga o'qituvchi tomonidan qarorlar, rejalar ishlab chiqish va hokazolar ruxsat etiladi. Matematika ta'limida AKT o'qituvchilarga o'qitish usullarini o'zgartirishga, o'quvchilarni mustaqil ta'lim olishda qo'llab-quvvatlashga, tushunchalar va matematika mavzularini ochishda faol ishtirok etishga yordam beradigan asosiy vositalar va vositalarni ham taqdim etadi. Buning natijasida o'quvchilar matematik g'oyalarni chuqurroq anglaydilar. Shunday ekan, matematika ta'limida AKT ning integratsiyalashuvi o'quvchilarning matematika fanidan yaxshiroq o'zlashtirishlariga yordam berish uchun AKTni qo'llash qobiliyatining natijasi ekanligini tushunish mumkin. AKTning bu imkoniyatlari sinfda integratsiyani istiqbolli amaliyotga aylantiradi, ammo uning muvaffaqiyati turli omillarga bog'liq.

Matematika ta'limida AKTdan foydalanish bo'yicha olib borilayotgan izlanishlar ham matematika ta'limida AKTni qo'llash samaradorligi va maqsadga muvofiqligini oshirish yo'llaridan biridir. Scientometrika yoki bibliometriya - bu nashrlarda fanni miqdoriy baholash bilan bog'liq bo'lgan nisbatan yangi fan sohasi. Ilmiy miqdorni aniqlash ilmiy nashrlarning sifati va ta'sirini o'lchashning ob'ektiv usuli hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ilmiy nashrlarning miqdoriy tahlili va baholashi yoki ilmiyometriya ilmiy nashrlar va iqtiboslar haqida miqdoriy ma'lumot beradi. Ushbu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'lumotlar olimlarga tadqiqot yo'nalishiga ega bo'lishi yoki bo'linmalar, tashkilotlar va hukumatlar tadqiqotni moliyalashtirish uchun asosga ega bo'lishiga yordam beradi. Bundan tashqari, universitet reytingi tashkilotlari universitetlarni oddiy ilmiy-tadqiqot-chiqish ko'rsatkichlari yordamida baholaydilar. Shuningdek, u mamlakatda ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishini baholash va uning hozirgi holatini tushunish uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu maqolada mualliflarning maqsadi o'tgan davrda Scopus ma'lumotlar bazasida indekslangan matematika ta'limida AKTni qo'llash bo'yicha ilmiy nashrlar bibliometriyasidan foydalanishdir.

Uchta asosiy maqsad (a) ilmiy nashrlarning, eng muhim manba jurnallarining va eng samarali olimlarning umumiy xarakteristikalarini va tendentsiyalarining qisqacha mazmuni; (b) ushbu sohadagi mamlakatlarning xalqaro hamkorligini tahlil qilish; va (c) sarlavhalar, tezislar va kalit so'zlarning so'z tahliliga asoslangan eng mashhur tadqiqot mavzulari va tendentsiyalaridan iqtibos.

Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni tashkilashtirish uchun ma'lum bir shartsharoitlar mavjud. Birinchidan, axborot resurslari bo'lishi kerak. Bularga

- shaxsiy kompyuter;
- proektor;
- multimedia vositalari;
- skaner (murakkab sxemalar va chizmalarni, negativ plyonkadagi tasvirlarni kompyuterga o'tkazish uchun);
- raqamli fotoapparat;
- video kamera (video konferinsiyalar o'tkazish uchun va yana boshqa maqsadlarda);
- printer, nusxa ko'chiruvchi qurilma (tarqatma materiallarni qog'ozga tushirish va ko'paytirish va yana boshqa maqsadlar uchun) va boshqa resurslar. Ikkinchidan, maxsus dasturiy ta'minotlar hisoblanadi.

Ta'lim tizimida multmediya elektron o'quv adabiyotlar, ma'ruzalar, virtual laboratoriya ishlari, har hil animatsion dasturlar va yana Multidisciplinary Scientific Journal boshqa ishlarni yaratishda kerak bo'ladigan maxsus dasturlar hisoblanadi. Bu dasturlar juda ko'p bo'lib, misol uchun: Animatsion roliklar yaratish uchun Macromedia Flash MX dasturidan foydalaniladi. Multmediali taqdimot ma'ruzalarini yartishda hammamizga ma'lum bo'lgan Power Point dasturidan foydalaniladi. Multimedia vositalaridan foydalangan holda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish bo'yicha o'quv ishlari bitta kompyuter (noutbuk), mediapanel (yoki ekran) va projektorning mavjudligini aniqlaydi. Microsoft Office PowerPoint sizga raqamli axborot mahsulotlarini yaratishga imkon beradi. Kompyuter sinfida maktabgacha yoshdagi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bolalarning nutqini rivojlantirish bo'yicha o'quv faoliyati kompyuter o'yinlaridan (o'quv, diagnostika, ishlab chiqish) foydalanishdan iborat. Buning uchun maktabgacha ta'lim muassasalaridan ko'pini hisobga olgan holda maktabgacha ta'lim muassasasining bolalar bog'chalari uchun, shuningdek litsenziyalangan dasturiy ta'minot bilan to'liq ta'minlangan kompyuter sinfiga muhtoj. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda bolalarning nutqini rivojlantirish uchun asosan rivojlanish o'yinlari qo'llaniladi, shuning uchun dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarishda asosiy talablarni tavsiflash kerak, xususan: - bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish kerak; - amaldagi o'yinlar bolalarning yoshiga mos bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish uchun rivojlanish dasturlaridan foydalanish tayyorgarlik qismida bolani faol faoliyatga jalb qilishni o'z ichiga oladi: tanlovlar, kuzatishlar, o'yin muhiti, kompyuter o'yiniga tayyorgarlik ko'rish uchun suhbatlar. Asosiy qism to'g'ridan-to'g'ri kompyuter bilan mustaqil ishlashga qaratilgan bo'lib, maktabgacha yoshdagi bola har bir tugmachaning maqsadini, algoritm (karta sxemasi) yordamida dasturiy mahsulotni qanday boshqarish kerakligini bilishi tushuniladi. Yakuniy qism ko'zning og'rig'ini engillashtiradigan mashqlar natijalarini (jismoniy daqiqalar, jismoniy mashqlar va hk) to'plashga qaratilgan.

Matematika o'qitishda AKTni joriy etish kompyuterlarning hayotimizga kirib kelishi bilan darhol boshlana olmadi. O'zining boshida kompyuter raqamlar olamiga qaratilgan til bilan oddiy dasturlashdan nariga o'ta olmaydigan dasturchilarning mulki bo'lgan, shuning uchun ular BASIC tilida juda qisqa dasturlar sifatida raqamli algoritmlarni yozishda foydalanilgan. Xulosa qilib aytganda, infratuzilmani takomillashtirish, umuman AKT o'qitishni joriy etish va xususan, matematika fanini o'qitishga qaratilgan siyosatga qaramasdan, bugungi kunda o'qituvchilar o'tishlari lozim bo'lgan bosqichlarni imkon qadar tezroq olg'a siljitish alohida ahamiyatga ega. AKTdan foydalanayotganlar o'rtasidagi munosabatlar. AKTdan samarali foydalanilgunga qadar o'qituvchi o'tishi kerak bo'lgan 5 bosqichdan yuqori bo'lsa, mamlakatimizdagi matematika o'qituvchilari hali ham 3-4-bosqichlar orasida. texnologiyadan tez-tez va to'g'ri foydalanishni va 4-darajani (o'zlashtirish) anglatadi, bunda o'qituvchi AKT orqali fanning kompetentsiyalariga erishish uchun o'qitish usullarini o'zgartiradi.

Matematika o'qituvchilari texnologiyaga yondashuvlarini kundan-kunga o'zgartirmoqdalar. Maqsad o'qituvchilarning AKTga yondashuvi 5-darajaga, ya'ni innovatsiyaga o'tish va AKTning barcha imkoniyatlaridan foydalangan holda muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlashga ta'sir etuvchi innovatsion o'qitish usullariga e'tibor qaratishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Informatika va axborot texnologiyalari darsligi 9-sinf;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. dr.rtm.uz;

3. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi Kibersportni bo'lajak Olimpiya tadbirlariga kiritish masalasini muhokama qilgan. “ <https://en.wikipedia.org>.

4. "Newzoo: Global esports will top \$1 billion in 2020, with China as the top market". <https://venturebeat.com>

5. "Global esports revenues to top \$1 billion in 2019: report". <https://www.reuters.com>. 6. "Field of Streams: How Twitch Made Video Games a Spectator Sport". <https://www.theverge.com>.

KLASTER SHAROITIDA TA'LIM MARKAZLARI TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISH BO'YICHA OLIB BORILGAN XALQARO TAJRIBALAR

Islomov Diyorjon Ilyos o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim klasteri sharoitida ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish bo'yicha olib borilgan xalqaro pedagogik tajribalar yoritib berilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni o'qitish sifatini saqlab qolgan holda samarali qo'llash uchun nimalarga alohida e'tibor qaratish lozimligi haqida ham ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Klasterli yondoshuv, ta'lim, ta'lim markazlari, E.P.Belan, «GovTech Maturity Index 2022», raqamli texnologiyalar, ta'lim muassasalari, o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona.

Klasterli yondoshuvni pedagogik ta'lim tizimiga tadbiq etish xususan ta'lim markazlari doirasida amalga oshirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Ta'lim markazlaridagi ba'zi bir muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim klasteri modelni takomillashtirish, shuningdek, ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish hozirgi kunda muhim omillaridan biri bo'lib kelmoqda. Ta'lim markazlarida ta'lim klasteri modelini takomillashtirishda barcha manfaatdor tomonlarning o'zaro hamkorligining optimal shaklda bo'lishi muhimdir. Bu bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lgan muassasalarini o'z ichiga oladi. Klaster doirasida har bir muassasa jamoasi, resurslari va ulardagi izchil tizimni birlashtirish biz yoshlar uchun keng qamrovli sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek, qator pedagogik muammolarni hal qiladi.

Rus tadqiqotchisi E.P.Belanning fikricha, klasterning tashkiliy shakli klaster tarkibiy qismiga kiruvchi barcha muassasalar uchun imtiyozlar beradi, bu esa o'z sa'y-har

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

akatlarini birlashtirish va ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, ta'limni individuallashtirishni kuchaytirish va integratsiyalashgan ta'lim muhiti yaratish imkonini beradi. O'z navbatida klaster modeli hamkorlikdagi muassasa tashkilotlarning o'zaro majburiyatlar va birgalikdagi faoliyat bilan bog'langan. [1] Ta'lim klasteri sharoitida ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish ta'lim markazlaridagi bolalarni jamiyatdagi bazi bir muammolarini tizimli hal etishga qodir. Albatta ushbu yondashuvlar orqali ta'lim jarayonida klaster jarayonini takomillashtirish va samarali natijalarga erishish uchun har bir ta'lim muassasida o'quvchilar bilan individual integral yo'nalishida ishlashga tayyor bo'lgan mutaxassislar va o'qituvchilar jamoasi tomonidan tashkil etiladi. O'zbekiston Jahon banki tomonidan tuzilgan «GovTech Maturity Index 2022» hisobotiga ko'ra, davlat sektorida axborot texnologiyalarini rivojlantirish xalqaro reytingida 198 mamlakat orasida 43-o'rinni egalladi. Bu 2020 yil bilan taqqoslaganda mamlakatimiz mavqeini sezilarli darajada yaxshilab olganini ko'rish mumkin: 37 ta o'ringa yuqorilagan. Xususan, «GovTech Enablers» raqamli ko'nikmalar va davlat xizmatlaridagi innovatsiyalar indeksiga ko'ra, O'zbekiston dunyoda 4-o'rinni egalladi (2020 yil bilan solishtirganda 65 pog'ona ko'tarilgan).[2] Yuqorida berilgan ma'lumotlarga qaraganda raqamli texnologiyalarni bizning hayotimizga jadallik bilan kirib kelayotganini guvohi bo'lamiz. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha sohalarida faol qo'llanilmoqda. Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so'z bilan aytganda, odamlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Ta'lim tizimi bugungi kunda raqamli texnologiyalarga singib ketayotgani shunchaki hayratlanarli emas, chunki, bugungi kunda axborot makonida taklif etilayotgan ko'plab narsalarni jiddiy tahlil qilish va pedagogik asoslash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda ta'limni «raqamlashtirish» muammolarini hal qilish bo'yicha birqancha davlat loyihalari yoki so'rovnoma asosida tadqiqotlar o'tkazilayotganligi ham ma'lum.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oldinlari raqamli texnologiyalarni ma'lum bir sohalarida joriy etish bilan cheklanib qolgan edik. Bugungi kunda esa raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib borayotganini e'tiborga olib, raqamli rivojlanish bo'yicha barcha sohalar tarkibiga, xususan, ta'lim sohasiga ham kiritilmoqda. Bugungi kun auditoriyalari o'n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va o'quv xonalari kompyuterlar, televizorlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta'lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo'lgani kabi O'zbekistonda ham raqamli texnologiyalar paydo bo'lmoqda.

Bunday raqamli texnologiyalar bilan doimiy o'zaro munosabat natijasida bugungi kun yoshlarining fikrlashi oldingi fikr yuritishdan tubdan farq qilmoqda. Zamonaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axborot kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion ta'lim texnologiyalarini ommaviy va samarali qo'llash orqali ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish lozim. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish zarur.

Bu orqali izlanuvchi yoshlarning ko'nikmalarini rivojlantirish va ITga asoslangan ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin. Raqamli texnologiyalar – ta'lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma'lumotlarga boy va o'qish jarayonini interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Azaldan ma'lumki ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish keng qo'llanib kelinayotgan tushuncha hisoblanib, tinimsiz izlanuvchilar tomonidan talab qilinadigan jarayonlar sifat va samaradorligini o'sishni ta'minlovchi yangilikdir. Bu esa insonning intellektual faoliyati hamda uning tasavvuriy natijasidir. Ilmiy izlanish jarayonida asosan raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga tatbiq etilishi klaster asosida ta'lim samaradorligi yanada sifatli amalga oshiriladi. Yana shuni alohida ta'kidlash joizki, ta'lim - bu pedagogik faoliyatda inson tomonidan olingan tizimli ko'nikmalar, ko'nikmalar esa bilimlar to'plami hisoblanib, ta'lim muassasalarida yoki mustaqil bilim olish yordamida erishiladi. Axborotlashuv asrida davlatning innovatsion imkoniyatlarini ta'lim jarayonida shakllantirishda asosiy vazifa o'qituvchilar zimmasiga tushmoqda. Bunday muhim vazifani zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini mukammal egallagan, bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtiruvchi, ishiga kreativ yondashuvchi, individual tarzda ham o'z ustida doimiy ishlaydigan o'qituvchigina hal eta oladi.

Zamon shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda ta'lim ham bir joyida turib qolmaydi. Hozirda davr talabi bilan ta'limning an'anaviy shakllari o'rniga ta'limning noan'anaviy shakllari kirib keldi. Ta'limning shunday shakllari orqali tashkil etilgan darslar o'quvchilarga yoqadi, ularda qiziqish uyg'otadi, ularga ko'plab yangiliklar beradi va olg'a intilishiga motivatsiya ham bag'ishlaydi. Zamonaviy ta'lim o'quvchi oldiga: bilimlarni erkin egallash, turli vaziyatlarda turli insonlar bilan munosabatda bo'lishni bilish, shu bilan birga o'z oldiga o'zini erkin, ishonchli his qilish kabi maqsadlarni qo'yadi. O'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarining rivojlanishi uchun uning faoliyatini to'g'ri tashkil etish zarur.

O'quv materialini sust idrok etish jarayonida rivojlanish sodir bo'lmaydi. O'quvchining o'z harakatlari kelajakda uning qobiliyati shakllanishining asosi bo'ladi. Shunday ekan ta'limning vazifasi o'quvchilarni harakatlarga undovchi vaziyatlarni tashkil etishdan iborat. Bir so'z bilan aytganda, o'qituvchilar har bir o'quvchi turli vaziyatlarda topshiriqlarni to'g'ri yecha olishda individual vositalari va usullarini shakllantirishga yordam beruvchi maxsus o'quv sharoitlarini yaratishlari zarur. Bu esa

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘z navbatida ta‘lim tizimining oldiga qo‘ygan natijalarga erishish texnologiyasining muhim masalalaridan biri sanaladi. Ta‘lim jarayonini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar juda muhim hisoblanadi. [3]

Raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirishga va ijobiy motivatsiyasini shakllantirishga yordam beradi, chunki o‘quvchilarning individual ta‘lim imkoniyatlarini va ehtiyojlarini maksimal hisobga olish, o‘quv mashg‘ulotlari mazmuni, shakllarini tanlash keng imkoniyatlari, o‘quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini ochib berish, o‘quvchilarni zamonaviy axborot texnologiyalarini o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Shu sababli bizning tadqiqotimiz ham ta‘lim klasteri sharoitida, ya‘ni talim markazlari, ta‘lim muassasalari, o‘quvchining ota-onasi shuningdek, izlanuvchi yoshlarning individual ishlash jarayoni bilan birgalikda ta‘lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish bo‘yicha bo‘ldi. Bunda raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan raqamli o‘quv resurslarini, individual testlar masofaviy darslarni tashkil etishda foydalanilishi mumkin.

Axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirish, iqtisodiyot va jamiyat hayotining barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini, kompyuter texnikasi va telekommunikatsiya vositalarini ommaviy ravishda joriy etish hamda ulardan foydalanish, fuqarolarning axborotga ortib borayotgan talab-ehtiyojlarini yanada to‘liqroq qondirish, jahon axborot hamjamiyatiga kirish hamda jahon axborot resurslaridan bahramand bo‘lishni kengaytirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadida raqamli texnologiyalarni ta‘lim jarayonida faol foydalanishni yo‘lga qo‘yishimiz kerak.

Mamlakatimiz zamonaviy ta‘lim tizimida turli texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish imkonini beradi. Shu maqsadda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta‘lim jarayoniga tatbiq etishda alohida e‘tibor qaratilishi darkor. Hozirgi talabalar an‘anaviy uslubda o‘qishni istamaydi, aksincha, zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion ta‘lim tarafdori. Shuning uchun axborot texnologiyalarini ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta‘lim tizimini raqamlashtirish davr talabi. Endi o‘qituvchilar ham odatiy usulda o‘qitmaydi.

Chunki rivojlangan davlatlarda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham intellektual salohiyati yuqori avlod voyaga yetmoqda. Bunday muhitda kamol topayotgan yoshlarning fikrlashi va axborotni qabul qilish tarzi oldingi fikr yuritish va bilim olish jarayonidan tubdan farq qiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarni ta‘lim jarayonida qo‘llash yurtimiz ta‘lim sifatiga ham albatta o‘zining ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi shubhasiz. Xususan, ta‘lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashga qiziqish va zamonaviy usullarni joriy etishga e‘tibor kun sayin kuchaymoqda. Sababi, ilgari o‘quv

maqsadi yoshlarning tayyor bilimlarni o‘zlashtirib, yodlab olishiga qaratilgan edi. Endi zamonaviy texnologiyalar ularni bilimni o‘zi qidirib topishga, mustaqil xulosalar chiqarishga o‘rgatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Shukurova, D. S. Q. (2022). Ta’lim klasteri sharoitida inklyuziv ta’limning innovatsion mexanizmlari. Academic research in educational sciences, 3(3), 529-532.
2. O‘zbekiston «yetakchi raqamli davlatlar» reytingida «A» guruhidan joy oldi (xabar.uz)
3. Yarashov, M. (2021). Talim tizimida raqamli texnologiyalarning o‘rni. Ilmiy nashrlar markazi (buxdu.uz), 5 (5).

O‘QITISHNING YANGI USULLARI, TA’LIMDA DASTURLASHNI O‘RGATISH

Islomova Shodmon Baxrom qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Anotatsiya: Bugungi dunyoda texnologik yangiliklar va iqtisodiy talablar o‘zgarib ketayotgan holda, talim usullari ham kengayib borayotgan o‘zgarishlarga mos kelishadi. Bunda ta’limda dasturlashga ajratilgan e’tibor muhim o‘rinni egallaydi, chunki dasturlash o‘quv jarayonining keyingi bosqichlariga tayyorlash va yaqin kelajakdagi kasblarni o‘rganish uchun yaxshi qo‘llanma hisoblanadi. Ta’limda dasturlashni o‘rgatishning eng yaxshi usullaridan biri amaliy mashg‘ulotlarga asoslanishdir.

Kalit so‘zlar: Interaktiv darslar, Kolloborativ o‘quv usullari, Teskari ta’lim,

Ta’limning masofaviy usullari Dasturlash, kompyuter dasturlari yaratish, ulardan foydalanish va ulardan o‘qishda ishlatiladigan dasturlash tillari orqali amalga oshiriladigan jarayonlardan iborat.

Dasturlash, bugungi kunda bizning hayotimizning ko‘p sohalarida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan, bir qancha turdagi muammolarni hal qilish uchun foydalaniladigan quyidagi kabi ko‘plab foydalar bilan ta’minlaydi: Ish xarajatlari va vaqtni kamaytirish: dasturlash orqali, avtomatlashtirilgan jarayonlar yordamida ish xarajatlari va vaqtni kamaytirish mumkin. Ish faoliyati avtomatlashtirish: dasturlash, ish faoliyatini avtomatlashtirish va boshqarish imkonini beradi. Ta’lim esa, shaxsiy tarbiyaga va rivojlantirishga bag‘ishlangan jarayonlardan iborat bo‘lib, har bir insonning bilim va ko‘nikmalarini oshirishga qaratilgan. Ta’lim, hozirgi kunda bizning hayotimiz uchun juda muhimdir va u insonning o‘zining o‘zini o‘zlashtirish, uni o‘zining hayotida muhim joylarga olib kelishga, kelajakda kuchli, mukammal va boy bo‘lishga yordam beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Dasturlash va ta'lim, bizning hayotimizning har bir yonalishida juda muhimdir va ularning ko'plab foydalari bor. Bunday ma'lumotlar bilan, siz dasturlash va ta'limni o'rganish va ulardan foydalanishni hohlasangiz, sizning uchun imkoniyatlar juda ko'p. Dasturlash, jamiyatimizning muhim taraqqiyot yo'nalishidir va bu sohada katta talab mavjud. Bu talablarga javob berish uchun, bir nechta dasturlash kurslari va o'quv markazlari yaratildi. Dasturlashni o'rganish, kelajakdagi ishlar uchun juda talab etiladigan yuqori sifatli kasbni o'rgatish imkonini beradi. Dasturlashni o'rganishda muhim tushunchalar o'rganiladi. O'rgatish jarayonida muhim tushunchalar, dasturlash tillari, sharoitlari, dasturlash asoslari va boshqa ko'nikmalar o'rgatiladi. O'rganish jarayonida talabalarga, amaliy mashqlar va loyihalar ko'rsatiladi, ularga xilma-xil dasturlash tillari va asoslari bilan tanishishga imkon beriladi. Bu shaklda, talabalar o'zlariga qulay dasturlar yaratish, o'rganish, tahlil qilish va optimallashtirishda o'zlashtirishlari uchun amaliy tajriba olishlari mumkin. Dasturlashni o'rganish jarayonida amaliy mashqlar juda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu mashqlar, talabalar tomonidan dasturlashni amaliy ravishda o'rganish va qo'llashga imkon beradi. Bu shaklda, talabalar bir nechta dasturlash tillarini o'rganish, loyihalar yaratish, o'zlariga qulay dasturlar ishlatish va ularni optimallashtirish jarayonlarini o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladi. Amaliy mashqlar yordamida, talabalar, dasturlashni tajribiy ravishda o'rganish va xatolarni aniqlash va tuzatish yordamida o'zlashtirishlarini oshirishadi.

Dasturlashni o'rganishda katta ahamiyatga ega bo'lgan bir narsa, dasturlash tillarini va dasturlash asoslari bilan to'liq tanishishdir. Bu tushunchalar bilan tanishish, o'quvchilarni dasturlashda yetarli ko'nikmalarga ega qiladi va ularga kasbning barcha yo'nalishlarida qamrab olish imkonini beradi. To'plamda, dasturlashni o'rganish, jamiyatimizning talabalari uchun juda muhimdir. Bu kasbni o'rganish, ularga kelajakda ish topish va shaxsiy rivojlanishlari uchun talab qilinadigan yuqori sifatli kasbni o'rgatish imkonini beradi. Dasturlashni o'rganishning innovatsion usullari, talabalarning o'rganishni osonlashtirish, amaliy mashqlarga katta e'tibor berish va ularning fikr-mulohazalariga qo'llanishni o'rgatishga asoslanadi.

Bu usullar, dasturlashni o'rganishni samarali va sifatli qilishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Qulaylik: dasturlash, bizning hayotimizni qulaylashtiradi. Ko'p sohalarda dasturlar orqali xizmatlarni qisqa vaqt ichida ishlab chiqish imkoniyati beriladi. Mijozlar uchun onlayn savdo va xizmatlarni qabul qilish, pul o'tkazish, ko'chirish va boshqalar kabi ko'plab jarayonlar dastur orqali bajarilishi mumkin.

Dasturlash, bizning hayotimizni qulayroq va tezroq qiladi. Tezlik: dasturlash, tezlik va samarali ish qilish imkonini yaratadi. Dastur orqali, ko'p mashhur ma'lumotlar bazalari yuzlarcha terabaytlik ma'lumotni tez va samarali ravishda ishlashga imkon beradi. Dasturlash, bizning ishimizni tez va samarali bajarishga yordam beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xatolarni kamaytirish: dasturlash, xatolarni kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. dastur, xatolarni minimal darajada qilishga yordam beradi. Xatolarni kamaytirish, ish bilan ishlash jarayonida va samarali yechimlar topishda muhim ahamiyatga ega. Avtomatlashtirish: dasturlash, ishlarni avtomatlashtirish imkonini beradi. Biz dastur orqali turli xil mashqlar, hisobotlar va xizmatlar tayyorlab chiqishni osonlashtirishimiz mumkin. Dasturlash, bizning ish jarayonimizni avtomatlashtirishga yordam beradi, bu esa ishni tez va samarali bajarishga imkon beradi. Ko‘p foydali sohalarda ishlatilishi: dasturlash, bizning hayotimizning ko‘pgina sohalarda foydali bo‘lishiga imkon beradi. Dasturlar, sog‘liqni saqlash sohasidan sportga, ta’limdan tijoratga kabi ko‘plab sohalarda ishlatilishi mumkin. Dasturlash, bizning hayotimizning ko‘pgina sohalarda ko‘proq qulaylik va samarali ish qilish imkonini yaratadi. Dasturlashni o‘rganish uchun bir necha onlayn platformalar mavjud. Bu platformalar, istalgan darajada dasturlashni o‘rganishni oson va ko‘proq moliyaviy yoki vaqt sarflariga sabab bo‘lmaydi. Quyidagi platformalar dasturlashni o‘rganish uchun qulay va ommabop xizmatlar ko‘rsatadi: Codecademy - Bu platforma dasturlashni o‘rganishni oson va qulay qilish uchun yaratilgan. Bu yerda siz dasturlash tillarini o‘rganish uchun qisqa kurslar yoki ko‘p qatlamli o‘qishlar ko‘radi.

Bu platforma kirish bepul va o‘rganish jarayoni uchun maxsus dasturlar mavjud. Udemy - Bu platforma o‘ziga xos dasturlash kurslari, masalalar va video darsliklari mavjud. Udemy'da turli xil dasturlash tillari, web-dasturlash, Android va iOS dasturlash va ko‘plab boshqa mavzular bilan tanishishingiz mumkin. Udemy orqali o‘rganish har bir kurs uchun xarid qilinadi. Coursera - Bu platforma yuqori darajali o‘quvchilar uchun, universitetlar va shirkatlar tomonidan taqdim etilgan kurslar uchun yaratilgan. Dasturlash, data tahlil va matematika kabi ko‘plab kurslar bu yerda o‘qitiladi. Bu platformada o‘zining o‘qish yo‘nalishini oson tanlash imkoniyati mavjud. Bu platformalar dasturlashni o‘rganish uchun qulay va foydali usullardan faqat ba’zilari. Har bir platforma o‘ziga xos imkoniyatlarga ega va sizning talablaringizga mos keladigan platformani tanlash juda muhimdir. Dasturlashni o‘rganishning amaliy ahamiyati juda katta, chunki dasturlash bugungi dunyoda ko‘plab sohalarda muhim ahamiyatga ega. Dasturlash, bir nechta sohaga yondashib keladi, masalan, yangi ilovalar yaratish, veb-saytlarni yaratish, ma’lumotlarni tahlil qilish, tizimlarni qurish va boshqalar.

Dasturlashni o‘rganishning quyidagi afzalliklari mavjud: Ish bilan bog‘liq tajribani oshirish: Dasturlash o‘rganish, ish tajribasini oshirishga yordam beradi va bu sohada kasb topishga yordam beradi. Yangiliklarga qadam qo‘shish: Texnologiyalarning tezroq rivojlanishi bilan, yangi dasturlash tillari va texnologiyalari joriy etilmoqda.

Bu esa dasturchilar uchun o‘rganish jarayonini ko‘proq qiziqarli va yangiliklardan xabardor bo‘lishga olib keladi. Hamkorlik qilish: Dasturchilar o‘zlariga mos keladigan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mutaxassislar bilan, ish bilan bog‘liq ko‘plab masalalarni yechishlari mumkin. Bu esa hamkorlik va jamoatchilik asosida yuritilishi mumkin bo‘lgan masalalarga echim topishga yordam beradi. Ma'lumotlarni tahlil qilish: Dasturchilar o‘zlariga mos keladigan ma'lumotlarni tahlil qilishni o‘rganishadi.

Bu esa ularga ma'lumotlarni keng qamrovli ko‘rishga imkon beradi va shuningdek, ularga ish joyida ma'lumotlarni tahlil qilish uchun zamon beradi. Bunday afzalliklar bilan birga, dasturlashni o‘rganish, odamlarga bir qadam oldin yurish imkonini beradi, chunki dasturchilar har qanday sohadagi muammolarni yechish uchun texnologiyalardan foydalanadilar. Bunday qadamda bo‘lish, biron-bir sohadagi kasblarni ko‘paytirish uchun juda katta imkoniyatlar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. “Dasturlash tili. Asoslar va qo‘llanma” - Q. Baxromov, A. To‘xtayeva, 2019-yil
2. “Dasturiy ta'minot tizimlari” - S. Bozorov, A. Isroilov, 2019-yil
3. “Dasturiy injeneriya asoslari” - I. Mahmudov, 2018-yil
4. “Programmirovaniye. Praktikum” - Yu.S. Demchenko, 2020-yil
5. “Python dlya detej i vzroslyh” - V. Puzanov, 2019-yil
6. “Algoritmy i struktury dannyh v java” - M. Lafore, 2018-yil

AXBOROT XAVFSIZLIGI VA INTERNET MADANIYATI: TUSHUNCHASI VA MUAMMOLARI

Ismatov Ravshan Ixtiyor o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola yangi davrda jamiyat hayotida axborotga bo‘lgan ehtiyoj, uning o‘rni hamda ro‘li tobora ortib borayotganligi, axborot xavfsizligi va internet madaniyati tushunchasi, asosiy xususiyatlari va mavjud muammolari, ularga berilgan takliflardan iborat.

Kalit so‘zlar: axborot, mediokratiya, monipulyatsiya, xakerlik, internet, ijtimoiy tarmoq, kommunikatsiya, modernizatsiya.

Inson hayotga kelib, o‘z ongli faoliyatini boshlabdiki, o‘z ehtiyojlarini qondirish orqali mavjudlik xususiyatini saqlab qoladi. Bu uning tabiiy ehtiyojlari hisoblanadi. Ovqatlanish, chanqaganda suv ichish, kiyinish, issiq hamda sovuqdan himoyalanih va hokazo.

Hozirgi davrning o‘ta shiddatkor hamda tezkor ekanligi insoniyat oldiga yangidan yangi shart hamda majburiyatlarni qo‘ymoqda. Shulardan biri axborot istemoli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hisoblanadi. Hayotning har qaysi tarmog'iga nazar tashlaydigan bo'lsak, axborot iste'mol qilish insonning tabiiy ehtiyojlari qatoridan mustahkam o'rin egalladi, deyish mumkin. Shuning uchun ham axborot biz uchun suv va havodek zarur ekanligi hech kimga sir emas. Jamiyat hayotiga axborot hokimiyati ma'nosini anglatuvchi “mediokratiya” tushunchasi sekin astalik bilan kirib keldi. “Axborot hokimiyati – bu avvalo, kishilar ustidan ilmiy bilimlar, axborotlar va ularni tarqatish vositalari yordamida hukmronlik qilishdir”.

Axborot bilan qurollangan inson kuchli inson hisoblanadi, uni muhim hamda nomuhimlariga ajrata olgan hamda o'z talqini doirasida boshqa shaxslarga yetkazib bergan inson esa ikki karra kuchli inson hisoblanadi. Insonlar hozirda mutaasil tarzda axborot iste'moli bilan shug'ullanishmoqda. Inson o'zi bilmagan mavhum narsalardan qo'rqib, uni bilishga intilib yashaydi. Insonga o'z bilmagan axborotni o'z vaqti hamda o'rnida yetkaza olgan odam uning ongini hech qanday qiyinchiliksiz monopulyatsiya qila oladi. Jamiyatni axborot bilan ta'minlagan inson esa butun bir jamiyatni o'zi istagan tomonga yo'naltira oladi deyish mumkin. Bu esa bevosita jamiyatni axborot vositasi bilan boshqarishdir. Lekin axborot tarmog'ini rivojlantirmasdan turib taraqqiyotga erishib bo'lmaydi.

Bu masalaga mamlakatimiz Prezidenti alohida to'xtalib: “Bugungi kunda axborotkommunikatsiya texnologiyalari, internet tizimini keng rivojlantirmasdan turib, mamlakatni modernizatsiya qilish va yangilash, barqaror taraqqiyotga erishish haqida so'z yuritish mumkin emas” deb ta'kidlaydi. Ushbu fikr ham axborotning jamiyat va davlat hayotidagi o'rni va ro'li yuqori ekanligining isbotidir. Axborot tarqatishning eng asosiy hamda qulay vositasi sifatida hozirgi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yetakchilik qilmoqda. Ular foydalanuvchilar soni hamda uzatish tarmog'ining kengligi jihatidan axborot yoyish boshqa vositalaridan birmucha o'zib ketdi deyish mumkin. Mamlakatimiz Prezidenti tomonidan aytilgan fikrlar ham buning tasdig'i: “Birinchi navbatda media tarmoqlari faoliyati samarasini oshirish, ularni xalq bilan muloqotning ishonchli vositasiga aylantirish, zamonaviy axborot xizmatlari bozorini, sog'lom raqobat muhitini shakllantirish singari dolzarb masalalar doimiy e'tiborimiz markazida bo'lishi kerak”. Jahon hamjamiyati bilan bir qatorda mamlakatimiz ham butunjahon internet tarmog'iga ulangan va axborot oqimining bevosita istemolchisi hisoblanadi.

Xususan, “Gazeta.uz nashrining xabar berishicha 2020-yil oxirgi choragi ma'lumotlari bo'yicha, O'zbekistonda internet xizmatidan foydalanuvchilar soni – 22.1 milliondan oshgan. Shundan mobil internet foydalanuvchilari soni – 19 millionni tashkil etmoqda”. Bu aholi katta qismining har kunlik axborotni olishi hamda turli yo'sinda talqin qilishidan dalolat beradi. Ushbu jarayonlar jamiyat va davlat, fuqorolar oldiga bir qator dalzarb vazifalarni qo'yadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Axborot xavfsizligini ta'minlash hamda internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish shular jumlasidandir. “Axborot xavfsizligi – mamlakat madaniy mulkining, xo'jalik subyektlari va fuqorolar intellektual mulkining, davlat va kasbiy sirga ega maxsus ma'lumotlarning ishonchli himoyalanganligi holati” hisoblanadi. Shuningdek, ushbu tushuncha har qanday turdagi axborotni tayyorash jarayonida uning har tomonlama mukammal hamda xavfsizligi, turli xildagi tashqi omillar tomonidan g'arazli maqsadlarda foydalanilmasligi, iste'molchi tomonidan noto'g'ri talqin e'tilishiga sabab bo'ladigan xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik, oldini olish va boshqalardan iborat hisoblanadi.

Axborot xavfsizligi, bir so'z bilan aytganda, uning har tomonlama tashqi va ichki xavflar va ta'sirlardan muhofaza qilishi hisoblanadi. Shuningdek, axborot uchun muayyan oqim hamda manzilga eltuvchi asosiy yo'l vazifasini o'tovchi internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

Internet madaniyati – bu internet va uning barcha turdagi dasturlaridan foydalanishda muayyan tarzidagi chegara hamda ijtimoiy normalarga amal qilish, joylangan axborot hamda ma'lumotlarning qay darajada ishonchi, haqiqatga to'g'ri kelishi, uni amaliy jihatdan tasdiqlanganligi, internet saytlari va messenjerlardan foydalanganda axloqiy hamda umuminsoniy tamoyillarga amal qilish kabilar hisoblanadi. Hozirgi kunda jahon axborot oqimida ma'lumotlarning soni va turi juda ko'pligi uning iste'molida hamda xavfsizligi nuqtai nazaridan turli muammo hamda kamchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Axborot xavfsizligiga nisbatan turli xildagi xakerlar guruhining hujumlari, yolg'on ma'lumotlarning tarqatilishi, ulkan sistema hamda dasturlarni ishdan chiqaruvchi, axborot mazmunini teskari tarafga burish yoki uni yo'q qiluvchi viruslarning yoyilishi shular jumlasidandir. Axborotning qanday kuchga ega ekanligini bilganimiz holatida, bu insonlarning to'g'ri yo'ldan adashtirish, ongini zaxarlash hamda buzg'unchi g'oyalar bilan ular hayolini band qilish, mavjud voqea-hodisalar haqida xato tushunchalar uyg'otish kabi oqibatlariga olib kelishi sir emas. Internet tarmoqlari esa bevosita butun bir insoniyat, xususan millat kelajagi, davlatning ertasi bo'lgan yosh avlod ongini zaharlash, turli yo'llar bilan o'z domiga tortish, ilmdan uzoqlashtirish, milliy qadryatlarimizga zid bo'lgan qarashlarni turli yo'sinda singdirishning amaliy vositasi bo'lib xizmat qilmoqda.

Ushbu sharoitda, axborot xavfsizligiga berilgan yana bir ta'rifga murojaat qilamiz: “Axborot xavfsizligi – ta'siri natijasida nomaqbul holatlarga olib keluvchi atayin yoki tasodifan, ichki va tashqi information ta'sirlarga qarshi tizimning tura olish xususiyati”. Ushbu ta'rifda keltirilgani tizimni o'z ongimiz va jamiyatimizda shakllantirishimiz lozim. Xalqimiz orasida “Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir” degan maqol bor. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, o'sib kelayotgan avlodda yuqoridagi kabi axborot iste'moli hamda internetdan foydalanishda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'ziga xos mudofaa va filtr vazifasini o'tab beruvchi yaxlit va uzluksiz tizim joriy qilish lozim. Bu tizimni bevosita umumiy o'rta ta'lim tizimida joriy qilish uning yoshlar barcha qatlamini qamrab olish imkonini beruvchi samarali vosita hisoblanadi.

Dastlab boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun “Axborotshunoslik” fanlarining joriy qilinishi, unda asosan axborot haqidagi ma'lumotlarni sodda hamda ravon tarzda, turli qiyosiy misollar vositasida o'rgatib borish va u haqidagi dastlabki tushunchalarni singdirish bo'lsa, yuqori sinflar uchun nisbatan batafsil ma'lumot beruvchi “Axborot turlari va klassifikatsiyasi”, “Axborot va internet: madaniyati hamda xavfsizligi” fanlarini joriy qilish, ularda asosan dunyo axborot oqiminimg xususiyatlari, ularning turlari va ishonchlilik darajasini tahlil qila olish, ular istemoliga qo'yiladigan talablar, ular haqida fundamental bilimga ega bo'lish, axborot hurijlaridan o'zini va atrofidaqlarini asrash, ijtimoiy tarmoqlardagi firibgar guruhlariga aldanmaslik, internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish, iste'molda ahloqiy va ma'naviy tamoyillarga rioya qilish kabi vazifalarini singdirish asosiy vazifa hisoblanadi.

Axborot davrida yashayotganimiz bizga juda ko'plab qulaylik hamda imkoniyatlar bilan bir qatorda ko'plab muammo hamda masalalarni oldimizga qo'ymoqda. Dunyo ilm-fani va yangidan yangi texnologiya yangiliklaridan tezlik bilan boxabar bo'lish, ulardan foydalanish bir tomon bo'lsa, milliy mentalitetimizga va umuminsoniy qadryatlarga zid bo'lgan ma'lumotlarning keng yoyilayotganligi, g'araz niyatli kishilarning yolg'on ma'lumotlar bilan insonlarni yo'ldan urayotganligi alohida bir tomon hisoblanadi. Bu davr har bir inson va jamiyatdan hushyorlik va ogohlikni talab etadi. Shundagina o'z maqsadimiz yo'lida sobit qadam bo'lamiz va hech qanday tashqi va ichki omillar bizni yuksak taraqqiyotdan to'xtata olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ma'naviyat – taraqqiyot mezon. B. Isoqov. Namangan 2018. 122-bet
2. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar. Toshkent 2019. 80-bet
3. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Sh.Mirziyoyev. Toshkent 2018. 486-bet
4. O'zbekistonda ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari. #internet. gazeta.uz/oz/2020/12/11. Jamiyat. 2020.
5. Axborot xavfsizligi. S.K.Ganiyev, M.M.Karimov, K.A.Tashev. Toshkent 2017. 8-bet, 297bet

“AFYUN SAVDOSI VA UNING OQIBATLARI”

Ismoilov Narzulla Tolliboyevich

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish (tarix)
mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbar: Maxmudov Oybek Anvarovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Afyun savdosi, tarixan butun dunyo bo'ylab keng tarqalgan va ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy muammolarni keltirib chiqargan bir faoliyat haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Afyun, Xitoy, morfin va heroin, globallashuv, ijtimoiy oqibatlar, samarali siyosat, Tarixiy kontekst

Аннотация: В этой статье представлена информация о торговле опиумом, деятельности, которая исторически была широко распространена во всем мире и вызвала социальные, экономические и политические проблемы во многих странах.

Ключевые слова: Опиум, Китай, морфин и героин, глобализация, социальные последствия, эффективная политика, исторический контекст

Annotation: This article brings information about opium trade, an activity that has historically been widespread around the world and has caused social, economic and political problems in many countries.

Keywords: Opium, China, morphine and heroin, globalization, social consequences, effective politics, historical context

Afyun savdosi, ayniqsa XIX-asrda va XX-asrning birinchi yarmida butun dunyo bo'ylab jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy oqibatlarga olib kelgan bir jarayondir. Afyun, asosan, **Papaver somniferum** (qorqiz va opium) o'simligidan olingan modda bo'lib, narkotik sifatida ishlatilgan. U asosan **morfin** va **heroin** kabi kuchli narkotik moddalarga ishlab chiqariladi.

Afyun savdosi haqida gapirganda, ko'plab tarixiy voqealar va o'zgarishlarni eslab o'tish kerak. Eng avvalo, **Britaniya imperiyasining** Xitoyga qarshi olib borgan afyun savdosi harakatlari alohida o'rin tutadi. Bu savdo faqatgina iqtisodiy bozorni tashkil etishdan iborat emas, balki u mustamlaka siyosatining bir qismi sifatida ham amalga oshirilgan.

Britaniya XVIII-XIX asrda Xitoyga afyunni o'zlashtirish va sotish orqali katta foyda olishga harakat qilgan. Bu jarayonning oqibatida, Afyun urushlari (1839-1842 va 1856-1860) boshlandi. Xitoyning mustaqilligiga tahdid solgan bu urushlar natijasida Xitoy ko'plab hududlarni yo'qotdi, shu jumladan Hong Kongni ham Britaniyaga topshirdi.¹⁹²

¹⁹² Uz.svayambhava.org

Xitoyda afyunning tarqalishi xalqning salomatligini yomonlashtirdi. Afyun iste'molchilari ko'paygan sari, ko'plab odamlar jismoniy va ruhiy qaramlikka tushdi.

Afyun savdosining boshqa mamlakatlar va mintaqalarga ta'siri

Hindiston:

Hindiston ham afyun ishlab chiqarish va savdosining muhim markazlaridan biri bo'lgan. Britaniya Hindistonni o'z mustamlakasi sifatida boshqarayotgan davrda, afyun eksporti asosiy iqtisodiy faoliyatga aylangan. Britaniya, Hindistondan Xitoyga afyun eksportini amalga oshirdi va bu biznes orqali ulkan foyda oldi. Natijada, Xitoyda afyunning tarqalishi yanada kuchaygan.

Afg'oniston:

Bugungi kunda Afg'oniston afyun ishlab chiqaruvchi dunyodagi eng yirik mamlakatlardan biri hisoblanadi. Afg'onistonning afyun savdosi global narkotik bozorda katta ta'sirga ega bo'lib, mamlakatdagi jinoyatchilik va mojarolarni kuchaytiradi.¹⁹³

Afyun savdosining ijtimoiy oqibatlari juda jiddidir:

Narkotik qaramlik: Afyun va uning hosilalari bo'lgan morphin, heroin kabi moddalar odamni tezda qaram qilishi mumkin. Qaramlikka chalingan odamlar o'z hayotini yomonlashtiradi va jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Sog'liqni saqlash muammolari: Afyun iste'moli inson salomatligini jiddiy buzadi. U narkotiklar va boshqa kasalliklar bilan bog'liq o'limlarni keltirib chiqaradi.

Afyun savdosining iqtisodiy oqibatlari ham salbiydir.¹⁹⁴

Bugungi kunda afyun savdosi hali ham global miqyosda mavjud va uni to'xtatish juda qiyin¹⁹⁵. Dunyo bo'ylab afyun savdosiga qarshi kurash olib borilmoqda. Bunga quyidagilar kiradi:

Xalqaro hamkorlik: Davlatlar o'rtasida narkotiklar savdosiga qarshi kurashish uchun bitimlar imzolanishi va maxsus tashkilotlar (masalan, BMTning Narkotiklar va Jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi) faoliyat yuritishi.

Qonuniy choralar: Afg'oniston, Kolumbiya kabi mamlakatlarda narkotiklar ishlab chiqarish va savdosiga qarshi milliy qonunlarni kuchaytirish. Shu bilan birga, narkomanlarni davolash va rehabilitatsiya qilish tizimlarini kuchaytirish.

Xulosa

Afyun savdosi tarixan butun dunyo bo'ylab ko'plab ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarga olib kelgan. Bugungi kunda ham bu muammo davom etmoqda. Afyun savdosining ta'siri nafaqat ishlab chiqaruvchi mamlakatlarga, balki butun dunyoga salbiy

¹⁹³ www.kun.uz

¹⁹⁴ Amerika ovozi.com

¹⁹⁵ Xufyona Iqtisodiyot. O'quv qo'llanma muallif: Abulqosimov H P va Muminov N G Toshkent 2020 yil

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'sir qiladi. Bu jarayonga qarshi kurashish uchun xalqaro hamkorlik va ijtimoiy targ'ibot ishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xufyona Iqtisodiyot. O'quv qo'llanma muallif: Abulqosimov H P va Muminov N G Toshkent 2020 yil
2. Amerika ovozi.com
3. www.kun.uz 26.08.2021 yil “Biz Afg'onistonda giyohvand moddalar yetishtirilishini to'xtatdik” nomli maqola
4. Uz.svayambhava.org 20.04.2023 yil

MILLIY QADRIYATLARNI TARG'IB ETISHDA RAQAMLI TARG'IBOTNI KUCHAYTIRISH MASALALARI

Jo'rayeva Zuhra Jalol qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **t.f.n., professor Y.X.Gaffarov**

jurayevazuhra2303@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy qadriyatlarni targ'ib etishda raqamli texnologiyalarning o'rnini, ularning imkoniyatlari va bu sohadagi dolzarb muammolar yoritilgan. Shuningdek, raqamli targ'ibot vositalari orqali milliy merosni keng jamoatchilik, ayniqsa, yosh avlod ongiga yetkazishning innovatsion yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, milliy qadriyatlar, ijtimoiy tarmoqlar, madaniy meros, raqamli targ'ibot, yosh avlod, multimedia.

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, ayniqsa, internet va raqamli platformalarning keng tarqalishi, ma'lumotlar almashinuvi va targ'ibot metodlarini tubdan o'zgartirdi. Milliy qadriyatlarni saqlash va ularga hurmatni oshirishda raqamli texnologiyalarning roli juda katta ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston kabi boy tarixiy va madaniy merosga ega mamlakatda, milliy qadriyatlarni targ'ib etish jarayonida raqamli targ'ibot vositalaridan samarali foydalanish muhimdir.

Milliy qadriyatlar va ularni targ'ib etishning ahamiyati shundan iboratki:

Milliy qadriyatlar-bu har bir xalqning tarixiy, madaniy, ma'naviy, axloqiy, va estetik asoslaridan tashkil topgan, uning ajralmas qismi bo'lib, xalqqa o'zligini anglashga yordam beradi. Milliy qadriyatlar o'z ichiga an'ana va urf-odatlar, milliy san'at, tildan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

foydalanish, diniy e'tiqodlar va boshqa ko'plab jihatlarni oladi. O'zbek xalqining qadriyatlari, jumladan, mehmondo'stlik, oilaviy qadriyatlar, ta'limga bo'lgan munosabat va boshqalar, uning madaniyatini shakllantirgan asosiy unsur hisoblanadi. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilish-bu nafaqat xalqning o'ziga xosligini saqlash, balki yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonni amalga oshirishda an'anaviy metodlarga qo'shimcha ravishda raqamli texnologiyalarni qo'llash, kengroq auditoriyani jalb qilish va ma'lumotlarni tez va samarali yetkazish imkoniyatini yaratadi.

Targ'ibot tizimi davomli faoliyat orqali-jamiyat, insonlar qatlami yoki muayyan inson ong osti tafakkuriga ta'sir ko'rsatish (manipulyasiya qilish) orqali ijtimoiy faollikka undash jarayoni hisoblanadi. Bugungi kunda mafkuraviy xurujlar asosan ijtimoiy tarmoqlar va reklamalarda ochiq va yashirin (psixologik) ravishda olib borilmoqda. Ularning eng xavfli tomoni milliy qadriyatlardan uzoqlashtirish va milliy g'urur tuyg'usidan mahrum qilishga qaratilganidir. Aksariyat aholi, jumladan yoshlar, ijtimoiy tarmoqlarga bog'lanib qolgani sir emas. Mazkur omil esa yoshlar tarbiyasiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. “Ma'naviyat lug'ati”da milliy an'analar tushunchasiga “millat hayotining turli sohalarida namoyon bo'ladigan tushunchalar, belgilar, xususiyatlar, qadriyatlar, faoliyat turlari, odatlar va xislatlarning avlodlardan avlodga o'tishi hamda meros bo'lib qolishini ifodalovchi tushuncha”, deya ta'rif berilgan. “Milliy urf-odatlar” tushunchasi esa “millatning turmush-tarziga singib ketgan, uning shakllanishi va rivojiga xizmat qiladigan ijtimoiy-madaniy hayotida o'z aksini topgan, doim takrorlanib turadigan xatti-harakat, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari va ko'nikmalar ko'rinishidir”, deya izohlangan [1,16-b]. Qadriyat so'zi inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladi. Milliy qadriyatlar millatning asrlardan asrlarga o'tib kelayotgan noyob xazinasidir. Bugun yoshlarni ommaviy madaniyat changalidan asrash lozim. Ular milliy qadriyatlarni kelajak avlodga yetkazuvchi.

Raqamli targ'iboti-bu ma'lumotlarni va g'oyalarni onlayn platformalarda tarqatish jarayonidir. Hozirgi kunda raqamli targ'ibotning eng ommabop vositalariga ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, veb-saytlar, YouTube kanallari, mobil ilovalar va boshqa turli platformalar kiradi. Raqamli platformalar orqali milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda quyidagi usullarni ko'rib chiqish mumkin:

Milliy qadriyatlarni raqamli targ'ibotda kuchaytirishning muhim asoslari

ta'lim va tarbiya: Milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda yoshlarni jalb etish muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonida milliy qadriyatlar va tarixni o'rgatish, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan boyitish mumkin [2]. Masalan, ta'lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muassasalarida onlayn kurslar va darslar tashkil etish, talabalar va o'quvchilarga milliy qadriyatlarni o'rgatish uchun raqamli resurslardan foydalanish mumkin.

Ijtimoiy Tarmoqlar orqali Targ'ibot: Ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Instagram, Twitter, TikTok va boshqalar)[3] xalqaro miqyosda juda katta auditoriyaga ega. O'zbekistonning milliy qadriyatlarini targ'ib etish uchun bu platformalardan samarali foydalanish mumkin. Misol uchun, milliy bayramlar, folklor merosi, an'anaviy hunarmandchilik va boshqa madaniy yodgorliklar haqida video va fotosuratlar joylashtirish orqali ularni keng auditoriyaga taqdim etish mumkin. Bu usul xalq orasida ma'lumotning tez tarqalishini ta'minlaydi.

Multimedia Asboblariidan Foydalanish: Video va interaktiv kontentlar yaratish-raqamli targ'ibotning eng samarali shakllaridan biridir. Milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar yoki an'anaviy taomlar haqida qisqa videolar, hujjatli filmlar yoki interaktiv dasturlar ishlab chiqarish orqali auditoriyaga taqdim etish mumkin. Bu turdagi kontent foydalanuvchilarning qiziqishini oshiradi va ularda milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatni kuchaytiradi.

Veb-saytlar va Mobil Ilovalar: Milliy qadriyatlarni targ'ib etish uchun maxsus veb-saytlar yoki mobil ilovalar yaratish ham samarali usuldir. Masalan, O'zbekistonning madaniy va tarixiy yodgorliklarini ko'rsatadigan onlayn platformalar yoki turistik ilovalar yaratish orqali insonlarga milliy qadriyatlarni kengroq tanishtirish mumkin[4]. Bu kabi resurslar nafaqat mahalliy, balki xorijiy auditoriya uchun ham qiziqarli bo'lishi mumkin.

Raqamli Muzeylar va Virtual Ko'rgazmalar: Raqamli muzeylar va virtual ko'rgazmalar yaratish orqali tarixiy merosni saqlash va targ'ib qilish mumkin. O'zbekistonning boy madaniy va tarixiy merosi haqida onlayn ko'rgazmalar tashkil etish, foydalanuvchilarga raqamli shaklda tasvirlar, videolar va boshqa interaktiv elementlar orqali ko'rsatish, milliy qadriyatlarni targ'ib etishning yangi va samarali yo'lidir.

Raqamli Marketing va Targ'ibot Strategiyalari: Raqamli targ'ibotning samarali bo'lishi uchun to'g'ri marketing strategiyasini ishlab chiqish zarur. Bu, birinchi navbatda, auditoriyani aniq tanlash, kontentni moslashtirish va targ'ibot jarayonini doimiy ravishda monitoring qilishni talab etadi. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda an'anaviy usullarni (postlar, reklama) va interaktiv usullarni (so'rovlar, tadbirlar) uyg'unlashtirish zarur[5].

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki milliy qadriyatlarni targ'ib etish jarayonida raqamli texnologiyalarning roli ortib bormoqda. Raqamli platformalar va vositalar orqali, milliy qadriyatlar haqida ma'lumotlarni keng auditoriyaga yetkazish, ularni saqlash va rivojlantirish uchun samarali usullar yaratish mumkin. Bu jarayon nafaqat xalqaro maydonda O'zbekistonning madaniy va tarixiy boyliklarini targ'ib qilishga, balki yosh avlodni ma'naviy jihatdan boyitishga ham yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

6. Shamsiev, O. (2020). *Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy targ'ibot*. Tashkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
7. Akhmedov, S. (2019). *Milliy qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilishning raqamli usullari*. Tashkent: Akademiya nashriyoti.
8. Bakirov, R. (2022). *Ijtimoiy tarmoqlar va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish*. Tashkent: Sharq nashriyoti.
9. Karimov, I.A. (2008). *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
10. Qurbonov, S. (2021). *Raqamli madaniyat asoslari*. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.

TRANSLATION PROBLEMS OF DIMINUTIVES IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE

Mukhtorova Diyorakhon Odilkhon qizi

Master student of CSPU,

diera2790@gmail.com+998970741421

Uzbekistan, Tashkent, Chirchik.

Abstract

Diminutives, linguistic forms used to convey smallness, intimacy, or affection, pose unique challenges in literary translation. This article explores the intricacies of translating diminutives between Uzbek and English literature, highlighting differences in structure, cultural connotations, and expressive power. By examining the works of renowned authors such as Abdulla Qodiriy and Charles Dickens, the article illustrates how diminutives enrich narrative and character development, and how translators often struggle to preserve their nuances.

Keywords: Diminutives, Translation, Uzbek literature, English literature, Abdulla Qodiriy, Charles Dickens, linguistic equivalence, cultural connotation, literary style

Introduction

Language is not merely a tool of communication but a cultural artifact, and diminutives represent one of its most expressive features. In both English and Uzbek, diminutives carry emotional, social, and stylistic significance. However, translating these forms from one language to another is not straightforward. This is particularly evident in literary texts, where diminutives contribute to characterization, tone, and atmosphere. The aim of this article is to explore the translation problems associated with diminutives in Uzbek and English literature.

Diminutives are morphological or lexical forms that typically express smallness, endearment, or familiarity. In English, diminutives are often formed using suffixes such

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

as -let, -ie, or -y (e.g., booklet, doggie, Johnny). In Uzbek, diminutives commonly use suffixes like -cha, -gina, -jon, or -bachcha (e.g., bolacha – little child, gulcha – small flower).

Unlike English, where diminutives are mostly lexicalized or used in informal contexts, Uzbek employs diminutives more frequently and systematically in everyday and literary language. This difference in usage frequency and function complicates the translation process.

Uzbek literature is rich in the use of diminutives to express affection, familiarity, and social politeness. These forms serve more than a grammatical purpose; they reflect the collectivist culture and the high value placed on emotional bonds. For example, in O‘tkan Kunlar, Qodiriy uses diminutives like “Yusufjon” and “Kumushcha” to establish intimacy and emotional depth between characters. “Kumushcha” (a diminutive of Kumush) adds a layer of tenderness when used by her beloved. Translating “Kumushcha” simply as “dear Kumush” in English fails to convey the same affectionate nuance embedded in the Uzbek suffix -cha. Another example is Abdulla Oripov’s Poetry. In poetry, diminutives are often symbolic. Oripov uses terms like “ko‘zginam” (my little eye) to express delicate emotion and vulnerability. Such expressions carry metaphorical weight that is hard to reproduce in English without losing poetic rhythm or emotional intensity.

While less central to English literary tradition, diminutives are nonetheless present and carry important connotations. For example, Charles Dickens’ David Copperfield. In David Copperfield, characters are often referred to with diminutives that reflect affection or social status. For example, “Peggotty” and “Davy” are diminutives that underscore familial warmth and intimacy. Translating “Davy” into Uzbek as “Davronjon” or “Dovudcha” introduces interpretive issues: should the translator prioritize phonetic resemblance, emotional connotation, or cultural equivalence?

Definitely there are challenges in translation of Diminutives in Uzbek and English. Here are some of them:

1. Structural Differences. Uzbek employs a richer system of diminutive suffixes that can be attached to almost any noun or name. English, by contrast, uses a more limited set, often relying on lexical choice or syntactic rephrasing. This imbalance makes direct translation difficult.

2. Cultural Connotations. In Uzbek, diminutives are deeply tied to expressions of respect, warmth, and social hierarchy. For example, adding -jon (e.g., “Oyijon” – dear mother) reflects deep respect and love. In English, “Mommy” may not carry the same reverent undertone and may sound overly childish or informal in certain contexts.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Loss of Emotional Color. Literal translation often strips diminutives of their emotional power. For example, translating “bolajon” as “child” loses the affectionate connotation embedded in the -jon suffix. The reader may miss the intended warmth and intimacy of the original text.

4. Inadequacy of Equivalents. Sometimes there are simply no equivalents. A word like “qorag‘im” (a term of endearment meaning “my black-eyed”) used in Uzbek poetry lacks a natural counterpart in English. Literal translations like “my dark-eyed” sound awkward or archaic.

Conclusion

Diminutives are more than mere grammatical constructs; they are carriers of emotion, culture, and voice. Translating them between Uzbek and English poses significant challenges due to structural, semantic, and cultural differences. Literal translation often results in loss of meaning or emotional resonance. Effective translation requires contextual sensitivity, creative adaptation, and a deep understanding of both source and target cultures. Through examples from literary works, we see the profound role diminutives play in shaping characters and narrative tone. Bridging the gap between languages is not only a linguistic task but also an artistic one—requiring translators to be both interpreters and co-creators.

References

- [1]. Qodiriy, A. (1926). O‘tkan Kunlar, 110. Tashkent: Fan nashriyoti.
- [2]. Oripov, A. (1980). Tanlangan asarlar, 79. Tashkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
- [3]. Dickens, C. (1850). David Copperfield, 45. London: Bradbury & Evans.
- [4]. Potter, B. (1902). The Tale of Peter Rabbit, 139. London: Frederick Warne.
- [5]. Vinay, J.P. & Darbelnet, J. (1958). Comparative Stylistics of French and English, 201. Amsterdam: John Benjamins.

RAQAMLASHGAN JAMIYATDA IJTIMOIIY TARMOQLAR: AXLOQIY ME’YORLAR VA YOSHLAR KAPITALINI RIVOJLANTIRISH

Ortiqova Maftuna Shuxrat qizi

Toshkent davlat transport universiteti Sotsiologiya yo‘nalishi, 2-kurs talabasi

E-mail: Oishaortiqova@gmail.com

Tel: +998939883339

Nazarova Nilufar Jo‘rayevna

Toshkent davlat transport universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti

E-mail: nazarovanilufar79@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy tarmoqlardagi axloqiy meyorlar va uning yoshlar ongiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Ta’kidlanishicha, internet ijtimoiy tarmoqlarining jamiyat hayotiga kirib borishi ularning ijtimoiylashuvi, yoshlar tarbiyasiga ta’sirini nazarda tutadi va ularni ijtimoiy-me’yoriy tizimga integratsiya qiladi. Maqolada internetga qaramlikni deviant xulq-atvor doirasida tahlil qilinib, o‘ziga qaramlik sifatida o‘rganish natijalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Internetning ta’siri, aloqa, sotsializatsiya, zamonaviy yoshlar.

Аннотация: В статье рассматриваются этические нормы в социальных сетях и их влияние на сознание молодежи. Отмечается, что проникновение интернет-социальных сетей в жизнь общества предполагает их социализацию, влияние на воспитание молодежи и интеграцию в социально-нормативную систему. В статье анализируется интернет-зависимость в контексте девиантного поведения, и представлены результаты исследования этой зависимости как формы самозависимости.

Ключевые слова: влияние интернета, коммуникация, социализация, современная молодежь.

Abstract: The article examines ethical norms in social networks and their impact on young people's minds. It is noted that the integration of internet social networks into society's life entails their influence on socialization and the upbringing of youth, as well as their integration into the social-normative system. The article analyzes internet addiction within the framework of deviant behavior and presents the results of studying it as a form of dependency.

Keywords: Internet influence, communication, socialization, modern youth.

KIRISH

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun cheksiz axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Ular turli mavzularda bilim olish, yangi texnologiyalar va fanlar bilan tanishish, dunyoqarashini kengaytirish imkoniyatiga ega. Yoshlar turli onlayn kurslar, vebinarlar va

videolar orqali yangi mahoratlarni egallash, ilmiy va madaniy yangiliklar bilan tanishish imkoniyatini qo‘lga kiritishmoqda. Bu ayniqsa, o‘quvchi va talabalarga o‘zgaruvchan ijtimoiy va madaniy muhiti bilan tanishish imkoniyatini yaratadi.

TADQIQOTNING MAQSADI

Unda ijtimoiy tarmoqlarda axloqiy meyorlar va uning yoshlar ongiga ta’sirini yoritish, uning funksiyalarini o‘rganish va tahlil qilish maqsad qilib qo‘yilgan.

TADQIQOT NATIJALARI VA ULARNING MUHOKAMASI

Tadqiqotchi R.Abdullayeva ta’kidlashicha: “Hozirgi vaqtda kompyuter texnologiyalari juda tez rivojlanmoqda va buning natijasida gadjet[9]*lardan ham ish maqsadida, ham ijtimoiy tarmoqlarda vaqt o‘tkazish va internetda kezish uchun foydalanuvchilarning soni ortib bormoqda”[8. 542-546].

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo‘lishi insoniyatga ko‘plab foydali imkoniyatlarni taqdim etdi, masalan:

- hozirda uzoqda bo‘lgan yaqinlar bilan muloqot qilish, ishdagi sheriklar bilan muloqot qilish, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot foydali aloqalarga ega bo‘lish va yangi tanishlar orttirishning ajoyib usuli;

- shaxs o‘zini rivojlantirishi va yangi narsalarni o‘rganishi, har qanday did uchun musiqa tinglashi, o‘ziga yoqqan kitoblarni o‘qishi, yangi chet tilini o‘rganishi va uning ona tili bilan muloqot qilish imkoniyati, shuningdek, foydali filmlar va o‘quv dasturlarini tomosha qilishi mumkin. Onlayn jamoalar va ijtimoiy tarmoqlarda foydali ma’lumotlarni topishi mumkin bo‘lgan ko‘plab qiziqish guruhlar mavjud;

- biznesni rivojlantirish.

Shuningdek, bugungi kunda ko‘plab tadbirkorlar o‘z kompaniyalarini internet orqali reklama qilmoqdalar.

Yuqorida sanab o‘tilgan ijobiy funksiyalarga qo‘shimcha ravishda, ijtimoiy tarmoqlar va internetdan ortiqcha foydalanish jismoniy (ko‘rish va holat yomonlashadi, bosh og‘rig‘i va mushaklarning og‘rig‘i, asosan, orqa, bilak va yelka bo‘g‘imlarida paydo bo‘ladi), shuningdek, insonning fikrlash jarayonlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi (chalq‘itilgan e’tibor, uzoq vaqt davomida bir obyektga diqqatni jamlay olmaslik) muhit, fikrlash jarayonlari unumdorligining pasayishi va boshqalarga olib keladi. Internet yoshlar uchun ijodiy platformalar ham yaratadi. Ular o‘zlarining yozish, rasm chizish, musiqa yaratish yoki video montaj qilish kabi kreativ qobiliyatlarini namoyish etishlari mumkin. YouTube, Instagram, TikTok kabi platformalar orqali yoshlar o‘z ijodlarini dunyoga tanitish imkoniga ega.

* gadjet inglizcha so‘zdan olingan bo‘lib, moslama, qurilma ma’nosini anglatib, hayotni yengillashtirish va yaxshilash uchun mo‘ljallangan kichik qurilma Гаджет // Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Олма-пресс, 2006.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ijtimoiy tarmoqlarda o‘zini boshqalar bilan taqqoslash, idealizatsiya qilish, va “like” (yoqtirish tugmasini bosish) olish istagi ko‘p hollarda o‘z-o‘zini past qadrlashi va o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikka olib keladi. Bundan tashqari, internetda doimiy ta‘qib (trolling), kiberhujumlar va bulling (xavfli ta‘kidlar) yoshlarning psixologik holatini yomonlashtirishi mumkin. Yoshlar o‘rganayotgan mavzular haqida noto‘g‘ri yoki manipulyatsiyalangan axborotlar bilan uchrashishadi. Bu esa, ularning dunyoqarashini buzishi, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotida katta o‘rin tutadi, ammo ularning ta‘siri ikki tomonlama. Ularning ijobiy jihatlari bilim olish, kreativlikni rivojlantirish va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda o‘z aksini topsa, salbiy ta‘sirlar esa psixologik muammolar, noto‘g‘ri axborot va jismoniy faollikning kamayishiga olib keladi. Yoshlar va ularning ota-onalari bu imkoniyatlarni to‘g‘ri boshqarib, internet va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishni o‘rganishlari zarur. Buning uchun vaqtni boshqarish, to‘g‘ri axborotlarni tanlash va jismoniy faoliyatni unutmazlik muhimdir.

Ammo ijtimoiy tarmoqlardan haddan tashqari o‘ylamay foydalanishning eng achinarli oqibati aqlning pasayishi hisoblanadi, deya xulosa qilishdi olimlar. Miyaning tezkor kiruvchi ma‘lumotlarni qayta ishlashga vaqti yo‘q, bu esa virtual hayotdan tashqarida ma‘lumotlarni qayta ishlash qobiliyatining cheklanganligiga olib keladi.

Miya sinaptik aloqalar bilan bog‘langan ko‘plab neyronlardan iborat. Biror kishi biror narsa o‘ylasa yoki qilsa, uni vaqti-vaqti bilan takrorlasa, ma‘lum bir neyron tarmoq faollashadi. Keyin u odatga aylanganda, sinaptik tuzilmalar avtomatik ravishda yoqiladi va bu odat neyron aloqalarni yanada mustahkamlaydi. Bu qaramlik muammosi bilan bog‘liq. Shuning uchun, oddiygina “Internet-so‘rfing”ni to‘xtatish va o‘z-o‘zini nazorat qilishni kuchaytirish orqali internetga qaramlikning oldini olish yoki undan xalos bo‘lish mumkin.

Odamlar tobora ko‘proq turli xil media kanallaridan foydalanishmoqda va ularga ko‘proq vaqt sarflashmoqda. GlobalWebindex so‘roviga ko‘ra, 16 yoshdan 60 yoshgacha bo‘lgan foydalanuvchilar turli media kanallarida o‘tkazishi mumkin bo‘lgan o‘rtacha kunlik vaqtlari keltirilgan:

- 1) Planshet, noutbuk yoki kompyuterda internetdan foydalanishning o‘rtacha vaqti kuniga 4 soat 42 minut;
- 2) O‘rtacha televizor ko‘rish vaqti kuniga 2 soat 21 daqiqa;
- 3) Bir kunda turli qurilmalardan ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning o‘rtacha vaqti 1 soat 53 daqiqa;
- 4) Smartfonda internetdan foydalanishning o‘rtacha vaqti kuniga 1 soat 24 daqiqa[10.127-133].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotidagi bir qator ijobiy tomonlari mavjud. Birinchi navbatda, bu vositalar axborotga tez va oson kirishni ta'minlaydi. Yoshlarga ilmiy va ta'limiy ma'lumotlarga erkin kirish imkoniyati, masofaviy ta'lim olish imkoniyatlari ochiladi. Xususan, YouTube, Khan Academy kabi platformalar orqali yoshlar o'zlarining bilimlarini kengaytirishlari mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning o'zaro aloqalarini osonlashtiradi. “Odnoklassniki.ru”, “Telegramm”, “Facebook”, “Instagramm”, “Tik Tok”, “Bigo live”, “Snapchat”, “Viber”, “Vkontakte”, “Whatsapp”, “Twitter” kabi platformalar yordamida ular dunyoning turli burchaklaridagi odamlar bilan bog'lanish, fikr almashish va bir-biriga qo'llab-quvvatlash ko'rsatish imkoniyatiga ega. Bu ayniqsa, yolg'iz yoki ijtimoiy aloqalari cheklangan yoshlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Jorgensenning ta'kidlashicha, Internet inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda kafolatlangan so'z erkinligini shubha ostiga qo'yadi. Bir tomondan, Internet odamlarga ma'lumot berish hamda izlashning yangi vositalarini taqdim etish orqali so'z erkinligini oshiradi.

Ikkinchi tomondan esa, bepul axborot oqimi voyaga yetmaganlarning potensial zararli ma'lumotlarga kirishini cheklash uchun emas, balki kontentni tartibga solish talabini kuchaytirdi[3].

Nigeriya Universiteti professori Agba: “Internet odamlarga makon hamda vaqtichida tranzaksiya xarajatlarisiz ulanish va fikrlarini almashish imkoniyatini taqdim etadi. Shunisi ahamiyatliki, Internetning ochiq tabiati, ulanish, ma'lumot almashish va g'oyalarni almashish erkinligi ijtimoiy tarmoqlar va olomon moliyalashtirishga asoslangan yangi bizneslarni yaratgan innovatsiyalarga asos bo'ldi” [1], deya ta'kidlaydi.

Ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi ijtimoiy dinamikaning yangi platformasining yaratilishiga turtki bo'ldi va buning natijasida jamoatchilik fikrini shakllantirish jarayonida jiddiy o'zgarishlarga olib keldi hamda bu ta'sirlarning hayotning turli jabhalariga, masalan, iqtisodiy qarorlar qabul qilishga ta'sir qilish qobiliyatini qayta shakllantirishga olib keldi. Ijtimoiy tarmoqlar o'zining tobora takomillashgan platformalari orqali mahsulotlar, brendlar, xizmatlar hamda investitsiya imkoniyatlari haqida ma'lumot oqimini tezlashtiradi[2.843-847].

Internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda yoshlar o'zlarini rivojlantirishlari mumkin. Buning uchun ota-onalar va ta'lim muassasalari yoshlarni mas'uliyatli va ma'rifatli foydalanishga yo'naltirishi zarur. Yoshlar o'z vaqtlarini samarali boshqarish, noto'g'ri yoki zararli ma'lumotlardan saqlanish va ijtimoiy tarmoqlarda odob-axloq qoidalariga rioya qilishni o'rganishlari kerak [4, 5, 6, 7]. Bundan tashqari, onlayn platformalardan professional maqsadlarda foydalanish ham muhimdir. Masalan, LinkedIn kabi ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar o'zlarining kasbiy tarmoqlarini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yaratishlari, karyeralarini rivojlantirishlari mumkin. Internetda ta’lim olish, chet tillarini o’rganish, ilmiy tadqiqotlar olib borish kabi imkoniyatlar ham mavjud.

Kuzatishimizcha ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar tomonidan qo’yilgan ko’pgina kontentlarni tahlil qilganimizda yoshlar tomonidan bildirilgan fikrlarda ko’p hollarda nomunosib va qo’pol so’zlar uchraydi. Ijtimoiy tarmoqlarda axloqiy meyorlarga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Bizningcha, bunga quyidagilar kiradi:

Hurmat va odob – Foydalanuvchilar o’zaro hurmat bilan muloqot qilishi kerak.

Haqiqiylik va ishonchlik – Yolg’on ma’lumot tarqatish axloqiy qoidalar buzilishi hisoblanadi.

Nafrat va zo’ravonlikka qarshi turish – Nafrat qo’zg’atuvchi fikrlar va zo’ravonlikni targ’ib qilish taqiqlangan.

Shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi – Har kim o’zining va boshqalarning shaxsiy ma’lumotlarini e’lon qilishdan oldin ehtiyot bo’lishi lozim.

XULOSA

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilishimiz mumkinki, Internet va ijtimoiy tarmoqlar ulardan foydalanish maqsadini aniq anglagan holda, vaqt o’tkazishdagi cheklovlarga rioya qilgan holda, ogohlik va o’zini tuta bilish bilan foydalanilsa, foydali ixtiro bo’lib, insoniyat hayotini yaxshilashga xizmat qiladi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotiga ijobiy va salbiy ta’sir ko’rsatadigan omillar sifatida o’rganilishi kerak. Yoshlar bu vositalardan samarali foydalanish orqali o’zlarini rivojlantirishlari, yangi imkoniyatlarga ega bo’lishlari mumkin. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’siridan saqlanish uchun ularni ma’rifatli va ehtiyotkorlik bilan ishlatish zarur. Bu masalalar bo’yicha ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamiyatning o’rni katta bo’lishi kerak.

REFERENCES:

1. Agba, P.C. (2001). Electronic reporting: Heart of the communication age. Nsukka: University of Nigeria Press.
2. Ferine, KF, Ausat, AMA, Gadzali, SS, Marleni va Sari, DM (2023). Ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri iste’molchi xatti-harakati. Jamiyatni rivojlantirish jurnali: Pandidikan Masyarakat jurnali, 4(1), 843–847. <https://doi.org/10.31004/cdj.v4i1.12567>.
3. Jorgensen, R.F. (2011). Internet and freedom of expression. European Masters Degree in Human Rights and Democratization. Raoul Wallengton Institute.
4. Jumaniyazova N., Nazarova N. Reforms Implemented in the Higher Education System of the New Uzbekistan: Status and Prospects. – 2023.
5. Nosirov, R., Yunusova, N., Nazarova, N., & Shamsiddinova, E. (2023, June). Occupational problems in youth competitiveness. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2789, No. 1). AIP Publishing.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

6. Rakhmonov D., Nazarova N. Socio-Philosophical Reflection of the Social Sphere Model //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – С. 1-6.
7. Xabiba Kaxxarovna Abduraxmanova, Zulxumor Olimjonovna Nalibayeva, Nilufar Jo'rayevna Nazarova IJTIMOIIY TARAQQIYOTGA ERISHISHDA TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH // Academic research in educational sciences. 2022. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ijtimoiy-taraqqiyotga-erishishda-ta-lim-mazmunini-takomillashtirish> (дата обращения: 03.04.2025).
8. Абдуллаева Р.А. Анализ влияния социальных сетей на жизнь современного общества / Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2015. - № 9-3. - С. 542-546 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://appHed-research.ru/ru/artide/view?id=7369> / (дата обращения: 08.11.2021).
9. Гаджет // Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Олма-пресс, 2006.
10. Мирзаев Джамшид Турдалиевич. «Психологические аспекты влияния интернет-общения на социальное поведение молодежи». «International Journal of Medicine and Psychology / Международный журнал медицины и психологии» включен в список ВАК с 04.02.2020г., РИНЦ (Elibrary.ru) и в Международную базу данных Agris., 2022 г. 127-133 ст.

ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSlikLARINING O‘QUV JARAYONIDA TUTGAN O‘RNI

Kuchkinov Abdumalik Yuldashevich

Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası mudiri, dotsent p.f.f.d., (PhD)

Rajabova Gulrux Jumamurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi (boshlang‘ich ta’lim)mutaxassisligi 1-kurs magistranti.

E-mail: gulruxrajabova612@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklarining ta’lim jarayonidagi ahamiyati, darsliklarning samarali qo‘llanilishining natijalari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Onatili, o‘qish savodxonligi, lingvistik, kommunikativ va kognitiv qobiliyatlar, Milliy o‘quv dasturi, fonetik, leksik, grammatik va stilistik bilimlar.

Аннотация. В статье рассматривается значение учебников родного языка и читательской грамотности в образовательном процессе, а также результаты эффективного использования учебников.

Ключевые слова. Родной язык, грамотность чтения, лингвистические, коммуникативные и когнитивные навыки, национальная учебная программа, фонетические, лексические, грамматические и стилистические знания.

Abstract. This article discusses the importance of mother tongue and reading literacy textbooks in the educational process, the results of the effective use of textbooks.

Keywords. Mother tongue, reading literacy, linguistic, communicative and cognitive skills, National Curriculum, phonetic, lexical, grammatical and stylistic knowledge.

Kirish

O‘quv jarayonida ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklari boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarining lingvistik, kommunikativ va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda asosiy ahamiyat kasb etadi. Bu darsliklar o‘quvchilarning faqatgina savodxonlik darajasini oshiribgina qolmay, hattoki mantiqiy fikrlash, badiiy-estetik did va kommunikativlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni¹⁹⁶, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni¹⁹⁷ asosida O‘zbekistonda

¹⁹⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son

¹⁹⁷ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

boshlang‘ich ta‘lim sohasida oxirgi yillarda bir qator ishlar amalga oshirildi. Bu islohotlar ta‘lim sifatini oshirish, zamonaviy yondashuvlarni joriy qilish va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashga qaratilgan. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida ona tili va o‘qish savodxonligi darslari ta‘lim jarayonida muhim o‘rin tutadi. Bu borada yangi avlod darsliklari va “Milliy o‘quv dasturi”¹⁹⁸ asosida yangi o‘quv materiallari ishlab chiqilmoqda.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktabida ma‘lum bir o‘quv predmetiga tegishli darslik dars jarayonida ham, darsdan keyin ham o‘quvchi va o‘qituvchining shu o‘quv predmeti bo‘yicha bilim berish hamda ma‘lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Ona tili darslari o‘quvchilarga o‘zining milliyligini, madaniyatini, an‘analarini va tarixini anglab yetishga xizmat qiladi. Bu esa o‘z o‘rnida, ularning identifikatsiyasini yanada mustahkamlashga yordam beradi. O‘qish savodxonligi esa o‘quvchilarga matnlarni anglash, tushunish, ularni tahlil qilish hamda ulardan ma‘lumotlar olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shunday qilib, keyinchalik bu shakllangan ko‘nikmalar boshqa fanlarda muvaffaqiyatli ta‘lim olish uchun zarur hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda ona tili va o‘qish savodxonligi darslari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga, ularning shaxs sifatida yanada rivojlanishiga, dunyoqarashlarini kengaytirishga va bo‘lg‘usida yanada yuksak marralarni zabt etishida asosiy vazifani bajaradi. Yurtimizda boshlang‘ich ta‘lim sohasida ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklarini yanada takomillashtirish va yangilash bo‘yicha bir qator samarali ishlar olib borilmoqda. O‘quv dasturlari va darsliklarning mazmuni yangilanmoqda. Bu jarayonda asosan grammatik qoidalarga emas, aksincha o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga, kreativ fikrlashga undash, lug‘at boyligini oshirishga va fanlararo integratsiyaga ko‘proq e‘tibor berilmoqda. O‘quvchilarning turli xil ehtiyojlari va shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olingan holda bir nechta mualliflar tomonidan turli xildagi darsliklar ishlab chiqilmoqda. Masalan, 2024-yilda boshlang‘ich ta‘lim 1-sinf o‘quvchilari uchun ona tili hamda o‘qish savodxonligi darsligi U.B.Aydarova, D.Sh.Yuldasheva, N.K.Azizovalar tomonidan, 2-sinf o‘quvchilari uchun ona tili hamda o‘qish savodxonligi darsligi U.B.Aydarova, S.D.Kuranov¹⁹⁹, 3-4-sinf ona tili hamda o‘qish savodxonligi darsliklari esa M.E.Toirova, U.B.Aydarova, N.K.Azizova, D.D.Baynazarova kabi mualliflar tomonidan yaratildi.

Ona tili darsliklari o‘quvchilarning fonetik, leksik, grammatik va stilistik bilimlarini shakllantirishga yordam beradi. Tilshunoslik nazariyalari asosida ishlab chiqilgan darsliklar fonologik, morfologik tahlil va sintaktik tuzilmalarning o‘zlashtirilishiga

¹⁹⁸ “Milliy o‘quv dasturi” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son

¹⁹⁹ R.Qosimova, S.Fuzailov, A.Ne‘matova, Ona tili (2-sinf uchun darslik). T.: Cho‘lpon, 2005.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

xizmat qiladi. Shu o‘rinda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ona tili darslarida turli xil matn strukturalarini tahlil qilish orqali semantik va pragmatik bilimlarini oshiradi.

O‘qish savodxonligi darsliklari kognitiv psixologiya tamoyillariga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarning tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quv jarayonida o‘quvchilar semantik assotsiatsiyalar, matn tahlili va metakognitiv strategiyalar yordamida matnlarni anglash va izohlash malakalarini rivojlantiradilar.

Darsliklar, shuningdek, o‘quvchilarning ona tilini sevishiga, uning madaniyatini anglashiga va tilga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilar darsliklardan foydalanib, o‘quvchilarga ona tilining nozik jihatlari, rasmiy va norasmiy muomala uslublari, shuningdek, madaniy kontekstdagi o‘zgarishlarini tushuntirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Darsliklarning samarali qo‘llanilishi, o‘quvchilarning ona tilida muloqot qilish qobiliyatini kengaytiradi va ularning nutq madaniyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklari, ta’lim jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda, ularni hayotda to‘g‘ri qo‘llashda va ona tiliga bo‘lgan qiziqishni oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim jarayonida darsliklardan foydalanish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini, darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi va ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishga ko‘maklashadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son.
3. “Milliy o‘quv dasturi” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son
4. R.Qosimova, S.Fuzailov, A.Ne‘matova, Ona tili (2-sinf uchun darslik). T.: Cho‘lpon, 2005.
5. Ziyouz.com internet sayti
6. Google.com internet sayti.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM SOHASIDA YANGI O‘QUV ADABIYOTLARI YARATISHNING ZARURIYLIGI.

Mamadaliyev kamoliddin Rahmatullayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Boshlang‘ich ta’limda matematika va tabiiy fanlar” kafedra o‘qituvchisi p.f.f.d, dotsent

Aminova Ozoda Qadamboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi (boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi magistranti E-mail: aminovaozoda98@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yangi o‘quv adabiyotlarini yaratishning o‘quv jarayonidagi o‘rni va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘quvchilar uchun yaratilgan yengilliklar haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar. *Darslik, yangi avlod o‘quv adabiyotlari, qobiliyat, tanqidiy fikrlash, 4K modeli, kollaboratsiya, kommunikatsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv.*

Аннотация. *В данной статье говорится о роли создания новой учебной литературы в учебном процессе, их значении в учебном процессе, а также о пользе, создаваемой для обучающихся.*

Ключевые слова. *Учебник, учебная литература нового поколения, способности, критическое мышление, модель 4К, сотрудничество, общение, творческое мышление и критическое мышление у учащихся, критическое мышление, творческий подход.*

Abstract. *This article talks about the role of creating new educational literature in the educational process, their importance in the educational process, and the benefits created for students.*

Keywords. *Textbook, new generation educational literature, ability, critical thinking, 4K model, collaboration, communication, creative thinking and critical thinking in students critical thinking, creative approach.*

Kirish

Boshlang‘ich ta’lim bu ta’lim jarayonining poydevori hisoblanib, bolalarning akademik va shaxsiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o‘quvchilar eng asosiy bo‘lgan bilimlarni egallab, dunyoqarashlarini shakllantiradilar. Shuning uchun ham boshlang‘ich ta’lim sohasida yangi o‘quv adabiyotlari yaratilishi dolzarb masala hisoblanadi.

Asosiy qism

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda jahon miqyosida ta'lim jarayonida darsliklar bilan ta'minlanganlik muammosi davlat siyosati darajasiga ko'tarildiki, hayotimizning barcha jabhalarida bo'lganidek, oliy ta'lim tizimida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda, bunda o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish va ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muammoni ijobiy yechimini hal qilish maqsadida, YUNESKO va YUNICEF tashkilotlari tarafidan bir nechta qarorlar qabul qilingan: - 2015: “Ta'limni rivojlantirish bo'yicha 2030 yilgacha global maqsadlar” (SDG 4) doirasida darsliklar va ta'lim materiallarini sifatini oshirishga qaratilgan qarorlar qabul qilindi.

- 2020: COVID-19 pandemiyasi davrida masofaviy ta'lim uchun darsliklar va o'quv materiallarini tayyorlashga qaratilgan yangi yondashuvlar ishlab chiqildi. Bu qarorlar ta'lim sohasida global standartlarni belgilash, inklyuzivlikni ta'minlash va sifatli ta'lim resurslarini yaratishga qaratilgan.

Dunyo miqyosida BMT va boshqa tashkilotlari tomonidan darsliklar to'g'risida qabul qilingan bir qator muhim qarorlar va tavsiyalar mavjud. Ularning ayrimlari quyidagilardir:

- 2000: “Dunyo ta'lim konferensiyasi” (Dakar) natijalariga ko'ra, ta'lim resurslarini, jumladan darsliklarni ta'minlashga qaratilgan qarorlar qabul qilindi.

- 2015: “Barqaror rivojlanish maqsadlari” (SDG) doirasida ta'lim resurslari va darsliklarning sifatini oshirishga qaratilgan maqsadlar belgilandi.

Ta'lim tizimida yuksak malakali, ijodkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatiga ega, kelajakda kasbiy va hayotiy muammolarni mustaqil hal qila oladigan kadrlarni tayyorlashda ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida yaratilgan yangi avlod darslik va o'quv adabiyotlari bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim sohasida darsliklarining tanqidiy fikrlashga qaratilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarda tahlil qilish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish, ma'lumotlarning sifati va muvofiqligini baholash, mustaqil xulosalar chiqarish, muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish maqsadida darsliklarning yangi avlodini yaratish zaruriy malasalardan hisoblanadi.

Yangilangan oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarining Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari va o'quv rejalari ishlab chiqilishida fanlarni o'qitishning ta'limiy tomoni bilan birgalikda metodik tomonining kuchaytirilishiga alohida e'tibor qaratildi. Fanlarni o'qitishning metodik tomonini kuchaytirish maqsadida, yangi ochilgan o'qitish metodikasi bo'yicha ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari Davlat ta'lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

standartlari jahon tajribalari va mamlakat, jamiyat manfaatlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilmoqda.²⁰⁰

Darslik – muayyan fanga doir bilim asoslarini ma’lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma’naviy-g’oyaviy, ilmiy uslubiy saviyada yozilgan kitob, o’quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi. Darsliklar 2 asosiy guruhga bo’linadi: o’quvchilar uchun darsliklar va talabalar uchun darsliklar. O’zbekistonda o’quvchilar uchun mo’ljallangan darsliklardan umumiy o’rta ta’lim maktabi, ixtisoslashtirilgan maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, maxsus ta’lim maktablari va maxsus internat maktablarning o’quvchilari; talabalar uchun nashr etilgan darsliklardan oliy o’quv yurtlari talabalari mustaqil hamda o’qituvchilar rahbarligida foydalanadilar²⁰¹.

Hozirgi kunda maktablardagi sifatli ta’lim turli jihatdan yaratilayotgan darsliklarga bog’liq. Boshlang’ich ta’lim darsliklari davlat ta’lim standartlariga mos va o’quvchini qiziqtiradigan, fanga mehrini uyg’otadigan, bilim olishga bo’lgan ishtiyoqlarini oshiradigan holatda bo’lishi kerak. Bu yil boshlang’ich sinf darsliklarining tubdan yangilangani nafaqat o’quvchi va ustozlarni, balki ota-onalarni ham quvontirdi. Milliy dastur asosida yaratilgan 2024-2025-o’quv yilidagi darsliklar oldingi darsliklardan nimasi bilan farq qiladi? Bu yil taqdim etilgan boshlang’ich sinf darsliklari o’qituvchilar uchun yangilik bo’ldi. Darsliklarning ko’rinishi va rang-barang suratlari har bir o’quvchini o’ziga qarata oladi. Avvalgi darsliklar ancha qalin va og’ir edi. Ayni o’sish davridagi bola uchun bu qator qiyinchiliklarni tug’dirar edi. Bola bir o’quv yiliga mo’ljallangan darsliklarni har kuni maktabga olib borib kelishi, uning nafaqat yoshiga, kichik jussasiga ham ta’sir etar edi. Yangi darsliklarning har bir o’quv choraklariga moslab ishlanganligi, o’quvchini yil davomida ortiqcha yukni ko’tarib yurishdan xalos qildi²⁰².

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 726-qaroriga muvofiq ta’lim muassasalarining matbaa mahsulotlari texnik reglament asosida ishlab chiqariladi. Yangi boshlang’ich sinf darsliklari ana shu texnik reglamentning eng maksimal darajasidan ham yuqori sifatda ishlab chiqarilgan. Bu o’z navbatida darslikdan uzoq yil foydalanishga sabab bo’ladi. Ular sifati va chidamlilik darajasi bo’yicha Xalqaro poligrafiya standartlariga to’liq javob beradi²⁰³. Darslikning vazni, o’lchami, shriftlari bo’yicha

²⁰⁰ Мамадалиев К.Р. Янги авлод ўқув адабиётларини яратишнинг методикаси ва амалиёти: “Математикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаш” ўқув фани мисолида // Монография. – Тошкент. 2022. – 208 б.

²⁰¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Darslik#:~:text=Darslik>

²⁰² Boymurodova Nodirabegim Bahodirqizi (2023), Boshlang’ich ta’limda milliy o’quv dasturi va yangi avlod darsliklarini amalga oshirishning didaktik asoslari.

²⁰³ O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 28.12.2022 yildagi 726-son.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

reglament tasdiqlangan va shu talablardan kelib chiqqan holda ishlab chiqarilgani maqsadga muvofiq bo'ldi. Zamonaviy va xalqaro talablar asosida yaratilgan 1-4-sinflar uchun maktab darsliklari 4K modeliga asoslangan innovatsion yondashuv taqdim etilgan. Ushbu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: kollaboratsiya, kommunikatsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida aytib o'tilgan boshlang'ich ta'lim darsliklari orqali o'quvchilarning bilim doirasi kengayadi, o'z fikrini erkin bayon qilish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Darsliklarni yaratishda o'quvchilarning ruhiy holati ham hisobga olingan, darsliklarning kreativlik va fikrlash qobiliyatini oshirish uchun rasm va illyustratsiyalardan keng foydalanilgan. Bu usulda tashkil etilgan darsliklar o'quvchilar uchun mavzularni tez o'zlashtirishga va uzoq vaqt xotiralarida saqlanib qolishiga yordam beradi.

REFERENCES

1. Мамадалиев К.Р. Янги авлод ўқув адабиётларини яратишнинг методикаси ва амалиёти: “Математикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаш” ўқув фани мисолида // Монография. – Тошкент. 2022. – 208 б. 2. uz.wikipedia.org internet sayti
3. Boymurodova Nodirabegim Bahodirqizi (2023), Boshlang'ich ta'limda milliy o'quv dasturi va yangi avlod darsliklarini amalga oshirishning didaktik asoslari. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/10974/7093.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 28.12.2022 yildagi 726-son.
5. Lex.uz internet sayti.

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sariyev Madrahim Djalg’ashovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: B.M.Qandov ChDPU dotsenti, f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari va umuman, huquqiy madaniyatni shakllantirishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ommaviy axborot vositalarida huquqiy savodxonlikni oshirish bo‘yicha doimiy islohotlar olib borilayotganligi ham tahlil qilingan.

Kalit so‘z: huquq, yoshlar, ta’lim, tarbiya, ma’naviyat, qadriyat, huquqiy mafkura, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, Yangi O‘zbekiston, taraqqiyot strategiyasi, ommaviy axborot vositalari.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘tarish yo‘lida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar tufayli barcha jabhalarda tub o‘zgarishlar ro‘y bermoqda, xalqimizning dunyoqarashi, ongu tafakkuri yuksalmoqda. Shu o‘rinda alohida ta’kidlash o‘rinli, bu sohada O‘zbekistonning butun jahon yoshlarining huquq-manfaatlarini ko‘zlab ilgari surayotgan tashabbuslari alohida ahamiyatga molik. Xususan, O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ayni davrda insoniyat tarixidagi eng ko‘p yoshlar qatlami bilan yashayotganimizni inobatga olgan holda, BMT minbarida YOshlar huquqlari to‘g‘risidagi BMT konvensiyasini qabul qilish taklifi xalqaro hamjamiyat tomonidan iliq qarshilandi. O‘zbekiston rahbari bu tashabbusni bugun dunyo miqyosida yoshlarning soni ikki milliarddan ortib ketgani, xalqaro terrorizm va eskremizm shiddat bilan o‘sib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini muhim omillar sifatida asoslab berdi.

Muxtasar aytganda, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi inson huquq va erkinliklarini himoya qilish va ro‘yobga chiqarish, xalqimiz uchun munosib turmush darajasini ta’minlash, jamiyat farovonligini mustahkamlash, demokratik islohotlar samaradorligini oshirish yo‘lida yana bir asosiy huquqiy hujjat bo‘ladi, deya umid qilamiz va bunga ishonamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan hamda keng jamoatchilik ishtirokida bo‘lib o‘tgan muhokamalar natijasida qabul qilingan “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni hamda 2022 yil –

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturining imzolanishi davlat va jamiyat rivojlanishida yangi yondashuvlarni boshlab beradi[1].

Mazkur tarixiy hujjat mamlakatimiz rivojining muhim fundamental asoslarini o‘zida mujassam etgan bo‘lib, “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyili asosida keyingi besh yillikda mamlakatimizda amalga oshiriladigan islohotlarning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma’rifiy asoslarini yaratib berishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Mamlakatimizda “Inson qadri ustuvor bo‘lgan jamiyat va xalqparvar davlat” degan muhim g‘oya ustuvor mezon etib belgilandi. Strategiyada kelajakka qat’iy ishonch va umid bilan qarayotgan har bir fuqaroni rozi qilish maqsadi ko‘zlangan. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi bugungi globallashuv jarayonlaridan kelib chiqqan holda ettita ustuvor yo‘nalishni, shu bilan birga har bir yo‘nalishda belgilab berilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan yuzta maqsadlarni mujassam topganligi bilan ham ahamiyatli ekanligini alohida e’tirof etish zarur. Har bir ustuvor yo‘nalish Inson qadrini ulug‘lashga yo‘naltirilganligi bilan ham muhimdir.

Hozirgi kunda eng dolzarb muammolardan biri – aholi huquqiy ongi o‘sishi dinamikasini monitoring qilishni ta’minlashdir. Huquqiy ong esa huquqiy madaniyatga asoslanadi. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalari o‘zaro uzviy bog‘liq tushunchalardir.

Huquqiy ong deganda, kishilarning huquq haqida tushuncha va bilimlarga ega bo‘lishi, shuningdek, huquq borasidagi tasavvurlarning inson ongida aks etishi tushuniladi. Huquqiy mafkura – har xil huquqiy hodisalar haqidagi nuqtai nazar, tushuncha, g‘oya va qarashlarning ilmiy umumlashtirilgan tizimidan iborat.

Huquqiy madaniyat bo‘lmasa, huquqiy ong ham bo‘lmaydi. Huquqiy ong degani bu – qonunlarni faqat bilishgina emas, balki ularni izchil ijro etish hamdir. “Qonunlar so‘zsiz bajarilgandagina biz huquqiy davlat qurishimiz mumkin”.

Shu ma’noda, “huquqiy ong” tushunchasi “huquqiy savodxonlik” tushunchasidan kengroqdir. Huquqiy ong qonunlarning ijrosini ham o‘z ichiga oladi. Demokratik jamiyatda qonunlarning ijro etilishi bilan birga, qonunlarga hurmat ko‘rsatilishini ham ta’minlash taqozo etiladi. “Oldimizda turgan barcha g‘ov va to‘siqlarni engish jarayonida hammamiz uchun eng ta’sirchan qurolga aylanadigan kuch – bu xalqimizning huquqiy ongini, tafakkurini tarbiyalash, huquqiy madaniyatini oshirish, qalbida erkinlik va mas’uliyat tuyg‘ularini qaror toptirishdir.

Biz qonun ustuvorligiga erishgandagina o‘zimiz uchun maqsad qilib qo‘ygan adolatli, erkin jamiyat, farovon hayot barpo etishimiz mumkin. Jamiyat hayotining mezonini bo‘lgan Konstitutsiyani chuqur va har tomonlama o‘rganishimiz, uning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma’nosiga etib borib, amaliy hayotimizning doimiy qo’llanmasiga aylantirishimiz darkor”[2].

Haqiqatan ham, istiqlol yillarida biz shaxs va oilaning huquq va manfaatlarini himoya qilish, aholining huquqiy madaniyati va ongini oshirish vazifasini o‘zimiz uchun maqsad qilib qo‘yish bilan birga, bu masalani tom ma’nodagi demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurishning muhim sharti sifatida belgilab oldik.

Huquqiy ong bo‘lmasa, demokratiya bo‘lmaydi. Huquqiy ongning o‘sishi – bu huquqiy madaniyatning o‘sishi, qonunlarni ijro etish va hurmat qilish darajasining oshishi, demakdir. Huquqiy ong qonunlarni nafaqat bilishni, balki qonun talablariga itoat etishni ham anglatadi. Albatta, inson hamma qonunlarni bilishi mumkin emas, ammo u eng muhim qonunlarni bilishga majbur. Bu konstitutsiyaviy majburiyatdir. “Odamlarimizda huquqiy ong, huquqiy madaniyatning etarli darajada emasligi jamiyatda adolat mezonlarining buzilishiga olib kelmoqda. Ochig‘ini aytganda, har birimiz ham Konstitutsiya va qonunlarimiz bergan haq-huquqlarimizni yaxshi bilmaymiz va uni himoya qila olmaymiz... Bir so‘z bilan aytganda, Konstitutsiyamiz biz uchun nazariy-huquqiy hujjat – burch va majburiyatlarimiz majmuasigina emas. Balki u hayotimizni farovon etish, uni chinakam qonuniy asosda qayta qurish, o‘z haq-huquqimizni ta’minlash, jamiyatda qonun va adolat ustuvorligini o‘rnatishning hayotbaxsh manbaidir. Bu olijanob maqsadlarga erishish uchun barchamiz, avvalo, Konstitutsiyamiz va qonunlarimizning tub mohiyatini anglab etishimiz va ularni hayotga tatbiq etish yo‘lida birgalikda qat’iyat bilan kurashmog‘imiz lozim”[3].

Bu haqda gap borar ekan, hech shubhasiz, aholini huquqiy axborotlar bilan ta’minlash, bunda ommaviy axborot vositalarining rolini yanada oshirish g‘oyat dolzarb vazifa ekanini, ya’ni fuqarolarning axborot olish borasidagi konstitutsiyaviy huquqlarini ta’minlash, o‘z navbatida, yurtdoshlarimizning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga ham xizmat qilishini alohida ta’kidlash joiz.

Chunki, hayotda har bir inson o‘zining insonligini o‘z haq-huquqlari va majburiyatlarini bilganda, anglab etgandagina to‘la his etadi. Aks holda, o‘zining va o‘zgalar huquqini tanib olmagan inson jamiyatning jonsiz bir “murvati” bo‘lib qolaveradi. SHu ma’noda, komil insonni tarbiyalashning eng zarur shartlaridan biri ham aslida insonning huquqni, qonunlarni chuqur bilishiga alohida ahamiyat qaratishdan iboratdir.

Mustaqillik sharofati bilan O‘zbekiston suveren sub’ekt sifatida jahon hamjamiyati bilan mustaqil xalqaro munosabatlar o‘rnatish huquqidan keng foydalanmoqda. Bugungi kunda mamlakatimiz ko‘plab davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘ydi, qanchadan-qancha xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qildi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Darhaqiqat, keyingi vaqtlarda mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarini ta'minlash sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar bu boradagi xalqaro standartlarni milliy qonunchiligimizga bosqichma bosqich implementatsiya qilgan holda izchil va tizimli ravishda amalga oshirib kelinmoqda. Xususan, hozirga qadar O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan inson huquqlari va erkinliklari sohasidagi 80 dan ortiq xalqaro hujjat normalari milliy qonunchiligimizda o'z aksini topganini ko'rish mumkin. Shuningdek, mamlakatimiz BMTning 6 ta asosiy shartnomaci va 4 ta fakultativ protokoliga qo'shilgan bo'lib, ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi va shartnomaviy qo'mitalariga muntazam ravishda milliy ma'ruzalar taqdim etib kelinmoqda[4].

Eslatish joizki, milliy qonunlarimiz bilan xalqaro shartnomalar o'rtasida nomuvofiqlikka duch kelinganda, qoida bo'yicha ana shu xalqaro shartnomalar ustun hisoblanadi va tegishli tartibda ularning qoidalari qo'llaniladi. Bu esa har birimizdan nafaqat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va milliy qonunlarimizni, balki mamlakatimiz qo'shilgan xalqaro-huquqiy hujjatlarni ham puxta o'rganishimizni taqozo etadi.

Xalqaro-huquqiy savodxonlikni oshirishda, shuningdek, xalqaro shartnomalarning va imkon boricha xorijiy davlatlar Konstitutsiyalari matnlarini o'zbek tilida chop etish ham katta ahamiyatga ega. Bu borada ham birinchi qadamlar qo'yildi. Xalqaro gumanitar huquqqa oid 1949 yilgi Jeneva konvensiyalari to'plami, Evropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining insoniylik mezonlariga oid hujjatlari to'plami, BMTning inson huquqlariga oid universal shartnomalari to'plami, xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyalarining sakkiz jildi chop etildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mazmun-mohiyatini o'rganish, uning ahamiyatini keng targ'ib etish va umuman, konstitutsiyaviy-huquqiy madaniyatni shakllantirishda, shubhasizki, ommaviy axborot vositalari muhim o'rin egallaydi. Shu bois ommaviy axborot vositalarida mazkur masala bo'yicha doimiy ruknlar turkumi, teleko'rsatuvlar va radioeshittirishlar tashkil etish alohida ahamiyatga molik.

Bu jabhadagi ishlar tahliliga tayanib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda fuqarolarimiz ongi va shuurida konstitutsiyaviy-huquqiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan mavzudagi chiqishlar faqatgina O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasi, Milliy axborot agentligi yoki hukumatga qarashli bir necha yirik gazetalar ko'lami bilan cheklanib qolmayotir. Aksincha, ayni mavzu partiyalar nashrlari, turli tarmoqlar gazetolari va umuman mamlakatimizning barcha ommaviy axborot vositalari uchun ham muhim ahamiyat kasb etayotgani kishini quvontiradi.

Bugungi kunda O'zbekiston Parlamenti tomonidan hayotning barcha sohalariga doir milliy qonunchilik bazasi muntazam takomillashtirib borilmoqda. Oliy Majlis

Qonunchilik palatasi va Senatining samarali faoliyati tufayli turli sohalar bo'yicha yangi qonunlar qabul qilinmoqda, amaldagi qonunlarga muhim qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilmoqda.

Xullas, bir so'z bilan aytganda, mavjud huquqiy negiz xalqaro andozalar va davr talabi asosida izchil mustahkamlanayapti. Ommaviy axborot vositalarida ana shu qonun ijodkorligi jarayonlarini, bu qonunlarning hayotga tatbiq etilishi va berayotgan natijalarini, mavjud muammo va kamchiliklarni ham atroflicha tahlil etib, ko'rsatib berish maqsadida jurnalistikaning zamonaviy usul va vositalaridan samarali foydalanish darkor.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev SH. YAngi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2022.
2. Karimov I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. T. 9. – T.: “O'zbekiston”, 2001. – 139-140-betlar.
3. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T. 7. – T.: “O'zbekiston”, 1999. – 251 b.
4. Qandov B.M. Globallashuv jarayonida inson huquqlarining ijtimoiy falsafiy tahlili. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)... diss. avtoreferati. – Toshkent: 2020. – 47 b.

.АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРДА ҚОБИЛИЯТЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИ ТАНЛАШ УСУЛЛАРИ

Исмоилова Зарина Абдизокировна

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимизда иқтидорли болаларни танлаш, ўқитиш ва тарбилаш, ҳамда уларни қўллаб қувватлаш йўлида олиб борилаётган методик ишлар юзасидан фикрлар келтирилган. Шахс иқтидори турлича бўлгани сабаб, интеллектнинг 8 хил тури келтириб ўтилган. Хориж олимлари тажрибалари асосида академик лицейларда иқтидорли ўқувчиларни танлаб олишнинг психологик методлари босқичлари билан баён етилган.

Калит сўзлар: қобилият, иқтидорли ўқувчи, ихтисослаштирилган мактаб, математик интеллект, мантиқий, тест.

Маълумки, мамлакатимиздан иқтидорли болаларни аниқлаш, ўқитиш ва тарбиялаш, уларни янада қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, маънавий бой ва интеллектуал ривожланган авлодни шакллантириш мақсадида 2019 йили хорижий таълим ташкилотлари билан биргаликда ишлаб чиқилган ўқув режалари ва

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

дастурларига мувофиқ таълим жараёни инглиз тилида олиб боровчи **Президент мактабларини** ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинган, бу эса таълим сифатининг илғор андозалари қўлланилаётганидан далолат бермоқда.

Мактаб таълими, ижодкорликни қўллаб-қувватлаш, шунингдек, хорижий тилларни чуқур ўрганиш имкониятларини яратиш соҳасида муҳим воқеалардан бири бу **ижодий ва ихтисослаштирилган мактабларнинг** ташкил этилиши бўлди[5].

Сўнгги беш йил давомида халқ таълими тизимини такомиллаштиришнинг ҳуқуқий асослари яратилди. Хусусан, “Таълим тўғрисида” Қонуннинг янги таҳрири қабул қилинди, Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш __концепцияси тасдиқланди. Мактаб таълимини ривожлантириш соҳасида бевосита **17 та** ҳужжат, жумладан Ўзбекистон Республикаси Президентининг **4 та** ҳужжати қабул қилинди.

Шу боис, салоҳияти юксак шахслар сафини кўпайтириш давлат миқёсидаги муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Ҳозирги кунда академик лицейларда таълим олаётган ўқувчилар орасидан иқтидорлиларини танлаб олиш ҳар ўқув йили бошида уларнинг ўқув фанлари бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, жамоат ишларидаги фаолликлари асосида амалга ошириб келинмоқда. Шу тариқа академик лицейдаги қобилиятли ўқувчилар аниқланиб, уларнинг рўйхати шакллантирилади. Бизнингча, жами ўқувчилар орасидан иқтидорлиларини истисносиз танлаб олиш масаласи олдида бундай усул кутилган самарани бермайди.

Демоқчимизки, психология фани такдим этаётган илмий маълумотларга кўра шахсдаги иқтидор турлича бўлиши мумкин. Чунончи, таниқли психолог, америкалик олим Говард Гарднер асос солган таълимот бўйича интеллект (ақлни ривожлантирадиган муҳит) кишилар учун қуйидаги кўринишларда ҳукм суради [3]:

1. **Мантиқий-математик интеллект** – математиклар ва олимлар учун маъқул интеллект.

2. **Вербал-лингвистик интеллект** – шоирлар, ёзувчилар, муҳаррирлар ва журналистлар учун маъқул интеллект.

3. **Фазовий-бадий интеллект** – архитекторлар, рассомлар, муҳандислар ва жарроҳлар учун маъқул интеллект.

4. **Муסיқавий-ритмик интеллект** – кўшиқчилар, бастакорлар ва мусиқа танқидчилари учун маъқул интеллект.

5. **Мушакли-ҳарактли интеллект** – раққослар, спортчилар ва механиклар учун маъқул интеллект.

6. Шахслараро муносабат интеллект – ўқитувчилар, руҳшунослар ва савдо ходимлари учун маъқул интеллект.

7. Ички-ботиний интеллект – файласуфлар, руҳонийлар ва шоирлар учун маъқул интеллект.

8. Табиий-илмий интеллект – боғбонлар, деҳқонлар, чорвадорлар ва ҳайвонот ёки истироҳат боғи ходимлари учун маъқул интеллект.

Академик лицейда иқтидорли ўқувчиларни танлаш ва улар билан шуғулланиш масаласини ҳал этишда биринчи галда шу лицейда таълим олаётган кўп сонли барча ўқувчилардан ҳар бирининг юқоридаги интеллект турларидан айнан қайси бирига кўпроқ мойил эканлигини аниқлаш босқичи туради.

Говард Гарднернинг интеллектнинг турличалиги назарияси асосида ўқувчилар орасидан иқтидорлиларини танлашнинг айнан қандай тартибда амалга оширилиши қуйидаги босқичлардан иборат.

1. “Касбий-диагностик сўровнома” (Муаллифи – рус олими Е.А. Климов: [5]) воситасида ҳар бир ўқувчида мавжуд бўлган қобилият-ларга маъқул интеллект турини аниқлаш. Маълумки, ушбу сўровномада иккита устунга 20 тадан, жами 40 та машғулоти тури номи жойлаштирилган бўлиб, уларга ҳар бир ўқувчи томонидан тегишли белгилар қўйиб чиқилгач, унинг: табиат (ўсимлик, ҳайвонлар, микроорганизмлар); техника (машина, материал-лар, энергия турлари); инсон (кишилар гуруҳи, жамоалар); белгилар (турли маълумотлар, рамзлар) ва бадий-иждодий образлар (тасвирий санъат, мусиқа) каби соҳалардан айнан қайси бирига мойиллигини аниқлаш мумкин.

2. “Касбий-диагностик сўровнома” вароқлари йиғиштириб олиниб, улар статистик ишловдан ўтказилади. Статистик ишлов натижасида ўқувчилардан ҳар бирининг айнан қайси интеллект тури ёки турларига кўпроқ мойиллиги аниқланади.

3. Интеллектнинг ҳар бир тури бўйича махсус топшириқлар тайёрланади. Бунда биз Ганс Айзенкнинг “Интеллектуал тестлар” [3] китобидагига ўхшатиб ўзбек тилида тайёрланган “Вербал қобилиятларга оид тестлар”, “Ҳисоблаш қобилиятига оид тестлар”, “Визуал-фазовий қобилиятларга оид тестлар” дан фойдаланамиз мумкин.

4. 2-босқичда аниқланган маълумотлар асосида, синфи ва тайёрлов йўналишидан қатъий назар, ўқувчилар айнан қайси бир интеллект турига мойил эканликларига қараб, қуйидаги интеллектуал жамоаларга қайта тақсимлаб чиқиладилар: 1) вербал-лингвистик интеллект йўналишидаги жамоа, 2) мантикий-математик интеллект йўналишидаги жамоа, 3) фазовий-бадий интеллект

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

йўналишидаги жамoa ва 4) шахсларaro муносабат интеллект йўналишидаги жамoa.

Танлов босқичлари тугагач, ҳар бир интеллект йўналишидан 10 – 15 нафардан иборат ҳолда энг юқори кўрсаткичга эришган иқтидор эгалари тегишли йўналиш(ёки фан) ўқитувчиларига бириктириладилар. Улар махсус дастурлар асосида ўзларига бириктирилган иқтидорли ўқувчилар билан машғулотлар олиб борадилар.

Таклиф этилаётган механизм асосида лицейнинг жами ўқувчилари орасидан у ёки бу интеллект турига мойил бўлган энг иқтидорли ўқувчиларни қисқа вақт ичида ва тўғри ажратиб олиш имконини беради.

REFERENCES

1. Каримова В.М. Психология (маърузалар матни). – Т., ТДИУ, 2000.
2. Айзенк Г. Новые IQ тесты. – М.: Изд-во Эксмо, 2003.
3. Говард Г. Теория множественности интеллекта – М., 1984.
4. Климов Е.А. – Психология профессионала – М., 1996.
5. Темирова О. - Касб Ҳунар коллежларида иқтидорли ўқувчиларни танлаш ва улар билан ишлаш ҳақида бериладиган маълумотлар. НамМПИ. 2020 й.

MEDIASAVODXONLIK VA MEDIA PSIXOLOGIYA ALOQADORLIGI

Ma’rufov Shahriyor Ko’klam o’g’li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada mediasavodxonlikning bugungi axborotni idrok qilish jarayoni tig'izlashgan davrdagi ahamiyati, turli noto'g'ri ma'lumotlarni ongli tahlil qila olish va axboriy segmentdagi voqeliklarni saralay olish bilimini shakllantirish zarurati xususida yoritilgan. Shuningdek mediapsixologiya sohasi orqali shaxs hulq-atvoriga, idroki va tahlillariga, salomatligiga axborotning ta'sir xususiyatlari va mediapsixologiya o'rganish muammolari borasida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, mediapsixologiya, mediakontekst, kommunikasiya funktsiyami, media effekt lari, psixologik manipulyasiyalar mediatekst, mediabrend.

Mediasavodxonlik odamlarning huquq va imkoniyatini kengaytirib, axborot kontenti va yangiliklarni tanqidiy qabul qilish qobiliyatini oshiradi, bu esa qaror qabul qilish paytida bizning voqelikdan xabardor fuqaro sifatida harakat qilishimizga zamin yaratadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bundan besh yillar avval mediasavodxonlik deganda, ijtimoiy tarmoqlardan va shunga o'xshash xizmatlardan foydalanish ko'nikmasini nazarda tutiladigan bo'lsa, bugun esa mediasavodxonlik manipulyasiya va g'arazli tashviqotga qarshi turish qobiliyatini ifodalaydi. OAVdagi ayrim manipulyasiya va feyklarni rad eta olishda, zamonaviy mediakontekst bilimdoni sifatida ko'nikmaga ega bo'lish taqozo etiladi. Shu bois mediasavodxonlik juda muhim ko'nikmadir.

Mediasavodxon odam ma'lum bir malakaga ega bo'lishi lozim: u axborotni topishni, tahlil qilishni va baholashni, shuningdek, uni yaratishni va tarqatishni bilishi zarur. Ushbu ko'nikmalarsiz sifatli kontent yaratib bo'lmaydi. So'z erkinligining tarkibiy qismlari esa – axborot olish huquqi, uning ishonchliligi, mediakontentni ishlab chiqarish va tarqatish huquqidir. Ushbu jihatlarning barchasi mediasavodxonlikni ham taqazo etadi. Mediasavodxonlik axborotni tahlil qilish va saralash imkonini beradi. Uning qiymati shundaki, u axborot oqimida adashmay harakatlanib, tasdiqlangan, ishonchli, foydali va kerakli ma'lumotlarni topishga xizmat qiladi.

Media(ingliz tilidagi–Mediator)so'zidan olingan bo'lib, aloqa vositalari, axborot uzatish vositalari hamda mediadan foydalanilgan ta'lim muhitini o'z ichiga oladigan keng tushunchadir. Media bizga ma'lumot olishda va uni tarqatishda yordam beruvchi narsalar to'plamidir. Siz bugun mediani har qadamingizda uchrasiz, mediasiz bugun hayotni tasavvur qilish nafaqat qiyin, balki ilojisiz desak ham bo'laveradi.

Media psixologiyasi-shaxsni zamonaviy aloqa vositalari bilan o'zaro ta'sirlashuv sharoitida ham individual, ham ommaviy ravishda ta'sirini ko'rib chiqadigan psixologiya fanining bir tarmog'i; media-madaniyatning asosiy tarkibiy qismlarini, odamlarning media-makonlardagi munosabatlari va xatti-harakatlarining psixologik qonuniyatlarini ochib beruvchi va tavsiflovchi, inson tomonidan media-madaniyatni idrok etish hodisalari va mexanizmlarini, axborot-kommunikasiya texnologiyalarining zamonaviy madaniyatida shaxs va ommaviy axborot vositalarining o'zaro ta'sirini o'rganuvchi soha.

Media psixologiyasi aloqa vositalari, texnologiyalarni iste'mol qilishning ortib borayotgan omili, odamlarning ma'lumotlarini idrok etish, talqin qilish, ularga javob berish, ular ommaviy axborot vositalariga boy dunyoda o'zaro qanday munosabatda bo'lishlarini tushuntirishga harakat qiladi. Media psixologlari asosan texnologiyaning barcha shakllaridan potentsial foyda yoki salbiy oqibatlarni aniqlashga e'tibor qaratadilar va ommaviy axborot vositalaridan ijobiy foydalanishni targ'ib qilish, rivojlantirish va uni amalda qo'llash uchun harakat qiladilar.

"Media psixologiyasi" atamasi ko'pincha noto'g'ri talqin qilinadi, ko'p odamlar uni ko'pincha texnologiya bilan emas, balki ommaviy axborot vositalari bilan bog'lashadi. Media-psixologiya bo'yicha bilim sohasini kengaytirish, shuningdek, amalda foydalanish uchun ommaviy axborot vositalarining ta'siri bo'yicha tadqiqotlar olib borishga yordam

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

beradi. Media psixologiyasi, shuningdek, psixologiya nima ekanligini va ommaviy axborot vositalari orqali asosiy tadqiqotlarni odamlarga qanday qilib eng samarali etkazish haqida umumiy tushunchani kengaytirishga yordam beradi.

Media psixologiyasi-psixologiya fanining yangi rivojlanayotgan sohasi, uning ob'ekti zamonaviy media madaniyati, jahon madaniyatining jadal rivojlanayotgan sohasi kontekstidagi shaxsdir.

Media psixologiyasining paydo bo'lishi nafaqat shaxs va umuman jamiyat uchun ommaviy axborot vositalari va tizimlarining tobora o'sib borishi bilan inson media madaniyatini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishning amaliy media-kompetentsiyasini yaratish, shaxsning media-immunitetini yaratish va mustahkamlashni o'rganadi.

Rossiyadagi media psixologiyasining yo'llari va muammolari munozaralarda M.V.Jizina, G.N.Malyuchenko, L.V.Matveeva, G.S.Melnik, V.F.Petrenko, E.I.Pronin, E.E.Pronin, D.O.Smironov, A.V.Fedorov va boshqalar tomonidan muhokama qilingan. Bu esa media psixologiyada yangi ilmiy va amaliy tadqiqotlar uchun yangi istiqbolni ochib beradi. Boshqa bir xorijiy tadqiqotchi D.Giles o'zining "mediapsixologiya" kitobida mediapsixologiyani o'rganish sohasi juda keng ekanligini ta'kidlab, xususan mediapsixologiyasi, masalan musiqa psixologiyasiga qaraganda ancha kengroq bo'lgan ulkan sohani qamrab oladi deb fikr bildiradi.

Aksariyat tadqiqotchilar media psixologiyasi yangi soha ekanligiga qo'shiladilar insonning ruhiy holatlari, jarayonlari va xususiyatlari haqidagi bilimlar ommaviy axborot vositalarining yangi roli va ta'sirlarini idrok qilinishida media ta'lim, media pedagogika, media savodxonlik, media kompetentsiya kabi muhim tushunchalar yuzaga kelishini ta'kidlaydilar. A.V.Fedorov jamiyatdagi ommaviy axborot vositalarining ishlash jarayonlarining psixologik qonuniyatlarini va psixologik qonunlarni o'rganadi.

Boshqa tadqiqotchilar, masalan, S.M.Vinogradova va G.S.Melnik media psixologiyasining paydo bo'lishini bugungi kunda ommaviy axborot vositalarini global va mintaqaviy miqyosda kuchayib borayotganligi, odamlar o'rtasidagi aloqa va kommunikasiya funktsiyasi, ommaviy axborot vositalari, individual va guruhli media effektlari, psixologik manipulyasiyalar ta'siri ostida shaxsning xulq-atvori va mediatekstlarni ongli qabul qilish jarayonlari va mexanizmlariga tobora kuchli ta'sirini ortib borayotganligi bilan izohlaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, hatto psixologik hamjamiyatda ham alohida ilmiy fan—media psixologiyasining mavjudligi to'g'risida yagona fikr yo'q. Va bugungi kunda ba'zilar media psixologiyani alohida mustaqil fan deb hisoblash mumkinmi degan shubha bilan qarashmoqda. Shu munosabat bilan E.E.Pronin shunday yozadi: "Media

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

psixologiyasi shunchaki ma'lum bir fenomenologik soha uchun moda nomi emas. Aslida, bu yangi shakllanishni rag'batlantirish uchun intuitiv urinishdir".

Shunday qilib, Fischhoff-Shpurk o'zining "Media-psixologiya" kitobida, media psixologiyasining istiqbollarini juda optimistik baholaydi.

Mediapsixologik mavzuga bag'ishlangan tadqiqotlar soni ortib bormoqda, har kuni mediapsixologiyaning dolzarbligi va amaliy ahamiyati ortib bormoqda psixologik bilimlarning yangi sohasi sifatida: ommaviy axborot vositalari va ommaviy axborot vositalarining ta'sirini o'rganish shaxsiyat media psixologiyasining muhim vazifasiga aylanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, media massalarining inson hayotining turli sohalariga ta'siri deyarli cheksizdir.

Media psixologiyasi amaliy sohalarining keng doirasiga ega television va Internet psixologiyasidan, fikrlashni mediasiya qilishning amaliy savollari, ijtimoiy tarmoqlarni o'rganish va media mahsulotlarini tahlil qilish, kino terapiyasini rivojlantirish, yangi ijtimoiy mediada brend aloqalari va media ta'limi, amaliyotga yo'naltirilgan media psixologiyasining ustuvor yo'nalishlarini tadqiq qilish masalalari turadi.

2022 yili dunyo aholisi jami 12,5 trillion soat vaqtini global tarmoqda o'tkazgan. Joriy yilgi hisob-kitoblarga ko'ra, 5,16 milliard kishi internetdan foydalanmoqda. Bir foydalanuvchi kuniga o'rtacha 6 soat vaqtini internetda o'tkazar ekan, bu sog'liqni saqlash, iqtisodiyot, ta'lim, psixologiya va hatto siyosat kabi sohalar oldiga qator muammolarni qo'yadi. Masalan, mediaqaramlikni insonning jismoniy holati, salomatligiga salbiy ta'siri — ko'rish qobiliyati susayishi, umurtqa pog'onasi qiyshayishi, rivojlanishdan ortda qolish, diqqat etishmasligi, Iroda buzilishi, stress, depressiya, xotira susayishi kabilar, shuningdek, axborot ta'sirida o'z tanasiga zarar etkazish kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Iroda buzilishi, stress, depressiya, xotira susayishi kabilar, shuningdek, axborot ta'sirida o'z tanasiga zarar etkazish kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Ta'lim tizimi axborotni eng ko'p qabul qiluvchi segment — bolalar va yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarga qaramligi, kompyuter o'yinlariga mukkasidan ketishi, Nomo sapiens, ya'ni global tarmoqda onlayn bo'lmasa, bir narsadan quruq qoladiganday xavotirda yashovchi avlod, mobbing, ya'ni telefonga bog'lanib qolish sababli Real hayotdagi muloqotdan qochish, begonalashuv, nomomobiya — telefonsiz qolishdan qo'rquv kabi muammolarga qarshi kurashishi kerak. Salbiy mazmundagi, qo'rquv, xavotir, ertangi kunga ishonchsizlik keltirib chiqaruvchi axborotlarning ruhiy ta'siri alohida mavzu. Umuman olganda, axborotning ko'pligi insonning mustaqil fikrlashi, o'zini anglashiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mediasavodxonlik dinlararo bag'rikenglik, madaniyatlararo hamjihatlik, tenglik, ijtimoiy integrasiya, moslashuvchanlik, tinchlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hissa qo'shadi. Bu ko'p millatli mamlakatimizda tinchlik, hamjihatlikni ta'minlashda nihoyatda muhim.

Mediata'limni joriy etish O'zbekistonning axboriy va kiberxavfsizligini mustahkamlaydi, milliy manfaatlar yo'lida auditoriyani dezinformasiyadan himoyalash va jamiyatda sog'lom axborot muhitini shakllantirish uchun global tarmoq yoki OAVdan foydalanishda texnik cheklovlarni qo'yishga zarurat qoldirmaydi, mediaga qaram insonlar sonini kamaytiradi. Sog'lom axboriy muhit iqtisodiyotning barcha tarmoqlari – ishlab chiqarishdan sog'liqni saqlash tizimigacha — rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining "bolalarni ularning sog'lig'iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi, "kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonunlari va boshqa bir qator hujjatlar mohiyati aholining mediasavodxonligini qo'llab-quvvatlaydi. Mavjud axboriy vaziyat mamlakatimizdagi Qonunchilik asosida mediata'limni joriy etish zaruratini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abduxalilovich, A. Q. (2015). PSYCHOLOGICAL PECULIARITY OF INTELLECTUAL ACTIVITY. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 3(2).
2. Бабашев, Ф. А. (2018). Реформы, нацеленные на дальнюю перспективу. Вопросы науки и образования, (1 (13)), 118-119.
3. Бабашев, Ф. А. МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ–НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Му^т аллим о^ғи м^узликсиз билимлендири³, 63.
4. Виноградова С.М., Мельник Г.С. Психология массовой коммуникации. М.: Юрайт, 2014. 512 с.
5. Фисчофф -Шпурк П. Медиапсихология. Основные принципы. Харьков: Гуманитарный Центр, 2007. 288 с.
6. Erkaboyeva, N. S. (2016). FEATURES OF MODERN UZBEK FAMILIES. Ученый XXI века, (4-1), 36-39.
7. Долгов Й.Н. и др. Развитие культуры медиапотребления: социально-психологический подход. Саратов: Издательство Саратовского университета, 2009. 200 с.

FARZAND TARBIYASIDA HADISLARDAN FOYDALANISH

Melikova E’zoza Dilmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada oilada farzand tarbiyasining ahamiyati va uning qay tarzda olib borilishi kerakligi, tarbiyada yo’l qo’yiladigan xatolar va ularning yechimlari haqida yoritib beriladi.

Kalit so’zlar: tarbiya, tashqi ta’sirlar, ichki ta’sirlar, muammolar, tarbiyadagi xatolar, yechimlar

Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo’lgan xususiyatlarga ega bo’lishini ta’minlash yo’lida ko’riladigan chora tadbirlar yig’indisi. Tarbiya insonning insonligini ta’minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo’la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta’minlaydigan qadriyatlar Tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o’tadi. Tarbiya bolaning yoshligidan emas, ona qornida homiladorlik paytidanoq boshlanishi kerak chunki o’sha paytdan rivojlanishni boshlar ekan, tarbiya ham onasi orqali bolaga o’tadi. Agar tarbiya ota-ona tomonidan to’g’ri berib borilsa, kelajakda yaxshi tarbiya ko’rgan odamdan hech qachon yomonlik chiqmaydi va jamiyat uchun kerakli bir shaxsga aylanadi. Albatta, bola ota-onasi huzuridagi omonat bo’lib, uning qalbi pokiza gavhardir. U har qanday naqshni qabul qilaveradi. Agar yaxshilikka o’rgatilsa, o’shanday o’sadi, yomonlikka o’rgatilsa ham o’shanday o’sadi. Uning savobiga va gunohiga ota-onasi va murabbiysi sherik bo’ladi. Ota-ona bolani kichikligidan, umrining avvalgi kunlaridan ehtiyotkorlik bilan kuzatib borishi kerak. Farzand oq qog’oz kabidir. Agar murabbiy yoki ota-ona farzandiga bir lahza e’tiborsiz bo’lsa, farzandlar tarbiyasi buzilib ketadi. Rasuli akram sollalohu alayhi vasallam marhamat qilganlarki, har bir tug’iladigan bola fitratda tug’iladi, ya’ni har bir chaqaloq pokiza bo’ladi, u oq qog’oz kabidir. Bu hadisni muhaddislarimiz ota-ona bobida keltirmasdan taqdir bobida keltirganlari tarbiyaning taqdirga bog’liqligini bildiradi. Tarbiyaga kech qolinmasa bo’ldi. Bolada paydo bo’ladigan sifatlarning avvalgisi taomga o’chlik bo’ladi. Shuning uchun ota-onasi unga ovqatlanish odoblarini o’rgatib boradi. Ko’p taom yemoqning yomonligini singdiradi. Boladan yaxshi xulq va maqtovg’a sazovor ish qilinsa, uni taqdirlash va xursand bo’ladigan narsa ila mukofotlash hamda odamlar huzurida me’yorida maqtash lozim.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Farzandlarning atrofidagi insonlar uyda bo‘lsin, hoh ko‘chada, hoh maktabda unga namuna vazifasini bajaradilar. Ota-ona bolaning vaqtini to‘la qamrab oladigan zarur va manfaatli mashg‘ulotlarni tayyorlashi kerak va ana o‘sha mashg‘ulotlar bolaning ongini rivojlantiruvchi bo‘lishi shart.

Bolaning tarbiyasida jamiyat nasihat qiluvchi, to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatuvchi va taraqqiy ettiruvchi vazifasini egallab kelgan. Bugun kim bilan o‘tirib gaplashsangiz darrov farzandiga buzg‘unchi g‘oyalarni ta’sir etishidan shikoyat qiladi. Ayrim xonadonlarda esa farzand tarbiyasi muammoga aylanib ulgurgan.

Pedagogik adabiyotlarda "Tarbiya" atamasi keng va tor ma’nolarda ishlatiladi. Keng ma’noda Tarbiya inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma’rifiy hayotida faol ishtirokini ta’minlashga qaratilgan barcha ta’sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig’indisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g‘oyalari, adabiyot, san’at, kino, radio, televideniye va boshqalarni ham o‘z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma’nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta’lim va ma’lumot olish ham kiradi.

Tarbiya bolaning otasi, onasini tanlashdan boshlanadi, chunki Rasuli akram alayhissalom aytganlar: “Munosib kelin yoki kuyov tanlanglarki, irq o‘tuvchidir”. Ya’ni ota-onaning fe’li bolaga o‘tadi, shuning uchun bola yaxshi tarbiyali bo‘lishi uchun otasi tarbiyali bo‘lishi kerak. Onasi nasl-nasabli, pokiza, din-diyonatli bo‘lsa, otasi ham shunday bo‘lsa, albatta, bola nasl-nasabiga tortadi, undan qochib ketolmaydi. Nasl-nasabning to 7 avlodgacha ta’siri bo‘ladi. Qarindoshlar xalifaga shikoyat qilishdi Hazrati Umar xutba qilganlarida: “Ey mo‘minlar, nasl-nasablaringizni surishtiringlar”, - dedilar. Payg‘ambar alayhissalom hadislarini keltirdilar, ular nasl-nasabni o‘rganishga buyurganlar.

Bola tarbiyasi, unga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish, xatolarini to‘g‘rilash nozik va jiddiy masaladir. Bu borada, ayniqsa, texnika taraqqiyoti shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak avlodga xavf solib turgan tashqi fitnalar, millat va dinimizga yot bo‘lgan turli g‘oyalarga qarshi kurashib, “Ommaviy madaniyat” niqobidagi turli xil axborot xurujlaridan ogoh bo‘lmog‘imiz darkor. Farzandlarimiz ta’lim-tarbiyasiga o‘z vaqtida e’tibor bersak, shunda kelajagimizni, jamiyatimizni turli ma’naviy inqirozlardan saqlagan bo‘lamiz. Ushbu ishlarga ota-onalar, ustozu murabbiylar va ta’lim sohasidagi tashkilotlar birdek mas’uldir. Jumladan quyidagilar bugun ko‘pchilik qaytaradigan iboralardir:

- Farzandim meni tushunmaydi...
- Farzandim menga isyon qiladi...
- Menga itoat qilmaydi...

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Farzandim to‘g‘ri yo‘lda emas, bezorilarga qo‘shilib qolgan. Menga itoat qilmaydi...
- Bir ish buyursam qilmaydi, darslariga e‘tibor bermaydi...
- Bekorchi narsalarga bog‘lanib qolgan...
- Namozni mensimaydi, nasihatimga quloq solmaydi...
- Chiroyli, oxirgi “moda”dagi liboslarni kiyishni va qizlar bilan yurishni yaxshi ko‘radi...
- Mashinada izg‘ib yurishni yaxshi ko‘radi..
- Kunduzi uxlab, tunda bema‘ni kinolar ko‘rib chiqadi...
- Aka ukalariga nisbatan qo‘pol, tez jahli chiqadi...
- Oiladagilar bilan birga o‘tirmaydi, mehmonga xizmat qilmaydi...
- Ko‘p yolg‘on gapiradi, o‘zini uyda begona his qiladi...
- Uyda o‘tirmaydi, o‘zining istaklarini Ota-onasiga nisbatan majburiyat deb biladi...
- Xohish-istaklarini, ichidagi dardini oshkor aytmaydi, hayotda maqsadsiz yashaydi...
- O‘ziga, kuch-quvvatiga ishonchi yo‘q...
- Birdaniga shon-shuhratga erishishni orzu qiladi...

Shuncha muammoning ko‘rinishi bo‘lgandan keyin, shubhasiz, uning yechimi ham bor. Quyida ularning ba‘zilarini sanab o‘tamiz.

Ko‘p ota-onalar birlamchi sabab va yechim bilan qanoatlanishga odatlanib qolganlar. Ammo masalaning mohiyatini izlashni, uni paydo qilayotgan sababini o‘rganib, uni bartaraf etish yo‘llarini bir marta bo‘lsa ham o‘ylab ko‘rmaganlar. Ushbu muammo sabablari quyidagilarga bo‘linadi:

Ichki asosiy sabablar:

1. Ota-ona.

Uyni boshqarishda muayyan va ochiq maqsadning yo‘qligi yoki umuman oila bundan mahrum ekanligi. Ulamolarimiz aytganlaridek, ko‘pincha farzandlar ota-onalari sababidan buziladilar.

2. Allohdan haqiqiy yordam so‘rashda kamchilikka yo‘l qo‘yish yoki umuman so‘ramaslik.

3. Bolaning ilk davrida tarbiyalash usullarining yo‘qligi yoki uni bilmaslik.

4. Moddiy ta‘minotni haddan oshirib yuborishlik, yoki umuman ta‘minlamaslik.

5. Bolaning ta‘lim olishdan maqsadi yo‘qligi, yoki darslarni o‘zlashtira olmasligi. Bolaning maktabga ota-onasi majburlashi bilan borib, nimaga borayotganini farqiga bormasligi.

6. Ota-onasidan qoniqmasligi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

7. Ehtiyojlar me'yorsiz qondirilishi.
8. Murabbiydan qo'rqish.
9. Ota-onadan mehr ko'rmay boshqalardan shirin va iliq so'zlar eshitishi.
10. Ota-ona farzandi oldida janjallashishi.
11. Farzandlardan birinigina maqtash.
12. Biror ish yo ehtiyojlarni faqat chaqqon bolaga yuklab boshqalariga e'tibor bermaslik.
13. Bolaning xotirjamligi va rohatini yo'qotuvchi tinchlikning yo'qligi va g'azab, mojaro va baqir-chaqirni avjiga chiqishi.
14. Ota uzoq vaqt uyda bo'lmasligi va xatarli vaqtda bo'lmasligi.
15. Kichik yo arziyas xatoni bo'rttirish.

Uyda ko'rayotgan narsa bilan talab qilinayotgan narsaning bir biriga zidligi (farzanddan hayoni talab qilib so'ng uning ochiq, yalang'ochlarni tomosha qilishiga izn berish).

16. Oilada aniq va ravshan qonun- qoidalarining yo'qligi.

17. Bolaning xatosini uning yoshiga, saviyasiga, tuyg'usiga, fikrlashiga qarab o'zidek qabul qilmaslik. Otaning farzandini atrofdagi tengdoshlariga yoki qo'shni bolalarga solishtirishi tarbiyadagi xato hisoblanadi, chunki har bir bola o'z shaxsiyatiga va tabiatiga egadir.

Qur'oni-Karimda keltirilgan: “Ey imon keltirganlar! Allohga va Rasulga (buyruqlariga) xiyonat qilmangiz va (bir-biringizdagi qo'ygan) omonatlaringizga (ham) bilib turib xiyonat qilmangiz!” (Anfol surasi, 27-oyat).

Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam aytadilar: “Har biringiz o'z qo'l ostingizdagilarga vasiy va mas'uldirsizlar. Imom o'z qo'l ostidagilarga vasiy va mas'uldir. Erkaklar o'z oila a'zolariga vasiy va mas'uldirlar, ayollar o'z erining uyidagi bor narsalarga mas'uldir” (Buxoriy va Muslim rivoyati).

Ota-onalarning tarbiya qilishdagi xatolari

– Ota va onaning, ey lapashang, deb aytishi: bola xato qilganda ey ahmoq, ey eshak, ey odobsiz, sen eshaksan, deyishi noto'g'ri hisoblanadi. Vaholanki, farzandning o'zi emas balki uning qilgan ishi xatodir.

– Urish bilan tarbiyalash. Bola xato qilganda tanbeh berish va tergash uchun bir qancha jazo turlari bo'la turib bolani urish bilan tarbiyalash eng katta xato hisoblanadi.

Urishdan oldin tanbeh berishga loyiq bo'lgan muhim omillar:

- sevgan narsalaridan maxrum qilish;
- u bilan aloqani kesish;
- tanbeh berish;
- tashlab qo'yib, qovoq solish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

– ota-onalar 10 yoshga yetmagan farzandlarining qilgan ba’zi bir amallariga ular yaxshi ko‘radigan holva va shunga o‘xshash narsalarni berib, qiziqtirib borish o‘rniga, jannatda olasan, deyishlari;

– bolalarni bir-biriga raqib ruhida o‘stirish; Vaholanki dunyoda birorta bir-biriga o‘xshash inson yo‘q. Insonning shaxsiyatidagi o‘xshash bo‘lmagan xususiyatlarni bolalar bilan muomala qilishda yodimizda tutishimiz lozim. Shundan kelib chiqib ayta olamizki, ota-onalar bolalarning zehnlari har xil ekaniga, qobiliyatlari ham turlichaligiga qaramasdan, bolalarni teng ko‘rishlari ularning xatolaridir. Farzandlarni bir-biri bilan solishtirish oxir-oqibatda kichiklarni boshqalarga nisbatan hasad va ko‘rolmaslikka olib boradi.

Go‘zal tarbiyadan yaxshi meros yo‘q

To‘g‘ri, har bir ota-ona farzandiga faqat yaxshilikni ilinadi. Farzandi uchun ortiqcha orzu-havas qiladi va ikkalasi birga ishlaydi. Ota-ona farzandini tarbiya qilish kerak bo‘lgan paytda orzu-havas uchun tirikchilik qilishga majbur bo‘ladi, bola tarbiya oladigan yoshda to‘liq tarbiya ololmay qoladi.

Ammo, afsuski, ertaga orzu-havaslar o‘tmay qolishi bor. Aslida, orzu-havas chiroyli tarbiya bilan bo‘ladi.

Payg‘ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning: “Ota farzandiga chiroyli tarbiyadan ko‘ra, yaxshi odob berishdan ko‘ra yaxshiroq narsa meros qoldirmagan” degan hadislar bor.

Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng mas‘uliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir, tarbiya mas‘uliyati bardavom bo‘ladi. Zotan, ota-onaning farzand ne‘matiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya mas‘uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi.

Ota-ona bilan farzand orasidagi do‘stlik boladagi pand-u nasihatni qabul qilish qobiliyati hamda psixologik iste‘dodni oshiradi.

Ota bilan farzand orasidagi do‘stlashish otaga bolaning nechog‘lik aqliy hamda ruhiy o‘sish darajasini, qolaversa, boladagi haqqoniy kuch-qudratni ochiq namoyon qilib beradi.

REFERENCES:

1. Abdullayeva, G. A. (2021). O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINI BAHOLASHNING AYRIM MASALALARI. Academic research in educational sciences, 2(NUU Conference 1), 300-305.
2. “Sog‘lom bola” Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf 82,83,86,87-bet “Hilol Nashr” nashriyoti 2022

3. Нишанбаева, Э. З., & Абдухалилов, А. А. (2020). ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНИШИДА ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИКНИНГ ТУТГАН ЎРНИ. ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, (SI-1).
4. Нишанбаева, Э. З. (2023). ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ. Academic research in educational sciences, 5(NUU Conference 2), 472-477.
5. Хамрокулова, Ш., & Тулишов, Г. (2023). ОИЛА – ИЖТИМОЙ ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ СУБЪЕКТИ. Results of National Scientific Research International Journal, 2(1), 291–296.

TA'LIM SIFATINI BAHOLASH VA OSHIRISHGA INNOVATSION YONDASHUV

Muxambetova Umida Nuratdin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada ta'limning mamlakat taraqqiyotidagi o'рни, ta'lim sifatini oshirish va uni baholashga innovatsion yondashuvlarning ahamiyati qisqacha bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, ta'lim sifati, pedagogika, innovatsiyalar, davlat ta'lim standartlari, texnologiyalar.

Zamonaviy dunyoda ta'limni rivojlantirish va uni isloh qilish vazifalarini belgilashda uning sifatini ta'minlash masalalari ustuvor o'rin tutadi. Jamiyatini modernizatsiya qilishning zamonaviy tendensiyalari nuqtai nazaridan o'quvchilarning ta'lim sifatini boshqarish muammosida ta'lim sifatini oshirish muhim bo'lib, yildan-yilga uning dolzarbligi ortib bormoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim sifati muammosi murakkab va keng qamrovli masala.

Ushbu muammoni ochib berish uchun tadqiqotning asosiy tushunchalari – “ta'lim” va “sifat”ga murojaat qilish kerak.

“Ta'lim” tushunchasi juda keng talqin qilinadi. Shuningdek, ta'lim uni tashkil etishning turli – shaxsiy, institutsional, mintaqaviy, davlat darajalarida ham ko'rib chiqiladi. E. Gusinskiy o'z konsepsiyasida ta'lim tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: “Ta'lim – bu shaxsni madaniyatga o'rgatish, uning tillarida savodxonlik va uning matnlarida yo'naltirilganlikni egallashi jarayonidir”. Uning boshqa ta'rifi quyidagicha: “Ta'lim – bu dunyo haqidagi tushunchalar, g'oyalar tizimini yaratish, shakllantirish va rivojlantirish jarayoni va natijasi bo'lib, u maqsadga intilish imkoni beradi”.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Pedagogik lug‘atda “ta’lim” tushunchasining talqini “tizimlashtirilgan bilim, ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayoni va natijasi; insonni hayotga tayyorlashning zaruriy sharti” deb bayon etilgan.

A.O.Tatur ta’limni asosiy tizimlar shaklida ifodalanishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy institut sifatida ko‘rib chiqadi:

- ta’lim mazmunini shakllantirish tizimi (nimani o‘qitamiz?);
- o‘quv faoliyatini tashkil etish tizimi (qanday o‘qitamiz?);
- ta’lim sifatini baholash tizimi (natijada nimaga erishamiz?) [6]

Ma’lumki, o‘quvchilarning bilim olish tezligi individualdir. Ba’zi o‘quvchilar bilimlarni tez, boshqalari sekin o‘zlashtiradilar, lekin ularning yutuqlari bir xil ko‘rsatkichlar (bilim hajmi, ijodiy faollik, mustaqillik) bilan tavsiflanishi mumkin.

Ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan paradigmasi ta’lim sifatining oshishiga olib keldi. Ushbu yondashuvning mazmuni o‘quvchilarning ma’lum mezonlarga ko‘ra guruhlariga bo‘lingan muammolarni yangi usulda hal qilish qobiliyatidan iborat:

- tanlagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq muammolar;
- zarur ma’lumotlarni qidirish, tanlash, tahlil qilish va baholash qobiliyatiga qarab qaror qabul qilish uchun axborot bazasi bilan bog‘liq muammolar;
- normalar va qoidalarning, ba’zan vaziyat xarakteridagi harakatlarini hisobga olgan holda qarorlarni qabul qilish va amalga oshirishning huquqiy asoslari bilan bog‘liq muammolar;
- maqsadlarni amalga oshirish va o‘z faoliyatini o‘z-o‘zini tashkil etish yoki boshqa odamlar bilan o‘zaro munosabatlar asosida qabul qilingan qarorni amalga oshirish bilan bog‘liq muammolar;
- faoliyat natijalarini baholash bilan bog‘liq muammolar va birinchi navbatda, baholash mezonlarini aniqlash bo‘yicha shakllangan ko‘nikmalar asosida shaxsning ularni mustaqil ravishda baholash qobiliyati.

Shu bilan birga, ko‘rsatilgan parametrlarning doimiy o‘zgaruvchanligi tufayli ular bo‘yicha ta’lim sifatini baholashning murakkab bo‘lishi aniq. Bu borada G.N.Serikov shunday fikr bildiradi: shaxsning rivojlanishiga yo‘naltirilgan ta’lim o‘z maqsadiga u shaxs, uning o‘zini o‘zi rivojlantirish kuchlari talab qilinadigan vaziyatni yaratadigan darajada erishadi. Shuning uchun inson, birinchi navbatda, boshqalar orasida, boshqalar uchun va bu bilan o‘zi uchun shaxsiylashtirilgan, o‘zligini biladigan shaxs sifa tida ko‘rib chiqilishi kerak.

Hozirgi vaqtda asosiy shaxsiy funksiyalarning uchta bloki mavjud:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1) mas’uliyat (axloqiy tanlov funksiyasi, hayotiy faoliyatni motivatsion asoslash va boshqalar);

2) o‘z-o‘zini anglash (ijodkorlik, erkinlik, mustaqillik, turli xil hayotiy to‘siqlarni yenga olish, hayotning ma’naviy darajasini individual ta’minlashni rivojlantirish);

3) reflekslash (ma’no-qidiruv faoliyatini, “Men” obrazini rivojlantirishni, maqsadni shakllantirish avtonomiyasini ta’minlaydigan funksiya).

Umumdan olganda ta’lim sifatini baholashda quyidagi ko‘rsatkichlari ajratib ko‘rsatish mumkin:

- pedagogik kadrlar sifati;
- ta’lim muassasasining moddiy-texnik bazasining holati;
- pedagogik xodimlarning rag‘batlantirilishi;
- o‘quv dasturlari sifati;
- talabalar sifati;
- infratuzilma sifati;
- bilim sifati;
- boshqaruvning innovatsion faoliyati;
- texnologik innovatsiyalarni joriy etish;
- bitiruvchilarga talab;
- bitiruvchilarning muvaffaqiyati.

Shunday qilib, ta’lim sifati ko‘rsatkichlari qatoriga o‘quvchilarning qadriyat yo‘nalishlarini kiritish maqsadga muvofiqdir, ular orasida kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorligini alohida ta’kidlash kerak. Bunday tayyorgarlikni shakllantirish sharti o‘quvchilarning o‘qish faolligini rag‘batlantirishdir.

Afsuski, o‘quvchilarning shaxsiy o‘sinh ko‘rsatkichlari hali aniq qilib belgilanmagan va shuning uchun ta’lim sifatini baholash uchun ta’limning yuqori darajasi, ta’limni differentsiallashtirishning rivojlangan tizimi, ta’lim xizmatlarining mavjudligi, bolalarning ehtiyojlarini qondiradigan hayot faoliyati sohasining kengligi kabi ko‘rsatkichlardan foydalanish taklif etiladi. Ehtimol, faqat birinchi ko‘rsatkich o‘quvchilarning ta’lim sifatini tavsiflashi mumkin, qolgan ko‘rsatkichlarni aslida ushbu natijaga erishishni ta’minlaydigan shart-sharoitlar qatoriga kiritish mumkin.

Ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar ko‘lami ularning ijtimoiy ehtiyojlarga qarab amalga oshirilishi va ta’lim sohasidagi davlat siyosatining strategik yo‘nalishlari hisoblanishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ta’lim islohotining bunday tushunchasi O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunida o‘z aksini topgan.

Ta’lim standartlarini amalga oshirish davlat ta’lim makonining birligini ta’minlaydi va o‘quvchilarning to‘laqonli ta’lim olish huquqini kafolatlaydi. Ta’lim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

standartlari bajarilishini nazorat qilish vositasi sifatida monitoringdan foydalanish har doim maqsadga muvofiq.

Bularning barchasi nafaqat mazmunni yangilash, balki yangi ta’lim natijasiga, o’quvchilarda ta’limning yangi sifatiga, xususan, kompetensiyalarni shakllantirishga, bilimlarni mustaqil egallash va amaliyotda qo’llash qobiliyatiga e’tibor qaratishni ham nazarda tutadi. Bu esa, o’z navbatida, o’quvchilarning ta’lim sifatini boshqarishning yangi modellarini yaratishni taqozo etadi. Bu yerda gap ijobiy natijaga erishishga yordam beradigan dasturiy maqsadli, axborot-texnologik va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar nuqtai nazaridan ta’lim muassasasida tashkil etilgan ta’lim jarayonining natijasi va sifati o’rtasida bog’liqlik mavjudligi haqida boryapti. Yuqorida bayon etilganlarning barchasi bashorat qilingan natijaga erishishni ta’minlaydigan boshqaruvning yangi shakllari va usullarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishni o’z ichiga oladi [2].

Xulosa qilib aytganda, ta’lim sifati zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan, shaxs, jamiyat va davlatning ta’lim ehtiyojlarini qondirishga qodir bo’lgan ta’limning muhim xususiyatlari majmuini o’z ichiga oladigan ko’p qirrali tushunchadir. Ta’lim sifatini oshirish uchun esa amalga oshirilishi lozim bo’lgan ishlar juda ko’p va ular qatorida eng muhimlari bizning fikrimicha quyidagilar:

- yuqori malakali o’qituvchilarni ta’lim tizimiga imkon qadar teng taqsimlashga harakat qilish.
- orqali o’qituvchilarning motivatsiyasini oshirish.
- bo’lajak o’qituvchilarni o’qish davridayoq ixtisoslashtirilgan o’quv kurslari va o’qituvchilik amaliyoti orqali amaliy faoliyatga tayyorlash.
- o’qituvchilarga har xil tabiatga ega o’quvchilarning ehtiyojlari va turli materiallardan kelib chiqib turli yondashuvlardan foydalangan holda samarali va mos pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkonini berish.

Umuman olganda bu ro’yxatni juda uzoq davom ettirish mumkin, ammo ishni eng avvalo shulardan boshlash maqsadga muvofiq bo’ladi.

REFERENCES

1. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni 2020-yil 23-sentyabr O’RQ-637-son
2. Абдуллаева, Ш. А. (2018). СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ. Редакционная коллегия, 459.
3. Abdullayeva G.A. QUALITY OF EDUCATIONAL WORK IN THE GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM AS A PROBLEM // Экономика и социум. 2021. №11-1 (90). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/quality-of->

educational-work-in-the-general-secondary-education-system-as-a-problem (дата обращения: 10.05.2023).

4. G.M.Anorqulova “Ta’lim texnologiyalari”-Toshkent:“Innovatsiya– Ziyο” 2021-yil 3-bet

5. Erkaboeva, N. S., & Bakhromovna, M. M. (2022). A MODERN APPROACH TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE DEFECTOLOGISTS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 1723-1725.

6. B.X.XODJAYEV Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2017-yil, 416 bet.

7. Г.Н.Сериков Управление образованием: системная интеграция – Челябинск : Изд-во Челяб. пед. ин-та, 2008. – 660 с.

8. Э.Н.Гусинский Введение в философию образования : учеб. пособие / Э.Н.Гусинский, Ю.И.Турчанинова. – М. : Логос, 2000. – 223 с.

9. А.О.Татур Стандарты и тесты в образовании – М. : Педагогическое общество России, 2005. – 48 с.

TURKISTONDA SOVET HOKIMIYATI O’RNATILGANDAN SO’NG BUXORODAGI IJTIMOIIY-SIYOSIY VAZIYAT

Abdivaitov Sunnatillo Akmal o’g’li

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: O.M.Normatov ChDPU dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkistonda sovet hokimiyati o’rnatilgandan keying davrda Buxorodagi siyosiy vaziyat, Rossiyada amalga oshirilgan fevral va oktabr inqiloblarining ta’siri, yosh buxoroliklarning faoliyati va Rossiya imperiyasining Buxoro amirligi hududiga bosqini haqida so’z yuritiladi.

Kalit so’zlar: Turkiston, yosh buxoroliklar, Buxoro jadidlari, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy ziddiyatlar, Fayzulla Xo’jayev, Amir Said Olimxon, Qiziltepa bitimi.

Аннотация: В статье рассматривается политическая ситуация в Бухаре после установления Советской власти в Туркестане, влияние Февральской и Октябрьской революций в России, деятельность бухарской молодежи, а также вторжение Российской империи на территорию Бухарского эмирата.

Ключевые слова: Туркестан, молодежь Бухары, бухарские джаиды, социально-политические и экономические конфликты, Файзулла Ходжаев, Амир Саид Олимхан, Кызылтепинский договор.

Abstract: The article examines the political situation in Bukhara after the establishment of Soviet power in Turkestan, the influence of the February and October revolutions in Russia, the activities of the Bukharan youth, as well as the invasion of the Russian Empire into the territory of the Bukhara Emirate.

Keywords: Turkestan, the youth of Bukhara, the Bukharan Jadids, socio-political and economic conflicts, Fayzulla Khodjaev, Amir Said Olimkhan, the Treaty of Kyzyltepe.

Rossiyada bo'lgan 1917 yil fevral inqilobining g'alabasi va Rossiya imperatori Nikolay II ning taxtdan voz kechganligi haqidagi xabarlar amirlik xalqi tomonidan katta quvonch bilan kutib olindi. Negaki, podsho Rossiyasining yarim mustamlakasi hisoblanib kelgan Buxoroda bu davrga kelib ichki ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy ziddiyatlar jiddiy tus olib borayotgandi. Buning boisi amirlikning moliyaviy-iqtisodiy hayoti va savdo-sotiq aloqalari ko'pdan buyon Rossiya iqtisodiyotiga bo'ysundirib kelinganligida edi. Bunda uning siyosiy jihatdan qaramligini gapirib o'tmasa ham bo'ladi. Binobarin, Rossiyadagi har bir o'zgarish, iqtisodiy yoxud siyosiy larzalar amirlikning hayot maromiga chuqur daxl etmasdan qolmasdi. Buning ustiga mamlakat ichki hayotida hokimi mutlaq, cheklanmagan vakolatlar sohibi bo'lgan amir va uning ko'p sonli ayonlari, amaldorlari mehnatkash ommaga hukm o'tkazib, zulm-sitamni kuchaytirib kelardi. Bu davrda Buxoro amirligi hududida jadidchilik harakati va undan o'sib chiqqan Yosh buxoroliklar partiyasining faoliyati kuchaydi. Buxoro jadidlari 1917-yil inqilobiy voqealaridan foydalanib keng xalq manfaatlari foydasiga muhim siyosiy o'zgarishlarni ro'yobga chiqarishga harakat etdilar. Rus rezidenti A.Ya. Miller va uning yordamchisi N.A.Shulga Buxoro hukmdori Amir Said Olimxon va qo'shbegi Nasrullo tomonidan e'lon qilinadigan manifestni yana bir bor tahrir qilib, 1917 yil 20-mart kuni Muvaqqat hukumatning Tashqi ishlar ministriga yuboradi[1.]. 1917 yil 7-aprelda amir Said Olimxon keng omma tazyiqi va Yosh buxoroliklarning islohiy talablari asosida Manifest chiqarishga majbur bo'ladi. Yosh buxoroliklarning Fitrat, Fayzulla Xo'jayev, Usmon Xo'ja boshchiligidagi so'l qanoti 8-aprel kuni katta namoyish o'tkazadi. Biroq Said olimxon namoyishni kuch bilan bostiradi va namoyishni baxona qilib, 14 aprelda o'z farmonini bekor qiladi. 1917-yil kuzida Rossiyada yuz bergan oktabr davlat to'ntarishi va bolsheviklarning hokimiyatga kelishi Buxoroda ham aks-sado berdi. Ayni vaqtda Buxoroga bevosita tutash rus aholi manzilgohlarida sovet tuzumi o'rnatildi. Bu esa amirlikdagi voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatmasdan qolmadi. Negaki, sotsialistik inqilob g'oyasini boshqalarga yoyishga intilgan bolsheviklar chegaradosh Buxoroni o'z mo'ljaliga olgan edilar. Shu bois Rossiya Federatsiyasi, qolaversa, sovet Turkistoni, uning mutasaddilari har bir vaziyatdan foydalanib, Buxoro ichki ishlariga aralashib, muxolifatchi kuchlarni qo'llab-quvvatlab, amirlik tuzumini qulatish harakatida bo'ldilar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1917 yil 2 dekabrda bo'lib o'tgan Buxor amirligidagi rus posyolkalari vakillarining II oblast syezdida Rossiya va Turkiston hukumatining Buxoro ishlari bo'yicha hay'ati saylandi. Oradan ko'p o'tmay Yosh buxoroliklar firqasi fayzulla Xo'jayev boshchiligidagi delegatsiyani keskin va qat'iy chora ko'rish uchun Toshkentga jo'natishdi. Ular Buxoroda ochiq qo'zg'olon ko'tarish uchun sharoit yetildi, unda kamida 30000 kishi ishtirok etadi, deb Turkiston o'lkasi Xalq komissarlari Sovetini ishontirdilar.[2.] Turkiston o'lkasi Xalq komissarlari Soveti raisi F. Kolesov boshchiligidagi qizil gvardiyachilar qo'shini Buxoro amirligiga 1918 yil 28 fevral – 1 martda xujum qildi. Janglar 17 martgacha davom etdi. Bu hujum tarixga Kolesov bosqini sifatida kirdi. 1918 yil 1 martda Yangi Buxoroga F. Kolesov boshchiligidagi 3500 kishilik qizil askarlar otryadi zambarak va pulemyotlar bilan qurollangan holatda yetib keldi. Yosh buxoroliklar bilan Kolesov o'zaro kelishib, Amir Olimxon nomiga talabnoma tayyorlandi. Talabnomada Buxoroda so'z, matbuot va boshqa demokratik erkinliklar joriy qilinishi, amir huzuridagi hukumat tarqatib yuborilib, uning o'rniga Yosh buxoroliklar Ijroiya Qo'mitasidan iborat yangi hukumat tuzilishi, amirlikdagi qo'shin qurolsizlantirilishi ta'kidlangan edi. Amir Olimxon 24 soat ichida shartlarga rozi ekanligini bildirsa, u o'z o'rnida qoldiriladigan bo'ldi. Ammo amir o'z javob maktubida islohotlarni sekin-asta amalga oshirishini ma'lum qildi. Bu javobdan qanoatlanmagan Kolesov 2 martda hujum boshlaydi. Dastlabki to'qnashuvda ortga chekingan Amir Olimxon islohotlar o'tkazishga rozilik berib, kolesovga o'z farmonini jo'natadi. Natijada o'rtada muzokaralar boshlanadi. Amir Olimxon bu vaziyatdan foydalanib, 35000 kishilik lashkar to'playdi. 5 mart kuni Kolesov qo'shinlari Toshkent tomonga chekinadi. Buning sababi yosh buxoroliklar keng xalq ommasining ishonchini qozona olmaganligi emas, balki qizil askarlar, garchi ular safida yosh buxoroliklar bo'lsa ham, buxoroliklar tomonidan bosqinchi va istilochi sifatida qabul qilinganligi bo'ldi.3 11 martda Toshkentdan kelgan yordamchi kuchlar Karmanani egallashadi. Shundan so'ng amir sulh tuzishga majbur bo'ladi.

1918 yil 25 martda Qiziltepada Rossiya va Buxoro vakillari tomonidan shartnoma imzolandi. Bu shartnoma tarixda Qiziltepa bitimi sifatida mashhur bo'lib, u 9 banddan iborat. Ushbu bitim imzolangandan so'ng F. Kolesov o'z qo'shini bilan talon-taroj qilingan katta boylik bilan Toshkentga qaytdi.

Xivada xonlik tuzumi ag'darilgandan so'ng, sovet hokimiyati bor e'tiborini Buxoro amirligini tugatish, uni sovetlashtirish va ruslashtirishga qaratdi. Bolsheviklarning bu rejasini amalga oshirishga imkoniyat 1920 yil bahor-yozida yetila bordi. Buxoro amirligi Turkiston ASSRga bostirib kirishga tayyorgarlik ko'rmoqda va uni qaytarish kerak, degan soxta bahonalar bilan sovet qo'mondonligi 1920 yil yozida katta miqdordagi qo'shinlarini amirlik chegaralariga yaqin joyga keltirib qo'ydi. 1920 yil 21 mayda RSFSR

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Tashqi ishlar xalq komissarining o‘rinbosari L.M.Karaxan bolsheviklar hukumati boshlig‘i V.I.Leninga Buxoro amirligini bosib olish haqidagi telegrammasini jo‘natadi. Amir olimxon vaziyatni yumshatish uchun 1920 yil 8 iyunda Mirzo Ma‘di Xo‘jaboy boshchiligidagi Buxoro elchilarini Moskvaga jo‘natdi. Ammo vaziyat jiddiy tusga kirib bo‘lgandi. 1920 yil 12 avgustda M.V. Frunze amirlikni tugatish maqsadida 4 zarbdor guruhdan iborat Samarqand-Buxoro frontini tuzishga buyruq berdi. Shu tariqa Buxoro shahri atrofida 7000 piyoda, 2500 otliq, 46 ta to‘p, 230 ta pulemyot, 10 ta broneavtomobil, 5 ta bronepoyezd va 12 ta aeroplan shay holatga keltirildi. Bu paytda Buxoro hukumati ixtiyorida esa 8725 piyoda askar va 7850 otliq askarlar, faqat 150 ga yaqin eski pilta to‘plar, bir necha o‘nlab zamonaviy to‘plar, 20 pulemyot bo‘lgan. 1920 yil 16-18 avgustda Chorjo‘yda Buxoro kommunistlarining 4-syezdi bo‘lib, u amirga qarshi qo‘zg‘olon ko‘tarish to‘g‘risida qaror qabul qilgan. Tarixga “yalpi qo‘zg‘olon” nomi bilan kirgan bu qo‘zg‘olon 23 avgustda boshlandi^[3.]. M.V. Frunze “yordam” so‘rash to‘g‘risidagi murojaatni olgach, Turkiston fronti qo‘shinlarini 4 ta zarbdor guruhga (Samarqand, Kattaqo‘rg‘on, Chorjo‘y va Kogon) ajratdi. Samarqand guruhi 29-30 avgustda Shahrisabz-Kitob yo‘nalishi bo‘ylab harakat qilib, qarshi va G‘uzorni egallashi, Kattaqo‘rg‘on guruhi esa Eski Chorjo‘yni egallab, Amudaryoning Afg‘oniston bilan chegaralarini nazorat qilishi, Forob va Qorako‘lni bosib olib, qo‘shimcha buyruqni kutib turishi lozim edi. Asosiy vazifa Kogon guruhi zimmasiga yuklandi. U Eski Buxoro shahrini bosib olishi, Amir Olimxonni asrga tushirishi va Arki Oliyidagi xazinani egallashi kerak edi.

Xulosa qilib aytganda, Turkistonda sovet hokimiyati o‘rnatilishi mintaqaning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotida keskin burilish yasadi. Xususan, Buxoro amirligi hududida bu o‘zgarishlar yanada chuqurroq va murakkabroq tus oldi. Buxorodagi yangi siyosiy vaziyatning shakllanishi bosqichma-bosqich amalga oshdi. Sovet hokimiyati amirlik davridagi ijtimoiy tabaqalanish, diniy va madaniy muassasalarni isloh qilishga kirishdi. Bu esa mahalliy aholi, xususan diniy ulamolar, yer egalari va boshqa ijtimoiy qatlamlar tomonidan salbiy qarshi olindi. Buxoro asta-sekin Sovet Ittifoqi tarkibiga siyosiy va iqtisodiy jihatdan integratsiyalasha boshladi. Bu jarayonlar davomida ko‘plab mahalliy ziyolilar yangi siyosiy tuzumni qo‘llab-quvvatlab, islohotlarda faol ishtirok etdi. Ammo bu islohotlar ko‘pincha majburiy xarakterda bo‘lib, xalqning kundalik turmush tarziga mos kelmasligi sababli qarama-qarshiliklarga sabab bo‘ldi. Turkistonda sovet hokimiyati o‘rnatilganidan so‘ng Buxorodagi siyosiy vaziyat murakkab va ziddiyatli bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Q. Rajabov O‘zbekiston XX asrda. Ikki jildlik. Birinchi jild (1900-1939). – Toshkent : Fan, 2024.

2. Q. Rajabov O'zbekiston XX asrda. Ikki jildlik. Birinchi jild (1900-1939). – Toshkent : Fan, 2024. 341-347 betlar.
3. Q. Rajabov, R. Maqsudov. Qiziltepa tarixi. - Toshkent: “Muharrir”, 2011.
O'zbekiston yangi tarixi. 2-kitob. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. - Toshkent. 2000y. - B. 126-127.
4. O'zbekiston tarixi (1917-1991). Birinchi kitob. 1917-1939 yillar. Mas'ul muharrirlar: R. Abdullayev, M. Rahimov, Q. Rajabov. - Toshkent: O'zbekiston, 2019.

MA'RIFAT MAKTABDAN BOSHLANADI

Homidjonov Nodir Bahodir o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich magistranti

Tel nomer: +998 932132101

E-mail: homidjonovnodirbek64@gmail.com

Ilmiy rahbar: O.M. Normatov ChDPU dotsenti, t.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab islohoti qanchalik muhim ahamiyatga ega bo'lganligi haqida va XIX asr oxiri XX asr boshlarida yangi usul maktablarini ochishdagi qiyinchiliklari haqida yozilgan.

Kalit so'z: Ismoil Gasprinskiy, Assimilyatsiya, usuli jadid, Xojai sibyon, K.D. Usheniskiy, Iogann Geynrix Pestalozzi.

Abstract: The article examines the significance of the late 19th - early 20th century primary school reform and the burden of opening new-style schools.

Keywords: Ismail Gasprinsky, Assimilation, Usuli Jadid, Khojai Sibyon, K.D. Ushenisky, Johann Heinrich Pestalozzi.

Аннотация: В статье рассматривается значение реформы начальной школы конца XIX — начала XX века и тяготы открытия школ нового типа.

Ключевые слова: Исмаил Гаспринский, Ассимиляция, Усули Джадид, Ходжай Сибион, К.Д. Ушенский, Иоганн Генрих Песталоцци.

Jadidchilikning ilk poydevori shubhasiz usuli jadid maktablaridir. Chunki jamiyatni yangilash, jamiyatga yangi g'oyalarni anglatish uchun va yangi avlodni yetishtirish uchun yangi jadid maktablari juda muhim edi. Bu paytda bizning hududimizda dunyoviy fanlar o'qitilmas edi. Aksiga olib Yevropa davlatlarida rivojlanish haddan tashqari tezlashib ketdi. Endi Yevropa ilm-fandagi yutuqlariga erishish va zamon bilan hamnafas yashash uchun dunyoviy fanlarni bilish kerak. O'z navbatida Yevropa ilm-fanini o'zlashtirish zaruriy hol bo'lib qoldi. Bu uchun Yevropa tillarini bilish kerak edi. Bundan tashqari o'lkadagi yashayotgan xalq oldida o'zlik va din masalalari saqlab qolish ehtiyoji ham mavjud edi. Bu masalalarni teng muvozanatda ta'minlash juda muhim sanalardi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Muvozanat yo'qolsa to'g'rilash qiyin bo'lgan o'g'ir masalalarga olib kelishi mumkin edi. Misol uchun din ushlansa, dunyoviylikni qo'ldan boy beramiz. O'zlik, milliylik desak dunyodan ajralib qolamiz, birovning biz bilan ishi bo'lmay qoladi. Dunyoga berilib Yevropalashib ketsak, o'zlikni yo'qotishimiz mumkin edi. Aynan shuning uchun bular orasidagi muvozanatni saqlab qolish juda muhim masala sifatida qaralgan. Bularga tarixiy misollar keltirish kerak bo'lsa XVIII asrda qudratli Usmoniylar imperiyasining zamon bilan hisoblashmagani uchun taraqqiyotda orqada qoldi. Keyinchalik Yevropa bilan aloqalarni tiklab yangi avlodni shakillantirguncha 80 yildan ortiq vaqt ketdi. Shunda ham yevropalshganlik, o'zlik, diniy masalalarda muammolarga duch kelindi. Yoki sharq mamlakatlarini “yopiq eshiklar” siyosati dunyodan, rivojlanishdan orqada qolishga sabab bo'ldi. Bu masalalar hozirgi globalizatsiya jarayonlarida ham aktualdir.

Millatni savodli, madaniyatli qilish juda muhim masala edi. Chunki Rossiya imperiyasi bosimi ostida edik. Shu o'rinda bir tarixiy haqiqatni aytmoqlik joizdir. Rossiya jadidchiligining otasi Ismoil Gasprinskiyning 1881-yilda yozilgan “Rossiya musulmonligi” kitobida bir masala aytilgan edi. Biron hududni bosib olgandan keyin uning xalqning keyingi taqdiri ikki masalaga bog'liq yani Assimilyatsiya va Hamkorlik. Assimilatsiya jarayonida hukmron millat o'zi tobe qilgan millatni “yutub” o'z tarkibiga singdirib yuboriladi. Bu jarayonga tarixdan ko'plab misollar bordir. Bu jarayonning amalga oshishi uchun hukmron millat tarkibi tobesinikidan haddan tashqari ko'p bo'lishi kerak. Tarixda faqat nomlari saqlanib qolgan qanchadan qancha millatlar va tillar mavjud. Bunga misol Xitoyning manjurlarni o'ziga singdirgani kabi. Yoki hozirda uyg'urlar masalasini ko'ring. Hamkorlik yo'lida esa hukmron xalq tobe xalqning davlat boshqaruvidagi ishtirokini ta'minlab beradi. Lekin bu jarayonda xalqlarning siyosiy, ijtimoiy, madaniy holatlari bir-biriga yaqin holda bo'lishi kerak bo'ladi. Bunga misol qilib Makedoniyaliklar va Yunonlar Aleksandir qo'l ostida birlashib sharqqa umumiy dushmani ustiga bosqinchiligini keltirib o'tishimiz mumkin. Rossiya imperiyasi qo'l ostidagi ko'p sonli turkiylarni yutish osson emas edi. Hamkorlik uchun esa madaniy va ma'rifiy jihatdan ular bizga past nazar bilan qarar edilar. Bu holatning ayrim ko'rinishlari hozirgacha saqlanib qolgan. Shuning uchun eng avvalgi vazifalardan biri bu xalqni ma'rifatli qilish boshqacharoq aytganda barchasi ma'rifatdan boshlanishi kerak edi.

Rossiya hukumatining 1882-yil 30-avgust Toshkentda O'qituvchilar seminariyasida aynan shu masalalar bo'yincha majlis o'tkaziladi. Unda mashhur missioner N.Ostorumov, general-gubernator A.K.Abramov vakolati bilan kelgan o'lka oliy ma'muriyati, oliy ruhoniylar va seminariya talabalarining ota onalari qatnashadi. U yerdagi maruzalarda xulosalar shundan iborat bo'ladiki o'lkani ruslashtirish, islom dinini buzish, xalqni umumiy xausda ushlab turish bo'ldi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shu ishlarga qaramay 1884-yilda Ismoilbek Gasprinskiy tomonidan “..Usuli jadid” nomi bilan yangi maktab ochdi. Bu haqida Ismoilbek “1884 sanasi Bog’chasaroyda bir maktabi usuli jadidga qo’ymish edi,-deb yozadi Ismoilbek.-Samarasi umidimdan ziyoda o’ldu. Bir qoch maktablar usulimi qabul ila isloh o’ldular..” deb yozadi.[1.]

1888-yilda ushbu maktab uchun birinchi darslik “Xojai sibyon” (Bolalar muallimi) ni bosmadan chiqaradi. Bu kitobda usuli jadidga ehtiyoj borligi va usuli qadim orasidagi farqlarni tushuntiradi. “Xojarga ta’limot” (muallimlarga yo’llanma) da darslarning osondan murakkabga borishi, o’quv yoshidan tortib dars borish soatlari, tanaffuslar, qishki va yozgi ta’tillar, sinfni jihozlash imtihonlar qanday bo’lishi haqida keltirib o’tadi. Bazilar bu usullarni yangi maktab nazariyasining mashhur rus pedagogi K.D.Usheniskiy (1823-1870) dan, Rossiyaga bu g’oyalar shveytsariyalik Iogann Geynrix Pestalozzi (1746-1827) g’oyalari asosida shakllangan deb biladilar. Bu shov-shuvlardan xabar topgan ichki ishlar vazirligi 1891 yilda maxsus ishlar bilan shug’ullanuvchi Vashkevichni yuboradi. Bu paytda 30 ga yaqin jadid maktablari ochilgan edi. “Xojai sibyon” darsligi 4 ming nusxada tarqalgan edi. Ismoil Gasprinskiy 1892-yilda Turkiston general – gubernatori baron A.B.Vrevskiyga xat yozadi. Xatda 6 yilgi eski maktablar tizimini 1,5-2 yil davomida tugatilib ularni o’rniga rus tili va madaniyati haqida o’tishni aytib o’tadi bu maktablarni mahalliy aholi o’tishini bildiradi. Gubernator xatni N.P.Ostroumov va V.P.Nalivkinga beradi ular rad javobini bildiradi[2.].

1893 yilda Ismoil Gasprinskiy Shirvonlik shogirdi Majid G’anizoda bilan Samarqandga keladi. Samarqand va Buxoroda ular “yangi jadid” maktabini ochadilar. Majid G’anizoda Ismoilbekdan ruxsat so’rab Samarqandda 40 kun qolishini so’raydi. U shu 40 kun ichida “usuli savtiya”ni o’rgatadi. Shundan keyin birini ketin yangi usul maktablari turli shaharlarda ochila boshlanadi. A.V.Pyaskovskiyning ma’lumotlariga ko’ra 1895-1901-yillarda Toshkentda to’rtta usuli jadid maktabi tashkil etilganini yozib qoldiradi. Lekin hukumat mahalliy aholini ko’zi ochilmasligi uchun yangi jadid maktablariga qarshiliklar qiladi. 1901 yil Muhavvarqori, 1904 yilda Avloniyning maktab ochish haqidagi arizalari ko’plab rad etilgani arxiv ma’lumotlarida saqlanib qolgan. 1917 yilga borib Turkistonda Jadid maktablari 92 tashkil etilgan. Ular o’zlari rus-tuzem maktablarni ochishni boshlab yuboradilar. Shunday maktablardan birinchisi 1884 yilning 19 dekabrda Toshkentda ochiladi, 1891 yilda Xivada ochiladi. 1892 yilga borib Turkistonda bunday maktablarning soni 21 taga yetadi. 1894 yilda Buxoroda ham tashkil etiladi. 1917 yilga borib Turkiston hududida 170 rus-tuzem maktablari mavjud edi. Bundan asosiy maqsad o’lkani ruslashtirish va o’z g’oyalarni mahalliy aholiga singdirish edi. Bu maktablarni 1881 yilda Ismoil Gasprinskiy tanqid qilib chiqqan edi. Guruziyalik Chxedze Kavkazdagi rus tuzem maktab talabalarini chiriganligini va aqliy zaif xizmatkorlarni yetishtirayotganini ochiq tanqid qiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ruslar o'qituvchilikka mahalliy aholini ham jalb qilishga harakat qilgan. Bundaylardan biri Sayidrasul Aziziy (1866-1933) 1917 yilgacha “Ustozi avval” darsligi 20 martadan ortiq chop etilgan. Lekin uni xalq “kofir maxsum” deb yaxshi qabul qilmaydilar. Shunday bo'lsa ham rus-tuzem maktablari Qodiriy va Cho'lpon kabi jadidlar ta'lim olganini ham sedan chiqarmaslik lozim.

Xulosa qilib aytish joizki xalqni marifatli qilish uchun eng avvalo maktablar zarur edi. Jadallashib ketayotgan dunyodan orqada qolishimizga ham dunyoviy fanlarni maktablarda o'qitilmasligi va diniy mutaassiblik sabab bo'lgan. Shuning uchun jadidlarimizning oldida eng birinchi masala maktablardagi islohotlar bo'ldi. Ammo Ruslarning milliy o'zligimizni yo'qotishga bo'lgan harakati va o'zlari uchun qulay boshqarish maqsadida xalqni savodsiz qilgan holda o'z g'oyalarni singdirishga bo'lgan urinishlar ham amalga oshirildi. Shunga qaray millat kelajagi uchun qayg'urgan jadidlar o'z tanlagan yo'llaridan og'ishmay harakat qildilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Исмоилбек Гаспринский. Раҳбари муаллимин ёки муаллимларга йўлдош. Симферопол. 1898.

Исмоилбек Гаспринский. Туркистон генерал губернаторига мактуб // Нашрга тайёрловчи S.Xolboyev, «Гулистон» журналы. 1995 й., 2-сон.

Исмоилбек Гаспринский. Из наследия. Симферопол. «Таврия», 1991 й.

Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд. Т., "Манавият", 1998.

Ганкевич В. Ю. На службе правде и просвещению. Краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851—1914). — Симферополь, 2000.

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON TEACHING AND LEARNING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION

Turgunova Ziyoda Shavkat kizi

Master's degree student Chirchik State Pedagogical University

e-mail address: turgunovaziyoda99@gmail.com

Аннотация

В данной статье рассматриваются изменения, происходящие в преподавании и изучении английского языка в вузах в условиях цифровизации. Анализируются ключевые технологии, такие как онлайн-платформы, мобильные приложения и искусственный интеллект, а также их влияние на мотивацию и успеваемость студентов. Особое внимание уделяется преимуществам и потенциальным трудностям цифрового подхода к языковому обучению.

Ключевые слова: цифровизация, английский язык, онлайн-обучение, университет, искусственный интеллект.

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish va o'rganishdagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Onlayn platformalar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt kabi asosiy texnologiyalar va ularning talabalar motivatsiyasi hamda o'zlashtirishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Raqamli yondashuvning afzalliklari va muammolari alohida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, ingliz tili, onlayn ta'lim, universitet, sun'iy intellekt.

Abstract

This article examines the changes in teaching and learning English at universities under the conditions of digitalization. It analyzes key technologies such as online platforms, mobile applications, and artificial intelligence, as well as their impact on students' motivation and academic performance. Special attention is given to the benefits and challenges of digital approaches to language education.

Keywords: digitalization, English language, online learning, university, artificial intelligence.

The global shift toward digitalization has significantly transformed the field of education, particularly in the teaching and learning of foreign languages. English, being the dominant global language, has become a focal point in digital education reforms.

In recent years, various digital tools have been integrated into language education. Learning Management Systems (LMS) such as Moodle, Google Classroom, and Canvas provide platforms for organizing course content, assessments, and communication [1, p. 45]. Mobile applications like Duolingo and Memrise make language practice more

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

accessible and gamified [2, p. 102]. Artificial intelligence, used in tools like ChatGPT or Grammarly, offers personalized feedback and real-time assistance [3, p. 76].

One of the key benefits of digital technologies is flexibility. Students can learn at their own pace, access resources anytime, and communicate with instructors remotely. Multimedia content (videos, interactive quizzes, podcasts) caters to different learning styles and keeps students engaged [4, p. 88]. AI-driven systems provide adaptive learning paths based on individual performance, which can improve outcomes and motivation [5, p. 134].

Despite the advantages, digital learning also poses several challenges. Not all students have equal access to digital infrastructure, which creates inequality. Additionally, the lack of face-to-face interaction can reduce speaking practice and peer communication. Teachers also need training to effectively integrate new tools into their teaching practice [6, p. 57].

In the context of digital transformation, the teacher's role is evolving from a knowledge transmitter to a facilitator and guide. Teachers are now expected to curate digital content, monitor students' progress online, and maintain learner engagement in virtual settings [7, p. 119]. Professional development in digital pedagogy is crucial for successful implementation.

Digital technologies offer powerful tools for enhancing the teaching and learning of English in higher education. While they provide flexibility, personalization, and innovation, they also bring challenges that must be addressed. A balanced integration of digital tools, guided by well-prepared educators, is essential for maximizing the benefits of digitalization in language education.

Список использованной литературы

1. Ivanov S.V. Digital Platforms in Higher Education. — Moscow: Nauka, 2021. — 215 p.
2. Brown H.D. Language Learning and Technology. — New York: Routledge, 2020. — 189 p.
3. Liu Y. Artificial Intelligence in Language Education. — Beijing: Springer, 2022. — 243 p.
4. Martinez A. Multimedia Tools in Language Classrooms. — London: Palgrave Macmillan, 2021. — 198 p.
5. Kim S., Lee J. Personalized Learning through AI: A Case Study. // Journal of Digital Education. — 2023. — №2. — P. 131–140.
6. Petrov A.N. Digital Divide in University Education. — St. Petersburg: Enlightenment, 2020. — 170 p.

7. Thompson M. The Digital Teacher. — Oxford: Oxford University Press, 2022.
— 203 p.

MEDIASAVODXONLIK VA IJTIMOIIY MUAMMOLAR: RAQAMLI DAVRDA HAQIQATNI AJRATISH

Abduvaliyeva Nilufar Abdurasul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Berkinov Oybek Tohir o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

nilufarabduvaliyeva14@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada media savodxonlik va uning feyk yangiliklarga qarshi kurashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Feyk axborotlarning jamiyatga ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hamda sog‘liqni saqlash tizimiga salbiy ta‘siri misollar va ilmiy tadqiqotlar asosida yoritilgan. Xususan, 2016-yil AQSh prezidentlik saylovlaridagi dezinformatsiya ta‘siri, pandemiya davrida tarqalgan noto‘g‘ri axborotlarning sog‘liq uchun xavflari va feyk yangiliklarning investorlik bozoriga salbiy ta‘siri misollar orqali muhokama qilingan. Maqolada media savodxonlikni oshirish, faktcheking tizimlarini rivojlantirish va feyk axborotlarga qarshi qonunchilik choralarini kuchaytirish muhimligi ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: mediasavodxonlik, media manipulyatsiyasi, feyk yangiliklar, faktcheking, iqtisodiy ta‘sir, sog‘liqni saqlash

Kirish: Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi axborot oqimining keskin ortishiga sabab bo‘ldi. Bugungi kunda insonlar turli axborot manbalaridan foydalanib, tezkor xabardor bo‘lish imkoniyatiga ega. Biroq, bu jarayonda axborotning ishonchliligi va to‘g‘riligini baholash masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, yolg‘on ma‘lumotlar, manipulyatsiya va dezinformatsiya keng tarqalgan bir sharoitda mediasavodxonlik muhim ko‘nikmaga aylanmoqda. Media savodxonlik – insonlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko‘nikmalar to‘plamidir[1]. U nafaqat texnologik rivojlanish bilan bog‘liq, balki insonlarning jamiyatdagi axborotdan ongli ravishda foydalanish qobiliyatini ham belgilaydi.

Feyk yangiliklarning ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tez tarqalishi jamiyatda ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Misol uchun, dezinformatsiya va propagandaning keng tarqalishi turli qarashlar o‘rtasida ijtimoiy tanglikni kuchaytirishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar mediasavodxonlik ko‘nikmalariga ega bo‘lmasa, noto‘g‘ri axborotning ta‘siriga tushib qolishi ehtimoli yuqori. Shu sababli,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mediasavodxonlikni rivojlantirish orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va haqiqatni ajratish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirish muhim hisoblanadi. Mediasavodxonlik nafaqat individual darajada muhim, balki u jamiyatning demokratik jarayonlarini ham ta'sir ostida qoldiradi. Ommaviy axborot vositalarining roli ortib borayotgan sharoitda axborot makonidagi manipulyatsiyalarni aniqlash va ularga qarshi immunitet hosil qilish bugungi kundagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Ommaviy axborot vositalari insonlarning dunyoqarashi va qaror qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Media manipulyatsiyasi – bu axborot vositalari orqali jamoatchilik fikrini maqsadli ravishda shakllantirish yoki buzish jarayonidir[2]. Ushbu hodisaning eng keng tarqalgan shakllaridan biri feyk yangiliklar bo'lib, ularning tarqalishi ijtimoiy tanglik, siyosiy beqarorlik va noto'g'ri qaror qabul qilishga olib kelishi mumkin. Internet va ijtimoiy media platformalari, xususan, Facebook, Twitter, Telegram va Instagram kabi tarmoqlar noto'g'ri axborotni tez tarqatish uchun qulay maydon bo'lib xizmat qiladi.

Feyk yangiliklar siyosiy jarayonlarga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, saylov jarayonlarida noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishi jamoatchilik fikriga sezilarli ta'sir qilib, saylov natijalarini buzishi ehtimoli mavjud. Ushbu hodisaning eng ko'zga ko'ringan misollaridan biri 2016-yil AQSh prezidentlik saylovlari bilan bog'liq. **The Washington Post** va **New York Times** nashrlarining ma'lumotlariga ko'ra, **“Internet Research Agency”** nomi bilan mashhur bo'lgan Rossiyadagi guruh ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri axborotni tarqatib, saylov jarayoniga ta'sir ko'rsatishga harakat qilgan[3]. Bundan tashqari, feyk yangiliklar saylovoldi kampaniyalarining muhim mavzularini buzib ko'rsatishga xizmat qilgan. Ushbu holatlar shuni ko'rsatadiki, media manipulyatsiyasi va feyk yangiliklar siyosiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Feyk yangiliklar investorlarning xatti-harakatlariga ta'sir qilib, moliyaviy bozorlarda beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin. Tadqiqotlarga ko'ra, moliyaviy bozorlar yuqori darajada investorlarning ishonchiga bog'liq bo'lgani uchun, feyk yangiliklar investitsiyalar hajmini 10-15% ga kamaytirishi mumkin[4]. Feyk yangiliklar ko'pincha yirik kompaniyalarga nisbatan noto'g'ri ma'lumot tarqatish orqali ularning obro'siga putur yetkazadi. Agar iste'molchilar brend haqida salbiy va yolg'on axborotga duch kelsalar, bu ularning xarid qilish qarorlariga ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, 2018-yilda Starbucks haqida feyk xabar tarqalgan, ya'ni kompaniya millatchilikka oid bayonot bergani haqida yolg'on ma'lumot ijtimoiy tarmoqlarda trendga chiqdi. Garchi kompaniya buni rad etgan bo'lsa ham, feyk xabar tarqaganidan so'ng Starbucks aksiyalari 1,2% ga tushib, minglab mijozlar kompaniyaga nisbatan boykot e'lon qilgan[5].

Feyk yangiliklar jamiyatga keng miqyosda zarar yetkazayotganligi sababli ularga qarshi samarali kurashish uchun mediasavodxonlikni oshirish kerak bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Mediasavodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda feyk yangiliklar kamroq ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, yuqori darajadagi tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan odamlar feyk yangiliklarni aniqlashda samaraliroq bo‘lishadi. Journal of Media Literacy Education jurnalida chop etilgan tadqiqotga ko‘ra, mediasavodxonlik bo‘yicha maxsus trening olgan talabalar feyk yangiliklarni aniqlashda 32% samaraliroq natijalarga erishgan[8]. Shuningdek, Xalqaro Mediasavodxonlik Markazi (ICML) o‘tkazgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, maktab va universitetlarda mediasavodxonlik darslari tashkil etish orqali yoshlarda feyk yangiliklarga qarshi immunitetni shakllantirish mumkin. Finlandiya davlat maktablarida tanqidiy fikrlash va axborot resurslarini tahlil qilish bo‘yicha maxsus kurslar o‘tiladi. Natijada, 2022-yilgi Reuters Institute Digital News Report hisobotiga ko‘ra, Finlyandiya aholisi Yevropada feyk yangiliklarga eng kam ishonadigan millatlardan biri bo‘ldi[9].

Faktcheking – xizmatlari feyk yangiliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu xizmatlar orqali noto‘g‘ri axborotlar ommaga tarqalishidan oldin yoki tarqalgandan keyin tekshiriladi va rad etiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faktcheking xizmatlari feyk yangiliklarni 47% gacha kamaytirishi mumkin. Harvard Kennedy School of Government tadqiqotchilari tomonidan 2021-yilda olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, feyk yangiliklarni rad etuvchi postlar ijtimoiy tarmoqlarda kengroq tarqalganida, ularning ta’siri 50% dan ortiq kamayadi[10].

Ba’zi mamlakatlarda feyk yangiliklarga qarshi qonunchilik choralari ko‘rilmoqda. Misol uchun:

Germaniyada 2018-yilda qabul qilingan NetzDG qonuni noto‘g‘ri axborot tarqatgan platformalarga katta miqdorda jarima solishga imkon beradi.

Singapurda 2019-yilda kuchga kirgan POFMA qonuni hukumatga feyk yangiliklarni tarqatgan shaxs yoki tashkilotlarga nisbatan sudga murojaat qilish imkonini beradi. Biroq, ayrim huquq faollari feyk yangiliklarga qarshi qonunlar hukumat tomonidan senzura vositasi sifatida ishlatilishi mumkinligi haqida ogohlantirmoqda[11].

OAV vakillari feyk yangiliklarga qarshi kurashda faol ishtirok etishlari lozim. BBC, CNN va The New York Times kabi yirik media tashkilotlari jurnalistlarga haqiqatni tekshirish bo‘yicha maxsus treninglar o‘tkazmoqda. Misol uchun, BBC tomonidan ishlab chiqilgan **“Reality Check”** platformasi feyk yangiliklarni aniqlash va rad etish bo‘yicha ommaviy axborot vositalari uchun maxsus xizmat ko‘rsatadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, an’anaviy va ishonchli manbalarga asoslangan yangiliklar platformalarining rivojlanishi odamlarning feyk yangiliklarga ishonishini 30% gacha kamaytirishi mumkin[12].

Xulosa: Maqolada feyk yangiliklarning jamiyatga salbiy ta’siri tahlil qilindi. Noto‘g‘ri axborotlar siyosiy beqarorlikka, iqtisodiy yo‘qotishlarga va sog‘liqni saqlash tizimining izdan chiqishiga sabab bo‘lishi mumkinligi misollar bilan ko‘rsatildi. Ushbu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muammoga qarshi kurashish uchun media savodxonlikni oshirish, faktcheking tizimlarini rivojlantirish va huquqiy choralarni kuchaytirish zarur. Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish feyk axborotlarga qarshi immunitet hosil qilishda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. B.S.Abdullayeva, Y.Z.Ro‘ziyev, K.V.Ismoilova, Mediasavodxonlik va axborot madaniyati, darslik – Toshkent, 2024 5-bet.
2. 1. McNair, B. (2018). Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism. Routledge. p. 42.
3. Rid, T. (2020). Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. Farrar, Straus and Giroux. p. 235.
4. Johnson, R., The Impact of Misinformation on Financial Markets, Oxford University Press, 2021, p. 78
5. Smith, J., Brand Damage in the Age of Fake News, Harvard Business Review, 2020, p. 45
6. Jones, S., & Mitchell, K. (2020). The Impact of Media Literacy Education on Fake News Recognition. Journal of Media Literacy Education, p. 112.
7. Newman, N., et al., Reuters Institute Digital News Report 2022, p. 67
8. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S., The Spread of True and False News Online, Science, 2021, p. 1147
9. Napoli, P. M., Social Media and the Law: The Regulation of Digital News, Oxford University Press, 2021, p. 154
10. Tandoc, E., Fake News and Journalism: The Role of Mainstream Media, Journalism Studies, 2020, p. 184

TARIX FANINI PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIK YONDASHUVLARI

Mamasidiqov Ibroxim Mamasodiq o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (tarix) yo'nalishi

2-bosqich magistranti

Ibrohim19960000@gmail.com

Ilmiy rahbar: dots. O.H. Jaynarov

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida tarix fanini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati yoritiladi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv dars metodlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tarix ta'limida tutgan o'rni, ularning o'quvchilarning bilim olish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *professional ta'lim, tarix ta'limi, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta'lim, virtual reallik, interaktiv metodlar.*

Mamlakatimizning taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan o'rin olishi uchun aholi ta'limini jadallashtirish va uning samaradorligini oshirish maqsadi ham ilg'or pedagogik tadbirlardan, texnologiyalardan keng foydalanishimizni talab etmoqda. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda, “Biz rivojlangan bozor iqtisodiyotiga asoslangan zamonaviy davlat qurish yo'liga qadam qo'yib, kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari izchillik bilan o'tishni ta'minlar ekanmiz, faqat milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi zaruratini teran anglaydigan, zamonaviy bilimlarni, intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalarni egallagan insonlarga o'z oldimizga qo'ygan strategik taraqqiyot maqsadlariga erishishi mumkin ekanini hamisha o'zimizga yaxshi tasavvur etib kelmoqdamiz”[1].

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish nafaqat darslarning sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning tarixiy jarayonlarni yanada chuqurroq tushunishlariga ham yordam beradi. Ayniqsa, professional ta'lim muassasalarida, ya'ni texnikum va kollej talabalari uchun tarix fanini o'qitish o'ziga xos yondashuvni talab qiladi.

Bugungi kunda pedagogika va ta'lim texnologiyalaridagi o'zgarishlar natijasida an'anaviy ta'lim usullaridan voz kechilib, interaktiv, innovatsion va raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda.

Har bir pedagog shuni anglab yetishi kerakki, o'quv jarayonini samarali bo'lishi uchun ishda o'zini oqlagan pedagogik qonuniyatlar, qoidalar, ta'limiy qoidalarni hozirgi zamon sharoitidagi yangi masalalarni hal qilishda ijodiy foydalangan holda, ulardan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

butunlay va o‘zaro aloqada foydalanish demakdir. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida aytganlaridek: “Yoshlarimizga munosib ta’lim berish, ularning ilm-fanga bo‘lgan intilishlarini ro‘yobga chiqarishimiz kerak. Shu maqsadda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishimiz, o‘rta va oliy o‘quv yurtlarining moddiy-texnik bazasini, ilmiy va o‘quv jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak[2]”. Ya’ni ta’lim bilan bog‘liq barcha sahamizni raqamli texnologiyalar, samarali interfaol usullar qo‘llash davr talabi hisoblanadi. Bu ishlar bosqichma-bosqich amlaga oshirilmoqda.

Jamiyatimizda iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy, madaniy sohalarida bo‘layotgan o‘zgarishlar kelajakda mamlakatimizning intellektual imkoniyatlarini belgilab beruvchi va uni rivojlantirishning asosiy sharti hisoblangan ta’lim tizimiga ham bog‘liq ekanligini xisobga olish kerak. Shu bilan birga intellektual salohiyatning o‘sishi, sifat darajasida rivojlantirish nafaqat ta’lim samaradorligining oshishiga, shu sohadagi tizim takomillashuviga o‘z ta’sirini o‘tkazibgina qolmay, balki mazkur ijtimoiy tizimning barcha sohalarini o‘sishiga ham sezilarli darajada ta’sir etadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ta’limdagi strategik yo‘nalishlardan biri ta’lim muassasalarining innovatsion faoliyati asosiy omil sifatida belgilab berilayapti[3].

O‘quvchi talabalar uchun zamonaviy uslublar bilan axborot texnologiyalari orqali bilim berish muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar har bir bilim oluvchi inson uchun har qanday ma’lumotni olishda yengillik berishi amalda o‘z isbotini topmoqda.

2020-yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida” gi Qonunga muvofiq oliy ta’limning ko‘p bosqichli tizimi yo‘lga qo‘yildi[4]. Ushbu qonunning 16-moddasida ham zamonaviy ta’lim ya’ni, masofaviy ta’lim o‘quv rejaları va o‘quv dasturlariga muvofiq ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda Internet jahon axborot tarmog‘idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan deya takidlanadi. Shu sababli tarix fanini o‘qitishda yangi metodlarni qo‘llash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylangan.

Axborot texnologiyasining maqsadi axborotlarni inson ularni tahlil qilishi va shu asosda biror ishni bajarish bo‘yicha qaror qabul qilishi uchun ishlab chiqishdan iborat. Shunday qilib, tizim - bu o‘zaro bog‘liq va yagona maqsadga erishish uchun ma’lum qoida asosida o‘zaro munosabatda bo‘ladigan unsurlar to‘plami. Bu unsurlar to‘plami oddiy unsurlar yig‘indisidagina iborat bo‘lmay, har bir unsur ham o‘z navbatida tizim bo‘lishi mumkin[5]. Axborot texnologiyalari bevosita ta’lim oluvchi uchun qulay sharoit taqdim etishi uchun ham ta’lim jarayonida hozirgi vaqtda keng joriy etilmoqda. Professional ta’lim muassasalarida tarix fanini o‘qitish umumta’lim maktablariga qaraganda o‘ziga xos jihatlarga ega:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- O‘quvchilar ko‘proq amaliy mutaxassisliklar bo‘yicha tahsil olishlari sababli, tarix fani ularning kasbiy tayyorgarligiga mos ravishda integratsiyalashgan holda o‘tilishi kerak.
- Tarix darslarini quruq nazariy material asosida emas, balki praktik va vizual yondashuvlar orqali o‘rgatish samaraliroq hisoblanadi.
- O‘quvchilarning fan bo‘yicha bilim olish motivatsiyasini oshirish uchun interaktiv o‘qitish usullaridan keng foydalanish talab etiladi.

Ta’lim tizimini isloh qilishning zarurligini tushunib yetish, amaliyotda ta’lim muassasalarini innovatsion jarayonlarga qo‘shilishini taqozo etmoqda, o‘zini yaratish imkoni mavjud innovatsion maydonda ko‘rish va eng muhimi aniq yangiliklarni o‘zlashtirishdan iborat. Bu holat bugungi kunda o‘ta dolzarbligi bilan muhimdir, chunki, ushbu jarayon (innovatsion jarayon) ta’lim muassasalarini yashash sharti (bevosita va ko‘chma ma’noda ham), kelajak avlodlar va pedagoglar jamoasining aloqalarini ijtimoiy himoyalash sharti bo‘lib ham xizmat qiladi. Hayot ta’lim muassasalari oldiga yangi, mumkin bo‘lmagandek tuyulgan vazifalarni, ya’ni eskichasiga ishlab turib, aniq yangiliklarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etishni oldimizga qo‘ymoqda. Barcha yangiliklarga o‘ta ehtiyotkorlik bilan yondashadigan, o‘tmish boyliklarga, tajribalarga e’tiqod ruhida tarbiyalangan, stabillikni yoqtiradigan keksa avlodni, shuningdek hech qanday o‘zgarishlarni xohlamaydigan pedagoglarni ham tushunish mumkin. Bunday holatda “innovatsion jarayonlar orqasidan quvish” bugungi kun hayotimizning ajralmas qismi ekanligini ham tushunish zarur[6].

Shu sababli zamon bilan hamsanfas bo‘lish bizlarni doimo taraqqiyot sari yetaklaydi. Innovatsion ya’ni raqamli texnologiyalar joriy etilishi ta’lim uchun ajralmas qismga aylanmoqda va o‘z o‘rnida yoshlar bu orqali zamon ruhiga mos ravishda ta’lim olishi kelajakda yaxshi mutaxassis bo‘lishiga zamin yaratadi. Innovatsion ta’lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi tuzilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeliklariga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi kompetensiyalardir. Mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o‘z ichiga oladi.

2. Zamonaviy, innovatsion o‘qitish usullarini qo‘llash. Bunday usullar bo‘lajak mutaxassisning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishga, o‘quvchilarni faol bilim va amaliy faoliyatga jalb etishga, bilish jarayonida tashabbuskorlikni namoyon etishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

3. Ta’lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U o‘qitishning yangi shakl va usullarini, xususan, masofaviy ta’limni qo‘llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta’limda innovatsion texnologiyalar o’qitishda muayyan yondashuvlarni qo’llash, ya’ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo’lgan talablar va maqsadlarni o’z ichiga olgan tamoyillar asosida amalga oshiriladi[7]. Bu komponentlar ahamiyatlidir chunki yangicha texnologiyalarni o’quv jarayoniga qo’llash natijasida bo’lajak mutaxassisni tez va samarali bilim olishiga zamin yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda professional ta’lim muassasalarida tarix fanini samarali o’qitish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Professional ta’lim muassasalarida tarix fanini innovatsion texnologiyalar orqali o’qitish nafaqat ta’lim sifati, balki yosh mutaxassislarning tarixiy bilimlarini amaliyotga tadbiq etish imkoniyatini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mirziyoev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T.: O’zbekiston, 2017-yil. 48-bet.
2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (28.12.2018-yil.)
3. Shokirova. H. - Ta’limda innovatsion texnologiyalarning o’rni., T.: “Yangi asr avlodi”, 2013-yil, 57-bet.
4. O’zbekiston Respublikasining “Ta’limni rivojlantirish” to’g’risida qonuni, 23.09.2020-yildagi O’RQ-637-son
5. Hoshimov O, Tulyaganov M. Kompyuterli va raqamli-texnologiyalar. T.: “Yangi asr avlodi” 2009-yil. 30-bet
6. Yosh tadqiqotchi jurnali. Axrorjon Yo’ldashev - Yangi innovatsion texnologiyalarva ularni ta’lim olish muhitida qo’llanishi., 3 – son., 2022. 25-26-betlar.
7. Olimov Sh, Samiyeva Sh, Aslanova N, Ro’ziyev F. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari. Buxoro “Durdona” nashriyoti 2022-yil.14-bet.

TITAN ORGANIK BIRIKMALAR ASOSIDA SPIRTLARNI SINTEZ QILISH USULLARI

^{1,2}Ziyadullayev M.E.

¹Chirchiq davlat pedagogika Universiteti Kimyo kafedrası dotsenti

²Alfraganus University Nodavlat oliy ta'lim tashkiloti

Tibbiyot kafedrası dotsenti

ziyadullayev.91@mail.ru

Xaitova Sh.K.

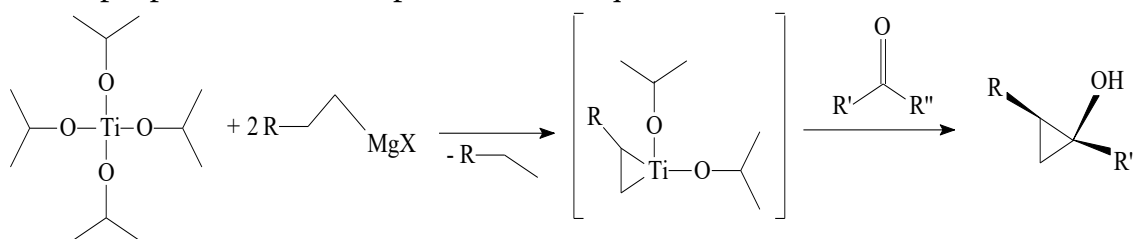
Chirchiq davlat pedagogika Universiteti

ATFO'M I-kurs magistranti

haitovasahnoza0@gmail.com

Kalit so'zlar: Element organik birikmalar, Grinyar reaktivi, spirtlar, katalitik sistema, katalizator, sintez.

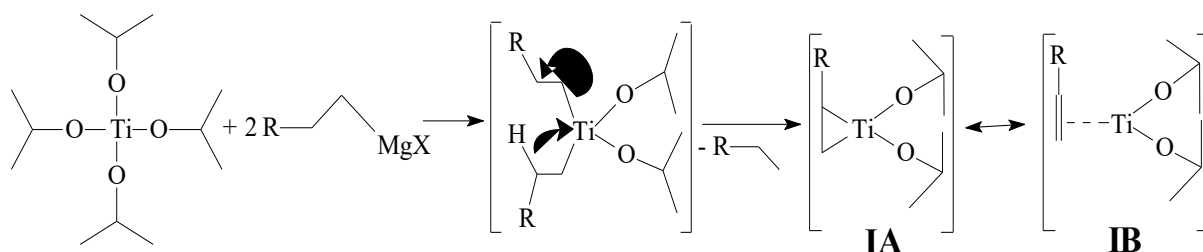
Element organik birikmalar yordamida, ya'ni Grin'yar-Iosich usuliga asoslangan Kulinkovich, Yvan Six, Shelkunov, Mariyama va Walberg tomonidan yaratilgan va ularning nomi bilan yuritiladigan spirtlar va diollarni sintez qilish reaksiyalari mavjud [1]. Kulinkovich tomonidan 1989 yilda alkilsikloalkanollarni sintez qilish reaksiyasi tadqiq qilingan. Bunda boshlang'ich mahsulotlar sifatida olingan Grinyar reaktivi, ya'ni ikki molyar alkil magniy galogenidlarning $Ti(OiPr)_4$ bilan ta'sirlashib oraliq kompleks birikma (I) hosil qiladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki I kompleks hosil bo'lishidan oldin dastlab $Ti(OiPr)_4$ ikki molekula miqdoridagi Grinyar reaktivi bilan ta'sirlashib dialkildiizopropiloksititan kompleksini hosil qiladi [2].

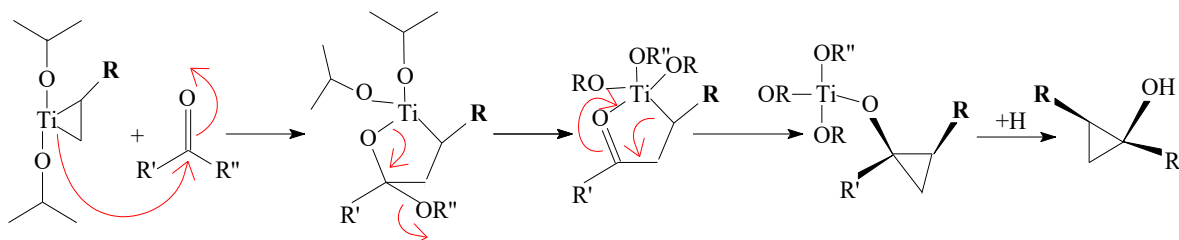
$R = H, CH_3; R' = R'' = CH_3, C_2H_5, C_3H_7, C_3H_7^i, C_4H_9, C_4H_9^i$.

Bu oraliq kompleks birikma molekulasidan bir molekula alkanni chiqarish hisobiga yoki dismutasiya jarayoniga uchrab ikki xil izomer tuzilishiga ega bo'lgan IA va IB (IB yuqori beqarorlikka ega) hosilalarini hosil qiladi.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

Kulinkovich va uning ilmiy jamoasi barqarorligi yuqori bo'lgan IAg dietilefir eritmasida karbon kislotalarning anhidridlarini ta'sir ettirib yopiq zanjirli alkilsikloalkanollar sintez qilingan. Ushbu reaksiya katalitik jarayon bo'lib turli ko'rinishdagi oraliq birikmalar hosil bo'lishi bilan, to'rt bosqichda amalga oshiriladi; dastlab alkoksi guruhining eliminatsiyaga uchrab oraliq birikma hosil qilishi; oraliq birikmaning parchalanishidan alkilsiklopropan va titan alkogolyatlari hosil bo'lishi; $Ti(OiPr)_4$ ning hosil bo'lishi va uning Grinyar reaktivi bilan birikib, katalitik faolligi yuqori bo'lgan siklik, agregat holati kukun ko'rinishdagi, magniy alkogolyatiga aylanadi. Nihoyat jarayonning oxirgi bosqichida magniy alkogolyati gidrolizga uchrab alkilsikloalkanollar hosil qilinadi. Hozirgi kunda ushbu reaksiya orqali yuzdan ortiq spirtlar sintez qilingan bo'lib kimyogarlar tomonidan Kulinkovich reaksiyasi deb yuritilmoqda va ushbu reaksiyaning mexanizmi quyidagicha taklif etilgan.

Kulinkovich reaksiyasi asosida 2002 yil Fransiya kimyogarlari (Strasburg Texnologiya va muxandislik universiteti va Parij Texnika universiteti) tomonidan molekulasida aromatik halqa saqlagan ketonlar bilan, jumladan benzofenon bilan dietilefir eritmasida $Ti(OiPr)_4$ va siklopentilmagniyxloridning ta'siridan pinasol sinfiga tegishli bo'lgan 2,3-difenilbutandiol-2,3 sintez qilingan va ishlab chiqarishga joriy qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maria J.C., Avtino C.O. Homogeneous and heterogeneous catalysts for multi component reaction // Science Chemical Advanced, 2012, №2. pp. 16-24.
2. Kulinkovich O.G., Sviridov S.V., Vasilevski D.A. The Kulinkovich reaction: Original findings and mechanism // Journal Synthesis, 1991, № 6. – P. 234-237.

DARS JARAYONIDA INTERFAOL METODLAR QO‘LLASHNING AHAMIYATI

Muzaffarov Bunyodjon Zafar o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada dars jarayonida qo‘llaniladigan interfaol usullarning darsni tashkil qilish mobaynida dars jarayonini samaradorligini oshirishdagi ahamiyatligi dars mashg‘ulotlarida ta’lim metodlari va innovatsion metodlardan foydalash, innovatsion taraqqiyot yo‘lida kelajagimiz davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligining har tomonlama qo‘llab - quvvatlash jarayonidagi talabalar va o‘quvchilarni o‘zlashtirishdagi sezilarli ijobiy ta’siri haqida fikr muloxazalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: inter faol metodlar, videodarslar, interaktiv ta’lim, dars, innovatsiya, kreativlik, innovatsiya, rag‘batlantirish, ta’lim, o‘z-o‘zini tahlil qilish

Butun jahon xamjamiyatida har bir soxada inavatsiyon jarayonlar tadbiri qilinayotgan bir davirda biz yoshlarimizni dunyo qarshi intellektual salohiyatini rivojlantirish maqsadida dars jarayoniga shidat bilan inavatsiyon va interfaol metodlarni izchil tarzda yo‘lga qo‘ya olsak dars jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshira olgan bo‘lamiz va maqsad sari odimlaymiz.

“Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.

Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak”.

Ta’limda interfaol metodlar, o‘quvchilar bilimlarini oshirishga yordam beruvchi innovatsion tadqiqot usullaridan biridir. Interfaol metodlar, o‘quvchi va o‘qituvchi orasida o‘zaro aloqani oshiradi va o‘quvchilar bilimlarini amaliy ravishda qo‘llashga imkoniyat beradi. Bu metodlar ko‘p yilda ta’lim tizimlarida muvaffaqiyatli qo‘llanilgan.

Interfaol metodlar. Talabalardagi mavzuga nisbatan kreativ fikrlash, muloxaza qilish, tanqidiy yondashish kabi jarayonlarni o‘rganish va taxlil qilish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. Bu usullar o‘qituvchilar uchun ham foydali, chunki ular o‘quvchilarni o‘zlarining o‘rganish usullari va harakatlari bo‘yicha ma’lumot olishlari mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Interfaol metodlardan biri, masofaviy ta'limni amaliyotga o'tkazishni imkon qiluvchi videodarslar, interaktiv ta'lim platformalari va onlayn testlarni ha kirita olsak bo'ladi. O'qituvchilar esa talabalarining o'zlashtirilgan bilimlarini baholash va yanada oshirishga yordam beradilar.

Boshqa bir interfaol metod, o'quvchilarning birlashgan ishlarda boshqa o'quvchilar bilan hamkorlik qilishidir. Bu usul o'quvchilarga ta'limda muvaffaqiyatli bo'lishlariga qo'llaniladi, chunki ular o'zlashtirilgan bilimlarini boshqa o'quvchilar bilan almashishadi va ularning ko'nikmalari va mahoratlari orqali bilimlari o'zlashtirishadi.

Boshqa interfaol usullar, yarim avtomatik ta'lim dasturlari va o'quvchilar orasida ma'lumot almashishni ta'minlovchi elektronik jadvallar hisoblanadi. Bu usullar o'quvchilarning o'z o'rganish usullariga mos kelishadi va ularning bilimlarini oshirishga yordam beradi.

Jumladan, interfaol ta'lim metodlari, o'quvchilarning o'zlarini o'rganish usullarini o'zgartiradi, ularning bilimlarini oshirishga va o'zlashtirishga imkon beradi. O'qituvchilar uchun ham bu metodlar, o'quvchilarning o'zlarining o'rganish usullari va harakatlari bo'yicha ma'lumot olish

Ta'limda interfaol metodlar, o'quvchilar bilimlarini oshirishga yordam beruvchi innovatsion tadqiqot usullaridan biridir. Interfaol metodlar, o'quvchi va o'qituvchi orasida o'zaro aloqani oshiradi va o'quvchilar bilimlarini amaliy ravishda qo'llashga imkoniyat beradi.

Interfaol metodlardan biri, masofaviy ta'limni amaliyotga o'tkazishni imkon qiluvchi videodarslar, interaktiv ta'lim platformalari va onlayn testlar hisoblanadi. Bu usul, o'quvchilar uchun qulay va jihatdan oson, chunki ular o'z vaqtlarida o'rganishlari mumkin. O'qituvchilar esa talabalarining o'zlashtirilgan bilimlarini baholash va yanada oshirishga yordam beradilar.

Jumladan, interfaol ta'lim metodlari, o'quvchilarning o'zlarini o'rganish usullarini o'zgartiradi, ularning bilimlarini oshirishga va o'zlashtirishga imkon beradi. O'qituvchilar uchun ham bu metodlar, o'quvchilarning o'zlarining o'rganish usullari va harakatlari bo'yicha ma'lumot olish

Ta'limda interfaol metodlar, talaba yoshlarga ta'siri olgan o'zgarishlarni keltiradi. Bu metodlar, o'quvchilar o'zlarining bilimlarini oshirishda yordam beradi va ularning o'zlarining o'rganish usullarini o'zgartiradi. Quyidagi ta'sirli xususiyatlar ko'rsatilishi mumkin.

Rag'batlantirish Interfaol ta'lim metodlari, talabalarning o'rganishga qiziqish va rag'batlanishini oshiradi. Bu usullar o'quvchilarga talabalikka qiziqish va motivatsiya qo'shadi, shuningdek, bilimlarni yaxshi tushunishlariga yordam beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kreativlik va innovatsiya Interfaol ta'lim usullari talabalarning kreativlik va innovatsiyaviy fikrlashlarini oshiradi. Bu usullar o'quvchilarni yangi yondashuvlar qidirish, muammolarni hal qilish va yangi mahoratlarni yaratishga rag'batlantiradi.

Javobgarlik Interfaol ta'lim usullari, talabalarning o'z o'rganish usullarini belgilashlariga imkon beradi. Bu usullar o'quvchilarni javobgarlik va o'z-o'zini baholashga yo'l qo'ymaydi.

O'ziga xos ta'lim Interfaol ta'lim usullari talabalarning o'ziga xos o'rganish usullariga mos keladi. Bu usullar talabalarning ma'lumotlarini o'zlarining o'rganish usullari va harakatlari bo'yicha oshirishga imkon beradi.

O'z-o'zini tahlil qilish: Interfaol ta'lim usullari talabalarning o'z-o'zini tahlil qilishga imkon beradi. Bu usullar o'quvchilarning o'zlarining o'rganish usullari va bilimlarini tahlil qilishga yordam beradi.

Doimiy o'qish Interfaol ta'lim usullari, talabalarga doimiy o'qish imkoniyatini beradi. Bu usullar o'quvchilarga o'zlarining o'rganish va bilimlarini oshirishga ko'proq vaqt sarflay oladilar. Jumladan, interfaol ta'lim metodlari talabalarning o'z-o'zini o'rganish usullarini o'zgartiradi, bilimlarini oshirishga va rag'batlantiradi. Bu usullar talabalarning motivatsiyasini oshiradi, kreativlik va innovatsiyaviy fikrlashlarini rivojlantiradi va o'quvchilarni javobgar qiladi.

Pedagog o'qtuvchi sifatida dars jarayonini tashkil qilish jarayonida turli interfaol metod va metodikalardan foydalanmish o'quvchilar uchun ham nafaqat dars jarayoniga balki faning o'ziga ham bevosita qiziqishni uyg'otadi va faoliyatda rivojlantiruvchi dars jarayoniga aylanadi. Oddiygina seminar mashg'ulotini o'zini oladigan bo'lsak, o'zaki savol javob bilan chegaralanib qolmay turli treninglar orqali dars jarayonini va mavzuni talabalarda qabul qilish ossonroq va samaraliroq bo'lishini faoliyatimni o'zida kop bora kuzatganman.

REFERENCES:

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси.
<https://www.xabar.uz/siyosat/prezident-shavkat-mirziyoyevning-oliy-majlisga-murojaatnomasi>
2. Мардиева, Г. К. (2013). ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ В ОБРАЗОВАНИИ. SCIENCE AND WORLD, 69.
3. Мардиева, Г. К., & Абдуллаева, Г. А. (2023). ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ. Academic research in educational sciences, 5(NUU Conference 2), 102-106.

4. To‘lqin qizi Turdiqulova, N. (2023). TA’LIMDA INNOVATSION METODLAR. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(1), 304-315.

5. Turdiqulova, N. T. (2022). BADIY ADABIYOT DUNYONI O’ZGARTIRADI. *ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O’RNI*, 2(24), 105-111.

6. Hamrokulova, S. (2022). PEDAGOGICAL-PROGRAMM IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN HIGHER CLASS PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS)*, 1(4), 52-56.

7. Шомуротова, Н. Н. (2020). РОЛЬ СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. *Вестник Ошского государственного университета*, (1-4), 299-303.

МЕДИАТАЪЛИМ ЁРДАМИДА АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ ЯХШИЛАШ УСУЛЛАРИ

Нармурзаева Василя Анваровна

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

АННОТАЦИЯ: Ушбу мақола медиатаълим аёллар саломатлигини сақлаш ва уларнинг ҳаёт сифатини яхшилаш, уларнинг узок умр кўришини таъминлашдаги ўрни ва аҳамиятига бағишланади. Аёллар саломатлигини сақлаш учун бир қанча амаллар қўлланилиши мумкин. Бу амалларга, тўғри овқатланиш, спорт билан шуғулланиш, тиббий маслаҳатлар ва текширувлар олиш, тери тиниқлиги сақлаш, маънавий дам олиш ва бошқаларни мисол келтиришимиз мумкин. Мақолада, ушбу амаллар орқали аёлларимизга соғлиқни сақлаш учун керакли амаллар ва фойдали тавсиялар баён этилади.

Калит сўзлар: Медиатаълим, медиа саводхонлик, аёллар, саломатлик, узок умр, спорт амаллари, тўғри овқатланиш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли Фармони билан хотин қизларнинг мамлакат иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида фаоллигини ошириш бўйича миллий дастур қабул қилинган. Унга мувофиқ, хотин қизларни ҳар томонлама қўллаб қувватлаш илм фан ва инновациялар соҳасига жалб этиш, олий таълим олишига бўлган қизиқишларини рағбатлантириш, ҳуқуқий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

саводхонлигини ошириш, улар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, хотин қизлар спортини ривожлантиришга доир турли тадбирлар ўтказилмоқда.

Бунинг замирида хотин қизларни илмли қилиш, уларни тафаккурини, дунёқарашини юксалтириш мақсади ётибди. Бу эса медиатаълим билан бевосита боғлиқдир. Турли ижтимоий тармоқлардаги маълумотларни саралаш, танлаб олиб, фойдаланиш ҳар бир жамият аъзосининг, қолаверса аёлларнинг медиа саводхонликка эга бўлишини тақозо этади. Чунки аёлларимиз ўзларини парвариш қилиши, турли косметик воситалардан фойдаланиши, озиш ва семириш учун турли БАДларини истеъмол қилиши, турли ижобий ва салбий натижаларни олиши бевосита медиатаълимдан хабардор эканлиги билан боғлиқ.

Ҳар бир аёл сеvimли, чиройли ва бахтли бўлишни орзу қилади. Гўзаллик ва уйғунликнинг муҳим манбаи - бу аёлларнинг соғлиғи: мукаммал саломатлик, сўнамас жозибаси ва ёруғлик ва иссиқликни тарқатадиган кўп энергия унга боғлиқ. Кўп йиллар давомида аёллар саломатлигини сақлаш учун нима керак?

Аёллар кўплаб ролларни енгишлари керак: она, хотин, меҳрибон аёл, шу билан бирга ўз иш фаолиятида фаол ва муваффақиятли.

Нотўғри овқатланиш, стресс ва экологик вазият туфайли унинг танасига юк кўп марта ортади. Шунинг учун аёл муҳим ижтимоий бўғин сифатида ўз соғлиғига эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиши керак. Бу ерда аёллар саломатлиги муҳим роль ўйнайди. Аслида аёл зиммасига фарзандларни дунёга келтириб, парваришlash, тарбияlashдек улкан вазифалар юклатилган. Бунинг учун эса аввало аёлнинг ўзи жисмонан ва маънан соғлом бўлмоғи керак.

Ҳаёт фаровонлигига эришиш йўлида соғлом турмуш тарзига риоя қилиш муҳим эканлиги барчамизга аён. Бунда спортнинг аҳамияти ниҳоятда катта айниқса спорт билан мунтазам шуғулланган хотин-қизларнинг саломатлиги яхшиланиб, ташқи кўринишлари янада кўркем бўлади. Бу эса соғлом авлод дунёга келишига замин яратади. Шу муносабат билан мамлакатимизда кўплаб спорт мусобақалари, фестиваллар мунтазам равишда ташкиллаштирилиб борилади. Аммо, аёлларимизнинг эркин ва фаол иш фаолиятини олиб боришларига тўсқинлик қиладиган баъзи субъектив ҳолатлар ҳам борки, бу масала аёлларга боғлиқ бўлмаган шароитларда содир бўлади. Ҳозирги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган она-бола саломатлиги масалаларидаги дастурлар, лойиҳалар олиб борилишига қарамасдан, юртимизда йод танқислиги, камқонлик ва темир етишмаслиги каби муаммолар мавжуд. Шунинг учун ҳам аҳолининг бундай касалликлар ҳақидаги билимларини ошириб бориш, бу масалани камайтириш, ёки аёлларнинг ўз саломатликлари ҳақида ўйлашларига замин яратади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Республикада сўнги йилларда ўтказилган текширишлар темир танқислиги камқонликлари (ТТК) нинг 3 ёшгача бўлган болалар орасида 61 % гача, фертил (фарзанд кўрадиган) ёшдаги аёллар орасида эса 60% гача қайд этилишини кўрсатади. Бу кўрсаткичлар ТТК нинг олдини олиш ва тўла даволанишнинг нақадар муҳимлигини ўз – ўзидан яққол кўрсатиб турибди. Бошқа турдаги камқонлик касалликларда бўлгани сингари, хажм бирлигидаги қонда гемоглобин миқдори ва эритроцитлар сони камайиб кетади.

Одамнинг кундалик овқатида ўртача 15-20 мг. атофида темирбиоэлементи бўлади, лекин шунча миқдордан атиги 2 мг. биоэлемент организмга сўрилади.

Аёлларимизнинг ўз саломатликларини асраши ва ўз ҳаётларига бефарқ бўлмасдан доимо барча нохуш ҳолатлардан ўзларини сақлаб боришлари нафақат ўзи балки, оила аъзолари, фарзандлари ва албатта давлат, жамият қолаверса бутун миллат учун энг муҳим, долзарб масаладир. Гўзаллик ва уйғунликнинг муҳим манбаи - бу аёлларнинг соғлиғи: мукамал саломатлик, сўнмас жозибаси ва оилада иссиқликни тарқатадиган кўп энергия унга боғлиқдир. Бу эса аёлларимизни медиасаводхонликка эга эканлигидан далолатдир.

Адабиётлар рўйхати

1. Мусурмонова, О.М Umumiy pedagogika. 2-qism. O'quv qo'llanma, “O'z kitob savdo nashriyot”.- T, 2020.

2. Хайдарова Х.Р. ва бошқалар. Ижтимоий педагогика. Ўқув қўлланма. Т. “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2024 йил

3. Хайдарова Х. Р., Шомуротова Н. Н. РАҚАМЛИ МЕДИА ОРҚАЛИ ОТА ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 937-941.

4. Азимова З. Э. Ўқувчиларнинг шахслараро муносабатлари интеграл диагностикаси. Дисс... канд. пед. наук. – 2009. 5. Азимова З. Э. Олий ўқув муассасаси маънавий-маърифий ишларининг педагогик назария ва амалиётда тутган ўрни //Современное образование (Узбекистан). – 2018. – №. 2. – С. 26-35.

SUN’IY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN TA’LIM MUAMMOLARINI HAL QILISHDA FOYDALANISH

Nishanov Javoxir Farxod o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola sun’iy intellektning (AI) ta’lim sohasidagi o‘rnini o‘rganadi, uning keng imkoniyatlari va kamchiliklari o‘rtasidagi nozik nuqtalarni tahlil qiladi. Maqola AIning ta’limdagi potentsial afzalliklarini ko‘rib chiqadi va shu bilan birga uning muhim muammolariga oydinlik kiritadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, AI, ta’lim, integratsiya, individual, funksiya, potentsial.

So‘nggi yillarda sun’iy intellektning (AI) ta’limga integratsiyalashuvi 1 bir vaqtning o‘zida ikki xil kayfiyat uyg‘otadi. AI ta’limda inqilob qilish potentsialiga ega chunki u kuchli integratsiyalashgan axborot tizimiga shuningdek har qanday vaqtda 1 sutkada 24 soat davomida ta’lim xizmatlarini taklif etish imkoniyatiga ega. Biroq, uning afzalliklari bilan bir qatorda, AI ta’lim jarayonining muhim jihatlarini buzmasdan ta’limni yaxshilashini ta’minlash uchun diqqat bilan ko‘rib chiqilishi kerak bo‘lgan muammolar mavjud.

Sun’iy intellekt bugungi kunda ta’limda turli funksiyalarni bajaradi va bu uni ta’lim tizimida yanada muhim qism sifatida ko‘rilishiga olib keladi. Sun’iy intellektidagi yutuqlar kompyuter yordamida ta’limning olib borilishida yangi davrini ochdi. Sun’iy intellektning ta’lim bilan uyg‘unligi ta’lim va ta’lim sifatini sezilarli darajada yaxshilash uchun yangi yo‘llarni ochadi. Intellektual tizimlar o‘qituvchilarga akademik samaradorlikni oshirish va yangi metodlar ishlab chiqishda yordam beradi.

Ta’limda AIning asosiy afzalliklaridan biri uning individual ta’limni rag‘batlantirishidir. Talabalarning individual ehtiyojlariga moslashgan holda, sun’iy intellekt turli xil o‘rganish uslublari va metodlarini taklif etishi mumkin, bu esa o‘quvchilarning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga yordam beradi. Ya’ni AI har bir o‘quvchi va talabaning potentsialiga mos ta’lim dasturlarini ishlab chiqib individual salohiyatini maksimum darajada olib chiqish kabi imkoniyatga ega. AIning avtomatik tahlilidan olingan ma’lumotlarga asoslangan holda o‘quvchilarning potentsialini yanada oshirishga qaratilgan yangi dasturlarni ishlab chiqish mumkin. O‘qituvchilar ushbu ma’lumotlardan o‘z o‘qitish metodlarini takomillashtirishda, past o‘zlashtiruvchi talabalarni aniqlashda va talabalarning yutuqlarini yanada oshirishda asosiy manba sifatida foydalana oladilar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

AIga ega chatbotlardan (ChatGPT2, Modjourney) onlayn va an'anaviy ta'limda talabalar savollariga javob topishlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mavjud sun'iy intellekt texnologiyalari o'qituvchilarga topshiriqlar va testlarni, hatto qo'lda yozilgan yozma ishlar va hattoki rasmlarni ham o'z ichiga olgan vazifalarni baholashda yordam beradi. O'qituvchilar o'zlarini oddiy va asosiy vazifalardan ozod qilish uchun bunday sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishlari mumkin. Bu ularga talabalar bilan empatik aloqa o'rnatish, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni egallash, talabalarning mustaqilligini oshirish va ularga chuqurroq o'rganish va tahlil qilishni rag'batlantirish uchun samarali savol berish usullarini ishlab chiqish kabi sun'iy intellekt bajara olmaydigan funksiyalarga ko'proq e'tibor berishlariga imkoniyat beradi. Ya'ni, o'qituvchilar talabalar bilan ko'proq ishlash uchun vaqtga ega bo'ladi.

Ushbu afzalliklarga qaramay, ta'limda AI dan foydalanish bilan bog'liq bir qancha qiyinchiliklar mavjud. AI tizimlari katta hajmdagi talabalar ma'lumotlarini to'plash va tahlil qilishda maxfiylik bilan bog'liq muammolar paydo bo'ladi. Ushbu ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylikni ta'minlash ta'lim muassasalarida AI texnologiyalarini joriy etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Katta hajmdagi o'quvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini to'plash va saqlash bilan qanday xavf turlari bog'liq? Agar bu ma'lumotlar salbiy maqsad egalari qo'lga tushsa nima bo'ladi? Axloqiy jihatdan tashvishga soladigan yana bir savol AI texnologiyalarini ishlab chiqishda noto'g'ri qarashlarning ta'siridir. Agar sun'iy intellektni yaratuvchilar asosan qandaydir guruhning manfaatlarini asosiy o'ringa chiqargan bo'lsa, bu qolgan guruh manfaatlariga zid bo'lmaydimi? Ya'ni Ta'limda sun'iy intellekt dan foydalanishda tarafdorlik masalalarini ham hal qilish kerak. Algoritmilar o'qiyotgan ma'lumotlarda mavjud bo'lgan noto'g'ri fikrlarni davom ettirishi mumkin, bu esa adolatsiz natijalarga yoki talabalarning ayrim guruhlariga nisbatan kamsitishlarga olib keladi. Barcha talabalar uchun teng o'rganish imkoniyatlarini ta'minlash uchun AI tizimlarida noxolis algoritmilarini aniqlash va tuzatish juda muhim.

Bundan tashqari, o'qitish va o'rganish uchun sun'iy intellektga juda ko'p tayanganda depersonalizatsiya⁴ xavfi mavjud. Talabalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun odamlarning o'zaro ta'siri va shaxsiy yordami muhim ahamiyatga ega. Xarajatlarni hisobga olish ham ta'limda Aini integratsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. AI texnologiyalarini joriy etish qimmatga tushishi mumkin. Ta'limda AI dan foydalanish bilan bog'liq axloqiy fikrlarni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Qarorlarni qabul qilishda shaffoflik, algoritmik qarorlar uchun javobgarlik va AI vositalaridan axloqiy foydalanish ta'lim amaliyotida ishonch va halollikni saqlash uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellektning ta'limga integratsiyalashuvi o'qitish va o'rganish tajribasini yaxshilash uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etilgan o'quv jarayoni o'qitishning barcha bosqichlarida axborot

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalari va an'anaviy o'qitish usullarining optimal kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. (Nargiza Rakhimova, 2023) Shu bilan birga, AI tomonidan qo'yiladigan muammolarni, masalan, maxfiylik muammolari, tarfakashlik muammolari, depersonalizatsiya xavfi, xarajatlar kabi muammolarni hal qilish juda muhimdir. Ta'limda sun'iy intellektning afzalliklari va muammolarini sinchkovlik bilan muvozanatlash orqali biz barcha talabalar uchun yanada qiziqarli, samarali va adolatli ta'lim muhitini yaratish uchun uning barcha imkoniyatlaridan foydalanishimiz mumkin.

REFERENCES:

1. Jeremy Knox, Y. W. (2019). Artificial Intelligence and Inclusive Education: Speculative Futures and Emerging Practices. Springer.
2. Nargiza Rakhimova, O. K. (2023). Information technologies in the educational process of ecology and environmental sciences. E3S Web of Conferences, International Scientific Conference on Biotechnology and Food Technology (BFT-2023), 1-6.
3. Wayne Holmes, M. B. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.
4. Zimmerman, M. (2018). Teaching AI: Exploring New Frontiers for Learning. New York: International Society for Technology in Education.

YOSHLARNI AXBOROT HURUJLARIDAN HIMOYA QILISHDA MEDIASAVODXONLIKNI AHAMIYATI

Jo'rayev Shuhrat Raxmat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

jshuhrat592@gmail.com

Ilmiy rahbar: Berkinov Oybek Toxir o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada kibermakonning globallashuv jarayonlarida yoshlardan talab qilinadigan yangicha metodlar, ularning mediasavodxonligini oshirish orqali axborot xurujlaridan himoya qilishning asoslari qisqacha ochib berilgan.

Kalit so'zlar: media savodxonlik, media ta'lim, axborotlar muhiti, internet, mediamuhit, virtual makon, OAV, kibermakon.

Kirish

Hozirgi davrda ommaviy axborot vositalarining hayotimizga ulkan ta'siri har jabhada ko'zga tashlanmoqda. Shuning uchun ham XXI asr axborotlar asri bo'lib tarixga kirayotgani bejiz emas. Jamiyat axborot o'quvchilarining mediavaxsizligini rivojlantirish va bu jarayonlarda tanqidiy fikr yuritish, axborotni tahlil qilish va oqilona fikr yuritish, mustaqil ta'lim olish muhitini yaratish bo'yicha ilmiy – tatqiqot ishlarini rivojlantirishga keng imoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga axborot texnologiyalari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va kommunikatsiyalarni jamiyat hayotiga tatbiq etish mexanizmlarini takomillashtirish, talaba yoshlarning kiberxujumlardan himoya qilish, mediasavodxonlikni rivojlantirish, raqamli ta'lim jarayonlarini tashkil etish bilan birgalikda mediakompleks modellarni ishlab chiqarishga ham katta e'tibor qaratish kerak. Chunki, kiberxujumlarning asosiy qurboni yoshlar bo'lib qolmoqda. Hech birimizga sir emaski, O'zbekistonning ham qariyb 60%ini yoshlar tashkil qiladi shu bois bu media sohasiga jiddiy yondashish zamon talabiga aylanib bormoqda.

Adabiyotlar tahlili

Media so'ziga ta'rif berar ekanmiz “Media” so'zi lotincha media, medium – vosita, o'rtada turuvchi va muhit ma'nolarini anglatadi va an'anaviy ya'ni bosma, ovozli, radio, televideniya hamda zamonaviy mobiltelefonlar, DVD, kompyuter kabi ommaviy axborot vositalarini o'z ichiga oladi”[1] AQSHning jamiyat xususidagi xalqaro ensiklopediyasida qayd etishicha, “media inson jamiyatdagi fuqaro sifatidagi mas'uliyatini his qilgan holda faol va savodli bo'lish, medialarni qabul qila olish, yaratish, tahlil qilish va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy – madaniy va siyosiy tushuna olishi demakdir”.[2]

Hozirgi vaqtda media savodxonlik yurtimizning olimlari ham o'z izlanishlarini olib borishayapti. Ular asosan, yoshlarda media ilmini rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratish kerakligiga urg'u berayotganini ko'rishimiz mumkin va ular ham media sohasiga o'z ta'riflarini berib o'tishgan. Misol uchun professor Uktamov mediasavodxonlikka quidagicha ta'rif beradi: “Mediasavodxonlik odamlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko'nikmalar to'plami hisoblanadi”. [3] Bu bilan yurtimizda ham media savodxonlik borasida va xabarlarini tahlil qilishga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqib media sohasining shakllarini ko'paytirsak maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylayman. Bu borada Shukurullo Aliqulov “Axborot savodxonligi – axborotni tanlash, baholash, qayta ishlash va uzatish borasidagi ko'nikmalar va malakalar majmui”dir[4] – degan fikrni bildirib o'tadi. Yuqoridagi ikkala ta'rifdan ham ko'rinib turibdiki, olayotgan axborotimizni baholashimiz va o'zimiz uchun qayta ishlashimiz kerak degan xulosaga kelishimiz mumkin. Jahon olimlarining fikriga qaraydigan bo'lsak, Londonning qirollik universiteti professori S. Fayrstoun “media savodxonlik – aslida harakatlar bo'lib, uning asosiy qismini insonlarni audiovizual va bosma matnlarning madaniy ahamiyatini tushunish va yaratish”[5] deb aytib o'tadi.

Tatqiqot metodologiyasi

Maqolada yurtimizga media ta'lim va mediasavodxonlikning zamon talabiga moslashtirish va ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan fikrlar mulohaza qilindi. Uning asosiy tarkibiy omillar va qismlari olimlarning fikrlari bilan izohlanib o'tildi. Yurtimizda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

nima uchun media savodxonlik kerakligi va aynan yoshlarimiz orasida bu borada qiziqishlarning ortib borayotganligi atroficha o'rganishga qaratildi.

Tahlillar va natijalar

Yurtimizda ham media sohasini rivojlantirish va kiberjinoyatlarning oldini olish bo'yicha qator chora – tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan Oliy majlis tomonidan 2022 – yilning 7 – iyulda kuchga kirgan “Kiberxavsizlik to'g'risidagi” qonunda bu sohani rivojlantirish uchun bir qator yangiliklar qilindi. Misol uchun shu qonunning 2 – moddasida media soha va ijtimoiy tarmoqlar to'g'risida shunday deyilgan: “telekommunikatsiya tarmoqlari va aloqa kanallaridagi tezkor qidiruv tadbirlari tizimining kiberxavsizligini ta'minlash alohida qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi”[6].

Hozirgi zamonni virtual hayotsiz tasavvur qilish ancha qiyinlashib qolgan. Zamon talabidan kelib chiqqan holda kiberxavsizlikni ta'minlash va uning oldini olish bo'yicha yetarlicha tajribaga ega bo'lish muhim omillardan biri hisoblanmoqda. Hammamizga ma'lumki, bugun biz axborotlarning 90%dan ortig'ini ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmqlardan olmoqdamiz. Shunday ekan ularni qayta ishlash va tahlil qilish kiberjinoyatlarga bilib – bilmagan holda qo'shib qolmaslik uchun mediadasturlarni to'g'ri qo'llashni yetarlicha o'rganish zamon talabi ekanligini to'g'ri baholashimiz zarurdir.

Mediavaxfsizlik jamiyatimizni zamonaviy ommaviy axborot vositalari bilan xavfsiz va samarali muloqot qilishga tayyorlash bilan birgalikda ularda media ogohlikka va kiberjinoyatlardan himoya qilish vositalarini ishlab chiqishga qaratilgan dasturlarni keng qamrovda jalb qilish muhim hisoblanadi.

Hozirda medianing tahlil etilishi natijasida tizimga kirib kelayotgan tushunchalar, ya'ni mediasavodxonlik, media ta'lim va kiberxavfsizlikni o'rganish va boshqalar bir – biri bilan uzviy bog'liq bo'lsada, olimlar so'nggi vaqtlarda ularni mohiyat jihatdan bir – biridan farqlashga harakat qilishmoqda. Bugungi kunda media bu axborotni qabul qilish, tahlil qilish, o'rganish va saralash bilan birgalikda media ta'lim mediamadaniyat kabi tushunchalar ham keng qo'llanmoqda.

Birgina Media ta'limning o'zi ham bir qancha narsalarni o'rganish uchun asos bo'ladi. Misol uchun:

- media o'quv dasturida integrallashgan, fanlararo munosabatlarning asosida o'rganish;
 - media mavzuni aniq fanlar asosida tahlil qilish
 - talabaning OAV bilan ishlashini osonlashtirish;
- tatqiqotlar faoliyatining kuchayishi kabi turli yo'nalishlarni o'rganishda qo'l keladi.

Muhokama

Bugungi mafkuraviy jarayonlarda medialar, OAVlar, san’atning turli xil qatlamlari va madaniyatlararo uzatilayotgan har qandan axborot insonlar ongini ma’lum ma’noda o’zgarishiga sabab bo’lmoqda. Bu jihatlar ijobiy jihatlari ko’pligi bilan ham ajralib turayotganligi hamda yaxshi natija berayotganligini ham ko’rmoqdamiz. Lekin bu axborotlar orqali zamonaviy jinoyat, ya’ni kiberxujumlar ham kirib kelayotganligini ham inobatga olishimzi zarur. Yuqorida tilga olingan media ta’lim, media savodxonlik va mediatanqidlarni o’rganishdan ham ko’zlangan asosiy maqsad shu kabi axborotlar va kiberxurujlarning oldini olishga qaratilishi zamon talabiga aylanib bormoqda. Birgina media ta’limning o’zini o’rganish ham quidagi natijalarga olib keladi:

- medianing shaxs va jamiyatga ta’sirini oqilona tushunish;
- media kontekslarni tushunish;
- medialarning yaratilishi va ularni tahlil qila olish xususiyatini oshirish;
- ommaviy kommunikatsiya jarayonlarini to’g’ri anglash;
- medialarni baholash va qayta ishlash kabi natijalarni qo’lga kiritadi.

Yuqoridagi fikrlardan shuni anglashimiz mumkinki, zamon talabidan kelib chiqqan holda media sohasi bilan shug’ullanadigan yo’nalishlarning tarmog’ini kengaytirish va ular orqali har qanday axborotlarni to’g’ri va aniq tahlil qilish kabi formatlarni kuchaytirishga olib keladi. Axborotlarni esa to’g’ri baholay olish bu har qanday kibermakonda ham media hujumlar va kiberxurujlardan oqilona himoyalashni ta’minlaydi.

Xulosa

Ayni vaqtda media sohalari bilan shug’ullanadigan sohalarni har taraflama yurtimizda ko’lamini kengaytirish va shu orqali media savodxonlikka erishish birinchi ustuvor yo’nalish qilib olishimiz kerak. Shu asnoda media jamg’armalar orqali bu yo’nalishlarni oliy ta’lim va maktablarga sifatli ta’lim bilan joriy qilishimiz kerak. Kelajak avlod bo’lmish yoshlarimizni media sohasida jahon standartlari bilan tenglasha oladigan qilib tarbiyalash va buning uchun ularning media sovodini oshirish ishlarini davlat tomonidan keng loyihalar orqali amalga oshirishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Xoliyev Abdulhamid Urmanovich “Media savodxonlik va uning ilmiy nazariy tahlili” – 2022:8.2
2. Educating for the Media and the Digital Age / International Conference. – Vienna UNESCO, 1999, p.273 – 274b
3. Uktamov M. “ Modeling the professional training development of future teachers through computer training” science and innovation 2.B9(2023): 139 – 141.

4. Shukurullo Fayzullo o‘g‘li Aliqulov. “Ta’limda multimedia texnologiyalarini qo‘llash” PEDAGOGS 50.2 (2024): 51 – 55
5. КИРИЛЛОВА Н. МЕДИАКУЛЬТУРА: от модерна к постмодерну. М. 2005
6. <https://lex.uz> “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida” qonun. 15/04/2022/ O‘RQ – 764-son

MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI DOLZARBLIGI

Dadajonova Nozima Sobir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Oybek Berkinov Toxir o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Milliy g‘oya, ma’naviyat
asoslari va huquq ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada media savodxonlik va uning jamiyat hayotidagi tutgan o‘rni xususida ushbu soha vakillarining fikr-mulohazalari tahlil etilgan, aholining media savodxonlik darajasini rivojlantirish bo‘yicha taklif va mulohazalar berilgan.

Annotation: This article analyzes the opinions and views of experts in the field regarding media literacy and its role in society, and provides suggestions and considerations for improving the level of media literacy among the population.

Аннотация: В данной статье проанализированы мнения и взгляды специалистов в области медиаграмотности о её роли в жизни общества, а также представлены предложения и соображения по повышению уровня медиаграмотности населения.

Kalit so‘zlar: media, media savodxonlik, axborot madaniyati, information jamiyat, OAV, media olam.

Key words: media, media literacy, information culture, information society, mass media, media world.

Ключевие слова: медиа, медиаграмотность, информационная культура, информационное общество, средства массовой информации, медиамир.

Bugungi kunda insoniyat informatsion jamiyatga qadam qo‘ydi. Axborot oqimi tobora ortib, har kuni millionlab yangiliklar, postlar, video va rasmlı kontentlar orqali ongimizga bevosita ta’sir o‘tkazmoqda. Bunday sharoitda odamlar, ayniqsa, yoshlar axborotni tanlab olish, uni tahlil qilish va unga tanqidiy yondashishga o‘rganmasa, yolg‘on, g‘arazli yoki manipulyativ xabarlarga ishonib qolish xavfi kuchayadi. Shu bois, media savodxonlik nafaqat axborot olish madaniyati, balki fuqarolik ongining muhim

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ko‘rsatkichiga aylanmoqda. Ayniqsa, globallashtirish davrida o‘z madaniyati, qadriyatlarini asrab qolish uchun media savodxonlik zaruriy vosita sifatida qaralmoqda. Fanda axborot texnologiyalaridan foydalanish, bir tomondan, mamlakatni axborotlashtirish doirasida rivojlanishi, ikkinchi tomondan esa fan, talim, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohaning o‘zaro yaqin hamkorligini taminlashda ahamiyatlidir.

Avvalambor, mediasavodxonlik tushunchasi mazmun-mohiyati haqida berilgan turli ma‘lumotlarni tahlil qilib oladigan bo‘lsak, britaniyalik media ta‘lim bo‘yicha olim Len Masterman: “Media savodxonlik — bu ommaviy axborot vositalarining qanday ishlashini tushunish, ularning jamiyatdagi ta‘sirini baholash va ularga tanqidiy yondashish ko‘nikmasidir”[1].

Media savodxonlik – odamlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko‘nikmalar to‘plami hisoblanadi. Media savodxonlik iste‘molchilarga axborot va ommaviy dasturlarda tashviqot, senzura yoki biron vaziyatni faqat bir tomondan ko‘rsatish kabi holatlarga ommaviy axborot vositalarini nima majbur qilayotganligini tahlil qilish, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining egasi, ularning moliyalashtirish modeli kabi tarkibiy elementlarni tushunish imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, media savodxonlik - bu tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo‘llay olish qobiliyatidir[2]. Media savodxonlik haqidagi yuqoridagi fikrlarni tahlil qiladigan bo‘lsak, mediasavodxonlik va axborot savodxonligi darajasi kundan kunga aholi ongi barobarida ortib bormoqda. Fikrimcha, insonlarning media shakllarini bilishi va farqlay olib, to‘g‘ri qo‘llay olishini hozirgi davr taqozo etmoqda. Shunday ekan, media savodxonlik hozirgi axborot-texnologiyalari rivojlangan asrda mediasavodxonlik hayotimizning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Bugungi kunda media, ya‘ni ommaviy axborot vositalari, kino, teatr, san‘atning turlari, madaniyat sarchashmalari, internet orqali uzatilayotgan har qanday ma‘lumot inson ongiga o‘zining ma‘lum bir ta‘sirini o‘tkazib, uning dunyoqarashini o‘zgartirishga sabab bo‘lmoqda. Yuqorida tilga olingan tushunchalarning qo‘llanilishi va bugungi kunda mediata‘lim, media savodxonlik, media tanqid va mediani o‘rganishga bo‘lgan intilishning asosiy maqsasdi ham axborotning yaratilishi, uning tarqalish jarayonini tushunib yetish, tijorat, siyosiy, iqtisodiy, ma‘naviy, madaniy maqsadlarda tarqatilayotgan axborotning mohiyatini anglagan holda uni baholay olishdir[3].

Media va axborot savodxonligi bizga nima uchun kerak?

- Huquqiy demokratik jamiyatimizning to‘laqonli, faol fuqarosi sifatida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmun-mohiyatini tushinish;
- OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko‘nikmalarini shakllantirish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Axborot orqali inson ongini boshqarishga yo‘l qo‘ymaslik va har qanday vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish;
- Insonning vizual obrazlar ta’siri ostida ijobiy yoki salbiy tomonga o‘zgarishlarini tahlil eta olish va vizual xabarlar ostida beriladigan ko‘rinmas ma’lumotlarni “o‘qiy olish”;
- OAV orqali beriladigan matnli kommunikatsiyalar mohiyatini tahlil etish;
- Axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadlarda uzatilyapti, kimning manfaatlarini o‘zida aks etayapti degan savollarga javob topa olish uchun zarurdir.

Media va axborot borasida savodxon insonlar quyidagi ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar:

- medianing va ular orqali taqdim etilayotgan axborot shakllarining ta’sirini yaxshi tushunish;
- o‘ylangan va mustaqil qarorlar qabul qilish;
- atrof-muhit haqida yangi ma’lumot olish;
- umumiylik hissining shakllanishiga ko‘maklashish;
- jamoaviy diskursni qo‘llab-quvvatlash;
- hayoti davomida uzluksiz ta’lim olish[4].

Bugungi kunda nafaqat Yurtimizda, balki boshqa davlatlarda ham media olamiga mediasavodxonlikni yuqori darajada rivojlantirish maqsadida katta ahamiyat berilmoqda. Ushbu islohotlarni biz quyidagilarda ko‘rishimiz mumkin:

Media savodxonlikni o‘rganadigan eng qadimgi tashkilot bu National Telemedia Council (Milliy Telemedia Kengashi) Viskonsin shtatining Madison shahrida joylashgan va Marieli Rou 50 yildan ortiq rahbarlik qilgan. Tashkilot dastlab „Telemedium“ deb nomlanuvchi media savodxonlik jurnalini nashr ettirgan. Bugungi kunda Media savodxonlik bo‘yicha butun dunyo mamlakatlarida keng targ‘ibot va tashqivot olib borilmoqda. O‘z qadriyat va ananalariga ega bo‘lgan Osiyo mamlakatlarida media savodxonlik va uning ta’limga kirib kelishi jarayoni G‘arb mamlakatlarinikidan biroz farq qiladi. O‘tgan asrning 90-yillaridan boshlab Sharqiy Osiyoda media savodxonlik tomon siljish kuzatildi. So‘nggi yillarda Osiyoda media savodxonlik darajasi o‘sib bormoqda va Osiyo-tinch okeani mintaqasida media savodxonlik bo‘yicha bir nechta dasturlar ham amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekistonda 2021-2022-o‘quv yilidan boshlab 10-11-sinf o‘quvchilarining „Tarbiya“ darsligiga „Media savodxonlik“ bo‘limi kiritildi. Respublikaning O‘zJOKU, TDSHU, O‘zMU, O‘zDJTU, QDU, SamDChTI kabi oliygohlarining jurnalistika fakultet va yo‘nalishlarida media savodxonlik darslari o‘tila boshlandi[5]. Media savodxonlik bugungi kunda har bir fuqaro uchun zaruriy ko‘nikmaga aylanmoqda. O‘zbekistonda bu boradagi ishlar endigina boshlangan bo‘lsa-da, xalqaro tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish orqali fuqarolarning axborotga nisbatan tanqidiy yondashuvini oshirish mumkin. Bu esa jamiyatda sog‘lom axborot muhitini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yaratishda muhim omil bo‘ladi. Jamiyatda aholining mediasavodxonlik darajasini oshirish uchun takliiflarim quyidagilardan iborat:

- Ta’lim tizimiga media savodxonlikni integratsiya qilish;
- O‘qituvchilar va jurnalistlar uchun maxsus treninglar tashkil etish;
- Media savodxonlik bo‘yicha mbil ilovalar va onlayn kurslar tashkil etish;
- Medianing huquqiy asoslarini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Masterman, L. (1985). Teaching the Media. London: Comedia. – p. 24
2. Cynthia Vinney. „Very well mind“. What Is Media Literacy? (2022-yil 12-yanvar).
3. Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Fakultetlararo ijtimoiy fanlar” kafedrasida o‘qituvchisi Rustam Abdurashidovich Toshtemirovning “Mediasavodxonlik tushunchasi va uning ilmiy va nazariy tahlili” nomli maqolasi. <https://cyberleninka.ru>
4. “MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING JAMIYATIMIZ HAYOTIDAGI AHAMIYATI” nomli maqola. Jo‘rayeva Feruza Baxtiyor qizi Shahrizabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Hamdamova Gulhayo Shahrizabz davlat pedagogika instituti Tillar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi <https://in-academy.uz>
5. MEDIASAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING ILMIY NAZARIY TAHLILI nomli maqola. Muallif: Xolliyev Abdulhamid Urmanovich Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti. <http://doi.org/105281/zenedo.7268271>

TARIX DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRUVCHI NAZARIY ASOSLAR

Sa'dullayeva Dilobar Nurullo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

dilobarsadulloyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarix darslari jarayonida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan nazariy asoslar, zamonaviy yondashuvlar va amaliy metodlar yoritilgan. Pedagogik tajriba va ilmiy adabiyotlar asosida mantiqiy tafakkurni shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, tarix ta'limi, pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar, muammoli ta'lim, tanqidiy fikrlash, tahliliy fikrlash, mantiqiy fikrlashni baholash, tarixiy tahlil.

Аннотация: В данной статье рассмотрены теоретические основы развития логического мышления учащихся на уроках истории. Исследуются современные подходы и педагогические концепции, направленные на развитие аналитического и критического мышления через использование интерактивных методов обучения. Описание методов, таких как проблемное обучение, мозговой штурм, дебаты и исторические карты, позволяет преподавателям эффективно развивать у учащихся навыки логического анализа и выводов. В статье также анализируются оценочные критерии для определения уровня логического мышления учеников.

Ключевые слова: логическое мышление, историческое образование, педагогические технологии, интерактивные методы, Проблемное обучение, критическое мышление, аналитическое мышление, оценка логического мышления, исторический анализ.

Annotation: This article examines the theoretical foundations for developing logical thinking in students during history lessons. It explores modern approaches and pedagogical concepts aimed at fostering analytical and critical thinking, through the use of interactive teaching methods. The article describes methods such as problem-based learning, brainstorming, debates, and historical mapping, which help educators effectively develop students' logical analysis and reasoning skills. The evaluation criteria for assessing the level of students' logical thinking are also analyzed.

Keywords: logical thinking, history education, pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, critical thinking, analytical thinking, logical thinking assessment, historical analysis.

Bugungi kunda ta'limda asosiy e'tibor o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi, uning mustaqil fikr yuritishi, muammoni hal eta olishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilmoqda. O'quvchilarda bu kabi sifatlarning shakllanishida ayniqsa, tarix fani muhim rol o'ynadi. Chunki tarixiy voqealarni chuqur anglash va baholash uchun o'quvchida mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlangan bo'lishi lozim. Bu esa, o'z navbatida, tarix ta'limining nazariy asoslarini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Biz shundan kelib chiqqan holda tarix darsi jarayonida turli metodik uslublar, tarixiy hodisalarni yoritadigan manbalar asosida tarixni amaliy jihatlardan tahlil qilamiz.

O'quvchilarning mantiqiy fikrlashni shakllantirish, ta'lim va rivojlanishidagi bog'liqligi bu Vygotskiyning nazariysida " yaqin rivojlanish zonasi "tushunchasi bilan izohlanadi. " Bolaning mantiqiy fikrlashdagi yo'li - oraliq maydon; u yerda har bitta savolga javob topilgani sayin yangi eshiklar sari yo'l ochiladi"- Vygotskiyning ushbu fikrlari o'quvchilarda mantiqiy fikrlash qay daraja keng imkoniyatlar kalitini ochib berishi, tarixni o'rganishda o'quvchilar birgina voqealarni yod olish emas, ularni mantiqiy jihatdan ham tahlil qilishi, ta'lim sifatini oshirish bilan birga o'quvchilarda tarixiy jarayonlarni baholash qobiliyatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Aslida mantiqiy fikrlash tushunchasi - bu voqea va hodisalarni izchil, asosli, faktlarga tayangan holda tahlil qilish, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunish va xulosa chiqarish qobiliyatidir²⁰⁴. Biz bu tushunchalarni misollar orqali o'rgadigan bo'lsak, o'quvchilarga "Nima uchun Amir Temur Movarounnahrda markazlashgan davlat barpo etdi?" degan savol orqali ular faqat faktlarni eslab qolmay, balki tarixiy sharoit, ichki va tashqi omillarni baholagan holda xulosa chiqaradilar. Bunda o'quvchilarning mantiqiy chiqarilgan xulosalarini o'zlarining kelajak hayotlarida ham qo'llab, mustaqil qarorlar qabul qiladilar. Biz tarixning nazariy yondashuvlarini uch qismga bo'lib o'rganamiz: Konstruktivizm nazariyasi (J. Piaget, L.S. Vygotskiy): tarixiy bilimlar o'quvchining o'z faoliyati orqali shakllanadi. Bu yondashuv tarixiy fikrlashni rivojlantirishda asos bo'lib xizmat qiladi²⁰⁵. Konstruktivizm nazariy - o'quvchi bilimlarini o'z tajribalari va faoliyati natijasida qo'lga kiritadi. Ushu nazariyda Piaget " Bolalarni katta yoki kichik sifatda emas, balki o'ziga xos fikr yurita oladigan alohida shaxs sifatida ko'rish" ligi haqida to'xtalib o'tdi. Keyingi nazariy yondashuv bu -tarixiy - mantiqiy yondashuv bo'lib, tarixiy voqealar faqat xronologik tartibda emas, balki ularning ichki mantiqiy bog'liqligini aniqlash orqali tushuntiriladi²⁰⁶. Bunda o'quvchilar tarixiy voqealarni faqat aniq bir yillarga bog'liq holda o'rganish emas, balki, tarixiy jarayonlarga berilgan asosli fikrlarini mantiqiy tahlil qilish orqali o'rganiladi. Tarixning nazariy yondashuvlarining yana bir qismi zamonaviy pedagogik texnologiyalarga oid bo'lib, bunda turli usullar: klaster, aqliy hujum, venn

²⁰⁴ С.В. Курынин, Историческое мышление как феномен педагогики, 2014

²⁰⁵ Vygotsky, Thought and Language, 1986

²⁰⁶ Л.В. Иванова, Методы обучения истории, 2003

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

diagrammasi, tahliliy xarita orqali o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning eng samarali metodlari sanaladi.

Biz tarixiy voqealarni turli amaliy metodlar orqali tahlil qilib, o‘rganamiz. Xususan, amaliy metodlar sirasiga muammoli savollar asosida dars o‘tish - metodi: bu metod dars jarayonlarni qiziqarli bo‘lishini ta‘minlabgina qolmasdan, sinfdagi barcha o‘quvchilarni savollarga tarixiy faktlarga tayanib, mantiqiy tahlil qilish orqali yechim topishga undovchi metod hisoblanadi. Keyingi metod - aqliy hujum metodi bo‘lib, bunda o‘quvchilar turli guruhlar bo‘lingan holatda, berilgan savollarga umumiy xulosa chiqarilgan holda, javob beradilar. Yana bir metod - Venn diagrammasi metodi bo‘lib, bu metod orqali o‘quvchilar solishtirish, o‘xshash va farqli tomonlarini o‘rganish orqali savollarga yechim topadilar. Dars jarayonlarni samarali bo‘lishini ta‘minlovchi yana bir metod bu - tahliliy xaritalar va sabab - oqibat zanjiri metodi - unda o‘quvchi qay daraja tafakkurga boy ekanligi, ko‘rsatilgan tarixiy voqealarni salbiy va ijobiy tomonlarga mantiqiy fikrlagan holda yechim topish, bu esa tarix darsni yanada jozibali va qiziqarli bo‘lishini ta‘minlaydi. Rolli o‘yinlar va tarixiy debatlar metodi esa asosan ochiq darslarda qo‘llanadigan metod hisoblanib, turli sennariylar orqali tarixiy shaxslarni jonlantirish va shu shaxslar nuqtai nazardan fikr yuritish, bu esa o‘z navbatida, dars jarayonini yana qiziqarli bo‘lishini ta‘minlaydi. Ushbu metodlar zamon talablariga javob beradigan dars jarayonini shakllantiribgina qolmasdan, o‘quvchi yoshlarda tarix darslariga bo‘lgan qiziqishlarini orttirib, o‘tmishdagi tarixiy voqealardan mustaqil xulosa chiqarish va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tarix darslarida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish - nafaqat o‘quvchilarning bilimlarni tarixiy voqealar bilan boyitish bilangina emas, balki, mantiqiy fikr yuritish qobiliyatini shakllatirish orqali rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlash – bu o‘quvchining tarixiy jarayonlarga chuqur va asosli yondashishi, voqealar orasidagi sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlay olishi, mustaqil xulosa chiqarishi va tanqidiy fikr yuritishi bilan namoyon bo‘ladi. Ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishda konstruktivistik yondashuv, tarixiy-mantiqiy tahlil, interfaol metodlar (muammoli vaziyatlar, aqliy hujum, debatlar, grafik metodlar) muhim ahamiyat kasb etadi. Darslarda ushbu yondashuvlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning nafaqat tarixiy bilimlarini, balki tahliliy salohiyatini ham oshiradi. Shu bois, tarix fani o‘qituvchisining asosiy vazifasi – bilim berish bilan birga, mantiqiy fikrlovchi, tarixiy tafakkurga ega, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Курынин С.В. Историческое мышление как феномен педагогики. – М.: Образование, 2014.
2. Vygotsky L.S. Thought and Language. MIT Press, 1986.

3. Иванова Л.В. Методы обучения истории. Москва: Просвещение, 2003.
4. Piaget J. The Psychology of Intelligence. Routledge, 2001.
5. Жураева Н., Тоғаймуродов А. Tarix ta'limida interaktiv metodlar, Toshkent: TDPU, 2020.
6. Назаров Ш. Tarixiy tafakkur asoslari, Toshkent: Fan, 2018.

RAQAMLASHTIRILGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: FIZIKA SOHASI MISOLIDA IMKONIYAT VA ISTIQBOLLAR

Musurmonova Durdona Isroil qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Fizika va kimyo fakulteti, Aniq va tabiiy
fanlarni o'qitish metodikasi yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Durdonatirkasheva740@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamlashtirilgan jamiyat sharoitida inson kapitalini rivojlantirish masalasi fizika fani misolida tahlil qildim. Raqamli texnologiyalar ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda qanday imkoniyatlar yaratishi, fizika sohasida sun'iy intellekt, modellashtirish va onlayn platformalar orqali bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga qanday hissa qo'shayotgani ko'rsatib beriladi. Shu bilan birga, zamonaviy fizika o'quvchilarning analitik fikrlash, raqamli savodxonlik va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish orqali inson kapitalining sifatli shakllanishiga xizmat qilishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, inson kapitali, fizika, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, STEM, onlayn ta'lim, modellashtirish, raqamli kompetensiyalar, innovatsiya

Kirish

“Ilm-fan va innovatsiyalar taraqqiyotimiz poydevori bo'lishi kerak” degan fikrda Shavkat Mirziyoyev raqamli texnologiyalar va fundamental fanlarni, jumladan, fizika fanini rivojlantirish orqali yangi avlod mutaxassislarini tayyorlash zarurligini ko'rsatib o'tadi. Bugungi kunda raqamlashtirish jarayoni butun dunyo bo'ylab barcha sohalarda tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ilm-fan, ayniqsa, fizika sohasi bu o'zgarishlarning markazida turibdi. Raqamli texnologiyalar orqali fizika bilimlarini o'rganish, tadqiqot olib borish va innovatsion mahsulotlar yaratish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa inson kapitalini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Raqamlashtirish va fizika sohasi integratsiyasi

Raqamlashtirish fizika faniga quyidagi imkoniyatlarni taqdim etmoqda:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- **Simulyatsiya va modellashtirish:** Yadro fizikasi, kvant mexanikasi kabi murakkab tizimlarni matematik modellar orqali kompyuterda sinovdan o‘tkazish imkoniyati yaratildi.
- **Sun’iy intellekt va mashina o‘rganish:** Murakkab fizik jarayonlarni bashorat qilishda AI algoritmlari yordamga kelmoqda. Bu texnologiyalar fizikani o‘qitish va ilmiy izlanishlar sifatini oshirmoqda.
- **Onlayn platformalar:** Coursera, Khan Academy, EdX kabi platformalar orqali butun dunyo bo‘ylab zamonaviy fizikani o‘rganish imkoniyati mavjud.

Inson kapitali va raqamli kompetensiyalar

Fizika fani o‘quvchilarga analitik fikrlash, muammolarni hal etish, aniq hisob-kitoblar olib borish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa inson kapitalining sifatli rivojlanishida muhim omil sanaladi. Raqamlashtirish orqali fiziklar quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniga ega:

- Kompyuter dasturlash va ma’lumotlar tahlili
- IT vositalaridan foydalanish (Python, MATLAB, LabView)
- Ilmiy-texnikani ingliz tilida o‘rganish (raqamli kontentlar orqali)

Kelajak istiqbollari

STEM sohasiga talab ortmoqda: Prezident o‘z nutqlarida doimiy ravishda shuni ta’kidlaydi: “Biz ta’lim va ilm-fanni innovatsion taraqqiyotimizning asosiy omiliga aylantirishimiz zarur. Ayniqsa, STEM yo‘nalishidagi ta’lim — matematika, informatika, kimyo va fizika bo‘yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlash bugungi kun talabidir.” Fizika bo‘yicha yetuk kadrlar sun’iy intellekt, kosmik texnologiyalar, energetika, tibbiyot fizikasi kabi sohalarda talabga ega.

Xalqaro hamkorliklar: Onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar orqali dunyo miqyosida ilmiy aloqalar kuchaymoqda.

Startup va texnoparklar: Fizik bilimga ega yoshlar o‘z innovatsion g‘oyalarini texnoparklar orqali amaliyotga tadbiq etishlari mumkin.

Xulosa

Taraqqiyot strategiyasida ham raqamli iqtisodiyotga o‘tish, kreativ va texnologik tafakkurni rivojlantirish, startup loyihalarni qo‘llab-quvvatlash inson kapitalining zamonaviy ko‘rinishda shakllanishini ta’minlashga qaratilgani alohida ta’kidlangan. Raqamlashtirilgan jamiyat fizika sohasidagi inson kapitalini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Yangi texnologiyalarni egallagan, kreativ fikrlaydigan yosh avlod bu sohaning istiqbolini belgilaydi. Shu sababli, fizika fanining raqamli kompetensiyalar bilan uyg‘un holda o‘qitilishi va rivojlantirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan to‘liq nashri. Toshkent: “Toshkent” nashriyoti, 2023, -416 bet. ISBN 978-9943-7951-7-4.
2. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich, Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. To‘ldirilgan to‘liq nashri. 2017 yil 14 yanvar. - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. - 104 bet. ISBN 978-9943-28-948-2

KASBGA YO‘NALTIRISH ISHLARINING INNOVATSION JIHATLARI

Nurxonov Nurislombek Safarboy o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada bugungi kunda davlatimiz diqqat markazida turgan maktab o‘quvchisining kelajakdagi kasbini to‘g‘ri tanlashi, mustaqil qarorlar qabul qilishi uchun ta‘lim muassasalaridagi maktab psixologi hamda o‘qituvchining vazifalari yoritilgan. Aynan maktabda shaxsning kasbiy rivojlanishi va muvaffaqiyatli kasb tanlash poydevori shakllanishi haqida ham ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kasb tanlash, kasbiy shakllanish, kasbiy o‘zlikni anglash.

Kirish. Bugungi kunda davlatimiz diqqat markazida turgan maktab o‘quvchisining kelajakdagi kasbini to‘g‘ri tanlashi jamiyatimiz uchun muhim ahamiyatga egadir. Zamonaviy jamiyat mustaqil qarorlar qabul qila oladigan, ularni muvaffaqiyatli va samarali amalga oshirish uchun javobgar bo‘la oladigan, doimiy o‘zgarib turadigan ijtimoiy-iqtisodiy muhitda o‘zini anglashga tayyor bo‘ladigan mutaxassislariga juda muhtoj. Shu sababli ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish masalalari tobora kuchayib bormoqda. Aynan maktabda shaxsning kasbiy rivojlanishi va muvaffaqiyatli kasb tanlash poydevori shakllanadi[5; 7].

Davlatimiz rahbari tomonidan maktab ta‘limi sohasida qisqa vaqt ichida amalga oshirilayotgan tub islohatlar o‘zgarishlar tahsinga sazovordir. Bugungi kunda islohatlar natijasida ertaga jamiyatimiz ravnaqiga hissa qo‘shish uchun o‘quvchi – yoshlarimizning nafaqat ma‘naviy- intellektual saviyasi, balki chuqur bilim hamda kasb-hunar egallashi uchun keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Yosh avlodni o‘zini to‘liq idrok etgan holda raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishi uchun maktab jamoasi oldidagi mas‘uliyat yanada oshdi. Shu munosabat bilan maktab jamoasi o‘quvchilarga ilm fan asoslarini singdirish bilan birga ularda umuminsoniy axloqiy fazilatlarni shakllantirib, zamon talablariga mos kasblarni ongli ravishda tanlashlari uchun barcha kuch -g‘ayratini ayamasi lozim.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kasb tanlash jarayonida yoshlarda sodir bo‘ladigan o‘ziga xos jarayonlar bu undagi jismoniy va ruhiy o‘zgarishlarda, o‘zidagi o‘zgarishlar asosida o‘zini katta inson bo‘lib borayotganini bilib borishi, atrofdagilarni unga nisbatan kattalardek munosabati va shu kabi jarayonlar insonni endi o‘z hayotini qurish uchun kasb tanlashiga olib keladi. Kasb tanlash uchun esa unga bilim va malakalar juda zarurdir. Kasb tanlayotgan inson o‘zining psixologik jarayonlarini va psixologik xususiyatlarini boshqarishi va ulardan foydalanishi zarur bo‘ladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kasbiy shakllanishining nazariy asoslari o‘quvchilarning mehnatga va kasb tanlashga munosabatini V.G. Aseeva, E.F. Zeera, E.A. Klimova, N.S. Pryajnikov va boshqalar o‘rgangan[4; 6].

Tadqiqotchilardan M.L. Vaynshteyn, P.A. Shafira kasbiy va shaxsiy o‘zini o‘zi anglash, shuningdek, kasbga yo‘naltirish asoslari va professional tanlovga yondashuvlarni tasvirlaydi. Yeterli miqdordagi asarlar shaxsning psixologik tayyorgarligini ta’kidlaydi. E.Yu. Raikova kasbga yo‘naltirish masalalari bo‘yicha maslahatlarga psixologik tayyorlik: professional, ijodiy, shaxsiy tarkibiy qismlarni aniqlaydi[6].

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchi va maktab psixologining o‘mi va ahamiyati juda kattadir. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan bo‘ladigan muloqotda o‘quvchining iste’dodi, qobiliyati, imkoniyatlarini o‘rganib borib o‘z maslahatlarini berib boradi. Yoshlarga beriladigan kasbiy maslahatlar o‘qituvchi, psixolog va medik - vrachlar tomonidan berib boriladi. Maktab o‘quvchilarini mustaqil qobiliyatlariga yarasha kasbni to‘g‘ri tanlashiga erishish uchun maktab o‘qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi yetarli bo‘lishi hamda maktab psixologi har bir o‘quvchi bilan individual yondashishi maqsad sari borish uchun to‘g‘ri qadam hisoblanadi. O‘qituvchining kasbiy maslahatlari asosan psixologik xususiyatlardan kelib chiqadi. O‘qituvchi kasbga yo‘naltirishning muhim shakli bu kasbiy maslahat hisoblanib - bunda o‘quvchini psixologik – pedagogik va meditsinaga oid tomonlari o‘rganilishini, shular orqali ularni kasbga yo‘naltirilishini bilib olishi uchun zamin bo‘ladi.

Kasbiy maslahatni o‘qituvchi tomonidan berilishi bu yoshlarni aniq kasb tanlashlariga yordam beradi. Kasbiy maslahat berayotgan o‘qituvchi kasb tanlovchilarni qobiliyatlarini, qiziqishlarini, iqtidorlarini, intilishlarini hisobga olgan holda va shuningdek ularni kasb tanlashlarini rag‘batlantirish orqali kerakli bo‘lgan natijalarni olishi mumkin bo‘ladi. Agarda kasb tanlovchilarni qiziqishlari va intilishlari bo‘lsa-yu, ulardagi jismoniy sog‘liq va psixologik xususiyatlar shu kasbga loyiq bo‘lmasa u holda kasbga yo‘naltiruvchi shaxs kasb tanlovchini ehtiyotlik bilan diqqatini boshqa kasblarga qaratish orqali ularni o‘zlarining layoqatlariga mos kasblarga qaratishlari lozim bo‘ladi. Kasbiy maslahat insonni kasb tanlashiga psixologik yordam beruvchi yo‘nalish bo‘lib, kasbiy faoliyatni rejalash uchun, shuningdek kasbiy hayotdagi qiyinchiliklarni yengish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uchun qaratilgan kasbiy psixologiyani tarmog'idir. Kasbiy maslahat insonni yoshiga qarab, jismoniy va individual psixologik xususiyatlariga qarab, uning umumiy va kasbiy qiziqishlariga qarab, intilishi, maqsadi va qobiliyatlariga qarab beriladi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda uchta asosiy vazifa ajratiladi: — ma'lumot beruvchi, — diagnostika qiluvchi, — oldindan (prognoz) aytib beruvchi.

Kasbiy maslahatni ma'lumot beruvchi vazifasi o'quvchiga aniq mutaxassislik haqida va kasb haqida ma'lumotlarni yetkazib berish va maslahatlar berish hisoblanadi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ishonch, mehr va insonparvarlik tuyg'ulariga asoslangan bo'lsa, shundagina o'qituvchi o'quvchida bo'layotgan ichki kechinmalari, intilishlari, qiziqishlaridan xabardor bo'lib boradi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida bo'lib turadigan samimiy suhbat jarayonlari, kasbga yo'llash faoliyatida katta tutrki bo'ladi. Bu psixologiyada “suhbat” metodi deb yuritiladi.

Yuqori sinf o'quvchilari ko'proq mustaqillikka intiladilar, o'zlari barcha muammolarni hal qila olaman degan fikrda bo'ladilar. Shuning uchun ba'zi bir kamchiliklarga yo'l qoyishlari mumkin. Ayniqsa ichki va tashqi motivlar kurashi aynan shu davrda kuchayishi sababli ulardan ayrimlari biroz jizzaki va qo'polroq bo'lib qolishlari mumkin. Kasb tanlovchida iroda kuchi bo'lgandagina u biror bir kasbga intiladi, shu kasbni qaysidir unga yoqqan tomonini bilishga harakat qilib borib o'z ustida ishlab borishini kuzatish mumkin bo'ladi. Inson uchun irodani psixologik jarayon sifatida o'rni juda kattadir. Irodasi bo'lmagan inson biror bir oddiy ishni bajarishda ham qiynaladi. Shuning uchun kasb tanlayotgan o'quvchi qandaydir o'zi uchun yoqadigan kasbni tanlashi, o'z ustida ishlashi, o'zini mustaqil fikri bo'lishi kabi masalalarni iroda kuchiga tayanib ish ko'radi. Busiz unda ikkilanishlar, qaror qabul qila olmaslik, sabr - toqat kabi ko'plab irodaviy xususiyatlarni buzilishi yuz beradi. Insondagi iroda kuchi uni ma'lum bir bilimlarni, malakalami, ko'nikmalarni shakllanishi va mustahkamlanishiga olib keladi. Ko'rinib turibdiki, insonning irodasi va uni mustahkamlanib borishi shaxsni shakllanishini, ma'lum bir obro' va e'tiborga sazovor bo'lishiga olib keladi. Buning uchun esa kasb tanlovchi o'z irodasini mustahkamlab borishga e'tibor berishi juda zarurdir.

Kasbga yo'naltirishda o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklari, ularning o'qishiga ta'sir etuvchi oilaviy omillarni o'rganish maktab jamoasining vazifalaridan hisoblanadi. Maktab psixologlari o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda:

- o'quvchining qobiliyati, qiziqishi, layoqati, iste'dodi, iqtidorini;
- aqliy va nutqiy rivojlanish darajasini;
- psixik rivojlanish saviyasini;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• shaxslararo munosabatini kuzatish va tahlil qilish orqali tavsiya berishi lozim. O'quvchilarni ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishtiroki, kasbiy so'rovnomalar, suhbatlar, kasbiy qobiliyatlari, qiziqishlari, fanni o'zlashtirishdagi moyilliklarini aniqlash orqali ularni ongli ravishda kelajak kasblarini to'g'ri tanlashiga ko'maklashish mumkin. Bu amaliyotlar davrida albatta, maktab jamoasi hamda ota-ona bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES:

1. Асташевский Б.С., Суворова Н.В. Мотивы выбора профессии современными выпускниками. // Молодёжь Сибири – науке России: Материалы международной научно-практической конференции. Красноярск, 2016. С. 13-15
2. Сапожникова, Т.Н. Готовность к жизненному самоопределению, как результат профильной подготовки старшеклассников. Системогенез учебной и профессиональной деятельности: Материалы III Всероссийской научно-практической конференции. Ярославль: Канцлер, 2010. С. 242–244
3. Суворова Н.В., Романенко К.В. Особенности профессиональной готовности детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей // Теоретические и практические проблемы развития современного общества: Материалы IX Международной дистанционной научно-практической конференции. Красноярск, 2015. С. 228–234.
4. Ш. Д. Усманова ва бошқалар. Касбий психология.- Т.: Зиёнуф. 2020 йил.
5. Усманова, Ш. Д. (2022). ЁШЛАРДА ИЖТИМОЙИЙ ФАОЛЛИК ВА ИНТЕЛЛЕКТ ДИНАМИКАСИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. Academic research in educational sciences, 3(NUU Conference 2), 954-959.
6. Усманова, Ш. Д. (2021). ПРОБЛЕМЫ ПРОФИОРИЕНТАЦИИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПСИХОЛОГОВ УЗБЕКИСТАНА. Вестник науки и образования, (7-2 (110)), 36-38.
7. Усманова, Ш. Д., & Салохиддинова, Ф. Б. Қ. (2023). ТАЛАБА ИЖТИМОЙИЙ ФАОЛЛИГИ ВА ИНТЕЛЛЕКТИ МАСАЛАСИНИНГ ИЖТИМОЙИЙ ПСИХОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ. Academic research in educational sciences, 5(NUU conference 3), 257-265.

O‘ZBEKISTONDA SIFATLI TA’LIM ORQALI TARAQQIYOTGA ERISHISH

O’smonxo‘jayeva Kimyoxon Adxam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada hozirgi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, ta’lim tizimidagi o‘rganilayotgan tahliliy vazifalar, ta’lim jarayonida amaliyotga tadbiiq etilayotgan yangiliklar, ta’lim tizimini barqaror rivojlantirishda qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalarning ahamiyati to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, innovatsion, jarayon, vazifa, islohat, takomillashtirish.

Ta’lim sifatini oshirish mamlakatimiz kun tartibida turgan dolzarb masalalardan biridir. Zero, buning zahirida mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga qodir bo‘lgan yetuk mutaxassislarni yetishtirish masalasi mavjud. Shu jihatdan, O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘z Murojaatnomasida ta’limni **“Yangi O‘zbekiston uchun eng katta investitsiya”** deb ta’kidlagani chuqur strategik ahamiyatga ega. Prezidentimiz Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan Murojaatnomasida kelgusi yilda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ustuvor vazifalarni olti yo‘nalish misolida aniq ko‘rsatib o‘tdi.

Ayniqsa, ta’lim sohasini yanada isloh qilish, ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlash bo‘yicha bildirilgan konstruktiv fikrlar e’tirofqa molik. Zero, rivojlangan davlatlarning taraqqiyot tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qayerda ta’limga, ilm-fanga yaxshi sharoit yaratilgan bo‘lsa, o’sha yerda har tomonlama yetuk va vatanparvar kadrlar yetishib chiqqan.

Shu maqsadda ta’limning barcha yo‘nalishlarida qator o‘zgarishlar bo‘lishi kutilmoqda va bu o‘zgarishlar ta’lim sohasida so‘nggi 5-6 yil davomida amalga oshirib kelinayotgan tizimli o‘zgarishlarning navbatdagi ilmiy asoslangan va natijasi kafolatlanayotgan bosqichidir.

Keling, ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlarni so‘nggi 6 yil davomidagi ko‘rsatkichlarni raqamlar misolida taqqoslab ko‘raylik. Chunki o‘tgan davrda ta’lim sohasi katta o‘zgarishlarga yuz tutdi.

Xususan, 2017 yilda davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari soni 4 917 ta bo‘lgan bo‘lsa, 2022 yilda bu raqam 6 384 tani tashkil etmoqda. Tarbiyalanuvchilar soni 2017 yilda 655,9 ming nafar bo‘lgan bo‘lsa, joriy yilda bu raqam 1 245,7 mingdan ortdi. Bu esa qamrovning 27 foizdan 70 foizga yetganligini anglatadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlari soni 2017 yilda 9648 tani, bugungi kunda esa 10 507 tani tashkil etmoqda. Oʻquvchilar soni 2017 yilda qariyb 5 mln 262 ming nafar boʻlgan boʻlsa, 2022 yilda oʻquvchilar soni 6 mln 500 ming nafarga yetdi.

Yurtboshimizning umumiy oʻrta taʼlim tizimi, yaʼni maktablar toʻgʻrisidagi fikrlarida shuni angladimki, maktab tom maʼnoda maʼnaviyat, maʼrifat va madaniyat goʻshasi boʻlishi, farzandlarimiz maktabda avvalo oʻz ona tilini, qolaversa, biror chet tilini oʻrganib chiqishi, kompyuterda ishlay olishi va pedagoglar ularni iqtidoriga qarab biror kasb yoki hunarga qiziqtirish lozim.

Bu borada rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasini joriy etish boʻyicha oʻqituvchilarni qayta tayyorlash va kelgusi yildan maktablarning boshlangʻich sinf oʻquvchilari mutlaqo yangi metodika asosida yaratilgan darsliklar asosida oʻqitilishini yoʻlga qoʻyilishi oʻquvchilarda erkin va kreativ fikrlashni, jamoada ishlash va muloqot koʻnikmalarini shakllantirishga olib keladi.

Yana bir hayotiy misol. Bundan besh yil muqaddam oliy taʼlim muassasalari soni 78 ta boʻlgan boʻlsa, buguni kunda bu raqam 198 tani tashkil etmoqda. Talabalar soni 300 ming nafardan, 2022 yilga kelib 956 ming nafarga yetdi.

Taqqoslash uchun davlat buyurtmasi asosida oʻqiyotgan talabalar soni 2017 yilda 106 ming nafarni, 2022 yilda esa 160,7 ming nafarni tashkil etayotgani, qamrov darajasi esa 9 foizdan 38 foizga yetganligini koʻrsatadi.

Iqtisodiy oʻsish foni sekinlashayotgan va gʻoyat murakkab geosiyosiy vaziyatga qaramasdan 2023 yil uchun ishlab chiqilgan davlat byudjeti jami xarajatlarining 22,6 foizi, raqamlar bilan koʻrsatadigan boʻlsak 58,4 trln soʻm mablagʻ taʼlim sohasiga yoʻnaltirilayotgani rivojlanishimizning asosi, tayanchi poydevori taʼlim va ilmda ekani yanada ayonlashadi.

Shu nuqtai nazardan, Murojaatnomada bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, eng avvalo pedagoglarimiz taʼlim sifatini taʼminlash boʻyicha oʻz faoliyatlarini qayta koʻrib chiqishlari, ota-onalar va jamoatchilik bilan bu borada faol hamkorlikni yoʻlga qoʻyishlari lozim. Zero, Prezidentimiz taʼkidlaganidek, “Taʼlim sifatini oshirish Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona toʻgʻri yoʻlidir”.

Taʼlim-tarbiya jarayonida nafaqat fundamental bilimlar, balki insoniylikning turli qirralari oʻrgatiladi. Shu bois, Sharqda taʼlim bilan tarbiya tushunchasi nutqda ham, amalda ham doimo birga ishlatilgan. Ikkisini barobar olib borish, uygʻunlashtirish hamma davrlarda dolzarb masala boʻlib kelgan. Bugun ham ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan oʻqitish tizimidagi oʻzgarishlar ilm-fan, taʼlim-tarbiyaga aloqador muammolarni aniqlash, ommaga yetkazishni davrning oʻzi talab etmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish, yutuqlarni yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotga aylantirish jarayonida intellektual mulkning ishonchli himoya qilinishi alohida ahamiyat kasb etadi. Ma’lumotlarga ko‘ra, intellektual mulk ulushi Yevropada yalpi ichki mahsulotning 45, Xitoyda 12, Rossiyada 7 foizini tashkil etadi.

2020-yilning 12-oktyabr kuni Prezidentimiz raisligida bo‘lib o‘tgan yig‘ilish “Intellektual mulkni himoya qilish Uchinchi Uyg‘onish davri uchun ishonchli poydevor bo‘lib xizmat qiladi” degan mavzuga bag‘ishlangani ham bejiz emas. Chunki O‘zbekistonni 2030-yilga qadar Global innovatsion indeks reytingidagi 50 ta yetakchi davlat qatoriga kiritish bo‘yicha ulkan maqsadlar belgilab olingan.

Unga erishish yo‘lida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan strategik rejani amalga oshirish vazifasi turibdi. Prezidentimiz ilgari surayotgan Yangi O‘zbekistonni barpo etish strategiyasi xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga javob bera oladigan obyektiv zarurat, ta’lim-tarbiya rivojining mutanosibligini ta’minlashga qaratilgan dasturilamaldir.

Zotan, yoshlarning ongu tafakkurini ma’rifat asosida shakllantirish va tarbiyalashni eng muhim vazifaga aylantirish masalasi yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunimizda ham aks etgan. Chunki yurtimizni taraqqiyotning yangi bosqichiga olib chiqish, barcha kuch-g‘ayratni birlashtirish va fidokorona mehnat qilish orqali Yangi O‘zbekistonni, pirovardida, Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish mumkin.

Bu jarayonda qator omillarni hisobga olishimiz darkor. Avvalo, hozirgi o‘ziga xos tub yangilanishlar davrini e’tiborga olish, jumladan, muttasil olg‘a intilish, hayotni va tafakkurni isloh qilish, yangilanish tomon sobitqadamlik bilan borish zarur. Bu yo‘lda ma’naviy-ma’rifiy sohadagi islohotlar samaradorligini oshirish, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish uchun vatandoshlarimizning xilma-xil g‘oyalari orasidan munosiblarini tanlab, ular asosida xalqimiz mentalitetiga har tomonlama mos keladigan, ommabop, nazariy, umumtarbiyaviy ahamiyatga ega nazariyani ishlab chiqish vazifasi turibdi.

Maqsadlarimiz ro‘yobi uchun yurtdoshlarimizning o‘zini anglashiga xizmat qiluvchi, milliy va umumbashariy tamoyillarni targ‘ib etuvchi, ibtidosidan intihosigacha falsafiy mazmunga boy ta’limotga ega bo‘lish istagini hisobga olish kerak. Bu ishlarni amaliyotga tadbiq etishda islom dini bizni ezgulik va tinchlikka, asl insoniy fazilatlarni asrab-avaylashga da’vat etishi kerak, degan g‘oyaga doim amal qilish ehtiyojini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, xalqimiz ma’naviy merosiga daxldor, ming yillardan beri amaliyotda o‘z isbotini topib kelayotgan maqollar, hikmat va rivoyatlarda ulug‘lanayotgan eng katta boylik aql-zakovat va ilm ekani behuda emasligini farzandlarimizga misollar orqali

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tushuntirish mas’uliyati zimmamizda turibdi. Zero, tarbiyasizlik ma’naviy qashshoqlikni keltirib chiqaruvchi omil ekani, bilimsizlik o‘zbek xalqi va qadriyatlariga mutlaqo zid keluvchi axloqsizlik fenomeniga aylanayotganiga kunda-kunora guvoh bo‘lyapmiz.

Yangi O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya mutanosibligini ta’minlashda qator omillarni nazarda tutish lozim. Fuqarolik mas’uliyati va zamonaviy dunyoqarashga ega barkamol avlodni tarbiyalash birinchi o‘rinda turadi. Mana shu maqsad bizni taraqqiyotning navbatdagi bosqichiga eltadi. Zotan, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish g‘oyasi ham tasodifiy emas, balki tub tarixiy qiyofamizni dunyoga namoyon qiluvchi omil ekanini unutmaslik darkor.

Shu bilan birga, ta’lim-tarbiya uzviyligini ta’minlashda ilm, ma’rifiy makon va zamonning o‘rni hamda ahamiyatini ko‘rib chiqish, uning o‘zagini tashkil qiluvchi tarixiy-ma’naviy omillarni sanab o‘tish o‘rinli. Xalqimizning ulkan madaniy merosi, intellektual salohiyati, zaminimizning azaldan buyuk allomalar va tarixiy shaxslar yurti bo‘lgani fikrimiz tasdig‘idir.

Turon zamini birinchi va ikkinchi Renessans beshigi bo‘lganini ortiqcha ta’rif tavsiflashga zarurat yo‘q. Bu ishonchni yanada mustahkamlashda ilm, ma’rifiy makon va zamon, unda ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma’rifiy va siyosiy sohalaridagi o‘zgarishlarni anglab yetishda amal qilinishi zarur bo‘lgan qator mezonlar mavjud.

Hozirgi zamon talablariga muvofiq, ilm, ma’rifiy makon va zamon uyg‘unligi e’tirofida O‘zbekistonga daxldor va umumbashariy masalalarga alohida urg‘u berish kerak. Xususan, yurtimizdagi eng muhim tarbiya o‘chog‘i bo‘lgan mahalla tizimi, ommaviy axborot vositalari orqali raqamli iqtisodiyot, “Bir million dasturchi” loyihasi, robototexnika va IT parklar, sog‘lom turmush tarzi, maktab faqatgina ta’lim beradigan maskan emas, barchamiz uchun yuksak ma’naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasbga o‘rgatuvchi dargohga aylanishiga doir muhim ma’lumotlarni yetkazish, yangilab borish talab etiladi.

Asrlar osha xalqimiz tafakkuridan ta’lim va tarbiya ajralmasdir, degan g‘oya chuqur joy olgan. Ta’lim islohotlarida shakl va vositalarga emas, sifatning tub markazida yotuvchi mazmun-mohiyatga ko‘proq e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Zero, har birimiz faqat o‘zimizning fikrimiz to‘g‘ri, deb turib oladigan va ish qiladigan bo‘lsak, umummilliy, umumxalq hayotiga doir maqsadlarimizga erisha olmaymiz. Ta’lim-tarbiya sohasida tajribasizlik qilsak va xatoga yo‘l qo‘ysak, kelajak avlodlar bizni kechirmasligi mumkin.

Shu bilan birga, ajdodlardan bizgacha yetib kelgan g‘oya, ilm, ma’naviyat haqidagi ulkan merosni to‘g‘ridan-to‘g‘ri hazm qilib ham bo‘lmaydi. Bu holatni tarix saboqlaridan xulosa chiqargan holda, dunyo tajribasiga moslab amalga oshirish, juda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

zamonaviylashgan ta'lim-tarbiya dasturi hozirgi zamon shaxsiga mos kelmasligi mumkinligini e'tiborga olish lozim.

Ta'lim va tarbiya qushning ikki qanoti singari, binobarin, hozirgi makon va zamonda uning bir qanotini sindirib, yuksak parvoz etib bo'lmaydi. Har bir millatda o'rnak olsa arziydigan ulkan ma'rifiy va madaniy meros mavjud ekan, uni umumiy mulkka aylantirish darkor. Shundagina ko'zlangan maqsadga erishamiz.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01. PF-60-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
3. Abdullayeva, G. A. (2020). THE IMPORTANCE OF MORAL NEEDS IN THE UPBRINGING OF THE INDIVIDUAL. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(6), 463-469.
4. Абдуллаева, Ш. А. (2019). Педагогик диагностика. Тошкент: Университет, 310.
5. Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26.
6. Бабашев, Ф. А. (2018). Реформы, нацеленные на дальнюю перспективу. Вопросы науки и образования, (1 (13)), 118-119.
7. Erkaboeva, N. S., & Bakhromovna, M. M. (2022). A MODERN APPROACH TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE DEFECTOLOGISTS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 1723-1725.
8. Hamrokulova, S. (2022). PEDAGOGICAL-PROGRAMM IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN HIGHER CLASS PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS), 1(4), 52-56.

ЁШЛАР ИЖТИМОИЙ ТАРБИЯСИДА ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Қаноатова Сабринабону Кахрамон қизи

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

АННОТАЦИЯ

Замонавий техника ва технология ривожланиши билан ёшлар ижтимоий онги ва тарбиясига аҳамият қаратиш, муносабатларни тўғри тартибга солиш, тарбия механизмларини такомиллаштиришда дастурий таъминот воситаларидан фойдаланишни ривожлантириш ҳам аynи вақтда энг долзарб масалалардандир. Таълим порталларини электрон ресурслар билан бойитиш, таълим-тарбия масалаларини ривожлантириш билан биргаликда кучли таъсир механизми бўлиб ҳисобланади

Калит сўзлар: таълим ресурслари, дастурий таъминот воситалари, мобил таълим, илғор педагогик технологиялар

Замонавий технологиялар ва фан техника тараққиёти ривожланиши билан таълим-тарбияда дастурий таъминот воситаларидан фойдаланиш ҳам тезкорлик билан ривожланиб бормоқда. Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар ва таълимда электрон ресурслар билан таъминланганликни ошириш масалалари ҳам асосий масалалардан бўлиб турипти. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 21 мартдаги «Замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада жорий этиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1730-сонли Қарори; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 27 июндаги «Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1989-сонли Қарори; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иктисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сонли Қарорларга мувофиқ таълим ва тарбия тизимида электрон платформалар ва электрон ресурслар билан таъминланишини ошириш устувор вазифалардан бири бўлиб турипти.

Замонавий техника ва технология ривожланиши билан ёшлар ижтимоий онги ва тарбиясига аҳамият қаратиш, муносабатларни тўғри тартибга солиш, тарбия механизмларини такомиллаштиришда дастурий таъминот воситаларидан фойдаланишни ривожлантириш ҳам аynи вақтда энг долзарб масалалардандир. Таълим порталларини электрон ресурслар билан бойитиш, таълим-тарбия

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

масалаларини ривожлантириш билан биргаликда кучли таъсир механизми бўлиб ҳисобланади.

Таълим-тарбия масалаларида дастурий таъминот воситаларидан фойдаланишнинг қулайлиги шундаки:

- Катта аудиторияни қамраб олиши;
- Ресурслардан фойдаланишнинг давомийлиги ва узлуксизлиги;
- Ресурсларнинг тизимлилиги ва бир бир-бирини тўлдириб бориши;
- Билимларни бошқариш ва тартибланишнинг тизимлилиги;
- Фидбек – қайта алоқага киришишнинг қулайлиги ва ҳамкорликни

ривожлантириш;

- Вақт ва транспорт харажатлари талаб этмаслиги, яъни маълумотларни тез осон қўлга киритиш ва ҳоказоларни айтиб ўтиш жоиз.

Ёшларни маънавий ахлоқий, ижтимоий-экологик жиҳатдан тарбиялашда қандай дастурий таъминот воситаларидан фойдаланиш мумкин?

- Онлайн тестлар – билимларни текшириш, такрорлашга асос бўлади
- Қизиқарли анимациялар – тасаввур ва хулоса чиқаришга оид кўникмаларни шаклланишига ва ривожланишига ёрдам беради.
- Геймификацион образлар – сабаб-оқибат омилини ўйин орқали таҳлил қилишга, хулоса чиқаришга, фойдали одатларни ҳаётда қўллашга оид кўникмаларни ривожлантиришга ёрдам беради.

- Онлайн дарслар – ўқиш ва ўрганиш учун қўшимча таълим-тарбия воситалари сифатида ўқитувчи ва ўқувчига манбаа бўлиб хизмат қилади ва ҳамкорликни ривожлантиради

- Онлайн машқлар – мустақил таълим олиш ва билим, кўникма, малака, компетентликни оширади.

Дастурий таъминот воситаларидан фойдаланиш орқали ёшлар тарбиясини такомиллаштиришда онлайн платформалар билан ишлашнинг аҳамияти ҳам тобора ортиб бормоқда. Платформада ишлашнинг энг қулай томони – унинг бир бутун тизимлилигидир. Ўқиш, ўрганиш, билимларни текшириш, қайта алоқага киришишнинг қулайликларини айтиб ўтиш жоиз.

Таълим-тарбия тизимида дастурий таъминот воситаларини қўллаш АҚШ да сўнгги ўн йилликда ривожланди. Мобил таълим ривожланиши Алан Кей ва унинг Dynabook лар концепцияси билан боғлиқ. Ноутбук, планшет, компьютер ва электрон китоблар учун концептуал асосни белгилаб берувчи Dynabook концепциясини таклиф қилди ва замонавий ойнали график интерфейс асосини яратди ва ўқув платформаси сифатида ишлаб чиқди. Алан Кей мобил таълимнинг

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

дастлабки кашфиётчиларидан ҳисобланади ва “Бир болага бир ноутбук” ғоясини асосчиларидан биридир.

Мобил таълимнинг фойдали жиҳатларини кўпчилик тадқиқотчилар вақт ва ресурслар тежалишида, қайтар алоқанинг мавжудлигида, берилган уй вазифаларини олдиндан кўриб тайёрлана олишнинг имконияти кўплигида дея баҳолайдилар. Таълим олувчиларнинг ўз устида ишлаш имкониятларини ошириш нуқтаи-назаридан ҳам мобил таълим имкониятлари чексиздир. Ёшларнинг бўш вақтларини тўғри ташкил қилишда, фойдали контентлар сони ва салмоғини оширишда дастурий таъминот воситаларининг ўрни катта ва улардан тўғри фойдаланишни ривожлантириш нафақат педагог ходимлар, ота-оналар ва жамият аъзоларининг маъсулиятли фазибаларидан бири бўлиши лозим.

REFERENCES:

1. Ахрарова, З. Б. (2021). УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ ЖАРАЁНЛАРИ. Academic research in educational sciences, 2(NUU Conference 1), 190-194.
2. Abdullayeva, G. A. (2020). The problem of quality in the modern education system. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(8), 289-294.
3. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. -Т.: Фан, 2007.
4. Қодиров Б.Ғ., Бегимкулов У.Ш., Абдуқодиров А.А. “Ахборот технологиялари”. Электрон дарслик. 2002 й.
5. Hamrokulova, S. (2022). PEDAGOGICAL-PROGRAMM IMPLEMENTATION OF THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN HIGHER CLASS PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS), 1(4), 52-56.
6. Хамрокулова, Ш. Э. (2021). Экологик тарбия механизмларини такомиллаштиришда инновацион технологияларнинг аҳамияти. Academic research in educational sciences, 2(NUU Conference 1), 286-289.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Raximova Dildora Mansurbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistr talabasi

e.mail: draximova350@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faolligini oshirish uchun qaysi usul va texnologiyalardan foydalanish samarali natija berishi, har bir yosh avlod hayotida ijodkorlikning ahamiyati va bolalarda ijodiy tafakkur shakllanishining ahamiyati, bundan tashqari oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi asosida bolalar ijodiy faolligini oshirish yo'llari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy qobiliyat, ijodkorlik, ijodiy xususiyat, tafakkur, kompleks rivojlanish, ijtimoiylashuv, muloqot qilish, hamkorlik

Аннотация. В данной статье рассмотрены методы и технологии, которые эффективно способствуют повышению творческой активности дошкольников, важность креативности в жизни каждого поколения, а также значение формирования творческого мышления у детей. Кроме того, освещены пути повышения творческой активности детей на основе сотрудничества семьи и организаций дошкольного образования.

Ключевые слова. Творческие способности, творчество, творческая характеристика, мышление, комплексное развитие, социализация, общение, сотрудничество.

Annotation. In this article, effective methods and technologies for enhancing the creative activity of preschool children are discussed. It highlights the importance of creativity in the lives of every generation and the significance of developing creative thinking in children. Additionally, it presents ways to increase children's creative activity based on the collaboration between families and preschool educational institutions.

Key words: Creative ability, creativity, creative characteristic, thinking, comprehensive development, socialization, to communicate, collaboration

Maktabgacha yoshdagi bolaga singdirilgan bilim va qadriyatlar uning butun kelgusidagi hayotini belgilab berishi sababli maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuni hisobga olgan holda, o'tgan davrda O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'limni rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi hamda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.²⁰⁷ Mustaqillik yillarida respublikamizda ta'lim tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlar va bu borada yaratilayotgan imkoniyatlar nihoyatda kengayib bugungi kunda davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Maktabgacha ta'limning bosh maqsadi bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, ularni sog'lom har tomonlama rivojlangan mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdan iboratdir. Shu boisdan ham maktabgacha ta'lim bola hayotining muhim davrlaridan biri hisoblanadi. Ayni davrdagi maktabgacha ta'lim muassasalari avvalgisidan butkul farq qiladi.

Zamonaviy dunyoda insonning ijodiy qobiliyatlari uning intellektining eng muhim qismi sifatida tan olinishi kerak. Insoniyat tomonidan to'plangan madaniy qadriyatlar odamlarning ijodiy faoliyati natijasidir. Kelajakda insoniyat jamiyatining qay darajada rivojlanishini yosh avlodning ijodiy salohiyati belgilab beradi. Tarbiyachi pedagoglar taqlid qilish ijodkorlikni shakllantirishning asosiy mexanizmi ekanligini unutmasligi kerak. Bu shuni anglatadiki, bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun unga yaqin odamlar orasida bola o'zini tanitadigan ijodiy shaxs bo'lishi kerak. Bola uchun ijodiy xulq-atvor namunasi sifatida nafaqat ota-onalar (yoki ota-onalardan biri), balki boshqa kattalar ham (o'qituvchilar, oila do'stlari va boshqalar) harakat qilishlari mumkin. Agar bolalar uchun ota-onalar ko'proq ijodiy xususiyatlarga ega bo'lgan "ideal qahramon" bo'lsa, ayniqsa samarali bo'ladi. Aslini olganda “Ijodkorlik” - bu har xil turdagi ijodiy faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydigan shaxsning individual fazilatlari. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. Ijodkorlik ko'plab fazilatlarning birlashuvidir.²⁰⁸

Bolaning har tomonlama yetuk, qobiliyatlarga ega shaxs sifatida shakllanishi birinchi navbatda pedagogning bilimiga, mahoratiga va qobiliyatlariga bog'liq bo'lishi bilan bir qatorda bu jarayon samarali amalga oshishi uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti

²⁰⁷ PQ-3261 09.09.2017 Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror.

²⁰⁸ Matluba T. Rajabova. MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARI VA UNI SAMARALI RIVOJLANTIRISH OMILLARI. Oriental Journal of Education SJIF for 2022:6,76-81.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

va oila hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki oila bolaning birinchi ta’lim va tarbiya oladigan makonidir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirishda bir qancha texnologiyalardan foydalanish mumkin. Bular

Mtt yoshidagi bolalar ijodiy faolligini oshirish texnologiyalari

1. O‘yin texnologiyalari

Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin orqali bilim oladilar va ijodkorlikni rivojlantiradilar. Rolli o‘yinlar, qurilish o‘yinlari, dramatizatsion o‘yinlar orqali bola tasavvurini va ijodiy fikrlashini kengaytirish mumkin.

2. Loyiha texnologiyasi

Bolalarni kichik guruhlarga bo‘lib, birgalikda loyihalar tayyorlash, masalan, kichik maketlar yaratish, rasm chizish, qo‘l mehnati ishlari orqali ular mustaqil va ijodiy fikr yuritishni o‘rganadilar.

3. Muammoli vaziyat yaratish texnologiyasi

Bolaga muammo yoki vaziyatni taqdim etish va uni mustaqil hal qilishga undash ijodiy fikrlash, yangicha qarashlarni shakllantirishga yordam beradi.

4. Tadqiqot texnologiyalari

Tabiat, atrof-muhit, kundalik hayotdagi oddiy narsalarni o‘rganish bo‘yicha tajriba va kuzatuvlarni tashkil qilish bola qiziqishini, savol-javoblar orqali esa yangi g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatini rivojlantiradi.

5. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)

Interaktiv o‘yinlar, multimedialar, kompyuter dasturlari yordamida bolalarning dunyoqarashi kengayadi, ijodiy faoliyat uchun yangi imkoniyatlar paydo bo‘ladi.

6. San‘at va musiqa texnologiyalari

Rasm solish, haykaltaroshlik, musiqa va raqs mashg‘ulotlari orqali ham bolalar o‘z hissiyot va fikrlarini ijodiy tarzda ifoda etishadi.

7. Innovatsion texnologiyalar

STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Math) yondashuvi bolalarning turli sohalarida ijodiy izlanishlarni amalga oshirishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bugungi kunda ta’lim tizimi bolalarga bilim berish uchun yangi texnologiya va usullardan foydalanishni talab qiladi. Chunki biz yashayotgan asr texnologiyalar asri. Shunga asoslangan holda maktabgacha ta’lim tashkilotida biz yuqorida sanab o‘tgan usul va texnologiyalar orqali bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirishimiz va mamlakatimiz uchun har jabhada o‘z iqtidorini, o‘z qobiliyatini namoyon qiluvchi yetuk kadrlarni yetishtirishimiz mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. PQ-3261 09.09.2017 Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror.
2. Matluba T.Rajabova. MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARI VA UNI SAMARALI RIVOJLANTIRISH OMILLARI. Oriental Journal of Education SJIF for 2022:6,76-81.
- 3.“Maktabgacha pedagogika” F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T. 2019 4. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T.2020
5. O'yin orqali ta'lim olish. Shin A.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Grosheva I.V, T.2020

TALABALARDA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Ilmiy rahbar: Qodirov Ikrom Davronovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti *Pedagogika kafedrasi mudiri,*

p.f.f.d., v.b dotsent

i.qodirov@cspi.uz

Ergasheva Moxinur Komil qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi

1-bosqich magistranti

mohinur.1926@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada individual yondashuv asosida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish metodikasi tahlil qilinadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil ta'lim olishga bo'lgan qobiliyatini oshirish, ularning shaxsiy va kasbiy o'sishiga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Individual yondashuv har bir talabaga mos keluvchi o'qitish metodlari va vositalaridan foydalanishni nazarda tutadi, bu esa ularning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Individual yondashuv, o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil ta'lim, refleksiya, muammoli ta'lim, portfolio texnologiyasi, motivatsiya, kasbiy o'sish, ta'lim metodikasi, tanqidiy fikrlash

Аннотация: В данной статье проанализирована методика формирования и совершенствования навыков саморазвития учащихся на основе индивидуального подхода. В настоящее время в образовательном процессе приобретает важное значение повышение способности учащихся к самостоятельному обучению, разработка стратегий, направленных на их личностный и профессиональный рост.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Индивидуальный подход предполагает использование методов и средств обучения, соответствующих каждому учащемуся, что способствует повышению их активности в учебном процессе.

Ключевые слова: индивидуальный подход, саморазвитие, самостоятельное обучение, рефлексия, проблемное обучение, технология портфолио, мотивация, профессиональный рост, методика обучения, критическое мышление

Abstract: This article analyzes the methodology of formation and improvement of students self-development skills based on an individual approach. Currently, in the educational process, it is becoming important to increase students' ability to learn independently, to develop strategies aimed at their personal and professional growth. An individual approach involves the use of teaching methods and tools appropriate for each student, which helps to increase their activity in the learning process.

Keywords: individual approach, self-development, independent learning, reflection, problem-based learning, portfolio technology, motivation, professional growth, teaching methods, critical thinking

Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil bilim olish kompetensiyasini rivojlantirish, ularda o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan ko'nikma va malakalarni shakllantirish eng muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bugungi globallashuv va raqobat muhitida kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarning tez sur'atlar bilan yangilanib borishi, an'anaviy ta'lim uslublarining yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Mazkur sharoitda talabaning faqat o'qituvchi tomonidan uzatilayotgan tayyor bilimlar bilan cheklanib qolishi uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida to'siq bo'lishi mumkin.

Shu bois, talabalar o'zlashtirayotgan axborotlarni mustaqil ravishda tahlil qilish, yangi bilimlarni izlab topish, o'z kasbiy salohiyatini muntazam rivojlantirishga qodir bo'lishlari zarur. Bu esa o'z navbatida, ularning o'z-o'zini rivojlantirish strategiyalarini shakllantirish, reflektiv fikrlash, tanqidiy yondashuv va axborotni qayta ishlash kabi zamonaviy ta'lim kompetensiyalariga ega bo'lishini talab etadi.

Individual yondashuv asosida talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish masalasi nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki har bir talabaning shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishga imkon yaratadi. Bu yondashuv o'quv motivatsiyasini kuchaytirish, o'qish jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirish va ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Individual yondashuv har bir talabaning qobiliyati, qiziqishlari, bilim darajasi va ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim jarayonini tashkil etishga asoslangan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Individual yondashuv pedagogik jarayonni moslashtirish, har bir talabaning shaxsiy imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berish va uning mustaqil ta’lim olish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

- ✓ Har bir talabaning qobiliyati va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish;
- ✓ Mustaqil ta’lim olish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ✓ O‘quv jarayonining moslashuvchanligini ta’minlash va motivatsiyani oshirish;
- ✓ Talabalarning mustaqil izlanishlarini rag‘batlantirish va o‘ziga ishonchini oshirish.

Individual yondashuv pedagogik amaliyotda quyidagi yo‘nalishlarni rivojlantirishga xizmat qiladi:

- **Moslashuvchan o‘quv rejalarini ishlab chiqish;**
- **Talabalar mustaqilligini oshirish;**
- **Baholash tizimini individual yondashuvga moslashtirish;**
- **Ta’lim jarayonida texnologiyalardan samarali foydalanish.**

Bu natijalar shuni ko‘rsatadiki, kelajakda ta’lim tizimlari individual yondashuvni keng qo‘llash orqali talabalar qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim.

Menimcha, ta’lim tizimi talabaning yakuniy natijasiga emas, balki uning individual taraqqiyotiga e’tibor qaratishi zarur.

Individual yondashuvga asoslangan ta’lim modelini kelajakdagi innovatsion ta’lim tizimining asosi hisoblanadi. Bu yondashuvni samarali qo‘llash uchun esa quyidagi shartlarni bajarish lozim:

1. **Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish** – O‘qituvchilar individual yondashuv usullarini yaxshi bilishi va uni amaliyotda qo‘llashni o‘rgatishi kerak.
2. **Ta’lim tizimini moslashuvchan qilish** – O‘quv dasturlari qat’iy standartlardan ko‘ra, talabalar ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lishi lozim.
3. **Texnologiyalardan to‘g‘ri foydalanish** – Sun’iy intellekt va interaktiv ta’lim platformalaridan samarali foydalanish orqali har bir talaba shaxsiy o‘quv rejasini tuzishi mumkin.
4. **Baholash tizimini qayta ko‘rib chiqish** – Talabalarni rivojlantirishga qaratilgan formativ baholash tizimlarini keng joriy etish lozim.

Individual yondashuvning asosiy tamoyillari, jumladan, shaxsiylashtirilgan ta’lim, mustaqil ta’lim olishga yo‘naltirish va o‘z-o‘zini baholash metodlaridan foydalanish, talabalarning mustaqil fikrlash va o‘z ustida ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv asosida ta’lim olish:

- Talabalar o‘rtasida mustaqil ta’lim olish motivatsiyasini oshiradi;
- Shaxsiy rivojlanish va kasbiy o‘z-o‘zini baholash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantiradi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- O‘qitish jarayonida moslashuvchan yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash imkonini beradi.

Shuningdek, ushbu metodologiya asosida ta’lim jarayonini tashkil etishda pedagoglarning roli ham katta ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchilar nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi, murabbiy va motivator sifatida faoliyat yuritishi lozim.

Kelajakda individual yondashuv asosida ta’lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish muhim:

1. Talabalarning mustaqil o‘qish va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha maxsus metodikalardan foydalanish;
2. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim resurslari va interfaol o‘qitish usullarini keng joriy etish;
3. O‘qituvchilarning malakasini oshirish va ularni individual yondashuv asosida ta’lim berish metodlariga o‘rgatish;
4. Ta’lim jarayonida shaxsiy baholash tizimlarini takomillashtirish va talabalar natijalarini formatib baholashga e’tibor qaratish.

Xulosa qilib aytganda, individual yondashuv asosida talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shaxsiy ehtiyojlarga mos keluvchi ta’lim metodlarini qo‘llash orqali nafaqat talabalarning bilim olish jarayoni samarali tashkil etiladi, balki ularning ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarini rivojlantirishga ham imkon yaratiladi. Shu bois, ta’lim tizimida individual yondashuvni yanada kengroq tatbiq etish kelajak avlodning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.** (2019). *O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha strategik yo‘nalishlar*. Toshkent: Prezident matbuot xizmati.
2. Yo‘ldoshev, Q. Q. (2018). *Innovatsion pedagogika: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Abdullayeva, Z. X. (2020). *Talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi*. Toshkent: Innovatsion ta’lim.

YOSH AVLOD VA XALQARO ILMIY MAYDON:IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g'oya,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 1-kurs 24/1-guruh talabasi

Email: xamrayevasunbula@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ilmiy hamkorlikning yoshlarga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Maqolada, dunyo miqyosida yoshlarning ilmiy tadqiqot va texnologik innovatsiyalarni rivojlantirishdagi o'rnini va bu jarayonda xalqaro hamkorlikning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Xalqaro ilmiy hamkorlikning yoshlar uchun taqdim etish, o'rganish, o'zaro bilim olish, yangi texnologiyalarni o'rganish va innovatsion ishlab chiqarishlar haqida so'z yuritiladi.

Maqsad – dunyo miqyosidagi ilmiy va texnologik jarayonlarning yo'llarini yoshlarga jalb qilish, bu jarayonlarning professional va shaxsiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatib berishdir. Ilmiy tadqiqot ishlarining yoshlar rivojlanishidagi rolini, uning ta'lim tizimi va ishlab chiqarish bilan integratsiya siyosatini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: yoshlar, rivojlanish, tajriba, istiqbollar, ilmiy hamkorlik, ta'lim tizimi.

Аннотация: В статье анализируется влияние научного сотрудничества на молодежь. В статье рассматривается роль молодежи в развитии научных исследований и технологических инноваций во всем мире, а также значение международного сотрудничества в этом процессе. Обсуждаются вопросы международного научного сотрудничества для молодежи, обучения, взаимного приобретения знаний, изучения новых технологий и инновационных производств.

Цель — познакомить молодых людей с мировыми научными и технологическими процессами и показать, как эти процессы могут влиять на их профессиональное и личностное развитие. В нем рассматривается роль научных исследований в развитии молодежи, их интеграция с системой образования и производственной политикой.

Ключевые слова: молодежь, развитие, опыт, перспективы, научное сотрудничество, система образования.

Abstract: This article analyzes the impact of scientific cooperation on young people. The article examines the role of young people in the development of scientific research and technological innovations worldwide and the importance of international cooperation in this process. It discusses the provision of international scientific

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

cooperation for young people, learning, mutual knowledge, studying new technologies and innovative production.

The goal is to attract young people to the paths of global scientific and technological processes, to show how these processes affect their professional and personal development. It examines the role of scientific research in the development of young people, its integration policy with the education system and production.

Keywords: youth, development, experience, prospects, scientific cooperation, education system.

Bugungi globallashuv va xalqaro integratsiya tendensiyasi avj olgan zamonda xalqaro tuzilmalarning ahamiyati har qachongidan muhim ekani ayonlashmoqda. Yangi O‘zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida mamlakatimiz xalqaro tashkilotlarda o‘z ovozigacha ega bo‘lishini ta‘minlash, jahon hamjamiyati ajralmas bo‘lagi ekanini isbotlash uchun ayni dam yurtimizning dunyo muloqot maydonidagi ishtirokini yanada faollashtirish zaruratga aylanmoqda.²⁰⁹

Bundan tashqari, O‘zbekiston o‘z porloq kelajagini ertangi yorug‘ kunlar fundamentalistlari hisoblangan yosh avlod uchun, ularning har tomonlama sog‘lom, baquvvat, ilmda, sportda, har jabhada eng oldi, zafarchilar bo‘lishi uchun turli strategiyalar, uzoq muddatli hamkorlik shartnomalari, ittifoqlarga qo‘shilish, xalqaro ta‘lim standartlarini yaxshi tomonlarini o‘zlashtirish, umuman eng asosiysi, bilim olishning negizi hisoblangan ta‘lim tizimini isloh qilish, zarur bo‘lganda tubdan o‘zgartirish kabilarga asoslanib qurmoqda. Bunga siyosiy jihatdan qaralsa, davlatning ichki funksiyalariga kiruvchi, ijtimoiy funksiyalar qatorida ta‘lim tizimini rivojlantirish ham kiradi. Bundan tashqari esa O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham bu belgilab qo‘yilgan:

“Har kim ta‘lim olish huquqiga ega. Davlat uzluksiz ta‘lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat tashkilotlari rivojlanishini ta‘minlaydi...

Ta‘lim tashkilotlarida alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta‘lim va tarbiya ta‘minlanadi“.

(Konstitutsiya 50-modda)

2022-yil 16-fevral yoshlari ishlari agentligi direktori Alisher Sa’dullayev hamda Turkiya Respublikasining O‘zbekistondagi Favqulodda va Muxtor elchisi Olgan Bekar bilan ikki tomonlama hamkorlik uchrashuvining o‘tkazilishini yuqoridagi fikrlarimiz isboti sifatida keltirsak bo‘ladi.

Hamkorlik uchrashuvida Olgan Bekar O‘zbekistonning 2022-yilda ikki tomonlama hamkorligi doirasida aynan yoshlar siyosati sohasida Yoshlar ishlari agentligi bilan

²⁰⁹ https://uza.uz/oz/posts/yoshlar-siyosatida-xalqaro-hamkorlik-rivojlanmoqda_527890

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Turkiya Yoshlar va sport vazirligi o'rtasida hamkorlikda samarali ishlar olib borilishiga ishonch bildirdi va hamkorlikka tayyor ekanliklarini aytdi.

Undan tashqari uchrashuvda talaba yoshlar almashinuv dasturi, yoshlarga yangi ta'lim grantlari taqdim etish, Turk va O'zbek tili o'qitishni ommalashtirish, yozgi yoshlar oromgohlarini tashkil etish, arxitektura va dizayn yo'nalishi bo'yicha yaqindan hamkorlik o'rnatish, shuningdek, ikki davlat yoshlari o'rtasida axborot texnologiyalari, media, tadbirkorlik, fan, ta'lim, madaniyat yo'nalishlarida hamkorlikni rivojlantirish masalalari yuzasidan kelishib olindi.²¹⁰

Bu bitta uchrashuv xolos, bu va shunga o'xshash ko'plab kelishuvlarning natijasi davlat uchun har tomonlama foydali, maqsadli va manfaatli bo'ladi.

Yurtimizda an'anaviy do'stona aloqalar asosida savdo, sarmoya, iqtisodiyot, madaniy gumanitar hamkorlik, yoshlar va ta'lim almashinuvlari bilan bog'liq turli sohalarda, ayniqsa, yuqori texnologiyalar, innovatsiya, sanoat, dasturlash, sog'liqni saqlash, xizmat ko'rsatish borasidagi hamkorlik masalalari so'nggi yillarda jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. Endilikda ilmiy va madaniy sohadagi samarali aloqalarni rivojlantirishda bularning barchasi katta salohiyat va mazmun kasb etmoqda. Bu borada xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida qo'shma ta'lim, kasbhunar va oliy ta'lim muassasalarini ochish, ilmiy-tadqiqot va texnologiyalar sohasida hamkorlikni kengaytirish, shuningdek, innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirishni nazarda tutuvchi maxsus qarorlar qabul qilinib, memorandumlar imzolanmoqda. Shu o'rinda o'zim ayni kunda tahsil olayotgan Chirchiq davlat pedagogika universiteti ham Belorusiyadagi Moldova universiteti bilan ta'limda qo'shma hamkorlik olib bormoqda. Buning natijasida talaba ikki yil Chirchiq davlat pedagogika universitetida, qolgan ikki yil esa Moldova universitetida tahsil olish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bundan maqsad esa jozibadorlik ya'ni ko'proq abiturent jalb qilish, ta'limda o'zaro tajriba almashinuvi, shu bilan bir qatorda, integratsiya ya'niki, xalqaro hamkorlikdir. Bunday ikki tomonga ham manfaatli va maqsadlilik O'zbekiston Respublikasi hududida turli xorijiy oliy ta'lim muassasalarining filiallari ochilishiga keng yo'l ochdi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Shuningdek, zaminimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli konstitutsiyaviy islohotlar jarayonida turli mamlakat universitetlari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Negaki, respublika oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talaba-yoshlarda xorijiy ta'lim muassasalaridagi ta'lim muhiti, shart-sharoitlariga qiziqish yuqori. Bundan tashqari O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim sifatining samaradorligini ta'minlashda xalqaro texnologiyalarga, yondashuvlarga murojaat qilinib

²¹⁰ <https://yuz.uz/uz/news/xalqaro-hamkorlik-yoshlarga-imkoniyat-eshiklarini-ochadi>

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kelingan va bugun ham bu an'ana davom etyapti. Shu boisdan ham hamkorlik aloqalarining rasmiy ta'minlanishi andoza olish yoki tajriba almashish masalalarida muhim ahamiyat kasb etadi.²¹¹ Nafaqat Chirchiq davlat pedagogika universiteti, balki O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti Turkiya bilan ta'limda o'zaro hamkorlik qiladi. Bu esa boshqa davlatlarning ta'lim tizimini, uning yuqori darajadagi texnologiyalardan qay darajada va qanday foydalanishlarini, ta'lim islohotlarini o'rganib O'zbekistonga tadqiq qilishga yordam beradi. Shuningdek, yurtimizda qo'shilishi 2020-yil 18-mayda qabul qilingan “Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning yoshlar bilan ishlash sohasidagi hamkorlik” to'g'risida shartnomasiga yilning qo'shilishi xalqaro ta'lim sohasining rivojiga ulkan hissa qo'shdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xalqaro ilmiy hamkorlik va yoshlarning ishtiroki jahon miqyosida ilmiy ishning samarali va sifatli rivojlanishiga katta qo'shmoqda. Bunday ishlab chiqarishlar nafaqat yangi bilimlar olishda, balki yoshlarni ishlab chiqarish va innovatsion g'oyalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Xalqaro tajribalar va aloqalar, turli mamlakatlar o'rtasida fikr almashish va yangi ilmiy tadqiqotlarni o'rganish orqali yoshlarni global miqyosda faol ishtirok rag'batlantiradi.

Yoshlarning xalqaro ilmiy hamkorlikka jalb qilinishi, innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishda o'z hissalarini qo'shishga imkon beradi. Ilmiy yangi hamkorlikda yoshlarning faol ishtiroki, avlod kadrlarini kuzatishga yordam beradi va jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Kelajakda, ilmiy hamkorlikka jalb qilish uchun ta'lim tizimlarini zamonaviylashtirish, ilmiy-tadqiqot markazlarini rivojlantirish va yangi yoshlar texnologiyalarni o'rganish zarur. , yoshlarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishi ham muhim, chunki ular bolalar ilm-fanda, balki jamiyatda ham faol bo'lib yetishishlari kerak.

Umuman olganda, ilmiy hamkorlik va yoshlar ishtirokini rivojlantirish, ilmiy bilimlarni jahon miqyosida taqsimlash va yangi g'oyalar rivojlanayotgan jamiyatlar uchun katta amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://yuz.uz/uz/news/xalqaro-hamkorlik-yoshlarga-imkoniyat-eshiklarini-ochadi>
2. <https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0041/1-5.pdf>
3. https://uza.uz/oz/posts/yoshlar-siyosatida-xalqaro-hamkorlik-rivojlanmoqda_527890
4. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi_”O'zbekiston” Toshkent-2023

²¹¹ <https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0041/1-5.pdf>

ЁШЛАР ВИРТУАЛ МАДАНИЯТИ ВА МЕДИА САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Турдибоева Нигора Раимқул қизи

Чирчиқ давлат педагогика университети

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши талабаси

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақола ёшларни ижтимоий тармоқлардан фойдаланишда виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш бугунги куннинг долзарб муаммоларидан бири сифатида таҳлил қилинган. Шунингдек, виртуал маданиятини ривожлантиришнинг зарурлиги ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш мисолида ўрганилган. Ёшларда, ота-оналарда виртуал маданиятни ривожлантириш, аввало уларнинг ўзларини виртуал – ахборот таҳдидлардан ҳимоя қилиш, қолаверса, ушбу таҳдидларга нисбатан иммунитет ҳосил қилиниши баён этилган.

Калит сўзлар: Ижтимоий тармоқлар, виртуал маданият, ижтимоий тарбия, жамият, ота-она, ўқитувчи, маҳалла, тарбия, таълим, медиа маданият, педагогик маданият, мадиатаълим

XXI асрда глобallasув жараёни тобора чуқурлашиб, ахборот соҳасига талаб ва эҳтиёж ниҳоятда ортиб бормокда. Дунё ривожланишининг асосий тенденциялари орасида ахборотлашган жамиятга ўтиш муҳим вазифа ҳисобланади, яъни жамиятнинг барча жабҳаларида виртуал воситаларининг таъсири долзарб саналади. Бунда ўзаро чексиз ахборот алмашишнинг кенгайиши, ижтимоий-маданий интеграциялашувнинг чуқурлашиши ва интенсивлашиши ҳолатида ёшларда виртуал маданиятини ривожлантириш, унинг услубий таъминотини янада кенгайтириш зарурати мавжуд эканлиги яққол кўзга ташланди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори белгиланиб, узлуксиз маънавий тарбияни амалга оширишда ота-она, тарбиячи, ўқитувчи, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла жамоатчилигининг ўзаро самарали ҳамкорлиги механизмларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Дунё бўйича аҳолининг кўп қисми эрталаб тургандан ижтимоий тармоқларга кўз ташлайди, ахборотга эга бўлишга ва янги ахборотларни дўстлари билан бўлишишга ҳаракат қилар экан. Ҳар бир ижтимоий тармоқларда ахборот алмашувчи инсон бир akkaунт орқали 10 дан ортиқ каналлар орқали ахборотларга эга бўлар экан.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Хар бир инсон ҳаётида бир маротаба бўлса ҳам ижтимоий тармоқлар орқали ахборот олса, ахборотлар алмашинувиға қадам қўйса, кейинги сафар ундан чиқиб кетиш жуда қийин бўлади, шу асосда виртуал оламга тобе бўла бошлайди.

Бугунги кунда ёшлар, уларнинг ота-оналари ҳам тенг равишда мобил алоқа воситалари орқали ижтимоий сайтлардан доимий равишда, яъни уйда, иш қилаётганда, ўқишда, кўчада, дарс жараёнида ва бошқа ҳолатларда бемалол ахборотлашмоқда. Бу каби ахборотлашишда хаттоки биринчилардан бўлиш устинлик қилмоқда, яъни Youtube, Instagram ва ҳ.к. каби ижтимоий ахборот алмашинуви орқали ахборотларга эга бўлиб, уларни биринчилардан бўлиб оммага тарқатишга ҳаракат қилмоқдалар. Ота-оналарнинг ва уларнинг фарзандлари, ёшларнинг доимий фойдаланадиган мобил алоқа воситалари орқали кўпроқ Youtube, Instagramдан фойдаланиб келаётганини кўриш мумкин.

Ахборотлашган жамият шароитида инсоният виртуал оламда иштирок этар экан, инсонда виртуал мулоқот маданияти, виртуал ахборотлашиш маданияти, умуман виртуал маданияти ривожланган бўлиши лозим. Инсоният онгида виртуал маданиятни ривожлантириш орқали дунё бўйича кўплаб глобал, кибер жанглари олдини олинган бўлар эди. Ёшлар ижтимоий тармоқлар орқали билар билмас ўзлари ва бошқалар ҳақидаги маълумотларни ошкор қилишади, лекин ушбу маълумотлардан ғараз ниятларда фойдаланувчилар ҳам ҳозирги кунда кўплаб учрайди. Ёшлар ва катталар онгини бузувчи турли хил экстремистик ва террористик гуруҳлар ҳам ўз навбатида виртуал олам орқали ўз гирдобига тортиб кетмоқда, ушбу гирдобга қарши иммунитет ҳосил қилишда виртуал маданиятнинг аҳамияти жуда катта. Ёшлар ўзларида кечаётган қийинчиликлар, тушунмовчиликлар ҳақида ўз яқинларига эмас, балким виртуал олам орқали дўст тутинган инсонларга ишонишмоқда. Лекин виртуал оламда айнан қайси ниятларда, қайси мақсадларда ёшлар фикрига қўшилаётганларнинг эса мақсадлари доим ҳам ошкор бўлавермайди.

Амалий филтрлаш нима дегани, қандай тушуниш мумкин? Амалий филтр дегани, виртуал оламини, электрон ахборотлашиш манбаларини амалий тарзда, яъни тақиқлар қўйиш, кодлаб қўйиш демакдир. Бугунги кунда амалий филтрларни сайтларга нисбатан, ижтимоий тармоқларга нисбатан қўлланилмоқда. Бутун дунё бўйлаб “Тик - Ток” тез оммалашган ижтимоий тармоқ платформаларидан бир ҳисобланади. Албатта, ушбу тармоқдаги контентларнинг турли йўналишлар асосида шаклланганлигини инобатга олиб, бугунги кунда мамлакатимиз аҳолисининг, аксарият ёшларнинг онгига салбий таъсир кўрсатувчи омиллари жуда кўплигини инобатга олган ҳолда “Тик - Ток” ижтимоий тармоқдан мамлакатимизда фойдаланиш учун амалий тақиқ қўйилган. Лекин шундай

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бўлишига қарамай, ёшлар, ота-оналар ҳам ушбу тармоқдан бемалол фойдаланиш имконига эга бўлмоқдалар. Кодланган сайтларни очувчи дастур асосида ушбу ижтимоий тармоқдан фойдаланиш имкони мавжуд. Демак, кўриниб турибдики ижтимоий тармоқларни, виртуал ахборот алмашинуви майдонини амалий тақиқлар асосида тақиқлаш яхши самарали натижа бермайди. Албатта “Тик - Ток” ижтимоий тармоғида ёшлар онгини бузувчи ахборотлар, видео роликлар жуда кўп, айнан шу каби роликларга нисбатан ёшларда, барча аҳолида кўникма ҳосил бўлиши лозим. Амалий тақиқлар асосида эмас, балки ушбу тармоқларда ёшларни маънавий камолатини шакллантирувчи материаллар кўйилса, ёшларни шу асосида қизиқтирилса, амалий тақиқнинг кераги ҳам бўлмайди. Инсон зоти ўзлаштирилиши ўзига осон, тез хазм бўлувчи ахборотларга қизиқади, ахборотлар узатиш, маълумотлар беришни осонлаштириш, ижтимоий тармоқларда бачкана ҳолатлар орқали эмас, қизиқарли маълумотлар асосида тақдим қилиш лозим. Кўпинча биз ахборотларни тақдим қилишда мураккаб йўлдан боришга ҳаракат қиламиз, ёшларга ҳаётни чиройли қилиб кўрсатишга ҳаракат қиламиз. Лекин ёшлар реал ҳаётни кўриб катталарнинг эртагини ёлғон эканлигини пайқай бошлайди ва ўзининг тушунчалари билан ота-оналарининг тушунчалари ўртасидаги ўхшашликни топишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ёшлар қизиқувчан, барча нарсаларни кузатиб кўришга, бирор янги нарсани синаб кўришга интилади. Шундай экан, ёшларни, умуман барчани виртуал оламнинг салбий томонларидан сақлаш учун биринчи навбатда амалий филтрлаш эмас, балки онгли филтрлаш лозим. Бу эса, виртуал маданиятни ривожлантириш ҳисобланади. Виртуал оламда керакли ахборотлардан кераксизини ажратиб олиш, бу, айнан интернетдан фойдаланиш маданияти дейилади. Интернет фойдаланувчиси, аввало нима мақсадда интернет тармоғидан фойдаланаётганини, мақсадни англаб етиши лозим. Барча аҳоли каби ота-оналарнинг ҳам интернет оламида мулоқот учун ўз гуруҳлари, сеvimли, ҳаётини тасаввур қила олмайдиган ижтимоий тармоқлари мавжуд, ота-оналар интернет фойдаланувчи сифатида, интернет фойдаланувчисининг маданиятини қандай талқин қилишмоқда.

Бугунги кунда жаҳон бўйича кузатадиган бўлсак, аксариат аҳоли бир бири билан мулоқот қилишда турли ижтимоий сайтлардан фойдаланишмоқда. Буларнинг ичида Ўзбекистонда аҳолининг бир-бири билан мулоқот қилиши учун телеграмм месенджери энг оммабоп ҳисобланади. Ушбу месенджер орқали аҳоли, ёшу қари бир бири билан турли ахборотларни алмашишади, ҳозирги кунга келиб, хаттоки ушбу месенджер орқали 2 нафардан ортиқ фойдаланувчи видео мулоқот қилиши ҳам мумкин. Ота-она ва фарзандлар бирдек телеграмдан фойдаланади. Messenger – инглиз тилидан олинган бўлиб, хабар маъносини англатади ва тўлиқ

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

холда тезкор хабар алмашинув дастури ҳисобланади. Ушбу дастур орқали инсонлар бир-бирлари билан ахборот алмашадилар, дунё бўйича аҳоли бир-бири билан боғланиб, ўзаро фикр алмашиниши, ахборот алмашиниши мумкин. Ўзбекистонда аҳоли телеграмм месенджеридан кенг фойдаланади. Viber, WhatsApp ва бошқа месенджерлар орқали Ўзбекистонда асосан яқин қариндоши, дўстлари дунё мамлакатларида яшаётган ёки меҳнат муҳожир сифатида ишлаётган танишлари билан мулоқот қилишда кўпроқ фойдаланадилар. Ўзбекистон аҳолисининг энг кўп қисми айнан телеграмм орқали бир-бири билан мулоқот қиладилар. Ўз навбатида ушбу месенджер баъзи ҳолатлар бўйича ҳимояланган ҳисобланади. Шундай бўлсада, бугунги кунда ушбу месенджер орқали ёшлар, катталар алданаётгани, ёки бўлмаса, бир бирларига ёлғон, текширилмаган, ҳеч қандай асосга эга бўлмаган маълумотларни юборилиши ва бу маълумотларнинг тез тарқалиши, оилаларга, ёшлар онгига салбий таъсирини кузатиш мумкин.

Ўз қадриятларини эозлаган ота-она ўзга миллат вакилларига хос қадриятларни ҳам шу халқнинг ютуғи ва ифтихори деб тушунади. Ўз қадриятларини тўла ўзлаштира олмаган ва мавжуд миллий анъаналари ортидаги ҳақиқий мазмунни буткул англолмаган инсон ўз руҳий оламида қандайдир кемтикни ҳис этади ва бундай етишмовчилик миллатчилик ҳамда ўзга миллат вакиллари олдида ўз устунлигини исботлаш учун интилиш сифатида намоён бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови” мавзусидаги маърузасида: Бугунги тез ўзгараётган дунё инсоният олдида, ота-оналар айниқса, ёшлар олдида янги-янги, буюк имкониятлар очмоқда. Шу билан бирга, уларни илгари кўрилмаган турли ёвуз хавф-хатарларга ҳам дучор қилмоқда. Ғаразли кучлар содда, ғўр болаларни ўз ота-онасига, ўз юртига қарши қайраб, уларнинг ҳаётига, умрига зомин бўлмоқда.

Бундай кескин ва таҳликали шароитда биз ота-оналар, устоз мураббийлар, жамоатчилик, маҳалла фаоллари бу масалада хушёрлик ва огоҳликни янада оширишимиз керак. Биз ота-оналар ўз фарзандларимизни бировларнинг қўлига бериб қўймасдан, уларни ўзимиз тарбиялашимиз лозим. Бунинг учун ёшларимиз билан кўпроқ гаплашиш, уларнинг қалбига қулоқ солиш, дардини эшита олиш, керак бўлса, муаммоларига ечим топишда амалий кўмак беришимиз керак, деб таъкидладилар.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ахборотлашган жамият шароитида ота-она ва ёшлар виртуал муносабатларининг ахборот эҳтиёжларида виртуал – педагогик маданиятни ривожлантиришда онгли филтрлаш муҳим ҳисобланиб, етарли тарзда англаб етилмаган. Буни ижтимоий тармоқларни, сайтларни амалий филтрлар асосида тақиқлашга уриниш ҳолатлари орқали таҳлил қилиш мумкин.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПК-1059-сонли Қарори, 31 декабрь, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармони, 28 январь, 2022.
3. Бабашев, Ф. А. МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ–НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Му^т аллим оғ^и м зликсиз билимлендири³, 63.
4. Erkaboyeva, N. S. (2016). FEATURES OF MODERN UZBEK FAMILIES. Ученый XXI века, (4-1), 36-39.
5. Хайдарова Х.Р. Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал- педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари. Монография. Т.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi” 2022, 216 б.
6. Хайдарова Х.Р. (2022). АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАР ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ. Замонавий таълим журнали. 2022 й, № 5 сони , 55-64 б.
7. Хамрокулова, Ш., & Тулишов, Г. (2023). ОИЛА–ИЖТИМОИЙ ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ СУБЪЕКТИ. Results of National Scientific Research International Journal, 2(1), 291-296.

SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA ELEKTRON HUKUMATNI BOSHQARISH USULLARI

Xasanova Mexriniso Toxirovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektron hukumatni tashkillashtirishda sun’iy intellekt yutuqlaridan foydalanishning ijobiy tomonlari hamda sun’iy intellekt yordamida hukumat va xalq munosabatlarining yangi bosqichiga o‘tishga doir sa’y-harakatlar strategiyasi haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: Elektron hukumat, sun’iy intellekt, axborot, davlat xizmatlari, virtual yordamchi, onlayn chatbot, ma’lumotlar infratuzilmasi, perspektiv yondashuv, elektron pochta, ma’lumotlar arxitekturasini.

So‘nggi paytlarda sun’iy intellekt (AI) texnologiyani takomillashtirdi va u sohalar sonini ko‘paytirishda o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi. Shunday bo‘lsada, u hali ham elektron hukumat

operatsiyalarida uning yordamidan foydalanishga shuningdek, elektron hukumat platformalari va fuqarolarning aloqalarini yaxshilashga to‘sqinlik qiluvchi bir qator to‘siqlarga duch kelmoqda. Ushbu maqolada biz AI texnologiyalaridan foydalangan holda elektron davlat xizmatlarini avtomatlashtirish va osonlashtirish namunalarini taqdim etamiz va elektron hukumat texnologiyalari muammolarini muhokama qilamiz.

Internetning dastlabki kunlaridan boshlab, aksariyat davlat idoralari fuqarolar, korxonalar va boshqa davlat sektori tashkilotlariga xizmatlarni yaxshiroq yetkazib berish uchun texnologiyadan qanday foydalanishni ishtiyoq bilan o‘rganib chiqdilar. Dastlab, kuzatuvchilar bu sa’y-harakatlar ko‘pincha ularni amalga oshirishda juda xilma-xil ekanligini tan olishdi va shuning uchun tadqiqotchilar elektron hukumatning o‘ssishi va rivojlanishining turli bosqichlarini tavsiflash uchun turli asoslarni ishlab chiqdilar. Har bir model bir-biridan farq qilsa-da, ularning barchasi bir xil umumiy rivojlanishni maqsad qiladi masalan, hukumat faktlarini onlayn ravishda taqdim etadigan veb-saytlardan interaktivga o‘tkazishda yoki hukumat amaldorlari va foydalanuvchilar o‘rtasidagi ikki tomonlama aloqaga, tranzaksiyaga o‘tish jarayonlarida foydalanuvchilarga davlat xizmatlaridan to‘liq onlayn foydalanish imkonini beradi[1]

Biroq, biz tez orada elektron hukumatning yangi perspektiv ko‘rinishini ko‘rishimiz mumkin.

Perspektiv bosqichning asosiy xususiyati shundan iboratki, hukumat bilan o‘zaro aloqada bo‘lgan ish barcha ishtirokchilar uchun sezilarli darajada qisqaradi va avtomatlashtiriladi[2]. Bu asosan sun’iy intellekt (AI) - o‘rganish, fikr yuritish va inson

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

darajasiga o'xshash darajada qaror qabul qila oladigan kompyuter tizimlari uni yanada tushunarli va aqlli qilish uchun davlat xizmatlariga integratsiyalashuvidan kelib chiqadi.

Avtotransport bo'limining rivojlanishini ko'rib chiqaylik. Axborot bosqichi foydalanuvchilarga mahalliy ofislardan ish soatlarini topish imkonini berdi; interaktiv bosqich agentlikka elektron pochta orqali savol berish imkonini berdi; tranzaksiya bosqichi esa haydovchilik guvohnomasini onlayn tarzda yangilash imkonini berdi.

Idrok etish bosqichida foydalanuvchi oddiygina “Menga haydovchilik guvohnomasi kerak” deb aytadi va shaxsning virtual yordamchisi foydalanuvchidan qo'shimcha ma'lumotlarni yig'ish, hukumat tizimi bilan muvofiqlashtirish va shaxsiy uchrashuvlarni tashkil etishni avtomatik ravishda o'z zimmasiga oladi[3].

Umuman olganda, AI davlat idoralariga ta'sir o'tqazishining kamida uchta usuli mavjud. Birinchidan, bu davlat xodimlarining ish samaradorligini oshirishga imkon beradi, chunki texnologiya ko'plab vazifalarni avtomatlashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Kompyuterlar buni allaqachon ma'lum darajada bajargan masalan hisob kitoblarini qo'lda to'ldirishga majbur bo'lmagan buxgalterlarni hisobga oling, endi elektron jadvallar buni avtomatik ravishda bajaradi. AI kompyuterlarga tibbiy davolanishni tavsiya qilish kabi ancha murakkab vazifalarni bajarishga imkon beradi. AI namunalarni qidirish, yangi tushunchalarni topish, tushunarsiz ma'lumotlardan ma'no chiqarish, bashorat qilish va odamlar, mashinalar va jismoniy muhitdagilar bilan o'zaro ta'sir qilish uchun ham ishlatilishi mumkin[4].

Ikkinchidan, sun'iy intellekt tezkor va sezgir hukumatni yaratadi. AI avtonom, aqlli agentlarni yaratishga imkon beradi, fuqarolarning savollariga javob beradigan onlayn chatbotlar, davlat xarajatlarini doimiy ravishda kuzatib boradigan real vaqt rejimida firibgarlikni aniqlash tizimlari va fuqarolarning qonun chiqaruvchilarga fikr-mulohazalarini tezda sintez qiluvchi virtual qonun chiqaruvchi yordamchilarni tassavur qilib ko'raylik

Uchinchidan, sun'iy intellekt odamlarga raqamli davlat xizmatlari bilan tabiiyroq muloqot qilish imkonini beradi. Yaqin vaqtgacha kompyuterlar bilan o'zaro aloqalarning aksariyati odamlardan kompyuter ehtiyojlariga moslashishni talab qilardi. Foydalanuvchilar ATM tugmachalarini bosadi yoki kompyuterda sichqonchani harakatga keltiradi, lekin bu inson sifatida muloqot qilishning eng intuitiv usullari emas, balki bu kompyuter bilan muloqot qilishning eng oson usullari bo'lgani uchun. Ammo tabiiy tilni qayta ishlash va nutqni aniqlashning yaxshilanishi Apple'ning Siri, Amazon'ning Alexa'si va Microsoft'ning Cortana'si kabi virtual yordamchilarning paydo bo'lishiga olib keldi, bu esa foydalanuvchilarga kompyuterda odam kabi va tobora ko'proq turli tillarda gapirish imkonini beradi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Misol uchun, X.ai startapi foydalanuvchilar uchun uchrashuvlarni avtomatik ravishda rejalashtiruvchi Emi ismli virtual yordamchini yaratdi, bu esa odamlarni tez-tez uchrashish vaqti va joyini kelishib olishga ketadigan muhokamalardan qutqaradi. Tushlik tanaffuslarini olib, kechki payt uyga ketadigan real hayotdagi tashkiliy yordamchidan farqli o'laroq, virtual yordamchi istalgan vaqtda darhol javob berishi mumkin. Uchrashuvlarni rejalashtirishni yaxshilashga qaratilgan avvalgi urinishlardan farqli o'laroq, foydalanuvchilar onlayn ilovadan foydalanishni talab qilishi mumkin bo'lgan, foydalanuvchilar hamkasbi bilan gaplashganday elektron pochta orqali Emi bilan muloqot qilishadi.

AI hali ham rivojlanayotgan bo'lsa-da, ertangi kun texnologiyasi uchun poydevor qo'yish uchun davlat idoralari bugun ko'rishi mumkin bo'lgan vazifalar mavjud. Xususan, ular o'zlarining ma'lumotlar arxitekturasini modernizatsiya qilish va ilovalarni dasturlash interfeyslarini yaratishga sarmoya kiritishlari kerak, shunda ular allaqachon to'plangan ma'lumotlarda Aidan foydalanishlari mumkin[5]. Bundan tashqari, ular tashqi firmalar bilan ishlashga tayyorlanishlari kerak, chunki aksariyat davlat idoralari AI tizimlarini yaratish bo'yicha ichki tajribaga ega emas.

Qiyinchiliklarni bartaraf etish va AIni davlat va mahalliy boshqaruvda tatbiq etish.

Davlat va mahalliy hukumat idoralarida sun'iy intellektni joriy etish o'zining adolatli ulushi bilan birga keladi. Asosiy to'siqlardan biri bu o'zgarishlarga qarshilik. Ko'pgina davlat amaldorlari va xodimlari ish joyini almashtirishdan qo'rqish yoki shaxsiy hayot va xavfsizlik bilan bog'liq xavotirlar tufayli AI texnologiyalarini qo'llashdan qo'rqishlari mumkin. AIni amalga oshirish bilan bog'liq potentsial imtiyozlar va himoya choralari haqida aniq aloqa va ta'lim berish orqali ushbu tashvishlarni hal qilish juda muhimdir. AI qanday qilib inson imkoniyatlarini ularning o'rnini bosmasdan oshirishi mumkinligini ta'kidlab, qarshilikni yengish va sun'iy intellektning hukumat operatsiyalariga muammosiz integratsiyalashuvini ta'minlash osonroq bo'ladi. Ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan yana bir qiyinchilik bu keng qamrovli ma'lumotlarni boshqarish zarurati. AI ta'lim va qaror qabul qilish jarayonlari uchun yoqilg'i sifatida katta hajmdagi sifatli ma'lumotlarga tayanadi. Biroq davlat va mahalliy hukumat idoralarida yaxshi tashkil etilgan va oson kirish mumkin bo'lgan ma'lumotlar omborlari bo'lmasligi mumkin, bu ma'lumotlar chalkashliklari va nomuvofiqliklarga olib keladi. Ushbu qiyinchilikni yengish ma'lumotlar infratuzilmasiga investitsiyalarni va ma'lumotlarni boshqarish tizimini yaratishni talab qiladi. Bundan tashqari, turli agentlik bo'limlari va idoralararo hamkorlik o'rtasidagi hamkorlik keng qamrovli ma'lumotlar to'plamini yaratish va ma'lumotlarni boshqarishga yagona yondashuvni ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Boonstra, A., Laven, M. Sun'iy intellektning tez yordam bo'limi klinisyenlarining ish dizayniga ta'siri tizimli adabiyotlarni ko'rib chiqish. BMC Health Service Res 22, 669 (2022). Havola: <https://doi.org/10.1186/s12913-022-08070-7>
2. Valiyev A'zamjon Ne'matovich – Talabalarga perspektiv tasvir qurishni o'rgatishda interaktiv metodlarning o'rni
Havola: <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-4-2-768-779>
3. “Sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash bo'yicha maxsus rejimni joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 2021-yil
4. AI in e-Governance - Applications and Benefits. Havola: <https://soulpageit.com/ai-in-e-governance-use-cases-and-trends/>
5. The Role of AI and Blockchain in E-Government: How These Technologies are Streamlining Public Services and Enhancing Citizen Engagement Daniel Bron. Havola: https://www.linkedin.com/in/dbron?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card

TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH VA ZAMONLVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZARURATI

Xujamkulov Xurshid Artikbayevich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Dunyoning rivojlangan mamlakatlari kabi O'zbekistonda ham kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar ko'lami axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirish, barcha sohada zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, undan foydalanish, jalon axborot resurslaridan baxramand bo'lishni kengaytirish hamon kun tartibidagi dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, nafaqat jaxonda, balki O'zbekistonda xam joriy etilgan epidemiologik vaziyatda bu kabi vazifalar xamon uz dolzarbligini saqdab qolayotganligi yanada oydinlashdi. Natijada bu holat jamiyat hayotining barcha sohasini axborotlashtirishga zamin yaratdi. Intellektual salohiyat va axborot texnologik rivojlanishning holati mamlakatning iqtisodiyoti, insonlar hayoti va jalon xamjamiyatidagi o'rniga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish xolati, birinchi navbatda, jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, ta'lim sohasining rivojlanishiga bog'liq. Jaxonning barcha yetakchi mamlakatlarida ta'limni axborotlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim mazmuni va sifati masalalari jamiyatda ustuvor yo'nalish sifatida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qaralib, ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari izlanmoqda, ta'limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etish pedagogik tadqiqotlar diqqat markazidan o'rin olgan. Dunyoda masofaviy o'qitish, ochiq ta'lim tizimining muxim bo'g'ini sifatida keng quloqch yoymoqda.

Jalon sivilizatsiyasining axborot maydonida, jamiyatning xar bir a'zosi, o'zining kundalik faoliyatida, uzluksiz ravishda axborotlardan foydalanadi. Bu esa, uz navbatida, axborot muxitining shakllanishiga asos bo'ladi. Doimiy ravishda ortib borayotgan axborotlar hajmi jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari muxiti o'zida axborot obyektlarini, ularning o'zaro aloqasini, axborotlarni yaratish, tarkatish, qayta ishlash, to'plash texnologiyalari hamda vositalarini, shuningdek, axborot jarayonlarining tashkiliy-huquqiy tarkibini mujassamlashtirgan bo'ladi.

Fan va texnika sohasida sodir bo'layotgan muxim yangiliklar, ularga oid materiallarni o'quv dasturlari, shuningdek, darsliklar mazmuniga jadal kiritishni talab etadi, bu esa, talabalarda zamonaviy bilimlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi, turli metodik yondashuvlar talabalarda ko'plab fundamental tushunchalarning nisbatan oson, qulay va mustaxkam shakllanishiga keng imkoniyatlarni yuzaga keltiradi.

Shu sababdan o'qitishni va o'quv materiallarini bayon etishni takomillashtirish tamoyillarini qayta ko'rib chiqish zaruriyati paydo bo'lmoqda. Bu borada belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, ulardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy ta'lim tizimi shaxsga yo'naltirilgan xususiyatga ega b'lishi, ya'ni shaxsning sifatlariga e'tibor qilgan xolda tashkillashtirilishi, ma'naviy madaniyat yangi talablar, texnika va texnologiyalarga mos xolda shakllanishi zarur [1].

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish ta'limning paradigmasini o'zgartiradi. Shu paytga qadar mavjud ta'lim tizimida o'qitish ustuvor sanalgan bo'lsa, ayni paytda jamiyatning axborotlashuvi davrida ustuvorlik o'qishga o'rgatishga yo'naltirilgan. Zamonaviy pedagog kadrlar yangi mavqega ega bo'lib, uning vazifasi, eng avvalo, talabalarni mustaqil bilim olish faoliyatini tashkil etishga, bilimlarni mustaqil egallashga va ularni amaliyotda qo'llash malakalarini shakllantirishga qaratilmog'ini lozim [2]

Ta'lim nazariyasida pedagogik va axborot texnologiyalarini bir-biridan ajratish mumkin emas, chunki pedagogik texnologiyalarning keng joriy etilishi ta'lim paradigmasini o'zgartiradi, u faqat zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari — qo'yilgan ta'limiy maqsadlarga erishishga imkon beradigan, nazariy asoslangan ta'lim jarayonini amalga oshirishning shakllari, usullari hamda vositalarining majmui hisoblanadi. U har qanday pedagogik tizimda — ilmiy muammolar bilan o'zaro munosabatda bo'lgan tushunchadir [3]. Biroq, agar ilmiy masala, ta'lim-tarbiya maqsadlarini ifodalaydigan bo'lsa, u xolda axborot kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim-tarbiya yo'llari, ularga erishish vositalarini ifodalaydi. Bu jarayonda ilmiy masala tuzilmasi talabalarning pedagogik tayyorgarligini shakllantirish va rivojlantirish o'qitish maqsadlari sifatida ishtirok etadi, umumiy holda esa u ta'lim mazmunining o'ziga xos xususiyatini belgilaydi. Ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini qo'llash amaliyoti kengayib borayotganligi sababli bu boradagi izlanishlar alohoda ahamiyat kasb etmoqda[4]. Bilimlarni o'zlashtirish fikrlashni rivojlantiruvchi muxim omil xisoblansada, ammo bilimlarni har qanday o'zlashtirish yoki egallash talabaning fikrlashiga rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatmaydi.

Egallangan bilimlarni oddiy takrorlash talabalarning mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishda yetarli bo'lmaydi. Faol bilish, musta'il fikrlash faoliyatini rivojlantirish juda zarur. Bilimlarni musta'il egallash faoliyati va olingan bilimlarni qo'llash jarayoni yangi bilimlarni shakllanishiga, talabaning samarali fikrlashi manbaiga aylanadi [5].

Shu sababdan mamlakatda va jaxonning rivojlangan davlatlarida ta'lim sohasini islox qilish jarayonida pedagogik xamda axborot texnologiyalarining rivojlanishi zarur axborotlarni mustaqil izlab topish, muammoni qo'ya bilish va uning yechimini hal eta olish, olingan bilimlarni tanqidiy tahlil qilish va yangi masalalarni yechishda qo'llashga qodir mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan. Shu sababdan, shaxsga yo'naltirilgan ta'limning zaruriyligi barchaga ayon bo'lmoqda.

Shaxsga o'qitish — bu talabaning shaxsiy xususiyati, qiziqishi, qobiliyati xamda imkoniyatini inobatga oluvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalaridan talaba shaxsini rivojlantirishda samarali foydalanishga qaratilgan jarayondir.

Zamonaviy insonning o'qish jarayoni faqat maktab, litsey yoki kollej, oliy ta'lim muassasasi bilan tugamaydi. Pedagoglar tinmay bilim ko'lamini va doirasini kengaytirib borishlari uchun doimiy va uzviy ravishda fan yangiliklari bilan tanishib borishlari lozim [4].

Demak, uzluksiz ta'lim davr talabidir. Shuning uchun xam bugun zamonaviy axborot texnologiyalariga apolida extiyoj shakllanmoqda. XXI asr axborotlashtirish asrida

Ta'lim muassasasini boshqarishni axborotlashtirish. Mavjud karantin talablaridan kelib chiqan xolda nafaqat ta'limda balki barcha soxalarni boshqarishda onlayn tizimga o'tilgani xam bu fikrni isbotlaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Global va lokal kompyuter tarmoqlari orqali axborot almashinuvini ta'minlovchi axborot va kommunikatsiya vositalaridan foydalanish. Axborot va kommunikatsiya alokasi qisqa vaqtda ilg'or innovatsion texnologiyalarning tarqalishiga hamda talabalarning intellektual rivojlanishiga ordam beradi.

Axborot almashuvining yangi texnologiyasi — bu real vaqt rejimida stereoskopik tasavvur tizimi, ya'ni “Virtual haqiqiylik” hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'limni axborotlashtirish jarayonini o'quv materiallarining mazmuni va hajmini o'zgarishiga, o'quv fanlari/kurslari dasturlarini qayta ishlab chiqishga, aloxida mavzular yoki fanlarning integrallashuviga asos bo'ladi. Bu esa, o'quv fanlarining mazmuni va tuzilmasini o'zgarishiga, binobarin, ta'limning mazmuni va tuzilmasini o'zgarishiga olib keladi. Bu jarayonga parallel ravishda, talabalar bilim saviyasini oshirish muammosiga kompyuter texnologiyalari asosidagi innovatsion yondashuvni joriy etish lozim bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Куранов М. Совершенствование воспитательной и просветительной деятельности, повышение духовно-нравственного потенциала подрастающих поколений: Методическая разработка. — Т.: ТЕИС, 1999;
2. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. — T.: O'qituvchi, 1996.
3. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari: Monografiya. / T.: Fan, 2007.
4. Анарова НВ. Информационные технологии в школьном образовании. / М.: Просвещение, 1994.
5. Ochilov S. Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari. — T.: Ukituvchi, 1997.

INSON TARBIYASI VA KAMOLOTIDA OILA MUHITINING AHAMIYATI

Abulov Asror Pardabekovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson hayoti, ma’naviyati va yuksalishida oilaning, oilaviy tarbiyaning ahamiyati tahlil qilingan. Oila jamiyatning tayanchi sifatida talqin etilgan.

Kalit so‘zlar: oila, farzand tarbiyasi, jamiyat, qadriyat.

Yosh avlodni tarbiyalashda asosiy ta’lim-tarbiya o‘chog‘i bu oila va maktabdir. Oilada bola tarbiyasi g‘oyat nozik va murakkab masala hisoblanib, bu ota-onadan odob, bilim, tarbiyani talab qiladi. Tarbiya ishi ta’lim muassasalari bilan oila hamda mahalla hamkorligida amalga oshiriladigan murakkab, mas’uliyatli vazifadir. Bolaning mustaqil va erkin inson sifatida rivojlanishi uchun birinchi navbatda oila mustahkamligini ta’minlash lozim. Oila jamiyat tayanchi ekanligini unutmasligimiz kerak.

Kishilik jamiyatida tutgan mavqeiga bog‘liq bo‘lmagan bir kasb borki, u onalik va otalik kasbidir. Ota-onalar o‘z bolalarining tarbiyasi uchun jamiyat oldida javobgardirlar. Oila mustahkamligi, ma’naviy va jismoniy barkamol farzand jamiyat mustahkamligi va ma’naviy etuklikning garovidir.

Sohibqiron bobomiz Amir Temur ham o‘g‘il uylantirish, kelin tanlash, farzand tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko‘targanligi ham bejiz emas. Davlatning qudrati sog‘lom fikrli, bilimli, axloq-odobli, xalq, millat, Vatan taqdiri uchun jonini tikkan insonlar qo‘lida. Bunday insonlar ilk bor oilada tarbiyalanadilar.

Bolalarning xulq atvoridagi xatolar ota-onalarning xatolaridir. Oila, oila a’zolarining, ayniqsa ota-onaning ahloqiy-ma’naviy etukligi va ma’rifiy qarashlari farzand tarbiyasi va kamolidaeng zarur va muhim omillaridan biri hisoblanadi. Oila bolalarni kelajakdagi er-xotinlik, shuningdek oilaviy hayotiga tayyorlovchi maktabdir.

Har bir ota-ona farzand tarbiyasida o‘zlarining burch va mas’uliyatlarini chuqur anglashlari lozim. Oilada ruhiy hotirjamlik, samimiy munosabat, ota-ona obro‘sining yuqori bo‘lishi, bolalarga talab qo‘yishda oila kattalari o‘rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsiyatini tarbiyalashga alohida e’tibor berish, Bolani sevishtirish va izzatini joyiga qo‘yish, oilada qat’iy rejim va kun tartibini o‘rnatish, bolaning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, undagi mustaqillikka intilish va tashabbuskorlik sifatlarini qo‘llab-quvvatlash ota-onalarning pedagogik bilimlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Oila, ta’lim tashkilotlari va mahallalarda ma’naviy tarbiyaning uzviyligini ta’minlash, targ‘ibot-tashviqot va tarbiya yo‘nalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo‘yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan ishlar amalga oshirilmoqda. Oila tarbiyasi ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo'lsagina, kutilgan natijalarga erishish mumkin. Bu borada ota-onalarning oilada farzand tarbiyasi va ma'naviy-ahloqiy, ruhiy va jismoniy kamoloti uchun zarur bo'lgan ijobiy ota-onalik ko'nikmalarini o'zlashtirilib borilishi katta ahamiyatga ega. Har bir ota-ona o'z farzandini dunyodagi eng toleyi baland, ma'rifatli va saodatli bo'lishini istaydi hamda bunga erishish yo'lida harakat qiladi. Farzandlarimiz ta'lim-tarbiyasiga bo'lgan e'tiborni o'zligimiz va kelajakka bo'lgan e'tibor deb bilib, yosh avlodga g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning sog'lom o'sishi, to'g'ri ta'lim va tarbiya olishini ta'minlash barchamizning burchimizdir.

Oila jamiyatning tayanchi. Farzandlarimiz ongida elu yurtga, Vatanga muhabbat tuyg'ulari oilada, yashab turgan mahallada shakllanadi. Mamlakatning ertangi kuni, tinch va obod bo'lishi eng oldin mana shu kichik jamiyatda o'sib-unayotgan bolalarimizga bog'liq. Qaysi oilada, qaysi mahallada tarbiya yaxshi yo'lga qo'yilar ekan, o'sha oila, o'sha mahalla gullab-yashnaydi.

O'zbek xalqi azal-azaldan o'z milliy qadriyatlari va o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda oilaga tayanib kelgan. Oilaning mustahkamligi, oilada ma'naviy muhitning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unligini ta'minlash davlat va jamiyatning eng asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bola o'zini anglash sari qadam qo'yanidan tevarak-atrofni, yaqinlarini, unga g'amxo'rlik qilayotgan ota-onalarini tanishni va ularning xatti-harakatlariga taqlid qilishni va o'zlashtirishni boshlaydi. O'zbek oilalariga xos bo'lgan mehnatsevarlik, sadoqat, samimiyat, ishonch, Vatanni sevmoklik, adolat, poklik, to'g'rilik singari fazilatlar shaxsiy namuna sifatida ota-onadan farzandga singdiriladi.

Oila muqaddasligini ta'minlash jamiyat asoslarini mustahkamlash bilan barobardir. Shu bois O'zbekiston Respublikasida oila asoslarini mustahkamlash davlat ahamiyatiga molik vazifalardan hisoblanadi. Har bir xalq milliy an'analar tarkibida yoshlarni oilaviy turmushga tayyorlash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Ammo zamonaviy jamiyatlardagi keskin o'sish sur'atlari, turli ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-mafkuraviy inqirozlarning avj olishi, inson zimmasiga yuklatilayotgan rang-barang ijtimoiy vazifalarning ortib borayotganligi oilada juda katta faollik taqozo etadi hamda zamonaviy jamiyatlarda oilaning o'rni hamda vazifalari ko'lami masalasiga ma'lum o'zgarishlar kiritadi. Oila milliy qadriyatlar maskani hisoblanadi. Oilada tarbiyaga azaldan katta e'tibor qaratilgan, buni turli tarixiy manbalar va qo'lyozmalarda keltirilgan oila borasidagi qarashlarda ko'rishimiz mumkin. Qadimgi zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto» ning oltin qoidalaridan biri oila muqaddasligi hisoblanadi. Bundan tashqari mazkur kitobda ota-onaga bo'lgan hurmatning muhimligi va ayollarning axloq-odoblariga alohida to'xtab o'tilgan. Bizga ma'lumki, islom dinida ham oila masalasiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

doir ko‘p oyat va hadislar mavjud. Dinimizda oilada ayol kishi juda ardoqlanadi, shuningdek, oilaning pokligini, mustahkamligini saqlashda ayol kishining o‘rni muhim ahamiyatga ega ekanligi hadislarda keltirib o‘tilgan. Erkak kishi esa oilaning boshi bo‘lib, unga oilaning har tomonlama mustahkamligini, hamda iqtisodiy tomondan ta‘minlash mas‘uliyati berilgan.

Oiladagi muhit ota-ona o‘z mas‘uliyatlarini his qilishi bilan barqaror bo‘ladi. Bolalarning odobli bo‘lib ulg‘ayishlari uchun ota-ona bilan bir qatorda mahalla-kuy ham katta ibrat maktabidir. «Qush uyasida ko‘rganini qiladi», deb bejizga aytmagan xalqimiz. Farzand tarbiyalayotgan ota-ona har bir harakati, yurish turishi, muomalasi, boshqalar bilan o‘zaro munosabatida olijanob fazilatlarni namoyon eta bilishi kerak. Chunki bola tabiatan nihoyatda taqlidchan va kuzatuvchan bo‘ladi. Shuning uchun uning atrofdagilari o‘z odatlari bilan ba‘zan o‘zlari sezmagan holda ularga ta‘sir qiladilar. Oiladagi qo‘pol munosabatlar, ko‘p yolg‘on gapirish, yoqimsiz xatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta‘sir qiladigan nosog‘lom muhitni keltirib chiqaradi. Farzand tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o‘rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo‘pol dag‘al so‘zlarni eshitib, kaltak eb katta bo‘lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta‘sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida oiladagi nosog‘lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan «ma‘naviy kasal» insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma‘naviyatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Oilada ota-onalar «ommaviy madaniyat» ta‘siriga berilib ketishi oqibatida farzandlarning tarbiyaasiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Istiqlol tufayli xalqimiz chet-el yurtlarni kezib, yangi xalq va urf-odatlarni guvohi bo‘lib qaytmoqdalar. Shu jumladan Yevropa davlatlariga sayr qilib kelayotgan fuqarolarimiz bugungi kunda g‘arb o‘smirlari orasida boshqa mamlakatlar yoshlariga qaraganda uyushgan jinoyatchilik va zo‘ravonlikka berilish holati yuqori. Bunga sabab bolalarga keragidan ortiq erkinlik berilgani ekan.

Inson hayoti davomida biror shaxsni o‘ziga o‘rnak deb biladi, bundan inson u kabi hayot kechirishni, u erishgan yutuqlar kabi muvaffaqiyatlarga erishishni, yuksak cho‘qqilarga chiqishni ko‘zlaydi. Bugun jamiyatning yosh a‘zolari o‘z hayotlari uchun boshqa madaniyat vakillarining fikrlash va hayot tarzini o‘rnak qilib olishlari ko‘p muammolarni keltirib chiqarmoqda.

XXI asrda turli hayot tarzlari va g‘oyalar raqobatga kirishdi. Bunda muvaffaqiyatga erishish uchun har bir davlat o‘zligini saqlagan holda diniy va milliy qadriyatlarini boshqalarga anglatishni asos qilgan mafkuraga ega bo‘lishi lozim. Aks holda, o‘zlikni yo‘qotish, bebaho qadriyatlardan voz kechish kishini taraqqiyotdan ajratib, uni tobe, mustaqil fikri yo‘q manqurtga aylantirib qo‘yadi. Hozirgi kunda g‘arazli maqsadlarni amalga oshirish uchun zimdan olib borilayotgan fitnalar ba‘zi millatlarning o‘zligini

yo‘qotishga qaratilganini sezish mumkin. Bunda e’tibor hududlarni egallash emas, balki inson ongini egallashga yo‘naltirilgan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2019-yil 7-may PQ-4307-son // Toshkent, Xalq so‘zi. /2019-yil 4-may № 78 (6710)
3. Mirziyoyev Sh.M. „Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir“T.. O‘zbekiston, 2-jild 2018 244-bet
4. Tulyanov J., Qodirov B., G‘ofurov Z “Ma’naviy yuksalish sari” T. Mehnat 2000

YOSHLAR TARBİYALASHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH

Absamatov Xudaynazar G‘affar o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya: Tarbiya – inson tug‘ilganidan umrining oxiriga qadar davom etadigan va yillar davomida shakllanib boradigan jarayon hisoblanadi. Tarbiya inson hayotidagi asosiy omili hisoblanadi. Ushbu maqolada yoshlarni yetuk inson qilib tarbiyalashning dolzarbligi ochib berilgan. Tarbiya jarayonida milliy qadriyatlardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiya, ma’naviyat, qadriyat, buzg‘unchilik, missionerlik.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlarining Ijtimoiy odoblar asarida keltirishicha “Bola, farzand ota-onasi huzuridagi omonat bo‘lib uning qalbi pokiza bir gavhardir. U gavhar har qanday naqshni qabul qilaveradi”[1]. Agar uning qalbiga ongigga, qalbiga yaxshilik, ezgulik naqshlari bolalikdan singdirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bolani tarbiyalashni eng avvalo ona qornidan boshlasa nur ustiga a’lo nur bo‘ladi. Shu o‘rinda bolani yaxshi inson qilib tarbiyalash uchun ota-onaning o‘zi ham tarbiyalangan bo‘lishi lozimdir. Yosh avlodni komillikka yetaklovchi eng katta kuch eng avvalo kitoblar, ota-ona tarbiyasi va hayotiy saboqlar hisoblanadi. Yoshlarni milliy qadriyatlar, necha asrlar mobaynida o‘z qiymatini, ahamiyatini yo‘qotmay kelayotgan an’analar ruhida tarbiyalasakgina, biz kelajagimizni to‘la-to‘kis holda ko‘rishimiz mumkin. Shu o‘rinda har birimizda milliy qadriyat nima? uning ko‘rinishlari qanday? degan savol paydo bo‘lishi shubhasizdir. Shu o‘rinda Vatanga sadoqat, do‘stlikka

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishonch, oilaga mehr-muhabbat, kattalarga hurmatda, kichiklarga izzatda bo'lish tuyg'usini shakllantirish ularning barchasi milliy qadryatlarning asl ko'rinishlari hisoblanadi. Jamiyatimiz o'z oldiga qo'ygan oliy maqsadlardan biri ham kelajagi buyuk bo'lgan bir davlatni barpo etishdir. Kelajagi buyuk davlatni barpo etish uchun esa har tomonlama yetuk, aqlli va zukko yosh avlodni tarbiyalash bugungi kunning eng asosiy vazifasi bo'lib kelmoqda. Millatning rivojlanishida milliy g'oya va milliy qadriyatlarning o'rni juda ham kata ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu boisdan yoshlarning ongi va qalbiga, ularning ichki dunyosiga milliy g'oya, milliy qadriyat, milliylik tushunchalarini turli innovatsion texnologiyalar yordamida singdirish, ularni ona yurtga cheksiz muhabbat ruhida tarbiyalash, ularda tashabbuskorlik, fidoiylilik va axloqiy fazilatlarni yanada shakllantirish biz uchun o'ta sharaflilik vazifaga aylanmog'i lozimdir. Zero, ma'naviy barkamol, ma'rifatli insonlarga buyuk kelajakni yarata oladilar. Dunyoda har bir xalqning yillar, asrlar, zamonlar osha yashab, e'zozlanib kelinadigan milliy qadriyatlari bor. Shu o'rinda biz ham ma'nan yetuk, barkamol shaxs etib tarbiyalashda shubxasiz milliy va umuminsoniy qadryatlarga tayanamiz. Inson shaxsini komil inson qilib shakllantirishda milliy qadriyatlar bilan bir qatorda tarbiyaning ham ahamiyati juda beqiyosdir. Shu xususida G'azzoliy shunday yozadi, “Shayxning tarbiyachining muridini tarbiyalash kaliti, yerdan ungan ne'matning yaxshi hosil bermog'i uchun dehqon, uning atrofida begona o'tlar, tikanlardan tozalagani kabi bir holdir”[2] deganlar. Tarbiya albatta inson shaxsini shakllantiradigan uning insonligini boshqa tirik mavjudotlardan ajratib turadigan ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan jarayon hisoblanadi. Inson zoti dunyoga kelibdiki, umri davomidagi tarbiyaning eng asosiy qismini bolalikda ota-onasidan o'rganadi. Shu o'rinda sharq mutafakkirlarining fikriga ko'ra, bola tarbiyasini ona qornidan boshlash maqsadga muvofiq mabul yo'l hisoblanadi. Bolani sog'lom fikrli qilib tarbiyalash uchun ham birinchi o'rinda ota-onaning o'zi ham tarbiyalangan bo'lishi lozimdir. Faqatgina jismonan va ma'nan sog'lom ota-onadangina sog'lom farzand dunyoga keladi. Shu o'rinda Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov sog'lom avlod to'g'risida shunday fikr yuritganlar. –“Sog'lom avlod deganda, shaxsan men eng avvalo, sog'lom nasl, nafaqat jismonan baquvvat shu bilan birga ruhi-fikri sog'lom, iymon-e'tiqodi butun, bilimli va ma'naviyati yuksak, mard va jasur vatanparvar avlodni tushunaman”[3]. Ha albatta biz yoshlarning qalbida Vataniga cheksiz muhabbat, do'stlikka sadoqat, Vatani oldidagi burch va mas'uliyatlarini his qildirib, o'tmishga o'tmishdagi qadryat, an'analarga hurmat ruhida tarbiyalasak, u Vataniga keraligini his qiladi, uning ravnaqi, istiqboli yo'lida bor kuch va g'ayratini safarbar qiladi. Bevosita bolaning ulg'ayish davriga nazar soladigan bo'lsak, bolaning umrining eng ko'p qismi oila a'zolari, ota-onasi, yaqin qarindoshlari davrasida o'tadi. Bola tarbiyasining poydevori ham aynan bu davrda shu maskandan boshlanadi. Bola tug'ilgan zahoti yorug'

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

dunyoni onasining issiq quchog'ida ko'radi. Ana shu onasining issiq quchog'ini bola hali dunyoni anglashga ulgurmasdan o'zining kichkina bir vatani kabi his qiladi. Keyin bola bir yoshgacha bo'lgan davrda, bola o'ziga yaqin kishilarni ko'rganida beixtiyor xursand bo'ladi. Sal katta bo'lgani sayin tili chiqa boshlagandan keyin uning ongda u nima?, bu nima? degan savol aylana boshlaydi.

Ularda sekin-astalik bilan tasavvur, anglash jarayoni shakllana boshlaydi. Chunki bu davrdagi paydo bo'lgan jamiyki taassurotlar, inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi. Bu davrda ham bola tarbiyasiga juda ehtiyotkor bo'lish kerak, chunki bu davrda bola kattalarga taqlid qiladigan davri hisoblanadi. Bola maktabga kelgach, o'zgacha tartib qoidalar, harakteri turlicha bo'lgan, turlicha sharoitda voyaga yetgan bolalar davrasiga tushib qoladi. Maktab davrida ham bola tarbiyasiga noziklik bilan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kerak. Agarda bu davrda dars mashg'ulotlari me'yoridan ortiq bola zimmasiga yuklansa, ular darsdan bezib qolishlari ularning darsga bo'lgan ishtiyoqlarining so'nishiga olib keladi. Bu davrda darslarni turli to'garaklar bilan tashkil etish, dars jarayonida turli xil o'yinlar o'tkazish dars jarayonida samarali va ijobiy natijalar beradi. O'rta umumiy ta'limga keladigan bo'lsak, bu davrda o'quvchilar o'rganadigan fanlar ham ularning yoshlariga, mutanosib bo'lgan holda murakkablashib boradi. Ularning dunyoqarashlari shakllanib boradi. Shu tahlidda o'quvchilar burch, vijdon, nomus, adolat, ezgulik kabi milliy va axloqiy qadriyatlarga oid tushunchalarni anglay boshlaydilar. Bu davrda yoshlarni yaxshilik tomonga ham yomonlik tomonga ham og'dirib olish juda oson bo'ladi. Chunki bu davr yaxshi yomonni ajarata olmaydigan davr hisoblanadi. Oliy ta'lim davriga keladigan bo'lsak, bu davrdayoshlar o'zlari biron-bir qiziqqan mutaxassislikni tanlagan holda, yangi hayotga qadam qo'yadilar. Ular endi o'zlarining intellektual salohiyatiga ega bo'ladilar. Bu davrda mutaxassislarni milliy va axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash juda muhimdir. Chunki bu davrda yoshlar o'zlarini yangidan kashf qiladilar. Bu davrda ular o'zlarining ma'naviy saviyasini boyitishga, o'z ustlarida ko'proq ishlashga harakat qiladilar, radio, televideniya va barcha informatsion vositalardan unumli foydalanadilar. Ular turli xil davralarda bo'ladilar, turli xil insonlar bilan tanishadilar bu esa yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalash omma oldida o'zini tuta bilish jarayonida juda katta yordam beradi. XXI asr inson ongi va qalbi uchun kurash borayotgan davra biz yoshlarimizni yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalashimiz lozim. Biz yoshlarimizni bu davrda har xil siyosiy sektalar, missionerlik tashkilotlari ixtiyoriga topshira olmaymiz albatta. Bugungi davrda oliy ma'lumotli yoshlar aholing faol qatlamini tashkil etadi. Missionerlikning taniqli nazariyotchisi Patrik Djounstaun talaba yoshlarni missonerlik faoliyatining asosiy obyekti deb qarab, o'zining “Dunyo operatsiyasi” kitobida shunday yozadi; “Butun dunyoda niversitet va kollejlarda 37 million talaba tahsil oladi. Ularning ko'plari 20 yildan so'ng yirik mansablarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

egallashadi. Demak, missioner tashkilotlarning asl maqsadi jamiyatning ertangi kunini belgilab beradigan yosh avlod ongini, xalqni ziyoli qiladigan ziyolilar qatlamining ongini turli manipulatsion usullar yordamida o'ziga bo'ysundirishdan iboratdir”. Hozirgi kunda mafkura poligonlarining havfi yadro poligonlaridan ham kuchliroq ekanligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Shundan ko'rinib turibdiki, qaysidir millatni yo'q qilish uchun uning ustiga qo'shin to'plab borish shart emas, shunchaki uning, qadriyatlarini yo'q qilish kifoyadir. Bunday mamlakatning esa qaysidir davlatga qaram bo'lishi, qadriyatlari, an'analari yo'q bo'lib oxir oqibat bu millatning ham yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Shuni e'tiborga olgan holda respublikamizda umuminsoniy qadriyatlar va milliy madaniyatimiz asoslarini e'tiborga olib, ta'lim–tarbiya mazmunini va milliy mafkurani shakllantirib borish imkoniyatlari yaratilmoqda. Bunga xalq og'zaki ijodi pedagog olimlarning tarbiyaga, doir g'oyalarini o'rgatib komil insonni tarbiyalash uchun harakatlar olib borilmoqda. Mustaqil Respublikamizda milliy madaniyatimizning o'ziga xosligini tiklash, umumta'lim maktablarida o'quvchilarni badiiy–axloqiy tarbiyalash va kamol toptirish hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir.

Ma'naviyati yetuk millat qadriyatlarni tog'ri baholash, uni yanada rivojlantirish, undan oqilona foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish usullari haqida so'z borganda, shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, avvalo bu borada zo'rlik usullariga ehtiyotkor bo'lish talab etiladi. Chunki iloji boricha zo'rlik usulidan foydalanmaslik kerak. Basharti bu holatda samarali natija bermasligi hamda aks ta'sir ko'rsatishi mumkindir. Zero birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek, - “G'oyaga qarshi g'oya, fikrga qarshi fikr, jaholatga qarshi marifat bilangina bahsga kirish mumkin hisoblanadi”.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak g'oyaviy dunyoqarashni shakllantirish, yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida komil inson qilib tarbiyalash, loqaydlik bilan hal qilinadigan ish emas. Buni bosqichma-bosqich amalga oshirish kerak. G'oyaviy dunyoqarashni shakllantirish, ularning ongi va qalblariga milliy qadriyatlarni singdirish uchun tarbiyaviy ishlarning barcha usullaridan o'z o'rnida foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Farobiy aytganlaridek, “Har bir kishining kasb-kori mukammal bo'lmog'i yaxshi tarbiya olmog'i va yaxshi xulq-odob, fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak”. Ertamiz egalari, kelajagimiz bunyodkori bo'lgan komil insonni tarbiyalash biz uchun ham sharaflı jarayon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch. Ma'naviyat.2008. 56-b.
2. Karimov.I.A. O'zbekiston kelajagi buyuk davlat. Toshkent; O'zbekiston.1992.y
3. Shayx Muhammad Sodiq.M.Y.Hilol nashr.Toshkent.2022y
- 4.Munavvarov.A.K. “Oila pedagogikasi”, -T.;O'qituvchi.1994.y

5.Mirqosimov.M .Maktabni boshqarishning pedagogik asoslari.T;1996y

VIRTUAL O‘YINLARNING GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLAR ONGIGA TA’SIRI

Abduraxmonov Asadbek Sobirjonovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya: ushbu maqolada globallashuv tushunchasining mohiyati va ushbu davrda virtual o‘yinlarning rivojlanish jarayonlari tahlil etilgan. Virtual o‘yinlarning yoshlar ongiga salbiy ta’sirlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: axborotlashgan jamiyat, globallashuv, yoshlar, o‘lim guruhlari.

Hozir XXI asr texnika-texnologiya rivojlangan, axborotlashgan jamiyatda yashayapmiz. Bu jarayon yurtimizning tez sur’atlarda o‘sishiga va yuksalishiga yordam berib kelmoqda.

Globallashuv atamasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, ushbu atama o‘tgan asrning so‘nggi choragidan beri qo‘llanib kelinmoqda. Globallashuv(globalizatsiya) lotincha “glob” so‘zidan olingan bo‘lib, aynan uni “dumaloqlashuv”, “kurralashuv” deb tarjima qilish mumkin. “Global “ tushunchasi lug‘aviy ma’nosi nuqtai nazaridan fransuz tilida “umumiy”, lotin tilida esa “globus” – “Yer shari” ma’nolarini bildiradi. Demak, globalizm tushunchasi ana shu ikki ma’noda ham bevosita insoniyat hayoti, taqdiri bilan bog‘liq bo‘lgan muammolarni va global taraqqiyot istiqbollarni qamrab oladi.

Globallashuv atamasi birinchi bor 1960-yil Giddins tomonidan foydalanilgan. 1985-yilga kelib amerikalik sotsiolog R.Robertson “globallashuv” atamasiga tushuncha bergan. Globalizatsiya atamasi birinchi bo‘lib, iqtisodchi olimlar tomonidan 1981-yildan beri qo‘llanib kelinmoqda. “Globallashuv” atamasi dastlab amerikalik olim T.Levvit tomonidan 1983-yili “Garvard biznes revyu” jurnalida chop qilgan maqolasida qo‘llangan[1].

Globallashuv – butunjahon iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiya va inifkatsiya (bir-biriga) yaqinlashuv demakdir.

Dunyoning turli davlatlarida bu atamaga rang-barang ta’rif berilgan. O‘zbekistonlik mashhur professor A.Ochildiyev ta’kidlashicha “eng umumiy ma’noda, globallashuv, bir tomondan, muayyan hodisa, jarayonlarning barcha mintaqalar, davlatlar va butun yer yuzini qamrab olganining, ikkinchi tomondan ularning taqdiriga daxldor ekanini anglatadi”. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” kitobida bu atamaga quyidagicha ta’rif berilgan: “Globallashuv – bu avvalo hayot sur’atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir”[2]. Darhaqiqat, keyingi yillarda taraqqiyot sur’atlari beqiyos ravishda jadallashdi.

Virtual o‘yin tushunchasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, hozirda ijtimoiy tarmoqlardagi o‘smirlar orasida keng tarqalgan va ommalashgan o‘yinlar tushuniladi. Hozirgi yoshlarga bu xuddiki ovunchoqdek bo‘lib qolgan. Go‘yoki bir kun davomida bu o‘yinlar o‘ynalmasa hayot ular uchun to‘xtab qolgandek tuyuladi. Bu hozirgi zamonda eng achinarli holat deb o‘ylayman. Bunday o‘yinlarning juda katta qismini bir-birini otishmalar yordamida o‘ldirishga olib boruvchi o‘yinlar sirasiga kiradi, bu esa yoshlar orasida o‘zaro nafrat, adovat tuyg‘usini avj olishiga olib kelmoqda.

Hozirda axborot tezligi keskin o‘zgarib borayotgan, ijtimoiy tarmoqlar rivojlangan zamonda yashar ekanmiz, albatta, virtual o‘yinlarga ko‘zimiz tushadi. Ana shunday virtual o‘yinlardan biri “Ko‘k kit”(Siniy kit).

“O‘lim guruhlarining” xavfli o‘yiniga 2015-yilda o‘zini poyezd tagiga tashlagan, o‘sha paytda 16 yoshga to‘lgan Nina Polenkovaning harakatlari turtki bo‘lgan. U o‘z joniga qasd qilishdan oldin ijtimoiy tarmoqdagi sahifasida “nya-poka” deya post qoldiradi va shundan so‘ng boshini kelayotgan poyezd tagiga tutadi. Joniga qasd qilishiga sabab esa yigitining tashlab ketgani bo‘lgan. Bu baxtsiz hodisa TVga taniqli blogerlarning e‘tiborini qaratdi. Bu esa o‘smirlar orasida o‘z joniga qasd qilish ommalashishiga sabab bo‘ldi. Birinchi “ko‘k kit” guruhi tashkil etilishi ham aynan shu jarayonlarga to‘g‘ri keladi. Nega bu “o‘lim guruhleri” aynan “ko‘k kit”ni ramz sifatida tanlashgan? Chunki, ko‘k kitlar tez-tez depressiya sabab o‘zini qirg‘oqqa, quruqlikka tashlab joniga qasd qilishadi. Bu juda oddiy, o‘smirlar o‘z yoshida atrofdagilarga o‘zining nimalarga qodirligini ko‘rsatishga ishtiyoqmand bo‘ladi va har qanday o‘yinda g‘oliblikka intiladi ijtimoiy tarmoqlardagi “o‘lim guruhleri” o‘smirlarning ana shu nozik tuyg‘ularini sinovdan o‘tkazish uchun ularga o‘lja sifatida qaraydi. O‘yin shartlari esa 50 qismdan iborat va 50 kun davom etib, o‘yinchining o‘z joniga qasd qilish hodisasi bilan yakunlanadi. O‘yin qoidasiga ko‘ra, ishtirokchi xavfli o‘yin shartlarini “o‘lim guruhlarining” “Meni tonggi 4:20 da uyg‘ot” buyrug‘i asosida ertalab 4:20 da tarmoqqa kirib qabul qilib oladi. Guruh yetakchisi, ularning tili bilan aytganda “curator” esa tuzoqqa ilingan o‘smirga samimiy munosabatda bo‘lib, uning qiziqishlari, kayfiyati va o‘zi haqida ko‘proq bilishga intiladi. Keyin o‘smirni tekshirib ko‘rish uchun havola yuboradi va jasurligini sinovdan o‘tkazadi. Avvaliga topshiriqlar oddiygina bo‘ladi, masalan, guruhning ramzini chizish. Ammo bu shartlar keyinchalik murakkablashib, hatto, “lezvie” bilan qo‘lini tirnab yozishga majbur qiladi. Ishtirokchi vazifalarni bajarganining isboti sifatida u berilgan topshiriqning bajarilganini suratga tushirib guruh “kuratoriga” ko‘rsatishi kerak. Ana shu taxlit “o‘lim guruhlarining” kuratori tomonidan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'yindagi 50 ta shartni bajarib borishga 50 kun davomida o'smir majbur qilinadi. “O'lim guruhlar” qo'yayotgan o'yin shartining eng so'nggi bosqichida o'smirlarning jasurligini ta'na qilaverib, eng yuqori qavatdan o'zini tashlash, tez ketayotgan avtomobilning oldini kesib o'tishi kabi topshiriqlarni bajarish asosida xudkushlikni amalga oshirishni undaydi. “O'lim guruhlar” kuratorlari berilgan topshiriqlarni o'yinga a'zo bo'lgan o'smirning so'nggi bosqichida, ya'ni xavfli kulminatsion nuqtaga bajarishdan bosh tortishga yo'l qo'ymaydi, bo'yin tovlaganlarga tahdid bilan tazyiq o'tkazish. Bu tazyiq albatta o'smirning yaqinlarini yo'q qilish to'g'risidagi xabar bo'ladi. Bunday vaziyatdan qanday qutulishini bilmagan o'smir, albatta, o'zini berilgan vazifalarni bajarish uchun o'lim domiga tashlaydi.

Statistik ma'lumotlarga 2016-yilda Rossiyada 320 nafar, Qirg'izistonda 95 nafar va Qozog'istonda 90 nafar o'smirlar shu o'yin tufayli o'z joniga qasd qilishadi[3]. Ayni paytda yoshlar orasida avj olgan yana bir virtual o'yinga to'xtaladigan bo'lsak, bu o'yin 2017-yilda chiqarilgandan buyon dunyo bo'ylab PUBGning geymerlari keskin ko'payib bormoqda. Ayniqsa o'tgan yili ANDROID va IOS talking chiqarilishi bilan o'yinning muxlislari soni keskin ko'payib bordi. Biror o'yin bunchalar mashhur bo'lishiga qaramay o'yinchilar bilmaydigan qiziqarli ma'lumotlar bor. Hammamiz PUBG o'yini haqida eshitganmiz, ammo, uni kim yaratgani ko'pchilikka noma'lum. O'yin yaratuvchisi va g'oya muallifi irlandiyalik Brendan Grin hisoblanadi. “Och o'yinlar” kitobini o'qib, yangi o'yin yaratish fikri kelgan. O'sha davrda u dasturdan butunlay bexabar edi va aynan PUBG ni yaratish uchun ushbu sohaga jiddiy kirishgan. PUBG anchadan beri ko'p o'ynaladigan o'yinlar bo'yicha jahon rekordini yangilab kelmoqda. 2017-yil dekabr oyida bir vaqtdagi PUBG o'yinchilari soni 3 million 106 ming 358 kishini tashkil etgan. Shu yilning sentabr oyida esa o'yin rekordini yangiladi. Hozirgi kunda eng ko'p o'ynaladigan 5 ta o'yinlardan biri hisoblanadi. Agar PUBGda g'olib bo'lsa, “Winner winner chicken dinner”(o'zbek tiliga tarjima qilinsa “g'olib g'olib tuvuqli kechki ovqat” degan yozuv) ko'rinadi. Bu iborani o'yin yaratuvchisining o'zi o'ylab topgan[4].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hozirgi globallashuv jarayonida taraqqiyot tezlik bilan o'sib bormoqda. Virtual o'yinlarga mutelik soniyalarda o'zgarib ko'payib bormoqda. Bunday o'yinlarni o'ynaydiganlarning ko'p qismini yoshlar, o'smirlar, hattoki qizlar tashkil etmoqda. Bu o'yinlar oqibatida qanchadan-qancha yoshlar o'z joniga qasd qilib go'yoki bu o'yindan qutulishmoqda. Aslida esa eng achinarli holat shu. Buni oldini olish uchun, eng avvalo, yoshlarning oilasidagi tarbiyasi muhiti juda katta rol o'ynaydi. Yoshligidan bolani turli sport o'yinlariga yoki to'garaklarga qiziqтира, bunday holat ancha kamaygan bo'lardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Globallashuv>

2. I.A.Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent – 2009. 231-b
3. <https://oliymahad.uz/27592>
4. <https://www.terabayt.uz/uz/post/pubg-haqida-siz-bilgan-va-bilmagan-faktlar>
5. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi 2005-yil

ZAMONAVIY JAMIYATDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Abdisalomova Zebo Sherali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya

Ushbu maqolada so‘nggi yillarda butun insoniyatni tashvishga solayotgan ekologik muammolarning kelib chiqayotganligi, oqibatlari va tabiatni asrab qolishga qaratilgan harakatlar tahlil qilingan. Muammoning yechimi sifatida insonlarda ekologik madaniyatni rivojlantirish asosiy vazifa sifatida talqin etilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, ekologik ong, globallashuv, texnologiya, qadriyat.

Insoniyat global muammolar girdobida yashamoqda. “Biz bugun insoniyat taraqqiyotining, ta’bir joiz bo‘lsa, keskin burilishlar ro‘y berayotgan tarixiy bosqichida yashamoqdamiz. Keyingi yillarda Yer yuzida keskin geosiyosiy o‘zgarishlar ro‘y berdi, xalqaro miqyosda xavfsizlik va barqarorlik tizimi izdan chiqmoqda. Globallashuv jarayonining tobora shidatli tus olishi nafaqat insoniyat imkoniyatlarini kengaytirmoqda, balki ziddiyatlarning keskinlashuvi, rivojlangan va qoloq davlatlar o‘rtasidagi tafovutning o‘shishiga olib kelmoqda. Buning oqibatida tinchlik va barqarorlikka raxna solayotgan, mohiyati va ko‘lamiga ko‘ra transmilliy xususiyatga ega turli xatti-harakatlar sodir etilmoqda”[1], - deb uqtiradi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev.

Globallashuv jarayoni barcha sohalarda bo‘lgani kabi ekologik sohada ham odamlar, ularning guruhlar, ijtimoiy jamoalari, umuman jamiyat a‘zolari ongida qaror topgan qadriyatlar tizimida ekologik dunyoqarash fenomenining o‘rni va ahamiyatini turlicha izohlanashga olib kelmoqda. Zero, tabiatni muhofaza qilish, uning resurslaridan oqilona foydalanish bilan bog‘liq ekologik qadriyatlarning Shaxs dunyoqarashidagi o‘rni va ularni yosh avlod ongiga singdirish masalalari dolzarb muammodir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Jamiyat ma'naviy qadriyatlari tarkibida ekologik madaniyatni rivojlantirish qonuniyatlarini o'rganishning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ma'naviy, mafkuraviy ta'limotlarga metodologik asos bo'lish imkoniyatlari bilan izohlanadi. Shaxs ekologik madaniyatni rivojlantirishda milliy qadriyatlarning o'rnini tadqiq qilish asosida: ma'naviy-madaniy qadriyatlar tizimidagi tarixiy, gnoseologik va ijtimoiy-amaliy manbalarning yoshlar ekologik dunyoqarashida daxldorlik hissini shakllanishiga muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxs ekologik madaniyatining ekologik idrok, tasavvur, tushuncha va tafakkur kabi sub'ektiv omillarini normativ-aksiologik reglamentlash nazariy-metodologiyasiga oid ilmiy dalillar va amaliy natijalaridan orqali jamiyatda ekologik madaniyatni yanada rivojlantirish ishlarini jadallashtirish mumkin.

Tarixdan ma'lumki, qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida amal qiluvchi qadriyatlar tizimi ming yillar mobaynida nisbatan turg'un saqlangan. Buning ustiga ularda diniy motivlar dominantlik qilgan. Masalan, Qadimgi Hindiston va Xitoy falsafiy ta'limotlarida animizm ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan. Bu holatlar qadimgi dunyoda tarkib topgan tabiat oldida sajda qilish, uning narsa va hodisalarini oliy qadriyat deb tan olish va shunga muvofiq munosabatni saqlab qolgan. Kapitalistik munosabatlar tabiatni utilitar qadriyatga aylantirdi, unga faqat merkantil munosabatni tikladi va tabiat juda kuchli antropogen ta'sirni boshdan kechira boshladi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar avvalo xalqning eng ezgu niyatlari va orzulari asnosida shakllanadi, tarqaladi hamda ravnaq topadi. Ana shunday qadriyatlardan biri bu ekologiya va atrof-muhitni muhofoza qilishga oid qadriyatlar sanaladi. Ekologik qadriyatlar nafaqat milliy, balki umuminsoniy tus olgan qadriyat sanaladi. Chunki atrof-muhit muhofozasi, tozalikka rioya qilish, tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kabi tushunchalar nafaqat bitta millat yoki davlat, balki butun dunyo xalqlari uchun zarurdir. Shu sababdan ham biz ekologik madaniyatni umuminsoniy qadriyatlar tizimiga kiritsak mubolag'a bo'lmaydi. Bugungi kunda ekologik madaniyatni rivojlantirishga juda katta e'tibor qaratilib xattoki global masala darajasiga ko'tarildi va bu borada BMT tamonidan alohida dasturlar amalga oshirilmoqda, dunyo davlatlari birlashib xalqaro deklaratsiya va kelishuvlar imzolashmoqda.

Har yili dunyoning ko'plab mamlakatlarida 15 aprel sanasi Ekologik bilimlar kuni sifatida nishonlanib kelinmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1992 yilda Rio-de-Janeyro shahrida bo'lib o'tgan atrof muhit muammolari muhokamasiga bag'ishlangan konferensiyasida dunyoning barcha mamlakatlarida insoniyatning hayot tarzi va barqaror rivojlanishi strategiyasini amalga oshirishda ekologik ta'limning ulkan ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan edi.

Ekologik ta'limning muhimligi hozirgi zamonaviy dunyoda hech kimda shubha uyg'otmasligi bilan birgalikda ko'plab mamlakatlarda ta'lim va tarbiya berishning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. Aholining ekologik madaniyatini va atrof muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishni shakllantirishga qaratilgan ushbu faoliyat – butun insoniyat kelajagi xavfsizligining garovidir.

«Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida “barcha turdagi ta’lim muassasalarida ekologiya o‘quvining majburiyligi”[2] qayd etilgan bo‘lib, ekologik ta’limning bosh maqsadi aholining barcha qatlamlarida, jumladan, umumta’lim maktablari va kollej o‘quvchilari hamda oliy ta’lim talabalarida atrof-muhitni asrash muammolariga ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.

Zamonaviy olam shunday davrni boshidan o‘tkazyaptiki, yoshlarda ekologik madaniyatni tarbiyalash ta’lim faoliyatining dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bolalarda ekologik bilimlar qanchalik kichik yoshdan shakllansa, bunday ta’lim shunchalik katta samara beradi. Shuning uchun ushbu jarayonni ilmiy tashkil qilish davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi zarur. Bugungi kunda barcha ijtimoiy ong darajalari va madaniyat shakllarining ekologik manfaatlar doirasida integratsiyalashuvi jarayonlarining kuchayishi kuzatilmoqda. Bunday vaziyatda ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonida o‘zaro bog‘liq, lekin nisbatan mustaqil ikki yo‘nalishni bir – biridan ajratib tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Birinchisi, ekologik nazariy bilimlar majmuasi asosida insoniyatning tabiatni o‘zgartirish va o‘zlashtirishdan iborat amaliy faoliyatni tashkil etuvchi ishlab chiqarish, texnika, texnologiya taraqqiyotini oqilona tashkil qilish.

Ikkinchisi, tarixiy ekologik tajribalar asosida ekologik ta’lim – tarbiya ijtimoiy institutlari yordamida kishilarda ekologik ong, tafakkur va dunyoqarashini rivojlantirishdir. Bu yo‘nalishlarni umuminsoniy ma’nfatlar negizida uyg‘un taraqqiy ettirish, pirovard natijada faol ekologik madaniyatni shakllanishida va ularning tabiatni muhofaza qilish faoliyatida katta rol o‘ynaydi.

Umuman, tabiat va jamiyat munosabatlarini ilmiy tushunish asosida ta’lim – tarbiya tizimida tegishli vosita va usullarni zamon talablari darajasida takomillashtirib, amaliyotda qo‘llash, ekologik madaniyatni rivojlantirishning zaruriy shartidir. Buning uchun ta’lim – tarbiyaning barcha yo‘nalishlarini, usullarini, vositalarini uyg‘un rivojlantirish hamon dolzarbligicha qolmoqda.

Ekologik vaziyat o‘ziga xos xususiyatga ega. Inson tabiat qudratini kuch bilan emas, balki muvozanatni buzmaganda muvofiqlashtirishi kerak. Ekologik ong insonning tabiat bilan o‘zaro ta’siri sohasidagi bilim va e’tiqodni mujassam etadi.

Ekologik bilimlar odamlar o‘zlarining hozirgi va kelgusidagi biosfera bilan qanchalik uzviy bog‘langanini, tabiatni muhofaza etish, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish va har bir insonda atrof – muhit holati uchun mas’ullik hissini tarbiyalash,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hayvonot va nabotat olamini asrash ob’ektiv zarurat ekanini tushunib etishlarining muhim sharti hisoblanadi.

Ekologik tarbiyaning muhim shakli o’quvchilarning o’z hududlarini obodonlashtirish, ko’chat – daraxtlar ekish va ularni o’z vaqtida parvarish qilish, qushlar va hayvonlar uchun uya va in qurish, buloq, ko’l va ariqlarni axlat va chiqindilardan tozalash, tuman hududiga yaqin joylashgan qishloq yoki shahar atrofidagi oromgohlarda obodonlashtirish io’larini o’tkazish va boshqa amaliy ishlaridir. Bunday ishlar natijasida yoshlarda nazariy olingan bilimlar mustahkamlanishi bilan birga tabiat bilan bog’liq zaruriy ekologik, huquqiy, axloqiy va estetik qarashlar shakllanadi. O’quvchilar insonning tabiatdagi o’rnini, ona shahri yoki qishlog’i uchun tabiat muhofazasi borasidagi faoliyatining ahamiyatini, er va havo, ko’l, daryolarni toza saqlash masalalarini hal etishda faol hayotiy nuqtai nazarining dolzarb ekanini tushunib etadilar. Aynan yoshlarning tabiatni muhofaza etish borasida maqsadga yo’naltirilgan amaliy faoliyati individual ekologik ongning shakllanishida zaruriy shart hisoblanadi.

Milliy ma’naviyatimizning serqirra va teran ildizlariga tayangan holda mafkuraviy tarbiya yo’nalishlarini ishlab chiqishda ekologik mafkura, ta’lim va tarbiya tizimini yaratish alohida o’rin tutadi.

Ekologik ongni, madaniyatni shakllantirishda nazariy ekologik bilimlarni berish bilan bir qatorda, madaniy-ma’rifiy ishlarning barcha samarali shakllari va uslublaridan, jumladan: ommaviy axborot vositalaridan, og’zaki, ko’rgazmali va texnika vositalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq bo’ladi, chunki ekologik targ’ibot aholining muayyan toifalari ongiga ta’sir etib qolmay, balki bog’cha yoshidagi boladan tortib, aholining barcha qatlamlarini qamrab olishi, hammaga tushunarli, ko’rgazmali va oshkora bo’lishi lozim. Tabiat, yer, suv, o’simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy resurslar haqida xabarlar berish bilan yosh avlod ongida tabiatga nisbatan e’zoz uyg’otib, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish borasida ekologik ta’lim-tarbiya beshigi rolini o’tashi lozim. Insoniyatni kun sayin o’sib borayotgan ehtiyojlari va sayyoramizda kamayib ketayotgan imkoniyatlari o’rtasidagi muvozanatni barqarorligini ta’minlash, tabiatni muhofaza qilish uchun har birimiz ekologik bilimlarga ega bo’lmog’imiz zarur.

Sayyoramiz kelajagi o’sib kelayotgan yosh avlodning ekologik madaniyatiga bog’liq. Yoshlar o’rtasida ekologik bilim, ong, madaniyat hamda ekologik ta’lim-tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish, ekologiya sohasini ilg’or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashishini, yoshlarning Ona tabiatni sevishtirish va uni ko’z qorachig’idek asrashga qaratilgan bilim va ko’nikmalarini oshirishni davrning o’zi talab etmoqda. Mazkur xayrli ishlarni amalga oshirishda keng jamoatchilikning roli beqiyosligini barchamiz unutmasligimiz lozim.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yer yuzidagi hozirgi ekologik vaziyat turli madaniyatlarda tabiat muhofazasiga munosabatning qandayligini o'rganish masalasini dolzarb vazifa darajasiga ko'tardi. Umuman olganda, madaniyat (kultura) termini dastlab erga, moddiy narsalarga ishlov berishni anglatganligi bois, bu tushuncha mazmunida ekologik ijtimoiy faoliyat aks etishini ham esdan chiqarmasligimiz kerak.

Shu ma'noda inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni garmonik tashkil etish uchun, barcha tipdagi madaniyatlar mazmunidagi ekologik qadriyatlardan unumli foydalanishni ta'lim va tarbiya tizimlarining muhim vazifasi qatoriga kirishi lozim. Bu, ***bir tomondan***, dunyo xalqlari ekologik madaniyatlari rivojiga, integratsiyasiga va dunyoqarashi transformatsiyasiga hissa qo'shsa, ***ikkinchi tomondan***, global va keskinlashayotgan ekologik vaziyatni yumshashiga, pirovardida uning echimiga olib keladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2017. 33-б..
2. Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни. 09.12.1992.
3. Икромов Э, Абдуллаев А, Йўлдошев А. Экологик назорат тизими. Иқтисод журнали. 1998 й., 2-сон.
4. Мамашокиров С., Усмонов Э. Барқарор тараққиётнинг экологик хавфсизлик масалалари. –Тошкент: Фан. 2009,- Б.105-163.

XALQNING MA’NAVIY TARBIYASINI YUKSALTIRISHDA MILLIY G’OYANING O’RNI

Daliyeva Dilnoza Dilmuratovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya: Xalqning ma’naviy tarbiyasini yuksaltirishda milliy g’oyaning o’rni beqiyosdir. Milliy g’oya xalqning birlik va yaxlitligini ta’minlaydi, uni bir maqsad sari birlashtiradi va kelajakka ishonch bilan qadam bosishga undaydi. Ushbu maqolada milliy g’oya xalqning tarixiy xotirasini saqlab qolish, milliy madaniyat va an’analarni rivojlantirish, xalqning o’ziga bo’lgan hurmatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi vosita sifatida tahlil etilgan.

Kalit so’zlar: Milliy g’oya, Milliy tiklanish, ma’naviyat, tarix, o’zlik.

Milliy g’oya jamiyat a’zolarining ongi va qalbiga ma’naviy va tarbiyaviy ishlari orqali singib borish bilan bir qatorda, u kishilarda birlik, birdamlik, hanjihatlik, xamkorlik, faollik, fidoiylilik shakllarda namoyon bo’ladi.

Milliy g’oya, ma’naviyat sohasidagi ishlarni, inson ongi va qalbiga bunyodkor g’oyalarni singdirish orqali amalga oshirish mumkin. Milliy g’oya, ma’naviyat jamiyatning umumiy manzarasiga ham, har bir shaxsning intellektual ruhiy qiyofasiga ham katta ta’sir ko’rsatadi.

Ma’naviyat va jamiyatning yangilanishida milliy ma’naviyatga munosabat, osoyishta hayot, do’stlik va totuvlikni qadrlash, turli muammolarni birgalashib, hal qilish kabi ibratli qadriyatlar jamiyat tafakkurining yangilanishiga kuchli ta’sir qilmoqda. Haqqoniy tariximizni tiklash borasida amalga oshirgan ishlarimiz, ana shunday yangilanish jarayonlari tufayli bugun odamlarimizning ongu tafakkuri, ularning Vatan taqdiriga, yon atrofda yuz berayotgan voqea-hodisalarga munosabati tubdan o’zgarmoqda. Aholimizning amalga oshirilayotgan keng ko’lamli yangilanishlarga daxldorlik hissi, mamlakatimizning kelajagiga bo’lgan ishonch ortib bormoqda.

Tarixdan ma’lumki, jamiyat a’zolarining intellektual salohiyati ortib borishi bilan jamiyatni ongli ravishda boshqarish, uni aniq bir maqsadga yo’naltirish imkoniyati ortib boradi. Bu esa jamiyatni aniq bir maqsadga muvofiq ravishda oqilona boshqarishga yordam beruvchi buyuk insonparvarlik, taraqqiyparvarlik mohiyatini o’zida mujassamlashtirgan milliy g’oyani yuzaga kelishiga zamin hozirladi. Barcha zamonlarda ham jamiyatni yuksaklik sari etaklovchi xalqning, millatning yagona g’oyasini ishlab chiqish va uni rivojlantirish masalalari o’z dolzarbligini yo’qotmagan. Bu ishni munosib uddalay olgan millat insoniyat taraqqiyotining eng oldingi saflariga o’tib olgan bo’lsa, bu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

vazifani munosib uddalay olmagan yoki mavjud milliy g‘oyani rivojlantirishda xato va kamchiliklarga yo‘l qo‘ygan xalqlar esa tanazzulga yuz tutib, birin-ketin tarix sahnasidan ketganligiga ham insoniyat guvoh. Shu ma’noda milliy va umuminsoniy maqsadlarni o‘zida jamlagan xalq, millat g‘oyasini shakllantirish va uni rivojlantirishning murakkablik darajasining yuqoriligiga sabab shundaki, hozirda butun dunyo mamlakatlarini qamrab olgan globallashuv jarayoni hayotning barcha sohalariga, jumladan ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy sohalariga ko‘rsatayotgan salbiy ta’sirlarining ortib borishi va bu salbiy ta’sirlar XXI asr kishisida loqaydlik, beparvolik, daxldorlik hissini susayib ketishi har qanday qadriyatlarga nisbatan umumiy nazar bilan qarash kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda. Bu illatlar esa jamiyat a’zolarining yagona maqsad-muddaolar atrofida birlashish qobiliyatini susayib ketishiga olib kelmoqda. Aynan shu omillar milliy g‘oyani rivojlantirishning ijtimoiy-ahloqiy asoslarini izchillik bilan tadqiq etish, ijtimoiy hayotning har bir qatlamiga munosib ijtimoiy-ahloqiy tamoyillarni ishlab chiqish zaruratini orttirmoqda.

Milliy g‘oya-millatni o‘tmishi, buguni va istiqbolini o‘zida mujassamlashtirgan, uning tub manfaatlari va maqsadlarini ifodalab, taraqqiyotga xizmat qiladigan ijtimoiy g‘oya shakli. Milliy g‘oya har bir millatga mansub kishilar uchun umumiy faoliyat mezon, ularni birlashtiruvchi va muayyan maqsadga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi. U muayyan millatning tabiiy-tarixiy rivojlanishi jarayonida, moddiy va ma’naviy hayot sharoitlari ta’siri natijasida, milliy ruh va yashash tarzi, siyosiy tuzum va ijtimoiy tizim bilan bog‘liq maqsad va ideallar hamda umumiy qadriyatlar tizimi bilan tavsiflanadigan va milliy makonda o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladigan g‘oyalardan biridir.

Milliy g‘oya o‘z mohiyatiga ko‘ra, xalq, millat taqdiriga daxldor bo‘lgan, qisqa va uzoq muddatda hal etilishi kerak bo‘lgan vazifalarni ham aks ettiradi. U yoki bu g‘oyaning milliy g‘oya sifatida maydonga chiqishi millatning o‘tmishi, mavjud holati bilan bevosita bog‘liqdir. Zero, ana shu ikki negizga tayangan holdagina u millatning qisqa yoki uzoq vaqtda erishishi lozim bo‘lgan maqsad-muddaolari va mo‘ljallarni to‘g‘ri ifodalay olishi mumkin. Besosita O‘zbekiston misolida ko‘radigan bo‘lsak, mustaqillikka erishganimizdan, ya’ni 1991-yildan 2016-yilga qadar «Milliy tiklanish» g‘oyasi 2016-yildan hozirgi kunga qadar «Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari» degan ulug‘ maqsad davlatimizning bosh g‘oyasini ifoda etmoqda.

Tom ma’nodagi milliy g‘oya oxir-oqibatda ozmi-ko‘pmi insoniyat taqdiriga ta’sir qiladi. Shu ma’noda har qanday milliy g‘oyada umuminsoniy mohiyat mavjud bo‘ladi. Ammo aniq bir millat yoki insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan g‘oyalar ham bor. Aytaylik «milliy yarash» g‘oyasi fuqarolar urushi ketayotgan davlat uchun hayotiy mazmunga ega bo‘lsa, «Manfaatli hamkorlik» g‘oyasi dunyoning barcha mamlakatlari uchun birdek ahamiyatlidir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yurtimiz mustaqillikka erishganidan so‘ng uning oldida ilgari mavkura yakkahokimligini tugatish hamda uning o‘rnida mavkuraviy bo‘shliq paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘ymaslik vazifasi turar edi. Zero mavkuraviy bo‘shliqning yuzaga kelishi jamiyatda parokandalik kelib chiqishiga zamin hozirlagan bo‘lar edi. Shu ma’noda, jamiyatni yagona maqsad atrofida birlashtiruvchi milliy g‘oyani ishlab chiqish obektiv zaruratga aylandi. Mazkur maqsad «milliy tiklanish» g‘oyasida o‘z aksini topdi. Milliy tiklanish g‘oyasida mujassamlashgan vazifalarning O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Abdug‘anievich Karimov boshchiligidagi izchillik bilan amalga oshirilgan natijasida xalqimiz o‘zining milliy manfaatlarini anglab etdi. Bu jarayon keng xalq ommasiga milliy mustaqillikning jamiyatimiz uchun ahamiyatini, uning siyosat, iqtisodiyot, ma’naviy hayot sohalariga ko‘rsatadigan ijobiy ta’sirini singdirish, mustaqilligimizni mustahkamlashda fuqarolarning faol ishtirokini ta’minlash hamda yaqin va uzoq kelajakka mo‘ljallangan maqsad va istiqbolli rejalarni belgilab olish kabi bir qator amaliy tadbirlar orqali amalga oshirildi. Bu harakatlar tez orada o‘z natijasini berdi, ya’ni xalqda milliy o‘zligini anglash hissi paydo bo‘ldi.

Ma’naviyat aniq shakllarda namoyon bo‘ladigan ijtimoiy hodisadir. U faqat insonga xos xususiyatdir. Inson ma’naviyati bilan tirik. Ma’naviyat insonga insoniy mazmun baxsh etadi. Ya’ni odam farzandi ma’naviyat sohibi bo‘lganligi, aql-idrok va tafakkurga, imon va e’tiqodga, odob-axloqqa, sharm-hayo va or-nomus singari fazilatlarga ega bo‘lgani uchun inson degan sharaflilik nomga sazovordir. Ma’naviyat insonlarning o‘zaro munosabatlarida, uning hayotiy tajribalari davomida shakllanadi va rivojlanadi. Har bir inson o‘z ma’naviyatini o‘zini shaxs sifatida anglagandan boshlab, to umrining oxirigacha shakllantirib va rivojlantirib boradi. SHuning uchun jamiyat a’zolarining ma’naviyatini yuksaltirish, ijtimoiy hayotning har qanday sohasidagi munosabatlarni ma’naviy asoslarda yo‘lga qo‘yish milliy g‘oyani rivojlantirishning ijtimoiy-ahloqiy masalalarining asosiy tamoyillaridan biri sifatida baholanadi. Insonlar ma’naviyatini yuksaltirishda ko‘p asrlar davomida yuzaga kelgan, ajdodlar dahosini o‘zida namoyon etadigan, xalqning umumiy va bebaho boyligi sifatida e’tirof etiluvchi ma’naviy merosning o‘rni beqiyosdir. Ma’naviy meros tarkibiga tarixiy, ilmiy, madaniy va diniy merosni kiritish mumkin. Zero ajdodlarimiz qoldirgan boy ma’naviy meros, jumladan, «Avesto»da ilgari surilgan ezgu g‘oyalar, Farobiy, Navoiy, Bobur, Furqat, Behbudiy, Fitrat, Cho‘lpon, Avloniy va shu kabi bir qator allomalar asarlarida ifodalangan yuksak umuminsoniy fazilatlar ma’naviyatimizning qadimiyligini, mazmunan chuqurligini va shu bilan birgalikda bugungi kundagi salohiyati cheksiz ekanligini to‘la namoyon etadi. Mazkur ma’naviy merosni ilmiy asosda to‘la organib chiqish, hali o‘rganib ulgurmaganlarini atroflicha tadqiq etish har bir shaxsga milliy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'naviyatning tarkibiy qismi hisoblanuvchi mamlakatning millatning, xalqning ajralmas bo'lagi ekanini his qilish imkonini beradi.

Milliy g'oyaning mazmun-mohiyatini millat taqdirini belgilash, uni olg'a intilishga undaydigan motiv, kun tartibidagi asosiy masalani hal etishga qaratilgan mazmunli va lo'nda g'oya desak, milliy g'oyaning mazmun-mohiyatini belgilash, uni olg'a intilishga undaydigan motivdir. Shuni ta'kidlash kerakki, mustaqil O'zbekiston o'zining rivojlanishi va milliy o'ziga xosligini shakllantirish jarayonida o'zining kelib chiqishi, an'analari, ma'naviy va madaniy tamoyillari, tarixi, ya'ni o'zbeklarning qaerdan, qachon va qanday paydo bo'lganligini bilishga intilgan.

Mustaqillik bizni porloq rivojlanish imkoniyatlariga ega qildi. Xalqimiz katta orzu-maqсадlar va intilishlar bilan yashayapti. Huquqiy davlat, adolatli fuqarolik jamiyati oldimizda turgan nurafshon manzildir. Ammo bu manzillar o'z-o'zidan dunyoga kelmaydi, uni o'z-o'zidan mashaqqatsiz, izlanishlarsiz, yatatuvchilik, ijodkorlik ishlarisiz egallanmaydi. YAngi jamiyat yuksak darajada rivojlangan ongni, ma'naviy kamolotni yanada baland bosqichga ko'tarilishini taqozo etadi. Ilg'or demokratik qoida va tushunchalar bilan boyigan milliy istiqlool mafkuramiz ana shu yangi ma'naviyatning hal qiluvchi mezonlaridan biridir.

Zero «O'zbekiston jamiyatining milliy istiqlool mafkurasini, o'z mohiyatiga ko'ra, xalqimizning asosiy maqsad-muddaolarini ifodalaydigan, uning o'tmishi va kelajagini bir-biri bilan bog'laydigan, asriy orzu-istaklarini amalga oshirishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir».

Shuning uchun ham milliy istiqlool mafkurasini chuqur egallay olsakkin, u dunyoqarashimizning ajralmas qismiga aylansagina, qalbimizdan mustahkam o'rin olsagina Vatanimiz va xalqimiz taraqqiyotining oldida turgan ulkan vazifalarni amalga oshirishimiz mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2019-yil 7-may PQ-4307-son // Toshkent, Xalq so'zi. /2019-yil 4-may № 78 (6710)
3. Mirziyoyev Sh.M. „Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir”T.. O'zbekiston, 2-jild 2018 244-bet
4. Tulyanov J., Qodirov B., G'ofurov Z “Ma'naviy yuksalish sari” T. Mehnat 2000

MILLIY G‘OYANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O‘RNI

Bektemirova Diyora Shuxrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Keng ommani ma‘naviy va ma‘rifiy jihatdan tarbiyalash, ularning umumiy ma‘naviy saviyasini yuksaltirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bo‘sh vaqtlarini samarali o‘tkazishga ko‘mak beruvchi tadbirlar tizimini ifodalovchi tushuncha ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar mazmuni, maqsad-muddaolari har bir zamon va makonning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma‘rifiy, g‘oyaviy, mafkuraviy xususiyatlariga chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar tushunchasi keng ma‘noda o‘quv muassasalari ta‘lim-tarbiya maskanlari, klublar, axbort-resurs markazlari, madaniyat va istirohat bog‘lari faoliyatini qamrab oladi. Bunda muzey, kinoteatr, teatr va boshqa madaniy-ma‘rifiy muassasalar, shuningdek, OAV, jurnallar Internet, radio muhim o‘rin tutadi. Asrlar o‘tishi bilan ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar muassasalarining keng tarmog‘ining tashkil etilishi, ularning o‘sishi va takomillashuvi bilan unga rahbarlik qilish jarayoni ham mukammallashib borgan.

Inson dunyoqarashini shakllantirish ma‘naviy-ahloqiy tarbiya, g‘oyalar targ‘iboti, iqtisodiy bilimlarning ilmiy-texnikaviy targ‘ibot-tashviqoti, estetik va jismoniy tarbiya, badiiy havaskorlik, madaniy dam olishni tashkil etish, yosh iste‘dodlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarning turli yo‘nalishlaridir. Ezgulik va mehr-oqibat ulug‘vorlik va go‘zallik, vijdoniylik va mehr-shafqat, boshqalarga hurmat hamda tabiat bilan uyg‘unlikni saqlash kabi ma‘naviy xislatlar har bir kishiga asta-sekin ma‘naviy -ma‘rifiy ishlar orqali singdirib boriladi. Keyingi yillarda milliy g‘oyani shakllantirish, an‘analarni qadrlash, urf-odatlar, milliy qadriyatlarni tiklash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. Ma‘naviyat va ma‘rifat sohalarida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilar va shifokorlar, olimlar va ziyolilar va boshqa sohalaridagi mutaxassislarining ijodiy faoliyati uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Hozirgi zamon hayot talabiga binoan ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni yangi, davr talabi va mafaatlariiga mos takomillashgan tizimi shakllantirildi. Bu sohadagi ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarning yo‘nalishi har bir kishi ongi va qalbiga milliy g‘oyani singdirish barkamol avlodni voyaga etkazish, ezgulik, bag‘rikenglik, insonparvarlik, mehr-oqibat, iymon-e‘tiqodni tarbiyalashga, ma‘naviyatning milliy-etnik asoslari va zamonaviylikni uyg‘unlashtirishga qaratilgan.

Milliy g‘oyaning jamiyat taraqqiyotidagi tarixiy o‘rnini, uning o‘tmishini, buguni va kelajagini aniqlash uchun avvalo “millat”, “g‘oya”, tushunchalariga to‘xtalib o‘tish zarur. Bir guruh olimlarning fikricha, “millat” atamasi qadimgi Rimda ozchilik ma‘nosida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishlatilgan. Bugungi kunda “millat” atamasining son-sanoqsiz ta’riflari mavjud. Masalan bir paytlar u tashqi olamni aks ettiruvchi ijtimoiy ong shakli bo’lgan bo’lsa, endi u kishining asosiy e’tiqodi sifatida almashtiriladi. Milliy g’oya jamiyatning muayyan yo’nalishdagi rivojlanish hajmi va yo’nalishini belgilab beruvchi vositadir. Milliy g’oya jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichida uning asosiy birlashtiruvchi omili sifatida o’rin tutadi. Demak shaxs ijodida uning hayotiy mavqeini belgilovchi, uni ilhomlantiradigan va shu bilan birga jamiyatning barcha a’zolarini birlashishga etaklovchi qadriyatlar g’oyasi mavjud. Insonning hayoti va faoliyati, hayotga qarashi kasbiga bog’liq. Insonning hayotdagi faol pozitsiyasi mehnat jarayonida belgilanadi, mustahkamlanadi. U harakat va nutqning birligida, shaxsning o’z oldiga qo’ygan maqsadlarini amalga oshirishdagi faolligida hamda nazariy bilim, ko’nikma va ishbilarmonlik qobiliyatini amalga oshirishda namoyon bo’ladi. Milliy g’oya davlatning shakllanishi, milliy o’z-o’zini ongning rivojlanishi va milliy o’zlikni anglashning qaror topishi orqali yanada mustahkamlanadi.

Jamiyatning zamonaviy rivojlanishidagi asosiy tendensiya insoniyat o’z taraqqiyotining yangi bosqichga qadam qo’yganligini ko’rsatdi. Har bir jamiyatning o’ziga xos rivojlanishi mavjud. Milliy g’oya izlashga intilish ham ana shu vaziyatdan kelib chiqqan. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-maydagi PQ-4307-son “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida»gi Qarorida qayd qilinganidek, “...jahonda kuchayib borayotgan hozirgi davrda yoshlar o’rtasida milliy qadriyatlarga g’oyaviy-mafkuraviy kurashlar keskin davom etayotgan, ma’naviy tahdidlar bepisandlik, zararli yot g’oyalar ta’siriga berilish, jinoyatchilik va ekstremizm harakatlariga adashib qo’shib qolish holatlari hamon uchramoqda”²¹².

Milliy g’oya va tarixiy o’zlikni anglashning madaniy me’rosga nisbatan sezgirligi shunchalik kattaki, o’tmishdagi buyuk xalqlar avlodlarining ma’naviy qashshoqligiga ham sababchi, deyish mumkin. Xalqning o’z-o’zini anglashini madaniy-tarixiy ildizlardan ajratib bo’lmaydi, bundan tashqari, u innovatsion rivojlanish jarayonida “singdirilgan” kuchli madaniy-falsafiy an’analarsiz rivojlana olmaydi. Xuddi shu an’anani hisobga olmaydigan madaniy yangilik bo’lishi mumkin emas. Zero, O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Biz ajdodlarimizning donishmandlik an’analariga amal qilib, ularning g’oyalarini teran anglagan holda, qat’iy islohotlarni amalga oshirmoqdamiz, mamlakatimizning yangi qiyofasini shakllantirish yo’lidan bormoqdamiz”²¹³.

²¹² Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida

²¹³ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2019-yil 7-may PQ-4307-son // Toshkent, Xalq so’zi. /2019-yil 4-may № 72 (6710)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Milliy g‘oya bugungi kunda milliy intilishlarga zid bo‘lmaydi. Aksincha, milliy g‘oya asosida tarbiyalangan ongina millatimiz «men»ini saqlab qolishning kafolati bo‘la oladi. Binobarin, madaniy-falsafiy merosni faol rivojlantirish milliy o‘z-o‘zini anglash dinamikasi, o‘zbek xalqining milliy o‘ziga xosligini mustahkamlash va milliy g‘oyani shakllantirishda hozir ham, hozirgi davrda ham muhim ma‘naviy-ahloqiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Milliy g‘oya milliy ongdan ustun bo‘lgan nuqtai-nazar bo‘lib, o‘sha tarixiy davrda millatning o‘z-o‘zini bilishida yaqqol namoyon bo‘ladi²¹⁴.

Milliy g‘oya xalqni, millatni birlashtiradi. Jamiyatning har bir a‘zosini ma‘naviy kamolotga erishishini ta‘minlab beradi. Milliy g‘oya jamiyatning har bir a‘zosida yuksak ma‘naviyat belgilaridan hisoblangan vatanparvarlik, fidoiylilik singari fazilatlarni shakllantiradi. Ularni ozod va obod Vatanni yaratish yo‘liga safarbar etadi. Milliy g‘oya ma‘naviy hayotni yuksaltirish yo‘lidagi olijanob vazifalarni bajarish bilan birga jamiyatning har bir a‘zosida farovon hayotimizga ishonchni shakllantirib beradi. Yurtboshimiz milliy g‘oya jamiyatni yuksaltirish va ma‘naviy etuklikka erishish yo‘lidagi, jamiyat a‘zolarini oliy maqsadlar sari etaklab boruvchi misoli bayroqqa o‘xshatadi. Milliy g‘oya umumtaraqqiyot yo‘lidagi jipslashuvni ta‘minlab beradi. U O‘zbekistonda istiqomat qilayotgan barcha xalqlarning tilidan, e‘tiqodidan, jinsidan qat’iy nazar barcha o‘zbekistonliklarning manfaatlarini ifodalay bilishi kerak. Milliy g‘oya har bir shaxsning ma‘naviy kamolotga erishish yo‘lida shart-sharoit bo‘lib o‘zligini erkin namoyon etishga xizmat qilishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2019-yil 7-may PQ-4307-son // Toshkent, Xalq so‘zi. /2019-yil 4-may № 78 (6710)
3. Mirziyoyev Sh.M. „Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir“ T.. O‘zbekiston, 2-jild 2018 244-bet
4. Tulyanov J., Qodirov B., G‘ofurov Z “Ma‘naviy yuksalish sari” T. Mehnat 2000

²¹⁴ Mirziyoyev Sh.M. „Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir“ T.. O‘zbekiston, 2-jild 2018 244-bet

TA'LIM TASHKILOTLARI VA MAHALLALARDA TARBIYANING UZVIYLIGINI TA'MINLASH

Babajanov Shuxratbek Adilbek o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya. Yoshlarning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini shakllantirishda, har jihatdan barkamol etib tarbiyalashda ta'lim tashkilotlari va mahallalarda tarbiyaning uzviyligini ta'minlash dolzarb masala ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *yoshlar, tarbiya, tarix, yuksak ma'naviyat, kelajak.*

Albatta bola tarbiyasi o'ta murakkab va mas'uliyatlidir. Bu har ota-onadan o'z ustida muntazam ishlashni talab etadi. Bugungi kunda oilaviy tarbiyaning qiyinlashuvi shundaki, jamiyat taraqqiy etib borgan sari har tomonlama etuk insonni shakllantirish talablari ortib boraveradi. Ta'lim-tarbiya, odob-axloq bolalikdan berilgani ma'qul. Rasululloh (S.A.V) «Birortangiz o'z farzandlaringizni tartib-intizomga o'rgatsa, bu har kuni sadaqa bergandan yaxshiroqdir», deya marhamat qilganlar.

Bolalarni intizomga o'rgatish oila mustahkamligiga asos bo'ladi. Islom shu ma'noda ota-onalarni o'z farzandlariga sog'lom tarbiya berishga rag'batlantiradi. Hadisi sharifda «Farzandlaringizni hurmat qiling va ularni yaxshi xulq bilan xulqlantiring» deb ta'kidlagan.

Yoshlarning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini shakllantirishda, har jihatdan barkamol etib tarbiyalashda buyuk mutafakkir ajdodlarimiz merosi katta ahamiyat kasb etadi. Zero hayotning asl mazmun-mohiyatini anglab etishga o'z umri va salohiyatini bag'ishlagan allomalarimizning asarlarida sog'lom avlod tarbiyasi bilan bog'liq masalalarga alohida o'rin berilgan. Sharq allomalari o'z asarlarida farzandlarga ta'lim va tarbiya berish, ularni ma'rifatu madaniyatga etaklash muammolariga e'tibor berilgan.

Yurtimiz ulamolari o'z asrlarida farzandining chiroyli odobidan umid qilgan ota-ona, uni muntazam ravishda husni xulq asosi bo'lgan muomala odobining quyidagi qirralari bilan tanishtirib borishi muhim ekanligi alohida ta'kidlanganlar:

-farzandingiz odamlar bilan muomalada shirinso'z, muloyim, bosiq va kamar bo'lishiga e'tibor qarating;

-yoshi ulug' kishilar, ustozlar bilan muomalada ularning ko'ziga tik boqmay, gaplarini jim tinglash, savollarigagina javob qaytarish, buyruqlarini sidqidildan bajarishga o'rgatish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

-odamlar hursandchiligini baham ko‘rish, g‘am-anduhidan qayg‘urish, mol-mulkiga hiyonat qilmaslik, yaxshilikka chorlab, yomonlikdan qaytarish husni xulq egalariga xos fazilatlardandir. SHuning uchun farzandingizga ana shu xislatlarni yoshligidan singdirish payida bo‘ling;

Mehr-muhabbat berishda ham me‘yorni saqlay bilish kerak, bolaning barcha aytganlarini qilish, barcha to‘g‘ri-noto‘g‘ri xatti-harakatlarini ma‘qullash yoki xatto indamaslik farzandning umuman tarbiyasiz bo‘lib o‘‘sishiga olib keladi. Ortiqcha erkalash bolani har jihatdan sustlashtirib qo‘yadi, mehr ko‘rsatish esa uni yanada faol bo‘lishga undaydi. Erka o‘sgan bola faqatgina shaxsiy manfaatlarni ko‘zlaydigan, mas‘uliyasiz bo‘lib voyaga etadi. Shuning uchun ham farzandning barkamol bo‘lib etishishida ota-onaning xizmati juda zarur va muhimdir.

Bugungi kunda farzand tarbiyasida ijtimoiy muammolardan biri uyali telefonlardagi tajovuzliklar hamda ijtimoiy tarmoqlar to‘ri tobora avj olmoqda. Ushbu zamonaviy kommunikatsiya vositalari muhim aloqa vositalari bo‘lish bilan birga ba‘zi ma‘naviyati to‘liq shakllanmagan sust yoshlarga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoq ta‘siriga tushib qolgan yoshlarga ota-onalar, o‘quv muassasalari bilan birgalikda yondoshib aloqa vositalarining asl mohiyatini tushuntirib berishlari lozim.

Tarbiya qoidalari Sharq va Markaziy Osiyo faylasuf donishmandlarning fikrlari va milliy pedagogikasi erishgan yutuqlarga asoslanadi. Tarbiyaning mazmuni, tashkil etishi, usullari va ularga qo‘yiladigan talablar shu qoidalarda o‘z ifodasini topadi. Oilada tarbiyaning olib boriladigan tarbiya qoidalariga quyidagilarni kirirtish mumkin:

- tarbiyaning ma‘lum maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyaning insonparvarligi va demokratligi;
- tarbiyaning hayot va mehnat bilan bog‘liqligi;
- tarbiyada milliy va umuinsoniy qadriyatlarning ustuvorligi;
- tarbiyalanuvchining yoshini va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish;

Tarbiya usuli tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorligidagi faoliyat va ta‘ir ko‘rsatish usullaridir. Oilada bola shaxsini asoslari tarkib topdiriladi, maktabga borganda esa bola shaxs sifatida shakllangan bo‘ladi. Bolani tarbiyalashda asosiysi ota-ona bilan bola o‘rtasida qalban yaqinlikka va ahloqiy bog‘liqlikka erishishdir.

O‘zbek xalqi o‘zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta‘lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do‘stlik, iymon-e‘tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuinsoniy fazilatlarni shakllantirishning o‘ziga xos tajribasini to‘plagan. Bizga ma‘lumki, ma‘naviy-ahloqiy fazilatlar hech qachon o‘z-o‘zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularni keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mavjuddir. Zero, har qanday ahloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasida vujudga keladi va muayyan qonuniyat sosida rivojlanib boradi.

Uzoq va boy tarixga ega bo‘lgan Markaziy Osiyo xalqlari o‘zining ta’lim-tarbiyaga oid boy merosini yaratib, takomillashtirib, yoshlarni insonparvarlik, ilmparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, insonlarga va tabiatga do‘stlik, sahiylik kabi umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan. Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma’naviyatimizning o‘zagini tashkil etadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimiz ta’lim tarbiyasida keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, «Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o‘tmishi, shuningdek istiqboli uchun ham kuch va fidoiylilik manbai hisoblanadi». Har bir xalqning ta’lim-tarbiyaga oid an‘analari borki, ular pedagogik tafakkur taraqqiyotining asosi bo‘lib xizmat qiladi va bola tarbiyasi haqidagi tasavvur va qarashlarni ifodalaydi. Har bir ota-ona o‘z farzandlarini barkamol inson bo‘lishini istaydi, o‘zlari eta olmagan orzu-umidlariga bolalarni etishishini o‘ylaydi. Bolalarning har bir yutug‘idan quvonishadi, mag‘lubiyatidan tashvishga tushishadi. Farzandlarini baxtli ko‘rish ular uchun eng baxtiyor damlar hisoblanadi. Buning uchun ularga bor kuch-quvvatini sarflashadi.

O‘tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma’naviyat, odob-axloq saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqilona munosabat haqida o‘z qarashlarini bayon etganlar. Buyuk ajdodlarimiz merosini chuqur o‘rgangan holda bugungi yoshlar tarbiyasida ularni qo‘llash katta yutuqlarga erishishimizga yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

5. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2019-yil 7-may PQ-4307-son // Toshkent, Xalq so‘zi. /2019-yil 4-may № 78 (6710)
7. Mirziyoyev Sh.M. „Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir“ T.. O‘zbekiston, 2-jild 2018 244-bet
8. Tulyanov J., Qodirov B., G‘ofurov Z “Ma’naviy yuksalish sari” T. Mehnat 2000

ZAMONAVIY KO‘RINISHDAGI MA’NAVIY TAHDIDLAR

Yo‘ldosheva Marg‘uba Laziz qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Hozirgi zamon jamiyatini ko‘proq postmodern jamiyati deb atash keng tarqalgan. Uning asosiy belgilari: ishlab chiqarishda yuksak texnologiyalar qo‘llaniladi, axborot texnologiyalari nafaqat ommaviy kommunikasiya sohasiga, shuningdek jamiyat hayotining barcha sohalariga, hatto ishlab chiqarishga ham kirib keldi, softver (elektron aloqa xizmatlari) sohasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotning uzviy tarmog‘iga aylandi, jahon taraqqiyotida globallashuv tendensiyasi vujudga keldi, ommaviy madaniyat keng tarqalgan ijtimoiy hodisaga aylandi, inson ongi, tafakkuri va xulq-atvori, jamiyat mentaliteti ancha o‘zgardi. Natijada ba’zi bir mumtoz qadriyatlar deformasiyaga uchradi, ular o‘rnini esa ayrim hollarda soxta qadriyatlar egallamoqda.

Jamiyatda turli-tuman axborotlar oqimi shunchalik kuchayib, ko‘payib ketdiki, mutaxassislar tomonidan “axborot portlashi”, deb nomlanmoqda. Tabiiyki, portlash oqibatlari doim ham ijobiy bo‘lavermaydi, u larzalarni, o‘pirilish va vayronalarga ham olib keladi. Axborot portlashi har xil ziddiyatli, axborot xurujiga sabab bo‘ldi. Oddiy inson yopirilib kelayotgan axborotning mag‘zini chaqib ko‘rishga, sarasini sarakka, puchagini puchakka ajratishga, tanqidiy tahlil qilib, baholashga ulgurmayotir[1].

Ayrim axborotni baholashga uning ma’lumoti va saviyasi yetishmayotir. Tanlab tizimlashtirilgan axborotlar xuruji yordamida turli RR (piar)- kompaniyalar orqali omma ongi boshqarilmoqda.

Internet tarmog‘i, xorijiy telekanallar, uyali aloqa tizimi va hokazo vositalar orqali tarqatilayotgan turli g‘ayri milliy g‘oya va qarashlar yoshlar ongiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq o‘nlab yangi gazeta va jurnallar, xususiy radiostantsiyalar, telestudiyalar tashkil topdi va shakllanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Mazkur nashrlarning g‘oyaviy yo‘nalishi, e’lon qilinayotgan maqolalardagi ma’naviyat masalasi eng dolzarb muammolardan biri sifatida yuzaga qalqib chiqmoqda.

Nashr muassisi va bosh muharrir bevosita e’tibor qilishi shart bo‘lgan bu muammolar millat peshvolari — ziyolilarni o‘ylantirishi kerak. Toki, biz shu xalqning farzandi ekanmiz, hech birimizga uning axloqiy qadriyatlarini, qalb kechinmalarini ermak qilish huquqi berilmagan. Qator xususiy nashrlarda to‘xtovsiz, ta’bir joiz bo‘lsa, kim o‘zarga e’lon qilinayotgan «ijod» namunalarini millat ma’naviyatiga tajovuz, deb tushunish mumkin. O‘zbek mentalitetining yorqin ifodasi bo‘lgan uyat, or-nomus,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

andisha, g'ururni («Er yigitning uyalgani — o'lgani», «Uyat — o'limdan qattiq» xalq maqollari) arzon pullayotgan, toptayotgan hamkasblarimiz zimmasida istiqlool mas'uliyati ham bor. Ayrim xususiy gazeta sahifalarida zo'ravonlik, fahsh, shahvoniyatga boshlovchi hikoya va qissalarni uchratishimiz mumkin.

Bu yerda gap nodavlat nashrlar faoliyati xususida bo'lib, aksariyat gazetalardagi shahvoniy hikoya va maqolalarga o'z munosabatimizni bildirar ekanmiz, shunday Gazeta ochishdan maqsad — pul topish, daromadli bo'lish. Lekin bu xalqning ma'naviy tubanlikka, tor dunyoqarashga sudrash hisobiga bo'lmasligi kerak, Lekin ko'pgina xususiy gazeta sahifalarida zo'ravonlik, fahsh, shahvoniyatga boshlovchi hikoya va qissalarni uchratishimiz mumkin. Negaki, bu bozor iqtisodiyoti. «Talab va taklif», degan qat'iy xulosasi bizni ajablantirdi. To'g'ri, bozor iqtisodiyotida talab va taklifning o'rni katta[2].

Ammo bozor qonuniyatlari bilan ma'naviyatni belgilash qanchalik to'g'ri bo'lar ekan? Eslaylik, ulug' adib Abdulla Qodiriy «O'tkan kunlar» romanida Otabek va Kumushning visol onlarini pardali, sirli va ayni paytda jozibali qilib emas, aksincha, besh-olti qog'oz hajmida ochiq-oshkor, tuban bir tarzda tasvirlasa bo'lmasmi edi. Yo'q, adibimiz bunday qilmas, aniqrog'i, qila olmas edi. Chunki, Abdulla Qodiriydagi botiniy ulug'vorlik, millatga bo'lgan mehru muhabbat, chin insoniy fazilatlar — hayo, nomus, g'urur yo'l qo'ymas edi. Bunday misollarni istagancha keltirish mumkin. Bu kabi asarlarni ichdan yoritib turgan nur — Vatanga, xalqqa, insoniy muhabbatga bo'lgan sadoqatdir. Bugungi xususiy nashrlarning aksariyatida mezon — o'lchovning o'zi yo'q. Ular uchun mezonsizlik — mezon, g'oyasizlik — g'oya vazifasini bajarmoqda. G'ayri axloqiy va mutlaqo g'ayri milliy sarguzashtlarning mualliflari o'zbekona muhitda tarbiya topganmikan o'zi, deb o'ylab qolasan kishi. Shuningdek, musiqa kanallari orqali uzluksiz ravishda berilayotgan saviyasiz kliplar, kinolar ham xalqni ishontirayotgani, kuldirayotgani, vaqti kelganda yig'latayotgani og'riqlidir. «Sariq matbuot» deb nom olgan axboriy vosita esa birinchi sahifasida bong urib, hayqirib, xuddiki ma'naviyatsizlikni, madaniyatsizlikni qoralaydiyu, lekin ikkinchi sahifasidan o'sha ma'naviyatni, o'sha madaniyatni o'zi buzib turibdi.

Gap chala pishgan tarvuzdek bemaza qo'shiqlar, «qo'lbola» kinolar yoxud o'z so'ziga o'zi amal qilolmaydigan ayrim ommaviy axborot vositalarida emas, balki ular tomonidan xalq ma'naviyatiga, axloqiga, samimiy tushunchalariga yetkazilayotgan bemisl zarardadir. Bunday illatga, muammoga qarshi qanday samarali kurashish mumkin? Albatta, bugungi kunda internet tizimida yaratilgan ijtimoiy tarmoqlar o'zining ijobiy taraflari bilan bir qatorda yoshlar ma'naviyatiga o'zlarining salbiy oqibatlarini bilan ta'sir o'tkazib kelmoqda. Bu tarmoqlardagi mashhur san'atkorlarning o'zaro tortishuvlari, oilaviy, shaxsiy hayotlarini yoritib borishlari chegara bilmas darajaga chiqmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ularning chiroyli moddiy hashamatli hayotlarini, chet el sayohatlari-yu, yangi tug‘ilgan farzandlarini ko‘z-ko‘z qilishlari oddiy fuqarolarning ayniqsa yoshlarning ma‘naviyatiga qay darajada salbiy ta’sir etayotganligini xatto o‘ylab xam ko‘rishmaydi.

Aslida ular ma‘naviyat-madaniyat vakillari sifatida boshqa amaliy ishlarini namuna qilib ko‘rsatsalar yaxshi bo‘lar edi. Masalan, shu kunlarda o‘qigan badiiy asarlari yoki kinofilmlari, spektakllari haqida, yoki jamiyatimizdagi muxtoj oilalar yoki iqtidorli lekin sharoiti yaxshi bo‘lmagan yoshlarni qo‘llab-quvvatlashlari haqida ma‘lumot berib, yoritsalar milliy qadriyatlarimizning davomchisi, targ‘ibotchisi bo‘lishlari mumkin edi. Ayrimlar bu jarayonlarni demokratiya bilan bog‘laydilar. Demokratiya – tartibsizlik, degani emas. Aslida demokratiya tushunchasi G‘arb yoki Sharqqa tegishli alohida topildiq ham emas. Uning vujudga kelishi ongli insonning umumtafakkuri rivojlanishiga daxldor, idrokning yangi qirralari namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq.

Bunday hodisa esa ikkala makonda ham sodir bo‘lgan o‘z vaqtida. Demokratiyaning sodda va o‘zgarmas mazmuni - vijdon erkinligi! Vijdon degan so‘zning ortida yuksak ma‘naviyatdan rang olgan vatanparvarlik, millatparvarlik, odamiylik, imon-e’tiqod, sadoqat, uyat, or-nomus, sharmu hayo, andisha kabi o‘ta nozik xislatlar turishini juda yaxshi bilamiz. O‘zaro yordam, jamoaviylik, hamdardlik, mehr-oqibat ham inson tabiatini tashkil etuvchi fundamental qadriyatlardir.

Virtual voqelik ularni deformasiyaga uchratmoqda. Virtual voqelik, simulyakrlar dunyosi, kompyuterdagi ularning ko‘pvariantligi ushbu olam bilan bog‘lanib qolgan kishining an‘anaviy qarashlarini, qadriyatlar tizimini, qabul qiladigan qarorlari, xulq-atvori oqibatlariga nisbatan uning javobgarlik hissini zaiflashtirib yubordi Bugungi O‘zbekiston zamini tarixan «Buyuk ipak yo‘li»ning asosiy chorrahasi bo‘lgan.

Dunyoni o‘z bilimi va salohiyati bilan lol qoldirgan allomalar, fozil zotlar bizning ajdodlarimiz edi. Sharqning buyuk uyg‘onishini harakatga keltirgan asosiy kuch ham aslida bizning bobolarimiz orasidan chiqqan al-Xorazmiy, Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Imom al-Buxoriy, az-Zamaxshariy, at-Termiziy, Mirzo Ulug‘bek, Ali Qushchi, Navoiy, Bobur singari yetakchilar edi. Bugun-chi, bugun bizning yoshlar boboyu momolariga munosib bo‘la olyaptimi?! Ular o‘z imkoniyatlari, salohiyatlaridan yetarlicha foydalana olishyaptimi?. Albatta, istiqloлга erishgan Vatan farzandlari bugun dunyo ko‘rmoqda, xoh sport sohasida, xoh bilim borasida bo‘lsin, jahonda o‘zimizga yarasha o‘rnimiz, nufuzimiz borligini baholi qudrat namoyish etishyapti.

Agar bokschilarimiz Italiyada o‘tkazilgan jahon chempionatidan oltin medal bilan qaytishgan bo‘lsa, matematiklarimiz kamida kumush medal bilan kelishmoqda. Biroq ma‘naviyatga ta’sir etuvchi madaniyatimizda uchrayotgan ayrim kamchiliklar dilni xira qiladi. Bunga G‘arbning nima aloqasi bor, dersiz. Hamma aybni osongina G‘arpga ag‘darib, o‘zingni oqlama, dersiz. Ha, G‘arb yaxshimiyomonmi, to‘g‘rimi-xatomi o‘z

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yo‘lidan ketyapti. Ammo bizda so‘nggi vaqtlarda xalqning saviyasini tushirib yuborayotgan «ijodiy» asarlarning yuzaga kelishini qanday hodisa bilan izohlamang, ildizi «g‘arbcha madaniyat»ga borib taqalayotgani ajablanarlidir. Tinimsiz axborot oqimi vujudga keltirayotgan global muhitda milliy qadriyatlar, o‘ziga xoslikni ifodalovchi oltin an‘analar «zanglab» ketyapti.

Buni televideniye, radio, matbuot, turli mavzu va mazmundagi kinolar, qo‘shiqlar, ularga ishlangan turli darajadagi kliplar zanglatayapti. Imon, e‘tiqod va burchdan hosil bo‘lgan Aql tarozusiga qo‘yib o‘lchanmagan, xayolga kelgan dastlabki «g‘oya»ni andisha qilmay, bemalol «mahsulot» o‘rnida atrofdagilarga ulashilayotgan jamiyatda inson ongi tobora o‘tmaslashib ketyaptiki, u Gabriyel Garsia Markesning «xotirasiz»larini («Yolg‘izlikning yuz yili» romani) ayni haqiqatga aylantirmoqda. Bu ham G‘arbda. Xulosa qilib aytganda, yosh avlodni umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash zamon talabi bo‘lib kelmoqda. Zero, dunyodagi zo‘ravon, tajovuzkor kuchlar bugun niyatlari hamda maqsadlarini emas, balki harakat uslublarini o‘zgartirdilar.

Ularning nishoni bugun millat qadriyatlari, tarixi, madaniyati, axloqi, ma‘naviyatidir. Bunday g‘arbcha «demokratiya»ni niqob qilib, yurtimizga turli yo‘llar bilan kiritilayotgan har qanday tahdidlarga ongli ravishda to‘siq qo‘yish, o‘z millatimizning buyuk o‘zanlaridan kuch olgan ma‘naviy immunitetimizni hosil qilishimiz bugungi kun talabidir. Shuning uchun quyidagi jixatlarga e‘tibor qaratmog‘imiz lozim:

- milliy qadriyatlarimizni bola ongiga singdirib borish;
- yoshlarning o‘z oldilariga aniq maqsad qo‘yishlari, o‘z istiqbolini yaratishlariga ota-ona kichik yoshdan e‘tibor berishi;
- ota-onalar bolalar bilan informasion manbalardan foylanayotgan vaqtda birgalikda axborotlarni taxlil etib borishga o‘rgatish, shu yo‘l bilan mafkuraviy immunitetni hosil qilish;
- bolalarda OAVdan, mobil telefonlardan foydalanish madaniyatini shakllantirib borish;
- internetomaniyaning oldini olish;
- yoshlarni bo‘sh vaqtini nazorat qilish, foydali ishlarga, to‘garaklarga jalb qilish;
- bolalarni badiiy adabiyotlarni o‘qishga o‘rgatish;
- OAVlardagi ko‘rsatuvlar, eshittirishlar, ma‘lumotlarni muntazam nazorat qilishni, saralashni yo‘lga qo‘yish;
- internet kafe kabilarning faoliyatini chegaralash va nazorat qilish.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Quronov M. Mafkuraviy tahdidlar va yoshlar tarbiyasi. -T.: Akademiya, 2008. 7-b.

2. Tashmetov T. Globallashuv asoslari darslik “TVCHDPI” Chirchiq - 2022.

O‘ZBEK AYOLLARINING MA’NAVIY QARASHLARI: FALSAFIY TAHLIL

Nishanbayeva Nargiza Ergashevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Bugungi zamon talablaridan biri bu so‘zsiz o‘qimishli va har tomonlanma zakiy bo‘lgan intellektual salohiyatga ega yoshlarni tarbiyalashdir. Bu borada ona (ayol)larning o‘rni muhim ahamiyatga egadir.

Hammamizga ma’lumki, ayol – nafosat va go’zallik timsoli. Uning mehridan qalblar sururga to’ladi. Ayolning jamiyatdagi mavqei haqida so’z ketganda, ko’z o’ngimizda To’maris, Bibixonim, Nodirabegim, Uvaysiy kabi buyuk siymolarimiz gavdalanadi. Ularning hayot yo’li, dunyoqarashi, mavqei asrlar davomida yurtimiz ayollarining chinakam timsoli bo’lib kelmoqda.

Mustaqillik yillarida yurtimizda xotin-qizlarimizning jamiyatdagi mavqei yanada mustahkamlandi. Davlatimiz rahbarining har yili 8-mart bayrami munosabati bilan O‘zbekiston xotin-qizlariga yo’llagan tabriklarida inson tom ma’noda erkin, ozod va farovon yashaydigan fuqarolik jamiyati qurish yo’lida jonkuyar va fidoyi xotin-qizlarning o‘rni va ta’siri tobora ortib borayotganini ta’kidlar ekan, jumladan shunday dedi: "...oldimizda yangi-yangi muammo va sinovlar paydo bo’layotgan hozirgi g’oyat murakkab davrda siz, muhtarama opa-singillarimiz hayotning turli soha va tarmoqlarida – bu davlat va jamiyat qurilishi, sanoat yoki qishloq xo’jaligi bo’ladimi, ta’lim-tarbiya yoki sog’liqni saqlash, ilm-fan, madaniyat va sport bo’ladimi – bularning barchasida biz bilan yonma-yon turib, fidokorona mehnat qilib kelayotganingizni xalqimiz yaxshi biladi va yuksak qadrlaydi".

Darhaqiqat, Yurtboshimiz xotin-qizlarning faolligini yanada oshirish, ularning mav-qeini yuksaltirish, huquqlarini har tomonlama himoyalash, jamiyatda o’zining munosib o’rniga ega bo’lishi uchun zarur ijtimoiy, siyosiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratish masalasiga doimiy e’tibor berib kelmoqda. Mustaqillik yillarida jamiyat hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlar rolini kuchaytirish va maqomini oshirish, ularning huquq hamda qonuniy manfaatlarini himoya etish yuzasidan salmoqli ishlar qilindi. O‘zbekistonda xotin-qizlar va erkaklar teng huquqli ekani konstitutsiyaviy printsip hisoblanadi. Konstitutsiyamizning XIV bobi oila, onalik va bolalikka bag’ishlangan. O‘zbekiston 1995 yili Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida birinchilar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qatori BMTning "Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi konvensiyasiga qo'shilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarga qo'shimcha imtiyozlar to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi qonunlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining davlat va ijtimoiy qurilishida xotin-qizlarning rolini oshirish choralari to'g'risida"gi, "Xotin-qizlarning ijtimoiy muhofazasini kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi hamda "O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatini qo'llab-quvvatlash borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmonlari mamlakatimiz xotin-qizlarining siyosiy va ijtimoiy faolligini yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Mazkur qonun hujjatlari asosida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan izchil chora-tadbirlar samarasi o'laroq, xotin-qizlarning ishlab chiqarish, tadbirkorlik va boshqa sohalardagi ishtiroki tobora kengaymoqda. Yurtimizda oila, onalik va bolalik manfaatlarini ta'minlash, xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish, huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy jihatdan muhofazalash, joylarda ularni ish bilan ta'minlash, salomatligini mustahkamlashga oid chora-tadbirlar ko'lami ortmoqda.

Shuningdek, jamiyatimizda xotin-qizlar jamoat tashkilotlarining huquqiy vakolatlarini kengaytirish, faoliyat samaradorligini yanada oshirishga ham katta e'tibor berilmoqda. Bugungi kunda xotin-qizlarning salmoqli qismi nodavlat notijorat tashkilotlarining ta'lim, ayollar huquqlari, reproduktiv salomatlik, kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, atrof-muhitni himoyalash kabi sohalarda samarali faoliyat ko'rsatmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, inson huquqlariga oliy qadriyat sifatida qaralayotgan yurtimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini ta'minlash uchun barcha huquqiy asoslar, shart-sharoitlar mavjud. Jumladan, vakillik organlariga oid saylov qonunchiligida ayollarga imtiyozlar belgilangan. 2019-yil 26-iyundagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonuni[1]da xotin-qizlar soni siyosiy partiyalardan ko'rsatilgan deputatlikka nomzodlar umumiy sonining kamida 30 foizini tashkil etishi lozimligi qayd etilgani ham fikrimizni yaqqol isbotlaydi. Quvonarlisi shundaki, yurtimiz ayollari nafaqat yirik mutaxassis, balki senator yoki deputat, olim, rahbar sifatida mamlakatimiz taraqqiyoti yo'lida fidokorona mehnat qilib kelmoqdalar. Ushbu fikrimizning yana bir tasdig'i sifatida kechagina T.Norboevaning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati raisi etib tayinlanganligini aytishimiz mumkin. Biz qurayotgan jamiyat fuqarolik jamiyatidir. Chunki jamiyat taraqqiyoti bugungi kunda shunday yuksaklikka ko'tarilganki, unda inson huquqlari oliy qadriyat sifatida himoya qilinadi. Xoh davlat

tashkiloti, xoh nodavlat tashkiloti bo'lsin, barcha institutlar, inson haq-huquqlarini ta'minlash, shuningdek, xotin-qizlar huquqlari kafolatlarini yanada mustahkamlash borasida tinimsiz ish olib bormoqdalar.

Bir so'z bilan aytganda, qishloqlarimizning yanada obod, ko'rkam, zamonaviy tus olishi uchun qo'limizdan kelgan barcha ishni qilishimiz, qishloq ahli ma'naviyatining yanada teranroq bo'lishiga, ayollar orqali oilada tinchlik, xotirjamlik, barqarorlikni ta'minlashga erishishimiz darkor.

Adabiyotlar ro'yxati

1. 2019-yil 26-iyundagi O'zbekiston Respublikasining “O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida”gi Qonuni
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – B. 282.
3. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri”. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”. 2016. – 320 b.

MA'NAVIY TAHDID MAZMUNINI YORITISHGA DOIR FALSAFIY YONDASHUVLAR

Tursunova Munisa Obidjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Mustaqillikdan so'ng yurtimizda jamiyat hayoti va uning ma'naviy qiyofasini oshirish dolzarb muomoga aylandi zero Sobiq kommunistik mafkura ta'sirdan chiqan halqning oldida ulkan yo'l turgan edi. Ushbu yo'l avallo insonlarni yangi hayotga yangicha milliy qadriyatlarga va tarixiy xalq urf odatlariga tayangan o'zbek xalqiga xos yangicha yashash tarzini shakillantrishdan iborat edi.

Biz aynan ushbu mavzuni yoritishda uzoq o'tmishdan emas oxirgi 100 yillik umir sarhisobidan talqin qilishni lozim bildik. Zero aynan sobiq sho'rolar davri ma'naviy tahdidning nomyon bo'lishini o'ziga xos jihatlarini namoyon etdi. Sobiq tuzum davrida ajdodlarimiz merosini o'rganish bo'yicha bajarilgan ishlarni baholashda unutmaslik lozimki, buyuk allomalarimizning qarashlari ularda asli holidek aks etgan emas, balki begona qoliplar, yot andozalarga moslab sun'iy talqin etib kelingan[1].

Buning uchun turli usullardan foydalanilgan. Masalan, ommaviy nashrlarda ulaming asadaridagi “kommunistik partiyaviylik” qolipiga tushmay qolgan joylari (ko'pincha, eng muhim qismlari) qirqib-kesib tashlanishi shunday “usu'lardan biri edi. Tan olish kerak, sobiq tuzum davrida olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz shaxsan qanchalik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

pok, samimiy bo‘lishmasin, ajdodlar merosiga xolis yondoshuv imkoniga ega bo‘lgan emaslar.

Ular ba‘zan o‘zlari to‘g‘ri deb o‘ylagan holda, ba‘zan majburiyatdan yo‘qni bor, borni yo‘q qilib ko‘rsatganlar, ajdodlarimiz so‘zini xolis, mintaqa ma‘naviyatining amaliy va nazariy takomili mantiqiga muvofiq tarzda emas, marksistik mafkura talablariga mos yo‘nalishda talqin etganlar. Natijada o‘tmish merosimiz namunalari bilan asl qo‘lyozmalardan, to‘liq matnlardan emas, ommaviy nashrlar asosida tanish bo‘lgan ko‘pchilik oliy ma‘lumotli mutaxassislar ham yagona hukmron ideologiya ruxsat bergan “haqiqatlar”dan o‘zga haqiqatlar mavjud ekanligidan deyarli bexabar tarbiya topganlar.

Bugun ziyolilarimizning ko‘pchiligi ma‘naviy merosni to‘g‘ri idrok qilishga urinishlarning ham sabablaridan biri ham shunda. Demak, o‘tgan 70 yillik davrda ma‘naviy merosni o‘rganish bo‘yicha qilingan ishlarning amaliy tomonlari - nashrlar, ma‘lumotlar - bugun uchun xizmat qilishga yaroqli bo‘lsa ham, g‘oyaviy-nazariy yo‘nalishlar, talqin va xulosalar, andoza va tushunchalar - barchasi jiddiy va diqqat bilan qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi va bu milliy ma‘naviyatimiz nazariyasini to‘g‘ri, asliga muvofiq shakllantirishda o‘ta muhim muammolardan biridir. 50-yillar ikkinchi yarmi, 60-yillar boshlarida Stalin shaxsi fosh qilinishi munosabati bilan yana biroz «teshik-tuynuklar» ochilib, ziyo ahliga ozgina bo‘lsa ham erkinroq nafas olish imkoni tug‘ildi[2].

Albatta, «sovet sotsialistik g‘oyalari» chegarasida, ammo nisbatan halolroq, samimiyoq so‘zlovchi iqtidorli yoshlar adabiyot sohasiga kirib keldilar, o‘tmish merosimizni o‘rganishga ham e‘tibor kuchaydi. 40-50-yillarda Sharq fakultetini bitirgan kichik, ammo iqtidorli guruh, eski ta‘lim dan bahramand bo‘lgan va tasodifiy sabablarga ko‘ra 30-yillar qatag‘on mashinasi changalidan tirik qutulib qolgan sanoqli ikkinchi qatlam ziyo egalariga tayanib, e‘tiborga sazovor ishlarni imkon doirasida amalga oshira boshladilar.

Ba‘zi rahbarlik lavozimidagi kishilar, Habib Muhamedov kabi fidoiylar «sovet sotsialistik mafkurasiga»ga samimiy ishongan holda millat manfaati uchun qayg‘urib, milliy ma‘naviyat unsurlarini imkon doirasida yosh avlod ongiga etkazishga urindilar, buning uchun harakat qilayotgan haqiqiy ilm egalari, ziyolilarga faoliyat maydonini erkin qo‘yib berdilar. «Xamsa»ning to‘liq matni, «Xazoyin ul-maoniy», «Boburnoma», «Qutadg‘u bilig» matnlari shunday sharoitda nashr etildi, Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyi shunday imkoniyat doirasida tashkil topdi. Ammo baribir, tez-tez ko‘rib ko‘rmaslikka solishga, bilib bilmaslikka olishga, Navoiyni, Jomiyini, Ulug‘bekni, Nodirani yaxshi deyish uchun tarixiy voqelikka xilof ravishda Attorni, Xo‘ja Ahrornii, Amir Temurni, Umarxonni yomonotliq qilib qoralashga majbur bo‘lindi.

Amiriy devonini, «Zafamoma» matnini e‘lon qilishga jur‘at etgan olimlar do‘q-po‘pisa eshitdilar. Eng yomoni ajdodlarimiz merosi asli holicha emas, «kesilgan»,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

«qir qilgan», hokim mafkura ruhiga moslab talqin qilingan holda yosh avlodga yetkazildi. Shu sababli asl matnni o'qiy olmaydigan, e'tibor qilishga vaqt topmagan, o'sha allomalar yashab ijod etgan ma'naviy muhitni to'g'ri idrok etish imkoniga ega bo'lmagan avlod ko'plab tarixiy haqiqatga zid «fikr» va «xulosalar»ni hanuz chippa-chin qabul qilib, shu asosda mulohaza yuritmoqda, hatto bu gumrohlik zaminida ilmiy tadqiqotlar olib borishga urinishlar mavjud.

Qisqasi, inson erkin bo'lishi uchun, uning ma'naviyati mustaqil va erkin shakllanishi uchun birinchi shart millat va mamlakat mustaqilligidir. Ajab hodisaki, mustaqillik yomon odamni ham yaxshilik sari undar ekan. Sababi, inson bolasi tabiiy sharoitda tabiiylik sari intiladi, tabiiylik esa hamisha yaxshilik, ezgulikdir. Yomonlikni notabiiy sharoit paydo qiladi, milliy qaramlik vaziyati shunday notabiiy sharoitni vujudga keltirgan edi. Shu asosdan kelib chiqib, biz bugun hech kimni kechagi ayblari uchun gunohkor etmaganimiz ma'qul, faqat niyatlar farq qiladi, turli insonlarning imkoniyatlari bir-biridan o'zgacha ekanligi tabiiy holdir. Biz yaqin o'tmishimiz, anig'i, «sovet davri»da yuzaga keltirilgan ma'naviy merosdan aslo voz kechishimiz, unga mensimay qarashimiz mumkin emas.

Hamza va Sadridin Ayniy, Hamid Olimjon va G'ofur G'ulom, Oybek va Abdulla Qahhor adabiy merosi o'zbek xalqining ma'naviyat xazinasidan munosib joy olgandir. Albatta, ular ijodida zamonasozlik ham, badiiy meyorga yetmagan ba'zi asarlar ham bo'lishi mumkin. Ammo ularning badiiy salohiyati, o'zbek xalqi va Vatanga mehri, xalq ma'naviy kamoloti uchun qo'shgan hissasi benazir ekanini faxr bilan tan olsak arziydi. «Sovet davri» deb atalgan 70 yillik murakkab tarixiy jarayon davomida milliy ziyolilarimiz har biri tashqi imkon va ichki salohiyat darajasida xalq ko'nglini o'stirib, ma'naviy olamini boyitib keldilar, biz buni e'tirof etishimiz va minnatdorchilik bilan ular izzatini joyiga qo'yib, asarlarini yangicha nuqtainazar bilan yangidan ko'rib chiqishimiz lozim.

Tarix shuni isbotladigi aynan bir davlatni uning xalqini boshqarish uchun avallo uning madaniyatini yo'q qilish lozimligini, zero amaliyotda madaniyatni o'ldirish uchun 3 holat bo'lmog'ligi lozim. Madaniyatni yo'q qilish Oiladan boshlanadi bunda onaning oiladagi obro'sini tushurish uning farzandalari tomonidan onaning obro'sizlantrishdan boshlanadi. Bunda onaga hurmat mehr, muhabbat, tarbiyasini ko'rmagan uni anglamagan farzandan ona vatanga sadoqat, va vatanparvarlikni shakillantrishning iloji bo'lmay qoladi.

Madaniyatni yo'q qilishning kengi davri ta'limda ustozlarni obro'sizlantrishda davom etish bo'lib jamiyat hayotida ularning mavqei tushuriladi past nazar bilan qarash ta'lim oluvchilar tomonidan mensimaslik yuzaga keladi bu esa ta'lim jarayonida aholining ma'naviyatsizlik qiyofasini shakillantrishga olib keladigan yangi harakat yo'li

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aks etadi. Oxirgi bosqich bu ajdodlar merosini o‘ldirish ularni tan olmaslik va beparvolikdan boshlanadigan o‘ziga xos jarayon bo‘lib inson o‘z tarixi va uning natijalaridan yuz ugiradi.

Aytishimiz mumkinki bu aynan sho‘rolar davridagi ma’naviy tahdid sifatida nomoyon bo‘lishning isbotidir. “O‘z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo‘q”. “Bizning qadimiy va go‘zal diyorimiz nafaqat Sharq, balki jahon tsivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo‘lganini xalqaro jamoatchilik tan olmoqda va e’tirof etmoqda. Bu tabarruk zamindan ne-ne buyuk zotlar, olimu ulamolar, siyosatchi va sarkardalar etishib chiqqani, umumbashariy tsivilizatsiya va madaniyatning uzviy qismiga aylanib ketgan dunyoviy va diniy ilmlarning, ayniqsa, islom dini bilan bog‘liq bilimlarning tarixan eng yuqori bosqichga ko‘tarilishida ona yurtimizda tug‘ilib kamolga yetgan ulug‘ allomalarning xizmatlari beqiyos ekani bizga ulkan g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi.” Jamiyatimizda diniy ahloq masalasi alohida tatbiya, inson komoloti va uning ma’naviy qiyofasning ajralmas qismidir lekin sho‘rolar davrida “din xalq uchun afyundir” degan haqoratli tamg‘a ostida xalqimizning imon-e’tiqodi, ming yillik ezgu qadriyatlar toptab kelindi, imon ilmga zid qo‘yildi.

Afsuski, bunday qarashlar bugungi kunda ham ba’zi o‘zini “ziyoli” hisoblovchilar, hatto ma’naviyat sohasiga aloqador kishilar ongini to‘liq tark etgani yo‘q. Ular bugun ham Imom Buxoriy, Imom Moturidiy, Abu Iso Termiziy, Burhoniddin Marg‘inoniy, Mahmud Zamahshariy kabi butun jahon tan olgan zotlarning e’tiqodi, demakki, islom ma’rifatiga qo‘shgan beqiyos hissalariga bepisand nazar bilan qarashga, ya’ni shunday ulug‘ zotlardan ko‘ra o‘zlarini “bilimdonroq”, “ongliroq” hisoblashga uyalmaydilar. Hanuz diniy bilimlarni dunyoviy bilimlarga zid qo‘yishga moyillik bildiradilar.

Prezidentning quyidagi e’tiroflari ayni shunday tamoyillarga munosib javob sifatida jaranglaydi: “Bizning qadimiy va go‘zal diyorimiz nafaqat Sharq, balki jahon tsivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo‘lganini xalqaro jamoatchilik tan olmoqda va e’tirof etmoqda.

Islom ma’rifatining uzviy qismi bo‘lmish tasavvuf irfonining buyuk namoyandalari Abduxoliq G‘ijduvoniy va Bahouddin Naqshbandlarning muborak siymolariga chuqur ehtirom izhor qilinib, ularning millatimiz ma’naviyatini shakllantirishdagi umrboqiy hissalar tilga olinadi. Agar biz bu e’tiroflarni Ahmad Yassaviy, “shayxi valitarosh” deb nom taratgan Najmiddin Kubro kabi buyuk ma’naviyat pirlari haqida turli sabablar bilan bildirgan mulohazalari bilan qiyoslaydigan bo‘lsak, umuman tasavvuf ta’limotiga nisbatan bo‘lgan ulkan e’tiborlari aniqravshan bo‘ladi.

Bu behuda emas. Aslida nafaqat milliy ma’naviyatimiz takomilida, balki umumbashariy miqyosda ma’naviy qadriyatlar ustivorligini ta’minlashda tasavvuf irfonining tarixiy xizmati allaqachon o‘z isbotini topgan. Buyuk murshidlar ishlab

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

chiqqan irfoniylarning takomilning 4 bosqichi (shariat, tariqat, ma’rifat, haqiqat) haqidagi tasavvurlar tizimi, darhaqiqat, shaxs ma’naviyatini shakllantirish borasida katta siljishlarga olib keldi. Agar Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib singari islom ma’rifatchiligi namoyandalarining yosh avlod tarbiyasiga oid qarashlarida aqlga, bilimga tayanish ustunlik qilgan bo’lsa, tasavvuf ta’limoti ko’ngilni poklash, ilm va amal uyg’unligi, umumbashariy mehr, har ishda niyat xolisligi masalalariga e’tibor qaratdilar.

G’azzoliydan boshlab “inson vujudida ko’ngil – podshoh, aql – vazir” degan qarash yetakchi o’ringa o’ta boshladi va Alisher Navoiy ijodida bu tamoyil o’zining mukammal ifodasini topdi. Shuningdek, islom ma’rifati va diniy aqidaparastlik jaholati butkul ikki qarama-qarshi qutb ekanligining juda ishonarli isbotlari keltirilgan. Darhaqiqat, ulug’ ajdodlarimiz doimo taqlidiy imonga, aqidaparastlik jaholatiga ayovsiz tanqidiy munosabat bildirib kelganlar.

Yurtimizda 70-80 yillardan boshlab kommunistik aqidaparastlikdan “nusxa ko’chirish” asosida yuzaga kelgan ba’zi oqimlarning kelib chiqish makonlari surishtirib borganda xorijiy ta’sirlarga borib taqalishi bejiz emas, bizning yurtimizda ularning “ildizlari” mutlaqo topilmaydi.

Adabiyotlar ro’yxati

1. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Тошкент.: Ўзбекистон, 2000 – Б. 23.
2. G’aniev A. G’arb olamidagi axloqiy muammolar. - Toshkent, “Voriz”, 2007.3-b,

TARMOQ JAMOALARI FAOLIYATI: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL

O‘rinboyeva Maftuna Davronboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Annotatsiya. Ushbu maqolada XXI asr global davrda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida “tarmoq jamoalari”ning paydo bo‘lishi, faoliyati va jamiyat hayotiga ta’siri ijtimoiy-falsafiy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Tarmoq jamoasi, Internet, axborot, global, periferik tugun.

Global kommunikativ-axborot makonining shakllanishi kommunikativ inqilob fenomeni haqida gapiradi. U jamiyatni oddiy axborot almashinuvidan global bo‘lib qoladigan axborot o‘zaro ta’siriga o‘zgartiradi. Axborot inqilobi ijtimoiy hayotning barcha sohalariga kirib boradigan global tarmoq aloqalarining yangi turini keltirib chiqaradi.

Internet haqiqati va global axborot o‘zaro ta’sirining butun majmuasi nafaqat jamiyatga, uning tuzilmalari va institutlariga, balki shaxsga ham ta’sir qiladi.

Tarmoq jamoalari – bu juda barqaror shaxslar guruhleri (axborot o‘zaro ta’siri aktyorlari). Ushbu omillar bir-biri bilan axborot aloqasi orqali bog‘langandir.

Har bir barqaror Internet hamjamiyatining o‘ziga xos unli yoki aytilmagan Konstitutsiyasi, o‘ziga xos odob-axloq qoidalari, suhbat, forum va hokazolarda o‘zini tutish qonunlari va qoidalari mavjud.

“Jamiyat” atamasi bir xil ma’noga ega emas. R. Xoyslingning fikricha, "jamiyat" atamasining sotsiologik ma’nosi har qanday ijtimoiy o‘zaro ta’sirda ishtirok etadigan va o‘zaro umumiy aloqalar, xususiyatlar, ta’lim usullari, shakllanishi va faoliyati bilan shug‘ullanadigan odamlar guruhining ma’nosida tushunilishi kerak[1, 35-bet]. Ijtimoiy o‘zaro ta’sir tarmoq tuzilmalarining axborot haqiqatini tasdiqlash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Yangi turdagi jamiyatning tarmoq tuzilishini ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish bizga nafaqat Internetning ijtimoiy tuzilishining o‘ziga xos xususiyatlarini, uning ijtimoiy aktyorlari va qatlamlari, Internet-jamoalar tuzilmalarining tabaqalanishi nuqtai nazaridan ochib beradi, balki u yoki bu darajada ushbu tuzilmalarning Real ijtimoiy tuzilmalar va ijtimoiy institutlar bilan va o‘zaro ta’sirini tavsiflaydi.

N.Bolts quyidagicha xulosa qiladi: "tarmoq jamiyatining rivojlanishi shunchalik tezki, bugungi kunda Internetda aylanib yuradigan deyarli har bir kishi yangi boshlanuvchidir. Yo‘l qayerga ketayotganini hech kim bilmaydi... Shuning uchun faqat namunalar va xatolar mavjud. Tarmoqlar to’satdan shu qadar murakkablashdiki, ularni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

endi tasvirlab bo'lmaydi. Tushuntirishdan ko'ra ulardan foydalanish osonroq"[1, 103-bet].

J. Bodriyarning so'zlariga ko'ra, virtual texnologiyalar tomonidan tirik jamoatchilikka yetkazilgan zarar simulyatorlarning paydo bo'lishi uchun asos yaratadi. "Soxtalashtirish – bu aslida mavjud bo'lmagan narsaga ega bo'lishni anglatadi"[2, 6-bet].

Internet aloqalarini tarmoqni markazlashtirish printsipli kibermakonning Markaziy periferik tugunlarga bo'linishi misolida aniq ko'rinadi. Masalan, Markaziy tugunlar (axborot agentliklari va ularning veb-saytlari, faol bloggerlar, ular bilan bog'liq media-magnatlar siyosati) siyosiy va boshqa ma'lumotlarni ishlab chiqaruvchilarga aylanadi, periferik tugunlar(ijtimoiy tarmoqlar jamoalari, forumlar, foydalanuvchi hisoblari va boshqalar) esa aylanadi.

Blogosfera Internetning ajralmas qismi sifatida, nafaqat aloqa uchun yangi imkoniyatlarni yaratibgina qolmay, balki maxsus madaniy makonni vujudga keltiradi. Unda sub'ekt yangi faoliyat turlariga jalb qilinadi va uning shaxsiy va kognitiv rivojlanish jarayoniga vositachilik qiladiganlarni o'z ixtiyoriga oladi. E'tibor bering, yuqorida aytib o'tilgan "yangi tadbirlar" har doim ham qonuniy emas va yoki mavjud ijtimoiy me'yorlarni buzmaydi.

Ko'pgina geosiyosiy tushunchalar ma'lumotni xavfli qurol turi sifatida ko'rib chiqadi, chunki ma'lumotlar quyidagi xususiyatlarga ega: ma'lumotlar cheksiz diapazonda tarqatiladi, u osonlikcha mavjud, universal qurol bo'lib, shuningdek, barcha davlat chegaralariga cheklovlersiz kirib boradi.

Uzatilgan ma'lumotlarning katta miqdori, xabarlarining qisqaligi va esda qolarli tasviri tinglovchilarga ta'sir qilish intensivligini oshirdi. Blogosfera, elektron ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, portaly, forumlar va veb-saytlar – doimiy Internet tarmog'i aloqalari yangilanmoqda va siyosat sohasiga tobora sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Masalan, amerikalik tadqiqotchi Y. Berkman markazining (Garvard universiteti, AQSh) tadqiqotlarida keltirilgan benklar tarmoq ijtimoiy sohasini "jamoalar hamkorlik qilishi, siyosiy e'tiqodlarni e'lon qilishi va jamiyat ustidan birgalikda nazoratni amalga oshirishi mumkin bo'lgan onlayn maydon" deb ta'riflaydi. Davlat irodasiga bo'ysunmaydigan, hamkorlikda yaratilgan, hamkorlikda yaratilgan model" [3, 7-bet]. Shakllangan global makonning taqdim etilgan modeli davlatchilikning institutsional asoslariga tahdid solishi mumkin.

Manuel Kastels zamonaviy jamiyatni tarmoq deb ta'riflagan. M. Kastels tomonidan ishlab chiqilgan tarmoq jamiyati kontseptsiyasi va u bilan bog'liq bo'lgan axborot makonlari zamonaviy dunyoda dolzarbdir, chunki odamlarning ongi va borlig'ini, shuningdek, tarmoq texnologiyalari ta'siri ostida kommunikativ makonni o'zgartirish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jarayoni endi bekor qilinishi mumkin emas. Tarmoq umumiyligi global dunyo makonida mavjud bo'lib, uni global, axborot va tarmoq sifatida tavsiflaydi.

Shunday qilib, tarmoq jamiyati nafaqat ushbu komma nikatsiyalar bo'ylab harakatlanadigan virtual kommunikalar va axborot xabarlar, balki ular virtual sub'ektlar va ularning ijtimoiy aloqalari hamdir. sayohatlar – katta, bir hil klasterlarga birlashtirilgan virtual jamoalar. Tarmoq jamiyatidagi virtual sub'ekt – bu ijtimoiy, kommunal tarmoqning asosiy “tuguni” bo'lib, u ma'lumotlarni to'plashi, qayta ishlashi, loyihalashi va shakllantirishi, ya'ni yangi voqelikni-ijtimoiy virtuallikni yaratishi mumkin. Tarmoq jamiyatida har bir virtual sub'ekt o'z turini qidiradi va ularni topib, ularga, mavjud virtual jamoaga qo'shiladi yoki boshqa o'z turlari bilan birgalikda shina haqida yangi virtual yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Большц, Н. Албука медиа / Н. Большц; пер. с нем. Л. Ионина, А. Черных. – М.: Европа, 2011. – 36 с.
2. Бодрийяр, Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр; пер. с фр. А. Печенкиной. – Тула: Тульский полиграфист, 2013. – 214 с.
3. Эстлинг, Б. Публичный дискурс в российской блогосфере: анализ по литики и мобилизации в Рунете / Б. Эстлинг, К. Алесанян, К. Келли // Исследования Центра Беркмана (Harvard University, USA). – 2010. – № 11.

IJTIMOIIY TARMOQLAR VA VIRTUAL O'YINLAR: MA'NAVIY TAHDIDLAR

Yo'ldoshev Izzatillo Akram o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Hozirgi glabollashuv davrida internet va ijtimoiy tarmoqlarning taraqqiy etganini ko'rishimiz mumkin. Avvalo, har bir narsaning ijobiy va salbiy tomoni bo'lgani singari ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning ijobiy va salbiy ko'rinishlari bor. Har kim ijtimoiy tarmoqlardan o'z ehtiyojiga ko'ra foydalanadi. Kimdir o'zining kasbi nuqtai nazaridan foydalanishi mumkin, kimdir g'araz niyatlarda foydalanadi. Ana shu g'araz niyatlarda foydalanayotganlar sababli hozirgi kunda yoshlarning ma'naviy ongiga ta'sir qilinmoqda. Misol uchun dinni niqob qilib olgan shaxslar o'zlarining saflarini kengaytirish maqsadida ijtimoiy tarmoqlarda soxta ma'lumotlarni tarqatish oqibatida ko'plab yoshlarni to'g'ri yo'ldan adashtirishga sabab bo'lmoqda va bularning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sabablaridan biri esa ko‘plab yoshlarning ijtimoiy tarmoqlardan to‘g‘ri foydalana olmasliklaridir.

Ijtimoiy tarmoq – bu qiziqishlari o‘xshash yoki onlayn-aloqaga ega bo‘lgan odamlar o‘rtasida muloqot qilish, tanishish, ijtimoiy munosabatlar yaratish uchun, shuningdek, ko‘ngilochar (musiqa va filmlar) va ish maqsadlarida ishlatiladigan onlayn platforma[1]. To‘g‘ri internet insonlarga juda katta yengilliklar, qulayliklar yaratmoqda ana shu qulayliklardan faqat yaxshilik uchun foydalanishimiz lozim. Shu o‘rinda aytib o‘tishimiz kerakki internetdan foydalanayotganlar soni ham ko‘payib bormoqda. O‘zbekistonda 31 million aholi internetdan foydalanmoqda va ularning aksariyatini yoshlar tashkil etadi[2]. Avvalo, har bir narsani yaxshi niyat bilan qilish kerak shu o‘rinda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanayotganda ham niyat to‘g‘ri bo‘lsa hech qanday muammo tug‘ilmaydi.

Ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan va yoshlarning ma’naviyatiga juda katta salbiy ta’sir ko‘rsatgan ma’naviy tahdidlardan biri bu KO‘K KIT o‘yini hisoblanadi. Bu o‘yinga kirganlarga o‘yin ma’murlari tomonidan ko‘plab savollar beriladi va o‘yin davomida ko‘plab topshiriqlarni bajarishlariga undaydilar. O‘yin ma’murlari bolalarni nazoratida ushlab turish uchun topshiriqni bajargan yoki bajarmaganiga doir suratni o‘ziga yuborishni talab qilib oladilar hamda ushbu buyruqni bajarganlarni “qahramon” qilib ko‘rsatadilar. O‘yin ishtirokchilariga ellikka yaqin hayot uchun xatarli topshiriqlar beriladi. Ular qatorida tana a’zosining biror qismiga “Ko‘k kit” (“Siniy kit”) degan yozuvni tilib yozish yoki yurib ketayotgan mashina oldidan yugurib o‘tish kabi be’mani va o‘ta qaltis ishlarni ko‘rsatish mumkin. Ayni vaqtda, o‘yindan chiqib ketmoqchi bo‘lganlarga nisbatan ruhiy bosim o‘tkazilishi, xususan, bunday o‘smirlarga uning ma’lumotlarini o‘rganib, bolani “sen mana shu manzilda yashaysan, agar o‘yinni davom ettirmasang, yaqinlaringni o‘ldiramiz” deb qo‘rqitilayotgani haqida ma’lumotlar mavjud. Bunday holatda yosh bolaning ruhiy olami qo‘rquv iskanjasiga tushib qolishi va moderatorning izmidan chiqa olmay qolishi mumkin ekani esa hech kimga sir emas. Chunki, bola bu o‘yinni “rost” deb biladi va ishonadi ham. Oxir oqibat, o‘yinning sharti bo‘yicha o‘z joniga qasd qilish bilan o‘smirning hayotiga nuqta qo‘yiladi[3]. Bu o‘yinga kirganlar yuqorida keltirilganidek undan chiqib keta olmaydi, agarda chiqib ketmoqchi bo‘lsa, tahdidlarga uchraydi, chiqib ketish imkoniyati bo‘lmaydi va o‘yinni davom ettirishdan boshqa iloji qolmaydi. Shu o‘yin ortidan ko‘plab davlatlarda yoshlarning asosan 14-18 yoshdagi bolalarning o‘z joniga qasd qilishiga olib keldi. O‘yinda juda xatarli topshiriq beriladi va o‘yin ishtirokchilari tomonidan bajarilishi mumkindek tuyiladi lekin oxir oqibatda fojia bilan tugaydi. Ommaviy axborot vositalarida Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston kabi mamlakatlarda bu o‘yin qurbonlari haqidagi ma’lumotlar berilgan. Bu o‘yinlarga qaram bo‘lishning asosiy sabablaridan biri, asosan, yoshlarda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mafkuraviy immunitetning shakllanmaganligi, bolalarning ota-ona tomonidan nazorat qilinmayotganligi va ota-onaning farzandga yetarlicha vaqt ajratmayotganligidir.

Mana shunday ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashish uchun yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish zarur. Mafkuraviy immunitet ma'naviy barkamol, irodasi baquvvat, iymoni butun shaxsni, har qanday reaksiya, buzg'unchi xarakterdagi g'oyaviy tashabbuslarga bardosh bera oladigan yoshlarni tarbiyalashda qo'l keladi. U davlat va millaning ma'naviy sog'lomligini himoya qiluvchi g'oyaviy qalqon vazifasini bajaradi. Yoshlar tarbiyasida mafkuraviy immunitetni shakllantirish jarayoni muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Uzlüksiz ta'lim tizimida milliy mafkurani shakllantirishga har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda alohida e'tibor qaratiladi. Xususan, maktabgacha tarbiya muassasalarida va boshlang'ich ta'lim jarayonida yosh avlodning pedagogik va psixologik xususiyatlarga asoslanib mashg'ulotlar, “Tarbiya” darslarida va darsdan tashqari tadbirlar davomida milliy g'oya haqida dastlabki tushunchalar berib boriladi. Ayni shu davrning, ya'ni o'smirlik davrining o'ziga xos ekanligi va bu davrda inson kelajagini belgilab beruvchi xususiyatlar shakllanishini inobatga olgan holda 7-9 sinf o'quvchilarida mafkuraviy immunitetni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki, o'smirlik davrida o'quvchilar yangiliklarga, o'zgacha turmush tarziga intiluvchi bo'ladilar va ularni turli yot g'oyalar ta'siridan faqat taqiqlar bilan emas, balki milliy mafkurani shakllantirish orqaligina asrab qolish mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish yaxshi, lekin hamma narsani o'z vaqtida bajarish lozim. Yuqorida ta'kidlanganidek “ko'k kit”, “qora qarg'a” va yana shunga o'xshash insonlarning ma'naviyatiga ta'sir qiladigan o'yinlardan yiroq bo'lish kerak. Shu o'rinda aytib o'tishimiz kerakki, statistik ma'lumotlarga ko'ra butun dunyo yoshlari o'zlarining 50 foiz vaqtini ijtimoiy tarmoqlar, internetda o'tkazishmoqda ekanligi aytib o'tilgan. Bularga qarshi kurashish uchun asosan ota-onalar o'z farzandlariga ko'proq vaqtini ajratishi kerak. Ijtimoiy tarmoqlar, internetdagi ma'naviy tahdidlarga qarshi mafkuraviy immuniteti bo'lgan har qanday inson bunday tahdidlarni yengib o'ta oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vikipediya – Ijtimoiy tarmoqlar
 2. “Ko'k kit”ning qora qilmishlari Din ishlari bo'yicha qo'mita raisi o'rinbosari Xasanboyev O'tkir Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi Bosh mutaxassisi Kaxarova Munira.
 3. O'rayev J.N Mafkuraviy immunitet – T.: “Manaviyat”,2001
 4. G'oyibnazarov Sh. Ommaviy madaniyat – T.: “O'zbekiston” ,2012.11
- G'oziyev E.F. Psixologiya metodologiyasi. O'quv qo'llanma – T.: “Noshir” ,2013.

5. Beruniy Alimov “Yoshlarning ijtimoiy tarmoqlar orqali mamlakat imijini oshirishdagi roli” maqolasidan//<https://beruniyalimov.uz/archives/705/>

KORRUPSIYA MAMLAKAT TANAZZULINING BOSH OMILI

Komilova Umida G‘ayratjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Korrupsiya bu – jamiyatni turli yo‘llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. Mazkur illat demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to‘sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi.

Korrupsiya (lotincha: *corrumpō* — aynish, poraga sotilish) – mansabdor shaxsning o‘z mansabi bo‘yicha berilgan huquqlarni shaxsiy boyish maqsadlarida bevosita suiiste‘mol qilishidan iborat amaliyot[1]. Mansabdor shaxslarni sotib olish, ularning poraga sotilishi ham Korrupsiya deyiladi. Qayd etib o‘tish lozimki, ushbu zararli hodisa katta va kichik, badavlat va kambag‘al bo‘lishidan qat’iy nazar, barcha mamlakatlarda uchraydi. Ushbu zararli illatni bartaraf etish bo‘yicha jahon hamjamiyati tomonidan bir qator samarali ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lsada, hanuzgacha u bartaraf etilmagan.

Tarixga nazar soladigan bo‘lsak, korrupsiyaning tag ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Masalan, tarixchi Gerodotning yozishicha, eramizdan avvalgi VI asrda hukmdorlik qilgan Eron shohi Kambiz (mil.avv. 530-522 y.) Sizam ismli qozini pora olgani uchun terisini shilib olishni va u o‘tirgan qozilik kursisini o‘sha teri bilan qoplashni buyurgan. Qozilik lavozimiga esa poraxo‘rlik nima bilan yakun topishini hamisha yodda tutishi uchun Sizamning o‘g‘li Otan tayinlanishi, bundan tashqari, Rossiyada korrupsiyani birinchi cheklanishi Ivan III hukmronlik qilgan davrda yuz berganligi, uning nabirasi Ivan IV esa poraxo‘rlikka qarshi o‘lim jazosini qo‘llaganligi korrupsiyaning qadimdan mavjud bo‘lganligidan dalolat beradi. Mansabdaor shaxslarning o‘z mavqeidan foydalanib boshqalarga ta’sir o‘tkazish orqali vazifasini suiiste‘mol qilishi korrupsiyani o‘z maqsadini tezroq amalga oshirishning qulay yo‘liga aylantirib qo‘ydi. Mansabdor shaxs ortiqcha qiyinchiliklarsiz, harakatlarsiz osongina o‘z maqsadiga erishadi yoki kimgadir shu orqali osongina yordam beradi.

Iqtisodiyotlari rivojlanayotgan mamlakatlardagi ko‘plab davlat amaldorlari o‘z mamlakatlaridagi korrupsiya muammolarini ochiq muhokama qilishga tayyor

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ekanliklarini ham aytish mumkin. 60 dan ortiq rivojlanayotgan mamlakatlardan 150 dan ortiq yuqori martabali davlat amaldorlari va fuqarolik jamiyatining asosiy a'zolari o'rtasida o'tkazilgan so'rovda respondentlar davlat sektoridagi korrupsiyani o'z mamlakatlarida rivojlanish va o'sish yo'lidagi eng jiddiy to'siq sifatida baholadilar. Agarda, iqtisodiyotlari rivojlanayotgan mamlakatlardagi davlat amaldorlari kabi bizning davlatimizda ham bu usulni qo'llashsa, ya'ni xalq oldida ochiq muloqotlar tashkil etilsa, olib borilayotgan ishlar samarasiz bo'lmaydi. Lekin, bizning davlatimizda ham korrupsiyaga qarshi ko'plab ishlar amalga oshirilgan. 2017 yil 3 yanvar kuni — “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni[2] qabul qilinib, korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmi yaratildi. Mazkur Qonuning 3-moddasida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarga doir tushunchalarga ta'rif berilgan, ya'ni korrupsiya – shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini, yoxud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishidir. So'nggi bir necha yil ichida korrupsiya muammosini jamoatchilik e'tirof etish va muhokama qilish avj olib bormoqda. Korrupsiya rivojlanayotgan va o'tish davrini boshdan kechirayotgan mamlakatlarda xalqi boshqa mamlakatlardagilardan farqli bo'lgani uchun emas, balki uning uchun sharoitlar yetarli bo'lgani uchun keng tarqalgan. Daromad olishga bo'lgan motivatsiya nihoyatda kuchli bo'lib, uni qashshoqlik va davlat xizmatchilarining ish haqining pastligi va kamayishi bilan kuchaytiradi.

Jahonni ko'zga ko'ringan mamlakatlari ham poraxo'rlik illatiga qarshi kurashib kelishmoqda. Misol uchun, Singapur davlati yetakchisi Li Kuan Yuning korrupsiya ustidan g'alaba qozonishni istagan inson o'z qarindoshlari va yaqin do'stlarini ham qamashga tayyor bo'lishi kerakligi haqidagi mashhur iborasi mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurash ayovsiz bo'lganidan dalolat beradi. Agar Singapurda korrupsiyachi amaldor ma'lum bir muddatga qamoq jazosini olgan bo'lsa, Xitoyda buning uchun bir umrlik qamoq yoki o'lim jazosi joriy etilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, 2003- yildan beri bu davlatda 10 mingga yaqin mansabdor shaxslar otuvga hukm qilingan, 120 ming nafari esa uzoq muddatlarga qamalgan. Ayrim holatlarda pora bilan ushlangan amaldorlarning qo'llari chopilgan. Bundan tashqari, xitoyliklar pora olish illatiga qarshi kurashish bo'yicha maxsus kurslarga qatnashadi. Davlat xizmatchilari ruhiy va jismoniy mashqlar orqali aql va tanalarini sog'lomlashtirishadi. Shuningdek, Xitoyda onlayn o'yin ishlab chiqilgan bo'lib, bu o'yinda foydalanuvchilar poraxo'r amaldorlarni butun qarindoshlari bilan qirib tashlashlari kerak bo'ladi. Xitoyning shundoqqina yonida joylashgan Gongkong ham korrupsiyaga qarshi kurashda erishgan muvaffaqiyatlari bilan maqtansa arziydi – ilgari mamlakatning deyarli barcha davlat idoralari korrupsiya botqog'iga botgandi. Bu

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

botqoqdan chiqish uchun quyidagi choralar amalga oshirildi: davlat amaldorlari barcha mulklari, avtomobillari va boshqa qimmatbaho buyumlarini halol yo'l bilan topgan mablag'lariga sotib olganini isbotlab berishi lozim. Agarda buni isbotlay olmasa, uni qamoq kutadi va barcha mol-mulki musodara qilinadi. Ikkinchidan, 1974 yilda bu yerda —Korrupsiyaga qarshi mustaqil komissiya tashkil etilgan bo'lib, komissiya ofitserlar hamda ziyolilar va ishbilarmonlardan tashkil topgan.

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi organlar hamda tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish uchun — Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi zimmasiga pora olganlik uchun eng kam oylik ish haqining 50 barobaridan 100 barobarigacha miqdorda jarima yoki muayyan huquqdan mahrum etilgan holda 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilangan. Ushbu jinoyat og'irlashtiruvchi holatlarda sodir etilganda 10 yildan 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanadi. Qonunlarga hurmat odamlarimizning huquqiy ongi va madaniyati asosida shakllanadi. Ya'ni, ayrim kishilar jazodan qo'rqib qonunga itoat etsa, boshqalar bolalikda olgan tarbiyasiga ko'ra qonunni hurmat qiladi. Korrupsiyaga qarshi kurashish faqatgina mas'ul xodimlarning vazifasi emas, yoki davlat rahbarlari bunga javobgar degan fikrda bo'lish umuman to'g'ri bo'lmaydi, balki bu jarayonda barchamiz birdek harakat qilsak ko'zlangan natijaga erishishimiz mumkin. Bugungi kunda korrupsiyaga qarshi kurashishda ochiq-oshkoralikka juda katta e'tibor berilmoqda. Amalga oshirilayotgan bu ishlarda esa ommaviy axborot vositalarining ahamiyati juda katta. Bugungi kunimizda har bir sohaga e'tibor qaratib, undagi kamchiliklarni tuzatsak, shu sohani tubdan isloh qilsakgina ijobiy natijalarga erishishimiz mumkin. Mamlakatizmini rivojlantirishi va fuqorolik jamiyatini qurishdagi eng katta harakatlarimizdan biri, biz fuqarolar korrupsiyaga qarshi kurashimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. BMT ning Korrupsiyaga qarshi kurashishga oid ma'lumotnomasidan.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda qilingan ma'ruzadan. // —Xalq so'zill 2018-yil 7-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori —Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2017-y., 5-son.
4. www.lex.uz.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATNING INSON MA’NAVIY HAYOTIGA TA’SIRI

Jumaboyeva Rahimajon Qudrot qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyatning o‘ziga xos xususiyatlari va jamiyat hayotiga ta’siri tahlil etilgan. Inson ma’naviy hayotidagi transformatsiyalar oqibatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: axborotlashtirish, postindustrial inqilob, urbanizatsiya, ma’naviy hayot.

Axborotlashtirishning ahamiyati shundaki, unda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining barcha sohalarida axborot va bilimlardan foydalanish samarali amalga oshadi; fuqarolar, tashkilotlar va davlatning axborot ehtiyojlarini qondirish, axborotlashgan jamiyatga o‘tish uchun sharoitlar yaratiladi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng ko‘lamda foydalaniladi. Darhaqiqat, axborotlashtirish ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, unda texnik-texnologik, ijtimoiy, iqtisodiy-siyosiy va madaniy jihatlar uyg‘unlikda olib boriladi. Bu esa jamiyatni shakllanishi jarayonida nafaqat ishlab chiqarish va texnologiyalar sohasida balki ijtimoiy-iqtisodiy hamda ma’naviy hayotda tub o‘zgarishlar sodir bo‘ladi.

Axborotlashtirish jarayoni kishilik jamiyatining navbatdagi yo‘nalishi sifatida hayotning qator sohalarida yuksak ravnaqni taqozo etadi. Bu yo‘nalishda maorif sohasida ham jiddiy o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Jumladan, fan inqilobi va axborotlashtirish tufayli o‘qish, o‘qitish ishlarining samaradorligini yanada oshirish imkoniyati yaratilmoqda.

Iqtisodiyot sohasida ishlab chiqarish bilan xizmat ko‘rsatish nisbatida birinchisining hisobiga ikkinchisining kengayishi ro‘y bermoqda.

Axborotlashtirish jarayonidagi o‘zgarishlar ommaviy ruhiyatda, ta’lim tizimida, har bir inson saviyasida o‘z ifodasini topmoqda. Odatda, bu sohadagi o‘zgarishlar boshqa soha o‘zgarishlariga zamin tayyorlaydi. Shuningdek, bunday o‘zgarishlarni dastavval fanning yangi ratsional ko‘rinishlarida hayot va inson haqidagi tarmog‘i bo‘lgan biologiyada shakllanayotganini ko‘rishimiz mumkin. Chunki, dastlab mikroorganizmlarga tatbiqan shakllangan gen injeneriyasida hozirgi vaqtda inson genomi, irsiylikning genetik kodi masalalari yangi texnologiyalar va fandagi axborotlar asosida jiddiy o‘rganilmoqda.

Ilmiy ijodiyot metodologiyasi nuqtai-nazaridan olib qaraganda, ilmiy tadqiqotlar doirasiga iqtidorli kishilarning o‘ta sezgirlik qobiliyati hamda biomaydonini o‘rganishga kirishilayotganligi ma’lum bo‘lsa, ontologik jihatdan esa olamning kelib chiqishi va rivojlanish qonuniyatlariga, koinot jarayonlarining kishilar hayotiga ta’siriga oid

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

masalalar bo'yicha ham yangicha nuqtai nazarlar shakllanmoqda. Misol uchun V.Vernadskiyning noosfera konsepsiyasini olib qarashimiz mumkin[1].

Siyosiy sohada ham axborotlashtirish jarayonlari tufayli jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Chunonchi, davlat hokimiyatining markazlashganligi barham topib, shaxsning erkinligi oshib bormoqda. Boshqa tomondan qaraganda, davlat markazlashganligining kuchsizlanishi axborotlarga egalik qilish natijalari bilan bog'liq.

Hozirgi sharoitda esa xalqaro voqealarning asl maqsadi va mohiyatini aniqlash nihoyatda mushkul. Ayniqsa, bu mafkuraviy xarakterga ega bo'lgan xalqaro voqealarning maqsadi va yo'nalishini aniqlashda ko'rinadi. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I.Karimov mafkura poligonlari yadro poligonlariga nisbatan ko'proq kuchga egaligini ta'kidlar ekan, “agar harbiy, iqtisodiy, siyosiy tazyiq bo'lsa, buni sezish, ko'rish, oldini olish mumkin, ammo mafkuraviy tazyiq, uning ta'siri va oqibatlarini tezda ilg'ab yetish nihoyatda qiyin”[2], - deydi.

Ikkinchidan, postindustrial inqilob, urbanizatsiya, axborotlashtirish, globallashtirish jarayonlari foyda ketidan quvadigan, asosan moddiy manfaat va ehtiyojlarini qondirishga intiladiganlarni vujudga keltirdiki, bunday kishilar o'z maqsadlari yo'lida har qanday afsonayu g'oyani ham qo'llab-quvvatlashga qodirdirlar. Bunday holat mamlakat xavfsizligiga beqiyos tahdid solishi tabiiydir.

Shuni ta'kidlash kerakki, axborotlashtirish jarayonlarining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni aytish mumkin: xabarni uzatish tezligining ortishi; axborot uzatish hajmi oshishi; axborotni qayta ishlash tezlashgan; qaytuvchi aloqaning to'liq foydalanilishi; yangi axborot olish hajmi o'sishi va joriy etishning tezlashishi; mehnatni boshqarish texnik uskunalarining o'sishi.

Axborotlashtirish jarayonlarini intellektual jihatdan ta'minlash undan ham muhimroq bo'lib, quyidagilarni talab etadi: axborotlashtirish siyosatini yuritish, axborotlashtirish loyihalarini ishlab chiqish, axborotlashtirish sohasida ilmiy tadqiqotlar o'tkazish va ishlab chiqarishlar o'quv dasturlari tayyorlash va h.k.

Axborotlashtirish sohasidagi siyosat ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy sharoitlar va axborotlashtirishning zaminini, asosini yaratishga ko'maklashishi kerak. Buning uchun mamlakatdagi modernizatsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatlash zarur.

Axborotlashtirish jarayonlari insoniyat taraqqiyotida muhim hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Tabiat bilan insoniyat jamiyati o'rtasida, shuningdek insoniyat jamiyatining o'zida o'zaro axborot almashuvi mavjud bo'lmaganda, u taraqqiy qilmagan va hozirgi darajaga erishmagan bo'lardi. Hayot mavjud bo'lishi va rivojlanishi uchun moddiy vositalar bilan bir qatorda axborot ham zarur. Insoniyatning taraqqiyot darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning hayotida axborot shunchalik katta o'rin egallaydi. Bizningcha, jamiyatda axborot texnologiyalarining rivojlanishi hamda mazkur masalalarga doir

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mummolarning oldini olish, shuningdek, axborotlashtirish jarayonini ilmiy-metodologik jihatdan ko‘proq o‘rganish ushbu faoliyatning yo‘naltiruvchi asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bu jarayonda quyidagi masalalarni hal etishga to‘g‘ri keladi:

- * samarali xalqaro axborot almashuvlarini yo‘lga qo‘yish, barcha davlatlarning milliy axborot tizimini hisobga olgan holda axborot bilan ta‘minlash darajasini yuksaltirish va axborot xavfsizligi tizimini ta‘minlashga qaratilgan mexanizmlarni tashkil etish.

- * O‘zbekistonning milliy axborot tizimini, o‘zi tanlagan ijtimoiy-iqtisodiy yo‘lining huquqiy kafolatlarini amalda ta‘minlash chora-tadbirlarini ishlab chiqish va bunda xalqaro axborot almashinuvi munosabatlarini mafkurasizlashtirish.

- * axborotlarning insonparvarlik asosiga ega bo‘lishida inson huquqlari kafolatlarini ta‘minlashning xalqaro tizimini takomillashtirish, xalqlar o‘rtasida axborot ayriboshlashda o‘zaro ishonch va hamkorlik rishtalarini mustahkamlash. Bunda xalqaro axborot ayriboshlash va axborot texnologiyalarini hamkorlikda takomillashtirishga oid me‘yoriy xujjatlarni amaliy hayotda qaror toptirish talab qilinadi.

- * O‘zbekistonda axborotlashtirish jarayonlarini tez sur‘atlarda davom ettirishda milliy axborot xavfsizligini ta‘minlash, global axborot tizimi siyosatining ustuvor vazifalari qatorida kata ahamiyat kasb etadi.

Axborotlashtirishning samarali rivoji uchun mamlakatimizda zamonaviy axborotlashgan texnologiyalar yaratilishi, zarur shart-sharoitlar yaratish, xorijiy kompyuterlar va boshqa vositalar sotib olinishi kerak. Shunga qaramay, yangi mutaxassislarni tayyorlash, keng ko‘lamda kompyuter savodxonligini yoyish, mavjud mutaxassislarni qayta tayyorlash alohida ahamiyatga molikdir. Ilmiy-texnik infratuzilmani rivojlantirish zarur: masalan, aloqa va kommunikatsiyalar tizimlari, bu tizimlarga xizmat ko‘rsatuvchi ilmiy tekshirish hamda muhandislik markazlari va firmalarini kuchaytirish kerak.

Axborotlashtirish sohasida refleksiyaning barcha shakllari ko‘payishi, unda paydo bo‘layotgan muammolarni tushunish va his qilish ham ahamiyati jihatdan boshqalaridan qolishmaydigan tendensiyadir. Misol uchun ikki muhim muammoni tilga olamiz. Birinchi muammo – axborotni qayta ishlash va hisob-kitoblar uchun shunchaki mashinalar yaratish emas, balki sun‘iy intellekt yaratishdir.

Intellekt deb ataluvchi va aslida bilimlarning yashash shakli bo‘lmish zehn, aql-idrok, farosat mazkur resursdan bahramand bo‘lish imkoniyatini ko‘paytirib hamda kamaytirib turuvchi omildir. Shuning uchun ham sara bilimlar an‘anaviy hokimiyat qurilmalariga aloqasi bo‘lmagan tor doiradagi odamlar qo‘lida to‘planadi. Shuning uchun ham axborotlashayotgan jamiyatda bilim eng asosiy qadriyatdir. Bilim – o‘lmas mulk. Bu sivilizatsiyaning asosiy yo‘lidir. Aytaylik, iqtisodimiz va hukumatimiz inqirozga yuz

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tutsa ham biz bilimga muhtojmiz. Demak, jamiyatni axborotlashtirishning rivojlanishida an’anaviy hokimiyatning inqirozga uchrashi aslo g‘ov-to‘siq bo‘lolmaydi.

Mashina qanchalik original va murakkab bo‘lmasin, hatto neyron tarmoqlarning ish prinsiplarini takrorlay olsa va axborotga parallel ravishda ishlov berish asosida harakatlansa-da, baribir, u aql-idrok kabi bo‘lolmaydi. Juda borsa, kompyuter matnidan yulib olingan alohida operatsiyalarni takrorlay oladi.

Bugungi kunda asosiy izlanishlar vizual obrazlar va bilimlar bilan ishlashga imkoniyat beradigan moslama, aqida va dasturlarni ishlab chiqarish tomon bormoqda. Birinchi holat ham, ikkinchisi ham axborotni oddiygina kodlashtirish (shartli belgi) yoki uni tushunarli holatga (dekodlashtirish) keltirish, jarayonlarni algoritmlashtirish bilan cheklanmasdan, balki mashina vositasida tushunish, o‘qish, idrok etish prinsiplarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Ikkinchi muammo – bilim bazasini, kengroq qilib olganda – bilimlar bilan ishlay oladigan, ya’ni ularning (kerakligini) ajratib, klassifikatsiya qilib, o‘zgartirib qayta tuzadigan, ma’nosiga deyarli putur yetkazmasdan kodlashtiradigan, bilimlar kontekstlari va ulardan foydalanish uchun asosiy yo‘llarini kodlashtiradigan, mashinada ishlov berilgan bilimlarni tabiiy, tushunarli shaklga keltiruvchi mashinalar tizimini yaratish zarur. Bu vazifani tamoyillar orqali amalga oshirish mumkinmi? Axir, real bilim nafaqat ma’no, mazmun, balki maqsadga ham ega, talay kontekstlar va foydalanish sohalaridan iborat, rivojlangan holda u bilim nazariyaga jamlanadi, falsafa va metodologiyaga joylashadi, o‘ziga xos tarzda amal qiladi.

“Bilimlar bo‘yicha muhandisning asosiy vazifasi, - deb yozadi Yu.A.Shreyder, - matnda (yoki kompyuter xotirasida) noaniq havoyi bilimning aniq tasavvurini tiklashdir. Bu yerda kommunikatsiya fenomenining ma’nosi matnda tasavvur etilishi qiyin bo‘lgan mazmunning aynan o‘zidek qilib ifoda etish emas, balki ongning matnda idrok qilinishi qiyin bo‘lgan qandaydir yo‘nalishlarini berishda matndan foydalanishdir”[3]. Haqiqatan, bilvosita kommunikatsiyada matn tashqi reallik parchasini bildiruvchi belgi sifatida emas, balki ongning muayyan yo‘nalishlariga ishora etuvchi sifatida ishlatiladi.

Ammo yana bir holat borki, u ham bo‘lsa ruhiy tilshunoslikka oiddir. Gap shundaki, madaniyatning aralash-quralashligi, baland-pastligi unda aylanayotgan axborotlar – ma’lumot, bilim, tasavvurlarning madaniy nojipsligini keltirib chiqaradi. Xo‘sh, bu ahvolda umuman axborotning xolisligi va jamiyatning axborotlashtirilishi haqida fikr yuritish joizmi?

Axborotlashtirish jarayoni muammolari haqida fikr yuritar ekanmiz, bir tomondan axborot va namunalarga o‘xshatish yo‘llari bilan ko‘chiriladigan (translyasiya qilinadigan) “tajriba”, ikkinchi tomondan madaniyatning uch sohasini - san’at, gumanitar bilimlar hamda aniq va texnik bilimlarni farqlashni bilishimiz zarur. Birinchi sohada

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axborot ahamiyatini ba’zi olimlar “o’zgartirilgan (buyumlashgan va ijtimoiylashgan), o’zi yaralgan bilimning o’rnini bosolmaydigan” bilim shakli sifatida muhokama etsa, bu holda ushbu axborotning ahamiyati ancha past; ikkinchi sohada garchi “nisbatan og’riqsiz axborotga aylanuvchi”, ammo “bu axborotdan foydalanish uchun undagi ilmni tiklash ancha mashaqqatli bo’lib, keng va teran tajribaga tayanishni talab qiladi” va faqat uchinchi sohada “tajriba va axborot o’rtasidagi o’zaro munosabat axborotni ko’chirish tomon siljiydi”[4].

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Вернадский В. Живое вещество. – М.: Наука, 1978. – С.359.
2. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Т.8. – Т.: Ўзбекистон, 2000. – 86-Б.
3. Шрейдер Ю.А. Информатизация и культура: аналитический обзор. – М., 1991. – С.43.
4. Ладенко И.С., Шапиро Э.Л., Никаноров С.П. Освоение и развитие сферы интеллектуальных систем. – Новосибирск, 1988. – С. 47.

MA’NAVIY TAHDIDLARNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sobirova Anajon Jasurbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Ma’naviyat, insonning o’ziga va olamga faol munosabati o’laroq, uning hayotiy pozitsiyasini belgilaydi. Bugun olimlarimiz tomonidan tahdidlarning millat va jamiyat taraqqiyoti uchun, ma’naviy parokandalikni keltirib chiqarishga qaratilgan zararlari ilmiy asosini topib bormoqda. Bugungi kunda “Ma’naviy tahdid” tushunchasi keng ishlatilmoqda. Ba’zida bu tushunchaning ma’nosini anglash qiyin kechmoqda. Ma’naviy tahdidlar shaxs axloqiy ongida salbiy tushunchalar, tuyg’ular, xususiyatlar va sifatlarni hosil qiluvchi illatlar majmuidir.

Chunki “Tahdid” so’zi xavfxatar, xuruj va buzish ma’nolarini anglatadi. Shu ma’noda ma’naviy tahdidlar shaxsni aqliy va axloqiy jihatdan buzishga qaratilgan maqsadli xurujlar hisoblanadi. Yangi jamiyat barpo etish sharoitida ijtimoiy-iqtisodiy hayotda turli mazmunda, turli maqsadda, turli shaklda munosabatlar paydo bo’ladi. O’zbekiston uchun ham shunday rangbarang munosabatlar davom etmoqda[1].

Ayniqsa, chetdan turib ongli va maqsadli ravishda uyushtirilayotgan ma’naviy tahdidlar bunday munosabatlarning asosini tashkil qilmoqda. Bugungi kunda ma’naviy tahdidlar bir necha xil ko’rinishda namoyon bo’lmoqda. Shuni ta’kidlash lozimki,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'naviy tahdidlar tili, dini va e'tiqodidan qat'iy nazar har bir insonga qaratilgan. Bundan maqsad, birinchidan, shaxsning ma'naviy-axloqiy olamini buzish; ikkinchidan, o'z vatani va jamiyatiga nisbatan yovuzlik fikrini uyg'otish; uchinchidan, milliy axloqiy qadriyatlarni aynitish; to'rtinchidan, o'zgalar jamiyatini ideal deb bilish ko'nikmasini hosil qilish; beshinchidan, zararli odatlarga xuruj qo'yish[2].

Diqqat qilsak ma'naviy tahdidlarning barcha turi nosog'lom turmush tarzi bilan bog'liqligiga va u mafkuraviy nuqtai nazardan eng xavfli omil ekanligiga amin bo'lamiz. Chunki uning negizini shaxs tarbiyasini izdan chiqarishga qaratilgan zararli g'oya tashkil etadi.

Ma'naviy tahdidlarni o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat[3]:

Birinchidan, ma'naviy tahdidlar nosog'lom turmush tarzi asoratidir;

Ikkinchidan, ma'naviy tahdidlar ma'naviy va axloqiy tubanlik illatlarini ifodalaydigan sub'ektiv omillar majmuidir;

Uchinchidan, ma'naviy tahdidlar shaxs axloqiy ongini buzish vositasida jamiyat hayotini izdan chiqarishga, nosog'lom turmush tarzini yoyishga yo'naltirilgan. Nosog'lom turmush tarzi asoratlari natijasida ma'naviy tahdidlar quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: Xudpisandlik – bu illat jamoatparvarlik fazilatlariga qarshi o'laroq, shaxs axloqiy ongida noto'g'ri tushuncha va qarashlarni hosil qiladi. Shu sababli xudpisand kimsalarda burch va mas'uliyat tuyg'usi bo'lmaydi. Bundaylar faqat bugungi kunni o'ylab yashaydi, ertangi kunni o'ylash, ezgulik va haqiqat uchun kurashish fazilatlaridan xoli bo'ladi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ma'naviy tahdidlar quyidagi illatlarni targ'ib qilayotgani bilan namoyon bo'lmoqda: xudbinlik, nopoklik, nafs qutqusiga uchish, huzur-halovatga berilish, yengil-yelpi umr kechirishga da'vat, giyohvandlik, mutaasiblik, tajovvuzkorlik, molu-dunyoga o'chlik, axloqiy buzuqlik, zo'ravonlik, axloqsizlikni madaniyat deb bilish, va aksincha asl ma'naviy qadriyatlarni eskilik sarqiti deb qarash, loqaydlik, mahalliychilik, hasadgo'ylik, baxllik, sotqinlik, irodasizlik, beparvolik. Bunday ma'naviy axloqiy tubanlik illatlariga qarshi shaxs axloqida eng muhim insoniy sifat va fazilatlarni shakllantirishga diqqat qilinishi kerak. Bunday sifat va fazilatlarning asosiylari quyidagilar: insoniylik, mehr-oqibatlilik, ezgulik, vatanparvarlik, haqgo'ylik, adolatlilik, muruvatlilik, sahovatlik, vatanparvarlik, oilaparvarlik, hamkorlik, totuvlik, ahillik, inoqlik, tashabbuskorlik, birodarlik va faollik. Bular shaxsning ongi va qalbida sezgirlik, ogohlik va hushyorlik holatlarini hosil qiladi. Shu ma'noda ma'naviy tahdidlardan shaxs axloqini himoya qilish yo'lining eng samarali usuli shaxsda axloqiy immunitetni hosil qilishdir.

Bunday immunitet shaxs axloqida ideal darajadagi sifat va fazilatlarni shakllantirishni taqazo etadi. Xalqimiz ma'naviyatini asrash va uni yuksaltirish, ayniqsa,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yosh avlodni turli zararli g‘oya va mafkuralar ta’siridan, bir so‘z bilan aytganda, ma’naviy tahdidlardan himoyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy leksikonimizda nisbatan yangi kirib kelgan

“Ma’naviy tahdid” tushunchasiga turlicha yondoshuvlar mavjud. Falsafa fanlari doktori G.Tulenovanning «O‘zbekistonda ma’naviy xavfsizlikni ta’minlash muammolari» maqolasida “mafkuraviy tahdidlar, jumladan terrorizm, aqidaparastlik va diniy ekstremizm ma’naviy tahdid” sifatida qaralgan. Rossiyalik tadqiqotchilarning “Rossiya ma’naviy xavfsizligi (ma’naviy xavfsizlikning dolzarb nazariy metodologik va amaliy muammolari) nomli ilmiy – metodik qo‘llanmasida ma’naviy tahdidlarga alohida to‘xtalib o‘tilgan[4]. Mazkur qo‘llanmada hozirgi vaqtda ma’naviy xavfsizlikka yetarli darajada e’tibor qaratilmayotganligi ta’kidlangan va ma’naviy tahdidlar sifatida demografik va diniy ongga ta’sir etuvchi tahdidlar tahlil qilingan.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan shuni anglash mumkinki ma’naviy tahdidlar va ularga qarshi kurashishda odob-axloq masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Odob-axloq masalalarini ma’naviy qadriyatlar orqali yuksaltirish bugungi davr talabidir. O‘zbekiston respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev aytganlaridek “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat”[5].

Shuni aytish mumkinki, ma’naviyatga tahdid kelajakka tahdid, demakdir. O‘zbekiston xalqi jahon taraqqiyotiga ulkan ulush qo‘shgan Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Forobiy, buyuk imomlar al-Buxoriy, Moturidiy, at-Termiziy, hazrat Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Boburlarning avlodidir. Ular va boshqa ulug‘larimizning ma’naviy merosini butun dunyo ahli hayrat bilan o‘rganayotgan bir paytda bizning zamonaviylik, madaniyatlilik niqobi ostida turli yengil-yelpi, ma’naviyatsizlikni targ‘ib etuvchi omillarga berilishimiz kechirilmas holdir. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoev yoshlar tarbiyasi butun millat oldidagi ulkan ma’suliyatli vazifa ekanligini ta’kidlab: “Agar farzandimizga to‘g‘ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada uning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo‘lib turmasak, ularni ilmu hunarga o‘rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo‘yishimiz hech gap emas”, deya takidlaydilar[6]. Ma’naviy tahdidla avj olib borayotgan bir vaqtda ichki va tashqi tahdidlar ta’siridan yoshlarni asrab avaylash, bunday salbiy illatlarga qarshi immunitetni shakllantirish, bugungi kunning dolzarb masalasi bo‘lmog‘i darkor.

Adabiyotlar ro‘yxati:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Faxrutdinov Sh.I. va boshqalar. Milliy manfaatlar va boshqaruv mas'uliyati. Ogohlik va hushyorlik hodisalari. T.: G'afur G'ulom, 2008. – B.67.
2. T.Tashmetov Globallashuv asoslari darslik “TVCHDPI” Chirchiq – 2022.11-b.
- 3.Мадраҳимова Ф. Ахборотлашган давр ва “оммавий маданият” таҳдидлари//.- Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари 2013. 1-сон Б. 146.
4. Tulenova.G «O'zbekistonda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash muammolari» maqola. 3-b.
- 5.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda Murojaatnomasi.// [https://yuz.uz/uz/news/jamiyat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-joni-va-ruhi-manaviyatdir./](https://yuz.uz/uz/news/jamiyat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-joni-va-ruhi-manaviyatdir/)
- 6.Shavkat Mirziyoyev 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzuidagi anjumanda so'zlagan nutqi .// <https://www.standart.uz/ru/news/view?id=963>

OILA MUHITIDA BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVI JARAYONLARI

Shuxratbekova Moxlaroyim Ismatillo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Bolaning jamiyatga kirib kelishida oilaning ahamiyati juda katta. Chunki, insonda tarbiya, odamlar bilan muloqatga kirishi, atrof muhitga moslashishi birinchi oiladan boshlanadi. Yana shuni aytib o'tish joyizki, bolaning jamiyatdagi o'zgarishlarga munosabati oiladagi muhitga bog'liq. Oilaviy ta'lim – bu har doim eng mashhur tarbiya turi. Oila instituti – zamonaviy sharoitda jamoat va davlat idoralari bilan birgalikda bolani ta'limi va rivojlanishdagi asos hisoblanadi. Maxsus muhit o'z-o'zidan oila a'zolari o'rtasida muloqat qilishning kommunikativ madaniyatini yaratadi. Bolalarning hayotiy tajribasini boyitish, ularning ma'naviy-axloqiy shaklanish darajasi oila a'zolarining hamkorligiga bogliq. Oilada bola tug'ilishi bilan yangi va murakkab vazifa paydo bo'ladi.

Oila – bu qon-qarindoshlik yoki birga istiqomat qilish orqali bog'langan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir. Ko'p jamiyatlarda oila bolalar ijtimoiylashuvi uchun asosiy institut vazifasini o'taydi. Oila – nikoh yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari — inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a'zolarining turmush sharoitini va bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sanalsada, jamiyatdagi mavjud iltimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta'sirida o'zgarib boradi[1].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga muvofiq, “Oila – jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega” deb ko'rsatib o'tilgan[2]. Mamlakatimizda oilaga jamiyatning asosi muhim bir bo'g'ini sifatida qaraladi, nafaqat shaxsiy masala, balki u ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, komil inson har tomonlama farovon, bekamu ko'st, sag'lom oilada tarbiya topadi, ulg'ayadi. Sog'lom avlodni voyaga yetkazish, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor masalasi sifatida e'tirof etilgani bejis emas. Oila shunday makonki unda avlodlar kamol topadi. Demak oila jamiyatning tabiiy hujayrasi, ijtimoiy asosidir. Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik bo'ladi va tez rivojlanadi.

Shu jihatdan Birlashgan Millatlar Tashkilotining bosh assambleyasi 1994-yildan e'tiboran har yili 15-may kunini “Xalqaro Oila kuni” sifatida nishonlashga qaror qilganligi bejis emas[3]. 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 16-moddasi 3-qismida: “Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasidir va u jamiyat, davlat tomonidan muhofaza etilish huquqiga egadir” – deb belgilanadi[4]. Oila – jamiyat himoyasida.

Davlat doimiy ravishda oila manfaatlarini barcha jabhalarda himoya qilib, ularga keng imkoniyatlar yaratib beradi. Oila insonning hayotga kelishi, tarbiyalanishidagi asosiy makon. Oila bir necha kishilarni birgalikda yashash joyi. Oila to'liq bo'lishi uchun ota-ona va farzandlar bo'lishi shart. Ularning birortasisiz ham oila bo'lishi mumkin. Lekin bunday oilada yetishmovchilik bo'ladi. Har bir oila ma'lum xonadonga mos bo'ladi. Har qanday jamiyatning mustahkamligi, rivoji oilaga bog'liq. Chunki, jamiyatda bo'ladigan ijtimoiy munosabatlarning dastlabki elementi oilada vujudga keladi va shakllanadi. Oiladagi kattalarning bir-biri, boshqalar bilan atrof-muhit, molmulkka bo'lgan munosabati yoshlarning shu masalalarga munosabatini shakllanishi uchun o'rnak bo'ladi. Oiladagi tarbiyaning boshqa tarbiyalardan farqi, afzalligi tarbiya u yerda faqat o'rgatish, o'qitish, ta'kidlash bilangina emas, barcha narsalarda katta yoshdagilarni kichik yoshlar uchun o'rnak ko'rsatishi orqali olib boriladi. Nima mumkin va nima mumkin emasligi, mehnatga, molmulkka munosabat, ovqatlanish, dam olish, kattalarga muomala, hurmat, g'amxo'rlik qilishning dastlabki sabog'i oilada olinadi. Bola boshqa muassasalarga tarbiya, bilim olish uchun berilgunga qadar hayot alifbosi haqida ma'lumotni oiladan oladi. Mustaqillikka erishganimizdan keyin davlatimizda oilaviy munosabatlar sohasida tub islohatlarni amalga oshirdi. Jumladan, 1992 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan tashkil qilingan “Mahalla xayriya jamg'armasi” kam ta'minlangan oilalarga, boquvchisini yuqotgan shaxslarga moddiy jihatdan katta

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yordam, ko‘rsatdi[5]. 1993-yil 4-martda prezidentimiz farmoni bilan “Sog‘lom avlod uchun” ordeni tashkil etildi. Bu orden onalik va balalikni muhofaza qilish, yosh avlodning salomatligini saqlash hamda yoshlarni vatan tuyg‘usida tarbiyalash ishlarida o‘zining xizmatlari bilan tanilgan shaxslarga berildi[6]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2011-yil dekabr oyida Konstitutsiya kuniga bag‘ishlangan yig‘ilishdagi ma‘ruzasida 2012-yilni “Mustahkam oila yili” deb e‘lon qilar ekan, oila haqida shunday so‘zlarni aytdi: “Ongli yashaydigan har bir odam yaxshi anglaydiki, bu yorug‘ olamda hayot bor ekan, hayot abadiyligi, bebaho ne‘mat bo‘lmish farzand bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha kelajagini o‘ylab, orzu va intilishlar bilan yashaydi. Yangi yilga mana shunday nom berishimiz azal-azaldan xalqimiz uchun muqaddas bo‘lmish, oilani hayotimiz tayanchi va suyanchi, jamiyatimizning hal qiluvchi asosiy bo‘g‘ini deb qabul qilishimiz zahirida, hech shubhasiz, juda katta ma‘no-mohiyat mujassam. Chunki, oila sog‘lom ekan — jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan - mamlakat barqaror”[7].

Oila munosabatlarini 1998-yil 30-aprelda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan “Oila kodeksi” tartibga soldi. Bu qabul qilingan oila kodeksi o‘zida xalqaro normalarni, jahon oilaviy tajribalarini, shu bilan birga o‘zbekona urf–odat hamda qadriyatlarni o‘zida mujassamlashtirdi. Oila kodeksida oila qonunchiligimiz uchun yangi bo‘lgan munosabatlar nikoh shartnomasi, aliment to‘lash to‘g‘risidagi kelishuv, qon-qarindoshlik va boshqa munosabatlar kiritildi. Oila kodeksi – oilaviy huquqiy munosabatlarni tartibga solib, oila a‘zolari o‘rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi va mustahkamlovchi qonun hujjati. Kodeks 8 bo‘lim, 30 bob, 238 moddadan iborat[8].

Oilada obyektiv va subyektiv omillarning roli katta. Oilaning moddiy ta‘minoti va farovonlik darajasi, oila budjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajribasi, sog‘lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar obyektiv omillar sanalsa, oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni, oila a‘zolarining fiziologik, psixologik, madaniy jihatdan komillik hamda ma‘lumot darajasi, ularning qiziqish va ehtiyojlari o‘rtasidagi mutanosiblik, oilaviy hayotni tartibga solish borasidagi o‘zaro yordam hamkorlik, birlik tamoillariga tayanish kabilar subyektiv omillari sirasiga kiradi. Bolalarda ijtimoiy - dunyoviy bilimlarni egallashda bo‘lgan intilish, ijtimoiy faoliyatining shakllanishida ota-onalarning samarali ishtirok etishlari hal qiluvchi omil bo‘lib, bu oila tarbiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning zarur shartlaridan biri. Oila tarbiyasida bolalar hayotini to‘g‘ri yuritish ularni vaqtdan to‘g‘ri va unumli foydalanishlarining asosiy garovidir. Bolalarning oiladagi vaqtini o‘yin, mehnat va o‘qish faoliyatlari bo‘yicha to‘g‘ri taqsimlash nihoyatda muhimdir. Oila jismoniy va psixologik jihatdan sog‘lom, ma‘naviy barkamol, mehnat, ijtimoiy hamda oilaviy hayotga tayyor shaxsni shakllantirib borishi lozim. Oila tarbiyasining mazmuni bolalarga ijtimoiy tarbiyaning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mazkur yo‘nalishlari – axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy – g‘oyaviy ta‘lim berish, ularda ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

Muqaddas islom ta‘limotida oila mustahkamligi borasida ko‘rsatmalar kelgan. Qur‘oni Karimning bir qancha oyatlarida oila va uning ahamiyati haqida marhamatlar bor.

Nabiy sollallohu alayhi vasallam dedilar: “Robbingning roziligi otaning roziligida va Allohning g‘azabi otaning g‘azabidadir”.

Alloh taolo ota-onaga yaxshilik qilish xususida shunday marhamat qilgan:

“Allohga ibodat qilingizlar va Unga hech narsani sherik qilmangizlar! Ota-onalarga esa yaxshilik qilingizlar!”[9].

Ibn Abbos raziyallohu anhudan rivoyat qilinadi, u zot: “Bir musulmon insonning musulmon ota-onasi bo‘lsa, ularga yaxshilik qilib, uning savobini kutgan holda tong ottirgan bo‘lsa, Alloh taolo unga jannatning ikki eshigini ochadi. Agar faqat biri bo‘lsa bir eshikni ochadi. Agar farzand ota-onadan birining g‘azabini chiqargan bo‘lsa, undan o‘sha shaxs rozi bo‘lmagunicha, Alloh rozi bo‘lmaydi”, dedilar. “Ota-ona unga zulm qilgan bo‘lsa hammi?” – deyildi. “Zulm qilgan bo‘lsalar ham” – dedilar.

Imom al-Buxoriy Kulayb ibn Manfaadan ushbu hadisni rivoyat qilganlar:

Kulayb ibn Manfaa aytadilarki, «Mening bobom Rasululloh sollallohu alayhi vasallamdan so‘ragan ekanlar, demak, so‘radilarki, «Kimga yaxshilik qilay, ey Rasululloh?» Rasululloh sollallohu alayhi vasallam aytdilar: «Avval onangga, so‘ngra, otangga, keyin opa-singlingga, aka-ukangga va undan so‘ng qarindoshlaringga yaxshilik qilgin». Ushbu hadisi sharifda avval ona, so‘ng ota va keyin opa-singil va aka-ukalar zikr qilindi [10].

Xulosa qilib aytamanki bolani tarbiyalashda, uni jamiyatga kirib kelishida oila o‘rni juda katta. Shuni uchun oiladagi muhitni yaxshilash kerak. Bolaga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan illatlarni oiladan olib tashlash kerak. Keyin ajralishlarga ham katta e‘tibor qaratish va ularni oldini olish kerak. Oxirgi statistikaga qaraganda 2022-yil hisobiga O‘zbekistonda ajralish soni 48,7 mingtani tashkil etib, so‘nggi 5 yilda sezilarli ko‘paygan. Misol uchun, 2018 yilda 32,3 mingta edi ajralishlar soni. Bu holatlar qanchadan qancha bolalarning yo otasidan yo onasidan ajralishiga yetim qolishiga va ularning mehridan mahrum bulishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa jamiyatda nosog‘lom muhitni paydo bulishiga olib kelmoqda. Davlat va jamiyatga ham juda katta salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Tavsiya qilamanki shularni inobatga olib ajralishlar sonini qisqartirish va ularni oldini olishga qaratilgan chora tadbirlar o‘tkazilishi kerak. Oiladagi ota-onalarning farzandlarga, farzandlarning esa ota-onalarga bulgan ahloqiy normalarni, huquqiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

normalarga aylantirish ishlarini kurib chiqish va oila institutining jamiyatdagi o‘rnini va mavqeini oshirishni tafsila qilaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston respublikasi Konstitutsiyasi
2. https://dunyo.info/uz/site/inner/15_may_-_xalqaro_oila_kuni-nLa
3. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi
4. <https://lex.uz/ru/docs/-506514> “Mahalla xayriya jamg‘armasi”
5. <https://lex.uz/docs/-101326> “Sog‘lom avlod uchun”
6. “MUSTAHKAM OILA YILI” DAVLAT DASTURI TO‘G‘RISIDA
7. Niso surasi 36-oyat mazmuni
8. <https://sammuslim.uz/oz/articles/ota-onaga-yaxshilik-qilish-fazilati-bir-hadis-sharhi-O'ZBEKISTON-MUSULMONLARI-IDORASI>

OILAVIY MUNOSABATLAR YANGI DAVR MUTAFAKKIRLARINING NIGOHIDA

Shorayeva Xurshida Kurbanbayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr olimlari va ma‘rifatparvarlari Axmad Donish, Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Avloniy va boshqalar o‘z asarlarida oilaviy xayotning ijtimoiy, ma‘naviy asoslarini keng yoritib berishga harakat qilganlar. Buyuk ma‘rifatparvar alloma Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yohud axloq” nomli asarida oila barqarorligi va farzand tarbiyasining ma‘naviy asoslarini keng yoritishga katta e‘tibor bergan. Avloniyning fikricha, bolalarda ahloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muxit, oiladagi sharoit g‘oyat katta ahamiyatga ega. Uning fikricha “Inson javxari qobildir. Agar yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqlardan saqlanib, go‘zal xulqlarga odatlanib katta bo‘lsa, xar kim qoshida maqbul, baxtiyot bir inson bo‘lib chiqar... Tarbiyani kim qilur? Qayda qilinur?” Bu ona vazifasidir. Ikkinchi - maktab va madrasa tarbiyasi. Bu ota, muallim, mudarris va xukumat vazifasidir”[1], deydi.

Oilaning jamiyat hayoti va taraqqiyotidagi o‘rni ustida to‘xtab mashhur mutafakkir Abdurauf Fitrat o‘zining «Oila» nomli asarida quyidagi fikrlarni aytgan edi: “Har bir millatning saodati va izzati, albatta shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog‘liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat ham shunga kuchli va tartibli bo‘ladi. Agarda bir mamlakatning aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo‘l qo‘ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi”[2].

Mutafakkirlarning oila, uning mohiyati, jamiyat hayotidagi o‘rni xususida aytgan fikrlaridan quyidagi xulosalarga kelish mumkin: oilaviy munosabatlar shakllanishining birinchi umumiy asosi balog‘atga yetgan ikki yoshning tabiiy ehtiyojlari asosida birga bo‘lib, nasl qoldirish maqsadida bir inson zotining ham qon-qoniga singib ketgan. O‘g‘il bolalar o‘z o‘yinlarida ham erkaklar bajaradigan vazifalarga taqlid qiladilar, kurashadilar, yog‘ochdan ot yasab minadilar, tarafma-taraf bo‘lib bellashadilar, uy quradilar. Qizlar esa uy jihozlaydi, qo‘g‘irchoq o‘ynaydi, kiyim-kechak tikishi ovqat pishirishi, uy bezatishni mashq qiladi. O‘g‘il bolalar qizlar qilayotgan o‘yinlarda ishtirok etishdan uyaladi. Balog‘atgan yetgan qizlar yigitlarga, yigitlar qizlarga asosan oila qurish ehtiyoji nuqtai nazaridan yondoshadilar. Bu intilishlarda yigit va qizning husni chiroyiga e‘tibor berish ham oddiy bir estetik zavq olish emas, balki chiroylik sog‘lom nasl qoldirish bilan bog‘langan ichki ehtiyojning namoyon bo‘lishidir. Ikki jinsga mansub bo‘lgan yoshlar ruhiyatida vaqti kelib ko‘zga tashlanadigan bu jarayonlar ham barcha odamlar va davrlar uchun umumiydir. Balog‘at yoshida, nihoyat sevgi muhabbat degan buyuk qudratli tuyg‘u yuzaga keladi. Bu tuyg‘u inson qalbida yuzaga kelgan jinsiy moyillik bilan bog‘liq intilishlarga kuchli ijtimoiy, ma‘naviy mazmun beradi.

Muhabbat buyuk kuch, lekin ma‘naviyatli inson uning butunlay quli bo‘lib qolishi ham mumkin emas. Muhabbatni aql-idrok bilan boshqarish ham insoniylikning belgisi. F.Bekon aytganidek “buyuk e‘tiborli odamlar ichida muhabbat kasaliga uchrab, o‘zini butunlay yo‘qotib qo‘yganlar kam”.

Oila barcha sharoitlarda ham ota-onalar jamiyat oldidagi burchi va mas‘uliyatini his qilishi asosida shakllanadi. Bu burch, mas‘uliyat har bir ota-ona o‘zini jamiyatning jamoaning tarkibiy qismi deb bilishi, o‘zlarining hayoti xavfsizligi farzandlarining istiqboli shu jamoadagi vaziyatga bog‘liq ekanini anglashi asosida yuzaga keladi. Ota-onalar farzandlarini dunyoga keltirib, oyoqqa turg‘azish, mustaqil hayot kechirishga o‘rgatish bilan cheklanmaydilar. F.Bekon aytganidek, “nasl qoldirish barcha hayvonlarga xosdir lekin xotirani saqlash, qadr-qimmat, eng yaxshi fazilatlarni e‘zozlash, rivojlantirib davom ettirish faqat insonlarga xos fazilatdir”[3].

Nemis faylasufi Xegel ham bu masala xususida to‘xtab quyidagi fikrlarni aytgan edi: “Bolalar mohiyat e‘tibori bilan erkindirlar, hayot esa shu erkinlikning namoyon bo‘lish shaklidir, shu sababli ular buyum sifatida boshqalarga ham, ota-onaga ham qaram emaslar, ularni oilada tarbiyalashning ijobiy tamoni bolalar ma‘naviyatini bevosita ziddiyatli hissiyot darajasiga yetib bormagan bosqichigacha ko‘tarishdir. Bu davrda ruh o‘zining birinchi bosqichini ziddiyatsiz o‘tkazadi, muhabbat, ishonch, itoatkorlik qadriyatlariga tayanadi.... Lekin shu bilan barcha oilada bolalarni birinchi tabiiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bevositalikdan uning ziddiyatli tomoni-ularni mustaqil, erkin shaxslar darajasiga ko‘tarishga, shu bilan oiladagi vaziyatdan yuqoriroqqa ko‘tarilishiga imkon beradi”[4]. Demak, oiladagi tarbiyada ikki tomon bo‘lib, biri yoshlarni ota-ona amal qilgan ma’naviy omillar asosida tarbiyalash, ikkinchisi ularda yuksakroq qadriyatlarni anglash imkoniyati va ehtiyojini yaratishdir.

Ota-onalar farzandlariga o‘z ma’naviyati yashagan davrining ehtiyojlari darajasida ta’lim beradi. Lekin farzandlar ota-ona bergan tarbiyaga tayanib o‘z ma’naviyati va ruhiy ehtiyojini yangi bosqichga ko‘taradi. Jamiyat insoniyat taraqqiyotida har bir oila vorislik zanjirining zaruriy bir xalqasini tashkil etadi. Bu ham oilaning barcha xalqlar va davrlarga xos bo‘lgan umumiy tomonidir.

Umuman olganda, barcha davrlarda oilaviy munosabatlarning shakli ota-onalar amal qilgan ijtimoiy, ma’naviy qadriyatlarning mezon va me’yorlari ham o‘zgarib turgan. Oilaviy munosabatlarning rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining tarkibiy qismi hamda uning zaruriy shartlaridan biri bo‘lgan. Oilaviy munosabatlar taraqqiyotida jamiyat hayotining har bir davriga xos bo‘lgan xususiyatlar o‘zining bevosita ifodasini topgan. Oilaviy munosabatlar har doim jamiyatdagi vaziyatni barqarorlashtirishga xizmat qilgan. Bu bir tomondan jamiyat taraqqiyotini yuksakroq bosqichga ko‘tarishga qodir bo‘lgan yoshlarni tarbiyalashdan iborat bo‘lsa, ikkinchi tomondan, davlatlar xalqlar o‘rtasidagi ziddiyatlarni hal etishga ham xizmat qilgan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. –Б.17.
2. Абдурауф Фитрат. Оила. – Тошкент: «Маънавият», 1998. –Б.8.
3. Бэкон Ф. Опыты или паставления нравственные и политические (сочинения). - М., 1973, Т.2.
4. Хегел В. Хуқуқ фалсафаси.-М, 1934, Т.8, стр.196

SHARQ VA G‘ARB MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING MOHIYATI

Ozodova Munisa Ahmedjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

Oila jamiyat hayotining tarkibiy qismi, inson ma’naviy ijtimoiy kamolotining muhim bosqichi bo‘lgani sababli ilg‘or mutafakkirlar, tarbiyashunoslar barcha davrlarda ham bu masala tahliliga nihoyatda katta e’tibor berib kelganlar. Ularning asarlarida oiladagi tarbiyaning mohiyati, ahamiyati shakllari, usullari masalasi ham katta o‘rin olgan.

Miloddan oldingi VI asrda yashagan buyuk Xitoy faylasufi Konfutsiy jamiyat hayoti va taraqqiyotining asosiy omillari ustida to‘xtab, ularni uchtaga bo‘lgan. Bular o‘tmishga hurmat, mustahkam oila, kishilar o‘rtasida hurmat, mustahkam oila, kishilar o‘rtasida mehr-muruvvat, rahm-shavqat o‘zaro hurmatdir. Bu fikr oila mustahkam barqaror bo‘lmasa jamiyatning shakllanishi ham, rivojlanishi ham mumkin emasligini ko‘rsatadi. Odamlardagi o‘tmishga hurmat, mehr-muruvvat, rahm-shavqat singari ma’naviy fazilatlarining dastlabki kurtaklari ham asosan oilada, ota-ona bergan tarbiya asosida shakllanadi.

Konfutsiyning yuqoridagi fikrlari butun Sharq xalqlari ma’naviy kamolotiga katta ta’sir ko‘rsatgan, oilani mustahkamlash jamiyat hayotini barqarorlashtirish, uning taraqqiyotini tezlashtirishning asosiy sharti sifatida qaralgan. Shu sababli ham Sharq ma’naviyati mezonlarida ota-onaga ozor berish, er-xotin ajralishi, bolalar yetim qolish hollari katta gunoh sifatida qaralgan. Qadimgi Xitoyda ota-onasiga ozor bergan farzandlar o‘limga mahkum etilgan. Ota-onani e’zozlash, hurmat qilish singari ma’naviy e’tiqod yoshlarning ongiga yoshligidanoq chuqur singdirilgan.

Sharq xalqlari orasida er va xotinning arimas sabablar bilan ajralishi, bolalari yetim qolishi hollari kamdan-kam uchraydigan hodisa bo‘lgan. Ota-onalar ham farzand ko‘rish, ularni tarbiyalashni o‘zining asosiy burchi deb qaragan. Oila, ma’naviy asoslari tahlili masalasi Sharq falsafasining barcha yo‘nalishlarida katta o‘rin olgan asosiy mavzulardan biri bo‘lgan, oila, uning mohiyati, tarbiyaviy mohiyati ota-onalar farzandlarining burchi va mas’uliyati masalasi, zardushtiylik dinidan uning muqaddas kitobi bo‘lmish “avesto”da ham katta o‘rin olgani ma’lum. Oila, uning mohiyati, oilaviy munosabatlar shakllanishining ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy asoslari masalasi Yunon faylasuflari ta’limotida ham katta o‘rin olgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Aflotunning ko‘rsatishicha oila bu baxtdir lekin bu baxtga er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar yetuk ma’naviyatga asoslangan munosabat muhabbat darajasiga ko‘tarilganidagina to‘la erishish mumkin. Muhabbat er va xotin bir-birining husni-chiroyiga mahliyo bo‘lish emas, balki katta ijtimoiy-ma’naviy mas’uliyatni anglab birga yashash farzandlar ko‘rib, ularni tarbiyalashga intilishining natijasidir. Erkak va ayol insoniyat deb atalgan ijtimoiy mavjudotning bir-biridan ajratib bo‘lmaydigan ikki tomonidir.

Umuman, insoniyat tarixida oila haqida fikr bildirmagan faylasuf ham, muhabbat haqida she‘r yozmagan shoir ham yo‘q. Inson zoti borki, muhabbat girdobi ichidan chiqa olmaydi. Muhabbat dardiga muhtalo bo‘lmagan haqiqiy insonni topish ham oson emas. Shu ma’noda oila qurish bilan bog‘liq bo‘lgan muhabbat quvonchidan bahramand bo‘lmish-haqiqiy insoniylikning asosiy belgilaridan biridir. O‘zbek xalqining, “dorisiz kesak, ishqsiz eshak” degan maqolida ham xuddi shu teran falsafiy ma’no bor.

Qadimgi Yunon faylasufi Aristofan muhabbatning buyuk qudrati ustida to‘xtab shunday degan ekan, “mening fikrimcha odamlar haqiqiy muhabbatning kuchi va qudratini to‘la anglab yetmaydilar. Agar anglab yetganlarida edi, muhabbatga atab hashamatli ehtiromlar qurishi, ularga sig‘inishi kerak bo‘lardi”.

Faylasuflarning ko‘rsatishicha oilaviy baxt faqat ikki yoshning baxti emas, balki farzandlarning ham davlatning ham baxtidir. Aflotun aytganidek “Har bir nikoh davlat uchun ham foydali bo‘lishi kerak”. Arastu bo‘lsa Aflotunning bu fikrini to‘ldirib, “har bir oila davlatning tarkibiy qismidir”, degan edi.

Birinchi Prezident I.A.Karimov ham o‘z asarida shunday deydi: “Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘idir”[1]. Demak, oilaning shakllanishi rivojlanishi, jamiyat hayoti va taraqqiyotining rivojlanishi jamiyat hayoti va taraqqiyotining tarkibiy qismidir.

Oilasiz jamiyat hayotini ham, uning mohiyati va istiqbolini ham tasavvur etib bo‘lmaydi. Jamiyat, jamoa hayotining birinchi kurtaklari ham oiladan boshlanadi. Bu o‘rinda Arastuning quyidagi fikrlari e’tiborga loyiqdir. U oilaning insoniyat jamoasi shakllanishidagi o‘rni ustida to‘xtab quyidagi fikrlarni aytgan edi. “Bir necha oilaning vaqtinchalik ehtiyojlarini qondirish bilan cheklanmagan aloqalari asosida qishloq yuzaga keladi. Shu ma’noda har bir qishloq – oilalar koloniyasidir. Shu sababli ham ba’zilar bir qishloqda yashovchilarni “bir ko‘krakdan sut emganlar, “farzandlar”, “nabiralar”, deb ataydilar.

Yunon davlati ham avvalidan boshlab podshohlar tomonidan boshqarilgan. Bu oilaviy munosabatlardagi bir an’ananing davomidir. Har bir oilaning kattasi podshoh singari huquqlarga ega bo‘lgan. Oilalar koloniyasi bo‘lgan qishloqlarda yashovchilar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘rtasida qon-qardoshlik munosabatlari kuchli bo‘lgani sababli boshqarish tizimida bunday munosabat chuqur o‘rin olgan.

Arastu o‘zining bu fikrlaridan xulosa qilib “bir necha qishloqlardan tashkil topgan jamoa davlatdir”, degan fikrni aytgan edi. Qadimgi Sharq faylasuflarining fikricha oilaviy munosabatlar jamiyat hayoti va taraqqiyotining birinchi kurtagi sifatida umumiy mohiyatga ega. Oila shakllanishida tabiiy omillarning ahamiyati kata bo‘lsa ham, bu inson oilasi shakllanishining, yagona hal qiluvchi sababi bo‘lgan emas. Inson oilasi har qanday sharoitda ham ikki jinsga mansub bo‘lgan odamlarning tabiiy ehtiyojlari ta’siri va nasl qoldirishga intilish ehtiyoji bilan bog‘liq bo‘lsa ham, uning asosiy mohiyatini ijtimoiy, axloqiy, huquqiy omillar har bir erkak ayolning jamiyat jamoa oldidagi burchini his qilish tuyg‘usi tashkil etadi.

Inson oilasi qanday sharoitlarda qanday tarixiy davrlarda tashkil topgan bo‘lmasin, uning mohiyatini bu omillar ta’sirini e’tiborga olmay tushuntirib bo‘lmaydi. Oilalar mohiyati jihatidan bir bo‘lsa ham, shakli er va ayolning burchi va mas’uliyati, ular amal qilayotgan an’analar urf-odatlar, marosimlari jihatidan aynan bir xil emas. Oilaviy turmush madaniyati, an’analari shakllanishiga kishilarning turmush va mehnat sharoitlari, ma’naviyati darajasi va diniy e’tiqodlari ham ta’sir etadi.

Markaziy Osiyolik mutafakkirlar ham barchasi yoshlar tarbiyasida oilaning rolini yuqori qo‘yishgan. Ayniqsa, shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida oilaning o‘rni, ota-onaning ta’siri naqadar kata ekanini ilmiy asoslab berishgan. Ular oilaning kelib chiqishiga oid nazariy masalalar tahliliga ham katta hissa qo‘shganlar. Bu muammolarni ilmiy asosda yoritishda Markaziy Osiyolik mutafakkirlardan Abu Nasr Muhammad Farobiy, Abu Rayhon Beruniylarning hissasi kattadir. Farobiy inson axloqi haqida gapirar ekan, u axloqni jamoa mehnatisiz tasavvur eta olmaydi. Birgalikda mehnat qilish jamiyatni vujudga keltirganidek, axloqni ham jamiyat mehnati yaratadi. Farobiy “baxt” tushunchasini kishilarning turmushdagi saodatga erishuvi, deb tushingan. Uning fikricha, “baxtga erishish uchun foydali bo‘lgan hamma narsa va baxtga erishilishida ishga solinadigan hamma narsa yaxshilikdir va baxtga biron-bir darajada to’sqinlik qiladigan hamma narsa mutlaqo yomonlik”dir.

Abu Rayxon Beruniy esa shaxsning axloqiy fazilatlarini, umuman ahloqiy madaniyatning shakllanishini insonning tabiati bilan bog‘laydi. Inson tabiati esa, uning fikricha, avvalo oilada shakllanadi. Shunga ko‘ra, bola tarbiyasida ota-ona va ularning namunasi benixoyadir. Beruniy o‘zining “Minerologiya”, “Geodeziya”, “Xindiston”, “O‘tgan avlodlar obidalari”, nomli asarlarida inson shaxsi, uning kamoloti, aql idroki, xalovat va lazzati, muruvvati, sabr-toqat va kamtarlik, go‘zallik, poklik va jo‘shqinlik, insonparvarlik kabi tushunchalarga inson ruxiyatining bilimlari sifatida ta’lim bergan. U o‘zining “Minerologiya” nomli asarida shunday yozadi: “Inson jamiyatda o‘z

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qarindoshlar urug‘lari bilan birlashib olishga majburdir, bundan maqsad bir-birini qo‘llab-quvvatlashdir, hamda har bir kishining ham o‘zini ham boshqalarni ta‘minlash uchun ishlarini bajarishdir”[2]. Bu oilani inson ijtimoiylashuvining muhim omili sifatida qaradi.

Shuningdek, Beruniy oila “orastalik va ozodalikning o‘zagi” bo‘lishi kerakligini ham uqtiradi. Insonning tashqi yoqimli qiyofasi bilan uning axloqi o‘rtasidagi bog‘liqlik haqida gapirib, tishni yuvish, ko‘z qovoqlarini toza tutish, ularga surma qo‘yish, sochni esa zarur bo‘lganda bo‘yash, tirnoqlarni olib turish va silliqdash inson salomatligi va ruhiy poklikning asosidir, deb ta‘kidlaydi. Qolaversa, Beruniy oila qurishda nasl – nasabni e‘tiborga olish muhim ahamiyatga ega ekanini ham asoslab bergan.

Oila va oilaviy munosabatlar masalasi Ibn Sinoning “Tadbiri manzil” nomli asarida ham alohida o‘ziga xos tarzda bayon etilgan. Ibn Sino mazkur asarida oilada bola tarbiyasi masalasi ustida to‘xtalib, “har bir oila bola tarbiyasiga o‘ziga xos tarzda yondoshsa, bu ishda ota-ona o‘zi namuna ko‘rsatsa, ko‘zlangan maqsadga erishi mumkin”[3], degan g‘oyani o‘rtaga qo‘yadi. Ibn Sinoning fikricha, oilada bosh tarbiyachi ota bo‘lib, u yumshoq ko‘ngilli bo‘lmasligi zarur. Uning talabchanligi, qattiq qo‘lligi o‘z o‘rnida qilinadigan mehribonlik bilan birga borishi lozim. U o‘z asarida ayollarning yaxshi sifatleri haqida to‘xtalib, onalarning donoligi, sabr-toqatligi, halol va kamtarligi kabi ahloqiy sifatleri ham bola tarbiyasida muhim rol o‘ynashligini ta‘kidlab o‘tadi. Ana shu jixatlari bilan ona oilada ota yordamchisi vazifasini bajaradi, degan xulosaga keladi.

Ibn Sino o‘zining mashhur “Tib qonunlari” nomli asarida, chaqaloqning ona qornida rivojlanishi va tug‘ilgandan keyingi davrlarida shaxs sifatida shakllanishi ona ruxiyatiga bog‘liqdir, degan fikrni ham o‘rtaga tashladi. Uning fikricha emizikli ayolning g‘azablanishi, qo‘rqishi va kuchli asabiylashishi bo‘lajak farzandi uchun ham hatarlidir. Bu ruxiy holatlar bola harakterini tarkib topishiga ta‘sir etadi. Shuning uchun ona qornida homila shakllangandan boshlab hayajonlanmasligi, hotirjam hayot kechirishi kerak. Onaning yomon hulq-atvori, turli salbiy xususiyatlari, unda axloqiy madaniyatining yetishmasligi ham bolaning nosog‘lom tug‘ilishiga, jismoniy nuqsonli bo‘lib o‘sishiga, hatto tug‘ma nasliy kasalliklar ta‘sirida qolishiga olib keladi. Shuningdek, Ibn Sino ona “allasi”ning madaniy, ma‘naviy, ma‘rifiy hamda katta tarbiyaviy ahamiyatga molik ekanligini aytgan. Alla, uning fikricha, ikkita vazifani bajaradi: Biri u beshikni tebratish orqali bolaga jismoniy orom baxsh etadi, ikkinchisi - beshikni bir maromda tebratish bilan ona mexri jo‘sh uradi, uning bolasiga bo‘lgan muxabbati, orzu-umidi, yuragidan silqib chiqadi.

Alla so‘zi va kuyi onaning mungli, jo‘shqin qalbiga shuuriga o‘rnashib, bolada ham hali o‘zi anglab yetmagan ruhiy holatni paydo qiladi. Bola alla ta‘sirida asta-sekin bu yorug‘ olamni anglaydi, onasining orzu-umidini ham tushuna boshlaydi. Bolaning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tarbiyasi xuddi shu daqiqalardan boshlanadi. Zotan, bola hali gapira olmasa ham, ona allasi ta'sirida ko'p holatlarni tushuna boshlaydi. Oilada er-xotinlar munosabati masalasi xususida Ibn Sino shunday yozadi: “erkak oila boshlig'i, ayol erkakning yaxshi va munosib yo'ldoshi. U bola tarbiyasida yaxshi voris va yordamchidir, u aqlan dono, iffatli, halol, pok, to'g'ri so'z, kamtar bo'lishi, iffat va obro'sini to'kmasligi lozim. U xech qachon eriga nisbatan dimog'dorlik, viqor xissini ko'rsatmasligi, o'z ishlarini yaxshi bajarishi, shuningdek oilaning moddiy boyliklarini tejamkorlik bilan ishlatmog'i va o'z xulq atvori bilan o'z erining qalbida xadixsirash xissiga o'rin qoldirmasligi, umuman er va xotin o'rtasidagi munosabatlar o'zaro xurmat va bir-birini tushunishga asoslanmog'i lozim”[4].

Oilaviy munosabatlar madaniyati va oilada bola tarbiyasi masalasi ulug' mutaffakir Alisher Navoiy merosida ham katta o'rin olgan. Uning fikricha, erkak bilan ayol o'rtasidagi sevgi, go'zal, tabiiy bo'lishi lozim. Bu inson ma'naviy, jismoniy rivojlanishi uchun muxhmdir. Insoniy sevgi, chin muhabbat, ikki yoshning turmushiga ma'naviy ruhiy asos bo'ladi. Alisher Navoiy ayol kishini oiladagi o'rni haqida gapirib shunday deydi: “u oilaning davlati va baxti, ayol oqila bo'lsa ro'zg'orda tartib, intizom, asbob-anjomlar pokiza va saranjom bo'ladi. Kishi bu kabi jufti xaloli bilan qovushsa, baxtga erishadi va g'am va kulfatda sirdoshga ega bo'ladi. Agar ayol xayosiz, beandisha, yomonlik axtaruvchi bo'lsa, undan rux azob chekadi. Tili achchiq bo'lmasa, barchaning dili yayraydi, pokiza bo'lmasa unda eriga yuzi qoralik keltiradi. Agar mayxo'r bo'lsa, uy obodligi yo'qoladi, ahloqsiz bo'lsa, oila rasvo bo'ladi”.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Каримов И.А. Оила фаравонлиги – миллат фаровонлиги // Маърифат, 1997. – 10 декабрь
2. Абу Райхон Беруний. Минерология. Изб. Соч. т.2. – Т., 1966. –С.16.
3. Абу Али Ибн Сино. Тадбири Манзил. (Асардан таржималар, таржимон А. Ирисов). - Т., 1976. 42-бет.
4. Ибн Сино «Тадбир —э манзил». Техрон, 1319. Хуршидий. –Б.4.
5. Алишер Навоий. Махбуб-ул-кулуб. – Тошкент, 1963. –Б.40.

MILLIY QADRIYATLAR YORDAMIDA YOSHLAR ONGINI YUKSALTIRISH

Odamboyeva Dinora Qadamboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Ilmiy maslahatchi: falsafa doktori(PhD)B.M.Qandov

O‘zbek xalqi juda boy tarixiy qadriyatlar, an‘ana va urf-odatlariga ega xalqlardan biridir. Milliy qadriyatlarimiz esa bizga ota-bobolarimiz orqali avloddan-avlodda meros tariqasida o‘tib kelmoqda. Hozirgacha amal qilinib kelinayotgan qadriyatlarimizning rivoji albatta, yoshlarning milliy qadriyatlarga nisbatan bo‘lgan qarashlariga bog‘liq hisoblanadi.

Hozirgi taraqqiy etgan davrida yosh avlodni jahon talablariga javob beradigan, fan-texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lgan, erkin va mustaqil fikrlay oladigan, tadbirkor, ishbilarmon va ma’naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash davlatimizning muhim va dolzarb vazifalaridan biridir.

Bugungi kunda mamlakatimiz aholisining yarmidan ko‘pini yoshlar tashkil qiladi. Bu esa yoshlarga e’tibor, ularni yaxshi tarbiyalab, ta’lim berib, yetuk kadr bo‘lib yetishishiga imkon yaratish davlatimizning kelajakka qo‘ygan sarmoyasi deyish mumkin.

Yoshlarning ongi, qadriyatlari, dunyoqarashi, xulq-atvori va komil inson sifatida shakllanishiga ta’sir etuvchi muhim ijtimoiy-psixologik omillardan biri bu – ijtimoiy muhit va jamiyatda axborot texnologiyalariga bo‘lgan talabning kuchayishidir. Kun sayin rivojlanib borayotgan hozirgi davrda axborot texnologiyalaridan foydalanmaslikning hech ham iloji yo‘q. Xususan, yoshlar dunyoqarashining shakllanishida, ma’naviyatining yanada kengayishida axborot texnologiyalari asosiy vosita hisoblanmoqda. Bu esa bir tomonlama quvonarli holat. Yoshlar bugungi kunda bu kabi imkoniyatlardan unumli foydalangan holda o‘qish yoki ishda katta muvaffaqiyatlarga erishmoqda. Lekin, jadal rivojlanib borayotgan globallashtirish davrida internet, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari bilan birgalikda uning yoshlar ma’naviyatiga, ongi, qadriyatlari va dunyoqarashiga salbiy ta’siri ham yo‘q emas. E’tibor beradigan bo‘lsak ko‘pchilik yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda qimmatli vaqtlarini besamar o‘tkazmoqdalar. Eng achinarlisi shuki, bunga befarq ota-onalar farzandlarini internet orqali bilim olishyapti deb o‘ylashadi. Shu o‘rinda yoshlarimizni turli ma’naviy tahdidlardan himoya qilib ularni sog‘lom fikrlaydigan, dunyoda yuz berayotgan vaziyatlarga o‘z fikr va munosabatini erkin bildira oladigan, turli xil g‘oyalarga qarshi mafkuraviy immuniteti shakllangan qilib tarbiyalamoq lozim. Buning uchun esa yoshlarning nafaqat bilimi, balki ularning axloqiy dunyoqarashi ham yuqori darajada bo‘lishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Yoshlar tarbiyasida ijtimoiy muhit ham katta rol o‘ynamoqda. Ijtimoiy muhit – insonlarning aniq maqsadlar asosida faoliyat olib boradigan dunyosidir[1]. Globallashuv davrida yoshlar ma’naviyatiga “ommaviy madaniyat” ham ta’sir o‘tkazmoqda. “Ommaviy madaniyat” aslida tub mohiyatiga ko‘ra, milliy madaniyatlarning kushandasidir. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida bu xavfga quydagicha ta’rif beriladi: “Tabiiyki, “ommaviy madaniyat” degan niqob ostida axloqiy buzulqilik va zo‘ravonlik, individualizm, egosentrizm g‘oyalarini tarqatish, kerak bo‘lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an’ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma’naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo‘porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo‘ymaydi”[2].

“Ommaviy madaniyat” eng avvalo, milliy madaniyatga, san’atga, uning boyliklariga qarshi kurashib keladi. Bizning vazifamiz esa yoshlarimizni ana shu taqlidchilikdan, ko‘r-ko‘rona ishonuvchanlikdan asrashimiz kerak. Buning uchun esa ziyolilarning o‘zi birinchi navbatda haqiqiy an’ana va qadriyatlarni yaxshi bilmog‘i lozim. O‘zbek xalqining ming yillik an’ana va qadriyatlari, urf-odatlar, udumlari, milliy madaniyati bo‘lib, taniqli o‘zbek yozuvchisi Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek aytganlaridek “O‘zbek xalqi azaldan buyon madaniyat bulog‘ining boshi bo‘lgan”[3]. Biz buyuk qadriyatlarimizning yo‘q bo‘lib ketishiga yo‘l qo‘ymasligimiz kerak. Buning uchun esa yoshlarni oiladan boshlab milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalamog‘iz darkor. Yoshlar tarbiyasi har bir davrning o‘ta dolzarb masalasi bo‘lib kelgani ayni haqiqatdir. Xususan, muqaddas Islom dinimizda ham yoshlar tarbiyasi juda muhim o‘rin tutadi. Hadisi shariflarning birida “Bolalaringizga odob beringlar va odoblarini chiroyli qilinglar” – deb bejizga aytilmagan[4]. Tarbiya haqida Imom G‘azzoliyning “Ihyo ulumud- din” kitobida bunday deyiladi: “Bola – ota-ona qo‘lidagi omonat. Uning qalbi turli naqsh va rasmlardan xoli. Qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, nimaga moyil qilinsa, moyil bo‘laveradi. Agar yaxshilikka undalsa va o‘rgatilsa, saodatli bo‘ladi. Ota-onasi hamda odob, ta’lim-tarbiya bergan ustozlar uning savobiga sherik bo‘ladi. Agar yomonlikka undalsa, halok bo‘ladi”[5]. Demak hozirgi globallashuv jarayonlari davrida yoshlar tarbiyasiga e’tiborni bir qadar kuchaytirish kerak bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida aytib o‘tishimiz mumkinki, yoshlarning ongi va qadriyatlariga globallashuv jarayonlari davrida ta’sir etuvchi ijtimoiy, madaniy omillardan yoshlarimizni asrab-avaylab va ularni yetuk va barkamol qilib tarbiyalashda oila, mahalla va maktab doimo hamkorlikda ish olib borishi kerak bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aslonov Ilhom Nizomovich. Ijtimoiy faoliyat va muomala psixologiyasi// Metodik qo‘llanma// - T.: “GOLD-PRINT NASHR” nashriyoti 2019. –108 b.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch”. Toshkent “Ma’naviyat”. 2008- 73 bet.
3. Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek// Oltin vodiya shabadalar//. “Yangi asr avlodi”- 2019-325 b
4. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy “Al-jome’ as-sahih” 1-jild. Qomuslar bosh tahririyati. Toshkent 1991. 403 bet.
5. Imom Abu Homid Muhammad ibn Muhammad al-G‘azzoliy “Ithou ulumid-din” 1-kitob. “Muvoraunnahr”. Toshkent 2007. 144 bet.

RAQAMLI OLIY TA’LIMNING PSIXOLOGIK TA’SIRI: YANGI AVLOD TALABALARI ONGINDA O’ZGARISHLAR

Mahramova Zuhro

CHDPU 3-bosqich talabasi

zukhro98@icloud.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada raqamli oliy ta’limning yangi avlod talabalari ongiga ko‘rsatgan psixologik ta’siri tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhitining talabalarning motivatsiyasi, stress darajasi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli ta’limning afzalliklari bilan bir qatorda, psixologik muammolar, masalan, raqamli charchoq, diqqatni jamlash qiyinchiliklari va ijtimoiy aloqalarning zaiflashuvi kabi salbiy oqibatlari ham ko‘rib chiqiladi. Maqolada psixologik yondashuvlar asosida raqamli ta’limning samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, psixologik ta’sir, talaba ongi, motivatsiya, stress, ijtimoiy moslashuv, raqamli charchoq.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ЦИФРОВОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИЗМЕНЕНИЯ В МЫШЛЕНИИ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Махрамова Зухро

Студентка 3 ступени ЧДПУ

zukhro98@icloud.com

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется психологическое воздействие цифрового высшего образования на сознание нового поколения студентов. Изучается влияние среды обучения, основанной на цифровых технологиях, на мотивацию, уровень стресса, социальную адаптацию и личностное развитие студентов. Наряду с преимуществами цифрового обучения обсуждаются и его негативные последствия,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

такие как психологические проблемы, такие как цифровая усталость, трудности с концентрацией внимания и ослабление социальных связей. В статье даны рекомендации по повышению эффективности цифрового обучения на основе психологических подходов.

Ключевые слова: цифровое образование, психологическое воздействие, сознание студента, мотивация, стресс, социальная адаптация, цифровая усталость.

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim sohasiga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy ta'lim shakllari o'rnini bosayotgan raqamli ta'lim tizimi talabalarning o'qish jarayoniga yondashuvini, bilim olish usullarini va shaxsiy rivojlanish jarayonlarini o'zgartirmoqda. Bu o'zgarishlar, ayniqsa, yangi avlod talabalari ongida qanday psixologik ta'sirlar yuzaga kelayotganini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Raqamli ta'lim talabalarga qulayliklar yaratish bilan birga, ularning psixologik holatiga ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, onlayn ta'limning moslashuvchanligi talabalarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi, biroq bu holat ularning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga yuqori talab qo'yadi. Shuningdek, raqamli muhitda o'qish talabalarda ijtimoiy aloqalarning kamayishiga olib kelishi mumkin, bu esa yolg'izlik hissi va motivatsiyaning pasayishiga sabab bo'ladi.

Raqamli ta'limda uzoq vaqt ekran qarshisida o'tirish talabalarda raqamli charchoq (digital fatigue) holatini keltirib chiqaradi. Bu holat diqqatni jamlash qiyinchiliklari, bosh og'rig'i, ko'zning charchashi va umumiy holsizlik kabi simptomlar bilan namoyon bo'ladi. Shuningdek, raqamli muhitda ko'plab chalg'ituvchi omillar mavjud bo'lib, ular talabalarning o'qishga bo'lgan e'tiborini pasaytiradi[1].

An'anaviy ta'limda talabalar o'rtasida yuzma-yuz muloqot mavjud bo'lsa, raqamli ta'limda bu imkoniyat cheklangan. Bu holat talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, onlayn ta'limda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning cheklanganligi, talabalarning savollariga tezkor javob olish imkoniyatining yo'qligi ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini kamaytiradi.

Raqamli ta'limda talabalar o'z-o'zini motivatsiya qilishga majbur bo'ladilar. Bu holat ba'zi talabalar uchun o'zini anglash va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bersa, boshqalar uchun esa motivatsiyaning pasayishiga olib keladi. Shuningdek, raqamli ta'limda o'quv jarayonining shaxsiylashtirilganligi talabalarning o'zini anglashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi[2].

Zamonaviy raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga, xususan, oliy ta'lim tizimiga chuqur kirib keldi. Raqamli oliy ta'lim modeli an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi. Bu o'zgarishlar nafaqat metodik yondashuvlarda, balki talabaning psixologik holati, fikrlash uslubi, axborotga munosabati, va shaxsiy identifikatsiyasida ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Raqamlashtirish jarayonlari natijasida talabalarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi, diqqat markazi, stressga chidamlilik darajasi va shaxsiy rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillar soni ortmoqda. Yangi avlod talabalari “Z” va “Alpha” avlodlariga mansub bo‘lib, ularning ruhiy ehtiyojlari va psixik reaksiyalari raqamli sharoitda boshqa yo‘sinda shakllanadi.

Raqamli ta’limda talabalarning psixologik holatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Bu borada quyidagi strategiyalarni qo‘llash tavsiya etiladi:

- Onlayn psixologik maslahat xizmatlarini tashkil etish;
- Talabalar uchun stressni boshqarish bo‘yicha treninglar o‘tkazish;
- O‘qituvchilar tomonidan talabalar bilan muntazam aloqada bo‘lish;
- O‘quv dasturlarini talabalarning psixologik holatini inobatga olgan holda ishlab chiqish[3].

Raqamli oliy ta’lim nafaqat ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar orqali samarali qilishga xizmat qilmoqda, balki yangi avlod talabalari ongida chuqur psixologik o‘zgarishlar ham yuzaga keltirmoqda. Ushbu o‘zgarishlar faqat ijobiy jihatlar bilan emas, balki ayrim xavfli tendensiyalar bilan ham birga kechmoqda

Raqamli va real hayot o‘rtasidagi chegaralar tobora xiralashib bormoqda. Talaba o‘z shaxsini bir vaqtning o‘zida ikki olamda — real va virtualda ifodalaydi. Bu esa shaxsiyatda “gibrid identitet” paydo bo‘lishiga olib keladi. Bunday holatda, shaxsiy psixologik izchillik va ichki uyg‘unlik izdan chiqishi mumkin. Bu holat o‘z navbatida psixologik ajralish, o‘z-o‘zini anglash inqirozi, va hayotiy yo‘nalishni topishda muammolar keltirib chiqaradi.

Raqamli algoritmlar (masalan, YouTube, TikTok yoki LMS tizimlaridagi tavsiyalar) talabalarni tor doiradagi axborot bilan cheklab qo‘yadi. Bu “filtr pufagi” effektini yaratadi: talaba faqat o‘z dunyoqarashiga mos keladigan kontentni ko‘radi. Bunday algoritmik izolyatsiya tanqidiy fikrlashning zaiflashishiga, fikrlar xilma-xilligini qabul qilmaslikka va intellektual torayishga olib kelishi mumkin. Bu jarayon psixologik jihatdan konformizm va passivlikni kuchaytiradi.

Raqamli oliy ta’lim hamma uchun teng sharoit yaratmaydi. Texnologik vositalarga kirish imkoniyati, oilaviy muhit, ruhiy tayyorgarlik darajasi, psixologik himoyadorlik kabi omillar talabalarning psixologik holatida katta tafovutlar yuzaga keltirmoqda. Natijada, bir guruh talabalar raqamli muhitda o‘zini rivojlantirayotgan bo‘lsa, boshqalar chuqur stress, tashvish va ijtimoiy izolyatsiya muammolari bilan kurashmoqda.

Raqamli charchoq endi faqat ko‘z yoki tana bilan bog‘liq bo‘lmay, balki emotsional va ijtimoiy charchoqqa aylanmoqda. Talaba ekran orqali olib boriladigan uzluksiz darslar, baholash tizimi va muloqot jarayonlarida o‘zini doim kuzatuv ostida deb

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

his qilmoqda. Bu esa doimiy bezovtalik, ijtimoiy o'zini namoyon eta olmaslik, va haddan ortiq hushyorlikka olib keladi — bular stressning zamonaviy shakllaridir.

O'qituvchi va ta'lim tizimi raqamli psixologiyaga moslashmoqda, lekin hali yetarlicha empatik vositalar bilan boyitilmagan. Onlayn muloqotlarda o'qituvchining emotsional intonatsiyasi, tana tili va samimiyati yo'qoladi. Shu sababli, kelajakda raqamli ta'lim platformalariga sun'iy emotsional intellekt algoritmlari (AI-based empathy detectors) integratsiya qilish zarur — bu talabani tushunishga, yordam berishga va ruhiy sog'lig'ini kuzatishga xizmat qiladi.

Raqamli ma'lumot oqimi haddan ziyod ko'p bo'lishi, bilim olishni chuqurlashtirish emas, balki yuzaki va tez iste'mol qilishga yo'naltirmoqda. Bu esa talabalarda uzoq muddatli tafakkur qilishga bo'lgan ehtiyojni pasaytiradi, "yetarli bo'lsa bas" degan psixologik pozitsiyani shakllantiradi. Bu fikrlash modeli zamonaviy raqamli avlodni uzoq muddatli rejalashtirish, ilmiy izlanish va murakkab fikr yuritishga nisbatan passivlashtiradi[4].

Raqamli ta'limning yangi avlod talabalari ongiga ko'rsatgan psixologik ta'siri murakkab va ko'p qirrali. Bu ta'sirlar ijobiy va salbiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun, raqamli ta'lim tizimini takomillashtirishda talabalarning psixologik holatini inobatga olish, ularni qo'llab-quvvatlash va moslashuv strategiyalarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Raqamli oliy ta'lim talabalarning psixik dunyosida chuqur iz qoldiradi. Bu o'zgarishlarni chuqur tushunish va unga mos strategiyalar ishlab chiqish oliy ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Yangi avlod talabalari uchun raqamli makon faqat ta'lim emas, balki o'z-o'zini anglash, rivojlantirish va jamiyatga integratsiya vositasi hamdir. Shu bois, raqamli ta'limning psixologik jihatlarini tahlil qilish va nazorat qilish – ta'lim sifatini oshirishning ajralmas bo'lagidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ro'zmetova, M. M. qizi, & Allayarov, D. I. o'g'li. (2023). Oliy ta'limning talabalarga ta'siri va psixologik xususiyatlari. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 206–211.
2. Umarova, Z. A. qizi. (2023). Raqamli ta'lim sharoitida talabalar mustaqil tayyorgarligini rivojlantirishning psixologik aspektlari. *Zenodo*.
3. Ergashqulov, B. N. (2023). Talabalarning oliy ta'lim muassasalariga moslashish davrining psixologik inqirozlari. *Journal of New Century Innovations*.
4. Sa'dullayeva, M. B. qizi. (2023). Talabalar ongini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(15), 19–23. <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1571>(openidea.uz)

MANTIQ VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR: O‘ZARO BOG‘LIQLIK VA ILMIY-AMALIY AHAMIYATI

Jo‘rayev Shuhrat Raxmat o‘g‘li – CHDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Qandov Bahodir CHDPU. Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq
ta’limi kafedrasida dotsenti v.b., f.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada mantiq fanining zamonaviy texnologiyalar, xususan sun‘iy intellekt, algoritmik tafakkur va axborot texnologiyalari bilan uzviy aloqasi yoritiladi. Mantiqiy fikrlash zamonaviy texnologiyalarning nazariy negizi sifatida ko‘rib chiqilib, uning informatika, dasturlash va axborot xavfsizligidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalar vositasida mantiq fanini o‘qitishning samarali usullari ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Mantiq, zamonaviy texnologiyalar, algoritm, sun‘iy intellekt, informatika, tafakkur, tahlil, tizimli fikrlash.

Abstract: This article explores the intrinsic connection between the science of logic and modern technologies, particularly artificial intelligence, algorithmic thinking, and information technologies. Logical reasoning is examined as a theoretical foundation of contemporary technologies, highlighting its importance in computer science, programming, and information security. The article also outlines effective methods of teaching logic through digital technologies.

Keywords: Logic, modern technologies, algorithm, artificial intelligence, computer science, thinking, analysis, systematic thinking.

Аннотация: В данной статье освещается неразрывная связь науки логики с современными технологиями, в частности с искусственным интеллектом, алгоритмическим мышлением и информационными технологиями. Логическое мышление рассматривается как теоретическая основа современных технологий, анализируется его значение в информатике, программировании и информационной безопасности. Также в статье представлены эффективные методы преподавания логики с использованием цифровых технологий.

Ключевые слова: Логика, современные технологии, алгоритм, искусственный интеллект, информатика, мышление, анализ, системное мышление.

Mantiq inson tafakkurining qonuniyatlarini o‘rganuvchi qadimiy fan bo‘lishiga qaramay, u bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Aksincha, zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa sun‘iy intellekt va informatika sohasining rivojlanishi mantiqqa bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirdi. Har bir algoritm, dastur va raqamli tizim asosida aynan mantiqiy tahlil va fikrlash mujassam. Shu boisdan, texnologiyalar asrida mantiq fanining roli nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham kuchaymoqda. Mantiq va algoritmik

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tafakkur: umumiy asoslar algoritmik tafakkur — muammoga yechim topish uchun aniqlik, izchillik va mantiqiylikni talab etadigan fikrlash shaklidir. Bu fikrlash turi informatika fanining asosi bo‘lib, aynan mantiqqa tayangan holda shakllanadi. Masalan, har bir dasturiy kodda if–else (agar–unda) shartli operatorlari mavjud bo‘lib, bu Aristotel sillogizmlariga o‘xshash mantiqiy tuzilmadir [1]. Mantiqiy fikrlash orqali inson muammoga ilmiy asosda yondashadi, noto‘g‘ri xulosalardan saqlanadi va maqsadga erishish yo‘llarini tizimli ravishda tahlil qiladi. Bu texnologik dunyoda juda zarur ko‘nikmadir. Maktab va oliy ta’limda mantiq fani orqali algoritmik fikrlash asoslari o‘rgatilishi — zamonaviy ta’lim uchun muhim vazifalardan biridir. Sun’iy intellekt — bu mashinaning inson aqliga yaqin intellektual faoliyatni amalga oshirishi bo‘lib, uning eng muhim komponentlaridan biri mantiqiy analiz hisoblanadi. Prolog, Lisp kabi dasturlash tillari mantiqiy tuzilmalarga asoslangan. Ayniqsa ifoda mantig‘i (propositional logic) va predikat mantig‘i (predicate logic) AI algoritmlarining poydevori sifatida qo‘llaniladi [2]. Masalan, sun’iy intellektga ega tizim tibbiy tashxis qo‘yishda mantiqiy qoidalardan foydalanadi: Agar bemorda isitma va yo‘tal mavjud bo‘lsa, ehtimoliy tashxis: virusli infeksiya. Bu yerda biz modus ponens deb ataluvchi klassik mantiq qoidasining amaliy ko‘rinishini kuzatamiz.

Sun’iy intellekt uchun qaror daraxtlari (decision trees), Bayes tarmoqlari (Bayesian networks) kabi modellarning barchasi mantiqiy tahlilga asoslangan. Shuning uchun mantiqni bilmasdan, sun’iy intellektni chuqur tushunish imkonsizdir.

Axborot texnologiyalari nafaqat dasturlash, balki ma’lumotlarni saqlash, uzatish va himoya qilish tizimlarini ham o‘z ichiga oladi. Ularning barchasi mantiqiy qonuniyatlar asosida ishlaydi. Shifrlash algoritmlarida (masalan, AES, RSA) matematik va mantiqiy tahlil asosiy o‘rinni egallaydi [3]. Xavfsizlik tizimlarida ehtimolliklar va izchillik asosida mantiqiy xulosalar chiqariladi. Masalan, foydalanuvchi g‘ayrioddiy vaqt yoki joydan tizimga kirishga harakat qilsa, bu avtomatik tarzda mantiqiy tahlil asosida “potensial xatar” sifatida baholanadi. Bundan tashqari, IT sohasida qaror qabul qilish, muammo tahlili, tizimlarni loyihalash va testlash kabi faoliyatlar ham mantiqiy fikrlashga asoslanadi. Zamonaviy muhandislar uchun bu ko‘nikma zaruriy shartga aylangan. Hozirgi kunda mantiqni faqat kitob orqali emas, balki interaktiv platformalar, simulyatsiyalar, mobil ilovalar orqali o‘qitish imkoniyati mavjud. Masalan, “Logicly”, “Tynker”, “Scratch” kabi dasturlar orqali o‘quvchilarda algoritmik tafakkur va mantiqiy fikrlashni oson va qiziqarli shaklda shakllantirish mumkin [4]. Virtual laboratoriyalar va mantiqiy o‘yinlar orqali talabalar murakkab tushunchalarni o‘zlashtirishda faollik ko‘rsatadi. Masalan, “Blockly” muhiti orqali bolalar mantiqiy buyruqlarni vizual tarzda bajara oladilar, bu esa ularning tafakkur darajasini oshiradi. Zamonaviy o‘quv jarayonida AR (Augmented Reality) va VR (Virtual Reality)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

texnologiyalari yordamida mantiqiy strukturalarni tasviriy ravishda ko'rsatish o'quvchilarning tushunishini kuchaytiradi. Bu esa mantiq fani o'qitilishining yangi bosqichiga olib chiqmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mantiq va zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik beqiyos. Mantiq, bir tomondan, texnologik jarayonlarning nazariy poydevori bo'lsa, ikkinchi tomondan, texnologiyalar uning o'qitilishi va qo'llanish doirasini kengaytiradi. Bugungi raqamli transformatsiya davrida mantiqiy fikrlash har bir sohada muvaffaqiyat kalitidir. Mantiqni texnologiyalar bilan uyg'un holda o'rgatish esa zamonaviy insonni har tomonlama yetuk va tafakkurli etib voyaga yetkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yusupov M.M., Qodirov A.M. Mantiq asoslari. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
2. Russel S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – 3rd Edition. Pearson, 2010.
3. Stallings W. Cryptography and Network Security. – Pearson Education, 2017.
4. Egamberdiyev E. Zamonaviy axborot texnologiyalari asoslari. – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2022.
5. Bahronov B. Falsafa va mantiq asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.

RAQAMLI O‘YINLARINING YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA MA’NAVIYATIGA TA’SIRI

Jumayeva Nilufar Bahtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’lim yo‘nalish 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Berkinov Oybek Tohir o‘g‘li

Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi asoslari kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompyuter o‘yinlarining yoshlarning ma’naviy hayotiga, psixologiyasiga, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga ta’siri ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, shaxsiy ma’naviy qadriyatlarning shakllanishidagi o‘yinlarning bevosita ta’siri, jamiyat va otalarning nazoratining o‘rni haqida qisqacha muhokama qilinadi.

Tayanch so‘zlar: zamonaviy texnologiyalar, kompyuter o‘yinlari, ma’naviyat, nomofobiya, zamonaviy o‘yinlar, ludamaniya, internet.

Bugungi globallashtirilgan dunyoda zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi yoshlarning kundalik hayotiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, raqamli kompyuter o‘yinlari keng ommalashib, yoshlar orasida eng mashhur o‘yin-kulgi vositalaridan biriga aylandi. O‘yinlarning inson psixologiyasi va ma’naviyatiga ta’siri borasida turli xil qarashlar mavjud: ba’zi tadqiqotchilar ularning aqliy va ijtimoiy rivojlanishga ijobiy hissa qo‘shishini ta’kidlasa, boshqalar salbiy oqibatlarini urg‘ulaydi. Shu bilan birga, hozirgi kunda kompyuter o‘yinlarining salbiy ta’sirlari ijobiy jihatlaridan ustun kela boshlaganini kuzatish mumkin. Ushbu maqolada kompyuter o‘yinlarining yoshlar ma’naviyatiga ijobiy va salbiy ta’sirlari tahlil qilinadi.

Kompyuter o‘yinlari yoshlarning aqliy rivojlanishida muhim rol o‘ynashi mumkin. Xususan, strategik va jumboqli o‘yinlar tahliliy fikrlashni rivojlantirib, muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Masalan, bunday o‘yinlar yoshlarni tezkor qaror qabul qilishga, muammolarni tizimli yechishga va ijodiy yondashuvlarni qo‘llashga undaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, strategik o‘yinlar o‘ynagan yoshlarning kognitiv qobiliyatlari, xususan, muammoni tahlil qilish va rejalashtirish ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi[1]. Shuningdek, ko‘pgina zamonaviy o‘yinlar ingliz yoki boshqa xorijiy tillarda ishlab chiqilgan bo‘lib, bu yoshlarga til o‘rganishda yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yin jarayonida so‘z boyligi oshadi va tilni organik tarzda o‘zlashtirish imkoniyati yaratiladi.

Bundan tashqari, ko‘p o‘yinchili onlayn o‘yinlar jamoaviy ishlash va yetakchilik ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday o‘yinlarda yoshlar umumiy maqsadlar sari birgalikda harakat qilishni, o‘zaro muvofiqlashishni va jamoa a’zolariga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yordam berishni o‘rganadi. Bu esa ularda ijtimoiy ko‘nikmalar, mas’uliyat hissi va hamkorlik ruhini tarbiyalaydi.

Ammo har qanday vositaning haddan tashqari yoki noto‘g‘ri ishlatilishi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Kompyuter o‘yinlarining nazoratsiz va ortiqcha o‘ynalishi yoshlarning ma’naviy rivojlanishiga jiddiy putur yetkazadi. Zo‘ravonlik va tajovuzkorlikni targ‘ib qiluvchi o‘yinlar yoshlar ongida noto‘g‘ri qadriyatlar shakllantirishi, ularda norozilik va tajovuzkor kayfiyatni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlikka asoslangan o‘yinlar o‘ynagan yoshlarda empatiya darajasi pasayib, ijtimoiy xulq-atvorlarida tajovuzkorlik tendensiyalari kuchayishi mumkin[2].

Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi: doimiy ravishda shafqatsizlik sahnalariga duch kelgan yoshlar real hayotda ham tajovuzkor xulq-atvor namoyon qilishga moyil bo‘ladi.

Bundan tashqari, o‘yinlarga haddan tashqari qaramlik yoshlarni ijtimoiy hayotdan uzoqlashtiradi. Ular oila va do‘stlar bilan munosabatlarni chetga surib, virtual dunyoga sho‘ng‘ib ketishi mumkin. Bu holat ba’zi hollarda “nomofobiya” (smartfon yoki internetdan ajralish qo‘rquvi) kabi zamonaviy psixologik muammolarga sabab bo‘ladi.

Kompyuter o‘yinlari yoshlarning qimmatli vaqtini o‘g‘iraydi. Internet-klublarda yoki uyda soatlab o‘yin o‘ynayotgan yoshlar o‘qish, ilm olish va kasb egallash kabi muhim vazifalardan uzoqlashmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda notanish odamlar bilan vaqt o‘tkazish yoki ma’nosiz o‘yinlarga berilish yoshlarni ma’naviy qadriyatlar va real hayotdan uzib qo‘yadi. Afsuski, ba’zi hollarda kompyuter o‘yinlari orqali yoshlarning ongiga salbiy g‘oyalar singdirilmoqda. Bu jarayonda yashirin manfaatdor guruhlar o‘smirlarni o‘zlarining buzg‘unchi maqsadlari yo‘lida qo‘g‘irchoqqa aylantirishi mumkin.

O‘yinlarga haddan tashqari berilgan yoshlarning fikr-u xayol, vaqti va hatto uyquasi faqat virtual dunyo bilan band bo‘ladi. Natijada, bunday yoshlar tengdoshlari, yaqinlari va hatto ota-onalari bilan ziddiyatlarga borishi, ba’zi hollarda zo‘ravonlikka qo‘l urishi mumkin. Bu esa jamiyatda ilmsizlik va axloqsizlikning kengayishiga, oxir-oqibat esa milliy qadriyatlarning yo‘qolishiga olib keladi[3].

Kompyuter o‘yinlariga haddan tashqari berilish ilmiy adabiyotlarda “ludamaniya” (o‘yin giyohvandligi) sifatida izohlanadi. Bu holat yoshlarning nafaqat psixologik, balki fiziologik rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ludamaniyaga chalingan yoshlar o‘yin dunyosiga shu qadar sho‘ng‘ib ketadiki, ular real hayotdan uzilib, ijtimoiy munosabatlarni yo‘qotadi. Bu esa depressiya, tashvish va boshqa ruhiy muammolarni keltirib chiqaradi[4].

Kompyuter o‘yinlarining yoshlar ma’naviyatiga ta’siri ularning mazmuni va foydalanish tarziga bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’limiy va intellektual

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o‘yinlar yoshlarning mantiqiy fikrlashini, ijodkorligini va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Ammo zo‘ravonlik va axloqsiz mazmundagi o‘yinlar yoshlarning axloqiy qadriyatlarini zaiflashtiradi.

Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar yoshlarning qanday o‘yinlarni o‘ynayotganini doimiy nazorat qilishi, ularni foydali va ma‘naviy jihatdan boy o‘yinlarga yo‘naltirishi zarur. Masalan, ta‘limiy o‘yinlar, strategik simulyatorlar yoki jamoaviy loyihalarga asoslangan o‘yinlar yoshlarni ijobiy yo‘nalishda rivojlantiradi.

Bundan kelib chiqadiki, agar o‘yinlar me‘yorida va to‘g‘ri yo‘nalishda ishlatilsa, ular yoshlarning aqliy, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishiga foyda keltiradi. Biroq, nazoratsiz va noto‘g‘ri foydalanish yoshlarning ongiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, axloqiy qadriyatlarini yo‘qotishiga olib keladi. Salbiy ta‘silarni kamaytirish uchun ota-onalar va pedagoglar o‘yin mazmunini nazorat qilib, ta‘limiy o‘yinlarga yo‘naltirishlari, shuningdek, o‘yin vaqtini bir necha soat qilib cheklab, yoshlarni sport va ijtimoiy faoliyatlar kabi foydali mashg‘ulotlarga jalb qilishlari zarur.

Shunday ekan, jamiyat, ota-onalar va ta‘lim muassasalari yoshlarni kompyuter o‘yinlaridan ongli va maqsadli foydalanishlaridagi o‘z mas‘uliyatlarini chuqur his qilgan holda yondashishlari darkor. O‘yinlar – bu vosita, uni foydali yoki zararli qilish esa insonning o‘z qo‘lida. Kelajak avlodimizning sog‘lom va ma‘naviy jihatdan barkamol bo‘lib yetishishi uchun ularni turli xil salbiy ta‘silardan himoya qilish va to‘g‘ri yo‘lga boshlash barchamizning umumiy vazifamizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). The benefits of playing video games. *American Psychologist*, 69(1), 66-78.
2. Anderson, C. A., Shibuya, A., Ihori, N., et al. (2010). Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in Eastern and Western countries: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 136(2), 151-173.
3. Sh. Rahmonov. KOMPYUTER O‘YINLARINING YOSHLAR ONGIGA TA‘SIRI. Maqola. 30.06.2017
4. S.E. Jumanazarova. KOMPYUTER O‘YINLARIDA - YOSHLARNING SALBIY OBRAZI. ILMIY-NAZARIY VA METODIK JURNAL HAYCHO-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ SCIENTIFIC THEORETICAL AND METHODOLOGICAL JOURNAL INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY ISSN 2992-9024 (online) 2024, №7. 2024.

FOYDALANILGAN IJTIMOIIY TARMOQLAR:

1. www.cyberleninka.ru
2. www.naqshband.uz

3. www.uz.wikipedia.org

YANGI O‘ZBEKISTONDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH MASALALARI

Olloyorova Barchinoy Boborahmatovna

Chirchiq davlat pedagogika universitet Gumanitar fanlar fakultet Milliy g‘oya va
ma’naviyat asoslari va huquq ta’lim yo’nalish talabasi

Ibrohimov Farhodjon

Chirchiq davlat pedagogika universitet Gumanitar fanlar fakultet Milliy g‘oya va
ma’naviyat asoslari va huquq ta’lim kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Maqolada fuqarolik jamiyati rivojida yoshlar ijtimoiy faolligining oshishi taraqqiyot omili ekanini nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilib fuqarolik jamiyati tushunchasining zamonaviy ijtimoiy-falsafiy jihatlarini metodologik nuqtai nazardan shuningdek, fuqarolik jamiyati rivojida yoshlar ijtimoiy faolligining oshishi qonuniyatlari ochib berish, bu jarayonda innovatsion g‘oyalarning o‘rnini ko‘rsatishga va amaliy ko‘rsatmalar berishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: fuqarolik jamiyati, demokratik jamiyat, huquq, huquqiy davlat, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, ijtimoiy ong, shaxs tarbiyasi.

Yangi O‘zbekistonda huquqiy madaniyatni tarkib toptirish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Huquqiy madaniyat yurtimizda yashayotgan har bir fuqaroning yoshlarni shaxs sifatida kamol toptirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish, taraqqiyot istiqbolarini belgilash nuqtai nazardan dolzarb vazifadir. Huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayoni mustaqillik bilan chambarchas bog‘liqdir. Mustaqillik huquqiy madaniyatning negizidir. Shunga ko‘ra mustaqillik poydevoriga qurilgan huquqiy madaniyat bu:

- O‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi;
- Milliy boyliklarga egalik qilish huquqi;
- Xalqimizga o‘z milliy ma’naviyatiga tayanib yashash imkonini bergan voqelik;
- Tenglar ichida tenglik demokratik o‘zgarishlarning kafolati demakdir²¹⁵;

O‘zbekiston hukumatining yoshlar huquqiy madaniyatini va shakllantirish hamda rivojlantirish borasida olib borayotgan siyosati ikkita muhim vazifani hal etishni ko‘zda tutadi;

²¹⁵ Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T.O‘zbekiston, 2017 y. 45-47 betlar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlis Qonunchilik Palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi murojati, shuningdek biz tahlil qilayotgan mavzuning dolzarbligini quyidagilar bilan belgilanadi:

Birinchidan, mazkur mavzuning bugungi kun sharoitidan kelib chiqib, jamiyat hayotining barcha jabhalarida amalga oshirilayotgan islohatlarni inobatga olgan holda yetarli darajada ilmiy tadqiq etilmaganligi;

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasida yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishdan iborat ijtimoiy-ma'rifiy tizim faoliyatining nazariy-huquqiy masalalari bo'yicha kompleks tadqiqotlarning kamligi;

Uchinchidan, fuqarolik jamiyatini barpo etish maqsadini ko'zlagan O'zbekiston Respublikasida bunday jamiyatning asosi bo'lgan turli xil ijtimoiy tuzilmalar, nodavlat tashkilotlar hamda faoliyatini yanada takomillashtirish hayotiy zaruratga aylanganligi;

To'rtinchidan, yoshlarni ijtimoiy faolligini o'zida mujassam etuvchi jamoat tashkilotlari muammolarini o'rganish, tahlil qilish va ular asosida bu muammolarni hal etishning ilmiy asoslangan chora tadbirlarni ishlab chiqishning zarurligi;

Beshinchidan, O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng yoshlarning ijtimoiy faolligini yuzaga chiqaruvchi jamoat tashkilotlari faoliyatini o'zbek xalqining milliy an'analari va tarixiy qadriyatlariga asoslangan holda huquqiy tartibga solishda yuzaga keladigan muammolarning yechimini topish zarurati yuzaga kelganligi va boshqalar²¹⁶. Shu jihatdan ayta olamizki, fuqarolarning huquqiy madaniyati masalasi doimo sotsiologlar, huquqshunoslar, faylasuflar, siyosatshunoslar, iqtisodchilar, tarixchi olimlarning diqqat e'tiborida bo'lgan.

O'zbekiston Respublikasida asta-sekin takomillashib borayotgan fuqarolarning huquqiy madaniyat tizimining mohiyati, o'ziga xos jihatlari va fuqarolik jamiyatini qurishda tutgan o'rni hamda rivojlanish yo'nalishlarini tadqiq etish uchun:

- Huquqiy madaniyat hodisasining tarkibi, tuzilishi, tizimiy xususiyatlarini o'rganish:

- Huquqiy madaniyat tamoyillari va funksiyalarini tahlil qilish;

- Huquqiy madaniyatga doir xalqaro huquqiy hujjatlar, xalqaro tashkilotlar va xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish va qiyosiy tahlil qilish;

- Yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirish jarayonida vujudga kelgan nazariy va amaliy muammolarni aniqlash va ularni takomillashtirish borasida tegishli tavsiyalar ishlab chiqish;

²¹⁶ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.T.: "O'zbekiston" 2020. - B.230-23.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Ushbu tizimni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy va amaliy xulosalarni shakllantirish²¹⁷.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikrlari e'tiborga molikdir: “Albatta, bu haqida ko'p gapirish mumkin, lekin ana shu miqdor ko'rsatkichlarini sifat ko'rsatkichlariga aylantirish, shu asosda ommaviy axbort vositalarini haqiqiy to'rtinchi xokimiyat bo'lib maydonga chiqishiga erishish milliy media maydonimizda fikrlar va qarashlar rang-barangligini ta'minlash bugungi kunda dolzarb vazifa bo'lib qolayotganini barchamiz yaxshi tushunamiz. Bu o'rinda axborot kommunikativ tizimning jamiyat hayotidagi o'rni tobora salmoqli bosimga ega bo'lib borayotganligini nazarda tutmoq kerak”²¹⁸.

Jamiyatda yashaydigan yosh yoki keksa qonun doirasida ish yuritishi zarur. Demak, huquqiy bilim kun tartibida turadi. Binobarin, oldimizda qo'yilgan maqsadga erishish uchun bugungi yangi O'zbekistonga erkin va mustaqil, ravon fikrlaydigan, O'zbekiston hayotida doimiy, faol ishtirok etadigan, mustaqil so'zini aytishga qodir, ayni paytda o'z vazifasi va burchlarini to'g'ri anglab yetgan fuqarolar fuqarolik jamiyatini shakllantirish uchun zarur. Mazkur fuqarolarni tarbiyalash zamon va taraqqiyot zaruriyatidir. Yoshlarning huquqiy madaniyati bu avvalo qonunlarini bilish va tushunish, uni hayotning ijobiy tomonlarga tatbiq etish, ijrosini ta'minlash, har bir shaxs yoki fuqaroning jamiyat xayotidafaol ishtirok etishi, ayni paytda mazkur faollikni boshqalarga ham singdirish hamda huquqlarini bajarishni talab etishidir.

Har bir yoshning ichki his tuyg'usi o'zining tashqi odobini namoyon qiladi. Huquqiy madaniyatga ega bo'lgan har bir yosh jamiyat jamoa talablariga zid ish bilan shug'ullanmaydi. Qonun qoidalarga hurmat bilan qaraydi. O'z faoliyatida huquqiy malaka bilimlarini ijobiy tomonga buradi, qonun-qoidalarga amal qilib ish yuritadi.

Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy tadbirlardagi ishtirokida siyosiy madaniyatning namoyon bo'lishi bilan, asosiy e'tibor tadbirlar, ularning mazmun-mohiyati, o'tkazish tartibi va ulardan kutilayotgan natijalarga ishora qilishi lozim. Ayniqsa, bu borada yoshlarning yoshlik xususiyati hamda har bir yosh davrdan kelib chiqqan holda chora tadbirlarni tanlash va shu orqali ularning siyosiy ongi va siyosiy tarbiyasiga shuning barobarida shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Xususan, katta maktab yoshdagilar ularning ijtimoiy faolligi, dunyoqarash va e'tiqodi, o'z hayotini o'zi

²¹⁷ Jo'raev S.A. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot (ilmiy tahliliy maqolalar to'plami). - T.: Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti nashr., 2003.-B.41 bet.

²¹⁸ Qirg'izboyev M. Fuqarolik jamiyati: Siyosiy partiyalar, mafkuralar, madaniyatlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi Akademiyasi - T.: “Sharq”, 1998.-B. 6.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

belgilashi, erkin fikrlashi hamda manfaat va maslamlarni anglash jarayoni kechayotgan davr ekanligini hisobga olish lozimligi asoslanadi.

Ta'kidlash kerakki, ijtimoiy-madaniy tadbirlardagi ishtiroki orqali huquqiy madaniyatini shakllantirish quyidagi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutish lozim: 1) o'z yosh xususiyatlaridan kelib chiqib ma'lum ijtimoiy-madaniy tadbir yoki rituallarni muntazam o'tkazib borish; 2) har bir ijtimoiy-madaniy tadbirda aniq maqsad ko'zlangan bo'lishi hamda undan kutilgan natija samara berishi aniq belgilangan bo'lishi lozim; 3) barcha rejalashtirilgan ijtimoiy-madaniy tadbirlardan so'ng uning kompleks taxlili o'tkazilib, erishilgan va ijobiy va salbiy natijalar muhokama etilishi kerak; 4) o'tkaziladigan ijtimoiy-madaniy tadbirlarda mutaxassis shaxslarning shaxsan ishtiroki hamda o'quvchi yoshlarning tadbir mohiyatini idrok etish imkoniyati ta'minlanishi darkor; 5) ijtimoiy-madaniy tadbirlarning har biri yoshlarning har tomonlama ijtimoiylashuvi jarayoniga ijobiy ta'sir etishiga erishish muhim²¹⁹. Xulosa qilib, huquqiy madaniyatni asosan, har-bir inson ichki his tuyg'usi, ichki dunyosining madaniyati umuminsoniy urf-odatlar, an'analar va huquqiy bilim, ilmlarga bo'lgan munosabatlar belgilab beradi. Huquqiy madaniyatning yuksalib, fuqarolarda faol fuqarolik pozitsiyasi rivojlanib borsa demokratik davlat asta-sekin tarkib topa boshlaydi. Huquqiy ong va madaniyat aynan huquq normalariga fuqarolarning o'z munosabatini bildirib boshlashi natijasida uning amaliy natijasi yuzaga chiqib boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.O'zbekiston, 2017 y. 45-47 betlar.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.T.: "O'zbekiston" 2020. - B.230-23.

3. Qirg'izboyev M. Fuqarolik jamiyati: Siyosiy partiyalar, mafkuralar, madaniyatlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi Akademiyasi - T.: "Sharq", 1998.-B. 6.

4. Jo'raev S.A. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot (ilmiy tahliliy maqolalar to'plami). - T.: Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti nashr., 2003.-B.41 bet.

5. Tadjixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. Darslik. 2 tomli. 1-tom / Mas'ul muharrir akademik Sh.Z.O'razaev – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1998. – B.7.

²¹⁹ Tadjixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. Darslik. 2 tomli. 1-tom / Mas'ul muharrir akademik Sh.Z.O'razaev – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1998. – B.7.

DAVLAT INSTITUTLARINI RAQAMLASHTIRISHNING TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI

Jo‘rayev Shuhrat Raxmat o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika univesireti talabasi

Ilmiy rahmar - Ibrohimov Farhodjon Anvarjon o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Bugungi jamiyat va davlat hayotida raqamli texnologiyalar yanada mukammal jamiyatni shakllantirish va iqtisodiyot tarmoqlarida sifatli islohotlarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, mamlakat rahbariyati ushbu sohani rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Ayniqsa, global pandemiya boshlanishi bilan raqamli texnologiyalarning roli sezilarli darajada o‘sdi, bu esa raqamli transformatsiyaning, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O‘zbekiston uchun muhimligini ko‘rsatdi.

Haqiqatan ham, raqamli transformatsiya jamiyatni yanada modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish salohiyatiga ega. Shu nuqtai nazardan, amalga oshirilayotgan islohotlar, shuningdek, Yangi O‘zbekistonning kelgusi besh yilga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida barcha asosiy sohalarni raqamlashtirish hamda mamlakatda haqiqiy axborot jamiyatini barpo etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. “O‘zbekiston 2000-yillarning boshlaridanoq axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va raqamlashtirish uchun normativ-huquqiy hujjatlar tizimini yaratish uchun ustuvor ahamiyat bera boshladi. Jumladan, “2013-2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Milliy axborot-kommunikatsiya tizimini rivojlantirish kompleks dasturi”, “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” hamda “raqamli O‘zbekiston – 2030” va “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da milliy iqtisodiyot, sanoat va umuman, jamiyatda raqamli transformatsiyani amalga oshirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan”. [1]

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonida “Elektron hukumat” tizimining o‘rni katta. “Elektron hukumat” tizimi – davlat organlarining jismoniy va yuridik shaxslarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash yo‘li bilan davlat xizmatlari ko‘rsatishga doir faoliyatini, shuningdek, idoralararo elektron hamkorlik qilishni ta‘minlashga qaratilgan tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar va texnik vositalar tizimi hisoblanadi. Bu borada “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasida elektron hukumatga katta e‘tibor berilgan. Unga ko‘ra, “elektron hukumat imkoniyatlarini yanada

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kengaytirish, aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun qo‘shimcha qulayliklar yaratish hamda raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta‘minlash”, ko‘zda tutilgan. “Elektron hukumat” tizimini yanada rivojlantirish va davlat boshqaruviga zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalarini joriy etishda ko‘maklashish vazifasida Yagona interaktiv davlat xizmatlari portal ishga tushirilgan. Portal zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish asosida interaktiv davlat xizmatlari olishda foydalanuvchilarning shart-sharoitlarini rivojlantirish va imkoniyatlarini kengaytirish uchun mo‘ljallangan. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali davlat organlari tomonidan ko‘rsatiladigan, shu jumladan, pullik asosda ko‘rsatiladigan interaktiv davlat xizmatlarida erkin foydalanishning yagona nuqtasi hisoblanadi. “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-sentabrdagi 728-sonli qarorida Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalining yangi talqini (<https://my.gov.uz>) ishga tushirilgani ma‘lum qilingan”. [2] Portal orqali davlat xizmatlaridan foydalanish davlat organlariga murojaat qilgan foydalanuvchilar uchun byurokratik to‘siqlarni qisqartirish va ularni bataraf etishda, davlat organlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qilishga, foydalanuvchilarning davlat organlari bilan bilan o‘zaro hamkorligi samaradorligini oshirishga katta yordam beradi.

Mamlakatimiz elektron hukumatining asosiy tizimi – Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) ishga tushirilgach, ushbu sohada, shuningdek, davlat boshqaruvida yangi texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirishda salmoqli yutuqlarga erishildi. Natijada, 2022-yilning yanvar oyi holatiga ko‘ra, davlat xizmatlarining 56 foizi “my.gov.uz” orqali taqdim etilgan bo‘lsa, mazkur elektron hukumat platformasida davlat xizmatlari soni 307 taga yetdi hamda elektron davlat xizmatlaridan 1,3 milliondan ortiq fuqaro foydalangan. Shu bilan birga, O‘zbekistonda internetdan foydalanuvchilarning umumiy soni esa joriy yil boshida 27,2 millionga yetgan.

Bundan tashqari, o‘tgan davr mobaynida respublikaning Axborot kommunikatsiya texnologiyalar tizimlari va raqamli infratuzilmasini takomillashtirish maqsadida sohaga katta miqdordagi investitsiyalar jalb qilindi. Natijada, O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, “2017-2021-yillarda axborot va aloqa sohasida yalpi qo‘shilgan qiymat 2 barobardan ziyodga oshib, 2021-yilda 11,8 trillion so‘mga (1 milliard AQSH dollaridan ortiq) yetdi. Shuningdek, O‘zbekistonda IT-parklar tashkil etilgandan buyon sohadagi eksport hajmi 50 barobar oshdi va 46 million AQSH dollariga yetdi. Parkning doimiy rezidentlari soni 147 tadan 500 taga ko‘paydi, 300 dan ortiq yangi kompaniya ochildi hamda 8500 ta yuqori haq to‘lanadigan ish o‘rni yaratildi. Hozirgi kunda IT-parklarda 11 mingdan ziyod yoshlar faoliyat yuritmoqda. Mamlakatimizda optik tolali aloqa liniyalarining umumiy uzunligi 2017-yildan buyon sezilarli darajada o‘sdı”. [3] Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi ma'lumotiga ko'ra, “2017-2022-yillarda bu ko'rsatkich qariyb 6 barobar oshib, 2022-yilning yanvar oyida optik tolali aloqa liniyalarining jami uzunligi 118 ming kilometrga yetdi. Shuningdek, 2017-yildan boshlab xalqaro ma'lumotlar uzatish tarmog'ining o'tkazuvchanlik qobiliyati 28 martaga o'sib, 64,2 Gbit/s dan 1800 Gbit/s gacha oshdi”.[4] Ta'kidlash joizki, global pandemiya raqamlashtirish va raqamli transformatsiya zaruratini ko'rsatib, IT sohasidagi dolzarb masalalarni bartaraf etish hamda barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida O'zbekistonning raqamlashtirish strategiyasi qayta ko'rib chiqildi va takomillashtirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 5-oktabrdagi farmoniga asosan “Raqamli O'zbekiston – 2030” Strategiyasi, shuningdek, 2020-2022-yillarda uni amalga oshirish bo'yicha “yo'l xaritasi” tasdiqlandi. Strategiya ikki dasturni: hududlarni raqamlashtirish va tarmoqlarni raqamlashtirishni nazarda tutib, raqamli infratuzilma, elektron hukumat, raqamli texnologiyalar milliy bozori, axborot texnologiyalari sohasida ta'lim va malaka oshirishni rivojlantirish kabi ustuvor yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning Eng muhim shartlari sohaning moliyaviy ta'minoti va aholining raqamli savodxonligini oshirishdan iborat. Shunday qilib, hujjatga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Axborot Texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi boshqa tegishli davlat organlari bilan birgalikda maktabgacha ta'lim, sog'liqni saqlash va umumta'lim maktablarini raqamlashtirishni yakunlash choralarni ko'radi. So'nggi yillarda O'zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonini jadallashtirish maqsadida raqamli texnologiyalar vositasida iqtisodiyot, sanoat va jamiyatni chuqur transformatsiya qilishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 5-oktyabr kuni “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmonni imzoladi. Farmon bilan quyidagilar tasdiqlandi:

- “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi hamda uni amalga oshirish bo'yicha “yo'l xaritasi”;
 - 2020-2022-yillarda hudud va tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish dasturlari;
- Ushbu masalalar “2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi” va “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”da ham o'z ifodasini topgan. Ushbu hujjatlarda nazarda tutilgan chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarish orqali salmoqli natijalarga erishildi. “Xususan, “axborot va aloqa” iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 2020-yildan 2022-yilga kelib bir yarim baravardan ko'p, ya'ni 13,9 trln so'mdan 22,9 trln so'mgacha oshdi. Bundan tashqari, 2022-yilda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

raqamli iqtisodiyotning O‘zbekiston YaIMidagi ulushi 2020-yilga nisbatan 1,99 foizdan 2,77 foizga o‘ydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida xizmatlar eksporti 2020-yildagi 169,3 mln dollardan 2022-yilga kelib 306 mln dollargacha ko‘paydi. 2022-yilda kompyuter dasturlash xizmatlari eksporti 2020-yildagi 15 mln dollardan 123 mln dollarga yetgani e‘tiborga loyiq, bu ushbu sektorning yuqori sur‘atlarda rivojlanayotganligidan va yashirin salohiyati yuzaga chiqayotganidan dalolat beradi”. [5] Ayni paytda IT-park rezidentlari soni 1122 ta kompaniyani tashkil etadi, shuning 30 foizi eksportchilar hisoblanadi. Bundan tashqari, so‘nggi ikki yilda xorijiy IT-kompaniyalar soni 2020-yildagi 18 tadan 165 taga ko‘paydi. Bu esa ushbu sohada biznes yuritish uchun sharoitlar yaxshilanganini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030 Strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshrish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni.
3. Mustafoqulov Sh. Raqamli iqtisodiyot – Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yangi davri. // Manba: <http://tsue.uz/?m=2020022>
4. Gulyamov S.S. Raqamli iqtisodiyot – kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari. // Ilmiy elektron jurnal, №1, yanvar-fevral, 2020-yil.
5. Muminov N.G., Zakhirova G.M. The role of public procurement in the digitalization of the economy and adoption of e-commerce. // St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Economics Vol. 13, No. 2, 2020. P.30-39. DOI: 10.18721/JE.13203

TARIXIY QADRIYATLAR RAQAMLI MUHITDA: MANTIQUIY ASOSLASH VA AXBOROT ISHONCHLILIGI MUAMMOLARI

Mahramova Zuhro

CHDPU 3-bosqich talabasi

zukhro98@icloud.com

Ilmiy rahbar: B. Qandov – CHDPU o’qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tarixiy qadriyatlarning raqamli muhitda qanday talqin qilinayotgani, ularni mantiqiy asoslash zarurati va axborot ishonchliligi bilan bog‘liq muammolar tahlil qilingan. Raqamlashtirilgan tarixiy kontentning afzalliklari bilan bir qatorda, uning mantiqiy asossizligi, noto‘g‘ri talqini va ishonchsiz manbalarga asoslangan holda tarqalishi yoshlar tarixiy tafakkuriga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, mantiq fanining tarixiy axborotni tahlil qilishdagi roli, deduktiv va induktiv yondashuvlar asosida xulosa chiqarish zarurati haqida fikr yuritilgan. Xulosa o‘rnida, raqamli tarixiy kontentni ishlab chiqishda mantiqiy savodxonlikni kuchaytirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: tarixiy qadriyatlar, raqamli muhit, mantiqiy asoslash, axborot ishonchliligi, deduksiya, induksiya, tanqidiy fikrlash, tarixiy tafakkur.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ПРОБЛЕМЫ ЛОГИЧЕСКОЙ ЗАМЕНЫ И ДОСТОВЕРНОСТИ ИНФОРМАЦИИ

Махрамова Зухро

Студентка 3 ступени ЧДПУ

zukhro98@icloud.com

Научный руководитель: Б. КАНДОВ— преподаватель ЧДПУ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется интерпретация исторических ценностей в цифровой среде, необходимость их логического обоснования, а также вопросы, связанные с достоверностью информации. Наряду с преимуществами оцифрованного исторического контента было показано, что отсутствие в нем логической основы, неверное толкование и распространение на основе ненадежных источников могут негативно повлиять на историческое мышление молодежи. Также обсуждается роль логики в анализе исторической информации и необходимость делать выводы на основе дедуктивного и индуктивного подходов. В заключение даются предложения по усилению логической грамотности при разработке цифрового исторического контента.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ключевые слова: исторические ценности, цифровая среда, логическое мышление, достоверность информации, дедукция, индукция, критическое мышление, историческое мышление.

Raqamli transformatsiya jarayoni bugungi kunda insoniyat tafakkuri, madaniyati va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi qadriyatlarning saqlanishi, ularga bo‘lgan yondashuv va ularni talqin qilish usullariga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, tarixiy qadriyatlar va ularning zamonaviy raqamli vositalar orqali targ‘ib etilishi bir qancha dolzarb muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Bu muammolarning asosiylaridan biri — tarixiy axborotlarning mantiqiy asoslanganligi va ishonchlilik darajasidir.

Tarixiy voqealarning raqamlashtirilishi, ularning ommaga ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar va boshqa axborot vositalari orqali yetkazilishi jarayonida, ko‘pincha tarixiy faktlarning buzilishi, noto‘g‘ri talqini yoki kontekstdan chiqarilishi holatlari uchramoqda. Aynan shu jihatdan mantiq fani, ayniqsa, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish mexanizmlari, tarixiy axborotni tahlil qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Tarixiy qadriyatlar — bu bir xalqning o‘z tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan, ularning madaniy, diniy, ma’naviy, ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi g‘oyalardir. Raqamli muhitda bu qadriyatlar turli shakllarda ifodalanmoqda: virtual muzeylar, raqamli arxivlar, 3D modellashirilgan tarixiy obidalar, YouTube’dagi hujjatli filmlar, interaktiv tarixiy platformalar va boshqalar.

Raqamlashtirish bu qadriyatlarning saqlanishiga, ommalashishiga, yosh avlodga yetkazilishiga xizmat qilishi mumkin. Ammo shu bilan birga, tarixiy haqiqatning noto‘g‘ri talqin qilinish xavfi ham ortadi. Bu esa tarixiy tafakkur va tarixiy ong shakllanishida sun’iy buzilishlarga olib keladi[1].

Mantiq fani, ayniqsa, tarixiy ma’lumotlarning ishonchliligini aniqlashda, ularning mantiqiy zanjirini qurishda muhim vositadir. Tarixiy voqealarni o‘rganishda:

- Induktiv xulosalar: muayyan tarixiy faktlardan umumiy qonuniyatlarga borish imkonini beradi.
- Deduktiv tahlil: umumiy tarixiy qonuniyatlardan kelib chiqib, muayyan faktlar asosli yoki asossiz ekanini aniqlash imkonini beradi.

Raqamli muhitda, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan tarixiy kontent (memlar, qisqa videolar, infografikalar) ko‘pincha mantiqiy asoslashsiz, subyektiv yondashuv asosida taqdim etiladi. Misol uchun, tarixiy shaxslar faoliyati faqat ijobiy yoki salbiy qirralar bilan yoritilishi mantiqiy noaniqliklarga sabab bo‘ladi.

Tarixiy axborotlarning ishonchliligini aniqlash zamonaviy informatsion jamiyatda dolzarb muammo hisoblanadi. Raqamli muhitda:

- Manbaning ishonchliligi: axborot qayerdan olingan? Bu tarixiy hujjatlar asosidami yoki faqat og‘zaki rivoyatlarga tayanilganmi?

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- Ma'lumotning tahrirlanganligi: tarixiy voqea aslida qanday bo'lgan va u qanday talqin etilmoqda?
- Manipulyativ elementlar: ayrim tarixiy ma'lumotlar ataylab siyosiy yoki mafkuraviy maqsadlarda o'zgartirilmoqda.

O'zbekiston kontekstida ham, ayniqsa, milliy tarixni aks ettiruvchi videokontent va maqolalarda ayrim tarixiy davrlar bir tomonlama talqin qilinmoqda. Bu esa yoshlarning tarixiy xotirasini noto'g'ri shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Mantiqiy savodxonlik — bu faqat ilmiy tushuncha emas, balki raqamli axborotlarni tanqidiy o'rganish, real va soxta tarixiy axborotni farqlay olish, faktlar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish qobiliyatidir. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Analitik fikrlash;
- Sabab-oqibat munosabatlarini aniqlay olish;
- Isbot va dalillarning mantiqiy mustahkamligini tahlil qilish;
- Empirik dalillarni abstrakt g'oyalarga bog'lash[2].

Tarix fanini o'qitishda mantiqiy yondashuvni kuchaytirish, ayniqsa, raqamli kontentni o'rgatishda, o'quvchilarga faqat axborot berish emas, balki ularni tahlil qilishga o'rgatish katta samara beradi.

Bugungi raqamli texnologiyalar orqali yaratilgan tarixiy kontentda mantiqiy metodlardan foydalanish quyidagi yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin:

- Tasniflash (klassifikatsiya): tarixiy faktlarni davr, mavzu, ijtimoiy qatlamlarga ko'ra toifalash.
- Kausal tahlil: tarixiy voqealarning sabab va oqibatlarini aniqlash.
- Tenglashtirish va qarama-qarshiliklar asosida baholash: bir-biriga zid tarixiy manbalarni taqqoslash[3].

Shuningdek, tarixiy hujjatlar asosida yaratilgan sun'iy intellektga asoslangan chatbotlar yoki virtual gidlar foydalanuvchilarga interaktiv tarzda tarixni tushuntirishi mumkin. Ammo bu texnologiyalar asoslangan axborot mantiqan tahlil qilingan va ilmiy manbalarga asoslangan bo'lishi zarur.

Raqamli axborotlashuv davrida tarixiy qadriyatlarimizni saqlab qolish, ularni to'g'ri talqin qilish va keng ommaga yetkazish masalasida mantiqiy yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Mantiqiy asoslash va axborot ishonchliligi tarixiy tafakkurning mustahkamligi uchun zaruriy omillardir.

Mening taklifim quyidagilardan iborat:

1. Tarixiy kontent ishlab chiqaruvchilar uchun mantiqiy tahlil asoslarini o'rgatish bo'yicha treninglar tashkil etish;
2. OTM va maktablarda tarix faniga mantiqiy tahlil metodlarini integratsiya qilish;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Raqamli platformalarda ishonchli tarixiy kontent uchun alohida belgilash tizimini ishlab chiqish (masalan, “tasdiqlangan tarixiy manba” belgisi);

4. Soxta tarixiy axborotlarga qarshi kurashuvchi fact-checking markazlarini yo‘lga qo‘yish.

Zamonaviy raqamli muhitda tarixiy qadriyatlarning aks ettirilishi va ularni ommaga yetkazish jarayoni yangi bosqichga ko‘tarildi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli arxivlar orqali tarixiy axborotga kirish imkoniyatining kengayishi ijobiy natijalar bilan birga, bir qator dolzarb muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Jumladan, tarixiy voqealarni mantiqiy asoslashning zaifligi, axborotning ishonchlilik darajasi, manbalarni tanqidiy tahlil qilish yetishmovchiligi va soxta tarixiy narrativlarning ommalashuvi xavotirli holatlardandir.

Shu bilan birga, raqamli axborot oqimida tarixiy ma’lumotlar ko‘pincha muayyan mafkuraviy, siyosiy yoki tijorat maqsadlarida qayta talqin qilinmoqda. Bu holat yosh avlod ongida tarixiy tafakkurning buzilishiga, noto‘g‘ri xulosalarga va madaniyatsiz yondashuvlarga olib kelmoqda. Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali yaratilgan tarixiy kontentlar (videoroliklar, bloglar, infografikalar) ko‘pincha ilmiy asosdan yiroq, emotsional va manipulyativ uslubda tayyorlanadi. Bu esa axborotni tanqidiy qabul qilish ko‘nikmalarini talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy qadriyatlarning raqamli muhitda yashashi va ommalashuvi zamonaviy inson uchun katta imkoniyatdir. Ammo bu imkoniyatdan to‘g‘ri foydalanish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Al-Farobiy. “Fozil odamlar shahri”. Toshkent: G‘.G‘. Gulom nomidagi nashriyot, 1993.
2. Abdulaziz Qayumov. “Tarixning dolzarb masalalari”. Toshkent: O‘zbekiston, 2000.
3. Shermuhammadov A. “Tarix va mantiq asoslari”. Toshkent: Fan, 2004.
4. Umidjonov I. “Raqamli axborot xavfsizligi va axloqiy masalalar”. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
5. UNESCO Report (2022). “Digital Heritage and Historical Memory”.
6. Paul Ricoeur. “Memory, History, Forgetting”. University of Chicago Press, 2004.
7. Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Logic and History".
8. Xalqaro raqamli tarixiy arxivlar bo‘yicha ma’lumotlar: <https://www.europeana.eu>

MADANIYATLARARO MULOQOT VA GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLIY O‘ZLIKNI ASRASH MUAMMOLARI

Abdug‘aniyeva Aqida Nizomjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti Milliy g‘oya ma‘naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada globallashuv jarayonining milliy madaniyat va milliy o‘zlikka ta’siri, madaniyatlararo muloqot jarayonida yuzaga keladigan dolzarb muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Madaniyatlararo aloqalar natijasida vujudga keladigan ijobiy va salbiy jarayonlar, yoshlar ongidagi identitet muammolari va milliy qadriyatlarni asrash masalalari yoritiladi. Shuningdek, milliy o‘zlikni asrashning zamonaviy strategiyalari va ijtimoiy-madaniy siyosatdagi o‘rni ilmiy asoslangan holda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar:

Globallashuv, madaniyatlararo muloqot, milliy o‘zlik, madaniy identitet, milliy qadriyatlar, ommaviy madaniyat, yoshlar, media, madaniy meros, milliy qadriyatlarni asrash.

Abstract:

This article analyzes the impact of the globalization process on national culture and national identity, current problems arising in the process of intercultural dialogue, and ways to overcome them. The positive and negative processes arising as a result of intercultural contacts, identity problems in the minds of young people, and issues of preserving national values are highlighted. Also, modern strategies for preserving national identity and their role in socio-cultural policy are analyzed scientifically.

Keywords:

Globalization, intercultural dialogue, national identity, cultural identity, national values, mass culture, youth, media, cultural heritage, preservation of national values.

Hozirgi zamon insoniyat hayotining barcha sohalarida globallashuv jarayoni kuchayib bormoqda. Dunyoning turli hududlari o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy aloqalarning jadallashuvi madaniyatlararo muloqot imkoniyatlarini kengaytirib, xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunish va hamkorlikni rivojlantirmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon milliy madaniyat va o‘zlikni saqlash masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Zero, globallashuv bir tomondan insoniyat taraqqiyotiga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan esa ayrim milliy qadriyatlarning yo‘qolishiga, madaniy identitetning zaiflashishiga olib kelmoqda. Globallashuv davrida milliy madaniyatimizda qanday hodislar ro‘y bermoqda, degan savolga javob topishdan avval milliy madaniyat tushunchasining o‘z mazmunini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aniqlab olish maqsadga muvofiqdir. Milliy madaniyat “modernlik davrida madaniyatning milliylashuvi” natijasida oʻrnatilgan intellektual odatga koʻra, madaniyat eng yaxshi milliy madaniyat sifatida tushuniladi. Madaniyat haqida umumiy insoniy mulk sifatida gapirganda ham, biz bu mulkni faqat uning alohida qismlarining qonuniy egalari sifatida xalqlar oʻrtasida taqsimlaymiz. Uning boshqa qismlari millatning mulkida, taʼbir joiz boʻlsa, mulkda emas, foydalanishda ekanligidir.

Milliy madaniyat — bu maʼlum bir xalq yoki millatga xos boʻlgan tarixiy shakllangan urf-odatlar, anʼanalar, axloqiy-meʼyoriy qadriyatlar, sanʼat, til, adabiyot, diniy eʼtiqod, xalq ogʻzaki ijodi va hayot tarzi majmuasidir. U xalqning oʻziga xos ruhiy dunyosi, estetik qarashlari, turmush tarzi va maʼnaviy hayotining ifodasidir. Milliy madaniyat — har bir xalqning tarixiy taraqqiyot yoʻli davomida shakllanib, avloddan-avlodga oʻtib kelayotgan boy madaniy meros boʻlib, u xalqning milliy oʻzligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ayni paytda, hech qaysi xalq va millat, mintaqa madaniyati oʻzaro ayro holda rivojlanmagan. Sivilizatsiyalar oʻrtasidagi oʻzaro aloqalar natijasida ellinistik madaniyat vujudga kela boshladi. Madaniyatlar toʻqnashuvi jamiyatning formatsion rivojlanishiga taʼsir etdi va madaniyat turli davrlarda turlicha koʻrinishga ega boʻldi.

Madaniyat bu, insonlarning ijodiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va maʼnaviy boyliklar majmuini ifodalashdan tashqari, oʻzida jamiyatning taraqqiyot darajasini ham aks ettiradi, yaʼni jamiyatdagi bilim, mezon va qadriyatlarning yigʻindisi madaniyatda gavdalanadi. Shu oʻrinda davlatning siyosatida milliy va maʼnaviy qadriyatlarga eʼtibor va bunda millatning oʻzligini anglashda muhim jihatlari nima ekanligini, qolaversa islohotlar yangi bosqichi boshlanayotgan bir paytda parokandalik va boshboshdoqlik taʼsiriga tushib qolmaslik uchun milliy birdamlik masalasi qanchalik muhimligini anglash maqsadga muvofiq.

Mamlakatimiz Prezidenti SH.Mirziyoev yoshlarimizning qalbi va ongida mafkuraviy immunitetini shakllantirish bilan bogʻliq vazifalarga qisqacha toʻxtalib, «...biz asrlar mobaynida shakllangan milliy anʼanalarimizga, ajdodlarimizning boy maʼnaviy merosiga tayanamiz» [1, 101] deb taʼkidlagan. Davlat siyosatida milliy maʼnaviy qadriyatlarni tiklashga alohida eʼtibor berilishi chuqur falsafiy maʼnoga ega. Milliy oʻzlikni anglash masalasi millat bilan bogʻliq muammolarning negizi hisoblanadi. Bu masala doim ham ijtimoiy-falsafiy fanlarning diqqat markazida boʻlib kelgan. Milliy oʻzlikni anglash taraqqiy etgan millatlar qatoridan munosib joy egallash hamda ular bilan teng huquqli dialog olib borish, bir soʻz bilan aytganda, millat etno-statusining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Falsafa tarixiga nazar solsak, oʻzlikni va milliy oʻzlikni anglashga mutafakkirlar katta eʼtibor qaratganlar. Jumladan, Suqrot bilish insonning oʻz-oʻzini anglashidan boshlanishini aytadi. Islom falsafasiga murojaat etsak, quyidagi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qimmatli fikrlarni o‘qiymiz: “Kimki o‘zligini tanisa, u rabbini taniydi” [2.196]. Farobiy milliy o‘zlikni anglashni kishilarning ruhi va ularning birlashishi natijasida ko‘pchilikning birlashuvi, uning oqibatida avlodlar o‘rtasidagi bog‘liqlik va vorislik doirasida talqin etadi [3.164-165]. Milliy o‘zlikni anglash masalasining markazida milliy madaniyat muammosi turadi. Millat va milliy madaniyat identifikatsiyasi madaniyatlararo muloqotsiz va dialogsiz amalga oshmaydi. Madaniyatlararo dialog davomida milliy madaniyat o‘zini anglaydi, unda o‘zini boshqa madaniyatlar bilan solishtirish, baholash va qayta baholash imkonini tug‘iladi. Bunday dialog mahalliy madaniyatda o‘zining konservativ va ayrim dogmatik tomonlarini tushunib etish, ulardan voz kecha olish va o‘ziga nisbatan tanqidiy yondashishga yordam beradi. Har qanday madaniyat bunday sifatda yashay olishi va taraqqiy etishi uchun u bir vaqtning o‘zida turli madaniyatlar chegarasida mavjud bo‘lishi, ular bilan dialogga kirishi, ular qo‘ygan dolzarb savollarga javob bera olishi va ular orqali o‘zini namoyon eta olishi zarur [5.266].

Globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni saqlash muammolari orasida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- Ommaviy madaniyatning bosimi: kino, musiqa, moda va boshqa sohalarda g‘arb madaniyati keng tarqalgani sababli milliy urf-odatlariga e‘tibor kamaymoqda.

- Yoshlar orasida identitet muammolari: ayrim yoshlar milliy qadriyatlarni zamonaviylikka zid deb bilishi, xorijiy hayot tarzi va qadriyatlarini ortiqcha ideallashtirishi holatlari kuzatilmoqda.

- Media va internetning ta‘siri: internet orqali jahon madaniyati unsurlari kirib kelishi, ijtimoiy tarmoqlarda milliy qadriyatlarni mensimaslik holatlari ko‘paymoqda.

Milliy o‘zlikni saqlash uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Ta‘lim tizimida milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish: maktab va oliy ta‘lim muassasalarida milliy urf-odatlar, tarix, xalq og‘zaki ijodi va madaniyat asoslarini chuqur o‘rgatish.

- Milliy bayramlar, urf-odatlar va san‘atni rivojlantirish: xalqona bayramlarni keng nishonlash, milliy san‘at va hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash.

- Davlat siyosatida madaniy merosni asrash: tarixiy obidalar, milliy qadriyatlar va an‘analarni saqlash bo‘yicha qonun va dasturlar ishlab chirish.

Milliy madaniyatning boyishi va rang-barangligi uning yangi elementlarni qabul qilaolish potentsiali hisobiga ta‘minlanadi. Ma‘lumki, har qanday rang-baranglik va turli-tumanlikning mohiyati bir xillikning mohiyatidan ko‘ra boyroq.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv va madaniyatlararo muloqot zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo‘lsa-da, milliy o‘zlikni saqlash dolzarb masala bo‘lib

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qolmoqda. Milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish, yoshlar ongida milliy iftixorni shakllantirish va madaniy merosni asrab-avaylash orqali biz milliy o‘zligimizni asrab qolishimiz mumkin. Zero, har bir xalq o‘z milliy qadriyatlari va madaniyati bilan qadrlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hechter M. Internal Colonialism: The Celtic Fringe in the British Development. L.:Rotledge & Kegan Paul, 1975
2. Yo‘ldoshev M. Madaniyatshunoslik asoslari. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2019. – 256 b.
3. Qosimova D., Sayfiddinova M. Globallashuv va milliy madaniyat. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. 200 b.
4. Xodjayev B. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: “Akademiya”, 2021. – 188 b.
5. Xolboyeva G. Milliy qadriyatlar va zamonaviylik: uyg‘unlik muammolari. O‘zbekiston fanlari akademiyasi Axborotnomasi, 2022, №1. B. 45-52.
6. Xushvaqtoy O. Madaniy identitet va globallashuv muammolari. Ma’naviyat, 2023, №2. B. 33-41.
7. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.

O‘ZBEKISTONDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISHDA TA’LIM TIZIMINING O‘RNI

Olloyorova Barchinoy Boborahmatovna

Chirchiq davlat pedagogika universitet Gumanitar fakultet Milliy g‘oya ma’naviyat
asoslari va huquq ta’lim yo’nalish talabasi

Qandov Bahodir

Chirchiq davlat pedagogika universitet Gumanitar fakultet Milliy g‘oya ma’naviyat
asoslari va huquq ta’lim kafedrası dotsenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakatimizda aholining huquq ongini vujudga kelishida ta’lim tizimining o‘rni va roli, yoshlarga huquqiy tarbiya berish vositalari, aholi huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yanada rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan bir qator tub islohotlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: huquq, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya, qonun, konsepsiya.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

O‘zbekistonda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish qonun ustuvorligini ta’minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda milliy huquq tizimini tubdan isloh qilish, jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish hamda malakali yuridik kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolinmoqda.

Xususan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti. Uzoq yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha ta’minlanmagan²²⁰.

Yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odob-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasizlik hissini uyg‘otish ishiga kompleks tarzda yondashilmadi.

Aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir vazifalarning umumiy tusda belgilanganligi hamda ularni amalga oshirishning aniq ta’sirchan mexanizmi mavjud emasligi jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarning samarasiz olib borilayotganligini ko‘rsatadi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlarini o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini aholi ongiga singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta’minlashga o‘zining jiddiy salbiy ta’sirini ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolinmoqda. Xususan:

birinchidan, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishlari tizimli va uzviy tashkil etilmayapti. Jamiyatda, oilada, mahallada, ta’lim muassasalarida va tashkilotlarda huquqiy axborotlarni yetkazishning ta’sirchan mexanizmi mavjud emas.

²²⁰ 2019- yil 9- yanvardagi PF-5618-sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.01.2019-y., 06/19/5618/2452 son

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash g'oyalari aholi, ayniqsa, davlat xizmatchilari ongiga yetarli darajada singdirilmayapti;

ikkinchidan, uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim jarayonlari huquqiy tarbiya bilan uyg'un olib borilmayapti, aholi, ayniqsa, yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishda o'zbek xalqining tarixi, dini, urf-odatlar, milliy qadriyatlariga tayanilmayapti;

uchinchidan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishga doir tadbirlarni tashkil etishda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorlik tizimi yaratilmagan, ijtimoiy sheriklik prinsipi asosida ishlar tashkil etilmagan;

to'rtinchidan, yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirishning aniq maqsadli chora-tadbirlari belgilanmagan;

beshinchidan, jamiyatda manzilli huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil etishda va amalga oshirishda davlat organlari va boshqa sohaviy xizmatlarning faol ishtiroki ta'minlanmayapti, bu borada yuqori natijadorlik va samaradorlik ko'zga tashlanmayapti;

oltinchidan, huquqiy tadbirlar hamon an'anaviy usullarda, oddiy uchrashuvlarni o'tkazish yo'li bilan amalga oshirilmoqda, bu borada targ'ibotning innovatsion usullaridan, shu jumladan, veb-texnologiyalardan foydalanilmayapti, huquqiy yo'nalishdagi veb-saytlar yetarli emas;

yettinchidan, huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan loyihalarni rag'batlantirishning huquqiy mexanizmlari mavjud emas, bu borada tadbirlar nomigagina tashkil etilmoqda, huquqiy bilimlarni yuksaltirish bo'yicha huquqiy adabiyotlarni chop etish va tarqatish, ilmiy izlanishlarni olib borish ishlari samarasiz amalga oshirilmoqda²²¹.

O'zbekiston demokratik huquqiy davlatni qurish va adolatli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lidan dadil borib, jahon hamjamiyatida mustahkam o'rin egallamokda. Barqarorlik va tartib, millatlararo totuvlik va fuqarolar ahilligi tufayli yosh davlatimiz ishonch va hurmatga sazovor bo'lmoqda. Mamlakatimizda iqtisodiyot, siyosat, davlat qurilishi, huquqiy tizim va jamiyatni ma'naviy o'zgartirish sohasida keng ko'lamli islohotlar o'tkazilmoqda. O'tkazilayotgan islohotlarning qonuniy zmini yaratildi. Ijtimoiy-siyosiy hayotning huquqiy asoslari izchillik bilan mustahkamlanmoqda va takomillashtirilmoqda. Huquqiy madaniyatning mohiyati, mazmuni, tarkibiy tuzilishi va namoyon bo'lishining falsafiy, ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va yuridik muammolarini tadqiq etish, uni shakllantirish va yanada yuksaltirish usullarini aniqlashga ilmiy izlanishlarning ustuvor yo'nalishi deb qaralmog'i lozim.

²²¹ Икрамов Р.А., Хожиев Р.Б. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования. № 14 (92). Част 3. С. 88-90

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shaxs umumiy va huquqiy madaniyatining o‘zaro bog‘liqligi; huquqiy madaniyat va huquqiy fe‘l-atvor; ijtimoiy ongning shakllantirishda huquqning o‘rni; huquqiy tarbiya va aholining ijtimoiy faolligi; huquqiy ongga ta’sir etish shakllari va usullari; huquqiy ongning psixologik jihatlari; huquqiy ongda ijtimoiy buzilish va salbiy o‘zgarishlar; aholining turli qatlam va ijtimoiy guruhlarining huquqiy madaniyati kabi dolzarb muammolar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar o‘tkazilishi ayniqsa dolzarbdir. Huquqiy madaniyat muammolarini tadqiq etishning sotsiologik negizini rivojlantirish, umuman jamiyatdagi huquqiy madaniyat va aholining turli qatlamlari huquqiy madaniyati holatining haqiqiy manzarasini aniqlash uchun so‘rovlar o‘tkazish va huquq, uning ijtimoiy qadri hamda tartibga soluvchanlik vazifasi to‘g‘risida jamoatchilik fikrini aniqlashning boshqa usullarini qo‘llanish zarur. Huquqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik muammolarini tadqiq etishga alohida e’tibor qaratilmog‘i lozim. Xalq ta’limi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirliklari manfaatdor tashkilotlarning ishtirokida yoshlarni huquqiy tarbiyalashning ilmiy asoslangan uslubiyotini ishlab chiqishlari kerak. O‘zbekiston Respublikasining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, xorijiy davlatlardagi huquqiy madaniyatni oshirishga doir ilmiy tadqiqotlarning natijalarini nashr etish va ulardan foydalanishni kengaytirish, bu sohada ilmiy axborot ayirboshlashni yo‘lga qo‘yish muhimdir.

Ilmiy-amaliy konferensiyalar, seminarlar o‘tkazish, ilmiy, ilmiy-ommabop adabiyotlar va ma’lumotnomalar nashr etishni ko‘paytirish aholining huquqiy madaniyatini oshirish masalalari bo‘yicha olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, ilmiy bilimlarni ommalashtirish ishiga salmoqli hissa bo‘lib qo‘shilmog‘i kerak. Vatanimizning rivojlanishi va islohotlarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan xalqning huquqiy ongi hamda huquqiy madaniyati darajasiga bog‘likdir. Shaxsning siyosiy faolligi, uning chinakam fuqaroviy munosabati, demokratik islohotlarga intiluvchanligi belgilangan maqsadlarga tezroq erishishning muhim omilidir²²².

Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim etukligining ifodasidir. U jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ta’sir ko‘rsatuvchi, fuqarolarning, barcha ijtimoiy guruhlarining jipslashuviga ko‘maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi hamda batartibligini ta’minlovchi va mustahkamlovchi omildir. Qonunni hurmat qilish huquqiy jamiyatning, siyosiy va huquqiy tizimlar samarali faoliyat ko‘rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Huquqiy madaniyat — umumiy madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi. Insonlar ongida shunday ishonch qaror topishi kerakki, huquqiy bilimlarga ega bo‘lgan va ularni

²²² Ходжиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Креативное мышление – важный фактор социального развития. Вестник науки и образования. № 10 (113). Част 3. С. 76-79.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

amaliyotda tatbiq eta oladigan kishigina madaniyatli va bilimli deb hisoblanishi mumkin. Jamiyat va davlat taraqqiyotining hozirgi holati huquqiy munosabatlar barcha ishtirokchilarining huquqiy madaniyatini, huquqiy savodxonligini har tomonlama oshirishni talab qilmoqda. Huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy e'tiqod va izchil amaliy faoliyat majmui sifatida jamiyat va davlat oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlaydi.

Mamlakatimizda inson huquqlari va manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy hayotni demokratlashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish va huquqiy davlat asoslarini shakllantirish zaruriyatidan kelib chiqqan holda ushbu Milliy dastur qabul qilinmoqda. Huquqiy madaniyatni shakllantirish va yuksaltirish sohasidagi davlat siyosati quyidagi prinsiplarga asoslanadi: inson huquqlari va erkinliklarining ustuvorligi; Konstitutsiya va qonunning ustunligi; demokratiyaga asoslanganlik; ijtimoiy adolat; ilmiylik; uzluksizlik; huquqiy tarbiyadagi vorislik hamda umumiylik; huquqiy axborotning hamma uchun ochiqqligi; huquqiy tarbiya va huquqiy maorifning birligi hamda ularga tabaqalashtirilgan yondashuv. Yuksak huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- fuqaro, jamiyat va davlatning o'zaro munosabatlarida aholining huquqiy madaniyati hamda ijtimoiy faolligi yuksalishini ta'minlash;
- aholining huquqiy madaniyatini shakllantirishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish;
- aholini huquqiy axborot bilan ta'minlash, ilmiy-ommabop yuridik adabiyotlar nashr qilinishi va tarqatilishini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;
- huquqiy ta'lim va huquqiy tarbiya vositalari va usullarini takomillashtirish;
- yuridik ta'lim, kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashning zamonaviy tizimini rivojlantirish;
- huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni rag'batlantirish, ijtimoiy huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish;
- milliy an'analar hamda jahon tajribasidan foydalanish asosida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish²²³.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 9 yanvardagi “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi PF-5618-son Farmoni keng jamoatchilikning huquqiy ongi, huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonlik darajasi yuksalishida amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu Farmonda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini

²²³ Хожиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Ёшлар ижтимоий ҳаётнинг когнитив асослари. “Academic Research in Educational Sciences” № 2(2), 544-555-6.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

yuksaltirishga, jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi quyidagi muammo va kamchiliklar saqlanib qolinayotganligi sanab o‘tildi. Jumladan, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayapti. Uzoq yillar davomida bu masala huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ayrim davlat organlarining ishi sifatida qarab kelinib, bunda oila, mahalla va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtiroki yetarlicha ta’minlanmagan; - yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odob-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan murossasizlik hissini uyg‘otish ishiga kompleks tarzda yondashilmadi;

- aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir vazifalarning umumiy tusda belgilanganligi hamda ularni amalga oshirishning aniq ta’sirchan mexanizmi mavjud emasligi jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarning samarasiz olib borilayotganligini ko‘rsatadi;

- huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash g‘oyalarini aholi ongiga singdirish ishlarining yetarli olib borilmasligi ham qonun ustuvorligini ta’minlashga o‘zining jiddiy salbiy ta’sirini ko‘rsatmoqda. “Huquqiy ta’lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli va uzviy olib borilmayotgan”ligi ham haqiqat. Maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlab, oliy o‘quv yurtlarigacha bo‘lgan bosqichlardagi o‘zaro uzviy bog‘liqlik yetishmaydi. Yoki maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘qitiladigan huquqiy saboqlar uchun darslik va o‘quv qo‘llanmalar, ko‘rgazmali qurollar yetarlimi degan savolga ham “ha” deb javob berish mushkul. Bu borada mana shu yoshdagi bolalar ongiga huquqiy madaniyat qanday usullar bilan singdirilishi lozim degan jiddiy masala ko‘zga tashlanadi. Bu o‘rinda psixologlar va huquqshunoslar bilan hamkorlikda huquqiy saboqlar o‘quv adabiyotlarining ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq²²⁴.

Shuning uchun, Farmonning 9-bandida O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi Adliya vazirligi bilan birgalikda ikki oy muddatda maktabgacha ta’lim muassasalarida “Bola huquqlari va majburiyatlari” mavzusidagi mashg‘ulotlarni malakali mutaxassislarni jalb qilgan holda ko‘rgazmali tarzda tizimli joriy etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish va belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritish; 10-bandida esa, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Adliya vazirligi bilan birgalikda: 2019/2020 o‘quv yilidan boshlab ta’lim

²²⁴ R.B.Hojiyev, G.B.Xolmo'minov, M.L.Sharipov (2020) Raising a harmoniously developed generation is a priority of democratic reforms in Uzbekistan. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Volume 8. Number 5. pp 1-3

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muassasalarida o‘quvchi va talabalarning huquqiy bilimlari uzluksiz va tizimli oshirib borilishini ta’minlash mexanizmini joriy etish, shuningdek, o‘quvchi va talabalarning huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan o‘quv dasturlarini tubdan qayta ko‘rib chiqilishini ta’minlash;

2019 yil 1 martga qadar yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, ayniqsa, ularning ongida korrupsiyaning jamiyat va mamlakat ravnaqi uchun o‘ta salbiy illat ekanligini targ‘ib qilishga qaratilgan o‘quv materiallari tayyorlanishini tashqil qilish; yosh avlodning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish bo‘yicha ta’lim muassasalarining huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlik qilishining samarali mexanizmlarini kengaytirish choralari ko‘rish kabi jiddiy vazifalar yuklatildi.

Bundan 22 yil oldin Oliy Majlis qarori bilan qabul qilingan “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy Dasturi” oradan shuncha vaqt o‘tganidan keyin uni bugungi kun talabidan va ruhidan kelib chiqib yangilash zaruriyati tug‘ildi. E’tibor qiling, bugungi kunda qanchadan-qancha ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Shu nuqtai-nazardan ushbu Farmon bilan Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi tasdiqlanib, unda bir qator muhim ahamiyatga ega bo‘lganyo‘nalishlar belgilandi. Darhaqiqat, shaxs, davlat va jamiyatning o‘zaro munosabatlarida qonun, undagi huquqiy me‘yorlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu har bir shaxsning jamiyat va davlat oldidagi ijtimoiy mas’uliyatini belgilaydi. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasining o‘ziga xos eng muhim jihatlaridan biri, huquqiy tarbiyani shakllantirish va huquqiy madaniyatni yuksaltirish dastlab oiladan boshlanishi lozimligi belgilanganidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. 2019- yil 9- yanvardagi PF-5618-sonli “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni, Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.01.2019-y., 06/19/5618/2452 son

2. Икрамов Р.А., Хожиев Р.Б. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования. № 14 (92). Част

3. С. 88-90 3. Ходжиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Креативное мышление – важный фактор социального развития. Вестник науки и образования. № 10 (113). Част 3. С. 76-79.

4. Хожиев Р.Б., Норбоева Д.О. (2021) Ёшлар ижтимоий ҳаётининг когнитив асослари. “Academic Research in Educational Sciences” № 2(2), 544-555-б.

5. R.B.Hojiyev, G.B.Xolmo'minov, M.L.Sharipov (2020) Raising a harmoniously developed generation is a priority of democratic reforms in Uzbekistan. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Volume 8. Number 5.

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МИЛЛИЙ ШИОРЛАР ШАКЛЛАНИШИ: ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН

Komilberdiyeva Ra'noxon Salohiddin qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Xusnitdinov Asilbek Faxritdinovich

Turizm fakulteti talabasi

Аннотация

Ушбу мақолада жаҳондаги аксарият ривожланган давлатларнинг ўз миллий ғоялари ва шиорлари мавжуд бўлиб улар мамлакатдаги халқларни ягона эзгу мақсад йўлида бирлаштиришга, фаровон ҳаёт кечирши учун сафарбарлик билан, қўлни қўлга берибмеҳнат қилиб умумий миллий юксалишга эришаётганликлари ёритилган.

Калит сўзлар; таълим, фан, технологиялар, хориждаги университетлар, тадбиркорлар, ахборот технологиялари, миллий ғоялар.

Ўз тарихи, маданияти, ментал хусусиятларига кўра бизга яқин бўлган, Япония, Жанубий Корея, Хитой каби мамлакатлар халқларини бирлаштирувчи миллий ғоялари шаклланиб ривожланганлиги ва ушбу давлатлар ғоялари асосини айнан илм-фан, технологиялар ташкил этишини кўришимиз мумкин.

Тарихдан маълумки, иккинчи жаҳон урушидан сўнг Япония бутунлай вайрон этилган эди. Миллат оғир дамда бирлашиб мамлакатни тиклади, ёшлар таълим-тарбиясига жиддий эътибор қаратилиб, минглаб фуқаролар фарзандларини хориждаги университетларда ўқиттирди ва бугунги кундаги юксалишининг асосий омили — таълим, фан, технологиялар ривожига ҳисобига дунёнинг етакчи ривожланган мамлакатлари сафидан ўрин олди.

Жанубий Корея миллий ғояси ўтган асрнинг 60-йилларида генерал Пак Чжон Хи раҳбарлиги пайтида шаклланди. Ёш олим ва тадбиркорлар иштирокида миллий юксалишнинг етгити устувор йўналиши орасида таълим соҳаси ҳам бўлиб, уни молиялаштириш, фан ва корейс миллий маданият институтлари ривожига муҳим эътибор берилди. Давлатнинг тарғибот қудрати халқ онига миллий уйғониш ғоясини сингдиришга қаратилди.

Қадимий тарихий-маданий омилар, ютуқлар ва оғир синовлар Хитой халқларини бирлаштириб Хитойнинг азалий орзуси — мамлакатни юксалтириш умуммиллий ғоясини шакллантириш имкониятини берди. Бу ҳақда батафсил

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тўхталамиз. Бундан ўн йил муқаддам, яъни 2013-йилда Хитой раҳбари Си Цзиньпин Хитой орзуси — мамлакат юксалиши, миллат яшариши ва халқ бахти ғояси барча мамлакатлардаги инсонларга ҳам яқиндир, деб таъкидлаганди. Хитой миллий ғояси Ғарб цивилизациясига муқобил бўлган, минг йиллар давомида анъанавий асосга эга кучли ва юксалаётган жамият қуриш эканлиги эълон қилинганди.

Миллий ғоя бутун халқ ҳаётининг асоси бўлиб, олдинги ва ҳозирги авлодларнинг орзу-юксалтириш умумий миллий ғоясини шакллантириш имкониятини берди. “Халққа хизмат киламиз” шиори ҳанузга қадар ўз таъсир кучига эга.

Орадан 10 йил ўтиб, Хитой раҳбари ташаббуси билан 2023 йил 19 май куни Сиан шаҳрида “Хитой-Марказий Осиё саммитидаги дастурий нутқида бундан 2100 йил илгари Буюк ипак йўли Хитой шарқий нуқтаси бўлган Сиан шаҳридан бошланган бўлиб, Марказий Осиё мамлакатлари билан бирга ушбу тарихий йўлга солиниши натижасида жаҳон цивилизациялари ривожланиши ва алмашинувига буюк ҳиссаларини ва қўшганликлари ва ушбу минг йиллик анъаналарни давом эттириш ва янги истиқболлар очиш жуда муҳим аҳамиятга эга бўлди деб эътироф этди.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки ҳар бир мамлакатнинг миллий ғояси билан бирга миллий шиорлари ҳам мавжудлиги боис, биз “Ўзбекистон -

Марказий Осиё Маркази” шиори сифатида таклиф этамиз ва уни қуйидаги омиллар билан изоҳлаймиз:

1. Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги муҳим геосиёсий ва геостратегик ўрни ва аҳамияти билан;
2. Ҳудуди, қадимий тарихи, маданияти - жаҳон цивилизациясининг марказларидан бири сифатида бўлганлиги;
3. Ўзининг 3000 йиллиги тарихида Марказий Осиёнинг илм, фан ва таълим маркази бўлиб келганлиги, азалдан ҳориждан ва минтақадаги барча халқлар вакиллари Самарқанд, Бухоро, Хива, Тошкент Шаҳрисабз, Қўқон, Термез ва бошқа шаҳарларидаги мадрасаларда азалдан ҳатто XX асрда ҳам жаҳондан, шуниндек, Марказий Осиёдаги барча мамлакатлари вакиллари келиб илм ўрганиб, таълим ва таҳсил олиб мутахассислар бўлиб етишганликлари;
4. Янги Ўзбекистонни барпо этиш ва Учинчи Ренессанс пойдеворини яратишга қодир олимлари ва зиёлилари, илм — фан, таълим ўқув юртлари мавжудлиги;
5. Ўзбекистоннинг янгиланган Конституциясида илм, фан, таълим юксалишига оид ҳуқуқий асослар яратилганлиги.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Янги Ўзбекистоннинг янги миллий ғояси ва янги шиори асоси сифатида билдирилган ушбу таклиф ва фикрлар Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Янги Ўзбекистонни барпо этиш ва Учинчи Ренессанс пойдеворини яратиш борасидаги ғояси ва ташаббусларига ҳамоҳанг бўлиб, авлодларнинг орзу-умидлари ва келажақдаги имкониятлари, манфаатлари, мақсадларини ўзида акс эттиради деб ўйлаймиз.

XXI ASRDAGI KORPORATIV BOSHQARUV ISLOHOTLARI

Norboboyeva Shaxlo Husan qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Saydivalixo'jayeva Saodat Nodirxon qizi

Turizm fakulteti Gid 23/1- guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi korporativ boshqaruvning xorij tajribasi, 21-asr korporativ boshqaruviga oid yangicha qarashlar va islohotlar o'rganilib, korporativ boshqaruv amaliyotining rivojlanish tendensiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy korporativ boshqaruv, korporativ boshqaruv modellari, korporatsiya, korporativ boshqaruvning zamonaviy tendensiyalari.

Butun dunyoda aksiyadorlar manfaatlarini rag'batlantirish va aksiyalar qiymatini oshirish uchun zamonaviy korporativ boshqaruvning o'rni beqiyos. Zamonaviy korporativ boshqaruv qonun ustuvorligiga asoslangan samarali bozor iqtisodiyotini yaratishda asosiy masala hisoblanadi. Menejerlar, mulkdorlar va nazorat aksiya paketiga egalik qiluvchi aksiyadorlar tomonidan korporativ hokimiyatni suiiste'mol qilish yoki oshirib yuborish mahalliy hamda xorijiy investorlarga ziyon yetkazadi. Shuning uchun, korporativ boshqaruv amaliyotini yaxshilash uchun adolatli korporativ munosabatlarni o'rnatadigan zamonaviy standartlar va tamoyillarni, shuningdek korporativ boshqaruvning xorijiy ilg'or tajriba va amaliyotini joriy etish talab etiladi.

Bugungi kunda jahonda korporativ boshqaruv amaliyotida yetuk va zamonaviy tajriba, hamda shakllangan malakalarni o'rganish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

XX asr davomida strategik menejmentning katta muvaffaqiyatga erishishi, deyarli barcha korporativ tuzilmalar boshqaruvga muhtojligini namoyon qildi. “Biroq, menejment XX asrning diqqat markazida bo'lgan bulsa, XXI asrda korporativ boshqaruv asosiy e'tiborda bo'lmoqda”[1] deb ta'kidlaydi korporativ boshqaruvning otasi – Bob Triker o'zining asarlarida.”.

Butun dunyoda aksiyadorlar manfaatlarini rag'batlantirish va aksiyalar qiymatini oshirish uchun sog'lom korporativ boshqaruvning o'rni beqiyos. Shuningdek, iqtisodiy, madaniyat va hatto diniy yondashuvlarning rivojlanishiga ham ta'siri mavjud.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Korporatsiyalar faoliyatida kuzatuv kengashi direktorlarining o‘rni muhim ahamiyat kasb etishi korporativ boshqaruv tizimi uchun ulkan burilish bo‘ldi.

Jumladan, Avstraliyalik akademik Fred Hilmer o‘z xisobotida “Kengashning asosiy roli korporativ boshqaruvning tavakkalchiligini hisobga olgan holda o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori ko‘rsatkichlarga doimiy va samarali intilishini taminlashdan iborat... bu aksiya egalarini himoya qilish bo‘yicha kengashning qo‘shimcha rolini inkor etmaydi”[2] deb ta’kidlaydi.

Samarali korporativ boshqaruv tizimini tashkil etishda korxona mulkini suiste’mol qilishning oldini olish, haqiqiy mustaqil direktorlardan kengroq foydalanish, qaror qabul qilishda ijroiya organining hukmronligini oldini olish va kuzatuv kengashi raisi vazifasini ijrochi direktordan ajratish, aksiyadorlarning, xususan, minoritar aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahonda korporativ boshqaruvni rivojlanishida xalqaro korporativ boshqaruv standartlari va tamoyillarini joriy etish, dunyo mamlakatlaridagi korporativ boshqaruv xususiyatlarini, xorijiy tajribasi va amaliyotini o‘rganish asosiy vazifalarimizdan hisoblanadi.

Jahon mamlakatlarida korporativ boshqaruv tizimini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda AQSH, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Kanada, Germaniya, Avstriya, Niderlandiya, Skandinaviya mamlakatlari, Fransiya, Yaponiya, Xitoy, Hindiston, Janubiy Koreyada, Rossiya kabi rivojlangan mamlakatlarning tajribasi asosida ustuvor maqsadlarni belgilashimiz lozim. Ushbu mamlakatlardagi korporativ boshqaruv tizimi, modellari va amaliyoti bir-biridan farq qiladi. Bu hol mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi, jamiyatning tarixiy urf-odati, madaniyati va an’analari, korporativ huquqiy normalari, kompaniyalar faoliyatini boshqarishdagi farqlar bilan izohlanadi. Hozirgi kunda iqtisodchi olimlar korporativ boshqaruvning anglo-amerika, nemis (kontinental), yapon va oilaviy kabi asosiy modellarini ajratib ko‘rsatadi.

Anglo-amerika, nemis (kontinental), yapon modellari ichki boshqaruvning turli xil tuzilmalariga na’muna sifatida asos bo‘ladi. Bu modellar aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini baholash va korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirishni o‘zida aks ettirishi mumkin. Korporativ boshqaruv modellarining bir qator asosiy elementlari mavjud: aksiyadorlik jamiyatining asosiy ishtirokchilari; asosiy ishtirokchilar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir kuchlari; model asosida aksiyalarga egalik qilish tartibi; moliyaviy mablag‘larini jalb qilish imkoniyati; kuzatuv kengashi tarkibi; korporativ qonunchilik doirasi; axborotlarni oshkor qilish bo‘yicha talablar; aksiyadorlarning korporativ munosabatlari.

“Jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning beshta tan olingan bazaviy modellari mavjud. Jumladan: amerika modeli; birlashgan qirollik (umum tan olingan tamoyillarga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

asoslangan) model; ikki pog‘onali kontinental Yevropa modeli; Yapon modeli; oilaga tayangan Osiyo modeli”[1] haqida talqin qiladi korporativ boshqaruvning otasi Bob Triker. Amerika va Birlashgan qirollik modellarining xususiyatlari bir-biriga yaqin, ikki pog‘onali kontinental Yevropa modeli nemis modeli asosida shakllangan, yapon modeli amerika va nemis modellarining ayrim xususiyatlari qamrab olgan bo‘lib hisoblanadi.

Yigirmanchi asrda biznesning asosiy yo‘nalishlaridan biri boshqaruv bo‘lgan, ya’ni boshqaruv maslahatchilari, boshqaruv nazariyalari va menejment gullab yashnagan. Tashkilot nazariyalari yaratilgan bo‘lsada, direktorlar kengashi

kompaniyaning tashkiliy jarayonlarida kamdan-kam hollarda qatnashgan. Strategik rejalashtirish, moliyaviy menejment va marketing, hammasi rivojlangan. Korporativ boshqaruv yigirma birinchi asrning boshlanishi bilan diqqat markazida bo‘ldi. Jahonda sog‘lom korporativ boshqaruv tizimi aksiyadorlar manfaatlarini rag‘batlantirish va aksiya qiymatini oshirish uchun tan olingan. Kompaniyalarni boshqarishda kodekslar, tamoyillar va eng yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotidan foydalanishi natijasida ko‘plab korxonalarda direktorlar faoliyatini baholash uchun ular o‘qitilib bilim ko‘nikmalarini rivojlantirildi. Amerika Qo‘shma Shtatlarida korporativ boshqaruv tartibga solinib, muvaffaqiyatli korporativ boshqaruv shakllana boshlandi.

Keyinchalik AQSH ning eng yirik kompaniyalaridan biri Enron muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Aksiyadorlar umumiy yig‘ilishi listing qoidalarining barcha talablariga javob berishiga qaramay kompaniya quladi. AQSHning yirik korporatsiyalaridan farqli o‘laroq, Enron kompaniyasida nufuzli, tajribali mustaqil direktorlar, zarur boshqaruv qo‘mitalari bor edi, hattoki boshqaruv kengashi raisi va bosh direktor vazifalari ajratilgan edi. Biroq, keyingi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, yuqori rahbariyat energiya yetkazib berishdagi korporativ strategiyani o‘zgartirgan. Bir muddat bu yaxshi natijalar bergan. Ammo boshqaruv kengashi yangi strategiyani tushuna olmaganligi sababli kompaniyaning xavf profilini nisbatan past xavfli energiyadan o‘zgartirgan. Moliya bozori sharoitlari o‘zgarishi natijasida Enron qulab tushdi. Aksiyadorlar kapitalidan mahrum bo‘lib, ba’zi rahbarlar firibgarlik uchun qamog‘ga tashlandi.

“Xalqaro beshtalik firmalariga kiruvchi buxgalteriya firmasi auditori Artur Andersenni, mijozlar o‘zgartirganligi sababli Enron qulab, boshqa hamkor firmalar qo‘shildi va “katta beshlik” “katta to‘rtlik”ga aylandi. Qo‘shma Shtatlar bilan bir vaqtda ko‘plab rivojlangan mamlakatlar kompaniyalarida ham boshqaruvga oid muammolar vujudga keldi. Buyuk Britaniyada Markoni, British Rail, Independent Sug‘urta va Tomkins tashkilotlari; Avstraliyada HIH sug‘urtasi; Italiyada Parmalat; Germaniyada esa Vodafon Mannesman kabi ko‘plab kompaniyalarning hammasida boshqaruv muammolari mavjud edi. Kompaniyani nazorat qiluvchi organlar har bir holat bo‘yicha

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

surishtiruv ishlarini boshladi. AQSH ning Vast Menejment, Vorldkom va Tayso kabi davlat kompaniyalari ham korporativ boshqaruv muammolari sababli qulab tushdi”[3].

AQSH kompaniyalarida ko‘proq aksiyadorlar huquqlari himoya qilinib, audit va to‘lov qo‘mitalarida faqat mustaqil direktorlar xizmat qilishlari mumkin edi. Yillik hisobotlarda ichki nazorat, moliyaviy nazorat ma‘lumotlarni e‘lon qilish natijasida korporativ boshqaruv samaradorligi oshdi.

XXI asrning dastlabki yillarida Yevropa va Birlashgan Davlatlar mamlakatlarda foiz stavkalari pastligi, moliyaviy bozorlar likvidligi yuqoriligi va pul-kredit siyosati sust ekanligi natijasida, ko‘chmas mulk bo‘yicha kreditlar ko‘payib, uy-joy narxlari ko‘tarildi, ko‘chmas mulkni sotib olish uchun ko‘proq qarz olishga to‘g‘ri keldi. Uy-joy narxining oshishi bilan kredit kartalaridagi shaxsiy qarzlar ko‘paydi. Dunyoning boshqa moliya institutlari bilan savdo qilinib, kreditorlar o‘z mablag‘larini kamaytirish maqsadida ssuda aktivlarini qimmatli qog‘ozlarga birlashtirishdi. Asta-sekinlik bilan uy-joy narxlari tusha boshladi, banklar qarzlarini undirish uchun garovga qo‘yilgan, uy-joy narxini yanada pasaytiradi. Qimmatli qog‘ozlar bilan savdo qilishda moliyaviy vositalardan foydalanish murakkabligi, banklar tashqi direktorlarni qadrlamanligi bankning xavf-xatarga duchor bo‘lishiga va bankka nisbatan ishonchni yanada pasayishiga olib keldi. Ayrim banklar majburiyatlarini bajara olmasligi oqibatida omonatchilar o‘z mablag‘larini qaytarib olishni xohlashdi.

Markaziy bank tomonidan banklarni qo‘llab-quvvatlash uchun mablag‘ ajratila boshladi. 2007 yilda AQSH hukumati tomonidan yirik moliya instituti, yirik sug‘urta va kredit tashkilotlari qutqarildi. Shu yillarda boshqa mamlakatlardagi banklar ham likvidli muammolarga to‘qnashdi. Britaniyadagi Norzen Rosk banki, Gonkongdagi Sharqiy Osiyo banki, Islandiyadagi banklar ham muvaffaqiyatsizlikka uchradi. AQSH hukumati banklardagi aksiyalarni sotib olish uchun 700 milliard AQSH dollari sarmoya kiritdi. Buyuk Britaniya hukumati amaldagi uchta bankni milliyalashtirdi.

“Global moliyaviy inqiroz natijasida korporativ boshqaruv xavf-xatarlarga duchor bo‘lib, kengashda mustaqil direktorlarning bo‘lishi, boshqaruvini nazorat qilish kabi ayrim muammolari namoyon bo‘ldi. Mustaqil auditorlar banklarning moliyaviy hisobotlaridagi xavfni oshkor qilmasdan tasdiqlashi natijasida, yuqori reytingli kredit agentliklari kredit olishda moliyaviy halokatga duchor bo‘ldi”[4]. Moliyaviy sohani har tomonlama tartibga solish, yuqori mas‘uliyat va oshkorlikni ta‘mindash maqsadida AQSH hukumati “Istemolchilar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunni qabul qildi. Ommaviy kompaniyalarda kengashlarni joriy qilish, qo‘mitalar kompaniya tavakkalchiliklarini hisobga olishi, har yili direktorlarni saylash, korporativ boshqaruv kodeksini joriy qilish kabi masalalar muhokama qilindi, lekin amalga oshirilmadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Birlashgan Qirollikda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish, kengash tuzilishini ta'minlash va samaradorligini oshirish maqsadida Buyuk Britaniyaning korporativ boshqaruv kodeksiga o'zgartirishlar kiritish taklif qilindi. Korporativ risk strategiyasi bo'yicha kengashlarning mas'uliyati ta'kidlandi. Buyuk Britaniya tomonidan nashr qilingan korporativ boshqaruv kodedkslari dunyoning boshqa mamlakatlari tomonidan ham tezda qabul qilindi. Shu bilan birga, Janubiy Afrika Direktorlar Instituti tomonidan yana ikkita korporativ boshqaruv hisobotlari nashr etildi.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligida mamlakatlar o'zlarining korporativ boshqaruv kodekslarini ishlab chiqishda korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM), etika, direktorni mukofotlash, korporativ boshqaruv tamoyillari kabi tavsiyalarga e'tibor qaratdi. Global moliyaviy inqiroz sababli 2004 yilda IHTT tomonidan korporativ boshqaruv tamoyillari e'lon qilindi. Keyinchalik 2015 yilda G20/IHTT tomonidan korporativ boshqaruv tamoyillari yangi tahrirda nashr etildi. G20/IHTT ning korporativ boshqaruv tamoyillari majburiy emas, balki tavsiyaviy xarakterga ega bo'lib, hukumatlar tomonidan amaldagi milliy qonunchilikni baholash va takomillashtirish uchun, shuningdek korporatsiyalar tomonidan korporativ boshqaruv tizimini yaratish va korporativ boshqaruv sohasida "ilg'or tajriba"ni ishlab chiqish uchun qo'llanilishi mumkin.

2016 yilda Yevropa Ittifoqi va Buyuk Britaniya hukumati tashabbusi bilan nomoliyaviy ma'lumotlarni oshkor qilish amaliyoti joriy qilindi. Shuningdek, 2010 yilda Buyuk Britaniya rahbarlik lavozimlarida ayollar sonini ko'paytirishni talab qildi va kompaniyalarining kengashlarida 2020 yilgacha ayollar salmog'ini 33 foizga yetkazish maqsad qilindi. Buyuk Britaniyaning korporativ boshqaruv kodeksi 2018 yilda yangi tahrirda nashr qilinib, kodeksda 2006 yildagi Kompaniyalar to'g'risidagi qonunda aks etgan kompaniyalar o'rtasidagi munosabatlar, aksiyadorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga doir tavsiyalarga urg'u berilgan. Kompaniyalarni yaratishga kompaniya strategiyasiga mos keladigan korporativ madaniyat va xilma-xillikni qadrlash kerakligi, kengashni qadrlash, kengash manfaatdor tomonlarning manfaatlarini ko'rib chiqishi, kengashdagi nomzodlarni kengaytirish natijasida xilma-xil kengashlikni yaratish kabi tavsiyalardan iborat. Kompaniyalarning uzoq muddatli strategiyasida biznes modellar va moliyaviy strategiya, boshqaruv kengashining javobgarligi tamoyillarini o'rnatish, kengash raisini har yili qayta saylash, noijrochi direktorlarning malakasi va mustaqilligiga e'tibor qaratish, kamida har uch yilda bir marta tashqi ekspertlar yordamida kengashni baholash kabi takliflar yoritilgan.

2016 yilda Janubiy Afrikadagi Direktorlar instituti tomonidan nashr etilgan Korporativ boshqaruv bo'yicha hisobot "Ilg'or" deb tan olindi. Hisobotda boshqaruv organlarining axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlaydigan qo'mitani joriy qilish taklif qilindi. Xususiylar va davlat sektorlari, tijorat va notijorat tashkilotlarining korporativ

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishtirokchilarni boshqarishda ushbu hisobotni qo‘llash natijasida korporativ boshqaruv tizimini har tomonlama rivojlantirishni ta‘minlash uchun lozimdir.

Ushbu tahlillar turli mamlakatlar va madaniyatlarda korporativ boshqaruvning kelajakda rivojlanishini o‘rganish madaniy ta‘sirlar va mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirlarni ta‘kidlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, korporativ boshqaruv tizimini yanada rivojlantirish, aksiyadorlarning mulki bo‘lgan biznes subyektlarini samarali boshqarishda korporatsiyani samarali va axloqiy tarzda boshqarish, yuqori malakali xodimlarni ish bilan ta‘minlash va ular bilan adolatli munosabatda bo‘lish, kengashning mas‘uliyati rahbariyat tomonidan tayyorlangan moliyaviy hisobotlarni tekshirishda mustaqil buxgalteriya firmasini jalb qilish va umume’tirof etilgan audit standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni ishlab chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Bob Tricker. Corporate governance: principles, policies and practices. – UK.: Oxford university press, 2012. – P. 151.

[2] Hilmer, Frederick G. (1993) Strictly Boardroom – Improving Governance to Enhance Business Performance. Business Library <https://librariesaustralia.nla.gov.au>

[3] Bob Tricker. The Evolution of Corporate governance. – UK.: Cambridge university press, 2020. – P. 70.

[4] Кенжаева У.Ф. Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг асосий йўллари //Монография. – Т.: Иқтисодиёт, 2023. – 77 бет.

[5] Уринов Б.Н. Проблема корпоративного управления //Проблемы экономики-2014 - <https://elibrary.ru/item.asp?id=22927452>

GLOBALLASHUV JARAYONIDA KORPORATIV BOSHQARUV TAMOYILLARI

Botirov Muxammadjon Abdulla o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Almamatova Pokiza Alimardon qizi

Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati 23.1-guruh

Annotatsiya

Global iqtisodiyotning rivojlanish korporativ boshqaruvning vujudga kelishiga asos bo'ldi. Bu maqolada korporativ boshqaruvning jahon amaliyotidagi tamoyillari va uning o'ziga xos jihatlari ilmiy abstraksiya va qiyosiy tahlil metodlari orqali o'rganilgan.

Kalit so'zlar: korporativ boshqaruv, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv kengashi, audit, mustaqil auditor, savdo aylanmasi, transmilliy kompaniyalar, aksiyadorlar, shaffof, kompaniya strategiyasi, risk, aktivlar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot.

Jahonda texnologiyaning jadal rivojlanishi, milliy iqtisodiyotlarning o'zaro integratsiyalashuvining kuchayishi va transmilliy kompaniyalarning xalqaro bozordagi rolining ortib borishi XXI asrning eng muhim hodisalaridan biri sifatida yangidan shakllanishni va globallashuvni keltirib chiqarmoqda. Bugungi globallashuv erishgan muvaffaqiyat hayratlanarli darajaga chiqdi. 1970-yillarda jahon erkin savdosidagi aholi jami dunyo aholisining 1/3 qismini tashkil qilgan bo'lsa, bugungi kunda bu ko'rsatkich 80% dan oshgan. Oxirgi yillarda xalqaro va chegaralararo pul oqimlari miqdori kundalik 1,5 trillion AQSh dollariga yetdi. Bundan tashqari, jahon savdosi so'nggi o'n yillikda o'rtacha 6-7% ga o'sib bormoqda.

Globallashuvning eng xarakterli xususiyatlaridan biri bu transmilliy kompaniyalarga asoslanishi va tayanishi hisoblanadi. Zero, 1970-yillarda transmilliy kompaniyalar soni bir necha yuzdan oshmagan bo'lsa, bugungi kunda ularning soni 50 mingdan oshganligi tahmin qilinadi. Bundan tashqari, dunyodagi 200 ta yirik kompaniyaning global miqyosdagi savdo aylanmasi butun dunyodagi iqtisodiy faoliyatning 1/4 qismidan ko'proqni tashkil qiladi. Bu holatning yana bir yorqin misoli shundan iboratki, General Motorsning savdo aylanmasi Daniya yalpi ichki mahsulotidan, Toyotoning savdo aylanmasi esa Norvegiya yalpi ichki mahsulotidan ko'p bo'lmoqda.

Ko'p millatli kompaniyalar globallashuvning eng muhim belgilovchilari sifatida qabul qilinadi. Shuningdek, globallashuv tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishni ko'paytirishning eng muhim vositasi sifatida ko'riladi. Bu kompaniyalar jahon iqtisodiyoti va ishlab chiqarishini belgilab berishda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Transmilliy kompaniyalar butun dunyoda ishlab chiqarish faoliyatini ommalashtirib, mehnat bozorlari va ularning hajmini kengaytirmoqda. Ko'p millatli kompaniyalar o'zlarining yuritayotgan ishlab chiqarish siyosati bilan mamlakatlarning umumiy daromadlariga va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

uning taqsimlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Boshqa tomondan, ko'pmillatli kompaniyalar texnologik o'zgarishlar tufayli juda tez harakat qila olishi, bu kompaniyalarning moliyaviy bozorlarda ham samarali pozitsiyaga ega bo'lishiga zamin yaratmoqda.

Aslida, Korporativ boshqaruv kontseptsiyasi bilan maydonga chiqqan kompaniyalarda “yaxshi” boshqaruv fenomeni yoki voqeasi, Kompaniya rahbarining to'g'ri qarorlar qabul qila olishi, demokratik ma'noda ishtirok etish kanallarining ochiqligi, kompaniya menejerlari tomonidan qabul qilingan qarorlardan aktsiyadorlar boshchiligidagi manfaatlariga salbiy ta'sir qiladigan har bir kishi boshqaruvchilarni nazorat va monitoring qila olishlari, kompaniya boshqaruvi o'zboshimchalikdan uzoq, qonun va qoidalarga rioya qilinib, shaffof shaklda boshqarilishi kerakligi talqin qilinadi. Korporativ boshqaruv makroiqtisodiy siyosatdan tortib to mahsulot bozorlaridagi raqobat darajasigacha bo'lgan kompaniyalar faoliyatlarini tartibga soluvchi keng-ko'lamli iqtisodiy munosabatlar doirasida namoyon bo'lmoqda.

Korporativ boshqaruv, kompaniyalarning bozorlar tomonidan barqaror tarzda moliyalashtirilishiga imkoniyat yaratadi. Zero, Kompaniyalarning korporativ boshqaruv tamoyillarini qabul qilishlari bilan ularning investitsiya perfonmanslari o'rtasidagi bog'liqlik ham diqqatga sazovor hisoblanadi. Bunda muhim bo'lgan jihat Korporativ boshqaruv amaliyotlari bilan investitsiyalarning xalqaro ahamiyati o'rtasidagi bog'liqlikdan iborat. Xalqaro miqyosda sarmoyaning harakatchanligi yaxshi boshqariladigan kompaniyalarning juda ham katta hajmdagi investitsion (hovuzi) fond hisobidan moliyalashtirish manbalariga erishishlariga imkoniyat yaratmoqda. Muhokama mavzusi bo'lgan kompaniyalarning global iqtisodiyotda baynalmilallashuvi bilan bir qatorda bu qadar ahamiyat kasb etishlari va o'zaro bir- birlariga nisbatan bog'liqliklarining ortib borishi, ularning tuzilishlari va ma'muriyatlari borasida yanada ko'proq e'tibor qaratilishini kun tartibiga chiqargan yoki dolzarblashtirgan.

Milliy kompaniyalar va transmilliy kompaniyalarning bir-birlari bilan bo'lgan yaqin aloqalari va bog'liqliklari, ko'pmillatli yoki milliy bo'lgan barcha kompaniyalar uchun korporativ boshqaruv nomi ostida ba'zi tamoyillarning aniqlashtirilishi borasida turli-tuman xalqaro tashabbuslarni yoki faoliyatlarni boshlash majburiyatini keltirib chiqargan. Xususan, 1997 yildagi Janubi-Sharqiy Osiyo inqirozidan keyin turli xalqaro tashkilotlar, Korporativ boshqaruv nomi ostida kompaniyalarni yaxshiroq boshqarilishiga imkon beruvchi tamoyillar borasida tadqiqotlar olib borgan va kompaniyalarga joriy etish mumkin bo'lgan umumiy yoki mushtarak tamoyillar ishlab chiqish harakatlari boshlanganlar. Ushbu tadqiqotlardan biri Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan amalga oshirildi. Xususan, OECD Vazirlar Kengashi uning Kotibiyatidan 1998 yilda korporativ boshqaruv bo'yicha xabardorlikning ortishi munosabati bilan ushbu mavzu bo'yicha bir qator standartlar va boshqaruv tamoyillarini

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ishlab chiqish zarurligini qayd qilgan. Shundan so'ng, OECD tomonidan "Korporativ boshqaruv tamoyillari" tayyorlandi va 1999 yilda OECD Vazirlar Kengashiga taqdim etilgan. OECD tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda tamoyillar beshta yo'nalishni qamrab olgan bo'lib, jumladan:

Korporativ boshqaruvda aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish muhim hisoblanadi. Aksiyadorlarning asosiy huquqlari - bu mulkni ro'yxatdan o'tkazish usullarini kafolatlash, aktsiyalarni olis va o'tkazish (berish), to'g'risida o'z vaqtida va muntazam ravishda kompaniya faoliyati haqida shaffof ma'lumotlarni olish, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida qatnashish va ovoz berish, boshqaruv kengashi a'zolarini saylash va kompaniyaning foydalaridan ulush olish kabi huquqlarni qamrab olmoqda. Aksiyadorlar kompaniya bilan bog'liq ravishda, ustavda yoki ta'sis shartnomasida yoki kompaniyaning boshqa shunday asosiy hujjatlariga kiritilgan o'zgartirishlar, qo'shimcha aksiyalar chiqarish vakolati va kompaniyaning savdosi bilan natijalanadigan favqulotta operatsiyalar kabi, kompaniya bilan bog'liq fundamental o'zgarishlarga tegishli bo'lgan qarorlarda ishtirok etish va bu qarorlar borasida yetarlicha ma'lumot olish huquqiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, aksiyadorlar, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida samarali yoki ta'sirchan tarzda qatnashish va ovoz berish usullari bilan birgalikda ovoz berish imkoniyatiga ega bo'lishi, aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini tartibga soluvchi qoidalar to'g'risida xabardor bo'lishi kerak. Ba'zi aktsiyadorlarning o'z ulushlari bilan nomutanosib ravishda muayyan nazorat qilishlariga imkoniyat beradigan sarmoya tarkiblari va tartibotlari oshkor etilishi kerak. Korporativ nazorat bilan tegishli bozorlarning samarali va shaffof ishlashiga imkoniyat ta'minlab berish kerak. Korporativ investorlar bilan birga aksiyadorlar, o'zining ovoz berish huquqlarini amalga oshirishda xarajatlarini va foydalarini ham hisobga olishlari zarur.

Aksiyadorlarga nisbatan adolatli munosabat bo'lishi kerak. Korporativ boshqaruv ozchilik va xorijiy aktsiyadorlar bilan birga barcha aktsiyadorlarga teng munosabatda bo'linishini kafolatlashi lozim. Barcha aktsiyadorlar huquqlari buzilganligi uchun tegishli kompensatsiya yoki qoplama olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bir xil turdagi aktsiyadorlarga teng munosabatda bo'lish talab etiladi. Ichki ma'lumotlarni olish yo'li bilan amalga oshiriladigan noqonuniy savdo va noqonuniy shaxsiy bitimlar taqiqlanishi zarur. Menejerlar va boshqaruv kengashi a'zolari, kompaniyaga ta'sir qiladigan operatsiya va mavzular bilan bog'liq moddiy manfaatlarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan har qanday jarayonlarni oshkor qilishlari talab etiladi.

Korporativ boshqaruvda bevosita manfaatdor tomonlarning roli muhim hisoblanadi. Korporativ boshqaruv to'g'ridan-to'g'ri manfaatdor tomonlarning qonun hujjatlarida belgilangan huquqlarini tan olishi, qiymat va yangi ish o'rinlarini yaratishda kompaniyalar bilan bevosita manfaatdorlar o'rtasida samarali hamkorlikni va moliyaviy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

jihtadan kuchli korxonalarni rag‘batlantirishi kerak. Korporativ boshqaruv bevosita manfaatdor tomonlarning qonun bilan qo‘riqlanadigan huquqlari hurmat qilinishini kafolatlashi zarur. To‘g‘ridan-to‘g‘ri manfaat sohibi bo‘lgan toifalarning manfaatlari qonun bilan himoyalangan taqdirda, barcha manfaatdor tomonlar o‘z huquqlarining har qanday buzilishi uchun tegishli kompensatsiya yoki qoplama olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Korporativ boshqaruv manfaatdor tomonlarning bevosita ishtiroki nuqtayi-nazaridan voqealarni va performansini rivojlantiruvchi mexanizmlarga ruxsat berishi lozim. To‘g‘ridan-to‘g‘ri manfaatdor tomonlar kompaniyani boshqarish jarayonida ishtirok etgan vaziyatlarda, ular zaruriy ma‘lumotlarga ega bo‘lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kompaniy faoliyatini jamiyatga oshkor qilish va shaffoflikni ta‘minlash ustuvor hisoblanadi. Korporativ boshqaruv, moliyaviy holat, performans va faoliyat, mulk va boshqaruvni ham qamrab olgan holda kompaniya bilan bog‘liq barcha moddiy masalalarni to‘g‘ri va o‘z vaqtida oshkor qilinishini kafolatlashi zarur. Oshkora qilinadigan ma‘lumotlar, kompaniyaning moliyaviy va operatsion holati, korxonaning foyda va zararlari hisobi, kompaniyaning maqsadlari, ko‘pchilikning ulushlarga egaligi va ovoz berish huquqlari, boshqaruv kengashi a‘zolari, asosiy rahbarlar va ularga to‘lanadigan to‘lov hamda ish haqi tizimlari, taxmin qilinishi mumkin bo‘lgan moddiy risk omillari, ishlaydigan ishchi-xodimlar va boshqa bevosita manfaatdor bo‘lgan kishilar bilan bog‘liq moddiy masalalar, boshqaruv tuzilmasi va siyosatlarini kabi axborotlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Axborot tayyorlanishi, nazorat qilinishi va sifatli buxgalteriya hisobi standartlariga, moliyaviy va nomoliyaviy bayon va auditga muvofiq oshkor etilishi zarur. Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish usullari borasida tashqaridan va obyektiv ishonchni hosil qilish uchun yillik audit mustaqil auditor tomonidan o‘tkazilishi zarur bo‘ladi. Axborotni tarqatish kanallari tegishli ma‘lumotlarga foydalanuvchilar tomonidan adolatli tarzda, o‘z vaqtida va kam xarajat bilan qo‘lga kiritilishini ta‘minlash lozim.

Korporativ boshqaruv, kompaniyaning strategik rahbarligini, boshqaruv kengashi tomonidan boshqaruvning o‘z vaqtida samarali nazoratini, boshqaruv kengashining kompaniya va uning aksiyadorlar oldida hisob berish majburiyatini kafolatlashi talab etiladi. Boshqaruv kengashi a‘zolari to‘liq ma‘lumotga ega bo‘lgan holda, yaxshi niyat, zaruriy diqqat-e‘tibor bilan kompaniya va aksiyadorlarning eng maqbul manfaatlari borasida harakat qilishlari kerak. Kengash qarorlari turli aksiyadorlar guruhlariga turlicha ta‘sir ko‘rsatsa, kengash barcha aksiyadorlarga adolatli munosabatda bo‘lishi zarur. Boshqaruv kengashi amaldagi qonunlarga muvofiqligini kafolatlashi va to‘g‘ridan tegishli manfaat egalari manfaatlarini hisobga olishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ayni paytda, Boshqaruv kengashi, xususan, boshqaruvdan mustaqil ravishda korxona operatsiyalarida obyektiv muhokama qila olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Majburiyatlarini bajarish uchun Boshqaruv kengashi a'zolari to'g'ri, zarur va asosli ma'lumotlarga o'z vaqtida ega bo'lishlari muhim hisoblanadi.

Boshqaruv kengashi o'ziga xos muhim funktsiyalarni bajaradi. Xususan, kompaniya strategiyasini, asosiy harakat rejalarini, risk siyosatlarini, yillik byudjetlarni va korxona rejalarini yo'naltirish va ko'rib chiqish, samaradorlik maqsadlarini aniqlash, ijroat va korxona performansini o'z vaqtida nazorat qilish va yirik sarmoya xarajatlarini, aktivlarni sotib olish va sotishni boshqarish, asosiy rahbarlarni saralash va tanlash, ish haqlarini to'lash, nazorat qilish, zaruriyat bo'lgan vaziyatda o'zgartirish va boshqaruvchi xodimlarning silliq shaklda almashuvi rejalarini nazorat qilish, boshqaruv darajasini, kengash a'zolariga qilingan to'lov va ish haqi tizimini qayta ko'rib chiqish hamda rasmiy va shaffof tayinlov jarayonini amalga oshirish, kompaniya aktivlarini noto'g'ri foydalanishdan tortib tegishli tomonlarning operatsiyalarida suiiste'mol qilishlarigacha bo'lgan holatlarni qamrab olish bilan bir qatorda, boshqaruv, boshqaruv kengashi a'zolari va aktsiyadorlarning ehtimolli manfaat to'qnashuvlarini o'z vaqtida nazorat qilish va boshqarish kerak bo'ladi. Shuningdek, kompaniyaning mustaqil auditorlardan tortib, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimlarini ishonch asosida kafolatlash va xususan, risk nazorati, moliyaviy nazorat va qonunlarga rioya qilish nuqtayi nazaridan maqbul monitoring tizimlarining ishlashini ta'minlash, Boshqaruv kengashi amal qiladigan boshqaruv usullarining muvofiqligini nazorat qilish va zaruriyat bo'lganda ularda o'zgartirishlar qilish, ommaga ma'lumotlar berish va muloqot hamda aloqa jarayonlarini nazorat qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi farmoni (28.01.2022-yil, PF-60-son).
2. Elmirzayev S.E. Zamonaviy korporativ boshqaruv. Darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. – 416 b.
3. OECD Corporate Governance Principles, OECD Publication Center, Paris, 1999.

MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Egamqulovva Zilola Alisher qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Abirqulov Shoxjahan Isomiddin O‘G‘Li

Turizm fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi global biznes muhitida, xalqaro standartlarga muvofiq kuchli va samarador milliy korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish zarurligi haqida yoritilgan. Hamda milliy korporativ boshqaruvning tasnifiga va xalqaro standartlarga mosligini yanada tushuntirish maqsadida, yaralgan qonun hujjatlari, mas'uliyat, ochiqlik, muhit ishtiroki va risk boshqaruv kabi turli tomonlarini ko'rib chiqish maqsadida, milliy korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish jarayoniga doimiy tajribalar kursatilgan [1].

Kalit so'zlar: milliy korporativ, iqtisodiy o'sish, xalqaro standartlar, aktsiyadorlar, xodimlar, mijozlar, integratsiya, davlat korxonalari.

Milliy korporativ boshqaruvning iqtisodiy o'sishga, investitsiya ishtiyoqchilari ishonchiga va umumiy tashkilot mustahkamlanishiga qanday ta'sir qilishini tushuntiradi. Bu fanning xalqaro standartlarga mos bo'lgan milliy korporativ boshqaruv tizimiga ega bo'lishning zarurati va bu tadqiqotning asosini tushuntirish maqsadida tushuniladi.

Hamda milliy korporativ boshqaruv amaliyotini tartibga soluvchi qonun hujjatlarni va tartiblarni ko'rib chiqishni [2] o'z ichiga oladi. Bunda xalqaro standartlarga mos keladigan qo'shimcha qonun va tartiblarni qayta ko'rishning, mas'uliyat, ochiqlik va etnik amaliyotlarni ta'minlashda ahamiyatiga e'tibor beriladi.

Kuchli korporativ boshqaruv tizimi uchun samarali muhit ishtiroki o'zgarmas tomondan muhimdir. Ushbu bo'limda aktsiyadorlar, xodimlar, mijozlar va keng ahamiyatga ega bo'lgan jamiyat bilan qanday ishtirok etish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Ochiqlik va mas'uliyatni ta'minlash maqsadida, odatiy hisobotlar, ma'lumotlarni ifodalash talablar va mustaqil tekshirishlarni ta'minlash kabi mas'uliyat mehniniyatini ta'minlash vositalari muhimdir [3].

Har qanday tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun risklarni samarali boshqarish muhimdir. Milliy korporativ boshqaruv tizimiga risk boshqaruv amaliyotini integratsiya qilishni ko'rib chiqadi. Ushbu bo'limda samarali ichki nazorat, risk baholash metodikalari va eng yaxshi amaliyotlarni qo'llash orqali risklarni miyab olish va muvofiqlashtirish uchun turli usullar o'zgartirish va kafolatlanish vositalarini ko'rib chiqadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xalqaro standartlarga mos keladigan milliy korporativ boshqaruv tizimini muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirgan mamlakatlarning ko'rsatmalarini o'z ichiga oladi. Ularning tajribalari, o'rgangan darslar va o'tkazilgan jarayonlarni ko'rib chiqib, boshqa kontekstlar uchun o'xshash [4]. tizimlarni rivojlantirish va amalga oshirish uchun muhim ma'lumotlar to'plami beriladi.

Davlat ishtirokida faoliyat yuritadigan korxonalarda korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirish bugungi zamonning katta talablari bilan muhim muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Davlatning korxonalardagi korporativ boshqaruvning o'zining [5] samaradorligini oshirish, xususiyatlarini tushuntirish va joriy ishtirokda mavjud bo'lgan mas'uliyat va imtiyozlar muammolarini muhokama qilish maqsadida, muhim manbalardan foydalanib korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishga doir qator tajribalar keltiriladi.

Korporativ boshqaruvning aniq maqsad va strategiyalari:

Korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishda asosiy tamoyil aniq maqsad va strategiyalarni belgilashdan o'tkaziladi. Davlat korxonalari boshqarish organlarining belgilangan maqsadlar, strategiyalar va ularning muvaffaqiyat kriteriyalari bilan birga korporativ boshqaruvni amalga oshirish maqsadida tizimga ega bo'lishi kritik muhimlikka ega.

Korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishda rivojlanish va ta'lim muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Davlatning o'ziga xos korporativ boshqaruvni rivojlantirish va ta'lim dasturlari orqali korxonalarining rahbarlari va xodimlari o'rtasidagi samaradorlikni oshirishga imkon berish muhimdir. Bu muhim manbalardan foydalanish, korxonalarda xalqaro tajribani o'rganish, yangiliklarni kuzatish va korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan yuqori sifatli kadrlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Innovatsion texnika va texnologiyalarni yaratish ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan riskni kamaytiradi, uzoq muddatga mo'ljallangan tadqiqot va ishlab chiqarish sikllari moliyalashtirilishi takomillashadi hamda xorijiy firmalar bilan strategik hamkorlik rivojlanadi. Mamlakat iqtisodiyotida integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning shakllanishi va rivojlanishi nafaqat milliy iqtisodiyotimizning strategik raqobatbardoshligini oshiradi, balki moliyaviy va ishlab chiqarish tarmoqlarida paydo bo'ladigan inqirozni yengib o'tishda ko'makdosh ham bo'ladi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun: integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar tarkibiga nafaqat yirik korxonalarni, balki kichik korxonalarni qo'shish va ular o'rtasida uzviy aloqadorliklarni tashkil etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning tarkibida moliya tashkilotlarining faoliyat turlari va shakllarini ko'paytirish, ularning tarkibiga tijorat banklari bilan bir qatorda, investitsion fondlar, sug'urta kompaniyalarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

kiritish mumkin, buning hisobiga vaqtincha bo'sh mablag'larni tez jalb qilish va ulardan samarali foydalanishga hamda istiqboldagi risklarni pasaytirishga (turli xildagi inqirozlarda ro'y beradigan salbiy iqtisodiy hodisalardan sug'urtalanishga) erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berle A.A. and Means G. The Modern Corporations and Private Property, 1st ed., Macmillan, New York, NY. 1932.
2. Глушкова Л.А. К вопросу о применении модели корпоративного управления в российских коммерческих банках. Банковское дело, октябрь-декабрь, №4. 2004. сс. 2-11.
3. Crystal G., 1991. In Search of Excess: The Overcompensation of American Executives. W.W. Norton and Company, New York.; Jensen M., 1993. The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. Journal of Finance 48, 831-880.
4. Freeman R.E. Strategic Management: A Stakeholder Approach, Cambridge University Press, Cambridge. 2010.
5. Salvioni D.M.; Gennari F. Corporate governance, sustainability and capital markets orientation. Int. J. Manag. Sustain. 2014, 3, 469–483.

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШЕНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЯНГИ ФУНКЦИЯЛАРИ

Эгамкуловва Зилола Алишер кизи
Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Мақолада таълим сифатини таъминлашда талабалар мустақил ишени амалга оширишдаги янги функциялари тадқиқ этилган. Тьюторлик фаолиятининг асосий тамойиллари асосланган. Олий таълим муассасаларида тьютерларнинг асосий вазифалари белгилаб берилган.

Калит сўзлар: тьютор, маслаҳатчи, модератор, маслаҳат, қайта алоқа, фасилитация, эксперт, лойиҳа, жараёни, мунозара.

Мустақил иш аҳамиятининг ортиши таълим жараёнида ўқитувчи ва талабанинг тутган ўрнини ўзгариши билан боғлиқ.

Ўқитувчининг таълим жараёнида тутган ўрнининг ўзгариши ундан янги функцияларни, жумладан тьютор, маслаҳатчи, ҳамда таълим жараёнида модераторлик вазифаларини бажаришини тақозо қилади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Тьюторлик фаолияти деганда, талабаларнинг аудиториядан ташқари мустақил ишларига умумий раҳбарлик қилиш, шунингдек тарбиявий ишларни олиб бориш шакли тушунилади.

Тьюторлик фаолияти қуйидаги тамойилларга асосланади: талабага нисбатан шахсий ёндошув;

ўқув жараёнини ташкил этишга ёрдамлашиш. Тьюторлик фаолиятини замонавий тушуниш:

тьюторлик қўллаб-қувватлаш сифатида (таълимда субъектлик муаммосини ечиш йўли). Қўллаб-қувватлаш деганда, муаммони ечишда субъектнинг дахлсиз ва автономлигини ривожлантиришга қаратилган ўзига хос ёрдам бериш тури тушунилади;

тьюторлик кузатиб бориш сифатида (таълим дастурининг бажарилишини, илмий тадқиқот ишлари ва талабаларнинг лойиҳа ишларини бажарилиши кузатиб борилиши);

тьюторлик фасилитация сифатида (маданий, касбий ва шахсий ўз-ўзини англашни ривожлантириш йўли)

Тьютор-ўқитувчи таълим оловчилар фаолиятини педагогик кузатиб боради. У гуруҳлар учун топшириқлар ишлаб чиқади, қандайдир муаммонинг гуруҳли муҳокама қилинишини ташкил қилади. Тьюторнинг фаолияти маслаҳатчи сифатида, маълумотларни қайта ишлашга эмас, балки таълим оловчиларнинг субъектлик тажрибалар билан ишлашига қаратилган бўлади. Ўқитувчи ҳар бир талабанинг билишга қизиқишларини, мўлжалини, эҳтиёжини, шахсий интилишларини таҳлил қилади.

Тьюторнинг вазифалари: таълим оловчиларга максимал даражада ўрганишларига ёрдамлашиш, талабанинг ўқув фаолиятини кузатиб бориш, бажарилган топшириқлар бўйича қайта алоқа ўрнатиш, талабаларга маслаҳат бериш ва қўллаб-қувватлаш, таълим олишга бўлган қизиқишни қўллаб-қувватлаш, талабалар билан зарур бўлганда, шахсий алоқа ўрнатиш орқали, электрон почта орқали ёки компьютер конференциялари орқали алоқа ўрнатишга имконият яратишдан иборат[1].

Маслаҳат бериш - ўқитувчи-маслаҳатчи ва таълим оловчи ўртасида махсус тарзда ташкил этилган, талаба фаолиятидаги ўзгаришлар ва муаммоларни ҳал этишга қаратилган фаолиятдир.

Таклиф этилаётган моделнинг моҳияти шундан иборатки, бунда ўқитувчи томонидан анъанавий равишда ўқув материалларни баён этиш ўрнига маслаҳат бериш, оддий тартибда, шунингдек масофавий тартибда амалга оширилади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Маслаҳат бериш аниқ бир муаммони ечишга қаратилган бўлади. Бунда ўқитувчида масаланинг ечими бўлиши ва уни маслаҳат олувчига ёзиб бериши мумкин, ёки бўлмаса масалани ечиш йўллари кўрсатиб бера олиши мумкин. Бундай усулда ўқитувчининг асосий мақсади – талабани қандай ўзлаштиришга ўргатишдан иборат

Маслаҳат бериш назарияси ва амалиётида маслаҳат бериш фаолиятининг бир неча моделларини келтирдик. Бажарилаётган вазифанинг ўзига хос хусусиятига кўра, эксперт, лойиҳавий ва жараёнли масҳат беришни бир-биридан фарқлаш мумкин. Лойиҳавий маслаҳат беришнинг ўзига хос жиҳати талабаларнинг ўқув-тадқиқот, илмий-тадқиқот ва лойиҳа ишларининг бажарилиши билан биргаликда олиб борилишидир.

Модераторлик – таълим олувчиларнинг потенциал имкониятлари ва қобилиятларини очиб беришга қаратилган фаолиятдир. Модераторлик асосида эркин коммуникация жараёнини ташкил этишга, фикрлар билан алмашишга ҳамда таълим олувчиларга ўзининг ички имкониятларини ишга солиш ҳисобига қарорлар қабул қилишга ёрдам берадиган махсус технологиялардан фойдаланиш ётади.

Модераторлик таълим олувчиларнинг ички салоҳиятини ишга солишга қаратилган бўлиб, уларнинг ишга солинмаган ички имкониятларидан фойдаланишга ёрдам беради. Модераторнинг асосий усуллари бўлиб, таълим олувчиларни фаолиятга ундайдиган ва уларнинг фаолиятини аоллаштирадиган, уларни қизиқтираётган муаммоларни аниқлашга ёрдам берадиган, мунозараларда иштирок этишини ташкил этадиган, таълим олувчилар ўртасида ҳамкорлик мухитини юзага келтиришга имкон берадиган усуллар ҳисобланади[2].

Юқорида кўриб ўтилган усуллардан ташқари, талабалар билан фаннинг маълум бир бўлимини, ёки фанни тўлиқлигича мустақил ўрганиш бўйича ўқув шартномалари тузилиши мумкин.

Ўқув шартномаси шахсий ўқув режасини(таълим дастурини) яратитиш ва амалга ошириш технологиясини тавсифлайди.

Фикримизча, қуйидагилар ўқув шартномасининг асосий унсурлари бўлиб ҳисобланади:

талаба томонидан фанни мустақил ўзлаштириш стратегияси;

ўқитувчилар ва талабаларнинг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятида ўқув шартномасини қўллаш усули;

ўқув шартномасини ишлаб чиқиш ва бажаришнинг асосий ресурси сифатида қаралаётган шахсий таълим тажрибаси;

шартномада ёзилган меъёрлар асосида таълим олувчиларга бериладиган шахсий маслаҳатлар тизими.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Фикримизча, талабаларнинг мустақил ишини ташкил қилганда, таълим дастурининг ўқитувчилари гуруҳи билан уни ташкил этишга бўлган ёндошувларни келишиш керак. Таълим дастури ўқитувчилари гуруҳи:

кўникмага эга бўлиш ёндошуви асосида мустақил ишнинг мақсадини белгилайди;

модулар бўйича таълим дастури асосида талабаларнинг мустақил ишини режалаштиради;

хар хил ўқув курслари чегарасида мустақил иш турларини келишиб оладилар; оралиқ назарий курслар, назарий билимлар билан амалий кўникмалар билан ўрганилаётган материаллар ўртасида алоқа ўрнатади;

ўқув материали ва топшириқнинг бир-бирини такрорлаши йўқотилади; мустақил ишни бажариш технологик харитаси ишлаб чиқилади;

таълим олувчилар учун мустақил ишни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар тузилади;

талабалар ва ўқитувчиларга мустақил иш графиги ҳақида маълумот берилади.

Ўқитувчининг талабалар мустақил ишини амалга оширишдаги янги функциялари уларнинг ўқишга бўлган муносабатларини тубдан ўзгартириб, таълим сифатини яхшилаш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Федотова В.В. Направление организации исследовательской деятельности студентов // Высшее образование в России. - 2018. – №3. – С. 128 - 133.

2. Khimmataliev D.O, Olmov K.T, Abdullaeva R.M, Ergashev B.B, Chulponova

K.T. Mechanisms of professional competence development in future teachers based on pedagogical and technical knowledge // PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1): Pp. 2838 - 2844 ISSN: 00333077.

SIFATLI TA'LIM- ADOLATLI, TINCH VA BAG'RIKENG JAMIYAT QURISH GAROVI

Boliqulov Diyorbek Rustam o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada adolatli va tinch, bagrikeng jamiyatni qurishda sifatli ta'limning o'rni va ahamiyati yoritilgan. BMTning barqaror rivojlanish maqsadlari va bu maqsadlarga erishish yo'nalishlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, sifatli ta'lim, barqaror rivojlanish maqsadlari, bitiruvchilarning ilmiy salohiyati, oliy ta'lim muassasalari

Education, quality education, goals of sustainable development, scientific potential of graduates, higher education institutions

Insoniyat asrlar davomida erishgan barcha yutuqlari ta'lim jarayonining kundan-kunga rivojlanib, turli kashfiyotlar, ixtirolar va yangiliklarni jamiyat hayotiga kirib borishi tufaylidir. Jamiyatning tamal toshi sifatida ta'lim islohotlar olib boradi, rivojlanishga yordam beradi va innovatsiyalarga yo'l ochadi. Jamiyatda sifatli ta'limning zarurligini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, shuning uchun buyuk ajdodlarimiz uning ahamiyati va mamlakat taraqqiyotidagi o'rni haqida ko'p ta'kidlab o'tganlar. Aynan ta'lim orqali odamlar koinotning cheksizligini va uning atomlardagi mavjudligi sirini o'rganishga muvaffaq bo'ldilar. Agar bizning salohiyatimizni oshiradigan ta'lim bo'lmasa tabiiy, texnikaviy, ijtimoiy fanlarda kashf qilingan qonuniyatlar, millionlab yangiliklar, innovatsiyalar mavjud bo'lmaydi.

Belgiyada joylashgan Education International (EI) tashkiloti sifatli ta'limni jinsi, irqi, etnik kelib chiqishi, ijtimoiy-iqtisodiy holati va geografik joylashuvidan qat'i nazar, har bir o'quvchining ijtimoiy, hissiy, aqliy, jismoniy va kognitiv rivojlanishiga qaratilgan ta'lim sifatida belgilaydi.[1] U bolani sinovlarga emas, balki hayotga tayyorlaydi. Fikrimizcha, ta'lim insonning hayoti davomida, insoniyatning yanada yaxshi, sog'lom turmush kechiriga, tarixda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklardan ibrat olishga, jamiyatga zarar keltirmaydigan faoliyat ko'rsatishga o'rgatishi lozim. 2012-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDG) birinchi marta “Sifatli ta'lim” tushunchasini kiritdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti farovon kelajak uchun ta'limning ustunligini konsepsiyasini yoqlab, nafaqat ta'lim, balki sifatli ta'lim hamma uchun asosiy maqsad bo'lishi kerakligini ta'kidladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti o'zining Barqaror rivojlanish konsepsiyasida 4 maqsad- Inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash va barcha uchun umrbod ta'lim imkoniyatlarini rivojlantirishni asosiy maqsad sifatida belgiladi.[2] Inklyuzivlik va tenglik savodxonlik emas, balki sifatli ta'limning asosidir. Bu ta'limni tushunish va uni dunyoni o'zgartirish vositasiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

aylantirish uchun inqilobiy yondashuv hisoblanadi. Dunyo bo'ylab sifatli ta'limni ta'minlashda har bir kishi o'ziga xos tarzda ishtirok etishi mumkin. Ushbu maqsad yuzasidan BMT 2030 yilgacha quyidagi maqsadlarni belgiladi:

- 2030 yilga borib barcha qizlar va o'g'il bolalar bepul, teng va sifatli boshlang'ich va o'rta ta'lim olishlarini ta'minlash, bu esa 4-maqsadning tegishli va samarali maqsadlariga erishish imkonini beradi.

- 2030 yilga kelib barcha qizlar va o'g'il bolalarning boshlang'ich ta'limga tayyor bo'lishlari uchun sifatli erta bolalik rivojlanishi, parvarishi va erta ta'limdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

- 2030 yilga kelib barcha ayollar va erkaklarning arzon va sifatli texnik, kasb-hunar va oliy ta'lim, shu jumladan universitetda ta'lim olishlari uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash.

- 2030 yilga kelib bandlikni ta'minlash, munosib mehnat va tadbirkorlik uchun tegishli ko'nikmalarga, jumladan, texnik va kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lgan yoshlar va kattalar sonini sezilarli darajada oshirish.

- 2030 yilga borib ta'limdagi gender tafovutlarini bartaraf etish va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan nogironlar, mahalliy xalqlar va himoyasiz vaziyatga tushib qolgan bolalar uchun ta'lim va o'qitishning barcha darajalaridan teng foydalanishni ta'minlash.

- 2030 yilga kelib, barcha yoshlar va kattalarning katta qismi, ham erkaklar, ham ayollar savodli va ko'p sonli bo'lishini ta'minlash

- 2030 yilga kelib, barcha o'quvchilarning barqaror rivojlanishga ko'maklashish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlash, jumladan, ta'lim barqaror rivojlanish va barqaror turmush tarzi, inson huquqlari, gender tengligi, tinchlik va zo'ravonlikdan voz kechish madaniyatini targ'ib qilish, global fuqarolik va madaniyatni e'tirof etish.

- Bolalar, nogironlik va genderga sezgir bo'lgan hamda barcha uchun xavfsiz, zo'ravonliksiz, inklyuziv va samarali ta'lim muhitini ta'minlovchi ta'lim muassasalarini qurish va modernizatsiya qilish.

- 2030 yilga kelib malakali o'qituvchilar bilan ta'minlashni, shu jumladan rivojlanayotgan mamlakatlarda, ayniqsa kam rivojlangan mamlakatlarda va rivojlanayotgan kichik orol davlatlarida o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha xalqaro hamkorlik orqali sezilarli darajada oshirish.[2]

2030-yilgacha bo'lgan davrda BMTning Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 20-oktabrda 2030-yilgacha bo'lgan davr uchun

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

16ta Barqaror rivojlanish milliy maqsadlari hamda ular bilan bog‘liq bo‘lgan 125ta vazifalar tasdiqlandi.

Mamlakatimizda ta‘lim sifatini oshirish, savodxonlik darajasini ko‘tarish, ilmiy va salohiyatli kadrlarlarni yetishtirishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Oliy ta‘lim tashkilotlari soni 2013-2014 o‘quv yiliga nisbatan 3 barobarga oshgan[3], 2021-yilda mamlakatimiz oliy ta‘lim muassasalariga qariyb 571,5 ming talaba qabul qilingan, bu 2001-yildagi 183 ming talabadan ikki baravar ko‘pdir.[4] 2020 yilda oliy ta‘lim muassasalarida yalpi o‘qishga kirish darajasi (GER) 16 foizni (ayollar o‘rtasida 14,9 foiz va erkaklar orasida 16,9 foiz) 2011-2012 yillardagi 8 foizdan oshdi. Mamlakatda oliy ta‘limga talab ortib bormoqda, chunki so‘nggi yigirma yil ichida bakalavrlar uchun kirish imtihonlariga da‘vogarlar soni to‘rt baravar, o‘qishga kirganlar soni to‘rt baravar ko‘paygan.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda oliy ta‘lim muassasalarining faoliyat samaradorligi ijobiy tendensiyaga egaligini ko‘rishimiz mumkin. Lekin ta‘lim sifati va bitiruvchilarning ishga joylashish ko‘rsatkichlari haliyam past natijalarni ko‘rsatmoqda.

Ta‘lim tizimida bitiruvchi talabalarning ilmiy salohiyatini oshirish maqsadida O‘zbekistonda quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish lozim:

- STEM fanlari bo'yicha mavjud kurslarni yaxshilash
- Kirish imtihonlarini bilimga asoslangandan ko'ra ko'proq kompetentsiyaga asoslanish
- O'quv dasturlarini jahon reytingida yuqori o'rinda turuvchi
- Tegishli mavzular bo'yicha Ommaviy Ochiq Onlayn Kurslar ta'minotini yaxshilash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://leverageedu.com/blog/quality-education/>
2. <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/quality-education>
3. <https://siat.stat.uz/reports-filed/700/line-data>
4. <https://stat.uz/en/official-statistics/social-protection>
5. Davronovna R. D., Hamzayevna A. R. BIZNESDA ESG

МАХСУС ФАНЛАРНИ МОДУЛ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ЎҚИТИШГА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ

Boliqulov Diyorbek Rustam o‘g‘li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

АННОТАЦИЯ: Мақолада техника олий таълим муассасалари талабаларининг техникага оид фанларни модул технологияси асосида ўқитишни кетма-кетликда ташкил этилиши, айниқса махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишга тайёргарлик кўриш, яъни назарий ва амалий машғулотларни ташкил этиш учун бир қанча йўналишларда олиб борилиши ва шу билан бирга модуллар мазмунини белгилашда зарур бўладиган ўқув материаллари ва бошқа манбалар ўрганилиши муҳим аҳамият касб этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Таянч сўзлар: Модул, таълим муассасаси, касбий таълим, махсус фанлар, таълим- тарбия жараёни, ўқув мақсади, электр токи, сув жиҳозлари.

Мақсад: Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишда ўқувчи- талабалар билими ва кўникмалари ўқув мақсадларига мувофиқ ҳолда мунтазам баҳоланиши керак. Баҳолаш ҳукукий, педагогик ва психологик тамойилларга ҳамда Давлат таълим стандартига асосланади. Баҳолаш орқали бутун модулни ўрганиш жараёни ва унинг барча компонентлари мақбуллиги текширилиб кўрилади. Бу билан модули ўқитиш кутилаётган натижани бераётгани ёки бермаётганини аниқланади.

Ҳозирги даврда касбий таълимни ривожлантиришнинг самарали йўналишларидан бири – махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишдир. Маълумки, анъанавий таълимда ўқув мақсадлари асосан, билим беришга модул технологияси асосида ўқитишда эса, ўқувчи-талабалар фаолиятига йўналтирилади.

Агар ўқувчи-талабаларни модул технологияси асосида ўқитиш тўғри ташкил этилса, таълимнинг ҳар қайси босқичида улар янги ўқув материалларини ўзлаштиради, кўникма ва малакасини такомиллаштиради. Модул технологияси асосида ўқитиш қуйидаги кетма- кетликда амалга оширилади:

- модулли ўқитишдаги дастлабки шарт-шароитларни таҳлил этиш;
- модулнинг ўқув мақсадлари ва мазмунини белгилаш;
- ўқув-дидактик материаллари ва ўқитиш воситаларини тайёрлаш;
- назарий ва амалий машғулотларни ўтказиш;
- ўқувчи-талабаларнинг олган назарий билими ва амалий кўникмаларини баҳолаш.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишга тайёргарлик кўриш, яъни назарий ва амалий машғулотларни ташкил этиш учун дастлаб уч йўналишда иш олиб борилади.

Биринчидан, ўқувчи-талабаларнинг тайёргарлиги ҳолати таҳлил қилиниб, уларнинг билими, ўқув материалларини ўзлаштириш даражаси ва қобилияти тўғрисида маълумотга эга бўлинади. Чунки уларнинг ўзига бўлган ишончи, ўқишга бўлган қобилияти, шахсий ҳолати, жинси ва ёши таълим олишига муайян даражада таъсир кўрсатади.

Ўқувчи-талабаларни қобилиятига кўра табақалаштириш асосида уларга фанни мустақил ўзлаштириш тавсия этилади.

Иккинчидан, мавжуд шарт-шароитлар таҳлил этилади. У ўз ичига қуйидаги йўналишларни қамраб олади:

Ҳукукий шарт-шароитлар таҳлили. Бунда таълим жараёнига тааллуқли ўқув режа ва дастурлар ўрганилади.

Машғулотларни ташкил этиш билан боғлиқ шарт-шароитлар таҳлили. Мазкур йўналишда модул таркибига кирган назарий ва амалий машғулотлар ташкил қилинадиган жой, ўқув устахоналари ҳолати, амалий тажрибаларга тайёргарлик кўриш ва бошқалар ўрганилади.

Техникавий шарт-шароитлар таҳлили. Бунда техник жиҳоз ва мосламалар, ўқув ва ёрдамчи аудиовизуал воситаларнинг яроқлилик ҳолати, шунингдек, электр токи, сув ва ҳоказоларнинг мавжудлиги ўрганилади.

Учинчидан, махсус соҳалар таҳлил қилиниб, модуллар мазмунини белгилашда зарур бўладиган ўқув материаллари ва бошқа манбалар ўрганилади. Масалан:

- махсус соҳалар бўйича дарслик, қўлланма ва бошқа адабиётлар;
- техникавий адабиётлар (илмий-техник журналлар, махсус мақолалар, патентлар);
- машина ва мосламалардан фойдаланиш бўйича кўрсатмалар.

Модул технологияси асосида ўқитишда дастлаб ўқув фанини ўқитишнинг мақсади ва мазмуни, модулларнинг мақсади ва мазмуни белгиланади. Ўқув мақсадлари модул якунида таълим-тарбия натижаси сифатида ўқувчи эришиши лозим бўлган билим, малака ва шахсий фазилат-ларни белгилайди. Ўқув мақсадлари тармоқ таълим стандарти талаблари асосида ишлаб чиқилади.

Модул технологияси асосида ўқитишда ўқув-дидактик материаллар сифатида назарий дарсларда матнли визуал воситалар

Масалан, ўқув адабиётлари, картотека ва маъруза матнлари, тарқатма материаллар, амалий машғулотларда эса курс материаллари, услубий кўрсатмалардан фойдаланилади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Аудио-визуал воситалар тегишли соҳалар бўйича технологик жараёнлар ва функциялар тўғрисида кенг қамровли реал тасаввурларни вужудга келтиради. Иш соҳасига тегишли маҳсулотлар, жиҳозлар ва асбоблар дарс ёки амалий машғулот пайтида дидактик функцияга эга бўлса, ўқув воситаси сифатида қўлланилиши мумкин.

Модул таркибига киритилган назарий машғулотларни қўйидаги кетма-кетликда ўтказиш тавсия этилади.

Қизиқтириш (мотивация уйғотиш). Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишда назарий машғулотларни қизиқарли, хатто дарсга тааллуқли бўлмаган маълумот билан бошлаш мумкин. Масалан, мавзу билан боғлиқ қизиқарли кашфиёт, янгилик ёки ҳикматни тушунтириш билан дарс бошланади. Бу ўқувчилар кайфиятига ижобий таъсир кўрсатади ва уларнинг шу соҳага ёки кейинги дарсларда ўрганиладиган мавзуга қизиқишига ёрдам беради.

Маълумот (билим) бериш. Ўқитувчи ўқувчи-талабаларга касб-хунар соҳаси бўйича янги материални тушунтиради, қисқа маърузалар ўқийди, мунозаралар, ўқув суҳбатлари уюштиради, ўйин-машғулотлар ўтказди. Янги модул бирлигини ўрганишдан аввал ўтилган модул бирликлари қисқача умумлаштирилган ҳолда такрорланади.

Ўқувчи-талабаларга модул бирлиги мос тарқатма материаллар берилади. Бу ўқув жараёнини осонлаштиради. Уларни модул бирлигига монанд равишда бирин-кетин тарқатиш ва кўриб чиқиш учун етарли вақт ажратиш, ўқувчи-талабалар эътиборини ахборотга қаратиш учун маълумотларни овоз чиқариб ўқитиш мақсадга мувофиқ.

Ўзлаштирилган билимларни қайта ишлаш ва мустаҳкамлаш учун топшириқлар бериш. Ўқувчи-талабаларга тафаккур қилиш ва маълумотларни қайта ишлаш имкониятини яратувчи топшириқлар берилади. Бу уларга билимларни қабул қилишнинг нисбий нофаол фазасидан фаол фазасига ўтиш учун имкон яратади. Ўқувчи-талабаларни гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш, мустақил равишда топшириқлар бажариш, эришган натижаларини тақдим этишга ўргатиш самарали ўқитиш усуллари ҳисобланади.

Таҳлиллар ва синтезлар. Модул бирликлари таҳлил қилиш ва синтезлаш орқали ўзлаштирилади. Назарий билимларнинг амалий аҳамияти очиқ берилади. Ўзлаштирилган билимлар фаннинг бошқа соҳаларига оид маълумотлар билан синтезланади ва амалда қўлланади.

Ҳар бир топшириқ ёки машқдан кейин ўқувчи-талабалар ўзлари бажарган ишларни баҳолаши лозим.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Натижаларни гуруҳларда очик-ойдин ва самимий муҳокама қилиш ҳам ўта самаралидир.

Модулни ўрганиш охирида якуний суҳбат учун вақт ажратилиши керак. Бу – ўқитувчи ва ўқувчи-талабалар фаолияти натижалари, уларни амалга ошган ва ошмаган ишлари юзасидан мулоҳаза юритиш учун яхлит имконият.

Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишда кўпинча бевосита ва билвосита олиб бориладиган амалий машғулотлар тавсия этилади.

Бевосита бошқариладиган амалий машғулотларда маърузалар, тақдимотлар ва намоёишлардан фойдаланилади. Шунингдек, машғулотларни савол-жавоблар, ўқув суҳбатлари, муаммони муҳокама қилиш асосида ташкил этиш ҳам яхши натижалар беради.

Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишда ўқувчи-талабалар билими ва кўникмалари ўқув мақсадларига мувофиқ ҳолда мунтазам баҳоланиши керак. Баҳолаш ҳуқуқий, педагогик ва психологик таъминотларга ҳамда Давлат таълим стандартига асосланади. Баҳолаш орқали бутун модулни ўрганиш жараёни ва унинг барча компонентлари мақбуллиги текширилиб кўрилади. Бу билан модули ўқитиш кутилаётган натижани бераётгани ёки бермаётганини аниқланади.

Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитиш борасида олиб борилган педагогик илмий-тадқиқот ишлар натижасига таяниб, шундай хулосаларга келиш мумкин:

- махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитиш ўқувчи-талабаларнинг билиш имкониятини оширади, ижодий қобилиятини ривожлантиради;
- ўқувчи-талабаларни касбга қизиқтириш асосида ўқув фаолияти фаоллаштирилади, мустақил ўқитишга имконият яратилади;
- ўқитиш жараёнида махсус соҳалар таҳлилини ўтказиш орқали ҳуқуқий, ташкилий ва техникавий шарт-шароитларга катта эътибор берилади ва бу билан таълим самарадорлиги таъминланади;
- модулнинг ўқув мақсадлари ва мазмуни тармоқ таълим стандартининг ҳар бир ихтисослик бўйича касбий тавсифномасида келтирилган касбий фаолият турлари, махсус талаблар, кўникма ва билимлар асосида ишлаб чиқилади;
- ҳар бир модул бўйича ўқув дидактик материалларни тайёрлаш ўқитишга ижобий таъсир кўрсатади;
- модул технологияси асосида ўқитишда таълим беришнинг турли шакл ва усуллари, масалан, муаммо ечимини топиш, ижодий мулоқотлар, ўқув-машғулоти ўйинлари, лойиҳа, йўналтирувчи матнлар ва эвристик суҳбатлардан ижодий фойдаланиш мақсадга мувофиқ;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

•модул ўз ичига техника ва меҳнат хавфсизлиги, ҳуқуқий-экологик масалаларни ҳам қамраб олиши лозим.

Фойдаланган адабиётлар

1. Д.Тожибаева, А.Йўлдошев —Махсус фанларни ўқитиш методикаси», Тошкент, 2009 йил.
2. З.К.Исмаилова, Р.С.Мусаев, А.А.Шоюсупова —Ўқитишнинг замонавий технологиялари», Тошкент, 2010 йил.
3. —Таълим жараёнида интерфаол таълим услублари ва замонавий ахборот- коммуникация технологияларидан фойдаланиш тренингининг ўқув-методик материаллари, Тошкент, 2013 йил.
4. К.Ж. Мирсаидов «Махсус фанларни ўқитиш ва ишлаб чиқариш таълими» Тошкент «Ўқитувчи»1996 йил.
5. www.google.uz

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Бозоров Аслиддин Алишер ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Профессионал таълим жараёнида педагогик технологияларни қўллаш ўқитувчидан катта маҳоратни талаб қилади. Педагогик технология турларини танлаш – шакллантирилиши кўзда тутилган билим, иш-ҳаракат усуллари, шахсий фазилатлар, машғулотларнинг ташкилий шакли, қўлланилаётган методлар, воситалар ва шу каби кўплаб омилларга боғлиқ бўлади. Бугунги кунда Профессионал таълим тизими муассасаларида педагогик технологияларни қўллаш катта самара бермоқда.

Профессионал таълим тизимларида педагогик технологиялардан фойдаланиб, олдимизга қўйилган мақсадга ва натижаларга эришишдир. Таълим жараёнини ташкил этишда салмоқли ўрин эгаллаган муаммоли таълим технологиясини қўллаш. Мазкур дарсларнинг ўзига хос жиҳати дарс давомида вужудга келтирилган муаммоли вазиятларга асосланади.

Профессионал таълим тизими муассасаларининг таълим-тарбия жараёнида, ўқиб ўрганишда ва мустақил таълим олишда узлуксизлик нафақат талабалар учун, балки ўқитувчилар учун ҳам шарт. Чунки таълим бериш бўйича дастлабки назарий ва амалий кўникмага эга бўлмаган ёш мутахассислар синаб кўриш ва хатоларга йўл қўйиш услубида иш кўришга мажбур бўлишади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Шахс ахлоқини характерлайдиган белгилардан бири – масъулиятдир. Ўқитувчининг масъулияти – масъулият тушунчасининг бутун мазмунини сақлаган ҳолда муаллимнинг фаолияти ва таълим-тарбия жараёнининг аниқ вазифаларини ҳам ўз ичига олади. Ўқитувчи шахси зиммасига бола шахсини ҳар томонлама камол топтириш масъулияти юкланади. Муаллим ўқувчига чуқур назарий билимлар бериши, уни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаши лозим.

Буюк Шарқ мутафаккирлари ўз асарларида ўқитувчи ролига катта эътибор берган. Ўқитувчи ростгўй, доно, одил, озода кийинадиган, хушмуомала бўлиши керак. Улар олдида бир қанча талаблар кўйилади:

- ўқитувчи ўқувчилар билан муомалада босиқ бўлиши керак;
- ўқитувчи ўқувчилар таълимни қандай ўзлаштираётганини кузатиб бориши зарур;
- ўқитиш жараёнида ўқитувчи ҳар хил усуллари қўллаши лозим;
- ўқувчиларни ўтилган мавзу материалларини такрорлашга мажбур қилиш орқали фанга қизиқтириши керак;
- ҳар бир фикрни ҳақиқат билан тасдиқланиши, ўқувчиларда ҳиссиёт уйғотадиган бўлиши лозим.

Педагогик технология тушунчасига бир қанча етакчи олимлари ўз таърифларини берган. Улардан: Б.Л.Фарберман «Педагогик технология – бу ўқитиш ва билимларни

ўзлаштириш жараёнида ўз олдида таълим шакллари самарадорлаштириш вазифасини қўйувчи техник ҳамда шахс ресурслари ва уларнинг ўзаро алоқасини ҳисобга олиб, билимларни яратиш, қўллаш ва белгилашнинг тизимли методидир» деган таърифни берган. Профессional таълим тизимида таълим жараёнида педагогик технологияларни қўллаш ўқитувчидан катта маҳоратни талаб қилади. Педагогик технология турларини танлаш – шакллантирилиши кўзда тутилган билим, иш-ҳаракат усуллари, шахсий фазилатлар, машғулотларнинг ташкилий шакли, қўлланилаётган методлар, воситалар ва шу каби кўплаб омилларга боғлиқ. Масалан, ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш, ўқув материалига нисбатан танқидий ёндошиш малакаларини шакллантириш ҳамда маҳсулдор ўқув билиш фаолиятларини ташкил этишда интегратив дарс, ишчанлик ёки роли ўйинлар, ўқув тренинглар, мунозара, муҳокама, савол-жавоб, эвристик суҳбатдан фойдаланиш тавсия этилади. Мазкур вазиятда таълим-тарбия методлари қўйилган мақсад

билан албатта мутаносиб бўлиши керак.

Таълим жараёнида салмоқли ўрин эгаллаган муаммоли (ақлий ҳужум) дарс, мунозарали (илмий мунозарали ва эркин фикрлаш) дарслари муаммоли таълим

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

технологиясига мисол бўла олади. Мазкур дарсларнинг ўзига хос жиҳати дарс давомида вужудга келтирилган муаммоли вазиятларга асосланади.

Муаммоли таълим дейилганда, ўқитувчи раҳбарлигида муаммоли вазият вужудга келтирилиб, мазкур муаммо талабаларнинг фаол мустақил фаолияти натижасида билим, кўникма ва малакаларни ижодий ўзлаштириш ва ақлий фаолиятни ривожлантиришга имкон берадиган таълим жараёнини ташкил этиш назарда тутилади.

Муаммоли таълимнинг муваффақияти қуйидаги омилларга боғлиқ:

1. Ўқув материални муаммоллаштириш;
2. Талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш;
3. Таълим жараёнини ўйин, меҳнат фаолияти билан уйғунлаштириш;
4. Ўқитувчи томонидан муаммоли методлардан ўз ўрнида ва самарали фойдаланиш кўникмасига эга бўлиш;
5. Муаммоли вазиятни ҳал этиш юзасидан муаммоли саволлар занжирини тузиш ва мантиқий кетма-кетликда талабаларга баён этиш.

Муаммоли методлар муаммоли вазиятларни вужудга келтириб, талабаларнинг муаммони ҳал этиш, мураккаб саволларга жавоб топиш жараёнида алоҳида объект, ҳодиса ва қонунларни таҳлил қилиш кўникмалари ва билимларни фаоллаштиришга асосланган фаол билиш фаолиятини тақозо этади.

Муаммоли вазиятнинг белгилари қуйидагилар:

- талабага нотаниш бўлган фактнинг мавжуд бўлиши;
- вазифаларни бажариш учун талабага бериладиган кўрсатмалар, юзага келган билиш машаққатини ҳал қилишда уларнинг шахсий манфаатдорлиги.

Муаммоли ўқитиш жараёнида талабаларнинг мустақиллик роли репродуктив ўқув усулларига солиштириб қараганда анча самарали бўлади. Муаммоли ўқитишнинг мақсади талабалар билан ишлаш жараёнида таълим-тарбия масалалари, муаммо ва саволларига жавоб қидириш, уларни ҳал этиш йўллари билан янги билимларни ўзлаштиришни, талабалар ўқув фаолиятида муаммоли вазиятларни вужудга келтириш ва ҳал этиш бўйича ўқитувчилар уларда қизиқиш уйғота олишдан иборат.

Муаммоли таълим бир қанча ижобий хусусиятларга эга. У талабаларни мустақил фикрлашга ўргатади. Бу эса бугунги ахборотлар оқими даври учун ўта муҳим. Фикрлаш рефлексни, ижодкорликни ва қизиқишни ривожлантиради. Ўзлаштирилган билимларни пухта бўлишига ёрдам беради. Талабаларни фаоллаштиради ва касбий тайёргарликни мустақкамлайди. Аммо бу таълимнинг бир мунча чегараланганлик томонлари ҳам йўқ деб бўлмайди. Муаммоли таълимни ташкил этиш ва ўтказиш бир мунча кўпроқ вақт талаб этади. Барча

мавзуларни бу усулдан фойдаланган шолда ташкил этиб бўлмайди. Талабалар сони чегараланади. Ўқитувчи дифференциал ва индивидуал ёндашувни ишлаб чиқмаса, баъзи пасив талабалар четда қолиб кетади.

Профессор Н.Азизхўжаева муаммоли вазиятнинг маъносини қуйидагича таърифлаган, яъни муаммоли вазият талабаларга маълумотлар, билимлар билан янги далиллар, ҳодисалар, вазиятлар орасидаги диалектик қаршиликлар бўлиб, уларни тушуниб олиш учун илгари олган билимларининг етишмаслигидир. Бу қарама-қаршиликлар (тушунмовчиликлар) ижодий билимларни ўзлаштириш учун ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилади.

Ўқитувчи муаммоли таълим тизимида талабалар ўқув-изланиш фаолиятини шундай ташкил этадики, уларнинг диққати юзага келган қийинчилик ва камчиликларни ҳал этишга, турли ахборотларни мустақил таҳлил қилишга, ечимини топиш, умумлаштириш ва хулосалар чиқаришга, олган билим ва малакаларини кейинги дуч келадиган вазиятларда қўллай олишга қаратилган бўлиши лозим. Демак, бунинг натижасида талабаларда мустақил фикр юритиш, билим олиш, янгидан-янги мақсадларни қўйиш, янгича фикрлаш йўлларига ўрганиш ҳамда тафаккурининг ривожланиш қобилиятининг шаклланишига имкон беради. Талабалар муаммоли таълим жараёнида ўқув материалларини муаммоли вазият шароитида ўрганишлари, тегишли маълумотларни мустақил таҳлил қилишлари, берилган ўқув масалаларини фаразларини олдинга суриб, уларни исбот қилиш йўллари билан ечишлари, таълим жараёнини ўзлаштиришга ақл билан ҳаракат қилишлари уларнинг интеллектуал фаолиятларини оширади.

Муаммоли дарсларда ўқитувчининг фаолияти, аввало мавзу мазмунидан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммоларини аниқлаш, муаммоли вазиятлар тизимини яратиш, талабалар олдида ўқув муаммоларини юқори илмий ва методик савияда қўйиш, дарсда мазкур ўқув муаммоларидан самарали фойдаланишга эришиш, талабалар фаолиятини муаммоларни ҳал этишга йўналтиришдан иборат бўлади.

Ҳозирги замон муаммоли дарсларнинг дидактик мақсади қуйидагилардан иборат:

1. Ўқув муаммоларини ҳал этишда талабалар томонидан аввал ўзлаштирган билимларини ижодий қўллаб, янги билимларни эгаллаш кўникмаларини;
2. Билимларни ижодий ўзлаштириш ва амалда қўллаш малакаларини;
3. Изланувчанлиги, қизиқиши, мотивлари, мантиқий тафаккури, ижодий фаолияти, ақлий камолоти, заковатини ривожлантиришдан иборат.

Муаммоли ўқитиш самарали, мақсадга мувофиқ бўлиши учун уни ўқув жараёни, ўқув-тарбия ишлари асосининг бир қисмига айлантириш зарур.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Муаммоли таълим ёрдамида талабаларда ўқув муаммолари ва мутахассислик масалаларини ечишга тадқиқий ёндошиш, мустақил тарзда ўрганиш маҳоратини шакллантиришни тарбиялайди.

Шундай қилиб, Профессional таълим тизими ўқитувчилари педагогик технологиялардан фойдаланиб таълим-тарбия жараёнини шакллантириши, дарсларни тўғри режалаштириши, янги тушунчалар киритиши, уларнинг натижаларини баҳолашга ёрдам беради. Бу «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг «Педагогик технологиядан фойдаланиб, ўқувчиларни ўқитишни жадаллаштириш» талабларига жавоб беради. Муаммоли таълим талабалар билим тизимлари ва ақлий ҳамда амалий фаолиятларида самарали ўзлаштиришга ёрдам беради, ўзлаштирган янги билимларидан келажакдаги вазиятларда унумли фойдалана олишни, таълим муаммоларини еча билиш, мустақил изланишга ўргатиш, ижодий тажрибага эга бўлиш ва уни ривожлантириш, таълим жараёнининг вазифаларини таҳлил қилиш, муаммоли таълимни аниқлаш имкониятларини очиб беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.А.Каримов. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: «Ўзбекистон», 2010.
2. Н.Азизхўжаева. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: «Ўзбекистон», 2003.
3. С.Йўлдошева, М.Хошимова. Замонавий педагогик технологиялар. Т.: 2008.
4. Абдуқуддусов О. ЎМКХТ ўқув муассасаларида таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини ошириш муаммолари: методик қўлланма. Т.: 2002.

OLIY TA'LIMDA MAKTABGACHA TA'LIMIY YO'NALISHLARI TA'LIM TIZIMINI ISLOH QILISH TARAQQIYOT OMILI SIFATIDA

Fozilova Saida Ergashali qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Oliy ta'limda maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalariga maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, barkamol avlod ta'lim-tarbiya jarayonini tarbiyachilar tomonidan to'g'ri yo'lga qo'yilishini ta'minlash hamda ularning malakasini oshirish jarayonini samarali tashkil etish xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, talaba, metod, maktab, dastur, davlat, nodavlat, texnologiyalar, dasturlar.

Аннотация. Студентам направления дошкольного образования в высших учебных заведениях рассказывают о дальнейшем совершенствовании системы дошкольного образования, обеспечении правильного осуществления воспитателями образовательного процесса гармоничного поколения, а также эффективной организации процесса их профессионального развития.

Ключевые слова: образование, образование, ученик, метод, школа, программа, государственная, негосударственная, технология, программы.

Annotation. Students of the direction of preschool education in higher education are told about further improvement of the pre-school education system, ensuring the correct implementation of the educational process of the harmonious generation by educators, as well as effective organization of the process of their professional development.

Keywords: education, education, student, method, school, program, state, non-state, technology, programs.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bolib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart- sharoitlarni yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi. Darhaqiqat, uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya insonga borliqni anglash sir asrorlarini tushunish, tinimsiz rivojlanayotgan dunyoga moslashish, jamiyatni insonparvarlantirishga hissa qo'shish imkonini yaratadi. Har qanday davlatning qudrati va rivojlanish darajasini aynan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'lim tizimi aniqlab beradi. Davlatning ushbu tizimga munosabati, uning kelajagini belgilaydi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi: maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim, professional ta'lim, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, maktabdan tashqari ta'lim. Ta'lim to'g'risidagi qonunning yangi tahriri aynan sakkizinchi moddasi Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida bo'lib, maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashni ko'zda tutadi.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining bunday turlarining har bir bosqichida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Bunday ishlarni tarixan qisqa davr uchun misli ko'rilmagan rivojlanish sifatida baholash mumkin.

So'zimizning isboti sifatida bugungi kunda jadal rivojlanayotgan Maktabgacha ta'lim va tarbiyaga e'tiborni qaratishni lozim topdik.

Barchamizga ayonki 2019-yil 16-dekabrda —Maktabgacha ta'lim-tarbiya 595-sonli O'RQ qabul qilindi. Bu qonun 11-bob, 58-moddadan iborat bo'lib 17-moddasida —Maktabgacha ta'lim tashkilotining turlari keltirilgan.

Umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotining umumiy rivojlantirish yo'nalishidagi guruhlarida maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi amalga oshirilishi ta'minlanadi.

Ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim dasturi amalga oshirilishi ta'minlanadi

Inklyuziv guruhlariga ega maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning alohida ta'lim olish ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularni sog'lom muhitga uyg'unlashtirish orqali ta'lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlar ta'minlanadi. (O'z.Res.2019yil 16-dekabrda 595-sonli O'RQ)

Sh.M.Mirziyoyev ilk marotaba O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimining ilk faoliyatidayoq maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish yuzasidan bir qancha ishlarni amalga oshirdi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Kelgusi 3-4 yilda 5-6 yoshdagi bolalarni barcha maktabgacha ta'limga to'liq qamrab olishga erishmog'imiz shart. Bu ertangi kunimiz hal qiladigan masala va biz buni albatta amalga oshiramiz, - degan hayotiy da'vati har birimizning, ota-onalar va keng jamoatchilikning ongi hamda qalbidan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mustahkam o‘rin egalladi. Bu sohada olib borilayotgan keng miqyosli ishlar, xususan, ta‘lim-tarbiya bo‘yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarni mantiqiy yakuniga yetkazish, yosh avlodga puxta ta‘lim berish, ularni jismoniy va ma‘naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash eng muhim vazifa ekanini alohida ta‘kidlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-sonli 2019-yil 13-maydagi qarori maktabgacha ta‘lim tizimini isloh qilinishida davlat hamda nodavlat tarmog‘ini kengaytirishga turtki bo‘ldi. Qarorda 4 ta Nizom ilova qilingan bo‘lib, 1-ilova Umumiy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari to‘g‘risidagi Nizom hisoblanadi;

maktabgacha ta‘lim tashkiloti -umumiy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti;

davlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti-davlat tomonidan boshqariladigan hamda moliyalashtiriladigan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qoyiladigan Davlat talablariga muvofiq maktabgacha ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatadigan tashkilot;

nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda litsenziya asosida faoliyat yuritadigan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qoyiladigan Davlat talablariga muvofiq maktabgacha ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatuvchi yuridik shaxs;

bolaning qonuniy vakillari – bolaning ota-onalari va ularni o‘rnini bosuvchi shaxslar (O‘z. Res. Vazirlar Mahkamasining Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-sonli 2019-yil 13-may qarori).

Nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari quyidagi qarorlar asosida tashkil etiladi

☐ Nodavlat maktabgacha ta‘lim muassasalari tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘z.Res.Prezidentining 2017-yil 15-sentabrdagi PQ-3276-sonli qarori.

☐ Davlat xususiy sheriklik asosida nodavlat maktabgacha ta‘lim muassasalari tashkil etish to‘g‘risida O‘z.Res.Prezidentining 2018- yil 5-apreldagi PQ-3651-sonli qarori

☐ Oilaviy nodavlat maktabgacha ta‘lim muassasalari faoliyati bo‘yicha ruxsatnoma berish tartibi to‘g‘risidagi 595-sonli 2018-yil 30-iyuldagi Vazirlar Mahkamasining qarori

☐ Maktabgacha ta‘lim sohasida davlat-xususiy sheriklik shakllarini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 944-sonli 2018-yil 23-noyabrdagi Vazirlar Mahkamasining qarori.

Soha rivojlanishiga asosiy sabab va bugungi kunda maktabgacha ta‘limda amalga oshirilayotgan sezilarli o‘zgarishlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30- sentabrdagi PQ-3305-son —O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim vazirligi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi qarori hamda, 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son —2017-2021- yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrda 929-son —O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi to'g'risidagi Nizomi maktabgacha ta'limda bolalarni sifatli tayyorlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish va shu orqali maktabgacha ta'limga bola qamrovini oshirish va sohaga ilg'or xorij tajribalarini tadbiq qilish imkonini beradi. Bu xususida O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8- maydagi PQ-4312-sonli qarori)da ham ko'rsatib o'tilgan.

Bu albatta davlat rahbarining maktabgacha ta'lim sohasida chiqarayotgan qarorlari va e'tiborlari natijasidir. Shu o'rinda haqli bir savol tug'iladi. Qanday qilib ta'lim jarayonini mushkullikdan quvonchli jarayonga aylantirsa bo'ladi? Shuni aytib o'tish joizki, sifatli ta'lim birinchi navbatda ta'lim beruvchi tarbiyachi, pedagogning kasbiy mahoratiga bog'liqdir.

Albatta mashg'ulotlar tarkibiga yangiliklarni kiritish, ilg'or ish uslublari va metodlarni qo'llash ta'lim sifatini oshirishga olib keladi. Bu esa o'z o'rnida pedagogdan kasbiy mahorat talab etadi. Davlat hamda nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayoni Davlat standartiga muvofiq ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari va —Ilk qadam davlat dasturi asosida rejalashtiriladi. (Davlat standarti.2020-yil.22- dekabr).

Bunga ko'ra 2020-2021-o'quv yili yakunida maktabgacha ta'lim tizimi to'g'risidagi qator qaror va farmonlar ijrosini joylarda qo'llanilishi, tashkil etilgan davlat hamda nodavlat tashkilotlar hisobidan maktabgacha ta'limga bolalarni qamrab olinishi 62%ni tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda Oliy majlis Murojaatnomasida 2023-yilgacha maktabgacha ta'limda bola qamrovini 75%ga yetkazish uchun 600mlrd so'm sub'sediya ajratiladi deb aytib o'tdilar.Bu bilan maktabgacha ta'limga bo'lgan e'tibor yanada oshirildi.2 mingta nodavlat bog'cha tashkil etilib xususiy sektor ulushi 25%ga yetkaziladi.2021yilda maktabga tayyorlashning bepul tizimi bilan 560ming nafar 6 yoshli bolalar yoki ularning 82% qamrab olinadi.Uzoq qishloqlarda maktabgacha ta'limning muqobil shakllari yanada ko'chaytiriladi.Bunga YUNISEF hamda jahon banki bilan hamkorlik cheklangan bolalar uchun maktabgacha ta'limni uyda berish modeli ham yo'lga qo'yiladi. (O'z.Res. Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda Oliy majlis Murojaatnomasi)

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari davlat va nodavlat tarmoqlarini yanada kengaytirish bugungi kun talabidir. Davlat va nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari sonini ortishi sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishda turtki bo‘ladi. Tarbiyachining bilimi, mahorati maktabgacha ta‘lim tashkilotida zukko bolalar safini oshiradi. Endigi pirovard maqsadimiz, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta‘lim sifatini oshirish, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashda zamonaviy ta‘lim dasturlari va texnologiyalarni joriy etishdan iboratdir. Joylarda maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining yangi shakllarini joriy etish, sharoitlarini yaxshilash, maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachilar salohiyatini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘z.Res.Ta‘lim tog‘risidagi qonuni 2020.23.sentabr.O‘RQ 637-sonli.
2. O‘z.Res.2019yil 16-dekabrda||Maktabgacha ta‘lim -tarbiya|| 595-sonli O‘RQ
3. O‘z. Res. Vazirlar Mahkamasining —Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 391-sonli 2019-yil 13-may qarori.
4. Nodavlat hamda Davlat xususiy-sheriklik asosida NMTTtashkil etish 944-sonli qaror 23.11.2018.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi. 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli qarori.
6. O‘z.Res. Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrdagi Oliy majlis Murojaatnomasi.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАСАЛАРИДА УСЛУБИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Жумаева Мухлиса Анвар қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Бугунги кунда услубий ишлар яхлит тизим сифатида эътироф этилмоқда. Услубий ишлар тизими педагогикада мураккаб объект ҳисобланади. Демак, уни бошқариш тизимини, бошқача айтганда бошқариш моделини ишлаб чиқиш долзарб педагогик вазифалардан бири, тўғрироғи, объектив заруриятдир.

Профессионал таълим тизимида услубий ишлар тизимини бошқариш дейилганда техникум, коллежлардаги ўқув меъёрий ҳужжатлардан то ўқув- тарбия жараёнининг турли педагогик янгиликларни, ўқитиш шакли ва усуллари яратиш, қабул қилиш, баҳолаш, ўзлаштириш ва амалда тадбиқ этиш жараёнини бошқариш тушунилади. Бунда педагогик янгиликлар бир бутунликда қаралади.

Ўзбекистонда касб таълими ислоҳати бевосита ёш авлодни вояга етказиш, тарбиялаш, комил инсон қилиб шакллантиришдан иборат бўлиб, бу борада биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг қуйидаги фикрларини таъкидлаш ўринлидир: —Айниқса ўсиб келаётган янги авлод тақдирига ҳеч ким бефарқ қарай олмайди. Бунда олий ўқув юртларининг аҳамияти каттадир. Ёшларни қай усулда ўқитиш, уларни тарбиялаш, мустақил мамлакатнинг етук мутахассислари бўлишига қайғуриш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Бунда олий ва ўрта махсус таълим тизими савиясини жаҳон андозалари даражасига етказиш, халқ хўжалигида мутахассисларга бўлган талаб ва эҳтиёжларни илмий таҳлил асосида аниқлаш, хорижий мамлакатлар тажрибасидан оқилона фойдаланиш шу куннинг долзарб вазифаларидандир.

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган туб ислохотлар жамиятда ўзига хос ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ривожланиш йўлининг танлаб олиниши, шунингдек,

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ғояси ва талаблари асосида жаҳон таълим стандартларига мувофиқ келувчи узлуксиз таълим тизимини шакллантириш учун қулай шарт-шароитлар яратди. Таълим соҳасида олиб борилаётган аниқ мақсадга йўналтирилган давлат сиёсати ижтимоий жамият тараққиётини таъминловчи устивор йўналишлардан бири сифатида эътироф этилди.

Ҳукуматимиз томонидан кейинги йилларда Профессионал таълим соҳаларини ривожлантиришга оид қатор ҳужжатлар қабул қилинди. Мазкур ҳужжатларда узлуксиз таълим тизимини такомиллаштириш, юксак касбий, маънавий ва ахлоқий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

талабларга жавоб берувчи, юқори малакали педагог кадрлар тайёрлаш, уларни қабул қилинган ҳужжатлардан тўғри фойдаланган ҳолда ўқув-услубий ишларни ривожлантириш ва таълим тизимини бошқариш кўзда тутилган.

Ватанимиз тадқиқотчилари фикрига кўра, услубий ишлар-таълим ривожланишининг муҳим элементи. У таълим соҳасида турли янгилик ва ташаббусларнинг пайдо бўлиши, тўпланиши ва ўзгариши тенденцияларида ифодаланади. Бунинг натижасида эса, таълимда, унинг мазмуни ва сифатида у ёки бу даражада муҳим ўзгаришлар содир бўлади.

Ташаббуслар педагогик фаолиятнинг янада истиқболли шакллари ва воситаларини излашда, яъни услуб ва усулларни амалда синаб кўриш жараёнида, умуман, таълим соҳасидаги табиий тадрижий такомил жараёнида юзага келади. Ташаббуслар педагогик тажрибалар алмашиш ва уларни кенг ёйиш жараёнида, педагогларнинг ижтимоий ҳаракати ҳамда оммавий ташаббусларни шакллантиришда янада мустаҳкамланади. Натижада янги ижтимоий-педагогик, психологик, проектив ва ижтимоий-маданий ғояларни илгари сурувчи ташаббускор ва новатор педагоглар гуруҳи шаклланади. Бу ғоялар эса, реал ва идеал таълим муҳитининг маъно-моҳияти ҳамда қадриятларини ифодалайди.

Услубий ишлар - бу муҳим аҳамиятга эга бўлган ва тизимли янгиликлардан иборат бўлиб, улар турли ташаббус ва янгиланиш асосида юзага келади ҳамда таълимнинг тадрижий равишда такомил топиши учун истиқболли ҳисобланади, шунингдек, таълим муҳитининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Қайд этиб ўтиш лозимки, «услубий иш» сўзи грекча «methodike» сўзидан келиб чиққан бўлиб бирор ишни мақсадга мувофиқ ҳолда ўтказиш усуллари йиғиндисини, кенг маънода эса, услубий иш мавжуд билимлардан фойдаланишнинг янги усулини билдиради.

Коллеждаги услубий ишлар таълимдаги янгиликлар билан узвий боғлиқ. Услубий иш тушунчасини инновация билан боғлиқ ҳолда қарамоқ керак. Чунки янгилик бор жойда услубий иш тизим ҳам, уни бошқариш усули ҳам ўзгаради.

Аниқлик киритиш учун биз ушбу тушунчани икки ташкил этувчига ажратдик: «янгилик» ва «ундан фойдаланиш жараёни». Шу боис, услубий иш дейилганда, техника, технология, меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш соҳасига фан ютуқлари ва илғор тажрибалардан фойдаланишга асосланилган янгиликларни киритиш, шунингдек, бу янгиликлардан турли соҳалар ва ҳар хил фаолият йўналишларида фойдаланиш тушунилади. Таълимдаги услубий иш - таълим ва тарбия мақсади, мазмуни, услуб ва шаклларидаги янгиликлар, ўқитувчилар, ишлаб чиқариш таълими усталари, ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этишдаги янгиликлар, фикрлаш тарзидаги ўзгаришлар.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Услубий ишлар дейилганда, педагогик янгиликларни амалга татбиқ этиш бўйича амалга ошириладиган фаолият, яъни ўқитувчини педагогик янгиликларни яратиш, ўзлаштириш ва улардан ўқувчиларни ўқитиш ва тарбиялаш амалиётида фойдаланиш фаолиятига жалб этиш, таълим муассасасида маълум «услубий» муҳитни яратиш тушинилади.

Шундай қилиб, педагогик инновацион фаолият ўқитиш тизимини бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтказишга олиб келувчи янгиликни тарқатиш жараёнидан иборат. Янгилик ўзгаришлар учун восита яратади, педагогик фаолият эса педагогик амалиёт ўзгаришида уни қайта ўзгартиради. Аввал таъкидлаб ўтилганидек, бутунлай янги ва илгари номаълум бўлган таълимий ғоялар, шунингдек, республиканинг тез ўзгарувчи ижтимоий-маданий вазиятида алоҳида долзарблик кашф этган ғоя ва амаллар янгилик сифатида намоён бўлади. Янги шарт-шароитлар эса, уларнинг муваффақият билан қўлланилишига имкон яратади.

Бу педагогик таълим олдига янги мақсад ва вазифалар қўйди, ҳамда кадрлар тайёрлаш тизимини сифат жиҳатидан ўзгартиришни талаб этди. Ҳозирги замон таълимининг асосий мақсади касбни мустақил танлай оладиган, жамиятда, маданият соҳасида ўз тақдирини эркин белгилайдиган, ўз-ўзини камол топтириш ва ривожлантиришга қодир бўлган шахсларни тарбиялаб вояга етказишдир.

Ҳаётнинг барча жабҳаларида, ижтимоий соҳаларда, маданий-маиший соҳаларда, қишлоқ хўжалик йўналишларида фаолият кўрсатаётган, бошқариш тармоқларида хизмат қилаётган шахсларнинг онгли, фаол, ижодкор, янги техника ва технологиялар сирларини яхши ўзлаштирган, фазилатли, касбий сифатларни ўзида мужассамлаштирган бир сўз билан айтганда маданиятли бўлишни замоннинг ўзи тақозо этмоқда.

Услубий ишлар таълимнинг энг самарали шакл, восита, услуб, усулларини излаш, янги ғояларни яратиш натижасида юзага келади. Шунинг учун услубий иш таълим эволюциясининг муҳим элементи ҳисобланади, унинг маданий муҳитини кенгайтиради. Инновацион фаолият янги элементларни жорий этишни назарда tutади. Унда ғоялар,

мақсадлар, қадриятлар, предметлар ва бошқалар, албатта, акс этиши лозим.

Таълим жараёнида услубий ишларни муваффақият билан татбиқ этиш учун унинг мазмуни фалсафий, психологик-педагогик ва мантиқий услублардан, шунингдек, у ёки бу экспериментларда қўлланилган ўзига хос услублар ва аниқ услубийалардан фойдаланган ҳолда таҳлил этилиши керак. Турли фанлар услубологик билимларининг ўзаро таъсири педагогикадаги инновацион ёндашувларнинг асоси ҳисобланади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Шундай қилиб, инновацион фаолият ўқув-тарбия жараёнини тизимли ислох қилишдан иборат. Услубий ишларнинг самарадорлиги тўғрисида уларнинг ўзлаштирилиши натижаларига қараб фикр юритиш мумкин. Бунда натижалар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин: янги педагогик восита, услуб, ўқитиш технологияси, шахсий тажриба, янгича фикрлаш. Бунда ўқув жараёнини бошқариш ўқув фаолияти орқали амалга оширилади. Бундай фаолиятни касб-хунар коллежларида амалга ошириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг —Таълим тўғрисидаги Қонуни Т.: —Шарқ, 2020.
2. —Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимининг меъёрий ҳужжатлари тўплами. Т.: —Янги аср авлоди, 2010.
3. М.О. Каримова, Х.Н. Ибрагимов, О.Ё.Эшонқулов —Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўқув-услубий ишларни ташкил этиш ва бошқариш илмий-услубий қўлланма Тошкент-2007 йил.

SIRTQI TA'LIMNING MAZMUNI, SIFATI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Jumayeva Muhlisa Anvar qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqola sirtqi va kunduzgi va masofaviy ta'lim shakllarning samaradorligini solishtirishga bag'ishlangan bo'lib, o'qitishning turli shakllarining xususiyatlari ko'rib chiqilgan va uzluksiz ta'lim tizimidagi sirtqi ta'limda o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalari hamda qobiliyatlarni rivojlantirish zarurati sirtqi ta'limni samarali amalga oshirish uchun asos sifatida keltirilgan.

Kalit so'zlar: sirtqi, kunduzgi, masofaviy ta'lim, uzluksiz ta'lim, samaradorlik, bilimlarni nazorat qilish

Аннотация: Статья посвящена сравнению эффективности дистанционной и очной и дистанционной форм обучения, рассмотрены особенности различных форм обучения и самообразования при дистанционном обучении в системе непрерывного образования.

«Необходимость развития навыков и умений приводится в качестве основы для эффективного внедрения дистанционного обучения.

Ключевые слова: заочная, очная, дистанционное обучение, дополнительное образование, эффективность, контроль знаний.

Abstract: The article is devoted to the comparison of the effectiveness of distance and full-time and distance forms of education, discusses the characteristics of different

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

forms of teaching and self-education in distance learning in the system of continuing education. The need to develop skills and abilities is cited as the basis for the effective implementation of distance learning.

Keywords: part-time, full-time, distance learning, continuing education, efficiency, knowledge control

Har bir ota-ona, farzandining kelajaggi haqida o`ylab, qaysi ta`lim shaklida o`qitishni xususida turli o`y-fikrlarga duch keladi. Ya`ni, kunduzgimi yoki sirtqi ta`lim afzalroq?

Ta`limning kunduzgi, sirtqi (kechki), sirtqi va masofaviy o`qitish kabi ta`lim shakllari mavjud bo`lib, kunduzgi ta`lim talabaning ta`lim jarayoniga to`liq sodiqligini nazarda tutadi. Darslar odatda haftaning besh-olti kunida o`tkaziladi. Ular nazariy va amaliy turlarga bo`linadi. Ma`ruza deb nomlangan nazariy mashg`ulotlarda talabalar mavzuni tinglaydilar. Keyin material amaliy muammolarni hal qilish, seminarlarda laboratoriya ishlarini bajarish orqali mustahkamlanadi. Kunduzgi mashg`ulotlar etarli miqdordagi amaliy mashg`ulotlarni nazarda tutadi, bu talabaga mavzudagi bilimdagi bo`shliqlarni o`z vaqtida aniqlashga va imtihonlar boshlanishidan oldin ularni yo`q qilishga imkon beradi. Bundan tashqari, talabalar o`qituvchilar bilan doimiy muloqotda bo`lishlariga imkon beradi.

Sirtqi ta`lim shakli talabaga ish va o`qishni birlashtirish imkoniyatini beradi. Ko`pgina universitetlarda darslar ish kunining kechqurunlari va dam olish kunlari o`tkaziladi. Bu darslarga astoydil qatnashish bilan sifatli bilim olishga erishish mumkin. Talabalar yiliga ikki marta bir- birlari bilan uchrashadilar. Bir necha hafta davomida katta miqdordagi materiallarni o`zlashtiradilar, so`ng imtihonlar topshirildi.

Masofaviy shakl internet orqali o`qitishni nazarda tutadi. Barcha topshiriqlar elektron pochta orqali yuboriladi.

Ta`limning turli shakllarining kamchiliklari:

Kunduzgi ta`lim - bu klassik o`quv turi bo`lib, unda talaba butun semestr davomida ma`ruza va seminarlarga metodik ravishda qatnashadi, so`ngra sessiyada imtihonlarini topshiradi.

Kunduzgi o`qishdagi yakuniy baho joriy ballar va imtihon ballari yig`indisidan tuzilishi mumkin yoki faqat imtihonda olingan bahodan iborat bo`lishi mumkin.

Masofaviy ta`lim - davriy. Talaba unga berilgan materiallardan foydalanib o`zini tayyorlaydi, so`ngra bir oy davomida o`qiladigan ma`ruzalar kursiga qatnashadi. Masofaviy o`qitishda eng muhimi, semestr davomida asosan mustaqil ravishda tayyorgarlik ko`rgan, vaqti- vaqti bilan dars mashg`ulotlari olib borgan o`qituvchilar bilan maslahatlashgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sirtqi ta`limda tahsil oladigan talaba uchun semestrning eng yuqori nuqtasi imtihon hisoblanadi.

Sirtqi ta`lim odatda kunduzgi vaqtdan kam davom etadi, chunki u uchun qisqartirilgan dasturlar taqdim etiladi, chunki ko`p sonli sirtqi talabalar shu tarzda ikkinchi ma`lumot olishadi. O`qish muddati kunduzgi bo`limga qaraganda uzoqroq. Bu ham bakalavriat, ham mutaxassislik darajalariga taalluqlidir.

Lekin, xorijiy tillarni o`rganish doimiy amaliyot va malakalarni takomillashtirishni talab qiladiganligi sababli, ba`zi bir mutaxassisliklar, masalan, xorijiy tillar va tarjima nazariyasi yo`nalishlari sirtqi o`qish orqali o`zlashtirilishi mumkin emas deb hisoblanadi, shuning uchun ko`pgina universitetlarda til mutaxassisliklari uchun sirtqi ta`lim mavjud emas.

Kunduzgi va masofaviy o`qitish o`rtasidagi aniq farqlar:

- Kunduzgi ta`lim - bu uzluksiz o`qishni nazarda tutadigan standart ta`lim shakli, sirtqi ta`lim esa davriydir;
- Kunduzgi va sirtqi ta`lim semestr davomida o`quv jarayonini tashkil etishda farq qiladi;
- Masofaviy ta`lim talabalarga parallel ravishda bir nechta faoliyat turlari bilan shug`ullanishga imkon beradi, bu kunduzgi ta`limda juda qiyin;
- Ba`zi mutaxassisliklar, masalan, tibbiyot yoki xorijiy til, deyarli sirtqi shaklida taqdim etilmaydi.

Sirtqi va masofaviy ta`limning ijobiy va salbiy tomonlari:

Agar biror kishi malakali mutaxassis bo`lishga intilsa, kelajakdagi kasbini mukammal tushunishni istasa, u holda masofaviy ta`lim unlarga mos kelmaydi. Darsliklardan deyarli mustaqil o`rganish samarali emas. Bu ayniqsa umumiy o`rta ta`limni tugatganlar uchun albatta.

Sirtqi ta`lim kimlarga mos keladi?

Ko`pincha ishlaydiganlar sirtqi bo`limlarga xujjat topshiradilar. Odatda, ular 25 yoshdan oshgan. Har kimning maqsadi har xil. Keling, bir misol keltiraylik. Siz fabrikada oddiy ishchi sifatida ishlaysiz, faqat o`rta maxsus ma`lumotingiz bor. Professional darajada o`qishni istagi bor edi. Demak, sizga sirtqi ta`limda o`qish ayni muddao. Yoki, yosh onalar, ko`p bolali otalar uchun? Bu sizga bir vaqtning o`zida o`qish, ishlash yoki oilaviy biznesni yuritishda yordam beradigan ta`lim shaklidir. Ba`zilar allaqachon ixtisoslikka ega bo`lib, qo`shimcha ikkinchi oliy ma`lumot mutaxassislik uchun olish uchun sirtqi ta`limni tanlaydilar. Shuning uchun, ular uchun ish va o`qishni birlashtirish foydali bo`ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shunday ekan, kunduzgi ta`lim shaklida o`qiyotgan talabalar turli vaziyatlar tufayli kunduzgi ta`limda o`qish imkoniyat bo`lmasa, unda sirtqi ta`lim haqida o`ylashlari kerak.

Sirtqi ta`limning asosiy ustunligi shundaki, talaba mehnat va o`qishni birlashtira oladi. Ishlayotganlar uchun sirtqi bo`lim ish beruvchiga muhr bilan tasdiqlangan guvohnoma-chaqiriq berishi kerak. Shunda sirtqi ta`lim talabasi sessiya kunlarida ish joyiga kelishga majbur bo`lmaydi. Talaba olingan ko`nikma va bilimlarni amalda qo`llash imkoniyatiga ega bo`ladi.

Masofaviy ta`limning ijobiy tomoni oilaviy sharoiti yoki sog`lig`i bilan bog`liq muammolar tufayli juda ko`p bo`sh vaqtlari bo`lmaganlar uchun qulaydir hamda ishlash uchun imkoniyat bor, shaxsiy vaqtga ham ega bo`ladilar.

Ijobiy va salbiy tomonlariga qaramay, har bir inson o`zi uchun istalgan ta`lim shaklida o`qishni o`zi hal qilishi kerak.

Shunday ekan, sizni qaysi ta`limni shaklni tanlashingiz unchalik muhim bo`lmasada, asosiysi ta`lim olish, o`rganish istagi hech qachon tark etmasin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. —Oliy ta`lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) ta`limni tashkil etish tartibi to`g`risida 2017-yil 21-noyabrdagi 930-son qaror.
2. —Ta`lim to`g`risidagi qonun 23.09.2020 yil
3. Ю. В. Дементьева. Основы работы с электронными образовательными ресурсами [Электронный ресурс]: учебное пособие Саратов:Вузовское образование, 2017. - 80 с.
4. А.С.Карпов.Дистанционные образовательные технологии. Планирование и организация учебного процесса [Электронный ресурс]: учебно-методическое пособие Саратов : [б. и.], 2015. - 67 с.
5. Р.И. Айзман, В.А. Королев Дистанционное обучение - возможность для непрерывного образования // ОБЖ. Основы безопасности жизни. - 2013. № 6. С. 22-24.
6. А.А.Андреев.Дистанционное обучениеи дистанционные образовательные технологии. E-learning and distance learning technologies // Открытое образование. 2013. № 5. С. 40-46.

ТАЪЛИМГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ - ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯ СИФАТИДА: МЕДИАСАВОДХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ

Мурадова Рухшона Мурод қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Мақолада таълимга технологик ёндашувнинг зарурий аҳамияти ҳамда таълимни ривожлантириш, изчиллик, тизимлилик тамойилларини жорий этиш, инновацион технологиялар асосида ўқитишда педагогик фаолиятдаги асосий ўзгаришлар, инновацион технологияларни таълимда қўллаш натижасида педагогик методлар, таълимни ташкил этиш шакллари ва таълим олувчиларнинг таълим жараёнини ташкил этишдаги ролини аниқлаштириш масалалари талқин қилинган.

Калит сўзлар: таълим, жараён, технология, ёндашув, инновация, метод, тизим, тамойил, аниқлаш, ривожлантириш.

Аннотация. В статье обсуждается важность технологического подхода к образованию и развитию образования, внедрение принципов системности, систематизации, основные изменения в педагогической деятельности при обучении на основе инновационных технологий, педагогических методов, форм обучения и роли учащихся в образовательном процессе.

Ключевые слова: образование, процесс, технология, подход, инновация, метод, система, принцип, определение, развитие.

Annotation. The article discusses the importance of a technological approach to education and the development of education, the introduction of principles of consistency, systematization, the main changes in pedagogical activities in teaching based on innovative technologies, pedagogical methods, forms of education and the role of students in the educational process.

Key words: education, process, technology, approach, innovation, method, system, principle, definition, development.

Мавзунинг долзарблиги. Ҳозирги замон таълим тизими асосида технологик инновациялар, замонавий компьютер ва телекоммуникацион технологиялар ётади. Бу технологияларни таълимда қўллаш натижасида педагогик метод ва усулларда, таълим берувчи ва таълим олувчилар меҳнатини ташкил этиш шаклларида, таълимнинг иқтисодий механизмида ва ҳатто ҳозирги замон таълим назарияси ва методологиясида кескин ўзгаришлар юз берди. Бу замонавий таълим менежментининг муҳим ўзига хос хусусиятини белгилаб берди.

Ҳозирги вақтда таълимнинг янги ташкилий тузилмалари, унинг янги тури ва шакллари давлат ва нодавлат таълим муассасаларида пайдо бўлмоқда. Дунёнинг қатор мамлакатларида замонавий нодавлат гуманитар университетлар,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

университетлар консорсумлари, ўқитишнинг янги шакллари институти таълимни бошқаришнинг янги тамойиллари асосида фаолият кўрсатмоқдалар.

Албатта, ноанъанавий турдаги янги таълим муассасаларини аттестация ва акредитациядан ўтказиш муаммосини ҳал этиш муҳим масала саналади. Бу муаммони ҳал этишда —Таълим тўғрисидаги қонун таянилади. Аммо масофавий таълим ва таълим технологияларини амалда қўллашнинг ҳуқуқий асослари ҳали ишлаб чиқилмаган. Бу уларнинг ривожланишига тўсқинлик қилади. Ўзбекистонда таълимнинг ривожланиши кадрлар тайёрлашга давлат буюртмаси, таълим хизматлари ва таълим маҳсулотлари бозорининг шаклланиши ҳамда ривожланиши билан узвий боғлиқ. Бу таълим соҳасидаги менежментнинг ўзига хос жиҳатларини белгилаб беради.

Ҳозирги вақтда таълимда педагогик – технологияларни танлашга технологик масала сифатида эмас, балки таълим соҳасидаги инновацион менежмент муаммоси сифатида қаралмоқда. Бу муаммони муваффақиятли ҳал этиш учун барча кичик тизимлар, яъни таълим тизими элементлари ўртасидаги алоқаларни мувофиқлаштириш зарур.

Асосий қисм. Таълим соҳасида инновациялар яратиш ва уларни кенг миқёсда қўллаш жараёнида замонавий таълим тизими шаклланади. Замонавий таълим тизими бир неча компонентлар бирлигидан иборат:

- замонавий таълим технологиялари – технологик инновациялар;
- таълим соҳасида янги иқтисодий механизмлар – иқтисодий инновациялар;
- ўқитиш, таълим олишнинг замонавий усул ва методлари – педагогик инновациялар;
- таълим соҳасида янги ташкилий тузилмалар ва институционал шакллар – ташкилий инновациялар.

Худди ана шунга мувофиқ равишда шаклланган таълим тизими менежменти қуйидаги масалаларни қамраб олади: таълимни ривожлантириш муаммосини нафақат таълим тизими даражасида, балки умумдавлат сиёсати, шунингдек, халқаро миқёсларда ҳал этиш; таълим менежментининг барча даражаларида тизимлилик тамойилини жорий этиш; таълимни молиялаштириш ва ташкил этишда давлатнинг вазифаси ва ролини замон талаблари асосида белгилаш; таълим маҳсулотлари ва таълим хизматлари бозорини ривожлантириш; турли ижтимоий институтлар, энг биринчи навбатда, корхоналар ва оиланинг таълим тизимидаги ролини қайта кўриб чиқиш; таълим муассасалари ва таълим олувчиларнинг таълим жараёнини ташкил этишдаги ролини аниқлаштириш.

Бугунги кунда ўқитиш жараёнини бошқаришга янгича ёндашувлар ташкилий инновацияларни ўзлаштириш ва уларни қўллашда яққол кўзга ташланади:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

–ўқитувчилар меҳнатини тақсимлаш (курс мазмуни ишлаб чиқувчиларни, тьюторларни, ўқитиш методикаси бўйича мутахассисларни, таълим жараёнининг боришини назорат қилувчи мутахассисларни меҳнати ва вазифасига кўра ажратиш);

–ўқитувчиларни, ахборот технологиялари бўйича мутахассисларни ва ўқув жараёнини ташкил этувчиларни гуруҳларга ажратиш, масофадан ўқитиш курсларини ишлаб чиқиш ҳамда тақдим этиш ишларини амалга оширувчилар командасини ташкил этиш.

Таълимни ташкил этишдаги янгича ёндашувлар қуйидаги ҳолларда намоён бўлади:

–таълим муассасаларида ўқитишни ташкил этиш бўйича янги инновацион технологияларга асосланган мақсадга йўналтирилган сиёсат олиб бориш; таълим муассасаларида таълимнинг янги инновацион технологияларига асосланган тармоқларни ривожлантириш. Таълим муассасаларида амалга оширилаётган масофадан ўқитиш янги инновацион технологияга мисол бўла олади; ташкилий тузилмаларнинг янги турларини, институционал шакллари ривожлантириш ҳозирги замон таълимига хос хусусиятдир. Масофавий таълим ва очик университетлар, университетлар консорциумлари, телеуниверситетлар, виртуал синф ва виртуал университетларнинг ривожланиши таълимни ташкил этишга янгича ёндашувлар натижасидир.

Таълимни бошқаришнинг янги механизми, таълим соҳасида компьютерлар ва телекоммуникацион технологиялардан фойдаланиш, технологик инновацияларни ўзлаштириш қуйидагиларга имкон беради: таълим маҳсулотлари ва хизматлари истеъмолчилари кўпаяди; ўқитишнинг янги шакллари ва ноанъанавий таълимнинг ривожланиши жараёнида таълим маҳсулотлари ва хизматларини таклиф этиш ортади; турли таълим муассасалари ўртасида кадрлар тайёрлаш бўйича рақобат ривожланади; уларнинг истеъмолчилар учун курашиши кучаяди.

Ҳозирги замон таълим технологиялари таъсирида ва бозор муносабатларининг ривожланиши натижасида Ўзбекистонда таълим соҳасида қатор иқтисодий инновациялар шаклланмоқда. Хусусан:

- таълимни молиялаштириш манбаларининг диверсификацияси;
- талабаларнинг ўз-ўзини молиялаштириши;
- корхоналар томонидан таълимни молиялаштиришнинг янги механизми;
- таълим соҳасида меҳнатга ҳақ тўлашнинг янги механизми;
- таълим фаолияти микёсига боғлиқ иқтисодий механизм. Педагогик инновациялар қуйидагиларни тақозо этади:
- ўқитувчилар орасида меҳнатни тақсимлаш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

–ўқув курсларини ишлаб чиқиш ва тақдим этиш бўйича ўқитувчи ва бошқа мутахассисларни гуруҳларга, жамоага бирлаштириш;

–ўқитувчи фаолияти самарадорлиги мониторинги ва педагогик жараёни ташкил этишга тузатиш киритиш.

Технологик инновациялар ўқитувчи фаолияти характерининг ўзгаришига, ўқитувчилар меҳнати диверфикациясига олиб келади. Бу педагогик фаолиятни ихтисослаштиришни талаб этади.

Педагогик инновациялар менежментининг характерли хусусияти таълим жараёнини меҳнатни тақсимлаш асосида ташкил этишда кўринади.

Анъанавий таълимда меҳнатни тақсимлаш тамойилига деярли амал қилинмаган, чунки унда инновацион технологиялар қўлланилмаган. Ўқитувчилар меҳнати нотўғри тақсимланган, кўплаб курслар мазмуни ва мақсади деярли бирига ўхшаш бўлган.

Янги ахборот технологияларининг ривожланиши таълимни жиддий ислоҳ қилишга ва меҳнатни тақсимлаш асосида ўқитиш жараёнини бошқариш йўли билан таълим самарадорлигини оширишга имкон беради. Таълим самарадорлигини оширмасдан туриб, таълим муассасасида таълим олувчиларни сезиларли даражада кўпайтириш мумкин эмас.

Инновацион таълим жараёнида ўқитувчиларнинг асосий ихтисосликлари қуйидагилар ҳисобланади: курсни ишлаб чиқиш бўйича мутахассис, яъни курслар дизайнери; ўқитиш методи бўйича маслаҳатчи ёки янги атама билан ифодаладиган бўлсак, фасилитэйтор; тьютор, яъни ўқув курсини интерфаол тақдим этиш бўйича мутахассис; инвигилатор – таълим натижасини назорат қилиш бўйича мутахассис, тестлар, синовлар, имтиҳонларни ташкил этиш ва ўтказиш учун масъул.

Курс мазмунини ишлаб чиқувчи дизайнер предмет ўқитувчиси, яъни мутахассис бўлиши зарур. Предмет ўқитувчиси замонавий таълим технологияларини мукамал эгаллаши керак, чунки ўқув курси замонавий компьютерлар ва телекоммуникацион технологияларга асосланади. У ўқув материални танлайди, тартибга солади ва шакллантиради. Курс мазмунини ишлаб чиқувчи шахс ўқитиш мақсадига эришиш даражасини ҳам баҳолайди. Бунда предметни айрим таълим олувчининг қандай ўзлаштиргани ва бутун курснинг ўзлаштириши натижаси баҳоланади.

Ўқитувчи фаолияти самарадорлиги мониторинги ва педагогик жараёни ташкил этишга тузатишлар киритиш бўйича таклифлар:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

–таҳлил этиш ва камчиликларни аниқлаш, масофавий таълим курси мазмунини ишлаб чиқувчи ва амалда жорий этувчи жамоаларнинг ҳамкорликда ишлаш борасидаги ўзаро келишуви;

–ўқув курсларини ишлаб чиқувчи ва жорий этувчи ўқитувчилар билан сўровнома ўтказиш;

–ўқув курсларини ишлаб чиқиш жараёнида ишчи гуруҳ йиғилишларини ташкил этиш;

–масофадан ўқитиш курсини ўтаган талабалар фикрларини таҳлил этиш;

–талабалар билан сўровномалар ўтказиш;

–масофадан ўқитадиган бошқа таълим муассаларида педагогик жараёни ташкил этиш тажрибасини таҳлил этиш;

–масофавий таълим бўйича, жумладан, компьютерларни таълимда қўллаш бўйича ташкил этиладиган турли анжуманларда иштирок этиш.

–курсларни ишлаб чиқиш ва ўрганиш бўйича гуруҳлар тўғри ташкил этилган-этилмаганини;

–гуруҳларда қўлланилган меҳнатни тақсимлаш усулининг самара берган-бермаганини;

–самарали ўқитиш учун ўқитувчилар фаолиятини ихтисослаш зарурлиги ёки зарур эмаслигини;

–ўқув жараёнида ўқитувчилар ва бошқа мутахассисларнинг ўрни қандай бўлиши кераклигини.

Инновацион таълим жараёнида педагогик фаолият мазмуни анъанавий таълим жараёнидаги педагогик фаолият мазмуни анъанавий таълим жараёнидаги педагогик фаолият мазмунидан бир мунча фарқ қилади.

Биринчидан, ўқув курсларини ишлаб чиқишда педагогик фаолият анча мураккаблашади. Чунки унинг технологик асослари жуда тез ривожланмоқда. У ўқитувчидан махсус касбий малакаларни талаб этади, педагогик усулларни ривожлантиришни тақозо қилади. Бундан ташқари, ҳозирги замон ахборот технологияси ишлаб чиқиладиган ўқув материаллари сифатига қўшимча талаблар қўяди. Чунки улар барча таълим олувчилар, хусусан, бошқа педагоглар ва экспертлар учун очик бўлади. Бу ҳол ўқув материалларининг сифати учун назоратни анча кучайтириш лозимлигини кўрсатади.

Иккинчидан, анъанавий таълимда ўқитувчи марказий фигура ҳисобланган. Ҳозирги замон педагогик жараёнининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, янги ахборот технологияларини қўллаш жараёнида таълим олувчи асосий шахс ҳисобланади, яъни таълим олувчи ўзининг ўқув жараёнини фаол белгилайди, таълим муҳитини ривожлантириш йўналишини ўзи танлайди.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ўқитувчининг муҳим вазифаси фаолияти давомида таълим олувчиларни қўллаб-қувватлашдир. Бу уларнинг ўқув материалларини, хилма-хил ва жуда кўп ахборотларни муваффақиятли ўзлаштиришига, юзага келган муаммоларни осон ҳал этишларига ёрдам беради. Бугунги кунда жаҳон таълим ҳамжамиятида ўқитувчининг бу вазифасининг аҳамияти алоҳида таъкидланмоқда. Шу боис педагогика фанига янги —facilitator— фасилитейтор атамаси киритилган. Кимки ўқишни, таълим олишни осонлаштиради, таълим олувчига ёрдам берса, ўшани —facilitator— фасилитейтор деб аташмоқда.

Учинчидан, тақдим этилган ўқув материаллари ўқитувчи ва таълим олувчининг изчил мулоқот ўрнатишини тақозо этади. Бу улар ўртасида фаол ўзаро таъсир бўлиши лозимлигини кўрсатади. Анъанавий таълим беришда синфдаги талабалар билан деярли қайтар алоқа ўрнатилмасди. Бунда ўқитувчининг бутун синф ёки аудитория билан умумлашган қайта алоқаси устуворлик касб этади, унинг алоҳида талабалар билан алоқаси анча кучсиз бўлади. Ҳозирги замон коммуникацион технологиялари бундай ўзаро таъсирни анча фаоллаштиради. Бу ўқитувчидан қўшимча куч-қувват ва масъулият талаб этади.

Шундай қилиб, инновацион технологиялар асосида ўқитишда педагогик фаолиятдаги асосий ўзгаришлар қуйидагиларда кузатилади:

- ўқитишнинг технологик асослари ривожланиши натижасида ўқув курсларини ишлаб чиқиш анча қийинлашади;

- ўқув курсларини ишлаб чиқиш учун махсус малака ва усулларни эгаллаш зарур;

- ўқув материаллари барча фойдаланувчиларга мўлжаллаб тузилгани учун уларнинг сифатига бўлган талаб ортади; ўқув материали сифатини назорат қилиш кучаяди;

- таълим жараёнида таълим олувчининг роли ортади, ўқув марказида ўқитувчи эмас, таълим олувчи бўлади;

- таълим олувчиларни қўллаб-қувватлаш вазифаси кучаяди, индивидуал таълим олишда талабага ёрдам берилади;

- ўқитувчи ҳам замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда ҳар бир таълим олувчи билан қайтар алоқа ўрнатиш имконига эга бўлади.

Хулоса. Таълим жараёнида замонавий компьютер ва телекоммуникацион технологияларни қўллаш натижасида ўқитувчи фаолиятида, ўқитувчининг ўрни ва ролида, асосий вазифаларида муҳим ўзгаришлар юз беради. Бу ўзгаришлар ҳозирги замон таълимига хос хусусиятдир. Замонавий ахборот технологиялари асосида таълимнинг ривожланиши, таълим технологияларининг амалда кенг қўлланилиши

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўқитувчилар ишининг камайишига олиб келмайди, аксинча, уларнинг масъулиятини янада оширади.

Ҳозирги замон технологиялари асосида ўқитиш педагогик жараёнда иштирок этувчи барча мутахассислар фаолияти сифатини назорат қилишни назарда тутди. Бу иш таълим жараёнини бошқариш ва унинг самарадорлигини ошириш мақсадида амалга оширилади. Таълим соҳасидаги инновацион-технологик менежмент нафақат технологик, ташкилий ва иқтисодий инновацияларни бошқаришни, балки педагогик инновациялар менежменти, яъни янги педагогик технологияларни, янги методлар ва усулларни, педагогик фаолият методларини ишлаб чиқиш ва уларни амалда жорий этишни бошқаришни назарда тутди.

Технологик инновацияларни жорий этиш натижасида янгидан-янги педагогик методлар ва услублар, янги таълим муҳити шаклланади, ташкилий тузилмалар ривожланади. Улар ўқитувчи фаолияти характериға ва шу билан бутун педагогик тизим ривожланишиға ўз таъсирини кўрсатади. Бу педагогик жараёни ташкил этиш ва бошқаришда ўзига хос масалаларни келтириб чиқаради. Бу масалаларни ўрганиш эса алоҳида педагогик муаммо ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: —Сано стандарт нашриёти, 2015. – 81-б.
2. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.
3. 22. Педагогика: 1000 та саволға 1000 та жавоб / Мет. қўлл. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – 193 б.
4. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номи ДТПУ, 2013. – 115 б.
5. Савельева М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / Учеб.-мет.пособие. – Ижевск: ФГБОУВПО —Удмуртский университет, 2013. – С. 9.
6. Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социально- экономического цикла / Учеб. мет. пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3
7. Сиротюк Ф.С. Диагностика одарённости / Учеб. пособие. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 1229 с.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ АКТ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Каримова Севинч

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада талабаларни мутахассисликка тайёрлашни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар таълимни рақамлаштириш ва АКТ компетенциясини шакллантиришда таълимнинг рақамли трансформацияси тенденциялари ва масофавий ўқитиш бўйича йўналтирилган.

Олий таълим тизимида бўлажак педагог кадрларни тайёрлашни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларни таълимни рақамлаштириш ва АКТ компетенциясини шакллантириш бўйича белгиланган шарт-шароитларни амалга ошириш нуқтаи назаридан таҳлил қилайлик. Сўнгги пайтларда давлатимиз томонидан бўлажак педагог кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Буларга адабиётларнинг янги авлодини давлат таълим стандартларини таълим жараёнига татбиқ этиш киради [1].

Бўлажак мутахассисларни тайёрлаш ва умуман таълим тизимини модернизация қилиш жараёнларига бошқа тенденциялар қатори фаол ишлаб чиқилган ва қўлланиладиган профессионал стандартлар тобора кўпроқ таъсир кўрсатмоқда. —Улар касбий фаолиятнинг муайян турлари ходимларининг меҳнат функцияларини бажариш натижалари ва сифатига ўлчанадиган талабларни тавсифлайди [2].

Таълимнинг рақамли трансформацияси тенденциялари ўқитувчидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун ахборот-коммуникация технологиялари соҳасида юқори малакага эга бўлишни, АКТ ва замонавий таълим технологияларидан (масофавий) фойдаланиш бўйича етарлича жиддий амалиётга йўналтирилган тайёргарлигини талаб қилади.

Олий техника ўқув юртларида талабаларни анъанавий ўқитиш билан бирга —онлайн таълим ва —аралаштирилган таълимдан фойдаланиш самарадорлиги, олимлар томонидан ўрганилган, турли касбий муаммоларни ҳал қилиш учун талабаларнинг лойиҳа фаолиятини ташкил этиш технологияси жамиятни рақамлаштириш шароитида педагогик ишнинг мазмуни ва моҳияти очиб беради.

Фан техника жадал ривожланаётган ҳозирги даврда талабаларга назарий ва амалий таълим бераётган профессор-ўқитувчиларни АКТ соҳасидаги компетенцияси алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, бўлажак мутахассисга меҳнат бозорида рақобатбардош бўлишга, доимий касбий ўсишга ва замонавий таълим

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эҳтиёжларига мувофиқ профессионал ҳаракатчанликка тайёр бўлишга имкон беради.

Бугунги кунда АКТнинг кенг тарқалиши тезлаштириш, рақамли тафовутни бартараф этиш ҳамда инсон ҳуқуқлари, гендер тенглиги ва имкониятларни кенгайтиришга асосланган инклюзив билимлар жамиятларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш учун катта аҳамиятга эга. Ушбу мақсадларга эришишда бу технологиялардан самарали фойдалана билиш талабаларга бутун умри давомида сифатли таълим, ахборот ва билим олиш ҳамда жамият ҳаётида тўлиқ иштирок этиш имконини берувчи инновацион ечимларни тақдим этиши мумкин.

Интернет тармоғида ҳамда жамият ҳаётида иштирок этиш қобилияти ва ахлоқий кадриятлар билан бир қаторда рақамли технологиялар, фуқаролик жамиятида XXI асрнинг муҳим элементларидан бирига айланмоқда.

Шундай қилиб, АКТ компетенцияси мутахассиснинг касбий компетенциясининг бир қисми бўлиб, умрбод таълимнинг барча босқичларида педагогик фаолиятнинг етакчи компетенцияларидан биридир. Ҳозирги вақтда олий таълим тизими олий таълимнинг давлат таълим стандартларини амалга оширади.

Ушбу стандарт —таълим ташкилоти ўрта бўғин мутахассислари учун кадрлар тайёрлаш дастурини амалга оширишда электрон таълим ва масофавий таълим технологияларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга [3].

Бугунги кунда ахборот технологияларини рақамлаштиришнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Касбий муаммоларни қўйиш ва ҳал қилиш, касбий ва шахсий ривожланиш учун зарур бўлган маълумотларни қидириш, таҳлил қилиш ва баҳолаш.

Касбий фаолиятини яхшилаш учун ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш;

Мақсадларини, мазмунини янгилаш, технологияларни ўзгартириш контекстида касбий фаолиятни амалга ошириш;

Гуруҳда мавзуни ривожлантирувчи муҳитни яратиш амалга оширилади.

Бинобарин, замонавий ишлаб чиқариш муассасаси ўқитувчиси таълимни рақамлаштириш шартларига жавоб берадиган ишлаб чиқариш ташкилотининг таълим майдонининг тавсифланган шартларини тўлиқ амалга ошириш учун АКТ ваколатига эга бўлиши керак.

Адабиётлар:

1. Абдуқодиров А.А, Пардаев А. Ўқув-тарбия жараёнини технологиялаштириш назарияси ва методикаси // —Иқтисодий таълим жараёнида инновациялар: амалиёт ва истиқбол. Респ. илм-амалий анжумани маъруза тезислари тўплами. 2011 й.

2. Азизова М.И., Джамалова Г.С. Ўзбекистонда масофавий таълим тизимининг ривожланиш тенденциялари —Халқаро молия ва ҳисоб|| илмий электрон журнали. № 3, 2018.

3. Аскарлов А.Д. Масофавий ўқитиш таълим шаклининг ривожланиш босқичлари ва моделлари. Замонавий таълим журнали. 2015 й.№10.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА СИРТҚИ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАЗМУНИ, ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ

Мухитдинов Сардор Шухратович

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Жаҳон миқёсида таълим тизимини ислоҳ қилишнинг муҳим омилларидан бири сифатида ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолияти самарадорлигини ошириш, жумладан, миллатлараро маданий, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муносабатларнинг интеграциялашуви, ахборот узатиш ва мулоқотда таълим мазмуни, шакл, метод ва воситалари алоҳида эътибор қаратилмоқда. Илғор таълим муассасалари сиртли таълим машғулотларини самарали педагогик технологиялар, ёндашувлар билан бойитиш билан бирга, соҳа профессор-ўқитувчиларнинг рекрутинг талабларига ахборотлаштириш ва коммуникация шароитида интенсив фаолият юритувчи, юқори компетенцияга эга бўлиш заруратини юзага келтирмоқда.

Халқаро миқёсда ўқитишнинг жадаллаштирилган технологиялари ва техникаси, усуллари ва воситалари, жумладан, анъанавий предметлаштирилган, чуқурлашув ва интенсивлашув, шахсий эмоционал-ҳиссий муносабат йўналишларида олиб борилиб, бўйича ўқитувчининг функционаллиги ва коммуникатив таъсирини ошириш жараёнларига асосий объект сифатида қаралмоқда. Бунда касбий компетенциялар таркибини креатив фикрлаш элементи асосида кенгайтириш, таълим-тарбия жараёнларида мавжуд анъанавий ўқитиш методлари ҳамда умумий маҳорат йўналишларини янгиланган интегративлик орқали акс эттириш ва қўллашнинг аҳамияти долзарб ҳисобланади.

Мамлакатимизда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ўқув-методик таъминотини яхшилаш, мутахассис-кадрлар тайёрлаш соҳасида олиб борилаётган ислохотлар натижасида профессор-ўқитувчиларнинг илғор таълим технологиялари ва ўқитиш усуллари татбиқ этиш бўйича ташаббускорлигини

ошириш, интерфаол методларини жорий этиш имкониятлари кенгаймоқда. Шунингдек, олий таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий-педагогик

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

фаолияти мазмунини илғор хорижий тажрибалар асосида такомиллаштириш зарурати мавжуд. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида —олий таълим муассасаларида таълим сифатини шахс, давлат ва жамиятнинг долзарб истиқболий эҳтиёжларига мувофиқлаштириш каби устувор вазифалар белгиланиб, бу борада чет тилларини ўқитишнинг касбий-педагогик шарт-шароитлари ва амалиётини таҳлил қилиш, сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини ташкил этишнинг дидактик таъминоти, мазмунини такомиллаштириш, шакл, метод, воситаларини қўллаш самарадорлигини ошириш муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ- 4947-сон Фармони, 2018 йил 5 июндаги —Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3775-сон Қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 11 августдаги —Таълим муассасаларида чет тилларини ўқитишнинг сифатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 610-сон қарори ва мазкур фаолиятга доир бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация и муайян даражада хизмат қилади.

Бизнинг фикримизча, инновацион-педагогик фаолият – янги маҳсулот яратишга йўналтирилган илмий, технологик, ташкилий, молиявий, тижорат тадбирлари мажмуасидан иборат бўлиб, улардан мақсад йиғилган билим, малака, кўникма, технология ва ишлаб чиқириш инфратузилмасини мазкур янги маҳсулотни кенг миқёсда ишлаб чиқаришга ишлатиш ва самарадорлигини таъминлашдир.

Таълимдаги инновацион-педагогик фаолиятни такомиллаштириш – рақобатбардош кадрларни тайёрлашга йўналтирилган илмий, технологик, ташкилий, молиявий, тижорат тадбирлари йиғиндиси бўлиб, мақсад тўпланган билим, кўникма, малака, технологияни ижтимоий-иқтисодий капиталга йўналтириш ва таъминлашдан иборатдир.

Демак, касбий-педагогик фаолиятни такомиллаштириш – рақобатбардош мутахассислар тайёрлашга йўналтирилган педагогик жараён натижасини ўзида ифода этиб, олий таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Сиртқи таълим ўқитувчисининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштириш йўналишлари илмий-назарий жиҳатдан асосланган: биринчи йўналиш – Ўзбекистонда мавжуд фанлараро классификация таркибида алоҳида

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эътиборни айнан чет тиллари предметиға қаратиш, уни бевосита мамлакат истиқбол ривожини таъминловчи омил сифатида баҳолаш. Унда соф педагогик омиллар қаторида, ижтимоий инфраструктуралар яратиш, улар ишини жадаллаштириш назарга олинган; иккинчи йўналиш – чет тиллари бўйича мутахассисларни тайёрловчи таълим муассасаларига эътиборни инновацияларга қаратиш орқали таълим сифатини оширишни таъминлаш. Бунинг учун таълим муассасаси учун зарур бўлган барча техник ва ахборот-коммуникацион имкониятларнинг тўлиқ бажарилиши зарур; учинчи йўналиш – узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандартларини замон талаблари асосида такомиллаштириш. тўртинчи йўналиш – олий таълим муассасаси(ОТМ)нинг чет тиллари кабинетларини замонавий ахборот-коммуникация, техник воситалар, зарур анжомлар билан жиҳозлаш йўналиши.

ОТМларда фаолият юритаётган сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини ташкил этишда интеллектуал ва креатив тафаккур, маънавий етуклик, мафкуравий уйғоқлик, мафкуравий соғломлик, фуқаролик сезгирлиги каби ҳислатлар билан биргаликда, ўз фанини чуқур билиш, таълимга кенг жорий қилинаётган ахборот технологияларининг имкониятларидан тўла фойдалана олиш, педагогик техникага эга бўлиш, компетентлик каби сифатлар ҳам муҳим аҳамиятгаэга эканлиги ёритилган.

Агар педагогикадаги касбий-педагогик фаолиятни такомиллаштиришга доир фикрлар умумлаштирилса, унинг мазмуни: (1) педагогик тизим, (2) педагогик жараён ҳамда (3) педагог фаолиятни янги мазмун ва шаклларда ташкил қилиш, бошқариш ва амал қилишда замонавий мутахассисларни етиштириб чиқаришнинг янгича тизими, жараёни ва усул, восита, метод ва йўллари мажмуи педагогик инновацияга тўғри келади.

ОТМда сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштиришда хориж тажрибаларидан фойдаланиш, сиртқи таълимни ўқитишда ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий тарбиялаш, сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини ташкил қилиш модели, шакллари,воситалари ва методлари масалалари ўз ифодасини топган.

Замонавий жамиятлар учун энг олий қадриятлардан бири сифатида эътироф этилган

—инсон капитали|| учун чет тилларини эркин билиш, чет тилларни ўзлаштириш қандай аҳамият касб этиши таҳлил қилинган. Инсон капитали (Human Capital) – инсон ва жамият манфаатларини руёбга чиқариш учун зарур бўлган

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

билим, малака, кўникмалар йиғиндиси саналади. Унинг таркибий талабларига чет тилларини эркин билиш киритилади.

Мамлакатимиз таълим тизимидаги ислохотлар таълим-тарбия жараён-ларини бошқариш механизмларини такомиллаштиришни, яъни таълим сифа-ти ва самарадорлигини таъминлашнинг эски методларидан воз кечиб, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ва замонавий талабларга мос келадиган, мамлакат таълим стратегиясига мос таълим бошқарувини шакллантиришни тақозо қилади.

Шунга кўра, сиртки таълим ўқитувчилари педагогик фаолиятининг шахс шаклланишидаги ўрни ва аҳамияти бекиёс даражада ўсиб бораётганлиги қайд этилган. Таълимдаги замонавий касбий технологиялар таълим самарадорлигини оширувчи восита бўлиб, улар ёрдамида таълим жараёни янги касбий парадигма асосида амал қила бошлайди. Мазкур парадигма янги илмий ва амалий педагогик фаолият тизимини яратиб беради. Унинг асосида эса таълим олувчи атроф муҳитда мусбат ўзгаришлар қилишга, янги моддий ва маънавий бойликларни яратиш учун тайёр ҳолатга келтирилади.

Давлат таълим стандартида таъкидланишига кўра, Ўзбекистон Республикасида таълимнинг барча босқичларида чет тилини ўқитишнинг асосий мақсади ўрганувчиларнинг кўп маданиятли дунёда кундалик, илмий ва касбга оид соҳаларда фаолият олиб бориши учун чет тилида коммуникатив компетенциясини шакллантиришдан иборатдир.

Шунингдек, сиртки таълимни ташкил қилишда миллий хусусиятларга таяниш (Авесто, —Сўғд ёзуви, муҳаддис алломалар, тасаввуф таълимоти, халқ оғзаки ижоди в.б.) хусусиятларини такомиллаштиришда қуйидаги миллий-маънавий омилларнинг аҳамиятли эканлиги аниқланди:

- ижтимоий фаол баркамол шахс тарбиясини бош мақсад қилиб қўйиш, таълим- тарбия жараёнининг илмийлиги, тарихийлиги ва миллийлигига эътибор қаратиш, педагогик жараёни таълим-тарбия субъектларига нисбатан гуманизм, демократизм ва тенглик ғоялари асосида ташкил қилиш;

- миллий ва умуминсоний маънавий қадриятларнинг узвийлигини таъминлаш, талаба-ёшларнинг ижтимоийлашуви ҳамда индивидуаллашуви жараёнларини кенг ривожлантириш;

- таълим-тарбия жараёнини демократик тамойиллар асосида ташкил қилиш, унинг халқчиллиги, эркинлиги, очиқлиги (транспарентлиги), озодлиги, тенглиги тамойиллари асосида ташкил қилишини таъминлаш;

- таълим жараёнида шахс такомилли учун зарур педагогик шарт-шароитлар ва таълим-тарбия муҳитини ташкил қилиш, талаба-ёшларнинг фуқаролик жамияти тараққиётидаги ўрни вазибалари масалаларига уларнинг эътиборини жалб этиш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- миллий ғоя ва мафкурани тарбиясининг узвийлиги ва узлуксизлигига риоя этиш, талаба-ёшларнинг мутахассис сифатида рақобатбардошлик мезонларини эгаллашларига кўмаклашиш, миллий ўзликни англаш, мультикультурализм, маданиятлар ранг-баранглиги тамойилларининг ҳаётий жараёнларда фаол қўлланилишига эришиш кабилар.

Сиртқи таълимни ўқитишда қуйидаги педагогик воситалар самарали эканлиги ҳақидаги хулосага келинди:

- таълим жараёнининг интерфаол дастурий воситалар (видео, аудио, таблолар, флэп-чатлар, мультимедиа) ва IT технологиялари билан таъминланганлиги;

- мавзуга оид махсус оммабоп ва илмий манбаларнинг мавжудлиги ва улардан фойдаланишнинг ҳаммабоп эканлиги;

- миллий қадриятлар ва миллий маданият омилларидан унумли фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги (суҳбатлар, учрашувлар, музей, кино, театр);

- тадбирларни ташкил қилиш ва ўтказишда турли хорижий меҳмонлар, хусусан хорижий давлатлар элчилари, уларнинг намоёндалари билан зоомда учрашувлар ўтказиш имкониятининг мавжудлиги;

- ҳаётий воқеаларни шуҳрат қозонган инсонлар билан бўлган мулоқотлар орқали муҳокама қилиш имкониятининг яратилиши.

Демак, сиртқи таълимни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик тамойилини жорий этадиган энг биринчи шахс бу – ўқитувчидир. Бинобарин, педагогик фаолият нуфузини ошириш, унинг самарадорлигини таъминлашнинг муҳим омилларидан бири бу таълим жараёнида ўқитувчининг педагогик инновацион фаолиятини ташкил этишдир. Замонавий педагогик инновацияларсиз педагогик жараён самарадорлиги оқсайди. Инновацион педагог фаолият таълим тизимидаги амалга оширилиши зарур бўлган —портлаш|| эффектини таъминлаб берувчи бош омиллардан биридир. Бугунги кунда барча педагоглар инновацион педагогик фаолиятни педагогик амалиётга татбиқ эта олишлари шарт. Айниқса, олий таълим тизимида, хусусан, сиртқи таълим бўйича фаолият олиб бораётган педагог кадрларнинг инновацион фаолиятларига бўлган талаб жуда кучли эканлиги аён. Шунга кўра, замонавий ўқитувчи педагогик илмий- ишларини кенгайтириши, таълим жараёнида интеллектуал мулкни асраши ва янада ривожлантириши, янги ва илғор педагогик ишланмаларни амалиётга жорий қилиши, инновацион лойиҳалар кўламини кенгайтириши талаб этилади. Бунда олий таълим тизимидасиртқи таълимни ўқитиш, мазкур жараёнга инновацион шакл, восита ва усулларни жорий этиш, бунинг учун махсус тайёргарлиги мавжуд бўлган педагог кадрларни етиштириш муҳим ҳисобланади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Бинобарин, бугунги кунда сиртқи таълимга давлат томонидан қўйилаётган талаб ўсиб келаётган авлодни бирор бир чет мамлакат тилида эркин сўзлашишга ўргатиш, бунинг негизида келгуси кадрларнинг жаҳон цивилизацияси ютуқлари ҳамда дунё ахборот ресурсларидан кенг қўламда фойдаланишлари, халқаро ҳамкорлик ва мулоқотни ривожлантиришлари учун шарт-шароит ва имкониятларни яратиб беришдан иборатдир.

ХУЛОСА

1. Жаҳон ҳамжамиятида рақобатбардош кадрларга бўлган замонавий талаб кундан кун ортиб бораётир. Мамлакат иқтисодиётининг модернизация қилиниши шароитида рақобатбардош, тегишли квалиметрик ва квалификацион хусусиятлар эгаси бўлган кадрларга ижтимоий талаб кескин ўсмоқда. Бинобарин, кадрларни шакллантириш таълим жараёнини касбий тарзда ташкил қила олган ўқитувчилари фаолияти, шахси, идроки, ўз меҳнатига муносабати, яъни шахсий ва компетенцион хусусиятларига боғлиқдир. Шунга кўра, ўқитувчиларининг касбий педагогик фаолиятини ташкил қилиш долзарб педагогик муаммолардан биридир.

2. Сиртқи таълимга ахборот-коммуникация технологиялари, муаллифлик методлари, интерфаол методлар, янги педагогик технологияларни кенг қўллаш, шунингдек ўқув жараёнини ташкил қилишда ўқитувчи фаолиятини турли интерактив воситалар, шу жумладан интерактив доска, интерактив аудиовизуал воситалар, электрон дарсликлар ҳамда бошқа турдаги илғор тамойиллар билан бойитиш предметнинг таълим мазмунини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

3. Олий таълим тизимидаги сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштиришда амалиёти бўйича ўз малакаларини ошириб бориш, билим, кўникма ва малакаларини доимий ва мунтазам янгилаб бориш; сиртқи таълимга миллий маънавий ва ахлоқий қадриятларнинг мутаносиб ва етарли хажмда ўқув дастурларидан ўрин олишини таъминлаш, таълим мазмунининг халқаро талабларга монанд бўлиши, миллий ва умумбашарий қадриятлар уйғунлиги асосида ташкил қилинишини таъминлаш; ўқитиш жараёнида эркин мулоқот қилиш талабларини бажариш, ўқувчининг визуал, эшитиш, сўзлашиш, фикр алмашиш каби лаёқат ва малакаларининг тенг равишда шакллантирилиши зарурлигини инобатга олиш ва бунинг учун зарур бўлган шарт-шароитлар яратиш; ўқитиш жараёнида гуманизация талабларига риоя этиш, таълимнинг узвийлиги, узлуксизлиги, босқичма-босқичлилиги, демократлашуви ва халқчиллигини таъминлаш; таълим жараёнини ташкил қилиш ва бошқаришда педагогик мотивация, реализация ва рефлексия талабларига тўлиқ риоя этиш.

ТАВСИЯЛАР:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Ўқитувчилари ўз фаолиятида касбий фаолиятдаги ўзгариш ва янгиликларни амалга оширишлари учун таълим жараёни муаммоларини ўзида акс эттирган, назарий англаган ва баҳоланган таълимий ахборотларга эга бўлишлари махсус методикалар яратилишига жуда катта эҳтиёж мавжуд. Ўқитиш муаммолари, методикаси ва тарихи бўйича мувофиқлаштирувчи илмий нашр маркази пайдо бўлса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

2. Олий таълимда сиртқи таълим ўқитувчиларининг касбий педагогик фаолиятини такомиллаштиришда виртуал лабораторияларини ташкил этиш, бунда таълим муассасасининг сайтида кейсга илова сифатида қуйидагиларни киритиш мақсадга мувофиқ: турли хил қўшимча материаллар, маълумот-ахборот воситалари, шунингдек, бошқа сайтларга мурожаатлар; автоматик бошқарувни назарда тутувчи назарий ишлар, тестлар; маълум бир масала ёки муаммони жамоа равишда муҳокама қилиш учун теле-конференция, Web-саҳифаси, форумлар. Мазкур ишларни мутасадди ўқув юртлари қошида мунтазам равишда йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ.

3. Олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштиришда қисқа ва ўрта муддатли ўқув семинарлари ва тренингларни тизимли ташкил этиш, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курслари дастурининг вариативлигини таъминлашга эришиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги —Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида»ги ПФ- 4947-сон Фармони. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

2. Азизова Г.Г. Олий таълим ўқитувчиларининг инновацион педагогик фаолиятини ташкил қилиш // Замонавий ўқитувчи касбий компетенциясининг педагогик-психологик асослари мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси. ТошВХТХҚТМОИ, 2015. –Б 62-65

3. Азизова Г.Г. Ўқитувчиларнинг инновацион педагогик фаолиятини сиртқи таълим ўқитувчилари мисолида ташкил қилишнинг яхлит педагогик модели // —Таълим жараёнида ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланишнинг долзарб муаммолари». Республика илмий-амалий конференцияси. ЖизВХТХҚТМОИ, 2015. –Б 283- 286.

SIRTQI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Muxitdinov Sardor Shuxratovich

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya – maqolada rivojlanib borayotgan s i r t q i t a ‘ l i m s i f a t i n i o s h i r i s h i s t i q b o l l a r i yangi silohotlar, olib borilgan yangiliklar haqida ma‘lumotlar keltirilgan bo‘lib, yangi innovatsion loyihalar haqida fikr yuritilgan. Shu bilan birga amalga oshirilgan islohotlar va kelajakdagi yangilanishlar haqida ham g‘oyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: yangi silohotlar, innovatsion loyihalar, mintaqaviy iqtisodiy tashkilotlar, ta‘lim sifati, Maktabgacha ta'lim vazirligi.

Kirish. Yangi professional ta‘lim muassasalarida ta‘lim mazmuni, soni va sifati, ta‘lim dasturlari, texnologiyalarining isloh qilinishi oqibatida bir qancha o‘zgarishlar amalga oshiriladi. Ushbu vazifalarning amalga oshirilishi esa iqtisodiyotni taraqqiy ettirish, kambag‘allikni qisqartirish, yoshlar va xotin-qizlarning hayotda munosib o‘rin topishi, natijada xalqimiz turmush farovonligini oshirish masalalarining ijobiy hal etilishini ta‘minlaydi.

Harakatlar strategiyasida mehnat bozori mutanosibligini va infratuzilmasi rivojlanishini ta‘minlash, mehnatga layoqatli aholining mehnat va tadbirkorlik faolligini to‘liq amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish, ishchi kuchi sifatini yaxshilash, ishga muhtoj shaxslarni kasbga tayyorlash tizimini kengaytirish vazifalari belgilangan.

Shu asosda respublikamizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar fonida O‘zbekiston iqtisodiyotida sezilarli yuksalish kuzatildi, ko‘lam va sifat jihatdan jiddiy tarkibiy o‘zgarishlar yuz berdi.

Iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga zamonaviy innovatsion texnologiyalar jadallik bilan kirib kelmoqda. Sanoatda, qishloq xo‘jaligida, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida yuqori qiymat, yuqori hosildorlik, unumdorlik va tejamkorlikni ta‘minlovchi intensiv texnologiyalar, ishlab chiqarish sohasida juda keng ko‘lamdagi zamonaviy innovatsiyalar joriy etilmoqda. Mazkur jarayonlarga milliardlab AQSh dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda va minglab yangi texnologik ish o‘rinlari yaratilmoqda.

Umuman, bu davr ta‘lim oldiga ham o‘ziga xos talablar qo‘ymoqda.

Birinchi navbatda, ta‘limni to‘liq raqamlashtirish kerak. Bunda dars ishlanmalari, onlayn taqdimotlar, animatsion darslar, videoinstruktorlar kabi raqamli kontentlar yaratilishi lozim.

Ikkinchidan, bu kontentlarni joylashtirish va barchaga qulay bo‘lgan elektron platformalar yaratilishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Uchinchidan, o'qituvchilarda raqamli kontent bilan ishlash, uni boyitish, o'quv dasturlariga moslashtirish, o'quvchilarga yetkazish, ular bilan teskari aloqa o'rnatish kabi yangi kompetensiyalarni shakllantirishni talab qiladi.

Ushbu vazifalarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi esa iqtisodiyotni taraqqiy ettirish, kambag'allikni qisqartirish, yoshlar va xotin-qizlarning hayotda munosib o'rin topishi,

pirovard natijada xalqimiz turmush farovonligini oshirish masalalarining ijobiy hal etilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o'zining Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatimizning xalqaro va mintaqaviy iqtisodiy tashkilotlardagi ishtirokini kuchaytirishning ahamiyati xususida alohida to'xtalib o'tdilar.

Jumladan, mamlakatimiz iqtisodiyotining jahon ishlab chiqarish tizimiga, dunyo bozori talablariga va iqtisodiy integratsiya jarayonlariga hamohang bo'lishi mahsulotlar sifatini oshirishi, tannarxini pasaytirishi, ishlab chiqaruvchilarni yangi texnologiyalarni joriy etishga majbur qilishi va bozor islohotlarini jadal rivojlantirishga xizmat qilishi alohida ta'kidlandi.

Sifatli ta'limda – sog'lom muhit: Konsepsiyada korrupsiyaga qarshi kurashish va shaffoflikni ta'minlashning ta'sirchan mexanizmlarini joriy etish bo'yicha alohida e'tibor qaratilgan: oliy ta'lim sohasida —korrupsiyasiz soha; professor-o'qituvchilar bilan talabalar o'rtasidagi byurokratik omillarni bartaraf etish; malaka oshirish, ilmiy-tadqiqot ishlarini tayyorlash va amaliyotga tatbiq etish, nazorat-monitoring, xodimlarni ishga qabul qilish va lavozimga tayinlash, oliy ta'lim muassasalari faoliyatini o'rganish va tizimdagi boshqa jarayonlarda shaffoflikni ta'minlash; professor-o'qituvchilarning o'quv yuklamalarini optimallashtirish, kasbiy faoliyatga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish asosida oliy ta'lim tizimi xodimlarining mehnat unumdorligini oshirishdek mexanizmlar belgilab berilgan.

II. Adabiyotlar tahlili

Mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar zahirida Vatanimizni yanada taraqqiy ettirish, yoshlarni har jihatdan barkamol shaxs etib voyaga yetkazish, sohalar uchun yuqori bilimga ega mutaxassislarni tayyorlashdek maqsadlar mujassamdirlar.

"Bilimlar iqtisodiyoti" atamasi iqtisodiy lug'atda o'n yil oldin paydo bo'lishi tasodif emas. Bu zamonaviy ishchilarning yuqori malakali iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim ahamiyatidan dalolat beradi, bunga yuqori sifatli ta'limsiz erishib bo'lmaydi. Zamonaviy dunyoda ta'lim sifati iqtisodiyotning raqobatbardoshligining eng muhim omillaridan biriga aylangan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Islahotlarning yangi bosqichi boshlanishidan oldin O'zbekistonda maktabgacha ta'limga katta e'tibor berilmadi. Vaziyat 2017 yilda Maktabgacha ta'lim vazirligi tuzilganda o'zgardi. Agar ilgari bolalarni ta'limning ushbu shakli bilan qamrab olish darajasi atigi 27%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2019 yil oxiriga kelib u 44,5%gacha ko'tarilgan edi. Bu davrda davlat maktabgacha ta'lim muassasalari soni 1,5 barobarga (4940 dan 7500 gacha), xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari

- 3 barobarga (269 dan 783 gacha) ko'paydi. Agar 2017 yilda maktabgacha ta'lim tizimida 51 ming o'qituvchi ishlagan bo'lsa, 2019 yil oxiriga kelib - 80 mingdan ortiq.

III. Tahlil

Maktabgacha ta'lim uchun kadrlar tayyorlashga katta e'tibor berildi. Mutaxassislarni yaxshiroq tayyorlash maqsadida 97 ta pedagogika kolleji to'liq MDH yurisdiksiyasiga o'tdi. Barcha pedagogika universitetlarida maktabgacha ta'lim uchun kvotalar oshirildi. MDHda Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlari va mutaxassislarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti ochildi.

Bolalar bog'chalarida sog'lom va xavfsiz ovqatlanishni tashkil etish maqsadida maktabgacha ta'lim muassasalari uchun oziq -ovqat mahsulotlarini to'g'ridan -to'g'ri ishlab chiqarish korxonalaridan sotib olish uchun shart -sharoitlar yaratildi, umumiy ovqatlanishdan foydalanib, tajriba tarzida ovqatlanish yo'lga qo'yildi.

Maktab ta'limining ixtisoslashuvi

O'zbekistonda yaxshi rivojlangan maktab infratuzilmasi yaratildi, bu bolalarni umumiy boshlang'ich va o'rta ta'lim bilan to'liq qamrab olish imkonini berdi. Umumiy boshlang'ich va o'rta ta'limga umumiy qabul darajasi 99%bo'lib qoldi.

Ta'limni markazsizlashtirish

Maktablarda o'rta ta'limni isloh qilish jarayonida 10-11-sinflarda ta'lim qayta tiklandi. Umumta'lim maktablarida oliy ma'lumotli o'qituvchilarning ulushi 80%dan oshdi, buni ta'lim sifatining ko'rsatkichi deb hisoblash mumkin. Ta'lim islohoti umumta'lim maktablari o'qituvchilarining oylik maoshlari oshishi bilan birga olib borildi, ular uch bosqichda oshirildi va natijada o'rtacha 50%ga oshdi. Islahotlar jarayonida 4 ta akademik litsey ham tugatildi, ularning o'quv va moddiy bazasi zamonaviy talablarga javob bermadi. Universitetlardan uzoqda joylashgan va bitiruvchilarning oliy o'quv yurtlariga qabul darajasi past bo'lgan 54 litsey asta -sekin kasb - hunar kollejlariga aylantirildi.

Shu bilan birga, ilmiy -texnik ta'limning yangi innovatsion texnologiyalari dunyoda tobora ko'proq joriy etilmoqda. O'zbekistonda bunday ta'lim texnologiyalariga o'tish uchun old shartlar va sharoitlar yaratilmoqda, bu O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida aks ettirilgan. Bu yo'nalishda to'rtinchi sinfni bitirgan iqtidorli bolalar test natijalariga ko'ra tanlanadigan prezident

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

maktablari tizimini yaratish katta ahamiyatga ega. Prezident maktablari allaqachon Toshkent

Namangan, Nukus va Xivada ishlayapti, bu yil Buxoro, Jizzax, Samarqand va Farg'onada maktablar ochilmoqda, 2021 yilda Andijon, Navoiy, Surxondaryo, Sirdaryo va Toshkent viloyatlarida ochiladi.

IV. Muhokama

AKT, aniq fanlarni, shuningdek, aerokosmik va astronomiyani chuqur o'rganadigan ixtisoslashtirilgan o'quv muassasalari yaratilmoqda. Shunday qilib, Prezident farmonlari bilan Toshkentda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Astronomiya instituti qoshida al- Xorazmiy nomidagi maktab va Mirzo Ulug'bek nomidagi maktab-internat tashkil etildi. Maxsus ixtisoslashtirilgan maktablar ham bor. 2015 yilda Toshkentda Robokidz Education boshlang'ich xususiy robototexnika maktabi tashkil etildi, u yerda robototexnika, boshlang'ich dasturlash va "narsalar Interneti" kurslari o'qitiladi. Va 2017 yilda Artel global xususiy maktabi ochildi, u matematika, fizika, kimyo fanlarini chuqur o'rganishga qaratilgan. Bu yerda robototexnika, 3D modellashtirish va dasturlash ham o'rgatiladi.

Uzluksiz kasbiy ta'lim

Kasb -hunar ta'limida islohotlar Prezidentning 2019 yil 6 -sentabrda qabul qilingan "Kasb - hunar ta'limi tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora -tadbirlar to'g'risida" gi qarori asosida amalga oshirilmoqda. Ushbu farmonga muvofiq uzluksiz kasbiy ta'limning yangi tizimi joriy etilmoqda: boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus kasb -hunar ta'limi. Kattalar va ishsiz fuqarolar uchun kasb -hunar ta'limi markazlari tashkil etilmoqda.

Kasb -hunar maktablari 9 -sinf bitiruvchilariga kasb -hunar ta'limi beradi. Bu yerda mashg'ulot vaqtining ko'p qismi amaliy mashg'ulotlarga bag'ishlangan. Trening oilaviy tadbirkorlik, qurilish, xizmat ko'rsatish, chorvachilik, parrandachilik, asalarichilik, baliqchilik va h.k.

Ta'lim sifatini isloh qilish, jahon standartlariga e'tibor qaratish

Kollejlar kamida ikki yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi o'qish shaklida kamida umumiy o'rta ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlashni ta'minlaydi. Kollej bitiruvchilari uchun katta potentsial ish beruvchilar bitiruvchilarning bandligini kafolatlaydigan ishchilarning hozirgi va kelajakdagi ehtiyojidan kelib chiqqan holda buyurtmalar portfelini yaratadilar.

Ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli tamomlagan texnik maktab bitiruvchilariga bakalavriat ta'limining tegishli yo'nalishlarining 2 -kursidan boshlab oliy o'quv yurtlarida kirish imtihonsiz individual suhbat asosida o'qishni davom ettirish huquqi beriladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shunday qilib, mashg'ulotlarni davom ettirish va kasbiy bilim va ko'nikmalarini oshirish imkoniyati mavjud.

Oliy ta'lim sifat standartlari

2017 yil 20 aprelda Prezident Farmoni bilan oliy ta'lim darajasini tubdan yaxshilash va sifat jihatdan yaxshilash chora-tadbirlarini o'z ichiga olgan 2017-2021 yillarga mo'ljallangan oliy ta'lim tizimini har tomonlama rivojlantirish dasturi tasdiqlandi.

Oliy o'quv yurtlariga qabul qilish tartibi o'zgartirildi, imtihonlar 1-15 avgust kunlari o'tkazila boshladi va ularning natijalari ertasi kuni e'lon qila boshladi. Oliy o'quv yurtlariga ijodiy yo'nalishlar bo'yicha test sinovlari bekor qilindi. 2017 yil sentyabr oyidan boshlab professor - o'qituvchilar uchun o'quv yuklamasi tadqiqot ishlarini olib borish foydasiga kamaydi. Ta'limning sirtqi shakli tiklandi. Universitet professor - o'qituvchilarining maoshi ikki barobar oshdi.

Universitetlarning mustaqilligi oshdi. 2018/2019 o'quv yilidan boshlab yetakchi oliy o'quv yurtlari kadrlar iste'molchilarining talabini inobatga olgan holda ta'limning tegishli yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha mustaqil ravishda o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqadi. Universitetlarga talabalarni qo'shimcha kontrakt stavkalari bo'yicha qo'shimcha qabul qilishga ruxsat beriladi. Ta'lim sohasini isloh qilish doirasida o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari qayta ko'rib chiqildi va xalqaro standartlarga moslashtirildi, PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro tizimlar bilan hamkorlikda talabalarni baholash milliy tizimi modernizatsiya qilindi. 2020 yilda O'zbekiston oliy ta'lim sifatini ta'minlash bo'yicha Evropa assotsiatsiyasiga kuzatuvchi sifatida qo'shildi.

Prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Farmoni 2023 yilda oliy ta'lim muassasalarining 16 foizi, 2025 yilda 57 foizi va 85 foizi. 2030 yilda %. Shu bilan birga, bu tizimga o'tish allaqachon boshlangan.

Koronavirus ta'siri

Koronavirus infeksiyasi va tegishli karantin cheklovlari ta'lim sohasiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bir tomondan, karantin cheklovlari ta'lim jarayonlarining uzluksizligini buzilishiga olib keldi, boshqa tomondan, ular masofadan o'qitishning rivojlanishini tezlashtiruvchi katalizatorga aylandi.

Pandemiya paytida imtihonlar haqida

O'zbekistonda koronavirus infeksiyasining birinchi holati 15 martda aniqlangan va 16 martdan boshlab Respublika maxsus komissiyasi qarori bilan maktabgacha, o'rta va oliy ta'lim muassasalari uch

haftalik karantinga yopilgan. Mamlakatimizning boshqa viloyatlaridan Toshkentda tahsil olgan 80 mingga yaqin talabalarga uylariga qaytish uchun transport xizmatlarida 50% chegirmalar berildi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Uyda 8,4 millionga yaqin o'quvchi karantinda edi, ularning 6 millionga yaqini umumiy ta'lim maktablari o'quvchilari edi. Uzlüksiz ta'lim jarayonini ta'minlash uchun masofadan o'qitishning har xil turlari tashkil etildi.

Xususan, Xalq ta'limi vazirligi o'quv dasturiga muvofiq barcha sinflar uchun darslar translyatsiyasini tayyorladi. UZEDU vazirligining rasmiy telegram kanali va YouTube video - xostingidagi kanal barcha sinflar uchun teledasturlar jadvali va to'g'ridan -to'g'ri yozib olishni e'lon qila boshladi.

Shuningdek, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi oliy ta'lim standartlari bo'yicha onlayn resurslarni shakllantirdi va EDUUZ telegram kanalini ishga tushirdi, bu yerda o'z-o'zini o'qitish uchun materiallar joylashtirila boshlandi. Shu bilan birga, "Innovation Kutubhona" saytida turli fanlardan 3500 dan ortiq elektron darsliklarni shakllantirish jarayoni davom etdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ota -onalariga va umumiy ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga har yili, shu jumladan 6 oydan kam ishlaganlarga ta'til berildi. Davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan va ularning faoliyati to'xtatilgan maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari, sport va madaniyat muassasalari xodimlarining ish haqi o'z vaqtida to'lanishi kafolatlangan.

14 yoshgacha bo'lgan bolalarga g'amxo'rlik qilayotgan shaxslarga vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi o'rtacha ish haqining 100 foizi miqdorida to'langan.

Qabul qilingan chora -tadbirlar ta'lim muassasalarini yopish bilan bog'liq uchta asosiy masalani hal qilishga imkon berdi. Birinchisi - maktabgacha va umumiy ta'lim muassasalari o'quvchilariga qarash, ikkinchisi - karantin vaqtida moddiy yordam berish, uchinchisi - o'quv jarayonini masofadan turib davom ettirish imkoniyati.

Hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar

O'zbekiston ta'lim sohasida hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar ham mavjud.

Pandemiya oldin maktabgacha ta'limning dinamik o'sishiga qaramay (aniqki, karantin cheklovlari bu sektor ko'rsatkichlarining o'sishini sekinlashtirdi, bu yil oxirida o'tgan yilga qaraganda past bo'lishi mumkin), bolalarni qamrab olish darajasi pastligicha qolmoqda; qamrov ko'rsatkichi 70% dan yuqori bo'lgan qo'shni davlatlar bilan taqqoslaganda, O'zbekistondagi 44,5%. Pandemiya tugagach, tegishli muassasalar yetishmaydi.

Hali ham maktablar borki, ularda bolalar ikki smenada o'qiydilar. Bu shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasalarining mavjud imkoniyatlari ularning ehtiyojlaridan kam. Shahar va viloyatlarda yangi uy-joy massivlari qurilishining jadal sur'ati bilan, yangi maktablarning keng ko'lamli qurilishini ta'minlash, shuningdek, ularni kompyuter laboratoriyalari, zamonaviy uskunalar, shu jumladan, laboratoriyalar va yuqori tezlik bilan ta'minlash zarur.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

V. Xulosa

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonning barcha ta'lim sohalarida islohotlarning yangi bosqichining to'rt yilligi mobaynida ularni zamonaviy xalqaro talablarga javob beradigan sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish uchun jiddiy asoslar qo'yildi. Ammo mavjud muammolarning aksariyati haligacha hal qilinmagan.

Ta'lim sohasi mintaqani isloh qilish nuqtai nazaridan ancha "konservativ", chunki u ob'ektiv ravishda kadrlar tayyorlaydi, odamlarni kelajakda hayotga o'rgatadi. Yangi avlodni hayotga tayyorlash uchun yigirma yil kerak bo'ladi va bu muammoni uch -besh yil ichida hal qilib bo'lmaydi. Universitetlarda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun malakali abituriyentlar talab qilinadi. Maktabni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun tobora murakkab o'quv dasturlari, bolalarning qobiliyatini rivojlantirish va ularni maktabgacha ta'lim muassasalarida sifatli tayyorlash zarur.

O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim islohotlari jarayonida asosiy e'tibor yoshlar orasida iste'dodlarni aniqlash va rivojlantirishga qaratildi. Ammo maktabgacha va maktabgacha ta'limning ilgari etarli darajada samarali bo'lmagan tizimi bolalar bog'chasidan va maktabdan iste'dodlarni rivojlantirish kerak. Buni abituriyentlar tayyorgarligining pastligi ham ko'rsatib turibdi.

VI. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-releases/talim-sohasi-mutaxassislari-ozbekistonda-umumiy-orta-talim-sifatini-oshirish>
2. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-releases/ozbekistondagi-talim-sifatini-oshirish-imkoniyatlari>
3. <https://kun.uz/uz/news/2020/04/19/ozbekistonda-talim-sifatini-oshirishga-nimalar-tosiq-bolmoqda-tahliliy-suhbat>
4. <https://www.uzedu.uz/uz/talim-sifatini-oshirish-muammo-yechim-istiqbol>
5. <https://uwed.uz/uz/divisions/view/quality-control-of-education>
6. <https://yuz.uz/uz/news/talim-sifatini-baholashxorij-tajribasi-misolida-organilmoqda>
7. <https://xs.uz/uz/post/olij-talim-muassasalarida-talim-sifatini-oshirish-va-ularning-mamlakatda-amalga-oshirilayotgan-keng-qamrovli-islohotlarda-faol-ishtirokini-taminlash-bojicha-qoshimcha-chora-tadbirlar-togrisida>
8. <https://daryo.uz/2018/08/16/sherzod-shermatov-ozbekistonda-talim-sifatini-oshirish-uchun-xususiy-maktablarni-kopaytirish-kerak>
9. <https://daryo.uz/2019/07/05/talim-sifatini-oshirish-borasida-amalga-oshirilayotgan-ishlar-boyicha-matbuot-anjumani-otkazildi> <https://lex.uz/docs/-501300>

АМИР ТЕМУР ЎГИТЛАРИНИНГ ТАРБИЯВИЙ АХАМИЯТИ

Мухитдинов Сардор Шухратович

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Буюк саркарда, адолатли шоҳ Амир Темур XIV-XV асрларда Мовароуннахрда миллий бирликни юзага келтирган мустақил давлатга асос солган, ўрта аср Уйғониш даври маданияти, маорифи, илм-фани, санъати тараққиётига бебаҳо ҳисса қўшган шахс сифатида машҳурдир.

Амир Темур Мовароуннахр ва Хуросонда маданият, илму-маърифат, таълим тарбияни янада ривожлантириб, уни дунёга танитган кучли шахс, узоқни кўзлаб катта ақл-идрок билан иш юритадиган уста сиёсатдон, дойурак, моҳир саркарда, донишманд бўлган.

Соҳибқирон даврида Ўрта Осиёнинг мустақил бир давлат остига бирлаштирилиши, мамлакат ичида тинчлик ўрнатилиши мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиётига катта таъсир кўрсатди. Бу даврда ёшларни илм-фан, адабиёт ва санъат, хунармандчилик ва меъморчиликка ўргатиш раванг топди. Амир Темур ўзи турли мамлакатларда уруш олиб борган бир вақтда мамлакат пойтахти Самарқанднинг ободончилигига катта эътибор берди. Бунинг учун Мовароуннахрнинг ҳамма жойларидан, яқин Ўрта Шарқ ўлкаларидан жуда кўп фан ва санъат аҳлларини, истеъдодли соҳиб хунарларни, меъмор ва мусаввирларни пойтахтга тўплади.

Амир Темур ташаббуси билан тўпланган соҳиб хунарлар, йирик санъаткорлар ҳиссаси билан Мовароуннахрда санъат ва хунармандчилик ривож топди, Самарқанд эса, Ўрта ва Яқин Шарқ ижодий кучларининг марказига айланди. Буларнинг натижасида илм, маданият, маърифат ва санъатда янги йўналишлар вужудга келди. Амир Темур илм-фан ва санъат намояндаларини ўз ҳимоясига олди. Улар учун зарур шароитлар яратди, тирикчилиги, ижодий фаолиятларига давлат ғамхўрлиги кучайтирилди. Амир Темур давлати саъйи ҳаракатлари туфайли XIV аср ўрталари XV аср бошида Самарқандда астрономия, тиббиёт, риёзиёт, фалсафа, тарих каби фанлар, меъморчилик, адабиёт, санъат, ҳаттотлик ва мусиқа санъати гуркираб ўсди, кўпгина олимлар, санъаткорлар етишиб чиқди.

Амир Темур 1336 йилнинг 9 апрелида икки сайёранинг Зухал билан Муштарийнинг яқинлашуви юз берган «Қирон» (Бахт) кунида Кеш (Шахрисабз) шаҳрига ўн уч км масафода жойлашган Хўжа илғор қишлоғида таваллуд топди. («Соҳиб» сўзи «эга» маъносини билдиради. Амир Темурнинг Соҳибқирон «бахт эгаси» деб аталишининг сабаби ҳам шунда). Отаси Амир Тарағай бадавлат киши эди. Кеш шаҳри ва унинг атрофлари Амир Темурнинг амакиси Ҳожи Барлоснинг

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

қўлида бўлган. Амирнинг онаси Тегина Бегим бухоролик машхур олим Убайдуллоҳнинг қизи эди.

Соҳибқироннинг болалик даври диққатга сазавор воқеалар билан тўла бўлди. Амир Темур саройида хаттотлик хизматида ишлаган Ҳофиз Абрунинг маълумотларида саркарда

«ёшлик чоғларида зеҳни ўткирлиги билан кўзга тушиб, ахлоқи усул ўрганиш билан банд бўлганлиги, дарсларни ўзлаштиришда ўзи билан қатор тенгдошларига нисбатан фаол бўлганлиги, айниқса ёшлигидан ақлли, очиқ кўнгил, журъатли, қатъий кучли ва қобилиятли бўлиб ўсганлиги» айтилади².

Болалар билан подшоҳ, шоҳ бўлиш ва ҳарбий ҳунарни ўргатувчи «қирқ йигит» ва бошқа ўйинлар ўйнаб ўсган. Ёшлигиданоқ ўрганувчанлик йўналишидаги ҳарбий машқлар тактикасини ишлаб чиққан. Тафаккурни, мантикий фикрлашни чуқурлаштирувчи қадимги даврлардан келаётган шахмат ўйинининг бир тури шатранжни яхши билган. «Амир Темур ёшлик чоғидан мард, довюрак, ғурурли, ўткир зеҳн ва ақл-идрок эгаси бўлиб ўсди. Турли дунёвий илмларни, ҳарбий санъатни эгаллади. Қуръони Каримни ёд билди, ҳадис илмини ўрганди³». Форс ва тожик тилларининг етук билимдони бўлди. Ҳофиз Абру Соҳибқирон ҳақида гапириб, ёшлигидан «унда илмнинг улуғлиги билан мустаҳкам ботирлик бирлашди⁴» деган эди. Шу маълумотлардан биз Амир Темурнинг болалик вақтида одоб-ахлоққа, юқори инсонпарварликка, илм ўрганиш билан бир қаторда ҳарбий ҳунар, тажриба эгаллаб шаклланишга эришганлигини, айниқса «мусулмончилик (тасаввуф) руҳида тарбияланиб ўсганлиги⁵»ни пайқаймиз.

Ибн Арабшоҳнинг ёзишича «Амир Темур қадди-қомати келишган, баланд бўйли, тик қоматли, қадимий паҳлавонларнинг авлоди шаклида кўринувчи, кенг пешонали, калласи катта, бағоят кучли, салобатли, юзи оқ-қизилдан келган, қўл-оёқлари бақувват, елкалари кенг, бармоқлари йўғон, икки кўзи чакнаб турган, йўғон овозли эди. У ўлимдан қўрқмас, вазмин, бадани тўла ва пишиқ, худди тош мисоли қаттиқ эди. У ҳазил-мазах, ёлғонни ёқтирмас, ўйин-кулгию, кўнгилхушликка майлсиз, гарчи (сўзда) ўзига озор етадиган бирор нарса бўлса ҳам, садоқат унга ёқар, маъқулроқ эди. У бўлиб ўтган ишга азият чекмас ва ўзида ҳосил бўладиган ютуқдан шодланмас эди⁶». Ҳақиқатдан ҳам «инсоф-иймон туйғуси, диёнат мезони Амир Темур умрининг мазмуни эди⁷».

Амир Темур 1370 йили 34 ёшида Мовароуннаҳр тахтига ўтиришга муяссар бўлади ва кучли мамлакат тузишга, уни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор берди. У Муҳаммад пайғамбардан сўнг дунёга ислом динини тарғиб этувчи ва уни янгилаш қудратига эга тарихда ҳар юз йилда бир марта пайдо бўлиб турувчи саккизинчи⁸ улуғ инсон Қутбитдин номи билан ҳам маълум.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Шу ўринда саркарда ўтган тарихни икки даврга ажратган: қадимги инсониятнинг пайдо бўлишидан бошлаб, Муҳаммаднинг ислом таълимотини яратган давригача бўлган вақтни биринчи давр деб тушунган. Иккинчи давр бу Муҳаммад ибн Абдулла яратган ислом дини таълимотининг пайдо бўлиши инсониятнинг маънавий юксалиши тарихида катта бурилиш сифатида алоҳида ўрин эгаллаган давр деб ҳисоблаган. Асосан ислом динининг яратилиши одамзод цивилизациясидаги алоҳида ривожланиш даври деб ҳисоблаб, ислом динини жамиятнинг гуллашини таъминловчи маънавий куч сифатида тушунган. Шуларни назарда тутган Амир Темур ўзидан олдинги ҳукмдорлардан қолган мамлакатни бошқариш тажрибаларини, анъаналарини ҳар томонлама кўздан ўтказиб, шунга доир билимлар тўплаб, ўтмишдаги тарихий ҳодисаларни, жаҳонгир подшоларнинг ўз давлатини мустаҳкамлаш йўлини ўрганиб, улардан тегишли хулосалар чиқарган. Натижада, мутафаккирлар ва давлат арбобларининг жамият равнақида маърифат ва илмнинг аҳамияти катта деб тушунган тажрибаларидан намуна олиб, давлатни бошқаришда шуларнинг йўли билан иш юритиб, давлатни уларнинг тартиб, қоидаларига мос бошқаришга интилган.

Булардан ташқари Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий қарашларининг шаклланишига ва ёшлар тарбияси борасидаги фикрларининг ривожланишига тарихий давр, ундаги ижтимоий–сиёсий ҳаёт катта таъсир кўрсатди.

XIV асрнинг 60 йилларида Мовароуннаҳрда сиёсий ва иқтисодий вазият оғирлашиб кетади. Дехқончилик, ҳунармандчилик ва савдо-сотик ишлари таназзулга учраб, аҳоли оғир кунларни бошидан кечирмоқда эди. Бундан савдогарлар, деҳқонлар, ҳунармандлар норози эдилар. Аҳолининг орасида мавжуд оғир аҳволдан қутилиш, мамлакатни бирлаштириш ва кучли бир давлат ташкил этиш ҳаракати кучаяди.

Шунинг учун ҳам Темур барча ҳаракатни Мовароуннаҳрда марказлашган мустақил давлат тузишга қаратади. Бу борадаги амалий ишни Балх шаҳрини эгаллашдан бошлайди. Натижада мамлакатда Темурнинг сиёсий мавқеи кучайиб кетади.

1370 йилда Балх шаҳрида Мовароуннаҳр мўмин-мусулмонлари, шайх-сайидлар, сипоҳийлар, амирлар, уламолар, савдогарлар ва деҳқонлар вакилларида иборат мингдан зиёд киши иштирокида қурултой бўлиб ўтади. Қурултой низомига кўра ҳар бир иштирокчи тахтга номзодлар хусусида ўз фикрларини эркин баён эта олиши, исталган киши подшолик учун номзодини кўрсатиши, танқидий ёки ижобий таърифлар бериш ҳуқуқига эга бўлган. Улуғ пир Мир Сайид Барака Амир Темур номзодини халққа тавсия қилиб, унинг тахтга муносиб эканлигини, исломнинг мустаҳкам таянчи бўлишини, адолатли ва қаттиққўл, ғанимга бешафқат

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

хукумдор тавсия этилаётганлигини тушунтирувчи маърузаси натижасида қурултой аҳли Амир Темурни Мовароуннаҳр тахти эгаси этиб сайлайди.

Ҳокимият тепасига келган кундан бошлаб Соҳибқирон ўзининг олий мақсади—кучли марказлашган давлат вужудга келтириш юзасидан ҳаракатларини бошлаб юборади. Самарқандни давлатнинг пойтахти деб эълон қилади. Чунки Самарқанд қулай географик шароитга эга бўлиб, юртимизнинг марказида жойлашган эди. У серсув ерда бўлиб, уни уч тарафдан тоғлар ўраб турар, унда ҳавонинг уч оқими, дарё ва кенг яйлов, дарахтзор водий қушилиб, оромбахш иқлим барқарор эди. Самарқанд жуда катта конларга эга бўлиб, ўша даврда ҳам улардан давлат ишида маълум даражада фойдаланилар эди. Ушбу омиллар Амир Темур томонидан Самарқандни ўз давлатининг пойтахти қилиб танлашда катта роль ўйнаган.

Амир Темур ўз давлати чегараларини мумкин қадар кенгайтиришга киришади. Аввал у Амударё ва Сирдарё оралиғидаги ерларни, шунингдек Фарғона ва Шош вилоятларини сўнгра Хоразмни ўз тасарруфига олади.

Шундай қилиб, Темур Мовароуннаҳр ва Хоразмда феодал тарқоқлик ва ўзаро низоларга чек қўйиб, Сирдарё бўйларида Орол денгизигача бўлган ерларда яшовчи халқларни ягона давлат тасарруфига бирлаштирди.

Соҳибқирон давлати учун Олтин Ўрданинг бирлашиши ва кучайиши ниҳоятда хавфли эди. Шунинг билан Темур Олтин Ўрдани тор-мор қилиб нафақат Мовароуннаҳр, балки Россия, Шарқий Оврўпа, жаҳон тинчлигини юзага келтирди. Айниқса, бу ҳол Россиянинг мўғуллар зулмидан озод этилишини, маданий томондан гуллаб-яшнашини камида 300 йилга тезлаштирди. Шунингдек, Шарқий Оврўпа халқларининг ҳам мўғуллар ҳукумронлиги остига тушиб қолиши ва цивилизацияси пасайиб кетишининг олдини олди. Бундан ташқари, Олтин Ўрда, Туркия ва Миср ўртасидаги ҳарбий сиёсий иттифоқнинг шаклланишига йўл қўймади. Бунинг билан катта жаҳон уруши, жаҳон цивилизацияси таназзулга учрашининг чораси кўрилди.

Амир Темур 27 мамлакатни ўзига бўйсундириб, ўз давлатини жаҳоннинг буюк империялари қаторига кўтарди. Унинг ҳукмронлиги даврида Мовароуннаҳр дунё тараққиёти билан бевосита боғланиб, жаҳоннинг катта маданиятига эга мамлакатлардан бирига айланди.

Амир Темурнинг жаҳон цивилизациясини ривожлантириш фаолиятини икки босқичга бўлиш мумкин.

Биринчиси, 1360-1386 йилларда Темурнинг Мовароуннаҳрда марказлашган давлат тузиш йўлидаги кураши ва ўлкани маданий тамондан ривожлантириш учун қилган сайи ҳаракати.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Иккинчиси, 1386-1402 йиллар. Бу даврда Темур давлатларара иқтисодий ва маданий алоқани, цивилизацияни мустақкамлашни амалга оширди.

Соҳибқирон давлатни бошқариб, халқни ушлаб туриш учун одамларни тоифаларга бўлиб, ҳар бирининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб идора этиш лозимлигини, шу мақсадда инсонларни ўн икки ижтимоий тоифага ажратиш зарур эканлигини айтган эди. Амир Темур жамиятдаги одамларни ўн икки тоифага бўлганда ҳар бир тоифа одамларига тегишли ҳуқуқ, вазифа белгилаб берди. Буларнинг асосий мазмуни: сайидлар, уламо, шайхлар; ақлли кишилар ва кенгаш соҳиблари; дуогўйлар, дуоסי билан рухий куч берувчилар; амирлар, сарҳанглар; сипоҳ ва раият; энг ишончли кишилар; вазирлар, бош котиблар, девон муншийлари; ҳокимлар, табиблар, мунажжимлар, муҳандислар; тафсир ва ҳадис илми билан шуғулланувчи олимлар; машойихлар, суфийлар, худони таниган орифлар; касбу ҳунар эгалари; саёҳатчилар, савдогарлар⁹. Донишманд жамиятдаги одамларни эгаллаб олган касб ҳунари, билими, қобилияти ва бошқаларига қараб тоифаларга ажратганда уларнинг ҳар бир тоифаси давлат учун кераклигини, шунинг учун инсонларнинг ёшлигиданоқ маълум бир давлат хизматига мос касб-ҳунар эгаллаб шаклланишини назарда тутган. Булар орқали саркарданинг жамиятдаги одамларни бошқаришни осонлаштирганлигини ва ҳар бирининг давлат учун ишлайдиган хизматларини аниқлаб, ҳаммасини зарур одамлар тоифалари деб баҳолаганлигини, давлат учун аҳамиятли касб мутахассисларни етиштириб чиқариш ва уларни тарбиялаш йўналиши шундай бўлиши керак деган қарашларни баён этганлигини пайқаймиз.

Амир Темур шу ўн икки тоифадаги одамлардан иборат давлатни бошқариш учун унинг ўн икки тамойилини ўзига йўналиш этиб олганлиги ва шулар орқали подшолик мартабасини ривожлантирганлиги, бу ўн икки бошқариш йўли ёрдамида давлатни қудратли кучга айлантирганлиги, ободонлаштиришга эришганлиги, бошқа давлатларни қўлга киритиб, салтанат тузганлиги, уларнинг гуллаб ривожланишини таъминлаганлигини тушунтиради. Саркарданинг давлатни бошқаришдаги ўн икки тамойилининг асосий мазмуни: давлатнинг қудратини орттириш учун дунёда Тангри таоланинг динига ва Муҳаммад Мустафонинг шариатида ривож бериш; юқорида таъкидланган ўн икки тоифадаги одамлар билан давлат устунларини қувватлаб, салтанат мажлисларини шулар билан зийнатлаш; салтанат ишларини муросаю мадора, мурувват ва сабр-тоқат билан юргизиш, қўп нарсани билиб турса ҳам ўзини билмасликка солиш; давлатнинг ишларини салтанат қонун-қоидаларига асосланган ҳолда бошқариш; амирлар ва сипоҳийларни мартаба ва унвонлар, зарур зебу зийнатлар билан хушнуд этиш; адолат ва инсоф билан Тангрининг яратган бандаларини ўзидан рози қилиш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

сайидлар, уламо, машойих, оқилу донолар, муҳаддислар ва тарихчиларни эътиборли одамлар ҳисоблаб, иззату ҳурматини жойига қўйиш; азму жазм билан бирор ишни тутиб бажаришни бутун зеҳни, вужуди билан берилиб, битирмагунича қўлини тортмаслик, ҳар неки деган бўлса, унга амал қилиш; раият аҳволидан огоҳ бўлиш, улуғларни оға қаторида, кичикларни фарзанд ўрнида кўриш; турку тожик, арабу ажамнинг турли тоифа ва қабилалардан бўлган ва паноҳига кирган кишиларни ўғилларига ҳурмат кўрсатиш, қолганларини ҳам ўз ҳолига яраша сийлаш, яхшиларига яхшилик қилиш, ёмонларни ўз ёмонларига топшириш; фарзандлар, қариндошлар, ошно-оғайин, қўшнилар ва бир вақтлар дўстлик қилган барча одамларни давлату неъмат мартабасига эришганида унитмаслик; дўст-душманига қарамай ширин жонларини бу фоний дунё моли учун фидо қилувчи сипоҳийларни ҳар бир ўринда ҳурмат қилиш¹⁰.

Инсон ақлининг натижасини жамият, халқ учун хайрли ишларни юзага чиқаришни яхши билган Амир Темур мамлакатни юқорида кўрсатилган тамойиллар асосида ақллилик билан адолатли бошқаришида салтанат эгасидан ташқари, давлат ишларининг ҳар соҳаси бўйича қўйилган вазифаларни бажарадиганларнинг ўзгача эканлигига алоҳида диққат билан қаради. Жамият ақллилик билан бошқарилиши шарт эканлиги, бунинг учун подшо ёнидаги вазирлар унга мос даражада донишмандлик билан иш юритиб, давлатнинг олдида турган муҳим ишларда топқирлик кўрсатиб, ақл-фаросат ва узоқни кўра билишлик билан осонлаштиришга, машақатларни енгишда халқнинг норозилигини орттирмасликка ҳаракат қилиш керак: «Доно вазир шулдирки, салтанат корхонасининг ишларини энг тўғри чораю тадбирлар қўллаб, яхши англаган ҳолда, амалга ошириб, давлатни бошқаришда тартиб- интизомнинг барқарор бўлишига ҳаракат қилди¹¹». Бунда биз Соҳибқироннинг мамлакатни бошқаришда аъёнларнинг барчаси бирдек ақл ва билимлилик билан иш олиб бориб, элни одил бошқариб бориши кераклигини асосий вазифа этиб қўйилганлигини кўрамиз.

Инсоннинг ижобий фазилатли бўлиши авваломбор одамнинг ақлига, адолатли ҳодисаларни тўғри тушуниш даражасига боғлиқ деб ўйлаган Амир Темур мамлакат ишининг барча соҳаларида, ижтимоий ҳаётда ақл ва адолатлиликнинг устун бўлишига интилди. Шу сабабли подшоликка тегишли муаммоларнинг ўндан тўққизи маслаҳатли турда, оқиллик ваодил ечилиши зарурлигини, қолган бир бўлагини куч ишлатиш билан амалга ошириш мумкинлигини назарда тутиб; «Давлат ишларининг тўққиз улуши кенгаш, тадбир ва машварат, қолган бир улуши эса қилич билан бажо келтирилур¹²» [36;10] деди. Биз бу ерда Амир Темур тарафидан жамиятни бошқаришнинг барча ишларини донолик билан, инсонпарварлик ўлчовига суяниб юритишни талаб этганлигини кўрамиз.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Амир Темур элга бошчилик қилувчи вазирлар билан ҳокимлар тўғри танлаб қўйилгандагина элни ақллилик билан бошқариш ҳақидаги талаблар сифатли амалга ошишини етук рухшунос сифатида назарда тутган. У халқнинг руҳий кайфиятини, психологиясини, миллий хусусиятини, қадриятларини бунга мос келадиган раҳбарнинг хулқ-атворини яхши ўрганиб, бир қарорга келган. Халқнинг тилини, тушунчасини, муддаосини биладиган, элнинг талабларини сабр-тоқат билан бажаришга ҳаракат этадиган, халқни тушуниш укуви, хулқ- атвори шаклланган одамларни элга бошчи этиб қўйиш керак деб ҳисоблаган.

Бу ерда биз Амир Темурнинг одамларни қабул қилинган жамият қоидаларига риоя этган ҳолда ҳаёт кечиришга, хатога йўл қўймасликка, адолатлилик талабларидан келиб чиққан ҳолда қонун олдида гуноҳи учун жавоб беришга тайёр туришга, огоҳ бўлиб, эътибор бериб яшашга ўрганишини талаб этганини кўрамыз.

Соҳибқирон ўз эътиқодида содиқ қолиш баробарида давлатда баъзи бидъатларни тақиқлаб, инсон эркини чегаралаб қўйгудек даражада хурофат билан алмашинишига йўл қўймади. У умрининг охиригача давлат тизгинини оқил ва доно йўлбошчи сифатида ўз қўлида тутди ва давлатдаги маърифий ишларга, илм-фан равнақига катта аҳамият қаратди.

Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий фикрларининг шаклланишида, унинг илм- фаннинг давлат равнақидаги ўрнини теран тушунишида XIV-XV асрда Мовароуннаҳрдаги шундай ижтимоий-сиёсий ва маданий муҳит, унинг ўзининг давлат раҳбари сифатидаги фаолияти катта замин бўлди

Адабиётлар:

1. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Мехнат, 1- китоб. 1992.- 328 б.
2. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Мехнат, 2-китоб. 1992.-191 б.
3. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. -Т.: Фан, 1993.-56 б.
4. Амир Темур ўғитлари. -Т.: Наврўз, 1992.-64 б.
5. Асатова Д. Соҳибқироннинг жанг санъати. // газ. Постда 1996.- 12 апрель.
6. Аҳмедов Б. Амир Темур дарслари.-Т.: Шарқ, 2000.-96 б.
7. Бўриев.О. Темурийлар даври ёзма манбаларда Марказий Осиё: тарихий-географик лавҳалар. –Т.: Ўзбекистон, 1997.- 186 б.
8. Бобоев Ҳ. Ўзбекистонда XIV-XV асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар:-Т.: 1993.-260 б.

9. Туляганов А.А. Амир Темурнинг Ўзбек давлатчилигининг ривожланишида тутган ўрни ва мавқеи. (Темур тузуклари асосида).-Т.: 1996.-155 б.
10. Каримов Э.Э. Роль, место и социальнѳе позиции духовенства Мавераннахра в XV веке: дис...канд. ист. наук.-Т.:1990.-159
11. Каримов С. XIV-XV асрларда Мовароуннахрда ижтимоий-сиѳсий фикрлар тараққиѳти: фалсафа фан.док дисс.-Самарканд: 1998.-304 б
12. Расулмухамедова Д. Истиқлол даври Ўзбек драматургиясида Амир Темур образини яратиш муаммолари.: филол. фан. ном дисс. афтореф.-Т.: 2000.-21 б.

АМИР ТЕМУРНИНГ МОВАРОУННАХРНИНГ МАДАНИЙ- МАЪРИФИЙ РИВОЖЛАНИШИГА ҚУШГАН ХИССАСИ

Қурбонова Нозима Тўлқин қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Амир Темур даврида илм-фан, маданият гуллаб яшнади, бой маънавий кадриятлар яратилди. Булар Марказий Осиѳ минтақасидаги халқларининг маданий-маънавий тараққиѳтида асосий йўналишни белгилаб берди.

Мустақил давлат барпо этгач, Амир Темур уни мустаҳкамлаш билан бирга, мамлакат иқтисодиѳтининг яхшиланиши ва тараққий топишига, шаҳарларнинг мустаҳкамланишига, карвон йўлларининг тикланишига, савдо-сотиқнинг кенгайишига, ҳунармандчиликнинг, қишлоқ хўжалигининг тараққий топишига муҳим аҳамият бера бошлади.

Мовароуннахрда тўқимачилик, металлга ишлов бериш, бинокорлик, кулолчилик етакчи ўрин олган бўлиб, шаҳар аҳолисининг кўпчилиги шу тармоқлар билан шуғулланиб келган ва ёшларга бу ҳунар турларини шогирд тайѳрлаш йўллари билан янада тараққий эттирган. Булардан ташқари шойи ва турли нафис матолар тўқиш, заргарлик, каштадўзлик ва кандакорликка эътибор кучайди. Самарқандда ип-газлама, шойи ва жундан тўқилган матоларни ишлаб чиқариш, кийим-кечак тикиш кенг йўлга қўйилди. Металдан ҳар хил буюмлар ясайдиган усталар гуруҳи пайдо бўлди.

Самарқанд ва Ҳиротда заргарлик ривож топди. Олтин, кумиш ва жез қотишмалардан турли хил зебу зийнатлар, кимматбаҳо буюмлар ясайдиган ва уларга нозик дид билан нафис бадий ишлов берувчи моҳир ҳунармандлар сони кўпаяди. Булар эса ёшларнинг эстетик тарбияси ва дидини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.Кулолчилик санъати масжид, мадраса, карвонсарой,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кўприк қурилишларида, ҳар хил биноларни барпо қилишда кенг қўлланила бошлади. Моҳир кулоллар, ўй-рўзгор буюмларидан ташқари, қурилишга ишлатиладиган сопол тахталар, сув қувурлари, кошинлар ясаш билан шуғулландилар.

Амир Темур меъморчиликни махсус илм даражасига кўтарди. Шаҳарда маҳобатли бинолар, саройлар, масжиду мадрасалар, хоноқою мақбаралар, ҳаммомлару карвонсаройлар қад кўтарди. Самарқандда Бибихоним, Кўксарой масжиди, Шохизинда мақбараси барпо қилинди, Кеш (Шаҳрисабз) шаҳрида Оқсарой қурила бошлади. Шаҳар атрофида боғ-роғлар барпо этилди.

Муסיқа санъати ҳам юксак даражага кўтарилди. Самарқандда шогирд тайёрлаш йўли билан раққосалар, кўшиқчилар ва муסיқачилар етиштирилди. Улардан Дарвеш Аҳмад Қонуний, Султон Аҳмад «демона», Султон Аҳмад Удий Самарқандий, мавлоно Девонайи Самарқандий ва бошқалар ҳар хил чолғу асбобларида маҳорат билан куй ижро этиб, ёш томошабинларга завқ бағишлар эди.

Ҳиротда китобат санъати, яъни кўлёзма асарларини кўчириб ёзиш ва у билан боғлиқ бўлган ҳаттотлик, мусаввирлик, лаввоҳлик (лавҳа чизиш) ва саххофлик (муқовасозлик) санъати юксак даражага кўтарилди. Бу давр нафис китоб ва ҳаттотлик санъати тараққиётида янги бир босқич бўлиб, шогирд тайёрлаш анъанаси билан шу соҳанинг моҳир санъаткорлари етишиб чиқди.

Бир неча касб-хунар соҳибининг узоқ ва машаққатли меҳнати билан бунёдга келган нафис китоблар подшоҳ, руҳоний, амир ва бошқа кишиларнинг буюртмаси билан ишланар ва махсус кутубхоналарда, ҳатто хазиналарда қимматбаҳо мулк сифатида сақланар эди. Уларни вақти-вақти билан катта йиғинларда, зиёфат-мажлисларда, мадраса дарсларида ўқиб, мазмунини таҳлил қилиб, баҳра олишган, ёшларга ғоялари тушунтирилиб, маънавий озиқа сифатида сингдирилган.

Амир Темур Самарқанд шаҳрини Мовароуннаҳр ва Хуросон давлатининг пойтахти сифатида дунёга илм-фан, санъат ва маърифат маркази сифатида машҳур этишни асосий мақсад қилиб қўйган эди. Шунинг учун ёшларнинг билимли бўлишини назарда тутиб

«Бибихоним», «Муҳаммад Султон» мадрасаларини шахсан ўзи қурдирди. Мадраса қурилишига, унинг ташқи ва ички безагига алоҳида эътибор берди. Ўқув даргоҳида шогирдларнинг билим олишлари учун қулайликлар яратилиб, дарсхоналар зарур ўқув қураллари ва керакли жиҳозлар билан таъминланган. Мадрасаларга давлат томонидан мударрислар тайинланган. Мударрислар энг улуғ, серқирра билим соҳибиди, одоб-ахлоқда намунали кишилар бўлган. Ушбу ишлар Амир Темурнинг элдаги маориф ва таълим-тарбия ишлари давлат томонидан идора қилиниши зарур деган фикрларининг тасдиғи эди.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Соҳибқирон даврида ўғил болалар учун бошланғич маълумот берадиган диний мактаблар кўпайтирилган. Бу мактаблар масжидлар қошида ва хусусий уйларда билимдон кишилар томонидан очиган эди.

Мактабларда масжид имомлари ёки сўфилари дарс беришган. Шаҳарларда мактаблар махсус мактабдорлар томонидан очилиб, шаҳар мактабларида ўқувчилар сони 20- 30 та, қишлоқ мактабларида 10-15 та, айрим ҳолларда кўпроқ бўлган. Лекин ҳар бир қишлоқда бошланғич таълим берувчи мактаблар очилиши шарт эди. Бу эса Соҳибқироннинг халқни оммавий саводли этиш ғояси бўлганлигини исботлайди.

Мактаб ўқувчиларига беш вақт намоз ўргатилиб, саводлари чиқарилгач, «Хафтияк»,

«Қуръон» китобининг еттидан бир қисми ўқитилган.

Ўқувчилар яқка тартибда ўқитилиб, кичик ва катта гуруҳларга ажратилган. Катта гуруҳ ўқувчилари ўзлаштираётган билимларидан ташқари ислом дини асосларини ташвиқот қилиш билан шуғулланганлар.

Ҳар бир ўқувчининг ўқув мавзуи бўлган ёки бирор бир китобни тугатганларида ўқитувчи диний расм-русумларга амал қилган ҳолда машқ қилдирган. Болалар миллий ва диний анъаналар руҳида тарбияланганлар.

Мактаблар болалар ва қизлар мактабига бўлинган. Марказий Осиёнинг кўп шаҳарларида қизлар мактаби мавжуд эди. Бундай мактаблар ўқитувчининг уйида бўлиб, ўқитувчини эса «отин биби» деб аташган.

Умумий мактаблар сонининг тўртдан бир қисми қизлар мактабига тўғри келарди. Аёл- қизларнинг билим олишга жалб қилиниши бу Соҳибқироннинг илм-билим инсоният учун айниқса давлатнинг маданий юксалиши учун катта аҳамиятга эгалигини тушунганлигининг бойиси эди.

Амир Темур даврида мадрасалар ўрта ва олий ўқув юрти вазифасини ўтаган. Мадрасалар диний ва дунёвий билимлар ўчоғи, кадрлар тайёрлаш маскани эди. Мадрасаларда мамлакатнинг энг атоқли донишмандлари, шайхлари, уламо-олимлари мударрислик қилиб, маърузалар ўқишган.

Мадрасалар ва уларнинг фаолияти юзасидан умумий назорат олий даражадаги диний шахс—шайх ул Ислом ва қозилар томонидан олиб борилса, алоҳида текширув, яъни ўқув ва хўжалик ишлари бўйича назорат мутаваллига топширилган. Мадрасада мударрис барча ўқув предметлари бўйича бериладиган билимларга раҳбарлик қилган, фақат ўқув ишлари бўйича жавоб берган. Мадрасаларда илоҳиёт, ҳуқуқ (фикҳ), мантиқ, математика (риёзиёт), хандаса (геометрия), астрономия, тиббиёт, тарих, жўғрофия, адабиёт, илми аруз, араб тили ва бошқа дунёвий фанлар ўқитилган. Араб филологияси машғулоти талабалар 3

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

йил ўрганган. Грамматик тайёрловдан сўнг логикани узлаштирган. Бу эса талабаларга кейинги ўқишларини қайси предмет бўйича, танлашларига ёрдам берар эди. Мадрасадаги кўпчилик талабалар мадраса ва масжидда имом-хатиб унвонини олиш ёки давлат маҳкамаларида котиб бўлиб ишлаш мақсадида кўпроқ ҳуқуқшунослик фанлари бўйича ўқишни давом эттирар эдилар. Кимки мударрис бўлишни хоҳлаган бўлса, араб тилини мукаммал билишга ҳаракат қиларди.

Булар билан бир қаторда Амир Темур даврида асосан анъанавий диний мактаб ва мадрасалардан ташқари саройларда хонзода ва бекзода, амирзодалар учун алоҳида мактаб типигаги ўқув муассасалари мавжуд эди. Улар 4-5 ёшларидан бошлаб ўқиш ва ёзишни подшо қиссахонларидан олганлар. Қиссахонлар болаларнинг зеҳнини ўстириш мақсадида ўзлари эшитган ва кўрган нарсалари, дунё воқеалари ҳақида ҳикоя қилиб борганлар. Ҳаётида учраган ғаройиб саргузаштлардан, тарихдан, санъат ва адабиётдан мазмунли қиссалар сўзлаб, Темур ва темурийларнинг давлат тузиш, уни бошқариш, халқ билан муомолада бўлиш, чет эл фуқаролари билан дипломатик ишлар олиб бориш йўллариини ўргатган.

Қиссахонлар ҳар бир шахзода ёки амирзода учун алоҳида тайинланган. Улар учун биринчи муаллим саналган.

Шахзодалар савод чиқарганларидан кейин «Сулук-ул Мулук» (подшолар қўлланмаси)ни ўрганганлар. Бу қўлланмадан улар бўлажак ҳуқумдор давлатни идора қилиш санъати: одамларни лавозимларга тайинлаш, дипломатик ишлар, молия ишлари ҳақида маълумотларни эгаллаганлар.

Соҳибқирон даврида ташкил қилинган ва унинг раҳнамолигида тузилган давлат таълим тизимидаги оилавий шахзода ва хонзодалар мактаби, шаҳар ва қишлоқлардаги мактаблар, мадрасаларнинг барчаси халқнинг маънавий юксалишини, илм-фан эгаллаб, давлатнинг маданий-иқтисодий томондан раванқ топишини ва шу орқали катта цивилизация барпо этиб, жаҳан маданияти ривожига улуш қушишини назарда тутган эди.

Бу даврда ижтимоий-иқтисодий, маънавий шарт-шароитлар яратилиши билан Эрон, Араб мамлакатлари, Ҳиндистон, Хитой ва бошқа давлатлар билан маданий алоқалар анча тикланди. Бу Амир Темур салтанатининг умумий маданий юксалишига ёрдам берди.

IX-XII асрларда Марказий Осиёда кечган буюк Уйғониш даври кашфиётлари, илм-фан, маданият соҳасидаги юксалиш Амир Темур замони маънавиятига ўз таъсирини кўрсатди. Шунингдек, Амир Темур томонидан Мовароуннаҳрда ягона ва қудратли давлат барпо этилиши ҳамда бу ерда тинчлик, осойишталикнинг таъминланиши ҳам маданият раванқи учун зарур омиллардан эди. Булардан

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ташқари, Амир Темур давлати маданиятининг кенг доирада юксалишида икки муҳим омил юзага келган эди. Биринчиси, Амир Темур даври

мафкурасининг асосини Ислом дини ақидалари ташкил этган бўлса, иккинчиси, маданият ва маънавият тараққиётига бевосита Соҳибқироннинг ўзи раҳнамолик қилганлигидир.

Амир Темур маданиятли, санъат ва адабиётни яхши тушунадиган, бағри кенг, инсонпарвар буюк шахс эди. Буни Амир Темур билан доимо унинг сафарларида ҳамроҳлик қилган тарихчилар, олимлар, хорижий мамлакатларнинг элчилари ўз эсдаликларида эътироф этганлар.

Алишер Навоий тавсифи бўйича, Амир Темур назм ва насрни теран тушунадиган, назм ўқиганда ғоятда ифодали ўқий олиш қобилиятига эга бўлган ҳукмдордир. У фақат буйруқ билан раҳбарлик қиладиган шоҳ эмас, ўз фаолиятида маданиятни восита қилиб олган юртбошидир.

Академик Иброҳим Мўминовнинг қайд этишича, Темурнинг хислатларидан бири шу эдики, у бирор масалани ҳал этишдан олдин шу соҳанинг билимдон одамлари, олимлари билан маслаҳатлашар, сўнг аниқ қарор қабул қилар эди. Унинг олимлар билан қиладиган маслаҳатлари ҳар хил даражада ва турли шаклларда бўларди.

Англиялик тадқиқотчи Хильда Хукхэм наздида «Темур Ўрта Осиё ўтмиш тараққиётида тўпланган сиёсий, иқтисодий ва маданий меросни ўзида мужассамлаштирган ва бу маданий урф-одатнинг давомчиси бўлган шахсдир»¹³.

«Темур жисмонан бақувват ва юксак маънавияти билан ажралиб турадиган шахс эди. У доимо олимлар давраида бўлар ва улардан кўп фанлар бўйича илм ўрганарди. У тарихни яхши биларди. Темур давлат ишларидан бўш чоғларида ва дам олиш онларида ўз девонидаги билимдон кишилар билан баҳсга киришар ҳамда ўз халқи эртақларини мароқ билан тинглар эди. Темур тарих, диний таълим ва илмий муаммолар бўйича атоқли олимлар билан тенг равишда мунозара қила олар эди. Англиядан тортиб Хитойгача бўлган мамлакатлар дипломатик архивлари ҳужжатларининг гувоҳлик беришича, Темур ён-қўшни подшоликлари билан ҳам, узоқдаги давлатлар билан ҳам моҳирлик билан дипломатик мунозаралар олиб борган¹⁴».

Хуллас, Амир Темур Хильда Хукхэм наздида «зиёбахш (интеллект) шахс, шахматда машҳур уста, ўта билимдон диншунос (теолог), буюк саркарда¹⁵» сифатида гавдаланади.

Амир Темурнинг маданият ва маънавият ҳомийси сифатидаги фаолиятини ўрганувчи олимлардан бири покистонлик Аҳмад Ҳасан Донийнинг таъкидлашича, Амир Темурнинг фаолияти унинг ҳарбий юришлари ёки давлат қурилиши талаб

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

этган улкан муаммолар билангина эмас, энг муҳими—у яратган, унинг раҳнамолигида яратилган боғ-бўстонлар, обод шаҳар ва қишлоқлар, барпо этилган ҳашаматли меъморий обидалар, қурилган йўл ва кўприклар, юксалган маданият, фан, адабиёт, санъат билан, бир сўз билан айтганда, Амир Темурнинг буюк маданий мероси билан, бу мероснинг жаҳон маданияти тараққиётига қўшган жаҳоншумул ҳиссаси билан ҳам баҳоланиши лозим.

Амир Темур буюк саркарда, буюк давлат арбоби ёки фан ва маданиятнинг буюк ҳомийси, олижаноб инсон сифатида эмас, балки ана шу сифатларнинг барчасини ўзида мужассамлаштира олган буюк шахсдир.

Эронлик олим М.Багери: «Буюк мусика назариётчиси Абдулқодир ибн Гайбий ал Ҳофиз ал-Марахий узоқ йиллар Ал-Жалоир сулоласи шахзодалари саройида мусиқачи бўлган. Амир Темур Бағдодни забт этгач, у Абдулқодирни Самарқандга жўнатади. Кейинроқ Абдулқодир Самарқанддан Табризга, кейин эса Бағдодга қайтади. Амир Темур Бағдодни иккинчи марта (1401 йили) қайта забт этгач, у яна Абдулқодирни Самарқандга, пойтахт ҳокимларига тавсия хати билан жўнатади¹⁶». Бу эса саркарданинг халқ ҳаётидаги мусиқа маданиятининг хизмати катта эканлигига айниқса этибор қаратганлигидан далолатдир.

Ижодкорлар ва хунармандларни Самарқандда тўплаш билан уларга ижод қилиш учун имкониятлар яратиб бериш, ижодий ишга далда бериб, уни ўстириш ва ҳимоялаш, бадиий- маънавий хазинадан ёшларни бохабар қилиш ва буюк империяни маънавияти юксак маконга айлантириш Амир Темурнинг эзгу мақсади эди.

Маънавиятда юз берган бу юксак ақлий-маънавий ҳамда бадиий юксалишнинг мантикий ҳосиласи сифатида кейинчалик тўртта мактаб; теурийлар ҳукмронлиги даврида Мирзо Улуғбек раҳбарлигидаги илм-фан тараққиёти, Алишер Навоий бошчилигидаги бадиий адабиёт равнақи, Абдулқодир Мароғий раҳбарлигидаги мусиқа илми ҳамда амалиёти ривож ва Камолиддин Беҳзод номи билан уйғунлашган рассомлик санъати юксалиши мактаблари юзага келди. Бу мактаблар ўз даври маънавий-маърифий ҳаётидаги ўта муҳим кашфиётлар ифодаси бўлиб, кейинги даврлар дунё маданияти тараққиётига салмоқли ҳисса қўшдилар.

Амир Темур шахсиятининг ҳозирги замон англиялик тадқиқотчиси Хильда Хукхэм ҳам юқоридаги ҳақиқатни тан олади. «Темур дунёга келган юртда,-деб ёзади олима,-фалсафа, тиббиёт, математика, астрономия, география, тарих, адабиёт соҳаларида оламшумул асарлар яратилди. Бу асарлар кейинчалик Европа Уйғониш даврига туртки бўлди ва Европа фанининг узоқ асрлар давомидаги тараққиётига асос бўлиб хизмат қилди,... Темурнинг невараси Улуғбек Самарқандда обсерватория куриб, астрономик жадвалларни тузди. Ўн еттинчи асрга келиб эса

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Англия қироллигининг биринчи астрономи Улуғбек тузган астрономик жадваллардан унумли фойдаланди. Ўн бешинчи асрни темурийлар Ренессанси даври деб аташ мумкин¹⁷».

Улуғбек асос солган илм-фан мактаби, унинг «Зижи Кўрагоний» асари ўз даври астрономия фани учун буюк кашфиёт эди. Унинг астрономия соҳасидаги қилган кашфиёти бизнинг замонимизгача илмий аҳамиятини сақлаб келмоқда.

Улуғбек, буюк бобоси Амир Темур каби, илм ва маърифат тарғиботчиси ҳамдир. Улуғбекнинг «Илм олиш ҳар бир мусулмон ўғил ва қиз учун фарздир» деган ўғити нафақат ўз даври, балки кейинги асрлар маърифати учун ҳам ғоят катта маънавий аҳамиятга эга бўлди.

Гап кетаётган даврдаги маънавий-маърифий аҳволнинг раванқ топишида юқорида зикир этилган иккинчи мактаб биринчидан, маориф, бадий адабиётга Амир Темур тарафидан алоҳида эътибор қаратилганлиги, иккинчидан, адабиёт бадийятнинг бошқа соҳаларига нисбатан ҳаётни муфассалроқ акс эттириш имкониятига эга бўлганлиги, учинчидан, бадий адабиёт майдонида ҳазрат Алишер Навоийдек буюк мутафаккир кириб келиши билан изоҳланар эди.

Алишер Навоий ижодида темурийлар даври маънавиятининг муҳим кўриниши ахлоқ масаласи асосий ўринда туради. Шунингдек, инсоннинг меҳнатсеварлигини, донишмандлигини юқори баҳолайди, халқлар ўртасидаги ҳамжиҳатликни, дўстликни улуғлайди.

Темурийлар даври маданияти тараққиётидаги учинчи мактаб Абдулқодир Мароғий бошчилигидаги мусиқа мактаби алоҳида ўринда туради. У Форобий, ибн Сино ва бошқаларнинг Шарқ мусиқасига доир асарларини ўрганади ҳамда XIV-XV асрлар Шарқ мусиқаси назарий муаммоларига бағишланган асарлар яратади. Абдулқодир Мароғий араб, форс, озарбайжон халқлари мусиқасини билиб олади. Абдулқодир томонидан ўз даври мусиқаси назариясига оид кўпгина масалаларнинг ҳал этилиши кейинги асрлар Шарқ халқлари мусиқасининг ривожланиб кетишига бевосита таъсир кўрсатади.

Шарқнинг буюк мусаввири Камолиддин Бехзод бошчилигидаги туртинчи-тасвирий санъат мактаби Темурийлар даври маънавияти ҳамда мафқурасининг тараққиётига айниқса таъсир кўрсатади.

Бехзод Шарқда йирик миниатюра ва портрет устаси сифатида кенг танилган буюк рассомдир. Бехзод миниатюралари ўзларининг ёрқин ранг-бўёқлари, композициялари билан ажралиб туради. Бехзод ва унинг мактаби таъсирида бўлган рассомлар асарларига ҳаққонийлик хусусияти хос бўлиб, уларда индивидуаллик ва образлар руҳий ҳолатларини очиб беришга ҳаракат қилинади. Бу

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

хусусиятлар Беҳзод ва унинг мактаби мавқеини оширди ҳамда XV-XVI асрлар Шарқ тасвирий санъатинининг чўққисига кўтарди.

Амир Темур раҳнамолигида майдонга келган бу тўрт мактаб маънавият ва маърифатнинг руҳий салоҳияти ҳамда кудратли кучга эга бўлганлигидан ва маданият тараққиётининг нечоғли юксакликларга кўтарила олиш қувватидан далолат бериб турибди.

Шундай қилиб, Амир Темур XIV асрда Мовароуннаҳрдаги маънавий-маърифий аҳволни янада такомиллаштиришга эришди ва унинг бу хизматлари Марказий Осиёнинг маданий ривожланишида катта ўрин эгаллади. Таълим-тарбия масалаларини кенг тараққий этишида ҳар томонлама омил бўлиб хизмат қилди.

Адабиётлар:

1. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Меҳнат, 1- китоб. 1992.- 328 б.
2. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Меҳнат, 2-китоб. 1992.-191 б.
3. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. -Т.: Фан, 1993.-56 б.
4. Амир Темур ўғитлари. -Т.: Наврўз, 1992.-64 б.
5. Асатова Д. Соҳибқироннинг жанг санъати. // газ. Постда 1996.- 12 апрель.
6. Аҳмедов Б. Амир Темур дарслари.-Т.: Шарқ, 2000.-96 б.
7. Бўриев.О. Темурийлар даври ёзма манбаларда Марказий Осиё: тарихий-географик лавҳалар. –Т.: Ўзбекистон, 1997.- 186 б.
8. Бобоев Ҳ. Ўзбекистонда XIV-XV асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар:-Т.: 1993.-260 б.
9. Туляганов А.А. Амир Темурнинг Ўзбек давлатчилигининг ривожланишида тутган ўрни ва мавқеи. (Темур тузуклари асосида):-Т.: 1996.-155 б.
10. Каримов Э.Э. Роль, место и социальнўе позиции духовенства Мавераннахра в XV веке: дис...канд. ист. наук.-Т.:1990.-159
11. Каримов С. XIV-XV асрларда Мовароуннаҳрда ижтимоий-сиёсий фикрлар тараққиёти: фалсафа фан.док дисс.-Самарканд: 1998.-304 б
12. Расулмухамедова Д. Истиқлол даври Ўзбек драматургиясида Амир Темур образини яратиш муаммолари.: филол. фан. ном дисс. афтореф.-Т.: 2000.-21 б.

АМИР ТЕМУРНИНГ XIV-XVI АСРЛАР ЎРТА ОСИЁДА ИҚТИСОДИЙ, СИЁСИЙ, МАДАНИЙ ҲАЁТ СОҲАСИДА ТУТГАН ЎРНИ

Расулова Чаросхон Иляс қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аждодларимиз қолдирган маданий меросларда шундай фикрлар борки, улар бугунги кунда ҳам тараққиётимизнинг ўзига хос йўлини белгилашда ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Халқимиз маданиятини, миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва уни ривожлантиришда маданий меросимиз, ундаги илм-фан, ижтимоий-сиёсий, таълим-тарбияга оид фикрларни ўзлаштириш ва амалга татбиқ қилиш ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга эга.

Маълумки, XIV-XVI асрлар Ўрта Осиёда иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаёт соҳасида муҳим ўзгаришлар содир бўлган давр. Бу даврда ижод қилган мутафаккирлар диний ва

дунёвий илмларни бир-бири билан тўлдириб, бойитишга муваффақ бўлдилар. Инсонпарварлик ва умуминсоний ғояларни илгари сурдилар. Давлат сиёсатини такомиллаштиришда амал қилиш мумкин бўлган қадриятлар мазмунини кўрсатиб бердилар. Натижада тарихда Темур ва темурийлар даври цивилизацияси юзага келди.

Мустақилликка эришгунга қадар Амир Темурнинг тарихдаги буюк ўрни, давлат арбоби сифатидаги фаолияти, айниқса, мамлакатда маорифни, таълим-тарбияни ривожлантиришга оид қарашлари тўлиқ тасаввурга эга эмас эдик. Мустақиллик туфайлигина Темур ва темурийлар тўғрисида ҳам ҳаққоний фикр, ҳолисона қарашлар ёш авлод онгига сингдирилиб келинмоқда.

Шўро даврида яратилган аксарият манбаларда Амир Темур шахсига золим, босқинчи сифатида қараб келинган. Соҳибқирон фаолиятига ҳолислик билан қараб ҳақиқатни ёзган олимлар таънаю дашномга учрагани ҳам маълум. Академик И.М.Мўминов етмишинчи йилларда Амир Темур шахсиятига илмий ёндошиб, унинг фаолиятини ҳолисона ёритган кичик рисоласи учун қаттиқ тазйиққа учраган эди.

Ёки бўлмаса, XV аср араб тарихчиси Ибн Арабшоҳнинг Темур ва темурийлар даврига оид асосий манбалардан ҳисобланаган «Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Тимур» («Темур тарихида тақдир ажойиботлари») асари аллақачон француз, лотин, инглиз тилларига таржима қилинган бўлса ҳам Ўзбекистонда ушбу асар фақат мустақиллик шарофати билан 1992 йили икки жилдда нашр этилди¹⁸.

Ҳар бир давлат раҳбарининг ўзига тегишли бўлган ҳудуддаги халқнинг руҳиятини, инсоний муносабатлардаги хулқ-атвори билан ахлоқ мазмунини яхши

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

билиши ва улардан ўзининг давлат сиёсатини юргизишда самарали фойдаланганлиги маълум. Давлат раҳбарларига хос бўлган ана шу хусусиятлардан уларнинг ижтимоий-фалсафий ва таълим- тарбияга оид қарашларини аниқлаб олиш мумкин. Дарҳақиқат, Амир Темур ўз мамлакатада илм-фан, таълим, маданий ривожланишни алоҳида қўллаб қувватлаган, буларни жамиятни ривожлантирувчи асосий омиллар деб тушунган улуғ донишманд ҳисобланади.

Ҳақиқатдан ҳам Амир Темур яратган «Тузуки Темурий» («Темур тузуклари»), «Малфузоти Темурий» («Темурнинг айтганлари»), яна «Воқиоти Темурий» («Темурнинг бошидан кечирганлари») деб номланган асарлари фақат тарихий жиҳатдан эмас, балки фалсафий, ижтимоий-педагогик, иқтисодий, ҳуқуқшунослик, психология, ҳарбий илм ҳақидаги фикрларга бойлиги жиҳатдан ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Унинг «Тузуклар»идаги давлатни идора этиш назариялари, тажрибалари, адолатли жамият тузиш тўғрисидаги фикрлари, таълим-тарбияга оид ғояларидан ўз даврида ва ундан кейин ҳам дунёнинг кўпгина давлат бошлиқлари фаолиятларида самарали фойдаланганлар.

Амир Темурнинг дунёқараши, ижтимоий-сиёсий фикрлари XIV асрдаги кўпгина мутафаккир донишмандлардан ўзига хос томонлари билан алоҳида ажралиб туради. Чунки Амир Темур буюк давлат раҳбари сифатида ижтимоий фикрларини ўзининг амалий фаолияти, раҳбарлик тажрибаси, шахсий ҳаётида кўрган-билганлари асосида баён этади. У мамлакат иқтисодиётини, маданиятини, ҳарбий ҳунар ва илм, маърифатни қанчалик юқори даражага кўтарган бўлса, булар ундаги катта билим, иқтидор, салоҳиятнинг самарасидир.

Шарқ ва Ғарб давлатларида Амир Темурнинг ҳаёти ва фаолияти, унинг давлат сиёсатига бўлган қизиқиш доимо катта бўлган. Ана шу қизиқиш йирик-йирик тарихий-сиёсий асарларнинг ёзилишига сабаб бўлди. Амир Темур ва унинг империяси ҳақида ёзилган асарларда Соҳибқиронга бўлган муносабат ва қарашларини икки гуруҳга бўлашимиз мумкин: Биринчиси, Амир Темур ва унинг сиёсатига ижобий муносабатда бўлган тарихчилар, элчилар, олимларнинг асарлари ва иккинчиси, салбий ёки уни камситиш, ёмонлаш ниятида ёзилган асарлар. Биринчи гуруҳга: Амир Темурнинг Ҳиндистонга қилган юришини ҳикоя қилувчи асар ёзган Гиёсиддин Али қиради. Шунингдек Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома», Шарафуддин Али Яздийнинг «Зафарнома» асарлари ҳам шулар жумласидандир. Муйнитдин Натанзий, Ҳофиз Абру, Абдураззоқ Самарқандийлар ҳам унинг ҳақида асар ёзганлар. Булардан ташқари Руи Гонсалес де Клавихо Испания қироли Генрих III элчиси сифатида Амир Темур давлатида бўлиб, у билан бир неча бор учрашган. Амир Темур ва Франция қироли Карл VI ҳамда инглиз қироли Генрих IV ўрталарида бир неча маротаба элчилик қилиб, мактублар,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

шартномалар тузишда иштирок қилган элчи-архиепископ Иоанн ва бошқалар ҳам Амир Темур фаолиятига, сиёсатига юксак баҳо берганлар.

Иккинчи гуруҳ манбаларда эса, Амир Темурга салбий муносабатда қаралиб, уни ҳатто босқинчи сифатида айблаганлар. Масалан, арман тарихчиси Фома Мецопский, араб тарихчиси Ибн Арабшоҳ асарларида ва баъзи рус тарихий манбаларида шундай тамға босилган. Бу манбаларда Амир Темур мўғул босқинчилари билан бир қаторга қўйилган.

Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий қарашлари тўғрисида ҳақида Шарқ ва Гарбнинг машҳур олимлари Эдуард Гиббон, Хаммер-Пургштал, Фридрих Шлоссер ва Макс Мюллерлар, Люсьен Керэн, Жан Поль Ру, Л.Лянгле, Беатрица Манз, Жон Вудс, Харольд Ламб, Ханс Роберт Рёмер, Хильда Хукхэм, Ҳ. Вамбери, Н.П.Остроумов, А.Ю.Якубовский, В.В.Бартольд, Л.В.Строева, М.И.Иванин, И.И.Умняков, Б.Аҳмедов, А.Асқаров, Г.А.Пугаченкова, И.Искандаров, М.М.Хайруллаев, А.Муҳаммаджонов, Б.Назаров, М.Муродов, А.Ўринбаев, А.Бўриев, Ҳ.Алиқулов, Х.Бобоев, А.Сайидов, М.Қуронов, Э.Каримов, У.Уватов, С.Нишонов, Ж.Ҳасанбоев, Ў.Алеуов, Д.Юсупова, Н.Норқулов, П.Равшанов, А.Тўлаганов ва бошқалар ҳам асарлар ёзган.

Соҳибқирон Амир Темур ўтмишдаги маданий-маънавий меросга, ота-боболаримиздан қолган билим ва ҳаёт тажрибаларига алоҳида эътибор берган. Айниқса, Шарқ халқларида улуғликка эришган донишмандларнинг ўз тажрибаларидан тўплаган доно фикрларини ёзиб китоб қилиб, кейинги авлодларга қолдириш анъанасини ҳурмат қилган.

Шарқда Ибн ал Мукаффонинг «Китоб ал-адаб ал-Кабир», Ибн Хутайбанинг «Уюн ал ахбор», Ал-Жохиднинг «Китоб ат-Таж», Низом ул-Мулкнинг «Сиёсатнома», Кайковус ибн Вушмагирнинг «Қобуснома», Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг», Аҳмад Югнакийнинг

«Ҳибатул-ҳақойиқ» ва бошқа педагогик муаммоларни қамраб олувчи таълимий-ахлоқий асарлар яратилганлиги маълум.

Амир Темур шу анъанани давом эттирган. Буюк давлат раҳбари сифатида ҳаётида кўрганлари билан тўплаган билим ва тажрибаларини йиғиб, адолатлик сиёсати натижасида эришган улуғ салтанатни ҳамда буюк мамлакатни идора қилиш ва бошқариш услубига бағишланган «Тузуқлар»ни яратди.

Бунда мамлакатни иқтисодий-маданий жихатдан ривожлантириш, халқни бошқариш ишларининг қонун-қоидалари ҳамда давлатни бошқаришнинг сиёсий ва ахлоқий тамойиллари ифодаланади.

Бу тартиб-қоидаларидан кейинги авлодларнинг ҳам ўз салтанатини бошқаришда фойдаланишини, шу орқали ўзидан мерос бўлиб қолган давлат ва

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

подшоликнинг мустаҳкам ҳамда узоқ яшашини васият этган. Бунда у: «Ўғилларим! Миллатнинг улуғ мартабасини, саодатини сақламоқ учун сизларга қолдираётган васият ва тузукларни яхши ўқинг: асло унутманг ва тадбиқ этинг» деган доно сўзларни ёзиб қолдирган. Шу васиятларининг катта қисмини унинг маърифий-тарбиявий қарашлари эгаллагани маълум.

Олим Ҳ.Бобоев «Ўзбекистонда XIV-XV асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар» мавзусидаги йирик тадқиқот ишида XIV-XV асрларда бўлган сиёсий вазият, ўша даврдаги

сиёсий-ҳуқуқий таълимотларни, Амир Темурнинг сиёсий қарашларининг шаклланиш жараёнини ўрганиб чиқади .

А.Тўлаганов «Амир Темурнинг ўзбек давлатчилигининг ривожланишида тутган ўрни ва мавқеи» мавзусидаги илмий ишида йирик салтанатни бошқаришда Амир Темур томонидан тузилган кучли марказлашган давлат идоралари фаолияти таҳлил этилади. Амир Темур давлатида фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, мажбуриятлари, инсон ҳуқуқлари муаммолари ўрганилади

Э.Каримов «XV асрда Мовароуннаҳр руҳонийларининг роли, ўрни ва ижтимоий мавқеи» мавзусидаги илмий тадқиқотида Амир Темур даврида диннинг сиёсий ҳаётда тутган ўрнини очиб беради.

С.Каримов «XIV-XV асрларда Мовароуннаҳрда ижтимоий-сиёсий фикрлар тараққиёти» мавзусидаги тадқиқотида эса XIV-XV асрларда ижтимоий-сиёсий фикрлар тараққиёти ўрганиб чиқилади²⁴.

Д.Расулмуҳаммедова «Истиклол даври ўзбек драматургиясида Амир Темур образини яратиш муаммолари»га бағишланган илмий ишида Амир Темур бадий образининг ҳозирги ўзбек драматургиясида тутган ўрнини ёритади²⁵ .

Ўз дунёқарашида тасаввуф таълимотини асос қилиб олган Амир Темур ўз

«Тузуклар»ида маориф ва ёшлар тарбияси ҳақида ўзига хос кўпгина ғояларни олға суради. Асосан, илм-фаннинг жамият тараққиётида, шунингдек, мамлакат ривожига тутган ўрни, адолатнинг давлатни бошқариш негизи бўлиши ҳақидаги талаблари, фуқароларнинг ахлоқи, ёшларнинг хулқ-атвори ҳақидаги фикрлари ўз долзарблигини бугунги кунда ҳам йўқотмаган.

Ана шу мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий қарашлари, уни илмий нуктаи назарда таҳлил этиб, бир тизимга келтириш ҳамда ўқув-тарбия жараёнида самарали фойдаланиш, Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий қарашларидан таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш, Амир Темурнинг «Тузуклари» ҳамда ўғитларида унинг маърифий-тарбиявий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

қарашларини, Амир Темурнинг маърифий-тарбиявий ғояларини ҳаққоний ўрганиб, ҳаётга тадбиқ этиш лозимлиги давр эҳтиёжи ва талабидир.

Амир Темурнинг Марказий Осиёда маърифий-тарбиявий фикрларни ривожлантиришдаги ўрни илмий нуқтаи назардан тадқиқ қилиниб, олинган хулосалар яхлит тизимга келтирилса, шунингдек, ёшларни ақлий ва маънавий тарбиялаш йўллари кўрсатилиб берилса, миллий педагогикамиз мазмуни кенгайди ва тарбия жараёнининг самарадорлик даражасини орттиради.

XIV-XV асрларда Марказий Осиёдаги ижтимоий-сиёсий вазият, илм-фан, маданият, таълим-тарбия ва маърифий тараққиёт ҳолати ҳамда Амир Темур ҳаёти ва фаолияти, айниқса, маърифий-тарбиявий қарашлари Амир Темур дунёқарашининг маънавий илдизлари,

«Тузук»лари ва ўғитларидаги маърифий-тарбиявий фикрлари, маърифий-тарбиявий соҳасидаги қарашлари, унинг маърифий-тарбиявий фикрлари ёшларни маънавий-ахлоқий шакллантириш, тарбиявий тадбирлар мазмунини бойитишга ёрдам беради.

Адабиётлар:

1. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Мехнат, 1- китоб. 1992.- 328 б.
2. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи навоиб Таймур. (Амир Темур тарихи). -Т.: Мехнат, 2-китоб. 1992.-191 б.
3. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. -Т.: Фан, 1993.-56 б.
4. Амир Темур ўғитлари. -Т.: Наврўз, 1992.-64 б.
5. Асатова Д. Соҳибқироннинг жанг санъати. // газ. Постда 1996.- 12 апрель.
6. Аҳмедов Б. Амир Темур дарслари.-Т.: Шарқ, 2000.-96 б.
7. Бўриев.О. Темурийлар даври ёзма манбаларда Марказий Осиё: тарихий-географик лавҳалар. –Т.: Ўзбекистон, 1997.- 186 б.
8. Бобоев Ҳ. Ўзбекистонда XIV-XV асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар:-Т.: 1993.-260 б.
9. Туляганов А.А. Амир Темурнинг Ўзбек давлатчилигининг ривожланишида тутган ўрни ва мавқеи. (Темур тузуклари асосида):-Т.: 1996.-155 б.
10. Каримов Э.Э. Роль, место и социальнўе позиции духовенства Мавераннахра в XV веке: дис...канд. ист. наук.-Т.:1990.-159
11. Каримов С. XIV-XV асрларда Мовароуннаҳрда ижтимоий-сиёсий фикрлар тараққиёти: фалсафа фан.док дисс.-Самарканд: 1998.-304 б

12. Расулмухамедова Д. Истиклол даври Ўзбек драматургиясида Амир Темур образини яратиш муаммолари.: филол. фан. ном дисс. афтореф.-Т.: 2000.-21 б.

TA‘LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARINI O‘RINLI QO‘LLASH

Rasulova Charosxon Ilyas qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma‘naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz!

SH.M.MIRZIYOYEV

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ta‘lim jarayonida pedagogik muloqotni qo‘llashda—avtoritar, demokratik va liberal uslublar o‘quvchi va talabalarga bilim, ko‘nikma va malakalar hosil qilish.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование авторитарных, демократических и либеральных методов в применении педагогического общения в образовательном процессе - формировании знаний, умений и навыков учащихся.

Annotation: This article discusses the use of authoritarian, democratic and liberal methods in the application of pedagogical communication in the educational process - the formation of knowledge, skills and abilities of students.

Kalit so‘zlar: Ta‘lim, mustaqil ta‘lim, tashkilotchilik qobiliyati, avtoritar uslub, demokratik uslub, liberal uslub, pedagogik takt, zamonaviy yondoshuvlar.

Ключевые слова: Воспитание, самостоятельное обучение, организаторские способности, авторитарный стиль, демократический стиль, либеральный стиль, педагогический такт, современные подходы.

Keywords: Education, independent learning, organizational skills, authoritarian style, democratic style, liberal style, pedagogical tact, modern approaches.

Ta‘lim – o‘quvchi va talabalarga bilim berish, ularni tarbiyalash, rivojlantirish, ko‘nikma va malakalar hosil qilish jarayoni, yoshlarni mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanib borishi jamiyat hayotining barcha jabhalarida taraqqiyotning yangi istiqbollari ochib bermoqda. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib kelmoqda.

Pedagogik muloqot uslublari:

Avtoritar uslubga ko'ra talabalar tomonidan barcha turdagi faoliyatning tashkil etilishi, mazmuni, shakli, metod va vositalarining barcha sifaat pedagog tomonidan belgilanadi. Talabalarning har qanday tashabbuslari rag'batlantirilmaydi, aksincha, buyruq, ko'rsatma, yo'llanma berish, shuningdek, jazolash choralarini ko'rish orqali talabalarga ta'sir ko'rsatiladi. Hatto talabalarning faoliyatlari ijobiy baxolangan vaqtda ham ularga bo'lgan ta'sir turli kesatliqlar bilan bayon etiladi. Ya'ni: —Sendan ijobiy xatti-harakatni kutmagan edim?!», Qara-ya, birgina a'lo baxo olish bilan o'zingni yaxshi inson bo'lib qolgan deb hisoblaysanmi?!» vah.k. mazmundagi rag'batlar, ular asli ijobiy holatni e'tirof etishga yo'naltirilgan bo'lsa ham, talabani yangi yutuqlariga ilhomlantirmaydi. Aksincha, unda ta'lim olishga, ta'lim muassasasiga va pedagoglarga nisbatan sovuqqonlikni yuzaga keltirib chiqaradi.

Demokratik uslubga ko'ra pedagog pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida jamoaning fikriga tayanib ish ko'radi. O'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkillashtirishda har bir talabaning fikrini inobatga olishga, ularni umumlashtirgan holda eng samaralisini tanlab olishga harakat qiladi. Muhokamalar paytida barcha talabalarning ishtirok etishlari ta'minlanadi. Talabalar tomonidan bildirilayotgan tashabbuslar qo'llab-quvvatlanadi, mavjud imkoniyatlarni inobatga olib bu tashabbuslar amaliyotga tatbiq etiladi. Demokratik uslubdan foydalanayotgan pedagog zimmasidagi vazifa faqatgina talabalarning faoliyatini nazorat qilish, tuzatishlar kiritishdan iborat emasligini tushunib yetadi. Asosiy e'tiborni talabalarning yutuqlarini e'tirof etgan holda yoki ularning xatolarini o'zlariga anglatgan holda samarali tarbiya chorasini ko'rishga e'tiborni qaratadi. Har bir talabaning yutug'i alohida e'tirof etiladiki, bu esa ularni yangi zafarlarga erishishga ruhlantiradi. Ushbu uslubga asoslanib ish ko'radigan pedagog har bir talabaning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olib, bajariladigan ishlarni to'g'ri taqsimlashga harakat qiladi, faol talabalarni taqdirlab borishni faoliyatining asosiy yo'nalishi deb hisoblaydi. Pedagog talabalar bilan muloqotni o'rnatishda iltimos, maslahatga tayanib ish ko'radi.

Liberal uslub pedagog va talaba munosabatlarining kelishuvchanlikka asoslanishini ta'minlaydigan uslub sifatida e'tirof etiladi. Bu uslubga ko'ra ish yuritadigan pedagog talabalar tomonidan sodir etilayotgan salbiy holatlarga ham e'tibor bermaslikka intiladi. Talabalarni tartibga chaqirish, vaziyatdan kelib chiqqan holda ularning faoliyatini to'g'ri baxolab, jazolash zarur bo'lgan vaziyatlarda ham indamaslikni odat qilib oladi. Bu esa talabalarning odobsiz, yalqov, mas'uliyatsiz bo'lishlariga olib keladi. Liberal uslubni ma'qul ko'radigan pedagogni talabalar hayoti mutlaqo qiziqitirmaydi, ularning

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyatlariga aralashmaydi, hal qiluvchi vaziyatlarda mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olmaydi. Ayrim holatlarda bir-biriga zid bo‘lgan fikrlarni ham birdek ma‘qullaydi. Bu tarzda ish ko‘ruvchi pedagog obro‘ga ega bo‘lmaydi.

Chunki unga ishonish bo‘lmaydi. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda pedagogning nafaqat o‘zi, bal‘ki uning ijobiy ta‘siri asosida talabalar ham muloqot madaniyatini o‘zlashtirib borishlari lozim. Muloqot madaniyati – muloqot jarayonini axloqiy me‘yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik. Ta‘lim amaliyoti pedagogik muloqot jarayonida pedagoglar tomonidan ayrim kamchiliklarga yo‘l qo‘yilishiga olib keladi: ehtiyotsizlik, shaxsiyatparastlik, suhbatdoshni ortiqcha majburlash; sustkashlik, o‘zini juda yuqori yoki past qo‘yish; haddan tashqari jonbozlik ko‘rsatish.

Pedagog talabalarga samarali kommunikativ ta‘sir ko‘rsatish malakalarini o‘zlashtirishi lozim. Kommunikativ ta‘sir ko‘rsatish – talabalar bilan muloqotda bo‘lish, ularga to‘g‘ri yondashish, pedagogik nazokat bilan ularga tarbiyaviy, irodaviy va hissiy ta‘sir etishdir. Mahoratli pedagog faoliyatida pedagogik takt ham o‘ziga xos o‘ringa ega: Pedagogik (nazokat) takt – pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo‘yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, hulq atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to‘g‘ri yondashish malakalariga egaligidir. Pedagogik takt pedagog faoliyatiga g‘oyaviy va amaliy jihatdan bir-biriga mos keladigan pedagogik axloqning bevosita tatbiq etishning shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

Takt (dahldorlik) – axloqiy hulq-atvor, xatti-harakat bo‘lib, o‘zida barcha obyektiv harakatlarning oqibati va ularning shaxs tomonidan subyektiv qabul qilishni avvaldan ko‘ra olish, belgilangan maqsadga osonroq erishish yo‘llarini izlashning namoyon bo‘lishidir. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, avtoritar uslubda tinglovchiga darsning mazmuni, shakl, metod va vositalari pedagog tomonidan belgilanishi talabaning o‘ziga bo‘lgan mas‘uliyatni oshiradi, bu esa ularda o‘ziga nisbatan talabchanlik paydo bo‘lishiga olib keladi. Talabaning tashabbuslari rag‘batlantirilmasligi aksincha, buyruq va ko‘rsatma berishi talabani yangi yutuqlar sari ilhomlantirmaydi. Bu esa talabada ta‘lim olishga va ustozlarga nisbatan sovuqqonlikni paydo bo‘lishiga olib keladi. Demokratik uslubda esa jamoga tayanib ish ko‘rilib, unda talabalar o‘z fikrlarini bimalol ayta olishadi, ularning fikrlari birlashtirilib, eng samaralisini talabalarning o‘zlari tanlaydilar. Bunda talabaning darsda faolligi ta‘minlanadi.

Ularning tashabbuslari rag‘batlantirilib, amalda qo‘llash imkonini beradi. Bu jarayonda pedagog har bir talabaning individualligini inobatga olishi, ularning ishlarini to‘g‘ri taqsimlashga imkon beradi. Bu uslubdan pedagog foydalanganda nafaqat talabaning faoliyatini nazorat qilish va unga tuzatish kiritish bal‘ki, uning yutuqlarini ayta turib, kamchiliklarini o‘ziga yetkaza olish orqali o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga erishish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

imkoniyatiga ega bo'ladi. Liberal uslubda pedagog va talaba munosabatlarida kelishuvchanlik ko'rish mumkin. Bu uslubda pedagogning ish yuritishi ko'pincha, talabaning mas'uliyatsizligiga olib keladi. Bu jarayon esa pedagog obro'yiga putur yetkazishi mumkin. Pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish pedagogning o'z kasb mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalar va faol usullardan foydalanish, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tatbiq qilish, ko'proq talabalarni mustaqil ishlashga undash, ilg'or tajribalardan saboq berishning turli yo'llaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Yana bir jihati muhimki, oliy ta'lim tizimida ta'lim olayotgan talabalarning tanlagan kasbiga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning tanlagan yo'nalishlari bo'yicha mutaxassis sifatida shakllanishlari uchun maxsus fanlarni o'qitishni samarali tashkil qilishni ta'minlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora – tadbirlari to'g'risidagi qarori. —Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil, 21 aprel, № 79 (6773).

2. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: —Sanostandart nashriëti, 2015. – 150 b.

3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004. 119 b. 3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova

Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. – 115 b

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Рустамова Мадина Аскар кизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Мақолада фан ва ишлаб чиқариш ҳамкорлигини мустаҳкамлаш, таълим тизимини ривожлантириш, инновацион таълимни ижтимоий ҳаётга фаол олиб киришга, алоҳида эътибор қаратишда «Ёшлар иттифоқи»нинг роли, фикрлар, таҳлилий қарашлар ҳамда натижалар келтирилган.

Калит сўзлари: номутахассислик, кадрлар салоҳияти, коммуникация қобилиятлар, мослашиш

Юртбошимизнинг юртимизда демократик давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш борасидаги ислохотларда ёшлар фаоллигини ошириш, юксак маънавиятли, мустақил фикрлайдиган, қатъий ҳаётий позициясига эга, шижоатли, эл-юрт манфаати йўлида бор куч-ғайрати, билим ва салоҳиятини сафарбар қиладиган, мамлакат истиқболи учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир ёшлар сафини кенгайтириш, ёшларнинг замонавий касб-ҳунарларни пухта эгаллаши учун муносиб шароитлар яратиш, бандлигини таъминлаш, ташаббусларини рағбатлантириш, интеллектуал ва ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришига кўмаклашиш ва уларнинг салоҳиятидан самарали фойдаланиш муҳим масала деган фикрлари ҳозирда энг долзар масалалардан бири ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан, Ёшлар иттифоқи ва ОТМ талабалари ўтрасида кўплаб тадбирлар олиб борилмоқда. Бу тадбирларни ташкил этишда ёшлар кучидан, уларнинг илмий салоҳиятидан фойдаланиш ва аниқ ишланган тадбирлар ташкил этилаётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш даркор. Аммо бу жабҳада ҳам, ҳали жавобини кутаётган ишлар жуда ҳам кўп. Жумладан, «Ёшлар иттифоқи» фаолиятига алоҳида эътибор қарата туриб, унинг бўғинларида ахвол ҳали тўлиқ куч билан ишлай олмаётганини кўриш мумкин. Бу ердаги бир қатор ечимини кутиб ётган масалалар:

- «Ёшлар иттифоқи» ёшлар билан ишлашдаги иш усуллари аксарият ҳолларда бугунги кун талабларига жавоб бераётганлиги;

- Ташкилотнинг фаолиятида бугунги кун талабларидан келиб чиқиб ёшларда етакчилик кўникмаларини шакллантиришга қаратилган янги усул ва воситаларнинг жорий этилмаётганлиги;

- Кадрлар масаласида номутахассис бўлган кадрларнинг жамланганлиги.

Буларнинг барчасини ечимини топиш, айниқса ёш кадрларнинг малакаси етишмаётганлиги, ўз касбини тушуниш, идрок этиш, белгиланган ҳудудлардаги

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

муаммоларни илмий нуқтаи назардан қараб керакли хулосалар чиқариш, етакчилик қобилитини шакллантиришда сусткашликка йўл қўйилмоқда. «Ёшлар иттифоқи» фаолиятидаги кадрларда ҳамда улар фаолиятида, қуйидаги муаммоларни санаб ўтишимиз мумкин:

- Номутахассис кадрларнинг раҳбарлик лавозимида ишлаётганлиги;
- Кадрлар, етакчилик ва ёшларнинг ватанпарварлик, даҳлдорлик кўникмаларини шакллантиришга қаратилган янги усул ва воситаларни амалиётга жорий эта олмаётганлиги;
- Жойлардаги ташкилот етакчиларининг илмий салоҳияти етишмаслиги;
- Ўтказилаётган тадбирлар аниқ ишланган истиқболли дастурлар асосида ташкил этилмаётганлиги;
- Ташкилот билан ҳамкорлик қилмайдиган, лекин ватанпарварлиги, салоҳияти юқори бўлган ёшларни Иттифоққа жалб қила олмаслиги;
- Касбий ижтимоийлашувни шакллантиришдаги лойиҳалар, грантлар етарли эмаслиги;
- Кадрларни қайта тайёрлашда сусткашликлар.

Бу масалаларни қай йўл билан, қандай усулда ечиш мумкин, деган саволларга ойдинлик киритиб олиш керак бўлади. Бизнинг фикримизча, авваламбор юксак маънавиятли, мустақил фикрли, қатъий ҳаётий позицияли, кенг дунёқараш ва чуқур билимга эга авлодни тарбиялаш жараёнида уларнинг илмий салоҳиятларини амалиётга кенг жалб қилиш, замонавий касб- ҳунарларни пухта эгаллашлари учун муносиб шароитларни яратиш, иш билан таъминлаш кераклигини ва уларни раҳбар кадр, етакчи-иқтидорли ёш эканлигини, кўрсатиб бера олиш даркор.

Бу борада ижтимоий-гуманитар соҳаларда таҳсил олаётган ОТМ битирувчиларини битирув олди малакавий амалиётини ўташида «Ёшлар иттифоқи» билан кенг ишлар олиб бориши жуда муҳим ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан ОТМ олдига қўйилаётган асосий масала ҳам ижтимоий соҳаларда фаолият олиб бораётган ташкилотларни талаблари билан ўқув жараёни орасидаги фарқни бартараф этиш, олий таълимдан сўнги босқичда битирувчининг янги шароит, яъни ишлаб чиқариш ташкилотига мослашиш ҳамда иш жараёнида тез фурсатда институтдан олинган назарий билим ва амалий кўникмалардан кенг фойдаланишга ўргатишдан иборатдир.

Буларни амалга оширишда ташкилотлар ва муассасалар томонидан малакали кадрлар бириктириб, малакавий амалиётларни сифатли ўтказиш йўлга қўйиш мақсадида ўрнатилган тартибда Амалиёт дастурлари тасдиқланди. Шу ўринда амалиётга бириктирилган муассаса (масалан: Ёшлар иттифоқи) амалиётга келган

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

талабаларга асосий талаблари қуйидагича бўлади (талабаларнинг шахсий фазилатларига):

- янги шароитга мослашувчанлиги;
- шахслараро муносабатларни тўғри шакллантира олиш қобилияти;
- жамоада ишлаш қобилияти;
- коммуникация қобилиятлари, шу жумладан, хорижий тилларда равлон гаплаша олиши ва компьютерларда эркин ишлай олиши; етакчи бўлиши;
- мақсадга интилувчанлиги;
- касбга қизиқиши ва ҳақозо.

Бўлажак кадрларга учун муаммолар тақдим этиш ва бу муаммоларни талаба ва ОТМ бириктирилган илмий маслаҳатчи орқали ечим топиш ҳамда шу асосда тадбирлар режалаштириш керак бўлади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, фан ва ишлаб чиқариш ҳамкорлигини мустаҳкамлаш, таълим тизимини ривожлантириш, инновацион таълимни ижтимоий ҳаётга фаол олиб киришга, алоҳида эътибор қаратишда институционал ҳамкорлик ўта муҳим деб ҳисоблаймиз.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони (05.07.2017 й. ПФ-5106)
2. «Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3151 қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасалари талабаларининг малакавий амалиёти тўғрисидаги Низоми
4. www.lex.uz Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

SIRTQI TA'LIMDA-QADRIYATLAR

Salimova Diyora Baxriddin qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotastiya: Maqolada xalqlarning tarixiy xotirasiga, o'qitish va oilaviy ta'limning milliy tajribasiga tayanmasdan, mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olmagan holda, zamonaviy ta'lim modelini yaratish mumkin emasligi muhokama qilinadi. Millatlararo muloqot etikasini tarbiyalashning boshlang'ich nuqtasi bolalarda mamlakatimiz va butun sayyoramiz aholisining milliy xilma -xilligiga ijobiy hissiy munosabatni shakllantirish bo'lishi kerakligi talqin qilinadi.

Kalit soʻzlar: zamonaviy ta'lim, milliy madaniyat, mintaq, millatlararo munosabatlar, bola tarbiyasi, boshlang'ich ta'lim, tajriba.

Аннотация: В статье обсуждается, что модель современного образования не может быть создана без учета региональных особенностей, без опоры на историческую память народов, на национальный опыт обучения и семейного воспитания. Исходным моментом воспитания этики межнационального общения должно стать формирование у детей позитивного эмоционального отношения к национальному многообразию населения нашей страны и всей планеты.

Ключевые слова: современное образование, национальная культура, регион, межнациональные отношения, воспитание детей, начальное образование, опыт.

Annotation: The article discusses that the model of modern education cannot be created without taking into account regional characteristics, without relying on the historical memory of peoples, on the national experience of teaching and family education. The starting point for the upbringing of the ethics of interethnic communication should be the formation of a positive emotional attitude in children to the national diversity of the population of our country and the entire planet.

Key words: modern education, national culture, region, interethnic relations, parenting, primary education, experience.

Kelayotgan uchinchi ming yillikka jahon hamjamiyatining, mavjud jahon tartibining global o'zgarishi, jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy sohalaridagi o'zgarishlar, xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning kengayishi hamroh bo'ladi. Bugungi kunda madaniyatlararo o'zaro ta'sirga kirmaydigan va boshqa xalqlar madaniyatiga ta'sir qilmaydigan etnik jamoalarni topish qiyin. Bu kabi integratsiya madaniy almashinuvning tez o'sishiga va to'g'ridan-to'g'ri xalqaro aloqalarning jadallashuviga olib keladi.

Globallashuv va madaniyatlararo o'zaro ta'sirning kengayishi esa, milliy xususiyatlar, madaniy tafovutlar va shu bilan birga, madaniyatlararo o'zaro ta'sir va turli

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

mamlakatlar xalqlarining xalqaro munosabatlar doirasida integratsiyasini tahlil qilishni taqozo etadi.

Bugunda dunyo iqtisodiyoti yaqinlashib kelayotgan global raqamlashtirish va robotlashtirishga faol tayyorgarlik ko'rmoqda, bu esa mutlaqo boshqa ko'nikmalarni va inson kapitalining ancha yuqori darajasini talab qiladi. Shu boisdan O'zbekiston va Markaziy Osiyoning boshqa davlatlari yosh avlodning hayotda muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan bilim va ko'nikmalarni berish uchun qulay sharoitlar yaratishi, ta'lim sifatini oshirish imkoniyatini qo'ldan boy bermasligi o'ta muhimdir. Ayniqsa, respublikamizda joriy etilgan uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'inlaridan hisoblangan boshlang'ich ta'lim jarayonini sifatli tashkil etish ta'limning keyingi bosqichlari uchun katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy globallashtirish jarayonlari va undan keyingi migratsiya va immigratsion oqimlar zamonaviy hayot tizimining muhim va haqiqiy muammosiga aylanib, ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Ammo globallashtirish jarayoni nafaqat ijobiy, balki salbiy oqibatlarga olib keladi, bu erda etnik millatlararo nizolarni salbiy holatlarga kiritish mumkin, bu odatiy ijtimoiy, kasbiy faoliyatni va hayot sifatini yomonlashtiradigan boshqa muhim tadbirlarni yo'q qilishga olib keladi.

Zamonaviy ta'lim modelini mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olmasdan, xalqlarning tarixiy xotirasiga, milliy ta'lim va oilaviy ta'lim tajribasiga tayanmasdan yaratish mumkin emas. Ko'p mamlakatlar olimlari doimo millatlararo muloqotning murakkab va ko'p qirrali muammolari bilan qiziqishgan. Ijtimoiy fanda bu muammoning turli jihatlari (ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy-siyosiy, sotsiologik, lingvistik va boshqalar) mavjud bo'lib ular olimlarning doimiy tadqiqot ob'ektiga aylangan.

Madaniyatlararo muloqot turli madaniyatli bolalar o'rtasidagi shaxslararo muloqotni, shuningdek madaniy aloqalarni nazarda tutadi. Bunday muloqot jarayonida bolalarning milliy o'ziga xosligini shakllantirish va boyitish sodir bo'ladi.

Millatlararo muloqot etikasini tarbiyalashning boshlang'ich nuqtasi bolalarda mamlakatimiz va butun sayyoramiz aholisining milliy xilma-xilligiga, inson tillarining xilma-xilligiga ijobiy hissiy munosabatni shakllantirish bo'lishi kerak.

Ma'lumki, ta'lim jarayoni yoshning o'ziga xosligini (5-10 yosh), bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlariga ko'proq mos keladigan millatlararo ta'limning bunday vositalarini va usullarini tanlashni nazarda tutadi. Bunda shubhasiz o'qituvchining qarashlari va e'tiqodi ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi. Etnik o'zini-o'zi anglashning etarlicha ijobiy shakli bo'lgan o'qituvchilar tomonidan o'qitilgan, tarbiyalangan bolalar mikro-jamiyatga yaxshiroq moslashgan, ularning xatti-harakatlari boshqalar bilan o'zaro munosabatlarning moslashuvchan va uyg'un usullari bilan ajralib turadi. O'qituvchining eng muhim vazifasi – bolalar ongida etnik munosabatlarning ijobiy imidjini yaratish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ayni paytda, bunday tasvir ko'p millatli va ko'p madaniyatli jamiyatning muhim elementi hisoblanadi.

Ta'lim tizimi har xil turdagi salbiy ko'rinishlarni tuzatishga, shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham ma'qul bo'lgan qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish va tarqatish uchun sharoit yaratishga mo'ljallangan.

Bugungi murakkab dunyomizda ijobiy faoliyat olib borish uchun farzandlarimizni madaniy tafovutlarni to'g'ri qabul qilishga va o'z madaniyatimizni yo'qotmasdan, "yod" madaniyatlar ta'siridan asrashimiz zarur.

Ko'p madaniyatli ta'lim bo'yicha tarbiyaviy ishda asosiy e'tibor hamkorlikka, muloqotga, faoliyatning ijodiy xususiyatiga, bolaning individual rivojlanishini qo'llab - quvvatlashga, himoya qilishga, unga mustaqil qarorlar qabul qilish uchun erkin, himoyalangan maydonni ta'minlashga qaratiladi. Bu kabi ta'limni amalga oshirish uchun shaxsni madaniy identifikatsiyalashda ijodiy ifoda etish shakllari va usullari mavjud.

Haqiqiy millatlararo muloqot, o'zaro muloqot va bolalar muloqotining madaniyati faqat har bir bolaning ma'naviy va axloqiy salohiyatini ochib berish, ijtimoiy va madaniy ijodkorlikda tajriba almashish, ideal g'oyalarni (erkinlik, adolat va tenglik erkinlik, adolat va tenglik) amalga oshirish asosida paydo bo'lishi mumkin. Zero, bu kabi ta'lim bolalarga xalqaro va milliy ta'limning kombinatsiyasini ta'minlashga mo'ljallanganligi bilan ajralib turadi.

Biz o'z onamizga, qarindoshlarimizga, yaqinlarimizga bo'lgan muhabbat orqali bolalarning turli millatlarga hamdardligini tarbiyalashdan boshlashimiz kerak. Masalan, do'stga sodiqlik va tabiatga muhabbat. Bu bilan biz do'st bo'lish istagini uyg'otamiz, axloqiy fazilatlarini ochib beramiz va turli millat vakillari orqali o'zga xalqlarga hurmatni kuchaytiramiz. Ijtimoiy muhitda bolalarga to'g'ri yo'l-yo'riq berish juda muhim. Yoshlar ongiga singdirishimiz kerakki, insonni millati emas, balki uning fe'l-atvori va harakatlariga qarab baholaydilar.

Bu kabi insonparvarlik g'oyalarning shakllanishi, chuqurlashishi va rivojlanishi har xil faoliyat turlarida sodir bo'ladi. Masalan: o'yin, vizual, bo'sh vaqtlarda, o'qituvchining taklifi va bolalar tashabbusi bilan.

O'z tengdoshlariga nafaqat o'zlariga, balki boshqa millatlarga, maktabgacha yoshdagi va boshlang'ich maktab o'quvchilariga bo'lgan qiziqish va hamdardlikdan tashqari, do'stlik, turli millat vakillariga hurmat, millatlararo muloqot etikasini, turli madaniyatlarning jozibasi va yod xislatlarini to'g'ri munosabatda bo'lishni tarbiyalash zarur.

Miyaning asosiy funktsiyalari bolalarda tug'ilishdan oldin ham shakllana boshlaydi va bu jarayon 5 yoshgacha davom etadi. Bu vaqtda miyaning ma'lum ko'nikmalarni o'rganish qobiliyati eng yuqori darajaga etadi, yosh ulg'ayishi bilan u asta-sekin

kamayadi. Bu imkoniyatni qo'ldan boy berish bolalarda yangi ko'nikmalarni o'rganishni qiyinlashtiradi.

5 yoshgacha bo'lgan bolalar ichida to'yib ovqatlanmagan, qomatlari past, ota - onalarning e'tiboridan va rivojlanish rag'batidan mahrum bo'lganlar, maktabda yomon o'qishadi va katta bo'lgach, kamroq pul topishadi. Ya'ni, kambag'al oilalar farzandlari hech qachon qashshoqlik doirasidan chiqish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Shu bois, yosh avlodga erta sarmoya kiritish inson aql-zakovati va ko'nikmalarini rivojlantirish va yuqori inson kapitalini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karapetyan (Arutunyan) E.L. Воспитание культуры межнационального общения дошкольников и младших школьников, М. 2018.
2. Asipova N.A. Общение школьников в многонациональной среде // Советская педагогика – 1991 - № 12, с. 12-17

ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНИКА

Саттарова Лайло Фарход қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Мазкур мақолада ўқитувчи педагогик фаолиятининг ташкилий шакли бўлган, ўқитиш жараёнида таълим олувчиларга таъсир кўрсатиш, ўқув материални ҳис-туйғу, нутқ ва новербал мулоқот орқали етказа бериш санъати бўлган педагогик техниканинг тафсилотлари ёритилган.

Калит сўзлар: ўқитувчи, педагогик техника, ҳис-туйғу, нутқ, мимика, пантомимика, ҳатти-ҳаракат, ижодий кайфият, талаффуз, нутқ, ташқи кўриниш, дид, қиёфа, қадди-қомат, ўз-ўзига ишонч.

Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари замирида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантириш Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг муҳим шартидир. Жамиятни юқори малакали мутахассислар билан таъминлашда, комил инсонни тарбиялашда, таълим сифатини кўтаришда профессор-ўқитувчиларнинг салоҳияти, уларнинг педагогик техникаси таълим-тарбия жараёнида асосий омил ҳисобланади.

Ўқитувчилик шарафли, масъулиятли, мураккаб, машаққатли касб, шунингдек, у энг мураккаб санъат ҳисобланади. Бинобарин, буюк педагог А.С.Макаренко айтганидек:

—Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ ёки жаҳлдор бўлишини билиши лозим. У ўзини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бир ҳаракати

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тарбияласин ва ўқитсин». Л.И.Рувинский ўқитувчининг педагогик маҳорати тизимида педагогик техниканинг алоҳида аҳамиятга эга эканлигини қайд қилар экан, шундай ёзади: —Ўқитувчининг педагогик техникаси - бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради».

Педагогик техника – ўқитувчи фаолиятининг ташкилий шакли бўлиб, ўқитиш жараёнида таълим олувчиларга таъсир кўрсатиш, ўқув материални ҳис-туйғу, нутқ ва новербал мулоқот орқали етказа бериш санъатидир.

Педагогик техника - қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган:

- ☐ ўқитувчининг ўз хатти-ҳаракатларини бошқариши;
- ☐ жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси.

Ўқитувчининг ўз хатти-ҳаракатларини бошқариши қуйидагилардан иборат:

- ☐ ўз гавдасини бошқара олиши (мимика ва пантомимика);
- ☐ ўз ҳис-туйғусини, кайфиятини бошқара олиши (кераксиз психик зўриқишни олиб ташлаш, ижодий кайфиятни ўзи ва таълим олувчилар учун ярата олиш);

- ☐ ижтимоий перцептив қобилияти (диққат, кузатувчанлик, ҳаёл);
- ☐ нутқ техникаси (дикция, нутқ темпи, овоз, нафас олиш);

Ўқитувчининг жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси қуйидагилардан иборат:

- ☐ дидактик малака;
- ☐ ташкилотчилик малакаси;
- ☐ конструктив малака;
- ☐ коммуникатив малака.

Мимика – бу ҳис-туйғуларни, фикрларни, кайфиятни, психологик ҳолатни, ҳиссиётни юз мускуллари ёрдамида бера олиш санъатидир. Баъзан талабаларга ўқитувчининг юз ифодаси ва нигоҳи унинг сўзига нисбатан кучлироқ таъсир этади. Мимик ҳаракатлар, ифодалар маълумотларнинг ҳиссий аҳамиятини кучайтириб, уларни чуқур ўзлаштириш учун имконият яратади.

Мимик ифодалар талабаларнинг ўқув кайфиятига салбий таъсир кўрсатмаслиги керак. Уйдаги, иш жойидаги ташвишни, тушкун кайфиятни аудиторияга олиб кирмаслик шарт. Юздаги инсоннинг кайфиятини ифода этувчи энг муҳим аъзолар - кўз ва қошдир. Инсоннинг қалби унинг кўзида намоён бўлади. Қизиқиш, норозилик, ҳайрон қолиш, хурсандчилик, ишонч, ҳурмат каби ҳис-туйғуларни юздаги мимик ҳаракатлар билан ифода этиш мумкин.

Пантомимика – бу гавда, қўл ва оёқлар ҳаракатидир. Ўқитувчи бутун гавда ва гавда аъзолари билан асосий мақсадни, билим беришни ўз образи орқали

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

талабаларга етказади. Тўғри қадди-қомат, талаффуз ўқитувчининг ўзига ишончидан, билимидан дарак беради. Шунинг учун ўқитувчи энг аввал дарсда, талабалар олдида тўғри туришни ўрганиши зарур.

Дарсда тик ҳолатда, оёқлар ораси 12-15 см, бир оёқ сал олдинга чиқарилган ҳолда турилади. Айниқса, муҳим маълумотни айтмоқчи бўлганда олдинга бир-икки қадам ташланади. Айрим ҳолларда ўқитувчининг орқага чекиниши ўқувчиларга қисқа дам беришни билдиради. Ҳатти- ҳаракат ёқимли, латофатли, гўзал бўлиши керак. Қўл ҳаракатлари жуда кескин ва шиддаткор бўлмаслиги лозим. Ўз ўрнида қўл ҳаракатлари тасдиқлаш, инкор қилиш, фикрнинг таъсирини оширишга ёрдам бериб, айланма шаклда бўлиши мақсадга мувофиқ.

Педагогик техникада энг муҳими, ўқитувчининг ўзини-ўзи назорат қилишидир. Ўқитувчи ўзини талабаларнинг кўзи билан кўра олиши керак. Ўқитувчининг ташқи кўриниши эстетик таъсирчан, юқори дидли бўлиши керак. Унинг қиёфаси, юз кўриниши, ҳатти- ҳаракатлари, қадди-қомати, чиройли юриши, кийиниши ягона мақсадга йўналтирилган яъни, талабалар шахсининг тарбиявий шаклланишига самарали таъсир кўрсатиши лозим.

Ўқитувчининг ўз ҳатти-ҳаракатларини бошқаришнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- ☐ ўз-ўзига ишонч, оптимизм;
- ☐ ўз ҳатти-ҳаракатини назорат эта олиш (мускулларнинг зўриқиши ва ўта бўшагининг олдини олишга эришиш, нутқда тўғри нафас олиш);
- ☐ педагогик зўриқишни енгиллаштирувчи машқлар (жисмоний меҳнат, мусиқа, китоб, ҳазил-мутуйиба);
- ☐ ўз-ўзини ишонтириш (Аутоген машқлар).

Ўқитувчи нутқ маданиятига эга бўлиши, ўқув материални бадий, равон, тушунарли тилда баён қилиши, унинг нутқида шевадаги сўзлар бўлмаслиги керак. Нутқда дикция (талаффуз) сўзларга урғуни тўғри бериш муҳим аҳамият касб этади. Нутқнинг тезлиги, сўзларнинг жаранглаши, паузаларга риоя қилиш нутқнинг ритминини ташкил этади. Нутқда тембр - овознинг ширалиги, оҳанги, очиклиги ва ёқимлилиги муҳимдир. Ўқитувчининг ҳаддан зиёд бақириб ёки паст гапириши, бир хил темпда тушунтириши талабаларни қизиқишини сўндириб, лоқайд қилиб қўяди. Шунинг учун ўқитувчининг нутқида ҳамиша ўзига ишонч сезилиб туриши, барчанинг диққат эътиборини жалб эта олиши лозим. Нутқнинг тушунарли, чиройли, бадий, равон бўлиши ўқитувчининг сўз бойлигига боғлиқ бўлиб, талабаларни фаол бўлишга ундайди.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ўқитувчининг жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси қуйидагилардан иборат:

- ☐ дидактик малака (билим ва ўқув материалини энг самарадор методлар ва воситалар билан талабаларга етказиш);
- ☐ ташкилотчилик малакаси (жамоа ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш ва уни моҳирлик билан бошқариш);
- ☐ конструктив малака (дарс ва дарсдан ташқари жараёни тўғри ташкил этиш);
- ☐ коммуникатив малака (таълим берувчи-таълим олувчи мулоқотини ижобий йўлга қўйиш).

Педагогик техникани эгаллаш учун аввало, касбий-педагогик жиҳатдан ўз-ўзини тарбиялаш зарур бўлади. Чунки, педагогик техника - индивидуал шахсий хусусиятга эга. Ўқитувчилик фаолиятида етарли педагогик техникага эга бўлиш - ўз-ўзини назорат қилиш, соғлом асаб тизимини сақлаш, ҳиссий ва ақлий зўриқишларни олдини олишга замин яратади.

АДАБИЁТЛАР

1. Мамедов К.Қ., Бердиев Г.Ж. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат Тошкент, ТошДУ, 2003 й.
2. М.М. Ахмеджанов, Б.Қ.Хўжаев, З.Д. Ҳасанова Педагогик маҳорат Тошкент, 2006 й.

ПЕДАГОГИК МАҲОРАТГА ЕТАКЛОВЧИ ФАЗИЛАТЛАР

Савриддинова Муҳаббат Садриддин қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Мазкур мақолада ёш ўқитувчиларнинг ўз касбини пухта эгаллаши учун педагогик маҳоратини шакллантириш зарур бўлган педагогик хусусиятлар баён этилган.

Калит сўзлар: ўқитувчи, ўқув материали, ўқувчилар, педагогик маҳорат, нотиклик, қобилият, нутқ, дарс, хулқ-атвор, меҳр-оқибат, кечиримлилик, ўрганиш, билим, малака, малака.

Юксак маънавий ва ахлоқий фазилатларга эга, юқори малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлашда педагогларнинг ўрни бекиёсдир. Буюк аллома А.Авлоний таъкидлаганидек, —Устоз - муаллим биринчи навбатда билимли, одоб-ахлоқли, кийиниши ва юриш-туриши билан фақат ўзининг ўқувчи ва талабаларига эмас, балки бутун инсониятга намуна бўлиши керак. Ҳозирги замон ўқитувчиси ўз фанини мукамал билиши, дарс жараёнида педагогик технологияларни қўллай олиши, замонавий ахборот технологияларини яхши ўзлаштирган бўлиши, маънавий-ахлоқий пок ва сиёсий дунёқараши юқори бўлмоғи лозим.

Ўқитувчилик шарафли, шу билан биргаликда ўта масъулиятли, мураккаб, машаққатли касб. Педагогик фидойиликни, ҳалолликни, кўп меҳнатни, ўз устида доимий ишлашни, замон билан ҳамнафас бўлишни педагогик маҳоратни талаб этади. Таълим жараёни икки томонлама жараён ҳисобланади, яъни таълим берувчи ва таълим олувчи томонлар. Бинобарин, уларнинг ўзаро бир мақсадга интилиши, мувофиқлашиши чуқур билим эгаллашга олиб келади ҳамда таълим жараёнини сифат ва самарадорлигини белгилайди [1].

Педагогик маҳорат – бу педагогик жараёни тўғри ташкил қилиш, бошқариш, кутилаётган натижаларни олдиндан лойиҳалаштириш ва амалга ошириш, таълим-тарбия жараёнини моҳирлик билан бошқаришдир. Бугунги ёшлар илмга чанқоқ ва интилувчандир. Ўқитувчи дарс ўтишда ўта маданиятли, одоб-ахлоқли, талабчан бўлиши ва тартиб-қоидаларга қатъий амал қилиши шарт.

Педагогик фаолият – қуйидаги таркибий қисмлардан иборат: – педагогик фаолиятнинг мақсади;

- педагогик фаолиятнинг объекти;
- педагогик фаолиятнинг субъекти;
- педагогик фаолиятнинг воситалари.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ўқитувчи педагогик маҳоратининг асосий таркибий қисмлари қуйидагилар ташкил қилади:

- ўқитувчи шахсиятининг инсонпарвар йўналиши;
- касбий билимлар;
- педагогик қобилият;
- педагогик муомала; педагогик ижод; педагогик маданият; педагогик назокат;
- педагогик техника.

Педагогик фаолиятда ўқитувчининг шахсий сифатларида етакчи ўринни инсонпарварлик, софдиллик, поклик ва адолат эгаллаши шарт.

Касбий билимлар мукамал бўлиши учун қуйидагилар талаб этилади: фан методологияси – жамиятнинг таълим ва тарбия соҳасидаги талаб ва вазифаларининг фалсафий асосларини билиш; назарий билимлар – фаннинг қонун ва қонуниятларини, қоида ва тамойилларини билиш; методик билимлар – таълим жараёни тузилишининг моделини амалий ва назарий жиҳатдан туза олиш; таълимнинг технологик томони – таълим ва тарбия соҳасидаги амалий вазифаларни самарали ҳал эта олиш.

Педагогик фаолиятда қуйидаги етакчи педагогик қобилиятлар муҳим аҳамият касб этади: коммуникатив қобилият – билим олувчиларни ўзига ишонттира олиш, мулоқотга тез киришиш, очиқлик; перцептив қобилият – касбий ҳушёрлик, эмпатия (бошқа шахсларнинг ҳис-туйғу ва кайфиятига шерик бўлиш); ўқитувчининг шахсий ҳаракатчанлиги – ички куч (энергия) етарли бўлиши, дарс ва дарсдан ташқари жараёнда ҳаракатчан, ташаббускор, ўқувчиларни ўз ортидан эргаштира оладиган бўлиш; ҳиссий турғунлик - ўз-ўзини (кайфиятини, ҳис-туйғусини, асаб ва руҳий ҳолатини) бошқара олиш; билим олувчининг келажагига ишонч – билим олувчининг ижобий томонларини, яхши сифатларини излаш, топиш ва ривожлантириш; креативлик – воқеликка, ҳодисаларга, дарсга ноанъанавий ёндошиш.

Педагогик маҳоратда педагогик муомала - ўқитувчи касбий фаоллигининг бир кўриниши бўлиб, таълим-тарбияда шу жараён иштирокчиларининг ўзаро таъсири ва ҳамкорлигини акс эттиради. Педагогик ижод – ўқитувчининг маҳорат пилаларидан кўтарилишида яратувчанликни, ташаббускорликни, педагогик уддабуронликни ва янгиликка элтувчи йўлни англатади. Педагогик маданият - ўқитувчилик бурчи, масъулияти, кадр- қиммати, виждони, ахлоқий эътиқодини назарда тутиб, унинг талабчанлиги, адолати, комиллиги, ростгўйлиги, тўғрилигини ифодалайди. Педагогик маҳорат тизимида педагогик назокат (такт) – ўқитувчининг педагогик мақсадга мувофиқ, фойдали, қимматли ҳаракатларининг ўлчови, меъёри ва таъсир воситасининг чегараси сифатида характерланади. Педагогик техника –

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўқитувчи фаолиятининг ташкилий шакли бўлиб, ўқитишда, таълим олувчиларга таъсир кўрсатишда дидактик, ташкилотчилик, конструктив, коммуникатив малакаларни ўзида мужассамлаштиради [2].

Педагогик маҳоратнинг юқорида келтирилган таркибий қисмлари ўқитувчининг касбий хусусиятларини бойитади ва уни моҳирлик сари етаклайди ва ўқитувчида педагогик маҳорат малакаларининг таркиб топишига ёрдам беради. Педагогик маҳорат тизимида унинг асосий компонентларидан ташқари касбий хусусиятлар ҳам мавжуд. Педагогнинг касбий хусусиятларига: ўз касбини, талабаларни севиши, зийраклиги, ҳозиржавоблиги, вазминлиги, педагогик салоҳияти, тасаввури, иқтидори, ташкилотчилиги, чуқур ва кенг илмий савияси, касбий лаёқатлилиги, маънавий бойлиги, интеллект, янгиликни англай ва қўллай олиши, касбий маълумотни мунтазам оширишга интилиши ва бошқа фазилатлари киради.

Демак, ўз касбининг моҳир эгаси бўлиш учун ўқитувчи мунтазам ўз устида ишлаши, табиатдан, санъатдан, ҳаётдан, фандан баҳра олиб, ривожланиб, мукаммаллашиб боргандагина мақсадга эришади. Педагогик маҳорат - туғма қобилият, наслдан-наслга ўтувчи ирсият эмас, у ўқитувчининг тинимсиз меҳнат маҳсулидир. Шу ўринда ёш педагогларни, мутахассисларни ўқитувчиликнинг куйидаги ўн та фазилатини пухта ўзлаштириши уларни педагогик маҳоратга етаклайди.

□ Биринчиси, талабаларга ўқув материални осон ўзлаштиришлари учун қулай шакл ва услубда етказа билиш лаёқати. Ҳозирги замон ўқитувчиси ўз фанини мукаммал билиши, дарс жараёнида педагогик технологияларни қўллай олиши, замонавий ахборот технологияларини яхши ўзлаштирган бўлиши, маънавий-ахлоқий пок ва сиёсий дунёқараши юқори бўлмоғи лозим. Педагогик технологиянинг асосий кучи ўқитувчи ва талабанинг белгиланган мақсад сари биргалашиб интилиши ҳамда кутилган натижага эришишида яққол кўринади.

□ Иккинчиси, ўқитувчининг ўқув материални талабаларга тушунтира олиш лаёқати. Талабаларга берилаётган ўқув материаллари оддий, содда, тушунарли тарзда етказилиши ахборотларни пухта ўзлаштирилишига олиб келади. Педагогнинг ўқув материални амалиёт билан боғлаб, ҳаётий мисоллар орқали, таъсирчан услубда тушунтириши яхши натижа беради. Шу ўринда, дидактиканинг назария билан амалиётнинг бирлиги тамойили муҳим аҳамият касб этади.

□ Учинчиси, ўқув аудиториясини кузатувчанлик лаёқати. Аудиторияда ўтирган барча талабаларни зимдан кузатиш, талабанинг ички оламига кириш, айтилган вазиятдаги ҳолатни психологик англаш лозим. Талабаларни ширин ёки хом ҳаёлларга берилган, толиққан, зерикканлигини ҳис қилиш шарт. Бундай ҳолатда

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ўқитувчи талабага нисбатан эҳтиёткорона муносабатда бўлиб, руҳиятидаги кўз илғамас жиҳатларни ҳис қила олиши керак. Шундай вазиятда ўқитувчи ўқув материалидан қисқа вақт ичида лирик чекиниш қилиб, долзарб, ҳаётий, қизиқарли, ибратли ривоятлар, ҳикоялар, мақоллардан мисоллар келтириб, талабаларни чалғитиши ва диққатини жамлаб олишига эришмоғи шарт.

□ Тўртинчиси, нотиклик, нутқ маданияти ва техникаси лаёқати. Ўқитувчи нутқ маданиятига эга бўлиши, ўқув материални бадиий, равон, тушунарли тилда баён қилиши, унинг нутқида шевадаги сўзлар бўлмаслиги керак. Нутқда дикция (талаффуз) сўзларга урғуни тўғри бериш муҳим аҳамият касб этади. Нутқнинг тезлиги, сўзларнинг жаранглаши, паузаларга риоя қилиш нутқнинг ритминини ташкил этади. Нутқда тембр - овознинг ширалиги, оҳанги, очиклиги ва ёқимлилиги муҳимдир. Ўқитувчининг ҳаддан зиёд бақириб ёки паст гапириши, бир хил темпда тушунтириши талабаларни қизиқишини сўндириб, лоқайд қилиб қўяди. Шунинг учун ўқитувчининг нутқида ҳамиша ўзига ишонч сезилиб туриши, барчанинг диққат эътиборини жалб эта олиши лозим. Нутқнинг тушунарли, чиройли, бадиий, равон бўлиши ўқитувчининг сўз бойлигига боғлиқ бўлиб, талабаларни фаол бўлишга ундайди.

□ Бешинчиси, ўқитувчининг ташкилотчилик лаёқати. Бунга ўқитувчининг дидактик, ташкилотчилик, конструктив, коммуникатив малакалари киради. Ўқитувчи билим ва малакаларини энг самарадор методлар ва воситалар билан талабаларга етказиши, аудиторияни моҳирлик билан бошқариши, дарс ва дарсдан ташқари жараёنни тўғри ташкил этиши, таълим берувчи-таълим олувчи мулоқотини ижобий йўлга қўйиши лозим. Ўқитувчи учун талабалар орасида соғлом муҳитни шакллантириш асосий масала ҳисобланади. Талабаларни бир-бирига иззат-ҳурматли, меҳрли, дўстона муносабатли қилиб тарбиялаш, улар ўртасидаги айрим тушунмовчиликлар ва баъзи жамоат ишларини биргаликда ҳал қилиш йўллариини ўргатиш ўқитувчидан катта маъсулият талаб этади.

□ Олтинчиси, эътибор қозониш лаёқати. Талабалар ўртасида ўқитувчининг эътибор қозониши унинг инсоний фазилатларига боғлиқ. Ўқитувчидан инсонпарварлик, софдиллик, поклик, ҳалоллик, очиклик, хушмуомалалик, босиқлик, адолатлилик, кечиримли бўлиши талаб этилади. Ўқитувчининг ташқи кўриниши эстетик таъсирчан, юқори дидли бўлиши керак. Унинг қиёфаси, юз кўриниши, хатти-ҳаракатлари қадди-қомати, чиройли юриши, кийиниши ягона мақсадга йўналтирилган яъни, талабалар шахсининг тарбиявий шаклланишига самарали таъсир кўрсатиши лозим.

□ Еттинчиси, талабалар билан эркин муносабат лаёқати. Баъзан талабалар ўқитувчидан кўрқиб, савол бера олмайди, билмаганини сўрашдан

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тортинади, эркин суҳбатлаша олмайди. Натижада, ўқитувчи билан талабалар ўртасида кўзга кўринмас тўсиқ пайдо бўлади. Бу ўқув материални чуқур ўзлаштиришга халақит беради. Шунинг учун, машғулот давомида, ўқув материални ўзлаштириш жараёнида ўқитувчи билан талабалар ўртасида кўзга кўринмайдиган тўсиқ бўлмаслиги лозим. Талаба ўз фикрини, саволларини, тушунмаган материални эркин сўрай олиши, муносабатини билдириши учун имконият яратилиши шарт.

□ Саккизинчиси, келажакни олдиндан кўра билиш лаёқати. Ўқитувчи билим олувчиларнинг ижобий томонларини, яхши сифатларини излаши, топиши ва ривожлантириши зарур. Талабаларни келажакда мутахассис, яхши инсон бўлишларига ишонтириш, уларни кўтаринки руҳда тарбиялаш, ўзларига бўлган ишончларини мустаҳкамлаши лозим. Дўқ уриб, кўполлик қилиб, ҳақоратли сўзлар билан талабаларнинг иззат-нафсига тегиб билим ўргатиб бўлмайди. Чунки, билим олиш ҳам ижодий фаолият ҳисобланади. Дарс мавзусига тегишли бўлмаган турли хил воқеа-ҳодисалар ҳақида гапириб, талабалар вақтини беҳудага сарфламаслик лозим. Буюк педагог Ральф Уолд Эмерсон —Таълимнинг сири ўқувчига ҳурматда бўлишдир|| деб ёзади.

□ Тўққизинчиси, талабалар диққатини жалб эта олиш лаёқати. Бу барча педагогик фазилатларнинг устуни ҳисобланади. Чунки талабалар диққат эътиборини ўқув материалга жамламасдан мақсадга эришиб бўлмайди. Талабалар диққатини жалб этишда шундай йўл тутиш керакки, бирор талаба эътибордан, ўқитувчи назаридан четда қолмасин. Талабалар диққатини жалб қилиш ўқитувчининг педагогик маҳорати ва техникасига боғлиқ.

□ Ўнинчиси, талабаларни ортидан эргаштира олиш лаёқати. Ўқитувчида ички куч (энергия) етарли бўлиши, дарс ва дарсдан ташқари жараёнда ҳаракатчан, талабаларни ўз ортидан эргаштира оладиган бўлиши керак. Ўқитувчи зиммасига ёш авлодни баркамол этиб тарбиялаш вазифаси юкланган экан, у талабаларга намуна бўлиши лозим. Кийиниши, муомала маданияти, хатти-ҳаракати педагогга хос, юриш-туриши сипо, камтар, меҳрибон, кечиримли ўқитувчиларга талабалар беихтиёр тақлид қиладилар ва унинг ортидан эргашадилар.

Педагогик маҳорат - муайян тайёргарлик жараёнларидан иборат. Бу тайёргарликни шартли равишда қуйидаги йўналишларга ажратиш мумкин:

- педагогнинг шахсий фазилатлар бўйича тайёргарлиги;
- педагогнинг руҳий - педагогик тайёргарлиги;
- педагогнинг илмий - назарий тайёргарлиги;
- педагогнинг махсус ва ихтисосга оид услубий тайёргарлиги.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Педагогик маҳорат – ўқитувчининг шахсий ва касбий сифатлари йиғиндиси, педагогик- психологик, методик билимлар мажмуасидан иборат. Бунинг учун, ўқитувчи аввало:

□ ихтисослик бўйича замон, илм-фан, техника тараққиёти даражасида мукаммал маълумотга эга бўлиши, фаннинг фанлараро боғлиқлигини таъминлаш малакасига эга бўлиши;

□ ўқув-тарбия жараёнини тўғри ташкил қила олиш, педагогик - психологик, методик маълумотга эга бўлиши;

□ талабаларнинг қизиқиши, интилишларини тушуна олиш ва ўқувчилар фаолиятида учрайдиган қийинчиликларни тушуниш ва уларни ўз вақтида англай олиш, зукколик билан ҳар бир талабанинг характери, психологик хусусияти, қобилияти, иродасини англай билиш ҳамда уларга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг шакл, усул, воситаларидан хабардор бўлиши;

□ ўз шахсий сифатларини такомиллаштириш малакасига эга бўлиш керак.

Демак, ўз касбининг моҳир эгаси бўлиш учун ўқитувчи мунтазам ўз устида ишлаши, табиатдан, санъатдан, ҳаётдан, фандан баҳра олиб, ривожланиб, мукаммаллашиб боргандагина мақсадга эришади.

Педагогнинг иш соҳасида талабалар, уларнинг ота-оналари ва ҳамкасблари билан алоқасидан иборат яхлитлик - педагогик фаолият ва педагогик маҳорат асосини ташкил этади. Зотан, педагогик маҳорат - ўқув, билим, кўникма, малака, машқ ва ақл ҳосиласидир.

Педагогик фаолиятда етарли маҳорат ва малакага эга бўлган педагог ўз-ўзини назорат қила олади, педагогик фаолияти давомида соғлом асаб тизимини ўзида тарбиялай олади, асабийлашишдан, ҳиссий ва ақлий зўриқишлардан ўзини асрайди.

АДАБИЁТЛАР

1. Мамедов К.Қ., Бердиев Г.Ж. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат Тошкент, ТошДУ, 2003 й.

2. М.М. Ахмеджанов, Б.Қ.Хўжаев, З.Д. Ҳасанова Педагогик маҳорат Тошкент, 2006 й.

ЎҚИТУВЧИЛИК - ШАРАФЛИ КАСБ
Савриддинова Муҳаббат Садриддин қизи
Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Мазкур мақолада юксак маънавий ва ахлоқий фазилатларга эга бўлган рақобатбардош кадрларни тайёрлашда шарафли, ўта масъулиятли ҳамда мураккаб ва машаққатли касб бўлган, шунингдек фидоийликни, ҳалолликни, кўп меҳнатни, ўз устида доимий ишлашни, замон билан ҳамнафас бўлишни талаб этадиган педагогларнинг мураккаб санъати тафсилотлари ёритилган.

Калит сўзлар: педагог, комил инсон, таълим, тарбия, билим, педагогик маҳорат, маданиятли, талабчанлик, педагогик қобилият, педагогик фаолият, ишчанлик, матонат, лаёқатли, ижодий кайфият.

Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари замирида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизimini шакллантириш Ўзбекистон Республикаси тарақиётининг муҳим шартидир.

Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган устувор вазифаларни амалга оширишда, юксак маънавий ва ахлоқий фазилатларга эга, юқори малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлашда педагогларнинг ўрни бекиёсдир. Жамиятни юқори малакали мутахассислар билан таъминлашда, комил инсонни тарбиялашда, таълим сифатини кўтаришда профессор-ўқитувчиларнинг салоҳияти, уларнинг педагогик маҳорати таълим-тарбия жараёнида асосий омил ҳисобланади. Буюк аллома А.Авлоний таъкидлаганидек, —Устоз - муаллим биринчи навбатда билимли, одоб-ахлоқли, кийиниши ва юриш - туриши билан фақат ўзининг ўқувчи ва талабаларига эмас, балки бутун инсониятга намуна бўлиши керак. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси —Таълим тўғрисидаги Қонунининг 5-моддасида —Тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга деб кўрсатилган.

Таълим муассасаларида давлат таълим стандартлари ҳамда фан дастурларининг тўлиқ ва сифатли бажарилиши ҳар томонлама ўқитувчига, унинг билим ва малакасига, масъулиятлигига, фидоийлигига, қолаверса виждонига боғлиқдир. Ҳозирги замон ўқитувчиси ўз фанини мукамал билиши, дарс жараёнида педагогик технологияларни қўллаш олиши, замонавий ахборот технологияларини яхши ўзлаштирган бўлиши, маънавий-ахлоқий пок ва сиёсий дунёқараши юқори бўлмоғи лозим. Шу ўринда, немис педагоги Адольф Дистервег

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

—Хар қандай таълим ва тарбияда энг асосий фигура - муаллим, унинг тафаккур дунёсидир¹ деб ёзади.

Ўқитувчилик шарафли, шу билан биргаликда ўта масъулиятли, мураккаб, машаққатли касб, шунингдек, у энг мураккаб санъат бўлиб, фидоийликни, ҳалолликни, кўп меҳнатни, ўз устида доимий ишлашни, замон билан ҳамнафас бўлишни, талабанинг ишонч ва ҳурматини қозонишни, педагогик маҳоратни талаб этади. Бир соатлик дарс – йирик бир асарга тенглаштирилади. Шундай экан, ҳар бир ўқув машғулотиغا пухта тайёргарлик кўриш, халқимизнинг таълим-тарбия соҳасидаги бой тарихи, анъаналари, буюк аждодларимизнинг илмий меросларидан фойдаланган ҳолда ўқув машғулотларини самарали ташкил этиш ҳар бир профессор-ўқитувчининг асосий вазифасидир.

Бинобарин, пухта, мукаммал билимга ва педагогик маҳоратга эга бўлмаган ўқитувчи тўлақонли дарс ўта олмайди. Бугунги ёшлар илмга чанқоқ ва интилувчандир. Уларга фақат ҳалол-пок билим бериш керак. Дўк уриб, кўполлик қилиб, ҳақоратли сўзлар билан талабаларнинг иззат-нафсига тегиб билим ўргатиб бўлмайди. Чунки, билим олиш ҳам ижодий фаолият ҳисобланади. Дарс мавзусига тегишли бўлмаган турли хил воқеа-ҳодисалар ҳақида гапириб, талабалар вақтини беҳудага сарфламаслик лозим. Буюк педагог Ральф Уолд Эмерсон

—Таълимнинг сири ўқувчига ҳурматда бўлишдадир² деб ёзади. Ўқитувчи дарс ўтишда педагогик маҳоратли, ўта маданиятли, талабчан бўлиши ва тартиб-қоидаларга қатъий амал қилиши шарт. —Намуна кўрсатган ҳолдагина инсон энг юксак натижаларга эришади³ деб таъкидлаган педагог С.Цвейг.

Машҳур Нақшбанд тариқатида шундай ҳикмат бор —... Адаб бу хулқни чиройли қилиш, сўзни ва феълни соз қилишдир. Хизмат одоби улуг бахтдан яхшироқ, унинг белгиси амалнинг қабули, туғён эса амалнинг бузуқлигидир. Адабни сақлаш - муҳаббат самараси, яна муҳаббат дарахти, яна муҳаббат уруғи ҳамдир⁴.

Демак, ўз касбининг моҳир эгаси бўлиш учун ўқитувчи мунтазам ўз устида ишлаши, табиатдан, санъатдан, ҳаётдан, фандан баҳра олиб, ривожланиб, мукаммаллашиб боргандагина мақсадга эришади. Инсон психологиясининг моҳир устаси Ф.Н.Гоноболин таъкидлаганидек

—Ўқитувчи ўзининг бутун куч – қувватини, иродасини, билимини, ўзида бор ҳамма яхши нарсаларини ўз шогирдларига, халққа беради. Аммо, у ўзида бор нарсаларнинг ҳаммасини бугун, эртага, индинга берса-ю, ўз билимини, кучини, қувватини яна ва яна тўлдириб бормаса, у ҳолда ўзида ҳеч нарса қолмайди. Ўқитувчи бир томондан ўзида борини бериши, иккинчи томондан булут сингари, ҳаётдан, фандан, нимаики яхши нарсалар бўлса олишга одатланмоғи, халқнинг энг

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

илғор кишилари билан ҳамкорликда ишламоғи лозим. Ана шундай бўлганда, у ўз талабаларига қанча кўп нарса бермасин, агар халқдан, ҳаётдан, фандан озиқланиб, энг яхши хислатларни ўқий олса, у ҳолда, унда ўз талабалари учун бундай ризқли ширалар ҳамиша ортиғи билан мавжуд бўлади.

Бинобарин, буюк немис педагоги Адольф Дистерверг ўқитувчининг мунтазам равишда фан билан шуғулланиши ҳақида гапириб, шундай ёзган эди: —Ўқитувчи мунтазам равишда фан билан шуғулланмоғи лозим. Акс ҳолда у қуриган дарахт ва тошга ўхшаб қолади. Қуриган дарахт ва тош мева бера олмаганидек, келажакда бу ўқитувчидан ҳеч натижа кутиб бўлмайди.

Ўқитувчиларнинг фаолиятини узоқ вақт кузатиш, натижаларни илмий асосда ишлаб чиқиш, таълим муассасаси раҳбарларининг ўқитувчилар ҳақидаги фикрларини синчиклаб ўрганиш, ўқитувчи фаолиятининг педагогик қобилиятлар тизимида тадқиқ қилган олима Н.В.Кузмина шундай ёзади:

—Таълим - тарбияда рўй берадиган кўпгина камчиликлар ўқитувчининг педагогик қобилиятининг амалий йўналишини яхши билмаслик, истеъдоднинг ўқитувчида йўқлигидир.

Педагогнинг иш соҳасида талабалар, уларнинг ота-оналари ва ҳамкасблари билан алоқасидан иборат яхлитлик - педагогик фаолият ва педагогик маҳорат асосини ташкил этади.

—Педагог, - деб ёзади Ян Амос Коменский, соф виждонли, ишчан, саботли, матонатли ўқувчиларга ўзи сингдириши лозим бўлган фазилатларнинг ибратли кишиси бўлиши, кенг маълумотли ва меҳнатга лаёқатли инсон бўлиши лозим. У ўз фанини беҳад севиши, ўқувчиларга бамисоли оталардек муомалада бўлиши ва ҳар бир илм олувчи қалбида билимга ҳавас туғдириши лозим. Буюк рус педагоги А.С.Макаренко айтганидек: —Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ ёки жаҳлдор бўлишини билиши лозим. У ўзини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияласин ва ўқитсин.

АДАБИЁТЛАР

1. И.А.Каримов Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. -Тошкент,

—Шарқ нашриёти, 1998 й.

2. Тажиев М., Алимов А.Я., Қўчқоров Д.У. Педагогик технология—таълим жараёнига татбиғи. - Тошкент: —Тафаккур нашриёти, 2010 й.

ДИДАКТИК ЎЙИНЛИ ДАРСЛАР

Турсунпўлатов Фармонбек Рахмонкул ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Мазкур мақолада ўқувчиларда касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришга, ақлий ривожлантиришга, ижодий фикрлаш қобилиятини ўстиришга жадал ёрдам берадиган дидактик ўйинли методлардан ўқув машғулотларида фойдаланиш методикасининг тафсилотлари келтирилган.

Калит сўзлар: билим, кўникма, малака, метод, ўйинли дарслар, сюжетли-ролли ўйинлар, ижодий ўйинлар, ишбилармон ўйинлар, конференциялар, ўйин-машқлар, методика, технология.

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири – бу ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юқори натижаларга эришишдир. Қисқа вақт ичида муайян назарий билимларни ўқувчиларга етказиб бериш, уларда маълум бир кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, шунингдек, таълим олувчилар фаолиятини назорат этиш, улар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакалар даражасини аниқлаш таълим методига боғлиқ.

Таълим методи - таълимий мақсадни амалга ошириш бўйича таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги ҳамкорлик фаолиятидек мураккаб жараённинг асоси ҳисобланади. Таълим методини танлашнинг асосий қондаси таълим бериш мақсадига мос келишидир. Масалан, дидактик ўйинли методлардан ўқув машғулотларида фойдаланиш ўқувчиларда касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришга, ривожлантиришга, ижодий фикрлаш қобилиятини ўстиришга ёрдам беради. Бундай дарсларда таҳсил олувчиларнинг билим олиш жараёни ўйин фаолияти орқали уйғунлаштирилади. Таҳсил олувчиларнинг таълим олиш фаолияти ўйин фаолияти билан уйғунлашиши дидактик ўйинли машғулотларни намоён этади.

Дидактик ўйинли машғулотларни таълим олувчиларнинг билим олиш ва ўйин фаолиятига қараб: сюжетли-ролли ўйинлар; ижодий ўйинлар; ишбилармон ўйинлар; конференциялар, ўйин-машқларга ажратиш мумкин. Дидактик ўйинли машғулотларда таълим олувчилар дарсда фаол иштирок этадилар. Бунинг учун ўқувчилар зарур билим, кўникма ва малакаларга эга бўлиши, бундан ташқари, уларда гуруҳ жамоаси ўртасида ҳамкорлик, ўзаро ёрдам бериш тушунчалари шаклланган бўлиши лозим. Дидактик ўйинли машғулотлар ўқувчиларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантикий фикрлашга,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўрганилаётган ўқув предмети асосида кўп, хилма-хил фикрлардан, маълумотлардан кераклисини танлаб олишни ёрдам беради.

Дидактик ўйинли таълим усули самарадорлигининг асосий мезонлари қуйидагилардир:

□ белгиланган вазифаларни ҳал этиш учун уни қўллашнинг мослиги ва тежамкорлиги; уни қўллашда соддалик ва осонлик; нафақат яхши натижаларни, балки уларга эришишнинг юқори ишончлилигини таъминлай олиши.

Ўқитувчи - педагог дидактик ўйинли машғулотларни ўтказишга пухта тайёргарлик кўриши ва уни ўтказишда қуйидаги дидактик талабларга риоя қилиши талаб этилади:

□ дидактик ўйинли машғулотлар дастурда қайд этилган мавзуларнинг таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсад ҳамда вазифаларини ҳал қилишга қаратилган бўлиши;

□ жамиятдаги ва кундалик ҳаётдаги муҳим муаммоларга бағишланиб, улар ўйин давомида ҳал қилиниши;

□ баркамол шахсни тарбиялаш тамойилларига ва шарқона одоб-ахлоқ меъёрларига мос келиши;

□ ўйин тузилиши жиҳатидан мантиқий кетма-кетликда бўлиши;

□ машғулот давомида дидактик тамойилларга амал қилиниши ва энг кам вақт ва куч сарфланишига эришиш.

Дидактик ўйинли машғулотларда ўқитувчи фаолияти ва ўқувчи фаолияти доираси аниқ белгиланади, таълимни ташкил этиш технологияси, методикаси кўрсатилади. Масалан,

Футбол дидактик ўйинли машғулотнинг таркибий элементлари қуйидагилардан иборат:

I - босқич. Мўлжал олиш. Бунда машғулотнинг асосий мақсади ва вазифалари айтилади, ўйин мақсади тушунтирилади. —Футбол» дидактик ўйинли машғулотда реал ҳаётдаги футбол ўйинидаги —копток (тўп)» вазифасини —савол» билан алмаштирилади. Машғулотда айрим ўйин шартлари қабул қилинади. Масалан, ҳар бир ўйинчи фақат битта савол бериш ҳуқуқига эга; ҳар бир ўйинчига фақат битта савол берилиши мумкин; берилган савол жамоа орасида муҳокама қилинмайди; ўқувчилар сони ҳар иккала командада тенг бўлиниб, сони чекланмаган бўлиши мумкин.

II - босқич. Тайёрлов. Бу босқичда ролларни бўлиш, қоидаларни тушунтириш, ўйинни ўтказиш тартиби айтилади. Гуруҳ ўқувчилардан иккита жамоа ташкил қилинади. Ўқувчиларга роллар бўлиб берилади. Ҳар бир жамоа аъзолари ичидан энг фаол ва аълочи ўқувчини дарвозабон этиб тайинланади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

III - bosqich. Ўйинни ўтказиш. Бунда ўқувчилар ўйинни ижро этадилар, нотўғри тушунчалар, хатолар тузатилади. Ўйин бошлангандан сўнг биринчи жамоа аъзоси иккинчи жамоанинг бирор рақамли аъзосига савол беради. Агар иккинчи жамоанинг аъзоси саволга жавоб берса, тўпни қайтарган ҳисобланади. Агар ўқувчи саволга жавоб бера олмаса, шу жамоа дарвозабони саволга жавоб бериши керак. Дарвозабон саволга жавоб қайтарса, тўпни ушлаб қолган ҳисобланади. Агар дарвозабон ҳам саволга жавоб бера олмаса, дарвозага тўпни ўтказиб юборган ҳисобланиб, —гол ҳисоби очилади. Кейин иккинчи жамоа аъзолари савол берадилар ва жараён кетма-кет амалга оширилади. Натижалар ҳисоблаб борилади.

IV - bosqich. Таҳлил қилиш. Бу bosqichда жараён таҳлил қилинади, натижалар муҳокама қилинади, ўйин реал ҳаёт билан таққосланади, улар ўртасидаги боғланиш ўрганилади, умумий хулосага келинади.

Таълим ва тарбия воситаси сифатида дидактик ўйинли ўқув машғулотларидан фойдаланиш ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчида катта қизиқиш уйғотади. Дидактик ўйинли машғулотларнинг ўзига хос жиҳати ўйин давомида ҳар бир ўқувчининг ички қобилияти ва лаёқати, фаоллиги бевосита кўринади.

АДАБИЁТЛАР

1. Раззоқов Д.Н., Қаямова Ф.Э., Раззоқов И. Дарс жараёнида дидактик ўйинлардан фойдаланиш – Бухоро: —Истеъдод нашриёти, 2015 й. – 86-б.

O'QITISH USLUBIYOTINING ILMIY ASOSLARI

Tursunpo'latov Farmonbek Raxmonqul o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada qishloq xo'jaligi sohasida kadrlar tayyorlash tizimi, sohada muhim hisoblangan tuproqshunoslik fanini o'qitish uslubiyoti hamda fanning xalq xo'jaligidagi ahamiyati to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: tuproqshunoslik, bilim va tushuncha, metodika, o'qitish uslubiyoti.

Hozirgi zamon pedagogikasi uslubiyoti ta'lim va tarbiyaning yagona jarayoni sifatida shakl va uslublarning yaxlit sistemasi sifatida qaraydi. O'qituvchi va talabalarning butun o'quv jarayoni doimo rejali ravishda rivojlanib boradi. Talabalarda bilimlarning sistemaliligi bilan taqoza qilinuvchi tuproqshunoslik fani bo'yicha tushunchalar asta – sekin rivojlanib boradi. Bunda har bir talaba o'zining oziq – ovqati, kiyim boshi va mustaqil respublikamizning asosiy boyligi yerdan ekanligini to'la tushunib yerga nisbatan bo'lgan mexri yanada oshadi.

Tuproqshunoslik o'qitish uslubiyoti, boshqa har qanday fan kabi dialektika qonunlari asosida rivojlanadi. Dialektik nazariya tuproqshunoslik bo'yicha tarbiyalovchi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ta'lim jarayonini asosiy qonuniyatlarini ochishga va uni tashkil etishning shakllarini o'rnatishga imkon beradi. Dialektik nazariya qonunlarini bilish talabaga tarbiyalovchi ta'lim jarayonining bir butunligi va qarama – qarshiliklarini (uslubiyotlarning, ko'rgazmalilikning, axborotning va xakozalarning qo'llanish miqdori va sifatini) tushunishga hamda kutilishi mumkin bo'lgan xatolarini ko'zda tutishga yordam beradi.

Uslubiyotning fan sifatida rivojlanishi talabaning shaxsiy ish tajribasi natijasida metodik fikr aytishdan, pedagogik san'atidan ilmiy umumlashtirishga, sub'ektiv ijodkorlikdan tadqiqotlarga asoslangan ob'ektiv ilmiy nazariyaga tomon boradi.

Uslubiyotning muammolarini hal qilish, har qaysi fandagi kabi dastlab tabaqalanish yo'li bilan boradi. Tabiatning umumiy metodikasidan xususiy metodika ajralib chiqadi va o'qitishning ayrim masalalari bir – biridan ajratilgan holda va tuproqshunoslik kurslarning umumiy sistemasidan chetga ishlab chiqara boshladi. Hozirgi vaqtda metodikaning fan sifatida qaror topishida integratsiyalashgan sintezda barcha to'plangan materiallarni umumlashtirish davri keldi.

Mavjud muammolar bo'yicha to'plangan ilmiy materiallar analiz qilinadi, umumlashtiriladi, sistemaga solinadi, yagona ilmiy nazariyaga keltiriladi.

Metodikada tuproqshunoslikning yillar mobaynida tuproqshunoslikni ratsional o'qitish to'g'risida amaliyotda sinalgan katta bilimlar zahirasi to'plandi. Metodika o'zining tuproqshunoslik materiallari asosida barcha ta'lim va tarbiya muammolarini tadqiq qilish metodlariga ega.

Ilmiy ishda beriladigan takliflar, tadqiqotlar natijasida olingan ob'ektiv dalillar bilan asoslangan bo'lishi lozim. Uslubiyot muammolarining hal qilinishi uchun ilmiy tadqiqotlarning har xil elementlari, uslublari va bosqichlari to'plangan va izchil bo'lishi xarakterlidir.

Tuproqshunoslikni o'qitish jarayonini tadqiq qilish bilan ochiladigan qonuniyatlar asosida metodika fan sifatida qaror topdi. Bu fan o'zining o'rganish ob'ektiga ega, bu biologiyaga oid ta'limning barcha masalalaridir. Unda tuproqshunoslikni o'rganish xususiyatlari bilan bog'liq bo'ladigan, boshqa maktab predmetlari metodikalaridan farq qiladigan o'ziga xos tomonlari bor. Fan o'zi kashf etgan qonuniyatlar asosida hodisalarning sababi bog'lanishlarni izohlab beradi va shu bilan muayyan sharoitlarda ana shu hodisalarni qayta ruyobga chikarishga imkon beradi. Uslubiyotga shunday qonuniyatlardan quyidagilarni kiritish mumkin:

- Tuproqshunoslik fani o'quv materialining strukturasi va mazmunida fan asoslarini sintez qilish;
- bilim va tushunchalarni asta – sekin rivojlantirish bilan talabalar tomonidan ongli va puxta bilimlar hosil qilinishi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• o'quv materiali mazmunining yetakchi roli va unga o'qitish shakllari va uslubiyotlarning muvofiq kelishi;

• ta'lim jarayonida tarbiyaning hamma tomonlarini o'zaro bog'lanishi.

Ana shu qonuniyatlar asosida tuproqshunoslik uslubiyotida tarbiyalovchi ta'limning umumiy sistemasi belgilanadi va o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- tuproqshunoslik tushunchalar sistemasi;
- o'qitish uslubiyotlari sistemasi;
- tuproqshunoslikni o'qitish jarayonida tarbiyalash sistemasi;
- o'quv ishlari shakllarining sistemasi;
- o'qitishning moddiy bazasini tashkil etish sistemasi.

O'qitish sistemasining ayrim elementlari xali hamma tuproqshunoslik kurslar bo'yicha yetarlicha tekshirilgan va ishlab chiqilgan emas, ammo bu muammoni hal qilishning umumiy yo'nalishi aniqlanmoqda. Shunday qilib, tuproqshunoslikni o'qitish uslubiyoti hozirgi vaqtda mustaqil pedagogik fanining barcha elementlariga, chunonchi:

- o'rganishning aloxida ob'ektiga;
- boshqa fanlar orasida muayan o'ringa;
- nazariyaning tabora rivojlanishiga;
- qonuniyatlarning kashf etilishiga;
- sistemalar, ta'riflar, terminlar, klassifikatsiyalarning mavjudligiga;
- muammolarning tadqiq qilishning o'z uslubiyotlariga ega.

Uslubiyot amaliyotda sinalgan ilmiy nazariyani beradi, bu nazariya o'quv vaqtini tejagan holda to'g'ri ta'lim berish imkoniyatini yaratadi. Uslubiyot ta'lim va tarbiyaning maqsadlarini tushunib olishga, yana shu maqsadga erishishga olib boradigan butun pedagogik jarayonining borishini ko'zda tutishga, o'qitishning eng samarali va ratsional shakllari, metodlari hamda vositalarini egallashga yordam beradi.

Nazariya bilan qurollanmagan o'qituvchi, aksari, bir qator pedagogik xatolardan va mushkul gumonlardan keyin, uslubiyotda ko'p yillar muqaddam ma'lum bo'lgan narsani «kashf» etadi.

Nazariya xatolarni tan olishga imkon beradi. O'qituvchining bilimdonligi va shaxsiy jozibadorligi, auditoriya diqqat e'tiborini o'ziga jalb qilib olishi o'qitish sifatini g'oyat oshiradi, ammo, ayni vaktida o'qitish faqat o'qituvchining tug'ma qobiliyatiga bog'liq bo'lgan san'atdir, degan xulosani chiqarishga asos bo'lmaydi.

O'qituvchi faqat predmetning ilmiy mazmunini bilishi kerak, degan fikr ham to'g'ri emas. Bunday qarashlar nazariyaga, fan sifatidagi metodikaga salbiy munosabat tug'ilishiga olib keladi. O'qituvchi uslubiyot nazariyasini egallagandagina uning pedagogik ijodi eng yuqori samara beradi. Uslubiyot o'qituvchi ijodi uchun ta'lim va tarbiyaning boy xazinasidagi xilma – xil uslubiyotlarni, usullarni va vositalarni bilib

olishga keng imkoniyatlar ochib beradi. Hozirgi zamon o'qituvchisi yoshlarga ta'lim va tarbiya berish jarayoniga rahbarlik qilishning ilmiy asoslangan uslubiyotini egallab olmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdraxmanov T., Tursunov L., Jabbarov Z., Artikov X., Kaxxarova M. Tuproqshunoslikka kirish. Darslik. Toshkent, —Universitetl, 2014.
2. Tashxo'jaev R. Tuproqshunoslik. Toshkent, 2009.
3. Inogomov R., Toshmurodova K. Pedagogika fani XXI asrda. T. 2000. —Yangi asr avlodil nashriyoti

OLIY TA'LIMDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARI TAYYORLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY TENDENSIYALARI

Ummatov Ilhom Isroil o'g'li
Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tayyorlash jarayonini rivojlantirishning asosiy tendensiyalari va zarur omillari, shuningdek, oliy ta'lim jarayonida raqobatbardosh, yangi sharoitlarga tez moslasha oluvchi, mehnat bozorida mutaxassislar malakasiga qo'yilayotgan talablar darajasida samarali faoliyat yurita oladigan zamonaviy mutaxassisni shakllantirish masalasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, talaba, malaka, mutaxassis, talab, ehtiyoj, muammo, sharoit, sifat, natija.

Аннотация. В статье проанализированы основные тенденции и необходимые факторы развития процесса подготовки будущих учителей начального образования в высшем образовании, а также вопрос формирования современного специалиста, способного в процессе высшего образования быть конкурентоспособным, быстро адаптироваться к новым условиям, эффективно функционировать на уровне требований к квалификации специалистов на рынке труда.

Ключевые слова: образование, студент, квалификация, Специалист, спрос, потребность, проблема, условия, качество, результат.

Annotation. The article analyzes the main trends and necessary factors in the development of the process of training future primary school teachers in higher education, as well as the formation of a modern specialist who can compete in higher education, adapt quickly to new conditions and work effectively in the labor market.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Key words: education, student, qualification, specialist, demand, need, problem, condition, quality, result.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jamiyatda o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lining tanlab olinishi, shuningdek, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi asosida jahon talablariga muvofiq keluvchi uzluksiz ta'lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratdi.

Mavzuning dolzarbligi. Ta'lim sohasida olib borilayotgan hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan davlat siyosati ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etildi. Jamiyatda ro'yobga chiqarilayotgan islohotlar talablariga to'la javob beruvchi, ishlab chiqarish sohasida yuzaga kelgan raqobatbardosh, yangi sharoitlarga tez moslasha oluvchi, shuningdek, mehnat bozorida mutaxassislar malakasiga qo'yilayotgan talablar darajasida samarali faoliyat yurituvchi yetuk mutaxassisni shakllantirish dolzarb muammo hisoblanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda oliy ta'limga va shu jumladan boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashga e'tibor kuchaydi. Jamiyatning bugungi kundagi taraqqiyot darajasi bo'lajak kasb egasining shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikalarni shakllantirishda ta'lim- tarbiya jarayonining barcha tarkibiy qismlarining: maqsadi, mazmuni, metodlari, tashkiliy shakllari va o'qitish vositalarining yangilanishi, o'zgarishi, takomillashtirilishi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash tizimining muhim vazifalaridan biri hozirgi o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda tinimsiz rivojlanishga, mustaqil ravishda bilim olishga, hayotiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshira olish qobiliyatiga ega bo'lgan bilimdon, ijodkor shaxsni kamol toptirishdan iborat. Bu esa ta'limning yangi shakl va metodlarini, ta'lim mazmunining yangilanishini talab etadi.

Asosiy qism. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda bo'lajak mutaxassislarning shunday sifatleri talab etiladiki, yuqori darajadagi bilim va kasbiy ko'nikmalar asosida ular pedagogik faoliyatni va ishlab chiqarish jarayonini tahlil qila biladigan, yangi nostandart g'oyalarni ilgari sura oladigan, ratsional, zamonaviy talablarga javob beradigan metod va vositalarni, kasbiy va ilmiy axborotlarni o'zlashtirishning yangi usullarini amaliyotda qo'llay oladigan bo'lishi lozim. Shuning uchun bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashning xarakterini sezilarli darajada o'zgartirish kerak. Bu masalalarni hal etish, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashning yangi sifat darajasiga o'tishni talab etadi.

Mustaqil ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik faoliyati bilimlarni egallash jarayonida o'z-o'zidan hosil bo'lmaydi, ularni rivojlantirish uchun alohida e'tibor bilan pedagogik ta'sir ko'rsatishni talab etiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Boshlang'ich ta'lim yo'nalish o'qituvchilarni kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablarning ortib borishi uzluksiz kasbiy pedagogik ta'lim tizimini rivojlantirishning dolzarb muammosi va talabiga aylanib, boshlang'ich ta'lim mazmunini yangilashning fundamental prinsiplariga, tizimlilikiga, yaxlitligiga, izchilligiga hamda amaliyotga yo'naltirilganligiga asoslangan muhim omili bo'lib qolmoqda.

Zamon talablariga mos keladigan boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'qituvchilarini tayyorlashning maqsadi kasbiy, mutaxassislik salohiyati yuqori darajada bo'lgan, ijtimoiy jihatdan faol, mustaqil ijodkor pedagog shaxsini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda ta'lim rolining o'sishi, ta'limning yangilanish sharoitlarida pedagogning an'anaviy vazifalari bilan bir qatorda, ta'limni va ijtimoiy-madaniy muhitni mazmunan va jarayonning davomiyligi jihatidan oldindan bashorat (prognoz) qilish, loyihalashtirish va tashkil etish kabi kasbiy vazifalari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'limning axborot tizimi erishayotgan katta yutuqlar axborot hajmini kengaytirish va ta'lim tizimini takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Bunda oliy ta'limning asosiy kamchiligi talaba faoliyatining yetarli emasligidadir, talaba ko'pincha faqat tayyor axborotni qabul qiladi, bu esa hozirgi davr talablariga javob bermaydi. Axborotlar asriga o'tish paytida, ta'limning yangilanish sharoitlarida, o'qitishning zamonaviy texnologiyalarini amalga oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, o'z-o'zini takomillashtirish va o'z-o'zini nazorat qilish madaniyatini rivojlantirish davrida, samarali kasbiy faoliyatga tayyorgarligi jihatdan zamon talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlash darajasiga erishish zarurati pedagog uchun borgan sayin muhim bo'lib bormoqda. Boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini tayyorlashning zamonaviy holati, ularning nazariy tayyorgarligi sifatini oshirishning yangi yo'llarini izlash, mustaqil ravishda ijodkorona mehnat qilishga tayyorlash va eng asosiysi pedagogika oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisini nazariy va amaliy-kasbiy faoliyatga tayyorlashning vositalari va metodlarini izlab topishni talab etadi.

Ta'lim sohasi an'anaviy metodlar bilan bir qatorda, rivojlantiruvchi o'qitish metodlarini va birinchi navbatda, ijodiy faoliyatni amalga oshira olish qobiliyatini samarali rivojlantirish, shaxsni har tomonlama rivojlantirish imkonini beradigan loyiha metodlarini ko'zda tutadi. Loyihalashtirish metodi va talabani bilim olish va uni o'zgartirish faoliyati subyekti sifatida shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayonni takomillashtirish uchun kasb ta'limi o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga, pedagogik jihatdan loyihalashtirish, o'quv loyihalashtirish faoliyatini tashkil etish va o'tkazishga tayyorlash zarur bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Jamiyat taraqqiyoti ilgarilab borgan sari chuqur bilimlar, innovatsiyalar va ularni amaliyotda qo'llash usullarining ahamiyati ortib bormoqda, ya'ni bilim iqtisodiy taraqqiyotda asosiy o'rinlarni egallamoqda, ta'limning turmushdagi, uning turli sohalaridagi tutgan o'rnini tubdan o'zgartirmoqda. Yangi bilimlarni, axborotlarni, ko'nikma va malakalarni egallash, ularni yangilash va rivojlantirishga qaratilgan intilishlar zamonaviy mutaxassislarning asosiy tavsif ko'rsatkichlari bo'lib qoldi. Bugungi axborotlar jamiyatidagi iqtisodiy taraqqiyotning yangi tipi mutaxassislardan kasbiy bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib, malakalarini oshirib borishni talab etadi. Funktsional tayyorgarlik konsepsiyasidan shaxsni rivojlantirish konsepsiyasiga o'tishning mohiyati nafaqat buyurtma bo'yicha mutaxassislar tayyorlash tizimidan shaxsning ehtiyojlarini qondirishga o'tishni, balki har bir insonning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, uning o'zini namoyon qilishiga va rivojlanishiga xizmat qiladigan, ta'limning individuallashtirilgan xarakterini nazarda tutadi. Bu talabalarning va o'qituvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga oladigan turli ta'lim dasturlarini ishlab chiqish uchun turtki bo'lishi mumkin. Ta'limni rivojlantirishning ushbu yo'nalishida talabalarda zamonaviy va istiqbolli axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'qish ko'nikmalari, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish muhim omil hisoblanadi.

Oxirgi o'n yillarda inson faoliyatining turli sohalarida texnologiyalar va bilimlarning yangilanishi tezlashuvi kuzatilmoqda. Uzlüksiz ta'lim konsepsiyasining rivojlanishi va uni amaliyotda qo'llash muammolari bugungi kunda dolzarb bo'lib qoldi.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy tendensiyalaridan biri to'g'ridan –to'g'ri o'qitishdan talabalar bilan individual ravishda shug'ullanish tomonga o'zgarib bormoqda. Ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlarning o'zni beqiyos albatta, lekin o'quv jarayonining salmoqli qismi muayyan mavzu yoki muammolar bo'yicha o'qituvchi bilan individual tartibda o'tkaziladigan maslahatlar davrida amalga oshirilishi mumkin.

Zamonaviy ta'limning asosiy xususiyati shuki, oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisiga ma'lum bir bilim va ko'nikmalar yig'indisini egallash emas, ularni egallay bilish qobiliyatini rivojlantirish kerak, ishchanlik emas, tashabbuskorlik va mustaqillik xislatlari kerak. Oliy ta'lim muassasasi pedagogining vazifasi talabaning o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun muayyan fan yoki soha o'qituvchisidan farqli o'laroq, ta'lim jarayonlari va ularni rivojlantirish bilan ishlay oladigan professional pedagog bo'lish talab qilinadi. Professional-pedagog – o'z fani bo'yicha bilim beruvchi emas, u ijodiy masalalarni hal etish, talabalarning ko'p qirrali o'qish faoliyatini tashkillashtirish bo'yicha o'quv jarayonining tashkilotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bugungi kunda jamiyatda axborot texnologiyalarining, ayniqsa multimedia, virtual dasturlar va global tarmoqlarning to'xtovsiz jadal rivojlanishi davom etmoqda. Bu texnologiyalardan inson faoliyatining turli sohalarida foydalanish turli muammolarni keltirib chiqarmoqda. Eng ko'p ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'layotgan Internet global kompyuter tarmog'i - umuminsoniyat tomonidan to'plangan turli-tuman ma'lumotlar manbai bo'lib, ularni yig'ish, saqlash, tarqatish va foydalanishning butun tizimini sifat jihatdan tubdan o'zgartirib yubordi. Internet texnologiyalarini o'zlashtirish bu faoliyatning o'ziga xos vositalariga ega bo'lgan yangi axborot muhitini o'zlashtirish demakdir. Bu vositalar nafaqat tezkor axbortni qabul qilish, balki fikrlash qobiliyatini o'stirish, ijodiy masalalarni yechishga yangicha yondoshish, shakllanib qolgan fikrlash faoliyatni o'zgartirish imkonini beradi. Internet shak-shubhasiz XXI asrda jamiyatni axborotlashtirish imkonini beradigan,

XX asrning katta yutug'i hisoblanadi. Lekin bugungi kunda Internet imkoniyatlaridan foydalanishning telekommunikatsiyalardan inson faoliyatining turli sohalarida kengroq qo'llash bilan bog'liq muammolarni hal etish yo'llarini izlashga o'tish kuzatilmoqda. Jamiyatni axborotlashtirish jarayonida hosil bo'ladigan muammolarni muvaffaqiyatli hal etish uchun shaxsning axborot madaniyatini o'stirish zarur. Bu masalani turli bosqichlarida axborotlashtirishning ta'siri aks etayotgan uzluksiz ta'lim tizimi hal etishi mumkin. Ta'lim har qanday jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishining asosi ekan, ta'limni axborotlashtirish gumanitar jihatlarni o'z ichiga olishi kerak. Elektron tizimlar orqali o'qitishning texnokratik tendensiyalari pedagogik jarayonning bilim berish paradigmasidan shaxsni takomillashtirish paradigmasiga o'tishdan iborat bo'lgan zamonaviy ta'limning tendetsiyalariga mos kelmaydi. Hozirgi bosqichda shaxsni takomillashtirishning ta'limiy va rivojlantiruvchi natijalariga erishish maqsadida ta'lim oldida kompyuter texnologiyalarining, shu jumladan internet texnologiyalarining axborot, namoyish etish va interaktiv imkoniyatlarini mujassamlashgan metodologiyalari, metodlari va usullarini ishlab chiqish vazifasi turibdi.

Xulosa. Ta'limning yana bir muhim xususiyatlaridan biri – uning globalligi bo'lib, bu xususiyat umumjahon integratsion jarayonlarida, davlatlarning turli sohalar bo'yicha o'zaro hamkorlik faoliyatlarining jadallashishida aks etmoqda. Yangi axborot va kommunikatsion texnologiyalarni rivojlantirish xalqaro hamkorlik va tajriba almashish uchun keng imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Bunday imkoniyatlardan milliylik xususiyatlarini saqlab qolgan holda turli ta'lim tizimlarini integratsiyalash orqali ta'lim oldida turgan vazifalarni hal etishga yordam berishi mumkin. Boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini tayyorlashning zamonaviy holati, ularning nazariy tayyorgarligi sifatini oshirishning yangi yo'llarini izlash, mustaqil ravishda ijodkorona mehnat qilishga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tayyorlash, va eng asosiysi pedagogika oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisini amaliy va kasbiy faoliyatga tayyorlashning vositalari va metodlarini izlab topishni talab etadi. Barkamol avlodni tarbiyalash, turli sohadagi kichik mutaxassislarni shakllantirish o'qituvchilarning kasbiy- pedagogik tayyorgarlik sifat darajasiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo'jayev A.A., Qodirov H.SH. Ta'lim texnologiyalari. Darslik. – Toshkent: —Voris nashriyoti, 2019. 568 b.
2. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H. —Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo'yicha o'quv-metodik majmua. – Toshkent: TDPU, 2016. 238-b.
3. Raximov Z.T. Ta'lim jarayonida talabalar o'quv-bilish kompetentligini rivojlantirish. //—Zamonaviy ta'lim ilmiy-amaliy ommabop jurnal, 2020 yil №3 (88). 4 b.
4. Raximov Z.T. O'quv-bilish faoliyatini kompleks yondashuv asosida tashkil qilish. //—Tafakkur ziyosil ilmiy-uslubiy jurnal, 2020. 2-son. 23-b.
5. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: —Fanl. 2006. 90-93- betlar.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. I – Tartibli jildi. – Toshkent: —O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. 212-b.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING RIVOJLANISH JARAYONI

Ummatov Ilhom Isroil o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Pedagogik texnologiyalarning qalbida ta'lim jarayonini to'liq boshqarish, uni loyihalash va bosqichma-bosqich takrorlash orqali tahlil qilish imkoniyati mavjud. Zamonaviy pedagogika bir qator ilmiy fanlarga kirishga intiladi, buning uchun asosiy vazifa natijaning aniqligi va prognozliligi, unga erishish yo'llarini bilishdir.

Аннотация: В основе педагогических технологий лежит возможность полного управления образовательным процессом, его проектирования и анализа путем поэтапного повторения. Современная педагогика стремится войти в ряд научных дисциплин, для которых главной задачей является точность и предсказуемость результата, знание путей его достижения.

Annotation: at the heart of pedagogical Technologies is the opportunity to fully manage the educational process, analyze it through its design and step-by-step repetition. Modern pedagogy seeks to enter a number of scientific disciplines, the main task for which is to know the accuracy and predictability of the result, the ways to achieve it.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kalit soʻzlar: Pedagogika, Pedagogika texnologiya, oʻquv jarayon, YUNESKO, taʼlim, oʻquv maqsad, taʼlim texnologiyasi, zamonaviy texnologiya

Ключевые слова: педагогика, педагогическая технология, образовательный процесс, образование, образование, цель обучения, образовательная технология, современные технологии

Keywords: pedagogy, pedagogical technology, educational process, UNESCO, Education, educational goal, educational technology, modern technology

Mavzuning dolzarbligi: Pedagogik texnologiyalarning qalbida ta'lim jarayonini to'liq boshqarish, uni loyihalash va bosqichma-bosqich takrorlash orqali tahlil qilish imkoniyati mavjud. Zamonaviy pedagogika bir qator ilmiy fanlarga kirishga intiladi, buning uchun asosiy vazifa natijaning aniqligi va prognozliligi, unga erishish yo'llarini bilishdir. Pedagogik texnologiyalarni loyihalash nazariy rivojlanishni nazarda tutadi. Tushunchalar, talabalar va o'qituvchilar faoliyatining bosqichlarini ajratish, ularning ketma-ketligi texnologiya mantig'iga mos keladi va rejalashtirilgan natijalarga erishish imkonini beradi.

Aososiy qism: Texnologiya - bu maqsadni muayyan obyekt yoki harakatga aylantirishning o'ylangan tizimi. "Ta'lim texnologiyasi" - didaktik tizimning tarkibiy qismi. "Pedagogik texnologiya" tushunchasi ta'riflari

"Pedagogik texnologiya" - o'quv jarayonini amalga oshirishning muhim usuli (V.P. Bospalko). "Pedagogik texnologiya" - bu pedagogik maqsadlarga erishish uchun ishlatiladigan barcha shaxsiy, instrumental va metodologik vositalarning tizimli jamiyati va ishlash tartibi (M.V.Klarin). "Pedagogik texnologiya" - bu rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishish jarayonining tavsifi (I.P. Volkov). "Pedagogik texnologiya" - bu talabalar va o'qituvchilar (V.M. Monaxov) uchun qulay shart- sharoitlarni so'zsiz ta'minlash bilan o'quv jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish va o'tkazish bo'yicha birgalikdagi pedagogik faoliyatning barcha detallarida o'ylangan modeli. "Pedagogik texnologiya" – shakllar, usullar, usullar, o'qitish usullari, ta'lim vositalarining maxsus to'plami va tartibini belgilovchi psixologik va pedagogik tuzilmalar to'plami; pedagogik jarayonning tashkiliy – uslubiy vositasi (B. T. Lixachev). "Pedagogik texnologiya" - bu texnik va inson resurslarini hisobga olgan holda bilimlarni o'qitish va o'zlashtirishning butun jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli usuli bo'lib, ularning ta'lim shakllarini (YUNESKO) optimallashtirish vazifasini o'z zimmasiga oladi. Texnologik yondashuv aniq maqsad va aniq natijadir; agar natija o'qituvchini ko'rishni xohlamasa, u birinchi navbatda tuzatiladi, aniqlanadi, maqsadning "qadamlari" ga qo'yiladi va keyin yana natijaga o'tadi. Texnologik yondashuvda to'rt bosqichni ajratish mumkin: (M.V. Klarin) - maqsadlarni belgilash va ularni maksimal aniqlashtirish, natijalarga erishishga yo'naltirilgan o'quv maqsadlarini shakllantirish; - o'quv materiallarini tayyorlash va o'quv

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

maqsadlariga muvofiq o'qitishning barcha yo'nalishlarini tashkil etish; - joriy natijalarni baholash, belgilangan maqsadlarga erishishga qaratilgan ta'limni tuzatish; - natijalarni yakuniy baholash. Texnologiyalar muayyan shartlar asosida va belgilangan natijaga (A.Kushnir) asoslangan holda ishlab chiqilgan. Pedagogik texnologiyalarni loyihalash nazariy rivojlanishni nazarda tutadi. Tushunchalar, talabalar va o'qituvchilar faoliyatining bosqichlarini ajratish, ularning ketma-ketligi texnologiya mantig'iga mos keladi va rejalashtirilgan natijalarga erishish imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalarning qalbida ta'lim jarayonini to'liq boshqarish, uni loyihalash va bosqichma-bosqich takrorlash orqali tahlil qilish imkoniyati mavjud. Zamonaviy pedagogika bir qator ilmiy fanlarga kirishga intiladi, buning uchun asosiy vazifa natijaning aniqligi va prognozliligi, unga erishish yo'llarini bilishdir.

Texnologiyalarni loyihalash bosqichlari-talabaning muayyan harakatlarida ifodalangan diagnostika maqsadlarini belgilash (bilish, bilish va hokazo);

- nazariy asos (pedagogik jarayonning kontseptsiyasi – ta'rifi, uni amalga oshirish gipotezasi, yakuniy natijaga erishish mumkin bo'lgan versiya va yakuniy natija varianti)
- 4-pedagogik jarayonni amalga oshirishning bosqichlari (o'quv materialini belgilangan natijalarga ega elementlarga bo'lish ularning har birida doimiy aloqalar o'rnatilgan);
- pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun vositalar, usullar, vositalar;
- texnologik rejaning natijalarini aniqlash mezonlari va usullari.

Xulosa: Pedagogik texnologiyalarni loyihalash nazariy rivojlanishni nazarda tutadi. Tushunchalar, talabalar va o'qituvchilar faoliyatining bosqichlarini ajratish, ularning ketma-ketligi texnologiya mantig'iga mos keladi va rejalashtirilgan natijalarga erishish imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalarning qalbida ta'lim jarayonini to'liq boshqarish, uni loyihalash va bosqichma-bosqich takrorlash orqali tahlil qilish imkoniyati mavjud. Zamonaviy pedagogika bir qator ilmiy fanlarga kirishga intiladi, buning uchun asosiy vazifa natijaning aniqligi va prognozliligi, unga erishish yo'llarini bilishdir. Texnologiyalarni loyihalash bosqichlari-talabaning muayyan harakatlarida ifodalangan diagnostika maqsadlarini belgilash (bilish, bilish va hokazo);

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: biz quyidagilarni o'rganamiz va qo'llaymiz: ta'lim. - usul. foyda

/ Avto. O'tish: Saytda Harakatlanish, Qidiruv O'tish: saytda harakatlanish, qidiruv – 58 p.

2. Buylova L. N. bolalarning qo'shimcha ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. O'tish: saytda harakatlanish, qidiruv – 24 p. - "o'qituvchi kutubxonasi-amaliyot" turkumi.

3. N.Atayeva, F.Rasulova, M. Salayeva, S.Hasanov —Umumiy pedagogikal (Pedagogika tarixi) o‘quv qo‘llanma I kitob TOSHKENT-2012
4. R. Mavlonova , N.Voxidova, N. Raxmonqulova —Pedagogika nazariyasi va tarixi|| Toshkent-2010
5. O‘. Yo‘ldoshev —Pedagogikal darsliklar, Toshkent-2016
6. O‘ yuldoshev darslik —Pedagogika sxema va jadvallarda|| Toshkent-2015 Internet saytlari
1. <https://kitobxon.com/oz/kitob/pedagogika>
2. Lex.uz, Arxiv.uz, Edu.uz, Ziyonet.uz

СИРТҚИ ТАЪЛИМ ТАЛАБАЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Хажиева Гули Кутлимурат қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Инсоният тарихида экологик муаммонинг юзага келишига асосий сабаб бўлган цивилизация деган кудратли куч бизни аста-секин табиатдан ажратиб қўйди. Ушбу мақолада кишлок хўжалигида рақобатбардош кадрлар тайёрлаш жараёнида экологик онг ва маданиятни шакллантириш бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: экологик онг, маданият, табиат, экологик таълим.

Аннотация. Мощная сила под названием цивилизация, которая является главной причиной экологической проблемы в истории человечества, заставила нас постепенно отделяется от природы. В данной статье представлена информация о формировании экологического сознания и культуры в процессе подготовки конкурентоспособных кадров в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: экологическое сознание, культура, природа, экологическое образование.

Annotation. A powerful force called civilization, which is the main cause of the environmental problem in the history of mankind, tells us gradually separated from nature. This article provides information on the formation of environmental awareness and culture in the process of training competitive personnel in agriculture.

Keywords: ecological consciousness, culture, nature, ecological education.

Кириш. Юртимизда бошқа сохалар катори экологик барқарорликни таъминлаш, аҳолининг қулай табиий муҳитга эга бўлиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, табиий ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланиш, юзага келаётган экологик муаммоларнинг олдини олиш ва уларнинг салбий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

оқибатларини бартараф этиш масалаларига ҳам жиддий эътибор қаратиб келинмоқда.

Президентимизнинг 2017 йил 12 июлдаги Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ва Ўзбекистон экологик ҳаракати вакиллари билан учрашувдаги маърузасида ҳокимият вакиллик органлари ҳамда сиёсий партиялар ва Экологик ҳаракатнинг ўтган даврдаги фаолияти танқидий руҳда таҳлил этилиб, ислохотларни чуқурлаштириш юзасидан олдимизда турган муҳим вазифалар белгилаб берилди. Хусусан, Экологик ҳаракат ҳамда унинг Қонунчилик палатасидаги депутатлик гуруҳининг истикболдаги вазифалари аниқ кўрсатиб ўтилди.

Муаммонинг қўйилиши. Ёшларни тарбиялаш жараёнида экологик онг ва маданиятни шакллантириш.

Тадқиқот услублари ва натижалари. Ҳали фан-техника тараққиёти бўлмаган замонларда инсон табиат билан уйғун ҳолда мулоқот қиларди, ҳатто у билан сирлашарди. Инсондаги руҳий ҳолатнинг табиат билан уйғун шаклланиши экологик онгнинг дастлабки шаклланиши билан чамбарчас боғлиқдир. Бугунги кунда ўқувчи ёшларга экология ҳақидаги билимларни уйғунлаштириб улар тушина оладиган шаклда оддий ва ноанъанавий усуллар билан онгини ҳамда маданиятини ўстириш энг долзарб, устувор вазифадир. Экологик таълим – Ер куррасининг табиий бойликлари ва яқин фазога эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, улардан ўта самарадорлик билан фойдаланиш ва инсониятни атроф, табиий муҳит билан узвий боғланганлигини чуқур англаш руҳида назарий ва амалий билимларни бериш ва ўқитишдир. Экологик тарбия – кишиларнинг атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишларига қаратилган халқаро ташкилотлар, давлат, жамият, оила ва шахсларнинг ижобий фаолиятлари мажмуасидир. Ҳозирги замон экологияси тизимида 60 дан зиёд фан йўналишлари мавжуд бўлиб, профессор Н.Ф.Реймерс уларни қуйидаги гуруҳларга бирлаштиради: умумий экология; динамик экология; назарий экология; амалий экология; ижтимоий экология; геоэкология; биоэкология. Экология ўқув предмети - тирик организмлар, шу жумладан инсонларнинг атроф муҳит билан боғлиқ бўлган ҳаёт тарзи ҳақидаги таълимни берувчи ўқув курси. Ўқув предмети сифатида «Экология» фани таълим соҳасида турли хил масалан, «Экология асослари», «Умумий экология», «Экологияга кириш», «Биоэкология», «Биогеография ва экология асослари», «Амалий экология», «Ижтимоий экология», «Геоэкология» ва ҳоказо номларда ва мазмунда ўқитилади. Лекин бизнинг фикримизча, мактабларда, академик лицей ва касбхонар коллежларида «Экология алифбоси» ва «Экологияга кириш», олий ўқув юртларининг бошланғич курсларида «Экология асослари», юқори курсларида

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

эса унинг тармоқлари (Геоэкология, Биоэкология, Амалий экология, Экология 68 ҳуқуқи, Саноат экологияси, Гидроэкология, Экокимè...) бўйича назарий ва амалий билимлар бериш мақсадга мувофиқдир. Чунки ўқувчи-ёшлар ҳамда талабалар экология асослари ва муҳим экологик тушунчаларни билмай туриб унинг бошқа махсус тармоқларини ўзлаштириб олишлари жуда қийин бўлади. Экологик ўқув – кишиларда экологик дунёқараш, онг ва тафаккурни шакллантирадиган, умуман, табиий тизимларда инсонларнинг тутган ўрни ва фаолиятининг аҳамияти, экологик тизимлар кишилиқ жамиятининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва инсоният фаровонлиги омили эканлигини тушунтиришга қаратилган экологик таълим, тарбия, маълумот ва тарғибот мажмуидир. Экологик маданият – ҳозирги ва келажак авлодлар учун экологик муаммоларнинг ечимини топиш ва экологик хавфсизликка эришиш ҳар бир инсон ҳаётида улкан масъулият эканлигини англаш ва шу асосда фаолият юритиш муайян давлат ва жаҳон маданиятининг ривожланган босқичи ҳамда таркибий қисмидир. Экологик онг – ҳар бир инсоннинг ҳаёти ва фаолиятида атроф табиий муҳит унинг яшаш макони эканлигини англаш даражасидир. Экологик онгли инсонни ҳар доим ҳам экологик маданиятли, деб бўлмайди. Чунки экологик барқарорлик заруриятини англаш ҳали уни инсон ўз фаолиятида тадбиқ қилди дегани эмас. Инсонларнинг Она табиатга нисбатан экологик онгли фаолиятлари уларнинг экологик маданиятларини белгилайди. Ҳозирги даврда инсон ва табиат, фан-техника тараққиёти ва атроф-муҳит, жамият ва экология ўртасида номутаносиблик вужудга келаётир. Буларнинг барчаси экологик маданиятни янада юксалтириш масаласини кўндаланг қўймоқда. Шунинг учун, янги асрнинг баркамол кишиси ўзида экологик маданият хислатларини ҳам намоён эта олиши замон талабидир. Экологик маданият - бу атроф-муҳит тўғрисида чуқур билимга, табиатни асраш туйғусига эга бўлиш, ўсимликлар ҳамда ҳайвонларга нисбатан ғамхўрлик кўрсатишга, табиат заҳираларидан оқилона фойдаланиш, уларни кўпайтириш борасида қайғуришга қаратилган амалий фаолиятнинг юксак кўрсаткичидир. Ана шу хислатларни ўзида акс эттира олган инсонни экологик маданият эгаси, деб аташ мумкин. Аҳолиси экологик маданиятли бўлган ҳар қандай давлатнинг эртаси ёруғ, келажаги буюк бўлади. Чунки, тоза экологик муҳитда униб-ўсган ёшлар ҳар тамонлама камолотга эришади ва юрт равнақи учун хизмат қиладиган инсонлар бўлиб етишади. Табиат муссаффолигини таъминлашда жамоатчиликнинг ўрни беқиёс аҳамиятга эга эканлигини ҳисобга олиб Юртбошимиз тамонидан 2008 йилда жаҳон тажрибасида биринчи марта Экологик ҳаракат тузилди. Экоҳаракат Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасида квоталанган 15 та депутатлик ўрнига эга бўлди. Экоҳаракатнинг асосий мақсади - аҳолининг экологик онги ва маданиятини

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ошириш билан экологик муаммоларни ҳал қилиш, соғлом турмуш тарзини шакллантиришдан иборат. Экоҳаракат —Соғлом муҳит - инсон саломатлиги|| ғоясини ўзининг асосий шиори ҳисоблади ва уни амалий 69 бажарилишини таъминлаш мақсадида белгиланган дастурларни амалга оширади. Мамлакатимиз аҳолисининг каттагина қисмини ташкил этадиган ёшларнинг маҳаллий, шунингдек мамлакат миқёсидаги экологик муаммоларни ечишдаги ўрни муҳим саналади. Барчага маълумки, ёшлар онгида экологик ёндашувли дунёқарашни таълим ва тарбия жараёнида шакллантириш бугуннинг энг долзарб вазифаларидан биридир. Чунки, экологик онг ва маърифат бўлмаса, экологик маданият шаклланмайди.

Хулоса қилиб айтганда бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг экологик сиёсати – инсон ҳаёти учун зарур бўлган экологик хавфсиз муҳитни таъминлаш, табиатни муҳофаза қилиш ва табиий заҳиралардан ўта самарадорлик билан оқилона фойдаланиш, пировард натижада табиат билан жамият ўртасидаги узвий муносабатларни илмий асосда уйғунлаштиришдир. Бу борада экологик назорат тўғрисидаги қонунни алоҳида урғу билан келтириш мумкин. Юқорида келтирилган масалаларни ҳал этишда ҳар биримиз ўз муносиб ҳиссамизни қўшишимиз лозим.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Халқ сўзи газетаси <https://xs.uz/uz/post/ekologik-muammolar-echimiga-amaliy-ishlar-orqali-erishiladi>.
2. Ўзбекистон аграр секторини такомиллаштиришда мутахассисларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш истикболлари мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами 22 январ 2015 йил. 67-70 б.
3. <https://lex.uz/docs/-3930219>

БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР СПОРТ МАКТАБЛАРИ САМАРАДОРЛИГИ
ОШИРИШ

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИСИ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ЖИХАТЛАРИ

Хажиева Гули Кутлимурат қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Мақолада ёш авлоднинг таълим тарбиясида таълим бераётган ўқитувчининг педагогик фаолиятини ривожлантириш йўналишлари таҳлил қилиниб, инновацион технологиялардан фойдаланилган ҳолда билим берилганда таълим сифати юқори бўлиши бўйича маълумот берилган.

Калит сўзлари: Таълим;, педагогик фаолият; ёш авлод; усул; тарбия; технология; маҳорат.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек,

—Ривожланган мамлакатларда таълимнинг тўлиқ циклига инвестиция киритишга, яъни бола 3 ёшдан 22 ёшгача бўлган даврда унинг тарбиясига сармоя сарфлашга катта эътибор берилади. Чунки ана шу сармоя жамиятга 15-17 баробар миқдорда фойда келтиради. Бизда эса бу кўрсаткич атиги 4 баробарни ташкил этади. Бинобарин, инсон капиталига эътиборни кучайтиришимиз, бунинг учун барча имкониятларни сафарбар этишимиз шарт [1].

Таълим тизими ривожланишининг ҳозирги босқичида жаҳон мамлакатларида, жумладан, АҚШ, Япония, Хитой Халқ Республикаси, Жанубий Корея ва Европанинг иқтисодий ривожланган бошқа давлатларида таълимнинг ташкилий ва бошқарув тузилмаларини ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Ривожланган мамлакатлар иқтисодиётида мамлакатлар умуммиллий бойлигининг ўртача 16 фоизи моддий капиталга, 20 фоизи табиий бойликларга тўғри келади. Бу кўрсаткичда инсон капитали 64 фоиз билан, Германия ва Япония каби ривожланган мамлакатларда эса 80 фоиз билан етакчи ўринда туради[2]. Бу эса, замонавий жамиятларда инсон капиталининг нуфузи тобора ортаётганини, бунинг натижасида дунё мамлакатлари, таълим тизимини ривожлантириш ва бошқариш жараёнларида замонавий менежмент ҳамда унинг тамойилларига амал қилиш масалаларига катта эътибор бераётганини кўрсатади.

Ўрганилаётган ҳодисанинг ҳар томонлама назарий-методик ва тажриба-амалий жиҳатдан ўрганилиши, ўқитувчининг мустақил педагогик фаолият юрита олиш компетентлигини шакллантириш даражасини тизимли аниқлашда юзага келган илмий ёндашувни тасаввур этишга имкон беради. Мустақил педагогик фаолият юрита олиш компетентлигини шакллантиришнинг мақсади касбий ва шахсий ривожланиш жараёнида ўқитувчининг ўз-ўзини англаш, баҳолаш ва

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бошқариш каби таркибий қисмларни ривожлантириш ва турли таълим муассасаларида ишлашга тайёрлаш яъни фанлар асосларини ўрганиш вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиши лозим: аниқ педагогик ҳамда ишлаб чиқариш муаммоли вазиятларда масалаларни ажратиб олиш ва уларни ҳал қилиш усули сифатида педагогик ва техник-технологик тафаккурни ривожлантириш; профессионал таълим тизими ўқитувчисининг педагогик-шахсий фаолияти асоси сифатида педагогик, умумкасбий ва ихтисосликга оид билимларни ўзлаштиришга нисбатан ижобий муносабатда бўлишга эришиш; касбий фаолият индивидуал методининг асоси сифатида, ўқув-педагогик ва ишлаб чиқариш ҳаракатларининг репродуктив ва ижодий усуллари шакллантириш; муҳим касбий- педагогик сифатларини ривожлантириш (ҳамдардлик, болаларни севиш ва бошқалар), касбий ва шахсий ўз-ўзини ривожлантириш эҳтиёжини юзага келтириш ҳисобланади. Ўсиб келаётган ёш авлоднинг ўқитиш ва тарбиялашда энг асосий таъсирни ўқитувчи кўрсатар экан, ўқитувчининг касбий компетентлигини шаклланганлиги, ўқув ва тарбия жараёнини бошқаришда намоён бўлади. Ўқувчиларни тўғри тарбия ва билим олиши, уларнинг баҳолари яхши бўлиши боғлиқ. Профессионал таълим тизими ўқитувчиси дарсга тайёрланаётганда ҳар хил метод ва усулларни қўллаб янги материални қандай баён қилишни ўйлайди. У ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини, уларнинг тажрибаси, жисмоний ривожланиши ва касб унумдорлигига таъсир қиладиган бошқа факторларни ҳисобга олган ҳолда иш объектларини танлайди. Маълумки, ҳозирги замон ишлаб чиқариши жуда тез суръатлар билан ривожланмоқда. Касб қуроллари, технологик процесслар узлуксиз такомиллашиб бормоқда. Бу маълум даражада профессионал таълимида ўз аксини топиши керак. Демак, ўқитувчилар фан ва техника соҳасидаги тараққиётни узлуксиз кузатиб бориши, улардан таълим олувчиларни тушунарли шаклда хабардор қилиб туриши ва ўз маҳорати устида ишлаши керак. Профессионал таълим ўқитувчиларининг таълим ва тарбия беришида, маҳорат турларига қуйидагиларни киритишимиз мумкин: - таълим бериш маҳорати; - таълимнинг замонавий усуллари қўллай олиш маҳорати; - тарбиялай олиш маҳорати; - инсон омилини таъминловчи фазилати; - билимларни ҳолисона баҳолаш ва назорат қила олиш маҳорати; Профессионал таълим ўқитувчиси педагогик фаолиятини назорат қилишда қуйидаги жиҳатларга:

а) таълим – тарбия ишининг аниқ мақсадга йўналтирилганлигини, илмий жиҳатдан асосланганлигини ҳамда унинг мазмунини тўғри танланганлигини аниқлаш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

б) касб ва касбий фаолиятнинг натижаси сифатини аниқлаш, ривожланиш босқичлари, тараққиёт даражасини белгилаш ҳамда истиқболдаги йўналишларини ёритиш;

в) таълим ва тарбиянинг муқобил самарали услубларини ишлаб чиқиш, ўқувчи ва ўқитувчиларнинг дунёқарашларини шакллантиришга, педагогик жамоанинг барча аъзолари орасида ўзаро ишончга, дўстликка, ҳамкорликка асосланган муносабатларни ўрнатишга қаратилган ягона мақсад сари интилиш каби вазифаларни аниқлашга эътибор бериш зарур. Педагогикада —компетентлик — бу ўқитувчининг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларнинг касбий фаолиятда қўллай олиши билан ифодаланади. Ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги даражасига қўйилувчи талаблар муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тўпламини мақсадга мувофиқ қўллаш қобилиятини англатади. Профессional таълимнинг ҳар бир босқичи учун таълим блоклари ва ўқув фанлари

даражасида таянч компетентлик аниқланади. Таянч компетентлик тартибини белгилашда профессионал таълимнинг асосий мақсадларига мувофиқ ижтимоий ҳамда шахсий тажрибанинг моҳияти, ижтимоий жамиятда касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида ҳаётий касб этади. Ушбу нуқтаи назардан таянч компетентлик: яхлит — мазмунли, ижтимоий — маданий, ўқув — билиш, ахборот олиш, коммуникатив, ижтимоий фаолиятли, шахснинг ўз— ўзини такомиллаштириш турларига бўлинади. Профессional таълим ўқитувчисининг касбий- методик шаклланиши қуйидаги тарзда намоён бўлади: педагогик тизим, жараён ва натижа. Ижтимоий қоидалар касбий шаклланиш даражасини баҳолашда муҳим асослар сифатида акс этади ва улар, ўз навбатида, Давлат таълим стандарти мазмунида қайд этилади. Таълим тизими фаолиятини баҳолашда унинг самарадорлиги ҳамда педагогик тизим ривожини билан боғлиқ асосий кўрсаткичларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Айнан ана шу кўрсаткичлар ўқитувчининг касбий шаклланиш даражасини баҳолаш мантиқини асослаб беради. Профессional таълим тизимида ўқитувчи фаолияти учун муҳим педагогик шарт-шароитлар сифатида қуйидагиларни эътироф этиш мумкин.

1. Замонавий талабларга жавоб бера оладиган меъёрий ва ўқув-методик ҳужжатлар (давлат таълим стандарти, намунавий ўқув режалари, ишчи ўқув режалари, намунавий ўқув дастурлари, ишчи дастурлари, дарсликлар, ўқув қўлланмалар, методик тавсияномалар, қўшимча махсус адабиётлар, кўрсатмали воситалар, дарс ишланмалари, лойиҳалар ва бошқалар)нинг мавжудлиги.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2. Илмий педагогик ходимлар (профессор, доцент, ўқитувчи, малакали ўқув усталари, техник ходимлар)нинг билим, кўникма ва малакаларининг юксаклиги, касбий компетентлик даражасининг етарлича шаклланганлиги ҳамда илмий салоҳиятга эга бўлиши.

3. Ўқув жараёнининг моддий-техник (ўқув бинолари, ўқув аудиториялари, ўқув устахоналари, амалий-лаборатория жиҳозлари), ахборот технологиялари (радио, телевидение, компьютер, нусха кўчириш қурилмалари, лаборатория асбоб-ускуналари, магнитофонлар (аудио, видео, мультимедия), тренажёрлар, кинопроекторлар, диапроекторлар, электрон доскалар, техник воситалар мажмуининг мавжудлиги ва ҳоказолар) жиҳатдан етарлича таъминланганлиги.

4. Ижтимоий ва ўқув-технологик жиҳатдан қулай муҳит (ўқитувчилар, ўқувчилар, раҳбарлар, шунингдек, ўқувчиларнинг ўзаро муносабатлари мазмуни, йўналиши, мақсадлар бирлиги ва бошқалар) яратилганлиги.

5. Ташкилий ҳамда ўқув-амалий фаолиятнинг изчил, узлуксиз ҳамда тизимли йўлга қўйилганлиги. Профessional таълим муассасалари ўқитувчиларининг мустақил педагогик фаолият юрита олиш компетентлик даражаларини ривожлантиришда фойдаланиладиган шакллар, методлар, воситалар етарли илмий асосланмаганлиги кузатилди.

Хулоса:

Мустақил педагогик фаолият юрита олиш учун ўқитувчида қизиқиш, ҳоҳиш, қобилият етарли даражада шаклланган, мустақил ишлашга эҳтиёж бўлиши, ўқитувчиларнинг мустақил таълим олишига қатор психологик омиллар ҳам таъсир кўрсатиши аниқланди. Профessional таълим тизимида ўқитувчиларни касбий маҳоратини ҳамда мустақил педагогик фаолият кўрсатиш компетентлигини ривожлантириш педагогик шарт-шароитлар, маҳорат турлари, методик тайёргарлик натижасида ривожланиши кўрсатиб ўтилди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг —Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги ПҚ-4884-сон қарори 2020 йил 6 ноябрь.

2. Таълим бўйича Бутунжаҳон форуми. Якуний ҳисобот. —Дакар, Сенегал, 2000 йил 26- 28 апрель.

SIRTQI TA‘LIMDA ILMIY IZLANISH ASOSLARI FANINI O‘QITISHNING METODLARI

Xolmatov Farruxbek Ravshanbek o‘g‘li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ilm-fan va ilmiy faoliyat, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, innovatsiya, innivatsiya faoliyati va uning rivojlanish istiqbollari, ilmiy-tadqiqotlarning falsafiy-gnoseologik asoslari, ilmiy nazariya va gipoteza, ularning ilmiy-tadqiqotlardagi o‘rni, metod, metodologiya va metodika tushunchalari yoritilganlik darajasi.

Kalit so‘zlar: Ilmiy metod, ilmiy nazariya, ilmiy tushuncha, iqtisodiy tadqiqotlar, qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalashdagi ilmiy tadqiqotlar, ilmiy-falsafiy metodikalar

Аннотация: степень освещенности науки и научной деятельности, их место в развитии общества, инновации, инновационная деятельность и перспективы ее развития, философско-гносеологические основы научного исследования, научная теория и гипотеза, их место в научном исследовании, концепции метода, методологии и методики.

Ключевые слова: научный метод, научная теория, научная концепция, экономические исследования, научные исследования по механизации сельского хозяйства, научно- философские методики

Annotation: science and scientific activity, their role in the development of society, innovation, innovation activity and prospects of its development, philosophical-gnoseological foundations of research, scientific theory and hypothesis, their role in scientific research, the level of illumination of the concepts of methods, methodology and methodology.

Keywords: scientific method, scientific theory, scientific concept, Economic Research, Scientific Research in agriculture, scientific-philosophical methodologies

Kirish. Oliy ta‘lim muassasalarida yangi bilimlarni yaratish, kuzatish, ilmiy-amaliy bilimlarni turli fanlar bo‘yicha o‘zlashtirishga yordam beradi va tadqiqotlarni olib borishda yangiliklarning takomillashuviga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 7-foevraldagi —O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida" PF-4947-sonli Farmnida ta‘lim va ilm-fanni rivojlantirish ustuvor vazifalar qatorida belgilandi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Qishloq xo‘jaligi xodimlari kuniga bag‘ishlangan Rizq-ro‘zimiz bunyodkori bo‘lgan qishloq xo‘jaligi xodimlari mehnatini ulug‘lash, soha rivojini yangi bosqichga ko‘tarish —asosiy vazifamizdir. Mavzusidagi nutqida qishloq xo‘jaligining dolzarb vazifalariga to‘xtalar ekan: —Bir haqiqat hammamizga ma‘lum: ilm va izlanish

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bo‘lmagan joyda hech qanday rivojlanish, yuksalish va umuman, biror-bir sohaning kelajagi bo‘lmaydi” deb alohida ta’kidladi.

Ilmiy-tadqiqot ishini tashkil etish fanini o‘rganish natijasida talaba:

- fandagi umumilmiy atamalarni;
- innovatsiya va innovatsiya faoliyatining mohiyatini;
- tadqiqotning umumilmiy (empirik va nazariy) metodlarini;
- xususi metodlar va ularni shakllantirishni;
- fandagi falsafiy-gnoseologik va metodologiyaning mazmuni hamda nisbati;
- iqtisodiy nazariyalarning iqtisodiy tadqiqotlardagi o‘rni va ahamiyati;
- ilm-fan taraqqiyotining hozirgi bosqichida vujudga kelayotgan asosiy ilmiy dunyoqarashlar va metodologik muammolar yechimini topish;
- aniq ilmiy muammoni qo‘yib, nazariy manbalarni sharhlash, ma‘lumot (fakt)larni to‘plash, gipotezalar shakllantirish va ularni isbotlash;
- ilmiy-tadqiqotlarning dastlabki bosqichlarini tashkil etish va o‘tkazish;
- ilmiy izlanish, tahlil qilish, eksperiment o‘tkazish, ma‘lumotlarga ishlov berish, ilmiy xulosalar shakllantirish hamda tavsiyalar ishlab chiqish ko‘nikmalarini hosil qilishi kerak.

Shunday qilib, ilmiy faoliyat-bu tabiat evolyutsiyasi va jamiyat taraqqiyotining qonuniyatlarini kashf etib, insonning biologik va ijtimoiy ehtiyojlarini ta‘minlash, insoniyatning tafakkur xazinasi-fanga ulush qo‘shadigan ongli faoliyati hisoblanadi.

Ilmiy faoliyat obyektlar, hodisa (jarayonlar)ning xususiyatlari, o‘ziga xosliklari va qonuniyatlarini aniqlash maqsadida borliqni o‘rganish va olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llashga yo‘naltirilgan faoliyat hisoblanib, fundamental va amaliy tadqiqotlardan iboratdir.

Fundamental tadqiqotlar yangi bilimlar barpo etishga yo‘naltirilgan nazariy yoki eksperimental tadqiqotlar bo‘lib, ular natijasida ilmiy gepotizalar, nazariyalar, uslublar va boshqa yangi bilimlar barpo bo‘ladi.

Amaliy tadqiqotlar amaliy maqsadlarga erishish va aniq vazifalarni hal etish uchun asosan yangi bilimlar va fundamental tadqiqotlar natijalarini qo‘llashga yo‘naltirilgan faoliyat hisoblanadi.

Gnoseologiyaning muhim tarkibiy qismi metodologiya hisoblanadi.

Ilmiy bilish-bu ijtimoiy- tarixiy jarayon hisoblanadi. Demak, ilmiy-tadqiqot alohida bitta olim yoki izlanuvchi, yoki ularning jamoasi tomonidan yangi bilimlarni yaratish bilan bog‘liq subyektiv jarayondir. Ilmiy bilish alohida shaxs (izlanuvchi)larning ilmiy tadqiqot faoliyatidan tashqarida mavjud bo‘la olmaydi.

Dunyoqarash va metodologik funksiyasi. Ushbu funksiyalarning mazmuni shundan iboratki, nazariya real dunyoni bilishning har xil sohalarida barcha shakllardagi yangi

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

bilimlarga erishishning muhim vositasi hisoblanadi. Haqiqiy nazariyaning negizida ilmiy-tadqiqot faoliyatining metodlari, usullari va amallari shakllantiriladi. Masalan, dalektika nazariyasi bilishning dalektik metodi har xil prinsiplari to‘plamida namayon bo‘ladi; tizimlar umumiy nazariyasi bilishning tizimli- tuzilmaviy va tuzilmaviy-funksional metodlari asosini tashkil etadi.

Xulosa:

Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar metodlarini ishlab chiqishda ilmiy izlanishlarga asoslangan holda ishning maqsadi, vazifalari, obyekti, amaliyotga tadbiqu va ommaviylik darajalarini o‘rgangan holda ilmiy tadqiqot natijalarini olib boorish maqsadga muvofiq. Sirtqi ta‘limni o‘qitishda —Ilmiy izlanish asoslaril fanining metodlarini to‘g‘ri qo‘llash, fundamental va amaliy tadqiqotlarni joriy etishgacha bo‘lgan qismlarini tayyorlash joiz. Ilmiy jihatdan metodikaning asosiy fundamental qismini insonning ilmiy g‘oyalari tashkil etadi. Shunday ekan ilmiy tadqiqotlar o‘z ichiga ko‘pdan ko‘p tarmoqlarni qamrab oladi. Xususan, qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda ilmiy-amaliy metodlarni takomillashtirilgan holatda yoshlar ongiga yetkazib bera olish zarur hamda yangi texnologiyalardan foydalanib, ilmiy izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 7-faevraldagi
—O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida" PF- 4947-sonli Farmnidoa ta‘lim va ilm-fanni rivojlantirish ustuvor vazifalar qatorida belgilandi.
2. M.Shoumarova, T.Abdillayev —Qishloq xo‘jaligi mashinalaril —O‘qituvchil Nashriyot- Manbaa ijodiy Toshkent-2018
3. N.A.Shermuhamedova —Ilmiy tadqiqot metodologiyasi‘ darslik Toshkent-2014,
4. R.D.Dusmuratov —Ilmiy-tadqiqot ishini tashkil etish‘ Toshkent —IQTISOD-MOLIYA2019
5. <https://lex.uz/docs/1529699>

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ – КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ МУҲИМ ОМИЛ СИФАТИДА

Азамжонов Самандар Исроилжон ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Ўзининг доно ўғитлари билан барча ёш авлод ахлоқ-одобига ижобий таъсир қилган қадимги Хитой файласуфи, донишманд Конфуций жамиятнинг ахлоқ кодексини тутиб турувчи устунларидан бири —жэнь, яъни инсонпарварлик тамойилида барча инсонларни илм ва маърифатни севишга чорлайди. Қадимги Хитой файласуфи Конфуций ўз устида тинимсиз ишлар ҳамда бошқалардан ҳам олган билимларини такрорлаб туришларини талаб қиларди.

—Илм олгач, вақти ғаниматда уни тез-тез такрорлаб турмоқ кўнгилга хузурилик бахш этмасми?

Дўстинг олис йўлдан йўқлаб келар бўлса, севинч асли шу эмасми? Ўзгаларнинг тушунмасликларидан асло зорланмаган олижаноб эмасми?|| деган Конфуцийнинг фикрлари унинг шахси ҳақида баён берувчи — —Муҳокама ва баён|| номли асарида берилган.

Унда таъкидланишича: —Инсонпарварликни севиш-у, илм олишни севмаслик- бефаросатлик; Донишмандликни севиш-у, илм олишни севмаслик-ўз умрини майда ишларга сарфлаш; Ҳақиқатгўйликни севиш-у, илм олишни севмаслик-ўзига зарар етказишга олиб келади; Тўғрилиқни севиш-у, илм олишни севмаслик-қўполликка олиб келади; Мардликни севиш-у, илм олишни севмаслик-исёнкорликка олиб келади; Қатъийликни севиш-у, илм олишни севмаслик-бошбошдоқликка олиб келади.||[1]

Улуғ файласуф Конфуцийнинг ушбу ҳикматларида билимга ташналик, кунт билан ўрганиш, шу йўл билан диққат-эътиборини ўзини камолотга етказишга қаратиш ҳамда бунинг барчасида ҳар кимнинг ўзи ташаббус ва жонбозлик кўрсатиши кераклиги талаби ифода этилган.

Жалолиддин Румий айтганларидек, —Жаҳолат-зулматдир. Қоронғида дарахт дев бўлиб, олма эса тош бўлиб кўринади. Жоҳил одамга оддий нарса кўрқинчли бўлиб, яхши нарса фойдасиз бўлиб, кўринади. Бу иллатнинг давоси эса талаби илмдир. Илм ҳақ билан ботилни фарқлашнинг энг муҳим воситаларидан биридир, битмас-туганмас хазинадир. [2]

Ҳозирги глобллашув даврида ахборот ва билимлар доираси тез суръатлар билан кенгайиб бораётган бир шароитда фанларга оид маълумотлар, тезис ҳамда қоидаларни фақат дарс машғулотлари пайтида талабаларга етказиш қийин.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Тажрибалар шуни кўрсатадики, талаба мустақил равишда шуғулланса ва ўз устида тинимсиз ишласагина билимларни чуқур ўзлаштириши мумкин. Талабаларнинг асосий билим, кўникма ва малакалари мустақил таълим жараёнидагина шаклланади, мустақил фаолият кўрсатиш қobiliяти ривожланади ва уларда ижодий ишлашга қизиқиш пайдо бўлади. Шунинг учун талабаларнинг мустақил таълим олишларини режалаштириш, ташкил қилиш ва бунинг учун барча зарурий шарт-шароитларни яратиш, дарс машғулотларида талабаларни ўқитиш билан бир қаторда уларни кўпроқ ўқишга ўргатиш, билим олиш йўлларини кўрсатиш, мустақил таълим олиш учун йўлланма бериш олий таълим муассасасининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сон —Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги қарорининг 10 бандига кўра, талабанинг амалий, семинар, лаборатория машғулотлари ва мустақил таълим топшириқларини бажариши, шунингдек унинг ушбу машғулотлардаги фаоллиги фан ўқитувчиси томонидан баҳолаб борилади.

Баҳолаш иккинчи параграф—Талабалар билимини баҳолаш мезонларидаги 15-бандида белгилаб берилган. Унга кўра: Талаба мустақил хулоса ва қарор қабул қилиш, ижодий фикрлай олиш, мустақил мушоҳада юритиш, олган билимини амалда қўллай олиш, айтиб бериш ҳамда фан ёки мавзу бўйича тасаввурга эга бўлиши керак.

Республикамизда таълим соҳасидаги ислохотлар ва ўзгаришлар мамлакатнинг интеллектуал салоҳиятини оширишда, давлат таълим стандарти талабларига жавоб бера оладиган, етук, рақобатбардош кадрлар тайёрлашда муҳим омил ҳисобланади. Айниқса, бу жараёнда мустақил таълим кўникмасини тўғри ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Билимларни мустақил равишда эгаллашга интилиш, фанларга оид компетенцияларни шакллантириш – талаба фаолиятининг таълим муассасасидаги энг ажралиб турадиган хусусияти, мустақил ўқиб, билим орттириш асоси ҳисобланади.

Бу жараён талабаларнинг тегишли фанлар кесимида мустақил тайёргарлик кўриши, ижодий ишлаши демакдир.

Мустақил фикрлаш ва мушоҳадани фаоллаштириш ҳамда ижодий ёндошувни шакллантириш учун талабаларда мустақил таълим олишга иштиёқ, мустақил таълим олиш малака ва кўникмалари, мустақил таълим олиш лаёқатини шакллантириш керак. Таълим тизимида мустақил билим олиш, назорат қилиш мустақил таълим олишнинг асосий омилларидан бири ҳисобланар экан, мустақил

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

билим олишда аввало, талабаларда мустақил ишлашга, эркин, ижодий фаолият юритишга ва энг асосийси мустақил фикрлашга эҳтиёжни шакллантириш лозим. Ҳар бир талабанинг ўзлаштириш даражаси ва индивидуал қобилиятини ҳисобга олган ҳолда талаба мустақил ишини ташкил этишда илмий толерантлик хислатларини шакллантиришнинг ўрни муҳим.

Талабалар фанларни ўзлаштиришда айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш, берилган мавзу бўйича ахборот (реферат) тайёрлаш, семинар ва амалий машғулотларга тайёргарлик кўриш, лаборатория ишларини бажаришга тайёргарлик кўриш, ҳисоб-график ишларини бажариш, битирув малакавий ишини тайёрлаш, назарий билимларни амалиётда қўллаш, амалиётдаги мавжуд муаммоларнинг ечимини топиш (кейс-технологиялари асосида), техник макет, модель ва намуналар яратиш, илмий мақола, анжуманга маъруза, тезисларни тайёрлаш, ўқув лойиҳа, тақдимотлар тайёрлаш, кроссворд тузиш, альбом тайёрлаш ижодий ишлар кўргазмасини ташкил қилиш ва бошқа шаклдаги топшириқларни мустақил ишда бажариши мумкин.

Ушбу мавзуларни топширишдан мақсад шуки, ижтимоий фанлардан олинган назарий билимларни амалиёт билан боғлаш.

Мустақил изланиш олиб боришга ўргатиш. Дарсларда устоз, оила, юрт, маҳалла, ҳақида илгари сурилган ғоя ва мулоҳазаларнинг инсоний муҳаббат, меҳру вафо, никоҳ, фарзанд тарбияси, миллат келажаги, ватанпарварлик сингари боқий қадриятларни талаба- ёшлар онгига сингдиришдан иборат.

Бугунги кунда ёшларни ватанпарварлик, миллий анъана ва қадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш, маънавий етук ва жисмонан соғлом, баркамол авлодни вояга етказиш вазифаси доимгидай долзарбдир.

Фарзандларни эртанги куннинг муносиб эгалари ҳамда ворислари қилиб вояга етказиш устоз ва ота-оналарнинг орзуси, масъулияти, бурчидир. Бу вазифаларни талаба-ёшлар нечоғлик англаб, тушунишини шакллантириш лозим. Илмий толерантликни, илмга ижобий ва ижодий муносабатини ўзида шакллантирган талаба-ёшларда кенг дунёқараш, теран тафаккур, маърифат зиёси, воқеликни англаш ва унга виждонан ёндашув шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Конфуций. —Мухокама ва баён. Т.; —Янги аср авлоди. 2013 й
2. Мавлоно Жалолиддин Румий ҳикматлари . ziyouz.uz
3. Ишмухамедов Р., Мирсолиева М —Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари.Т.; —Фан ва технология.2014.

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН ВА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Иномалиев Самандарбек Исматилла ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада таълим тизимидаги бугунги инновацион ва интерфаол усуллардан фойдаланиш турлари ва унинг афзаллик томонлари мисоллар асосида батафсил ёритилган ва асослаб кўрсатилган. Айниқса замонавий таълим тизимида инновацион ёки интерфаол методларсиз таълим самарадорлигини тасавур этиш қийиндир.

Калит сўзлар: Инновация, интерфаол, ахборот технологиялари, мустақил фикрлаш, ижод этиш, изланиш, қизиқишлар, ўқувчи-талаба, ижодий ёндашиш, ҳамкорлик

Жаҳон таълими тараққиёти тажрибаси шундан далолат берадики, жамият равнақи таълимнинг такомиллашиши ва ривожланиши билан чамбарчас боғлиқ. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаб ўтганидек: Аслида таълим- тарбия соҳасидаги ислоҳатнинг чегараси йўқ. Токи ҳаёт давом этар экан, таълим ҳам, тарбия ҳам замон ўртача қўятган янги-янги талабларга кўра мустақил равишда ўзгариб, янгиланиб бораверади.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол методлар инновацион технологиялар, педагогик ва ахборот технологияларни ўқув жараёнида қўллашга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормокда. Булардан фойдаланиш ўқувчи талабаларни фақат тайёр билимларни эгаллашгина эмас балки эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мусатқил ўрганиб таҳлил қилишларига ҳатто хулосаларини ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахсни ривожлиниши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишга шароит яратади, шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик функциясини бажаради. Таълим жараёнида ўқувчи-талаба асосий фигура айланади. Бу жараён осон кечмайди, чунки ихтиёрий жорий этилаётган ўқитиш тизимини қатъиян илмий асосланган педагогик тизимга айлантириш лозим. Шунинг учун таълимнинг барча йўналишларида малакали касб эгаларини тайёрлашда замонавий ўқитиш методлари- интерфаол методлар, инновацион технологиялардан фойдаланишнинг аҳамияти жуда каттадир. Бу борада ўқитувчилардан педагогик технология ва педагогик маҳоратга оид билим, тажриба ва интерфаол методлардан фойдаланиш маҳорати, таълим олаётган талабаларни билимли, етук малакага эга бўлишларини таъминлайди. Бу методларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талабаларнинг биргаликда фаолият кўрсатиш орқали амалга оширилади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Бундай методлар нафақат таълим жараёнида балки тарбия жараёнида ҳам кенг қўлланилади. Бу барча давлат ва жамоат ташкилотлари, табиийки, энг аввало, узлуксиз таълим тизими муассасалари фаолияти мазмунини тубдан қайтадан кўриб чиқишни тақозо этадиган мураккаб жараёндир. Ижтимоий амалиёт, жамоатчачик тарбияси, таълим ва тарбиянинг аниқ мақсадга қаратилганлиги эркин шахсни шакллантиришнинг асосини ташкил этади. Эркинлаштириш, жамиятни маънавий янгилаш биринчи навбатда, ёш авлод анъаналари инсонпарварлик ва демократик қадриятларни сингдириш орқали таъминланади. Ана шулар асосида таълимни ривожлантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Бунинг учун таълимни ривожлантириш фондлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда юридик ва жисмоний шахсларнинг, шу жумладан чет эллик юридик шахслар ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий бадаллари ҳисобидан ташкил этилиши мумкин.

Буларнинг барчаси Ўзбекистон Республикасидаги таълим вазирликлари раҳбарлигида бошқарилади. Улар учун ўқув режалари ва дастурлар ишлаб чиқади ва тасдиқлайди. Таълим ва тарбияга оид ишларнинг ҳаммаси юқоридан пастгача турли инновацион усуллардан кенг фойдаланилади.

Масалан талаба фаоллигини ошириш учун семинар мусобақа дарсларини ташкил этиш жуда фойдали ва уларни фаоллаштиради. Бу усул 1976 йилдан буён кенг қўлланилиб келинади. Бу усул талабаларнинг қизиқишини ва активлигини оширади. Бу усулга тайёргарлик кўриш учун талабалар олдиндан огоҳлантирилади ва мавзу эълон қилинади. Талабалар гуруҳи икки кичик гуруҳчаларга бўлинади. Уларнинг ҳар бири мавзу бўйича саволлар тайёрлаб келиши лозим. Семинар бошида талабалар мусобақа шартлари билан таништирилади. Бунда фақат жавоблар учун эмас, балки саволларни тўғри ва аниқлиги учун, қўшимча ва тузатишлар учун ҳам маълум баллар белгиланади. Гуруҳ талабаларининг барчаси фаол қатнашишлари учун эса минус баллар ҳам кўрсатилиши мумкин, масалан, +3 дан –3 гача нотўғри жавоблар ва саволлар учун балларни айириш усули ишлатилиши мумкин. Мусобақа давомида доскага тўпланган баллар ёзиб борилиши мумкин. Семинар охирида ғолиб гуруҳ қатнашчилари қўшимча баллар билан рағбатланиши мумкин. Педагог эса синчковлик билан жавобларни эшитиб, ҳар бир талабага баҳо қўйиб бориши лозим. Бу усул билимларни янада мустаҳкамроқ эгалланишига, нутқ маданиятини ошишига, саволларни тўғри тузилишига, ўз фикрини баён этишга ўргатади. Энг муҳими эса талабаларда мустақил билимларни эгаллаш, қидириш, мавзуга ижодий ёндашиш ошади. Ўрганилаётган мавзу ҳар томонлама таъсил этилади ва ҳаётий жараёнлар билан боғланади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Кичик гуруҳчалар усули. Бу усулда гуруҳ талабалари бир неча гуруҳга бўлинади, ҳар бир гуруҳда 4-5 тадан талаба бўлиши мумкин. Ҳар бир гуруҳнинг раҳбари тайинланади. Уларга олдиндан вазифа берилади. Гуруҳ талабалари семинарга биргаликда тайёрланиб ўз саволларини тўлиқ очиқ беришга ҳаракат қилишлари керак. Бошқа гуруҳлар асосий маърузачига саволлар берадилар, саволларга гуруҳнинг талабалари жавоб беришда ёрдам берадилар. Асосий маърузачи ҳимоясидан сўнг оппонентлар саволни янада тулиқроқ изҳлаб беришлари керак. Учинчи ва тўртинчи гуруҳ талабалари ўзларини фикрларини билдиргач, тадқиқот олиб борган гуруҳга баҳо қўйиб изох беришлари керак. Бундай усулда иш олиб бориш учун гуруҳларни тузишда талабаларнинг билими тенг бўлишига ҳаракат қилиш керак. Гуруҳ раҳбари қилиб яхши ўзлаштирувчи талабаларни танлаш лозим. Бу усулда талабаларнинг мустақил ишлаши, ижодий ёндашиши, коллектив бўлиб иш бажариш каби малакалари ривожланади. Талабаларнинг ўзаро муносабати чуқурлашади ва индивидуал хусусиятлар намоён бўлиши ортади.

Маълум бўлимлар тугагач эса, бўлим юзасидан турли мусобақалар ўтказиш мумкин. Экспресс методи, КВН методи (Слабое звено), бўш занжирларини топиш методи, мунозара методи, муаммоли вазиятлар методи ва бошқалар.

Бу борада дидактик ўйинларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Педагогика фанида дидактик ўйинларни концепцияси ҳали тўлиқ ишлаб чиқилмаган, шунинг учун ҳам унга турли хил таърифлар берилади. Бу ҳол дидактик ўйинларни ишлаб чиқиш ва оммалаштириш ишини қийинлаштиради. Лекин шунга қарамасдан ҳозирда ўқув жараёнида

дидактик ўйинлардан фойдаланиш оммалашиб бормоқда. Чунки бу метод ўзининг кўпгина ижобий томонларига эга.

Бу метод орқали бир вақтнинг ўзида бир неча иш бажарилади:

- Эгалланган билимларни текшириш.
- Янги билимларни эгаллаш ва амалиётда текшириб кўриш.
- Касбий тайёргарлик (малака, кўникма ҳосил қилиш).

Дидактик ўйинлар ҳаётий воқеийликка энг яқин келувчи метод бўлиб ҳисобланади ва у кўпроқ амалий аҳамиятга эгадир. Дидактик ўйинларни олийгоҳларда ташкил этиш ва қўллашда қуйидаги психологик ва педагогик принципларга амал қилган ҳолда йўлга қўйиш лозим:

Ишлаб чиқаришдаги реал вазиятни моделини кўчириш ва ишлаб чиқариш динамикасини ҳисобга олиш. Ишлаб чиқариш жараёнини ривожланиш, доимий ўзгариш характерига эга эканлигини яхши биламиз ва ишбилармон ўйинларни ташкил этиш жараёнида буни албатта ҳисобга олиниши талаб этилади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Олий таълимнинг энг асосий вазифаларидан бири юқори малакали кадрларни етказишдир. Биз ана шу вазифани бажариш учун ҳар бир ихтисослик бўйича ўзига хос бўлган ишбилармон ўйинларни ишлаб чиқиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Қуйида кўрсатилган интерфаол методлар ва янги педагогик технологиялар таълим бериш билан бир қаторда тарбиявий вазифаларини ҳал этади. Бумерангтехнологияси танқидий фикрлаш мантиқини шакллантириш имконини яратади, хотирани, ғояларни, фикрларни, далилларни ёзма ва оғзаки баён қилиш кўникмаларини шакллантиради. Шу билан биргаликда мазкур метод тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга оширади; жамоа билан ишлаш маҳорати, хуш муомалалик, хушфёъллик, кўникувчанлик, ўзгалар фикрига ҳурмат, фаоллик, раҳбарлик сифатларини шакллантириш ишга ижодий ёндашиш, ўз фаолиятини самарали бўлишга қизиқиш ўзини ҳолис баҳолаш.

Таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини оширишда ФСМУ, БЛИЦ-ўйини,

Чорраҳа, Муомила технологияси каби технологиялардан ҳам фойдаланиш мумкин. Хуллас, юқорида келтирилган замонавий методлар, тренингларда қўлланиладиган технологиялар ўқувчи-талабаларда мантиқий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича —Харакатлар стратегияси. -Т.: Ўзбекистон, 2017 й.
2. Мирзиёев Ш.М. Ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шароитлар яратиш бўйича беш ташаббус. - Т.: —Сиёсат, 3 апрель 2019 йил.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. –Т.: —Маънавият, 2008 й.
4. Каримов И.А. Баркамол авлод— Ўзбекистон келажагининг пойдевори. –Т. Ўзбекистон, 1997 й.
5. Азизходжаева Н. Н. Таълимда педагогик технологияларни қўллаш методикаси. – Т.: Фан, 1990. - 141 с.
6. Боровикова О.И., Загорулько Ю.А. Организация порталов знаний на основе онтологий // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии:— М.: Наука, 2002. — Т. 2. — С. 76—82.
7. Зубова И.И. Информационные технологии в лингвистике. — Минск, 2002

8. Худойкулов Х.Ж. Педагогика. Ўқув қўлланма. –Т.: Инновация-Зиё.2021
й. 9.Худойкулов Х.Ж. —Замонавий педагогик технология таълим самарадорлигининг асосидир. -Т.: Навруз. 2011.

SIRTQI TA'LIMDA O'QITISHNING MASOFAVIY TA'LIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI

Ravshanov Sayyorjon Nuritdin o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Har bir inson har kuni qiladigan ishini xuddi birinchi marta qilayotgandek qilishi
kerak. Shundagina ishda rivojlanish bo'ladi.

Sh.M.Mirziyoyev

Annotatsiya: Sirtqi ta'lim nima ekanligi uning turlari, kunduzgi ta'lim, masofaviy ta'lim, kunduzgi va masofaviy o'qitish o'rtasidagi aniq farqlar, tizimining avzalliklari haqidagi ma'lumotlar.

Kalit so'zlar: Sirtqi ta'lim, kunduzgi ta'lim, masofaviy ta'lim, internet.

Sirtqi. Ushbu ta'lim shakli ta'lim muhitida tobora ommalashib bormoqda. Qonunga ko'ra, maktabda kunduzgi va sirtqi ta'lim tengdir. Farqi shundaki, sirtqi bo'limda bola darslarga qatnamaydi, lekin o'quv materialini uyda o'zi yoki kattalar yordamida o'zlashtiradi. Sirtqi kurs talabasi Internetda topshiriqlarni elektron shaklda oladi yoki ular uchun bevosita ta'lim muassasasiga keladi. Bilimlarning assimilyatsiya qilinishini nazorat qilish chorakda kamida bir marta nazorat ishlari, testlar, bilimlar bo'laklari shaklida amalga oshiriladi

Sirtqi ta'limning eng keng tarqalgan ikkita turining xususiyatlarini birlashtirdi. Bu talaba ba'zi bir akademik fanlarga qatnaydigan ta'lim olish usulidir. Uyda boshqa fanlarni masofadan yoki mustaqil ravishda o'rganadi. Shu bilan birga, hech kim bilimni yakuniy nazoratini bekor qildi (shaxsan).

Qachon sirtqi ta'limni tanlash tavsiya etiladi? Ta'lim to'g'risidagi qonun barcha talabalarga o'quv materialini to'liq o'zlashtirishi va yakuniy attestatsiyadan muvaffaqiyatli o'tishi sharti bilan kunduzgi va sirtqi ta'limni ro'yxatdan o'tkazishga imkon beradi. Bolani OZFOga o'tkazish uchun ota-onaning ta'lim muassasasi direktorining nomiga yozgan arizasi asos bo'ladi. Bolaning qonuniy vakillari bolaning kunduzgi o'qishi kerak bo'lgan fanlarning ro'yxatini va u maktabdan tashqarida o'zlashtirishi kerak bo'lgan fanlarni ko'rsatadi.

Bizning har birimizda ichki ta'lim olgan va sirtqi bo'lim talabalari bo'lgan tanishlarimiz bor. Kunduzgi va sirtqi ta'lim o'rtasidagi sezilarli farqlar bilan ifodalangan sezilarli farq bormi?

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ushbu maqola ushbu muammoga bag'ishlangan.

Kunduzgi ta'lim - Bu klassik o'quv turi bo'lib, unda talaba butun semestr davomida ma'ruza va seminarlarga metodik ravishda qatnashadi, so'ngra sessiya imtihonlarini topshiradi.

Masofaviy ta'lim - davriy. Talaba unga berilgan materiallardan foydalanib o'zini tayyorlaydi, so'ngra bir oy davomida o'qiladigan ma'ruzalar kursiga qatnashadi. Sirtqi talaba uchun semestrning eng yuqori nuqtasi imtihon hisoblanadi. Kunduzgi o'qishdagi yakuniy baho joriy ballar va imtihon ballari yig'indisidan tuzilishi mumkin yoki faqat imtihonda olingan bahodan iborat bo'lishi mumkin. Masofaviy o'qitishda eng muhimi, talaba imtihonda o'zini qanday ko'rsatishi kerak, chunki u semestr davomida bunga asosan mustaqil ravishda tayyorgarlik ko'rgan, vaqti-vaqti bilan ish olib borgan va o'qituvchilar bilan maslahatlashgan. Sirtqi ta'lim odatda kunduzgi vaqtdan kam davom etadi, chunki u uchun qisqartirilgan dasturlar taqdim etiladi, chunki ko'p sonli sirtqi talabalar shu tarzda ikkinchi ma'lumot olishadi. Sirtqi ta'lim odatda kunduzgi ta'limga qaraganda arzonroq.

Shunisi qiziqki, kunduzgi ta'lim byudjetdan moliyalashtiriladigan joylarning mavjudligini va byudjet sohasi xodimlariga stipendiya to'lashni nazarda tutadi, sirtqi ta'lim esa deyarli hech qachon. Kunduzgi ta'lim va sirtqi ta'limning yana bir farqi shundaki, sirtqi ta'lim armiyada keyinga qoldirilish

sabablarini keltirib chiqarmaydi. Xorijiy tillarni o'rganish doimiy amaliyot va malakalarni takomillashtirishni talab qiladiganligi sababli, ba'zi bir mutaxassisliklar, masalan, tarjima, sirtqi o'qish orqali o'zlashtirilishi mumkin emas deb hisoblashadi, shuning uchun ko'pgina universitetlarda til mutaxassisliklari uchun sirtqi bo'lim mavjud emas.

Umuman olganda, masofaviy o'qitish ishi, oilaviy sharoiti yoki sog'lig'i bilan bog'liq muammolar tufayli juda ko'p bo'sh vaqtlari bo'lmaganlar uchun qulaydir.

Kunduzgi va masofaviy o'qitish o'rtasidagi aniq farqlar:

- Kunduzgi ta'lim - bu uzluksiz o'qishni nazarda tutadigan standart ta'lim shakli, sirtqi ta'lim esa davriydir;
- Kunduzgi ta'lim armiyadan dam olishni ta'minlaydi, ammo yozishmalar yo'q;
- Kunduzgi va sirtqi ta'lim semestr davomida o'quv jarayonini tashkil etishda farq qiladi;
- Masofaviy ta'lim odamlarga parallel ravishda bir nechta faoliyat turlaribilan shug'ullanishga imkon beradi, bu kunduzgi ta'limda juda qiyin;
- Kunduzgi bo'lim talabalari bepul o'qish imkoniyatlaridan bir necha bor ko'proq, lekin umuman olganda masofaviy o'qitish arzonroq;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

• Ba'zi mutaxassisliklar, masalan, tibbiyot yoki til, deyarli yozishmalar shaklida taqdim etilmaydi.

Ta'lim tizimi har kimga ta'lim shakllari uchun turli xil imkoniyatlarni taqdim etadi. Siz ish joyingizga qarab tanlov qilishingiz mumkin. Har bir inson kunduzgi ish vaqtini biladi, ammo texnologiya rivojlanishi bilan masofa asta-sekin ommalashib bormoqda. Ammo barcha turlarning asosiy xususiyatlarini birlashtirgan xilma-xillik mavjud. Ba'zan u Vespers deb ham ataladi. Hamma ham bu haqda aniq tasavvurga ega emas. Sirtqi ta'lim nimani anglatadi?

Ushbu usulning xususiyatlari: Avval siz kunduzgi va sirtqi ta'lim shakli nimani anglatishini aniqlashingiz kerak. O'quvchi (talaba) haftasiga ma'lum marta darslarga (ma'ruzalarga) keladi. Bu ish kunlari yoki dam olish kunlari bo'lishi mumkin. Bu kollej va universitetda o'qiyotganlarga tegishli. Mashg'ulotlar ish kunining kechqurunlarida o'tkazilishi mumkin. Ushbu shakl kunduzgi ta'limga eng o'xshash hisoblanadi.

Ushbu o'quv tizimining avzalliklari: Nima uchun ba'zi odamlar bilim olishning ushbu uslubiga o'tishga qaror qilishadi? Sirtqi ta'limning asosiy ustunligi shundaki, talaba mehnat va o'qishni birlashtira oladi. Shu bilan birga, yozishmalarga qaraganda yaxshiroq va muntazam ravishda bilim oling. Talaba olingan ko'nikma va bilimlarni amalda qo'llash imkoniyatiga ega.

Ushbu o'quv shakliga yozilish odatdagidan ko'ra osonroq. Axir, imtihonda o'tish ballari pastroq. Xarajat ham shunday. Kechki forma kunduzgi ta'limga qaraganda arzonroq. Darslar har kuni o'tkazilmasligiga qaramay, talaba ko'ngil ochishda qatnashish imkoniyatiga ega.

Ushbu ta'lim usulining kamchiligi: Ro'yxatda keltirilgan afzalliklarga qaramay, yarim kunlik ish shakli o'zining kamchiliklariga ega. O'qish muddati kunduzgi bo'limga qaraganda uzoqroq. Bu ham bakalavriat, ham mutaxassislik darajalariga taalluqlidir. Shuningdek, ba'zi talabalar uchun dam olish kunlari mashg'ulotlar o'tkazish noqulay.

Sirtqi o'qish shakli nimani anglatishini va asosiy xususiyatlarini tahlil qilib, bilim olishning bunday tizimi mavjud bo'lgan ta'lim muassasalariga borish mumkin. Endi deyarli barcha universitetlarda bu gumanitar fanlar uchun ham, texnik fakultetlarda ham ta'minlangan. Ushbu tizim kollej va maktablarda kamroq tarqalgan.

Ushbu usul muassasalarda eng mashhurdir. Ba'zilar allaqachon ixtisoslikka ega bo'lib, oliy ma'lumot olish uchun keladi. Shuning uchun, ular uchun ish va o'qishni birlashtirish foydali bo'ladi. Institutda sirtqi ta'lim nima?

Bu haftada bir necha marta ish kunlari va dam olish kunlari ma'ruzalarga tashrif. Byudjet joylari yo'q. Ammo ularning narxi kunlik narxdan ancha past, chunki talabalar materiallarning aksariyatini o'zlari o'rganishlari kerak. Xat yozish shakli bilan taqqoslaganda ma'ruzalar tez-tez va muntazam o'tkaziladi. Talabalar o'quv materialiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

oid noaniq savollar bo'yicha ko'proq maslahat olish imkoniyatiga ega. Shuning uchun ushbu bo'limda olingan bilimlar sirtqi bo'limlarga qaraganda yuqori sifatga ega.

Bundan tashqari, ushbu shaklning alohida ehtiyojli odamlar uchun ahamiyatini ta'kidlash kerak. Inklyuziv ta'limda sirtqi ta'lim nimani anglatadi? Bu o'quvchilar o'zlari tarbiyalangan muhitga qaraganda har xil muhitga moslashishga imkon beradi. Shuningdek, bu boshqa odamlar bilan kichik guruhlarda yoki faqat o'qituvchi bilan muloqot qilish imkoniyatidir.

Sirtqi shakl talaba uchun individual ta'lim dasturini yozishga imkon beradi. Bu o'qitishning eng mos usullarini tanlashga va talabani etarlicha baholashga imkon beradi. Nima uchun kechki ta'lim maktablarda universitetlarda bo'lgani kabi mashhur emas?

Chunki maktab o'quvchilari uchun materialni mustaqil ravishda o'rganish va kerakli ma'lumotlarni izlash qiyinroq. O'qitishning ushbu shakli ko'plab talabalar ishlashlari va yuqori sifatli bilimlarni olishni istashlari tufayli paydo bo'ldi. Shuning uchun kunduzgi va sirtqi ta'lim o'rtasida murosas topildi. Va alohida ehtiyojlari bo'lgan odamlarni jamiyatga integratsiya qilish masalalari rivojlanib borishi bilan bunday bilimlarni olish tizimi ularga moslashishga va sifatli bilim olishga imkon beradi. Siz qaysi shaklni tanlashingiz unchalik muhim bo'lmasada, asosiysi o'rganish istagi.

Maktabni tugatgandan so'ng deyarli barcha bitiruvchilar oliy o'quv yurtida o'qishni davom ettirish haqida o'ylashadi. Hech bo'lmaganda, buni ko'pchilik qiladi, ular hali ham yaxshi hayotga intilishadi, yaxshi ish haqi bilan yaxshi ish. Ma'lum bir lavozimga nomzodni tanlashda ish beruvchilar birinchi navbatda uning diplomiga e'tibor berishadi. Va munosib bilimga ega bo'lish, obro'li mavqega ega bo'lish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi.

O'qitish shakli to'g'risida qanday qaror qabul qilish kerak?

Kunduzgi (kunduzgi), sirtqi (kechki), sirtqi va masofaviy o'qitish kabi ta'lim shakllari mavjud. Sizga kerakli miqdordagi bilimlarni olishga imkon beradigan va ayni paytda kerakli miqdordagi bo'sh vaqtni beradigan shaklni tanlash uchun siz barcha to'rt usulning nuanslarini diqqat bilan o'rganishingiz kerak.

Kunduzgi ta'lim talabaning ta'lim jarayoniga to'liq sodiqligini nazarda tutadi. Darslar odatda haftaning besh-olti kunida o'tkaziladi. Ular nazariy va amaliy bo'linadi. Ma'ruza deb nomlangan nazariy mashg'ulotlarda talabalar mavzuni tinglaydilar. Keyin material amaliy muammolarni hal qilish, seminarlarda laboratoriya ishlarini bajarish orqali mustahkamlanadi.

Sirtqi ta'lim shakli talabaga ish va o'qishni birlashtirish imkoniyatini beradi. Ko'pgina universitetlarda darslar ish kunining kechqurunlari va dam olish kunlari o'tkaziladi. O'quv soatlari soni odatda 16 dan oshmaydi. Bu darslarga astoydil qatnashish bilan sifatli bilim olish uchun etarli.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xat yozish shakli ta'lim jarayoniga mutlaqo boshqacha munosabatda. Talabalar yiliga ikki marta uchrashadilar. Bir necha hafta davomida katta miqdordagi materiallar tekshirildi, undan so'ng imtihonlar topshirildi. Masofaviy shakl Internet orqali o'qitishni nazarda tutadi. Barcha topshiriqlar elektron pochta orqali yuboriladi.

Xulosa:

Sinflar nazariy bo'lib, ularda talabalarga barcha zarur tushunchalar beriladi va amaliy mashg'ulotlar seminar shaklida o'tkaziladi. Imtihon va test sinovlari (materialni o'zlashtirish sifatini nazorat qilish) dam olish kunlari o'tkaziladi. Albatta, bu ishlayotgan talabalar uchun qulaydir, ammo dam olish uchun vaqt kam bo'lganligi sababli bunday jadval kimlar uchundir notinch bo'lib tuyuladi.

Adabiyotlar

1. Oliy ta'lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 21 noyabrdagi 930-son
2. Abdullaev S. G. Masofaviy ta'lim tizimining samaradorligini baholash // Telekommunikatsiya va ta'limni axborotlashtirish. - 2007. - N 3. - S. 85-92
3. <https://www.savol-javob.com/shavkat-mirziyoyev-ning-hikmatlari-sozlari>

SIRTQI TA'LIMDA O'QITISHNING MASOFAVIY TA'LIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI

Abdig'aprov Jasurbek Yusuf o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklari shundan iboratki, bunda metodologik va nazariy bilimlar tadqiqotning asosiy jihati sifatida ta'kidlandi. Shu bilan bir qatorda izlanish xalqaro tajribaga va umumiy masofaviy ta'lim natijalarining tahliliy xususiyatlariga e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari masofaviy o'qitishning hozirgi holati va muammolari, masofaviy kurslarni yaratishning kontseptual asoslari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, innovatsion ta'lim jarayoni, onlayn ta'lim, O'zbekistonda masofaviy ta'lim.

Respublikamiz mustaqillikka erishilgandan keyin barcha sohalaridagi kabi ta'lim tizimimizda ham jiddiy islohotlar amalga oshirilmoqda, ta'limning sifatini yaxshilashga yanada e'tibor qaratildi. Shu boisdan bugungi kunda talabalarga sifatli ta'lim berishni tashkil qilishda ilmiy-texnika taraqqiyoti mahsuli bo'lgan zamonaviy axborot texnologiyalari va uning moddiy asosiy kompyuterlar xizmatidan keng foydalanib elektron darslik va qo'llanmalar tashkil etish va internet manbalaridan hamda masofadan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'qitishning dasturiy vositalaridan foydalanish davr talabi bo'lib qolmoqda. Aynan shu maqsadda axborot texnologiyalaridan foydalanish, mutaxassislarning umumiy ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligining sifatini oshirish uchun jahon andozalariga javob beruvchi axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tadbiq etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyatimizning rivojlangan davrida avvalgi metodik qo'llanmalar bilan cheklanib qolmasdan, unga fan-texnika yangiliklari, Internet va yuksak texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta'lim jarayonini tinglovchilari uchun yanada qiziqarli va mazmunli qilib o'tish maqsadga muvofiq. Respublikamizda bugungi kunda kompyuter texnologiyalari va Internet tarmog'ini rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Shunga ko'ra, ta'lim tizimidagi o'quv yurtlarida informatika va yangi axborot texnologiyalari bilan birga kasb ta'lim yo'nalishiga tegishli fanlarining o'qitilishi ham davr talabi bo'lib qolmoqda. Masofadan o'qitish usulida o'qituvchi bilan talaba bir-biridan masofa bilan ajralgan bo'lsa ham, doimiy muloqot saqlanib qoladi. Bu o'qitishni nazorat qilishning alohida usuli bo'ladigan elektron pochta va Internet texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi. Talabalarni zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim tizimini yangicha usullardan foydalanib o'qish jarayonini tubdan o'zgartirish va multimedia texnologiyalarini ishonchlilik, xavfsizlik va unumlilik ko'rsatkichlarini oshirishni takomillashtirishdan iborat. Maqolaning obyekti: masofaviy talim tizimida o'qitish jarayoni. Maqolaning predmeti esa: ta'lim soxasida masofaviy o'qishning samaradorligi va avfzalliklari.

Xususan O'zbekiston boshqa mustaqil davlat xamdo'stligi mamlakatlariga o'xshab o'zining ta'lim soxasini jahon standartlariga olib kelishda ko'p xarakterli amalga oshirilmoqda. Qolaversa shuni aytib o'tish joizki Muxtaram Prezidentimiz tashabbuslari bilan, Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan 1-bob. 1- moddasi bo'yicha. Ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solish va 5-moddada ko'rsatilgan Ta'lim olish huquqi Jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi. Ta'lim olish huquqi: ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish; ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo'llab- quvvatlash va o'quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda amalga oshirish; ishlab chiqarishdan ajralgan (kunduzgi) va ajralmagan holda (sirtqi, kechki, masofaviy) ta'lim olishni tashkil etish; kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish; umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limni va boshlang'ich professional ta'limni bepul olish.

Bundan shuni aytishimiz mumkinki ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilganini ko'rishimiz mumkin. Xususan mamlakatimizning markazdan geografik uzoqlashgan regionlar mavjudligi elektron ta'limni rivojlanishiga asosiy sabab bo'lib, unga katta

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

axamiyat berilishiga olib kelmoqda. Xozirgi moliyaviy tanqislik davrida, ta'limning bu turidan keng miqyosda foydalanish lozim. Mazkur ta'lim turini joriy qilish bilan bog'liq ayrim muammolarning kelib chiqishi tabiiy. Bular asosan mablag'lar, texnika taminoti va shu soxada malakali muxandis xamda pedagog kadrlar yetishmovchiligi, lekin biz shu muammolarni imkoniyat darajasida xal qilishimiz zarur. Chunki, internet texnologiyalarining kirib kelishi, axborot texnologiyalarining rivojlanishi asrlar davomida o'zgarmay kelayotgan holatlarni o'zgartirib yuborishga sabab bo'ldi. Shu jumladan, ta'lim sohasi rivojlanishi uchun xizmat qilmoqda. Masalan: ta'lim tizimida ta'lim olishning an'anaviy shakllari o'rniga masofaviy ta'lim tizimini joriy etilishiga imkon yaratmoqda. Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish holati birinchi navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga, mazmuni va sifat masalalari ustuvor yo'nalish etib belgilanmoqda.

Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta'limni axborotlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari o'rganilmoqda. Jahonda masofaviy o'qitish ochiq ta'lim tizimining muhim bo'g'ini sifatida keng qo'llanishi kuzatilmoqda.

Zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan yoshlarni tayyorlash «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»dan kelib chiqadigan vazifalarning asosiy maqsadidir. Bunda yuqori malakali kadrlar tayyorlash manbai – oliy ta'lim oldiga mas'uliyatli vazifalarni qo'yilmoqda. Jumladan, 6 ta ta'lim tizimi tubdan isloh qilinib, davlat standartlari asosida o'quv dasturlari yangidan tuzilmoqda. Bularning barchasi, o'z navbatida fanlarni o'qitish metodikalarini qaytadan qarab chiqilishini talab etadi. Shu munosabat bilan barcha o'quv muassasalarida, oliy o'quv yurtlarida o'quv tizimini yangidan isloh qilish, zamonaviy texnologiyalar asosida ishlab chiqish va ularni amaliyotga keng jalb qilish, rivojlangan mamlakatlar o'quv tizimidagi yangiliklar va yutuqlarni o'rganish va ularni o'zimizda tadbiq etish lozim.

Shu o'rinda savol tug'iladi ya'ni masofaviy o'qitish tizimi va masofaviy ta'lim o'zi nima? Masofaviy o'qitish - bu informatsion va kommunikatsion texnologiyalar -elektron pochta, internet, video konferensiya, audio, video ma'lumotlar va multimedia o'quv qo'llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o'qitish, o'rgatish usulidir. Masalan masofadan biror yangi mavzu yoki predmet bo'yicha ma'lumotlarni viloyatlardagi ixtiyoriy o'quv yurtlariga uzatish mumkin. Agar joylarda bu sohada mutaxassis yetishmasligi kuzatilsa, masofadan o'qitish tizimi yagona yo'ldir. Shuning uchun «Masofaviy o'qitish» formasi «XXI asr ta'limi deb xisoblanmoqda. Keyingi paytlarda masofaviy o'qitishning ijobiyligi isbotlangan. Bu borada birinchilik uchun AQSHning NTU Milliy Texnologiya Universiteti va Buyuk Britaniyaning ochiq Universitetlari kurashmoqda. Masofaviy o'qitishni o'qish hamda ishlash jarayonida qo'llash sabablari shundaki, ta'lim tizimida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'quv jarayonini yangidan islox qilish, yangi informatsion texnologiyalarga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir. Iqtisodiy tomondan yutuqlar va afzalliklarga ega bo'lishimiz mumkin:

- Cheksiz masofaga ta'lim berish. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi masofa hech qanday ahamiyatga ega emas.

- Ish jarayoniga xalaqit bermasligi. O'quvchi ishdan ajralmas holatda ta'lim oladi.

- Masofaviy ta'lim texnologiyalarni to'liq qo'llagan o'quv muassasa talabalar soni 2-3 barobar oshishi mumkin.

- Narxi. Masofaviy ta'lim kurslari 2 va 3 barobar oddiy kurslarga qaraganda arzon.

Masofaviy ta'lim - masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi ta'lim majmuaidir. Masofaviy ta'limda talaba va o'qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o'zaro maxsus yaratilgan o'quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda

bo'ladilar. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy o'qitish jahon axborot ta'lim tarmog'iga kirish imkonini beradi, integratsiya va o'zaro aloqa tamoyiliga ega bo'lgan muhim bir turkum yangi funktsiyalarni bajaradi. Xususan masofaviy ta'lim afzalliklari: 24 soat davomida ma'lumot olish; zamonaviy materiallar; o'z-o'zini o'rgatish; o'z ixtiyoriga ko'ra moslashtirilgan kurslar; iqtisodiy samaradorlikdir.

Xulosa. Masofaviy o'qitish tizimi esa– masofaviy o'qitish shartlari asosida tashkil etiladigan o'qitish tizimi. Barcha ta'lim tizimlari singari masofaviy o'qitish tizimi o'zining tarkibiy maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va tashkiliy shakllariga ega. Nima uchun masofaviy ta'lim kerak bo'lib qoldi? – degan savol tug'ilishi tabiiy. Bu savolga javob tariqasida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- Ta'lim olishda yangi imkoniyatlar (ta'lim olishning arzonligi, vaqt va joyga bog'liqligini va boshqalar).

- Ta'lim maskanlariga talaba qabul qilish sonining cheklanganligi.

- Ta'lim olishni xohlovchilar sonining oshishi

- Sifatli axborot texnologiyalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi.

- Xalqaro integratsiyaning kuchayishi. Yuqorida sanab o'tilgan sharoit va imkoniyatlar masofaviy o'qitishga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Ammo masofaviy ta'limda salbiy tomonlari ham borligi haqida aytish lozim. Ularga quyidagilarni kiritishimiz mumkin: Elektron holatdagi ta'lim va muloqot jarayonlarga ishonchsizlik. Ushbu sababdan talabalar asosan virtual holatdagi ta'lim turida emas, balki oddiy (kunduzgi va sirtqi) ta'lim turlarida o'qish istagida bo'lishadi, virtual muhit va texnika ta'minot bilan bog'liqligi. Masofaviy ta'lim internet borligi, undan foydalanish

narxi, tezligi va servislar mavjudligiga, maxsus kommunikatsion texnikalar mavjudligi va ular ishlashiga taalluqlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи - Тошкент: 2020

2. А.Е.Ибраймов. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. – Тошкент: —Лессон пресс, 2020, 13 бет

Internet saytlari

3. <https://hikmatlar.uz/quote/1656>

4. maʼrifat.uz

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Egamqulovva Zilola Alisher qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada taʼlimdagi innovatsion faoliyat taʼlim sohasidagi innovatsiyalarning paydo boʻlishiga qaratilgan kompleks faoliyatni oʻz ichiga oladi.

Kalit soʻzlar: Innovatsion, taʼlim texnologiyalari, shaxsga yoʻnaltirilgan texnologiyalar, didaktik texnologiyalar, kollektiv oʻzaro taʼlim texnologiyasi.

Innovatsion taʼlim texnologiyasi - bu taʼlim jarayonining samaradorligini oshirish va ijtimoiy- iqtisodiy rivojlanishning hozirgi tendentsiyalariga eng mos keladigan taʼlim faoliyati uchun shart- sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni qandaydir yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni oʻz ichiga olgan taʼlim faoliyatini tashkil etish metodologiyasi. jamiyatning.

Taʼlimdagi innovatsion faoliyat taʼlim sohasidagi innovatsiyalarning paydo boʻlishiga qaratilgan kompleks faoliyatni oʻz ichiga oladi. Bu innovatsiyalar taʼlim jarayonini tashkil etishning usul va usullari, taʼlim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar boʻlishi mumkin.

Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo boʻlishi loyihalash ishlarining natijasi boʻlishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo boʻlishiga olib keladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi qurilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeligiga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi vakolatlardir. mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

2. O'qitishda zamonaviy, innovatsion usullarni qo'llash. Bunday usullar bo'lajak mutaxassisning kompetensiyalarini shakllantirishga, o'quvchilarni faol o'quv va amaliy faoliyatga jalb etishga, o'quv jarayonida tashabbus ko'rsatishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'quv dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3. Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U ta'limning yangi shakllari va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.

Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni. yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar.

Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak.

Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

1. Fan ta'limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog'liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta'lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni o'z ichiga oladi. Professor-o'qituvchilar va talabalarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmoqda;

2. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni ta'lim va tarbiyada ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan. Butun ta'lim jarayoni shaxsning o'ziga xosligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. O'quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash. Ushbu guruh texnologiyalaridan foydalanish har bir o'quvchi, sinf, parallel, ta'lim muassasasining rivojlanishini o'rganishga, ularni adekvat baholashga qaratilgan;

4. Intellektual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, individual o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta'lim sifatini kuzatish imkonini beruvchi yangi baholash usullariga asoslangan;

5. Ta'lim texnologiyalari. O'quv jarayonini ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Shuning uchun shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmoqda;

6. Didaktik texnologiyalar. Ular ta'lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia vositalaridan foydalanish, tabaqalashtirilgan o'qitish usullari.

Talabalarga yo'naltirilgan ta'limning asosiy texnologiyalari

Ushbu texnologiyalar ta'lim jarayonining boshida bolaning shaxsiyatini qo'yadi. Uning individual xislatlari e'tiborga olinadi va o'qituvchi o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'z mahoratini ta'limni tashkil etishga yo'naltiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Ko'p bosqichli ta'lim texnologiyasi. Ushbu texnologiyaga ko'ra, o'quv jarayonini har bir o'quvchi tomonidan materialni o'zlashtirish qobiliyatiga qarab qurish kerak, ya'ni. har bir talabaga o'zi uchun zarur bo'lgan va uning imkoniyatlariga mos keladigan dasturni o'zlashtirish uchun vaqt beriladi. Shunday qilib, o'quv dasturining asosiy yadrosi samarali tarzda o'zlashtiriladi.

- Kollektiv o'zaro ta'lim texnologiyasi. Ushbu texnologiya talabalarni psixologik moslashuvga ega bo'lgan kamida ikki kishidan iborat guruhlariga birlashtirishni o'z ichiga oladi. Ular turli darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lishi mumkin, lekin ular bir-birlariga yordam berish va shu bilan bir-birlarini rivojlantirish orqali vazifalarni bajaradilar. Bu mantiqiy fikrlashni, mas'uliyat hissini, o'zini adekvat hurmat qilishni shakllantiradi, o'quvchilarni ozod qilishga yordam beradi.

- hamkorlik texnologiyasi. Bu texnologiya talabalarni kichik guruhlariga birlashtirish va ularda o'qitishni o'z ichiga oladi. O'rganish birgalikda, bir-birlarining muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklaridan xabardor bo'lishi kerak. Ta'lim yagona maqsad va vazifalarni belgilash, har bir o'quvchining majburiy mas'uliyati va kognitiv ma'lumotlarni samarali o'zlashtirish uchun teng sharoitlarni ta'minlash asosida quriladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar - ilg'or pedagogik tajribani amaliyotga joriy etish bilan bog'liq barcha narsalar. Zamonaviy ilm-fanda yetakchi o'rinni egallagan ta'lim jarayoni o'quvchilarga bilim, ko'nikma, ko'nikma berish, shaxs, fuqarolik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan. O'zgarishlar vaqt, ta'lim, ta'lim, rivojlanishga munosabatning o'zgarishi bilan belgilanadi.

Ta'limda innovatsiyalarning ahamiyati

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar ta'limni tartibga solish, uni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish imkonini beradi. Odamlar har doim noma'lum va yangi narsalardan qo'rqib ketishgan, ular har qanday o'zgarishlarga salbiy munosabatda bo'lishadi. Ommaviy ongda mavjud bo'lgan, odatiy turmush tarziga ta'sir qiluvchi stereotiplar og'riqli hodisalarga olib keladi, ta'limning barcha turlarini yangilashga to'sqinlik qiladi. Odamlarning zamonaviy ta'limdagi yangiliklarni qabul qilishni istamasligining sababi qulaylik, xavfsizlik va o'zini o'zi tasdiqlash uchun hayotiy ehtiyojlarni blokirovka qilishdadir. Hamma ham nazariyani qayta o'rganish, imtihon topshirish, fikrini o'zgartirish, shaxsiy vaqt va pul sarflashga tayyor emas. Yangilash jarayoni boshlangandan so'ng, uni faqat maxsus texnikalar yordamida to'xtatish mumkin.

Innovatsiyalarni joriy etish usullari

Ta'lim sohasida boshlangan islohotlar samaradorligini tekshirishning eng keng tarqalgan usullari quyidagilardir:

- Hujjatlarni konkretlashtirish usuli. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni baholash uchun ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni keng ko'lamda joriy etish imkoniyati bostiriladi. Alohida maktab, universitet, DU tanlanadi va ular asosida tajriba o'tkaziladi.

- Bo'lak-bo'lak in'ektsiya usuli. Bu alohida yangi innovatsion elementni joriy etishni nazarda tutadi.

- "Abadiy tajriba" uzoq vaqt davomida olingan natijalarni baholashni o'z ichiga oladi.

Parallel amalga oshirish eski va yangi ta'lim jarayonining birgalikda mavjudligini, bunday sintezning samaradorligini tahlil qilishni nazarda tutadi.

Innovatsiyalarni joriy etish muammolari

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar turli sabablarga ko'ra "sekinlashmoqda".

1. Ijodkorlik to'sig'i. Eski dasturlar bo'yicha ishlashga odatlangan o'qituvchilar hech narsani o'zgartirishni, o'rganishni va rivojlanishni xohlamaydilar. Ular ta'lim tizimidagi barcha yangiliklarga dushman.

2. Konformizm. Oportunizm, rivojlanishni istamaslik, boshqalarning ko'ziga qora qo'y kabi ko'rinishdan qo'rqish, kulgili tuyulishi tufayli o'qituvchilar g'ayrioddiy pedagogik qarorlar qabul qilishdan bosh tortadilar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Shaxsiy tashvish. O'ziga ishonchsizlik, qobiliyatlar, kuchli tomonlar, o'zini past baholash, o'z fikrlarini ochiq aytishdan qo'rqish tufayli ko'plab o'qituvchilar ta'lim muassasasidagi har qanday o'zgarishlarga oxirgi imkoniyatgacha qarshilik ko'rsatadilar.

4. Fikrlashning qattiqligi. Eski maktab o'qituvchilari o'zlarining fikrlarini yagona, yakuniy, qayta ko'rib chiqilmaydigan deb bilishadi. Ular yangi bilim, ko'nikmalarni egallashga intilmaydilar, zamonaviy ta'lim muassasalaridagi yangi tendentsiyalarga salbiy munosabatda bo'lishadi.

Innovatsiyalarni qanday qabul qilish kerak

Innovatsion xulq-atvor moslashishni anglatmaydi, u o'z shaxsiyligini shakllantirishni, o'zini o'zi rivojlantirishni nazarda tutadi. O'qituvchi innovatsion ta'lim barkamol shaxsni tarbiyalash usuli ekanligini tushunishi kerak. "Tayyor shablonlar" unga mos kelmaydi, doimiy ravishda o'z intellektual darajangizni oshirish muhimdir. "Komplekslar", psixologik to'siqlardan xalos bo'lgan o'qituvchi innovatsion o'zgarishlarning to'la huquqli ishtirokchisi bo'lishga tayyor.

Universitetlardagi innovatsiyalar

Oliy ta'limdagi innovatsiyalar bir necha tarkibiy qismlardan iborat tizimni nazarda tutadi:

- o'quv maqsadlari;
- ta'lim mazmuni;
- motivatsiya va o'qitish vositalari;
- jarayon ishtirokchilari (talabalar, o'qituvchilar);
- ishlash natijalari.

Texnologiya bir-biri bilan bog'liq ikkita komponentni nazarda tutadi:

1. Talaba faoliyatini tashkil etish.
2. O'quv jarayonini nazorat qilish.

Ta'lim texnologiyalarini tahlil qilishda zamonaviy elektron vositalardan (AKT) foydalanishni alohida ta'kidlash kerak. An'anaviy ta'lim o'quv fanlarini ortiqcha ma'lumotlar bilan ortiqcha yuklashni o'z ichiga oladi. Innovatsion ta'lim bilan o'quv jarayonini boshqarish o'qituvchi repetitor (murabbiy) rolini o'ynaydigan tarzda tashkil etiladi. Klassik variantga qo'shimcha ravishda, talaba vaqt va pulni tejash orqali masofaviy o'qitishni tanlashi mumkin. Talabalarning o'rganish variantiga nisbatan pozitsiyasi o'zgarib bormoqda, ular tobora ko'proq noan'anaviy ta'lim turlarini tanlamoqda. Innovatsion ta'limning ustuvor vazifasi analitik fikrlashni rivojlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirishdir. Innovatsiyalar samaradorligini eng yuqori darajada baholash uchun quyidagi bloklar hisobga olinadi: o'quv-uslubiy, tashkiliy-texnik. Ishga mutaxassislar jalb qilingan - innovatsion dasturlarni baholay oladigan mutaxassislar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etishga to'sqinlik qiluvchi omillar orasida etakchi o'rinlarni quyidagilar egallaydi:

- ta'lim muassasalarining kompyuter va elektron vositalar bilan yetarli darajada ta'minlanmaganligi (ayrim oliy o'quv yurtlarida barqaror internet mavjud emas, amaliy va laboratoriya ishlarini bajarish uchun elektron qo'llanmalar, uslubiy tavsiyalar yetarli emas);
- professor-o'qituvchilarning AKT sohasidagi malakasining yetarli emasligi;
- ta'lim muassasasi rahbariyatining o'quv jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishga e'tibor bermasligi.

Bunday muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilarni qayta tayyorlash, seminarlar, videokonferensiyalar, vebinarlar o'tkazish, multimedia kabinetlarini tashkil etish, talabalar o'rtasida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha ma'rifiy ishlarni olib borish zarur. Oliy ta'lim tizimiga innovatsiyalarni joriy etishning eng yaxshi varianti global va mahalliy jahon tarmoqlaridan foydalanish orqali masofaviy ta'limdir. Rossiya Federatsiyasida bu o'rganish usuli "embrion" holatida, Evropa mamlakatlarida u hamma joyda uzoq vaqtdan beri qo'llanilgan. Katta

shaharlardan uzoqda joylashgan qishloq va qishloqlarning ko'plab aholisi uchun bu o'rta maxsus yoki oliy ma'lumot diplomini olishning yagona yo'li. Kirish imtihonlarini masofadan turib topshirishdan tashqari, siz Skype orqali o'qituvchilar bilan muloqot qilishingiz, ma'ruzalar tinglashingiz va seminarlarda qatnashishingiz mumkin.

Xulosa: Biz misol qilib keltirgan ta'lim sohasidagi innovatsiyalar nafaqat ilm-fanni ommaga yetkazadi, balki ta'limning moddiy xarajatlarini ham kamaytiradi, bu esa jahon iqtisodiy inqirozi sharoitida juda dolzarbdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik
/ komp. T.G. Muxin. - Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013. - 97 p.
2. Gushchin Yu.V. Oliy ta'limda interfaol o'qitish usullari // "Dubna" Xalqaro tabiat, jamiyat va inson universitetining psixologik jurnali, 2012. - No 2. - B. 1-18.
3. Zaxarova, I.G. Ta'limda axborot texnologiyalari: oliy ta'lim uchun darslik. darslik muassasalar / I.G. Zaxarov. - M.: "Akademiya", 2008., 338-bet
4. Kovalenko E.M. Ta'limdagi interaktiv texnologiyalar va elektron ta'lim elementlari // Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida interaktiv ta'limning zamonaviy tizimi. Ilmiy-metodik konferensiya materiallari; Janubiy Federal Universiteti). - Rostov-na-Donu: Janubiy federal universiteti nashriyoti. - B.47-50.
5. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: darslik / mualliflar jamoasi; ed. Bordovskoy N.V. - 2- nashr, ko'chirilgan - M.: KNORUS, 2011. - 432 b.

6. Tixobaev, A.G. Interaktiv kompyuter o'qitish texnologiyalari. // Vestn. Tomsk shtati ped. Universitet (Tomsk davlat pedagogika universiteti axborotnomasi). 2012. Nashr. 8 (123). - S. 81–83

MASOFAVIY TA'LIM ORQALI O'QITISHNING SIRTQI TA'LIMDAGI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Narzullayev Miraziz Zoir o'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada masofaviy ta'lim haqida, uning huquqiy asosi, samarasi hamda uni tashkil etishda yuzaga keladigan muammolar, yechimlar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim shakli, sirtqi ta'lim, masofaviy ta'lim, mustaqil ta'lim, o'qitish, internet.

Annotation

This article provides information about distance education, its legal basis, effectiveness, as well as problems and solutions in its organization.

Keywords: form of education, distance learning, distance learning, independent learning, teaching, internet

Аннотация

В данной статье представлена информация о дистанционном образовании, его правовых основах, эффективности, а также проблемах и решениях в его организации.

Ключевые слова: форма обучения, дистанционное обучение, дистанционное обучение, самостоятельное обучение, обучение, интернет.

Mamlakatimiz kelajagi ko'p jihatdan ta'lim sifatiga hamda kadrlar salohiyatiga bog'liqdir. Ushbu yo'sinda davlatimiz tomonidan ulkan ishlar amalga oshirildi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 930-sonli —Oliy ta'lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) va kechki (smenali) ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqidagi qaroriga [1.1] binoan mamlakatimiz Oliy ta'lim muassasalarida sirtqi va maxsus sirtqi shaklda ta'lim berish joriy etildi.

Ushbu nizomga ko'ra:

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda o'quv jarayoni ta'lim sohalarining davlat ta'lim standartlari va tegishli ta'lim yo'nalishlari malaka talablari asosida tayyorlangan hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan kunduzgi ta'lim uchun tasdiqlangan o'quv rejasi va fan dasturlari asosida tashkil etiladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda ta'lim yo'nalishlarining ishchi o'quv rejasi va fan dasturlari belgilangan tartibda tasdiqlangan o'quv rejasi va fan dasturlari asosida ishlab chiqiladi hamda tayanch oliy ta'lim muassasalari bilan kelishgan holda tasdiqlanadi.

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda o'quv jarayoni jadvali belgilangan tartibda tasdiqlangan o'quv rejasi asosida ishlab chiqilgan ishchi o'quv rejasida qayd etiladi.

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'lim talabasi uchun o'qishga qabul qilingan o'quv yili boshida (odatda, sentyabr-oktyabr oylarida) bevosita oliy ta'lim muassasasida 10 kunlik o'quv jarayoni bilan dastlabki tanishtiruv hamda semestr davomida o'qitiladigan fanlar bo'yicha qisqacha (ishchi o'quv rejasida belgilangan hajmda) ma'ruza, amaliy, laboratoriya va seminar mashg'ulotlari o'tkaziladi. Talabalarga mavzular bo'yicha topshiriqlar va ularni bajarish yuzasidan metodik ko'rsatmalar beriladi.

O'quv sessiyasigacha bo'lgan muddatda sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda o'qish mustaqil, jumladan, masofadan turib ta'lim olish shaklida amalga oshiriladi.

Bunda talaba metodik ko'rsatmalardan foydalangan holda ishchi o'quv rejada semestr uchun rejalashtirilgan fanlarning dasturlarida belgilangan mavzularni mustaqil o'zlashtiradi.

Talaba fan bo'yicha topshiriqlarni bajargandan so'ng, uni fan o'qituvchisiga belgilangan muddatlarda (odatda, masofadan turib Internet orqali) yuboradi hamda qayddan o'tkazadi. Fan o'qituvchisi talaba yuborgan materiallarni tekshirib, oraliq ishi sifatida baholaydi. Fan o'qituvchisi mavzular bo'yicha navbatdagi topshiriqlar va ko'rsatmalarni yuborishi, shuningdek, onlayn rejimida o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishi mumkin.

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda talaba tasdiqlangan ishchi o'quv rejasidagi barcha o'quv fanlarini o'zlashtirishi shart. Talabalar bilimni baholash qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limda oraliq va yakuniy baholash turlari joriy qilinadi.

Oraliq baholashning mazmuni, uni bajarish usul va tartiblari hamda soni (bir o'quv semestri davomida ikki martagacha) har bir fan bo'yicha sirtqi (maxsus sirtqi) ta'lim uchun tayyorlangan ishchi fan dasturlarida belgilab beriladi va quyidagi mustaqil ish turlaridan iborat bo'ladi:

kurs (loyihasi) ishi;

nazorat savollari va topshiriqlari; test-sinov savollari;

keysar, mashqlar, misol va masalalar; tajriba natijalari;

ishlab chiqarish muammolarini hal etishga yo'naltirilgan maxsus metodik ishlanmalar va tavsiyalar;

hisob-jadval ishlari va boshqalar.

Oraliq baholash masofaviy aloqa orqali on-layn rejimida o'tkazilishi ham mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sirtqi (maxsus sirtqi) ta'lim talabalarining malakaviy amaliyotlari ishchi o'quv rejasida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi. Odatda, bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyotidan boshqa amaliyotlar (ta'lim yo'nalishiga mos bo'lgan holda) talabaning ishlab turgan ish joyida mustaqil ravishda o'tkaziladi.

Bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyoti talabaning ish joyi ta'lim yo'nalishiga mos bo'lmagan holda, shuningdek, ishlayotgan talabalar uchun barcha malakaviy amaliyotlar oliy ta'lim muassasasi tomonidan belgilangan obyektida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Malakaviy amaliyotlarning hisobotlari o'quv sessiyasi davrida belgilangan tartibda himoya qilinadi.

Muayyan kursdagi fanlarni to'liq o'zlashtirgan talaba oliy ta'lim muassasasi rektorining buyrug'i bilan keyingi kursga o'tkaziladi.[1]

Masofadan o'qitish uslubi bu sirtqi o'qishning yangi shaklidir. Masofadan o'qitish bu mustaqil o'qishdir. Mustaqil o'qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masofadan o'qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda o'quvchi o'ziga qulay vaqtda va hattoki ishdan ajralmagan holda o'qishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda hozirgi kunda keng tarqalgan. Kypgina yirik korxonalar mutaxassislari malakasini oshirish yoki o'zgartirish uchun shu uslubdan foydalanib, yiliga millionlab dollarlarni tejamoqdalar.[2]

Sirtqi ta'limda o'qitishni onlayn tashkil etishda ma'lum qiyinchiliklar va muammolarga duch kelinadi. Jumladan, internet aloqasining sifatli bo'lmashligi dsars jarayoniga salbiy ta'sir etuvchi

omillardan biridir. Bundan tashqari talaba yoki professor o'qituvchining texnik qurilmasi nosozligi yoki undan foydalanishni bilmaslik ham katta to'siq hisoblanadi.

O'qitish davomida quyidagi muammolar ham mavjud:

1. Topshiriqlarni bajarishda sustkashlikka yo'l qo'yish. Xalqimizda —o'z yo'qni, ko'zi yo'q|| degan maqol bor. Talabalar ham bevosita o'qituvchini ko'rib, his etib turmasa, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashmaydi.[3] Bundan tashqari ayrim ma'lumotlar faqatgina kommunikatsiya orqali emas, empatik his qilish orqali ham o'zlashtiriladi.

2. Ma'lumotlarni to'liq anglamaslik. Chalg'ituvchi omillar ta'sirida berilayotgan axborotni tushunmay qolish ehtimoli yuqori. Bu holat ayniqsa amaliy mashg'ulotlarini talab etadigan darslarda kuzatiladi. Jumladan kimyo , fizika biologiya fanlarni o'qitishda bu yaqqol ko'zga tashlanadi.

3. —Obekt-obektl jarayonini amalga oshmasligi. Dars paytida ba'zi bilimlarni yetkazish o'qituvchi va o'tganuvchini birgalikda faol mashq va takroriy tushuntirishlarni

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

talab qiladi. Bu jarayonni masofaviy ta‘limda tashkil etish bir muncha qiyinroq. Bundan tashqari o‘qituvchi bilimlarni qay darajada tushunarlli bo‘layotganini to‘g‘ridan-to‘g‘ri kuzatishni imkoni bo‘lmaydi.

Ta‘limni ushbu shaklini tashkil etishda quyidagi tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq.

O‘quv jarayonida asosan ma‘ruza mashg‘ulotlarni tashkil etishda onlayn muloqotni yo‘lga qo‘yish lozim.

Topshiriqlar mustaqil bajarishni ta‘lab etadigan, boshqalardan ko‘chirib olish imkoni bo‘lmasligi lozim.

Sinov imtihonlari imkon qadar fikrlashni talab etadigan misol va masalalarni talab etishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, masofaviy ta‘limni tashkil etishdan oldin uning afzalliklari va

kamchiliklarini hisobga olish hamda bu jarayonga qatnashchilarni tayyorgarlik darajasini va texnik tayyorgarlini hisobga olish lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 930-sonli

—Oliy ta‘lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) va kechki (smenali) ta‘limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomlarni tasdiqlash haqidagi qarori.

2. https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=232

3. <https://yuz.uz/uz/news/onlayn-talim-yutuqlar-ozimizniki-muammolar-chi>

OLIY TA‘LIMIDA O‘QUV-USLUBIY TA‘MINOTNI SHAKLLANTIRISHDA MOBIL ILOVALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Allakiva Bernur Norquvvatovna

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta‘lim tizimida mobil ilovaning bugungi kunda o‘quv-uslubiy ta‘minot sifatida samaradorligini oshirish yo‘llari haqida fikr-mulohazalar, takliflar va xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: mobil o‘qitish, mobil ta‘limning afzalliklari, ta‘lim tizimida foydalaniladigan mobil ilova, iPhone, Android, ergonomik tavsiyalar, mobil o‘qitishning prinsiplari.

Аннотация: В данной статье представлены отзывы, предложения и выводы о способах повышения эффективности мобильного приложения как учебно-методического обеспечения в системе образования на сегодняшний день.

Ключевые слова: мобильное обучение, преимущества мобильного обучения, мобильное приложение, используемое в системе образования, iPhone, Android, эргономические рекомендации, принципы мобильного обучения.

Annotation: This article presents reviews, suggestions and conclusions about ways to improve the effectiveness of a mobile application as an educational and methodological support in the education system today.

Keywords: mobile learning, advantages of mobile learning, mobile application used in the education system, iPhone, Android, ergonomic recommendations, principles of mobile learning.

Kirish. Bugungi kunda Respublikamiz oliy ta‘lim muassasasi talabalarining mobil qurilmalari uchun milliy tilimizda turli bilim sohalari bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish imkoniyatlarini beruvchi dasturlarni kamligini ko‘rishimiz mumkin. Shuning uchun ham oliy ta‘lim muassasasi talabalariga turli fanlar bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirishga yordam beradigan mobil ilovalarni yaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri [1]. Mobil ta‘lim (M-Learning) – bu vaqt makondan qat‘iy nazar mobil qurilmalar orqali o‘qish imkoniyatidir. Boshqacha aytadigan bo‘lsak, mobil ta‘lim – bu joylashgan o‘rindan yoki o‘quvchilarning joylashuvining o‘zgarishidan qat‘iy nazar, hech qanday to‘siqlarsiz va cheklovlarsiz mobil qurilmalar orqali elektron o‘qishdir.

Shunday qilib, hozirgi zamon talablaridan biri o‘quv jarayoni tashkil etishda mobil ta‘lim va mobil texnologiyalarni qo‘llashni nazarda tutadi. Mobil ta‘limni amalga oshirishda yaratiladigan mobil ilovalarning ahamiyati katta.

Mobil ilovalar – mobil qurilmalarga (planshet, smartfon va shunga o‘xshashlar) aniq bir platforma ostida (Android, iOS, BlackBerry, HP webOS, Symbian OS, Samsung va

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Windows Mobiledan Bada) o‘rnatiladigan tarkibiy qism bo‘lib u mobil serverga ulanadi va foydalanuvchi interfeysini boshqaradi [1].

Asosiy qism. Oliy ta‘lim tizimida o‘qitish sifati va samaradorligi eng avvalo fanning o‘quv- uslubiy ta‘minotining qay darajada ekanligi va yaratilgan o‘quv adabiyotlarining sifatiga bog‘liqdir. Hozirgi paytda boshqa sohalarida bo‘lgani kabi, oliy ta‘lim tizimiga ham raqamlashtirish texnologiyalarining kirib kelishi ta‘lim sifati va o‘qitishning o‘quv-uslubiy ta‘minotiga bo‘lgan talablarni va qarashlarni o‘zgartirib yubormoqda.

Oliy ta‘lim tizimida qo‘llaniladigan mobil ta‘lim asosida tashkil etiladigan mobil ilova tarkibiga qo‘yiladigan talablarga quyidagilar kiradi:

Ixchamlilik – mobil ta‘lim taribiy qismlari aloqadagi ehtimolli uzilishlarni inobatga olgan holda davomiylik bo‘yicha qisqa bo‘lishi lozim

Mikroergonomikaning yuqori darajadali – kichik ekranda ovoz va rasmlarning kichik hajmda va yuqori sifatli bo‘lishi. Fayllarning kichik hajmdaligi yuklab olishning tezligini ta‘minlaydi.

Har joydalik – mobil o‘qitish tarkibidagi materillarni joylashgan joyidan qat‘iy nazar hohlagan joyda olish mumkin. Mobil aloqa va mobil qurilmalar ta‘minotchilarining ulkan qamrovi mobil ta‘lim xizmatlaridan har joyda va siz uchun qulay paytda foydalanish imkoniyatini yaratib beradi.

Talab bo‘yicha foydalanishga ruxsat – tabiatan mobil qurilmalar o‘quvchilar uchun talab bo‘yicha zarur paytda o‘zining maksimal yetkazib berish imkoniyatini ishga solib zaruriy tarkibdan foydalanishni ta‘minlaydi [1].

Bugungi kunda yaratilgan mobil ilovalardan foydalanishda quydagi operatsion sistemalar(platforma) keng qo‘llaniladi:

1) Android (platformasi) tizimi. Bu operatsion sistema Google kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan. Bu platformada ishlaydigan mobil ilovalar yaratish va undan foydalanish osonligi bilan keng tarqalganbo‘lib, undan foydalanish darajasi 78% ni tashkil etadi.

2) Apple iOS platformasi. Bu operatsion tizim Apple kompaniyasi tomonida ishlab chiqilgan va mutlaqo yopiq tizim, chunki har bir mahsulot uchun haq to‘lash kerak. Ushbu platforma ishining yuqori sifatlilikligi va barqarorligi bilan ajralib turadi va undan foydalanish darajasi 15,2% ga teng. Bu tizimning kamchiligi u faqat Apple qurilmalarida mavjud.

3) Windows Phone platformasi (2,5% foydalaniladi) – bu tizim Microsoft kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan. U yuqorida keltirilgan tizimlar kabi unchalik mashxur emas, lekin ko‘pchilik foydalanuvchilar WP lider kompaniyalar bilan raqobatlasha oladi deb hisoblashadi. Ular

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ekranda ilovalarni ochmasdan ma'lumotlarni ko'rsatib turishadi (masalan, taqvim, ob-havo va h.k.).

Mobil texnologiyalar, birinchi navbatda, yangi zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'qitishni ta'minlaydi. Ikkinchidan, talabalarning ma'ruzalarni qabul qilish va yodlash qobiliyatini oshiradi.

Nilsen analitik agentligi o'quv jarayonida mobil ilovalardan foydalanish bo'yicha tajriba o'tkazdi va batafsil statistik ma'lumotlarni tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, barcha mamlakatlarda mobil ilovalardan foydalanish darajasi o'rtacha 85 - 99% ni tashkil etishini ma'lum qildi[3].

Mobil ta'limdan foydalanishdagi imkoniyatlar [3]:

☐ MPEG-4 - mobil ta'lim bilan bog'liq audio-vizual ma'lumotlarni yuborish va qabul qilish;

☐ Wi-Fi – internet orqali elektron resurslarga kirish;

☐ LTE - yuqori tezlikda ma'lumotlarni uzatishni ta'minlaydigan xizmat;

☐ HTML5 - zamonaviy mobil telefonlar bo'yicha elektron darslar va taqdimotlarni HTML5 formatida ko'rish mumkin.

Mobil ta'limning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari ham mavjud. Bu quyidagi sxemada ko'rsatib berilgan Tabiiyki, mobil qurilmalar joy va vaqtdan qat'iy nazar, o'quv jarayonini tashkil etishga imkon beradi. Talaba mobil telefonni o'zgartirishi mumkin, ammo unda barcha o'quv materiallari electron versiyasini olish va saqlash imkoniyati mavjud bo'lib qolaveradi. Bundan tashqari, turli xil ishlarni bajarish uchun u turli xil texnik qurilmalardan foydalanishi mumkin.

Mobil ilovalar uchun bir qator ergonomik tavsiyalarni ta'kidlab o'tmoqchimiz [2]:

☐ Ekrandagi ma'lumotlar strukturali tuzilishi kerak;

☐ O'quv materiallarining mazmuni tushunarli bo'lishi va u juda oddiy yoki juda murakkab bo'lmasligi kerak;

☐ Ko'zlar charchamasligi uchun matnlarda qorong'u fondan foydalanmaslik kerak;

☐ Matnni ko'rsatish uni bemalol ko'rishga imkon yaratishi kerak, semantik blokni bitta ekranga joylashtirish maqsadga muvofiqdir

☐ Umumiy sarlavha ekranning vertikal o'qiga nisbatan markazlashtirilishi kerak.

☐ Uzoq vaqt ishlaganda, yashil rang hosildorlikni oshirishga yordam beradi. Indigo va binafsha rang hosildorlikni pasaytirishiga e'tibor qaratish kerak;

☐ Binafsha, qizil, to'q sariq va sariq ranglar bilan nafas olish tezligi va puls tezligi oshadi; yashil, indigo va binafsha rang ta'sirida esa ular sekinlashishi kuzatiladi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- ☐ Axborotni idrok etishni faollashtiradigan rang kombinatsiyalariga "sariq-qizil", "oq-ko'k", "to'q sariq", "qizil-sariq-yashil", "oq-qizil" va "qizil-oq-ko'k" kiradi.
- ☐ Fon yaratish uchun sovuq ranglardan foydalanish tavsiya etiladi (ko'k, binafsha, dengiz to'liqining rangi).
- ☐ Oldidan obyektlarni ko'rsatishda —issiq ranglardan (qizil, to'q sariq) foydalanish kerak.
- ☐ Qorong'u narsalar idrokni "og'irlashtiradi", shuning uchun ular ekranning pastki qismida joylashgan bo'lishi kerak.
- ☐ Mobil ta'limning o'ziga xos tamoyillari mavjud. Quyida ular haqida to'xtalib o'tamiz.

Mavjudligi. Mobil o'quv muhiti tarkibga, boshqa guruh a'zolariga, mutaxassislarga, ommaviy hujjatlarga, ishonchli manbalarga va tegishli mavzular bo'yicha mavjud g'oyalarga kirishni ta'minlaydi.

Bulut. Bulut aqlli harakatchanlikni amalga oshirish vositasidir. Bulutga kirish tufayli ma'lumotlar manbalari va loyiha materiallaridan doimiy ravishda foydalanish mumkin bo'ladi, bu yesa ilgari yerishib bo'lmaydigan darajalarga, takrorlash va hamkorlik usullariga kirishga imkon beradi.

Asenxronlik. Mobil ta'limning yeng muhim tamoyillari orasida asenkron kirish mavjud. Bu ta'lim muhitini maktab doirasidan chiqarib tashlaydi va har qanday joyga, istalgan vaqtda chinakam qobiliyatli o'rganishni izlash uchun ko'chib o'tishga imkon beradi.

Turli xillilik. Harakatchanlik bilan xilma-xillik keladi. O'quv muhitining doimiy o'zgarishi tufayli oquvchanlik yangi g'oyalar oqimini, kutilmagan muammolarni va g'oyalarni takrorlash va qo'llash uchun doimiy imkoniyatlarni ta'minlaydigan meygorga aylanadi.

Aralashuvchanlik. Mobil ta'lim muhiti har doim turlarning aralashmasi bo'ladi: jismoniy harakat, shaxsiy aloqa va raqamli o'zaro ta'sir.

Doimiylik. Uzluksiz o'rganish qayta ishlatish uchun takrorlanadi [2].

Taklif va xulosalar. Oliy o'quv yurtlarning texnikaviy ta'lim yo'nalishlariga o'qitiladigan

—Nazariy mexanikal fanini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish fanning o'quv-uslubiy ta'minotini shakllantirishda va yanada takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bunda o'qituvchilar va talabalarga quyidagi qulayliklar yaratiladi:

- masofaviy ta'limni amalga oshirish;
- ko'plab o'quv materiallarini qog'oz ko'rinishida chop etishdan xolos bo'lish;
- fan mavzulariga oid materiallarini yoritishda audio- va videomateriallardan foydalanish;

- onlayn tarzda bilimlarni baholash;
- talabalarning o‘z-o‘zini tekshirish imkoniyatining yaratilishi.

Umumiy tarzda shunday xulosa chiqarish mumkinki, o‘qitish jarayonida mobil ilovalardan foydalanish ta‘lim sifatini oshishiga olib keladi va ko‘plab imkoniyatlarni yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. M.A.Farmonova. —Ta‘lim umundorligini oshirishda mobil ilovalarning o‘rni Academic research in educational sciences Journal 2021: 5.723
2. M.Yu.Eshnazarova. —Некоторые требования и принципы мобильного обучения. NamDU ilmiy axborotnomasi, 2019 йил 2-сон.
3. В.А.Векслер. Эргономические требования к электронным образовательным ресурсам // Психология, социология и педагогика. 2015, №5, Электронный ресурс. УРЛ: <http://syhology.snauka.ru/2015/05/4949>

SIRTQI TA‘LIMDA O‘QITISHNING MASOFAVIY TA‘LIMINI JORIY ETISHNI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Allakiva Bernur Norquvvatovna

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Masofaviy ta'limning rivojlanish istiqbollari: shakli, texnologiyasi, vositasi yaqin vaqtlargacha masofaviy ta'lim, sirtqi ta'lim, ochiq ta'lim kabi tushunchalar deyarli bir-biridan ajratilgan. Ammo bugungi kunda masofaviy ta'lim o'zining ahamiyati va dolzarbligini isbotladi. Ta'lim hamjamiyatida masofaviy ta'lim o'rganishni hayot davomida amalga oshirish bilan bog'liq yaxshi istiqbolga ega.

Аннотация: перспективы развития дистанционного образования: форма, технология, средства до недавнего времени такие понятия, как дистанционное обучение, заочная форма обучения, открытое обучение, практически изолированы друг от друга. Но сегодня дистанционное образование доказало свою значимость и актуальность. В образовательном сообществе дистанционное обучение имеет хорошие перспективы в отношении реализации обучения на протяжении всей жизни.

Annotation: the development prospects of distance education: such concepts as form, technology, tool distance education until recently, correspondence education, open education are practically separated from each other. But today Distance Learning has proved its importance and relevance. Distance learning in the educational community has good prospects associated with the implementation of learning throughout life.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Kalit soʻzlar: texnologiya, pedagogika, masofaviy taʼlim, sirtqi taʼlim, oʻqituvchilar, talabalar, tamoyil, axborot texnologiya, kompyuter.

Ключевые слова: технология, педагогика, дистанционное обучение, заочная форма обучения, преподаватели, студенты, принцип, информационные технологии, компьютер.

Keywords: technology, pedagogy, distance learning, correspondence education, teachers, students, principle, Information Technology, Computer.

Mavzuning dolzarbligi: Masofaviy ta'limning rivojlanish istiqbollari: shakli, texnologiyasi, vositasi yaqin vaqtlargacha masofaviy ta'lim, sirtqi ta'lim, ochiq ta'lim kabi tushunchalar deyarli bir- biridan ajratilgan. Ammo bugungi kunda masofaviy ta'lim o'zining ahamiyati va dolzarbligini isbotladi. Ta'lim hamjamiyatida masofaviy ta'lim o'rganishni hayot davomida amalga oshirish bilan bog'liq yaxshi istiqbolga ega. Ammo hali ham dolzarb savol bor: masofaviy o'qitish ta'lim shaklimi yoki texnologiyami? Bu jiddiy muammo, chunki bu savolni tushunish masalasi masofaviy ta'limni amalga oshirish strategiyasi, taktikasiga va mos ravishda o'qituvchilarni masofaviy ta'limda ishlashga tayyorlashga bog'liq.

Asosiy qism: Masofaviy ta'lim - bu "o'quv materialini mustaqil o'rganish uchun yetkazib berish, o'qituvchi va talabalar o'rtasida muloqot qilish uchun ishlatiladigan keng ko'lamli an'anaviy va yangi axborot texnologiyalari va texnik vositalardan foydalanishga asoslangan o'qitishning sintetik, yaxlit gumanistik shakli. Umuman olganda, o'quv jarayoni makon va vaqtdagi joylashuv, shuningdek, ma'lum bir ta'lim muassasasi uchun muhim emas ". Masofaviy ta'lim - bu "o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi va talabalarning o'zlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir masofadan turib amalga oshiriladigan va o'ziga xos ta'lim jarayonining tarkibiy qismlarini (maqsadlari, mazmuni, usullari, tashkiliy shakllari, o'qitish vositalari) o'zida aks ettiradigan ta'lim shaklidir. Internet-texnologiyalar vositalari yoki interaktivlikni ta'minlaydigan boshqa vositalar" (E.S. Po'lat, № 2, 17-bet). Masofaviy ta'lim - bu "o'qituvchi va o'quvchilar jismonan turli joylarda bo'lgan masofadagi ta'lim texnologiyasidir.

Ilgari masofaviy ta'lim sirtqi ta'limni anglatadi. Endi u televizor va tarmoq texnologiyasidan foydalanadigan o'qitish vositasidir" (A.A. Andreyev, №1, p. .12). Masofaviy ta'lim - bu telekommunikatsiya vositalari bilan bog'liq bo'lgan ta'lim, bunda fazoviy yoki vaqtinchalik masofaga ega bo'lgan ta'lim sub'ektlari (talabalar, o'qituvchilar, o'qituvchilar va boshqalar) tashqi ta'lim mahsulotlarini yaratishga va ular bilan bog'liq ichki o'zgarishlarga qaratilgan umumiy ta'lim jarayoniga kiradi. (o'sish) ta'lim sub'ektlari "(A.A. Andreyev, №1, 12-bet). Shunday qilib, masofaviy o'qitish texnologiyasi ostida biz tushunamiz: CD texnologiyasi bo'yicha o'quv materiallari bosma va ommaviy axborot vositalarida (CD-ROM, DVD) taqdim etiladi. Odatda u sinfda o'qitish shakllari bilan

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

birgalikda qo'llaniladi: so'rov ma'ruzalari, seminarlar, treninglar, maslahatlar va testlar. O'qituvchi bilan muloqot (maslahat), shuningdek, universitetlarning elektron kutubxonalari va ma'lumotlar bazalaridan ma'lumotlarni olish Internet tarmog'i orqali amalga oshirilishi mumkin. tizim ichida boshqaruv ma'lumotlari almashinuvi; xalqaro axborot tarmoqlariga kirish, shuningdek, SDL xorijiy foydalanuvchilariga ulanish.

Chet elda masofaviy o'qitish shakli sifatida qaralsa ham, bizda hali ham dolzarb savol bor masofaviy o'qitish shakli, texnologiyasi yoki vositasimi? Masofaviy ta'limni ta'lim shakli sifatida ko'rib chiqing. Ta'limning yangi shakli sifatida masofaviy ta'lim butunlay avtonom tizim bo'la olmaydi. Masofaviy ta'lim xuddi shu maqsadlarga va kunduzgi ta'limga (agar u tegishli ta'lim dasturlariga asoslangan bo'lsa) muvofiq tuziladi. Ammo materialning shakli, o'qituvchi va talabalar va talabalarning bir-biri bilan o'zaro ta'siri boshqacha bo'ladi. Masofaviy ta'limning asosiy didaktik tamoyillari asosan boshqa har qanday ta'limniki bilan bir xil, ammo masofaviy ta'limni tashkil etish tamoyillari boshqalardir, ular masofaviy ta'limga xosdir, chunki axborot Internet muhiti va uning o'ziga xos shakli xususiyatlari tufayli. xizmatlar (chat xonalari, forumlar, elektron pochta, video konferensiya).

Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari - modullilik va o'qituvchi rolining o'zgarishi (asosan kursni ishlab chiquvchilar, repetitorlar va boshqalar bo'linishi bilan bog'liq), fanlarni masofaviy o'qitish jarayonini ajratish, virtual hamkorlikda o'qitish, tomondan o'zini o'zi boshqarishning keng tarqalganligi. o'qituvchining, zamonaviy texnologiyalar va ixtisoslashtirilgan o'quv jihozlaridan foydalanish. Masofaviy ta'limni qo'llashning asosiy yo'nalishlari bo'yicha ajratish mumkin:

- *muayyan mutaxassisliklar bo'yicha o'qituvchilar tayyorlashni takomillashtirish;
- *talabalarni alohida o'quv fanlari bo'yicha imtihonlarga tashqi tomondan tayyorlash;
- *talabalarni muayyan profil ta'lim muassasalariga qabul qilishga tayyorlash;
- *maxsus ta'lim talabalarini tashkil etish;
- *qo'shimcha qiziqish ta'limi; kasbiy qayta tayyorlash;
- *trening.

Masofaviy ta'limni kunduzgi va sirtqi ta'lim shakllari bilan taqqoslashdan sirtqi ta'lim va kunduzgi ta'limning yangi bosqichi sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, bu shaxsiy kompyuterlar, videomateriallardan foydalanishga asoslangan axborot texnologiyalaridan foydalanishni ta'minlaydi. va audio uskunalar, kosmik va optik tolali texnologiyalar. Masofaviy o'qitishning sirtqi ta'limdan farqi shundaki, materialning katta qismi mustaqil ravishda va o'qituvchi bilan doimiy aloqada (telefon va Internet orqali maslahatlar, onlayn rejimda ma'ruzalari va seminarlar) ishlab chiqilmaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Shuningdek, sirtqi kurslardan masofaviy ta'lim o'rtasidagi asosiy farqlar mavjud: o'qituvchi (repetitor) bilan muntazam aloqada bo'lish, operativ masalalarni, qoida tariqasida, telekommunikatsiyalar orqali muhokama qilish qobiliyati; o'qish davomida istalgan vaqtda munozaralar tashkil etish, loyihalar va boshqa turdagi guruh ishlarida hamkorlik qilish qobiliyati (bu guruh mahalliy talabalar va chet elda yashovchi talabalardan iborat bo'lishi mumkin).

Bunda o'quvchilar o'qituvchi (tyutor) bilan telekommunikatsiya vositalari orqali ham aloqada bo'ladilar; nazariy materiallarni talabalarga bosma yoki elektron qo'llanmalar ko'rinishida o'tkazish, bu sizga universitetga kelishi bilan sozlash sessiyalaridan butunlay voz kechishga yoki ularning soni va davomiyligini sezilarli darajada qisqartirishga imkon beradi. Masofaviy ta'limning kunduzgi ta'limdan farqi shundaki, materialning katta qismi sinfda o'zlashtirilmaydi, balki internet texnologiyalari yordamida, ya'ni masofaviy ta'lim talabalarining ishi tashkil etilgan va printsiptial jihatdan mustaqildir. Shuningdek, kunduzgi ta'limdan masofaviy ta'lim o'rtasidagi asosiy farqlar mavjud:

yashash yoki ish joyida o'qitish, shuning uchun ta'lim jarayonining taqsimlangan tabiati; ochiq ta'limda mutlaqo bepul bo'lishi mumkin bo'lgan moslashuvchan o'quv jarayoni yoki cheklangan miqdordagi nazorat punktlari (imtihonlar, o'qituvchi bilan onlayn sessiyalar) yoki guruh darslari bilan bog'lanishi, shuningdek, laboratoriya ishlarini bajarishi mumkin. uskunalar (ehtimol masofaviy);

o'qituvchi (repetitor) bilan aloqalar, asosan, telekommunikatsiya orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash kerakki, masofaviy ta'lim an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi va talaba unga qanday bilim va ko'nikmalar kerakligini bilish uchun keladigan yangi ta'lim muhitini yaratadi.

Masofaviy ta'limning asosiy xususiyati axborot resurslaridan (ma'lumotlar bazalari va bilim bazalari, kompyuterlar, shu jumladan multimedia, o'quv va monitoring tizimlari, audio va video yozuvlar, raqamli kutubxonalar, shuningdek) foydalanish orqali kerakli bilimlarni olish yo'li bilan ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishdan iborat deb taxmin qilish mumkin. an'anaviy darsliklar va qo'llanmalar sifatida).

An'anaviy o'qitishdan farqlar orasida siz masofaviy o'qitish kursi o'qituvchilari va talabalari uchun hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator tipik psixologik va pedagogik muammolarni tanlashingiz mumkin: o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasida shaxslararo aloqalarni o'rnatishdagi qiyinchiliklar; hamkorlikda o'qitishda samarali kichik o'quv guruhlarini shakllantirish muammolari; o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun tinglovchilar tomonidan ma'lumotni idrok etishning individual xususiyatlarini va o'rganish uslublarini aniqlash; o'quv motivatsiyasini yangilash va qo'llab-quvvatlash; masofaviy ta'lim usullari va ta'lim texnologiyasi uchun tanlangan o'qituvchi xulq-

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

atvorining muvofiqligi. Shunday qilib, masofaviy ta'lim kunduzgi va sirtqi ta'limning ajralmas qismi bo'lib, mustaqil ta'lim shakli sifatida ham harakat qilishi mumkin.

Masofaviy ta'limni ko'rib chiqish bilan bog'liq bir qancha muammolar mavjud (bu muammolar asosan qonunchilik bazasi bilan bog'liq). Ba'zi mamlakatlarda ko'pgina ta'lim muassasalari masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash funktsiyasi sifatida va ko'pincha an'anaviy ta'lim shakli sifatida zarur bo'lgan o'rnini bosuvchi funktsiya sifatida ishlata boshlaydilar. Savol tug'iladi: an'anaviy darsliklarning elektron nusxalari asosida yangi masofaviy ta'lim yaratish haqida gapirish mumkinmi va sinf darslarini Internet orqali darslarga o'zgartira olamizmi? Va agar talaba va o'qituvchining ishi aniqlanmasa, ta'limning yangi shakllarini yaratish va faoliyat yuritish haqida gapirish mumkinmi? Shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy ta'lim shakllari o'quv yukiga asoslanadi, ular Qozog'iston oliy ta'limning davlat ta'lim standartlariga muvofiq kunduzgi ta'limda nazariy mashg'ulotlar davri uchun o'rtacha haftasiga kamida 27 soatdan iborat bo'lishi kerak. - vaqt (kechqurun) haftasiga kamida 10 soat, yarim kunlik esa yiliga kamida 160 soat. Shuningdek, asosiy ta'lim dasturining shartlari va ishlab chiqilishida kunduzgi ta'lim 260 haftadan iborat bo'lgan, sirtqi (kechki) va sirtqi ta'lim turli xil o'qitish shakllari kombinatsiyalangan taqdirda universitet tomonidan bir yilga ko'payganligi aniqlanmagan. yil yoki bir yilgacha muddatga (mutaxassisligiga qarab). Binobarin, ta'limning yangi shakli sifatida masofaviy ta'lim haqida gapiradigan bo'lsak, nafaqat qonunlarga, balki mamlakatimizda mavjud bo'lgan davlat ta'lim standartlariga ham o'zgartirishlar kiritish zarur.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda shuni aytishimiz mumkinki, hozir Qozog'istonda mavjud me'yoriy hujjatlar asosida masofaviy ta'lim to'liq va qisman ta'lim shakllarida amalga oshiriladigan texnologiya (CDtexnologiya, tarmoq texnologiyasi, telesputnik texnologiyasi) sifatida belgilanadi. Tadqiqotchilar va amaliyotchilar tahlili shuni ko'rsatadiki, masofaviy ta'lim ta'limning yangi shakli bo'lib, ta'lim muassasalaridan istalgan masofada ixtisoslashtirilgan ta'lim muhiti yordamida mamlakatimiz va xorijda aholining keng qatlamlariga keng ko'lamli ta'lim xizmatlarini taqdim etadi. Masofaviy ta'limning axborot-ta'lim muhiti - foydalanuvchilarning ta'lim ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ma'lumotlar kommunikatsiyalari, axborot resurslari, aloqa protokollari, apparat-dasturiy ta'minot va tashkiliy usullarning tizimli tashkil etilgan majmui. Va shuni qo'shimcha qilish kerakki, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi ta'lim va aloqa strategiyasini tashkil etish ta'lim texnologiyasi asosida belgilanadi. masofaviy kursni rivojlantirishda. Shunday qilib, masofaviy ta'lim XXI asrda ta'limning mustaqil shakli, shuningdek, kunduzgi va masofaviy ta'limning innovatsion tarkibiy qismi sifatida qaraladi. tizim ichida boshqaruv ma'lumotlari almashinuvi; xalqaro axborot tarmoqlariga kirish, shuningdek, SDL xorijiy foydalanuvchilariga ulanish.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Chet elda masofaviy o'qitish shakli sifatida qaralsa ham, bizda hali ham dolzarb savol bor masofaviy o'qitish shakli, texnologiyasi yoki vositasimi? Masofaviy ta'limni ta'lim shakli sifatida ko'rib chiqing. Ta'limning yangi shakli sifatida masofaviy ta'lim butunlay avtonom tizim bo'la olmaydi. Masofaviy ta'lim xuddi shu maqsadlarga va kunduzgi ta'limga (agar u tegishli ta'lim dasturlariga asoslangan bo'lsa) muvofiq tuziladi. Ammo materialning shakli, o'qituvchi va talabalar va talabalarning bir-biri bilan o'zaro ta'siri boshqacha bo'ladi. Masofaviy ta'limning asosiy didaktik tamoyillari asosan boshqa har qanday ta'limniki bilan bir xil, ammo masofaviy ta'limni tashkil etish tamoyillari boshqalardir, ular masofaviy ta'limga xosdir, chunki axborot Internet muhiti va uning o'ziga xos shakli xususiyatlari tufayli. xizmatlar (chat xonalari, forumlar, elektron pochta, video konferensiya).

Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari - modullilik va o'qituvchi rolining o'zgarishi (asosan kursni ishlab chiquvchilar, repetitorlar va boshqalar bo'linishi bilan bog'liq), fanlarni masofaviy o'qitish jarayonini ajratish, virtual hamkorlikda o'qitish, tomondan o'zini o'zi boshqarishning keng tarqalganligi. o'qituvchining, zamonaviy texnologiyalar va ixtisoslashtirilgan o'quv jihozlaridan foydalanish.

Masofaviy ta'limni qo'llashning asosiy yo'nalishlari bo'yicha ajratish mumkin: muayyan mutaxassisliklar bo'yicha o'qituvchilar tayyorlashni takomillashtirish; talabalarni alohida o'quv fanlari bo'yicha imtihonlarga tashqi tomondan tayyorlash; talabalarni muayyan profil ta'lim muassasalariga qabul qilishga tayyorlash; maxsus ta'lim talabalarini tashkil etish; qo'shimcha qiziqish ta'limi; kasbiy qayta tayyorlash; trening. Masofaviy ta'limni kunduzgi va sirtqi ta'lim shakllari bilan taqqoslashdan sirtqi ta'lim va kunduzgi ta'limning yangi bosqichi sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, bu shaxsiy kompyuterlar, videomateriallardan foydalanishga asoslangan axborot texnologiyalaridan foydalanishni ta'minlaydi. va audio uskunalari, kosmik va optik tolali texnologiyalar.

Masofaviy o'qitishning sirtqi ta'limdan farqi shundaki, materialning katta qismi mustaqil ravishda va o'qituvchi bilan doimiy aloqada (telefon va Internet orqali maslahatlar, onlayn rejimda ma'ruzalar va seminarlar) ishlab chiqilmaydi. Shuningdek, sirtqi kurslardan masofaviy ta'lim o'rtaqidagi asosiy farqlar mavjud: o'qituvchi (repetitor) bilan muntazam aloqada bo'lish, operativ masalalarni, qoida tariqasida, telekommunikatsiyalar orqali muhokama qilish qobiliyati; o'qish davomida istalgan vaqtda munozaralar tashkil etish, loyihalar va boshqa turdagi guruh ishlarida hamkorlik qilish qobiliyati (bu guruh mahalliy talabalar va chet elda yashovchi talabalardan iborat bo'lishi mumkin). Bunda o'quvchilar o'qituvchi (tyutor) bilan telekommunikatsiya vositalari orqali ham aloqada bo'ladilar; nazariy materiallarni talabalarga bosma yoki elektron qo'llanmalar ko'rinishida o'tkazish, bu sizga universitetga kelishi bilan sozlash

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

sessiyalaridan butunlay voz kechishga yoki ularning soni va davomiyligini sezilarli darajada qisqartirishga imkon beradi.

Masofaviy ta'limning kunduzgi ta'limdan farqi shundaki, materialning katta qismi sinfda o'zlashtirilmaydi, balki Internet texnologiyalari yordamida, ya'ni masofaviy ta'lim talabalarining ishi tashkil etilgan va printsiptal jihatdan mustaqildir. Shuningdek, kunduzgi ta'limdan masofaviy ta'lim o'rtasidagi asosiy farqlar mavjud: yashash yoki ish joyida o'qitish, shuning uchun ta'lim jarayonining taqsimlangan tabiati; ochiq ta'limda mutlaqo bepul bo'lishi mumkin bo'lgan moslashuvchan o'quv jarayoni yoki cheklangan miqdordagi nazorat punktlari (imtihonlar, o'qituvchi bilan onlayn sessiyalar) yoki guruh darslari bilan bog'lanishi, shuningdek, laboratoriya ishlarini bajarishi mumkin. uskunalar (ehtimol masofaviy); o'qituvchi (repetitor) bilan aloqalar, asosan, telekommunikatsiya orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash kerakki, masofaviy ta'lim an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi va talaba unga qanday bilim va ko'nikmalar kerakligini bilish uchun keladigan yangi ta'lim muhitini yaratadi. Masofaviy ta'limning asosiy xususiyati axborot resurslaridan (ma'lumotlar bazalari va bilim bazalari, kompyuterlar, shu jumladan multimedia, o'quv va monitoring tizimlari, audio va video yozuvlar, raqamli kutubxonalar, shuningdek) foydalanish orqali kerakli bilimlarni olish yo'li bilan ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishdan iborat deb taxmin qilish mumkin. an'anaviy darsliklar va qo'llanmalar sifatida).

Xulosa: An'anaviy o'qitishdan farqlar orasida siz masofaviy o'qitish kursi o'qituvchilari va talabalar uchun hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator tipik psixologik va pedagogik muammolarni tanlashingiz mumkin: o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasida shaxslararo aloqalarni o'rnatishdagi qiyinchiliklar; hamkorlikda o'qitishda samarali kichik o'quv guruhlarini shakllantirish muammolari; o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun tinglovchilar tomonidan ma'lumotni idrok etishning individual xususiyatlarini va o'rganish uslublarini aniqlash; o'quv motivatsiyasini yangilash va qo'llab-quvvatlash; masofaviy ta'lim usullari va ta'lim texnologiyasi uchun tanlangan o'qituvchi xulq-atvorining muvofiqligi. Shunday qilib, masofaviy ta'lim kunduzgi va sirtqi ta'limning ajralmas qismi bo'lib, mustaqil ta'lim shakli sifatida ham harakat qilishi mumkin.

Masofaviy ta'limni ko'rib chiqish bilan bog'liq bir qancha muammolar mavjud (bu muammolar asosan qonunchilik bazasi bilan bog'liq). Ba'zi mamlakatlarda ko'pgina ta'lim muassasalari masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash funktsiyasi sifatida va ko'pincha an'anaviy ta'lim shakli sifatida zarur bo'lgan o'rnini bosuvchi funktsiya sifatida ishlata boshlaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. I.Ixlosov, D.M.Rizayeva —Davlat kadastrlari asoslaril o‘quv qo‘llanma, Toshkent-2019
2. Mirzaabdullayeva Matlyuba Rustamovna Muqumov Abdug‘ani Muratovich Hamidov Fayzullo Ramazonovich Uzakova Go‘zal Sharipov —Yer huquqi darslikl Toshkent – 2020
3. A.N.Inamov, J.O.Lapasov, S.I.Xikmatullayev, —Injenerlik geodeziyal Toshkent 2017
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi —O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risidall gi PF-4947-son farmoni. – Xalq so‘zi, 8.02.2017
5. Mirzaliev T.M., Ota-Mirzayev O. B. Sotsial-iqtisodiy kartografiya: nazariyavaamaliyot.- Tashkent: Universitet, 1998y.
6. O‘zbekiston geografiya jamiyati. Geografiya: tarix, nazariya, metodlar, amaliyot - Tashkent: Universitet, 2010

ТАЪЛИМДА МАСОФАВИЙ ЎҚИТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНИК ВОСИТАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Турсунпўлатов Фармонбек Рахмонқул ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада замонавий ахборот коммуникация воситаларидан фойдаланиш ҳамда улардан оқилона фойдаланган ҳолда талаба ва ўқувчиларга билим ва куникмалар бериш, дарсларни ташкил этиш ҳақида маълумот берилган.

Аннотация. В данной статье представлена информация об использовании современных средств информации и коммуникации, их разумном использовании, предоставлении знаний и умений учащимся и организации уроков.

Annotation. This article provides information about the use of modern information and communication tools, their reasonable use, the provision of knowledge and skills to students and the organization of lessons.

Калит сўзлар: масофавий ўқитиш, масофавий таълимни ташкил қилиш усуллари, масофавий ўқитиш тизими, ўқув муассасасида масофавий таълим. Масофавий таълим моделлари, LMS, MOODLE, OOOK

Ахборот технологиялари таълимнинг турли янги кўринишларини таклиф этмоқда, хусусан кейинги вақтларда модулли таълим тизимида мажмуавий ёндашув тамойили кучайиб бормоқда. Унда турли шакл, усуллар мослаштирилган ҳолда жойлаштирилиши аралаш таълимнинг инновация сифатида кириб келишига сабаб бўлди.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Масофавий ўқитиш – энг яхши анъанавий ва инновацион методлар, ўқитиш воситалари ва формаларини ўз ичига олган сиртқи ва кундузги таълим сингари ахборот ва телекоммуникация технологияларига асосланган таълим формасидир.

Масофавий ўқиш- бу янги ахборот технологиялари, телекоммуникация технологиялари ва техник воситаларига асосланган таълим тизимидир. У таълим олувчига маълум стандартлар ва таълим қонун-қоидалари асосида ўқув шарт шaroитлари ва ўқитувчи билан мулоқотни таъминлаб бериб, талабадан кўпроқ мустақил равишда шуғулланишни талаб қилувчи тизимдир. Бунда ўқиш жараёни таълим олувчини қайси вақтда ва қайси жойда бўлишига боғлиқ эмас.

Масофавий таълим – масофадан туриб ўқув ахборотларини алмашувчи воситаларга асосланган, ўқитувчи махсус ахборот муҳит ёрдамида, аҳолининг барча қатламлари ва чет эллик таълим олувчиларга таълим хизматларини кўрсатувчи таълим мажмуидир.

Масофавий ўқитиш тизими – масофавий ўқитиш шартлари асосида ташкил этиладиган ўқитиш тизими. Барча таълим тизимлари сингари масофавий ўқитиш тизими ўзининг таркибий мақсади, мазмуни, усуллари, воситалари ва ташкилий шаклларига эга.

Замонавий технологиялар масофавий олий педагогик таълимни янгича ташкил қилинишига асос яратади. Бундай таълимда педагоглар, компьютер дастурчилари ва мутахассислари ёрдамида янги ўқитиш курсларини яратишлари лозим бўлади. Замонавий таълим тизими ўқитувчидан масофавий ўқитиш тизимига тайёр бўлмоғини, яъни илғор ўқитиш технологияларни (Интернет, Кейс, ТВ – технологиялар ва ҳ.к) ўзлаштирган бўлишини тақозо этмоқда. Масофавий таълимда ўқувчи ва ўқитувчи фазовий бир-биридан ажралган ҳолда ўзаро махсус яратилган ўқув курслари, назорат шакллари, электрон алоқа ва интернетнинг бошқа технологиялари ёрдамида доимий мулоқотда бўладилар. Интернет технологиясини қўллашга асосланган масофавий ўқитиш жаҳон ахборот таълим тармоғига кириш имконини беради, интеграция ва ўзаро алоқа тамойилига эга бўлган муҳим бир туркум янги функцияларни бажаради. Масофавий ўқитиш барча таълим олиш истаги бўлганларга ўз малакасини узлуксиз ошириш имконини яратади. Бундай ўқитиш жараёнида талаба интерактив режимда мустақил ўқув-услубий материалларни ўзлаштиради, назоратдан ўтади, ўқитувчининг бевосита раҳбарлигида назорат ишларини бажаради ва гуруҳдаги бошқа

«вертикал ўқув гуруҳи» талабалари билан мулоқотда бўлади. Олий таълим муассасасини бошқаришни автоматлаштириш, ўқув жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини (АКТ) жорий этиш Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланган —2017 - 2021 йилларда Олий таълим

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tizimini kompleks rivojlantirish dasturi¹ ning eng asosiy йўналишларидан бири ҳисобланади. Айни вақтда, мазкур йўналиш бўйича XXI аср талабларига мос келувчи концептуал қарашлар мавжуд бўлмаганлиги сабабли олий таълим муассасаларининг айрим фаолиятларидагина ахборот тизимларини жорий этилганини кўришимиз мумкин. Олий таълим муассасаси фаолиятини тўлиқ ахборотлаштириш олий таълим тизимидаги янги ислохотлар ҳисобига мураккаблашиб, баъзи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга тегишли ўзгартиришлар киритилишини тақозо этмади.

Бунинг учун ахборотлаштиришнинг энг биринчи вазифаси мавжуд жараёнларни реинженеринг қилишдан иборат бўлади. Ушбу йўналишда Жанубий Корея, Буюк Британия, Дания ва Россия каби давлатларнинг тажрибаси ўрганилганда, ахборотлаштиришнинг асосий мақсади биринчи навбатда таълим сифатини оширишга қаратилган бўлса, кейинги ўринда жараёнларни автоматлаштириш орқали олий таълим муассасаси ходимлари ва профессор-ўқитувчилари фаолиятида кўп такрорланадиган вазифалар учун кетадиган вақтни тежашга қаратилган. Таълим сифатини оширишда асосий эътибор таълим контентларини яратиш ва улардан очик фойдаланишни ташкил этишга қаратилган.

Масофавий таълимда турли таълим моделлари қўлланилади, бироқ уларнинг барчасига хос бир хусусият мавжуд, бу ҳам бўлса, унда барча талаба ва ўқитувчилар масофа жиҳатидан ажратилишидир. Барча таълим турлари каби масофавий таълимнинг ҳам ҳар хил моделлари мавжуд. Бу таълим жараёнининг қуйидаги асосий таркибий қисмлари: фан мазмунининг баёни; ўқитувчилар билан ўзаро бевосита ва билвосита мулоқот; амалий топшириқларнинг бажарилиши; талаба билиmini назорат қилиш ва баҳолашдан иборат бўлади.

Масофавий таълим тизими орқали кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, тингловчилар учун масофавий малака ошириш имкониятини яратиш, таълимнинг турли интерактив шакллари бир-бирига яқинлаштиришга эришиш мумкин. Бугунги кунда хорижда масофавий таълимдан шахсий режа асосида уйдан туриб билим олиш, университет томонидан тайёрланган видео дарслардан фойдаланиш, ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда таълим олиш, шунингдек бир вақтнинг ўзида кўшимча тарзда бошқа йўналишларда таълим олиш ва шахсий қизиқишлари бўйича салоҳиятини ошириш тажрибаси кенг татбиқ қилинмоқда.

Юртимиз таълим муассасаларида жорий қилинаётган ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмаси ҳам келажакда бу каби имкониятлардан фойдаланишга хизмат қилади.

Юқоридагиларни хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, масофавий таълим комплексини таълим муассасаларига жорий этилиши ҳар томонлама фойда

келтиради. Олий таълим тизимида бу комплексни жорий қилиш учун барча шарт-шароитлар мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Richard Arum, Melisa Velez. Improving Learning Enviroment: Schol Discipline and Comporative Perspektive. Stanford Universiy Press, USA 2012.
2. H.Fry, S. Ketteridge, S.Marshall. Handbook For teaching and Learning in Higher Education. New York, Routledge, 2009.
3. Масофали уқитиш назарияси ва амалиёти. монография А. А. Абдукадиров, А. Х. Пардаев; ред. М. Содикова. - Т. Ўзбекистон республикаси фанлар Академияси " ФАН , 2009. - 145 с 4. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. – Т.: Фан, 2009.145 б.
4. Ишмухамедов Р. ва б. Таълимда инновацион технологиялар.-Т.: Истеъдод, 2008.
5. Ишмухамедов Р. ва б. Тарбияда инновацион технологиялар.-Т.: Истеъдод, 2008.
6. Абдуқодиров А.А., Астанова Ф.А., Абдуқодирова Ф.А. —Casestudy|| услуби: Назария, амалиёт ва тажриба.-Т.:Тафаккур қаноти, 2012.-131 б.
7. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х. Таълим жараёнини технологиялаштириш назарияси ва методологияси.-Т.:Фан ва технология.- 102б

КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАР КАСБИЙ ФАОЛИЯТИНИНГ МОДЕЛИ

Умматов Илҳом Исроил ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Мақолада мутахассис моделига қўйиладиган талаблар, мутахассис модели турлари таҳлил қилинган ҳамда бўлажак мутахассислар касбий фаолиятининг модели ташкил этувчиларининг баёни келтирилган.

Аннотация. В статье анализируются требования к модели специалиста, типы модели специалиста и дается описание будущих моделей профессиональной деятельности специалистов.

Annotation. The article analyzes the requirements for the specialist model, types of specialist model and describes the future models of professional activity of specialists.

Калит сўзлар: бўлажак мутахассис, мутахассис модели, касбий компетенция, касбий фаолият

Ключевые слова: будущий специалист, модель специалиста, профессиональная компетентность, профессиональная деятельность

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Keywords: future specialist, specialist model, professional competence, professional activity

Ҳозирги вақтда педагогик назария ва амалиётда мутахассис моделини куришнинг турли методларидан фойдаланилади [2,4]. Мутахассис тайёрлаш модели мутахассис моделидан келиб чиққан ҳолда курилади ва таълимни ташкил этиш учун фойдаланилади.

Моделлаштиришнинг асосий предметиға боғлиқ ҳолда мутахассис моделининг қуйидаги икки туридан фойдаланилади:

- касбий фаолият турлари, касбий фаолият соҳалари ва тузилмаси, касбий фаолият вазиятлари ва уларни ҳал қилиш усуллари, шу жумладан касбий намунавий масалалар ва вазифалар, касбий қийинчиликлар, намунавий муассасалар ва иш ўринлари тавсифланган мутахассис фаолияти модели;

- ходимларнинг зарурий шахсий сифатлари ва хусусиятларини, шунингдек, ишлаб чиқариш соҳасида рўй берадиган масалаларни муваффақиятли ҳал этишни таъминлайдиган сифатларни, мустақил таълим олишга ва ўз-ўзини ривожлантиришга қобилиятлиликни тавсифлайдиган мутахассис фаолияти модели.

Булардан кўриниб турибдики, касбий фаолиятнинг ҳар бири тури мутахассисдан мос билим ва кўникмаларни, шунингдек шахсий аҳамиятли сифатларни талаб этади. Мутахассиснинг бундай модели профессионалнинг шахсий хусусиятлари мажмуасини талаб этади. Бунда шахсий моделни куриш жараёни мутахассис фаолиятининг ижтимоий самарасини асослаш, бўлажак касбий фаолияти тавсифини аниқлаш, шахсий имкониятларини аниқлаш ва унинг хусусиятлари боғлиқлигини таҳлил қилиш босқичларидан ўтади.

Агар моделлаштиришнинг асосий предмети мутахассиснинг шахсий хусусиятлари бўлса, у ҳолда бундай модел қўйилган мақсадларни ташхислашнинг жуда паст даражасига эга. Шу сабабли, мутахассиснинг шахсий фазилатлари модели, қоидага кўра, декларатив ҳамда таълимий фаолият бориши ва натижасига катта таъсир кўрсатади.

Мутахассис модели ва мутахассисни тайёрлаш моделиға нисбатан қўйиладиган талаб қуйидагилардан иборат:

- мутахассис модели ёшлар, иш бошловчилар ва тажрибалилар муваффақиятли фаолияти учун турлича бўлиши мумкин, чунки касбийлашув жараёнининг турли босқичларида мутахассис учун хусусиятларнинг турли нисбатлари характерли;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- мутахассис модели фаолият самарадорлигига аниқ таъсир кўрсатувчи, унинг устидан назоратни таъминловчи, осон ташхисланувчи, аралashiш ва тузатиш имкониятларини яратувчи компонентларни ўз ичига олиши керак;

- бир хил мутахассисликка эга, ammo турли хил ихтисослик олувчи мутахассис модели сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин;

- мутахассис тайёрлаш модели мутахассис моделидан келиб чиқади ва ўз ичига ўқув ва билиш фаолияти турларини, ўқув режани, ўқув дастурларини, ишлаб чиқариш билан алоқа шакллари, мутахассисларнинг малака тавсифномасини олади.

Биз ушбу талаблар универсал ва бўлажак мутахассис касбий фаолияти турлари мазмунини аниқлашга имкон беради деб ҳисоблаймиз ва шунинг учун ҳам улар ўқув режалари, намунавий фан дастурлари, дидактик материаллар, ўқитиш методлари ва воситаларида ўз аксини топиши керак.

Мутахассис моделини қуришнинг умумий методологик тамойили бўлиб, Абстрактдан аниққа ўтиш ҳисобланади [1].

Бундай ҳолда, касбий фаолиятнинг алоҳида томонларини ажратиб, уларнинг шаклланиш ва ишлаш қонуниятларини асослаш ва ўрнатиш мумкин бўлади. Касбий фаолиятнинг алоҳида жиҳатларини ўрганиш асосида фаолиятнинг умумлашган моделининг алоҳида компонентлари ўртасидаги алоқалар топилади.

Шундай қилиб мутахассиснинг умумлашган модели ўз ичига қуйидагиларни олиши керак экан: касбий компетенциялар, касбий компетентлик, касбий мобиллик; бўлажак мутахассис касбий фаолияти объектлари ва шароитлари; бўлажак мутахассис касбий фаолияти вазифалари ва мазмуни; касбга қизиқиш ва унинг ижтимоий-касбий йўналганлиги; шахснинг касбий-аҳамиятга молик сифатлари.

Булардан кўришиб турибдики, аниқ бир мутахассислик бўйича мутахассис модели ўзига хос мақсадлар, функциялар, компетенциялар, сифатлар, билимлар, мақсадга эришишнинг ҳал қилувчи қоидалари мезонлари, ахборот таъминоти билан фарқ қилади. Сезиларли фарқлар асосан бир хил ихтисослик, ammo турли хил таълим даражалари (бакалавр, магистр)даги мутахассис моделида кузатилади. Шунингдек, бундай фарқлар мутахассиснинг психологик, психофизик, касбий характеристикаларида ҳам [5], шунингдек, алоҳида параметрлар бўйича мезон қийматларида кузатилади.

Мутахассис модели олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишнинг зарурий шarti бўлиб ҳисобланади, у талабага касбий фаолиятда нима кераклигини тушунтиришга ёрдам беради.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Мутахассис модели – бу ишлаб чиқариш соҳасида юзага келадиган муаммоли вазиятларни муваффақиятли ҳал этилишини таъминловчи, маълум сифатларни таърифловчи ҳамда касб эгасининг мустақил билим олиши ва ўзини ривожлантиришини акс эттирувчи андоза ҳисобланади.

Илмий манбалар таҳлили шуни кўрсатдики, мутахассис моделини куришга асос бўлиб, унинг аниқ касбий фаолият соҳасидаги меҳнат натижаси ҳисобланади. Мана шу асосда фаолият ва мутахассис касбий маданияти лойиҳаланади. Мутахассисни бундай модел бўйича тайёрлаш унинг бўлажак касбий фаолиятга мослашиши муддатини қискартиради ва унинг кейинги муваффақиятли ишлашини таъминлайди. Аммо, бундай модел аниқ ва тор профили тайёргарлик учун лойиҳаланади, бу эса ўз навбатида мутахассиснинг кейинги мослашув ва мобиллашувини осонлаштиради.

Мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлаш модели [3] таҳлили асосида биз уни лойиҳалашнинг асосий ёндашувлари ва мақсадларини тизимлаштирдик.

Мутахассис модели матрица, графлар, математик боғланишлар, мақсадлар дарахти, мутахассиснинг фаолият функциялари кўринишида ҳам тақдим этилиши мумкин ва иш берувчилар, олий таълим муассасалари ўқитувчилари ҳамда талабалари билан ўтказилган эксперт ёки анкета сўровларининг аниқ маълумотларига асосланиши керак.

Мутахассис моделини яратишга ёндашувлар ва мутахассис моделини лойиҳалашнинг мақсадини шахснинг касбий ривожланишини таъминлаш ва ижтимоий, коммуникатив, ижтимоий ахборотли, когнитив ва махсус компетенцияларни шакллантиришдан иборат деб ҳисоблаган Э.Ф.Зеернинг тавсиясини [2] эътиборга олган ҳолда бўлажак мутахассис касбий фаолиятининг умумлашган модели ишлаб чиқилди ва унинг таркибий қисмларининг мазмуни, моҳияти аниқланди. Бўлажак мутахассис касбий фаолияти объектлари ва шароитлари. Бўлажак мутахассислар касбий фаолиятларининг объектлари: ишлаб чиқаришда мутахассислик бўйича ишлаб чиқариш ва фойдаланиш бўйича технологик ҳамда уларни ишлатишнинг самарали жараёнлари; профессионал таълим муассасаларидаги ўқув-тарбия жараёни.

Бўлажак мутахассис касбий фаолияти вазифалари ва мазмуни. Бўлажак мутахассисларнинг касбий фаолияти мазмуни ва вазифалари қуйидагиларни қамраб олади: лойиҳаловчилик – таълим тури, мақсади, мазмуни ва вазифалари, таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, шарт-шароити, ўзининг тайёргарлик даражаси кабиларга муштарак ҳолда таълим-тарбия жараёнини ташкил этувчи компонентларни уйғунликда режалаштириш; ташкилотчилик – қўйилган мақсадга етишиш учун таҳсил олувчилар жамоасини ташкил этиб, уларни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўқиб-ўрганишга сафарбар этиш; фикр алмашиш (коммуникатив) – инсон-инсон муносабатлари ва мулоқотини ўрганиш; ахборотчилик – ўзи ўқитаётган ўқув предмети бўйича асосли чуқур ва пухта, ёндош ҳамда туташ фанлар бўйича ҳам етарли билим, иш- ҳаракат усуллариغا эга бўлиб, таҳсил олувчиларга етказа олиш; ривожлантирувчилик – ижтимоий буюртма, таълим тури, мақсади, вазифалари, шарт-шароит таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари кабиларни ҳисобга олган ҳолда уларни ақлий, ахлоқий ва жисмоний ривожлантириш; йўналтирувчилик – таҳсил олувчиларнинг индивидуал хусусиятлари: ёши, қизиқиши, мойиллиги, қобилияти кабиларни ҳисобга олган ҳолда инсон-инсон, инсон- техника, инсон-табиат фаолияти соҳаларига йўналтириш; тадқиқотчилик – давлат ва жамият тараққиёти, халқ фаровонлиги, тинчлигини кўзловчи долзарб ҳамда истиқболли муаммоларнинг ечимини топишда ижодий изланиш, фаол иштирок этиш, тажриба-синов ишларини олиб бориш, ғояларни илгари суриш; техник-технологик – ўзининг касбий- педагогик маҳоратини ошириш, ўқув юртининг моддий-техник, ўқув-услубий таъминотини мустаҳкамлаш, таълим мазмунига янги техника, илғор ишлаб чиқариш ва педагогик технологияларни киритиш.

Шахснинг касбий аҳамиятга молик сифатлари. Бўлажак мутахассисларнинг касбий аҳамиятга эга сифатлари деганда тартиблилик, аниқлилик, ҳаракатлар муайянлиги, юқори ижро интизоми, техник фикрлаш ва техник фантазияни назарда тутилади.

Касбий аҳамиятга эга сифатларни бўлажак мутахассиснинг мақсадли функцияларига мувофиқлигини аниқлаш қуйидагиларни аниқлашга имкон беради: таълим функциясини эрудиция, муайян мақсадларни аниқ ифодадай олиш, изчиллик, билимлар тизимлилиги, замонавий таълим технологияларини қўллаш қобилияти каби сифатлар таъминлайди; тарбия функцияси педагогик фикрлаш, кузатувчанлик, тиришқоқлик, ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш қобилияти, хушбичим ташқи кўриниш, ўз-ўзига танқидий муносабатда бўлиш, холислик ёрдамида бажарилади; ривожлантириш функциясини бажариш педагогик олдиндан кўра билиш, бой фантазия, таълим олувчиларнинг билимларни ўзлаштиришини доимий текшириш, мустақил таълим олиш каби сифатлар шаклланганлигини тақозо этади; конструкторлик-тадқиқотчилик функцияси ривожланган мантикий ва абстракт фикрлаш, қизиқувчанлик, ижрочилик интизомининг юқорилиги, мақсадли йўналтирилганлик, тартиблилик, техник фантазия ёрдамида амалга оширилади; ишлаб чиқариш-технологик функция амалий ва конструктив фикрлаш, кўз билан чамалаш, ҳаракатларнинг бир-бирига мувофиқлиги, реакция тезлиги билан таъминланади. Касбий аҳамиятга эга

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

сифатлар, билимлар, махсус кўникма ва малакаларнинг шаклланганлиги даражасининг юқорилиги бўлажак мутахассисга соҳада мақбул фаолият юритишга имкон беради.

Касбга қизиқиш ва унинг ижтимоий касбий йўналганлиги. Бўлажак касбга қизиқиш бу касбнинг хусусиятларини ўрганиш мақсадида инсонни билиш фаоллигини намоён қилишга ундовчи касбга онгли ижобий муносабат. У олий таълим муассасасида таълим олаётган бўлажак мутахассисни ўқув фаолиятга ундовчи куч ҳисобланади ва асосан фаол изланиш, тадқиқотчилик ёндашувда ва касбий масалаларни ечишга тайёрлашда яққол намоён бўлади.

Бўлажак мутахассисларда касбий компетенцияларни шакллантириш таълим жараёнининг барча ташкил этувчиларини, шунингдек таълим муҳитини қамраб олувчи ягона таълим касбий маконини ташкил этиш йўли билан таъминланади, бундай шароитда эса у уларнинг мақсадли уйғун ўзаро таъсирлашувида амалга оширилади.

Умумкасбий фанларни ўқитишда бўлажак мутахассисларни компетентли ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлаш, бўлажак мутахассисларда касбий компетенцияларни шакллантириш модели ва жорий этишнинг ахборот-дидактик таъминотини ишлаб чиқиш, лойиҳавий фаолият жараёнида бўлажак мутахассисларда касбий компетенцияларни шакллантириш алгоритми ва унинг натижасини ташхислаш инструментариyasi ва педагогик технологиясини такомиллаштириш таълим самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса. Бўлажак мутахассисларда касбий компетенцияларни шакллантиришнинг зарурлиги ва долзарблиги, биринчидан, давлатимиз томонидан янги —Таълим тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши ва унда мутахассисларни тайёрлашга қўйилган талаблар, шунингдек ишлаб чиқаришда юзага келган янги вазиятлар ва юқори технологик ва илмий асосланган технологияларнинг амалиётга қўлланилаётгани боис иш берувчиларнинг бўлажак мутахассисларнинг касбий ва шахсий сифатларига талаблари билан, иккинчидан, олий таълим муассасалари битирувчилари шахсининг шаклланиши учун бундай таълимнинг аҳамиятлилиги билан белгиланади.

Адабиётлар

1. Даминов О.О. Техника йўналишидаги мутахассис компетентлигининг модели. Ж-л: Наманган давлат университети илмий ахбороти, №12, 2019. 242-249 бб.
2. Зеер Э.Ф. Психологическое профессиональное образование: учебное пособие / Э.Ф. Зеер, М.В. Зиннатова. - Екатеринбург: Издательство РГППУ, 2019. - 135 с.

3. Матушанский Г., Фролов А. Модели подготовки и профессиональной деятельности специалистов // Высшее образование в России. - 2013. - № 4. -С.92-95.
4. Савельев А.Я., Семушина Л.Г. Модель формирования специалиста с высшим образованием на современном этапе. - М.: НИИВО, 2015. -Вып. 3. -72 с.
5. Khodjabaev A.R., Daminov O.O. Game technology as the measurement of professional competition for teachers of professional education // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – Great Britain: 2020. Vol.8 №2.Part II. –P. 163-169

МАСОФАВИЙ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ОЛИЙ ТАЪЛИМ СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Анорбоева Мафтуна Баходир Қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация. Мазкур мақолада бугунги кунда олий таълим тизимида масофавий ўқитишнинг таълим сифати ва самарадорлигига таъсири, масофавий ўқитишнинг янгидан- янги техник воситаларнинг ривожланиб, таълим жараёнида кенг қўлланилаётганлиги, хусусан хорижий олимлар билан ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш, ҳамда талабалар мотивацион-мақсадли компетенциясини кучайтириш имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилиши муаллиф томонидан эътироф этилади.

Таянч сўзлар: таълим тизими, масофавий таълим, мобиллашув, олий таълим, технология, техник воситалар, мотивация, компетенция, ривожланиш.

Аннотация. В данной статье признается влияние дистанционного обучения на качество и эффективность образования в системе высшего образования, развитие новых технических средств дистанционного обучения, широкое использование их в образовательном процессе, в частности, расширение возможностей сотрудничества с зарубежными учеными, а также усиление мотивационно-целевой компетенции студентов.

Ключевые слова: система образования, дистанционное обучение, мобилизация, высшее образование, технология, технические средства, мотивация, компетенция, развитие.

Annotation. In this article, the author recognizes the impact of distance learning on the quality and effectiveness of distance learning in the higher education system, the development of new technical means of distance learning, its wide application in the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

educational process, in particular the development of cooperation with foreign scientists, as well as the possibility of introducing motivational-target competences of students.

Key words: education system, distance learning, mobility, higher education, technology, technical means, motivation, competence, development.

Ҳозирги замон ахборот ва телекоммуникацион воситалари талабаларга ўрганиладиган ҳар бир предметни қийинлик даражасига кўра танлашга, шунингдек, уларни ўзларининг қизиқиши ва касбий режаларига мувофиқ ҳолда ўрганишга имкон беради. Бу ҳол таълимда ўтмишдан сақланиб келаётган эски қарашларни ўзгартиради.

Мавзунинг болзарблиги. Масофавий таълим бериш усули Республикамиз сарҳадларини босиб ўтиб, мустақил давлатлар ҳамдўстлиги ва жаҳон миқёсидаги йирик таълим марказлари билан мулоқотда бўлиб, таълим олишнинг янги замонавий яхлит таълим имкониятини яратишга хизмат қилади. Бу борада юртимиз таълим муассасаларида ҳам салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг олий таълим тизими борасида давлат сиёсати мазмуни ва талаблари ҳам талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятларини ривожлантиришни тақозо этади. Мазкур вазифаларнинг ижросини таъминлаш мақсадида, республикамизда узлуксиз таълим, хусусан, олий таълим соҳасида етакчи хорижий давлатлар билан интеграциясини таъминланса, таълимнинг бу босқичида ўзининг сифати, самарадорлиги, шаффофлиги, амалий қийматга эгаллигини амалиётда яққол намоён эта олса, халқаро таълим стандартларига мувофиқ малакали, кучли рақобатга бардошли кадрларни тайёрлашда кутилган натижаларни қўлга киритиш имконияти пайдо бўлади.

Глобаллашув ўз моҳиятига кўра муайян ҳудуддан чиққан ҳолда жаҳон ҳамжамияти мамлакатлари билан ўзаро ҳамкорликка, интеграцияга эришишни тақозо этади.

Шундай экан, олий таълим тизимини такомиллаштириш йўлида республикада амалга оширилаётган ислохотлар мамлакатнинг бу босқичда фаолият юритаётган муассасалари фаолияти самарадорлигини соҳа бўйича жаҳон стандартлари даражасига кўтариш мақсадини кўзлар экан, талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини зарур даражада ривожлантириш лозим.

Асосий қисм. Бугунги кунда республикамизда барча олийгоҳларда талабаларимиз жаҳоннинг бошқа мамлакатларида фаолият кўрсатаётган пешқадам профессор-ўқитувчилар, экспертлардан таълим олиш имкониятига эга бўлдилар. Бундан ташқари жорий тизим янги билим ва тажрибаларни тезкор етказиш,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

таълимнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, ўқув жараёнида аудио-видео, анимация, графикалардан кенг фойдаланиш имкониятлари пайдо бўлди.

«Масофали таълим» ва «масофадан ўқитиш» атамалари ўтган асрнинг 90-йилларидан, яъни, масофали таълим тизими шаклланган вақтдан бошлаб, мунтазам қўлланиладиган бўлди. Айни вақтда масофали таълим тизими такомиллашган бўлишига қарамай, «очик таълим»,

«масофали таълим» ҳамда «масофадан ўқитиш» каби атамаларнинг моҳияти борасида мунозаралар ҳанузгача давом этмоқда.

«Масофали таълим» атамаси рус ва инглиз тилларида яратилган манбаларда ўзининг барқарор ўрнига эга бўла олмаган. Ушбу тушунча «масофали таълим» (distant education),

«масофадан ўқитиш» (distant learning) каби вариантларда ҳам қўлланилади. Айрим хорижлик тадқиқотчилар масофали таълимни ташкил этишда телекоммуникацияларнинг аҳамияти юқори эканлигини таъкидлаб, уни телеўқитиш (teletraining) сифатида ифодаляйдилар.

Педагогик адабиётларда «масофали таълим» тушунчаси ўқув ахборотларини таълим олувчига масофадан туриб, етказиб беришни таъминловчи (сунъий йўлдош, телевидение, компьютер тармоқлари ва бошқалар орқали) янги ахборот технологияларидан фойдаланишга асосланган махсус таълим хизматлари тўплами сифатида эътироф этилган.

Педагогика фани билимлар ва ижтимоий амалиёт соҳаси ривожланишининг умумий тенденция ҳамда қонуниятларига мувофиқ ривожланади. Шунинг учун касбий- педагогик таълим йўналишидаги чет эл тажрибаларини ўрганиш ҳамда уларнинг илғор ғояларидан миллий таълим амалиётида фойдаланиш долзарб аҳамиятга эга.

Таълим назарияси ва амалиёти муаммоларига оид чет эл ва миллий тадқиқотлар масофали таълимдан самарали фойдаланишнинг алоҳида долзарблик касб этишини тасдиқлайди.

Таълимнинг синтетик, интеграл ва гуманистик шакли бўлган масофали таълимнинг назарий ва амалий масалалари таълим тизимини ислоҳ қилиш шароитида миллий таълим тизими олдида турган кўплаб муаммоларни ҳал этиши лозимлигини тасдиқламоқда.

Масофали таълим назариясининг шаклланиш жараёнини таҳлилий ўрганишда чет эл тажрибаси асосида таълим муассасаларида масофали таълим шакл, метод ҳамда дидактик воситаларига алоҳида эътибор қаратишни тақозо этади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Масофали таълим масофада туриб, ўқув ахборотларини алмашиш воситаларига асосланувчи махсус ахборот муҳити ёрдамида таълим хизматларини кўрсатиш тизимидир.

Масофали таълим ўзида таълим олувчиларга ўрганилаётган материалнинг асосий ҳажмини етказиб бериш, таълим жараёнида талабалар ва ўқитувчиларнинг интерактив ўзаро алоқалари, талабаларга ўрганилаётган материални мустақил ўзлаштириш бўйича мустақил ишлаш имконини бериш, шунингдек, таълим жараёнида уларнинг билим ва кўникмаларини баҳолашни таъминловчи ахборот технологиялари тўпламини қамраб олади.

Масофали таълим ахборот муҳити - фойдаланувчиларининг таълим олиш эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилувчи маълумотларни узатиш воситалари, ахборот ашёлари, ўзаро алоқалар баённомалари, дастурий ва ташкилий-методик таъминотларнинг тизимли-ташкилий мажмуидир.

Мавжуд материалларни назарий таҳлил этиш масофали таълим ривожига қуйидаги тенденцияларнинг намоён бўлишини кўрсатди:

1. Янги ахборот технологиялари ёрдамида касбий тайёргарлик маълумотларини берувчи таълим муассасалари сонининг ортиб бориши.
2. Таълим муассасалари ташкилий тизимларининг ўзаро мувофиқлаштирилиши. Хусусан, сўнгги йилларда масофали университетлар консорциуми ривожланмоқда. Бу консорциум бир неча университетлар фаолиятини бирлаштирувчи ҳамда уларнинг фаолиятини бошқарувчи махсус ташкилот сифатида масофали таълим хизматларини кўрсатмоқда. Консорциум томонидан турли йўналишларда фаолият юритувчи университетлар томонидан абитуриентлар учун махсус ишлаб чиқилган курслардан тортиб, мутахассисларнинг илмий даража олишларига имкон берувчи курслардан иборат тўплам таклиф этилади.

Масофадан ўқитиш узлуксиз таълим шаклларида бири бўлиб, инсоннинг таълим ва ахборот олиш ҳуқуқини таъминлашга қаратилади.

Масофадан ўқитиш – талабанинг мустақил билим олиш тамойилига таянувчи таълим жараёнининг янги тузилмаси. Таълим муҳити шу билан характерланадики, таълим олувчилар кўпинча ёки доимо фазо (ёки вақт) жиҳатдан ўқитувчидан узоқда бўлишади. Айни вақтда улар истаган пайтда телекоммуникация воситалари ёрдамида мулоқот қилиш имконига эга бўладилар.

Масофали таълимнинг асосий мақсади қуйидагилардан иборат:

- фойдаланувчиларнинг яшаш жойларидан қатъий назар дунёнинг исталган нуқтасида фаолият олиб борувчи ихтиёрий таълим муассасасида таълим олиш имкониятини яратиш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- таълим муассасаларидаги профессор-ўқитувчиларнинг касбий салоҳиятларига таянган ҳолда, таълим сифатини ошириш;

- фойдаланувчилар учун узлуксиз таълим олиш имкониятини яратиш;
- таълимнинг турли шакллари ўзаро бир-бирига яқинлаштириш.

Педагогик жиҳатдан масофали таълим қуйидаги имкониятларга эга:

- ўзига хос йўналиши сифатида қаралиши;
- ўқитиш ва ўқишни индивидуаллаштириш;
- ўқувчи психологик хусусиятларининг ҳисобга олиниши;
- ўқувчиларнинг ўқишга мотивациясини кучайтириш, олган билимларини такомиллаштириш ва ривожлантириш;
- фанлараро узвийликни таъминлаш;
- ўқитишнинг муаммоли – ахборотли усулларида фойдаланиш;
- таълимни замонавий ўқитиш усуллари билан бойитиш;
- ўқитишнинг гуруҳли ва яккама-якка усулларида изчиллик билан фойдаланиш имконияти.

Масофали таълимнинг анъанавий таълим шаклидан фарқи:

- мосланувчанлигига боғлиқ равишда юқори ҳаракатчанлиги;
- тингловчиларнинг мустақил ишлаш имкониятини катталиги;
- ўқув-методик таъминоти ранг-баранг шаклда бўлиб, таълим жараёнини самарадорлигини кўтаришга имкон бериши.

Масофали таълим тизимига қуйидагилар киради:

- дастлабки ташкилий ишлар.
- тингловчиларга электрон маъруза ва қўлланмаларни узатиш;
- тингловчиларнинг тьютор–маслаҳатчи билан ёзишмаси;
- профессор-ўқитувчиларнинг тингловчилар билан ёзишмаси.
- тингловчиларни мустақил ишлаши;
- жорий назорат, оралиқ ва якуний ;
- битирув иши (реферат)ни тайёрлаш ва ҳимоя қилиш;
- диплом (ёки сертификат)ни тингловчиларга тақдим этиш;
- турли кўринишдаги телеанжуманлар.

Масофали таълим жараёнида қуйидаги методлардан фойдаланиш мумкин:

- ўқувчининг ўқитувчи иштирокида мустақил таълим ашёлари ўзаро таъсири орқали ўқитиш методлари;
- бир тингловчининг бир ўқитувчи ёки бир тингловчининг иккинчи тингловчи билан (бир-бирини) яккама-якка ўқитиш ва ўқиш методлари;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- тингловчиларга ўқув материалларини ўқитувчи ёки ўқувчи томонидан тақдим этиш мўлжалланган методлар. ўқув жараёнини қатнашувчиларининг барчаси орасида фаол алоқа бўладиган («кўпчилик кўпчиликка») методлари.

Масофавий ўқитиш тизимини яратиш тажрибаси шунини кўрсатадики, компьютер тармоғи орқали таълим бериш ўз асосига кўра ривожланувчи тизимдир. Кейинги йилларда компьютер телекоммуникацион тармоқлари жадал ривожланмоқда. Улардан самарали фойдаланиш учун услубий таъминотни янада яхшилаш тақозо этилмоқда.

Ҳозирги вақтда тақдим этилган материални таълим олувчиларнинг мустақил ўрганишлари учун кейс-технология тарзидаги ўқув-услубий таъминот ишлаб чиқилган. Унинг таркибига дарсликлар, улардан фойдаланиш бўйича тавсиялар, турли кўргазмалар қўлланмалар киритилган.

Масофавий таълим – турли географик минтақаларда жойлашган ўқитувчи ва талабани боғловчи жараён бўлиб, ўзаро алоқалар махсус технологиялар ёрдамида амалга оширилади. Ўзаро алоқаларни амалга оширишда турлича усуллар қўлланилади: почта ва телефакс орқали типографик босма материаллар алмашиш, аудиоконференция, видеоконференция, компьютер орқали виртуал конференция. Ўқув юртидан узоқда яшовчилар, қатнаб ўқиш учун шароити бўлмаганлар, малакасини оширишни хоҳловчилар, ногиронлар ва яна бошқа турли сабабларга кўра бевосита олий ўқув юртларида билим олиш имкониятига эга бўлмаганлар ўртасида масофадан туриб билим ва таълим олишга талаб ортиб бориши табиий. Айниқса, иш билан банд бўлган катта ёшдаги кишилар, иккинчи мутахассислик бўйича таълим олишни хоҳловчилар учун масофавий таълим жуда қулай воситадир.

Масофавий таълим ривожланишида қуйидаги тенденциялар ҳам муҳим ҳисобланади:

1. Янги ахборот технологиялари ёрдамида касбий тайёргарлик маълумотларини берувчи таълим муассасалари сонининг ортиб бориши;

2. Таълим муассасалари ташкилий тизимларининг ўзаро мувофиқлаштирилиши. Масофавий таълимни беш асосий ҳолат билан тавсифловчи таълим сифати:

- ўқитувчи ва талаба ўртасидаги ўзаро мулоқот;
- ўқитувчининг талабалар билан бир-бирларидан маълум масофада эканлиги;
- ўқитувчи ва талабаларнинг ўзаро иккиёклама мулоқоти;
- масофавий ўқиш учун махсус материалларнинг мавжудлиги;
- ҳар икки томоннинг компьютер ва бошқа техника ва коммуникация билан таъминланганлиги

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Маълумки, ўқитишда таълимнинг тарбиявий ва ривожлантирувчи вазифаларга йўналтирилганлик тамойилига кўра, ўқитувчи томонидан талабаларда маълум билим, кўникма ва малакаларни шакллантираётиб, аниқ бир мавзу бўйича дарснинг тарбияловчи ва ривожлантирувчи салоҳиятини унутмаслик назарда тутилади.

Масофавий таълим ўзининг ривожланиш босқичида олий таълимда келажакдаги жиддий ўзгаришларга сабаб бўлувчи омиллардан бири эканлигини кўрсатди. Шу ўринда масофавий таълимнинг бошқа шакллари нисбатан афзалликлари ва қулайлиги, жумладан, таълим сифати ва самарасини оширишга ижобий таъсирини ўрганиш муҳим масалалардан биридир.

Масофавий таълим ҳозирги кунда дунё миқёсида ривожланишнинг янги босқичига қадам қўймоқда. Бу ўқитишнинг асосий технология ва усуллари ўзгармай қолган ҳолда асосан, янгидан-янги техник воситаларнинг ривожланиб, омма имкониятлари даражасида айланиб бораётганлиги билан боғлиқ.

Янги ахборот технологиялари таълим жараёнининг сифати ва даражасига жиддий талаблар қўяди. Ахборот технологияларини қўллаш орқали ўқув-тарбиявий жараён сезиларли даражада оптималлаштирилади. Шунингдек, улар асосий икки тамойил яъни, интеграциялашганлик ва технологиялашганликни жорий қилишни таъминлайди.

Техник, технологик, информацион, норматив, ташкилий ва масофавий таълим жараёнининг бошқа ташкил этувчилари ўзаро мувофиқ равишда ривожлангандагина масофавий таълим соҳасида ахборот технологиялари ва телекоммуникация воситаларини қўллашдан максимал самара олиши мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, масофавий таълим бирданига ва тўлиғича содир бўлган эмас. Ривожланиш жараёни секин-аста амалга ошиб борган. Билим беришнинг янги технологиялари пайдо бўлиб бориши билан масофавий таълим тизимида қўлланила бориб, унинг турли кўринишлари таррақий эта борган. Ҳозирга келиб эса, масофавий таълим технологияларининг турли авлодлари ва мультимедияни ўз ичига олган тўлиқ мультимедиялаштирилган материалларга асосланган модел кўринишини олди. Буларнинг барчаси технологиялар бир-бирининг ўрнини эгаллаши эмас, балки бир-бирларини тўлдиришлари натижасидир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Абдуқодиров А.А. Масофали ўқитиш моделлари ва уларнинг синфлари. // Ж. Физика, математика ва информатика, – 2004. -№ 5. -Б. 50-56

2. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. —Т.: «Фан ва технология», 2013, 9-бет.
3. Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Ҳамидов Ж.А. Касб таълими методикаси. Дарслик. Тошкент —Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи, 2020. 282 б.
4. Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Хўжаев А.А., Қодиров Ҳ.Ш. Таълим технологиялари. Дарслик. Тошкент —Ворис нашриёти – 2019. 568 б.
5. Rakhimov Z.T. Development of professional competence of educator. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 7 No. 10, 2019. P. 99-106.
6. Scott A. Robert —The meaning of liberal education. On The Horizon 22 (2014): 23-34.
7. Хуторской, А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] /А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос» URL: [eidosjournal](http://eidosjournal.ru) (Дата обращения 13.05.2013)

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА АРАЛАШ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Бозоров Хусен Ўткир ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада бугунгикундаги таълим тизимида масофавий таълим тизимидаги айрим камчиликлар ва бу камчиликларни бартараф этишда аралаш ўқитиш методикасидан фойдаланишнинг афзалликлари ҳақида фикр мулоҳазалар баён қилинган.

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые недостатки системы дистанционного обучения в современной системе образования и преимущества использования смешанной методики обучения в преодолении этих недостатков.

Annotation: This article discusses some of the shortcomings of the distance learning system in the modern education system and the advantages of using a blended learning method in overcoming these shortcomings..

Калит сўзлар: электрон таълим, масофавий таълим, аралаш ўқитиш, E-learning, Blended learning.

Ключевые слова: электронное обучение, дистанционное обучение, смешанное обучение, E-learning, Blended learning.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Key words: e-learning, distance learning, blended learning, E-learning, Blended learning.

Аралаш ўқитиш режимида техника олий ўқув юртлари орасида онлайн мустақил ўрганиш қобилиятининг ҳозирги ҳолати ўрганилди ва таҳлил қилинди.

Vamum va Pannmalm режими тўрт босқични: Интернетга асосланган ўқув материалларини узатиш, юзма-юз ишлаш, муайян маҳсулотларни шакллантириш ва кооперацион кенгайтирилган таълимни ўз ичига олади. Ўқитувчилар ва талабалар ўқув таркибининг талабларидан келиб чиққан ҳолда ва ўқитувчилик тажрибасининг комбинациясида махсус аралаштирилган ўқув режасини тузишлари ва шакллантиришлари мумкин³⁰.

АҚШ давлат таълим департаменти илтимосига кўра, Стенфорд университети мутахассислари томонидан анъанавий, онлайн ва аралаш ўқитиш бўйича мингдан ортиқ тадқиқотлар таҳлил қилинган^[3]. Таҳлил натижаларига кўра муаллифлар 1996-йилдан 2008- йилгача бўлган даврда онлайн таълим, анъанавий таълим шаклларида сезиларли устунликка эга эмаслигини таъкидлашди. Аммо, аралаш ўқитишда ўрганиш нисбатан сезиларли даражада кўпроқ самарали бўлиши исботланган. Ушбу тадқиқот аралаш ўқитиш позициясини сезиларли даражада кучайтирди ва унинг ривожланишига янада кўпроқ туртки берди.

Америка Қўшма Штатларининг —Its learning журналида Blended learning технологияси асосида дарс ўтишнинг қуйидаги афзалликлари санаб ўтилган:

1. Дарс вақтидан унумли фойдаланиш. 2. Табақалаштирилган вазифалар. 3. Фаол талабалар. 4. Ижодкорлик. 5. Талабаларнинг тайёргарлиги. 6. XXI аср кўникмаларини ўргатиш. 7. Қоғоз ишларидан чекиниш. 8. Барча ўқув ресурслари бир жойда. 9. Харажатларнинг қисқариши. Blended learning технологиясини қўллаш учун зарур бўлган ахборот коммуникация технологияларини ўрнатиш баъзи бошланғич сармояларни талаб қилиши мумкин бўлса-да, кўплаб мактаблар ва академик лицейлар дарсликлари, қоғоз ва нусха кўчириш харажатлари камайганлиги сабабли умумий харажатларни қисқартиришга олиб келади³¹.

Юқорида санаб ўтилган омиллар аралаш ўқитиш тизимларини яратиш ва улардан фойдаланиш бўйича ўз вазифалари ва мутахассислари билан электрон таълим соҳасида алоҳида секторнинг пайдо бўлишига олиб келди. Шубҳасиз, аралаш ўқитишнинг самарадорлиги, аввало, электрон таълим мақсадларини тўғри белгилаш ва бу мақсадларга муайян электрон таълим тизими ёрдамида эришиш қобилиятига боғлиқ. Аниқ қўйилган мақсадлар ўрганиш назариясига асосланиши мумкин.

Шу билан бирга, масофавий таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича нашрларни таҳлил қилиш, ушбу таълим тури тадқиқотчилар назарда тутадиган бир

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

қатор камчиликларга эга эканини таъкидлашга имкон беради: тренингнинг бошқа иштирокчилари билан ижтимоий алоқанинг йўқлиги; талабалар томонидан назарий материални нотўғри талқин қилиш хавфи; талабаларнинг ўз-ўзини ўрганишининг юқори даражасига бўлган эҳтиёж.

Бу камчиликлар аралаш ўқитиш билан бартараф этилади, бу концепция талабанинг анъанавий таълим ва янги таълим технологиялари томонидан тақдим этилган барча имкониятлардан мақбул ва биргаликда фойдаланиши кераклигини таъкидлайди. Бу эса ҳар бир талабанинг потенциал қобилиятларини рўёбга чиқариш ва ривожлантириш учун чекланган имкониятлар бўлган анъанавий таълимнинг асосий муаммосини ҳал этишга шароит яратади. Аралаш ўқитишни амалга ошириш электрон таълим элементларидан (электрон таълим ресурслари, АКТ) фойдаланган ҳолда анъанавий таълим жараёнини қуришнинг умумий тамойилларини сақлашни ўз ичига олади. Шу билан бирга технологияларни бирлаштириш жараёни индивидуал дарс, умуман таълим дастури даражасида ҳам содир бўлиши мумкин[2]. Бугунги кунда Ўзбекистонда ва хориждаги кўплаб таълим муассасалари электрон таълим платформасида масофавий таълимдан фойдаланиш кўпинча талабаларнинг билим сифатини ёмонлаштиради, деган хулосага келган, бунинг сабаблари қуйидагилардан иборат: ўқитувчи билан "жонли мулоқот" йўқлиги, таълим жараёнини ташкил этишдаги муаммолар.

Тадқиқот давомида —Аралаш ўқитишга берилган таърифлар билан танишиб чиқамиз.

Аралаш ўқитишнинг асосий таърифлари:

1. Аралаш ўқитиш- бу талабалар камида қисман электрон, онлайн шаклда ўқиган расмий ўқув дастури ва шу билан бирга ўрганиш вақти, курси ва суръати устидан назоратнинг баъзи элементлари мавжуд; қисман, машғулотлар талабалар уйидан ташқарида шахсан амалга оширилади. Ушбу таълим охирида бирлаштирилган ўқув тажрибасини таъминлаш учун турли хил усуллардан фойдаланади (Staker / Horn, 2012).

2. Аралаш ўқитиш - бу электрон таълим ва анъанавий таълимнинг режалаштириш ва педагогик аҳамиятга эга бўлган интеграцияси (Sloan Consortium).

3. Аралаш ўқитиш - бу турли хил манбаларни, хусусан, юзма-юз машғулотлар ва электрон таълим элементларини бирлаштирган ўқитиш усули (MacMillan Dictionary).

Аралаш ўқитишни юзма-юз ўқитиш ва онлайн ўқитиш аралашмаси сифатида олиш мумкин талабалар ўқиш жойини (институтда, уйда ёки бирон бир жойда) ва ўқиш вақтини (ўқув соатларида, кечкурун ёки дам олиш кунлари) танлов

қилишади. Аммо ўқитувчи танловнинг қай даражада бўлишини, шунингдек, талабанинг қайси элементлари онлайн режимида ва қайси элементлар аудиторияда бажарилишини ҳал қилади³².

Юқоридаги таъриф ва тушинтиришлардан келиб чиқиб, аралаш ўқитишга биз қуйидагича таъриф бермоқчимиз.

Таъриф: Аралаш ўқитиш – анъанавий ва электрон таълим шакллариининг энг яхши усуллариини ўзида мужассамлаштирган ҳамда педагогик технологияларидан самарали фойдаланиладиган ўқитиш шакли ҳисобланади.

Анъанавий таълимда талабани ўқитадилар, Аралаш ўқитишда эса – ўқишга ўргатиб, мустақил фаолиятини ташкил қиладилар.

Анъанавий таълимда марказда – ўқитувчи, Аралаш ўқитишда эса - талаба марказда бўлади. Бунда талаба кўп ишлайди ва муваффақиятлари унинг ўзига боғлиқ.

Кундузги ва электрон таълим усуллари ва технологияларидан фойдаланиш бир вақтнинг ўзида ушбу таълим шакллариининг афзалликларидан фойдаланишга имкон беради. Талабаларни рағбатлантириш учун юзма-юз элементлардан фойдаланилади. Анъанавий таълим шакллари талаба ва ўқитувчи ўртасидаги тўғридан-тўғри шахсий алоқаларга асосланган^[4].

Замонавий таълим инсон фаолиятининг турли соҳаларида глобал ривожланиш билан узвий боғлиқ бўлиши керак. Ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) замонавий жамиятнинг деярли барча қатламларига (халқаро муносабатлар, иқтисодиёт, соғлиқни сақлаш хизмати, таълим ва бошқалар) тарқалмоқда. Ўқитишнинг нисбатан янги концепцияси таълимга АКТ таъсиридан келиб чиқди. Бу аралаш ўқитиш бўлиб, ўқув услублари, айниқса юзма-юз ва онлайн ўқитиш комбинацияси сифатида аниқланади. Шундай қилиб, аралаш ўқитиш анъанавий ва қоғозсиз (рақамли) таълим методларининг синхрон шаклидир.

R.Huang бу шаклда ўқитишнинг учта хусусиятини таъкидлаб ўтади. Улар жумласига ўқув ресурсларини етказишдаги (ўқув курслари ва интернет сервисларидан фойдаланган ҳолда) мослашувчанлик, ўқитишнинг хилма-хиллигининг мавжудлиги яъни индивидуалик (талабанинг индивидуал хусусиятларига кўра ўқитишнинг интенсивлиги ва вақтини белгилаш) ҳамда ўқув кампуслари доирасида интернетда ўқитишнинг йўлга қўйилганлиги (кундузги таълимда ўқитишни бошқариш тизимларидан фойдаланиш) киради.

Рус тадқиқотчиларининг —аралаш ўқитиш^{||} тушунчасига берган таърифида икки хил ёндошувни ажратиш мумкин. Биринчи ёндошув аралаш ўқитишни муайян ўқув курслари формати сифатида тушуниш билан боғлиқ бўлиб, унда фаол таълим усуллари масофавий курсларга сингдирилади (Л.А. Нагаева,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Н.В.Ломоносова) [3]. Бунда асосий материал талабанинг мустақил ишини ўз ичига олган масофавий курс доирасида тақдим этилади; материални мустаҳкамлаш ва ривожлантириш тўла вақтли машғулотларда, фаол ўқитиш усуллари ёрдамида амалга оширилади[2]. Иккинчи ёндошув аралаш ўқитишни асинхрон ва синхрон масофавий таълим элементларидан фойдаланган ҳолда юзма-юз машғулотларда тақсимланган ахборот ва таълим ресурсларидан фойдаланиш модели деб ҳисоблайди (Я.К.Абрамова, А.А.Андреев)[2]. Аксарият тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, аралаш ўқитиш замонавий умуминсоний таълим усули бўлиб, талабаларнинг индивидуал эҳтиёжларига йўналтирилган. Аралаш ўқитиш ва анъанавий педагогик йўналиш ўртасидаги асосий фарқ реал ва виртуал олий таълим муассасаси ётоқхонасида, талабалар шахсий уйларида таълим шакллари ташкил этиш комбинацияси ва электрон таълим технологиялари билан анъанавий ўқитиш усуллари комбинациясидан фойдаланиш ҳисобланади. Аралаш ўқитишда электрон ўқув мулоқотидан фойдаланиш асосида талаба ва ўқитувчи бир-биридан ажратилади, лекин шу билан бирга улар доимий ўзаро онлайн алоқада бўлиб, ўқув курсини куришнинг махсус усуллари, назорат шакллари, тармоқ технологиялари ёрдамида мулоқот усуллари ёрдамида ташкил этилади. Аралаш ўқитиш технологияларидан фойдаланиш бўйича адабиётларни таҳлил қилиш аралаш ўқитишнинг бир қатор характерли хусусиятларини аниқлашга имкон беради:

1) ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги муносабатларда диққатнинг ўзгариши. Аралаш ўқитиш моделида ўқитувчи бир неча ўзаро боғлиқ ролларни бажаради: таълим йўлини танлашда тарбиячи, талабаларга ёрдамчи ва ўқув материали бўйича маслаҳатчи. Ташкилий рол ўз ичига қуйидагиларни олади, ўқитувчининг таълим жараёнида асосий кўрсаткич бўлиб қолиши, лекин унинг фаолияти бошқа бир қанча функцияларни бажариш билан боғлиқ: ўқув материалларини жойлаштиришда таълим жараёнининг ташкилотчиси ролига ўтади. Ўқитувчининг маърузачи сифатидаги роли маъруза материални электрон шаклда тайёрлаш, тинглаган маърузалари ҳақида талабалардан саволлар олиш ҳамда мураккаб масалалар бўйича қўшимча маслаҳатларни онлайн тарзда олиб боришни ўз ичига олади;

2) талабаларнинг мустақил билиш фаолиятини ташкил этиш. Аралаш ўқитишда ўқув жараёнининг асоси талабанинг мақсадга мувофиқ, жадал ва назорат қилинадиган мустақил иши ҳисобланади. Улар қулай жойда, индивидуал келишилган жадвал асосида, мураккаб махсус ўқув воситалари ва ўқитувчи билан боғланиш учун келишилган имкониятдан фойдаланиб ўқишлари мумкин. Шундай қилиб, машғулотни ўрганишга ёрдам берилаётган талабага қаратилади. Аралаш

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўқитиш ўз-ўзини ўрганиш ва ахборот олиш кўникмалари ривожлантиришни рағбатлантиради;

3) ўқитувчи томонидан ҳар бир талабани индивидуал қўллаб-қувватлаш ўқув фаолиятини ташкил этиш, ўқитувчи томонидан онлайн алоқадан фойдаланиш асосида ва анъанавий юзма-юз синфлар бўйича билим олиш орқали;

4) электрон телеконференциялар, форумлар шаклида ташкил этиладиган лойиҳалар, муҳокамалар, семинарлар бўйича биргаликда иш олиб боришни ўз ичига олган гуруҳий ўқув фаолиятини ташкил этиш. Аралаш ўқитиш шароитида гуруҳ иши анча кучаяди-онлайн мулоқот кўникмаларини ривожлантиришга ундайди;

5) ўрганишга мослашувчан ёндошув. Аралаш ўқитиш талабанинг қизиқиш модули, қулай суръат, машғулот учун вақт ва жойни танлаш, материални ўрганиш ҳажми ва тезлигини мустақил назорат қилиш имконини берувчи дастурнинг мослашувчанлигини ўз ичига олади;

6) масофавий таълим орқали талабаларнинг асосий билим даражасини мувозанатлаш қobiliяти;

7) услубий мазмундан фойдаланиш, керакли материални онлайн кўриб чиқиш имкониятини беради; мавзу бўйича билимингизни текширинг; кўпроқ манбаларга қаранг ва ҳоказо.

8) ўқув жараёнини ташкил этиш шакллариининг хилма-хиллигини ҳисобга олган ҳолда қуриш (юзма-юз учрашувлар, телеконференциялар, электрон почта ёки Skype орқали консультациялар, суҳбат ва блогларда мулоқот, Интернет-тест ва бошқалар бўлиши мумкин.)[4].

Аралаш ўқитиш анъанавий, юзма-юз, ўзаро таъсирлар ва тўлиқ онлайн режимда ўтказиладиган ҳаракатларнинг кенг доирасини ўзида қамраб олган узлуксизлик жараёнидир. Гриффитнинг —Аралаш ўқитиш стратегияси|| ўқув ва ўқитиш жараёнида Blended learning технологиясидан фойдаланиш даражасини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги —Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида||ги ПҚ-3775-сон Қарори 5.07.2018 й.

2. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология / Я.К. Абрамова // Перспективы развития информационных технологий. – Новосибирск, – 2014. – №17. – С.115-119.

3. Аскарлов А.Д. Масофавий ўқитиш таълим шаклининг ривожланиш босқичлари ва моделлари. Замонавий таълим журнали. 2015 й.№10.

4. Рахимов Х.А.Олий таълим тизимида электрон таълим муҳитининг афзалликлари.—Замонавий таълим журнали 2-сон 2021 й

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH MUAMMOLARI

Davriyev Siroj Abdusaid O'g'li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. An'anaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga tugallangan shaklda uzatiladigan va assimilyatsiyani takrorlash uchun mo'ljallangan bilimlarni etkazish va harakat usullarini tavsiflashga qaratilgan. Innovatsion ta'lim texnologiyalari o'qituvchini bunday harakatlar, uslublar va tashkil etish shakllaridan foydalanishga yo'naltiradi. Bunday texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish yo'nalishlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: An'anaviy ta'lim, ta'lim texnologiyalar, innovatsion ta'lim texnologiyalar.

Аннотация. Традиционные технологии обучения ориентированы на описание способов передачи знаний и действий, которые передаются учащимся в законченном виде и рассчитаны на тиражирование усвоения. Инновационные образовательные технологии ориентируют педагога на использование таких действий, методов и форм организации. Изучены направления развития и внедрения таких технологий.

Ключевые слова: Традиционное образование, образовательные технологии, инновационные образовательные технологии.

Abstract. Traditional learning technologies focus on describing ways of conveying knowledge and actions that are transmitted to students in a complete form and designed to replicate assimilation. Innovative educational technologies direct the teacher to use such actions, methods and forms of organization. The directions of development and implementation of such technologies are studied.

Key words: Traditional education, educational technology, innovative educational technologies.

Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Talabalar tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvga asoslangan uchinchi avlodning yangi davlat ta'lim standartlarini (FSES HPE) joriy etish talabani to'g'ri faol ishtirok etishi asosida bir qator fanlarni, shu jumladan sotsiologiyani o'qitish uslublarida sezilarli o'zgarishlarni nazarda tutadi. Ta'lim jarayonining to'liq ishtirokchisi, uning katta mustaqilligi, aniq amaliy natijaga qaratilgan mashg'ulotlar.

"Ta'lim texnologiyasi" tushunchasi keng qo'llanilishiga qaramay, juda shartli. V.I.ning so'zlariga ko'ra. Zagvyazinskiy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalarning turlarini "o'quv yoki pedagogik emas, balki o'qitish deb atash to'g'riroqdir va ishlab chiqarish sohasidan olingan atamaning o'zi, albatta, ta'limda shartli ravishda qo'llaniladi va ta'lim texnologiyasining o'zi ijtimoiy texnologiyaning bir turi sifatida ishlab chiqarish texnologiyasi kabi qiyin va oldindan belgilab qo'yilgan emas.

Texnologiya va metodologiyani farqlash muammosi hali ham juda munozarali. Ba'zi olimlar texnologiyani metodologiyani amalga oshirish shakli deb hisoblashadi, boshqalari texnologiya tushunchasi metodologiyadan kengroq deb hisoblashadi. Zagvyazinskiy texnologiya va metodologiya ilmiy huquqiy qoidalar tizimiga asoslanishi kerak, deb hisoblaydi (ya'ni, ular tizimga ega), ammo ideal texnologiya qat'iy belgilangan retseptlar tizimiga ega bo'lib, ular maqsadga erishish uchun kafolatlanadi (ya'ni, instrumentallik). Metodologiya nazariy qoidalarni amalga oshirish usullarining xilma-xilligini, o'zgaruvchanligini ta'minlaydi va shuning uchun maqsadga kafolatlangan erishishni anglatmaydi, ya'ni. hatto ideal texnika ham yuqori instrumentallikka ega emas.

Bizning fikrimizcha, ta'lim texnologiyasi - bu ishtirokchilar uchun qulay sharoitlarni ta'minlash va cheklovlarni hisobga olgan holda muayyan natijaga erishish uchun uni rejalashtirish, tashkil etish, yo'naltirish va tuzatish bo'yicha o'quv jarayoni sub'ektlarining birgalikdagi faoliyati tizimi.

Mavjud ta'lim texnologiyalarining keng doirasi ularni tasniflashni taklif qiladi. Garchi bugungi kunda ta'lim texnologiyalarining yagona, aniq belgilangan tasnifi mavjud bo'lmasada, bir qator tadqiqotchilarning e'tiborini ikkita texnologiya guruhi jalb qilmoqda: an'anaviy va innovatsion ta'lim texnologiyalari.

An'anaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga tugallangan shaklda uzatiladigan va assimilyatsiyani takrorlash uchun mo'ljallangan bilimlarni etkazish va harakat usullarini tavsiflashga qaratilgan. Ushbu ta'lim texnologiyalari guruhiga quyidagilar kiradi:

Tushuntirish va illyustrativ ta'lim texnologiyasi;

Texnologiya muammoli o'rganish;

Dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyasi;

Modulli ta'lim texnologiyasi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Katta blokli o'rganish texnologiyasi;

Ma'ruza-seminar-test tizimi;

O'yinni o'rganish texnologiyasi va boshqalar.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari o'qituvchini bunday harakatlar, uslublar va tashkil etish shakllaridan foydalanishga yo'naltiradi o'quv faoliyati. Bunda asosiy e'tibor talabaning majburiy bilim faoliyatiga va ijodiy muammolarni hal qilishda tizimli fikrlash va g'oyalarni shakllantirish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. M.M. Blagoveshchenskaya, V.F. Manuilov, I.V. Fedorov bunday texnologiyalarning uch turini aniqlaydi: radikal (o'quv jarayonini yoki uning katta qismini qayta qurish); birlashtirilgan (bir qancha ma'lum elementlar yoki texnologiyalarni yangi texnologiya yoki o'qitish uslubiga birlashtirish); o'zgartirish (o'qitish usuli yoki texnologiyasini sezilarli darajada o'zgartirmasdan takomillashtirish).

Bunday texnologiyalarni ishlab chiqish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1) reproduktiv ta'lim (individual ravishda belgilangan ta'lim, shaxsiylashtirilgan, shuningdek, "jamoalari-individual" ta'lim);

2) tadqiqot o'rganish (o'quv jarayoni kognitiv-amaliy, amaliy ma'lumotlarni izlash sifatida quriladi);

3) tarbiyaviy munozara modellarini ishlab chiqish;

4) asosida o'qitishni tashkil etish o'yin modellari(o'quv jarayoniga simulyatsiya va modellashtirishni kiritish). Bizning fikrimizcha, oliy ta'lim sohasidagi innovatsiyalar kasbiy shaxsni shakllantirish maqsadlarini qayta yo'naltirishga qaratilgan (birinchi navbatda, ilmiy, texnik va ilmiy qobiliyatlarni rivojlantirish, innovatsion faoliyat), shuningdek, ta'lim jarayoni mazmunini yangilash (ta'lim berishda tavsifiylikni istisno qilish, mantiqiy va obrazli tafakkurni shakllantirishga e'tibor berish, tanlangan kasb bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish orqali o'qitishda amaliylikka e'tibor berish, o'z-o'zini o'rganish ustuvorligi).

Demak, oliy ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalari deganda ta'limda fanning zamonaviy yutuqlari va axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan usullar tushuniladi. Ular o'quvchilarni rivojlantirish orqali kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ijodkorlik va mustaqillik. Ular interaktiv ta'lim olish imkonini beradi; talabalarning o'rganilayotgan fanga qiziqishini oshirish; o'rganishni kundalik hayot amaliyotiga yaqinlashtirish (samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, tez o'zgaruvchan turmush sharoitlariga moslashish, psixologik stressga chidamlilikni oshirish, nizolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatish va boshqalar); yangi sotsiologik bilimlarni olish usullarini o'rgatish.

Bu guruhga quyidagilar kiradi:

Talabalarga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Guruh loyihasi ishining texnologiyasi;
Buyruq-modul ishlari texnologiyasi;
Axborot texnologiyalari;
Salomatlikni tejaydigan texnologiyalar va boshqalar.
Xulosalar

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish nuqtai nazaridan o'qituvchilarning o'z motivatsiyasining yo'qligi, bizning fikrimizcha, o'zgartirishning eng qiyin omilidir. Vaqt yetishmasligi muammosini o'qituvchilarning sinf va darsdan tashqari yuklamalarini teng taqsimlash yo'li bilan hal qilish mumkin bo'lsa, o'qitishning innovatsion texnologiyalarini qo'llash bo'yicha bilimlarning etishmasligi sotsiologiya fanini o'qitish metodikasi sohasidagi malakani oshirish orqali qoplanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zagvyazinskiy V.I. O'rganish nazariyasi: zamonaviy talqin. - M.: Akademiya, 2001.-192 b.
2. Manuilov V.F., Fedorov N.V., Blagoveshchenskaya M.M. Muhandislik ta'limida ilm-fanni talab qiladigan zamonaviy texnologiyalar // Rossiya Oliy texnika maktabidagi innovatsiyalar: Sat. maqolalar. - M., 2002. - Nashr. 2. - S. 11-20.
3. Asosiyni o'zlashtirishning rivojlanishi va natijalariga qo'yiladigan talablarni shakllantirish bo'yicha ko'rsatmalar ta'lim dasturlari Oliy kasbiy ta'limning federal davlat ta'lim standarti asosida amalga oshiriladi. - Belgorod: IPK NRU "BelSU", 2010. - 83 p.
4. Pedagogika va psixologiya. URL: <http://www.pedagogics-book.ru>

MASOFAVIY TA'LIMDA SIRTQI BO'LIM TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH USLUBIYATI

Eshmurzayeva Dildora Rajabboy Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Masofaviy ta'limda sirtqi bo'lim talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish uslubiyati yoritib berilgan. Talabalar mustaqil ishlarining turlari va ularni masofaviy ta'limda bajarish yo'llari haqida fikrlar bildirilgan.

Tayanch so'zlar: masofaviy ta'lim, axborot texnologiyalari, ilmiy tadqiqot ishi, ijodiy loyixa, mustaqil ish, Chat, multimedia.

Аннотация: Описывается методика организации самостоятельной работы студентов на дистанционном обучении в дистанционном обучении.

Ключевые слова: дистанционное обучение, информационные технологии, исследование, творческий проект, самостоятельная работа, чат, мультимедиа.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Annotation: The method of organizing independent work of students in distance learning in distance learning is described.

Keywords: distance learning, information technology, research, creative project, independent work, chat, multimedia

Kirish: Masofaviy o'qitishda sirtqi bo'lim talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish imkoniyati kengayadi. Bu talaba ishlaydigan axborot maydonini kengayishi bilan bog'liq bo'ladi. Shu sababli masofaviy ta'lim tizimida talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini shakllantiradigan loyihaviy pedagogik faoliyatning ijodiy, tadqiqiy shakllarini amalga oshirish imkoniyatini beradigan pedagogik texnologiyalarni foydalanish mumkin bo'ladi.

Asosiy qism: Sirtqi bo'lim talabalarining mustaqil ishi. Talabalarning auditoriyadan tashqari mustaqil ishi dastlab egallanadigan bilimlarga yo'naltirilgan axborotli-rivojlantiruvchi uslublar sirasiga kiradi. Auditoriyadagi va mustaqil ishiga ajratilgan vaqtning nisbati, dunyo bo'yicha o'rtacha 1: 3,5 ni tashkil etadi [1-4].

An'anaviy pedagogikada talabalarning mustaqil ishlari ko'proq adabiyotlar bilan ishlashni qamrab oladi. Masofaviy o'qitishda talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish imkoniyati kengayadi. Ya'ni, chop qilinib taqdim etiladigan ilmiy tadqiqot natijalari, o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, ijodiy loyixalar va o'qitish dasturlari, test oladigan tizimlari, ma'lumotlarning axborot omborlari bilan ishlash kabilar mustaqil ish shakllarini tashkil etmoqda.

Masofaviy ta'limda talabalarning mustaqil ishi doirasini kengayishi o'quv jarayoini tashkil etishda uning hissasini oshishiga olib keladi.

Natijada talabalarning ma'ruza (nazariy) materiallari ustida mustaqil ishlashi, joriy va oraliq nazoratlardan o'tishi, tadqiqot ishini bajarishi, seminar yoki amaliy ishlarga tayyorgarlik ko'rishi, kompyuter trenajerlari va imitatsion modellar bilan ishlashi va boshqalar mustaqil ish uslublarini tashkil etadi. O'quv predmetini to'la uslubiy tomondan ta'minlanganda talabalarning mustaqil ishlari hissasi talaba semestr o'quv yuklamasining uchdan ikki qismini tashkil etishi mumkin.

Axborot texnologiyalari talabalarning mustaqil ishlarining asosi sifatida nafaqat o'quv va tadqiqot xarakteridagi chop etilgan mahsulotni, balki elektron nashrlar, Internet tarmog'ining ashyolari – ma'lumotlarning elektron omborlari, kataloglar va kutubxona, arxiv jamg'armalari va boshqalardan foydalanish imkoniyatini beradi [4-7].

Masofaviy o'qitishda sirtqi bo'lim talabalarini mustaqil faoliyatini tashkil etish, kunduzgi ta'limdagi kabi bo'lmasdan individual tarzda zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo'llashni ko'zda tutadi. Mustaqil ish talaba faoliyatida ishlab chiqaruvchi va ijodiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Shunga nisbatan talaba mustaqil

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

faoliyatini uchta: reproduktiv(mashqli), rekonstruktivный va ijodiy (izlanuvchi) darajalarga ajratiladi.

Masofaviy ta'lim tizimida talabalarning mustaqil ishini, ayniqsa reproduktiv darajasi samarali tashkil etiladi. U berilgan nazorat ishi variantidagi masalalarni yechish, kompyuterli jadvallar va sxemalarni to'ldirish, kompyuter trenajerlari yordamida mustaqil amaliyotlar va laboratoriya ishlarini bajarish kabi topshiriqlarda samara beradi [8]. Talabalarning mustaqil ishlari rekonstruktiv darajasi kompyuter modellashirish yordamida, imitatsion modellar bilan ishlashda amalga oshiriladi. Ijodiy boshlanish dastlab talabalarning kurs ishi va ilmiy tadqiqotli diplom ishlari yoki loyihalarida amalga oshiriladi.

Sirtqi bo'lim talabalarining ilmiy-tadqiqot ishi. Sirtqi ta'limda talabalarning ilmiy-tadqiqot ishini tashkil etish an'anaviy ravishda talabalar ilmiy seminarlari va anjumanlarini o'tkazish, o'quv- ilmiy vazifalarini bajarish, kurs ishlarini yozish va diplom ishlari va loyihalarini bajarish kabilardan tashkil topadi.

Masofaviy ta'lim tizimida talabalarning ishlash ko'nikmalarini takomillashtirish, nafaqat talabalarning mustaqil bilish faoliyatini tashkil etish, o'qituvchi bilan tezkor va tizimli aloqa qilish, balki hamkorlikda o'qish turidagi guruhil ilmiy-tadqiqot ishini, muammoli, izlash uslublaridan foydalanishni tashkil etish imkoniyatini yaratadi

Masofaviy ta'lim tizimi talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini shakllantiradigan loyihaviy pedagogik faoliyatning ijodiy, tadqiqiy shakllarini amalga oshirish imkoniyatini beradigan turli pedagogik texnologiyalarni foydalashni ko'zda tutadi [2-5].

a) Ijodiy loyihalarni bajarish talablarning maksimal erkinligini ko'zda tutadigan topshiriqlardir. O'qituvchi faqat loyihaning umumiy parametrlarini aniqlaydi va qo'yilgan masalalarni optimal yechish yo'llarini ko'rsatadi. Masofaviy ta'limda ijodiy loyihalarni bajarishning zaruriy sharti talabalar uchun ahamiyatli bo'lgan natijani aniq qo'yilishidir. Masofaviy ta'lim xususiyati talabalarni birinchi manbaalar, qisman tayyor javoblarni o'ziga olmagan hujjatlar va materiallar bilan ishlashni ko'zda tutadi. Ijodiy doyihalar talabalarning bilish faoliyatini maksimal faollashtirishni ko'zda tutadi, axborotlarni dastlabki qayta ishlash, hujjatlar bilan ishlash, olingan axborotlarni umumlashtirish va integrallashtirishni bilish ko'nikmalarini samarali ishlab chiqishga yordam beradi. Mustaqil fikrlash va mustaqil xulosalar chiqarishga o'rgatadi.

Ijodiy loyihalarni amalga oshirish talabalarning ijodiy imkoniyatlarini maksimal ochish va ularning ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirish imkoniyatini beradi. Masofaviy ta'limdagi bunday holda talaba va o'qituvchi orasida aloqani off-line texnologiyasi ham, on-line texnologiyasidan ham foydalanib amalga oshirish mumkin [4,7,8].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

b) Tadqiqot loyihalari bu aniq qo'yilgan dolzarb va ahamiyatli maqsadlar, o'ylangan va asoslangan tuzilish, natijalarni qayta ishlash va tugallash ilmiy uslublaridan foydalanish bo'lganligi bilan farq qiladi. Bunda asosiy e'tibor talabalar uchun mazmun va tadqiqot uslubiyati tushunarli bo'lish tamoyili qo'yiladi. Tadqiqot loyihalarining mavzulari zamonaviy fan uchun dolzarb bo'lgan muammolarni ifoda etish, ularni dolzarbligini va talabalarning tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ahamiyatli ekanligini hisobga olishi kerak.

Ta'lim muassasasidan uzoqda joylashgan talabalarni tarmoq texnologiyalari asosida elektron pochta yoki teleanjumandan foydalanib doimiy konsultatsiyalar o'tkazish yo'li bilan ilmiy anjumanlarda qatnashishga tayyorlash vazifalari bajariladi. Shu bilan bir qatorda masofali o'qitishdagi loyiha faoliyati o'zining ustunligiga ega, jumladan [1,3]:

o'materialni taqdim etishning multimediyalik imkoniyati;

oturli bosqichlarda loyiha ishini bajarishga tayyorlashni tahlil qilish imkoniyatini beradigan tezkor teskari aloqa;

oqisman bo'lsada, ayniqsa o'yin loyihalarida hosil bo'ladigan kommunikativ muammolarni kamaytiradigan kompyuter yordamida aloqani o'rnatish;

obir vaqtni o'zida guruhda va yakkama-yakka ishlash imkoniyati.

Talabani ilmiy-tadqiqot ishini tashkil etishning yana bir samarali shakllaridan biri olimpiada, televiktorinalar, zukko kitobxon, zakovat klubi kabi ko'rik tanlovlar, startap loyixalar tanlovi, ilmiy-nazariy konferensiyalar va o'quv faoliyatning boshqa ijodiy – faol shakllarini o'tkazishdan iborat. Ular pedagogik innovatsiyalarni masofali o'qitish xususiyatlariga moslashishiga imkoniyat beradi [3-4,7-8].

Yuqorida qayd etilgan masofali o'qitishda talabani ilmiy-tadqiqot ishini tashkil etish shakllari on-line texnologiyalari: Chat, Audio Conferencing, Internet Video Conferencing lari asosida amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa: Masofaviy ta'limda o'quv jarayonining asosiy sub'ekti sifatida talaba va o'qituvchi bo'lib qoladi. Bilish faoliyatida o'qituvchi bilan bir qatorda talabani qatnashishi an'anaviy ta'lim tizimida ham, masofali o'qitishda ham ta'limni sifatini oshiradigan shartlardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar:

1. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari va istiqbollari // J. InfoCom.uz. – Toshkent, 2006. – № 3. – B. 64-65.
2. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2007. – 160 b.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3. Гомулина Н.Н. Обучающие интерактивные, компьютерные курсы и имитационные программы по физике // Ж. Физика в школе. – Москва, 2000. – № 8. – С. 69-74.
4. Цой М.Н. Мультимедийное учебное пособие как част интерактивного программно- методического комплекса // Таълим технологиялари. – 2011. – № 2. – С. 34-36.
5. Мустафакулов А. А., Мустафакулов А. А. Качество образования и его обеспечение в педагогических образовательных учреждениях //Молодой ученый. – 2014. – №. 6. – С. 733.
6. Мустафакулов, А. А., Халилов, О. К., & Уринов, Ш. С. (2019). Цел и задачи самостоятельной работы студентов.
7. Shermuhammedov, A. A., Mustafakulov, A. A., & Mamatkulov, B. H. (2021). Multimedia In The Teaching Of Physics Use. Conferencea, 105-108.
8. mediadidaktika.ru

INNAVOTSIYON TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH: ARALSH TA'LIM TURLARI, MASOFAVIY TA'LIMNING YUTIQ VA KAMCHILIKLARI.

G'oyibnazarova Mashhura Sobirjon Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasida dunyoning rivojlangan mamlakatlari kabi kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Texnologiyaning rivojlanishi bilan texnik vositalardan foydalanib o'qitish uchun kompyuterning bo'rligi kifoya bo'lib qoldi. Shu qatorda shuni takidlash lozimki hozirgi kunga kelib masofaviy o'qitish butun dunyo boylab rivojlanib kelmoqda.

Kalit so'z: Aralash talim, Annanaviy ta'lim, Masofaviy ta'lim, Masofaviy o'qitish, Mustaqil ta'lim, Texnologiya, Innovatsiyon, Nufuzli,

Annotatsiya: In the Republic of Uzbekistan, special attention is paid to the development of computer and information technologies, as in developed contris. With the development of technology, the availability of a computer to teach using technical means has become sufficient. Distance learning is evolving around the world.

Keyword: Mixed education, Traditional education, Distance learning, Independent learning, Technology, Innovation, Prestigious,

Аннотация: Республика Узбекистан как и разветые страны мира уделяет особое внимание развитию компьютерных и инфармотционных технологий. С развитием технологий стала достаточной доступность компьютера для обучения с

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

использованием технических средств. Сегодня во всем мире развивается дистанционное обучение

Ключевое слово: Смешанное образование дистанционное обучение самостоятельное обучение, традиционное образование технологий, инновации

Hozirgi kunda biz noyob imkoniyatlarga ega ajoyib davirda yashayapmiz. Internet bizning oldimizda cheksiz ma'lumot ufqlarini ochadi. Zamonaviy texnologiyalar bizga dunyoning istalgan nuqtasidan ta'limni kengaytirish imkonini beradi. Bunga misol qilib hozirgi kundagi rivojlanib kelayotgan Aralsh ta'lim tizimiga Annaviy ta'lim, Masofaviy ta'lim va Mustaqil ta'lim tizimini aytsak adashmagan bo'lamiz.

Annaviy ta'lim tizimi bu -slaydlar, o'quv qollanmalari va ko'rgazmali materyallardan qollanilgan tartibda mavzuni talabalarga tushintirib olib bo'riladigan ta'lim tizimi hisoblanadi.

Masofaviy ta'lim bu- o'qituvchi va o'quvchi ortasidagi onlayn ta'lim tizimi bo'lib bunda o'quvchi mavzuga tushinmagan joylarini o'qituvchidan masofadan turib onlayn soraydi va o'qituvchi tushintirib beradi.

Masofaviy o'qitishga birinchi urinish 1728-yilda Kaled Filippning —Qisqa qo'll ning yangi uslub o'qituvchisi tomonidan qilingan . Keyin, birinchi masofaviy o'qitish kursi 1840-yillarda Sir Isaak Pitman tomonidan stenografiyadan dars berganida o'tkazilgan. U stenografiyaga yozilgan matnlarni postkartlarga pochta orqali jo'natadi va o'z navbatida shogirdlaridan tuzatish uchun transkriptlarni oladi.

London universiteti 1858-yilda masofadan o'qitish darajalarini taqdim etgan birinchi universtitrt sifatida etakchilik qildi. Volsi Xoll tomonidan tashkil etilgan Oksford universiteti 1894- yilda Buyuk Britaniyadagi birinchi masofaviy o'qitish kollejiga aylandi.

Mustaqil talim bu- mustaqil ta'lim turida faol talaba tushinchasi ilgari suriladi va talabaga mustaqil bajaradigan vazifalar beriladi. Bu vazifalarni talaba mustaqil o'rganigan holda kutubxonalar, muzeylar turli qo'l yozma uslubiy qollanmalardan izlanilishi nazarda tutilgan.

Hozirgi kunda innovatsiyon axborot va kommunikatsiyon texnologiyalarning ta'lim jarayoniga kirib kelishi aralash ta'lim tizimida an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha yangi o'qitish tizimini y'aniy masofaviy o'qitish tizimining rivojlanishiga omil bo'ldi. Masofaviy ta'limda ko'plab imkoniyatlarga eg'a ta'lim turi hisoblanadi. Bu ta'lim turlari bo'yicha hozirgi kungacham ko'p izlanishlar ilmiy ishlar olib borilgan bo'lib hozirgi kunda Bu ta'limda o'rnatilgan rejimlar mavjud bo'lib hisoblanadi bular:

Vidyokonferensiyalar: Bu o'qituvchilar uchun o'quvchilar bilan bevosita aloqada bo'lishninig keng tarqalgan usuli. Odatda talaba yoki bir nechta talaba o'qituvchiga ulanish uchun jonli dars bo'ladi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Sinxron o‘rganish: Bu barcha talabalar bir vaqtning o‘zida va ko‘pincha bir joyda, lekin o‘qituvchi boshqa joyda bo‘lganida sodir bo‘ladi. O‘qituvchi va o‘quvchilarni raqamli ravishda bo‘lash uchun video yoki telekonferensiyalardan foydalaniladi.

Asenkron o‘rganish: Asenkron o‘qitish bu topshiriqlarni bajarish uchun talabaning o‘z- o‘zini o‘rganish. Asosan masofaviy o‘qitishning ushbu turida o‘quvchilarga jonliq onlayn darslar o‘rniga o‘quv topshiriqlar belgilangan muddatlarga beriladi.

Ochiq jadval: Bu moslashuvchan qatlam qo‘shilgan asenkron ta‘lim turi. Onlayn kurslarning tugatish muddatlari mavjud. Bu o‘z vaqtini talab qiladigan boshqa mutaxassislar yoki uyda otirgan ota-onalar uchun keng imkoniyatdir.

Kompyuterga asoslangan masofaviy ta‘lim: Bu ko‘plab muassasalar uchun keng tarqalgan masofaviy o‘qitish turi. Talabalar belgilangan vaqtda kompyuterda dars olib borishadi.

Gibrid o‘rganish: Bu ba‘zi bir o‘quvchilar real vaqt onlayn rejimda, boshqa talabalar esa oflayn rejimda o‘qiydigan aralash ta‘lim tizimidir.

Yuqorida sanab otilgan masofaviy talim turlari bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning o‘quv yurtlarida keng tarqalgan. Ayniqsa AQSH ning Bloomington shahrida joylashgan INDIYANA o‘quv yurtida masofaviy ta‘limning turlari juda rivojlenga. O‘quv yurtida ishlaydigan professor Curtis BONK masofaviy ta‘lim ustuda izlanishlar olib bo‘rgan va kitoblar chiqargan shu qatorda Aralash ta‘lim tizimi to‘g‘risida ham kitoblar yozgan va shu ta‘lim ustida tadqiqotlar olib borilganda bu ta‘lim eng yaxshi ta‘lim turi deb hisoblaydi olim. Lekin bu kitoblarning o‘zbekcha tarjimasi bizda yo‘q.

Masofaviy ta‘limning avzalliklari: Masofaviy ta‘lim tizimi hozirgi kunda keng imkoniyatlar ega bunda talabalar soni sheklanmaydi, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda darsliklardan bepul foydalanish, masofadan turib istalgan o‘quv yurtida o‘qish, yo‘nalishi bo‘yicha darslarni qoldirmasdan o‘qish malumotlar olish, yosh bolasi bor onalar uchun ayniqsa yaxshi o‘qish usuli hisoblanadi. Hozirgi Innovatsiyon rivojlangan davrda masofadan turib hohlagan nufuzli chet el o‘quv yurtlarida o‘qish imkonini beradi. Bunda asosan talaba, o‘quvchilar o‘zi mustaqil izlanishlari malumot yig‘ishlari lozim bo‘ladi.

Masofaviy ta‘limning kamchiliklari: Hamma narsaning yani ishning kamshiliksiz bo‘lmasligi kabi bu tizimning ham kamshiliklari mavjud. Bunda ayniqsa o‘qituvchilarning bergan vazifalarini o‘quvchilar o‘z vaqtida bajarib topshirmasligi masulyat bilan qaramasligi, Internetdan foydalangan payti boshqa narsalarga shalg‘ib ketishi, internet past ishlaydigan joylarda darslarga qatnasha olmasligi, va hokozolar.

Xulosa: Xulosa qilib shuni naytish lozimki aralash ta‘lim tizimida imkoniyatlar juda keng

Masofaviy ta'lim muassasalariga kirish imkoni bolmagan talabalar uchun juda qulaydir. Biz jahon standartlariga javob beradigan universitetlarga kirishimiz mumkin. Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalangan holda masofadan turib o'qish, mustaqil ish olib bo'rish imkoniyati deyarli barcha Evropa davlatlari tomonidan taqdim etilgan. Masofaviy ta'lim degani bu butun ta'lim tizimi degani emas, balki ta'lim tizimining bir qismidir. Masofaviy ta'lim tizimida o'qishning ham o'ziga yarasha qiyinchiliklari bor uni amalga oshirish uchun avalom bor Maqsad resurslar, g'ayratli o'qituvchilar va rivojlanish uchun vaqt va masuliyat talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abramova Y.K Smeshnoe obuchenie kak innovatsionnoy obrazovatel'naya texnologiya// Perespektiv razvitiya informatx texnologiya. 2014.
2. Magistrlar portal
3. Top Universitetlar
4. Texnika vositalari

ЎЗБЕКИСТОН ИЖТИМОЙ СИЁСАТИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Ирисбоева Зебо Мухаммад Қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам коренного пересмотра системы образования с целью обеспечения качества кадров, расширения возможностей женщин для получения профессиональных знаний, подготовки высококвалифицированных специалистов, подготовки кадров, способных работать в новых условиях, новых современных технологий.

Ключевые слова: образование, воспитание, учитель, южные регионы, женщины, профессионал, технология, село, способности, квалифицированные кадры, система.

Resume: This article is devoted to the fundamental revision of the education system in order to ensure the quality of personnel, expand the opportunities for women to obtain professional knowledge, train highly qualified specialists, train personnel who are able to work in new conditions, and new modern technologies.

Key words: education, upbringing, teacher, southern regions, women, professional, technology, village, abilities, qualified personnel, system.

Ўзбекистон хотин-қизлари орасида таълим соҳасида фаолият олиб бораётган етук малакали мутахассис кадрлар сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Айнан шу мақсадларга эришиш учун мамлакатимизда ўқитувчилар таркибини тайёрлаш,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, уларнинг юксак малака талаб этадиган меҳнатини рағбатлантириш тизими яратилди. Педагог ходимларнинг иш ҳақи сўнгги 10 йилда илк марта 50 фоизгача кўпайтирилиши таълим сифатини янада оширишга, соҳа ходимларини қўллаб-қувватлаш, уларни ўз устида ишлашларига янада кенгроқ имкон яратишга қаратилган муҳим қадам[2]лардан бири бўлди.

Айнан кадрлар сифатини таъминлаш мақсадида таълим тизимини тубдан қайта қўриб чиқиш, хотин-қизлар ўртасида профессионал билимларни эгаллаш имкониятларини кенгайтириш, юқори малакали мутахассисларни тайёрлашни йўлга қўйиш, янги шароитларда, янги замонавий технологияларда ишлашга лаёқатли кадрларни тайёрлаш масалалари алоҳида аҳамият касб этди ва бу борада қатор самарали ишлар амалга оширилди. Ушбу масalani Ўзбекистон жанубий вилоятлари мисолида таҳлил қиладиган бўлсак, таълим муассасаларини педагогик кадрлар билан таъминлаш Қарши Давлат университети ҳамда Термиз Давлат университети муҳим роль уйнайди.

Термиз Давлат университети Сурхондарё вилояти таълим муасса-саларини кадрлар билан таъминлашда асосий ўрин тутди. Ушбу универ-ситетда 13 та факультет ва 55 та кафедрада 450 дан зиёд профессор-ўқитувчилар фаолият олиб борди. 1991-1992 йил ушбу ўқув юртида 7811 та талаба таҳсил олди. Университетда турли ихтисосликлар бўйича талабалар тайёрланди[3]. Тарих, она тили, адабиёт, математика, физика, жисмоний тарбия, мусиқа, чет тили, биология каби фанлардан олий маълумотли ўқитувчилар тайёрланди.

Қарши Давлат университети ҳам Қашқадарё вилояти умумтаълим мактабларини ўқитувчи кадрлар билан таъминлаш юзасидан жиддий ҳаракат олиб борди. Университетдаги физика-математика, кимё-география, биология-тупроқшунослик, касбий таълим, ўзбек филологияси, хорижий тиллар, тарих, педагогика, жисмоний маданият факультетларида олий маълумотли ўқитув-чилар тайёрланди. Мустақиллик йилларида университетда ҳар ўқув йилида 1000 дан зиёд мутахассислар тайёрлаб чиқарилди.

Айниқса охирги тўрт йил ичида олима аёлларимиз мустақиллик неъматига эришгач ижодларига кенг йўл очилганлигини ҳис қилдилар. Термиз давлат университети ва Қарши давлат университети олима аёллари ўсиб келаётган ёшларга китоб ўқишни, спортнинг у ёки бу тури билан шуғулланишни, олий таълимда таҳсил олаётган талаба- қизларга бичиш-тикишни ўрганишга алоҳида эътибор бериб қарамоқдалар. Албатта, билимдон ва ақлли, меҳнатсевар, иймон-этиқодли, фарзанд нафақат ота-онанинг, балки бутун жамиятнинг энг катта бойлигидир.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Мутахассисларни жаҳон стандарти талабларига мувофиқ тайёрлашда катта эътибор қаратилди. Янги замон талабларидан келиб чиқиб, кафедраларда ўқитиладиган фанлар, уларнинг ўқув дастури, ўқув қўлланмалари ва дарсликлари қайтадан тайёр-ланиб, нашр этилди. Масалан, университетнинг биология факультетида 70 дан ортиқ илмий мақола, 4 та рисола, 4 та дарслик ва ўқув қўлланма, 2 та монография тайёрланди[4].

Мустақиллик йилларида давлат томонидан умумтаълим мактабларини турли фанлар бўйича ўқитувчи кадрлар билан таъминлаш иши кун тартибига долзарб масала қилиб қўйилди ва ушбу соҳага бўлган эътибор янада кучайтирилди. Сурхондарё вилоятида 1991-1992 ўқув йилида жами 18030 нафар олий маълумотли ўқитувчилар фаолият олиб борган бўлса, 2000- 2001 ўқув йилида улар сони 22144 га етди. Олий маълумотли ўқитувчиларнинг асосий қисмини 5-11 синф фани ўқитувчилари ташкил этди, уларни фан бўйича тақсимланса, ўзбек тили ва адабиёти, тарих, физика ва математика фанлари ўқитувчилари кўпчилиكنи ташкил қилди. Масалан, 2005-2006 ўқув йилида 5-11 синф ўқитувчилари сони жами 18551 бўлса, шундан 3049 нафарини ўзбек тили ва адабиёти фани ўқитувчилари, 2556 нафарини математика фани ўқитувчилари ташкил этди[5].

Олий маълумотли ўқитувчилар сони туманлар бўйича таҳлил этилганда, бу борада олиб борилган ишлар турлича эканлиги маълум бўлди.

1999 йил Қашқадарё вилоятининг Чироқчи туманида 4810 дан зиёд педагог кадрлар фаолият олиб борди. Шундан 3320 киши олий маълумотли бўлиб, умумий ўқитувчилар сонининг 69 фоизини ташкил этди. Мактаб ўқи-тувчилари орасида олий маълумотли мутахассислар кўпайиб борди.

Қишлоқ таълим муассасаларини кадрлар билан таъминлаш юзасидан маҳаллий ҳокимият органлари томонидан муайян чора-тадбирлар олиб борилди. Хусусан, 1995 йил 22 декабрда Қашқадарё вилоят халқ таълими бошқармаси билан таълим ва фан ходимлари касаба уюшмаси вилоят қўмитаси ўртасида кадрлар масаласи бўйича битим имзоланиб, ҳар икки томоннинг мажбуриятлари келишиб олинди. Вилоятнинг Баҳористон тумани мактабларида педагог кадрлар танқислиги бошқа ҳудудларга нисбатан кучли бўлганлиги сабабли халқ таълими бўлими ихтиёрига бир гуруҳ ёш ўқитувчилар йўлланма билан ишга жўнатилиб, уларни турар-жой, томорқа ери билан таъминлаш юзасидан қатъий чоралар белгиланди. Шунингдек, уларнинг иш ҳақларига 50 фоизгача қўшимча иш ҳақи берилди. Давлат томонидан мактаб ўқитувчиларини ижтимоий ҳимоялаш иши йилдан-йилга яхшиланиб, уларнинг имтиёзлари кўпайтирилиб борилди. Масалан, 1996 йил Қашқадарё вилояти педагог ходимларни ижтимоий суғурта маблағидан қилинган сарф-харажат 14 млн. сўмдан ошиб кетди[6].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Сурхондарё вилояти таълим муассасаларида ўқитувчи кадрларга бўлган талаб ортиб борди. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов Сурхондарё вилоятининг фаоллар йиғилишида сўзлаган нутқида вилоятдаги умумий ўрта таълим мактабларига 1589 нафар ўқитувчи етишмаслигини таъкидлади. Вилоят умумтаълим мактабларида ўқитувчиларга бўлган эҳтиёж 1997 йилда 1976, 1998 йилда 1306 та, 1999 йилда эса 1589 тани ташкил этди. Ёш мутахассисларни мактабларга жалб этиш иши ҳам тўхтовсиз олиб борилди. 1999 йил 1055 нафар, 2000 йил эса 900 нафар мутахассислар мактабга жалб этилди[7].

1999-2000 ўқув йилидан бошлаб барча таълим муассасаларида ўқитувчилар танлов асосида ишга олинди. Педагог кадрларни танлашда —Таълим тўғрисидаги Қонун ва

—Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури талабларига риоя қилинди. 2000 йил Қашқадарё вилояти халқ таълими соҳасига 1225 нафар ўқитувчи янги талаблар асосида ишга қабул қилинди.

2001-2002 ўқув йилида Қашқадарё вилояти таълим муассасаларида жами 49173 ўқитувчи фаолият олиб борди. Уларнинг 33848 нафари олий (68,8%), 1292 нафар тўлиқсиз олий (2,6 %), 14016 нафари ўрта махсус (28,6 %) маълумотли эди. Шу ўқув йилида хорижий тил ўқитувчиларига бўлган талаб катта бўлди. Вилоятдаги 1082 мактабдан 98 тасида мутахассислар бўлмаганлиги сабабли чет тили ўқитилмасдан келинди. Умуман, шу ўқув йилида вилоят таълим муассасаларига 689 та турли фан ўқитувчилари етишмади.

2003-2004 ўқув йилида Сурхондарё вилояти умумтаълим мактабларида жами 37,0 минг ўқитувчи фаолият олиб бориб, шундан 58,4 фоизи олий, 37,2 фоизи ўрта махсус маълумотли эди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 9 июлда —2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги 321-сонли Қарори эълон қилинди. Мазкур қарорда таълим тизимини малакали кадрлар билан таъминлаш, ўқитувчиларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг мукамал шаклини яратиш, ўқитувчилар меҳнатини рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилди.

2004-2005 ўқув йилида Қашқадарё вилояти мактаблари учун 1431 нафар ўқитувчига буюртма берилди. Масалан, математика фанидан 133 ўқитувчи, 320 инглиз тили, 96 тарих, 112 она тили ва адабиёти фани ўқитувчисига буюртма берилди[8].

2001-2004 йилларда вилоят мактабларига 2045 олий маълумотли педагог мутахассислар ишга қабул қилиниб, уларнинг 215 нафари Ғузор тумани, 297

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

нафари Косон тумани, 170 нафари Шаҳрисабз тумани мактабларига, 164 нафари Яккабоғ туманига ишга жойлаштирилди. Ёш мутахассислар мактабларга ишга жойлаштирилиб, уларга ишлаш учун барча шароитлар яратиб берилди. Туман мактабларининг ўқитувчиларга бўлган эҳтиёжи ўрганилганда, Нишон тумани мактабларига 26, Шаҳрисабз туманига 73, Деҳқонобод туманига 130, Чироқчи тумани мактабларига 140 нафар мутахассислар кераклиги маълум бўлди. Қашқадарё вилоятининг Чироқчи ва Деҳқонобод тумани мактабларини олий маълумотли кадрлар билан таъминлаш иши қониқарсиз даражада бўлиб қолаверди.

2003-2004 ўқув йилда Қашқадарё вилояти умумтаълим мактабларида фаолият олиб борган 54,9 минг ўқитувчидан 43,9 минги қишлоқларга тўғри келди. Сурхондарё вилоятидаги 37,8 минг ўқитувчидан 33,9 минги қишлоқларда ишлади.

2007-2008 ўқув йилида Ўзбекистон мактаблари ўқитувчиларининг 68,9 фоизи олий маълумотли бўлса, 25,6 фоизи ўрта махсус маълумотли эди. Қашқадарё вилоятида бу 65,9 ва 29,5 фоизни, Сурхондарё вилоятида 56,2 ва 39,7 фоизни ташкил этди. Демак, ҳар иккала вилоятда олий маълумотли ўқитувчилар кўрсаткичи республика кўрсаткичидан орқада бўлди.

Ўзбекистон Республикасида ўқитувчи кадрларни ижтимоий ҳимоя қилиш юзасидан қатъий чора-тадбирлар олиб борилди. Ўқитувчиларнинг иш ҳақларини ошириш, шунингдек, иш ҳақларига устамалар белгилаш, уларни дам олишлари учун керакли шарт-шароитлар яратиш, коммунал тўловларда, уй-жойларни хусусийлаштириш борасида бир қатор имтиёзлар берилди.

Давлат томонидан ўқитувчиларга кўрсатилаётган эътибор ва ғамхўрлик туфайли, бу соҳа мутахассисларининг эл ичидаги обрўи ортиб борди. Республика ёшлари ўртасида ўқитувчилик касбига қизиқиш кучайди. 1998-1999 ўқув йилида ўқитувчиларнинг мактабдан кетиб қолиш жараёни бутунлай тўхтади. Шунингдек, педагогика институтларига кириш учун абитуриентлардан тушаётган аризалар сони йилдан-йилга кўпайиб борди. 1999-2000 ўқув йилида республика педагогика институтлари қабул комиссияларига 4906 ўринга 17631 та ариза тушди. Энг кўп аризалар тарих, давлат ва ҳуқуқ асослари, ўзбек тили ва адабиёти, бошланғич таълим методи-каси каби факультетларга кириш учун топширилди. Бу ҳолат вилоятларда олий маълумотли кадрлар сонининг ортишига ижобий таъсир кўрсатди.

Мустақиллик йилларида қишлоқ ўқитувчиларининг фидокорона меҳнати давлат томонидан муносиб тақдирлаб борилди. Масалан, биргина 1991-2004 йиллар давомида Қашқадарё вилояти бўйича 141 нафар ўқитувчи давлат мукофоти билан, 690 нафари Республика халқ таълими аълочиси ва 706 нафари Қашқадарё вилоят халқ таълими фидойиси нишони билан тақдирланди. Таълим муассасалари

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кадрлар сифатини яхшилаш мақсадида педагог кадрлар аттестациясидан ҳам ўтказиб турилди.

Таълим муассасалари фаолиятини ижобий ташкил этилиши кўп жиҳат-дан соҳа кадрларининг малакасига ҳам боғлиқдир. Истиклолнинг дастлабки йилларида педагогик малакасини ошириш тизимини тубдан ислоҳ қилиш зарурияти туғилди. Масалан, малака ошириш институти тингловчиларидан сўровнома олинганда, уларнинг 48 фоизи олийгоҳларда олган билимлари билан мактаб ҳаётига киришгач етарли бўлмай қолганлигини эътироф этдилар. Бу даврда ўқитувчи кадрлар тайёрловчи олийгоҳларнинг мактаблар билан алоқаси етарли даражада бўлмаганлиги натижасида ёш кадрларнинг мактаб ўқитувчисига қўйилаётган замон талабларига жавоб бера олмаслик ҳолатлари кўриниб қолди. Ёш ўқитувчилардан нафақат ўзлари ўқитадиган фан бўйича билим ва кўникмага эга бўлиши, балки, уларда болалар билан ишлаш, хусусан, ўқувчилар психологик ҳолатини тўғри таҳлил қила билиши, ҳозирги замон янгиликларидан бохабар бўлиб, уларни амалиёт билан боғлай олиш каби малакалар ҳам мужассамлашуви талаб этилди.

1991-1994 йиллар давомида Қарши туманидан 1200 нафар ўқитувчи қайта тайёрлов ва малака ошириш курсларидан ўтказилди. 1994-1995 ўқув йилида Косон туманидан 56 нафар ўқитувчи ўз малакасини оширди. Ўқитувчилар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш иши йиллар давомида тубдан яхшиланиб борилди. Бу даврда энг долзарб масалалардан бири,

лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбосига ўтиш бўлди. Ушбу масалани ижобий ҳал этиш учун қишлоқ мактабларида махсус ишчи гуруҳлар фаолият олиб борди. Биргина, Қамаш туманида 1994-1996 йиллар давомида 3 мингдан зиёд ўқитувчи ва тарбиячилар лотин алифбоси бўйича қайта тайёрловдан ўтиб, ҳужжат олди[9].

Жорий йил педагог кадрлар етишмаслигининг олдини олиш мақсадида Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг Термиз, Термиз давлат университетининг Денов филиаллари ташкил этилди. Юртимизнинг 15 та олий таълим даргоҳида очилган махсус сиртқи бўлимларида 9 мингдан ортиқ махсус маълумотга эга педагогнинг олий маълумот олиши имконияти яратилди. Ижтимоий соҳа тармоқларида (соғлиқни сақлаш, таълим, ижтимоий таъминот, маданият ва бошқа тармоқларда) аёлларнинг улуши энг юқори бўлиб, бу тармоқлардаги иш ҳақи 1998 йили ўртача республика даражасининг 60 %дан 75 %гача миқдорини ташкил қилган. Республика Хотин-қизлар қўмитаси иқтисодий тадқиқотлар маркази томонидан ўтказилган текширув доирасида сўров ўтказганда аёлларнинг 85 %идан кўпроғи республика бўйича ўртача иш ҳақидан паст миқдордаги даромадга эга бўлганлиги, асосан, қишлоқ жойларда бундай аёллар 94

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

%ни ташкил қилиши аниқланган. Сўровномада қатнашган аёлларнинг 67 %и ўз маошидан қоникмаслигини, 52 %и эса иш уларнинг моддий мустақиллигини таъминламаганини билдирган[10]. Хотин-қизлар ўртасида мавжуд бўлган бу каби муаммоларни ижобий ҳал қилиш, улар камситилишини бартараф этиш ва мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётида фаол иштирок этишга жалб қилиш учун барча ҳуқуқий шароитлар яратилган.

Мамлакатимизда таълим тизимини изчил ривожлантириш борасида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги қарори таълим тизимдаги ислохотларнинг мантиқий давоми, ўз вақтида қабул қилинган ҳужжат бўлди. Бунга кўра, олий таълим муассасалари томонидан тегишли таълим йўналишлари ва мутахассисликлари бўйича ўқув режалари ҳамда дастурларининг кадрлар буюртмачилари эҳтиёжларига кўра, мустақил равишда ишлаб чиқиши ҳудудларда малакали кадрлар билан боғлиқ муаммоларга ечим топади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Турсунов С., Қобилов Э., Муртазаев Б., Пардаев Т. Сурхондарё тарихи. –Тошкент: Шарқ, 2004, – Б. 531.
2. Қашқадарё вилояти халқ таълими бошқармаси жорий архивининг маълумот папкаси.
3. Ўзбекистонда бошланғич ва ўрта таълим тизими. Статистика тўплами.фактлар ва рақамлар. 2000-2006.– Тошкент, -№ 5. 2007.–Б.84.
4. Образование Узбекистана. (Ст сб.). – Ташкент, 2008. – С. 8.
5. Йўлдошев Ж.Ғ. Таълим янгиланиш йўлида. –Тошкент: Ўқитувчи, 2000. – Б. 19.
6. Qashqadaryo, 2004, 15 декабрь.
7. Маърифат, 1996, 2 октябрь.
8. sputniknews-uz.com
9. uza.uz

MASOFAVIY TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

Mirmaxtiyeva Munisa Umidjon Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Bugungi kunda axborot texnologiyalarning rivojlanganlik globallashuv jadal ketayotgan sharoitda masofaviy ta'limni to'g'ri tashkil qilish, ta'lim jarayonining yutug'i hisoblanadi. Mamlakatimizda 3-rensans davri poydevorini yaratish va mustahkamlashda ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash muhimdir.

Kalit so'z. Masofaviy ta'limning afzalliklari va kamchiliklarini izohlash va sharhlash.

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim uzoq XVIII asrda, Evropada muntazam va qulay pochta xizmati paydo bo'lganda paydo bo'ldi.

Bu juda oddiy ko'rinardi: talaba pochta orqali topshiriqlar va o'quv materiallarini oldi, o'qituvchilar bilan yozishdi va imtihondan o'tdi yoki belgilangan muddatda ishonchli shaxslarga ilmiy ish yozdi. Ilg'or onlayn ta'lim endi butun dunyo bo'ylab talabalar uchun yanada jozibador variantga aylanib bormoqda. Onlayn ta'lim dasturlari ayniqsa quyidagilar uchun javob beradi:

- kimga ko'proq moslashuvchan o'qish jadvali kerak;
- kim ish va o'qishni birlashtirmoqchi;
- kim ko'chmasdan xalqaro ta'lim olishni xohlaydi.

Radio va televideniyaning paydo bo'lishi bilan masofaviy ta'lim imkoniyatlarida sezilarli yutuq bo'ldi. Millionlab odamlar tomosha qilishlari mumkin bo'lgan ko'plab o'quv televizion dasturlari paydo bo'la boshladi. To'g'ri, bitta, ammo juda katta kamchilik bor edi: fikr- mulohazalarning yo'qligi.

Dunyodagi birinchi masofaviy ta'lim universiteti 1969 yilda Buyuk Britaniyada ochilgan - Buyuk Britaniyaning Ochiq universitetidir. Bu shuni anglatadiki, ta'lim muassasasi arzonligi va har kuni masofaviy o'qitish mashg'ulotlariga borish zarurati yo'qligi tufayli hamma uchun ochiq deganidir.

Chet elda katta shuhrat qozongan masofaviy ta'limga ega boshqa universitetlar ochila boshladi:

1. Janubiy Afrika universiteti;
2. Milliy texnologiya universiteti (AQSh, 1984);
3. Xagendagi FernUniversität;
4. Hagen ochiq universiteti (Germaniya);
5. Ispaniya milliy masofaviy ta'lim universiteti;
6. Keyptaundagi INTEC kolleji (Janubiy Afrika);
7. Avstraliya hududiy axborot tarmog'i;
8. Britaniya ochiq universitetining ochiq biznes maktabi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Masofaviy ta'limning afzalliklari. Onlayn vositalardan foydalangan masofaviy talimning bir qancha yutuqlarlarga erishishga yo'l ochadi. Talabalarga mavzularni yaxshiroq tushunish va o'rganish uchun o'qituvchilar bilan yaklama-yakka suhbatlashish imkoniyati, kimdir yordam berishga tayyor bo'lish orqali texnik muammolar yoki ma'muriy tartib-qoidalar tufayli yuzaga kelgan stressdan xalos bo'lish, ish va oila jadvallarini muvozanatlash, martaba imkoniyatlarini topish va kurs davomida qo'llab-quvvatlash kabi mavzularda boshqa talabalar bilan o'zaro aloqa va fikr almashish kabi afzalliklarni beradi.

Bundan tashqari quyidagi afzalliklarni keltirib o'tishimiz mumkin:

1. Eng ustuvor afzalligi bu ham ishlab pul topib ham oliy ma'lumotga ega bo'lishdir. Albatta har bir inson oliy ma'lumotga ega bo'lishni xohlaydi. Bizga masofaviy ta'lim bu imkoniyatni beradi.

2. Kamharajatlilik. Chunki ham o'qib ham ishlash natijasida kunduzgi oddiy ta'limdan farqli ravishda pul tejaladi. Onlayn ta'lim arzonroq bo'lgan holda yuqori sifatli dasturlarni taklif qiladi. To'liq vaqtda o'qish boshqa mamlakatda parvozlar, turar joy va xarajatlar bilan bog'liq xarajatlar tufayli ancha qimmat.

3. Unumlilik. Sababi har kun oliy ta'lim dargohiga borish kelish vaqti, qo'shimcha yuklamalarga ketadigan soatlar vaqtning ko'p sarflanishi uyda o'z kompyuter yoki telefonizdan foydalangan holda dars mashg'ulotlar olib borilsa vaqt unumdorligiga erishamiz. Chunki keljakda ilmiy ish bilan shug'ullanishga biron bir xorijiy tillarni o'zlashtirishga qo'shimcha vaqt ajrata olamiz.

4. Qulaylilik. Biz hohlagan vaqtda hoxlagan sharoitda hoxlagan joyimizda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Sizda deyarli istalgan vaqtda, o'zingizning xohishingiz bo'yicha va istalgan joyda o'rganish imkoniyati mavjud. Masofaviy ta'lim sizning texnik ko'nikmalingizni oshirishi mumkin. Onlayn kursni o'tash uchun siz turli xil ta'lim platformalari va boshqa dasturlarni kezishingiz kerak. Onlayn kursni yakunlash uchun olgan kompyuter ko'nikmalingiz kelajakdagi barcha harakatlaringizda sizga yordam beradi.

5. Sifatli dasturlar onlayn o'quvchilar uchun mo'ljallangan noyob tarkibni yaratish uchun eng zamonaviy vositalar va usullardan foydalanadi.

6. Masofaviy ta'lim sizning martaba istiqbolingizni oshirishi mumkin. To'liq vaqtda ishlayotganingizda ham, siz o'zingizning martaba istiqbolingizni yaxshilaydigan onlayn dasturga ro'yxatdan o'tishingiz va to'ldirishingiz mumkin.

Shu bilan birgalikda masofaviy ta'lim bizga bir qancha afzalliklar berish bilan kamchiliklar ham taqdim etadi. Quyidagi bir qancha kamchiliklarni sanab utishimiz mumkin.

Masofaviy ta'limning kamchiliklari

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Talabaniy faoliyatini nazorat qilishdagi kamchiliklar.
2. Berilgan vazifalarni tekshirishda ko‘chirilgan materiallarni isbotlashdagi qiyinchiliklar.
3. Emisional taassurotlarni muammolar.
4. Guruhda ishlash imkoniyatining past darajada mavjudligi.
5. Mualliflik huquqi har bir ma‘ruza uchun shart qilib qo‘yilmaganligi talaba har bir ma‘ruzani tinglashda maxsus to‘lovlarni amalga oshirish mexanizmining yo‘qligi. Bu holat ta‘limga bo‘lgan hurmat va bahoning yo‘qolishiga sabab bo‘ladi

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Temirov A., Sohobiddinov A. — Mamlakatimiz ta‘lim tizimida axborot kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda bilim olish // "WORLD SOCIAL SCIENCE" // 15-16 bet.
2. Belozubov A.V. Sistema distantsionnogo obucheniya Moodle: Uchebno metodicheskoe posobie SPb.: SPbGU ITMO, 2007. — 108 s

ELEKTRON TA'LIM SHAROITIDA SIRTQI TA'LIM TALABALARINI TAYYORLASH JARAYONINI TASHKILIY-PEDAGOGIK YONDOSHUVINI TA'MINLASH

Ro‘zima Sohiba Qurbanbay Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika nazariyasi va amaliyotini rivojlanishiga salmoqli hissa qo‘sha oladigan pedagogik faoliyatni yangi o‘zgarishlar mazmunida aks ettiruvchi ta‘lim tizimini ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion jarayon, ko‘rgazmali metod, amaliy metod ta‘lim manbai, didaktik, laboratoriya, mustaqil ishlar, muammoli izlanish qobiliyat, ijodkorlik, bilim, ko‘nikma va malaka.

Kirish: Prezidentimizning Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatimizda 2020-2021 o‘quv yilidan boshlab kadrlar malakasini xalqaro mehnat bozori talablariga moslashtirish maqsadida Milliy malaka tizimini ishlab chiqish, maqsadni aniq belgilash, o‘quvchilarning xatti-harakatlarini

e‘tiborga olish, ularda bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish kabilarni texnologik yondashuv asosida amalga oshirish ta‘limning kutilgan natijalarga erish imkonini beradigan uzluksiz jarayoni hisoblanadi. Malaka-xalqaro ta‘lim bozorida ixtisoslashuv deb ham ataladi, bu ish beruvchi tomonidan xodim(yollanuvchi, ish o‘rniga da‘vogar, bo‘sh ish o‘rinlari tanlovida qatnashuvchi, ishchi yoki xizmatchi)ga qo‘yilgan talab va yuklatilgan vazifalar majmuidir[1,2].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Pedagogikada innovatsiya bu avval noma'lum bo'lgan, uchramagan, pedagogika nazariyasi va amaliyotini rivojlanishiga salmoqli hissa qo'sha oladigan pedagogik faoliyatni yangi o'zgarishlar mazmunida aks ettiruvchi hodisadir. Har qanday innovatsion jarayon birinchi bosqichda empirik tarzda ishlarini taxlil qilish, yangilik darajasini aniqlash va uni ijobiy baholash, ikkinchi bosqichda esa bevosita o'rganish, bir madaniy muhitdan ikkinchisiga ko'chirishni nazarda tutadi. Uchinchi bosqichda esa o'qituvchi turli innovatsion vaziyatlar haqida bosh qotiradi Ushbu bosqichlarning har biri ta'lim samaradorligini oshirishga, o'qitishni jadallashtirishga va sifatini aniqlashga yordam beradi[2,4].

Sirtqi ta'lim uyushgan va yaxlit tizim sifatida inqilobdan keyingi davrdan boshlab shakllangan, garchi bu ta'lim shaklining paydo bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar 19-asrda (shuningdek, xorijiy ta'lim tizimida) shakllana boshlagan bo'lsa-da, lekin shuni ta'kidlash kerakki, juda uzoq vaqt davomida. vaqt davomida bu hodisani to'g'ri nazariy tushunish yo'q edi.

Ilmiy-texnika taraqqiyotining jadal rivojlanishi bilan, hayotning barcha sohalarining universal integratsiyasi va globallasuvi, doimiy o'zgarishlar ijtimoiy va iqtisodiy sohalarda bilim tobora eskirib bormoqda. Inson butun umri davomida o'qishga majbur bo'lgan bunday sharoitda ta'lim tizimining asosiy maqsadi insonning bilim olish huquqini ta'minlashdan iborat.

Ta'lim imkoniyatlaridan teng foydalanish axborot jamiyati rivojlanishining asosiy shartidir. Shu bois, uzluksiz ta'limni amalga oshirishni ta'minlay oladigan ta'lim tizimining tegishli tashkiliy tuzilmasini izlash hozirgi zamonning eng muhim muammolaridan biridir.

Biroq, kasbiy pedagogikada sirtqi ta'lim talabalarini elektron ta'lim sharoitida tayyorlash jarayoni bilan bog'liq holda tashkiliy-pedagogik ta'minlash muammosi juda kam o'rganilgan.

-jamiyat tomonidan mutaxassislar tayyorlash darajasiga qo'yilayotgan talablarning ortib borishi, masofaviy ta'limni an'anaviy tashkil etishning ushbu tayyorgarlikning yuqori samaradorligini ta'minlay olmasligi;

-talabalarni tayyorlash jarayonining uzluksizligini amalga oshirish zarurati va uni masofaviy ta'limni tashkil etishning an'anaviy shaklida ta'minlashning mumkin emasligi;

-zamonaviy ta'lim va zaif rivojlanish uchun elektron ta'limning mavjud va muhimligi;

-elektron ta'lim sharoitida masofaviy ta'lim talabalarini tayyorlash jarayonini tashkiliy- pedagogik ta'minlash.

Ushbu qarama-qarshiliklar tadqiqotning ilmiy muammosini aniqlashga imkon beradi - masofaviy ta'lim samaradorligini oshirish uchun elektron ta'lim kontekstida

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

amalga oshirilayotgan talabalarning kasbiy tayyorgarligi jarayonini tashkiliy-pedagogik yondoshuvini ta'minlash qanday bo'lishi kerak.

Ushbu muammoning dolzarbligi va etarli darajada ishlab chiqilmaganligi kasbiy tayyorgarligi jarayonini tashkiliy-pedagogik yondoshuvini ta'minlash imkon beradi.

Kasbiy tayyorgarligi jarayonini tashkiliy-pedagogik yondoshuvini ta'minlashda chet el yondashuvlarining o'ziga xos xususiyati "Britaniya modeli" deb nomlangan yagona didaktik tizimga birlashtirilgan sirtqi (sirtqi) ta'lim modellarini chuqur uslubiy ishlab chiqish va nazariy tushunishdir. Masofaviy ta'limning asosiy modellaridan biri bo'lgan Britaniya modeli ishlab chiqildi, masofaviy ta'lim tizimi tajribasi, Yevropa sirtqi maktablari va Britaniyaning kasb-hunar ta'limi an'alariga asoslangan. Britaniya Ochiq Universiteti (BOU) o'z ta'lim faoliyatini 1969-yilda boshlagan. O'zining mavjud bo'lgan yillari davomida u masofaviy ta'lim bo'yicha jahon yetakchisiga, chegarasiz universitetga aylandi.

Dunyoning yigirmadan ortiq mamlakatlarida universitet dasturlari o'qitiladi va mamlakatning turli burchaklaridan 160 mingga yaqin talaba tahsil oladi. Britaniya universitetlari orasida BOU reytingi yuqori va Oksford va Kembrij universitetlari bilan solishtirish mumkin.

Britaniya modelida masofaviy ta'lim kunduzgi ta'limdan farq qiluvchi va talab qilinadigan maxsus sirtqi ta'lim shakli sifatida tushuniladi.

Ushbu model birinchi navbatda o'z-o'zini o'rganishga qaratilgan va asosiy kasbiy faoliyatini to'xtatmasdan asosiy yoki qo'shimcha ta'lim olishga intiladigan kattalar, band odamlar uchun mo'ljallangan. Ushbu model bilan mashg'ulotlarning samaradorligi quyidagilar bilan ta'minlanadi:

- 1) kursni mustaqil o'rganish uchun mo'ljallangan maxsus ishlab chiqilgan o'quv-uslubiy to'plamlar;
- 2) o'quvchini ham guruh mashg'ulotlari, ham individual maslahatlar shaklida psixologik- pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etish;
- 3) reyting attestatsiyasi va ta'lim sifatining markazlashtirilgan monitoringi tizimi.

Britaniya modelining afzalliklari orasida joy va vaqtdan (asosiysi sirtqi masofaviy ta'lim uchun), ta'lim malakasidan mustaqillik tamoyilining to'liq amalga oshirilishini ta'minlash kiradi, qimmat telekommunikatsiya tarmog'iga ega bo'lish talabi yo'q, mutaxassislar tayyorlashda yetarlicha yuqori sifat darajasini ta'minlash. Bundan tashqari, sirtqi ta'limning tizimiga nisbatan Britaniya modelining ma'lum bir uzluksizligi mavjud.

Buyuk Britaniyaning ta'lim tizimi bugungi kunda ta'lim portallarini yaratishda Evropa Ittifoqi mamlakatlari orasida etakchi o'rinni egallaydi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Buyuk Britaniyaning 1300 dan ortiq kollej va universitetlari masofaviy ta'limni taklif etadi. 1 milliondan ortiq xalqaro talabalar Buyuk Britaniyada o'z mamlakatlarini tark etmasdan masofadan turib ta'lim olishadi.

Shunday qilib, axborot jamiyati ta'lim tizimining asosiy vazifasi aholining barcha ijtimoiy guruhlariga istalgan vaqtda va istalgan joyda zarur yuqori sifatli ta'lim xizmatlarini taqdim etishdan iborat. Ushbu maqsadga erishishga urinishlar dunyoning ko'plab mamlakatlarida, jumladan, mamlakatimizda ham masofaviy ta'lim tizimini yaratishga olib keldi.

Masofaviy ta'lim shakllarining paydo bo'lishi va faol tarqalishi ko'plab mamlakatlar ta'lim tizimlarining dunyoda sodir bo'layotgan integratsiya jarayonlariga, axborot jamiyati sari harakatiga adekvat javobidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev —Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladil Toshkent – —O'zbekiston—2019
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-son Qarori.
3. Muslimov N.A. Innovatsion ta'lim texnologiyalari.-T.,2015.-208 b.
4. Nikitin M.V. Upravlenchenskiy potentsial kolledja-obrazovatel'nogo kompleksa // j. Kachestvo obrazovaniY.- M.,2015.-№1-2.- S.42-47.

SIRTQI TA'LIMDA MASOFAVIY TA'LIMNI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Tursunbayeva Muqaddamxon Xafiz Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotasiya

Maqolada sirtqi ta'limda masofaviy ta'limni shakllantirishda foydalanish mumkin bo'lgan metodlar haqida ma'lumotlar yoritilgan. Mazkur maqola masofaviy o'qitishning turlari,tizimi va pedagogik texnologiyalari haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: o'qitish, ta'lim, masofaviy o'qitish, moslashuvchanlik, modullilik, parallellik, iqtisodiy tejamkorlik audiokonferentsiya,videokonferentsiya, kompyuter konferentsiyalari, telekonferentsiya.

Аннотация

В статье освещена информация о методах, которые могут быть использованы при формировании дистанционного образования в заочной форме обучения. В данной статье представлена информация о видах,системе и педагогических технологиях дистанционного обучения.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ключевые слова: обучение, образование, дистанционное обучение, гибкость, модульность, параллелизм, экономичность аудиоконференция, видеоконференция, компьютерные конференции, телеконференция

Annotation

The article covers information about the methods that can be used in the formation of distance learning in correspondence education. This article provides information about the types, systems and pedagogical technologies of distance learning.

Keywords: teaching, education, distance learning, flexibility, modularity, parallelism, economic austerity audioconference, videoconference, computer conferences, teleconference.

Kirish. Hozirgi zamon ta'lim jarayoniga ananaviy tushunchalar qatorida yangi-yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Mustaqil o'qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masofadan o'qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda o'quvchi o'ziga qulay vaqtda va hattoki ishdan ajralmagan holda o'qishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda hozirgi kunda keng tarqalgan. Quyida shu tushunchalardan asosiylari keltirilib, ularga ta'riflar berib o'tilgan.

O'qitish – bu ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan tizimli bilim va ko'nikmalar bilan qurollangan jarayondir.

Ta'lim – bu o'qitishning natijasi bo'lib, shaxsiyatni tarbiyalash va rivojlantirishdir.

Masofaviy o'qitish – eng yaxshi an'anaviy va innovatsion metodlar, o'qitish vositalari va formalarini o'z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta'lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim formasidir.

Masofaviy ta'lim an'anaviy ta'lim turidan quyidagi xarakterli xususiyatlari bilan farqlanadi.

Moslashuvchanlik – Ta'lim oluvchiga o'ziga qulay vaqt, joy va tezlikda ta'lim olish imkoniyati mavjudligi.

Modullilik – Bir biriga bog'liq bo'lmagan mustaqil o'quv kurslari to'plamidan - modullardan individual yoki guruh talabiga mos o'quv rejasini tuzish imkoniyati mavjudligi.

Parallellik – O'quv faoliyatini ish faoliyati bilan birga parallel ravishda, ya'ni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda olib borish imkoniyati mavjudligi.

Keng qamrovlilik – Ko'p sonli o'quvchilarning bir vaqtning o'zida katta o'quv (elektron kutubxona, ma'lumotlar va bilimlar bazasi va boshqalar) zahiralari murojaat qila olishi. Bu ko'p

sonli o'quvchilarning kommunikatsiya vositalari yordamida o'zaro va o'qituvchi bilan muloqotda bo'lish imkoniyati.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Iqtisodiy tejamkorlik – O‘quv maydonlari, texnika vositalari, transport vositalari va o‘quv materiallaridan samarali foydalanish, o‘quv materiallarini bir joyga yig‘ish, ularni tartiblangan ko‘rinishga keltirish va bu ma‘lumotlarga ko‘p sonli murojaatni tashkil qilib bera olish mutaxassislarni tayyorlash uchun ketadigan xarajatlarni kamaytiradi.

Ijtimoiy teng huquqlilik – Ta‘lim oluvchining yashash joyi, sog‘lig‘i va moddiy ta‘minlanish darajasidan qat‘iy nazar hamma qatori teng huquqli ta‘lim olish imkoniyati.

Internatsionallilik – Ta‘lim sohasida erishilgan jahon standartlariga javob beradigan yutuqlarni import va eksport qilish imkoniyati. O‘qituvchining yangi roli – Masofaviy o‘qitish o‘qituvchining o‘qitish jarayonidagi rolini yanada kengaytiradi va yangilaydi. Endi o‘qituvchi o‘zlashtirish jarayonini muvofiqlashtirishi, yangiliklar va innovatsiyalarga mos ravishda berayotgan fanini muntazam mukammallashtirishi, saviya va ijodiy faoliyatini yanada chuqurlashtirishi talab etiladi. Sifat – masofaviy o‘qitish usuli ta‘lim berish sifati bo‘yicha kunduzgi ta‘lim turidan qolishmaydi. Balki, mahalliy va chet ellik dars beruvchi kadrlarni jalb qilib, eng yaxshi o‘quv- metodik darsliklar va nazorat qiluvchi testlardan foydalangan holda o‘quv jarayonini tashkil etish sifatini oshirishi mumkin. Yuqoridagilarni hisobga olinganda masofaviy ta‘lim kompleksi ancha qulayliklarga ega ekan. Lekin, nima uchun masofaviy ta‘lim kerak bo‘lib qoldi? – degan savol tug‘ilishi tabiiy. Bu savolga javob tariqasida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin:

- Ta‘lim olishda yangi imkoniyatlar (ta‘lim olishning arzonligi, vaqt va joyga bog‘liqlig‘i va boshqalar).

Masofaviy o‘qitish – o‘zaro ma‘lum bir masofada internet texnologiya yoki boshqa interaktiv usullar va barcha o‘quv jarayonlari komponentlari – maqsad, mazmun, metod, tashkiliy shakllar va o‘qitish usullariga asoslangan talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabat. Masofaviy o‘qitish tizimi – masofaviy o‘qitish shartlari asosida tashkil etiladigan o‘qitish tizimi. Barcha ta‘lim tizimlari singari masofaviy o‘qitish tizimi o‘zining tarkibiy maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va tashkiliy shakllariga ega. Masofaviy o‘qitishning pedagogik texnologiyalari – tanlangan o‘qitish konsepsiyasiga asoslangan masofaviy ta‘limning o‘quv-tarbiyaviy jarayonini ta‘minlovchi o‘qitish metodi va uslublari majmuasi. Keys-texnologiya – masofaviy o‘qitishni tashkil qilishning shunday uslubiki, masofaviy ta‘limda matnli, audiovizual va multimediali (keys) o‘quv uslubiy materiallar majmuasi qo‘llanishga asoslanadi.

Bulardan tashqari masofaviy ta‘limda:

- masofaviy ta‘lim natijalarini baholash faoliyati mezonlarining axborot oldidagi ustuvorli tamoyili – o‘quvchining faoliyatiga oid natijalarga qarab belgilanadi;

- o‘quvchi tomonidan masofaviy ta‘limda o‘rganiladigan fan bo‘yicha ta‘limiy mahsulotlarning yaratilish tamoyili. Bunda ijodiy turdagi masofaviy ta‘lim asosini o‘quvchi tomonidan yaratiladigan ta‘limiy mahsuloti nazarda tutiladi;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- interfaol tamoyil – masofaviy ta’limning yetakchi talablari mohiyatini ko’rsatadi. Bu asosda o’qituvchi interfaol metod asosida o’quvchi faoliyatini butun o’quv kursi davomida nazorat qilish va unga tuzatishlar kiritish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Telekonferentsiya (teleconferencing) – ikki va undan ortiq guruh qatnashchilarining o’zaro muloqotini tashkil etish uchun elektron aloqa kanallaridan foydalanish jarayonidir. Mavzuli fikr almashishlar moderator tomonidan boshqariladi. Telekonferentsiya jarayonida ovoz, tasvir yoki kompyuter ma’lumotlari uzatiladi. Telekonferentsiyaga jo’natilgan xabar uning barcha qatnashchilariga yetkaziladi, ya’ni muloqot bir stol atrofidagi muloqot jarayoniga o’xshaydi. Telekonferentsiya quyidagicha turlari mavjud:

-audiokonferentsiya (audioconferencing)

-videokonferentsiya (videoconferencing)

-kompyuter konferentsiyalari (computerconferencing) kabi texnologiyalarni mujassamlashtiradi. Hozirda kompyuter texnologiyalarining taraqqiyoti interfaol telekommunikatsiya texnologiyalarining yangi texnik imkoniyatlari videokonferentsiya va audiokonferentsiya kabi texnologiyalarning rivojlanishiga olib keldi. Interfaol masofaviy o’qitish tizimining joriy etilishi

videokonferentsiya texnologiyalari bilan hamohang ravishda istalgan masofada sinxron axborotlar almashinuvini ta’minlaydi. Sirtqi (maxsus sirtqi) ta’limda masofadan turib o’qitish talabalarning asosiy ish joyidan ajralmagan holda o’quv rejasidagi barcha fan dasturlarida belgilangan bilimlarni mustaqil masofadan turib o’zlashtirish asosida amalga oshirilishi mumkin. Masofadan turib o’qitish on-layn (masofadan turib real vaqt rejimida videoma’ruzalar, konsultatsiyalar, nazorat turlarini o’tkazish) va off-layn (masofadan turib o’qitish tizimidagi tegishli o’quv-metodik resurslarni mustaqil ravishda o’zlashtirish) rejimlarida tashkil etiladi. Masofadan turib o’qitish jadvali sirtqi (maxsus sirtqi) bo’lim boshlig’i tomonidan belgilanadi. Sirtqi (maxsus sirtqi) ta’limda masofadan turib o’qitish elementlaridan foydalanganda o’quv kurslarining sifati va samaradorligining doimiy nazorati O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan amalga oshiriladi. Masofadan turib o’qitishning texnik ta’minoti oliy ta’lim muassasasi tomonidan amalga oshiriladi. Sirtqi (maxsus sirtqi) ta’limda masofadan turib o’qitish elementlarini joriy etish dasturiy platformasi, reglamenti va tartiblari O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi bilan kelishgan holda belgilanadi. Sirtqi (maxsus sirtqi) ta’limda ta’lim faoliyatini amalga oshiruvchi kafedralar professor-o’qituvchilari masofadan turib o’qitishda o’quv materiallari, topshiriqlar va maslahat-konsultativ ishlarni oliy ta’lim muassasasi saytidagi —Sirtqi (maxsus sirtqi) ta’lim sahifasiga joylashtiradi va ularning bajarilishini nazorat qilib boradi.

Xulosa. Masofaviy o’qish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta’lim tizimidir. U ta’lim oluvchiga

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ma'lum standartlar va ta'lim qonun-qoidalari asosida o'quv shartsharoitlari va o'qituvchi bilan muloqotni ta'minlab berib, o'quvchidan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o'qish jarayoni ta'lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo'lishiga bog'liq emas. Masofaviy ta'lim – masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi ta'lim kompleksidir. Demak, masofaviy o'qitish masofaviy ta'lim kompleksidagi jarayon ekan. Masofaviy o'qitishning va masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik tizimi, zarurligi va maqsadi mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Oliy ta'lim muassasasida sirtqi (maxsus sirtqi) va kechki (smenali) ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida // O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 930-sonli qarori, 2017-yil 21-noyabr.
2. U.A.Maxmonov. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limning ahamiyati va uni takomillashtirish. —Oliy ta'lim tizimida masofali ta'limni joriy etishning texnik-dasturiy va uslubiy ta'minotini takomillashtirish istiqbollaril mavzusidagi respublika ilmiy – amaliy konferensiya materiallari to'plami. Qarshi, QarDU, 28.05.2021 yil. 70-72 betlar
3. <https://tiame.uz/>
4. <https://lex.uz/>

КРЕАТИВ ФИКРЛАШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Хусанов Жамолiddин Шахобиддин Ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Креативлик «турли вазиятларда таълим ва тарбияга оид масалалар юзасидан қарорларини қабул қилишда яққол намоён бўлади у педагогнинг ижодий фаоллигини тавсифлайди¹» моҳиятига кўра ОТМ талабаларида креатив фикрлашга йўналтирилган сифатларни ривожлантириш улар томонидан педагогик, психологик ҳамда мутахассислик фанлари асосларидан тўла хабардор бўлиш, улар томонидан ўзлаштирилган билимларни амалиётда фаол қўллаш олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобига кечади.

Бугунги кунда креатив мутахассисларни шакллантириш замонавий жамият таълим тизимининг асосий вазифаларидан биридир. Кўйилган вазифага фақатгина креатив таълимни мақсадли ҳолда олиб бориш билан эришиш мумкин, бунда

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

педагогик жараённинг ҳар бир иштирокчисига янги билимларни тушунтириш, яратиш ва ундан самарали фойдаланиш учун шароит яратишга имкон беради.

Жаҳондаги глобаллашув ва таълимнинг интеграциялашуви жараёнларида мутахассисларнинг креатив фикрлашга тайёргарлигини ривожлантириш масаласи долзарб вазифалардан бири сифатида белгиланмоқда. Хусусан, АҚШнинг Гарвард университетида ташкил этилган Career Services маркази томонидан иш берувчилар ўртасида ўтказилган ижтимоий сўров натижаларига кўра иштирокчиларнинг 74,8% қисми малакали мутахассиснинг касбий компетентлигини белгиловчи муҳим мезон сифатида креативлик ва ностандарт тафаккур тарзи билан боғлиқ сифатларни белгилаган. Сингапурдаги Нанъян технология университети Бизнес мактабида ҳам айнан шунга ўхшаш сўровнома натижасида 62,5% иш берувчилар битирувчининг креативлик сифатларини муҳим сифатлар қаторидаги учликка киритишган.

Таълим соҳасидаги нуфузли Халқаро экспертлар томонидан таълим тарбия жараёнига икки хил компетенцияларни уйғун жорий этиш таклиф этилмоқда

Hard skills - малака даражасини аниқлаш ва ўлчаш мумкин бўлган билимлар мажмуи сифатида (матнни компьютерда териш малакаси, автомобилни бошқариш кўникмаси, инглиз тилида гапириш, математик билим, компьютер дастурларидан фойдаланиш кўникмаси), soft skills аниқ ва умумий ўлчов бирлигига эга бўлмаган мослашувчан, эгилувчан малакалар (креативлик, жамоада ишлаш кўникмаси, ҳиссий барқарорлик, масъулият, ташаббускорлик ва ҳок) сифатида қайд этилмоқда.

Hard skills - қаттиқ малакага эга бўлиш учун муайян касб бўйича аниқ билим зарур бўлади ва бу кўникмаларнинг мавжудлиги имтиҳон ўтказиш орқали аниқланади.

Soft skills - юмшоқ компетенциялар (ижодкорлик, мулоқотга киришиши лаёқати, жамоада ишлаш қобилияти, қатъиятлилиқ, танқидий фикрлаш ва ҳок.) эса кўп ҳолларда инсон характери ва ҳаётий тажрибасига бевосита боғлиқ бўлганлиги сабабли шахсий фазилат, хислат, қобилият сифатида ҳам талқин этилади.

XXI асрга қадар таълим тизимида ёшларга асосан hard skills – қаттиқ малака даражасини беришга эътибор қаратиб келинди. Яъни, муайян касбни пухта эгаллаш, унинг сир-асрорларини тўлиқ ўзлаштириш – шахснинг етук мутахассис эканлигини белгиловчи асосий фактор сифатида қайд этилган.

XXI аср педагогикаси эса замонавий дунёда бу хислатларнинг етарли эмаслиги, эндиликда тафаккурни ривожлантириш, креатив макон, муҳит, креатив шахс, креатив маҳсулот яратишга бўлган эҳтиёж асосида иш тутиш лозимлигини уқтирмоқда.

Барча шахсларда бўлгани каби талабаларда ҳам креатив фикрлашга йўналтирилган сифатлар ўз-ўзидан ривожланмайди. Шунга кўра тадқиқотларда

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

шахс (жумладан, талабалар)да креатив фикрлашга йўналтирилган сифатларни муваффақиятли ривожлантиришнинг бир қатор йўллари ёритилади. Патти Дрепеау томонидан ҳам шахс (жумладан, талабалар)да креативлик сифатларини муваффақиятли ривожлантиришнинг тўртта йўли кўрсатилган.

1- йўл: креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш.

2- йўл: креатив амалий креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш.

3- йўл: креатив фаолият жараёнларни ташкил этиш.

4- йўл: креатив маҳсулот (ишланма)лардан фойдаланиш.

Креативлик юқумлилик хусусиятига эгадир; креатив бўлиш учун киши кўпроқ креатив инсонлар билан мулоқот қилиши ва ҳаммиса изланишда бўлиши лозим. Ҳар қандай кўникмани шакллантириш мумкин бўлганидай, креатив фикрлаш қобилияти ёки кўникмасини ҳам ривожлантириш мумкин.

Бизнинг фикримизча, таълимнинг асосий мақсади шахс ривожланишининг оптимал шартларидан иборат. Бунда талаба нафақат билим олиш балки берилган билимларни ўзлаштириб олиши учун ҳам ҳаракат қилиши керак. Шахснинг ижодий қобилиятини ривожлантириш ва инновацияларни яратишга йўналтириш, муаммо ва фаолият турларини таҳлил қилиш, муаммоларни мустақил тушуниш, имкониятларини ўз-ўзини ривожлантиришга сарфлаш кабиларни мақсад қилиб олингани айнан креатив фикрлашга бўлган эҳтиёжни талаб қилади.

Хорижий мамалакатларнинг таълим тизими амалиётида талабани креатив фикрлашга йўналтирилган сифатларни шакллантириш ёки ривожлантиришга хизмат қиладиган кўплаб метод ва стратегиялар қўлланилади. Булар жумласига кейс стади, лойиҳавий таълим, виттаген, дизайн фикрлаш, синергетик таълим, скампер кабиларни киритиш мумкин. Ушбу метод ва стратегияларнинг дидактик аҳамияти шундаки, улар талабаларни ўқув материаллари юзасидан чуқур ўйлашга мажбур қилади. Шунинг учун креатив фикрлашни ривожлантириш учун машғулотларни интерфаол турларидан, креатив фикрлашни ривожлантириш методларидан ва ижодий таълим муҳитини яратиш учун сканпердан фойдаланиш лозим. Бундай муҳит қулай вазият, ҳар қандай ижодий маҳсулотни қабул қилиш, рағбатлантириш билан характерланади.

SCAMPER инглиз тилидан олинган бўлиб, «тез югуриш ёки «югуриб ўтиш» деган маънони билдиради. Аслида бу метод муаммонинг ечимига саволлар ёрдамида —югуриб ўтиш» ни талаб қилади. Ушбу креатив метод Роберт Эберл томонидан 1997 йил таълимга киритилган. Унинг асосий мақсади муаммога аниқ савол қўйиш, ҳар бир савол турига қараб жавоб топиш, яъни муаммони ижодкорона

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

таҳлил қилиш, билимларни ўзлаштириш ва излаш, муаммонинг ечимига янгича ёндашишдан иборат.

«SCAMPER»— бу:

S— Substitute (алмаштириш). C— Combine (бирлаштириш). A— Adapt (мослаштириш).

M— Modify/Magnify (модификациялаш, катталаштириш).

P— Put to Other Uses (бошқача қўллаш тавсияси ёки бошқа соҳаларда қўллаш).

E— Eliminate (бартараф қилиш ёки минимумгача ўзгартириш, қисқартириш).

R— Rearrange/Reverse (тартибини ўзгартириш).

SCAMPER методи қўлланилишини қуйидаги намунада кўриб чиқамиз. Талабалар кичик гуруҳларга бўлинади ва уларга «Глобаллашув даврида видео маърузалардан фойдаланиш имкониятлари» мавзусидаги кейс тақдим этилади.

«Ҳозирги глобаллашув даврида интернет таромоғи орқали реал вақт тизимида ўқитиш тезлик билан ривожланиб бораётган таълим олиш турларидан бири ҳисобланмоқда. Масофавий таълим тизими ихтиёрий масофадан ҳеч бир тўсиқларсиз таълим бериш ва таълим олиш имкониятини яратади. Мутахассисларнинг таъкидлашича, анъанавий таълим тизимига нисбатан реал вақт тизимидаги масофавий таълим тизимида ўқитиш самарадорлиги юқорироқдир (Меанс, Тояма, Мерфи, Бакия ва Жонс, 2013).

Тьюторлар осонлик билан ўқув материалларини, яъни визуал презентациялар (тақдимотлар) ва видео маърузаларни ўқувчига тармоқ орқали керакли форматда жўнатишлари мумкин. Бундан ташқари интернет тармоғи орқали реал вақт тизимида таълим олаётган талабага сайтга рўйхатга олингандан сўнг турли электрон кутубхоналар ва видео маърузаларга кириш имконияти берилади.

Кифуентес ва Лентс (2009) видео маърузаларнинг афзалликларини қуйидагича таърифлайди: «Анъанавий маърузаларга ўхшамаган ҳолда, талаба видео маърузани кўриб тинглаётганда, уни ҳоҳлаган жойида тўхтатиб, яна қайта эшитиб, тушунмаган материаллари бўйича бошқа материаллардан фойдаланган ҳолда яна маърузани давом эттириши мумкин⁴».

Бундан келиб чиққан ҳолда, видео маърузалар бир неча маротаба кўришга мўлжалланган. Анъанавий маърузаларда эса видео маърузалар маърузачининг рухсати билан кўрилади ва вақти албатта чегараланган.

Реал вақт тизимидаги масофавий ўқитиш тизимида видео маърузалардан фойдаланиш энг самарали ўқитиш усулидир. Мисол келтирадиган бўлсак, Ванг (2008) Тайванд давлатида 10 йил медицина соҳасида ўқиб, онлайнда ўқитилаётган тиббиёт бўйича видео маърузалар ёрдамида аҳоли орасида тиббий хизматни яхшиланганлигини айтади. Яна бир мисол, Жанубий Кореянинг пойтахти Сеул

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

шаҳрида жойлашган Чунг- Анг университетида ҳар бир фан бўйича онлайн электрон синфи (e- class) мавжуд. Фанга қатнашишга рўйхадан ўтган талаба «e- class» га ҳам кириш ҳуқуқига эга бўлади. Ушбу «e-class» да нафақат Microsoft Power Point дастурида қилинган презентациялар балки, видео маърузалар, уй вазифаси топшириқлари ҳам мавжуд. Дарсга маълум сабаб билан қанаशा олмаган ёки дарсни яхши ўзлаштира олмаган талаба «e-class»га кириб видео маърузалардан фойдаланиши мумкин⁵». Юқорида тақдим этилган кейсни —SCAMPER» креатив усули ёрдамида ечадилар.

Ушбу креатив усулни қўллаш натижасида талабалар берилган муаммонинг ечимини ижодий ёндашувлар асосида топишга ҳаракат қиладилар, жумладан, муаммога йўналтирилган саволларни тўғри қўллай билиш, янги ғоялар яратиш, муаммонинг ечимини ижодкорона таҳлил қилиш ва асл ечимни топиш каби мақсадларга эришадилар.

«SCAMPER» методи етарлича оддий, лекин биринчи қарашда бошқача туюлиши мумкин. Шу нарсани тушуниб олиш керак-ки, бу метод шаблонни парчалашни, муаммолар ечимини топишнинг янги усуллариини излаш ва мавжуд ечимлар ҳамда ғояларга асосланган янги фикрлар генерациясини шакллантиришни белгилайди. Аммо бу методни тўғри ва самарали ишлатиш учун тажриба керак, бўлмаса ундан маълум бир самара олиш мураккаб.

Адабиётлар рўйхати.

1. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. –Т.:Низомий номидаги ТДПУ, 2008.-15-б
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 9
3. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2013). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. Washington, DC: Office of Planning, Evaluation, and Policy Development, U.S. Department of Education. Retrieved January 3, 2013 from <http://www2.ed.gov/rschstat/eval/tech/evidence-based- practices/finalreport.pdf>
4. Cifuentes, O. E., & Lents, N. H. (2009). Web-based learning enhancements: Video lectures through voice-over PowerPoint in a majors-level biology course. *Journal of College Science Teaching*, p.39, 38.
5. Позилова Ш.Х. Глобаллашув даврида видео маърузалар ёрдамида талабаларни таълим олиш имкониятлари, афзалликлари ва унинг таҳлили // Таълим технологиялари (ISBN 2181-0141). – Тошкент. 2015. – №6 (56). Б. 13– 16.

СИРТҚИ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Абдухалилов Абдужалил Қахрамон ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Ўзбекистон Республикаси тараққиётида халқнинг бой маънавий салоҳияти ва умуминсоний қадриятларга ҳамда ҳозирги замон иқтисодий-и, илм-фан, техника ва технологиясининг сўнгги ютуқларига асосланган мукамал таълим-тарбия тизимини, шунингдек, миллий педагогика ва замонавий педагогик технологияларнинг назарий ва методик асосларини яратиш ҳамда амалиётга татбиқ этиш зарурати рақобатбардош мутахассисликларни тайёрлаш вазифасига алоҳида эътибор бериш кўзда тутилган.

Бугунги замон талаби ҳар бир таълим соҳасида, у ўқитиш, касб-хунар ўргатиш ёки тарбия бериш бўладими, дунё талабларига жавоб берадиган, юқори сифат кўрсаткичига эга бўлган ўқитишни йўлга қўйиш ва ислоҳ қилишни талаб этмоқда.

Бунинг учун эса таълим беришда янги педагогик, инновацион технологиялардан фойдаланиш, уни амалда татбиқ этиш зарурияти туғилмоқда. Бу борада жуда кўп олимлар ва етук педагоглар катта ишлар қилмоқда.

Жаҳон амалиётидан келиб чиқиб, олий таълим тизимида рақобатбардош кадрларни тайёрлаш, уларни сифат жиҳатидан такомиллаштириш, меҳнат бозори талабларини эътиборга олиш, ташкилий-иқтисодий механизмларини ривожлантиришнинг илмий асосларини тадқиқ этиш борасида катта ҳажмдаги ишлар амалга оширилмоқда. БМТнинг 2030 йилгача мўлжалланган барқарор ривожланиш концепциясида —таълим тизимини бошқариш, таълим сифатини баҳолаш жараёни ва воситаларини такомиллаштириш механизмларини амалиётга жорий этиш|| долзарб вазифа этиб белгиланди.

Олий таълим тизими муассасалари таълим тизимининг субъекти ҳисобланади. Таълим тизими олий таълим хизматлари бозори орқали меҳнат бозори ва ишлаб чиқариш билан боғланган.

Ривожланган мамлакатларда таълим самарадорлиги, тараққиёти моддий-техник базасига (16%), ресурсларга (20%) ва инсон омилига (64%) боғлиқлиги аниқланган. Олий таълим тизимида иқтисодий муносабатларни такомиллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири юқори малакали кадрлар тайёрлаш сифатини оширишдан иборат. Олий таълим муассасаларининг сифати уни истеъмолчига кўрсатувчи таълим муассасалари фаолиятини самарали ташкил этишга боғлиқдир.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Олий таълим сифатини оширишдаги бош масала таълим мазмуни ҳозирги ишлаб чиқариш ва жамиятнинг эҳтиёжларини қондириши, талабаларда таълим олиш жараёнида бўлажак мутахассислардаги муҳим касбий сифат жиҳатларини шакллантира олиши лозим.

Ҳар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётий зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мам-лакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шуни таъкидлашимиз мумкинки, бугунги кунда таълим сифатини шунингдек сиртки таълим сифатини яхшилаш жамиятга кириб келаётган ёш мутахассисларни жамият талабларига жавоб берадиган, ўз касбини моҳир устаси сифатида ҳаётга тайёрлаш ва илмий салоҳияти билан замондан орқада қолмаган етук ва комил инсон сифатида шакллантириш имкониятидан баҳраманд этиш билан бирга, уларга замонавий педагогик ва инновацион технологиялардан фойдаланиш санъатини шакллантириш жиҳатидан ҳам аҳамиятлидир.

Бу жараёнда эса қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз:

- ☐ Талабалар билимини баҳолаш тизимига ўзгартириш киритиш;
- ☐ Талабалар билимини объектив, шаффоф ва адолатли баҳолашга эришишни таъминлаш;
- ☐ Талабалар ишлари(масалан,ОН,ЯН,рефератлар,мустақил ишлар ва ш.к.) ни текширишда ўқитувчилар вақтини тежаш ва назорат самарадорлигини ошириш, билим беришга кўпроқ вақт ажратиш имконияти;
- ☐ Талаба ёшларни мустақил фикрлашга қизиқтириш;
- ☐ Яхши маълумотли ва ўз соҳасини пухта биладиган юқори малакали мутахассис кадрлар тайёрлашга ёрдам бериш.

Ҳозирги кунда ОТМлардаги муаммолардан бири - бу кўчирмачилик, яъни плагиат ҳолати мавжудлигидир. Бу ҳақиқат қанчалик аччиқ бўлмасин, уни қайд этмаслик ва зудлик билан чора кўрмаслик эса таълим сифатига эътибор қаратмаслик билан баробардир.

Плагиат ҳолатларини чеклаш учун нима қилиш лозим, бу муаммога ечим нимада деган саволларга биз хориж тажрибалари орқали ечим излаб кўраемиз.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Бундай ҳолатларни олдини олиш ва таълим сифатини яхшилаш мақсадида биз Турнитин детекторидан фойдаланишни тавсия қиламиз.

Буюк Британиянинг 98% университетларида ишлаётган Turnitin 15 йилдан буён Буюк Британияда талабаларга олий маълумот бериш учун беминнат хизмат қилиб келмоқда.

Турнитин детектори сабабли Буюк Британия университетлари плагиатни аниқлашдан бошлаб, академик яхлитликка, ҳар бир талаба томонидан бажарилган ишни оригиналликка, бетакрорликка эришишмоқда.

Турнитин детекторининг ишлатилиш нархи олий таълим учун канчага тушади? деган савол туғилиши табиий.

◇ Турнитин институционал тўплам бўлгани учун доимий нархга эга эмас, улар ўқув муассасасининг табиати ва талабалар сонига қараб ҳар хил нархга эга.

◇ Аммо, ўртача ҳисоб-китобларга кўра, Турнитин ҳар бир талаба учун яратиладиган akkaунт учун йилига 1 доллар олади (институционал Турнитин). Бу шуни англатадики, 5000 та талабаси бўлган муассаса Турнитин лицензияси учун йилига тахминан 5 000 доллар тўлаши мумкин ($1 \times 5000 = 5\,000$ доллар).

◇ Уни дастлаб арзонроқ маблағ билан битта факультет миқёсида эксперимент шаклида ҳам ташкил этиш мумкин.

◇ Бизнинг лойиҳамизда эса шахсий институционал лицензия олиш таклиф этилмоқда ва бу бизда илк маротаба қўлланилишини ва анча арзон тушишини ҳисобга олиб, шахсий akkaунт олиш тавсия этилади. Бунда бир профессор -ўқитувчига бир йиллик лицензия олиш учун 20 АҚШ долларида бадал пули тўланади.

Шу жойида яна савол туғилиши мумкин... Буни олий таълим муассасаси миқёсида бажариш қиммат эмасми?

Аммо бир нарсани идрок қилишимиз керакки, Турнитин - бу бутун дунё бўйлаб таълим муассасаларга ҳақиқатдан яхши маълумотли ва муваффақиятли талабаларни тарбиялашга ёрдам берадиган, плагиатнинг олдини олиш учун профессионал, жамоатчилик томонидан бошқариладиган ва кенг камровли дастурий таъминот.

Зеро, сифатли таълим доимо катта инвестиция талаб қилади ва ҳаётдаги энг омадли инвестиция бу сифатли таълим учун қилинган инвестициядир!

Хўш, Турнитин шу маблағ эвазига бизга нима беради? Инвестиция қайтими нималардан иборат?

1. ОТМ миқёсида таълим сифатини объектив баҳолаш таъминланади. Уй шароитида ва қандай бўлишидан қатъий назар уй вазифалари, викториналардан

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тортиб топшириқлар, якуний имтиҳонлар ва курс ишларига қадар барча турдаги назорат турлари, синов ёки имтиҳонларни объектив, шаффоф ва адолатли баҳолашни таъминлайди.

2. Талабанинг иши асл нусхада эканлигига ишонч ҳосил қилинади.

Талабаларнинг иши кўчирмачилик билан бажарилмагани ва асл эканлигига ишонч ҳосил қилиш билан бир қаторда уларни нотўғри ҳатти-ҳаракатлардан ҳимоя қилинади.

3. Ўқитувчиларга муҳим нарсаларга эътибор қаратиш имкониятини яратади. Факультетни ўқитувчиларнинг кўп вақт талаб қиладиган ва такрорланадиган вазифалар юкини камайтирадиган воситалар билан жиҳозлайди, бунда талабаларнинг билим олишига кўпроқ вақт ажратилиши мумкин.

4. Талабаларни билим олишга қизиқтиришга эришилади. Ўқитувчиларга шахсий фикр-мулоҳазаларни билдириш ва кўпроқ ўрганиш имкониятларини тақдим этадиган воситалар ёрдамида талабаларга ўрганиш учун кўпроқ имконият яратади.

5. Таълим сифати ҳақида доимий ва адолатли фикр-мулоҳазалар шакллантирилади. Талабаларнинг ўсишини юқори даражага кўтарадиган адолатли қарор қабул қилиш билан ижобий ютуқларга эришилади ва объектив натижа берадиган фикрларни ўз вақтида билдириш имконияти яратилади. Хулоса қилиб айтганда, янги инновацион технологияларни таълим жараёнига олиб кириш давр талабидир. Юқоридаги таклиф ва тавсияларнинг амалга оширилиши эса таълим-тарбия жараёнида муайян самарадорликка эришиш билан бир қаторда баркамол шахс ва рақобатбардош малакали мутахассисларни тайёрлашга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПК-2909-шн қарори.

2. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Таълим Ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. - Т.: «Адабиёт учкунлари», 2017. -14-б.

3. Авлиёкулов Н.Х., Мусаева Н.Н. Педагогик технология. - Т.: «Тафаккур бўстони», 2012. -97-б.

4. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. - Қарши: «^ф^ 2000. -27-б.
ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2019, 6(79)

СИРТКИ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Абдусатторова Дилнура Шавкатжон Қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Тезисда олий таълимни такомиллаштиришнинг ҳуқуқий асосларига таянган ҳолда бу жараёни йўналишлари таҳлил этилган. Такомиллаштиришнинг асосий йўналишларида амалга ошириш белгиланган вазифаларни ижтимоий-фалсафий томонлари очиқ берилган.

Калит сўзлар: Рақамли иқтисодиёт, сиртки таълим, илм, маърифат, ривожланиш.

Аннотация: Направления этого процесса анализируются на правовой основе улучшения высшего образования. Были выявлены социальные и философские аспекты задач, установленных в основных областях улучшения.

Ключевые слова: цифровая экономика, внешнее образование, знания, просвещение, развитие.

Abstract: The directions of this process are analyzed on the legal basis of improving higher education. The social and philosophical aspects of the tasks set in the main areas of improvement were identified.

Keywords: digital economy, external education, knowledge, enlightenment, development.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ўзгаришлар, янгилаш жараёни ва ислохотлардан қўзланган асосий мақсад ривожланган фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборатдир. Республикамиз ўз иқтисодиётини янги босқичга кўтариш, жамиятни эркинлаштириш ва демократиялаш сиёсатини изчил олиб бораётган бир пайтда таълим муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш масаласига бўлган эътибори йилдан йилга ортиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил 25 январь кунин Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида —Олий ўқув юртларига босқичма-босқич академик ва молиявий мустақиллик берилади. Жорий йилда уларнинг 10 таси ўзини ўзи молиявий таъминлашга ўтади. Бундан ташқари, камида 5 та олий таълим муассасасини конкурс асосида танлаб, нуфузли хорижий олий таълим даргоҳлари билан ҳамкорликда уларни такомиллаштириш қилишни бошлаймиз[1]. Янги Ўзбекистоннинг тараққиёти таълим тизимидаги ўзгаришларнинг муваффақияти билан узвий равишда кечади. Жамият ҳаётидаги ижобий ўзгаришларга таълим тизимидаги ўзгаришлар асос бўлиб хизмат қилиши зарур. Шу нуқтаи назардан ҳам мамлакат олий таълим тизими, хусусан 5 та олий

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

таълим муассасасини такомиллаштириш белгилаб олинди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон —2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисидаги Фармонига мувофиқ олий таълим муассасаларини нуфузли хорижий олий таълим даргоҳлари билан ҳамкорликда такомиллаштириш белгилаб олинди ва бу бўйича қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатда камида 5 та олий таълим муассасасини конкурс асосида танлаб, нуфузли хорижий олий таълим даргоҳлари билан ҳамкорликда уларни такомиллаштиришни бошлаш ва мазкур жараёнга давлат бюджети маблағлари, шунингдек хорижий молия институтларининг грантларини жалб қилиш назарда тутилди[2]. 2020 йилнинг бошида қабул қилинган давлат дастурида олий таълим тизимининг такомиллаштириш белгилаб қўйилиши соҳани қисқа муддатда, ҳар томонлама ўзгартиришнинг ижтимоий заруратини кўрсатиб қўйди. Шу билан биргаликда такомиллаштириш жараёни 5 ОТМ сиймосида миллий тажрибани қўллаган ҳолда, хорижий олийгоҳлар билан ҳамкорлик амалга ошириш зарурлиги белгиланди.

Мазкур масала кейинчалик янада чуқурлаштирилиб, алоҳида ҳолатларни эътиборга олинган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори асосида ривожлантирилди. Жумладан, ҳукуматнинг —Олий таълим муассасаларини нуфузли хорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда такомиллаштириш қилиш чора-тадбирлари тўғрисидаги қарори қабул қилиниб, унда қуйидаги масалалар устувор вазифа сифатида белгилаб олинди.

Ушбу ҳужжатда қуйидаги асосий йўналишлар белгилаб берилди:

- олий таълим жараёнини рақамли форматга ўтказиш, рақамли таълим технологияларини кенг жорий этиш асосида билимлар трансферини таъминлаш, ҳар бир таълим олувчининг шахсий хусусиятларини инобатга олган ҳолда билим, компетенция, кўникма ва малакаларни шакллантириш учун ахборот тизимларини жорий этиш;

- лойиҳавий ўқитиш усуллари кенгайтириш, жаҳон миқёсидаги етакчи ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликка асосланган инновацион таълим муҳитини шакллантириш ҳамда инновацион тадқиқотларни ривожлантириш ва ишланмаларни амалиётга жорий этиш;

- талабаларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш, бизнес лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш дастурларини яратиш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- олий таълим муассасасини ҳудуддаги маҳаллий жамоаларнинг таълим, илм-фан ва ижтимоий-маданий соҳаларда ривожланишини таъминлайдиган марказ сифатида шакллантириш;

Колаверса, асосий масала рақамли иктисодиёт ва ахборот-коммуникацион технологияларини олий таълим жараёнига олиб киришгина эмас, балки уни тўлиқ рақамли форматга ўтказишни назарда тутати. Яъни, ўқишга кириш учун ҳужжат топшириш, ўқиш ва хизмат кўрсатиш жараёни, профессор-ўқитувчилар фаолияти ва бошқарув жараёни тўлиқ автоматлаштирилади. Бу янги формат вақт ва бошқа ресурсларни тежаши ва самарадорлиги билан бирга коррупция, таниш билишчилик каби салбий иллатларга ҳам чек қўяди. Шу билан бирга лойиҳавий таълимни ривожлантириш масаласи ҳам бугунги кунда олимларимиз эътиборини тортмоқда. Олимларнинг фикрича: —Лойиҳалар методи таълимнинг комплекс методи бўлиб, ўқув жараёнини таълим олувчиларнинг манфаатларидан келиб чиқиб ташкил этиш имконини беради ҳамда ўқувчиларга ўзларининг ўқув-билим олиш фаолиятини режалаштириш, ташкил этиш ва назорат қилишда ўз мустақиллигини намоён қилишга имкон беради. Бундай фаолиятнинг натижаси бўлиб у ёки бу маҳсулот ёки ҳодисани яратиш ҳисобланади. Билим олиш жараёнини мустақил режалаштириш талабалага ўзи танлаган йўналиш бўйича билимларни ўзлаштириш учун танлаш ва шу орқали ўзининг қобилиятини намоён қилишга имкон беради. Бундан қурилиб турибдики олий таълим тизимини янада такомиллантириш орқали билимли ва замон талабларига мос кадрларни жамият талабларига мос тарзда тарбиялаш ҳар биримизнинг муҳим вазифаларимиздан бири саналади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020> Мурожаат этилган сана: 12.01.2021 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон —2017

— 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иктисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисидаги Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03.03.2020 й., 06/20/5953/0246-сон; 27.03.2020 й., 06/20/5975/0377-сон; 31.10.2020 й., 06/20/6099/1450-сон; 13.11.2020 й., 06/20/6110/1512-сон) <https://lex.uz/docs/4751561> Мурожаат этилган сана: 12.01.2021 й.

3. Сафаров.Б., Қодирова.З. Иқтисодий таълимда инновацион ва замонавий таълим технологияларидан фойдаланишнинг долзарб масалалари. —Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар|| илмий электрон журналы. № 6, ноябрь-декабрь, 2016 йил. —Б.7.

СИРТҚИ ТАЪЛИМДА АРАЛАШ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Атаханов Ахмад Базарбай Ўғли
Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада сиртки таълим тизимида масофавий таълим сифатини ошириш борасида олиб борилаётган ишлар ва сиртки таълим талабаларини ўқитишда аралаш(гибрид) ўқитиш методикаси ҳақидаги фикр мулоҳазалар баён қилинган.

Аннотация: В данной статье описывается проводимая работа по повышению качества дистанционного обучения в системе дистанционного обучения и комментарии к методике смешанного (гибридного) обучения в дистанционной форме обучения студентов.

Annotation: This article describes the ongoing work to improve the quality of distance learning in the distance learning system and comments on the methodology of blended (hybrid) learning in distance learning for students.

Калит сўзлар: электрон таълим, масофавий таълим, аралаш ўқитиш, E-learning, Blended learning.

Ключевые слова: электронное обучение, дистанционное обучение, смешанное обучение, E-learning, Blended learning.

Key words: e-learning, distance learning, blended learning, E-learning, Blended learning.

Ҳозирги кунда электрон таълимга бўлган қизиқиш тобора ортиб бормоқда. E-learning замонавий таълим тизимида кучли ўрнини эгаллайди (умумий қабул қилинган муддатли e-learningдан; аслида, "масофавий таълим" ва e-learning тушунчалар бир хил эмас, лекин баъзилар бир хил тарзда талқин этади).

Компетентликни ривожлантиришнинг янги педагогик моделлари, таълимнинг узлуксизлиги, таълим сифатини баҳолаш ва мустақил ўрганишни қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда, таълим жараёнида масофавий таълим технологияларидан фойдаланиш [1]. Бугунги кунда электрон таълим замонавий таълим тизимининг долзарб таркибий қисмига айланиб, таълим ресурсларига

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

кириш ва бошқаришда, масофавий таълим технологияларидан фойдаланган ҳолда таълим жараёнини бошқаришни ташкил этишда, анъанавий таълим тизимининг имкониятларини сезиларли даражада кенгайтирмоқда. Электрон таълим маълумотлар базаларида мавжуд бўлган ва таълим дастурларини амалга оширишда фойдаланиладиган ва ахборот технологиялари, техник воситалар, шунингдек, ушбу ахборотни алоқа линиялари орқали узатишни таъминлайдиган ахборот ва телекоммуникация тармоқларини қайта ишлашни таъминлайдиган таълим фаолиятини ташкил этиш, талабалар ва ўқитувчи ходимларнинг ўзаро муносабатлари тушунилади [2].

Аралаш ўқитишни жорий этиш ўқитувчидан одатдаги, кўп асрлик иш шаклига қараганда анча куч ва вақт талаб қилади. Устоздан ёрдамчига айланган ўқитувчининг ўқув жараёнидаги ролини ўзгартиришга психологик тайёр эмаслиги ҳам аниқ тўсқинлик қилади. Аралаш ўқитишни янгилик сифатида жорий этиш талаба ва ўқитувчининг ўз-ўзини аниқлаш ва фаолият йўлларида бир қатор ўзгаришларга олиб келади. Талаба эркинлик ва масъулият муҳитини топади, унда у онгли танлов қилишни ва унинг оқибатлари учун жавобгар бўлишни ўрганади. Ўқитувчи ўзи учун янги ролларда фаолият кўрсата бошлайди, хусусан, таржимон ролидан тарбиячи ролига ўтади ва ўқитувчининг асосий воситаси синф муҳити билан онлайн муҳит ўртасидаги аралаш бўлган ўқув муҳитига айланади.

Аралаш ўқитиш (инглиз тили. "Blended Learning") электрон таълим элементлари билан юзма-юз ўқитишнинг анъанавий шакллариининг комбинацияси бўлиб, у компьютер графикаси, видео ва аудио, интерактив элементлар ва бошқалар каби махсус ахборот технологияларидан фойдаланади[2].

Аралаш ўқитишдаги таълим жараёни-анъанавий ва электрон таълим босқичларининг кетма-кетлиги бўлиб, у ўз вақтида ўзгариб туради. Бундай ўзгаришга мисол:

Таълим фаолиятини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичи ўқитишда анъанавий ёндошув шакллари ва усулларини фаоллаштиришга имкон берадиган ахборот-коммуникация технологияларининг устунлиги билан белгиланади. Одамларнинг тобора кўпайиб бораётгани минимал вақт йўқотиш билан таълим олишга интилишмоқда, чунки ҳаёт суръати анъанавий кундузги таълим учун тобора кам вақт қолдирмоқда.

Таълимнинг ананавий (юзма-юз) шакли ва онлайн таълим шаклларида аралаш ўқитиш шаклига ўтишнинг бир неча сабаблари мавжуд. Олий таълим муассасаларида бу биринчи навбатда XX аср охирида бизнес-жараёнларни оптималлаштиришга қаратилган кенг тарқалган тенденция билан боғлиқ.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ахборот технологияларининг ютуғи биринчи навбатда, Интернет орқали маълумот алмашиш қобилияти орқали аралаш ўқитишни ривожлантиришга ҳисса қўшмоқда. Имтиҳонлар учун саволлар, лойиҳа топшириқлари намуналари, ўқув материаллари шунчаки платформага жойлаштирилиши ёки e-mail орқали талабаларга юборилиши мумкин.

Шунингдек аралаш ўқитишнинг ривожланишига робототехникани ривожлантириш учун сўнгги йилларда олиб борилаётган замонавий-ахборот технологиялари соҳасида тадқиқотлар сабабчи ҳисобланади.

"Аралаш ўқитиш" (Blended learning) атамаси тарихи XX асрнинг 90-йилларида, Интернет сарлавҳаларида пайдо бўлган ва Интерактив ўқув марказларининг онлайн курсларни аралаш ўқув методикасидан фойдаланган ҳолда ўқишларини таклиф қила бошлаган[3]. Аммо 2005-2006- йилларга қадар махсус адабиётларда бу атаманинг бир оз ўзгартирилган бошқа номлари (гибрид таълим, қўшма таълим - аралаш моделлик бўйича қўлланма, интеграллашган ёки веб-кенгайган таълим, уйғунлашган таълим) келтирилган, лекин барчасининг моҳияти бир хил. Бу атамалар Blended learning [4] қўлланмаси нашр этилиши билан ўзгарди, бу эса компьютерга асосланган таълим билан юзма-юз ўрганишнинг комбинацияси сифатида аралаш ўқитишнинг жуда аниқ таърифини берди.

Онлайн технологияларнинг ривожланиши билан замонавий дарс ўтиш технологиялари такомиллашиб бормоқда ва таълим бериш жараёнидаги энг катта ўзгаришлардан бири бу Blended learning (аралаш ўқитиш) технологиясидир.

Ҳозирги кунда дунёда Blended learning атамаси кенг қўлланилмоқда, Мамлакатимизда ҳам таълим жараёнида бу атама қўлланила бошлади.

Blended сўзи инглиз тилидан таржима қилинганда "аралаш, аралаштириш" деган маънони англатади ва шу сўзнинг ўзи мазкур моделнинг моҳиятини тўлақонли ифодалайди. Бу технологиянинг асосий жиҳати шундан иборатки, унда талабалар билимларни мустақил қабул қиладилар, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиб, тенгдошлари ва ўқитувчилари билан мулоқот қиладилар.

Таълим олиш жараёни одатдагидан бошқача: талаба ахборот технологиялари ёрдамида уйида мавзуга доир баъзи манбаларни ўрганади. Лекин буни масофавий таълим деб ҳисобламаймиз. Чунки мавзуни ўзлаштириш учун ўқитувчидан деярли ҳеч қандай ёрдам олинмайди, ўқитувчи мавзуга доир материаллар ҳамда топшириқларни тақдим этиши мумкин. Қолаверса, бу компьютерда индивидуал ўрганиш эмас: талаба гуруҳнинг бир қисми бўлиши ҳамда гуруҳ аъзолари билан бирга ишлаши лозим бўлади³⁷.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Кўпгина ўқитувчилар аралаш ўқитишнинг ҳар қандай шаклини, таълимий мажбуриятни, шунингдек, режани қўшиб юборган ҳолда аралаш ўқитишга кенг қамровли, далилларга асосланган ёндашувни таъминлаш учун зарур бўлган қўллаб-қувватлаш ва манбаларни тақдим этишлари мумкин бўлган инновatsion ўқитиш усуллари тақдим этишади. Graham, Woodfield va Harrison каби олимлар, «шунчаки Интернет ёки технологиялардан қандайдир тарзда фойдаланиш бу - аралаш ўқитиш дегани эмас»³⁸ деб такидлайди.

Ахборот технологияларининг ривожланиб бораётганлиги сабабли ўқитувчилар ва талабалар улар фойдалана оладиган умумий онлайн муҳитга кириш имкониятига эга бўладилар. Бу ўқитувчига талабалар билан суҳбатлашиши, билимлари билан ўртоқлашиши, саволлар беришлари, ўқув манбаларига киришлари, интернетда тўлиқ ишлаши мумкин бўлган онлайн тадбирларни ташкил этиш ва бошқариш имконини беради – ҳар қандай интернет фойдаланувчилари бу маълумотларга қийналмасдан кирадилар. Таълимда фойдаланиш учун кўплаб рақамли манбалар mavjud. Бунга ўқув видеофилмлари, интерфаол ўқув ўйинлари ва талабаларга видео, анимация, веб-саҳифалар, мусиқа ва бошқа нарсаларни тақдим қилиш имконини берадиган дастурлар киради. Буларнинг барчаси талабаларни жалб қилиш ва мустақил ишлашга ёрдам беради[4].

Аралаш ўқитишнинг баъзи муҳим ва педагогик жиҳатидан бири бу- дарсларга талабаларнинг қизиқишни уйғотади, талабаларнинг чуқурроқ ўрганишни рағбатлантиради, шунингдек уларни илҳомлантирадиган, фаол ва технологияга кўпроқ жалб қилади. Аралаш ўқитиш таълим фақат онлайн режимда олиб бориладиган маълумотларга қараганда яхши натижаларга эришиши аниқланди. Талабалар бундай ўқитиш усуллари аъъанавий усулдан афзал кўришади ва аралаш ўқитиш талабаларнинг танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг самарали усули ҳисобланади.

Аъъанавий ўқитиш ҳамда ўқув фаолиятини шахсан онлайн равишда қандай қилиб уйғунлаштиришни танлашда кўплаб омилларни ҳисобга олиш керак. Баъзи ҳолларда, талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро алоқалар, шунингдек дарсларни бевосита етказиб бериш синфда амалга оширилади, манбалар ва баъзи қўшимча маълумотлар интернет орқали етказиб берилади. Бошқа ҳолларда, машғулотларнинг аксарияти интернетда бўлиб, муаммоларни ҳал қилиш ва жамоат курилишини қўллаб-қувватлаш учун тез-тез учрашувлар ўтказилади. Хитой олими Jia Zhang Blended learning технологиясига аралашган ўқув жараёнини аниқ кўрсатиш ва ўқув жараёнида қўллаш педагогнинг маҳоратига асосланган янги усули деб таъриф беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги —Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги ПҚ-3775-сон Қарори 5.07.2018 й.
2. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология / Я.К. Абрамова // Перспективы развития информационных технологий. – Новосибирск, – 2014. – №17. – С.115-119.
3. Аскарлов А.Д. Масофавий ўқитиш таълим шаклининг ривожланиш босқичлари ва моделлари. Замонавий таълим журнали. 2015 й. №10.
4. Рахимов Х.А. Олий таълим тизимида электрон таълим муҳитининг афзалликлари.—Замонавий таълим журнали 2-сон 2021 й.

ИЛГОР ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Иброхимова Шахзода Сирожиддин Қизи
Гуманитар фанлар факультети талабаси

Инновацион педагогик технологиялар педагогик жараёнлар сифатида ўқитувчи-педагог ва ўқувчи-талаба фаолиятига янгилик, ўзгариш киритади. Бу янгилинишларни амалга оширишда асосан интерфаол методлардан самарали фойдаланилади. Интерфаол методлар – бу жамоа бўлиб фикр юритиш, педагогик таъсир этиш усуллари сифатида таълим мазмунининг таркибий қисми ҳисобланади. Ўзига хослиги шундаки, у педагог ва ўқувчи-талабаларнинг биргаликда доимий фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Илмий тадқиқотчилар ва амалиётчиларнинг фикрича, педагогик технологиялар ахборот коммуникациялари билан боғлиқ ҳолда таълим жараёнида қўлланилиши зарур бўлган техник воситалар, масофали ўқитишдан самарали фойдаланишдир. Педагогик технологиянинг энг асосий негизи эса ўқитувчи ва ўқувчи-талабанинг белгиланган мақсад сари интилиш орқали кутилган натижага эришишда самарали усулни танлаш ҳисобланади. Яъни, таълим жараёнида кутилган натижага эришиш йўлида қўланилган ҳар бир замонавий технология ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида ҳамкорлик фаолиятини тўғри ташкил этишга туртки берса, ўқувчи мустақил фикрлаш қobiliятини шакллантира олса, ижодкорлик, изланувчанлик хусусиятларини ривожлантирса, ўқитувчи уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса шундагина бу усул самарали ва мақсадли ҳисобланади.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Хар бир дарс, мавзу, ўқув фанининг ўзига хос технологияси бор. Яъни, ўқув жараёнидаги педагогик технология – бу ўқувчи эҳтиёжидан келиб чиқиб, бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойиҳалаштирилган, кутилган натижага эришишга қаратилган педагогик жараёндир. Таълим жараёнида бирор бир методни қўллашда олдиндан лойиҳалаштириш зарур ва бунда ўқитувчи ўқув фанининг ўзига хос жиҳатларини, шарт- шароитни, техник воситаларни, энг асосийси, ўқувчининг имконият ва эҳтиёжларини ҳамда ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этишни ҳисобга олиши лозим.

Ўқитувчининг ҳар бир дарсни яхлит ҳолда кўра олиш ва тасаввур этиш талаб этилади ва бу жараён машғулоти лойиҳалаштириб олишда намоён бўлади. Бунда ўқитувчи учун навбатдаги дарснинг технологик харитасини тузиб олиш катта аҳамиятга эга. Чунки дарснинг технологик харитаси ҳар бир мавзу учун ўқитилаётган фаннинг хусусияти, ўқувчиларнинг имконият ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади. Шунингдек, технологик харита педагогнинг мустақил ишлашига ва таълим жараёнини назорат қилишига ёрдам беради. Ўқитиш жараёнида турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий методлардан самарали фойдаланиш ўқувчиларни мустақил фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага маъсулият билан ижодий ёндашишга, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, фанга бўлган қизиқишини кучайтиради.

Моҳир андролог, тадқиқотчи мутахассис Н. Исматованинг фикрича, педагогик технология – бу аниқ ишлаб чиқилган ва илмий лойиҳалаштирилган, босқичма-босқич амалга ошириладиган педагогик ҳаракатлар ҳамда педагогик жараёни амалиётга режали ва бир маромда татбиқ этиш тизими. Педагогик технология фан сифатида педагогиканинг санъат, маҳорат даражасидаги соҳасини ўрганувчи фани ҳисобланади. У маълум бир концепцияга таяниб, ўқув-тарбия жараёни ва унинг қисмлари билан ўзаро боғлиқ ҳолда таълимни режалаштирадиган натижаларга эришиш жараёни ва тафсилоти, шу билан бирга дидактик тизимнинг таркибий қисмидир. Педагогик технологиянинг мақсади қуйидагилардан иборат:

- баркамол инсонни шакллантириш ва ривожлантириш;
- жамиятда мустақил ва эркин фикрловчи шахснинг шаклланишига хизмат қилиш;
- ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш;
- таълим-тарбия жараёни сифат смамардорлигини ошириш кабилардир.

Педагогик технологиянинг таркиби ёш авлодга таълим-тарбия бериш, ахборотларни авлоддан-авлодга узатиш, мустақил фикрлашга ўргатиш, билим, кўникма ва малакаларни ўргатиш ва ўзлаштиришга эришиш, таянч ва фанга оид

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

компетенцияларни шакллантириш ҳамда турли методикаларни қўллаш ва такомиллаштиришни ўз ичига олади.

Педагогик технология – таълим шакллари, усуллари, услубий тузилмалари хусусий методикалар кўринишида ҳосил бўлган бўлиб, улар такомиллашиб бориши жараёнида технологияга ўсиб боради. Методика – муайян бир ишни аниқ мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари.

Педагогик технологияларда инсонпарварлик, демократик, дўстона муҳит, ўзаро ҳурмат, ҳамкорлик ва ғамхўрлик, қўллаб-қувватлаш тамойилига амал қилинади. Ҳар бир фаннинг мақсад ва вазифаларига мос бўлган педагогик технологиялар ва интерфаол методларни қўллаш мақсадга мувофиқдир. Бу жараёнда асосан ўқитувчи, ўқувчи-талаба ва таълим воситалари иштирок этади.

Агар педагог ижодкор, ўз фанининг билимдони бўлса, дарснинг мақсадиша эришилади, ўз касбий маҳоратидан келиб чиққан ҳолда дарс мазмунига мос воситаларни олдиндан танласа, ўқувчиларни қизиқтира олиши мумкин. Бироқ таълим жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланишда турли воситаларнинг таъсири ўз-ўзидан юзага чиқмайди. Улардан тўғри, ўз вақтида, унумли равишда фойдаланиш керак, Шундай экан, таълим жараёнида интерфаол усуллар самараси куйидагиларга боғлиқ:

- ☐ ўқитувчи бирор усулни қўллаш учун олдиндан пухта тайёргарлик кўриши, режалаштириши;
- ☐ ушбу усулни қўллаш учун тегишли вазият яратиши;
- ☐ интерфаол таълим жараёнини умумпедагогик талаблар асосида, ҳиссиёт ва эҳтиросларга берилмаган ҳолда дўстона, самимий ташкил этиш;
- ☐ индивидуал ёндашув жараёни ўқувчининг мустақил фикр юритиши ва кечинмаларини эркин баён қилишига шароит яратилиши;
- ☐ интерфаол методлар турли шаклларда амалга оширилиши мумкин.

Агар педагог ижодкор, ўз фанининг билимдони бўлса, дарснинг мақсадиша эришилади, ўз касбий маҳоратидан келиб чиққан ҳолда дарс мазмунига мос воситаларни олдиндан танласа, ўқувчиларни қизиқтира олиши мумкин. Бироқ таълим жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланишда турли воситаларнинг таъсири ўз-ўзидан юзага чиқмайди. Улардан тўғри, ўз вақтида, унумли равишда фойдаланиш керак, Шундай экан, таълим жараёнида интерфаол усуллар самараси куйидагиларга боғлиқ:

- ☐ ўқитувчи бирор усулни қўллаш учун олдиндан пухта тайёргарлик кўриши, режалаштириши;
- ☐ ушбу усулни қўллаш учун тегишли вазият яратиши;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- интерфаол таълим жараёнини умумпедагогик талаблар асосида, ҳиссиёт ва эҳтиросларга берилмаган ҳолда дўстона, самимий ташкил этиш;
- индивидуал ёндашув жараёни ўқувчининг мустақил фикр юритиши ва кечинмаларини эркин баён қилишига шароит яратилиши;
- интерфаол методлар турли шаклларда амалга оширилиши мумкин.

Ҳозир педагогик амалиётда интерфаол методларнинг 200 дан ортиқ тури мавжуд. Ушбу интерфаол методларни татбиқ этишда турли ёндашувлардан фойдаланилади. Аммо замонавий таълим жараёни талабалар фаоллигини оширишга қаратилган интерфаол методларни қўллашни талаб этади. Интерфаол методларни танлашда унинг самарадорлик даражасини ётиборга олиш аҳамиятга эга. Ўқув материали оғзаки баён этилганда талаба маълумотнинг 5- 10 фоизини эслаб қолади. Ўқув адабиётларидан мустақил ўқиш 10-15 фоизни, кўргазмали материаллар эса 20-25 фоизни ўзлаштиришга имкон беради. Амалий интерфаол методлар энг самарали ҳисобланиб, талабалар онгида маълумотнинг 75 фоизи сақланиб қолади. Лекин ўқув материалларини талабалар томонидан мустақил ўрганиш, амалий машғулотларни мустақил бажариш методлари ундан ҳам самаралироқ. Бунда 90 фоиз билим ўзлаштирилади, кўникма шаклланади, талабалар фаоллиги янада ошади.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тизимига киритилган янги педагогик технологиялар асосида дарсларни олиб бориш таълим самарадорлигининг бир неча баробарга ошишини

таъминлайди ҳамда талаба-ёшларимизни янада билимли ва ҳар томонлама баркамол инсонлар бўлиб етишишларига замин ҳозирлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. —Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд.-Т.; —Ўзбекистон. 2017.
2. Ишмухамедов Р., Юлдашев. М —Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. —Т.; —Адабиёт учкунлари. 2017.
3. Умумтаълим фанлари методикаси. Маънавий-маърифий, илмий, методик нашр. — Т.; 2016 й. 2-сон.
3. Педагог минбари. Илмий-педагогик, методик, маънавий-маърифий журнал. —Т.; 2017 й. 3-4-сонлар.

XALQARO TAJRIBADAN TA'LIMDA FOYDALANISH

Karimov Ilhom Nosirjon O'G'Li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada Germaniya ta'lim tizimi, Fransiya ta'lim tizimi, Yaponiya ta'limi tizimi va ular o'rtasidagi farqlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tizim, ma'rifat, madaniyat, maktab, pedagog.

Germaniya ta'lim tizimi: Germaniya jahon ma'rifat va madaniyat o'choqlaridan biri. Ushbu davlatda har bir fuqaro o'z shaxsini erkin rivojlantirish, o'z iqtidori moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o'qish joyi va kasb tanlash huquqiga ega. Maktab ta'lim tizimi boshlang'ich va o'rta ta'lim muassalaridan iborat. Barcha davlat maktablarida o'qish bepul. Germaniyada maktab ta'limi quyidagi maktab tiplariga bo'linadi: boshlang'ich maktab; yo'nalish maktablari; asosiy maktab; real maktab; gimnaziya; umumiy maktab; maxsus maktab.

Boshlang'ich maktab ta'lim tizimining poydevori hisoblanadi. Boshlang'ich maktabdan so'ng o'quvchilar yo'nalish maktabga o'tishadi. Asosiy yoki to'liq xalq maktabi boshlang'ich maktabni bitirib, real maktab yoki gimnaziya bormagan barcha o'quvchilar uchun majburiydir. Asosiy maktab o'qituvchilari o'zlarini o'qituvchi emas, ijtimoiy pedagog, deb his qiladi. Lekin asosiy maktabdagi o'quvchilar yomon o'zlashtirishiga qaramasdan kasbiy ta'lim olishiga majbur bo'lishadi. Real maktablar ikkinchi bosqichga qarashli bo'lib, odatda 5-10-sinflarni o'z ichiga oladi. Real maktab yuqori darajali kengaytirilgan umumiy ta'lim beradi va o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi, insonlarga rahbarlik qilish ko'nikmalariga yuqori talab qo'yadigan kasb egalari bo'lishi uchun kasbiy ta'lim kurslariga tayyorlaydi. Germaniya ta'limi o'ziga xos yo'nalishga juda murakkab tizimga ega. Germaniya davlatida taraqqiy etgan davlatlar orasidan o'rin olishda o'zini oqlab kelayotgan ta'lim tizimi mavjud. Fransiya ta'lim tizimi: Fransiyada ta'lim sifati ta'lim, sport va tadqiqotlar bo'yicha bosh inspeksiya tomonidan nazorat qilinadi. Ushbu bosh inspeksiya 4 ta vazirlik uchun faoliyat ko'rsatadi.

Bosh inspeksiya 4 ta vazifani bajaradi:

1. Qo'llab-quvvatlash - ta'lim, fan, sport, madaniyat boshqaruv idoralarini oliy ta'lim rektoratlarini.
2. Ekspertiza qilish - vazirliklar, idoralar, shartnomalar, rahbarlar faoliyati, xizmatlar, tuzilmalar va boshqalar.
3. Baholash - tashkilotlar, muassasalar, tuzilmalar, ijtimoiy siyosiy ahvol, kadrlar.
4. Nazorat qilish - tashkilotlar, muassasalar, xizmatlar va kadrlar.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Bosh inspeksiyada to‘planadigan tajribalarning xilma –xilligi, bolalar bog‘chasidan doktoranturaga qadar davlat siyosatini muvofiqlashtirish imkonini beradi. Bu esa ta‘lim, fan va

yoshlarni rivojlantirishga, o‘quvchilarni sport, jamiyat hayoti va jamoat o‘qishiga jalb etishga ta‘sir qiladi.

Fransiya ta‘lim tizimiga ko‘ra bola 6-7 yoshida tayyorlov sinfga boradi, keyin shu maktabda 4 yil boshlang‘ich sinfda o‘qiydi. Bu boshlang‘ich sinflar odatda alohida boshlang‘ich maktab sifatida faoliyat ko‘rsatadi hamda ularning inspeksiyasi ham, alohida bo‘ladi. Keyingi bosqich o‘rta ta‘lim kollej deb ataladi. U yerda bola 4 yil o‘qiydi va yakunida to‘liqsiz maktab bitiruvchisi deb hujjat beradi. Keyingi 3 yil davomida turli yo‘nalishdagi litseylarda o‘qiydi hamda yakunida bakalavr imtihonini topshirib uning natijasiga qarab OTM larga qabul qilinadi. O‘qituvchilarni ishdan olishni maktab direktori amalga oshirmaydi. Yaxshi ishlamaydigan o‘qituvchilarni direktor tavsiyasiga muvofiq ta‘lim inspeksiyasi tomonidan taftish qilinadi. Uning intizomi, o‘qituvchilik faoliyati, bolalar, ota-onalar o‘rtasidagi obro‘si diqqat bilan o‘rganiladi va tegishli chora ko‘riladi. Maktab o‘qituvchilariga qo‘yilgan talab Fransiya o‘ta yuqori. Ayniqsa boshlang‘ich maktablarda o‘qituvchi o‘z kasbining ustasi, ajoyib notiq, san‘atkor, musiqachi, sportchi, tashkilotchi, namunali xulq egasi bo‘lmog‘i lozim. Fransiya ta‘lim tizimlarida maktabdan va sinfdan tashqari muassasalari ko‘zda tutilmagan. Biroq maktablarda, litseylarda turli to‘garaklar mavjud. O‘zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta‘lim sifatini nazorat qilish ta‘lim inspeksiyasi tashkil qilinganiga endigina 2 yildan oshdi. O‘tgan davr mobaynida inspeksiyaga yuklatilgan vazifalar bajarish bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni yurtimiz ta‘lim sifatini baholash ishlarini joriy etish bo‘yicha maqsadli ishlar olib borilmoqda. Biz ayni damda chet el pedagogikasidagi ilg‘or jihatlarini o‘zashtirish, yangi- yangi o‘quv predmetlarini ta‘lim tarkibiga kiritish bilan jahondagi eng ilg‘or pedagogikalarinig biriga aylantirish.

Ayni damda AQSH pedagogikasidagi:

1. Bolani o‘z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhiyatida tarbiyalash.
2. O‘quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun kurash
3. Bolani kamsitmaslik, insoniylik qadriyatlarini va g‘ururini yerga urmaslik
4. O‘quvchini ilk davridanoq kasbga yo‘naltirish
5. Vataniga faxr va iftixor ruhi bilan tarbiyalash.

Yaponiya ta‘limidagi :

1. Bolani maktabga puxta tayyorlash
2. Kichkintoylar ta‘lim va tarbiyasiga ota-onalar masuliyatini kuchaytirish;
3. O‘quvchilarni nafosat jismoniy kamolotiga berilayotgan etibor;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

4. O‘qituvchi kadrlariga yuksak talabchanlik;
5. Yosh talantlar bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Germaniya ta‘limidagi :

1. Tabaqallashtirib o‘qitishga kuchli e‘tibor;
2. O‘quvchilarni mehnat ta‘limini mustahkamlash
3. Kasbga yo‘naltirish.

Fransiya ta‘limidagi:

1. Maktabgacha tarbiyadanoq o‘quvni predmetlashtirib tashkil etish ;
2. Boshlang‘ich ta‘limni 3 bosqichda puxta amalga oshirish
3. O‘quvni didaktik vositalar bilan ta‘minlashga berilayotgasmn katta e‘tibor.
4. O‘quv muassasalarinig turli firmalar, konsernlar, korxonalar, mustahkam

aloqalari va boshqa ibratli jihatlari bizning ta‘limga ham ko‘chib bormoqda.

Xulosa: Albatta ta‘limga har qanday yangilik, o‘zgarish, jiddiy tahlillar, tajribalar asosida kirib keladi. O‘zbekiston 2021-yilda PISA va PIRLS xalqaro baholash tizimida ishtirok etishi rejalashtirilgan. Bu sinovga barcha tayyorgarlik ko‘rishi kerak. Ya‘ni bu yilgi 3- sinf o‘quvchilarimiz 2021-yilda 4-sinf bo‘ladi. Bu o‘quvchilarni mazkur jarayonga tayyorlash uchun xalqaro baholash

tizimida ishtirok etib kelayotgan rivojlangan davlatlarning xalqaro tajribalari bilan o‘rtoqlashishga to‘g‘ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshev J.F. Xorijda ta‘lim (metodik qo‘llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta‘lim, ilm-fan metodik qo‘llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. G.Anorqulkova, A. Karimov.Xorijiy mamlakatlar ta‘lim tizimining o‘ziga xos yo‘nalishi uslub va tahlili. Xalq ta‘limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.
4. A.Nosirov. Fransiya ta‘lim sifati qanday nazorat qilinadi? —Boshlang‘ich ta‘lim jurnali. 2019- yil. 12- son.
5. R.Ilashova. Amerika maktablarida.- , Boshlang‘ich ta‘lim jurnali. 2019-yil. 3-son.;

MASOFAVIY TA‘LIMNING YUTIQ VA KAMCHILIKLARI

Maxamaturayimov Bobur Baxtiyor o‘g‘li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasida dunyoning rivojlangan mamlakatlari kabi kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Texnologiyaning rivojlanishi bilan texnik vositalardan foydalanib o‘qitish uchun kompyuterning bo‘rligi kifoya bo‘lib qoldi. Shu qatorda shuni takidlash lozimki hozirgi kunga kelib masofaviy o‘qitish butun dunyo boylab rivojlanib kelmoqda.

Kalit so‘z: Masofaviy o‘qitish, Masofaviy ta‘lim, Texnologiya, Innovatsiyon, Nufuzli, sirtqi ta‘lim

Annotatsiya: In the Republic of Uzbekistan, special attention is paid to the development of computer and information technologies, as in developed contris. With the development of technology, the availability of a computer to teach using technical means has become sufficient. Distance learning is evolving around the world.

Keyword: Distance learning, Technology, Innovation, Prestigious, Distance learning.

Аннотация: Республика Узбекистан как и разветые страны мира уделяет особое внимание развитию компьютерных и инфармотционных технологий. С развитием технологий стала достаточной доступность компьютера для обучения с использованием технических средств. Сегодня во всем мире развивается дистанционное обучению

Ключевое слово: дистанционное обучению ,технологий, инновации

Hozirgi kunda biz noyob imkoniyatlarga ega ajoyib davirda yashayapmiz. Internet bizning oldimizda cheksiz ma‘lumot ufqlarini ochadi. Zamonaviy texnologiyalar bizga dunyoning istalgan nuqtasidan ta‘limni kengaytirish imkonini beradi. Bunga misol qilib hozirgi kundagi rivojlanib kelayotgan masofaviy ta‘limni aytsak adashmagan bo‘lamiz.

Masofaviy o‘qitishga birinchi urinish 1728-yilda Kaled Filippning —Qisqa qo‘ll ning yangi uslub o‘qtuvchisi tomonidan qilingan . Keyin, birinchi masofaviy o‘qitish kursi 1840-yillarda Sir Isaak Pitman tomonidan stenografiyadan dars berganida o‘tkazilgan. U stenografiyaga yozilgan matnlarni postkartlarga pochta orqali jo‘natadi va o‘z navbatida shogirdlaridan tuzatish uchun transkriptlarni oladi.

London universiteti 1858-yilda masofadan o‘qitish darajalarini taqdim etgan birinchi universtitrt sifatida etakchilik qildi. Volsi Xoll tomonidan tashkil etilgan Oksford universiteti 1894- yilda Buyuk Britaniyadagi birinchi masofaviy o‘qitish kollejiga aylandi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Hozirgi kunda innovatsiyon axborot va kommunikatsiyon texnologiyalarning ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha yangi o'qitish tizimini y'aniy masofaviy o'qitish tizimining rivojlanishiga omil bo'ldi. Masofaviy ta'limda ko'plab imkoniyatlarga eg'a ta'lim turi hisoblanadi. Bu ta'lim turlari bo'yicha hozirgi kungacham ko'p izlanishlar ilmiy ishlar olib borilgan bo'lib hozirgi kunda Bu ta'limda o'rnatilgan rejimlar mavjud bo'lib hisoblanadi bular:

Vidyokonferensiyalar: Bu o'qituvchilar uchun o'quvchilar bilan bevosita aloqada bo'lishning keng tarqalgan usuli. Odatda talaba yoki bir nechta talaba o'qituvchiga ulanish uchun jonli dars bo'ladi.

Sinxron o'rganish: Bu barcha talabalar bir vaqtning o'zida va ko'pincha bir joyda, lekin o'qituvchi boshqa joyda bo'lganida sodir bo'ladi. O'qituvchi va o'quvchilarni raqamli ravishda bo'lash uchun video yoki telekonferensiyalardan foydalaniladi.

Asenkron o'rganish: Asenkron o'qitish bu topshiriqlarni bajarish uchun talabaning o'z-o'zini o'rganish. Asosan masofaviy o'qitishning ushbu turida o'quvchilarga jonli onlayn darslar o'rniga o'quv topshiriqlar belgilangan muddatlarga beriladi.

Ochiq jadval: Bu moslashuvchan qatlam qo'shilgan asenkron ta'lim turi. Onlayn kurslarning tugatish muddatlari mavjud. Bu o'z vaqtini talab qiladigan boshqa mutaxassislar yoki uyda otirgan ota-onalar uchun keng imkoniyatdir.

Kompyuterga asoslangan masofaviy ta'lim: Bu ko'plab muassasalar uchun keng tarqalgan masofaviy o'qitish turi. Talabalar belgilangan vaqtda kompyuterda dars olib borishadi.

Gibrid o'rganish: Bu ba'zi bir o'quvchilar real vaqt onlayn rejimda, boshqa talabalar esa oflayn rejimda o'qiydigan aralash ta'lim tizimidir.

Yuqorida sanab otilgan masofaviy talim turlari bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning o'quv yurtlarida keng tarqalgan. Ayniqsa AQSH ning Bloomington shahrida joylashgan INDIYANA o'quv yurtida masofaviy ta'limning turlari juda rivojlanga. O'quv yurtida ishlaydigan professor Curtis BONK masofaviy ta'lim ustuda izlanishlar olib bo'rgan va kitoblar chiqargan shu qatorda Aralash ta'lim tizimi to'g'risida ham kitoblar yozgan va shu ta'lim ustida tadqiqotlar olib borilganda bu ta'lim eng yaxshi ta'lim turi deb hisoblaydi olim.

Masofaviy ta'limning avzalliklari:

Masofaviy ta'lim tizimi hozirgi kunda keng imkoniyatlar ega bunda talabalar soni sheklanmaydi, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda darsliklardan bepul foydalanish, masofadan turib istalgan o'quv yurtida o'qish, yo'nalishi bo'yicha darslarni qoldirmasdan o'qish malumotlar olish, yosh bolasi bor onalar uchun ayniqsa yaxshi o'qish usuli hisoblanadi. Hozirgi Innovatsiyon rivojlangan davrda masofadan turib

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

hohlagan nufuzli chet el o‘quv yurtlarida o‘qish imkonini beradi. Bunda asosan talaba, o‘quvchilar o‘zi mustaqil izlanishlari malumot yig‘ishlari lozim bo‘ladi.

Masofaviy ta‘limning kamchiliklari:

Hamma narsaning yani ishning kamshiliksiz bo‘lmasligi kabi bu tizimning ham kamshiliklari mavjud. Bunda ayniqsa o‘qtuvchilarning bergan vazifalarini o‘quvchilar o‘z vaqtida bajarib topshirmasligi masulyat bilan qaramasligi, Internetdan foydalangan payti boshqa narsalarga shalg‘ib ketishi, internet past ishlaydigan joylarda darslarga qatnasha olmasligi, va hokozolar.

Xulosa:

Xulosa qilib shuni naytish lozimki masofaviy ta‘lim tizimida imkoniyatlar juda keng. Masofaviy ta‘lim muassasaslarga kirish imkoni bolmagan talabalar uchun juda qulaydir. Biz jahon standartlariga javob beradigan universitetlarga kirishimiz mumkin. Ta‘limda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalangan holda masofadan turib o‘qish imkoniyati deyarli barcha Evropa davlatlari tomonidan taqdim etilgan. Masofaviy ta‘lim degani bu butun ta‘lim tizimi degani emas, balki ta‘lim tizimining bir qismidir. Masofaviy ta‘lim tizimida o‘qishning ham o‘ziga yarasha qiyinchiliklari bor uni amalga oshirish uchun avalom bor Maqsad resurslar, g‘ayratli o‘qituvchilar va rivojlanish uchun vaqt va masuliyat talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Magistrlar portal
2. Top Universitetlar
3. Texnika vositalari
4. Jurnalist jurnali

SIRTQI TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH

Muxammedov Suroj Bayramklich O'G'Li

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Yurtimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir.

Аннотация: Образование в нашей стране прошло и проходит сложный процесс, включающий осуществление комплексных реформ и реконструкции. Их цель — демократизация школы, развитие ее гуманистических принципов и на этой основе всестороннее обновление и дальнейшее совершенствование содержания воспитательной работы, ее формы и стиля

Annotation: Education in our country has undergone and is undergoing a complex process, including the implementation of comprehensive reforms and reconstruction. Their goal is to democratize the school, to develop its humanistic principles, and on this basis to comprehensively update and further improve the content of educational work, its form and style

Kalit so'zlar: Ta'lim, xalqaro tajriba, AQSH, Yaponiya ta'lim tizimlari, sirtqi ta'lim, ta'lim sifati

Ключевые слова: Образование, международный опыт, США, системы образования Японии, дистанционное обучение, качество образования

Keywords: Education, international experience, US, Japanese education systems, distance learning, quality of education

Mavzuning dolzarbligi: Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr – qimmat, obro va nufuziga teng darajada unnig ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur. Ta'limdagi muvvafoqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylidir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm- ma'rifat baxsh eta oladi.

Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el- yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvvafoqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o‘rganish orqali ta‘lim tarbiyada qotib qolgan, o‘z dolzarbligini yo‘qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo‘lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo‘shimcha boy manbalarga ega bo‘lamiz. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur‘atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta‘lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta‘lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo‘lmoqda. Umumiy o‘rta ta‘lim sifati ilg‘or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda.

Prezident maktablari, buyuk allomalarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta‘lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro tajribalar yo‘lga qo‘yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26- noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining, Zamonaviy maktablarni tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida—gi qaror qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2021-yilgacha maktablarning kamida 3 foizi, 2025-yilgacha 20 foizi 2030- yilga qadar esa 50 foizini, , zamonaviy maktablarga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi. Prezidentimiz shu yil yanvar oyida Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomada maktab o‘quv dasturlarini ilg‘or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o‘quv yuklamalari va fanlarni qayta ko‘rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidlagi. Maktablarda moddiy-texnik ta‘minotini yaxshilash, o‘quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha vazifalarini belgilab berdi.

Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg‘ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu ko‘rsatkich 30-50 foizni tashkil etadi. Shu bois xalq ta‘limi vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga o‘quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, aniq fanlarda amaliy mashg‘ulotlar ko‘lamini oshirish vazifasi qo‘yildi. Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e‘tibori bu yo‘ldagi say harakatlari bilan o‘lchanadi.

Bugungi kunda ta‘lim mazmuniga bo‘lgan e‘tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart – sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlarda ta‘lim tizimini tahlil qilib o‘tamiz. Yaponiya ta‘lim tizimi Yaponiya ta‘limida iqtidorli o‘quvchi tushunchasi yo‘q. chunki har bir o‘quvchi alohida iqtidor sohibidir. Ilg‘or mamlakatlar ichida Yaponiya ta‘limi o‘ziga xos

yo‘nalishi yetakchi o‘rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta‘lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta‘lim , boshlang‘ich maktab , kichik o‘rta maktab, yuqori o‘rta maktab, oliy ta‘lim tizimlariga kiruvchi oliy o‘quv yurtlari. Boshlang‘ich maktabda

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jihatlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatishadi. Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi faqat ta'lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o'qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo'lgan yagona davlat. Majburiy ta'lim muhiti. Ta'limning bu pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatiladi. Yuqori o'rta maktab 10-11-12-sinflarni o'z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo'limlari mavjud.

Yuqori bosqich o'rta maktablarda butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili, texnik ta'lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi. Universitetlariga yuqori va o'rta maktabning yoki 12 yillik oddiy maktabni bitirgan o'quvchilari qabul qilinadi. Universitetlarga qabul qilinish 2 bosqichga bo'linadi: 1-bosqich turar joyda o'tkaziladi, buning uchun yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo'yicha test sinovlaridan o'tkaziladi. Yaponiyada oliy ta'lim majburiy hisoblanadi va u kasb ta'limi bilan uzviy bog'liqdir. Yaponiyada bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas'uliyati ayniqsa kattadir. Ular farzandlarining aqlli, dono va mehnatsevar bo'lib o'sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o'zlarini ma'sul deb hisoblaydi. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televideniya orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo'lib, parta ustida kitob javoni, yoritkich, soat, qalam, qog'oz, mikrokalkulyator va boshqa zaruruy ashyolar, shuningdek kerak bo'lib qolgan taqdirda ota-onalarini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o'rnatilgan. Yaponiya o'rta maktablarining saviyasi AQSH o'rta maktablari saviyasidan bir muncha yuqori turadi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki yaponiyada ta'lim tizimi ham shaklan, ham mazmunan yuksak uyg'unlik kasb etgan. Ibrat olsa, o'rgansa arziydigan jihatlarini ko'p.

E'tiborli yana bir tomoni – Yaponiyada faqat milliy an'analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o'zlashtirilgan. Bunday tajribalar Respublikamiz ta'lim tizimini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishda qo'l kelishi shubhasiz. Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi: Amerikada o'rta ta'lim 12 yil bo'lib boshlang'ich o'rta va quyi maktablarga bo'linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat va ularda o'quvchilarning 88 foizi o'qiydi. Ta'lim muassasalarini davlat va shahar buyudjetlari moliyalashtiradi, Qo'shma shtatlarda yalpi ichki mahsulotning 7.5 foizi har yili ta'limga sarflanadi. 12 foiz o'quvchilar xususiy maktablarga boradi, ularning moddiy

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

resurslari ota-onalar, turli mablag'lar va xayriya mablag'lari hisobidan shakllantiriladi. Mamalakatlarda ta'lim maskanlari raqamlarga ega emas, ammo ular hududlar bo'yicha yoki mashhur kishilar nomi bilan ataladi. Odatda har bir sinf xonasi televizor va kompyuterga ega. Kompyuter sinflari yuqori tezlikdagi internetga ulangan.

Amerikada nusxa ko'chirish uskunalari juda ko'p joylashtirilgan. Chunki o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga deyarli barcha vazifalar bosma shaklda beriladi. Boshlang'ich maktabda har yil sinf o'qituvchisi o'zgaradi. Boshlang'ich sinflarda matematik bilimlarning hajmi Rossiya va Angliya maktablari darajasiga nisbatan biroz yengilroq. Ko'paytirish jadvali 3-sinf dan boshlanadi.

Amerika maktablaridagi o'ziga xos usullaridan biri har bir o'quvchining hisobot kartasi yuritilishidir. Unda o'quvchi 10 xil xatti-harakati bo'yicha baholanadi. Ota-onalar ushbu karta bilan tanishib borar ekan, farzandlariga oqsayotgan tomonlarini aniqlab, uni tuzatishga harakat qilishadi. Amerika pedagoglari haftasiga bir marta 1-3-sinf o'quvchilari uchun —Sevimli o'yinchoq metodini qo'llashadi. Bu metodda bolalar o'yinchog'ini tariflaydi. Mazkur metodni qo'llashdan maqsad bolani uyatchanlikdan xalos bo'lishga, sinfdoshlari orasida erkin gapirishga o'rgatishdir.

Xulosa: Amerikada ta'limni haddan ziyod demokratlashuvi talabalar bilimining puxtaligini tekshirish va nazorat qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boy moddiy baza va tajribaga ega bo'lgan davlatda butunlay savodsiz bo'lgan bolalar ham topiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J.F. Xorijda ta'lim (metodik qo'llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta'lim, ilmfan (metodik qo'llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. G.Anorqulkova, A. Karimov.Xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xos yo'nalishi uslub va tahlili. Xalq ta'limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Раимов Азизбек Илаш Ўғли

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Мамлакатимиз бугунги кунда глобал ахборот, сиёсий ва ижтимоий маконнинг бир қисмидир. Шу сабабли, сўнгги ўн йилликда ижтимоий-иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий ривожланишнинг қуйидаги омиллари шаклланди, улар ахборот жамиятининг белгилари сифатида қаралади:

–ахборот жамият тараққиётининг асосий стратегик ресурсига айланади;

–қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий база ҳамда ахборот технологиялари базаси ва ахборот ресурсларини яратиш ва ривожлантириш учун масъул бўлган давлат органлари шакллантирилди ва фаолият кўрсатмоқда;

–ахборот технологиялари, маҳсулотлар ва хизматларни яратиш ва ривожлантириш билан боғлиқ лойиҳаларни, шу жумладан давлат томонидан доимий қўллаб-қувватлаш;

–таълим муассасалари, иқтисодиёт ва давлат бошқаруви соҳалари асосан компьютерлаштириш билан қамраб олинган;

–жамоатчилик онги ахборот фаолиятининг долзарблиги ва устуворлигини тушунишни белгилайди.

–Рақамли технологиялар соҳасидаги ютуқлар олий таълим тизимида мутахассисларни касбий тайёрлаш жараёни учун анча кенг имкониятлар очди. Рақамли технологиялар маълумотни исталган жойдан ва турли мамлакатлар ва қитъалардаги одамларнинг барча гуруҳлари томонидан узатиш учун мавжуд "бўлди". Рақамли технологиялар ўқув жараёнига яхши сингдирилган ва университетдан ташқарида талабанинг кундалик ҳаётининг бир қисмига айланади.

Бундай шароитда таълимда ахборот ва рақамли технологияларни жорий этиш билан боғлиқ интеграция жараёнлари билим талаб қиладиган тармоқларни ривожлантиришга, одамларнинг касбий фаолиятининг интеллектуал даражасини оширишга, самарасиз меҳнат кўламини кенгайтиришга хизмат қилмоқда.

Рақамли воқеликнинг жадал ривожланиши ва жорий этилиши инсониятни келажакдаги тараққиёт йўналишини танлашдан олдин инсоният ҳаётининг барча соҳалари олдига қўяди. Бу касбий тайёргарликнинг асосий кластери сифатидаги олий таълим тизимида тўлиқ тааллуқлидир.

Рақамли жамият шароитида ахборот стратегик ресурсга, психологик шароитга айланади, унинг ривожланиши учун белги-рамзий фаолият яратилади. Уни ўқув жараёнида ўзлаштириш билимларни ифодалашнинг турли моделлари ва технологияларини амалга оширишни ўз ичига олади, бу эса, ўз навбатида,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

талабаларнинг ақлий функцияларининг мураккаблашишига таъсир қилади. Бунинг ёрдамида таълим сифатини ошириш, субъектлар ўртасидаги ўзаро алоқанинг янги шакллари ва воситаларининг пайдо бўлиши мумкин, бу ягона рақамли таълим маконининг ишлаши ва ривожланишини таъминлайди [1].

Рақамли инқилоб ва рақамли макон имкониятларининг жамиятга, инсонга ва цивилизация ривожланиш истиқболларига таъсири катта. Айнан мана шу таъсир фалсафий- услубий таҳлилни ва умуман таълимни, хусусан, олий таълимни ривожлантириш стратегияларини қайта кўриб чиқишни тақозо этади.

Амалдаги амалиёт рақамли технологияларни жорий этишга эътибор бермасликка имкон бермайди, бироқ у фақат рақамли ускуналар ёки қурилмаларга эътибор қаратиш мумкин эмас, балки таълим ва унинг ривожланиш истиқболларига алоҳида эътибор қаратишни талаб қилади.

Замонавий ҳаётнинг рақамли табиати ва рақамлаштиришнинг кенг тарқалганлиги жамият ривожланишининг муҳим жиҳатларига, жумладан, ўсиш, барқарорлик, бойлик, тенглик, хавфсизлик, иқтисодиёт ва сиёсатга катта таъсир кўрсатди. —Рақамлаштириш катта салоҳиятга ва келажакка назар ташлайдиган кучли воситани ташкил этади [2], деб таъкидлайди швед олимлари ўз тадқиқотларида.

Рус тадқиқотчиси М.А.Дедулиннинг таъкидлашича, ахборот ва рақамли технологиялар имкониятлари муваффақиятли фаолият ва эътиқодлар жараёнига асосланган ўзаро таъсирни тубдан ўзгартиради. Тадқиқотчининг фикрича, бу жараённинг икки даражасини ажратиш мумкин: макродаража ва микродаража. Тадқиқотчи томонидан аниқланган эътиқод даражаларини белгилаш ва билиш зарурати кўп жиҳатдан шахсни аниқлаш жараёнини, шунингдек, замонавий компьютерлар ва технологиялардан фойдаланган ҳолда аниқланган имкониятларни таҳлил қилишни ҳисобга олган ҳолда уни тайёрлашни лойиҳалаш жараёнини осонлаштиришга ёрдам беради. Шундай қилиб, муаллиф ўз тадқиқотида, мисол тариқасида, "микро даражада ишонтиришни компьютер ва фойдаланувчи ўртасидаги ўзаро таъсир элементи бўлиб хизмат қиладиган баъзи диалог ойналарида ташкил этиш ва ривожлантириш мумкинлигини таъкидлайди. Веб-сайтларда ишлаб чиқувчилар, шунингдек, танланган курс устида ишлашни давом эттириш ва уни ўзлаштиришда муваффақият ва муваффақиятга эришиш учун фойдаланувчиларни рағбатлантириш усулларида фойдаланадилар. Бу, биринчи навбатда, ҳар бир курснинг қатъий жадвали ва белгиланган тугаш санаси билан боғлиқ, шу билан бирга ҳар бир машғулот ёки сессия фойдаланувчиларга қанча материал тугатганлиги, шунингдек, қолган материал миқдорини билишга ёрдам берадиган кузатув функцияларига эга" [2].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Файласуф К.Ваялберс ўз тадқиқотида замонавий дунёда технология инсон ва унинг атроф-муҳитининг кундалик ҳаётининг бир қисми эканлигини айтади. У ўзининг илмий ишида "технологиялар одамлар ва ҳақиқат ўртасидаги муносабатлар ва ўзаро таъсирларни ўрнатишда ўзига хос воситачи эканлигини" алоҳида таъкидлайди [3].

Технологияларга ўзаро боғлиқлик ва ҳамкорлик хоссаларини бериб, —ўз фойдаланувчилари оламида бўлган инсонлар ўз ҳаракатларининг шаклланишига ҳисса қўшиши қайд этилган. Улар инсонни ўзининг технологик воқелигига сингдиради ва у учун мавжуд бўлиб, инсоннинг ҳис-туйғуларини, тажрибаларини ва дунёнинг ҳақиқий манзарасини талқин қилишга ёрдам беради." [3].

Компьютер технологиялари (шу жумладан рақамли технологиялар) ва умуман таълим маконининг интеграция жараёнларини фалсафий тушуниш натижаси муаллиф томонидан технологик воситачилик (технология) шакллари аниқлаш бўлиб, уни ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқишда эътиборга олиш жуда зарурдир. Муаллиф идрок воситачилигининг олти турини аниқлайди, уларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятларга эга. Идрок қилиш жараёнида ўзаро таъсир турларидан бири бу "дунёни технологик схема сифатида тасвирлайдиган технология" [2].

Технология артефактлар билан қандай муносабатда бўлишни айтади. Воситачилик ҳаракатларининг ахлоқий аҳамияти шахснинг автономиясининг қисқаришини кўрсатади [1].

Бу ҳолат ўз-ўзига ва мустақил равишда амалга ошириладиган ҳаракатларга масъулиятсиз муносабатни шакллантиришга ёрдам беради. Учинчи турдаги воситачилик муаллиф томонидан амалга оширилган ҳаракатлар учун барча мумкин бўлган вариантларни яратиш усуллари тўплами сифатида белгиланади. Тадқиқотчи томонидан аниқланган воситачиликнинг яна бир тури қарорни шакллантиришда воситачиликни ўрнатиш билан боғлиқ бўлиб, унинг асосий натижасини белгилайди. Бу танланган технология билан аниқланган исботлаш вариантларининг ўзаро боғлиқлиги ва белгиланган вазифалар ва ҳаракатларга эришиш учун танланган усулларни қабул қилиш зарурати билан изоҳланади. Медиациянинг охириги тури унинг бошқа амалиётлар билан алоқаси орқали кўриб чиқилади. Ушбу турнинг моҳияти маълум бир вақт оралиғида мавжуд ва амалга ошириладиган замонавий технологик жараёнларнинг пайдо бўладиган таъсирини ва уларни бошқа функционал шароитларда амалга ошириш хусусиятларини тушунишдан иборат. Бунга мисол қилиб келтириш мумкинки, энди одамлар бир-бирларига шахсий мактуб ёзишни, ўз фикрларини, ҳис-туйғуларини ва ўзаро мулоқотни ифодалаш учун шаблон, қўнғироқ ва хатлардан фойдаланишни тўхтатдилар. "Ахлоқий қадриятлар, ғоялар ва меъёрлар воситачилиги" муаллиф

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

томонидан алоҳида тур сифатида ажратилган. Тадқиқотчи технология нафақат ахлоқ ва ахлоқни, балки инсон мавжудлигининг бошқа томонларини ҳам яратади, йўқ қилади ва ўзгартиради, деб таъкидлайди [2].

Бугунги кунга келиб, илмий терминологияда "рақамли" характеристикаси билан белгиланадиган техник категорияли аппаратлар турли хил иборалар мавжуд. Шундай қилиб, рақамли бошқарув тадқиқотчилар [1] фикрича, рақамли шаклдаги маълумотлардан фойдаланадиган қурилма томонидан амалга оширилган процессорни автоматик бошқариш. Виртуал ўйин фаолияти ва инсоннинг интеллектуал салоҳиятининг намоён бўлиши билан боғлиқ ресурслар майдони билан ифодаланган "рақамли макон" тушунчаси замонавий шароитда янги коммуникатив галактика сифатида кўриб чиқилади. Яратилган галактика энг янги маданий муҳитни белгиловчи Гутенберг галактикаси (М. Мак Луэн) моҳиятини акс эттиради [3]. Рақамли таълим муҳити тушунчаси —таълим жараёнининг турли вазифаларини таъминлаш жараёнини амалга оширувчи очиқ ахборот тизимлари мажмуи сифатида талқин этилади.

"Рақамли таълим" деганда тадқиқотчилар "рақамли таълим муҳитида мақсаддан натижага ўтишда ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги ўзаро таъсирни ташкил этиш жараёнини тушунадиладар, уларнинг асосий воситалари рақамли технологиялар, рақамли воситалар ва рақамли излар бўлиб, таълим ва таълим натижалари сифатида рақамли форматдаги касбий фаолият тушинилади[4].

Рақамли технологиялар ва ўқув жараёнини интеграциялаш позициясини фалсафий тушунишда тубдан янгилик шундан иборатки, технологиялар ҳар бир кишини "синфхонада" ҳам, ундан ташқарида ҳам "синфдан ташқарида" ўқитиш учун мослашувчан ва арзон имкониятларни беради.

Неил Моррас, Лидс университети электрон таълим институти директори "Рақамли технология ўрганиш ва ўқитишни тубдан ўзгартириб, уни илгари бўлмаган нарсага айлантирадими?" дейилган саволга Рақамли технологиялар бутун таълим тизимини тубдан ўзгартирмоқда, деб жавоб беради. Ажойиб қайта ишлаш кучи ва функционаллигига эга мобиль қурилмалар ва бошқа гаджетларнинг кенг тарқалганлиги талабаларнинг нафақат ўқитувчи, балки бутун дунё бўйлаб тенгдошлари, жисмоний шахслар ва ташкилотлар томонидан тақдим этилган ўқув мазмуни билан ўзаро алоқада бўлишларини англатади. Улар буни рақамлаштиришдан олдин мавжуд бўлмаган турли усуллар билан амалга оширишлари мумкин. Бу, олимнинг фикрича, ҳозирги вақтда глобал миқёсдаги одамлар, глобал жамоа турли усуллар ва технологияларда ўрганиши мумкин бўлган туб ўзгаришдир [5].

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Олимнинг сўзларига кўра, таълимда рақамли технологияларни ўзгартираётган учта асосий позиция мавжуд ва улар интеграциялашуви бошланишидан олдин уларни амалга ошириш мумкин эмас эди.

Биринчидан, биз ўрганишнинг мослашувчанлиги ҳақида гапирамиз, бу ўрганиш жойини, тезлигини ва усулини ўзгартириш қобилиятини англатади. Менинг позициямни асослаш учун муаллиф эътиборни аралаш таълим, гибрид ва тўлиқ интерактив масофавий ўқитиш курсларидан тобора кўпроқ қўллаш талабаларга ўз таълимини ҳаётларининг бошқа жиҳатлари билан интеграция қилиш имкониятини тақдим этишига эътибор қаратади, бу таълимнинг тубдан ўзгаришидир.

Иккинчидан, талабаларнинг рақамли дунёда келажакдаги ишларида фойдаланишга асосланган билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш усулларида кескин ўзгаришлар юз берди. Бу рақамли компетенцияларни шакллантиришга бўлган муносабат билан боғлиқ ва шу муносабат билан ўқитувчилар катта ҳажмдаги маълумотларни қабул қилиш, излаш, такомиллаштириш, тушуниш, фарқлаш ёки таснифлаш керак бўлмоқда [5].

Учинчидан, рақамли технологияларнинг имкониятлари туфайли талабалар бутун дунё бўйлаб бошқа одамлар билан мулоқот қилишлари мумкин, бу эса маданий хабардорликни ошириш ва профессионал фаолиятнинг глобаллашувини қўллаб-қувватлайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Абасов З. Проектирование и организация самостоятельной работы студентов [Текст]

/ З. Абасов // Высшее образование в России. - 2007. - № 10. - С. 81-84.

2. Алексеева, О.Л. Организационные формы образовательного процесса в высшей школе в условиях интеграции в международное образовательное пространство [Текст] / О.Л. Алексеева, Д.В. Куренков // Научно-методические проблемы технологии и методики обучения: опыт образовательных кафедр. институт: суббота. научный метод. Изобразительное искусство. - Чебоксары, 2004. - С. 7-10.

3. Алханов А. Самостоятельная работа студентов [Текст]: [Опыт Череповецкого государственного университета] / А. Алханов // Высшее образование в России. - 2005. - № 11. - С. 86-89.

4. Антюхов, Ю. V. Оценка самостоятельной работы студентов. Общие подходы [Текст]

/ Ю.В. В. Антюхов // Самостоятельная работа в Университете современной России: организационные проблемы и перспективы развития: международные материалы. научно- практическая конф. 11-12 ноября 2004. - Орел, 2005. - С. 86 - 91.

5. Ключек Л.В. Психологические аспекты организации самостоятельной робототехники у студентов // Самостоятельная робототехника и информационно-методическое обеспечение студентов: проблемы, данные, методика: Методический бюллетень. –Выпуск 2. –Кировоград: РВВ КДПУ им. В. Винниченко, 2009. –С. 18-26.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI HOZIRGI ZAMON TALABLARIGA MUOFIQLASHTIRISH VA SIRTQI TA‘LIM YO‘NALISHLARI UCHUN O‘QUV JARAYONLARIDA QO‘LLASH

Rasulova Shahrizoda Behzod Qizi

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Anatatsiya. Pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyati mavjudligini to'g'ri tushunish o'qituvchilarning o'zaro ta'siri bilan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'qituvchilar o'z tajribalarini bir-biri bilan baham ko'rishadi, mavjud bo'lgan, mavjud bo'lgan ta'lim usullariga yangi tushuncha kiritadilar. Professional o'qituvchi faqat bir toifadagi o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan turli xil samarali o'qitish usullarini tanlashi mumkin. Shu bilan birga, u shunga o'xshash usullar boshqa talabalar tomonidan kerakli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishiga ta'sir qilmasligi mumkinligini tushunadi.

Аннотация. Правильное понимание того, что существует возможность применения педагогических технологий, положительно сказывается на взаимодействии педагогов. В то же время учителя делятся друг с другом своим опытом, привнося новое понимание в существующие, существующие методы обучения. Профессиональный педагог может выбрать различные эффективные методы обучения, которые положительно влияют только на одну категорию учащихся. При этом он понимает, что подобные методы могут не повлиять на приобретение другими учащимися необходимых знаний и умений.

Anatomy. Correct understanding of the possibility of using pedagogical Technologies has a positive impact on the interaction of teachers. At the same time, teachers share their experiences with each other, introducing new insights into existing, existing methods of Education. A Professional teacher can only choose from a variety of effective teaching methods that have a positive impact on a category of students. At the

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

same time, he understands that similar methods may not have any effect on the ability of other students to acquire the necessary knowledge and skills.

Kalit soʻzlar: Pedagogika, Pedagogik mahorat , Pedagogik texnologiya, taʼlim, oʻqituvchi, oʻquvchi, usul.

Ключевые слова: педагогика , педагогическое мастерство, педагогическая технология, воспитание, учитель, ученик, метод.

Keywords: Pedagogy, pedagogical skill , pedagogical technology, education, teacher, pupil, method.

Zamonaviy dunyoda inson hayotining turli sohalarida izchil rivojlanish tendentsiyalari mavjud. Xuddi shu narsa pedagogika fanida texnologiyalar uchun ham amal qiladi. Ular, birinchi navbatda, taʼlim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan. Pedagogik texnologiya kontseptual jihatdan bogʻliq taʼlim maqsadlarini, turli shakllarni, vositalarni, oʻquv va taʼlim jarayonlarini tashkil etish usullarini birlashtiradigan metodlar, metodlardan iborat murakkab tizimdir. Toʻgʻri yaratilgan va malakali qoʻllaniladigan pedagogik texnologiyalarning natijasi oʻquvchilarga oldindan rejalashtirilgan taʼlim natijalariga erishishdir. Buning uchun nazariy qismdan ishlab chiqilgan texnologiyani amaliy qoʻllashga oʻtish muhimdir. Uning yordami bilan talaba maʼlum bilim, koʻnikma va qobiliyatlarni oladi va oʻrganadi.

Asosiy qism: Pedagogik texnologiya kontseptual jihatdan bogʻliq taʼlim maqsadlarini, turli shakllarni, vositalarni, oʻquv va taʼlim jarayonlarini tashkil etish usullarini birlashtiradigan metodlar, metodlardan iborat murakkab tizimdir.

Ushbu elementlarning (tarkibiy qismlarning) barchasi tizimli yondashuv bilan birlashtirilgan va natijada maqsadga erishishga olib keladi, baʼzan esa baʼzi bir ruxsat etilgan.

Tarkib:

1. Pedagogik texnologiya nima?
2. Pedagogik texnologiyalar turlari
3. Bepalko V. P. ga koʻra, taʼrifi boʻyicha Kontseptsianing xususiyatlari

Pedagogik texnologiyalarning kontseptual qismi ilmiy asos boʻlgan, yaʼni muayyan pedagogik texnologiyaga asoslangan gʻoyalar majmuasini oʻz ichiga oladi. Ularning mazmuni har qanday oʻqituvchining oʻzi va shogirdlari oldida turgan maqsadlar bilan bevosita bogʻliq.

Mazmunli qismga kelsak, u oʻqitish metodikasi va oʻqituvchining oʻquv jarayonini boshqarish va tashkil etish boʻyicha boshqa faoliyatlari bilan bogʻliq. Tanlangan va amalga oshirilgan taʼlim metodikasi orqali pedagogik mahorat darajasini koʻrishingiz mumkin.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Professional o'qituvchi faqat bir toifadagi o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan turli xil samarali o'qitish usullarini tanlashi mumkin. Shu bilan birga, u shunga o'xshash usullar boshqa talabalar tomonidan kerakli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishiga ta'sir qilmasligi mumkinligini tushunadi.

Bu yoki boshqa pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyati mavjudligini to'g'ri tushunish o'qituvchilarning o'zaro ta'siri bilan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'qituvchilar o'z tajribalarini bir-biri bilan baham ko'rishadi, mavjud bo'lgan, mavjud bo'lgan ta'lim usullariga yangi tushuncha kiritadilar.

Bugungi kunda o'qituvchilar va o'qituvchilar turli xil qulay formatlarda o'tkaziladigan o'qituvchilar uchun konferentsiyalar mavjud. Maqolani nashr qilish uchun ajoyib imkoniyat.

Har bir pedagogik texnologiya uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlaridan farq qilishi mumkin, ammo o'qituvchi har doim shaxsiy soyani istisno qilishi kerak. Yudin V. V. ning fikriga ko'ra, o'qituvchi ketma-ket qadamlarni o'z ichiga olgan muayyan algoritmgaga amal qilishi kerak.

Muravyov G. E. ta'lim texnologiyasining bunday belgilarini ajratib turadi, ular tizimli agregatga ega bo'lishi kerak: samaradorlik, yaxlitlik, ishonchlik, ilm-fan nuqtai nazaridan ishonchlik, natijaga e'tibor. Shu bilan birga, Oleshkov M. yu pedagogik texnologiya universal, takrorlanadigan va takrorlanadigan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

Pedagogika texnologiyasi:

Zamonaviy dunyoda inson hayotining turli sohalarida izchil rivojlanish tendentsiyalari mavjud. Xuddi shu narsa pedagogika fanida texnologiyalar uchun ham amal qiladi. Ular, birinchi navbatda, ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan.

To'g'ri yaratilgan va malakali qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarning natijasi o'quvchilarga oldindan rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishishdir. Buning uchun nazariy qismdan ishlab chiqilgan texnologiyani amaliy qo'llashga o'tish muhimdir. Uning yordami bilan talaba ma'lum bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni oladi va o'rganadi.

Shunday qilib, har bir muayyan ta'lim muassasasida butun jarayonni qamrab olgan pedagogik texnologiya amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, har bir o'qituvchi muallifning, noyob, innovatsion metodga ega bo'lishi mumkin, bu umumiy qabul qilinganlar bilan bog'liq bo'lib, talabalar o'z ta'limlarida faol ishtirok etadilar.

Pedagogik texnologiyalar qanday?

Pedagogikada pedagogik texnologiyalarni uchta global guruhga bo'lish mumkin. Bu pedagogik usullar:

1. An'anaviy sinf-o'quv tizimi uchun ishlatiladi (an'anaviy pedagogika uchun);
2. Belgilangan maktab tizimini qayta tiklashni talab qiladi;
3. Ta'lim tizimining bevosita mazmunini o'zgartirishga muhtoj.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ushbu bo'linishdan tashqari, asosiy pedagogik texnologiyalar quyidagicha tasniflanishi mumkin:

- *umumiy, mahalliy, mavzu (usullar qo'llaniladigan darajada);
- *ijtimoiy, biogen va boshqalar (aqliy rivojlanish omili bo'yicha);
- erkin, majburiy, idealistik, diniy, materialistik, ilmiy, ekzistensial va boshqalar (falsafiy komponent bo'yicha);
- *ommaviy, qurbon, o'rtacha talaba uchun mo'ljallangan, ilg'or darajadagi metodologiya, kompensatsion ta'lim uchun, rad etilgan talabalar bilan ishlash va h. k. (o'quvchilarning ta'lim darajasi bo'yicha);
- *dogmatik, dialogik, illyustrativ, ijodiy axborot texnologiyalari va boshqalar (ta'lim jarayoniga ustun bo'lgan ta'lim usuli bo'yicha);
- *ta'lim, umumiy ta'lim, dunyoviy, kasbiy yo'naltirilgan va boshqalar • kontent va tuzilish bo'yicha);
- *neyrolinguistik, assotsiativ, rivojlanish va boshqalar.;
- *operatsion, badiiy, o'z-o'zini rivojlantirish va boshqalar (shaxsning qaysi qismini shakllantirishga yordam beradi);
- *sinf-dars, klub, akademik, jamoa, individual va h. k. (o'quv jarayonini tashkil etish shaklida);
- *Didaktotsentrik, ezoterik, shaxsga yo'naltirilgan (shaxsiy yo'naltirilgan texnologiyalar), erkin ta'lim va shunga o'xshash (o'quvchiga yondashish) •

Shu bilan bir qatorda tasniflash Bespalko V.P. ta'rifiga ko'ra, "Pedagogik texnologiya" tushunchasi o'quv jarayonini amalga oshirish usuli hisoblanadi. Professor o'quv uslublarini bir nechta boshqaruv omillari bilan baholaydi: qo'lda yoki avtomatlashtirilgan, ochiq yoki davriy, yo'naltirilgan yoki tarqoq, kichik guruhlar uchun tizim yoki individual repetitorlik.

Shunday qilib, ushbu tasnifdagi universitetda an'anaviy ma'ruza ochiq, qo'lda va tarqalgan pedagogik texnologiyalarni boshqarish bo'yicha hisoblanadi. Maxsus o'quv nashridan foydalangan holda o'qitish ham ochiq, biroq ayni paytda yo'naltirilgan va avtomatlashtirilgan.

Pedagogik texnologiyalarning ta'riflari turli mualliflarda, shuningdek ularni tasniflash usullari bilan farq qilishi mumkin. Shu bilan birga, ta'lim jarayonining samaradorligini ko'rsatadigan eng muhim omil har doim o'quvchi tomonidan o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasi bo'lib qoladi.

Xulosa: Zamonaviy dunyoda inson hayotining turli sohalarida izchil rivojlanish tendentsiyalari mavjud. Xuddi shu narsa pedagogika fanida texnologiyalar uchun ham amal qiladi. Ular, birinchi navbatda, ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan. To'g'ri yaratilgan va malakali qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarning natijasi

o'quvchilarga oldindan rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishishdir. Buning uchun nazariy qismdan ishlab chiqilgan texnologiyani amaliy qo'llashga o'tish muhimdir. Uning yordami bilan talaba ma'lum bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni oladi va o'rganadi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. N.Atayeva, F.Rasulova, M. Salayeva, S.Hasanov —Umumiy pedagogikal (Pedagogika tarixi) o'quv qo'llanma I kitob TOSHKENT-2012
2. R. Mavlonova , N.Voxidova, N. Raxmonqulova —Pedagogika nazariyasi va tarixi Toshkent-2010
3. O'. Yo'ldoshev —Pedagogikal darsliklar, Toshkent-2016
4. O' yuldoshev darslik —Pedagogika sxema va jadvallarda Toshkent-2015

ХАЛҚ ДОСТОНЛАРИ ТИЛИДА МАҚОЛЛАР ВА БАДИИЙ ИФОДАЛАРНИНГ ЎРНИ

Рахмонова Зайнаб Отабек Қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Аннотация

Ҳақиқий санъат асарлари халқчиллик руҳи билан суғорилган бўлади. Бошқачароқ қилиб айтганда, асарда қўлланган ҳар бир сўз, жумла, махсус лексик ресурслар ва тасвир воситалари, сўз ўйинларида ифодаланган фикрлар китобхонга тушунарли бўлиши, ёзувчи, албатта, китобий тил ва услубдан қочиши, жонли халқ тили ва услубига яқинлашиши керак. Бу борада халқ достонлари алоҳида ўрин тутди.

Илмий мақолада ижодкор халқ дилининг ҳақиқий таржимони бўлсагина унинг асарлари тилида халқчиллик аниқ сезилиб туриши. Халқ мақоллари, маталлари, афоризмлари, ибораларидан моҳирона фойдаланиши асар тилининг халқчиллигини ошириши ҳақида.

Калит сўзлар: асар тили, лексик ресурслар, бадий ифодалар, персонажлар характери, достон бадий структураси, достоннинг вариантлари.

Аннотация

Настоящие произведения искусства будут проникнуты народном духом. Иными словами, каждое слово, предложение, специальные лексические средства и образные выражение, используемые в пьесе, идеи, выраженные в словесных играх, должны быть понятны читателю, писателю обязательно следует избегать научного языка и стиля, приближаться к живому народному языку и стиль. Особое место в этом отношении занимают народные былины.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

В научной статье посвящены: если автор является истинным переводчиком на язык народа, может отчетливо ощущаться национализм в языке его произведений. Умелое использование народных пословиц, поговорок, афоризмов, фразеологизмов – это повышение популярности языка произведения.

Ключевые слова: язык произведения, лексические ресурсы, художественная выразительность, характер персонажей, художественная структура дастана, варианты дастана.

Annotation

True works of art will be imbued with the spirit of nationalism. In other words, every word, sentence, special lexical resources and visual aids used in the play, the ideas expressed in word games should be understandable to the reader, the writer should definitely avoid the biblical language and style, approach the living folk language and style. Folk epics have a special place in this regard.

Only if the scientific article is a true translator of the creative language of the people will the nationalism be clearly felt in the language of his works. The skillful use of folk proverbs, sayings, aphorisms, phrases is about increasing the popularity of the language of the work.

Keywords: language of work, lexical resources, artistic expressions, character of characters, artistic structure of the epic, variants of the epic.

Халқ оғзаки ижодининг нодир дурдоналари ҳисобланадиган дostonлар юқорида келтирилган фикрларни ўзида тўлик мужассам этган десак муболаға бўлмайди. Халқ дostonларининг асрлар оша бардавом яшаб келаётганлиги, XX аср ўрталаридаги шунча тақиқлар ва ўзгартиришларга уринишларга қарамасдан, ўз жозибасини юқотмай бизгача йетиб келишининг асл сири ҳам шундадир. Албатта, бу ўринда жонкуяр бахшиларимиз, шоирларимиз, фолклоршунос олимларимизнинг қушган беминнат хизматларини эътироф этмасликнинг иложи юқ. Баъзи бир қуштирноқ ичидаги олимлар дostonларнинг тилини соддалаштиришга ҳаракат қилдилар. Улар ўзининг бу хизматлари билан дostonлар бадий структурасига катта жароҳат йетказдилар. Бу ҳаракатлар илмий қатламнинг жиддий

норозилигига сабаб бўлди. Улар бу таҳрирлашларнинг ноуринлигини илмий асослаган ҳолда қарши чиқишди.

Бу купол аралашувлар халқ дostonлари таркибидаги паремик жанрлар билан ҳам содир бўлди. Ўзбек халқ оғзаки ижодининг гултожи Алпомиш дostonини оладиган бўлсак, унинг бадий энг мукамал варианти Фозил Юлдош уғлидан ёзиб 1928 – йилда Махмуд Зарифов томонидан ёзиб олинган нусхаси ҳисобланади. Бу дostonнинг 1939 – йилда Ҳамид Олимжон томонидан жиддий қисқартирилган

нашри пайдо булди. Шоир —Алпомиш||ни нашрга таййорлашда асарни қарийб ярмига қисқартирган. Бу қисқартириш жуда моҳирона амалга оширилган бўлиб, унинг яхлитлигига путур йетмаган. Шоир дostonнинг матнига бирор бир сўз қўшмаган, дoston тилини таҳрир қилмаган, бадий заиф мисраларни қисқартириш билан дoston сюжетини тўла сақлаган[1;31].

1957-1958 – йилларда марҳум шоир Ҳамид Олимжон номидан дostonнинг иккинчи ва учинчи нашрлари чоп этилди. Аммо бу нашрларда сунъий равишда киритилган сўзлар, иборалар, асарнинг халқчилигига зид бўлган тасодифий ҳодисаларда тозалаш баҳонасида асар тили таҳрирланди ва Ҳамид Олимжон эришган ютуққа барҳам берилди. Энг ачинарлиси шундаки, бу таҳрир ўринсиз ва қўпол булди. Масалан дostonдаги кўзи қуралайдай бўлиб жумласи қуралай кўзи чўғдай бўлиб жумласига, Бир калмани жорий қайтар, Қоражон жумласи Бир суз айтиб кўнглин кўтар, Қоражон жумласига ўзгартирилди, бузиб таҳрир қилинди десак тўғрироқ булади. Бундай ўзгартиришлар биргина Алпомиш||нинг ўзида уч юздан ошиб кетди. Бу эса илмий жамоатчиликнинг қаттиқ қаршилигига сабаб бўлди. Бу ҳолат бошқа дostonларда ҳам учради. Бундай ноўрин аралашувлар дoston бадий структурасига таъсир этмай қолмайди.

Ҳулоса ўрнида айтадиган булсак, ҳар қандай ибора қанчалик чиройли ва жарангдор бўлмасин, уни оригинал вариантнинг ўрнига қўллаш нотўғри. Бу борада эҳтиёткорлик билан муомала қилинмаса, асарнинг халқчилигига путур йетиши аниқ. Бу борада бадий адабиётдан мисол қилиб шоир Усмон Носирнинг Нахшон дostonидан олинган тасвирий ифодага тўхталиб ўтсак: ...киприги кўксига соя солган қиз.

Энди шоир Муҳаммад Юсуфнинг: Майлида кимгадир ёкса, ёкмаса... шеъридан олинган тасвирий ифодага эътибор қаратамиз —...киприклари узун кокилларидан||. Хар иккиси ҳам чиройли ва бетакрор, ўзига хос ва машҳурдир. Қайсидир жумланинг ўрнига бошқасини қўйиб кўрингчи.

Дostonлар тили, бадий структураси билан ана шундай муносабатлар бўлди. Лекин бу ҳолат узоқ давом этмади. Илм – фан жонкуярларининг машаққатли меҳнатлари билан бу жарайон тўхтатилиб, дostonларнинг оригиналлари йозиб олиш ишлари янада жонланди. Шу сабабли биз паремик жанрларнинг энг оригиналлари учратамиз. Халқнинг шеваларида қандай жарангласа, шундай учратамиз. Бу қадимги вариантларни таҳлил қилиш имкони туғилади. Бу борада паремик жанр хали йетарлича ўрганилмаган. Ҳар хил бахшилардан йозиб олинган бир дostonнинг бир нечта вариантлари мавжуд бўлиб, улар бир – биридан бадий жихатдан бойитилиб борилганлиги, бахшининг истедоди, диалекти, қуйланган ҳудуди ва анъаналари билан фарқланади. Шу билан бир қаторда асар таркибида

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

келаётган мақол, матал, топишмоқ ва бадий ифодаларда ҳам бу ёққол сезилиб туради.

Масалан, Рустамхон достонидаги ушбу мақолга этибор қаратсак. Адашганнинг олди юл. Ушбу мақол Рустамхон тилидан айтилади. Унинг онасига кундошлари тухмат қилиб, осдирмоқчи бўлиб турганларида бу мақолни айтади ва волидасини жаллодлар кўлидан қутқариб Ҳукуму тоғига йўл олади. Бу йерда шу биргина мақол орқали унинг характери жуда моҳирлик билан очиб берилган. Кундошлар тухматига ишонган ҳукмдор отаси Рустамхоннинг онасини ўлимга ҳукм қилган, жаллодлар қатлга таййоргарлик кўриб туришган бир вазиятда айтган шу бир оғиз сўздан унинг қанчалик бир сўзли, мард, оқил, тўғри қарор қабул қила оладиган йигит эканлигини билиш мумкин.

Яна паремиядан усталик билан фойдаланилган ушбу вазиятга эътибор қаратсак. Ов кунларининг бирида Рустамхон ўтовга боғлаб қўйилган гўзал бир қизни кўриб қолади ва унинг аждар йеиши учун шу йерда боғлаб қўйилганидан хабар топади. Хабарни эшитган Рустам жангга отланади. офтобой ялиниб – ёлвориб уни қайтаришга уринади, бироқ довюрак алп: Мард сўздан, юлбарс изидан бурилмайди деган гап бор, аждархор домига тортади, мени ютади[2;17]. деб ваҳм қилмайман, қайишмайман, аждархорнинг юлини айтгин, - дейди. У ўзи келтирган мақол орқали бир сўзли эканини, уни ортга қайтариб бўлмаслигини уқтириб қўяди. Қисқа мақолдаги лўнда ифода дostonга ўзига хослик, бадий жозиба бахш этган[3;234]..

Айнан шу мақол адабий тилимизда йигит сўздан, арслон изидан кайтмас шаклида учрайди. Юқори таъкидлаб ўтганимиздек, халқ дostonларида учрайдиган мақоллар ўзининг халқчиллиги билан ажралиб туради. Биз бу мақоллар орқали дostonдаги персонажлар характери билибгина қолмасдан, балки асарнинг тилидаги соддалик, халқчилликни ҳис қилиб тураимиз.

Адабиётлар:

1. Шомаксудов Ш., Шораҳмедов Ш., Маънолар махзани, Т., 2001.
2. ЎзМЕ. Биринчи жилд. Тошкент, 2000-йил.
3. Уммат ТЎЙЧИЕВ, —Соғлом авлод учун журнали, 2010–4
4. Ўзбек халқ мақоллари. —Адабиёт ва санъат, 1989,70-бет

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЗАМОН ТАЛАБИ

Холмуродова Маржона Дадахон Қизи

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Маълумки, ҳар қандай педагогик технология таълимнинг замонавий мазмунини шакллантирувчи таълим тамойилларига асосланган бўлиб, у талаба шахсини тарбиялашга, унда касбий маҳоратни ҳосил қилишга йўналтирилмоғи керак. Таълим жараёнининг фаол субъектлари педагог ва талабалар бўлиб, уларнинг ҳамкорликдага фаолиятлари муайян мавзу (ёки фанлар асослари) бўйича кам куч ва вақт сарфлангани ҳолда назарий ва амалий билимларни чуқур ўзлаштириш имконини берувчи жараённинг умумий моҳиятини тавсифлайди.

Ўқитувчининг фаол, самарали фаолият кўрсатишига йўналтирилган таълим жараёнининг методик ишланмасидан фарқли равишда, таълимнинг педагогик технологияси таълим олувчи (талаба)ларга нисбатан йўналтирилган бўлиб, уларнинг шахсий, шунингдек, ўқитувчи билан биргаликдаги фаолиятини ҳисобга олган ҳолда, ўқув материалларини ўзлаштиришга қаратилади. Замонавий педагогик технологияларнинг марказий муаммоси талаба шахсини ривожлантириш орқали таълим мақсадига эришишни таъминлашдан иборатдир.

Педагогик технологияни танлаш дарс ва машғулотда қайси даражадаги билим ва кўникмаларни ўзлаштиришни назарда тутилганлигига боғлиқдир.

Таълим жараёнининг дидактик таркиби қуйидаги педагогик технологияларни ажратиш имконини беради: муайян ўқув-тарбия мақсадларини бажаришга сабаб бўлувчи омилларни яратишга асосланган педагогик технология (келгусида ўқув омилларини яратиш технологияси), фаолият кўрсатишга асосланган педагогик технология.

Таълим-тарбия жараёни бутун машғулот давомида талаба фаоллиги ва қизиқувчанлигини мунтазам равишда уйғотиб бориш мақсадини кўзда тутати. Ўқув омилларини яратишга асосланган педагогик технология талабаларни тезкорлик билан ўқув ёки ўқув ишлаб чиқариш фаолиятига жалб қилиш имконини беради. Акс ҳолда, заиф, етарли даражада тушунарли бўлмаган ёки аниқ натижани кўзланмаган топшириқлар машғулотнинг самарасиз якунланишига олиб келади.

Бундай ҳолатлар кўп ҳолларда ўқитувчининг талабага нисбатан салбий муносабатда бўлишига олиб келади. Бу ҳол талабанинг ортиқча хиссиётларга берилиши, ўқув фаолиятига ундовчи рағбатнинг пасайиши, ўқишдан безиши ҳамда ўқув предмети ва ўқитувчига нисбатан салбий муносабатда бўлишига сабаб бўлади. Ўқитувчи ва талаба орасидаги муносабат

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

инсонпарварлик мезонлари асосида ташкил этилиб, нохуш ҳиссиётларни бартараф этишга йўналтирилмоғи лозим. Ўқитувчи билан талаба орасидаги муносабат эришилган ютуқлардан завқланиш, ўқув фаолиятига нисбатан чанқоқлик билан интилиш ҳамда биргаликдаги ижодий мулоқотга чорлаши керак. Бу эса педагогик таъсирни ташкил этиш учун зарур бўлган ўзаро алоқа воситаси, кўприкни вужудга келтиради.

Бошқа бир томондан олиб қараганда, педагогик муносабатнинг таркибий қисми бўлган мулоқот (коммуникатив фаолият)ни қуйидаги шакл асосида татбиқ этиш мумкин: педагогик жараёни андозалаштириш, таълим олувчилар гуруҳи билан мулоқотга киришиш, бевосита мулоқот (коммуникатив ҳамкорлик)ни ташкил этиш, ривожлантирувчи педагогик жараёнда мулоқот жараёнини бошқаришни ташкил этиш, кўзда тутилган фаолиятни амалга ошириш давомида мулоқот тизимини андозалаштириш.

Ўқув омилларини яратишга асосланган педагогик технология ўқитувчиларнинг талабаларга мулоқот асосида таъсир этиш йўллари ҳам ўз ичига олади. Кенг тарқалган метод ёки мулоқот таъсирлари қуйидагилардан иборат: ишонтириш, исботли натижаларга асосланиш, бевосита ҳамда билвосита таъсир, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўзаро таъсир методлари.

Педагогик технологияни ўқув жараёнига фаол татбиқ этиш ҳисобига таълим жараёнининг рағбати (мотивацияси) кучайтирилиши мумкин. Маълумки, тайёр ҳолда олинган билимлар, одатда, уларни амалиётда қўллашни қийинлаштиради, бу айниқса, аниқ масалаларни ечишда намоён бўлади. Шунинг учун билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришда талабаларнинг бевосита фаолият кўрсатишлари талаб этилади. Бу муаммонинг ечими бошқарувга асосланган педагогик технологиянинг қўлланиши билан боғлиқдир.

Педагогик технология турларини танлаш шаклланаётган билим, кўникма ва малакалар, ташкил этилаётган дарслар шакли ва қўлланилаётган методлар ҳамда методик усулларнинг хусусиятига боғлиқ. Масалан, талабаларда ижодий тафаккурни ривожлантириш, ўқув материалларига танқидий ёндашиш кўникмасини шакллантириш ҳамда махсулдор фаолият турларини ташкил этиш билан бир қаторда уларни ривожлантириш учун дарснинг анъанавий шакллари (уйғунлаштирилган дарслар) билан биргаликда конференция дарси, ишчан ўйин дарслари, интеграллаштирилган (икки компонентли) дарслардан фойдаланиш лозим. Мазкур вазиятда таълим методлари таълим мақсади билан мутаносиб бўлиши керак. Чунончи, билимларни турли вазиятларда қўллашга йўналтирилган топшириқлар, янги шароитда фаолият кўрсатишга ундовчи топшириқларни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бажариш, ўзлаштирилган билимлар асосида схемалар тузиш, уларни таснифлаш, қиёслаш, изчил тизимга солиш, умумлаштириш ва бошқалар.

Етарли даражадаги рағбат (мотивация) ҳамда талабалар фаолиятини ташкил этиш билан ҳам кўзланган натижаларга эришиш кафолатланмайди. Таълим-тарбия жараёнининг дидактик нуқтаи назардан такомиллашуви фақатгина ушбу жараёни ташкил этиш ва бошқариш йўллари тўғри танлаш билан таъминланади. Педагогик технологияни бошқариш ўзида икки йўналишни мужассамлаштиради: фаолиятни бошқаришни ва талабалар жамоасини бошқаришни. Муайян педагогик технологияни танлаш ўзгарувчан дарс ҳолатининг ўзгаришга имкон беради ҳамда фаолият мақсадига қараб амалга оширилади. Шунингдек, вариантли тарзда дарс ҳолатини ўзгартириш чораларини кўришни тақозо қилади. Бу эса, ўз навбатида, билиш жараёнини бошқаришга қўйилаётган талаб, шунингдек, ўзлаштириш, мулоқот қилиш, фаолият кўрсатиш босқичларининг хусусияти билан боғлиқдир.

Юқорида таъкидланганидек, педагогик технология шахсни ривожлантиришга имкон беради.

Ривожлантирувчи таълим технологиясининг етакчи тамойиллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

инкорпорация (тизимли фаолият кўрсатиш) асосида турли фанларга оид билимларни умумлаштириш;

мосланувчанлик таълим шакли, методи ва усулларининг турли таълим муассасаларида қўлланувчанлиги;

уйғунлик – муайян ўқув предметига оид ўқув материали мазмунининг шахсни ривожлантириш шакли, методи ва усуллари билан уйғун тарзда боғланиши;

яратувчанлик – турли ўқув муассасалари педагогларининг педагогик технологияларни яратиш имкониятлари;

табиийликни ҳис этиш— шахснинг генетик ва ижтимоий жиҳатларига асосланган ҳолда талабаларнинг ўзига хослиги, шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш.

Маълумки таълим-тарбия жараёни ўзида учта ўзаро алоқадор учлик—таълим, тарбия ва шахс ривожланишини акс эттиради. Мазкур учликни таълим жараёнига баробар татбиқ қилиш модуллашган технологияни қўллашни осонлаштиради. Модуллашган технологиянинг афзалликларидан бири – таълим мазмунини тартибга солишдан иборат. Унда мавжуд ахборотларнинг Давлат таълим стандартлари доирасида талабалар фаолиятини етарли даражада муваффақиятли амалга ошириш имконини берадиганлари қатъий танлаб олинади.

Модулли технологиянинг моҳияти таълим жараёнини модуллар асосида лойиҳалаштиришдан иборатдир (ўқув предмети ва унинг бўлимлари мазмунини

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

тартибга солиш, таълимнинг муайян босқичидан бошлаб бўлинмайдиган касбий фаолиятни мантиқан тугалланган қисмларга ажратиш). Сўнгра ажратилган ҳар бир модул бўйича шу модулнинг ўзигагина тааллуқли бўлган фаолият мазмуни ва таъсири доираси белгиланади. Модулли технология мақсадини рўёбга чиқариш учун модул босқичма-босқич амалга оширилади. Ушбу жараёнда содир этилаётган ҳар бир ҳаракат (қўйилаётган қадам) ўқув элементи сифатида қаралади.

Ўқув элементи ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: фаолиятнинг аниқ элементларини ўргатиш билан боғлиқ бўлган назарий ва амалий ахборотлар, таълим учун зарур бўлган фаолиятни таъминловчи материаллар ҳақидаги маълумотлар, мақсадлар идентификацияси, яъни, таълим оловчиларни ҳаракатлантирувчи мақсадлар, ўқув материаллари, ўқув шароитини назорат қилиш инструментлари, чунончи, талабаларнинг кўзланган натижаларга эришишлари учун зарур бўлган шарт-шароитлар, тестлар, мақсад эталони ва бошқалар.

ХУЛОСАЛАР

Таълим технологияси жараёнининг умумий мақсади бир неча даражаларда ойдинлашади. Биринчиси – таълим муассасасининг мақсади ҳамда педагог ва унинг методик фаолияти идентификацияси. Иккинчиси – ўқув предмети (бўлим)нинг мақсади, педагог ва унинг методик фаолияти идентификацияси. Учинчиси – ушбу модул (ўқув элементи)нинг мақсади ва унинг талабалар фаолиятидаги алоҳида модулга ҳам, унинг ташхис қилинадиган охириги натижаларига ҳам ўтказилади.

Режалаштиришнинг анъанавий методларидан таълим технологиясига ўтиш кенг кўламдаги ишларни амалга оширишни тақозо қилади. Жумладан, методик мажмуалар яратиш, таълим жараёнини дидактик, методик ва ташкилий жиҳатдан таъминлаш назарда тутилади. Модулли педагогик технологияни ишлаб чиқиш тартиби қуйидаги кетма-кетликдан иборат босқичларни ўз ичига олади: аналитик, концептуал, мақсадли, мазмунли ва жараёنли.

Педагогик технологияни ишлаб чиқишнинг аналитик босқичида, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели, ўқув предметлари бўйича Давлат таълим стандартлари, уларда илгари сурилган ғоялар асосида чиқариладиган хулосалар, ёш авлоднинг баркамол шахс этиб шакллантиришга йўналтирилган таълим мазмунини, шунингдек, тегишли машғулотнинг умумий, аниқ мақсадига эришиш учун таълимнинг ташкилий шаклини танлаш ҳисобга олинади.

Педагогик технологияни амалиётга татбиқ этишнинг концептуал босқичида таълим концепциялари, таълим тизими босқичларида назарда тутилган асосий ғоялар, умумий хулосалар ҳисобга олинади. Модулнинг таркибий тузилиши

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

умумий ўрта таълим, академик лицей, касб-ҳунар коллежи, бакалаврият, магистратура, умуман, социумнинг таркиби сифатида ифодаланади. Бу айниқса, босқичли таълим тизимининг алоҳида элементлари учун характерлидир.

Педагогик технологияни амалиётга татбиқ этишнинг мақсадли босқичида таълим муассасаси (умумий ўрта мактаб, академик лицей, касб-ҳунар коллежи, институт ёки университет)нинг узоқ муддатга мўлжалланган мақсади, таълим соҳалари ва шу блокдаги алоҳида олинган ўқув предмети таркибидаги аниқ бир блокнинг ифодаланиши ҳисобга олинади.

Педагогик технологияни амалда қўллашнинг мазмунли босқичида таълим соҳалари, шунингдек, шу блок тизимидага ўқув предметлари мазмунини танлаш тамойиллари ва мезонлари аниқланади. Блоклар ҳамда улар таркибидаги алоҳида элементларнинг, яъни, аниқ ўқув идентификацияси ўқув предметлари мазмунини ташкил этадиган йирик мавзуларда акс этиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Авлаев О.У. Влияние интерактивных методов обучения на интеллектуальную динамику студентов// Materials of the international scientific conference «Global science and innovations 3» May 18, 2018, 148-153 p.
2. Авлаев О.У. Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарқлари//
—Psixologiyal ilmiy jurnal. 2021. № 1, 34-41 бетлар.
3. Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э. Таълим сифатини бошқариш. —Т.: —Турон-Иқбол, 2006..
4. Қаюмов К. Педагогик жараёни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари.//Таълим менежменти, 2007 йил 3-сон.
5. Ғайбуллаев Н., Ёдгорова Р., Маматкулов Р., Тошмуродова Қ. Педагогика. — Т.: 2000
6. Ҳасанов С. Касб таълими: таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти. — Т.: 2009.

ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИ АМАЛДА ҚЎЛЛАШНИНГ ЖАРАЁНЛИ БОСҚИЧИ

Махмудов Дониёр

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Таълим мазмунидаги узлуксизликнинг татқиқ этиш таълимнинг мақсади, мазмуни, методлари, восита, шакл ва жараёнлари орасидаги узвий боғланишларни ҳар томонлама, кенг ўрганишга асосланади. Ҳар бир ўқув фанини ўрганиш методикасини замонавий педагогик технологиялар асосида яратиш учун олиб бориладиган методик тадқиқотлар таълим мазмунидаги узлуксизликни таъминлаш учун хизмат қилади. Шуларни эътиборга олган ҳолда таълим мазмуни ва унинг методлари орасидаги зиддиятларни ўрганиш ва ҳал этишни ҳам долзарб муаммоларидан бири деб ҳисоблаш мумкин. Чунки таълимнинг мазмуни ва методлари орасидаги қарама-қаршилик, зиддиятлар ҳар доим ҳам мавжуддир. Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда таълим тизимига замонавий педагогик технологияларни тадбиқ этиш зарурияти ва анъанавий ўқитиш методикасининг мавжуд талабларга жавоб бера олмаслиги сабабларини таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

Педагогик технологияни амалда қўллашнинг жараёнли босқичида ўқитувчининг вазифалари, шунингдек, талабаларнинг ўқув фаолиятини бажаришга йўналтирилган таълим тури, таълим методлари намоён бўлади. Бу жараёнда ўқитувчи ва талаба ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг демократик тамойил, самарали усул, ташкилий шакл ва таълим воситаларининг танланишига алоҳида урғу берилади.

Замонавий таълимнинг энг муҳим элементлари қадимдан шаклланиб келган. Таълим мақсади, мазмуни, шакл, услуб ва воситалари таълим жараёнлари мазмунини таҳлил қилиш учун қўлланиладиган анъанавий категориялар бўлиб ҳисобланади. Айнан шу категориялар маълум предмет, мутахассислик ёки ихтисослик бўйича ўқув-тарбиявий жараёни ташкил қилувчи педагог фаолиятининг предмети сифатида юзага чиқади. Қайд этилган педагогик категорияларни мақсадга мувофиқ равишда йўналтирилган педагогик фаолияти қонуният ва мезонлари тизимлаштирувчи омил вазифасини бажаради.

Узоқ йиллар мобайнида қайд этилган педагогик категориялар жамият ижтимоий талаби даражасида мақсадларини рўёбга чиқариш учун етарли бўлиб келган. Муайян даврларда бир гуруҳ педагоглар барча даврларда педагог фаолият даражаси қониқарсиз аҳволда деб баҳолаб келганлар. Улар, хусусан, педагогик тушунчаларга берилган таъриф ва тавсифларнинг ноаниқлиги, таълим

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

жараёнларини тавсифловчи баъзи категорияларнинг етишмаслиги, таълим мақсади, мазмуни, шакли, услуби ва ўқитиш воситалари ўртасида ўзаро узвийликнинг мавжуд эмаслиги каби ҳолатларни доимий равишда танқид қилиб келганлар. Улар томонидан методика тушунчаси юқори даражадаги субъективликка эга эканлиги таъкидланади. Ушбу фикрлар бизнинг назаримизда қуйидаги муаммолар моҳиятини очиқ беради: биринчидан, касбий педагогик маълумотга эга ўқитувчиларнинг касбий лаёқатлилиқ даражасини аниқлаш, иккинчидан, махсус педагогик маълумотни бериш ихтисослашмаган ихтисослик мактаблари педагогларининг паст даражада педагогик саводхонликка эгалиги.

Ҳақиқатда эса таълим натижалари таълим оловчи (ўрганувчи)нинг педагогик жараёнларидан муваффақиятли ўтганлиги билан белгиланади.

Педагогик жараённинг моҳияти ўқитувчи ҳамда таълим оловчи билан биргаликдаги фаолиятда акс этади. Мазкур жараёнда педагог таълим оловчига юзага келган қийинчиликларни енгитишга ёрдам беради. Педагогик ёрдамнинг асосий моҳияти педагогик жараённинг маълум мақсадга йўналтирилганлиги, тавсифи, шунингдек, шахсни шакллантириш ва тарбиялаш борасида ҳал этиладиган вазифалар билан ифодаланади. Педагог ахборотларни эълон қилиш, кўрсатиш, эслатиш, тушунча бериш, йўналтириш, ҳаққонийлаштириш, маслаҳат бериш, кенгашиш, бартараф этиш, ҳамдардлик қилиш, илҳомлантириш, қизиқиш ва ҳурматни изҳор қилиш, талабчанликни қўллаб-қувватлаш каби кўринишларда ёрдам беради.

Замонавий ўқитиш технологиялари мажмуавий интеграл (бутун, узвий боғлиқ) тизим бўлиб, унда таълим мақсадлари асосида белгиланган касбий кўникма ва малакалар ўрганувчилар томонидан шахсий хислатларни эгаллаш ҳамда билимларни ўзлаштиришга йўналтирилган операция ва ҳаракатларнинг тартиблаштирилган тўплами акс этади. Бу ўринда таълим мақсадларининг белгиланиши (кимга ва нима учун?) мазмунини танлаш ва ишлаб чиқиш (нима?), таълим жараёнларини ташкил қилиш (қандай?), таълим метод ва воситаларининг белгиланиши (нималар ёрдамида?), шунингдек, ўқитувчилар малака даражаси (ким?), эришилган натижаларни баҳолаш методи (қандай йўл билан?) инобатга олиниши лозим. Келтирилган мезонларнинг мажмуавий қўлланилиши ўқув жараёни моҳияти ҳамда унинг технологиясини белгилаб беради.

Ўқитиш технологиясини лойиҳалаш жараёнида педагогик вазифанинг қўйилиши ва уни ҳал этишга алоҳида эътибор берилиши зарур.

Педагогик вазифани белгилашда қуйидагиларни инобатга олиш мақсадга мувофиқдир: таълим мақсадларини таҳлил этиш, шу асосда ўқув предмети мазмунини аниқлаш, ўқув предмети ахборот тузилмасини ишлаб чиқиш ва уни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ўқув элементлари тизими кўринишида ифодалаш; талабаларнинг ўқув элементларини ўзлаштирилиш даражаларини аввалдан белгилаш; таълим олувчиларнинг дастлабки билим даражасини аниқлаш, (бу кўрсаткич ўқув предметининг мазмуни асосланадиган ўқув материални ўзлаштирганлик даражасидан келиб чиқади); ўқув-моддий база ҳамда таълимнинг ташкилий шакллариغا қўйиладиган чегараларни белгилаш.

Педагогик вазифаларнинг ҳал этилишини таъминловчи ўқитиш технологиясини лойиҳалашга қаратилган ўқитувчи фаолияти таълимнинг метод, шакл ва воситаларини шакллантириш билан белгиланади. Бошқача қилиб айтганда, педагог фаолияти учта асосий омил билан тавсифланади: бошқариш тури, ахборот алмашиш жараёнининг тури, ахборотни узатиш воситаларининг типлари ва билиш фаолиятини бошқариш.

Ўқитиш жараёнига фаолият нуқтаи назаридан ёндашиш концепциясига асосланиб, уни ташкил этиш қуйидага мантиқий кетма-кетлигини асослаш мумкин. Дастлаб ўқув материали мазмунининг тавсифи, уни ўрганишдан кўзланган мақсад (ўзлаштириш даражалари), шунингдек, педагогик вазифанинг қўйилиш шартлари таҳлил этилади. Сўнгра, ўқитишнинг мос равишдаги методлари ҳамда таълим олувчилар билиш фаолиятини бошқариш тизими ишлаб чиқилади. Шу асосда ўқитиш воситалари рўйхати тузилади. Ушбу усул билан ҳосил қилинган метод ва таълим воситаларининг яхлит тизими ташкилий шакллар билан уйғунлаштирилади, яъни, муайян технология ишлаб чиқилади.

Умумлашган педагогик технологиялар маълум психо-педагогик асосларда қурилган синтетик назария сифатида қаралади.

Татбиқий педагогик технологиялар олдиндан режалаштирилган натижага эришишга йўналтирилган касбий тайёргарлик жараёнини лойиҳалаш муаммосини методик жиҳатдан ҳал этишга йўналтирилади.

Бугунги кунда замонавий педагогик технологиялар татбиқий асосини шахсий фаолиятли ёндашув, танқидий-ижодий фикрлаш, муаммоларни ҳал этиш, қарор қабул қилиш ва жамоада ҳамкорликни қарор топтиришга оид технологиялар ташкил қилмоқда

Шундай қилиб, аввалдан лойиҳалаштирилган таълим-тарбия жараёнининг педагогик технологияси ўзида методлар тизими, таълим методик усуллари, мақсад, воситалари, ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликда фаолият кўрсатиш имкониятлари ҳамда якуний натижаларга эришиш борасидаги мажмуани мужассамлаштиради.

АДАБИЁТЛАР

1. Авлаев О.У. Влияние интерактивных методов обучения на интеллектуальную динамику студентов// Materials of the international scientific conference «Global science and innovations 3» May 18, 2018, 148-153 p.
2. Авлаев О.У. Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарқлари//
—Psixologiyal ilmiy jurnal. 2021. № 1, 34-41 бетлар.
3. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Т.:
—Фан, 2006, 5-57-бетлар; Йўлдошев Ж., Ҳасанов С. Педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. – Т.: —IQTISOD-MOLIYA, 2009, 151-184-бетлар
4. Мирзаев Ч., Ўрозалиев Т. Таълим методларини такомиллаштирайлик. // Халқ таълими, 2001 йил, 3-сон, 5-бетлар.

ТАЪЛИМДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРНИ ҚЎЛЛАШ МЕЗОНЛАРИ

Махмудов Дониёр

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Ҳозирги даврда таълим тизимида ўқитишнинг интерфаол (интерактив) метод (усул)ларидан кенг фойдаланилмоқда. Бунда интерфаол ўқитиш методларини тўғри танлаш ва тегишли муҳим мезонларини ҳисобга олишни тақозо этади.

Педагогикада анъанавий методларни танлаш мезонлари катта миқдорда ишлаб чиқилган, кейинги йилларда дидактик олимларнинг ишларида уларнинг йигирмадан ортиғи келтирилади. Биз уларни назарий таҳлил қилиш асосида, шунингдек, 60 дан ортиқ олий ўқув юрти ўқитувчилари билан ўтказилган сўров натижаларига таянган ҳолда, интерфаол методларнинг ўзига хос жиҳатларини эътиборга олиб қуйидаги мезонларни алоҳида ажратиб кўрсатамиз:

1. Интерфаол методларни танлаш мезони – уларнинг таълим ва тарбия, ривожлантириш масалаларини ечишга юқори йўналганлигидир. Бу мезон турли хил методларни у ёки бу доирадаги вазифаларни ечиш имкониятларини баҳолаш йўли билан жорий этилади, чунки ижтимоий тажриба элементларини ўзлаштиришда уларнинг имкониятлари турличадир.

Биз тажрибаларга таянган ҳолда интерфаол методларнинг ўқув-тарбиявий масалаларни ечишдаги қиёсий имкониятларини 1-жадвалда келтираамиз.

2. Интерфаол методларни танлашнинг навбатдаги мезони уларнинг таълим мазмуни хусусиятига мос келишидир. Метод мазмуни ҳаракатланиш цикли (Гегель) сифатида ҳам аниқланади. Шу боисдан бу мезоннинг ҳисобга олиниши шубҳасиз. Бир метод ёрдамида мавзу мазмуни тўлароқ очиқ берилса, бошқаси уни

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

ижодий ўзлаштиришга имкон туғдиради, учинчиси – бу мазмун учун яроқсиз бўлиши мумкин. 1-расм ҳар бир интерфаол методнинг муайян мазмун турини ўзлаштиришдаги ролини кўрсатади.

Биз асосий интерфаол методларни ажратиб кўрсатдик, бироқ уларни рўёбга чиқариш шакллари жорий этиш воситалари каби турлича бўлиши мумкин. Масалан, ақлий ҳужум, танқидий фикрлаш, ажурали арра, менюлар, оғзаки сўз, дарслик, ўқиш, кино ёки телевидение, бошқа тасвирий воситалар орқали амалга оширилса, кластер, синквейн, ўз ўрнинини топ каби методлар ўқитувчилардан олдиндан кўрсатиб берган фаолият усуллари тасвирлашни тақозо этади.

3. Интерфаол методларни танлашнинг яна бир мезони уларнинг талабалар ўқув имкониятларига тўлиқ мос келиши, яъни самарали ўқув фаолияти учун ички ва ташқи шарт-шароитларининг бирлигини таъминлашдир.

Олиб борилган кузатишларнинг кўрсатишича, реал ўқув имкониятларини ўрганишда қуйидаги шартларни аниқдаштириш керак бўлади: талабаларнинг мустақил фаолиятга тайёргарлиги (ўқув ишларини режалаштириш, машғулот мақсади ва вазифаларини тўлиқ белгилаб олиш кўникмаси, ўз-ўзини назорат, тескари алоқа ўрнатиш ва қўшимча дидактик жараёнини куриш); талабаларнинг ижодий фаолиятга тайёргарлиги (фикрлаш мустақиллиги, ўқув материалларидаги асосий ғояни илғаб олиш кўникмаси, топшириқ шартларини белгилаш ва уни ечиш методларини мустақил топиш кўникмаси); ўқишга муносабати ва бошқалар.

Аудитория тайёргарлигининг юқори даражаси интерфаол методлар улушини бирмунча оширишни, репродуктив воситаларни камайтиришни талаб этади. Аксинча, аудиторияга тайёргарлиги паст даражада бўлган талабалар билан ўқитиш методини танлашнинг ўзгача тактикаси қўлланилади, бунда маъруза, тушунтириш, кўрсатмалилик методларининг мавқеи ортади.

4. Интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланишда педагогнинг хусусий имкониятлари мос келиши лозим. Бу педагогнинг ўқитиш методлари назарияси ва амалиёти билан, ўқитиш жараёнининг қонуниятлари билан, билиш назариялари (ақлий ҳаракатларли босқичма-босқич шакллантириш, бихевиоризм, генштайлт назарияси ва бошқалар) таълим мазмуни назарияси ва бошқа мавжуд қонунлар билан қуролланганлик даражасини ҳисобга олади. Маълумки, дарснинг дидактик мақсадларига турли методлардан, уларнинг ўзаро бирикувидан оқилона фойдаланиш эвазига эришиш мумкин. Бошқача қилиб айтганда, методлар компенсаторлик (бири йўл қўйган камчилик бошқаси эвазига йўқотилади, яъни меъёрланади) имкониятларига эга. Бироқ бу жараёни уюштириш, вақт ва куч сарфини тежаш, бир томондан, талабаларда мустақил фикрлашни ривожлантириш,

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

бошқа томондан, интерфаол методлардан фойдаланиш заруриятини кун тартибига қўймоқда.

Бугун ОЎЮ ўқитувчилари интерфаол методлар тўғрисида етарлича билимларга эгами? Бу саволга жавоб топиш мақсадида 10 саволдан иборат махсус сўровнома тузилди ва респондентларга тарқатилди. Улар мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган, олий ўқув юртининг профессор-ўқитувчилари (200 нафар) бўлиб, Ўзбекистон Миллий университети қошидаги Олий Педагогика институтига ўз малакасини ошириш учун келишган. Сўров 2004- 2009 ўқув йиллари давомида ўтказилди ва таҳлил қилинди. Натижалар, айтарлиқ, қувонарли эмас. Интерфаол методлар номенклатурасини (номларини) ёзинг деган саволга сўралганлардан 87 фоизи нотўғри, 11 фоизи қисман тўғри, ва 2 фоизи (4 киши) аниқ (тўғри) деб жавоб беришди. Тўғри жавоб соҳиблари билан ўтказилган индивидуал суҳбатлардан маълум бўлишича, улар СОРОС фонди орқали олдин малакаларини оширган ўқитувчилар бўлиб чиқишди.

Профессор-ўқитувчиларни бу инқироздан соқит қилиш мақсадида Дидактик жараён лойиҳасининг интерфаол методлари мавзусида 2 соатлик маъруза (Янги педагогик технологиялар курси доирасида) ўқилди ва тарқатма дидактик материаллар билан таъминланди.

5. Интерфаол методларни танлаш мезонларидан кейингиси – уларнинг ўқув жараёнини ташкил этиш шакллари билан мос келишидир. Дарвоқе, ўқитишнинг ялпи (фронтал), гуруҳли ва индивидуал шакллари турлича методларни талаб этади. Мисол учун дебат методи икки талаба (ёки икки гуруҳча) ўртасидаги баҳс ҳисобланса, ақлий ҳужумда гуруҳдаги барча талабаларнинг иштироки зарур бўлади. Шу билан биргаликда бу мезон мавзунинг мураккаблик даражасига мос ҳолда шакл ва методнинг ўзаро уйғунлигини таъминлашга йўналтирилади.

6. Интерфаол методларнинг педагогик технология принципларига мос келиши умумлаштирувчи мезон ҳисобланади. Маълумки, педагогик технология ҳам маълум қонуниятлар асосида лойиҳаланади ва ўқув жараёнини ташкил этишга асос яратади, жорий қилинган эса якуний натижани, талабанинг у ёки бу мавзунинг ўзлаштириш мустақиллигини таъминлайди. Бу асослар педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳатларини ифода этади ва методикадан фарқли томонларини кўрсатиб туради. Уларни педагогик технология принциплари деб аташ мумкин. Интерфаол методлар ёрдамида педагогик технология асоси – дидактик жараённи қуришда ана шу принципларга таянилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, бу мезонларнинг барчаси ўзаро боғлиқ ва жамулжам қўлланилади, бир-бирига сингишиб кетади. Улардан у ёки бу кетма-кетликда фойдаланишнинг ишончлилиги тўғрисида экспертлар баҳоси бирор-бир

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

таклиф кирита олмаса-да, юқорида номлари келтирилган мезонларнинг барчасидан фойдаланиш зарурати ҳақида ишончли фикрни асослаб беради ёхуд улардан бирортасининг иштирок этмаслиги методларини танлаш муолажасининг самарали кечиши, яхлитлигини таъминламайди.

Интерфаол методларни танлаш ва муайян ўқитиш технологиясини мавзу мақсадига мувофиқ тарзда конструкциялаш, фикримизча, қуйидаги босқичларни қамраб олади:

–ўрганилаётган ўқув материалларининг мазмуни таҳлил қилинади. Таълим мазмуни элементи сифатида ўқув материалининг сифатли хусусиятлари (билимлар, фаолиятни амалга ошириш усуллари – кўникма ва мавжуд ижодиёт тажрибаси) аниқланади. Таълим мазмунининг ҳар бир элементи учун ўзлаштиришнинг алоҳида фаолият тури мос келади, бинобарин, ўқитиш методларининг муайян гуруҳи ҳам танланади.

Ўқув ахборотининг мантиқий тузилмаси характери (яхлит ёки қисми) ва психологик табиати (мантиқий-исботли, ҳаяжонли-тимсолли, аниқ-характерли тавсиф) белгилаб олинади.

Билув топшириқларининг мазмунли жамланмасини ажратиш мақсадида материалнинг ички йўналишлари, томонлари, тафовутлари таҳлил қилинади:

–ўрганилаётган материалнинг талабалар учун янгилик даражаси ва билимларни эгаллашда уларнинг мустақиллик даражаси вақт омили ва вариантларини мазмунли

таҳлиллаш асосида ажратилган билув натижаларини мақбуллаштириш масалаларини ҳисобга олиб аниқланади;

–таълимининг умумий мақсадидан келиб чиқиб ўқитишнинг айни босқичидаги тарбиявий ва ривожлантирувчи масалаларни ечиш заруратини ҳисобга олган ҳолда ажратилган вариант (топшириқ)лар таҳлилланади ва баҳоланади;

–умумий масалаларни ечишда метод ва усулларнинг бир-бирига қўшилиш кетма- кетлиги мувофиқлаштирилади.

Шундай қилиб, интерфаол методларни саралаш мезонларидан яна бири – бу таълим оловчилар фаолияти характерини мураккаблаштириш ва уларнинг мустақиллигини аста-секин оширишдир. Бироқ ҳар бир янги саволларни, мавзу ва бўлимларни ўрганишда методларни қўллашнинг мураккаблик даражаси бўйича бирмунча соддасига қайтиш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Авлаев О.У. Влияние интерактивных методов обучения на интеллектуальную динамику студентов// Materials of the international scientific conference «Global science and innovations 3» May 18, 2018, 148-153 p.

2. Авлаев О.У. Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарқлари//—Psixologiya ilmiy jurnal. 2021. № 1, 34-41 бетлар.
3. Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э. Таълим сифатини бошқариш. —Т.: —Турон-Иқбол, 2006..
4. Қаямов К. Педагогик жараёни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари.//Таълим менежменти, 2007 йил 3-сон.
5. Ғайбуллаев Н., Ёдгорова Р., Маматкулов Р., Тошмуродова Қ. Педагогика. – Т.: 2000
6. Ҳасанов С. Касб таълими: таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти. – Т.: 2009.

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ (РАҚАМЛИ ЎЗБЕКИСТОН - 2030| СТРАТЕГИЯСИ)

Холдоров Бегзод Бахтиёрович

Гуманитар фанлар факультети талабаси

Ҳозирги глобаллашув жараёнида, яъни рақамли инқилоб ва виртуал даврда рақамли технологияларини ҳар қандай соҳага қўллаш юқори самарадорликка олиб келади. Рақамли технологияларни жамиятга тадбиқ этиш- иқтисодий ривожлантириш, инвестицияларни жалб қилиш, иш ўринларини кўпайтириш, барқарор иқтисодий ўсиш ва аҳоли яшаш даражасини оширишга олиб келади.

Жамиятни ахборотлаштириш деганда, ахборотдан иқтисодий ривожлантириш, мамлакат фан-техника тараққиётини, жамиятни демократлаштириш ва интеллектуаллаштириш жараёнларини жадаллаштиришни таъминлайдиган жамият бойлиги сифатида фойдаланиш тушунилади. Жамиятни ахборотлаштириш жараёнини 5 асосий йўналишга ажратиш мумкин:

1. Меҳнат, технологик ва ишлаб чиқариш жараёнини автоматлаштириш
2. Илмий тадқиқотлар, лойиҳалаш ва ишлаб чиқаришни ахборотлаштириш
3. Ташкилий- иқтисодий бошқаришни ахборотлаштириш
4. Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасини ахборотлаштириш
5. Таълим ва кадрлар тайёрлаш жараёнини ахборотлаштириш

Рақамли трансформация - бу рақамли технологияларни жорий этиш орқали мавжуд стратегия, моделлар, операциялар, маҳсулотлар, маркетинг ёндашуви ва мақсадларини қайта кўриб чиқиш орқали бошқарув тизимини ўзгартиришдир. Рақамли трансформация иш жараёнини, айниқса, давлат бошқарувини тубдан ўзгартиради. Давлат ҳокимияти органлари олдида нафақат фуқаролар ва бизнес

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

учун қулайроқ бўлиш, балки шаффофлик, хизмат кўрсатишга йўналтирилганлик, айти пайтда самарали, мослашувчан ҳамда харажатдан холис бўлиш муаммоси турибди. Ҳозирги кунда буларнинг барчасини замонавий рақамли технологияларни тадбиқ этиш орқали ечиш имконияти мавжуд. Шунингдек, сотувлар ва бизнес ўсишини тезлаштириш учун мўлжалланган ҳамда соф тижорат бўлмаган ташкилотлар (масалан, университетлар ва бошқа таълим муассасалари) самарадорлигини оширишда ҳам муҳим рўл ўйнайди.

Рақамли трансформация стратегияси - бу вазирлик, идора, ташкилот ва хусусий сектор корхоналаринининг фаолиятидан келиб чиқиб, рақамли технологияларни босқичма- босқич жорий этиш бўйича йўл харитасини жорий этиш ҳамда белгиланган тартибда рақамлаштиришни амалга ошириш тушунилади.

Бошқару жараёнларини рақамли трансформация қилиш модели:

- Мобил иловаларни модернизация қилиш
- Порталлар/Платформаларни такомиллаштириш
- Идентификация ва киришни бошқариш
- Бизнесни оптималлаштириш ва рақамлаштириш
- Маълумотларни таҳлил қилиш
- Рақамли иш жойи, мослашувчан иш жойи ва уй офисини яратиш
- Ахборот-технологиялари хавфсизлигини таъминлаш
- Контейнерлаштириш, АКТни автоматлаштириш, очиқ маълумотлар
- Сунъий интеллект технологияларини қўллаш
- АКТ ресурсларидаги камчиликларни бартараф этиш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрда «Рақамли Ўзбекистон – 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПФ-6079-сон Фармони имзоланди. «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегияси иқтисодиёт тармоқлари, ижтимоий соҳа ва давлат бошқаруви тизимининг жадал рақамли ривожланишини таъминлаш, шу жумладан электрон давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини янада такомиллаштириш мақсадида ишлаб чиқилган.

Рақамли ривожланиш стратегиясининг устувор йўналишлари:

- Рақамли инфратузилмани ривожлантириш
- Электрон ҳукуматни ривожлантириш
- Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш
- Рақамли технологиялар миллий бозорини ривожлантириш
- Ахборот технологиялари соҳасида таълим бериш ва малака оширишни ривожлантириш

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

2020–2022 йилларда ҳудудва тармоқларни рақамли трансформация қилиш соҳасида бажариладиган ишлар:

□ аҳоли пунктларини Интернет тармоғига улаш даражаси, шу жумладан кенг полосали уланиш портларини 2,5 млнгача кўпайтириш, 20 минг километр оптик-толали алоқа линияларини қуриш ва мобил алоқа тармоқларини ривожлантириш орқали 78%дан 95%га етказилади;

□ ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг турли соҳаларида 400 дан ортиқ ахборот тизимлари, электрон хизматлар ва бошқа дастурий маҳсулотлар жорий этилади;

□ 587 минг нафар кишини, шу жумладан «Бир миллион дастурчи» лойиҳаси доирасида 500 минг нафар ёшларни қамраб олиш орқали компьютер дастурлаш асосларига ўқитиш ташкиллаштирилади;

□ иқтисодиётнинг реал сектори тармоқларидаги корхоналарда бошқарув, ишлаб чиқариш ва логистика жараёнларини автоматлаштириш бўйича 280 дан ортиқ ахборот тизимлари ва дастурий маҳсулотлар жорий этилади;

□ ҳудудларда ҳокимлар, давлат органлари ва ташкилотлар ходимларининг рақамли саводхонлигини ва малакасини ошириш, уларни ахборот технологиялари ва ахборот хавфсизлиги бўйича ўқитиш учун тегишли олий таълим муассасалари бириктирилади ҳамда уларнинг 12 минг нафар ходими ахборот технологиялари соҳасида ўқитилади.

Стратегияда белгиланган вазифаларни амалга ошириш орқали қуйидаги натижаларга эришиш режалаштирилган:

□ юқори тезликдаги Интернет жаҳон ахборот ва мобил алоқа тармоқларидан сифатли, хавфсиз, арзон ва оқилона фойдаланиш;

□ алоқа ва телекоммуникацияларнинг очик ва рақобатбардош бозори;

□ барча ижтимоий объектларни Интернет жаҳон ахборот тармоғи билан таъминлаш;

□ республика бўйлаб оптик толали алоқа тармоғининг узунлигини кенгайтириш;

□ аҳоли пунктларини юқори тезликдаги алоқа технологиялари (4G ва б.) билан қамраб олиш даражасини ошириш;

□ шаҳарлар ва қишлоқлар ўртасидаги рақамли тафавутни камайтириш;

□ электрон ҳукуматни ривожлантириш халқаро рейтингда энг ривожланган мамлакатлар қаторига кириш;

□ электрон давлат хизматлари улушини ошириш;

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- ☐ электрон давлат хизматларига ишончни мустаҳкамлаш, аҳолининг давлат органлари билан хавфсиз ва осон ўзаро ҳамкорлик қилишини таъминлаш;
- ☐ давлат, бизнес ва аҳолининг эҳтиёжларига қараб, ҳисоблаш қувватини самарали тақсимлаш ва ундан фойдаланиш;
- ☐ республика бўйлаб коммунал соҳада электрон ҳисоблагичлар улушини ошириш;
- ☐ анъанавий қоғоз ёки электрон ҳужжатга нисбатан электрон ёзувнинг устунлиги;
- ☐ дастурий маҳсулотларнинг экспорт ҳажмини кенгайтириш;
- ☐ IT-паркда резидентлари сонини ошириш;
- ☐ инвестиция муҳитини яхшилаш, ахборот технологиялари соҳасида инвестициялар самарадорлигини ошириш;
- ☐ аҳолининг рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукумат воситаларидан фойдаланиш кўникмаларини ривожлантириш;
- ☐ аҳолининг барча қатламлари учун ахборот технологиялари соҳасида таълим олиш бўйича кенг имкониятларининг мавжудлиги;
- ☐ ахборот технологиялари соҳасидаги профессионал кадрлар захирасининг, шу жумладан бошқарув кадрлари захирасининг мавжудлиги;
- ☐ IT-йўналиши бўйича олий таълим муассасалари битирувчилари сонини ошириш;
- ☐ республиканинг барча туманларида (шаҳарларида) рақамли технологиялар ўқув марказларини ташкил этиш.

Электрон ҳукумат – давлат органларининг жисмоний ва юридик шахсларга ахборот- коммуникация технологияларини қўллаш йўли билан электрон давлат хизматлари кўрсатишга доир фаолиятини, шунингдек, идоралараро электрон ҳамкорлик қилишни таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар ва техник воситалар тизими ҳисобланади.

Электрон ҳукуматнинг асосий принциплари:

- давлат органлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги
- электрон давлат хизматларидан ариза берувчиларнинг тенг равишда фойдаланиши
- «бир дарча» принципи бўйича электрон давлат хизматлари кўрсатиш
- давлат органларининг ҳужжатларини бирхиллаштириш
- электрон ҳукуматнинг ягона идентификаторларидан фойдаланиш
- электрон давлат хизматлари кўрсатиш тартибини мунтазам такомиллаштириб бориш

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

- axborot xavfsizligini ta'minlash

2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида рақамли иқтисодиётни драйвер соҳага айлантириб, IT хизматларини 2,5 баробар ошириш ва экспортни 500 миллион долларга етказиш мақсади қўйилди. Стратегиянинг 9-мақсадида:

Электрон ҳукумат тизимини ривожлантириш, электрон давлат хизматларининг улушини 100 фоизга етказиш ҳамда бюрократияни бартараф этиш деб белгиланган.

2022 йил - Инсон кадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йилида амалга ошириладиган ишлар:

1. Электрон давлат хизматларининг улушини ошириш доирасида:

- Электрон ҳукумат тизими идоралараро интеграциялашув платформаси орқали бюрократик жараёнларни қисқартириш

- Давлат хизматларини кўрсатишда шахсни идентификация қилишнинг Mobile ID тизимини жорий қилиш

- Шахсга доир маълумотларни ҳимояланишини таъминлаб, рухсат бериш ҳамда хабардор қилиш тизимини жорий этиш

- Фуқароларга фактни тасдиқловчи ҳужжатларни бериш ва алмаштиришни таклиф этиш амалиётини йўлга қўйиш

- Кекса ва ногиронлиги бўлган шахсларга давлат хизматларини кўрсатишни соддалаштириш, уларга қулайликлар яратиш

- Давлат хизматларини рақамлаштириш ва уларни босқичма-босқич хусусий секторга ўтказиш чораларини кўриш

2. Давлат хизматларини рақамлаштириш ва уларни босқичма-босқич хусусий секторга ўтказиш чораларини кўриш

- Фуқаролар эмас, ҳужжатлар ҳаракатланади тамойили бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш

- Давлат бошқаруви органлари иш фаолиятини рақамлаштириш ишларини олиб бориш

3. Фуқароларнинг рақамли паспорти лойиҳасини жорий қилиш доирасида:

- Ҳайдовчилик гувоҳномаси, туғилганлик ҳақидаги гувоҳнома, никоҳ гувоҳномаси, диплом олганлик каби фактларни тасдиқловчи ҳужжатларни текширишнинг ягона электрон тизимини яратиш

- Ягона электрон тизимининг ишга туширилишини ва тегишли ташкилотлар билан интеграция қилинишини таъминлаш

Давлат хизматларидан идентификация ID карта орқали фойдаланилганда, бошқа ҳужжатларни талаб қилмаслик амалиётини йўлга қўйиш.

MONOPOLIYAGA QARSHI KURASHDA RAQOBAT MUHITINI IZCHIL RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Xoldorov Begzod Baxtiyorovich

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada bozor munosabatlarining asosi bo'lib raqobatni rivojlantirishda monopoliyaga qarshi qonun hujjatlari katta rol o'ynashi, Iqtisodiyotdagi umumiy bozor tuzilmasi monopolistik raqobat, Jahon tajribasi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Bozor, raqobat, monopoliya, iqtisodiyot.

Ma'lumki, bozor munosabatlarining asosi bo'lib raqobatni rivojlantirishda monopoliyaga qarshi qonun hujjatlari katta rol o'ynaydi. Ammo amaldagi —Tovar bozorlarida monopolistik faoliyatni cheklash va raqobat to'g'risidagi Qonun bugungi kungi eskirib, zamon talablariga javob bermay qoldi. Shuni e'tiborga olgan holda, Raqobat to'g'risidagi yangi qonunni ishlab chiqishimiz va qabul qilishimiz zarur. Ushbu qonunda monopolistik faoliyatni nafaqat tovarlar bozorida, balki moliya bozorida ham tartibga solishni nazarda tutishi lozim.

Shuningdek, birja savdolarida ham monopoliyaga qarshi mexanizmlarni, aksiyalarni sotib olish, qo'shish va birlashtirish bitimlarini tartibga solish va nazorat qilish tartib-qoidalarini soddalashtirish bo'yicha normalarini ushbu qonunga kiritish maqsadga muvofiqdir-deb, muhtaram Prezidentimiz mavzuga alohida urg'u berib o'tdilar.

Jahon tajribasiga ko'ra, O'zbekistonda mazkur sohada bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotdagi umumiy bozor tuzilmasi monopolistik raqobatdir.

U quyidagi asosiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Tarmoqda kichik ishlab chiqarish korxonalari yoki sotuvchilarning salmoqli sonining mavjudligi. Biroq, ular bir-biridan mustaqil ravishda ishlaydi.
2. Differensiyalangan mahsulotlarni ishlab chiqarish, bunda firmalar o'xshash ehtiyojlarni qondira oladigan, bir-birini almashtiradigan bir-biriga o'xshamaydigan tovarlar ishlab chiqaradilar.
3. Bozorda alohida firmalarning kichik ulushi, demak, mahsulotlar narxi ustidan nazoratning juda cheklanganligi.
4. Korxonalarning ko'pligi sababli til biriktirishning mumkin emasligi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

5. Bozorda narxlarni belgilashda firmalar o'rtasida o'zaro bog'liqlikning yo'qligi.

6. Narx va narxdan tashqari raqobatning turli shakllaridan foydalanish.

7. Firmalarning tarmoqqa nisbatan oson kirib borish imkoniyati.

Shunday qilib, monopolistik raqobat - bu tabaqalashtirilgan mahsulot ishlab chiqaruvchi nisbatan ko'p sonli firmalar mavjud bo'lgan, ular o'rtasida narx va narx bo'lmagan raqobat mavjud bo'lgan sanoatdir.

Monopoliyaga qarshi ishlarni tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish, raqobat muhitini izchil rivojlantirish, tabiiy monopoliyalar korxonlari faoliyatini nazorat qilishni kuchaytirish va xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonida narxlarni asossiz oshirilishiga yo'l qo'ymaslik, iqtisodiy nochor korxonalarni moliyaviy sog'lomlashtirish ishlarini faollashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Monopoliyadan chiqarish, raqobat va tadbirkorlikni qo'llab- qo'vatlash davlat qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi etib qayta tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining asosiy vazifalari hamda faoliyati yo'nalishlari sifatida quydagilarni kiritish mumkin:

-Monopoliyaga qarshi samarali siyosatni amalga oshirish, monopolistik faoliyatni cheklash to'g'risidagi va tabiiy monopoliyalar haqidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilish.

-Respublikada raqobat muhitini rivojlantirish, tovarlar (xizmatlar, ishlar) bozorlarida, birinchi navbatda ichki iste'mol bozori va reklama sohasida salbiy raqobatga chek qo'yish.

-Iqtisodiy nochor korxonalarning moliyaviy-iqtisodiy holati va raqobatbardoshligini chuqur tahlil qilish, xo'jalik yurituvchi subyektlarni tarkibiy o'zgartirish va ularning bankrotligi sohasidagi funksiyalarni amalga oshirish, tarkib o'zgartirish, sanatsiya va bankrotlik masalalarini ko'rib chiqishda davlat manfaatlarini ifodalash.

Xulosa o'rnida aytish lozimki. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, iqtisodiyotning izchil va barqaror rivojlanishini ta'minlashda kelgusi davr uchun puxta va har tomonlama asoslangan chora-tadbirlar, muhim vazifa va yo'nalaishlar, turli darajalardagi iqtisodiy taraqqiyot dasturlarining ishlab chiqilishi va aniq belgilab olinishi muvaffaqiyat garovi hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. RAQOBAT MUHITINI YANADA RIVOJLANTIRISH VA IQTISODIYOTDAGI DAVLAT ISHTIROKINI QISQARTIRISH BO'YICHA QO'SHIMCHA CHORA-TADBIRLAR

TO'G'RISIDA O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 06.07.2020 yildagi PF-6019-son

2. <https://daryo.uz/2019/12/18/monopoliya-xalqqa-jabr-yetkazmasligi-kerak>

MAMLAKATNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASINI TARKIBIY TUZILISHI

Muxitdinov Sardor Shuxratovich

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada Davlat iqtisodiy siyosatining tizimli tarzda amalga oshirilishi mamlakatda ayni damda mavjud bo'lgan real imkoniyatlar va maqsadlarga mos keluvchi, Davlat iqtisodiy siyosati konsepsiyasini ishlab chiqish unsurlarga, Iqtisodiyotni davlat yo'li bilan tartibga solishning asosiy maqsadi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-iqtisodiy, turmish tarsi, mehnat faoliyati, farovonlik.

Davlat iqtisodiy siyosatining tizimli tarzda amalga oshirilishi mamlakatda ayni damda mavjud bo'lgan real imkoniyatlar va maqsadlarga mos keluvchi iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishni talab qiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqishda mamlakat aholisining farovonligini oshirish, hayot kechirish va mehnat faoliyatini yuritish uchun qulay muhitni shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bu aholi turmush darajasi va farovonligi ko'rsatkichlarida o'z aksini topadi. Iqtisodiyotda davlatning ishtirokini qisqartirishga, davlat-xususiy sheriklik prinsiplarini rivojlantirishga, investitsiya siyosatini faollashtirishga, eksport salohiyatini va tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga, erkin tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lidagi byurokratik to'siqlarni olib tashlashga yo'naltirilgan bir qator kompleks dasturlar amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, umumiy iqtisodiy muvazanat tamoyillariga amal qilgan holda yanada iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash ham ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishning muhim maqsadlaridan yana biri hisoblanadi. Bu yerda bir tomondan, gap tovar va xizmatlarning umumiy talabi va umumiy taklifi, ikkinchi tomondan, ishlab chiqarish omillari (cheklangan ishlab chiqarish resurslari)ni takror ishlab chiqarishda bozor tamoyillariga amal qilinish haqida boradi, bunga mahsulotni yakuniy foydalanish yo'nalishlari (ishlab chiqarish omillari) bo'yicha taqsimlash ushbu omilning ishlab chiqarilgan mahsulotning o'sishiga qo'shgan hissasiga muvofiq amalga oshirilgan taqdirda erishiladi.

Davlat iqtisodiy siyosati konsepsiyasini ishlab chiqish quydagi unsurlarga asoslanadi.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

1. Iqtisodiyotda ishlarining ahvolini tahlil qilish. Tahlil muayyan xo'jalik darajasida amalga oshiriladi, mamlakat, tarmoq, mintqa soha iqtisodiyotidagi asosiy nuqtalar ajratiladi, muammolarni hal etishning muddatligi, salbiy holatlarga barham berish yoki bermaslikning muqobil oqibatlari baholanadi.

2. Maqsadarni aniqlash va asoslash. Dastlab umuman barcha mumkin bo'lgan maqsadlar aniqlanadi. Ayrim maqsadlar bir vaqtning o'zida turli xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin, ushbu holatda ular ichidan hozirgi vaziyat nuqtai nazardan eng asosiylarini ajratish lozim.

Maqsadlar ularni bajarishning halq xo'jaligiga ta'sir ko'lamlari va xarajatlarning miqdoriy parametrlari, institutsional, moliyaviy va kadrlar bilan ta'minlash imkoniyatlari bo'yicha ham farq qiladi. So'ngra maqsadlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar aniqlanadi: ular uyg'unlashgan, betaraf yoki nizoli bo'lishi mumkin.

3. Maqsadlarni tartibga keltirish, maqsadlarni tizimlashtirish – bu ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlarining dinamik tizimini shakllantirish, ularni vaqt oraliqlari bo'yicha taqsimlash vazifasidir.

Iqtisodiyotni davlat yo'li bilan tartibga solishning asosiy maqsadi mavjud ijtimoiy-iqtisodiy tuzumni mustahkamlash va takomillashtirishdan iborat.

Quyidagilar birinchi darajali maqsadlar sifatida ishtirok etadi:

- mamlakat aholisining turmush darajasini oshirish;
- jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlab turish;
- kelgusida mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlash;
- mamlakatning ekologik xavfsizligi.

Davlat yo'li bilan tartibga solish maqsadlarini asoslash tamoyillari:

-mavjud tizimga moslik. Davlat faoliyatining asosiy maqsadi -mavjud tuzumni saqlash, mustahkamlash va takomillashtirish, xalqning turmush darajasini oshirish vazifalarini hal etish maqsadlariga mos kelish;

-ilmiy jihatdan asoslanganlik. Umuman iqtisodiyotda, uning alohida sektorida yoki xo'jalik obyektidagi holatni yaxshilovchi har qanday maqsadni belgilash va amalga oshirish o'zini oqlaydi. Agar ushbu maqsadag erishish boshqa obyektlarga zarar yetishiga olib kelsa, u holda mazkur zarar to'liq qoplanishi lozim;

-maqsadlar tizimi to'plamining o'zaro bog'liqligi. Davlat yo'li bilan tartibga solishning har qanday maqsadi faqat barcha qolgan maqsadlar bilan o'zaro bog'liqlikda, uning maqsadlarning ustuvor yo'nalishlar tizimidagi o'rniga muvofiq belgilanishi va amalga oshirilishi mumkin;

-maqsadlarning aniqligi. Oldinga qo'yilgan maqsadlar nafaqat mavjud huquqiy normalar doirasida, balki aniq chegaralar doirasida bo'lishi kerak.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

-maqsadlarning hamjamiyat a‘zolari uchun samaraligi. Oldinga qo‘yilgan maqsadlar fuqarolarning keng ommasi, iqtisodiy manfaatlar bo‘yicha uyushmalar uchun aniq, tushunarli va ko‘ngilli bo‘lishi zarur.

Davlat yo‘li bilan tartibga solish vositalarining qo‘llanilish darajasini tahlil qilishga alohida tartibga soluvchi vositalarni qo‘llash shartlari, ularning maqsadalarga mos kelishi, alohida vositalarning birgalikda mavjud bo‘lish darajasini, ularni qo‘llashning qo‘shimcha ta‘sirlari, tartibga solish vositalarining samaradorligi va ularni qo‘llash zaruratini yetarliligini aniqlash kiradi.

Xulosa: So‘nggi yillarda respublika iqtisodiyotida davlatning roli va ishtirokini qisqartirish, iqtisodiyot tarmoqlarini boshqarishga bozor prinsiplari va mexanizmlarini keng joriy qilish, shuningdek, aholi farovonligi va turmush darajasini oshirish bo‘yicha aniq maqsadga yo‘naltirilgan.

Adabiyotlar

1. MAMLAKATNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING STRATEGIK VAZIFALARI AMALGA OSHIRILISHI SAMARADORLIGI UCHUN O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASINING MAS‘ULIYATINI OSHIRISHGA DOIR

BIRINCHI NAVBATDAGI CHORA-TADBIRLAR TO‘G‘RISIDA. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2019 yildagi PF-5644-son.

Iqtisodiy rivojlanish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Xalq so‘zi 2019 yil.

UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: TARAQQIYOTNING UYG‘UNLIK OMILLARI

Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Uchinchi Renessans inson kapitali, ilm-fan va innovatsiyalar uyg‘unligi asosida taraqqiyotga yo‘l ochuvchi konsepsiyadir. O‘zbekiston bu jarayonda milliy meros va zamonaviy texnologiyalarni uyg‘unlashtirib, xalqaro tajribadan foydalanmoqda. Maqolada inson kapitalining rivojlanishi, ta‘lim islohotlari, raqamli iqtisodiyot va innovatsion ekotizim tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Uchinchi Renessans, inson kapitali, ilm-fan, innovatsiya, ta‘lim, raqamli iqtisodiyot, startaplar, xalqaro universitetlar, milliy meros, integratsiya.

Аннотация: Третий Ренессанс – это концепция, основанная на развитии человеческого капитала, науки и инноваций. Узбекистан в этом процессе сочетает национальное наследие с современными технологиями и использует

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

международный опыт. В статье анализируется развитие человеческого капитала, реформы в образовании, цифровая экономика и инновационная экосистема.

Ключевые слова: Третий Ренессанс, человеческий капитал, наука, инновации, образование, цифровая экономика, стартапы, международные университеты, национальное наследие, интеграция.

Abstract: The Third Renaissance is a concept based on the synergy of human capital, science, and innovation. Uzbekistan integrates national heritage with modern technologies and draws on international experience. The article analyzes human capital development, educational reforms, the digital economy, and the innovation ecosystem.

Keywords: Third Renaissance, human capital, science, innovation, education, digital economy, startups, international universities, national heritage, integration.

Zamonaviy dunyoda ilm-fan, ta’lim va innovatsiyalar taraqqiyotning asosiy omillari sifatida namoyon bo’lmoqda. Inson kapitalining rivojlanishi esa iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikning kafolatidir. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Uchinchi Renessans" konsepsiyasi ham aynan inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu maqolada Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlik, O‘zbekiston tajribasi va xalqaro taqqoslash tahlil qilinadi.

Renessans (italyancha “rinascimento” – qayta tug‘ilish) jamiyatning ilmiy, madaniy va texnologik rivojlanish davri sifatida tushuniladi. Tarixda uchta yirik Renessans davri kuzatilgan:

Birinchi Renessans – XIV–XVI asrlarda Yevropada yuz bergan madaniy va ilmiy yuksalish bo‘lib, bu davr san‘at, falsafa va tabiiy fanlarning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo kabi buyuk san‘atkorlar va Kopernik, Galileo singari olimlar ilm-fanning yangi bosqichini boshlab berdilar.

Ikkinchi Renessans – IX–XII asrlarda Islom olamida, ayniqsa, Markaziy Osiyoda ilm-fan va falsafaning gullab-yashnagan davri hisoblanadi. Bu davrda al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino va Farobiy kabi olimlar matematika, tibbiyot, astronomiya va falsafa sohalarida ulkan kashfiyotlar qildilar. Islom madaniyati ilm-fanni rivojlantirishda yetakchi kuchga aylandi.

Uchinchi Renessans – XXI asrda O‘zbekiston va boshqa mamlakatlarda ilmiy-innovatsion taraqqiyotga asoslangan rivojlanish bosqichi sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda inson kapitalini rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ta’lim tizimini modernizatsiya qilish muhim rol o‘ynamoqda. O‘zbekiston bu yo‘nalishda milliy qadriyatlarni saqlagan holda raqamli iqtisodiyot, IT va innovatsiyalarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda.

Bugungi Uchinchi Renessans esa ilm-fan va ta’lim sohasidagi islohotlar orqali amalga oshirilmoqda. Prezident Mirziyoyev ta’kidlaganidek, "Bu buyuk jarayonning bosh omili

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

– bu inson kapitalidir" [1]. Uchinchi Renessans ilm-fan, innovatsiya va ta'lim orqali taraqqiyotga erishish jarayonidir. Tarixiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, har bir Renessans ilm-fan va innovatsiyalar rivojlangan hududlarda yuzaga kelgan. O'zbekiston ham bu jarayonda ta'lim va ilmiy-innovatsion sohalarni ustuvor yo'nalish sifatida tanlagan. Markaziy Osiyo olimlarining ilmiy merosi bu borada muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Al-Xorazmiy algebra va algoritmlar asoschisi bo'lsa, Ibn Sino tibbiyotga ulkan hissa qo'shgan. Hozirgi kunda O'zbekiston ushbu ilmiy an'analarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, Uchinchi Renessansni shakllantirishga harakat qilmoqda. Inson kapitali – millatning intellektual, ilmiy va madaniy salohiyatini oshirishdir. O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli islohotlar olib borilmoqda. Xalqaro universitetlar ochilib, zamonaviy ta'lim metodlari joriy etilmoqda. Ilm-fan va innovatsiyalar rivojlanib, startap ekotizimi shakllantirilmoqda. IT va sun'iy intellekt sohalariga katta e'tibor berilib, iqtisodiyotga zamonaviy texnologiyalar integratsiya qilinmoqda. Janubiy Koreya ta'lim va innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanish bilan bog'lash orqali yuksalgan bo'lsa, O'zbekiston ham ushbu modeldan foydalanmoqda.

O'zbekiston "O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida inson kapitalini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda.[2] Chunki sifatli ta'lim, innovatsion muhit va zamonaviy texnologiyalarsiz taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Raqobatbardosh iqtisodiyot va ilg'or ilm-fan inson kapitaliga asoslangan bo'lib, bugungi islohotlar kelajakdagi barqaror rivojlanishga zamin yaratmoqda. Ilmiy tadqiqotlar va yangi texnologiyalar inson kapitalining o'sishiga bevosita ta'sir qiladi. Zamonaviy innovatsion markazlar, IT-parklar va texnoparklar O'zbekistonning raqamli transformatsiyasini jadallashtirmoqda.

Uchinchi Renessansning muvaffaqiyati inson kapitalining rivojlanishiga bog'liq bo'lib, buning asosiy omili sifatli ta'limdir.

Xalqaro universitetlar va filiallar soni ortmoqda

O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro darajaga olib chiqish maqsadida nufuzli xorijiy oliygohlar bilan hamkorlikni kengaytirmoqda. So'nggi yillarda Toshkent, Samarqand, Buxoro kabi yirik shaharlarda xalqaro universitetlar va ularning filiallari tashkil etilmoqda. Bularning maqsadi – xalqaro ta'lim standartlarini joriy qilish, ilg'or tajribalarni mahalliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish hamda zamonaviy va talabgir kasblar bo'yicha malakali mutaxassislar tayyorlashdir.

1. Xalqaro universitetlarning soni oshishi quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:
2. Mahalliy yoshlarning xorijga chiqmasdan sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi;

3. O‘zbekistonda xalqaro professor-o‘qituvchilarning faoliyat yuritishi natijasida ta’lim sifatining oshishi;

4. Ilmiy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalarni rivojlantirish, ilm-fanni amaliyot bilan bog‘lash imkoniyatlarining kengayishi.

Ammo, bu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud. Xalqaro universitetlar sonining ortishi avtomatik ravishda ta’lim sifati oshishini anglatmaydi. Muhimi – bu universitetlarda o‘qitish sifati, ta’lim dasturlarining xalqaro talab va me‘yorlarga mosligi hamda bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligidir.

Ilg‘or ta’lim dasturlari va onlayn ta’lim platformalarining joriy etilishi
Zamonaviy ta’lim texnologiyalarini rivojlantirish jarayonida onlayn ta’lim va ilg‘or ta’lim dasturlarini joriy qilish dolzarb masalalardan biridir. O‘zbekiston so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirishga katta e‘tibor qaratib, masofaviy ta’lim tizimini yo‘lga qo‘ymoqda.

Onlayn ta’lim va ilg‘or dasturlar quyidagi afzalliklarga ega:

Masofaviy ta’lim imkoniyatlari – geografik joylashuvidan qat’i nazar, har qanday hududdagi talabalar zamonaviy ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar – sun‘iy intellekt, virtual reallik, interaktiv ta’lim texnologiyalari orqali ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish.

Zamonaviy texnologiyalar asosida o‘qitish – elektron darsliklar, video-leksiya, test tizimlari va boshqa raqamli resurslar orqali bilim olish jarayonini osonlashtirish mumkin bo‘ladi.

Lekin onlayn ta’limning muayyan muammolari yetarlicha:

Texnik infrastrukturaga bog‘liqlik – internet sifati va raqamli vositalarning mavjudligi ta’lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta’sir qiladi.

Talabalarning o‘z ustida ishlash madaniyati – an’anaviy ta’limdan farqli ravishda, masofaviy ta’limda o‘zini o‘zi nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

STEAM va IT yo‘nalishlariga alohida e‘tibor qaratilmoqda – fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEAM) hamda axborot texnologiyalari sohalarida yoshlarni tayyorlash tizimi kuchaytirilmoqda. Bu islohotlar inson kapitalining rivojlanishini ta’minlab, O‘zbekistonning innovatsion iqtisodiyotga o‘tishini tezlashtiradi hamda global maydonda raqobatbardoshligini oshiradi. Xalqaro universitetlarning ochilishi zamonaviy bilim va malakaga ega mutaxassislar tayyorlash imkonini bermiqda. Ilg‘or ta’lim dasturlari esa yosh avlodga yangi texnologiyalar va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari, IT va STEAM yo‘nalishlariga e‘tibor qaratilishi kelajakda texnologik rivojlanishning mustahkam poydevorini yaratadi. Masofaviy ta’lim platformalarining joriy etilishi esa ta’limning inklyuzivligini oshirib, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu

sababli, bu islohotlar Uchinchi Renessans sari muhim qadam bo‘lib, mamlakatning ilmiy va innovatsion salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mafkuraviy uyg‘onish va milliy qadriyatlar

Inson kapitali nafaqat bilim va texnologiyalardan iborat, balki ma‘naviy yetuklik ham muhim o‘rin tutadi. Shuning uchun O‘zbekistonda milliy g‘oya va tarixiy qadriyatlarni targ‘ib qilish siyosati amalga oshirilmoqda.

Shuningdek turli davlatlar ta‘lim tizimi bilan integratsiyalashuv ham bugungi kunda keng qo‘llanilmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Xitoy modeli – innovatsiyalar va IT rivojlanishi orqali iqtisodiy taraqqiyotga erishish. Xitoy texnologiyalar, sun‘iy intellekt va raqamli iqtisodiyotga yirik investitsiyalar kiritib, jahon yetakchisiga aylandi. O‘zbekiston ham "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida IT-parklar, startap ekotizimlarini rivojlantirmoqda va raqamli texnologiyalarni iqtisodiyotga keng tatbiq etmoqda.

Janubiy Koreya modeli – ta‘lim va ilm-fanni iqtisodiy rivojlanish bilan bog‘lash. Mamlakat ta‘lim tizimiga katta mablag‘ yo‘naltirib, malakali kadrlar tayyorlash orqali texnologik va sanoat sohalarini rivojlantirdi. O‘zbekiston ham xalqaro universitetlar ochish, zamonaviy ta‘lim dasturlarini joriy etish va ilm-fan bilan iqtisodiyotni integratsiya qilish orqali ushbu tajribadan foydalanmoqda.

Yaponiya modeli – milliy an‘analar va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligi. Yaponiya o‘zining madaniy qadriyatlarini saqlagan holda texnologik innovatsiyalar va ilm-fanni rivojlantirishga erishdi. O‘zbekiston ham milliy an‘analarga tayangan holda zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishga intilmoqda. O‘zbekiston "Raqamli O‘zbekiston – 2030", "Innovatsion rivojlanish strategiyasi" kabi davlat dasturlari orqali inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha global tendensiyalarga mos ravishda harakat qilmoqda [4]. Bu dasturlar iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi, ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, innovatsiyalarni keng joriy etish va ilm-fan hamda ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyani mustahkamlashga yo‘naltirilgan.

O‘zbekistonda IT-parklar va startap ekotizimlarini rivojlantirish orqali texnologik innovatsiyalarni iqtisodiyotga tatbiq etish jarayoni jadallashmoqda. Xalqaro universitetlarning ochilishi va ilg‘or ta‘lim dasturlarining joriy etilishi malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, ilm-fan va sanoatning integratsiyasi orqali tadqiqot natijalarini real sektorga tatbiq etish tizimi yo‘lga qo‘yilmoqda. Milliy an‘ana va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligi tamoyili asosida O‘zbekiston madaniy va ilmiy rivojlanish o‘rtasidagi muvozanatni saqlagan holda, innovatsion iqtisodiyot sari intilmoqda. Shu sababli, mamlakat olib borayotgan islohotlar inson kapitalining jadal rivojlanishini ta‘minlash va raqobatbardosh milliy iqtisodiyotni shakllantirishga qaratilgan.

“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Uchinchi Renessans va inson kapitali o‘zaro dialektik bog‘liq bo‘lib, biri ikkinchisining rivojlanishiga ta’sir qiladi. O‘zbekiston ilm-fan, ta’lim, texnologiya va milliy ma’naviyat uyg‘unligi orqali Uchinchi Renessans sari harakat qilmoqda. Inson kapitalini rivojlantirish orqali mamlakat kelajakda global miqyosda intellektual va innovatsion markazga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan manbalar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. Rasmiy nashr, Toshkent, 2023.
3. Inoyatov J., To‘rayev B. O‘zbekistonda innovatsion taraqqiyot va inson kapitali. Toshkent: Ilm-fan, 2022.
4. Karimov K. Inson kapitali va zamonaviy ta’lim tizimi. O‘zMU ilmiy nashri, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. Ilm-fan va innovatsiyalar rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari. Toshkent, 2024.

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

MUNDARIJA

1.	Икрамов Равшан Актамович ХУҚУҚИЙ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ВА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА ЎРНИ	2
2.	Boltayev Mansurjon Sotivoldiyevich SUG'URTA MUNOSABATLARI TIZIMIDA TIBBIY SUG'URTANING O'RNI VA AHAMIYATI	8
3.	Ражабов Қахрамон Кенжаевич ВКП(б) МК ЎРТА ОСИЁ БЮРОСИ КОТИБИ ВА МАРКАЗИЙ КОМИТЕТНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ССРДАГИ ВАКИЛИ С.ИГНАТЬЕВНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МАШЪУМ ФАОЛИЯТИ (1949 йил январь-1950 йил декабрь)	14
4.	Ляззат Динашева АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ И ПУТИ РАЗВИТИЯ	24
5.	Кутлимуратов Сардор Шарипбаевич, Турдалиева Айжан Акбарали кизи БОГАТЫЕ СКОПЛЕНИЯ ГАЛАКТИК: АНАЛИЗ ДАННЫХ	27
6.	M.N.Normamatova ZAMONAVIY IJTIMOY XIZMATLARNING FALSAFIY AHAMIYATI	30
7.	Yuldashev Farrux Abduraxmanovich RAQAMLI DUNYODA INSON KAPITALI VA EKZISTENSIAL JARAYONLAR: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL	33
8.	A.Azizkulov ABULHASAN OMARIYNING FAROBIY TA'LIMOTIGA NISBATAN NOXOLIS TANQIDIY YONDASHUVI	37
9.	Djurakulov Xusan Anvarovich EKOTURIZM - TURIZM SOHASINING ISTIQBOLLI YO'NALISHI SIFATIDA	39
10.	Bozorov Nizomiddin Nematovich СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	45
11.	Tog'ayev Shavkat Xurramovich YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLOD MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIMNING ROLI	49
12.	Iymanov Javlon Saidraxmonovich, Mirzajonov Jahongirmirzo Muzaffarjon o'g'li IJTIMOY-GUMANITAR FANLARNI RIVOJLANTIRISHDA USTOZ VA TALABA HAMKORLIGINING IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI	52
13.	Xojiyev Tunis Nurkosimovich XX ASR O'RTALARIDA IJTIMOY HAYOTDAGI O'ZGARISHLAR VA ULARNING MODERNIZATSIYA NAZARIYALARIGA TA'SIRI	57

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

14.	Кўчқаров Бахром Тўлқинович САЙЛОВ ЖАРАЁНЛАРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИНГ МОҲИЯТИ, АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРАТИ	63
15.	Qandov Bahodir Mirzayevich TURKISTONDA TUROR RISQULOV RAHBARLIGIDAGI MILLIY KADRLAR TOMONIDAN OCHARCHILIKKA QARSHI KURASHLAR TARIXI	68
16.	Kalkanov Eshmatboy Tashpulatovich YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING ROLI	75
17.	Nigmanova U.B BOLAJAK O‘QITUVCHILARNI TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASH MAZMUNI	78
18.	Хакимов Эркин Туйчиевич РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА на основе искусственного интеллекта: СОЦИАЛЬНО – ГУМАНИТАРНЫЙ АСПЕКТ	82
19.	Yuldasheva Xusnidaxon Jumanazar qizi BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING ILMIY-FALSAFIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI	87
20.	Jumakulov Zoxidjon Patidinovich MILLIY QADRIYATLARNI SAQLASHDA JISMONIY MADANIYATNING O‘RNI	91
21.	Ibragimov Ulug‘bek Abdumanonovich AXBOROT - G‘OYAVIY XAVFSIZLIKNI TA‘MINLASH MUAMMOLARI	94
22.	Nogaibaev Iqlas Almagambetovich EKOLOGIK BORLIQNING TIZIMLILIGI	101
23.	Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON GO‘ZALLIGINING IMMANENT JIHATLARI MASALASI	103
24.	Ikramov Farhod Aktamovich BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING MUSTAQIL FAOLIYATIDA HUQUQIY FANLARINING AHAMIYATI	107
25.	Калыбекова Зияда Садыковна, Шакирова Мавлюда Рысбаевна НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ КЫРГЫЗОВ И РУССКИХ, СВЯЗАННЫЕ СО СРЕДСТВАМИ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ	113
26.	Saloxov Akmal Qamariddinovich, O‘rinov J AHMAD DONISHNING TA‘LIM-TARBIYAGA OID QARASHLARI TAHLILI	120
27.	Irgash Haqqulovich Tangirov O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI SIYOSATINING USTUVOR YO‘NALISHLARI	126
28.	Tangirberdiev Sherzod Gapparovich INSONPARVARLIK VA BAG‘RIKENGLIK G‘OYALARINING IJTIMOIIY-FALSAFIY FIKRLAR TARIXIDA TUTGAN O‘RNI	130
29.	Tursunboyev Zuxrob Taxir o‘g‘li TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKLARNI OLDINI OLISHDA KONFORMIZM OMILIDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI	139

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

30.	Kurbanov Olim Esirgapovich TALABALARNI TARIXIY TADQIQOT JARAYONLARIGA JALB QILISHNING ILMIY ASOSLARI	141
31.	Эшпулатов Иноят Санарович ФАХРИДДИН РОЗИЙ ТАЪЛИМОТИДА ҲАҚИҚАТ НАЗАРИЯСИ	145
32.	Axmadjanova Muazzam Islomjanovna GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI FALSAFIY TAHLIL QILISH ZARURATI	149
33.	Begibayeva Farog'at Baxtiyor qizi MAQTOV MAZMUNLI “HAMDARDLIK BILDIRISH” NUTQIY JANRINING SOTSIOLOGIK XUSUSIYATLARI	153
34.	Abduraxmonov Dilmurod Akramaliyevich KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV- PEDAGOGIK YONDASHUV	157
35.	Каримов Одилжон Икрамович АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ИНТЕРНЕТДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТАРБИЯВИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАРИ	160
36.	Yunusova Yulduzxon Shokirjon qizi YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOYIY MODERNIZATSIYA JARAYONLARINING DOLZARB MUAMMOLARI	165
37.	Kalanova Moxigul Baxritdinovna ISTE'MOLCHI XULQ-ATVORIDA ISTE'MOL QIMMATDORLIGINI OSHIRISH USULLARI	169
38.	Qambarov Abdujabbor Boxrolievich YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MADANIY MEROS VA AN'ANAVIY QADRIYATLARNING O'RNI	172
39.	Abduvaxidov Abdullaziz Abdusattor o'g'li YANGI DAVR HIND FALSAFASIDA MILLIY OZODLIK HARAKATI	176
40.	Feruza Amonova TURKISTON MINTAQASIDA BANDLIK VA MEHNAT MUNOSABATLARINING AHVOLI (XIX asr oxiri – XX asr boshlarida)	179
41.	Nishonov Mirjalol Adxamjonovich KASB ETIKASINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	183
42.	O'lmasova E'tiborxon Sodiqjonovna XALQARO TASHKILOTLAR OLDIDA TURGAN MAQSAD VA VAZIFALAR	186
43.	Abduxamidov Muxammadjon Abduxalim o'g'li JAHON DINLARINING QIYOSIY TAHLILI	192
44.	Umarova Shaxlo Baxtiyorovna GLOBALLASHUV: TAFAKKUR VA E'TIQOD UYG'UNLIGI	194
45.	Саидакмал Мамасолиев МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИ	198

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

46.	<i>Раджанбоева Хуршида Махсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ КАШМИР ҚЎШИҒИДА ТАБИАТ ВА ИНСОН ГЎЗАЛЛИГИНИНГ БУЮК УЛУҒВОРЛИГИНИНГ КЎП ҚАТЛАМЛИ ТАЛҚИНИ	204
47.	<i>Xolmaxmatov Azim Hazratkulovich</i> YOSHLAR ORASIDA UCHRAYOTGAN ENG DOLZARB MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI BO‘YICHA KO‘RILAYOTGAN CHORALAR XUSUSIDA	210
48.	<i>Salimov Ilhom Ergash o‘g‘li</i> ZAMONAVIY TA‘LIM TIZIMIDA NOTIQLIK SAN‘ATINING AHAMIYATI	214
49.	<i>S.M. Ro‘zimurodov</i> YOSHLARDA SALOMATLIKNI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIIY MUHITNI AHAMIYATI	217
50.	<i>Berkinov Oybek Toxir o‘g‘li</i> O‘ZBEKISTONDA KIBERXAVFSIZLIK SOHASIDAGI MAVJUD KAMCHILIKLAR TAHLILI	220
51.	<i>Джураева Нигора Авазовна</i> ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ПАРАДИГМЫ: ВЛИЯНИЕ МИФОЛОГИИ, ИСТОРИИ И ТЕХНОЛОГИЙ НА СОЗНАНИЕ ЧЕЛОВЕКА	225
52.	<i>Лу Е.В.</i> РОЛЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ	229
53.	<i>Shukurova Dildora Xamzayevna</i> XALQ TA‘LIMDA TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH MASALALARI	233
54.	<i>F.A.Ibroximov</i> IJTIMOIIY TARMOQLARNING INSONLAR DUNYOQARASHI VA YOSHLAR MA‘NAVIYATIGA TA‘SIRI	238
55.	<i>Mustayev Ruslan Damirovich</i> IJTIMOIIY-AXLOQIIY QARASHLARINING GERMENEVTIK TAHLILI	247
56.	<i>Yo‘ldoshev Avazbek Abdurashid o‘g‘li</i> O‘ZBEKISTON SHAROITIDA SUN‘IIY INTELLEKTNI SOHALARARO JORIY ETISH: TAHLIL VA NATIJALAR	250
57.	<i>Кудайкулова Г., Шакирова М., Жеенбекова А.А.</i> ОСНОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДА -ЧЫ МҮЧӨСҮ МЕНЕН ЖАСАЛГАН АЙРЫМ СӨЗДӨР	256
58.	<i>Tursunov Rahmonali Bozorboy o‘g‘li</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O‘QUV SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA KOMPETENTSIYAVIY TALABLAR VA FUNKSIYALARINING O‘ZGARISHI	264
59.	<i>Ergashev Humoyun Samad o‘g‘li</i> ZAMONAVIY DUNYOQARASH MOHIYATI VA UNGA TURLI YONDOSHUVLAR	272
60.	<i>Сулайманова Шохсанам Абсаматовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ – “ҚИЗИЛ ЎЗБЕКИСТОН” ГАЗЕТАСИ БОШ МУҲАРРИРИ (1947-1950 й.)	279

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

61.	Hamdamova Feruzaxon Alijon qizi TA'LIM JARAYONIDA LOYIHA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	283
62.	A.Y.Худайназаров ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ МОЛОДЕЖИ	287
63.	Ergashbayev Shohbozbek IQTIDORLI YOSHLARNING UZLIKSIZ TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDAGI ISHTIROKI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBADA	292
64.	Mamatqulov Abdurasul Abdugapporovich MIGRATSIYA JARAYONINING TURLARI, YONDASHUVLARI VA RAQAMLI MIGRATSIYA	297
65.	Jo'rayev Bobur Nurali o'g'li SUN'IY INTELLEKTNING ISH VA BANDLIK KELAJAGIGA TA'SIRI	300
66.	Joldasbayev Oralbay Yernazarovich AJINIYOZ FALSAFASIDA INSON MUAMMOSINING TAHLILI (IJTIMOIY- AXLOQIY ASPEKTLARDAN)	303
67.	Rajabova Zilola Kahramon qizi O'ZBEKISTONDA POCHTA ALOQASI SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINING ZAMONAVIY HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	306
68.	Norov Nodir Jo'rayevich AXLOQ FALSAFASINI TUSHUNISHDA HUSAYN VOIZ KOSHIFIY ASARLARINING O'RNI	310
69.	Xamdamova Muyassarxon Nematovna HUTQ MADANIYATI VA NOTIKLIKNIHNG HUQUQIY HAMDA MEDIAMAKONDAGI INTEGRATSIYASI	312
70.	КЫРГЫЗ-ӨЗБЕК ЭЛДЕРИНИН КААДА-САЛТТАРЫ БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ КӨП МАДАНИЯТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН КАРАЖАТЫ КАТАРЫНДА	319
71.	Жўраев Ҳамза Атоевич ТУРКИСТОНДА ДУНЁВИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДА ИСЛОҲОТЛАР	324
72.	Abduvaitova Sevara Rustamovna RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	328
73.	Homidjonov Nodir Bahodir o'g'li ISMOIL GASPRINSKIY HAYOT YO'LI	332
74.	Sharipov Egamberdi Komiljon o'g'li MA'NAVIY TARBIYAGA OID QARASHLAR VA UNING BOSH KONSEPSIYASI	335
75.	Xusniddin Irgashov, Kozim Toshturdiyev TEMURIYLAR DAVRIDAGI IJTIMOIY-IQTISODIY MUNOSABATLAR TARIXIDAN	340
76.	Usanboyev Javlonbek Farxod o'g'li O'ZBEKISTONNING YUNESKOGA A'ZO BO'LISHI VA DASTLABKI HAMKORLIK BOSQICHLARI	344

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

77.	<i>Eshpo'latov Olimjon To'lqin o'g'li</i> UCHINCHI RENESSANS - YANGI O'ZBEKISTONGA YETAKLAYDIGAN YO'L	347
78.	<i>Maxmudov Donyor Yaxshiboy o'g'li</i> RAQAMLASHGAN DUNYODA AXBOROT URUSHLARI KELIB CHIQUISH SABABLARI VA OQIBATLARI	351
79.	<i>Kutlimuratov Sardor Sharipbayevich, Abduraxmonova Shoxsanam Rustam qizi</i> THE IMPORTANCE OF GALAXY GROUPS IN THE STUDY OF THE UNIVERSE	355
80.	<i>Boboqulova Nilufar</i> ABDURAU FITRAT IJODIY MEROSI: MA'RIFAT, MILLIY UYG'ONISH VA ADABIY YANGILANISH YO'LIDA	360
81.	<i>Mehritillayev Madiyor Doniyor o'g'li</i> IJTIMOIIY- GUMANITAR FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	362
82.	<i>Shukurova Sitara</i> CHO'LPONNING ILMIY-TANQIDIY FIKRLARI: IJODIY MEROS VA ADABIYATGA QARASHLAR	365
83.	<i>Jo'rayev Islom Rashid o'g'li</i> RAQAMLASHAGAN DAVRDA “KIBERXAFSIZLIK TO'G'RISIDAGI”QONUNING MAZMUN MOXIYATI.	367
84.	<i>Mahramova Zuhro</i> MEDIASAVODXONLIK VA HUQUQIY ONGNI SHAKLLANTIRISHDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQUISH INTEGRATSIYASINING O'RNI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA	370
85.	<i>Ibrahimova Madinaxon To'lqinjon qizi</i> HAMZA IJODIDA TALMEH SHE'RIY SAN'ATINING QO'LLANISHI	375
86.	<i>Jumaniyozov Nodirbek Ulug'bek o'g'li</i> MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH ORQALI TALABALARDA MA'NAVIY TAHIDIGA QARSHI KURASHISH QOBILYATINI SHAKLLANTIRISH	378
87.	<i>Yoriqulov Alisher Sohibjon o'g'li</i> UMUMTA'LIM MAKTABLARI TARIX DARSLARIDA ARXIV MANBALARINING O'RNI VA AHAMIYATI	381
88.	<i>Казаков Д.И.</i> РАСПРОСТРАНЕНИЕ ВЕРЕТНИЧЕСТВА НА ТЕРРИТОРИИ РУСИ. ТРАДИЦИИ И ВЗГЛЯДЫ «АНТИХРИСТИАНСКОЙ» КОНЦЕПЦИИ.	385
89.	<i>Zayniyeva Mehrangiz Ziyobiddin qizi</i> GERMANIYA DAVLATIDA TA'LIM TIZIMI	387
90.	<i>Yusufjonova Laylo, Abduvahobova Maftuna</i> FALSAFA VA ILOHIYOTDA OLAMNI BILISH MUAMMOSI	391
91.	<i>Karimova Sevinch Umar qizi</i> JON MILTON VA ABDURAU FITRAT ASARLARIDA ERKIN IRODA VA QISMAT MASALALARI	394
92.	<i>Абрамова Ирина</i> ИЗ ОПЫТА ПРОХОЖДЕНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПРАКТИКИ ПО ТЕМЕ ЛИЧНОСТНАЯ АВТОНОМИЯ ПОДРОСТКОВ	397

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

93.	Jumayeva Muhlis Anvar qizi RIVOJLANGAN DAVLATLARDA DIN BILAN DAVLAT O'RTASIDAGI MUNOSABAT.	403
94.	Sayfiyev Sardor OLIY TA'LIMDA KREDIT-MODUL TIZIMINING AFZALLIKARI	406
95.	Абрамова Ирина К ВОПРОСУ ПОНИМАНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ АВТОНОМИИ ПОДРОСТКОВ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ	409
96.	Jovliyeva S.X., Makamov A.X., Nurimova Sh.O., Muxammadaliyev R.I. G'O'ZA POPULYATSIYASIDA FUSARIUM OXYSPORUM F.SP.VASINFECTUM TA'SIRIGA CHIDAMLILIK BELGILARINI FENOTIPIK BAHOLASH	414
97.	Zayniyeva Mehrangiz, Karimova Sevinch BMTNING “MA'RIFAT VA DINIY BAG'RIKENGLIK” REZOLYUTSIYASI	419
98.	Sodiqova Onaxon IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI	422
99.	Xolmirzayeva Zebunisobegim TARIX VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBI: RAQAMLASHTIRISH KONTEXTIDA	426
100.	Ilesova Lazzat Asan qizi MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN FAOLIYATLARARO MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI	430
101.	Ashirova Noila MUZEY PEDAGOGIKASINING ASOSIY PRINTSIPLARI VA USULLARI	433
102.	Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi CHO'LPONNING «KECHA VA KUNDUZ» ROMANIDA IJTIMOYIY-INSONIY MUNOSABATLAR	435
103.	Abduvaliyeva Sabina Kurbonali qizi BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING HARAKAT FAOLIYATINI JISMONIY VOSITALAR ORQALI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI	438
104.	Shadiyev Aziz Yakubjanovich, Abduvaliyeva S.K HARAKATLI O'YINLAR BOLALARNING JISMONIY VA AXLOQIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI	441
105.	Dilnoza Anvar qizi Zoirova THE ROLE OF LEXICAL SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES	443
106.	Abduqayumova Sevinch Murod qizi O'ZARO DIALEKTIK TAHLIL:UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI O'RTASIDAGI ALOQALAR	446
107.	Abdusattorova Dilnura Shavkatjon qizi RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLARI	449

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

108.	<i>Oripova Marjona Salimovna</i> ADABIYOT DARSLARIDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNING AHAMIYATI	452
109.	<i>Ilesova Lazzat Asan qizi, Yunusova Mohichehra</i> MAKTABGACHA TA‘LIMDA O‘QUV-TARBIYVIY FAOLIYATNI INTEGRATSIYASINING O‘ZIGA XOSLIGI	454
110.	<i>Abdulazizova Gulsanam Baxtiyor qizi</i> ABDULLA AVLONIY LIRIKASIDA ILM-MA‘RIFAT MASALASI	457
111.	<i>Rasulova Shahrizoda Behzod qizi</i> RAQAMLASHTIRILGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR	460
112.	<i>Xolmurodova Marjona Dadaxon qizi</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA‘LIM TRANSFORMATSIYASINING USTUVOR YO‘NALISHLARI	464
113.	<i>Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi</i> TERRORIZM VA EKSTREMIZMGA QARSHI KURASHDA XALQARO HUQUQIY MEXANIZMLAR	467
114.	<i>Ilesova Lazzat Asan qizi, Rasulova Saidabonu</i> MAKTABGACHA TA‘LIMDA INTEGRAL O‘QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH INNOVATSION TEXNOLOGIYA SIFATIDA	471
115.	<i>Tursunov Jasurbek</i> BUYUK IPAK YO‘LINING MARKAZIY OSIYODAN O‘TGAN KARVON YO‘LLARIDAGI SAVDO MARKAZLARI	475
116.	<i>Toshmatova Hulkar Shokir qizi</i> THOMAS HARDY’S STORIES AND THEIR PLACE IN VICTORIAN LITERATURE	479
117.	<i>Maxmanova Sevinch Farxod qizi</i> TARIXIY VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG‘IBOTI: RAQAMLASHTIRISHNING YANGI IMKONIYATLARI VA MUAMMOLARI	482
118.	<i>Sultonova Madina Sultonovna</i> UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI	486
119.	<i>Abduvaliyeva Nilufar Abdurasul qizi</i> HUQUQIY TA‘LIMDA IQTIDORLI TALABALAR ISHTIROKINI FAOLLASHTIRISH: MILLIY TAJRIBA VA XALQARO METODIK YONDASHUVLAR	489
120.	<i>З.А. Турлибаева, Х.А. Муминов</i> РАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ПРИЗНАКОВ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ СОПТОВ ЛЬНА (LINUM USITATISSIMUM L.)	492
121.	<i>Sobirova Zebo</i> DAVYDOV-CHABAN MODEL WITH DAVIDSON POTENTIAL	498
122.	<i>Begimqulova Mehriniso Odil qizi</i> MAMLAKATIMIZ OILA QONUNCHILIGIDAGI AYRIM ISLOHOTLAR	502

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

123.	Fozilova Saidaxon Ergashali qizi TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISH IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI	505
124.	Begimqulov Jasurbek Tursunpulatovich SIFATLI TA'LIM – FAROVON KELAJAK ASOSI	508
125.	Nurimova Sh.O., Makamov A.X., Jovliyeva S.X., Muxammadaliyev R.I. G'O'ZA POPULYATSIYASIDA PEG-6000 TA'SIRIDA QURG'OQCHILIKKA CHIDAMLILIK BELGILARINING MORFOLOGIK TAVSIFI	511
126.	Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi O'ZBEKISTON – IJTIMOIIY DAVLAT: FUQAROLARNI HIMOYA QILISHNING AMALIY KO'RINISHI (“MEHR” OPERATSIYALARI MISOLIDA)	515
127.	Sadikova Elmira Maratovna YANGI O'ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING HUQUQUQIY ASOSLARI	518
128.	Fozilova Saidaxon Ergashali qizi KIBERSPORTNING OMMALASHUVI	524
129.	Raxmatov Bekzod Zafarovich YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASH VA AXBOROT XAVFSIZLIGI	527
130.	Rustamova Marjona NEOLOGIZMLARNING POLISEMANTIK SO'ZLARGA AYLANISHI	530
131.	Umidjonova Maftunaxon Umidjon qizi TARIX VA TARIXIY QADRIYATLAR TARG'IBI: RAQAMLASHTIRISH KONTEKSTIDA	533
132.	Umidjonova Maftunaxon Umidjon qizi UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI	537
133.	Po'latov Ro'zimurod Farhod o'g'li IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR TIZIMIDA EKOLOGIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY JIHATLARI	540
134.	Rustamova Marjona CHO'LPON SHE'RLARIDA LIRIK QAHRAMONNING RUHIY KECHINMALARI	544
135.	Хандышанова София Магомедовна ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ УДОВЛЕТВРЕННОСТИ БРАКОМ И СТАБИЛЬНОСТИ ОТНОШЕНИЙ В БЕЗДЕТНЫХ СЕМЬЯХ	547
136.	Sodiqjonova Sayida Qahhorjon qizi IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUOMMOLARI	551
137.	Chalayeva Zilola Qo'yli qizi OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASI: RAQAMLASHTIRISH ORQALI SIFAT VA RAQOBATBARDOSHLIK SARI	554
138.	Кыжибек Эркинбек кызы ОСОБЕННОСТИ ПРОТЕКАНИЯ КРИЗИСА 30 ЛЕТ У МУЖЧИН И ЖЕНЩИН, СОСТОЯЩИХ В БРАКЕ	557

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

139.	<i>Atoyeva Malika</i> TARIXIY QADRIYATLARNING RAQAMLASHTIRISH ASNOSIDA SAQLANISHI VA RIVOJLANISHI: AN'ANAVIY MEROSNING ZAMONAVIY TALQINI	561
140.	<i>Doniyorova Maftuna Saitmurot qizi</i> TALABALARNING TASVIRIY SAN'AT VOSITASIDA RAMZIYLIK VA UNING FALSAFIY TAXLILIGA NISBATAN BO'LGAN QIZIQISHLARINI ORTTIRISH	564
141.	<i>Султанова Рахат Султановна</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ СТРУКТУРЫ СЕМЬИ НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	570
142.	<i>Ro'ziyeva Sabina Bobir qizi</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASINING USTUVOR YO'NALISHLARI	574
143.	<i>Abirqulov Shohjahon</i> IJTIMOIIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI	579
144.	<i>Султанова Рахат Султановна</i> СЕМЬЯ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	582
145.	<i>Sulaymonova Shabona</i> UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI:ÔZARO ALOQADORLIKNING DIALEKTIK TAHLILI	586
146.	<i>Toshtemirova Mahliyo Farhod qizi</i> HUQUQIY DAVLAT TUSHUNCHASI: O'RGANISH VA O'RGATISH MUAMMOLARI	591
147.	<i>Shodiyeva E'zoza Ilhom qizi</i> YANGI O'ZBEKISTONDA HUQUQ SOHASIDAGI ISLOHOTLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	594
148.	<i>Najimova Robiya Yorqin qizi</i> KOMPYUTER O'YINLARI MANQURTLIK VOSITASI SIFATIDA	599
149.	<i>Караева Мээрим Маратовна</i> ДОВЕРИЕ МЕЖДУ СУПРУГАМИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ БРАКОМ	604
150.	<i>Abramatova Surayyo G'ofur Qizi</i> IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIDA RAQAMLI HUQUQLARNI HIMOYA QILISH: O'ZBEKISTONDAGI YANGI YONDASHUVLAR	607
151.	<i>Elboyev Shuhrat Shavkat o'g'li</i> INNOVATSION MAKTABLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM MUHITINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI	611
152.	<i>Boltayeva Sabrina Baxtiyor qizi</i> IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI	616
153.	<i>Quralbayeva Lazzat Jarasbay qizi</i> KONSTRUKTIV MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION G'OYA SIFATIDA	621

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

154.	Hayitboyeva Farzona IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNING ZAMONAVIIY JAMIYATDAGI O‘RNI	623
155.	Atajanova Ziyoda Munis qizi JAMIYATDA AYOLLARNING IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH MASALALARI	625
156.	Ochildiyev Lochinbek Normurod o‘g‘li TALIM METODLARI TASNIFI	630
157.	Abduraxmonov Is‘haq, Jurayeva Rayxona YOSHLAR MA‘NAVIYATIGA KARATILGAN DINIIY EKSTREMISTIK VA TERRORISTIK TAHDIDLARNI OLDINI OLIISHDA AXBOROT MADANIYATINING ZARURIYATI	634
158.	Fayzullayeva Ibodat Shuxrat qizi UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI : O‘ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI	638
159.	Bozorbekova Munira Rashidbek qizi BARQAROR RIVOJLANISHNI TA‘MINLASHDA YOSHLAR VA XOTIN QIZLARNI MOLIIYAVIIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH	642
160.	Choriyeva Mahzuna Toxir qizi XOTIN QIZLARNI TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA JALB ETISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIIY AHAMIYATI	645
161.	Айдаралиева Динара Батырбековна ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬЮ БРАКОМ В ПОЛИЭТНИЧЕСКИХ И МОНОЭТНИЧЕСКИХ СЕМЬЯХ	648
162.	Бозорбоев Жўшқинбек Бектурди ўгли ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ХАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИНИ КУЧАЙТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН СИЁСАТИ	651
163.	Berdiyev Diyorbek Muxiddin o‘g‘li MAMLAKATDA KORRUPSIYASIZ HAYOTNI BARPO ETISHNING DOLZARBLIGI	656
164.	Ergasheva Gulruh Ismatulla qizi МАКТАВГАЧА INKLYUZIV TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISH JAMIYAT EHTIYOTI	659
165.	Айдаралиева Динара Батырбековна УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ БРАКОМ В СЕМЬЕ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	662
166.	Jo‘rayev Suxrob Safarali o‘g‘li OILA – BARKAMOL SHAXS TARBIYASI O‘CHOG‘I	665
167.	Жумабоева Раҳимажон Қудрот қизи ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИНГ АҲАМИЯТИ	668
168.	Jumaqulova Mahliyo Xudoyqul qizi TA‘LIMNI YANGILASHNING VA RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI	674
169.	Исаева Токтайым Пазыловна СПЕЦИФИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА РАЗВИТИЯ УЧЕБНЫХ НАВЫКОВ	677

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

170.	M.B. Abdurakhmanov SYSTEM FOR IMPROVING THE IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION	679
171.	Meyliyev Shaxzod Yusup o'g'li KIBER EKSTREMIZMNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI	683
172.	Mahammadiyeva Marjona Husan qizi SHAXSNING TA'LIM VA TARBIYA O'LIISHIDA PEDAGOGIK KOMPETENTLIK MUHIM VOSITA SIFATIDA	687
173.	Muxammadrasulov Samandar Abduraim o'g'li METODIKA – DARSLARNI SIFATLI TASHKIL ETISHNING ASOSIY SHARTLARIDAN BIRI	691
174.	Naimova Dildfuza Sirojiddin qizi SHAXSNI KAMOL TOPISHIDA MARKAZIY OSIYO ALLOMALARINING ILMIY MEROSIDAN FOYDALANISH	696
175.	Boymurodov Qiyomidin Farxod o'g'li YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY QONUNCHILIK SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA XALQARO HUQUQ NORMALARINING AHAMIYATI	700
176.	Numonova Charos Dilshod qizi BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SINONIM VA OMONIM SO'ZLARNI O'RGANISHNING TA'LIMIY AHAMIYATI	705
177.	Kibriyo Sayfiddin qizi Sayriddinova TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	709
178.	Jumaniyazov Nodirbek Ulug'bek o'g'li TARIX FANINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI	713
179.	Очилова Динора Олимжон қизи БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИНИНГ АХБОРОТ КОМПЕТЕНЦИЈАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОСИ	716
180.	Ortiqboyeva Laziza O'rolboy qizi TA'LIM – IJTIMOIIY-MADANIY FENOMEN VA PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA	719
181.	Quryozova Bonu Ma'murjon qizi ZAMONAVIY TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ISTIQBOLI	722
182.	Quvondiqova Inoyat Dilmurod qizi INKLYUZIV TA'LIMNING O'ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISHI	726
183.	Hamraev Alisher Vohidovich ZAMONAVIY O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIYA HAMDA FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY QADRIYATLARNI TRANSFORMATSIYASI	730
184.	Нурматов Лазизбек Алишер ўғли ЎЗБЕКISTОН ВА МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИ ДАВЛАТЛАРИНИНГ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИК ВА ҲАМЖИҲАТЛИК ЙЎЛЛАРИ	737

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

185.	<i>Begmatova Begoyim Talg‘at qizi</i> ABDULHAMID CHO‘LPONNING ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI	740
186.	<i>Abdullayev Abduraxmon</i> PEER MENTORING IN HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF WIUT AND HARVARD UNIVERSITY	742
187.	<i>Quvondiqova Inoyat Dilmurod qizi</i> SIFATLI TA‘LIMNI TA‘MINLASH – DAVR TALABI	746
188.	<i>Saidniyozov Saidazim Nurmatovich</i> YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINI YANADA YUKSALTIRISHDA TA‘LIM SIFATIGA BO‘LGAN E‘TIBOR	749
189.	<i>Saydullayev Dilshod Kamol o‘g‘li</i> OILA, MAHALLA HAMDA TA‘LIM MUASSASALARINING O‘ZARO HAMKORLIGINI TARBIYA JARAYONIDA TA‘MINLASH	752
190.	<i>Tuxtasinov Baxodir Jamshid o‘g‘li</i> SIFATLI TA‘LIMNI TASHKIL ETISHDA ISLOHOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH	756
191.	<i>Jumayeva N.Sh</i> YANGI IXTIROLAR VA ILMIY YUTUQLARNING INSON TAFAKKUR TARZIGA TA‘SIRI	760
192.	<i>Xaitova Sarvinoz Shuxrat qizi</i> TA‘LIM SOHASIDA XOTIN-QIZLARNING LIDERLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	765
193.	<i>Xasanov Suxrob Shuhrat o‘g‘li</i> AXBOROT XURUJINING YOSHLAR(O‘SMIRLAR) IJTIMOIIY HAYOTIGA TA‘SIRI	770
194.	<i>Xoliyarov Ismoil Abduqodir o‘g‘li</i> ZAMONAVIIY TA‘LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH	774
195.	<i>Ilesova Lazzat Asan qizi</i> INTEGRATSIYALASHGAN MASHG‘ULOTLAR VA ULARNING MOHIYATI	776
196.	<i>Ergasheva Charos Voxidjonovna</i> TURKISTONDA SOVET MATBUOTINING YO‘LGA QO‘YILISHI	780
197.	<i>Amirova Parizod Olimjonovna</i> HUQUQIIY ONGNI SHAKLLANTIRISHDA OILA VA JAMIYATNING ROLI	782
198.	<i>Sobirova Guli Rustam qizi</i> XIX-XX ASR BOSHLARIDA TURKISTON O‘LKASIDA TRANSPORT TIZIMIDAGI O‘ZGARISHLAR	786
199.	<i>Suleymanova Sabrina</i> “DAVLAT SHAKLI” MAVZUSINI O‘RGANISHNING NAZARIY VA AMALIIY AHAMIYATI	789
200.	<i>Xolmurzayev Nodir Shodmon o‘g‘li</i> INTERNETDAN FOYDALANISHNING IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI	793
201.	<i>Xudayberdiyeva Mohichehra Sherzod qizi</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT ISTE‘MOLI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI	797
202.	<i>Yodgorov Behruzbek Shodlik o‘g‘li</i> YOSHLAR HAYOTIGA IJTIMOIIY TARMOQLAR TA‘SIRINING ORTIB BORISHI	802

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

203.	Sharipova Sadbarg SHaribovna INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIIY ADOLAT VA IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI	805
204.	Eshmanova Dildora ARUZ VAZNINI O‘RGATISHDA A.FITRATNING TUTGAN YO‘LI	809
205.	Ahmadov Sabridin Bahodir o‘g‘li YOSH AVLODDA HUQUQIIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH—BARQAROR JAMIYAT GAROVI	812
206.	Aliboyev Azizjon Bakir o‘g‘li AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ZAMON TALABI	815
207.	Chutbayev Jumanazar Abdimumin o‘g‘li TALABALAR O‘RTASIDA MEDIA SAVODXONLIKKA O‘RGATISH VAAXBOROT MADANIYATINI OSHIRISH	818
208.	Hakimov Husniddin G‘ayrat o‘g‘li TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISHDA INNAVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATINI OSHIRISH VA PROFESSIONAL TA‘LIM TIZIMI	822
209.	Xaytboyeva Ozoda Umirbay qizi KO‘P TARMOQLI TADQIQOTLAR VA TA‘LIMNING INNOVATSION ISHLANMALARI	825
210.	Oblaqlulov Shermuhammad KONFUTSIY G‘OYALARINING FALSAFIY ASOSLARI	828
211.	Reymbayeva Kamola Alimjanovna ROSSIYA IMPERIYASI DAVRIDA ZARAFSHON VOHASI SUG‘ORISH TIZIMIDAGI O‘ZGARISHLAR	831
212.	Husanov Rustam Akbar o‘g‘li BUGUNGI KUNDA TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	834
213.	Islomov Diyorjon Ilyos o‘g‘li KLASTER SHAROITIDA TA‘LIM MARKAZLARI TA‘LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA OLIB BORILGAN XALQARO TAJRIBALAR	838
214.	Islomova Shodmon Baxrom qizi O‘QITISHNING YANGI USULLARI, TA‘LIMDA DASTURLASHNI O‘RGATISH	841
215.	Ismatov Ravshan Ixtiyor o‘g‘li AXBOROT XAVFSIZLIGI VA INTERNET MADANIYATI: TUSHUNCHASI VA MUAMMOLARI	845
216.	Ismoilov Narzulla Tolliboyevich “AFYUN SAVDOSI VA UNING OQIBATLARI”	848
217.	Jo‘rayeva Zuhra Jalol qizi MILLIY QADRIYATLARNI TARG‘IB ETISHDA RAQAMLI TARG‘IBOTNI KUCHAYTIRISH MASALALARI	852
218.	Mukhtorova Diyorakhon Odilkhon qizi TRANSLATION PROBLEMS OF DIMINUTIVES IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE	854

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

219.	<i>Ortiqova Maftuna Shuxrat qizi, Nazarova Nilufar Jo'rayevna</i> RAQAMLASHGAN JAMIYATDA IJTIMOIIY TARMOQLAR: AXLOQIIY ME'YORLAR VA YOSHLAR KAPITALINI RIVOJLANTIRISH	857
220.	<i>Kuchkinov Abdumalik Yuldashevich, Rajabova Gulrux Jumamurod qizi</i> ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSIIKLARINING O'QUV JARAYONIDA TUTGAN O'RNI	860
221.	<i>Mamadaliyev kamoliddin Rahmatullayevich, Aminova Ozoda Qadamboy qizi</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM SOHASIDA YANGI O'QUV ADABIYOTLARI YARATISHNING ZARURIYILIGI	866
222.	<i>Sariyev Madrahim Djalg'ashovich</i> YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIIYOTIDA HUQUQIIY ONG VA HUQUQIIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	869
223.	<i>Исмоилова Зарина Абдизокировна</i> АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРДА ҚОБИЛИЯТЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИ ТАНЛАШ УСУЛЛАРИ	873
224.	<i>Ma'rufov Shahriyor Ko'klam o'g'li</i> MEDIASAVODXONLIK VA MEDIA PSIXOLOGIYA ALOQADORLIGI	877
225.	<i>Melikova E'zoza Dilmurod qizi</i> FARZAND TARBIYASIDA HADISLARDAN FOYDALANISH	880
226.	<i>Muxambetova Umida Nuratdin qizi</i> TA'LIM SIFATINI BAHOLASH VA OSHIRISHGA INNOVATSION YONDASHUV	885
227.	<i>Abdivaitov Sunnatillo Akmal o'g'li</i> TURKISTONDA SOVET HOKIMIYATI O'RNATILGANDAN SO'NG BUXORODAGI IJTIMOIIY- SIYOSIIY VAZIIYAT	890
228.	<i>Homidjonov Nodir Bahodir o'g'li</i> MA'RIFAT MAKTABDAN BOSHLANADI	894
229.	<i>Turgunova Ziyoda Shavkat kizi</i> THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON TEACHING AND LEARNING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION	898
230.	<i>Abduvaliyeva Nilufar Abdurasul qizi</i> MEDIASAVODXONLIK VA IJTIMOIIY MUAMMOLAR: RAQAMLI DAVRDA HAQIIQATNI AJRATISH	902
231.	<i>Mamasidiqov Ibroxim Mamasodiq o'g'li</i> TARIX FANINI PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITISHNING ZAMONAVIIY TEXNOLOGIK YONDASHUVLARI	904
232.	<i>Ziyadullayev M.E., Xaitova Sh.K.</i> TITAN ORGANIK BIRIKMALAR ASOSIDA SPIRTLARNI SINTEZ QILISH USULLARI	908
233.	<i>Muzaffarov Bunyodjon Zafar o'g'li</i> DARS JARAYONIDA INTERFAOL METODLAR QO'LLASHNING AHAMIYATI	912

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

234.	<i>Нармурзаева Василя Анваровна</i> МЕДИАТАЪЛИМ ЁРДАМИДА АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИНИ ЯХШИЛАШ УСУЛЛАРИ	914
235.	<i>Nishanov Javoxir Farxod o'g'li</i> SUN'IIY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN TA'LIM MUAMMOLARINI HAL QILISHDA FOYDALANISH	917
236.	<i>Jo'rayev Shuhrat Raxmat o'g'li</i> YOSHLARNI AXBOROT HURUJLARIDAN HIMOYA QILISHDA MEDIASAVODXONLIKNI AHAMIYATI	920
237.	<i>Dadajonova Nozima Sobir qizi</i> MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI DOLZARBLIGI	922
238.	<i>Sa'dullayeva Dilobar Nurullo qizi</i> TARIX DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRUVCHI NAZARIY ASOSLAR	926
239.	<i>Musurmonova Durdona Isroil qizi</i> RAQAMLASHTIRILGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: FIZIKA SOHASI MISOLIDA IMKONIYAT VA ISTIQBOLLAR	930
240.	<i>Nurxonov Nurislombek Safarboy o'g'li</i> KASBGA YO'NALTIRISH ISHLARINING INNOVATSION JIHATLARI	933
241.	<i>O'smonxo'jayeva Kimyoxon Adxam qizi</i> O'ZBEKISTONDA SIFATLI TA'LIM ORQALI TARAQQIYOTGA ERISHISH	935
242.	<i>Қаноатова Сабринабону Кахрамон қизи</i> ЁШЛАР ИЖТИМОЙ ТАРБИЯСИДА ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ TUTGAN ЎРНИ	939
243.	<i>Raximova Dildora Mansurbek qizi</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	944
244.	<i>Ergasheva Moxinur Komil qizi</i> TALABALARDA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI	947
245.	<i>Xamrayeva Sunbula Dilshod qizi</i> YOSH AVLOD VA XALQARO ILMIY MAYDON:IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR	950
246.	<i>Турдибоева Нигора Раимкул қизи</i> ЁШЛАР ВИРТУАЛ МАДАНИЯТИ ВА МЕДИА САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШ MASALALARI	954
247.	<i>Xasanova Mexriniso Toxirovna</i> SUN'IIY INTELLEKT YORDAMIDA ELEKTRON HUKUMATNI BOSHQARISH USULLARI	958
248.	<i>Xujamkulov Xurshid Artikbayevich</i> TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH VA ZAMONLVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ZARURATI	963
249.	<i>Abulov Asror Pardabekovich</i> INSON TARBIYASI VA KAMOLOTIDA OILA MUHITINING AHAMIYATI	966

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

250.	Absamatov Xudaynazar G'affar o'g'li YOSHLAR TARBIYALASHDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH	970
251.	Abduraxmonov Asadbek Sobirjonovich VIRTUAL O'YINLARNING GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI	973
252.	Abdisalomova Zebo Sherali qizi ZAMONAVIY JAMIYATDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	977
253.	Daliyeva Dilnoza Dilmuratovna XALQNING MA'NAVIY TARBIYASINI YUKSALTIRISHDA MILLIY G'OYANING O'RNI	980
254.	Bektemirova Diyora Shuxrat qizi MILLIY G'OYANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI	985
255.	Babajanov Shuxratbek Adilbek o'g'li TA'LIM TASHKILOTLARI VA MAHALLALARDA TARBIYANING UZVIYLIGINI TA'MINLASH	989
256.	Yo'ldosheva Marg'uba Laziz qizi ZAMONAVIY KO'RINISHDAGI MA'NAVIY TAHDIDLAR	992
257.	Nishanbayeva Nargiza Ergashevna O'ZBEK AYOLLARINING MA'NAVIY QARASHLARI: FALSAFIY TAHLIL	995
258.	Tursunova Munisa Obidjon qizi MA'NAVIY TAHDID MAZMUNINI YORITISHGA DOIR FALSAFIY YONDASHUVLAR	999
259.	O'rinboyeva Maftuna Davronboy qizi TARMOQ JAMOALARI FAOLIYATI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL	1001
260.	Yo'ldoshev Izzatillo Akram o'g'li IJTIMOY TARMOQLAR VA VIRTUAL O'YINLAR: MA'NAVIY TAHDIDLAR	1006
261.	Komilova Umida G'ayratjon qizi KORRUPSIYA MAMLAKAT TANAZZULINING BOSH OMILI	1008
262.	Jumaboyeva Rahimajon Qudrot qizi AXBOROTLASHGAN JAMIYATNING INSON MA'NAVIY HAYOTIGA TA'SIRI	1011
263.	Sobirova Anajon Jasurbek qizi MA'NAVIY TAHDIDLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	1014
264.	Shuxratbekova Moxlaroyim Ismatillo qizi OILA MUHITIDA BOLALARNING IJTIMOYILASHUVI JARAYONLARI	1018
265.	Shorayeva Xurshida Kurbanbayevna OILAVIY MUNOSABATLAR YANGI DAVR MUTAFAKKIRLARINING NIGOHIDA	1021
266.	Ozodova Munisa Ahmedjon qizi SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING MOHIYATI	1025
267.	Odambayeva Dinora Qadamboy qizi MILLIY QADRIYATLAR YORDAMIDA YOSHLAR ONGINI YUKSALTIRISH	1028
268.	Mahramova Zuhro RAQAMLI OLIY TA'LIMNING PSIXOLOGIK TA'SIRI: YANGI AVLOD TALABALARI ONGINDA O'ZGARISHLAR	1033

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

269.	<i>Jo'rayev Shuhrat Raxmat o'g'li</i> MANTIQ VA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALAR: O'ZARO BOG'LIQLIK VA ILMIY-AMALIY AHAMIYATI	1035
270.	<i>Jumayeva Nilufar Bahtiyor qizi</i> RAQAMLI O'YINLARINING YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA MA'NAVIYATIGA TA'SIRI	1039
271.	<i>Olloyorova Barchinoy Boborahmatovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH MASALALARI	1042
272.	<i>Jo'rayev Shuhrat Raxmat o'g'li</i> DAVLAT INSTITUTLARINI RAQAMLASHTIRISHNING TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI	1045
273.	<i>Mahramova Zuhro</i> TARIXIY QADRIYATLAR RAQAMLI MUHITDA: MANTIQUIY ASOSLASH VA AXBOROT ISHONCHLILIGI MUAMMOLARI	1049
274.	<i>Abdug'aniyeva Aqida Nizomjon qizi</i> MADANIYATLARARO MULOQOT VA GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLIY O'ZLIKNI ASRASH MUAMMOLARI	1053
275.	<i>Olloyorova Barchinoy Boborahmatovna</i> O'ZBEKISTONDA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISHDA TA'LIM TIZIMINING O'RNI	1057
276.	<i>Komilberdiyeva Ra'noxon Salohiddin qizi, Xusnitdinov Asilbek Faxritdinovich</i> MILLIY G'OYA VA MILLIY SHIORLAR SHAKLLANISHI: JAHON TAJRIBASI VA O'ZBEKISTON	1060
277.	<i>Norboboyeva Shaxlo Husan qizi, Saydivalixo'jayeva Saodat Nodirxon qizi</i> XXI ASRDAGI KORPORATIV BOSHQARUV ISLOHOTLARI	1067
278.	<i>Botirov Muxammadjon Abdulla o'g'li, Almamatova Pokiza Alimardon qizi</i> GLOBALLASHUV JARAYONIDA KORPORATIV BOSHQARUV TAMOYILLARI	1069
279.	<i>Egamqulovva Zilola Alisher qizi, Abirqulov Shoxjahon Isomiddin O'G'Li</i> MILLIY KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	1075
280.	<i>Эгамқуловва Зилола Алишер қизи</i> ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЯНГИ ФУНКЦИЯЛАРИ	1080
281.	<i>Boliqulov Diyorbek Rustam o'g'li</i> SIFATLI TA'LIM- ADOLATLI, TINCH VA BAG'RIKENG JAMIYAT QURISH GAROVI	1082
282.	<i>Boliqulov Diyorbek Rustam o'g'li</i> МАХСУС ФАНЛАРНИ МОДУЛ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ЎҚИТИШГА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ	1086

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

283.	<i>Бозоров Аслиддин Алишер ўғли</i> ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУАММОЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	1089
284.	<i>Fozilova Saida Ergashali qizi</i> OLIY TA'LIMDA MAKTABGACHA TA'LIMIY YO'NALISHLARI TA'LIM TIZIMINI ISLOH QILISH TARAQQIYOT OMILI SIFATIDA	1093
285.	<i>Жумаева Муҳлиса Анвар қизи</i> ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА УСЛУБИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	1098
286.	<i>Jumayeva Muhlis Anvar qizi</i> SIRTQI TA'LIMNING MAZMUNI, SIFATI: MUAMMO VA YECHIMLAR	1103
287.	<i>Мурадова Рухшона Мурод қизи</i> ТАЪЛИМГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ - ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯ СИФАТИДА: МЕДИАСАВОДХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ	1106
288.	<i>Каримова Севинч</i> ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ АКТ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	1110
289.	<i>Мухитдинов Сардор Шухратович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМДА СИРТҚИ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАЗМУНИ, ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ	1117
290.	<i>Muxitdinov Sardor Shuxratovich</i> SIRTQI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	1119
291.	<i>Мухитдинов Сардор Шухратович</i> АМИР ТЕМУР ЎГИТЛАРИНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ	1126
292.	<i>Қурбонова Нозима Тўлқин қизи</i> АМИР ТЕМУРНИНГ МОВАРОУННАҲРНИНГ МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ РИВОЖЛАНИШИГА ҚУШГАН ХИССАСИ	1133
293.	<i>Расулова Чаросхон Иљас қизи</i> АМИР ТЕМУРНИНГ XIV-XVI АСРЛАР ЎРТА ОСИЁДА ИҚТИСОДИЙ, СИЁСИЙ, МАДАНИЙ ҲАЁТ СОҲАСИДА ТУТГАН ЎРНИ	1140
294.	<i>Rasulova Charosxon Ilyas qizi</i> TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARINI O'RINLI QO'LLASH	1148
295.	<i>Рустамова Мадина Аскар қизи</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	1153
296.	<i>Salimova Diyora Baxriddin qizi</i> SIRTQI TA'LIMDA-QADRIYATLAR	1157
297.	<i>Саттарова Лайло Фарход қизи</i> ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНИКА	1160
298.	<i>Савриддинова Муҳаббат Садриддин қизи</i> ПЕДАГОГИК МАҲОРАТГА ЕТАКЛОВЧИ ФАЗИЛАТЛАР	1163

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

299.	<i>Савриддинова Муҳаббат Садриддин қизи</i> ЎҚИТУВЧИЛИК - ШАРАФЛИ КАСБ	1167
300.	<i>Турсуннўлатов Фармонбек Рахмонкул ўғли</i> ДИДАКТИК ЎЙИНЛИ ДАРСЛАР	1173
301.	<i>Tursunpo'latov Farmonbek Rahmonqul o'g'li</i> O'QITISH USLUBIYOTINING ILMIY ASOSLARI	1176
302.	<i>Ummatov Ilhom Isroil o'g'li</i> OLIY TA'LIMDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARI TAYYORLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY TENDENSIYALARI	1178
303.	<i>Ummatov Ilhom Isroil o'g'li</i> PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING RIVOJLANISH JARAYONI	1181
304.	<i>Хажиева Гули Кутлимурат қизи</i> СИРТҚИ ТАЪЛИМ ТАЛАБАЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	1186
305.	<i>Хажиева Гули Кутлимурат қизи</i> ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИСИ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ЖИХАТЛАРИ	1189
306.	<i>Xolmatov Farruxbek Ravshanbek o'g'li</i> SIRTQI TA'LIMDA ILMIY IZLANISH ASOSLARI FANINI O'QITISHNING METODLARI	1193
307.	<i>Азамжонов Самандар Исроилжон ўғли</i> МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ – КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ МУҲИМ ОМИЛ СИФАТИДА	1197
308.	<i>Иномалиев Самандарбек Исмаилов ўғли</i> ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН ВА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	1200
309.	<i>Ravshanov Sayyorjon Nuritdin o'g'li</i> SIRTQI TA'LIMDA O'QITISHNING MASOFAVIY TA'LIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI	1203
310.	<i>Abdig'aprov Jasurbek Yusuf o'g'li</i> SIRTQI TA'LIMDA O'QITISHNING MASOFAVIY TA'LIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI	1207
311.	<i>Egamqulovva Zilola Alisher qizi</i> INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH	1211
312.	<i>Narzullayev Miraziz Zoir o'g'li</i> MASOFAVIY TA'LIM ORQALI O'QITISHNING SIRTQI TA'LIMDAGI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI	1215
313.	<i>Allakiva Bernur Norquvvatovna</i> OLIY TA'LIMDA O'QUV-USLUBIY TA'MINOTNI SHAKLLANTIRISHDA MOBIL ILOVALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	1221

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

314.	<i>Allakiva Bernur Norquvvatovna</i> SIRTQI TA'LIMDA O'QITISHNING MASOFAVIY TA'LIMINI JORIY ETISHNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	1225
315.	<i>Турсуннўлатов Фармонбек Рахмонкул ўгли</i> ТАЪЛИМДА MASOFAVIY ЎҚИТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНИКВОСИТАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ	1229
316.	<i>Умматов Илҳом Исроил ўгли</i> КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАР КАСБИЙ ФАОЛИЯТИНИНГ МОДЕЛИ	1236
317.	<i>Анорбоева Мафтуна Баходир Қизи</i> MASOFAVIY ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ОЛИЙ ТАЪЛИМ СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ	1239
318.	<i>Бозоров Хусен Ўткир Ўгли</i> MASOFAVIY ТАЪЛИМ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА АРАЛАШ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ	1245
319.	<i>Davriyev Siroj Abdusaid O'g'li</i> ZAMONAVIY TA'LIM TECHNOLOGIYALARINI JORIY ETISH MUAMMOLARI	1252
320.	<i>Eshmurzayeva Dildora Rajabboy Qizi</i> MASOFAVIY TA'LIMDA SIRTQI BO'LIM TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH USLUBIYATI	1258
321.	<i>G'oyibnazarova Mashhura Sobirjon Qizi</i> INNAVOTSIYON TEXNALOGIYALARDAN FOYDALANISH: ARALSH TA'LIM TURLARI, MASOFAVIY TA'LIMNING YUTIQ VA KAMCHILIKLARI	1261
322.	<i>Ирисбоева Зебо Мухаммад Қизи</i> ЎЗБЕКИСТОН ИЖТИМОЙ СИЁСАТИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	1265
323.	<i>Mirmaxtiyeva Munisa Umidjon Qizi</i> MASOFAVIY TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	1268
324.	<i>Ro'zimova Sohiba Quranbay Qizi</i> ELEKTRON TA'LIM SHAROITIDA SIRTQI TA'LIM TALABALARINI TAYYORLASH JARAYONINI TASHKILIY-PEDAGOGIK YONDOSHUVINI TA'MINLASH	1275
325.	<i>Tursunbayeva Muqaddamxon Xafiz Qizi</i> SIRTQI TA'LIMDA MASOFAVIY TA'LIMNI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY TECHNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	1278
326.	<i>Хусанов Жамолиддин Шахобиддин Ўгли</i> КРЕАТИВ ФИКРЛАШГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР	1280
327.	<i>Абдухалилов Абдужалил Қаҳрамон ўгли</i> СИРТҚИ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ	1284
328.	<i>Абдусатторова Дилнура Шавкатжон Қизи</i> СИРТҚИ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	1289

**“RAQAMLASHGAN JAMIYATDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya**

329.	<i>Атаханов Ахмад Базарбай Ўгли</i> СИРТҚИ ТАЪЛИМДА АРАЛАШ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	1293
330.	<i>Иброхимова Шахзода Сирожиддин Қизи</i> ИЛФОР ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	1296
331.	<i>Karimov Ilhom Nosirjon o'g'li</i> XALQARO TAJRIBADAN TA'LIMDA FOYDALANISH	1300
332.	<i>Maxamaturayimov Bobur Baxtiyor o'g'li</i> MASOFAVIY TA'LIMNING YUTIQ VA KAMCHILIKLARI	1304
333.	<i>Muxammedov Suroj Bayramklich o'g'li</i> SIRTQI TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH	1307
334.	<i>Раимов Азизбек Илаш Ўгли</i> ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	1310
335.	<i>Rasulova Shahrizoda Behzod Qizi</i> PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI HOZIRGI ZAMON TALABLARIGA MUOFIQLASHTIRISH VA SIRTQI TA'LIM YO'NALISHLARI UCHUN O'QUV JARAYONLARIDA QO'LLASH	1314
336.	<i>Рахмонова Зайнаб Отабек Қизи</i> ХАЛҚ ДОСТОНЛАРИ ТИЛИДА МАҚОЛЛАР ВА БАДИИЙ ИФОДАЛАРНИНГ ЎРНИ	1319
337.	<i>Холмуродова Маржона Дадахон Қизи</i> ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЗАМОН ТАЛАБИ	1323
338.	<i>Махмудов Дониёр</i> ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИ АМАЛДА ҚЎЛЛАШНИНГ ЖАРАЁНЛИ БОСҚИЧИ	1327
339.	<i>Махмудов Дониёр</i> ТАЪЛИМДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРНИ ҚЎЛЛАШ МЕЗОНЛАРИ	1332
340.	<i>Холдоров Бегзод Бахтиёрович</i> ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ (РАҚАМЛИ ЎЗБЕКИСТОН - 2030 СТРАТЕГИЯСИ)	1335
341.	<i>Xoldorov Begzod Baxtiyorovich</i> MONOPOLIYAGA QARSHI KURASHDA RAQOBAT MUHITINI IZCHIL RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	1339
342.	<i>Muxitdinov Sardor Shuxratovich</i> MAMLAKATNING IJTIMOIIY- IQTISODIY RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASINI TARKIBIY TUZILISHI	1344
343.	<i>Abdumannobova Dilshoda Abdurauf qizi</i> UCHINCHI RENESSANS VA INSON KAPITALI: TARAQQIYOTNING UYG'UNLIK OMILLARI	1346